

**TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASY
MAGTYMGULY ADYNDAKY DİL WE EDEBIÝAT INSTITUTY**

**TÜRKMEN
D I L I N I Ň
DÜŞÜNDİRİŞLI
SÖZLÜGI**

I tom

A-Ž

Aşgabat – 2016

**Türkmenistanyň Prezidenti hormatly
Gurbanguly Berdimuhamedowyň
umumy redaksiýasy bilen**

Türkmen diliniň düşündirişli sözlügiň iki tomlugy Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe hormatly Prezidentimiziň howandarlyk etmeginde Garaşsyzlyk ýyllary içinde täze türkmen elipbiýinde ilkinji gezek çap edilýär. Sözlük häzirki zaman türkmen diliniň söz baýlygynyň aglaba bölegini öz içine alýar. Bu sözlük düzülende sözlükçilik işiniň dünýä tejribesine daýanyldy. Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi ene dilimiziň esasy gatlagyny, aýratynlyklaryny özünde jemlemek bilen, dilimiziň ösüş kanunalaýyklyklaryny açyp görkezýän özboluşly we düýpli derňewdir.

Sözlükde takmynan 50.000 töweregi baş söz, söz düzümi we frazeologik birlikler ýerleşdirilip, olaryň häzirki zaman türkmen dilinde ýazylyşy, aýdylyşy görkezilip, aňladýan manylaryna düşündiriş berilýär. Sözleriň ulanylyşynyň stilistik aýratynlyklary, bir manylylyk, köp manylylyk, göçme manylylyk häsiýetleri hormatly Prezidentimiziň dürdäne eserlerinden, halk döredijiliginden, aýratyn hem, atalar sözi-nakyllardan, durnukly söz düzümlerinden, türkmen nusgawy edebiýatyndan, häzirki zaman ýazyjy-şahyrlarymyzyň eserlerinden alnan mysallar arkaly delillendirilýär. Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi häzirki zaman dil biliminiň, aýratyn-da leksikologiýa we leksikografiýa ylmynyň gazanan düýpli üstünlikleri nazara alnyp düzülen uly göwrümlü akademiki neşirdir.

Sözlük türkmen diliniň söz baýlygy bilen gyzyklanýanlara, ylmy jemgyýetçilige, döredijilik işgärlerine, türkologlara, ýokary we ýörite okuw mekdepleriniň mugallymlaryna we talypalaryna, şeýle-de giň okyjylar köpçüligine niýetlenýär.

TDKP № 000

KBK 000

© “Ylym”, 2015 ý.

© Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň

Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat instituty, 2015 ý.

Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi. I tom, 2015 ý.

Düzüjiler: G. Kyýasowa, A. Geldimyradow,

H. Durdyýew.

PREZIDENTIŇ PORTRETI

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde,
Bitarap, Garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

DILDE HALKYŇ RUHY ÝAŞAÝAR

Halkyň ruhy dünýäsiniň aýnasy bolan türkmen dili halkymyzyň köp asyrylyk baý, şahyryna dünýäsini özünde jemleýär. Türkmen milletiniň kalbynda orun tutan ene dilimiz halkyň milli durkuny, ruhy ýaşayşynyň esaslaryny, arzuw-telwaslarynyň gözelligini, beýik duýgularyny inçeligi bilen beýan etmäge ukyplydyr. Garaşsyz baky Bitarap döwletimiziň ynsany jemgyýetiň baş baýlygy hökmünde ygylan edýän Baş Kanuny, buýsançly Baýdagy, owadan Tugrasy, köňülleriniň aýdymy bolup ýaňlanan Döwlet Senasy ýaly, onuň döwlet dili-de baky mukaddeslikleriniň biridir.

Türkmenistanyň Baş Kanunynda: “Türkmen dili Türkmenistanyň döwlet dilidir” diýlip, kanuny esasyda ykrar edildi. Şu günki gün türkmen dili jemgyýetimizde özüne mynasyp ornuny tapdy. Ene dilimiziň baýlygy bolan bir manyly sözlerimiz söz äleminiň parlak ýyldyzlary bolsa, köp manyly sözler ýaz ýagşyndan soň görünýän älemgoşar ýaly dürliçe öwşün atýar. Halkyň diliniň kämilligi ruhuň kämilliginden nyşandyr. Tutuş milletiň kämilligini gazanmak bolsa biziň Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwrüniň baş maksadydyr.

Türkmen halkynyň dünýäniň in gadymy halklarynyň biri bolşy ýaly, onuň dili-de dünýä dilleriniň içinde in gadymy dilleriniň biridir. Oňa halkymyzyň arasynda gadym döwürlerden bäri ulanylýan söz düzümleri-de şaýatlyk edýär. Türkmen dilinde ýörgünli ulanylýan “*Başyň dik bolsun!*”, “*Iki dünýäň abat bolsun!*”, “*Eliň-gözüň dert görmesin!*”, “*Gözüň aýdyň!*”, “*Nesip etsin!*”, “*Gutly bolsun!*”, “*Oň bolsun!*” ýaly alkyş sözleri *ak pata almak, aýagy düşmek, mähek daşy ýaly, guýlan kenek ýaly* kimin durnukly aňlatmalar, “*Altyn başym dik bolsa, dana başym dok bolar*”, “*Gyzy baryň özi bar, ogly baryň yzy bar*”, “*Agzybire taňry biýr, agzalany gaňrybiýr*”, “*Saglyk bolsa, beglik bolar*” ýaly ençeme atalar sözleridir nakyllarymyz uzak-uzak ýyllaryň dowamynda döräp, häzirki döwürde türkmen diliniň milli özboluşlylygyny görkezýän dür dänelerine öwrülip gidipdir. Bu hili alkyş we atalar sözi, aňlatmalar durmuşa, tebigata söýgi, ýaşamaga höwes, göwünlere ynjalyk, kalplarda şatlyk döretmek bilen tutuş milletiň ruhy sagdynlygyny, ajaýyp durmuş ýörelgelerini, äpdäplerimizi görkezýär.

Türkmen alymlarynyň sözlük düzmek tejribesi öz gözbaşyny has gadymy döwürlerden alyp gaýdýar. Mahmyt Kaşgarlynyň “*Diwanu lugat it-türk*”, E.W. Sewortýanyň “*Türki dilleriniň etimologik sözlügi*” atly köp tomlugy ýaly düýpli işler bilen tanşanyňda, türki dilli halklaryň dilleriniň içinde türkmen diline aýratyn ornuň degişlidigini görmek bolýar. Sözlüklerde jemlenen gymmatly çeşmeşynaslyk maglumatlary diňe bir Gündogarda we türki dünýäde meşhur bolman, eýsem bütün dünýäniň ylmy jemgyýetçiliginiň arasynda hem giňden mälimlidir. Halkyň ruhy

baýlygyny özünde jemleýän dürli ugurly sözlükler hem şol ylmy däpliligiň dowamy hökmünde Bagtyýarlyk döwründe halkymyza ajaýyp sowgat bolar.

Bu gün – Berkarar döwletimizde Türkmenistanyň ylym ulgamyny kämilleşdirmek, türkmen diliniň ýazuw ýadygärliklerini we dünýä meşhur türkmen dilçi, sözlükçi alymlarynyň ylmy mirasyny çuňňur öwrenmek işleri ajaýyp ýörelgeler mekdebine öwrüldi. Milletimiziň köp asyrlaryň dowamynda döreden milli gymmatlyklaryny dikeltmekde we medeniýetimizi baýlaşdyrmakda, halkymyzyň gadymy, orta asyrlardaky ýazuwly çeşmelerini, dilini, edebiýatyny, ylmyny öwrenmekde hem-de olaryň adamzat bähbitli çuň many-mazmunyny dünýä ýaýmakda ägirt uly işler durmuşa geçirilýär.

Türkmen alymlarynyň taýýarlaýan baý mazmunly sözlükleriniň türkmeniň kalbynyň ruhy hazynasy bolmak bilen heňnamlar aýlandygyça, döwürler dolandygyça olaryň gymmatynyň, gadyrynyň artjakdygy şubhesizdir. Göwünlere ganat, dillere mähir berýän ene dilimizde ýazylan şu sözlükler bagtyýar döwrümiziň kämillik kelamy bolup dünýä dolar. Halkyň pähim-parasadyndan, şirin duýgularyndan kemala gelen, ýugrumsy ýeten we sözlüklere giren ajaýyp ene dilimizdäki şirin sözlerimiz halkymyzyň sagdyn pikirliligini, milli filosofiyasyny has belende göterýär. Hut şonuň üçin hem türkmen dilindäki sözlükleriň gymmaty milli çäklerden daşyp, dünýä sözlükşynaslyk ylmyna hem uly goşant bolar. Parasat bolup aňlara doljak, ruhlara siňjek ene dilimiziň her bir dürdäne sözi türkmen dil biliminiň şu günki ýeten derejesiniň buşlukçysy bolup dünýäniň çar künjeginde ýaňlanar.

Bagtyýarlyk döwrümiziň diliň ösüşini kepillendirýän dil taglymaty onuň ähli gzelliklerini we inçeliklerini öwrenmäge, ony aýawly ulanmaga hem-de nesilden-nesle geçirmäge bize giň mümkinçilikleri açyp berdi. Türkmen diliniň şu günki dil baýlyklaryny dolanyşyga girizmegimiz türkmeniň bitewülik ýörelgelerinden gelip çykýar, çünki halkymyzyň jebisligini milli bitewüligimizde, dilimiziň arassalygynda, umumy halk dilimiziň aňladyjylyk ukybynyň mümkinçilikleriniň çäksizliginde görýäris.

Diliň we edebiýatyň hakyky eýesi halkdyr. Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe edebi ýadygärliklerimiz, milli medeniýetimiz hem nusgalyk ruhy gymmatlyklarymyz bilen mähriban halkymyzy, dünýä jemgyýetçiligini ýakyndan tanyşdyrmak maksady bilen, ene dilimizde çap edilýän „Oguznamalar“, „Gorkut ata“, „Görogly“ kimin ajaýyp eserlerimiz, dürli ugurly sözlüklerimiz gadymy we baky juwan türkmen topragynyň, türkmen diliniň hakyky keşbini janlandyryp bütin dünýä açyp görkezýär.

Türkmen diliniň sözlüklerine giren baý sözler we sözlük makalalary döwlet gurnagyň, döwleti edara etmegiň, raýatlar bilen düşünişip ýaşamagyň, beýleki ýurtlar bilen özara bähbitli hyzmatdaşlyk etmegiň, ýurdy gülletmegiň, milli ylmymyzy

ilerletmegiň, milli mirasymyzy dikeltmegiň, halky baýlaşdyrmagyň açarynyň ene dilimizdedigini, onuň täsin-täsin sözlerdir aňlatmalaryndadygyny görkezýär.

Türkmen halky Oguzhan döwründen başlap, ýazuw ýadygärliklerini, aýry-aýry döwürleriň egsilmez dil baýlyklaryny özünde jemleýän sözlükleri, kitaplary iň uly ruhy gymmatlyk, mukaddeslik hasaplapdyr. Meşhur alymlaryň, söz ussatlarynyň ylham-zehininden kemala gelen ylmy-filosofik eserler, şygry diwanlary, şanly geçmişden söhbet açýan taryhy hem ylmy-edebi çeşmeler ynsan üçin ajaýyp sowgatdyr. Berkarar döwletiň bagtyýarlyk döwründe häzirki zaman türkmen diliniň döwrebap kämil ösüşini, baý sözlük goruny, owazlylygyny, many taýdan goýazylygyny, dürs ýazuw we dürs aýdylyş kadalaryny öz içine alýan hem-de şan-şöhre beslenen geçmişimiziň, buýsançly şu günki günümüzüň aýrylmaz bir bölegi bolan şeýle düýpli, ajaýyp sözlükleriň halkymyzyň ruhy hazynasyna öwrüljekdigine we onuň türkmen diline goýulýan uly ýadygärlikdigine berk ynanyşyryn.

Goý, şeýle sözlükleriň höwri köp bolsun!

**Türkmenistanyň
Prezidenti**

**Gurbanguly
Berdimuhamedow**

SÖZBAŞY

Türkmenistanyň hormatly Prezidenti, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň akademigi Gurbanguly Berdimuhamedowyň öňdengörüjilikli syýasaty netijesinde Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe hemmetaraplaýyn ösýän jemgyýetimizde türkmen dili özüniň ösüşiniň täze basgançaklaryna çykdy. Türkmen halkynyň ýürek töründe baky orun alan ene dilimiz ynsanlaryň arasyndaky aragatnaşygyň aňlary nurlandyryýan çeperçilik serişdesi hökmünde halkyň kalbyna hemişelik ornaşdy.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň sözlükçi alymlary bagtyýarlyk döwründe türkmen diliniň iki tomluk düşündirişli sözlüğini doly neşire taýýarladylar. Bu sözlük görnüşü boýunça uly sözlüklere degişlidir. Ol häsiýeti boýunça kadalaşdyryjy sözlükleriň hataryna girýär. Sözlük diňe bir häzirki zaman türkmen diliniň sözlük goruny, Garaşsyzlyk ýyllary içinde dörän täze sözleri, adalgalary hem-de olaryň täze manylaryny öz içine almak bilen çäklenmän, onda milli Liderimiziň nusgalyk eserlerinde, dürli görnüşli halk döredijiligi nusgalarynda, dessanlaryň, nusgawy şahyrlaryň, häzirki zaman ýazyjy-şahyrlarynyň döredijiliginde duş gelýän ýörgünli sözlerdir aňlatmalar hem öz şöhlelenmesini tapdy.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow türkmen diliniň arassalygyny saklamagyň derwaýysdygyny, alymlaryň, ýazyjy-şahyrlaryň we beýleki döredijilik işgärleriniň diliniň baý, şireli, owazly bolmalydygyny häli-şindi nygtap gelýär. Şeýle sargytlar esasynda timarlanan türkmen diliniň umumy halk diline bolan gatnaşygyny berkitmek, dilimiziň aňladyjylyk ukybynyň gerimini giňeltmek, sözleriň many baýlygyny ähli inçeligi bilen sözlüğe siňdirmek zerurlygyny ýüze çykardy.

Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğiniň ilkinji nusgasyny düzmäge gatnaşanlardan M.Hamzaýewiň, S.Ataýewiň, G.Ataýewiň, G.Açyłowanyň, W.Mesgudowyň, S.Myradowanyň atlary ýatlanylмага mynasypdyr.

“Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğiniň” eliňizdäki nusgasyna soňky döwürde dörän adalgalaryň, ene dilimizde ulanylýan ýasama sözleriň, sypat hem işlik derejeleriniň öň sözlüğe girizilmedik görnüşleri, Garaşsyzlyk ýyllary içinde ýörgünli ulanylyp ugran täze sözler, dilimizde öňden ulanylýan sözleriň soň dörän manylary siňdirildi. Iki tomdan ybarat Sözlügi gaýtadan düzüp we düýpli redaktirläp, baş sözleriň sözlük makalalarynyň has kämil bolmagy üçin ýadawsyz zähmet çeken işgärlerden: G.Kyýasowanyň, A.Geldimyradowyň, H.Durdyýewiň atlaryny aýratyn ýatlap geçmek ýerlikli bolar.

Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe hormatly Prezidentimiziň dil taglymaty esasynda türkmen diliniň sözlük düzüminiň dilimiziň içki serişdeleriniň

hasabyna täze-täze sözler hem-de adalgalar bilen baýlaşmagyna giň ýol açyldy. Öňden ulanylýan sözleriň birentegi täze-täze manylara, many öwürşiglerine eýe boldy. Öz nobatynda, sözlügi düzüjiler we redaktirläp neşire taýýarlanlar sözlügiň has kämil çykmagy, sözlük makalalarynyň ylmy we ygtybarly bolmagy üçin, halkyň dil baýlygyna – dessanlara, nakyllara, halk aýdymlyryna, ertekilere, nusgawy edebiýatymyzyň ajaýyp eserlerine, hormatly Prezidentimiziň nusgalyk kitaplaryna we türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň eserlerine daýandylar. Söz ussatlarynyň ene dilimiziň söz baýlyklaryndan ýerlikli peýdalanyşy, şolaryň üsti bilen maňzyňa oturýan sözlerdir jümleleriň many aýratynlyklaryny şöhlelendiriji, çeper aňladyşy sözlük düzmek işinde görelde mekdebi boldy. Şonuň netijesinde türkmen diliniň henize çenli ýüze çykarylmaýdyk, dolanyşyga girizilmedik giň içki mümkinçiliklerini, baýlyklaryny alamatlandyryýan ýüzlerçe sözler sözlükde öz beýanyny tapdy. Umuman, sözlügi çapa taýýarlaýjylar köp babatlarda sözlük düzmek işini redaktirlemek işi bilen utgaşdyryp alyp bardylar.

50.000 basalyk söz, söz düzümi we frazeologik birlikler ýerleşdirilen düşündirişli sözlügi redaktirläp çapa taýýarlamak işi ýörite düzülen “Düzgünnamanyň” esasynda alnyp barylýdy. Sözlükde ýerleşdirilen sözler türkmen elipbiýiniň esasynda elipbiý tertibine salyndy, baş sözleriň haýsy söz toparyna degişlidigi görkezildi, sözleriň düşündirilişini has kämilleşdirmek maksady bilen, bu işe täzeçe çemeleşildi, ýagny sözlükde düşündirişiň beýany usulyna esaslanýldy, sözleriň, söz düzümleriniň ulanylyş aýratynlyklaryny delillendirmek üçin, mysallaryň in ygtybarlylary saýlanyp-seçilip alyndy. Sözlükde ilkinji gezek sözleriň dürs aýdylyşy göni burçly ikigyrň (kwadrat) ýaýyň içinde görkezildi.

Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi taýýarlanylanda, ene dilimiziň dünýäniň in ösen dilleriniň biridigine esaslanmak bilen, bu ugurda gazanylan üstünlikler, gymmatly tejribeler özleşdirildi we her bir dil serişdesine baha berlende, şol ýörelgelere daýanyldy.

Sözlügiň düzülmegi ýeke bir türkmen dil biliminde däl, eýsem jemgyýetçilik ylymlarynyň arasynda hem uly hadysa bolmak bilen, inňän gadymy we juwan jemgyýetiň ynsanlarynyň ruhy kämilliginiň, baý we ösen ene dilimiziň ulanyş geriminiň ilerlemegine ýardam etjekdigine ynanýarys.

Sözleriň ulanylyş ýagdaýyny görkezýän mysallaryň köpüsi institutyň sözlük gaznasyndan alyndy. Sözlügi baýlaşdyrmakda ýerlerden iberilen hatlaryň, teklipleriň hem uly goldaw bolandygyny aýdasymyz gelýär.

Wagtyň geçmegi bilen her bir diliň sözlük düzüminde belli bir derejede ösüşleriň we özgerişleriň bolmagy tebigy hadysadyr. Şoňa görä-de, türkmen diliniň dolanyşygynda bar bolan hem-de dilimize ornaşyp ýetişmedik sözleriň käbiriniň sözlüğimiziň indiki neşirlerinde sözlük makalasy görnüşinde ýerleşdiriljekdigine

ynanýarys. Çünki şu hili uly sözlükleriň gaýtadan yzygiderli neşir edilip durulmagy adaty ýagdaýdyr.

Sözlük baradaky bellikleriňizi, teklipleriňizi şu salgy boýunça ibermegiňizi haýyş edýäris: 744000, Aşgabat şäheri, Bitarap Türkmenistan şaýolynyň 15-nji jaýy, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat instituty.

**Magtymguly adyndaky Dil we
edebiýat instituty**

SÖZLÜĞİN GURLUŞY HAKYNDÄ

“Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğine” häzirki zaman türkmen dilinde giň gerimde ulanylýan işjeň sözler, adalgalar we durnukly söz düzümleri girizildi. Sözlük Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat institutynyň ylmy işgärleriniň onlarça ýyllaryň dowamynda halkyň arasyndan ýygnap alan sözleriniň esasynda düzüldi. Sözlüğe girizilen baş sözler elipbiý tertibinde ýerleşdirilip, türkmen diliniň ulanylyş gerimi we sözleriň aňladýan manylary hasaba alnyp düzülen sözlük makalalaryndan ybaratdyr. Ol uly göwrümlü düşündirişli sözlüklere degişli bolup, häzirki döwrüň dil aýratynlyklaryny özünde jemleýän düýpli akademiki kadalaşdyryjy leksikografik derňewdir.

Sözlükde baş söz edilip, özbaşdak many aňladýan söz toparlaryna girýän atlar, sypatlar, işlikler, sanlar, çalyşmalar, hallar hem-de kömekçi häsiýetli sözsoňular, baglaýjylar, ümlükler, modal (ugrukdyryjy) sözler we ses hem şekil aňladýan sözler öz beýanyny tapdy. Mysal üçin, atlaryň hemmesi baş düşümde, birlik sanda alnyp, işlikleriň ähli derejeleri - ýükletme, gaýdym, özlük, şäriklik derejeleri bilen bir hatarda sypatlaryň - artyklyk, kemlik, deňeşdirme we söýgülik-kiçilik derejeleri öz şöhlelenmesini tapdy. Mukdar we tertip sanlara hem sözlükde uly orun berildi. Jyns atlar setir başynda gelen ýagdaýyndan başga halatda setir harpy bilen, has atlaryň hemmesi bolsa ýazuw kadalaryna laýyklykda baş harp bilen ýazyldy.

Türkmen elipbiýinde uly gara harplar bilen ýygılan baş sözden soň, göni burçly ikigyraň (kwadrat) ýaýyň içinde olaryň dogry aýdylyşy, çekimlileriň uzynlygy iki nokat [:] belgisi arkaly, çekimsizleriň özara meňzeşleşmesi, dodak, inçe we ýogyn çekimlileriň söz içindeki sazlaşygy görkezildi. Soňra baş sözleriň haýsy söz toparyna degişlidigi kesgitlenildi. Sözlük makalasynda dürs ýazylýan baş sözden we göni burçly ikigyraň (kwadrat) ýaýyň içinde getirilýän sözleriň dogry aýdylyşyndan soň olaryň ähli manylary boýunça giň düşündiriş berildi hem-de olar gyýa (kursiw) harplar bilen ýazylan tassyklaýjy mysallar arkaly delillendirildi. Düşündirişlerden soň täze setirde pişme (romb) belgisi goýlup, baş söz bilen baglanyşykly türkmen diliniň durnukly söz düzümleri (frazologizmler) elipbiý tertibinde getirildi hem-de olar manylary boýunça düşündirilip, berkidiji mysallar bilen tapawutlandyryldy.

Umuman, eliňizdäki düşündirişli sözlükde ýerleşdirilen esasy sözlük makalalarynda berilýän manylaryň birdigine ýa-da köpdüğine garamazdan, olar aşakdaky häsiýetli aýratynlyklary ýüze çykarýan 23 toparyň haýsy hem bolsa birine degişlidir.

1. Sözlükde baş söz edilip alnan sözler elipbiý tertibinde ýerleşdirildi.

2. Göni burçly ikigyraň (kwadrat) ýaýyň içinde olaryň dogry aýdylyşy, çekimlileriň uzynlygy iki nokat [:] belgisi, çekimsizleriň özara meňzeşleşmesi, dodak, inçe we ýogyn çekimlileriň söz içindäki sazlaşygy arkaly görkezildi: **GORAMAK** [go:romok], **SAZANDA** [sa:zanna], **GÖRELDE** [göröllö] we ş.m.

3. Sözleriň hemme söz toparlaryna deňişli bolanlary (*atlar, çalyşmalar, sypatlar, sanlar, işlikler, hallar, sözsoňular, baglaýjylar, ümlükler, ses we şekil aňladýan sözler*) aýratyn sözlük makalasy edilip berildi:

KAKA [ka:ka], *at.* 1. Maşgalada çaganyň in ýakyn hossarynyň biri bolan erkek adam, *ata.* 2. Kakaň erkek doganyňa sylag, hormat hökmünde onuň adynyň soňuna goşulyp aýdylýan söz. *Bayram kaka.* 3. Oglana dakylýan *at.* 4. Ýer (oba, şäher we ş.m.) *ady.*

AÝTMAK, *işl.* 1. Bir zat hakynda söz arkaly habar bermek, mälim etmek, diýmek, duýdurmak. *Bilmeýen soranlara aýdyň bu garyp adymyz: Asly – gerkez, ýurdy – Etrek, ady Magtymguludyr* (Magtymguly). 2. Gürrüň bermek, söhbet açmak, gürlmek. *Niçe aýtsam eşitgüji dana kany?* (Hoja Ahmet Ýasawy). 3. Hal işligiň şekilindäki *aýtmak* işliginiň yzyndan *bermek, bilmek* ýaly kömekçi işlikleriň biri gelende, täze manyly düzümlü işlikler ýasalyar: **Aýdyp bermek** sözleýän adamyň özi gürrüň etmek, söhbet etmek. **Aýdyp bilmek (bilmezlik)** aýtmagy başarmak, aýtmagyň hötdesinden gelmek.

AK [a:k] **I**, *syp.* 1. Garyň, hekiň reňkine meňzeş reňkdäki, gar reňkli, *gara* sözünüň garşylykly manysy. *Ak pagta.* 2. *göç.m.* Günäsiz, ýazyksyz, päk. *Ak adama günä sürtseň hem ýokmaz.* 3. *göç.m.* Agaran, aga öwrülen (saç, sakgal hakynda). *Sakgalyň agy köpelipdir.*

TYKYR-TYKYR, *s.ş.aňl.söz.* Gaty zatlar biri-birine degende çykyň sesler.

4. Asyl we ýasama atlar baş söz hökmünde, baş düşümde alyndy we sözlüğe girizildi: **ADAM, ADAMKÄRÇILIK** we ş.m.

5. Halk atlarynyň has giňden ýaýranlary hem sözlükde baş söz hökmünde berildi. Olar ilki birlik sanda alnyp, yz ýanyndan *ser.* diýen bellik goýulmak arkaly onuň köplük sandaky görnüşine salgylanyldy:

ARAP, *at.* 1. *ser.* **Araplar.** 2. Oglana dakylýan *at.*

ARAPLAR, *at.* ...

Ýer-ýurt, adam atlary baş söz hökmünde görkezilmeýär. Ýöne baş söz edilip berlen söz ýer-ýurt, adam ady bilen gabat gelen halatynda olar baş sözün soňky manylary hökmünde sanlar bilen belgilenip berildi:

GARAJA, *syp.* 1. Enaýydan gara, kiçijik hem gara zatlar sypatlandyrylyp aýdylýan söz. *Galanyň ileri günbatar gapdalynda bir garaja oraça otyrды* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan *at.*

6. Sypatlaryň düýp derejesi bilen bir hatarda olaryň hemme derejeleri hem alyndy: *gap-gara, göm-gök, dym-gyzyl* we ş.m. (artyklyk derejesi); *agymtyl, garamtyl, goňrumtyl, sarymtyl; ajymtyk, süýjümtik, turşumtyk* we ş.m. (kemlik derejesi); *ajyrak, süýjüräk, duzlurak, ulurak, dogumlyrak* we ş.m. (deňeşdirme derejesi); *akja, garaja, enaýyja* we ş.m. (söýgülik-kiçilik derejesi). Mysal üçin:

AGRAK [a:ğyra:k], *syp.* Reňki aga ýakyn.

7. Çalyşmalaryň hemme görnüşleri sözlük makalasy edilip berildi. Olaryň *ol* manysynda gelyän *o* ýaly gepleşik dilinde gabat gelyän görnüşi hem sözlükde baş söz hökmünde berlip, edebi dildäki taýyna salgylanma ýoly bilen ýerleşdirildi:

MEN, Gepleýän şahsyň birlik sanyny aňladýan at çalyşmasy (*Men* sözünüň düşümlerde ulanylyşy: *men, meniň, maňa, meni, mende, menden*). *Kasdyň neder bu jana, eý ýary mahy-taban, Men çekmişem bu jebriň, çekmesin hiç musulman* (Mollanepes).

O, çal, gepl.d., ser. Ol. *O näme diýýär? O kim?*

8. Baş söz *kön.s.* diýen bellik bilen berlende *ser.* belligi ulanylman, ol häzirki zaman türkmen dilindäki taýy görkezilip düşündirildi:

UŞBU, *kön.s.* "Bu", "şu" manysyndaky görkezme çalyşmasy. *Gul Hoja Ahmet Ýasawynyň uşbu sözi, Ajap ermes bakyp birden görer gözi* (Hoja Ahmet Ýasawy).

Sözlükde *kön.s.* belligi bilen berilýän käbir baş sözler gadymy türkmen sözleri hasap edilip, beýlekilere täze dörän sözler diýip düşünmek bolmaz. Häzirki zaman türkmen dilinde ulanylýan sözleriň (*el, gol, ayak, göz, gulak, ýer, suw, ot* we ş.m.) köpüsi dilimizde münlerçe ýyllar bäri ulanylyp gelinýän sözlerdir. Olar häzir hem biziň söz baýlygymyzyň esasyňy düzýär. Şonuň üçin, ön dilde ulanylyp, diňe şu günki günde seýrek duşýan sözleri *kön.s.* diýen bellik arkaly ýörgünli ulanylyp ýörlen sözlerden tapawutlandyrmagy maksada laýyk hasapлады.

9. Sözlükde işlikler işligiň nämälim şekili *-mak/-mek* goşulmasy goşulan görnüşde berildi. Mysal üçin: *okamak, ýazmak, barmak, gelmek, işlemek, döretmek, guwanmak, buýsanmak, begenmek, gürleşmek, derdinmek, derdinişmek, ýygyşmak, güldürmek* we ş.m.

10. Aslynda iki sany sözden ybarat bolup, soňra ses özgermesi netijesinde bir söze öwrülip giden goşma işlikler hem baş söz hökmünde ýerleşdirildi:

ÄBERMEK [ävermek], *işl.* **1.** Birine bir zady alyp bermek. *Suw äbermek.* **2.** Bir zady biri üçin satyn alyp bermek. *Köwüş äbermek.* **3.** Önünde goýmak; önüne alyp bermek. *Çaý äbermek. Nahar äbermek.*

ÄKITMEK, *işl.* **1.** Bir zady ýa birini ýanyň bilen alyp gitmek, ýanyň bilen alyp barmak. **2.** Ugrukdyrmak, alyp gitmek.

11. Sözlükde *dyrmamak* we *dyrmalamak*; *dörjemek* we *dörjelemek* kimin sözleriň many tapawudy bar bolansoň, olar aýry-aýrylykda berildi we sözlük makalasynda olaryň many öwürşginleri hem şöhlelendirildi. Mysal üçin:

DYRMAMAK, *işl.* 1. Barmak, dyrnak we ş.m. zat bilen bir zadyň ýüzüni sydyrtmak, gazamak. *Ol böwrüni diňirgäp, gulagynyň ýeňsesini dyrmady* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Gazyp, dörjap bejermek (ekin hakynda). *Olar keşleriň arasyny ýeňiljek dyрмаýardylar, ýumşadyardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl. d., ser.* **Dyrnaçaklamak**.

DYRMALAMAK, *işl.* Yzygiderli dyrmamak, gaýta-gaýta dyrmamak. *Gülendam aýagynyň astynda ýatan çöpi aldy-da, ýeri dyrmalap oturyberdi* ("Görogly").

DÖRJEMEK [dö:rjömök], *işl.* 1. Dörüp garyşdyrmak, dörüp eýläk-beýläk agdarmak, gorjamak. *Ata ýanyp duran ody dörjedi*.

DÖRJELEMEK [dö:rjölömök], *işl.* 1. Yzygiderli dörüp, gorjap durmak. 2. Ýeri we ş.m. dyrmalamak, gorjalamak.

Öýermek/öylendirmek, ýakmak/ýandyrmak ýaly bir kökden ýasalan sözleriň ikisi-de özbaşdak görnüşde sözlüğe girizildi, olar manydaş ýa-da ýakyn manyly bolansoň, sözüň beýan ediş ýoly bilen berlen düşündirişden soň otur goýlup, manydaş sözi ýazyldy:

ÖYERMEK [öýörmök], *işl.* Öýli-işikli etmek, gelin alyp bermek, maşgalaly etmek, öylendirmek. *Ene ogluny öýermek meselesini orta atdy* (A. Durdyýew).

ÖYLENDIRMEK [öylönnürmek], *işl.* Birini maşgalaly etmek, gelin alyp bermek, öýermek. *Görogly, seni öylendiris, illendiris, gaýgy etme* ("Görogly").

12. Türkmen dilinde käbir sözler özbaşdak ulanylman, diňe kömekçi işligiň esasy sözi bolup gelýär hem-de kömekçi işlik bilen birlikde belli bir manyny aňladýar. Şolar ýaly sözler baş söz edilip berilýär we yzyndan iki nokat (:) goýlup, soňra kömekçi işlik bilen bilelikde getirildi:

SEM: sem bolmak sesiňi kesmek, sesiňi goýmak. **Sem etmek** sesini kesdirmek, sesini goýdurmak.

LAK-LUK: lak-luk atmak (etmek, ýuwutmak) nebsewürlik bilen çalt iýmek, hapyr-hupur etmek, şol durşuna çala çeynäp-çeynemän ýuwutmak. – *Şonça salam bermedik bolsaň, seni lak-luk atardym – diýipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

13. İşlik derejeleri hem sözlükde baş söz hökmünde şöhlelendirildi. Mysal üçin:

ALYNMAK, *işl.* 1. Özüň üçin bir zady almak. *Ol özüne maşyn alyndy*. 2. Satlyga çykarylan zat geçmek, ýerlenmek. *Dükana gelen kitaplar derrew alyndy*. 3. Mahrum edilmek (adamyň elindäki, eýeçiligindäki zatlar hakynda).

ÝAZDYRMAK [ýazzymak] **I, işl. 1.** Ýazmak işini başga birine etdirmek. *Men mugallymlarymyzdan hata ökdesiniň biriniň ýanyna barayyn-da, hemmesini bolşy ýaly edişdirip ýazdyraýyn* (N. Saryhanow). **2.** Ýazmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Mugallym, tagtada düzmäniň adyny maňa ýazdyrsana!*

14. İş atlarynyň, köplenç, düýp işliklerden ýasalanlary alyndy:

ALMA II, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

ALYŞ, *iş ady.* Almak ýagdaýy. *Başga birinden alan zadyňy alşyň ýaly edip yzyna gaýtarmalydyr.*

Dereje ýasaýjy goşulmalary kabul eden işliklerden, iş atlaryndan täze manyly söz ýasalan ýagdaýynda olar hem sözlüğe girizildi. Mysal üçin:

GALKYNYŞ, **1. iş ady.** Galkynmak ýagdaýy. **2. at.** Ýokary göteriliş, ösmek arkaly güýçli derejede ýokary galys.

OTURTMA [oturtmo], **1. iş ady.** Oturtmak ýagdaýy. *Ony ýeňsede oturtmaň-a birhili.* **2. syn.** Düýbi oturdylyp ekilen. *Oturtma sogan.*

Düýp işligiň ýokluk galypyny hasyl edýän goşulmalar goşulyp gelen işlikleriň -lyk/-lik goşulmalary kabul edenleri adyň hyzmatyny ýerine ýetirýändigini üçin *iş ady* belgisi bilen sözlükde ýerleşdirildi:

AGYZZYRYKLAMAZLYK [ağyzzyryk-lamazlyk], *iş ady.* Agyzzyryk salmazlyk.

GITMEZLIK, *iş ady.* Gitmek hereketini etmezlik.

15. Sözlükde hemme söz toparlaryna degişli sözlerde edilişi ýaly, asyl, ýasama, goşma we tirkeş hallar baş söz görnüşinde berildi. Mysal üçin:

AGŞAMARA [ağşama:ra], *hal.* Günün ýaşýan wagty, iňrik garalan wagty, garaňky gatlyşan wagty; giçlik, ağşamlyk.

16. Käbir ýagdaýda bir düýp sözden ýasalan at bilen hal gabat gelýär. Mysal üçin: atlar: *günorta, öýle, ikindi, ýassy*; hal sözleri *günortan, öýlän, ikindin, ýassyn*. Olar sözlükde aýry sözlük makalalary görnüşinde tapawutlandyrylyp berildi:

GÜNORTA [günorto], *at.* **1.** Demirgazygyň gabat garşysy we şol ugur, ileri. **2.** Demirgazygyň garşysynda ýerleşýän ýerler. **3.** Günün ýerden iň ýokary derejesine galyp, orta bolýan wagtynyň ady. *Günortadan soň gelerin.*

GÜNORTAN [günorta:n], *hal.* Günün orta bolýan wagty. *Şol gün günortan bolsa kolhoz harmantoý berdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy). *Çopanlar günortan mallary ýatyrýarlar.*

17. Sözlükde kömekçi sözler hem özbaşdak sözlük makalasy hökmünde ýerleşdirildi. Ýöňkemäniň we wagt-orun düşümiň goşulmalaryny kabul eden sözsoňular hem sözlükde baş söz görnüşinde alyndy. Mysal üçin: *babatynda, barasynda, barada, dogrusynda, hakda, hakynda* we ş.m.

18. Ümlükler hem baş söz görnüşinde ýerleşdirildi:

WIÝ, *üml.* 1. Bir zat ýatdan çykan ýagdaýynda aýdylýar. *Wiý, äýnegimi alman gaýdyberipdirin.* 2. Geň galynanda, haýran galynanda aýdylýar. *Wiý, kakasy, ownuk-uşak zat üçin gatyrganmaweri* (B. Kerbabaýew). *Wiý, ynha oglumyzam geläýdi!*

WÄK [wä:k], *üml.* Birden bedeniň bir ýeri agyrdylanda, awunylanda, bir zada degende we ş.m. ýagdaýlarda aýdylýar.

HÖW-HÖW, *üml.* Sygyr kowlanda aýdylýar.

19. Sözlükde *gürp, tarp* ýaly ses we şekil aňladyp gelýän sözler hem baş söz görnüşinde berildi. Olaryň tirkeşip gelýän görnüşleri *gürp-gürp, tarp-tarp, güpür-güpür* we ş.m. hem alyndy. Mysal üçin:

GÜRP, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda ýa-da bir zada urlanda çykýan ses.

GÜRP-GÜRP, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan gürpüldili sesler.

TARP, *s.ş.aňl.söz.* Köwüşli aýagyň bilen batly ýörelende we ş.m. ýagdaýda çykýan ses.

TARP-TARP, *s.ş.aňl.söz.* Yzly-yzyna çykýan tarpyldyly sesler.

20. Tirkeş sözleriň hemme görnüşleri sözlükde baş söz edilip berildi we mysallar bilen üpjün edildi. *Beýik-beýik, gyzyl-gyzyl* ýaly tirkeşdirilip ýazylýan sözler olaryň täsir edijilik we köp gezek gaýtalanmak ýagdaýyndan ugur alnyp, tirkeş söz hökmünde baş söz edilip berildi. Mysal üçin:

BEÝIK-BEÝIK, *syp.* Biri-birinden beýik, biri beýlekisinden beýik, barysy beýik (köp zat hakynda). *Beýik-beýik daglar. Beýik-beýik binalar.*

GYZYL-GYZYL [gyzyl-ğyzyl], *syp.* Gyzaryşyp duran, gyzaryşyp görünýän (köp zadyň reňki hakynda). *Gyzyl-gyzyl horazlar, Harmandadyr, ýar-ýar!* (Toý aýdymy).

21. Sözlük makalasynyň düzülişi hakynda.

Baş söz edilip alynýan sözleriň jemi sözlügiň sözlükligini hasyl edýär. Sözlügiň sözlük makalalary aşakdaky ýaly tertipde düzüldi: Sözlükde baş söz goýy gara harplar bilen ýazyldy. Göni burçly ikigyraň (kwadrat) ýaýyň içinde [...] sözleriň dürs aýdylyşy görkezildi.

a) Sözüň manysyna täsir edýän uzynlyk ikigyraň (kwadrat) ýaýyň içinde [:] iki nokat belgisi arkaly aňladyldy. Mysal üçin:

AT [a:t]...

OT [o:t] we ş.m.

b) *Abadan, abat, oba* ýaly sözlerde gabat gelýän *b* harpy edebi aýdylyşyň düzgünlerine laýyklykda ýasy yşgalaňly goşa dodak süýkeş çekimsiz hökmünde şertli [v] belgisi arkaly şöhlendirildi. Mysal üçin:

ABADAN [avada:n]...

ABAT [a:va:t] we ş.m.

ç) *Aga, agaç, dag, ýag* ýaly sözlerdäki g harpynyň süýkeş aýdylyşy şertli [ğ] belgisi bilen berildi. Mysal üçin:

AGA [a:ğa]...

AGAÇ [ağaç]...

DAG [da:ğ] we ş.m.

Sözleriň dogry aýdylyşynyň halkara transkripsiyä ýazgysyny elipbiýdäki harplar bilen görkezmek mümkinçiligi çäklidir. Şoňa görä-de, beýleki dillerde edilişi ýaly, şu sözlükde hem [v], [ğ] kimin şertli belgileri sözüň aýry-aýry orunlarynda süýkeş aýdylyşan sesleri aňlatmak üçin ulanmagy maksada laýyk tapdyk.

d) Sözlükde dürs aýdylyşa mahsus bolan esasy zatlaryň biri, ýagny dodak çekimlileriň sazlaşygy hem ýörite şöhlelendirildi. Mysal üçin:

OGLAN [oğlon]...

DOGAN [doğon]...

DOGONLYK [doğonluk]...

GÖRNÜKLI [görnüklü] we ş.m.

e) Birinji bogunda ýogyn ýa-da inçe dodak çekimlisi bolan, ikinji bogunda -y / -i çekimlisi ýazylýan *oňyn, ýogyn; üçin, günin* ýaly sözlerde uzynlyk iki nokat [:] bilen görkezilmän, [uý] / [üý] ses düzümi bilen berildi. Mysal üçin:

OŇYN [oňuýn]...

ÝOGYN [ýoguýn]...

ÜÇIN [üçüýn]...

GÜNIN [günüýn] we ş.m.

ä) *Uly, gudratly* ýaly sözleriň soňundaky çekimliler aýdylyşda doly suratda dodaklanmaýandygy üçin, dodak çekimlileriniň sazlaşygynyň düzgünlerine eýerdilmedi. Mysal üçin:

ULY ...

GUDRATLY [gudurotly] we ş.m.

f) Sözlükde dogry aýdylyşyň düzgünlerine laýyklykda çekimsizleriň sazlaşygy, ýagny *çj, çl, ld, nb, nd, sd, şj, ts* ýaly bile gelýän çekimsizleriň biri-birine meňzeşleşip, [şş] [şl], [ll], [nm], [nn], [ss] aýdylyşy alyndy. Mysal üçin:

BALDAK [ballak]...

GÜNBATAR [günmatar]...

ÝANDAK [ýannak]...

IŞÇI [işçi]...

SAÇLY [saşly]...

SOWEŞJEN [söwöşşöň] we ş.m.

Baş sözden soň dil bilimine degişli we şol sözüň ulanylyş gerimi bilen bagly sözler getirilip, olaryň käbiri gysgaldylman ýa-da şertli gysgaltmalar bilen belgilenildi. Mysal üçin: *at, syp., hal, kön.s., gepl.d.* we ş.m. (Bular "Şertli gysgaltmalarda" doly görkezilendir). Söz toparlaryna degişli belliklerden soň baş söze düşündiriş berildi. Düşündirişden soň ol sözüň türkmen dilindäki ulanylyşyny delillendirýän mysallar getirildi.

Köp manyly sözleriň manylarynyň her biri sanlar bilen belgilenildi. Mysal üçin:

DYKMAK, *işl.* **1.** Basyp-basyp, dykalap gaba salmak. **2.** Dyky we ş.m. bilen bir zadyň agzyny, deşigini berk baglamak, ýapmak, dykylamak. **3.** Güýç bilen birini ýa-da bir zady gabyň, jaýyň we ş.m. içine itip salmak, girizmek. **4.** *gepl.d.* Agzyndakyny çeynäp ýetişmänkä, ýuwudup-ýuwutmanka ýene iýmek, açgözlük bilen iymek.

Sözlükde türkmen diliniň baý çeper aňlatmalary giňden peýdalanyldy. Türkmen diliniň durnukly söz düzümlerini (frazologizmleri) kesgitlemek we olary beýleki dil birliklerinden tapawutlandyrmak üçin sözlükde rombdan (◊) soň, köplenç, olar birinji sözüň elipbiý tertibine laýyklykda ýerleşdirildi we manylary mysallar arkaly delillendirildi:

AGYZ, *at.* ...

◊ **Agzy aşa ýetmek** ýaşayyş derejesi, güzerany oňatlaşmak, maddy taýdan üpjün bolmak, mätäçlikden çykamak. **Agzyň bir bolmak** agzybir ýaşamak, ylalaşykly bile hereket etmek.

DÜÝP, *at.* ...

◊ **Düýbi düz** soňy haýyrly, ahyry oňat, ahyry gowy. *Aý, ýigitler, gürrüň köp, ýöne sesiňizi çykarmaň-da işläberiň, hemmesiniň düýbi düz* (A. Gowşudow). **Düýbüni tutmak** bir zady esaslandyrmak, bir zadyň esasyny goýmak.

Rombdan soň berilýän aňlatmalaryň göni manysy, köplenç halatda, berilmeýär, diňe göçme manylary alynýar. Aňlatma köp manyly bolanda, onuň her bir manysynyň önünden gelyän sanyň soňundan ýaý belgisi goýulýar, soň düşündiriş we mysallar ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

DIL, *at.* ...

◊ **Dil açmak** **1)** gürlmek, geplemek, sözläp başlamak. **2)** dil çykaryp käbir sözleri aýdyp başlamak (çaga hakynda). **3)** geplemse, geplegen bolmak.

Nakyllar we atalar sözi rombdan soň däl-de, baş sözüň degişli manysyndan soň delillendiriji mysal hökmünde getirildi.

22. Omonimdeş sözleriň berlişi hakynda.

Omonimler bir söz toparyna ýa-da aýry-aýry söz toparlaryna degişlidir.

1) bir söz toparyndan bolan omonimleriň manylarynda ýekeje-de meňzeş many alamaty bolmadyk ýagdaýynda ýazylyşy hem aýdylyşy birmeňzeş, emma manylary tapawutly sesdeş sözler hökmünde berildi. Mysal üçin:

GAZ [ga:z] **I**, *at.* Ördekler maşgalasyndan bolan suwda ýüzýän uzyn boýunly ýabany ýa-da eldeki uly guş. *Ýaşylbaş sonalar, gazlar garkyldar, Haly harap düşer köli bolmasa* (Magtymguly).

GAZ [ga:z] **II**, *at.* **1.** Giňişlige endigan ýaýramaga ukyply, belli bir görnüşi bolmadyk fiziki jisim. **2.** Ýyladyş, yşyklandyryş we ş.m. üçin niýetlenen gaz ýangyjynyň umumy ady.

2) aýry-aýry söz toparlaryndan bolan omonimdeş jübütleriň öz aralarynda meňzeş many alamatlary bolup-da biler, bolman-da biler, çünki olaryň aýry söz toparlaryna degişlidiginiň özi olaryň başga-başga sözlerdigini subut edýär. Mysal üçin:

GYZYL I, *syp.* **1.** Gan reňkine çalymdaş reňkli, gyrmyzy. **2.** Gyza dakylýan adyň birinji düzümi bölegi.

GYZYL II, *at.* Sary reňkli gymmatbaha metal, altyn, tylla, himiki element.

GYZYL III, *at.* Harman atylyp, arassalanan bugdaýyň üýşmegi, arassa, sap galla.

23. Mysallaryň berlişi hakynda.

Sözlük makalalaryna hormatly Prezidentimiziň nusgalyk kitaplaryndan alnan mysallaryň soňunda awtoryň we eseriň ady dolulygyna görkezildi. Nusgawy edebiýatyň wekilleriniň, häzirki zaman türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň eserlerinden alnan mysallarda bolsa diňe awtoryň ady görkezilmek bilen çäklenildi. Halk döredijiliginden alnan mysallaryň alnan çesmesi ýa-da olaryň halk döredijiliginiň haýsy görnüşine degişlidigi ýaý içinde görkezildi. Dessanlar babatda aýdylanda bolsa, olaryň diňe atlary berildi.

ŞERTLI GYSGALTMALAR

hukuk - hukuk adalgasy

işl. - işlik

kg - kilogram

k.d. - kitap dili

alkyş s. - alkyş sözi

anat. - anatomiýa degişli adalga

asman j. - asman jisimleri

bagl. - baglaýjy

balykç. - balykçylyga degişli sözler

b.e. - biziň eýýamymyz

çal. - çalyşma

d. ý. - demir ýol adalgasy

deňizç. - deňizçilik adalgasy

derm. - dermanlyk adalgasy

dil b. - dil bilimi adalgasy

däp-dess. - däp-dessura degişli söz

dipl. - diplomatik adalga

dokm. - dokmaçylyk adalgasy

durm. - durmuş ýagdaýy bilen bagly söz

edeb. - edebiýat adalgasy

ekeran. – ekerançylyk

filos. - filosofiýa adalgasy

fiz. - fizika degişli adalga

ga - gektar

geogr. - geografiýa adalgasy

geol. – geologiýa adalgasy

gepl.d. - gepleşik dili

göd. s. - gödek söz

göç.m. - göçme many

giriş s. - giriş sözi

gurl. - gurluşyk adalgasy

haýwanat d. - haýwanat dünýäsine degişli sözler

harb. - harby adalga

hasap. - hasap işlerine degişli söz

him. - himiýa adalgasy

köm. s. - kömekçi söz

kön. s. - könelişen söz

küşt. - küştçilik adalgasy

l. - litr

lukmanç. - lukmançylyk

m. - metr

maliýe - maliýe işlerine degişli adalga

maldarç. - maldarçylyk

mat. - matematika adalgasy

min. - mineral

mukd. s. - mukdar san

oba h. - oba hojalygyna degişli söz

own. b. - ownuk bölek

ösüml.d. - ösümlük dünýäsine degişli adalga

s. - sahypa

sazç. - sazçylyk adalgasy

senetç. - senetçilige degişli söz

ser. - serediň

sözs. k. - sözsoňy kömekçi

sport. - sport adalgasy

s. ş. aňl. söz - ses we şekil aňladýan söz.

sung. - sungat adalgasy

syp. - sypat

syýas. - syýasy adalga

şahyr. - şahyranas söz

t. - tom

taryh. - taryhy söz

teatr. - teatr adalgasy

teh. - tehnika deňişli söz
tik. - tikiňçilik
ugrukd. - ugrukdyryjy söz
üml. - ümlük
we b. - we başgalar
we ş. m. - we şuňa meňzeşler
ykd. - ykdysadyýete deňişli söz

zergärç. s. - zergärçilige deňişli sözler

TÜRKMEN ELIPBIÝI

A a	N n
B b	Ň Ň
Ç ç	O o
D d	Ö ö
E e	P p
Ä ä	R r
F f	S s
G g	Ş ş
H h	T t
I i	U u
J j	Ü ü
Ž ž	W w
K k	Y y
L l	Ý ý
M m	Z z

A

A [a:] **I**, Türkmen elipbiýiniň birinji harpy.

A [a:] **II**, Goşulyp gelýän sözünüň nygtalýandygyny görkezmek üçin ulanylýan ownuk bölek. *Ýog-a, Köse, ol aýdýanyň-a bolmaz, derrew atlan!* ("Görogly").

A **I**, Birine ýüzlenilende, köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan ulanylýan ümlük. – A, gyz, *doňup galayan-a dälsiň! Nämе öz-özün ýylgyryp dursuň?* (Ş. Geldiýewa. –A gyz, *joralaryňa garaşaweri!*

A **II**, *gepl.d.* Garşylykly many aňladyp gelýän baglaýjy. *Sen meniň kimdigimi myhmana tanatdyň, a myhmanyň kimdigini maňa tanatmadyň* (B. Kerbabaýew).

AB [a:p], *at, k.d.* Suw. *Ab kibi rowan gelur, Ýaş kibi dowan gider* (Nesimi). *İçmegil, beýhuda aby, Yşkyň meýinden gana sen* (Talyby). *Ne derýadyr, ne ummandyr, ne abdyr? Katrasyndan içe bilmen, bu nedir?* ("Nejep oglan").

ABA [ava], *at. 1. kön.s.* Kaka. *Aljyran aýal ärine aba diýer* (Nakyl). **2.** Oglana dakylýan at.

ABADAN [avada:n], *syp. 1.* Hemme zat ýerbe-ýer, tertipli, gurnalan. *Abadan ýurt. Narynjy, turunjy, leýmun, almalar. Bir abadan jaýa duşdum, ýaranlar* (Magtymguly). **2.** Abat. *Il abat, men abat. 3. göç.m.* Dawa-jenjelsiz, uruşsyz, asuda, parahat, dynç. *Ülkämiz abadan bolsa ýañadan, Altyn-kümüş berer öňküden beter* (B. Kerbabaýew). **4.** Gyza dakylýan at. **5.** Aşgabat şaherindäki bir etrabyň ady.

ABADANÇYLYK [avada:nçylyk], *at. 1.* Parahatlyk, asudalyk. *Hemmäniň gije-gündiz edýän pikiri-de abadançylykdyr* (B. Seýtäkow). **2.** Saglyk-amanlyk, gurgunçylyk, başybitinlik. *Hemme uly-kiçi*

abadançylykmydyr? (B. Kerbabaýew). **3.** Oňlulyk, gowulyk. *Henize çenli adamçylygyň, abadançylygyň gyrasynda görünmeýän Jepbara meňzeş adamlardan onuň tamasy şeýledi* (B. Kerbabaýew). **4.** Ýerbe-ýer ediş, düzgün-tetibe salyş, abadanlaşdyryş. *Abadançylyk işleri.*

ABADANLAŞDYRMA [avada:nlaşdyrma], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak ýagdaýy.

ABADANLAŞDYRMAK [avada:nlaşdyrmak], *işl.* Abadan etmek, tertibe salmak, timar bermek, ýerbe-ýer etmek. *Obany abadanlaşdyrmakda bu zähmetsöýer adamlar uly işler bitirdi* ("Edebiýat we sungat").

ABADANLAŞDYRMAKLYK [avada:nlaşdyrmaklyk], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak ýagdaýy.

ABADANLAŞDYRMAZLYK [avada:nlaşdyrmazlyk], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak işini ýerine ýetirmezlik.

ABADANLAŞDYRYLMAK [avada:nlaşdyrylmak], *işl.* Abadan edilmek, tertibe salynmak, ýerbe-ýer edilmek. *Abadanlaşdyrylan ýaşayyş jaýy.*

ABADANLAŞMA [avada:nlaşma], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLAŞMAK [avada:nlaşmak], *işl. 1.* Abadan görnüşe girmek, abadan bolmak. *Obaşäherlerimiz ýyl-ýyldan abadanlaşýar. 2.* Rahatlyk, dynçlyk aralaşmak, asuda bolmak. *Dünyäler abadanlaşdy, güzeran ýenilleşip başlady* (T. Gurbanow).

ABADANLAŞMAKLYK [avada:nlaşmaklyk], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLAŞMAZLYK [avada:nlaşmazlyk], *iş ady.* Asuda, abadan, parahat bolmazlyk.

ABADANLAŞYBERMEK [avada:nlaşyvermek], *işl.* Abadan bolup başlamak.

ABADANLAŞYS [avada:nlaşys], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLYK [avada:nlyk], *at, ser.* **Abadançylyk.** *Halkymyz asuda-abadanlyk ýoluny saýlap aldy.*

ABADRAK [a:va:dra:k], *syp.* Azda-kände abat. *Gap-gaçlaryň abadragyny saýlap goýuň.*

ABANDYRMAK [a:vannyrmak], *işl. 1.* Biriniň abanmagyna ýol bermek. *Birini üstüne abandyrmak. 2.* Abanyp durar ýaly etmek, abanyp durmaga mejbur etmek.

ABANMA [a:vanma], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

ABANMAK [a:vanmak], *işl. 1.* Dik duran ýerinden biriniň ýa-da bir zadyň üstüne egilmek; bir uly, beýik zat özünden kiçi zadyň üstünde haýbatlanyp durmak, galyp durmak. *Seňrikläp, abanyp duran gaýalar, Öňi-ardy, sagy-soly Gürgeniň* (Magtymguly). *Ol gamçysyny howada gaharly gezdirip, onuň üstüne abandy* (G. Ku-

lyýew). **2. göç.m.** Gozgalaň salmak, alada galmak. *Abanyp gelen gara bulut gelşi ýaly hem geçip gitti* ("Edebiýat we sungat").

ABANMAKLYK [a:vanmaklyk], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

ABANMAZLYK [a:vanmazlyk], *iş ady.* Abanyp durmazlyk; gozgalaň-howp salmazlyk *Abanmasyn diýip atom belasy, Beýgelýär dynçlygyny beýik galasy* ("Ýodadan ýola").

ABANYŞ [a:vanyş], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

ABANYŞMAK [a:vanyşmak], *işl. 1.* Birnäçe bolup abanmak. *Şonda olar ýaraly köpegiň üstüne abanyşyp durdular* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Birnäçe uly, beýik zat özlerinden kiçi zadyň üstünden abanyp durmak. *Beýik dagyň kert gaýalary üstümüzden abanyşyp durdy.*

ABAT [a:vat], *syp. 1. ser. Abadan.* *Iki dünýäň abat bolsun!* (Alkyş sözi). **2.** Zaýa bolmadyk, döwük-ýenjlik däl, bitin. *Eliň abat, aýagyň abat, işdäň sag, göwräň hiç bir adamyňkydan pes däl* (A. Durdyýew). **3.** Rejeli, tertipli, düzgüne salnan, oňat gurnalan. *Köçelerimiz diýseň abat, görmäge göz gerek.* **4.** Ölüm-ýitimsiz, başybitin. *Sürüdäki dowarlar gýşdan abat çykypdyr* ("Edebiýat we sungat"). **5.** Gyza dakylýan at.

ABATLAÝYŞ [a:va:tlaýyş], **1. iş ady.** Abatlamak ýagdaýy. **2.** Döwlen, hatardan çykan zatlary bejermek bilen bagly iş ýagdaýy. *Düşen girdejiniň hasabyna abatlaýyş, gurluşyk işleri geçirilýär* ("Türkmenistan").

ABATLYK [a:va:tlyk], *at. 1.* Parahatlyk, asudalyk, dynçlyk. *Ýurt abatlygy uludan-kiçi hemmäniň ýürekde besleyän ilkinji arzuwydyr.* **2.** Bitinlik, döwük-ýenjlik däl, ýerbe-ýerlik. *Çäñek-käseleriň abatlygy.*

ABAÝ [avaý], *at.* Biriniň üstüne gaharly gygyrys, gorkuzmak, çekindirmek üçin haýbat, hemle, azm. *Sorag gidýär dar türmede, Abaý-da bar, syýasat bar* (Ç. Aşyr).

◊ **Abaý etmek** çekindirmek, gorkuzmak üçin azm urmak, haýbat atmak.

ABAÝ-SYÝASAT [avaý-syýa:sat], *at.* Adamy eýmendirmek, çekindirmek maksady bilen edilýän hereket, haýbat, hemle, azm. *Eger elden geler-gelmez her bir iş, Abaýu-syýasat duşmana ýagşy* (Zelili).

ABDAL [avda:l], *at, kön.s. 1.* Derwüş, galandar. *Ner kibi bolgaý ýamanlarda gözi, Halk arasyn gezgeý abdal tek özi* (Döwletmämmet Azady). *Ahyr meni abdal eýlä, Seniň gözleriň, gözleriň* ("Asly-Kerem"). **2.** Oglana dakylýan at.

ABLAK [avlak] **I, syyp.** Gyzył ýüzli, gyzył meňiz. *Aýjemałym ablak ýüzli marałym* (Kemine). *Ala gözli ablak Saýat, Saňa näm boldy, näm boldy?* (Seýdi).

ABLAK [avlak] **II, at, kön.s.** Ala, çypar (at hakynda). *Girmedi meýdana ýar, ablagn segretmedi* (Gaýyby).

ABRAÝ [a:vyraý], *at.* Halal zähmet, belent adamkärçilik, ata-babaň ýagşy adyna çirk getirmän, abraýyny saklap gazanylan hormat-sylag, şan-şöhrat. *Yslam, dogrusy, paýhasly ýigitdi, oňadam okaýardy, ýoldaşlarynyň ýanynda abraýam ýok däl* (T. Gurbanow).

◊ **Abraýdan düşmek ser. Abraýy gaçmak.** *Onuň abraýdan düşüp, masgara bolasy gelenok. Abraýa eýe bolmak* oňat ada eýe bolmak, hormat-sylagy gazanmak, gadyrly, arzyly bolmak. *Abraý tapmajagyny bilmän telbemi ol?* ("Görogly"). **Abraýy gaçmak** sylag-hormatdan mahrum bolmak, ynamdan gaçmak, ilniň gözünden düşmek. **Abraýyny dökmek ser. Abraýyny gaçyrmak** biriniň hormatyny gaçyrmak, sarpasyna şek ýetirmek.

ABRAÝLAMA [a:vyraýlama], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLAMAK [a:vyraýlamak], *işl.gepl.d.* Haýsydyr bir dabaranyň, çäräniň abraýly geçmegine ýardam etmek. *Sen toýa goşant edip abraýlaýdyň, bolmasa kyn ýagdaýda galardy.*

ABRAÝLAMAKLYK [a:vyraýlamaklyk], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLAMAZLYK [a:vyraýlamazlyk], *iş ady.* Abraýa eýe etmezlik.

ABRAÝLAÝYŞ [a:vyraýlaýyş], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLY [a:vyraýly], *syp.* Abraýy bar bolan, sylag-hormata mynasyp, sarpasy saklanýan, sylagly, hormatly, adamkärçiligiň in ýokary derejesine eýe bolan. *Abraýly adam. Orazsoltan, menem-ä siziň abraýly ýeriňize şarikdirin* (H. Derýaýew).

ABRAÝLYLYK [a:vyraýlylyk], *at.* Abraýy barlyk, sylag-hormata eýelik, uly hormata, sylaga mynasyplyk.

ABRAÝLYRAK [a:vyraýlyra:k], *syp., hal.* Belli derejede abraýly.

ABRAÝSYZ [a:vyraýsyz], *syp.* Abraýy bolmadyk, abraýy ýok, il içinde hormat goýulmaýan, sylanmaýan, sylagsyz, abraýdan düşen. *Abraýsyz adam.*

ABŞANAKLAMA [avşanaklama], *iş ady.* Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞANAKLAMAK [avşanaklamak], *işl.* Aýaklaryň arasyny birneme köweldip, açybrak ýöremek, satanyňy giňräk açyp ýöremek. *Şatyr beg aýaklanmadyk köşek ýaly, abşanaklap, onuň yzyndan ylgady* (G. Kulyýew).

ABŞANAKLAMAKLYK [avşanaklamaklyk], *iş ady.* Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞANAKLAMAZLYK [avşanaklamazlyk], *iş ady.* Abşanaklamak ýagdaýyna geçmezlik.

ABŞANAKLAŞMAK [avşanaklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup abşanaklap ýöremek.

ABŞANAKLAÝÝŞ [avşanalaýyş], *iş ady.* Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞARMA [avşarma], *iş ady.* Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARMAK [avşarmak], *işl.* Aýaklaryň arasyny giň açyp durmak. *Ýaňyrak botlan düýe köşegini ysyr ganyp abşaryp dur* (B. Kerbabaýew).

ABŞARMAKLYK [avşarmaklyk], *iş ady.* Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARTMAK [avşartmaklyk], *işl.* Aýaklaryň arasyny giňden açyp goýmak.

ABŞARYLMAK [avşarylmak], *işl.* Abşaryp duran ýagdaýda bolmak. *Başlygyň nazary özüne düşende, ammarçy oturgyjyna sygman abşarylyp oturan ýerinden söze goşuldy* (G. Gurbansähedow).

ABŞARYŞ [avşaryş], *iş ady.* Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARYŞMAK [avşaryşmak], *işl.* Köp bolup, köpçülikleýin abşarmak.

ABTAP [a:pta:p], *at, k.d.* Günün düşüp duran ýeri, güneş ýer. *Äleme dessan edip, abtaba serdi meni* (Magtymguly).

ABUNA [abu:no], *at.* Gündelik, döwürleýin metbugat neşirlerine ýazylyşyk.

◊ **Abuna ýazylmak** gündelik metbugat neşirlerine ýazylmak. *Sizde abuna ýazylmak işi nähili alhyp barylýar?*

ABUNAÇY [abu:noçy], *at.* Gündelik metbugata ýazylan adam.

ABY-HAÝÝAT [a:by-haýýa:t], *at, k.d.* 1. Ýaşayyş, dirilik suwy (gadyndan gelýän düşünelere görä, bu suwdan içen ynsan ebedi ýaşayarmyş). *Ölüm bolmaz aby-haýýat içene, Lebiň sorup, inçe bilden guçana* (Aşky). 2. *göç.m.* Söýgüli. *Dök etekden daşyňy, aby-haýýatym, gitmegil, Bizi bu gamda goşup, nurbat-amanym, gitmegil* (Talyby).

ABY-KÖWSER [a:by-köwsör], *at, k.d.* 1. Jennet çeşmesiniň suwy. *Akar uçmah içinde aby-köwser* (Nesimi). 2. *göç.m.* Örän süýji, şirin. *Aby-köwser narydan, Boldum men aman, farsyýa* (Mollanepes). *Lebiň aby-köwserdir, ýüzüň aý bile gün dek, Kast edip jan almaga, degme zynhary, dilber* (Zelili).

ABYNY-TABYNY [a:vyny-ta:vyny]: **abyny-tabyny almak (bilmek)** bir zadyň ugruny, tilsimini öwrenmek, nähili iş salyşmalydygyny, işiň tärini ele almak, ebetýini tapmak, ýagdaýyny bilmek.

ABY-ROWAN [a:bu-rowa:n], *at, k.d.* 1. Akar, akaba suw. 2. *göç.m.* Gözýaş. *Akdy gözümünden aby-rowanym* ("Saýatly – Hemra"). *Hasratynda sahypjemal ýarymyň, Akar eşkim, aby-rowandyr meniň* (Zelili).

ABYRSYZ [a:vyrsyz], *syp.* Ymgыр köp, ummasyz. *Abyrsyz köp zähmet çekmek.*

ABYR-ZABYR [avyr-zavyr], *at.* Gorkuzmak, çekindirmek üçin birine atylýan haýbat. *Magtymguly*

Abdylmejitiň hanyň aby-r-zabyryna ähmiýet bermedi (G. Kulyýew).

◊ **Abyr-zabyr etmek** çekindirmek üçin buýruk beriji äheňde birine bir zatlar aýtmak. *Abyr-zabyr edip durmasaň, käbir adam diýeniňi hem etjek däl.*

ABY-ZEMZEM [a:by-zemzem], *at, k.d.* Käbedäki Zemzem çeşmesiniň suwy. *Aby-zemzem suwy, çeşme-bulagy, Amanmyka gözelleriň awlagy* (Magrupy).

ABY-ZÜLAL [a:by-züla:l], *at, k.d.* Dury, arassa suw. *Ne şekerden damgan aby-zülal sen?* (Mollanepes). *Bagtym gaflat içre oýanmaz, ganmaz, Lebi şeker, aby-zülalym bardyr* (Zelili).

ABZAL [avza:l], *at.* Esbap, gural, enjam. *Aman gerek abzallary aldy.*

ABZALLAŞDYRMA [avza:llaşdyrma], *iş ady.* Abzallaşdyrmak işi.

ABZALLAŞDYRMAK [avza:llaşdyrmak], *işl.* Gereki abzallar, gurallar, enjamlar bilen üpjün etmek.

ABZALLAŞDYRMAKLYK [avza:llaşdyrmaklyk], *iş ady.* Abzallaşdyrmak ýagdaýy.

ABZALLAŞDYRMAZLYK [avsa:llaşdyrmazlyk], *iş ady.* Abzallaşdyrmagy amal etmezlik.

ABZALLAŞDYRTMAK [avza:llaşdyrtmak], *işl.* Abzallaşdyrmak işini başga birine etdirtmek, ýerine ýetirtmek.

ABZALLAŞDYRYBERMEK [avza:llaşdyryvmek], *işl.* Abzallaşdyrmaga girişmek.

ABZALLAŞDYRYLMAK [avza:llaşdyrylmak], *işl.* Abzallaşdyrmak işini edip bolmak, amal edilmek, ýerine ýetirilmek. *Mekdebiň oňat abzallaşdyrylan edebiýat otagy bar.*

ABZALLAŞDYRYŞ [avza:llaşdyryş], *iş ady.* Abzallaşdyrmak ýagdaýy.

AÇ [a:ç] **I**, *syp.* Dok bolmadyk, zat iýmedik açlygy başdan geçirýän ynsan ýa-da haýwan. *Ajyň aňy bolmaz* (Nakyl). *Aç towuk düýşünde dary görer* (Nakyl). 2. Garyp, pakyr-pukara. *Açda algyň, bege bergiň bolmasyn. İş müşgildir, aňlamaza duş gelse* (Magtymguly).

◊ **Aç eşege ýük** çökder, agyr, agramy gereginde artyk. **Aç ölmek** alygyp halys bolmak, ysgyndan düşmek, surnukmak. *Ajygan ölmez, alňasan öler* (Nakyl).

AÇ [a:ç] **II**, *at, kön.s.* Piliň dişi, piliň süňki.

AÇ-AÇAN [aç-aça:n], *syp.* Açykdan-açyk, aýdyňdan-aýdyň, dogry, aýan.

AÇ-AÇANLYK [aç-aça:nlyk], *at.* Aýanlyk ýagdaýy. *Dostlukly döwletleriň baştutanlarynyň duşuşygy özüniň aç-açanlygy we ýürekdeşligi bilen ýatda galar...* ("Türkmenistan").

AÇ-AÇANRAK [aç-aça:nyra:k], *syp.* Ýarym-ýalta aç-açan, doly däl aç-açan. *Aç-açanrak gürleşmek. Aç-açanrak hereket etmek.*

AÇALAK-ÝUMALAK [açalak-ýumolak]: **gözüňi açalak-ýumalak etmek** ýaňy ukudan açylan ýaly, gözlerini çalaja bir açyp, bir ýummak.

AÇAR, *at.* 1. Gapyny, gulpy açmak, gulplamak üçin ýöriteleşdirilen demir guraly. 2. Nurbatlary we ş.m. towlamak üçin enjam. *Ata, on ýedilik açaryň barmy?* 3. *göç.m.* Bir zadyň ýoluny açmak, ele almak, bir zada yhlas etmek üçin tilsim, tär, ýol. *Kitap ylymlaryň açarydyr.*

AÇDYRMAK [aşdyrmak], *işl.* Açmak işini başga birine etdirmek. *Dükany açdyrmak. Gulpy açdyrmak. Bowedi açdyrmak. Sahnany açdyrmak.*

AÇGÖZ [a:çgöz], *syp.* Baýlygy hemme zatdan ileri tutýan, mal-mülk diýip ölüp-öçüp barýan, nebsewür, betnebis.

AÇGÖZLÜK [a:çgözlük], *at.* Baýlygy hemme zatdan ileri tutmaklyk, nebsewürlik, betnebislik.

AÇGÖZLÜLIK [a:çgözlülük], *at, ser.* **Açgözlük.**

AÇ-HOR [a:ç-ho:r], *syp.* Hor-homsy, açlykdan ýaňa horlanýan.

AÇLYK [a:slyk], *at.* 1. Dok bolmazlyk, açlyk ýagdaýy. 2. Hasylyszlyk, guraklyk netijesinde galla, däne ýetmezçiligi, ýymit gytçylygy, azyk gahatlygy. *Dokluk näme diýdirmez, açlyk näme iýdirmez (Nakyl).* *Uruş ýyllaryň çagalary açlyk belasyndan habarlydyrlar.*

AÇMA, *iş ady.* Açmak ýagdaýy.

AÇMAK, *işl.* 1. Ýapyk zady açyk görnüşde goýmak. *Penjiräni açmak.* 2. Gulplanýan zatlaryň gultuny we ş.m. aýyrmak. *Ol gulpy aýryp, gapyny açdy.* 3. Eplengi ýuka zady ýazyp goýmak, ýazmak. *Saçagy ýazmak.* 4. Gep-gürrüňe başlamak, gep-gürrüňi gozgamak. *Biz gapyň agzynda öz aramyzda jedel açmalyň* (B. Kerbabaýew). 5. Ýerleri özleşdirmek. *Boz ýerleri açýarlar* ("Edebiýat we sungat"). 6. Biriniň başyndaky, agzyndaky zady we ş.m. syrmak, ýuwaşjadan serpmek. *Ýigit iki eli bilen gelniň ýüzüni açdy.* 7. Açyk diýip yglan etmek, başlamak. *Müdür ýygnagy açýar.* 8. Möhletleýin saklanylýan bir zadyň üstündäki örtüginä aýyrmak, üstüni açmak. *Ýere gömlen käşiriň üstüni açyp gördüler.* 9. Äşgär etmek, mälüm etmek, ýüze çykarmak. *Öz syrny özi açdy.* 10. Daňlan zady çözmek. *Ol düwünçeği açdy.* 11. Hal işligiň şekilini kabul eden açmak işliginden soň bermek, görmek, bilmek ýaly kömekçi işlikler gelip, täze many öwüşginli düzümlü işlikler ýasalýar: **Açyp barmak** gidip barşyna açmagy dowam etmek. **Açyp bermek** başga biri üçin açmak işini özüň etmek, özüň ýerine ýetirmek. *Ýaş ýigit ýaşy segsenden agan oraşan aýala öýüň gapysyny açyp berdi.* **Açyp bilmek** açmagy

başarmak, açmagyň hötdesinden gelmek. **Açyp görkezmek** ýüze çykarmak, aýdyň etmek, düşündirmek. *Edebiýatçy alym Magtymgula bagyşlanan kitabynyň şahyryň çeper diliniň täsinligini açyp görkezdi.* **Açyp görmek** ýapyk zadyň agzyyny açyp, içindäkini gözün bilen görmek. *Bukjany açyp görmek.* 12. Käbir atlaryň yzyndan gelip, düzümlü işlikler ýasalýar: **Söz açmak** gürrüňe başlamak, gürläp ugramak. *Etrap häkimliginiň wekili pagtaçylykdan söz açdy.* **Üstüni açmak** aýan etmek, äşgär etmek, ýüze çykarmak. *Jenayatyň üstüni açmak.* **Ýer açmak** ön ekin ekilmedik yerden ekerançylyk üçin yerleri taýýarlamak.

◇ **Göwün açmak** *ser. Göwün.* *Göwün açmak islegi "Ylham" seýilgähine gezelenje gitmegime sebäp boldy.* **Gözüni açyp göreni** bütün ömrüne bar göreni. *Atamyň gözünü açyp göreni horluk bolupdyr.*

AÇMAKLYK, *iş ady.* Açmak ýagdaýy.

AÇMAZLYK, *iş ady.* Açmak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Ol bada-bat gapyny açmady.*

AÇMAŇYZ [a:çmaňyz], *syp.* 1. Dok däl, maňzy doluşmadyk. *Çabga ýaly eňňän açmaňyz gyzyl bugdaýlar aýaklarynyň töwereklerine paýrap düşdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Işdämen, näme görse ýalnap-ýuwduyp barýan, dokmäde bolmadyk, horan adam. *Açmaňyz adam.*

AÇMAZ, *at, küşt.* Küşt oýnunda bir tilsim.

AÇYBERMEK [ačyvermek], *işl.* Açyp başlamak.

AÇYGRAK [ačygra:k], *syp.* 1. Čala açyk; biraz açyk, birmeme açyk. *Gapyny doly ýapma-da, ačygrak goý.* *Ačygrak ýer.* 2. Goýy, dok däl reňk. *Güljanyň köýneginiň reňki ačygrakdy.*

AÇYK, *syp.* 1. Bekli däl, ýapyk däl, bagly däl. *Seniň üçin hemişe gapymyz ačykdyr.* 2. Dury, bulutsyz, kir-kimirsiz. *Güýzüň ačyk günleriniň biridi.* 3. Belli, gönüden-göni, göni, aýdyň, anyk. *Ačyk bir zat diýmäýin.* 4. Gözýetim, töwerek alaň-ačyk, boş, ýalazy. *Olar tokaýyň içindäki ačyk ýere çykdylar* ("Edebiýat we sungat"). 5. Esli aradaşlykda ýerleşýän, daş, uzak, ýakyn bolmadyk. *Çukuryň arasyny ačyk gazdy.* 6. Gizlin däl. *Gelen adam ačyk gelýärdi ahyry* (B. Seýtäkow). 7. Örtülgi bolmadyk, ýalaňaç. *Ol aýak ýalaň, baş ačyk ylgap barýar.* 8. Açyk, anyk syýasaty ýöretmek. *Ačyk gapylar syýasaty.* 9. *göç.m.* Tutuk däl, sap, päk, mähirli. *Onuň ýüzi mähirlidi, ačykdy.*

AÇYK-AÝDYŇ [ačyğ-a:ýdyň], *syp., göç.m.* Açyk, aýdyň, äşgär. *Näme işlejegem bolsaň, pikiriňi ačyk-aýdyň etmeli-dä.*

AÇYKDAN-AÇYK, *syp.* Göş-göni, dos-dogry, gönüden-göni, aýdyň. *Ačykdan-ačyk aýtmak.*

AÇYKLYK, *at.* 1. Giden giň ýer, tekizlik, boşluk. *Ýol gündogara sowlup, ačyklyga çykdy.* 2. Yüregi

saplyk, göwni arassalyk, päklik. *Ol goly açyklyk bilen myhmanlary kabul etdi.* 3. Ýapyk dällik. *Gapynyň açyklygy hem gowy zat.* 4. Howanyň bulutsyzlygy, ümürsizligi. *Howanyň açyklygy göwnüňe teselli berýär.* 5. Aýanlyk, aşgärlik, aç-açanlyk. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki halklaryň medeniýetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasyny düzýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

AÇYLGANLYK [ačylğanlyk], *at.* Howanyň bulutsyzlygy, ýagynsyzlygy, maýylygy. *Ačylganlygynyň öz janyna nähili gowy ýaraýandygyny ol duýýardy.*

AÇYLMAK, *işl.* 1. Ýapylýan, gulplanýan zatlaryň gupuny we ş.m. aýyrmak ýagdaýy. *Tamynyň gapysy açyldy.* 2. Eplengi zat ýazylmak. *Şemala depderiň sahypalary açylyp gitdi.* 3. Gep-gürrüňe başlamak. *Şygrydan söz açyldy.* 4. Özleşdirilmek (tarp ýer hakynda). *Täze-täze ýerler açylýar.* 5. Başdaky gyňajy, agyzdaky ýaşmagy, ýüzdäki nikaby we ş.m. syrlylyp, ýuwaşjadan aýrylmak. 6. Başlanmak, açyk diýlip ygılan edilmek (ýygnak hakynda). *Ýygnak ir bilen açyldy.* 7. Bagly, daňylgy, düwlen zady çözmek. *Toýpaý berlen düwiňçek hem açyldy.* 8. Ýazgyn hala geçmek, açylmak (gül hakynda). *Bahar geldi, gül açyldy, Meniň gülüm açylmazmy?* ("Şasenem – Garyp"). 9. göç.m. Keýpi kök bolmak, keýpi saz bolmak, geçisi ýaýramak, gül-gül açylmak. *Çaý degen wagty käwagt açylyp, gürrüň ediläýmesem bar* (H. Garabaýew).

AÇYLYŞMAK, *işl.* 1. Kem-kemden açylmak, yzly-yzyna açylmak, açylyp ugramak. *Ýagşa otlaryň ýüzi ýuwulup, dürli güller açylyşypdy.* 2. Aýrylyşmak, biri-birinden daşlaşmak, maşgalany bozmak. 3. Howa ümürsiz-dumansyz bolup başlamak, kem-kemden durlanmak, arassalanmak. *Ýagan ýagmyrdan soň howa açylyşdy we läbikli suwlar durlandy.* 4. Kem-kemden sagalmak, aýňalmak, gutulyp başlamak, bári bakmak. *Ol indi dümewden açylyşdy.* 5. Bir zadyň ýygrydy, epini ýazylyşmak, ýazgyn ýagdaýa geçmek. *Ýygrydy ýazylan köýnek. Buýrasy açylyşan telpek.* 6. göç.m. Keýpi kem-kemden kök bolmak, keýpi saz bolup başlamak. *Elkyssa, Elbent bagşy bu sözünü tamam edip, Sona gelniň açylyşmagyna garaşdy* ("Nejep oglan"). 7. Ýüze çykan dawanyň bellisini etmek, ony çözmek. *Goňşyňyz bilen ýer dawaňyz bar ýalydy-la, açylyşyp bildiňizmi?*

AÇYM, *at.* Tarada dokalýan matanyň dokalan yeriniň gazygyň daşyna aýlanan bir aýlawy.

AÇYNMAK, *işl.* 1. Özün üçin açmak. *Ol dagyny eteginden ekin ýer açyndy.* 2. Üstündäki ýapynjaňy aýyrmak.

AÇYŞ I, *iş ady.* Açmak ýagdaýy.

AÇYŞ II, *at.* Oýlap tapyş, täze bir zady dörediş. *Ylmy açyşlar.*

AÇYŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna açmak, bir ýanyndan açyp çykamak, bir ýan ujundan açmak. *Garry kitabyň içini açyşdyryp gördi, ýüzüne syldy* (N. Saryhanow).

AÇYŞMAK, *işl.* 1. Açmaga kömek etmek. *Ol ejesine körek açyşdy. Täze ýer açyşmak.* 2. Birnäçe bolup bilelikde açmak. *Oglanlar ýapyk penjireleri açyşyp yör.*

AÇ-ÝALAŇAÇ [a:ç-ýalaňaç], *symp.* Aç hem hor-homsy, garyp galan (adam hakynda). *Aç-ýalaňaç ýetim-ýesirleri ýok.*

ADA [a:da], *at.* Daş-töweregi suw bilen gurşalan gury ýer bölegi.

ADAGLAMA [a:dağlama], *iş ady.* Oglany we gyzy ýaşlygyndan biri-birine adaglama däbi; geljekki gelinligi bellemek dessury; adaglamak ýagdaýy.

ADAGLAMAK [a:dağlamak], *işl.* Oglany we gyzy ýaşlygynda biri-birine adagly etmek. *Men seni patyşanyň gyzyna adaglap, ondan ähtnama alandyryn* ("Şasenem – Garyp").

ADAGLAMAKLYK [a:dağlamaklyk], *iş ady.* Adaglamak ýagdaýy.

ADAGLANMAK [a:dağlanmak], *işl.* Adagly bolmak.

ADAGLAÝYŞ [a:dağlaýyş], *iş ady.* Adaglamak ýagdaýy.

ADAGLY [a:dağly], *symp. kön.s.* Adaglamak däbi boýunça geljekde biri-biri bilen durmuş gurmaly edilip, bellenilmek, birine adaglanmak. *Adagly etmek. Adaglysyna bermek. Seniň başdan adaglyň men! Kän gepletme mundan aňry!* (K. Gurbannepesow).

ADAGLYLYK [a:dağlylyk], *at.* Adaglanan ýagdaýda bolmaklyk.

ADAJA [a:daja], *symp.* 1. Çalaja, pessaý. *Adaja şemal öwürýärdi* (T. Gurbanow). *Sag kenaryň sümmülleri şemala adaja tolkun atyp, birgeňsi sary deňzi ýada salýar* ("Türkmenistan"). 2. sazç. Sadadan, pessaý ses bilen.

ADAJYK [a:dajyk], *symp., ser.* **Adaja 1.** Bulutsyz howada adajyk öwürşin bardy.

ADAK [a:dak], *at, gepl.d.* Daşgyn wagtynda derýa kenarlarynyň suw basýan ýerleri ýa-da derýa gollarynyň arasynda galýan kiçijik adajyk.

ADAK, *at, kön.s.* Aýak.

◊ **Adak araba** çagalaryň ýörjen-ýörjen wagty ýöremegi öwrenmek üçin sürýän arabasy.

ADALAT [ada:lat], *at.* Hakykat, her bir pursatda dogry hereketi aňladýan düşünje.

ADALATLY [ada:latly], *symp.* 1. Adalata esaslanýan. 2. Dogry, dürs, talabalaýyk.

ADALATLYLYK [ada:latlylyk], *at.* Adalatly bolmaklyk. *Dostluk, doganlyk, agzybirlik, adalatlylyk, parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ADALATSYZ [ada:lassyz], *symp.* 1. Adalatly tarapyny tutmaýan, adalatly bolmadyk, hakykata laýyk hereket etmeýän. *Ol özüne ýöňkelyän aýbyň adalatsyzdygyny, ýüreginiň kireňsizdigini öz-özüne subut etjek bolýar* (N. Jumaýew). 2. Dogruçyl däl, hakykatçy bolmadyk.

ADALATSYZLYK [ada:lassyzlyk], *at.* Adalatly bolmazlyk, adalata esaslanmazlyk.

ADALGA [a:dałga], *at.* Ylymda, tehnikada, sungatda, edebiýatda we ş.m. bir zadyň, düşünjäniň ady hökmünde kabul edilen, esasan, bir manyly söz ýa-da söz düzümi, termin.

ADALYK [a:dalyk], *at, geogr.* Biri-birine ýakyn ýerleşýän köp sanly deňiz adalarynyň topary, arhipelag.

ADAM [a:dam], *at.* 1. Pikirlenmäge we geplemäge, şonuň ýaly-da oýlap tapmaga, gural döretmäge hem-de durmuşda ondan peýdalanmaga ukyby bolan ynsan. 2. Jemgyýetiň agzasy, şahsyýet, adamlaryň biri, kişi. *Älem içre adam gezmez, at gezer* (Nakyl). *Dag daga duşmaz, adam adama duşar* (Nakyl). *Adam bar, mün tümen iýdirseň azdyr, Bardyr adam, iýen nanyna degmez* (Magtymguly). 3. Ýan-ýoldaş, ýassykdaş, är (düýp söze birinji, ikinji we üçünji şahsy görkezýän goşulma goşulyp ulanylyr, şeýle-de birinji hem-de ikinji şahsy görkezýän -ym, -yň, -iň, -im goşulmalaryndaky dar çekimli uzyn aýdylýar).

◇ **Adam başy daşdan gaty** adamzat hemme kynçylyga çydamly. *Adam başy daşdan gaty diýleni. Biziň görmedigimiz görderdir* ("Edebiýat we sungat"). **Adam bolmak** 1) kemala gelmek, ulalmak, ýetişmek, öz başyňy çarar ýaly bolmak. *Ýeri, goýsana, namartaý, ogluň elmydam şu bolşuna bolup gidesi ýok-la, gelin alyp berenimizden soň, eklenç başyna düşenini biler, adam bolar* (A. Durdyýew). 2) adamkärçilik mertebesini saklamak, düzelmek. *Ol-a asyl adam bolaýypdyr*. 3) näsaglykdan, heläkçilikden sagalmak, gutulmak, ölmän galmak. *Biz, ony adam bolar öýtmändig* (B. Pürliýew). **Adam etmek** ekläp-saklap kemala getirmek, ýetşdirmek, ile goşmak, terbiýelemek. *Adam etjek bolsaňyz, terbiýe bermek gerek*. **Adam sanyna goşulmak (girmek)** terbiýeli adama öwürlmek. *Menem adam sanyna goşuldy* (T. Taganow). **Adam saýmazlyk** äsgermezlik, adam hasap etmezlik. *Ýelliniň ony adam saýman aýdan sözi Wüşü keliň gaharynyň önündäki böwedini böwüdi* (A. Gowşudow). **Adam taňryly** adamy ala tutýan,

gorkmasa sylamaýan; çekinýän, gorkýan adamsyny görende boýun egýän, çekinmeýän adamsyny görende hereketini üýtgetýän. *Beýle adam taňryly bolmazlar* ("Edebiýat we sungat"). **Adam ýaly** adama mahsus bolan belent adamkärçilikli häsiýetleri özünde jemleýän, edepli (adam hakynda). *Sen bir adam ýaly gürlsene!*

ADAMÇA [a:damça], *at.* Çagalaryň gurjak oýnunda öýlenýän ýigidiň atlandyrylyşy.

ADAMÇY [a:damçy], *symp.* Adama topulýan, adamy dişleýän, depýän-gapýan, kowalaýan (mal hakynda).

ADAMÇYLYK [a:damçylyk], *at.* 1. *ser.* **Adamkärçilik**. 2. Adama mahsus belent häsiýetlilik. *Onuň adamçylygy ýokarydyr*.

ADAMÇYLYKLY [a:damçylykly], *symp., ser.* **Adamkärçilikli**.

ADAM-GARA [a:dam-ğara], *at.* Adam we beýleki janly-jandarlar, janly-jemende. *Öýüň golaýynda adam-gara ýokdy. Daşarda adam-gara görnenok*.

ADAMHOR [a:damho:r], *symp.* 1. Adam etini iýýän. 2. *göç.m.* Adamy gaty horlaýan, agyr güne salýan, ganhor, rehim-şepagatsyz, ezyýän. *Niçik düşdün adamhoryň goluna* ("Saýatly – Hemra").

ADAMHORLYK [a:damho:rluk], *at.* 1. Adam etini iýijilik. 2. Adamyň janyna kast edililik, ganhorlyk, rehim-şepagatsyzlyk.

ADAMJYK [a:damjyk], *at.* Kiçijik adam (käbir ýagdaýda göwnüýetmezlik, kemsitmeklik öwüşgini bilen ulanylyr).

ADAMKÄRÇILIK [a:damkä:rçilik], *at.* Adama mahsus bolan gowy gylyk-häsiýet, rehim-şepagatlylyk, adamçylyk. *Şonuň üçin ol dostunyň şol adamkärçiligini, oňa bolan minnetdarlygyny hiç unudyp bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

◇ **Adamkärçilik etmek** adamkärçilik bilen hereket etmek, adamkärçilikli bolmak. *Sen adamkärçilik etdiň* (N. Baýramow).

ADAMKÄRÇILIKLI [a:damkä:rçilikli], *symp.* Adama mahsus bolan gowy, oňat, belent gylyk-häsiýetli, adamçylykly, rehim-şepagatly adam. *Adamkärçilikli ynsan*.

ADAMKÄRÇILIKSIZ [a:damkä:rçiliksiz], *symp.* Ýaramaz gylyk-häsiýetli, adamkärçiligi pes, rehim-şepagatsyz adam. *Adamkärçiliksiz bolmagy hiç wagt oňlan tapmarsyňyz*.

ADAMLY [a:damly], *symp.* 1. Jemende, mähelle üýşen; adam-gara bar ýer. *Juwazçynyň tamynyň öňi adamlydy*. 2. Töweregi adam bilen gurşalan; ýany adamly, ýoldaşly. *Ýany adamly goja ädimini barha çaltlandyryardy. Onuň daşy mydama adamlydy*.

ADAMLYK [a:damlyk], 1. *at.* Adama mahsus bolan asyly gylyk-häsiýetlilik, çyn adamkärçilik. Çyn

adama her wagt adamlyk derkar (Magtymguly). *Men adam bolmaly, Adamlyk bolsa – Diňe Wepa bilen Mertlige bagly* (K. Gurbannepesow). **2.** *syp.* Sanlaryň yzyndan gelip, "bir ýa birnäçe adama niýetlenen" diýen manyny aňladýan söz. *Üç adamlyk nahar*. **3.** *zergärç.s.* Ýaş gelinleriň beýik böruklerine dakynýan hasawa şaýynyň iki çekge tarapyna düşýän adam şekilli uly böleginiň ady.

ADAMPISINT [a:dampisint], *syp.* Adam kysmy. adama meňzeş.

ADAMSÖYÜJLIK [a:damsöýüjlik], *at.* Adama hormat-sylag goymaklyk, ynsan mertebesini sylamaklyk, söymek, gowy görmeklik. *Adamsöýüjilik duýgusy.*

ADAMSÖYÜJLIKLI [a:damsöýüjlikli], *syp.* Adamsöýüjiligi bolan adam.

ADAMSYZ [a:damsyz], *syp.* Adam, janly-jemende ýok, çola ýer. *Ony adamsyz, çöl-beýewana äkidip taşlady* ("Türkmen halk ertekileri").

ADAMSYZLYK [a:damsyzlyk], *at.* Adam ýokluk, çolalyk. *Köçäniň adamsyzlygy ony geň galdyrdy.*

ADAMSYZRAK [adamsyzra:k], *syp.* Belli bir derejede adamsyz, adam azrak. *Adamsyzrak ýer.*

ADAMZAT [a:damza:t], *at.* Ynsanyýet, adamlar, adam nesli.

ADAŞMAK [a:daşmak] **I**, *işl., köň.s., ser.* **Azaşmak.** *Ýoldan adaşyp gitmesin, Ýary-talapkärim kany?* (Andalyp). *Arzyruma gitdigimde adaşdym* ("Asly – Kerem").

ADAŞMAK [a:daşmak] **II**, *gepl.d.* Çaga oýnunda ýaranlary bölüşmek üçin ikibir-ikibir bolup biri-biriňe at, lakam dakmak.

ADAT [a:dat], *at.* **1.** Bir milletiň, halkyň durmuşyna ornaşan döp-dessur, gadymdan gelýän ýörelge, urp-adat. **2.** Öwrenişilen gylyk-häsiýet, endik. *Bu ne adatdyr, eý türki perizat, Gamyňdan bolmadym bir laha azat* (Nesimi).

ADATÇA [a:datça], *hal.* Hemişe bolşy ýaly, ýörelge bolup galyşyna görä, köplenç halatda. *Adatça, tolkun deňizde, derýada bolýar* (Ş. Borjakow).

ADATDA [a:datda], *ser.* **Adatça.** *Adatda, öz gyzy hakynada edilýän gürrüňleriň köpüsinden ata bihabar bolýar* (B. Seýtäkow).

ADATDAKY [a:datda:ky], *syp.* Hemişeki, öňki. *Ýagyş ýuwan ýapraklar adatdakysy ýaly göwnüňi görýärdi.*

◇ **Adatdan daşary** aýratyn, hemişekilerinden üýtgeşik, geň, täsin; has, çendenaşa. *Adatdan daşary hadysa. Onuň timsallary, meňzetmeleri adatdan daşary çeper çykýardy* (B. Kerbabaýew).

ADATKY [a:datky], *ser.* **Adatdaky.** *Adatky endigin çykarar ýatdan, Poslar oň piliniň gumhanasy-da* (I. Nuryýew).

ADATLANDYRMA [a:datlannyrma], *iş ady.* Adatlandyrmak ýagdaýy.

ADATLANDYRMAK [a:datlannyrmak], *işl.* Biriniň bir zady ýa-da gylyk-häsiýeti başga birine endik, adat etdirmegi. *Okuwçylary zähmeti söýmäge adatlandyrmak zerur terbiýeçilik işdir.*

ADATLANDYRYLMAK [a:datlannyrlymak], *işl.* Adat etdirilmek, endik etdirilmek. *Çeperçilik mekdeplerinde çagalar ırgözinden sungata adatlandyrylýar.*

ADATLANDYRYS [a:datlannyrıs], *iş ady.* Adatlandyrmak ýagdaýy.

ADATLANMAK [a:datlanmak], *işl.* Bir zady adat edinmek, bir zada endik etmek. *Pil sapyna adatlanan eller ýarag tutmasyny bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

ADATLANMAKLYK [a:datlanmaklyk], *iş ady.* Adatlanmak ýagdaýy.

ADATLANYS [a:datlanyş], *iş ady.* Adatlanmak ýagdaýy.

ADATY [a:daty], *syp.* Hemişekisi ýaly bolup duran, hemişe gabat gelýän, öwrenişilen. *Bu gün adaty günlerden diýseň üýtgeşikdi, şagalaňdy, şowhundy* ("Edebiýat we sungat").

ADATYLYK [a:datylyk], *at.* Hemişekilik, öňki ýagdaýynda bolmaklyk.

ADWOKAT [advaka:t], *at, hukuk.* Raýatlara we edara-guramalara hukuk kömegini berýän, şeýle-de kazyýetde olaryň bähbitlerini gorap çykyş edýän ýurist, aklawçy.

ADWOKATURA [advakatur:a], *at, hukuk.* Adwokatlaryň guramasy, adwokatlar kollegiýasy. *Adwokatura raýat jemgyýetiniň hukuk instituty bolup durýan we döwlet häkimiýet we dolandyryş edaralarynyň ulgamyna girmeyän, adwokatlaryň adwokatlyk işini amala aşyrmak maksady bilen döredilen we öz-özünü dolandyrmak ýörelgelerine eýerýän professional birleşigidir* ("Türkmenistanda adwokatura we adwokatlyk işi hakynada" Türkmenistanyň kanunynyň 1-nji maddasy).

ADY [a:dy:]: **ady sanlar** bitin sanlar, adaty sanlar.

ADYGYŞ [a:dyğyş], *iş ady.* Adykamak ýagdaýy.

ADYKMA [a:dykma], *iş ady.* Adykamak ýagdaýy.

ADYKMAK [a:dykmak], *işl.* Ady, şan-şöhraty il içine ýaýran, at-abraýy ile dolan. *Bu sözler diňe bir adygan şahyrlar üçin aýdylmandy* ("Edebiýat we sungat").

ADYKMAKLYK [a:dykmaklyk], *iş ady.* Adykamak ýagdaýy.

ADYKMAZLYK [a:dykmazlyk], *iş ady.* Ady, abraýy bolmazlyk, ile dolmazlyk.

ADYL, *syp.* Adalata gol ýapýan, hakykaty goldaýan adam. *Bedewni tanymaz har bakan harban, Jomardy il tanar, adyly diwan* (Magtymguly). *Sähel zada gyzyp, egrilik etmek, Ýurt eýesi adyl hana ýarasmaz* (Baýly şahyr).

ADYLLYK, *at.* Adyl häsiýete eýe bolmaklyk, adalatlylyk, hakykatçylyk.

ADYLYÝET, *at.* Kazýýet edaralarynyň ulgamy, adalat edaralary.

ADYR, *at.* Toýun we çäge gatyşykly kiçiräk takyr, beýikli-pesli ýer. *Alty bugraly adyra, takyra düşende, ýelgamaga döndi* (B. Kerbabayew).

ADYRLYK, *at.* Toýun we çäge gatyşykly kiçiräk takyrlyklar, beýikli-pesli ýerler. *Ol ýerler giden adyrlkydy.*

ADYRSOW, *syp.* Az-kem adyr (ýer hakynda). *Men ýaş çerkez, çetiler basan adyrsow otlukda durun* (B. Hudaýnazarow).

ADYRSOWLYK, *at.* Adyrlý ýerler, adyra meňzeşräk takyrlyklar. *Yüzi jaýryk-jaýryk takyrlar, bozagan-ýowşanly adyrsowlyklar agras dem alyp ýatyr* ("Edebiýat we sungat").

ADYÝAMAN [a:dyýaman], *at.* Ak ekiniň içinde bitýän däneli haşal ot.

AEROBIKA [aýro:bika:], *at.* Ritmli gimnastika – saza goşup ýerine ýetirilýän sagaldyş maksatly fiziki maşklar.

AERODINAMIKA [aýradina:mika], *at.* Aeromehanikanyň gazlaryň (mysal üçin, howanyň) hereketi, şeýle-de gazlaryň öz içinde hereket edýän gaty jisimler bilen özara täsirini öwrenýän bölümi.

AERODROM [aýradyro:m], *at.* Uçarlaryň durmagyny, uçmagyny, gonmagyny, şeýle-de olara tehniki hyzmat etmegi üpjün edýän inženerçilik desgalar toplumy bilen bir hatarda radiotehniki serişdeler we ş.m. bilen abzallaşdyrylan giň meýdan, uçarlar gonalgasy.

AEROMEHANIKA [aýrameha:nika], *at.* Mehanikanyň gazlaryň deňagramlylygyny hem-de hereketini, şeýle-de içine goýberilen gaty jisimlere gazlaryň edýän mehaniki täsirini öwrenýän bölümi.

AEROPLAN [aýraplan], *at.* Uçar (awiasıýanyň ilkinji ýyllarynda ulanylan söz).

AEROPORT [aýraport], *at.* Ulag awiasıýasynyň yzygiderli uçuşlaryny we ýolagçylara hyzmat etmegi amala aşyran aerodromly we aerowokzally (howa menzilli) desgalar toplumy (*ser.* **Aerodrom** we **Aerowokzal**, **Howa: howa menzili**).

AFRIKALY [a:frikaly], *at, ser.* **Afrikalylar**.

AFRIKALYLAR [a:frikalylar], *at.* Afrikada doglan we ýaşayan adamlar.

AGA [a:ğa], *at.* 1. Özünden uly erkek dogan; kakaň, ataň erkek dogany; ýaşy özünden uly erkek doganoglan. 2. Özünden uly ýaşly adamlara hormat, sarpa goýmak üçin olaryň adyna derek ýa-da adynyň yzyndan artdyrylýan söz. *Meret aga. Aşyr aga.* 3. Hökümdar, häkim; baýar. *Ýer özüňkimi? Ýok, aganyňky* (G. Seýitliýew). 4. Gadyrdan, hossar. *Görogly agam gelipdir* ("Görogly").

AGA-BEG [a:ğa-veğ], *at.* Agalar hem begler, hökümdarlar, häkimler. *Aga-begler, muhannesin on müni, Mert ähliniň alty yüzüne degmez* (Magtymguly).

AGAÇ [ağaç] **I**, *at.* 1. Miweli ýa miwesiz, köpylylyk uly şahaly ösümlik, daragt, bag. *Agaç agaja bakar, Arasyndan suw akar* (Läle). *Agaç etmek, kemally perzent yetiştirmek, köpri gurmak, guýy gazmak – ine, ömür menzillerindäki in aňrybaş parzlar şulardyr* ("Türkmenistan"). 2. Agaç-tagta önümleri; pürs. 3. *gepl.d.* Taýak, hasa. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Yaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). *Agsak aýra düşse, agaçsyz galsa, Ýol aňlamaz kary hemrasyz bolsa* (Magtymguly). 4. *gepl.d.* Ýakar ýaly odun. *Çar tarapa zyňylýar Agaçlar darka-darka* (M. Garryýew).

♦ **Agac at** tabyt. *Göterlerne garaşyp dur Köpi gören agaç at.* (K. Gurbanpesow). **AGAÇ ATA MÜNMEK** (**çykamak**) ölmek, aradan çykamak. **AGAÇ USSASY** agaç, tagta önümlerinden jaý guryan, dürli hojalyk esbaplaryny ýasaýan ussa. **AGAÇ YUWÐAN ÝALY** sömelip, dim-dik bolup duran (adam hakynda).

AGAÇ [ağaç] **II**, *at, kön.s.* 6-7 kilometre deň bolan uzynlyk ölçeg birligi. *Kyrk alty müň agaç deňiz derýadyr* (Magtymguly).

♦ **AGAÇ KÖMÜR** gumda bitýän gandym, sözen, sazak, ýaly gaty agaçlar ýakylyp taýýarlanýan gaty ýangyç. *Ýörite gazylan çukurda tygşyly örülip goýlan agaç bölekleri gyzyl köze öwrülende çukur çäge bilen gömülýär.*

AGAÇLYK [ağaşlyk], *at.* Dürli agaçlaryň köp biten ýeri, durşuna bag, agaç bolup ýatan meýdan; tokaýlyk. *Göm-gök agaçlyklar jülgä gelşik berýär.*

AGAÇ-UGAÇ [ağaj-uğaç], *at.* 1. Agaç-tagta we onuň bölekleri. 2. *gepl.d.* Agaçgoş önümleri: sandyk.

AGA-DÖNE [a:ğa-dö:nö], *hal.* Öz erkine, ygtyýaryna, maýdalyna, peýwagtyna. *Görogly bilen Öwez aga-döne uzak ýoly kesibersinler* ("Görogly").

AGA-INI [a:ğ(a)-ini], *at.* Ganybir doganlar, doganoglanlar. *Ikimiz biri-birimize aga-ini bolýarys.*

AGAJET [ağajet], *syp.* Inçesagt, hortap, sagdyn bedenli. *Ene ýatyr üstünde Giň maňlaýly, Agajet* (K. Gurbanpesow). *Uzyn boýly, garaşagyz, agajet ýigit ör turdy* ("Edebiýat we sungat").

AGAJETLILIK [ağajetlilik], *at.* İnçesagtlyk, hortaplyk, sagdyn bedenlilik. *Agajetlilik oňa gelişmân duranokdy.*

AGALY [a:ğaly], *syp.* 1. Agasy bar bolan. *Agaly oglan aglamaz* (Nakyl). 2. Oglana dakylýan *at.*

AGALYK [a:ğalyk] **I**, *at.* Biriniň agasy bolmak ýagdaýy. *Öz iniň bigäne dälidir, agalyk edip, kömek edüýerler.*

AGALYK [a:ğalyk] **II**, *at.* Hökmürowanlyk, hökümdarlyk.

◊ **Agalyk etmek** gol astynda saklap dolandyrmak.

AGAR-AGAR [ağar-ağar], *at.* Gyzyl hem goňur suw otларыndan alynýan şepbik, ýelim şekilli önüm.

AGARAN [a:ğaran], *at.* Gorküýzedäki düýe çalyňyň üstüne täze süýt guýlanda, çalyň ýüzüne galýan goýy galdyrym. *Obalara barsaň, kersen doly agarany önüňde goýýarlar* ("Edebiýat we sungat").

AGARÇÄKMEN [a:ğarçä:kmen], *at.* Düýäniň gapdal ýününden inçe egrilip, örän syk dokalan matadan tikilýän çäkmen.

AGARDYLMAK [a:ğardylmak], *işl.* Agartmak işi ýerine ýetirilmek, amal edilmek. *Agardylan ýüpek.*

AGARMA [a:ğarma], *iş ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARMAK [a:ğarmak], *işl.* 1. Ak bolmak, ak reňki almak; ak bolup görünmek. *Aýyň ýagtysyna meýdan agaryp ýatyrdy.* 2. Gahar, gorky, näsaglyk zerarly ýüzüň gany gaçmak, boz-ýaz bolmak, ýüzüň nury öçmek. *Gurban aganyň ýüzi hem agaryýar, hem gyzaryýar* ("Edebiýat we sungat"). 3. Açylyp başlamak, açylyp ýetişmek. *Gowaçalar agaryp başlady.* 4. Daň saz berip ugramak, ýagtylyp başlamak, daň atar wagty ýakynlamak. *Dünyä ýüzi agaryp, Gündogar ýagtylypdy* (A. Alamyşow). 5. Ak girmek (saç, sakgal hakynda), saç-sakgala ak sepme, çalarmak. 6. Reňki gitmek, solmak, ak reňke öwürlmek. *Onuň gök köýnegi güne agarypdyr.* 7. Gar basmak, gar bilen örtülme. *Ertir ir bilen tursak, ýer agaran eken.* 8. Tamdyr mazaly gyzaryp, çörek ýapmaga taýyn bolmak.

AGARMAKLYK [a:ğarmaklyk], *iş ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARMAZLYK [a:ğarmazlyk], *iş ady.* Ak bolmazlyk, ak reňki almazlyk; ak bolup görünmezlik.

AGAROWAN [a:ğarowa:n], *at, deňizç.* Gäminiň gapagynyň üstüne ýygnanan suw akar ýaly deşik.

AGARTDYRMAK [a:ğartdyrmak], *işl.* Agartmak işini başga birine etdirmek; agartmaga ýol bermek, rugsat etmek. *Jaý agartdyrmak.*

AGARTMA [a:ğartma], *iş ady.* Agartmak ýagdaýy.

AGARTMAK [a:ğartmak], *işl.* 1. Ak reňke öwürmek, ak reňk çalmak, aklamak. *Olar şo günler jaýlaryň daşyny agardýardylar* ("Edebiýat we sungat").

2. Bir sebäbe görä reňk-petiňi üýtgetmek, gan-petiňi gaçyrmak. *Reňkini agardyp duran ýigide gaharly seretdi.* 3. Açmak, ak patrak ýaly etmek. *Agşamky şemal gowaçalary agartdy.* 4. Çig ýüpegi sabyna, aşgara gaýnadyp, reňkini ak etmek. *Ol aýal uly gazanda ýüpek agardýardy.* 5. *zergärç.* Zergärçilik işinde otda gyzdyrylyp ýasalyan, bejerilýän kümüş önümleriň, şonuň ýaly-da, wagt geçmegi bilen garalan şaý-sepleriň reňkini ýörite erginde açmak. 6. Reňkini almak, reňkini gidermek, soldurmak. *Gün köýnegi agartdy.*

AGARTMAKLYK [a:ğartmaklyk], *iş ady.* Agartmak ýagdaýy.

AGARTMAZLYK [a:ğartmazlyk], *iş ady.* Ak reňke öwürmezlik, ak reňk çalmazlyk, aklamazlyk;

AGARY [a:ğa:ry], *at.* Köşek ýa-da ogşuk ýününden egrilip dokalýan çäkmenlik mata.

AGARYŞ [a:ğaryş], *iş ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARYŞMAK [a:ğaryşmak], *işl.* Ak öwürmek, uzakdan agaryp görünmek, köpçülikleýin agarmak. *Lebap suwy suwmudyr, Agaryşýan guwmudyr, Meni gaban, doganlar, Girdapmydyr – köwmüdir* (N. Pomma).

AGA-ÝANA [a:ğaya:na], *syp.* Öz erkine, arkaýyn. *Olar aga-ýana gezyýärdiler.*

AGDAR-DÜNDER [a:ğdar-dündör], *syp.* Akan-dökän, ýykan-ýumran, bulam-bujar.

AGDAR-DÜNDERLIK [a:ğdar-dündörlük], *at.* Akan-dökänlik, ýykan-ýumranlyk.

AGDARMA [a:ğdarma], *iş ady.* Agdarmak ýagdaýy.

AGDARMAK [a:ğdarmak], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady beýleki tarapyna öwürmek, döndermek. *Ýatan daşy agdarmak. Ýatan çagany sagyna agdarmak.* 2. Bir zadyň üstünden ýykmaq; bir zady, birini ýykmaq. *Bir ok bilen ony agdaryp bildiň, Men seniň goluňa gurban bolayýn* ("Görogly"). 3. Çäynekden käsä, käseden çäýnege çäýy gaýtaryp guýmak, gaýtarmak. *Çäý üç gezek agdarmaly.* 4. Ekişe taýýarlamak üçin ýer depmek; ýer sürmek. *Habyp aga şol kepje bilen töwereklerindäki agaçlaryň düýbüni gör, näçe gezek agdarypdy* (G. Ezizow). 5. Kitaby we ş.m. sahypama-sahypa açmak, *Depderçäni haýdan-haý agdaryp başladym* ("Edebiýat we sungat"). 6. Palawyň gyrađen bişmegi üçin aşagyny ýüzüne çykarmak, beýle ýüzüne öwürmek. *Tüwi suwuny çekip-çekmänkä agdardy.* 7. Dökmek, döndermek; döküp boşatmak. *Ol dolduran bedresini bilgeşleýin agdaryp goýberdi* (B. Seýtäkow). 8. Gözüni owasynyň içinde eýläk-beýläk döndermek, gezdirmek. *Ol ullahan gözlerini agdaryp, çyny bilen sorady* (B. Kerbabaýew). 9. *göç.m.* Ýykmaq, tagtdan düşürmek, iş başyndan aýyrmak. 10. Aty çapysyga taýýarlamak üçin seýislemek.

AGDARMAZLYK [a:ğdarmazlyk], *iş ady.* Agdarmak hereketini, işini etmezlik.

AGDARYLYŞYK [a:ğdarylşyk], *at.* Güýç bilen amala aşyrylýan jemgyýetçilik häsiýetli öwrülişik.

AGDARYNMAK [a:ğdarynmak], *işl.* Ýatan ýerinden öz göwräni bir gapdalyňdan beýleki gapdalyňa agdarmak. *Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarynyrdy* (N. Saryhanow).

AGDARYŞ [a:ğdaryş], *iş ady.* Agdarmak ýagdaýy.

AGDARYŞDYRMAK [a:ğdaryşdyrmak], *işl.* 1. Birnäçe zady tertipli-tertipsiz ýykyşdyrmak, dürli tarapa zyňşdyrmak, itişdirmek. 2. Köp gezek agdaryp çykmak; yzly-yzyna agdarmak, öwürşdirmek. *Ol bir topar kagyrlary agdaryşdyryp otyrdy.* 3. Çäýnegiň çayyny köp gezek yzyna gaýtaryp çykmak. *Ol töweregindäki çäýnekleriň çayyny agdaryşdyrdy.* 4. Ýer sürtüp çykmak; depip çykmak. *Ol mellegini agdaryşdyryp çykdy.*

AGDARYŞMAK [a:ğdaryşmak], *işl.* 1. Agdarmaga kömek etmek. *Ol kakasyna uly daşy agdaryşdy.* 2. Bilelikde agdarmak. *Olar ýer agdaryşyp ýördüler.*

AGDYK [a:ğdyk], *syp.* 1. San taýdan köp, kän, artyk, artykmaç. *Olaryň güýji agdykdy.* 2. Gereginden artyk, örän köp, öte. *Aý, meniň işim başymdan agdyk* ("Edebiýat we sungat"). 3. Bir tarapy agyr, bir ýana agan. *Düýä urlan ýüküň bir ýany agdyk bolupdyr.* 4. *göç.m.* Çekip-çydardan beter, agyr. *Seniň ol sözüň maňa agdyk degýär.*

AGDYKLYK [a:ğdyklyk], *at.* 1. San taýdan artyklyk, köplük. 2. Artykmaçlyk. *Maddy tarap agdyklyk edýärmikä öýdýäriň* (G. Kulyýew). 3. Bir ýany bolmalysyndan agyr gelmeklik. *Ýüküniň bir ýana agdyklygy onuň azaryna-da dälidi.* 4. *göç.m.* Çekip-çydardan beter ýagdaýda bolmaklyk. *Aýdýan sözleriniň agdyklygyndan onuň özi bihabardy.*

AGDYRMAK [a:ğdyrmak], *işl.* 1. Gyrasyndan agýança akdyrmak, agmak derejesine ýetirmek. *Suwý joýalaryň üstünden agdyrypdyr.* 2. Bellenen möçberden geçirmek. *Pagtany borçnamadan agdyryp tabşyrdyk.*

AGENTLIK [a:ge:ntlik], *at.* Habar beriş, araçy (dellalçylyk) edaralarynyň ady. *Türkmenistanyň döwlet habarlar agentligi. Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Nebitgaz serişdelerini dolandyrmak we peýdalanmak baradaky döwlet agentligi.*

AGLA [ağla:], *syp., k.d.* Iň ýokary, iň beýik. *Peripeýker agla bolmaz özüňden, Leyli, Akja, Senem ýetmez yzyňdan* (Kemine).

AGLABA [ağla:va], *syp., hal.* 1. Bir zadyň ýa-da adamlaryň esasy bölegi, köpüsi, köp bölegi, agramy, galaba. *Oba hojalyk önümleriniň aglabasy şu ýerde öndürilýär* ("Edebiýat we sungat"). 2. Esasan, galapyn,

köplenç. *Deryalaryň we kölleriniň ýanyndaky adamlar aglaba balykçylyk bilen meşgul bolupdyrlar.*

AGLABERMEK [a:ğla:vermek], *işl.* Aglap başlamak; aglamagyny dowam etdirmek. *Çagajyk birden möňnürip aglaberdi.*

AGLAGAN [a:ğlağan], *syp.* Häli-şindi aglap ýören.

AGLAGRAK [a:ğlağyra:k], *syp.* Has aglak, beter aglak. *Kiçi çagam ulularyna garanynda aglagrak.*

AGLAK [ağlak], *syp.* 1. Az sanly. *Aglak maşgala.* 2. Dagynyk, seýrek, selçen; *Il aglak bolsa, doňuz depä çykar* (Nakyl).

AGLAK [a:ğlak], *syp.* Köp aglaýan, aglap başlasa diňmeýän. *Aglak çaga.*

AGLAKLYK [a:ğlaklyk], *at.* Aglak bolmaklyk, aglananlyk. *Çaganyň aglaklygy ýöne ýere dälidi, onuň gulagy agyryýan eken.*

AGLALYK [ağla:lyk], *at, kön.s.* Beýiklik, ululyk, belentlik. *Akyl olgan tapdy aglalykny ednalyk bile* (Şeýdaýy).

AGLAMA [a:ğlama], *iş ady.* Aglamak ýagdaýy.

AGLAMAK [a:ğlamak], *işl.* 1. Agyr hala, gynanja we ş.m. çydaman, gözden ýaş dökmek, gözyaş etmek, ses etmek, eňremek. *Kimse aglap gütdi, kimseler güliüp, Kimse çekip dürli azap, hoş imdi* (Seýdi). 2. *göç.m.* Bir zatdan zeýrenmek, nalamak. *Bu halynga rehmi inip, Aglaýr şähri-Ýemen* (Magtymguly).

AGLAMAKLYK [a:ğlamaklyk], *iş ady.* Aglamak ýagdaýy.

AGLAMAZLYK [a:ğlamazlyk], *iş ady.* Gözden ýaş dökmek, gözyaş etmezlik, eňremezlik. *Aglamazlyga çalyşmak. Aglamam oturmak.*

AGLAMJYRAMA [a:ğlamjyrama], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAMJYRAMAK [a:ğlamjyramak], *işl.* Çala aglamak, ýuwaş sesli aglamak, hamsykmak.

AGLAMJYRAMAKLYK [a:ğlamjyramaklyk], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAMJYRAMAZLYK [a:ğlamjyramazlyk], *iş ady.* Aglamjyrap durmazlyk.

AGLAMJYRAŞMAK [a:ğlamjyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup aglamjyramak.

AGLAMJYRAYYŞ [a:ğlamjyraýyş], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAŞMAK [a:ğlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup aglamak, bilelikde aglamak. *Ygtyýar bermersiň aglaşmak üçin, Yöne biygtyýar aglaşan gerek* (K. Gurbannepesow).

AGLATMAK [a:ğlatmak], *işl.* Birini aglamaga mejbur etmek, aglamak katdyna ýetirmek.

AGMA [a:ğma], *iş ady.* Agmak ýagdaýy.

AGMAK [a:ğmak], *işl.* 1. Dolup ýa-da joşup hanasyndan çykmak. *Gowaçanyň içine suw agypdyr.* 2. Belli bir sandan, wagtdan, möhletden, pursatdan...

geçmek, aňry geçmek, aşmak. *Çerkez obalaryň çetinden inende, gije ýarymdan agypdy* (B. Kerbabaýew). **3.** Bir tarapa gysarmak, syrylyp düşmek, ýykylmak, agdarylmak. *Ol ýabydan äwmezlik bilen agyp düşdi*. **4.** Kadaly ýagdaýdan gysarmak, syrylmak, süýşmek. *Atyň eýeri bir tarapa agypdyr*.

AGMAKLYK [a:ğmaklyk], *iş ady*. Agmak ýagdaýy.

AGMAL [ağma:l], *at, k. d.* Iş, hereket, amal. *Bolmagaý hergiz ylymdan bihabar, bolsa agmal biylym, köpdür hatar* (Azady). *Haýry-şer agmalyňzyny hak bagyşlasyn size, Aýşy-aşrat, döwri-döwranlar sürüňler elmydam* (Kätibî).

AGMAZLYK [a:ğmazlyk], *iş ady*. Agmak katdyna ýetmezlik, agyp gitmezlik. *Heniz gije ýarymdan agmandy*.

AGÖÝLİ [a:ğöylü], *syp. 1. taryh*. Geçmişde ýurdy goramak maksady bilen dürli uruglardan toplanyp, araçäklere ýörite göçürilip, ak öýler bilen üpjün edilen boý ýigitlerden ybarat garawullar topary. **2.** Urug ady. *Ürgenç şäheriniň ýakynynda agöýli diýen türkmen urugy hem bar* ("Türkmen dili"). **3.** Oglana dakylýan at.

AGRAK [a:ğyra:k], *syp.* Reňki aga ýakyn; beýlekä görä has ak reňkli.

AGRALDYŞ [ağraldyş], *iş ady*. Agraltmak ýagdaýy.

AGRALMA [ağralma], *iş ady*. Agralmak ýagdaýy.

AGRALMAK [ağralmak], *işl. 1.* Agramy artmak, agramy köpelmek. *Goýun bir aýda üç kilo agramlypdyr*. **2.** Nämedir bir zadyň möçberi, mukdary artmak, sany köpelmek. *Süri öten ýylkysyndan has agramldy*. **3.** Belli bir sebäbe görä ýagdaýy kynlaşmak, agyrlaşmak, kyn ýagdaýda galmak. *Bolan çaknyşykdan soň, onuň ýagdaýy has agramlypdy* (B. Kerbabaýew). **4.** Ýaltalyk, näsaglyk we ş.m. zerarly süňňüňe agyrlık aralaşmak, ýere sinip barmak. *Ol ýany ýere degenden, barha agramlyp, irkiljiräp ugrady* (B. Gurbanow). **5.** Dem almagy kynlaşdyryjy derejede petiş bolmak. *Otagyň howasy birden agramldy* (G. Kulyýew). **6. göç.m.** Göwrelilik möhleti dolaňkyrlamak, çaga dogar wagty ýakynlamak. *Ýaş gelin agramlany üçin, lukmana ýygý-ýygýdan görnüp başlady*.

AGRALMAKLYK [ağralmaklyk], *iş ady*. Agralmak ýagdaýy.

AGRALMAZLYK [ağralmazlyk], *iş ady*. Agralmak derejesine ýetmezlik.

AGRALTMAK [ağraltmak], *işl. 1.* Bir zadyň agramyny köpeltmek, agyrlygyny artdyrmak. *Maşynyň ýüküni agramlamak bolmaz*. **2.** Petiş etmek, dem almagy kynlaşdyrmak. *Çilimiň tüssesi otagyň howasyny agramldýar*. **3. göç.m.** Erbet ýagdaýa salmak, ýagdaýy öňküsinden kynlaşdyrmak.

AGRALYBERMEK [ağralyvermek], *işl.* Agramlyp ugramak. *Ýüki kem-kemden agramlyberdi*.

AGRALYŞ [ağralyş], *iş ady*. Agralmak ýagdaýy.

AGRALYŞMAK [ağralyşmak], *işl. 1.* Kem-kemden agralmak, birneme agralmak. *Mallar öňküsinden agramlyşypdyr, semrär ugramdyr*. **2.** Göwreliligi daşyndan mazaly bildirip duran derejä ýetmek.

AGRAM [ağram], *at. 1.* Bir zadyň çekmek arkaly kesgitlenýän agyrlıgy. *Gerekli daşyň agramy yok* (Nakyl). **2. göç.m.** Bir zadyň täsirinden döreyän kynçylyk, kyn ýagdaý. **3.** Birtopar adamyň ýa-da bitewi zadyň köpüsi, aglabasy, galabasy. **4. gepl.d.** Biriniň il arasyndaky hatyrasy, tutýan orny, täsiri. *Onuň il içinde agramy bardy*.

◊ **Agram bermek** bir zada köp üns bermek, bir zady ileri tutmak. *Şu günler däne ekişine agram berýäris*. **Agram salmak** kyn ýagdaýa sezewar etmek. *Ol bu işi kärdeşlerine agram salman gutardy*. **Agramyna aşyr atmak** bir işiň köp bölegini gutarmak. *Harmanyň agramyna aşyr atdyk* (B. Kerbabaýew).

AGRAMLAMA [ağramlama], *iş ady*. Agramlamak ýagdaýy.

AGRAMLAMAK [ağramlamak], *işl. 1.* Bir zady eline alyp, onuň çen-takmyň agramyny bilmek, göterip görüp, agramyny çaklamak, saldarlamak. **2. göç.m.** Bir zada, işe oňat hem erbet tarapdan öňünden baha bermek. *Maral aýtjak bolýan zadyny öz ýanyndan agramlap görýän ýaly, biraz oýlanyp oturdy* (G. Gurbansähedow).

AGRAMLAMAKLYK [ağramlamaklyk], *iş ady*. Agramlamak ýagdaýy.

AGRAMLY [ağramly], *syp. 1.* Belli bir mukdarda agramy bar bolan, saldamly. *Iki kilo agramly terezi daşy*. **2. göç.m.** Agyr, kyn, ejirli, güzaply. *Agramly oýlary başyndan geçiren Aýgüliň birdenkä elindäki sagada gözi düşdi* (B. Kerbabaýew). **3. göç.m.** Ýaramajak, ýokuş degip biljek, erbet täsir edip biljek (söz hakynda). *Men oňa gaty-gaýrym söz aýdamok, agramly söz diýenimi bilemok, ýöne özi meni görse, ýüzüni sowup ýör*.

AGRAMLYK [ağramlyk], *at.* Gara öý, oraça ýelde agdarylman, gysarman deňagramlylygyny saklar ýaly tüýnük ýüpden asylýan içi gumdan doly çuwal we ş.m. agyr zat. *Gara öýe çowşi etmeli, çuwaly gumdan dolduryp, tüýnük ýüpünden agramlyk asyp goýmaly* (A. Gowşudow). **2.** Terezini sazlamak üçin atylýan, asylýan zat, daş. *Terezä agramlyk dakdylar*.

AGRAMLYLYK [ağramlylyk], *at. 1.* Agramy barlyk, agyrlık taýdan belli bir möçberlilik. **2. göç.m.** Salyhatlylyk, parasatlylyk. **3. göç.m.** Aladalylyk, ünjülilik. *Keşbinde bir agramlylyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew).

AGRAMMA-AGRAM [ağramma-ağram], *hal*. Deñe-deñ, agramyna deñ agram, biri-biriniñ agramyna barabar mukdarda. *Kişmişi bugdaýa agramma-agram çalyşmak*.

AGRAMSYZ [ağramsyz], *syp.* 1. Agramy az, agramy bildirmeyän, ýeñil. *Agramsyz kirşenler ýeliñ ugruna gaýyp gidýärdiler*. 2. *gepl.d.* Sylagy ýokluk, sylagsyz.

AGRAMSYZLYK [ağramsyzlyk], *at.* 1. Agramy azlyk, agramy ýokluk, ýeñillik. *Agramsyzlygy zerarly tozgal arslan ugruna gaýýşyp ýörler*. 2. *gepl.d.* Abraýsyzlyk, sylagsyzlyk.

AGRAMSYZRAK [ağramsyzra:k], *syp.* Agramy azrak, ýeñilräk.

AGRAR [ağra:r], *syp.* Ýerden peýdalanmaga degişli, ýer bilen baglanyşykly. *Agrar syýasat. Agrar partiýa. Agrar reforma*.

AGRAS [ağras], *syp.* 1. Salyhatly, goýazy; gylk-häsiýetinde ýeñlesligi bolmadyk, edep-ekramly. *Ol indi öňküsi ýaly geplemek, alçak däl-de, az gepli, agras adamdy* (B. Pürliýew). 2. *göç.m.* Haýallyk bilen, zordan, ýadaw. *Otly ýuwaş hem-de agras ýöreýär* (B. Seýtäkow). 3. *göç.m.* Dem almasy agyr, petiş, dymyllyk; tämiz bolmadyk, arassa däl. *Agras howa*.

AGRASLANDYRMAK [ağraslanyrmak], *işl.* Agras keşbe salmak. *Aman aýalyňa şulary aýtdy-da, ýüzüni agraslandyryp durdy* (N. Saryhanow).

AGRASLANMA [ağraslanma], *iş ady.* Agraslanmak ýagdaýy.

AGRASLANMAK [ağraslanmak], *işl.* Agras görmüşe girmek, salyhatlanmak, goýazyylanmak. *Hawa, ol agraslanypdyr, maňlaýynyň saçlary düşüpdür* ("Edebiýat we sungat").

AGRASLANMAKLYK [ağraslanmaklyk], *iş ady.* Agraslanmak ýagdaýy.

AGRASLANYBERMEK [ağraslanyvermek], *işl.* Agras bolup ugramak.

AGRASLYK [ağraslyk], *at.* 1. Agras keşpilik, agras häsiýetlilik, saýhallyk, goýazylyk. 2. Ýadawlyk, argynlyk, süňni agyrlyk. *Göwresindäki agraslyk şol bada uçup giden ýaly boldy*.

AGRASRAK [ağrasra:k], *syp.* Beýlekiler bilen deňeşdireniñde, öňkä görä azda-kände agras.

AGRASSYRABERMEK [ağrassyra:vermek], *işl.* Agrassyrap ugramak.

AGRASSYRAMA [ağrassyrama], *iş ady.* Agrassyramak ýagdaýy.

AGRASSYRAMAK [ağrassyramak], *işl.* Agras bolan bolmak, özüni agras keşpe görkezjek bolmak.

AGRASSYRAMAKLYK [ağrassyramaklyk], *iş ady.* Agrassyramak ýagdaýy.

AGRASSYRAMAZLYK [ağrassyramazlyk], *iş ady.* Agrassyrap durmazlyk.

AGRAYAK [ağrayak], *syp., gepl.d.* Göwreli, hamyla, ikigat. *Agrayak bolmak*.

AGRESSIÝA [ağre:ssiýa], *at.* Halkara hukugy nukdaýnazaryndan bir döwletiñ başga bir döwletiñ garşysyna bikanun suratda güýç ulanmagy, aýratyn-da basyp almak üçin başga döwletiñ üstüne ýaragly çozup girmegi.

AGRO [a:ğro], "Agronomiýa degişli" manyny aňladýan *agrofizika, agroekologiýa, agrohimiýa* sözleriniñ, "oba hojalygyna, ekin ekilmeli ýerleri bejermeklige degişli" manyly *agrotehnika* ýaly goşma sözleriñ birinji bölegi.

AGRONOM [ağrano:m], *at.* Oba hojalygy, aýratyn-da ekerançylyk boýunça ýokary bilimli hünärmen.

AGRONOMÇYLYK [ağrano:mçuluk], *at.* Agronomyñ kesp-käri we hünäri. *Ol obada agronomçylyk edýär*.

AGRONOMIÝA [ağrano:miýa], *at.* Ekerançylygyñ kanunlary hakyndaky ylym, giň manysynda – oba hojalyk önümçiliginiñ ylmy esasy, oba hojalygynyñ ähli pudaklary hakyndaky bilimleriñ jemi.

AGROTEHNIKA [ağrate:hnika], *at.* Ekerançylygyñ tehnologiýasy, oba hojalyk ekinlerini ekmegiñ, işläp bejermegiñ we ýetişdirmegiñ usullarynyñ ulgamy.

AGROFIZIKA [ağrafi:zika], *at.* Ösümlikleriñ daşky ýaşaýyş şertlerini we olaryñ ýaşaýyşynda bolup geçýän fiziki prosesleri öwrenmegiñ usullary hakyndaky ylym.

AGROHIMIÝA [ağrahi:mýa], *at.* Toprakda we ösümliklerde, ösümlikleriñ iýmitinde, topragyñ mesligini gowulandyrmak we ekinleriñ hasyllylygyny ýokarlandyrmak üçin berilýän dökünlerde hem-de beýleki himiki serişdelerde bolup geçýän himiki we biohimiki prosesler hakyndaky ylym.

AGSABERMEK [ağsa:vermek], *işl.* Agsap başlamak.

AGSAGRAK [ağsağra:k], *syp.* Az-kem agsak, çala agsak.

AGSAK [ağsak], *syp.* 1. Bir aýagy gysga ýa-da şikesli bolansoň, agsap ýöreýän. *Süri agsagyny gizlär* (Nakyl). 2. Agsap ýöreýän adam. *Agsagyñ elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly).

◊ **Agsak durna** kiçi ýaşly çagalar tarapyndan oýnalýan çalt hereketli milli oýun. *Agsak durna iki topara bölünip oýnalýar, oýunçylaryñ sany islendikçe bolup biler*. **Agsak towuk** 1) kiçi ýaşly oganjyklar we gyzyjagazlar tarapyndan oýnalýan milli oýun. 2) agsak towuk oýnunda bir aýagynyñ üstünde bökjekläp

oýnaýan oýunçy. *Oýun wagtynda agsak towuk iki aýagyňy hem ýere degirse, ol oýundan çykarylýar* (A. Jykyýew).

AGSAKLABERMEK [aǵsakla:vermek], *işl.* Afsaklap ugramak.

AGSAKLAMA [aǵsaklama], *iş ady.* Afsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLAMAK [aǵsaklamak], *işl.* 1. Afsap ýöremek, bir aýagyň üstüne agram atyp keýtiklemek, ýempöp ýöremek. *Ýabyň raýyşynyň pesräk ýerini tapyp, çala afsaklap kenara çykdy* (G. Kulyýew). 2. *gepl.d.* Bir aýagyň üstünde towsup ýöremek. *Gyzjagaz çyzyklary basman, üstünden afsaklap geçdi.*

AGSAKLAMAKLYK [aǵsaklamaklyk], *iş ady.* Afsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLAMAZLYK [aǵsaklamazlyk], *iş ady.* Afsaklap hereket etmezlik.

AGSAKLAŞMAK [aǵsaklaşmak], *işl.* Bilelikde afsaklamak. *Olar afsaklaşyp gitdiler.*

AGSAKLAÝÝŞ [aǵsaklaýýş], *iş ady.* Afsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLY [aǵsakly], *syp.* İçinde afsagy bar bolan (süri hakynda). *Kyrk gulanyň içinde bir afsagy bildirmez* (nakyl).

◊ **Afsakly goçak** nagys ady.

AGSAKLYK [aǵsaklyk], *at.* Afsak bolmak ýagdaýy.

AGSAKSERE [aǵsaksere], *at.* Süýem we külembike barmaklarynyň gerlen ýagdaýyndaky aralyk ölçegi. *Köýnek biçende matasy agsaksere ýetmedi.*

AGSAKSYZ [aǵsaksyz], *syp.* Afsagy ýok. *Süri agsaksyz bolmaz* (Nakyl).

AGSAK-TOWSAK [aǵsak-towsok], *syp., gepl.d.* Afsaklaýan ýa-da başga bir kemi bolan, sürä eýermeýän (mal, dowar hakynda).

AGSAMA [aǵsama], *iş ady.* Afsamak ýagdaýy.

AGSAMAK [aǵsamak], *işl.* 1. Aýagyň agyrylylygy ýa-da aýaga şikes ýeteni üçin keýtikläp ýöremek. 2. *göç.m.* İşde we ş.m. yza galmak, edilýän talapdan pes bolmak, asgynjaňlyk etmek.

AGSAMAKLYK [aǵsamaklyk], *iş ady.* Afsamak ýagdaýy.

AGSAMAZLYK [aǵsamazlyk], *iş ady.* Afsap hereket etmezlik.

AGSAŞMAK [aǵsaşmak], *işl.* Köpçülikleýin afsamak, bilelikde afsamak.

AGSATMAK [aǵsatmak], *işl.* 1. Keýtikläp, afsap ýörär ýaly etmek, agsamagyna sebäp bolmak. 2. *göç.m.* Biriniň abraýyny gaçyrmak maksady bilen onuň işini bilkastlaýyn bökdemek.

AGSAÝÝŞ [aǵsaýýş], *iş ady.* Afsamak ýagdaýy.

AGSYL [aǵsyl], *at.* Gara we ownuk mallarda bolýan howply ýokanç kesel.

AGŞAM [aǵşam], *at.* 1. Gün ýaşyp, garaňky gatlyşan wagtyňyň ady. *Agşamyňyz haýyrly bolsun!* (Alkyş-dileg). 2. *hal.* Gün ýaşyp, garaňky gatlyşan wagty. *Aýly agşam Aýy gördüm, Gaýyp boldy bu derdim* (Aýdym). *Adaty endigine görä, ol her gün ir bilen hem-de agşamlaryna mallardan, çopanlardan habar tutýardy* ("Türkmenistan"). 3. Yslam dininde parz hasaplanýan baş wagt namazyň dördünjisiniň okalýan wagtyňyň we şol namazyň ady. *Ýaşulular agsam namazyna durdular. Ol agşamyny okady.* 4. Agşamyna geçirilýän medeni çäre, ýygnaňsyk. *Beýik akyldara bagyşlanyp, edebiýat agşamy geçirildi.*

◊ **Agşamyňyz haýyrly bolsun!** "giç ýagşy" manysyndaky aňlatma. **Agşam güli** köpýyllik bezeg ösümligi, gijegözel.

AGŞAMARA [aǵşama:ra], *hal.* Günüň ýaşýan wagty, iňrik garalan wagty, garaňky gatlyşan wagty; giçlik, agşamlyk. *Agşamaralar ganarlar gapana goýlanda, iň bir haýal ýygymçynyň ýygan pagtasy-da onuňkydan artyk gelýärdi* (G. Gurbansähedow).

AGŞAMARARAK [aǵşama:rara:k], *hal.* Agşamara ýakyn.

AGŞAMKY [aǵşamky], *syp.* 1. Agşamýň dowamynda, gün ýaşandan soňky. *Onuň agşamky geljek haýsydyr bir myhmany hezzetlemek üçin, bazarlap gelýändigini aňan bolsalar gerek* ("Edebiýat we sungat"). 2. Agşam, agşamlaryna bolup geçýän; işleýän; öten agşam bolan. *Agşamky ýagşy.*

AGŞAMLAMAK [aǵşamlamak], *işl.* Gijäni geçirmek, agşam baryp düşlemek. *Çopanlar täze ýurtda ilkinji agşamyny agşamladylar* (R. Gelenow).

AGŞAMLAMAKLYK [aǵşamlamaklyk], *iş ady.* Agşamlamak ýagdaýy.

AGŞAMLAÝÝŞ [aǵşamlaýýş], *iş ady.* Agşamlamak ýagdaýy.

AGŞAMLYK [aǵşamlyk], 1. *hal, ser.* **Agşamara.** *Agşamlyk barjak bolaryn.* 2. *syp., at.* Agşamyna iýmek üçin taýýarlanylýan, gijara iýilýän (nahar hakynda).

AGŞAMRAK [aǵşamyra:k], *hal.* Agşama ýakyn. *Sen ataňlara agşamrak bar.*

AGTA [aǵta], *syp.* Erkeklik agzasynyň mähleri aýrylan, biçilen. *Olardan sähelçe yzda Juma töweregine höwes bilen garap, agta ýabysyny loňkuldadyp barýardy* (G. Kulyýew).

AGTALAMA [aǵtalama], *iş ady.* Agtalamak ýagdaýy.

AGTALAMAK [aǵtalamak], *işl.* Erkeklik mählerini aýyrmak, biçmek. *Höwür atdan başgasyny agtalap çykypdyrlar.*

AGTALATMAK [aǵtalatmak], *işl.* 1. Başga birine biçdirmek. 2. Biçmäge mümkinçilik döretmek.

AGTALAYÝŞ [aǵtalaýyş], *iş ady.* Agtalamak ýagdaýy.

AGTALYK [aǵtalyk], *at.* Erkeklik mázleri aýrylan, biçilen ýagdaý.

AGTARMA [aǵtarma], *iş ady.* Agtarmak ýagdaýy.

AGTARMAK [aǵtarmak], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady gözlemek, bir zadyň gözlegine çykmak. *Agtaran – tapar* (Nakyl). 2. Ýeke-ýeke, yzly-yzyna gözden geçirmek, agdarmak. *Gündeligi şol agtaryp otyrys* ("Edebiýat we sungat").

AGTARMAKLYK [aǵtarmaklyk], *iş ady.* Agtarmak ýagdaýy.

AGTARMAZLYK [aǵtarmazlyk], *iş ady.* Gözlemeslik.

AGTARTMAK [aǵtartmak], *işl.* Başga birine gözletmek.

AGTARYBERMEK [aǵtaryvermek], *işl.* Agtarmaga girişmek, gözlemäge başlamak.

AGTARYLMAK [aǵtarylmaq], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň gözlenilmegi. *Şäher içindäki saraylar agtaryldy* (B. Kerbabaýew).

AGTARYŞ [aǵtaryş], 1. *iş ady.* Agtarmak ýagdaýy. 2. *at.* Gözläp tapmak maksady bilen geçirilýän barlag, ylmy esasyda alnyp barylýan gözleg. *Yazyjynyň döredijilik ýoly agtaryşlardan, gözläp tapmalardan ybarat.*

AGTARYŞDYRMAK [aǵtaryşdyrmak], *işl.* Birnäçe ýola agtaryp çykmak, bir zady, birini köp ýerden gözlemek. *Ony gapyma-gapy agtaryşdyrdym. Kitabyň ähli sahypasyny agtaryşdyryp çykdy.*

AGTARYŞMAK [aǵtaryşmak], *işl.* 1. Agtarmaga kömek etmek. *Men onuň gözleýän zadyny agtaryşdym.* 2. Bilelikde agtarmak. *Sülçüler bir zatlar agtaryşyp ýördüler.*

AGTYK [aǵtyk], *at.* Öz ogluňdan ýa-da gyzyňdan bolan çaga.

AGTYK-ÇOWLUK [aǵtyk-çowluk], *at.* Ogluňdan ýa-da gyzyňdan bolan çagalar hem-de agtyklaryň çagasy.

AGUZYŇ [a:ǵuzyň], *at.* Köplenç, ilkaşam, aý aýdyňda oýnalýan türkmen milli oýny.

AGY [a:ǵy], *at.* 1. Beden agyrysyna, açlyga (çaga) we ş.m. ýagdaýlara döz gelmän, çydaman, sesli aglaýyş. *Sözüň yzy aga ýazdy, Hemmeleriniň keypin bozdy* (Ç. Aşyr). 2. Adam ölende şol öýde, öli ugradylanda, gölegçiler gaýdyp gelende we ş.m. ýagdaýlarda köpçülikleýin aglamaklyk däbi. 3. Türkmen halk döredijiliginiň edebi görnüşleriniň (žanrlarynyň) biri.

♦ **Agyşyny aglamak** biriniň ýa-da birtopar adamyň aladasyny etmek, şolaryň ugrunda jan çekmek. *Halkyň agyşyny aglamak.*

AGYBERMEK [a:ǵyvermek], *işl.* Agyp başlamak.

AGYL [a:ǵyl], *at.* 1. Mal saklamak üçin çöp-çalamdan, agaçdan we beýleki zatlardan edilýän aýmança, töwerekleýin gurulýan germew. *Agyl dolý akja guzy, Ertir görsem, ýokja guzy* (Matal). 2. *göç.m.* Gurşaw; aýlaw, halka. *Aýyň daşyn agyl alyp, Käte gara bulda batýar* (R. Seýidow).

AGYLÇA [a:ǵylça], *at.* Kiçijik agyl, uly bolmadyk agyl, agyljyk. *Agylçalarynda iki sany semiz baggoýun hem gäwüşeýärdi* (B. Kerbabaýew).

AGYLLAMA [a:ǵyllama], *iş ady.* Agyllamak ýagdaýy.

AGYLLAMAK [a:ǵyllamak], *işl.* 1. Bir zadyň töweregine agyl aýlamak. 2. *göç.m.* Daşyna halka bolmak, gurşaw, aýlaw bolmak. *Gün gulaklap, Aý agyllar, Gar ýagar, garga gagyldar* (Dowan şahyr). 3. Agylyň içinde bolmak. *Goyunlar gysyna ýörite gurlan agyllarda agyllaýardylar.*

AGYLLAMAKLYK [a:ǵyllamaklyk], *iş ady.* Agyllamak ýagdaýy.

AGYLLAŞMAK [a:ǵyllaşmak], *işl.* 1. Agyllamaga, agyl aýlamaga kömekleşmek. 2. Köp sanlysy bile agyllamak (*ser. Agyllamak* 3). *Goyunlar ýandak agylyň içinde agyllaşyp ýatylar.*

AGYLLATMAK [a:ǵyllatmak], *işl.* 1. Başga birine agyl aýlatmak. 2. Agyllamaga mümkinçilik döretmek, agyllamaga ýol bermek.

AGYLLAÝYN [a:ǵyllaýyn], *hal.* Halkalaýyn, töwerekleýin.

AGYLLAÝYŞ [a:ǵyllaýyş], *iş ady.* Agyllamak ýagdaýy.

AGYM [a:ǵym], *at.* 1. Öri meýdanyna sürlen süriniň otlap, kä tegelenip, kä öwürlip edýän dönümi, öwürümi. *Heniz iňrik garalmanka, süriniň hem agym edip gelyňligi mälim boldy* (A. Gowşudow). 2. At seýislenende, onuň öwürüm edýän meýdany, çägi. *Pälwan hem Çañlynyň atyny alyp, atyň agym edýän ýerine gitdi* ("Aşyk Çañly").

AGYMTYL [a:ǵymtyl], *symp.* Ak öwürýän, çala ak.

AGYN [aǵyn], *symp.* 1. Tüýs, edil, hut, agynjak. *Tüweleme, ogly hem agyn özi ýaly.* 2. Bütünleý, durşuna, tükel. *Men elinje bişen palaw diýýän, özem agyn käsir bolsun ýatsyn-la* ("Edebiýat we sungat").

AGYNABERMEK [a:ǵyna:vermek], *işl.* Agynap başlamak, agynap ugramak; agynamagyny dowam etdirmek.

AGYNAK [a:ǵynak] I, *symp.* Agynamagy gowy görýän, hemişe agynap ýören, agynagan. *Olaryň düýesi gaty agynak eken.*

AGYNAK [a:ǵynak] II, *at.* Düýe agynaýan gumak ýer. *Ak maýa düzde gölerendir, gözlemäge gideýin diýip gidipdir; agynaklarda ýok eken, gölermandir* ("Nesil").

◊ **Agynak tutmak** agynakda bolan çukur, oý ýere düýäniň örküji gidip, aýak üstüne galyp bilmezlik.

AGYNAMA [a:ğynama], *iş ady*. Agynamak ýagdaýy.

AGYNAMAK [a:ğynamak], *işl.* 1. Ýatyrka gapdallaryny, gerşini, ýanyňy-ýagymysyny ýere oýkamak (düýe, at, eşek hakynda). *Ol agynap galan alaşa bakan ýüzlendi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Guma bulaşmak. *Topraga-toza agynap, saçynam çözüp goýberdi* ("Görogly"). 3. *gepl.d.* Bir gapdalyňdan ikinji gapdalyňa öwürlmek, agdarylmak. *Ol örän ynjalysyz, iki gapdalyňa agynap, daňyny atyrdy.*

AGYNAMAKLYK [a:ğynamaklyk], *iş ady*. Agynamak ýagdaýy.

AGYNAMAZLYK [a:ğynamazlyk], *iş ady*. Agynamak hereketini etmezlik.

AGYNAŞMAK [a:ğynaşmak], *işl.* Birnäçe bolup bile agynamak. *Düýeler ürgün çägäniň üstünde agynaşýardy.*

AGYNATDYRMAK [a:ğynatdyrmak], *işl.* Agynamaga ýol bermek. *Düýäni ekinçiligiň içinde agynatdyraýsaň, menden gaty görmegin.*

AGYNATMAK [a:ğynatmak], *işl.* Agynamagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

AGYNAÝYŞ [a:ğynaýyş], *iş ady*. Agynamak ýagdaýy.

AGYNJAK [ağynjak], *ser. Agyn.* Bütün durky agynjak şol-da (A. Nazarow).

AGYNYK [a:ğynyk], *ser. Agynak II.*

◊ **Agynyk tutmak** agramynyň köpüsiniň ýapaşaga, oýa düşmegi sebäpli, agynaýan düýäniň yerinden turup bilmezligi. *Onuň erkegi agynyk tutup ýatan eken.*

AGYP-DÖNME [a:ğyp-dö:nmö], *iş ady*. Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYP-DÖNMEK [a:ğyp-dö:nmök], *işl.* 1. Belli bir düzgün boýunça öňe gitmek we yza öwürlmek. *Süri ýapa ýarmaşyp, agyp-dönüp ýörendir.* 2. Aşak-ýokaryk hereketlenmek; elek-çelek bolmak, bir kadada durman hereket etmek (adamyň gözi hakynda). 3. Öwşün atmak, dürli öwürmek, reňki üýtgäp durmak, al-elwan reňkde öwürmek. *Reňki hywa donunyň matasy ýaly agyp-dönüp durýardy* (B. Seýtäkow). 4. *göç.m.* Durnuksyz bolmak, belli pikirde durmazlyk. *Hojamberdiniň agyp-dönüp durşy Garaja ýakmasa-da, ol onuň bilen kejeleşmedi* (R. Gelenow). 5. *göç.m.* Ýaýnap gezmek, arkaýynlykda güzeran görmek, isledigiňçe döwrän sürmek.

AGYP-DÖNMEKLIK [a:ğyp-dö:nmöklik], *iş ady*. Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYP-DÖNMEZLIK [a:ğyp-dö:nmözlük], *iş ady*. Agyp-dönmek hereketini etmezlik.

AGYP-DÖNÜŞ [a:ğyp-dö:nüş], *iş ady*. Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYR [ağyr], *syp.* 1. Agramy köp. *Bir çuwal bugdaýyň agramy garaşylanyndan agyr çykdy.* 2. *göç.m.* Kyn, kynçylykly, azaply, zähmetli, jepaly. *Agyr durmuş. Agyr iş.* 3. Akyl ýetirmesi çetin, kyn, çylşyrymly. *Gojanyň berýän maslahaty çaga düşünerden, oňa jogap bererden has agyrdy* (B. Kerbabaýew). 4. Etlek, semiz, doly; daýaw. *Agyr göwre.* 5. Petiş, dymyljyk, sergin däl; basmarlaýjy, darykdyryjy. *Näsagyň göwnüne otagyň howasy agyrdy.* 6. Jan üçin howply. *Çaganyň ýagdaýy hakykatdan-da agyrdy* (B. Kerbabaýew). 7. Berk, oýanmasy kyn. *Ýaz geler, wagt-da gider, gaflatda galmyş gözlerim, Açaýyn diýsem açylmaz, ne agyr uýkulydyr* (Magtymguly). 8. Köp altyn-kümüş siňdirilen, gymmatbaha. *Onuň ýaly agyr şaýlar ýasatmak baýlygyň nyşanydy.* 9. Uzaga çeken, bejermesi kyn. *Agyr kesel.* 10. Aldym-berdimli, güýçli, dartgynly barýan. *Agyr söweşleri başdan geçiren esger gürrüň berýärdi.* 11. San taýdan köp. *Agyr goşun. Agyr ýygyn toplandy* ("Görogly"). *Agyr bezirgenli, tüçjar eýeler* (Magtymguly). 12. *göç.m.* Ardyryjy, ýadadyjy, iriziji, uzak. *Onuň agyr yoldan soň irkilesi gelýärdi.* 13. Ini-boýy äpet, uly. *Bu jaýlaryň içine agyr haly-palaşlar düşelgi* ("Görogly"). 14. Galyň (gar hakynda). *Ýere agyr gar düşdi.* 15. *göç.m.* Pajygaly, ölüm-ýitim bilen baglanyşykly, ajy, cydamsyz. *Agyr habar.*

◊ **Agyr degmek** 1) göwne degiji täsir etmek, ýokuş degmek. 2) ölüm-ýitim dagyny çekmek. **Agyr dem almak** demi iki egniňden almak, kynlyk bilen sojap dem almak. **Agyr düşmek** *ser. Agyr degmek.* **Agyr nahar** siňmesi kyn, aşgazana, içegä agram salýan nahar. **Agyr söz** gödek söz, paýyş, göwne degiji söz, ajy söz. **Agyr ýüki bagjygy** maly-emplägi, hiç ilteşigi ýok, syrma sallah, öýi arkasynda, çemçesi bilinde, hiç aladasy ýok. **Agyr ýüz** rehim-şepagatsyz ýüz, yzgytsyz, hyrsyz keşp, domma, gaharly ýüz. **Agyr ýüzli** *ser. Agyr ýüz.*

AGYR-AGYR [ağyr-ağyr], *syp.* 1. Çylşyrymly, düşünmesi ýeňil bolmadyk, kyn (köp zat hakynda). *Agyr-agyr sözlemler derňeldi.* 2. Kuwwatly hem uly (köp zat hakynda) *Agyr-agyr döwletleriň dargamagyna halkymyzyň öz içki agzalalygy sebäp bolupdyr* ("Nesil").

AGYRAK [a:ğyrak], *syp.* Agyryp duran, agyryp ynjalık bermeýän, yza beregen, agyragan. *Agyrak düwürtik.*

AGYRAMA [a:ğyrama], *iş ady*. Agyramak ýagdaýy.

AGYRAMAK [a:ğyramak], *işl.* 1. *ser. Agyrmak.* Syzlawuk agyrap, ynjalık berenok. 2. *göç.m.* Birinden

göwnüň galmak, bir zat zerarly ynjamak, göwün kineli bolmak. *Ondan agyran ýeri ýokdy.*

AGYRAMAKLYK [a:ğyramaklyk], *iş ady.* Agyramak ýagdaýy.

AGYRAŞMAK [a:ğyraşmak], *işl.* 1. Yzygiderli agyrap durmak (endam-janyň hakynda). *El-aýagynyň çöp çyzan ýerleri agyraşýardy.* 2. *göç.m.* Biri-birinden gaty görüp ynjaşmak. *Sähel zat üçin biri-biriňden agyraşyp durmaň. Onuň goňsusy bilen agyraşanyňy, ynjaşanyňy gören ýokdy.*

AGYRATMAK [a:ğyratmak], *işl., ser. Agyrtnmak.*

AGYRLAÇ [ağyrлаç], *syp.* 1. Ýuwaşlyk bilen, larsyldyly; saldamlý. *Agyrlaç lars-lars gaýnaýan toşabyň reňki öwrülipdir* (B. Kerbabaýew). 2. Agyr täsirli, gaharlyrak. *Onuň agyrлаç nazaryna özüňe düşünesi geldi.*

AGYRLAŞAŇKYRLAMAK [ağyrлашаңкырламak], *işl.* Agyrлаşmaga ýakynlamak.

AGYRLAŞDYRMAK [ağyrлаşdyrmak], *işl.* 1. Agyrlygyny artdyrmak, agramyny köpeltmek, agraltmak. *Gerekmejek paty-puty bilen erkegiň ýüküni agyrлаşdyrýarsyň.* 2. *gepl.d.* Kynлаşdyrmak, ýaramazлаşdyrmak. *Gijesi bilen ýagan gar çopanlaryň işini agyrлаşdyrdy.* 3. *göç.m.* Çylşyrymlаşdyrmak, erbetleşdirmek. *Bu olaryň eden jenaýatyny has-da agyrлаşdyrýar.*

AGYRLAŞMA [ağyrлаша], *iş ady.* Agyrлаşmak ýagdaýy.

AGYRLAŞMAK [ağyrлашmak], *işl.* 1. Amala aşyrylmasy kynлаşmak, agyr düşüp başlamak. *Salgyt ýygnamak agyrлаşdy* (B. Seýtäkow). 2. Ýaramazлаşmak, erbetleşmek, kynлаşmak. *Günler gün-günden agyrлаşýardy. ...Hemme zat "Front" üçindi* ("Türkmen dili"). 3. Saglygy pese düşmek, haýallamak, betertleşmek, asgynlamak. *Düýn onuň ýagdaýy gaty agyrлаşdy* (B. Seýtäkow).

AGYRLAŞMAKLYK [ağyrлашmaklyk], *iş ady.* Agyrлаşmak ýagdaýy.

AGYRLAŞYBERMEK [ağyrлашы vermek], *işl.* Agyrлаşyp başlamak.

AGYRLAŞYŞ [ağyrлашыş], *iş ady.* Agyrлаşmak ýagdaýy.

AGYRLYK [ağyrlyk], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň ölçeg arkaly kesgitlenýän agramy. *Agyrlyk ölçegi.* 2. Ýüküň we ş.m. agramynyň köplügi, agramyň artyklygy. *Ýüküniň agyrlygyndan maşyn zordan gymyldaýardy.* 3. *göç.m.* Kynçylyk, güzaplyk, kösenmeklik. 4. *göç.m.* Çykgynsyzlyk, çekip-çydamak mümkin dälilik. 5. Agraslyk, haýallyk. *Döwletmämmet oglunyň içki howsalasyndan habardar ýaly, adaty sowukganlylyk, süňni agyrlyk bilen oturyp-turýardy* (G. Kulyýew)

◊ **Agyrlyk güýji** Ýeriň dartýş güýji bilen Ýeriň aýlanmagy netijesinde döreýän merkezden gaýýan güýjüň deň täsir edijisi. **Agyrlyk merkezi** jisimiň aýry-áýry böleklerine täsir edýän we olar deňölçegli bolan ugurdaş dartýş güýçleriniň deň täsir edijisiniň goýlan nokady.

AGYRMAK [a:ğyrmak], *işl.* Näsaglyk, ýeten şikes we ş.m. zerarly bedende, endamda yza, agyry duýmak, yza çekmek. *Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarylýarlar* (N. Saryhanow).

AGYRRAK [ağyrра:k], *syp.* Deňeşdirilýän zadyň agramyndan, garaşylan agramdan, bolmalysyndan az-kem agyr. *Ýüküň-ä agyrrak eken.*

AGYRSYRAMAK [ağyrсырамak], *işl.* Agras bolan bolup hereket etmek, özüni agras görkezmäge çalyşmak.

AGYRTMAK [a:ğyrtmak], *işl.* 1. Agyry sezewar etmek, agyrmagyna sebäp bolmak. *Näme, eliň agyrдаýdyňmy?* (B. Pürliýew). 2. *göç.m.* Biriniň göwnüne degmek, birini ynýt看mak, göwnüni ýýkmak. *Adam bardyr, ony şalar çagyrdar, Adam bar, zulm edip, garyp agyrdar* (Magtymguly).

AGYRY [a:ğyry] **I**, *at.* 1. Näsaglyk ýa şikes ýetmegi zerarly döreýän zady. *Içinden tutýan agyry ony öz erkine goýmadý.* 2. Kesel. *Ol derman ençeme gezek ýürek agyrysýndan halas edipdi* (T. Gurbanow).

◊ **Agyryňa çydasañ, müň ýaşa!** "etmesiz zady edip kösenesiň gelse, edeniňi ediber" diýen manyda ulanylýar.

AGYRY [a:ğyry] **II**, *at.* Bir zat hakynda edilýän alada. *Ol işiniň agyrysýny edenok.*

AGYRYLY [a:ğyryly], *syp.* 1. Agyrysy bar bolan, yzaly, agyryýan. *Çagasynyň şol ýagdaýyna enäniň agyryly ýüregi beter awaýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Ünjä goýýan, böwrüne sanjy bolýan, ynjalýk bermeyän. *Inim, beýle agyryly ýeriň bar bolsa, öňräk aýtsañ bolmadymy?* ("Edebiýat we sungat").

AGYRYLYRAK [a:ğyrylyра:k], *syp.* Birneme agyryly, az-kem agyryly. *Agyrylyrak dişler.*

AGYRYSYZ [a:ğyrysyz], *syp.* Agyrysy bolmadyk, yzasyz, agyrmaýan. *Agyrysyz ýara.*

AGYRYSYZLANDYRMAK [a:ğyrysyzlanýrmak], *işl.* Agyrysyň aýyrmak, agyrysyň duýmaz ýaly etmek. *Ýarany agyrysyzlandyrdylar.*

AGYRYSYZLANMA [a:ğyrysyzlanma], *iş ady.* Agyrysyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLANMAK [a:ğyrysyzlanmak], *işl.* Agyrysy, yzasy köşeşmek, awuşmasy aýrylmak. *Ýara agyrysyzlandy.*

AGYRYSYZLANMAKLYK

[a:ğyrısyzlanmaklyk], *iş ady.* Agyrısyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLANÝŞ [a:ğyrısyzlanýş], *iş ady.* Agyrısyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLYK [a:ğyrısyzlyk], *at. 1.* Agyrısy ýokluk. **2.** Biagrylyk, biperwaýlyk.

AGYRYSYZRAK [a:ğyrısyzyra:k], *syp.* Agyrısy azrak.

AGYRÝŞMA [a:ğyrýşma], *iş ady.* Agyrýşmak ýagdaýy.

AGYRÝŞMAK [a:ğyrýşmak], *işl., ser.* **Agyrýşmak 1, 2.** *Oýun gurma hatyn bile, baş bilen, Agyrýşmagyl deňň bile, duş bilen* (Kätibi).

AGYRÝŞMAKLYK [a:ğyrýşmaklyk], *iş ady.* Agyrýşmak ýagdaýy.

AGYRÝŞYLMAK [a:ğyrşylmak], *işl., ser.* **Agyrýşmak.** *Onuň bilen telim ýyllap agyrýşylan, ynjaşylan, goňşy bolnup oturylandyr.*

AGYŞ [a:ğyş], *iş ady.* Agmak ýagdaýy.

AGYŞMAK [a:ğyşmak], *işl.* Belli bir sepgitden agmak, geçmek. *Ol ýaşy elliden agyşan adamdy.*

AGYZ [ağyz], *at. 1.* Adamlaryň, haýwanlaryň ýokarky we aşaky äňiniň aralygyndaky iýmek, içmek, ses çykarmak hyzmatyny ýerine ýetirýän dil, diş ýerleşýän beden agzasy. *Süýtde agzy bişen suwy üfläp içer* (Nakyl). **2.** Iki dodagyň uzaboýundaky aralyk. *Böriniň agzy iýse-de gan, iýmese-de gan* (Nakyl). *Agzy meňli aşa ýakyn, eli meňli – işe* (Nakyl). **3.** Gap-gajyň zat salmak, guýmak üçin bokurdagy (içine zat salnandan soň dykylýan, bogulýan, daňylýan ýeri). *Il agzyny ýygyp bolmaz, çekek agzyny bogup bolmaz* (Nakyl). *Dykalap-dykalap, agzyny bogup, Torbajygmy egne atan badyma, Gulagmyň düýbüne bir şapbat degip, Özümden gidenim düşýär ýadyma* (K. Gurban-nepesow). **4.** Topuň, tüpeňiň we ş.m. niliniň gutaran ýerindäki deşik. *Topuň agzy hoňkaryp durdy.* **5.** Girilýän gapynyň, derwezaniň we ş.m. öňi, öň ýüzi. *Ol gapynyň agzynda ayak çekip, diňirgenip durdy* (G.Kulyýew). **6.** Iş, hojalyk gurallarynyň bir zady tutmak, goparmak, döwmek we ş.m. üçin açylyp-ýapylyan haçja şekilli uýy. *Atagzynyň agzy.* **7.** *göç.m.* Dil. *Haý, agzyna geleni şol boldy.* **8.** Bir ýeriň girelgesi, çykalgasy. *Jülgäniň agzy. Hiniň agzy. Gowagyň agzy.*

◊ **Agyz açmak 1)** haýran galmak, geň galyp aňkarmak. *Adamlar içlerini çekip, agyzlaryny açdylar* (B.Seýtäkow). **2)** gün ýaşandan soňra iýip-içmek (oraza tutýanlar hakynda). *Aýtar enem sen gopgul, ruza agzyňny açgyl* (Hoja Ahmet Ýasawy). **Agyz beklemek** oraza (remezan) aýynda daňdandan garaňky gatlyşança hiç zat iýip-içmezlik. **Agyz birikdirmek** bir zady amala aşyrmak üçin pikiriňi bir ýere

jemlemek, bir çukura tükürmek, dilleşmek, agzybir hereket etmek üçin wadalaşmak. *Şonuň üçin-de köpläp, agyz birikdirip, bu işiň hötdesinden gelmegimiz gerek* (B. Seýtäkow). **Agyzda aş gatyklamak** bolsady ekmek, boş, soňy gelmejek wada bermek, dilde hemme zady bol-elin etmek. *Il-günüň üçin diýip, agzynda aş gatyklaýar* ("Edebiýat we sungat"). **Agyzdan-agza geçmek** ýuwaş-ýuwaşdan köpçülige mälim bolmak, il arasyna ýaýramak. **Agyzda bolmak** bir ugurdan dile düşmek, il arasynda adyň ýygý-ýygýdan tutulmak. *Aýakda bolandan, agyzda bol* (Nakyl). **Agyz dolduryp aýtmak (geplemek)** öwünmek, mahabatly sözler bilen bir zady ulaldyp gürrüň etmek. *Ol kesewi ýaly şar gara aýagyny owkalap ýatyşyna: –Şahyr, arkaýyn boluň – diýip, agzyny dolduryp gepledi* (G. Kulyýew). **Agyz suwarmak** iýesiň gelip, ymsynyp ýuwdunmak, gultunmak. *Işsek goýnuň terje eti kimiň agzyny suwartmaýar* (B.Kerbabaýew). **Agyz suwy** içilýän suw. *Biz geljekde hem halkymyzy ýeterlik möçberde arassa agyz suwy bilen üpjün etmäge uly üns bereris* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). **Agyz ülnüşini aňmak ser.** **Agzyny ysgamak.** *Bize nama aýdyp ber hany, agyz ülnüşini aňaly* ("Görogly"). **Agyz ýaglamak** amala aşmajak zady arzuw etmek, öz ýanyňdan göwnüňi hoşlamak, bolsady ekmek. *Ol diýen zatlaryňy eder öýdüp, agyz ýaglap oturma.* **Agza aňkarmak 1)** kişi maslahatyna gulak gabartmak. *Göreniň agzyna aňkaryp ýörme.* **2)** biriniň aýdan sözüne haýran galyp, ony dykgat bilen diňlemek. *Oglan ertekiçiniň agzyna aňkaryp otyrdy.* **Agza-burna gelmek** ekinler ýetişip, gawun-garpyzlar bişip, hasylyny ýygnabermeli bolmak (bu aňlatma olaryň hasylynyň eýesine, ekini eken adama nesip etmedik ýagdaýynda ulanylýar). *Gawun-garpyzlar bişip başlap, jaňy agza-burna gelende, güýçli doly ýagyp, ekinleri bir ýanyndan zaýalap güdi.* **Agzyna ýapysmak** gürrüňi bes etdirmäge çalyşmak, gürrüňe garşylyk görkezmek. *Sen hemişe şolar hakynda gürlensem, agzyna ýapysýarsyň.* **Agza, dile düşmek** bir iş, waka zerarly ile gürrüň bolmak. **Agza gelenini otlamak (otarmak)** bolar-bolmaz samahyllamak, aýdýan zadyň manysyna üns bermän gürlmek, biderek ýaňramak. *Märekede agza gelenini otlap oturmazlar.* **Agzy aja degmek** tirýek çekip başlamak, tirýeki bolmak, neşe çekmek. **Agzy aşa ýetmek** yaşaýyş derejesi, güzerany oňatlaşmak, maddy taýdan üpjün bolmak, mätäçlikden çykamak. *Yetimiň agzy aşa ýetende, burny ganar* (Nakyl). **Agzy bimaza** aş saýlaýan, göwresinde çağa galan, göwreliligiň ilkinji döwrüni başdan geçirýän. **Agzy boş (jäheksiz)** yerini-jaýyny bilmän ýaňrap ýören, agzyna eýelik etmeýän. **Agzy dek durmazlyk** geplemän oturyp bilmezlik, gepläp oturmak. *Märekede*

onuň agzynyň dek durjak gümany ýokdur ("Edebiýat we sungat"). **Agzy emzikli ýaly** özüni oňarmaýan, öz başyny çarap bilmeýän, agzy sary. **Agzy gowşak** diýmeli sözi diýip, pikirini aýdyp bilmeýän, özüni oňarmaýan, lellim. – *Seniň örän agzyň gowşak* (H. Derýaýew). **Agzy gum garbamak 1)** bir zadyň güýjünden, täsirinden ýüzin ýykylmak, ýüzin ýazylyp gitmek. **2)** ölmek. **Agzy mumly (mumlanan) ýaly** dymma, gürlämäň dymyp oňýan, geplemezek. **Agzyna ak-da gelse diýmek, gara-da gelse** birine diline gelen sözleri aýtmak. **Agzyna bek (berk)** gepi içinde saklaýan, syr bermezek. **Agzyna çöp ölçemek** biriniň çenini-çakyny aňmak, agyz ülnüsini aňmak, çenini bilmek. **Agzyna goýmak** öz ýerlikli hereketi ýa-da jaýdar sözi bilen garşydaşyny ýeňmek, gürlemez ýaly etmek. **Agzyna gulp urmak** geplemez ýaly etmek, dil ýaryp bilmez ýaly etmek. **Agzyna it daňlan ýaly** hemişe lakgylap oturan, yzyny üzmän ýaňraýan, ýaňra, lakgy. *Ýeri how, agzyňa it daňlan ýaly bolup oturmasana.* **Agzyna öýkünmek** göwnüýetmezçilik edip, kinaýa bilen biriniň gürläýşine meňzedip geplemek. *Beýdişip, biri-birimiziň agzymyza öýkünişip dursak, biz oňly zadyň üstünden barmarys* (B. Seýtäkow). **Agzyna salyp bermek** biriniň diýjek-aýtjak zadyny öwretmek. *Kiçijik çaganyň aýtmajak, diýmejek sözlerini onuň agzyna salyp berýärler* ("Edebiýat we sungat"). **Agzyna sogan dogramazlyk** birine boýun bolmazlyk, äsgermezlik etmeklik, sylag-hormat etmezlik. **Agzyna suw alan ýaly ser.** **Agzy mumly (mumlanan) ýaly.** *Ol agzyna suw alan ýaly boldy.* **Agzyna suw damdyrmazlyk** birine kyn günde kömek etmezlik. **Agzyndan düşürmezlik** zol-zol gaýtalap durmak, öwgi, alkyş bilen ýatlap ýörmek. *Eli-aýagy dert görmesin, Berdi jan diýip agzyndan düşürenok* (H. Derýaýew). **Agzyndan (kakyp) almak** biriniň gürrüňini bölmek, diýjek zadyny özünden öňürtmek, diline gelenini gürrüňdeşine gezek bermän aýtmak. *Onuň aýdyp duran sözlerini Ogulgerek agzyndan kakyp aldy* (N. Saryhanow). **Agzyndan ot saçmak** haýbat atmak, düblemek. **Agzyndan sagyp almak** gep-gürrüňi zoraýakdan aýtdyryp eşitmek. **Agzyndan sarysy gitmedik ser.** **Agzyndan süýt ys gitmedik.** *Näme üçin agzyndan sarysy gitmedik oglany iberdiň?* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Agzyndan süýt ys gitmedik** durmuş tejribesi ýeterlik bolmadyk, ýaş, gögele, kemala gelmedik. **Agzyny ajatmak** birine göwne alar ýaly söz aýtmak, keýpini gaçyrmak. *Könedan galan zady ýatlap, onuň agzyny ajatdylar.* **Agzyny alartmak** bir adamy ikinji biri bilen tersleşdirmek, arasyna çöp atmak, biri-birine düşman etmek. *Adamlaryň agzyny alartmak erbet zat.* **Agzyny baglamak** gürlemez ýaly etmek, birini öz garşyňa

çykamaz ýaly etmek. **Agzynyň diýenini gulagy eşitmezlik** seljermän, saýlaman, diliňe gelenini aýdyp oturmak, ýaňramak. **Agzynyň eýesi däl** aýtmasyz gepi gepleýän, diline buýrup bilmeýän ýaňra. *Heleý, senem agzyň eýesi-hä dälsiň* ("Edebiýat we sungat"). **Agzyny öweltmek** bir zada haýran galmak, mönlük bilen aňalyp durmak, agzyňy açyp durmak. **Agzyny ysgamak** biriniň pikirini bilmek, synamak. **Agzyny ýerden tapan ýaly** hetdenaşa köp gepleýän, bolgusyz zatlar hakynda lakgylap ýören, ýaňra. **Agzyňa alar ýaly däl** aýdýan sözleri gaty hapa, aýdar ýaly däl. *Onuň adamlara aýdýan sözlerini agzyňa alar ýaly däl, şeýle ýaramaz adam eken.* **Agzyňa bakdyrmak** öz diýeniňi geçirmek, köpe diýeniňi etdirmek. **Agzyňa buýurmak 1)** gepi-gürrüňi aýtman saklanmak, syr saklamak. *Ol agzyna buýurýandyr, oňa syr ynansa bolar.* **2)** berhiz tutmagy başarmak, iýjek-icjek zadyny seljerip bilmek. *Aşgazanyňdan zeyrenseň, agzyňa buýrarlar.* **Agzyňa siňek gonduryp ýörmek** özüni oňarman, agzyňy öweldip ýörmek, eliňden iş gelmän, lellimlik etmek, öz başyny özüň çaramazlyk. **Agzyň bilen ak guş almak** güpläp, bolar-bolmaz gep otarmak, hemme zady aňsat etmek, amala aşjagy-aşmajagy gümana zatlar hakynda öwünmek. *Onuň ýanynda müşgil zat bolmaz, haçan görseň, agzy bilen ak guş alyp oturandyr.* **Agzyň bir bolmak** ylalaşykly bolup, bile hereket etmek (bir işe baş goşanda, girişende). **Agzyň bişmek** bir zatdan çürkenmek, kösenmek, utulmak, bir işe ulaşyp, çykgynsyz güne düşmek. *Tutaryksyz gürrüňden birnäçe gezek agzy bişipdi* (A. Durdyýew). **Agzyňdan al alsyn (kaksyn)** daş etsin, ýaman niýetden daş edewersin. **Agzyňdan gaçyrmak** bir gürrüňi aýdanyňy bilmän galmak, bir syry duýdansyz paş etmek, diliňden sypdyrmak. **Agzyň gyzmak** gürrüňe gyzyşyp, çendenäşa köp gürlmek, artykmaç ýaňramak. *Eý, Görogly, sen käwağtlar agzyň gyzanda, gaty gidiberyärsiň* ("Görogly"). **Agzyň suwarmak** iýesiň gelmek ýa-da iýmiti görüp, işdäň açylmak. **Agzyň tagam tapmak** bir zatdan gönenmek, bir işden peýda görmek. **Agzyňy deňemek** özüňçe bar-ýok bilen deň sanaşyp durmak. **Agzyňy gury çöp bilen çalmak** baryňy ýok diýip oturmak, gysgançlyk, husytlyk etmek. **Agzyňy ýygmak** diliňi öz ugruna goýbermezlik, biderek gürrüň etmegi goýmak. *Gören zadyny samrap ýörme-de, agzyňy ýyg! Il agzyny ýygyp bolmaz, çelek agzyny – bogup* (Nakyl). **Agzy orazaly** Oraza aýynda agzyny bekleýän (adam hakynda). **Agzy sary** ederini bilmeýän gögele, tejribesiz. *Seniň ýaly agzy sary oglanyň elinden şol gyzy alyp bilmesem, men hem ussa adymy taşlaryn* (A. Durdyýew). **Agzyň ýagjarmazlyk 1)** tagamly, teýli nahar iýmezlik. **2)** nepi degmezlik, haýry ýetmezlik. *Ondan agzyň ýagjarasy ýok-la!* **Agzy ýalak (hatap) ýaly** agzy uly, ýiriljap

duran agyzly. **Agzyň ýelini almak** gürläp keýpden çykmak, mün gepiň başyny agyrtmak. **Agzy ýelli** bir gürrüni bolşundan has beter ulaldýan, hakyky ýagdaýy çişirip, üstüne ýalan-ýaşryk goşup gürrüň berýän (adam hakynda). **Agzy ýetse, gulagyny iýjek** gara nebsiniň ýesiri, açgöz. **Agzy ýetse, iki çigniniň etini iýjek** nebisjeň, gysganç. **Agzy ýirik** bolar-bolmaz zatlar hakynda ýañrap ýören.

AGYZBOGY [aǵyzvoǵy], *at.* Haltanyň, çuwalyň, ganaryň we ş.m. agzyny bogmak üçin ulanylyan ýüp, bag. *Ol ýygan pagtasyny ganara saldy-da, ganaryň agyzbogusyny düwmäge durdy.*

AGYZBOGULYK [aǵyzvoǵuluk], *syp.* Halta, çuwal, ganar we ş.m. gaplaryň agzyny daňmak, bogmak üçin niýetlenen (ýüp, bag). *Agyzbogulyk ýüp.*

AGYZDAN-AGZA [aǵyzdan-aǵza]: **agyzdan-agza geçmek (ýaýramak)** dilden-dile geçmek, il arasyna yaýramak, äşgär bolmak. *Agyzdan-agza geçip gelýän halk dörediçiligi.*

AGYZGAPAK [aǵyzǵapak], *at.* Bir zadýň agzyny ýapmak üçin gapak, agyzýapy.

AGYZLANDYRMAK [aǵyzlannymak], *işl.* Agyzlanmagy öwretmek, agyzlanmaga endik etdirmek.

AGYZLANMA [aǵyzlanma], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLANMAK [aǵyzlanmak], *işl.* 1. Emmegi öwrenmek. *Guzular indi kemsiz agyzlanypdy.* 2. *göç.m.* Dogumlanmak netijesinde öz diýenini gögerdýän, aýtjagyny çekinmän aýdýan, tutan ýerini goparýan adam bolmak. *Ol soňky döwürde gaty agyzlanypdyr.*

AGYZLANMAKLYK [aǵyzlanmaklyk], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLANYBERMEK [aǵyzlanyvermek], *işl.* Agyzlanyp başlamak.

AGYZLANYŞ [aǵyzlanyş], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLAŞMAK [aǵyzlaşmak], *işl.* Biriniň aýdan sözüne gaýtargy bermek arkaly oňa gaýtawul bermek, agzyňy deňemek, sanaşmak. *Şu guluň syrtyndan goltgy berýän barmyka diýýän. Ýogsa gul kim, meniň bilen agyzlaşmak kim?* (A. Gowşudow).

AGYZLY [aǵyzly], *syp.* 1. Agzy bar. *Agyzly ýara.* 2. Agzy uly, gummy köp tutýan. *Agyzly pil.* 3. *göç.m.* Öz diýenini gögerdýän, aýtjagyny çekinmän aýdýan, tutan ýerini goparýan. *Ol diýseň agyzly adamdy, hemişe sözünü gögerderdi.*

AGYZLYLYK [aǵyzlylyk], *at.* Gepi-sözi ýol alýan, öz diýenini gögerdýän. *Beýle agyzlylyk hem hemme kişä başardyp duranok.*

AGYZLYRAK [aǵyzlyra:k], *syp.* Beýlekilerden azda-kände agyzly, diýjegini diýýän.

AGYZSYZ [aǵyssyz], *syp.* 1. Agzy bolmadyk. *Syzzyldaşar tenim Eýýup teni dek, Kişi bilmez, bir*

agyzsyz ýaradyr (Magtymguly). 2. *göç.m.* Aýtjagyny aýdyp bilmeýän, çekinjeň.

AGYZSYZLYK [aǵyssyzlyk], *at.* 1. Agzy bolmazlyk, agzy ýokluk. 2. *göç.m.* Aýtjagyny aýdyp bilmezlik, çekinjeňlik.

AGYZÝAPY [aǵyzýapy], *at, ser.* **Agyzgapak.**

AGYZÝAPYLYK [aǵyzýapylyk], *syp.* Agyzýapy etmek üçin ýaramly.

AGYZZYRYK [aǵyzzyryk], *at.* Uýanyň ujuna berkidilip, atyň agzyna salynýan süýnmek, halkaly iki bölek demir. *Alaşa ýazdyrylan agyzzyrygyny şakyrdadyp, gury saman çeýneýärdi* (B. Kerbabaýew).

AGYZZYRYKLAMA [aǵyzzyryklama], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

AGYZZYRYKLAMAK [aǵyzzyryklamak], *işl.* 1. Atyň agzyna agyzzyryk salmak, geýdirmek. *Ýabyny agyzzyryklamak. Aty agyzzyryklap münmek.* 2. *göç.m.* Öz diýeniňe boýun etmek, özüňçe hereket etmäge mejbur etmek.

AGYZZYRYKLAMAKLYK [aǵyzzyryklamaklyk], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

AGYZZYRYKLAMAZLYK [aǵyzzyryklamazlyk], *iş ady.* Agyzzyryk salmazlyk.

AGYZZYRYKLANMAK [aǵyzzyryklanmak], *işl.* 1. Agzyna agyzzyryk salynmak (at hakynda). 2. *göç.m.* Biriniň diýenine boýun edilmek, başga biriniň aýdany boýunça hereket etmäge mejbur edilmek.

AGYZZYRYKLAŞMAK [aǵyzzyryklaşmak], *işl.* 1. Agyzzyryklamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde agyzzyryklamak.

AGYZZYRYKLATMAK [aǵyzzyryklatmak], *işl.* 1. Agyzzyryklamak işini başga birine etdirmek. 2. Agyzzyryklamaga mümkinçilik bermek.

AGYZZYRYKLAÝYŞ [aǵyzzyryklaýyş], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

AGYZZYRYKLY [aǵyzzyrykly], *syp.* 1. Agzyna agyzzyryk salnan, agyzzyryk geýdirilen (at hakynda). 2. *göç.m.* Boýun egdirilen, tabyn edilen.

AGÝAR [aǵýa:r], *at, k.d.* 1. Keseki, ýat; özge, gaýry. *Meni mahrum edip, agýar birle ýarlyk kylma* (Baýram han Türkmen). *Jamy meý sundugyň görmesin agýar, Gelmenem aklýma görmeýen känim* (Magtymguly). *Agýary neýlerem, maňa ýar gerek, gaz ornuga zaglar tutarmy derek* (Talyby). *Nobatý agýara berdim, nobatymdan aýrylyp, Galmady mejlisde söhbet, söhbetimden aýrylyp* (Seýdi). 2. Duşman, rakyp, bäsdeş. *Urup naýza, gylç kim zory birle, Söweşerdi besi agýary birle* (Abdysetdar Kazy). *Dost sözüge tut gulak, agýary pendin tutmagyl* (Mollanepes).

AGZA [aǵza:], *at.* 1. Bedeniň bir synasy, bölegi. *Ýar, meni ýakdyň nar bilen, Bir agzam aman galmady* (Talyby). 2. *dil b.* Sözlemde belli bir soraga jogap

bolup, özara baglanyşyp gelýän sözler (eýe, habar, aýyklaýjylar). *Sözlem agzalary*. **3.** Bir guramanyň, toparyň hatarynda durýan adam. *Guramanyň agzasy. Iş toparynyň agzasy.*

AGZABERMEK [ağza:vermek], *işl.* Agzap başlamak.

AGZAÇAR [ağzaçar], *at.* Oraz (remezan) aýynda agyz bekleyänleriň gijara agzyny açyp, iýip-içmäge başlaýan wagty. *Agzaçar boldy. Agzaçara gatnaşmak. Agzaçar etmek.*

AGZALA [ağza:la], *syp., at.* **1.** Özara ylalaşyksyz, biri-biri bilen oňsuksyz, agzybir däl. *Agzala bolmak. Agzala adamlar.* **2.** Agzala adam. *Agzybire taňry biýr, agzalany gaňrybiýr* (Nakyl).

AGZALAÇYLYK [ağza:laçylyk], *at, ser.* Agzalalyk.

AGZALALYK [ağza:lalyk], *at.* Özara ylalaşyksyzlyk, biri-biri bilen oňsuksyzlyk, agzybir dälik. *Agzalalyk aýrar ili dirlikden, Döwlet döniþ, nobat duşmana gelgeý* (Magtymguly). *Agyzlar bir gerek, döwletli ilat, Agzalalyk agyr ile ýarashmaz* (Kätibî).

AGZALMAK [ağzalmak], *işl.* Edilýän gürrüniň arasynda biri ýa-da bir zat ýatlanyp geçilmek.

AGZALYK [ağza:lyk], *at.* Belli bir gurama, topara degişlilik, gurama we ş.m. agza bolmaklyk.

AGZAM [ağzam], *syp., k.d..* In uly, in beýik. *Atasy weziri-agzam erdi* ("Zöhre – Tahyr").

AGZAMA [ağzama], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZAMAK [ağzamak], *işl.* Edilýän gürrüniň arasynda birini ýa-da bir zady ýatlap geçmek, biriniň ýa-da bir zadyň adyny tutmak. *Indi men haýsy birini agzaýn* ("Edebiýat we sungat").

AGZAMAKLYK [ağzamaklyk], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZAMAZLYK [ağzamazlyk], *iş ady.* Agzap durmazlyk, gürrüniň arasynda biriniň adyny tutmazlyk.

AGZAŞDYRMAK [ağzaşdyrmak], *işl.* Agzap çykamak, bir zat hakynda aýdyşdyrmak.

AGZAŞMAK [ağzaşmak], *işl.* Bilelikde agzamak, birnäçe bolup agzamak. *Biz seni agzaşyp otyrdyk.*

AGZATDYRMAK [ağzatdyrmak], *işl.* **1.** Başga birine agzatmak. **2.** Agzamaga maý bermek.

AGZATMAK [ağzatmak], *işl.* Agzamagy başga birine aýtdyrmak; agzamaga ýol bermek.

AGZAW [ağzow], *at.* Bir zat hakynda agzaýyş; belli bir zat hakynda edilýän gürrüň.

AGZAÝYŞ [ağzaýyş], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZOŇURGA [ağzoňurga], *at.* Boýnoňurganyň kelle bilen birigýän yerindäki oňurga.

AGZYBIR [ağzyvi:r], *syp.* Biri-biri bilen ylalaşykly, oňşukly. *Agzybire – Taňry biýr, agzalany gaňrybiýr* (Nakyl).

AGZYBIRLIK [ağzyvi:rlik], *at.* Biri-biri bilen ylalaşyklylyk, özara oňşuklylyk.

AGZYBOŞ [ağzyvoş], *syp.* Bolar-bolmaz gep-gürrüň edýän, ýalan-ýaşyryk gürrüň ýaýradýan, lakgy.

AGZYBOŞLUK [ağzyvoşluk], *at.* **1.** Syr saklap bilmezlik. **2.** İçinde gep ýatmazlyk, diline buýrup bilmezlik, ýaňralyk, lakgylyk. *Käýarym agzyboşluk ediläýýär.*

AGZYGARA [ağzyğara], *at, syp. bot.* **1.** Iýilýän ýabany süýji ot. **2.** Haýwanlaryň sypatlandyrmasynda ulanylýan söz. *Agzygara gök eşek.*

AGZYSARY [ağzysa:ry], *syp., ser.* **Agyz: agzy sary.** *Agzysary oglan.* **2.** Ederini bilmeýän gögele, tejribesiz.

AH, Gynanylanda, bir işe ökünilende, ahmyr edilende ulanylýan ümlük. – *Ah! Meniň hem dokmam özüme sep bolýan bolsa bolmaýamy...* (H. Derýaýew).

◊ **Ah çekmek** uludan demini alyp, ahmyr etmek, ökünmek.

AH [a:h], *at.* Nala, gam, gussa; zar-zelillik. *Yşka düşdi meň ýüregim, Ýene ah ile zarym bar* (Magtymguly). *Men ah urup aglar men, ahym çykar asmana, Bu azara goýdy sütemkär meni* (Zelili).

◊ **Ah urmak (çekmek)** nala etmek, gam-gussa çekmek, nalamak. *Magtymguly diýrler meniň adyma, Bir ah ursam, älem ýanar oduma* (Magtymguly).

AHALTEKE: ahalteke aty (bedewi) dünýäde owadanlygy, ýyndamlygy bilen tapawutlanýan arassa tohumly, sap ganly türkmen aty. **Ahalteke ýoly** ahally bagşy-sazandalaryň aýdym-saz ulgamynda ýerine ýetirýän usullary. *Ahalteke ýolunuň merkezi Gökdepe etraby bolup, ol, esasan, mukamlar ýoly hasaplanýar.*

AHAW [aho:w], Birine ýüzlenilende, köpçüligiň ünsi çekiljek bolnanda ulanylýan ümlük. *Ahaw, Annaguly, beýle bolma, azajyk salym özüni tutup otur* (A. Durdyýew).

AHBETIN [a:hveti:n], *ser.* **Ahyryn** **1.** *Sen meniň inim ahbetin, heýem seni aldarynmy!?*

AH-EÝ [ahe:ý], *üml.* Örän göwnüýetmezçilik bilen aýallar tarapyndan aýdylýar. – *Ah-eý, toýuna beýemçilik edýänem indi pylany boldumy!****

AHLAK [ahla:k], *at.* Özüni alyp baryşda il içinde oňlanýan gylyk-häsiýet, edep-ekram. *Adam ahlagy. Adamyň ahlak sypatlary.*

AHLAKLY [ahla:kly], *syp.* Ahlagy bolan, ahlagy päk, wyždanly.

AHLAKLYLYK [ahla:klylyk], *at.* Ahlagy barlyk, ahlakly bolmaklyk, gowy edep-ekramlylyk. *Ahlaklylyk adamyň bezegidir.*

AHLAKSYZ [ahla:ksyz], *syp.* Ahlagy bolmadyk.

AHLAKSYZLYK [ahla:ksyzlyk], *at.* Ahlak taýdan bozuklyk, wyždansyzlyk. *Ahlaksyzlyk aýypdyr.*

AHMAL [ahma:l], *syp.* 1. Ätiyaçsyz, seresapsyz, bihabar. *Bir gün basarlar habarsyz, Gezişň ahmala meňzär* (Zelili). 2. Ynjalyksyz, gorkuly, hatar. *Meseläniň ýene bir ahmal tarapy bar.* 3. "Ähtimal, mümkin" diýen manylarda ulanylýan söz. *Şu gün gar ýagaýmagy ahmal.*

AHMALLYK [ahma:llyk], *at.* Ätiyaçsyzlyk, seresapsyzlyk; bihabarlyk.

AHMALLYKDA [ahma:llykda], *hal.* Duýdansyz, birden, bihabar, aňka-taňkalykda, ätiyaçsyzlykda. *Öweziň özi hem ahmallykda duşmanyň eline düşýär* ("Görogly").

AHMYR, *at.* 1. Bir zat sebäpli ýüze çykan ökünç, puşman, arman. *Ahmyr bilen dodagyny dişledi.* 2. Bir zat sebäpli ýürekde galan öç, ar duýgusy.

AHMYRÇYL, *syp.* İçinde ahmyr saklaýan (*ser. Ahmyr 2.*).

AHMYRÇYLLYK, *at.* Ahmyr edijilik.

AHMYRLY, *syp.* 1. Ökünçli, puşmanly. *Ol bu sözleri aýdanda kellesini ýaýkap, hyrçyny dişläp, örän ahmyrly gepledi* (N. Pomma). 2. Öçli, kitüwli, arly, hytly. *Olar menden ahmyrlydyrlar* (B. Kerbabaýew).

AHMYRLYLYK, *at.* 1. Armanlylyk, ökünçlilik, puşman edijilik. 2. Öçlülük, içi kitüwlilik; arlylyk.

AHMYRLYRAK [ahmyrlyra:k], *syp.* Birneme ahmyrly.

AHUN [a:hu:n], *at.* Ýokary dini bilimi bolan adam, sowady güýçli uly molla.

AHUW [a:hu:w], *at, köň.s.* Keýik, jeren, maral. *Ahuw men saýýatdan gaçyp, Höwesini şerbetin içip, Kä çümüp, kä boýlap geçip, ýigrimi baş köle düşdüm* (Kätibi). *Negäh ol ahuwlaryň gözi Mejnuna düşdi* ("Leýli – Mejnun").

♦ **Ahuw gözli** Gündogar edebiýatynda söýgüliniň gözi, köplenç, keýigiň gözüne meňzedilende ulanylan aňlatma. *Boz dumanly daglar aşyp, Ahuw gözli maral geldi* ("Şasenem – Garyp"). *Indi armanym ýok jan çyksa tenden, Ahuw gözli maralymga ýetişdim* (Şabende).

AH-WAH, *üml.* Ýadawlygy, argynlygy, ýarawsyzlygy aňlatmakda ulanylýar; hykgy-çokgy. – *Ine, ýene gyzyrma başlady – diýdi we ol uzyn gijesini hüňňürdäp, ah-wah bilen geçirdi* (A. Gowşadow).

AH-WAHLABERMEK [ah-wahla:vermek], *işl.* Ah-wahlap başlamak.

AH-WAHLAMAK, *işl.* Ah-wah etmek. *Hasasyny söýget edinip, sähelçejik beýige itini günü bilen çykan goja ah-wahlap, ýene hasasyna söýendi* (B. Kerbabaýew).

AH-WAHLAMAKLYK, *iş ady.* Ah-wah etmeklik.

AH-WAHLAÝYŞ, *iş ady.* Ah-wah etmek ýagdaýy.

AHWAL [ahwa:l], *at.* Hal-ýagdaý(lar), ýagdaý. *Bir gardaşsyz panyda, Niçik öter ahwalym* (Magtymguly).

AHWALAT [ahwa:lat], *at.* 1. *ser. Ahwal.* 2. *dil b.* Sözlemdäki gymldy-hereketiň wagtyny, ýerini, sebäbini we ş.m. görkezip gelýän aýyklaýjy agza.

AHY-NALA [a:hy-na:la], *at, ser. Ahy-zar.* *Dumly-duşdan ejiz biçäräniň ahy-nalasy ýaňlanyp eşidilýärdi* (G.Kulyýew). *Siziň ahy-nalaňyzdan dünýä garaňkyrap, gün sönmäge durdy* ("Edebiýat we sungat").

AHYR [a:hyr] **I**, *at.* Mala ot, iým dökmek üçin palçykdan, agaçdan edilen nowa şekilli gap. *Ýabynyň ýatagyna baryp, ahrynyň üstünden irişmesini aldy-da, ýaba saldy* (A. Durdyýew).

AHYR [a:hyr] **II**, *köm.s.* 1. Bir zadýň gutarýan ýeri, iň soňy. *Ýylyň ahry.* 2. *gepl.d., ser. Ahry 1.*

AHYRA [a:hya], *at.* Nowhana gazylanda, laý zyňmak üçin ýabyň raýysynyň iç ýüzünden edilýän kert. *Aşakdan zyňylýan palçyk şol ahyra gelip düşýärdi* (B. Seýtäkow).

AHYRAÇY [a:hyaçy], *at.* Ahyrada durup, raýysa laý zyňýan adam.

AHYRÇA [a:hyrça], *at.* Suw degirmeninde un dökülýän ýer. *Ahyrça undan doldy.*

AHYRET [a:hyret], *at.* Ahyrzaman; o dünýä. *Ahyretde hemra bolsun imanyň, Jan jesetden jyda düşen günlerim* ("Görogly"). *Magtymguly, çagyrbil-ybady, Bu dünýä, ahret bergil ybady* (Magtymguly). *Baş wagt namazyň oky her günde, "Ahyret ýoldaşyň – iman" diýdiler* (Magtymguly). *Rehim etseň, garyp-pakyr, misgine, Bu dünýä, ahret işiň oň bolar* (Zelili). *Düstünýärsiň: güýz pasly Ahyret däl, öçmek däl* (G. Ezizow).

AHYRKY [a:hyrky], *syp.* Soňky, iň soňky, yzky. *Ahyrky sapagymyz sagat ikide gutarýar.*

AHYRY [a:hyry], 1. *ser. Ahry 2.* *Ahyr bolar sen ýerge barabar, Köňlünde men-menlik satyý bolma* (Magtymguly). 2. Berk tassyklamagy, igenç-ökünç ýokundly äheňde gürleşmegi aňladýan söz. *Bu jaýa girip-çykyanlar, ylaýta-da biz ikimiz, gar bilen oýnar ýaly çaga däl ahry!* (B. Kerbabaýew).

AHYRYN [a:hyry:n], 1. Berk tassyklamagy, bir pikiri aýratyn nygtamagy aňladýan söz. *Ol işden çykdy ahryryn.* 2. *gepl.d.* Iň soňunda; öňi-soňy, ahyrsoňy, ahry. *Olar ahryryn geldiler.*

AHYRYNDA [a:hyry:nna], *hal.* Iň soňunda, ahyrky pursatda. *Olar ahryrynda bir çukura tüýkürmeli boldular.*

AHYRZAMAN [a:hyrzama:n], *at.* 1. Dünýäniň soňy, kyýamat. *Tä kyýamat ahyrzaman bolýança adyň ýitmesin* ("Görogly"). 2. *göç.m.* Dünýäni gapysdyrýan apy-tupan, uruş, zenzele; agyr ýagdaý, waka, iş.

AHY-ZAR [a:hy-za:r], *at.* Bir zada çendenaşa gaty gynanylyp çekilýän nalyş, gam-gussa duýgusy gaplap alan agy hem zaryn ses, nala, ahy-nala. *Bilbilem, ahy-zar çekip, Täze gülzardan aýryldym* (Magtymguly).

AJADYLMAK [a:jadylmak], *işl.* Ajan hala ýetirilmek. *Hamyr köp saklanyp ajadylypdyr.*

AJAL, *at.* Ölüm pursaty; ölüm, kaza. *Kim galar görmeýen ajal hilesin* (Magtymguly). *Ajal töweregne guranda duzak, Ýatypdyr geplemän, ýatypdyr uzak* (K. Gurbannepesow).

◊ **Ajala el bulamak** janyň üçin howply iş etmek, janyňy howp astyna salmak. **Ajal alsyn!** *söğ. s.* Ajalyň ýetsin, kazaň dolsun, ömrüň kesilsin, ölüm ýyg nasyn. **Ajal dony** kepenlik mata, kepen, köpün. *Aşyk Hemra diýer, ajal donuny, Biçişeli, han Saýadym, ne diýr sen?* ("Saýatly – Hemra"). **Ajal guşy** ölüm habarçysy, ölüm sawçysy, ölüm. *Ajal guşy uçup baran, gaýdyp gelmez onda baran, Özün pälwan tutup ýören, Şiru-peleň, piller galmaz* (Seýdi). **Ajal oky** ölüm oky, ölüm sebäpkäri. **Ajalyňa howlukmak** *ser.* **Ajala el bulamak.** *Näme, ajalyňa howlugýarmyň?* (B. Kerbabaýew). **Ajaly ýetmek** ýaşayyş möwriti gutarmak, ölüm pillesi tutmak, ölmek möhleti ýetmek, ölmek. *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp uwlar* (Nakyl). *Kast edip janymga ýetse ajalym, Bu ýerde hem bolsa tapar, Azadym* (Magtymguly). **Ajal ýakaňdan tutmak** ajalyň ýetmek, başyňa ölüm düşmek. *Ajal gelip tutar ýakaňdan, bilgin, Baş günlükdir, göwün ýykanyň galar* (Baýly şahyr).

AJALLY, *syp.* Ajaly ýeten, ajal üstünden düşen, ölümlü. *Kyrk ýyl gyran gelse, ajally öler* (Nakyl).

AJALSYZ, *syp.* Ajaly ýetmedik; ajaldan ön. *Oýan haby-gaflatdan ajalsyz ölen köňlüm, Umyt üzüp älemden, dergaha dolan köňlüm* (Magtymguly).

AJAMA [a:jama], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJAMAK [a:jamak], *işl.* 1. Asyl tagamyny ýitirmek, ajy tagama öwürilmek, ynjamak, zaýalanmak. *Möhletinden ölse, hamyr-da ajar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Gaharly görünmek. *Onuň ýüzi ajap dur.*

AJAMAKLYK [a:jamaklyk], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJAP, *syp.1. ser.* **Ajaýyp.** *Muhupbetden degdi bir ok, Bir ajap ýaýa uçradym* (Andaly). *Ýada düşer, dolanmazmy ajap döwranly çaglar, Köňül arzuw eýlä, Watanyň, seni* (Zelili). 2. *göç.m.* Geň, täsin, haýran galmaly. *Jahany şury-şer tutdy, ajap döwri-zaman geldi* (Gaýyby). 3. Gyza dakylýan at.

AJAPLAMAK, *işl., kön.s.* Geňlemek.

AJAPLYK, *at, ser.* **Ajaýyplyk.**

AJAR [a:jar], *at, yerli g.* 1. Pet. 2. Görk, görmegeýlik.

AJARLY [a:jarly], *syp.* 1. yerli g. Petli, peti gitmedik. 2. Görkli, görmegeý, syrdam boýly. 3. *gepl.d.*

Edenliligini görüp, synyň oturyan, diýen sözüne gulak asylyan. *Ajarly adam.*

AJAŞMAK [a:jaşmak], *işl.* 1. Ajamak derejesine ýetip ugramak. 2. Biri-birine ajy söz aýdyp sanaşmak, biri-biriňe ajyňy pürkmek.

AJATMAK [a:jatmak], *işl.* Ajamak katdyna, derejesine ýetirmek. *Hamyry ajatmak.*

AJAÝYP [a:jaýyp], *syp.* Örän oňat, diýseň gowy, ýokary derejeli; täsin, ajap, haýran galdyryjy. *Türkmenistanyň ýazyna, güýzüne ajaýyp howasy bolýar. Sizi şu ýylyň däne oragynda gazanan ajaýyp zähmet ýeňşiňiz bilen ýene-de bir gezek tüýs ýürekden gutlaýaryn* ("Türkmenistan").

AJAÝYP-AJAÝYP [a:jaýyv-a:jaýyp] *syp.* Diýseň ajaýyp (köp zat hakynda). *Aşgabadlyň ak mermerden gurlan ajaýyp-ajayyp jaýlaryny görmäge göz gerek.*

AJAÝYPLAŞMAK [a:jaýyplaşmak], *işl.* Öňküsine garanda ajaýyp bolmak, hemme taraplaýyn ajap bolmak.

AJAÝYPLYK [a:jaýpylyk], *at.* Örän oňatlyk, uçursyz gowulyk; täsinlik, haýran galdyryjylyk, ajaplyk.

AJAÝYŞ [a:jaýyş], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJÖZE [a:jö:zö], *hal.* Hiç zat iýip-içmän, aç garna, açlygyna. *Ajöze derman içmek.*

AJRAK [a:jyra:k], *syp.* Birneme aç.

AJY [a:jy] **I**, *syp.* 1. Kekeräniňki ýaly ýakymсыз ýiti täsir ediji tagamly; süýji sözünüň garşylykly manysy. *Ajy sogan. Ajy burç.* 2. *gepl.d.* Tirýek, neşe. *Onuň ajydan habary bar diýýärler.* 3. *göç.m.* Erbet söz, gaty-gaýrym söz. *Ajysy bolmadygyň süýjüsi bolmaz* (Nakyl).

◊ **Ajy çay** atymy gereginden artyk düşen, köp atylyp demlenen çay. **Ajy deriňi dökmek** der dökiüp, zähmet çekmek. **Ajy diliňi ýetirmek** birini duzlamak, ajyňy pürkmek, diýmesiz gepi diýmek. **Ajy habar** ölüm, aýrallyk, pajygaly waka bilen bagly habar, şum habar. *Ajy habar ýyldyrym çaltlygynda ýaýraýar* (B. Kerbabaýew). **Ajyňy pürkmek (dökmek)** biriniň ýüzünü almak, söz bilen dalamak, birine ýakmaz söz aýtmak, gaharlanyp, ýoknasyz zat diýmek. **Ajy söz** kemsidiji, göwnе degiji söz, gyjytly aýdylan ýakmaz söz. **Ajy ýaş** pajygaly ýagdaý, ölüm, zorluk-sütem zerarly dökülýän gözýaş. **Ajy ýylgyrmak** närazylygy, kinäni, gyjydy hem beýleki käbir içki duýgulary ýylgyryş bilen aňlatmak, bildirmek.

AJY [a:jy] **II**, *at.* Dokaljak halynyň ýüpünü, argajyny ýumşatmak üçin bugdaý dänesinden ajadylyp alynýan suwuklyk.

AJY-AJY [a:j(y)-a:jy], *syp.* Biri beýlekisinden ajy. *Süýji-süýji iymäniň ajy-ajy gägirmesi bar* (Nakyl).

AJYBADAM [a:jyva:dam], *at, ösüml.d.* Badamyň ajy maňyzlysy.

AJYBALGAZ [a:jyvalgʷaz], *at.* Atanak güllüler maşgalasyna degişli boýy 20-30 sm. ýetýän, topbak öşýän, süýri ýapraklary ýaşka bişirilip iýilýän, baldagynyň uýy topbak ak gülli bir ýyllyk ýabany ot (bu ösümlik Aşgabat töwereklerinde balgaz ady bilen bellidir).

AJYBUÝAN [a:jyvuýon], *at.* Iri baldakly, ownuk ýaprakly, çal reňk, ajy tagamly ösümlik.

AJYDÄNE [a:jydä:ne], *at.* Miwesiniň maňzy ajy erik.

AJYGABYK [a:jyga:vyk], *at.* ösüml.d. Süýrüntikden togalak, daşy dilim-dilim, ajy paçakly gawunyň bir görnüşi.

AJYGYŞMAK [a:jygyşmak], *işl.* Birneme ajygyp başlamak, iýmit, nahar iýesiniň gelip ugramak.

AJYJA [a:jyja], *at.* Atanak güllüler maşgalasyna degişli inçeden uzyn ýaprakly, düýbünden şahalaýan ýaz oty.

AJYKDYRMAK [a:jykdymak], *işl.* Ajykmak derejesine ýetirmek. *Inim, Kakabaý, myhmanlaryňy birden ajykdyraýma!* (B. Seýtäkow).

AJYKMA [a:jykma], *iş ady.* Ajykmak ýagdaýy.

AJYKMAK [a:jykmak], *işl.* Nahar, çay, çörek iýesini, içesiniň gelmek. *Ajygan ölmez, alňasan öler* (Nakyl). *Saçagynda ýagly petir, Kim ajykça, elin ýetir* (K. Gurbanpesow).

AJYKMAKLYK [a:jykmaklyk], *iş ady.* Ajykmak ýagdaýy.

AJYKMAZLYK [a:jykmazlyk], *iş ady.* Ajykmak derejesine ýetmezlik, iýesiniň gelmezlik.

AJYLYK [a:jylyk], *at.* Ajy ýagdaýynda bolmaklyk; ajy tagamlylyk derejesi, süýji dälilik.

AJYMTYK [a:jymtyk], *syp.* Çala ajy tagamyly, ajyrak.

AJYRAK [a:jyra:k], *syp.* Az-kem ajy, beýlekilerden birneme ajy.

AJYRGAMAK [a:jyrgamak], *işl., kön.s., ser.* **Ajykmak.** *Ýene birnäçe menzil ýol ýöräp, ajyrgap, suwsurgap, bir daga baryp çykdylar* ("Saýatly – Hemra").

AJY-SÜÝJI [a:jy-süýjü], *syp.* Gowy-erbet, ýagşy-ýaman. *Ajynam-süýjinem deň paylaşardy.*

AJYTERE [a:jytere], *at.* ösüml.d. Ajymtyk tagamly iýilýän ot. *Ajyteräni sowuk urmaýar.*

AJYZ [ajy:z], *syp., kön.s.* Ejiz, gowşak, asgyn; nalajedeýin. *Şeýle ajyz galmyş, ýalbaryp her ýan, Rehm eden bolmady, bagty garadyr* (Magtymguly). *Çekip men synama derdi-pyrakýň, Şu ajyz tenimde galdy hasratýň* ("Gül – Bilbil").

AZDAR, *at. 1. ser.* **Azdarha.** *Bedasyl götermez baş gün mesligi, Kelpezi ýutdurmaz azdar maslygy*

(Magtymguly). *Azdar gördüňmi, şir gördüňmi, ganyň gaçypdyr-la!* ("Görogly"). **2.** Oglana dakylýan at.

AZDARHA [azdarha:] *at. 1.* Hyýaly ertekilerde, köplenç, gahrymana garşy çykyş edýän köp kelleli, örän ullakan ýylan, azdar. *Ýeriň arkasynda, gençli daglarda, Azdarha eýelär zawuň ýagşysyn* (Magtymguly). *Azdarhadyr, marlarydyr güwlener, Aýrak, goç, ak maral munda suwlanar* (Misgingylyç). **2. göç.m.** Gara ýer, ýuwarda. *Ýedi başly azdarha-adamzatdan doýan ýok* (Mätäji). *Seniň şu dünýäňe mährim gitmeýär, Gara ýeriň – azdarhanyň barynda* (Kemine).

AK [a:k] **I, syp. 1.** Garyň, hekiň reňkine meňzeş reňkdäki, gar reňkli, *gara* sözünüň garşylykly manysy. *Ak pagta. 2. göç.m.* Günäsiz, ýazyksyz, päk. *Ak adama günä sürtseň hem ýokmaz. 3. göç.m.* Agaran, aga öwürülen (saç, sakgal hakynda). *Sakgalyň agy köpelipdir.*

◊ **Aga – ak, gara – gara diýmek** hakykaty aýtmak, ýüz görmezlik, göniňden gelmek. **Aga-gara düşünmek** ýagşyny-ýamany seljermek, aň-düşünjäň artmak, gözýetimiň giňemek. *Senem indi aga-gara düşünerçe bolupsyň. Ak altyn* pagta. *Ak altyna deňelýän pagta süýümini işlemek, tazededen işlemek we hil taýdan dünýä ölçeğine laýyk önümleri öndürmek bu pudaga başartdy* ("Türkmenistan"). **Ak amur** köp ot iýýän, maňlaýy giň, agzy aşak balyk. **Ak bazar** bazaryň göterýän nyryndan harytlaryň satylýan we satyn alynýan ýeri. **Ak daban** zatdan gaýtmaýan, şermende, haýýar (aýal hakynda). **Ak düýäni gördüňmi?** **Göremok** bilemok mün belany başdan sowar etmek, bihabar bolan bolmak, bihabarsyramak. *Onda "Ak düýäni gördüňmi? Göremok", diý-de, ýoluňa düş* (B. Seýtäkow). **Ak ekin ser. Ak III. Ak geçiň owlagy** gowy görülýän, aýry tutulýan, ilden artyk görülýän. *Arçynyň ogly boldugy, ak geçiň owlagy boldugymy?* (A. Durdyýew). **Ak girmek (sepme)** saç-sakgaly agaryp başlamak, saç-sakgalda ak görnüp ugramak. **Ak girse-de, aň girmedik** ulalyp oňalmadyk, akylyna gelmedik, ýaşyna görä paýhasy bolmadyk. **Ak, gök geýdirme** nika gyýlyp, süýjülik suwy paýlanansoň, nikalaşanlar aýry jaýa salnandan soň, olaryň arkasyna gezekli-gezegine kakyp, sanalýan alkyşyň, sargydyň başlangyjy; öýlenýän ýigidiň borçlarynyň beýany. *Ak, gök geýdirme, Arpa çörek iýdirme...* (Halk döredijiligi). **Ak guş bolmak** özüni günäsiz saýmak, günäni öz başyňdan sowmak. **Ak öý** köplenç, yrgaly aýrylýan ogluna ata-enesiniň tutup berýän täze öýi. *Atasy öýüniň duşunda Ak öý tutjak balama* (Hüwdi). *Ak öýüň eýesi, baýyň gyzlary, Eýýamyň soltany diýrler sizleri* (Kemine). **Ak iş zergärç.** zergäriň kümüş eretmek, ony çekiläp süýmek, ondan ýasaljak şaýyň şekilini gaýçy

bilen gyrkmak, tershalka, gulp oturtmak, ýüzüni nagyşlamak, haşamlamak ýaly ýerine ýetirýän birnäçe işleriniň atlandyrylyşy. **Ak pata almak** birinden ýoluň ak bolsun, tutan işiň oňuna bolsun diýen alkyşy almak. **Ak pata bermek** birine oňatlyk, şowlulyk arzuw etmek. *Ol kişi Bilbile ak pata berdi* ("Gül – Bilbil"). **Ak şygyr edeb.** setirleriniň soňky sözi kapyýalaşmaýan ak goşgy. **Ak uzyn** köplenç, ilkagşam, aý aýdynda oýnalýan türkmen milli oýny. *Häzir ak uzyn oýnuny oýnap ýören oglan-gyzlara duş gelmek kyn* (A. Jykyýew). **Ak ýer** arpa-bugdaý ekmek üçin suwarmaga taýýarlanylýan ýer. *Güýzde däne ekilmedik ýer juda bir köpem däl di.* *Esasan, täze açylan ak ýerler di, kiçeňräk hemem suw çykması kynrak par peller di* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy). **Ak ýol** garşylyksyz, päsgelçiliksiz, heläkçiliksiz, betbagtçylyksyz ýol arzuw edilýän alkyş. *Ak ýol arzuw etmek.*

AK [a:k] **II**, *at.* Süýt, gatyk we ondan öndürilýän önümler. *Ýaz aksyz bolma, güýz – göksüz* (Nakyl).

AK [a:k] **III**, *at.* Arpa-bugdaý. *Ak ekinde näçe ir gögeriş alynsa, gş sowugy düşmäkä, onuň köki, baldagy gurplanýar* ("Watan").

AK [a:k] **IV**, *at.* 1. Balyk tutulýan uly tor. 2. *göç.m.* Duzak, tor. *Düşmegeý sen jellat guran aklara* (Mollanepes).

AK [a:k] **V**, *at.* Gözüň garasyna düşýän ak menek, göze düşýän gül. *Onuň gözüne ak düşüpdür.*

AKA: **aka bişmek** kemsiz bişmek, kemsiz ýetişmek, öte bişmek. *Aka bişen sary gawunlaryň beýhuş ediji ysy dumly-duşda burk urýardy* (B. Kerbabaýew).

AKABA [aka:va], *syp., at.* 1. *ser.* **Akar.** *Şol teşne çölleri gandyrmak üçin hem ölçeşsiz akaba suw zerurdy* (B. Kerbabaýew). 2. Suwuň akan ugry. 3. Suwaryş ulgamlary üçin gazylýan uly, giň ýap.

AKADEMIK [akade:mik], *at.* 1. Ylymlar akademiýasynyň hakyky agzasy. 2. Degişli akademiýa saýlanan alyma we ş.m. berilýän at.

AKADEMIKI [akade:miki], *syp.* Ylymda, sungatda we ş.m. däbe öwürülen ýörelgeleri berjap edýän. *Akademiki neşir. Akademiki suratkeşlik.*

AKADEMIÝA [akade:miýa], *at.* Esasy wezipesi ylmy ýa-da sungaty ösdürmekden ybarat bolan ýokary ylmy edaralaryň ady.

AKAN-ÇUKAN [aka:n-çuka:n], *syp.* Būdūr-sūdūr, oý-çukur, çukanak, düz däl, çarkandak. *Akan-çukan köçeler tertibe salyndy.*

AKAN-ÇUKANLYK [aka:n-çuka:nlyk], *at.* Akan-çukan ýer, būdūr-sūdūr, çukanak-çukanak ýer.

AKAN-DÖKÄN [aka:n-nökä:n], *syp.* Bulam-bujar, tertip-düzgünsiz, agdar-dünder, bulaşyk. *Öýüň içini*

akan-dökän edip, tapan depder-kitaplaryny alyp, ýeňsesini tüňnerdip, mekdebine gitdi (A. Durdyýew).

AKAN-DÖKÄNLIK [aka:n-nökä:nlik], *at.* Bulam-bujarlyk, tertip-düzgünsizlik, agdar-dünderlik, bulaşyklyk. *Ussanyň dükanında şeýle akan-dökänligiň arasynda adamlar özlerine ýer tapýardylar* (A. Gowşudow).

AKAR, *syp.* 1. Kesilmän akyp ýatan, mydama akýan, akaba. *Bu ýanda dury akar suwlaram bardy* ("Görogly"). 2. *at.* Suwly ýap. *Men akara syn edip, näçeräk duranymy-ha bilemok* (T. Gurbanow). *Akar akar-da gider, Baryp bir teşnä ýeter* (G. Ezizow).

AKARBAŞ [akarva:ş], *at.* Ýaranyň ady. Ýüze, el-ayaga çykýan suwly baş. *Ol belki hem, akarbaşdyr, wagty bilen bitmez* (B. Kerbabaýew).

AKARLY, *syp.* Jerhedi akyp duran başly (adam hakynda).

AKBALYK [a:kba:lyk], *at.* Kellesi togalak, ýasy teňneli, eti gylçyksyz balyk.

AKBAŞ [a:kbaş], *at.* Tozgalaýan owunjak ak gülli, gowaça boýly, ýalaňy odun hökmünde peýdalanylýan ösümlik.

AKBAŞ [a:kba:ş], *at.* Ownuk mallaryň endamyna çykýan ýüzi tozgalap duran düwürtik, ýara.

AKBURUK [a:kburuk], *at.* Gülli keçeleriň ortasyna basylýan, goç şahy görnüşli aýlawly nagyş; el işlerine keşdelenip salynýan nagyş.

AKÇÖP [a:kçöp], *at.* Dagda, gumda bitýän ýowşana meňzeş, gurçuk basyrmak üçin ulanylýan gaty baldakly ösümlik, siňren.

AKDAŞ [a:kda:ş], *at.* 1. *gurl.* Esasan, gurluşykda ulanmak üçin kerpiç ýasalýan hek daşynyň bir görnüşi. *Şagadamyň akdaşy, Jaýlar gurmaga ýagşy* (Küştepdä). 2. Balkan welaýatynda bir oba.

AKDYRMA, *iş ady.* 1. Akdyrmak ýagdaýy. 2. *zergärç.* Uly gyzlaryň we ýaş gelinleriň bezeg hökmünde dakynýan uzynly-gysgaly kümüş şelpeliklerinden ybarat alyn şaýy.

AKDYRMAK, *işl.* 1. Suwy, nebiti, gazy we ş.m. bir ugra akyp gider ýaly etmek, sowmak. 2. Akyp gitmegi üçin bir zady suwa atmak, akymyň ugruna alyp gitmegi üçin bir zady suwa taşlamak; bir zadyňy akyp ýatan suwa gaçyrmak. *Ol ýapdan bökende, aýagyndaky köwşüni suwa akdyranyny duýman galdy.* 3. *göç.m.* Syrykdyrmak, dökmek. *Mamur eje gözlerinden begenç ýaşlaryny akdyryp, oglunyň boýnundan gujaklady* (G. Gurbansähedow).

AKDYRMAKLYK, *iş ady.* Akdyrmak ýagdaýy.

AKDYRMAZLYK, *iş ady.* Akmaz ýaly etmek, akyp barmaz ýaly, akyp gitmez ýaly etmek.

AKDYRYJY, *at.* Suwuklyk, gaz we ş.m. bir ýana akdyrylýan enjam.

AKDYRYŞ, *iş ady.* Akdyrmak ýagdaýy.

AKGA, *at. gepl.d.* Kaka.

AK-GARA [a:k-gara], *syp., göç.m.* Ýagşy-ýaman, gowy-erbet. *Ol agy-garany saýgarýan adam.*

◊ **Aga-gara düşünmek** ýagşyny-ýamany seljermek, aň-düşünjäh artmak, gözýetimiň giňemek.

AKGAYMA [a:kgaýma], *at.* Gaýma iňňesi bilen gaýalýan ak çyzmyk şekilli nagys.

◊ **Akgaýma tahýa** erkek adamyň gaýma bilen gaýalyp tikilýän tahýasy. *Ol örän sünnälenip bejerilen akgaýma tahýady* ("Edebiýat we sungat"). *"Bu akgaýma tahýajygy, Neneň görýäh, Taýmaz şepe?"* (K. Gurbannepesow).

AKGAYYR [a:kgaýyr], *at.* Derýanyň suwunyň çekilen ýeri.

AKGAYŇAK [a:kgaýňak], *at.* Pişme şekilli çyzygyň içine oýnam goçak ýa-da daş-töweregine goçak aýlanyp, haly önümlerine salynýan göl, nagys ady.

AKGELINÇEK, *at.* Ak gülli, ýaşyl, gyzgylt reňkli birýyllyk ösümlik, saryçöp.

AKGÄR [a:kgär], *syp., mald., ser.* Gär.

AKGOÝUN [a:kgoýun]: **akgoýun etmek** (**bermek**) adam pygamber ýaşyna – 63 ýaşa ýetende goýun soýup, sadaka etmek.

AK-GÖK [a:k-gök], *at.* Süýt-gatyk ýaly ak önümleriň we hyýar-pomidor, kelem, badamjan ýaly gök önümleriň umumy ady.

AKGÖWÜNLİ [a:kgöwünlü], *syp.* Göwnünde ýagşylyk etmek niýeti bolan, hoşniýetli, ýamanlygy ýok, göwni päk. *Ol akgöwünlü adamdy.*

AKGÖWÜNLİLİK [a:kgöwünlülük], *at.* Göwnünde ýagşylyk etmek niýeti barlyk, hoşniýetlilik, päk göwünlilik.

AKGULAK [a:kgulok], *at.* Gawunyň, garpyzyň ýapragyna ak tegmil görnüşinde düşýän kesel ady.

AKGULAKLABERMEK [a:kgulokla:vermek], *işl.* Akgulaklap ugramak.

AKGULAKLAMA [a:kguloklomo], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy.

AKGULAKLAMAK [a:kguloklomok], *işl.* Akgulak keseli bilen kesellemek. *Gawun pazyllary akgulaklapdyr.*

AKGULAKLAMAKLYK [a:kguloklomokluk], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy.

AKGULAKLAYÝŞ [a:kgulokloýş], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy, akgulak degiş derejesi.

AKGÜL [a:kgül], *at. 1. ösüml.d.* Ak gülli birýyllyk ösümlik. **2.** Gyza dakylýan at.

AKGÜRBEK [a:kgürvök], *at.* Gawunyň bir görnüşi.

AKGYN, *at. 1.* Suwuň akys ugry, akýan tarapy. *Akgyna ýüzmek ýeňil bolýar. 2.* Işin depgininiň ýagdaýy. *Okalyş akgyny. Işin akgyny.*

AKGYNLY, *syp.* Sazlaşyp duran, sazlaşykly. *Goşgy diýseň akgynly okalýar.*

AKGYR, *syp.* Gaty akýan, çalt akýan.

◊ **Akgyr ýap** "dymak gölli" halynyň keseligine we uzynlygyna gidýän gyra nagşynyň umumy ady.

AKGYT, *at.* Jaýyň üstüniň eňňidi, ýapgyt. *Jaýyň akgydy gowy bolupdyr, damja dammaz.*

AKJA [a:kja] **I**, *syp. 1.* Akdan göze ýakymly (gowy görülýän hem kiçijik zat hakynda). *Akja gül. Akja owlak. Akja köýnek. 2.* Adam ady.

◊ **Akja jüýje bolmak** esassyz ýere özüni ak, günäsiz edip görkezmek.

AKJA [a:kja] **II**, *at. 1. ýerli g. Pul. 2. kön.s.* Kümüş pul. *Geçenden otuz üç akja alurdy, geçmeýenden döge-döge kyrk akja alurdy* ("Kitaby dedem Gorkut").

AKJARMA [a:kjarma], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJARMAK [a:kjarmak], *işl. 1.* Ak öwsüp göze ilmek, ak reňki saýlanyp durmak. *Onuň guzyňky ýaly hatara deň dişleri akjaryp göründi* (B. Kerbabaýew). **2.** Ak bolmak, agarmak; solmak. *Penjek günden ýaña akjarypdyr.*

AKJARMAKLYK [a:kjarmaklyk], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJARTMAK [a:kjartmak], *işl. 1.* Ak edip görkezmek, akdygyny görkezjek bolmak. *Ol işini akjartdy. 2. göç.m.* Gaharlanylýan gözüň agyny köpeltmek. *Görogly üzeňňä galyp, gözünü akjartdy* ("Görogly").

AKJARYBERMEK [a:kjaryvermek], *işl.* Akjaryp ugramak.

AKJARYŞ [a:kjaryş], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJASŪŇK [a:kjasŭňk], *at, ser.* Aksŭňk.

AKJYK [a:kjyk], *syp., ser.* **Akjymak.** Gyzyň akjyk alkymy *Begenji gozgalaňa saldy* (B. Kerbabaýew).

AKJYMAK [a:kjymak], *syp. 1.* Aga ýakyn, aksowult, akjyk, agrak. **2.** Solak, doly boýag, reňk almadyk, bolmaly reňkinden pes, reňki dok düşmän, ak öwürýän. *Alan ýaşyl mataň birhili akjymak görüňär.*

AKKORDEON [akkardyýo:n], *at.* Ýarym äheňli sesleri çykarmak üçin enjamlaşdyrylan we sag el bilen çalmak üçin fortepýanonyňka kybapdaş klawişli saz guraly.

AKKORDEONÇY [akkardyýo:nçy], *at.* Akkordeon çalýan sazanda.

AKLABERMEK [a:kla:vermek], *işl.* Aklamaga başlamak; aklamagy dowam etdirmek.

AKLAMA [a:klama], *iş ady. 1.* Aklamak ýagdaýy. **2.** Keşde, haly işlerinde ak ýüp, ýüplük, sapak bilen ýerine ýetirilýän işler.

AKLAMAK [a:klamak], *işl.* 1. Ak etmek, ak reňk bilen örtmek, agartmak. 2. Bir işiň dogrudygyny delillendirmek, deliller üsti bilen mamla etmek. 3. Nagşyň ak sapak bilen etmeli ýerlerini gutarmak, ak nagşlary etmek. 4. Pagtanyň diňe açylanyny ýygmak. *Her gün açylanyny her günde akla, Ýyg, isrip bolmasyn çigit ýalysy* (G. Seýitliýew). 5. *hukuk.* Jenaýatkäriň bigünädigini delillendirip subut etmek.

AKLAMAKLYK [a:klamaklyk], *iş ady.* Aklamak ýagdaýy.

AKLANMAK [a:klanmak], *işl.* 1. Ak reňk bilen örtülme, ak edilmek. *Tamyň daşy aklanyp gutardy.* 2. Deliller arkaly biriniň günäsizligi subut edilmek. 3. *hukuk.* Işi kazyýetde seredileniň günäsizdigi tassyk bolmak.

AKLAŇ [a:klaň], *at.* Selinden başga ot-çöp gögermeýän uly çäge depesi, ak alaň.

AKLAŇLYK [a:klaňlyk], *at.* Ak alaňlaryň köp ýeri.

AKLAR [a:klar], *at, köpl., küşt.* Ak mallar. *Aklaryň perzisi oňat ýerde otyr.*

AKLAŞDYRMAK [a:klaşdyrmak], *işl.* 1. Bir ýanyndan aklap çykamak, ak reňke öwürşdürmek. *Kümelere çenli aklaşdyryp çykdy.* 2. *göç.m.* Bir ýan ujundan aklap çykamak, günäsizdigini subut edişdürmek, ýazyksyz hasaplaşdyrmak. *Aklawçy olary aklaşdyrdy.* 3. *göç.m.* Ak sapak bilen edilmeli nagşlary edişdürmek. *Ol tahýany aklaşdyryp otyrdy.*

AKLAŞMAK [a:klaşmak], *işl.* Aklamaga kömekleşmek; birnäçe bolup bile aklamak. *Men oňa kürte aklaşdym. Iki keş pagtam galdy, şony aklaşaý!*

AKLATMAK [a:klatmak], *işl.* 1. Aklamak işini başga birine etdirmek. *Ony ökde aklawça akladtdylar.* 2. Aklamaga sebäp bolmak. 3. Aklamaga mümkinçilik bermek.

AKLAWÇY [a:klowçy], *at, hukuk.* Kazyýet işinde günä bildirilýäni aklaýan hukukçy; günä bildirilýäni kanun boýunça goraýjy, adwokat.

AKLAWÇYLYK [a:klowçuluk], *at, hukuk.* Aklawçynyň kesp-käri, adwokatlyk.

AKLAÝYŞ [a:klaýyş], *iş ady.* Aklamak ýagdaýy.

AKLY-GARALY [a:kly-ğaraly], *syp.* Ak hem gara gatşykly, ak-gara reňkli, ak-gara gatşyk. *Ýazyň ilki başynda olaryň öýleriniň töwereklerinde akly-garaly guzuýklar görüldi* (B. Kerbabaýew).

AKLY-GYZYLLY [a:kly-ğyzylly], *syp.* Ak we gyzyl gatşykly, ak-gyzyl reňkli, ak-gyzyl gatşyk. *Kejebäniň töwereginde akly-gyzylly atgulaklar galgaýardy* (B. Gulow).

AKLYK [a:klyk] **I**, 1. *at.* Ak reňkli bolmaklyk. *Jaýlaryň aklygy gözüni gamaşdyrýar.* 2. Päklik, arassalyk; günäsizlik. 3. *göç.m.* Oňatlyk, gowulyk, ýagşylyk. *Menden aklyk tamasyny etme.*

◊ **Aklyk haty** nähak tutulan adamyň aklanandygy hakynda habardar ediş haty. *Aklyk hatym gelse gerek* (Kerim Garaja).

AKLYK [a:klyk] **II**, *at.* Eden hyzmaty üçin molla, tebibе berilýän hak.

◊ **Aklygyňy almak** sag bolsuna, minnetdarlyga derek käýinç, igenç, teýeneli söz eşitmek, ýagşylygyňa ýamanlyk edilmek; almytyňy almak, ýüzüni aldyrmak. *Kyrk ýyl çopançylyk edip, sizden alan aklygym şu boldumy?* (A. Gowşudow). **El aklygy** çeken zähmeti üçin (tebibiniň, lukmanyň, mollanyň we başg.) eline berilýän aklyk, hak, sowgat.

AKMA, *iş ady.* Akmak ýagdaýy.

AKMAK I, *işl.* 1. Bir ýana akyp barmak, guýulmak; syrykmak, dammak. *Suw akar – daş galar* (Nakyl). *Sil bolar, agdarlyp akar bulaklar, Çille dolup, garlar gýşdan aýrylsa* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Öte bişmek. *Gawunlar bişmeg-ü däl, akypdyram.*

AKMAK II, *syp.* Aklyly gysga, özüni alyp barşy paýhassyz, aklysyz, samsyk, ýeňilkelle, kemakyl. *Akmak özüň akyl diýr, Tentek özüň sag saýar* (Magtymguly).

AKMAKÇYLYK, *at, ser.* **Akmaklyk** 2. *Edip ýören bu akmakçylyk işlerine we özüniň yрымчы aýalynyň howsala düşüşine Goçmyrat diňe güldi* (A. Gowşudow).

AKMAKLAÇ, *syp.* Aklyly gysgarak, akmagrak, ýeňilkelleräk, samsyklaç. *Ol özüni ýeser hasap etse-de akmaklaçdy* (B. Kerbabaýew).

AKMAKLYK I, *iş ady.* Akmak ýagdaýy.

AKMAKLYK II, *at.* Aklyly gysgalyk, samsyklyk, aklysyzlyk, ýeňilkellelik. *Ýaman işdir öz nebsiňi besleseň, Akmaklykdyr özüň ýagşy toslasaň* (Magtymguly).

AKMANAT [a:kmanat], *at, zergärç.s.* Zenan eginbaşlarynyň ýakasynyň, jübüleriniň töweregine, etegine, ýeňiniň agzyna dakylýan, saçbagylaryna düzülýän gulply kümüş gyran. Onuň akmanat ady yerliginiň ak kümüşdendigi bilen baglanyşyklydyr.

AKMAŇYZ [a:kmaňyz] **I**, *syp.* Doly kemala gelmedik, şaty görmedik, tejribesiz, ýaş, gögele. *Ol entek akmaňyz oglandy.*

AKMAŇYZ [a:kmaňyz] **II**, *at.* Gawunyň bir görnüşi.

AKMAÝA [a:kma:ýa], *at.* 1. Bugra bilen arwanadan bolan düýe. *Akmaýa aldyrsa elden köşegin, Bagryn bozup bozlamaýyn bolarmy?* (Magtymguly). *Aýjemałym akmaýanyň üstünde, Bir keniz başyny çekdi-de güdi* (Kemine). 2. Gyza dakylýan at.

◊ **Akmaýanyň ýoly (süýdi)** gijesine asmanda görünýän, örän köp öçügsi ýyldyzlardan ybarat, uzap

gidýän ýagty zolak. *Asmandaky ýyldyzlar akmaýanyň ýoluny ýadyňa salýardy.*

AKMAZLYK, *iş ady*. Akyp durmazlyk, akyp gitmezlik, akyp gelmezlik.

AKNABAT [a:knava:t], *at*. 1. Süýri, torsuz, daş ýüzi dilim-dilim görnüşli, ýuka paçakly gawun. 2. Gyza dakylýan at.

AKNÄZIK [a:knä:zik], *at*. 1. Süýri, dykyz, ýylmanak ak paçakly gawunyň bir görnüşü. 2. Gyza dakylýan at.

AKPAMYK [a:kpa:myk], *at, ösüml.d.* 1. Ýumşak baldakly, gol ýaýradyp ösýän haşal ot. 2. Gyza dakylýan at.

AKRAP [akya:r:p], *at*. 1. *asman j.* İçýan ýyldyzlar toparýndan bolan ýyldyz. *Şems diýerler, Kamar diýerler, Akrap diýerler, Mizan diýerler, Kowus diýerler, Aftap burçundan dogarlar* (Mollanepes). 2. Güne esaslanyp ýöredilýän şemsi ýyl hasabynyň 8-nji aýynyň ady, milady senesiniň 22-nji oktýabryndan 21-nji noýabr aralygyna laýyk gelýän aýyň ady; güýzüň ahýry. *Akrapda urmadygymy, ahýretde-de urmaryn* (Nakyl). *Ýüpden boşan däli ýaly, Akrap girdi külbejişme. Akrap ogşan ýaňaklary, Çygly gül dek buldurup dur* (K. Gurbannepesow). *Akrabyň ön ýany, güýzüň günüdi, Howaň çigregi bar, ýagypdy ýagşam* (M. Seýidow). 3. Düýäniň owsaryna dakylýan dört dişlije demir.

AKSAKGAL [a:ksakgal], 1. *syp*. Sakgalyna ak giren, sakgaly agaran (adam hakynda). *Çagalyk yzyň galan ýerlerinde aksakgal çagynda myhman bolmak juda täsin* (B. Hudaýnazarow). 2. *at*. Bir obanyň, tire-taýpanyň we ş.m. ýaşulusy, kethudasy, geňesdary, baştutany. *Beg, töre, aksakgal ýurduň eýesi, Küren tutar gözeli ili türkmeniň* (Magtymguly).

AKSAKGALLYK [a:ksakgallyk], *at*. Aksakgal bolmak ýagdaýy, kethudalyk, ýaşululyk, baştutanlyk.

AKSAPLY [a:ksaply], *at*. Ýanpyçakdan ulurak edilip, demir ussalar tarapyndan tygy ýokary hilli polatdan ýasalyan sowuk ýarag.

AKSOWULT [a:ksowult], *syp*. Agymtyl reňkde bolan, agrak. ...*Aksowult bulutlar ýokary galyp, onuň açylan ebşit ýaly bolup duran aşak eteginde çogsuz ýaz günü tukat äleme seretdi* (A. Gowşudow).

AKSUW [a:ksuw], *at*. 1. Halylara, eňsä salýan içi dürlüli gyra nagşy. 2. Ahal welaýatynda bir oba. 3. Gözbaşyny Köpetdagdan alýan bir çay.

AKSÜNK [a:ksünk], *at*. 1. Oglanlaryň aňamlaryna iki tarap bolup, ownuk malyň injik süňküni zyňyp oýnaýan oýny. 2. Aksüňk oýnalýan süňk.

AKSÜYEK [a:ksüýök], *at, ser. Aksüňk.*

AKSÜYT [a:ksüýt], *at, ösüml.d.* Sapagynyň düýbi çala torly, reňki gögräk ir bişýän etlek gawunyň bir görnüşü.

AKŞEKEREK [a:kşekerek], *at*. 1. Salkymdaky üzümleri ownugrak, gijräk bişýän ak üzümiň bir görnüşü. 2. Şol üzümiň örän süýji miwesi. *Gelinbarmak, akşekerek, Halylymy, haýsy gerek* (K. Taňrygulyýew).

AKTIKEN [a:ktiken], *at, ösüml.d.* Dag etegindäki düzlüklerde, şor ýerlerde bitýän, boýy 1-2 metre ýetýän, düýedabanlar maşgalasyndan bolan gyrymsy agaç.

AKTYÓR [aktyó:r], *at*. Teatrlarda goýulýan oýunlarda rollary ýerine ýetiriji.

AKUSTIKA [aku:stika], *at, fiz.* Fizikanyň sesi öwrenýän bölümi.

AKUSTIKI [akustiki], *syp*. Akustika degişli bolan, akustika mahsus.

AKY [a:ky], *at, ýerli g.* 1. Uýalaryň ulusynyň kiçisine ýüzlenip aýdýan sözi. 2. Oglana hem gyza dakylýan at.

AKYBERMEK [akyvermek], *işl.* Akyp başlamak, akyp ugramak.

AKYBET [a:kyvet], *at, k. d.* Ahyr, soň, yz, netije. *Akybet hijran otyga barçanyň bagry kebab* (Şeýdaýy).

AKYDA [aky:da], *at, k. d.* 1. Ynanç, pikir. *Akydaň aryg tut* (Şeýdaýy). 2. Dini düşüňjäniň esaslary.

AKYDYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir ýanyndan akydyp çykamak. 2. Bolşuna görä akytmak.

AKYDYŞMAK, *işl.* 1. Akytmaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup suw akytmak. *Ýaş ýigitler nahar berilmeginiň ön ýanynda myhmanlaryň eline suw akydýşyp durdular.*

AKYL, *at*. 1. Adamyň aň ýetiriş we pikirleniş başarnygy, ukyby, paýhas, pähim. *Adam beýleki mahluklardan akylynyň barlygy bilen tapawutlanýar.*

◊ **Akyla getirmek** gözünüň oduny almak, jeza berip, tertibe getirmek. **Akyla sygmazlyk** pikirine geler ýaly zat däl, sülä gelmeýän. **Akyl bermek** (öwretmek) öwüt-nesihat bermek, düzgün-tertip öwretmek, nesihat etmek. **Akyl etmek** dogry etmek, etmelisini bilmek, oňarmak. **Akylly çasmak** akylly-huşy dargamak, paýhaslanyp bilmezlik. *Magtymguly, akly çaşan, Gözläp gidermi gardaşyn* (Magtymguly). **Akylly çatmak ser.** **Akylly ýetmek.** **Akylly durlanmak** paýhaslanmak, pähimlenmek. *Birden Aşyrmädiň akylly durlanyp giden ýaly boldy* (B. Seýtäkow). **Akylly gelip-gitmeli** akylly kem, samsyk. **Akylly goýalyşmak** akyl taýdan kemala gelip ugramak, goýazylanmak, paýhaslanmak. *Aý, ejesi, entek howlukmaly-da, ýigrimi baş-otuz ýaşa barsyn, belki, oňa çenli özüni tijäp, akylly goýalyşar* (A. Durdyýew). **Akylly gözünde** etmeli-etmesiz zady, işi bilip duran; birinden çekinýän, gorkýan. *Onuň akylly gözündedir, gyzgyn çäýnegi*

ellemez. **Akyllyna aýlandyrmak 1)** maslahat, nesihat bermek, düşündirmek, dogry ýola salmak. **2)** temmi bermek, çäre görmek. **Akyllyna gelmek** akyllylanmak, akylly-paýhasly bolmak, etjek-goýjagyňy bilmek. **Akyllyndan aýrylmak ser. Akyllyndan azaşmak.** *Dostlarym, bendäni ýaradan alla, Akyllydan aýyryp, jyda etmesin* (Magtymguly). **Akyllyndan azaşmak** däli-telbe bolmak, dälirmek, üýtgemek. **Akyllyny aldyrmak ser. Akyllyny ýitirmek.** *Bu hemişeki Pökgen aga-ha däl, akyllyny aldyran ýaly-la!* (A. Gowşudow). **Akyllyny ýitirmek** sähne bolmak, paýhasy gitmek, pähimsizlenmek, akyllyny aldyrmak. *Beýik pikre galdym, akyllym ýitirdim, Tirik erken, öli bolup galyp men* (Magtymguly). **Akyllyň kesmek** paýhas etmek, akyl ýetirmek, mana düşünmek. *Kösse akyllyň bu jahanyň ýörişin, Ygtybar etmegil dünýä duruşyn* (Magtymguly). **Akyllyň öýi (öýjügi)** örän akylly, düşbi. *Seň özüň akyllyň öýjügisin-le!* (B. Kerbabaýew). **Akylly ýerinde** akylly bar, bir zadyň önüni-soňuny seljerýän, oýlanyşykly hereket edýän, samsyk däl. *Akylly ýerinde bolan adam beýle iş eder öýdemok.* **Akylly ýetmek** bir zadyň önüni-soňuny ölçerip, netije çykarmagy başarmak, göz ýetirip bilmek, düşünmek. **Akylly ýetirmek** doly düşünmek, paýhaslanmak.

AKYL [a:kyl], *syp.*, *k. d.* Akylly. *Akyllyň sözüne köňül söýüner, Akmagyň işine zehin käýiner* (Magtymguly). *Akylly özüň akmak biler, Akmak özüň akylly tutar* (Kätibi).

AKYLDAR [akyl:dar], *syp.* Parasatly, bilimli, sowatly, arif. *Akyllydar şahyr Magtymguly.*

AKYLYDAŞ [akyl:daş], *syp.* Akylly taýdan deň, deň pähimli. *Iki sany adamyň akyllydaş bolup, ömürboýy ýaşamagyny, döwrümize laýyk durmuş gurap, nesil öndürmegini şol mesele çözüär* (A. Gowşudow).

AKYL-HUŞ [akyl-hu:ş], *at.* Paýhas, pähim, ýat. *Akylly-huşyň terk edip sen, Sözle, balam, bala meňzäp!* (Andalyp). *Akylly-huşum sen aldyň, eý, aýa meňzeş gelin* (Kemine).

AKYLLANDYRMAK [akyllandyrmak], *işl.* Akyllyna getirmek. *Ony akyllandyrmak gerek.*

AKYLLANMAK, *işl.* Akylly bolmak, akylly-paýhasyň goýalmak, akyllyna gelmek.

AKYLLANMAKLYK, *iş ady.* Akyllylanmak ýagdaýy.

AKYLLANMAZLYK, *iş ady.* Akyllyna aýlanmazlyk, akylly gelmezlik.

AKYLLANYBERMEK [akyllanyvermek], *işl.* Akyllylany ugramak.

AKYLLAŞMAK, *işl.*, *gepl.d.* Geňleşmek, maslahatlaşmak, özara ölçäp-bişmek.

AKYLLY, *syp.* **1.** Pähimli, paýhasly, aňly-düşünjeli. *Obamyzda akylly, hemme zadyň ýagdaýyny bilýär diýilýän adamyň ýanynda bardym* (N.

Saryhanow). *Hem – okumyşsyň, Hem akyllysyň – Ýöne weli dälisin Ilden akylly* (K. Gurbannepesow). **2.** *gepl.d.* Uly erkek adam gyz maşgala, ýaş oglana, çaga ýüzlenip bir zat aýttjak bolanda aýdylýan sypaýyçylykly söz.

AKYLLY-BAŞLY [akylly-başly], *syp.* Akylly hereket edýän, akylly gulluk edýän, aňly-düşünjeli, pikirilenip hereket edýän, paýhasly.

AKYLLYLYK, *at.* Pähimlilik, paýhaslylyk, aňly-düşünjelilik.

AKYLLYRAK [akyllyra:k], *syp.* Akylly köpräk, aňly-düşünjeliräk, beýlekilere, öňküsine görä akylly. *Indi beri akyllyrak boljak bol!*

AKYLSYZ, *syp.* Akylly ýok, akmak, samsyk, kemakyl. *Akyllyz näkes bolmasyn, Sadadan bolsun türkana* (Magtymguly).

AKYLSYZLYK, *at.* Akylly ýokluk, samsyklyk, akmaklyk, nadanlyk. *Beýle akyllyzlyk etmeli däl ekeniň.*

AKYLSYZRAK [akylsyzyra:k], *syp.* Alasamsygrak, akylly azrak.

AKYM, *at.* **1.** Suwuň, howanyň we ş.m. akylly ugry, gidýän tarapy. *Suwuň güýçli akymy söwüdiň köklerini ýalaňaçlady* (B. Seýtäkow). **2.** *göç.m.* Syýasatda, edebiýatda we ş.m. belli bir pikire, akylly gulluk edýän ugur, ýörelge.

AKYR-UKUR, *at.* Köne-sana goş-golam, döwürk-ýenjik zatlar. *Çöp kümäniň içi akyr-ukurdan doludy.*

AKYŞ, *iş ady.* Akylly biliş derejesi, ýagdaýy. *Suwuň akylly haýal.*

AKYŞMAK, *işl.* Akylly ýatmak (her ýerden akylly suwlar hakynda). *Her ýanda akyllyp, aýdym aýtdy suw* (R. Seýidow).

AKYTDYRMAK, *işl.* Akylly işini başga birine etdirmek. *Myhmanlaryň eline suw aklytdyryp çykdy.*

AKYTMA, *iş ady.* Akyllymak ýagdaýy.

AKYTMAK, *işl.* Biriniň elini, ýüzünü ýuwardurmak üçin kündenkden we ş.m. gapdan suw guýmak.

AKYTMAKLYK, *iş ady.* Akyllymak ýagdaýy.

AKYZMAK, *işl.*, *kön.s.* Aklyrmak, dökmek. *Aklyzdylar ganyny, çykardylar janyny, bilmediler halyny, turdular haýran galyp* (Hoja Ahmet Ýasawy). *Müjgäniň hanjary aklyzdy ganym* (Kemine).

AKÝAL [a:kýa:l], *syp.* **1.** Esasan, ýaly, guýrugy ak, çypar reňkli (at hakynda). *Onuň baýtaly akýal, gözleri çakan, guýrugy bolsa, şowady* (B. Kerbabaýew). **2.** *göç.m.* Saç-sakgaly agaran adam, garran adam. **3.** *göç.m.* Päli-niýeti erbet, köpbilmiş aýala aýdylýan paýyş söz.

AKÝÜP [a:kýüp], *at.* Elde kakyllyp nagyşlanan we tärimini daşyndan berklik we owadanlyk üçin aýlanýan ýörite ýüp.

AKÝÜWRÜK [a:kýüwrük], *at.* Suwa gaýnadylan tüwiniň üstüne gatyk guýlup taýynlanýan ýeňil nahar.

AL [a:l] **I**, *syp.* Açyk gyzyly, gyzylyň bir öwüşgini. *Ýaňagyň reňki al, uçmah gülüdir* (Nesimi). *Gyzyl diýsem gyzyly, al diýsem al sen* (Magtymguly). *Söwdügim, gül özün para eýleşmiş, Reşk edibän ýaňaklaryň alyna* (Seýdi). *Otlar örer, dyza ýeter, mal doýar, Gelinleri ýaşyl geýer, al geýer* (K. Gurbannepesow).

◊ **Al petinden almak** biriniň ýüzünü almak, dalamak.

AL [a:l] **II**, *at, kön.s.* Arwah, eýe, jyn. *Jynmu sen, ýa almu sen, Janyma ajalmu sen* (Zelili).

◊ **Al kakmak (çalmak)** arwah, jyn täsir etmek, saňsar, telbe ýaly bolmak.

AL [a:l] **III**, *at, lukmanç.* **1.** Iýmit çalşygynyň bozulmagy netijesinde adamyň bedeninde emele gelýän deri keseli, pis. **2.** Belli bir kesel sebäpli, bedenden ganyň köp gitmegi bilen aýal maşgalany huşuny ýitirmek derejesine ýetirýän dert. *Al bolmak*.

◊ **Al açmak** al keseli bilen kesellemek. **Al ýanamak** ganyň köp gitmek

AL [a:l] **IV**, *at.* Hile, mekirlilik, aldaw, sap, sapalak. *Çoh saýýatlar aldanarlar alyna, Könlüm talwas eýläz goşa halyna* ("Saýatly – Hemra"). *Bu dünýäniň köp ekendir allary, Başa saldyk niçe külpet hallary* (Seýdi). *Syndyryp bilmedi duşman erkiňi, Gabaw bilen, hile bilen. al bilen* (A. Kowusow).

◊ **Al salmak** aldamak, aldaw toruny gurmak, çoçgara çolaşdyrmak.

ALA [ala:], *syp.* Ýaramaz, bet häsiýeti çak edilişinden hem ýokary, pislikde hiç kim önüne geçmeýän, barypýatan pis (köplenç, aýallar hakynda we aýallaryň arasynda ulanylýan söz). *Gyzyň enesiniň aladygyny önem çalarak bilýärdik weli, edil beýledir öýtmändik*.

ALA [a:la] **I**, *syp.* **1.** Iki hem şondan köp garyşyk reňkli. *Ala köýnek*. **2.** Bir sydyrgyn bolmadyk, birmeňzeş däl, gyrađeň däl. *Üsti ala garly daglar*.

◊ **Ala daňdan** daň atyp başlan wagty, gara daňdan. **Ala düşmek** **1)** reňki, boýagy gyrađeň almazlyk. *Matanyň reňki ala düşüpdür*. **2)** bir sydyrgyn, tekiz ýerleşmezlik. *Tohum ala düşüpdür*. **Ala garaňky ser. Alağaraňky.** *Ala garaňkyda obanyň bir çetinden girdim*. **Ala sakgal** ala sakgally adam. *Ala sakgal sowala jogap gaýtarman, dilegini dowam etdi* (B. Kerbabaýew). **Ala tutmak** her bir ýagdaýda birini beýleki adamdan ileri tutmak, deň tutmazlyk. *Onuň işgärlerini ala tutanyny gören ýok*. **Ala uruş** biri-biri bilen gyr-tutuş, gyk-bak. **Ala ýabylyň oýnuny başyna salmak** batyrgaý hereket edip, garşydaşlaryna göz görkezme.

ALA [a:la] **II**, *at.* Çäge gatyşykly takyr.

ALABAG [a:lava:ğ], *at.* Ak, gara ýünden egrilip, бүkdүrilip ýa-da öwürlip edilen ýüp. *Sallançagyň alabagyny ýaşı gaýdyşan aýal çekip otyrdy*.

ALABAHAR [a:lavahar], *at.* Baharyň ilki başy, gyşdan ýaza geçilýän döwür, ýaz paslynyň başlanýan wagty. *Ýakymly howasy alabaharyň ysyny getirýärdi*.

ALABASGY [a:lavasgy], *syp.* Bir zadyň täsiri bilen döreýän başagaýlyk, aljyraňňylyk, basa-baslyk.

ALABEDER [a:laveder], *syp.* Dürli-dümen reňkli, dürli reňklerden ybarat, ala. *Alabeder mata*.

ALA-BÖLE [a:la-vö:lö], *hal.* Aýratyn-da, diňe. *Şu ýerde bir waka ala-böle ýadymda galypdyr* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Ala-bölesinden saklasyn!** "kynçylyk diňe biriniň başyna düşmesin, oňa ýeke-täk biri uçramasyn" diýen manyda ulanylýan dileg sözi. *Il bilen gelen toý-da baýram. Allajan ala-bölesinden saklasyn!*

ALAÇ [ala:ç], *at.* **1.** Bir zady, işi amala aşyrmakda, ýerine ýetirmekde çykalga, çäre. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). **2.** Ýagdaý, mümkinçilik. *Bize onuň aýdylanlary bilen razylaşmaktan başga alaç galmady* (T. Gurbanow).

ALAÇA [a:laça], *at.* **1.** Tarada dokalan gyrasaryly nah mata. *Gyzyl alaça. Ýaşyl alaça. Ol alaça dokap otyrdy*. **2.** Alaça matasyndan tikilen aýal köýnegi. *Ol egnine alaça geýse-de gelşerdi*.

ALAÇALY [a:laçaly] **I**, *syp.* **1.** Alaça matasy bolan. **2.** Egninde alaça köýnegi bolan, alaça geýen. *Egni alaçaly aýallar*.

ALAÇALY [a:laçaly] **II alaçaly ýag** toşap bilen guýruk ýagy garyşdyrylan ýag. **Alaçaly ýag ýaly garyşmak** tiz öwrenişip gitmek, köpçülige, maşgala goşulyp gitmek. *Ol daşhanlar bilen edil alaçaly ýag ýaly garyşar ötägider*.

ALAÇSYZ [ala:ssyz], *syp.* Çäresiz, çykalgasyz, bialaç.

◊ **Alaçsyz ýolda galmak** çykalgasyz galmak, näme etjeğini bilmezlik.

ALAÇSYZLYK [ala:ssyzlyk], *at.* Çäresizlik, çykalgasyzlyk, bialaçlyk. *Ol alaçsyzlygyndan käýinýärdi*.

ALADA, *at.* **1.** Bir zat hakynda edilýän oý, pikir, ünji, iňkis, gam. *"Malyň görki agzynda" diýlişi ýaly, ot-ıymı näçe köp taýýarlasaň, şonça-da aladaň az bolar* ("Türkmenistan"). **2.** Bir zadyň ugrunda edilýän iş, tagalla. *Bereketli ýere umytly garan kärendeçi şeydibem öz aladasynyň ýerine düşendigine ilkinji bolup guwandý* ("Türkmenistan").

ALADAÇY, *syp.* Ünji edegen, gam çekiji, alada edýän. *Ol aladaçy adamdyr*.

ALADAÇYL, *syp., ser.* **Aladaçy.** *Käbir adamlar diýseň aladaçyl bolýarlar.*

ALADAÇYLRAK [aladaçylra:k], *syp.* Azda-kände aladaçyl.

ALADAÇYRAK [aladaçyra:k], *syp.* Az-kem aladaçy.

ALADA-DERDESER, *at, ser.* **Alada 1.**

ALADALANDYRMAK [aladalannyrmak], *işl.* Haýsydyr bir zat ýa-da biri hakynda alada etmäge mejbur etmek, alada goýmak.

ALADALANMA, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALANMAK, *işl.* Alada etmek, alada galmak, inkislenmek, ünji edinmek. *Onuň ömründe beýle aladalanany ýeri ýokdy.*

ALADALANMAKLYK, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALANMAZLYK, *iş ady.* Alada etmezlik; aladasyny etmezlik.

ALADALANYBERMEK [aladalanyvermek], *işl.* Aladalanyp başlamak; bir işiň aladasy bilen bolubermek.

ALADALANYŞ, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALY, *syp.* Aladasy köp, inkisli, ünjüli, bir zadyň gamy, oýy, pikiri bilen gümra. *Ol mydama aladaly.*

ALADALYLYK, *at.* Inkislilik, ünjülilik, oý-pikirlilik, alada bilen gurşalan ýagdaýda bolmaklyk, aladasy barlyk, aladasyz dällik.

ALADALYRAK [aladalyra:k], *syp.* Azda-kände aladasy bolan, birneme aladaly.

ALADAŇDAN [a:ladaŋda:n], *hal.* Gara daňdan, çala daň atyp başlan wagty, daň agaryp ugran mahaly. *Çagalyk ýyllarym bir ýola görülen, Aladaňdandaky düýşe meňzeşdir* (A. Agabaýew).

ALADASYZ, *syp.* Hiç zadyň aladasyny etmeýän, gaýgysyz-gamsyz, ünjüsiz, inkisi bolmadyk, aladasy ýok. *Aladasyz çagalyk.*

ALADASYZLYK, *at.* Aladasy ýokluk, aladaly dällik, gaýgysyz-gamsyzlyk, gaýgysyzlyk, ünjüsizlik, inkisizlik. *Aladasyzlyk bir gowy zat.*

ALADASYZRAK [aladasyzyra:k], *syp.* Aladasy azrak, aladasy ýograk.

ALAGARAŇKY [a:lağaraŋky], *syp., at.* Daň atmazynyň ön ýanlary, töweregiň çala agaryp ugran wagty; inrik garalyan uçurlaryndaky wagty, ne ýagty, ne garaňky. *Daňdanyň alagaraňkysynda ukudan oýandyk. Otagyň içi alagaraňkydy.*

ALAGARAŇKYLYK [a:lağaraŋkylyk], *at.* Ne ýagty, ne garaňky wagty, alagaraňky wagty. *Agşamyň alagaraňkylygynda onuň keşbi saýgarmadydy.*

ALAGARAŇKYRAK [a:lağaraŋkyra:k], *syp., hal.* Alagaraňka ýakynrak.

ALAGALMAGAL [a:lağalmağal], *at.* Dürli seslerden ybarat bolan galmagal, gopgun, goh, gykylyk. *Motor dünýäni alagalmagal edip, bir salymyň içinde merkezden saýlandy* (T. Gurbanow).

ALAGAYÝŞ [a:lağayýş], *at.* Uzyn zolak gaýşyň ýüzüne altyn-kümüş, şaý-sep düzülip berkidilen at esbasy. *Ýaraşar altyn şaý, alagaýýşy, Bedew bardyr, haýp, juluna degmez* (Misgingylyç). **2.** Keçä we beýleki käbir el işlerine, atyň göwüsbandiniň ýüzündäki kümüş nagyslara meňzedip salynýan nagys.

ALAGOPGUN [a:lağopgun], *at, ser.* **Alagalmagal.**

ALAGOWUR [a:lağowur], *at.* Şagalaňly edilýän gürründen çykýan şowhun, galmagal, zenzele.

ALAGOWURDAK [a:lağowurdok], *at.* **1.** Ýagsyzrak gowurma. **2.** Ak we gara ýüplerden, sapaklardan gezekleşdirilip basmada salynýan nagys.

ALAGOWURDY [a:lağowurdy], *at, ser.* **Alagowur.**

ALAGÜPÜRDI [a:lağüpürdü], *at.* **1.** Tertipsiz tertipsiz ýagdaýda köp sanly aýakdan çykýan ses, başly-barat güpürdi. **2.** *göç.m.* Gowga, dawa, galmagal, jenjel.

ALAGYKYLYK [a:lağy:kylyk], *at, ser.* **Alagalmagal.** *Bir topar oglan alagykylyk bolup, top oýnaşardy.*

ALAHASYRDY [a:lahasyrды], *at.* Howsalaly güpürdi, başly-barat tapyrdy, tertipsiz güpür-tapyr. *Daşy gabalan ýerkümaniň töweregi eýýäm alahasyrдыdy* (A. Geldiýew).

ALAHÉKIK [a:laheki:k], *at, haýwanat d.* Guýrugy uzyn, reňki ala, gargalar maşgalasyndan bolan guş.

ALAHÖWREN [a:lahöwrön], *at, haýwanat d.* Boýnundan tä guýrugyna çenli arkasy tegmil-tegmil, ala reňkli zäherli ýylan.

ALAJA [a:laja] **I**, *syp.* Ala reňkli (gabarasy, göwresi kiçijik zatlar hakynda). *Alaja top. Alaja pişik.*

ALAJA [a:laja] **II**, *at.* **1.** Akly-garaly sapaklardan örülen ýa-da işilen sapak, bag. *Ol boýnuna alaja dakypdyr.* **2.** Halynyň gyrasyna ak bilen gara ýüp gezekleşdirilip çitilip edilýän akly-garaly çyzmyk nagys.

ALAJABARS [a:lajavars], *at, haýwanat d.* Sargylyt-cypar reňkli bedeninde köp sanly garaja tegmiller bolan, tüýi gysga, guýrugynyň ujy, garny we tumşugy ak, pişikler maşgalasyna degişli ýyrtyjy.

ALAJAGÖZEN [a:lajağözön], *at, haýwanat d.* Pişikden kiçiräk, ýalmanpisint, ala reňkli, ýakymсыз ysly haýwan.

ALAJAGUZY [a:lajağuzы], *at.* Hala salynýan iki tarapy diş-diş, üçburçluk şekilli nagys.

ALAJA-MULAJA [a:laja-mu:lojo], *syp. ser.* **Ala - mula.** *Öňünden alaja-mulaja pişik çyksa gorkjakmy, gorkjak däl?* (Halk döredijiliginden).

ALAJAÝYLAN [a:lajaýyla:n], *at. haýwanat d.* Kellesiniň üsti we bedeniniň reňki gara ýa-da garamtylgoňur, alkymy, bedeniniň aşagy ak ýa-da sargylt, suw ýylanlar maşgalasyna degişli süýreniji.

ALAKA, *at.* Syçandan ulurak, mele reňkli gemriji ýabany haýwan.

ALAKJABERMEK [alakja:vermek], *işl.* Alakjap başlamak, alakjamagy dowam etmek.

ALAKJAMA, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALAKJAMAK, *işl.* Ýetişiksiz ýagdaýda bolmak, iki baka selpemek; howlukmaç, alňasak hereket etmek. *Aç alakjap gezen gurtlar guwanar, Çölde ýaban galan har sesin aňsa* (Zelili).

ALAKJAMAKLYK, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALAKJAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin alakjamak.

ALAKJATDYRMAK, *işl.* Alakjar ýaly etmek. *Men ony bir salym alakjatydraýyn.*

ALAKJATMAK, *işl.* Ýetişiksiz ýagdaýa salmak, selpetmek, köp gezdirmek, ykdymak. *Çagany oňamuňa alakjadyp ýörmän.*

ALAKJAYYŞ, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALALAMA [a:lalama], *iş ady.* Alalamak ýagdaýy.

ALALAMAK [a:lalamak], *işl.* Birine bir zat bereniňde, sylaglanyňda, haýsydyr bir gowy zat bilen adyny tutanyňda we ş.m. ýagdaýlarda öz islegiňe görä saýlap bermek, birini goýup, beýlekisine bermek, deň tutmazlyk. *Ol hezzet-hormat edende uly diýmän, kiçi diýmän, wezipeli diýmän, wezipesiz diýmän, deň tutardy, adamy alalamagy halamazdy.*

ALALYK [a:lalyk] **I**, *at. 1.* Ala reňkde bolmaklyk, dürli reňkden ybaratlyk, ala ýagdaýyndalyk. *2. göç.m.* Agzybir dälilik, terslik, oňsuzsyzlyk. *Araňyza alalyk aralaşmasyň.*

ALALYK [a:lalyk] **II**, *at.* Çäge gatyşykly takyrylyk.

ALAMAN, *at. taryh.* Olja, ýesir almak, maksady bilen edilýän çozuş, talaň. *Galanlary bolsa ýow güni, alaman güni ýygnaýarlar* ("Görogly"). *Alamana – ýaby, ýaryşa – eşek, Toýa münüp gitmek sygra ýaraşmaz* (Zelili).

ALAMANÇY, *at. taryh.* Alamana gatnaşyýjy, alamançylyk ediji. *Ýol üstünde alamançy, Sowul-ha gyzlar geleýdi!* ("Görogly").

ALAMANÇYLYK, *at. taryh.* Olja, ýesir almak maksady bilen edilýän çapawulçylyk, talaňçylyk.

ALAMAT [ala:mat], *at. 1.* Göze görünýän aýratynlyk, belgi, nyşan, bellik. *Şonuň ýaly alamatlary biz köp oglanlaryň maňlaýlarynda gördük. 2.* Duýdurýş, aňlatma, nyşan. *Sizden alan sowgadymyz her öýüň toý saçagyna agyz süýjüliginiň alamaty bolup doldy* ("Nesil"). *3. göç.m.* Üm arkaly edilýän ýarat, hereket, duýdurýş, üm. *Gözel "ýok" diýen alamat bilen*

başyny ýaýkady-da, ýüzüni bir gapdala sowdy. 4. göç.m. Betbagtlyk, bela, howp. *Görüp ýolda ýüz müň dürli alamat, Bu gaçgak guluňyz salam getirdi* ("Raý Çyny").

ALAMATLANDYRMA [ala:matlannyrma], *iş ady.* Alamatlandyrmak ýagdaýy.

ALAMATLANDYRMAK [ala:matlannyrmak], *işl.*

1. Belli etmek, görkezmek, aňlatmak. *Üýşen mähelläniň agramynyň aýal-gyzlar bolmagy bu toýuň gelin alynýan toý ýa-da ogul toýy däl-de, gyz çykarylýan toýdugyny alamatlandyryjardy* (B. Gulow). **2.** Bellik etmek, bellemek. *Emin utuk sanyny eli bilen alamatlandyryjardy.*

ALAMATLANDYRMAKLYK [ala:matlannyrmaklyk], *iş ady.* Alamatlandyrmak ýagdaýy.

ALAMATLANDYRYŞ [ala:matlannyrýş], *iş ady.* Alamatlandyrmak ýagdaýy.

ALAMATLY [ala:matly], *syp.* Alamaty, nyşany, belgisi bar bolan, daşky aýratynlygy bolan. *Gaýrarak gitseň, üsti çelgi amatly depe bardyr.*

ALA-MULA [a:la-mu:lo], *syp.* Ala reňkli, ala reňki bolan. *Ala-mula sygyr.*

ALAN-ALDY [alan-ally], **alan-aldy etmek** öňýeten birden-ikiden alyp, bir zady dagytmak, alha-al etmek, duw-dagyn etmek.

ALAN-ALDYLYK [alan-allylyk], *at.* Bir zady eýeçiliksiz dargatmaklyk, alha-allyk.

ALAŇ, *at.* Gum depesi, beýiklik, belentlik. *Alaňdan düşüp gelyärkäk, ýaşlaryň biri: On dördi gijäniň Aýy gözeli sen! diýip, pessaý ses bilen aýdyma hiňlendi* ("Türkmenistan").

ALAŇ-AÇYK, *syp.* Hiç zat bilen daşy gabsalmadyk, örtülmedik, ýalazy, ýalaňaç, açyk; çyplak. *Alaň-açyk meýdan.*

ALAŇ-AÇYKLYK, *at.* Daş-töweregi açyk, kapas bolmadyk şemally ýer. *Gawun-garpyz ýaly bakja ekinleri alaň-açyklykda gowy ösýär.*

ALAŇKYRLAMAK, *işl.* Işi gutaryp, ahyrlap barmak.

ALAŇLAÇ, *syp.* Alaň sypat beýik ýer. *Baýram şol barmana alaňlaç bir ýeriň üstünden bardy* (B. Kerbabaýew).

ALAŇLYK, *at.* Alaňyň köp bolan ýeri, alaňly meýdan.

ALAŇŇYRT, *at. haýwanat d.* Gemrijiler maşgalasyna degişli alaka pisint çöl jandary.

ALAPA, *at. gepl.d. 1.* Azyk. *Bular duluna bir bogdak un taşlap bilse, "maşgalamyň ýyllyk işjek alapasyny aldyň" diýip, arkaýynlaşýan adamlardy* (A. Gowşudow). **2.** Ýoň edilip alynýan zat, almalymyş diýip alynýan zat. *Ah-ow, muny ýöne alapamyka diýip alyp ýatyrýsyz-la.*

ALARAK [a:lara:k], *syp.* Çala ala, az-kem ala.
ALARLAMAK, *işl.* Almaga golaýlamak, alaňkyrlamak.

ALARLATMAK, *işl.* Almaga golaýlatmak, aldym-berdime salmak, alaňkyrlamak.

ALARLYK, *at.* Almaga ýaramlylyk. *Garpyzlar öte bişip, içi düşüpdür, biriniňem alarlygy ýok.*

ALARMA [a:larma], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARMAK [a:larmak], *işl.* 1. Ala bolup görünmek, alalygy bilen beýlekilerden saýlanmak. *Süriniň içinde Japbaklaryň sygry alaryp görüňärdi* (B. Kerbabayew). 2. Agy köpelmek, ala bolmak (göz hakynda). *Tä alyp gidýänçäler, onuň alaran gözleri Wepa baka dikilip galdy* (A. Gowşudow).

♦ **Agzy alarmak** *ser. Agyz.*

ALARMAKLYK [a:larmaklyk], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARMAN, 1. *syp.* Almagy gaty gowy görýän. *Onuň zatdan gözi doýmandyr, gaty alarman adam.* 2. *hal.* Almakçy, almagy ýüregine düwen. *Şol maşyny alarman boldum.*

ALARTMAK [a:lartmak], *işl.* 1. Agyny köpeltmek, ala reňke öwürmek, ala etmek. 2. *göç.m.* Gahar we ş.m. zerarly gözün agyny köpeltmek. *Ol gapydan girene gözünü alardyp seretdi.*

AL-ARWAH [a:l-arwah], *at.* Fantastik, mifologik düşüňjä görä: arwah, jyn, eýe.

ALARYBERMEK [a:laryvermek], *işl.* Alaryp ugramak.

ALARYLMAK [a:larylmak], *işl.* Gözüni alartmak. *Çaga alarylyp seretmäň.*

ALARYLYŞMAK [a:larlyşmak], *işl.* Biri-biriňe alarylmak. *Näme alarylyşyp dursuňyz?*

ALARYŞ [a:laryş], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARYŞMAK [a:laryşmak], *işl., ser.* Alarylyşmak.

ALASAMSYGRAK [a:lasamsygra:k], *syp.* Akyly gelip-gitmeliräk, çala samsygrak.

ALASAMSYK [a:lasamsyk], *syp.* Akyly gelip-gitmeli, ne akylyly, ne samsyk.

ALASAMSYKLYK [a:lasamsyklyk], *at.* Ne samsyklyk, ne akylylyk, kemaklylyk.

ALASAR [a:lasar], *at.* *haýwanat d.* Reňki ala guş (saryň bir görnüşi).

ALASARMYK [a:lasa:rmyk/a:lasarmyk], *syp.* 1. Oýaly-ukuly, ukudan doly açylmadyk, ynjalyksyz. *Onuň göwnüne bolmasa, ol uzak gijäni alasarmyk ukuda, gara basyp geçiren ýalydy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ne ýagty, ne garaňky, çala, açyk däl. *Indi goýry gara tüssäniň towlanyň asmana galýanyň hem alasarmyk garaňkynyň içinde saýgarmak*

bolýardy (A. Gowşudow). 3. Bulaşyk, gümürtik, düşnüksiz.

ALASARMYKLYK

[a:lasa:rmyklyk/a:lasarmyklyk], *at.* 1. Oýaly-ukulylyk, uky gatyşykly halda bolmaklyk. 2. Ne ýagty, ne garaňkylyk, açyk dällik. 3. Bulaşyklyk, gümürtiklik, düşnüksizlik. *Ol bu alasarmyklygyň içinde Gurtgeldä ýüzlendi* (B. Seýtäkow).

ALAS-GOPAS [alas-ğopos], *syp., gepl.d.* Aljyraňny, howlukmaç, alňasak. *Ol zatlaryny alas-gopas ýygnaşdyrdy-da, turup gidi.*

ALAS-GOPASLYK [alas-ğoposluk], *at, gepl.d.* Aljyraňnylyk, howlukmaçlyk, alňasaklyk. *Ol alas-gopaslykda näme alyp, näme goýanyňy-da bilmedi.*

AL-ASMAN [a:l-asma:n], *at.* Dik ýokary, örän ýokary, beýik, belent asman. *Ýaşyl baýdak al-asmanda parlaýar.*

ALAŞA, *at.* Tohum at bilen tohum däl baýtaldan bolan at.

ALAŞAKYRDY [a:laşakyrdy], *at.* Dürli zatlaryň çakyşdyrylmagyndan emele gelýän ses, düzgünsiz çykýan takyrdy, güpürdi.

ALATAKYRDY [a:latakyrdy], *at.* Gaty zatlaryň gozgalmagy, süşürilmegi, ýykylmagy ýa-da çakyşmagy, biri-birine degmegi sebäpli döreýän şakyrdy, dürli seslerden ybarat güýçli takyrdy. *Üşürilip goýlan çekekler alatakyrdy bolup gaýtady.*

ALATOGAN [a:latoğon], *at.* *haýwanat d.* Ululygy torgaý ýaly, mör-möjek iýýän ala guş.

ALATOW [a:latow], *at, dokm.* 1. Tarada dokalýan käbir matalaryň gyragarasyna akly-garaly salynýan eriş. 2. Aýal köýnekligi üçin ýörite dokalýan ýüpek mata.

ALATOZAN [a:latozon], *at.* Durşy bilen tozan, güýçli tozan, uly tozan. *Galanyň içini alatozan edip, uly gopgun turzardylar* (A. Gowşudow).

ALAW [alow], *at.* Ot; ýalyn. *Zelili diýr işim ahy-pygandy, Köňlüm alawdadyr, serim dumandy* (Zelili).

ALAWAGYR [a:lawagyr], *at.* Oturylyşykda we ş.m.-de dürli sesleriň garyşmagyndan çykýan wagyrly sesler, şowhunly galmagal.

ALAWAGYRDY [a:lawagyrdy], *at, ser.* Alawagyr.

ALAWAKYRDY [a:lawakyrdy], *at.* Dürli sesler garyşyp çykýan gülki, inçeli-ýogynly gülki sesi. *Alawakyrdy bolmak.*

ALA-WAKYÝA [a:la-wa:kyýa:], *syp., gepl.d.* Şadyýan, hezil edişip, goh bolşup oturan. *Olar ala-wakyýa bolşup otyrdylar.*

ALAWLABERMEK [alowla:vermek], *işl.* Ýanyp başlamak.

ALAWLAMA [alowlomo], *iş ady.* Alawlamak ýagdaýy.

ALAWLAMAK [alowlomok], *işl.* Ýalynlap, lowlap ýanmak. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy elli çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunynyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer).

ALAWLAMAKLYK [alowlomokluk], *iş ady.* Alawlamak ýagdaýy.

ALAWLANMAK [alowlonmok], *işl.* Öz-özünden tutaşyp ýanmak. *Taýýar ýol ýok, Ýol açmaly özümiň, Alawlansyn hyjuw atly közümiň* (B. Hudaýnazarow).

ALAWLAÝÝŞ [alowloýuş], *iş ady.* Alawlamak ýagdaýy.

ALAWUZ, *syp.* Alyp-ýolup barýan, aldajy.

ALAYAZ [a:laýa:z], *syp., hal.* Şatlykly, şadyýan halda; şadyýanlyk, hezillik, şähdaçyk ýagdaý. *Ýigitler alayaz bolşup aýdym aýdýardylar.*

ALAYHYSSALAM [alayıhyssala:m], *at, k.d.* Köplenç, pygamberleriň ady tutulanda, “oňa salam bolsun” diýen manyda ulanylýan söz.

ALAZENZELE [a:lazenzele], *at, ser.* Alagalmaz.

ALBAN [alba:n], *at, ser.* Albanlar.

ALBANLAR [alba:nlar], *at.* Albaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ALBASDY [a:lvassy], *at.* Eýe, jyn ýaly hyýaly mahluklaryň nyşany; al-arwah.

ALBAŞYM [albaşym], *syp., gepl.d.* Başagaý (adam hakynda). *Köwşi bilinde... Barýar albaşym, Päliň ýoldaşyň! Päliň ýoldaşyň!* (K. Gurbannepesow).

ALBAÝ [alvaý], *at. 1.* Awçy guşlara aw awlamak öwredilýän wagtynda, olary ýokaryk gondurmak üçin ulanylýan ýüzi gyzyly mataly ak keçe. *Bürgüt uçup esli ýokaryk galdygy, ol her gezek elguşuny nahara çagyranda aýdýan haýt, haýtyny, gygyryp, albaýyny galgatdy* (O. Ödäýew). *2. göç.m.* Çaklyk, hile, aldaw. *Meňzäp şuňkara, humaya, Albaýyna gelseň näder?* (Zynhary).

♦ **Albaý bulamak** çagyrmak, ýanyňa getirmek üçin, albaýy ýokaryk galdyryp, ysarat etmek. *Albaý bulap çagyrsam, Şuňkarym sen gola gel* (Kemine). *Söwdügim tor guşdur, özgä tutdurmaz, Her kim albaý bulap ýortsa ýetdirmez* (Balgyzyl).

ALBAÝLAMA [alvaýlama], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLAMAK [alvaýlamak], *işl. 1.* Albaý bulap, aw guşuny yzyna çagyrmak. *2. göç.m.* Çagyrmak, wada bermek, emendirmek, güjeňlemek. *Süýji-süýji günleri albaýlaýan ejirli burgy bu gezek oýnuny çynyrgatdy* (T. Gurbanow).

ALBAÝLAMAKLYK [alvaýlamaklyk], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLAÝÝŞ [alvaýlaýýş], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLY [alvaýly], *syp.* Özüne çekiji, emendiriji, gyzykdyryjy. *Iňňän albaýly bir habar ýaýrady.*

ALBOM [albo:m], *at. 1.* Surat çekmek, markalary, gerbarileri saklamak we ş.m. üçin kitap görnüşinde daşlanan arassa kagyrlar. *2.* Poligrafiýa usuly bilen sungat eserleriniň, suratlaryň, çyzgylaryň, fotosuratlaryň we ş.m. şekilleri ýerleşdirilip çap edilen neşiri.

ALÇA, *at, ösüml.d.* Garala mezeşräk miweli agaç we şol agajyň sary, gyzyly reňkli togalajyk miwesi.

ALÇAGRAK [alçağyra:k], *syp.* Azda-kände alçak.

ALÇAK, *syp. 1. kön.s.* Pes, aşak. *2.* Gepi-sözi, hereketi bilen özüne imrindirýän, degişmegi, gürleşmegi gowy görýän, göwnaçyk, gadyrly. *Alçak aş iýer* (Nakyl). *Görmegeýdi, edenlidi, alçakdy, Gyzlary jadylan gözleri bardy* (I. Nuryýew).

ALÇAKLYK, *at.* Alçağyň gylyk-häsiýeti, gadyrlylyk, degişgenlik, göwnaçyklyk.

ALÇAKSYRAMAK, *işl.* Alçak bolan bolmak, alçak görünjek bolmak.

ALÇALYK, *at.* Alça agajynyň köp ösüp oturan ýeri.

ALÇY, *at.* Aşygyň at tarapy, galyp durandaky üsti oýja tarapy. *Altyn aşygyň, alçy gop!* (Halk döredijiligidinden).

♦ **Alçy mündürrip, towha gondurmak** başyny gözünü aýlamak, oýnamak, enter-pelegini öwürmek. *Gelin-gyzlar ony oýnap, alçy mündürrip, towha gondurýardylar* (A. Gowşudow). **Aşygy alçy gopmak** edeni oňuna bolmak. *Goy, meniň göwnümde arman galmasyn, Alçy gop, aşygyň, alçy gop basym* (I. Nuryýew).

ALDABERMEK [a:l:la:vermek], *işl.* Aldap başlamak; aldamagy dowam etdirmek.

ALDADYBERMEK [a:lladyvermek], *işl., gepl.d.* Aldadyp başlamak; aldatmagy dowam etdirmek.

ALDADYM-MULLADYM [a:lladym-mu:llodum], *gepl.d.* **aldadym-mulladym etmek** bir işi çala-çula etmek, başdan sowma ýerine ýetirmek.

ALDAJY [allajy], *syp. 1.* Alyp-ýolup barýan, aldim-berdime salýan, janyňa howp salýan. *Şeýle-de bolsa, olar o diýen kän harap bolmanka, bu aldajy keseliň öňi alyndy* (T. Gurbanow). *2. gepl.d.* Öz erkine goýmaýan, gün bermeýän (adam hakda). *Ol diýýän-ä, bu bir aldajy-laýt* (A. Nazarow).

ALDAMA [a:llama], *iş ady.* Aldamak ýagdaýy. *Adamlary aldamaň bolanok.*

ALDAMAK [a:llamak], *işl.* Birini aldawa salmak, ýalan-ýaşryk sözlemek, galplaşdyryp aýtmak. *Aldamaga oglan ýagşy* (Nakyl).

ALDAMAKLYK [a:llamaklyk], *iş ady*. Aldamak ýagdaýy.

ALDAMAZLYK [a:llamazlyk], *iş ady*. Aldawa salmazlyk.

ALDANMAK [a:llanmak], *işl.* Özüni aldatdyrmak.

ALDAP-OGŞAP [a:lla:v-oğşa:p], *hal*. Her edip, hesip edip, ugruny tapyp, ýalbaryp-ýakaryp. *Muny aldap-ogşap atdan düşürelä ("Görogly")*.

ALDAŞDYRMAK [a:llaşdyrmak], *işl.* Birnäçe adamy aldap çykmak, uçdantutma aldap çykmak. *Ol oturanlaryň ählisini aldaşdyryp çykdy*.

ALDATDYM-MULLATDYM [a:llatdym-mu:llotdum], *ser. Aldadym-mulladym*.

ALDATDYRMAK [a:llatdyrmak], *işl., gepl.d.* Birine özüni aldatmak derejesine ýetirtmek.

ALDATMAK [a:llatmak], *işl. 1. gepl.d.* Aldamak. 2. Başga birini aldamak, aldawa salmak.

ALDAW [a:llow], *at.* Hile, ýalan söz, galp hereket, pirim, al. *Emeldarlaryň aldawyna gitdi, öz giýewisini hem özi bilen aldawa düşürdi* (A. Gowşudow).

ALDAWAÇ [a:llowa:ç], *syp. 1.* Aldap ünsüni özüne çekýän, aldamağa ökde. *Ependi: – Men aldawaç taýagymy alyp geleýin – diýip gitdi* (Halk döredijiligi). 2. *gepl.d.* Çagalar üçin alynýan dürli sowgat, zat.

ALDAWÇY [a:llowçy], *at, syp.* Ýalan sözleýän, aldamak bilen meşgullanýan, hakykaty ýoýýan, ýalançy.

ALDAWÇYLYK [a:llowçuluk], *at.* Hakykaty ýoýujylyk, galp sözlülük; ýalançylyk.

ALDAYYŞ [a:llaýyş], *iş ady*. Aldamak ýagdaýy. *Onuň aldaýyşy ýaly-ha aldap bilýän ýokdur*.

ALDYGNA [allygna], *hal*. Ýetişibildiginden, elinde baryny edip, irmän-arman. *Yzyňdan ýetjek bolup aldygyna ylgadym*.

ALDYM-BERDIM [allym-merdim]: **aldym-berdime salmak** agyr ýagdaýa salmak, gyssaga düşürmek, sypara ýer goýmazlyk, gyssamak. *Ertirki görjek azaplarynyň wehimi olary aldym-berdime saldy* (B. Kerbabaýew).

ALDYM-BERDIMLI [allym-merdimli], *syp.* Çekeleşikli, heläkçilikli; güýçli, gan döküşikli. *Aldym-berdimli söweş*.

ALDYMGAÇ [allymgaç], *at.* Barmaga ildirilip, atanaklaýyn geçirilip kakylýan ýüp. *Aldymgaç jähekden soň çäkmeniň, çabydyň gyrasyna tutulýar*.

ALDYRMAK [allyrmak], *işl. 1.* Almak işini başga birine etdirmek. *Çagajyk ejesine buzgaýmak aldyrdy*. 2. Ýanyňdaky zadyňy ogurlatmak, gidermek. *Ol jübüsindäki pullarynyň barjasyny aldyrypdyr*. 3. El, aýak we ş.m. synaň haýsy hem bolsa birinden mahrum bolmak. *Uruşda aýagyny aldyrdy*.

♦ **Aldyrany bar ýaly** örän gyssagly, alňasak, howlukmaç, elem-tas, etek alty, ýeň ýedi. *Bir adam*

al dyrany bar ýaly bolup içerik girdi. Eginlekden garynlak, semizliginiň derdinden gözleri çala çyzylyp duran bir adam, al dyrany bar ýaly bolup girdi-de, haşlap aýak çekdi (G. Gurbansähedow). **Aldyryp ugramak** üstünden düşmek, köteklemek, käýemek. **Özüni aldyrmak** biriniň göwnünden turmak, adamlara ýarap bilmek. *Akylly gelin ilki bilen gaýyn enesine özüni aldyryp ugrar*.

ALDYRTMAK [allyrtmak], *işl.* Bir zady başga birine aldyrmak.

ALDYRYP-ÝOLDURMAZLYK [allyryp-ýollurmazlyk], *işl.* Hiç bir zadyňy eliňden gidermezlik, hiç bir zadyňa zyýan ýetirtmezlik. *Aldyrman-ýoldurman, sag-aman geldiňmi, serdar? – diýip, Seyitmyrat beg onuň habaryny aldy* (A. Gowşudow).

AL-ELWAN [a:l-elwa:n], *syp.* Gyzy-ala, gyzy öwüsýän, gyzy öwüşginli; dürli reňkli. *Toý gidýär, gyz-gelin al-elwan öwsüň, Ýada salýar güller açan baglygy* (M. Seýidow). *Al-elwan güllerden galypdyr duman, Geçen günlerimden ýok mende arman* (G. Ezizow).

ALEYKIM [a:leýkim], "Sizem aman-esen boluň" diýen manyny aňlatmak bilen, salam beren adama gaýtargy üçin aýdylýan söz. *Salam bermäge ýetişmänkäk "Aleykim" diýdi-de, göýä garaşýan myhmanlary gelen ýaly, maşynymyzyň gapysyny açyp, öýüne tarap ümledi* ("Türkmenistan").

ALGARAK [a:lğarak], *at.* Düyäniň gözüne düşýän kesel, göze ak düşme. *Düyäniň algaragyny teletin bilen duzy çeynäp gözüne çüfleme arkaly bejeripdirler*.

ALGAŞ [a:lğa:ş], *at.* Al bolnanda yrym edilip boýna dakylýan ýaşyl monjuk.

ALGEBRA [a:lğevra], *at. 1.* Matematikanyň san aňlatmalaryna garamazdan, ululyklar bilen geçirilýän amallaryň umumy kanunyny öwrenýän bölümi. 2. Okuw dersi.

ALGY [algý], *at.* Birine karz berlen pul, mal, birinden gaýtarylyp alynmaly karz. *Bege bergiň, açda algýň bolmasyn* (Atalar sözi).

♦ **Alga almak** sana geçirmek, il hatarynda görmek, derekli hasaplamak, derege ýaratmak, äsgermek. *Seni alga alyan bolsa, ol şejýdermidi?*

ALGY-BERGI [algý-vergi], *at.* Adamlaryň arasynda karz-kowal almak hem bermek gatnaşygy, karzyna pul, mal alyş-berşini etmek hem üzlüşmek ýagdaýy.

ALGYÇ [algýç], *at.* Ýeditop, toplumgaçar oýunlarynda, top urlup oýnalyan ýasyja tagtajyk.

ALGYDAR [algýda:r], *syp.* Birine karzyna, nesýe pul, mal beren adam, birinde algysy bar adam, algylý.

ALGYLY [algýly], *syp., ser. Algýdar*.

ALGYR [alğyr], *syp.* 1. Çünki, dymagy ýiti, uly gözli, çalymtyl mele reňkli, elguşdan kiçiräk ýyrtýjy (guş). 2. Awy gowy awlaýan, tutýan, awçy. *Algyr tazy.* 3. *göç.m.* Batyr, edermen, eden işini oňarýan, gaçsa gutulýan, kowsa tutýan. *Atarman, çaparman, algyr ýigide, Ýeri gelse, aman-nurbat ýagşydyr* (Magtymguly).

ALHA-AL [alha:-al], *at.* Ýerli-ýerden alma, alan-aldy, köpçülik bolup alma, paýlaşma. *Ýöne weli, şu alha-alda nähili ekin ekiljegini, nähili hasyl alynjagyny men-ä bilýän dälidirin* (B. Kerbabaýew).

ALHA-ALLYK [alha:-allyk], *at.* Ýerli-ýerden alyşlyk, alan-aldylyk, köpçülik bolup almaklyk.

AL-HOWA [a:l-howa:], *at, ser.* **Al-asman.**

ALJYRABERMEK [aljyra:vermek], *işl.* Aljyrap başlamak. *Sen aýdylan söze aljyraberdiň-le.*

ALJYRAMA, *iş ady.* Aljyramak ýagdaýy. *Aljyramaň näme diýsene?*

ALJYRAMAK, *işl.* Özüni ýitirmek, gapyl galyp, howsala düşmek, eliňi-aýagyňy ýitirmek, başagaý bolmak, başyň çaşmak. *Aljyran aýal ürine aba diýer* (Nakyl).

ALJYRAMAKLYK, *iş ady.* Aljyrap durmaklyk, aljyramak ýagdaýy.

ALJYRAŇNY, *syp.* Gara başyna gaý, el-aýagyňy ýitiren, başagaý.

ALJYRAŇNYLYK, *at.* Gara başyňa gaýlyk, eliňi, aýagyňy ýitiren ýagdaýda bolmaklyk; howsalalylyk, ýeteşiksizlik, başagaýlyk. *Öz oýy bilen meşgul goja şol habar täze ýaly eşidilip, aljyraňňylyk bilen sorady* (B. Kerbabaýew).

ALJYRAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup aljyramak, bilelikde aljyramak. *Olar aljyraşyp otyrlar.*

ALJYRATMAK, *işl.* Aljyraňňy ýagdaýa salmak.

ALJYRATMAZLYK, *iş ady.* Aljyraňňy ýagdaýa salmazlyk.

ALJYRAÝYŞ, *iş ady.* Aljyramak ýagdaýy.

ALKOGOL [alkoço:l], *at, ser.* **Spirit.**

ALKOGOLLY [alkoço:lly], *syp.* Düzüminde spirit bolan. *Alkogolly içgiler.*

ALKYM I, *at.* 1. Adamyň, haýwanyň eňeginiň aşak ýüzi. *Gözel bardyr, uzyn boýly, alkymy, Garaňky gijede düşer ýalkymy* (Magtymguly). 2. Bir zadyň oň ýany, garşysy, gaşy, golaýy. *Meniň alkymyma dykylýp oturma! Ýary gijeden agandan soň, agyr güýjüni kerweniň alkymynda taýýarlap goýdy* (A. Gowşudow).

◊ **Alkym bagy** boýuntyrygyň samaçowlarynyň aşaky uçlaryny baglaýan ýüp, bag. **Alkymyndan almak 1)** ýakasyndan berk tutmak, kekirdeginden tutmak, gözünü gögertmek. 2) al petinden almak, berk gaýtargy bermek, dogry gaýtawul bermek. *Onuň ýarysy çyn, ýarysy ýalan gürrüňleri ýaşulynyň gaharyny*

getirdi, ol oturyp bilmän: "Bes et!" diýip, derrew alkymyndan aldy.

ALKYM II, *at.* Kärizden gowa bilen alynýan suwuň dökülýän çukury.

ALKYMÇAŇŇA, *at.* zergärç. Börügi saklaýan, aşagy sakakly, alkyma dakylýan, ýüzi haşamly, gyzyly çäýylan kümüş şaý.

ALKYMLABERMEK [alkymla:vermek], *işl.* Alkymlap başlamak.

ALKYMLAK, *syp.* Alkymy uly, alkymy etli, etlek alkymly.

ALKYMLAMA, *iş ady.* Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMLAMAK, *işl.* Bir zadyň, biriniň golaýyna barmak, ýakynyna, ýanyna barmak, golaýlaşmak, ýakyn gelmek. *Garajany alkymlap gelen Hojamberdi gözlerini gyropyldatdy* (R. Gelenow).

ALKYMLAMAKLYK, *iş ady.* Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMLAMAZLYK, *iş ady.* Alkymyna barmazlyk.

ALKYMLAÝYŞ, *iş ady.* Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMSA, *at.* Owsaryň, uýanyň, kellekiniň malyň alkymyndan aýlap berkidilýän ýüpi, bagy.

ALKYŞ, *at.* Biriniň eden ýagşylygyna, adamkärçilikli hereketine gaýtargy hökmünde aýdylýan oňat dileg, ýagşy niýet. *Ýagşy bilen ýer gögär, alkys bilen ür gögär* (Nakyl). *Ýagşylykda ile özüň tanadan, Alkys alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly). *Enem pahyr maňa tebiçiligi öwredip ýörkä: "Altyn alma, alkys al" diýerdi* ("Türkmenistan").

◊ **Alkys okamak** alkys aýtmak. *Watan alkys okap bakanda muňa, ýürek joşa gelip, diller oýandy* (G. Ezizow).

ALKYŞLABERMEK [alkysla:vermek], *işl.* Alkyslap başlamak; alkyslamagy dowam etdirmek.

ALKYŞLAMA, *iş ady.* Alkys etmek ýagdaýy.

ALKYŞLAMAK, *işl.* Alkys aýtmak, alkys okamak, oňat niýet beslemek, ýagşy dileg etmek.

ALKYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Alkyslamak ýagdaýy.

ALKYŞLAMAZLYK, *iş ady.* Alkys etmezlik.

ALKYŞLANMAK, *işl.* Alkys edilmek.

ALKYŞLAÝYŞ, *iş ady.* Alkys ediş ýagdaýy.

ALLA [alla:], *at.* Hudaý, Taňry, Biribar (yslam dininde). *Dostlarym, bendäni ýaradan Alla, Akyldan aýyryp, jyda etmesin* (Magtymguly).

ALLA, *üml.* Wiý, päheý, ýogsam-da bolsa. *Alla, meniň pişik bilen bir oýun salyşmak höwesim bardy-ow* (Erteki).

ALLALABERMEK [alla:la:vermek], *işl.* Allalap başlamak; allalap oturmak.

ALLALAMAK [alla:lamak], *işl.* Çagany ýatyrmaq üçin hüwdülemek, huwwalamak. *Günüm üçin günim oglun allalaryn* (Nakyl). *Allalasam, han ýigit, Eker bagynda çigit* (Hüwdi).

ALLALAMAZLYK [alla:lamazlyk], *iş ady.* Allalamak hereketini etmezlik, hüwdülemezlilik.

ALLALATMAK [alla:latmak], *işl.* Allalamak işini başga birine etdirmek, hüwdületmek.

ALLAN-ALLAN [alla:n-alla:n], *üml.* Çaga hüwdülenýän wagtynda aýdylýar.

◇ **Allan-allan etmek** daşyňdan sesli allan-allan sözüni aýdyp hüwdülemek. *Allan-allan edeýin, Baga sallan edeýin. Bagyň gyzyň gülüni, Saňa gurban edeýin* (Hüwdi).

ALLANÄME [allanä:me], *syp.* Gaty gowy, örän oňat. *Allanäme adam.*

ALLANÄMELIK [allanä:melik], *at.* Örän oňatlyk, bir geňsilik, parahatlyk. *Olaryň öýleri asyl allanämelik.*

ALLANIÇIGSI [allaniçiği], **allaniçiği bolmak** gorkuly tisginmek, ör-gökden gelmek. *Gyrat allaniçiği bolup gaýra çekildi* ("Görogly").

ALLATAGALA [Alla:tağala:], *at, ser.* Alla.

ALLAÝ-ALLAÝ, *üml.* Çaga ýatyrylmak üçin hüwdülenende, hüwdiniň arasynda gaýtalanýan sözler. *Allaý-allaý ak bäbek, Sallançakda ýat, bäbek* (Hüwdi).

ALLOWARRA [alloworro], *at.* Örän uzak ýer, gaty daş, uzak aradaşlyk.

ALMA I, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

ALMA II, *at.* 1. Miwe getirýän agaç, bag, daragt. 2. Şol agajyň içi çigitli togalak miwesi. *Alma biş, agzyrna düş* (Nakyl). *Tahyr Zöhre jany, Zöhre Tahyry, Alma bilen atyp urdy köşgünde* ("Zöhre – Tahyr"). 3. Kart oýnunda gyzyň reňkli gül. 4. Gyza dakylýan at.

ALMABAŞ [almavaş], *at, haýwanat d.* Ördegiň ösgün jygalý, çünki narynç, gyzyň reňkli bir görnüşi.

ALMADYKSYRAMAK, *işl.* Alasy gelse-de, almadyk bolmak. *Näme, berlen zady almadyksyrayaň?*

ALMAK, 1. *işl.* Eliň bilen tutmak, gysymyňa gysmak. *Aýak bar ýörmäge, el bar almaga, Kany bende, saglyk, şükür kylmaga* (Magtymguly). 2. Pul töläp edinmek, bahasyny töläp, öz eýeçiligine geçirmek. *Hyrydar puluny töläp, halyny aldy*. 3. Ýanyň bilen äkitmek, götermek. *Kagyza dolap üç-dört atym çay aldy*. 4. Mahrum etmek, dyndarmak. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). 5. Eýelemek, öz hasabyňa geçirmek, eýe durmak, gola salmak. 6. Kabul etmek. 7. *gepl.d.* Geçmek, ätmek, aşmak. *Olar on günlük ýoly üç günde alypdylar*. 8. *göç.m.* Eýe bolmak, mynasyp bolmak. *Yagşylykda ile özün tanydan, Alkyş alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly). 9. Gurşamak, gabamak, basmak. *Ýowuz galdym, sil alypdyr etrabym,*

Könlümniň ummany – Azadym kany? (Magtymguly). *Gapyllykda duşman aldy daşymyz, Dargatdy her ýana deňi-duşumyz* (Magtymguly). 10. Ýerine düşürmek, öwezini dolmak, haklaşmak, üzümek. *Aryňy almak*. 11. Tapmak, ele salmak. *Muny nireden aldyň?* 12. Öýlenmek, gelin edinmek. *Alsaň bir sary diş garry aýaly, Oýnaşyp gülüşseň, sapasy bolmaz* (Magtymguly). 13. Syrmak, aýyrmak. *Dyrnak almak. Saç-sakgal almak*. 14. Turşulygy gerekli hetde ýetmek, kadaly turşamak. *Hamyr alypdyr*. 15. Öwrenişip, ysnyşyp kabul etmek. *Goýun ýetim guzyny aldy*. 16. *gepl.d.* Oňarmak, ýerine düşürmek, jüptüne düşürmek. *Kak başi, bolsa-da, şuny-ha aldyň!* 17. Öldürmek, ölmegine getirmek. *Goýun-geçä çerreltme degse, derrew alýandyr*. 18. Belli bir şekilde gelen almak işliginden soň barmak, bermek, bilmek, çykmak, galmak, ýatmak ýaly işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Aljak bolmak** almaga synanyşmak, almaga çalyşmak. **Alyp barmak 1)** bir ýerden ikinji bir ýere ýanyň bilen äkitmek, alyp gitmek. 2) ýolbaşçylygynda amala aşyrmak. 3) ýöretmek, dolandyrmak. 4) haýsydyr bir işi belli bir ugra gönükdirmek, dolandyrmak, bir zada ýolbaşçylyk etmek. *Ýygnagy alyp barmak*. 5) biri bilen gepleşeninde gürründeşiňe ýol bermezlik; gaty-gaty geplemek. *Bolşuň nähili, edil ker bilen gepleşýän ýaly, alyp barýaň*. 6) güýçli täsir edip, ýagdaýyň kynlaşdyrmak, erbetleşdirmek. *Bä, yssy alyp barýar, çydar, eder ýaly däl. Alyp başlamak (ugramak)* almaga girişmek, alybermek. **Alyp bermek** birine bir zat äbermek; bir zat bermek. **Alyp bilmek** almagy başarmak, almagyň hötdesinden gelmek. **Alyp bolmak 1)** almak mümkinçiligi döremek. *Alyp bolsa, menem maşyn alarmykam diýýän*. 2) almak işini tamamlamak. *Men-ä aljak zatlarymyň baryny alyp boldum, indi gaýdybersegem bolýar. Alyp çykmak 1)* birini ýa-da başga zady özün bir ýerden çykarmak. 2) başarmak, hötdede gelmek. **Alyp durmak** bir zady gaýta-gaýta almak, zol-zol almak. *Hiç zat diýilmese-de, özüňki däl zady her gezek alyp durmak bolmaz. Alyp galmak 1)* özi almak, özünde goýmak. 2) ýanyndan hiç ýere goýbermezlik, öz ýanynda saklamak. 3) üýtgeşsiz saklamak, saklap galmak. 4) haýsydyr bir zatdan halas etmek, saklap galmak. **Alyp gaýtmak 1)** öz ýurduna, öýüne ýany bilen äkitmek. **Alyp gelmek** başga bir ýerden ikinji bir ýere getirmek, eltmek; äkelmek. **Alyp gitmek** ýanyň bilen äkitmek, götermek. **Alyp görmek 1)** bir zady ilkinji gezek almak. *Men bazardan et alyp gördüm diýsem ýalan bolar, öz bakyp-semreden janlylarym bilen mydar edýän*. 2) bir zady mysal hökmünde almak, peýdalanmak. **Alyp ýatmak** bir zat aýdyp halys etmek, ýürege düşmek, bizar etmek. *Meni kino äkit diýip alyp ýatdyň-aý. Basyp almak*

uruş edip eýelemek, uruş arkaly eýelemek. **Gaplap almak** kimdir biri ýa-da nämedir bir zat tarapyndan doly suratda eýelenmek (duýgy, pikir we ş.m. hakynda). **Gaýdyp almak** öz zadyny, sözüni yzyna almak, gaýtmysym etmek (aýdan sözüň hakda). **Gurşap almak** daş-töweregini gaplap almak, eýelemek. **Saýlap almak** bar zatlaryň içinden gerekisini, gowy hasap edilenini almak. **18. Almak** işligi atlaryň yzından gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Bat almak** bir işi, hereketi amala aşyrmak üçin bar güýjüni bir ýere jemläp hereket edip ugramak. **Bilim almak** ylymly, bilimli bolmak üçin okuw okamak, öwrenmek. **Boý almak** ösmek; ese-boýa galmak. **Boýun almak** 1) eden etmişini, günäni, hata işini özüň tassyklamak. 2) bir zada boýun bolmak, kaýyl bolmak. **Dem almak** ýaşaýş üçin zerur bolan howany içine çekmek, içine sormak. **Dynç almak** güýjüni dynçlyk arkaly dikeltmek, rugsadyňy bir ýerlerde geçirmek. **Dyrnak almak** dyrnagyny kesip, gaýçy bilen gyrkyp aýyrmak. **Garşy almak** öňünden çykyp garşylamak. **Goldaw almak** kömek, ýardam almak. **Görelde almak** biriniň gowy hereketlerini etjek bolmak. **Habar almak** sorap, idäp ýa-da üstüne baryp, anygyny bilmek. *Eger habar alsaň, gepiň tejinden, Diňleseň, diýeýin janym öýünden* (Magtymguly). **Hak almak** ýerine ýetirilen işiň muzduny, aýlyk-günlük puluny almak. **Hasyly almak** ýetişdiren hasylyňy ýygnamak. **Lezzet almak** bir zadýň lezzetini bilmek, duýmak, başdan geçirmek. **Misil almak** nusga almak; mysal tutmak. **Salgy almak** bir ýere nädip barmalydygyny birinden sorap anyklamak. **Sapak almak** sapagy özleşdirmek. **Satyn almak** satylýan harydy, zady pul berip, öz tarapyňa geçirmek, almak. **Surat almak** fotoapparat arkaly suratyňy, şekilini döretmek, surata düşürmek. **Ugur almak** bir zada esaslanmak. **Wagtyny almak** gerekmejek sözüň, hereketiň bilen birini gereginden artyk güýmemek, saklamak. **Ylym almak** ylymlary özleşdirmek, öwrenmek. **Ys almak** bir zadýň ýakymly ýa-da ýakymсыз ysyny burun arkaly duýmak, syzmak, bilmek.

♦ **Alan galaň özüňki** dört tarapyň açyk, elin-aýagyň boş, elinden gelenini ediber. **Alan galasy bolmazlyk** başaran zady bolmazlyk, elinden iş gelmezlik. **Alany ýanyňa** 1) artany üstüne, köpeleni peýda, üstüne goşulany haýryna. 2) göwnedeni özüne, yrany öz ýarany. **Alan ýeri** (ýerim, ýeriň, ýeri; ýerimiz, ýeriňiz, ýeri, ýerleri) satyn alan bahasy. *Satyn alan harytlarym özüni ödärmikä ýa-da alan ýerime geçse-de oňalmaly bolarmyka?* **Aldyň alty şaýyňy!** aldyň gerek aklygyňy, aldyň almytyňy. **Alp barýan galasy ýok** ilden saýlananok, elinden derekli iş gelenok. *Aý, seniňem bir alp barýan galaň ýok-la!* **Alp gaçmak** 1)

gyzy gizlin äkitmek, gyzyrazylygy bilen hossarlaryndan ýaşyryn alp gitmek. 2) biriniň diýjek bolýan zadyny öňünden biljek bolmak, öňürtjek bolmak. *Sen gürrüňi alp gaçma-da, soňuna gulak goý.* **Alp geç (geçsin)** biriniň bir zat almagyny oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Olam alsa alp geçsin, bize-de ýeter.* **Alp götermek** 1) biriniň pikirine goşulmak, duýgudaşlyk etmek, goldamak, tarapyny çalmak. 2) biriniň edenini etmek, öýkünmek. **Alp ýatmak** 1) öz eňeğine tutmak, ýürege düşmek, halys etmek, irizmek. 2) gutarnykly ýenmek. **Alp-ýolup barmak** bir işi çalt ýerine ýetirmek, iňňän başarnykly hereket etmek, ot ýaly bolmak. **Ýüzüni almak** esassyz ýere göni özüne gaty-gaýrym söz aýtmak. *Ýersiz ýere çaganyň ýüzüni alp durmak bolmaz.*

ALMAKLYK, *iş ady*. Almak ýagdaýy.

ALMALYK I, *at*. Alma agajynyň köp ekilen, biten ýeri. *Biz almalygyň içi bilen geçip gitdik.*

ALMALYK II, *at, dokm.* 1. Taranyň dessik agajynyň iki ujundaky deşikden geçýän ýasyja tagtalyklar. 2. Haly gölüniň içindäki gyzyly hem ýaşyl topbak nagşlar.

Almanah [almana:h], *at*. Aýry-aýry awtorlaryň iň saýlama eserleriniň ýygyndysy.

ALMAZ, *at*. 1. Ýaldyrawuk, berk, işlenip bejerilmedik gymmat baha daş. *Bir çopan goluna degse bir almaz, Çakmak daşy eder, gadryn näbilsin* (Magtymguly). 2. *gepl.d.* Aýna kesýän gural. *Almaz aýnanyň ýüzünde çyzk goýup gitdi.* 3. *gepl.d.* Sakgal syrma üçin ýörite enjama goýulýan ýuka polat päkijik. 4. Oglana dakylýan at.

ALMAZLYK, *işl.* Almak hereketini etmezlik, berlen zada eýelik etmezlik.

ALMYT I, *at*. Bir möhüm iş bitirileni üçin alynýan peşgeş. 2. *gepl.d.* Etmiş üçin görülyän çäre, temmi.

♦ **Almytyňy almak** hakyňy almak, gaýtarga duçar bolmak, gaýtawul görmek.

ALŇASABERMEK [alŇasa:vermek], *işl.* Alňasap ugramak. *Birden alňasabermek gowy zat däl!*

ALŇASAK, *hal*. Gyssanmaç, howlukmaç, galagop, gyssagly halda, aljyraňny.

ALŇASAKLYK, *at*. Howlukmaçlyk, gyssanmaçlyk, galagoplyk; aljyraňnylyk.

ALŇASAMA, *iş ady*. Alňasamak ýagdaýy.

ALŇASAMAK, *işl.* Gyssanmak, howlukmak, howlamak; aljyramak. *Men alňasap ugradym.*

ALŇASAMAKLYK, *iş ady*. Alňasamak ýagdaýy.

ALŇASAMAZLYK, *iş ady*. Howlukmazlyk.

ALŇASAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup alňasamak. *Beýdip alňasaşyp ýörmän.*

ALŇASATDYRMAK, *işl.* Alňasamaga mejbur etdirmek.

ALŇASATMAK, *işl.* Alňasamaga mejbur etmek, howlukdyrmak. *Ol ýoldaşyny alňasatdy.*

ALŇASAYYŞ, *iş ady.* Alňasamak ýagdaýy.

ALP, *at, kön.s.* Batyr, edermen.

AL-PET [a:l-pet]: **al-petinden almak** ýüzüni almak, gaharly dalmak, azmly garşy çykmak, herrelmek.

ALPINIST [alpini:st], *at, sport.* Alpinizm bilen meşgullanýan sportsmen.

ALPINIZM [alpini:zim], *at, sport.* Barmasy kyn dag gerişlerine çykmaklyk – sportuň gornuşy.

ALŞYK, *at. 1.* Çalşyk, çalşyrys, alyş-çalyş. **2.** Iki döwrüň sepgidi, çalşygy.

ALTATAR, *at.* Daragynda alty ok ýerleşýän tüpeň.

ALTAÝ, *at, ser.* Altaýlar.

♦ **Altaý dilleri** türki, mongol, tungus-manjur dillerini öz içine alýan dil maşgalasy.

ALTAÝLAR, *at.* Türki halkyýet.

ALTMYŞ, 60 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

ALTMYŞLYK, *at.* Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san.

ALTMYŞYNJY, *san.* 60 sanyndan ýasalan tertip san. *Altmyşynjy ýyllaryň edebiýaty.*

ALTY, **1.** 6 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (Nakyl). **2.** Oglana dakylýan at.

ALTYBURÇLUK [altıvurşluk], *at.* Alty burçly geometrik şekil.

ALTYGANAT [altığa:nat], *syp.* Tärimi alty bölek, alty bölek tärimli. *Alty ganat ak öýüň ýarasygy sallançak* (Hüwdi).

ALTYLYK, **1.** *at.* 6 san bilen aňladylýan haýsydyr bir zadyň ady. **2.** Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Altılyk köwüş.*

ALTYN, *at. 1.* Gymmat bahaly gyzylymtyl-sargylt reňkli metal, tylla, gyzyly, himiki element. *Altyn alma, alkyş al* (Nakyl). *Suw damjasy – altyn dänesi* (Nakyl). **2.** *göç.m.* Hasylyly, bereketli. *Altyn güýz.* **3.** *göç.m.* Hemme taraplaýyn nusga. *Altyn eller.* **4.** Gyza dakylýan at.

♦ **Altyn asyr** jemgyýetde, ýaşaaýyşda, durmuşda, syýasatyň ýöredilişinde we ş.m. babatda nusga alarlyk belli bir ýüzýyllygy öz içine alýan döwür, döwletli asyr.

ALTYNGABAK [altynğa:vak], *at.* Altyn dan ýasalan kädini (gabak) ok-ýaý bilen atyp urmak boýunça guralýan gadymy türkmen oýny. *At çapdyryp, altyngabak atdyrdylar* ("Görogly"). *Hysrow patyşa ýurduna gelip, kyrk gije-gündiz toý tutdy, at çapdyryp, altyngabak atdyrdy* ("Hüýrlukga – Hemra").

♦ **Altyn gabak atdyrmak** oýnunyň ady we şol oýny oýnamak.

ALTYNJY, *san.* 6 sanyndan ýasalan tertip san. *Altynjy kilometr.*

♦ **Altynjy gün** *gepl.d.* Şenbe. *Ol obadan altynjy gün geler.*

ALTYN-KÜMÜŞ, *at.* Altyn hem kümüş, altyn dan we kümüşden edilen zatlar, gymmat bahaly zatlar. *Altyn-kümüş daş bolar, arpa-gylçyk aş bolar* (Nakyl).

ALTYÝAŞAR, *syp.* Alty ýaşyny dolduran, alty ýaşly (mal hakynda). *Onuň altıýaşar inen düýesi bardy.*

ALUW-SATUW, *at.* Satyn alyş we satyş, söwda.

ALWAN, *at, ösüml.d. 1.* Dagda bitýän, ýeralma meňzeş ösümlik. **2.** Şol ösümligiň aýy miwesi.

ALY [a:ly], *syp., k.d.* Ýokary, beýik, belent.

ALYBERMEK [alyvermek], *işl.* Almaga başlamak, alyp ugramak.

ALYÇ, **1.** *at, ösüml.d.* Dagda bitýän ýabany agaç. **2.** Şol agajyň içi şanikli miwesi.

ALYHEZRETLERI [a:lyhezretleri], *at, k.d.* Beýik mertebeli adama ýüzlenilende aýdylyan söz.

ALYJENAP [a:lyjena:p], *at, ser.* Alyhezretleri.

ALYJY, *at.* Harydy satyn alýan, hyrydar.

ALYJYLYK, *at.* Alyjynyň ýagdaýy, satyn alyş ukyby.

ALYK, *at.* Sürä, çekenä goşulýan malyň gulagyna ýarag bilen edilen bellik, kesik.

ALYM [a:lym], *at. 1.* Ylmyň haýsy-da bolsa bir ugrundan ýörite bilim alan, alymyk derejesine ýeten adam, ylymly adam. *Alym bolmak aňsat, adam bolmak kyn* (Atalar sözi). *Adam ýagşysy alymdyr, Amal etmese zalymdyr* (Magtymguly). **2.** *göç.m.* Özünü köpbilmiş saýýan adam. *Magtymguly aýdar, bu ne hekaýat, Il bary alymdyr tutmaz nesihat* (Magtymguly). **3.** Oglana dakylýan at.

ALYMLYK [a:lymlyk], *at.* Ylymdan baş çykarmaklyk, alym derejesine mynasyplik: alymyň derejesi.

ALYMSAK, *syp., gepl.d.* Para-peşgeş almagy gowy görýän, zat almagy söýýän, nebsewür. *Ol alymsak döldi.*

ALYMSAKLYK, *at.* Para-peşgeş almagy gowy görmeklik, zat almagy söýmeklik, nebsewürlik.

ALYMSUMAK [a:lymsumok], *at.* Ylymlısyran bolýan, alym adyna degmeýän, çala sowat alym.

ALYMSUMAKLYK [a:lymsumokluk], *at.* Alymsyran bolmaklyk, alymsumak halda bolmaklyk, ylymlısyramaklyk.

ALYN [a:lyn], *at. 1.* Maňlaý. *Halal zähmetiň, alyn deriň bilen gazananyň maşgalaňa harç edip, barha güzeranyň gowulandyrmak her bir adama göwün*

rahatlygyny bagyşlaýar, ruhuny belent saklaýar ("Türkmenistan"). 2. Öň, maňlaý tarap, öň tarap.

♦ **Alyn diş** adamyň we oňurgaly haýwanlaryň ýokarky äňinde ýerleşýän isgene şekilli bir kökli diş. *Adamda alty sany alyn diş bolýar. Alny gara* betbagt; keçjal, hötjet. *Ol alny gara-da tiz bejer diýsem, ýüz takal okar* (A. Durdyýew). **Alnyna barsyn!** merhumyň hatyrasyna degsin edilip, okalan aýat-töwwiriň onuň ruhuna siňmegi dileg edilip aýdylýan aňlatma. **Alnyna gelmek** geň gören zadyňa duçar bolmak, öz başyňa düşmek. **Alnyndan diremek** kömek etmek, goldaw bermek, bir zada kömekleşmäge wagtynda ýetişmek, maňlaýyndan diremek. *Adybeg ýykylan-sürşen ýerimizde biziň alnymyzdan direýär* ("Görogly"). **Alnyň aýyk bolsun** görjek günün hemişe gowy bolsun. *Başyňyz dik bolsun, alnyňyz aýyk, gaýgydyr hasraty görmän siz baky* (B. Hudaýnazarow). **Alnyň-bagtyň aýyk bolsun!** bagtly bol, durmuşyň gowy bolsun (durmuşa çykýan gyza edilýän dileg). **Alnyňy diremek** kömek, haraý islöp bir ýere barmak, ýüz tutup görmek. **Alnyňy hak açsyn!** bagtyň açylsyn, maňlaýyň aýyk bolsun, görjegiň gowy bolsun. *Sonam, alnyň hak açsyn, Nirde gezseň, sagja gez* (A. Alamyşow). **Nämäň alnyndan** pylany kimmişin, ol hiç kim, elinden geljek zat bolmaz, diýen manyda ulanylyan aňlatma. *O nämäň alnyndan, ondan hiç kim gorkanok*.

ALYNDAŇY [a:lynnaňy], *at.* Aýal-gyzlaryň tahýasynyň ýa-da börlügiňiň daşyndan daňynýan ýaglygy.

ALYNDAŇYLYK [a:lynnaňylyk], *at.* Alyndaňy etmek üçin ýaglyk. *Olar gyňajy alyndaňylyk diýip, dörde böldüler.*

ALYNKY [a:lynky], *syp.* Öňdäki, gabat garşydaky, ýüz tarapdaky.

♦ **Alynky hatar kentlewük çekimsizleri** dil ujunyň alynky kentlewüğe ýakynlaşmagy ýa-da degip gaýtmagy esasynda hasyl bolýan çekimsizler.

ALYNMAK, *işl.* 1. Özüň üçin almak. *Ol özüne köýnek, köwüş alyndy.* 2. Eliň bilen tutulmak, gysymyňa gysylmak. *Berlen zat alynsa gowy.* 3. Satlyga çykarylan zat geçmek, ýerlenmek. *Dükana gelen kitaplar derrew alyndy.* 4. Mahrum edilmek (adamyň elindäki, eýeçiligindäki zatlar hakynda). 5. Eýelenmek, öz hataryňa geçirilmek. 6. *göç.m.* Eýe bolunmak, mynasyp bolunmak. 7. Syrylmak, aýrylmak (saç-sakgal hakynda). *Saç-sakgal wagtynda alynsa ýagşy.*

ALYNŞAÇ [a:lynşaç], *at.* 1. Gyzyň maňlaýyndaky saç. *Alynsaçyn açmaly, Täze köýnek biçmeli, Joralary gelende, Nogul-nabat seçmeli* (Hüwdi). 2. Atyň ýalynyň iki gulagynyň arasyndan aşak sallanyp duran

bölegi. *Ol atynyň alynsaçyny oýnap durşuna, ýalyna elini ýetirdi.*

ALYNŞAÝ [a:lynşaý], *at.* zergärç. Şelpeleri uzynja, zynjyra düzülen, tahýanyň öň tarapyndan dakylýan kümüş şaý. *Meniň bezegim-şaýym Bu-da onuň üstüne, bukawym, alynşaýym* (A. Nyýazow).

ALYNUK [a:lynu:k], *at.* Gara öýüň ýokarky işiginiň üstündäki ukar. *Öýüň dört alynugy bolýar.*

ALYS, *syp.* Uzak aralyk, uzak, daş, yrak. *Alys ýerden gelmek.*

ALYSLYK, *at.* Uzaklyk, daşlyk. *Ol alyslyklara garap, pikire çümüipdi.*

ALYŞ, *iş ady.* Almak ýagdaýy. *Başga birinden alan zadyňy alyşyň ýaly edip yzyna gaýtarmalydyr.*

ALYŞ-BERIŞ [alyş-veriş], *at.* 1. Bir zat almaklyk ýa-da bermeklik. *Ol goňsusy bilen alyş-berşini kesmeýärdi.* 2. Gyz alyp, gyz bermek gatnaşygy, gudaçlyk gatnaşygy. *Olar-a biziň könedan alyş-beriş edýän ýerimizdir.*

ALYŞ-ÇALYŞ [alyş-şalyş], *at.* Haryt alyp, haryt beriş, ownuk söwda.

ALYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gerek-ýarak zatlary yzylyzyna almak; gezekli-gezegin almak. *Çagalara oýnawaç alyşdyrmak.* 2. Köpçülik bolup almak, ýerli-ýerden alyp dargatmak. *Her kim özüne ýeten paýy alyşdyrdy.* 3. Biri-birine öwrenişdirmek, ysnyşdyrmak. *Çopan goýun bilen guzyny alyşdyrdy.*

ALYŞMAK, *işl.* 1. Almaga kömekleşmek. *Men oňa bazardan gawun-garpyz alyşdym.* 2. Birnäçe bolup bilelikde almak. *Olar bazardan gerek-ýarak zatlaryny alyşyp ýördüler.* 2. *gepl.d.* Çalyşmak, dereginde zat berip, zat almak. *Olar köwüşlerini alyşdylar.* 3. *sazç.* Goşulyşyp, sazlaşyp gitmek. *Dutar bilen gargy tüýdük alyşyp gitdi.* 5. *Alyşmak* işliginiň önünden pikir sözi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalaýar: **Pikir alyşmak** bir zat hakynda özara maslahatlaşmak.

♦ **Gep alyşmak** biri-biriň bilen gürleşmek, gepleşmek. *Ýüzün sowup, gep alyşmaz çyn ärler, Bir söý bilen ýagşy dosty çep bolsa* (Magtymguly). **Gep alşar ýaly däl** goh-galmagal zerarly biri-biriň aýdýan sözünü eşider ýaly däl. *Adamlar, ýuwaşrak boluň! Asyl gep alşar ýaly däl.*

AL-ÝAŞYL [a:l-ýa:şyl], *syp.* Gyzyň, ýaşyl, gök we ş.m. reňkleriň sazlaşygy; gyzyň-ýaşyl reňkli. *Al-ýaşyl bürenip çykar perisi* (Magtymguly).

ALYUMINIÝ [alýumi:niý], *at.* Çalymtyl-ak reňkli sozulagan ýeňil metal, himiki element.

AMAL, *at.* 1. Önümçilikde, ylymda bir zady ýerine ýetirmek üçin edilýän hereket, iş. 2. *gepl.d.* Çäre, alaç. *Muňa amal tapylmazmyka?*

♦ **Amala aşyrmak** durmuşa geçirmek, ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amal etmek. *Uly çäreler amala*

aşyrylýar. **Amal etmek** ser. **Amala aşyrmak**. Biz öz üstümize alan wadamyzy abraý bilen amal etdik.

AMALY, *syp.* 1. Amala degişli bolan, amala esaslanýan. *Amaly iş.* 2. Nazaryýet taýdan däl-de, iş ýüzünde, durmuşda ýüze çykması bolan. *Amaly çäre. Amaly maslahat. Amaly sapak.*

AMALY-HAŞAM, *syp.* Haşam bilen bagly amaly işlere degişli. *Amaly-haşam sungaty.*

AMALYÝET, *at.* 1. Adamlaryň jemgyýetiň ýaşamagy üçin zerur bolan şertleri döretmeklige gönükdirilen ähli işleriniň jemi. 2. Nazaryýet ýoly bilen bilimleri, endikleri iş ýüzünde ulanmaklyk.

AMAN [ama:n], *syp.* 1. Sag-salamat, sag-gurgun, sag, başy bitin; diri. *Aýda gelsin – aman gelsin* (Nakyl). *Sabr eýlegil, guzyň Ýusup amandyr* (Andalyp). 2. "Rehim et!" diýen manyda ulanylýan ýüz tutma sözi. *Aman diýse, ynsap ediň, Bir gözi girýan ýoluksa* (Talyby). *Arap gardaş aman, aman* ("Görogly"). 3. Adam ady.

◇ **Aman bermezlik** heläk etmek, weýran etmek. *Çandybile baryp, tutaryn mekan. Duşman garşylaşsa, bermerin aman* ("Görogly"). **Aman dilemek** rehim edilmegini haýyş etmek. *Garýagdynyň aýagyndan ogşadylar, aman dilediler* (H. Ysmaýyłow). **Amana (amana-toba) gelmek** boýun egmek, puşman etmek, pälinden gaýtmak, toba gelmek. *Namart gara görse, geler amana* (Magtymguly). *Pelegiň derdinden geldim amana, Kazaň dolan güni bermez zamana* (Balgyzyl). **Aman galmak** ölmän, diri galmak, sag-salamat galmak.

AMANAT, *syp.* 1. Özüne degişli däl, kesekiniňki, wagtlaýyn alnan, iliniki, başga kişiniňki (zat hakynda). *Amanat geýim.* 2. *göç.m.* Wagtlaýyn, hemişelik bolmadyk. *Ýalan bilmän bu kazany, Amanatdyr beren jany* (Seýdi).

◇ **Amanadyny almak** janyňy almak, öldürmek. *Sen ýetmeseň perýadyma, dadyma, Bergen amanadyň al diýp aglaryn* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Amanadyny tabşyrmak** ölmek, ýogalmak, aradan çykmak.

AMAN-ESEN [ama:n-esen], *at, ser.* **Aman-sag** 1.

AMAN-ESENLIK [ama:n-esenlik] *syp., ser.* **Aman-saglyk.** *Oba-gara, mal-baş aman-esenlikmi?*

AMANLYK [ama:nlyk], *at.* 1. Saglyk, gurgunlyk, başy bitinlik. *Oglum, amanlykmy?* 2. Dynçlyk, asudalyk.

AMANLYK-ESENLIK [ama:nlyk-esenlik], *at, ser.* **Amanlyk-saglyk.** *Atasy bilen amanlyk-esenlik soraşdy* ("Görogly").

AMANLYK-SAGLYK [ama:nlyk-saglyk], *at.* Saglyk-gurgunlyk, salamatlyk, başbitinlik. *Gol gowşuryp, amanlyk-saglyk soraşdy* ("Görogly").

AMAN-NURBAT [ama:n-nurvot], *at.* 1. Rehimdarlyk manyсында gelyän söz. *Atarman-çaparman, algyr ýigide, Ýeri gelse, aman-nurbat ýagşydyr* (Magtymguly). 2. "Aman-aman! Rehim et!" *Şunça gezdim azapda, gamzalaň jandan öter, Aman-nurbat, eý gelin, ak ýüzli Maralym-a* (Durdy bagşy).

AMAN-SAG [ama:n-sağ], *syp.* 1. Sag-gurgun, sag-salamat, sag-aman, aman-esen. *Aman-sag geldiňmi?* 2. *göç.m.* Dawa-jenjelsiz, gykylyk-galmagalsyz, gulagy dynç. *Muny aman-sag ugradaweri* ("Görogly").

AMAN-SAGLYK [ama:n-sağlyk], *at, ser.* **Amanlyk-saglyk.** *Aman-saglyk soraşanlaryndan soň, ol kişi aýtdy* ("Zöhre – Tahyr").

AMAN-ZAMAN [ama:n-zama:n], **aman-zamanyny bermezlik** eglemän, ara salym salman, aýňaldyрман, derrew, tiz hereket etmek.hereket etm

AMAT [a:mat], *at.* Maý, çeme, oňay, wagt, şert, orun taýdan laýyklyk, degerli pursat.

AMATLY [a:matly], *syp.* 1. Oňaly, çemeli; wagta, şerte, orna laýyk, ýaramly. *Amatly pursat.* 2. *göç.m.* Peýdaly, maddy taýdan oňaly, bähbitli, haýyryly. *Ekerançylyk ýerlerini suwarmakda, topragyň yzgarlylyk derejesini saklamakda tygşyly hem amatly usul önümçilige ornaşdyrylýar* ("Türkmenistan").

AMATLYLYK [a:matlylyk], *at.* 1. Oňalylyk, çemelilik. 2. *göç.m.* Maddy taýdan oňalylyk, peýdalylyk, bähbitlilik, haýyrylyk.

AMATSYZ [a:massyz], *syp.* 1. Oňaysyz, çemesiz, ýaramsyz. *Amatsyz wagt.* 2. *göç.m.* Peýdasyz, haýyrsyz, bähbitsiz. *Amatsyz söwda.*

AMATSYZLYK [a:massyzlyk], *at.* 1. Oňaysyzlyk, çemesizlik, ýaramsyzlyk. *Ýokary hasyl almaga howa ýagdaýynyň amatsyzlygy päsgel bermedi.* 2. *göç.m.* Peýdasyzlyk, haýyrsyzlyk, bähbitsizlik.

AMERIKALY [ame:rikaly], *ser.* **Amerikalylar.** *Amerikalý gyz.*

AMERIKALYLAR [ame:rikalylar], *at.* Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatlary.

AMERIKAN [amerika:n], *syp.* Amerikanyň, Amerika degişli. *Amerikan dollary.*

AMMAR, *at.* 1. Galla we ş.m. zatlar saklamak üçin jaý, ýer. *Ammarlary bugdaýdan dyňzap duran, dulundaky mukaddes saçagy yaşaýşyň örki bolan mele-myssyk nandan dolup duran, ýüregi suwluja türkmeniň bu gün şatlanmaga-da, toý tutmaga-da haky bar* ("Türkmenistan"). 2. Her hili zat saklanýan jaý, ýer. *Ätiýaçlyk şaýlar ammary. El goşlary ammary. Nebit ammary.*

AMMYR, *at.* Körükde gyzdyrylan demri tutmak üçin uzyn saply, agzy egredilen gural, ysaç.

AMPER [a:mper], *at.* Birlikleriň halkara sistemasynda elektrik togunyň güýjüniň esasy birlihi.

AMPERMETR [a:mperme:tir], *at.* Elektrik togunyň güýjüni (amperlerde, milliampereerde, mikroampereerde we kiloampereerde) ölçemek üçin enjam.

ANA, *çal.* Anha, hanha (edil golaýyndaky zady görkezmek üçin ulanylýan *ine* sözünden tapawutlanyp, özüňden azajyk daşrakdaky gözüň görüp duran we bolýan zatlary görkezmek üçin ulanylýar).

ANATOMIÝA [anato:miýa], *at.* Organizmleriň gurluşy hakyndaky ylym. *Adamyň anatomiýasy. Adam anatomiýasynyň atlasy.*

ANBAR [anvar], *at, k. d.* Müşk ýaly ýakymly ysly jisim. *Al-ýaşyl bürenip çykar perisi, Kükēyip bark urar anbaryň ysy* (Magtymguly). *Äleme anbar saçar, degende şana zülpiň* (Kemine).

ANÇA, *çal., k. d.* Şonça, şeýle, munça, ençe. *Ançalar adyna Görogly dakdy, Namysly, edenli pälwan galmady* (Magtymguly).

ANDAG [andağ], *çal., k. d.* Şeýle, şunuň ýaly, şuňa meňzeş. *Emma rawylar andag rowaýat kylarlar kim, gadym eýýamda Turan welaýatynda Nasyr atlyg bir patyşa bar erdi* (Şabende).

ANDALYP [andaly:p], *at, k. d.* 1. Bilbil. *Andalyp bolup saýradym, Göz bile gaşlar, hoş indi* (Hatam şahyr). *Kapas içre galyp, eýlerem nala, Andalybam gülgüzarym yok meniň* (Kätibi). 2. Adam ady.

ANDYZ [annyz], *at, ösüml.d.* Köşügi kăşire meňzeş, ownuk ýaprakly derman ösümlük. *Andyzylynyň aty ölmez* (Nakyl).

ANHA [anha:], *çal.* Ana, hana, hanha, halha.

ANJAÝYN, *symp.* 1. Başarnykly, ederini bilýän, zor, artykmaç. 2. Artykmaçlyk eden zor adam hakynda gürlenjek bolnanda öňünden getirilýän giriş sözi (köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan ulanylýar). *Anjaýyn, Orazgül eje goňşy-golamyň ümesinden galanok.*

ANJAÝNSYRAMAK, *işl.* Anjaýyn bolmaga ymtymak, gowy, her babatda zor bolmaga çalyşmak, anjaýyn adamlara öýkünmek.

ANKA, *at, köň. s.* Ertekilerde, rowaýatlarda duş gelýän hyýaly guş. *Anka aýdar: "Ýolçuýam"* (Magtymguly).

ANNA [a:nna], *at.* 1. Hepdäniň başinji gününüň ady. 2. Adam ady.

◊ **Anna agşamy** anna gününden öňki penşenbe gününüň agşamy.

ANNAÇY [a:nnaçy], *at, köň. s.* Sygyr ýa-da dowar bakany üçin, her anna günü süýt görnüşinde hak alýan çopan. *Togsan dolup ýere ýyly gidende, Baýlaryň hakyny iýer annaça* (Halk döredijiliginden).

ANT I, *at.* Bir iş etmek üçin berilýän wada, gutarnykly äht, ynandyrmak maksady bilen edilýän

kasam. *Tä ölinçäm senden dönsen, Kelamylladan ant olsun* ("Görogly").

◊ **Ant içip, awy ýalamak** her edip, hesip edip ynandyrmaga synanmak. *"Ýalan" diýip, ýigit ant içip, awy ýalady. Ant içmek* bir iş hakynda gutarnykly söz bermek, kasam etmek.

ANT II, *symp., gepl.d.* Mekir, hilegär.

ANTENNA [ante:na], *at.* Radio tolkunlaryny kabul etmek we şöhle goýbermek üçin enjam.

◊ **Çanak antenna** kosmosda uçup ýören hemradan iberilýän radio we telewizion signallary kabul edýän antenna.

ANTIFAŞIST [antifaşi:st], *at, taryh.* Faşizme garşy göreşiji, faşizmiň duşmany.

ANTIFAŞISTIK [antifaşi:stik], *symp., taryh.* Faşizme garşy gönükdirilen. *Antifaşistik hereket.*

ANTI [a:ntik], *at.* Gadymy grekleriň we rimlileriň taryhyna we medeniýetine degişli. *Antik filosofiýa. Antik sungat.*

ANTOLOGIÝA [antalo:giýa], *at.* Aýry-aýry awtorlaryň saýlanan çeper eserleriniň ýygyny.

ANTONIMLER [anto:ni:mle], *at, dil.b.* Bir many toparyna degişli bolup, garşylykly many aňladýan sözler. Reňk aňladýan *ak – gara*, tagam aňladýan *ajy – süýji*, ölçeg aňladýan *uzyn – gysga, beýik – pes* sözleri antonimleriň hataryny hasyl edýär.

ANYGRAK [anyğyra:k], *symp.* Has anyk. *Aýtjak bolýan zadyňy anygrak aýtsana.*

ANYK, *symp.* Umumy zatlara garanda takyk, kesgitli, belli. *Anyk düşünje. Anyk mysal. Anyk mesele. Anyk jogap. Anyk sözlemek.*

ANYKLABERMEK [anykla:vermek], *işl.* Anyklap başlamak; anyklamagy dowam etmek.

ANYKLAGAN [anyklağan], *symp.* Köplenç, anyklap duragan.

ANYKLAGYÇ [anyklağyç], *symp.* Anyklayan. *Synçy adamlar her bir zady anykлагыç bolýar.*

ANYKLAMA, *işl.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAMAK, *işl.* Bir zadyň anygyna, takygyna ýetmek, haýsydyr bir maglumatyň, habaryň we ş.m. bellisini bilmek, açyk etmek. *Meseläni anyklamak.*

ANYKLAMAKLYK, *işl.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAMAZAK, *symp.* Anyklamagy endik etmedik.

ANYKLAMAZLYK, *işl.* Anygyna ýetmezlik.

ANYKLANMAK, *işl.* Anygyna ýetilmek.

ANYKLAŞDYRMAK, *işl.* Bir zady, işi, habary has-da anyk etmek, yzly-yzyna takyklamak; birnäçe zady takyk etmek.

ANYKLAŞMAK, *işl.* 1. Anygyna ýetmek üçin birine kömek etmek. 2. Bir zady biri bilen bile anyklamak.

ANYKLATDYRMAK, *ışl., ser. Anyklatmak.*

ANYKLATMAK, *ışl.* Anyklamak işini başga birine etdirmek; anyklamaga mümkinçilik bermek..

ANYKLAÝÝŞ I, *ış ady.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAÝÝŞ II, *at, lukmanç.* Hekimçiligiň, lukmançylygyň keselleriň alamatlaryny öwrenýän bölümi; keseli anyklamaklyk. *Keselleri anyklaýýş merkezi.*

ANYKLYK, *at.* Belli bir zat hakyndaky takyklyk, aýanlyk, kesgitlilik.

AORTA [ao:rtat], *at. lukmanç.* Özünüň şahalary arkaly bedeniň ähli organlaryny we dokumalaryny gan bilen üpjün edýän esasy gan damary.

AŇ [a:ň], *at. 1.* Akyl, huş; *ýat. Aýyň aňy bolmaz* (Nakyl). *2.* Pikirlenmek ukyby we hakykata gatnaşygyňy kesgitläp bilmeklik. *Jemgyýetçilik aňy.*

◊ Aň etmek üns bermek; bir zat bolar diýip pikir etmek, bolar öýtmek. *Aň etmändirin-dä, edil beýle boljagyňy näbileýin?!*

AŇAGAN [a:ňagan], *syp., ser. Aňçy.*

AŇALAGAN [aňalağan], *syp.* Köplenç, aňalyp durýan.

AŇALJYRAMAK, *ışl.* Aňalyp durmak.

AŇALMA, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALMAK, *ışl.* Bir zada anyk göz ýetirip bilmän, düşünmän aňk bolup durmak, haýran galmak, aňkarmak.

AŇALMAKLYK, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALMAZAK, *syp.* Aňalyp durmazak.

AŇALMAZLYK, *ış ady.* Aňalyp durmazlyk.

AŇALTMAK, *ışl.* Başga birini aňalar ýaly etmek.

AŇALYBERMEK [aňalyvermek], *ışl.* Aňalyp ugramak.

AŇALYŞ, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALYŞMAK, *ışl.* Birnäçe bolup aňalmak, köpçülikleýin, biri bilen bile aňalmak. *Olar näme etjeklerini bilmän aňalyşyp durdular.*

AŇ-BILIM [a:ň-milim], *at.* Sowat, okuw, bilim.

AŇ-BILIMLI [a:ň-milimli], *syp.* Her taraplaýyn sowatly, okuwly, bilimli. *Ol aň-bilimli bolup ýetişipdir.*

AŇÇY [a:ňçy], *syp.* Aňmagy oňat başaýan, aňmaga endik eden. *Ol aňçy adamdy.*

AŇÇYLYK [a:ňçylyk], *at.* Aňmak ukyby ösen halda bolmaklyk. Oňa aňçylyk hudaý tarapyn berlipdir.

AŇ-DÜŞÜNJE [a:ň-düşünjө], *at.* Aň we umumy ýa-da başlangyç sowat, bilim, gözýetim.

AŇDYRMAK [a:ňdyrmak], *ışl.* Başga biri aňar ýaly etmek. *Gyza ony aňdyrmanka, Köp gijeler ýanyp köýdi* (R. Seýidow).

AŇK I, aňk bolmak birden haýran galmak, geň galmak, aňkarmak. *Berdi aga onuň edýän manyly-manyly gürrüňlerine aňk bolup galdy* (A. Durdyýew).

Aňk etmek haýran galdyrmak, aňkartmak. *Onuň owazy adamlary aňk etdi.*

AŇK II, at, haýwanat d. Otlar, gurçuklar bilen iýmitlenýän gazlar maşgalasyndan bolan uly ala guş, gyzyň ördek.

AŇKA, aňkaň aşmak beden ýa ruhy taýdan ýeten zyýan zerarly huşuň gitmek, akylyň çasmak; aljyramak. *Onuň hat öwrenmegi nirede, gaýtam, iş bilen aňkasy aşypdyr* (N. Saryhanow).

AŇKABERMEK [aňka:vermek], *ışl.* Aňkap ugramak.

AŇKAMA, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇKAMAK, *ışl.* Gaty yslanmak, dymyljap porsamak, erbet ys ýaýramak, porsy ys bermek.

AŇKAMAKLYK, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇKAMAZLYK, *ış ady.* Aňkap durmazlyk.

AŇKARMA, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARMAK, *ışl.* Bir zady geň görüp aňk bolmak, agzyňy öweltmek.

AŇKARMAKLYK, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARMAZLYK, *ış ady.* Aňkaryp durmazlyk.

AŇKARTMAK, *ışl.* Aňkarar ýaly etmek, aňkarmak katdyna ýetirmek. *Bu oýun ähli tomaşaçynam, öňde oturan synçylaram aňkartdy* ("Edebiýat we sungat").

AŇKARYBERMEK [aňkaryvermek], *ışl.* Aňkaryp ugramak.

AŇKARYLMAK, *ışl., ser. Aňkarmak.* *Aňkarylmaň-da, ugrubir ugraň yzyňyza!* (B. Kerbabaýew).

AŇKARYLMAZLYK, *ış ady.* Aňkarylyp durmazlyk.

AŇKARYLYŞMAK [aňkarylyşmak], *ışl.* Birnäçe bolup aňkarylmak. *Gyzlar hem aňkarylyşyp durlar* ("Görögly").

AŇKARYŞ, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARYŞMAK, *ışl.* Birnäçe bolup aňkarmak.

AŇKA-TAŇKA: aňka-taňka bolmak duýdansyz ýüze çykan hadysa, waka zerarly, birbada özüni ýitirmek, aljyramak, äm-säm bolmak.

AŇKATDYRMAK, *ışl.* Aňkap durar ýaly etdirmek.

AŇKATMAK, *ışl.* Aňkap durar ýaly etmek, ýakymсыз ys ýaýratmak.

AŇKAW [a:ňkow], *syp.* Daş-töweregindäki zada aň etmezek, aňkasy aşan, dünle, üşüksiz.

AŇKAWLYK [a:ňkowluk], *at.* Aňkasy aşan halda bolmaklyk, dünlelik, üşüksizlik.

AŇKAÝÝŞ, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇK-TAŇK, aňk-taňk bolmak ser. Aňka-taňka. *Şol waka duýdansyz peýda bolup, örän çalasyň hem örän düşnükli geçeni üçin, adamlar bir hili aňk-taňk bolup galdy* (B. Kerbabaýew).

AÑLADYBERMEK [a:ñladyvermek], *işl.* Añladyp başlamak.

AÑLADYLMAK [a:ñladylmak], *işl., ser.* Añlatmak. *Pikirler söz arkaly aňladylýar.*

AÑLADYŞ [a:ñladyş], *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy.

AÑLAMA [a:ñlama], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy.

AÑLAMAK [a:ñlamak], *işl.* 1. Bir zada akyl ýetirmek, düşünmek. *Sözüm aňlan ýok diýp ümsüm oturma, Jahan giňdir, çendan bilen-de bardyr* (Magtymguly). 2. Aňmak, duýmak, aň etmek, syzmak. *Myhmanyň äheňinden onuň jaýlyja gelenini aňlady* (B. Seýtäkow). 3. Çala görmek, zordan görmek, aňmak, aňşyrmak. *Ol ýoluny aňlap bilýändigine şükür edýärdi.*

AÑLAMAKLYK [a:ñlamaklyk], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy.

AÑLAMAZLYK [a:ñlamazlyk], *iş ady.* Aňlap bilmezlik.

AÑLANMAK [a:ñlanmak], *işl.* 1. Bir zada akyl ýetirilmek, düşünilmek. 2. Aňylmak, duýulmak, aň edilmek, syzylmak.

AÑLANYLMAK [a:ñlanylmak], *işl., ser.* Aňlanmak.

AÑLAŞMAK [a:ñlaşmak], *işl.* Bilelikde aňlamak, düşünişmek. *Seniň ugruňy bir aňlaşaýly* ("Görogly").

AÑLATDYRMAK, *işl.* Başga biri aňlar ýaly etmek.

AÑLATMA [a:ñlatma], 1. *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy. 2. *at, mat.* Şertli alamatlar, belgiler bilen aňladylýan hasap ululygy. 3. *dil b.* Durmukly many aňladýan söz düzümi, söz utgaşmasy.

AÑLATMAK [a:ñlatmak], *işl.* 1. Haýsydyr bir belgi, bellik bilen görkezmek, bellemek. *Näbelli sany iks bilen aňlatmak.* 2. Duýdurmak, ýüze çykarmak, bildirmek. *Aman poşşy özüniň razydygyny her deminde aňladardy* (A. Gowşudow).

AÑLATMAKLYK [a:ñlatmaklyk], *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy.

AÑLAYYŞ [a:ñlaýyş], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy. *Ýolumy aňlaýşymyň ugry ýok.*

AÑLY [a:ñly], *syp.* Aňy bar bolan, düşünjeli; düşbi, ukyply. *Ata çykan aňly bolsa her ýerden, Akly känden kesen başy gerekdir* (Magtymguly).

AÑLY-DÜŞÜNJELI [a:ñly-düşünjölü], *syp.* Aňy hem düşünjesi ýeterlik; paýhasly, pähimli. *Aňly-düşünjeli adam. Aňly-düşünjeli hereket etmek.*

AÑLYLYK [a:ñlylyk], *at.* Aň ýetirijilik ukyby, pähim-paýhaslylyk, düşünjelilik, düşbülük. *Her bir işde aňlylyk zerurdyr.*

AÑMA [a:ñma], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AÑMAK [a:ñmak], *işl.* 1. Bir zada paýhas etmek, düşünmek, akyl ýetirmek. 2. Bir zady syzmak, duýmak, önünden bilmek. *Jygaly beg agtygynyň howsala*

düşenini aňdy ("Görogly"). 3. Çala görmek, zordan görmek, aňlamak. *Ol zordan ýoluny aňýardy.*

AÑMAKLYK [a:ñmaklyk], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AÑMAZLYK [a:ñmazlyk], *iş ady.* Aňyp bilmezlik, aňyp durmazlyk.

AÑNAL, *at.* Ak ekin ormakda, ýandak, ot ýatyrmaqda ulanylýan oba hojalyk guraly, çalgı. *Han küýli bu şatyrdyny barlap göreýin diýip, eline aňňalyny aldy* (A. Durdyýew).

AÑNALAK, aňňalak gapmak iki ýana hars urup, boş çykamak, edeniň puç bolmak, eline zat ilmän galmak.

AÑÑAT, *at.* Çägelik ýa-da gumluk meýdanda emele gelen tebigy depe, kese beýiklik. *Haýsy ýana ser salsaňam, aňňat gum depeleri ýatyrdy* ("Edebiýat we sungat").

AÑÑATLYK, *at.* Aňňatlaryň köp ýeri, belentli-pesli giden ýer, depelik. *Öňümüzde aňňatlyk görüňýärdi.*

AÑNY, aňňy diş iki dişiň arasyndan gysyk çykan diş.

AÑNYRAK, *syp.* Köp aňňyryan, yzyny üzmän aňňyryp duran (eşek hakynda). *Aňňyrak eşek.*

AÑNYRMA, 1. *iş ady.* Aňňyrmak ýagdaýy. *Eşekleriň aňňyrmasy.* 2. *göç.m.* Biriniň üstüne gaty ses bilen gygyрма, heňkirme, dazarylma. *Meniň üstüme aňňyрмаň näme?*

AÑNYRMAK, *işl.* 1. Gaty gygyryp seslenmek (eşek hakynda). *Bir salymdan soň, eşek aňňyryp, tumşugyny diň göge tutup, kädini süýrüp gidiberipdir* (Halk ertekisinden). 2. *göç.m.* Biriniň üstüne gaty ses bilen gygyrmak, heňkirmek, dazarylmak.

AÑNYRMAKLYK, *iş ady.* Aňňyrmaklyk ýagdaýy.

AÑNYRMAZLYK, *iş ady.* Aňňyryp durmazlyk.

AÑNYRTMAK, *işl.* Aňňyrmaga ýol bermek. *Ol eşegini aňňyrdyp geçip gitdi. Ony üstüne aňňyrdyp durmasana.*

AÑNYRYŞ, *iş ady.* Aňňyrmak ýagdaýy. *Ol eşegini aňňyryşy nähili?!*

AÑNYRYŞMAK, *işl.* Birnäçe eşek bile aňňyrmak. *Gije bir çene baransoň, eşekler aňňyryşyp, atlar kişňedi* (N. Pomma).

AÑ-PAÝHAS [a:ñ-paýhas], *at.* Aň, paýhas, düşünje. *Aň-paýhas özgerse, durmuşam özgerer* ("Nesil").

AÑRUJY [aňru:jy], *hal.* Sähelçe, mümkin boldugyça, ýagdaýyna garap azda-kände. *Aňrujy başaryp bilseňiz, adamy ynjatmajak boluň, adamlar!* ("Edebiýat we sungat").

AŇRY I, *at.* 1. Bir ýeriň, zadyň we ş.m. arka, ýeňse tarapy. *Tamyň aňrsy*. 2. Bir zadyň, ýeriň we ş.m. gutarýan çägi, aňry başy. *Bugdaý ekilen ýeriň aňrsyna ýöräp ýeter ýaly däl*. 3. Bir zadyň sanynyň iň soňy. *Meýdandaky goýunlary sanap, aňrsyna çykar ýaly däl*. 4. *göç.m.* Başga ýer(de), ol tarap(da). *Seniň bu diýýänleriň aňryda bolan wakadyr*.

◊ **Aňry dur, bäri dur edişmezlik** sene-mene edişmezlik, sögüşmezlik, ajaşmazlyk. *Goňşym bilen ömrüme aňry dur, bäri dur edişen dälidirin*. **Aňryň bäriňe gelmek** 1. ýüregiň bulanmak, gusjak, ögäp gaýtarjak bolmak; 2. erbet gaharlanmak; 3. bir bolmasy zady görüp, örän erbet ýagdaýa düşmek. **Aňrsyna çykmak** doly gutarmak. *Bir gijede kitabyň aňrsyna çykdy*. **Aňrsyndan bärsi ýakyn** gaty garry, öler wagty ýakynlaşan.

AŇRY II, *at.* 1. Bir zadyň düýp-teýkary, gelip çykyşy, asly. 2. Ata-baba, ilen-çalan. *Aňrsy-ha bihal adamlar bolmaly dälidir*. 3. Aşgazan, mäde. *Ýagly-ýüzlini aňrym alanok*.

◊ **Aňryňa il gonmak** nahar-şamdan doýmak, doýa nahar edinmek. **Aňrsyna ýetmek** düýp sebäbini bilmek, bir zady çintgäp doly öwrenmek. *Her bir zadyň aňrsyna ýetmän, adama baha berjek bolmaň*.

AŇRYBAŞ [aňryvaş], *syp.* Ýokary derejeli, ýokary hilli, örän gowy, juda gowy; barypýatan. *Agaç ekmek, kemally perzent ýetişdirmek, köpri gurmak, guýy gazmak – ine, ömür menzillerindäki iň aňrybaş parzlar şulardyr* ("Türkmenistan").

AŇRY-BÄRI [aňry-vä:ri], *at.* Ojuk-bujuk, oduk-buduk; paty-puty. *Maral eje bazardan aňry-bäri alyşdyryp, duralga tarap ýöredi*.

AŇRYK [aňry:k], *hal.* 1. Aňry tarapa, bir ýerden aňrylygyna, beýle ýüzüne, beýle tarapa. *Mal-garany dagdan aňryk geçirdik*. 2. Beýläk, bu ýana.

AŇRYK-BÄRIK [aňry:k-bä:ri:k], *hal.* Aňrylygyna-bärligine, eýläk-beýläk, öňin-yzyn, öňe-ýza.

AŇSAT [aňsa:t], *syp.* Ýeňil, ýönekeý; kyn däl, kynçylyksyz, asan. *Bu işiň hötdesinden gelmek aňsat bolar öýtme!*

◊ **Aňsadyňa bakmak** bir işi etmelisi ýaly etmän, ýeňil, ýöne göwnejaý bolmadyk usulyny, ýoluny saýlamak.

AŇSATLADYLMAK [aňsa:tladylmak], *işl.* Aňsat edilmek. *Ol aňsatladylan işi gowy görýär*.

AŇSATLAMAK [aňsa:tlamak], *işl.* Ýeňilleşmek, sadalaşmak, çylşyrymsyz bolmak, aňsat bolmak. *Indi işler aňsatlady*.

AŇSATLAŞDYRMAK [aňsa:tlaşdyrmak], *işl.* Öňküsinden aňsat bolar ýaly etmek, ýeňilleşdirmek, ýönekeýleşdirmek.

AŇSATLAŞMAK [aňsa:tlaşmak], *işl.* Dura-bara aňsatlamak, kem-kemden aňsat bolmak, çylşyrymlylygy aýrylyp başlamak. *Indi olaryň işi has-da aňsatlaşdy*.

AŇSATLATMAK [aňsa:tlatmak], *işl.* Aňsat etmek, aňsat bolar ýaly etmek.

AŇSATLYK [aňsa:tlyk], *at.* Bir işi amal etmektäki ýeňillik, kynçylyksyzlyk, kyn dällik. *Olar ýyldyzlar boýunça aňsatlyk bilen ýol tapypdylar* ("Edebiýat we sungat").

AŇSYZ [a:ňsyz] **I**, *syp.* 1. Akyl-paýhassyz, aň-düşünjesiz, huşy giden, oýlanyşyksyz. 2. Entek hiç bir zada kän bir aňy ýetmeýän, aklyly çatmaýan, gögele. *Çopan entek aňsyz güjüjek mahaly Alabaýyň gulak-guýrugyny kesipdi*.

AŇSYZ [a:ňsyz] **II**, *syp.* Örän uly, ägirt; uç-gyraksyz, aňrsy-bärsi görünmeýän, giden bir ölçegsiz. *Öňümizde ýorunjaly aňsyz giňişlik ýaýlyp ýatyrdy*.

AŇSYZLYK [a:ňsyzlyk], *at.* Aňy ýokluk, huşsuzlyk, aň-düşünjesizlik, paýhassyzlyk, oýlanyşyksyzlyk. *Aňsyzlyk bilen hereket etmek*.

AŇŞYRMA [a:ňşyrma], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy.

AŇŞYRMAK [a:ňşyrmak], *işl.* 1. Bir zady, meseläni bilmek, aňmak, duýmak; tanamak. 2. Eşitmek, seljermek. *Men onuň sesini eşitem-de, näme diýenini aňşyrmadym*. 3. Saýgarmak, görmek. *Gije ody, gündiz tüssäni has uzaklardan aňşyrmak bolýar*.

AŇŞYRMAKLYK [a:ňşyrmaklyk], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy.

AŇŞYRMAZLYK [a:ňşyrmazlyk], *iş ady.* Aňsyryp bilmezlik.

AŇŞYRYŞ [a:ňşyryş], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy. *Ýolumy aňşyryşym gowy däl*.

AŇ-TAŇ, aň-taň bolmak ser. Aňka-taňka.

AŇTALMAK, *işl.* Biri ýa-da bir zat gözlenmek, yzarlanmak.

AŇTAMA, *iş ady.* Aňtamak ýagdaýy.

AŇTAMAK, *işl.* Birini, bir zady gözlemek, yzarlamak, amatyna salmak üçin yzyna düşmek, pursat aramak.

AŇTAMAKLYK, *iş ady.* Aňtamak ýagdaýy.

AŇTAMAZLYK, *iş ady.* Bir zady, birini aňtap durmazlyk.

AŇTAÝYŞ, *iş ady.* Aňtamak ýagdaýy.

AŇTAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup aňtamak. *Olar birini aňtaşyp ýördüler*.

AŇTATMAK *işl.* Aňtamak işini başga birine etdirmek. *Ony hemme ýerden aňtadylar, emma tapmadylar*.

AŇTAW [aňtow], *iş ady.* Aňtaýyş, gözleg, yzarlaýyş, ideg. *Aňtaw etmek*.

AŇTAÝJY, *at.* Birini, bir zady ele salmak üçin gözlege çykan adam, aňtap ýören adam.

AŇYBERMEK [a:ňyvermek], *işl.* Aňyp ugramak.

AŇYJY [a:ňyjy], *syp.* Aňlaýjy, aňçy, duýgur, syzgyr.

AŇYJYLYK [a:ňyjylyk], *at.* Aňlaýjylyk, aňçylyk, duýgurlyk, bilgirlik.

AŇYRSY-BÄRSI [aňyrsy-vä:rsi], *at.* 1. Eýlesi-beýlesi, uç-gyragy, çägi. *Edilmeli işleriň aňyrsy-bärsi ýok.* 2. Bir zadyň düýp-teýkary, äniği-şäniği. *Aňyrsyny-bärsini pikir edip, her bir tarapdan ölçerip gördüm.*

AŇYS [a:ňys], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AŇYŞYK [a:ňyşyk], *at.* Üns, dykgat. *Biz-ä şoňa gaty bir aňyşygam etmändiris* ("Edebiýat we sungat").

AŇYÝET [a:ňyýet], *at.* Jemgyýetçilik aňynyň dürli görnüşleri bolan syýasatda, hukukda, ahlakda, sungatda, dinde we ş.m. aňladylýan garaýyşlaryň, taglymatlaryň, düşüňjeleriň ulgamy.

AŇZAK, *at.* Şatlama sowuk, gurak aýaz, şemally aýaz.

AŇZAKLYK, *at.* Çapgyn aýazlyk, aňzak howalylyk. *Beýle aňzaklykda mör-möjek ölmän galmaz.*

AP, "A" sesi bilen başlanýan sypatlaryň önünden gelip, şol sözün manysyny güýçlendirýän ownuk bölek. *Ap-aýdyň, ap-ak, ap-arkaýyn.*

APA, *at.* ýerli g. Aýal dogan, uýa. *Naçar apasyna syryn aýtmady, Arman galdy, bir hoşlaşyp gitmedi* (Andalyp).

APADAŇLAMA, *iş ady.* Apadaňlamak ýagdaýy.

APADAŇLAMAK, *işl.* Gopbamsy gadam urmak, ýöremek. *Ol goltugy garpyzly ýaly, apadaňlap çişip ýördi.*

APADAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Apadaňlamak ýagdaýy.

AP-AJY [ap-a:jy], *syp.* Örän ajy.

APALABERMEK [a:pa:la:vermek], *işl.* Apalap ugramak; apalamagy dowam etdirmek.

APALAMA [a:pa:lama], *iş ady.* Apalamak ýagdaýy.

APALAMAK [a:pa:lamak], *işl.* Gaty gowy görüp söýmek, aýawly garamak, goramak.

APALAŞMAK [a:pa:laşmak], *işl.* Birnäçe bolup bile apalamak.

APALATMAK [a:pa:latmak], *işl.* Apalamak hereketini birine etdirmek; apalamaga ýol bermek.

APALAÝYŞ [a:pa:laýyş], *iş ady.* Apalamak ýagdaýy.

APAN-APAN: **apan-apan basmak** özüne göwnüýetijilik bilen gopbam gadam basmak, äwmezeklik bilen agras, haýal ädimlemek.

AP-ARKAÝYN, *syp.* Örän arkaýyn.

APARMA, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APARMAK, *işl., kön.s.* Aлып gitmek, äkitmek. *Geçme namart köprüsinden, goý aparsyn sil seni* (Atalar sözi). *Durnam, meniň arzym ol ýara apar* ("Saýatly – Hemra"). *Aklymny apardy, bes men neýlärem, hesreti janymda galdy gürjiniň* (Halk aýdymyndan).

APARMAKLYK, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APARYŞ, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APAT [a:pat], 1. *at.* Tebigy bela, betbagtlyk, howp. 2. *syp., şahyr.* Aklyňy haýran ediji; janalgýç.

AP-AÝDYŇ [ap-a:ydyň], *syp.* Örän aýdyň. *Garaşsyzlygyň miwelerini watandaşlarymyz öz durmuşlarynda ap-aýdyň görüp başladylar.*

AP-AÝRY, *syp.* Üýtgeşikden gowy, örän aýratyn. *Ak bugdaý unundan bişirilen tamdyr çöreginiň tagamy ap-aýry bolýar.*

APBASÝ [apba:sy], *at.* 1. *zergärç.* Keteni köýnegiň önüne düzülýän, ýüzüne gyzyň çyýylan ýa-da sap kümüşden ýasalan ýasyja şaý-sep. 2. Gymmaty bir manadyň başdan bir bölegine barabar bolan demir pul birlihi.

APGYRT, *at.* Aýakgabyň ýeňsesindäki gaty ýeri. *Çarygyn apgyrdy.*

◊ **Apgyrdy giden** ugry ýiten, aňkasy aşan (adam hakda).

APPARAT [apara:t], *at.* Enjam, mehanizm, gural. *Telefon apparaty.*

APPARATURA [aparatu:ra], *at.* Apparatlaryň jemi, sehiň, barlaghananyň enjamlary, abzallary.

APREL [apire:l], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň dördünji aýy.

AP-TAP [a:p-ta:p]: **abyny-tabyny almak (bilmek)** *ser.* **Abyny-tabyny.** *Ol ýere seretmegiň abyny-tabyny alypdyr.*

APYLA-SAPYLA [a:pyla-sa:pyla], *gepl.d.* **apyla-sapyla sowulmak** haýsydyr bir howp, waka, bela sowlup geçmek.

APY-TUPAN [a:py-tupa:n], *at.* 1. Tozanly ýa-da ýagynly uly ýel, harasat, tebigy bela, elhenç gaý. 2. *göç.m.* Dawa-jenjel, gowga, goh.

AR [a:r], *at.* Birinde galan öç, haklaşylmaly, öwezine salynmaly namys. *Arym köýenden, imanym köýsün* (Nakyl).

◊ **Ar almak** birinden köýen aryňy ýerine salmak üçin hereket etmek.

ARA [a:ra], *at.* 1. Iki zadyň, iki nokadyň, çägiň aralygy, ortasy. *Ara daş, ýürek ýakyn* (Nakyl). 2. Wagt taýdan bolan uzaklyk, wagt ülüşlerini birikdirýän möhlet, müddet. *Aradan on gün geçip-geçmänkä, gurluşyk işi başlandy* (B. Seytäkow). 3. Köpçüligiň jümmüşi, içi. *Ýaşlaryň arasynda düşündiriş işlerini alyp barmak.* 4. *göç.m.* Baryş-geliş, gatnaşyk. *Ýurt arasyny ýel bozar, adam arasyny dil bozar* (Nakyl).

◊ **Ara açmak 1)** bir ýerden daşlaşmak, uzaklaşmak. **2)** baryş-gelşi kesmek, aragatnaşygy bes etmek. **Ara almak** köp bolup daşyna geçmek, köplemek. **Ara çöp atmak** biderek gürrüň aýdyp, arany bozmak; agzalalyk döretmek, tersleşdirmek. **Aradan çykmak** wepat bolmak, ölmek, ýogalmak. **Aradan gyl geçmezlik** ysnyşykly dost bolmak, ýakyn dostlukly gatnaşykda bolmak. **Ara düşmek 1)** iki adamyň gürrüňiniň ýa-da işiniň arasyny bölmek, goşulmak. *Gürrüň şu ýere ýetende, Tawus ara düşdi* (N. Baýramow). **2)** ýakalaşýanlary, uruşýanlary aralamak. **Arany açmak ser.** **Ara açmak.** **Arany aý dogan ýaly etmek** iki adamyň arasynda gümürtliklik goýmazlyk, aýdnylaşdyrmak, bar zady anyk etmek. *Araň aý dogan ýaly bolandan soň, saňa başga näme gerek?* (A. Gowşudow). **Arany kesmek (üzmek)** aragatnaşygy bes etmek, baryş-gelşi kesmek, dostlugy bozmak. **Arany sazlamak** oňat gatnaşygy ýola goýmak, dostlaşmak. **Ara şeytan düşmek** sözüň azaşmak, tersleşmek. **Ara tow düşmek** bir sebäp bilen aragatnaşyk bozulyp, terslik başlanmak.

ARABA [arava], *at.* Ýaba, eşege goşulýan iki, dört tigril ulag serişdesi. *Ýykyljak araba kyrk gün önünden jygyldar* (Nakyl).

◊ **Arabaňy daşda sür (tigrile)!** öz işiň bilen bol, golaýymyza gelme, bize azar berme. **Arabasy jygyldaýar** işi gowy däl, iş ýagdaýy erbet. **Ýykyljak araba kyrk gün önünden jygyldar** sowsuzlygyň boljagy önünden duýlar.

ARABAÇY [arawaçy], *at. 1. ser.* **Arabakeş.** *Uly ýabyň köprüsine baryp, arabaçy saklandy* (B. Seýtäkow). **2.** Araba ýasaýan ussa, araba ýasamak bilen meşgullanýan ussa.

ARABAGLANÝŞYK [a:rava:ğlanşyk], *at. 1.* Iki we birnäçe zadyň arasynyň biri-birine baglanyşygy, baglylygy. **2.** Özara gatnaşyk.

ARABAGLANÝŞYKLY [a:rava:ğlanşykly], *syp.* **1.** Bir-biri bilen, biri beýlekisi bilen bagly, baglanyşykly. *Arabaglanyşykly waka.* **2.** Gatnaşykly, gatnaşygy bar bolan. *Arabaglanyşykly taraplar.*

ARABAKEŞ [aravakeş], *at.* Araba sürýän adam, araba sürüji.

ARABAKEŞLIK [aravakeşlik], *at.* Araba sürmek bilen meşgullyk, araba sürmek käri. *Arabakeşlik etmek.*

ARABEK [aravek], *at. kön.s., zergärç.* Aýal maşgalalaryň burunlarynyň ýelpezegini deşip dakynýan halka görnüşli gyzyň, kümüş şaýy.

ARABERMEK [a:ra:vermek], *işl.* Arap başlamak.

ARABOZAR [a:rabozar], *syp.* Adamlaryň arasyndaky oňaly gatnaşygy, baryş-gelşi, dostlugy bozujy.

ARABOZARLYK [a:rabozarlyk], *at.* Arabozaryň häsiýeti, adamlaryň arasyndaky gatnaşygy, dostlugy bozujylyk. *Arabozarlyk etme.*

ARABY [aravy], *syp.* Arap tohumyndan bolan. *Araby goýun. Ol garry arabyny zer-zerewşan jul bilen eýer salyp mündi* ("Görogly").

ARAÇÄK [a:raçä:k], *at.* Iki döwletiň arasyndaky çäk, serhet. *Döwlet araçägi. Araçäkden geçmek.* **2.** Iki zadyň sepgidi. *Durun iki paslyň araçäginde* (M. Seýidow). **3.** *göç.m.* Bir zadyň hetdi, soňy, çägi.

ARAÇÄKÇI [a:raçä:kçi], *at.* Serhet goşunlarynyň esgeri, serhetçi.

ARAÇÄKDEŞ [a:raçä:kdeş], *syp.* Biri-biri bilen serhetdeş, goňşy. *Araçäkdeş döwletler.*

ARAÇY [a:raçy], *at. 1.* Ýakalaşýanlary, uruşýanlary aralaýjy, aralaýan adam; iki tarapy ylalaşdyryjy, barlyşdyrýan bitarap adam, maslahat beriji, geňeşdar, töwellaçy. *Araça taýak deger* (Nakyl). **2.** Taraplar arasynda gepleşikler geçirilende arada durup gatnaşýan şahs ýa-da gurama.

ARAÇYLYK [a:raçylyk], *at.* Araçy bolmaklyk, iki tarapy ylalaşdyryjylyk. *Araçylyk etmek.*

ARADA [a:rada], *hal.* Birnäçe wagt mundan ozal, esli wagt mundan ön, öňräk, baýak; ýaňy-ýakynda. *Arada aýlandym Tejen ýerlerne, Ýaşlyk ýyllarymyň geçen ýerlerne* (K. Gurbannepesow).

ARAGATNAŞYK [a:ragatnaşyk], *at. 1.* Biri-biriň arasynda bolýan gatnaşyk, arabaglanyşyk, baryş-geliş. **2.** Gatnaw, habarlaşyk. *Howa aragatnaşygy. Hat aragatnaşygy.*

ARAGATNAŞYKÇY [a:ragatnaşykçy], *at.* Aragatnaşyk işgäri.

ARAGATNAŞYKLY [a:ragatnaşykly], *syp. 1.* Biri-biri bilen gatnaşykda bolan, gatnaşykly. **2.** Biri-biri bilen habarly, gatnawly, habarlaşykly.

ARAGERBI [a:ragervi], *at. zergärç.* Aýallaryň saçlyk, saçýüzi ýa-da saçmonjuk goşup, örüp, arka atýan saçlarynyň öňe düşüp durmazlygy üçin iki örtümi birikdirýän, ýüzi gyzyly, hakyk, pöwrize ýaly gaşly "üzülmez" nagşy bilen bezelen gulply gyranlaryň ýa-da asyk üçburç, dörtburç, goçbuýnuz görnüşli owunjak kümüş şaýlaryň düzümi.

ARAK, *at.* Humarlandyryjy, serhoş ediji alkogolly içgi.

ARAKÇY, *at. ser.* **Arakhor.** *Sizler hem bir bölek beňni, arakçy, Paç bermenem gelse, ýüz mün garakçy* ("Gül – Bilbil").

ARAKÇYN, *at. kön.s.* Tahýa. *Barynyň boýdaşy ala arakçyn* ("Gül – Senuber").

ARAKESME [a:rakesme], *at.* İşde, okuwda we ş.m. bellenen wagtynda bolýan dynç alyş, dynç alynýan wagt. *Maňa bu täze mülkdarlaryň birnäçesi*

bilen arakesme mahaly gürleşmek miýesser etdi ("Türkmenistan").

ARAKHOR [arakho:r], *at.* Arak içmegi söýýän, aragy köp içýän adam, arakkeş.

ARAKHORLYK [arakho:rluk], *at.* Serhoş ediji içgileri çendenäşä köp içmeklik, arakkeşlik.

ARAKKEŞ, *at, ser. Arakhor.* Ýogsa, men gününi sydyrman arak içip ýören arakkeşem, gözi zatdan doýmaz-dolmaz açgözem däldim ("Watan").

ARAKKEŞLIK, *at, ser. Arakhorlyk.*

ARAKSABYN [araksɑ:vyn], *at.* El-ýüz ýuwulýan sabyn. *Hoşgeldi araksabyn gutusyny göterip daş çykdy* (A. Gowşudow).

ARAKY [a:raky], *syp.* Mundan esli wagt ozalky, birmäçe wagt mundan öňki, öňräkki, baýaky.

ARALABERMEK [a:rala:vermek], *işl.* Aralamaga başlamak; aralamagy dowam etdirmek.

ARALAMA [a:ralama], *iş ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALAMAK [a:ralamak], *işl.* 1. Biri-biri bilen urşup duran adamlary ýa-da haýwanlary aýrýşdyrmak. 2. *gepl.d.* Birini goýup, beýlekisini almak; alalamak. 3. Bir topar zadyň arasyndan aýlanyp, öwürlip geçmek; agtarmak, gözlemek. *Magtymguly ilden-ile aralar, Hijran tygy bilen bagryn paralar* (Magtymguly).

ARALAMAKLYK [a:ralamaklyk], *iş ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALAMAZLYK [a:ralamazlyk], *iş ady.* Aralap durmazlyk.

ARALANMAK [a:ralanmak], *işl.* 1. Uruşýan, ýakalaşýan adamlaryň, garpyşýan haýwanlaryň aýrýşdyrylmagy. 2. Biri goýlup, beýlekisi alynmak; alalanmak. 3. Bir topar zadyň arasyndan aýlanyp, öwürlip geçilmek.

ARALAŞDYRMAK [a:ralaşdyrmak] **I**, *işl.* Dawalaşýanlary, ýakalaşýanlary biri-birinden aýrýşdyrmak.

ARALAŞDYRMAK [a:ralaşdyrmak] **II**, *işl.* Ýakynlaşdyrmak, bir ýere golaýlaşdyrmak, bir ýeriň ýakynyna eltmek. *Sürini oba aralaşdyrmak.*

ARALAŞMAK [a:ralaşmak], **I**, *işl.* Aralamaga kömek etmek.

ARALAŞMAK [a:ralaşmak] **II**, *işl.* 1. Bir zadyň, ýeriň golaýyna barmak, ýakynlamak, golaýlaşmak, baryp ýetmek. *Garaňky gatlyşmazýndan öň oba aralaşmak gerekdi* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Geçmek, girmek, düşmek, başlanmak. *Olar gün öýleden agyp, çala salkynlyk aralaşandan soň, giň bir aýtymda pökgi oýnaýardylar.* (B. Kerbaýew). 3. *göç.m.* Düýpli, jikme-jik öwrenmek. *Häzir türkmeniň taryhyna çuňňur aralaşmaga ýol açyldy.*

ARALATDYRMAK [a:ralatdyrmak], *işl.* 1. *ser.* **Aralatmak.** 2. Başga birine aralamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

ARALATMAK [a:ralatmak], *işl.* Aralamak işini başga birine etdirmek.

ARALAYÝŞ [a:ralaýyş], *iş ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALMAK [a:r almak], *işl.* 1. Köp zadyň içinden belli-bellisi saýlanmak, seljerilmek. 2. Bir iş amala aşyrylanda, amaty, oňaýy gözlenmek, aňtalmak.

ARALYK [a:ralyk], *at.* 1. Iki zadyň ortalygy, ikara. *Onuň telpeginiň etegi bilen maňlaýynyň aralygy örän gysby görünýärdi* (N. Pomma). 2. Giňişlikde iki nokadyň arasyndaky uzaklyk, aradaşlyk. *Täze garaýollar uzak aralygy gysga wagtda geçmäge mümkinçilik berýär.* 3. Wagt bölekleriniň arasyndaky möhlet, wagt üleşüniň ortasyndaky uzaklyk. *Sagat dört bilen başyň aralygy.*

ARAM [a:ram] **I**, *syp.* Aralyk, ne güýçli, ne pes, orta gürp, ortaça. *Aram sowuk.*

ARAM [a:ram] **II**, *at.* Ynjalyk, karar, rahatlyk. *Ýüregiň aram tapmak.*

ARAMA [a:rama], *iş ady.* Aramak ýagdaýy.

ARAMAK [a:ramak], *işl.* 1. Köp zadyň içinden belli-bellisini saýlamak, seljermek. *Pökzen aga: – Tudy entek arap kesiş – diýip tabşyrdy* (A. Gowşudow). 2. Bir maksady, işi amala aşyrmak üçin amatyny aňtamak, gözlemek, pursat agtarmak. *Buz üstünde tozan arama* (Halk ertekisinden). *Öz nejatymy garaýyn, il bähbidini arayyn* ("Görogly").

ARAMAKLYK [a:ramaklyk], *iş ady.* Aramak ýagdaýy.

ARAM-ARAM [a:ram-a:ram], *hal.* Mahal-mahal, wagt-wagt, käte-käte, käwagt. *Aram-aram şemal öwürýärdi.*

ARAMAZLYK [a:ramazlyk], *iş ady.* Arap durmazlyk.

ARAM-KARAR [a:ram-kara:r], *ser. Aram II.* *Meniň aram-kararym yok.*

ARAM-TAKAT [a:ram-ta:kat], *at.* Dyngy, dynclyk; kanagat. *Aram-takat tapmak.*

ARAN, *at.* Gapana dakmak, guýa gaçan bedräni, gowany almak üçin ýüpüň ujuna daňylýan üç-dört dişli kiçijik labyr şekilli ilgençek. *Gapanyň arany bir gandymyň düýbüne jaýdar ilişipdir* (A. Gowşudow).

ARAŇKYRLAMAK [a:raňkyrlamak], *işl.* Armaga ýakynlamak.

ARAP, *at.* 1. *ser.* **Araplar.** 2. Oglana dakylýan at.

ARAPÇA, *hal.* Arap dilinde.

ARAPLAR, *at.* Günorta-Günbatar Aziýadaky we Demirgazyk Afrikadaky ýurtlarda ýaşayan halklaryň iň bir uly topary we şol halkdan bolan adamlar.

AR-AR: ar-ar etmek biriniň üstüne arlap gygyrmak. *Üstüme ar-ar edip durarça kim bolupsyň!?*

ARASSA, *syp.* 1. Tämir, päkize, hapa, kir ýokmadyk. 2. Dury, açyk. *Howa arassady.* 3. Sap,

goşantsyz, garnuwsyz. *Arassa ýag.* **4.** Çalgırt däl, sap. *Ol biziň dilimizde arassa gepleýär.* **5.** göç.m. Ahlak taýdan päk, akýürekli; eli egri däl, il zadyna el garmaýan. *Arassa adam.*

ARASSAÇYLYK, *at.* Tämizlik, päkizelik, arassalyk.

ARASSALABERMEK [arassala:vermek], *işl.* Arassalap ugramak.

ARASSALAMA, *iş ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALAMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň kirini, hapasyny aýyrmak, arassa etmek. *Öýüň içini arassalamak.* **2.** Daşky gabygyny aýyrmak, daşyny soýmak, gerekmez ýerini artmak. **3.** Durlamak, saplamak, süzmek. *Süýdi çöp-çalamdan arassalamak.* **4.** göç.m. Haýsydyr bir ýeri, guramany, edarany we ş.m. döwletiň ýöredýän syýasatyna garşy adamlardan saplamak.

ARASSALAMAKLYK, *iş ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALAMAZLYK, *iş ady.* Arassa etmezlik, arassalamak üçin hapasyny aýyrmazlyk.

ARASSALANMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň kiri, hapasy aýrylmak, arassa edilmek **2.** Gabygy aýrylmak, daşy soýulmak. **3.** Durlanmak, saplanmak, süzülmek. **4.** Özüň üçin arassalamak. **5.** Öz bedeniňi, egin-eşigiňi ýuwup-ardyp arassalamak.

ARASSALAŞMAK, *işl.* **1.** Arassalamaga kömek etmek. **2.** Birnäçe bolup bile arassalamak. *Adamlar gazan ataryljak ýeri arassalaşyp ýördüler.*

ARASSALATDYRMAK, *işl., ser.* **Arassalatmak.**

ARASSALATMAK, *işl.* Arassalamak işini başga birine etdirmek; arassalamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Sogan arassalatmak. Daşaryny maňa arassaladaýsana.*

ARASSALAYJY, *at.* Bir zady arassalamak bilen meşgullanýan, arassa ediji, tämizleýji. *...Suw arassalaýjy desgalar her bir obadyr säherde gurlup, halka hyzmat eder* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ARASSALAYYŞ, *iş ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALYK, *at.* **1.** *ser.* **Arassaçylyk.** *Arassalyk saglygyň girewidir* (Şygar). **2.** Ahlak taýdan päklik. **3.** Öz hakyna kaýylyk, dogruçylyk. *Il emlägi bilen iş salyşýana arassalyk zerurdyr.*

ARASSASYRABERMEK [arassasyra:vermek], *işl.* Arassasyrap başlamak.

ARASSASYRAMA, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARASSASYRAMAK, *işl.* Arassa bolan bolmak, özüňi arassa görkezjek bolmak.

ARASSASYRAMAKLYK, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARASSASYRAMAZLYK, *iş ady.* Özüňi arassa görkezjek bolup durmazlyk.

ARASSASYRAYYŞ, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARAŞMAK [a:raşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde aramak, gözlemek. *Dil birikdiren ýaly, baryňyz buz üstünde tozan araşyp dursuňyz?*

ARATMAK [a:ratmak], *işl.* Aramak hereketini başga birine etdirmek. *Men oňa her bir zatda buz üstünde tozan aradyp oturasyň gelenok.*

ARAYYŞ [a:raýyş], *iş ady.* Aramak ýagdaýy.

ARBITRAŽ [arbitra:ž], *at.* Eýeçiligiň görnüşine garamazdan, ýuridik şahslaryň arasyndaky jedelli meseleleri çözüň kazyýet.

ARÇA, *at.* **1.** Serwi maşgalasyndan bolup, ýylyň ähli paslynda gök öwsüp oturan agaç. **2.** Oglana dakylýan at.

ARÇABERMEK [arça:vermek], *işl.* Arçap başlamak; arçamagy dowam etdirmek.

ARÇALMAK, *işl.* Arçamak işi amal edilmek. *Ýap arçaldy.*

ARÇAMA, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇAMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň ýoluny, ugruny arassalamak, hapa-hupasyny aýyrmak, artmak, gyrçamak. **2.** göç.m. Bir zady taýyn etmek, bir işi amala aşyrmaga mümkinçilik döretmek. *Perzentlerine dogry ýol arçamak ata-enäniň borjudy.* **3.** Ähem-ähem edip ardynjyramak. *Bokurdagyňy arçamak.*

ARÇAMAKLYK, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇAMAZLYK, *iş ady.* Arçamak işini etmezlik.

ARÇAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan arçap çykamak, yzly-yzyna arçamak, hemmesini arçamak.

ARÇAŞMAK, *işl.* **1.** Arçamaga kömekleşmek. *Men goňşymyň ýabyňy arçaşdym.* **2.** Bilelikde arçamak. *Olar uly ýaby arçaşyp ýördi.*

ARÇATDYRMAK, *işl., ser.* **Arçatmak.**

ARÇATMAK, *işl.* Arçamak işini başga birine etdirmek; arçamaga mejbur etmek; arçamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Mirap ýene ýaby arçatdy.*

ARÇAÝYŞ, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇYN I, *at.* **1.** Obalylaryň wekilleri tarapyndan saýlanýan oba häkimi. *Oba arçyny. Arçyn saýlamak.* **2.** Daýhan birleşiginiň hem-de obanyň yerli häkimi.

ARÇYN II, *at.* **1.** 0,71 metre deň bolan gadymy uzynlyk ölçegi. **2.** Şol ölçegdäki ölçeg guraly. *Demirden edilen arçyn.*

ARÇYNLAMAK, *işl.* Arçyn bilen ölçemek. *Matany arçynlap ölçemek.*

ARÇYNLAŞMAK, *işl.* Bir mesele bilen ýa-da dawa açmak maksady bilen arçynyň ýanyna barmak, arçynyň kömegi bilen açylyşmak.

ARÇYNLYK, *at.* 1. Arçynyň wezipesi. 2. Arçyna degişli bolan häkimligiň çägi.

ARDANA [a:rdana], *syp.* 1. Köseksiz, gölesiz sagdyrýan (düýe, sygyr hakynda). 2. Tagamy üýtgäp ugran (süýt hakynda). *Sygryň süýdi ardana bolupdyr.*

ARDURJA [ardurjo], *hal.* Nähak, nähak ýere, armanly.

ARDYLMAK, *işl.* 1. Arassa edilmek. 2. Daşynyň gabygy aýrylyp (köplenç kesilip) arassalanmak. *Palawa atyljak käşirler derrew ardylyp bolundy.*

ARDYNJYRABERMEK [ardynjyra:vermek], *işl.* Ardynjyrap ugramak; ardynjyramagy yzly-yzyna gaýtalamak.

ARDYNJYRAMA, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy. *Teblehananyň daşarsyndan Sary aganyň ardynjyramasy eşidildi* (O. Ödäýew).

ARDYNJYRAMAK, *işl.* Çalarak ardynmak, bogazyňy arçamak, duýdurýş üçin üsgürinjiremek.

ARDYNJYRAMAKLYK, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy.

ARDYNJYRAMAZLYK, *iş ady.* Ardynjyrap durmazlyk.

ARDYNJYRAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde ardynjyramak.

ARDYNJYRATMAK, *işl.* Ardynjyramaga ýol bermek, mümkinçilik bermek.

ARDYNJYRAÝYŞ, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy.

ARDYNMAK I, *işl., ser.* Ardynjyramak. *Ol ardynyp, gapyny açdy.*

ARDYNMAK II, *işl.* Özüň üçin artmak. *Ol işjek hyýaryny ardyndy.*

ARDYNMAKLYK [ardynmaklyk], *iş ady, ser.* Ardynjyramaklyk.

ARDYNMAZLYK [ardynmazlyk], *iş ady., ser.* Ardynjyramazlyk.

ARDYRMAK [a:rdyrmak], *işl.* Armak, ýadamak katdyna ýetirmek. *Ýoluň uzaklygy kerweni ardyrdy.*

ARDYŞ, *iş ady.* Artmak ýagdaýy.

ARFA [a:rfa], *at.* Ýaý şekilli, kirisli gadymy saz guraly.

ARGAÇ [arğaç], *at.* Mata, dokma dokalanda erşiň içinden geçirilýän ýüp, ýüplük. *Çep eli bilen dokmany basyp, argajyny geçirdi* (B. Kerbabaýew).

ARGAÇLYK [arğaşlyk], *syp.* Argaç etmek üçin taýynlanan, argaja ýararly (ýüp, ýüplük hakynda). *Argaçlyk ýüpi näýçe sarady.*

ARGALY [arğaly], *at.* haýwanat d. Ýabany goýun. *Argaly, gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

ARGAMAK I [arğamak], *at.* haýwanat d. Tohum *at. Toý tutalyň, görenlere göz edip, Argamakny meýdan üzre uzadyp* (Mollanepes).

ARGAMAK II [arğamak], *işl., gepl.d.* Könelmek. *Argyşçuwal argapdyr, ýüzüne suwlar dargapdyr* (Halk döredijiliginden).

ARGENTINALY [arğenti:naly], *ser.* Argentinalylyar.

ARGENTINALYLYAR [arğenti:nalylyar], *at.* Argentinanyň ilaty, ýaşajylary.

ARGUWAN [arğuwa:n], *at, ösüml.d.* Owadan, açyk gyzyll gülli agaç. *Anyň arguwanly serhowzy bar erdi* (Şabende). *Täze arguwanlar, gyrgyzy güller* ("Gül-Senuber"). *Uzyn, uzyn arguwan, Dogan, boýuňa gurban* (Halk döredijiliginden).

ARGYN [a:rğyn], *syp.* Köp zähmet çekip aran, halys bolan, ýadaw, surnugan, ysgynsyz.

ARGYNÇYLYK [a:rğynçylyk], *at, ser.* Argynlyk.

ARGYNLYK [a:rğynlyk], *at.* Zähmet, akyl zähmeti we ş.m. netijesinde döreýän ýadawlyk, wagtlaýyn ýadaw halda bolmaklyk. *Birneme myz gandym, argynlygym aýrylan ýaly bolaýdy.*

ARGYŞ [arğyş], *at.* Öňki wagtlarda uzak ýollara gidilip, haryt alyş-çalşyna esaslanyp edilýän azyk, däne söwdasy. *Gyş azygyny edineýin diýip, bir-iki ganar ýüň, bir-iki ganar kömür bilen Arkaja argyşa girdim* (N. Saryhanow).

ARGYŞÇUWAL [arğyşşuwol], *at.* Iki gapdaly köşeli, uzyn bagly, içine galla guýmak üçin niýetlenen çuwal. *Argyşçuwal argapdyr* (Halk döredijiliginden).

ARGYŞÇY [arğyşşy], *at.* Argyşa gidýän adam, argyşa gidip, azyk we ş.m. söwdasyny edýän adam. *Şol kerwen düýe kerweni argyşçy kerweni bolman, kömek kerweni, toý kerwenidi* (B. Kerbabaýew).

ARGYŞLAMA [arğyşlama], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARGYŞLAMAK [arğyşlamak], *işl.* Argyş etmek; argyşa gidip, däne getirmek.

ARGYŞLAMAKLYK [arğyşlamaklyk], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARGYŞLAYYŞ [arğyşlaýyş], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARHEOLOG [arhiýo:lok], *at.* Arheologiya boýunça hünärmen, arheologiyadan hünärmen.

ARHEOLOGIK [arhiýolo:ğik], *syp.* Arheologiya degişli, arheologiya bilen baglanyşykly. *Arheologik tapyndy. Arheologik gazuw-agtaryş işleri. Arheologik ýadygärlik.*

ARHEOLOGIYA [arhiýalo:ğiýa], *at.* Saklanyp galan gadymy ýadygärliklere, medeni ojaklara esaslanyp, irki halklaryň durmuşyny, ýaşayşlaryny adamzat jemgyýetiniň taryhy geçmişi gazuw-agtaryş işleriniň netijesinde öwrenýän ylym.

ARHIPELAG [arhipela:k], *at, geogr.* Biri-birine golaý ýerleşýän we adatça bir bitewi zat hökmünde

garalýan köp sanly adalaryň jemi ýa-da olaryň topary, adalyk ýer.

ARHIW [arhi:w], *at.* 1. Geçmişin ýazuw we çyzgy ýadygärliklerini saklamak, olary belli bir ulgama salmak we ýazgy geçirmek bilen meşgullanýan edara. *Döwlet arhiwi.* 2. Edaranyň köne resminamalar, gutarylan işler saklanýan bölümi. 3. Bir edaranyň ýa-da adamyň hatlarynyň, golýazmalarynyň, suratlarynyň ýygýndysy. *Ýazyjynyň arhiwi.*

ARHITEKTOR [arhite:ktor], *at.* Arhitektura ugrundan hünärmen, binagär. *Şäheriň baş arhitektory.*

ARHITEKTURA [arhitektu:ra], *at.* Gurluşyk sungaty, jaýlaryň, her hili desgalaryň taslamasyny çyzmak we gurmak sungaty, binagärlik.

ARHIWÇI [arhi:vçi], *at.* Arhiw işleri boýunça hünärmen.

ARHIWŞYNAS [arhi:vşyna:s], *at, ser.* Arhiwçi.

ARIFMETIKA [arifme:tika], *at.* 1. Matematikanyň sanlaryň ýönekeýje, sada häsiýetleri bilen, ilkinji nobatda bitin we drob sanlary, şeýle-de dört amaly – goşmagy, aýyrmagy, köpeltmegi hem-de bölmegi öwrenýän bölümi. 2. Okuw dersi, sapagy.

ARJAŇ [a:rjaň], *syp.* Arly-namysly, ary-namysy bilýän. *Arjaň adam.*

ARJAŇLYK [a:rjaňlyk], *at.* Ar-namyslylyk, ar-namysy bilijilik.

ARJAŇRAK [a:rjaňyra:k], *syp.* Belli derejede arjaň bolan.

ARKA I, *at.* 1. Göwräniň iki eginden guşaklyga çenli bolan syrtky bölegi, ýagyrmny. 2. Bir zadyň ýüzüniň ters tarapy, ýeňsesi, yzy. *Arka tarap.* 3. *göç.m.* Goldaw, hemaýat, goltgy beriji. *Dagdan arkasy bolanyň, daşdan ýüregi bolar* (Nakyl). 4. Bir adam arkasyna alarlyk ýük. *Bir arka ot. Bir arka odun.* 5. Bir zadyň ýüzi däl-de, beýleki tarapy. *Pyçagyň arkasy.*

◊ **Arka atmak** 1) belli bir ýaşy ýaşamak, başdan geçirmek. 2) bir zatdan dynmak. *Okuwyň üç ýylyny arka atdym.* 3) owarram etmek, näme bolsa, şol bolsun etmek. **Arka dag** daýanç, arkadaýanç. **Arka durmak (çykmak)** hossar bolup öňe çykmak, goldaw beriji bolmak. **Arkasy barlyk** ýeke dällik, goldawy barlyk, hossarlylyk. **Arkasyňa ýel çalmak** birneme asudalyk aralaşmak, aladadan dynmak. **Arkasyny almak** zerurlyk bolan ýagdaýynda biriniň tarapynda durup, her ugurdan goldamak. **Arkasyny tutmak (çalmak)** *ser.* **Arkasyny almak.** **Arkasy ýere degmedik** hiç-haçan göreşde ýeňilmedik, ýykylmadyk (pälwan). **Arka tutunmak** kimdir birine daýanmak, biriniň goldawyna, hemaýatyna bil baglamak.

ARKA II, *at.* Nesil aýlanyşygynda her bir nesil, pyşt. *Agyr tebigy şertlerde ýaşan türkmeniň asyrlary köpri edinip, nesilden nesle, arkadan arka dowam eden*

göreşleriniň in ulusy ýaşayşyň gözbaşy suw ugrundaky göreşidir ("Nesil").

◊ **Arka aýlanmak** nesilden-nesle geçmek; köp wagt geçmek. *Ondan bári ençeme arka aýlanypdy.*

ARKABA-ARKA [arkava-arka], *hal.* Nesilden-nesle, nesilme-nesil, bir arkadan ikinji arka, arkama-arka.

ARKADAG [arkada:g], *at.* Arka dagy, her bir ýagdaýda goldaw berip durýan ýakyn hossar, arkadaýanç, daýanç.

ARKADAŞ, *at.* Dogan-garyndaş.

ARKADAYANÇ, *at.* Esasy daýanylýan adam, goldaw, hemaýat beriji.

ARKALABERMEK [arkala:vermek], *işl.* Aty arkalap başlamak.

ARKALAMA I, *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALAMA II, *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALAMAK I, *işl.* Arka götermek, arka almak, arka bilen çekmek. *Ol oduny berk çykap, arkalap çekýärdi.*

ARKALAMAK II, *işl.* Ata eýer, eşege gaňna salmak üçin üstüne jul, keçe atmak. *Gün batansoň, ýorganyň ot-iýmini berip, päkize bejerip, arkalap goýgun diýdi* ("Nejep oglan").

ARKALAMAKLYK, *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALANMAK I, *işl.* Biriniň hemaýatyna, goldawyna daýanmak, birine bil baglamak. *Ýigit agalaryna arkalanyň, hemişe batyrgaý hereket ederdi.*

ARKALANMAK II, *işl.* Arkasyna jul, keçe atylmak (at, eşek hakynda). *Eýerleri aýrylan atlar arkalanyňdy.*

ARKALANMAKLYK, *iş ady.* Arkalanmak ýagdaýy. *Ol kime arkalanyňarka?*

ARKALANMAZLYK, *iş ady.* Biriniň goldawyna daýanmazlyk.

ARKALAŞMA, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALAŞMAK I, *işl.* Biri-biriňe goldaw bermek. *Ýoldaşyň bilen arkalaşyp işlemek.*

ARKALAŞMAK II, *işl.* Aty arkalamaga kömekleşmek.

ARKALAŞMAKLYK, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALAŞMAZLYK, *iş ady.* Arkalaşyk etmezlik.

ARKALAŞYBERMEK [arkalaşyvermek], *işl.* Arkalaşmaga başlamak; arkalaşmagy dowam etdirmek.

ARKALAŞYK, *at.* 1. Biri-biriňe özara edilýän garaşyk, goldaw, hemaýat. 2. Birleşik, bileleşik.

ARKALAŞYKLY, *syp.* Biri-biriň bilen ylalaşykly, biri-biriňe garaşykly, özara hemaýatly, biri-birini goldaýan. *Arkalaşykly adamlar. Arkalaşykly bolmak.*

ARKALAŞYŞ, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALY, *syp.* 1. Giň sagryly, arkasy uly (mal hakynda). 2. Üsti rahat, üsti ýumşak (ulag hakynda). 3. "Kömegi bilen, üsti bilen" diýen manylarda gelýän kömekçi söz. 4. *göç.m.* Goldaw berýäni, arka durýany bar bolan, hossarly. *Arkaly köpek gurt alar* (Nakyl). *Arkaly goç ýigit tutsa her işi, Dagy talhan edip, suw eder daşy* (Seýdi). 5. *göç.m.* Geçirimli, giň göwrümlü, parsatly, dar däl. *Ol arkaly adam.*

ARKALYK, *at.* Arabanyň ulaga tirkelýän ýerindäki gaýyş, zynjyr ýaly berk zatlardan edilen bag.

ARKALYLYK, *at.* 1. Arkaň barlyk, arkaly bolmaklyk (adamyň asly, nesli bilen bagly ýagdaýlarda). 2. Her bir iş salyşýan adamsy bilen oňşuk etmäge çalyşýan, gerekli ýagdaýlarda günäsinä geçirip bilýän adam bolmaklyk.

ARKALYRAK [arkalyra:k], *syp.* Başgalardan, öňküsinden az-kem arkaly, geçirimliräk.

ARKAMA-ARKA, *hal, ser.* Arkaba-arka.

ARKAN, *at.* Süýümden işilen ýogyn ýüp, urgan, kement. *Bermese boýnuna gyl arkan salar* (Magtymguly).

ARKAN [arka:n], *hal.* 1. Arka tarapyna, arkasyňa, arkanlygyna. *Ol arkan düşüp ýatyrdy.* 2. Tersin, arka tarapa, yzyna. *Oturgyjyň söýgedi arkan ýazylyp gitti.*

◊ **Arkan gaýyşmak** öz eňeğine tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolmak, kesirlik etmek.

ARKAN-ARKAN [arka:n-arka:n], *hal.* Gaýta-gaýta arkanlygyna, arka tarapa, yza (edilýän hereket hakynda). *Şol barmana-da ýüzüne ýalyn çabyrap barýan dek elini daldalap, arkan-arkan çekilýär* (R. Gelenow).

◊ **Arkan-arkan gaýyşmak** gaýta-gaýta arkan gaýyşmak; öz eňeğine tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolmak, bir zat diýseň, garşyňa gitmek.

ARKANJAKLAMA [arka:njaklama], *iş ady.* Arkanjaklamak ýagdaýy.

ARKANJAKLAMAK [arka:njaklamak], *işl.* Arkan çekilmek, yza tesmek, götinjeklemek, arkanlamak.

ARKANJAKLAŞMAK [arka:njaklaşmak], *işl.* Bilelikde arkanjaklamak.

ARKANJAKLATMAK [arka:njaklatmak], *işl.* Arkanjaklamak derejesine ýetirmek.

ARKANJAKLAÝYŞ [arka:njaklaýyş], *iş ady.* Arkanjaklamak ýagdaýy.

ARKANLAMA, *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMA [arka:nlama], *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMAK, *işl.* Arkan, ýüp bilen tutmak, arkan salmak, arkan, ýüp bilen baglamak. *Gulany arkanlap tudular.*

ARKANLAMAK [arka:nlamak], *işl., ser.* Arkanjaklamak.

ARKANLAMAZLYK, *iş ady.* Arkan, ýüp urmazlyk, arkan salmazlyk.

ARKANLAMAZLYK [arka:nlamazlyk], *iş ady.* Arkan çekilmezlik, tesmezlik.

ARKANLATMAK, *işl.* Arkanlama işini başga birine etdirmek.

ARKANLAYÝŞ, *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLYGYNA [arka:nlygna], *hal.* Arka tarapa, yza, arkan. *Öz-özlerinden dowul tapyp, arkanlygyna serpdiler* ("Görogly").

ARKAN-ÝÜZIN [arka:n-ýüzüýn], *hal.* Öňin-yzyn, arkanlygyna we ýüzinligine; eglip hem gaýşarylyp.

◊ **Arkan-ýüzin dönmek** 1) ýaýnap gezmek. 2) bolmajysy bolup ýörmek. **Arkan-ýüzin gaýdyp gülüşmek** hezil edip gülüşmek.

ARKASYNDAN [arkasyndan], *hal.* 1. Biriniň kömegi bilen, biriniň üsti bilen, goldawy arkaly. *Gurt arkasyndan guş doýmuş* (Nakyl). 2. Özüne duýdurman, gizlin, özünden bihabar. *Onuň özünem habardar etmeli ekeniňiz, arkasyndan bir iş edip bolmaz ahyry.*

ARKASYZ, *syp.* 1. Sagrysy giň bolmadyk; üsti rahat bolmadyk. *Arkasyz ýaby.* 2. *göç.m.* Arkasy bolmadyk, goldaw berýäni ýok, hemaýatçysyz, hossarsyz.

ARKASYZLYK, *at.* 1. Sagrysy ýokluk, üsti rahat dällik. 2. *göç.m.* Arkaň ýokluk, goldawsyzlyk, hemaýatçysyzlyk, hossarsyzlyk, tarapyňy tutýan bolmazlyk. *Indi arkasyzlykdan zeyrenme.*

ARKAÝYN, *syp.* 1. Rahat, asuda, ünjüsiz, howatysyz, ynjalýkly. *Men ony arkaýyn etdim* (N. Saryhanow). 2. Kynçylyksyz, gyssag görmän, kynçylyk çekmän. *Şeýle-de bolsa, olar galmagalsyz örän arkaýyn gürlýärler* (N. Pomma).

ARKAÝYNÇYLYK, *at, ser.* Arkaýynlyk. *Men ol hakda arkaýynçylykda gürrüň bererin.*

◊ **Arkaýynçylyga (salmak) salmazlyk** arkaýynlyk (etmek) etmezlik, arkaýyn (bolmak) bolmazlyk.

ARKAÝYNLABERMEK [arkaýynla:vermek], *işl.* Arkaýyn bolup başlamak.

ARKAÝYNLAMA, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKAÝYNLAMAK, *işl.* Arkaýyn bolmak.

ARKAÝYNLAMAKLYK, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKAÝYNLAMAZLYK, *iş ady., ser.* Arkaýynlanmazlyk.

ARKAÝYNLANMAK, *işl.* 1. Arkaýyn bolmak, ynjalmak. *Ol gyzynyň gelendigini eşidip, gaty arkaýynlandy.* 2. Birine bil baglamak, ynanmak. *Dost, saňa arkaýynlanyp gelendirin.*

ARKAÝYNLANMAZLYK, *iş ady.* Arkaýyn bolmazlyk.

ARKAÝYNLANYBERMEK

[arkaýynlanyvermek], *işl.* Arkaýynlanyp başlamak.

ARKAÝYNLAŞMAK, *işl.* Kem-kemden arkaýynlanmak, arkaýyn bolmak. *Ol indi birneme arkaýynlaşdy.*

ARKAÝYNLYK, *at.* Alada-ünjüsizlik, rahatlyk, asudalyk, dynçlyk, ynjalyklylyk. *Malyňy gaty gyssamada, arkaýynlyk bilen sür!* ("Görogly").

ARKAÝYNSYRAMAK, *işl.* Arkaýyn bolmak, özüni arkaýyn görkezjek bolmak.

ARKAÝYNLAYYŞ, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKYNDYK [arkynnyk], *at.* Kir sabyny ýa-da araksabyn ulanylandan soň galýan ýuka bölek, galyndy.

ARLABERMEK [arla:vermek], *işl.* Arlap ugramak; arlamagyny dowam etmek.

ARLAMA, *iş ady.* Arlamak ýagdaýy.

ARLAMAK, *işl.* 1. Arryldyly seslenmek, iniňi düýrükdiriji ses çykarmak. *Ýolbars aýylganç arlady.* 2. *göç.m.* Tarlamak, tar-tar etmek (traktor hakda). 3. *göç.m.* Batyrsyrap güplemek, ýerliksiz çişmek, haýbatly öwürmek. *Namart aş üstünde arlar* (Nakyl).

ARLAMAKLYK, *işl.* Arlamak ýagdaýy.

ARLAMAZLYK, *iş ady.* Arryldyly ses çykarmazlyk.

ARLAŞMAK, *işl.* Birnäçe ýolbars we ş.m. bolup arlamak. *Gözenegiň aňyrsyndaky ýolbarslar arlaşyp başlady.*

ARLATMAK, *işl.* Arlamaga mümkinçilik döretmek, arlamaga mejbur etmek.

ARLAÝYŞ, *iş ady.* Arlamak ýagdaýy.

ARLY, *syp.* Ýyl, tomus, gýş ýaly wagt aňladýan sözleriň önünden gelip, "bütün, boýy, başyndan aýagyna" diýen manylary aňladýan söz. *Arly ýyl der döküp kemala getirilen bol hasylly meýdanlarda siziň bilen duşuşan daýhanlarymyzyň güýjüne güýç goşuldy* ("Türkmenistan").

ARLY [a:rlý], *syp.* Öji, ary galan, öçli. *Namysly, gaýratly, arly goç ýigit, Söweş günü gurban eder başyny* (Magtymguly).

ARLYK, *at.* Bábek gundalanda arassaçylyk üçin içinden goýulýan bölek mata.

ARMA [a:rma], 1. *iş ady.* Armak ýagdaýy. 2. *ser.* Armaweri.

◇ **Armasyny ýetirmek** *iş* üstündäki adama "Armaweri!" diýip, ruhy taýdan hemaýat bermek, halyny soramak. *Indi birnäçe ýylyň içidir, orak möwsümünde gallaçylaryň armasyny ýetirip gaýtmak meniň üçin adaty endige öwrülipdir* ("Watan").

ARMAÇY [a:rmaçy], *at.* Işläp duran adama „Arma!“, diýip ýüzlenýän adam.

ARMAK [a:rmak], *işl.* Köp işläp ýadamak, işläp ysgyndan düşmek, halys bolmak; ýorulmak. *Aryp ýadan bolsaň, men seni süýrege alaýyn* ("Görogly"). *Aryp gelen myhmandyr, alty aýda-da gitmez* (Halk ertekisinden).

ARMAKLYK [a:rmaklyk], *iş ady.* Armak ýagdaýy.

ARMAN [arma:n] **I**, *at.* 1. Ýetilmedik maksat, durmuşa geçmedik arzuw. *Onuň bile durmuş gurup bilse, başga armany yokdy.* 2. Puşman, bir zat üçin edilýän ökünç, ahmyr. *Meň bilen sürseň döwrän, Janynda galmaz arman* (Küşdepdi). 3. Oglana dakylýan at.

ARMAN [arma:n] **II**, Şowsuzlyk hakynda ulanylyp, ökünmegi, gynanmagy aňladýan ümlük. *Arman, ata-babalarymyz bu günü görüp bilmediler.*

ARMAN [arma:n] **III**, *at.* Üçburçluga meňzeş nagys.

ARMAN-IRMÄN [a:rma:n-i:rmä:n], *hal, ser.* **Arman-ýadaman.** *Arman-irmän işläliň!*

ARMANLY [arma:nly], *syp.* Armany galan, maksady hasyl bolmadyk, niýetine ýetmedik, ahmyrly, ökünçli. *Armanly ýaşamak. Armanly bolmak.*

◇ **Armanly gitmek** maksadyňa ýetip bilmän, ahmyrly, armanly ölmek.

ARMANLYLYK [arma:nlylyk], *at.* Armanly bolmaklyk, armany galmaklyk, ahmyrlylyk, ökünçlilik, maksadyň hasyl bolmazlyk, maksadyňa ýetip bilmän galmaklyk.

ARMANLYRAK [arma:nlyra:k], *syp.* Azda-kände armanly.

ARMANSYZ [arma:nsyz], *syp.* Armany galmadyk, ahmyrsyz. *Ömrüni armansyz geçiren adam.*

ARMANSYZLYK [arma:nsyzlyk], *at.* Armany ýokluk, armansyz bolmaklyk, armanly bolmazlyk, armanly dälilik.

ARMAN-ÝADAMAN [a:rma:n-ýa:dama:n], *hal.* Ýadawlygy bilmän, irmän, arman-irmän, irginsiz, dynuwsyz. *Arman-ýadaman işlemek.*

ARMAWERI [a:rma:weri], Işläp duran adama "ýadamaweri!" diýen manyda ýüz tutulyp aýdylyan söz, arma. *Armaweriň, adamlar!*

ARMAZAK [a:rmazak], *syp.* Armagy-ýadamagy bilmeýän, ýadamazak. *Işden armazak adam.*

ARMAZAKLYK [a:rmazaklyk], *at.* Ýadamazaklyk, irmezeklik. *Bu işde armazaklyk gerek.*

ARMAZLYK [a:rmazlyk], *iş ady.* Argyn ýagdaýda bolmazlyk, ýadamazlyk.

ARMYT, *at, ösüml.d.* 1. Almapisint miweli agaç. 2. Şol agajyň miwesi. *Bişip oturan almalaryň,*

armytlaryň, adyny eşitmedik dürli ir-iýmişleriň ysy burk urýar (K. Berdiýew).

ARNA, *at.* Derýa; derýanyň özünden aýrylyp, ýene şoňa goşulýan goly.

AR-NAMYS [a:r-na:mys], *at.* Adamyň guwanylyan we sylanýan jemgyýetçilik-ahlak mertebesi, ar we namys.

AR-NAMYSLY [a:r-na:mysly], *syp.* Ara-namysa düşüňän, namysy-ary bolan, wyždanly, ygrarly. *Ar-namysly adam. Ar-namysly bolmak.*

AR-NAMYSLYLYK [a:r-na:myslylyk], *at.* Ýokary adamkärçilik mertebesi, ar-namysy barlyk. *Ar-namyslylyk her adama mahsusdyr.*

AR-NAMYSLYRAK [a:r-na:myslyra:k], *syp.* Belli derejede ar-namysly.

AR-NAMYSSYZ [a:r-na:mysyz], *syp.* Ar-namysy bilmeýän, binamys, adamkärçilik mertebesi pes, ygrarsyz. *Ýa-da bir ilden çykan, Ar-namysyz gorkakmy?! (A. Kekilow).*

AR-NAMYSSYZLYK [a:r-na:mysyzlyk], *at.* Ar-namysy ýokluk, ar-namysly dällik, binamyslyk, adamkärçilik mertebesi peslik, ygrarsyzlyk.

AR-NAMYSSYZRAK [a:r-na:mysyzra:k], *syp.* Belli derejede ar-namysyz.

ARPA, *at.* 1. Däneli, başy gylçykly ak ekin. 2. Şol ekinin dänesi. *Suwsuz ýerde gezmezek, Arpa bersem iýmezek* (Matal).

◊ **Arpa çörek** arpa unundan bişirilýän çörek (beýle çörek bugdaý çöregine garanda gataňsy bolýar). *Ak-gök geýdirme, Arpa çörek iýdirme* (Halk döredijiliginden). **Arpa ekip, bugdaý orjak bolmak** nebsewürlik edip, bolmajak ýerliksiz işi etjek bolmak, çendenaşa uly tama etmek, nebsiňi şaglatmak. **Arpa unundan arzan bolmak** her bir zadyň gitdigiçe gadyny gaçmak, gymmaty peselmek, arzanlamak.

ARPA-BUGDAÝ [arpa-vuğdoý], *at.* Arpa hem bugdaý. *Arpa-bugdaý aş bolar, altyn-kümiş daş bolar* (Nakyl). *Han küýli arpa-bugdaýlaryň ýerlerini sürmekde, ýerlere pel-çil çekmekde jan edip işledi* (A. Durdyýew).

ARPAGAN [arpağan], *at.* ösüml.d. Arpa meňzeş, başy gylçykly ýaz oty.

ARPALY, *syp.* 1. İçine arpa gapgarylan. *Arpaly çuwallar.* 2. Arpa garnuwly, arpa goşundyly, arpa düşen. *Bugdaýymyz-a arpaly eken, üwetmäkäk saýlamaly bolar.*

ARRYGRAK [arryğyra:k], *syp.* Birmeme arryk, az-kem arryk. *Arrygrak mal.*

ARRYK, *syp.* 1. Hor, etsiz-gansyz. *Arryk adam.* 2. Köp ýyllap ekileni üçin gurpdan düşen, hasyly az berýän (ýer hakynda). *Ak ekin arryk ýerde oňly hasyl bermeýär.* 3. Dok däl, maňzy dolmadyk (däne hakynda). *Bugdaýyň däneleri gaty arryk görünýär.* 4.

gepl.d. Dowar, ownuk janly, ownuk mal. 5. Oglana dakylýan at.

◊ **Arrygyňy gynamak** bir zat üçin emgenmek, özüňe agram salmak. *Biziň üçin arrygyňyzy gynamaň!* (B. Kerbabaýew).

ARRYK-DURRUK, *syp., ser.* Arryk-urruk.

ARRYKLABERMEK [arrykla:vermek], *işl.* Arryklap ugramak.

ARRYKLAÇ, *syp.* Arryga ýakyn, arrygrak, hortap, hortaň. *Arryklaç adam.*

ARRYKLAMA, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

ARRYKLAMAK, *işl.* 1. Eti-gany gaçmak, horlanmak, arryk hala düşmek, süňk bolup galmak. *Onuň mallary bu ýyl bir kesele ýoluganlygy sebäpli, juda hor düşüpdü, arryklapdy* (N. Jumaýew). 2. Gurpdan düşmek, ekini iýmitlendirmäge ýagdaýsyz bolmak (ýer hakynda). *Her ýyl pagta ekilýändigini üçin ýerler arryklaýar.* 3. göç.m. Namartlamak, ejizlemek.

ARRYKLAMAKLYK, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

ARRYKLATMAK, *işl.* Arryk hala salmak, arryk düşürmek. *Ýeri dökünsiz arrykladmak.*

ARRYKLAÝYŞ, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

ARRYKLYK, *at.* 1. Arryk ýagdaýda bolmaklyk, horluk, etsiz-gansyzlyk. *It hem arryklygyn gurda bildirmez, Elbetde, duşmana syýasat ýagşy* (Magtymguly). 2. Hasylysyzlyk; dökünsizlik (ýer hakynda).

ARRYK-URRUK, *syp.* Arryk düşen (dowar, ownuk janly hakynda).

ARRYLDAMA [arryllama], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDAMAK [arryllamak], *işl.* 1. Arlap seslenmek. 2. War-war etmek; tar-tar etmek. *Arasynda byçgylaryň arryldysy, paltalaryň gütdüldisi, gaňrylýan agaçlaryň şatyrdisy eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew).

ARRYLDAMAKLYK [arryllamaklyk], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDAŞMAK [arryllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup arryldamak.

ARRYLDATMAK [arryllatmak], *işl.* Arryldyly ses çykartmak, warryldatmak. *Motoryny arryldadyp geçip gitti.*

ARRYLDAÝYŞ [arryllaýyş], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDY [arrylly], *at.* 1. Ýolbars, gaplaň ýaly haýwanlaryň güýçli, elhenç sesiniň ady. *Haýwanat bagyndan ýolbarslaryň arryldysy eşidilýärdi.* 2. Maşyndan çykýan warryldy.

ARSLAN [aryslan], *at.* 1. Pişikler maşgalasyna degişli gytyk, sary tüýli, erkeginin boýny ösgün tüýli wagşy haýwan, ýolbars, şir, peleň. *Áy içiniň arslany, Gün içiniň göwheri* (Sanawaç). 2. Oglana dakylýan at.

ARSYZ, *syp., gepl.d.* Uly, görnükli. *Arsyz iş eden ýaly bolup geldi.*

ARSYZ [a:rsyz], *syp.* Ar-namys edip durmaýan, binamys.

ARSYZRAK [a:rszyra:k], *syp.* Belli derejede arsyz.

ARŞ [aryş], *at, ser.* **Aryş I.**

ART [a:rt], *at.* **1.** Arka, ýeňse. **2.** *syp.* Yzky, syrtyk. *Ala köpek hasanaklap, art aýaklary bilen gar sowrup, onuň önünden çykdy. 3.* Göwräniň yzky tarapy. *Düýe iki ardyny ýokary galdyranda, Mamanyň ýüzi boz-ýaz bolup: – Ýa alla! – diýip, arkan gaýyşdy* (B. Ker-babaýew).

♦ **Yzy, ardy gelmezlik** bir zadyň soňy gelmezlik. *Edilýän gep-gürüňiň yzy, ardy gelmedi-le.*

ARTAN-EGSEN [artan-eğsen], *syp.* Artyp, süýşüp galan zat (köplenç, iýilýän, gündelik durmuşda gerekli zat hakynda), galan-gaçan. *Artan-egseniň bolsa, ýetim-ýesire, garyba bermeli, sogap bolar.*

ARTA-SÜÝŞE, *syp., ser.* **Artyk-süýşük.** *Arta-süýşe döwleti, çöregi ýok halyna... Aýdyň ahyr, adamlar, Ol nähili duşmanmys?! (B. Hudaýnazarow).*

ARTA-TAŞA, *syp.* Artyk-süýşük. *Öýüň içinde arta-taşa zat bolman, bir dulunda iki bogdak un, beýlekisinde reňki solan galayy sandygyň üstünde üç-dört sany köne ýorgan münderlengidi* (B. Ker-babaýew).

ARTBAGYŞ [a:rytbağyş], *at.* Gara öýüň artky tärimleriniň sepleşýän ýeri, düýp tärim tarapy.

ARTBUJAK [a:rytbu:jok], *at.* **1.** Täret ýeri. **2.** Ýanlygyň, meşiğiň iki artky bujagy.

ARTDYRMAK [arytdyrmak] **I**, *işl.* **1.** Süýşürtingi süýşürmek, tygşytlamak. *Alty aýda önjeýli pul artdyrdyk. 2.* Galyndy galdyrmak, doly harçlanan goýmak. *Nahary artdyryp goýmaň. 3.* Köpeltmek, üstüne goşmak, sanyny ösdürmek. *Ruhy baýlyklary artdyrmak. 4.* Öňküden güýçlendirmek, ýokarlandyrmak, öňki derejesinden artyk etmek.

ARTDYRMAK [arytdyrmak] **II**, *işl.* Artmak işini başga birine etdirmek. *Gar artdyrmak. Käsir artdyrmak.*

ARTDYRYBERMEK [arytdyryvermek], *işl.* Artdyryp ugramak, artdyryp baslamak; artdyrmagy dowam etdirmek.

ARTDYRYLMAK [arytdyrylmak] **I**, *işl.* **1.** Süýşürtingi süýşürilmek. **2.** Doly harçlanan goýulmak. **3.** Üstüne goşulmak, köpeldilmek. *Daýhanlarymyz artdyrylan güýç bilen işleýärler.*

ARTDYRYLMAK [a:rytdyrylmak] **II**, *işl.* Artmak işi başga birine etdirilmek. *Mekdebiň önündäki gar artdyryldy. Palawa atylmaly sogan artdyrylyp bolundy.*

ARTEL [arte:l/arty:l], *at, taryh.* Köpçülik bolup jemgyýetilik hojalygyny ýöretmek üçin kiçiräk kärhana.

ARTERIÝA [arte:riýa], *at, lukmanç.* Ýürekden beden agzalaryna (organlara) gan akdyrýan damar. *Arteriýa gan damary.*

ARTILLERIÝA [artille:riýa], *at, harb.* **1.** Ot açýan top, minomýot we ş.m. ýaraglar. **2.** Şeýle ýaragly goşun. **3.** Ot açýan ýaraglaryň ähli görnüşleriniň gurluşy, ulanylyşy we peýdalanylyşy hakyndaky ylym.

ARTIST [arti:st / arty:s], *at.* Jemagat önünde sungat eserini ýerine ýetirmek bilen meşgullanýan adam. *Drama teatrynyň artisti. Opera artisti. Türkmenistanyň halk artisti.*

ARTKY [a:rytky], *syp.* Yzky, syrtyk. *Itiň artky aýagy.*

ARTLABERMEK [a:rytla:vermek], *işl.* Artlap başlamak.

ARTLAMA [a:rytlama], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTLAMAK [a:rytlamak], *işl., gepl.d.* Ätmek, ädimlemek. *Perizat haremhana artlap girdi ("Görogly").*

ARTLAMAKLYK [a:rytlamaklyk], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTLAŞDYRMAK [a:rytlaşdyrmak], *işl.* Birini münüp gelýän ulagyň yzyna mündürmek. *Iň soňundanam meni artlaşdyryp alyp git ("Görogly").*

ARTLAŞMAK [a:rytlaşmak], *işl.* Ata, eşege, motora, tigre iki bolup münmek, biri-biriň ardynda oturmak. *Gürgeniň düzündä toý-toý artlaşyp, Ýene sürsek bile döwran, Seýdi (Zelili).*

ARTLAŞYK [a:rytlaşyk], *at.* Ulaga artlaşyp münmek ýagdaýy. *Görogly artlaşygy bilen şeýle bir gaty gidenok, aty ýörişine, ýorgasyna sürüp otyr ("Görogly").*

ARTLAÝYŞ [a:rytlaýyş], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTMA [arytma] **I**, *iş ady.* Artyp galmak ýagdaýy.

ARTMA [arytma] **II**, *iş ady.* Artmak ýagdaýy.

ARTMAK [arytmak] **I**, *işl.* **1.** Mukdar taýdan artyk galmak, ulanylmaly zatlardan süýşmek. *Toýy sowmak üçin çykarylan zatlaryň artyp galany köp boldy. 2.* Öňki derejesinden mukdar taýdan köpelmek. **3.** Öňküden güýçlenmek, ýokarlanmak. *Barmaklaryň bady barha artdy, tamdyra owazlanyp başlady* (G. Kulýýew).

ARTMAK [arytmak] **II**, *işl.* **1.** Arassalamak, tämizlemek, süpürmek. *Artmaz, ýuwmaz tabagynyň daşyny* (Magtymguly). **2.** Daşynyň gabygyny aýyrmak, gerekmez ýerini aýryp arassalamak. *Sogan artmak. Käsir artmak. 3.* Pil, kepje bilen ýagyp ýere düşen gary gyryp aýyrmak. *Gar artmak.*

ARTMAK [a:rytmak], *at*. Ýüzi çitme, öýdüme, arkasy kakma edilip dokalan, goş-golam salmak üçin agzy gözeliýän çuwal.

ARTMAKLYK [arytmaklyk] **I**, *iş ady*. Artmak ýagdaýy.

ARTMAKLYK II [arytmaklyk], *iş ady*. Artmak ýagdaýy.

ARTYGRAK [artyğyra:k], *syp*. Köpräk, az-kem artyk.

ARTYK, *syp*. **1.** Süýşürilip goýlan, artykmaç, tygşytlanan. *Artyk pul*. **2.** Köp. *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (Nakyl). **3.** Mundan buýana, aňryk, uzak. *Mundan artyk okap bolmaýar. Şu günden artyk garaşyp bolmaz*. **4.** Tapawutly, beýlekilerden parhly; adamçylygy gowy, geçirimli. *Ol gaty artyk adam eken, özüm bilen deň boljak bolup durmady. Meniň olardan nämäm artyk?* **5.** Bir zadyň gerekmejek ýeri, bölegi. *Alan mataň az-owlak artyk çykýar*. **6.** Oglana we gyza dakylýan *at*. **7.** Ahal welaýatynda bir oba.

ARTYKLYK, *at*. **1.** Belli bir derejeden köplük, gereginden agdyklyk, artykmaçlyk. *Ýorunjany näçe eksek hem artyklyk edesi ýok*. **2.** Beýlekisinden tapawutlylyk, aýratynlyk, parhlylyk, hil, gylyk-häsiýet taýdan gowulyk. *Onuň senden artyklygy ýok*.

ARTYKMAÇ, *syp*. **1.** Belli bir derejeden, gereginden köp, artyk. **2.** Tapawutly, parhly, beýlekilerden saýlanýan, gowy, oňat. *Hawa, hawa, ony bilýän, onuň gaty artykmaç gyzy bardyr* (A. Durdyýew). **3.** Biderek, gereginden artyk, çendenäsa, öte. *Oňa artykmaç azar beresi gelmedi* (B. Kerbabaýew).

ARTYKMAÇLYK [artykmaşlyk], *at, ser*. **Artyklyk**. *Hiç birimize täze jaý artykmaçlyk etmese gerek*.

ARTYK-SÜÝŞÜK, *syp., ser*. **Artyk**. *Artyk-süýşük zat az bolmady*.

ARTYP [arty:p], *at*. Käýinilende, gaharlanylanda kineli, göwnügaljylykly äheňde ulanylýan söz (köplenç, aýallaryň dilinde). *Ol artyplara gandala degipdir* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Artyp galan (galmyş)** bizar eden, hezil bermedik. *Artyp galmyşyň börügi-de gursun, ýaşmagy-da!* (B. Kerbabaýew).

ARTYŞ, *iş ady*. Artmak ýagdaýy.

ARUZ [aru:z], *at, edeb*. Uzyn we gysga çekimlili bogunlaryň belli bir tertipde gezekleşip gelýän şygry ölçeginiň ady.

ARWAH [arwoh], *at, ser*. **AI II, 1.** *Arwah, jyn bäri geçmesin* ("Görogly").

♦ **Arwahyň (jynyň) almazlyk** birini sulhuň almazlyk. *Ele düşse, zyba perizat gyzy, Arwahyň almasa, ýakmaz owazy* (Zelili).

ARWANA [arwono], *at, haýwanat d.* Arassa tohumdan bolan bir örküçli düýe. *Bir düýäm bar, arwana, Sürsem, gitmez kerwene* (Halk döredijiliginden).

ARY I, *at*. Perdeganatlylar maşgalasyndan bolan neşderli mör-möjek. *Arynyň zäherin datmadyk balyň gadyryn näbilsin* (Nakyl).

♦ **Arynyň öýjügin** gorjamak etmesiz işi etmek, başyňa dawa, jenjel satyn almak, derdini gozgap odukdyrmak.

ARY II, *at*. Iki adam bolup işledilýän iki tutarly uly byçgy. *Ary bilen agaç kesmek*.

ARY [a:ry], *syp*. Arassa, päkize, tämiz. *Ne çyragdyr, günsüz ýeri ýarydyr! Ne gözgüdir, dury suwdan arydyr* (Magtymguly).

ARYF [a:ry:f], *syp., ser*. **Aryp**. *Aryf gullar habar berdi hakykatdan* (Hoja Ahmet Ýasawy).

ARYK [a:ryk], *at*. Suwly ýap, salma. *Owal akan ýerden akarmyş aryk, Özün öwen ýigdiň tanapy çüýrük* (Magtymguly). *Arykda suw kesilmese, saçakda nan tükenmez* ("Nesil").

ARYMSY, *syp*. Bedenini, tenini, inini arassa, päk saklaýan (adam hakda). *Arymsy gelin äre örk* (Nakyl).

ARYP [a:ry:p], *syp*. **1. k.d.** Bilimli, paýhasly, parasatly. *Aryp bolsaň, habar algyn sözünden, Bir köýnegi bardyr egri dyzyndan* ("Görogly"). **2. gepl.d.** Örän sypaýyçylyk bilen hereket edýän. *Ol gaty aryp adam*. **3.** Oglana dakylýan *at*.

ARYŞ I, *at*. Asman; ýedi gat asmanyň in ýokarkysy. *"Arşda, ferşde ne bar, görgül!" diýdiler* (Magtymguly).

♦ **Arşa çykarmak** hetdenäsa öwmek, öwgüsini ýetirmek. *Ol kitaby öwür arşa çykardy* (N. Saryhanow). **Arşa ýetmek (çykamak)** dabarasy dag aşmak, hemme ýere ýaýramak, mälim bolmak. **Arş-y agla** in ýokarky asman. *Ýere inip geldi arş-y agladan* (Magtymguly).

ARYŞ II, *at*. Araba goşulýan malyň iki gapdalyndan ýa-da iki malyň aralygyndan geçýän ýogyn agaç.

ARYŞ [a:ryş], *iş ady*. Armak ýagdaýy.

ARZ, *at*. **1.** Bir zada närazyçylyk bildirip, dilden edilýän şikaýat. **2.** Bir zat hakynda edilýän haýyş, yüz tutma. *Söwdügim, arzymy diýmek çün saňa, Bilbil söyledigi dil maňa gerek* (Garajaoglan). *Tahyr guzym, eşit, saňa arzym bar, Bendi men, başymny azat eýlegil* ("Zöhre – Tahyr"). *Eşit meniň arzym, hormatly ene, Ene, men dertlini ýandyrma beýle!* ("Şasennem – Garyp").

♦ **Arz etmek** bir zat hakynda arz bilen ýüz tutmak. **Arzyň aýtmak** bir zat hakynda haýyşyňy aýtmak.

ARZA, *at.* Bir zat hakynda hat üsti bilen edilýän haýyşnama. *Ogluň-da şu ýyl gitmäge göwnemeýär, galmak üçin arza ýazdy* (A. Durdyýew).

ARZAÇY, *at.* 1. Arza ýazýan; arz edýän adam. 2. *göç.m.* Şikâýatçy, töhmetçi.

ARZALAŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriň üstünden arza ýazmak. 2. Arza arkaly dawany çözmek, arany açmak. *Gyz, öňki äriňden arzalaşyp aýryldyňmy?* (A. Alamyşow).

ARZAMA, *iş ady.* Arzamak ýagdaýy.

ARZAMAK, *işl., gepl.d.* 1. Arzysy artmak, arzyly bolmak, arzylanmak. *Adama näçe hormat goýsaň, arzaýar* (B. Kerbabaýew). 2. Halamak, söýmek, gowy görmek. *Mämmethan, Annabeg ýaly adamlar gudaçylykda, toýda-geňeşde ýolbaşçylyk etmegi arzaýan adamlardyr* (B. Kerbabaýew).

ARZAMAKLYK, *iş ady.* Arzamak ýagdaýy.

ARZAN [arza:n], *syp.* Gymmat bolmadyk, gymmat däl, bahasy ujypsyz.

◊ **Arzan düşmezlik** aňsat bolmazlyk, ýeňil düşmezlik. *Beýle zat saňa arzan düşmez, Sona!* (B. Pürliýew).

ARZANÇYLYK [arza:nçylyk], *at.* Zatlaryň, harytlaryň nyrhy arzan bolmaklyk, arzanlyk, bahasy gymmat däl.

ARZANLABERMEK [arza:nla:vermek], *işl.* Arzanlap ugramak. *Harytlar birden arzanlaberdi.*

ARZANLADYLMAK [arza:nladylmak], *işl.* Arzan derejä getirilmek. *Nyrhlar orta hasap bilen iki esse arzanladyldy.*

ARZANLAGAN [arza:nlağan], *syp.* Ýygy-ýygýdan arzanlap duran.

ARZANLAGYÇ [arza:nlağyç], *syp., ser.* **Arzanlagan.**

ARZANLAMA [arza:nlama], *iş ady.* Arzanlamak ýagdaýy. *Satýan üçin harydyň arzanlamasy bähbitli däl.*

ARZANLAMAK [arza:nlamak], *işl.* Arzan bolmak, nyrhy aşaklamak, bahasy öňküsinden aşak düşmek. *Gök önümleriň nyrhy geçen ýylyň şu döwürdäkisinden üç esse diýen ýaly arzanlady.*

ARZANLAMAKLYK [arza:nlamaklyk], *iş ady.* Arzanlamak ýagdaýy.

ARZANLAMAZAK [arza:nlamazak], *syp.* Arzanlamaýan, nyrhy pese düşmeýän.

ARZANLAŞMAK [arza:nlaşmak], *işl.* Zatlaryň, harytlaryň bahasy köpçülikleýin ýagdaýda kem-kemden peselmek, pese düşmek. *Gawun-garpyzyň bahasy arzanlaşyp başlapdyr.*

ARZANLAŞYK [arza:nlaşyk], *at.* Nyrlaryň pese düşme, bahasynyň aşaklama ýagdaýy.

ARZANLATDYRMAK [arza:nlatdyrmak], *işl.* Arzanlatmaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek; arzanlatmagy başga birine etdirtmek.

ARZANLATMAK [arza:nlatmak], *işl.* Bahasyny peseltmek, nyrhyny öňküsinden aşaklatmak. *Köp gezek zatlaryň nyrhyny arzanlatmak boýunça çäreler geçirildi.*

ARZANLAÝYŞ [arza:nlaýyş], *iş ady.* Arzanlamak derejesi.

ARZANLYK [arza:nlyk], *at, ser.* **Arzançylyk.**

ARZANRAK [arza:nyra:k], *syp.* Az-kem arzan.

ARZUW, *at.* 1. Adamyn hyýalynda dörän we pikirinde göz önüne getirilýän zat. *Arzuw etmek.* 2. Islenýän, hyjuw edip, ýetiljek bolunýan zat. 3. Gyza dakylýan at. 4. Ahal welaýatynda bir oba.

◊ **Arzuwyň hasyl bolmak** arzuwyň amala aşmak.

ARZUW-DILEG [arzuw-dileg], *at, ser.* **Arzuw** we **Dileg** 2. Ýurt Garaşsyzlygymyza eýe bolanymyzdan soň merdana halkymyzyň bol suw hakyndaky arzuw-dilegleri hasyl boldy (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ARZUW-HYÝAL [arzuw-hyýa:l], *at, ser.* **Arzuw** 1.

ARZUW-ISLEG [arzuw-isleg], *at, ser.* **Arzuw** 1. *Begenç soňky ýyllarda ýalňyz bir arzuw-isleg bilen ýaşaýardy* (G. Kulyýew).

ARZUWLAMA [arzuwloma], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLAMAK [arzuwlomok], *işl.* Bir zady, birini islemek, arzuw etmek, küýsemek. *Biz bu gün atabalarymyzyň arzuwlan bagtly zamanasynda ýaşaýarys* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Arzuwlap tapmadym ol ala gözi, Toýlartomaşalar tuta bilmedim* ("Görogly").

ARZUWLAMAKLYK [arzuwlomokluk], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLANMAK [arzuwlonmok], *işl.* Arzuw edilmek.

ARZUWLAÝYŞ [arzuwloýuş], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLY, *syp.* 1. Arzuw edilýän, islegli, umyt edilýän. *Meret diýdi: – Sonam, haçan toý bolar? Arzuwly pursatlar näwagt geler?* (D. Baýmyradow). 2. Arzuwlanýan, arzyly. *Begler, siziň arzuwlyňyz, Geldi, Öwez oglum, geldi* ("Görogly").

ARZUWMENT, *syp.* Arzuwly, umytly. *On başde arzuwmendiň, Gyz gerek, juwan gerek* (Magtymguly).

ARZUW-NIÝET, *at, ser.* **Arzuw** 1.

ARZY, *at.* 1. Biri üçin bildirilýän gadyr, birine edilýän hormat, sylag, gadyr-gymmat. *Arzanyň arzysy ýok* (Nakyl). 2. Gyza dakylýan at.

◊ **Arzyňy gaçyrmak** özüne edilýan hormaty peseltmek.

ARZY-HAL [arzy-ha:l], *at.* Hal-ýagdaý, ahwal, ýagdaý. *Şatuduň astynda olar oturyp, Arzy-halyn bir-bir beýan edişdi* (R. Seýidow).

ARZYLAMA, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLAMAK, *işl.* Gadyr-gymmatyny bilmek, arzyly saýmak.

ARZYLAMAKLYK, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLANMAK, *işl.* Gadyr-gymmaty bilinmek.

ARZYLANMAZLYK, *iş ady.* Gadyr-gymmaty bilinmezlik. *Arzylanmaýan ýerine kimiň barasy geler?!?*

ARZYLAYÝŞ, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLÝ, *syp.* 1. Arzysy bolan, sylagly, hormatly, gadyr-gymmatly, gadyrly, eziz. *Emma welin arzyly myhmanyň elinde diňe bir gazetden başga sowgat ýokdy* (A. Gowşudow). 2. Islegli, eý görülýän. *Şeýle bir tiz geçýär arzyly bahar, Arzyly güllerem diýseň tiz solýar* (I. Nuryýew).

ARZYSYZ, *syp.* Arzysy bolmadyk, arzysy ýok, arzyly däl.

ARZYSYZRAK [arzysyzra:k], *syp.* Birneme arzysyz, arzysy azrak.

AS [a:s], *at.* Köplenç, çägelerde, takyryklarda, kümelerde we ş.m. ýerlerde duş gelýän suwulgana meňzeş kiçijik ala reňkli süýreniji. *Şuňkar guş deý gondurjakdym goluma, Ýylan, içýan, as ekeniň, bilmedim* ("Aşyk Çañly").

ASAL, *at.* 1. Bal. *Gelin aýdar diýdijegimi diýer men, Gandy, asal, şeker, nabat iýer men* ("Saýatly – Hemra"). *Asal ýaly datly, almaz ýaly ýiti dilimiziň barlygynda agzybir millet bolup östüp ýetişýäris* ("Türkmenistan"). 2. şahyr. Örän süýji, lezzetli, mylaýym (zat hakynda). *Il-günüme bagş etdim, Zyban içre asalym* (Magtymguly). *Şirin lebiň meňzär asala, ganda, Men senden aýrylyp gideýin kanda?* (Seýdi).

ASAN [a:sa:n], *syp, k. d.* Aňsat, ýeňil, kyn däl. *Asan görner ýolny mydam ýörgerlerge* (Hoja Ahmet Ýasawy). *Her kim ýamanlasa deňi-duşuny, Özi müşgil eder asan işini* (Magtymguly).

ASANLAŞMAK [a:sa:nlaşmak], *işl., k. d.* Dura-bara asan bolmak, ýeňilleşmek.

ASAWAÇ [asowa:ç] *at, ser.* **Asgyç.**

ASDYRMAK [assyrmak], *işl.* Asmak işini başga birine etdirmek.

ASFALT [asva:lt], *at.* Bituma çagyl, ownuk daş we ş.m.garylýan süýgeşik gurluşyk materialy. *Asfalt zawody.*

ASFATLAMAK [asva:ltlamak], *işl.* Ýeriň üstüne, ýola asfalt düşmek, ýazmak.

ASGYÇ [asgyç], *at.* Geýim-gejim asmak üçin enjam, asawaç. *Ýerinden turup, egnindäki gara paltosyny çykardy-da, diwardaky asgyçdan ildirdi* (B. Öwezow).

ASGYN [asgyn], *syp.* Güýç taýdan gowşak, pes. *Emma men ondan asgyn geldim, aşyp bilmedim* (H. Garabaýew).

ASGYNJAK [asgynjak], *at, syp.* Artykmaç dert, hossa, aýakbagy. *Ogul, gyz, mal-u zen saňa asgynjak, Goýmazlar gezmäge, näge ýatyp sen?* (Magtymguly).

ASGYNJAKLYK [asgynjaklyk], *at.* Asgynjak bolmaklyk, artykmaç dert bolmaklyk, aýakbagy bolmaklyk, päsgel berijilik.

ASGYNJAŇ [asgynjaň], *at. ser.* **Asgynjak.**

ASGYNLABERMEK [asgynla:vermek], *işl.* Asgynlap başlamak.

ASGYNLADYLMAK [asgynladylmak], *işl.* Asgyn derejä ýetirilmek.

ASGYNLAMA [asgynlama], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLAMAK [asgynlamak], *işl.* Güýç-kuwwaty peslik etmek, asgyn gelip başlamak, döwi pes bolmak, ejizlemek.

ASGYNLAMAKLYK [asgynlamaklyk], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLAMAZLYK [asgynlamazlyk], *iş ady.* Asgyn gelmezlik.

ASGYNLATMAK [asgynlatmak], *işl.* Asgynlamak katdyna ýetirmek. *Näsaglyk ony asgynladyp ugrady weli, lukmanlar wagtynda kömege geldiler.*

ASGYNLAŞMAK [asgynlaşmak], *işl.* Asgyn gelip ugramak, kem-kemden asgynlamak. *Itler indi asgynlaşyp ugradylar.*

ASGYNLAÝÝŞ [asgynlaýýş], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLYK [asgynlyk], *at.* Güýji peslik, döwi peslik, ejizlik.

ASGYRAGAN [asgyrağan], *syp.* Ýygy-ýygydan asgyrýan (adam hakynda).

ASGYRAK [asgyrak], *syp., ser.* **Asgyragan.**

ASGYRDARLY [asgyrdarly], *syp.* Asgyrmaga mejbur ederli. *Çöplügiň içindäki dyza golaýlaýan çygly gök otlaryň ysy Çerkeziň burnuna urdy, ony asgyrdarly boldy* (B. Kerbabaýew).

ASGYRMA [asgyрма], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRMAK [asgyrmak], *işl.* Gaňsyrawugyň tutulyp, zarp bilen agzyňdan, burnuňdan biygtyýar nemli howa goýbermek, çykarmak. *Görogly asgyryp, ýerinden turdy* ("Görogly").

ASGYRMAKLYK [asğyrmaklyk], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRTMAK [asğyrtmak], *işl.* Asgyrmaga mejbur etmek.

ASGYRYBERMEK [asğyryvermek], *işl.* Asgyryp ugramak.

ASGYRYŞ [asğyryş], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRYŞMAK [asğyryşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bile asgyrmak. *Beýlekiler hem asgyryşyp, gözlerini owkalaşyp oýandylar* (B. Seýtäkow).

ASLA [asla:], *hal.* 1. Düýpden, hiç hili, asyl, hiç haçan. *Dostuňy asla ýatdan çykaryp bolmaz.* 2. Aslynda, ýogsa-da. *Asla, ony Meňliniň özünden başga adam bilen paýlaşmak mümkinmi?* (G. Kulyýew).

ASLYNDA [aslynda], *giriş s.* Hakykatda, iş ýüzünde, öňden gelşine görä, öňde-soňda, aslyýetinde. *Aslynda, Aşebibi hemme şerti üpjün gözle ýaýa göçüp gelmekden boýun towlapdy* (B. Kerbabaýew).

ASLYÝET, *at.* Asyl gelip çykyş, asyl boluş. *Wepa onuň aslyýetini gürrüň berdi* (A. Gowşudow).

ASLYÝETINDE [aslyýetinde], *giriş s., ser.* Aslynda.

ASMA, 1. *iş ady.* Asmak ýagdaýy. 2. *syp.* Asylyp goýulýan, gerlip goýulýan, asylýan. *Aýal ýyly nan bişirip gelyär, ony hem asma sebede salyp, asyp goýýar-da, gazany hem düşürüp beýlede goýýar* (Keminäniň şorta sözlerinden). *Asma terezi. Asma sagat.*

ASMAK I, *işl.* 1. Bir zady asawaçdan, diwardan sallap goýmak, ildirip goýmak, dakmak. *Yşk dagyn assalar gögüň boýnundan, Gök titreyip, çeke bilmez bu derdi* (Magtymguly). *Owadan halyny diwardan asdylar.* 2. Dara çekmek, asyp öldürmek.

ASMAK II, *işl., gepl.d.* Gazandaky suwun içine çig et atylýp bişirilýän nahary atarmak, gaýnatma atarmak. *Bibisoltan eje hamyry ýugrup bolansoň, gazan ataryp, kellebaşyagy asdy.* (H. Garabaýew).

ASMAKLYK, *iş ady.* Asmak ýagdaýy.

ASMALYK I, *at.* Gelnalyja gidilende, düýä halygyň üstünden dakylýan-asylýan ýa-da diwaryň, tärimiň ýüzüne gerilýän dürli dörtburç mata bölejiklerinden edilen bezeg esbasy.

ASMALYK II, *at, ser.* Asyk.

ASMAN [asma:n], *at.* 1. Ýeriň ýokarsynda görüňýän gümmez görnüşli giňişlik, gök. *Zeminiň lälesi, asmanyň Aýy, Dünýäniň göwheri-käni, Ogulbeg* (Kemine). 2. *göç.m.* Dik ýokary, belentlik, diň gök, al-asman. *Aýdym-sazyň sesi asmana galýar.* 3. Gyza dakylýan at.

♦ **Asmandan asmak** bir zady aňrybaş saýmak, öwüp arşa çykarmak; gymmat baha kesmek. *Ol-a gyzyny asmandan asyp oturandyr. Asman paýyňy çek!*

eliňden gelenini et, başaranyňdan gaýtma, bileniňden galma.

ASPIRANT [aspyra:nt], *at.* Aspiranturada okaýan adam.

ASPIRANTURA [aspyrantu:ra], *at.* Ýokary okuw mekdepleri we ylmy-barlag edaralary üçin ylmy-pedagogik we ylmy işgärler taýýarlamagyň esasy görnüşü.

ASSA, *hal.* Haýal, ýuwaş, çala. *Assa gaçan – namart* (Nakyl).

ASSA-ASSA, *hal, ser.* Assa. *Musulman – assa-assa* (Nakyl). *Ol assa-assa ýöräp gitti.*

ASSAJA, *hal.* Ýuwaşja, çalaja, emay bilen, usul bilen.

ASSALYK, *at.* Haýallyk, ýuwaşlyk.

ASSAMBLEÝA [assamble:ýa], *at.* Haýsy-da bolsa bir halkara guramasynyň agzalarynyň umumy ýygnaýy. *Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasy.*

ASSARAK [assara:k], *hal.* Birneme assa, az-kem assa. *Ol öňküsinden assarak ýöräp başlady.*

ASSIRIÝALY [assi:riýaly], *ser.* Assiriýalylar.

ASSIRIÝALYLAR [assi:riýalylar], *at.* Yrakda, Eýranda, Türkiýede we başga käbir ýurtlarda ýaşayan gadymy halk.

ASSISTENT [assisse:nt], *at.* Hünärmeniň kömekçisi; ýokary okuw mekdeplerinde laboratorýa sapaklarynda professora kömek edýän adam; operasiýa wagtynda hirurgyň kömekçisi.

ASSISTENTLIK [assisse:ntlik], *at.* Assistentiň käri we wezipesi. *Assistentlik etmek.*

ASSOSIASIÝA [assosiýa:siýa], *at.* Kärdeş adamlaryň ýa-da edaralaryň birleşigi, birleşik. *Azyk assosiasiasy.*

ASSYNLYK, *at.* 1. Mala taýlanyp urulýan ýük. 2. Düýä ýüklemek üçin sazak çykalanda howudy ýyrtmaz ýaly aşagyndan goýulýan selin ýa-da agaç püri. *Oduny assynlyk goýup çykamak.*

ASSYRYN [assyry:n], *hal.* Gizlin, ýaşyryn, duýdurman, pynhan, ogryn. *Oba tanyşlaryndan biri ony çete çekip, assyryn sowal berdi* (B. Kerbabaýew).

ASSYRYNLYK [assyry:nlyk], *at.* Gizlinlik, pynhanlyk, ýaşyrynlyk, ogrynlyk. *Assyrynlyk bilen ýalbaryp, ýüz tutup hem gördi* (N. Pomma).

AST [ass], *at.* Bir zadyň aşagy, düýbi, teýi. *Ýeriň üstündäki bikemal ogul Ýeriň astynda-da azardyr enä...* (K. Gurbannepesow).

ASTROFIZIKA [astyrafi:zika], *at.* Astronomiýanyň, fizikanyň kanunlarynyň esasynda asman jisimleriniň içki gurluşyny, ýyldyzlaryň hem-de planetalaryň atmosferalarynyň fiziki häsiýetlerini we himiki düzümlerini, ýyldyz hem gün energiýasynyň çeşmesini, şeýle-de planetalar ara we ýyldyzlar ara giňişligi öwrenýän bölümi.

ASTRONAWT [astyrana:vt], *at.* Kosmonawt (bu adalga daşary ýurtlaryň birnäçesinde kabul edilen).

ASTRONOM [astyrano:m], *at.* Astronomiýa ylmy bilen meşgullanýan alym.

ASTRONOMIÝA [astyrano:myýa], *at.* 1. Asman jisimleri hakyndaky ylym. 2. Okuw dersi, sapagy.

ASTYN [assyn], *at, dil b.* Arap ýazuwynda harpyň aşagynda goýulýan ýapgyt, keseje bellik. *Harpyň harap eder, bozar lezzeti, Astyn, üstün, teşdid, metin näbilsin* (Magtymguly).

ASUDA [a:su:do], *syp.* Ümsüm, rahat, parahat, imisala. *Asuda durmuş.* 2. Ýuwaş, assa, pessaý. *Ol asuda sözledi.*

ASUDALYK [a:su:doluk], *at.* Ümsümlik, rahatlyk, parahatlyk, imisalalyk. *Iki sany uly yklymyň – Aziýanyň we Ýewropanyň çatrygynda ýerleşen Türkmenistan asyrlaryň hem-de müňýyllyklaryň sepgidinde asudalygyň we durnuklylygyň gysarnyksyz utgaşmagy bilen tapawutlanýan döwlet düzüginiň özboluşly nusgasyny dünýä görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ASY [a:syl], *at, k.d.* Günäli, günäkär, ýazykly. *Magtymguly, çekseň dagy-dügünden, Asy bolup şikät etme bu günden* (Magtymguly). *Men-menlikde gezer käsi, Günbe-günden bolar asy* (Zelili).

ASYK, *at, zergärç.* Aýallaryň, gelinleriň arkasyna atýan saçynyň iki örümini birikdirýän uly hem ýasy bezeg şaýy. *Il arasynda bu asyk sanyna görä ýeke asyk, goşa asyk, jübüt asyk, üçgoşma asyk, dörtgoşma asyk ýaly atlandyrylýar.*

ASYL, *at.* 1. Düýp gelip çykyş, döreýiş nokady, başlangyç; ýerlik. *Indi sen bizlere aslyňy beýan et* ("Görogly"). *Ýagşylardan hergiz çykmaz ýamanlyk, Asly ýaman bolsa, çykmaz ýagşylyk* (Magtymguly). 2. Hakyky, tüýs, esasy, düýp. *Bedasyl beg gullugynda ýöriňçäň, Asyl begiň saýasynda küň bolgun* (Magtymguly). 3. Düýpden, düýbüden, asla; hiç haçan, hiç wagt. *Emma seniň kimin tisginmezek adamyny şu güne çenli asyl görmedim* (N. Pomma). 4. Edep, edep-ekram. *Bolup oturyşyň nähili, düýbüden aslyň ýok, adam diýeniň asyllyrak bolar.* 5. Eýsem, ýogsa-da bolsa we ş.m. köp many öwüşginli söz. *Ol asyl meniň gözläp ýören adamym eken.*

ASYL-ASYL, **asyl-asyl bolmak** bir zatdan ýapyşyp, howada sallanyp durmak; bir zada ilişip, boşlukda zordan özüni saklap durmak.

ASYLLANMAK, *işl.* Öňküsine garanda asylly bolmak.

ASYLDAŞ [asyllaş], *syp.* Asly bir, asyl gelip çykyşy meňzeş. *Başyna iş düşse, garyndaş gerek, Gütji-kömegine asyldaş gerek* (Hatam şahyr).

ASYLDAŞLYK [asyllaşlyk], *at.* Asly birlik, asyl gelip çykyşy meňzeşlik, babadaşlyk.

ASYLGY [asylgý], *syp.* Asyllyp goýlan. *Onuň diwardan asylgy telpege gözi düşdi.*

ASYLKY [asylky], *syp.* Ilki başdaky ýagdaýy, başdaky bolşy. *Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jöwher gyljyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyrap güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: "Sen näme gürläýän, bar çäýryň çap" diýer* (A. Gowşudow).

ASYLLY, *syp.* 1. Adamkärçilikli, salyhatly, edep-ekramly. *Asylly ahlak kadalary. Asylly adam.* 2. Jemgyýet üçin peýdaly, abraýly. *Ýurdumyzyň tebigatyny gowulandyrmakda asylly işler alnyp barylýar* ("Türkmenistan"). *Biziň jemgyýetimizde ýaşayan her bir ynsan arassa, asylly bolmalydyr.*

ASYLLYLYK, *at.* Adamkärçiliklik, edep-ekramlylyk, salyhatlylyk.

ASYLLYRAK [asyllyra:k], *syp.* Birmeme asylly. *Asyllyrak boluň.*

ASYLLYSYRABERMEK [asyllysyra:vermek], *işl.* Asyllysyrap ugramak.

ASYLLYSYRAMA, *iş ady.* Asyllysyramak ýagdaýy.

ASYLLYSYRAMAK, *işl.* Asylly bolan bolmak, ýalandan ýasama asylly bolmak.

ASYLLYSYRAMAKLYK, *iş ady.* Asyllysyramak ýagdaýy.

ASYLLYSYRAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde asyllysyramak.

ASYLLYSYRAÝYŞ, *iş ady.* Asyllysyramak ýagdaýy. *Ol gyzyň asyllysyraýyşyny diýsene.*

ASYLMA, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLMAK, *işl.* 1. Bir zady asgyçdan we ş.m. ildirilmek. 2. Dara çekilmek, dardan asylmak. 3. Özüni asyp öldürmek.

ASYLMAKLYK, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLSYZ, *syp.* Asyly, edebi ýok, asyly bolmadyk; salyhatsyz, edep-ekramsyz.

ASYLSYZRAK [asylsyzyra:k], *syp.* Belli derejede asylsyz, azda-kände asylsyz.

ASYLYŞ, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLYŞAŇKYRLAMAK [asylyşañkyrlamak], *işl.* Asylyşmaga ýakynlamak.

ASYLYŞGAN [asylyşgan], *syp.* Ýygy-ýygýdan asylyşýan; asylyşmaga ýakyn, asylyşmaga endik eden.

ASYLYŞMA [asylyşma], *iş ady.* Asylyşmak ýagdaýy.

ASYLYŞMAK [aslyşmak], *işl.* 1. Asylyp durmak, sallanyşmak, sallanyşyp durmak. *Tärimiň başlarynda asylyşyp duran ýüp ýoluklary-da, torbalaryň seçeklerinde gymyldaşýan ýaly boldy* (N. Saryhanow). 2. Bir zadyň yzyndan, gapdalyndan asylmak, ýapysmak. *Durdy Uzugy goýbermän asylyşdy* (H. Derýaýew). 3. *göç.m.* Bir zada, birine päsgel bermek, artykmaç ýük, hossa bolmak.

ASYLYŞMAKLYK, *iş ady.* Asylyşmak ýagdaýy.

ASYLYŞMAZLYK [aslyşmazlyk], *iş ady.* Asylyşmak hereketini ýerine ýetirmezlik.

ASYLYŞYBERMEK [aslyşyvermek], *işl.* Asylyşyp başlamak; asylyşmagy dowam etdirmek.

ASYLZADA [asylza:da], *at.* Sypaýy, mylaýym, salyhathly, ýokary adamkärçilikli adam. *Başyň goşma gadyr bilmez bezzada, Goşsaň goşgul aşyň bir asylzada* (Magtymguly).

ASYLZADALYK [asylza:dalyk], *at.* Asylzada bolmaklyk, asylzadalara mahsus bolan häsiýetleri özüne jemlemeklik.

ASYNMAK, *işl.* 1. Bir ýerinden asmak, dakynmak. *Bilinden gylyç asynmak.* 2. Gazanda nahar atarynmak. *Ol kellebaşyäk asynypdyr.*

ASYR, *at.* Ýüz ýyl, yüz ýyllyk döwür, wagt. *Hawa, türkmenler çydamlydy, olara erkana günlere ýetmek üçin baryp sekiz asyr garaşmak gerek bolupdy* ("Türkmenistan").

ASYRLAP [asyrla:p], *hal.* Asyr(lar)ýň dowamynda (ol sözüň önünden mukdar san getirilip ulanylýar). *Bir asyrlap. Iki asyrlap.*

ASYRLARBOÝY [asyrlarvoýy], *hal.* Asyrlaryň dowamynda.

ASYRLAÝYN, *hal.* Ýüz ýyllap, asyrlar boýy, ençeme asyrlap.

ASYRLYK, *syp.* Asyra deň bolan. *Halkyň köp asyrylyk taryhy.*

ASYRSAÝYN [asyrsa:ýyn], *hal.* Asyr geçdigiçe.

ASYŞ, *iş ady.* Asmak ýagdaýy.

ASYŞDYRMAK, *işl.* 1. Birnäçe zady asyp çykmak, bir zatdan ilteşdirmek, serişdirip, gerişdirip goýmak. – *Getir, Orazsoltan eje, ýanlyklaryňy hem asyşdyraýyn* (H. Derýaýew). 2. Dara çekip çykmak.

ASYŞMAK, *işl.* 1. Asmaga kömekleşmek. *Penjirä tuty asyşmak.* 2. Bilelikde asmak. *Olar ýuwan eşikleri ýüpden asyşyp ýör.*

ASYÝA [a:syýa], *at, k. d.* Suw degirmeni. *Daş asyýa bolmaz küdüň urmasaň, Hiç kemal iş tapmaz, köňül bermeseň* (Talyby).

ASYÝAMAN [a:syýama:n], *at, k. d.* Kilwan, degirmençi.

AŞ, *at.* 1. Iýilýän naharlaryň umumy ady, naharşam, hörek. *Myhmana aş goý, Iki elini boş goý* (Nakyl). *Çörek çeyneý bilmez, talhandyr aşy, Dert ýamany*

garrylykdyr, ýaranlar (Magtymguly). *Ýagşy diýrler mäs, бүрүнји, Kem dälсиң hiç ашдан, bugdaý* (Mätäji). 2. Ýaýylan hamyrdan kesilip taýýarlanylýan nahar, unaş. *Gatykly aş. Jazly aş. Aş bişirmek. Aş kesmek.*

◊ **Aş dosty** diňe ýagşy gününde aşyňy iýmek üçin dostlaşýan adam. *Hakyky dost diýip tirkeşip ýörenim baş dosty däl-de aş dosty eken. Aşa düşmek* artyk ýada ýakmaz zat iýilmegi sebäpli aşgazanyň işleýşi bozulmak. **Aş bermek** öleniň hatyrasyna hudaýýoly bermek, sadaka bermek. **Aş pyçak** hojalykda ulanylýan ýuka ýüzli pyçak. *Munuň bitirjek işini özünde gaýrat we gudrat bolsa, ýeri gelende aş pyçagam bitirer* ("Görogly"). **Aş saýlamak** aýal maşgalanyň göwresinde çaga galmagy netijesinde dürli nahara isleg döremek, agzy bimaza bolmak. **Aşyna zäher (awy) gatmak** biriniň gününü bulamak, parahat durmuşyny bozmak.

AŞA [a:şa], *syp.* Ölçeğden ýokary, gereginden köp, bolmalysyndan artyk, öte, agdyk. *Kakasy, sen gaty aşa gepleýärsiň, seň her-nä bolşuň şeýle* (N. Saryhanow).

◊ **Aşa gitmek** gaty gitmek, öte gitmek, çenden çykmak, hetden aşmak.

AŞAK [aşa:k], *at.* 1. Bir zadyň düýbi, asty, teýi. *Keçäniň aşagy.* 2. Eňaşak, ýapaşak. *Ýol bilen aşak indik.* 3. Ýere tarap, aşaklygyna, ýokardan pese. *Şir kertiň gyrasyna gelip, hemişeki edähedine görä, aşak seretdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Günün batýan tarapy, günbatar-demirgazyk tarap. *Aşak tarapdan şemal öwsüp ugrady.*

◊ **Aşagyna suw giden ýaly bolmak** özünü aýyply saýyp, ynjalýgy gaçmak. **Aşagyna telpek oklamak** wejera etmek, masgaralamak. **Aşagy ýumakly ýaly** ynjalýkly oturyp bilmeýän.

AŞAKDAKY [aşa:kda:ky], *syp.* 1. Yz ýanynda getirilen, aşak ýanynda görkezilen (ýazgynyň içinde). *Şu aşakdaky meselelere garaldy.* 2. Peslikdäki, aşak tarapdaky, aşak ýüzdäki.

AŞAKLAMA [aşa:klama], *iş ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLAMAK [aşa:klamak], *işl.* 1. Aşak düşmek, pese düşüp başlamak, peselmek. *Uçar birden öwürüm etdi-de, gonmak üçin aşaklap başlady.* 2. Arzanlamak, bahasy peselmek, arzanlap başlamak. *Önümiň bazar nyrhy aşaklaýar.*

AŞAKLAMAKLYK [aşa:klamaklyk], *iş ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLANDYRMAK [aşa:klannyrmak], *işl.* Aşak düşürmek, beýikligini peseltmek; arzanlatmak.

AŞAKLATMAK [aşa:klatmak], *işl.* Aşaklamak derejesine ýetirmek. 2. Bahasyny peseltmek, arzan etmek, arzanlatmak. *Önümiň düşýän gymmatyny aşaklatmak.*

AŞAKLAÝYŞ [aşa:klaýyş], *iş ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLY [aşa:kly], *at, gepl.d.* Türkmenistanyň günbatar etraplarynyň ýaşajysy.

AŞAKLYGYNA [aşa:klygna], *hal.* **1.** Aşak tarapa, pese, pessaýlap, eňaşak, ýapaşak. *Durnalar toplumy bilen uly zenzele turzup, aşaklygyna eňdiler* ("Edebiýat we sungat"). **2.** *gepl.d.* Günün batýan tarapyna, günbatar-demirgazyga.

AŞAKLYK [aşa:klyk] **I.** Aşakda, pesde bolmaklyk.

AŞAKLYK [aşa:klyk] **II:** **aşaklyk bilen** duýdurman, aç-açan däl ýagdaýda, ogrynça. *Her halda, olam ony okap eşitmegin arzuwyny aşaklyk bilen edýän eken* (N. Saryhanow).

AŞAKY [aşa:ky], *syp.* Aşakda ýerleşen, aşakdaky, pesdäki.

◇ **Aşaky işik ýaly (adam)** kiçigöwünli, ýer ýaly adam. *Ol aşaky işik ýaly adamdyr.*

AŞAK-ÝOKARY [aşa:k-ýokory], *hal.* Peselende, aşakdan ýokaryk, ýokardan aşak. *Tolkun gaýygy aşak-ýokary urýardy.*

AŞAK-ÝOKARYK [aşa:k-ýokoruýk], *hal, ser.* **Aşak-ýokary.**

AŞAŇKYRLAMAK [a:şaŇkyrlamak], *işl.* Aşmaga ýakynlamak, aşjak-aşjak bolup duran derejä ýetmek.

AŞGAR [aşgar], *at.* **1.** Lakmus kagyzyny gök reňke öwürýän iýiji birleşme. **2.** Çogan, garagan, sazak, çerkez we ş.m. ösümlikleriň külünden gaýnadylyp alynýan zorly, iýiji suwuklyk.

◇ **Aşgar ýaly** aýy, awy ýaly, daglap barýan.

AŞGARLABERMEK [aşgarla:vermek], *işl.* Aşgarlap başlamak; aşgarlamagy dowam etdirmek.

AŞGARLAMA [aşgarlama], *iş ady.* Aşgarlamak ýagdaýy.

AŞGARLAMAK [aşgarlamak], *işl.* Aşgara ýatyrmaq, aşgara salmak.

AŞGARLAMAKLYK [aşgarlamaklyk], *iş ady.* Aşgarlamak ýagdaýy.

AŞGARLAMAZLYK [aşgarlamazlyk], *iş ady.* Aşgara ýatyrmazlyk.

AŞGARLANMAK [aşgarlanmak], *işl.* Aşgara ýatyrylmak, aşgara salynmak.

AŞGARLAŞMAK [aşgarlaşmak], *işl.* **1.** Aşgarlamaga kömek etmek. **2.** Bilelikde aşgarlamak.

AŞGARLATDYRMAK [aşgarlatdyrmak], *işl., ser.* **Aşgarlatmak.**

AŞGARLATMAK [aşgarlatmak], *işl.* Aşgarlamak işini başga birine etdirmek; aşgarlamaga ýol bermek; aşgarlamaga mejbur etmek.

AŞGARLAÝJY [aşgarlaýjy], *at.* Aşgara ýatyrmaq bilen meşgullanýan, aşgara ýatyryjy.

AŞGARLAÝYŞ [aşgarlaýyş], *iş ady.* Aşgarlamak ýagdaýy.

AŞGARLY [aşgarly], *syp.* Aşgary bolan, aşgarlanan, aşgara salnan. *Ol üzümi sermezinden ön aşgarly suwa sokup çykarýardy.*

AŞGARLYK [aşgarlyk], *syp.* Aşgara ýaraýan, aşgar üçin gerek, aşgar üçin niýetlenen.

AŞGAZAN [aşga:zan], *at.* Adamlarda we haýwanlarda nahar siňdirýän agza.

AŞHANA [aşha:na], *at.* Nahar-şam taýynlanýan jaý, otag.

AŞLYK, *syp.* Aş etmäge degişli, aşa gerekli. *Aşlyk un. Aşlyk gatyk.*

AŞMA [a:şma], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy. *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi, Üstünden ýol düşse, kyndyr aşmasy* (Magtymguly).

AŞMAK [a:şmak], *işl.* **1.** Aňyrsyna geçmek, ötmek. *Aýna üç-dört geriş aşdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Bir ýerden ikinji ýere gitmek, ýetmek, bir ýere özüni atmak. *Sen başga bir ýurda aşaymasaň, Hüňkar seniň tohumyňy tüketjek* ("Görogly"). **3.** Belli bir möçberden artmak, ötmek, agmak. *Onuň ýaşı ýaňy otuzdan aşypdy.* **4.** Argaşmak, basmak (mal haknynda).

◇ **Dabarasy dag aşmak** at-owazasy ýaýramak.

AŞMAKLYK [a:şmaklyk], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy.

AŞMAZLYK [a:şmazlyk], *iş ady.* Aşmak hereketini etmezlik.

AŞNA [a:şna], *at.* **1.** Dost, dost-ýar, tanyş. *Peýdasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (Nakyl). *Gel, köňlüm, nesihat berem, Aşna bolma gende bile* (Talyby). **2.** Gadyrdan. *Ýok, aşna, bu dogry däl!*

AŞNALYK [a:şnalyk], *at.* Dostluk, tanyşlyk. *Aşnalyk aňsat, aýrallyk çetin* (Nakyl). *Aşnalyk duş bolsa, her akyl merde, Jyda bolsa galar tükenmez derde* (Kätibi).

AŞPEZ, *at.* Naharhanalarda nahar bişiriji. *Aşpez ýigit.*

AŞPEZLIK, *at.* Aşpeziň käri. *Sözüm ýokdur aşpezligiň barada: Bir kilogram et aldyň-da arada, Kebap etdiň, hezil edip iýdik biz, Ýaşyň uzak bolsun, aşpez, diýdik biz* (M. Seýidow).

AŞ-SUW, *at.* Iýmek-içmek üçin zerur zatlar, iýgi-içgi.

◇ **Aş-suwuny bermek** ölen adamyň hatyrasyny tutup, hudaýýoly etmek.

AŞYBERMEK [a:şyvermek], *işl.* Aşmaga girişmek, aşmaga başlamak.

AŞYGANA [a:şyga:na], *syp.* Aşyga has bolan, yşky. *Wüşi kel Bahara öz aşyklygyny duýduryp, bir-iki sapar aşygana hat hem ýazypdy* (A. Gowşudow).

AŞYGOTY [aşygoty], *at, ösüml.d.* Ýapragy çalymtyk reňkli, maýdaja tohumly haşal ot.

AŞYK, *at.* 1. Dowaryň art aýagynyň injik süňki bilen but süňkini birleşdirýän başam barmagyň başy ýaly ululykdaky süňk. 2. Şol süňk bilen oýnalýan milli oýun. *Deň-duşlary bilen aşyk, çilik, top we başga oýunlar oýnar ýaly boldy* ("Görogly"). 3. Hyrly tüpeňiň aýagyny gundaga birleşdirýän, aýagy herekete getirýän ýumruja agaç.

◊ **Aşygy alçy gopmak (oturmak)** döwi sürmek, bagty getirmek, edeni ugruna bolmak, günü gelmek. *Altyn aşygy, alçy gop!* (Halk döredijiliginden). *Aşyr han, adama dost hem, garyndaş hem onuň aşygy alçy oturan wagtynda tapylýardy* (B. Kerbabayew).

AŞYK [a:şyk] **I**, *at.* 1. Yşka düşen, söýýän, biriniň ugrunda perwana bolan, birine göwni giden, söýgüli. *Hak aşyklar nâzli ýaryň jemalyn, Bir görsem diýp, gije-gündiz zar eýläir* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Bir zadyň çyndan hyrydary, höwesegi. *Men adyňa aşyk gözle Aşgabatl!* (Aýdym).

AŞYK [a:şyk] **II**, *at.* *kön.s.* Aýdymyň sözlerini, sazyny özi düzüp, özi ýerine ýetirýän ussat, ozan.

AŞYKLY, *at.* Art aýagyň but bilen injik süňkiniň birleşýän ýeri, aşyk ýerleşýän ýer.

◊ **Aşyklyň eti ýaly** sal-sal, salham-sajak.

AŞYKLYK [a:şyklyk] **I**, *at.* 1. Yşka düşen halda bolmaklyk, biriniň ugrunda perwanalyk, aşyk bolmaklyk. *Näçe aýdyr aşyklyk dumany başyndan gitmeýärdi* (G. Kulyýew). 2. *göç.m.* Bir zada ölemen hyrydarlyk, bir zadyň aşygy bolmaklyk.

AŞYK-MAGŞUK [a:şyk-magşu:k], *at.* Söýýän we söýülýän, biri-birini söýýän oğlan we gyz. *Aşyk-magşuk bir-birine gowuşsa, Ýüz ýyl döwran sürse, heniz az bolar* (Seýdi).

AŞYKTORBA [aşykto:rvo], *at.* Aşyk salmak üçin ýörite esgi torba.

AŞYLMAK [a:şylmak], *işl.* 1. Aňyrsyna geçilmek, ýetilmek. *Haýatdan aşyldy*. 2. Bir ýerden ikinji ýere gidilmek, ýetilmek.

AŞYR [a:şyr] **I**, *at.* 1. Kamary aý atlarynyň türkmenlerde atlandyrylyşy boýunça birinji aýynyň ady. *Aşyr aýy*. 2. Oglana dakylýan at.

AŞYR [a:şyr] **II**: **aşyr atmak** başyň aşak, aýaklaryň yokaryk bolup aşyrylmak, kelläň üstünden göwräni aşyrmak, başaşak agdarylmak. *Bularyň biri aşyr atýar, ýoldaky daşlary aýagy bilen depýar, togalaýar* (Halk ertekisinden).

AŞYRATDY [a:şyratdy], *at.* 1. Çöpi gözenek çyzyklaryň üstünden aşyryp oýnalýan gadymy milli oýun. 2. Aşyr atyp oýnalýan çaga oýny.

AŞYRAW [a:şyrow], *hal, gepl.d.* Öte, gaty, juda, çendenäşä. *Men siziň ýaly mahalym aşyraw ýakymсыздым* (A. Gowşudow).

AŞYRMA [a:şyrma], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRMAK [a:şyrmak], *işl.* 1. Bir zadyň üstaşyry geçirmek. 2. Bir ýerden ikinji ýere ýetirmek, äkitmek, getirmek. *Indi bu zatlary öýe aşyrmaly*. 3. Belli bir derejeden artdyrmak, geçirmek. *Iki günde ýüzden aşyryp ýumurtga berýärdi*.

AŞYRMAKLYK [a:şyrmaklyk], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRTMAK [a:şyrtmak], *işl.* Aşyrmak işini başga birine etdirmek.

AŞYRY [a:şyry], *at.* Kürtäniň, köýnegiň we ş.m. egninden aşyrylyp, boýuna goýberilýän bir in mata bölegi (köýnek bölek matadan biçilende eginde aşyry tikiňli bolýar.). *Köýnegiň aşyrysý. Aşyrynyň ön tarapyndan ýaka açylýar*.

AŞYRYLMAK [a:şyrylmak], *işl.* 1. Bir zadyň üstaşyry geçirilmek. *Yabyň içinden çykarylyp, raýyşdan aşyrylyp zyňlan palçyklar doňup, biri-biriniň üstünde dagyň daşy ýaly bolup ýatyrdy* (B. Seýtäkow). 2. Bir ýerden ikinji ýere ýetirilmek, äkidilmek, getirilmek. *Bu zatlar bu ýere nähili aşyryldy?* 3. Kelemenläp gaýtmak. *Serkerde şahyr hem atyň kellesiniň üstünden aşyrylyp, tasdan boýnuny oňurdan eken* (N. Pomma).

AŞYRYM [a:şyrym] **I**, *at.* 1. Eginde aşyrylyp dakylýan guşagyň ady. 2. Dagyň, belentligiň üstünden geçýän ýol.

AŞYRYM [a:şyrym] **II**, *at.* Tapgyr, toplum. *Ýel bir-iki aşyrym geleninden soň ýatdy*.

AŞYRYM-AŞYRYM [a:şyrym-a:şyrym], *syp.* Tapgyr-tapgyr, birden-birden; güýjäp-gowşap. *Diňe aşyrym-aşyrym gelýän şemal agyr çägäni tolkunyň serpindisi ýaly sowurýardy-da, derrew geçip gidýärdi* (B. Kerbabayew).

AŞYRYŞ [a:şyryş], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRYŞMAK [a:şyryşmak], *işl.* 1. Aşyrmaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde aşyrmak. *Iki sany adam haltalary haýatdan aşyrysyp durdular*.

AŞYS [a:şys], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy.

AŞÝAN [a:şýa:n], *at, k. d.* Höwürte. *Leyli pyraknynda Mejnunyň çölde kellesinde guşlar aşýan edendir* (Zelili).

AT, *at.* 1. Münmek, çapmak üçin ýa-da iş maly hökmünde ulanylýan ýeke toýnakly öý haýwany, bedew. *Agaç ekeni biler, at – bakany* (Nakyl). *At rysgaly alnynda* (Nakyl). *Görogly beg, saba söweş gurular, Ozal goç ýigidiň aty urular* ("Görogly"). *At gazanar goç ýigidiň, Owwal bedew aty gerek* (Magtymguly). 2. Küşdüň at kelleli maly. *Agaçdan ýonup, perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow).

◊ **Ata çykamak** söweşe şaýlanmak, göreş ýoluna düşmek. *Ýarag alyp, ata çykyp, aňly bolsa yer ýoldan, Berimli, pähimli hany gerekdir* (Mätäji). **At gaýtarym** bakylýan atlar yzyňa gaýtarylýan aradaşlyk. **At**

goýmak (salmak) 1) atly hüjüme geçmek, atly okdurylmak. *Bir tanap golaýa gelen mahalynda birden at goýdular ("Görogly"). At salanda doňuz kimin topulyp, Aýylyň asylyşy gerekdir* (Magtymguly). **2)** ýüzüň ugruna bir ýana ylgap gitmek, ulagly ýa pyýada bir ýana çalt eňmek. **At güýji** ulag güýjüni ölçeyiş birligi. **At oýnatmak** köpbilmişlik etmek, sapalak atmak; mönsüremek. *At oýnatjak bolma! At tezegini guratmazlyk* bir ýere yzyny kesmän gatnamak, zol-zol baryp irizmek. *Ol adam at tezegini guratman, bize gelýär. Atyň gulagy ýaly* tapawudy ýok, haýsy bolsa, şol bolsun, barybir. **Atyň ýeke çapmak** öz eňeğine tutmak, maslahata gelmän, ýeke çykamak, diňe öz pikirini dogry saýmak. *Sen atyň ýeke çapma. At ýüzli* süýnmegräk ýüzli, uzynak, süýri ýüzli. *At ýüzli adam.*

AT [a:t], *at*. **1.** Adam dünýä inende ony atlandyrmak üçin berilýän isim, söz. **2.** Ýer-ýurda, deňiz-derýa, oý haýwanlarynyň käbirine we ş.m. dakylýan aňlatma. **3.** Edaranyň, kitabyň, makalanyň we ş.m. sözbaşysy; bir ýere berilýän, dakylýan isim. *Işikde edaranyň ady ýazylan ýazgy bardy.* **4.** Il içine ýaýran dabara, abraý, şöhrat, jemagat tarapyndan berilýän baha. *Älem içre adam galmaz, at gezer* (Nakyl). *Namart gorkar goç ýigidiň adyndan, Öýünde telmürer merdiň badyndan* (Magtymguly). **5.** Lakam, tahallus. **6. dil b.** Söz toparlarynyň biri. *Atlar kim? näme? nire? diýen soraglara jogap bolýar.*

♦ **At dakmak 1)** doglan çaga şahsy at bermek, isimini belli etmek. *Çagamyza at dakmagy garryja enemize ynandyk.* **2)** biriniň işine, bolşuna göwnüýetmezçilik etmek, erbet diýmek, dil ýetirmek. **At gazanan** *göç.m.* ady ile belli, ady il içine ýaýran. **At gazanmak** bir ugurdan şöhrata eýe bolmak, ady il içine dolmak. *At gazanan goç ýigidiň, owwal bedew aty gerek* (Magtymguly). **At tutarlyk** biriniň adyny tutmak üçin (toý ýerinde berilýän kiçijik sowgat ýa-da başga bir zat hakda). *Maňa-da at tutarlyk diýip şu düwünçeği iberipdirler. At ýitiren* öz at-abraýyny basgylap, il masgarasy bolan.

ATA, at. 1. Çaganyň kakasynyň kakasy, kakaň kakasy. **2.** Kaka. *Ertir tur-da ataňy gör, ataňdan soň atyňy* (Nakyl). *Ataň barka dost gazan, atyň barka ýol gazan* (Nakyl). *Çäräm ýokdur atam kylan işini, Goýber, ahun, ýarym bilen gideýin ("Zöhre – Tahyr"). Magşar günü gaýgysyz girer behişde, Her kim çyndan bolsa dosty atamyň* (Magtymguly). **3.** Öňki nesil, ata-baba. **4.** Çaga gören, perzentli bolan erkek adam. *Tüweleme, ogluňyz hem ata bolupdyr.* **5.** Ýaşullara hormat, sylag hökmünde aýdylyan söz. *Ata, ýör, men seni köçeden geçireýin!* **6.** Geçmişde ýaşap geçen beýik we mukaddes şahslaryň adynyň yzyna goşulyp gelýän söz. *Adam ata. Hydyr ata. Gorkut ata. Arçman ata.*

Gaytarmyş ata. 7. Adam üçin iň mähriban we ýakyn (watan, ýurt hakynda). *Ata Watan.*

♦ **Atalar sözi** *edeb.* türkmen halk döredijiliginiň bir görnüşi. *Atalar sözi – akylyň gözi* (Nakyl). **Atamdan aňry git!** "jähenneme git, owarra bol, ýok bol!" manysynda ulanylýan aňlatma. **Atam döwründe** gadym wagtda, mundan ençe wagt ozal. **Atamyň öljegini bilen bolsam, duza satardym (çalşardym)** öňünden bilen bolsam, beýle etmezdim. **Ataň ýagşy, eneň ýagşy diýmek** ýalbar-ýakar etmek, birini bir iş etmäge yrmak, ýalbarmak. **Ata sakgaly eňeğine çykamak** jahyl çykamak, ýetişmek, uly adam bolmak. **Atasyny ýakmak (ýandyrmak)** hötdesinden gelmek, oňarmak, başarmak. **Atasy ölen ýaly** gaýgyly, gamgyn. **Atasy oý** gyz maşgalanyň ene-atasynyň öýi, özüniň dogup-döräp, kemala gelen ojagy. **Atasy ugramak** bir zady halamadyk ýagdaýynda gaty gahary gelmek, ugry bolmazlyk. *Okajak diýsem, atasy ugraýar. Garry ata* öz kakaň kakasynyň kakasy. **Gaýyn ata** adamsynyň (äriniň) kakasy (aýal babatynda), aýalynyň kakasy (äri babatynda).

ATA-BABA [ata-wa:va], *at*. **1.** Nesil, nebere boýunça ýaşap geçen adamlar, bir halkyň, milletiň бүтін geçmişdäki asly. **2. göç.m.** Ömürboýy, hemişe; öňden bäri, gadymdan bäri. *Bu ýerler biziň ata-baba Watan diýip gezen yerlerimizdir.*

ATABEG [ataweğ], *at, taryh.* Geljekde çagany döwlet işgäri edip ýetişdirmek üçin oňa harby, syýasy ugurdan terbiýe berýän adam.

ATABEGLIK [ataweğlik], *at, taryh.* **1.** Atabegin kesp-käri, ýagdaýy. **2.** Atabegler tarapyndan döredilen döwlet, hökümdarlyk.

ATABIR [atavi:r], *syp.* Bir atadan bolan, atalary bir. *Olar atabir dogandylar.*

ATABIR-ENEBIR [atavi:r-enevi:r], *syp.* Bir atadan we bir eneden bolan, atasy-enesi bir, süýtdeş, öweý bolmadyk. *Ol ikisi atabir-enebir dogandy.*

AT-ABRAÝ [a:d-a:vyraý], *at.* Il içine ýaýran şöhrat hem abraý, abraýa eýe bolan at.

ATADAŞ, at. Golaý garyndaş, atalary bir bolan adamlar. *Ýasa girip, matam tutup, Atadaş, babadaş galdy* (Zelili).

ATA-ENE [at(a)-ene], *at.* Çaganyň kakasy we ejesi. *Atanyň-enäniň täzesi bolmaz, gyzylyň, kümüşniň – könesi* (Nakyl).

ATA-ENELIK [at(a)-enelik], *syp, at. 1.* Ata-enä degişli, ata-eneden gaýdýan.

ATAGZY [atağzy], *at.* Bir zady gysyp tutmak we çekip çykarmak üçin ulanylýan iki sally, agyzly gural (iş abzaly).

ATALABERMEK [atala:vermek], *işl.* Atalap ugramak, ýanyna köp barybermek. *Adamlaryň ýanyna atalaberseň, halanjagyňy bilýärmiň?*

ATALAMA, *iş ady.* Atalamak ýagdaýy.

ATALAMAK, *işl.* Gerek bolsa-bolmasa, biriniň ýanyna köp barmak, üstüni alyp durmak.

ATALAMAZLYK, *iş ady.* Atalap durmazlyk.

ATALANMAK, *işl.* Atalap durulmak.

ATALAYYŞ, *iş ady.* Atalamak ýagdaýy.

ATALAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde atalamak. *Näme beýdip onuň üstüne atalaşyp dursuňyz!*

ATALATMAK, *işl.* Atalamaga ýol bermek, ýanyňa getirmek. *Olary üstüne ataladyp durma-da, ýumşuny bitirip bolýan bolsa, derrew bitiräýerler.*

ATALY, *syp.* Kakasy ýaşap ýören, kakasy diri, kakasy bilen bile bolup ýören. *Ataly çaga bilen atasyz çaga terbiýe bermegiň arasy ýer bilen gök ýaly.*

♦ **Ataly ogul** kakasy bilen ogly, ata-ogul.

ATALYK, *at, syp.* 1. Ata bolmak ýagdaýy, derejesi. 2. Ata mahsus, ata wezipesine degişli. *Sarsmaz döwletimiziň özüňiz hakyndaky edýän atalyk aladalary bilen ruhlanyň, altyn pelleriňizde entek bar bolan gallany zaýasyz ýygnap, indiki arzyly sepgitleriňize-de abraý bilen ýetjekdigiňize berk ynanýaryň ("Türkmenistan").* 3. Öweý ata; ata terbiýesini berip, hossar çykan, howandar. *Ärhasan atalygy Göroglynyň ýanyna bardy ("Görogly").* 4. *ser. Atabeg.* 5. *gepl.d.* Gaýyn ata. 6. Oglana dakylýan at.

♦ **Atalyk etmek** ata borjuny berjaý etmek, ata hökmünde terbiýe bermek, ulaltmak. *Ol agyr maşgala atalyk edýär.*

ATAN, *at.* Biçilen erkek (düýe hakynda).

ATANAK, *at.* 1. Iki çyzygyň, agajyň, dik ýa-da ýatyk halda kesişmeginden emele gelýän şekil. 2. Ýüp işilende, бүkdүrilende goşmak alamaty görmüşinde ulanylýan gural. 3. Esasan keçä, kiçi palaslaryň, sallançaklyk kilimleriniň ortasyna salynýan haçja görmüşli nagys. 4. Iki metr aralygy görkezýän "A" harpy görmüşli ýer ölçelýän ölçeg enjamy. 5. *gepl.d.* Kart oýnunda goşmak şekilli gül. 6. Düýä salynýan tagma.

♦ **Atanak çekmek** bir zady puç hasap etmek, sana goşman goýmak, sandan galdyrmak, derege ýaramaýar diýlip bellenmek. *Beýle diýip, onuň ýüzüne bütinleý atanak çekmek bolmaz.*

ATANAKLAÝYN, *hal.* Atanak görmüşinde, atanak şekilli, biri-biriniň üstünden keseligine kesişdirilip goýlan.

ATANLYK [ata:nlyk], *at.* Duýdansyzlyk, säwlik, tötänlik.

ATANLYKDA [ata:nlykda], *hal.* Bilmezlikden, bilkastlaýyn edilmedik, tötänlikde, säwlikde.

ATAN-SATAN, *syp.* Tagaşyksyz, ädimini dürs basmaýan. *Ol garagaýçak, atan-satan agram bir ýigitdir* (B. Kerbabaýew).

ATAŇKYRLAMAK, *işl.* Atylýan derejä golaýlamak.

ATARMA, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARMAK, *işl.* 1. Gazany ojagyň, taganyň üstünde goýmak. *Äpet gazanlary getirip, düýnki gazylan ojaglaryň üstüne atardylar* (B. Seýtäkow). 2. Nahar bişirmäge başlamak. *Biz bolsa öýe baryp, haýdan-haý gazan atarmak bilen bolduk* (N. Baýramow). 3. *göç.m.* Ugratmak, ýola salmak. *Myhmany atar, başyňy gutar* (Atalar sözi).

ATARMAKLYK, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARMAN-ÇAPARMAN, *syp.* Batyr, edermen, dogumly.

ATARMAZLYK, *işl.* Atarmak işini etmezlik.

ATARTDYRMAK, *işl., ser.* **Atartmak.**

ATARTMAK, *işl.* Atarmak işini başga birine etdirmek; atarmaga mejbur etmek; atarmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ir bilen erkek adamlar köp sanly gazan atartdylar.*

ATARYBERMEK [ataryvermek], *işl.* Ataryp ugramak, atarmaga girişmek. *Indi gazanlary ataryberseňizem bolar.*

ATARYLMAK, *işl.* Atarmak işi edilmek. *Goýun soýulmaga durdy, gazan atarylmaga başlady. Ojakçalarda gazançalar atarylyp, tagançalarda taňkalar goýulýardy* (B. Kerbabaýew).

ATARYNMAK, *işl.* Özüň üçin atarmak. *Ol nahar ataryndy.*

ATARYŞ, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARYŞMAK, *işl.* 1. Atarmaga kömekleşmek. *Gazan ataryşmak.* 2. Bilelikde atarmak. *Toý naharyny bişirmeli adamlar mähnet gazanlary ataryşyp yördüler.*

ATASYZ, *syp.* Atasy bolmadyk, atasy ýok.

ATASYZLYK, *at.* Atasyz halda bolmaklyk, atasyz galmaklyk, atasy ýokluk.

ATAŞ [ataş / a:taş], *at, şahyr.* 1. Ot. 2. *göç.m.* Köýdürýän duýgy. *Mert aşygyň şirin janly, Yşkyň ataşynda ýandy* (Magtymguly). *Dowzah meni ýaka bilmez, Ýanyp men ataşlaryňa* (Mollanepes).

ATAŞLY [a:taşly], *syp, şahyr.* Ýakyp-ýandyryp barýan, ýalynly.

ATAŞPARAZ [a:taşparaz], *at.* Oda ybadat edýän, oňa çokunýan adam, otparaz.

ATAŞPARAZLYK [a:taşparazlyk], *at.* Oda ybadat etmeklik, ody hudaý hasap edip, oňa çokunmaklyk.

AT-AT, *at.* Milli oýun. *At-at oýny kiçi ýaşly çagalaryň arasynda giňden ýaýrap, halanylyp oýnalyan oýunlaryň biridir* (A. Jykyýew).

ATAÝRY, *at.* Möý şekilliler maşgalasynyň bognaýaklylar toparyna degişli zähersiz mör-möjek.

ATBAKAR, *at. 1.* At idediji, ata seredýän; ýylkyban. *Atbakar oglan sesini çykarman, buýrugy berjaý etmäge ýumlukdy* (H. Derýaýew). **2.** Mörmöjegiň bir görnüşi.

ATBAŞÇY [atbaşşy], *at, döp-dess.* Gelin edinilende, gyzy getirmäge gidýän atlylar, öňatly.

ATBAŞÇYLAMAK [atbaşşylamak], *işl., döp-dess.* Gelin alnanda, atbaşçy bolup gitmek, atbaşçy ýollap, gelin alyp gelmek.

ATÇAPAR, *at. 1.* Çapyksuwar. **2.** Oglana dakylýan at.

ATÇAPYŞYK, *at.* At ýaryşdyrmak arkaly geçirilýän milli oýun, ýaryş. *Biz atçapyşyk meýdanyna ýetenimizde, giden ýaýlada adamlar şowhun edip ýördüler* ("Nesil").

ATÇYLYK, *at.* Oba hojalygynyň at ösdürüp ýetşdirmek bilen meşgullanýan pudagy.

ATDAŞ, *at, küst.* At mallarynyň biri-birine düşüp duran ýagdaýy. *Atlar atdaş durlar. Aty atdaş atmak.*

ATDAŞ [a:tdaş], *syp.* Atlary meňzeş, meňzeş atly, ikisine-de bir at dakylan. *Salam, atdaş, işler niçik?*

ATDAŞLYK [a:tdaşlyk], *at.* Meňzeş atlylyk, bir atlylyk, ady bir bolmaklyk.

ATDYRMAK, *işl.* Atmak işini başga birine etdirmek, atmaga mejbur etmek. *Kül atdyrmak. Hapahupany atdyrmak.*

ATEIST [ateýi:st], *at.* Ateizmiň tarapdary, hudaýyň barlygyny inkär edýän adam.

ATEISTIK [ateýistik], *syp.* Ateizm taglymatyna daýanan, esaslanýan; ateizme degişli.

ATEIZM [ateýi:zim], *at.* Hudaýyň barlygyny inkär edýän taglymat.

ATELYE [atelye:], *at.* Kiçiräk tikiçilik, fotografiýa we ş.m. kärhanasy.

ATGAÝYŞ [atgaýyş], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMA [atgama], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMAK [atgamak], *gepl.d., ser. Atygsamak.* "Towşana dogduk depe" diýselerem, meniň köňlümiň köp bölegi size tarap atgaýar (N. Pomma).

ATGAMAKLYK [atgamaklyk], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMAZLYK [atgamazlyk], *iş ady.* Atgap durmazlyk.

ATGARLAWAÇ [atgarlowa:ç], *at, haýwanat d.* Adaty garlawaçdan ulurak sarymtyl-gara reňkli guş.

ATGARYNJA [atgarynja], *at, haýwanat d., ser. Atlygarynja.*

ATGULAK [atgulok] **I**, *at, ösüml.d.* Ýapraklary uzynndan ýasy, kiçijik gülli, soňabaka hurmalayan ot.

ATGULAK [atgulok] **II**, *at, döp-dess.* Gelin edinýäne toýdan ön eltilýän toý goşandy, çatylan jübüt ýaglyk, mata we ş.m. zat. *Atgulak asmak.*

ATGULAKLYK [atgulokluk], *syp.* Atgulak etmek üçin niýetlenen, atgulağa ýarar ýaly (ýaglyk, mata-marlak). *Men bu gün bazardan atgulaklyk aldym.*

ATGYÇ, *at.* Başa atylýan başatgyç, çargat ýa-da ullakan ýaglyk.

ATGYR, *syp. 1.* Gowy atýan, dogry atýan, nyşana dürs urýan, mergen. **2.** Göni atýan (ýarag hakynda). *Atgyr tüpeň bilen çykyp şikara, Aýragyn, umgasyn atanym daglar* ("Aşyk Çañly").

ATGYRLYK, *at.* Öňat, göni atmaklyk, nyşana göni degijilik (adam we ýarag hakynda). *Onuň tüpeňiniň atgyrlygyny iller gürrüň edýärler.*

ATHANA [atha:na], *at.* At saklanylýan jaý; at seýislenýän, idedilýän ýer, teblehana, atýatak.

ATKEÇE, *at.* Atyň arkasyna ýapylýan, örtülýän keçe.

ATLANDYRMAK [atlannymak], *işl. 1.* Ata mündürmek. **2.** Birini bir ýere ugratmak, ibermek, ýollamak. *Ony nirä atlandyrjak bolýaň?*

ATLANDYRMAK [a:tlannymak], *işl. 1.gepl.d.* Adyny aýtmak, adyny tutmak. *Pylany şey diýýär diýip meni beýle atlandyрмаň-a bolanok. 2.* At bermek, at dakmak. *Uruşda gurban bolanlary halkyň söwer ogullary diýip atlandyrýars.*

ATLANDYRYLMAK [a:tlannyrlymak], *işl. 1.gepl.d.* Ady aýdylmak, ady tutulmak. **2.** At berilmek, ady tutulmak.

ATLANHA-ATLAN [atlanha:-atlan], *at.* Ýerli-ýerden aýaga galmaklyk, ata atlanmaklyk.

ATLANMA, *iş ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLANMAK, *işl. 1.* Ata münmek, ata çykmak, ata, ulaga münüp ýola düşmek. *Atlanyp meýdan çykaly, Ganyma gyýa bakaly* (Magtymguly). *Atlanyň, beglerim, serden geçeyliň* ("Görogly"). **2. göç.m.** Bir ýana gitmek üçin ýola düşmek, bir ýere gidermen bolmak, saýlanmak. *Şeýle hem bolsa, her sapar ýola atlananda ýüregi ezilýärdi, narahat pikirler üstüni basýardy* (G. Kulyýew).

ATLANMAK [a:atlanmak], *işl.* Adyň ýaýrap ugramak, at almak, adygyp başlamak; dabaraň artmak.

ATLANMAKLYK, *iş ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLANMAKLYK [a:atlanmaklyk], *iş ady.* Atlanmak, adygyp başlamak ýagdaýy.

ATLANMAZLYK, *iş ady.* Ata münmezlik.

ATLANYBERMEK [atlanyvermek], *işl.* Atlanyp başlamak.

ATLANYŞ, *iş ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLAS [a:tlas], *at.* Kartalar, haýwanlaryň, ösümlikleriň, adam organizmleriniň suratlary, her hili çyzgylar we ş.m. ýerleşdirilen albom ýa-da kitap şekilli ýygyny. *Geografiýa atlasy. Adam anatomiýasynyň atlasy.*

ATLAŞMAK [a:tlaşmak], *işl., dil b.* At söz toparyna goşulmak, at hataryna geçmek.

ATLAŞYŞ [a:tlaşyş], *iş ady, dil b.* Atlaşmak ýagdaýy.

ATLAÝYN, *hal.* At münen ýaly, her aýagyňy bir ýana sallap. *Myrat öýüň içinde ýakynrak germelip goýlan direge atlaýyn mündi* (A. Gowşudow).

ATLAZ, *at.* Ýüpek matanyň ýüzi ýylmanak hem ýylpyldawuk dokalan görnüşi. *Merdi goýup, hyzmat etseň namarda, Gadryň bilmez, atlaz berseň biz bolar* (Seýdi).

ATLETIKA [atle:tika], *at.* Hertaraply fiziki taýýarlygy talap edýän sport maşklary.

◇ **Agyr atletika** sportuň ştanga götermek bilen baglanyşykly ýörite maşklardan ybarat bolan görnüşi. **Ýeňil atletika** sportuň ylgamak, ýöremek, bökmek, ýadro iteklemek we ş.m. görnüşleri.

ATLETIKAÇY [atle:tikaçy], *at.* Atletika bilen meşgullanýan sportsmen.

ATLY, *syp.* 1. Aty bar bolan. *Bedew atly, demir donly Görogly* ("Görogly"). *Bir gije ýatyrdym tünüň ýarynda, Bir tört atly gelip: "Turgul!" diýdiler* (Magtymguly). 2. Ata münüp oturan. – *Muhat aga, ol atly güdimikä? – diýip, şol tegelek ýüzli ýigit ýene-de sorady* (N. Pomma). *Ol gelýän atly kim?* 3. At münen nöker. *Soňra patyşa galada bar atlyny jemletdi* ("Görogly"). 4. Oglana dakylýan at.

ATLY [a:tly], *syp.* 1. Il arasynda ady ýaýran, ile özüni tanadan, şöhraty ile dolan, at gazanan. *Toýa atly bagşylar geldiler*. 2. Adyndaky, at berlen, ady bolan. *Depderler içinde bir kitap gördüm, "Kysasyl enbiýa" atly, ýaranlar!* (Magtymguly).

ATLY-ABRAYLY [a:tl(y)-a:vyraýly], *syp.* Ada we abraýa mynasyp bolan, at-abraý gazanan. *Atly-abraýly adam.*

ATLYBAŞY [atlyvaşy], *at.* Bir topar atlynyň başlygy, atly nökerleriň bir böleginiň önbaşçysy.

ATLYGARYNJA [atlygarynja], *at.* Aýaklary uzyn, bilinden yokarsynyň reňki gyzyl öwüşýän, bilinden aşagy garmtyl bolan ýyndam hem uly garynja.

ATLYK, *at, taryh.* Ýerden, suwdan peýdalanmagyň gadymy bir görnüşi.

ATLYKBAŞY, *at, taryh.* XIX asyrdan XX asyryň başlarynda öz obasynda, tiresinde suw nobatyna gözegçilik edýän we mirabyň talap etmegi bilen ýaplary arçamak, gazy gazmak işlerine işgär çykarýan ýolbaşçy.

ATLY-ÝARAGLY [atly-ýarağly], *syp.* Aty-ýaragy bar bolan, söweş şaýy tutulan, söweş esbasy üpjün. *Atly-ýarağly adamlar.*

ATMA, *iş ady.* Atmak ýagdaýy.

ATMA-AT [a:tma-a:t], *hal.* Birin-birin adyny tutup.

ATMAK, *işl.* 1. Ýaýdan, her bir ot açýan we atylýan ýaragdan ot açmak, ok ýagdyrmak. *Ýatyp galandan atyp gal* (Nakyl). *Sen, näme, tüpeň atyp bilýärmiň?* (A. Durdyýew). 2. Ok bilen awlamak, tüpeňlemek; ýaýlamak. *Ýolda keýik kowalap, guş atyp, gün ýaşyp garaňky düşende, çopanlaryň goşunda ýatypdyrlar* (N. Pomma). 3. *taryh.* Atuw jezasyny ýerine ýetirmek. 4. Taşlamak, zyňmak. *Ýol üstünde ölsem, ýola atsalar, Razy men, üstümden basyp ötseler* (Magtymguly). 5. Sepip ýa-da taşlap ekmek. *Ol ýere atan tohumyň yrya gitmeýärdi* (A. Gowşudow). 6. Nämedir bir zady örtmek, basyrmak. *Agylyň gapdalynda ýatan keçäni alyp, onuň üstüne atdy, biline çeki çekdi, irişmeledi* (G. Kulyýew). 7. Sowrup saýlamak, ýele çekip saplamak (harman hakyn). *Bugdaý ekdim, harman atdym, Jary baryn bilmedim* (Türkmen halk döredijiliginden). 8. Bir ýere özüni ýetirmek, barmak, baryp ýetmek. *Essim aýylyp, soňky demde, Zordan atdym oraçama* (K. Gurbannepesow). 9. Bir zady biriniň üstüne ýüklemek, ýöňkemek. *Kakamy, ejemi razy etmegi hem şolaryň boýunlaryna ataryn* (B. Pürliýew). 10. Bir zady ikinji bir zadyň üstüne goýmak, taşlamak, çykarmak. *Ol diwanda oturan yerinden sag aýagyňy çep aýagyňyň üstüne atyp, hallan atdyrды* (B. Öwezow). 11. İçmek, ýuwutmak. *Men ýüzümiň ugruna iki dermany birden atdym* ("Edebiýat we sungat"). 12. *Atmak* işliginiň önünden at sözleri gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Baş atmak** minnetdarlyk bildirmek üçin başyňy öňe tarap egmek. **Bije atmak** jedelli meseläni çözmek üçin meňzeş zatlaryň içinden şertli belgili bir zady çekip almak ýa-da ş.m. başga bir usul bilen bijäni çykarmak. **Daň atmak** gün dogmazyndan ön jahan ýagtylyp ugramak, günün dogýan ýeri agaryp başlamak. **Hallan atmak** aldyrany bar ýaly ýortmak, alaklamak, selpemek, eýläk-beýläk ylgap hars urmak. **Haýbat atmak** birini gorkuzmak üçin bir zat etjekdigiňi duýdurmak. **Ok atmak** ýaýyň peýkamyny nyşana tarap goýbermek, gönükdirmek; tüpeňden, awtomatdan we ş.m. ot açmak. **Owsun atmak** – *ser.* **Owsun. Öwüşgin (öwşün) atmak** öz reňkinde öwsüp durmak. **Sadyr atmak** suwy hakyky tagamyny ýitirip, ýata suwuň tagamyna eýe bolmak. **Tolkun atmak** tolkunlar döremek. **Töhmet atmak** biriniň abraýyny dökýän ýalan-ýaşyryk gepi ýaýratmak. **Yraň atmak ser.** **Yrgyn atmak. Yrgyn atmak** yraň atmak, yranmak. **Ýaý atmak** ýaýy çekip, okuny, peýkamyny sypdyryp goýbermek.

◇ **Atyp geç (geçsin)** adaty, düýp derejedäki *geçmek* işligi hal işlik goşulmasy goşulan *atmak* işliginiň zyzndan gelip, biriniň eden ýa-da heniz etmedik

hereketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylyar. *Haýbat atsaň atyp geç, haýbatyňdan gorkamok. Başyna atmak* bar işi, aladany üstüne ýüklemek. *Lagnat daşyny atmak* näletlemek, nälet okamak. *Pitjiň atmak* birine pisindiň oturmazlyk, göwnüň ýetmezlik.

ATMAKLYK, *iş ady*. Atmak ýagdaýy.

ATMAZLYK, *iş ady*. Atmak işini ýerine ýetirmezlik, etmezlik

ATMOSFERA [atmosfe:ra], *at. 1.* Ýeriň we beýleki asman jisimleri bolan planetalaryň, Günün hem-de ýyldyzlaryň daşyny gurşap alýan gaz görnüşli gatlak. *2.* Gazyň basyşyny ölçemegiň ölçeg birligi.

ATOM [a:tom], *at.* Himiki elementiň örän kiçi bölejigi. *Atom elektrik stansiýasy. Atom energiýasy. Atom fizikasy. Atom sagady. Atom ýaragy.*

◇ **Atomyň ýadrosy** atomyň položitel zarýadly merkezi bölegi.

AT-OWAZA [a:d-owa:za], *at.* Il içinde gazanylan at we şöhrat, abraý. *Halk özüniň kalbyna ýakyn eser ýazmagy başaran şahyrdyr ýazyjylaryň at-owazasyny arşa göterýär ("Watan").*

AT-SOR [a:s-so:r], *at.* Nam-nyşan, derek. *Garaşsyzlyk ýyllarynda önler ady-sory eşidilmedik birnäçe söz ussatlary ýüze çykaryldy.*

ATŞYNAS [atşyna:s], *at.* At seýsi, at seýisleşýän, at ösdürüp yetiştirmek hünäri bolan adam. *Ol atşynas, uly seýis, bu hünärlerini öwrenmek gerek ("Görogly").*

ATTAŞE [attaşe:], *at.* Haýsydyr bir ugruň hünärmeni hökmünde daşary ýurtlaryň diplomatik wekilhanalaryna ýa-da konsullyk edaralaryna degişli edilen resmi adam. Mysal üçin: *Harby attäşe, harby-deňiz attäşesi, harby-howa attäşesi.*

ATTESTASIÝA [atesta:siýa], *at.* Işgärleriň ýerine ýetirýän işleri boýunça hünär taýýarlyk derejesini kesgitlemek üçin geçirilýän çäre. *Türkmenistanyň Attestasiýa komiteti. Attestasiýadan geçirmek.*

ATTESTASION [atestasiýo:n], *syp.* Attestasiýa bilen baglanyşykly, attestasiýadan geçirýän. *Attestasion iş topary.*

ATTESTAT [atesta:t], *at.* Orta we ýörite orta mekdebi gutarandygy, ylmy adyň dakylandygy hakynda berilýän resminama. *Professoryň attestaty.*

ATUW, *at, taryh.* Atyp öldürmek arkaly berilýän ölüm jezasy. *Türkmenistanda atuw jezasy ýatyryldy.*

ATYBERMEK [atyvermek], *işl.* Atmaga başlamak; atmagy dowam etdirmek.

ATYGSABERMEK [atyğsa:vermek], *işl.* Atygsap başlamak.

ATYGSAMA [atyğsama], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYGSAMAK [atyğsamak], *işl.* Bir ýere gitmegi küýsemek, islemek, gitsem diýmek, atgamak. *Ýüregiň atygsamak.*

ATYGSAMAKLYK [atyğsamaklyk], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYGSAYYŞ [atyğsaýyş], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYJY, *at. 1.* Tüpeň atyp bilýän adam. *Ökde atyjylar. 2.* Atyjylyk goşunlarynyň esgeri.

ATYJYLYK, *1. at.* Ot açýan ýaraglardan (awtomatdan, tüpeňden we ş.m.) ok atmak käri, hünäri. *Atyjylyk onuň halaýan kâridi. 2. syp.* Ot açýan ýaraglardan ok atmak käri bilen bagly, ok atmak bilen mesgullanýan. *Atyjylyk polky. Atyjylyk sporty.*

ATYLLAN [atylla:n]: **atyllan düýe** birnäçe ýyllap gaýman, gysyr galan düýe.

ATYLMAK, *işl. 1.* Atylýan ýaragdan ot açylmak. *Top atylmak. 2.* Ok bilen urulmak, tüpeňlenmek, ýaýlanmak. *Guş atylmak. 3. taryh.* Atuw jezasy ýerine ýetirilmek. *4.* Taşlanmak, zyňylmak. *Çöregiň ýere atylanyňy gören dâlsiň. 5.* Ýazylmak; üsti örtülme. *Ýere ullakan palas düşelip, onuň üstünden-de ululy-kiçili haly hem halyçalar atylypdyr. 6.* Sowrup saýlanmak (harman hakynda). *Harman atylmak. 7.* Bir ýaramaz zat biriniň üstüne ýüklenmek, ýöňkelmek. *Töhmet atylmak. 8.* Içilmek, ýuwdulmak (derman hakynda). *Derman atylmak. 9. göç.m.* Öňe okdurylmak, zymdyrylyp gitmek. *Öýden atylyp çykdy. 10. gepl.d.* Gaty öwnüp gürlemek, güplemek. *Nämä atylyp otyrsyň, senem bolup bilseň ilçe barsyň-da!?*

ATYM, *at. 1.* Çäýiň we ş.m. bir gezek atmaga gerekli mukdary, ölçegi. *Bir atym çäý. 2.* Ok atylanda ýa-da bir zat zyňylanda ýeter ýaly aralyk, ýeter mümkinçiligi bolan aradaşlyk. *Oturan ýerimizden taýak atym aňyrrakda ýaryny gum basyp duran gubur ýoldaşymyň ünsüni özüne çekdi (O. Gadamow). 3.* Atmaga taýyn bolan däne garyşykly döwlen harman. *4. göç.m.* Çeme, maý, amat. *Ony bir atymyna salyp bolmazmyka?*

ATYMLYK, *syp.* Bir gezek atmaga ýeterlik, bir atar ýaly. *Atymlyk çäý.*

ATYNMAK, *işl.* Öz üstüne, başyňa atmak. *Ol egnine don atyndy. Başatgýç atynmak.*

ATYR, *at.* Ýakymly ysy bolan jisimler goşulan spirtli ergin (üst-başyňa sepme üçin ulanylýar).

ATYRLABERMEK [atyrła:vermek], *işl.* Atyrlap ugramak, atyr sepip başlamak.

ATYRLAMA, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

ATYRLAMAK, *işl.* Atyr sepme, atyr çalmak, atyr pürkmek. *Geýimi atyrlamak.*

ATYRLAMAKLYK, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

ATYRLAMAZLYK, *iş ady.* Atyrlap çykmazlyk, atyr sepmezlik, atyr çalmazlyk.

ATYRLANMAK, *işl.* 1. Öz üst-başyňy atyrlamak.
2. Atyr sepilmek. *Ol atyrlanan köýneklerini geýdi.*

ATYRLATMAK, *işl.* Atyrlamak işini başga birine etdirmek; atyrlamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ol eşiklerini her gün diýen ýaly atyrladýardy. Saçyňy atyrlatmak.*

ATYRLAÝÝŞ, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

ATYRSABYN [atyrsa: vyn], *at, gepl.d., ser.*
Araksabyn.

ATYŞ, *iş ady.* Atmak ýagdaýy. *Seniň ýaý atyşyň nähili?*

◇ **Atyş gerekmi, tutuş?! Söweşmekçi bolýan iki tarapyň, iki adamyň özara göreş, söweş ýoluny saýlap almak üçin biri-birine berýän sowaly, ýüzlenmesi. Atyş gerekmi, tutuş?! ("Görogly").**

ATYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir ýan ujundan atmak, yzly-yzyna atmak, atyp çykmak. 2. Hersini bir ýere taşlaşdyrmak, oklaşdyrmak, zyňşdyrmak.

ATYŞHANA [atysha: na], *at.* Nyşana ok atmak, mergençilige türgenleşmek üçin ýörite ýer.

ATYŞLYK, bije atyşlyk bir zady kimiň almalydygyny, bir işe kimiň gitmelidigini we ş.m. kesgitlemek üçin bije atmaklyk.

ATYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe ok atmak. 2. Atmakda ýaryşmak. *Mergenler alaçakmak hyrly tüpeň bilen nyşana atyşypdyrlar* (N. Pomma). 3. Bilelikde birnäçe bolup atmak.

ATYŞYK, *at.* 1. Iki taraplaýyn ot açyş, garşylyklaýyn gülle ýagdyryş. *Atyşyk başlanyşy ýaly hem duýdansyz ýatdy* ("Edebiyat we sungat"). 2. Atmak boýunça ýaryş, mergençilikde güýç synanyşyk. *Tüpeň atyşygy.*

ATYZ, *at.* Daş-töweregine çil çekilen ýer, pel. *Ýadawsyz alada edilip, yhlas siňdirilýän atyzlarda şaly häzir boý alýar* ("Türkmenistan").

ATYZ-ÇİL [atyz-çi: l], *at.* Atyzly, çilli meýdan. *Atyz-çiliň gyrasyna ekilen baglar ilki bilen şol ýer eýeleriniň özi üçin saýa* ("Nesil").

ATÝALMAN, *at, haýwanat d.* Iki ön aýagy gysga, art aýaklary uzyn, uzyn guýrugynyň uýy garaja ýalman.

AT-ÝARAG [at-ýarağ], *at.* Söweş üçin gerek esasy enjamlar, harby serenjam. *Ýürekleri at başy dek batyrlar, Hatynça ýok at-ýaragy bolmasa* (Magtymguly).

ATÝATAK, *at.* At saklanýan ýer, athana.

ATÝELMIK, *at, ösüml.d.* Ýerde ýazgyn ösýän, iýilýän ot, ýelmik.

ATÝÜWRÜK, *at, ösüml.d.* Daşy ak, içi gyzgylt tozly kömelek. 2. Şol kömeleğiň içindäki tozy.

AUDITOR [awdi: tyr], *at.* Maliýe amallaryny, girdeji-çykdajylary barlaýan derňewçi. *Auditor bolup işlemek.*

AUDITORÇYLYK [awdi: tyrçylyk], *at.* Auditoryň käri, wezipesi. *Auditorçylyk şahadatnamasy.*

AUDITORLYK [awdi: tyrlyk], *at, ser.*
Auditorçylyk. Auditorlyk etmek.

AW [a: w], *at.* 1. Ýabany haýwanlary, guşlary atyp ýa-da duzak gurup tutmak bilen bagly pişe, şikär. *Gara atlaryny eýerläp, elguşlaryny alyp, Myrally bilen Soltansöýün atlanyp, köşkden çykyp, awa ugradylar* ("Myrally we Soltansöýün"). *Ýöne awuň gyzygy, ýaşlyk şol zatlara kän ünsem berdirdi* ("Watan"). 2. Atylyp ýa-da başga tär bilen tutulýan, awlanylýan ýabany haýwanlar we guşlar. *Gadym eýýamda aw kändi, emma awlamak kyndy, zamana gorkulydy* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Düşewünt, gazaň; peýda. *Beýle awy duşuňdan geçirip bolmaz* (B. Seýtäkow).

◇ **Awa salmak** tazyny, elguşy aw awlamak üçin goýbermek, aw etdirmek. **Awa salynjak tazy ýaly** galagoply ýagdaýda, howsalaly halda. *Aho-w, sen çynyrgadyp baryarsyň-la, men bir hili awa salynjak tazy ýaly galpyldap başladym* (A. Durdyýew). **Aw bilmek** ujypsyz zady düşewünt, gazaň hasaplamak. *Ol sähel zady aw bilýärdi. Aw bolmak* biriniň ýa bir zadyň duzagyna düşmek, bir zatdan ýaňa heläk bolmak. *Heý, garry köpek, ahrynda sen garry gaplaňa aw bolduň-ow* (N. Pomma). **Aw ganly** aw oňdy, aw şowly (aw ganlymy, janly? diýen soraga berilýän jogap). **Aw ganly bol-a!** awuň şowuna düşsün, awuň şowly bolsun! **Aw ganlymy, janly?** şowlumy ýa şowsuz. **Aw janly** aw oňmady, aw şowly däl (aw ganlymy, janly? diýen soraga berilýän jogap).

AWABERMEK [a: wa: vermek], *işl.* Awap başlamak.

AWAMA [a: womo], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWAMAK [a: womok], *işl.* Teniň bir ýeri awuşap agyrmak, syzlap agyrmak.

AWAMAKLYK [a: womokluk], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWAMAZLYK [a: womozluk], *iş ady.* Awap durmazlyk.

AWARA [a: wa: ra], *syp.* 1. Bir ýerde ýerlemän, mekan tutman ygyp ýören ykmanda, sergezdan. *Eý, gül ýüzli baharym, kylma awara meni, Etme sepil zyňda, goý, ygtyýara meni* (Talyby). 2. Il-günden, watandan jyda düşen, aýrylan. *Ýedi ýyldyr men awara, Özümi saldym bazara* ("Asly-Kerem"). *Iliňden gitseň awara! Şonda bolar sen biçäre* (Magtymguly).

AWARALYK [a: wa: ralyk], *at.* 1. Mekandan aýra düşmeklik, ykmandalyk, sergezdanlyk. *Aryflar ýanynda dünýä peýinden, Awaralyk eýlän bolmak ýarasmaz* (Magtymguly). *Wagşyýy-beýabanda awaralygyn goýsun, Serkeşdeligin taşlap, set paralygyn goýsun* (Andalyp). 2. Ilden-günden, watandan aýra düşmek.

Ýylba-ýyl awaralyk kesp eşleşem bidatlap, Ýol ýörip, çölleri gezip, daglar aşyp perýatlap (Andalyp).

AWARLAR [ava:rlar] **I**, *at.* Dagystanyň ilatynyň bir bölegini düzýän halk.

AWARLAR [ava:rlar] **II**, *at.* VI asyrdan Dunay ýakasynyndaky ýerlerde ornaşan türki taýpa.

AWATMAK [a:wotmok], *işl.* Awamak katdina ýetirmek, awar ýaly etmek.

AWAÝYŞ [a:woýuş], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWÇY [a:wçy], *at.* **1.** Aw awlamak bilen meşgullanýan adam, ýabany haýwanlary, guşlary awlaýan adam. *Hindiniň awçysy çyksa şikäre, Özge aw islemez, pil sesin aňsa* (Mollanepes). **2.** Lebab welaýatynda bir oba.

AWÇYLYK [a:wçuluk], *at.* Aw bilen meşgullanýanyň kesp-käri, pişesi.

AWGUST [a:wgust], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň sekizinji aýy.

AWIA [aviýa], *at.* Goşma sözleriň "awiasion", awiasiya degişli, awiasiya bilen baglanyşykly manyny aňladýan birinji bölegi (mysal üçin: *awiapoçta*).

AWIAKASSA [aviýaka:ssa], *at.* Uçara münmek üçin bilek satylýan kassa.

AWIAKOMPANIÝA [aviýakampa:niýa], *at.* Awiasiya ugrundan işleýän ýöreteleşdirilen kompaniýa.

AWIAKOMPAS [aviýako:mpas], *at.* Awiasiyada ulanylýan ugur görkeziji kompas.

AWIAPOÇTA [aviýapo:çuto], *at.* Awiasiya arkaly amala aşyrylýan poçta aragatnaşygy, howa poçtasy.

AWIAMAYAK [aviýamaýa:k], *at. ser. Maýak.*

AWIAMODEL [aviýamode:l], *at.* Howada uçýan apparatlaryň modeli, nusgasy.

AWIAKONSTRUKTOR [aviýakanstru:ktor], *at.* Awiasiyada uçýan uçarlaryň, dikuçarlaryň we awiasion motorlaryň konstruktory we beýleki uçýan serişdeleri oýlap tapýan hünärmen.

AWIASION [aviýasiýo:n], *syp.* Awiasiya degişli bolan, awiasiya bilen baglanyşykly. *Awiasion topar.*

AWIASIÝA [aviýa:siýa], *at.* **1.** Howada uçýan apparatlaryň howa giňişligindäki hereketiniň teoriýasy we praktikasy. **2.** Awiaulag serişdeleriniň (uçarlaryň we dikuçarlaryň) jemiň tutuş ady; howa floty.

AWLABERMEK [a:wla:vermek], *işl.* Awlap ugramak; awlamagy dowam etmek.

AWLAG [a:wlağ], *at.* Aw awlanýan ýer, aw üçin amatly ýer. *Ne gaýratly bu daglar, Bihasap aw, awlaglar* (Magtymguly). *Sowuk suwly, ter çemenli awlaglar, Köňül arzuw eýlä, watanyň seni!* (Zelili).

AWLAMA [a:wlomo], **1.** *iş ady.* Awlamak ýagdaýy. **2.** *göç.m.* Birini heläklemek, öldürme, ýok etme.

AWLAMAK [a:wlomo], *işl.* **1.** Aw etmek, ýabany haýwanlary we guşlary tutmak, atmak. *Eger suw bolan*

halatynynda, onda bu möwsümde balyklaryň bu görnüşiniň tutuş halkymyza arkaýyn ýeter ýalysyny awlamak mümkindir ("Nesil"). **2.** *göç.m.* Birini, bir zady heläklemek, hatardan çykarmak; ýok etmek.

♦ **Göwnüni awlamak** *ser. Göwün.*

AWLAMAKLYK [a:wlomokluk], *iş ady.* Awlamak ýagdaýy.

AWLAMAZLYK [a:wlomozluk], *iş ady.* Awlamak işini amal etmezlik.

AWLAÝYŞ [a:wloýyş], *iş ady.* Awlamak ýagdaýy.

AWLANMAK [a:wlonmok], *işl.* Awlamak işi ýerine ýetirilmek, aw edilmek. *Guş salsaň, kākilik, turaç awlanar, Peleňdir, gaplaňdyr, şirdir bu daglar* (Misgingylyç).

AWLATMAK [a:wlotmok], *işl.* Awlamak işini başga birine etdirmek; awlamaga mümkinçilik bermek; awlamaga mejbur etmek; eý görýän zadyňy aldyrmak. *Jerenim awlatdym düzden, Ganly ýaşym akar gözden* (Halk aýdymyndan).

AWSTRALIÝALYLAR [avystyra:lyýalylar], *at.* Awstraliýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

AWSTRIÝALYLAR [a:vystyrýalylar], *at.* Awstriýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

AWTOBUS [afto:bus], *at.* Ýolagçy gatnadýan köp orunly üsti ýapyk ulag.

AWTOMAT [aftama:t], *at.* Ok atýan ýarag.

AWTOMATLY [aftama:tly], *syp.* Awtomaty bolan; elinde awtomatyny saklap duran. *Awtomatly adam.*

AWTOMOBIL [aftamabi:l], *at.* Gara ýollar boýunça ýolagçylary gatnatmak we ýük çekmek üçin motorynyň güýji bilen tigrleriniň üstünde hereket edýän dürli görnüşli ulag serişdesi.

AWTOR [a:vtar], *at.* Özünüň döredijilikli zähmeti bilen ylym, edebiyat ýa-da sungat eserini döreden, açýslary oýlap tapan adam.

AWTORALLI [avtora:lly], *at. ser. Ralli.* *Şondan soň, Ýewropa döwletlerinde awtoralli ýaryşy uly meşgurlyga eýe bolup, beýleki yklymlara hem ýaýrap başlapdyr* ("Saglyk").

AWTORDAŞ [a:vtardaş], *at.* Kimdir biri bilen döredijilikli zähmetiň netijesinde ylymda, edebiyatda ýa-da sungatda eser döreden, açýslary oýlap tapan adam.

AWTOREFERAT, *at.* Awtoryň ylmy eserlerine özüniň gysgaça beýany. *Dissertasiýanyň awtoreferaty.*

AWTORLYK [a:vtarlyk], *at.* **1.** Awtora degişli. *Awtorlyk hukugy.* **2.** Awtora berilýän. *Awtorlyk galam haky.*

AWTORUÇKA [avtoru:čka / avtoruçko], *at.* İçine guýlan syýanyň öz-özünden akýan we hat ýazmak üçin ulanylýan enjam.

AWULABERMEK [awula:vermek], *işl.* Awulamaga girişmek.

AWULAMA [a:wulomo], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULAMAK [a:wulomok], *işl.* 1. Bir zada awy goşmak, gatmak, garmak; zäherlemek. 2. Mör-möjekleri ýok etmek maksady bilen ösümlüklere, meýdana zäherleýji serişdeleri sepmek, dökmek, pürkmek. 3. *göç.m.* Ajy söz bilen duzlamak, göwne degýän şerebeli söz aýtmak.

AWULAMAKLYK [a:wulomokluk], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULAMAZLYK [a:wulomuzluk], *iş ady.* Awy garmazlyk; awy sepmezlik.

AWULANMAK [a:wulonmok], *işl.* 1. Awy garylmak. 2. Awy sepilmek. *Gowaça çigidi ekilmезinden ön awulanýar.*

AWULATDYRMAK [a:wulotdurmok], *işl.* Awulamak işini başga birine etdirmek.

AWULATMAK [a:wulotmok], *işl.* Awulamaga mejbur etmek; awulamaga ýol bermek; awulamak işini başga birine etdirmek.

AWULAÝJY [a:wuloýjy], *syp.* 1. Bir zada awy gatyjy, zäher bilen gynyjy. 2. Mör-möjekleri awy, zäher bilen ýok edýän, awy pürküji. *Awulaýjy enjam.* 3. Zäherleýji serişde, düzüminde awy, zäher bolan derman. 4. *göç.m.* Göwne degiji, ýakymсыz, gaty söz aýdyjy.

AWULAÝYŞ [a:wuloýuş], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULY [a:wuly], *syp.* 1. Düzüminde awy, zäher bar bolan, zäher goşantly, zäherli. 2. *göç.m.* Çapgyn aýazly, ýalap baryan (howa hakynda). *Daşarda ýüzüňi-gözüňi ýalap baryan awuly şemal şuwlaýardy* (B. Gulow).

♦ **Awuly dilini ýetirmek** *ser. Awusyny pürkmek.* *Munuň garşy bolup, edip biljek zadam ýok weli, käwagt awuly dilini ýetirip durýar* (A. Durdyýew).

AWULYK [a:wuluk], *at.* 1. *göd. s.* Iýgi-içgi, iýmit. *Awulygyňy iý-de, işe ugra!* 2. *gepl.d.* Serhoş ediji içgi, arak, çakyr. *Men bulary içilen bir çüýşe awulygyň keýpine aýdamok* (T. Gurbanow).

AWULYLYK [a:wululuk], *at.* 1. Awusy, zähri barlyk, zäherlilik. 2. Agyrсы, yzasy barlyk, agyrylylyk, yzalylyk.

AWUNDYRMAK [a:wunnurmok], *işl.* 1. Birini awunar ýaly etmek, awunmak katdyna ýetirmek. *Onuň ýumrugy degen ýerini awundyrýardy.* 2. Biriniň ýüreginiň gyýylmagyna sebäp bolmak. *Ol ussanyň ýüregini awundyrmaga dözmedi.*

AWUNMA [a:wunmo], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUNMAK [a:wunmok], *işl.* 1. Bir zadyň täsiri bilen bedeniň, endamyň, synaň ýiti agyrmak, ýiti agyra

sezewar bolmak. 2. *göç.m.* Ýakynyň ýogalyp, ýitgä sezewar bolmak, pajygaly ýagdaýa uçramak. *Başga-da birnäçe tüýnügi gaçan öý hakynda we awunan adamlar hakynda gürrüň edildi* (A. Gowşudow). *Ol owal ganly sakadan awundy* (G. Gurbansähedow). 3. *göç.m.* Ruhý taýdan ejir çekmek, gynanmak, gyýylmak, ynjamak. *Aýsoltan ejesiniň gürrüňine awunmak bilen sojady* (B. Kerbabaýew).

AWUNMAKLYK [a:wunmokluk], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUNYŞ [a:wunuş], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUSIÝDIK [a:wusiýdik], *at, haýwanat d.* Derisi süttüklü, pişge guýruk, kiçijik gemriji tokaý haýwany.

AWUSYZ [a:wusuz], *syp.* 1. Düzüminde zäher bolmadyk, awy gatanсыz. *Awusyz derman mör-möjekleri doly ýok etmeýär.* 2. Gaty agyrmaýan, agyrysyz, yzasyz. *Awusyz ýara.*

AWUSYZLANDYRMAK [a:wusuzlonnurmok], *işl.* 1. Düzüminden awusyny aýyrmak, zähriňi çykarmak, zähersizlendirmek, zyýansyzlandyrmak. 2. Agyrydan saplamak, yzasyňy aýyrmak; köşesdirmek.

AWUSYZLANMAK [a:wusuzlonmok], *işl.* Awusy, zähri aýrylmak.

AWUSYZLYK [a:wusuzluk], *at.* Awy, zäher garyndysy ýokluk, zähersizlik.

AWUSYZRAK [a:wusuzyra:k], *syp.* Awusy azrak.

AWUŞABERMEK [a:wuşa:vermek], *işl.* Awuşap başlamak.

AWUŞAMA [a:wuşomo], *iş ady.* Awuşamak ýagdaýy.

AWUŞAMAK [a:wuşomok], *işl.* Bir zat gyýýan dek, ýara şerebe sepilen ýaly syzlap agyrmak, jyzlap agyrmak, awuly syzlamak. *Çekiç degen barmagy awuşap agyryýardy. Onuň gözi awuşap durdy.*

AWUŞATMAK [a:wuşotmok], *işl.* Awuşamak katdyna ýetirmek. *Tüsse gözüňi awuşadýardy* ("Edebiýat we sungat").

AWUŞAÝYŞ [a:wuşoýuş], *iş ady.* Awuşamak ýagdaýy.

AWUTERNEK [a:wuternek], *at, ösüml.d.* Ýapragy söwüdiňkä meňzeş, sary gülli, baldagy süýtli dag ösümligi.

AWY [a:wy], *at.* 1. Janly bedeni zäherläp bilýän jisim, zäher. *Bir gün hamyra awy goşup çapady bişirýär we ony Kerime berip öldürmekçi bolýar* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *göç.m.* Yza, agyry. *Teniň awusy.* 3. *göç.m.* Aýaz, şatlama sowuk. *Howanyň awusy bar.* 4. *göç.m.* Ýakyp-ýandyryp baryan, ýiti (soganyň, sarymsagyň tagamy hakynda).

♦ **Awusyny pürkmek** şerebeli, göwne degiji söz aýtmak, awuly dilini ýetirmek. **Awy gatmak (goşmak)** gününü bulamak, durmuşyny bozmak, süýji durmuşdan

mahrum etmek. **Awy ýaly** örän aýy. **Bagyr awusy** perzent ölümi bilen bagly çekilýän dert, azar. **Gar awusy** gar ýagmagynyň nyşany bolup durýan çytyk howa. *Howada gar awusy bar.*

AWY-ZAKGUN [a:wu-zakgu:n], *syp.* Örän aýy, zäher ýaly. *Iýer ýaly däl, duran awy-zakgun.*

AWY-ZERZAW [a:wu-zerza:w], *syp.* Örän agyryly, yzaly, durşy bilen zerzaw. *Endam-janym awy-zerzaw.*

AÝ [a:ý] **I**, *at.* 1. Ýere iň ýakyn asman jisimi, hereketi boýunça Ýeriň ýeke-täk tebigy hemrasy. *Arzuwymdyr Aýa elim ýetirmek, Üzülmegin ýöne aýagym ýerden* (M. Seýidow). 2. Ýylyň on ikiden bir bölegi, senenama hasaby boýunça 28, 29, 30 ýa-da 31 güni öz içine alýan wagty aralygy. *Aýyň ýigirmisi. Bir aý. On aý.* 3. Tahýa, köýnege, aýal maşgalalaryň aýak geýiminiň agzyna salynýan aý şekilli nagys.

◇ **Aý agyllamak** aýyň daş-töwereginde agymtyl halka emele gelmek. **Aý berip oturmak** tegelenip oturmak, döwre gurap oturmak. **Aý görjek ýaly** siňe seretmek, boýnuňy süýndürüp äňetmek. **Aý hasaby** aýyň dogup-ýaşyşy boýunça ýöredilýän hasap, hijri-kamary hasaby. **Aý tutulmak** Aýyň ýüzüne Ýeriň kölegesi düşmek. **Aýy-güni dolmak 1)** çaga dogar wagty gelmek, bolmak. **2)** öler wagty ýakynlamak, ölüm pursaty gelmek, sanaglysy dolmak. **Aýy-güni ýetik** dokuz aý on güni dolan, dogmaly wagty gelen. *Onuň yzy bilen aýaly hem dünýäden ötdi, aýy-güni ýetik çaga hem enesiniň garny bilen gitdi* ("Görogly"). **Aýyň bölegi (parçasy) ýaly** örän owadan, görmegeý, aý ýaly. **Aý ýaly** örän owadan, aýyň bölegi ýaly. **Aý ýaly gelin.** **Dolan aý** ýagty düşýän tarapy doly suratda ýere tarap öwürlip, tegelek görnüşe eýe bolan Aý (garşylykly manydaky taýy: **helal Aý**).

AÝ [a:ý] **II**, *at.* Suwda ýaşaýan balyk, gurbaga we başga jandarlaryň dem alyş agzasy.

AÝ I, Ikirjiňlenmgi, ökünji, belli bir derejede kanagatlanmagy, ýaýdanmagy we ş.m. aňladýan ümlük. *Aý, özüňiz bir zat edersiňiz-le!*

AÝ II, "Eý" manysyndaky ümlük. *Aý, pirim, bular-a toýdan gelip, toýa barýarlar, islegleri şatlyk bilen tomaşa* (Keminäniň şorta sözlerinden).

AÝA [a:ýa] **I**, *at.* Eliň iç ýüzünde barmaklar birleşýän aýty. *Aýaň gijese, pul düşjekdir.*

◇ **Aýaňda (eliň aýasynda) saklamak** birine gaty gowy hyzmat etmek, aňrybaş derejede seretmek.

AÝA [a:ýa] **II**, *at.* Jykyr bilen suwarylýan ýeriň kölçelerden kiçiräk bölekler bolunýan görnüşü.

AÝABERMEK [aýa:vermek], *işl.* Aýap başlamak; aýamagy dowam etdirmek.

AÝAGALDYGYNA [aýağallyğna], *hal.* Ýetişibildiginden, elinde baryny edip; tiz, çalt, derrew. *Aýagaldygyna ylgap gelmek*

AÝAGUÇ [aýağu:ç], *at.* 1. Gyşaryp ýatan adamyň aýak tarapy. 2. Bir ýeriň gutarýan ýeri, ahyry, aýak tarapy, etegi. *Derýanyň aýagujy.*

AÝAGULAG [aýağuloğ], *at.* Münmek üçin gerek bolan at, eşek we ş.m. ulag, maşyn.

AÝAK I, *at.* 1. Adamyň, haýwanlaryň, mörmöjekleriň ýöremek üçin hyzmat edýän beden agzasy. *Aýagy uly syganyn geýer, aýagy kiçi -söýenin* (Nakyl). *Aýak ýüwrügi daşa deger, dil ýüwrügi – başa* (Nakyl). 2. Taganyň, oturgyjyň we ş.m. daýanjy, diregi, örki. *Tagan aýagy üç bolar, biri-birine güýç bolar* (Nakyl). 3. Bir ýeriň gutarýan ýeri, çägi, etek, çet, gyra. *Ýabyň aýagy.* 4. Döwürüň, wagtyň we ş.m. ahyry, soňy, gutarara ýakynlan möhleti. *Häzir gysyň aýagy.* 5. Öldürilip paýlaşylýan malyň dörtdeň biri, çärýek. 6. Harman döwlenide ortadaky uly üýşmek desseler bilen nermäniň aralygyndaky döwülýän bölegi. *Olar ertirden bäri dört-baş aýak döwdüler.* 7. *gepl.d.* Petde etmek üçin ýyglan ýandak we ş.m. üýşmekleri. *Bir aýak ýandak.* 8. *ýerli g.* Aýagulagyň tigri, teker.

◇ **Aýaga galdyrmak 1)** işi ýola goýmak, ugrukdyrmak. **2)** bir mesele üçin adamlary özümek, üýşürmek. **Aýaga galmak 1)** bir zadyň ugruna çykmak, aýak üstüne galmak, örmek. *Agyr süri birden güpürdäp aýaga galdy* (B. Seýtakow). **2)** saglygy oňatlaşmak, ganymatlaşmak, ganymat bolmak, daýanmak. *Başda çyrçyklydy, daýandy çaga, Kem-kemden özi-de galdy aýaga* (A. Kekilow). **3)** ösüp başlamak, janlanyp başlamak, dikelip ugramak. **Aýagy agyr 1)** göwreli, iki gat, hamyla. *Ol gelniň aýagy agyrdy.* **2)** işi ugruna bolmadyk, şowsuz. **Aýagy bagly** aýagy daňylan, erksiz. **Aýagy bişen ýaly (dek)** bir ýerde ynalyk tapmaýan, bir ýerde durmaýan, zowzuldaýan. *Ol aýagy bişen dek iki ýana zowzuldady.* **Aýagy duşakly ýaly** aýagyny giňden açyp bilmän, çalt-çaltdan gysga ädimläp ýöreyän adama aýdylýar. **Aýagy düşmek** haýyryly, peýdaly bolmak. *Sen gylawly ýigit ekeniň, aýagyň düşdi* ("Görogly"). **Aýagy düşsün!** gelin alnanda wepaly bolsun, bagt getirsin diýen manyda edilýän arzuw. **Aýagy egri** aýagyny dogry basmaýan, aýagyny gysyk basmak, ahlak taýdan arassa bolmazlyk, biwepalyk edýän, adamsyna ikilik edýän. **Aýagy giden** çapuwdan galan (at, bedew hakynda). **Aýagyna ýykylmak** birinden haraý gözlemek, ýalbarmak; ýazygyň geçilmegini haýyş etmek. **Aýagyndan asylmak** birine päsgel bermek, biriniň arzuwynyň amala aşmagyny görübilmezçilik etmek. **Aýagyny baglamak (duşaklamak)** öýli-işikli etmek, gelin alyp bermek, öýermek. **Aýagyny gysyk basmak** ýaramaz hereket etmek (ahlak babatda), erbet gezmek, hata iş

etmek. **Aýagynyň astyny gazmak (köwmek)** birine zyýan bermek, bökdemek, ýykamak üçin iş görmek. **Aýagyny sallap gitmek** biderek, nähak ýere tutulmak. **Aýagyny süýremek** kyn-da bolsa, daş ýere ýöräp gitmek. **Aýagyny süýräp almak** aýagyny ýerden galdyryp bilmänsoň, kynlyk bilen ýöremek. **Aýagyňy uzyn salyp oturmak** aýaklaryňy uzadyp oturmak. **Aýagyň çekmezlik** bir ýere, biriniň ýanyna barasyň, gidesiň gelmezlik. *Emma bu gezek olaryň ýanyna baryp, gürrüňleşmäge bir hili aýagy çekmeýär* (H. Deryaýew). **Aýagyň çekmek** bir ýere, biriniň ýanyna barmazlyk. *Ol ýoldaşynyň kimdigini tanandan soň, olardan aýagyny çekäýendir.* **Aýagyň depip durmak** düýpgöter garşylyk görkezmek, öz diýeniňi tutmak, ylalaşmazlyk. *Onuň aýagyny depip durmagy meni oýlanyp görmeli etdi* (N. Saryhanow). **Aýagyň dürs basmak** dogry gezmek, özüňi gowy alyp barmak. **Aýagyň gysyk basmak** egrilik etmek, nädogrulyk goýbermek, ahlak taýdan özüňi erbet alyp barmak. **Aýagyň ýazmak** dem-dynç almak, ýörelenden soň az wagt dynç almak. **Aýagyň ýerden üzmezlik** hakykatdan daşlaşmazlyk. *Yalan sözleseňem, aýagyňy ýerden üzme* (N. Jumaýew). **Aýagyň ýelini almak (çykarmak)** gezip keýpden çykamak, pyýada köp gezmek. **Aýagy ýere degmezlik** begençden, şatlykdan ýaňa ökjäň ýeňlemek, keýpiň kök bolmak. **Aýagy ýer tutmak** bir ýerde ornaşmak; her bir tarapdan guratlanyp başlamak. **Aýak astyna salmak** äsgermezlik etmek, har etmek, zaýalamak. **Aýak astynda galmazlyk** erbet ýagdaýa düşmezlik, äsgermezlik edilmezlik, har düşmezlik. *Beýle maşgala hiç wagtda aýak astynda galmaz* (B. Kerbabayew). **Aýak bagy bolmak** 1) ýol ýörelende eýermän yza galyp, bile barýan ýoldaşyňa bökdence döretmek. 2) birine päsgel bermek, hossa bolmak, dert bolmak. **Aýak basmak** girmek, başlamak (ýaş hakynda). *Ol indi on üç ýaşyna aýak basdy.* **Aýak bermek** harman döwlende ýabylaryň aýagynyň astyna täze galla desselerini dargatmak. **Aýak bitmek** ýöräp başlamak, aýaklanmak. *Oňa ýaňy aýak bitipdi.* **Aýak çekilmek** adamlaryň öýlerine ýygnanyp, daşda-içde gezip ýören adam bolmazlyk (gijäniň bir wagty hakynda). **Aýak çekmek** durmak, saklanmak. **Aýakda galmak** yzda süýrenmek, ilden yza galmak. **Aýakdan galmak** ýöremek ukybyny ýitirmek. *Goja kyn düşse-de ýöremäge çalyşýardy, ýöremese, aýakdan galyp, otura bolaryn öýdýärdi.* **Aýak salmak** depmek. *Düýämiz şeýle bir sarç, ýat biri sagayayyn diýip golaýlajak bolsa, göni aýak salar.* **Aýak sekme** aralaşmak, gelmek. **Aýak sesi** ýörelende aýakdan çykýan ses. **Aýak uýy** ýatan adamnyň aýagynyň ýetýän ýeri; aýak tarapy. **Aýak üstünde** hereketde, gaý-da-gaýmalaşyk, iş bilen gümra. *Gün dogandan ähli kişi aýak üstündedi.*

Aýak üstünden oturman, aýak epmän. *Ol aýak üstünden ejelerine baryp gaýtdy.* **Aýak üstüne galmak** 1) Oturan ýerinden turmak, dik durmak, turmak. 2) syrkawlykdan açylmak, gutulmak. *Ol aýak üstüne galansoň, işine gitti.* 3) niýetine ýetmek üçin güýjüni gaýgyrman hereket etmek. **Aýak ýeterde** golaý-goltumda, baryp-gelmek mümkin bolan ýerde. *Hey, şu golaýlarymyzda, aýak ýeterimizde dag barmy?* ("Görogly"). **Aýak ýoluna gitmek** meýdana gitmek, ýazynmaga gitmek. *Meret-de turup, çäkenini egnine ýasgynjak alyp, çarygyny aýagyna gowaldaň sokup, aýak ýoluna gitti* (A. Durdyýew). **Aýak ýygnanmak** garaňky düşüp, daşarda, köçede gezip ýören adam galmazlyk, aýak çekilmek.

AÝAK II, at, kön.s. Käse, okara, pyýala, bulgur, bada. *Saky, pyýalany gandyr, aýagy* ("Saýatly – Hemra").

AÝAK III, at. Kellebaşayak. *Aýda gelen aýak iýer, günde gelen – taýak* (Nakyl).

AÝAKBASGYÇ [aýakbaşgyç], at. Maşynlardaky, beýleki hereketlenýän tehniki serişdelerde, şeýle hem käbir saz gurallarynda hereketi sazlamak üçin aýak bilen basylýan gural. *Sürmegi öwrenmek üçin ulanylýan we okuw guramasyna degişli tehniki ulag goşmaça birikdiriş we durzuş aýakbasgyçlary bilen enjamlaşdyrylan bolmalydyr* (Türkmenistanyň Ýol hereketiniň kadalary, 2003 ý., 47 s.).

AÝAKÇY, at. Dişleýän we dişlän ýerini gijedýän cybyn ýaly ganatly möjejik.

AÝAKDAŞ, syp. 1. Deň çapýan; deň gidýän (at, adam hakynda). *Ýöne önätlylar biziň bilen aýakdaş döldi* (R. Gelenow). 2. Aň-düşünje we ş.m. bilen deň barýan, bir hatarda barýan. *Döwür bilen aýakdaş gitmek.*

AÝAKDAŞLYK, at. 1. Aýagy deňlik, deň çapmaklyk, deň gitmeklik (at hakynda). 2. Aň-düşünje we ş.m. deň baryjylyk, biri-biriňden galmazlyk.

AÝAKGAP [aýakga:p], at. Aýaga geýmek üçin tikilen gap. *Aýakgabyň dar bolsa, giň jahandan ne peýda* (Nakyl).

AÝAKGAPÇY [aýakga:pçy], at. Aýakgap tikýän ussa, köwüş tikýän ussa.

AÝAKKÖPRI [aýakköpürü], at, gepl.d. Paýapyl, pyýadalar üçin köpri.

AÝAKLABERMEK [aýakla:vermek], işl. Aýaklap başlamak, aýaklap ugramak, aýaklamaga ýakynlamak.

AÝAKLAMA, iş ady. Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLAMAK, işl. Gutarmak, tamamlamak, soňlamak. *Haty aýaklap barýaryn. Aý aýaklap barýar.*

AÝAKLAMAKLYK, iş ady. Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLAMAZLYK, iş ady. Gutarmazlyk, tamamlamazlyk, aýak etmezlik.

AÝAKLANDYRMAK [aýaklannyrmak], *işl.* Ýöremäge endik etdirmek. *Çagany aýaklandyrmak.*

AÝAKLANMA, *iş ady.* Aýaklanmak ýagdaýy.

AÝAKLANMAK, *işl.* 1. Aýak üstünde durmaga, ýöremäge endik etmek, ýöremegi öwrenmek, aýak bitmek. 2. Soňuna ýakynlamak, aýak bolmak, tamamlanmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. 3. *göç.m.* Aýak üstüne galmak, ösüp, gurplanyp başlamak.

◊ **Aýaklanmadyk köşek ýaly** aýak üstünde zordan durýan, entirekläp ýöreyän, dogry aýak basyp bilmeýän.

AÝAKLANMAKLYK, *iş ady.* Aýaklanmak ýagdaýy.

AÝAKLANMAZLYK, *iş ady.* Aýak üstünde durmazlyk; aýak üstüne galyp bilmezlik.

AÝAKLAŞMA, 1. *iş ady.* Aýaklaşmak ýagdaýy. 2. *at, ýerli g.* Üle.

AÝAKLAŞMAK, *işl.* Aýakma-aýak paýlaşmak, her kim bir aýagyňy almak. *Aýaklaşyp mal öldürmek.*

AÝAKLAŞMAKLYK, *iş ady.* Aýaklaşmak ýagdaýy.

AÝAKLATMAK, *işl.* Aýaklamak derejesine ýetirmek, tamamlamak, gutartmak.

AÝAKLAÝYŞ, *iş ady.* Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLY, *syp.* 1. Aýagy bar bolan. 2. Ýörite ýasalan daýanjy bolan, aýak oturdylan. *Aýakly sandyk.* 3. Ýörgür, gitgir, ýyndam. *Aýakly at.*

◊ **Aýakly çilim** tüssesi gabyň içindeki suwdan süzülip geçýän çilim, suwçilim. **Aýakly garpyz ýaly** kelte boýly, tos-togalajyk (adam hakynda).

AÝAKMAN, *syp., mald.* Aýaklary uzyn, injigi berdaşly daýaw goýun ýa-da guzy. *Adatça, aýakman guzular daýaw mallar bolup ýetişýär.*

AÝAKMAŞYN [aýakmaşy:n], *at, gepl.d.* Aýagyň kömegi bilen işledilýän tikin maşyny.

AÝAKSYZ, *syp.* 1. Aýagy bolmadyk, aýakdan mahrum bolan. *Aýaksyz adam.* 2. Aýak oturdylmadyk, aýak edilmedik. *Aýaksyz sandyk.*

AÝAKSYZLYK, *at.* Aýagy ýokluk, aýakdan mahrumlyk.

AÝAKÝALAŇ, *syp., ser.* **Aýakýalaňaç.** *Aýakýalaň gezmek.*

AÝAKÝALAŇAÇ, *syp.* Aýagy aýakgapsyz, köwüşsiz.

AÝAL [aýa:l], *at.* 1. Urkaçy jynsyndan bolan ynsan, zenan maşgala. 2. Durmuşa çykan, biri bilen nikalaşan zenan, ýassykdaş, ýanyoldaş. 3. Aýal maşgala degişli. *Aýal köýnegi.*

◊ **Aýal adam**, aýal maşgala.

AÝALBAZ [aýa:lva:z], *syp.* Aýala kowalaşýan, gelin-gyza göz gyzdyrýan, ahlak taýdan durnuksyz.

AÝALBAZLYK [aýa:lva:zlyk], *at.* Aýalbaz bolmaklyk, aýal-gyza kowalaşmaklyk.

AÝAL-EBTAT [aýa:l-evtat:t], *at.* Aýal-gyzlar, aýal maşgalalar. *Bir sapar olara adam-gara, aýal-ebtat bary iýişdi* ("Edebiýat we sungat").

AÝAL-ERKEK [aýa:l-erkek], *at.* Aýal hem erkek adamlar.

AÝAL-GYZ [aýa:l-ğy:z], *at.* Aýal we gyz, gyzlar, gelinler, aýallar, aýal maşgalalar.

AÝALLY [aýa:lly], *syp.* Öýli-işikli bolan, öýlenen.

AÝALLYK [aýa:llyk], *at.* 1. Nika boýunça biriniň maşgalasy bolmaklyk; gyzlykdan soňky döwür. – *Eý, Garyp, eger meni özüňe aýallyga kabul etmeseň, saňa töhmet edip, heläk edermen – diýdi* ("Şasenem – Garyp"). 2. Aýal maşgala mahsus, häsiýetli. *Onuň aýallyk duýgulary üstün çykdy* (B. Seýtäkow).

◊ **Aýallyk etmek** beren wadaňda durup bilmezlik, bigaýratlamak, heleýlemek (köplenç, erkek adamlara aýdylýan gödek söz). *Soň ara bir iş düşse, Aýallyk etdi diýme* (A. Alamyşow).

AÝALLYLYK [aýa:llylyk], *at.* Aýaly barlyk, aýally bolmaklyk.

AÝALMAK, *işl.* Aýawly saklanmak, goralmak.

AÝALSYZ [aýa:lsyz], *syp.* 1. Aýaly ýok, sallah, dul. *Aýalsyza mydar bolmaz, Dönseň hökmi Süleýmana* (Magtymguly). 2. Öýlenmedik, öýli-işikli bolmadyk.

AÝALSYZLYK [aýa:lsyzlyk], *at.* Aýaly ýokluk, sallahlyk, dulluk. *Derwüşlere ýolsuzlygy, Ýigitlere malsyzlygy, Hudaýym aýalsyzlygy, Görkezmesin musulmana* (Magtymguly).

AÝAMA, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAMAK, *işl.* Aýawly saklamak, aýap saklamak, goramak, goraglamak.

AÝAMAKLYK, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAMAZLYK, *iş ady.* Aýap saklamazlyk.

AÝAN [aýa:n], *syp.* Aýdyň, äşgär, mälim, belli, açyk. 2. Aýan sözünüň soňundan *bolmak, etmek* kömekçi işlikleri goşulyp, *aýan* sözünüň manysyna ugurdaş manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Aýan bolmak** aýdyň bolman, äşgär bolmak. **Aýan etmek** aýdyň etmek, äşgär etmek, aýdyňlaşdyrmak.

AÝANLYK [aýa:nlyk], *at.* Aýdyňlyk, äşgärlik, açyklyk, aç-açanlyk. *Mesele aýanlygy talap edýär.*

AÝAT [a:ýat], *at.* 1. Gurhanyň bir süresi. 2. Merhumyň hatyrasy üçin okalýan doga. *Öli aýatdan doýmaz, diri – hezzetden* (Nakyl).

◊ **Aýatda diri** ýagty jahanda ýaşap ýör.

AÝATMAK, *işl.* Aýar ýaly etmek, aýamaga mejbur etmek. *Köpüň emlägini aýatmak gerek.*

AÝAWLY [aýowly], *syp.* 1. Goralýan, aýalyp saklanýan; eserdeň, seresap. 2. Tygşyly, ýerlikli.

AÝAWLYLYK [aýowluluk], *at.* Tygşylylyk, ýerliklilik.

AÝ-AÝDYŇ [a:ý-a:ýdyň], *syp.* Ýagty, örän aýdyň (agşam, gije hakynda). *Aý-aýdyňdyr, ýagtydyr, Gyzlar oýnar wagtydyr* (Läle).

AÝAÝYŞ, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAZ, *at.* Gury sowuk, şatlama aňzak, kesip barýan çapgyn sowuk.

AÝAZLAMA, *iş ady.* Aýazlamak ýagdaýy.

AÝAZLAMAK, *işl.* Aýazda durup, aýazyň täsiri ýetip sowap durmak. *Aýazlap duran suw.*

AÝAZLAMAKLYK, *iş ady.* Aýazlamaklyk ýagdaýy.

AÝAZLATMAK, *işl.* Aýazlap durar ýaly sowuk ýerde goýmak. *Eti aýazladyp goýmak.*

AÝAZLAÝYŞ, *iş ady.* Aýazlamak ýagdaýy.

AÝAZLY, *syp.* Güýçli aýazy bolan, şatlama, çapgyn howaly, sowuk. *Aýazly gije. Aýazly howa.*

AÝBA-AÝ [a:ýba-a:ý], *hal.* Şu aýdan ol aýa, her aýda; aýsaýy.

AÝBALYK [a:ýba:lyk], *at, haýwanat d.* Bedeniniň iki gapdaly ýapbaşyk, ýüzgüçleri örän uly, bedeniniň guýruk bölegi bolmadyk balyk.

AÝBAŞY [a:ýbaşy], *at.* Aýal maşgalalarda aýda bir gezek bolýan bil açylma.

AÝBOGDAŞ [a:ýboğdoş]: **aýbogdaşyňy gurmak** dyzlaryňy içine epip, aýagyňy atanaklaýyn çalşyryp oturmak.

AÝBÖKE [a:ývökö], *at, deňizç.* Ýelkenli gaýygyň, nawuň art tarapynda dalagyň üstünde aý görmüşinde egrelip duran tagta.

AÝBYGADYM [aývyğady:m], *syp., gepl.d.* Örän elhenç, her hili erbetlige garaşymaly (adam hakynda).

AÝDA [a:ýda], *hal.* Her aýyň dowamynda, her aýyň içinde, her aýda. *Aýda bir gezek atasy öýüne gitmese, çykan gyzyn ýüregi gysýardy.*

AÝDAN-DIÝEN [aýdan-niýen], *at, gepl.d.* 1. Sadaka aýdylan, hudaý ýoluna çykarylan zat. *Ol aýdan-diýenini metjide eltip berdi.* 2. Il arasynda gümürtik gep-gürrüň edýän adam, diýen-aýdan. *Aýdan-diýen köp bolar, çörek beren az bolar* (Nakyl).

AÝDA-ROWANDA [a:ýd(a)-yrowa:nna], *hal.* Setanda-seýranda, käwagt, örän seýrek.

AÝDA-ÝYLLA [a:ýda-ýylla], *hal.* Seýrek, käwagt, çendan. *Aýda-ýylla bir gelýän, gelen wagtyň bir dutary ele al ahyryn!* ("Edebiyat we sungat").

AÝDYJY, *at.* 1. Bir zat hakynda habar beriji, beýan ediji, gürrüň beriji. *Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek* (Nakyl). 2. Labyzly ýerine ýetiriji, ýatdan dessan okaýjy. *Aýdyjy bagşy bolsa getiriberiň* ("Görogly").

AÝDYLAN, *at, gepl.d.* Sadaka. *Ol ertir aýdylan edýär.*

◇ **Aýdylan janly** kynçylyga uçran pursatynda hudaý ýoluna aýdylan janly we şol janly öldürilip berilýän sadaka.

AÝDYLMAK, *işl.* 1. Bir zat hakynda habar berilmek, mälim edilmek. *Aýdylan söz – atylan ok* (Nakyl).

AÝDYLÝŞ, *iş ady.* Aýdylmak ýagdaýy.

AÝDYM, *at.* Saza goşup ýa-da goşman owazly aýdylýan goşgy setirleri, sazly ýerine ýetirilýän goşgy sözleri.

◇ **Aýdym aýtmak** sazly eseri sesli ýerine ýetirmek. **Aýdym edinmek** bir işi etmäge hyýallanyň, wagtynda etmän, uzaga çekip ýörmek. *Gitjek-gitjek diýip, çöli aýdym edinibem, indi jana dert bolup ýörsün diýseler, nähili bolar?* (N. Baýramow).

AÝDYMÇY, *at.* 1. Saza goşup aýdym aýdýan adam, aýdymy ýerine ýetiriji, bagşy. 2. *göç.m.* Wasp ediji, waspnamaçy, dabaralandyryjy. *Magtymguly eziz halkynyň, gözəl ýurdunyň beýik aýdymçysy bolupdyr.*

AÝDYMÇYLYK, *at.* Aýdym aýdyjylyk, aýdym aýdyş sungaty, aýdymy ýerine ýetirmek ussatlygy. *Her bir diňlän adam bu türkmen gyzynyň aýdymçylyk zehininiň ýesiri bolýar* ("Edebiyat we sungat").

AÝDYMLY, *syp.* Aýdym aýdylýp ýörlen; içinde aýdym bolan.

AÝDYM-SAZ [aýdym-sa:z], *at.* Aýdylýan we ýerine ýetirilýän saz, aýdym.

AÝDYŇ [a:ýdyň], *syp.* 1. Ýagty, dury, açyk, bulutsyz. *Aý aýdyňdyr süýt ýaly, Gyzlar oýnar gurt ýaly* (Halk döredijiliginden). 2. Dogry, dürs, anyk, ynamly, hakyky. *Hany, näme diýjek bolýan bolsaň, aýdyňrak aýtsana.* 3. Mälim, belli, äşgär, düşnükli, aýan. *Onuň bilen oturanyňda, gürläşeniňde hemme zat aýdyň bolýar.*

AÝDYŇLAŞDYRMAK [a:ýdyňlaşdyrmak], *işl.* Aýdyň, aýan etmek, takyk, belli etmek. *Şiriniň çykarylyşy barasynda bilýänleriniň baryny bir demine aýdyşdyryp çykaryşy geldi* (N. Saryhanow).

AÝDYŇLAŞDYRYLMAK [a:ýdyňlaşdyrylmak], *işl.* Aýdyň edilmek. *Ýygnagyň boljak güni aýdyňlaşdyryldy.*

AÝDYŇLAŞMA [a:ýdyňlaşma], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLAŞMAK [a:ýdyňlaşmak], *işl.* 1. Bir mesele, pikir we ş.m. aýdyň bolmak, takyklaşmak, mälim bolmak. *Onuň pikiri aýdyňlaşyp, kellesindäki uky dumany sowuldy* (B. Seýtäkow). 2. Açylyşmak, durlanmak, aýyl-saýyl bolmak, ýagtylaşmak.

AÝDYŇLAŞMAKLYK [a:ýdyňlaşmaklyk], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLAŞMAZLYK [a:ýdyňlaşmazlyk], *iş ady.* Aýdyň bolmazlyk.

AÝDYŇLAŞYBERMEK [a:ýdyňlaşyvermek], *işl.* Aýdyňlaşyp ugramak, aýdyňlaşyp başlamak.

AÝDYŇLAŞYŞ [a:ýdyňlaşyş], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLATMAK [a:ýdyňlatmak], *işl.* Aýdyň bolar ýaly etmek; birine bir meseläni we ş.m. anyklatmak, takyklatmak, has düşnükli etdirmek. *Diňe onuň pikirini aýdyňlatmak üçin özüne sowal berdi* (B. Kerbabaýew).

AÝDYŇLYK [a:ýdyňlyk], *at.* 1. Ýagtylyk, durulyk, açyklyk. *Aýdyňlykda hemme zat görnüp durdy.* 2. Dogrulyk, dürslük, anyklyk, jikme-jiklik. 3. Düşnüklik, aýanlyk, mese-mälimlik, gümtürsizlik. *Pikiriň aýdyňlygy ugrunda çalyşmaly.*

AÝDYŞ, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝDYŞDYRMAK, *işl.* Aýdyp çykmak, jikme-jik mälim etmek, habar bermek, habar berip durmak.

AÝDYŞMAK, *işl.* 1. Biri bilen aýdym, goşgy aýdyp ýaryşmak. *Bir gezek Weýran bagşy Hywa argyşa gidende Heleý bagşy bilen uzyn gije aýdyşypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bilelikde biri-birine bir zatlar aýtmak. *Çagalar matal aýdyşýardylar. Adamlar bir zatlar-a aýdyşyp otyrdylar, ýöne näme diýýänlerini eşidip bilmedim.*

AÝDYŞYK, *at.* 1. Aýdym aýtmak we ş.m. boýunça ýaryş. *Bagşylaryň aýdyşygy uzaga çekdi.* 2. *edeb.* Goşguda beýan etmäniň bir görnüşi. *Magtymgulynyň "Habar ber – şeýledir" goşgusy aýdyşykdyr.*

AÝGÄDIK [a:ýgä:dik], *at.* Bir tarapy gädik üçburçluga meňzeş nagys.

AÝGYR [aýgyr], *at.* 1. Käbir mallaryň (gylýalyň, eşegin) erkegi, erkek jynslasy. 2. *syp., gepl.d.* Esrek. 3. *kön.s.* Aýtgyr, aýdagan (adam). *Aýtsaň – aýgyr, diýseň – diýgir* (Nakyl).

AÝGYRGYÝAK [aýgyrgyýak], *at.* *ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli, mal üçin ot-ıym hasaplanýan köpýyllyk ösümlük.

AÝGYT [aýgyt], *at.* 1. Äşgär, belli, mälim, anyk zat. *Nury janymyň kime meňzeýändigini onuň mergenligi aýgyt eder* (N. Saryhanow). 2. Belli bir zat hakynda gelnen netije, karar, ynam. *Iň soňky söz onuň öz aýgydyny berkitdi* (B. Kerbabaýew).

AÝGYTLAMA [aýgytlama], *iş ady.* Aýgytlamak ýagdaýy.

AÝGYTLAMAK [aýgytlamak], *işl.* Äşgär etmek, belli etmek, mälim etmek, anyklamak. *Beýlekiler bolsa obanyň golaýlaşandygyny Saranyň ýüzüne garap aýgytlardylar* (B. Seýtäkow).

AÝGYTLAMAKLYK [aýgytlamaklyk], *iş ady.* Aýgytlamak ýagdaýy.

AÝGYTLAÝJY [aýgytlaýjy], *syp.* Aýgyt ediji, çözüji, kesgitleýji, gutarnykly, esasy. *Üçünji aýlaw, aýgytlaýjy aýlawdy* ("Nesil").

AÝGYTLY [aýgytly], *syp.* Kesgitli, tutanýerli, anyk, çözügütli, gutarnykly. *Aýgytly ädim ätmek.*

AÝGYTLYLYK [aýgytlylyk], *at.* Kesgitlilik, tutanýerlilik, gutarnyklylyk.

AÝGYZYL [a:ýgyzyl], *at.* Gülyaka, gulakhalka ýaly şaýlaryň ýüzüne doluşmadyk aý görnüşinde üsti nokat-nokat edilip salynýan nagys.

AÝJYN, *at.* 1. Jyn. 2. *göç.m.* Haýýar, şermende, şerray, bihaýa.

AÝKEŞDE [a:ýkeşde], *at.* Tahýanyň depesine keşdelenip salynýan nagys.

AÝLABERMEK [aýla:vermek], *işl.* Aýlap başlamak; aýlamak hereketini dowam etdirmek.

AÝLAG [a:ýlağ], *at, geogr.* Ummanyň, deňziň, kölüň gury ýere süşňäp girýän öwrümi.

AÝLAMA, *iş ady.* Aýlamak ýagdaýy.

AÝLAMAK, *işl.* 1. Bir zady towlamak, pyrlamak. *Ol sagadyň dilini öňe aýlady.* 2. Daşyndan öwürmek, dolamak, oramak, saramak. *Perim, seniň syýa zülpiň, Aýla boýnuma bent olsun* ("Görogly"). 3. Bir ýere eltip, görkezip çykmak; ýanyň bilen alyp gidip gezdirmek, haýsydyr bir ýere, köp ýerlere eltmek. *Hawa, hawa, öz-ä maşyna mündürüp aýlan bolara çemeli* (B. Pürliýew). *Muzeýe aýlamak. Şähere aýlamak.* 4. Bulaýlamak. *Ol atyna gamçyny aýlap saldy.* 5. Tersine öwürmek, terse bakmak. *Ol ýüzünü beýläk aýlady* (B. Kerbabaýew). 6. Ýeriň, jaýyň daşyna gorag, padar bolsun diýip, haýat we ş.m. gurmak, salmak. *Mellegiň daşyna haýat aýlamak.* 7. *göç.m.* Oýlamak, ölçermek, pikir etmek. *Ol köp zatlary hyýalynda aýlap çykdy.*

AÝLAMAKLYK, *iş ady.* Aýlamak ýagdaýy.

AÝLAMAZLYK, *iş ady.* Aýlamak hereketini ýerine ýetirmezlik, aýlap durmazlyk.

AÝLAMPAÇ [aýlampa:ç] **I**, *at.* Odun ýüklenenden soň, üstünligiň üstünden aýlap, assynlyga berkidiliş.

AÝLAMPAÇ [aýlampa:ç] **II**, *at.* Tegelekleyin gol tutuşyp, döwre gurap, aýlanylyp oýnalýan çağa oýny.

AÝLANAÝYN, "Başym gurban, döneyin" manysynda ulanylyan edep sözi.

AÝLANDY [aýlanny], *at.* El işlerindäki okgözi nagşynyň arasyndaky ýaşyl ýa-da gara ownuk nagys.

AÝLANDYRMAK [aýlannymak], *işl.* 1. Aýlanar ýaly etmek. 2. Bir zady pyrlandyrmak, herekete getirmek. *Güýçli ýel degirmeniň perini aýlandyrdy.* 3. Öwürmek, döndermek, bir haldan ikinji hala geçirmek. *Ýagty çyralar haly bilen bezelen tamy gündizlige aýlandyryrdy* (B. Kerbabaýew). 4. *göç.m.* Sowmak,

üýtgetmek. *Gürrüni başga ýana bakan aýlandyrmaga çalyşdy* (B. Kerbabaýew).

AÝLANDYRYLMAK [aýlannrylmak], *işl.* Aýlanar ýaly edilmek, aýlap durulmak. *Degirmeniň daşy motor bilen aýlandyrylýar.*

♦ **Aýlandyrylyp goýberilen ýaly** hiç zadýň ugruny bilmeýän, kellesine taýak degen ýaly.

AÝLANJYRAMAK, *işl.* Ýuwaşlyk bilen eýläk-beýläk gezmek, aýlaň-çaýlaň etmek, göwünli-göwünsiz gezim etmek.

AÝLANMAK, *işl.* 1. Okunyň daşynda pyrlanmak, toylanmak. 2. Daşyndan öwürülmek. *Men obanyň daşyndan aýlanyp geldim.* 3. Salynmak, galdyrylmak. *Haýat aýlanmak.* 4. Yzyna dönmek, yzyna öwürülmek. *Aňyrrak baryp, ýene yzyna aýlandy.* 5. Baryp görmek, gezmek. 6. Gazygynyň daşynda hereketlenmek, dar ýerde hereket etmek. 7. Başga görmüşe geçmek, başga ýagdaýa geçmek. 8. Hal işliginiň goşulmasyny kabul eden *aýlanmak* düýp işliginiň soňundan *durmak*, *ýörmek* kömekçi işlikleri gelip, hereketiň dowamlylygyny aňladýan düzümlü işlikler ýasalýar: **Aýlanyp durmak** dowamly suratda gelip, gidip durmak; okunyň daşynda hereket etmek; öz ýoly bilen yzygiderli hereketlenmek, ýörmek. **Aýlanyp ýörmek** gezip ýörmek, bir ýerde gezim etmek.

AÝLANYŞ, *iş ady.* Aýlanmak ýagdaýy.

♦ **Gan aýlanyş** adam bedeninde ganyň gan damarlaryndan akýş derejesi, akýş hereketi.

AÝLANYŞMAK, *işl.* Birnäçe at we ş.m. aýlanmak. *Atlar gazygynyň daşynda aýlanyşýardy.*

AÝLAŇ-ÇAÝLAŇ: **aýlaň-çaýlaň etmek** ýuwaşlyk bilen gezmek, äwmän-alňasaman gezelenç etmek. *Olar açyk howada aýlaň-çaýlaň edip ýördüler.*

AÝLAP [a:ýla:p], *hal.* Aýyň dowamynda, aýyň içinde.

AÝLAŞDYRMAK, *işl.* 1. Eýlesine-beýlesine öwürüsdirmek, bir-birden aýlap çykamak. 2. Köp ýerlere aýlap görkezmek. *Myhmanlary taryhy ýadygärliklere aýlaşdyrmak.*

AÝLAŞMAK, *işl.* 1. Aýlamaga kömek etmek. 2. Bilelikde aýlamak.

AÝLATMAK, *işl.* Aýlamaga mejbur etmek, aýlamak işini başga birine etdirmek.

AÝLAW [aýlow], *at.* 1. At çapyşygy geçirilýän ýörite ýer, meýdan. *Aýlawyň gündogar tarapyndaky düzde atlar gezdirilip ýördi* ("Nesil"). 2. Belli möçberdäki aýlawly çapyşyk. *Atlar iki aýlawy deň geçdiler* ("Nesil"). 3. Halka, tegelek, öwürüm. 4. Burum-burum, egrelip duran. *Nohuryň belentli-pesli daglary, käkilikli jülgeri, goşa aýlaw şahly umgalary nähili gözeldi!* (B. Kerbabaýew). 5. Sowa, gyýtak,

egri, öwürüm. *Apbaslaryň obasyna aýlaw kerten inip barylýar* (Ç. Aşyr).

AÝLAW-AÝLAW [aýlow-aýlow], *sy.* Köp aýlawy, öwürümlü, öwürüm-öwürüm. *Dogrudan-da, aýlaw-aýlaw ýoda barha aşak inip, ýagty güneşiň nury gtdikçe kemelýärdi* (G. Kulyýew).

AÝLAWLY [aýlowly], *sy.* 1. Köp aýlawy bolan, göni däl, öwürümlü. *Aýlawly ýoda.* 2. *göç.m.* Çylşyrymly, syrly, öwürümlü. *Aýlawly gürrüň.* 3. *göç.m.* Gabalan, gabalgy, daşyna taşa edilen. *Daşy aýlawly ýatak.*

AÝLAÝYN [a:ýlaýyn], *hal.* Bir aý dowam edýän, bir aý möhletli. *Biziň onuň bilen aýlaýyn şertnamamyz bar.*

AÝLY [a:ýly], *sy.* 1. Aý asmany ýagtyldyp duran, aý çykyp duran, ýagty salyp duran. *Aýly agşam.* 2. Oglana dakylýan at.

AÝLYK [a:ýlyk], *at.* Bir aýyň dowamynda çekilen zähmete tölenýän hak, iş haky. 2. *sy.* Bir aý möhletli, bir aý dowam edýän. *Ol bir aýlyk iş saparyna gidi.*

AÝLYKÇY [a:ýlykçy], *at.* Aýlaýyn iş haky alyp işleýän adam. *Garly kakasynyň köne gurallaryndan aýrylyp, köp ýyllap başga ussalaryň elinde aýlykçy bolup işledi* (A. Gowşudow).

AÝLYK-GÜNLÜK [a:ýlyk-günlük], *at.* İşlenen iş üçin zähmet haky.

AÝMAK [a:ýmak], *at, kön.s.* Urug, tire.

AÝMANÇA [a:ýmança], *at.* 1. Odun-çöp, mal-gara we ş.m. saklar ýaly çöp-çalamdan, palçykdan salnan agyl, daşy berkidilen meýdança. *Goýun-guzy salar ýaly aýmança etdik.* 2. Gonamçylykda mazaryň daşyna aýlanan pessejik haýat.

AÝN, *at, k.d.* 1. Göz, göreç. *Şol wagtda Arkaç meniň aýnyma, Manent boldy toprak bile, gör bile* (Mätäji). 2. *at.* Arap elipbiýiniň on sekizinji harpy.

3. Ebjet hasabynda 70 (ýetmiş) sany aňladýan bellik.

AÝNA [a:ýna], *at.* 1. Ak, ýalpyldawuk çägäni eretmek we himiki taýdan işlemek ýoly bilen alynýan dury jisim. *Aýna önümçiligi.* 2. Arka ýüzüne reňk we syrça çalnan ýüz görülyän esbap, gözgi. *Bir gyz gördüm, aýna bakyp, Gara saçyn darap durka* (K. Gurbannepesow). 3. Gözleri aýnalan apişge, penjire. *Ol aýnanyň önüne baryp, daşaryk seretdi.* 4. Ýakyn we daş aralykdan görmäge ýardam edýän äýnege dakylýan optiki çüýşe. 5. *göç.m.* Wakalary, hadysalary beýan edýän görkezgiç. 6. Gyz dakylýan at.

♦ **Aýnada gören ýaly** açykdan-açyk, ikuşsuz, mese-mälim, gümürtik däl. *Aýnada gören ýaly, ýanynda duran ýaly* (Matal). *Men şony aýnada gören ýaly bilýärim!* (N. Saryhanow). **Aýna ýaly** ýylmanak, tekiz, ýalpyldawuk; tämiz, arassa.

AÝNABUKJA [a:ýnavukjo], *at.* Gyralary dürli nagyşly aýna, başdarak salynýan gurama bukjaýyk.

AÝNAÇY [a:ýnaçy], *at.* Penjirä aýna salýan, oturdýan ussa, aýna salyjy. *Aýnaçy ussa almaz bilen aýna kesýärdi.*

AÝNAGAŞ [a:ýnağa:ş], *at.* zergärç. Zergärleriň reňkli çüýşe böleklerini eredip ýasaýan bezeg gaşy.

AÝNAGONÇ [a:ýnağonç], *syp.* Gonjy aýna ýaly ýalpyldap duran, ýaldyrawuk gonçly (ädik hakynda).

AÝNAGÖL [a:ýnağö:l], *at.* Hala, haly önümlerine salynýan kiçi ara göl.

AÝNAGYÝÝK [a:ýnağyýýk], *at.* Döwlen aýnanyň kiçiräk bölegi. *Elimi aýnagýýýk kesdi.*

AÝNAJYK [a:ýnajyk], *at.* Halynyň älemindeki sary gyranyň içine salynýan atanak şekilli ownuk nagyş.

AÝNALAMA [a:ýnalama], *iş ady.* Aýnalamak ýagdaýy.

AÝNALAMAK [a:ýnalamak], *işl.* Penjirä we ş.m. aýna salmak, aýna goýmak, aýna oturtmak. *Penjireleri aýnalamak işi galdy.*

AÝNALAMAKLYK [a:ýnalamaklyk], *iş ady.* Aýnalamak ýagdaýy.

AÝNALAMAZLYK [a:ýnalamazlyk], *iş ady.* Penjiräniň gözüne aýna salmazlyk.

AÝNALANMAK [a:ýnalanmak], *işl.* Aýna salynmak.

AÝNALAŞMAK [a:ýnalaşmak], *işl.* 1. Aýnalamaga kömekleşmek. *Kakama öýüň äpişgelerini aýnalaşdym.* 2. Birnäçe adam bilelikde aýnalamak, aýna salmak. *Ussalar täze mekdebiň penjirelerini aýnalaşyp ýör.*

AÝNALATDYRMAK [a:ýnalatdyrmak], *işl.* Aýnalamak işini başga birine etdirmek.

AÝNALATMAK [a:ýnalatmak], *işl.* Aýnalamak işini birine etdirmek; aýnalamaga mümkinçilik bermek.

AÝNAL-BAKY [aýnal-va:ky], 1. *şahyr.* Ýaşayyş çeşmesi. *Aýnal-baky suwnuň laýy, gözeli sen (Magtymguly).* 2. Medinede bolan bir çeşmäniň ady.

AÝNALY [a:ýnaly], *syp.* 1. Aýna salnan, aýnalan. *Aýnaly eýwan.* 2. Ýüz görülýän aýnasy bolan, ýüz görülýän aýna goýlan, asylan. *Aýnaly diwar.* 3. *at, gepl.d.* Ýolagçy gatnadýan uly awtobus.

AÝNAMA, *iş ady.* Aýnamak ýagdaýy.

AÝNAMAK, *işl.* 1. *gepl.d.* Üýtgemek. *Il-gün görse, Görogly aýnapdyr ýa däliräpdir diýer ("Görogly").* 2. Kelpenlik etmek, kilçik bolmak, eljiremek, güllüňç hereketler etmek. *Çagajyk ejesini gujagynda aýnap otyr.*

AÝNAMAKLYK, *iş ady.* Aýnamak ýagdaýy.

AÝNAMAZLYK, *iş ady.* 1. *gepl.d.* Üýtgemezlik. 2. Aýny hereketler etmezlik (çaga hakynda).

AÝNAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup aýnamak. *Zat diýilmänsoň, çagalaram aýnaşyp otyrdylar.*

AÝNATMAK, *işl.* Biriniň aýnamagyna sebäp bolmak; üýtgetmek. *Şol kepjesakgal molla dilini aýnadyp, sesiniň labzyny arapçamy ýa-da başga bir zatçamy üýtgedip okaýardy (N. Saryhanow).*

AÝNY I, *syp.* Gelşikli, enaýy. *Aýny çagajyk. Çagajygyň aýny hereketleri.*

AÝNY II, *syp.* Edil, tüýs. *Ýigrim baş ýaşynda, aýny wagtynda, Mätäjiňi goç gardaşdan aýyrdy (Mätäji).*

AÝNYJA, *syp.* Nakysja, naşyja, enaýyja, gelşiklije. *Aýnyja aýylar aýlanyp her ýan, Ymsynýar doňdurma naýynjar garap (A. Agabaýew). Aýnyja çaga.*

AÝNALMA, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy.

AÝNALMAK, *işl.* 1. Näsaglykdan saplanmak, syrkawlykdan açylyşmak, bári bakmak, ganymatlaşmak. 2. Özüňe gelmek, akyl-huşuňa aýlanmak. 3. *göç.m.* Özüňi tutmak, daýanmak, tijenmek, kuwwatlanmak.

AÝNALMAKLYK, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy.

AÝNALMAZ, *syp.* Aýňalmaýan. *On ýylky aýňalmaz hassa, Pynhan derdim desse-desse (Hatam şahyr). Asyl aýňalmady bu garyp bagtym, Topraga garyldy, ýyklyp tagtym (Baýly şahyr).*

AÝNALMAZLYK, *iş ady.* Aýňalmak derejesine gelmezlik. *Aýaklaryna badak saldy-da, gaşdyp aýňalmaz ýaly edip urdy (B. Gulow).*

AÝNALTMAK, *işl.* Aýňalmak derejesine ýetirmek. *Ony lukmanlaryň emi aýňalttdy.*

AÝNALYŞ, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy. *Diňe ýeňiş! Ýeňiş, ýene-de ýeňiş! Doly ýeňişden soň bolar aýňalyş (B. Kerbabaýew).*

AÝNALYŞMAK, *işl.* 1. Ýuwaş-ýuwaşdan, durabara aýňalmak, aýak üstüne galyp başlamak, keselden açylyşmak. 2. Kem-kemden huşuňa gelmek, özüňe gelmek. *Onuň kellesine degen urgy aňsat aýňalyşar ýaly etmändir.* 3. Özüňi tutup, gurplanyp, tijenip başlamak.

AÝPALTA [a:ýpalta], *at.* Köne wagtda sowuk ýarag hökmünde ulanylan, agzy ýasy, ýarymaý görnüşli uzyn saply palta. *Pyçak, aýpalta göterip, bir ýyl köşkde hyzmat etdi ("Görogly").*

AÝRA, *syp.* Biri-birinden arasy daş, üzňe; başga, aýry. *Pakyr menem, senden aýra ýerim ýok, Bir teselli bergin köňlüme meniň (Magtymguly).*

◇ **Aýra düşmek** biri-birinden aýrylmak, aýralyga uçramak, jyda düşmek, aýrylmak. *Ilinden aýra düşen, Ah urar, ili gözläri (Magtymguly).* **Aýra salmak (salmazlyk)** biri-birinden aýyrmak, aýralyga sezewar etmek, jyda etmek. *Ýurdy bulan haýyn duşman, Aýra saldy ýardan ýary (B. Kerbabaýew). Ähli syrymy saklan, bagt getiren öýümizden meni aýra salaýmasa ýagşydyr (N. Saryhanow).*

AÝRAÇYLYK, *at, ser. Aýralyk 1.*

AÝRAK, *at, haýwanat d. Dag goçy. Dagdan aýrak, umga ýkan, Mergenler geçen ýoldur bu (Zelili). Her kime bir döwran geler çaglardan, Aýrak gezip, myrat tapar daglardan (Talyby).*

AÝRALYK, *at. 1. Biri-birinden aýra düşmeklik, biri-birinden daşda bolmaklyk, aýraçylyk. Söýgüdir, dostlarym, durmuşyň täji, Aýralyk aýdyr, tapyşmak süýji (A. Kekilow). 2. göç.m. Ölüm-ýitim, baky jydalyk. Juwan ömri alyp gitdi aýralyk, Şahyram aglady, şygram aglady (M. Seýidow).*

◊ **Aýralyk ody** aýralygyň derdi, azaby.

AÝRAN, *at. Ýanlykda ýaýylyp, ýagy alnan gatykdan galan çal. Aýrana gelen tabagyny gizlemez (Nakyl). Ahyry patyşa hyzmatkärleriniň birine: "Baryň, garryja enäni hem aýrany bilen alyp geliň" diýip ugradypdyr ("Nesil").*

AÝRATYN [aýraty:n], *syp. 1. Haýsydyr bir zatdan tapawutly, üýtgeşik, beýlekilere garanda parhly. Görälmäge onuň beýleki galalardan şeýle bir aýratyn üýtgeşikligi ýokdy (G. Kulyýew). 2. Özboluşly, başgaça. Meniň aýtjak bolýanym, belki, onuň seniň bilen aýratyn gürrüňi bardyr (B. Kerbabaýew). 2. Örän üýtgeşik, adaty däl. 3. Özbaşyna, aýry. Şahyryň eserleri aýratyn ýygindy bolup çykdy. 4. "Has, gaty, juda, öte" manysynda ulanylýan söz. Dursun eje aýratyn horlandy (T. Gurbanow).*

AÝRATYNLAMAK [aýraty:nlamak], *işl., gepl.d.* Beýlekilerden saýlamak, ýöriteläp görkezmek, tapawutlandyrmak. Aýratynlap biriniň adyny tutmady.

AÝRATYNLAŞMAK [aýraty:nlaşmak], *işl., gepl.d.* Özbaşdaklaşmak, ýeke bolmak; ilden saýlanmak.

AÝRATYNLYK [aýraty:nlyk], *at. 1. Häsiýetli, tapawutly alamat; biriniň, bir zadyň özboluşly alamaty. Eseriň aýratynlyklary. 2. Aýry-aýrylyk. Gözardakylar her atlyny aýratynlykda saýgaryp başladylar (B. Seýtäkow).*

AÝRY I, *syp. 1. Özge, başga. 2. göç.m. Üýtgeşik lezzetli, ýakymly, şypa beriji, ýaramly. Tüsse siňen gök çäýyň aýry bolýar lezzeti (K. Gurbannepesow). 3. Özbaşyna, özbaşdak, biri-birinden üzüňe. Enesinden aýry ýatmaz oglanlar, Ýa reb, gören barmy bulardan, iller? (Magtymguly).*

◊ **Aýry görmezlik** kem görmezlik, pes tutmazlyk, deň görmek. *Ol goňşy çagalary öz ogul-gyzlaryndan aýry görenok. Aýry tutmak* ala tutmak, bir gözde görmezlik. *Onuň işgärleri aýry tutmasy ýokdur.*

AÝRY II, *at. Iki örküçli düýe, maýa, bugra. Garry batyryň kerweni bir iner hem aýrydan ybaratdy (A. Gowşudow).*

AÝRY-AÝRY, *syp. 1. Dürli-dürli, başga-başga, aýrybaşga, özge-özge, birmeňzeş däl. 2. Belli-belli, käbir, birnäçe. 3. Özbaşdak, özbaşyna, bölek-bölek. Her ýandak küdesini aýry-aýry ýerde basdylar.*

AÝRY-AÝRYLYKDA [aýr(y)-aýrylykda], *hal. Özbaşdaklygyna, aýratynlykda. Ol ilçiniň kagyздan okaýan sözlerini aýry-aýrylykda aňsyryp bilmeýärdi (B. Seýtäkow).*

AÝRYBAŞGA [aýryvaşga], *syp. 1. Aýratyn, ýörite, belli-belli, aýry-aýry. Işi derňemek aýrybaşga adamlara tabşyrylypdy. Ol saňa aýrybaşga hyzmat eden dälidir. 2. Örän, juda, has. Ol körpe agtygyny aýrybaşga gowy görýärdi.*

AÝRYK, *at. Ýaryk, jaýryk. Gara daşyň aýrygy.*

AÝRYLMA, *iş ady. Aýrylmak ýagdaýy.*

AÝRYLMAK, *işl. 1. Jyda bolmak, aýra düşmek, aýralyga sezewar bolmak. Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, Ilinden aýrylan – ölinçä (Nakyl). Watandan aýrylyp, ýalňyz düşmeýen, Ülkesinde il gadryny näbilsin (Magtymguly). 2. Ýaşamagyny, dowam etmegini bes etmek, ýykylmak, dargamak. Agyr döwletler aýrylar, Bir agza bakmaýan ärden (Magtymguly). 3. Gitmek, ara açmak, daşlaşmak. Eger her kim gorky etse janyndan, Aýrylmasyn aýalynyň janyndan (Seýdi). 4. Bölünmek, bölünip özbaşdak bolmak. Berdiňem sizden aýrylyp gitjek ýeri ýok (H. Derýaýew). 5. Bölleklenmek, ýarylmak. Odun aýrylyp bolundy. 6. Çykmaq, gitmek, boşamak. Ol wezipesinden aýrylypdyr. 7. Talagyny almak, nikany bozmak. Ol gelin äriden aýrylypdyr. 8. Özbaşyna öý bolmak, aýratyn hojalyk gurmak. Ata öýlenenden soň, ene-atasyny inisine tabşyryp, aýrylyp gitdi. 9. Aradan çykmaq, ölmek. 10. Çaga düşmek. Onuň göwresindäki dört aýlyk çagasy aýrylypdyr. 11. Agyrysy gitmek, gutulmak. Onuň kelle agyrysy şol bada aýryldy. 12. Bir zat ýatan, duran ýerinden alnyp gidilmek, ýygnalmak. Saçagyň üstündäki gap-gaçlar aýryldy. 13. Syrylmak, ýok bolmak. Gökdäki gara bulutlar aýryldy. 14. göç.m. Daş düşmek. Huda buýrugyndan aýrylan juwan, Oýnaşyndan haram köle getirmiş (Magtymguly).*

AÝRYLMAZ, *syp. Bölünip aýrylmaýan, aýryp, taşlap bolmaýan, bölünmez. Aýrylmaz goňşyňa unutygysyz söz aýtma (Nakyl).*

AÝRYLMAZLYK, *iş ady. Aýrylmak hereketi ýerine ýetirilmezlik; aýra düşmezlik, ýurduň içinden çykyp başga ýurda gitmezlik.*

AÝRYLYBERMEK [aýrylyvermek], *işl. Aýrylyp başlamak; aýrylmaga başlamak.*

AÝRYLYŞ, *iş ady. Aýrylmak ýagdaýy.*

AÝRYLYŞDYRMAK, *işl. 1. Aýrylyşmak derejesine ýetirmek. Men onuň bilen ýaşasjak däl, bizi aýrylyşdyryň – diýip haýyş etdi. 2. Arasyna düşmek,*

dawasyny, jedelini açmak, aralamak. *Itleri aýrylyşdyrdylar.*

AÝRYLYŞMAK, *işl.* 1. Biri-birinden aýrylmak. 2. Är-aýal biri-biri bilen nikasyny bozmak. *Ol ikisi bir ýyl ýaşasyp-ýaşasman aýrylyşypdyr.*

AÝRYM, *çal., ýerli g.* Käbir.

AÝRYŞ, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝRYŞDYRMAK, *işl.* 1. Aýryp çykamak, ýaryp-ýaryp gutarmak, bökleşdirmek. *Odunlary aýryşdyrmak.* 2. Wezipesinden, boşadyşdyrmak, işden çykaryşdyrmak. *Ol işgärlerini aýryşdyrdy.* 3. Gap-gaçlary we ş.m. ýygnaşdyrmak. *Ol saçagyň üstündäki gap-gaçlary aýryşdyrdy.* 4. Aýryp taşlaşdyrmak. *Magtymguly baryp ýabynyň boýnuny, ýagyrynysyny sypalaşdyrdy, ýalyna ilen çöp-çalamlary aýryşdyrdy* (G. Kulyýew).

AÝRYŞMAK, *işl.* 1. Aýyrmaga kömekleşmek. *Men oňa goşlary aýryşdym.* 2. Bilelikde aýyrmak. *Olar odun aýryşyp dur.*

AÝRYT, *at.* 1. Ýoluň, köçäniň we ş.m. bölünýän, biri-birinden aýrylýan ýeri. *Şol mahal öz öýlerine baka ýol aýrydina gelen Kelje sowulmakçy boldy* (A. Gowşadow). 2. Iki buduň çanaklykdan aýrylýan ýeri, çatalba. *Derýanyň kä ýeri uýlugyndan, kä ýeri aýrydyna ýa ýetýär, ýa ýetenok* ("Görogly").

AÝSAÝYN [a:ýsa:ýyn], *hal.* Her aýda, aýdan-aýa, aý geçdigice. *Gaýgy-ünji ony aýsaýyn basmarlaýardy.*

AÝŞ, *at, şahr., ser.* **Aýşy-eşret.** *Gussa bilen gün geçirme, muşakgat, Ne janda parahat, ne bir aýş galdy* (Magtymguly). *Zelili bu ýurtda aýş ýok, höwes ýok, Her kim başyna gaý, belent ýok, pes ýok* (Zelili).

AÝŞY-EŞRET [aýş(y)-eşret], *at.* Keýpi-sapa, lezzet, eşret, şatlykly döwran, sapaly çag. *Agaýunus öz tagtyna eýe bolup, aýşy-eşretde bolubersin* ("Görogly").

AÝT, *at.* Baýram, toý.

♦ **Aýt gezmek** köplenç, gurban, oraza baýramlarynda köpçülikleýin baýramçylyk gezelenjini etmek.

AÝTABAK [a:ýta:vak], *at.* "Kebelek" ýa-da "owadan älem" atly äleme salynýan nagşyň bir görnüşi.

AÝTABAK-GÜNTABAK [a:ýta:vak-günta:vak], *at.* Çagalaryň, ýetginjekleriň oýnaýan gadymy milli oýny.

AÝT-BAÝRAM, *at, ser.* **Aýt.**

AÝTDYRMAK, *işl.* Aýtmaga mejbur etmek, aýtmaga mümkinçilik bermek, aýdar ýaly derejä ýetirmek. *Mama uzak gije Áynanyň daşyna geçipdi, emma kimiň alyp gaçanyňy aýtdyryp bilmändi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Bagşy aýtdyrmak** märekä bagşy çagyryp, onuň aýdym aýtmagyny guramak.

AÝTEREK-GÜNTEREK [a:ýterek-günterek], *at.* Çagalaryň ikä bölünip oýnaýan oýny. *Aýterek-günterek! Bizden size kim gerek? Saýrap duran dil gerek* (Sanawaç).

AÝTEŞE [a:ýteşe], *at, gepl.d.* Ýogyn agaçlar ýonulýan uly teşe.

AÝTMA, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝTMAK, *işl.* 1. Bir zat hakynda söz arkaly habar bermek, mälim etmek, diýmek, duýdurmak. *Bilmeyen soranlara aýdyň bu garyp adymyz: Asly – gerkez, ýurdy – Etek, ady Magtymguludyr* (Magtymguly). 2. Gürrüň bermek, söhbet açmak, gürelemek. *Niçe aýtsam eşitgüji dana kany?* (Hoja Ahmet Ýasawy). 3. Hal işligiň şekilindäki **aýtmak** işliginiň yzyndan **bermek, bilmek** ýaly kömekçi işlikleriň biri gelende, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Aýdyp bermek** sözleýän adamyň özi gürrüň etmek, söhbet etmek. **Aýdyp bilmek (bilmezlik)** aýtmagy başarmak, aýtmagyň hötdesinden gelmek.

♦ **Aýdanyň gelsin** diýeniň bolsun, dilegiň kabul bolsun, arzuwyň amala aşsyn (ýagşy niýetli arzuwa gaýtargy). *Ogul ýaşı uzyn bolsun! – Aýdanyň gelsin! Aýdary ýok, diýeri ýok* *gepl.d.* ýagdaýyny aýtmaga adam ýok (söz düzüminiň işlikden bolanlary degişlilik goşulmalaryny kabul edýär: *aýdarym, diýerim; aýdaryň, diýeriň; aýdary, diýeri*). *Aýdary ýok, diýeri ýok, alaçsyz ýolda galyp, şol içini tutup otyr. Aýdyp geç (geçsin)* adatça, düýp derejedäki *geçmek* işligi hal işlik goşulmasy goşulan **aýtmak** işliginiň yzyndan gelip, biriniň eden ýa-da heniz etmedik hereketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Pagtany az ýygandygymy aýdyp geçsin-le.*

AÝTMAK-AÝTMAK, *işl.* Köp gezek gaýtalap aýtmak. *Saňa-da aýtmak-aýtmak, diýlenini edibereňok.*

AÝTMAKLYK, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝTMAZLYK, *iş ady.* Aýdyp durmazlyk, aýtmak işini amal etmezlik, söz arkaly habar bermezlik, diýmezlik.

AÝTMYŞLAÝYN, *hal.* Aýdyşyna görä, aýdyşy ýaly, diýmişleýin.

AÝTYM [a:ýtym], *at.* 1. *gepl.d.* Eliň aýasy. 2. Kiçeňräk meýdan; bir zadyň tutýan, eýeleýän ýeri. *Olar gün öýleden agyp, çala salkynlyk aralaşandan soň, giň bir aýtymda pökki oýnaýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Pikirleniş ukyby, gözýetim, dünýägaraýyş. *Aýtymy dar adam.*

♦ **Eliň aýtymy ýaly ýer** ujypsyz, azajyk ýer.

AÝTYMÇA [a:ýtymça], *at.* Kiçeňräk meýdança.

AÝUW I, Birini çagyrmak, birine habar gatmak üçin aýal maşgala tarapyndan ulanylýan ümlük. – *Aýuw, saňa näme bolaýdy? – diýen ses eşidildi* (B. Kerbabaýew). – *Aýuw, Annaň kakasy, size diýýän: meniň toýuma çagyryjagym, uzak ýerlerden geljegim kändir.*

Sähedi aýyň aýaklaryna golaý belläweriň! (B. Kerbabaýew).

AÝUW II, *at.* Hakyky durmuşdan üžňe, ertekilerde, rowaýatlarda duş gelýän, göýä adam pisint hyýaly jandar. *Hernä, şol wagt aýuw gowakda ýok eken* ("Watan").

AÝY, *at.* Demirgazyk buzlugynda, tokaýlarda ýaşayan tüýlek, güýçli ýyrtyjy haýwan, hyrs. *Günlerde bir gün dört sany dost: aýy, ýekegapan, tilki we towşan üýşüp, towşanyň öýüne gezmäge gelen pişigi aýynyň öýüne myhmançylyga çagyrmakçy bolýarlar* (Halk ertekisinden).

◊ **Aýy dostlугy** hantamaçylyk gatnaşygy, bolgusyz zada esaslanýan dostluk, yrga dostluk. *Bilgil, uzak gitmez aýy dostlугy, Gahry gelse, depäň üzre daş döker* (Magtymguly). **Ak aýy** aýylar maşgalasyndan bolan ak reňkli süýdemdiriji ýyrtyjy haýwan.

AÝYK, *syp., ser.* **Anyk**.

AÝYKLAÝJY, *at, dil b.* Sözlemde eýä, habara ýa-da biri-birine baglanyp, olary aýyklar, belli bir sowala jogap bolup gelýän söz, sözlem agzasy. *Sözlemde eýe, habardan başga aýyklarajy agzalar hem bolýar.*

AÝYL [aýyl], *syp., kön.s.* Düşünjeli, gaflat ukusyndan oýanan, dünýä akyl ýetirýän.

AÝYLGANÇ [aýylganç], *syp. 1.* Eýmenç, howply, gorkuly, hopukdyryjy. *Arabyň aty aýylganç kişñedi, sesi tokaýlara-daglara düşüp ýaňlanyp gitdi* ("Görogly"). **2.** Ýigrenji, erbet, ýaramaz, gorkunç.

AÝYLGANÇLYK [aýylganyşlyk], *at. 1.* Eýmençlik, howplulyk, hopukdyryjylyk. **2.** Ýigrenjilik, pislik, ýaramazlyk, gorkunçlyk.

AÝYLMAK, *işl., kön.s.* Ukudan açylmak, oýanmak. *Aýyl, aşygy, aýyl* (Magtymguly). **2.** Gara öýüň tärimi gerlip, öý gurnalyp başlanmak. *Üçünji öýüň bolsa ýaňy tärimi aýylyp, onuň çatylary söýeleri saralýardy* (B. Kerbabaýew).

AÝYLMAK [a:ýylmak]: **essiň aýylmak** ysgynyň gidip, aňyň bulaşmak, ysgyn-deramatyň galmazlyk.

AÝYL-SAÝYL, *syp.* Mese-mälim, has aýdyň, açyk, aýan. *Atlaryň nally aýaklarynyň sesi bolsa indi aýyl-saýyl eşidilýärdi* (B. Seýtäkow).

Aýyl-saýyl etmek.

AÝYL-SAÝYLLAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady seljerişdirmek, saýpallaşdyrmak, mese-mälim edişdirmek; gözden geçirishdirmek.

AÝYLTYM [a:ýyltym], *at, ser.* **Aýtym**.

AÝYN: aýyn bolmasa iň bolmanda, juda bolmasa.

AÝYNMAK, *işl., kön.s.* Üýtgemek. *Gözel görkünüň günde günden aýynmaz* (Magtymguly).

AÝYNMAZ, *syp.* Tüýs, edil, hakyt.

AÝYNMAZ-BAÝYNMAZ [aýynmaz-vaýynmaz], *syp., gepl.d.* Üýtgeşsiz, üýtgedemelik. *Ogly hem aýynmaz-baýynmaz kakasy-da!*

AÝYŇ, *at.* Guýudan suw çekilýän gowanyň agzyndaky ýüp baglanýan atanak agaç (aýyňyň dört ujuna gowanyň baglary, ortasyna gowa çekilýän urgan baglanýar).

AÝYP, *at. 1.* Şikes, kem. **2.** Ile-güne sygmaýan hereket, iş, ilden çykgynç etmiş, utanç, günä; müýn. *Erkek adamlara aglamak aýyp* (B. Hudaýnazarow). **3.** Kemçilik, ýetmezçilik. *Aýybyny ýaşyran aýñalmaz* (Nakyl).

◊ **Aýyby ýok** zyýany ýok, zeledi ýok, aýyp däl. *Aýyby ýok, gelsin, tanşarys. Aýyp etmek* kemçilik hökmünde geň görmek.

AÝYPLABERMEK [aýypla:vermek], *işl.* Aýyplap ugramak.

AÝYPLAMA, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLAMAK, *işl.* Eden etmişini boýnuna goýmak, aýybyny açmak, günäkärlemek, jenaýatyny subut etmek.

AÝYPLAMAKLYK, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLAMAZLYK, *iş ady.* Aýyp ýöñkemezlik, günä bildirmezlik.

AÝYPLANMAK, *işl.* Aýyp ýöñkemek, günä bildirilmek.

AÝYPLAŞMAK, *işl. 1.* Aýyp görmek, geň-taň görmek. *Bu ýerde aýyplaşar ýaly zat ýok ahyry. 2.* Göwün etmek, kine etmek. *Oglum, pukaraçylyk-da, aýyplaşmaweri* ("Görogly").

AÝYPLAŞMAZLYK, *iş ady.* Aýyp görüp, göwün etmezlik, kine etmezlik.

AÝYPLAÝJY, *at. 1. gepl.d.* Aýybyny subut ediji, aýybyny boýnuna goýujy, garalawçy. **2. syp.** Aýybyny açýan, aýyplydygyny görkezýän.

AÝYPLAÝYŞ, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLY, *syp. 1.* Aýyby bar bolan, günäli, etmişli; müýnli. *Özüni Jereniň önünde aýyply ýaly duýdy, içinden ötünç sorady* (G. Kulyýew). **2. gepl.d.** Şikesli, kemli. *Aýyply diýip, pylanyň ogluna gyz bermediler.*

AÝYPLYLYK, *at. 1.* Aýyby barlyk, günälilik, etmişlilik, ýazyklylyk; müýnlülük. **2.** Synasynda ýetmezi barlyk, şikeslilik. *Aýyplylyk ony çykgynsyz güne goýýardy.*

AÝYPLYRAK [aýyplyra:k], *syp.* Az-kem aýyby bolan.

AÝYPSYZ, *syp. 1.* Aýyby bolmadyk, günäsiz, ýazyksyz, etmişsiz; müýnsüz. *Emma eziz perzendini aýypsyz ýürekden syzyp çykyan zaryn sowallary onuň ünji-aladasyny ýañadandan goşalandyrdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Kemçiliksiz, şikessiz, kemsiz. *Bir aýypsyz göz bolmaz* (Nakyl).

AÝYPSYZLYK, *at.* 1. Aýyby ýokluk, günäsizlik, ýazyksyzlyk, etmişsizlik; müýnsüzlik. *Hiç bir aýypsyzlygy onuň göwnüni göterýärdi.* 2. göç.m. Şikessizlik, kemsizlik, synasy saglyk. *Ol özüniň aýypsyzlygyny mazamlap durmaýardy.*

AÝYPSYZRAK [aýypsyzyra:k], *syp.* Aýyby azrak, ýazygy ujypsyzrak.

AÝYRTDYRMAK, *işl., ser.* Aýyrtmak. *Odun aýyrtдырмак.*

AÝYRGYÇ [aýyrgyç], *at, dil b.* Sözlemde eýä, at ornunda gelen her bir agza baglanyp, olary aýyklaýan söz, aýyklaýjy agza. *Sypat aýyrgyjy, esasan, sypatlardan bolýar.*

AÝYRMA, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝYRMAK, *işl.* 1. Aýra düşürmek, aýralyga sezewar etmek, biri-birinden jyda düşürmek. *Zülpi tarym aldyň goldan, Aýyrdyň bir ýalňyz saldan* (Magtymguly). 2. Çykarmak, alyp goýmak. *Ol dürbüsini gözünden aýyrdy.* 3. Döwmek, owratmak, ýarmak, uşatmak. *Uzyn gije ojar aýryp, Daňa golaý zordan sypdym* (K. Gurbannepesow). 4. Bir ýerden ikinji ýere üýtgetmek, süýşürmek, gozgamak, sowmak. *Ol goşlary ýol üstünden beýleräk aýyrdy.* 5. Boşatmak, çykarmak (işden, wezipeden). *Aýyrjak bolsalar-da, Ellerinden gelmeýär* (A. Alamyşow). 6.

Tapawutlandyrmak, parhlandyrmak, arasyny açmak, seljermek. *Ýagşy-ýamany biri-birinden aýyrmagy başarmaly.* 7. Nikany bozmak, talagyny bermek. 8. Goparyp başlamak, gyrçamak; saplamak. *Ekiniň hapa-haşal otlaryny aýyrmak gerek ekeni.* 9. Özbaşyna öý-işik etmek, özbaşdak etmek. *Ussa kiçi oglunam öten ýyl aýyrdy.* 10. *hasap.* Bir sandan ikinji bir sany kemmek. *Başga bir gezek okuwçylaryň ekabyrragy: – Anna kaka, bize diňe goşmagy öwredýärsiň-laý! Aýyrmagy öwretjek dälmi?* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer).

– Anna kaka, bize diňe goşmagy öwredýärsiň-laý! Aýyrmagy öwretjek dälmi? (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer).

◊ **Aýyrmak alamaty** (–) bir sandan ikinji bir san aýrylanda, kemeldilende goýulýan belgi.

AÝYRMAKLYK, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝYRMAZLYK, *iş ady.* Aýyrmak işini, hereketini etmezlik.

◊ **Gözüni aýyrmazlyk** dikanlap seretmek, gözünü şol bir nokada gönükdirmek. *Ýigit gyzlardan gözünü aýyrman durdy.*

AÝYRTMAK, *işl.* Aýyrmak işini başga birine etdirmek. *Çagasynyň ayakgabyny aýyrtды.* *Odun aýyrtmak. Yükleri aýyrtmak. İşden aýyrtmak. Haşal otlary aýyrtmak. Ondan başi aýyrtmak.*

AZ [a:z], 1.*at.* San taýyndan köplük däl, azlyk. *Köp nirä bolsa, az hem şoňa* (Nakyl). 2. *syp.* Sähelçe, birmeme; ujypsyz. *Az işip, az uklap, ýene az sözle, Köp söz ahyr il içinde har eýläär* (Magtymguly). *Az bolsun, uz bolsun* (Nakyl).

◊ **Az görmek** az hasaplamak, az diýen netijä gelmek.

AZA [aza:], *at.* Bedende döreyän agyry, yza, ynjy. *Agyr ýaranyň azasy.*

◊ **Azasyny almak 1)** agyrysyny aýyrmak. *Ýaranyň azasyny almak.* 2) gözünüň oduny almak, zähresini ýarmak, gorkuzmak, howuny basmak.

AZAJYK [a:zajyk], *syp.* Sähelçejik, ujypsyzja, az-kem. *Azajyk gaýgyny aş basar* (Nakyl).

AZAK-TENEK [a:zak-tenek], *syp.* Az-kem, az-owlak (zat hakynda).

AZAL, *at.* Ata, öküz, düýä goşulyp ýer sürmek üçin ulanylýan gural. *Onuň yzyndaky azal tutup gelyän kakasy bolsa, çendan "Gel!" diýip, ony yzyna dolaýardy* (B. Kerbabayew).

AZALDYLMAK [a:zaldylmak], *işl.* Mukdar taýdan kemeldilmek.

AZALLAMAK, *işl.* Azal bilen sürmek.

AZALMA [a:zalma], *iş ady.* Azalmak ýagdaýy.

AZALMAK [a:zalmak], *işl.* 1. Kemelmek, mukdar taýdan az bolup ugramak, egsilmek. *Gelyänden gidýänler has köpelyärdi, Toýlar azalýardy, ýas köpelyärdi* (K. Gurbannepesow). 2. Belli bir derejeden peselmek, gysgalmak. *Ondan soň onuň tamasy azalyp ugrapdy.*

AZALMAKLYK [a:zalmaklyk], *iş ady.* Azalmak ýagdaýy.

AZALMAZLYK [a:zalmazlyk], *iş ady.* Kemelmezlik.

AZALTDYRMAK [a:zaltдырмак], *işl.* Mukdar taýdan az bolar ýaly etdirmek; azaltmaga mümkinçilik bermek; azaltmak işini başga birine etdirmek.

AZALTMAK [a:zaltmak], *işl.* 1. Mukdar taýdan kemeltmek, az etmek. 2. Gysgaltmak.

AZALY [aza:ly], *syp.* Azasy bar bolan, agyryly, yza berýän (ýara we ş.m. hakynda). *Ýarasy azaly boldy.*

AZALYBERMEK [a:zalyvermek], *işl.* Azalyp başlamak.

AZALYLYK [aza:lylyk], *at.* Azasy, agyrysý barlyk, agyrylylyk.

AZALYŞMAK [a:zalyşmak], *işl.* Barha azalmak, dura-bara azalmak, kem-kemden egsilişmek, kemelişmek. *Märeke azalyşyp ugrady.*

AZAN [aza:n], *at.* 1. Yslam dininde adamlary namaz okamaga çagyrmak üçin gaty ses bilen okalýan dogma. *Atlynyň dumly-duşdan ýygnanýan wagty, azançynyň ikindi azanyna gygyrýan wagty, Artygyň ýanyna Gandym hamsygyp geldi* (B. Kerbabayew). 2. Adata, dessura görä, çağa bolanda molla tarapyndan okalýan dogma. *"Allahy ekber!" – diýip, azan aýdýan garrynyň nazymly sesi ýaňlanyberse we buşlukçylar dumly-duşa çapyberse, öriip, ayak üstüne galan oba şol*

öye baka ýöriş eder (A. Gowşudow). **3.** *ýerli g.* Gün dogmazynyň önüsrasy, ir ertir. **4.** Oglana dakylýan at.

◊ **Azan aýtmak** köplenç, metjitde ýörite doga okap, adamlary namaza çagyrmak.

AZANÇY [aza:nçy], *at.* Azan aýdýan adam.

AZAP [aza:p], *at.* **1.** Çekilýän ejir, görgi, jebir, jepa, horluk. *Kimse aglap gitdi, kimseler güliüp, Kimse çekip dürli azap hoş imdi* (Seýdi). **2.** Zähmet, kynçylyk, alada. *Azabyndan geçmasa, daýhany baýatjak ekiniň biri şalydyr* ("Nesil").

◊ **Azabyň garnyňa galmak** peýda görmezlik, azabyň köýmek, netijesiz, şowsuz bolmak. **Azabyň (goluňa) gowuşmak** çeken zähmetiňe görä rehnet tapmak.

AZAPLY [aza:ply], *syp.* Azaby köp bolan, jebirli, ejirli, güzaply; zähmeti köp bolan.

AZAPLYRAK [aza:plyra:k], *syp.* Azda-kände azaby bolan; zähmetliräk.

AZAPSYZ [aza:psyz], *syp.* Azaby bolmadyk, ejirsiz, jebirsiz, güzapsyz; zähmetsiz. *Azapsyz ýeriň ady ýok* (Nakyl.)

AZAPSYZRAK [aza:psyzyra:k], *syp.* Azaby azrak; zähmeti azrak.

AZAR [aza:r], *at.* **1.** Nähoşluk zerarly ýüze çykýan agyry, yza, çekilýän dert. *Aýrylmaz dişiň azary, Ýaz, tomus, güýz, gýşlar menden* (Mätäji). **2.** Ruhy taýdan başdan geçirilýän azap, ejir, horluk. *Menem ýetimligiň azaryny çekenleriň biri ahyry* (T. Gurbanow). **3.** Bir zadýň ugrunda edilýän ünji, alada, inkiş. *Çaşdy gyzykly bazarym, Artdy gün-günden azarym* (Magtymguly).

◊ **Azar ýamanyny bermek** görgi görkezmek, ejir baryny çekdirmek.

AZAR-BIZAR [aza:r-vi:za:r], **azary-bizary ýok** hysyrdysy, zähmeti ýok; ýuwaş. *Ol caganyň azary-bizary ýok weli, garaz, adam biynjalyk bolýar-da.*

AZARLABERMEK [aza:rla:vermek], *işl.* Azarlap başlamak.

AZARLAMA [aza:rlama], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLAMAK [aza:rlamak], *işl.* **1.** Ýokanç, azarly keseller bilen kesellemek. **2.** Beýhuş ediji içgilere, neşelere endik edinen adam şol ýaramaz endikleri wagtynda ulanmaýanlygy, täsiriniň bedenden çykanlygy sebäpli melul bolmak; endam-jany syrkyramak, azar çekmek, neşe küýsemek. **3.** Ýaranyň azmagy netijesinde agyrysy güýjemek, yzasy artmak.

AZARLAMAKLYK [aza:rlamaklyk], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLAMAZLYK [aza:rlamazlyk], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýyna sezewar bolmazlyk.

AZARLAŞMAK [aza:rlaşmak], *işl.* Köpçülikleýin azarlamak.

AZARLATMAK [aza:rlatmak], *işl.* Azarlamaga sezewar etmek.

AZARLAÝYŞ [aza:rlaýyş], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLY [aza:rlý], *syp.* **1.** Agyryly, yzaly, seza bolup duran. *İki elini diräp galmakçy bolanda, azarly elleri göwresini götermän, ýüzin ýykylypdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Ýokanç wenerik kesel. **3.** *göç.m.* Aladaly, ünjüli, kynçylykly. *Gudratyndan düşdi pirlerişanlar, Çäresiz azarly galdy bu janlar* (Magtymguly).

AZARSYZ [aza:rsyz], *syp.* Azary bolmadyk, azary ýok.

AZARSYZLYK [aza:rsyzlyk], *at.* **1.** Azary ýokluk, agyrysyzylyk, yzasyzylyk. *Ýaranyň azarsyzlygy hem bir oňat zat.* **2.** *göç.m.* Gaýgy-ünjüsizlik, bigamlyk, aladasyzylyk.

AZASYZ [aza:syz], *syp.* Agyrysyz, agyrysy, yzasy ýok.

AZASYZLYK [aza:syzlyk], *at.* Agyrysy, yzasy ýokluk, agyrysyzylyk.

AZAŞAŇKYRLAMAK [a:zaşaŇkyrlamak], *işl.* Azaşmak ýagdaýyna golaýlamak, azaşmaga golaý barmak.

AZAŞDYRMAK [a:zaşdyrmak], *işl.* **1.** Azaşmaga mejbur etmek, azaşar ýaly etmek. **2.** Birini ýoldaşlaryndan, garyndaşlaryndan aýra salmak, tersleşdirmek.

AZAŞMA [a:zaşma], *iş ady.* Azaşmak ýagdaýy.

AZAŞMAK [a:zaşmak], *işl.* **1.** Ýoldan, ugruňdan sowa düşmek, terse gitmek, ýoly ýalňyşmak, ugry ýitirmek. *Azaşaň köp bilen azaş* (Nakyl). **2.** *göç.m.* Aýra düşmek, jyda düşmek, aýralyga sezewar bolmak. **3.** *göç.m.* Ters ýola düşmek, ilden çykmak, azmak.

AZAŞMAKLYK [a:zaşmaklyk], *iş ady.* Azaşmak ýagdaýy.

AZAT [aza:t], *syp.* **1.** Adam tarapyndan ezilmeýän, erkin, erkana, elgarama bolmadyk, özygtyýarly, garaşsyz. **2.** Adam ady. **3.** *Azat* sözüniň yzyndan *etmek, bolmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Azat bolmak** erkinlige çykmak, boşamak, garaşsyz bolmak, azatlygyny almak. **Azat etmek** erkinlige çykarmak, boşatmak, azatlyk bermek.

AZATDA-MAZAT [aza:t-da-maza:t], *hal, gepl.d.* Sen-men ýok, duýdansyz, birdenkä. *Azatda-mazat bu ýigidiň ezeneginden tutup alyp gidipdir* (A. Salyh).

AZATLYK [aza:tlyk], *at.* Garaşsyzlyk, özygtyýarlylyk, deň hak-hukuklylyk, erkanalyk, erkinlik.

AZATMAHY [aza:tma:hy], *at.* Eti gyzygylt we näzik, daş örtügi ownuk teňňeli owadan balyk. *Dolýar meniň torlaryma dürli balyklar. Azatmahy, bekre, taggaz, çapak balyklar* (G. Seýitliýew).

AZ-AZ [a:z-a:z], *syp.* Seýrek, selçen, gyt; ýok diýen ýaly. *Onuň ýaly adam az-azdyr.*

AZ-AZDAN [a:z-a:zzan], *hal*. Kem-kemden, assa-ýuwaşdan, ýuwaş-ýuwaşdan; azajykdan. *Oglum, az-azdan iç* ("Görogly").

AZAZYL [aza:zyl], *at*. Ýamanlygyň nyşany bolan jyns, şeýtan.

AZÇYLYK [a:zçylyk], *at, ser. Azlyk*.

AZDA-KEMDE [a:zza-kemde], *hal, ser. Azda-kände*. Maşyn sürmekden azda-kemde habary bolan ýoldaşym: – *Saga bur!* – diýip gygyrdy (G. Gurbansähedow).

AZDA-KÄNDE [a:zza-kä:nne], *hal*. Az mukdarda, belli bir derejede, sähelçe, biraz, birmeme, azda-köpde.

AZDAN-KÄNDEN [a:zzan-kä:nnen], *hal, ser. Azda-kände*.

AZDA-KÖPDE [a:zza-köpdö], *hal, ser. Azda-kände*. Elbetde, bu ertekidir, ýöne azdan-känden çyn ýeri-de bolup biler (N. Esenmyradow).

AZDAN-KÖPDEN [a:zzan-köpdön], *hal, ser. Azda-köpde*.

AZDYRMAK [a:zzyrmak], *işl. 1*. Beterletmek, simletmek, öte geçirmek, ötüsdirmek. *Şemalladyp dişiňi azdyrypsyň. 2. göç.m.* Biriniň başyny aýlap, ýoldan çykarmak, sandan çykarmak, ahlak taýdan bozmak. *Adam bardyr adamzady bozduran, Şeýtan bolup, dogry ýoldan azdyran* (Magtymguly).

AZDYRMAZLYK [a:zzyrmazlyk], *işl., göni hem göç.m.* Bir zadyň, biriniň azmagyna ýol bermezlik. *Azdyrmasyň, azana duçar etmesin* (Atalar sözi).

AZDYRYLMAK [a:zzyrylmak], *işl. 1*. Azmak derejesine ýetirilmek. *Ýara sowuk suw degridip azdyrylypdyr. 2.* Ýoldan çykarylmak. *Ol edenine däl diýilmän azdyrylypdyr.*

AZERBAÝJAN [a:zerbaýja:n], *at, ser. Azerbaýjanlylar*. *Azerbaýjan dili. Azerbaýjan halky.*

AZERBAÝJANLYLAR [a:zerbaýja:nlylar], *at*. Azerbaýjan Respublikasynyň esasy ilatyny düzýän halk.

AZGYN [a:zgyn], *syp. 1*. Ýoldan çykan, ahlak taýdan bozulan, adamkärgiligini ýitiren. *2.* Sim alan, berçigip çişen, beterlän (ýara hakynda). *Azgyn ýara. 3.* Asyl tohumyndan üýtgän, azan. *Azgyn gawun.*

AZGYNÇYLYK [a:zgynçylyk], *at, ser. Azgynlyk*.

AZGYNLYK [a:zgynlyk], *at*. Ýoldan-ilden çykanlyk, ahlak taýdan bozuklyk, azgynçylyk.

AZGYRYLMA [azgyrylma], *iş ady*. Azgyrylmak ýagdaýy.

AZGYRYLMAK [azgyrylmak], *işl.* Biriniň üstüne gygyrmak, gaharyň gelip jabjynmak, gaty ses bilen gaharlanmak, ýüzüni almak. *Meniň üstüme azgyrylyp durma!*

AZGYRYLMAKLYK [azgyrylmaklyk], *iş ady*. Azgyrylmak ýagdaýy.

AZGYRYLMAZLYK [azgyrylmazlyk], *iş ady*. Gaharyň gelip, biriniň üstüne gaty ses bilen gygyrmazlyk, sesiňi gataldyp, azgyrylyp durmazlyk.

AZGYRYLYBERMEK [azgyrylyvermek], *işl.* Azgyrylyp başlamak, azgyrylyp durmak. *Ýersiz ýere azgyrylybermezler.*

AZGYRYLYŞ [azgyrylyş], *iş ady*. Azgyrylmak ýagdaýy. *Onuň azgyrylyşyny halap duramok.*

AZGYRYLYŞMAK [azgyrylyşmak], *işl. 1*. Biri-biriňe azgyrylmak. *Näme beýle azgyrylyşyp otyrsyňyz!? 2.* Birnäçe bolup azgyrylmak. *Näme, ony ýeke görüp, üstüne azgyrylyşyp durmalymy?*

AZ-KEM [a:z-kem], *syp. 1*. Birmeme, belli bir derejede, azajyk, sähelçe. *Biriniň ýüregine az-kem howsala düşen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow). *2.* Az wagtlaýyn, sähel, biraz.

AZ-KÜŞ [a:z-küş], *syp.* Az-owlak, sähel.

AZLYK [a:zlyk], *at*. San taýdan ýeterlik dälilik, mukdar-möçber taýdan kemlik, ýetmezlik, azçylyk.

AZM [azym], *at*. Haýbat, hemle.

◊ **Azm etmek** ýola düşmek, ugramak. *Mübärek bolsun seýliňiz, Azm edip siz ýola, kazym!* (Kemine). **Azm urmak** birine haýbat atmak, gazaplanmak, gaharlanmak. *Gijäniň ýarynda Ärhasanyň yzyndan ýetip azm urdy* ("Görogly").

AZMA [a:zma], *iş ady*. Azmak ýagdaýy.

AZMAK [a:zma], *işl. 1*. Beterlemek, simlemek, çişmek, ýaramazlaşmak (ýara hakynda). *2. göç.m.* Ýoldan çykamak, ahlak taýdan bozulmak, sandan çykamak, niýetiňi-päliňi ýamana dikmek. *Iki azan duş bolanda, Buz üstünde jeň getirer* (Mätäji).

AZMAKLYK [a:zma:lyk], *iş ady*. Azmak ýagdaýy.

AZMAN, *at*. Dört ýaşa ýeten teke.

AZ-MAZ [a:z-ma:z], *syp., ser. Az-kem*.

AZMAZLYK [a:zma:lyk], *iş ady*. Azmak derejesine ýetmezlik.

AZMLY [azymly], *syp.* Gaharly, haýbatly, hemleli. *Ol azmly gürlädi.*

AZNAWUR [aznowur], *at*. Uly hem haýbatly jandar. *Gelnimiziň ýeňňesi, Aznowurmyş ýar-ýar* (Toý aýdymy).

◊ **Aznawur ýaly** örän berdaşly, haýbatly, dogumly (adam hakynda). *Onuň aznawur ýaly ogullary bar.*

AZOT [azo:t], *at. 1*. Reňksiz gaz, himiki element; howanyň düzümi bölegi (78, 09 %); janly öýjükleriň in möhüm maddasy bolan beloklaryň we nuklein kislotalarynyň düzümi bölegi. *2.gepl.d.* Ekinlere dökülýän azotly dökün. *Azotly dökünler.*

AZOTLY [azo:tly], *syp.* Düzüminde azot bolan. *Azotly dökünler.*

AZ-OWLAK [a:z-owlok], *syp., ser.* **Az-kem.** *Seniň bilen az-owlak gürrüňim bar.*

AZRAK [a:zyra:k], *syp.* Sähelçe, birneme, köp bolmadyk.

AZU-KÖP [a:zu:-köp], *syp.* Azda-kände.

AZY, *at.* Alyn dişlerden aňyrd a ýerleşýän, iýmit çeyneýän iri we ýasy dişler.

◊ **Azy ýarmak** şaty görüp bişirmek, dogumly bolup ýetişmek.

AZYK [a:zyk], *at.* Iýmek-içmek üçin zerur bolan önüm, iýmit. *Azyk bolçulygy bolsa ýurtda iň esasy zatdyr* ("Nesil").

AZYKLYK [a:zyklyk], *syp.* Azyk üçin gerekli, azyk üçin ýararly, iýmek-içmek üçin ýygnaýan.

AZYK-OWKAT [a:zyg-owka:t], *at.* Iýmek, içmek, umuman, ýaşayş, oňşuk üçin zerur önümler.

AZYK-SUWLUK [a:zyk-suwluk], *at.* Iýer-içer ýaly önümler, iýmitler. *Ýigitler azyk-suwluklaryny taýýarlamağa başladylar* ("Görogly").

AZYM [azy:m], *syp., k.d.* **1.** Uly, beýik, belent. *Ýedi azym şäher bolsa Çyn kibi* ("Saýatly – Hemra"). **2.** Oglana dakylýan at.

AZYM-AZYM [azy:m-azy:m], *syp.* Uly-uly, beýik-beýik, belent-belent. *Azym-azym şäherler, Ak otaglar galmazlar* (Magtymguly).

AZYNDAN [a:zynnan], *hal.* Iň bolmanda, pes hasap edende, iň bärkisi. *Ýaryşa azyndan iki yüz talyp gatnaşypdyr.*

AZYRGANMA [a:zyrganma], *iş ady.* Azyrganmak ýagdaýy.

AZYRGANMAK [a:zyrganmak], *işl.* Az görmek, az hasaplamak. *Azyrganan aç galar* (Nakyl).

AZYRGANMAKLYK [a:zyrganmaklyk], *iş ady.* Azyrganmak ýagdaýy.

AZYRGANMAZLYK [a:zyrganmazlyk], *iş ady.* Az görmezlik.

AZYRGANYŞ [a:zyrganyş], *iş ady.* Azyrganmak ýagdaýy.

AZYŞ [a:zyş], *iş ady.* Azmak ýagdaýy.

AZYZ [azy:z], *syp., k. d.* Gadyrly, mähirli, eziz, söýgüli. *Her zaman eýlerem nida, Azyz janyň kylsam pida* (Andalyp). *Gara gözli, gaşy kemaň Azyzym ýok arañyzda* (Balgyzyl).

AZYZLAMAK [azy:zlamak], *işl.* Eziz görmek, eý görmek.

AZZA, *at.* **1.** Eýwan, jaý basyrylanda pürsleriň üstünden keseligine goýulýan uzyn agaç. **2.** *deňizç.* Gäminiň göwresiniň berk bolmagyna ýardam edýän iki gorumyň arasynda keseligine kakylýan pürs. *Azzanyň üstüne gäminiň gapagy düşelýär.*

B

B, Türkmen elipbiýiniň ikinji harpy.

BA [ba:] **I**, Nusgawy edebiýatyň dilinde -ly, -li goşulmasynyň manysyny aňladyp, sözün öňünden goşulýan goşulma (*bahabar – habarly*). *Tany dosty-duşmanyň, öýüne bahabar gezgin* (Mollanepes).

BA [ba:] **II**, Haýran galmagy, begenji aňladýan ümlük. – *Ba, siziň kölegede oturyň, agtaryň oturan palyňyzy – diýip, ol oturanlaryň ýüzüne şatlykly bir zat aýtjak bolýan ýaly ýyljyraklap seredip çykdy* (N. Saryhanow).

BABA [ba:va] *at.* **1.** Ejeň kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, ejeň kakasy. *Myradyň babasynyň babasy Myrat ýalyka-da, şu gala köne eken* (N. Esenmyradow). **2.** "Ýaşuly, ata" manysynda ýaşululara ýüzlenilip aýdylýan söz. **3.** Şol bir nesil boýunça öňki ýaşap geçen adamlar, ata-babalar. **4.** Ýaşuly adam, aksakgal adam. *Bir sandyk geldi derýadan, Bagyş eýlesin babam maňa* (Mollanepes). *Gezyrkäm, sataşdym aksakgal baba, Gamlanma baba, sen gamlanma, baba!* (N. Pomma). **5.** *gepl.d.* Ata. **6.** Mukaddes ýerleriň, öwlüýäleriň, keramatly adamlaryň atlarynyň yzyna ýa-da öňüne goşulýan söz. *Nalaçbaba, Bilalbaba, Astanababa, Hojadikgibaba, Babagammar, dünäniň piri – Weýisbaba, sygryň piri – Zeňňibaba*. **7.** Oglana dakylýan at.

◊ **Babam (atam) döwri** gadym eýýam, uzak geçmiş.

BABADAŞ [ba:vadaş], *at.* Asly, ata-babalary bir bolan adamlar, daşgynrak garyndaşlar; ilen-çalan. *Özge ýagyň bolmasa, babadaşyň ýokmudy* (Nakyl). *Amanly onuň bilen babadaşmyşyn* (N. Pomma).

BABADAÝHAN [ba:vadaýha:n], *at.1.* Daýhançylyk kärine ökde, daýhançylyk tejribesi baý adam. *"Biriň mün bolsun" diýip zähmetsöýer babadaýhanlarymyzyň mes toprakly ekin meýdanlaryna çykjak döwri, aýratyn hyruç bilen ekleýji ene topraga tohum taşlamak döwri hem indi uzakda däl* ("Türkmenistan"). **2.** Ekerançylygyň, daýhançylygyň piri. *Biziň elimiz däl, babadaýhanyň eli* (Yrym). **3.** Ahal welaýatynda bir etrap.

BABAKELAN [ba:vakela:n], *at.* Ötüp geçen ata-babalarymyz, eždatlarymyz. *Babakelan aňrymyzy gören sen* (Ý. Pirgulyýew).

BABALY [ba:va:ly], *at.* Öli ýuwýan adam. *Aldap aldyň gyzyny, Babaly görsün ýüzüni* (Atalar sözi).

BABASYL [ba:vasy:l], *at.* lukmanç. Ýogyn içegäniň aşak başynda (artbujakda), köplenç, ganjaryp duran düwünleriň emele gelmegi bilen döreýän kesel. *Türkmenler ir wagtlarda gawuny iç ýumşadyjy serişde hökmünde babasyl keselini bejermekde hem ulanypdyrlar* ("Türkmenistan").

BABASYLLY [ba:vasy:lly], *syp.* Babasyly bar bolan.

BABATDA [ba:vatda], **1.** "Barada, hakynda, dogrusynda" ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Bu babatda oňa telim gezek aýdypdyrlar.* **2.** Taýdan, tarapdan, jähetden ýaly nukdaýnazar aňladýan söz. *Galladan we gowaçadan bol hasyl alýan kärendeçiler şu babatda berýän goldawy üçin himiýa kärhanasynyň işgärlerine minnetdarlyk bildirýärler* ("Türkmenistan"). **3. göç.m.** "Her, her bir" diýen sözler bilen gelip, "her niçik bolsa-da, nähili bolsa-da" diýen manyny aňladýan kömekçi söz. *Her babatda şundan gowusy ýok.*

BABATYNYDA [ba:vatynna], "Barasynda, hakynda, dogrusynda" ýaly manyly kömekçi söz. *Ykdysadyýet babatynda düýpli öňe gidişlikler gazanylýar.*

BABYR [bavyr], *at.* kön.s.1. Geçigaplaň. *Daglaryň arslany, babyr-peleňi, Ahyry deň bolar pil, peşe jeňi* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Babyr bilek** ýogyndan güýçli bilek. *Jemal orta boýly, etli-ganly, babyr bilek bir gelindi* (A. Durdyýew).

BADA [ba:da] **I**, *hal.* **ser.** **Bada-bat.**

BADA [ba:da] **II**, *at.* şahyr. **1.** Çakyr guýlup içilýän bulgur. **2.** Çakyr, şerap. *Gel, bada içeli, serhoş bolaly!* (Andalyp). *Iki dogan dag gerşinde, çakyşdyryp içdik bada* (M. Seýidow).

BADA-BAT [ba:da-va:t], *hal.* Şol bada, ýüzüniň ugruna, ilki bada, birden, derrew, dessine. *Men bada-bat işe girişdim.*

BADAG [ba:dağ], *at.* Düýäniň aýagy dyzarlanylýan, badalýan ýüp; duşak.

BADAGAÇ [ba:dağaç], *at.* *gepl.d.* Hiňňillik üçin ýörite dikilýän agaç.

BADAGLAMAK [ba:dağlamak], *işl., yerli g., ser.* **1.** Badamak. **2. göç.m.** Ruhy, duýgy, ykbal taýdan birikdirmek, öýermek, biri-birine baglamak.

BADAGLY [ba:dağly], *syp.* **1.** Badag ýüpi bilen daňlan, badaglanan, dyzarlanan. **2. göç.m.** Ruhy, duýgy, ykbal taýdan biri bilen birigen, biri-birine bagly bolan. *Iki ýigit, iki dagyň parasy, Doganynda badaglymyş arasy* (M. Seýidow).

BADAK, *at.* **1.** Türkmen milli göreşinde garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýagyňy aýlap salynýan emel. *Kyýas hetdenaşa güýç sarp edip, badak salnan*

aýagyňy sypdyryp bildi (N. Jumaýew). **2. göç.m.** Görkezilýän garşylyk, päsgelçilik. **3.** Jykyryň kärizini suwluandyryýan ýapjagaz.

♦ **Badak atmak 1)** aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýlap salmak emelini etmek. **2)** *göç.m.* kimdir biri üstünlik gazanaýmasyn diýip, garaşylmadyk ýagdaýda oňa garşy ýaramaz hereket etmek. **Badak salmak ser. Badaklamak.**

BADAKLAMAK, *işl.* Aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýlap ýykamak emelini etmek.

BADALMAK [ba:dalmak], *işl., gepl.d.* Çöküp oturan düýe tarsa yerinden galmaz ýaly, boýnunyň üstünden ýüp aýlanyp, iki dyzy daňylmak, dyzarlamak.

BADALGA [ba:dalga], *at.* **1.** Çalt, çalasyn hereket etmek (ylgamak, ýüzmek we ş.m.) üçin bat alynýan başlangyç, daýanç nokady. **2. göç.m.** Uly işe başlanynda işiň ilerlemegi üçin itergi beriji zat, ýagdaý we ş.m.

BADAM [ba:dam] **I**, *at.* **1.** Beýik boýly, owadan gülli, miwe getirýän agaç. **2.** Badam agajynyň süýnmek maňyzly miwesi. *Baga bardym, badam gördüm, Badam ýygýan adam gördüm* (Halk döredijiliginden). **3.** Adam ady.

♦ **Badam gabak** pökgüje owadan gabak. *Badam gabak, alma ýañak, Bir zyba senem islärin* (Magtymguly). *Badam gabagyndan, maral gözünden, Sözle, gurban olam şirin tillere* (Şabende).

BADAM [ba:dam] **II**, *at.* *gepl.d.* Badamjan.

BADAMAK [ba:damak], *işl., gepl.d.* Çöküp oturan düýe tarsa yerinden turmaz ýaly boýnunyň üstünden ýüp aýlap, iki dyzyny daňmak, dyzarlamak.

BADAMJAN [ba:damja:n], *at.* **1.** Gowaça boýly dik ösýän bakja ekini. **2.** Badamjanyň hasyly. *Bir bedre badamjan ýygdyk.*

BADAMLYK [ba:damlyk], *at.* Badam agajynyň köp gögerip oturan yeri.

BADAŞDYRMAK [ba:daşdyrmak], *işl., gepl.d.* Badag ýüpi bilen ýeke-ýekeden dyzarlap çykamak. *Düýeleri badaşdyrmak.*

BADAŞMAK [ba:daşmak], *işl., gepl.d.* Dyzarlamaga kömekleşmek (düýe hakynda). *Düýeleri badaşmak.*

BADAT [bada:t], *at.* *ösüml.d.* **1.** Çyrmaşyklar maşgalasyna girýän we hasyly iýilýän kösükli ekin. *Ak jöwen, badat ýaly azaby az, hasyly kän ekinler ekilerdi* (O. Annamyradow). **2.** Şol ekiniň süýjümtik tagamly süýrüntik kösügi. *Gazanda gaýnap duran badat derrew bişdi.*

BADY-BARAN [ba:dy-va:ra:n], *at.* Ýagyş garyşykly ýel, güýçli ýelli ýagyş. *Gije-gündiz seni diýip gözümden, Akar ýaşym bady-baran, Seyidi* (Zelili).

BADY-HAZAN [ba:dy-hazan], *at.* kön.s. Gýş şemaly, hazan ýeli. *Ösdi ol bady-hazan, soldurdy*

gunça güllerini (Şabende). *Gaýyby, hakdan dilegim, ýetmesin bady-hazan* (Gaýyby).

BADY-HOWA [ba:dy-howa:], *syp., hal., gepl.d.* Ulumsy, gopbamsy, haýbatly, hörpi ýokary. *Bady-howa adam.*

BADY-HOWALY [ba:dy-howa:ly], *syp.* Daş sypaty ulumsy, gopbamsy, haýbatly.

BADY-HOWALYK [ba:dy-howa:lyk], *at.* Ulumsylyk, gopbamsylyk, haýbatlylyk. *Abdylmejiti han bady-howalyk bilen jogap berdi* (G. Kulyýew).

BADY-HOWALYLYK [ba:dy-howa:lylyk], *at, ser.* Bady-howalyk.

BADYKMAK [ba:dykma:], *isl., gepl.d.* Bat almak, batlanmak, has güýjemek. *Ýokary ýüzden öwsüp başlan, dura-bara güýjän ýel soňabaka badykdy.*

BADYNA [ba:dyna], *hal.* 1. Özünde bar bolan hereket ediş güýji bilen. *Depilen top badyna derwezä girdi.* 2. "Dessine, derrew, yzysüre" diýen ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Ýagys goýan badyna, biz otluk meýdana gezmäge girdik.*

BADY-SABA [ba:dy-sava:], *at, k.d.* Ertir bilen ösýän mylaýym şemal, säher şemaly. *Bady-saba, salamymny, Hüýrlukga jana ýetir* ("Hüýrlukga – Hemra").

BADYÝAN [ba:dyýa:n], *at, ösüml.d.* Ysly, köpýyllyk ot.

BAG [ba:g] **I**, *at.* 1. Dürli agaçlar, ösümlükler ekilen ýer. *Men häzir bagy aýlanyp göreýin* (B. Pürliýew). 2. Miweli ýa-da miwesiz, uzyn boýly, şahalary ýaýraň, ýaprakly agaç, daragt. *Bag ekmek.* 3. Dynç almak, gezelenç, seýil etmek üçin ýörite agaç ekilip, enjamlaşdyrylan meýdan. *Bagyň içine girdim ýördüm, Gyrmyzy güliünden tirdim* ("Şasennem – Garyp").

◊ **Bag gaýçy** her hili miweli agaçlaryň, üzümiň çybyklaryny kesmek, çyrmak üçin ýörite ýasalan gaýçy. **Bag orak** *ser.* **Bag gaýçy.**

BAG [ba:g] **II**, *at.* 1. Yünden, çöpürden, ýüplükden, kendirden we ş.m. dürli süýümlerden işilip ýa-da örülip, bir zady baglamak, daňmak üçin ulanylýan ýüp, daňy. *Eýeriň gaşyna ildirilen irişme bagy alyp, külterini çözmäge durdy* (H. Deryýew). 2. Bagjyk. *Köwşüň bagyny daňmak.*

◊ **Baga bakmak** maly semretmek üçin ýatakda elden naharlap idetmek, baka goýmak. *Bu adam bulary бага bakyp, semredip ýören eken* ("Türkmen halk ertekileri"). *On baş-yigrimi gara maly бага bakmak eýle-beýle adama başartmaz* ("Türkmenistan"). **Aýak bagy** *ser.* **Aýak.** *Sen oňa ayak bagy bolma.*

BAGANA [ba:ana], *at.* Täze bolan guzynyň soýlup alnan buýraly derisi we onuň eýlenen görnüşi. *Garaköli bagana. Bagana tabşyrmaklyk artygy bilen ýerine ýetirildi* ("Türkmenistan").

◊ **Bagana içmek** baganadan tikilen içmek. **Bagana telpek** guzy derisinden tikilen telpek. *Bagana telpekli oylan. Bagana ýaka* gys geýimleriniň ýakasyna baganadan bejerilip tutulýan ýaka.

BAG-BAKJA [ba:g-vakja], *at.* Miweli-miwesiz agaçlar, dürli bossan ekinler, bag-bossan.

BAG-BAKJAÇYLYK [ba:g-vakjaçylyk], *at.* 1. Oba hojalygynyň bag-bakja, bag-bossan ösdürip ýetişdirýän pudagy. 2. *ser.* **Bag-bakjalyk.**

BAG-BAKJALY [ba:g-vakjaly], *syp.* Bag-bakja ekilen, bag-bakja ösümlikli (ýer). *Bag-bakjaly oba.*

BAG-BAKJALYK [ba:g-vakjalyk], *at.* Bag-bakjaly, bag-bakja ekilen meýdan, bag hem bossan ekinli ýer.

BAGBAN [ba:gva:n], *at.* 1. Bag ösdürip ýetişdirýän adam, hünärmen, ony goraýan adam. *Bagbanymyz Bagban atly, narly, şetdalysy datly* ("Şasennem – Garyp"). 2. *göç.m.* Eýe, hojaýyn. *Sensiň meniň bagbanym, Men seniň öz nahalyň. Goýnuň içre biten bossan, Goç ýigitler bagban bu gün* (Magtymguly). 3. Oglana dakylýan at.

BAGBANÇYLYK [ba:gva:nçylyk], *at.1. ser.* **Bagbanlyk.** *Galla ýetşirmelem bolsa, guýy gazmalam bolsa, bagbançylyk hem bolsa, tüweleme, onuň başy çykmaýan zady ýok* ("Türkmenistan"). 2. Oba hojalygynyň pudagy hökmünde miweli agaçlary ösdürip ýetşirmek hünäri bilen meşgul bolmaklyk. *Maňa bagbançylyk hakda gaty gyzykly gürrüň edip berdi* (N. Pomma).

BAGBANLYK [ba:gva:nlyk], *at.* Bagbanyň käri, ýagdaýy.

BAG-BOSSAN [ba:g-vossa:n], *at, ser.* **Bag-bakja.** *Biz ýurdumyzy bag-bossana öwürýäris.*

BAG-BOSSANÇYLYK [ba:g-vossa:nçylyk], *at, ser.* **Bag-bakjaçylyk.** *Onuň bag-bossançylygy nähili gowy görýändigini bir bilsediňiz!*

BAG-BOSSANLY [ba:g-vossa:nly], *syp., ser.* **Bag-bakjaly.**

BAG-BOSSANLYK [ba:g-vossa:nlyk], *at, ser.* **Bag-bakjalyk.**

BAGÇEBIŞ [ba:gçebiş], *at.* Semretmek üçin baka goýlan çebiş, baka bakylan çebiş maly.

◊ **Bagçebişň gözi** ýaly gözleri peträp duran.

BAGÇY [ba:gçy], *at.* Bagban.

BAGÇYLYK [ba:gçylyk], *at.1.* Oba hojalygynyň bag ösdürip ýetşirmek bilen meşgullanýan pudagy. 2. *ser.* **Baglyk.** *Tamyň arkasy kiçijik bagçylykdy* (G. Kulyýew).

BAGGOÝUN [ba:ggoýun], *at.* Semretmek üçin бага bakylýan goýun, baka goýlan goýun, huruşlyk üçin elde bakylýan goýun. *Baggoýunlar gapylarda daňlygylygyna galdy* (B. Kerbabaýew).

BAGJYK [ba:ǵjyk], *at.* Çäkýaka ýa-da aýal köýnekleriniň, don, çäkmen ýaly daşky eşikleriň ýakasyny baglamak üçin inçeräk işilip, örülip ýaka berkidilýän bag, sapak.

◊ **Bagjyk çatdyrmak** öýlenen ýigidiň deň-duşlary tarapyndan bagjygyny ýolup, synamak üçin gelnine ýañadandan bagjyk tikdirmek däbi. **Bagjyk çatmak** üme ýerine gelen ýigidiň geýimine bagjyk çatdyrmak däbi. *Ýüplük-bagjyk çatylan ýigit gyzlara süýji, kişmiş ýaly zatlary getirip berýär.*

BAGJYKLY [ba:ǵjykly], *syp.* 1. Bagjyk tikilen, bagjyk berkidilen. *Bagjykly köýnek.* 2. Bag, bagjyk ötürilip geýilýän (aýakgap).

BAGJYKLYK [ba:ǵjyklyk], *at.* 1. Geýimiň bagjyk çatylýan ýeri. 2. Bagjyk üçin niýetlenen (bag). 3. *zergärç.* Çabydyň, donuň iki ýan ýakasyna dakylýan halka, gulp, gaňyrçak arkaly biri-birine ildirilýän pişme şekilli kümüşden bezeg şaýy.

BAGLAMAK [ba:ǵlamak], *işl.* 1. Daňyp goýmak, daňyp berkitmek, daňmak. *Ol atynyň uýany gazyga baglady.* 2. Daňmak, oramak, guşamak. *Biliňe guşak baglamak.* 3. Ýapmak; beklemek. *Dükany baglamak.* 4. *Atyza akyp ýatan suwy baglamak.* 5. Desseläp bogmak, desseläp daňmak. *Çemen baglamak.* 6. *göç.m.* Bent etmek. *Ýüregime baglanym sen, Damarymda al ganyym sen* (A. Agabaýew). 7. Gowy hilli harydy köp çykaryp, bazary eýelemek.

◊ **Bil baglamak ser. Bil.**

BAGLANGY [ba:ǵlangy], *syp.* Bagly, baglanan ýagdaýda bolan. *Baglangy gapy.*

BAGLANGYLYK [ba:ǵlangylyk], *at.* Baglangy ýagdaýda bolmaklyk.

BAGLANMA [ba:ǵlanma], 1. *işl. ady.* Baglanmak ýagdaýy. 2. *lukmanç.* Jyns gatnaşygy boýunça erkek ýa-da aýal adamyň gatnaşyk edip bilmek ukybynyň belli bir sebäbe görä bolmazlygy.

BAGLANMAK [ba:ǵlanmak], *işl.* 1. Daňylmak, daňlyp goýulmak, daňlyp berkidilmek. 2. Daňynmak, oranmak, guşanmak. *Biline kemer baglanyp, aýagyna çepek geýip, daşaryk çykdy* (B. Kerbabaýew). 3. Ýapylmak, beklenmek. *Dükany baglandy.* 4. Desseläp bogulmak, desseläp daňylmak. *Bedeler baglanyp goýuldy.* 5. *göç.m.* Bent bolmak, bendiwan bolmak. *Baglanardyň jemalynyň örküne* (K. Gurbanepesow).

BAGLANYŞDYRMAK [ba:ǵlanyşdyrmak], *işl.* Bir zady ikinji bir zada baglanyşykly etmek.

BAGLANYŞDYRYJY [ba:ǵlanyşdyryjy], *syp.* Baglanyşykly ediji.

BAGLANYŞMAK [ba:ǵlanyşmak], *işl.* 1. Biri-birine bagly bolmak. 2. Many we dil taýdan yzygiderli manyly bolmak. *Ylýas Töre bolsa biri beýlekisi bilen baglanyşmaýan jümlelerini birnäçe gezek gaýtalady* (A. Gowşudow).

BAGLANYŞYK [ba:ǵlanyşyk], *at.* 1. Aragatnaşyk, özara ýakynlyk, biri-birine bolan gatnaşyk. 2. Many we dil taýdan yzygiderlilik, many taýdan birlik, yzygiderlilik. *Öňe sürülýän pikirleriň özara baglanyşygy.*

BAGLANYŞYKLY [ba:ǵlanyşykly], *syp.* 1. Baglanyşygy bolan, aragatnaşyk saklaýan, bagly. 2. Bagly bolan, dahylly bolan. *Ilaty suw bilen üpjün etmek bilen baglanyşykly meseleler üstünlikli çözülýär* ("Türkmenistan"). *Nowruz baýramçylygynyň döreýşi bilen baglanyşykly ençeme maglumatlar, rowaýatlar bar* ("Türkmenistan").

BAGLANYŞYKLYLYK [ba:ǵlanyşyklylyk], *at.* 1. Baglanyşygy barlyk, baglanyşykly bolmaklyk, baglanyşyksyz dälilik. 2. Biri-birine baglylyk, baglanyşygy barlyk, biri-birine garaşlylyk. 3. Many we dil taýdan yzygiderlilik, manylylyk.

BAGLANYŞYKSYZ [ba:ǵlanyşyksyz], *syp.* 1. Baglanyşygy bolmadyk, baglanyşykly däl. 2. Baglanyşygy ýok bolan; garaşly bolmadyk.

BAGLANYŞYKSYZLYK [ba:ǵlanyşyksyzlyk], *at.* 1. Baglanyşygy ýokluk, gatnaşyk saklamazlyk. 2. Bagly dälilik, garaşly dälilik.

BAGLAŞDYRMAK [ba:ǵlaşdyrmak], *işl.* Bir ýanyndan hemmesini baglap çykamak. *Ol ammaryň gapylaryny baglaşdyryp, öýüne gaýtdy.*

BAGLAŞMAK [ba:ǵlaşmak], *işl.* 1. Baglamaga kömek etmek; bilelikde baglamak. *Suwuň önüni baglaşmak. Men oňa çemen baglaşdym.* 2. Iki tarapyň razy bolmagynda gol çekmek, kabul etmek. *Şertnama baglaşmak.*

BAGLATDYRMAK [ba:ǵlatdyrmak], *işl., ser.* Baglatmak.

BAGLATMAK [ba:ǵlatmak], *işl.* 1. Baglamak işini başga birine etdirmek; baglamaga mejbur etmek; baglamaga mümkinçilik bermek. *Ol biline guşak baglatdy. Dükany baglatmak.* 2. Desseledip bogdurmak, desseledip daňdyrmak. *Çemen baglatmak.*

BAGLAÝJYLAR [ba:ǵlaýjylar], *at, dil b.* Düzmeli baglanyşygy ýüze çykarýan kömekçi sözler.

BAGLY [ba:ǵly], *syp.* 1. Daňlan, daňlyp goýlan, daňlyp berkidilen, daňlygy. *Gazykda bagly gara göle gözüni mölerdip seredýärdi* (A. Gowşudow). 2. Ýapyk, bekleli, baglanan. *Emma ol tarapa gidýän ýol onuň üçin baglydy* (B. Seytäkow). 3. Birine ýa-da bir zada garaşly bolan. 4. Baglanyşykly. 5. Degişli, dahylly. 6. *sagl.g.* Ruhy taýdan ýeten sarsgyn sebäpli jyns gatnaşygyny etmäge ukypsyz. *Bagly bolmak.*

BAGLYK [ba:ǵlyk] **I**, *at.* Miweli ýa-da miwesiz agaçlaryň köp ýeri, gürr agaçlyk. *Oba gürr baglyga bürenip otyr* ("Edebiýat we sungat").

BAGLYK [ba:ǵlyk] **II**, *syp.* Bag (*ser. Bag II*) eder ýaly, bag etmäge niýetlenen. *Baglyk ýüp.*

BAGLYLYK [ba:ğlylyk], *at.1.* Birine, bir ýagdaýa, hadysa, sebäbe bagly bolmaklyk, garaşlylyk. **2.** Baglanyşyklyk, biri-biri bilen gatnaşykda bolmaklyk. *Dünýäniň hemme zatlary, hadysalary özara baglylykda bolýarlar.*

BAGRÖÝKEN [bağröýkөн], *at.1.* Adamyň we haýwanyň öýkendir bagrynyň ş.m. umumy ady. **2.** Soýlan malyň öýkendir ýüregi we bagry.

♦ **Bagröýkeni agzyndan çykyp barmak (gelmek)** daljykamak, gury ögemek, gaty üsgürmek. **Bagröýkeni görnemek** gaty horlanyp, çöpe dönmek.

BAGŞEŞ [bağşeş], *at, k. d.* Sahylyk, jomartlyk; berim. *Bagşeşni bent eder biler, bilmezi* (Magtymguly).

BAGŞY [bağsy], *at. 1.* Türkmen milli aýdymalaryny aýdýan aýdymçy. *Ýurda döwlet geler bolsa, Bagşy bilen ozan geler* (Nakyl). **2.** taryh. Geňeşdar, maslahatçy. **3.** Oglana dakylýan at.

BAGŞYÇYLYK [bağşyçylyk], *at.* Bagşynyň käri, bagşynyň hünäri.

♦ **Bagşyçylyk ýollary** aýdym aýtmak, saz çalmak sungatynda halypanyň ýöredýän ýoluny şägirdiň dowam etdirmegi. *Bagşyçylyk ýollary damana ýoly, ahal-teke ýoly, salyr-saryk ýoly, ýomut-göklen ýoly, çowdur ýoly ýaly ugurlara bölünýär.*

BAGŞYYOWŞAN [bağşyýowşon], *at, ösüml.d.* Boýy 15-30 sm ýetýän köp ýyllyk otjumak ýabany derman ösümligi; topbak gögerýän ýumşak baldakly ýowşanyň bir görnüşi.

BAGT [bağyt], *at.* Doly suratda we ýokary derejede kanagatlanma duýgusy hem-de kanagatlanarlykly ýagdaý (durmuşyňdan, ýaşayşyňdan razylyk, hoşallyk; şatlyk ýagdaýy we ş.m.).

♦ **Bagta töwekgellik etmek** bagty synap görmek, töwekgellik bilen bir iş etmäge synanyşmak. *Näme-de bolsa, bagta töwekgellik edip, haty eltip bermeli* ("Görogly"). **Bagt guşuň uçmak** işiň şowly bolup başlamak, işiň şowuna düşüp ugramak. **Bagt guşy gonmak** işi rowaçlanmak, edeni ugruna bolmak, ugur almak. **Bagt tapmak** işde, durmuşda üstünlik gazanmak, eşrete ýetmek. **Bagty gara** eden işi şowuna düşmeýän, gara bagt. **Bagtyňa boragan (boran) ýagmak** şowsuzlyga sezewar bolmak, işiň şowsuz bolmak, işiň gaýtmak. **Bagtyň açyk (ak) bolsun!** İşiň şowly, durmuşyň eşretli bolsun! **Bagtyň açylmak 1)** eşretli durmuşa ýetmek, işiň ugruna bolmak, işiň rowaçlanmak. **2)** durmuşa çykamak, durmuş gurmak, öýlenmek. **Bagtyňa gara çekilmek** başyňa iş düşmek, betbagtlyga uçramak. **Bagtyň baglanmak** eşretli durmuşdan mahrum bolmak, işiň ugur almazlyk, işiň gaýtmak. **Bagtyň çökmek ser. Bagtyň ýatmak.** *Eý, dostlar, çöken bagtym, Gije-gündizi oýanmaz* (Magtymguly). **Bagtyň çüwmek ser. Bagtyň daş**

ýarmak. *Bagtyň çüwdümi? Hezil edin-de, maşgalaň bilen äbe-de-jüýje bolup ýaşa-da ýör-dä* (A. Gurbanow). **Bagtyňdan çykamak** duçar gelmek, sezewar bolmak, paýyňa düşmek. **Bagtyňdan görmek** näme bolsa öz ykbalyňdan, durmuşyňdan görmek. **Bagtyň daş ýarmak** bagtyň getirmek, örän bagtly bolmak, edeniň şowuna düşmek. **Bagtyň garalmak** işiň şowsuz bolmak, betbagtlyga uçramak, işiň gaýtmak. **Bagtyň gelmek (getirmek)** eden işiň ugur almak, işiň rowaç bolmak. *Bagty gelen türkmeniň bu ajap eýýamyny görmäge göz gerek* ("Türkmenistan"). **Bagtyň işlemek (ýöremek)** işiň ugruna bolmak, işiň rowaçlanmak, şowuna düşmek. **Bagtyň oýanmak** işiň ugruna bolup başlamak, işiň rowaçlanmak. **Bagtyň synamak** bagta töwekgellik etmek, synanyşyp görmek. **Bagtyň ýatmak** çykgynsyz ýagdaýa düşmek, betbagtlyga uçramak, işiň gaýtmak. *Indem ýagdaý şeýle, kömek etmeseň, Bagtym ýatdy, sen dadyma ýetmeseň* (B. Japarow).

BAGTLY [bağtly], *syp.* Ajaýyp durmuşly, bagta eýe bolan, bagtyýar; işi rowaç alýan, işi şowuna düşýän, üstünlik gazanýan, maňlaýly. *Bagtly sähet gözlemez* (Nakyl). *Türkmenistanyň her bir raýatynyň erkin, azat, bagtly ýaşamagyny üpjün etmek üçin bizde ähli mümkinçilikler bar* ("Türkmenistan"). *Olar indi bagtly durmuşa, eşretli geljege gol bulaýan şaýola gadam basdylyr* ("Watan").

BAGTLYLYK [bağtlylyk], *at.* Bagtly bolmaklyk, bagty barlyk. *Şunuň ýaly ýerde Ajap bilen bolsak, nähili bagtlylyk bolardy* (A. Durdyýew).

BAGTOKLY [ba:ğtokly], *at.* Semretmek üçin baka goýlan tokly.

BAGTSYZ [bağsyssyz], *syp.* Bagty bolmadyk, bagtly däl, betbagt; işi rowaç almaýan, işi şowuna düşmeýän.

BAGTSYZLYK [bağsyssyzlyk], *at.* Bagty ýokluk, bagtly dälik.

BAGTYGARALYK [bağtyğaralyk], *at.* Eden işi şowuna düşmezlik, gara bagtlyk.

BAGTYÝAR [bağtyýar], **1.** *syp., ser.* **Bagtly.** *Aşygyň arzuwy — bolmak bagtyýar* (A. Kekilow). **2.** Oglana dakylýan at.

BAGTYÝARLYK [bağtyýar:lyk], *at, ser.* **Bagtlylyk.** *Asyrboýy özbaşdak döwlet küýsän türkmen ulusynyň zer kimin şugla saçýan, güneş kysmy aýdyň hem rowşen şaýoly, bagtyýarlyga baky ýarag boljak özbaşdaklyk sene ýazgysy hut şol onýyllykdan gözbaş alyp gaýdýar* ("Türkmenistan").

BAGY-BOSSAN [ba:ğy-vossa:n], *at, ser.* **Bag-bakja.**

BAGY-BOSSANLYK [ba:ğy-vossanlyk], *at, ser.* **Bag-bakjalyk.** ...şäherleri we obalary bagy-bossanlyga

öwürmek barada uly işler alnyp barylýar ("Türkmenistan").

BAGY-EREM [ba:gy-erem], *at, şahyr*. Rowaýata görä behişt bagy, owadan bag. *Bagy-Erem gülşeni, Pany-jahana düşmez* (Magtymguly). *Eý bilbili bagy-Erem, Eý mähriban zyba senem* (Mollanepes).

BAGYR [bağyr], *at.1*. Adamlarda, haýwanlarda sag gapyrganyň aşagynda ýerleşýän içki beden agzasy, jiger. *2. göç.m.* Döş, gursak. *Bagry bilen süýşüp ugrady.*

◇ **Bagra hanjar urlana dönmek** agyr täsir etmek, gaty gynanmak, ynjalýkdan aýrylmak. *Uzak gije meniň gözüme çöp germelene, bagryma hanjar urlana döndi* (B. Kerbabayew). **Bagry başly** hasratly, dertli, ýaraly, ýangynly. *Şol aždardhaň derdinden Bagrymyz başly boldy* (M. Seýidow). **Bagry dagly** hasrat çeken, aýrallyk, ölüm awusyny gören. **Bagry daşly ser.Bagry başly**. **Bagry gan** jebir çeken, zulum gören. **Bagry girýan bolmak** bagryň ýanmak, bagryň köýmek, bagryň daglanmak. **Bagryny dilmek** gynandyrmak, ýiti täsir etmek. **Bagryny eretmek** mähri bolmak, rehimi gelmek. *Anna Sona seretse, Sonaň bagryn eredýär* (A. Alamyşow). **Bagryny ýakmak** örän gaty gynandyrmak, janyňy ýakmak. **Bagryňa basmak** mähirli gujaklamak, döşüne basmak, gujagyňa gysmak. *Gutlaýaryn, gyzym! — diýip, meni bagryna basdy* (B. Pürliýew). **Bagryňa gan öýmek** sütem, horluk, ezýet çekmek, zulum görmek, jebir çekmek. **Bagryň badaşmak** biri-birine örän ysnyşykly bolmak, bagly bolmak, bile biten ýaly bolmak. *Seniň bilen edil bagry badaşan ýalydyr* (A. Gurbanow). **Bagryňdan önmek** özüňden önmek, dogulmak (çaga hakynda). **Bagryň ezilmek** örän gynanmak, rehimiň gelmek. **Bagryň gijemek** bir zady edesiň gelmek, bir işi etmegi küýsöp durmak, döwtalap bolmak. *How, ýagşy ýigit, seniň ýaly bir pälwan ýigit görsem, meniň bagrym gijäberýär. Sen bir atdan düşsene, ikimiz bir göreş tutup göreli* ("Görogly"). **Bagryň köýmek (tütemek)** gaty gynanmak, ýanyp-bişmek, hasrat çekmek, içiň ýanmak. *El çarpanyma bagry tütäp, Süýşdi bäräk golaý-golaý* (K. Gurbanepesow). **Bagryň para (para-para) bolmak** ejir çekmek, sütem görmek, horluga sezewar bolmak. *Men neýläýin bagrym para bolupdyr, Aýralygyň derdi ýara salypdyr* (G. Burunow). **Bagryňy germek** birini eý görmek, üstünde bagryňy paralamak. **Bagryňy kebab etmek** juda köp azap görmek, ýanyp-bişmek; jepa çekmek. *Aşyk bolmaz, köp hunaba ýuwtmasa, Maşuk bolmaz, bagryn kebab etmese* (G. Burunow). **Bagryňy paralamak 1)** gynançly ýagdaýda salmak, hasrat çekdirmek, ruhy taýdan ejizletmek. *Bagryňy paralap hüwdiniň sesi, Bütün pikirleri pytradyp gidýär* (A. Atajanow). **2)** özenlip

ýalbarmak, aýtmak, diýmek. **Bagryňy ýakmak** örän ynjalýksyzlanmak, jepa çekmek, janyňy ýakmak. **Bagryňy ýere bermek** halyň agyrlaşmak, agyr syrkawlykdan ýanyňy ýere bermek. **Bagryň ýanmak** bir zat ýa-da biri üçin gaty gynanmak. *Onuň-da meniň bagrym ýaly bagry ýanyp, gözleri garalyp galypdyr* (A. Durdyýew). **Bagyr awusy** perzent ölümi; perzent ölümi zerarly çekilýän hasrat, gam.

BAGYRAK [ba:gyrak], *syp.1*. Bagyryp ýören, köp bagyryan. *Bagyrak düýe*. *2. göç.m.* Hemişä zeýrenip ýören, mydama zeýrenip, aglamyjrap ýören.

BAGYRAKLYK [ba:gyraklyk], *at. 1*. Bagyrak häsiýetlilik. *2. göç.m.* Zeýrenjenlik.

BAGYR-BUGUR [bağyr-vuğur], *s. ş. aňl. söz*. Örän çalt, göz açyp ýumasy salymda, çaltlyk bilen, ur-tut, haýdan-haý.

BAGYRDATMAK [bağyrdatmak], *işl.* Çalasynlyk bilen garbap basmak. *Önde biriniň edişi ýaly, meni hem köpriniň üstünden başaşak oklap, bagyrdadyp, suwa basjakmyka?* (G. Gurbansähedow).

BAGYRMA [ba:gyrma], *iş ady*. Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRMAK [ba:gyrmak], *işl. 1*. Nalaly ses çykarmak, nalaly ses etmek (düýe hakynda). *Janawer ak erkek aýaklaryny uzadyp, gyssanjyna zordan bagyrdy* (N. Pomma). *2. göç.m.* Zaryn ses edip, uly ili bilen aglamak, dady-perýat etmek.

BAGYRMAKLYK [ba:gyrmaklyk], *iş ady*. Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRMAZLYK [ba:gyrmazlyk], *iş ady. 1*. Nalaly ses çykarmazlyk (düýe hakda), bagyryp durmazlyk. *2. Zaryn ses edip, uly ili bilen aglamazlyk, dady-perýat etmezlik.*

BAGYRTDYRMAK [ba:gyrtdyrmak], *işl., ser.Bagyrtmak*.

BAGYRTLAK [bağyrtlak], *at, haýwanat d.* Menek-menek ýelekli, petekesiniň aşagy garaja aw guşy. *Otuň içinden bir bagyrtlak uçup gitdi.*

BAGYRTLAMA [bağyrtlama], *iş ady*. Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTLAMAK [bağyrtlamak], *işl. 1*. Birini ýa-da bir zady kükregiň astyna almak, üstünden basyp ýatmak. *2. göç.m.* Ýere ýapyrylmak, ýeriň ýüzünde süýnüp ýatmak.

◇ **Ýer bagyrtlap aglamak** bagryny ýere berip, gussa çekip aglamak. *Ýeke dikrarynyň uruşda öldi habary gelen ene ýer bagyrtlap aglaýardy.*

BAGYRTLAMAKLYK [bağyrtlamaklyk] *iş ady*. Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTLATMAK [bağyrtlatmak], *işl.* Birini ýa-da bir zady kükreginiň astyna aldyrtmak.

BAGYRTLAYYŞ [bağyrtlaýyş], *iş ady*. Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTMAK [ba:gyrtmak], *işl.* 1. Gygyrtmak, gygyrdyp ses çykartmak. *Aý oglan, düýäni bagyrtmasañ bolmaýarmy!? 2.* Nalaly gygyrtmak, nala çekdirmek. 3. *göç.m.* Gygyrdyp aglatmak, dady-perýat etdirmek, zeýrendirip aglatmak.

BAGYRYŞ [ba:gyrys], *iş ady.* Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRYŞMAK [ba:gyryşmak], *işl.* 1. Gaty ses bilen gygyryşmak, bir topar bolup bagyrmak. *Köşekler bagyryşýarlar. 2.* Bir topar bolup närazylyk bildirmek, zeýrenişmek; aglaşmak.

BAGYŞ [bağyş] **I: bagyş etmek ser. Bagyşlamak**

BAGYŞ [bağyş] **II, at.** Türkmen gara öýlerinde tärimleriň birleşýän, biri-biri bilen sepleşýän ýeri.

BAGYŞBAG [bağyşva:ğ], *at.* Tärimleriň sepleşýän ýeri berkidilýän bag, ýüp.

BAGYŞLAMA [bağyşlama], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGYŞLAMAK [bağyşlamak], *işl.* 1. Birine bir zady peşgeş bermek, sylag hökmünde bagyş etmek. 2. Bir zady biriniň ýa-da bir zadyň şanyna niýetlemek. *Ussat bagşylar, şahyrlar, obadaşlar ol bagşy barada ýakymly gürrüň etdiler, ussada bagyşlap ýazan goşgularyny okadylar ("Türkmenistan"). 3.* Bir ugra, maksada uýmak, bir hünär, kär bilen meşgullanmak. *Ol ömrüni ylma bagyşlady. 4.* Biriniň günäsini ötmek, ýazygyny geçmek. *Eger adam bagyşlamagy, günä ötmegi, öýke-kinäni unutmagy başaryan bolsa, ol dünýäde iň bagtyýar adamdyr ("Türkmenistan"). 5. göç.m.* Gurban etmek. *Watan, halk, onuň namys-ary, Beýik Garaşsyzlygymyz, gerek bolsa ömrüni bagyşlanyňa degýändir ("Türkmenistan").*

BAGYŞLAMAKLYK [bağyşlamaklyk], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGYŞLANMAK [bağyşlanmak], *işl.* 1. Birine peşgeş berilmek, sylag hökmünde gowşurylmak, bagyş edilmek. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň şanyna niýetlenmek. *Halkyň gahrymançylygyna bagyşlanyp goşgy ýazylýar. 3.* Bir ugra, maksada gönükdirilmek, sarp edilmek. *Ömrüň sungata bagyşlanmak. 4.* Birine ýa-da bir zada degişli edilip mazmunlaşdyrylmak. *Edebi agşam halk ýazyjysynyň döredijiligine bagyşlanýar. 5.* Biriniň günäsi ötülme, ýazygy geçilmek. *Günäsi bagyşlanan adam.*

BAGYŞLATDYRMAK [bağyşlatdyrmak], *işl., ser.* Bagyşlatmak.

BAGYŞLATMAK [bağyşlatmak], *işl.* Peşgeş berdirmek, sylag hökmünde gowşurtmak, bagyş etdirmek.

BAGYŞLAÝJY [bağyşlaýjy], *syp.* Bagyşlaýan, günäsini ötýän, ýalkaýan.

BAGYŞLAÝYŞ [bağyşlaýyş], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGZY [bağzy], *çal., k. d.* Birnäçesi, käbiri; başgasy. *Bu dünýä diýeniň bir ajap jaýdyr, Bagzylar patyşa, bagzy gedäýdyr ("Hüýrlukga – Hemra").*

BAHA, at. 1. Bir zada goýlan nyrh. *Niredede haryt bolçulugy bolsa, şol ýerde bahalaram aşaklaýar ("Türkmenistan"). 2.* Bir zadyň gymmaty, ähmiýeti, tutýan orny hakynda pikir, garaýyş. 3. Okuwçylaryň bilim derejesini görkezýän belgi. 4. Ýaryşda gazanylan derejäni görkeziji bellik.

◊ **Baha bermek** bir zadyň ähmiýetini, nä derejededigini kesgitlemek. **Baha kesmek** nyrhyny belli etmek, nyrh kesmek. **Bahasyny ýetirmek** degişli, hakyky bahasyny bermek. **Belli bahasy ýok** örän gowy. *Seniň bu eden ýagşylygyň belli bahasy ýokdur.*

BAHADUR, at, kön.s. Batyr, edermen, pälwan. *Eý, bahadur, seniň sypatyň owalky adamlara meňzemeyär (Andalyp). Niçe eskap bar idi andag bahadur pählwan (Şeýdaýy).*

BAHALAMA, iş ady. Bahalamak ýagdaýy.

BAHALAMAK, işl. Satlyk harydyň bahasyny, gymmatyny kesgitlemek, nyrh kesip bahasyny aýtmak. *Ol harydyny gymmat bahalaýar.*

BAHALAMAKLYK, iş ady. Bahalamak ýagdaýy.

BAHALAMAZLYK, iş ady. Nyrh kesip, bahasyny aýtmazlyk.

BAHALANMAK, işl. Bahasy, gymmaty kesgitlenmek, nyrhy kesilmek.

BAHALAŞDYRMAK, işl. Her bir satlyk haryda baha kesmek, nyrh goýmak.

BAHALAŞMAK, işl. Satylýan zadyň bahasyny belli etmek üçin satyjy bilen gepleşmek, ylalaşmak, söwdalaşmak.

BAHALATDYRMAK, işl., ser. Bahalatmak.

BAHALATMAK, işl. Bir zadyň bahasyny sorap anyklatmak, nyrh kesdirmek. *Atyny görüp, bahaladyp alaly ("Görogly").*

BAHALAÝYŞ, iş ady. Bahalamak ýagdaýy.

BAHALY, syp. Bahasy gymmat bolan, gymmat baha. *Gymmat bahalyja zatlar.*

BAHANA, at. Esassyz delil, sebäp. *Bahanam akja bäbek (Nakyl). Bahana ýok yerinden bahana tapyp güýjärdi ("Edebiýat we sungat").*

◊ **Bahana aramak** bir maksat bilen bahana gözlemek, esassyz delil tapjak bolmak.

BAHANALAMAK, işl. Bir zady bahana edinmek, ýerliksiz sebäp, delil görkezmek. *Otagdakylaryň hersi bir zady bahanalap çykyp gitdi (A. Nazarow).*

BAHANALYK, syp. Bahana etmek üçin, ýerliksiz delil görkezer ýaly, bahana eder ýaly, bahana bolar ýaly. *Bahanalyk sebäp ýok.*

BAHAR, *at.* 1. Gyşdan soňky pasyl, ýaz. *Mylaýym bahar şemaly gülleriň ysyny getirýär.* 2. göç.m. Iň lezzetli, iň gowy döwür, çag. 3. Gyza dakylýan at.

BAHAR-ÝAZ [bahar-ýa:z], *at, şahyr.* Sapaly döwran. *Bilmen haçan geler ömrüň hazany, Gül açylan bahar-ýazlarym galdy* (Seýdi).

BAHASYZ, *syp.* 1. Baha kesilmedik, bahasy belli bolmadyk (haryt hakynda). 2. Bahasyňa ýetip bolmaýan, örän gowy, gymmatbaha. *Men sen ýaly bahasyz göwheri nireden taparyn!*

BAH-OW [bah-o:w], *üml., ser. Bow.* Bah-ow, inim gelen ýaly-la.

BAHR, *at,k. d.* Deňiz. *Beýige akmagaý bahr olsa hem pür* (Sopy Allaýar). *Jeýhun bilen bahry-Hazar arasy, çöl üstünden öser ýeli türkmeniň* (Magtymguly).

BAHRY-BAZ [bahry-wa:z], *at,k.d., ser. Bahry-laçyn.* *Algyr şuňkar laçynym, ütelgi bahry-bazym, Ýatsam, sen-sen owhalym, tursam, golumda sazým* (Mollanepes).

BAHRY-LAÇYN [bahry-la:çyn], *at,k.d.* Algyr guş, awa salynýan guş. *Gollarynda bahry-laçyn, hem ütelgi bahry-baz* (Mollanepes).

BAHYL [bahy:l], *syp.* Biriniň işiniň şowly bolmagyny görübilmeýän, görüp, içigara. *Bahylyň bagy gögermez, gögerse-de miwe bermez* (Atalar sözi). *Nesihat gulagna ýokmaz bahylyň, Köňli erimez, gara daşdyr, doň bolar* (Zelili). *Ogrudan baý bolmaz, peltekden bagşy, Bahyldan ýoldaşlyk, göripden goňşy* (Baýly şahyr).

BAHYLÇYLYK [bahy:lçylyk], *ser. Bahyllyk.* *Ol Öweziň bize çay-çilim berenine bahylçylyk edipdir* ("Görogly").

BAHYLLYK [bahy:llyk], *at.* Göriplik, görübilmezçilik. – *Ondanam-a haýyr galýandyr? – diýip, bahyllyk bilen sorady* (H. Deryaýew).

BAHYM, *hal, ser. Basym II.* *Oglum, günüň aşagyna geç, ol at bahym yzymyzdan galar* ("Görogly").

BAJA [ba:ja], *at.* Aýallary dogan bolan erkek adamlaryň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz.

BAJAW [bajow], *at.* "Ýazlynyň baran atyzynda bajak-da bolmaz, bajawam" (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

BAJAK [ba:jak], *at.* Çäýir we ş.m. otlaryň ownuk kökleri bilen örtülen ýeriň üstki gatlagy depilende dargamaýan çäýirly kesek bölegi. «Ýazlynyň baran atyzynda bajak-da bolmaz, bajawam» (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

BAJY, *at, gepl. d.* 1. Aýal dogan, uýa. *Men gidýän, düýe bakýan, bajym suwlaryny çekýär* (A. Nazarow). 2.

Aýal maşgala ýüzlenip aýdylyan söz. *Gorkmaň, bajym, hiç kim size zat diýmez* (G. Kulyýew).

BAKA [ba:ka:] **I**, *at, k.d.* 1. Hemişelik, mydamalyk. 2. Sopusylykda: geçilmeli tarykatyň iň soňky makamy (duralgasy). *Baka ýokdur söhbetine, sazyna. Düýne bahasyzdyr, aýan görüner* (Magtymguly).

BAKA [ba:ka:] **II**, Ýöneliş düşümde gelip, tarap, ugru görkezýän söz.

BAKALY [baka:ly], "Görel, hany" diýen manyny aňladýan kömekçi söz. *Hany, aýym, sen, otur bakalý, men bir daş-içden habar alyp geleýin* (B. Seytäkow).

BAKAN [baka:n], *köm. s., ser. Baka II.* Ýetginjek golaýda ýanaşyk oturan goşa öýe bakan ýelk ýasady (G. Kulyýew).

BAKAN, *at.* Atyň we ş.m. toýnagynyň iç ýüzündäki oýtak ýer, çukurjyk.

BAKDYRMAK, *işl.* 1. Bir tarapa garatmak, bir ugra gönükdirmek. 2. Maly idetmek, bakmak işini başga birine etdirmek. *Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr* (Nakyl).

BAKDYRTMAK, *işl.* 1. Bir tarapa garatdyrmak, bir ugra seretdirtmek. 2. Maly idetmek, bakmak işini başga birine etdirtmek. *Goýunlary hakyna çopan tutup bakdyrtmak.*

BAKGAL [bakga:l], *at,kön.s.* Ownuk-uşak hojalyk harytlaryny, azyk önümlerini satýan dükançy. *Bir bakgalyň tawusynyň perinden birini ýolup getirersiň* ("Nejep oglan").

BAKGALÇYLYK [bakga:lçylyk], *at,kön.s.* Bakgalyň satyjylyk käri we ýagdaýy. *Bakgalçylyk etmek.*

BAKGALLYK [bakga:llyk], *at,kön.s.,ser. Bakgalçylyk.*

BAKJA I, *at.* Gawun-garpyz we ş.m. gök ekinleriň ekilen ýeri, bossan. *Bagdyr bakjany eý görüň, bagtdyr bereket tapan mährem ýaşuly bakja ýerinde gawundyr garpyzlaryň, kädiniň bol hasylyny ýetişdiripdir* ("Türkmenistan").

BAKJA II, *at, gepl.d.* Kiçi ýaşly çagalara terbiýe berýän edara, çagalar bagy. *Iň kiçimiz bakja gatnaýar.*

BAKJAÇY I, *at.* Bakja ekinlerini ösdürüp ýetişdirýän adam.

BAKJAÇY II, *at.* Çagalar bakjasynda çagalara seredýän we terbiýe berýän terbiýeçi.

BAKJAÇYLYK, *at.* 1. Oba hojalygynyň gök ekinleri ösdürüp ýetişdirýän pudagy. *Bakjaçylyk bilen meşgullanýan hojalyklar.* 2. Bakja ekinleri ýetişdirilen meýdan. *Aňyrsyna-bärsine göz ýetmeýän ekinzarlyk Durdý aganyň şu ýylky ýetişdiren bakjaçylygydy* ("Türkmenistan").

BAKJAKLAMAK, *işl.* Daş-töweregiňe seretmek, garanjaklamak. *Tamyň gündogarynda al ýorganyň*

ýatagy, günbatarynda bolsa Meleguş bakjaklap, gazygynyň daşynda aýlanyp ýördi (B. Kerbabayew).

BAKJAKLAŞMAK, *işl.* Iki ýa-da köp bolup, daş-töweregiňe seretmek, garanjaklamak. *Gelin-gyzlar bakjaklaşyp, eýeläp dur gözenegi* (K. Gurbannepesow).

BAKJALYK, *at.* Bakja ekinleriniň köp ekilen, köp gögerip oturan ýeri. *Bakjalyk meýdan*.

BAKMAK, *işl.* 1. Birine ýa-da bir zada seretmek, garmak, äňetmek. *Ak mapraç aýal gaňrylyp bakdy* (N. Pomma). 2. Öri meýdanyna goýberip saklamak, idetmek. *Otlagynda ner-maýalar bakarlar* (Misgingylyç). 3. Gözegçilik etmek, terbiýeläp ýetdirmek, garaşyk etmek. *Bir garyp oglandym, bakdyň, bejerdin, Senden başga howandarym ýok meniň* ("Türkmen halk şahyryna döredijiligi"). *Olary çekdirme bilen bakdy* (N. Pomma).

BAKNA, *syp.* Birine ýa-da bir zada garaşly, bagly, tabyn. *Başganyň elinde bakna bolmaktan gutulýandygyna düşüňýär* (N. Saryhanow).

BAKNAÇYLYK, *at, ser.* Baknalyk.

BAKNALYK, *at.* Bakna bolmaklyk, bakna bolmak ýagdaýy.

BAKTERIOLOGIK [bakteriýolo:ğik], *syp.* Bakteriologiýa degişli.

BAKTERIÝA [bakte:riýa], *at.* Mikroorganizm, mikrobyň bir görnüşi.

BAKY [ba:ky], *syp.* 1. Hemişe, mydama, müdimi. *Biziň özümiz üçin edýän zatlarymyz özümiz bilenem ölüp gider, biziň il-gün üçin edýän zatlarymyz welin baky ýaşar* ("Watan"). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Baky öý** gabyr. **Baky uka gitmek** amanadyny tabşyrmak, ölmek, ýogalmak. **Baky ýurda gitmek** *ser.* **Baky uka gitmek.** *Baky ýurda gidenler ondan gaýdyp gelen ýok* (Mätäji).

BAKY, *at.* Mallary iýmitlendirmek, gurply ýagdaýda saklamak üçin edilýän ideg. *Mydama diýen ýaly atyny bakyda saklaýardy.*

♦ **Baka goýmak** maly semretmek üçin ýörite idetmek, baka bakmak.

BAKYLMAK, *işl.* 1. Birine ýa-da bir zada seredilmek, garalmak, äňedilmek. 2. Kadaly iýmitlendirmek, ösdürip ýetdirmek üçin ideg edilmek, idedilmek. *Bakylýan düýeleriň örküji howut ýaly boldy* ("Edebiýat we sungat").

BAKYLY, *syp.* Ýörite idedilen, baka goýlan, semredilen, semiz. *Bazardan bakyly goýun aldym.*

BAKYLYK [ba:kylyk], *at.* Hemişelik, mydamalyk, ömürlük. *Sebäbi sen bakylyk, müdimilik diriligiň gözbaşy! Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym* ("Watan").

BAKYNMAK, *işl.* Özüň üçin mal bakmak, öz hojalygyny üçin mal idedip semretmek. *Huruşlyk goýun bakynmak.*

BAKYR I, *at, kön.s.* 1. Mis. 2. Bedre. 3. Çäýnek. 4. Kiçi ojak gazany.

♦ **Bakyr baýlygyny bermek** çöpboýa boýalan ýüpi reňk alandan soň hem ýene bir gün şol suwda ýatyrmak.

BAKYR II, *at, kön.s.* Deňiz. *Pylan ýerde bakyr bar, barsaň bakyr-da ýok, takyr-da* (Nakyl).

BAKYSYZ, *syp.* Ýörite bakylyp semredilmedik, baka goýulmadyk. *Bakysyz mal arryk bolýar.*

BAKYŞ, *iş ady.* Birine ýa-da bir zada garaýyş, serediş. *Ýörişiň messan-messan, Her bakyşyň bir dessan* (G. Seýitliýew). *Bakyşynda hem dirilik hem ölüm, Rehim et, öldürme, Ogulnabady* (A. Kekilow).

BAKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Seredip çykmak, äňedidirmek, seredidirmek. 2. Gözegçilik edidirmek, garaşyk edişmek. 3. Idedidirmek, ideg edidirmek.

BAKYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe ýa-da bir zada bilelikde seretmek. *Näme gördüňiz, bir eýläk, bir beýläk bakyşyp dursuňyz?* 2. Biri-biriniň garşysynda durmak, biri-birine tarap durmak. *Ululy-kiçili garaňky tamlar biri-birine bakyşyp, hoňkaryşyp durdy* (G. Kulyýew). 3. Bakmaga, idetmäge kömekleşmek. *Sen muny bakyşypmydyň, ýakyşypmydyň?! ("Görogly")*. 4. Bilelikde bakmak. Olar giň meýdanda goýun bakyşyp ýördüler.

BAKYÝET [ba:kyýet], *at, göç.m., k.d.* O dünýä.

BAL, *at.* Arylar maşgalasynyň her hili gül şirelerinden hasyl edýän süýji önümi, asal. *Bal tutan barmagyny ýalar* (Nakyl). *Arynyň zäherini datmadyk balyň gadyryny nä bilsin* (Nakyl). *Üzüm çakyrna bal garyp içseň, damarlardaky agyrylary aýyrýar* ("Türkmenistan").

♦ **Bala dönmek** 1) örän süýjemek. 2) has gereklenmek. *Soňky wagtlarda seni tapyp bolanok, bala dönüpsin-ay?! Bal gününe batmak* gowy durmuş görmek, bol-elinlikde ýaşamak. Töweregimdäki adamlar syryljaşyp otyrka, men bir özüm bal gününe batan-da näme? (B. Kerbabayew). **Baly goýalmak** 1) gowy bişmek. *Bag-bakjalarydaky ir-iýmişleriň baly goýaldy.* 2) akyly kämilleşmek, düşünjesi artmak. **Bal ýaly** örän süýji.

BAL [ba:l] **I**, *at.* Uly tans agşamy.

BAL [ba:l] **II**, *at.* 1. Tebigy hadysanyň güýjüni, derejesini belleýän, görkezýän ölçeg birligi. *Ýer titremesiniň güýji 4-5 bala ýetipdir.* 2. Okuw jaýlarynda, sport ýaryşlarynda san bilen bellänýän baha.

BALA [ba:la] **I**, *at.* 1. Ata-enäniň öz çagasy, ogly, gyzy, perzendi. *Bal süýji, baldan-da bala süýji* (Nakyl).

2. Çaga, perzent, nesil, nebere. *Bir kâkilik aldyrsa körpe balasyn, saýraý-saýraý, yzlamaýyn bolarmy?* (Magtymguly). 3. "Sada, tejribesiz, gögele, ýaş" diýen ýaly many aňladýan söz. *Oglum, sen entek bu zatlardan baş çykarardan bala bolýaň!* ("Edebiýat we sungat").

BALA [ba:la] **II**, *at.* Tüýnügiň gözüne geýdirmek üçin uguň ýonulyp inçeldilen uýy. *Balalary owranan öýüň tüýnügini tigirläp, hataryň ikinji çetindäki tama eltip urupdy* (B. Kerbabaýew).

BALA-ÇAGA [bala-ça:ğa], *at,gepl.d.* Oglan-uşak, çaga-çuga, ýaşajyk oglan-gyzlar.

BALAGUŞ [ba:lağuş], *at.* Elguşuň çagasy, ýaş elguş.

BALAHANA [balaha:na], *at.* Bir gat jaýyň üstünden gurulýan kiçijik tam.

BALAJA, *syp.* 1. Kiçijik (çaga hakynda). 2. *at.* Iki uly argyy biri-birine birleşdirýän ýa-da uly arykdan şahalanylýan aýrylýan uly ýap.

BALAK, *at.* 1. Göwräniň bilden aşaky bölegine geýilýän geým. 2. *ser. Jalbar.* *Ol dar balak geýeni halamaýarmyş* (N. Saryhanow).

◇ **Balak agy** balagyň iki gonjy bilen bizini birikdirýän bölegi. **Balak bizi** aýal geýiminiň balak ýüzüsinden ýokarky bölegi. **Balak ýüpi** aýallaryň iç geýiminiň agzyna tutmak üçin inçe egrilen gara ýüpden örülen ýasy ýüp. **Balak ýüzi** aýallaryň iç geýiminiň ýüzüne nagys salynýan dyzdan aşaky bölegi.

BALAKLYK, *syp.* Balak tiker ýaly, balak tikmek üçin niýetlenen (mata). *Balaklyk mata.*

BALAMAN I, *at.* 1. *kön.s.* Üflenip çalyňýan saz guralynyň bir görnüşi. *Otuz iki sazy gurupdyrlar: kernaý, surnaý, balaman, gyjak, dutar, çindirebap we nagra* ("Görogly"). *Baryp görseler, balamanyny bagyrdyp, kernaýyny gygyrdyp, bu gelen goşun teke begi Zaman erdi* ("Ýusup – Ahmet"). *Sen gulak goýsaň, ýakar her dembe-dem owazy hoş, Balaman, dutar, sitardan erur hem sazy hoş* (Andalyp). 2. *sazç.* Dilli tüýdük.

BALAMAN II, *at.* Elguş. *Boýy uzyn bolsun, ýüzi ak bolsun, Balaman bakysly, tugun tap bolsun* (Zelili).

BALÇY, *at.* Balçylyk işi bilen meşgullanýan adam.

BALÇYLYK, *at.* Bal arylaryny köpeltmek, bal almak bilen meşgullanýan hojalyk pudagy. *Balçylyk hojalygy.*

BALDAK [ballak] **I**, *at.* Ösümligiň ýaprakly çybyjaklar ýaýradýan bölegi. *Gülälekleriň diňe baldaklary somalyşyp galypdy* (B. Kerbabaýew).

BALDAKLAMAK [ballaklamak], *işl.* Baldak çykarmak, baldak ýaýratmak.

BALDYR [ballyr], *at.* Aýagyň injik bilen dyzyň arasyndaky ýumry etli ýeri. *Birdenem çep aýagynyň baldyry syzlap girdi* (G. Ezizow).

BALDYRLAK [ballyrlak], *syp.* Ýogyn baldyrlý. *Baldyrlak adam.*

BALDYZ [ba:llyz], *at.* Gelniň adamsynyň kiçi aýal dogany we şoňa degişlilikde ulanylýan söz. *Aý ýanynyň ýyldyzy, Gelin ýanynyň baldyzy* (Atalar sözi).

BALERINA [baleri:na], *at.* Balet tansyny edýän gyz (aýal).

BALET [bale:t], *at.* 1. Sahnada oýnalýan tans sungaty. *Mälim bolşy ýaly, balet inňän şahyrana sungat* ("Edebiýat we sungat"). 2. Tans we üm hereketleri bilen ýerine ýetirilýän sazly teatrlaşdyrylan oýun.

BALETMEÝSTER [baletme:ýster], *at.* Baletleriň, tanslaryň, tansly sahnalaryň awtory we olary sahnada goýan adam.

BALGAÝMAK [balğaýmak], *at.* Süýt-den gaýnadylýp taýýarlanýan önüm, süýji iýmit.

BALGAZ [balğaz], *at, ser.* **Ajybalgaz.**

BALHY, *at.* 1. Tut agajynyň iri ýaprakly görnüşi. *Balhy tuduň ýasy ýapragy.* 2. Şol tuduň dänersiz uly ak tudanasy.

BALJAK, *at.* 1. Gylyç we gama ýaly sowuk ýaraglaryň tygy bilen sapynyň arasynda goýulýan egrije demir. *Gylyjyň baljagyna ýapyşdy* ("Görogly"). 2. Gylyjyň el bilen tutulýan ýeri, sapy.

BALKAR [balka:r], *at,ser.* **Balkarlar.**

BALKARLAR [balka:rlar], *at.* Kabardin-Balkariýanyň ilatynyň bir bölegini düzýän türki halk.

BALKYLDAMA [balkyllama], *iş ady.* Balkyldamak ýagdaýy.

BALKYLDAMAK [balkyllamak], *işl.* Öwüşginli mylaýym garamak (esasan, göz hakynda). *Balkyldap duran gara gözlerinde owadanlykdan başga bir mähirlilik bardy* ("Edebiýat we sungat").

BALKYLDAŞMAK [balkyllaşmak], *işl.* Adamyň gözünü ýatladyp, köpçülikleýin balkyldamak, köp sanlysy ýaldyramak. *Dury asmanyň balkyldaşýan ýyldyzlaryny joşgunly ýagtylyk kem-kemden ýuwdup barýardy* (B. Kerbabaýew).

BALKYLDATMAK [balkyllatmak], *işl.* Öwüşginli mylaýym ýyldyratmak. *Ol otlukly gözlerini balkyldadyp, ejesine çinirildi* (B. Kerbabaýew).

BALKYLDAÝÝŞ [balkyllaýýş], *iş ady.* Balkyldamak ýagdaýy.

BALLADA [balla:da], *at, edeb.* 1. Hekaýa mazmunly şygyr bilen ýazylan eseriň bir görnüşi. *Balladada şahyr öz adyndan sözlemän, başga adam ýa-da waka hakda gürrüň berýär* (A. Kekilow). 2. *sazç.* Aýdym ýa-da saz gurallary eserleriniň bir görnüşi. *Ýüregiň elendirdiň bu balladany tolgunman diňlemek asla mümkin däl* ("Türkmenistan").

BALLY, *syp.* 1. Bal salnan, baly bolan. *Bally käsäni getir. Bally köke.* 2. *gepl.d.* Ýaş kiçi oglana

söýgi bilen ýüzlenilip aýdylan söz. *Täçmyrat jan, ballym, taşla eliňdäki daşy?* (B. Kerbabaýew). **3.** Oglana dakylýan at.

BALYK [ba:lyk], *at. haýwanat d.* **1.** Suwda ýaşayan oňurgaly jandarlaryň umumy ady. **2.** Müçe ýyl hasabynyň başinji ýylynyň bir ady, luw.

◊ **Balyk ýagy** belli-belli görnüşli balyklaryň bagryndan alnyp, lukmançylykda ulanylýan serişde.

BALYKÇY [ba:lykçy], *at. 1.* Balyk tutmak bilen meşgullanýan adam. *Balykçy müň tümenlik düýş görse, balygyna ýorar* (Nakyl). **2.** Balyk tutup iýmitleňýän suw guşy. *Balykçy gyrgy aw awlaýan wagty suwuň üstünde 15-20 metr beýiklikde uçýar* ("Türkmenistan").

BALYKÇYLYK [ba:lykçylyk], *at.* Hojalygyň balyk tutmak bilen meşgullanýan pudagy. *Balykçylyk hojalygy.*

BALYKGÖZ [ba:lykgöz], *at.* Şoranyň bir görnüşi, guşgözi.

BALYKGULAK [ba:lykgulok], *at.* Oňurgasyz suw jandarlarynyň aglabasynyň beden örtügi. *Kenardan balykgulak ýygnadyk.*

BALZAM [balza:m], *at. 1.* Käbir ösümlikleriň ýagly, ysly goýy şiresi. **2.** Derman ösümliklerden alnan ysly ergin ýa-da ýag görnüşli derman.

BANAN [bana:n], *at. ösüml.d.* **1.** Uly ýaprakly, uzyn boýly miweli agaç. **2.** Şol ösümligiň galyň gabykly süýji miwesi.

BANK [baňk], *at. 1.* Pul serişdelerini saklaýan we dürli maliýe amallaryny geçirýän edara. **2.** Kart oýnunda orta goýulýan pul. *İki şaýy, üç şaýy bank goşlup, ýigrimi bir oýnalýardy* (A. Gowşudow).

◊ **Bank hasaby** karz edarasynyň tarapyndan müşderisine bank hasaby hakyndaky şertnama ýa-da bank goýumy hakyndaky şertnama esasynda açylýan we müşderiniň nagt däl pul serişdeleriniň hasabyny ýöretmek we hasaplaşyk amallaryny amala aşyrmak üçin niýetlenýän hasap.

BANKA [baňka], *at.* Turba şekilli çüýşe gap. *Bir litrlik banka. Ýarym litrlik banka.*

BANKIR [banki:r], *at.* Bankyň ýa-da onuň köp mukdardaky paýnamasynyň eýesi.

BAP [ba:p] **I**, *at.* Eserdäki her bir aýry-aýry esasy bölüm. *Döwletmämmet Azadynyň "Wagzy-Azat" eseri dört bapdan ybaratdyr.*

BAP [ba:p] **II**, *at. k. d.* Ähli zat hakda, her bir zat hakda. *Magtymguly, söz sözlegin her bapdan* (Magtymguly).

BAP [ba:p] **III**, *syp.* Laýyk, kybapdaş. *Ol bu aýdyma döredijilikli çemeleşýär, oňa bap gelýän söz tapýar* ("Edebiýat we sungat").

BAPDAŞ [ba:pdaş], *syp.* Birine, bir zada laýyk gelýän, kybapdaş.

BAPDAŞLYK [ba:pdaşlyk], *at.* Birine, bir zada laýyk gelmeklik, kybapdaşlyk.

BAPMA-BAP [ba:pma-wa:p], *hal.* Birin-birin her babyny. *Ol bu kitaby bapma-bap okap çykdy.*

BAR [ba:r] **I**, *ugrukd.* **1.** Biriniň ýa-da bir zadyň bolmagyny aňladýan söz. **2.** Bir zadyň barlygy, ýoklugy soralarda berilýän oýyn jogap. – *Kitabyň barmy? – Bar.*

◊ **Bar bol** "arma" diýlende "sag bol" diýen manyda berilýän jogap. *Bar bol, oglum, özüňizem armaň-da!*

BAR [ba:r] **II**, *at, k. d.* Miwe, hasyl. *Döwletliniň çagasy бага gitse, bar getir, Bidöwletiniň çagasy namys bilen ar getir* (Atalar sözi). *Ekseň, bar getirmez ol gury söwüt, Akylsyz nadandyr, almaz hiç öwüt* (Magtymguly).

BAR [ba:r] **III**, *çal.* Ähli, hemme, bütün. *Biziň bar umydymyz sizdedir.*

BAR [ba:r] **IV**, *at.* Howa basyşynyň birligi.

BAR [ba:r] **V**, *kön.s.* Yük, agyrylyk. *Guş ola köňül çün göterer bary-yşk* (Burhaneddin Siwasly).

BARA I, *hal.* Dura-bara, kem-kemden, ýuwaş-ýuwaşdan. *Ar ogul balasy bara pür bolar, Gamçysy elinde, ýaman zor bolar* (Magtymguly).

BARA II, *at.* Peçiz oýnunda ýedi ýylanbaşyň hemmesiniň dükgе düşmesi.

BARABAR [baravar], *hal, syp.* Bir zada deň bolan, bir zat bilen deň derejede hasaplanýan, bir zada laýyk. *Suw damjasy altyn dänesine barabardyr.*

BARA-BARA [bara-wara], *hal.* Wagт geçdigiçe, dowam etdigiçe, gitdigiçe, ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden, dura-bara. *Ýöriş açar bara-bara, çöller keser menzil ara* ("Görogly"). *Bara-bara köňül geçer, Tagsyby yok arsyz ärden* (Magtymguly).

BARABARLAMA [baravarlama], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLAMAK [baravarlamak], *işl.* Barabar etmek, deň, meňzeş etmek, mukdar, hil taýdan laýyk etmek.

BARABARLAMAKLYK [baravarlamaklyk], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLANMAK [baravarlanmak], *işl.* Barabar edilmek, deňlenmek, meňzeş edilmek, laýykklanmak.

BARABARLAŞMAK [baravarlaşmak], *işl.* Barabar bolmak, birine ýa-da bir zada deňleşmek, laýyk bolmak.

BARABARLAÝÝŞ [baravarlaýýş], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLYK [baravarlyk], *at.* Bir zada meňzeşlik, laýyk gelmeklik, deňlik, kybapdaşlyk. *Pagtanyň gyzyla barabarlygy.*

BARA-BARMANA [bara-varma:na], *hal.* Baran badyna, bada-bat, bara-barmaşa. *Bara-barmana ony bagryna basdy.*

BARA-BARMAŞA [bara-varma:şa], *hal, ser.* **Bara-barmana.**

BARADA [ba:rada], "*Hakynda, dogrusynda, babatda*" diýen ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi.

BARADAKY [ba:rada:ky], *syp.* Hakyndaky.

BARAK, *at, haýwanat d.* Maňlaýy sakar, çünki ak, ýelegi gara suw guşy, sakarbarak. *Goýunda erek eti, guşda barak eti* (Nakyl). *Bu ýerde barak diýerminiň, ördek diýerminiň, guw diýerminiň, çarlak diýerminiň, garaz, göwün islän guşuň bar* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Barak düýe** uzyn ýüňli, ýüňlek düýe.

BARAKÝELBE [barakýelbe], *at, haýwanat d.* Barakdan birneme kiçiräk suw guşy.

BARAN [ba:ra:n], *at, k.d.* Ýagyş, ýagmyr, ýagyn. *Bulut oýnap, baran dolsa çaýlara, Akar boz bulanyň, sili Gürgeňiň* (Magtymguly).

BARARLYK, *syp.* Bir ýere, biriniň ýanyna barar ýaly ýagdaý. *Meniň olara bararlygym ýok, nä ýüzüme barayyn.*

BARARMAN, *syp.* Barmaga niýet eden, barmagy ýüregine düwen. *Biri alarman, biri bararman boldy* ("Görogly").

BARASYNDA [ba:rasynna], *köm. s., ser.* **Barada.**

BAR-BAR [ba:r-va:r] **I, bar-bar senden** (inimden, kakamdan we başgalardan) **bar** "sen bolmasaň, işimiz bitmez, senden başga kömek edip biljek adam ýok" diýen manyda möhümiňi bitirtjek bolýan adamyňa aýdylýan aňlatma.

BAR-BAR [ba:r-va:r] **II, bar-bar bagyrmak** uly ýitgi, sütem, horluk zerarly gaty aglamak, zeýrenmek.

BARÇA, *çal.* Birnäçe, hemme, ähli, ençeme. *Barça günäniň enesi, Gybat bilen ýalandadyr* (Zelili).

BARDA [ba:rda], *at.* Janly organizmiň daşyndaky ýukajyk perde. *Gözüň nemli bardasy. Etiň içinde duşýan mäziň (gäniň) daşynyň bardasy.*

BARDY-GELDI [bardy-ğelli], *hal.* "Öňde-soňda, bilip bolmaz, birden, eger-de" ýaly manyda ulanylýan tirkeş söz.

BARDYGYÇA [bardyğyça], *hal.* Gitdigiçe, barha, bardykça. *Ýagyş bardygyça güýçlenýär.*

BARDYKÇA, *hal, ser.* **Bardygyça.** *Bardykça ýyl-ýyldan möwç urar gysyň, Dert ýamany garrylykdyr, ýaranlar* (Magtymguly).

BARGA [barğa] **I, at.** Suwuň ýapaşaklygyna örküçlenip akýan ýeri.

BARGA [barğa] **II, at. 1.** Ir goçdan çykan goýundan bolan irki guzy. *Körpe guzularyň arasynda barga guzy-da bar. 2. göç.m.* Maşgalada çagalaryň

ulujasy. *Barga balam – bagyrym, körpe balam – jigerim* (Nakyl).

BARGA [barğa] **III, at.** Öz wagtynda ekilen ekin.

BARHA [barha:], *hal.* Gitdigiçe, bardygyça, günsaýyn, gün-günden.

BARHA-BARHA [barha:-varha:], *hal.* Gitdigiçe öňküsinden has güýçli derejede, has güýçli depgin bilen.

BARJA [ba:rja], *çal., gepl.d.* Mukdary azajyk zatlar, san taýdan az adam. *Pulумыň barjasyny sowdum.*

BARJAMLY [ba:rjamly], *syp., ser.* **Barly.** *Şol mallary nireden almaly diýen sowala "barjamly adamlardan" diýip, gysgajyk jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew).

BARK: **bark urmak** öwşün atmak, ýalkym salmak, ýaldyramak, öwürmek. *Ýigitler, bu dünýä şuňa mysaldyr, Bark urar asmanda, baran eglenmez* (Magtymguly).

BARLAG [ba:rlağ], *at. 1.* Bir işiň dogrulygyna göz ýetirmek üçin geçirilýän derňew. **2.** Ylmy iş.

◊ **Barlag işi** okuwçylaryň bilim endiklerini ösdürmek, barlamak üçin geçirilýän ýazuw işi.

BARLAGÇY [ba:rlağçy], *at.* Barlag alyp baryjy, barlag geçiriji, derňewçi.

BARLAMA [ba:rlama], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLAMAK [ba:rlamak], *işl. 1.* Bir zadyň dogrulygyny anyklamak üçin derňäp görmek. **2.** Sagdygyny ýa näsagdygyny anyklamak. *Ol näsagy örän pugta barlady. 3.* Bir zadyň bardygyny ýa-da ýokdugyny bilmek üçin seredip çykmak, gözden geçirmek. *Eňegi ýaglyk bilen daňylgy adam döwekçileriň goşuny barlamaga başlady* (A. Gowşudow). **4.** Synagdan geçirmek. *Okuwçylaryň bilimini barlamak. 5.* Synag görmek, işledip görmek. **6.** Ylmy esasyda öwrenmek maksady bilen ylmy-barlag işini alyp barmak, derňemek. *Topragyň düzümini barlamak.*

BARLAMAKLYK [ba:rlamaklyk], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLANMAK [ba:rlanmak], *işl. 1.* Derňew geçirilmek, derňelmek. *Biziň bölümimiziň bir ýylda eden işi barlandy. 2.* Synag edilmek, synalyp görülmek. *Okuwçylaryň iňlis dilini özleşdirişleri barlandy. 3.* Bir zadyň bardygy ýa-da ýokdugy bilinmek üçin seredilip çykylmak, gözden geçirilmek. *Gümriükhanada ýolagçylaryň goşlary barlandy. 4.* Öwrenmek maksady bilen ylmy-barlag işi geçirilmek, derňelmek. *Türkmenistanyň nebit gorlary barlandy.*

BARLAŞDYRMAK [ba:rlaşdyrmak], *işl. 1.* Birnäçe gezek eli bilen barlap çykmak. *Gulman arçyn itiň endamyny eli bilen barlaşdyrdy* (A. Gowşudow). **2.**

Bir ýan ujundan synag edip görmek, synag görüsdirmek. **3.** Agtaryşdyrmak, agtaryp çykmak. **4.** Bir ýanyndan gözden geçirip çykmak, bir toparyny, ençemesini gözden geçirmek. *Mugallym okuwçylaryň depderlerini barlaşdyrdy.*

BARLAŞMAK [ba:rlaşmak], *işl.* **1.** Birine bir zady barlamaga kömekleşmek. *Ol ýoldaşyna depder barlaşdy.* **2.** Bilelikde barlamak. *Şepagat uýalary näsaglaryň ganyyny barlaşyp otыр.*

BARLATDYRMAK [ba:rlatdyrmak], *işl., ser.* **Barlatmak.**

BARLATMAK [ba:rlatmak], *işl.* **1.** Barlamak işini başga birine etdirtmek; bir zadyň nä derejededigini anyklatmak. *Sagadyň işleýşini barlatmak. Ol oglunyň saglygyny barlatdy. Men hemmesini jikme-jik barlatdym* (A. Nazarow).

BARLAÝYŞ [ba:rlaýyş], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLY [ba:rly], *syp.* Zada mätäç bolmadyk, baý, gurply, barjamly. *Barlynyň bazary ýanynda* (Nakyl).

BARLYK [ba:rlyk], *at.* **1.** Bar bolmaklyk, ýok dällik. **2.** Gurşap alan durmuş, ýaşayyş. *Men bu gün säher oýanyp, çykdym lälezarlyga, Depäm üste ümmülmez gümmeze gözüüm düşdi. Bu äleme guwandym, guwandym men barlyga, Ýylda solup, baky solmaz güllere gözüüm düşdi* (G. Ezizow).

BARLYLYK [ba:rlylyk], *at.* Zada mätäç dällik, gurplulyk, baýlyk, barjamlylyk.

BARLYŞDYRMAK, *işl.* **1.** Närazy taraplary ylalaşdyrmak, ýaraşdyrmak. *Küle girrigi öz gyzy hem giýewisi bilen barlyşdyryp, bular hem öýli-öýlerine gtdiler* (A. Gowşudow). **2.** Iki tarapy razy etmek, razylaşdyrmak. **3.** Birleşdirip bir ugra gönükdirmek, birikdirmek.

BARLYŞDYRYJY, *at.* Ýaraşdyryjy, ylalaşdyryjy.

BARLYŞMA, *iş ady.* Barlyşmak ýagdaýy.

BARLYŞMAK, *işl.* **1.** Ylalaşyga gelmek, ýaraşyk etmek, aragatnaşygy dikeltmek. *Barlyşmaly ýa-da yza çekilmeli — diýip, tekliپ edenleriň her birine ol üzül-kesil jogap berdi* (B. Kerbabaýew). **2.** Söwdada, syýasatda we ş.m. iki tarap özara razy bolmak, razylaşmak.

BARLYŞYK, *at.* Ylalaşyk, ýaraşyk, ylalaşykly aragatnaşyk. *Urşy barlyşyk bilen gutarmaly diýen talap hem boldy* (B. Kerbabaýew).

BARLYŞYKSYZ, *syp.* Ylalaşyksyz, ylalaşyk saklamaýan. *Barlyşyksyz hereket etmek.*

BARLYŞYKSYZLYK, *at.* Ylalaşyksyzlyk, barlyşyksyzlyk.

BARMAK I, *işl.* **1.** Bir ýerden ikinji bir ýere ugramak, gitmek. *Nireden gelip, nirä barýarsyňyz? ("Türkmen halk ertekileri"). Bar, okaram, gel, okaram, barmasaň, gelmeseň, ara ýolda döwül okaram* (Halk

döredijiliginden). **2.** Bir ýerden ikinji bir ýere gelmek. **3.** Amala aşmak, ýöremek, gitmek. *Bularyň döwek işleri şowly barýardy* (A. Gowşudow). **4.** Birine durmuşa çykmak, äre gitmek. *Gyz halaşýan ýigidine barypdyr.* **5.** Belli bir derejä, çäge ýetmek. *Howanyň yssylygy kyrk bāşe bardy.* **6.** Kömekçi işlik hyzmatynda hal işlik bilen ýanaşyk gelip, hereketiň dowamlylygyny, bilelikdäki hereketi aňladýan söz. *Agzyňda eräp-akyp barýan bu täsin hörek daýhanyň maňlaý deri, türkmen güneşiniň yssy çogunyň, beýik Taňrynyň täsin gudraty bilen ýerleşdirilýär ("Watan").*

◊ **Baryp ýatan** iň gowy ýa-da iň erbet, aňrybaş. *Ol baryp ýatan mysapyr adamdyr.*

BARMAK II, *at.* **1.** Eliň penjesini emele getirýän, aralary syňrak bilen bölünen, zat tutmak, almak üçin amatly bolan, şeýle hem aýaklaryň daraklygyndan öňki bogun-bogun bölegini düzýän dymakly beden agzasynyň umumy ady. *Baş barmagyň barysy deň bolmaýar* (Atalar sözi). *Başam barmak baş getir, süýem barmak süýt getir* (Sanawaç). **2.** Hala, keça salynýan nagyş. **3.** Goňur sapak çekilip, dörde bölünen keşde (kürtä, çyrpa, gyz tahýasyna salynýan nagyş).

◊ **Barmagyň batyrmak** urmak niýeti bilen birine eliňi degirmek, çala kakmak. *Şu günden beýläk jigime barmagyň batyrsaňam zor boldugyň. Barmagyň dişlemek 1)* geň galmak, haýran galmak. *Kemal han Hemrany görüp, haýran galyp durdy. Aklyny ýitirip, barmagyny dişledi ("Saýatly – Hemra"). 2)* eden işiňe ökünmek. *Bilen bilenin işlär, bilmedik barmagyny dişlär* (Nakyl). **Barmak basmak** gol goýmagyň ýerine süýem barmagyň ujuna syýa çalyپ, hatyň yzyna basmak. **Barmak basyp sanardan kän (köp)** san taýdan köp. *Toýa gelenler barmak basyp sanardan kän. Barmak çommaltmak* duýduruş etmek, ýşarat etmek. *Ol kimdir birine barmagyny çommaltdy. Barmak ýaka* "Barmak" nagşy salnan kürte ýakasy.

BARMAKSA, *at.* Gyrkylyk, gaýçy, synny bilen işlenende barmagyňa dolanýan, oralýan ýüň ýa-da mata.

BARMAŞA [barma:şa], *hal.* Baran badyna, ýeten dessine. *Ol barmaşa atdan düşdi.*

BAROMETR [baro:me:tir], *at.* Howanyň basyşyny ölçeýän abzal.

BARS, *at.* **1.** Pişikler maşgalasyndan bolan, gaplaňa meňzeş ýyrtyjy ýabany haýwan. **2.** Müçe ýyl hasabynyň üçünji ýylynyň ady.

BARŞYK-GELŞIK, *at, gepl.d.* Gatnaşyk, baryş-geliş, aragatnaşyk.

BARŞYN [barşy:n], *hal.* Niräde bolsa bir ýere barýan wagtyňda ýüz ugra, gidişin. *Men oba barýan. Barşyn ýol ugrundaky dükandan, bar bolsa, diýen zadyňy özüm alayaryn.*

BARŞYP-GELİŞMEK, *işl.* Gatnaşyk saklamak, aragatnaşykda bolmak. *Men onuň bilen tiz-tizden barşyp-gelişmesem-de, hat alşyp durýaryn.*

BARY [ba:ry], *çal.* 1. Ählisi, hemmesi. *Ilatyň barysy.* 2. Bar bolany, bar zat, el ýüzündäki zat. *Baryny beren uýalmaz* (Nakyl).

◊ **Bary bilen bazar eýlemek** bary bilen oňşuk etmek.

BARYBIR [ba:ryvir], *köm.* s. Nähili-de bolsa, her niçik-de bolsa, düýbünden, asla. *Biz, barybir, olardan galmarys.*

BARYLMAK, *işl.* Başga bir ýerden ikinji bir ýere gitmek.

BARYP, *hal.* Mundan ep-esli wagt öň, bir wagt, bireýýäm. *Baryp sagat üçde öýden çykyşym, gaýdar wagt bolupdyr.*

BARYP-GELİŞMEK, *ser.* Barşyp-gelişmek.

BARYŞ, *iş ady.* Bir hereketiň, işiň ýagdaýy, işiň ösüş döwri, depgini. *Maşynlaryň ol köçeden barşyny, Beýik penjireleň akja perdesin, ...Öňler müňläp kişi görenem bolsa, ...Görüp bilmek gerek ilkinji gezek* (G. Ezizow).

BARYŞDYRMAK, *işl., gepl.d.* 1. *ser.* Barlyşdyrmak. *Tersleşenleri baryşdyrmak.* 2. Köp ýere baryp görmek, aýlanyp çykmak. *Şu gün barmaly ýerlere baryşdyrdym.*

BARYŞDYRYJY, *at,gepl. d., ser.* Barlyşdyryjy.

BARYŞ-GELİŞ [baryş-ğeliş], 1. *iş ady.* Baryş-geliş etmek ýagdaýy. 2. *at.* Dostlukly gatnaşyk, özara ýakyn gatnaşyk. *Baryş-geliş emek.*

BARYŞ-GELİŞLI [baryş-ğelişli], *syp.* Özara gatnaşykly, ýakyn aragatnaşyk saklaýan. *Baryş-gelişli gatnaşyk.*

BARYŞ-GELİŞLILIK [baryş-ğelişlilik], *at.* Özara gatnaşyklylyk, ýakyn aragatnaşyk saklaýjylyk.

BARYŞMA, *iş ady.* Baryşmak ýagdaýy.

BARYŞMAK, *işl.* 1. Bir ýere ýuwaş-ýuwaşdan üýşmek, ýygnyanyşmak, toplanýşmak. *Adamlar meýdança baryşdylar.* 2. *ser.* Barlyşmak. 3. Gatnaşyk etmek, aragatnaşykda bolmak. *Baryşsaň, mert bilen baryş, Namartlardan bitmez her iş* (Seýdi).

BARYŞMAKLYK, *iş ady.* Baryşmak ýagdaýy.

BARYT [bary:t], *at,him.* Kükürt turşuly mineral. *Olar ýetişip bildiklerinden guýa baryt oklaýardylar.*

BARY-ÝOGY [ba:ry-ýo:gy], *çal.* Bar bolanjasy (az sanly zat hakda). *Gördüňizmi, ýaşuly, bary-ýogy baş ýylda nähili üýtgeşiklik bolýar* ("Edebiýat we sungat").

BARYAKA [bary:a:ka:], *hal.* Dura-bara, kem-kemden, ahyr soňunda. *Baryaka hemme zat gowulaşar.*

BAS [ba:s], *at,sazç.* 1. Erkek adamyň pes, ýogyn sesi. 2. Pes, ýogyn sesli saz guraly. 3. Pes, ýogyn sesli aýdym aýdýan adam.

BAS, *üml.* Iti küşgürmek üçin ulanylýan söz. *Akbaý, bas! Böwser, bas!*

BASA: basa düşmek basyp ýymak. **Basa oturmak** bir işiň üstünde galman, köp oturmak. *Basa oturyp işlemäni başarmak gerek.*

BASA-BAS [basa-vas], *at.* Köpçüligiň arasynda dyknyşykly, gyslyşykly, itnişikli ýagdaý.

BASA-BASLYK [basa-vaslyk], *at.* Üýşen märekäniň arasyndaky dyknyşyk, itnişik. *Suwuň üsti basa-baslyk däl.*

BASAGA [basağa], *at,balykç.* Balyk kabul etmek, saklamak, duzlamak we ýüklemek üçin deňziň ýalpak ýerinde gurulýan desga.

BASALAMA, *iş ady.* Basalamak ýagdaýy.

BASALAMAK, *işl.* Biriniň ýa-da bir zadýň üstünden yzly-yzyna birnäçe gezek basmak, depelemek, basgylamak.

BASALANMAK, *işl.* Birnäçe gezek basylmak, köp gezek basylmak, depelenmek.

BASALAŞDYRMAK, *işl.* Basalap çykmak, yzly-yzyna birnäçe gezek basmak, depeleşdirmek.

BASALAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi basalap oýun edişmek. *Başim müçesiniň kiçiligine garaman basalaşardy, göreşerdi* (B. Kerbabayew).

BASALAŞYK, *at,ser.* Basa-baslyk.

BASALATDYRMAK, *işl., ser.* Basalatmak.

BASALATMAK, *işl.* Birnäçe gezek basdyrmak, köp gezek basdyrmak, depeletmek.

BASALAYÝŞ, *iş ady.* Basalamak ýagdaýy.

BASALYK I, *hal.* Golaý, ýakyn, çemesi. *Baş ýüze basalyk hojalyk saňa bil baglady* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Basalyk bolmak** agyr ýagdaýda köşeşdirmek, ynjalýklandyrmak; ganygyzgynlyga ýol bermezlik. *Ol telwas edip duran jüregine basalyk bolup bilmeyärdi* (N. Saryhanow).

BASALYKLY, *syp.* Golaý bolan, ýakyn bolan, çemesindäki. *Eýýäm bir ýyla basalykly wagt geçdi* (B. Gulow).

BASDYRMAK [bassyrmak], *işl.* 1. Basmak işini başga birine etdirmek. *Küde basdyrmak. Haltalary basdyrmak.* 2. Aýak astyna aldyrmak, üstünden agram saldyryp depeletmek. 3. *göç.m.* Bir ýagdaýa sezewar bolmak, bir ýagdaý gurşap almak ýa-da bir ýagdaýa sezewar etmek. *Indi ol sähel 'zada üstüni gaýga basdyryp dur.* 4. Haşal otlaryň köpçülikleýin gögerip, üstüni basmagyna ýol bermek. *Ekinleri ota-çöpe basdyrmaly däl* ("Watan"). 5. *göç.m.* Türmä saldyrmak, tutdurmak, ýygnatmak, gözenekden garatmak. 6. Tikini bassyrma görnüşinde tikmek, ilki depjap, soňundan basdyrma tikinde tikmek.

BASGALAMAK [başğalamak], *işl., gepl. d., ser.* Basalamak.

BASGANÇAK [başgançak], *at.* 1. Aýak basyp ýokary çykmak we aşak düşmek maksady bilen daşdan, demirden ýa-da agaçdan keseligine goýlup ýasalan münüp-düşelge. *Daşlary dost-ýarlaryndan doly, gollary ter gül desseli iki ýaş juwan göçgünli sazýň astynda basgançaklar bilen ýokary çykyp barýar* ("Türkmenistan"). 2. Merdiwanyň aýak basylýan kese kakylan agajy. 3. *göç.m.* Biriniň ýa-da bir zadyň ösüş, orun alyş derejesi, mertebesi.

BASGY [başgy], *at.* Howsalaly ýagdaý, aljyraňňy ýagdaý, başagaýlyk, aljyraňňylyk. *Içlerine howp düşüp, uly basga galdylar* ("Görogly").

BASGYÇ [başgyç] **I**, *at, köň. s.* Syýa sordurmak üçin sorguç berkidilen enjam we sonun kagyzy.

BASGYÇ [başgyç] **II**, *at.* Gol güýji bilen guýudan suw almakda ulanylýan agajyň ýere galtaşýan ujuna dakylýan daş, demir we ş.m.

BASGYÇLAMA [başgyşlama], *iş ady.* Basgyçlamak ýagdaýy.

BASGYÇLAMAK [başgyşlamak], *işl.* Basgyç dakmak, basgyç berkitmek.

BASGYLAMA [başgylama], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYLAMAK [başgylamak], *işl.* 1. Üstünden birnäçe gezek depeläp ýatyrnak, birnäçe gezek depeläp berkitmek, basgalamak, basalamak. 2. *göç.m.* Äsgermezlik edip horlamak, azar bermek, ezmek.

BASGYLAMAKLYK [başgylamaklyk], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYLANMAK [başgylanmak], *işl.* 1. Aýak astynda galmak, depelenmek. 2. *göç.m.* Äsgermezlik edilip horlanmak, azar berilmek, ezilmek.

BASGYLAŞDYRMAK [başgylaşdyrmak], *işl.* 1. Birnäçe zadyň üstünden basyşdyryp, depeleşdirip çykmak; depeläp berkleşdirmek. *Üstünden bolsa aýagy bilen ýagşyja basgylaşdyrdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Äsgermezlik edip, horluk baryny görkezmek.

BASGYLAŞMAK [başgylaşmak], *işl.* Aýak astyna alyp, basgylamaga kömekleşmek.

BASGYLATDYRMAK [başgylatdyrmak], *işl., ser.* Basgylatmak.

BASGYLATMAK [başgylatmak], *işl.* 1. Aýak astynda galdyrmak, depeletmek. 2. *göç.m.* Äsgermezlik etdirip horlatmak, azar berdirtmek.

BASGYLAÝYŞ [başgylaýyş], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYN: basgyn almak (tutmak) köp zat biri-biriniň üstüne basylyp ýatmak, baslykmak. *Dag ýaly üýşürilen gowaça çöplerini basgyn alypdyr.*

BASKETBOL [basketbo:l], *at.* Sütün tagtasyna berkidilen halkaly tora el bilen top oklap düşürmek şerti bilen, iki toparyň arasynda oýnalýan oýun. *Basketbol oýny boýunça garşydaşlarymyz bilen ilkinji duşuşyklarymyz şowly boldy.*

BASKETBOLÇY [basketbo:lçy], *at.* Basketbol oýnuny oýnaýan oýunçy.

BASLYK, *at.* Haly çitimini berkitmek üçin erişleriň arasyndan geçirilip darak urulýan öllenen nah sapak, ýüplük. *Goşa baslyk kakylp dokalan haly.*

◊ **Baslygyny ýetirmek** daragy ýeterlik derejede berk hem batly urmak, kakmak.

BASLYKDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady biri-biriniň üstüne basyp goýmak. *Dersleri üýşürüp, baslykdyryp goýmak.*

BASLYKMAK, *işl.* 1. Üst-üste ýa-da münderlenen zatlar biri-birini basyp durmak. 2. Üst-üste ýagdaýda üýşüp ýatmak. *Bu ýerde on ýyldan bäri baslygyp ýatan metal bölekleriniň bardygy anyklandy.*

BASMA I, 1. *iş ady.* Basmak ýagdaýy. 2. *at.* Çaphana harpy. 3. Basmaça ýazylan ýazgy. *Ol haty basma harplar bilen ýazdy.* 4. Çaphanada basylýan, çap edilýän. *Basma kitap.*

◊ **Basma çüý** kagyzy we ş.m. gaty zadyň ýüzüne kakyp, berkidip goýmak üçin ulanylýan ýasy kelleli çüýjagaz.

BASMA II, *at.* Işilen sapagy geýimiň ýüzüne goýup, belli bir aralyk boýunça üstünden sanjyp, nagyş salmak täri we şol tär bilen salnan nagyş. *Basma nagyş.*

BASMA III, *at.* Saç boýalýan reňkiň bir görnüşi.

BASMAK, *işl.* 1. Agram salmak, üstünden agram bermek. 2. Üstün çykmak, boýun egdirmek, ýeňmek. *Esgerlerimiz mertlerçe söweşip, duşman leşgerlerini basypdylar.* 3. Agramyny atyp, güýçden gaçyrmak, ynjalykdan aýyrmak. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al asmana göterýär* (B. Kerbabaýew). 4. Çalasyn ädim ätmek, ýöremek. *Aýjahan ýeňil-ýeňil basyp, jaýyň beýleki böwriüne geçdi* (B. Gulow). 5. Içki täsiri peseltmek, gowşatmak. *Ol içki ýigrenjini zor bilen basyp, onuň agzyna bakdy* (B. Seýtäkow). 6. Ýymak; ýykyp üstüne agramyňy atmak. *Üstünden agyr göwresini goýberip basmak.* 7. Bedeniň belli bir ýerinde goýup ýapmak. *Derrew esgi ýakyp basyň, daňyň.* 8. Ýüzüni, üstüni örtmek. 9. Gurşap almak. *Üstüni gar basmak.* *Gowaçalary ot basmak.* *Daglar başyn ümür basan, Jülgesinde güller ösen* (Magtymguly). 10. Üsti-üstüne atyp üýşürmek, toplamak, ýygnamak. *Bede basmak.* *Odun basmak.* *Gowaça çöpiäni basmak.* *Üzümpöpi basmak.* *Ýandak basmak.* 11. Ýüklemek, urmak. 12. Bikanun ýol bilen

köp pul ýygnamak, uly baýlyk toplamak. **13.** Türmä salmak, tussag etmek. *Jenäýatkäri basmak.*

◇ **Basan ýerinden ot çykmak** gaýratly, edenli hereket etmek, dogumly bolmak. **Basjak ýeriňi saýgarmazlyk** pikirlenip, oýlanyp hereket edip bilmezlik. **Basyp almak** boýun egdirmek, bakna etmek. **Basyp giden yzyça görmezlik** özüňçe görmezlik, hasap etmezlik, äsgermezlik. *Men ony basyp giden yzymça-da göremok.*

BASMARLAMAK, *işl.* Her hili durmuş we tebigy ýagdaýlar üsti-üstüne bolup täsir etmek, agram salmak, sus etmek. *Dert agyr bolup, gün-günden ony basmarlaýardy. Ony uky basmarlaýardy.*

BASNÝA [ba:snyýa], *at.* Kinaýaly äheňde goşgy bilen ýazylan göçme manyly gysgajyk eser. *Basnýada eseriň gahrymanlary haýwanlar bolýar.*

BASNÝAÇY [ba:snyýačy], *at.* Basnýa eserini dörediji, basnýanyň awtory.

BASRAN [basyran] **I**, *at.* Tagma basmak üçin ulanylýan halkaly demir.

BASRAN [basyran] **II**, *at.* Suw degirmeniniň we guýy çarhynyň içinden geçýän demir.

BASSAŞ, *syp.* **1.** Biri-biriniň yz ýanyndan doglan çaga. *Onuň iki sany bassaş ogly bardy.* **2.** Biri-birinden hiç bir zatda kem galmajak bolýan, bäsdeş. *Käbir adam gaty bassaş bolýar, haýsy zat bolsa, edil kem galyp barýan ýalydyr.*

BASSAŞLYK, *at.* **1.** Biri-biriniň yzyndan dogulmaklyk, tirkeşiklik ýagdaýy (çaga hakynnda). **2.** Biri-birinden işde we durmuşda kem galmajak bolmaklyk. *Olar ters bolmasalar hem bassaşlyk etdi* (N. Saryhanow).

BASSYR, *hal.* Yzly-yzyna. *Ýerli oýunçylar oýnuň birinji ýarymynda bassyr dört pökgini derwezeden geçirdiler.*

BASSYR-BASSYR [bassyr-vassyr], *hal.* Birnäçe gezek yzyny üzmän, yzly-yzyna. *Olara bassyr-bassyr bäs-altý gezek barmaly bolupdym.*

BASSYR-BUSSUR [bassyr-vussur], *hal, ser.* Bassyr-ýussur.

BASSYR-BUSSURLYK [bassyr-vussurluk], *at, ser.* Bassyr-ýussurlyk.

BASSYRMA I, *at.* **1.** Yssydan we ygaldan goranmak üçin oturylýan, mal daňylýan, gural goýulýan töweregi açyk, üsti basyrylygy ýer. *Bassyrmanyň bir çetinde çay içip oturan on-on iki sany ýaşulynyň gürrüňi gyzysypdy* ("Türkmenistan").

BASSYRMA II, *at.* Iki sany biri-birine urnalyp tikilýän matanyň biriniň gyrasy beýlekisine görä artygrak tutulyp depjelenden soň, artyk tarapy beýleki gysga tarapyňyň üstüne eplenip, üpür-çüpürler görünmez ýaly edilip gaýtadan tikilýän tikin.

BASSYRMA III, *at.* Ete, tüwä burç, duz sepilip, suwda gaýnadylyp, suwuny çekenden soň üsti basyrylyp, pes otda buglanyp taýýarlanýan nahar.

BASSYR-ÝUSSUR, *hal.* Gizlin, ýaşyryn, gizlinlik bilen, ýaşyrynlyk bilen, bassyr-bussur. *Bolan zady bassyr-ýussur etmek gerek däl.*

BASSYR-ÝUSSURLYK [bassyr-ýussurluk], *at.* Gizlinlik, ýaşyrynlyk, bassyr-bussurlyk.

BASYBALYJY [basyvalygy], *at.* Basybalyjylykly syýasat ýörediji we şol syýasaty amala aşyryjy.

BASYBALYJYLYK [basyvalygylyk], *at.* Kesekiniň ýurduny, ýerini zorluk bilen basyp almaklyk syýasaty.

BASYBALYJYLYKLY [basyvalygylykly], *syp.* Basyp almak maksady bilen amala aşyrylýan. *Daşky duşmanlaryň basybalyjylykly ýörişleri parahat oturan ilaty бүтинleý tozdurypdyr.*

BASYK I, *at, lukmanç.* Köplenç, çagalarda bolýan bogaz mázleriniň çişme keseli. *Basygy basmasaň, özüňi basar* (Nakyl).

BASYK II, *syp.* Ýuwaş, agras, pes (ses barada). *Jereniň gözlerini süzüp, basyk ses bilen jogap bermegi, onuň şübhesine şaýatlyk edýän ýaly göründi* (G. Kulyýew).

BASYKLAÇ, *syp.* Ýuwaşrak, agrasrak, pesräk. *Märekäniň yzky hatarlarynda basyklaç hümrüdi eşidilýärdi.*

BASYLMAK, *işl.* **1.** Agram salynmak, üstüne agram düşmek; basgylanmak, depelenmek. **2.** Bir ýere üýşürilmek, üsti-üstüne toplanyp goýulmak. *Öýüň ileri ýüzüne odunlyk üzüm çöpi basylypdyr.* **3.** Güýjüň asgyn gelmek, ýeňilmek. *Sen işden basylyp ýörme.* **4.** göç.m. Tussag edilmek, azatlykdan mahrum edilmek. **5.** Gowşamak, peselmek. *Bu söze onuň ýüregindäki howsala azajyk-da bolsa basylan ýaly boldy.*

BASYM I, *at.* Önümiň basylyp, işleniş derejesi. *Keçäniň basymyny ýetirmeseň, gowşak bolýar.*

BASYM II, *hal.* Tiz wagtyň içinde, derrew, tiz, çalt. *Basym gelgin.*

BASYM III, *at.* **1. dil b.** Sözleriň belli bir bogrunyň beýleki bogunlardan batlyrak, zarplyrak aýdylmagy. *Türkmen dilinde basym, köplenç, sözüň soňky bognuna düşýär.* **2. sazç.** Saz sesiniň ýakymlylygy, mylaýymlygy, sesiň aýratynlygy.

◇ **Basym belgisi** basym düşýän batlyrak, zarplyrak aýdylýan çekimliniň üstünden goýulýan saga ýapgydrak dik çyzyjak.

BASYMLY, *syp.* Basym bilen aýdylýan.

BASYR-BASYR [basy:r-vasy:r] **basyr-basyr etmek** köplenç, çagany, syrkaw adamy gereginden artyk basyrmak.

BASYRGANMAK [basyrganmak], *işl.* Ukuda ýatyrkaň samramak, düşýürgäp samyrdamak. *Only*

ýatyp bilmedi, basyrgandy ýatdy ("Edebiýat we sungat").

BASYRGY [basyrǵy], *at. 1. ser. Basyryk. Ýaryşdan gelen aty basyrgy bilen basyrdylar.* 2. Bir zadyň üstüni ýapmak, örtmek, basyrmak üçin peýdalanylýan zat.

BASYRGYLYK [basyrǵylyk], *syp. Basyrgy üçin niýetlenen.*

BASYRMA, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRMAK, *işl. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstüni ýapmak, örtmek. *Akjaýul çay demläp, basyryp goýdy* (B. Seytäkow). 2. Syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş.m. gizlemek, ýaşyrmak. *Onuň gören bu ýowuz çäreleri hakykatyň üstüni basyryp bilmedi* (N. Saryhanow). 3. Jüýje çykartmak üçin kürk towugyň aşagyna ýumurtga salmak, goýmak. *Men şol ýagyşlyk ýylyň ýazy iki towuk basyrdym* (A. Gowşudow). 4. Gatyk etmek üçin bişen süýde gönezlik atyp, gabyň üstüni örtüp goýmak. *Ol basyran gatygynyň üstüni açdy.*

BASYRMAKLYK, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRTMAK, *işl. 1.* Basyrmak işini başga birine etdirmek. *Işçilere jaýyň üstüni basyrtmak. Gatyk basyrtmak. Towuk basyrtmak.*

◊ **Üstüni basyrtmak** syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş.m. gizletmek, ýaşyrtmak.

BASYRYK, *at. Aty sowukdan we yssydan goramak üçin onuň üstüne atylýan ýörite keçe, atkeçe, basyrgy. Aty köýnekçe bilen basyryk bezär* (B. Kerbabaýew).

BASYRYKLAMAK, *işl. Atyň üstüne basyryk ýapmak. Derrew git-de atlary basyrykla!* (H. Derýaýew).

BASYRYKLANMAK, *işl. Atyň üstüne basyryk ýapylmak.*

BASYRYLMAK, *işl. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstüni ýapylmak, örtülme. *Üsti gar bilen basyrylan dag gerişleri gözüňi gamaşdyrýar.* 2. Syr, kemçilik, günä, ýalňyşlyk we ş.m. gizlenmek, ýaşyrylmak. 3. Jüýje çykartmak üçin kürk bolan towugyň aşagyna ýumurtga salynmak. *Kürk bolan towuklaryň başisi-de basyryldy.* 4. Gatyk etmek üçin bişen süýde gönezlik atylp, gabyň üstüni örtülip goýulmak.

BASYRYNDY [basyrynny], *at. Iki tarap bolup, agşam çagy oýnalýan çaga oýny.*

BASYRYNMAK, *işl. Bir zat bilen öz üstüni basyrmak, bir zady ýapynmak, örtünmek, bürenmek.*

BASYRYS, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRYSDYRMAK, *işl. 1.* Birnäçe zadyň üstüni basyryp çykamak, ýapyşdyrmak, örtüşdirmek. 2. Birnäçe syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş.m. gizlemek, ýaşyrmak. 3. Kürk bolan towuklary basyryp çykamak,

ählisini basyrmak. 4. Köp mukdarda gatyk basyryp çykamak.

BASYRYSMAK, *işl. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstüni ýapmaga kömek etmek. *Jaýyň üstüni basyryşmak. Goňşymyzyň towuklaryny basyryşdym. Ejeme gatyk basyryşdym.* 2. Birnäçe bolup bilelikde basyrmak. *Ýagyşdan ätiýaç edip, olar serilen üzümiň üstüni basyryşyp ýör.*

BASYŞ I, *iş ady.* Basmak ýagdaýy. *Aralyk basyşlarda çägäniň gysylmagy onuň dänejikleriniň özara sürtülme güýçlerini ýeňip, biri-biriniň arasyndaky boşluklara tarap süýsüp, gysby ýagdaýa geçmegi bilen bolýar* ("Türkmenistan").

BASYŞ II, *at, fiz.* Bir zadyň üstüne täsir edýän güýç, zarba; gazlaryň, suwuklyklaryň maýyşgaklyk derejesi. *Basyş güýji.*

BASYŞDYRMAK, *işl. 1.* Bir zadyň üstünden birnäçe gezek basyp çykamak. 2. Birnäçe zady biri-biriniň üstüne üşürüp goýuşdyrmak. *Owradylan agaçlary bir ýerde basyşdyryp goýduk.* 3. Birnäçe adamy türmä salmak, tutup çykamak, tussag edip çykamak.

BASYŞMAK, *işl. 1.* Basmaga kömekleşmek. *Agylyň üstüne ot basyşdyk. Haltalary maşyna basyşmak.* 2. Birtopar zadyň ýüzünü örtmek. *Hatda bu ýerde örän köp wagtdan bäre tozan basyşyp ýatan gurallar hem bar.*

BAŞ, *at. 1.* Adam kellesi; her bir jandaryň kelle bölegi. *Myhman başyny galdyrdy.* 2. San, jan sany. *Adam başyna bir çäýnek.* 3. Ykbal, kysmat, ýazgyt, täleý, maňlaý. *Başda näme iş bolsa görmek gerek* ("Görogly"). *Näbiler sen nä iş bardyr başynda* (Magtymguly). 4. göç.m. Saç. *Ol gyz başyny darap otyrdy. Gelin başyuwluga başyny ýuwdy.* 5. Bir zadyň ýokary uýy, süýr depesi, çür depesi. *Meret çäkmenini agajyň ýabasynda epläp goýup, çöwürmesini hem ýabaň başyndan ildirdi* (A. Durdyýew). 6. Bir zadyň esasy. 7. Bir zadyň öňi. *Kerweniň başy.* 8. Ýolbaşçy, baştutan. *Baş bolmasa, göwre – läş* (Nakyl). *Orda başy bolmak äre kyn bolar, Parça geýse, gyz-oglyna syn bolar* (Magtymguly). 9. İn uly, in esasy. *Şäheriň baş köçesinden ýöremek.* 10. Käbir ekinleriň däneli sümmüli. *Bugdaýyň baş görkezen uçurlarydy* (A. Gowşudow). 11. Bir zadyň daş-töweregi, ýany, degredaşy, golaý ýany. *Guýynyň başy. Saçagyň başy. Ojagyň başy.*

◊ **Başa barmak** şowuna düşmek, amala aşmak. **Başa barmazlyk** şowuna düşmezlik, amala aşmazlyk, paşmazlyk. *Patyşa her ýurtdan tebipler getirip, muňa bir alaç etjek boldy weli, başa barmady* ("Türkmen halk ertekileri"). **Başa bela gelmek** betbagtçylyga uçramak, başa iş düşmek. *Başa bela dilden geler*

(Nakyl). **Başa çykmak** äsgermezçilik edip, pisint etmän, haýsydyr bir ýaramaz hereket etmek. *Zat diýilmünde-de, başa çykaýmaly däldir. Başa düşen towky (melamat, musallat) artykmaç aladaly ýagdaý, başa gelen bela. Başa gelenini görmek (çekmek) ýagdaýa görä bolmak; ýagdaý bilen ylalaşmak, her bir ýagdaýa döz gelmek. Başa gelmek bir ýagdaýa sezewar bolmak, bir waka uçramak. Başa gelenini sowsun (Dileg). Başa gelenini görübermeli bolar-da?! Baş agyrtmak 1) yürege düşmek, azar bermek. Näme, başymy agyrdyň? 2) özüne onçakly dahyly bolmadyk zat barada gürrüň etmek. Munça gürrüňleriň başyny agyrdyp nätjek? 3) azara galmak, alada galmak, birahatlanmak. Aý, oglan, onuň sebäbini biljek bolup başyňy agyrdyp oturma. Baş agyry bolmak hysyrdyly işe, bir derde sezewar bolmak. Başa iş düşmek betbagtlyga uçramak, çykgynsyz güne galmak. Baş atmak 1) razylık bildirmek, makullamak, tassyklamak, ýsarat etmek. 2) baş egip, salamlaşmagyň ýsaratyny etmek. Ol çalaja başyny atdy. Başa ýok gün getirmek ýadyňa-oýuňa düşmeýän zada sezewar bolmak. Ol seniň başyňa ýok günler getirdi. Baş – başa, jan – jana bolmak başagaýlyk döremek, her kim öz başyna bolmak, eden-etdilik bolmak. Baş bermezlik 1) terbiýä, düzgüne boýun egmezlik, aýdylana-diýlene gulak asmazlyk, nesihat almazlyk, başyna gitmeklik. 2) tabyn bolmazlyk. Baş bolmak ýolbaşçylyk etmek, ýol görkeziji bolmak, yzyňa eýertmek. Baş çykarmak her bir zady seljerip, oňa akyl ýetirip bilmek; başarmak. Baş dalaşmak birinden kem galmajak bolup hereket etmek, gidişmek. Onuň bilen baş dalaşsaň, soňy gowulyk bilen gutarmaz, utularsyň. Başdan geçirmek (geçmek) bir ýagdaýa duş bolmak, sezewar bolmak, durmuş wakasyny gözüň bilen görüp, egniň bilen çekmek. Başdan sowma etmek bir zadyň jogapkärçiligini, aladasyny, hysyrdysyny öz üstünden aýyrmak, birinden, bir zatdan dynmak. Baş egmek 1) tagzym etmek, eglip salam bermek. 2) tabyn bolmak, boýun bolmak. Çakylyksyz "myhmana" baş egen arçynyň saýasynda saýalandan, bürgüt penjesinde galanyňy ol ybaly saýýardy (B. Kerbabaýew). Baş gaçyrmak ýüz öwürmek, gaça durmak. Zöhre: – Tahyrsyz dünýä maňa gerek däl – diýip, Garabatyrdan baş gaçyryr (H. Çaryýew). Baş galdyrmak 1) üns bermek, pikirlenmek, oýlanmak, bir zadyň aladasyny etmek. Her kim öz işi bilen gümra bolup, gelene-gidene baş galdyryň ýok diýen ýalydy. 2) ser. Baş götermek. Baş goşmak biri ýa-da bir zat bilen iş salyşmak, bir işe girişmek, meşgullanmak. Namart bilen uzak ýola gitmegil, Baş goşawer bir töwekgel mert bilen (Magtymguly). Baş görmezlik münği görmedik, baş öwrenmedik. Baş götermek närazyçylyk bildirip aýaga galmak, garşylyk görkezmek, gozgalaň turuzmak. Baş*

öwretmek 1) münmäge, işe endik etdirmek (mal hakynda). Hem daýymlara barýaryň, hem taýyma baş öwredýäriň (Nakyl). 2) tälim, terbiýe bermek, ýol görkezmek, ýola salmak. Baş saglygy jan saglygy. Adamlaryň baş saglygy XXI asyryň – Türkmeniň Altyn asyrynyň berk binýady bolar (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). Baş salmak gelen gününüň ertesi irden gelniň gyz tahýasyny aýryp, başyna gyňaç daňmak. Baş urmak ser. Baş goşmak. Baş üstüne lepbeý, hyzmata taýýar. Baş üstüne, ýoldaş başlyk, näme işiňiz bolsa buýruň! (A. Durdyýew). Baş asmana (göge) ýetmek bir zatdan göwni hoş bolmak, örän gaty begenmek. Başy bagly adamsy bar bolan, ärlí ýa-da adaglanan, adagly (gyz, aýal hakynda). Ol gyzyň başy baglylygy patyşa mälím bolansoň, ol ony oglunyň almagyna rugsat bermedi ("Türkmen halk ertekileri"). Başy bilen bermek yzyna gaýdyp almazlyk şerti bilen bermek, başbitin bermek, bagyş etmek. Kitabymy oňa başy bilen berdim. Başy bir bolmak jem bolmak, toplanmak, ýygnanmak. Başy birikmek 1) bir ýere ýygnanmak, toplanmak, jem bolmak. Az salymdan oglanlaryň barysynyň başy birikdi. 2) maşgala durmuşyny gurmak, är-aýal bolup ýaşap başlamak. Başy birikmezlik bir ýere ýygnanmazlyk, toplanmazlyk, jem bolmazlyk. Başy bölünmezlik bir zadyň ujundan hiç zat alynmazlyk, almak üçin ellenmezlik, degilmezlik. Bazardan maňa getiren zatlaryň heniz başy bölünmän dur. Başy çatylmak biri-birine duşmak, başy birikmek. Iki adamyň başy çatylsa, şondan başga gürrüň bolmady. Başy çykmak her bir zady başarmak. Onuň sazdan hem başy çykýar. Başy gök diřmek bir zatdan göwni hoş bolmak, begenmek. Başyna ala ýabylynyň gününü getirmek (salmak) enter-pelegini öwürmek, baş alyp çykar ýaly etmezlik. Başyna belany satyn almak bir işe goşulup, öz meýliň bilen çoçgara çolaşmak, goha, dawa-jenjele goşulmak. Başyna Esen-Söýüniň (Hasan-Hüseýniň) gününü getirmek (salmak).ser. Başyna ala ýabylynyň gününü getirmek (salmak). Başyna düşmek bir zady etmek, ýerine ýetirmek borjy miýesser bolmak. Gelin alyp berenimizden soň, eklenç başyna düşenini biler (A. Durdyýew). Başyna gitmek özbaşdaklyk etmek, bibaş bolmak, edep-ekramy saklamazlyk. Başyna goýbermek edenine däl diýmezlik, öz ugruna, öz ygtyýaryna goýbermek, läliksiretmek. Ony oglanlykdan başyna goýberdiler. Başyna gören ýaly bolmak (bitmek) örän köp hasyl getirmek. Ekinler başyna gören ýaly bitipdir, garpyzymyz dagy gvyryň daşy ýaly (N. Esenmyradow). Başyna oýun getirmek (salmak) öz gününe goýmazlyk, azar bermek, enter-pelegini öwürmek. Hilegärlik bilen geçip daşyma, "Sallah men" diýip, oýun saldy başyma (N. Annagylyjow). Başyna

ýetmek bir zadyň ýa-da biriniň ölmegine, ýok bolmagyna sebäp bolmak. **Başyndan aýlap urmak** бүтинлеý dynmak, owarram etmek. **Başynda tüweleý turmak** howsala düşmek, uly alada galmak, dürli gapma-garşy pikirler sezewar bolmak, gowga uçramak. *Heşelle kakýardyň onuň daşynda, Tüweleý turýardy gyzyň başynda* (A. Kekilow). **Başyny almak** ýok etmek, öldürmek. *Her wagt hem muny iline ýetirmän başyny almaga wagt tapylar* ("Görogly"). **Başyny alyp durmazlyk** adamyň ýagşy güni-de, ýaman güni-de hemişelik däl, hemme zat wagtlaýyndyr. **Başyny alyp çykmak** kynçylykdan, çarkandakdan çykmak, dynmak, sypmak. **Başyny alyp oturmak** agyr hassanyň ýanyndan aýrylmazlyk. **Başyny aşak salmak** bir zat hakda oýa batmak, pikir etmek, oýlanmak; sussuň pes bolmak. *Başyny aşak salyp, dilini ýarman otyrды* (A. Gurbanow). **Başyny aýlamak 1)** hassa etmek, bimar etmek. *Çilim onuň başyny aýlapdyr. 2)* aldawa salmak, mekirlilik etmek, eýdip-beýdip razyllyk almak, yrmak. **3)** alada goýmak, näme edip, näme goýýanyny bilmezlik, aljyratmak. **Başyny bogmak** gyzy durmuşa çykarmak. **Başyny çaramak** öz-özünü oňarmak, her bir ýagdaýdan özi baş çykarmak, baş alyp çykmak. *Oglumyzam çagalykdan saýlanypdyr, indi öz başyny çararça bolan bolsa gerek. Başyny çekmek 1)* aty, eşegi we ş.m. duruzmak, togtatmak, saklamak. **2)** bir işe baş bolmak, önbaşçysy bolup alyp barmak. **Başyny çişirmek** ýadatmak, halys etmek. *Hojam aganyň gürrüni hem Pökgeniň halys ýüregine düşdi, başyny çişirdi* (A. Gowşudow). **Başyny goýmak** janyndan geçmek, gurban bolmak, ölmek. *Olar söweş meýdanynda başyny goýdular. Başyny-gözünü aýlamak* hile, pirim bilen boýun egdirmek, aldawa salyp yrmak, göwnetmek. **Başyny iýmek** ýok bolup gitmegine, ölümüne sebäp bolmak, ýok etmek; halys çykgynsyz güne salmak. **Başyny jemlemek** bir ýere ýygnamak, toplamak, jem etmek. *Aksakallara agşamara adamlaryň başyny jemlemek basartdy. Başyny sypamazlyk* nädogry hereketini makullamazlyk. *Hiç kim onuň başyny sypamaýardy* (B. Kerbabaýew). **Başyny tutmak** ser. **Toýuň başyny tutmak.** **Başyňa ahyrzaman (kyýamat) inmek** howply ýagdaýa uçramak, janyň howp astynda galmak, betbagtçylyga sezewar bolmak. **Başyňa çekmek** bir bada içmek, içip goýbermek. **Başyňa döneyin** "başyňa gurban bolaýyn" manysynda gürründeşiňe ýüzügra söýgiňi bildirmek üçin aýdylyan söz. *Başyňa döneyin, senem ilden kem dälşin, gowy okasaň bolmaýarmy?! Başyňa iş düşmek* agyr, çykgynsyz ýagdaýa düşmek. **Başyň aýlanmak 1)** serhoşluk halyna ýetňirlemek, kelläň aýlanmak. *Yssy onuň başyny aýlady. 2)* özüni ýitirip ugramak, huşuň gidip başlamak. **Başyň çasmak**

özüni ýitirmek, aljyramak, aňkaň aşmak. **Başyňdan gum sowurmak 1)** jan edip işlemek, gara der saçyp zähmet çekmek, gara iş bilen güzeran dolamak. *Öňler başymyzdan gum sowrup işlesegem, gazananymyz bezenenimize ýetmeýärdi. 2)* bir işi ýa-da başga bir zady şerräýlik bilen boýun almazlyk, haýýarlyk etmek, nadaralyk etmek. **Başyňdan huşuň uçmak** aljyraňny ýagdaýda bolmak, aljyraňnylyk aralaşmak; ýatkeşligini ýitirmek. *Bularyň huşlary başyndan uçup, endamlaryna titreme düşüp, depelerinden gyzgyn suw guýlan ýaly bolup, depe saçlary üýşüp başlan* ("Türkmen halk ertekileri"). **Başyň dik bolsun!** "saglyk, abadanlyk bilen ýaşa, jan saglygynda işläp ýörmek nesip etsin!" diýen manydaky alkyş sözi. *Başyňyz dik bolsun, ruhuňyz belent bolsun, hormatly ýaşlar!* **Başyň garjaşmak** pikirini bulaşmak, ederiňi bilmezlik, başyň çasmak. **Başyňy alyp gitmek** бүтинлеýin çykyp gitmek, hemişelik öýüni, maşgalaňy we ş.m. terk etmek. **Başyňy bela sokmak** oňasysz, bet işe baş goşmak, ýaman ýagdaýa ulaşmak. *Öz başyňy bela sokmak gerek däl. Başyňy dik (belent) tutmak* mert bolmak, kynçylyga ýan bermezlik, mertebäni saklamak. **Başyňy etegiňe salmak** işi bitirmek üçin başyňy goýmaga kaýyl bolmak. *Kyýamatlyk ogul diýip, başyňy etegiňe salyp barýaňmy?* ("Görogly"). *Başyny etegine salyp gelen adama gan algyň bolsa-da geçilýändir* (B. Kerbabaýew). **Başyňy galdyrmak** hassalykdan sagalyp başlamak. *Bir aý syrkawlap ýatyp, indi birneme başymy galdyryýaryn. Başyňy gutarmak* bir howpdan, agyr ýagdaýdan halas bolmak, gutulmak. *Senden medet ýetişmese, ýa Jepbar! Bu beladan baş gutarmak haçan bar* (Magtymguly). **Başyňy satyn almak** her edip, hesip edip sypmak, her hili ýol bilen gutulmak. **Başyňy ýitirmek** başagaýlyga düşmek, aljyraňny bolmak, baş çykaryp bilmezlik. **Başyň ýassyga ýetmek** hassa bolmak, syrkawlamak, näsaglap ýatmak. **Baş ýaýkamak 1)** närazylyk bildirmek, makul bilmezlik. **2)** ahmyr çekmek, puşman etmek.

BAŞ [ba:ş], *at, lukmanç.* Käbir beden öýjüğine zyýan ýetmegi zerarly döreyän ýara. *Atgulağyň köküni owardyp, hapgyrtmalyň boýnuna daňsaň, peýdasy deger. Ol ýara ýa-da başa ýapylsa-da peýdaly* ("Türkmenistan").

BAŞA-BAŞ [başa-vaş], **1.** Ýekme-ýek, iki sany garşydaşyň arasynda bolup geçýän (söweş). **2.** Bir zadyň özüni başga bir zadyň ýerine (çalyşma, alyşma). *Ony her bir sözünüň özi bir düýä degip duran zat bilen başa-baş çalyşdym* (N. Saryhanow).

BAŞAGAY [başağay], *syp. 1.* Iş-alada bilen ýetişiksiz ýagdaýda aljyrap ýören, aljyraňny. *Gazaply sowuk çopanlary başagaý güne saldy. 2.* Bir zadyň aladasy bilen gümrä. *Ol şol mahal horjundan zat*

çykarmak, tertibe salmak işi bilen başagaý balany üçin ol ýigidiň ýüzüne bir alarylyp seretdi we hiç zat diýmän dymdy (A. Gowşudow).

BAŞAGAÝÇYLYK [başagaýçylyk], *ser.* **Başagaýlyk.** Şunuň ýaly halatlarda her hili başagaýçylygyň-da üstünden barmagyň mümkin (K. Berdiýew).

BAŞAGAÝLYK [başagaýlyk], *at.* Başagaý halda bolmaklyk. *Bu sorag ony başagaýlyga saldy. Alkymyndan çykan bu sorag ony başagaýlyga saldy* (R. Gelenow).

BAŞAGAÝRAK [başagaýra:k], *syp.* Azda-kände başagaý. *Onuň özi bir hemişe başagaýrak adamdy.*

BAŞAM: başam barmak eliň, aýagyň ilkinji ýogyn barmagy. *Başam barmak baş getir, Süýem barmak süýt getir, Ogulhajat ok atar, Külembike küil atar* (Sanawaç).

BAŞARJAŇ, *syp.* Işe ukyply, iş oňaryp bilýän, başarnykly, gaýratly, iş bitirip bilýän.

BAŞARJAŇLYK, *at.* Başarjaň bolmaklyk, başarnyklylyk. *Olar iň häzirki zaman uçuş tehnikasyna başarjaňlyk bilen erk edýändiklerini görkezdiler* ("Türkmenistan").

BAŞARMA, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy.

BAŞARMAK, *işl.* Işi oňaryp bilmek, bir zadyň ýa-da işiň hötdesinden gelip bilmek. *Türkmen dünýäde gaýşaryp gezip, durmuşa-döwrana öz sözi, öz gözi bilen bakmagy başaran buýsanjaň, belent ruhly millet bolupdyr* ("Türkmenistan").

BAŞARMAKLYK, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy.

BAŞARMAZLYK, *iş ady.* Başaryp bilmezlik, bir işiň hötdesinden gelip bilmezlik.

BAŞARNYK, *at.* Bir işi ýerine ýetirmegi başarmaklyk ukyby. *Her kimiň başarnygyna laýyk edýän işi öz göwnüne gowudyr* (A. Gowşudow).

BAŞARNYKLY, *syp.* Her bir işi ökdilik bilen başaryan, oňaryan, başarjaň, ukyply. *Başarnykly adam.*

BAŞARNYKLYLYK, *at.* Başarnygy barlyk.

BAŞARNYKSYZ, *syp.* Başarnykly däl, başarnygy ýok.

BAŞARNYKSYZLYK, *at.* Başarnygy ýokluk, başarnygy bolmazlyk, iş oňarmazlyk, başarjaň dälilik, işiň ebetýini bilmezlik.

BAŞARTMAK, *işl.* Bir işiň hötdesinden gelmäge başarnygy ýetmek. *Maňa gijäniň ýaryna çenli okap oturmak başardyp baranok.*

BAŞARYŞ, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy. *Bu işi biriniň başaryşyça başararyn.*

BAŞAŞA [başa:şa], *hal.* Birini geçirip ýa-da boş goýup, ikinjisinden başlap. *Başaşa ekilen alma bilen garaly. Goşgynyň bendiniň setirleri başaşa kapyýalaşýar.*

BAŞAŞAK [başaşa:k], *hal.* Ýokary tarapyňy aşak edip, aşaklygyna. *Siz meni guýa sallajak bolsaňyz, onda başaşak sallañ!* ("Türkmen halk ertekileri").

BAŞAŞAKLYGYNA [başaşa:klygna], *hal.* Başaşak ýagdaýdaky görnüşde.

BAŞAŞYR [başa:şyr], *hal.* Degmän, bir zadyň ýa-da biriniň üstaşyr, kellesiniň üstünden.

BAŞATGYÇ, *at.* Aýallaryň bürenmek üçin başyna atynýan çabyt şekilli atgyjy, bürenjek we ş.m.

BAŞ-BAŞDAK [baş-vaşdak], *syp.* Her kim öz başyna, başly-barat, özbaşdak, baş – başa, jan – jana.

BAŞ-BAŞDAKLYK [baş-vaşdaklyk], *at.* Her kim öz başyna, başly-barat ýagdaýda bolmaklyk, tertipsizlik. *Baş-başdaklyk bolmaz ýaly, her kime belli bir ýumuş tabşyryldy.*

BAŞBILT [başvilt], *at, gepl.d., ser.* **Pasport 1.**

BAŞBITIN [başviti:n], *hal.* Diri, sag-salamat, ölüm-ýitimsiz.

BAŞBOGY [başvoğy], *at, ser.* **Başdaňy.** *Ol gözünüň ýaşyny başbogusynyň ujy bilen süpürdi.*

BAŞBOZAR [başvovor], *syp.* Baş-başdaklyk döredýän, başbozarlygyň başyny başlaýan, bozgakçylygyň döremeginiň sebäpkäri.

BAŞBOZARÇYLYK [başvovorçuluk], *at, ser.* **Başbozarlyk.**

BAŞBOZARLYK [başvovorluk], *at.* Başbozar gylyklylyk; baş-başdaklyk döretmeklik, bidüzgünlik.

BAŞBÜTIN [başvütün], *hal, ser.* **Bütünleý.**

BAŞBÜTINLEÝIN [başvütüýnlöýün], *hal, ser.* **Bütünleýin.**

BAŞÇY [başşy], *at, gepl.d.* Ýolbaşçy. *Müň işçiden bir başçy* (Nakyl).

BAŞDA, *hal.* **1.** Öň hatarda, öňde. **2.** Ilki bilen, ilki bada, ozaly bilen, iň ilki, başdan.

◊ **Başda durmak** ýolbaşçylyk etmek, ýolbaşçy bolmak.

BAŞDAN, *hal.* **1. ser.** **Başda.** *Başdan gerek ýar ýigide, Dost tapylmaz dar ýigide* (Magtymguly). **2.** Başlanýan ýerinden, başlangyç nokadyndan. *Ol goşgyny başdan gaýtalady.*

BAŞDAN-AÝAK, *hal.* **1.** Başyndan ahyrýna çenli, başlanýan döwründen gutarýan döwrüne çenli. *Ol başdan-aýak gurluşykda işledi* (B. Seytākow). **2.** Bütünleý, başbütün, tutuşlygyna, bäs-bütün, hemmesi. *Ol gyzy başdan-aýak synlap, onuň ýüzüne ýiti-ýiti seretdi.*

BAŞDANSOWMA [başdansowmo], *syp.* Göwünli-göwünsiz, ýüzleý, ýarym-ýalta, bolar-bolmaz. *Çaganyň soragyna başdansowma jogap bermeli däl.*

BAŞDANSOWMALYK [başdansowmoluk], *at.* Göwünli-göwünsizlik, ýüzleýlik. *Bu meselede başdansowmalyk etmek bolmaz.*

BAŞDAŇY, *at.* Aýallaryň başlaryna daňynýan gyňajy, başbogy.

BAŞDAŇYLYK, 1. *syp.* Başdaňy eder ýaly (mata, ýaglyk we ş.m. hakynda). *Ol başdaňylyk ýaglyk satyn aldy.* 2. *at.* Başdaňy edilýän ýaglyk, gyňaç.

BAŞDAŞ, *syp., at.* Erkek adamyň ilki öýlenen aýaly ýa-da aýalyň ilki durmuşa çykan adamsy.

BAŞGA [başga], *syp.* 1. Özge, keseki; özi däl. *Başga biri.* 2. Öňküden aýry, üýtgeşik. *Ol indi düýbünden başga adam.* 3. Ýene, ýene-de. *Suwçy başga-da gerek-ýarak zatlary ýanyna aldy.*

BAŞGA-BAŞGA [başga-vaşga], *syp.* Biri-birinden tapawutly, üýtgeşik-üýtgeşik, aýry-aýry, dürli-dürli. *Bularyň gylyklary başga-başga bolsa-da, durmuşa düşünişleri bir bolara çemeli* (B. Kerbabaýew).

BAŞGAÇA [başgaça], *hal.* Başga hili, öňküsinden aýry, başga tüýsli, üýtgeşik. *Başgaça pikirlenmek.*

BAŞGALABERMEK [başgala:vermek], *işl.* Başgalap ugramak.

BAŞGALAMA [başgalama], *iş ady.* Başgalamak ýagdaýy.

BAŞGALAMAK [başgalamak], *işl.* 1. *ser.* **Aýyrmak.** *Öýleneninden bir ýyl geçenden soň, onuň üstüne öý tutup, rysgyny başgaladylar.* 2. Üýtgetmek, çalşyrmak, täzelemek. *Hemra kimin başgalasam ilimi, Duşsam Sayat han dek güle, söwdüğim* (Baýly şahyr).

◊ **Ýurduny başgalamak** aradan çykmak, ölmek.

BAŞGALAMAKLYK [başgalamaklyk], *iş ady.* Başgalamak ýagdaýy.

BAŞGALYK [başgalyk], *at.* Meňzeş dälilik, aýrylyk, özgelik. *Seniň pikirini bilen meniň islegimiň biri-birinden başgalygy, biri-birine jebis gelmejegi belli* (B. Kerbabaýew).

BAŞGAP [başga:p], *at.* Kellä geýilýän zatlaryň umumy ady.

BAŞGYRT [başgyrt], *at,ser.* **Başgyrtlar.** *Başgyrt dili.*

BAŞGYRTLAR [başgyrtlar], *at.* Başgyrdystanyň ýerli ilaty.

BAŞKY, *syp.* Başlanýan döwürdäki, başlangyçdaky, ilkinji, birinji, başdaky. *Ýazyň başky günleriniň biridi.*

BAŞLABERMEK [başla:vermek], *işl.* Başlamaga girişmek.

BAŞLAMA, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy.

BAŞLAMAK I, *işl.* 1. Bir işi, gullugy, wezipäni, hereketi ýerine ýetirmäge girişmek. *Başlady gyz, başlady Suwa monjuk taşlady* (Monjugatdy). 2. Bir hereketiň, ýagdaýyň başlangyç nokady bolmak. 3. Hal işliginiň we ýöneliş düşümdäki sözüň yzyndan gelip, düzümlü işligi emele getirýär. *Iňrik garalyp başlady. Okap başlamak.*

◊ **Başyny başlamak** bir işe ilkinji bolup girişmek.

BAŞLAMAK II, *işl.* Başa durmak (bugdaý, arpa, süle we ş.m. däneli ösümlükler hakynda). *Bugdaý eýýäm başlapdyr.*

BAŞLAMAKLYK, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy.

BAŞLAMAZLYK, *iş ady.* Bir işe girişmezlik, okap, ýazyp, ýygyp, ylgap we ş.m. işi, hereketi edip ugramazlyk.

BAŞLANGYÇ [başlangyç], *at.* 1. Bir wakanyň, ýagdaýyň ilkinji ýüze çykan, başlanan döwri, ilkinji pursaty, başlanan nokady. *Ol muny tanyşlygyny başlangyjy hasap etdi.* 2. Bir zady amala aşyrmagyň görelde bolarlyk usuly. *Göwnüňden turýan her bir başlangyjy hemişe gutlamak gerek* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Başlangyç bilim** ilkinji alnan sowat, bilim. **Başlangyç mekdep** ilkinji bilim berýän, ilkinji sowat öwredýän mekdep.

BAŞLANMAK, *işl.* 1. Bir işe, herekete girişilmek, ýerine ýetirilip ugralmak, iş ýüzüne geçirilmek. *Baýramçylyk çäreleri başlanýar.* 2. Ilkinji alamatlar peýda bolmak. *Ýyly günleriň başlanmagy bilen köp sanly mör-möjekler hem gys ukusyndan oýanyp ugradylar.*

BAŞLAŞMAK, *işl.* Bir işe, herekete girişmäge kömekleşmek. *Keçe basmaga başlaşmak.*

BAŞLATDYRMAK, *işl., ser.* **Başlatmak.**

BAŞLATMAK, *işl.* Başlamak işini başga birine etdirmek. *Jaýyň gurluşygyna başlatmak.*

BAŞLAYYŞ, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy. *Ýygyma başlaýşymyz irräk dälmiä?*

BAŞLY, *syp.* Başy bar bolan. *Çal başly gojaman Köpetdagynyň eteginden gaýnap çykýan ser çeşmeleriň iň gözelleriniň hem şöhratlylarynyň biri-de Arçman çeşmesidir* ("Edebiýat we sungat").

BAŞLY [ba:şly], *syp.* Endamyna baş çykan. *Kellesi başly oglan.*

BAŞLY-BARAT [başly-vara:t], *syp.* Ugur-utgasy ýok, ugursyz; baş-başdak, tertipsiz. *Olaryň başlaryndan başly-barat pikirleri şemal degen akbaş tozgasy ýaly tozady, orunsyz ökünçler sowuldy* (B. Kerbabaýew). *Başly-barat salnan jaýlar.*

BAŞLY-BARATLY [başly-vara:tly], *syp.,ser.* **Başly-barat.**

BAŞLY-BARATLYK [başly-vara:tlyk], *at.* Ugur-utgasy ýokluk, ugursyzlyk; baş-başdaklyk, tertipsizlik.

BAŞLYK I, *at.* 1. Maslahatyň, ýygmanyň, guramanyň, edaranyň we ş.m. saýlanan ýa-da bellenen ýolbaşçysy, baştutany. 2. Umuman, ýolbaşçylyk edýän adam. *Oglanlaryň ekabyrragynyň biri başlykdy.*

BAŞLYK II, *at.* 1. Ädigiň gonç bilen burun aralygyna tikilýän bölegi, yüz tarapy. *Bir müň köwüş,*

ädik kümüş başlykly (Kätibi). **2.** Elde örülýän joraplaryň barmaklary örtýän tarapy.

BAŞLYK III, *at.* Gelnalyjy gidilende, düýäniň boýnunyň üsti bilen kellesine atylýan gurnama bezeg, düýebaşlyk.

BAŞLYKLAÝYN, *hal.* Biriniň hereketi oňlanman, onuň öňe saýlanmagy ýaňsa alnyp aýdylýan söz. *Görogly başlyklaýyn uklap galypdyrlar* ("Görogly").

BAŞLYKLYK I, *at.* Başlygyň wezipesi, ýolbaşçylyk, baştutanlyk. *Ol köp ýyllap edara başlyklyk edipdir.*

BAŞLYKLYK II, *syp.* Ädige başlyk etmek üçin niýetlenen çig mal (gaýyş we ş.m.). *Başlyklyk gön.*

BASSYZ, *syp.* **1.** Kellesi ýok, kellesiz. **2.** Baştutany bolmadyk, ýolbaşçysyz. *Düzük bolmaz başsyz ilde, Ner bolsa, ýük galmaz çölde* (Aşyky). **3.** göç.m. Aklysyz, aklyly ýeterlik bolmadyk.

BAŞTUTAN [baştuton], *at.* **1.** Köpçülige ýolbaşçylyk edýän adam. *Döwlet baştutany.* **2.** Haýsy-da bolsa bir toparyň, hereketiň başlygy, ýolbaşçysy. **3.** Hojalygyň, maşgalanyň ýaşulusy, aksakgaly. *Maşgalanyň baştutany.*

BAŞTUTANLYK [baştutonluk], *at.* **1.** Bastutanyň wezipesi. *Uly edara baştutanlyk etmek.* **3.** Hojalygyň, maşgalanyň ýaşulusy, aksakgaly bolmaklyk.

BAŞUÇ [başu:ç], *at.* Yatan adamyň baş, kelle tarapy. *Gije ýatyrtdym welin, başujumda bir şakyrdy boldy* ("Türkmen halk ertekileri"). *Ol geçi baryp bir mazaryň başujunda çekredi* ("Görogly").

BAŞYBOŞ [başyvoş], *syp.* Ärsiz, dul (aýal).

BAŞYBOŞLUK [başyvoşluk], *at.* Dulluk, ärsizlik, adamsy ýokluk.

BAŞYUWLUK, *at.* Gelin-gyzlaryň saçyny ýuwmak üçin niýetlenen gatyk, çal.

BAT [ba:t] **I**, *at.* *şahyr.* **1.** Ýel, şemal. *Bat ösdi, bulut aýlandy, Belent daglar duman boldy* ("Şasenem – Garyp"). *Tütünim bada berip, buluda gardy meni* (Magtymguly). *Söz aýtsam Sapar şanyňa Bir öwsen batça bolmady* (Zynhary). **2.** lukmanç. Ýel keseli. *Munuň böwründe gypjynmadan galan bat bar* (B. Ker-babaýew).

BAT [ba:t] **II**, *at.* **1.** Bir işi ýerine ýetirmek üçin edilýän hereketiň güýji, depgin. *Barmaklaryň bady barha artdy, tamdyra owazlanyp başlady. Baýlyda joş urýar şahyrlyk bady, Sylagyn ulyny, ýakyny-ýady* (Baýly şahyr). **2.** Maşynyň, otlynyň we ş.m. tizligi, çaltlygy. *Maşyn badyny artdyrdy.* **3.** *gepl.d., ser.* Hiňňillik.

♦ **Bady gaçmak (gowşamak, ýatmak)** birneme güýji peselmek, hereketi kemelip başlamak; haýbaty peselmek. *Otlyň bady gowşady.* **Bat almak** baş-altı ädim ylgaý, bar güýjüni tijemek. *Ol topy bat alyp*

depdi. **Bat bermek** bir zadýň badyny güýçlendirmek, hereketini güýçlendirmek. *Sen sesiňe bat berme!*

BATANKYRLAMAK, *işl.* Batmak derejesine golaýlamak.

BATBÖREK [ba:tbörök], *at.* Bir tagta kagyzyň ýüzüne ýuka agaç bölejigi atanaklaýyn ýelmenip, ujuna uzyn ýüplük berkidilip, howada uçurylýan çaga oýnawajy.

BATGA [batga], *at.* Ýagyn ýagyp ýa-da suw basyp, emele gelen lüýk ýer. *Ýol batga, kä ýerde maşyn taýýar, kä ýerde batýar.*

BATGALANMAK [batgalanmak], *işl.* Ýagyn ýagmak, suw gitmek we ş.m. sebäpli batga bolmak, batgalyga öwürlmek. *Ýer kem-kemden batgalandy.*

BATGALYK [batgalyk], *at.* Emele gelen lüýk palçykly ýer, batgaly ýerler. *Kerweniň baryň ýeri batgalykdy.*

BATGYN [batgyn], *syp.* Ýöremesi kyn, ürgün çägeli, gumsalt. *Aýagyň aşagyndan süýşüp baryň batgyn çägede ýöremek kyndy.*

♦ **Batgyn ýagyş** zzy üzülmän, siňňin ýagýan ýagyş. *Batgyn ýagyşdan soň mazaly ýumşan şüdügär ýerler görke girip başlady.*

BATLANDYRMAK [ba:tlannymak], *işl.* **1.** Badyny artdyrmak, hereketini güýçlendirmek, depginini ýokarlandyrmak. *Sürüji maşynyň tizligini batlandyrdy.* **2.** Öňküsinden gataltmak, güýçlendirmek (ses hakda). *Ol soňky sözlerini has-da batlandyryp aýtdy.*

BATLANMA [ba:tlanma], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLANMAK [ba:tlanmak], *işl.* **1.** Bady artmak, hereketi güýçlenmek, depgini ýokarlanmak. *Batlan, daragym, batlan!* **2.** Gatalmak, güýçlenmek, batly çykamak (ses hakynda). *Bagşynyň sesi barha batlandy.*

BATLANMAKLYK [ba:tlanmaklyk], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLANMAZLYK [ba:tlanmazlyk], *iş ady.* Batalmazlyk.

BATLANYŞ [ba:tlanyş], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLY [ba:tly], *syp.* **1.** Bady artan, hereketi güýçli, depgini ýokary, güýçli. *Daragyň sesi batly ýaňlanýar.* **2.** Gaty, haýbatly, güýçli. *Batly ses.* **3.** Çalt. *Atlaryň başyny gündogara öwrüp, has batly sürüp gtdiler.*

BATLY-BATLY [ba:tly-va:tly], *syp.* Gaýta-gaýta bat bilen, has güýçli. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başlaryny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew).

BATLYLYK [ba:tlylyk], *at.* **1.** Bady barlyk, batsyz dälilik, batly bolmaklyk. **2.** Haýbatlylyk, haýbaty güýçlülük.

BATMA, *iş ady.* Batmak ýagdaýy.

BATMAK I, *işl. 1.* Gark bolmak, suwuň düýbüne gitmek, çökmek (gämi, gaýyk hakynda). *Ol özüni batyp barýan gäminiň üstünde duran ýaly duýupdy.* **2.** Çümmek, dürtülme. *Aýaga tiken batmak.* **3.** Batga girip, çykması kyn ýagdaýa sezewar bolmak. *Suw çekýän maşyn batyp galypdyr. Çägä batmak. Batga batmak.* **4.** Bürelmek, örtülme. *Meniň ballym ýatypdyr, Gyzyl güle batypdyr (Hüwdi).* **5.** Maddy taýdan uly zyýan çekmek. **6.** Hapa zat ýokmak, degmek, çyrşalmak. *Çagajygynyň eli hapa palçyga batypdyr.*

◊ **Maňzyňa batmak ser. Maňyz.** *Onuň her bir sözi maňzyňa batýar.* **Uka batmak ser. Uky.** **Gama batmak** göwnüçökgün bolmak, ruhy taýdan gaty ejizlemek. **Pikire batmak** oýlanmak, pikirlenmek.

BATMAK II, *işl.* Gözýetimden ýitmek, ýaşmak (Gün, Aý, ýyldyz ýaly asman jisimleri hakda). *Ömrüzaýa ýyldyz kimin bataýyn, Şu ýerlerde hiç durarym ýok meniň (Halk aýdymyndan).*

BATMAKLYK, *iş ady.* **1.** Batmak ýagdaýy. **2. täjir.** Bergidaryň algydarlaryň pul borçnamalary boýunça bildirýän talaplaryny doly möçberde kanagatlandyrmaga ýa-da hökmany tölegleri tölemek boýunça borçlaryny berjaý etmäge juda ukypsyzlygy. *Bergidar özüni batyp galan diýip meýletin yglan edenden soň ýa-da ony kazyýet üzülişmäge gurbý çatmaýan diýip ykrar edenden soň, ol batyp galdy diýlip hasap edilip bilinýär.*

BATMAN [ba:tman], *at.* Ýigrimi kilografa barabar bolan agyryk ölçegi. *Bir batman jöwen. On batman bugdaý.*

BATMANLYK [ba:tmanlyk], *syp.* Batmana deň bolan, batman ölçegi bilen ölçelýän. *Iki sany baş batmanlyk çuwal alyp, harmany iki ýerden paýlamaga durdular (B. Kerbabayew).*

BATMAZLYK, *iş ady.* Batmak derejesine ýetmezlik, batyp durmazlyk.

BATNYK, *at.* Edilýän hereketiň, aýdylýan sözüň jaýdarlygy, ýerlikliligi; ýakym. *Onuň hiç batnygy ýok. Onuň sözünde batnyk ýok.*

BATNYKLY, *syp.* **1.** Maňzyňa batýan, jaýdar, ýerlikli. *Onuň sözleri batnykly ýaly bolup başlady (H. Garabayew).*

BATNYKLYLYK, *at.* Göwne jaýdarlyk, ýerliklilik.

BATNYKLYRAK [batnyklyra:k], *syp.* Birneme batnykly, az-kem batnygy bolan. *Birneme batnyklyrak bolsaň gowy bolar.*

BATNYKSYZ, *syp.* Batnygy ýok, ýakymсыз, suwjuk, ýerliksiz.

BATNYKSYZLYK, *at.* Batnygy ýokluk, batnykly dälilik, ýakymсызlyk, suwjuklyk, ýerliksizlik.

BATNYKSYZRAK [batnyksyzra:k], *syp.* Az-kem batnyksyz, azda-kände batnyksyz.

BATRAK [batyrak], *at, taryh.* Barly adamyň hojalygynda işleýän hakyna tutma daýhan. *Bir batrak bir baýyň gyzyna aşyk bolupdyr (Ertekiden).*

BATRAKÇYLYK [batyrakçylyk], *at, taryh. ser. Batraklyk.*

BATRAKLYK [batyraklyk], *at, taryh.* Batragyň ýagdaýy, käri, batrakçylyk.

BATYBERMEK [batyvermek], *işl.* Batyp ugramak.

BATYL [ba:tyl], *syp.* **1.** Görmekden mahrum, kör. **2. göç.m., köň.s.** Bagly, beкли, ýapyk. *Galmady synada dagyň, Aýldy batyl bulagyň ("Hüýrlukga – Hemra"). Aýylsyn batyl ýollaryň (Kemine).*

BATYLLYK [ba:tyllyk], *at.* Görmekden galan ýagdaýda bolmaklyk, körlük.

BATYR [ba:tyr], *syp.* **1.** Hiç zatdan gorkmaýan, mert, gaýratly. *Seniň kakaň ýurduň batyry we serdary ("Görogly").* **2.** Dogumly, haýbatly, batly. **3.** Oglana dakylýan at.

BATYRÇYLYK [ba:tyrçylyk], *at, ser. Batyrylyk.* *Seniň göwnüň daýhançylykdamy, batyrçylykdamy ýa mollaçylykdamy? ("Görogly").*

BATYRGAÝ [ba:tyrğay], *syp.* Gorky-ürküsiz, hiç zatdan çekinmeýän, gorkman hereket edýän, gorkusyz, batyrlarça. *Batyrgaý adam. Batyrgaý hereket.*

BATYRGAYLANMAK [ba:tyrğaylanmak], *işl.* Dogumlyrak, batyrrak, aýgytlyrak hereket edip başlamak, dogumlanmak.

BATYRGAÝLYK [ba:tyrğaylyk], *at.* Batyrgaý bolmaklyk, dogumlylyk, gaýduwsyzlyk.

BATYRGAÝRAK [ba:tyrğayra:k], *syp.* Birneme batyrgaý.

BATYRLANMAK [ba:tyrlanmak], *işl.* Merdemsilenip başlamak, gorkmazak bolup başlamak.

BATYRLYK [ba:tyrlyk], *at.* Gorkmazlyk, mertlik, edermenlik.

◊ **Batyrylyk satmak** batyrsyrap, uly geplemek, güplemek.

BATYRMA **1.** *iş ady.* Batyrmak ýagdaýy. **2. at.** Dogralan pomidor ýagda gowurmyşlanyp bişirilen nahar.

BATYRMAK, *işl.* **1.** Suwa ýa-da suwuklyga sokmak. *Ýüplügi gazanda gaýnap duran reňke batyryp çykarmak.* **2.** Gark etmek. *Gämini batyrmak.* **3.** Çümdürmek, urdurmak (tiken we ş.m.). *Ol aýagyna tiken batyran, elini sowuk suwa uran adam däl di.* **4.** Uly zyýan çekdirmek, bergidar etmek. *Sen puly tygşytly harçlamasaň, kakaňy derrew batyrsaryň.* **5.** Degirmek. *Gorkmasaň, barmagyňy bir batyryp gör!*

BATYRSUMAK [ba:tyrsumok], *at, syp.* Bolgusyz batyrlyk edýän, özüni batyr hasaplaýan (adam). *Batyrsumaklaram hondanbärsireýär.*

BATYRSUMAKLYK [ba:tyrsumokluk], *at.* Bolgusyz batyrlyk edijilik, özüni batyr hasaplaýjylyk.

BATYRSYRABERMEK [ba:tyrsyra:vermek], *işl.* Batyrsyrap başlamak.

BATYRSYRAMA [ba:tyrsyrama], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRSYRAMAK [ba:tyrsyramak], *işl.* Batyr bolan bolmak, batyrlyk satjak bolmak. *Biderek batyrsyramak nämä gerek?*

BATYRSYRAMAKLYK [ba:tyrsyramaklyk], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRSYRAŞMAK [ba:tyrsyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup, batyr bolan bolmak, köpçülikleýin batyrlyk satmak.

BATYRSYRAÝYŞ [ba:tyrsyraýyş], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRTMAK, *işl.* 1. Başga birine suwa ýa-da suwuklyga sokdurmak. *Ýüplügi gyzyl reňke batyrtmak.* 2. Gark etdirmek. *Gaygy gark etdirmek.* 3. Çümdürtmek, urdurtmak (tiken we ş.m.). 4. Uly zyýan çekdirtmek, bergidar etdirmek. *Sen puly tygşytlý harçlamasň, kakaňy derrew batyrarsyň.* 5. Degirtmek. *Oňa barmagyny hem batyrtmaryn.*

BATYRYLMAK, *işl.* 1. Suwa ýa-da suwuklyga çümdürilmek, gark edilmek. 2. Uly zyýan çekdirilmek, bergidar edilmek.

BATYRYNMAK, *işl.* 1. Azar bermek, ynjatmak, degmek, gaty-gaýrym zat diýmek. *Olara hiç bir oglan batyrynyp bilmez.* 2. Özüň üçin batyrmak. *Şorsuwa çörek batyrynyp iýmek.*

BATYRYŞ, *iş ady.* Batyrmak ýagdaýy.

BATYRYŞDYRMAK, *işl.* Batyryp çykamak, birnäçe gezek batyrmak, hemmesini batyrmak.

BATYRYŞMAK, *işl.* Batyrmaga kömekleşmek.

BATYŞ, *iş ady.* Batmak ýagdaýy.

BAWAR [ba:war], *at, k.d.* Ynam, ynanç, ynanyş. *Bahyl baýda berim bolmaz, Merdiň sözün bawar kylmaz* (Magtymguly).

BAÝ, Gepleýän adamyň görýän zadyny, bolan ýa bolýan zady üýtgeşik hasaplap, oňa geňirgenýändigini, bolýan hereketiň adatdakydan öte üýtgeşikdigini bildirýän ümlük. *Baý, onuň gomparan bolayşyny, kimdirin öýdýärkä?! Çagalarymy ile goşjak bolup, baý, azap baryny görendirin-ä!*

BAÝ [ba:ý], **I. syp.** 1. Ykdysady taýdan gurpuly, barly. *Baý daýhan birleşigi.* 2. *syp.* Özünde gerekli, gymmatly, peýdaly zatlary jemleýän. *Baý kitaphana.* 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Baý bolmak (baýamak)** 1) gurplanmak. 2) maşgalada gyz çaga dünýä inmek.

BAÝ [ba:ý], **II. at.** Mally-mülki adam.

BAÝABERMEK [baýa:vermek], *işl.* Baýap başlamak.

BAÝAK, *hal, k. d.* Öňräk, arada, ol gün. *Kýýamatdan bir söz diýdim baýakda, Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda* (Magtymguly).

BAÝAKY, *syp, k. d.* Öňräkki, araky, ol günki. *Aýdan-aý geçdi, günden-gün geçdi, baýaky ýedi aýlyk Nejep ýedi ýaşyna ýetdi* ("Nejep oglan").

BAÝAMA [ba:ýama], *iş ady.* Baýamak ýagdaýy.

BAÝAMAK [ba:ýamak] **I**, *işl.* 1. Baý bolmak, gurplanmak. *Şeýle bolansoň özleriniň halal zähmeti bilen baýamaga çalyşýan bakjaçylarymyzyň sany barha köpeliýär* ("Türkmenistan"). 2. *göç.m.* Gyz çagasy bolmak, dünýä inmek. *Baýapsyňyz, ýaşy uzyn bolsun!*

BAÝAMAK [ba:ýamak] **II**, *işl.* Gutarmak, tükenmek. *Kendirigimiziň urbasy baýapdyr.*

BAÝAMAKLYK [ba:ýamaklyk], *iş ady.* Baýamak ýagdaýy.

BAÝAMAZLYK [ba:ýamazlyk] **I**, *iş ady.* Baý bolmazlyk, baýlaşmazlyk.

BAÝAMAZLYK [ba:ýamazlyk] **II**, *iş ady.* Tükenmezlik, gutarmazlyk, baýap durmazlyk.

BAÝAR, *at.* 1. *taryh.* Hojaýyn, aga. *Gulmanyň dogan-garyndaşlary uly köçä çykyp, geljek baýaryň önünde garaşyp durdular* (A. Gowsudow). 2. Oglana dakylýan at.

BAÝARLYK, *at.* Hojaýynlyk, baýaryň ýagdaýy.

BAÝARSYRAMAK, *işl.* Baýar bolan bolmak, hojaýynsyramak.

BAÝATDYRMAK [ba:ýatdyrmak], *işl., ser.* **Baýatmak 1.**

BAÝATMAK [ba:ýatmak] **I**, *işl.* 1. Baý etmek, gurpuly etmek. 2. *göç.m.* Derejesini artdyrmak, üstüni ýetirmek, baýlaşdyrmak.

BAÝATMAK [ba:ýatmak] **II**, *işl.* Iň soňuna çenli tüketmek, tamamlamak, gutarmak. *Uny baýatmak.*

BAÝ-BA [baý-ba:], *üml., ser.* **Baý-bow.**

BAÝ-BAÝ [baý-baý], 1. Begenji, şatlygy aňladýan ümlük. *Baý-baý, Göroglynyňky bolsa, üç-dört sanagyny diläbem alarys, onuň bilen biz köne dostdurys* ("Görogly"). 2. Närazylygy, igenji, käýinji we ş.m. aňladýan ümlük. *Baý-baý, gürläýän-ow?*

BAÝ-BAÝOW [baý-baýo:w], Gümansyratmagy, ikeriňlenmegi, geň galmagy we ş.m. aňladýan ümlük. *Baý-baýow, senden gorkaýmaly!*

BAÝ-BOW [baý-bo:w], Geň galmagy, haýran galmagy aňladýan ümlük. *Baý-bow, ol zor adam eken.*

BAÝDAK, *at.* 1. Bir döwlete, edara, harby bölüme we ş.m. degişli ýüzi nyşanly, ýazguly, belli bir reňkdäki

we ölçeğdäki mata bölegi, tug. *Türkmenistanyň Döwlet Baýdagy*. 2. Adam ady.

♦ **Baýdagy galmak** bagty getirmek. *Onuň baýdagy galypdyr – uly işe çekipdirler. Baýdak ýaly* syratly, uzyn boýly. *Baýdak ýaly gelin*.

BAÝDAKÇY, *at.* Baýdak göteriji.

BAÝDAKLY, *syp.* Baýdagy bar bolan.

BAÝ-GARYP [ba:ý-gary:p], *at, taryh.* Baý we garyp. *Baý-garyp diýmän toýa geldi*.

BAÝGUŞ [ba:ýguş], *at.* 1. Köplenç, harabalykda ýaşayan, tegelek gözli, çünki egri guş, baýhatyn. *Baýguşuň rýsgaly agzynda* (Atalar sözi). *Baýguş gonmasa reýhana, Bilbil hiç gülünden dönmez* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan aýdylýan sögünç söz. *Aý, haram baýguş, ýok bol şu ýerden!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

♦ **Baýguşdan gorkan serçe ýaly** örän gaty gorkan, zähresi ýarylan görnüşde. **Baýguş ýaly** garasöýmez.

BAÝGUŞHANA [ba:ýguşha:na], *at.* 1. Baýguşlaryň mesgeni, baýguşlaryň ýaşayan ýeri. 2. *göç.m.* Haraba, harabalyk. *Bu ýer baýguşhana bolupdyr*.

♦ **Baýguşhana öwürmek** abat jaýy, ymaraty ýykyp-ýumurmak, weýran etmek.

BAÝHATYN [ba:ýha:tyn], *at,ser.* **Baýguş**.

BAÝLAŞDYRMAK [ba:ýlaşdyrmak], *işl.* 1. Has baý etmek, mally-mülkli etmek, gurplandyrmak. 2. Bir zadyň ýeterlik derejede üstüni doldurmak, ýokarlandyrmak, ösdürmek, kämilleşdirmek.

BAÝLAŞDYRYLMAK [ba:ýlaşdyrylmak], *işl.* 1. Has baý edilmek, mally-mülkli edilmek, gurplandyrmak. 2. Bir zadyň ýeterlik derejede üsti doldurylmak, ýokarlandyrylmak, ösdürilmek.

BAÝLAŞMA [ba:ýlaşma], *iş ady.* Baýlaşmak ýagdaýy.

BAÝLAŞMAK [ba:ýlaşmak], *işl.* 1. Baý bolmak, mally-mülkli bolmak, gurplanmak. 2. Belli bir derejede bir zadyň üsti ýetirilmek, ýokarlanmak, ösmek, kämilleşmek.

BAÝLAŞMAKLYK [ba:ýlaşmaklyk], *iş ady.* Baýlaşmak ýagdaýy.

BAÝLAŞMAZLYK [ba:ýlaşmazlyk], *iş ady.* Baý bolmazlyk, baýamazlyk.

BAÝLYK [ba:ýlyk] **I**, *at.* 1. Gymmatly zatlar, hazyna, maýa. *Pagta ummasyz baýlykdyr. Medeni baýlyk*. 2. Örän uly hususy emläk, mal, mülk.

BAÝLYK [ba:ýlyk] **II**, *at.* Araby goýnuň guýrugynyň ujundaky ösüntgi.

BAÝNAMA, *iş ady.* Baýnamak ýagdaýy.

BAÝNAMAK, *işl.* Gowy durmuşda, eşret içinde ýaşamak, gönenmek, lezzetli ýaşamak, erkana durmuş görmek, ýaýnamak.

BAÝNAMAKLYK, *iş ady.* Baýnamak ýagdaýy.

BAÝNAMAZLYK, *iş ady.* Baýnamakdan mahrum bolmak.

BAÝNATMAK, *işl.* Gowy durmuşda ýaşatmak, lezzetli ýaşatmak.

BAÝNATMAZLYK, *iş ady.* Gowy durmuşda ýaşatmazlyk. *Ýandagy ýaýnatma, bahyly baýnatma* (Nakyl).

BAÝRAK, *at.* 1. Ýaryşda, işde üstün çykana berilýän sylag. *Magtymguly adyndaky halkara baýragy*. 2. Belli bir iş, ýaryş, oýun üçin sylag hökmünde berilýän pul ýa-da zat.

BAÝRAK [ba:ýyra:k], *syp.* Az-kem baý.

BAÝRAKLY, *syp.* Baýrak bellenen, baýrak goýlan. *Baýrakly at çapysygy. Baýrakly göreş*.

BAÝRAKLYK, *syp.* Baýrak üçin niýetlenen (pul ýa-da zat).

BAÝRAM, *at.* 1. Bir wakanyň şanyna geçirilýän dabaraly toý. 2. Adat, döp boýunça aýratyn bellenilýän dabaraly gün. *Nowruz baýramy. Gurban baýramy*. 3. Hijri ýylynyň kamary aý hasabyna görä, dokuzynjy aýyň türkmençe ady. *Baýram aýy*. 4. Adam ady.

BAÝRAMÇYLYK, *at.* Bir ajaýyp wakanyň hormatyna, şanyna, hatyrasyna toý edilýän pursat, toýçulyk. *Adamzadyň gadymdan belläp gelýän baýramçylyklarynyň biri bolan bahar baýramy – Nowruz baýramynyň bellenilmegi Garaşsyz we Bitarap döwletimiziň taryhyna altyn harplar bilen ýazylar* ("Türkmenistan"). *Baýram han Türkmeniň doglan gününüň 500 ýyllyk toýuna bagyşlanyp Hindistanda-da, Türkmenistanda-da uly baýramçylyk çäreleri geçirildi*.

BAÝRY, *syp.* 1. Başdaş, ilkinji (aýal hakynda). *Baýry aýal*. 2. "Uly, ýaşuly, tejribeli" ýaly many aňladýan söz. *Ýaňy-ýakynda bu ýerde baýry işçiler bilen ýaşlaryň duşuşygy boldy*. 3. *göç.m.* Köne, könelişen. *Burawlaýyşda has çuňdaky täze gatlaklara hüjüm edilip başlanmagy baýry nebit kânlerine-de täze ömür berýär* ("Türkmenistan"). 4. Adam ady.

BAÝRYNDYRMAK [ba:ýrynnymak], *işl.,ser.* **Baýrynmak**. *Gazanan üstünligi ony birneme baýryndyrdy*.

BAÝRYNMAK [ba:ýrynmak], *işl.* Baýlyga, gazanylan üstünlige, şowuna düşen işe we ş.m. ulumsylyk bilen buýsanmak, arkalanmak. *Baýrynmagyn baýlygyňa, bijin bardyr önünde* (Nakyl).

BAÝRYNMAKLYK [ba:ýrynmaklyk], *iş ady.* Baýrynmak ýagdaýy.

BAÝRYNYŞ [ba:ýrynyş], *iş ady.* Baýrynmak ýagdaýy.

BAÝRYNYŞMAK [ba:ýrynyşmak], *işl.* Bir topar bolup baýlyga, gazanylan üstünlige buýsanmak,

arkalanyp ýörmek. *Olar mallaryna baýrynyşyp, uly gürläýärler.*

BAÝSUMAK [ba:ýsumok], *at.* Baý bolan bolup ýören, öz ýanyndan özüni baý hasap edýän; bolgusyz baý.

BAÝ-SÜÝTHOR [ba:ý-süýtho:r], *at, taryh.* Baýlar we süýthorlar topary.

BAÝTAL, *at.* Urkaçy gylýal, ene ýaby. *Baýtal ýapagyny çekermiş çöle, Eşek kürresini küle getirmiş* (Magtymguly).

BAÝTALÇA, *at.* Ýaş baýtal.

BAÝYR, *at.* Dag etegindäki ýapgyt depeler, düzlüklerdäki belentli-pesli ýerler. *Uzakdan baýyrlar görünýär.*

BAÝYRLAÇ, *syp.* Baýyr pisintli, baýyr görmüşli, baýra meňzeş. *Beýikli-pesli baýyrлаç depeler.*

BAÝYRLYK, *at.* Baýyr bolup ýatan ýeri, baýryň köp ýeri. *Obanyň bir tarapy giden beýikli-pesli baýyrlýkdy.*

BAÝZY: *baýzy ýüň* toklulardan ilkinji gezek gyrkylp alynýan ýüň.

BAZ [ba:z] **I**, *at, kön.s.* Laçyn, elguş. *Asly beg bolmaýan çykça şikäre, Gargaýa guş salar, bazyn tanymaz* (Şeýdaýy). *Harazban eline düşse algyr baz, Ganatdan aýrylar, gadryn näbilsin* (Magtymguly).

BAZ [ba:z] **II**, Käbir sözleriň soňuna goşulup, kesp-kär aňladýan at ýasalýar. Meselem: *oýunbaz, masgarabaz.*

BAZA [ba:za], *at.* 1. Bir zady amala aşyrmak ýa-da işlemek üçin haýsydyr bir maddy gymmatlyklaryň, serişdeleriň, tehniki desgalaryň we ş.m. tutuş jemi. *Maddy-tehniki baza. Maldarçylygyň iým bazasy. Ýeňil senagatyň çig mal bazasy.* 2. Bir zadyň esasy, binýady. *Temanyň teoretiki bazasy.* 3. Haýsydyr bir zady saklamak, kimdir birini üpjün etmek ýa-da kimdir birine hyzmat etmek bilen meşgullanýan gurama, kärhana we olaryň ýerleşýän ýeri. *Pagta bazasy. Gök önümler bazasy. Dynç alyş bazasy. Syýahatçylar bazasy.* 4. Haýsydyr bir kesp-kärdäki adamlar toparynyň (işleýän wagty) daýanç punkty. *Geologlar bazasy. Ekspedisiýa bazasy.*

BAZAR [ba:zar], *at.* 1. Haryt satylýan we satyn alynýan ýer. *Bazara bar, bagtyňy syna* (Nakyl). *Bu ýerde dünýä belli bazaryň bolandygyny hem taryhy maglumatlar ähli aýdyňlygy bilen ykrar edýär* ("Türkmenistan"). 2. *gepl.d.* Hepdäniň söwda edilýän belli bir günü. *Geljek bazar at çapyşygy boljak.* 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Bazara çykarmak** maly, harydy satmak üçin bazara eltmek. **Bazara döndermek** galmagala, dawa, gykylyga öwürmek. **Bazara öwürmek**, *ser.* **Bazara döndermek.** **Bazara salmak** maly, harydy satmak üçin bazara çykarmak. **Bazar götermezlik** bazar

bahasyndan ýokary bolmaklyk. **Bazar gurmak** 1) söwda etmek, satmak, almak. 2) jedel, dawa, gykylyk-gopgun turuzmak. 3) birnäçe bolup bir ýere üýşmek. **Bazar günü** *gepl.d.* Ýekşenbe. *Biz bazar günü Saglyk ýoluna gidýäris.* **Bazar gürrüňi** esassyz, myş-myş habarlar, biderek gürrüňler. **Ak bazar** bazaryň göterýän nyrhyndan harytlaryň satylýan we satyn alynýan ýeri.

BAZARÇY [ba:zarçy], *at.* Haryt almak ýa-da satmak üçin bazara gidýän ýa-da bazardan gelyän adam. *Bazarçylar üçin birnäçe täze amatlyklar döretdiki* ("Türkmenistan").

BAZARLAMA [ba:zarlama], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLAMAK [ba:zarlamak], *işl.* Bazara baryp, gerek-ýarak harytlaryňy alyp gaýtmak. *Bular bazarlap, gerek-ýaraklaryny alyp boldular-da, ýene bäräk ugramakçy boldular* ("Türkmen halk ertekileri").

BAZARLAMAKLYK [ba:zarlamaklyk], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLAÝYŞ [ba:zarlaýyş], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLY [ba:zarly], *syp.* 1. Bazary bar bolan. 2. Bazarda gowy geçýän, oňat alynýan, geçgel. *Bazarly haryt. Bazarly mal.*

BAZARLYK [ba:zarlyk], *at.* 1. Bazarda satmaga niýetlenen (haryt). *Birneme bazarlyk gallamyz bar.* 2. Bazara degişli, bazar bilen bagly. *Biziň bazarlyk işimiz hem ýok däl.*

BAZARLYLYK [ba:zarlylyk], *at.* Bazarda hyrydary köplük, geçgellik. *Ol öz goýunlarynyň bazarlylygyny artdyrmak üçin, olaryň tohumlaryny gowulandyrmak bilen meşgullandy.*

BAZAR-OKAÇ [ba:zar-okoç], *at, gepl.d.* Bazar. *Soňky döwürde bazar-okaja-da baraýamok-da.*

BAZBENT [ba:zvent], *at, zergärç.* Çagalaryň kürtekçesine, gursakçasyna dakylýan ýüzi gaşly, gyrasy zynjyr düwmeli, gyzyň çäýylan tegelek kümüş şaý. *Bukjanyň içinden ýüzüne tylla çäýlyp ýasalan kümüş ýaý, bazbent we başga şular ýaly şelpeli çaga şaýlary çykdy* (A. Gowşudow).

BAZLAMAK [bazylamak], *işl., ser.* **Bazyrdamak.**

BAZLATMAK, [bazylatmak], *işl., ser.*

Bazyrdatmak

♦ **Bazladyp basmak** 1) gyzgyn zady başga bir öl ýere seslendirip basmak. 2) bir zady biriniň ýüzüne ýüz görmän açyk aýtmak. *Meniň näme kemçiligim bar bolsa, ýüzüme bazladyp bas-da dyn* (N. Pomma).

BAZY [ba:zy], *at, kön.s.* Oýnamak, oýun etmek. *Tilki kimin bazy berer her ýana* (Magtymguly).

BAZYGÄR [ba:zygär], *at, kön.s.* Oýunçy, masgarabaz. *Bu dünýä bazygärdir, Bazysyn çaldy gitdi*

(Magtymguly). *Bazygär juwana meňzäp, Näz bile alardy meni* (Zynhary).

BAZYGÄRLİK [ba:zygä:rlik], *at,kön.s.* Oýunçylyk, masgarabazlyk. *Pelek, gelip biziň gaşda, Bakyp, bazygärlik eýläär* (Magtymguly). *At oýnadyp, oba alyp gelensoň, Oýun gurap, bazygärlik gerekdir* (Kätibi).

BAZYRDAMA, *iş ady.* Bazyrdamak ýagdaýy.

BAZYRDAMAK, *işl.* Bazyrdyly seslenmek, bazyrdyly ses çykmak, bazlamak. *Öl odun bazyrdap ýanýar.*

BAZYRDAMAKLYK, *iş ady.* Bazyrdamak ýagdaýy.

BAZYRDATDYRMAK, *işl.,ser.* Bazyrdatmak.

BAZYRDATMAK, *işl.* Bazyrdyly seslendirmek, bazlatmak. *Ýagyrynyňa bazyrdadyp ot basarlar* (A. Nazarow).

BAZYRDAÝYŞ, *iş ady.* Bazyrdamak ýagdaýy.

BAZYRDY, *at.* Öl odun ýananda ýa-da oduň, közüň, gyzan demriň we ş.m. üstüne suwuklyk guýlanda emele gelýän sesiň ady.

BAZZY-BUZZY [bazy-buzzy]: **bazy-buzzy etmek** ugurly-ugursyz, düşnükli-düşnüksiz, bazyk-buzzuk geplemek.

BAZZYK-BUZZUK [bazyk-buzzuk], *hal,ser.* **Bazy-buzzy.** Bazyk-buzzuk sözläp, dilini hem oňly düşündirip bilmedi ("Edebiyat we sungat").

BAZZYLDAMAK [bazyllamak], *işl.* Bazy-buzzy geplemek, bazyk-buzzuk sözlemek.

BAZZYLDAMAKLYK [bazyllamaklyk], *iş ady.* Bazyldamak ýagdaýy.

BAZZYLDAŞMAK [bazyllaşmak], *işl.1.* Bazy-buzzy gepleşmek, bazyk-buzzuk sözleşmek. **2.** Bazyldyly seslenişmek.

BAZZYLDATMAK [bazyllatmak], *işl.* Bazyldyly seslendirmek.

BAZZYLDY [bazylyly], *at.* Bazy-buzzuly, bazyk-buzzuk çykýan sesiň ady.

BE [be:] **I.** Türkmen milli elipbiýiniň "B" harpynyň ady.

BE [be: / be] **II.** Geň galmagy, haýran galmagy, gynanmagy aňladýan ümlük. *Be, bu nähili gürrüň boldy?*

BEÇE, *at,k.d.* Çaga, oğlan.

BEDASYL, *syp. 1.* Asylsyz, pis, ýaman, erbet häsiýetli; gilyksyz. *Ölinçäň bedasyl bile, Mähriban bolujy bolma* ("Görogly"). *Bedasyl beg gullugynda ýörinçäň, Asyl begiň saýasynda kül bolgul* (Magtymguly). **2. göd. s.** Birine käýelende aýdylýan gödek, käýinç söz.

BEDASYLlyk, *at. 1.* Asly ýamanlyk, erbet häsiýetlilik. *Bedasylla beglik yetse bir günde, Alar*

awun, salar guşun aňlamaz (Magtymguly). **2.** Bedasylla has bolan gilyk-häsiýet.

BEDE, *at.* Mal iými üçin orlup guradylyp goýlan ot. *Ýandagy bassaň, küde bolar, bedäni bassaň – pide* (Nakyl). *Mallar üçin bede eder ýaly ot ýatyrdy.*

BEDEBERREW [bedeverröw], *syp., gepl.d.* Betlik edýän, bet, garagol, ýakymsyz, berebekgeý.

BEDEBERREWLIK [bedeverröwlik], *syp., gepl.d.* Ýaramaz hereket. *Garry atasy: "Demim sogruýança bedeberrewlige ýol bermen" diýdi.*

BEDELİK, *syp.* Bede taýýarlamak üçin niýetlenen (ot hakynda). *Bedelik ýorunja. Bedelik ot ýatyrlydy.*

BEDEN, *at.* Adamyň ýa-da haýwanyň göwresi, endamy, synasy. *Adam köprük hereket etse, onuň bedeni berkeýär.*

BEDENE, *at.* Torgaýdan ulurak, boz reňk, saýraýan meýdan guşy.

BEDENEÇI, *at.* Bedene tutmak we saklamak bilen meşgullanýan adam.

BEDENTERBIÝE [bedenterviýe], *at,sport.* Adam bedeniniň berkleşmegi we ösmegi üçin maşklar, gimnastika arkaly amala aşyrylýan türgenleşik.

BEDENTERBIÝEÇI [bedenterviýeçi], *at, sport.* Bedenterbiýe bilen meşgullanýan adam. *Bedenterbiýeçiler geçiriljek ýaryşlara berk taýýarlyk görýärler.*

BEDEW [bedöw], *at. At.* Bedew jul içinde belli, göwher – kül içinde (Nakyl). *Tanalar ol has bedewler, köne ýyrtlyk jul biläni* (Magtymguly).

BEDÄHET, *syp. I.* Gaty gowy, juda oňat. *Onuň atasyny hem bedähet tanaryn.*

BEDÄHET, *syp. II.* "Ýaramaz, bolgusyz" manysynda käýinilip aýdylýan söz.

BEDRE [bedire], *at.* Suw we suwuk zatlar we ş.m. üçin ulanylýan, demirden ýasalan gap. *Bedre doly akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup iýmäge başlaýarlar* (A. Gowşudow).

BEDRELEMEK [bedirelemek], *işl.1.* Bedre bilen almak; bedrä guýup almak. *Hally nahar edýär, çay-da gaýnadýar, Amansähet bedreläp suw getirýär* (M. Seýidow). *Bedreläp suw daşamak. 2.* Bedre bilen ölçemek, bölmek. *Biz bugdaýy bedreläp bölüşdik.*

BEDROÝ [bediro:ý], *syp.* Mysalasy, ýüz keşbi betgelşik, betnyşan.

BEDROÝLUK, [bediro:ýluk], *at.* Mysalasy, ýüz keşbi betgelşiklik, betnyşanlyk.

BEG [beğ], *at. 1. taryh.* Geçmişde käbir hökümdar, edermen, serkerde we ş.m. adamlara berlen dereje. *Eý Saýat han, ataňyz sizni pylan bege geleşdirdi* ("Saýatly – Hemra"). *Özge begler Mirhaýdara höwesdir* (Seýdi). **2. kön.s.** Batyr, edermen, mert ýigit. *Beglerim, häzir boluňlar, Daglar gümmür-gümmürlendi* ("Görogly"). **3.** Oglana dakylýan at.

BEGENÇ [beğenç], *at.* 1. Begenilen mahaly döreyän şatlyk duýgusy. *Begenjimden neneňsi öýe gelenimi hem bilmedim* (R. Gelenow). 2. Oglana dakylýan *at.*

BEGENÇLI [beğenişli], *syp.* Begenç duýguly, şatlykly, guwançly. *Yzyndan barýan adam bolsa demi gysyp, haşlap ugrandygyna garaman, begençli ylgaýardy* (B. Seytākow).

BEGENÇLILIK [beğenişlilik], *at.* Begençli halda bolmaklyk.

BEGENDIRMEK [beğennirmek], *işl.* Biriniň begenmegine sebäp bolmak, birini şatlandyrmak. *Bu duşuşyk ony begendirdi.*

BEGENILMEK [beğenilmek], *işl.* Begenje eýe bolmak, begenç aralaşmak, begençli ýagdaýa düşmek, göwnüň hoşal bolmak. *Kiçijik hoş habarada begenilýär.*

BEGENJEŇ [beğenjeň], *syp.* Sähelçe zada begenýän, ujypsyzja zat üçin göwni hoş bolýan, begenegen.

BEGENJEŇLIK [beğenjeňlik], *at.* Sähelçe zada guwanaganlyk, begenegenlik. *Onuň begenjeňlik gylygy bar.*

BEGENIŞ [beğeniş], *işl. ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGENIŞMEK [beğenişmek], *işl.* Köpçülikleýin begenmek, bilelikde şatlanmak. *Olar begenişip, iýip-içip, seleňe çykyp, bir oýa toplanýşyp, arkalaryň ýatanlar* ("Türkmen halk ertekileri").

BEGENME [beğenme], *işl. ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGENMEK [beğenmek], *işl.* Bir zatdan göwnüň hoş bolmak, şat bolmak. *Adamzat bir-ä begenende söz tapmaz, bir-de gynananda* ("Görogly").

BEGENMEKLIK [beğenmeklik], *işl. ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGEYİK [beğeyik], *at.* Milli türkmen aýal geýimleriniň, köýneginiň, çabydyň we ş.m. ýeňi bilen ýanyňyň birigýän ýerine, goltugynyň aşagyna tikilýän başga reňkdäki üçburç mata bölejigi.

BEGEÝIKLEME [beğeyikleme], *işl. ady.* Begeýiklemek ýagdaýy.

BEGEÝIKLEMEK [beğeyiklemek], *işl.* Begeýik urmak, oturtmak, begeýik tikmek.

BEGEÝIKLEMEKLIK [beğeyiklemeklik], *işl. ady.* Begeýiklemek ýagdaýy.

BEGEÝIKLETDIRMEK, [beğeyikletdirmek] *işl.* Başga birine begeýik oturtdyrmak, begeýik tikdirmek.

BEGEÝIKLETMEK [beğeyikletmek], *işl.* Begeýik oturtdyrmak, begeýik tikdirmek.

BEGEÝIKLEÝIŞ [beğeyikleýiş], *işl. ady.* Begeýiklemek ýagdaýy.

BEGEÝIKLIK [beğeyiklik], *syp.* Begeýik üçin niýetlenen (bölek mata). *Köýnege beğeyiklik mata gerek.*

BEG-HAN [beğ-ha:n], *at, taryh.* Begler we hanlar.

BEGIM [beğim], *at, taryh.* 1. Aýal-gyzlara hormat bilen ýüzlenileninde aýdylýan söz. *Selime Soltan begim Baýram hanyň aýalydyr.* 2. Ýaş oglana söýgi bildirilip aýdylýan söz.

BegliK [beğlik], *at, taryh.* 1. Begiň derejesi, ýagdaýy. *Kimse ile beglik eder, bir söý bilen ýola gider* (Magtymguly). 2. göç.m. Oňat ýagdaý, oňat durmuş, erkinlik. *Saglyk bolsa, beglik bolar* (Atalar sözi).

BEGRES [beğres], *at.* 1. Düzüw ýüzi tüýjümeğräk ýüň ýa-da ýarym ýüň mata, mawut. *Ol adamyň başynda depesine gyzył begres tutulan ak telpegi, egninde gara penjegi bardy* (A. Gowşudow). 2. Şeýle matadan tikilen aýal dony. 3. göç.m. Al-ýaşyl, owadan, nepis görnüş.

BEGRESLIK [beğreslik], *syp.* Begres üçin niýetlenen, begres tiker ýaly. *Begreslik mata.*

BEGSIREMEK [beğsiremek], *işl.* Özüni beg ýaly alyp barmak, hondonbärsi bolan bolmak.

BEGSIREŞMEK [beğsireşmek], *işl.* Bilelikde beğsiremek (birden artyk adam hakynda).

BEGZADA [beğza:da], *at, kön.s.* Begiň ogly ýa-da agtygy. *Hyzmat kylsaň, bolsun bir asylzada, Atababasyndan beýik begzada* (Magtymguly).

BEGZADALARÇA [beğza:dalarça], *hal, kön. s.* Begzada ýaly, begzada ýaraşykly, begzada mynasyp.

BEGZADALYK [beğza:dalyk], *at.* Begzadanyň ýagdaýy, derejesi.

BEHE, Begenji, geňirgenmegi ýa-da göwnüýetmezligi aňladýan ümlük. *Behe, hanha, üç towşan.*

BEHI, *at, ser.* Beýi.

BEHIŞDI [behi:şdi], *syp.* O dünýäde jennete barmaly adam. *Behişdi eýläň sen hüşür alany* (Kemine).

BEHIŞT [behi:şt], *at, dini.* 1. Dini düşüňjä görä, günä etmän ölen adamlaryň ruhunyň o dünýäde eşretli ýaşayan ýeri, jennet, uçmah. *Dowzah görüp bu narymy, Behiş bolupdyr şol zaman* (Magtymguly). 2. göç.m. Tebigaty baý ýer, eşretli ýer, jennet ýaly ýer. *Istemez men ol behişdi, Behiş mekanyň bar meniň* (Magtymguly).

BEJERGI [bejergı] **I**, *at.* 1. Ýeri işläp taýýarlamaklyk, ekine, ekin meýdanyna edilýän garaşyk. *Bejergisi ýeten ýer bol hasyl berýär.* 2. Bejermek, düzmek üçin niýetlenip ýasalan. *Bejergi gurallary.*

BEJERGI [bejergı] **II**, *at.* 1. Kürtä, çyrpa, köýnegiň ýakasyna we ş.m. salynýan keşde, gaýma, basma. 2. *lukmanç.* Keselden açylmak üçin özüne lukmana seretdirmeklik. *Maşgala lukmandan saglyk öýünde bejergi almak.*

BEJERILMEK, *işl.* 1. İşlenip taýýarlanmak, bejergi işleri geçirilmek, ekine, ekin meýdanyna garaşyk edilmek. *Göwne jaý bejerensoň, bu ýyl üzümimiz hasylly boldy.* 2. Düzedilmek, abatlanmak. *Arabalar bejerildi.* 3. Keselden halas edilmek, sagaldylmak, saglygy dikeldilmek. 4. Tertibe salynmak, tijelmek, timarlanymak. *Baýramçylygyň ön ýanynda otaglar bejerilip goýuldy.* 5. Keşdelenmek, gaýmalanmak, keşdelenip nagyş salynmak. *Ol örän sünnälenip bejerilen akgaýma tahýady* ("Edebiýat we sungat").

BEJERINMEK, *işl.* Özüň üçin bejermek. *Çykjak gyz özüne gyzyl kürte bejerindi.*

BEJERIŞ, *iş ady.* Bejermek ýagdaýy.

BEJERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Bejergi işlerini geçirip çykarmak. 2. Düzediştirmek. *Jaýlaryň ýetmez ýerlerini bejeriştirdiler.* 3. Tertibe salyşdyrmak, timarlaşdyrmak. 4. Bejergi salyşdyrmak, nagyş, keşde çekip çykarmak.

BEJERIŞMEK, *işl.* 1. Birine bir zady bejermäge, bejergi işlerini geçirmäge kömekleşmek. *Ýer bejerişmek. Ol Orazyň maşynyny bejerişdi. Aýgül doganyna kürte bejerişdi.* 2. Birnäçe bolup bilelikde bejermek, köpçülikleýin bejermek. *Kärendeçiler gowaça ekjek ýerlerini bejerişip ýördüler.* 3. Hassany bejermäge kömek etmek. *Men onuň aýagynyň ýarasyny bejerişdim.*

BEJERME, *iş ady.* Bejermek ýagdaýy.

BEJERMEK, *işl.* 1. Ýeri, ekin meýdanyny sürüp, suwaryp, ekişe taýýarlamak, bejergi işini geçirmek. *Ýaş üzümi oňat ösdürmek üçin ony hem bejermeli, hem suwarmaly.* 2. Döwük-ýenjigini, kemini-kössüni düzetmek. 3. Gözegçilik etmek, ideg etmek, idetmek. *Oglanlykdan meni bakdyň, bejerdiň, Senden başga howandarym ýok meniň* ("Şasenem – Garyp"). 4. Syrkawy keselinden halas etmek üçin lukmançylyk serişdelerini ulanmak, haýsydyr bir keseliň gutulmagy üçin onuň çäresini görmek; syrkawa seredip, keselden halas etmek, sagaltmak. 5. Tertibe salmak, ýygnaşdyrmak. *Deslap haremhanany bejereýin* ("Görogly"). 6. Keşde salmak, keşdelemek, nagyşlamak. *Kürte bejermek. Jigim ýaka bejerýärdi.* 7. *gepl.d.* Gürründe bir zat barada ýerlikli, aýdaýmaly sözi aýtmak, oňarmak. *Sen ony ýañky jogabyň bilen bejerdiň, bolmasa ol gaty gidýär.*

BEJERTDIRMEK, *işl., ser.* Bejertmek. *Köýnegiň ýakasyny elde bejertdirdim.*

BEJERTMEK, *işl.* 1. Başga birine bejergi işini geçirtmek, ýeri, ekin meýdanyny ekişe taýýarlatmak. 2. Başga birine keşdeletmek, nagyşlatmak. *Jigime köýnegimiň ýakasyny bejertdim.* 3. Düzedirmek, abatlatmak, bejertdirmek. 4. Gözegçilik etdirmek, ideg

etdirmek, idetdirmek. 5. Syrkawy keselden halas etdirmek, sagaltдыrmak. *Ony ýönekeý derman bilen bejertmek mümkin däl.* 6. Tertibe saldyrtmak, timarlatmak. *Gelen badyna gül ýaly edip jaýyny bejertdi* (G. Gurbansähedow). 7. Ýasatmak, gurnatmak. *Düýn ussa dalbar bejertdim.*

BEJIDRÄK [beji:dirä:k], *syp., gepl.d.* Tizräk, basymrak. *Soňra ol adamsyna ýüzlendi: – Aýuw, atasy, eşidýärmiň? Goçmyradyň atasyny tap-da, derrew ugruna çykyň! Obaň ähli erkegini ýygnaň bejidräk!* (Ý. Mämmediyew, Şapak).

BEJIT [beji:t], *hal, gepl.d.* 1. Tiz, çalt, basym. *Bejit çäresini tapyň.* 2. Hökman, äşgär. *Bejit bilgin sen bialal ölüpsen, Biakyl Görogly, nadan Görogly* ("Görogly"). *Gezek gelse Hatyjanyň üstünde, Bejit biliň, läş üstüne läş gider* (Seýdi).

BEK, *hal, ser.* **Berk.** *Sen ony ýadyňda bek sakla.*

BEKEMEK, *işl., ser.* **Berkemek.** *Gatnaşygymyz günbe-günden bekeýär.*

BEKEŞMEK, *işl., ser.* **Berkişmek.** *Onuň özi bilen käri-de bekeşdi* ("Edebiýat we sungat").

BEKETMEK, *işl., ser.* **Berkitmek.** *Eýsem-de bolsa, dumly-duşdaky tarkyldy onuň etini beketdi* (B. Kerbabaýew).

BEKEWÜL [beköwül], *at,kön.s.* Toýuň baştutany, toýuň ýaşulusy, aksakgaly, kethudasy, beýemçisi. *Bir yüz tümen berin bekwül başa, Dört iner, dört maya ol pälwan kişä* (Kätibi).

BEKLEME, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy.

BEKLEMEK, *işl.* 1. Gulplap, baglap, ýapyp goýmak. *Derwezäni ýapyp, içinden mäkäm beklediler.* 2. Öňüni böwetlemek, böwet basmak, baglamak. *Dag opurylyp, onuň äpet daşlary, Biziň barýan ýolumyzy bekläp dur* (M. Seýidow). 3. *göç.m.* Ýoluny, öňüni tutmak, gabat bolmak, germew bolmak. *Bekledi duruberdi öňümi birden, Belent bulda başyn deňäp duran jaý* (K. Gurbannepesow). 4. Töwregini baglamak, ýapmak, daşyna aýlaw etmek. *Mellegiň daşyny beklediňmi?*

◊ **Agzyny beklemek** *ser. Agyz.* *Ol agzyny üçürdikläp bekledi.*

BEKLEMEKLIK, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy.

BEKLENMEK, *işl.* 1. Gulplanyp, baglanyp ýapylmak. *Dükan beklendi.* 2. Böwet basylmak, böwetlenmek. *Ol öz gawunyna suw goýberilýän salmanyň beklenendigini bildi* (N. Jumaýew). 3. Ýoly, öňi tutulmak, germew edilmek. *Olar bir ýany beklenen, gatnawy kesilen giň köçä cykdylar* (B. Kerbabaýew). 4. Töwregi ýapylmak, daşyna aýlaw edilmek.

BEKLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Gulplaşdyryp, baglaşdyryp, ýapyp çykarmak. *Söwdagärler dükanlarynyň agzyny bekleşdirdiler.* 2. Böwetläp çykarmak. *Atyzlaryň*

sakalaryny bekleşdirmek. 3. Ýoluny, önüni tutuşdyrmak, germew edip çykmak. 4. Töwregini ýapyp çykmak, daşyna aýlaw edişdirmek. *Gawun ekilen oýtagyň töwregini bekleşdirdik.*

BEKLEŞMEK, *işl.* 1. Beklemäge kömek etmek. *Men oňa suwly ýaby bekleşdim. Men mellegiň daşyny sim bilen bekleşdim.* 2. Biri bilen bilelikde beklemek. *Ataly ogul suw tutup bolanlaryndan soň ýabyň gulagyny bekleşip durdular.*

BEKLETDIRMEK, *işl.* 1. Gulplatdyryp, baglatdyryp ýapdyrmak. 2. Böwet basdyrmak, böwetletdirmek. *Men kiçijik ýapjagazy beketdirdim.* 3. Ýoluny, önüni tutdurtmak, germew etdirtmek. *Bejerilýän köçäni beketdirdi.* 4. Töwregini ýapdyrtmak, daşyna aýlaw etdirtmek.

BEKLETMEK, *işl.* 1. Beklemek işini başga birine etdirmek. *Ol maňa suwuň önüni beketdi. Ussalara howlynyň daşyny beketdik.* 2. Beklenmegine ýol bermek, rugsat etmek. *Saňa gabşal bor diýip, mellegiň daşyny bekledenok diýýärler, mal-gara girmez ýaly, beketseň kem bolman durmasyn.*

BEKLEÝIŞ, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy. *Onuň suwly ýaby bekleýşi göwnejaý bolupdyr.*

BEKLI, *syp.* 1. Ýapyk, bagly, guply, gulplanyp, baglanyp goýlan. *Derwezäniň gapysy içinden bekle eken.* 2. Böwet basylan, böwetlenen. 3. Ýoly, öňi tutulan, beklenen. 4. Töwregi germelen, tutulan. *Bir görsem, daş-töwregim bekle ("Edebiýat we sungat").*

BEKLIK, *at, ser.* **Berklik** 1. Beklik üçin haýat galdyrdy.

BEKRE [bekire], *at.* Eti we işbili ýokary hilli, gymmat bahaly balyk.

BELA [bela:], *at.* 1. Başa düşen musallat, belabeter, horluk, betbagtlyk. *Bela iki barmak dilden geler (Nakyl) Galmagaldan bela geler, Ýagşy-ýaman bary biler* (Magtymguly). 2. göç.m. Ýaramazlyk, erbetlik edýän, ýaramaz. *Biz Alybeg diýen beladan dyndyk diýip ýördük ("Görogly"). Ýapynyň aňyrsynda bir topar bela bar eken ("Türkmen halk ertekileri").* 3. göd. s. Söğünç aňladýan söz. *Bela edipdir, merez edipdir.*

◊ **Belanyň körügi** bir işiň, hereketiň erbetlik taýdan sebäpkäri. *Gör, belanyň körügi nireden eken. Belaň sapy (oky)* hiç zat diýen many aňladýan gargyş söz. **Bela ýaly** hemme zatdan baş çykaryp bilýän, dogumly, işeňňir.

BELA-BETER [bela:-veter], *at. 1. ser.* **Bela 1.** Ähli belabeter dep bolsun. 2. Köne-küşül, zir-zibil, hapa zatlar. *Gapynyň önündäki belabeteri süpürşdirip aýyrdylar.*

BELA-BETERLIK [bela:-veterlik], *at.* Elhençlik, erbetlik, betbagtlyk.

BELENT, *syp.* 1. Beýik. *Belent daglaryň başynda, Bulut oýnar sil biläni* (Magtymguly). 2. Ýokary, aşak däl, beýik ýer. *Belentden pesdine akan bulaglar* (Zelili). 3. Dabaraly, abraýly, mertebeli. *Mertebäňiz belent bolsun!* 4. Uly, çäksiz. *Onuň kalby belent arzuwlardan doludy.* 5. sazç. Inçe, ýokary (ses hakynda). *Belent sesli aýdymçy.*

BELENTLIK, *at.* 1. Beýik ýer, beýik depe. *Obanyň günorta tarapy belentlikdi.* 2. Ýokary dereje, ýokarylyk. *Adamlaryň ruhunyň belentligi.* 3. Inçelik, ýokarylyk (ses hakynda). *Bu aýdymçynyň sesi belentligi bilen tapawutlanýardy.*

BELENTLI-PESLI, *syp., ser.* **Beýikli-pesli.** *Belentli-pesli daglar.*

BELENT-PES, *at, ser.* **Beýik-pes.**

BELEŇ 1) beleň almak meçew almak, göterilmek, möwç almak. *Ýabylar biri-birlerinden beleň alyp, agyzyryklaryny dişleri bilen mäkäm gysypdyrlar.* 2) beleň bermek meçew bermek, götergilemek, mahabatlandyrmak, möwç aldyrmak.

BELERTMEK, *işl.* Azda-kände anyklamak.

◊ **Ugruny belertmek** bir zadyň nähili edilyändigini az-kem anyklamak. *Ugruny belertseň bolýar, işiň galanyňyň özümiň oňararys.*

BELET, *syp.* Birini, bir ýeri, bir zady gowy bilýän. *Çöle belet garry awçy ýaýladaky çopanlary azyk hem beýleki derkar zatlar bilen üpjün edýärdi* (B. Gurbanow).

BELETÇILIK, *at, ser.* **Beletlik.**

BELETLIK, *at.* Birini ýa-da bir ýeri gowy bilmeklik, beletçilik.

BELETSIREMEK [belessiremek], *işl.* Belet bolan bolmak, hemme zady bilýän kişi bolan bolmak.

BELGI [belgi], *at.* 1. Bir zady alamatlandyryan nyşan, bellik. *Ýol hereketiniň belgileri.* 2. *gepl. d., ser.* **Baha 2.** *Diňe başlik belgi ýaraşýar oňa* (K. Gurbannepesow). 3. *dil b.* Dyngy alamatlary. *Dyngy belgisi.*

BELGILEMEK [belgilemek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan, alamat goýmak, bellik etmek. *Ilki başda müsiürtiler her sözi aýratyn belgiler, suratlar bilen belgiläpdirler.*

BELGILENMEK [belgilenmek], *işl.* Bir zada belgi goýulmak, bellik edilmek.

BELGILEŞMEK [belgileşmek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan, alamat goýuşmak.

BELGILETMEK [belgiletmek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan goýdurmak, bellik etdirmek.

BELGILI [belgili], *syp.* Belgi goýlan, bellik edilen, belgisi bolan.

BELGIÝALYLAR [be:lgiýalylar], *at.* Belgiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BELİN: *beliň bermek* birini bizar etmek, irizmek, halys etmek.

BELKE, *at.* Hamyr bölekleri ýuka ýaýylansoň, zuwalalar ýasy-ýasy kesilip, gaýnap duran suwa ýeke-ýekeden atylyp bişirilýän nahar.

BELKELIK, *syp.* Belke üçin niýetlenen, belke eder ýaly, belke üçin taýýarlanan. *Belkelik hamyr. Belkelik un.*

BELKEM, *köm. s., ser. Belki. Ol, belkem, maňa minnetdar bolsa-da bolar.*

BELKI, *köm. s.* Bolaýmagy mümkin, ähtimal. *Biri-birini çapmak ermes ärlikden, Bu iş şeýtanydyr, belki, körlükden (Magtymguly).*

BELLEMEK, *işl. 1.* Bir zadyň ýüzüne bellik etmek. **2.** Bir zadyň wagtyny, ornuny we ş.m. takykklamak, kesgitlemek. *Toýuň sähedini hem bellediler (B. Gulow).* **3.** Birini bir işe, wezipä goýmak. **4.** Bir üstünligi, dabaraly wakany ýatlap geçmek. *Onuň doglan gününü belledik.* **5.** Nygtap görkezmek. *Onuň gowy işgärdigini aýratyn bellemek gerek.* **6.** Bar bileni-biteni biri ýa-da bir zat bolmak; ýakyndan tanamak, öwrenişmek. *Çaga halys ejesini belläýipdir.* **7. gepl.d.** Ýat tutmak, ýat bekleme.

BELLEMEZLIK, *iş ady.* Bellemek işini, gymyldy-hereketini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Ýaşuhularyň köp gürrüňini bellemändirin.*

BELLEMSA [bellemşa:], *syp.* Ile belli, bellentgi, özüniň erbet hüý-häsiýeti bilen ýakasyny tanadan.

BELLENMEK, *işl. 1.* Bir zadyň ýüzüne bellik edilmek. *Okuwçynyň ýazan düzmesinde goýberen ýalňyşlary depderiň ýüzünde ýörite bellendi.* **2.** Bir zadyň wagty, ony we ş.m. takykklanmak, kesgitlemek. *Ikinji duşuşyk bellenen wagtynda bolup geçdi (B. Seytákow).* **3.** Wezipä, işe goýulmak. **4.** Bir üstünlikli, dabaraly waka ýatlanyp geçmek. *Alymyň ýetmiş ýaşy bellendi.* **5.** Özüni ýaramazlykda tanatmak, ile belli bolmak. *Aş görende, özüň atma tullanyp, Gerçe aç hem bolsaň, halka bellenip (Magtymguly).* **6.** Üns berilmek, nygtalyp geçilmek. *Şu ýerde bellenip geçilmeli, esasan, iki sany mesele bar.*

BELLENTGI, *syp.* Ýaramaz gylygy bilen özüni ile tanadan, bellemşa. *Bu burunlak adamyň hemmesine mälüm bolan bellentgi adam ekenligini Gurt azajyk soň bildi (A. Gowşudow).*

BELLEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan belläp çykamak, birnäçe zady bellemek. *Ol ýan depderçesine birnäçe zatlary belleşdirdi.*

BELLEŞIK, *at.* Öňünden edilen gepleşik, ylalaşyk, wadalaşma, dilleşik. *Ol onuň bilen şu ýere belleşik edipdir.*

BELLEŞIKLI, *syp.* Öňünden gepleşikli, ylalaşykly, wadalaşykly, dilleşikli. *Ozaldan belleşikli bolansoň, köp garaşdyrman çykdy.*

BELLEŞMEK, *işl. 1.* Bellemäge kömekleşmek. *Oňa sözlemiň eýe bilen habaryny belleşdim.* **2.** Bilelikde bellemek. *Tehnikler ýoluň geçjek ugruny belleşip ýördüler.* **3.** Biri bilen duşuşmaly ýeri, wagty bilelikde belläp goýmak. *Ol atyny baglap, belleşen ýerine bardy.*

BELLETDIRMEK, *işl., ser. Belletmek.*

BELLETMEK, *işl.* Bellemek işini başga birine etdirmek. *Işe çykan gününü belletmek.*

BELLI, *syp. 1.* Mälüm, hemmelere aşgär, aýan. *Onuň myhmanlarynyň arasyna seretmeginiň sebäbi derrew belli boldy (N. Saryhanow).* **2.** Il arasynda ady ýaýran, görnükli, tanalýan, tanyml. *Mertden dogan ady belli, Görogly ("Görogly").* **3.** Takyk, anyk, kesgitli. *Ol azajyk oýlanandan soň belli bir karara geldi.* **4.** Anyk. *Yigidiň bolmasa ýaragy, aty, Şony belli biliň, ýokdur gaýraty (Magtymguly).*

♦ **Belli bahasy ýok 1)** belli bir kesgitli nyrrhy ýok. **2)** örän oňat, gowy (gerekli zatlar hakynda). *Bir köneje ulagym bar welin, belli bahasy ýok, nirä gidesiň gelse, gidip bilýäň. Belli günü* däbe görä bellenen wagtda aýat-töwwir edilýän gün. *Aradan çykaly bäri eýýäm üçi, ýedisi, kyrky ýaly belli günleri geçip gidipdir. Bellisini etmek* kesgitli, gutarnykly netijä gelmek; ýa eýläk, ýa beýläk etmek, bir ýaňalyk etmek. *Seniň bilen bellisini etsem gerek.*

BELLI-BELLI [belli-velli], *syp.* Aýry-aýry, aýratyn, käbir. *Emma welin belli-belli wagtlarda Mähride bir tutuklyk we tukatlyk peýda bolardy (A. Gowşudow).*

BELLI-BETER [belli-veter], *hal.* Aýratyn hem, has, has-da, has beteri, ylaýta-da. *Gadyrly agam, siziň dostlarça, doganlarça hoşamaý sözüňiz meni belli-beter-de gozgalaňa saldy (B. Kerbabaýew).*

BELLIK, *at. 1. ser. Belgi.* *Şol beýik gerşiň üstünde biziň arajak belligimiz bar.* **2.** Ýazylyan ýa-da aýdylan bir zat baradaky gysgaça pikirň beýany. *Dogry bellik. Tankydy bellik.* **3.** Ýazgynyň aşagynda berilýän goşmaça düşündiriş.

BELLIKLEMEK, *işl., ser. Belgilemek.*

BELLIKLENMEK, *işl., ser. Belgilenmek.*

BELLIKLETMEK, *işl., ser. Belgiletmek.*

BELLIKLI, *syp., ser. Belgili.* *Ine, bu bellikli bize meniňki.*

BELLI-KÜLLI [belli-küllü], *hal.* Düýpgöter, gutarnykly, бүтинleý.

BELORUS [beloru:s], *at, ser. Beloruslar.*

BELORUSLAR [beloru:slor], *at.* Belarusyň esasy ilatyny düzýän halk.

BENDE [benne], *at. 1.* Taňrynyň guly, adam, ynsan. *Bendäm bendäme sebäp (Nakyl). Hazynaňdan bergil meniň ryskymy, Bendäni bendäme mätäç eýleme*

(Magtymguly). **2.** Garyp, pukara, ejiz, kömege mätäç adam. *Bende sen, bet işe batyrlyk etme!* (Magtymguly).

◊ **Bendäň çagasy** görgülijik (ýuwaşrak, özboluşlyrak, erksizräk adam hakynda nebsagyryjylyk bilen aýdylýan aňlatma). *Bendäň çagasy ederini bilenok.*

BENDELİK [bennelik], *at.* Bende bolmaklyk ýagdaýy. *Bendelik has olmaz reňgiň solmasa, Özi ölmezinden owal ölmese* (Kemine).

BENDER [benner], *at.* Deňiz, derýa ýakasynyndaky gämi duralgasy, port.

BENDI [benni / benni:], *syp., at, kön. s. 1.* Azatlykdan mahrum edilen adam, goly bagly ýesir. *Şa ony zyndanda bendi edýär* (Magrupy). **2. göç.m.** Bütinleý berlen, bagly, ýesir. *Periler oýnaýan ajap çaglarda, Gül, Bilbil bendidir erem baglarda* (Magtymguly). *Onuň edil bilbilniňki ýaly aýnyja dury labzy, mylaýym sesi ähli adamy bendi etdi* (T. Gurbanow).

BENDİLİK [benni:lik], *at, kön. s.* Azatlykdan mahrum halda bolmaklyk, erkin dälik, ýesirlik. *Çorularyň arzuwy bendilikden azat bolmakdy* ("Görogly").

BENDIWAN [benniwa:n / bennuwa:n], *syp. 1.* Bent edilen, bagly, daňlan. **2. göç.m.** Bir iş bilen meşgul bolup oturan, işi köp, eli boş däl. *İşe bendiwan bolup oturmak*. **3. göç.m.** Gul, ýesir.

BENDIWANLYK [benniwa:nlyk / bennuwa:nlyk], *at, kön. s.* Bendiwan halda bolmaklyk.

BENT I, *at. 1.* Derýalarda, kenarlarda suwuň derejesini ýokary galdyrmak we bölüşdirmek üçin gurulýan desga. **2. şahyr.** Bagly, daňlygy, daňlan. *Bent bolan zynjyrly gollar açylýar, Bilbiller saýraşyp, güller açylýar* (A. Kekilow).

◊ **Bent almazlyk** saklanmazlyk, saklanyp galmazlyk. *Haýsy işiň gyrasyndan barsa, iş önünde bent alanok* (H. Derýaýew). **Bendi ýazmak** agzyna jaň dakylan ýaly bolmak.

BENT II, *at, edeb.* Goşguda belli-belli setirleriň, köplenç, gutarnykly pikir aňladyp gelýän toplumu.

BENTLEME, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLEMEK, *işl. 1.* Bent gurmak; böwet etmek, bent etmek. **2.** Baglamak, daňmak, beklemek. **3.** Garaşly etmek, elgarama etmek, boýun etmek. *Şatyr beg ony ýüpsüz daňypdy, kilsiz bentläpdi* (G. Kulyýew).

BENTLEMEKLIK, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLEMEZLIK, *işl.* Bentläp baglamazlyk.

BENTLENMEK, *işl. 1.* Bent gurulmak. *Bentlenen jarlar. 2.* Baglanmak, daňylmak, bekleňmek.

BENTLETMEK, *işl. 1.* Bentlemek işini başga birine etdirmek. **2.** Baglatmak, daňdyrtmak, bekletmek.

BENTLEÝIŞ, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLI, *syp. 1.* Bent gurlan. **2.** Bagly, bekleli, ýapyk.

BENZIN [benzi:n / binzi:n], *at.* Nebiti gaýtadan işlemek netijesinde alynýan reňksiz suwuk ýangyç.

BEŇ, *at, gepl. d., ser. Meň.*

BENKEŞ, *syp., ser. Meňkeş.*

BERBAŞAGAY [bervaşağay], *hal.* Örän başagaý, gaty başagaý. *Berbaşagaý bolmak. Berbaşagaý etmek.*

BERBAŞAGAYLYK [bervaşağaylyk], *at.* Örän başagaýlyk, gaty başagaýlyk, başagaý, aljyraňny ýagdaýda bolmaklyk. *Bu berbaşagaýlyk nämäniň alamaty?*

BERBAT [berva:t], *syp., hal. 1.* Derbi-dagyn, berbibat, weýran, harap. *Adam neslimi sen ýa-ki perizat, Aklymy eýlediň her demde berbat* ("Görogly"). **2.** Berbat sözünden soň etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **berbat etmek** derbi-dagyn etmek, ýýkan-ýumran etmek, ýumurmak. *Duşmanlar obany berbat edip gidipdir.*

BERBATÇYLYK [berva:tçylyk], *at, ser.* Berbatlyk.

BERBATLAMA [berva:tlama], *iş ady.* Berbatlamak ýagdaýy.

BERBATLAMAK [berva:tlamak], *işl.* Berbat etmek, weýran etmek, haraplamak.

BERBATLANMAK [berva:tlanmak], *işl.* Berbat bolmak, weýran bolmak, haraplanmak.

BERBATLAŞDYRMAK [berva:taşdyrmak], *işl.* Berbat edişdirmek, weýran edişdirmek, sandan çykaryşdyrmak, harap edişdirmek.

BERBATLAŞMAK [berva:taşmak], *işl.* Berbat bolmak, berbatlanmak.

BERBATLATDYRMAK [berva:tlatdyrmak], *işl.* Berbat etdirtmek, weýran etdirtmek.

BERBATLATMAK [berva:tlatmak], *işl.* Berbat etdirmek, weýran etdirmek, haraplatmak.

BERBATLAÝYŞ [berva:tlaýyş], *iş ady.* Berbatlamak ýagdaýy.

BERBATLYK [berva:tlyk], *at.* Derbi-dagynlyk, sandan çykanlyk, weýranlyk, berbatçylyk, haraplyk.

BER-BIBAT [ber-bi:va:t], *hal.* Bütinleý weýran, harap bolan.

BER-BIBATÇYLYK [ber-bi:va:tçylyk], *at, ser.* Ber-bibatlyk.

BER-BIBATLYK [ber-bi:va:tlyk], *at.* Derbi-dagynlyk, weýrançylyk, haraplyk.

BERÇ, *at, lukmanç.* Kesel zerarly bedende galan düwün, gaty.

◊ **Berç bolmak 1)** düwün bolup gatap galmak. *Keljäniň ady onuň ýüreginde bir tike berç bolup galdy* (A. Gowşudow). **2)** halys irmek, bizar bolmak. *Ol şu kärden halys berç boldy.*

BERÇIKME, *iş ady.* Berçikmek ýagdaýy.
BERÇIKMEK, *işl.* Irmek, bizar bolmak, mädäňe degmek. *Ol ýumurtgadan berçigipdir.*

BERÇIKMEKLIK, *iş ady.* Berçikmek ýagdaýy.

BERÇIN, *at.* Ýençgilenip iki metal bölegini biri-birine gaýym sepleýän çüý şekilli demir bölejigi, sim we ş.m.

BERÇINLEME, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERÇINLEMEK, *işl.* 1. Çüýüň epenekden çykyp duran ujuny ýençgiläp, berçin edip berkitmek. 2. *göç.m.* Berkidilmek, gaýymylanmak.

BERÇINLEMEKLIK, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERÇINLEMEZLIK, *iş ady.* Berçinlemek işini etmezlik.

BERÇINLENMEK, *işl.* Berçin bilen berkidilmek.

BERÇINLEŞDIRMEK, *işl.* Berçin bilen berkidip çykamak.

BERÇINLEŞMEK, *işl.* 1. Berçinlemäge kömekleşmek. 2. Biri bilen ýa-da birnäçe bolup bilelikde berçinlemek.

BERÇINLETDIRMEK, *işl., ser.* Berçinletmek.

BERÇINLETMEK, *işl.* Berçin bilen berkitdirmek, berçinlemek işini başga birine etdirmek.

BERÇINLEÝIŞ, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERDAŞLANMAK, [berda:şlanmak], *işl.* Sagdynlaşyp başlamak, gujurlanmak, bekişmek, berdaşly bolmak. *Işçileriň gollary zähmet bilen berdaşlanypdyr.*

BERDAŞLY [berda:şly], *syp.* Sagdyn, gujurly, çydamly; berk. *Onuň berdaşly bedeninde, ýanyň duran gara gözlerinde gujurlylyk duýulýardy* (B. Pürliýew).

BERDAŞLYLYK [berda:şlylyk], *at.* Sagdynlyk, gujurlylyk, çydamlylyk; berklilik.

BERDENKE, *at.* Bir ok atýan tüpeň (munuň ady ony döreden amerikaly H. Berdanyň adyndan galypdyr).

BERDIRMEK, *işl.* Bermek işini başga birine etdirmek; bermäge mejbur etmek, berer ýaly etmek; bermäge mümkinçilik bermek. *Men onuň bergisini berdirerin.*

BERDIRTMEK, *işl., ser.* Berdirmek.

BEREBEKGEÝ [berevekgeý], *syp., at, gepl.d.* Halys gep düşündirip bolmaýan, gepe düşmez garagol. *Adam bu berebekgeý dile düşmeze gep düşündirjek bolýar...— diýip, Seyitmyrat beg oňa herreldi* (A. Gowşudow). *Berebekgeý çağa.*

BEREKELLA [berekella:], *üml.* Biriniň iş başarnygyny, bitiren gowy işini taryplap, minnetdarlyk bildirmek üçin aýdylyan söz.

BEREKELLAÇY [berekellaçy], Agyr işlerde, esasan, gazy-haşar işlerinde işleýän adamlara ruhy goldaw bermek, agyr işden biraz ünsüni sowmak,

gyzygyp işlemegini gazanmak üçin ýörite hakyna tutulan bimisi dilewar, wäşi, halk döredijiligini aň gowy bilýän adam. Berekellaçy işläp duranlaryň ählisi eşider ýaly, gerek ýerinde aýdym, dessan aýdypdyr, saz çalypdyr, netijede iş öndürijilikli bolupdyr. *Meniň kakam welin adyna mynasyp bolupdyr, hakyky berekellaçy bolupdyr. Haşar döwri dünýäň puluny töläp, ony berekellaçy tutupdyrlar* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

BEREKET, *at.* 1. Bol önüm, köp hasyl. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Herekete – bereket* (Nakyl). 2. *göç.m.* Güýç, hümmet, ýokum. *Naharyň bereketi*. 3. Balkan welaýatynda bir etrap, şäher.

◊ **Bereket bersin!** nahar-şam iýlenden soň aýdylyan, iýmäge-içmäge bir zat hödür edilende jogap, gaýtargy ýerine ulanylyan ýagşy dileg. **Bereket kesegi** daýhanyň öndüren dänesiniň bereketli bolmagy niýet edilip, harmanyň çür depesinde goýulýan arassa, gury kesek. **Bereket tapmak** baý bolmak, bol-elin durmuşda ýaşamak.

BEREKETLI, *syp.* Bereketi bar, bereketi bolan; hummetli; paýlasaň köpe ýetýän. *Ejemiň bişiren nahary bereketli eken.*

BEREKETLILIK, *at.* Bereketi barlyk, bereketi köplük, bereketli bolmaklyk.

BEREKETSIZ [berekessiz], *syp.* Bereketi ýok, bereketli däl, bereketi bolmadyk; hümmetsiz.

BEREKETSIZLIK [berekessizlik], *at.* Bereketi ýokluk, bereketi azlyk, bereketli dälilik, bereketsiz bolmaklyk.

BERES, *syp.* 1. Hödürlenen zatdan çekeräk durýan, ölüp-öçüp barmaýan, dok, dokmäde. 2. Adamlardan özüni daşrakda saklaýan, doýgun, dok.

BERGI [bergi], *at.* 1. Karz alnyp, gaýtarylyp berilmeli pul ýa-da zat. „*Bergiň müňe ýetse, ýumurtga börek iý*” (Nakyl). 2. Borç.

BERGI-BORÇ [bergi-vo:rç], *at, ser.* Bergi. *Günde bir gussam bar bergi-borç bilen* (Kemine).

BERGIDAR [bergida:r], *syp., ser.* Bergili. *Şu ýyly çenli etrabyň bergidar bolan ýyly ýokdur, bu ýyly bolmaz* ("Edebiýat we sungat").

BERGIDARLYK [bergida:rlyk], *at, ser.* Bergililik.

BERGILI [bergili], *syp.* 1. Karz pul ýa-da nesýe zat alan, bergidar. 2. Borçly. *Biziň hemmämiz Watanyň önünde bergilidiris.*

BERGILILIK [bergililik], *at.* Bergili bolmaklyk, bergidarlyk; borçlulyk.

BERHAK, *at, köň.s.* Hak, dogry, çyn, hakyky. *Ahwalym berhakdyr ýetdik myrada* (Mollanepes).

BERHEM: *berhem bolmak (tapmak)* şikes ýetmek, zyýan çekmek, bozulmak, ýok bolmak, dagamak. *Berhem bolup, mülki-esbap, Bar hanymandan aýryldyk* (Seýdi). *Aýby ýok, inim, süňňüň berhem tapman, sag-aman gelen ýeriň bolýar* (B. Kerbabaýew).

BERHIZ [berhi:z], *at.* Iýip-içmek bilen baglanyşykly saklanýan belli bir düzgün.

◊ **Berhiz tutmak (saklamak)** jan saglygyň talap edýän iýmitini iýmek, berhiz saklama düzgüni boýunça iýip-içmek.

BERHIZLI [berhi:zli], *syp.* Berhiz tutýan, berhiz saklaýan.

BERHIZLILIK [berhi:zlilik], *at.* Berhiz tutmaklyk, berhiz saklamaklyk. *Berhizlilik adamy belli bir derejede horlaýar.*

BERI, *köm. s.* Öňünden gelýän sözi nygtamagy aňladýan kömekçi söz. *Ylgap, başlyga beri aýtsaň bolmajarmy?* ("Edebiýat we sungat").

BERI-BERI [beri-veri], *at. lukmanç.* Iýmitde ýokumly maddalaryň ýetmezçilik etmegi sebäpli döreýän kesel.

BERILMEK, *işl. 1.* Alan zadyň yzyna gaýtarylmak; başga birine paýlanylmak. *Bergi wagtynda berilse ýagşy. 2.* Bir zat geçirilmek, gowşurylmak. *Günortanyňa işçilere gyzgyn nahar berilýär* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Satylmak, goýberilmek. *Dükanda alma berilýär. 4.* Birine ýa-da bir zada urylmak. *Gürründeşiň sözüne berilmek.*

◊ **Berildigi bolsun!** köp ýaşasyn, uzak ömür sürsün, ömri uzak bolsun, ölmesin (çaga bolanda aýdylýan alkyş sözi).

BERIM, *at. 1.* Bermek üçin özüňden çykarylýan zat, çykym. *Alym alyma ýaraşmaz, berim – bege* (Nakyl). *Halaýykda görelde ýok, görüm ýok, Baýlarynda sahawat ýok, berim ýok* (Magtymguly). **2.** Para, peşgeş. *Berim gökden ýol ýasar* (Nakyl).

BERIMSEK, *syp.* Berim bermegi halaýan.

BERIMSEKLIK, *at.* Berim bermegi halamaklyk.

BERIMSIZ, *syp. 1.* Zat bermegi halamaýan, çykymсыз, husyt, syrnyh, gsyk, gysganç, sahy däl. *Berimsiz baýlara barandan, keremli daglara bar* (Atalar sözi). *Berimsiz beglerden, bahyl baýlardan Çöle çyksaň, erkek çopan ýagşydyr* (Magtymguly). **2.** Deneşdirilýän zadyndan peslemeýän, pesde durmaýan, pes däl.

◊ **Çyna berimsiz ser. Çyn.**

BERIMSIZLIK, *at.* Berim bermegi halamazlyk, husytlyk, gsyklyk, gysgançlyk.

BERIN [beri:n], *köm. s., ser. Beri.* *Indi berin bes etsene* ("Edebiýat we sungat").

BERIŞ, *iş ady.* Bermek ýagdaýy.

BERIŞDIRMEK, *işl. 1.* Birnäçe adama paýlap çykamak, bölüşdirip bermek, berip çykamak. **2.** Buýruk, tabşyryk we ş.m. berip çykamak. *Ol degişli buýruklar berişdirdi.*

BERIŞMEK, *işl. 1.* Bermäge kömekleşmek. *Maňa sygyrlara ot berişsene. 2.* Birnäçe bolup bilelikde bermek. *Alan zatlaryň yzyna berişip durmak. 2.* Biri-biriňe bermek. *Biri-biriňe sowgat berişmek.*

BERJAY [berja:ý]: **berjaý etmek** ýerbe-ýer etmek, ýerine ýetirmek, amala aşyrmak.

◊ **Berjaý görünmek** doly, anyk, ýerbe-ýer görünmek. *Palda Garybyň maksady berjaý göründi* ("Şasennem – Garyp").

BERK [berik] **I**, *syp., hal. 1.* Pugta, mäkäm, üzülmeýän, zaýalanmaýan. *Berk gulp. Berk ýüp. 2.* Tutanýerli, gaýduwsyz. *Ol öz sözünde berk durdy. 3.* Sagdyn, sagat, güýçli. *Berk bedenli ýaşlar. 4.* Doly suratda, ykjam, gowy, pugta, ynamly. *Bedenterbiýeçiler geçiriljek ýaryşlara berk taýýarlyk görýärler. 5.* Ýeterlik derejede, pugta. *Garagolluk eden okuwçylara berk käýinç berildi. Berk temmi. 6.* göç.m. Gorag, gala, pena. *Daşymyzyň polat berki ýaşlardyr.*

BERK [berik] **II**, *at, şahyr.* Ýaprak. *Hazan urup bergin döken, Gül degresin alar tiken* (Talyby). *Gül berkleri ornundan aýrylyp pytraşyp, ýere gaçyp soldy* ("Myrally hem Soltansöýün").

BERKARAR [berkara:r], *syp.* Dowamly, durnukly, hemişelik; bir bolşundan üýtgemeýän. *Berkarar döwlet islärin* (Magtymguly).

◊ **Berkarar etmek** düýbünü berkden tutmak, berkitmek, mäkämleşdirmek.

BERKARARLYK [berkara:rlyk], *at.* Durnuklylyk, berklik, mydamalyk.

BERKEME, *iş ady.* Berkemek ýagdaýy.

BERKEMEK, *işl. 1.* Gatamak, bekemek. **2.** Pugtalanmak, berk bolmak, durnukly bolmak.

BERKEMEKLİK, *iş ady.* Berkemek ýagdaýy.

BERKEÝIŞ, *iş ady.* Berkemek ýagdaýy.

BERKIDILMEK, *işl. 1.* Kakylyp, daňlyp, suwalyp ýa-da başga hili tär bilen gaýymylanmak, pugtalanmak. *Diwaryň ýüzüne berkidilen haly otaga görk berýärdi. 2.* Güýçlendirmek, kuwwatlandyrylmak, güýji artdyrylmak. *Goşun bölümleri berkidildi. 3.* Biriniň ygtyýaryna, garamagyna berilmek, birine tabşyrylmak. *Talyplar özlerine berkidilen ýerden oňat hasyl aldylar.*

BERKIDIŞ, *iş ady.* Berkitmek ýagdaýy.

BERKIDIŞDIRMEK, *işl. 1.* Kakşydyryp, daňşydyryp, suwaşdyryp ýa-da başga hili tär bilen pugtalap, gaýymlap çykamak. **2.** Bir maksat bilen birini ýa-da birnäçe adamy beýlekilere tabyn edip, berkidip çykamak.

BERKIŞMEK, *işl.* 1. Kem-kemden berkemek, has gaty berkemek, pugtalanmak. *Tamyň suwagy berkişipdir.* 2. Güýçlenmek, kuwwatlanmak, güýji artmak, ysnyşmak. *Hyzmatdaşlygymyz has berkişýär.*

BERKITDIRMEK, *işl.* 1. Çüýledip, kakdyryp, tikdirip pugtalamak; daňdyryp mäkämletdirmek. *Tagtalary berkitdirmek.* 2. Güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. *Hojalygy mundan beýläk-de berkitdirmek gerek.* 3. Biriniň ygtyýaryna, garamagyna berdirmek, birine tabşyrtmak. *Yza galanlary önde baryanlara berkitdirmek.*

BERKITME I, *iş ady.* Berkitmek ýagdaýy.

BERKITME II, *at.* 1. Öňüni almak, tutmak, gabamak üçin gurlan desga, böwet, bent. *Güýçli sil gum berkitmelerini özi bilen alyp gitdi.* 2. Goranmak üçin gurlan desga, goranmak serişdesi.

BERKITMEK, *işl.* 1. Kakyp, daňyp, suwap ýa-da başga bir tär bilen pugtalamak. *Gaýygy kenardaky toraňna berkitdiler* (N. Jumaýew). 2. Güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. 3. Gözegçilik etmek, ekin ekmek we ş.m. üçin biriniň ygtyýaryna bermek, biriniň garamagyna tabşyrmak. *Kärendeçileriň her birine 5 gektar meýdany berkitdiler.*

BERKITMEKLIK, *iş ady.* Berkitmek ýagdaýy.

BERKLEMEK, *işl.* 1. Berk edip goýmak, pugta mäkämlemek, gaýymlamak. *Serpik bagyny daň, üzük bagyny berkle* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Biriniň hiç zat aýtmazlygyny, agzyna berk bolmagyny tabşyrmak.

BERKLENMEK, *işl.* 1. Berk edilip goýulmak, mäkämlenmek. *Jaýyň gapylary berklendi.* 2. Biriniň bir zady başga birine habar bermezligi, aýtmazlygy tabşyrylmak.

BERKLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Birtopar zady berkläp çykmak. 2. Kuwwatyny, güýjüni kem-kemden berkitmek, pugtalandyrmak. *Çaganyň bedenini berkleşdirmek gerek.*

BERKLEŞMEK, *işl.* 1. Has berk bolmak, pugtalanmak. *Olaryň arasyndaky dostluk barha berkleşýär.* 2. Kuwwaty, güýji has-da artmak, gurplanmak.

BERKLETDIRMEK, *işl.* Berklemek işini başga birine etdirmek.

BERKLETMEK, *işl.* Berk etdirip goýdurmak, pugta mäkämletmek, baglatmak. *Ol howlynyň derwezesini berketdi.*

BERKLIK, *at.* 1. Pugtalyk, mäkämlik, beklilik. *Piliň sapynyň berkligini barlady.* 2. Güýç-kuwwaty artmaklyk, synmazlyk. *Maşgalanyň berkligi ilkinji nobatda agzybirlige baglydyr.* 3. Sagdynlyk, sagatlyk, güýç-gurbatlylyk. *Bu adamyň berkligi, çydamlylygy görnüp durdy.*

BERMEK, *işl.* 1. Birine bir zat geçirmek, gowşurmak. *Berenden al, urandan gaç* (Atalar sözi). 2. Alan zadyňy yzyna gaýtarmak. *Bergiňi bermek.* 3. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, ýanaşyp gelýän isimleriň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar: **Gürrüň bermek** bir zat hakda birini habarly etmek, birine bir zat hakda aýtmak. **Söz bermek** bir zady wada etmek, äht etmek. *Çagalaryňy özüm saklaryn, özüm eklärim – diýip, söz berdi* (H.Ýsmaýyłow). *Sorag bermek, gürrüň bermek, azar bermek, karz bermek* we ş.m.

BERMEKLIK, *iş ady.* Bermek ýagdaýy.

BERRE, *at.* Guzy. *Ýaşymyň soňunda taşladym gurra, Nesip etse garry gurda ýaş berre* (Kemine).

◇ **Berre guzy** üç-dört aýlyk guzy. *Indi welin, her naharna, Berre guzy iýdirseň-de, Kellelerin ýaýkaşýarlar* (K. Gurbannepesow).

BERTIK, *at, lukmanç.* Zarply urgudan soň galýan düwün, gaty.

BES, *hal.* 1. Ýeterlik. *Oňa göwnünden çykaranjaň bes.* 2. Boldy, gutar, tamamlama. *Maňa bes, men indi içjek däl.*

◇ **Bes etmek** 1) gutarmak, tamamlamak. *Garaňky hem gatlyşdy, indi işi bes edäýjek.* 2) Goýmak, gaýtalamazlyk, tamamlamak.

BES-BELLI [bes-velli], *syp.* Örän aýdyň, gaty anyk, mese-mälim, göze dürtülip duran.

BESLEME, *iş ady.* Beslemek ýagdaýy.

BESLEMEK, *işl.* 1. Timar bermek, bezeg bermek, bezemek. *Gyr aty besle jul bile, Oturyşgyn ähli il bile* (Halk aýdymyndan). *Öwez hany hem at-ýaragyny besläp, bir bezelgi ata mündürdiler* ("Görogly"). 2. Ýetişdirmek, ösdürmek. *Obam meni öz goýnunda besledi.* 3. Arzuw etmek, arzuwlamak; islemek. *Ol göwnünde Meňli gyzy besläp, onuň maral gözlerine guwanyp gelýärdi* (G. Kulyýew).

BESLENIBERMEK [beslenivermek], *işl.* Beslenmäge hyýallanmak, beslenmäge başlamak.

BESLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup beslenmek.

BESLENME, *iş ady.* Beslenmek ýagdaýy.

BESLENMEK, *işl.* 1. Özüne timar bermek, bezelmek, bezenmek. *Aýna ümä beslenip gelipdi* (B. Kerbabaýew). 2. Niýet edilmek, arzuw edilmek. *Bu sözler gelin-gyzlaryň, ýaş ýigitleriň ýüreklerinde beslenen sözlerdir.*

BESLETMEK, *işl.* Beslemek işini birine etdirmek.

BESLEYIŞ, *iş ady.* Beslemek ýagdaýy.

BESSE-BESSE [besse-vesse], *syp.* Menek-menek, tegelek-tegelek bolup bildirip duran (tegmil we ş.m. hakynda). *Onuň hallary besse-besse bolup dur.*

BEŞARET [beşa:ret], *at, k. d.* Hoş habar. *Eger ýüz müň beşaret bolsa bary* (Sopy Allaýar).

BEŞER, *at,k. d.* Ynsan, adam, adamzat. *Sen uçar sen, men ýörer men, sen perizat, men beşer* (Kemine).

BEŞERI, *syp, k.d.* Ynsana, adamzada, adama mahsus, ynsany.

BET I, *syp. 1.* Ýaman, erbet. *Bende sen, bet işe batyrlık etme!* (Magtymguly). **2.** Baş bermeyän, erbet gylykly (mal hakynda). **3.** *göç.m.* Başarjaň, ugur tapyjy. *Onuň kiçijikligine seretmäň, gaty betdir* ("Edebiýat we sungat").

BET II. Sözüň öňünden goşulyp, goşulan sözüne erbetlik ýokundysyny berýär. *Betnyşan, betnebis, betnam, betgüman.*

BETBAGT [betbağyt], *syp.* Bagtsyz, bagtygara, garamaňlaý, işgaýdan, bagtyýatan.

BETBAGTÇYLYK [betbağytçylyk], *at,ser.* **Betbagtlyk.** *Betbagtçylyk her hili bolar ekeni.*

BETBAGTLYK [betbağytlyk], *at. 1.* Bagty işlemezlik, bagtsyzlyk. *Bir betbagtlyk ýüze çykyp onuň çeken bar azabyny puç edipdi.* **2.** İşgaýdanlyk, bagtyýatanlyk.

BETÇILIK, *at,ser.* **Betlik 2.** *Biziň çagalarymyz betçilik diýen zadyň nämedigini hem bilenok.*

BETER, *syp. 1.* Ýaman, erbet. *Derdimiň baryndan beter garyplyk* (Kemine). *Arzyny eşitgil, eý, söwer ýarym, Günbe-günden derdim beter, Hatyja* (Seýdi). **2.** Güýçli, örän, has. *Mährijemalyň ýüreginde Wepa bolan söýgi has beter joşýardy* (A. Gowşudow). **3.** *gepl.d.* Örän gowy, örän oňat, gaty gowy. *Beter başarar, başarman näme!*

♦ **Beteri çykamak** öňküden-de erbet bolmak. **Beterinden sakla (saklasyn)** häzirki pursatdakydan has erbet ýagdaýa sezewar etme. **Beterine tutmak 1)** tersine gaýtmak, erbetligine tutmak. *Beterine tutup durman, ylalaşmak gerek.* **2)** öňküsinden has güýjemek (ýel, ýagys, gar we ş.m. tebigat hadysalary hakynda). *Gar-a betterine tutdy-ow!*

BETERLEME, *iş ady.* Beterlemek ýagdaýy.

BETERLEMEK, *işl.1.* Agyrlyk, azary öňküsinden güýjemek, agyrlaşmak. **2.** Has güýjemek, öňküsinden beter bolmak. *Howanyň bozuklygy barha betterleyärdi.*

BETERLEŞDIRMEK, *işl.* Öňküsinden güýçlendirmek, halyny agyrlaşdyrmak. *Ol keselini betterleşdiripdir.*

BETERLEŞMEK, *işl.1.* Öňküsinden güýçlenmek, haly ýaramazlaşmak, keseli agyrlaşmak. *Onuň kelle agyrysy betterleşipdir.* **2.** Öňküden güýjemek.

BETERLETMEK, **1.** Azaryny, agyrysyny artdyrmak, gaýra üzmek, halyny teň etmek. *Howanyň sowamagy onuň dümewüni betterletdi.* **2.** Has güýjemek, gtdigiche güýçlendirmek. *Gyş gazabyny betterletdi.*

BETGELŞIK, *syp. 1.* Erbet görmüşli, owadan däl, gelşiksiz, görnüksiz, şekilsiz, sypatsyz. *Öňler ýykyk-*

ýumruk haýatlar şäheriň keşbini betgelşik görkezýärdi. **2.** Ile sygmaýan, halanmaýan. *Betgelşik hereket.*

BETGELŞIKLIK, *at.* Erbet görmüşli, owadan dällik, gelşiksizlik, görmeksizlik, görnüksizlik, şekilsizlik, sypatsyzlyk. *Onuň pähimligi betgelşikligini basýardy.*

BETGÜMAN [betgüma:n], *syp.* Göwnüne güman getirýän, bir zadyň dogrulygyna ynam etmeyän, münkü. *Zöhräniň gören düýşüne ol hem betgüman bolup, pikir derýasyna gark boldy* ("Zöhre – Tahyr").

BETGÜMANÇYLYK [betgüma:ncýlyk], *at,ser.* **Betgümanlyk.**

BETGÜMANLYK [betgüma:nlyk], *at.* Göwne güman getirijilik, bir zadyň dogrudygyna ynam etmezlik, münkürlük. *Betgümanlyk erbet gylyk.*

BETGYLYK, *syp.* Erbet häsiýetli, gylygy ýaman, gylyksyz. *Betgylyk adam ýanynda, Ýagşylyk är pähim eder* (Magtymguly).

BETGYLYKLYLYK, *at.* Erbet häsiýeti barlyk, ýaman häsiýetlilik, ýaman gylyklylyk.

BETHA [betha:], *syp.* Örän ýaman, ýaramaz, ýamanlyk isleýän. *Betha dostuň duşman eder, şer getir* (Aşyky). *Her neneşi betha atlar-da, şeýle ýörişlerde edil burny deşilen ýaly bolýardy* (A. Gowşudow).

BETHALYK [betha:lyk], *at.* Ýamanlyk, ýaramazlyk. *Çagajyk enesinden galmajak bolup, edibilen bethalygyny etdi.*

BETHAÝBAT [bethaývat], *syp., kön.s.* Örän haýbatly, diýseň haýbatly. *Yeri, dost, myhmanyň ýaman bethaýbat görünýär-le?* ("Türkmen halk ertekileri").

BETLAGAM [betlağam], *syp., k.d.* Erbet gylykly, ýaman häsiýetli. *Betlagam ýoldaşdan, ýaman goňşudan Ýuwaşja aýrylyp gaçan ýagşydyr* (Magtymguly).

BETLENMEK, *işl.* Has bet bolmak.

BETLIK, *at.1.* Erbetlik, ýamanlyk, betçilik. *Päliniň betligin Aýlar hem bildi* (B. Kerbabaýew). **2.** Garagolluk, ýakymсызлык. *Betligimi taşlajagyma söz berýärin.*

BETNAM [betna:m], *syp.* Masgara, wejera, ile gülki, ýaman atly. *Ol ilin-günüň içinde dile düşdi, betnam boldy* (A. Gowşudow).

BETNAMÇYLYK [betna:mçylyk], *at,ser.* **Betnamlyk.**

BETNAMLYK [betna:mlyk], *at.* Masgara bolmaklyk, wejeralyk, ile gülkülik, ýaman atlylyk.

BETNEBIS [betnevis], *syp.* Öz peýdasyna çapýan, nebsine buýrup bilmeýän, öte nebisjeň, açgöz.

BETNEBISLIK [betnevislik], *at.* Nebse çapyjylyk, nebisjeňlik, açgözlük. *Betnebislik bilen köp aljak bolýar.*

BETNİYET, *syp.* Ýaman niýetli, erbet pälli, erbet maksatly. *Betniýet adamlaryň bardygy barada az salym oýlanyp durdy* (B. Pürliýew).

BETNİYETÇİLİK, *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BETNİYETLİLİK, *at.* Ýaman niýetlilik, erbet pällilik, erbet maksatlylyk.

BETNYŞAN [betnyša:n], *syp.* Erbet keşpli, keşbi betgelşik, sypaty gelşiksiz. *Bu betnyşan sypatlaryň gözümden ýitdigi bolsun* (Ç. Aşyr).

BETNYŞANLYK [betnyša:nlyk], *at.* Erbet keşplilik, bet sypatlylyk.

BETON [beto:n], *at.* Sement, çagyl, çäge ýaly zatlar suwda garylyp ýasalýan gurluşyk materialy.

BETPÄL [betpä:l], *syp., ser.* **Betniýet.** *Betpäl niýetine ýetmedi* (B. Kerbabaýew).

BETPÄLÇİLİK [betpä:lçilik], *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BETPÄLLİK [betpä:llik], *at.* Bet pälli bolmak.

BETPÄLLİLİK [betpä:llilik], *at, ser.* **Betniýetlilik.** *Heý peläketler, siz ýaş başyňyzdan betpällik edýäňizmi* (B. Kerbabaýew).

BETPYGYL [betpygyl], *syp., ser.* **Betniýet.**

BETPYGYLLYLYK [betpygyllylyk], *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BEÝ I, 1. Närazylygy, gynanmagy aňladýan ümlük. *Beý, beýle-de bir gijä galmak bolarmy?! 2.* Geňirgenmegi, haýran galmagy aňladýan ümlük. *Beý, Hanguly, senem gündizlerine gezmäge çykýar ekeniň! Gowy edýärsiň* (N. Saryhanow).

BEÝ II, çal., gepl.d. Beýle. *Beý diýme, inim.*

BEÝAN [beýa:n], *at.* Bir wakanyň teswiri, gürrüňi, düşündirişi, mazmuny, ýazgysy. *Ata, taýymy görenimi saz bilen beýan edeýin.* ("Görogly"). *Bu çeşme şu dagyň ýüreginiň gany, Ine oglum, rowaýatyň beýany* (M. Seýidow).

BEÝANNA [beýa:nna:ma], *at. 1.* Ýazuw işiniň bir görnüşi. *Okuwçylar beýannama ýazýarlar. 2.* Aýgtyly äheňde beýan edilen pikir, garaýyş, hat üsti bilen berlen habar. *Bu mesele barada beýannama kabul edildi.*

BEÝAZ [beýa:z], *syp., k. d. 1.* Ak. *Syl-süppür kalbyňy, süýtde beýaz et.* (Şah Ysmaýyl). *2.* Birnäçe şahyryň eserlerinden nusgalary öz içine alýan ýygyny.

BEÝDIP, *hal.* Munuň ýaly görnüşde. *Atasy agtygyna: "Oragy onuň ýaly tutma, beýdip tutmaly" diýdi.*

BEÝDIŞ, *iş ady.* Şeýtmek ýagdaýy. *Seniň beýdişiň oňa ýararmyka?*

BEÝDIŞDIRMEK, *işl., gepl.d.* Baryny beýdip çykamak, onuň ýaly däl-de, munuň ýaly edip çykamak. *Gyzynyň öz aýdysy ýaly etmän, nagsa üýtgeşiklik girizenini gören ejesi: "Beýdişdirmek nämä gerek boldy, öňküligine goýaýmazlarmy?" diýdi.*

BEÝDIŞMEK, *işl., gepl.d., ser.* Birnäçe bolup beýdip ýörmek, beýdip durmak. *Beýdişip durmaň-da, siz gowusy ýaşlary gutlaýyň!* ("Edebiýat we sungat"). *Beýdişip ýörmäň-de, işiňiz bilen boluň!*

BEÝEMÇI, *at. 1.* Bir işiň, tutumyň guramaçysy, baştutany. *Toýuň beýemçisi. 2.* Tertip-düzgüne, işiň alnyp barlyşyna göz-gulak bolýan adam.

BEÝEMÇILIK, *at.* Bir işe, tutuma guramaçylyk, baştutanlyk etmeklik. *Toýa beýemçilik edýän kim?*

BEÝEMÇISIZ, *syp. 1.* Bir işiň, tutumyň guramaçysy bolmazlyk, baştutany ýokluk. *2.* Göz-gulak edilmeýän, baştutansyz, eýesiz. *Beýemçisiz tüneğine, Başy tükel öýden geldi* (Ç. Aşyr).

BEÝEMÇISIZLIK, *at.* Beýemçisi ýokluk.

BEÝEWAN [beýewa:n], *at. 1.* Giň çöl meýdan, düz. *Ýüzün tutup beýewana, Bir kiçijik kerwen barýar* (Ç. Aşyr). *2.* Janly-jandarsyz, adamsyz, çola, suwsuz çöl.

BEÝEWANLYK [beýewa:nlyk], *at. 1.* Giň çöl meýdan, giň düzlük. *2.* Janly-jandarsyz, yns-jynssyz, adamsyz ýer, çolalyk. *Bu beýewanlykda näme işleýärsiň!*

BEÝEWBAR [beýewva:r], *hal, gepl.d.* Birden, birdenkä, eger, tötänden, bardy-geldi. *Beýewbar baş-üç gün galmaly bolaysaň, hor bolma, puly gaýgyrman sow* (B. Kerbabaýew).

BEÝGELMEK [beýgelmek], *işl. 1.* Kem-kemden ýokaryk galmak, barha beýik bolmak. *Harmanlar barha beýgelyär. 2.* Gullukda ýokary çekilmek, wezipäň boýunça ulalmak. *3.* Gitdigiçe güýçlenmek, gatalmak, güýjemek. *Oýunçy gyzlaryň sesi beýgelyär. 4. göç.m.* Ruhun göterilmek.

BEÝGELTDIRMEK [beýgeltdirmek], *işl., ser.* **Beýgeltmek.**

BEÝGELTMEK [beýgeltmek], *işl. 1.* Öňküsinden ýokary galdyrmak. *2.* Wezipesi boýunça ulaltmak, ýokary işe çekmek, işde ösdürmek. *Onuň gulluk wezipesini ýene-de beýgeltdiler. 3.* Gitdigiçe, barha güýçlendirmek, gatalmak, güýjüni artdyrmak. *4. göç.m.* Ruhuny götermek, abraýyny artdyrmak.

BEÝHUŞ [beýhu:ş], *syp., ser.* **Bihuş.**

BEÝI, *at. ösüml. d. 1.* Günorta ýurtlarda ösýän, almalar maşgalasyndan bolan miweli agaç, aýwa. *Almany beýi agajyna sapdyk. 2.* Şol agajyň miwesi. *Beýi mürepbsi ýokumly bolýar.*

BEÝIK, *syp. 1.* Aşakdan ýokarlygyna beýgelip duran, belent, pes bolmadyk. *Depe-depeden beýik, Depeden inen keyik* (Läle). *Belent daglar, beýikligiňe buýsanma* (Magtymguly). *2.* Ägirt uly ähmiýete eýe bolan. *Beýik maksat tutduk biz, Uly bagta ýetdik biz* (Läle). *3. göç.m.* Abraýly, görnükli, şöhratly. *Beýik şahsyýet. Beýik şahyr.*

BEÝİK-BEÝİK, *syp.* Biri-birinden beýik, biri beýlekisinden beýik, barysy beýik (köp zat hakynda). *Beýik-beýik daglar. Beýik-beýik jaýlar. Beýik-beýik agaçlar.*

BEÝIKDEN-BEÝİK, *syp.* Hemmesinden beýik bolan, gaty beýik. *Ol bu gün beýikden-beýik alaňlaryň üstüne çykyp, Uzugyň ýoluna bitakat seretdi* (H. Derýaýew).

BEÝIKLIK, *at.* 1. Beýik ýer, belentlik. *Men beýiklige çykyp, töwerege syn etdim.* 2. Belentlik derejesi, ýokary galyş möçberi. *Beýiklige çykmak.* 3. Belent derejelilik, şöhrat, ady meşhurlyk.

BEÝIKLI-PESLI, *syp.* Beýiklik ýa peslik taýdan bir derejede bolmadyk, tekiz däl. *Beýikli-pesli baýyrlar, depeler, alaňlar ýaşyl mahmal ýapyylan ýaly göm-gök öwürýär* (N. Pomma).

BEÝLE, *çal.* 1. "Munuň ýaly, onuň ýaly, şunuň ýaly, eýle, şeýle" diýen many aňladýan görkezme çalyşmasy. *Beýle etmek eden-etdilik dälmidir?* 2. Şeýle derejede, şunuň ýaly güýçli derejede. *Men seni beýle ynanjaňsyň öýtmeyärdim.* 3. Göz önünde tutulýan ugur däl-de, başga ugur, tarap. – *Gaýradan gelýäňmi?* – *Ýok, beýleden – diýip, çopan elini ilerligine salgap goýberdi.*

BEÝLE-BEÝLE [beýle-veýle], *syp.* Şeýle ýokary derejedäki, şular ýaly gowy (zatlar, adamlar we s.m. hakynda). *Halkyň içinde beýle-beýle zehinli adamlar bardyr öýtmeyärdim.*

BEÝLEKI, *syp.* Şu däl-de, başga, eýleki, gaýry, özge. – *Seniň ussa diýýäniň şol iki bolup duranyň daýawymy?* – *Ýok, beýleki biri – gysga boýlusu.*

BEÝLELIGINE [beýleliġne], *hal.* 1. Beýle tarapyna, beýleki ýüzüne, eýleligine. *Ol derrew beýleligine döndi. Ol leňneç ýaly, derrew beýleligine döndi* (B. Kerbabaýew). 2. Başga ýana, tersine. *Sen gepi beýleligine öwürme!*

BEÝLÄK [beýlä:k], *köm. s.* 1. Beýle tarapa, bu gapdala, ol ýere. *Ol ýüzüni beýläk aýlady.* 2. Önünden gelen çykyş düşümindäki söz bilen birlikde bir işiň dowam edip başlan wagtyňy aňladýar. *Onuň ejesi barandan beýläk zat iýmän-içmän, gaharly dymyp otyrdy* (A. Gowşudow).

BEÝNI, *at, anat.* 1. Adamyň we haýwanyň nerw ulgamynyň merkezi bölegi; adamyň pikirleniş agzasy. 2. *göç.m.* Akyl, aň, aň-düşünje. *Bu pikir onuň beýnisine pugta ornaşdy.*

◊ **Beýnä agram salmak** köp pikirlenip, kelläni agyrtmak. **Beýnä urmak** bir zadyň ýiti täsiri ýetip, başyňy aýlamak. **Beýnisi bekemek** kemala gelmek, ese-boýa galmak, aklyly goýalyşmak. **Beýnisi garyşmak** pikiri bulaşmak, näme bolýanyny seljirip bilmezlik. **Beýnisi işlemezlik** payhas edip bilmezlik, oýlanyşykly akyl ýetirip bilmezlik. **Beýnisi öz ýerinde**

bolmazlyk aklyly üýtgap duran, ýeldirgän. **Beýnisi sarsmak (çaýkanmak)** 1) zarply urgy, gaty ýykylma we ş.m. zerarly beýnisine şikes ýetmek. 2) gahardan ýaňa çişmek, başy aýlanmak. **Beýnisi ýuka** aklyly az, sähne. *Beýnisi ýukarak birini taparyn* ("Görogly").

BEÝNIJIK, *at, anat.* Oňurgaly haýwanlaryň we adamyň beýnisiniň ýeňsesinde ýerleşýän bölegi, kiçi beýni. *Beýnijik bedeniň deň agramlylygyny saklamakda, hereketleri sazlaşykly amala aşyrmakda uly hyzmaty ýerine ýetirýär.*

BEÝT, *at, edeb.* Setirleri biri-biri bilen kapyýalaşýan, iki setirli goşgy düzüliş usuly.

BEÝTDIRMEK, *işl.* Beýle etdirmek, munuň ýaly etdirmek.

BEÝTME, *iş ady.* Beýtmek ýagdaýy.

BEÝTMEK, *işl.* Beýle etmek, beýle bolmak, şeýle etmek. – *Beýtmäň, ogullarym, halala hasap bar, harama – azap – diýipdirler* (G. Kulyýew).

BEÝTMEKLIK, *iş ady.* Beýtmek ýagdaýy.

BEZ, *hal.* Irgin, halys, bizar, bezgek.

◊ **Bez bolmak** bizar bolmak, irmek, bir zatdan halys ýadamak.

BEZBELTEK [bezveltek], *at, haýwanat d.* Toklutaýlar toparyna degişli arkasy garamtyl-goňur, garnynyň asty ak, ganaty goňras aw guşy. *Bezbeltegi dik duran ýerimden urşumy görüp: – Sen mergen bolupsyň! – diýdi* (N. Saryhanow). *Hemme ýerde diýen ýaly küle ganat bezbeltek toparlary uçup-gonýardy* (B. Gurbanow).

BEZDIRMEK [bezzirmek], *işl.* Bez etmek, bizar etmek, ýüregine düşmek, irizmek.

BEZE, *at, lukmanç.* Adamyň elinde, ýüzünde, bedeninde dömüp çykyan deri keseli.

BEZEG [bezeġ], *at.* Her bir zada owadanlyk, görk berýän dürli zatlar. *Jaýyň içiniň haly, altyn-kümüş bezegi gereginden artykdy* (B. Seytākow). *Taryhyň bezegi, eý beýik ynsan, Guwanýar adyňa zähmet dünýäsi* (A. Kekilow).

BEZEGLI [bezeġli], *syp.* 1. Her hili bezegler bilen bezelen, bezelip, owadan edilip goýlan. *Bezegli jaý.* 2. Nagyşlanyp, keşdelenip bejerilen, nagyş salnan. *Bezegli torbajyk.*

BEZEGLILIK [bezeġlilik], *at.* Bezelip, bejerilip goýlanlyk, bezegi barlyk.

BEZEGSIZ [bezeġsiz], *syp.* Her hili bezegler bilen bezelmedik, bezegi ýokluk.

BEZEGSIZLIK [bezeġsizlik], *at.* Bezelip, bejerilip goýulmadyk.

BEZELMEK, *işl.* 1. Bezeg şaýlary bilen timarlanmak, bezeg esbaplary dakylp gelşik berilmek. *Ýaýbaň göwsi kümüş göwüsbent bilen bezelen owadan bedewine böküp mündi* (G. Kulyýew). 2. Owadan görnüşe getirilmek. *Dürli agaçlar, güller bilen bezelen*

owadan dere. 3. Nagyş salynmak, keşdelenmek, bejergi edilmek. *Tamyň içi başdan-aýak dürli nagyş bilen bezelen* (B. Kerbabaýew).

BEZEME, *iş ady*. Bezemek ýagdaýy.

BEZEMEK, *işl.* 1. Bir zada her hili bezeg berýän zatlar bilen gelşik, görk bermek. *Toýçular atlarynyň boýunlaryny gotaz we dürli şaýlar bilen bezäpdiler*. 2. Adamzadyň, adamyň durmuşyna, ýaşayyş guwanjyna görk bermek. *Ony adamkärçilik sypatlary bezeýärdi*. 3. Nagyş salmak, keşdelemek, bejergi etmek. *Ussa küýzäniň daşyny üýtgeşik nagyşlar bilen bezedi*.

BEZEMEKLİK, *iş ady*. Bezemek ýagdaýy.

BEZEMEN, *syp.* 1. Gowy geýnen, bezenen. *Bezemen gyz-gelinler küşt depýärdi*. 2. Owadan, gelşikli, ýaraşykly. *Bezemen eýerlenen atlar toýa gelşik berýärdi*.

BEZEMENLIK, *at*, Gowy geýinmegi, timarlanmagy söýüjilik, bezenjeňlik. *Onda bezemenlikden, şatlykdan hiç zat galmadyr* (N. Pomma).

BEZENDIRMEK [bezennirmek], *işl.* 1. Bezenere mümkinçilik bermek. 2. Bezemek. *Siz çagalary gowy bezendirin!*

BEZENIŞMEK, *işl.* Birtopar bolup bezenmek, owadan görnüşe girmek. *Toýa hemme kişi bezenişip gelipdir*.

BEZENMEK, *işl.* Özüni bezemek. *Şu wagt, şu ýaşyňda bezenmän, haçan bezenjek?* (G. Gurbansähedow).

BEZEŞDIRMEK, *işl.* Bezeg, görk berýän zatlar bilen bezäp çykmak. *Otagy bezeşdirmek*.

BEZEŞMEK, *işl.* 1. Bezemäge kömekleşmek. *Baýramçylyk mynasybetli edara jaýlaryny bezeşmek*. 2. Birnäçe bolup bilelikde bezemek. *Gyz-gelinler toý ýerinde jaýlaryň içini bezeşip ýördüler*.

BEZETDIRMEK, *işl.* Timar berdirtmek, owadan görnüşe saldyrtmak. *Baýramçylygyň ön ýanynda köçeleri has-da bezetdirmek işini ýola goýduk*.

BEZETMEK, *işl.* Bezemek işini başga birine etdirmek, bezemäge mümkinçilik bermek.

BEZGEK [bezgek], *syp.* Gorkmak, irmek we ş.m. sebäpli birinden ýa-da bir zatdan bez bolan.

BEZGEKLİK [bezgeklik], *at*. Birinden ýa-da bir zatdan bez bolmaklyk.

BEZIGIŞ [beziğiş], *iş ady*. Bezikmek ýagdaýy.

BEZIGIŞMEK [beziğişmek], *işl.* Kem-kemden bez bolmak.

BEZIKDIRILMEK, *işl.* Bir zatdan ýa-da birinden bez edilmek.

BEZIKDIRMEK, *işl.* Bez etmek, bez bolmak derejesine ýetirmek.

BEZIKME, *iş ady*. Bizikmek ýagdaýy.

BEZIKMEK, *işl.* Bez bolmak, bezlik derejesine ýetmek. *Dogrussyny aýtsak, ol soňky wagtlarda bezigip, bizi gören ýerinde bukulyp ýör*.

BEZIKMEKLİK, *iş ady*. Bezikmek ýagdaýy.

BEZIRGEN [bezirgen], *at*. 1. *kön.s.* Söwdagär, täjir. *Bezirgenem, sil apardy malymy* (Misgingylyç). *Birnäçe bezirgen ýoldan aýrylyp, Suwsuzlykdan halyn pida eýledi* (Kätibi). 2. Oglana dakylýan at.

BEZIRGENLIK [bezirgenlik], *at, kön. s.* Söwdagärlik, täjirlik. *Hindistana bezirgenlik kylanlar, Malyn satyp geldi, bular gelmedi* (Magtymguly).

BEZIŞ, *iş ady*. Bezmek ýagdaýy.

BEZM, *at, kön.s.* Şatlyk, toý-meýlis, keýpi-sapa.

◊ **Bezm etmek (eýlemek)** keýpi-sapa sürmek, döwran sürmek. *Iki aşyk bir-birine bezm eder* (Kemine).

BEZMEK, *işl., ser.* **Bezikmek**. *Ol dynuwsyz aýlanyşdan, ölçegsiz işden, soňsuz hereketden halys bezýärdi* (B. Kerbabaýew).

BEZMI-DÖWRAN [bezmi-döwra:n], *syp., kön.s.* Şatlykly döwran, aýşy-eşret, keýpi-sapa. *Ýa Gülnüň ýolunda öler sen, ýa Gülni alar sen, goltugyna girip, bezmi-döwran kylar sen* ("Gül – Bilbil").

BEZZAT [bezza:t], *syp.* 1. Edep-tertibi saklamaýan, asly erbet. *Başyň goşma gadyr bilmez bezzada* (Magtymguly). 2. Garagol, söze gulak asmaýan. *Bezzat çaga*.

BEZZATÇYLYK [bezza:tçylyk], *at, ser.* **Bezzatlyk**. *Indi ol her ädimde Akjagül bilen urşup, bezzatçylyk edip ýören Durdymyrat däl* (B. Seýtäkow).

BEZZATLYK [bezza:tlyk], *at*. 1. Edep-tertibi saklamazlyk, ýaramazlyk, bozgaklyk. 2. Garagolluk, söze gulak asmazlyk. *Çaga bezzatlygy*.

BÄ [bä:], Haýran galmagy, geňirgenmegi aňladýan ümlük. *Bä, walla, haçan geldiň?*

BÄBEK [bä:vek], *at*. Gundagdaky emýan çaga. *Bahanam akja bäbek* (Nakyl).

BÄBEKHANA [bä:vekha:na], *at*. Çaga dogrulyan öý.

BÄBENEK [bä:venek], *at, anat.* 1. Gözüň göreji bilen ak almasy. *Artygyň otlukly gözleriniň bäbenekleri gün şöhlesi bilen bäsleşýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Göz.

BÄGÜL [bä:gül], *at*. 1. Ysly, owadan gülli, baldagy tikenek-tikenek ösümlik we şol ösümligiň güli. 2. Gyza dakylýan at.

BÄGÜLKEŞDE [bä:gülkeşde], *at*. Tahýa salynýan bägüle meňzeş nagyş.

BÄH, Geň galmagy, gyanmagy aňladýan ümlük. *Bäh, onuň aýdygyny!*

BÄHBIT [bähvi:t], *at*. 1. Bir işiň, hereketiň oňaly netijesi, haýyrlý, peýdaly tarapy. 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Bähbit bola (bolsun)!** soňy haýyrly bolsun, netijesi gowy bolsun. *Bähbit bola, aýdyp oturyň!* (H. Ysmaýylov).

BÄHBITLI [bähvi:tli], *syp.* Netijesi oňaly bolan, soňy haýyrly bolan. *Ol bähbitli işi ertä goýmagy halanokdy.*

BÄHBITLILIK [bähvi:tlilik], *at.* Bähbidi barlyk, netijesi oňalylyk, peýdalylyk, haýyrlylyk.

BÄHBITSIZ [bähvi:ssiz], *syp.* Bähbidi ýok, bähbitli däl, netijesi oňasyz, peýdasyz, haýyrsyz.

BÄHBITSIZLIK [bähvi:ssizlik], *at.* Bähbidi ýokluk, bähbitli dälilik, netijesi oňasyzlyk, peýdasyzlyk, haýyrsyzlyk.

BÄHRE, *at, k. d.* Peýda, nep, gazanç. *Könlüm bähre tapar oýnan oýnuňdan* (Kemine).

BÄLÇIK [bä:lçik], *syp.* Wäşilik etmegi gowy görýän, degişgen. *Aýlansaň-da oba-oba, Taýmaz ýaly bälçik baba, Tapaymarsyň, tapaymarsyň* (K. Gurbannepesow).

BÄLÇIKLIK [bä:lçiklik], *at.* Degişgenlik, wäşilik. *Ol bälçiklik etmegi halamaýardy.*

BÄLÇIREME [bä:lçireme], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy.

BÄLÇIREMEK [bä:lçiremek], *işl.* Oýun etmek, degişmek, bälçiklik etmek. *Bäsdes gyzlar bilen bäsdes ýigitler Bälçirände güýz günleri ýaz bolar* (K. Gurbannepesow). *Iýersiň, içersiň. Ýeňlemez derdiň. Ukusyz geçendir uzynly gije. Ýene bälçirärsiň: «Çebişindenem Bu dümewe şypa ýetjek däl, eje!»* (K. Gurbannepesow).

BÄLÇIREMEKLIK [bä:lçiremeklik], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy.

BÄLÇIREŞMEK [bä:lçireşmek], *işl.* Özara degişmek, bälçiklik edişmek, oýun edişmek, bile bälçiremek. *Olar biri-birine degip bälçireşip başladylar.*

BÄLÇIREÝIŞ [bä:lçireýiş], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy.

BÄRDENGAÝTMA [bä:rdenğäýtma], *at.* Bir zadýň aňyrsyna ýetmezlik netijesinde ýüze çykýan kemterlik, kemçilik, säwlik.

BÄRI [bä:ri], **1.** Wagtdowamlylyk görkezýän sözsoňy kömekçi. *Men köp ýyl bäre Aşgabatda ýaşaýaryn.* **2.** Kömekçi sözüň ornuna ulanylýan söz. *Ol ertirden bäre şol işläp otyr.*

◇ **Bäri bakmak** saglygy gowulaşyp ugramak.

BÄRI-BÄRDE [bä:ri-vä:rde], *hal.* Golaý ýerde, golaý-goltumda. *Bäri-bärde seniň diýýän obaň barmy näme?*

BÄRILIGINE [bä:riliğne], *hal.* Bäre tarapa. *Ol bäriligine ylgap gaýtdy.*

BÄRKI [bä:rki], *syp.* Sözi aýdýan adama ýakyn tarapdaky, aňyrky däl. *Olar obanyň iň bärki köçesinde ýaşaýar.*

◇ **Iň bärkisi** beýlekileri, başga zatlary göz önünde tutmadyk bolsa-da öňi bilen, ilki bilen, iň bolmanda. *Biz-ä owarram weli, sen iň bärkisi ejeňi hem ýatlamansyň.*

BÄRSINDEN [bä:rsinnen], *hal.* Iň pesi, iň azy, azyndan, pesinden. *Sanab-a göremok weli, ol bäsinden on joýa dagy gawun ekendir.*

BÄS [bä:s], *at.* Özara edilýän ýaryş, jedel.

◇ **Bäs gelmek** hötdde gelmek, başarmak, üstün bolmak, ýeňmek. *Ol öz gaharyna bäs gelip bilmän, turup gütdi.*

BÄSDEŞ [bä:sseş], *at, syp.* Biri-birinden kem galmajak bolýan, ýaryşýan, bäs edýän, basdaş. *Bäsdeş gyzlar bilen bäsdeş ýigitler Bälçirände güýz günleri ýaz bolar* (K. Gurbannepesow).

BÄSDEŞLIK [bä:sseşlik], *at.* Biri-birinden kem galmajak bolmaklyk. *Okuwda bäsdeşlik etmek.*

BÄSLEŞIK [bä:sleşik], *at.* Ýaryş. *Soňky öwrüme ýetilip, jylawlar ýazdyrylanda, bäsleşik ýetjek derejesine ýetdi, kimiň kimdigi belli boldy* ("Türkmenistan").

BÄSLEŞIŞ [bä:sleşiş], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄSLEŞME [bä:sleşme], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄSLEŞMEK [bä:sleşmek], *işl.* Biri-birinden üstün çykmak üçin bäs edişmek; ýaryşmak.

BÄSLEŞMEKLIK [bä:sleşmeklik], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄŞ [bä:ş], **san. 1.** 5 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Olar bäs sany dogandylar.* **2. gepl. d., ser. Bäslik.** **3.** Ýokary derejede, oňat, örän gowy. – *Keypler nähili? – Bäs.* **4.** Oglana dakylýan at.

BÄŞATAR [bä:şatar], *at.* Daragyna bäs ok ýerleşýän tüpeň.

BÄŞBARMAK [bä:şvarmak], *at.* Etli çorba ýaýylyp kesilen hamyr atylyp bişirilýän nahar. *Ejem bäsbarmak bişirdi.*

BÄŞBETER [bä:şveter], *syp., gepl. d.* Iň erbet, has ýaman. *Ondan bäsbetter näme gerek saňa?*

BÄŞDAŞ [bä:şda:ş], *at.* Bäs sany daş bilen oýnalýan milli çagalar oýny. *Gyzjagazlar hezil edişip bäsdaş oýnap otyrdylar.*

BÄŞGOŞMA [bä:şgoşma], *at.* Bäs hatar gaşly bilezik. *Onuň gollarynda bäsgoşma bilezik, barmaklarynda hatara ýüzük bardy* (B. Kerbabayew).

BÄŞINJI [bä:şinji], **san. 5** sanyndan ýasalan tertip san.

◇ **Bäşinji gün** *gepl. d.* Anna günü. *Bäşinji gün diýlende obadan gaýdyp gelerin.*

BÄŞLEK-ÜÇLEK [bäşleğ-üşlök], *san.* Takmynan baş-üç sany. – *Şularam bolar – diýip, atlylaryň öňüni çekip ugrady. Soňam olaryň yzyndan ýeten başlek-üçlek atly boldy* (A.Gowşudow).

BÄŞLEME [bä:şleme], *at, edeb.* Baş setirli şygyr bendi, muhammes. *Bäşleme şygry a a a a a, b b b b a, ç ç ç ç a görnüşinde kapyýalaşýar.*

BÄŞLIK [bä:şlik], *at. 1. 5* sanynyň ady. *2.* Türkmen mekdeplerinde okuwçynyň bilim derejesine goýulýan iň ýokary baha. *Bäşlik bahalar. 3.* Käbir zatlaryň ölçegini aňladýan san. *Bäşlik galos.*

BÄŞÖRÜM [bä:şö:rüm], *at.* Gözenek şekilde gyýtaklaýyn degişýän nagyş.

BÄŞPARA [bä:şpa:ra], *at.* Gyzyly we ýaşyly kürteleriň ýartmajyndan ýokarlygyna ýaprakly şahajyklara meňzedilip salnyýan nagyş.

BÄŞSEKIM [bä:şsekim], *at.* Iki zolak gaýmanyň ýa-da çitilen goşa çyzygyň içine salnyýan we başbaşdan gaýalýan gaýma ýa-da top-top ýönekeýje çitim.

BÄÝ [bäý], *üml., ser. Bä.* *Bäý, munuň owadan-dygyny!*

BÄZBENT [bä:zvent], *at, zergärç.* Egne dakylýan ortasy gaşly tegelek bezeg şaýy.

BI [bi:] **I,** Köplenç, sözüň öňünden goşulyp, goşulan sözüne ret ediji, ýokluk manysyny berýän goşulma. *Bihabar, biakyl, biabraý we ş.m.*

BI [bi:] **II,** Buýrulan ýumuş kyn görüp, köplenç, çagalar, ýaş oganlar tarapyndan aýdylýan ümlük.

BIABRAÝ [biýa:vyraý], *syp.* Abraýsyz, abraýy gaçan, wejera, masgara.

BIABRAÝÇYLYK [biýa:vyraýçylyk], *at, ser. Biabraýlyk.* Uly biabraýçylygyň üstünden barajak ýaly ýaýdanýarlar.

BIABRAÝLYK [biýa:vyraýlyk], *at,* Abraýsyzlyk, abraýdan düşmeklik, masgaralyk, wejeralyk.

BIADYL [biýadyl], *syp.* Adalatsyz, adalatly däl, adyl däl. *Kylsaň biadyl perman, Diýmen: “Yaman azaryň”, jan şährinde gördüm men seniň yşky bazaryň* (Magtymguly).

BIADYLLYK [biýadyllyk], *at.* Adyl dälilik, adalatsyzlyk, adalatly dälilik.

BIAGYRY [biýa:gyry], *syp.* Hiç zat dogrusynda aladalanmaýan, ünji etmeýän, geleňsiz, biperwaý, agyry etmeýän. *Çaga terbiýesine biagry bolmalyň.*

BIAGYRYÇYLYK [biýa:gyryçylyk], *at, ser. Biagyrylyk.*

BIAGYRYLYK [biýa:gyrylyk], *at.* Hiç zat dogrusynda alada, ünji etmezlik, geleňsizlik, biperwaýlyk, agyry etmezlik.

BIAJAL [biýajal], *syp.* Ajaly ýetmedik, ajalsyz. *Her haýsyň bir ýerde beýhuda gezmän, Biajal ölmenem, umydy üzmän* (“Görogly”).

BIAKYL [biýakyl], *syp., at.* Akyly, düşünjesi ýok, akylyly däl, akylsyz. *Many, söz aňlamaz biakyl adam* (Magtymguly). *Biakyllar heňnam gurar, Eşret istär rahat bile* (Magtymguly).

BIALAÇ [biýala:ç], *syp.* Alajy bolmadyk, alaçsyz, çäresiz, nalaç. *Şeýdip bu möjek hem bialaç gurrukda galybermeli bolýar* (“Türkmen halk ertekileri”).

BIALAÇLYK [biýala:şlyk], *at.* Alaç tapmazlyk, alaçsyzlyk, çäresizlik, nalaçlyk. *Bialaçlykdan agyr dert ýok.*

BIARMAN [biýarma:n], *syp.* Maksady ýerine ýeten, eden arzuwy ýerine gowşan, armansyz. *Goy, bu ýigit biarman bolmasyn* (“Görogly”).

BIBAŞ [bi:vaş], *syp. 1.* Terbiýe görmedik, başyna giden, tertipsiz, terbiýesiz, kakabaş. *Irginim bibaş adamlar bilen iş salyşmak. 2.* Başsyz, ýolbaşçysyz. *Abat bolmaz, durmaz döwlet, Hiç ülke bibaş bolmasyn* (Magtymguly).

BIBAŞLYK [bi:vaşlyk], *at.* Terbiýe görmezlik, başyna gidenlik, terbiýesizlik, tertipsizlik, kakabaş.

BIBAT [bi:va:t], *syp. 1.* Abat däl, sandan çykan, ulanyşdan galan, döwlüp-ýenjilen, bozulan. *Abat öýüň bilbili, bibat öýüň baýguşy* (Nakyl). *2. göç.m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşen, yza galan, weýran bolan, tozan.

BIBATÇYLYK [bi:va:tçylyk], *at, ser. Bibatlyk.*

BIBATLAMA [bi:va:tlama], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLAMAK [bi:va:tlamak], *işl. 1.* Sandan çykarmak, ulanyşdan galdyrmak, döwlüp-ýençmek, bozmak. *2. göç.m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşürmek, yza galdyrmak. *Ekin meýdanyny bibatlamak bolmaz.*

BIBATLAMAKLYK [bi:va:tlamaklyk], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLAYÝŞ [bi:va:tlaýýş], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLYK [bi:va:tlyk], *at. 1.* Sandan çykanlyk, ulanyşdan galanlyk, döwür-ýenjilik, bozuklyk. *2. göç.m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşenlik, yza galanlyk.

BIBI [bi:vi], *at. 1.* Ruhanylar maşgalasynyň aýal-gyzlarynyň atlarynyň yzyndan ýa-da öňünden getirilip, hormat üçin ulanylýan söz. *2. gepl.d.* Özüňden uly aýal doganyňa, kakaň aýal doganyna ýüzlenilip aýdylýan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, ejeke. *3.* Gyza dakylýan at.

BIÇAK [bi:çak], *hal.* Çendenaşa, çaksyz, ummasyz, örän. *Şu işiň ähmiýetiniň biçak uly bolmagy mümkin.*

BIÇDIRMEK [bişdirmek] **I,** *işl.* Geým-geým tikmek üçin matany we ş.m. başga birine ölçedip

kesdirmek. *Keteni köýnek biçdireliň, Ýakasyn keç açdyralyň* ("Görogly").

BIÇDIRMEK [biçdirmek], *isl.* Erkeklik mäsini kesdirip aýyrtmak. *Erkek maly biçdirmek.*

BIÇEM [bi:çem], *hal, ser.* **Biçeme.** – *Bolsa bolýandyр. Biçem däl* (A. Gowşudow).

BIÇEME [bi:çeme], *hal.* **1.** Çemesiz, tagaşyksyz, çemesi bolmadyk. *Şu aýdanyň-a biçeme däl* ("Edebiýat we sungat"). **2.** *gepl.d.* Örän, çakdanaşa, artykmaç. *Sazy biçeme gowy çalyň ekeniň* ("Görogly").

BIÇÄRE [bi:çä:re], *syр.* **1.** Biriniň kömegine mätäç, çäresiz, alaçsyz. *Ilinden gitseň awara, Şonda bolar sen biçäre* (Magtymguly). **2.** Görgüli, pahyr, betbagt, kösenen.

BIÇÄRELİK [bi:çä:relik], *at.* **1.** Biriniň kömegine mätäçlik, çäresizlik, alaçsyzlyk. **2.** Görgülilik, pahyrylyk, betbagtlyk.

BIÇILMEK I, *isl.* Geým-geým tikilmek üçin mata we ş.m. ölçelip kesilmek. *Olar her günde ýüzlerçe geýimiň biçilmegini üpjün etmelidirler.*

BIÇILMEK II, *isl.* Erkeklik mäsini kesilip aýrylmak.

BIÇIM, *at.* Biçiw nusgasy, biçiw görnüşi; biçiw. *Bularyň hemmesi bir biçimde tikilipdir.*

BIÇIMÇI, *at.* Tikiljek geýimi biçýän ussa. *Ol ökde biçimçi.*

BIÇIMÇILIK, *at.* Biçimçiniň käri, ýagdaýy. *Mekdepe okuwçylara tikinçilik, biçimçilik işleri hem öwredilýär.*

BIÇINMEK, *isl.* Özüň üçin biçmek. *Köýnek biçindi.*

BIÇIŞ I, *iş ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇIŞ II, *iş ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇIŞDIRMEK I, *isl.* Geým-geým, aýakgap tikmek üçin matany we ş.m. ölçeşdirip biçip çykmak. *Köýneklik matalary biçişdirdim.*

BIÇIŞDIRMEK II, *isl.* Erkeklik mäsini kesişdirmek, aýyrmak. *Erkek owlak-guzulary biçişdirmek.*

BIÇIŞMEK I, *isl.* Biçmäge kömekleşmek; bilelikde biçmek. *Ol ejesine geým biçişýär.*

BIÇIŞMEK II, *isl.* Erkek mallary biçmäge kömekleşmek.

BIÇME I, II *iş ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇMEK I, *isl.* Geým, aýakgap tikiljek matany, göni we ş.m. ülni boýunça ölçäp kesmek. *Bu ýerde okuwçylar geýimleri biçmegi we tikmegi öwrenýärler.*

BIÇMEK II, *isl.* Erkeklik mäsini kesip aýyrmak.

BIÇÜW, *at.* **1. ser.** **Biçim.** *Depesi çürüräk gadymy biçüwde tikilen telpegini geýerdi* (A. Gowşudow). **2.** *göç.m.* Daş görmüş, sypat, gabara. *Özüniň biçüwi boýunça kelteräk adam.*

BIDAR [bi:da:r], *syр., k. d.* Oýa; habarly, hüşgär, seresap, ägä. *Ýüzüğe gülap suwuny urup bidar kyldylar* ("Gül-Senuber").

BIDENE, *at. ösüml.d.* Ýabany hem medeni otjumak dermanlyk ösümlük, pidene, narpyz.

BIDEREK [bi:derek], *syр.* **1.** Dereksiz, derde ýaramaýan, hiç zada ýaramaýan, ulanyşdan galan, peýdasyz. *Öýdäki biderek zatlary garagurumça tabşyrmak gerek.* **2.** Howaýy, netijesiz, boş. **3.** Ugursyz, bolgusyz, artykmaç. *Biderek gýkylygyň kime geregi bar?* (B. Kerbabaýew). **4.** Nähak, sebäpsiz, esassyz, ýersiz. *Meniň şu ýigrençlerim biderek dälär* (A. Gowşudow). **5.** Bikä, boş, işsiz. *Dursunyň-da biderek oturýan çagy ýadyna düşmeýär* (B. Kerbabaýew).

BIDEREKÇILIK [bi:derekçilik], *at, ser.* **Bidereklilik.**

BIDEREKLİK [bi:dereklik], *at.* **1.** Dereksizlik, derde ýaramazlyk, peýdasyzlyk. **2.** Howaýylyk, netijesizlik, boşluk. *Gürrüni uzaltmak bidereklilikdi.* **3.** Ugursyzlyk, bolgusyzlyk. *Ol gürrüniň biderekligi aýan boldy.* **4.** Nähaklyk, sebäpsizlik, esassyzlyk, ýersizlik. *Bidereklige ýol berilmeli däl.* **5.** Bikärlilik, boşluk, işsizlik.

BIDÄNE [bi:dä:ne], *at.* Üzümiň dänesiz görnüşi.

BIDIN [bi:di:n], *hal.* Rugsatsyz, maslahatsyz, ygtyýar alman, geňesiz, idinsiz. *Menden bidin bir hokga çykaraýmagyn!* (N. Jumaýew).

BIDINLIK [bi:di:nlik], *at.* Rugsatsyzlyk, geňesizlik, maslahatsyzlyk.

BIDÖWLET [bi:döwlöt], *syр.* **1.** Maly-mülki bolmadyk, döwlete eýe bolmadyk, döwletsiz. *Bir bidöwlet bilen birge bolynçaň, Döwletliniň gapysynda gul bolgul* (Magtymguly). **2.** Ulalyp-oňalmadyk, ugursyz; garamañlaý. *Obada jeň tapsa, sansyz bidöwlet, Mert oghlunyň depesinden muş döker* (Magtymguly). **3.** *gepl.d.* Käyinj, zeýrenji aňladýan söz.

BIDÜZGÜN [bi:düzgün], *syр.* **1.** Düzgünsiz, tertipsiz, edepsiz, garagol. *Bidüzgün oylan.* **2.** Serenjam berilmedik, tertibe salynmadyk. *Bidüzgün zatlar düzgüne salynýar* (B. Kerbabaýew).

BIDÜZGÜNÇILIK [bi:düzgünçilik], *at, ser.* **Bidüzgünlik.**

BIDÜZGÜNLIK [bi:düzgünlik], *at.* **1.** Düzgünsizlik, tertipsizlik, edepsizlik, garagolluk, bidüzgünçilik. *Hormatly başlyk, bidüzgünlik emele gelmez ýaly, şol teklibi sese goýmagyňyzy haýyş edýärin* (B. Kerbabaýew). **2.** Serenjam berilmezlik, tertibe salynmazlyk.

BIEDEP [biýedep], *syр.* **1.** Edepsiz, terbiýesiz, edep-ekramy bilmeýän. *Biedep oylan.* **2.** Gelşiksiz, ugursyz, ýaramaz. *Men sizden beýle biedep zada*

garaşmaýardym. 3. Käýinç hökmünde ulanylýan söz. Biedep, näme beýdip otýrsyň?

BIEDEPLIK [bi:deplik], *at.* Edepsizlik, terbiýesizlik, edep-ekramly dällik, ugursyzlyk, ýaramazlyk. *Özüňden ula salam bermezlik biedeplik hasaplanýar. Çendenaşa gaty ses bilen gülmeklik biedeplikdir.*

BIGADYR [bi:ğadyr], *syp.* Gadyrsyz, gadyr bilmeýän. *Bigadyr gardaşdan gadyrly ýat hem, Nadan dostdan dana duşman ýagşydyr* (Zelili).

BIGADYRLYK [bi:ğadyrlyk], *at.* Gadyrsyzlyk, gadyr bilmezlik.

BIGAM [bi:gam], *syp.* Gamsyz, aladasyz, ünjüsiz.

BIGAMLYK [bi:gamlyk], *at.* Gamsyzlyk, aladasyzlyk, ünjüsizlik, perwaýsyzlyk.

BIGAPYL [bi:ga:pyl], *syp.* Habarsyz, duýdansyz. *Tur, ýaryň apardylar, Bigapyl ýatan oglan!* (Halk döredijiliginden).

BIGAPYLLYK [bi:ga:pyllyk], *at.* Habarsyzlyk, duýdansyzlyk.

BIGAÝRAT [bi:ğayra:t], *syp. 1.* Gaýratsyz, gaýraty ýok, gaýratly däl, gaýraty çatmaýan, namart, edensiz. *Eý ýaranlar, bir bigaýrat ýigidiň, Müň ýaman söz aýtsaň, janyňa degmez* (Magtymguly). *2. Käýinç söz. Häý, bigaýrat diýsänim!*

BIGAÝRATÇYLYK [bi:ğayra:tçylyk], *at. ser.* Bigaýratlyk.

BIGAÝRATLAMAK [bi:ğayra:tlamak], *işl.* Bigaýratlyk etmek, ähdiňden dänmek, namartlyk etmek. *Bigaýratladyň, onsoňam namardy kowalan namartça-da bolmaz* ("Edebiýat we sungat").

BIGAÝRATLYK [bi:ğayra:tlyk], *at.* Gaýratsyzlyk, ähdiňde durmazlyk, namartlyk. *Beýik şahyr öz goşgularynda bigaýratlyk, gopbamlyk we şuna meňzeş ýaramaz häsiýetleri ötgür söz bilen nyşana alýar* ("Mugallymlar gazet").

BIGÄNE [bi:gä:ne], *at.* Öz garyndaşyň däl-de, başga adam, ýat, keseki. *Bigäne tutma özüňni! Eşitgil zaryn sözüňni!* (Halk aýdymy). *Oturşy bir, köňli aýry gardaşdan, Şirin mylatatly bigäne ýagşy* (Zelili).

BIGÄNELIK [bi:gä:nelik], *at.* Ýatlyk, kesekilik.

BIGÜNÄ [bi:günä:], *syp.* Günäsi ýok, günäli däl, günäsi bolmadyk, günäsiz, ýazyksyz. *Siz bigünä adamyň göwnüne degdiňiz* (Ş. Borjakow).

BIHABAR [bi:habar], *syp.* Habarsyz, habary ýok, habary bolmadyk. *Bihabar adam. Men-ä bu zatlardan bihabar.*

BIHABARLYK [bi:habarlyk], *at. 1.* Habarsyzlyk, hiç zatdan habary ýokluk. *2.* Habarsyz galmaklyk. *Bu bihabarlygyň etdirýän zady.*

BIHAL [bi:ha:l]: **bihal däl** yöne adam däl, keramatly, gudratly manysynda ulanylýan söz düzümi.

BIHASAP [bi:hasa:p], *syp. 1.* Hasapsyz, hasap-hesipsiz. *Durmuşda bihasap zat ýok. 2.* Biderek, yönekeý. *Şu ýandak bihasap ösümlük dälidir. 3.* Ummasyz, çendenaşa, san ýetmez. *Derdim artdy bihasap, Lukman soramaz nygtap* (Magtymguly).

BIHATA [bi:hata:], *syp.* Günäsiz.

BIHAÝA [bi:haýa:], *syp.* Haýasyz, utançsyz, haýasy gaçan. *Bihaýa, masgara, ile gülküdir* (Ata Salyh).

BIHAÝAÇYLYK [bi:haýa:çylyk], *at. ser.* Bihaýalyk. *Bihaýaçylyk etmek.*

BIHAÝALANMA [bi:haýa:lanma], *iş ady.* Bihaýalanmak ýagdaýy.

BIHAÝALANMAK [bi:haýa:lanmak], *işl.* Her hili erbetlige yüz urmak, utanjy gaçmak, haýasyzlanmak.

BIHAÝALANYŞ [bi:haýa:lanys], *iş ady.* Bihaýalanmak ýagdaýy.

BIHAÝALYK [bi:haýa:lyk], *at.* Haýasyzlyk, utançsyzlyk. *Emma soňky eden bihaýalyklary meniň etimden ötüp, süňküme ýetdi* (B. Seýtäkow).

BIHEPBE [bi:hepbe], *syp.* Hiç bir işiň başyny tutmaýan, hiç bir zadyň aladasyny etmeýän, bikär ýören, hepbesiz. *Hünärsiz, bihepbe adamyny halan gyz tapylarmy?* (A. Gowşudow).

BIHEPBELIK [bi:hepbelik], *at.* Hiç bir işiň başyny tutmazlyk, hiç bir zadyň aladasyny etmän, bikär ýörmeklik, hepbesizlik. *Bihepbelige baş goşaymasyn — diýip, biynjalyk bolýandyr* (A. Nazarow).

BIHUDA [bi:huda:], *syp., k. d.* Boş, manysyz, biderek. *Gezmegin bihuda ýerde, Uçrar sen ýowuz derde* ("Görogly"). *Bihuda ýar üçin ýanyp, bişer sen* ("Gül – Bilbil").

BIHUŞ [bi:hu:ş], *syp. 1.* Huşuny ýitiren, huş giden, huşsuz, özüni bilmän ýatan, beýhuş. *Şol dondan Artygyň ysy kükäp, Aýnany bihuş hala getirdi* (B. Kerbabaýew). *2.* Bir zady çalt ýadyndan çykaragan, ýatkeşligi peselen, huşsuz.

◊ **Bihuş etmek** özünden gidermek, aňyny ýitirtmek; serhoş etmek. *Göroglyny ýatan ýerinde bihuş etdiler* ("Görogly").

BIHUŞLYK [bi:hu:şluk], *at. 1.* Huşuňy ýitirmeklik, bihuş, huşsuz haldalyk. *2.* Bir zady çalt ýadyndan çykarmaklyk, huşsuzlyk, ýatkeşligiň peselmeklik.

BIJAÝ [bi:ja:ý] **I**, *syp. 1.* Ýerliksiz, gödek, gelşiksiz (sözleýiş, özüni alyp baryş we ş.m. barada). *Munuň diýýänleri-de bijaý aýdylýan sözler däl* (B. Seýtäkow). *2.* Ulanmaga oňaysyz, amatsyz, tagaýyksyz. *Biz-ä bilemzok, kaka, bolýan jaýymyz bir bijaý ýer* (Halk ertekisi).

BIJAÝ [bi:ja:ý] **II**, *köm.s.* Örän, juda, gaty güýçli. *Seniň sag gaýdyp gelmegiň meni bijaý guwandyrdy* (B. Kerbabaýew). *Düýn howa bijaý yssy boldy.*

BIJAÝLYK [bi:ja:ýlyk], *at.* Ýerliksizlik, gelsiksizlik, gödeklik; ýaramaz iş. *Ogly bir bijaýlyk edipdir.*

BIJE [bi:je], *at.* Gezegi, paýy, tertibi we ş.m. kesgitlemek üçin çekilýän belgili çöp ýa-da ýazgylý kagyzy. *Nowruz geldi bu gije, Gyzlar atarlar bize* (Monjugatdydan). *Meniň bijäme gaty gowy ýer düşdi* (A. Gowşudow).

♦ **Bijesi çykmak** bir ýagdaýda döwüň rüstem gelmek, utmak. *Kimiň bijesi çyksa, baýragy horaz jüýje* (Monjugatdydan). **Bijesi galmak** döwüň pes gelmek, işiň şowsuz bolmak, utdurmak, utulmak. *Aşyryň bijesi galdy – diýip, gumalagy eliniň tersi bilen zyňyp goýberdi* (B. Kerbabaýew).

BIJEBAŞY [bi:jevaşy], *at.* **1.** Bije atylanda bijesi ilkinji çykan. **2.** *göç.m.* Iň saýlantgysy, iň gowusy; naýbaşy. *Olardan bijebaşy bolar ýalysy ýok. Şolardan birini bijebaşy etmeli bolsa, onda ilki bilen gämi abatlaýjy kärhanany agzamaly bolardy* ("Türkmenistan").

BIJEDEŞ [bi:jedeş], *at.* Özün bilen bijä deň gatnaşýan adam.

BIJELI [bi:jeli], *syp.* Bije çekişýän, bize çekmäge gatnaşýan. *Bijeli oylan aglamaz* (Nakyl).

BIJIN [bi:jin], *at. köm.s.* **1.** Maýmyn. **2.** Müçe ýyl hasabynda dokuzynjy ýylyň ady. *Guwanmagyn baýlygyňa, bijin bardyr önünde* (Atalar sözi).

BIKANUN [bi:ka:nu:n], *syp.* Kanunsyz, kanuna laýyk bolmadyk, kanuna esaslanmadyk.

BIKANUNÇYLYK [bi:ka:nu:nçuluk], *at. ser.* **Bikanunlyk.**

BIKANUNLYK [bi:ka:nu:nluk], *at.* Kanunsyzlyk, kanuna laýyk dälilik, kanuna esaslanmazlyk.

BIKARAR [bi:kara:r], *syp.* Karary, takaty ýetmeýän, kararsyz, ynjalysyz.

BIKE [bi:ke], *at.* **1.** Aýal-gyzlara hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz, hojaýyn aýal, begim, hanym. **2.** Beýemçi aýal. *Bir öýüň biki bolup otyr.* **3.** Gyza dakylýan at.

BIKEMAL [bi:kema:l], *syp.* Kemalsyz, pähimli bolmadyk, ulalyp-oňalmadyk.

BIKEMALLYK [bi:kema:llyk], *at.* Kemalsyzlyk, ugursyzlyk.

BIKÄR [bi:kä:r], *syp.* **1.** Işsiz entäp ýören, iş etmän boş gezip ýören. *Bikärden taňry bizar* (Nakyl). *Olar ol ýerde bikär ýatan dälirler* ("Görogly"). **2.** Boş, biderek, ugursyz, nähak. *Bir okuňyz hem bikär geçmesin – diýip gygyrdy-da, atmaga buýruk berdi* (Halk ertekisinden).

BIKÄRÇILIK [bi:kä:rçilik], *at. ser.* **Bikärlik.** *Ýaltaçylygy, bikärçiligi taşladyk.*

BIKÄRLIK [bi:kä:rlik], *at.* **1.** Işsizlik, işsiz ýörmeklik, işlemezlik.

BIL [bi:l], *at.* **1.** Göwräniň guşak guşalýan ýeri, guşaklyk. *Dil bilen orak orsaň, bil agyrmaz* (Nakyl). *Bilime guşak, atyma duşak* (Sanawaçdan). **2.** Uzyn ýa-da beýik zadyň orta kesimi, bölegi. *Agajyň bili egrelipdir. Dagyň bilinde tokaý döräpdir.* **3.** *göç.m.* Bir zadyň üsti.

♦ **Bil baglamak** birine ýa-da bir zada ynanmak, birine ýa-da bir zada ynam etmek. *Dostluk, doganlyk, agzybirlik, adalatlylyk, parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). **Bil bermek** **1)** orta bilinden egelmek, ýaý bermek, egilmek. *Jaýyň üçegi bil beripdir.* **2)** güýçden galmak, ejizlemek, garramak. **Bil бүkmek** biriniň önünde ejizlemek, biriniň önünde boýun burmak. **Bili açylmak** aýbaşy gelmek. **Bili bekemek** güýjüne gelmek, berdaşlanmak. *Onuň eýýäm bili bekäp boýy ýetipdir.* **Bili бүkүlmek** güýçden galmak, tapdan düşmek, garramak, kuwwatsyzlanmak. *Şol wagt birden onuň gözünüň önünde bili бүkүlen Sähet aga peýda boldy* (A. Gowşudow). **Biline urlan ýylan ýaly bolmak** işden gaçyp, iki бүкүlen bolmak, buruljamak, towlanjyramak. *Ýeri gelende çopan badagyny salaryn welin, biline urlan ýylan ýaly bolaýar* (R. Gelenow). **Biliňi guşamak** gaýrata galmak, her bir işiň, zähmetiň garşysynda ykjam durmak, tijenmek. **Bil ýazmak** birneme dynç almak.

BILAGYRY [bi:la:gyry], *at.* Sowuklamadan, gypjynmadan ýa-da başga zeper ýetmekden bilde döreyän agyry. *Mollagaranyň duzly gara palçygy bilagyry, bogun hem-de damar kesellerini bejermekde ýaramlydyr.*

BILAGYRYLY [bi:la:gyryly], *syp.* Bilagyra sezewar bolan, bilagyry derde ýolugan.

BILBAG [bi:lva:ğ], *at. gepl.d.* Bile daňylýan bag, guşak.

BILBAGLYK [bi:lva:ğlyk], *syp.* Bilbag üçin niýetlenen (ýüp, ýaglyk we ş.m.)

BILBIL [bilvil], *at.* **1.** Serçeler maşgalasyndan bolan, goňur-çal reňkli saýrak guş. *Bilbiller istär – göçe, Bag-u bostana sary* (Magtymguly). **2.** Adam ady.

♦ **Bilbil ýaly saýramak** ýakymly gürrüň etmek, labyzly aýdym aýtmak.

BILBILGÖÝÄ [bilvilgö:ýä:], *at.* Ertekilerde göýä adam dilinde gepleýän guş.

BİLÇEKİ [bi:lçeki], *at.* Atyň eýerini, eşegin gaňňasyny berkitmek üçin garnynyň aşagyndan aýlap daňylýan halkaly gaýyş.

BİLÇEKILIK [bi:lçekilik], *syp.* Bilçeki üçin niýetlenen gaýyş.

BILDIR [billir], *hal.* Öten ýyl, geçen ýyl. *Bahanam akja bäbek, bildir bolsaň bolmadymy* (Nakyl). *Goturdepele bir şadyýan ýaş ýigit bilen bildir bolan gyzykly duşuşygymy ýada saldy* ("Edebiýat we sungat").

BILDIRILMEK [billirilmek], *işl.* 1. Bir zat mälim edilmek, habar berilmek, birine bir zat hakynda aýdylmak. 2. Aňladylmak, duýdurylmak.

BILDIRIŞ [billiriş], 1. *iş ady.* Bir zady bildirmek ýagdaýy. 2. *at.* Bir mesele boýunça ýazuw ýa-da dil üsti bilen edilýän habar. *Bildirish asmak.*

BILDIRIŞMEK [billirişmek], *işl.* Bildirip durmak, mese-mälim bolup durmak (köp zat hakda). *Damarlary göm-gök bolup bildirish durdy* ("Edebiýat we sungat").

BILDIRKI [billirki], *syp.* Öten ýylky, geçen ýylky.

BILDIRMEK [billirmek], *işl.* 1. Bir zady birine mälim etmek, biler ýaly etmek, habarly etmek, duýdurmak. *Bilmedige – bildirin, bileni – öldirin* (Gadyndan gelyän ynanc). 2. Aňlatmak, aýtmak. *Ol goňşusyna duýgudaşlyk bildirdi.* 3. Yzy göze görmüp durmak. *Ýaranyň zyy bildirip dur.*

BILDIRTMEK [billirtmek], *işl.* Biler ýaly etdirmek.

BILE, *köm. s.* 1. *ser. Bilen.* *Aman bile Aýna ikinji synpda okaýarlar.* 2. Birlikde, bilelikde, bileleşip. *Namart bilen ýola barma, Bile ýatyp, bile turma* ("Görogly"). 3. *hal.* Goşulyp, birleşip. *Bile ýazylyan goşma sözler.* 4. Boýunça, arkaly, üsti bilen. *Magtymguly, öwüt bergil söz bile, Eşiden deň bolmaz, gören göz bile* (Magtymguly).

BILEGEN [bilegen], *syp.* Her bir zady köplenç ýagdaýda bilýän. *Synçy adam täsin zatlary-da bilegendir.*

BILEK, *at.* Eliň tirsek bilen goşar aralygy. *Bilegi ýogyn birini ýykar, bilimi bolan – müňini* (Nakyl).

♦ **Bilek ýaly** ýogyn (saçyň örümi hakda). *Bilek ýaly gara örüm saç aýaklaryna çolaşyp dur* ("Edebiýat we sungat").

BILEKSE, *at.* 1. Gandalyň iki ujundaky goşara ýa-da injige geýdirilýän demir halka. 2. Daňylýan ýüpuň, kössegiň, duşagyň ujundaky halka. 3. *zergärç.* Bir setir hakyk gaşlary oturdylan, sadaja nagyşlar bilen haşamlanan, insizje, tegelek halka görmüşli ýüzüne gyzyly çayylan kümüşden bilek şaýy (gepleşikde bileksä bilekhalka, bilekşaýy hem diýilýär).

BILELEŞDIRMEK, *işl., ser. Birleşdirmek.*

BILELEŞIK, *at.* Bilelikde hereket etmek ýa-da bir işi bile alyp barmak üçin döwletleriň, partiýalaryň, guramalaryň we ş.m. birleşen topary, üýşmeleňi, birleşik. *Milletler guramasynyň bileleşiginde.*

BILELEŞIŞ, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELEŞME, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELEŞMEK, *işl., ser. Birleşmek.* *Ol aşak seretdi, ýokaryk garady, mugallym bilen ikisi bileleşip gözledi* (B. Kerbabaýew).

BILELEŞMEKLIK, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELIK, *at.* 1. Bir ýerdelik, bile bolmaklyk. 2. Agzybirlik, birlik.

BILELIKDE, *köm. s.* Bir ýerde bile bolup, bile; üýşüp, birleşip, bileleşip. *Hemmämiz bilelikde agzybir işläliň.*

BILEN, 1. Ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy ("we, hem" manysynda). *Mugallym bilen okuwçynyň gatnaşygy.* 2. Öz öňündäki sözüň manysyna ugurdaş many aňladýan kömekçi söz. *Ýabyň içi bilen ýöredi. Ýoluň ýakasy bilen gidibergin.* 3. -ly, -li goşulmasynyň manysynda ulanylýan söz. *Ol usul bilen habar gatdy.*

BILENI-BITENI [bileni-viteni], *at.* Bar bilýän zady, elinden gelyän zady. *Onuň bileni-biteni bazara gatnamakdy.*

BILER-BILIMSEK [biler-vilimsek], *syp., gepl.d.* Köp zada göz ýetirýän; bilgiç, bilimdar, molla.

BILERMEN, *at.* Çözgüdi ýörite bilimleri talap edýän meseleleri çözmek üçin ylym, tehnika, sungat we beýleki ugurlardan hünärmen, ekspert.

BILESIGELIJI [bilesigelijiji], *syp.* Hemme zady bilmek üçin gyzyklanýan. *Oba adamlary bilesigelijiji bolýarlar.*

BILESIGELIJILIK [bilesigelijilik], *at.* Hemme zady bilmek üçin gyzyklanyjylyk.

BILESIGELIJILIKLI [bilesigelijilikli], *syp.* Hemme zady bilmek üçin arzuwly, bilesigelijilik höwesli bolan. *Bilesigelijilikli gürrüň.*

BILET [bile:t], *at.* 1. Bir zatdan peýdalanmaga hukuk berýän, köplenç, satyn alynýan tassyklanan resmi kagyz. *Biz otla bilet aldyk. Aýlyk gatnaw bileti. Stadiona, teatra, kino, muzeýe bilet almak.* 2. Bir gurama, partiýa ýa-da wezipä bolan gatnaşygy, agzalygy tassyklaýan resminama. *Partiýa biletini gowşurmak. Kärdeşler arkalaşygyna agzalyk bileti. Harby bilet.*

BILEZIK, *at.* 1. *zergärç.* Aýallaryň bilegine dakynýan, gyzyly çäýylyp, iki gat kümüşden ýasalan hakyk gaşly bezeg şaýy (bilezigiň ýüzüne oturdylan gaşlaryň setir sanyna görä *bir goşma, iki goşma, üç goşma, dört goşma, baş goşma...bilezik* diýlip atlandyrylýar). *Şakga-şakga bilezik, On barmakda on ýüzük* (Halk dörejiliginden). *Bilezigimi alan oylan, Beräý indi bilezigimi* (Aýdymdan). 2. Biz, orak ýaly

gurallaryň sapy ýarylmazlyk üçin geýdirilýän demir halka.

♦ **Biliziň dişi** bileziğiň goşara dakylýan ýeriniň iki taraplaýyn agzynyň ady (bilezik agzynyň dişleriniň görnüşine görä *ýylankelle bilezik, darakdiş bilezik, düwmediş bilezik* ýaly atlandyrylýar).

BILGEŞLEÝIN [bilgeşleýin], *hal*. Göre-bile, göz-görtele, bilkastdan, bilgeşlin, bilgeşländen, bilgeşli.

BILGEŞLI [bilgeşli], *hal, ser. gepl.d. Bilgeşleýin. Ol bilgeşli biziň goňşy gapymyzy kakyp, meni soran kişi bolýar.*

BILGEŞLIN [bilgeşli:n], *hal, ser. Bilgeşleýin.*

BILGIÇ [bilgiç], *at. 1. Bilmäge ökde, bilegen. Beýle zatlary çopan halky bilgiç bolar eken. 2. Palçy. Pylan şäherde bir bilgiç barmyş ("Türkmen halk ertekileri").*

BILGIÇLIK [bilgişlik], *at. 1. Bir zady bilmäge ukyply bolmaklyk. 2. Bilgijiň, palçynyň kärini ýöretmeklik, palçylyk.*

BILGILI [bilgili], *syp. Bir mesele barada biri bilen habarly. Siz hemmähiz bilgilisiňiz (B. Kerbabaýew).*

BILGIR [bilgir], *syp. 1. ser. Bilegen. 2. yerli g., ser. Bilgiç 2.*

BILGIRLIK [bilgiriklik], *at. 1. Bilmäge ykyply bolmaklyk, bilegenlik. 2. ser. Bilgiçlik 2.*

BILGUŞAK [bi:lguşok], *at. Bile daňylýan guşak.*

BILGUŞAKLYK [bi:lguşokluk], *syp. Bilguşak üçin niýetlenen (mata we ş.m. zat hakynda).*

BILIK I, *at. köň. s. Habar. Duşmandan bilik sormagyn (Kätibi).*

♦ **Biligi bar** işiň ýagdaýy barada habarly, maglumatly, bilgili. – *Bu işden meniň biligim bar – diýip, Sähet ýüzüni molla Hoşla baka öwürdi (A. Gowşudow).*

BILIK II, *at. köň.s. Bilim.*

BILIM, *at. 1. Okuw, sowat. Garaşýar ol ýerde saňa, Bilim berjek mugallymlar (K. Gurbannepesow). Çagalara asylly terbiýe, durnukly bilim bermek mugallymyň jana-jan borjudyr. 2. Okamak netijesinde belli derejede alynýan ylym. Orta bilim. Ýokary bilim.*

BILIMDAR [bilimda:r], *syp. 1. Alym, bilimli. Şuny oýlap tapana bilimdar adam diýäýmeli. 2. Dana, pähimli, ýiti düşünjeli. Ol özüni giň düşünjeli hem bilimdar hasaplaýardy. 3. göç.m. Köpbilmiş, okumyş. Ysgyny gidip, halys bolup, bir bilimdar tilkiniň ýanyna maslahata barypdyr ("Türkmen halk ertekileri").*

BILIMDARLYK [bilimda:rlyk], *at. 1. Alymlyk, bilimlilik. Ol bilimdarlygy bilen tapawutlanypdyr. 2. Danalyk, pähimlilik, ýiti düşünjelilik. 3. göç.m. Köpbilmişlik, okumyşlyk. Ol bilimdarlyk satdy.*

BILIMLI, *syp. 1. Hatly-sowatly. Bilimli adam. 2. Okamak netijesinde belli derejede bilim alan, ylymly. Ýokary bilimli ýaşlar.*

BILIMLILIK, *at. 1. Hatly-sowatlylyk. 2. Ylymlylyk.*

BILIMSEK, *syp., ser. Bilimdar 3. Bolduň meň başyma şeýle bilimsek!*

BILIMSIREMEK, *işl. Bilimli bolan bolmak, köpbilmişlik etmek, okumyşlyk etmek. Oglan ulumsyrar, nadan bilimsirär (Nakyl).*

BILIMSIZ, *syp. Bilimi ýok, bilimli däl.*

BILIMSIZLIK, *at. Bilimi ýokluk, bilimli dällik, bilimsiz bolmaklyk. Bilimsizlik, oglum, gözli körlükdir.*

BILINMEK, *işl. 1. Bir zadyň üsti açylmak, duýulmak, mälim bolmak, tapylmak. Bu ýerde gazyň köp gorunyň bardygy bilindi. 2. Bir zadyň göwrümi, möçberi kesgitlenmek, mazmuny anyklanmak. Unly haltanyň agramy bilindi. 3. Belli bolup durmak, görnup durmak (tegmil, menek we ş.m. zatlar hakynda). 4. Kömekçi işlik hyzmatynda gelýän söz. Onuň bu pikiri makul bilindi.*

BILIŞ, *iş ady. Bilmek ýagdaýy.*

BILIŞDIRMEK, *işl. 1. Birnäçe zady bir ýanyndan bilip çykmak. Hal-ahwal soraşyp, doganyň durmuş-ýagdaýyny bilişdirdi. 2. Bir zadyň göwrümini, möçberini anyklaşdyrmak. 3. Bir zadyň üstüni açýşdyrmak, mälim edişdirmek.*

BILIŞMEK, *işl. 1. Bir zady bilmäge birine kömek etmek, bir zady kesgitlemäge, anyklamaga kömekleşmek. 2. Biri-biriňden habar alyşmak. Onuň bilen hal-ýagdaýy bilişdik.*

BILKASTDAN [bilkassan], *hal. Kast bilen edilen, bilgeşleýin, bet niýetli, hyýanat edip. Hemra bilkastdan çemeni ýaramaz bogdy ("Saýatly – Hemra").*

BILKASTLAÝYN [bilkaslaýyn], *hal, ser. Bilkastdan.*

BILME, *iş ady. Bilmek ýagdaýy.*

BILMEDIKSIREMEK, *işl. Bilýän-de bolsa, bilmedik bolmak. – Oýa nämişlesin, samraýa-la – diýip, kakasy bilmediksirän boldy (A. Durdyýew). – Näme, bilýän zadyňam bilmediksirän bolup dursuň?*

BILMEK, *işl. 1. Bir zada akyl ýetirmek, bir zatdan habarly bolmak, bir zadyň anygyna göz ýetirmek. Reýhan arap ahyr bolmajagyny bildi ("Görogly"). 2. Bir zady özleşdirmek. Şahyryň sygyrlaryny köpimiz ýatdan bilýäris. 3. Syzmak, duýmak. Gyzym, naharyň duzuny dat-da, tagamyny bil. 4. Tanamak, tanyş bolmak. 5. Bir işi, wezipäni ýerine ýetirmegi başarmak, oňarmak. Bilen bilenin işlär, bilmedik barmagyny dişlär (Nakyl). Bilene ýagty, bilmedige garaňky (Nakyl). 6. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, önünden hal işlik formasynda gelýän sözün manysyna görä bir*

işi etmegi "başarmak" manysyndaky düzümlü işligi ýasaýar: **Ýüzüp bilmek** ýüzmegi başarmak. **Okap bilmek** okamagy başarmak. **Ýazyp bilmek** ýazmagy başarmak.

BILMEKLIK, *iş ady*. Bilmek ýagdaýy.

BILNER-BILINMEZ [bilner-vilinmez], *syp*. Çala mälüm bolan we mälüm bolmadyk. *Bilner-bilinmez belalardan özi gorasyn* (Dileg).

BILNIKLI, *syp*. Äşgär, aýan, belli bolan.

BILNIKSIZ, *syp*. Äşgär bolmadyk, aýan bolmadyk, belli bolmadyk, bilinmedik. *Ol hereketini bilniksiz üýtgetdi*.

BILÝÜP [bi:lýüp], *at*. Gara öýüň täriminiň daşyndan aýlanyp daňylýan ýüp. *Öýüme bilýüp dokadym*.

BIMAHAL [bi:mahal], *hal, ser*. **Biwagt**.

BIMAMLA [bi:ma:mala], *hal*. 1. Mamla däl, hak däl, dogry däl. 2. Müýnli, ýazykly, günäli, günäkär. *Oňa gysgajyk jogap gaýtaranda, Artygyň sesi-de bimamlaňky ýaly eşidildi* (B. Kerbabaýew).

BIMAMLALYK [bi:ma:mlalyk], *at*. 1. Mamla dällik, hak dällik, dogry dällik. *Eger-de biriniň bimamlalygyna gözüm ýetse, men onuň ýüzüni sypap bilmezdim* (B. Kerbabaýew). 2. Müýnlilik, ýazyklylyk, günälilik, günäkärlik.

BIMANY [bi:ma:ny], *syp*. 1. Manysyz, mazmunсыз, ugursyz, biderek. 2. Hiç bir ähmiýeti, peýdasy bolmadyk, haýyrsyz, netijesiz. *Ömrüni bimany ötürmek, adam ogluna gelişmez*.

BIMAR [bi:ma:r], *syp., köň.s*. Näsag, hassa, nähoş. *Ne peridir, gülüp bakar ýüzüne, Oňa gözi düşen hassa, bimardyr* (M. Seyidow).

BIMARLYK [bi:ma:rlyk], *at, köň.s*. Näsaglyk, hassalyk, nähoşluk.

BIMAZA [bi:maza:], *syp*. 1. Garagol, terbiýesiz, ýakymсыз, tertipsiz. *Bimaza ogulanň gepine gitdim, Bu bolşum düýbünden ýalňyş ekeni* (K. Gurbanpesow). 2. Ynjalyksyz, birahat. *Gündiz görsem suratyň, Gijeler bimaza men* (Halk aýdymyndan). 3. Gylyksyz, depek ýa-da gapak, tez (haýwan hakynda). *At bimazadyr, men özüme daňaryn* (H. Derýaýew).

BIMAZAÇYLYK [bi:maza:çylyk], *at, ser*. **Bimazalyk**.

BIMAZALANDYRMAK [bi:maza:lannymak], *işl*. Ynjalyksyzlandyrmak, birahatlandyrmak. *Onuň ertir duşuşmak dogrusynda beren wadasy ony bimazalandyrdy*.

BIMAZALANMA [bi:maza:lanma], *iş ady*. Bimazalanmak ýagdaýy.

BIMAZALANMAK [bi:maza:lanmak], *işl*. 1. Garagollugy artmak, ýakymсызlanmak. *Ol ulaldygyça bimazalanýar*. 2. Ynjalyksyzlanmak,

rahatsyzlanmak, birahatlanmak. *Alada köp bolany sebäpli bimazalanýaryn*.

BIMAZALANYŞ [bi:maza:lanýş], *iş ady*. Bimazalanmak ýagdaýy.

BIMAZALYK [bi:maza:lyk], *at*. 1. Garagolluk, ýakymсызlyk, tertipsizlik. *Hoşly, biziň oglanlarymyzyň içinde bimazalyk edip ýörenleri ýokdur, beýle gürrüňi men halaman* (A. Gowşudow). 2. Ynjalyksyzlyk, birahatlyk. *It üýrüzip, bularyň oturyşlaryna bimazalyk salan hem Berdi bolup çykdy* (H. Derýaýew).

BIMESREP [bi:mesirep], *syp., köň.s*. Boş, biderek, ähmiýetsiz, manysyz.

BIMESREPLIK [bi:mesireplik], *at, köň. s*. Boşluk, bidereklik, ähmiýetsizlik, manysyzlyk.

BIMÄHREM [bi:mährem], *syp*. Mähirsiz, mähir-şepagatsyz, mähremsiz. *Goja gyzynyň bimährem kemala gelenine erbet bozuldy, maşgalanyň ar-namysyny ýere çalanyna bolsa diri ýanyp, bir ölüp bilmedi* (T. Gurbanow).

BIMÄHREMLIK [bi:mähremlik], *at*. Mähirsizlik, mähir-şepagatsyzlyk, mähremsizlik.

BIMINNET [bi:minnet], *syp*. Minnetsiz, özgäniň minnetini çekmeýän. *Minnetli aş iýenden, bininnet daş iý* (Nakyl). *Babageldi gün-güzeran görmegiň, maşgalany dolandyrmagyň bininnet, arassa ýoluny saýlap alan adam* ("Türkmenistan").

BIMINNETLIK [bi:minnetlik], *at*. Minnetsizlik, iğençsizlik, inirdisizlik, gýjalatsyzlyk.

BIMÜREWET [bi:müröwwöt], *syp., köň.s*. Mürewetsiz, ynsapsyz, birehim, binurbat. *Bimürewet gahba pelek elinden, Bagrym şana-şana dilindi, dumam* ("Saýatly – Hemra").

BINA [bina:], *at, gurl*. 1. Jaýyň düýbi, esasy, binýat. 2. Jaý, ymarat, desga. *Bina gurmak. Beýik binalar*. 3. *göç.m*. Bir zadyň düýbi, özeni, başlangyjy.

◊ **Bina bolmak** salynmak, salnyp gutarylmaq, gurulmak. *Bu ýerde giň otagly mekdep bina bolar. Bina etmek* emele getirmek, düýbünü tutmak, döretmek, salmak, gurmak.

BINAÇY [bina:çy], *at*. Ymarat, desga gurýan; gurluşykçy.

BINAÇYLYK [bina:çylyk], *at*. Ymarat, desga gurujlyk.

BINAGÄR [bina:gä:r], *at*. Jaý gurluşygy, binagärlik boýunça hünärmen.

BINAGÄRLIK [bina:gä:rlük], *at*. 1. Gurluşyk sungaty, jaýlary gurmak seneti. 2. Bina etmek usuly.

BINAMYS [bi:na:mys], *syp*. 1. Namyssyz, hiç bir zady ýüzüne almaýan, arсыз-namyssyz. 2. *göd. s*. Käýinç söz.

BINAMYSÇYLYK [bi:na:mysçylyk], *at, ser*. **Binamyslyk**. *Men beýle binamysçylygy edip bilmen,*

näme bolsam, ýoldaşym bilen bile bolaryn (A. Gowşudow).

BINAMYSLYK [bi:na:myslyk], *at.* Namysssyzlyk, hiç bir zady namys etmezlik, hiç bir zady ýüzüne almazlyk, arsyz-namysssyzlyk.

BINESIP [bi:nesi:p], *syp.* Nesibesiz, nesibesi bolmadyk, nesip etmedik, nesipsiz.

BINESIPLIK [bi:nesi:plik], *at.* Nesibesizlik, nesibesi bolmadyk, nesip etmedik, nesipsizlik.

BINOBAT [bi:no:vot], *syp.* Nobatsyz, nobaty ýok, nobata durmadyk, nobata garaşmadyk.

BINOWA [bi:nowa:], *syp.* Nowasyz, hiç zatsyz, garyp. *Hak kanagatyn elände, Nowaly binowa bolar* (Magtymguly).

BINURBAT [bi:nurvot], *syp., köň.s.* Birehim, rehimsiz, zalym, aman bermeýän, geçirimsiz; bimürewwet. *Sen meni köýdürdiň binurbat zalym* (Kemine). *Binurbatdyr gazap, ganym döker sen, Synam üzre tygsyz ýara salan ýar* (Halk aýdymyndan).

BINYŞAN [bi:nyşa:n], *syp.* Nam-nyşansyz, atsyz-sorsuz, dereksiz. *Adybeğiň yzy binyşan gitdi – diýip, men näumyt bolup ýördüm* ("Görogly").

BINÝAT [binýa:t], *at, gurl.* Esas, düýp.

♦ **Binýady tutulmak** düýbi tutulmak, gurulmak, döredilmek, esaslandyrylmak.

BIOHIMIK [biýohi:mik], *at.* Biohimiýadan hünärmen.

BIOHIMIKI [biýohi:miki], *syp.* Biohimiýa degişli, biohimiýa mahsus, häsiýetli. *Biohimiki ylmy-barlaglar.*

BIOHIMIÝA [biýohi:miýa], *at.* Organizmleriň düzümini, gurluşyny, häsiýetlerini, şeýle-de janly materiýa mahsus bolan himiki prosesleri öwrenýän ylym.

BIOLOG [biýo:loğ], *at.* Janly tebigatyň, ýaşaýşyň kanunlaryny öwrenýän, janly tebigat boýunça hünärmen.

BIOLOGIK [biýolo:ğik], *syp.* Janly tebigata, ýaşaýşa degişli, ýaşaýşyň kanunlaryna laýyk.

BIOLOGIÝA [biýolo:ğiýa], *at.* 1. Janly tebigatyň, ýaşaýşyň kanunlary hakyndaky ylmlaryň toplumu. *Biologiýa ylmlary. Biologiýa ylmlarynyň kandidaty.* 2. Okuw dersi.

BIPARH [bi:parh], *syp.* Parhsyz, perwaýsyz, hiç zada parh goýmaýan.

BIPARHLYK [bi:parhlyk], *at.* Parhsyzlyk, hiç zada parh goýmazlyk. *Biparhlyk ýolbaşçy üçin iň ýowuz duşmandyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

BIPAÝAN [bi:paýa:n], *syp., köň.s.* Soňy bolmadyk, biderek, ahyry ýok, çäksiz. *Bipaýan dünýäde jany neýlediş* ("Görogly").

BIPAÝANLYK [bi:paýa:nlyk], *at, köň.s.* Soňy ýokluk, bidereklik, ahyry ýokluk, çäksizlik.

BIPERWAÝ [bi:perwa:ý], *syp.* Hiç zat hakynda alada, ünji etmeýän, perwaýsyz garaýan, biparh, hiç zada geleň etmeýän, geleňsiz. *Bu dünýä bir düýpsüz derýa, Gark eder, bolma biperwaý* (Magtymguly).

BIPERWAÝLYK [bi:perwa:ýlyk], *at.* Perwaýsyz bolmaklyk. *Bu işde biperwaýlygyň önüni almaly.*

BIR, *san.* 1. 1 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Awçy bir gün et iýer, Ýüz gün let iýer* (Nakyl). 2. Nämälimligi, näbelliligi aňladýan söz. *Bir gije ýatyrdym tünüň ýarynda, Bir tört atly gelip: "Turgul" diýdiler* (Magtymguly). 3. Ýeke, ýalňyz, diňe. *Şu ýerde bir men galdym.*

♦ **Bir agza bakmak** köpçülik bolup, bir adamyň diýeni bilen hereket etmek, bir adama gulak asmak, agzybir bolmak. **Bir almany iki bölen ýaly** örän meňzeş, biri-birine meňzäp duran. *Bujagaz çagalaryň iki sanysy edil bir almany iki bölen ýalydy. Bir aýakdan sürmek* parhlandyrmazlyk, aýyl-saýyl etmezlik, tapawut goýmazlyk. *Hemme adamy bir aýakdan sürmeli däl. Bir başa* ýüzüň ugruna, durman, saklanman. *Ol ähli işini bir başa gutardy. Bir başy, bir dabany degmek* başagaý bolmak, iş-alada bilen hasanaklap ýörmek. **Bir çukura tüýkürmek** köpçülik bolup belli pikire gelmek, köpçülik bolup bir pikiri makullamak. **Bir demde** çaltlyk bilen, bir bada. *Olary bir demde sanap, soňuna çykar ýaly hem däl* ("Watan"). **Bir elde iki garpyz tutdurmazlyk** birbada iki ýa ondan köp işi ýerine ýetirip bolmazlyk. **Bir gapydan girip-çykmak** bir öýde bile ýaşamak. **Bir gepli (sözli)** wadasyna wepaly, wadasyny ýerine ýetirýän. **Bir gez beýgelmek** bir zat üçin begenip ruhuň görterilmek. **Bir gözde görmek** hemmä bir meňzeş garamak, hemme kişini deň tutmak. *Ol hemmäni bir gözde görjek adalatly, işeňňir, örän sagdyn adam* (B. Kerbabaýew). **Bir gözi aýa bakmak, bir gözi şetdaly kakmak** gözi gyşyk, çaşy. **Bir gulagyndan girip, beýleki gulagyndan çykmak** ýatda saklamazlyk, üns bermezlik, diňlemezlik. **Bir gysym (sykym) bolmak** 1) gaýgy, ünji zerrarly horlanmak, iglemek. *Igdir aýaly ýadyna düşende, öňküsinden-de kiçelip, bir gysym boldy* (B. Seýtäkow). 2) sustuň basylmak, ruhdan düşmek, müzzermek. **Bir howa** birneme wagt aralygy, bir salym. *Ol bir howa ýere seredip oturdy. Bir işiň başyny tutmak* bir düýpli işe başlamak, girişmek. **Bir jan (göwre), bir ten bolmak** 1) birikmek, dost, agzybir, bile bolmak. 2) är-aýal bolup ýaşamak. **Bir janly göwrä öwürmek** birigip, bilelikde hereket etmek. **Bir meýdan ser. Bir salym. Bir meýdan oýnandan soň, ýene göre girip gitdi ("Görogly"). **Bir okda iki towşan awlamak** iki bähbidi birden bitirmek.**

Bir ölüp, bir direlmek gaty agyr ýagdaýa düşmek, uly kynçylyk çekmek. *Ene perzendiniň düşen gününe bir ölüp, bir direlýärdi. Bir özi* hiç kim bilen däl-de, diňe özi. *Toýa öýlerinden bir özi barypdyr. Bir salym* bir azajyk wagt, azajyk wagt, bir meýdan. *Ol bir salymdan gelse gerek. Bir sanaç uny artyk iýmek* ýaşy uly bolmak, tejribesi köp bolmak, köpi gören. *Şu oturanlaryň hemmesi sizden bir sanaç uny artyk iýendir* (B. Annageldiýew). **Bir söz az, iki söz köp** ynjk, sähel zady göwnüne alýan. **Bir süri** (zat, adam) *gepl.d.* gaty köp (zat, adam). *Ogluňa bir süri zat getiräýipsiň-le, ony gaty gowy görýäň öýdýän. Köçeden bir süri adam geçip gitdi. Bir ugurdan gopmak* pikirdeş bolmak, biri-biriňe raýdaş bolmak. **Bir wagtlar** bireýýäm, mundan köp wagt öň. *Olar-a bir wagt şähre göçdi. Bir ýeri depip durmak* öz diýeniňi makullatjak bolmak. *Biz diňe bir ýigitlere, at-ýaraga daýanyp, bir ýerini depip hem durmalý dälidir* (N. Saryhanow). **Bir ýüzli etmek 1)** hemmesini ýerbeýer etmek, gutarmak, tamamlamak. *Meydan işleri bir ýüzli edildi. 2)* eýläk ýa-da beýläk etmek, bir ýañalyk etmek. *Meseläni basymrak bir ýüzli etmek gerek. Bir ýumrugyň artmak* maşgalada çaga sany köpelmek, ogul çaga dünýä inmek. **Bir zaman ser. Bir salym.** *Dalaşma, dildarym, bir zaman goýgul* (Halk aýdymyndan). **Iki bolup bire degmez** iki adam bolup, bir adamyň oňarýan işini edip bilmeýän, nalajedeýin (adam hakynda). *Siz-ä bir iki bolup bire degmez ekeniňiz, bitiren işiňiz ýok. Bir zat diýmek 1)* bir zat aýtmak. **2)** gaty-gaýrym söz aýtmak, ýakymсыz söz diýmek. *Oňa bir zat diýmäge neneň diliň baryr?*

BIRAGYZDAN [bira:gyzzan], *hal.* Agzybirlik bilen, köpçülik bolup, hemmesi bilelikde, bir adam hem çetde durman, biri galman.

BIRAHAT [bi:ra:hat], *syp.* Ynjalyksyz, ynjalygy gaçan, rahat tapmaýan, rahat däl, bynjalyk. *Birahat bolmak. Birahat adam.*

BIRAHATLANDYRMAK [bi:ra:hatlannymak], *işl.* Ynjalyksyzlandyrmak, ynjalygyny gaçyrmak, birahat etmek. *Adamy birahatlandyrmak gowy görüýän dälidir.*

BIRAHATLANMA [bi:ra:hatlanma], *iş ady.* Birahatlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLANMAK [bi:ra:hatlanmak], *işl.* Ynjalyksyzlanmak, ynjalygy gaçmak, rahat tapmazlyk. *Beýle birahatlanyp oturmasana!*

BIRAHATLANMAKLYK [bi:ra:hatlanmaklyk], *iş ady.* Birahatlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLANMAZLYK [bi:ra:hatlanmazlyk], *iş ady.* Birahat bolmazlyk.

BIRAHATLANYŞ [bi:ra:hatlanyş], *iş ady.* Birahatlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLYK [bi:ra:hatlyk], *at.* Birahat halda bolmaklyk, ynjalyksyzlyk, ynjalygy ýokluk.

BIRAZ [byra:z], *hal.* 1. Az-kem, az-owlak. *Biraz ganymat bolansoň, Meredi, "Tiz kömegiň" ýumşak maşynynda ynjytman, şähre alyp gaýtdylar* (B. Pürliýew). 2. Az salym, azajyk wagt. 3. göç.m. Ep-esli wagt. *Men saňa biraz garaşdym, asyl gelmediň-le?!*

BIRAZAJYK [byra:zajyk], *hal.* 1. Sähelçe, köp bolmadyk, örän az mukdarda, azajyk, ujypsyz. *Jübüsünde azajyk puly bardy. 2.* Azajyk wagt. *Sen maňa birazajyk garaş.*

BIRAZLAP [byra:zla:p], *hal, gepl.d.* Ep-esli wagtyň dowamynda, birnäçe wagtlap. *Senem köp garaşdyrdyň, birazlap gelmediň.*

BIRBADA [byrva:da], *hal.* 1. Birden, bada-bat, şol bada, ýüzüniň ugruna. 2. Ilki, başda, ilkişada.

BIR-BIRDEN [bir-virden], *hal.* Ýeke-ýekeden, biri-biriniň zyndan. *Ýygnakda adamlar bir-birden çykyp geplediler.*

BIR-BIRI [bi:r-vi:ri], *çal.* Özli-özi, öz ilen-çalany, öz dogan-garyndaşy, dost-ýary, tanyş-bilşi. *Olar bir-biri bilen gatnaşýarlar.*

BIRÇAK [byrçak], *hal, ser.* Bireýýäm. *Ekiş birçak başlandy.*

BIRÇAKKY [byrçakky], *syp., ser.* Birwagtky. *Birçakky waka.*

BIRDEN, *hal.* Oslagsyz ýagdaýda, duýdansyzlykda, garaşylmadyk ýagdaýda, birdenkä. *Birdenem asman ähli suwuny döken ýaly, dünýäni suwsil edip, çabga geldi...* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer). *Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jöwher gyljyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyрак güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: "Sen näme gürläýäň, bar çäýrňyň çap" diýer* (A. Gowşudow).

BIRDENKÄ [birdenkä:], *hal, ser.* Birden. *Ine, birdenkä garaşylmadyk mesele jüze çykdy.*

BIRE-BIR [bi:re-vi:r], *syp.* Tüýs, hakyky. *Bu em keseliň bire-bir dermanydyr.*

BIREHIM [bi:rehim], *syp.* Hiç kime rehim etmeýän, rehimsiz, doňýürek. *Sähranyň öz peýwagtyna gezyň zyýansyz towşan-tilkileri, hatda birehim ýyrtýjylary-da howpdan gutulmak niýeti bilen özlerine hin agtarýardylar* (B. Kerbabaýew).

BIREHIMLENIŞ [bi:rehimleniş], *iş ady.* Birehimlenmek ýagdaýy.

BIREHIMLENME [bi:rehimlenme], *iş ady.* Birehimlenmek ýagdaýy.

BIREHIMLENMEK [bi:rehimlenmek], *işl.* Rehimsizlenmek, doňýürek bolmak.

BIREHIMLIK [bi:rehimlik], *at.* Rehimli ýokluk, rehimli dälilik, rehimsiz bolmaklyk, rehimsizlik, doňýüreklik, rehim-şepagatsyzlyk.

BIREK [bi:rek], *çal., gepl. d., ser.* **Biri.** Oglanyň düşünişine görä, häzir birinden ynjarlyk ýa birege hüjüm ederlik hiç bir esas ýokdur (B. Kerbabaýew).

BIREK-BIREK [bi:rek-bi:rek], *çal., gepl.d.* Biri-birisi. *Birek-birek bilen gatnaşyp duralyň.*

BIRENTEK 1. *çal., Käbir, birnäçe. Ýelli günler suwda ýüzmeklik birentek ýagdaýlarda kynçylyk döredýär.* 2. Köp, birtopar, birnäçe.

BIREW [biröw], *çal., şahyr., ser.* **Biri.** Ýatdan çykmaz, görmek dilär, Birewden köňli hoş bolan (Magtymguly). *Dünyäde bet işdir zor bilen bermek, Birewiň birewe meýli bolmasa (Zelili).*

BIREÝÝÄM [bireýýä:m], *hal, ser.* **Birwagt.**

BIREÝÝÄMKI [bireýýä:mki], *syp.* Birwagtlyk, birmahalky.

BIRGEŇSI [birgeňsi], *syp.* 1. Oňat, gowy, enaýy, ýerbe-ýer, göwnejaý. *Ol birgeňsi geýnypdir.* 2. Üýtgeşik, geň, täsin. *Onuň birgeňsi gülküsi bar.*

BIRGEŇSILIK [birgeňsilik], *at.* 1. Oňatlyk, gowulyk, enaýylyk, ýerbe-ýerlik, göwnejaýlyk. *Jaýymyzyň içi birgeňsilik.* 2. Üýtgeşiklik, geňlik, täsinlik.

BIRGIDEN [birgiden], *syp.* Köp sanly, örän köp, köp mukdarda. *Birgiden zat. Birgiden iş etmek.*

BIRHILI [birhi:li], *syp., ser.* **Birtüýsli.** *Onuň bu bolşuna birhili geň galdym.*

BIRHILILIK [birhi:lilik], *at, ser.* **Birtüýslülük.**

BIRI [bi:ri], *çal.* Kim hem bolsa, bir adam, näbelli şahs. *Biri ylgap barýar.*

BIRIBAR [bi:riva:r], *at.* Hudaý, Alla. *Biribar näme ajap bolsa, şony hem ýaradypdyr ("Türkmenistan").*

BIRI-BIRI [bi:ri-vi:ri], *çal.* 1. *ser.* **Bir-biri.** 2. Biri beýlekisi bilen, özara. *Olar biri-birlerinden öňe geçjek bolup dyzaşýardylar (B. Seýtäkow).*

BIRIGIŞ [bi:riğiş], *iş ady.* Birikmek ýagdaýy.

BIRIGIŞDIRMEK [bi:riğişdirmek], *işl., ser.* **Birikdirmek.** *Iki bölümi birigişdirmek.*

BIRIGIŞMEK [bi:riğişmek], *işl.* 1. Bir zat başga bir zada goşulyşmak, garyşmak. 2. Birleşmek, bir ýere toplanmak, bir ýere jemlenmek. *Birigişip işleýäris.*

BIRIGÜN [bi:riгүйn], *hal.* Ertirki günün ertesi, ýene iki günden. *Aşgabada birigün gitmekçi.*

BIRIGÜNKI [bi:riгүйnkü], *syp.* Birigün bolup geçjek, birigüne degişli bolan. *Birigünki ýygnaga taýýarlanýarys.*

BIRIKDIRMEK [bi:rikdirmek], *işl.* 1. Biri-birine goşmak, goşup birleşdirmek, birigişdirmek. 2. Bir ýere jemlemek, toplamak.

BIRIKME [bi:rikme], *iş ady.* Birikmek ýagdaýy.

BIRIKMEK [bi:rikmek], *işl.* 1. Biri-birine goşulmak, goşulyp garyşmak. 2. Bir topara goşulmak, birleşmek. 3. Birleşmek, sepleşmek. *Iki köçäniň birigýän ýeri.*

BIRIKMEKLIK [bi:rikmeklik], *iş ady.* Birikmek ýagdaýy.

BIRIKMEZLIK [bi:rikmezlik], *iş ady.* Goşulmazlyk, birleşmezlik.

BIRIN-BIRIN [bi:ri:n-mi:ri:n], *hal.* Ýeke-ýekeden, ýekeme-ýeke, başdan-aýak, ýekän-ýekän, bir ýanyndan, bir ýan ujundan. *Aman kitaplara birin-birin seredip çykdy.*

BIRINJI, *san.* 1. Bir sanyndan ýasalan tertip san. *Olaryň orny birinji hatarda bolany üçin perde açylmanka oturmaga ýetişdiler (B. Kerbabaýew).* 2. Ilki, ilkinji. *Meniň bu ýere birinji gezek gelsim.* 3. *gepl.d.* Iň gowy, iň oňat. *Birinji küştçi. Birinji halyçy.* 4. *gepl.d.* Ilki äberilýän suwuk nahar (çorba).

◊ **Birinji gün** *gepl.d.* Duşenbe.

BIRINJIDEN, 1. "Ilki bilen, ilkinji nobatda, ozaly bilen" diýen ýaly many aňladýan giriş sözi. *Gidip biljek däl, birinjiden-ä, howa sowuk, galyberse-de başga işim bar.* 2. Bir tarapdan. *Birinjiden, bu mesele aýdyň.*

BIRINJILIK, *at.* Ilkinjilik, ilkinji hatarda bolmaklyk, birinji orunda bolmaklyk. *Ol geçen ýaryşda hemmelerden ozup, birinjiligi aldy.*

BIRJE, *syp.* Ýekeje. *Meniň senden başga haýyşym ýok, diňe birje haýyşym bar. Birje çemçe şorja serçe çorbasy (Ýaňlytmaç).*

BIRŽA [bi:rža], *at.* Maliýe we uly söwda ylalaşyklary baglaşylýan edara. *Türkmenistanyň Döwlet haryt-çig mal biržasy.*

◊ **Birža geleşigi** birža jaýynda, bellenen birža wagtyň içinde baglaşylýan dolanyşyga goýberlen we baha kesilen gymmatlyklary bolan geleşik.

BIRKEMSIZ, *syp., hal.* Hiç bir kemi bolmadyk, ýerbe-ýer, gowy, gaty oňat, kem zady ýok. *Birkemsiz bezelen Bagt öýi hem şu ýerde ýerleşýär ("Türkmenistan")*

BIRKEMSIZLIK, *at.* Hiç bir kemi ýokluk, ýerbe-ýerlik.

BIRLE, *sözs. k., k. d.* 1. *ser.* **Bile.** *Serweri seda birle, jahan ýüzi abatdyr (Magtymguly).* 2. *ser.* **Bilen.** *Gögerer ýagmyryň suwy birle ýer (Magtymguly).*

BIRLEN, *sözs. k., k. d., ser.* **Bilen.** *Ýagmyry-borany birlen, gys bolupdyr ýazlarym (Magtymguly).*

BIRLEŞDIRILMEK, *işl.* 1. Jemleşdirilmek, toplaşdyrylmak. *Hasyly wagtynda ýygnamak üçin ähli güýç birleşdirildi.* 2. Bir zat başga bir zada garyşdyrylmak, biri-birine gatyşdyrylmak. *Goyun*

sürüleri birleşdirildi. 3. Daňsydyrylmak, berkidiş-dirilmek, utgaşdyrylmak, sepleşdirilmek.

BIRLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Jemleşdirmek, toplasydyrmak, birlik döretmek. *Güýjümüzi birleşdirdik. 2. Bir zady başga bir zada garyşdyrmak, biri-birine goşuşdyrmak. Sürüleri birleşdirdik. 3. Uçlaryny utgaşdyrmak, sepleşdirmek.*

BIRLEŞİK, *at.* 1. Ylalaşyk, agzybirlik, birlik. 2. Gurama, jemgyýet, bileleşik.

BIRLEŞİŞ, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞME I, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞME II, *at.* Belli bir ugur boýunça kämilleşmek maksady bilen geçirilýän ýygnaç, üýşmeleş, üýşmek. *Edebiýat birleşmesi.*

BIRLEŞMEK, *işl.* 1. Jemlenmek, toplanmak, birikmek. 2. Goşulmak, garyşmak, biri-birine gatysmak. 3. Birikmek, birigişmek, utgaşmak, sepleşmek. *Simleriň uçlary birleşipdir. 4. Birikmek, kesişmek. Biz ýollaryň birleşýän ýerinde duşuşdyk.*

BIRLEŞMEKLIK, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞMEZLIK, *iş ady.* Birleşmek işi bolup geçmezlik, amala aşmazlyk.

BIRLÄN-İKİLÄN [birlä:n-ikilä:n], *hal.* 1. Ýektük, az-kem, bir-iki, käbir. *Birlän-ikilän şowsuz geçen buraw olaryň gözleriniň oduny alypdy* (B. Kerbabaýew). 2. Seýrek, az düş gelýän.

BIRLIK I, *at.* 1. Umumylyk, birmeňzeşlik. 2. Bitewilik, tutuşlyk, agzybirlik.

BIRLIK II, *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň san bilen aňladylyan ady. *Ownuk pul gerek bolsa, özümdäki birlikleri berip biljek. 2. Käbir zatlaryň 1 san bilen aňladylyan ölçegi.*

◇ **Birlik san** -lar, -ler köplük san goşulmasyny kabul etmedik. *Meselem: Adam – birlik sanda, adamlar – köplük sanda.*

BIRLIKDE, *köm. s.* 1. Köplenç, bilen kömekçi sözüniň soňundan gelip, "bilelikde, bile" diýen many aňladýan jemleýji söz. *Şunuň bilen birlikde, abatlaýy we dörediji ussalar gaz berlişini kadalaşdyrýan abzaly öndürmegi hem özleşdirdiler* ("Türkmenistan"). 2. Umumylykda, bilelikde. *Men siziň ikinizi birlikde gutlaýaryn.*

BIRNEME, *sy.* Köp bolmasa-da, esliräk, azdäkände. *Ol toý sowmak üçin birneme pul ýygnaýdy. Siz ýowarda birneme işläp bildiňizmi?*

BIRNÄÇE [birnä:çe], *çal.* Az sanly, san taýdan birtopar; köp bolmadyk mukdar, wagt. *Birnäçe adam. Birnäçe galam. Birnäçe wagtdan soň.*

BIRNIÇE, *çal, gepl.d.* Birnäçe, käbir.

BIRSYDYRGYN [birsydyrgy:n], *hal, sy.* Belli bir ýagdaýda, kadaly, bir boluşly, birsyhly.

BIRSYDYRGYNLYK [birsydyrgy:nlyk], *at.* Belli bir kadalylyk, belli bir ýagdaýlylyk, bir boluşlyk, birsyhlylyk.

BIRSYHLY [birsy:hly], *hal. 1. ser. Birsydyrgyn. Durmuş birsyhly öňe bakan hereket edýär* (B. Kerbabaýew). 2. Yzygiderli, zýy üzülmän gaýtalanýan. *Men adamlar bilen birsyhly pikir alyşýaryn. 3. Mydama, hemişe, elmydama, häli-şindi.*

BIRSYHLYLYK [birsy:hlylyk], *at. 1. ser. Birsydyrgynlyk. 2. Üznüksizlik, tükeniksizlik, zýygiderlilik, zýy üzülmözlik. Hereketiň birsyhlylygy. 3. Mydamalyk, hemişelik, elmydamalyk, häli-şindi gaýtalanyp durmaklyk.*

BIRTARAPLAÝYN, *hal. 1. Bir tarap boýunça, bir ugur, iki taraply bolmadyk, birýanlaýyn. Maşynlaryň birtaraplaýyn hereket edýän köçesi. 2. Her taraplaýyn däl, birýanlaýyn, giň gerimde beýan edilmeýän. Bu meselä birtaraplaýyn garalypdyr.*

BIRTARAPLAÝYNLYK, *at. 1. Bir taraplylyk, bir ugurlylyk, birýanlylyk. Köçeleriň maşyn hereketleriniň birtaraplaýynlygy. 2. Her taraplaýyn däl, birýanlaýynlyk, giň gerimde däl. Meseläniň garalysynyň birtaraplaýynlygy.*

BIRTÜÝSLI [birtüýslü], *sy.* 1. Geň, düşnüksiz, birhili. *Ol birtüýsli adam. 2. Görmüşi, tüýsi meňzeş bolan. Birtüýsli mata. 3. Gelşiksiz, gelşikli däl. Märekede köp geplemeklik birtüýsli bolýar.*

BIRTÜÝSLÜLIK [birtüýslülük], *at. 1. Geňlik, düşnüksizlik, birhililik. 2. Görmüşi, tüýsi meňzeşlik. 3. Gelşiksizlik, gelşikli däl.*

BIRUGSAT [bi:ruǵsot], *sy.* Rugsatsyz, ygtyýarsyz; rugsady, ygtyýary bolmadyk.

BIRWAGT [byrwaǵyt], *hal.* Köp wagt mundan öň, öň, öňräk, bireýýäm, birçak, birmahal, ozal. *Birwagtlar şu ýerlerik şugundyr ekerdiler* ("Edebiýat we sungat").

BIRWAGTKY [byrwaǵytky], *sy.* Öň bolup geçen, bireýýäm bolup geçen, birmahalky, birçakky.

BIRÝANLY [birýa:nly], *sy., ser. Birýanlyk. Işi birýanly etmek.*

BIRÝAŇALYK: **birýaňalyk etmek**: 1) gutarnykly çözmek, belli bir netijä gelmek. *Meseläni birýaňalyk etmek. 2) gutarmak, ýerine ýetirmek, bir ýüzli etmek. Işi birýaňalyk etmek.*

BIRZEBIR [birzevi:r]: **birzebir etmek** biri-birinden aýyrmak, her haýsysyny bir ýerden çykarmak, dargatmak. *Adamlary birzebir etmek hudaýyň halajak zady däl.*

BISABYR [bi:savyr], *sy.* Sabyrsyz, sabry-karary ýetmeýän, takat etmeýän. *Bisabyr gul tiz ýolugar belaga, Sabyrly gul dura-bara şat bolar* (Magtymguly).

BISABYRLYK [bi:savyrlyk], *at.* Sabyrsyzlyk, sabry-karary ýetmezlik, takat etmezlik. *Haýt-haýt, Görogly, bisabyrlyk etme* ("Görogly").

BISARPA [bi:sarpa], *syp., hal.* 1. Tygşytsyz, aýawsyz. 2. Ýerliksiz, biderek, sarpasyz. *Diliňi bisarpa goýberme.*

BISARPALYK [bi:sarpalyk], *at.* 1. Tygşytsyzlyk, aýawsyzlyk. 2. Ýerliksizlik, bidereklik, sarpasyzlyk, sarpa goýmazlyk. *Bisarpalyk etmek.*

BISEREŞGEN [bi:sereşgen], *syp., hal.* Amatsyz, oňaysyz, gelişsiz. *Ýürek beýnä görä garagolrak bolýar: onuň diýenini ediberseň, bisereşgen zatlaryň üstünden-de eltip biler* (K.Gurbanpesow). *Bisereşgen görünmek. Bisereşgen bolmak.*

BISÄHET [bi:sähet], *syp.* Sähet däl, sähetli däl, sähetsiz, sähet hasaplanmaýan. *Bisähet günü at bakmasaň, sähetli gün at çapdyrmaz* (Nakyl). *Bisähet sapar aýynda, Zor Bezirgene uçradym* ("Görogly").

BISMIL, *at.* Ýaranyň bir görnüşi.

BISMILLA [bismilla:], 1. Allanyň ady bilen. *"Bismilla" diýp başlady, çagyrdy ustadyny* (Magtymguly). 2. Bir haýyrlı işe, nahar iýilmäge başlanjak bolnanda aýdylyan söz.

♦ **Bismillasyny etmek** öňünü başlap bermek.

BISYRAT [bi:sy:rat], *syp.* 1. Syratsyz, gelişsiz, owadan däl. 2. Käýinç sözi.

BISYRATLYK [bi:sy:ratlyk], *at.* Syratsyzlyk, gelişsizlik, owadan dälilik, gelişsizlik.

BIŞ-DÜŞ, *at, gepl.d.* Nahar. *Bularyň birnäçesi biş-düş häzirlmek hem çay gaýnatmagyň ugruna çykdylar* (A. Gowşudow).

BIŞ-DÜŞÇI [biş-düşşü], *at, gepl.d.* Biş-düş, nahar taýýarlamak bilen meşgullanýan adam, aşpez. *Men olaryň biş-düşçüsi bolaryn.*

BIŞE [bi:şe], *at, kön.s.* Tokaý, jeňnel; mişe. *Bişeleri şir-peleňli* (Magtymguly).

BIŞIM, *at.* Naharyň bişýän, ýetişýän derejesi. *Bu tüwiniň bişimi ýetipdir.*

BIŞIRILMEK, *işl.* 1. Her hili nahar, çörek we ş.m. zatlar gaýnadylyp, gowrulyp, gyzdýrylyp taýýarlanmak. *Çörek bişirilmek.* 2. *göç.m.* Doly özleşdirilmek, öwrenilmek.

BIŞIRINMEK, *işl.* Özüň üçin bişirmek. *Nahar bişirinmek.*

BIŞIRMEK, *işl.* 1. Her hili nahary, çöregi we ş.m. zatlary gaýnadyp, gowrup ýa-da gyzdýryp taýýarlamak. *Kellebaşayak bişirmek. Çişlik bişirmek. Palaw bişirmek.* 2. Täze keçe belli bir wagtyň dowamynda düşelenden soň, onuň hilini gowulandyrmak üçin üstünden suw sepip, ölläp täzeden iki-üç aýal maşgala bolup bilekläp basmak. 3. Ýörite taýýarlanan kürede çig kerpiji aýratyn tertipde örüp, ýokary gyzgynlyk

arkaly berkän görnüşine getirmek. 4. *göç.m.* Doly özleşdirmek, öwrenmek. *Ol ýolboýy beýnisinde bişirip gelen sözlerini säginmän orta dökdü* (G. Kulyýew).

BIŞIRTMEK, *işl.* Bişirmek işini başga birine etdirmek. *Biz olara nahar bişirdip iýdik.*

BIŞIŞ, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIŞIŞMEK, *işl.* 1. Bişip, ýetişip ugramak, bişip başlamak. *Üzümler bişişipdir.* 2. Sagdyn, çydamly, mert bolup ýetişmek, kämilleşmek, mäkämleşmek. *Entek ol doly bişişmändi.*

BIŞME, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIŞMEK, *işl.* 1. Nahar ýetişmek, owkat taýýar bolmak. *Saňa bu gün küňji ýagyna bişen mele palaw bermesem bolmaz* (B. Seýtäkow). 2. Ösüp, ýetjek derejesine ýetip, iýmäge ýaramly bolmak, ýetişmek. *Bişen zamçanyň ysy kükäp, burna urýardy.* 3. *göç.m.* Gaýgy-gam çekmek, hasrat çekmek. 4. Bir ýeriňi gyzgyn zada ýakmak. *Süýtde agzy bişen, suwy üfläp içer* (Nakyl). *Yakma, bişersiň, gзма, düşersiň* (Nakyl). 5. *göç.m.* Köp kynçylygy görmek, köp zady başdan geçirmek. *Ol durmuş gazanynda bişen adamdy.* 6. Ýakylyp daş halyna öwrülme (kerpiç). *Onuň daşynyň bir bölegine bişen kerpiç bilen hayat etdik* ("Türkmenistan").

BIŞMEKLIK, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIT, *at.* Käbir janly-jandarlar olaryň ganyny sorup ýaşayan, şeýle hem gallada, unda we ş.m. döreyän kiçik mör-möjek.

♦ **Bite gahar edip, ýorganyňy otlamak** biderek zat üçin uly bähbitden galmak. **Bitini gotura derman etmek** dilegiň düşse, iň bir ýönekeýje zadyny hem bermäge dözmezlik. **Bitini iýme** husyt, gysganç, gysyk, syrnyh. **Bitiniň burny ganamazlyk** şowsuzlykdan aman galmak, zyýan çekmezlik.

BITAKAT [bi:ta:kat], *syp.* Takatsyz, sabry gaçan, ynjalysyz, ynjalygy gaçan. *Sen bitakat bolma* ("Görogly").

BITAKATLANDYRMAK [bi:ta:katlannymak], *işl.* Sabryny gaçyrmak, ynjalygyny gaçyrmak, takatsyzlandyrmak.

BITAKATLANMA [bi:ta:katlanma], *iş ady.* Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLANMAK [bi:ta:katlanmak], *işl.* Takatsyzlanmak, sabryň gaçmak, ynjalagyň gaçmak.

BITAKATLANMAKLYK [bi:ta:katlanmaklyk], *iş ady.* Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLANYS [bi:ta:katlanyş], *iş ady.* Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLYK [bi:ta:katlyk], *at.* Takatsyzlyk, sabryň gaçmaklyk, ynjalagyň gaçmaklyk. *Sabyrly adama bitakatlyk ýarazmaz.*

BITAP [bi:ta:p], *syp.* 1. Tapsyz, güýçsüz, tapdan gaçan. *Bitap adam.* 2. Näsag, ýarawsyz, syrkaw. *Birden Öwez bitap bolup keselledi* ("Görogly").

BITARAP [bi:tarap], *syp.* 1. Hiç tarapa goşulmaýan. 2. *him.* Hiç hili täsir etmeýän. *Egredilýän jisimiň içinde dartylmaýan, gysylmaýan we bitarap diýilýän gatlak bolýar.*

◊ **Bitarap döwlet** özge döwletleriň içki işlerine goşulýşmaýan, ýurtlar arasyndaky uruşlara gatýşmaýan, ähli meseleleri ylalaşykly ýollar bilen çözmekligi ündeýän, parahatçylykly syýasaty goldaýan döwlet, ýurt. *Biziň Garaşsyz, baky Bitarap döwletimizde il-halkyň erkana ýaşap, joşgunly işlemäge, ylhamly döretmäge, mazmunly dynç almaga ähli şertler we mümkinçilikler bar* ("Türkmenistan").

BITARAPLAŞDYRMAK [bi:taraplaşdyrmak], *işl.* Hiç bir tarapa goşmazlyk, hiç kimiň işine gatýşdyrmazlyk.

BITARAPLAŞMA [bi:taraplaşma], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLAŞMAK [bi:taraplaşmak], *işl.* Hiç bir tarapa goşulman, çetde durmak, çetleşmek.

BITARAPLAŞMAKLYK [bi:taraplaşmaklyk], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLAŞYŞ [bi:taraplaşyş], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLYK [bi:taraplyk], *at, syýasy.* 1. Bitarap syýasaty ýöretmeklik, hiç bir tarapa goşulmazlyk, gatýşmazlyk. *Bitaraplyk syýasaty.* 3. *him.* Hiç hili täsir etmezlik.

BITAÝ [bi:ta:ý], *syp.* 1. Taýsyz, taýly däl, jübüt däl. 2. Her taýy başga-başga bolan, taýy meñzeş däl. *Bitay aýakgap. Bitay ellik.*

BITAÝLYK [bi:ta:ýlyk], *at.* 1. Taýsyzlyk, jübüt dällik. 2. Taýy meñzeş dällik.

BITERTIP [bi:terti:p], *syp.* 1. Tertip bilen goýulmadyk, tertipsiz, rejeli däl. *Jaýyň içindäki zatlar bitertip ýerleşdirilipdir.* 2. Özünü tertipli alyp barmaýan, terbiýesiz. *Bitertip oglan.*

BITERTIPÇILIK [bi:terti:pçilik], *at, ser.* **Bitertiplik.**

BITERTIPLIK [bi:terti:plik], *at.* 1. Tertipsizlik, bulam-bujarlyk. 2. Tertip saklamazlyk, edepli dällik, terbiýesizlik.

BITEWI [bitöwü], *syp.* Tutuş, dagamadyk, bölünmedik, jebis.

BITEWILIK [bitöwülük], *at.* Bitewi halda bolmaklyk.

BITGIN, *syp.* Gowy biten, oňat ösüp ýetişen.

◊ **Bitgin adam** iri, daýaw adam.

BITGINLI, *syp.* Hasyly, hasyly bol biten. Melleklerde, kärendedir mülk ýerlerde dürli ekinleriň

bitginli hasylynyň kemala getirilendigini garaşsyz Diýarymyzyň bazarlarynyň haýsysyny aýlanyp görseňem, bada-bat göz ýetirip bolýar ("Türkmenistan").

BITGINLILIK, *at.* Hasylylyk, köp hasylyly ýagdaýynda bolmaklyk.

BITIK, *syp., kön.s.* 1. Ýerbe-ýer, ýeterlik. *Halypa işi bitikdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bekli, ýapylan, bitişen.

BITILMEK, *işl., kön.s.* Ýazylmak. *Bitilse ýa okalsa, alsa il ýat* (Sopy Allaýar).

BITIN [biti:n], *syp.* 1. Tutuş, bölünmedik, ujundan döwülmedik, bitewi, abat. 2. Abat, ýyrtylmadyk, deşilmedik, dagamadyk. *Bitin geým. Bitin aýakgap.*

◊ **Bitin san mat.** Bölünmedik san.

BITINLIK [biti:nlik], *at.* 1. Tutuşlyk, bölünmedik, ujundan döwülmedik, bitewilik, abatlyk. 2. Abat, ýyrtyk-ýirik däl, böleklere bölünmedik ýagdaýynda bolmaklyk.

BITINTEGBENT [biti:nteğvent], *at.* Dürli el işlerine salynýan nagyş.

BITIRILMEK, *işl.* Ýerine ýetirilmek, berjaý edilmek. *Ýumuş bitirildi.*

BITIRIŞ, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRIŞDIRMEK, *işl.* Ýerine ýetirişdirmek, berjaý edişdirmek. *Ýumuşlary bitirişdirmek.*

BITIRIŞMEK, *işl.* Bitirmäge kömekleşmek.

BITIRME, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRMEK, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amala aşyrmak. 2. Gutarmak, tamamlamak. *Jaýyň örümini bitirdik.* 3. Ýara, döwük we ş.m. zatlary gutarmak.

BITIRMEKLIK, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRTMEK, *işl.* 1. Ýerine ýetirtmek, berjaý etdirtmek, amala aşyrtmak. 2. Gutartmak, tamamlamak. 3. Sagdyn deri bilen üstüni örtürmek (ýara, döwük hakynda).

BITIŞ, *iş ady.* Bitmek ýagdaýy.

BITIŞDIRMEK, *işl.* Biri-birine ýelmeşdirmek, biri-birine sepleşdirmek, birleşdirmek.

BITIŞIK, *syp.* Biri-biri bilen bitişip duran, biri-birine ýelmeşen, sepleşen, birleşen.

BITIŞIŞ, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

BITIŞME, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

BITIŞMEK, *işl.* 1. Biri-biri bilen utgaşmak, birleşmek, ýelmeşmek, sepleşmek. 2. Gowulaşmak, gutulyşmak, bitip başlamak (ýara, döwük hakynda). *Eliniň ýarasy bitişdi.* 3. Tamamlanyp barmak, gutaryp barmak. *Jaýyň gurluşygy hem bitişip barýar.*

BITIŞMEKLIK, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

BITLEME, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLEMEK, *işl.* Bit düşmek, bit basmak. *Ketekdäki towuklar bitläpdir.*

BITLEMEKLIK, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLETMEK, *işl.* Bite basdyrmak.

BITLEÝIŞ, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLI, *syp.* Bitlän, bit basan.

BITME, *iş ady.* Bitmek ýagdaýy.

BITMEK, *işl.* 1. Tamamlanmak, tamam bolmak. *Tabşyrylan işi bitirip, öýüne gaýtdy.* 2. Ýerine ýetmek, berjaý bolmak. *Agaň ýanynda diýeniň bitýämi? Diýeniniň bitjegini bilýä ("Görogly").* 3. Gögermek, ösmek. *Türkmen düzünde biten, onda-da atyp sanabermeli özlüden ak bugdaýdan bişirilýän çöregi bir gezek iýen soňam onuň tagamyny unutmandyr ("Türkmenistan").* 4. Çökündi ýa-da kesmek tutup, beklenip, öňi ýapylmak, akması galmak. *Çesmäň gözi bitipdir. Semawaryň jüründigi bitipdir.* 5. Gutulmak, sagalmak. *Bedene düşen ýara bireýýäm bitipdi* (B. Seýtäkow).

BIWAGT [bi:wağt], *hal.* 1. Garaşylmadyk wagtda, wagtyndan ir. *Köp zatlary başyndan geçiren pälwan biwagt dünýäden ötdi-dä* (B. Seýtäkow). *Biwagt öliüm.* 2. Wagtyndan ir ýa-da giç. *Galandarlaryň biwagt atlananlary Arabýň piňine-de däl ("Görogly").* 3. Adamlaryň öýüne ýygnanýan çagy, ýarygije, ýatan wagty, aýak ýyganan wagty, bimahal. *Dogry ýöräp, dogry gezen dok bolar, Biwagt gezen melamata köp galar* (Magtymguly).

BIWAZ [bi:wa:z], *syp.* 1. Durmuşda özüni erbet alyp barýan, bozgak, bozuk. *Biwaz adam.* 2. Garagol, ýakymсыз, berebekgeý. *Biwaz çaga.*

BIWAZY [bi:wa:zy], *syp., ser.* **Biwaz** 1. *Biwazylara sapak berýän asyl sen ekeniň* (A. Gowşudow).

BIWAZLYK [bi:wa:zlyk], *at.* Durmuşda özüni gowy alyp barmazlyk, bozgaklyk, bozuklyk.

BIWEÇ [bi:wöç], *syp.* Bolgusyz, ugruny ýitiren, ugursyz (adam hakynda). *Bir akylсыз biweç bilen, Deň-duş bolup, jora olmagyn* (Magtymguly). *Biwejiň sözünde oňatlyk görsem, Guwandym şol söze öz sözüm ýaly* (K. Gurbannepesow).

BIWEÇLIK [bi:wöşlük], *at.* Bolgusyzlyk, ugruny ýitirenlik, ugursyzlyk. *Ol Garagumda telli-pelli etmeli däldigine, çölün biweçligi halamaýandygyna oňat göz ýetirdi* ("Edebiýat we sungat").

BIWEPA [bi:wepa:], *syp.* 1. Wepa bermeýän, haýırsyz, peýdasыз, wepasыз. 2. Sözünde durmaýan, ygrarsыз, agyp-dönüp duran. 3. Maşgalasyna ikillik edýän.

BIWEPALYK [bi:wepa:lyk], *at.* 1. Wepa bermezlik, haýırsyzlyk, peýdasызlyk, wepasызlyk. 2. Sözünde durmazlyk, dönüklük, ygrarsызlyk.

BIYGTYÝAR [bi:yğtyýa:r], *syp.* 1. Ygtyýarsыз, rugsatsыз, ylalaşысыз. 2. *göç.m.* Erksiz, erkden daşary

bolýan ýagdaý. *Şol aýlar, şol azaplar ýadyna düşende, Aýsoltan biygtyýar ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew).

BIYNJALYK [biýnjalyk], *syp.* 1. Ynjalyksыз, birahat, ynjalygy bolmadyk. 2. Aladalylyk, alada-ünjüsi barlyk. *Onuň ýüzünde biynjalyk alamat peýda boldy.*

BIYNJALYKLANDYRMAK

[biýnjalyklannymak], *işl.* 1. Birahatlandyrmak, birahat etmek, azara goýmak. *Ýumuş buýrup biynjalyklandyrdy.* 2. Aladalandyrmak, alada-ünjüsini artdyrmak.

BIYNJALYKLANMA [biýnjalyklanma], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIYNJALYKLANMAK [biýnjalyklanmak], *işl.* 1. Birahatlanmak, birahat bolmak, azara galmak. 2. Aladalanmak, alada-ünjä galmak, başagaý bolmak.

BIYNJALYKLANMAKLYK

[biýnjalyklanmaklyk], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIYNJALYKLANYŞ [biýnjalyklanyş], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIÝ, *at.* Her bir zady bilýän parasatly; köplenç, geljekde boljak tebigat hadysasyny öňünden bilýän adam, bilgiç.

BIÝARA [biýa:ra], *at.* Gawun, garpyz, hyýar we kädi ýaly bakja ekinleriniň pazyly.

BIZ, 1. Birinji ýöňkemäniň köplüginde aňladýan at çalyşmasy. 2. *gepl.d.* Gepleşän adam tarapyndan okyjylara, diňleýjilere ýüzlenilende "men" manysynda ulanylýan söz. *Gözel ýarym, bizi goýma armanda* (Aýdymdan).

BIZ [bi:z] **I**, *at.* Ak reňkli irimçik nah mata. *Her gözeliň eger bolsa bet sözi, Haýypdyr köne biz, başyna dolak* (Misgingylyç). *Ak biz guşagyny biline ykjam saran, onuň üstünden don geýnen, ýüzi gasyn-gasyn bolan bir garry geldi* (A. Gowşudow).

♦ **Bize bitin** aňrybaş matalardan tikilmedik bolsa-da, eşiksiz däl, ýönekeý-de bolsa eşikli, ýalanaç däl. *Ene: "Özümi bize bitin bolsak bolýar" diýip, tapanjasyny çagalaryna iýdirdi, çagalaryna geýdirdi, şeýdip, olary il deňinde adam edip ýetişdirdi.*

BIZ [bi:z] **II**, *at.* Aýakgap tikmekde ulanylýan temeniňki ýaly ýiti uçly saplyja gural.

BIZAR [bi:za:r], *syp.* Halys ýadan, irgin, iren. *Bikärden il bizar* (Atalar sözi).

♦ **Bizar bolmak** bir zatdan ýa-da birinden irmek, halys ýadamak; bir zady owarram etmek. *Ol bu jaýdan towuklaryň alkymyna gelerine garaşyp ýatyp-ýatyp, halys bizar bolupdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

BIZAR-PETEŇ [bi:za:r-peteň]: **bizar-peteň etmek ser.** Bizar-peteňini çykarmak. **Bizar-peteňini çykarmak** halys irizmek, ýadatmak, ýürege düşmek.

Gatnap ýörme, indikile bu ýere gelme, ozalam bizar-peteňimizi çykardyň ("Edebiýat we sungat").

BOGALAŞMAK [boğoloşmok], *işl., gepl. d., ser.* **Basalaşmak.** *Oglanlar bogalaşýardylar.*

BOGALDAK [boğollok], *at.* Ýelken berkitmek üçin gämilerde dik oturdylýan beýik agaç sütün. *Kenarda uly gäminiň uzyn bogaldaklary hatarlanyp görüldi.*

BOGAZ [boğoz] **I, at. 1.** Gyzylödegiň we dem alyş ýollarynyň başlanýan ýeri, damak. **2.** Bokurdak. *Bogazy bogmasaň, bogaz düýäni ýuwudar* (Nakyl).

◊ **Bogaza bat bermek** biderek ýere haybat bilen gürmek, joşgunly ýaňramak. **Bogaz ölemek** az-kem suw içmek. **Bogazyňa sygdygyndan gygyrmak** örän gaty ses bilen gygyrmak. **Bogazyňa tegek bolmak** "çeýnäniň ýuwdulman, ýymit geçiriş ýoluna böwet bolsun" diýen manyda aýdylyan gargyş. **Bogazyň dolmak** gahar ýa-da begenç zerarly aglasyň gelmek, agyň tutmak, damagyň dolmak. **Bogazyň guramak** suwsamak ýa-da köp geplemek zerarly bogazynda nem galmazlyk. **Bogaz ýyrtmak** gaty ses bilen gygyrmak, sesiňe bat bermek.

BOGAZ [boğoz] **II, at, geogr. 1.** Iki deňziň ýa-da iki adanyň, iki dünýä böleginiň arasyndaky inçejik suw zolagy. **2. ýerli g.** Degirmeniň däne ötügi.

BOGAZ [boğoz] **III, syn.** İçinde düwünçek emele gelen (urkaçy haýwanlar hakynda). *Ol ýurtda bolsa bir bogaz geçi galan eken* ("Türkmen halk ertekileri").

BOGAZ [boğoz] **IV, at.** Nagyş ady. *Palasa bogaz diýilýän nagyş salynýar.*

BOGAZBOSSAN [boğozvossa:n], *at.* Palasa salynýan göl.

BOGAZLYK [boğozluk], *at.* Bogaz ýagdaýynda bolmaklyk. *Bogazlygynyň soňky aýlarynda, aýratyn hem suw içenden soň goýunlary köp ýatymaly däl.*

BOGDAK [boğdok], *at. 1.* İçine ýartydan azrak däne, un guýlup, agzy boglan halta, gap. *Iki bogdak un. 2. gepl.d.* Desse, desselenen daňy, boglan daňy. *Otlary bogdaklamak.*

BOGDURMAK [boğdurmok], *işl. 1.* Bir zadyň daşyny ýüp bilen başga birine daňdyrmak. *Görýän welin, bu maňa desse bogdurjag-ow* (A. Gowşudow). **2.** Bogmak işini başga birine etdirmek (*ser. Bogmak 2.*).

BOGMA [boğmo], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGMAK [boğmok], *işl. 1.* Bir zadyň daşyny aýlap daňmak, toplaý, desseläp daňmak. *Il agzyny ýygyp bolmaz, çelek agzyny bogup bolmaz* (Nakyl). **2.** Bokurdagyny gysyp, dem almagy kynlaşdyrmak. **3. göç.m.** Öňüni almak, ösüşi ýatymak, erkini almak, gysmak. **4.** Böwedi galdyryp, suw az mukdarda akar ýaly etmek. *Suwuň öňüni bogmak. 5.* Gysmak.

BOGMAKLYK [boğmokluk], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGNALMAK [boğnolmok], *işl.* Bogun-bogun kesilip böleklenmek. *Odunlyk agaç bognaldy.*

BOGNAMA [boğnomo], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGNAMAK [boğnomok], *işl.* Bogun-bogun, bölek-bölek kesip böleklemek. *Howluda ýatan uzyn agaçlary bognadym.*

BOGNAMAKLYK [boğnomokluk], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGNAŞMAK [boğnoşmok], *işl.* Bognamaga kömekleşmek; bilelikde bognamak.

BOGNATMAK [boğnotmok], *işl.* Bogun-bogun kesdirip bölekletmek.

BOGNAÝAKLYLAR [boğnaýaklylar], *at, haýwanat d.* Aýaklary bogun-bogun mör-möjekler topary.

BOGNAÝYŞ [boğnoýuş], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGSAK [boğsok], *at.* Täze botlan düýeleri sagyma öwretmek üçin artky aýagyna salynýan daňy.

BOGSAKLAMAK [boğsoklamak], *işl.* Düýäniň aýagyna bogsak salmak.

BOGSAKLAŞMAK [boğsoklaşmok], *işl.* Bogsaklamaga kömekleşmek.

BOGUK [boğuk], *syn. 1.* Gyryljyk, gyryk, garyllyk (ses). **2.** Bogulgy, boglup goýlan. *Çuwallaryň agzy bogukdy.*

BOGUKLYK [boğukluk], *syn.* Gyryljak, garyllyk seslilik, sesi gyryklyk.

BOGULMAK [boğulmok], *işl. 1.* Daşyna ýüp oralyp, gysylp daňylmak, desselenip baglanmak. **2.** Sesiň gyrylmak, gyryljak sesli bolmak. **3.** Bokurdak gysylmak, dem almagy kynlaşmak. **4. göç.m.** Hukugy gysylmak, erk-ygtyýaryň çäklendirilmek.

BOGULYK [boğuluk], *at.* Bogy üçin niýetlenen (bölek ýüp, bag). *Bogulyk ýüp.*

BOGUN [boğun], *at. 1. anat.* Synanyň, eliň-aýagyň ownuk bölekleriniň birleşýän ýeri. *Barmaklarynyň bogunlary ýumralypdy. 2.* Gamyş, gargy we ş.m. ösümlükleriň baldaklaryndaky bölümler. *Göwün göwünden suw içer, gamyş – bogundan* (Nakyl). **3. dil. b.** Sözleriň içindeki çekimlileriň sanyna görä bölünýän bölek. *Her bogunda bir çekimli sesiň bolýandygyny düşündirip, sözleri bogna bölüp başlaýar* ("Mugallymlar gazeti").

◊ **Bogny ysmazlyk** bir işi, hereketi amala aşyrmaklyga erk edip bilmezlik, ynsaby çatmazlyk. *Ýalan sözlemäge onuň bogny ysmady* (A. Gowşudow). *Ýatdy, turdy, gaýta-gaýta aýlandy, Barmaga ahyrda ysmady bogny* (A. Kekilow).

BOGUN-BOGUN [boğun-moğun], *syp.* Köp bogunly, birnäçe bogundan ybarat bolan. *Bagşy dutaryň bogun-bogun sapyny gysymlap, ýüzüni aşak saldy* (B. Gulow).

BOGUNÇY [boğunçy], *at.* Malyň bognundan çykýan ýara.

BOGUNMAK [boğunmok], *işl.* Özüň üçin bir zat bogmak.

BOGURSAK [boğursok], *at.* 1. Tüýnügiň tegelek ýogyn agaçlaryny dört ýerinden birleşdirýän ýasyja agaç (onuň iç tarapa çykyp duran ujy pişme görmüşli bolýar). 2. *ýerli g. ser.* Pişme. *Ogluny hem gutladyk, bogursaguny-da iýdik.*

BOGUŞ [boğuş], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGUŞDYRMAK [boğuşdurmok], *işl.* Desse, bede we ş.m. daňşdyrmak, bogup çykamak. *Olaryň iki-üç gün mundan ozal ýatyrar otlaryny boguşdyrdylar.*

BOGUŞMAK [boğuşmok] **I**, *işl.* Birine bir zady daňmaga, baglamaga, bogmaga kömekleşmek. *Ol kakasyna bede boguşýar.*

BOGUŞMAK [boğuşmok] **II**, *işl.* Biri-biriňi bogmak, ýakalaşmak, basalaşmak.

BOGY [boğy], *at.* 1. Daňlan desse, desselenip baglanan daňy (ot, bede, we ş.m. hakynda). *Dört bogy bede.* 2. Bir zadyň agzyny daňmak üçin ulanylýan ýüp, bag. *Bogusy çözülen ýanlyk ýaly, Zowlap çykdy ähli ýeli* (K. Gurbanpesow). 3. *ser.* **Başbogy.** *Inçelipdir onuň ýogyn göwresi, Aýakda köwüş ýok, başynda bogy* (Ç. Aşyr).

BO-HOW [bo-ho:w], Geň galmagy aňladýan ümlük. *Bo-how, sesi nebela eken-ow* ("Görgoly").

BOKS [bo:kus], *at, sport.* Ringde iki türgeňiň arasynda ýörite düzgün boýunça ýumruk bilen garşydaşyňa urgy urmak arkaly geçirilýän başa-baş söweş.

BOKSÇY [bo:kusçy], *at, sport.* Boks bilen meşgullanýan türgeň.

BOKUR, *syp.* Gysga boýunly, bokurdagy içine gidip duran. *Ol orta boýly, inedördül, ullakan kellesi iki egniniň üstüne berkidilen ýaly bokur hem lokga adamdyr* (B. Öwezow).

BOKURDAK [bokurdok], *at.* 1. *ser.* **Bogaz I**, 2. *Bagşy bokurdagyna bat berýärdi. Mawy, onuň eşiginden-de ýapyşman, bokurdagyndan tutan elleri bilen pyzyp goýberdi* (B. Kerbabaýew). 2. *Ýer ady.*

♦ **Bokurdagyna gyzym** iýmeli bolsa, ölüp-öçüp barýan. *Ol bokurdagyna gyzymdy, tabak görse, duran ýeridi. Bokurdagyň dolmak ser. Bogazyň dolmak. Onuň bokurdagy dolup başlady* (G. Gurbansähedow). **Bokurdagyň guramak 1) ser. Bogazyň guramak. 2)** sesiň gyrylmak. **Bokurdagy ýaglamak 1)** bir zatlar iýip-içmek. **2)** ilin hasabyna ýaşamak.

BOL, *syp.* Köp, ýeterlik, gereginde artýk bolan. *Giden meýdan ala-böle gawun-garpyzyň bol hasyly bilen gözüni dokundyrýar* ("Watan").

♦ **Bol çöp** köplenç, bir ýerde köp bolýan zat, bol zady. *Obamyzyň bol çöpi gawun-garpyz.*

BOLAMA [bolomo], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLAMAK [bolomok], *işl., ser.* **Bol bolmak, köpelmek.** *Gök önümler bolady.*

BOLAMAKLYK [bolomokluk], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLAR-BOLMAZ [bolor-volmoz], *syp.* 1. Ýarar-ýaramaz, ugurly-ugursyz. *Ýigitleriň bolar-bolmaz degişmelerini bolsa ol hasaba-da almayardy* (B. Kerbabaýew). 2. Ugursyz, hiç zadyň alnyndan bolmadyk (adam hakynda). *Bolar-bolmaz adamlaryň diline düşeniňden, Berdi aga gyzyna dözümliräk daranyňy gowy görýärdi* (B. Pürliýew).

BOLASY [bolosy], Bir sebäbe göre bir ýerde bolmak, bir ýere barmak, bir ýerde görünmek we ş.m. ýagdaýlarda anyklaýjylyk hyzmatyny ýerine ýetirýän söz. *Bolasy, bir zygyr-zygyr, Gatnamaň bar diýýädim-le* (K. Gurbanpesow).

BOLAŞMAK [boloşmok], *işl.* Bolap ugramak. *Gök önümler bolaşypdyr.*

BOLATMAK [bolotmok], *işl.* Bol etmek.

BOLAYÝŞ [boloýyş], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLÇULYK [bolçuluk], *at, ser.* **Bolluk.** *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. *Bazarlary bolçulygyň özboluşly aýnasy hasaplaýarlar* ("Türkmenistan").

BOLDUMLY [bollumly], *syp.* 1. Bitginli, bol, köp hasylly. *Bu ýyl hasylyň bolsady ekilen ýaly boldumlydygyna önünden gözüni ýetirip bilen Pökgeňiň ökjesi has hem ýeňläpdi* (A. Gowşudow). 2. Iri, daýaw, bitgin, etli-ganly. *Boldumly pyýada.*

BOLDUMLYJA [bollumlujö], *syp.* Özi ýalylara garanda daýawja, irije. *Boldumlyja çagajyk maşyndan düşüp-düşmän, "Kaka, kaka!" diýip, oňa bakan düwdenekleýärdi* (B. Kerbabaýew).

BOLDUMLYLYK [bollumluluk], *at.* 1. Ösgünlik, bitginlik, köp, bol hasyllylyk. 2. Irilik, daýawlyk, bitginlik, etli-ganlylyk.

BOLDURMAK [bollurmok], *işl., gepl.d.* 1. Gutartmak, tamamlamak, bes etdirmek. *Işi boldurmak.* 2. Döretmek, ýokdan bar etmek. *Bolduran hem aýal, güldüren hem* (Nakyl).

BOLELIN [boleli:n], *syp.* Gereginçe, ýeterlik derejede bolýan (zat hakynda). *Bolelin suwly bolmaklygy biziň halkymyz asyrlar boýy arzuw edip geldi.*

BOLELINLIK [boleli:nlik], *at.* Gereginçe, ýeterlik derejede bolmaklyk. *Hawa, gyz, boletinligiň özi-hä gowy zatdyr* (B. Kerbabaýew).

BOLGAR [bolga:r], *at, ser.* **Bolgarlar.** *Bolgar dili.*

BOLGARLAR [bolga:rla:r], *at.* Bolgariýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BOLGUSYZ [bolgusuz], *syp.* 1. Ugursyz, ýaramaz, bolar-bolmaz. *Obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyň bolgusyz dükanynyň töwereginde janly hereket başlandy* (A. Gowşudow). 2. Ähmiýetsiz, biderek, ugursyz. *Bolgusyz gürrüň etmek.* 3. Ugursyz, hiç zadyň alnyndan bolmadyk. *Bolgusyza barynçaň, boý oturgyn ölinçäň* (Nakyl).

BOLGUSYZLYK [bolgusuzluk], *at.* 1. Ähmiýetsizlik, bidereklik, ugursyzlyk. *Jedeliň bolgusyzlygy mälimdi.* 2. Ugursyzlyk, hiç zadyň alnyndan bolmazlyk. *Onuň bolgusyzlyklary degnama degdi.*

BOLLUK, *at.* Köp mukdarda, geregiçe, ýeterlik derejede barlyk. *Bir gytlygyň bir bollugy* (Nakyl).

BOLMA [bolmo], *iş ady.* Bolmak ýagdaýy.

BOLMAK [bolmok], *işl.* 1. Bir ýere barmak, geçirilýän bir çärä gatnaşmak. *Ýygnakda bolmak. Toýda bolmak.* 2. Gutarmak, tamamlanmak, bes etmek. *Men başlan işimi boldum. Ot-da gara gan bolup, her näçe haýdasam-da, işimi bolup bilemok.* 3. Bir ýerde az-kem ýaşamak. *Men obada baş ýyl boldum.* 4. Bir käri, hünäri, wezipäni, bilimi, täri we ş.m. eýelemek. *Çopan bolmak.* 5. Dogulmak, dünýä inmek. *Bahanam akja bäbek, bildir bolsaň bolmaýarmy?!* (gelinler tarapyndan aýdylýan aýtgy). *Enebaý eje bu goh-galmaga oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdä: – Balalam, ogul jigiňiz boldy – diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykýan tama tarap döndi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer). 6. Belli bir şekilde gelen *bolmak* işliginden soň *barmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Boljak bolmak** bolmaga synanyşmak, bolmaga çalyşmak. **Bolup barmak** bir işi tamamlamaga, gutarmaga ýakynlamak. *Başlan işiňi bolup barmak.* 7. *Bolmak* kömekçi işliginiň önünden hal isliginiň *-up, -üp, -yp, -ip, -p* goşulmasyny kabul eden işlik gelip, gymyldy-hereketiň tamamlanandygyny aňladýan düzümlü işlik ýasalýar: **Okap bolmak** okamak işini tamamlamak. **Ýazyp bolmak** ýazmak işini gutarmak. 8. Öten zaman ortak işliginiň barlyk hem ýokluk şekilinden soň *bolmak* kömekçi işligi gelip, täze many öwürşinli düzümlü işlik ýasalýar: **Iýen bolmak** iýesi gelmese-de, göwünli-göwünsiz iýmek. **Almadyk bolmak** alasy gelse-de, almazlyk, almadyksyramak. **Düzedişdiren bolmak** göwünli-göwünsiz düzedişdirmek. *Atyň aňyrsyna geçip, uýanyňy gaňtaryp, atyň ýallaryny düzedişdiren*

boldy (A. Durdyýew). **Bilmedik bolmak** bilse-de, bilmezlige salmak, bilmediksiremek.

◊ **Bolan bolup durşy** ile göwni ýetmeýän ýaly, hondanbärsi bolup durmaklyk. – *Onuň bolan bolup durşy nähili gyz, kimdirin öýdýärkä?* **Bolup duruş 1)** bir işiň tamamlanyş ýagdaýy. *Işlerimi bolup durşum, entek çay-naharam edinmek.* 2) özüni alyp baryş (önünden hal isligiň ýokluk şekili getirilip ulanylyar). *Onuň bir çetde ile goşulman bolup durşy nähili?* **Boljagy bolmak** halanmaýan derejä baryp ýetmek, ýaramazlaşmak, erbetleşmek. – *Sen-ä boljagyňy bolupsyň, heyem beýle iş bolarmy?* **Boljagy bolup, boýasy siňmek (synmak)** adam gartaşan ýa-da başga bir zada uçrap, kyn ýagdaýa düşende oňa täze mümkinçilikleriň döwürinden döremezliginiň ýakyn halatynda aýdylýan aňlatma. – *Biziň-ä indi boljagymyz bolup, boýamyz siňipdir – ýaşymyzam bir çene baran, okamak, işlemek, öwrenmek gezegi siz ýaly ýaşlaryňky.* **Bolmajysy bolmak** hil bir zatdaryn öýdüp, edýän hereketinde, aýdýan sözünde we ş.m. ýagdaýlarda çenden çykmak, öte geçmek. *Ol dostunyň toýunda içip, tans edip, aýdym aýdyp, garaz, bolmajysy boldy.*

BOLMAKLYK [bolmokluk], *iş ady.* Bolmak ýagdaýy.

BOLMANDA [bolma:nna], "Ýogsa-da, bolmasa-da" diýen ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Bolmanda, senden maňa bulut ýakyn, öz başymy özüm çararyn.*

BOLMASA [bolmoso], Garşylygy, şerti aňladýan kömekçi söz. *Ot ýakmalydy, bolmasa, bu ýerde sowukdan gatap galaýmagyň mümkindi.*

BOLMASY [bolma:sy], *syp.* Erbet, garaşylmadyk waka, iş. *Bolmasy iş.*

BOLSA [bolso], Garşylygy, şerti görkezýän baglaýjy kömekçi. *Oňa geler diýip garaşdyk, ol bolsa gelmedi.*

◊ **Bolsady ekmek** ýok zatlary, ýerine ýetmejek hyýallary arzuw etmek. *Bolsady ekseň, käşgädi gögür* (Nakyl).

BOLŞEWIK [balşewi:k], *at, taryh.* Bolşewikler pariýasynyň agzasy, bolşewizm taglymatyny tarapdary, kommunist.

BOL-TELKI, *syp., ser.* **Bolelin.** *Asyrlaryň dowamynda bol-telki suw garasyny görmedik boz ýerlere nem gerekdi* ("Türkmenistan").

BOL-TELKILIK, *at, ser.* **Bolelinlik.**

BOLUŞ, *iş ady.* 1. Bolmak ýagdaýy. 2. Özüni alyp baryş, gylyk-häsiýet, ýagdaý. *Ýeri-how ýigit, bu nä boluş!*

BOLUŞMAK [boluşmok], *işl.* 1. Gutarmaga, tamamlamaga ýakynlamak. *Olar işlerini boluşdy.* 2. Belli bir ýagdaýda bilelikde bir zat diýip-aýtmak, haýsydyr bir hereketi etmek. *Orazsoltan eje bilen*

Orazgül eje aralarynda sarpa saklaşyp: alyň, siz kesiň-de, alyň siz kesiň boluşdylar (H. Derýaýew). **3.** Bir ýere ugramaga taýyn bolmak. *Hany, bolşan bolsaňyz, münüň maşyna, ýola düşeliň!*

BOMBA [bombo], *at.* Weýran ediji harby ýarag enjamy, içinde partlaýjy jisim ýerleşdirilen top, snaryad.

BOMBALAÝJY [bomboloýjy], *syp.* Nyşana alnan ýeri ýok etmek üçin bomba oklamak, taşlamak üçin niýetlenen. *Bombalaýjy uçar.*

BORAGAN [boroğon], *at.* Garly, ýagyşly, jöwenekli, çapgyňly sowuk, harasat. *Ýel bilen boragan bile geldi.*

BORAMAK [boromok], *işl.* Sowuk semally howada gar syrap ýagmak. *Ýola çykar ýaly däl, gar borayar, daş-töwerek boragan.*

BORAN [bo:ra:n / boron], *at, ser.* **Boragan.** Syrgynly ýel, ygally sowuk howa. *Ajy ýel gar bilen sowuryar boran* (K. Işanow).

BORÇ [bo:rç], *at. 1.* Bergi, karz. *Borçlyny borjundan gutargyn! Uly toý eýle, hajat dile!* ("Kitaby dedem Gorkut"). **2.** Her bir adamyň üstüne ýüklenen we ýerine ýetirilmegi hökmany bolan kesgitli iş, hereket. *Watany goramak her bir raýatyň borjudyr. Okuwçylar başlik baha bilen okamaklygy borç edindiler.*

BORÇLANMAK [bo:rşlanmak], *işl.* Kesgitli işi wagtynda, gowy hilli edip ýerine ýetirmegi boýun almak, borç edinmek.

BORÇLULYK [bo:rşluluk], *at. 1. ser.* **Bergililik.** **2.** Bir zady ýerine ýetirmekligi özüne borç edinmeklik. **3.** Edilen ýagşylyk üçin minnetdarlyk.

BORÇLY [bo:rşly], *syp. 1. ser.* **Bergili.** **2.** Bir zady ýerine ýetirmekligi özüne borç edinen. *Biz ylmyň gazananlaryny ýaýratmaga borçludyr.* **3.** Edilen ýagşylyk üçin minnetdar bolan, bergili. *Ömür boýy borçludyr men saňa* (B. Kerbabayew).

BORÇNAMA [bo:rşna:ma], *at.* Ýazuw üsti bilen boýun alnan borç (*ser.* **Borç 2.**). *Töleg borçnamasy.*

BORJAK [bo:rjok], *at, ösüml.d.* **1.** Hemişe gök salyp oturýan pürli ösümlük. **2.** Oglana dakylýan at.

BORONA [barana], *at.* Topragyň üstki gatlagyny ýumşadýan, tekizleýän, kesek owradýan, tohumyň üstüni gömýän oba hojalyk guraly.

BORONALAMAK [baranalamak], *işl.* Borona bilen işlemek.

BORONALAMAKLYK [baranalamaklyk], *işl.* Boronalamak ýagdaýy.

BORONALANMAK [baranalanmak], *işl.* Boronalap gutarylmak.

BORONALAŞDYRMAK [baranalaşdyrmak], *işl.* Bir ujundan başlap, tutuşlygyna boronalap çykmak.

BORONALAŞMAK [baranalaşmak], *işl.* Boronalamaga kömekleşmek.

BORONALATMAK [baranalatmak], *işl.* Boronalamak işini başga birine etdirmek.

BORONALAÝYŞ [baranalaýyş], *iş ady.* Boronalamak ýagdaýy.

BORY [bo:ry], *at. sazç.* Bürünçden egri şah görnüşli we göni turba görnüşli edilip ýasalan üflenip çalynýan saz guraly.

BORYA [boryo], *at, ser.* **BOÝRA.**

BOSA-BOS [boso-vos], *syp.* Başly-baratly gaçyş, gaça-gaç, bosuş.

BOSA-BOSLUK [boso-vosluk], *at.* Başly-baratly gaçyş, gaça-gaçlyk, bosgunlyk. *Bir bar eken, bir ýok eken, bir wagt bosa-bosluk eden bir ýurt bolan eken* ("Türkmen halk ertekiler").

BOSAGA [bosoğo], *at. 1.* Işiksöýäniň aşaky we ýokarky kese goýlan agaçlary. **2. göç.m.** Işigiň ön, daş tarapy. *Ol bosaganyň gapdalynda oturdy. Edil şol demde gara öýüň baş ädim önündäki daş tamyň gapysy şarkyldap açyldy-da, işigiň eňsisi serpilen gara öýüň bosagasynda Enebaý ejäniň äpet göwresi peýda boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 9 s.). **3. göç.m.** Wakanyň, ýagdaýyň ön ýany, önüsyrasy. *Biz Taze ýylyň bosagasynda durus.*

BOSDURMAK [bossurmok], *işl.* Bosgunçylyga, gaça-gaçlyga sezewar etmek.

BOSGUN [bosgun], *at. 1.* Uly betbagtçylyk zerarly öý-öwzaryny, ýurduny taşlap gaçýanlar. *Bosgunlar çem gelen ýerde ýaşapdyrlar.* **2.** Uly betbagtçylyk zerarly bosa-bosluk, gaça-gaçlyk.

BOSGUNÇY [bosgunçy], *at.* Bosgun wagtynda gaçyp barýanlar.

BOSGUNÇYLYK [bosgunçuluk], *at.* Köpçülikleýin gaça-gaçlyk, bosa-bosluk.

BOSGUNLYK [bosgunluk], *at, ser.* **Bosa-bosluk.**

BOSGY [bosgy], *at, ser.* **Bosgun.** *Halk bosga düşmesin.*

BOSMA [bosmo], *iş ady.* Bosmak ýagdaýy.

BOSMAK [bosmok], *işl. 1.* Bosgun bolup gaçmak. **2. göç.m.** Köpçülikleýin bir ýere çozmak, eňmek, dökülme.

BOSMAKLYK [bosmokluk], *iş ady.* Bosmak ýagdaýy.

BOSSAN [bossa:n], *at. 1. kön.s.* Bakja ekinleri ekilen meýdan. **2.** Gülzarlyk, bag-bakja. *Eziz Aşgabadymyz hut gözümiziň alnynda gör, nähili ajap görke girdi, gülledi, baglara bürendi, bossana çolandy* ("Türkmenistan"). **3.** Gyza dakylýan at.

BOSSANLYK [bossa:nlyk], *at.* Bossanly ýer, gök öwsüp oturan meýdan.

BOSUŞ, *iş ady.* Bosmak ýagdaýy.

BOSUŞMAK [bosuşmok], *işl.* Ýerli-ýerden köpçülikleýin bosmak. *Ýagyşdan soň gara garynjalar hinlerinden bosuşyp çykypdyr.*

BOŞ, *syp., hal.* 1. İçine hiç zat salynmadyk, doldurylmadyk. *Boş käse. Boş çelek.* 2. İçinde hiç kim bolmadyk, adamsyz. *Boş otag.* 3. Ekin ekilmedik, hiç zat salynmadyk, peýdalanylmadyk. *Ine, şu şäheriň duran ýeri ýaňy-ýakynda hem tozap ýatan boş meýdandy.* 4. *hal.* Hiç zat bilen meşgullanman, iş etmän, işsiz. *Boş oturmak.* 5. Baglanmadyk, daňylmadyk. *Düýeleriň aýaklary boşdy, duşaklanmandy.* 6. Bolgusyz, ähmiýetsiz, biderek. *Boş hyýal. Boş adam.* 7. Eýlemi ýetmedik, gaty bolmadyk. *Boş hamyr. Boş palçyk.*

BOŞADYLMAK [boşodulmok], *işl.* 1. İçiniň zatlary aýrylmak, içi boş goýulmak. *Gaplaryň birine suw goýberilse, ikinjisiniň suwy boşadylýardy.* 2. Daňydan, bagdan aýrylmak. *Zynjyryndan boşadylan köpek.* 3. Wezipeden ýa-da başga bir işden çykarylmak; azat edilmek.

BOŞADYŞDYRMAK [boşoduşdurmok], *işl.* Bir ýanyndan boşadyp çykamak. *Ýagly gaplary boşadyşdyrdym. Göleleri boşadyşdyryp, meýdana kowdum.*

BOŞAMA [boşomo], *iş ady.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞAMAK [bošomok], *işl.* 1. Bir zadyň içindeki zatlar aýrylyp, boş galmak. *Mallaryň agyllary boşapdyr.* 2. Azat bolmak, azatlyk almak. 3. Daňydan, bagdan aýrylmak, bagy, daňysy çözülmek. *Muny şol syçan görüp, ylgawyna gelip, ýolbars daňylan ýüpi dişi bilen kertip üzüpdür we şonluk bilen-de ýolbarsy boşadypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

♦ **Eliň boşamak ser.** **El.** *Elim boşan dessine, size baryp gaýdaryn.*

BOŞAMAKLYK [bošomokluk], *iş ady.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞANMAK [boşonmok], *işl.* Daňysyndan boşamak, ýüpüni üzmek, bagyndan sypyp gitmek. *Ol daňylgy eşeginiň boşanyp gidenini hem duýmady* (B. Seýtäkow). *Düýe bolsa boşanyp, bagyny süýräp gidipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

BOŞAŞMAK [boşoşmok], *işl.* 1. Kem-kemden boşamak, birmeme boşamak. *Suwly gaplar boşaşypdyr. Myhmanhanalar boşaşypdyr.* 2. Harçlanyp gutaraňkyrlamak. 3. İşler azalyşmak, ýeňleşmek.

BOŞATDYRMAK [bošotdurmok], *işl.* 1. İçindäki zatlary aýyrtmak. *Samanhanany boşatdyrmak.* 2. Daňylaryny çözdürüp goýbertmek. *Goýunlary bagyndan boşatdyrmak.* 3. Azat etdirmek, erk berdirmek. 4. İşinden, gullugyndan, wezipesinden aýyrtmak. *Birini işden boşatdyrmak.*

BOŞATMAK [bošotmok], *işl.* 1. Bir zadyň içindeki zatlary aýyrmak, çykarmak. *Sandygy boşatmak.* 2. Daňylgy bagyny çözmek. 3. Azat etmek. 4. Birini işden çykarmak. 5. Bir zadyň içindeki zady harçlap gutarmak. *Ol jübüsini boşatdy.*

BOŞAÝYŞ [bošoýuş], *iş ady.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞLAŇ [boşloň], *syp.* 1. Onçakly köp däl, az adamly. *Günüň ýerden saýlanyp ugramagyna garaman, öýleriň gapysy heniz hem boşlaňdy, jemende seýrekdi* (G. Kulyýew). 2. Işi azrak, eli boşrak. *Boşlaň wagtym özüň size aýlanaryn.*

BOŞLAŇLYK [boşloňluk], *at.* 1. İş-alada onçakly köp dällik. 2. Çolalyk. *Töwerek-daş boşlaňlykdy.*

BOŞLUK, *at.* 1. İşsizlik, aladasyzlyk. *Boşlukdan çykjak zat ýok, bir işe ýerleşilse, gowuy boljak.* 2. Jemendesiz, az adamly, mähellesiz. *Öýläňler bazar boşluk ekeni.* 3. Boş ýatan meýdan, giňişlik. *Obanyň öňi giden boşlukdy* (B. Seýtäkow). *Çopan üzümçiligiň aňyrsyndaky boşlukda goýun bakýardy.*

BOTANIK [bota:nik], *at.* Botanikadan hünärmen.

BOTANIKA [bota:nika], *at.* 1. Ösümlikleri – olaryň içki we daşky gurluşynyň kanunalaýyklyklaryny, ýaýraýyş aýratynlyklaryny, daşky gurşaw bilen özara gatnaşygyny, ösümlük örtüginini ýagdaýyny öwrenýän ylym. 2. Okuw dersi.

BOTLAMA [bo:tlomo], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOTLAMAK [bo:tlomok], *işl.* Kösegi bolmak. *Düýe aýdar: "Otlar men, Otlar ýerim ýatlar men, Elmydama botlar men, Sazak-selin içinde"* (Magtymguly). *Atam, aýdyň, Çynma-çynyň guşdyrnak çayyny içermisiňiz, ýa gymyz getirmelimi, ýaňyja botlan düýäniň agarany bilen çalyňy äbermelimi?* ("Türkmenistan").

BOTLAMAKLYK [bo:tlomokluk], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOTLAÝYŞ [bo:tlöýuş], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOW [bo:w], Geň galmagy, begenji aňladýan ümlük. *Bow, sen nirede gezip ýörsüň?* (A. Durdyýew).

BOÝ I, *at.* 1. Adamyň, haýwanyň ýa-da başga bir zadyň uzynlygyna (beýikligine) ölçegi. *Onuň boýy deň-duşlarynyňkydan uzundy. Guwanyp boýuňa ösdürer seni, Geljegiň arzuwlap sanar her günü* (M. Myşşyýew). 2. Doly ösüş, kämilleşiş derejesi. *Irki erikleriň eýýäm boýy ýetipdi, alma saralypdy* (B. Kerbabaýew). 3. Derýanyň, ýabyň, suwuň we ş.m. ýakasy, kenary, gyrasy ýa-da bir zadyň ugry. *Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa, hellewläp erik agaçlary görünýärdi* (B. Kerbabaýew). 4. Ýyl, asyr ýaly sözleriň yzyndan gelip, "ýyllaryň dowamynda, asyrlaryň dowamynda" manysynda

ulanylýar. *Türkmenleriň asyrlar boýy garassyz bolmak arzuwy 1991-nji yylda hasyl boldy.*

♦ **Boý almak** ösmek, ýetjek derejesine çenli ulalmak. *Häzirki wagtda giçki kelem, käşir hem gowy boý alýar ("Türkmenistan"). Ýnha, şol mahalky oturdylan nahallar häzir kemsiz boý aldy, gürr bag bolup ýetişdi ("Türkmenistan").*

BOÝ II, at. Durmuşa çykmaryk ýa-da öýlenmedik. *Biri hem boý, jemi dört gyzy bar* (N. Saryhanow). *Boý ýigit.*

BOÝ III, at, edeb., köň.s. Iri göwrümlü eseriň bir bölümi, baş. *"Gorkut ata" eposy on iki boýdan ybarat.*

BOÝ IV, at, ösüml.d. Jöweniň bir görnüşi.

BOÝA [boýo], at, ser. **Boýag.**

BOÝAG [boýoğ], at. Mata ýa-da başga bir zada reňk berýän jisim, boýa.

BOÝAGÇY [boýoğçy], at. Boýag boýaýjy, reňkleýji, nilgär. *Harplar-da boýagçynyň diwar ýüzüne pürkän nagyş däl.*

BOÝAGÇYLYK [boýoğçylyk], at. Boýag boýamak käri, nilgärlik.

BOÝAGHANA [boýoğha:na], at, köň.s. Boýag boýalýan jaý.

BOÝALMAK [boýolmok], işl. 1. Boýa batyrylmak, reňklenmek. 2. Hapa bulanmak, tegmil degmek, hapalanmak.

BOÝAMA [boýomo], iş ady. Boýamak ýagdaýy.

BOÝAMAK [boýomok], işl. 1. Bir zady boýaga batyrmak, boýag çalmak, reňklemek. 2. Hapa bulamak, tegmil degirmek, hapalamak.

BOÝAMAKLYK [boýomokluk], iş ady. Boýamak ýagdaýy.

BOÝANMAK [boýonmok], işl. Özüň üçin bir zat boýamak. *Köýnek boýanmak.*

BOÝAŞDYRMAK [boýoşdurmok], işl. Boýap çykamak, boýaga ýatyrşdyrmak, reňkleşdirmek. *Mata boýaşdyrmak. Ýüplük boýaşdyrmak.*

BOÝAŞMAK [boýoşmok], işl. Boýamaga kömekleşmek, reňkleşmek. *Ýüplük boýaşmak. Mata boýaşmak.*

BOÝATDYRMAK [boýotdurmok], işl. Birine boýag çaldyrtmak, boýaga ýatyrtdyrmak, reňkletdirmek. *Mata boýatdyrmak. Ýüpek boýatdyrmak.*

BOÝATMAK [boýotmok], işl. Birine boýag çaldyrmak, boýaga ýatyrtdyrmak, reňkletmek. *Mata boýatmak. Ýüplük boýatmak.*

BOÝAÝYŞ [boýoýuş], iş ady. Boýamak ýagdaýy.

BOÝBODRAN [boývoduron], at, ösüml.d. Baldagy inçe, telpekläp ösýän, sary gülli dermanlyk ot.

BOÝÇY, at. 1. Suw boýlanýan, suwuň çuňlугy ölçelýän ölçeg agajy. 2. Suwuň ýüzünde dikje durýan çöpjagaz. *Gündizine ol hyşadan boýçy edip, suwuň*

ýelesinden goýberdi (N. Pomma). 3. Çayly kasede dikelip durýan çay çöpi. *Çay içdim, käsäme bir boýçy gördüm* (A. Kekilow).

BOÝDAN-BAŞA [boýdon-maşa], hal. Başdan-aýak, başyndan ahyryna çenli, hemmesi. *Tiz wagtdan ony gül ýaly edip abatlarys, boýdan-başa reňkläris* ("Türkmenistan").

BOÝDAŞ [boýdoş], 1. syp. Boýy deň bolan. *Bir göwre oslagsyz ýerde onuň bilen boýdaş boldy* (B. Kerbabaýew). 2. at. Deň-duş, jora (aýal-gyzlar hakynda).

BOÝLAMA [boýlomo], iş ady. Boýlamak ýagdaýy.

BOÝLAMAK [boýlomok], işl. 1. Suwuň, çukuryň çuňluginy ýa-da bir zadyň beýikligini boýuňa deňemek. *Oglanlar suwuň çuňluginy boýladylar.* 2. Çuňlугy boýuňa garanda çuň bolmak. *Ol howuz meni boýlaýar.* 3. göç.m. Boýy deregiň, çynaryň we ş.m. boýuna deňleşmek. *Çykdyň çynar boýladym, Elde ýaglyk oýnadym* (Halk döredijiliginden).

BOÝLAMAKLYK [boýlomokluk], iş ady. Boýlamak ýagdaýy.

BOÝLANMAK [boýlonmok], işl. 1. Suwuň, çukuryň çuňluginy ýa-da bir zadyň beýikligi, giňligi boý bilen ölçemek. 2. göç.m. Batmak, gümra bolmak. *Geçen döwri ýatlap, pikire boýlandy.*

BOÝLATMAK [boýlotmok], işl. Suwuň, çukuryň çuňluginy boý bilen ölçetmek. *Suw boýlatmak.*

BOÝNAK [boýnok], syp. 1. Örän çus (mal hakynda). 2. Mal derisiniň boýun tarapy.

BOÝNAMA [boýnomo], iş ady. Boýnamak ýagdaýy.

BOÝNAMAK [boýnomok], işl. 1. Boý almak, ösmek, örmek. *Oýnap ekseň, boýnap biter* (Nakyl). 2. Gidip barýan ugrundan, belli bir sebäbe görä, eýläk-beýläk sowulmak, ýoldan çykamak (çapylýan at hakynda). *Şol barmana bir ýaby boýnap, hatara düýäň arasyna urdy* (B. Kerbabaýew). 3. Işe öwrenişmek, işe endik edip başlamak (mal hakynda). *Ýaş öküz işe boýnady.*

BOÝNAMAKLYK [boýnomokluk], iş ady. Boýnamak ýagdaýy.

BOÝNATMAK [boýnotmok], işl. 1. Boý aldyrmak, ösdürip ýetdirmek. *Üzümleri boýnatmak.* 2. Gidip barýan ugrundan eýläk-beýläk sowdurmak, ýoldan çykarmak (mal hakynda). 3. Işe öwrenişmek, işe endik etdirmek (mal hakynda).

BOÝNOŇURGA [boýnoňurgo], at. anat. Oňurganyň boýnuň ýeňsesinde ýerleşýän bölegi. *Boýnoňurgasy agyrmak.*

BOÝNUÝOGYN [boýnuýoğyn], syp. Bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi özüne kiçilik bilýän, özüni hondonbärsi tutýan.

BOÝNUÝOGYNLYK [boýnuýoǵuýnluk], *at.* Bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi özüne kiçilik bilmeklik, özüni hondanbärsi tutmaklyk. *Boýnuýogynlyk batyrlygynyň alamaty däl*dir ("Türkmenistan").

BOÝRA [boýro], *at.* Ýeken ösümliginiň uzyn ýasy ýapragyndan örülýän düşek. *Boýra düşegimni aldy astymdan* (Magtymguly). *Sypalyň üstüne düşelen ýyrtyk boýra bilen oňşuk etmeli bolupdyk* ("Edebiýat we sungat").

BOÝUN, *at.* 1. Ynsan we janly-jandarlar da bedeniň kelle bilen göwräni birleşdirýän bölegi. 2. Küyze, çüýşe ýaly gap-gaçlaryň agzynyň inçelýän bölegi, bokurdak. *Boýny uzyn çüýşe*. 3. Geýim-gejimiň kellä geýdirilýän bölegi, ýakanyň ýokarky bölegi, ýaka. *Köýnegiň boýny giň bolýar*.

◇ **Boýnuna goýmak** biriniň günäsini ýüzüne aýdyp subut etmek. *Onuň etmişini boýnuna goýdum*. **Boýnuna nogta (syrtmak) salmak** biriniň ygtyýaryny doly suratda ele almak, özüne garaşly etmek. **Boýnuna (üstüne) ýüklemek** bir işiň jogapkärçiligini tabşyrmak, borçly etmek. **Boýnuňy almaň sapagy ýaly edip durmak** gaýgyly halda başyňy dik tutup bilmän, aşak sallap durmak. *Sen näme ederiňi bilmän, boýnuňy almaň sapagy ýaly edip dursuň, kim göwnüňi ýykdy, kim seni çykalgasyz güne saldy?* **Boýnuny sogurmak** öldürmek. **Boýny çapgy ýassygy ýaly** gaty semrär, boýny ýognan. **Boýun almak** 1) özüň baradaky bir zadyň hakykydygy, dogrudygyny bilen ylalaşmak. *Ine, syryp ýörüüs köçeleň boýun, Bir-birmiz tanaman, nobata durus, Geliň, syr saklaman, alalyň boýun, Sol daşy näçämiz göterip ýörüüs* (G. Ezizow). *Men ýalňyşymy boýun aldym*. 2) bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi wada etmek, söz bermek. *Bular ähli işi bitirmegi boýun aldylar* (A. Gowşudow). **Boýun bolmak** 1) bir işi ýerine ýetirmäge razy bolmak. 2) garaşly bolmak, tabyn bolmak, boýun egmek. **Boýun burmak** 1) bir zat üçin ötüňç soramak, ýalbarmak, birinden haýyş etmek. 2) birine garaşly, bagly bolmak. **Boýun egmek (synmak)** tabyn bolmak, garaşly bolmak. *Olara boýun synmarys* (A. Gowşudow). **Boýun etmek** 1) boýun egdirmek, tabyn etmek. *Adamzat öziünden güýçli haýwanlary-da özüne boýun edýär* ("Edebiýat we sungat"). 2) bir işi ýerine ýetirmäge razy etmek. *Olar tä daň atýança saz çalyp bermäge boýun edip gelýärdi* (N. Saryhanow). **Boýun towlamak (gaçyrmak)** bir işi ýerine ýetirmejek bolmak, etmejek bolmak.

BOÝUNÇA [boýunço], "Bir zat esasynda, bir zada laýyklykda, bir zada görä" diýen manyda gelýän sözsoňy kömekçi. *Aýsyz dury asmanyň ýyldyzlary öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew).

BOÝUNLAK [boýunlok], *syp.* Ýogyn ýa-da uzyn boýunly.

BOÝUNLYK [boýunluk] **I**, *at.* Bukawyň boýnuňdan asylýan gaňyrçakly, ýarym aýlaw kümüş halkasy.

BOÝUNLYK [boýunluk] **II**, *at.* Düyäniň boýnuna atylýan gyralary gotazly bezeg.

BOÝUNMÜNDÜK [boýunmünnük]: **boýunmündük etmek** boýna mündürüp götermek. *Oglany boýunmündük etmek*.

BOÝUNSA [boýunso], *at.* 1. Çybyn, gögeýin çakmasyn diýip, atyň, düýäniň boýnuna örtülýän (ýapylýan) örtük. 2. *ýerli g.* Boýunturyk.

BOÝUNTYRYK [boýunturuk], *at.* 1. Goşa goşulýan mallaryň boýnunyň üstünden atylýan, her tarapy iki samaçawly ýogyn agaç. Künde, boýunturyk, ýerdemir, mala hem-de beýleki şaýlary howlynyň ortasyna çykaryp, birläý elden geçirdiler (B. Seýtäkow). 2. *göç.m.* Zulum, sütem.

BOÝUNTYRYKLAMA [boýunturuklama], *iş ady.* Boýunturyklamak ýagdaýy.

BOÝUNTYRYKLAMAK [boýunturuklamak], *işl.* 1. Boýunturyk atmak, boýunturyk salmak. 2. *göç.m.* Zorluk bilen garaşly etmek, boýun egdirmek, tabyn etmek.

BOÝUNTYRYKLAMAKLYK [boýunturuklamaklyk], *iş ady.* Boýunturyklamak ýagdaýy.

BOÝUNTYRYKLANMAK [boýunturuklanmak], *işl.* 1. Boýunturyk atylmak, boýunturyk salynmak. 2. *göç.m.* Garaşly edilmek, tabyn edilmek.

BOÝUNTYRYKLAŞMAK [boýunturuklaşmak], *işl.* 1. Boýunturyk atyşmak, boýunturyk salyşmaga kömekleşmek. 2. *göç.m.* Garaşly edişmek, boýun egdirmek, tabyn edişmek.

BOÝUNTYRYKLATMAK [boýunturuklatmak], *işl.* 1. Boýunturyk atdyrmak, boýunturyk saldyrmak. 2. *göç.m.* Garaşly etdirtmek, boýun egdirtmek, tabyn etdirtmek.

BOÝUNTYRYKLAÝYŞ [boýunturuklaýyş], *iş ady.* Boýunturyklamak ýagdaýy.

BOÝUR-BOÝUR [boýur-voýur]: **boýur-boýur ýaş (akmak) dökmek** boýurganyp, zeýrenip, düwme-düwme göz ýaşly aglamak. *Ataly-ogul gözlerinden boýur-boýur ýaş dökiüp, şeýle bir naýynjar garadylar* (S. Myradow).

BOÝURDAMA [boýurdomo], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURDAMAK [boýurdomok], *işl.* Düwme-düwme bolup dökmek, boýur-boýur akmak. *Onuň göziünden ýene-de ýaş boýurdady*.

BOÝURDAMAKLYK [boýurdomokluk], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURDATMAK [boýurdotmok], *işl.* Düzme-düzme ýaş dökmek, boýur-boýur ýaş akmak, ýaş dökiüp aglamak. *Ol göz ýaşyny boýurdadyr otýr* (N. Pomma).

BOÝURDAÝYS [boýurdoýuş], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURGANMA [boýurğonmo], *iş ady.* Boýurganmak ýagdaýy.

BOÝURGANMAK [boýurğonmok], *işl.* 1. Begenç ýa-da gynanç zerarly gözünden ýaş dökmek. *Onuň boýurganyp oturyşyny köp adam gördi.* 2. Aglaýjak-aglaýjak bolup ýalbarmak, özelenip ýalbarmak, zeýrenip aglamak. *Ol kömek tama edip boýurgandy.*

BOÝURGANMAKLYK [boýurğonmokluk], *iş ady.* Boýurganmak ýagdaýy.

BOÝURGANYŞMAK [boýurğonuşmok], *işl.* Birtopar bolup boýurganmak, köpçülik bolup boýurganmak. *Bu adamlaryň boýurganyşyp oturanyny görýärmiň?*

BOZ, *syp.* 1. Çalymtyl reňk. *Ak iner çökmese, boz maýa gaýmaz* (Nakyl). *Ata, boz at* ("Görogly"). 2. Ekin ekilmedik, özleşdirilmedik (ýer hakynda). *Asyrlaryň dowamynda bol-telki suw garasyny görmedik boz ýerlere nem gerekdi* ("Türkmenistan").

◊ **Boza çykmak** boz ýeri ekip, özleşdirip, onuň üstüne göçüp barmak. *Berkeli aga halypalyk etdi. Süriümi nädip geçirmelidigini öwretti. Azal, künde, garawüli näme, ...toýnuk ýer, boza çykmak... näme, güýzki şüdügär, gök (giçki) şüdügär, ýer göçürmek näme, garasaý, kân-kân zat hakda "däninim" hem "neme" sözlerini birsyhly gaýtalap aýtdy, garaňky düşdi gitdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

BOZAGAN [bozoğon], *at, ösüml.d.* 1. Owunjak däneli, ysly, pürli ösümlük. *Şemalyň ösýän tarapyndan bozaganyň, ýowşanyň ysly gelyärdi.* 2. Oglana dakylýan at.

BOZAGANLYK [bozoğonluk], *at.* Bozaganyň köp biten ýeri. *Biz köp yöräp, az yöräp, bozaganlyga ýetdik.*

BOZARMAK [bozormok], *işl.* Çalymtyl reňk almak, boz reňke öwürmek. *Meýdan bozaryp görünýärdi.*

◊ **Bozaryp gyzarmak** bir zat sebäpli ýüzüň reňki üýtgemek. *Ol utanjyndan ýaňa bozaryp gyzarýardy.*

BOZDURMAK [bozzurmok], *işl.* Bozmak işini başga birine etdirmek, bozular ýaly etmek; bozulmak katdyna ýetirmek.

BOZGAK [bozğok], *syp.* Agzalaçylyk döredip ýören, başbozar, ýykgyňçy.

BOZGAKÇYLYK [bozğokçuluk], *at, ser.* Bozgaklyk.

BOZGAKLYK [bozğokluk], *at.* Agzalaçylyk döretmek bilen meşgullyk, başbozarlyk, ýykgyňçylyk edijilik. *Meniň jüregimde zerregik bozgaklyk bolman, men bagtly ýaşayyş ýolunda gadam urýan ahyry* (B. Kerbabaýew).

BOZGUÇ [bozğuç/pozğuç], *at.* Galam, syýa bilen ýazylan, ýazgylary, çyzylan çyzgylary bozup aýyrmak üçin ulanylýan okuw esbasy, pozguç.

BOZLAMA [bo:zlomo], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZLAMAK [bo:zlomok], *işl.* 1. Zaryn seslenmek (düýe, köşek hakynda). *Ak maýa aldyrsa elden köşegin, Bagryn bozup bozlamayn bolarmy?* (Magtymguly). *Köşejigini sokduryp bozlaýan näzik sesi gulaga gelyärdi* (A. Gowşudow). 2. göç.m. Zaryn seslenmek, nala çekmek, aglamak. *Perzendini ýitirenine bozlap aglaýar.*

BOZLAMAKLYK [bo:zlomokluk], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZLAŞMAK [bo:zloşmok], *işl.* 1. Birnäçe bolup bozlamak (düýe, köşek hakynda). *Jerenleriň gezer düzde, Bozlaşar düýeler bozda* ("Görogly"). 2. göç.m. Birtopar bolup zaryn ses etmek, nala çekişmek, aglaşmak.

BOZLAÝYS [bo:zloyuş], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZMA [bozmo], *iş ady.* Bozmak ýagdaýy.

BOZMAK [bozmok], *işl.* 1. Bir zady ýykyp, döwüp, sökiüp dargatmak; sandan çykarmak, zaýalamak, haraplamak. *Çagalar guşlaryň höwürtesini bozdular. Sagady bejerjek bolup bozmak.* 2. Öçürüp, süpürüp aýyrmak. *Ýazylan haty bozmak.* 3. Ýoldan çykarmak, azdyrmak, ýaman ýola salmak. *Ýaman dil il bozar, ýaman aýak ýol bozar* (Nakyl).

BOZMAKLYK [bozmokluk], *iş ady.* Bozmak ýagdaýy.

BOZUK I, *syp.* 1. Döwölüp, sökülip dargadylan, sandan çykan, zaýаланан.. *Jigimiň oýunjak tüpeňi bozuk ýatyr. Nobat bozuk sagady ussa tabşyrdy.* 2. Öçürilip, süpürilip aýrylan, bozulan. 3. Azgyn, ýoldan çykan, ýaman ýola düşen.

BOZUK II, *at, sazç.* Kiriş kakar bilen çalyňýan dutar şekilli türkmen saz guraly. *Bozугyň jübüt-jübüt alty kirşi, 23 töweregi perdesi, sapynyň her tarapynda 6 gulagy bar.*

BOZULMAK [bozulmok], *işl.* 1. Ýykylyp, döwölüp dargamak, zaýаланmak, sandan çykarmak, harap bolmak, döwürlemek. *Ötdi hoş wagt, horram wagty, Bozuldy tylladan tagtym* (Magtymguly). *Olar gara ýollaryň bozulan ýerlerini düzedýärler.* 2. Öçürilip, süpürilip aýrylmak. *Daşdaky ýazgylar bozulypdyr.* 3. göç.m. Azmak, ýoldan çykarmak, ahlaqsyz bolmak. *Özüni jün sakal eder, Bozulan ile baş bolan* (Magtymguly).

4. Uly gaýgydan ýa-da begençden ýaňa bogazyň dolmak, hamsykmak. *Ol başyndan geçen wakalary ýatlap birden bozuldy.*

BOZULMAZLYK [bozulmozluk], *işl.* 1. Bozulmak hereketi bolup geçmezlik, amala aşmazlyk. 2. Ruhy sarsgyn sebäpli bogazy dolmazlyk, hamsykmazlyk. *Gyzym, bozulma-da, ýagdaýa seret, Howlukma, darykma, bar-da pikir et* (A. Kekilow).

BOZUŞ, *iş ady.* Bozmak ýagdaýy.

BOZUŞDYRMAK [bozuşdurmok], *işl.* Bir ýan ujundan yzly-yzyna bozup çykmak. *Tagtanyň ýüzündäki ýazgylary bozuşdyrdy.*

BOZUŞMAK [bozuşmok], *işl.* 1. Bozmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde bozmak.

BOZ-ÝAZ: boz-ýaz bolmak bir zat sebäpli ýüzün reňki üýtgemek, ýüzün gan-peti gaçmak. *Bu gelsiksiz ýagdaýa ýüzleri boz-ýaz bolan Nurjahan heniz özüni rastlap bilmändi* (B. Pürliýew).

BÖGÜRIŞ [bö:ğürüş], *iş ady.* Bögürmek ýagdaýy.

BÖGÜRIŞMEK [bö:ğürüşmek], *işl.* Birtopar bolup bögürmek, köpçülik bolup bögürmek. *Göleler bögiřişýärler.*

BÖGÜRMEK [bö:ğürmek], *işl.* 1. "Bö" edip seslenmek (käbir mal hakynda). 2. *göç.m.* Gaty sesli aglamak, gygyryp aglamak. *Ol çydam etmän, ýogyn ses bilen bögiürmäge başlady.*

BÖGÜRMEKLIK [bö:ğürmeklik], *iş ady.* Bögürmek ýagdaýy.

BÖGÜRTMEK [bö:ğürtmek], *işl.* Bögürmäge sezewar etmek, mejbur etmek.

BÖKDELMEK [bökdölmök], *işl.* Bir hereketiň ýa-da ösüşiň öňi böwetlenmek, päsgel berilmek, saklanmak. *Gurluşygyň bökdelmegine ýol bermäliň.*

BÖKDEME [bökdömö], *iş ady.* Bökdemek ýagdaýy.

BÖKDEMEK [bökdömök], *işl.* Bir herekete ýa-da ösüşe päsgel bermek, yza çekdirmek; saklamak, duruzmak. *Agşamky ýagyş ösüşi bökdedi, ýogsam, şu gün borçnamany dolaýmagymyzam ahmaldy* ("Türkmenistan").

BÖKDEMEKLIK [bökdömöklük], *iş ady.* Bökdemek ýagdaýy.

BÖKDENÇ [bökdönç], *at.* Bir hereketiň ýa-da ösüşiň önüni saklaýan päsgelçilik, böwet, kynçylyk. *Ine, bu hat oňa bökdenç bolupdyr* (A. Durdyýew).

BÖKDENÇLIK [bökdönüşlük], *at.* Päsgelçilik.

BÖKDENÇSIZ [bökdönüşsüz], *syp.* Päsgelçiliksiz. *Ýer eýeleriniň ýyly üstünlikli jemlemegi üçin ähli şertleri döretmek, kemala getirilen hasyly bökdençsiz kabul etmek kärhananyň işçileriniň baş maksadydyr* ("Türkmenistan").

BÖKDENÇSIZLIK [bökdönüşsüzlük], *at.* Bökdenji ýokluk, bökdenç bolmazlyk. *Işdäki bökdençsizlik borçnamanyň ýerine ýetmegine ýardam edýär.*

BÖKDENMEK [bökdönmök], *işl.* 1. Uly päsgelçilige sezewar bolmak. *Ol bir sebäp bilen bökdendi.* 2. Saklanmak, durmak. *Iş bökdendi.*

BÖKDERILMEK [bökdörülmök], *işl.* Eýeriň ardyna, syrtyna ýük urulmak, ýüklenmek.

BÖKDERIŞ [bökdörüş], *iş ady.* Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDERIŞMEK [bökdörüşmek], *işl.* Bökdermäge kömekleşmek.

BÖKDERGI [bökdörgü], *at.* Eýeriň ardyna, syrtyna dolanyp daňylýan ýük. *Ýartygulak bildirmän, onuň atynyň üstüne çykyp, bökderginiň syrtynda jaýlaşdy. Onuň bökdergesinde bolsa, gyrgyzy don, ak telpik, tirme guşak we beýleki gerekli zatlar bar eken* ("Türkmen halk ertekileri").

BÖKDERME [bökdörmö], *iş ady.* Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDERMEK [bökdörmök], *işl.* Eýeriň ardyna, syrtyna bökdergini berkitmek. *Görogly atynyň bökdergisini bökderip, ata atlandy* ("Görogly").

BÖKDERMEKLIK [bökdörmöklük], *iş ady.* Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDÜRMEK [bökdürmek], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady ýokary-ýokary towusdyrmak. *Akposalak bäbegi gundamak, ele alyp bökdürmek — gör, nähili uly bagt!* (B. Kerbabaýew). 2. Siltemek, silterlemek, batly towusdyrmak. *Maşyn bökdürýär.*

BÖKE [bökö], *at, gepl.d.* Pälwan. *Ýykylsaň — bökeden (ýykyl)! (Atalar sözi).*

BÖKEJEKLEÝIŞ [bököjölöýüş], *iş ady.* Bökejeklemek ýagdaýy.

BÖKEJEŇ [bököjön] **I**, *syp., kön. s.* Beýik ökjeli (aýakgap hakynda). *Bökejeň ädik bek basar* (Nakyl).

BÖKEJEŇ [bököjön] **II**, *syp., gepl.d.* Bökmäge ykjam, ökdelik bilen towusýan.

BÖKELEK [bökölök], *at, haywanat d.* Haýwanlary çakýan, gögeýine meňzeş möjejik. *Gögeýinler, gan sorujy bökelekler maldarçylygyň ganyman duşmanlarydyr.*

BÖKJEKLEME [bököjölömö], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKJEKLEMEK [bököjölömek], *işl.* 1. Towsup-towsup, böküp-böküp gitmek, bökjeklemek, towsaklamak. *Göwni aram tapan Nazar bökjekläp içerik girdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Şadyýan oynamak, şadyýanlyk bilen towsaklamak. *Ol gaýgyda müzzerip, şatlykda bökjekleýän ýeňles adamlar hilinden bolman, gaýgy bilen şatlygy bir keşpde başaryan ýigitdi* (B. Kerbabaýew).

BÖKJEKLEMEKLIK [bökjök-lömöklük], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKJEKLEŞMEK [bökjök-löşmök], *işl.* Birtopar bolup bökjekläp ýörmek, köpçülik bolup bökjeklemek, bökejekleşmek.

BÖKJEKLEÝIŞ [bökjök-löýüş], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKME [bökmö], *iş ady.* Bökmek ýagdaýy.

BÖKMEK [bökmök], *işl.* 1. Towsup bir ýerden ýa-da bir zadyň üstünden geçmek, böküp düşmek. *Ol giň ýapdan böküp geçdi.* 2. Ýere ýa-da bir ýerde urlup, ýokary ýa-da gapdala gitmek. *Batly urlan top ýere degip, ýokary bökdi.* 3. *göç.m.* Ýüregiň heýjana gelmegi. *Söýgi sözüni eşiden badyna ýüregi böküp başlady.*

◇ **Böküp turmak** tarsa, birden, çalt ýerinden turmak. *Guwanç yerinden böküp turdy.*

BÖKMEKLIK [bökmöklük], *iş ady.* Bökmek ýagdaýy.

BÖKÜŞ, *iş ady.* 1. Bökmek ýagdaýy. 2. *göç.m.* Birbada öňe gidiş, çalasynlyk bilen ösüş. *Bize böküş etmek gerek, galkynmak gerek ("Türkmenistan").* *Ykdysady böküş.*

BÖKÜŞMEK [böküşmök], *işl.* 1. Birnäçe bolup bökmek, köpçülikleýin bökmek. *Ýigitler yerlerinden böküşip turdular* (B. Seytākow). 2. Towsusyp oýnaşmak, şatlansyp bökjekleşmek. *Oglanlar böküşip oýnap ýördüler.* 3. Bökmek boýunça ýaryşmak. *Ýaryşa gatnaşýanlar uzynlygyna böküşýärler.*

BÖLDÜRMEK [bölürmök], *işl.* 1. Bir zady bölekledip paýlatmak. *Et böldürmek.* 2. Bölekletmek, maýdalamak, bölek-bölek etdirmek, owratmak. *Ýigrimi manady böldürmek.*

BÖLEK [bö:lök], *syp.* 1. Bitewiden bölünen, bir zatdan belli bir mukdarda bölünen. *Bir bölek çörek.* 2. *teh.* Maşynyň we ş.m. şaýy. *Ol maşynyň ähli böleklerini baş barmagy ýaly bilýär.* 3. San taýdan köp bolmadyk, kiçijik topar. *Bir bölek mal.* 4. Eseriň we ş.m. bölümi, parça. *Okuwçylar eposdan bölekleri ýat tutdular.* 5. Yeriň-ýurduň, ülkäniň bir tarapy, künjegi. *Biziň öýümüz şäheriň günbatar-demirgazyk böleginde ýerleşýär.*

BÖLEK-BÖLEK [bö:lök-bö:lök], *syp.* 1. Böleklere bölünen, birnäçe bölekden ybarat bolan. 2. Toparlara bölünen, topar-topar, süri-süri. *Bölek-bölek keplerler "hüw!" diýr harman içinde* (Magtymguly). 3. Dagynyk, pytraňy. *Bölek-bölek gara bulutlar.* 4. Tike-tike, ýyrtk-ýyrtk, para-para. *Onuň eginbaşy bölek-bölek bolupdyr.*

BÖLEK-BÖLEKLIK [bö:lök-bö:löklük], *at.* 1. Bölek-bölek bolan ýagdaýynda bolmaklyk. 2. Topar-toparlyk, süri-sürilik. 3. Dagynyklyk, pytraňnylyk.

BÖLEK-BÜÇEK [bö:lök-büçök], *syp.* Uly bolmadyk, ownuk-uşak, maýda-çüýde, bölek-bölek, böleklere bölünen. *Ýel ýatyp, bölek-büçek bulut asmanda sozulyp gitti.*

BÖLEK-BÜÇEKLIK [bö:lek-büçöklük], *at.* Uly bolmadyk, bölek-bölek, böleklere bölünen.

BÖLEKLEME [bö:löklömö], *iş ady.* Böleklemek ýagdaýy.

BÖLEKLEMEK [bö:löklömök], *işl.* 1. Böleklere bölmek, bölek-bölek etmek. 2. Ownutmak, maýdalamak, owratmak, uşatmak (pul hakynda). *Onluga böleklemek.*

BÖLEKLEMEKLIK [bö:löklömöklük], *iş ady.* Böleklemek ýagdaýy.

BÖLEKLENMEK [bö:löklönmök], *işl.* 1. Böleklere bölünmek, bölek-bölek edilmek. *Töňňe böleklendi.* 2. Ownudylmak, maýdalanmak, owradylmak, uşadylmak (pul hakda). 3. Dagynyk bolmak, toparlara bölünmek.

BÖLEKLEŞDIRMEK [bö:löklöşdürmök], *işl.* 1. Böleklere bölüşdirmek, bölek-bölek edip çykamak. *Olar çöregi bölekleşdirip, jamdaky çorba batyryp, işdä bilen iýýärler.* 2. Ownudyşdyrmak, maýdalaşdyrmak, owraduşdyrmak, uşadyşdyrmak (pul hakynda).

BÖLEKLEŞMEK [bö:löklöşmök], *işl.* 1. Böleklere bölüşmek, bölek-bölek edişmek. 2. Ownudyşmak, maýdalaşmak, maýdalamağa kömekleşmek.

BÖLEKLETMEK [bö:löklötmök], *işl.* 1. Böleklere böldürmek, bölek-bölek etdirmek. *Uly ojarlary peje salar ýaly bölekletmek.* 2. Ownutdyrmak, maýdalatmak, uşatdyrmak (pul hakynda). *Iri pullary bölekletmek.*

BÖLEKLEÝIN [bö:löklöýün], *hal.* Bölekler boýunça, tutuşlaýyn däl, lomaý däl, ýarpy-ýalta. *Áýyň ýarym kölegesiniň düşen yerinde Gün diňe bölekleyin tutulýar.*

◇ **Bölekleyin baha** bölekleyin söwdadaky harytlaryň gös-göni ilata satylyan mahalyndaky bahasy.

BÖLME [bö:lmö] **I**, *iş ady.* Bölmek ýagdaýy.

BÖLMEK [bö:lmök], *işl.* 1. Bir zady birnäçe bölek etmek. *Garpyzy iki bölüp ýarmak.* 2. Ownutmak, maýdalamak, owratmak, uşatmak (pul hakynda). *Iri puly bölmek.* 3. Bir zady öz aýratynlyklary boýunça biri-birinden aýyrmak. 4. *gepl.d.* Bir zady böwürmek, ýaryp geçmek. *Gayýklar gök çüýşe ýaly suwy bölüp, süýnüp ugrady.* 5. Böleklere bölüp, paýlap bermek. *Gawunlary dilim-dilim edip, çagalara bölüp berdiler.* 6. *hasap.* Paýlamak. *Otuzy bäşe bölseň, altydan ýetýär.* 7. *göç.m.* Arasyny kesmek (gürrüň, saz we ş.m.). *Ol edilip oturylan gürrüňi böldi.*

BÖLMEKLIK [bö:lmöklük], *iş ady.* Bölmek ýagdaýy.

BÖLTEMEK [bö:ltömök], *işl., gepl.d.* 1. Kemeltmek, azaltmak, egismek. *Agyr sürini böltäp, suwa goýbermek üçin, çoluk häzir bolup durmaly.* 2. Gürrüňiň, pikirini we ş.m. arasyny kesmek, arasyny üzmek. *Gylyçly onuň sözünü böltäp: — Beý diýmäň, işan aga, bu arada ýaraşmaz ýaly hiç zat ýok — diýdi* (G. Kulyýew).

BÖLÜJİ [bö:lüjü], *syp.* 1. Böleklere bölýän, bölekleýji, paýlaýjy. 2. *at, mat.* Sanawjyny bölýän maýdalawjy.

BÖLÜM [bö:lüm], *at.* 1. Bir edaranyň, kärhananyň we ş.m. aýry-aýry pudagy. *Mekdepde dokmaçylary, egrijileri, tikiçileri, ýüpekçileri taýýarlaýan bölüm bar.* 2. Ýokary okuw jaýynyň belli bir hünär boýunça hünärmenleri taýýarlaýan ugry. *Dil-edebiýat bölümi.* 3. Ylmy-barlag edaralarynyň belli bir ugur boýunça meşgullanýan pudagy. *Halk döredijiligi bölümi.* 4. *teatr.* Sahnada goýulýan oyunlaryň, görkezilýän tomaşalaryň bir bölegi. *Oýnuň birinji bölümi gutardy.* 5. Goşunyň birnäçe adamdan ybarat pudagy. *127-nji bölümiň esgerleri.* 6. Kitabyň, gazetiniň mazmun boýunça bölünýän baby. 7. Uly dükanynyň belli bir ugurdan zat satýan bölegi, tarapy, gapdaly. *Dükanyň aýakgap bölümi.*

BÖLÜMÇE [bö:lümçö], *at.* Bölümdeň kiçi düzümi.

BÖLÜNJI [bö:lünüjü], *at, mat.* Bölüjä bölünýän san.

BÖLÜNÜJILIK [bö:lünüjülük], *at, mat.* Bir bitin sanyň başga bir sana galyndysyz bölünmeklik täri.

BÖLÜNÜŞIK [bö:lünüşük], *işl.* Öz ugurlary, kärleri, derejeleri boýunça toparlara bölünmeklik.

BÖLÜNÜŞMEK [bö:lünüşmök], *işl.* Bölek-bölek bolmak, aýrylyşyp özbaşdak bolmak.

BÖLÜNMEK [bö:lünmök], *işl.* 1. Böleklere bölünmek, bölek-bölek bolmak. *Çar tarap kiçijik-kiçijik atyzlara bölünen ekerançylyk meýdanydy* (G. Kulyýew). 2. Aýrylyp özbaşdak bolmak. *Ýol aýyrt-da üçe bölünýärdi.* 3. Döwürlemek, böleklenmek. *Käse iki bölündi.* 4. *mat.* Paýlanmak, bölüniji bolmak. *Bölünýän sanlar.*

BÖLÜŞ [bö:lüş], *iş ady.* Bölmek ýagdaýy.

BÖLÜŞDIRMEK [bö:lüşdürmök], *işl.* 1. Bölek-bölek edişdirmek, bölekläp çykmak. *Ojary bölüşdirip öriüp goýduk.* 2. Paýlap çykmak, paýlaşdyrmak. *Depderleri okuwçylara ýetdiginden bölüşdirip berdiler.* 3. Hilleri, görnüşleri we ş.m. aýratynlyklary esasynda topara bölüp çykmak.

BÖLÜŞMEK [bö:lüşmök], *işl.* Bölek-bölek edişmek, paýlaşmak. *Deň-duşlary bilen bölüşip iýerdi* ("Görogly").

BÖREK [börök] **I**, *at.* Ýaýylyp kesilen hamyryň içine et, ýumurtga ýa-da gök önümler salnyp бүкүлүп

bişirilýän nahar. *Agşam iýlen ýumurtga böregiň öldürmeýsine haýran, irden iýlen ýumurtga böregiň uçurmaýsyna haýran* (Atalar sözi). *Türkmen saçagynda omaçaly çorbalar, agzynda eräp baryan börekler, bugaryp duran palawlar güdigiçe köp görünýär* ("Türkmenistan").

BÖREK [börök] **II**, *at, ösüml.d.* Ýumşak baldakly däneli ot.

BÖREKLIK [böröklük], *syp.* Börek taýýarlamak üçin gerek bolan. *Böreklik et. Böreklik hamyr.*

BÖREŇ-BÖREŇ [böröň-vöröň], *syp.* Köp ýyganan, börnüläp ýatan (suw, nebit we ş.m. suwuklyklar hakynda). *Sil suwy ýygnanyp, böreň-böreň bolup ýatyr.*

BÖRI [bö:rü], *at.* 1. *haýwanat d.* Daş sypaty ite meňzeş ýyrtjy, wagşy haýwan, möjek, gurt. *Ýusup jany böri iýdi diýdiler* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

BÖRTDÜRMEK [börtdürmök], *işl.* Gaharly torsaryp, gaş-gabagyňy çytmak; pökgermek. *Gabaklaryny börtdürüp oturan adam ýadaw görünýärdi.*

BÖRTME [börtmö], 1. *iş ady.* Börtmek ýagdaýy. 2. *gepl. d., ser.* **Börtmeç.** Gaýnadylan et börtmeç bolupdyr.

BÖRTMEÇ [börtmöç], *at.* Gaýnamyny doly ýetirmän bişirilen et.

BÖRTMEK [börtmök], *işl.* Çişmek, ýellenmek, pökgermek.

BÖRTMEKLIK [börtmöklük], *iş ady.* Börtmek ýagdaýy.

BÖRTÜK, *syp.* Çişip ýellenip duran. *Onuň gabaklary börtükdi.*

BÖRTÜLMEK [börtülmök], *işl.* Börtüp durmak, börtük bolup durmak, çişmek, ýellenmek, pökgermek.

BÖRÜK [bö:rük] **I**, *at.* 1. Daşyna gyňaç oralyp, kellä geýilýän aýal topbusy. 2. *kön.s.* Baş gaby. *Baş aman bolsa, börük tapylar* (Nakyl). 3. *gepl.d.* Keşde salnyp tikilýän we kellä geýilýän tahýa. *Şekeriň börügindäki sümsüleler-de oýnaýardy* (B. Kerbabaýew).

BÖRÜK [bö:rük] **II**, *at.* Bugdaý, jöwen dänesiniň daşyndaky ýukajyk gabyk.

BÖWEME [böwömö], *iş ady, gepl.d.* Böwemek ýagdaýy.

BÖWEMEK [böwöömök], *işl., gepl.d.* Böwet bolmak, önüni beklemek, önüni tutmak.

BÖWEMEKLİK [böwöömöklük], *iş ady, gepl.d.* Böwemek ýagdaýy.

BÖWEN [böwön], *at.* 1. Gäwüş gaýtaryan mallaryň (düýe, sygyr, goýun, geçi) çylşyrymly garnynyň yzky bölümi. 2. Balygyň ýüzüň haltasy.

BÖWET [böwöt], *at.* 1. Ýaplarda suwuň ugruny sowmak ýa-da ony saklamak üçin gum üşürilip edilen kiçeňräk bent. *Suwuň önüne böwet basdyk.* 2. *göç.m.* Ösüşe, herekete ýol bermeýän ýagdaý, kynçylyk, päsgelçilik. *Men seniň işiňe böwet bolup bilmerin.*

◊ **Böwedi böwürmek** kynçylykdan üstün çykmak, garşylyklary ýeňip geçmek. *Ol diňe tutanýerliligi bilen ähli böwetleri böwsüp geçdi* (B. Seýtäkow).

BÖWETLEME [böwötlömö], *iş ady.* Böwetlemek ýagdaýy.

BÖWETLEMEK [böwötlömk], *işl.* 1. Böwet basmak, böwet etmek. *Güýçli suwuň önüni böwetlemek gaty kyn boldy.* 2. Päsgel bermek, kynçylyk döretmek.

BÖWETLEMEKLIK [böwötlömöklük], *iş ady.* Böwetlemek ýagdaýy.

BÖWETLENMEK [böwötlönmök], *işl.* 1. Suwuň önüne böwet edilmek, böwet basylmak. *Ýap böwetlenenden soň, olar çay içmäge oturdylar.* 2. Päsgel berilmek, kynçylyk döredilmek.

BÖWETLEŞMEK [böwötlöşmök], *işl.* Böwet basyşmak, böwet basmaga kömek etmek.

BÖWETLETMEK [böwötlötmök], *işl.* 1. Suwuň önüni böwet etdirmek, böwet basdyrmak. 2. Päsgel berdirmek, kynçylyk döretmek.

BÖWEÝIŞ [böwöýüş], *iş ady.* Böwemek ýagdaýy.

BÖWREK [böwrök] **I**, *at, anat.* Oňurgalylarda (ynsan, haýwan we ş.m.) peşew bölüp çykarýan agza. *Gawuny ýürek-damar keselleri bilen kesellänlere, böwregi agyrýanlara, az ganly adamlara-da iýmek peýdaladyr.*

◊ **Böwregiň bökmek** içki duýgyňa bäs gelmän, gülesiň gelip durmak, gülmän saklanyp bilmezlik.

BÖWREK [böwrök] **II**, *at, dokm.* Halylaryň älemine, gyralaryna, torbalaryň ýüzüne, eňsä we beýleki el işlerine salynýan ownuk nagys.

BÖWSÜLMEK [böwsülmök], *işl.* 1. Birden bat bilen ýarylyp bölünmek. *Bu ýerde zemin astyndan "gara altyn" böwsülip çykan ilkinji guýynyň ulanyşa tabşyrylanyna ýarym asyr bolupdyr* ("Türkmenistan"). 2. *göç.m.* Harç bolmak, sarp edilmek. *Pul bukjasy basym böwsüldi.*

BÖWSÜŞDIRMEK [böwsüşdürmök], *işl.* Bat bilen ýaryşdyrmak; deňişdirip çykmak. *Syçan unly haltalary böwsüşdiripdir.*

BÖWŞEŇ [böwşöň], *syp.* 1. Boşlaň, giňiş; daryşgan bolmadyk. 2. Ýumşak (ýer, toprak hakynda). *Ol kepjesi bilen guýynyň böwşeň tarapyňy gazyp başlapdyr* (B. Kerbabaýew).

BÖWŞEŇLEME [böwşöňlömö], *iş ady.* Böwşeňlemek ýagdaýy.

BÖWŞEŇLEMEK [böwşöňlömk], *işl.* 1. Böwşeň bolmak, boşlaw bolmak, boşlaň bolmak. 2. Gowşamak,

ýuwaşamak, seýreklemek. *Ýagyş biraz böwşeňländen soň, olar ýene ýola düşdüler.* 3. Dargap başlamak, gidişmek, dargaşmak, boşaşmak.

BÖWŞEŇLEMEKLIK [böwşöňlömöklük], *iş ady.* Böwşeňlemek ýagdaýy.

BÖWŞEŇLEŞMEK [böwşöňlöşmök], *işl.* 1. Birneme boşamak, boşlaňlyk aralaşmak. 2. Gowşamak, ýuwaşamak, seýrekleşmek. *Toplaryň gümmürdisi böwşeňleşdi* (A. Nazarow). 3. Dargaşyp başlamak, gidişip başlamak, boşaşmak.

BÖWŞEŇLEÝIŞ [böwşöňlöýüş], *iş ady.* Böwşeňlemek ýagdaýy.

BÖWŞEŇLIK [böwşöňlük], *at.* Boşlaňlyk. *Böwşeňlik aralaşanda ol başga işe gümra boldy.*

BÖWÜR I, *at.* 1. Biliň gapdal tarapy, bykyn tarapy. 2. Garnyň art aýakdan başlanýan gapdal tarapy (haýwanlarda). *Düýäniň böwri.* 3. Bir zadyň bir gapdaly, tarapy. *Gazanyň gyralary gädik-gädik, böwründe çat açan ýeri hem bar.* 4. *ser. Dul.* Jaýyň gap böwründe bir maýa ýaly gelin hamyr ýugurýardy.

◊ **Böwri бүkgüldemek** ynalyksyzlanmak, birahatlanmak. *Bu ýagdaý böwrüniň бүkgüldisini artdyrdy.*

Böwrüne doňuz diňini salmak gymyldaman, diň salyp durmak, diňşirgemek. *Ol gymyldan doňuz diňini salýar, bagşysyna gözlerini agdaryp seredýär* (N. Saryhanow). **Böwrüni garaltmak** atyp öldürmek. **Böwrüni diňlemek** öz ýanyndan bir zat hakda birneme oýlanmak, pikir öwürmek, diňşirgenmek. *Ol bir zat ýadyna düşüp, böwrüne diň saldy.* **Gap böwür** jaýa giren ýerinde, köplenç, gapyň çep tarapynda gap-gaç goýulýan dul. *Jaýyň gap böwründe oturan birnäçe gelin-gyz öz aralarynda haly nagyslarynyň üstünde jedelleşýärdi* (A. Gowşudow).

BÖWÜR II, *at.* Pendi nusgaly haly gölleriniň ikisiniň aralygynda ýerleşýän içi nagysly ownuk göljagazlar.

BÖWÜRSLEN [böwürslön], *at, ösüml.d.* 1. Gyzył tudana meňzeş miwe getirýän, tikenli, gyrymsy dermanlyk ösümlik. *Ol ýerde ýaňy pyntyk ýaryp başlan böwürslenleriň arasyndan mylaýym owaz edip çeşmejik akyp ýatyrdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Şol ösümligiň tudana çalymdaş iýilýän miwesi.

BÖWÜRSLENLIK [böwürslönlük], *at.* Böwürsleniň köp gögerip oturan ýeri.

BÖWÜSDIRMEK [böwüssürmök], *işl.* Bat bilen böldürmek. *Öň hem ýaraly keýigiň päki ýaly synragyna Annak buduny böwürdiripdi* (B. Kerbabaýew).

BÖWÜSME [böwürsmö], *iş ady.* Böwürsmek ýagdaýy.

BÖWÜSMEK [böwürsmök], *işl.* 1. Ýarmak, ýaryp çykmak. *Buraw ýeriň çuňlugyny böwürýärdi.* 2. Güýjüň täsiri netijesinde bölüp, ýykyp, deşip geçmek. *Düýnki güýçli gelen sil bendi böwürpdir.*

BÖWÜSMEKLIK [bövüsmöklük], *iş ady.* Bövüsmek täri.

BRIGADA [biriğa:da], *at. 1.* Önümçilikde özbaşdak bölünip işleýän işgärler topary. *Ol gerekli buraw enjamlaryny alyp, çaltrak brigadasyna barjakdy* (B. Kerbabaýew). *Sekiz adamdan ybarat döwekçiler brigadasy düzülip, brigadanyň ýolbaşçysy hem Sähet bellendi* (A. Gowşudow). *2.* Birnäçe ýörite goşunlaryň bölümlerinden durýan birikme ýa-da bir kysmy gämileriň harby-deňiz birikmesi. *Tank brigadasy. Motoatyjylyk brigadasy. 3.* Ofla hyzmat edýän işgärler topary.

BRIGADIR [birğadi:r / birğady:r], *at.* Brigadanyň ýolbaşçysy. *Enebaý bilen Ata-da şu brigadirin brigadasyndandylar* (B. Gurbanow).

BRIGADIRLIK [biriğadi:rlik], *at.* Brigadirin käri, wezipesi. – *Sen brigadirlige razylık beripsiň – diýdi* (N. Pomma).

BRITANIÝALYLAR [brita:niýalylar], *at.* Britaniýanyň ýerli ilaty, iňlisler.

BROM [byro:m], *at.* Ýiti hem ýakymсыз ysly suwuklyk, himiki element.

BRONHIT [buronhi:t / byranhi:t], *at. lukmanç.* Dem alyn ýollarynyň çişmegi görnüşinde ýüze çykýan ýarawsyzlyk, kesel.

♦ **Hroniki bronhit** uzaga çekýän bronhit keseli.

BU [bu], *çal.* Sözleýän adamyň ýanyndaky, golaýyndaky, elindäki zady we ş.m. görkezip gelýän görkezme çalyşmasy (baş düşümden beýleki düşümlerde san goşulmasыз üýtgände, şonuň ýaly-da, san goşulmasыз olluk ýöňkeme goşulmaly üýtgände *b* sesi *m* sesine öwrülýär: *Meselem: munuň, muňa, muny, munda, mundan*). *Bu biziň mekdebimiz. Bu adam mekdebiň ýolbaşçysy. Mundan beýläk.*

BUDDIST [butdi:st], *at.* Buddizme eýeriji.

BUDDIZM [butdi:zim], *at.* Biziň eramyzdan ön Hindistanda döräp, ony esaslandyran Gawtamyň – Buddanyň adyny göterýän din.

BUG [bu:ğ], *at. 1.* Suwuň, suwuklygyň gaty gyzmagy, gaýnamagy netijesinde emele gelýän çygly howa. *Gaýnap duran gazandan çykýan bugdan ýakymly ys gelýärdi. 2.* Gyzgyn zatdan, serlen geýimden we ş.m. zatlardan çykýan howa. *Çapylyp derlän atyň endamyndan bug çykýardy.*

BUGA [buğo], *at. 1. köň.s.* Öküz. *Buga bilen oglan bir hemle çekişdiler* ("Kitaby dedem Gorkut"). *2.* Oglana dakylýan at.

♦ **Bugadan çykmak** sygryň öküze ýanaşjak, höwre gelmek döwri geçmek. **Buga (buka) gelmek** sygryň öküze ýanaşmak, höwre gelmek döwri başlanmak.

BUGABASAR [buğovasar], *at. gepl.d.* Üç ýaşyndaky tüwe, gulajyn.

BUGARMA [bu:ğormo], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGARMAK [bu:ğormok], *işl.* Buga öwürilmek, bug halyna geçmek; bug çykmak. *Daşarda palaw bugaryar, çişlik tüteýär* ("Edebiyat we sungat").

BUGARMAKLYK [bu:ğormokluk], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGARTMAK [bu:ğortmok], *işl.* Buga öwürmek, bug halyna geçirmek; bug çykartmak.

BUGARYŞ [bu:ğoruş], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGDAÝ [buğdoý], *at.* Uzyn baldakly däneli ösümlük we onuň dänesi. *Reň açar hoş saýaly, Seniň ysnyň hoşdan, bugdaý* (Mätäji).

♦ **Ak bugdaý** gadymdan bäri ekilip gelen türkmen bugdaýy. *Türkmeniň ak bugdaýynyň, ony ýetişdirýän gallaçynyň geljegi hasam aýdyň, hasam şöhratly* ("Türkmenistan").

BUGDAÝBOGUN [buğdoývoğun], *at. 1. ösüml.d.* Bugdaýa meňzeş arryk däneli ot. *2.* Dürli el işlerine salynýan, bugdaý desselerine meňzeş bogun-bogun nagys.

BUGDAÝÇYLYK [buğdoýçuluk], *at. 1. ser.* **Bugdaýlyk. 2.** Oba hojalygyň bugdaý ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Bugdaýçylyk hojalygy.*

BUGDAÝLY [buğdoýly], *syp. 1.* Bugdaý ekilen (meýdan). *2.* İçinde bugdaý bolan (gap). *4.* Oba ady.

BUGDAÝLYK [buğdoýluk], *at.* Bugdaý ekilen giň meýdan, bugdaýyň köp ekilen ýeri. *Bugdaýlyga suw tutup ýören kärendeçi ýigitlere uzaklardan nazaryň düşýär* ("Türkmenistan").

BUGDAÝREŇK [buğdoýreňk], *syp.* Bugdaý dänesiniň reňkine meňzeş (adamyň ýüzi hakynda). *Onýança işikden orta boýly, etlek, bugdaýreňk, ýaňy saçyndan ak giren aýal girdi* (A. Durdyýew).

BUGJARMA [bu:ğjormo], *iş ady.* Bugjarmak ýagdaýy.

BUGJARMAK [bu:ğjormok], *işl. 1.* Ýylylyk zerarly bug çykmak. *Alabazar günüdi, ereýän gar sebäpli ýeriň ýüzi bugjaryp durdy. 2.* Çalarak derlemek.

BUGJARYŞ [bu:ğjoruş], *iş ady.* Bugjarmak ýagdaýy.

BUGLAMA [bu:ğlomo], *1. iş ady.* Buglamak ýagdaýy. *2. at.* Azajyk suw bilen, gapagy ýapylyp, çalarak otda öz buguna bişirilýän etli nahar.

BUGLAMAK [bu:ğlomok], *işl. 1.* Nahary ýapyk gapda öz şiresi, bugy bilen bişirmek. *Palawy buglamak. 2.* Bir zady buga tutmak, buga tutup täzeden işlemek.

BUGLAMAKLYK [bu:ğlomokluk], *iş ady.* Buglamak ýagdaýy.

BUGLANMAK [bu:ğlonmok], *işl. 1.* Öz şiresi, bugy bilen bişirmek, buguna goýulmak. *Üç gazan*

tüwi hem buglanyp duran eken ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Buga tutulmak, buga tutulyp, gaýtadan işlenmek. *Çig ýüpek kelepleri buglanýar.*

BUGLAŞMAK [bu:ğloşmok], *işl.* Buga goýmaga kömekleşmek.

BUGLATMAK [bu:ğlotmok], *işl.* 1. Öz şiresi, bugy bilen bişirtmek, buguna goýup bişirtmek. *Palaw buglatmak.* 2. Buglama işini başga birine etdirmek, buguna tutdurmak, buguna tutduryp täzeden işletmek. *Çig ýüpegi buglatmak.*

BUGLAÝYŞ [bu:ğloýuş], *iş ady.* Buglamak ýagdaýy.

BUGRA [buğro], *at.* 1. Iki örküçli erkek düýe, aýry. 2. Oglana dakylýan at.

BUGRATIKEN [buğrotiken], *at, ösüml.d.* Dag eteklerinde we daşly ýerlerde ösýän derman oty.

BUGURÇY [buğurçy], *at.* Işde ulanylmaga başlanan üç ýaşar düýe. *Ynha düýeler, erkek bugurçy, torumlar – hemmesi aýry tohum maldyr* (A. Durdyýew).

BUJAK [bu:jok], *at.* Göläniň, geçiniň, goýnuň derisinden, hamyndan suwuklyk guýmak üçin edilýän tulumyň, meşiğiň, ýanlygyň gollary. *Ol ýanlygyň bujagyňy çözüp, toşap aldy.*

◇ **Bujagy çözülen ýanlyga (meşige, tulum) dönmek** pyssarmak, gowşap, boşap galmak.

BUJURYK [bujuruk]: **bujurygy artmak** (çykmak) derdi-azary köpelmek, bulaşmak, beterdinden beteri çykmak. – Dursa *bujurygynyň artjagyny* bilip durandyr (A. Gowşudow). *El degirseň, munuň bujurygy artar* (N. Pomma).

BUKAW [bukow], *at.* 1. *zergärç.* Aýallaryň boýunlaryndan asýan gyzyl çaýylyp, kümüşden ýasalan gaşly, şelpeli şaýy. *Gadymy bukaw.* 2. *göç.m.* Gülden örülen çemen. *Gül bukawy oňa gelişýärdi.*

BUKDAKLAMA [bukdoklomo], *iş ady.* Bukdaklamak ýagdaýy.

BUKDAKLAMAK [bukdoklomok], *işl.* 1. Birine görünmejek bolup ýapyrylyp, eglip, бүkүlip ýöremek. *Ol, depäniň gapdalyndan tazysy bilen bukdaklap gelip, tilkini tazysyna görkezýär* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Ogryn, bukulyp gezmek, gaçgak bolup gezmek. *Ol bir aý ýarym bukdaklap gezse-de, onçakly rahat däl* (B. Kerbabaýew).

BUKDAKLAMAKLYK [bukdoklomokluk], *iş ady.* Bukdaklamak ýagdaýy.

BUKDAKLAŞMAK [bukdokloşmok], *işl.* 1. Topar bolup bukdaklamak, köp bolup bukulýşyp ýörmek. *Hany, sizem sözüňizde tapylyň — diýer öýdip, gören ýerlerinde bukdaklaşyp ýörler* (N. Pomma). 2. Ogryn gezişip ýörmek, gaçgak bolup gezişip ýörmek.

BUKDURMAK [bukdurmok], *işl.* Başga birine ýygşyrtmak, gizletmek. *Ol haty il görmez ýaly ýerde bukdurdy.*

BUKJA [bukjo], *at.* 1. Türkmen gelin-gyzlarynyň dört burçly matanyň üç burçy tikilen we bir burçy hem açyk, el işlerini salýan gaby. *Aýaly bir köne bukjany alyp çykdy* (N. Saryhanow). 2. Durmuşa çykjak gyzyň şaý-sepi, egin-eşiği. 3. Hat ugratmak üçin ulanylýan ýazgyn kagyz gap. *Sen maňa ýazan hatlaryňy Öweze ýazan hatyň bukjasyňa salyp iberäýseň bolmadymy?* (A. Gowşudow).

BUKMA [bukmo], *iş ady.* Bukmak ýagdaýy.

BUKMAK [bukmok], *işl.* 1. Başga biri görmez ýa-da tapmaz ýaly ýygnamak, ýygşyrtmak, gizlemek. *Şu haty berk ýerde bukup goý.* 2. Buky ýerde gizlenmek. *Ol agaçdan agaja bukup ýakyn gelip synlady* (A. Gowşudow).

BUKMAKLYK [bukmokluk], *iş ady.* Bukmak ýagdaýy.

BUKULLYM [bukulluým], *at.* Oýna gatnaşyjylaryň biri eşekçi bolup, beýlekileri ondan bukulyp oýnalýan çaga oýny.

BUKULMADYKSYRAMAK, *işl.* Bukulmaly bolsa-da, bukulmazlyk, bukulmadyk bolmak.

BUKULMAK [bukulmok], *işl.* Buky ýerde birinden gizlenmek.

BUKULYŞMAK [bukuluşmok], *işl.* Köp bolup bukulmak, birtopar bolup bukulmak.

BUKY, *at.* 1. Başga biri görmez ýa-da tapmaz ýaly, gizlin, ýaşyryn ýer. *Buky ýerde sakla, gizle, berk sakla* (B. Kerbabaýew). 2. Goranmak üçin edilen gizlin ýer. *Kyn bolsa-da, ýoluň iki tarapynda bukuda ýatmak gerek* (B. Seýtäkow).

BULAGAÝ [bulogoý], *syp.* Agzalalyk döredýän, başbozar, arabozar, bozgak, bulaw. *Bulagaý adam bahana arazýady.*

BULAGAÝÇYLYK [bulogoýçyluk], *at, ser.* **Bulagaýlyk.** *Bulagaýçylykdan gönenen adam tapmarsyň.*

BULAGAÝLYK [bulogoýluk], *at.* Başbozarlyk, bozgaklyk, agzalalyk döretmeklik. *Bulagaýlyk etmek.*

BULAK [bulok], *at.* Çeşme suwy we onuň akýan akary. *Bakyp görse, bu bagda bilbiller saýrap, bulaklar akyp, güller açylyp duran* ("Türkmen halk ertekileri"). *Gözbaşy bolmasa bulak akmaýar* (A. Kekilow).

BULAMA [bulomo], *iş ady.* Bulamak ýagdaýy.

BULAMAK [bulomok] **I, işl.** 1. Suwuk ýa-da goýy nahary we ş.m. garmak, garyşdyrmak. 2. Hapa etmek, hapalamak. *Çagalar ellerini palçyga bulapdyrlar.* 3. *göç.m.* Agzalalyk döretmek, bulagaýlyk etmek. *Ol nejis, adamlary bulady.* 4. *ser.* **Bulaýlamak.**

BULAMAK [bulomok] **II, at.** Ýaga un jazlanyp bişirilýän goýy nahar, ýegesi. *Eý möjek, sen bir*

suwujak bulamak içip, birnäçe sapar ýapy ýokaryk ylgasaň, içindäki bela gaçar ("Türkmen halk ertekileri").

BULAMAKLYK [bulomokluk], *iş ady*. Bulamak ýagdaýy.

BULAM-BUJAR [bulom-mujor], *syp*. Ýerbe-ýer bolmadyk, garym-gatym, bulaşyk, tertipsiz. *Şemal gelip, kagyzlary bulam-bujar etdi*.

BULAM-BUJARLYK [bulom-mujorluk], *at*. Ýerbe-ýer dälilik, garym-gatymlyk, bulaşyklyk, tertipsizlik. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

BULAM-DELEM [bulom-delem]: **bulam-delem etmek** 1) hilini pes derejede etmek, erbet ýerine ýetirmek. 2) garym-gatym, çalak-çulak edip taýýarlamak.

BULANÇAK [bulonçok], *syp., ser*. **Bulanyk**. *Meniň ballym bal goçak, Suwlar akar bulançak, Altmyş başly ak öýüň, Ýaraşygy sallançak* (Hüwdi).

BULANÇAKLYK [bulonçokluk], *at*. 1. *ser*. **Bulanyklyk**. *Suwuň bulançaklygyna syn etdik*. 2. *göç.m.* Howsalaly ýagdaý, başagaýlyk, birahatlyk. *Onuň ýüregindäki bulançaklyk ýene güýçlendi*. 3. *göç.m.* Agzalalyk, bulagaýlyk. *Sähelçejik bir bidüzgünligiň bulançaklyk emele getirmegi mümkindi* (B. Kerbabaýew).

BULANDYRMAK [bulonnurmok], *işl*. 1. Suwuklygy bulanyk hala getirmek, bulanyk etmek. *Akar suwy aýlandyran, Dury suwy bulandyran, Gapy-gapy elendiren Seniň gözleriň, gözleriň* (Halk aýdymyndan). 2. *göç.m.* Agzalalyk döretmek, ara bozmak.

BULANJYRAMAK [bulonjuromok], *işl*. Yrsaramak, gep agtarmak, jenjel turuzjak bolmak.

BULANMAK [bulonmok], *işl*. 1. Bulanyk hala öwürlmek, bulanyk bolmak (suwuklyk hakynda). *Biz birneme ýüzenimizden soň, suw bulanyp başlady*. 2. Guma, hapa garylmak, üst-başyňy gum etmek, hapa etmek. *Onuň akja geýimi, ýalpyldawuk saçy tozana bulandy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Yrsaramak, jenjel turuzmak. 4. Bir zadyň uç tarapy hereketlenmek. *Onuň bileginden asylgy ýalaňaç pýçagy şol wagt bat alyp bulandy* (A. Gowşudow).

BULANYK [bulonuk], *syp*. Dury bolmadyk. *Derýanyň bulanyk suwy*.

BULANYKLYK [bulonukluk], *at*. Dury dälilik, arassa dälilik, bulanyk ýagdaýda bolmaklyk. *Suwuň bulanyklygy*.

BULAŞDYRMAK [buloşdurmok], *işl*. 1. Hapa bulap çykamak, hapa çyrşaşdyrmak. *Aýakgabyny palçyga bulaşdyrdy*. 2. Bulam-bujar edişdirmek, garym-gatym edişdirmek. *Bulaşdyran sakgalyny emay bilen darady*. 3. Yzly-yzyna bulap garyşdyrmak. *Gazany agaç çemçe bilen bulaşdyrdy*. 4. Bir zadyň başga bir zatdan tapawudyny, parhyny anyklaman garyşdyrmak. *Käte men gök bilen ýaşyly bulaşdyraýyan*. 5. *göç.m.* Agzalalyk, bulagaýlyk döretmek. *Munuň ýaly halky bulaşdyrýan melgunyň köküni köwlemek gerek* (A. Durdyýew).

BULAŞMA [buloşmo], *iş ady*. Bulaşmak ýagdaýy.

BULAŞMAK [buloşmok], *işl*. 1. Çyrşalmak. *Toýuň toýa ulaşsyn, Eliň ýaga bulaşsyn* (Arzuw-dileg). 2. Hapa degmek, hapalanmak. *Çaganyň üsti-başy guma bulaşypdyr*. 3. Bulam-bujar bolmak, garym-gatym bolmak. *Onuň nogta ýaly gara saçlary bulaşypdy*. 4. Ýalňyslyk, şowsuzlyk, sezewar bolmak. *Eger ol basym gelmese, işleriň bulaşmagy mümkin*. 5. Dumanlap durmak (göz hakynda). 6. Asuda ýagdaýda bolmazlyk. *üýtgäp durmak, dürli hili öwürmek, erbetleşmek*. *Bu ýönekeý bir ýel däl-de, howanyň bulaşmagynyň alamaty* (B. Kerbabaýew). 7. *göç.m.* Agzalalyk döremek, närazylyk ýüze çykamak, aragatnaşyk, dostluk bozulmak. *Bularyň arasy bütinleý bulaşdy*. 8. *göç.m.* Düşnüksiz bolmak, düşünmesi kyn bolmak. *Bu sapar ýagdaý şeýle bulaşypdy*.

BULAŞYK [buloşuk], *syp*. 1. Bulam-bujar bolup duran, çalam-çaş, tertipsiz görnüşli. *Jayyň içi bulaşykdy*. 2. Asuda ýagdaýda bolmadyk, üýtgäp duran (howa hakynda). 3. Düşnüksiz, düşünmesi kyn bolan. *Onuň çalajan bulaşyk sesinden many alyp bolmady*. 4. Çözülmesi kyn bolan, çylşyrymly. *Gurban bulaşyk pikirleriň aňyrsyna çykyp bilmeyärdi*.

BULAŞYKLYK [buloşukluk], *at*. 1. Bulam-bujarlyk, çalam-çaşlyk, tertipsiz görnüşlilik. 2. Ýalňyslyk, şowsuzlyk, bulam-bujarlyk. *Öň-ä bir hili bulaşyklyga düşüp, hernäme-de bolsa soňuny düzetti*. 3. Biynjalyk, ünjülik, aladalyk. *Ol Berdiniň ýüzündäki bulaşyklygy özüçe ýordy*. 4. Asuda ýagdaýda däl, üýtgäp duranlyk. *Howanyň bulaşyklygy köp zyýan berýär*. 5. Düşnüksizlik, düşünmesi kynlyk, aýdyň dälilik, çylşyrymlylyk.

BULAŞYŞ [buloşuş], *iş ady*. Bulaşmak ýagdaýy.

BULATMAK [bulotmok], *işl*. 1. Bir zady başga birine gardyrmak, garyşdyrmak. 2. Hapalatmak, hapa ýokdurtmak. *Geýimini palçyga bulatdy*. 3. *göç.m.* Agzalalyk döretdirmek, bulagaýlyk döretdirmek. 4. *ser*. **Bulaýlatmak**. *Ejem Jereni jigisine el buladyp, ýanyna çagyrtdy*.

BULAW [bulow], *syp., gepl.d.* Köplenç, köpçüligiň içinde yrsarap, adamlary birahat edip ýören. *Bulaw adam*.

BULAWLYK [bulowluk], *at, gepl.d.* Köplenç, köpçüliğin içinde yrsarap, adamlary birahat edip ýörmeklik, bulaw häsiýetlilik. *Bulawlyk ýaramaz gylykdyr.*

BULAÝLAMA [buloýlomo], *iş ady.* Bulaýlamak ýagdaýy.

BULAÝLAMAK [buloýlomok], *işl.* Bir zady howada galgatmak, köp gezek ikibaka bulamak. *Ol yzyna öwrüldi-de, maňa elini bulaýlady* ("Edebiýat we sungat").

BULAÝLAMAKLYK [buloýlomokluk], *iş ady.* Bulaýlamak işi.

BULAÝLATMAK [buloýlotmok], *işl.* Bir zady howada galgatdyrmak, iki ýana hereket etdirmek. *Ýaglygy bulaýlatmak. Ol ýoldaşyna elindäki baýdajygy bulaýlatdy.*

BULAÝLAÝYŞ [buloýloýuş], *iş ady.* Bulaýlamak ýagdaýy.

BULAÝYŞ [buloýuş], *iş ady.* Bulamak ýagdaýy.

BULDUR-BULDUR [bullur-vullur], *s. ş. aňl. söz.* Bir topar zat buldur-buldur edende, bulduraşyp duranda emele gelýän şekil. *Gelinbarmak üzümder buldur-buldur edýärdi.*

BULDURAMA [bulluromo], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURAMAK [bulluromok], *işl.* Nemli öwüşgin atmak. *Dursun bulduraýan gözlerini töwerege aýlady. Bulduraýan gelinbarmagymyz barada gürrüň edip berdim* ("Edebiýat we sungat").

BULDURAMAKLYK [bulluromokluk], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURAŞMAK [bulluroşmok], *işl.* Ýyldyraşyp öwüşgin atmak, ýyldyraşmak. *Üzüm hoşalary bulduraşyp, biri-birine çakyşýar.*

BULDURAÝYŞ [bulluroýuş], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURÇYN [bullurçun], *at.* Garyň, gyrawyň ýyldyraýan görnüşi. *Aýyň ýagtysyna doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýyldyraşýar.*

BULDURDY [bullurdy], *at.* Suw we suwuklyklaryň, şeýle hem ýaldyrawuk zatlaryň ýüzünde döreýän öwüşgin.

BULGUR [bulgur], *at. 1.* Suwuklyk guýlup içilýän çüýşe gap. *Telperje bulgurlara çay guýlaryna mähetdel, oturanlaryň biri noguldan birini agzyna atdy* ("Türkmenistan"). *2. gepl.d.* Çyra çüýşesi.

BULJUM, *syp.* Buky, gizlin buky. *Nejep ýene ardynjyran bolup, bir buljum ýere bakan ugrady* ("Nejep oglan"). *"Ýurdy belet çapar" diýen ýaly, öz ýurduna dönükçilik edip daga çykanlar, ileri hanlarynyň buýrugy bilen yzyna özi ýaly elli atly, yüz atly garakçylary tirkäp gelýärdiler, buljum jarlarda,*

böwserlerde, ýykyk harabalarda bukulyp, ýol saklaýardylar, iki-ýeke gije ýolagçylaryny tutup, "olja" diýip alyp gidýärdiler (A.Gowşudow).

BULJUMRAK [buljumura:k], *syp.* Bukurak, gizlinräk. *Eliňdäkileri bir buljumrak ýerde goýaý.*

BULJURA [buljuro], *at.* Guýynyň agzynyň zaýalanmazlygy üçin agaçdan ýa-da daşdan edilýän tegelek halka görnüşli berkitme; guýynyň ýerden ýokarky daş örülip, germew edilen bölegi. *Birpaýyz durandan soň örme guýynyň ýanyna bardy. Guýynyň buljurasyny, onuň üstündäki gapagy ysgady* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy)

BULJURALY [buljuroly], *syp.* Buljura edilen (guýynyň agzy hakynda). *Bu jaýlar bilen mekdebiň aralygynda buljuraly örme guşy görünüär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

BULUÇ, *at, ser.* **Buluçlar.**

BULUÇLAR [buluşlor], *at.* Owganystanda, Pakistanda we Türkmenistanyň günorta-gündogar etraplarynda ýaşayan, eýran dilleri toparyna degişli halk.

BULUJY, *syp., maldarç.* Goýunlaryň tohumynyň bir görnüşi, buluç goýny. *Buluja goýun.*

BULUT, *at.* Yerden seredeninde garamtyl ýa-da agymtyl reňkli bolup görünüň, belli bir belentlikde toplanýan asmandaky suw buglary. *Bulutdan çykan gün ýakar, ýaşmakdan çykan dil* (Nakyl). *Belent daglaryň başynda, Bulut oýnar sil biläni* (Magtymguly). *Bir bölejik bulut gelýär ýagmaga, Ýagma, bulut, näzli jaryň üstüne!* (Saýyly).

BULUTLAŞMA [bulutloşmo], *iş ady.* Bulutlaşmak ýagdaýy.

BULUTLAŞMAK [bulutloşmok], *işl.* Bulut bilen örtülme, bulut basyp, howanyň ýüzi garalmak. *Ýazyň ilki aýlarynda howa sagatsaýyn üýtgeýärdi, birden bulutlaşyp, şemal turýardy* (B. Kerbabaýew).

BULUTLAŞMAKLYK [bulutloşmokluk], *iş ady.* Bulutlaşmak ýagdaýy.

BULUTLY, *syp.* Bulut aralaşmak zerarly garalyp duran. *Dagda ýagyşly-ýagmyrly, bulutly gün kän bolýar.*

BULUTLYLYK [bulutluluk], *at.* Bulut bilen örtülenlik, bulut bilen gursalanlyk.

BULUTLYRAK [bulutlura:k], *syp.* Az-kem bulutly. *Şu gün bulutlyrak howa bolsa gerek.*

BULUTSYZ [bulussuz], *syp.* Bulut bilen örtülmedik, açyk. *Asmanyň ýüzi açykdy, bulutsyzdy.*

◊ **Bulutsyz günde gar ýagmak** duýdamsyzlykda şowsuzlyga uçramak.

BULUTSYZLYK [bulussuzluk], *at.* Bulut bilen örtülmezlik, açyklyk. *Howanyň bulutsyzlygy, açyklygy şähtiňi açýardy.*

BURAW [burow], *at. 1.* Towlanyp, tegelek deşik deşýän burmaly gural. *Buraw bilen deşik deşmek.* 2. Ýer astyndan gaz, nebit, suw çykarmak, almak üçin belli bir ýerde gurnalýan senagat desgasy. *Gum depeleriniň arasyndan görüňýän burawlara tarap ýola düşdük.*

BURAWÇY [burowçy], *at, ser. Burawlaýjy.* Häzir Aýgüliň ünsüni özüne çeken buraw dül-de, Nurjanyň düşünişine görä, burawçylardan biri bolara çemeli (B. Kerbabaýew).

BURAWLAMA [burowlomo], *iş ady.* Burawlamak ýagdaýy.

BURAWLAMAK [burowlomok], *işl. 1.* Buraw bilen deşmek. 2. Buraw desgasy arkaly nebit, gaz, suw guýularyny gazmak.

BURAWLANMAK [burowlonmok], *işl. 1.* Buraw bilen deşilmek. 2. Buraw bilen gazylmak. *Bellenilen çuňlukdan artyk burawlanmak.*

BURAWLAŞMAK [burowloşmok], *işl. 1.* Buraw bilen deşişmek. 2. Buraw bilen gazyşmak.

BURAWLATDYRMAK [burowlotdurmok], *işl. 1.* Buraw bilen deşdirmek. 2. Buraw bilen gazdyrtmak.

BURAWLATMAK [burowlotmok], *işl. 1.* Buraw bilen deşdirmek. 2. Buraw bilen gazdyrmak.

BURAWLAÝJY [burowloýjy], *at. Çuňlugy burawlamak wezipesini ýerine ýetiriji işçi. Kärhananyň burawlaýjylary has çuň gatlaklara aralaşmagyň, täze meýdançalary özleşdirmegiň hasabyna "gara altyn" we "mawy ýangyç" çykarmagyň ýylba-ýyl artmagyna goşant goşýarlar ("Türkmenistan").*

BURAWLAÝYŞ [burowloýuş], *iş ady.* Burawlamak ýagdaýy. *Burawlaýyşda has çuňdaky täze gatlaklara hüjüm edilip başlanmagy baýry nebit känlerine-de täze ömür berýär ("Türkmenistan").*

BURÇ I, *at. 1.* Diwaryň we ş.m. ýasy, tekiz zatlaryň daşky we içki birleşýän ýeri, künji, çünki. 2. *mat.* Bir nokatda birigen iki çyzygyň aralygy. *Göni burç.*

BURÇ II, *at, ösüml.d. 1.* Günorta ýurtlarda gögerýän ösümlik we onuň owardylyp nahara goşulýan aýy däneleri. *Gara burç. Gara burçuň dänelerini üwemek.* 2. Dik ýaýrap ösýän ýaprakly ösümlik we onuň içi tohumlyk däneli aýy ýa-da aýy bolmadyk tagamly süýnmek hasyly. *Gyzyl burç. Bolgar burçy.*

BURÇA [burço], *at, ösüml.d.* Owadan mawy gülli, dik ösýän, kösügi iýilýän meýdan oty. *Obanyň oglandyr gyzlary selmedir burça, ýuwadyr ýelmik ýygyp, kömelekdir domalan gözlärdiler ("Edebiýat we sungat").*

BURÇAK-BURÇAK [burçok-burçok], *syp.* Damja-damja, düwme-düwme (der hakyn). *Şuny*

áýratyn bek belle: dayhanyň bagty ýerdedir, ýeriň bagty bolsa tylla topraga bütin yhlasyny berip, maňlaýyndan dökülyň burçak-burçak derlerini oňa siňdirýän jepakeş dayhanlardadyr ("Türkmenistan").

BURÇAKLAMAK [burçoklomok], *işl.* Burçak-burçak bolmak. *Onuň maňlaýyny kertip duran börtügiňiň aşagyndan burçaklap galan derler biri-birine tapyşdy (B. Kerbabaýew).*

BURÇALYK [burçoluk], *at, ösüml.d.* Baldaklary ýaşajyk soganyň ýaşyna meňzeş, köki çigildemiňki ýaly alaňda bitýän haşal ot.

BURÇLAMAK [buruşlomok], *işl.* Burç atmak. *Sowuklaşaň, unaşy burçlap içmeli.*

BURDURMAK [burdurmok], *işl.* Burmak işini başga birine etdirmek.

BURGULAMA [burğulomo], *iş ady.* Burgulamak ýagdaýy.

BURGULAMAK [burğulomok], *işl. 1.* Burup, burgy salyp tow bermek. *Daşyna oralan simi burgulap berkitdiler. 2. gepl.d.* Burup çümmüklemek, biriniň endamyndan burmak, gaty çümmüklemek. *Meniň budumdan bir däl, iki däl burgulady (N. Pomma).*

BURGULAMAKLYK [burğulomokluk], *iş ady.* Burgulamak ýagdaýy.

BURGY I, *at. 1.* Gaty we berk towlanyp alynýan çümmük. 2. Ýüp işmek, tow bermek üçin ulanylýan gural.

BURGY II, *at.* Aýal çağa dogurjak bolanda, içinden tutýan güýçli agyry.

BURJULAMA [burjulomo], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJULAMAK [burjulomok] **I**, *işl.* Burjy baglamak. *Agaçlar burjulap, suwlar doňupdy (Ç. Aşyr).*

BURJULAMAK [burjulomok] **II**, *işl.* Guzlamagyň, botlamagyň ön ýanynda döreyän ynjalysyzlyk sebäpli gizlin ýer agtarmak (düýe we ş.m. haýwanlar hakyn).

BURJULAMAKLYK [burjulomokluk], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJULAÝYŞ [burjuloýuş], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJUMY, *at, dokm.* Tara daragyny berkitmek üçin daşyna saralýan hamyrly esgi.

BURJY I, *at.* Gyşyň sowuk aýlarynda agaçlaryň, ösümlikleriň üstünde emele gelyän gar görmüşli buz. *Köçäniň boýdan-başa iki ýan tarapyna ekilen agaçlar burjy baglap, şahalaryny aşak egip otyrlar.*

BURJY II, *at.* Käbir mallar, haýwanlar botlajak, guzlajak bolanda tutýan agyry. *Burjusy tutmak.*

BURK, *at, kön.s.* Ys.

♦ **Burk urmak** örän ýakymly, hoşboý ys döremek. *Ösümlikleriň burk urýan ysý jana ýakymlydy.*

BURKMAK [burukmok], *işl. gepl.d.* Beden agzasynyň bogny ýazmak, ýerinden gozganmak, çykamak.

BURMA [burmo] **I**, *at.* Towlanýan, burulýan zat. *Radionyň burmasy.*

◊ **Burma çüý** hyrly, burmaly çüý. *Ol ýelimlenen mermerler burma çüý bilen berkidilenden-de berk durýarlar.*

BURMA [burmo] **II**, *at. 1. ser. Buýra.* Çözülmesin gara saçyň burmasy, *Kän aglama, gider gözün sürmesi* (Halk aýdymyndan). *Sen bu hüwjerip duran gara burma saçlaryň bilen meniň sözüme kän bir ynanmarsyň* (G. Gurbansähadow). **2. zergärç.** Ýaş çaganyň goşaryna ýa-da aýagyna dakylýan, burlup ýasalýan halka görnüşli kümüş şaý. **3. gepl.d.** Adamyň kellesiniň depesindäki towluja ýer.

BURMA [burmo] **III**, *iş ady.* Burmak ýagdaýy.

BURMAK [burmok], *işl. 1.* Bir tarapa öwürmek, sowmak. *Atynyň başyny günbatara burdy.* **2.** Bir tarapa towlamak, towlap berkitmek, çekmek. *Ol dutaryň gulagyny ýene-de burup goýberdi.* **3.** Towlap çüm-müklemek. *Çaganyň budundan burdy.*

BURMAKLYK [burmokluk], *iş ady.* Burmak ýagdaýy.

BURMALANMAK [burmolonmok], *işl.* Burum-burum bolmak, burma emele gelmek. *Burmalanmyş ýar zülpiňiň telleri, Oňa baglanajak gül gerek maňa* ("Garajaoglan"). *Surat ýaly gaşlary çalaja burmalanypdy* (B. Seýtäkow).

BURMATOW [burmotow], *at, dokm.* Haly we haly önümleriniň, keçäniň, gaýma we keşde bilen edilýän bejergileriň gyrasyna salynýan nagyş.

BURRAM [burrom], *at, gepl.d.* Suwuň aýlanyş, güýçli akýan ýerinde emele gelýän çukurjyklar, girdapjagaz.

BURUGSAMA [buruğsomo], *iş ady.* Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSAMAK [buruğsomok], *işl. 1.* Tutaşman tüsseläp durmak, burum-burum tüsse çykamak, tüsselemek. *Tüsse burugsap çykardy.* **2.** Ýiti ys gelmek.

BURUGSAMAKLYK [buruğsomokluk], *iş ady.* Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSAŞMAK [buruğsoşmok], *işl. 1.* Burugsap durmak, tüsseläp durmak (birnäçe ýerde). **2.** Bir zatdan ýiti, ýakymsyz ys çykamak.

BURUGSATMAK [buruğsotmok], *işl. 1.* Tüsseletmek, tüsse çykarmak. **2.** Ýiti ys ýaýratmak.

BURUGSAÝYŞ [buruğsoýuş], *iş ady.* Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSY [buruğsy], *at. 1.* Burugsap çykýan tüsse. *Oduň tüweleýleýän burugsysy.* **2.** Bir zatdan

çykýan ýiti ys, gelýän kok, goňursy. *Ýanan ýagyň burugsysy.*

BURULJYRAMAK [buruljuromok], *işl. 1.* Agyry, näsaglyk zerarly bükülme, egreljiremek. *Ýüzüni çytyp, buruljyrap, meniň aýagyma ýapyşyp ýerinden turdy* (N. Pomma). **2.** Göwünli-göwünsiz bolmak. *Buruljurap buýrulan işi edesi gelmedi.*

BURULJYRAŞMAK [buruljuroşmok], *işl.* Birtopar bolup buruljyramak. *Syrkawlar buruljyraşyp ýatýrlar.*

BURULMAK [burulmok], *işl. 1.* Bir tarapa öwürmek, sowulmak. *Araba köçe bilen saga buruldy.* **2.** Bir tarapa towlanyp, towy berkidilmek, tow berilmek. **3.** Bir tarapa towlanmak, aýlanmak. *Inçe simlerden burlup işilen ýogyn sim.* **4.** Ejizlemek, halyň peselmek, ýagdaýyň agyrlaşmak. *Ejizläp, burlup, başyny ýassyga goýdy.* **5. göç.m.** Towlanyp çüm-müklenmek. **6.** Öýkelemek.

BURUM, *at.* Burlan towlam, towlamyň bir aýlawy; buýra.

BURUM-BURUM [burum-murum], *syp.* Birnäçe burumdan, towdan ybarat bolan, towlam-towlam, buýra-buýra. *Möwlam burum-burum saçlaryny barmagy bilen daraklady.*

BURUN I, *at. 1.* Adamyň ýüzünde, haýwanyň tumşugynda ýerleşen dem alyş we ys duýuş agzasy. **2.** Bir esbapyň, enjamyň, guralyň we ş.m. zatlaryň ön tarapy, ujy. *Onuň bir böwründe burny döwür köne sandal ýatyrdy.* **3. geog.** Gury ýeriň uly suwa süsňäp gidýän ýeri. *Ilerki burundan bir gaýyk dolandy.*

◊ **Burnuna ýel düşmek** tumşugyny ýokary tutup, ümdüzine gitmek. *Ol hili wagtlarda ol burnuna ýel düşen haýwan ýaly tumşugyny dik ýokaryk tutup, gözi ýer görmeyär, öňünden çykan zady basalaýar* (H. Ýsmaýyłow). **Burnundan çöp ötürmek** diýeniňi etdirmek, aýdanyňdan çykamaz ýaly etmek, lepbeý diýip durar ýaly etmek. *Birden Doýduk ýalyň biri Japbagyň burnundan çöp ötürip, biziň agzymyzy alardaýmasyn* (B. Kerbabaýew). **Burnundan getirmek** iýen-içenini janyňa siňmez ýaly etmek, azar ýamanyny bermek, horlamak. **Burnundan ikli gan getirmek** azar ýamanyny bermek, horlamak. **Burnuny syksaň, jany çykjak** örän hor, arryk. **Burnuňy asmana (göge, ýokary) tutmak** ulumsylyk, tekepbirlik etmek. **Burnuňy görkezmek** bir ýere az salymlyk barmak, görnüp gaýtmak. **Burnuňy sokmak 1)** goşulmasyz işe, meselä goşulmak. **2)** görünmesiz ýerde görünmek, barmasyz ýere barmak. **Burnuňy uzatmak** bir zatdan hantama bolup ymtylmak. **Burny deşilen ýaly** örän ýuwaş. *Bir-iki aýlap burny deşilen ýaly bolup gezdi* (B. Seýtäkow).

BURUN II, **1. hal, kön.s.** Ozal, ön, ilki, önürti. *Saglygyň gadryny bilgil, Hassa bolmazdan burun*

(Magtymguly). *Söhbet et rakypdar duýmazdan burun, Başyňa döneyin jana, Garybym* (Halk aýdymyndan).
2. Oglana dakylýan at.

BURUNBAG [burunma:ǵ], *at*. Üzügiň her çetine berkidilýän inçeräk işilen ýüp.

BURUNDAMAK [burunnamak], *at, anat*. Burun boşlugynyň yzynda ýerleşýän, damagyň ýokarky bölümi.

BURUNHALKA [burunhalka], *at, zergärç., ser. Arabek*.

BURUNLAK [burunlok], *syp*. Uzyn hem uly, ýogyn burunly. *Ýigit hem burunlak, hem erinlek gerek* (Nakyl).

BURUNLYK [burunluk], *at*. 1. Düýäniň бүýlüsine ýa-da onuň ujundaky çetnige daňlyp idilýän ýüp. *Burunlygyndan batly dartylýan düýäniň boýny öňküsindenem sozulyp uzaldy*. 2. *gepl.d*. Düýe.

BURUNLYKLAMA [burunluklomo], *iş ady*. Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNLYKLAMAK [burunluklomok], *işl*. 1. Düýäniň burnuny deşip, бүýlüsine burunlyk ýüpüni daňmak, baglamak. *Men senden has ulurak düýäni hem burunlyklap idýän ahyry* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m*. Biriniň erk-ygtyýaryny almak, boýun etmek.

BURUNLYKLAMAKLYK [burunluklomokluk], *iş ady*. Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNLYKLANMAK [burunluklonmok], *işl*. Burunlyklanana dönmek, erk-ygtyýaryňy gidermek, boýun bolmak.

BURUNLYKLAŞMAK [burunlukloşmok], *işl*. Düýäniň burnuny deşişip, бүýlüsine burunlyk daňymak, burunlyk daňmaga kömekleşmek.

BURUNLYKLATMAK [burunluklotmok], *işl*. Burunlyklamak işini başga birine etdirmek.

BURUNLYKLAÝYŞ [burunlukloýuş], *iş ady*. Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNSA [burunso], *at*. Düýebaşlygyň düýäniň burnunyň üstünde durýan we owsara birigýän bölegi.

BURUŞ, *iş ady*. Burmak ýagdaýy.

BURUŞDYRMAK [buruşdurmok], *işl*. Bir zady bir tarapa towlaşdyrmak, ýeke-ýekeden burup çykamak.

BURUŞMAK [buruşmok], *işl*. Bir zady bir tarapa towlamaga kömekleşmek.

BURÝAT [burýa:t], *at, ser. Burýatlar*.

BURÝATLAR [burýa:tlar], *at*. Burýadystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BUSDURMAK [bussurmok], *işl*. Üstüni basyrtmak, gizletmek, ýatyrtmak. *Çagalarynyň ýaramaz gylyklaryny busdurdy*.

BUSDUR-ÝASDYR [bussur-ýassyr]: **busdur-ýasdyr etmek** bassyr-bussur etmek, gizlemek, ýaşyrmak.

BUSMA [busmo], *iş ady*. Busmak ýagdaýy.

BUSMAK [busmok], *işl*. 1. Gizlenmek, ýygrylyp oturmak, bukulmak. *Ol gamyşlaryň arasynda busup ýatan sülgünleri görjek bolup, gözünü ýiti-ýiti gezdirýärdi* (A. Durdyýew). 2. Ýere ýapyrylmak, ýere bagryňy bermek. *Guşlar görünmejek bolup busup ýatyrdylar*.

BUSMAKLYK [busmokluk], *iş ady*. Busmak ýagdaýy.

BUSULMAK [busulmok], *işl*. Görünmejek bolmak, gizlenmek, bukulmak. *Sülgün baryp bir petdäniň aşagynda busuldy*.

BUŞLAMA [bu:şlomo], *iş ady*. Buşlamak ýagdaýy. *Aýsoltan şatlygyny kimedir buşlamaga gyssanyar* (B. Kerbabaýew).

BUŞLAMAK [bu:şlomok], *işl*. 1. Şatlykly habary ilkinji bolup ýetirmek, habar bermek; söýünjilemek. 2. *göç.m*. Şugullamak.

BUŞLAMAKLYK [bu:şlomokluk], *iş ady*. Buşlamak işi.

BUŞLANMAK [bu:şlonmok], *işl*. Şatlykly habar bilen ilkinji bolup gutlanmak ýa-da ol hakda habardar edilmek, söýünjilenmek.

BUŞLATMAK [buşlo:tmok], *işl*. Birini şatlykly habar bilen habardar etdirtmek.

BUŞLAÝYŞ [bu:şloýuş], *iş ady*. Buşlamak ýagdaýy.

BUŞLUK [bu:şluk], *at*. 1. Şatlykly habar berlende ilki bilen aýdylýan söz. *Buşluk, ene, jigim boldy*. 2. Buşlukça berilýän gutluk, söýünji. 3. Çaga dogmazynyň öň ýanyndan gelýän suwly barda.

BUŞLUKÇY [bu:şlukçy], *at*. 1. Buşlaýan adam. 2. *göç.m*. Begençli habar, nyşan, alamat. *Joşgunly dag silleri-de, mylaýym ýagyşlar-da ýaz paslynyň buşluk-çysy ýaly, al-elwan türkmen sährasyna görölüp-eşidilmedik gözelligi çayýar* ("Türkmenistan").

BUŞUKMA [bu:şukmo], *iş ady*. Buşukmak ýagdaýy.

BUŞUKMAK [bu:şukmok], *işl*. Peşew etmek.

BUŞUKMAKLYK [bu:şukmokluk], *iş ady*. Buşukmak ýagdaýy.

BUT, *at*. Butparazlaryň çokunýan şekilleri. *Butparazlar butdan alsa myradyn, Hajatyny hakdan dilän almazmy?!* (Magtymguly).

BUT [bu:t], *at*. Aýagyň dyz bilen çatalba aralygyndaky bölegi. *Maňlaýy sakar al atyň art butlary çykyn-çykyn bolup durdy* (B. Kerbabaýew).

BUTHANA [butha:na], *at*. 1. Buta çokunýan jaý, ýer. 2. Ybadathana.

BUTLAK [bu:tlok], *syp*. Budy uly, ýogyn butly.

BUTNAMA [butnomo], *iş ady*. Butnamak ýagdaýy.

BUTNAMAK [butnomok], *işl*. Duran ýeriňden gozganmak, ýöremek, gymyldamak, süýşmek, deprenmek.

BUTNAMAKLYK [butnomokluk], *iş ady.* Butnamak ýagdaýy.

BUTNATMAK [butnotmok], *işl.* Duran ýerinden gozgamak, gymyldatmak. *Ol ony duran ýerinden butnadyp hem bilmedi* (B. Kerbabaýew).

BUTNAÝYŞ [butnoýuş], *iş ady.* Butnamak ýagdaýy.

BUTPARAZ, *at.* Buta uýýan.

BUTPARAZLYK, *at.* Buta uýujylyk.

BUW, *üml.* Bir zadyň san taýdan köpdüğine, möçber taýyndan ulugygyna haýran galynyp aýdylýar.

BUÝAN. Köşükliler maşgalasyna degişli bolup, köki derman üçin peýdalanylýan köpýyllyk pürli ösümlük. *Türkmenistanda buýanyň aýy hem süýji tagamlysy duş gelýär* (ser. **Ajybuýan**).

BUÝANLYK [buýonluk], *at.* Buýanyň köp ösüp oturan ýeri.

BUÝDURMAK [buýdurmok], *işl.* Buýmaga mejbur etmek, buýmagyna sebäp bolmak. *Möjege iýdiräýme, Ýagyşa buýduraýma* (K. Taňrygulyýew).

BUÝMA [buýmo], *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUÝMAK [buýmok], *işl.* Güýçli ýagşyň, garyň aşagynda galyp, ezilmek netijesinde gaty üsemek.

BUÝMAKLYK [buýmokluk], *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUÝNUZ, *at.* 1. *kön.s.* Şah. *Goça buýnuz ýük däl*dir (Nakyl). 2. Düzümi şahyň düzümine meňzeş zatlar (köplenç toýnak). 3. *sazç.* Dutaryň kädisiniň düýp tarapynda kirişleri ildirmek üçin ýasalan ilgençek. 4. *dokm.* Palasa, keçä salynýan şaha meňzeş nagyş. 5. Atanak güllüler maşgalasyna degişli birýyllyk otjumak ösümlük. 6. *lukmanç.* Gözüň togalak agy.

BUÝNUZY, *at, dokm., ser.* **Buýnuz 4.**

BUÝRA [buýro], *syp.* Burum tutan, burum-burum. *Bu adam gara göz, gara gaş, buýra gara saçly syratly daýaw ýigitdi* (A. Gowşudow).

BUÝRA-BUÝRA [buýro-vuýro], *syp.* Burum-burum bolup duran. *Başyndaky buýra-buýra gara telpegini çykardy* ("Edebiýat we sungat").

BUÝRALAMA [buýrolomo], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRALAMAK [buýrolomok], *işl.* Buýra-buýra edip goýmak, burum-burum etmek.

BUÝRALAMAKLYK [buýrolomokluk], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRALANMAK [buýrolonmok], *işl.* Buýra-buýra bolmak, tow alyp durmak. *Garagözelek gyzyň özi bolsa buýralanyp duran lowurdawuk gyzyl mahmaldan köýnek geýipdir* (N. Pomma).

BUÝRALATDYRMAK [buýrolotdurmok], *işl.* Buýra-buýra etdirtmek, burum-burum etdirtmek.

BUÝRALATMAK [buýrolotmok], *işl.* Buýra-buýra etdirmek, burum-burum etdirmek.

BUÝRALAÝYŞ [buýroloýyş], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRUJY, *at.* Iş buýurýan, tabşyryýan; sargyt edýän (edara, adam we ş.m.).

BUÝRUK, *at.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin tabşyryk, görkezme. 2. Bir işiň ýerine ýetirilmegi barada edilýän teklip, tabşyryk. *Ol buýruk berdi.*

BUÝRUKÇY, *at.* Buýruk beriji, buýruk çykaryjy.

BUÝRULMAK [buýrulmok], *işl.* Birine bir iş, ýumuş tabşyrmak. *Utanmaz adam dek süýrenip ýörme, Buýrulmagan işni ediji bolma* (Magtymguly).

◊ **Buýrulyp ýasalan ýaly** örän owadan, gelşikli, nepis.

BUÝSANÇ [buýsonç], *at.* Bir zada bolan guwanç, begenç, şatlyk duýgusy.

BUÝSANÇLY [buýsonuşly], *syp.* Buýsanja eýe, buýsanjy bolan.

BUÝSANÇLYK [buýsonuşluk], *at, ser.* **Buýsanjaňlyk.** *Buýsançlyk bilen aýtmak.*

BUÝSANDYRMAK [buýsonnurmok], *işl.* 1. Guwandymak, begendirmek. *Ýaşlaryň edermenligi buýsandyryýar.* 2. Bir zada arkalandyrmak, baýryndyrmak.

BUÝSANJAŇ [buýsonjoň], *syp.* 1. Buýsanýan, buýsanagan. 2. Ulumsy, gopbamsy, gopbam. *Onuň buýsanjaň häsiýetine joralary beletdi.*

BUÝSANJAŇLYK [buýsonjoňluk], *at.* 1. Buýsanaganlyk. *Gelin buýsanjaňlyk bilen ýöräp barýardy.* 2. Ulumsylyk, gopbamsylyk, gopbamlyk.

BUÝSANMA [buýsonmo], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝSANMAK [buýsonmok], *işl.* 1. Bir zada begenmek, guwanmak. 2. Bir zada daýanmak, birine ýa-da bir zada arkalanmak, batyrynmak. *Tereň derya haýбатыña buýsanma* (Magtymguly).

BUÝSANMAKLYK [buýsonmokluk], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝSANYŞ [buýsonuş], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝTAR-SUÝTAR [buýtor-suýtor]: **buýtar-suýtar etmek** sypjyklyk etmek, bahana aramak.

BUÝURMA [buýurmo] 1, *iş ady.* Buýurmak ýagdaýy. 2. Bir zady ýasatmak, bejertmek, taýýarlatmak we ş.m. üçin edilýän tabşyryk, sargyt. *Edaralaryň buýurmasy boýunça dürli görnüşdäki aýakgap önümleri öndürilýär* ("Türkmenistan").

BUÝURMAK [buýurmok] I, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrmak, buýruk bermek. *-Düýäni hökman duşakla - diýip buýurdy.* 2. Hudaýyň eradasy bilen nesip etmek. *Çeken zähmetiň hözirini hem buýrsa görmeli-dä.*

BUÝURMAKLYK [buýurmokluk], *iş ady.* Buýurmak ýagdaýy.

BUÝUŞ, *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUZ [bu:z], *at.* Doňan suw. *Kärhananyň işgärleri buz öndürýän gysyjylaryň üçüsini oturtmaga girişdiler* ("Türkmenistan").

♦ **Buz bolmak** sowamak, sowap galmak. *Demli çay buz bolupdyr. Buz üstünde tozan aramak (turuzmak)* sebäpsiz bahanalar bilen azar bermek, igenmek, yrsaramak. **Buz ýaly** örän sowuk. *Garda oýnap gelen çagalaryň elleri buz ýalyjakdy.*

BUZA [buzo], *at, kö.n.s.* Arpa suwundan edilýän içgi. *Görogly bir gün meýhanasynda iliniň beg-töreleri, kyrk ýigidi, ogullary bilen buza, şerap içip, meý-mest bolup otyrды* ("Görogly").

BUZAW [buzow], *at.* Ýeriň ýokarky ýuka gatlagynyň aşagy bilen ýöräp, bakja ekinlerine uly zyýan ýetirýän kellesi uly, uzynja möjek, mürzebaşy.

BUZGAÝMAK [bu:zgaýmak], *at.* Gaýmakdan, şekerden, miwe suwundan, hoşboý ysly maddalardan doňdurylyp ýasalan süýji iýmit (*ser. Doňdurma 3.*).

BUZGUNÇ [buzgunch], *at. 1.* Pissäniň ýapragynyň ýeňsesinden çykýan şepbik (döwüp, süzüp, sanjylan adama içirýärlər). *2.* Tebigy, özboluşly, ýakymly, hoşboý (ys hakynda). *Gyly gyrylmadyk buzgunç ysly keteni köýnek.*

BUZHANA [bu:zha:na], *at. 1.* Buz saklanýan jaý. *2. gepl.d.* Sowuk, ot ýanmadyk jaý. *Bu otagda oturar ýaly däl, buzhana.*

BUZLUK [bu:zluk], *at.* Buz bilen örtülen meýdan, doňaklyk. *Ägirt uly buzluklar.*

BUZLY [bu:zly], *syp. 1.* İçine buz atylan. *Buzly suw. 2.* Buz bilen örtülen. *Demirgazyk buzly okeany.*

BÜDREME [büdürömö], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDREMEK [büdürömök], *işl. 1.* Aýagyň bir zada degip, batly yranyp gitmek, entireklemek. *2. göç.m.* Garaşylmadyk kynçylyga uçrap, birden durmak; ýalňyşlyk goýbermek. *Eger bir gün goýsa urmasyn ýürek, Aýdylmadyk ýagşy söze büdrändir* (G. Ezizow).

BÜDREMEKLIK [büdürömöklük], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDRETMEK [büdürötmök], *işl. 1.* Aýagyny bir zada degrip, çolaşdyryp entireklemek. *2. göç.m.* Birini ýalňyşdyrmak, kynçylyga sezewar etmek.

BÜDREÝIŞ [büdüröýüş], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDÜR-SÜDÜR, *syp. 1.* Tekiz däl, ýylmanak däl, çukanakly. *Gowaklardan büdür-südür daş gurallary tapyldy. 2.* Beýikli-pesli, çarkandak, çukanak-çukanak.

BÜDÜR-SÜDÜRLIK [büdür-südürlük], *at.* Tekiz dällik, ýylmanak dällik, çukanak-çukanak ýer, büdür-südür ýer.

BÜJET [býujet / bütjet], *at.* Döwlet girdejileriniň we çykdajylarynyň kanun tertibinde belli bir möhlet üçin tassyklanan maliýe smetasy.

BÜKDÜRILMEK [bükdürülmök], *işl. 1.* Iki dini hem towly sapaklar igiň, çarhyň kömegi bilen biri-biriniň daşyndan tovlanmak. *2.* Iki бүкүлүп, urnup ýatmak. *Oglanjyk içinden ötle tutup, бүkdүрүлүп ýatyrды.*

BÜKDÜRIŞ [bükdürüş], *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRME [bükdürmö] **I**, *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRME [bükdürmö] **II**, *at.* Tow berlip işilen birnäçe dinli ýüp.

BÜKDÜRMEK [bükdürmök] **I**, *işl.* Бүкмек işini başga birine etdirmek (*ser. Бүкмек 2*). *Бөрек бүkdүрмек.*

BÜKDÜRMEK [bükdürmök] **II** *işl. 1.* Yüpüň ýada ýüplügiň aýry-aýry dinlerine tow berip ýüp işmek, ikde tow bermek. *Yüpüň iki ujuny deňläp бүkdүрмäge başлады* (A. Durdyýew).

BÜKDÜRMEKLIK [bükdürmöklük], *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRTMEK [bükdürtmök], *işl.* Bükdürmek işini başga birine etdirmek.

BÜKGÜLDEME [bükgüllömö], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDEMEK [bükgüllömök], *işl.* Bir zat barada ynjalyksyz ýagdaýda ýürek urmak, aladaly ýagdaýda bolmak. *Şeýle-de bolsa, haçan aryny alarka diýip, böwrüm бүkgүлдөп dur* ("Edebiýat we sungat").

BÜKGÜLDEMEKLIK [bükgüllömöklük], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDEÝIŞ [bükgüllöýüş], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDI [bükgüllü], *at.* Ynjalyksyzlyk, närahatlyk, howsalalyk. *Oglanjaryň yüregine бүkgүldi gitdi* (A. Durdyýew).

BÜKLEM-BÜKLEM [büklöm-müklöm], *syp. 1.* Bimäçe gezek egrelip, aýlanyp, egrem-bugram bolup gidýän. *Derya бүklem-бүklem bolup tovlanyp, lummurdap akyp ýatyr. 2. göç.m.* Agdar-dünđer.

BÜKLÜM-BÜKLÜM [büklüm-müklüm], *syp., ser. Бүкlem-бүklem 2.*

BÜKME [bükmö], *iş ady.* Бүкмек ýagdaýy.

BÜKMEK [bükmök], *işl. 1.* Bir zady epmek, egmek. *Ol bir eliniň barmaklary bilen beýlekisiniň barmaklaryny бүkdi. 2.* Gyralaryny epip, biri-birini berkitmek. *Ertir bilen бөрек бүкүп goýupdym. 3. göç.* Töhmet we ş.m. sebäpli birini ruhy taýdan ejizletmek. *Ony бүken biwaz ogly boldy.*

BÜKMEKLIK [bükmöklük], *iş ady.* Bükmek ýagdaýy.

BÜKÜK, *syp., gepl.d.* Bükülen, epilen. *Bili bükük adam.*

BÜKÜKLIK [büküklük], *at.* Bükülip duranlyk, epilenlik. *Onuň kebzesiniň bükükligi bir hili ýaraşyksyz görinýärdi.*

BÜKÜLMEK [bükülmök], *işl.* Egilmek, epilmek, ýapyrylmak. *Nätanyş biraz wagt durup, agajyň sütiünden aýryldy, büküldi we gapdaldaky agaja tarap ylgady.*

BÜKÜR, *syp.* Itigi keselli ýa-da bil oňurgasy ýazyp küýkeren, küýki.

BÜKÜRDEME [bükürdömö], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDEMEK [bükürdömök], *işl.* Bükürdili oýnaklamak we aýak sesi çykmak, dükürdemek. *Göle guýrugyny jaýtardyp, iki tarapa bükürdeýärdi.*

BÜKÜRDEMEKLIK [bükürdömöklük], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDEŞMEK [bükürdöşmök], *işl.* Birtopar bolup bükürdemek, birnäçe bolup bükürdemek. *Göleler bükürdeşýärler.*

BÜKÜRDETMEK [bükürdötmök], *işl.* Bükürdemäge sezewar etmek.

BÜKÜRDEÝIŞ [bükürdöýüş], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDI [bükürdü], *at.* Haýwanlaryň gorkup ýa-da oýnaklap edýän dabrydysy, aýaklarynyň sesi we onuň ady. *Göle ürkiüp, bükürdini urdy.*

BÜKÜRLIK [bükürlük], *at.* Bükür bolmaklyk, bükür görnüşlilik, küýkülik.

BÜKÜŞ, *iş ady.* Bükmek ýagdaýy.

BÜKÜŞMEK [büküşmök], *işl.* Bükmäge kömekleşmek. *Manty büküşmek.*

BÜKÜTME [bükütmö], *iş ady.* Bükütmek ýagdaýy.

BÜKÜTMEK [bükütmök], *işl.* Göwräni birneme aşak egmek, bükülmek, ýygrylmak. *Ol büküdip gysgady we süýji uka gitdi.*

BÜKÜTMEKLIK [bükütmöklük], *iş ady.* Bükütmek ýagdaýy.

BÜRE [bürö], *at.haýwanat d.* Gan sorujy çalasyn uçýan möjejik.

BÜRELMEK [bürölmök], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň üsti örtülmek, bir zat bilen ýüzi, üsti ýapylmak, bürenjek atylmak.

BÜREME [bürömö], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜREMEK [bürömök], *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstünü örtmek, üstünü ýapmak. 2. Bürenjek atmak.

BÜREMEKLIK [bürömöklük], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜRENJEK [bürönjök], *at.* Aýallaryň başyna atynýan başatgyjy. *Onuň başynda ýeňiljek bürenjek bardy.*

BÜRENMEK [bürönmök], *işl.* Bir zat örtünmek, ýapynmak. *Ýorgana bürenip ýatmak.*

BÜREÝIŞ [büröýüş], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜRGÜT [bürgüt], *at.* Uly we güýçli ýyrtyjy guş. *Aýdar Bayram, dilin bilseň, Şaglap iner bürgütleri (Halk aýdymyndan).*

BÜRJEŞIK [bürjüşük], *syp.* Ýygirt-ýygirt, bürjeşip duran, bürşük. *Onuň bürjeşik elleriniň zähmete bişendigi mälimdi.*

BÜRJEŞIKLIK [bürjüşüklük], *at.* Ýygirt-ýygirtlyk, bürşüklük.

BÜRJEŞME [bürjüşmö], *iş ady.* Bürjeşmek ýagdaýy.

BÜRJEŞMEK [bürjüşmök], *işl.* Ýygirt-ýygirt bolmak, ýygrylmak, bürşük bolmak. *Onuň ýüz-gözi bürjeşipdi.*

BÜRJEŞMEKLIK [bürjüşmöklük], *iş ady.* Bürjeşmek ýagdaýy.

BÜRJÜME [bürjümö] **I**, *at.* Gyňajyň, matanyň gyrasynyň basdyrylyp, soň ýörmelip tikilişiniň bir görnüşi.

BÜRJÜME [bürjümö] **II**, *iş ady.* Bürjümek ýagdaýy.

BÜRJÜMEK [bürjümök], *işl.* Bürjüme görnüşinde tikmek.

BÜRKÜLDEME [bürküllömö], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRKÜLDEMEK [bürküllömök], *işl.* Örän ýumşak, ürgün, ürpek halda bolmak. *Bürküldäp duran tozanly ýol.*

BÜRKÜLDEMEKLIK [bürküllömöklük], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRKÜLDEWÜK [bürküllöwük], *syp.* Bürküldäp duran, ürpek. *Hemişe ýerler, ýollar çukanak-çukanak bolup, bürküldewük gum tozap ýatardy (B. Ker-babaýew).*

BÜRKÜLDEÝIŞ [bürküllöýüş], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRME [bürmö] **I**, *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRME [bürmö] **II**, 1. *iş ady.* Bürmek ýagdaýy. 2. *at. lukmanç.* Adamyň we haýwanlaryň bedenindäki ýaranyň, sypjyrygyň we ş.m. üsti bilen düşýän we döreyän damar çekmesi bilen häsiýetlendirilýän ýiti ýokanç kesel.

BÜRMEK [bürmök] **I**, *at. ösüml.d.* Dik ösýän we daşy maýdaja gyldyrganly birýyllyk däneli haşal ot. *Olar bürmek, akbaş, pişikdyrnak ýygmažlar, çünki olary hiç mal iýenok (N. Esenmyradow).*

BÜRMEK [bürmök] **II**, *işl.* Ýygymak, büzmek. *Ol birden werziş eden hemişeki bolşuny üýtgetmekden çekinýän ýaly gaşlaryny bürdi* (N. Jumaýew).

BÜRMEKLIK [bürmöklük] **I**, *at.* Bürmegiň köp ösüp oturan ýeri.

BÜRMEKLIK [bürmöklük] **II**, *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRŞÜK, *syp.* Ýygrylyp, mürşüp duran. *Ol bürşük ýüzüni ýokary galdyrdy.*

BÜRÜLMEK [bürlümök], *işl.* Ýumulmak. *Gabaklary diýen etmän bürülýärdi* (B. Gurbanow).

BÜRÜNÇ I, *at.* Mis bilen galaýy garyndysyndan emele gelyän metal.

◇ **Bürünç asyry** bürünçden ýasalan ýaraqlaryň, iş gurallarynyň, bezeg esbaplarynyň, gap-çanaklaryň ýaýramagy bilen häsiýetlenýän takmyndan b. e. öň 3-1 müňýyllyklary öz içine alýan medeni-taryhy döwür. **Bürünç çanlar** bürünçden tegelek görnüşde ýasalyan we kakylp çalynýan gadymy türkmen saz guraly. *Çanlary biri-birine urmak arkaly ses alynýar.*

BÜRÜNÇ II, *at, gepl.d.* Tüwi. *Atyň kişmiş iýermi, bürünç iýermi?* ("Görogly"). *Ýagşy diýrler mäs, bürünji, Kem dälşiň hiç aşdan, bugdaý* (Mätäji).

BÜRÜŞ, *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRÜŞDIRMEK [büüşdürmök], *işl.* **1.** Ýygymak, bürmek. *Ol çogdam gaşlaryny bürüşdirip, esli saklandy.* **2.** Bedeniň bir ýerini ýa-da bir zady oda ýa-da gaýnag suwa ýakyp çürüşdirmek. *Ädigimi guratjak bolup, oda bürüşdirdim.* **3.** Ýygryp tikmek. *Çagasynyň köýneginiň ýeňini bürüşdirdi.*

BÜRÜŞME [büüşmök], *iş ady.* Büřüşmek ýagdaýy.

BÜRÜŞMEK [büüşmök], *işl.* Ýygrylmak, ýygryt-ýygryt bolmak, mürşermek. *Onuň ýüzüniň hamy bürüşdi.*

BÜRÜŞMEKLIK [büüşmöklük], *iş ady.* Büřüşmek ýagdaýy.

BÜS-BÜTIN [büs-vütün], *hal.* Düýpgöter, bütinleý. *Şol gürrünler büs-bütün ýalandy.*

BÜTIN [bütün], *çal.* Ähli, hemme, bar.

BÜTINDÜNYÄ [bütündünýä:], *syp.* Dünýäniň ähli ýeri, dünýäniň ähli ýurtlary. *Bütindünýä guramalary.*

BÜTINLEÝ [bütüýnlöý], *hal.* **1.** Düýbünden, düýpgöter, bütinleýin, tutuşlygyna. *Daş-töwerek eýýäm bütinleý garaňkyrapdy.* **2.** Boýdan-başa, tutuş, doly. *Giň otaga bütinleý haly ýazdylar.*

BÜTINLEÝIN [bütüýnlöýün], *hal, ser.* **Bütinleý.** *Häzirki aýdýanym bütinleýin başga.*

BÜÝLI [büýlü], *at.* Dünýäniň burny deşilip ötürilýän ik şekilli, bir uýy haçjaly, beýleki uýy epenekli ağaç, taýajyk.

BÜZDÜRMEK [büzzürmök], *işl.* Sapak geçirip ýa-da sapagy gaty çekip ýygryt atdyrmak, ýygryp tikdirmek. *Haltanyň agzyny büzdürmek.*

BÜZME [büzmök], *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZMEK [büzmök] **I**, *işl.* Sapak geçirip ýa-da sapagy çekip ýygymak. *Ak biz haltasynyň büzmegini çözüp, süýtdir şeker garyp bişirilen ýumşajyk külçelerden çykardy* ("Türkmenistan").

BÜZMEK [büzmök] **II**, **1.** *syp.* Büzülen (etegi, gyrasy, agzy büzülen zat hakynda). *Bili büzmek köýnek.* **2.** *at.* Haltanyň agzynyň büzülip, içine ýüp ötürilip, çekilip baglanyan ýeri; tutyny eýläk-beýläk süýşürmek üçin ýokary başy büzülip, içine ýüp ötürilýän bölegi. *Tutynyň büzmegi.* *Çaý haltanyň büzmegi.*

◇ **Büzmek balak** bili we gonjunyň agzy büzülen oglan balagy.

BÜZMEKLIK [büzmöklük], *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZÜLMEK [büzülmök], *işl.* Sapak geçirilip ýa-da çekilip ýygrylmak.

BÜZÜŞ, *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZÜŞDIRMEK [büüşdürmök], *işl.* Bir ýa-da birnäçe zady büzüp çykamak. *Haltanyň agzyny büzüşdirmek.*

BÜZÜŞMEK [büüşmök], *işl.* Büzmäge kömekleşmek.

BYÇGY [byçgy/ pyçgy], *at.* Ağaç, demir kesmek üçin ulanylyan dişli polat gural. *Demir kesýän byçgy. Byçgy bilen ağaç kesmek.*

BYÇGYDIŞ, [byçgydi:ş], *at.* Hala we dürli el işlerine salynýan nagyş.

BYÇGYLAMA [byçgylama/ pyçgylama], *iş ady.* Byçgylamak ýagdaýy.

BYÇGYLAMAK [byçgylamak/ pyçgylamak], *işl.* Byçgy bilen kesmek. *Agajy byçgylap kesmek.*

BYÇGYLAMAKLYK [byçgylamaklyk/ pyçgylamaklyk], *iş ady.* Byçgalamak ýagdaýy.

BYÇGYLANMAK [byçgyylanmak/ pyçgyylanmak], *işl.* Byçgy bilen kesilmek.

BYÇGYLAŞMAK [byçgylaşmak/ pyçgylaşmak], *işl.* Byçgylamaga kömekleşmek; byçgy bilen kesişmek.

BYÇGYLATMAK [byçgylatmak / pyçgylatmak], *işl.* Byçgylamak işini başga birine etdirmek.

BYÇGYLAÝYŞ [byçgylaýyş/ pyçgylaýyş], *iş ady.* Byçgylamak ýagdaýy.

BYDYM-SYDYM: *gepl.* **bydym-sydym etmek** bir işe başlanyňda güýmenjiräp, gowuşgynsyz hereket etmek. *Näme, indi agaja çüý kakmagam elinden gelenokmy, ýöne bydym-sydym eden bolup otyrsyň?!*

BYGYR-BYGYR [bygyr-vygyr], *s. ş. aňl. söz.* Aram otda gazanda gaýnaýan gaýnatmadan,

çekdirmenden çykýan ses. *Bygyr-bygyr edip gaýnaýan çekdirme.*

BYGYRDAMA [byğyrdama], *iş ady.* Bygyrdamak ýagdaýy.

BYGYRDAMAK [byğyrdamak], *işl.* Bygyr-bygyr edip, bygyrlyly ses bilen gaýnamak. *Gazanda bygyrdap bişip duran balyk.*

BYGYRDAŞMAK [byğyrdaşmak], *işl.* Bygyrdap gaýnaşyp durmak. *Dört-bäş gazan çekdirme bygyrdaşyp gaýnap dur.*

BYGYRDAÝYŞ [byğyrdaýyş], *iş ady.* Bygyrdamak ýagdaýy.

BYGYRDY [byğyrdy], *at.* Aram otda gazanda çala gaýnaýan gaýnatmadan, çekdirmenden we ş.m. bygyr-bygyr edip çykýan sesiniň ady.

BYJYKLAMAK: içiň byjyklamak göwnejaý edilmeyän işe bikarar bolmak, bir işiň edilişi maňzyňa batman gyjynmak, ýüregiň çatlamak. *Ýene-de oňa sorag beresi gelip, içi byjyklar durdy* (A. Gowşudow).

BYKYN, *at. anat.* Gapyrgalaryň aşak ýüzi, aşak etegi, biliniň gapdal tarapy. *Garynlary bykynlaryna ýelmeşen atlar ümzüklerini ileri atýardylar* (B. Kerbabaýew).

BYZBYDYKLAMAK [byzvydyklamak], *işl.* Uly aladaly, hysyrdyly, aljyraňňy ýagdaýda bolmak. *Ol otly köýnek geýen ýaly byzbydyklar bökiüp ýör.*

BYZBYDYKLAŞMAK [byzvydyklaşmak], *işl.* Köpçülikleýin byzbydyklamak. *Gaharguly han ýaly gorkak hanlar-da gor basan ýaly byzbydyklaşyp, Seýdiniň çagyryşyna garşy gidipdirler* (N. Pomma).

BYZBYLDAMAK [byzvyllamak], *işl., ser.* Byzbydyklamak.

BYZMYK, *at.* Alan hamyr el bilen ýazylyp bişirilýän kiçiräk çapady. *Olar byzmyk bilen gaýmak işip, garynlaryny doýurdylar.*

Ç

Ç, Türkmen elipbiýiniň üçünji harpy.

ÇABALANDYRMAK [çavalannymak], *işl.* Çabalanmaga mejbur etmek.

ÇABALANMA [çavalanma], *iş ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANMAK [çavalanmak], *işl.* 1. Agyrsyna çydamdan urnup ýatmak. *Ol çabalanyp ýatyr.* 2. göç.m. Iki-baka ylgap, öz diýenini gögertjek bolmak, bir işi

amala aşyrmak üçin haku-nähak çendenaşa çalyşmak. *Ol her näçe çabalansa-da, etjegini edip bilmedi.*

ÇABALANMAKLYK [çavalanmaklyk], *iş ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANYBERMEK [çavalanyvermek], *işl.* Çabalanyp başlamak; çabalanyp ugramak. *Bolşuňa düşünemok, dişiň çala agyrdygy çabalanberryň.*

ÇABALANYŞ [çavalanyş], *iş ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANYŞMAK [çavalanyşmak], *işl.* Birnäçe bolup çabalanmak. *Näme beýle çabalanýşýarsyňyz, turuň ýeriňizden!*

ÇABDAR [çavdar], *syp.* Aýaklarynyň köp ýeri ak, göwresi gyzylymtyl reňkli (at hakda).

ÇABGA [çavga], *at.* Örän güýçli ýagýan ýagyş, jala. *Birdenem asman ähli suwuny döken ýaly, dünýäni suw-sil edip, çabga geldi...* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer). *Güýçli gelen çabga dünýäni öl-suw edipdi* (A. Gurbanow).

ÇABJAMA [çavjama], *iş ady, gepl.d.* Çabjamak ýagdaýy.

ÇABJAMAK [çavjamak], *işl., gepl.d.* Bir zat gözläp, dürli tarapa ylgamak, alakjamak, sermenmek, urunmak.

ÇABJAMAKLYK [çavjamaklyk], *iş ady, gepl.d.* Çabjamak ýagdaýy. *Beýle çabjamaklyk nämä gerekä?*

ÇABJAŞMAK [çavjaşmak], *işl., gepl.d.* Birnäçe bolup çabjamak. *Olar enesinden azaşan köşek ýaly çabjaşyp ýördüler.*

ÇABJATMAK [çavjatmak], *işl.* Çabjamaga mejbur etmek.

ÇABJAÝYŞ [çavjaýyş], *iş ady.* Çabjamak ýagdaýy.

ÇABRABERMEK [ça:vyra:vermek], *işl.* Çabrap başlamak, çabrap ugramak.

ÇABRAMA [ça:vyrama], *iş ady.* Çabramak ýagdaýy.

ÇABRAMAK [ça:vyramak], *işl.* 1. Labyrdap ýalynly ýanmak, bat bilen ýalyn çykmak, ýalyn görterilmek. *Ojakdan ýalyn çabrap gitdi.* 2. Ýalyn degip çala ýakmak, ýalyn degmek. *Onuň ýüziüne-de ot çabrapdyr* (A. Gowşudow). 3. göç.m. Ýangynly bolmak, täsirli bolmak. *Keýmiriniň soňky sözleri ýalyn kimin çabrap çykdy* (G. Kulyýew). 4. göç.m. Birnäçe ýere ýetişmek üçin haýdap gymyldamak.

ÇABRAMAKLYK [ça:vyramaklyk], *iş ady.* Çabramak ýagdaýy. *Ol ýalynyň çabramaklygynyň nämä getirjekdigini bilýärdi.*

ÇABRATMAK [ça:vyratmak], *işl.* 1. Ýalynly ýakmak, ýalyn görteriler ýaly, çabrar ýaly ýakmak. *Syzany çabradyp ýaksaň, gazanyň içi hapadan dolar.* 2. göç.m. Birnäçe işi birden etmek üçin birini iki baka ylgatmak, çar tarapa ýüwürtmek.

ÇABRAÝYŞ [ça:vyraýyş], *iş ady.* Çabramak ýagdaýy.

ÇABYT [çavyt], *at.* Egne geýilýän ýa-da başa atylýan aýal atgyjy, ýukajyk don; başatgyç. *Ol çabydyny atynyp, daş çykdy.*

◊ **Mallaý çabyt** gymyzy dondan tapawutlylykda, ýerliginde sary çyzmyklary azrak bolan çabyt.

ÇABYTLYK [çavytlyk], *syp.* Çabyt etmek üçin, çabyt üçin niýetlenen. *Çabytlyk mata.*

ÇADRA [ça:dya], *at.* Aýallaryň ör boýuny we ýüzüni ýapyp duran nikaply ýuka perenjiniň bir görnüşi (käbir ýurtlarda).

ÇADYR [ça:dyr], *at.* 1. Ygaldan, sowukdan we ş.m. goranmak üçin galyň syk matadan tutulýan wagtlaýyn jaý. *Çopanlar üçin oýluklar, ädikler, çadyrlar ýeterlik.* 2. Käbir maşynlaryň üstüne, gapdallaryna tutulýan galyň, syk mata. *Çadyry güne solup ugran "gazigimiz" gün ýaşıberen uçurragy myhmanhananyň önünde togtady* (T. Gurbanow).

ÇADYRLYK [ça:dyrlyk], *at, syp.* 1. Köp çadyr gurlan ýer. *Baýryň üsti giden çadyrlykdy.* 2. Çadyr üçin niýetlenen, çadyr eder ýaly (galyň, syk mata we ş.m.)

ÇAG [ça:ğ], *at.* 1. Belli bir aralykdaky wagt, pursat, döwür. *Biz dayhan birleşigine baranymyzda guşluk çagydy* ("Türkmenistan"). 2. Wagty hoş, göwni şat. *Düýn onuň keýpi çagdy.*

ÇAGA [ça:ğa], *at.* 1. Käbir haýwanlaryň ýaşajyk balasy, önelgesi. *Guşuň çagasy. Pişigiň çagasy.* 2. Perzent, zürýat. *Baş çaganyň enesi.* 3. Kämilik ýaşyna ýetmedik, kemala gelmedik oglan-uşak. *Ol entek çagadyr.*

◊ **Çaga aýyrtmak** entek düwünçege jan girmänkä, wagtyndan ön emeli ýol bilen göwreliligi kesmek, çaga düşürmek. **Çagalar bagy** mekdebe çenli ýaşly çagalar terbiýelenýän edara. *Arada maňa çagalar bagyna barmak miýesser boldy* ("Nesil"). **Çagalar öýi** ene-atasyz, hossarsyz çagalary terbiýeläp ýetişdirýän edara. **Çaga pişigiň günü ýaly** eşretli durmuşda bol-elin ýaşayan. *Çaga pişigiň günü ýaly gün görýärin.* **Çaga ýaly bolmak** çaga häsiýetli bolmak, oglanlyk etmek. *Sen ýöne çaga ýaly bolma, işe döwlet nukdaýnazaryndan gara!* (B. Kerbabayew).

ÇAGA-ÇUGA [ça:ğa-çu:ğo], *at.* Oglan-uşak, bala-çaga; perzentler.

ÇAGALAMA [ça:ğalama], *iş ady.* Çagalamak ýagdaýy.

ÇAGALAMAK [ça:ğalamak], *işl.* 1. Çaga dogurmak, çagasy bolmak. 2. Çaga çykarmak (guşlar hakynda). *Ol garga haçan çagalasa, bu ýylan onuň çagalaryny iýýär eken* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇAGALAMAKLYK [ça:ğalamaklyk], *iş ady.* Çagalamak ýagdaýy. *Çagalamaklyk zenan maşgalanyň tebigatynda bardyr.*

ÇAGALAMAZLYK [ça:ğalamazlyk], *işl.* Çagasy bolmazlyk, önelgesizlik.

ÇAGALATDYRMAK [ça:galatdyrmak], *işl.* Birini çagalamaga mejbur etmek; çaga dogurmaga mümkinçilik döretmek.

ÇAGALATMAK [ça:ğalatmak], *işl.* Birine çaga dogurtmak.

ÇAGALAÝYŞ [ça:ğalaýyş], *iş ady.* Çagalamak ýagdaýy.

ÇAGALY [ça:ğaly], *syp.* Çagasy bar bolan, perzentli. *Gelin aldyň, çagaly bolduň!*

ÇAGALYK [ça:ğalyk], *at.* Ynsanyň çaga ýaşyndaky döwri, çaga wagty. *Çagalyk ýyllarym ýadyma düşýär.*

ÇAGALYLYK [ça:ğalylyk], *at.* Çagasy barlyk; çagasyz dälilik. *Çagalylyk maşgalanyň bezegidir.*

ÇAGARYK [çağaryk], *at.* Tüýnügiň içinden atanaklaýyn goýulýan agaçlar.

◊ **Çagarygy çagsamak** önki ýagdaýyndan nam-nýsan galmazlyk, deregi dargamak. **Çagarygyny çaşyrmak** öýüni ýykamak, öýüni başyna ýumurmak.

ÇAGASYRAMAK [ça:ğasyramak], *işl.* 1. Çaga-synyň bolanyny islemek, çaga islemek, küýsemek. *Ol gelin bir çaga görse, ony bagryna basardy, diýseň çagasyrardy.* 2. Çaga bolan bolmak, özüni çaga saýmak.

ÇAGASYZ [ça:ğasyz], *syp.* Çagasy ýok, perzentsiz. *Çagaly öý – bazar, çagasyz öý – mazar* (Nakyl).

ÇAGASYZLYK [ça:ğasyzlyk], *at.* Çagasy ýokluk, perzentsizlik. *Çagasyzlykdan zeyrenmek.*

ÇAGLAMA [ça:ğlama], *iş ady.* Çaglamak ýagdaýy.

ÇAGLAMAK [ça:ğlamak], *işl.* 1. Keýpiňi sazlamak, köklemek, göwnüni hoşlamak. *Ýagşy ýola girip, köňül çaglagyn* (Zynhary). 2. Taýýarlamak, häzirlmek, saýlanmak. *Watan üçin belli bir maksat tutup, özlerini ölüme çaglap gelen adamlaryň nähili düşgürligini şu ýerde ölçemek bolardy* (A. Gowşudow).

ÇAGLAMAKLYK [ça:ğlamaklyk], *iş ady.* Çaglamak ýagdaýy.

ÇAGLANMAK [ça:ğlanmak], *işl.* Bir zada häzirlenmek, önünden taýýarlyk görmek. *Her kim toýa çaglanyp dur* (M. Seyidow).

ÇAGLAŞMAK [ça:ğlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup bir zada taýýarlanmak, häzirlenişmek.

ÇAGLATMAK [ça:ğlatmak], *işl.* Keýpini galdyrmak, göwnüni hoş etmek. *Çagajyklaryň keýpini çaglatmak.*

ÇAĞLAÝYŞ [ça:ğlaýyş], *iş ady.* Çağlamak ýagdaýy.

ÇAĞRAMAK [çağramak], *işl., gepl. d., ser.* Şagramak.

ÇAĞRAŞMAK [çağraşmak], *işl., gepl. d.* Gurap, şakyrdaşyp paýrap ýatmak, şagraşmak. *Ine, süriniň ýatýan ýeri garalyp ýatyr, goýun çörleri çagraşyp ýatyr* (A. Gowşudow).

ÇAĞŞABERMEK [çağşa:vermek], *işl.* Çağşap, dargap ugramak, dargadyp başlamak.

ÇAĞŞADYBERMEK [çağşadyvermek], *işl.* Çağşadyp, dargadyp ugramak, dargadyp başlamak. *Çatmany çağşadybermek.*

ÇAĞŞADYLMAK [çağşadylmak], *işl.* Biri ýa bir zat tarapyndan sandan çykarylmal, dargadylmak.

ÇAĞŞAMA [çağşama], *iş ady.* Çağşamak ýagdaýy.

ÇAĞŞAMAK [çağşamak], *işl.* 1. Könelip dargamak, sandan çykamak, dyr-pytrak bolmak, bölekleri biri-birinden aýrylmak. *Çagşan araba. Çagşan oraça.* 2. Bitertip ýaýrap ýatmak, pytrap ýatmak. *Tekjelerde başly-barat goýlan kitaplar çagşap ýatyr* ("Edebiýat we sungat"). 3. *göç.m.* Garrap güýji, gujur-kuwwaty gaçmak, laşamak. *Ol ilki elini dyzyna diräp oturanda, çagşan süňkleri şakyrdaşyp gidi* (B. Seytákov). 4. *göç.m.* Dargap, gowşap, güýji gaçyp başlamak.

ÇAĞŞAMAKLYK [çağşamaklyk], *iş ady.* Çağşamak ýagdaýy.

ÇAĞŞAŞMAK [çağşaşmak], *işl.* Başly-baratly çagşap ýatmak, pytraşyp ýatmak, yzly-yzyna dargamak; dura-bara sandan çykamak.

ÇAĞŞATDYRMAK [çağşatdyrmak], *işl.* Birine ýa bir zada sandan çykartdyrmak, dargatdyrmak. *Täzeje arabany saňa çagşatdyrmaga ýol bermerin.*

ÇAĞŞATMAK [çağşatmak], *işl.* 1. Çağşap gitmegine eltme, könelip dargatmak. 2. Pytradyp taşlamak.

ÇAĞŞAÝYŞ [çağşaýyş], *iş ady.* Çağşamak ýagdaýy.

ÇAĞŞYL [çağşyl], *at.* Ýylgynyň gurap galan şahalary. *Gapysyndaky çagşylyň gönümellerinden saýlap, boýuntyryga samaçaw ýasady* (B. Kerbabaýew).

ÇAĞŞYLDABERMEK [çağşylla:vermek], *işl.* Çağşyldyly ses çykaryp başlamak, çağşyl-çağşyl ses çykaryp gymyldamak.

ÇAĞŞYL-ÇAĞŞYL [çağşyl-çağşyl], *hal, ser.* Çağşyldy. *Güjümiň ýapraklary çagşyl-çagşyl ses edýär* ("Görogly").

ÇAĞŞYL-ÇUĞŞUL [çağşyl-çuğşul], *ser.* Çağşyl-çağşyl.

ÇAĞŞYLDAMA [çağşyllama], *iş ady.* Çağşyldamak ýagdaýy.

ÇAĞŞYLDAMAK [çağşyllamak], *işl.* Çağşyldyly ses çykamak, çağşyldyly seslenmek. *Deregiň ýapraklary ýeliň zarbyna çagşyldaýardy.*

ÇAĞŞYLDAMAKLYK [çağşyllamaklyk], *iş ady.* Çağşyldamak ýagdaýy.

ÇAĞŞYLDAŞMAK [çağşyllaşma], *işl.* Çağşyldyly ses edişmek, çağşyldyly seslenişmek, ýerli-ýerli çağşyldamak.

ÇAĞŞYLDATMAK [çağşyllatmak], *işl.* Çağşyldyly ses çykartmak, çağşyldyly seslendirmek.

ÇAĞŞYLDAYYŞ [çağşyllaýyş], *iş ady.* Çağşyldamak ýagdaýy. *Guran ot-çöpleriň çagşyldaýyşy şemalyň güýçlenýändigini aňladýardy.*

ÇAĞŞYLDY [çağşylly], *at.* Çöp-çalamdan ýörelende ýa-da ýeliň zarbyna agaçlaryň ýapraklary, guran şahalary güýçli herekete gelende, gury zatlar gozgalanda çykýan sesiň ady.

ÇAĞT [çağyt], *at, gepl. d.* Çag, wagt, pursat. *Gelen çagty. Giden çagty.*

ÇAĞYL [çağyl], *at.* Gum gatyşykly owunjak daşlar, daş bölekleri; jyglym. *Kenary berkitmek üçin ada çagyl eltildi* ("Türkmenistan").

ÇAĞYLLABERMEK [çağylla:vermek], *işl.* Çagyl düşäp başlamak, çagyl bilen örtüp ugramak. *Bir gün geldiler-de, tozanly köçämizi çagyllaberdiler.*

ÇAĞYLLAMA [çağyllama], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAĞYLLAMAK [çağyllamak], *işl.* Çagyl düşemek, ýaýratmak, çagyl bilen örtmek.

ÇAĞYLLAMAKLYK [çağyllamaklyk], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAĞYLLANMAK [çağyllanmak], *işl.* Biri tarapyndan ýola, köçä, meýdana çagyl düşmek.

ÇAĞYLLAŞDYRMAK [çağyllaşdyrmak], *işl.* Birnäçe ýere çagyl düşäp çykamak, çagyl bilen örtüşdirmek. *Köçeleri, meýdançalary çagyllaşdyryp çykdylar.*

ÇAĞYLLAŞMAK [çağyllaşmak], *işl.* Birine çagyl düşmäge, ýaýratmaga kömek etmek, çagyl ýaýradysmak.

ÇAĞYLLATDYRMAK [çağyllatdyrmak], *işl.* Çagyllatmak işini birine buýurmak, biriniň üsti bilen başga birine çagyl düşetdirmek.

ÇAĞYLLATMAK [çağyllatmak], *işl.* Birine bir ýere çagyl ýazdyrmak, düşetmek. *Köçeleri çagylladyp gutarmak.*

ÇAĞYLLAÝYŞ [çağyllaýyş], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAĞYLLYK [çağyllyk], *at.* Çaglyň bol, köp ýeri, giden çagyl bolup ýatan ýer. *Olar çagyllykdan ýöräp geçdiler.*

ÇAĞYRMAK [ça:ğyrmak], *işl.* 1. Birini gygyryp, ýanyňa gelmegini haýyş etmek. *Är ýanyňa är geler*

mylakat tapsa, ýüz tapmasa gelmez çagyrmak bilen (Magtymguly). **2.** Biriniň, birnäçe adamyň bir ýere gelmegini soramak, hormatlamak üçin çakylyk etmek. **3.** Bir ýere toplan, jemläp ýygna, maslahat, geňeş we ş.m. açmak. *Maslahata çagyryp, sala salanyňyz üçin sag boluň!* ("Edebiýat we sungat"). **4.** Bir işi ýerine ýetirmek maksady bilen çagyrys etmek, ündew etmek. *Adamlary agzybirlige çagyrmak.*

ÇAGYRTDYRMAK [ça:ğyrtdyrmak], *işl.* Birini başga birine çagyrtmak, çagyrtmagy birine buýurmak.

ÇAGYRTMAK [ça:ğyrtmak], *işl.* Biriniň kömegi bilen çagyrmak, biriniň üsti bilen çagyrmak. *Nahardan soň, Garly uly ogluny hem öýe çagyrtty* (A. Gowşudow).

ÇAGYRYJY [ça:ğyryjy], *at.* Däp-dessura görä, täze durmuşa çykan gyzyň atasy öýüne wagtlaýynça gaýtarylyp eltilmegini gaýyn öýünden haýyş edip baran aýallar topary, çagyrmaga ygtyýar berlen wekil aýallar. *Ajaby getirip giden gaýtaryjylaryň Abadana-da çagyryjy geldikleridi* (B. Kerbabaýew).

ÇAGYRYLMAK [ça:ğyrylmak], *işl.* **1.** Bir ýere barmak üçin çakylyk habaryny almak, çakylyk edilmek, gelmegi towakga edilmek. *Çagyrylan ýere bar, otur-da turma, çagyrylmadyk ýere barma, görünme* (Atalar sözi). **2.** Belli bir iş üçin toplanymak, bir iş, waka üçin çagyryp getirilmek, ýygnanylmak. *Bu gezek ýörite ýygna çagyryldy* ("Edebiýat we sungat").

ÇAGYRYLYŞ [ça:ğyrylyş], *at.* Belli bir mesele üçin nobatdaky ýygnanyşyga toplanýş, maslahata, geňeşe çagyrylyp geliş. *Halk wekilleriniň nobatdaky çagyrylyşy.*

ÇAGYRYŞ [ça:ğyryş], *iş ady.* **1.** Çagyrmak ýagdaýy. **2.** Syýasy, ykdysady talaplary aňladýan gysga görnüşli ýüzlenme; şygar. *Men bu çagyryşy sap ýürekden ýerine ýetirmäge çalşaryn* (B. Gurbanow). **3.** Harby gullukda hasaba durmaga ýa gulluga gitmäge iberilýän ýörite çakylyk.

ÇAGYRYŞDYRMAK [ça:ğyryşdyrmak], *işl.* Hemmesini çagyryp çykmak, baryny çagyrmak. *Dost-ýarlaryňy toýa çagyryşdyrmak.*

ÇAGYRYŞMAK [ça:ğyryşmak], *işl.* Çagyrmaga kömekleşmek.

ÇAK I, *at.* Belli bir wagt, pursat, wagt aralygy, çag. *Men şu çaka çenli at-ýaragyň höwesini eden adam däl* (H. Derýaýew).

ÇAK II, *at.* **1.** Güman edilýän pikir, çen, çaklama. *Çakym çak bolsa, şu gün ýagyş ýagar. Çakym awtobus ýaňyrak giden bolmaga çemeli, duralgada adam görnenok.* **2.** Bir zadýň goram çeni, mukdary, möçberi; ölçegi. *Nahara duz ataňda çakyny bilmesen, ýa şor, ýa ýuwan bolýar* ("Edebiýat we sungat").

ÇAKAN, *syp.* **1.** Kirpikleri sary, çalymtyl-mawy gözli (at, ýaby barada). *Kä ýerde büdräp, kä ýerde sürsüp çakan at galyberdi* ("Görogly"). **2.** Oglana dakylýan at.

ÇAKDANAŞA [çakdana:şa], *syp.* Gereginden has köp, artyk, çendenaşa; gaty, juda. *Ol wagtlar onuň işi çakdanaşa kändi.*

ÇAKDYRMAK, *işl.* Çakmak işini birine etdirmek. *Ýumurtga çakdyrmak. Şanik çakdyrmak.*

ÇAKGAN, *syp.* Örän işjeň, çalt, tiz hereket edýän, çalt hereket etmäge ukyply, çalasyn. *Boluň-aýt, ýigitler, çakgan atyňyzy eýerläň* ("Görogly").

ÇAKGANLYK, *at.* Çalt hereketlilik, çalt hereket etmäge ukyplylyk, çalasyňlyk. *Onuň çakganlygy, çalasyňlygy asyl öz göwresine laýyk däl* (B. Kerbabaýew).

ÇAKGY, *at.* Dili sapynyň içine eplenip ýapylýan we açylýan kiçilik pyçak.

ÇAKJA, *at.* İçine nas guýlup ýanyň bilen görtilýän dürli görnüşdäki nas gaby, nas guty, nas kadi. *Çakjany ot eýläp, burnuňa dykar, Zähmiňden döküler dişiň nas atan* (Magtymguly).

ÇAKJAGUNDUZ [çakjağunnuz], *at, ösüml.d.* Tohumyndan sürgi taýýarlanylýan ösümlik. *Bu gün bägüllere, täjijhorazlara, çakjagunduzlara, gaýry-gaýry del güllere batyp bark urýan köçeleriň, ýanyodalaryň guralarydyr aralaryny, seýilgählerimiziň gujaklaryny görmäge göz, aýmaga söz gerek* ("Türkmenistan").

ÇAKLAMA, *iş ady.* **1.** Çaklamak ýagdaýy. **2.** *at.* Öz ýanyňdan edilýän çak, çen. *Derwezeleriň girip çykylyan ýerinde galdyrma köpri bolandyr diýen çaklamany hem orta atmak boljak* ("Watan").

ÇAKLAMAK, *işl.* Öz ýanyňdan çak etmek, çen etmek, güman etmek, çenlemek.

ÇAKLAMAKLYK, *iş ady.* Çaklamak ýagdaýy.

ÇAKLANMAK, *işl.* **1.** Çak edilmek, çen tutulmak. **2.** *göç.m.* Hyýallanmak, häzirlenmek; göwnüňe düwmek. *Gorkup, oglan gaçjak bolup çaklandy* (M. Seýidow).

ÇAKLAŇ, *syp.* Göwrümi we agramy boýunça uly bolmadyk, ykjam; tagaşykly. *Ol çaklaň gapyrjagy jübüsinden çykardy.*

ÇAKLAŇLYK, *at.* Göwrümi we agramy boýunça uly däl, ykjamlyk. *Ol iň soňunda, öz göwresiniň çaklaňlygyna garaman orta çykdy* (B. Kerbabaýew).

ÇAKLAŇRAK [çaklaňra:k], *syp.* Göwrüm, agram taýdan uly däl, ykjamrak, tagaşyklyrak; uly hem, kiçi hem däl. *Kenardaky çagalaryň nazarlary şeýle gözelligiň üstaşyry sähelçe saýgardýan çaklaňrak gämä gönügiptir* ("Türkmenistan"). *Çaklaňrak garrygyz gawunyny elinde göterip, ol tiz dolanyp geldi* ("Türkmenistan").

ÇAKLAYYS, *iş ady.* Çaklamak ýagdaýy.

ÇAKMAK I, *at.* 1. Ot almak üçin demirden ýörite ýasalan we daşdan ybarat enjam, uçgun düşürýän gural. *Tokayyň gysaryp ýatan gury odunlaryndan getirip, çakmagyny çakyp ot ýakdy* ("Nejep oglan"). *Akpamyk çakmak bilen ot aljak bolýar welin, bolmaýar, naharam gijä galyp barýar* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Ot açýan ýaragyň peşenindäki misini ýarmak üçin gerek bolan bölegi. *Ol eýýäm pulemyotynyň çakmagyny çekip durdy* (H. Ysmaýylov).

◊ **Çakmak daşy ser. Çakmak 1.**

ÇAKMAK II, *işl.* 1. Iňnesini sokmak, geçirmek, neşderini dürtmek (ary, ýylan, içýan we ş.m. hakda). *Suwuň ortasyna baranlarynda içýan gurbaganyň arkasyndan çakypdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). *Seresap bol, ary çakaýmasyn.* 2. Sürtüp ýakmak, kükürdi biri-birine sürtüp ýakmak, ot almak. *Otluçöp çakyp, çyranyň peltesini otlady* ("Edebiýat we sungat"). 3. Döwüp içindäki maddasyny, maňzyny we ş.m. almak; çykarmak. *Çagalar hezil edinişip hoz çakdylar.* 4. *göç.m.* Birine bir zady şugullamak; aýtmasyz zatdan habardar etmek. 5. *göç.m.* Assyrynlyk bilen birini awundymak, bir ýerini agyrtmak.

ÇAKMAK III, *at.* Haly we haly önümleriniň gyrasyna we käbir el işlerine salynýan dürli reňkli nagş.

ÇAKMAKDAŞ [çakmakda:ş], *at.* Ot, uçgun almak üçin ulanylýan daşyň bir görnüşi. *Bu ýerde ýüzlerçe müň ýyllap adamlaryň ýaşandygyna Hazar deňziniň kenar ýakalaryndan, Jebel gowagyndan tapylan çakmakdaşdan ýasalan iş gurallary güwä geçýär* ("Türkmenistan").

ÇAKMAKGÖL [çakmakgö:l], *at.* İçindäki aýlawlary goşadan bolan çakmak nagşyna meňzeş göl.

ÇAKMAKLYK, *iş ady.* Çakmak (I, II) ýagdaýy.

ÇAKNYŞDYRMAK, *işl.*, 1. Uruşdyrmak, garpyşdyrmak. 2. *göç.m.* Iki we köp adamy tersleşdirmek, sözünü azaşdyrmak.

ÇAKNYŞMA, *iş ady.* 1. Çaknyşmak ýagdaýy. 2. *ser. Çaknyşyk. Ýaragly çaknyşmalar.*

ÇAKNYŞMAK, *işl.* 1. Uruş etmek, uruşmak, garpyşmak. *Görogly garry Reýhan bilen Araz çayynyň ýakasynda ilkinji gezek çaknyşýar* ("Görogly"). 2. *göç.m.* Dawa, jenjel edişmek, sözüň azaşmak, pikiri, niýeti deň gelmän tersleşmek.

ÇAKNYŞMAKLYK, *iş ady.* Çaknyşmak ýagdaýy.

ÇAKNYŞYK, *at.* 1. Uly bolmadyk uruş, söweş, iki taraplaýyn garpyşyk. *Biz ýaşuludan şol yerlerde bolan çaknyşyklar hakda sorayarsy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Özara dawa, jenjel, sözüň azaşma.

ÇAKRAMAK [çakyramak], *işl.* Gurap, agaryp başlamak, gurap kül reňkine öwürlmek (süňk hakynda). *Gyrgy uzakdan çakrap ugran etiň ysyny alýar.*

ÇAKRYK [çakyryk], *at, haýwanat d.* Boýny, aýagy uzyn, çal reňkli kiçiräk guş.

ÇAKRYM [çakyrym] I, *at, kön.s.* 1,07 km. deň bolan uzynlyk ölçegi.

ÇAKRYM [çakyrym] II, *at.* Ýagty salýan zatlardan düşýän ýiti şöhle.

ÇAKRYMLYK [çakyrymlyk], *syp.* Çakryma deň (aralyk). *Iki çakrymlykda duran atlylar tüpeň sesini eşidip, olara bakan at goýdular* (B. Kerbabaýew).

ÇAKSYZ, *syp.* Çaky bolmadyk, çensiz, çendenaşa, örän. *Ol gelnine hem maşgalasyna çaksyz yhlasly adam.*

ÇAKYLYK [ça:kylyk], *at.* 1. Gel diýip çagyryş, birini bir ýere çagyrmaklyk; mürähet. 2. *göç.m.* Toý, oturylyşyk, üýşmeleş.

◊ **Çakylyk haty** öýlenmek, durmuşa çykamak, ogul toýuna we ş.m. toýa, üýşmeleşe çagyrylýan adamlara berilýän atly hat, ýörite çagyryş haty.

ÇAKYLYKÇY [ça:kylykçy], *at.* Çagyrmak üçin iberilen, çakylyk habaryny ýetirýän adam.

ÇAKYR I, *at.* Üzümler suwundan taýýarlanan içgi, şerap.

ÇAKYR II, *syp.* Güne köýüp halys guran, agaran, küljerip pytrap başlan (süňk we ş.m. hakda). *Çakry çykan garry ojarlaryndan ýykyp, alty-ýedi gujagy bir ýere üýşürdik.*

◊ **Çakyr aýaz** gury ýiti aýaz, içinden-bagryňdan geçip barýan sowuk. *Irden ternawlardan sallandy buzlar, Daňdan çakyr aýaz syrды gylyjyn* (Ý. Durdyýew). **Çakyr ses** ýiti çykýan, gulaga ýakymсыз ses, owazсыз ötgür ses.

ÇAKYRTIKEN, *at.* Pytanak tikenli ýere ýazylyp ösýän ösümlük.

ÇAKYRYK, *at.* Guş ady.

ÇAKYŞ, *iş ady.* Çakmak (I, II) ýagdaýy.

ÇAKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Iki we köp zady biri-birine degirmek, galtaşdyrmak. 2. Biri-birine kakdyrmak, degirmek. *Ýeňiş, saglyk diläp onuň adyna, Çakşydyrдык al şeraply bulgury* (K. Gurbannepesow). 3. Tohumyny gowulamak üçin ene goýny, ene maly başga tohumdan bolan goça, erkek mala höwre goýmak, çekmek.

ÇAKYŞMAK, *işl.* 1. Pete-pet gelip, biri-birine urulmak, biri-birini galtamak. *Iki maşyn çakşыды.* 2. *göç.m.* Köp hasyly biri-birine degip durmak. *Garpyzlar çakşып ýatyr. Çakşыr sansыз gozalar.*

ÇAKYZA [çaky:za], *at.* Wagtal-watal tutup duran güýçli kelle agyrysy. *Ýeri, Mätel, saňa näme boldy? - Kellämiň çakyzasy bardy, şol tutdy* ("Görogly").

ÇAKYZALY [çaky:zaly], *syp.* Çakyza keselli, çakyzasy bar bolan.

ÇAL, *at.* Aşyk oýnunyň bir görnüşi. *Bir gün olumdan goýunlary suwa ýakyp, alty adam bolup çal oýnaýarlar* ("Nesil").

ÇAL [ça:l] **I**, *syp.* Agymtyl we garamtyl solak reňk gatyşykly, kül reňkine meňzeş, agy köpräk, garasy azrak. *Käbir ýerlerden çal towşanlar turup, aýagaldygyna gaçyşyp, depeleriň aňyrsyna dolanýardylar* (A. Gowşudow).

ÇAL [ça:l] **II**, *at.* Yaşy ortadan agan, saç-sakgaly çalaran, gartaşan adam.

ÇAL [ça:l] **III**, *at.* Düýe süýdi ýörite gor bilen turşadylyp taýýarlanýan önüm, içgi

♦ **Çal tutmak** gor küýzede, gor küýze ýok ýerinde içi syrçaly ullakan pitide gorluk çalyň üstüne düýe süýdünü guýup, ýörite içgi taýýarlamak.

ÇAL [ça:l] **IV**, *syp.* Erşi syk däl, argajy gowşak kakylp dokalan (mata hakda).

♦ **Çal beýni** heniz kemala gelmedik, aklyly goýalyşmadyk, tejribesiz; yaş-ýeleň. *Olar entek çal beýnidirler, durmuş olary taplar.*

ÇALA, *hal.* **1.** Azajyk sähelçe; biraz. *Çala inñildi eşildi.* **2.** Az. *Men ondan çala gorkmandym.* **3.** Kynlyk bilen, zordan. *Şirinleriň howlusy igde agaçlaryň arasyndan çala görünýärdi* (N. Saryhanow).

♦ **Çala başy gowşan** hemme taraplaýyn gowşak, goram-gowşak. **Çala eşiden çatma ýykar, öte eşiden – öý** bir zady doly eşitmän ýa-da anyk düşünmän, anyklaman başga birine nädogry habar bermek, eşiden gürrüňini bulaşdyryp aýtmak.

ÇALA-ÇULA [çala-çulo], *hal.* **1.** Doýa däl; ýarpy-ýalta, çala. *Ekinleri çala-çula suwarypdyrlar.* **2.** Ýeterliksiz, az-owlak, bolar-bolmaz, sähel. *Gaz bilen garyşyp ýanýan ojar odunyň eýýäm gara öýüň içine jana ýakymly ýylylyk berip ugrandygyna çala-çula begenmedik* ("Türkmenistan").

ÇALAJA, *hal.* Usulyk bilen, ýuwaşja, emay bilen. *Uçara münmäge geçilýän ýerde nobata duran ýolagçylar çalaja keýikläbrägede ýöreyän goja ýol berip, biraz yza çekildiler* ("Türkmenistan").

ÇALAJAN [çalaja:n], *syp.* **1.** Öljek-öljek bolup ýatan, haýallan, ölüm pellesinde bolan, çala demi gelýän. **2.** *göç.m.* Örän hor, arryk, itseň ýykyljak.

ÇALAK-ÇULAK [çalak-çulok], *hal.* **1.** Çala-çula; ýüzleý. *Ýeri çalak-çulak suwarmak.* **2.** Howlukmaç, gyssanmaç. *Polat çalak-çulak garbandy-da, gapdalyndaky sypalyň üstüne gysardy* (A. Nazarow).

ÇALAM-ÇAŞ [çalam-ça:ş], *hal.* **1.** Bulam-bujar, akan-dökän, agdar-dünder. *Öýüň içi çalam-çaşdy.* **2.** Dyr-pytrak, duw-dagyn. *Şemal bir köwsarlap uraýsa,*

gara öýi çalam-çaş edip, bir tarapa zyňyp goýberjek (A. Gowşudow).

♦ **Çalam-çaş bolmak** aljyraňny ýagdaýa düşmek, özüni ýitirmek, çaşmak ýagdaýyna düşmek. *Şiriniň mugallymasyna ejesiniň gözleri düşende özüni ýitirip çalam-çaş boldy* (N. Saryhanow).

ÇALAMÜNDER [çalamünnör], *at.* Çagalaryň biri aşakda galyp, beýlekileri üstüne münüp oýnaýan oýny.

ÇALAMYDAR [çalamyda:r], *syp.* **1.** Güzeranyny zordan aýlaýan, mydary, oňsugy zordan geçýän. **2.** Çala başy gowşan, gowşak, berk däl.

ÇALARMA [ça:larma], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARMAK [ça:larmak], *işl.* **1.** Çal bolup başlamak, çal öwürmek, çal reňke öwürlmek. *Dury asman howur golaýlaşdygyça, gök reňkini ýitirip kem-kemden çalaryp baryardy* ("Edebiyat we sungat"). **2.** Saç, sakgalyň agaryp başlamak, gartaşyp başlamak.

ÇALARMAKLYK [ça:larmaklyk], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARTMAK [ça:lartmak], *işl.* Çal reňke öwürmek, çal reňke boýamak.

ÇALARYŞ [ça:laryş], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARYŞMAK [ça:laryşmak], *işl.* Birneme çalarmak.; kem-kemden çalarmak, çalaryp başlamak. *Onuň saçlaram çalaryşyp başlapdyr.*

ÇALASOWAT [çalasowot], *syp.* Sowady az, az sowatly, sowady ýeterlik bolmadyk.

ÇALASOWATLYK [çalasowotluk], *at.* Az sowatlylyk, gowy okap, ýazyp bilmezlik, sowady ýeterlik däl.

ÇALASYN, *syp.* Çalt, tiz hereket edýän, çakgan. *Durşuna aklyga öwürlip oturan at gaýtarym atyzlaryň ho-ol aňry çeträklerinde pagta ýygyp ýören ýer eýeleriniň elleriniň çalasyn hereketleri bu günün hem netijeli boljakdygyna kepil geçýärdi* ("Türkmenistan").

ÇALASYNLYK, *at.* Çalt, tiz hereket edijilik, çakganlyk.

ÇALAW [çalow], *at.* Köplenç bir zady susup almak üçin ulanylýan demir ýa-da agaç saply esbap, susguç. *Ýetginjek müýnli ýaly bolup, ylgap tezek aýyryň çalawyny hem sübsesini alyp işe girişdi* (A. Gowşudow).

ÇALÇA [ça:lça], *at.* Ak, gara zolakly, elde gowşagrak, çal dokalan, irimçik matadan tikilen gap. *Ol iç işikde durdy-da, çalçalary dula oklap goýberdi* (A. Durdyýew).

ÇAL-ÇAPYR, *at, gepl.d.* Çal, agaranyň umumy ady. *Çagalaram indi bol bolansoň, çal-çapyrdan doýnuşypdyr.*

ÇALÇORBA [ça:lço:rvo], *at.* Süzmeden edilen çalyň içine sogan, sarymsak, hyýar, pomidor we ş.m. dogralyp taýýarlanylýan nahar, iýmit.

ÇALDYGOÝDY [çallygoýdy], *syp.* Ugursyzrak, ugur-utgasy ýograk, sersenňiräk, durnuksyz. *Çaldygoýdy adam.*

ÇALDYRMAK [çallyrmak], *işl.* Çalmak işini amala aşyrtmak, çalmagy berjaý etdirmek. *Dutar çaldyrmak.*

ÇALGY [çalgy], *at.* Keseri egri, uzyn saply ot ýatyrylýan gural, maňňal. *Çalgy, dyrmyk, palta diýen ýaly gurallary aldyk.*

◊ **Çalgy daş** pyçak, çalgy we ş.m. ýiteltmekde ulanylýan daş. **Çalgy saçak** gorly küle gömülip bişirilýän çöregiň külüni kakmak we gapak ýaly zatlary süpürmek üçin ulanylýan uzyn seçekli kesindi. *Çalgy saçak gulaç, dolak ýaly zatlar dokalanda kesilip alnýar.*

ÇALGYLAMA [çalgylama], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy. *Ýorunjanyň çalgylama möwsümi geldi.*

ÇALGYLAMAK [çalgylamak], *işl.* 1. Çalgy bilen ot ýatyrmaq, çalgy bilen ormak. *Biz ot çalgylamaga gtdik.* 2. Çalgy daş ýa-da ige bilen piliň, pyçagyň, paltanyň we ş.m. ýüzüni ýiteltmek.

ÇALGYLAMAKLYK [çalgylamaklyk], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy.

ÇALGYLANMAK [çalgylanmak], *işl.* Biri tarapyndan çalgy bilen ot ýatyrylmak. *Ýorunja çalgylandy.*

ÇALGYLAŞDYRMAK [çalgylaşdyrmak], *işl.* Çalgy bilen ot ýatyrşdyrmak, çalgylap çykamak.

ÇALGYLAŞMAK [çalgylaşmak], *işl.* Çalgy bilen ot ýatyrмага kömekleşmek. *Ot çalgylaşmak.*

ÇALGYLATDYRMAK [çalgylatdyrmak], *işl.* Birine çalgy bilen ot ýatyrmaq. *Bedelik ot çalgylatdyrmak.*

ÇALGYLATMAK [çalgylatmak], *işl.* Çalgy bilen ot, ýorunja ýatyrmagy birine etdirmek. *Ýorunjany çalgylatmak.*

ÇALGYLAÝYŞ [çalgylaýyş], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy.

ÇALGYR [çalgyr], *syp.* 1. Saz guralyny gowy çalyp bilýän, ökde çalyan. *Çalgyr sazanda.* 2. Gowy, ýakymly owaz, ses çykarýan (saz gurallary hakda). *Çalgyr tüýdük.*

ÇALGYRLYK [çalgyrlyk], *at.* 1. Gowy, ýakymly owaz, ses çykaryjylyk. 2. Çalmaga ezberlik.

ÇALGYRT [çalgyrt], *hal.* Öz ene dilinde geplemeýän adamyň sözleýşinde ýüze çykýan aýdylyş aýratynlyklary. – *Türkmenler şu jaýdamy? – diýip, özüniň çalgırt dili bilen bir hili heňde gürlledi* (A. Gowşudow).

ÇALJARMAK [ça:ljarmak], *işl.* Çal bolup görünmek, çal öwürmek, çal reňke meňzemek. *Onuň saçlary çaljaryp başlapdyr.*

ÇALKAMA, *at.* Mäşe un garylyp bişirilýän suwuk nahar. *Çalkama bişirişmek.*

ÇALKAMALYK, *syp.* Çalkama bişirmek üçin taýýarlanan, çalkama etmäge niýetlenen. *Çalkamalyk mäs.*

ÇALLYK [ça:llyk] **I**, *at.* Çal bolmaklyk; çal reňklilik.

ÇALLYK [ça:llyk] **II**, *syp.* Çal tutmak üçin gerek bolan; çal üçin niýetlenen. *Biz onuň maňlaýynda çallyk geçi hantama däl* ("Görogly").

ÇALLYK [ça:llyk] **III**, *at.* Saç-sakgalyň çalaryp gartaşan halda bolmaklyk, çal ýaşdalyk.

ÇALLYK [ça:llyk] **IV**, *at.* Syk dällik, argajy gowşak kakylp dokalan matanyň ýagdaýy, süzgeçlik, çala dokalanlyk.

ÇALMA I, *at.* 1. Kellä oralýan uzyn bölek mata, selle. *Bir bölek matadan başyna çalma oranyp, sakgal-saçynyň köpüsinden çal giren, garaýagyz türk daýhany biziň bilen salamlaşýar* ("Edebiýat we sungat"). 2. *gepl.d.* Hasa.

ÇALMA II, *iş ady.* Çalmak ýagdaýy.

◊ **Çalma kâdi** togalak çalma meňzeş ak kâdi.

ÇALMAK, *işl.* 1. Pyçagyň, gyrkylgyň, gaýçynyň we ş.m. tygyny, ýüzüni çalgy daşa süýkäp ýiteltmek. *Myratgeldi öýe girdi-de pyçagyny alyp çykdy hem gapyda ýatan çalgy daşyna çalmaga başlady* (A. Gowşudow). 2. Saz guralynda bir heňi ýerine ýetirmek, saz etmek. *Goja sazanda iki бүкүлиşине, elini başyndan аýлаp-аýлаp saz çалýар* ("Türkmenistan"). 3. Urmak, kakmak. *Soň atyna bir gamçy çaldy-da, ýoluna gtdi* (B. Gurbanow). 4. Suwuklyk bilen bir zadyň ýüzüni, üstüni örtmek, reňlemek. *Gaşlaryna goýy hyna çalypdyr* (B. Seýtäkow). 5. Malýň bogazyny, damagyny kesmek, öldürmek. 6. Epläp gysdyrmak, oramak, ildirmek. *Egnindäki düýe ýüňünden dokalan çogda çäkmeniniň iki syýyny çalyp, biline saran ak biz guşagyna gysdyryşdyrды* (A. Gowşudow). 7. *zergärç.* Simaba garylýan gyzyly ýerligi kümüşden bolan şaýyň ýüzüne biz kysmy mala bilen endigan ýazmak. *Zergär altyny eredip, halkanyň ýüzüne çalyp çykdy.* 8. Süpürmek, sylmak, çalgylamak. *Gündizler gelip gidemde, Sübse çalardym yzyma* (Ç. Aşyr). *Derini çalma!*

ÇALMAR, *at.* Çopanlaryň daşyna çöp aýlap oturýan düşelgesi, pürli agaçlardan edilen aýmança. *Çalmaryň ortasyndaky ojagyň ody köz bolup galdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇALMARLYK, *syp.* Çalmar etmäge ýaraýan, çalmar üçin niýetlenen. *Çalmarlyk sözenler.*

ÇALMESEK [ça:lmese:k], *at.* Çalymtyl, togalak gawun.

ÇALPAW [çalpow], *at.* Suw ýygnanyp, içinde çaýyr, gamyş we ş.m. gögerip oturan batga bolup ýatan ýer.

ÇALPAWLAŞMAK [çalpowloşmok], *işl.* Çalpawa öwrülme; batgalyga öwrülip ugramak.

ÇALPAWLYK [çalpowluk], *at.* Suw toplanan batga ýerler, suwuň ýygnanan ýerleri; çalpawyň köp ýeri.

ÇALRAK [ça:lyra:k], *syp.* Reňki çala ýakyn; beýlekä görä has çal reňkli.

ÇALSOWULT [ça:lsowult], *syp.* Çal öwüsýän, çalymtyl, çala ýakyn (reňk). *Çalsowult köýnek.*

ÇALSYRKYN [ça:lsyrkyn], *at, ösüml.d.* Boýy 80-100 sm ýetýän birýyllyk otjuma, ýabany ösümlik.

ÇALŞYK, *at.* 1. Bir zadyň ornuny ikinji bir zat eýelemeklik; gezek. *Nobatçylyk çalşygy gelip ýetdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ters, nädogry. *Ýolumyz çalşyk düşüpdür.*

ÇALŞYLMAK, *işl.* 1. Bir zadyň ýerine başga bir zat alnmak. *Köne kagyzlar kitaba çalşyldy.* 2. Bir işi ýerine ýetirmek üçin jan etmek, gaýrat etmek. *İşi ertire çenli gutarmak üçin çalşylýar.*

ÇALŞYRGYÇ [çalşy:rğyç], *at.* Bir geýimiň deregine çalşyryp geýmek üçin goýlan geýim, çalşarlyk eşik.

ÇALŞYRLYK [çalşy:rlyk], *at, ser.* **Çalşyrgyç.**

ÇALŞYRMA, *iş ady.* Çalşyrmak ýagdaýy.

ÇALŞYRMAK, *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň deregine, ornuna, birini ýa-da bir zady goýmak, täzelemek. *Jerime berlen oýunçyny çalşyrmak. Zawodyň könelişen enjamlaryny çalşyrmak.* 2. Bir geýimi çykaryp, ýerine başga geýim geýmek, geýimiň täzelemek. *Ol geýimlerini çalşyrdy.* 3. Bir zady başga hili atlandyrmak, üýtgetmek. *Ol kärhananyň adyny çalşyrdy.* 4. Bir zady başga bir zadyň üstüne atmak, üstüne goýmak. *Ol oturan ýerinden aýaklaryny biri-biriniň üstüne çalşyrdy.* 5. Birine meňzetmek, tanyş biridir öýtmek. *Siz meni başga biri bilen çalşyryjarsyňyz.* 6. Bir bölegini boýuna, beýleki bölegini inine gezekleşdirip goýmak; *Tagtalary çalşyryp basmak.*

◊ **Çalşyryp ekmek** gezekleşdirip ekmek, ýerlerini üýtgedip ekmek.

ÇALŞYRTMAK, *işl.* Çalşyrmak işini başga birine etdirmek.

ÇALŞYRYLMAK, *işl.* 1. Başga biri tarapyndan üýtgedilmek, bir zada derek beýlekisi goýulmak. *Maşynyň şaýy çalşyryldy.* 2. Elleriňi biri-biriniň üstünde goýup tutmak. *Olar çalşyrylan elleriniň üstünde ýaralyny göterip, emäý bilen ädim urdular* (B. Kerbabaýew).

ÇALŞYRYNMAK, *işl.* Egin-eşigini üýtgetmek, başgasyny geýmek.

ÇALŞYRYŞ, *iş ady.* Çalşyrmak ýagdaýy.

ÇALT, *hal.* Tiz, çalasyn, basym, dessine. *Keýpi kök adamlar örän seýrek keselleýär, keselläýseler hem çalt sagalýar* ("Türkmenistan").

ÇALT-ÇALT, *hal.* Tiz-tiz, basym-basym, çaltlyk bilen. *Ol çalt-çalt ýöräp gitdi.*

ÇALTLANDYRMAK [çaltlannymak], *işl.* Nämedir bir zadyň hereketini, gidişini tizleşdirmek, çaltlaşdyrmak. *İşi çaltlandyrmak.*

ÇALTLANDYRYLMAK [çaltlannymak], *işl.* Biri tarapyndan çalt hereket etdirilmek; çalt ýagdaýa getirilmek. *Önümçiligiň önde baryjylary ýaşlara zähmetiň çaltlandyrylan usulyňy öwredýärler.*

ÇALTLANMA, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALTLANMAK, *işl.* Tizligi artmak, tizleşmek; çalt ýagdaýa geçmek. *Dura-bara işiň depgini çaltlanyp başlady.*

ÇALTLANMAKLYK, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALTLANYŞ, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALTLAŞDYRMAK, *işl.* Birneme çaltlandyrmak, depginini birneme güýçlendirmek. *Meňli indi galan işleri çaltlaşdyrmak bilen boldy* (A. Gowşudow).

ÇALTLAŞMAK, *işl.* Birneme çaltlanmak, depgini birneme güýçlenmek, tizleşmek. *İşiň gidişi ep-esli çaltlaşdy.*

ÇALTLYK, *at.* Çalasynlyk, tizlik, çakganlyk. *Ol bu işleri çaltlyk bilen berjaý etdi* (A. Gowşudow).

ÇALY, *at.* 1. Çerkeziň bir görnüşi. 2. Oglana dakylýan at.

ÇALY-ÇERKEZ, *at.* Çaly hem çerkez ösümlikleri. *Kübir ýerlerde çaly-çerkez, sazakydyl selin, sözen ösüp otyr.*

ÇALY-ÇETI, *at.* Çaly hem çeti ösümlikleri.

ÇALYGYŞMAK [çalyğyşmak], *işl.* Kem-kemden guramak, birneme guraşmak, çalykmak. *Serlen geýimler çalygyşyp başlapdyr.*

ÇALYJY, *at.* Sazanda, saz çalyan adam.

ÇALYJYLYK, *at.* Saz çalyjynyň käri.

ÇALYKDYRMAK, *işl.* Öl zady güneşe, şemala serip birneme guratmak, kepdirmek, suwuny sarykdyrmak. *Günbatardan öwüsýän şemal ýeri ýetişdiginden çalykdyrýardy* (H. Derýaýew). *Dolaklarynyň derini çalykdyryp ýañadan dolanýardylar* (A. Nazarow).

ÇALYKMAK, *işl.* Birneme guramak, guraňkyrlamak, kepemek. *Ýakynda düşen gar eräp, ýer mazaly çalygypdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇALYKMAKLYK, *iş ady.* Çalykmak ýagdaýy.

ÇALYM: **çalym etmek** bir zada, birine biraz meňzemek, keşbi, görnüşi, sudury meňzeş bolmak. *Ol*

jümleler ýöne bir gürrüň däl-de, göwher monjuklaryna çalyň edýär ("Türkmenistan").

ÇALYMDAŞ, *syp.* Biri-birine birneme meňzeş, birine ýa-da bir zada birazrak çalyň edýän. *Çigildem gülüniň reňkine çalymdaş köýnekli gyz sahna çykýar ("Edebiýat we sungat").*

ÇALYMDAŞLYK, *at.* Biri-birine birneme meňzeşlik, birine bir zada birazrak çalyň etmeklik.

ÇALYMTYK [ça:lymtyk], *syp.* Çal reňke golaý, küň reňkine meňzeşräk. *Asmandaky çalymtyk bulutlar bireýýäm syrylyp gidipdi (N. Pomma).*

ÇALYNDYRMAK [çalyňnyrmak], *işl.* 1. Örän gowy gördürmek, özüne garatmak, ýesir etmek, çalňyp ýatar ýaly etmek. *Çarygyna bak, çarygyna, Çalyndyran gyzlary (Halk döredijiliginden).* 2. Gaty urup çabalandyrmak.

ÇALYNMAK, *işl.* 1. Pyçagyň, gyrkylygyň, gaýçynyň we ş.m. tygy, ýüzi çalgy daşa sürtülüp ýiteldilmek. *Çalnan pyçak ýalaw ýaly boldy.* 2. Saz guralynda bir heň ýerine ýetirilmek. *Toýda halk sazlary çalyndy.* 3. Urmak, kakmak. *Ata bir gamçy çalmandan ol hereketini gataltdy.* 4. Suwuklyk bilen bir zadyň ýüzi, üsti örtulmek; reňklenmek. *Hyna çalynmak.* 5. Malyň damagy kesilip öldürilmek. 6. Süpürilmek. Tamyň içine sübse çalynmak. 7. *göç.m.* Öz-özi urunmak, çabalanmak. *Ol agyrysyna çydaman, çalňyp ýatyrdy.*

ÇALYŞDYRMAK, *işl.* 1. Reňk we ş.m. zatlar çalyňp çykmak, hemmesini çalmak. *Derwezä reňk çalyşdyrmak.* 2. Süpürşdürmek. *Içerini çalyşdyrmak.* 3. Birnäçe maly öldürmek, soýup çykmak. *Möjek dalan goýunlaryň damagyny çalyşdyrmak.*

ÇALYŞMA, *iş ady.* 1. Çalyşmak ýagdaýy. 2. *dil b.* Esasan, atlaryň, sanlaryň, sypatlaryň deregine ulanylyan söz topary. *Çalyşmalar barada ylmy iş ýazyldy.*

ÇALYŞMAK I, *işl.* 1. Bir zadyň deregine ikinji bir zady berip başa-baş ýa-da üste berip alyşmak; deregine derek almak. *Bar, näme bilen çalşan bolsaň, getir, göreýin.* 2. Gezekleşmek, ornuňy alyşmak. *Nobatçylary çalyşmak.* 3. Öňkini üýtgetmek, öňkiň ýerine başgasyny goýmak. 4. Çolaşmak. *Ol aýaklary çalşyp ýykylýardy.*

ÇALYŞMAK II, *işl.* Bir zadyň ugrunda jan çekmek, jan etmek; gaýrat etmek, dyrjaşmak. *Atyzlarda hasyl kändi, ony bir günem bolsa öň ýygnamaga çalyşmalydy ("Türkmenistan").*

ÇAMALAK, **çamalagy çaşmak** derbi-dagyn bolmak, wes-weýran bolmak, duw-dagyn bolmak, dagamak.

ÇAMAN, *syp.* 1. Ýüwürük däl, haýal ýöreyän, ýaramaz çapýan (at we ş.m. hakynda). *Jay ýerinde, gaýra galsa garrydar, goç ýigidiň aty çaman ýoluksa*

(Magtymguly). 2. *göç.m.* Çalasyn hereket edip bilmeýän, haýal-ýagal hereket edýän; haýal. *Ilde çaman hem kân, ýyndam hem (B. Kerbabaýew).* 3. Oglana dakylýan at.

ÇAMANLYK, *at.* 1. Ýyndam däl, ýaramaz çapmaklyk (at we ş.m. hakynda). *Aslyna tartadyr ýüwürük, çamanlyk, Ýüwürügi çamanga çatyjy bolma (Magtymguly).* 2. *göç.m.* Haýal hereket edililik, çalasyn däl. *Çamanlygmy duýýaryn, tijenerin ýöne men (B. Hudaýnazarow).*

ÇAMMAL, *at, deňizç.* Bogaldagyň düýbündäki ýelkeniň bagy, ýüpi dartylyp daňlan demir halka.

ÇAN [ça:n], *at.* 1. Suw we beýleki suwuk önümleri saklamak üçin äpet demir gap. 2. Çakyr kärhanalarynda çakyr guýmak ýa-da gök önümleri turşa ýatdyrmak üçin ulanylyan ullakan çekek. 3. Gäminiň, gaýygyň içi.

ÇANAK [ça:nak], *at.* 1. Ullakan agaç tabak. 2. *at. lukmanç.* Kelleçanak, beýniçanak.

◊ **Beýni çanak** beýnisi bekemek, aň-düşünjesi, akly ösmek.

ÇANAKDAŞ [ça:nakdaş], *at.* Bir çanakdan nahar iýýänler, tabakdaş.

ÇANAKLAMA [ça:naklama], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLAMAK [ça:naklamak], *işl.* Çanaga guýup bermek ýa-da almak, çanak bilen ölçemek. *Çemçeläp ýygmanyňy çanaklap dökme (Nakyl).*

ÇANAKLAMAKLYK [ça:naklamaklyk], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLANMAK [ça:naklanmak], *işl.* Çanak bilen ölçelmek.

ÇANAKLATDYRMAK [ça:naklatdyrmak], *işl.* Çanak bilen ölçetdirmek.

ÇANAKLATMAK [ça:naklatmak], *işl.* Çanak bilen ölçetmek, daşatmak.

ÇANAKLAÝYŞ [ça:naklaýyş], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLYK [ça:naklyk], 1. *syp.* Çanak ýasar ýaly, çanak ýasamak üçin ýaramly bolan. *Çanaklyk agaç.* 2. *at, anat.* Dyzçanagyň ýerleşýän ýeri. *Meniň çanaklygym agyrýar.*

ÇAN, *at.* Howada gaýmalaşýan tozan bölejikleri, tozan kirşeni, toz. *Ol elindäki zatlaryny ýerde goýup gara papagynyň çañyny kakýşdyrdy (A. Gowşudow).*

◊ **Çañ çykmazlyk** edeni ugruna bolmazlyk. *Ýekäniň çañ çykmaz (Nakyl).* **Çañyna garylmak** yza galmak (at çapysygynda). **Çañyny kakmak** 1. işden, gulluk wezipesinden we ş.m. kowmak, boşadyp goýbermek. 2. mazaly urup horlamak, ýençmek. *Ol ele düşen bolsa, onda onuň çañyny mazaly kakandyrlýr.*

ÇAŇAMA, *iş ady.* Çañamak ýagdaýy.

ÇAŇAMAK, *işl.* Tozap durmak, tozap ýatmak, tozan turmak. *Öňler bu ýerler yöne çaňap ýatan meýdandy* ("Edebiýat we sungat").

◊ **ÇAňap barmak** tozan turzup tiz, çalt hereket etmek.

ÇAŇAMAKLYK, *iş ady.* Çaňamak ýagdaýy.

ÇAŇATMAK, *işl.* 1. Çaň etmek, çaň emele getirmek, tozatmak. *Daşaryny çaňadyp süpürmek.* 2. *göç.m.* Esasy gürründen uzaklaşmak, gepi-gürrüni daşdan aýlamak. *Sen nireleri çaňadyp ýörsüň?*

ÇAŇAYYŞ, *iş ady.* Çaňamak ýagdaýy.

ÇAŇJARMA, *iş ady.* Çaňjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJARMAK, *işl.* 1. Çaň zerarly dumanlap, çaňap durmak, dury däl-de, öňüni tozan tutan ýaly görünmek. *Molaşyp gelýän sygyrlaryň tozany bilen Günün öňi çaňjaryp görüňýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Çaň bilen çala örtülme, çaň basmak, çaň urmak, tot örtmek. *Olaryň ýüzi ýadawlykdan çaňjaryp, gara ört bolup görüňýärdi.*

ÇAŇJARMAKLYK, *iş ady.* Çaňjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJARTMAK, *işl.* Çaň siňdirmek, çaňa basdyrmak. *Onýança Myrat üstüni-başyny çaňjardyp, öýe girdi* (A. Durdyýew).

ÇAŇJARYŞ, *iş ady.* Çaňjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJYMAK, *syp.* Çaňjaryp duran, tot örtlen, az-owlak çaň gatanjy bar bolan. *Çaňjymak howa.*

ÇAŇLAMAK, *işl.* Çaň bilen örtülme, çaň emele gelmek, çaň basmak. *Üzümler çaňlapdyr. Bu gün howa çaňlap dur.*

ÇAŇLY, 1. *syp.* Çaňjaryp duran, tozan bilen örtülen. *Çaňly howa. Çaňly gumak ýol.* 2. *at.* Oglana dakylýan at.

ÇAŇŇA, *at.* 1. *zergärç.* Çaprazyň aşagyndan asylýan pişme şekilli bezeg şaýy. 2. Kürtä, aýal geýimine salynýan topbak-topbak nagyş. 3. Bir ujy halkaly, ikinji tarapy üç ýa-da dört sany gaýtarylan dişe bölünen labyra meňzeş enjam, gaňtarylan ilgençekli gural. *Gapynyň ujy çaňňalydy.*

ÇAŇŇAL, *at, gepl. d., ser.* **Çeňňel 1, 2.** *Hayýsy zat göwnüne ýarasa-halwamy, üzümni, gant-nabatmy, urardy çaňňaly* ("Görogly"). *Elkyssa, Hemra ol gelne bir ýüzük bilen bir ýaglyk berdi, Ýene bir çaňňal zer berdi* ("Şaýatly – Hemra").

ÇAŇŇALAK, *at.* 1. İçinden pagtasy alnan gozanyň gabygy. *Pagta hanalaryny birinji gezek çaňňalakdan sogrup alanda, ejesiniň sözi ýadyna düşdi* (B. Gurbanow). 2. Balykgulak. *Deňziň kenarynda çaňňalaklar we ownuk daşlar çaşyp ýatyr.* 3. Çay (guş). *Günlerde bir gün aç çaňňalak gelip, syçany tutup, al asmana galan* ("Türkmen halk ertekileri"). *Çay, çay, çaňňalak, Beren gyzyň aňňalak* (Sanawaç).

ÇAP, *at.* 1. Çaphanada ýygnalan harplaryň alnan nusgasy. *Kitap çap etmek. Kitap çapdan çykdy.* 2. *deňizç.* Küregiň uzyn saply görnüşi.

ÇAPADY, *at.* Aldyrylan hamyrdan tegelek, ýukarak ýaýylyp ýagda bişirilen çöregiň görnüşi.

◊ **Çapady ýaly (dek) gyzarmak** utanjyňdan ýa-da gahardan ýaňa ýüzün çym-gyzyl bolmak, güýçli duýgynyň täsiri bilen ganyň ýüzüne urmak. *Ýüzi çapady ýaly gyzardy.*

ÇAPAGAN [çapağan], *syp., gepl. d., ser.* **Çapgyr** 1. *Çapagan ýaby.*

ÇAPAK I, *at.* Iki eliň iç ýüzi biri-birine urlup edilýän hereket.

◊ **Çapak çalmak** el çarpmak. *Oturanlar aýdymy gaýtaltajak bolup çapak çaldylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPAK II, *at.* Zagara balyklar maşgalasyndan bolan deňiz balygy. *Olar haçan töp, takgaz, çapak ibererkäler diýip, agyzlaryny açýsyp ýatmadylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPAK-ÇAPAK, *at.* Kiçijik çaga ellerini çarpdyrmak üçin ýüzlenip aýdylýan söz. *Çapak-çapak elleri, agyrmasyn gollary* (Halk döredijiliginden).

ÇAPAN, *at.* Gyş möwsümünde geýmek üçin irimçik ýüpden dokalan daşky geýim, eşik.

ÇAPAR, *at.* Habar ýetirmek üçin ýörite iberilýän atly habarçy. *Olar hat salnan bukjany çapara berip, sahyň eline gowşurmagy buýurdylar* ("Güneş").

ÇAPARMAN, *syp. 1. ser.* **Çapgyr.** *Atylan ok ýaly barar her kanda, Çaparman, gyl boýun mallar munda bar* (Mätäji). 2. Gylyç işletmäge ökde, gylyç bilen çapmaga ökde. *Çaparman algyr ýigidi, Ahyr galla harap eder* (Seýdi).

ÇAPARMANÇYLYK, *at.* Gylyç işletmäge zorluk, gylyç bilen çapmaga ökdelik, kelle keserlik, alamançylyk. *Atarmançylykda, çaparmançylykda hiç deňi-taýy ýok* ("Görogly").

ÇAPAWUL, *at, taryh.* 1. Maslahat, ýaraşyk we ş.m. üçin iberilýän adam, wekil. *Çapawul atyndan düşdi.* 2. Talaňçylyk bilen meşgul bolýan, talaňçy.

ÇAPAWULÇYLYK [çapawulçuluk], *at, taryh.* Biriniň emlägini, mal-garasyny zor bilen almak maksady bilen geçirilýän talaň, talaňçylyk, çapawullyk.

ÇAPAWULLAMA [çapawullomo], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLAMAK [çapawullomok], *işl, taryh.* Çapawulçylyk etmek, talaňçylyk bilen meşgul bolmak, talamak. *Bir çetinden çapawullap gaýt!* ("Görogly").

ÇAPAWULLAMAKLYK [çapawullomokluk], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLANMAK [çapawullonmok], *işl. taryh.* Biri tarapyndan talaňa sezewar edilmek, talanmak.

ÇAPAWULLATMAK [çapawullotmok], *işl. taryh.* Başga birine talatmak, talaňa sezewar bolmak.

ÇAPAWULLAÝÝŞ [çapawulloýuş], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLYK [çapawulluk], *at, taryh.* Çapawulçylyk etmeklik, talaňçylyk. *Ol wagtlar çapawullyk edip ýörenler bardy.*

ÇAPÇEKER, *at, deňizç.* Kürek gaýygyň gyrasyndan taýyp gitmez ýaly dürli görmüşde ýasalan daýanç.

ÇAPÇY, *at, ser. Çaphanaçy.*

ÇAPDYRMA I, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy. *Onuň at çapdyrmasy toýa bezeg berýärdi.*

ÇAPDYRMA II, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy. *Ol ýoldaşlaryna odun çapdyrmagy tabşyrdy.*

ÇAPDYRMAK I, *işl.* Aýagaldygyna ylgatmak, ýüwürtmek. *Ol atyny obanyň orruk-ortarasýndan çapdyryp geçdi.*

ÇAPDYRMAK II, *işl.* Birine bir zady kesdirmek, bölekletmek, aýyrtmak. *Odun çapdyrmak.*

ÇAPDYRMAKLYK, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy.

ÇAPGY I, *at.* Et çapmak, ot kerçemek üçin ulanylýan palta meňzeş gural, enjam, çapgyç. *Eliňe çapgyny al.*

◊ **Çapgy ýassygy** üstünde et çapmak üçin ýogyn agajyň bölegi, ýasy agaç. *Iki ýa üç arka aýlanýan palasyň erňekleri gemrilen bolsa, göwresi çapgy ýassygy ýaly kertim-kertimdi* (B. Kerbabaýew). **Çapgy ýassygy ýaly** ýogyn (adamyň boýny hakynda).

ÇAPGY II, *at, ser. Çapysyk.*

ÇAPGYLYK, *syp.* Çapgy etmäge ýaramly, çapgyç üçin niýetlenen. *Çapgylyk tut agajy.*

ÇAPGYÇ, *at, ser. Çapgy.* Palajyň hemmesini çapgyç bilen kerçedi.

ÇAPGYLAMA, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy.

ÇAPGYLAMAK, *işl.* Çapgy bilen çapmak, kerçemek. *Ýorunjany çapgylamak.*

ÇAPGYLAMAKLYK, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy.

ÇAPGYLAŞDYRMAK, *işl.* Çapgy bilen çapyşdyryp, kerçesdirip çykmak, gezek-gezegine, yzly-yzyna kerçesdirmek.

ÇAPGYLAŞMAK, *işl.* Çapmaga, kertmäge kömekleşmek. *Eti çapgylaşmak.*

ÇAPGYLAÝÝŞ, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy. *Onuň ýorunja bedäni çapgylaşy göwnümden turdy.*

ÇAPGYLATDYRMAK, *işl.* Birine çapgy bilen kerçetmek, çapdyrmak.

ÇAPGYLATMAK, *işl.* Çapgynyň kömegi bilen bir zady çapdyrmak. *Palajy çapgylatmak.*

ÇAPGYN I, *at, taryh.* Çozuş, talaňçylyk, çapawulçylyk.

◊ **Çapgynyny suwdan çykarmak** kynçylyk bilen ýüzbe-ýüz bolanda, özi başyny çaramak, kynçylygy ýenmek.

ÇAPGYN II, *syp.* Içinden geçip barýan ýelli, örän güýçli, şemally, kesip barýan (sowuk, aýaz hakynda). *Çapgyn sowuk gulaklaryňy kesip barýardy.*

ÇAPGYNLAŞMAK, *işl.* Howa has sowamak, güýçli aýaz bolup başlamak; ýel güýjap gaty sowamak.

ÇAPGYR I, *syp.* Örän gowy çapýan, ýyndam, ýüwürük, çapagan. *Atyň çapgyr bolsun!*

ÇAPGYR II, *syp.* Gowy çapýan, ýiti. *Çapgyr palta.*

ÇAPGYRLYK I, *at.* Örän gowy çapmaklyk, ýüwürüklik, çapaganlyk. *Ol bedewiň çapgyrlygy çeniň dälidir.*

ÇAPGYRLYK II, *at.* Gowy çapyp bilijilik; ýitilik. *Paltanyň çapgyrlygy bolmasa, agramynyň ähmiýeti ýok.*

ÇAPGYÝASSYK, *syp.* Üstünde et, ot çapylýan, kerçelýän tokga ýasy agaç.

◊ **Çapgyýassygy ýaly** (adamyň boýny hakynda) örän ýasy, ýogyn (garşylykly manyda ulanylyşy: **boýny almaň sapagy ýaly**). *Boýny çapgyýassygy ýaly adam.*

ÇAPGYÝASSYKLYK, *at.* Çapgyýassyk etmäge ýarar ýaly, çapgyýassyk üçin niýetlenen. *Çapgyýassyklyk ýogyn agaç gözüňizde bolsun.*

ÇAPHANA [çapha:na], *at.* Kitap, gazet-žurnal we başga neşirler çap edilýän kärhana. *Çaphananyň täze jaýy ýetişdi.*

ÇAPHANAÇY [çapha:naçy], *at.* Çaphanada çap işi bilen meşgul bolýan işgär, çaphana işgäri. *Ony çaphanaçy edip alanlaryna ýarym aý geçmändi.*

ÇAPHANAÇYLYK [çapha:naçylyk], *at.* Çaphanaçynyň käri, wezipesi. *Meni çaphanaçylyga işe aldylar.*

ÇAPMA I, II *iş ady.* Çapmak ýagdaýy.

ÇAPMAK I, *işl.* Aýagaldygyna ylgamak, ýüwürmek, ýortmak; gaty sürmek. *Yabylar gara der bolup çapyp gelýärdiler* ("Edebiyat we sungat").

ÇAPMAK II, *işl.* **1.** Palta ýaly ýiti ýarag bilen urup, bölmek, böleklemek, bölek-bölek etmek. *Et çapmak. Odun çapmak.* **2.** göç.m., *taryh.* Talamak, çapawullamak. **3.** göç.m. Bir zadyň ugrunda jan çekmek, jan etmek, alaklamak. *Men-ä işimiziň gowy bolaryna çapýan.*

ÇAPRAZ [çapyraz] **I**, *at.* **1.** zergärç. Gara, ýaşyl ýa-da gök matanyň yüzüne dört setir edilip düzülýän ortasy güberçek, iki tarapy gulply bezeg şaýy. **2.**

Ýüplügiň, ýüpegiň we ş.m. iki dyzyň daşyndan atanaklaýyn saralyp alnan kültemi.

♦ **Çapraz düşmek** ters gelmek, biri-birinden gapma-garşy, sowaşyk bolmak. *Bu sapar hem iki gojanyň sözi biri-birine çapraz düşdi* (B. Kerbabaýew).

ÇAPRAZ [çapyraz] **II**, *at.* Byçgynyň dişiniň başaşa gysardylp igeleniş usuly. *Bu pyçgynyň çaprazy ýok.*

♦ **Çapraz bermek** byçgynyň dişlerini başaşa gysartmak, çaprazlamak.

ÇAPRAZ-ÇAŇŇA [çapyraz-çaňňa], *at.* Durmuşa çykjak gyzlaryň, ýaş gelinleriň çabytlarynyň iki ýan ýakasyna tutulýan çaprazdyr çaňňanyň umumy ady.

ÇAPRAZLAMA [çapyrazlama], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLAMAK [çapyrazlamak], *işl.* Byçgynyň dişlerini başaşa gysartmak. *Byçgyny çaprazlamak.*

ÇAPRAZLAMAKLYK [çapyrazlamaklyk], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLATMAK [çapyrazlatmak], *işl.* Birine byçgynyň dişine çapraz berdirmek. *Byçgynyň dişlerini çaprazlatmak gerek.*

ÇAPRAZLAÝÝŞ [çapyrazlaýýş], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLYK [çapyrazlyk], *at.* Biri-birine ters gelijilik, gapma-garşylyk, sowaşyklyk.

ÇAPUW, **1.** *iş ady.* Çapmak ýagdaýy. **2.** *syp.* Çapyşyga goşulýan, çapylyan. *Seýrek daňlan çapuw atlar öz gazyklarynyň daşyndan aýlanyşýardylar* (B. Kerbabaýew). **3.** *at. ser.* **Çapyşyk 1.** *Dordepel hem şeýle çapuw bilen ýaş başyndan beýnisi berkişen atlardan biridi* (A. Gowşudow).

ÇAPY, *at.* Donuň syýyndan bagjyk ýerine çenli tutulýan zolak mata.

ÇAPYK, **1.** *syp.* Ýiti gural bilen çapylan. **2.** *at.* Çapylan ýa-da kesilen ýeriň zýy.

ÇAPYKLYK, *at.* Kesiklik, çapylanlyk, diliklik.

ÇAPYKSUWAR [çapyksuwa:r], *at.* At çapyşykda aty çapýan, aýlawda at çapyjy bolup işleýän adam, atçapar. *Hersiniň üstünde bir çapyksuwar – birisi gartaňdy, birisi jahyl* (K. Gurbannepesow).

ÇAPYKSUWARÇYLYK [çapyksuwa:rçylyk], *at. ser.* **Çapyksuwarlyk.**

ÇAPYKSUWARLYK [çapyksuwa:rlyk], *at.* Çapyksuwarýň käri. *Seýişçilik bilen çapyksuwarlyk aty bir kemsiz tanamagy talap edýändir* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPYLMAK I, *işl.* Biri tarapyndan çapmak işi amal edilmek. *Bedewleri oýnap durar, Çapylsa, baýragyn alar* ("Görogly").

ÇAPYLMAK II, *işl.* Çapmak işi ýerine ýetirilmek, çapmak arkaly aýrylmak. *Aradan salym geçmänkä-de*

çapylan çöpler kartanyň gyrasyna üýşürilýär (Ý. Mämmediýew).

ÇAPYLYK, *syp.* Çapy üçin niýetlenen, çapy üçin gerek bolan (mata). *Çapylyk kesip almak.*

ÇAPYM-ÇAPYM, *hal.* Birnäçe gezek çapylan, çapylyp bölek-bölek edilen. *Duruň entek, men ony çapym-çapym edeyin* ("Görogly").

ÇAPYŞDYRMAK I, *işl.* Çapyşykda ýaryşdyrmak. *Toýda, aýlawda at çapyşdyrmak.*

ÇAPYŞDYRMAK II, *işl.* Çapgy, gylyç we ş.m. zatlar bilen bölek-bölek edişdirmek, kerçeşdirmek, çapyp çykamak. *Guran agaçlary çapyşdyrmak.*

ÇAPYŞMAK I, *işl.* Çapyp ýaryşmak, çapmakda güýç synanyşmak. *Sportuň milli görnüşleri bolan göreş, at çapyşmak, ýaglyga towusmak adamlaryň saglygyny mäkämlendirýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPYŞMAK II, *işl.* Çapmaga kömekleşmek; çapmakda, kesmekde ýaryşmak. *Odun çapyşmak.*

ÇAPYŞYK I, *at.* At çapyşyk geçirilýän ýaryş. *Uly ýaşar atlaryň çapyşygy diýseň gyzykly geçdi.*

ÇAPYŞYK II, *at.* Uruş, gyrlyşyk, ölçük. *Iki goşunyň arasynda çapyşyk başlandy.*

ÇAR [ça:r], *gepl.d.* Tarap, ýan, töwerek, күнç sözleri bilen dört sözüniň manysynda ulanylýan söz.

♦ **Çar bolmak (düşmek)** göreşde ýeňiş hiç kimiň haýryna gutarman, deň bolmak, deňme-deň bolmak. **Çar tarap (künjek, ýan)** dört tarap, ýan, çar töwerek.

ÇARAMAK: başyňy çaramak öz-özünü oňarmak, her bir ýagdaýdan özüň baş çykarmak, baş alyp çykamak. *Ol öz başyny çarar* (N. Saryhanow).

ÇARAN, *at.* Sil, ýagyn suwlarynyň emele getiren kiçiräk jary, jaran. *Ine, şolar şordan geçdi, Giň çarandan zordan geçdi* (M. Seýidow).

ÇARAÝNA [ça:ra:ýna], *at.* Döşi, arkany, iki böwri sowuk ýarag urgusyndan goraýan polat örtgi.

ÇARBAG [ça:rva:ğ], *at.* **1.** Gezelenç, seýil edilýän uly bag, giden baglyk ýer; seýilgäh. **2.** *gepl.d.* Daşyna haýat çekilen giden bag-bakjalyk ýer. **3.** *gepl.d.* Haýat.

ÇARBAGLYK [ça:rva:ğlyk], *at.* Bir giden baglyk. – *Eý oglan, ol görüňän çarbaglyk paýtagt şäherdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Derwezäniň öňi giden çarbaglyk...* (K. Gurbannepesow).

ÇARBAÝ [çarvaý], *syp.* Bir zat sebäpli uly galmagal turuzýan, nadara, şermende, haýýar.

ÇARBAÝLYK [çarvaýlyk], *at.* Bir sebäpden edilýän nadaralyk, şermendelik, haýýarlyk. *Ol her hili çarbaýlyga urdy, gykylyk etdi* (B. Kerbabaýew).

ÇARÇUWA [ça:rçuwo], *at.* Äpişgäniň, gapynyň we ş.m. daşyndaky dört burç gurşawy; gapyda bosaga, ýokarky işik, söýeleriň jemi. *Ol penjiräniň çarçuwasyndan tutup, has aňyrraklara boýnuny süýndürip seretmäge başlady.*

ÇARGAT [çargat], *at, gepl.d.* Aýallaryň başyna atynýan uly ýüň ýaglygy. *Gyzyl çargady başynda, geler sallana-sallana* (Baýram şahyr). *Seçekli ak çargadynyň burçuny, Alkymyndan aýlap, arka atypdyr* (A. Kowusow).

ÇARGATLY [çargatly], *syp.* Başynda çargady bolan, çargat atynan.

ÇARH [çaryh], *at. 1.* Hereket edýän dişli tigr. 2. Ýüplük saramak ýa-da egrilen ýüplüge tow bermek üçin ulanylýan gural. *Ujypsyzja ýüpe tow bermek üçin uzynly gije gödensiz çarhyň irginsiz jygyllysyna çydam edip oturmaly bolýardy* (B. Kerbabayew). 3. Suw degirmenini herekete getirýän gural, perli uly tigr. 4. Guýudan gowa çekmek üçin içinden ýogyn demir geçirilen togalak uzyn agaçdan ýasalan gural. *Ussa guýynyň ýanynda çarhyň işleýşine syn edip durdy*. 5. Pyçak we ş.m. zatlary çalmak, ýiteltmek üçin tegelek daşly aýlanýan gural. *Paltany çarha tutmak*.

◊ **Çarh urmak** aýlanmak, öz töweregiňe çalt hereket etmek.

ÇARHÇA [çaryhça], *at.* Hereket edýän dişli kiçijik tigr.

ÇARHÇY [çaryhçy], *at.* Çarh ýasaýan ýa-da çarhy işledýän adam.

ÇARHLAMA [çaryhlama], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHlamak [çaryhlamak], *işl.* Çarhda çalmak, çarhda ýitilemek, çarha tutmak.

ÇARHlamaklyk [çaryhlamaklyk], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHLANMAK [çaryhlanmak], *işl.* Biri tarapyndan çarha tutulmak, çarhda ýiteldilmek. *Palta çarhlanyldy*.

ÇARHLATDYRMAK [çaryhlatdyrmak], *işl.* Birine çarha tutdurmak, birine çarhlatmak. *Pyçagy çarhlatdyrmak*.

ÇARHLAÝÝŞ [çaryhlaýýş], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHOWUK, *at.* Gapy, äpişge oturdylýan ýeriň ýokarsyna goýulýan agaç. *Çarhowuk üçin gowy agaç gerek*.

ÇARHY-PELEK, *at.* Pelsepewi düşüňjä görä dünýäniň, durmuşyň, ykbalyň çarh ýaly aýlanyp, zygiderli üýtgap durşy; döwür, heňnam.

ÇARKANDAK [çarkannak], *syp.* Beýikli-pesli, bütür-südü, tekiz bolmadyk (ýer, ýol). *Ozal bu ýol erbetdi, çarkandakdy* ("Edebiyat we sungat").

ÇARKANDAKLYK [çarkannaklyk], *at.* Çarkandak bolup ýatan ýer, giden çarkandak ýol. *Olar ýol, ýoda bilen ýöremän, çarkandaklyk bilen gidenleri üçin, birdenkä kert gaýa uçradylar* (B. Kerbabayew).

ÇARLAK, *at.* Gysga aýakly suw guşy. *Çarlak guş kimin ap-ak gämi gury ýerden örküni üzüp, kenardan barha daşlaşyp baryar* ("Türkmenistan").

ÇARP: çarp urmak 1. Bir işi ýerine ýetirjek bolup eýläk-beýläk ylgamak, hars urmak, çar ýana urunmak. *Towşanyň torç eden gollaryndan ony tapjak bolup, çar tarapa at salýar, üzniksiz ysyrghanyp çarp urýar* (B. Gurbanow). 2. Eýläk-beýläk urunmak, çabalanmak, selpemek, elewremek.

ÇARPAÝA [çar:pa:ýa], *at, gepl.d.* Dört aýakly agaç krowat.

◊ **Çarpaýa galmak 1.** Iki art aýagynyň üstüne galyp durmak (at barada). *Uçmahy bedewlerimiziň çarpaýa galyp, görenleri aňk edýän tomasasyny synlap görensiň-ä?* ("Türkmenistan"). 2. Ör-gökden gelmek, elden-aýakdan çykmak. *Aýrylyşjak sözüni eşidende çarpaýa galdy*.

ÇARPDYRMAK [çarypdyrmak], *işl.* El çarpdyrmak, birini çarpmaga ündemek, çarpmak hereketini başga birine etdirmek, çarpmaga mejbur etmek.

ÇARPMA [çarypma], *iş ady.* Çarpmak ýagdaýy. *El çarpmalar dowamly boldy*.

ÇARPMAK [çarypmak], *işl.* Iki eliň iç ýüzünü biri-birine zygiderli urmak, çapak çalmak. *Nöker elini çarpyp güldi* (B. Kerbabayew).

ÇARPMAKLYK [çarypmaklyk], *iş ady.* Çarpmak ýagdaýy. *El çarpmaklyk dowam edýärdi*.

ÇARPYLMAK, *işl.* Biri tarapyndan çarpmak hereketi edilmek. *Teatrda şowhunly el çarpyldy*.

ÇARPYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup, köp bolup el çarpmak. *Dumly-duşdan el çarpyşyp, oňa aýry-aýry aýdymly birnäçe gezek gaýtaldy*.

ÇARŞAK, *at.* Harman, saman agdarmak, harman atmak, ýandak we ş.m. toplamak üçin ulanylýan agaçdan ýa-da demirden ýasalan üç, dört ýa-da sekiz dişli gural. *Ýaşuly pildir kätmeni, çarşagy belli ýerde, bazaryň ileri ýakasynda oturan ussanyň önüne eltip dökdü* ("Türkmenistan").

ÇARŞAKLAMA, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAKLAMAK, *işl. 1.* Çarşak bilen toplamak, çarşak bilen agdarmak, ýygnamak, çarşak bilen harmany atmak. *Bedäni çarşaklap araba ýüklemek. 2. gepl.d.* Penjelemek, penjeläp tutmak. *Ol palaw çarşaklan barmaklaryny şapbyldadyp ýalady* (A. Gowşudow).

ÇARŞAKLAMAKLYK, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAKLANMAK, *işl.* Çarşagyň kömegi bilen atylmak, agdarylmak.

ÇARŞAKLAŞMAK, *işl. 1.* Çarşak bilen atмага, toplamaga, kömekleşmek. 2. *gepl.d.* Elleşip

salamlaşmak, görüşmek. **3. göç.m.** İki ýa ondan köp bolup çarşakly uruşmak, iki taraplaýyn çarşakly garpyşmak.

ÇARŞAKLAÝYŞ, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAW [ça:rşow]: **çarşaw ýaglyk** aýallaryň başyna atynýan kerpiç-kerpiç nagysly ýüpek ýaglygy. *Başyndaky çarşaw ýaglygy bolsa, ol ýöredigiçe, şemalyň ugruna tolkunyp, täsinje pasyrdaýar* (N. Pomma).

ÇARŞENBE [ça:rşemme], *at.* Hepdäniň üçünji gününüň ady. *Çarşenbe güni – çar ýana* (Atalar sözi). *Çarşenbe gün çäş wagty gondurdygym bilmezmiň?* (Magtymguly).

ÇARYK, *at.* Düýe we sygyr hamyndan ýörite biçilip, bütin gyralary we başlygynyň üsti deşilip büzülen aýakgap. *Aýazhan, çarygyňa bakarak* (Atalar sözi).

ÇARYKÇY, *at.* Çaryk tikmek bilen meşgul bolýan adam, çaryk tikýän adam. *Çarykçy çarygyň burnuny tikmek üçin ýörite tasmalary taýynlap goýdy.*

ÇARYKLYK, *syp.* Çaryk tikmek üçin niýetlenen, çaryk tikmäge gerekli. *Çaryklyk ham.*

ÇARWA [çarwol], *at.* **1.** Maldarçylyk bilen meşgul bolup, öri gözleginde göçüp-gonup ýören hojalyk. *Çarwa daýhanyň yzyndan ýedi ýylda ýeter, Daýhan daýhanyň yzyndan bir ýylda* (Nakyl). **2.** Oglaňa dakylýan at.

ÇARWAÇY [çarwoçy], *at, ser.* **Çarwadar.**

ÇARWAÇYLYK [çarwoçuluk], *at.* Oba hojalygynyň maldarçylygy köpeltmek we ösdürüp ýetdirmek bilen meşgullanýan pudagy, maldarçylyk. *Bu ýyl daýhançylyk üçinem, çarwaçylyk üçinem gowy ýyl boldy* (B. Kerbabaýew).

ÇARWADAR [çarwoda:r], *at.* Çarwaçylyk bilen meşgul bolýan adam, işi maldarçylyk bolan adam. *Çarwadar illeriň bardyr sen çölüň!* (Seýdi).

ÇARWADARLYK [çarwoda:rlyk], *at, ser.* **Çarwaçylyk.** *Çarwadarlyk bilen meşgullanmak.*

ÇAS: ças bermek *harby.* Iki aýagyňy jüp tutup, sag eliňi papagyň, telpegiň etegine çenli galdyryp salamlaşmak; hatyralamak. *Ynamdarlyk bilen ol gadam urdy, çykanda garawul ças berip durdy* (B. Kerbabaýew).

ÇASGYN [çasğyn], *syp., ser.* **Çasly.** *Deräniň giňligindenmi ýa-da golaýda çasgyn derýanyň şaglap ýatanlygyndanmy, töwerek has aram görüňýärdi* (G. Kulyýew).

ÇASLANMA, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy.,

ÇASLANMAK, *işl.* Akyş ýagdaýy tizleşmek, çaltlanmak güýçlenmek. *Suwuň akysy çaslanýar.*

ÇASLANMAKLYK, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy.

ÇASLANYŞ, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy. *Ene ýabyň birden çaslanysyna geň galdyk.*

ÇASLY, *syp.* Adatdakydan ýiti; batly, güýçli. *Mal kowýan, sygyr gaýtarýan oglanlaryň çasly sesleri çykýardy* (B. Kerbabaýew).

ÇASUS [ça:su:s], *at, k.d.* Jansyz, jasus, içaly. *Meger käfiriň çasusy bardy* ("Kitaby dedem Gorkut").

ÇAŞARMAK [ça:şarmak], *işl.* Çaşy halyna geçmek.

ÇAŞARTMAK [ça:şartmak], *işl.* Çaşy halyna getirmek. *Gözüňi çaşartmak.*

ÇAŞDYRMAK [ça:şdyrmak], *işl.* Çaşmak ýagdaýyna getirmek, çaşar ýaly hala düşürmek. *Oslagsyz habar Agsak Mürzäni bir hili çaşdyraýjak ýaly etse-de, içki syrny bildirmezlik üçin, oňa gözlerini alardyp seretdi* (B. Kerbabaýew).

ÇAŞGYN [ça:şğyn], *syp.* **1.** Aljyrap özünü ýitiren, aljyran, çaşan. *Men seni beýle çaşgyn ýagdaýda görmändim.* **2.** Çalam-çaş bolup ýatan, dagynyk. *Öý goşlary çaşgyn bolup ýatyr.* **3.** Oba ady.

ÇAŞGYNLYK [ça:şğynlyk], *at.* **1.** Çaşgyn halda bolmaklyk, aljyraňnylyk, çaşan ýagdaýdalyk. *Çaşgynlyga düşmek.* **2.** Çalam-çaşlyk, dagynyklyk.

ÇAŞMA [ça:şma], *iş ady.* Çaşmak ýagdaýy.

ÇAŞMAK [ça:şmak], *işl.* **1.** Çalam-çaş bolmak, hersi bir ýerde bolmak, dagamak, pytramak. *Çaşyp ýatan kagyzlary hasyr-husur ýygnaşdyrdy* (G. Kulyýew). **2.** Özünden gitmek, essini aýylmak, az wagtlyk huşuňy ýitirmek. *Ol çaşyp ýatyr* ("Türkmen halk ertekileri"). **3. göç.m.** Özünü ýitirmek, aljyraňny hala düşmek. *Namart çaşar küren ile baş bolsa* (Magtymguly).

ÇAŞMAKLYK [ça:şmaklyk], *iş ady.* Çaşmak ýagdaýy.

ÇAŞY [ça:şy], *syp.* Gözleriniň göreji gyşaran, gyşyk gözli.

◊ **Çaşynyň gözüne sereden ýaly bolmak (etmek)** belli bir zat düşünmän, iki arada galmak, alasarmyk, gümürtik ýagdaýa düşmek, ugur-ýol tapar ýaly bolmazlyk. *Elhepus, mirap, çaşynyň gözüne sereden ýaly etdiň* (B. Kerbabaýew).

ÇAŞYLYK [ça:şylyk], *at.* Çaşy bolmaklyk, gözi gyşyklyk.

ÇAŞYRMA [ça:şyrma], *iş ady.* Çaşyrmak ýagdaýy. *Ol habaryň ony beýle çaşyrmasyna düşünmedim.*

ÇAŞYRMAK [ça:şyrmak], *işl.* **1.** Topbak zady dyrpytrak etmek, hersini bir ýere pytratmak, dargatmak. **2.** Özünden gidermek, essini aýdyrmak. **3. göç.m.** Aljyraňny hala salmak, aňkasyny aşyrmak, näme etjegini bilmez ýaly derejä ýetirmek. *Gahar adamyny çaşyrar* (B. Kerbabaýew).

ÇAŞYRMAKLYK [ça:şyrmaklyk], *iş ady.* Çaşyrmak ýagdaýy.

ÇAŞYRYLMAK [ça:şyrylmak], *işl.* Çaşyrmak hereketi başga biri tarapyndan edilmek.

ÇAT, *at.* 1. Bitin bir zatda bolan jaýryk, ýaryk, aýryk. *Çanagyn gyrazynda çaty bar.* 2. *ser. Çatalba.* Sen ördeklere öýkünjek bolup ýörme, garga gaza öýkünip, çatyny aýranyny sen eşitmänmidin? ("Türkmen halk ertekileri"). 3. Derýalaryň birleşýän ýeri, çatrygy. 4. Balkan welaýatynda ýer ady.

◊ **Çat açmak** jaýrylmak. *Aýna çat açypdyr. Çat maňlaýy* dogry garşydaky tarap, göni ön tarap, ýazzy maňlaýy. *Çat maňlaýyndaky gapyny ýuwaşlyk bilen açdy* (A. Durdyýew).

ÇATAK, *syp.* Çykalga tapmak kyn, bulam-bujar, bulaşyk, kyn, çylşyrymly. *Ertir süri suwa gelmänkä, bir alaç etmeseň, iş çatakdý* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Çatak salmak** hile gurmak, bulaşyklyk, kynçylyk döretmek.

ÇATAKLYK, *at.* Bulam-bujarlyk, bulaşyklyk kynçylykly, çyrşyrymly ýagdaý.

ÇATALBA [çatalva], *at.* Adamyň iki aýagynyň ýa-da haýwanyň iki art aýagynyň birleşýän ýeri.

ÇATDYRMAK, *işl.* Çatmak işini birine etdirmek. *Jübiň deşigini çatdyrmak. Iligiňi çatdyrmak.*

ÇATLAMAK, *işl.* Çat açmak, jaýryk açmak, jaýrylmak, ýarylmak. *Hamy törpi ýaly bolupdyr, dyrnaklary bolsa çatlapdyr* (A. Kekilow).

ÇATMA, 1. *iş ady.* Çatmak ýagdaýy. *Onuň ak matany gara sapak bilen çatmasyna düşünmedim.* 2. *at.* Ekiniň başynda çöp-çalamdan edilýän küme. *Molla torgaý guş awçynyň oturan çatmasynyň depesinde saýrap otyr diýýär* ("Güneş"). 3. *at, gepl.d.* Ýaşalýan ýönekeýje tam, öý. *Biziň çatamyzdan hem duz dadyp geçiň-dä!*

ÇATMAK, *işl.* 1. Ýyrtylan ýa-da sökülän ýeri tikmek, depjemek. *Oglum, getir köýnegiň ojagaz ýerini çatyp bereýin.* 2. Ýüpün, tanapyň we ş.m. ujuny birikdirip daňmak. 3. Iki ýa-da köp zady biri-birine baglamak, bir ýere birikdirmek, baglamak, asmak. *Agyr ýükleri ineriň gapdalyna ýalňyz özüm çatardym* (A. Gowşudow). 4. Biriniň ýanyna goşmak, bile gider ýaly etmek, tirkemek. *Hydyry kâte olaryň ýany bilen çatar goýbererdi* ("Edebiýat we sungat"). 5. *gepl.d.* Ýigit bilen gyzy, başy boş aýal maşgala bilen erkek adamy birikdirip nikalaşdyrmak, öý-işik etmek. *Gyz bilen ýigidi çatmak onuň ökde käridir.* 6. *gepl.d.* Örän ýakynlaşmak, iýeni aýry gitmezlik. *Soňky döwürde senem-ä onuň bilen çatypsýň.*

ÇATMAKLYK, *iş ady.* Çatmak ýagdaýy.

ÇATMALYK, *at.* Birnäçe çatmanyň dikilen ýeri, giden çatmaly ýer; çatmanyň köp ýeri. *Hanyň önüne düşüp, çatmalyga baka ugradylar* (A. Durdyýew).

ÇATRYK [çatryk], *at.* Ýoluň, köçäniň biri-biri bilen kesişip geçýän ýeri. *Men gyzy almalar syn edip otyrdym, oý-pikirlerim bolsa iki ýoluň çatrygyndady* ("Türkmenistan").

ÇATY, *at.* 1. Zat asmak, aşagynda oturmak üçin üç sany şahanyň, agajyň uçlary çatylyp edilen enjam. *Süzme haltany çatydan asdyk.* 2. Kir, kak serilýän ýüpün iki gapdal agajy. *Kimler kak serýär, kimler biraz sarganlaryny çata galdyryrlar* (B. Kerbabaýew).

ÇATYK, *syp.* Biri-birine çatylan, baglanyp goýlan, bitişik.

ÇATYL: çatyl süňke dönmek eti-gany eräp, gaty horlanmak.

ÇATYLMAK, *işl.* 1. Biri tarapyndan tikilmek, baglanmak. 2. Köp zat bir ýerde birleşmek. *Doly çuwallar inere çatlydy. Baş yüz bedew bir teblede çatylsyn* ("Görogly"). 3. Tapyşmak, bitişmek. *Tüňni maňlaýynyň gara gaşlary biri-birine çatylýar* (B. Kerbabaýew).

ÇATYLYK, *syp.* Çaty etmäge ýaraýan, çaty eder ýaly. *Çatlyk agaç getirmek.*

ÇATYNJA, *at.* Tazeräk öý-işik bolan ýigit bilen gelin. *Täze çatynja özüne belli, Öwezmyrat traktorynyň tarryldysyna sazlaşdyryp hiňlendi* ("Türkmenistan").

ÇATYŞ, *iş ady.* Çatmak ýagdaýy.

ÇATYŞDYRMAK, *işl.* 1. Geýimiň we ş.m. ýyrtylan ýerlerini tikişdirmek, çatyp çykmak, depjeşdirmek. *Ganaryň ýyrtygyny çatyşdyrmak.* 2. Ýüpün, tanapyň we ş.m. uçlaryny biri-birine daňyşdyrmak, seplesdirmek. *Ol telefon simlerini biri-birine çatyşdyryp çykdy.*

ÇATYŞMAK, *işl.* 1. Çatmaga kömekleşmek; bilelikde çatmak. *Men oňa ganarlaryň ýyrtygyny çatyşdym.* 2. Iki zat bir ýerde birleşmek, biri-biri bilen kesişmek. *Köçeleriň çatyşýan ýerinde duşuşarys.*

ÇAW [ça:w], *at.* 1. Dabara, owaza, şöhrat, at-abraý; ýaň. *Mäleme guzym, mäleme! Çawuň düşendir äleme* ("Görogly"). *Ata çykyp, alsa awy, Çar tarapa düşer çawy* (Mätäji). 2. Deňizdäki tüweleý.

ÇAWDYRMAK [ça:wdyrmak], *işl.* Howada gaýdyryp goýbermek, gyýtakladyp gaýdyrmak (ok hakynda).

ÇAWLABERMEK [ça:wla:vermek], *işl.* Birini yzly-yzyna urmak, çawlamak işine başlamak. *Birden ýanyndakylary gamçy bilen çawlaberdi.*

ÇAWLAMA [ça:wlo:mo], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWLAMAK [ça:wlo:mok], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş.m. zatlar bilen urmak, saýgylamak. *Bir-iki gezek ol ýagyrynysyna mazaly çawlady* (N. Hojageldiýew). 2. Oduň, ýalnyň howry ýüzüni ýakmak, ýalap geçmek. *Mahal-mahal öwürýän şemal durşy bilen ýalna*

öwürlip, yüz-gözleri çawlap barýardy ("Edebiýat we sungat")

ÇAWLAMAKLYK [ça:wlomokluk], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWLANMAK [ça:wlonmok], *işl.* Çawlamak işi edilmek. *Örtenip hem çawlanyp, Nurberdi ýandy oduña* (Şabende).

ÇAWLAŞDYRMAK [ça:wloşdyrmak], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş.m. zatlar bilen yzly-yzyna çawlamak, uruşdyrmak, saýgylaşdyrmak. 2. Hemmesini çawlap çykamak.

ÇAWLATMAK [ça:wlotmok], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş.m. zatlar bilen birini saýgylatmak, yzly-yzyna urdurmak. 2. Ýüzüni-eliňi we ş.m. ýalna çirkizdirmek, ýalna ýalatmak. *Lowlap ýanyňan oda el-aýagymy çawlatdym.*

ÇAWLAÝYŞ [ça:wloýuş], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWMAK [ça:wmak], *işl.* 1. Bir zada degip howada gaýyp gitmek, ugruny üýtgetmek (ok hakynda). 2. *göç.m.* Ýaýrap degmek, çaýylmak, urmak, täsir etmek. *Yssy demi ýüzüne çawýardy.*

ÇAWMAKLYK [ça:wmaklyk], *iş ady.* Çawmak ýagdaýy.

ÇAWUŞ [ça:wuş] **I**, *iş ady.* Çawmak ýagdaýy.

ÇAWUŞ [çawuş/ça:wuş] **II**: **çawuş çakmak** hiç kime eşitdirmän, biriniň gulagyna bir zat aýtmak. *Bahar gaýyn enesiniň gulagyna çawuş çakdy* (O. Ödäýew).

ÇAÝ [ça:ý] **I**, *at.* 1. Çaylar maşgalasyna degişli hemişe gök öwsüp oturan, gür şahaly, gyrymsy ösümlük. 2. Şu ösümlügiň içmek üçin hyzmat edýän guradylan we ýörite işlenen ýapragy. *Bir atymlyk çay.* 3. Şu ösümlügiň guradylyp ýörite işlenen ýapragy atylyp demlenen ýakymly ysly içgi. *Myrat aga aýbogdaşyny gurup çay içýär* (A. Durdyýew). *Ol bir käse çay içim salymda, ylla iner otlar ýaly etdi-de, ýerinden turdy* ("Türkmenistan").

◊ **Çay içer (içim) salym** az wag, gysga wag, çay içer ýaly takmyn wag. **Çay jogap etmek** buşukmak. **Çay teýi** çay içilmezinden ön iýilýän, ýürekse edinilýän nahar. *Myhmanhananyň bezegli otagynda ir bilen çay teýi edinip otyrdyk* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝ [ça:ý] **II**, *at.* Suw akýan ýa-da bir wag suw akan jar.

ÇAÝ [ça:ý] **III**, *at. köň.s.* Guýy. *Kişiniň agasy şeýle bolarmy?! Gözüň oýup çay düýbüne salarmy?!* (Halk aýdymyndan). *Ýalňyz ogluň galdy çayyň içinde, Öleni ýok, aman-esen diýgeý siz* ("Hüýrlukga – Hemra").

ÇAÝ [ça:ý] **IV**, *at. ser.* **Çaykel.**

ÇAÝÇAÑÑALAK [ça:ýçaññalak], *at. ser.* **Çaykel.** *Dagyn ýokarsynda ýeke-täk çayçaññalak peýwagtyna aýlanyp ýör.*

ÇAÝÇORBA [ça:ýço:rvo], *at.* Gowurmanyň, akýagyň üstüne çay guýlup iýilýän iýmit. *Çadyrda gowurma bardyr, häzirlikçe çayçorba edinip, döwürme-dişlem iýiň!* (A. Gowşudow). *Ol önümize çäýnek-käseleri süýşürdi-de, mele saçagyň bir gyrasyny ýazyp, "çayçorba edinseňizem bolar, nana ýanap işseňizem..." diýdi* ("Türkmenistan").

ÇAÝÇORBALYK [ça:ý-ço:rvoluk], *syp.* Çayçorba eder ýaly, çayçorba ýararly, çayçorba etmäge ýeterlik.

ÇAÝ-ÇÖREK [ça:ý-çörök], *at.* 1. Nahar. 2. Ýürekselek üçin iýilýän yeňiljek nahar. *Annaguly öýe girdi, çay-çöregini iýdi* (A. Durdyýew).

ÇAÝÇY [ça:ýçy], *at.* 1. *ser.* **Çayhana.** *Dükanlaryň tükenen ýerinde, saraý bilen aralykda, bir suwalan kepbede türkmen çayçysy bardyr* (H. Derýaýew). 2. *ser.* **Çayhanaçy.** *Soňra çayçynyňka baryp, iki çäýnekden çay içerdiler* (B. Seytadow). 3. *ser.* **Çaykeş.** *Ol baryp ýatan çayçy eken.* 4. Çay ösümligini ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan adam. *Çayçylar artdyrylan güýç bilen işleýärler.*

ÇAÝÇYLYK [ça:ýçylyk], *at.* 1. Çayçynyň käri, wezipesi. *Ýöne weli, men seniň çayçylyk işiňi gowy görmeýän* (A. Durdyýew). 2. Oba hojalygynyň çay ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Çayçylyk hojalygy.* 3. Çaykeşlik, çay içmäge meýillilik, çayy köp içmek häsiýeti. *Onuň çayçylygyna men-ä haýran.*

ÇAÝDAN [ça:ýda:n], *at.* Gury çay salynýan gap, çaygap.

ÇAÝDYRMAK [ça:ýdyrmak], *işl.* 1. Çaymak işini birine etdirmek, bir zadyň ýüzüne başga zady çaldyrmak. *Eýeriň gaşyny, gamçysynyň sapyny kümüşden edip ýüzüne altyn çaydyrdy.* 2. Ekini çala, ýüzleý suwarmak, çala suw bermek, içini öllemek. *Arpa-bugdaýa suw çaydyrmak.*

ÇAÝGAP [ça:ýğa:p], *at.* İçinde atym çay saklanýan kiçi gap.

ÇAÝHALTA [ça:ýhalta], *at.* Çay salynýan kiçijik halta, ýanyňa atymlyk çay göterilýän haltajyk. *Çopan aga torbasyny sermeläp, çayhaltasyny tapdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝHANA [ça:ýha:na], *at.* Köplenç, çay içilýän we yeňiljek garbanylýan naharhananyň bir görnüşi. *Biz çayhanada naharlandyk.*

ÇAÝHANAÇY [ça:ýha:naçy], *at.* Çayhana işgäri. *Çayhanaçy bolup işlemek.*

ÇAÝHOR [ça:ýho:r], *syp., ser.* **Çaykeş.** *Indi bizem çayhor bolupdyrys* (A. Gowşudow).

ÇAÝHORLYK [ça:ýho:rluk], *at. ser.* **Çaykeşlik.**

ÇAÝJOS [ça:ýjo:ş], *at, köň.s.* Çay gaýnatmak üçin misden ýa-da çoyundan ýasalan gap, tüňçe, kitir. *Sagynda çayjoşy, solda pyýala, Köňli gider anyň ýüz müň hyýala* (Zynhary).

ÇAÝKALMAK, *işl.* Biri tarapyndan çaykamak işi edilmek. *Ozalam çaykalyp goýulmagyna garamazdan, çäýnekleri täzeden çaykap, çay demleşdirdi.*

ÇAÝKAMA, *iş ady.* Çaykamak ýagdaýy.

ÇAÝKAMAK, *işl.* 1. Gabyň içine suw guýup, çalak-çulak ýuwmak, içine-daşyna suw guýup dökmek. *Çäýnekleri çaykap, çilimiň suwuny täzeledi* ("Görogly"). 2. Iki baka yralamak, iki ýana silkelemek. *Garagumly garry enäň käýzesin, Çaykap guýan çaly düşdi ýadyma* (M. Seýidow). *Yel garaja öýleriň uklaryny satyrdadyp çaykap başlady.* 3. *gepl.d.* Suwa çyrmak, suwa salyp iki ýana gezdirmek (ýuwlان geým hakda). 4. *gepl.d.* Elendirmek, sarsdyrmak. *Uruş tolkunyny diňe bir şol topragy däl, bütin dünýäni çaykapydy* (B. Kerbabayew). 5. *göç.m.* Arany bozup, dawa-jenjel döretmek.

ÇAÝKANDYRMAK, *işl.* 1. Iki-baka yrandyrmak, yraň atdyrmak. *Gaygygy çaykandyrmak.* 2. Tolkun atdyrmak, tolkundyrmak. *Suwy çaykandyrmak.*

ÇAÝKANJYRAMAK, *işl.* 1. Ikibaka çalarak yranmak, ýaýkyldamak, yraň atmak, çaykanybrak ýöremek. 2. Çalarak tolkun atmak. *Mele suw çaykanjyrap akýardy.*

ÇAÝKANMA, *iş ady.* Çaykanmak ýagdaýy.

ÇAÝKANMAK, *işl.* 1. Iki-baka yranyp, ýaýkyldap durmak, yraň atmak. *Biziň gaygygymyz tolkunlaryň ýüzünde ýuwaşja çaykanyp şol duran ýerinden üýtgemän durdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Tolkun atmak, möwç almak. *Amyderýanyň aňyrsyna gözjetmez mele suwy çaykanýardy* (B. Kerbabayew). 3. *göç.m.* Bahana aramak, yrsaramak. *Dok çaykanman, aç doýmaz* (Nakyl). 4. *göç.m.* Aýaga galmak, yrsarap gozgaň turuzmak.

ÇAÝKAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe gaby çaykap çykamak, gezekli-gezegine çaykamak. *Ol çaykaşdyran käselerini süpürşdirdi* (R. Gelenow).

ÇAÝKAŞMAK, *işl.* 1. Çaykamaga kömekleşmek. *Ol jigisine çäýnek çaykaşdy* 2. Yralamaga kömekleşmek, saga-sola ýaýkamak. *Men oňa gorküýzäni öňe-yza çaykaşdym.* 3. *göç.m.* Ýuwlان geýmileri çyrpyşmak, suwa salyp çyrpyşmak. *Ol geýmileri çaykaşdy.*

ÇAÝKATDYRMAK, *işl.* Çaykamak işini birine etdirmek.

ÇAÝKATMAK, *işl.* Çaykamak işini birine etdirmek; birine çaykamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Çäýnekleri maňa çaykadaý!*

ÇAÝKAW [çaykow], *at.* 1. Sürülýän ulagyň endigan gitmän, çaykap gidiş, silteýiş hereketi. *Pälwan*

bolsa, ýadaw kişi, eýýäm maşynyň çaykawyna ymyzganyp barýardy (N. Baýramow). 2. *göç.m.* Özünü gowy alyp baryp bilmeýän, oýlanyşyksyz hereket edýän, gedemlikden ýaňa hondanbärsireýän adam. *Çem gelen çaykawa çatma gyzyňy, Öň şeydip nä gördüň, ýatla yzyňy* (B. Kerbabayew).

ÇAÝKEL [ça:ýkel], *at.* Maslyk, towuk, jüýje we ş.m. zatlary iýýän kellesi tüýsüz uly ýyrtýjy guş, çayçaýçaňňalak.

ÇAÝKEŞ [ça:ýkeş], *syp.* Çayy köp içmegi halaýan, gowy görýän, çayhor. *Çaykeş adam.*

ÇAÝKEŞLIK [ça:ýkeşlik], *at.* Çaykeş bolmaklyk, çay içmegi gowy görüjilik, çayhorlyk.

ÇAÝKYNDY [çaykynny], *at.* Çay, süýt, gatyk we ş.m. gaplar çaykalanda emele gelýän ýokundyly suw, ýuwundy. *Ýaz çaykyndysy gyşa gatyk* (Nakyl).

ÇAÝLAMAK [ça:ýlamak], *işl.* 1. Çay bermek, çay berip, suwsuzlygyny gandyrmak. *Sabyr baý, hany, myhmanlary çayla!* (H. Ysmaýylov). 2. Çay içmek, çay içip, suwsuzlygyny gandyrmak. *Şamyrat gara öýde radio diňläp çaylap otyrdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝLAŞMAK [ça:ýlaşmak], *işl.* Köp bolup çay içişmek, biri bilen bile çay içmek. *Sazagyň közüne çygiaryp bir çaylaşarys welin, nädersiň, argynlyk diýeniň ýele ýanymdan geçmese* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝLYM [ça:ýlym], *at, gepl.d.* Jülgäniň suw basýan tekiz ýeri, suw çayylan ýer.

ÇAÝMA [ça:ýma], *iş ady.* Çaymak ýagdaýy.

ÇAÝMAK [ça:ýmak] **I**, *işl.* 1. Metalyň ýüzüne ikinji bir metalyň erginini çalmak. *Ussa kümüş gülýakanyň ýüzüne gyzyl çaydy.* 2. Ekini çala suwarmak, gandyрман suwarmak. *Ýorunjany çala çayyp suwardy.*

ÇAÝMAK [ça:ýmak] **II**, *syp., gepl.d.* Ýeňles, bolgusyz, agras däl (adam hakda). *Çaymak adam.*

ÇAÝ-NAHAR [ça:ý-nahar], *at.* Iýlip-içilýän zatlar, iýmit. *Çay-nahar taýýar edildi.*

ÇAÝOJAK [ça:ýo:jok], *at.* Çay gaýnatmak üçin kerpiçden, daşdan, palçykdan edilýän kiçijik ojak.

ÇAÝ-PAÝ [ça:ý-pa:ý], *at, ser.* **Çay I**, 3. *Çay-paý içmäge biziňkä geldi* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝPURUŞ [ça:ýpuruş], *at.* 1. Çay satýan, çay satmak bilen meşgullanýan adam. 2. *kön.s.* Çayçy, çayhanada işleýän, çayhana işgäri. *Çaypuruşlar çay äkeldiler* ("Görogly").

ÇAÝ-SUW [ça:ý-suw], *at.* Iýer-içer ýaly zat, çay-nahar.

ÇAÝSYRAMAK [ça:ýsyramak], *işl.* Çay içesin gelmek, çay küýsemek.

ÇAÝSYRAŞMAK [ça:ýsyraşmak], *işl.* Çay içesi gelmek, çay küýseşmek (birmäçe adam hakda). *Teyli nahardan soň çayýsyraşyp ugradyk.*

ÇAÝSYRATMAK [ça:ýsyratmak], *işl.* Çay içmegi küýsetmek, çay içmäge isleg döretmek. *Ýañky iýen güýçli-güýçli naharlarymyz bizi gaty çayýsyradyp başlady.*

ÇAÝŞANAKLAMAK, *işl.* Gyşyk basyp ýöremek, çayşyk ýöremek, aýaklary dogry basman ýöremek. *Ol köçe bilen çayşanaklap barýardy.*

ÇAÝŞANAKLATMAK, *işl.* Aýaklaryňy gyşardyp, çayşyk-çuýşuk ýöremek.

ÇAÝŞARMAK, *işl.* Eýläk-beýläk gyşaryp durmak, çayşyk bolmak, çayşarylmak.

ÇAÝŞARTMAK, *işl.* Eýläk-beýläk gyşartmak, çayşyk etmek. *Aýagyňy çayşartmak.*

ÇAÝŞARYLMAK, *işl.* Çayşyk ýagdaýda bolmak.

ÇAÝŞYK, *syp.* Aýagyňy dogry basyp bilmeýän, egri, gyşyk basýan. *Çayşyk ýola sygmaz, akylsyz – gola (Nakyl).*

ÇAÝŞYK-ÇUÝŞUK, *syp.* Göni däl, egrembugram, gyşyk, çayşyk. *Iri harplar bilen ýazylan çayşyk-çuýşuk haty okamaga başladym ("Edebiýat we sungat").*

ÇAÝŞYKLA MAK, *işl.* Aýagyňy gyşyk, egri basyp ýöremek, birmeme çayşyk ýöremek. *Ol arkasy ýükli çayşyklap barýardy.*

ÇAÝŞYKLATMAK, *işl.* Aýagyňy çayşyk basmak; çayşanaklamaga mejbur etmek. *Aýagyňy çayşykatman, gönürlük ýöresene!*

ÇAÝŞYKLYK, *at.* Aýagy egrilik, aýagy gyşyklyk, çayşyk halda bolmaklyk.

ÇAÝYLMAK [ça:ýylmak], *işl.* 1. Çaymak işi ýerine ýetirilmek. *Altyn çayylan egmesini ýalpyldatdy.* 2. Birsydyrgyn ýagty düşmek, ýagty ýaýramak. *Günüň mähirli, mylaýym çogy ene topraga çayylyp dur ("Watan").* 3. Bir zadyň üsti örtülme, emäý bilen siňmek. *Ýukajyk tozan biziň üstümize çayyldy.* 4. Bir alamat aralaşmak, görnüş üýtgemek, öwüşgin emele gelmek. *Göwnüme, solgun ýüzüne nur çayylyp barýan ýalydy ("Türkmenistan").*

ÇAÝYR, *at.* Bogundan köpelip, ýere ýazylyp ösýän bogun-bogun baldakly, inçe ýaprakly haşal ot. *Ertirki gün ýerini çayyr basyp ýatyr diýseler, men-ä çydaman şo gürrüňe ("Türkmenistan").*

ÇAÝYRLYK, *at.* Çayryň köp gögeren ýeri, giden çayyr bolup ýatan ýer. *Gök çayyrlyklaryň üstünde guşlar uçýardy.*

ÇE [çe:], Türkmen milli elipbiýiniň "Ç" harpynyň ady.

ÇEBİŞ [çeviş], *at.* Alty aýdan on bir aý aralygyndaky ýaşyna ýetmedik owlak.

ÇEBİŞOTARAN [çevşotoron], *at.* ösüml.d. Saýawanlylar maşgalasyna degişli düýbi kösükli, iri ýaprakly otjumak ösümlük.

ÇEBŞEK [çevşek], *at.* 1. Towşanyň çagasy. 2. Gyza dakylýan at.

ÇEÇEK, *at.* kön.s. Gül. *Jereler çeçeklerden otlap ýörer erdi ("Leýli – Mejnun").*

ÇEÇEN, *at.* ser. **Çeçenler.**

ÇEÇENLER, *at.* Russiýa Federasiýasynyň Çeçen respublikasynyň esasy ilatyny düzýän halk.

ÇEH [çe:h], *at.* ser. **Çehler.** *Çeh dili.*

ÇEHLER [çe:hler], *at.* Çehiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ÇEK [çe:k], *at.* 1. Bankdaky ulanylýan hasapdan belli bir mukdardaky puly almaga hukuk berýän kagyz. 2. Haryt üçin kassa tölemeli puluň mukdary bellenen kagyzyk, şonuň ýaly-da satyn alnan haryt üçin tölenen puluň bellikli kagyzy.

ÇEKDIRILMEK I, *işl.* 1. Biriniň üsti bilen çekmek işi edilmek. *Oba tok çekdirildi.* 2. Uzak döwre dowam etdirilmek. *Şeýle-de bolsa, bu iş uzaga çekdirilýärdi ("Edebiýat we sungat").*

ÇEKDIRILMEK II, ser. **Çekilmek II, 1.**

ÇEKDIRME I, *iş ady.* Çekdirmek ýagdaýy.

ÇEKDIRME II, *at.* Taze öldürilen dowaryň, uly malyň bagry, öýkeni hem-de eti gazanda gowrulup, şorsuw emele gelenden soň üstüne suw guýlup bişirilýän çorba, nahar. – *Taze soýlan toklynyň çekdirmesi-de gelip ýetdi (B. Kerbabaýew).*

ÇEKDIRMEK I, *işl.* 1. Çekmek işini başga birine etdirmek. 2. Suratyny, şekilini çyzdyrmak. *Almyň suratyny çekdirmek.* 3. Dartdyrmak. *Tanapy çekdirmek.*

ÇEKDIRMEK II, *işl.* Gapanda, terezide agramyny başga birine ölçetmek. *Pagta çekdirmek.*

ÇEKDIRMEK III, *işl.* Ýüki başga birine daşatmak. *Ol mellegine dökiň çekdiripdir.*

ÇEKE, *at.* Toýda iki tarap bolup, garşydaş toparyň bir oýunçysynda gizlenen ýüzük, çakgy we ş.m. zady tapmak şerti bilen oýnalýan oýun, çeke-çeke, ýüzük oýny. *Ýetginjekler, ýaşulular çeke oýnamaga başladylar.*

ÇEKELEME, *iş ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELEMEK, *işl.* 1. Eýläk-beýläk çekmek, dartmak, tüýtmelemek. *İki möjegiň ikisi iki ýandan maslygy çekeleyärdi (J. Akyýew).* 2. göç.m. Birine dürli ýol bilen azar bermek, biynjalyk etmek.

ÇEKELEMEKLIK, *iş ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELENMEK, *işl.* 1. Eýläk-beýläk çekilmek, dartylmak, tüýtmelenmek. 2. göç.m. Birine dürli ýol bilen azar berilmek, biynjalyk edilmek. *Adam diýeniň çekelenip durulsa, gowulyk bolmaz.*

ÇEKELEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan çekeläp çykamak, eýläk-beýläk çekelemek, yzly-yzyna

çekelemek, çekelemegi gaýtalamak. *Derini çekeleşdirmek.*

ÇEKELİK, *at, zergärç.* Gyzlaryň gupbaly tahýasynyň iki çekge hem-de ýeňse tarapyna dakyp, dört örüm ýa-da iki örüm saçlarynyň üstünden goýberýän bezeg şaýy.

ÇEKELEŞİK, *at. 1.* Bir mesele barada dörän dawa, jedel, eňkleşik. *2.* Biri-birini iteleşik, eýläk-beýläk dartysyk. *Oglanlaryň arasynda çekeleşik başlandy.*

ÇEKELEŞIKLI, *syp.* Birek-birege düşünişmek ýagdaýyndaky, jedelli. *Ýygnaç çekeleşikli geçdi.*

ÇEKELEŞMEK, *işl. 1.* Birnäçe bolup özara jedel etmek, bir zat barada dawalaşmak; eňkleşmek. *Çekeleşip durmaga wagty ýokdy* (A. Nazarow). *2.* Biri-biriňi çekmek, itmek, itelemek. *Bally onuň bilen ýalandan biraz çekeleşdi* (B. Kerbabaýew).

ÇEKELETDIRMEK, *işl.* Birine çekelemegi buýurmak, biriniň üsti bilen çekeletmek.

ÇEKELETMEK, *işl.* Birine çekelemäge mümkinçilik bermek, çekelemegine ýol bermek. *Derini itlere çekeledipsiň-ow!*

ÇEKELEÝIŞ, *iş ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELİK, *at, zergärç.* Türkmen gyzlarynyň tahýa iltäp, iki dulugyndan, çekgesinden sallap dakynýan kümüşden bezeg şaýy.

ÇEKENE, *at.* Aýry-aýry hojalyklaryň goýundyr geçisi toplanyp bakylýan süri, şahsy ownuk mallaryň sürüsi. *Olardan has aňyrdan obanyň çekenesi gök otlukda agyp-döniüp, sonarlap ýördi* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKER, *at. 1.* Gap-gaç, kitap, depder, galam ýaly hat-ýazuw enjamlary salynýan tahl, çekme. *Ol birdenkä-de ýerinden turup, şakafyň ýanyna bardy, onuň ýokarky çekerini çekip, ejesiniň köne gapjygyny aldy* (B. Kerbabaýew). *2. gepl.d.* Başataryň, awtomatyň oky nile sürýän we atylan peşeni nilden çykarýan bölegi. *Çekerini şakyrdadyp başatara ok sürýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKEÝIK, *at, ser. Çekik.*

ÇEKGE, *at.* Yüzüň ýaňakdan ýokarky, gulagyň ön ýanyndaky bölegi, gulak bilen gözüň arasy.

♦ **Çekgesine bermek** çekgesine şarpyk çalmak, urmak.

ÇEKGI, *at, deňizç.* Suwdan dartylyp çykarylanda, kürek elden sypmaz ýaly, onuň sapynyň ýokarky ujuna keseligine kakylýan agaçjyk.

ÇEKI, *at.* Eýerdir gaňna salynýan mallaryň bilinden aýlap, çekilip berkidilýän, eýer-gaňňany arkada saklaýan gaýys ýa-da ýüp.

ÇEKIÇ, *at.* Demir süymek, ýençgilemek, çüý we ş.m. kakmak üçin ulanylýan, agaç saply, bir tarapy

dabanly, beýleki tarapy inçemik ýasy ussaçylyk guraly. *Şahyr eline çekiç alyp, köz kimin gyzaran açary ýençgilemäge durdy* (G. Kulyýew).

ÇEKIÇLEME [çekişleme], *iş ady.* Çekiçlemek ýagdaýy. *Indi işiň diňe çekiçlemesi galdy.*

ÇEKIÇLEMEK [çekişlemek], *işl.* Çekiç bilen urmak, ýençgilemek, çekiç bilen kakmak. *Ol çüýi çekiçläp gönelti.*

ÇEKIÇLEMEKLIK [çekişlemeklik], *iş ady.* Çekiçlemek ýagdaýy.

ÇEKIÇLENMEK [çekişlenmek], *işl.* Biri tarapyndan çekiç bilen kakylmak, süýülmek, ýenjilmek.

ÇEKIÇLEŞDIRMEK [çekişleşdirmek], *işl.* Çekiçläp çykamak, ählisini çekiçlemek, bir ýan ujundan, yzly-yzyna çekiçlemek. *Simi çekiçleşdirip dograltmak.*

ÇEKIÇLEŞMEK [çekişleşmek], *işl.* Çekiçlemäge kömekleşmek, çekiç bilen ýenjişmek, kakymak. *Ol Amana çeleklere çekiçleşdi.*

ÇEKIÇLETMEK [çekişletmek], *işl.* Çekiçlemegi biriniň üsti bilen başga birine etdirmek.

ÇEKIÇLEÝIŞ [çekişleýiş], *iş ady.* Çekiçlemek ýagdaýy.

ÇEKIÇLÄBERMEK [çekişlä:vermek], *işl.* Çekiçläp başlamak, çekiç bilen ýenjip, urup, kakyp başlamak.

ÇEKIJI, *at, ser. Çekimçi.*

ÇEKIK [çeki:k], *at, Geçiguşa meňzeş gara guýrukly kiçijik guş.*

ÇEKILIŞMEK, *işl. 1.* Durlan ýerden yza süýşmek, yza çekilmek. *2.* Köpçülik bolup gitmek, azalmak, kemelişmek. *Gelýän myhmanlar çekilişipdi. 3.* Öňki bolşundan horlanmak, terligi, dolulygy egsilmek; süllermek, salparmak.

ÇEKILMEK I, *işl. 1.* Dartylmak. *Atlaryň jylawy çekildi. Dutaryň kirişleri çekildi. 2.* Geçirilmek. *Ekin meýdanlaryň töwereginde zey kanallary çekildi. 3.* Dönmek, dolanmak, öwürilmek. *Duşman yzyna çekilip ugrady. 4.* Ugrukdyrylmak, höweslendirmek. *Ýaşlaryň aglabasy kitap okamaga çekildi* ("Edebiýat we sungat"). *5.* Içine sorulmak. *Indi kän bir çilim çekilmeýär. 6.* Tesmek, yza süýşmek. *Ol gaýra çekildi. 7.* Tutulmak, gerilmek. *Ýer bilen asmanyň arasynda bir hili melemtil ak perde çekilen ýalydy* (B. Seýtäkow). *8.* Suraty, şekili çyzylmak. *Täsin suratlar çekildi. 9.* göç.m. Horlanmak, inçelmek. *Aglamakdan ýaňa onuň gözleri çişip, duluklary çekilipdi* (Ý. Durdyýew).

ÇEKILMEK II, *işl.* Terezide, gapanda agramy ölçelmek, agyrylygy kesgitlenmek, bilinmek. *Birbada gapanda ganarlaryň üçüsi çekildi.*

ÇEKILMEK III, *işl. 1.* Biri tarapyndan bir ýerden başga ýere eltilmek, daşalmak. *Ýollara çagyl çekilýär. Ol: "Odunam çekilip görlendir, malyňam bakylmadygy ýokdur" diýdi.*

ÇEKİM I, *at.* Terezide, gapanda önümleri, zatlary ölçeýiş, agramyny kesgitlemeklik. *Kakamýň çekime gidenine dört-bäs gün geçipdi* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKİM II, *at.* Geyim içliklenip tikilende ýa-da iki matanyň arasyna pamyk, ýün ýaly zatlar salnanda, gapjap tikilýän tikiniň bir görnüşi. *Ýorganyň çekimi örän gyrađen düşüpdür*.

ÇEKİM III, *at.* sazç. Bagşyçylyk ýollaryna mahsus tilsim.

ÇEKİMÇI, *at.* Zadyň agramyny çekýän adam we onuň wezipesi. *Çekimçi näçe jan edip işlese-de, iş önenok* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKİMÇILIK, *at.* Çekimçiniň wezipesi, işi, käri.

ÇEKIMLI, *syp., dil b.* 1. Agyz boşlugyndan howanyň päsgelçiliksiz çykmagy bilen, sap owazdan emele gelýän ses. *Çekimli sesler*. 2. Agramy çekilip satylýan.

ÇEKIMSIZ, *syp., dil b.* Owaz bilen galmagalyň gatyşmagy, howanyň süýkeşip geçmegi bilen emele gelýän ses. *b, g, d, ý çekimsiz seslerdir*.

ÇEKINDIRMEK [çekinnirmek], *işl.* Üýşendirmek, bir sebäpden gorky-ürki duýdurmak.

ÇEKINJEŇ, *syp.* Utanjaň, ýygra, uýaljaň; töwegel däl.

ÇEKINJEŇLIK, *at.* Utanjaňlyk, ýygralyk, uýaljaňlyk; batyrgaý dälilik, ýaydançylyk. *Oba gyzlaryna mahsus bolan çekinjeklik bilen biziň önümize çay getirip goýdy* ("Türkmenistan").

ÇEKINMEK I, *işl.* 1. Bir sebäbe görä utanmak, uýalmak, ýygralyk etmek; ýaýdanmak. *Çekinip ýörmek gerek däl, başga gelenleri kabul edýän bolsalar, senem kabul ederler* (A. Gowşudow). 2. Ätiýaç etmek, birneme gorkmak, heder etmek, eýmenmek. *Ol Ärhasany uzak ýola ýeke goýbermäge çekinjüardi* ("Görogly").

ÇEKINMEK II, *işl.* 1. Özün üçin tikinmek, özüne tikmek. *Ýorgan çekinmek*. 2. Örtünmek, ýapynmak. *Üstüňe ýorgan çekinmek*.

ÇEKINMEK III, *işl.* Özün üçin çekip almak. *Gapyrjakdaky üzümde geregiňi çekin-de alay*.

ÇEKIRTGE, *at.* Ganatlylar toparyndan bolup, jyrryldyly ses bilen towusýan, uçýan, oba hojalygyna zyýanly mör-möjek.

ÇEKIRTGELIK, *at.* Çekirtgäniň köp bolýan wagty, ýyly, ýeri. *Çekirtgelik ýyly*.

ÇEKIŞDIRMEK I, *işl.* 1. Käbir ýerlerini çalarak çekmek, yzly-yzyna çekip çykmak. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy elli çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnaý, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 9

s.). 2. Bir ýere süýşürşdürmek, hemmesini daşasydyrmak. *Myhmanlaryň önüne çay-nahar çekişdir*.

ÇEKIŞDIRMEK II, *işl.* Ählisini çekip çykmak, ölçeşdirmek, yzly-yzyna çekip agramyny bilmek. *Ol gapanda kelemi çekişdirdi*.

ÇEKIŞME, 1. *iş ady.* Çekişmek ýagdaýy. 2. *at.* Bir mesele barada edilýän jedel; pikir alyşma. *Ol çeper edebiyatyň dürli meselelerine degişli çekişmelerine gatnaşardy* (H. Ysmaýyłow).

ÇEKIŞMEK I, *işl.* 1. Çekmäge kömekleşmek, daşamaga, tikmäge kömek etmek. *Oňa taranyň gowşan açym ýüpiňi çekişdi. Kakama ýyglan garpyzlary çekişdim*. 2. Bilelikde çekmek, birnäçe bolup çekmek. *Gyzlar ýorgan çekişip otyrды*.

ÇEKIŞMEK II, *işl.* 1. Agramyny çekmäge kömek etmek. *Terezide satýja tüwi çekişmek*. 2. Bir zadyň agramyny bilelikde ölçeşmek, köpçülikleýin ölçeşmek. *Adamlar gapanda pagtadan doly ganarlary çekişip durdular*.

ÇEKIZE [çeki:ze], *at.* Gatygyň haltada süzülen we suwy sarygan goýy galyndysy, süzme görnüşli önüm.

ÇEKIZELI [çeki:zeli], *syp.* İçinde çekize bolan, içine çekize salnan. *Çekizeli ak haltadan turşy damja damyp dur* (K. Gurbanpesow).

ÇEKJERI, *at.* haýwanat d. Bir ýaşyndaky ýabany doňuz.

ÇEKME, 1. *iş ady.* Çekmek ýagdaýy. 2. *at, ser.* **Çeker** 1. *Jayıň eýesi stoluň çekmesinden ýogyn gyzyl galam çykardy* (B. Seýtäkow).

♦ **Çekme ädik** uzyn gonçly ädik.

ÇEKMEK I, *işl.* 1. Bir zady özüne tarap dartmak, özüne ýakynlatmak, golaýyňa süýşürmek. *Gelin iki eli bilen ädikden ýapýşdy, ony ysgynsyz çekdi* (G. Kulyýew). 2. Belli bir wagta çenli dowam etmek. *Biziň gürrüňimiz uzaga çekdi* ("Edebiýat we sungat"). 3. Geçirmek, eltmek, bir nokatdan ikinji nokada geçirmek (radio, çyra, telefon we ş.m. hakynda). *Gaz geçirijisini çekmek. Tok çekmek. Telefon çekmek*. 4. Gatnaşmaga ýagdaý döretmek, bir zadyň hataryna girizmek, goşmak, gatnaşdyrmak. *Ýaşlary oba hojalyk işine çekmek*. 5. İçine sormak, dartmak (çilim we ş.m. hakynda). *Ol çilim çekdi*. 6. Daş keşbi, gylyk-häsiýeti boýunça çalyň etmek, meňzemek. *Mal eýesine çekmese – şumluk* (Nakyl). *Ol ...kakasyňa çekipdir* ("Edebiýat we sungat"). 7. El bilen süýüp almak, süýmek, pileden uç alyp, ýüpek etmek (ýüpek hakynda). *Garry ene ýüň egirýär, gulaç dokaýar, onuň-munuň ýüpegini çekip berýär* (A. Gowşudow). 8. Ýüzüni syramak, töwerekleýin aýlap tikmek (ýorgan hakynda). *Hawa, oglum, indi bir aýlap çekäýmesi galdy* (A. Durdyýew). 9. Açyk zady ýapmak, ýapyp-açmak, özüne dartmak, öňki ýerine eltmek. *Ol yzy bilen gapyny*

çekdi. Ýelli haty hem alyp, içki jaýa girip, işigi çekdi (A. Gowşudow). **10.** Döl almak maksady bilen mallary çakyşdyrmak, höwre goýmak. *Görogly Arabýň atyny özüniň tohum gylýalyňa üç sapar çekdi* ("Görogly"). **11.** Biriniň ýa-da bir zadyň şkilini kagyzyň, matanyň we ş.m. ýüzüne geçirmek. *Nakgaş gyzlary uly söýgi bilen çekipdir* ("Edebiýat we sungat"). **12.** Bir zadyň daşyna sim, haýat we ş.m. aýlamak. *Mellegiň töweregine maldan goramak üçin tikenekli sim çekmek*. **13. sazç.** Bagşyçylyk ýollaryna mahsus bolan çekim tilsimini ulanyp, has ýokary depgine çykmak üçin dutaryň kirişlerini birneme dartmak. **14.** Önki derejesinden egismek, azaltmak, kemeltmek. *Sygyrymyz süýdiini çekipdir*. **15.** Kömekçi işlik hyzmatynda ýanaşyk gelýän atlaryň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar: **Azap çekmek** köp azap etmek. **Dert çekmek** uzak wagtlaý keselläp ýatmak. **Zähmet çekmek** işlemek.

ÇEKMEK II, *işl.* Terezide, gapanda bir zadyň agramyny ölçemek.

ÇEKMEK III, *işl.* 1. Ýüki başga ýere eltmek, daşamak. *Kejebäni çekmäge ak maýa gerek* (Halk aýdymyndan). *Soňra bedreläp suw çekdi* (B. Seytākow).

ÇEKREME [çekireme], *iş ady.* Çekremek ýagdaýy.

ÇEKREMEK [çekirmek], *işl.* Sandyrawuk çirkin sesli mälemek (geçi hakynda). *Şol ýerde goýun bakyp ýören çopanlar, geçiniň çekreýän sesini eşidip, gelip ony gurrukdan çykarypdyrlar* ("Türkmen halk ertekileri"). *Aýu, oglum, mäläp geçen geçi çekräp dur-la, hol bedredäki suwy görkezse-de-diýipdir* ("Türkmenistan").

ÇEKREMEKLIK [çekirmeklik], *iş ady.* Çekremek ýagdaýy.

ÇEKREŞMEK [çekireşmek], *işl.* Ýerli-ýerden mäleşmek, köp bolup çekremek.

ÇEKRETMEK [çekiretmek], *işl.* Çekremäge mejbur etmek, çekrär ýaly etmek. *Geçini suwsuz goýup çekretmek*.

ÇEKREÝIŞ [çekireýiş], *iş ady.* Çekremek ýagdaýy. *Onuň çekreýşi owlagyňka meňzeşdi*.

ÇEKÜW, *at, ser.* Çekim. Çeküw daşy.

ÇELEK, *at.* 1. İçine suwuklyk goýulýan, bili demir gurşawly agaç ýa-da gap. *Ol çuňňur pikirlere gark bolup, pagta bazanyň uly terezileriniň biriniň gapdalynda ýatan boş demir çelegiň üstüne çökenini-de bilmedi* ("Türkmenistan"). 2. İçine zat salar ýaly tagtdan edilen dört burç gapyrjak. – *Bir çelek üzüm hem getiripdim – diýdi* (A. Gowşudow). 3. Kombaýnyň ýygýan önüminiň ýygnaýan ýeri. *Kombaýn eýýäm bir gezeg-ä çeleğini maşyna guýdy. Ýene bir çelekden köp*

çykjakdygy meýdanyň galan ýerlerindenem bildirip dur ("Türkmenistan").

ÇELEKÇI, *at.* Çelek ýasaýan adam, çelek ussasy.

ÇELGI [çelgi] **I**, *at.* Ýolsuz ýerlerde azaşmazlyk üçin goýulýan ýol görkeziji bellikler.

ÇELGI [çelgi] **II**, *at.* Gara öýüň gapysynyň daş ýüzünden gamyşdan örülip tutulýan örtgi, gamyş tuty, gamyşdan tarpýapar.

ÇELIKMEK, *işl.* Käbir iýilýän zatlardan irmek, bizar bolmak; mädäne degmek.

ÇELPEK, *at.* Hamyrmaýa goşulmadyk hamyrdan, örän ýuka ýaýylyp, gyzgyn gazanda azajyk ýag bilen syrylyp bişirilýän milli tagam. *Onuň toýlarda ýapýan çelpegini iýen adamyň agzyndan tagamy gitmeýär* ("Türkmenistan").

◊ **Çelpek syrma**k toý däbine görä, gelin atasy öýüne ýa gaýynlaryna gaýtarylanda, ýapylýan çelpekden duýdansyz el urup alyp gaçmak. *Oslagsyz zamanda gapydan girip, Gaçdylar gazanyň çelpegini syrpy* (B. Kerbabaýew). **Çelpek ýaly** ýukajyk, kiçijik.

ÇELTIK, *at.* Tüwiniň içinde arassalanman galan şaly we gaýry däneler. *Ol tüwiniň ýek-tük çeltigini, iki-ýeke gara dänelerini saýlaýardy.*

ÇEM, *at.* Oňaly ýagdaý, pursat, maý.

◊ **Çem gelen** her duş gelen, her ýeten, öňden çykan. **Çemine düşmek** bir iş, mesele şowly çözülmek, amatly ýagdaý döremek; aňsatlyk bilen iş ýüzüne geçmek, ýerine ýetmek. *Ol meseläniň beýle çözülmegi çemine düşen bir zat boldy.* **Çemine salmak** amatly ýagdaýyny, wagtyny tapmak, pursat arap ele salmak. *Ol baran badyna bir iş edibermedi-de, çemine salmagy ýüregine düwdi* (A. Gowşudow). **Çemini tapmak** ugruny, ýagdaýyny bilmek.

ÇEMÇE, *at.* 1. Nahar iýmek üçin ulanylýan we şol maksat bilen ýörite ýasalýan saply gural, kaşyk, galam. *Birje çemçe şorja serçe çorbasy* (Yaňyltmaç). 2. Öýüň tüýnügünde çemçä meňzeş edilip goýulän agaçlar.

◊ **Gezekli çemçe** her bir işde, durmuşda birek-birege "gezek geler, işiň düşer" manysynda ulanylýan aňlatma.

ÇEMÇE-ÇANAK [çemçe-ça:nak], *at.* Gapgaçlaryň jemi. *Ol çemçe-çanaklary ýuwuşdyryp goýdy.*

ÇEMÇEGÖL [çemçeğö:l], *at.* Halynyň, torbanyň we ş.m. zatlaryň gyrasyna salynýan ownuk göl.

ÇEMÇELEME, *iş ady.* Çemçelemek ýagdaýy.

ÇEMÇELEMEK, *işl.* Çemçe bilen almak, çemçe bilen alyp iýmek.

◊ **Çemçeläp ýygmanyňy çanaklap dökmek** diş-dyrnak bolup artdyran, toplan, tygşytlan zadyny dereksiz harç etmek, soňuna çykmak, oýlanman bisarpa harçlamak; uzak döwrüň dowamynda az-azdan toplanan zady birbada ýok etmek (abraý, dereje

barada). *Siz meniň çemçeläp ýygnanymy çanaklap dökdürdünüz diýip mäjumlanan sanajy ýere bulap urdy* (B. Kerbabaýew).

ÇEMÇELEMEKLIK, *iş ady*. Çemçelemek ýagdaýy.

ÇEMÇELEÝIŞ, *iş ady*. Çemçelemek ýagdaýy.

ÇEMÇETORBA [çemçeto:rvo], *at*. Duldandasylyp, çemçe we ş.m. zatlar salmak üçin ulanylýan aşagy seçekli, iki gapdaly bagly, ýüzüne nagys salnyp dokalan ýörite torba.

ÇEME, *at*. Iş we ş.m. etmäge gerek bolan amatly, oňaly ýagdaý, mümkinçilik, maý, amat. *Haltany galdyrmaga çemäm ýok*.

◊ **Çemesine gelmek** amatly ýagdaý, gerekli wagtdöremek, amatly maý ýüze çykmak. *Çemesine gelse, men oňa duýduraryn*.

ÇEMEÇI, *syp*. Bir iş etmekde amatly pursaty elden bermeýän (adam).

ÇEMEÇIL, *syp., ser. Çemeçi*.

ÇEMEÇILIK, *at*. Amatly pursatdan peýdalanmak ukyby, mümkinçiligi peýdalanmak täri.

ÇEMEDAN [çemeda:n], *at*. Geým-geým we ş.m. zatlar salynýan agzy gapakly dörtburç gap. Magtym çemedany göterip, heniz içgin tanyşmadyk myhman bilen gapdallaşyp, öýlerine gaýtdy (N. Pomma).

ÇEMELEME, *iş ady*. Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELEMEK, *işl.* Taýýarlap goýmak, niýetlemek. *Bahar ikinji okajak zadyny çemeläp otyrды* (A. Gowşudow).

ÇEMELEMEKLIK, *iş ady*. Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELENMEK, *işl.* Bir iş, zat etmäge häzirlenmek, taýýarlanylýan durmak, meýillenmek; wagtdaramak. *Ol bärden ýuwaşlyk bilen boýnuny uzadyp, elindäki kesegini zyňmaga çemelendi* (Ö. Abdyllyáýew).

ÇEMELEŞME, *iş ady*. Çemeleşmek ýagdaýy.

ÇEMELEŞMEK, *işl.* Bir zady ýerine ýetirmäge synanyşmak, şol işe girişmek. *Maksatnamada göz önünde tutulýan sepgitler bizden işe has jogapkärçilikli çemeleşmegi talap edýär* ("Türkmenistan").

ÇEMELEŞMEKLIK, *iş ady*. Çemeleşmek ýagdaýy.

ÇEMELEÝIŞ, *iş ady*. Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELI I, *syp*. Ýanyňa götermäge, ulanmaga, peýdalanmaga we ş.m. amatly, oňaly, eliňe gelip duran, çemli. *Oýna çemeli ýer agtaryp, eline ýüp aldy* (R. Gelenow).

ÇEMELI II, *hal*. 1. Bolsa gerek, ähtimal. *Köp elden-ele geçip okalan bolara çemeli* (N. Saryhanow). 2. Takmynan, töwereginde, çeninde. *Gelen altmyş ýaşlar çemeli daýanykly bir adamdy*.

ÇEMEN, *at*. 1. Baglanan gül dessesi. *Ol çemenler çigildem bilen jümjüme gülünden baglanypdy* (A. Gurbanow). 2. Gyza dakylýan at.

ÇEMENLIK, *at*. Otluk we dürli-dürli gülli ösümlikli ýerler, çemenzarlyk, öleňlik. *Töwerekde çemenlik we ekin meýdanlary gök öwürýär*.

◊ **Çemenlik ýorunja** boýy 30-50 sm ýetýän köpýyllyk ýabany derman ösümligi.

ÇEMESINDE [çemesinne], Çeninde, töwereginde manysynda ulanylýan sözsoňy kömekçi. *Oturgyçda otuz ýaşlar çemesinde ak ýüzli, owadan gözli, sakgalyny çykşyna öz erkine goýberen bir adam otyrды* (A. Gowşudow).

ÇEMESIZ, *syp*. 1. Oňaysyz, amatsyz. *Meniň ýatan ýerim çemesizdi, hiç zat görmenokdy*. 2. Çemesi bolmadyk, oňaysyz, tagaşyksyz. *Çemesiz kätmen*.

ÇEMENZAR [çemenza:r], *at, ser. Çemenlik*. *Ýoluň iki ýan gyrasy çemenzarlykdy*.

ÇEMLI I, *syp., ser. Çemeli I*. *Çäýnek ne uly, ne-de kiçidi, ulanmaga gaty çemli eken*.

ÇEMLI II, *syp, ser. Çemeli II*. *Ol eýýäm giden bolara çemli*.

ÇEMMER, *at*. Howut berk durar ýaly düýäniň garnynyň aşagyndan, öň aýaklarynyň yzyndan alnyp daňylýan ýüp. *Düýe çökerip, çemmer işme* (Nakyl).

ÇEMMERLEME, *iş ady*. Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMMERLEMEK, *işl.* Düýäniň howudynyň çemmerini çekip daňmak, çemmerini çekip berkitmek.

ÇEMMERLEMEKLIK, *iş ady*. Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMMERLENMEK, *işl.* Biri tarapyndan çemmeri çekilmek, çemmeri berkidilmek.

ÇEMMERLEŞMEK, *işl.* 1. Çemmer çekmäge kömekleşmek, çemmer çekişmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde çemmerlemek. *Olar düýelerini çemmerleşip dur*.

ÇEMMERLETMEK, *işl.* Çemmerlemegi başga birine buýurmak. *Kerwene ugrajak erkegi çemmerletmek*.

ÇEMMERLEÝIŞ, *iş ady*. Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMPION [çempio:n], *at, sport*. Birinjilik ugrundaky sport ýaryşlarynda üstün çykan sportsmene berilýän at, şonuň ýaly-da şol ada mynasyp bolan adam, topar; ýeňiji. *Düýäniň çempiony*.

ÇEMPIONAT [çempiýona:t], *at, sport*. Sportuň haýsy hem bolsa bir görnüşi boýunça birinjilik almak ugrunda ýeňiji türgeni ýa-da topary we soňky ikinji, üçünji orunlarynyň eýelerini anyklamak maksady bilen geçirilýän resmi ýaryş. *Düýä çempionaty*.

◊ **Açyk çempionat** sportuň haýsy hem bolsa bir görnüşi boýunça ýaryşa gatnaşmaga erkin hukugy bolan türgenleriň ýa-da toparlaryň arasynda birinji we ikinji, üçünji ýerleri almak boýunça geçirilýän resmi ýaryşlar.

ÇEN, *at*. 1. Güman, çak, çaklaýyş. *Onuň çeni dogry çykды*. 2. Takmyn, takmynan. *Bu waka çen bilen gysyň*

soňky günlerinde bolupdy. 3. ser. **Çenli**. Obamyndan gara ýola çen agaç ekdik. 4. Wagt, pursat, möhlet. Ogly geler çende gelmedik enäniň gözi ýolda galdy. 5. Het, çäk, serhet. Çeniňi bilmek gowy zat.

◊ **Çenden çykmak (aşmak)** her bir zadyň öz çäginde, bolaýmaly derejesinden geçmek, gaty gitmek. **Çene ýetmek** ýetjek derejesine ýetmek, bolmajysy bolmak, oňlanmaýan gylygy bilen aňrybaş derejä ýetmek. *Olam-a çene ýetipdir, pukara adammyka diýerdik welin, beýle däl bolara çemeli, gözi ýer görenok.* **Çeniňi bilmek (tanamak)** öz iş salysjak zadyň aňyrsyna-bärsine kemsiz göz ýetirmek. *Her kes çenini bilse ýagşy.* **Çen tutmak (urmak)** çenlemek, takmynan, kesgitlemek, çak etmek; bir zat bilen deňşdirmek. **Bir çene barmak** ep-esli ýaşamak, köp ýaşamak (adamyň ýaşan ýaşy hakda). *Ol ýaşy bir çene baran adamdy.*

ÇEN-ÇAK, at. Her bir zadyň belli bir çägi, serhedi; ölçeg. *Herki zadyň çeni-çaky bar* (N. Saryhanow).

ÇENDAN [çenna:n], hal. Kämahal, käwagt, her daýym, çendan-ýarym, käte. *Men ony şäherde çendan görerdim, Göremde her gezek köp begenerdım* (A. Kekilow).

ÇENDAN-ÝARYM [çenna:n-ýa:rym], hal, ser. **Çendan**. *Men ol hakda-da çendan-ýarym oýlanýardym* ("Edebiýat we sungat").

ÇENDENAŞA [çennena:şa], hal, ser. **Çakdanaşa**. *Çendenaşa läliksiredilen çagalar ynjk bolýarlar.*

ÇENELMEK, işl. Biri tarapyndan nyşana alynmak.

ÇENEME, iş ady. Çenemek ýagdaýy. *Onuň tüpeň çenemesiniň sebäbi düşnüksiz bolup galdy.*

ÇENEMEK, işl. 1. Nyşana almak, gezemek, dogrulamak, gönülemek. *Tüpeňi dogry çenäp atdy.* 2. Bir zadyň ululygyny ýa-da kiçiligini ikinji bir zat bilen deňäp görmek, ölçegini deňemek. *Donuň uzynlygyny boýuna çenedi.*

ÇENEMEKLİK, iş ady. Çenemek ýagdaýy.

ÇENENMEK, işl. 1. Çenemek, nyşana almak işini özüň etmek. 2. Bir zady amala aşyrmaga hyýallanmak, meýil etmek, synanmak; ýüregine düwmek. *Bir zat diýmäge çenendi.*

ÇENEŞMEK, işl. Ýerli-ýerden çenemek, birnäçe bolup nyşana almak.

ÇENETMEK, işl. Birine ýarag çenemeği buýurmak, nyşana aldyrmak; deňetmek. *Tüpeňi çenetmek. Köýnegiň ýeňiniň uzynlygyny çenetmek.*

ÇENEÝJI, at. Topy we ş.m. ýaragy nyşana dogrulaýan urşujy, nyşana aljy.

ÇENEÝIŞ, iş ady. Çenemek ýagdaýy.

ÇENLEME, iş ady. Çenlemek ýagdaýy.

ÇENLEMEK, işl. 1. ser. **Çaklamak**. 2. ser. **Çenemek**.

ÇENLEMEKLIK, iş ady. Çenlemek ýagdaýy.

ÇENLENMEK, işl. Çen edilmek; takmynyngoramyny ölçemek. *Hemme zatlar oýlanyp çenlendi.*

ÇENLEYIŞ, iş ady. Çenlemek ýagdaýy. *Myradnyň çenleyşi dogry bolup çykdy. Munça zady çenläp bilip bolmaz.*

ÇENLI, Wagt möçberini ýa-da iki zadyň aralygyny görkezýän kömekçi söz. *Şu wagta çenli. Ertire çenli. Oba çenli.*

ÇENSIZ, syp. 1. Çeni-çaky bolmadyk, çaksyz, çäksiz. *Daşgynrak daýymyz bolsa-da, biziň ony gowy göräýşimiz çensizdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Örän, juda, aşa. *Çöl howasy çensiz salkyn* ("Türkmenistan").

ÇENSIZ-ÇAKSYZ, syp. Belli bir ölçegi bolmadyk, örän köp, juda kän. *Ol kuwwatyň ölçegi çensiz-çaksyzdy.*

ÇENSIZ-ÇAKSYZLYK, at. Mukdar, möçber taýdan köplük, san taýdan çäksizlik, örän köplük.

ÇEŇ, at, sazç. Arfanyň bir görnüşi bolan gadymy saz guraly. *Gulgula düşdi gopuz, hem jyn-jyna düşdi çeň. Çeň şowkundan ol nigär ne nalaga düşdi naý* (Magtymguly).

ÇEŇK, at. Agaç gaplaryň, çäýnek-käseleriň çat açan ýerine demirden edilýän ilgençek ýama, sep.

ÇEŇKLEME, iş ady. Çeňlemek ýagdaýy.

ÇEŇKLEMEK, işl. Jaýryk atan, çat atan agaç we ş.m. zatlara demirden çeňk etmek, çeňk urup berkitmek. *Ussanyň çeňklän çanagyna söz diýer ýaly dälidi.*

ÇEŇKLEMEKLIK, iş ady. Çeňlemek ýagdaýy.

ÇEŇKLENMEK, işl. Biri tarapyndan çeňk edilmek; çeňk bilen berkidilmek. *Gyrasy çeňklenen çanak.*

ÇEŇKLEŞDIRMEK, işl. Yzly-yzyna çeňk etmek, çeňkläp çykmak; gaplary çeňkläp çykmak, hemmesini çeňklemek. *Çanakdyr okaralary çeňkleşdirmek.*

ÇEŇKLEŞMEK, işl. Çanak we ş.m. 1. Çeňklemäge kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup çeňklemek. *Çanak çeňkleşip otyrlar.*

ÇEŇKLETDIRMEK, işl., ser. **Çeňkletmek**.

ÇEŇKLETMEK, işl. Çanak, okara ýaly agaç gaplara çeňk urdurmak, bejertmek.

ÇEŇKLEÝIŞ, iş ady. Çeňlemek ýagdaýy. *Onuň jaýrylan çanak çeňkleýşi sungat eserine meňzeýär.*

ÇEŇKLÄBERMEK [çeňklä:vermek], işl. Çeňklemegi dowam etdirmek. *Meniň diýýänlerime gulak gabartman, ol okaralary çeňkläberdi.*

ÇEŇNE, at, ser. **Çeňnel**. *Kaknus döw bu wakany görüp, adamzady çeňnesine gysyp, bürgüt gaýan dek bolup, asmana alyp çykdy* ("Hüýrlukga-Hemra").

◊ **Çeňnesine salmak** öz ygtyýaryna geçirmek, tabyn etmek, boýun egdirmek.

ÇEŇŇEÇ, *at, köň.s.* Sowuk ýaraglaryň urgusyndan goranmak üçin penjäniň üstünde goýlup, goşaryň aşagyndan tasma bilen daňlyp berkidilýän demirden ýa-da polatdan esbap.

ÇEŇŇEK, *at. 1.* Ujy gaňyrçakly demir ilgençek. *Eti çeňňekden asmak. 2.* Balyk tutulýan gural, garmak. *Çeňňege balyk ildi.*

ÇEŇŇEKLİK, *syp.* Çeňňek etmäge ýaramly.

ÇEŇŇEL, *at. 1. gepl.d.* Baş barmak, penje; gysym. *2.* Belli bir mukdara deň bolan ölçeg birligi. – *Ine, mama jan – diýip, sanaman üç çeňňel teňňäni etegine oklady ("Görogly"). Ýene bir çeňňel zer berdi ("Saýatly – Hemra").*

ÇEP, *syp. 1.* Sagyň garşysyndaky tarap, sol. *Sygryň sag şahy çep, çep şahy sag* (Yaňyltmaç). *Sürini çepinden baryp dolajak bolýan çopandan çopan bolmaz* ("Türkmenistan"). *2. göç.m.* Dost däl, aralaryna tow düşen, ters, tersleşen, öýke-kineli. *Ol ikisi çepdir.*

♦ **Çep bolmak** biri bilen aragatnaşygy kesmek, ýüz sowup, kine saklap, gepleşmän ýörmek. *Ýüzün sowup, gep alyşmaz çyn ärler, Bir söý bilen ýagşy dosty çep bolsa* (Magtymguly). **Çep elden gelmek** hiç bir kynçylyksyz, aňsatlyk bilen ýerine ýetirmegi başarmak, el ujundan etmek. **Çep göz bilen garamak (seretmek)** kembaha garamak, göwni ýetmezlik etmek, kemsitmek, mynasyp baha bermezlik. **Çepine düşmek** pikir edilişinden tersine bolup çykmak, çaklanysyndan başgaça bolmak, şowuna düşmezlik, ugruna bolmazlyk. **Çepine tutmak** tersine tutmak, keçjellik etmek. **Çepine ýatyp turan ýaly** edýän hereketi, sözleýän sözi ugursyz, bolar-bolmaz. *Seniň bir hili çepiňe ýatyp turan ýalylygyň bar ýaly-la* (B. Kerbabaýew).

ÇEPBE, *at.* Bir zadyň ýa-da ýagdaýyň amatsyz, ters tarapy, tersi, garaşylýan ýagdaýyň oňaysyz tarapy, tersi.

♦ **Çepbe çeýnemek** bol-elin, ünjüsiz, gamsyz iýmek, emgenmän iýip-içip ýörmek. *Olar agyzlarynyň gyllygyny akdyryp, çebiş etini çepbe çeýneýärler* (B. Kerbabaýew). **Çepbe çöwürmek** bir zady ters tarapyna öwürmek, düýpgöter üýtgetmek. *Wagt örän geň zat. Ol geçýär-de, birden ähli zady çepbesine çöwürýär oturyberýär* ("Türkmenistan").

ÇEPBEKEÝ, *syp. 1.* Işi çep eli bilen etmäge endik eden, işi çep eli bilen edýän. *Ýöne "Han çepbekeý" diýip eşidýäris* (N. Saryhanow). *Çepbekeýiň çemi ýok, eden işiniň kemi ýok* (Nakyl). *2.* Çep el ýa-da sag ayak bilen (pil hakda) işlemek üçin niýetlenip ýasalan. *Çepbekeý pil. Çepbekeý orak.*

ÇEPBEKEÝLEMEK, *işl.* Çep el bilen ýerine ýetirmek, çep el bilen hereket, iş etmek. *Hanmämmet gyjakçy çepbekeýläp çalar eken.*

ÇEPBEKEÝLIK, *at.* Çepbekeýiň ýagdaýy, işi, çep eli bilen ýerine ýetirmeklik.

ÇEPBETOW, *at.* Gyzyly, sary, gara çyzmyklary emele getirmek üçin ýedi görnüşde ýüwürdilen erişli we tarada gara argaç kakyllyp dokalýan mata.

ÇEPEK, *at.* Galyň teletinden, sanaçdan ýa-da çekiden we ş.m. taýýarlanylýan, dabanyň aşagyny tutup duran, üsti açyk, bagjykly, tomsuna geýilýän iki ýany gulakly ayakgap, ýelken. *Sen şu çölde menden köprük çeppek tozduransyň* (Ý. Mämmediýew).

ÇEPEKLIK, *syp.* Çeppek etmek üçin niýetlenen (galyň teletin ýa-da içinden sapak geçirilen rezin).

ÇEPER, *syp. 1.* Öz işine ökde, işi ussatlyk bilen ýerine ýetirýän, ussat. *Örän çeper kişiniň elinden çykan tahýa. 2.* Ökdelik bilen edilen, ussatlyk bilen ýerine ýetirilen, nepis. *Bürünçden edilen çeper önümler uly meşhurlyk gazanypdyrlar. 3.* Durmuşy, hakykaty duýgy öwüşgini bilen beýan edýän, täsirli şöhlelendirýän (edebi eser barada). *Çeper eser. Atalar sözleridir nakyllar örän çeper görnüşde düzülensoň, ýatda galyjy bolýar* ("Watan"). *4.* Gyza dakylýan at.

ÇEPERÇILIK, *at, ser.* Çeperlik.

ÇEPERLIK I, *at.* Ownuk malyň ýokarky ähliniň büdür-südür aşak tarapy.

ÇEPERLIK II, *at. 1.* Bir işi ökdelik, ussatlyk bilen ýerine ýetirijilik, çeperçilik, ussatlyk. *Çeperlikde saňa taý tapylmaz. 2.* Durmuşy, hakykaty çeper beýan edililik, obrazlylyk, täsirlilik, çeperçilik. *Eseriň çeperligi ýokary derejede bolmalydyr.*

ÇEPIKSI, *syp.* Inçeden gelen kiçi, hortap, daýaw däl. *Çepiksi pyýada.*

ÇEPIKSILIK, *at.* Çepiksi halda bolmaklyk, hortaplyk, inçeden hortaplyk. *Çepiksilik oňa gelişmän duranokdy.*

ÇEPLEŞMEK, *işl., köň.s.* Tersleşmek. – *Eý, men Göroglynyň Öwez diýen serdarydym. Onuň bilen çepleşdim* ("Görogly").

ÇERBIYE [çerviye], *at, ösüml.d.* Ýasy ýaprakly, köki döwügi seýiklemek üçin ulanylýan köpýyllyk otjumak ösümlük.

ÇERETEN, *at.* Selmeler maşgalasynyň soralar uruguna degişli, boýy 20-100 sm ýetýän, çetä meňzeş pürli agaç.

ÇERIM, *at.* Eýlenip işlenýän ham, deri we ondan taýýarlanylýan gaýyş, teletin.

ÇERKES, *at, ser.* Çerkesler.

ÇERKESLER, *at.* Russiýa Federasiýasynyň Garaçay-Çerkes Respublikasynyň ýerli halklarynyň biri.

ÇERKEZ, *at. 1.* Gumda bitýän, pürli gyrymsy ösümlük. *2.* Oglana dakylýan at.

ÇERKEZLIK, *at.* Çerkeziň köp ýeri, çerkez bilen örtülen ýer. *Olar giden çerkezligiň içinde düşlediler.*

ÇERMEK, *at.* 1. Balagyň, içki geýimiň uçgur, rezin ötürilýän ýeri. *Oglanjyk çep eli bilen çermegini tutup ylgap gitdi.* 2. Çayhaltanyň, süzmehaltanyň we ş.m. agzyny ýygymak, içinden geçýän ýüp bilen büzmek üçin içi boş epin.

ÇERMEKLIK, *at.* 1. Biliň çermek daňylýan ýeri. *Guşagy bilinden sypyp, çermekligine indi.* 2. Balagyň, haltanyň çermek tikilýän ýeri. *Haltanyň çermekligi dar bolupdyr, sähel ýogyn bag geçmeýär.*

ÇERMELMEK, *işl.* 1. Köýnegiň, donuň, çäkmeniň ýeňi ýa-da balagyň gonjunyň agzyny tersligine düýrlenip eplenmek, ýokarlygyna ýygrylmak. *Iki yeňi tirsegine çenli çermelen Näzik tiz-tizden ädim urup, gyssanmaç gelýärdi* (A. Gowşudow). 2. göç.m. Sallanyp duran şahalar aýrylmak, ýokary galdyrylmak; ýokarrakdan şaha goýberilmek; pudalmak.

ÇERMEME, *iş ady.* Çermemek ýagdaýy.

ÇERMEMEKEK, *işl.* 1. Köýnegiň, donuň, çäkmeniň ýeňini ýa-da balagyň gonjunyň agzyny tersligine düýrläp eplemek, ýokarlygyna ýygymak. *Yeňlerini çermäp, gyňajynyň bir ujuny bilinden aýlap, hyzmata gidişi müň gelne degerdi* ("Türkmenistan"). 2. Çala açmak, serpmek, epläp ýokary galdyrmak. *Jemende öýüň gamşyny sypyrdy, durluklaryny çermedi* (B. Ker-babaýew). 3. göç.m. Sallanyp duran şahalary aýyrmak, ýokary galdyrmak; ýokarrakdan şaha goýbermek; pudamak. *Bagban miweli agaçlaryň aşagyny çermedi.*

ÇERMEMEKLİK, *iş ady.* Çermemek ýagdaýy. *Dalbaryň aşaky gollaryny çermemek ösüş üçin gowudyr.*

ÇERMENMEK, *işl.* 1. Öz ýeňini, balagyň gonjuny çermemek. *Iki sany ýigit dyzyna çenli çermenip, atlaryny ýuwyar.* 2. Balagyň çermegini çözmek, çermegi boşatmak. *Çermenip oturmak.*

ÇERMEŞDIRMEK, *işl.* 1. Köýnegiň ýeňini ýa-da balagyň gonjunyň agzyny tersligine düýrläp epleşdirmek, çyzgaşdyrmak. *Ak ezyaka köýneginiň yeňlerini çermeşdirdi.* 2. Üzümiň, bagyň aşaky gollaryny, şahalaryny aýryşdyrmak; yzly-yzyna aýryp çykamak.

ÇERMEŞMEK, *işl.* 1. Ýerli-ýerden çyzgaşmak, yzly-yzyna çermemek (*ser. Çermemek 1*). *Işgärler ellerini-aýaklaryny çermeşip, zordan goş-golamlaryny daşaryk çykardylar.* 2. Üzümi, bagy çermemäge, pudamaga kömekleşmek. *Men doganyma dalbarlary çermeşdim.* 3. Bilelikde çermemek (*ser. Çermemek 3*).

ÇERMETMEK, *işl.* Çermemek, pudamak işini birine etdirmek. *Üzümi dalbaryny çermetmek.*

ÇERRELMEK, *işl.* Bir zada çüýjerilip seretmek.

ÇERRELTME, 1. *iş ady.* Çerreltmek ýagdaýy. 2. *at.* Ownuk mallara goýun-geçilere degip, birden alýan kesel, çerrik. *Goýna çerreltme degipdir.*

ÇERRELTMEK, *işl., ser. Çüýjertmek.* *Mergen gözlerini çerreldip seretdi.*

ÇERRİK, *at.* 1. Çölde bitýän zäherli ot. 2. Şu oty iýen ownuk mallarda döreyän ölüm howply kesel.

ÇERRİKLEME, *iş ady.* Çerriklemek ýagdaýy. *Çerrik ýok ýerde çerrikleme nirden bolsun!*

ÇERRİKLEMEK, *işl.* Çerrik keseli bilen kesellemek, çerrik degmek. *Goýnumyz çerrikledir.*

ÇERTEK, *at, kön.s.* Çatma.

ÇEŞBENT [çeşvent], *at, kön.s.* Perde, tuty. *Ýeňsesinden bir atly gelip, salam berip durubardi, yüzi çeşbentli* ("Görogly").

ÇEŞM, *at, şahyr.* Göz. *Hijriňde köýüp men dat bilen perýat, Iki çeşmim bir görmäge zar saňa* (Halk döredijiligidin).

ÇEŞME, *at.* 1. Ýeriň aşagyndan syzyp çykýan suw we şol suwuň çykýan ýeri, suwuň gözbaşy. *Gyzlar çeşmäniň başyna ýygnandylar.* 2. göç.m. Bir zadyň emele gelýän, önýän ýeri, başlangyjy, gözbaşy, çykýan ýeri. *Aýal-gyzlar öz perzentlerini hüwdülänlerinde suw hakda elmydama ýatlaýarlarsa, çünki suw ýaşaýşyň çeşmesi hasaplanýar* ("Türkmenistan"). 3. göç.m. Ýazuw ýadygärlikleri; maglumatyň, pikirini ýazylan, alynýan ýeri; ylmy işler.

ÇEŞNI I, *at.* Köplenç, guşaga gysdyrylyp görterilýän nili gysga, oky niliň agzyndan salynýan tüpeňiň bir görnüşi.

ÇEŞNI II, *at.* Elguşa irden berilýän bölejik duzsuz et.

ÇET, *at.* 1. Bir tarap, gyra, gapdal, ýan. 2. Bir zadyň gyrasy, uýy; bölegi. *Günüň bir çeti gädilipdi* ("Edebiýat we sungat"). 3. *syp., kön. s.* Keseki, daşary, ýat. *Çet ýurt dili.*

♦ **Çeti gyzmak** gaharyň gelmek, gaharlanmak, gany gyzmak. **Çetine degmek** bir zat diýip gaharyny getirmek, gahary geler ýaly käýemek. *Bu gürrüň Ýelliniň çetine degdi* (A. Gowşudow). **Çetine kakmak** biriniň taryna kakyp, synap görmek, gürleşip nähili pikirdedigini biljek bolmak, pälini-niýetini bilmäge synanmak. *Şoňa görä ol sazandanyň çetine kakýardy* (N. Saryhanow).

ÇETBER, *at, gepl.d.* Bir kirbenkäniň dörtten biri, yüz grama deň agyrylyk ölçeg birligi. *Iki çetber çaydyr bir kirbenkejik gant çekdirdim-de, dükançy bilen hasaplaşyp, gapa tarap yöneldim* (A. Kekilow).

ÇETBERLIK, *syp., gepl.d.* Yüz grama deň bolan agramly zat ýa-da yüz gram sygýan (gap). *Ol bir çetberlik çüýşäni alyp stoluň üstünde goýdy* (A. Gowşudow).

ÇETEN, *at, kön.s., ser. Çatma.* Saňa gürrüň bersem, şu ýoldan gelyärkäk, Üçgümmez dagynda, bir çetende myhman bolduk ("Görogly").

ÇETI, *at.* Gumda bitýän, ownuk ýaprakly, pürli, gyrymsy ösümlük.

ÇETILIK, *at.* Çetiniň köp ösen ýeri. *Olar çetilige ýetmän, açyk ýerde saklandylar.*

ÇETIK, *at.* Jüýjeleriň aýagyna bellik üçin daňylýan ýüpjagaz.

◊ **Iki çetik bolup oturmak** ikiçäk oturmak.

ÇETIN, *syp.* Ýerine ýetirmesi kyn, agyr; howply hem çylşyrymly.

ÇETINLIK, *at.* Aňsat dällik, kynlyk; çylşyrymlylyk. *Meseläniň çetnigini hasaba almak gerek.*

ÇETIR, *at.* Dört ýaşar düýe.

ÇETKI, *syp.* Çetde duran, çetdäki, gyradaky.

ÇETLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Köpçülige goşman ýeke goýmak, daşlaşdyrmak. 2. *göç.m.* Işden çykarmak, wezipeden aýyrmak.

ÇETLEŞIŞ, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy.

ÇETLEŞME, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy. *Biz bu dünýä onlarça ýyllara çeken çetleşmeden we bus-buslukdan soň geldik ("Türkmenistan").*

ÇETLEŞMEK, *işl.* Köpçülikden we ş.m. daşlaşmak, gyra çekilmek. *Obadaşlardan çetleşmek, goşulşmazlyk erbet häsiýetdir.*

ÇETLEŞMEKLIK, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy.

ÇETNIK, *at.* Burunlyk bilen büýliniň arasyndaky iki tarapy kertiklije agaç. *Iner çetniginiň düýbünden üzüp hol gitdi ("Görogly").*

ÇETNIKLIK, *syp.* Çetnik etmäge ýaraýan, çetnik bolar ýaly, çetnik üçin. *Çetniklik agaç berk agaçdan bolmalydyr.*

ÇETREK [çetirek], *at.* Patrak edilende açylman galan mekgejöwen dänesi. *Etmekçidim patrak, Boldy bary çetrek* (Halk döredijiliginden).

ÇETREME [çetireme], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETREMEK [çetiremek], *işl.* 1. Patrak edilende açylman galmak, çetrek bolmak. *Mekgejöwen açylmady-da, durşy bilen çetredí.* 2. Tázeden ösüp ugramak, janlanyp, gol çykaryp, gögerip başlamak, güýzemek (ekin barada). *Güýze golaý gawunlar tázeden çeträp ugrady.*

ÇETREMEKLIK [çetiremeklik], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETREŞMEK [çetireşmek], *işl.* Çeträp başlamak, köpçülikleýin çetremek. *Güýze golaý biýaralar çetreşip ugradylar* (T. Gurbanow).

ÇETREÝIŞ [çetireýiş], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETRÄK [çetirä:k], *syp.* Bir gyrarak. *Ol bir çeträkte otyrý.*

ÇEÝE, *syp.* 1. Ýazylyp-büzülip bilýän; eplense-de döwürleşýän, ýaý berýän, maýyşgak. *Mylaýym adamynyň ýüregi çendan ýaý berse-de, çeýe çygar*

çybyk ýaly döwürleşmezmişin (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Başarnykly, berk, sagdyn. *Eý, sen çeýe dilim, kuwwatly dilim* (G. Ezizow).

ÇEÝELIK, *at.* 1. Bir zadyň maýyşgaklyk ýagdaýy. 2. Başarjaňlyk, berklik ýagdaýy.

ÇEÝNELMEK, *işl.* 1. Çeýnemi ýetirmek; bir zadyň güýjüne, zarbyna owulmak, berkligi gowşamak, sozulmak. *Iýmit gowy çeýnelip iýilmelidir. Hataba daňlan ýüp çeýnelipdir.* 2. Biri tarapyndan dalanmak, endam-janyndan diş salnyp ýaralanmak. *Itimiz kemsiz çeýnelipdir.*

ÇEÝNEM, *at.* Iýilýän zatlaryň çeýneliş, owluş derejesi, çeýnelmek häsiýeti. *Her bir zadyň çeýnemi ýetirilip iýilse gowy.*

ÇEÝNEME, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇEÝNEMEK, *işl.* 1. Iýilýän zatlary agza salyp diş bilen mazaly ýumşatmak, bölek-bölek etmek, ownatmak. 2. Dişlemek, dişläp ýara salmak, dalamak. *Indi ýarak it ony çeýnejekdi* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Mazaly suwuna degmek, ýerli-ýerden her kim bir zat diýip utandyrmak, dil bilen ýepbeklemek, käýemek. *Ol özüni bu sapar Nurjan kemsiz çeýnär öýtdi* (B. Kerbabaýew).

ÇEÝNEMEKLIK, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇEÝNEŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna çeýnäp çykamak, baryny çeýnemek.

ÇEÝNEŞIKLI *syp.* Soňy-zyz gelmeýän, nirä çekseň bolýan ýaly, gutarnykly netije çykaryp bolmaýan. *Onuň ýaly çeýneşikli meselä goşulmaň.*

ÇEÝNEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup dowamly çeýnemek, çeýnäp durmak; bir topar bolup çeýnemek. *Olar uýanlaryny çeýneşip duran atlary öz maýdalyna sürüp ugradylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇEÝNETMEK, *işl.* Çeýnemäge ýol bermek, dalatmak, çeýnemäge mümkinçilik döretmek.

ÇEÝNEWAÇ [çeýnewa:ç], *at.* 1. *gepl.d.* Aşaky we ýokarky äň aralygyndaky dil, diş ýerleşýän boşluk, agyz. 2. Şeker çinriginiň, ak jöweniň çeýnelýän bogny, palajynyň bölegi. *Ol mekgejöwen çeýnewajyndan maňa-da berdi.* 3. *gepl.d.* Çeýnelýän jisim, sakgyç. *Ol agzyndaky çeýnewajyny tüýkürdi.*

ÇEÝNEYIŞ, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇÄÇ [çä:ç], *at.* Döwölüp, atylyp, ýörite elekte elenmedik bugdaýyň üýsmegi. *Çäji ýañadan elemek.*

◊ **Çäjiňe bereket!** Hasylyň köp bolsun! Bereketli bolsun! *Ol "Çäjiňe bereket!" diýip ýüzlendi.*

ÇÄGE [çä:ge], *at.* Dag jynslarynyň togalak hem-de ýiti burçly dänejiklerinden düzülen, tozan we toýun gatançly ownuk owrantgy. *Ak gumlaryň eteginde doglup, Ak çägäň üstünde ylgardym ýene* (K. Gurbannepesow).

ÇÄGELİK [çä:ğelik], *at.* Çägäniň köp ýeri, giden çäge bolup ýatan ýer. *Daş-töweregiň ergin gursun ýaly süýşüp ýatan ürgün çägelik* ("Edebiýat we sungat").

ÇÄGESÖW [çä:ğesöw], *syp.* Çäge gatysykly, çäge gatysygy bar bolan, çägä ýakyn. *Çägesöw toprak.*

ÇÄK [çä:k], *at.* 1. Bir ýeriň giňişlik bilen bagly serhedi, içi (*ser. Territoriýa*). *Welaýatyň çäklerinde.* 2. Geýimiň eteginde ýa-da köýnegiň ýakasyn-da goýulýan dilik, ýaryk. *Gözüm düşdi ýakasynyň çäginde, Synasy daglaryň gary geliniň* (Baýly şahyr). 3. Ýer paýlanyşygynda, ýap gazylanda bölünip berlen ýer; ara belligi, bölünen paý. *Men gazy gazyň, ertir meniň çägimi alyşmaga kömekleş* (A. Durdyýew). 4. Bellenen düzüniň esasy. *Kanunyň çäginde hereket etmek.* 5. Malyň gulagynda edilýän dilik.

ÇÄKLEMEK [çä:klemek], *işl., gepl.d.* Dilmek, ýyrtmak, dilik açmak.

ÇÄKLENDIRILMEK [çä:klennirilmek], *işl.* Biri tarapyndan çäk goýulmak, çäkli hereket etdirilmek. *Jogapkärçiligi çäklendirilen kärhana.*

ÇÄKLENDIRIŞ [çä:klenniriş], *iş ady.* Çäklendirmek ýagdaýy.

ÇÄKLENDIRMEK [çä:klennirmek], *işl.* 1. Çäk goýmak, çägin kesgitlemek; arasyňa parh goýmak. *Bu meselede gowy bilen erbedi çäklendirmek gerek.* 2. Belli bir möçbere, mukdara çenli azaltmak, kemeltmek.

ÇÄKLENMEK [çä:klenmek], *işl.* Belli bir ölçege, ýere ýetip bes etmek; kanagatlanmak, ýeterlik hasap etmek.

ÇÄKLI [çä:kli], *syp.* Belli bir ölçege laýyk; wagt taýdan kesgitli, gysga. *Çäkli wagtyň içinde beýle uly işi etmek - gahrymanlyk.*

ÇÄKLILIK [çä:klilik], *at.* Wagt taýdan gysgalyk, az wagtlyk. *Wagtyň çäkliligini unutmaň-da, basym boluň.*

ÇÄKMEN [çä:kmen], *at.* Erkek adamlaryň geýýän dony. *Çäkmeniň bagyjyny oýnap duran elleri gyssanjyna sandyrady* (Ý. Mämmediýew).

♦ **Agar çäkmen** düýe ýüňüniň iň bir inçe süýüminden egrilip, syk dokalan matadan tikilen çäkmen.

ÇÄKMENLIK [çä:kmenlik], *syp.* Çäkmen tikmäge ýaraýan, çäkmen edinmäge niýetlenen, çäkmen bolar ýaly. *Çäkmenlik mata.*

ÇÄKSIZ [çä:ksiz], *syp.* 1. Ölçeği, çägi bolmadyk, çäk goýulmadyk, uç-gyraksyz; köp, ummasyz, çensiz. *Çäksiz tebigy baýlyklar.*

ÇÄKSIZLIK [çä:ksizlik], *at.* Wagty, mukdary, ölçegi belli edilmedik, belli çägi, serhedi bolmadyk. *Wagtyň çäksizligi oňa arkaýyn işlemäge mümkinçilik berýärdi.*

ÇÄKÝAKA [çä:kýaka], *syp.* Egnüsti kese ýakaly (erkek adamlaryň köýnegi hakynda). *Ol çäkýaka köýnekli, bili guşakly suw tutup ýörkä, bir tümmegiň üstünde gysardy* (B. Kerbabaýew).

ÇÄRE [çä:re], *at.* 1. Bir işiň, hereketiň amala aşmagy üçin geçirilýän iş, edilýän alada, alaç, tär, çykalga. *Ýetişen hasyly çalt we zaýasyz ýygnap almak üçin etrap häkimligi, oba geňeşleri anyk çäreleri bellediler* ("Türkmenistan"). 2. Bir ýetmezçilik sebäpli berilýän temmi, käýinç, tabşyryk. *Çäresini görmek.*

ÇÄRESIZ [çä:resiz], *syp.* 1. Çäresi ýok, alajy bolmadyk, çäresi tapylmadyk, alaçsyz, çykalgasyz. 2. Temmisiz, çäre görülmedik ýagdaýda. *Ol eden işi üçin ony çäresiz galdyryp bolmaz.*

ÇÄRESIZLIK [çä:resizlik], *at.* Çäresi ýokluk, alaçsyz galmaklyk, çäre tapylmazlyk; çykalgasyzlyk.

ÇÄRÝEK [çä:rýek], *at.* 1. 25 grama deň bolan agyryk ölçegi, yüz gramyň dörtten biri. 2. Bir zadýň dörtten bir bölegi. *Okuw ýylynyň üçünji çärýegi ýaňy başlanypdy* (A. Gurbanow).

ÇÄRÝEKLİK [çä:rýeklik], *syp.* 1. 25 gramlyk agramy bolan (ölçeg daşy). 2. Okuw ýylynyň dörtten bir bölegine deň bolan, çärýege degişli. *Seniň çärýeklik bahalaryň ortaça dörtlik bolýar.*

ÇÄŞ [çä:ş], *at.* Günüň guşluk bolan wagty. *Bu üçüsi Gün dogup, çäş galanda atlaryny oýnadyp, Serçemeniň depesinden indiler* ("Görogly"). *Çäşden soň çep gözümiň çekişinem halamadym-da* (O. Ödäýew).

ÇÄŞERILMEK [çä:şerilmek], *işl.* Çäşermek halynda bolmak. *Pejiň başynda çäşerilip ýatmak.*

ÇÄŞERİŞMEK [çä:şerişmek], *işl.* Ýerli-ýerden, köp bolup, yzly-yzyna çäşerip ýatmak. *Olar çäşerişip ýatyrdylar.*

ÇÄŞERME [çä:şerme], *iş ady.* Çäşermek ýagdaýy.

ÇÄŞERMEK [çä:şermek], *işl.* El-aýagyňy gerip, serlip arkan ýatmak. *Mama gözenegiň agzynda çäşerip horlap ýatyr* (B. Kerbabaýew).

ÇÄŞERMEKLİK [çä:şermeklik], *iş ady.* Çäşermek ýagdaýy.

ÇÄŞERTMEK [çä:şertmek], *işl.* Çäşerer ýaly etmek, çäşerip ýatmaga mejbur etmek.

ÇÄŞERİŞ [çä:şeriş], *iş ady.* Çäşermek ýagdaýy. *Näme sebäpden çäşerişine düşünmedim.*

ÇÄÝNEK [çä:ýnek], *at.* 1. Çay demlemek üçin guply we jüründikli farfor gap. *Ol çay goýdy-da, çäýnegi çaykaşdyrmaga durdy* (A. Durdyýew). 2. Çay gaýnatmak üçin syrçaly demir gap.

ÇÄÝNEKLİK [çä:ýneklik], *syp.* Bir çäýnek dolar ýaly (gaýnag suw). *Bir çäýneklik gaýnag suw.*

ÇIG [çi:ğ], *syp.* 1. Bişmedik, bişip ýetişmedik, gowrulmadyk, gaýnadylmadyk (et we ş.m. hakynda). *Çig et – et getir, çig hamyr – dert* (Nakyl). 2. Bişip

ýetişmedik, gök, iýere doly ýaramaýan (miwe hakynda). *Oglanlar, eriklere entek degmäň, olar çigdir.* 3. *göç.m.* Doly, düýpli, çuňňur işlenilmedik, kämil däl. *Heniz çeperçilik taýdan çig eser.*

◊ **Çig bolmak** işi doly ýerine ýetirmezlik, meseläni gutarnykly çözmezlik, göwnējaý edilmezlik. **Çig mal** tebigy ýagdaýyndaky, gutarnykly haryt görnüşine getirilmeli zatlar, gaýtadan işlemäge degişli öndürilýän zatlar. **Çig süýt emen** adam hemme zada göz ýetirip bilmeýär, bilimi ýeterlik däl.

ÇIG-ÇARSÝ [çi:ğ-ça:rsý], *syp.* 1. Gowy bişmedik, ýarysy bişip, ýarysy bişmedik, doly taýyn bolmadyk (nahar we ş.m. hakynda). *Çig-çarsý bişen palaw.* 2. *göç.m.* Düýpli, çuň, gutarnykly işlenilmedik, gowşak. *Eger öz zähmetine, edýän işine, tutan tutumyna söýgi bolmasa, adam ogly şol işi çig-çarsý eder, elujy bitirer* ("Türkmenistan").

ÇIGDIRMEK [çiğdirmek], *işl.* Ýüpe we sapaga çigiş saldyrmak, çigiş düşürtmek. *Ýüpüň ujuny çigdirmek.*

ÇIGILDEM [çiğillem], *at.* Düýbi sogana meňzeş, owadan gyzyly, sary gülli otjumak ösümlik. *Çigildemlere seredip barýarys.*

◊ **Çigdem (gazmak) köwlemek** gijäniň aýazyna üşäp, ýatyp bilmezlik. gijäniň aýazyna üşäp, ýatyp bilmezlik. *Baba aga ýorganynyň üstünden içmegini atynan bolsa-da, daňa çenli çigildem köwläp çykyppy* (N. Esenmyradow).

ÇIGILMEK [çiğilmek], *işl.* Çigin emele gelmek, düwülüp bulaşmak; çigişmek. *Sapagyň ujy çiglipdir.*

ÇIGIN [çiğın] **I**, *at.* Goluň egne birleşýän yerinden başlap ýokary bölegi.

ÇIGIN [çiğın] **II**, *at.* 1. Ýüpüň we ş.m. bulaşyp, çylşyrymly daňlan, düwlen ýeri, düwün, çigiş. *Ýüpüň çiginini çözmek.* 2. Suwy az goýbermek üçin ýabyň bilinden salnan böwet.

ÇIGINLEK [çiğınlek], *syp.* Çigni uly, eginlek. *Uzyn boýly, çiginlek, gözi äýnekli bir adam ýylgyryp içerik girdi* (G. Kulyýew).

ÇIGIŞ [çiğiş], *iş ady.* 1. Çigmek ýagdaýy. 2. *ser.* **Çigin II**, 1. *Çigiş daňlan ýüpi.*

ÇIGIŞDIRMEK [çiğişdirmek], *işl.* 1. Ýüp we ş.m. zada çigin düşürmek, çigin etmek, halka atdyrmak, düwün düşürmek. 2. Ählisini çigip çykamak, köp yerinde çigiş etmek. *Sapaklary bir ýanyndan çigişdirip çykypdy.*

ÇIGIŞME [çiğişme], *iş ady.* Çigişmek ýagdaýy.

ÇIGIŞMEK [çiğişmek], *işl.* 1. Çigmäge kömekleşmek, bir zady düwüşmek. *Sen maňa şu düwünleri çigişäý!* 2. Çözülmez ýaly çigin baglanmak, çigin bolmak, çolaşmak. *Ýüpüň ujundaky çigin berk çigşipdi.* 3. *göç.m.* Çylşyrymlaşmak, çözməsi

kynlaşmak, bujurygy artmak. *Meniň aňlyşyňa görä, şeýle bolanda, iş şeýle bir çigşer, soňra özüňiz gelip otursaňyz hem ondan baş çykaryp bilersiňiz öýdemok* ("Edebiýat we sungat").

ÇIGIŞMEKLIK [çiğişmeklik], *iş ady.* Çigişmek ýagdaýy.

ÇIGIT [çiğit], *at.* 1. Käbir ösümligiň miwesi, hasyly we onuň ýekeje dānesi. 2. Gawun, garpyz, gowaça ýaly çigidinden gögerýän ösümlikleriň tohumy. *Çyg ýere çigit oklasaň, gögerip çykar.*

◊ **Çigidi çaşmak** çym-pytrak bolmak, kül-oram bolmak; dargap gitmek. *Bah-ow, bu bolup barşyna bag üzüläýse, çigidim çaşjag-ow diýdim* (H. Ysmaýylov). **Çigidini çykarmak** dyr-pytrak etmek, mynjyratmak, eýini yetirmek. **Çigit ýaly** örän az, ujypsyz, sähelçe; asla, düýbünden. *Oňa çigit ýaly-da zat bermeli däl* (B. Seýtäkow). *Garly ussa bu işde çigit ýaly hem günäkär däl ahyryn* (A. Gowşudow).

ÇIGITLEME [çiğitleme], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITLEMEK [çiğitlemek], *işl.* 1. Çigidi çakyp, maňzyny alyp iýmek. *Olar Myrat çay getirýänçä çigit çigitläp, keçäniň üstüni maýmyn gezen ýaly edipdirler* (N. Pomma). 2. Pagtanyň süýümini çigidinden arassalamak, çigidi aýyrmak. *Sen sygryň yzynda bikär gezip ýörsün, bikär gezme, şuny sygryň yzynda çigitläp getirgin!-diýip, ep-esli pagta beripdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Bular gopuz ýaly işleşip, pagtany çigitläp, arassalap, turbalardan turbalara akdyryp duran maşynlaryň arasy bilen geçip, ep-esli aýlandylar* ("Türkmenistan"). 3. *göç.m.* Bir zady jikme-jik düşündürmek, anyklaşdyrmak, änigine-şänigine ýetmek.

ÇIGITLEMEKLIK [çiğitlemeklik], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITLENMEK [çiğitlenmek], *işl.* 1. Biri tarapyndan çigidi, maňzy, içi iýilmek. *Garpyz çigidi çigitlenipdir, daş-töwerek gabyk bolup ýatyrdy.* 2. Biri tarapyndan pagtanyň pamygyndan çigidi aýrylmak, çigitden saplanmak. *Pagta çigitlendi.*

ÇIGITLEŞDIRMEK [çiğitleşdirmek], *işl.* Yzly-yzyna çigitläp çykamak, hemmesini çigitlemek.

ÇIGITLEŞMEK [çiğitleşmek], *işl.* Bilelikde çigitlemek; çigitlemäge kömekleşmek. *Pagta çigitleşmek.*

ÇIGITLETMEK [çiğitletmek], *işl.* Çigitlemäge ýol bermek; çigitlemek işini başga birine etdirmek. *Çigit çigitletmek. Pagtany çigitledip, esli pamyk aldyk.*

ÇIGITLEÝIŞ [çiğitleýiş], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITÝAG [çiğitýa:ğ], *at.* Pagtanyň, günebakaryň çigidinden alynýan ýag.

ÇIGLEK [çi:ğlek], *syp.* Ýogyn, etlek. *Mama çiglek eli bilen Umsagülün böwrüne dürttdi* (B. Kerbabaýew).

ÇIGLEÇ [çi:ğleç], *syp.* Birneme çig, doly bişip taýýar bolmadyk; ýetişmedik.

ÇIGLIK [çi:ğlik], *at.* 1. Bişmedik, göklük, horalyk, çig ýagdaýda bolmaklyk. *Erigi çigligine iýseň, dişiňi gamaşdyrar.* 2. *göç.m.* Gowşaklyk, düýpli işlenen dällik, bolmaly derejeden peslik. *Onuň esasy sebäbi şol goşgularyň heniz kämil dældigidir, çigligidir.* 3. *göç.m.* Başdan sowmalyk, sowuk-salalyk, kem-käsleýin ýerine ýetirilendir öýdülip döreyän betgümanlyk; ynamsyzlyk. *Göwnüňize bir çiglik gidýär öýdän* (O. Ödäýew).

ÇIGME [çiğme], 1. *iş ady.* Çigmek ýagdaýy. 2. *at.* Tikiniň bir görnüşi we şol tiki bilen salynýan nagşyň ady.

ÇIGMEK [çiğmek], *işl.* Çigin edip düwmek, çigip daňmak, çigin etmek. *Ýüpi çigmek.*

ÇIGMEKLIK [çiğmeklik], *iş ady.* Çigmek ýagdaýy.

ÇIGREK [çiğrek], *at.* 1. Ertir-agşam we gijesine düşýän ýeňiljek sowuk, çalaja aýaz. *Howa çigrekdi, içlerimiz açdy, ýyljak tama girip, bir çäýnek çay içiläýse, gözümüz ýerine geljekdi* ("Türkmenistan"). 2. Sowuklamakdan emele gelýän çaga keseli. *Diňe çagakam iki gezek çigrek degip, iğländigimi ejem pahyr gürrüň bererdi.*

ÇIGREKLEME [çiğrekleme], *iş ady.* Çigreklemek ýagdaýy.

ÇIGREKLEMEK [çiğreklemek], *işl.* 1. Ertir-agşam we gijesine howa sowamak; maýyldan salkyna geçmek. *Ir ertir, giç agşam howanyň çigrekläni bildirýärdi.* 2. Çalarak sowuklap nähoşlamak, ýeňiljek sowuk degmek, sowukdan dümwlemek. *Ol çaga çigrekläpdir.*

ÇIGREKLEMEKLIK [çiğreklemeklik], *iş ady.* Çigreklemek ýagdaýy.

ÇIGREKLETMEK [çiğrekletmek], *işl.* Sowuklatmak, üşetmek; näsaglatmak. *Çagany çigrekletmek.*

ÇIGREME [çiğreme], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy.

ÇIGREMEK [çiğremek], *işl.* 1. Howa sowap başlamak, aýaz düşüp ugramak. *Giçden soň howa biraz çigräp başlapdy* (B. Kerbabaýew). 2. Gaýnajak bolup düwmelemek, bulanyp gaýnamaga ýakynlamak. *Kitirdäki suw ýaňy çigräp ugrady.*

ÇIGREMEKLIK [çiğremeklik], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy.

ÇIGREÝIŞ [çiğreýiş], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy. *Howanyň irräk çigreýşi gawuny güýzedipdi.*

ÇIKGE, *at.* Gözüň iki içki gyrasy. *Berdä bildirmän, ýyganan ýaşı kepdirjek bolup, külbikesini sag çikgesiniň üstünde goýdy* (H. Derýaýew).

ÇIKJERILMEK, *işl., ser.* **Jikjermek.** Nöker oňa çikjerilip seretdi (B. Kerbabaýew).

ÇIKJERIŞ, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇIKJERIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup çikjerip durmak, ýerli-ýerden çikjermek. *Näme beýdip çikjerişip dursuňyz?*

ÇIKJERME, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇIKJERMEK, *işl.* 1. Biriniň üstüne haýbat atmak, sürünmek, herrelmek. *Han ogul, näme beýle çikjeren bolýaň?* 2. Suwumsyzlyk edip öňe düşmek, özüni hondonbärsi saýmak, gopbamsyramak. - *Men özüüm akmak, ilden öňe düşüp, çikjerip sorag beren bolýan* (B. Kerbabaýew).

ÇIKJERMEKLIK, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇIL, *syp.* Akly-garaly, hem agy, hem garasy bolan (guşlaryň reňki hakynda). *Çil kepderi.*

ÇIL [çi:l], *at.* Peliň gyrasyna çekilýän, uzap gidýän beýiklik. *Onuň pessejik çiliň iki gyrasyndaky bugdaýlary dyzy bilen iki ýana sowup gidip barşyna aýdyma hiňlenýäni eşidildi* ("Türkmenistan").

ÇIL-ÇIL [çi:l-çi:l], *syp.* 1. Ýol-ýol, zol-zol, zolak-zolak. 2. Gasyn-gasyn, ýygırt-ýygırt. *Boýny, alkymynyň aşagy gat-gat bolup durdy, tegelek, lopbuş ýüzi-de çil-çildi* (G. Kulyýew).

ÇILE [çi:le], *at.* 1. Çaganyň eneden bolan gününden başlap, kyrk güne çenli dowam edýän döwür. *Çile döwründe ýaş çaganyň üstüne et, ýumurtga ýaly zatlar getirilmezdek bolýar.* 2. Çile döwri bilen bagly, şol dessur bilen baglanyşykly näsaglyk.

◊ **Çile agajy** çile düşüp çagasy bolmaýan aýallary ýa-da çile düşen çagany aşagyndan geçirmek üçin öwlüýälerde dikilýän agaç. **Çileden çykarmak** dogan çagany ýedi, kyrk gün geçenden soň, goňşy-golamlaryň gapysyna birin-birin aýlamak. *Ýaňy bolan çaga ýedi günden soň ýedi çileden çykarylýar. Soňra kyrk çileden hem çykarylýar* ("Türkmenistan"). **Çile düşmek.** 1) Çileden çykarylmaýk çaganyň hem-de ejesiniň bolýan öýüne çileden çykmaýk çagaly aýal, eli etli, unly we ş.m. zatly adam gelmegi zerarly enede ýa çagada kesel döremek. *Onsoň Ogsoltan eje gelniniň kyn görýänine - beýlekisine bakman, "Çile düşüpdür"Idiýip, ony gölegçileriň önünden geçirdi* (R. Allanazarow). 2) *göç.m.* Edýän işiň şowuna bolmazlyk, başa barmazlyk, oňuna bolmazlyk. *Sen sorama, meniň ol işime çile düşdi.* **Çilesi açylyşmak** işiň rowaçlanyp başlamak, eden işiň oňuna bolup ugramak. *Indi çiläm açylyşdy, Näme bolsa bolsun – diýdi* (K. Gurbanepesow).

ÇILELI [çi:leli], *syp.* Çileden çykmaýk; çile düşýän.

◊ **Çileli öý** heniz çagasy çileden çykmaýk maşgalaly öý.

ÇILELILIK [çi:lelilik], *at.* Çileli bolmak döwri, çileli wagt. *Şol öýe baraymaly welin, çilelilik ýol bermeyär.*

ÇİLESUW [çi:lesuw], *at.* Çaga doglansoň, ýedi, kyrk çileden çykarylanda düşürilýän suw. *Doglanymda çilesuwum beren sen, Babamyzdan miras galan daşguýy* (Ý. Pirgulyýew).

ÇİLİK, *at.* Barmak ýaly uzynlykdaky we ýogynlykdaky iki ujy çiş taýajygy ýa-da kiçeňräk mal süňki taýak bilen urlup oýnalýan oýun. *Harmanyň golaýynda çagalar çilik oýnan bolup ýördüler* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Çilik ýaly galmak (çişmek)** kellä, maňlaýa gaty zat degmegi zerarly çişip, güberip durmak, mese-mälim bolup ýumralyp çişip durmak. *Onuň üsti-başy gum, maňlaýy hem çilik ýaly galyp, ganjaryp durdy* (A. Gowşudow).

ÇİLİK-HEKGAL [çilik-hekga:l], *at, ser.* **Çilik.** *Çilik-hekgal oýny gadymy oýun bolup, türkmenleriň ata-babalary döwründe oýnalan hereketli, çylşyrymly we gyzykly oýunlaryň biridir* (A. Jykyýew).

ÇİLİLİ [çi:lili], *at, ser.* **Çilililer.**

ÇİLİLİLER [çi:lililer], *at.* Çiliniň esasy ilaty.

ÇİLİM, *at.* 1. Çekilýän temmäki, tütün, papiros. *Çilim çekmeýän adamlaryň 2,5 prosenti, çilim çekýän adamlaryň 45 prosenti ýürek agyrydan we gan basyşdan ejir çekýär* ("Güneş"). 2. Temmäki çekilýän ýörite gural. *Kümüş serpinjeli çilimi göterip, Sadap içerik girdi* (G. Kulyýew).

♦ **Çilim nahar** ýeniljek nahar, çay teýi. *Ol çilim nahar edindi. Çilim tutmak* çilimiň täsiri bilen başyň aýlanmak, gözüň garaňkylamak, ýüregiň bulanyp heläk bolmak. *Tagsyr, patyşahym, baýaky kempir çilim tutup oda ýykylyp ölüpdir* ("Görogly"). **Çilim ýaly** müçesi kiçijik. *Çilim ýaly bolup, onuň hiç kime göwni ýetenok.*

ÇİLIMHOR [çilimho:r], *at, ser.* **Çilimkeş.** *Göýä gürrüniňiň yzy gutardy, Diýdi: – Çilimhordan siz aýyp görmän* (N. Pomma).

ÇİLIMKEŞ, *at.* Çilim çekýän adam, çilimi kän çekýän adam, çilimhor. *Binamaza, gybatkeşe, ogruýa, Ýoldaş bolar ýowuz günde çilimkeş* (Magtymguly).

ÇİLIMKEŞLIK, *at.* Çilim çekmeklik, çilimi köp çekmeklik, çilimkeşiň ýagdaýy. *Çilimkeşlik ýurdumyzda ýek ýigrenilýän närsedir* ("Türkmenistan").

ÇİLIMLEMEK, *işl., gepl.d.* Çilim çekmek. *Men bir daşarda çilimläp geleyin.*

ÇİLIMLEŞMEK, *işl., gepl.d.* Biri bilen bile çilim çekmek. *Naharlanyp, çay içip, Çilimleşip otyrlar* (O. Täçnazarow).

ÇİLLE I, *at.* Gys paslynyň iň sowuk günleri, gysyň örküji.

♦ **Çille dolmak** gys pasly tamamlanmak. **Çille mesi ýaly** hiç hili aladasyz, gaýgysyz, mes, badyhowa, haýbatly (adam hakynda).

ÇİLLE II, *at.* 1. Tara daragynyň ininiň ölçegi. *Ýigrimi oýnam eriş bir çille hasaplanýar.* 2. Belli bir mukdardaky ýüpek sargysy, kelep ýüpek. 3. Ýaýyň iki ujuna dartdyrylyp daňlan ýüpek kiriş, şonuň ýaly-da dutaryň kirşi. *Çeker men ýaýyň çillesin, Gözlärim söweş pellesin* ("Görogly"). *Gys pasly ýetişdi, gutardy ýazym, Çillesi üzüldi, sem boldy sazym* (Mollanepes).

ÇİLLEME [çi:lleme], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy.

ÇİLLEMEK [çi:llemek], *işl.* Çil çekmek, çil etmek. *Häzir ýerleri çillemek, tekizlemek we dökünlemek işleri alnyp barylýar.*

ÇİLLEMEKLIK [çi:llemeklik], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy.

ÇİLLENMEK [çi:llenmek], *işl.* Biri tarapyndan çil çekilmek, çil edilmek. *Ekiljek ýerleriň hemmesi sürüldi, tekizlenildi we çillenildi.*

ÇİLLEŞMEK [çi:lleşmek], *işl.* Birine çil çekmäge kömekleşmek. *Men oňa uly bir peli çilleşdim.*

ÇİLLETDIRMEK [çi:lettirmek], *işl.* Birine çil çekdirtmek.

ÇİLLETMEK [çi:letmek], *işl.* Birine çil çekdirmek. *Ekiljek ýerleri çilletmek.*

ÇİLLEYİŞ [çi:lleýiş], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy. *Taba gelen meýdanda çilleýiş işleri başlandy.*

ÇİLMEK, *işl., gepl.d.* 1. Biriniň zadyny bildirmän, duýdurman almak, ogurlamak. *A-haw, sen şuny bir ýerden çiläýen-ä dalsiň-dä?* (T. Taganow). 2. *göç.m.* Ýok etmek, aýyrmak, puç etmek. – *Dogan dek söýýän – diýip, umydym çilen sen-sen* (A. Kekilow).

ÇİLŞIRILMEK, *işl.* Biri tarapyndan çilşirme salynmak.

ÇİLŞIRIŞ, *iş ady.* Çilşirmek ýagdaýy.

ÇİLŞIRME, *iş ady.* 1. Çilşirmek ýagdaýy. 2. *sport.* Türkmen göreşinde bäsdeşiňi ýykmaq üçin aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň arasyndan geçirip, daş ýüzünden aýlap tutmak emeli. *Ol birden çemini tapyp, onuň aýagyna çilşirme saldy* (Ý. Mämmediýew).

ÇİLŞIRMEK, *işl.* 1. Aýagyňy biri-biriniň üstüne atmak. 2. *sport.* Göreşde çilşirme emelini ulanmak. *Ahyr göterjek bolanda, Çaryýar hem çilşirdi birden* (Ç. Aşyr).

ÇİLŞIRMEKLIK, *iş ady.* Çilşirmek ýagdaýy.

ÇİLŞIRTMEK, *işl.* Çilşirme saldyrmak. *Pälwanlaryň biri aýagyna çilşirtti.*

ÇILTEN, *at, dini.* Dini düşüňjä görä, hemme adamlara görünmän ýören, kyrk sany keramatly adamlar. *Sährada gezen çiltenler, Özüň ýetir ýara meni* ("Şasenem – Garyp"). *Hemra ukudaka onuň gözüne kyrk çiltenler görüldi* ("Hüýrlukga – Hemra").

ÇINEME, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.

ÇINEMEK, *işl.* Tudun kesilen çybyklaryndaky ýapraklary tändirip, ýolup almak.

ÇINEMEKLİK, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.
ÇINEMİK, *at.* Tudun kesilip alnan çybyklaryndan tändirilip, ýolnup alnan ýapraklar.

ÇINEYİŞ, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.

ÇINTGEME, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy. *Onuň gaýtalap-gaýtalap çintgemesi ynanmaýanyň bolşy-da.*

ÇINTGEMEK, *işl.* Soraşdyryp bir zadyň anygyna ýetjek bolmak, bir zady biljek bolup, gaýta-gaýta soramak. *Ömrümde ýekeje gezek ýumşum düşdi, onam çintgäp dursun* (A. Durdyýew).

ÇINTGEMEKLİK, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy.

ÇINTGEŞDIRMEK, *işl.* Bir zady biljek bolup gaýta-gaýta soraşdyrmak, ýanjap-ýanjap soramak, änigine-şänigine ýetjek bolmak.

ÇINTGETMEK, *işl.* Bir zady gaýtaltmak, ownuk-uşak bir zady soraşdyrmak.

ÇINTGEYİŞ, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy.

ÇINTIK-ÇINTIK, *syp.* Birnäçe kiçijik tegmiller bar bolan. *Ak köynegiň ýakasynda çintik-çintik gara bar.*

ÇIŇ: çin arkan gaýtmak arkanlygyna ýykylmak, arkan ýykylmak. *Baş-on ädim ylgady welin, birdenkä maňlaýyny tutup, çin arkan gaýtdy.*

ÇİNE-ÇİŇE: çine-çiňe seretmek (bakmak) bir zada gaýta-gaýta çinirip seretmek, bar ünsüni berip garamak, dykgatly bakmak. *Onýança mallar hem porhanyň ýüzüne çine-çiňe seredişdiler* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇİŇERILMEK, *işl., ser.* Çiňermek.

ÇİŇERİŞ, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy.

ÇİŇERİŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden çinermek, biri-birine seredişmek. *Sessiz-üýnsüz biri-biriniň göreçlerine çinirishdiler* (B. Kerbabaýew).

ÇİŇERME, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy.

ÇİŇERMEK, *işl.* Bir zada dykgat bilen seretmek, üns berip garamak, çinermek, tiňkäni dikip seretmek. *Kakasy oglunyň ýüzüne çinirip seretdi.*

ÇİŇERMEKLİK, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy. *Beýle çinermeklik oňa nämä gerek bolduka, ilin göwnüne geler öýdenok.*

ÇİŇRIK, *at.* 1. Gant almak üçin ekilýän ösümlik. 2. Jöweniň guradylan baldagy.

ÇİRİM: çirim etmezlik gözüňe uky gelmezlik, ukyň tutmazlyk, uklamazlyk. *Çopanlar uzynly gijäni ojar odunyň başynda çirim etmän geçirdiler* ("Edebiyat we sungat").

ÇIRK, *at.* 1. Kir, hapa, gara tegmil. *Öten agşamky ...ýagan ýagyş güldür daragtlaryň näzik ýapraklaryny kemsiz ýuwupdy, çirk gatanjyny goýmandy* (G. Kulyýew). 2. Balygyň işbiliniň daşyndaky ýorka. 3. *göç.m.* Erbet pikir, ýaramaz niýet, nädogry düşünje.

Men seniň göwnünde çirk ýokdugyny önem bilýärdim ("Edebiyat we sungat").

◊ **Çirk getirmezlik** gara getirmezlik, ýüzüni gyzdymazlyk, utanja goýmazlyk. *Görogly beg, gulak salyn sözüme, Erteki gün çirk getirmän ýüzüme* ("Görogly").

ÇIRKEÝ, *at.* Ýaz aýlarynda döreyän kiçijik ganatly mör-möjejik.

ÇIRKEÝJIK, *at.* Owunjak çirkeý. *Owunjak çirkeýjikkler elektrik çyrasynyň daşynda gaýmalaşýardylar* (A. Gowşudow).

ÇIRKEÝLIK, *syp.* Köp çirkeý bolan, örän köp çirkeýli. *Öten ýylky ýaly çirkeýlik ýyly ýaşulular hem bilmeýärler.*

ÇIRKIN, *syp.* ýakymсыzdan örän çasly hem ýiti (ses hakynnda). *Anna çirkin gygyryp, Ýalpa ýüzünü açdy* (A. Alamyşow). *Men elhenç çirkin sesim bilen gygyrdym* (N. Pomma).

ÇIRKIN-ÇIRKIN, *hal.* Gaýta-gaýta çirkin ses bilen. *Ýüregine düwün düşdi, butlaryny sandyradyan atlaryň bir topary çirkin-çirkin kişnedi* (S. Myradow).

ÇIRKIZDIRMEK [çirkizzirmek], *işl.* Birine bir zady çirkizmegi ýerine ýetirtmek, birine çirkizmegi buýurmak. *Derini oda çirkizdirmek.*

ÇIRKIZILMEK, *işl.* Biri tarapyndan ýalna tutulmak, ýalyn çabradylmak. *Gowkalyk deriniň daşy oda çirkizildi.*

ÇIRKIZIŞ, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy.

ÇIRKIZME, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy.

ÇIRKIZMEK, *işl.* Oda, ýalna tutup, hamyň we ş.m. ýüzündäki tüýüni, ýelegini ýakmak, ýalna çabradyp ütmek, ýalna çabradyp ýakmak.

ÇIRKIZMEKLİK, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy. *Kellebaşagy oda çirkizmeklik.*

ÇIRKLI [çirikli], *syp.* 1. Hapa degen, gara ýokuşan, kirli. *Çirkli köýnek.* 2. Erbet pikirli, ýaramaz niýetli (adam).

ÇIRTDIRMEK [çiritdirmek], *işl.* Gan çykar ýaly ýiti gural bilen çyzdymak, ýarag bilen dildirmek, azajyk ýaralutmak.

ÇIRTIK, *işl.* Biri tarapyndan çirtmek işi edilmek.

ÇIRTIM, *at, sazç.* Sag elin başam hem-de süýem barmaklary bilen dutaryň bokurdagyndaky, ýagny kadi bilen sapyň birigýän yeriniň çirtip ýerine ýetirilýän tilsim.

ÇIRTMET [çiritmek] **I**, *işl.* 1. Ýiti ýarag bilen sähelçe kesmek, çala dilmek. 2. Ýolmak, ýokarsyndan ýygmak, ujuny aýyrmak. 3. *göç.m.* Ýalap geçmek, ýuwaşja awutmak, awuşatmak. *Demirgazykdan ösýän çapgyň şemal garrynyň ýüzünü çirtip geçýärdi* (N. Saryhanow).

ÇİRTMEK [çiritmek] **II**, *at.* Torgaý, serçe ýaly guşlary tutmak üçin çybykdan edilýän hepbigiň bir görnüşi. *Oba oglanlary at ýataklaryň, sygyr döleleriň ýanlarynda hepbikdir çirtmek gurýardylar.*

◇ **Çirtmege düşmek** biriniň guran gizlin hilesine, alyna sezewar bolup ele düşmek, aldanmak. *Bizi syýasat bilen çirtmege düşürjek bolýandyr* (G. Kulyýew).

ÇISNEMEK [çi:sñemek], *işl.* Owunjak tozgalap, jybarlap ýagmak, gaty ownuklap ümür ýaly çalajadan tozgalamak, jybarly ýagmak (ýagyş hakynda). *Ikindinaralar çişňap başlan ýagyş güýçlenmedik hem bolsa, iki sagat çemesi ýagypdy* ("Türkmenistan"). *Howa bulutlaşyp, ýagyş çişňýärdi* ("Güneş").

ÇISŇI [çi:sñi], *at.* Pürküp ýagýan maýda ýagyş, pürkaw, jybar.

ÇIŞ [çi:ş] **I**, *at.* **1.** Beden agzalaryna şikes ýetmegi zerarly belli bir ýerde emele gelen ýellenme, gabarçyk, düwün. **2.** Näsaglyk, açlyk sebäpli bütin endamyň ýellenmesi, çişme, ýel ýöreme.

ÇIŞ [çi:ş] **II**, *at.* **1.** Ýiti uçly gural (taýak, demir we ş.m. zatlar). *Agajyň bir şahasyndan çiş edip, ýeri gazyp başlapdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** Çişlik bişirilýän sim, ýörite ýasaldylan syh. **3.** Jorap we ş.m. örülýän iki ýa baş sim. **4.** Esasan ýylgyndan uýy çiş edilip ýasalyp, çukurrak, yzgarly ýerde çümdürilip oýnalýan milli oýun. *Çiş oýny gyzkly hem çylşyrymly oýun, ony oýnamak üçin ukyp hem jaýdar urup bilmek gerek*. **5.** Guýudaky çarhyň hem utunyň içinden geçýän demir ok, basran.

◇ **Çişe düzmek** ölüme sezewar etmek, öldürmek, gynamak, horlamak. *Duşmanyň etini çişe düzmek gerek*. **Çişe kebab etmek** iň gazaply ölüme sezewar etmek, zuluma sezewar etmek. *Ejem, etini çişe kebab etselerem, meni olara sezewar etmejekdigini aýtdy* (N. Pomma). **Çiş telpek** uly, gaba, depesi çürrük telpek. **Gözüne çiş kakylan ýaly bolmak** düýbünden uklasy gelmezlik.

ÇIŞIBERMEK [çi:şivermek], *işl.* **1.** Çişip başlamak, ýelden dolup ugramak, ýel berlip goýberilmek. *Üfläp-üfläp ýel berlen pökgi çişiberdi*. **2.** Biriniň üstüne gyzarylmak, barha gaty sürünmek; hondanbärsiremek. *Biderek zat üçin çişibermek*.

ÇIŞIK [çi:şik], *syp.* **1.** Semiz, ýogyn, etli-ganly. *Çişik adam*. **2.** Yellenip çişip duran, pökgerip duran, pökgi. *Çişik garynly*.

ÇIŞIKLIK [çi:şiklik], *at.* **1.** Semizlik, ýogynlyk, etli-ganlylyk. **2.** Çişik haldalyk, pökgülik, ýellenip çişip durmaklyk. *Ýüzüniň çişikliginden ýaña kiçelen gözlerini zordan açyp, daş-töweregine göz gezdirdi*.

ÇIŞIRILMEK [çi:şirilmek], *işl.* **1.** Biri tarapyndan ýel berilmek, çişirilen hala getirilmek. *Ýaryş*

başlanmanka, pökgüleriň hemmesi gaytadan çişirildi.

2. göç.m. Bolşundan artdyrylmak, hakykatdakydan köpeldilmek. *Çişirilen sanlar*.

ÇIŞIRME, *iş ady.* Çişirmek ýagdaýy.

ÇIŞIRMEK [çi:şirmek], *işl.* **1.** Ýel bermek, içini howa bilen doldurmak. *Topy çişirmek. Şary çişirmek*. **2.** Çişmek katdyna ýetirmek (*ser.* **Çişmek 3, 6**). **2.** göç.m. Bolşundan has ulaltmak, rezin ýaly süýndürmek. *Hekaýany gitdigiçe çişirdiň, Powest edip, önümize süýşürdiň* (R. Seyidow).

ÇIŞIRMEKLIK, *iş ady.* Çişirmek ýagdaýy.

ÇIŞIRTMEK [çi:şirtmek], *işl.* **1.** Bir zat çiş ýöremegine sebäp bolmak, ýellendirmek. *Köwşe aýagyňy çişirtmek*. **2.** Başga birine ýel berdirmek, ýelden doldurtmak. *Şary çişirtmek*.

ÇIŞIŞMEK [çi:şişmek], *işl.* **1.** Az-kem çişmek. *Agyr zähmete çydam bermedik elleri çişişipdi*. **2.** Hondanbärsi bolmak, gomparmak. *Dogmalar-da muňa gaharlanyp çişişip otyrdylar* ("Görogly").

ÇIŞLEME [çi:şleme], *iş ady.* Çişlemek ýagdaýy.

ÇIŞLEMEK [çi:şlemek], **1.** Çiş dürtmek, çiş çümdürmek, çiş sokmak. **2.** göç.m. Öldürmek, janyny jähennem etmek. *Golaýyna barany çişläp ýatyr*. **3.** göç.m. Degerli söz aýdyp geplemez ýaly etmek, söz bilen duzlamak, masgaralamak, çüýlemek.

ÇIŞLEMEKLIK [çi:şlemeklik], *iş ady.* Çişlemek ýagdaýy.

ÇIŞLENMEK [çi:şlenmek], *işl.* Çişe sanjylmak, çişe düzülmek. *Duzlanan balyklar çişlenip goýlandyr*.

ÇIŞLEŞMEK [çi:şleşmek], *işl.* **1.** Çişe sanjyşmak, çişe düzmäge kömekleşmek. *Balyklary çişlemek*. **2.** Biri-birini çişlemek. *Ellerindäki uzyn syhlar bilen çişleşipdirler*.

ÇIŞLETMEK [çi:şletmek], *işl.* Birine syh, çiş, tyg sançdyrmak, syhlatmak.

ÇIŞLIK [çi:şlik], *at.* Dogramça görnüşinde çişe, syha düzülip, közüň üstüne tutulyp bişirilen et. *Men size öz ellerim bilen goýun etinden çişlik bişirip bererin* ("Türkmenistan").

ÇIŞLIKÇI [çi:şlikçi], *at.* **1.** Çişlik bişirýän, çişe et düzüp bişirýän adam. *Ol çişlikçi bolup işleýär*. **2.** Çişlik bişirilýän, çişlik taýýarlaýan ýöriteleşdirilen garbanyşhana.

ÇIŞLIKLIK [çi:şliklik], *syp.* Çişlik etmek üçin niýetlenen. *Çişliklik et. Bu etiň çişlikligi bar*.

ÇIŞME [çi:şme], *iş ady.* Çişmek ýagdaýy.

ÇIŞMEK [çi:şmek], *işl.* **1.** Bedene şikes ýetmek zerarly çiş emele gelmek, ýellenmek, pökgermek. *Çörlü aga gelip seredende, gelniň eli öňküden hem beter çişipdi* (T. Taganow). **2.** Ýel bilen dolmak, ýel almak, gübermek. *Ýel berlen böwen ýaly çişmek*. **3.** göç.m. Biriniň üstüne gyzarylmak, haýbat atmak, herrelmek. **4.** göç.m. Gaharlanmak, gahardan ýaña dolmak. *Özüniň*

gyzyna bir garybyň sawçy bolup gelenine hum ýaly çişipdir ("Türkmen halk ertekileri"). 5. Hondanbärsi bolmak, gopbamsyramak, güplemek, gabarmak. – Ýeri, çişme, özüni öweniň tanapy çüýrük diýipdirler. Özüni öwme! 6. Gaty ýadamak, daljymak.

ÇIT, at. Gülli ýa-da gülsüz ýukajyk nah mata.

ÇITDIRMEK, işl. Çitmek işini birine etdirmek, dokma dokatmak. *Nabat eje agtygyna haly çitdirdi.*

ÇITENEK, at. Käbir agaçlaryň çybyklarynyň daşyndaky ownuk ösüntgiler. *Sözeniň çitenegi elimi çyzypdy.*

ÇITIK I, at. 1. Gapanyň, çirtmegiň dilini ildirmek üçin diliň gabat garşysyndaky ilgençek, kertik, kertikli demirjik. *Weli, pugta dur, çirtmegiň çitigine guş münýär* (A. Durdyýew). 2. Aşyk oýnunda: tegelek çyzygyň içindeki dikilen aşygyň kenek bilen urlanda tegelekden çykman, tegelege bir garyş gelip duruş ýagdaýy.

ÇITIK II, at, ser. **Çitnik**. Onuň maňlaýyna basylan çitik heniz ýitmädi.

ÇITILMEK, işl. Çitim bilen edilmek, çitilip dokalmak. *Ýüzüne metjidiň suraty çitilen halylaryň birnäçesini dokadylar.*

ÇITIM, at. Haly dokalanda erşiň daşyna dolanyp kesilýän bir kesim. *Seniň käriň kyndygyna sözüň ýok, Belki, her çitimiň-ajap bir şygyr* (K. Gurbannepesow).

ÇITIMLIK, syp. Çitim etmäge ýararly. *Çitimlik ýüp.*

ÇITIŞ, iş ady. Çitmek ýagdaýy. *Çepiksije barmajyklaryny çalt işledip, haly çitişi hemmeleri haýran galdyrdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇITIŞMEK, işl. 1. Çitmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde çitmek. *Çitim çitişip oturan gelinleriň işleýsine göz ilenokdy.* 3. Çitmek işinde ýaryşmak, güýç synanyşmak, bäsleşmek. *Haly çitişip ýaryşmak.*

ÇITME, iş ady. 1. Çitmek ýagdaýy. 2. Çitilip dokalan, çitilip edilen (torba, çuwal we ş.m. zatlar). *Tärimleriň ýüzüne argyş çuwal, çitme torba, düýebaşlyk gerlip, milli bezegler bilen bezelipdir.*

ÇITMEK, işl. Çitim etmek, çitim çitip dokamak. *Ol ikisi artelden alan dokmalarynyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew).

ÇITNELMEK, işl. Ýuwaşja deგრilmek, daglanylmak.

ÇITNEME, iş ady. Çitnemek ýagdaýy.

ÇITNEMEK, işl. Tebipçilikde gyzdýrylan oragyň ujuny bedeniň agyryň ýerine (maňlaýa, garna, arka) basmak. *Onuň arkasyny gyzgyn orak bilen çitnediler.*

ÇITNEMEKLİK, iş ady. Çitnemek ýagdaýy.

ÇITNEŞMEK, işl. Birine çitnemäge kömekleşmek, gyzgyn demri degrişmek.

ÇITNETMEK, işl. Birine çitnemäge ýol bermek.

ÇITNIK, at. Tebipçilikde maňlaýa, arka, garna basylyan gyzgyn orak ujunyň yzy, ýanyk tagma.

ÇOÇA [ço:ço], at. 1. *gepl.d.* Düýe. *Dil bilmeşen, burunlykly çoça ýaly, dilmajyň yzynda boýun synyp ýörmän näme manysy bar?* ("Edebiýat we sungat"). 2. *gepl.d.* Tagaşyksyz, gödek, başarnyksyz (adam hakynda). *Wah, çignimi düşürdiň, çoça!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

ÇOÇGAR [çoçgor/çoşgor], at. Bulaşyklyk, kynçylyk, çoşgar.

◊ **Çoçgara (çoşgara) çolaşmak** bulaşyklyga uçramak, kynçylykly ýagdaýa düşmek, başagaýlyga sezewar bolmak. *Men bir bagty gara bolmasam, şeýle çoçgara çolaşarmydym?* (B. Kerbabaýew).

ÇOG [ço:ğ], at. Közüň, gün şöhlesiniň we ş.m. ýakyp barýan howry, gyzgyny. *Günüň çogy.*

ÇOGAN [çoğon], at. *ösümlük. d.* Çalymtyl reňkli çogdam gögerýän ýabany ösümlük (kir ýuwmak üçin peýdalanylan).

ÇOGANLYK [çoğonluk], at. Çoganyň köp gögeren ýeri, giden çogan bolup oturan ýer. *Şol töwerek, çendan ýeri düýp-düýp çoganlyk, küpürsöp ýatan boz meýdan* (B. Kerbabaýew).

ÇOGDA [çoğdo], at. Ineriň boýnunyň aşagyndaky ösgün ýüň.

◊ **Çogda çäkmen** çogda ýüňünden edilen çäkmen. *Japbaktar çogda çäkmenlerini süýröp Doýdugyň öýüne bardylar* (B. Kerbabaýew).

ÇOGDAM [çoğdom], at. Bir topbak, bir penje, bir üýşmek; desse. *Bir çogdam ot.*

ÇOGDAMLAMA [çoğdomlomo], iş ady. Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOGDAMLAMAK [çoğdomlomok], işl. Çogdam edip goýmak, çogdam-çogdam edip üýşürmek, üýşmek edip goýmak, desselemek. *Sačyňy dik depände çogdamlap daňarys welin, gelşigiňe geläýersiň* ("Edebiýat we sungat").

ÇOGDAMLAMAKLYK [çoğdomlomokluk], iş ady. Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOGDAMLANMAK [çoğdomlonmok], işl. Çogdam edilip goýulmak, topbaklanmak, bir ýere toplanmak. *Süri çogdamlanýar.*

ÇOGDAMLAŞDYRMAK [çoğdomloşdurmok], işl. Çogdam-çogdam edişdirmek, çogdamlap çykamak. *Kesilen alma çybyklaryny çogdamlaşdyrdym.*

ÇOGDAMLAŞMAK [çoğdomloşmok], işl. Çogdamlap, üýşürüp goýmaga kömekleşmek. *Çybyk çogdamlaşmak.*

ÇOGDAMLATMAK [çoğdomlotmok], işl. Bir ýere toplatmak, üýşmek etdirmek; çogdamlamagy buýurmak. *Üzüm çybyklaryny çogdamlatmak.*

ÇOGDAMLAÝYŞ [çoğdomloýuş], *iş ady.* Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOĞDURMAK [çoğdurmok], *işl.* 1. Gaty gaýnadyp, gabyň daşyna döküler ýaly etmek, eňeginden agdyrmak. *Öňler bir penje gowurdagyň üstüne suw guýup, çogduragada gara çorba nan dogranyp iýýän garry, indi naharyny bütinleý başgaça taýýarlady* (B. Öwezow). 2. Gaty dolduryp, öte gaýnadyp, daşyna dökme. *Süýdi çogdurmak.*

ÇOĞDURYLMAK [çoğdurulmok], *işl.* 1. Gaty gaýnadylp, gabyň daşyna döküler ýaly edilmek, eňeginden agdyrylmak. 2. Gaty doldurylmak, aşa gaýnadylp, daşyna döküler ýaly edilmek.

ÇOGLY [ço:gly], *syp.* Çogy ýeterlik bolan, ýyly; güneşli. *Çogly ülkämizde ýylyň ähli pasyllarynda solmaýan dürli reňkli güller bar* ("Türkmenistan"). *Biz Watana tagzym edýäris, onuň saba-säherlerini, çogly güneşini, ýaşyl begres geýnen ýaýlalaryny, daglaryny-bakjalaryny, ajap çaglaryny ýüzüme sylýarys* ("Watan").

ÇOĞMAK [çoğmok] **I**, *işl.* 1. Gaty gaýnap, gabyň daşyna dökülme. *Süýt gaýnap çogdy.* 2. Gaty dolup daşyna dökülme. *Kündükdäki çay bireýýäm çogupdy.* 3. *göç.m.* Joş alyp, joşup daşyna çykmak, zogdurylyp çykmak. *Bu gün Türkmen aga öz öýünde çyrasynyň ýagtyşyndan, öz topragynyň göwsünden çogup çykýan gazynyň hözirinden peýdalanyp başlady* ("Türkmenistan").

ÇOĞMAK [çoğmok] **II**, *at, ser.* **Çogdam.** Ellerde saklanýar çogmak kân güller, Hoşlaşyp galgaýar ençeme gollar (Ç. Gurbangylyjow).

ÇOĞSULDAMAK [çoğsullomok], *işl.* Aýaga geýilýän çokaýyň, çarygyň, köwüşüň çoguş-çoguş edip seslenmegi.

ÇOĞSULDATMAK [çoğsullotmok], *işl.* Aýakgabyňy çoguş-çoguş edip seslendirmek. *Han küýli çokaýyny çogşuldady gapydan girdi* (A. Durdyýew).

ÇOĞUM [çoğum], *at, ser.* **Çogdam.** Çogum saç.

ÇOГУŞ-ÇOГУŞ [çoğuş-çoğuş]: **çoguş-çoguş etmek** *ser.* **Çogşuldamak.** Ol çoguş-çoguş edip barýardy.

ÇOҺ, *syp., kön.s.* Köp, biçak; örän. *Çoh garaşdym, ajap eýýäm gelmedi* (Magtymguly). *Bahaň ýetmez, berse puly, Çoh edepli gyzlaryňdan* (Zynhary).

ÇOK, *at.* Märeke, köpçülik, köplük. *Çopan adam çoka bolmaz, ala garga oka gelmez* (Nakyl).

ÇOKALABERMEK [çokola:vermek], *işl.* Çokalap başlamak, çokalap ugramak.

ÇOKALAMA [çokolomo], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKALAMAK [çokolomok], *işl.* Bir zady yzly-yzyna çünki bilen çokmak, birsyhly çokup durmak, çokjamak.

ÇOKALAMAKLYK [çokolomokluk], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKALANMAK [çokolonmok], *işl.* Bir zat tarapyndan çokulmak, çokalap-çokalap iýilmek. *Çokalan garpyz paçagy ýatyrdy.*

ÇOKALAŞMAK [çokoloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden, köp bolup çokalamak. *Towuklar paçagy çokalaşyp durdular.*

ÇOKALATMAK [çokolotmok], *işl.* Çokalamaga ýol bermek. *Paçagy towuklara çokatlamak.*

ÇOKALAYYŞ [çokoloýyş], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKAÝ [çokoý], *at.* Teletinden tikilýän, burnunyň üsti seçekli, öksesiz aýakgap. *Garry baba bir çokaý getirip berdi* ("Görogly"). *Ha çaryk geý, Ha çokaý geý, telpek geý-Parhy ýokdur: geýseň bolar erkek deý* (K. Gurbannepesow). *Kakam pahyr öz döwründe il derdine ýaraýan, ussalykda tanalýan, gaňna, eýer, howut ýasap, çaryk, çokaý, hokga köwüş ýaly zatlaram tikerdi* ("Türkmenistan").

ÇOKAÝÇY [çokoýçy], *at.* Çokaý tikýän ussa.

ÇOKAÝLYK [çokoýluk], *syp.* Çokaý tikmek üçin ýaramly bolan, çokaý üçin niýetlenen. *Çokaýlyk gayýş.*

ÇOKDURMAK [çokdurmok], *işl.* Çünki bilen çokmagyna ýol bermek, çokmak hereketini etdirmek. *Eliňi horaza çokdurmak.*

ÇOKGA [çokgo]: **çokga sakgal** diňe eňekde goýulýan sakgal. *Uly ili gyzyly-gyran gülüşdiren çokga sakgal, hortap kişidi* ("Edebiýat we sungat").

ÇOKJA [çokjo], *at.* Ýokarky buýnuzy egri, aşakysy göni çünk, çokmak üçin agyz. *Burnuň nähili, haram guşuň çokjasy ýaly, aňňal oraga dönüpdür* (N. Pomma).

ÇOKJALABERMEK [çokjola:vermek], *işl.* Ýeke-ýekeden ýolup, çokup başlamak, yzly-yzyna çokuşdyryp başlamak. *Birden üzümi çokjalabersini geň gördüm.*

ÇOKJALAMA [çokjolomo], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJALAMAK [çokjolomok], *işl., ser.* **Çokalamak.** Ol garga ilki bilen tilkiniň guýrugyndan, aýagyndan çokjalap, soň hem onuň garnynyň üstüne münýär ("Türkmen halk ertekileri").

ÇOKJALAMAKLYK [çokjolomokluk], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJALATMAK [çokjolotmok], *işl.* Çokup-çokup iýdirmek, çünkünü çümdürtmek, çokjasy bilen ýoldurmak.

ÇOKJALAYÝŞ [çokjoloýuş], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJARMAK [çokjormok], *işl., gepl.d.* Suwumsyzlyk edip, göze-başa düşmek, sokulmasyz ýere sokulmak, sokjarylmak, soralmadyk zada burnuň sokmak.

ÇOKJARYLMAK [çokjorulumok], *işl., ser.* Çokjarmak. *Ol mydam çokjarylyp oturandyr.*

ÇOKMAK [çokmok] **I**, *işl. 1.* Çünki, çokjasy bilen alyp, düýtmeläp, ýolup ýmek (guş barada). **2.** Çünki bilen urup dilmek, oýmak. *Garga munuň gözünü çokup oýdy-da kör etdi* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇOKMAK [çokmok] **II**, *syp., at. 1.* Biri-birine ýakyn ýerleşýän (birnäçe öý hakda). *Çokmak oba. 2.* Biri-birine golaý ýerleşen öýlerden ybarat bolan bir bölejik oba, hatar. *Biziň çokmagymyzdanam birnäçe kümüş ussasy çykypdyr.*

ÇOKUL, *at.* Gyzlaryň ýeňse çukurynda goýulýan çogdam saç. *Mährijemal dört ýaşyny dolduran wagty ýeňsesinden çokul, iki çekgesinden zülp we alyn saç goýlupdy* (A. Gowşudow).

ÇOKUNDYRMAK [çokunnurmok], *işl.* Dini dessury berjaý etdirmek.

ÇOKUNMAK [çokunmok], *işl., dini.* Hudaýa ýa-da bir keramatly saýylyan güýje ybadat etmek, ýüz tutmak, uýýandygyňy bildirmek, sygynmak. *Gün ýerdäki ýaşayşyň çeşmesidir... Şonuň üçin hem gadymy adamlar Güne hudaý hökümünde çokunypdyr* ("Güneş").

ÇOKUNYLMAK [çokunulumok], *işl.* Hudaýa ýa-da keramatly güýje ybadat edilmek.

ÇOKUŞMAK [çokuşmok], *işl.* Iki ýa-da köp bolup çokmaga girişmek; ýerli-ýerden çokmak (guşlar hakynda).

ÇOLA [çolo], *syp. 1.* Daş-töweregi boş, beýlekilerden çetde, köplükden gyrada ýerleşen. *Çola ýer. 2.* Adamsyz, janly-jemendesiz, adam-gara az, selçen bolan. *Obanyň köçeleri çolady.*

ÇOLAK [çolok], *at. 1.* Aýagy kesilip ýa-da döwölüp maýyp bolan, daraklygy bolmadyk. **2.** Goly şikesli, çonak.

ÇOLAKLYK [çolokluk], *at. 1.* Aýagy maýyp bolanlyk, aýagy maýyplyk; topukdan aşagy, daraklygy ýokluk. **2.** Goly şikeslilik, çonaklyk.

ÇOLALYK [çololuk], *at. 1.* Daş-töweregi boşluk, çetdelik; goňsusyzlyk. *Öwezmyrat batyr çolalykdan peýdalanmak isledi* (A. Gowşudow). **2.** Adam-gara, janly-jemende ýokluk. *Şunuň ýaly çolalykda, şonuň ýaly güý çöpde çendan doňuz hem uçraýardy* (B. Kerbabaýew).

ÇOLAMAK [çolomok], *işl. 1.* Bir zady başga bir zadyň arasyna salyp dolamak, daşyny örtmek, oramak. *Kagyza çolap bir atym çay aldy, çörek aldy* (B. Seýtäkow). **2.** Bir zadyň daşyny saramak, oramak. *Ol*

saçlarynyň ujuny süýem barmagyna çolap, dodaklaryny ýyrşartdy (B. Gulow). **3.** Bir zat bilen büremek, üstüni örtmek, dolamak.

ÇOLAN [çolon], *at.* Deňiz oty.

ÇOLANMAK [çolonmok], *işl.* Daşyňa bir zat dolanmak, örtünmek. *Ýolagçylyk adaty boýunça içmeklerimize çolanyp gysaryşdyk* (A. Gowşudow).

ÇOLARMA [çolormo], *iş ady.* Çolarmak ýagdaýy

ÇOLARMAK [çolormok], *işl.* Adam-gara gidip başlamak, çola bolmak, boşaşmak.

ÇOLARTMAK [çolortmok], *işl.* Töwereginde hiç zat, hiç kim goýmazlyk, daş-töweregini çola ýagdaýda goýmak. *Wäşi myhman gaytdy-da, öýümüzü çolardyp gitdi.*

ÇOLARYŞ [çoloruş], *iş ady.* Çolarmak ýagdaýy.

ÇOLAŞDYRMAK [çoloşdurmok] **I**, *işl.* Biri-biriniň içinden geçirip bulaşdyrmak, garyşdyrmak, bulam-bujar etmek. *Sapagy çolaşdyrmak.*

ÇOLAŞDYRMAK [çoloşdurmok] **II**, *işl.* Birnäçe zady kagyza we ş.m. zada çolap çykamak, dolaşdyrmak.

ÇOLAŞMAK [çoloşmok] **I**, *işl. 1.* Biri-biriniň içinden geçip bulaşmak, bulam-bujar bolmak. *Telefon simi çolaşdy. 2.* Daşyňa aýlanmak, oralmak, dolaşmak. *Bir gün ir säher bilen ýataga bardym, bir öküççe ýüpiüne çolaşyp galypdyr* ("Türkmenistan"). **3.** *göç.m.* Ýaramaz işe baş goşmak, bir zada baş goşmak. *Ahyr biri bilen çolaşdy, sag-aman başyny sypdyryp bilse-de ýagşy!*

ÇOLAŞMAK [çoloşmok] **II**, *işl.* Daşyňa oraşmak, dolaşmak.

ÇOLAŞMAKLYK [çoloşmokluk], *iş ady.* Çolaşmak ýagdaýy.

ÇOLAŞYK [çoloşuk], *syp. 1.* Bulam-bujar, uýy ýiten, bulaşyk. *Çolaşyk ýüp. 2.* Baş çykarardan kyn, bulaşyk, agyr, çylşyrymly, başy-aýagy näbelli. *Çolaşyk meseleler.*

ÇOLAŞYKLYK [çoloşukluk], *at.* Baş çykarar ýaly dällik, bulaşyklyk, agyrlyk, çylşyrymlylyk. *Beýle çolaşyk meseleleri çözmekden meniň başym ejiz* (B. Kerbabaýew).

ÇOLATMAK [çolotmok], *işl.* Bir zadyň daşyny dolatmak, çolamaga ýol bermek. *Alan zadyny kagyza çolatmak.*

ÇOLPULAMAK [çolpulomok], *işl.* Çolpy bilen süzüp almak, çolpy bilen suwdan çykarmak. *Gara selmeden, ýorunjadan gaýnan gögi çolpuladylar.*

ÇOLPULANMAK [çolpulonmok], *işl.* Çolpy bilen süzülip alynmak, çolpudan geçirilmek. *Bişirilen ysmanak basym çolpulandy.*

ÇOLPULAŞMAK [çolpuloşmok], *işl.* Çolpy bilen süzmäge kömekleşmek, çolpudan geçirişmek.

ÇOLPULATMAK [çolpulotmok], *işl.* Çolpy bilen süzdürmek, çolpy bilen suwuny sarkyrtmak, çolpy

bilen saýlatmak. *Ol gaýnadylan gögi uly gyzyna çolpulatdy.*

ÇOLPULYK [çolpuluk], *at.* Çolpy etmäge ýaraýan, çolpy bolar ýaly, çolpy üçin. *Ol ak söwütden çolpulyk inçe çybyklar kesdi.*

ÇOLPY, *at.* 1. Söwüt çybygyndan örülen süzgüç, örme susguç. 2. *göç.m.* El, penje. *Olaryň çolpusyna düşen zat bolmandyr.*

◊ **Çolpyňailmek** bir zady gola salmak, ele düşürmek.

ÇOLUK, *at.* 1. Çopanyň kömekçisi. *Çopanlar, çoluklar, suwçular bizi gadyr bilen garşyladylar* (N. Pomma). 2. Oglana dakylýan at.

ÇOLUKÇYLYK [çolukçuluk], *at. ser.* **Çoluklyk.** *Oglumy hojanyň elinden alyp, bir baýa çolukçylyga berdim* (N. Saryhanow).

ÇOLUKLYK [çolukluk], *at.* Çolugyň käri, ýagdaýy, çolukçylyk.

ÇOMAK [çomok], *at. kö.n.s.* Sowuk ýarag hökmünde ulanylan, tutary gaýyşly, uýy diş-diş tommaýly, gysga saply söweş taýagy, serdesse. *Çalabilen ýigide ok ile gylýçdan bir çomak ýeg* ("Kitaby dedem Gorkut").

ÇOMAKAÝ [çomokoý], *at. ser.* **Çomy.** *Nazaryň eli çomakaydan sypsa, şol ýagdaýda başaşak togalanyp gaýdýardy* (B. Kerbabaýew).

ÇOMMAK [çommok] **I**, *işl.* Eňegini suwa basyp içmek (düýe hakynda).

ÇOMMAK [çommok] **II**, *at.* Towlanyp gaýymlanmak üçin hyrly, daşy gyraňly togalak demir enjam.

ÇOMMALMAK [çommolmok], *işl.* Dyzyňy epip, iki aýagyň üstünde oturmak. *Ol çommaly oturan ýerinden aşak çöküp ornaşdy* (Ý. Mämmediýew). *Eli bilen kesemen tamdyr çörekli çykybam, durnaň gözi ýaly dury suwly ýabyň boýunda çommaly oturdy-da suw bilen nan iýmäge başlady* ("Türkmenistan").

ÇOMMALTMA [çommoltmo], **1.** *iş ady.* Çommaltmak ýagdaýy. **2.** Towuga degýän ýokanç kesel.

ÇOMMALTMAK [çommoltmok], *işl.* Ýokary galdyryp, uzadyp görkezmek, uzatmak, barmak bilen yşarat etmek. *Ol kimdir birine gürrüň berýän ýaly barmagyny çommaldýardy* ("Edebiýat we sungat").

ÇOMP-ÇOMP [çomp-çomp], *gepl.* Düýe suwa çagyrylanda aýdylýan söz.

ÇOMRULYK [çomruluk], *at.* Oturymlylyk we ekerançylyk bilen meşgul bolmaklyk. *Çomrulyk döwri.*

ÇOMRY, *at.* Oturymly we ekerançylyk bilen meşgul bolýan ilat. *Çomry durmuşy.*

ÇOMUÇ, *at.* Gumda, dagda bitýän ýogyn baldakly, ownuk ösüntgili ösümlik.

ÇOMUÇLYK [çomuşluk], *at.* Çomuýyň köp bitýän ýeri, çomuýyň köp ýeri.

ÇOMUR, *at. ser.* **Çomry.**

ÇOMY, *at.* Howudyň sypal dykylan, somalyp duran yzky bölegi, çomakaý.

◊ **Çomy ýaly bolup oturmak** dikelip gymyldaman oturmak.

ÇONAK [çonok], *syp.* Eline, goluna şikes ýeten, eli, goly şikesli.

ÇONAKLYK [çonokluk], *at.* Eli, goly şikeslilik, çonagyň ýagdaýy. *Ol öz çonaklygyna kemsinmän duranokdy.*

ÇOPAN [çopon], **1.** Mal, süri bakýan adam. *Gelnimiň aýagy, çopanymyň taýagy* (Aýtgy). *Çopan halky sowukganly, giň göwürüm, batyr ýürekli bolmaly* ("Türkmenistan"). **2.** *göç.m.* Birine gözegçilik edýän adam, birinden habarly bolmaly adam. *Men onuň çopany däl ahyry.* **3.** Türkmen milli göreşinde ulanylýan bir emel. **4.** Oglana dakylýan at.

◊ **Çopana meýlis haram** işli-güýçli adam öz işi bilen gümra bolsa ýagşy, işli adamyň gürrüňçilige, söhbete gatnaşmaga ýagdaýy bolmaz. – *Ýagşy ýigit, "Çopana meýlis haram" diýenleri, bu adamlar mydama ýetişiksiz gara gündedir* (Ý. Mämmediýew). **Çopan ýyldyzy** daňdan dogýan ýyldyz.

ÇOPANBADAK [çoponmadak], *at.* Türkmen milli göreşinde salynýan badagyň bir görnüşi. *Ýeri gelende çopanbadagyny salaryn welin, biline urlan ýylan ýaly bolayar* (R. Gelenow).

ÇOPANÇÖKEREN [çoponçökörön], *at.* Dag otlarynyň bir görnüşiniň ady.

ÇOPANÇYLYK [çoponçuluk], *at.* Çopanyň käri, ýagdaýy, çopanlyk. *Men ol wagtlar çopançylyk edýärdim.*

ÇOPANLYK [çoponluk], *at. ser.* **Çopançylyk.** *Otuz ýyldyr düýe çopan, Çopanlykdan döwlet tapan* (K. Gurbannepesow).

ÇOPANSÖÝER [çoponsöýör], *at.* Goýnuň kyrkgarny, goýnuň kiçi garny.

ÇOPANTAK [çopontok], *syp.* Özüne degişli sözi aýdyp, başga gep bilen işi ýok adam, sada, mön.

ÇOPANTAKLYK [çopontokluk], *at.* Çopantak ýagdaýdalyk, çopantak görnüşdelik.

ÇOPANTELPEK [çopontelpek], *at.* Inçe baldakly, ak tegelek sary gülli ot. *Ol gyzyl gülälekleriň, mawy gülli çigildemleriň, al-ýaşyl jümjümedir çopantelpekleriň berýän lezzetini hiç zat bilen çalşyp biljek däl* ("Türkmenistan").

ÇOR, *at.* Elde, aýakda gatap galan kir, kirli kesmek. *Çor basan aýaklary ýalaňaçdy.*

ÇORBA [çor:vo], *at.* İçine et, gowurdak, kartoşka, sogan we ş.m. zatlar atylyp bişirilýän suwuk nahar.

Çorba bir sapar çogonsoň gaýnawyny peseltmeli ("Türkmenistan").

♦ **Çorba çykary** gowusy, iş başarjaňy, in abraýlysy. *Ine, inim, şu oturanlar şu obanyň çorba çykarraklary* (B. Seýtäkow). **Çorba sowatmak** köp zähmet çekmek, köp işlemek; bir zady bilmek, öwrenmek üçin iş edinmek. *Ol bu tehnikany halaýar, ony öwrenmek üçin çorba sowadýar.*

ÇORBA-ÇAGAR [ço:rvo-çağar], *at, gepl.d.* Çorba we şoňa meňzeş nahar. *Men işden gelýänçäm in bolmanda çorba-çagar edäýseň bolmaýarmy?!*

ÇORBALYK [ço:rvoluk], *at.* 1. Çorba etmek üçin niýetlenip goýlan, çorba eder ýaly (et, huruş). 2. Gaty semiz däl, özüni gowrardan horrak. *Onuň alan goýnunyň çorbalygy bar.*

ÇORGA [çorğo], *at.* Atyň bakanynyň üstündäki ösgün, topbajyk tüý. *Gök köýnegi dyzyndan, Atly ýetmez zyzyndan, Ýeten atlar ýorgadyr, Aýaklary çorgadyr* (Halk döredijiliginden).

ÇORLAMAK [çorlomok], *işl.* Kir basmak, kirli kesmek bilen basyrylmak, örtülme, çor baglamak, şorlamak.

ÇORLATMAK [çorlotmok], *işl.* Kirletmek, çor baglatmak, gara kir etmek, şorlatmak.

ÇORLY, *syp.* Kir basan, çor, kirli kesmek baglan. *Ol üşeyän çorly ellerini owkalaşdyrdy* (N. Saryhanow).

ÇORTAN [çorton], *at.* Süýji suwda ýaşayan, ýasy, süýnmek, kellesi uzyn ýyrtjy balyk.

ÇORTMAK [çortmok], *syp.* Ýogyndan gelen kelte, uzyn bolmadyk, gysga. *Çortmak boýly. Çortmak barmaklar.*

ÇORULYK [ço:ruluk], *at, kön.s.* Çorynyň käri, ýagdaýy.

ÇORY [ço:ry], *at, kön.s.* Öý hyzmatkäri, gullukçy, hyzmatkär aýal, gymak. *Ýagynly gün çory taýak işer* (Nakyl). *Bu kenizler Reýhan arabyň çorularydy* ("Görogly").

ÇOŞGAR [çoçğor/çoşğor], *at, ser.* **Çoçğor.**

ÇOT, *at.* Sanlary hasaplamak üçin ulanylýan, simlere düzülen, tegelejek düwmeli iş esbasy.

♦ **Çota düşmek** çykdaja galmak, hemme harç edilen zady tölemek.

ÇOTGA [çotgo], *at.* 1. Geýimi tozandan arassalamak, aýakgaby we ş.m. zatlary reňkleme, arassalamak üçin ýüzüne gyl oturdylyan ýörite ýasyja enjam. *Durdy çotga tapyp, eşikleri çotgalap başlady* (K. Jumaýew). 2. Reňk, ýag çalmak, jaýy agartmak üçin ulanylýan uzyn topbak ýa süýnmek gylly, agaç saply iş guraly. 3. Suratçynyň reňke batyryp surat çekýän esbasy.

ÇOTGALABERMEK [çotgola:vermek], *işl.* Çotga bilen arassalap ýa-da reňk çalyپ başlamak, arassalap, reňkläp başlamak.

ÇOTGALAMA [çotgolomo], *iş ady.* Çotgalamak ýagdaýy.

ÇOTGALAMAK [çotgolomok], *işl.* Çotga bilen arassalamak, çotga bilen hapasyny aýyrmak, reňkleme. *Işikde durup, ädigini arassalady, eşiklerini çotgalady* (N. Saryhanow).

ÇOTGALAMAKLYK [çotgolomokluk], *iş ady.* Çotgalamak ýagdaýy.

ÇOTGALANMAK [çotgolonmok], *işl.* Biri tarapyndan çotga bilen arassalanmak, reňk, ýag çalynmak.

ÇOTGALAŞDYRMAK [çotgoloşdurmok], *işl.* Hemmesini bir-birden çotgalap çykamak, gezekli-gezegine çotgalamak.

ÇOTGALAŞMAK [çotgoloşmok], *işl.* Çotga bilen arassalamaga kömekleşmek.

ÇOTGALATMAK [çotgolotmok], *işl.* Birine çotga bilen arassalatmak; çotgalamaga mejbur etmek. *Halynyň ýüzünü çotgalatmak.*

ÇOTGALAYYŞ [çotgoloýuş], *iş ady.* Çotgalamak ýagdaýy.

ÇOTLAMA [çotlomo], *iş ady.* Çotlamak ýagdaýy.

ÇOTLAMAK [çotlomok], *işl.* Çot kakyp hasaplamak. *Ol çekim işini gutarandan soň, şol günki ýygylan pagtalary çotlap boldy-da, minnetdarlyk bilen dillendi.*

♦ **Çotlap görmek** hasaplamak, çaklamak, goramçenini bilmek. *Ol jemgyýetçilik durmuşynda nähili peýdalar getirjekdigini telim gezek çotlap görüpdü* (G. Kulyýew).

ÇOTLAMAKLYK [çotlomokluk], *iş ady.* Çotlamak ýagdaýy.

ÇOTLANMAK [çotlonmok], *işl.* Biri tarapyndan çot bilen hasap edilmek.

ÇOTLAŞMAK [çotloşmok], *işl.* 1. Çot kakmaga kömekleşmek, çot bilen hasaplamaga kömek etmek. 2. *göç.m.* Eden-goýan zadyňy hasaplaşmak, haklaşmak. *Ikimiziň aramyzda çotlaşyp ýörer ýaly ynamymyz gaçmandyr ahryr.*

ÇOTLATMAK [çotlotmok], *işl.* Hasap-hesibi çot bilen çykartmak, hasaplaşyk geçirtmek; barlatmak. *Men geçen aý gazanan günlerimi çotlatdym.*

ÇOTLAÝYŞ [çotloýuş], *iş ady.* Çot kakmak ýagdaýy. *Onuň çotlaýşy meniňkiden başgaça boldy.*

ÇOW, *at.* Mata gyýlanda emele gelýän burç, burçly uç. *"Dogumlydy, wah, deňsiz-taýsyz dogumlydy. Arman, ömri keç geldi-dä pahyryň" diýip, sandyraýan barmaklary bilen gyňajynyň çowuny nemi kepän didelerine ýetirýär* ("Türkmenistan").

ÇOWDARY [çowdory], *at, ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli içi boş, bogun-bogun baldakly, ýapragy insiz uzyn, uly sümmülli, gylçykly otjumak ösümlük. *Obanyň maldarlary şu ýyl gawun, garpyz we çowdary ekdiler.*

ÇOWDUR [çowdur], *at.* Türkmen taýpalarynyň biriniň ady.

◊ **Çowdur ýoly** Daşoguz welaýatynyň Boldumsaz etrabyňyň dessançy bağışlarynyň aýdym aýdyş usuly.

ÇOWLAMA [çowlomo], *iş ady.* Çowlamak ýagdaýy.

ÇOWLAMAK [çowlomok], *işl.* 1. Ýonup ýa-da gyýyp çow etmek, burç, uç emele getirtmek, ujuny inçeltmek. *Taýagyň ujuny çowlamak.* 2. Oda, ýalna tutup ýüzüni çirkizmek, bir zadyň ýüzüne ýalyn çabratmak. *Ýüzüň näme ot çowlan ýaly?*

ÇOWLAMAKLYK [çowlomokluk], *iş ady.* Çowlamak ýagdaýy.

ÇOWLANMAK [çowlonmok], *işl.* Çowly bolmak, çow emele gelmek. *Ol çowlanan murtuny towlady.*

ÇOWLATMAK [çowlotmok], *işl.* 1. Ujuny ýonup inçeltmek, çow etdirmek. *Gazyk ediljek taýagy çowlatmak.* 2. Yüzüni çirkizdirmek, ýalna çawlatmak.

ÇOWLUK, *at.* Agtykdan önen çaga. *Öýün ähli kemçiliginem çekmek bilen ogul, gelin, agtyk, çowluklarynyň ählisiniň agzybirligini, sagdynlygyny berk saklardy* ("Türkmenistan").

ÇOÝDURMAK [çoýdurmok], *işl.* Çoýmaga mümkinçilik bermek, çoýmak işini etdirmek. *Elini oda çoýdurmak.*

ÇOÝMAK [çoýmok], *işl.* 1. Üşeyän ýeriňi ýa-da öl zady, geýimi oda tutup ýylatmak, guratmak, birazrak gyzdirmek. *Damjaň şyp-şyp edip damýan ýerleriniň aşagyna okara, çanak, jam, bedre goýuşdyryp, oduň başyna geçdi-de, elini oda çoýdy* (N. Saryhanow). 2. *göç.m.* Kalbyň ýylysyny bermek, mähriň bilen ýylatmak. *Çagany enelik mähri bilen çoýmak.*

ÇOÝMAKLYK [çoýmokluk], *iş ady.* Çoýmak ýagdaýy.

ÇOÝULMAK [çoýulmok], *işl.* 1. Oduň ýylysyna tutulmak, guradylmak üçin ýyladylmak. *Myžzyk geýimler oda çoýuldy.* 2. *göç.m.* Howandarlyk, hossarlyk edilip, yssy mähir berilmek. *Her bir çaga ene mähri bilen çoýulmagyna mätäç bolýar.*

ÇOÝUN, *at.* Uglerod gatyşykly demir magdandan eredilip alynýan metal. *Duşmanyň çoýundan ýasan berkitmesi çym-pytrak edildi* (A. Gowşudow).

ÇOÝUNMAK [çoýunmok], *işl.* Özüňi oda çoýmak, ýylynmak.

ÇOÝUŞ [çoýuş], *iş ady.* Çoýmak ýagdaýy.

ÇOÝUŞMAK [çoýuşmok], *işl.* Ýerli-ýerden çoýmak, birnäçe bolup çoýmak; çoýmaga kömek

etmek. *Olar öl bolan eşiklerini oda çoýuşyp otyrdylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇOZDURMAK [çozdurmok], *işl.* 1. Birine çozmaga ýol bermek, çozmaga mümkinçilik döretmek. *Duşmany duýdansyz çozdurmak.* 2. Bir ýere topar, köpçülik bolup çozmagyna ýol bermek, çozar ýaly etmek. *Sürini suwa çozdurmak.*

ÇOZGUN [çozğun], *at.* Köpçülikleýin hüjüm, bir zadyň üstüne çozuş, çozgy.

ÇOZGUNLYK [çozğunluk], *at.* Köpçülikleýin yzly-yzyna edilýän hüjüm, çozgun, gaýtalanyp duran çozuş, çozgun ýagdaýy.

ÇOZGY [çozgy], *at, ser.* Çozgun.

ÇOZHA-ÇOZ [çozha:-çoz], *at, ser.* Çozha-çozluk. *Ýadyňda barmy, çozha-çozuň öňki gijesi men seniň ýanyňa şu ýigit bilen barypdym* (B. Kerbabayew).

ÇOZHA-ÇOZLUK [çozha:-çozluk], *at.* Iki ýa-da bir taraplaýyn edilýän çozgun, çozgunlyk, toparlaýyn çozuş.

ÇOZMA [çozmo], *iş ady.* Çozmak ýagdaýy. *Olaryň gapylkak çozmasy wagtlaýyn ýeňse getirdi.*

ÇOZMAK [çozmok], *işl.* 1. Köpçülikleýin hüjüm etmek, duýdansyz biriniň üstüne dökülme. *Duşmanlar dört tarapymyzdan çozdular.* 2. Köp bolup bir ýere eňmek, süri bolup bir ýere bosup barmak. *Ähli adamlar güpürdeşip gapa çozdular* (B. Pürliýew).

ÇOZULMAK [çozulmok], *işl.* Talamak, eýelemek maksady bilen goşun sürülme, köpçülik bolup çozmak işi edilmek.

ÇOZUŞ, *iş ady.* 1. Çozmak ýagdaýy. 2. *ser.* Çozgun. *Olar duşmanyň çozuşlaryny puja çykaryp, tiz wagtdan hüjüme geçdiler* (G. Gurbansähedow).

ÇOZUŞMAK [çozuşmok], *iş ady.* Ýerli-ýerden topar-topar bolup eňmek, birnäçe bolup çozmak.

ÇÖK, *işl.* Düýe çökeriljek bolnanda aýdylýan söz. *Ol: "Çök!" diýip, düýesini çökerdi.*

ÇÖKDER [çökdör], *syp.* Agyr, çekip-çydar ýaly däl. *Onuň soňky sözi has çökder boldy.*

ÇÖKDÜRMEK [çökdürmek], *işl.* Çökerip oturtmak, çöke düşürmek, çökermek (seýrek ulanylýar). *Ol düýäni çökdürmek üçin köp synanyşdy.*

ÇÖKE [çökö]: **çöke düşmek** 1) iki dyzyňy ýere berip, üstünde oturmak. 2) birine boýun bolmak, boýun egmek; ýalbarmak, birinden bir zat haýyş etmek.

ÇÖKELIK [çökölük], *at.* Aýrandan gaýnadylyp alynýan önüm. *Ol ýaýykdky aýrany uly gazana guýup, çökelik gaýnatdy.*

ÇÖKERIŞDIRMEK [çökörüşdürmek], *işl.* Ýeke-ýekeden çökermek, çökerip çykmak, hemmesini çökermek. *Abdy erkekleri suwly çeleklerе ýantap çökerişdirdi* (B. Gurbanow).

ÇÖKERIŞMEK [çökörüşmek], *işl.* Çökermäge kömekleşmek.

ÇÖKERMEK [çökörmök], 1. Aýaklaryny dyzyndan epdirip oturtmak (düýe hakynda). *Japbaklar bugrany arpanyň içinde çökerdiler* (B. Kerbabaýew). 2. göç.m. Ykdysady taýdan tapdan düşürmek, halys etmek; ahlak, ruhy taýdan sandan çykarmak, güýçden gaçyrmak. *Ady ýitmiş uruşdyr bizi çökeren* ("Edebiýat we sungat").

ÇÖKERTMEK [çökörtmök], işl. Çökmek işini birine etdirmek, aýaklaryny epip oturtdyrmak. *Düýäni çökertmek*.

ÇÖKET [çököt], synp. Oý, çöken, daş-töweregindäki ýerden pes; pesde ýerleşen.

ÇÖKETLIK [çökötlük], at. Çöket bolup ýatan birnäçe ýer, oýluk, peslik. *Çöketlikde otlap ýören goýun sürüsine golaý bardyk*.

ÇÖKGÜN, synp. 1. İçine giden, çöken, çökük. *Onuň kiçijik çökgün gözi ýyldyr-ýyldyr etdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. göç.m. Keýpsiz; gamgyn, tukat. *Ol çökgün göwnüni galkyndyrjak adama duşupdy*.

ÇÖKGÜNLİK [çökgünlük], at. 1. Çökgün ýagdaýdalyk; keýpsiz haldalyk. *Töweregine çökgünlik bilen ser salyp barşyna, golaýda ýaňlanyp eşidilýän owazy göwünli-göwünsiz diňleýärdi* (G. Kulyýew). 2. Ykdysady krizis.

ÇÖKGÜT, synp. İçine çöken, çökük, çöket. *Awçy çökgüt ýeriň ýatmaga amatlydygyny bildi*.

ÇÖKMEK [çökmök], işl. 1. Suw gitmek, yzgar çekmek we ş.m. zerarly öňki derejesinden aşak düşmek, peselmek, töwerekleýin oýulmak (ýer, diwar we ş.m. hakynda). *Çagyldan binýatly jaýlar adatça köp gatly bolanda-da çökmeyär* ("Türkmenistan"). 2. Aýaklaryny dyzyndan epip oturmak (düýe hakynda). *Düýe agynaga baryp çökdi*. 3. Suwuň, suwuklygyň düýbüne gitmek, aşak batmak. *Börekler gazanyň düýbüne çökdi*. 4. göç.m. Özüni aşak goýbermek, oturmak, ýerleşmek, ornaşmak. *Men barşyna oduň başyna çökdüm* ("Edebiýat we sungat"). *Ol uludan demini alyp, kabinetiniň gapysyny ýapdy-da, sekretar gyzyň ýanyndaky boş stula çökdi* (R. Allanazarow). 5. göç.m. Halys bolmak, gurpdan düşmek. *Janyňa seretmeseň, bir gün çöküp galarsyň*. 6. göç.m. Aşak gaýtmak, ýykylmak, opurylmak. 7. göç.m. Ykdysady, maddy taýdan ysgyndan gaçmak. *Çöken hojalygy galdyrmak*.

ÇÖKÜK, synp. Keýpi bolmadyk, gamgyn, keýpsiz, tukat, çökgün. *Hemmäniň göwni çökükdü, sussy basykdy* (G. Kulyýew).

ÇÖKÜNDI [çökünnü], at. Suwuň ýa-da suwuklygyň düýbünde aşak çöküp galan galyndy, gyrmança we ş.m.

ÇÖKÜŞMEK, [çöküşmök], işl. 1. Suw gitmek ýa-da yzgar çekmek zerarly öňki derejesinden, katdyndan

birneme aşak çökmek, aşak düşmek. *Suw tutulansoň, pel çöküşipdir*. 2. Birnäçe bolup çökmek, çöküp oturmak, yzly-yzyna çökmek. *Ýadaw düýeler yzly-yzyna çöküşip başlady*.

ÇÖL I, at. Gurak howaly, gyrymsy ösümlikli giň meýdan, gumluk meýdan; ynsan az ýaşaýan, suwsuz toprak. *Çöl ýerlerde, suwsuzlykda galmyşam, Gytrat meni Çandybile sen ýetir* ("Görogly").

◊ **Çölde galmak** töwerek-daşyň boşap galmak, ýeke, hossarsyz galmak. **Çöle çykmak** öýe, ile sygman, baş alyp gitmek, däli-telbe bolmak.

ÇÖL II, synp. Örän az, seýrek duş gelyän, gyt.

ÇÖL-BEYEWAN [çöl-veyewa:n], at. Adam-gara ýaşamaýan çola ýer, giň meýdan, suwsuz çölüstan, çöllük ýurt. *Ýolsuz-ýodasyz çöl-beýewanda eşegini dikgirdedip sürüp barýar* (H. Derýaýew).

ÇÖLEMEK [çölömök], işl., gepl.d. Azalmak, seýrekläp başlamak.

ÇÖLLEMEK [çöllömök], işl., gepl. g. Suwsamak.

ÇÖLLÜK I, at. Aňyrsyna-bärsine göz ýetmeyän çöl meýdanlyk, giden çöl meýdan. *Öýleriň gaýrasy giden çöllükdü*.

ÇÖLLÜK II, at. Gytlyk, gahatlyk, azlyk.

ÇÖLÜSTAN [çölüssa:n], at, ser. **Çöl-beýewan**.

ÇÖLÜSTANLYK [çölüssa:nlyk], at. Çölüň köp ýeri, bir giden çöllük. *Bir bar eken, bir ýok eken, bir çölüstanlykda bir tilki bar eken* ("Türkmen halk ertekileri"). *"Adam eli – gyzyl gül" diýleni, düýnki çölüstanlyk indi hakyky gülüstanlyga öwürildi* ("Türkmenistan").

ÇÖMMEK [çömmök], at, gepl.d. Dag gerşiniň, depäniň we ş.m. beýgelip, ýiti burun bolup çykýan ýeri, depesi, iň beýik ýeri.

ÇÖMMELMEK [çömmölmök / çömmörmök], işl. Çömmek bolup çykmak, ýokaryk somalyp durmak.

ÇÖMMELTMEK [çömmölmök], işl. Ýokarlygyna ýa bir tarapa somaldyp, süýndürüp çykarmak. *Ol dodagyňy çömmeldip, kimdir biriniň agzyna öýkündü*.

ÇÖŇŇE [çöňňö], synp. 1. Gowy görmeyän, kütek (göz hakynda). 2. Emelsiz, başarnyksyz, hiç zat oňarmaýan, hiç zatdan başy çykmaýan. *Bir molla talyplarynyň iň çöňňesine sapak öwredeninde, her gezek ýalňyşan ýerinde onuň burnuna pitiklär eken* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇÖŇŇELİK [çöňňölük], at. 1. Gowy görmezlik, küteklik (göz hakynda). *Batyr aga gözünüň çöňňeliginden gaty käýindi* (N. Pomma). 2. Emelsizlik, başarnyksyzlyk, zatdan başy çykamazlyk. *Ol şol çöňňeligine-de galdy*.

ÇÖŇNELİŞMEK [çöŇŇölüşmök], *işl.* Dura-bara kütelişmek, kem-kemden çöŇne halyna gelmek. *Gözlerem, huşlaram çöŇnelişipdir.*

ÇÖŇNELMEK [çöŇŇölmök], *işl.* 1. Görüş ukyby gaçyp ugramak, gözi kütelişmek. *Gara daşdan gara gyly saýlan göz, ÇöŇneler görejiň göze myhmandyr* (Magtymguly). 2. Yadyň, huşuň kütelmek.

ÇÖŇÜR [çöŇür], *at.* Ýere golaý kesilen agajyň, gaty baldakly çöp-çalamyň çykyp duran töňnesi, çöŇürsek. *Somaly duran çöŇrüň ujundan tutup, zarp bilen bir çekende, ony goparyp zyňdy* (H. Derýaýew).

ÇÖŇÜRSEK [çöŇürsök], *at, ser.* **ÇöŇür.** Birden meniň aýagyma bir çöŇürsek urdy, awusy depäme çykdy, syňragymyň arasyndan gan hem göründi (B. Kerbabaýew).

ÇÖP, *at.* 1. Otlaryň we agaçlaryň guran ownuk baldagy, pudagy. *Ol ýerden bir uzyn çöp alyp, ony garynjanyň ýanyna oklapdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *gepl.d.* Ýakar ýaly odun. *Odun diýeniň çöp bolar, çöpläberseň köp bolar* (Nakyl). 3. *göç.m.* Ot, ösümlük, ot-çöp. *Bozaganyň, syrkyňyň, selme çöpleriniň ysy burnuma urýardy* (R. Gelenow). 4. *göç.m.* Düzzim, şaşka oýnunyň maly. 5. Otluçöpüň bir dānesi, uýy kükürtlü çöpjagaz. 6. Haýsy-da bolsa bir ýagdaýyň sebābi, soňy (howa, tebigat hadysalary barada). *Bu yssynyň zyynyň çöpi tabdyr.*

◊ **Çöp atmak** arabozarlyk etmek. *Adamlaryň arasyna çöp atmak.* **Çöp baýy gymyldamazlyk** 1) ýel-guz, şemal ýokluk, petişlik, ümsümlük, asudalyk. *Howa gurşun ýaly agyrdy, çöp baýy gymyldamaýardy* (B. Seýtākow). 2) biriniň buýrugy, emri bolmazdan hiç gymyldamazlyk, hiç bir iş edilmezlik. **Çöpçe görmezlik** hiç bir zadyň alynyndan dāl diýip hasap etmeklik, sarpa goýmazlyk, äsgermezlik. **Çöp döwlen ýaly etmek** bir meselāni, işi ýa eýlāk, ýa beýlāk etmek, çürt kesik etmek, bir ýan ýüzli etmek, belli bir kesgitli netijā gelmek, gutarnykly çözmek. *Ol bu işi çöp döwlen ýaly etdi.* **Çöp düýbi** 1) kanuny nikasy bolmadyk aýaldan dogan çaga. 2) sögünç aňladýan gödek söz. **Çöpe dönmek** örān horlanmak, süňk bolup galmak, hepbigе dönmek, çöp ýaly bolmak. *Ýigit perwaýsyzdy gürrüňe, gepe, Saraldy, sargady döndi bir çöpe* (A. Kekilow). **Çöpi tükenmek** ölmek. **Çöp ýaly bolmak ser.** **Çöpe dönmek.** *Ol çöp ýaly boldy, reňki saraldy, gözleri hanasynyň içine gitdi* (B. Seýtākow).

ÇÖPBAŞY, *at.* Pilāniň daşyndan sypyrylyp aýrylýan içi ownuk çöpli ýaramaz ýüpek.

ÇÖPBOÝA [çöpboýo], *at.* Kökünden sary reňk taýýarlamak we kökünü döwüp, ýumurtganyň sarysyna garyp, agyra ýapmak üçin ulanylýan ot. *İçmeklik derilere çöpboýa çalnydy.*

ÇÖP-ÇALAM [çöpçalam], *at.* Gurap galan we döwölüp ýere gaçan şaha, baldaklar, ýapraklar. *Ýabyň içindeki çöp-çalamlardan hiç zat goýman aýralyň!* (N. Pomma).

◊ **Çöp-çalama urmak** gürrüňi bulaşdyrmak, göni jogapdan gaçmak, düşüner ýaly etmezlik, patarraka urmak, belli bir uç çykarar ýaly etmezlik. *Urduň çöp-çalama, düşmān sözüme, Mynasyp görýäriň ony özüme* (A. Kekilow).

ÇÖP-ÇALAMLYK [çöp-çalamlyk], *at.* Çöp-çalamyň köp ýeri, çöp-çalam bolup ýatan ýer.

ÇÖP-ÇÖR [çöp-çö:r], *at.* Ownuk-uşak çöp bilen çör gatýşan süplük.

ÇÖPLEME [çöplömö], 1. *iş ady.* Çöplemek ýagdaýy. 2. *at.* Guran ownuk şaha bölekleri, odun, onda-munda dargap ýatan odunlyk galyndylar.

ÇÖPLEMEK [çöplömmök], *işl.* 1. Ýeke-ýekeden ýygnamak, otlary-çöpleri toplamak. *Gazy gazdy, gowaça otady, orak ordy, hoşa çöpledi. Bu zatlar onuň üçin durmuş mekdebi boldy* ("Türkmenistan"). *Durdy aga bir çäýnegi öz öňüne çekdi-de oglanlykda jagrama ýygnanyny, ýorunja ýeriň içinden tezek çöplānini ýatlady* ("Türkmenistan"). 2. Hasylyny ýygnamak, ýygmak. *Hanalardan her gün çäýek tonnaný çöplemek üçin çakgan bolmaly* ("Edebiýat we sungat"). 3. Ýeke-ýekeden saýlap aýyrmak, saýlap almak, saýlamak, aýryp arassalamak. *Tüwiniň çeltigini çöplemek. Öýüň daş-töweregindāki hapalary çöplemek.*

ÇÖPLENMEK [çöplömmök], *işl.* Biri tarapyndan ýa özün üçin çöplemek, ýygnamak. *Ol hataryň pomidory çöplenipdir.*

ÇÖPLEŞDIRMEK [çöplöşdürmök], *işl.* Ýeke-ýeke çöplemek, bir ýanyndan çöplāp ugramak, hemmesini çöplemek. *Öňüne dökülen çöregiň owuntyklaryny çöpleşdirdi* (A. Durdyýew).

ÇÖPLEŞMEK [çöplöşmök], *işl.* 1. Çöplemäge kömekleşmek. *Çöpleme çöpleşmek. Kişmişiň çüýrügini çöpleşmek.* 2. Çöplemekde ýaryşmak. *Men seniň bilen çöpleme çöpleşäýsem, sen galarsyň.*

ÇÖPLETMEK [çöplötmök], *işl.* Çöplemek işini birine etdirmek, çöplemegi buýurmak. *Ýere gaçan almalary çöpletmek.*

ÇÖPLEÝİŞ [çöplöýüş], *iş ady.* Çöplemek ýagdaýy.

ÇÖPLÜK [çöplük], *at.* Çöpi köp ýer, giden çöp bolup ýatan ýer, ot-çöpli meýdan. *Ýolagçylar gürrüň çöplügiň içinden çykyp, ýüklerini eginlerine atмага durdular* (B. Kerbabaýew).

ÇÖPPULY, *at, taryh.* XIX asyrdā halka salnan salgydyň bir görnüşi.

ÇÖPÜR [çöpür], *at.* Geçiniň tüýi. *Geçi çöpürinden işilen inçejik ýüp goşarlarymy kertip barýar* (B. Öwezow).

ÇÖPÜRLEK [çöpürlek], *syp.* Ösgün we gür çöpürli, çöpüri köp bolan. *Çöpürlek geçi.*

ÇÖR [çö:r], *at.* Goýun, geçi, towşan ýaly ownuk mallaryň gumalagy, tezegi. *Goýun sagmaga çykaňda, Çör basan aýajyklaryňdan* (Kemine).

ÇÖREK [çörök], *at.* Undan hamyr edilip, aldyrylan ýa petir halýnda tamdyrda bişirilýän önüm, nan.

♦ **Çöregi bitin** howpdan, bela-beterden sypan, aman galan. *Doýduk eje, gam iýme, çöregiň bitin ekeni, biz onuň janyňa ýetişdik* (B. Kerbabaýew). **Çöregi tamdyra gyzanda ýap** her bir işi aýny wagtynda, ýerini bilip et, wagty gelende sypdyрма. **Çöregi ýeňsäňden iýmezlik** öz edýän hereketiňe, etjek işiňe oňat düşünmeklik. *Men çöregi ýeňsämden iýmeýärin ahyry!* (B. Seýtäkow). **Çörekden kesmek** birini güngüzeran görýän çeşmesinden mahrum etmek, gulluk wezipesinden kowmak, işden boşatmak. **Çörek ýagysy** diňe iýmäni bilýän, emgenmän, zähmet çekmän, azap etmän iýmek-içmek isleýän (adam). *Siz bir çörek ýagysy adamlar bolmaň!*

ÇÖREKÇI [çörökçi], *at.* Çörek bişiriji (nanbaý) ýa-da çörek satyjy.

ÇÖREKLI [çöröklü], *syp.* 1. İçine çörek salnan. *Ýaglygyň içi çörekli.* 2. göç.m. Rysgally, barly, zada mätäç däl. *Çörekli ýer.* 3. Oglana dakylýan at.

ÇÖREKLILIK [çöröklülük] **II**, *at.* Rysgallylyk, zada mätäç dälilik.

ÇÖRLÜK [çö:rlük], *at.* Çöri köp ýer, giden çör bolup ýatan ýer.

ÇÖRNEŞIK [çörnüşük], *at.* Bulaşyklyk. *Men enem-atamyň, ýeke doganymyň göwnüne degmejek bolup, çörneşiğe düşdüm* (N. Pomma).

ÇÖRNEŞMEK [çörnüşmök], *işl.* Bulaşmak, baş goşmak. *Ol ýöreyärdi, özüniň çölde bu wakalara çörneşip ýörmegini ilki tebigatyň, soň gara donly Garagumuň üstüne atdy* (N. Baýramow).

ÇÖŞ, Eşegi saklamak üçin aýdylýan söz. *Ol: – Çöş, çöş! – diýip, eşegini saklady.*

ÇÖWJEME [çöwjömö], *iş ady.* Çöwjemek ýagdaýy. *Men onuň çöwjemesine düşünmän galdym.*

ÇÖWJEMEK [çöwjömök], *işl.* Bir zat sebäpli biriniň üstüne gygyrmak, haýbat atmak, azgyrylmak; dyzamak.

ÇÖWJEMEKLİK [çöwjömöklük], *iş ady.* Çöwjemek ýagdaýy.

ÇÖWJEŞMEK [çöwjöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden azgarylmak, heňkirişmek; dyzaşmak.

ÇÖWJETMEK [çöwjötmök], *işl.* Birini üstüne gygyrtmak, heňkirtmek. *Men seni üstüme çöwjetmerin!*

ÇÖWJÄBERMEK [çöwjävermek], *işl.* Biriniň üstüne çöwjäp başlamak, azgyrylyp ugramak.

ÇÖWLÜK, *at.* Gandym, çerkez ýaly çyga çydamly ösümlüklerden ýörite tegelek görnüşinde ýasalyp,

guýynyň uza boýuna içki örüminiň aşagyndan goýulýan suw syzdyryjy enjam.

ÇÖWLÜKLEME [çöwlüklömö], *iş ady.* Çöwlüklemek ýagdaýy.

ÇÖWLÜKLEMEK [çöwlüklömök], *işl.* Guýynyň örüminiň aşagyna çöwlük goýmak.

ÇÖWLÜKLEMEKLİK [çöwlüklömöklük], *iş ady.* Çöwlüklemek ýagdaýy.

ÇÖWLÜKLENMEK [çöwlüklönmök], *işl.* Biri tarapyndan çöwlük goýulmak, çöwlük edilmek.

ÇÖWLÜKLEŞMEK [çöwlüklöşmök], *işl.* Çöwlük goýuşmak, çöwlük goýmaga kömekleşmek.

ÇÖWLÜKLETMEK [çöwlüklötmök], *işl.* Çöwlük goýdurmak, çöwlük etdirmek.

ÇÖWLÜKLEÝİŞ [çöwlüklöýüş], *iş ady.* Çöwlüklemek ýagdaýy.

ÇÖWLÜKLİK [çöwlüklük], *syp.* Çöwlük etmek üçin taýýarlanan, çöwlük etmäge ýaraýan (agaç).

ÇÖWLÜM [çöwlüm], *at.* Yapdan ýa jardan akýan suwuň çuň ýeri. *Ol çöwlüme suwa düşdi.*

ÇÖWMEK [çöwmök], *işl.* Aýak bilen gaty depmek. *İçine-de çöwürp, baş-alty gaýra depdi* ("Görögly").

ÇÖWRE [çöwrö], *syp.* Geýimiň we ş.m. iç ýüzi tersine öwrülen görnüşi, düzüw ýüzüniň tersi, çöwrülen tarapy. *Tomus günleri halylary çöwre ýazsaňyz, ähli tozany aşagyna döküler.*

ÇÖWRELİK [çöwrölük], *at.* İç, düzüw ýüzi tersine öwrülen ýagdaýda bolmaklyk. *Çöwreligine düýrlenen halyçamyň bir yerinden ýapyşdy* (H. Derýaýew).

ÇÖWRÜBERMEK [çöwrüvermek], *işl.* Bir zady tersine çöwürp başlamak, bir zadyň agzyny yzyna eplemek, gaýtarmak, çöwürmegi dowam etdirmek, çermemek.

ÇÖWRÜLIŞMEK [çöwrülüşmök], *işl.* Birneme çöwürlmek.

ÇÖWRÜLME [çöwürilmö] *iş ady.* Çöwürlmek ýagdaýy.

ÇÖWRÜLMEK [çöwürlmök], *işl.* Bir zadyň agzy öwürlmek, agzy tersine dolanmak, çermelmek; üsti astyna düşmek. *Agzy çöwürülen çuwallar galladan dolup başlady.*

ÇÖWRÜŞ [çöwürüş], *iş ady.* Çöwürmek ýagdaýy.

ÇÖWRÜŞDIRMEK [çöwürüşdürmök], *işl.* Hemmesini, ählisini çöwürp çykamak. *Samanly ganarlaryň agzyny çöwürüşdirip goýmak.*

ÇÖWRÜŞMEK [çöwürüşmök], *işl.* Çöwürmäge kömekleşmek. *Ganaryň agzyny çöwürüşmek.*

ÇÖWŞI [çöwüşü], *at.* Gara öýi ýel ýykamazlyk üçin öýüň depesinden üstaşyr atanaklaýyn geçirilip, iki ýan ýüzünde gazyga daňylýan ýüp. *Öýe tizräk barmaly, gara öýe çöwşi eltmeli, çagaryga direg urmaly, çuwalý*

gumdan dolduryp, tüýnüň ýüpiünden agramlyk asyp goýmaly (A. Gowşudow). *Gazyk dikip çöwşi edip, Gelen ýelden saklardyk* (A. Kekilow).

ÇÖWŞIGAZYK [çöwşügazyk], *at.* Çöwşi daňylýan gazyk.

ÇÖWŞÜLEME [çöwşülömö], *iş ady.* Çöwşülemek ýagdaýy.

ÇÖWŞÜLEMEK [çöwşülömek], *işl.* Gara öýe çöwşi etmek.

ÇÖWŞÜLENMEK [çöwşülönmek], *işl.* Biri tarapyndan çöwşi edilmek. *Öý çöwşüledi.*

ÇÖWŞÜLEŞMEK [çöwşülöşmek], *işl.* Öýe çöwşi etmäge kömekleşmek. *Öýi çöwşüleşmek.*

ÇÖWŞÜLETMEK [çöwşülötmek], *işl.* Öýe çöwşi etdirmek, ýele garşy durar ýaly etdirmek. *Ýelden gorkup, öýi çöwşületmek.*

ÇÖWŞÜLEÝIŞ [çöwşülöýüş], *iş ady.* Çöwşülemek ýagdaýy.

ÇÖWÜRME [çöwşürmö], **1.** *iş ady.* Çöwürmek ýagdaýy, işi. **2.** *at.* Tüýli ýüzi içine öwürlip, gyrasyna bagana tutulyp, goýun derisinden tikilýän telpek, ýatış telpegi. *Ol çöwürmesini ýassygyň aşagyna goýdy.*

ÇÖWÜRMEK [çöwürmök], *işl.* **1.** Iç, düzüw ýüzüni daşyna öwürmek. *Donumy çöwürüp, ak içligini daşyna etdim* (A. Gowşudow). **2.** Agzyny yzyna serpmek, agyz gyzalaryny daşyna tarap eplemek, çermemek. *Haltanyň agzyny çöwürmek.* **3.** Aşagyny ýokary öwürmek, ters ýüzüne agdarmak, düňdirmek. *Men biziň tehnika myzanyň ýeriň astyny üstüne çöwürüp biljegine-de ynanýaryn* (B. Kerbabaýew).

♦ **Dodagyny çöwürmek** birine göwnüýetmezçilik etmek.

ÇÖWÜRMEKLIK [çöwürmöklik], *iş ady.* Çöwürmek ýagdaýy.

ÇÖWÜRTMEK [çöwürtmök], *işl.* Çöwürmek işini başga birine etdirmek, ters ýüzüne öwürtmek. *Donuňy çöwürtmek. Ganaryň agzyny çöwürtmek.*

ÇÖZDÜRMEK [çözzürmök], *işl.* Çözmek işini birine etdirmek; çözmäge mejbur etmek. *Soňra öňki ýüpleri çözdürip aýyrdy* (B. Seýtäkow).

ÇÖZGÜT [çözgüt], *at.* Bir mesele barada belli bir netije, gellen karar. *Geçiş döwründe aňymyzy zäherlemän, her bir meselä oýlanyşykly we döredijilikli çemeleşip, oňyn, ýagny iki tarapa-da bähbitli çözgüt tapmaly* ("Türkmenistan").

ÇÖZI [çözü], *at.* Içege çözenende galýan ýaglyja barda. *Ol çözini içegeden çözläp aldy.*

ÇÖZLEMEK [çözlömek], *işl.* **1.** Kültemini, örümni açmak, çöşlemek. *Soň öýermedi diýip närazy bolmasa bolýar - diýip, kakasy-da aýaklaryny oraşdyran ýüplerini çözleşdirdi* (A. Durdyýew). **2.** Goýun-geçi ýaly malyň içegesini çözüden syrtyp, çekip aýyrmak.

ÇÖZLEMEKLIK [çözlömöklük], *iş ady.* Çözmek ýagdaýy.

ÇÖZLENILMEK [çözlönülmök], *işl.* Biri tarapyndan çözmek işi edilmek.

ÇÖZLENMEK [çözlönmek], *işl.* Çözmek, kültemi açmak işi ýerine ýetirilmek; çözläp bolunmak. *Içege çözlendi.*

ÇÖZLEŞDIRMEK [çözlöşdürmek], *işl.* Hemmesiniň kültemini açmak, çözläp çykamak, ählisini yzly-yzyna çözmek. *Gazyklara daňlan ýüpleri çözleşdirip, hemmesini külterletdi.*

ÇÖZLEŞMEK [çözlöşmek], *işl.* Çözmäge kömekleşmek.

ÇÖZLETMEK [çözlötmök], *işl.* Birine çözmek işini etdirmek.

ÇÖZLEÝIŞ [çözlöýüş], *iş ady.* Çözmek ýagdaýy.

ÇÖZLÄBERMEK [çözlä:vermek], *işl.* Çözmek işine girişmek, çözläp başlamak, çözmek işini dowam etdirmek.

ÇÖZMEK [çözmök], *işl.* **1.** Daňlan ýüpi, düwni we ş.m. zady açmak; baglanan zady sökmek. *Düýäniň duşagyny çözmek.* **2.** *mat.* Dogry jogap tapmak, meseläniň jogabyny kesgitlemek, netijesini bilmek. *Ol mesele çözüýärdi.* **3.** Orta atylan mesele boýunça belli karara gelmek, netijä gelmek. *Öňde goýlan wezipeleri çözmek.*

ÇÖZMEKLIK [çözmöklük], *iş ady.* Çözmek ýagdaýy. *Meseläni çözmekligiň hötdesinden geldik.*

ÇÖZÜJI [çözüjü]: **çözüji** ses gurultaýda, mejlislerde we ş.m. ses bermek hukugy, mesele barada hasaba alynýan ses.

ÇÖZÜLEŇKIRLEMEK [çözüleňkirlömek], *işl.* Birneme çözülmek, az-kem çözülmek, çözülip başlamak. *Saçynyň çözüleňkirläp duran ujy.*

ÇÖZÜLMEK [çözülmök], *işl.* **1.** Çözmek işi edilmek; düwni, bogusy aýrylmak; netijä gelinmek. *Çölde suw meselesi çözülipdi* (Ş. Borjakow). **2.** Doňup durmasy aýrylmak, doňy eräp ugramak. *Ýeriň doňy çözüldi.*

ÇÖZÜŞDIRMEK [çözüşdürmek], *işl.* Ählisini çözüp çykamak, yzly-yzyna çözmek. *Meseleleri çözüşdirmek.*

ÇÖZÜŞMEK [çözüşmek], *işl.* Çözmäge kömekleşmek; bilelikde çözmek. *Odun daňlan ýüpi çözüşmek. Mesele çözüşmek. Dawany çözüşmäge kömek etmek.*

ÇUGDAM [çuğdom], *at, ser.* **Çogdam.**

ÇUGDAMLAMAK [çuğdomlamak], *at, ser.* **Çogdamlamak.**

ÇUGDUM [çuğdum], *at, ser.* **Çogdam.** *Hemme söýgülileriň bir jemleşen çugdumy ýaly duyuldy* (B. Kerbabaýew).

ÇUGDUMLAMAK [çuğdumlomok], *at, ser.* Çogdamlamak.

ÇUGLAMAK [çuğlomok], *işl.* Belli bir karara gelmek, jemlemek, çugdamlamak. *Maslahaty bir ýere çuglalyň.*

ÇUGLANMAK [çuğlonmok], *işl.* Karara gelinmek, belli netijä gelinmek. *Şondan soň maslahat çuglandy.*

ÇUGUTDYRMAK [çuğutdurmok], *işl. 1. ser.* **Çugutmak.** *Daş işikde biri çugutdyryp otыр.* 2. Özünden beýik, belent zadyň ýanynda ýapyrylyp oturmak (jaý hakynda). *Ýaşuly bizi gapysynda çugutdyryp oturan, işigi ilerik, garaja öýüne eltdi ("Türkmenistan").*

ÇUGUTMAK [çuğutmok], *işl.* Üşäp ýa-da başga bir sebäbe görä pugta ýygrylmak, ýygrylyp oturmak, çommalyp çugutdyrmak. *Ojagyň başynda töňňe ýaly bolup çugudyp otырды (B. Seýtäkow).*

ÇUKANAK [çukonok], *at. 1.* Oý, çukur-sukur (ýol, ýer we ş.m. hakynda). *Çukanak ýerleri tekizlemek ýaly işler amala aşyrylýar.* 2. *göç.m.* İçine gidip duran (göz hakynda). *Kütelişen çukanak gözleri ýadawlyk bilen agyp-döňýärdi (G. Kulyýew).*

ÇUKANAKLYK [çukonokluk], *at.* Çukanak ýer, çukanak-çukanak bolup ýatan ýer, gazganak ýer.

ÇUKANAK-SAKANAK [çukonok-sakanak], *syp.* Beýikli-pesli, çukur-çukur bolup ýatan düz däl ýer.

ÇUKRY [çukury], *at.* Boýy 40-100 sm ýetýän köpýyllyk, otjumak, ýabany derman ösümlük.

ÇUKUR, *at.* Gazylan ýa-da oýulan ýer. *Çukur gazylmaly ýerleri belläninde, jaýyň binýadyna golaý belläpdir ("Güneş").*

♦ **Çukuryň gyrasynda durmak** howply, agyr ýagdaý abanmak, ölümniň önüsyrynda bolmak. **Çukuryň gyrasyndan gaýtmak** agyr kesel ýa-da başga bir howply ýagdaýdan gutulmak, ölüm halynda ýatyp galmak.

ÇUKURALMAK [çukurolmok], *işl., gepl.d. 1.* Öňküsinden birneme çuň bolmak, çukur bolmak, çuňalmak. 2. İçine giden ýaly bolup görünmek, sokuralmak (göz hakynda).

ÇUKURLYK [çukurluk], *at.* Çukury köp bolan ýer, çukur-çukur bolup ýatan ýer. *Ýabyň gyrasy çukurlykdy.*

ÇULBA [çulvo], *at.1.* Dagyň, depäniň beýik ýeri. 2. Beýik depe.

ÇULUK I, *at.* Köplenç, suwda ýaşayan gyzył çünkli, gursagy, petekesi ak, galan ýeri garmtyl guş.

ÇULUK II, *at.* Gök ýa-da çal reňkli ot.

ÇULUM, *syp.* Tabşyrylan işi ýerine ýetirmäge ilgezik, taýýar. *Söýgi hakynda ýazylan şygrylaryň*

köpüsünde owadan gyz ähli zada, her bir işe çulum edilip görkezilýär ("Edebiyat we sungat").

ÇULUMLYK [çulumluk], *at.* Çulum bolmaklyk, tabşyrylan zady etmäge ilgezik, taýýar bolmaklyk.

ÇUŇ, *syp.* Örän çukur, çuňňur, ýalpak däl; uzak. *Maşyn ýene-de çuň oýa indi ("Edebiyat we sungat").* *Üzümiň düýpleri çuň gazyldy. Ol çuň pikire batdy.*

ÇUŇALMA [çuňolmo], *iş ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇALMAK [çuňolmok], *işl.* Çuň bolup ugramak, çuň ýagdaýa gelmek, çukur bolmak, çuňluga öňküsinden artmak. *Ýap çuňalypdyr.*

ÇUŇALMAKLYK [çuňolmokluk], *iş ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇALTDYRMAK [çuňoltdurmok], *işl.* Çuňaltmak işini birine etdirmek; derejesi çuňaltmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

ÇUŇALTMAK [çuňoltmok], *işl.* Çuň etmek, çuňlugyny artdyrmak. *Ýaby çuňaltmak.*

ÇUŇALYŞ, *iş ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞDYRMAK [çuňlaşdurmok], *işl. 1.* Gitdigiçe, barha çuňaltmak. 2. Giň gerime eýe boldurmak, giň gerim aldyrmak; baýlaşdyrmak. *Hyzmatdaşlygy çuňlaşdyrmak*

ÇUŇLAŞMA [çuňloşmo], *iş ady.* Çuňlaşmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞMAK [çuňloşmok], *işl. 1.* Gitdigiçe çuňalmak, kem-kemden çuň bolmak; çuňalyp başlamak. *Maňlaýynyň ýygrytlary çuňlaşypdyr ("Edebiyat we sungat").* 2. *göç.m.* Giň gerime eýe bolmak, baýlaşmak, ösmek. *Döwletara gatnaşyklar çuňlaşýar.*

ÇUŇLAŞMAKLYK [çuňloşmokluk], *iş ady.* Çuňlaşmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞYŞ [çuňloşuş], *iş ady.* Çuňlaşmak ýagdaýy.

ÇUŇLUK, *at. 1.* Üstünden düýbüne çenli ýa-da düýbe tarap belli bir ýerine çenli, çuň ýer. *Howzuň çuňluga baş yüz metr. Biz geologlaryň kesgitlän çuňlugyna çenli gazýarys (Ş. Borjakow).* 2. *göç.m.* Düýpli, ýüzleý däl ýagdaýdalyk. *Meseläniň çuňluga şondan ybarat.*

ÇUŇŇUL, *at, ser.* **Çuňňur.** *Murgap derýasy bahar aýlary joşanda, şol çuňňuly doldurup, ondan hem aňryk geçip gidýärdi.*

ÇUŇŇULDYK [çuňňulluýk], *at.* Suwly ýabyň suwa düşülýän çuň ýeri, ýabyň kenary giňeldilip, çuň we aýlaw edilen ýer. *Oglanlar öz çuňňuldyklaryna az begenmeýärdiler (A. Gurbanow).*

ÇUŇŇUR, *syp. 1.* Çuň gazylan. *Çuňňur guýa daş atsaň, Batar gider, eje jan (Läle).* 2. *göç.m.* Uly, kän tükeniksiz. *Çuňňur minnetdarlyk bildirmek.*

ÇUŇŇURLYK [çuňňurluk], *at, ser.* **Çuňňuk.**

ÇUS, *syp.* 1. Gaty we çalt ýöreýän (mal hakynda). 2. *göç.m.* Çalasyn, ýeňil gopýan.

ÇUSLANMA [çuslonmo], *iş ady.* Çuslanmak ýagdaýy.

ÇUSLANMAK [çuslonmok], *işl.* Çaltlanmak, janlanmak, tijenmek, hereketi güýjemek; tizleşmek. *Ýagşy çuslandy-da, çokaýly aýagyny üzeňňä eltip atlandy* (A. Gowşudow).

ÇUSLANMAKLYK [çuslonmokluk], *iş ady.* Çuslanmak ýagdaýy.

ÇUSLANYŞ [çuslonuş], *iş ady.* Çuslanmak ýagdaýy.

ÇUSLUK, *at.* 1. Çalt, gaty ýörgürlük ýagdaýy (mal hakynda). 2. *göç.m.* Çalt hereket edijilik, çalasynlyk, ýeňil gopujylyk; tizlik. *Onuň öňki ýadawlygynyň ornuna çusluk ornaşdy.*

ÇUW, kömekçi söz. Sypatlaryň, köplenç, "ak" sözünüň önünden gelip, "örän", "gaty", "dym" ýaly many aňladýan güýçlendiriji bölek. *Ol barmaklary bilen çuw ak sakgalyny sypalaşdyrdy.*

ÇUWAL [çuwol], *at.* 1. Un, bugdaý, arpa we ş.m. guýmak üçin ulanylýan, elde dokalyp tikilen gap. 2. Şeýle gaba sygýan galla önümleriniň mukdaryny aňladýan ölçeg birligi. *Biri-birine degşip ýatan gujak boýy garrygyz gawunlardyr haltanyň agzyna sygmaýan garpyzlar, öýün-öýün ýygnalan çuwal-çuwal künjüdir tamdyr ýaly edilip örülen kaklar ýaş oglany haýran galdyrypdy* ("Türkmenistan"). 3. Ownuk-uşak öý goşlaryny, geým-gejim salar ýaly tärimden asylýan, çitilip ýa-da kakylp dokalýan inli gap, öý goşy. *Kitap bukjasyňyň içinde, çuwalýň düýbünden çykman, ýene-de üç ýyl ýatdy* (N. Saryhanow). *Tärimden asylygy çuwalý ol gelinkä dokapdy.*

ÇUWALÇA [çuwolço], *at.* Kiçiräk çuwal.

ÇUWALGYZ [çuwolgy:z], *at.* Atasy öýüne ilkinji gezek gaýtarylyp getirilen gelin, gaýtarma. *Olaryň arasynda bir çuwalgyz bardy, şol Ogulgözele arka çykdy* (B. Kerbabayew).

ÇUWALGYZLYK [çuwolgy:zlyk], *at.* Çuwal gyzyň ýagdaýy. *Ol adamsy urşa gidip, çuwalgyzlygyna dul galypdy.*

ÇUWAŞ [çuwa:ş], *at, ser.* **Çuwaşlar.** *Çuwaş dili.*

ÇUWAŞLAR [çuwa:şlar], *at.* Çuwaşystanyň esasy ilaty.

ÇÜF: çüf urmak ser. **Çüflemek.**

ÇÜFLEME [çüflömö], *iş ady.* Çüflemek ýagdaýy.

ÇÜFLEMEK [çüflömök], *işl.* 1. Birini keselden açmak we ş.m. üçin doga okamak, duza dem salmak. 2. Bir zatdan duýdansyz gorkanyňda ýüregini rahatlandyrmak üçin ýakaňa birnäçe gezek tüf edip tüýkürmek. *Ýakasyny açdy-da, içine üç gezek çüfledi* (B. Seytäkow). 3. *göç.m.* Bir işe başlamak bolanda

áýaňa tüf-tüf edip tüýkürmek, áýaňy tüýküligiň bilen öllemek. *Ol eline çüflejek bolanda, Myradyň takady ýetmän, haýdan-haý pili alyp, hini gazmaga durdy* (N. Esenmyradow).

ÇÜFLEMEKLIK [çüflömöklük], *iş ady.* Çüflemek ýagdaýy.

ÇÜFLEŞMEK [çüflöşmök], *işl.* Birnäçe bolup çüflemek.

ÇÜFLETMEK [çüflötmök], *işl.* Birine çüflemegi buýurmak, doga okadyp çüf diýdirmek.

ÇÜL-ÇAGA [çül-ça:ğa], *at.* Oglan-uşak, çaga-çuga, diňe ýaş, çülpe çagalar. *Obada bolsa çül-çaga galdy* (H. Derýaýew).

ÇÜLPE [çülpö], *syp.* 1. Kiçijik, ýaşajyk. *Ylgap çykan çülpe çagalar öz terbiýeçileriniň daşyna egrildiler. Şeýdip, üç sany çülpeje çaganyň garamaty Ogulnabadyň başyna galyberýär* ("Türkmenistan"). 2. Käkilik, turaç, sülgün ýaly guşlaryň jüýjesi.

ÇÜMDÜRGİÇ [çümdürgüç], *at.* Çeňnegi, tory suwa batyrmak üçin dakylýan agyrylyk. *Ol balyk tutulýan tor üçin çümdürgiç ýasanjak bolýardy* ("Edebiýat we sungat").

ÇÜMDÜRILMEK [çümdürilmök], *işl.* Bir zadyň içine girizilmek, içine sokulmak; sünjülmek, bir zat batyrylmak.

ÇÜMDÜRIŞ [çümdürüş], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRME [çümdürmö], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRMEK [çümdürmök], *işl.* Bir zadyň içine girizmek, içine sokmak; sünçmek; bir zady batyrmak. *Ony egin-eşigi bilen suwa çümdüripdirler. Temen çümdürmek.*

ÇÜMDÜRMEKLIK [çümdürmöklük], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRTMEK [çümdürtmök], *işl.* Çümdürmek hereketini başga birine etdirmek; içine sokdurmak.

ÇÜMHÖREK [çümhörök], *syp.* Nahary az iýýän, nahar dandaýan, dokmäde, horan däl. *Köse gaty çümhörer eken* (Ç. Aşyr).

ÇÜMHÖREKLIK [çümhöröklük], *at.* Çümhörege has bolan gylyk-häsiýet, iýmek-içmegi dandawçylyk. *Onuň çümhörekligi öý eýesine ýaramady.*

ÇÜMMEK [çümmök], *işl.* 1. Dürtülip geçmek, tene sanjylmak, endama batmak. *Kiçeňräk gyýçagam elimiň süňküne çümüp, tenimde galan ekeni* (A. Nazarow). 2. Suwuklygyň (suwuň we ş.m.) düýbüne, aşaklygyna gitmek. *Gury çägäniň berkligi pes, eger üstünden ýöreseň, aýagyň topugyna çenli çümýär* ("Türkmenistan").

ÇÜMMÜK, *at.* 1. Başam we süýem barmaklaryň ujy bilen tutulyp edilýän hereketiň ady. *Gynnagyň*

ýumrugyna, çümmüğine çydap bilmän, sülgüniň jüýjesi ýaly, başga bir oba çykyp gitdi (N. Pomma). **2.** Üç barmak bilen tutulyp alynýan ownuk, külke zat we onuň mukdary, ölçegi, dyndym. *Hiç kime minnetsiz, çayymy demlägede, pişigiň kellesi ýaly gowurdagy hem käsäme oklap, bir çümmügem duz sepýän-de, bir döwüm çörek bilen garna gapgarýan welin, döw dursun onsoň agaň önünde* ("Türkmenistan").

ÇÜMMÜKLEME [çümmüklömö], *iş ady.* Çümmüklemek ýagdaýy.

ÇÜMMÜKLEMEK [çümmüklömök], *işl.* Çümmük bilen adamyň bir yerinden tutup gapjamak, burup awundymak. *Ýuwaş! Bolmasa çümmüklärin* (B. Kerbabaýew).

ÇÜMMÜKLEMEKLIK [çümmüklömöklük], *iş ady.* Çümmüklemek ýagdaýy.

ÇÜMMÜKLEŞMEK [çümmüklöşmök], *işl.* Biri-biriňi çümmüklemek.

ÇÜMMÜKLETDIRMEK [çümmüklötdürmök], *işl.* Birine çümmükletmek.

ÇÜMMÜKLETMEK [çümmüklötmök], *işl. 1.* Çümmüklemegine ýol bermek. – *Näme, ýumruk ýaly oglana özüňi çümmükledýän, oňa dek diýip bolanokmy?* **2.** Başga birini çümmüklemeklige mejbur etmek. *Çagalar "Dym-dyrs" oýnuny oýnanlarynda: – Dym-dyrs. Asmana kiriş. Gülene, gürläne on ýumruk, on çümmük – diýýärler. Birden biri pyňkyaýsa, çümmükläsiň gelme-de, beýlekilere ýeke-ýekeden ony çümmükledýärler.*

ÇÜMMÜKLEÝIŞ [çümmüklöýüş], *iş ady.* Çümmüklemek ýagdaýy.

ÇÜMRE [çümrö]: **çümre geýmek** aşak basyp geýmek, çümrip geýmek (telpek, papak hakynda). *Ol goňur telpegini gözüne çenli çümre geýipdir* (N. Pomma).

ÇÜMRÜLMEK [çümrülmök], *işl.* Aşak basylan ýagdaýda bolmak, çümre halda bolmak.

ÇÜMRÜNMEK [çümrünmök], *işl.* Öz telpegiňi, papagyňy we ş.m. çümre geýmek, çümrip geýmek. *Ol telpegini çümrip geýdi.*

ÇÜMŞÜLDEME [çümşüllömö], *iş ady.* Çümşüldemek ýagdaýy.

ÇÜMŞÜLDEMEK [çümşüllömök], *işl.* Endamyň çümüş-çümüş etmek, endamyňy tikeneklediji duýgy döremek. *Artyga gözi düşende, endamy çümşüldäp, bir hili utançly ýaly ýüzüni aşak saldy* (B. Kerbabaýew).

ÇÜMŞÜLDEMEKLIK [çümşüllömöklük], *işl.* Çümşüldemek ýagdaýy.

ÇÜMŞÜLDEŞMEK [çümşüllöşmök], *işl.* Yzly-yzyna çümşüldemek. *Myrat aga oba ýakynlaşdygyça, ýuregi urup, inleri çümşüleşýär* (H. Derýaýew).

ÇÜMŞÜLDETMEK [çümşüllötmök], *işl.* Çümşüldi döretmek. *Demirtiken geýen ýaly, endam-janymy çümşüldetdi* (K. Gurbannepesow).

ÇÜMŞÜLDI [çümşüllü], *at.* Endamynda garynja ýörelän ýaly gymldy, tikenekleme, endamyňy tikeneklediji duýgy. *Aýaz ýüzüne ýalyn ýaly çabrap, endamyna çümşüldi ýörettdi.*

ÇÜMÜRME [çümürmö], *iş ady.* Çümürmek ýagdaýy.

ÇÜMÜRMEK [çümürmök], *işl.* Aşak basyp geýmek, çümre geýmek (telpek, papak hakynda). *Telpegimizi gözümize çenli çümrip geýdik.*

ÇÜMÜRTMEK [çümürtmök], *işl.* Aşak basdyrmak, çümre geýdirmek.

ÇÜMÜŞ-ÇÜMÜŞ [çümüş-şümüş]: **çümüş-çümüş etmek** wagtal-wagtal çümşüldemek, endamyň gijeýän ýaly duýulmak. *Endamy garynja ýörän ýaly çümüş-çümüş etdi.*

ÇÜMÜŞMEK [çümüşmök], *işl. 1.* Yerli-yerden birnäçe bolup çümme. *Ördekler suwa çümüşýärdiler. 2.* Suwa çümmeke ýaryşmak, çümüp bäsleşmek.

ÇÜNKI [çünkü] "Sebäbi, soňa görä" we ş.m. manyda ulanylýan baglaýjy kömekçi söz. *Doludy garayşy gahar-gazapdan, Çünki gorky bardy boljak jogapdan* (A. Kekilow).

ÇÜNK I, *at.* Iýmit we başga gerek bolan zatlary çokup almak üçin guşlaryň agzynyň buýnuz görnüşli süýnmejik uýy, çokja. *Serçe ýene-de çünki ýelekli gitdi* (A. Orazmyradow).

ÇÜNK II, *at. 1.* Jaýyň, haýatyň we ş.m. zadyň iki diwarynyň birleşýän burçy. **2.** Jaýyň, haýatyň iki diwarynyň birleşýän burçunyň töweregindäki yer, öwrüm. *Dursun özüni ýere oklap, dazyrdap çünkden öwürüldi* (H. Ýsmaýylov). **3. gepl.d.** Ýasy bir zadyň dört gyrasynyň uýy, gapdalynyň gutarýan we öwürülýän yeri. *Ol matanyň bir çünküden tutup saklap durdy.*

ÇÜNKLEK [çünklök], *syp.* Uly çünkli, çünki uly. *Çünklek ýyrtjy guş.*

ÇÜPE [çüpö], *syp., gepl.d.* Boýy, gabarasy kiçi, ownuk; gytık.

ÇÜPEMEK [çüpömök], *işl., gepl.d.* Boýy, gabarasy kiçelmek, ownamak; gytık katda gelmek.

ÇÜPREK [çüpürök], *at. 1.* Gysga, gyryk, uçsuz; letde (ýün barada). *Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çüprek ýüňüni tüýdüp çykdy* (A.urdyýew). **2.** Ýaramaz, köne-küşül, jinde. *Emelsiziň dili awy, çüprek geýimiň biti awy* (Nakyl).

ÇÜPREME [çüpürömö], *iş ady.* Çüpremek ýagdaýy.

ÇÜPREMEK [çüpürömök], *işl. 1.* Kiçi bolmak, kiçelmek, saýylary gutaryp ownamak (janly-jandar, mal hakynda). **2.** Gowusy gutaryp, ýaramazy galmak, hili peselmek. *Iki-üç aýdan soň pagta çüpräp başlady.*

ÇÜPREŞMEK [çüpüröşmök], *ışl.* Köp mukdarda çüpremek, hili peselişmek, dura-bara ýaramazlaşmak.

ÇÜR: çür başy (depesi) bir zadyň iň ýokarsy, beýik ýeri, süýr depesi. *Daglaryň çür başynda gýşdan saklanyp galan çuw ak garlar görünýär.*

ÇÜRÇÜRI [çürçürü], *at.* Gumda ýaşayan gara-ala ýelekli kiçijik guş.

ÇÜRELIŞMEK [çürölüşmök], *ışl.* Kem-kemden çürelip başlamak, dura-bara çüri bolmak.

ÇÜRELMEK [çürölmök], *ışl.* Ýokarsy, depesi çowlanmak, çüri bolmak; inçelmek. *Ortarada başy çürelip giden garaja öý egnini gysyp otyr* (N. Saryhanow).

ÇÜRELTMEK [çürölmök], *ışl.* Ýokarsyny çowly etmek, çüri etmek, kem-kemden gysyp inçeltmek. *Çatmanyň başyny çüreltmek.*

ÇÜRI [çürü], *syp.* 1. Ýokarsy çowly, depesi inçelip gidýän, çürrük. *Depesi çüri, gadymy biçüwde tikilen telpegini geýerdi* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

ÇÜRKEMEK [çürkömök], *ışl.* 1. Birine maddy taýdan zyýan ýetirmek, ütmek, aldap zadyny almak, ulturatmak. *Adamlary çürkemek.* 2. Biriniň bedeniniň bir ýerini gyzygyn zada ýakmak, çirkizmek.

ÇÜRKENMEK [çürkönmök], *ışl.* Kösenmek, ulturamak; zyýan çekmek. – *Haý, bolmandyr-ow. Neresse çürkenäýipdir* (A. Nazarow).

ÇÜRKETDIRMEK [çürkötdürmök], *ışl.* Birine özüni aldatdyryp, lüt galdyrtmak, hakyňy gidermek, puluňy ýýdirmek.

ÇÜRKETMEK [çürkötmök], *ışl.* Özüni ütdürmek, aldadyp zyýan çekdirmek.

ÇÜRRİK [çürrük]: **çürrik başy** öýüni bolar-bolgusyz adamlar üçin mesgen eden (adam hakynda). *Onuň öýi çürrik başa öwrülipdir, gybat edişesiň gelse barybermeli.*

ÇÜRRİKDEPDI [çürrükdepdi], *at.* Daşy çyzylyp üýşürilen tümmek gumy döwçülere depdirmän, eşekçi tarapyndan goralyp oýnalýan çaga oýny.

ÇÜRRÜK, *syp., ser.* **Çüri.** *Başy çürrik telpekli bir pyýada derwezeden ýorgalap girdi* (N. Saryhanow).

ÇÜRŞERİŞ [çürşörüş], *ış ady.* Çürşermek ýagdaýy.

ÇÜRŞERME [çürşörmö], *ış ady.* Çürşermek ýagdaýy.

ÇÜRŞERMEK [çürşörmök], *ışl.* Ýüzüni turşatmak, çytmak, närazy görmüşde bolmak, küřşermek.

ÇÜRŞERTMEK [çürşörtmök], *ışl.* Ýüzüni çytmak, çürşen hala getirmek.

ÇÜRŞÜGRÄK [çürşügrä:k], *syp.* Azda-kände çürşük.

ÇÜRŞÜK, *at.* Gyzygyn sebäpli gyzygyn ýygyrt-ýygyrt bolan, çürşen, bürşen, gasyn-gasyn.

ÇÜRŞÜKLİK [çürşüklük], *at.* Gyzygyn täsir sebäpli gaty gyzygyn, ýygyrt-ýygyrt bolmaklyk, ýygyrly halda bolmaklyk.

ÇÜRTDÜRMEK [çürtdürmök], *ışl.* Gowaçanyň we ş.m. ujuny çyrpdyrmak, ujuny ýoldurmak.

ÇÜRT-KESIGRÄK [çürt-kesigrä:k], *syp.* Belli derejede çürt-kesik. *Meseläni çürt-kesigräk goýmak gerek.*

ÇÜRT-KESIK, *hal.* Gutarnykly, aýdyň, açyk, çürt-yoluk, aýgytly (aýdylýan söz hakda).

ÇÜRT-KESIKLIK, *at.* Çürt-kesik ýagdaýda bolmaklyk.

ÇÜRTME [çürtmö], *ış ady.* Çürtmek ýagdaýy.

ÇÜRTMEK [çürtmök], *ışl.* Ujuny ýolmak, ujundan ýolup almak, öserini kesmek. *O janawerler bu wagt ot iýenok-da, diňe gül çürtýärler* ("Edebiýat we sungat").

ÇÜRTMEKLIK [çürtmöklük], *ış ady.* Çürtmek ýagdaýy.

ÇÜRTMEZLIK [çürtmözlük], *ışl.* Çürtmek işini etmezlik.

ÇÜRTÜBERMEK [çürtmüvermek], *ışl.* Çürtüp başlamak.

ÇÜRTÜLMEK [çürtülmök], *ışl.* Biri tarapyndan bir zadyň ujuny çürtmek işi geçirilmek, ýolunmak.

ÇÜRTÜM, *at.* Ujundan çürtüp almak ýagdaýy.

ÇÜRTÜŞ, *ış ady.* Çürtmek ýagdaýy.

ÇÜRTÜŞMEK [çürtüşmök], *ışl.* 1. Çürtmäge kömek etmek. 2. Birnäçe bolup çürtmek, çürtüp ýörmek. *Deryaň gülün çürtüşişip, Ýaýnardylyr bu ýerde* (M. Myşşyýew).

ÇÜRT-YOLUK, *hal, ser.* **Çürt-kesik.** *Hangulyňyň gaýyn atasy çürt-yoluk jogap berdi* (N. Saryhanow).

ÇÜRÜŞDIRMEK [çürüşdürmök], *ışl.* Hamdan edilen zady gyzygyn zada ýakyn goýup bürüşdirmek, ýygyrt-ýygyrt etmek. *Çarygy oda çürüşdirmek.*

ÇÜRÜŞME [çürüşmök], *ış ady.* Çürüşmek ýagdaýy.

ÇÜRÜŞMEK [çürüşmök], *ışl.* 1. Gyzygyn zada ýanyp ýygyrt-ýygyrt bolmak, bürüşmek. *Çokaýym oda çürüşdi.* 2. Gynanç zerarly ýanyp-köýmek.

ÇÜTE [çütö], *syp.* Pes, ösgün däl, gysga; çüpe. *O Tejen, bu Tejen, küñjüsi çüteje bitenje Tejen* (Ýañyltmaç). *Ol ýerlere hemişe däne ekilerdi, iň çüte bitdi diýen ýeriň hem atyň göwsüne ýeterdi.*

ÇÜTEBAŞ [çütöbaş], *at.* Suwsuzlyk zerarly başlary dänersiz bugdaý.

ÇÜW, *üml.* Münlup barylýan aty, ýabyny, düýäni çaltrak ýöretmek üçin aýdylýan söz. *Tisginip galdy ýerinden, Eşidip "çüw" diýen sesi* (Ç. Aşyr).

◊ **Çüw atym** ilgezik, ýumuş buýruldygy ylgap duran.

ÇÜWDE [çüwdö], *at.* 1. Paltanyň, teňäniň ýeňsesi. *Palta çüwdesine düninim, gamçy kär etmez. Size-de düninim kynçylyk kär edip bilmez* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy). 2. Ýeňse çukuryň ýokarsyndaky tümmerip duran ýer, kelläniň galyp duran ýeňse tarapy. *Ýeňseden giren oklar çüwdäni pytradyp, maňlaýdan çykyp gitdiler* (Ý. Mämmediyew).

ÇÜWDÜRILMEK [çüwdürilmök], *işl.* Batly zymdyrylyp akmak, zarply akmak. *Suw bedräniň deşiginden çüwdürilip akýardy.*

ÇÜWDÜRIM [çüwdürüm], *at.* 1. Basyş güýji arkaly dar deşikden suwuň zogdurylyp çykýan akymy. 2. Çüwdürilip sowrulan suw, nebit we ş.m.

ÇÜWDÜRIŞ [çüwdürüş], *iş ady.* Çüwdürmek ýagdaýy.

ÇÜWDÜRME [çüwdürmö], *iş ady.* Çüwdürmek ýagdaýy.

ÇÜWDÜRMEK [çüwdürmök] **I**, *işl.* Darajyk ýerden zarply çykarmak, dar deşikden batly akdyrmak.

ÇÜWDÜRMEK [çüwdürmök] **II**, *işl.* Çüwmek, sülmek işini birine etdirmek (aşyk oýnunda).

ÇÜWDÜRMEKLIK [çüwdürmöklik], *iş ady.* Çüwdürmek ýagdaýy.

ÇÜWDÜRMEZLIK [çüwdürmözlik], *işl.* Çüwdürmek işini etmezlik.

ÇÜWME [çüwmö], *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜWMEK [çüwmök], *işl.* 1. Aşgy alçy ýa-da towha müner ýaly edip oklamak, sülmek. 2. *göç.m.* Oňuna bolmak, ümzügi öňe bolmak.

ÇÜWMEKLIK [çüwmöklik], *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜWMEZLIK [çüwmözlük], *işl.* 1. Çüwüp durmazlyk. 2. *göç.m.* Ugruna, oňuna bolmazlyk.

ÇÜWÜŞ, *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜÝ I, *at.* Bir zady kakyp berkitmek üçin ýörite ýasalan bir tarapy uçly, ikinji tarapy kelleli sim bölegi, enjam. *Öý eýesi dony diwardaky çüýden asdy.*

♦ **Çüýi (hyry) gowşamak** ejizlemek, ugry açmak, diýeni bolmazlyk. *Ahyr soňunda äriň çüýi gowşap, aýaly gepini gögerdýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇÜÝ II, *at.* Burun tarapy inçe, gylçyksyz balygyň bir görnüşi.

ÇÜÝJERILMEK [çüýjörilmök], *işl., ser.* **Çüýjermek.** *Gawun, garpyz, pomidordan başga gök ekin bardyr öýtmeýän garry, alkymyny galdyryp oglunyň ýüzüne çüýjerildi* (B. Öwezow).

ÇÜÝJERIŞ [çüýjörüş], *iş ady.* Çüýjermek ýagdaýy.

ÇÜÝJERIŞMEK [çüýjörüşmök], *işl.* Ýerli-ýerden çüýjerip başlamak.

ÇÜÝJERMEK [çüýjörmök], *işl.* Birine ýa-da bir zada tiňkäni dikip seretmek, jüýjermek.

ÇÜÝJERTMEK [çüýjörtmök], *işl.* Gözüni aýyrman seretmek. *Gözüňi çüýjerdip oturmak.*

ÇÜÝJÜK I, *at, gepl.d.* Süýji, kemptut (çaga dili). *Men çüýjük getireýin, siz entek Bahar ejeňiziň gujagyna baryň!* (A. Gowşudow).

ÇÜÝJÜK II, *at.* But süňküniň çatalba süňki bilen birleşýän togalak ujy. *Çüýjükden geçen ok gýýçagyny aýyrmak lukmanlara ýeňil düşmedi.*

ÇÜÝJÜKLIK [çüýjüklük], *at.* But süňküniň çatalba süňki bilen birleşýän ýeri.

ÇÜÝK-ÇÄK [çüýk-çä:k], Oýun oýnaýan çagalaryň biriniň bir sebäp bilen oýundan aýrylyp, oýna gelip goşulança oýna şarik dældigini aňladýan ümlük.

ÇÜÝKE [çüýkö], *at.* Ik egrilende gaýşyň daşyna süýlen sümek, daşyna ýüň saralyp, içinden barmagyň geçirilýän, gaýysdan ýa-da esgiden edilen halka; sarmak. *Şol mahal Teneçir eje atanagyna, çüýkä saralan pişgesini alyp, gapydan girdi* (N. Pomma).

ÇÜÝKELIK [çüýkölik], *syp.* Çüýke eder ýaly, çüýke üçin niýetlenen (esgi, gaýys). *Çüýkelik gaýys almak.*

ÇÜÝLEME [çüýlömö], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy.

ÇÜÝLEMEK [çüýlömök], *işl.* 1. Çüý kakyp berkitmek, çüý urup açmaz ýaly etmek, çüý bilen berklemek. *Ussa tagtalary çüýleşýär.* 2. *göç.m.* Ýerlikli, degerli söz aýdyp, berk gaýtawul bermek, duzlamak, petigulusyny bermek. 3. *göç.m.* Atmak, atyp urmak.

ÇÜÝLEMEKLIK [çüýlömöklik], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy.

ÇÜÝLENMEK [çüýlönmök], *işl.* Biri tarapyndan çüý bilen berkidilmek. *Haly diwara çüýlenipdir.*

♦ **Çüýlenen ýaly** hereketsiz ýagdaýda bolan, gymyldysyz halda bolan.

ÇÜÝLEŞDIRMEK [çüýlöşdürmök], *işl.* Bir ýan ujundan çüýläp çykamak, hemmesini çüýlemek, yzly-yzyna çüý bilen berkitmek. *Gapyrjagyň döwlen tagtalaryny täzedan çüýleşdirmek.*

ÇÜÝLEŞMEK [çüýlöşmök], *işl.* Çüý kakmaga, çüý bilen berkitmäge kömekleşmek; bilelikde çüýlemek. *Tagta çüýleşmek. Olar gapyrjak çüýleşip otyrды.*

ÇÜÝLETMEK [çüýlötömök], *işl.* Çüýlemek işini başga birine etdirmek. *Tagtany çüýletmek.*

ÇÜÝLEÝIŞ [çüýlöýüş], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy. *Onuň gapyrjak çüýleşşinden ýoldaşy hoşaldy.*

ÇÜÝREME [çüýrömö], *iş ady.* Çüýremek ýagdaýy.

ÇÜÝREMEK [çüýrömök], *işl.* 1. Täsir netijesinde bozulyp başlamak. *Gumda bakylyan mal gaty sarç bolýar, basjak ýeriň seljermän, çüýrän çerkezleri basyp, şatyrды turzuberdiğini, ürküp başlaýardylar* ("Türkmenistan"). 2. Kesilmek, zaýalanmak (süýt hakynda). *Süýt çüýräpdir.* 3. Sary gitmek, ýyrtlylyp

başlamak, dargamak (geým hakynda). *Onuň üstesine-de köne halta, aňry-bäri letdeler ýamalypdyr, olaram çüýräp pide bolupdyr* (A. Gowşudow).

ÇÜÝREMEKLIK [çüýrömöklük], *iş ady*. Çüýremek ýagdaýy.

ÇÜÝREMEZLIK [çüýrömözlük], *işl.* Çüýrük hala geçmezlik; çüýräp durmazlyk.

ÇÜÝREŇKIRLEMEK [çüýröŇkürlömök], *işl.* Çüýremäge ýakynlamak, çüýräp ugramak.

ÇÜÝREŞMEK [çüýröşmök], *işl.* Kem-kemden çüýräp ugramak, ýeke-ýekeden çüýremek.

ÇÜÝRETMEK [çüýrötmök], *işl.* Idetmän, ugruna seretmän, çüýremegine sebäp bolmak.

ÇÜÝREÝİŞ [çüýröýüş], *iş ady*. Çüýremek ýagdaýy.

ÇÜÝRÄBERMEK [çüýrä:vermek], *işl.* Çüýräp ugramak.

ÇÜÝRÜGRÄK [çüýrügürä:k], *syp.* Azda-kände çüýrük; çüýreŇkirlän.

ÇÜÝRÜK, *syp.* 1. Durky bozulan, asyl bolşundan zaýa. 2. *göç.m.* Esasy, asly, düýbi gowşak bolan; sagdyn däl. *Çüýrük pikir*.

ÇÜÝRÜK-ÇARYK [çüýrük-ça:ryk], *syp.* Çüýrän hem ýarylan, kesilen. *Gawun-garpyzlaryň çüýrük-çarygyny tirte goşmak üçin peliň gyrasynda üýşürüp goýdy.*

ÇÜÝRÜKLIK [çüýrüklik], *at.* 1. Çüýrük ýagdaýda bolmaklyk, zaýalyk. 2. *göç.m.* Gurluş taýdan berk dälilik, gowşaklyk, maksada laýyk, sagdyn dälilik; dagynyklyk, baş-başdaklyk.

ÇÜÝRÜNTGI [çüýrüntgü], *at.* Içki durky bozulan çüýrük galyndy, çüýrän zadyň bölegi, çüýrän ders. *Ol gysyna toplanan ders çüýrüntgisini ekin meýdanlaryna daşasa, ýazda ekişdir beýleki çäreleri geçirmekde ýadamany-ýaltanmany bilmeyär* ("Türkmenistan").

ÇÜÝŞE [çüýşö], *at.* 1. Kvars çägesi eredilip ýasalyan we içinden şöhle geçirip, aňyrsy görünüp duran ýaldyrawuk gaty jisim. 2. Agzy dar aýna gap. *Ol aýalyň elindäki çüýşe ýere gaçdy-da döwürldi* (B. Kerbabaýew). *Bir çüýşe gazly suw.* 3. Kerosin bilen ýagtyldýan çyranyň bulgury. *Çyra çüýşesi.*

♦ **Gök çüýşe ýaly** dury, dup-dury. *Guýynyň gök çüýşe ýaly suwy içmäge diýseň ýakymlydy.*

ÇYBAN [çy:van], *at, lukmanç.* Dömüp çykýan iriňli agyrak ýara, baş, çykuw. *Ýaryljak çyban ýarylyp dynsyn.*

♦ **Çybany ýarylmak** işiň, meseläniň çözgüdi, netijesi aýan bolmak, nähili hem bolsa bir ýüzli bolmak; çözgütten soň ynjalmak. *Murtuňyz salpardyp, gaçyrmaň gany, Goý, ýarylsyn ýigrimi ýylyň çybany* (Ý. Pirgulyýew).

ÇYBŞYLDABERMEK [çyvşylla:vermek], *işl.* Çybşyldap ýöräp başlamak, çybşyldyny dowam etdirmek. *Şeýdip çybşyldaberseň, günortana ýetersiň.*

ÇYBŞYLDAMA [çyvşyllama], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDAMAK [çyvşyllamak], *işl.* Çybş-çybş edip ýöremek; haýal, ýuwaşlyk bilen ýöremek. *Garry daýza arkasy ýükli çybşyldap gelýärdi.*

ÇYBŞYLDAMAKLYK [çyvşyllamaklyk], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDAMAZLYK [çyvşyllamazlyk], *işl.* Çybşyldap ýöremezlik.

ÇYBŞYLDAŞMAK [çyvşyllaşmak], *işl.* Bilelikde çybşyldamak. *Olar gamyşlykdan çybşyldaşyp barýardylar.*

ÇYBŞYLDATMAK [çyvşyllatmak], *işl.* Aýagyňy çybşyldy bilen ätmek, çybşyldap ýöremek.

ÇYBŞYLDAÝYŞ [çyvşyllaýyş], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDY [çyvşyly], *at.* Ýuwaş ýörelende çykýan sesiň ady. *Birden gapdalymdan çybşyldy eşidildi* (T. Gurbanow).

♦ **Çybşylda urmak** gürrüňiň, habaryň soňuny bulaşdyrmak, gümürtiklige salmak, gümmi-sümmä urmak. *Bally halys özüni ýitirdi, ol sözünüň soňuny çybşylda urdy* (A. Gowşudow).

ÇYBYK [çy:vyk], *at.* 1. Agajyň inçe uzyn baldaklary, pudak. *Ol seredip görse, onuň önünde kiçeňräk iki samy pyntyklyja çybyk ýatyrdy* (A. Gurbanow). 2. Haly nagyşlarynyň arasyndan gidýän göni çyzyk. 3. Tüpeňiň nilini arassalamak üçin ýörite ulanylýan demir çiş, syh.

♦ **Çygar çybyk ser. Çygar.**

ÇYBYKLAMA [çy:vyklama], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYKLAMAK [çy:vyklamak], *işl.* 1. Çybyk çykarmak, çybyk ösmek. *Agaçlar çybyklap başladylar.* 2. Çybyk bilen urmak, çybyk bilen saýgylamak.

ÇYBYKLAMAKLYK [çy:vyklamaklyk], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYKLAMAZLYK [çy:vyklamazlyk], *işl.* 1. Çybyk çykarmazlyk (gögerip oturan agajyň çybygy hakynda). 2. Çybyk bilen urmazlyk, saýgylamazlyk.

ÇYBYKLANMAK [çy:vyklanmak], *işl.* Biri tarapyndan çybyk bilen urulmak, ýenjilmek.

ÇYBYKLAŞMAK [çy:vyklaşmak], *işl.* Biri-biriňi çybyk bilen urmak, çybykly uruşmak.

ÇYBYKLATMAK [çy:vyklatmak], *işl.* Birini çybyk bilen urdurmak, saýgylatmak.

ÇYBYKLAÝYŞ [çy:vyklaýyş], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYN [çy:vyň], *at.* Holtumy, iňnesi bilen gan sorup iýmitleňýän ganatly mör-möjejik, peşe.

Çybyndan goranmak üçin peşehana edindiler. Çybyndan goranmak üçin edilen tüsseleriň üstüne tezek atyşdyryp gitdi (Ý. Mämmediýew).

♦ **Çybyn gorar** alynşaýyň aşak gyrasyndaky hatar düzülen şelpeler.

ÇYBYNLYK [çy:vyňlyk], *at.* Çybynyň köp ýeri. *Suwly ýer çybynlyk bolýar.*

ÇYBYŞ-ÇYBYŞ [çyvyş-şyvyş], *s. ş. aňl. söz.* Ýöräp barýarkaň köwşüň aşagy ýere degip, çalajadan çykýan ses. *Ol çybyş-çybyş edip, içeri girdi* (O. Ödäýew).

ÇYDABERMEK [çyda:vermek], *işl.* Çydap ýörmek, çydap durmak.

ÇYDAM, *at.* 1. Agyry, kynçylyk we ş.m. ýagdaýa bolan dözümlilik, çydaýyş. *Onuň tiken batsa-da çydamy ýokdy, waý-waşlaberýärdi.* 2. Sabyr, takat, kanagat. *Artyk garaşmaga onda çydam galmady.*

♦ **Çydam (sabyr) käsesi püre-pür bolmak** sabyr-takaty gutarmak, çydamazlyk katdyna ýetmek.

ÇYDAMA, *iş ady.* Çydamak ýagdaýy.

ÇYDAMAK, *işl.* 1. Agyry, kynçylyk we ş.m. ýagdaýa çydam etmek, döz gelmek, garşy durmak. *Kyýas bykynynyň yzasyna zordan çydasada, syr bermän ýylgyryp goýberdi* (N. Jumaýew). 2. Sabyr, sabyr-takaty etmek, garaşmak. *Howlukma, ýene birazrak çyda!* 3. *göç.m.* Ýeterlik bolmak, ýetmek. *Beýle harajata zat çydarmy?* ("Görogly").

ÇYDAMAKLYK, *iş ady.* Çydamak ýagdaýy.

ÇYDAMAZLYK, *at.* 1. Çydam edip bilmezlik, garşy durup bilmezlik. *Ol agyr işe çydamady.* 2. Sabyr-takaty, çydamy ýetmezlik.

ÇYDAMLY, *syp.* 1. Agyr kynçylyga we ş.m. ýagdaýa döz gelip bilýän, dözümlilik. *Tebigat adamy çydamly ýaradypdyr.* 2. Her bir zada sabyrly, takatly. *Çydamly adam.* 3. Dözümlilik, durumly. *Sazak gurakçylyga we yssa çydamly ösümlükdir.*

ÇYDAMLYLYK, *at.* 1. Agyry, kynçylyk we ş.m. ýagdaýa döz gelip bilmeklik, dözümlilik. *Sungat gözəl duýgyny, ruhubelentligi döredýär, dürli kynçylyklary ýehip geçmäge-de, şowsuzyklary ýeňillik, çydamlylyk bilen başdan geçirmäge-de kömek edýär* ("Türkmenistan"). 2. Her bir zada bolan sabyrlylyk, takatlylyk. 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin dözümlilik, durumlylyk, berklik; berdaşlylyk.

ÇYDAMLYRAK [çydamlyra:k], *syp.* Azda-kände çydamly. *Çydamlyrak bolmak.*

ÇYDAMSYZ, *syp.* 1. Agyry, kynçylyk we ş.m. ýagdaýa dözümsiz; çydam etmeýän. *It yssa çydamsyz bolýar* (A. Gurbanow). *Geçi malyny çölde gyrkmak bolmaýan ekeni, sebäbi ol yssy-sowuga çydamsyz* ("Türkmenistan"). 2. Sabyrsyz, takatsyz. *Ol açlyga gaty çydamsyzdyr.* 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin berk däl,

sagdyn däl, durumsyz. *Ýeňil maşynlar agyr ýollara çydamsyz bolýar.*

ÇYDAMSYZLYK, *at.* 1. Agyry, kynçylyga we ş.m. ýagdaýa dözümsizlik; çydam etmezlik. 2. Sabyrsyzlyk, takatsyzlyk. 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin sagdyn, berk däl, durumsyzlyk.

ÇYDATMAK, *işl.* 1. Çydam etdirmek, dözümlilik bildirmek. *Olar ýaly agyrylar çydadaýsa ne ýagşy.* 2. Ýeterlik bolmak, mukdar taýdan ýetmek. *Bu sowşuňa pul çydadyp bolmaz.*

ÇYDAMSYZRAK [çydamsyza:k], *syp.* Azda-kände çydamsyz. *Çydamsyzrak adam.*

ÇYG [çy:ğ], *at.* 1. Ýagyn, ygal sebäpli emele gelen yzgar, nem, öl. *Odun çyg bolansoň oňat tutaşman, goýy-goňur tüsse burugsap, al-asmana göterildi* (N. Pomma). 2. Adamyň endamyndan çykýan der; deriden süzülip çykan suw damjasy. *Onuň maňlaýyna çyg geldi.* 3. Ygal, ýagyş, ýagyn. *Bu ýere sähelçe çyg düşse, batga öwürülip, ýuwudyp barýar* (B. Gurbanow). 4. Aşamlaryna otlara düşüp, ertir irden buldurup duran suw damjasy. *Çyg düşen çemenleri ýygyp düýräli, gözle* (Mätäji).

ÇYGAR [çy:ğar], *çygar çybyk* guramadyk, çygly, yzgary gitmedik ýa-da suwa ýatyrylyp ýa-da öllenip, çyg çekdirilen çybyk. *Üzümiň jyzalan çygar çybyklary onuň geýimlerinden asylyşýardy* (A. Gowşudow).

ÇYGJARMA [çy:ğjarma], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARMAK [çy:ğjarmak], *işl.* 1. Birneme derlemek, çala çyg peýda bolmak. *Ýuwaşjadan çay owurtlap oturan Yusubnyň burnunyň üsti çygjarypdyr* (B. Soltannýazow). 2. Ýaşarmak, nemlenmek, göze ýaş inmek. 3. Ýagyn, ygal ýa şorlama zerarly toprakda çala çyg emele gelmek. *Çişhiden ýaňa ýer çygjaryp başlady.*

ÇYGJARMAKLYK [çy:ğjarmaklyk], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARMAZLYK [çy:ğjarmazlyk], *işl.* Çygjaryp durmazlyk.

ÇYGJARTMAK [çy:ğjartmak], *işl.* 1. Çyg hala getirtmek. 2. Ýuwaşja ýaşartmak, nemlendirmek. *Gözüni çygjartmak.*

ÇYGJARYBERMEK [çy:ğjaryvermek], *işl.* Çygjaryp başlamak.

ÇYGJARYŞ [çy:ğjaryş], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARYŞMAK [çy:ğjaryşmak], *işl.* Çygjaryp durmak, kem-kemden çygjaryp başlamak. *Çay içen adamlaryň ýüzi çygjaryşypdy.*

ÇYGLABERMEK [çy:ğla:vermek], *işl.* Çyglap başlamak.

ÇYGLAMA [çy:ğlama], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

ÇYGLAMAK [çy:ğlamak], *işl.* Suw sepip çyg bermek, çyg çeker ýaly etmek, çyg etmek. *Derini çyglap ýumşatmak.*

ÇYGLAMAKLYK [çy:ğlamaklyk], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

ÇYGLANMAK [çy:ğlanmak], *işl.* Çyg bolmak, çyg almak, çyg ýagdaýa gelmek. *Temmäki çyglanandan soň, ony çilimiň başyna salyp üstüne köz goýdy* (B. Seýtäkow).

ÇYGLATMAK [çy:ğlatmak], *işl.* Birine çyg etdirmek, çala öletmek.

ÇYGLAÝYŞ [çy:ğlaýyş], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

ÇYGLY [çy:ğly], *işl.* Çyg çeken, çygy bar bolan, yzgarly, nemli, tagta gelen. *Daýysynyň ýabysy bilen düýesini goşup, çygly ýerden keş çekip ugrady* (B. Kerbabaýew). *Gün gaty gyzdyryp ugransoň, çygly toprak gaýzygyp başlady. Galyňdan basylan gülli keçeler çyglydy* ("Türkmenistan").

ÇYGLYK [çy:ğlyk], *at.* Ýagynlyk, ygallyk. *Çyglykda ýöremek kyn hem bolsa, köwdäki täsinlikler ýadawlygy ýadyňa salmaýar* ("Edebiýat we sungat").

ÇYGLYLYK [çy:ğlylyk], *at.* Çygy barlyk, nemlilik, yzgarlylyk; nemlenmek derejesi. *Pagtanyň çyglylygyny kesgitlemek.*

ÇYGLYRAK [çy:ğlyrak], *syp.* Az-kem çygly. *Çyglyrak pagta. Çyglyrak howa.*

ÇYGLYŞ [çy:ğlyş], *iş ady.* Çygylmak ýagdaýy.

ÇYGLYŞMAK [çy:ğlyşmak], *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup çygylmak, çyglyp dem almak. *Näme beýle öküzi daňyp bilmän çyglyşyp dursuňyz?*

ÇYGŞYLDAMA [çy:ğşyllama], *iş ady.* Çygşyldamak ýagdaýy.

ÇYGŞYLDAMAK [çy:ğşyllamak], *işl.* Çygşy-çygşy edip seslenmek, çygşyldyly ses çykamak. *Aşyryň çygşyldap gelenini-de duýmady* (B. Kerbabaýew).

ÇYGŞYLDAMAKLYK [çy:ğşyllamaklyk], *iş ady.* Çygşyldamak ýagdaýy.

ÇYGŞYLDAMAZLYK [çy:ğşyllamazlyk], *işl.* Çygşyldap ses çykarmazlyk.

ÇYGŞYLDASMAK [çy:ğşyllaşmak], *işl.* Çygşyldyly seslenmek (birnäçe zat hakda).

ÇYGŞYLDATMAK [çy:ğşyllatmak], *işl.* Çygşyldyly seslendirmek. *Berdi aga çokaýyny çygşyldadyp, Myrat keliň öýüne salam berip girdi* (A. Durdyýew).

ÇYGŞYLDY [çy:ğşyly], *at.* Çöp-çalamlaryň içinden ýörelende we ş.m. çykýan aýak sesiň ady. *Çep tarapdan çygşyldy eşidildi.*

ÇYGŞYLDYRMAK [çy:ğşylyrmak], *işl.* Çygylmaga mejbur etmek, güýç sarp etdirmek.

ÇYGYLMA [çy:ğylma], *iş ady.* Çygylmak ýagdaýy.

ÇYGYLMAK [çy:ğylmak], *işl.* Demini içine çekip, özüne zor salmak, az wagtlyk demini tutup hyklamak, iginmek. *Ol birden çyglyp, ýumrugyny aýlady* ("Edebiýat we sungat").

ÇYGYLMAKLYK [çy:ğylmaklyk], *iş ady.* Çygylmak ýagdaýy.

ÇYGYR [çy:ğyr], *at.* 1. Belli bir çäkli ýer, serhet, çäk. *Ol halynyň tarypy obanyň çygryndan çykyp, bütin ile ýetdi.* 2. Goýun sürüsiniň bir gezek aýlaw edýän, otlaýan ýeri. *Çopan kä gün sürüsini önki çygrynda bakýardy.*

◊ **Çygrydan çykamak 1)** önki öwrenişilen ýoldan çykamak, boýun egmezlik, gulak asmazlyk, tabyn bolmazlyk, özbaşdaklyk etmek. *Aýnabat indi ikimiziň çygrymyzdan çykandyr* (B. Kerbabaýew). 2) hetden aşmak, öte geçmek, çenden geçmek. *Men gürrüňe kelläm gyzyp, öz çygrymdan daşa çykaýdym öýdýän* ("Edebiýat we sungat"). **Çygry öri** bir süri malyň örüsi, gezýän giňişligi.

ÇYGYRMA [çy:ğyrma], *iş ady.* Çygymak ýagdaýy.

ÇYGYRMAK [çy:ğyrmak], *işl.* Inçeden ýiti ses bilen gygyrmak, çirkin ses etmek.

ÇYGYRMAKLYK [çy:ğyrmaklyk], *iş ady.* Çygymak ýagdaýy.

ÇYGYRTMAK [çy:ğyrtmak], *işl.* Çygymaga mejbur etmek, çygymaga sebäp bolmak.

ÇYGYRYBERMEK [çy:ğyryvermek], *işl.* Çygryp başlamak; çygryp durmak.

ÇYGYRYS [çy:ğyrys], *iş ady.* Çygymak ýagdaýy.

ÇYGYRYSMAK [çy:ğyryşmak], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden çygymak.

ÇYGYŞ-ÇYGYŞ [çy:ğyş-çy:ğyş], *ser.* **Çybyş-cybyş.**

ÇYKABERMEK [çyka:vermek], *işl.* Çykap başlamak.

ÇYKALGA [çykalğa], *at.* 1. Bir zadyň içinden çykylyan ýer, çykamak üçin ýer, gapy. *Bularyň goşlaryny goýan beýiginiň diňe bir çykalgasy bardy* (A. Gowşudow). 2. Üstüne münmesi kyn ýere, ýagny daga, depä we ş.m. galyňan ýol. 3. *göç.m.* Bir ýagdaýdan çykamak üçin agtarylyan ýol, çäre, alaç. *Çykalga tapmak.*

ÇYKALGASYZ [çykalğasyz], *syp.* 1. Çykylyan ýeri bolmadyk. *Çykalgasyz dere.* 2. *göç.m.* Alaçsyz, çäresiz, çykgynsyz.

◊ **Çykalgasyz ýolda galmak** çykgynsyz ýagdaýda galmak, alajyny tapyp bilmezlik.

ÇYKALGASYZLYK [çykalğasyzlyk], *at.* Çykalga ýokluk, çäresizlik, alaçsyzlyk. *Çykalgasyzlyk diýen zat bolmaz.*

ÇYKALGASYZRAK [çykalğasyzra:k], *syp.* Belli derejede çykalgasyz. *Çykalgasyzrak ýagdaýda galmak.*

ÇYKALMAK, *işl.* Çykap goýulmak. *Ýyglan odunlar çykalyp goýuldy.*

ÇYKAMA, *iş ady.* Çykamak ýagdaýy.

ÇYKAMAK, *işl.* Mala ýüklemek, arkaña almak üçin odun-çöp, goş-golam we ş.m. zatlary tertipli toplap, ykjam daňmak, terslin-oňlyn goýup daňmak. *Japbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady* (B. Kerbabaýew).

ÇYKAMAKLYK, *iş ady.* Çykamak ýagdaýy.

ÇYKAMAZLYK, *işl.* Çykamak işini ýerine ýetirmezlik, çykap durmazlyk.

ÇYKAN, *at.* Iki aýal doganyň çagalarynyň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz, ejeleri dogan bolan oglan ýa gyz.

ÇYKANLYK, *at.* 1. Çykan ýagdaýynda bolmaklyk. 2. Çykan hökmünde edilmeli iş, çykanyň borjy. *Seniň-ä çykanlygynyň ýalan eken.*

ÇYKAŇKYRLAMAK, *işl.* Çykмага ýakynlamak, çykjak-çykjak bolup durmak, ýarym-ýarpy çykamak.

ÇYKARAŇKYRLAMAK, *işl.* Çykarmaga ýakynlamak, çykarjak-çykarjak bolup durmak.

ÇYKARMA, *iş ady.* Çykarmak ýagdaýy.

ÇYKARMAK, *işl.* 1. Bir zadyň içinden daşyna alyp çykamak, içinden daşyna almak. *Egnine ýelbegeý atan täzeje agar çäkmeniniň jübüsinden desmalyny çykaryp, derjiräp duran maňlaýyny sylady* (G. Kulyýew). 2. Eşigiňi, telpegiňi, aýakgabyňy bedeniňden aýyrmak, sypyrmak, aýryp goýmak. *Köýnegiňi çykarmak.* 3. Gulluk wezipesinden aýyrmak, boşatmak. *Işden çykarmak.* 4. Gyz maşgalany gözli-başly etmek, başyny bogmak, äre bermek. *Goňşular hem ertir gyzyny çykarýar.* 5. Birine derek başga biri bilen haklaşmak, hutma-hut bolmak. *Sen Ilamana gelen gaharyňy menden çykarma.* 6. Mal-garany bir ýere bakmak üçin äkitmek. *Han küýli oňa: - Saçak hakynda sen alada edýärsiň, besdir bize, eger men hem alada etsem, onda guma goýun çykarmaly bolarys* (A. Durdyýew). 7. Harydy, önümi ýerlemek üçin bir ýerden başga bir ýere satmak üçin alyp gitmek. *Ol täze dokan halysyny bazara çykardy.* 8. Meseläni işläp çözmek, işlemek. *Aňkaryň çykaran hasaby üçin žurnala ullakan harp bilen başlik goýdy* (B. Kerbabaýew). 9. Önüm bermek, önüm öndürmek. *Zawodyň çykarýan önümleriniň hili ýokary.* 10. Ýerasty baýlyklary gazyp almak. *Nebit çykarmak.* 11. Göçer ýaly etmek, gider ýaly etmek, bir ýerden kowmak. *Obadan çykarmak.* 12. Çap edip ýaýratmak. *Kitap çykarmak.* 13. *göç.m.* Zadyň bahasyny öňki nyryhyndan ýokary galdyrmak. *Çaýyň gadagyny men üç manada-da çykaryp bilerin* (B. Kerbabaýew). 14. Ölen adamy jynaza okalandan soň gonamçylyga ugratmak.

ÇYKARMAKLYK, *iş ady.* Çykarmak ýagdaýy.

ÇYKARMAZLYK, *işl.* Çykarmak işini ýerine ýetirmezlik.

ÇYKARTMAK, *işl.* 1. Bir zadyň içindäkileri aldyrmak. *Guýudan suw çykartmak.* 2. Egin-eşigiňi, telpegiňi, köwüşüňi we ş.m. aýyrtmak. *Hany, gaýratyň bolsa çykart ädigi!* (G. Kulyýew). 3. Önüm öndürtmek. *Täzelikde kärhanamyzda kökäniň täze görnüşini çykardyp başladylar.* 4. Wezipesinden boşatdyrmak. 5. Mal-garany äkitdirmek. *Goýunlary örä çykartmak.* 6. Meseläni çözdürmek. *Hasaby EHM-e çykartmak.* 7. Bir ýerden kowdurmak. *Obadan çykartmak.* 8. Kitap, makala we ş.m. çap etdirmek. *Goşgyny çykartmak.* 9. Bahasyny ýokarlandyrtmak. *Nyrhy pylança çykartmak.*

ÇYKARYLMAK, *işl.* 1. Bir ýerden çykarmak işi edilmek. *Nebit guýudan meşik bilen çykarylypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. Öňki ýerinden aýrylmak. *Telpek çykarylmalady, guşak çözülmelidi.* 3. Gyz durmuşa çykarylmal, ýerleşdirilmek. 4. Önüm öndürilmek. *Bir müň dokuz yüz on üçünji ýylda Türkmenistanda bary-ýogy bir yüz ýigrimi dokuz müň tonna nebit çykarylypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 5. Wezipesinden aýrylmak. *Ol işden çykarylypdyr.* 6. Mal-gara bakmak üçin bir ýere äkidilmek. *Goýunlar aýagyny ýazsyn diýip, meýdana çykaryldy.* 7. Haryt, önüm ýerlenmek üçin bir ýerden başga bir ýere satmak üçin alnyp gidilmek. Türkmen ýangyç serişdeleriniň halkara bazaryna çykarylmagy – bu biziň ýurdumyzyň global energetika howpsuzlygyna goşandydyr (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 8. Ýerasty baýlyklar alynmak. *Gaz we nebit çykaryldy.* 9. Çap, neşir edilmek. *Makala çykaryldy.* 10. Bahasy galdyrylmak. *Süýdüň litri pylança çykaryldy.*

ÇYKARYNMAK, *işl.* Öz geýim-gejimiňi, eşigiňi çykarmak, sypyrynmak. *Ol çykarynyp durşuna gürrüňini dowam etdi* ("Edebiýat we sungat").

ÇYKARYŞDYRMAK, *işl.* Bir ujundan yzly-yzyna çykarmak. *Batyr sapaňany şark-şurk açyşdyrdy-da, darakdaky oklary çykaryşdyrdy* (Ý. Mämmediyew). *Geyimlerini çykaryşdyrmak. Gyzlaryňy çykaryşdyrmak.*

ÇYKARYŞ, *iş ady.* Çykarmak ýagdaýy.

ÇYKARYŞMAK, *işl.* 1. Bir zady çykarmaga kömekleşmek, çykarmaga kömek etmek. *Halyny daşary çykaryşmak. Bulary teläre çykaryşsana!* 2. Bilelikde çykarmak. *Olar keçeleri kakmak üçin öýden çykaryşyp ýördüler.*

ÇYKAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan çykap çykamak. *Ol düýä uruljak odunlary çykaşdyrdy.*

ÇYKAŞMAK, *işl.* 1. Çykamaga kömekleşmek. *Agtygy garry atasyna odun çykaşdy.* 2. Birnäçe bolup çykamak.

ÇYKATMAK, *işl.* Çykamak işini başga birine etdirmek, üýşürüp daňdyrmak. *Odun çykatmak.*

ÇYKAYYŞ, *iş ady.* Çykamak ýagdaýy.

ÇYKDAJY, *at.* Belli bir zada edilýän harajat, çykýan harç. *Şol çykdajlaryň barysy, bary-ýogy iki ýylyň içinde özüni ödedi.*

ÇYKDAJYLY, *syp.* Köp pul harçlamaly, çykdaýysy köp. *Çykdaýyly söwda. Çykdaýyly toý.*

ÇYKGYSYZ [çykgysyz], *syp.* Alaşsyz, çykalgasyz, çäresiz, çykalga tapylmaýan. *Aýnagözel çykgysyz ýagdaýda galdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇYKGYSYZLYK [çykgysyzlyk], *at.* Alaşsyzlyk, çäresizlik, bir ýagdaýdan çykalgasyzlyk; çykmanyň ýoly, täri tapylmazlyk. *Ýagdaýyň çykgysyzlygy meni howatyrlandyrýar.*

ÇYKGYT [çykgyt], *at.* Sahypanyň aşagynda ýerleşdirilýän düşündiriş häsiýetli ýazgy; maglumatyň ilkinji ady.

ÇYKMA, *iş ady.* Çykamak ýagdaýy.

ÇYKMAK, *işl.* 1. Bir ýeri taşlap gitmek, bir ýeriň içinden daşyna gitmek, ýaşayan, bolýan ýerinden gitmek. – *Sizem sag-aman oturyň-diýip, ol çykyp gitdi. Menin obadan çkanyma elli ýyl bolupdyr. Öýden çykamak. Goýun sürüden çykyp gidipdir.* 2. Belentlige münmek, beýik zadyň üstüne münmek. *Beýik alaňlaryň üstüne çykyp, Berdiniň ýoluna seredýärdi* (H. Derýaýew). *Tamyň üstüne çykamak. Erige çykyp, erik ýygmak. Daga çykamak.* 3. Ýaz pasly hakynda: başlamak, peýda bolmak, gelmek. *Bu ýyl ýaz ir çykdy.* 4. Gýş pasly hakynda: tamam bolmak, sowulmak. *Gýş çykdy.* 5. Gulluk wezipäňden aýrylmak, boşamak. *Ýa şol işiňden çkarsyň ýa-da başga işe geçersiň.* 6. Öňe saýlanmak, öňe tarap somalyp durmak. *Soňky goýan kerpijiň daşyna çykyp dur.* 7. Ýaryşda ozmak, pellehana öň gelmek. *Birnäçe uly toýlarda onuň çapan atlary çykyp, köp baýrak alypdy.* 8. Äre barmak, durmuş gurmak. 9. Çykuw şeklinde ýara döremek. *Çyban çykamak. Beze çykamak.* 10. Gögerip ýeriň ýüzünde peýda bolmak, güberip galmak. *Kömelek çykamak.* 11. Ösüp başlamak, gögermek, görnüp başlamak. *Ýere sepilen düne endigan çykypdyr.* 12. Gymmatlamak. *Hyýaryň bahasy pylança manada çykdy.* 13. Duran ýerinden üýtgemek, sypmak, bogundan ýazmak. *Aýagym çykdy-da birden, Ýykyldym – badymy kesdim* (P. Körpäýew). *Topugym çykdy-da, birden ýere ýazylyp gitdim.* 14. Üstünden aýyrmak, kemeltmek. – *Ine, seniň güýzki alan zatlaryň jemi şunça pul bolýar, ondan şunçasyny çyksak, seniň şunça bergiň galýar – diýdi* (A. Gowşudow). 15. Zäheri aýrylmak, arassalanmak. *Lukmanyň eminden*

soň möýüň zäheri çykdy. 16. Eşidilmek (ses hakda). *Onuň sesi çala çykýardy.* 17. Çap edilmek. *Türkmen dilinde çykýan kitaplaryň hemmesi türkmen milli elipbiýindedir.* 18. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, ýanaşyp gelýän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly ýagdaý ýa-da hereket aňladýar: **Arka çykamak** birine goldaw, hemaýat bermek. **Eýe çykamak** haýsy hem bolsa bir zadyň eýesidiginiň mälim etmek, belli etmek. **Garşy çykamak** haýsy-da bolsa bir pikire, bir düşüňjä garşy durmak, garşy gitmek. **Hossar çykamak** biriniň tarapyňy tutmak, arka durmak, kömek etmek. **Üstün çykamak** garşydaşyňy ýeňmek, ondan rüstem gelmek. **Ýigit çykamak** çagalykdan saýlanmak, kämillik ýaşyna ýetmek (oglan hakda). **Ýüze çykamak** peýda bolmak, emele gelmek, äşgär bolmak, döremek. 19. Öňünden gelýän hal işligi bilen birlikde gymyldy-hereketiň tamamlanandygyny aňladýar, mysal üçin: **Göçürip çykamak** teksti, ýazgyny we ş.m. başdan-aýak göçürmek. *Golýazmany göçürip çykdy.* **Okap çykamak** kitaby, gazetini we ş.m. başdan-aýak okamak. *B. Kerbabaýewiň "Aýgytly ädim" romanyny okap çykdy.*

◊ **Bergiň aşagyndan çykamak** öz karz alan pullaryňy üzüp gutarmak. **Durmuş çykamak** biri bilen goş birikdirmek, äre barmak. **Keýpden çykamak** hezil edip, ýadaýançaň oýnamak, görmek we ş.m. **Sandan çykamak** harap bolmak; zaýalanmak.

ÇYKMAKLYK, *iş ady.* 1. Çykamak ýagdaýy.

ÇYKMAZLYK, *işl.* Çykman durmaklyk.

ÇYKUW, *at.* Tenden dömüp çykýan her hili çiş. *Şu barmagymdan çykuw çykýar weli, halys mazamy alýar.*

ÇYKYBERMEK [çykyvermek], *işl.* Çykyp başlamak, çykyp gidibermek.

ÇYKYK, *at.* Ýazan bogun, adaty, bolmaly ýerinden gozganan.

ÇYKYM, *at.* Bir zat üçin çykarylýan harajat, pul, puluň ýerini tutup biljek başga bir zat.

◊ **Eliniň çykymy ýok** bir zada pul we ş.m. çykarmaly, bermeli bolsa, az mukdarda çykarýan, beryän (adam hakynda). *Onuň eliniň çykymynyň ýokdugyny öňem bilýärdik-le.*

ÇYKYMSYZ, *syp.* Çykymy ýok, çykymy bolmadyk. *Ol aýdylandanam beter çykymсыз eken. Çykymсыз adam.*

ÇYKYMSYZRAK [çykymсызrа:k], *syp.* Az-kem çykymсыз, gysygrak.

ÇYKYN-ÇYKYN, *hal.* Bedeniniň gaty etleri (myşsalar, muskullary) ýumry-ýumry bolup duran. *Maňlaýy sakar al atyň art butlary çkyn-çkyn bolup durdy* (B. Kerbabaýew).

ÇYKYŞ, *iş ady.* 1. Çykamak ýagdaýy. 2. Çykyp gepleýän adamyň sözlän sözi. *Konferensiýa*

gatnaşyjylaryň çykyşlary. Çykyşlar tamamlanandan soň, baýraga mynasyp bolanlaryň atlary sanalýar ("Güneş").

◊ **Çykyş düşüm** "kimden? nämeden? nireden?" diýen soraglara jogap bolýan düşüm. **Çykyş etmek** 1) köpçüligiň önünde haýsydyr bir temadan söz sözlemek. *Deputatlyga dalaşgär saýlawçylaryň önünde çykyş etdi.* 2) bir zadyň başlangyjyny goýmak; wagyz etmek, önbaşçy ýagdaýda bolmak, öňe saýlanmak. *Dünyä ähmiýetli teklipleri hödürleýän ýurt hökmünde çykyş etmek.*

ÇYKYŞMAK, *işl.* 1. Birnäçe bolup çykmak, yzly-yzyna çykmak. *Adamlar içeri girişiپ, daşary çykyşyp başladylar.* 2. Ozal öwrenen zadyňdan, endiginden ara açmak, daşlaşmak. *Meniň elim bu zatlardan çykyşypdyr.*

ÇYLGYM [çy:lğym], *at.* Uzalyp gidýän zolak çyzyjak, zolak ýygyrt. *Onuň gözlerinde gyzgylt çylgymlar göründi.*

ÇYLGYM-ÇYLGYM [çy:lğym-çy:lğym], *at.* Çyzyk-çyzyk, zolak-zolak, zol-zol.

ÇYLKA, *syp.* Süňksüz ýumşak (et hakynda). *Etiň çylka ýeri.*

ÇYLKARAK [çylkara:k], *syp.* Azda-kände çylka, etliräk.

ÇYLKASYZ, *syp.* Manysyz sözleýän, ýoknasyz, batnyksyz, suwumsyz.

◊ **Çylkasyzyny ýetirmek** bolgusyz, ýerliksiz söz aýdyp göwne degmek, bolgusyzyny aýtmak.

ÇYLKASYZLYK, *at.* Manysy ýokluk, ýoknasyzlyk, batnyksyzlyk, suwumsyzlyk. *Çylkasyzlyk edip, her kime söz gatýardy.*

ÇYLKASYZRAK [çylkasyzra:k], *syp.* Belli derejede çylkasyz, birmeme çylkasyz.

ÇYLPAMAK: çylpap urmak göreşde ýa-da degişme tutluşygynda garşydaşyňy aýlap, bulap ýere urmak, ýykamak. *Ol ýoldaşyny ýokary göterip, çylpap ýere urdy.*

ÇYLPYK, *at gep.d.* Gözüň agyrmagy netijesinde emele gelýän we burun tarapyndaky gyrasyna, çikgesine ýygnanýan iriňli şepbeşik. *Ol çylpykly gözlerini zordan açdy.*

ÇYLPYKLAMA, *işl.* ady. Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLPYKLAMAK, *işl.* Gözüň gyrasyna, çikgesine, iriňli şepbeşik ýygnanmak, çylpyk emele gelmek. *Çylpyklan gözlerini ile görkezmejek bolýardy.*

ÇYLPYKLAMAKLYK, *işl.* ady. Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLPYKLANMAK, *işl.* Çylpyk ýygnanmak, çylpykly bolmak.

ÇYLPYKLAŞMAK, *işl.* Gözüň gýralarynda iriňli şepbeşik ýygnanyp başlamak, çylpyk toplanyp başlamak.

ÇYLPYKLAÝYŞ, *işl.* ady. Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLSYRYM, *at.* 1. Kesgitli, anyk bolmadyk ýagdaý, bulaşyk, çolaşyk, düşümesi kyn bolan ýagdaý. *Durmuş çylsyrymlary.* 2. *göç.m.* Tilsim, tär, ýol, ugrur. *Ol işiň çylsyrymyny alypdyr.*

ÇYLSYRYMLAŞDYRMAK, *işl.* Düşünmesini, işlemesini dura-bara kynlaşdyrmak, çylsyrymly ýagdaýa salmak; çolaşdyrmak, ýönekeýligini bozmak. *Galyň gar hem-de şatlama aýazlar oba hojalygynda ýagdaýy çylsyrymlaşdyrdy.*

ÇYLSYRYMLAŞMA, *işl.* ady. Çylsyrymlaşmak ýagdaýy, çylsyrymly ýagdaýda bolmak.

ÇYLSYRYMLAŞMAK, *işl.* 1. Düşünmesi, anyklanmasy kem-kemden kynlaşmak, çylsyrymly bolup başlamak, ýerine ýetirmesi ýönekeýden çylsyrymly ýagdaýa geçmek. *İş ýagdaýy barha çylsyrymlaşýar.* 2. Kesel beterläp, öte geçip agyrlaşmak. *Aşgazanýň baş keseli çylsyrymlaşyp, garyn boşlugyna ýarylypdyr.*

ÇYLSYRYMLAŞMAKLYK, *işl.* ady. Çylsyrymlaşmak ýagdaýy.

ÇYLSYRYMLAŞYBERMEK

[çylsyrymlaşybermek], *işl.* Çylsyrymly bolup başlamak, çözmegi kynlaşybermek.

ÇYLSYRYMLY, *syp.* 1. Ýönekeý däl. *Çylsyrymly ýagdaý.* 2. Düşümesi, anyklanmasy, çözmegi kyn. *Çylsyrymly mesele.*

ÇYLSYRYMLYLYK, *at.* Düşümesi, anyklanmasy kynlyk, bulaşyklyk; çolaşyklyk. *Onsoňam bu ýeriň gurluşynyň çylsyrymlylygyny göz önünde tutmaly.*

ÇYLSYRYMSYZ, *syp.* Çylsyrymly däl. *Aýdym aýtmak oňa çylsyrymsyz, ýönekeý zat ýaly bolup göründi* (N.Saryhanow).

ÇYM, *ak,* gyzyl sypatlarynyň önünden gelýän güýçlendiriji ownuk bölek; dym. *Ol etmişine utanyp, çym gyzyl boldy.*

ÇYM-PYTRAK [çym-pytrak]: **çym-pytrak bolmak** döwürmek, owram-owram bolmak, kül-uşak bolmak. *Käse ýere gaçdy-da, çym-pytrak boldy.* **Çym-pytrak etmek** 1) kül-uşak etmek, kül etmek, döwürmek. *Daşardan zyňlan daş aýnany çym-pytrak etdi.* 2) dargatmak, ýok etmek.

ÇYMÇYK, *at.* Serçe.

◊ **Çymçyk ýaly** hor, ejiz; müçesi kiçijik (adam hakynda).

ÇYMYLGAN [çymylğan] **I**, *at.* Ýere ýazylyp ösýän, baldaklyja bir ýyllyk ot.

ÇYMYLGAN [çymylğan] **II**, *at, köň.s.* Ýumşak düşekçe. *Bir adam çymylganda... ýatanson, özüne gezek geldi* ("Görogly").

ÇYN I, *syp.* Hakykata dogry gelýän, ýasama däl, hakykat, hakyky. *Çyn dost. Çynyňy aýtmak.* **Çyna berimsiz** edil çyn ýaly, bir kemsiz, hakyky zat ýaly edilip aýdylan (ýalan söz hakynda). *Ol görmedik, eşitmedik zatlaryny çyna berimsiz edip gürrüň berýärdi. Çynyňy etmek* bir işi ýerine ýetirmek üçin çynlakaý ýapysmak. *Berekella, çynyňy etseň biljek-le* (T. Jürdekow).

ÇYN II, *syp.* Çynda, Hytaýda ýasalan. *Çyn käsesi.*

ÇYNAR [çyna:r], *at.* 1. Penjepisint uly hem güň ýaprakly, gögümtil-çal reňkli, gabykly dik ösýän agaç. *Bu äpet çynar, dogrudanam, ýöne agaç däl eken* ("Edebiýat we sungat"). *Çagalar sagaldyş meýdançasyna bezeg berip oturan bu çynar, aýtmaklaryna görä, şu ýyl 785 ýaşapdyr* ("Türkmenistan"). 2. Adam ady.

ÇYNARLYK [çyna:rlık], *at.* Çynaryň köp ösüp oturan ýeri, çynary köp bolan ýer. *Olar çynarlykdan aňyrdä düşlediler.*

ÇYNÇY, *syp.* Dogrusyny, hakykaty aýtmagy gowy görýän, ýalan sözlemeyän, hakykatçy. *Mydama çynçy bolgun!*

ÇYNGARTMAK [çynğartmak], *işl.* Çyndan ugruna çykmak; bir işe çynlakaý ýapysmak, çynyrgatmak. *Işi çyngartmasak boljak däl.*

ÇYNLAKAÝ, *hal.* 1. Ýürek bilen, çyny bilen, çyndan. *Işe çynlakaý ýapysmak.* 2. Düýpli, jogapkärçilikli çemeleşmegi talap edýän. *Türkmenistanyň oba hojalygynyň önünde durýan çynlakaý wezipeler.*

ÇYNLYK, *at.* Çyn, hakyky, dogry ýagdaýda bolmaklyk, ýalan dälilik.

ÇYNTYKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriniň boýnunyň ýüzünü dişleşip gaşanyşmak (at, eşek ýaly haýwanlar hakynda). *Myraly gatyrlaryň hynçgyryşyp, biri-birine çyntyklaşmagyna syn edipdir* ("Myraly").

ÇYNYRGAMAK [çynyrgamak], *işl.* Çyna, hakykata öwrülip başlamak, çyn bolup ugramak. *Görşüň ýaly, iş çynyrgaýar.*

ÇYNYRGATMAK [çynyrgatmak], *işl.* Çyn ýagdaýa getirmek, hakykata ýakynlatmak, çyngartmak. *Sen gitjek-gitjegini çynyrgadyp ýörsüň-ow.*

ÇYŇKYRMAK, *işl.* Urulmak, dalanmak sebäpli yzly-yzyna inçe ses çykarmak, çyňsamak, waňkyrmak (it hakynda). *Tayak iýen köpek çyňkyryp, ýom-ýok boldy.*

ÇYŇKYRMAKLYK, *işl. ady.* Çyňkyrmak ýagdaýy.

ÇYŇKYRTMAK, *işl.* Çyňkyrmaga mejbur etmek. *Näme ol janaweri çyňkyrdyp dursuň?*

ÇYŇKYRYŞ, *işl. ady.* Çyňkyrmak ýagdaýy.

ÇYŇKYRYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup çyňkyrmak. *Güjüjekler çyňkyryşyp ugradylar.*

ÇYŇKYRYŞYBERMEK [çyňkyryşyvermek], *işl.* Çyňkyryşyp başlamak.

ÇYŇSAMA, *işl. ady.* Çyňsamak ýagdaýy.

ÇYŇSAMAK, *işl.* Belli bir sebäbe görä inçejik, naýynjar ses çykarmak (it hakynda). *Daňylgy köpek çyňsap başlady.*

ÇYŇSAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde çyňsamak.

ÇYŇSATMAK, *işl.* Çyňsamaga mejbur etmek. *Ony beýle çyňsatma-da, ugruna seret.*

ÇYŇSAÝYŞ, *işl. ady.* Çyňsamak ýagdaýy.

ÇYP, Sypatlaryň önünden gelýän güýçlendiriji ownuk bölek, çuw. *Çagalar çyp ýalaňaç bolup, suwa girdiler.*

ÇYPAR, *syp.* 1. Saryýagyz ýüzünü gyzygylt sary menekler tutan, örten. 2. Gyzylymtyl sary, sargylt, sargylt ak. *Telpeginini eteginden onuň gyraw baglan çypar saçlary çogup çykyşyp durdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇYPARLYK, *at.* Çypar haldalyk, çypar reňkde boluş.

ÇYPDYRMA, *işl. ady.* 1. Çypdyrmak ýagdaýy. 2. *at.* Ýalan, toslama, çyn, hakykat däl. *Çypdyrma söz.*

ÇYPDYRMAK, *işl., gepl.d.* Ýalan sözlemek, ýalan, toslama söz aýtmak. *Agzyna gelenini samrap çypdyryp dur.*

ÇYPDYRMAKLYK, *işl. ady.* Çypdyrmak ýagdaýy.

ÇYPDYRYŞ, *işl. ady.* Çypdyrmak ýagdaýy. *Onuň çypdyryşy ýapa degenokdy.*

ÇYPLAK, *hal.* 1. Sowuk howada ýeňil geýnen, egni ýuka geýimli, çyplaň. *Çyplak çykyp öýkeniňi sowuklatma.* 2. *göç.m.* Ýalaňaç, geýimsiz. *Ne bela sen, adamzat, Çyplak dogduň, don gerek* (Magtymguly).

ÇYPLAKLYK, *at.* Ýeňil geýnenlik, ýuka eşiklilik.

ÇYPLAŇ, *hal, ser.* **Çyplak.** *Çyplaň derekler güýzüň ilkinji alamatlaryna başlaryny yrap otyrды* ("Türkmenistan").

ÇYPLAŇLYK, *at, ser.* **Çyplaklyk.**

ÇYRA, *at.* Dürli görnüşli we gurluşly ýangyç ýa-da tok arkaly ýanyp, yşyk, ýagtylyk berýän enjam. *Ýöräp barşyma ýoluň ugrunda ak çyralara gözüm düşdi* ("Türkmenistan").

ÇYRADAN [çyrada:n], *at, köň.s.* Çyranyň aşagynda goýulýan esbap.

ÇYRAG [çyra:g], *at, sahyr., ser.* **Çyra.** *Hak ýakan çyragyň öçmesin* (Alkyş).

◊ **Çyragyň öçmek (sönmek)** iň oňat görýän ýakyn adamyň aradan çykmak, ölmek; durmuşyň ýykylymak, bagtyň ýatmak. *Taýly çyragym söndi, Galdym weýran dünýäde* (Halk aýdymy).

ÇYRAGLANDYRMAK [çyra:ğlannymak], *işl.*, *şahyr*. Şöhle saçmak, ýagtylandyrmak, ýagtyltmak.

ÇYRAY [çyra:y], *at, köň. s.* Ýüz. *Tiliňi hoş, çyraýyňy ýylyk kyl* (Sopy Allaýar).

ÇYRAYLY [çyra:yly], *syp.* Gelşikli, owadan. *Şol jogabyň yzysüre oraçadan otuz ýaşlar çemesindäki görmegeý, çyraýly gelin çykdy* (A. Gowşudow).

ÇYRAZ [çyra:z], *at.* Günün saçýan şöhlesi. *Gün çyrazlaryny uzadyp ýere, Bezeýär meýdany güneşe, nura* (N. Pomma).

ÇYRAZY [çyra:zy], *syp.* Çal reňkli garaköli bagananyň bir görnüşi we şol baganadan tikilen telpek. *Mämmedalynyň başynda zürrik çyrazy telpegi bardy* (B. Soltannyyazow).

ÇYRÇYK, *at.* Çaga degýän ýeňiljek keselleriň umumy ady, dümew, ýoň.

ÇYRÇYKLAMA, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy.

ÇYRÇYKLAMAK, *işl.* 1. Ýeňiljek syrkawlamak, ýoňlamak, nähoşlamak (köplenç, çaga hakynda). *Çyrçyklamda ýüplük ýaly igläpdim, Maňa öz ganyňdan siňdiripsiň sen* (B. Hudaýnazarow).

2. *göç.m.* Arryklamak, gurby, taby gaçmak. *Ýeriň çyrçyklasa, kül dök!* (Atalar sözi).

ÇYRÇYKLATMAK, *işl.* Nähoşlatmak, ýoňlatmak. *Sowuk howada çagaňy çyrçykladarsyň.*

ÇYRÇYKLAMAKLYK, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy.

ÇYRÇYKLAÝYŞ, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy.

ÇYRÇYKLY, *syp.* Häli-şindi näsaglap duran, kesel ýokuşagan (çaga hakynda). *Başda çyrçyklydy doganda çaga* (A. Kekilow).

ÇYR-ÇYR: çyr-çyr çyrlamak ser. Çyrlamak. *Aýazyň awusy tenine ornan çaga çyr-çyr çyrlady.*

ÇYR-ÇYRŞAK [çy:r-çyrşak], *hal, ser. Çyrşak.* *Olaryň geýimleri üzüm şireleri bilen çyr-çyrşak bolan iş geýimleridi* (A. Gowşudow).

ÇYR-ÇYRŞAKLYK [çy:r-çyrşaklyk], *at.* Hapa ýagdaýda bolmaklyk, çyrşak haldalyk; kirlilik.

ÇYRLA, *at.* Ýagys suwuny ýygnamak üçin takyrlarda gazylýan guýy.

ÇYRLAMA, *iş ady.* Çyrlamak ýagdaýy. *Onuň çyrlamasyna düşünmedim.*

ÇYRLAMAK, *işl.* Çyr-çyr aglamak, çirkin ses bilen aglamak.

ÇYRLAMAKLYK, *iş ady.* Çyrlamak ýagdaýy.

ÇYRLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden, yzly-yzyna aglaşmak, birnäçe bolup çyrlamak. *Çagalary çyrlaşýardylar.*

ÇYRLAŞYK, *at.* Yzanda-çuwanlyk, uly gykylyk, köpçülikleýin çirkin sesli agy, yzlaşyk. *Yzmyzdaýkylar uly çyrlaşyk boldular.*

ÇYRLATDYRMAK, *işl.* Başga birine çyrlatmaga, aglatmaga mümkinçilik bermek.

ÇYRLATMAK, *işl.* Çyr-çyr aglatmak, aglamaga mejbur etmek. *Ol ýekeje gyzyny çyrladyp gitdi.*

ÇYRLAÝYŞ, *iş ady.* Çyrlamak ýagdaýy. *Onuň çyrlaýyşy ýüregiňi awadýardy.*

ÇYRMAMA, *iş ady.* Çyrmamak ýagdaýy.

ÇYRMAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň daşyna çolamak, orap almak, dolamak. *Çyrma, dostum, dal gerdene ak goluň* (Şabende). 2. Agajyň aşaky şahalaryny, ösüntgilerini kesip aýyrmak, pudamak. *Almanyň aşagyny çyrmamak*. 3. *gepl.d.* Ýazmak, çyrşamak. *On setir "goşgyny" kagyza çyrmap, Ili ýüz setirlik azara goýduň* (M. Seýidow).

ÇYRMAMAKLYK, *iş ady.* Çyrmamak ýagdaýy. *Söýgi hakda iki setir çyrmamaklyk ýoň bolupdyr.*

ÇYRMAŞMAK, *işl.* 1. Bir zadyň daşyna çolaşmak, oralmak, dolaşmak. *Çyrmaşyp ösýän güller ýazyna meýdançanyň öňüni tutýar weli, allanüme kölege bolýar* ("Türkmenistan"). 2. Agaçlaryň artyk şahalaryny kesişmek. 3. *göç.m.* Çyrmamaga, ýazmaga kömek etmek. *Ertirki çykyşymy çyrmaşsana.*

ÇYRMAŞYK, *at.* Ot-çöplere çolaşyp, çyrmaşyp ösýän haşal ot. *Topalakdyr semzek orduk, Çyrmaşykdyr peçek ýygdyk* (K. Taňyrgulyýew).

ÇYRMATMAK, *işl.* Çyrmamak işini başga birine etdirmek.

ÇYRMAÝYŞ, *iş ady.* Çyrmamak ýagdaýy. *Baglarda çyrmaýyş işleri geçirildi.*

ÇYRPDYRMAK [çyrypdymak] **I**, *işl.* Çyrmak işini başga birine etdirmek, çyrmaga mejbur etmek, çyrmaga mümkinçilik bermek. *Üzüm çybyklaryny çyrypdymak.*

ÇYRPDYRMAK [çyrypdymak] **II**, *işl.* Geýimleri arassa suwa saldyrmak, arassa suwda durlatmak. *Ol gyzyna ýuwan geýimlerini çyrypdyrdy.*

ÇYRPMA [çyrypma], 1. *iş ady.* Çyrmak ýagdaýy. 2. *at.* Gök ýaprakly üzüm çybyklarynyň ujundan çyrypylyp, kesilip alnan bölegi. *Düýäniň öňüne bir goltuk çyrpma dökdü.*

ÇYRPMAK [çyrypma] **I**, *işl.* Ýapraklap oturan gök çybygyň ujundan kesmek, kesip aýyrmak, çürtmek. *Gowaçalary çyrmak. Üzüm çyrmak.*

ÇYRPMAK [çyrypma] **II**, *işl.* Ýuwulýan eşiği we ş.m. arassa suwda durlamak.

ÇYRPY, *at.* Kellä atlyýan, hemme ýeri keşdelenen ýeňsiz başatgyç. *Kürtedir çyrypylar, garaz, türkmen zenanyň zehin bilen döreden zatlarynyň ählisi bu*

öýleriň içini bir baý muzeýe ogşadýar ("Edebiýat we sungat")

ÇYRPYLMAK I, *işl.* Çyrmak, çürtmek işi geçirilmek, öseri aýrylmak. *Han uýy çyryplan sakgalyny eliniň aýasy bilen owkalady* (A. Gowşudow). *Ol gowaça otalyarka, uýy çyrypylýarka gaýra durmady* (N. Pomma).

ÇYRPYLMAK II, *işl.* Arassa suwa salynmak, suwda durlanylmak. *Suwa çyryplan geýimleri ýüpe serip guratmak gerek.*

ÇYRPLYK, *syp.* Çyry tikmek, bejermek üçin gerekli (mata).

ÇYRPYM, *at.* Gowaça we ş.m. ekinleriň ujuny, öserini çyrmak işi. *Pagtadan ýokary hasyl almak üçin ekişini, çyrymyny wagtynda berjaý etmeli* (B. Gurbanow).

ÇYRYPNMAK, *işl.* 1. Abşaryp, guýrugyny tarpyldadyp esremek, esröp haýbat atmak, iki-baka urunmak (erkek iner hakda). *Çyrypynyp duran iner.* 2. *göç.m.* Möwç almak, joşmak, tolkunlap, köpürjiläp hanasyndan çykara gelmek. *Ynha, birdenem ol akja kepderi aşakda çyrypynyp akyp ýatan derýanyň kenaryna tarap, dik başaşak kelemenläp gaýtdy-da, az salymdan ýene-de öňki katdyna bardy* ("Türkmenistan"). *Deňiz çyrypynyp ýatyr.* 3. *göç.m.* Eýläk-beýläk urunmak, pelesañ urmak, haýbat bilen sürünmek. *Duşmanlaryň guduz açan ýaly çyrypynyp sürünýän günleridi* (A. Gowşudow).

ÇYRPYŞDYRMAK, *işl.* Çyryp çykamak, ählisini çyrmak.

ÇYRPYŞMA, *iş ady.* Çyryp çykamak ýagdaýy.

ÇYRPYŞMAK I, *işl.* Çyrmaga, çürtmäge kömekleşmek. *Tut çyrypşmak.*

ÇYRPYŞMAK II, *işl.* Suwa salmaga kömekleşmek. *Ýuwan geýimleri suwa çyrypşmak.*

ÇYRRYLDAMAK [çyrrylamak], *işl.* Çyrryldyly ses çykarmak, çyrryldyly seslenmek. *Agşamlaryna çekirtge çyrryldýar.*

ÇYRRYLDAŞMAK [çyrryllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden çyrryldyly ses çykarmak.

ÇYRRYLDY [çyrrylly], *at.* Gara çekirtgäniň aýaklaryny göwresine süýkäp çykarýan sesiniň ady.

ÇYRŞAK, *at.* Çyrşalan, bir ýere degen hapa, kir, çyr-çyrşak. *Ýañaklarynda gara çyrşaklar görünýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÇYRŞAKLY, *syp.* Kiri-çyrşagy bar bolan, çyrşak bilen örtülen, kir-kimirli. *Çyrşaklyny cybyn eýelär* (Nakyl). *Çyrşakly çaga.*

ÇYRŞAMA, *iş ady.* Çyrşamak ýagdaýy.

ÇYRŞAMAK, *işl.* 1. Bir zada hapa degirmek, çala hapalamak. *Köýnegiňe gawunyň şiresini çyrşamak.* 2. *gepl.d.* Ýuka suwamak, suwag çekmek, emelsiz

suwamak. *Palçygy tamyň ýüzüne çyrşamak.* 3. *gepl.d.* Çalak-çulak ýazyp gutarmak, howul-hara ýazmak. *Ol eýýäm on bir sahypany çyrşapdy* (G. Kulyýew).

ÇYRŞAMAKLYK, *iş ady.* Çyrşamak ýagdaýy.

ÇYRŞAŞDYRMAK, *işl.* 1. Suwuklygy başga bir zadyň ýüzüne çyrşap çykamak, çalyşdyryp çykamak. 2. *göç.m.* Kagyzyň we ş.m. zadyň ýüzüne ýazyp çykamak, ugurly-ugursyz çyzyşdyrmak. *Kagyza gör nämelerdir çyrşaşdyryp, maňa gaňrylyp seretdi* (N. Pomma).

ÇYRŞAŞMAK, *işl.* Reňk we ş.m. çalmaga kömekleşmek. *Reňk çyrşaşmak.*

ÇYRŞATMAK, *işl.* Çyrşamak işini birine etdirmek. *Haýatyň suwagyna gopan ýerine palçyk çyrşatmak. Birki sany sözlemi kagyza çyrşatdym.*

ÇYRŞAÝYŞ, *iş ady.* Çyrşamak ýagdaýy.

ÇYRYS, *at.* Dagda we gumda bitýän, soganyňka meňzeş ýaşly otjumak ösümlik. *Tabyn bolmasa-da, etinden çyryş gaýnadyp, ýagyndan sabyn ederin* (N. Pomma).

ÇYTALAŞMAK, *işl.* Göreşde ýeňmek, durmuşda her hili kynçylyklardan üstün çykamak üçin jan etmek, güýç sarp etmek, dyrjaşmak, çalyşmak, çytraşmak. *Çytalaşýardym, dişimi gvsýardym.*

ÇYTALAŞMAKLYK, *iş ady.* Çytalaşmak ýagdaýy.

ÇYTANAK, *at.* Käbir agaçlaryň şahalaryndan gögerip çykýan uýy ýiti ösüntgi, pytanak.

ÇYTANAKLY, *syp.* Çytanagy, tikene meňzeş ösüntgileri köp. *Çytanakly söz.*

ÇYTAWUN [çytawun], *syp.* Birneme aýazly, çigrekli, çytylyp duran. *Çytawun howanyň awusy gowşap, Pişge ýaly gar tozgalap başlady* (A. Atajanow).

ÇYTAWUNLYK [çytawunluk], *at.* Aýazlylyk, çigreklik. *Howanyň çytawunlygyna garaman, tot-tozanly ýüzünden gara der akdy* (B. Kerbabaýew).

ÇYTDYRMAK, *işl.* Gaşyny, maňlaýyny ýygirtmak, gasyn atdyrmak.

ÇYTMAK, *işl.* Ýygirtmak, bürmek, gasyn atdyrmak. *Gaşyňy çytmak.*

ÇYTYK, *syp.* 1. Gaýgydan, gahardan we ş.m. ýaña ýüz-gözi ýygrylan; gaharly. *Ýusubyň gaşlary çytkdy* (B. Soltannyázow). 2. *göç.m.* Bulaşyk, garalyp duran (howa hakynda). *Howa çytkdy, gar awusy bardy.*

ÇYTYKLYK, *at.* 1. Gaýgy-ünjüden ýaña ýüzüň-gözüň öz bolşunda dällik, ýygirtlylyk, gaharlylyk. *Ýüzüniň çytklygyna garamazdan, onuň taby oňuşmazça däldi.* 2. Bulaşmaga, ýagmaga, sowamaga ýakynlyk, açyk dällik. *Howanyň çytklygyny-da unudyp, ol ýeňil geýnip ugrady.*

ÇYTYLMAK, *işl.* 1. Maňlaýyň, gaşyň, ýüzüň hamy ýygrylmak, gaharly keşbe girmek. *Onuň maňlaýy çytylyp, ýüzi örän aladaly göründi.* 2. *göç.m.* Bulaşmak,

garalyp durmak, bulaşyk ýagdaýa geçmek (howa hakynda). *Çar tarapy duman bilen gabalan gözýetim has hem çytyldy.*

ÇYW, üml. Düýe kowlanda ulanylýar.

ÇYZDYRMAK [çyzzymak], *işl.* 1. Birine galam ýa syýa bilen çyzmagy buýurmak, çyzmagy birine etdirmek. *Okuwçylara oturgyjyň şekilini çyzdyrmak.* 2. Bir zada bir ýeriňi çala ýaratlamak, çyzyk ýaly çylgym etdirmek, sypjyrtmak.

ÇYZGALMAK [çyzğalmak], *işl.* 1. Ýokarlygyna galdyrylmak, çekilmek. *Ýalaňaç aýagy dyzyna çenli çyzgalan oglan suwa girip gitdi.* 2. *göç.m.* Agajyň aşaky şahalary kesilmek, ýokarky şahalary öser ýaly pudalmak. *Tut kemsiz çyzgalypdyr.*

ÇYZGAMA [çyzğama], *iş ady.* Çyzgamak ýagdaýy.

ÇYZGAMAK [çyzğamak], *işl.* 1. Ýokarlygyna galdyrmak, çekmek (ýeň, don we ş.m.). *Ynha, bu günem ýygymçylar säher bilen gollaryny çyzgap, işe başlapdyrlar ("Türkmenistan").* 2. Agajyň ýere ýakyn şahalaryny aýyrmak, ýokarky şahalary güýçlener ýaly aşaky şahalary kesmek. *Agajyň aşagyňy çyzgasaň, şemal güýjän ýaly bolajýar.*

ÇYZGAMAKLYK [çyzğamaklyk], *iş ady.* Çyzgamak ýagdaýy.

ÇYZGANMAK [çyzğanmak], *işl.* 1. Öz geýen geýimiň – köýnegiň ýehini, balagyň gonjuny ýokary çekmek, çäkmeniň iki syýyny biri-birine daňyp, biliň deňine çenli ýokaryk galdyrmak. 2. *göç.m.* Bir iş ýerine ýetiriljek bolnanda tijenmek, ykjamlanmak. *Näme beýdşip çyzganyp başladyňyz.*

ÇYZGANYŞMAK [çyzğanyşmak], *işl.* Ýerli-ýerden, köplük bolup häzirlenmek, tijenmek. *Näme beýle çyzganyşyp dursuňyz.*

ÇYZGAŞMAK [çyzğaşmak], *işl.* 1. Bilelikde ýerli-ýerden çyzgamak. *Çyzgaşyp iki golun, Nahar çekdi gyz-gelin* (N. Pomma). 2. Çyzgamaga kömekleşmek. *Men oňa almalary, şetdalylary çyzgaşdym.*

ÇYZGATMAK [çyzğatmak], *işl.* Çyzgamak işini başga birine etdirmek, çyzgamaga mejbur etmek. *Ýeňiňi çyzgatmak.*

ÇYZGAÝYŞ [çyzğayýş], *iş ady.* Çyzgamak ýagdaýy.

ÇYZGY [çyzgy], *at.* Bir zadyň bellenen düzgün boýunça ýerine ýetirilen şertli çyzykly şekili, çyzyk görnüşindäki ülni. *Annagylyç çyzga seretdi* (Ş. Borjakow).

ÇYZGYÇ [çyzgyç], *at.* Çyzyk çyzmak üçin ýüzi santimetrler, millimetrler bölünen ýasyja hem uzyn, göni tagtajak. *Ol çyzgyç bilen çyzgy çyzjardy.*

ÇYZMA, *iş ady.* Çyzmak ýagdaýy.

ÇYZMALY, *syp.* Çyzgyda şekili görkezilen, taýýarlanan, çyzylan. *Çyzmaly geometriýa.*

ÇYZMAK, *işl.* 1. Çyzyk çekmek, çyzyk geçirmek. 2. Bir zadyň çyzgysyny taýýarlamak, çyzgyda şekilini görkezmek. *Onsoň edilmeli işleriň çyzgysyny çyzaly* (B. Seýtäkow). 3. Bir zat bir ýeriňi sypjyryp yz galdyrmak; ýüzleý ýaralamak. *Gyssanyp çabalanan itiň dyrnaklary Myradyň bileginden bir-iki ýerini çyzypdyr* (A. Gowşudow). 4. Kagyzyň ýüzüne ýazylan atlardan birini çyzyk arkaly öwürmek; şol ada garşy bolmak. *Byulletende goldaýan adamyň adyndan beýlekileriniň adyny çyzmak.*

ÇYZMYK, *at.* Ýasyrak çyzyk şekilli zolak.

ÇYZMYKLY, *syp.* Çyzmygy bar bolan, çyzmyksyz däl. *Çaryguly bolsa gurama kürtekçeleriniň üstünden gök çyzmykly hywa donuny geýip, possunyny-da ýelbegeý atynypdyr* (N. Pomma).

ÇYZUW, *at.* 1. *ser.* **Çyzgy.** Çyzuw işleri. 2. Mekdeplerde dürli şekilleri çyzyklar arkaly görkezmegi öwredýän sapak. *Çyzuw sapagyndan bolsa ol gaty ökdedi.*

ÇYZYBERMEK [çyzyvermek], *işl.* Çyzyk çekip başlamak.

ÇYZYK, *at.* Bir zadyň ýüzüne çekilen zolak yz, galam ýa-da syýa bilen geçirilen inçejik zolak, çylgym. *Ol aşagyna çyzyk çekilen setirleri görkezdi* (G. Kulyýew).

♦ **Çyzyk atmak** çyzyk çekilen ýaly bolup ýarylmak, çat açmak, çyzylmak. *Jayyň sag diwary çyzyk atypdyr.*

ÇYZYK-ÇYZYK, *at.* 1. Ýüzi çyzym-çyzym edilen. *Kitabyň daşy çyzyk-çyzyk edilipdir.* 2. Ýüzünden birnäçe çyzyk geçirilen, zolak-zolak çyzyk.

ÇYZYKLY, *syp.* 1. Ýüzüne çyzyk çekilen. *Çyzykly kagyz.* 2. Çyzyk şekilli, çyzyk görnüşli. *Çyzykly geometriýa.*

ÇYZYLMAK, *işl.* 1. Ýüzünde çyzyk geçirilmek, biri tarapyndan çyzyk edilmek; bozulmak, üsti çyzylp, güýçsüz hasap edilmek. *Jayyň çyzgysy täzedan çyzylady.* 2. Teniňi sypjyrdyp yz galdyrmak. 3. Goza açylmazyndan ön onuň daşyndaky sallarynyň sepiniň arasy giňeşip, ak çyzyk ýaly bolup, içindäki pagtasy görünmek. *Ýüzi çyzylan gozanyň açyljak güni daşda däl.*

ÇYZYLYSMAK, *işl.* Gozalar açylmazyndan ön kem-kemden çyzyk görkezmek. *Iki-ýeke gozalar çyzylşyp başlapdy* (R. Allanazarow).

ÇYZYM, *at.* Inçe ýüp. *Gözüne görmen möjegi ok bilen urup, çyzyma düzüberdi* ("Görögly").

ÇYZYM-ÇYZYM, *at, ser.* **Çyzyk-çyzyk.**

ÇYZYŞDYRMAK, *işl.* 1. Ýüzüni çyzym-çyzym etmek, çyzyk-çyzyk etmek, çyzyp çykamak. *Elindäki galamy çyzşdyryp oturan kagyzynyň üstüne oklap goýberdi* (B. Pürliýew). 2. *gepl.d.* Hat ýazmak; şekil,

surat çekmek. *Ak kagyza bir zatlar çyzyşdyrды* ("Mugallymlar gazeti").

ÇYZYŞMAK, *işl.* 1. Çyzmaga kömekleşmek. Çyzgy çyzyşmak. 2. Bile çyzmak, birnäçe bolup çyzmak. *Çagalar gara ýola her hili çyzgyk çyzyşyp oýnap ýörler.*

D

D, Türkmen elipbiýiniň dördünji harpy.

- **DA**, "Hem" manysynda gelýän ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Kakasy Aşyra-da, Ýusuba-da, Aka-da täze köwüş alyp berdi.*

- **DA** [da:], Goşulan sözüne güýçlendiriji many berýän kömekçi, ownuk bölek. *Aý, bolsa-da atlara, oglanlara azyk puly bolar-da* ("Görogly").

DABALABERMEK [da:vala:vermek], *işl.* Dabalap ugramak, dabalap başlamak. *Düýäniň häsiýeti şeýle, burnuna ýel düşse, çem geleni dabalaberýär.*

DABALAMA [da:valama], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABALAMAK [da:valamak], *işl.* Aýak astyna alyp basalamak, basgylamak (düýe hakynda). *Burnuna ýel düşen düýe önünden çem gelen zady dabalap barýar.*

DABALAMAKLYK [da:valamaklyk], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABALAMAZLYK [da:valamazlyk], *iş ady.* Aýak astyna alyp basalamazlyk.

DABALATMAK [da:valatmak], *işl.* Dabalamaga mejbur etmek; dabalamaga mümkinçilik bermek.

DABALAYÝŞ [da:valaýyş], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABAN [da:van], *at.* 1. Aýagyň tutuşlygyna ýere basýan aşak ýüzi. *Daga çyksaň hem dabanyňy gözläp gez* (Nakyl). *Nesimini dabanyndan soýdular* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Ujypsyzja meýdan, çäk. *Esgerler her daban ýeri güzap bilen geçýärdiler* (A. Nazarow). 3. Ölçege. *Ol çäji dikeldip, daşyny dabanlady, segsen baş daban çykdy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Daban azaby** çekilen zähmet we oňa düşýän hak. *Emma dünýäde öz daban azabyndan önen çörek ýaly lezzetli çörek göremok* (A. Gowşudow). **Daban etini iýmek** biriniň azaby, zähmetini özüne geçirmek, ondan peýdalanmak. **Dabanyňa (aýagyňa) köz (ot)**

basylan ýaly bolmak allaniçiksi bolmak, ör-gökden gelmek, aljyraňňylyga düşmek, gyssagly ýagdaýda bolmak. *Ýöne şu Bibiniň ady tutuldy welin, edil dabanyňa köz basylan ýaly-ha boldy* (A. Nazarow).

Dabanyň düşmek 1) aýlanyp-aýlanyp ýadamak, köp ýöräp halys bolmak, aýagyň guramak, halys bolmak. *Şähre aýlanyp dabanyň düşdi.* 2) bir ýere barmak, gelmek, bir ýerde bolmak. *Jepbar horazyň dabany Aşgabada düşüpdür* (B. Kerbabaýew). **Daban ýalamak** ýaranjaňlyk etmek, ýallaklamak.

DABANAKLABERMEK [davanakla:vermek], *işl.* Dabanaklap ugramak, dabanaklap başlamak. *Dabanaklaberdiler welin, janawarlara bir zad-a boldy.*

DABANAKLAMA [davanaklama], *iş ady.* Dabanaklamak ýagdaýy. *Bu haywanlaryň dabanaklamasy ýöne ýerden dälmiä diýýärin.*

DABANAKLAMAK [davanaklamak], *işl.* Iki-baka patyrdyklap, patanaklap çapmak.

DABANAKLAŞMAK [davanaklaşmak], *işl.* Dabanaklamak hereketini birnäçe bolup ýerine ýetirmek. *Düýeler dabanaklaşyp, suwa indiler.*

DABANAKLATMAK [davanaklatmak], *işl.* Dabanaklamaga mejbur etmek, dabanaklamaga mümkinçilik bermek. *Düýeleri dabanakladyp, at önüne salyp kowdular.*

DABANAKLAÝÝŞ [davanaklaýyş], *iş ady.* Dabanaklamak ýagdaýy. *O janawarlaryň dabanaklaýýyny bir görsene!*

DABANLABERMEK [da:vanla:vermek], *işl.* Dabanlamaga başlamak. *Kölegäni dabanlaberseň, wagtyň näçeräk bolandygyny bilse bolar.*

DABANLAK [da:vanlak], *syp.* Uly, ýasy dabanly.

DABANLAMA [da:vanlama], *iş ady.* Dabanlamak ýagdaýy.

DABANLAMAK [da:vanlamak], *işl.* Daban basyp ölçemek.

DABANLAMAZLYK [da:vanlamazlyk], *iş ady.* Daban basyp ölçemezlik.

DABANLAŞMAK [da:vanlaşmak], *işl.* 1. Birine dabanlamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde dabanlamak.

DABANLATMAK [da:vanlatmak], *işl.* Dabanlamak işini başga birine ýerine ýetirtmek; birini dabanlamaga mejbur etmek; birine dabanlamaga mümkinçilik bermek. *Jaýyň uzynlygyny dabanladyp ölçetmek.*

DABANLAÝÝŞ [da:vanlaýyş], *iş ady.* Dabanlamak ýagdaýy.

DABARA [davara], *at.* 1. Bir wakanyň şanyna geçirilýän uly baýram, tomaşa, şowhun. *Emma uzak çekmän beýle dabara, Gyz gaýdyp gidensoň kesildi ara* (A. Kekilow). 2. Joşgunly ruhubelentlik, şadyýanlyk, göçgünlik. *Ol öz sözünü dabara bilen gutardy* (B.

Kerbabaýew). **3.** At-abraý, at, taryp, şöhrat, şan-şöhrat. *Gallaçylaryň dabarasy ýurda ýaýrady.*

◊ **Dabara düşmek** geň galdyran habar ýaýramak. *Bir kiçjik oglan şeýle bir uly iş bitiripdir diýip, il içine dabara düşdi* (A. Gowşudow). **Dabarasy dag aşmak** köp ýere ady ýaýramak, şan-şöhraty jahana dolmak. *Joşýar, zähmetde joşýar, Dabarasy dag aşýar* (Aýdyndan). *Türkmen atlarynyň dabarasy dag aşýar.*

DABARALAMA [davaralama], *iş ady.* Dabaralamak ýagdaýy.

DABARALAMAK [davaralamak], *işl. 1.* Tarypyny ýetirmek, arşa çykarmak. *Daýhanlara dabaralap sylag gowşurdylar. 2.* Hormatlamak, hezzetlemek. *Myhmany dabaralap garşy aldylar.*

DABARALANDYRMAK [davaralannymak], *işl. 1.* Şöhratlandyrmak, wasp etmek. *Magtymguly şygrylarynda mert ýigitleri ussatlyk bilen dabaralandyryr. 2.* Haýbatlandyrmak; mazamlamak. *Gulman öz ýanyndan "Ylyas töre paýtunyň jaňyny dabaralandyryp gelýär" diýip oýlandy* (A. Gowşudow).

DABARALANMA [davaralanma], *iş ady.* At-abraýy görterilmek ýagdaýy. *Bitaraplyk syýasatynyň dabaralanmasy.*

DABARALANMAK [davaralanmak], *işl. 1.* Durmuşda öz ornuny eýelemek, üstün çykamak, ýeňmek, makul bilinmek. **3.** At-abraýy görterilmek, taryplanmak, şöhratlanmak.

DABARALY [davaraly], *syp. 1.* Şatlykly, şowhunly, göçgünli, tomasaly, joşgunly. *Toý dabaraly geçdi. 2.* Yeňişli, üstünlikli. *Dabaraly ýöriş. 3.* Belent, ynamly. *Dabaraly kasam.*

DABARALYRAK [davaralyra:k], *syp.* Belli derejede dabaraly, azda-kände dabaraly.

DABARASYZ [davarasyz], *syp.* Şatlyksyz, şowhunsyz, göçgünsiz, tomasasyz, joşgunsyz. *Toýlarymyz dabarasyz geçmeýär.*

DABY-DABY [davy-davy], *syp. gepl.d.* Ýaýran, aýdylýan (gep-gürrüň hakynda). *Il içinde daby-daby gürrüň bar.*

DABYRABERMEK [da:vyra:vermek], *işl.* Dabyrap ugramak, dabyramaga başlamak. *Atlylar birden dürli tarapa dabyraberdiler.*

DABYRAMA [da:vyrama], *iş ady.* Dabyramak ýagdaýy.

DABYRAMAK [da:vyramak], *işl.* Iki ýana at salmak, batly ýöremek, hereket etmek. *Gelin dabyrap geçmesin gaýyn ataň duşundan* (K. Gurbannepesow).

DABYRAMAKLYK [da:vyramaklyk], *iş ady.* Dabyramak ýagdaýy.

DABYRAMAZLYK [da:vyramazlyk], *iş ady.* Iki ýana at salmazlyk, batly gadam urmazlyk.

DABYRAŞMAK [da:vyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde dabyramak, at üstünde çapyp ýa-da bilelikde haýdap gelmek, barmak. *Daýhanlar: "Goza maňa ýetmedi-de, maňa ýetmedi" diýşip, iki ýana dabyraşdylar* (A. Durdyýew).

DABYRATMAK [da:vyratmak], *işl. 1.* Dabyramak hereketini etdirmek. **2.** Aty çapmak, at çapyp, öwürüm etmek (gysga aralykda).

DABYRAYYŞ [da:vyraýyş], *iş ady.* Dabyramak ýagdaýy. *Bedewleriň dabyraýyşlary göwnüni göterýärdi.*

DABYRDAMAK [davyrdamak], *işl.* Aýaklaryny dabyrdyly seslendirip, gaty çapmak, dabyrt-dabyrt edip, badyny gowşatmazlyk. *Beýleki atlardan has öňe saýlanyp, gyr at toýhana dabyrdap geldi.*

DABYRDAŞMAK [davyrdaşmak], *işl.* Birnäçe ýa-da köp bolup davyrdamak, birden köp bolup gaty çalt çapmak. *Atlylar öňki gelişleri ýaly, ýene dabyrdaşyp gittiler* (B. Kerbabaýew).

DABYRDATMAK [davyrdatmak], *işl. 1.* Aty davyrdamaga mejbur etmek ýa-da mümkinçilik bermek. *Çapyksuwar gamçysyny bulaplap, atyny dabyrdadyp sürdi. 2.* Dabyrdyly ses çykarmak, dabyrt-dabyrt edip ses etmek.

DABYR-DUBUR [davyr-duvur], *at.* Abyr-zabyr, bolar-bolmaz haýbat, hemle. *Çaga kân bir dabyr-dubur edip durmaň.*

DABYRDY [davyrdy], *at.* Çapyp barýan atyň toýnaklaryndan yzly-yzyna çykýan sesiň ady. *Öňatlylaryň atlarynyň dabyrdysy eşidildi.*

DABYRT-DABYRT [davyrt-davyrt], *s. ş. aňl. söz.* Çapyp barýan atyň toýnaklaryndan yzly-yzyna çykýan ses.

DADRAN [dadyran], *at. 1.* Daglyk ýerlerde bitýän, ýaşyl ýaprakly, ýogyn kökli, atanak güllüler maşgalasyna girýän, boýy 1,5 metre golaý ösümlük. *Dadranyň köki mal üçin ýokumly bolýar. 2.zergärç.s.* Ýaş çagalaryň tahýasynyň depesine, kürtekçesiniň iki omzuna, döşüne, arkasyna kümüşden goşa düwme ýa-da şelpe bilen bilelikde tikilýän, alaja ýüpe gözmonjugyň arasyna düzülip, goşara hem boýna dakylýan balykgulak.

◊ **Dadran ýaly** uzyndan ýogyn (meňzetme). *Injigini dadran ýaly edip açyp ýörme.*

DADYBERMEK [da:dyvermek], *işl.* Dadyp başlamak, dadyp ugramak. *Nahary dadyberini.*

DADY-BIDAT [da:dy-vi:da:t], *at, ser. Dady-perýat.*

DADYLMAK [da:dylmak], *işl. 1.* Tagamyny bilmek üçin iýlip görülmek. **2.** Dadylyp görülmek, azajyk iýilmek.

DADYM [da:dym], *at.* Çöregi, nahary we ş.m.-leri dadyp görmek ýa-da olaryň tagamyny bilmek üçin alynýan azajyk bölegi, mukdary.

DADYMLYK [da:dymlyk], *at.* 1. Azajyk nahar, iýmit. *Maňa dadymlyk goýsaň bolar.* 2. Datmak üçin goňşy-golama hödür edilýän nahar. *How, Atajan, ynha, al, şujagazy dadymlyk getirdim, alaweri!* (B. Gulow).

DADYNMA [da:dynma], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADYNMAK [da:dynmak], *işl.* 1. Agzyň tagam almak, tagamyny bilmek. *Gök ot dadynan goýun.* 2. *göç.m.* Bir zatdan peýda, haýyr görmek.

DADYNMAKLYK [da:dynmaklyk], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADYNYŞ [da:dynys], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADY-PERÝAT [da:dy-perýa:t], *at.* Ahy-nala, nalaly agy, dady-bidat. *Gitmäkä, men oňa beripdim wada, şoldur salan meni dady-perýada* (A. Kekilow).

DADYRDYM-GUDURDYM [da:dyrdym-ğu:durdym], *gepl.d.* Azajyk, az mukdarda (iýmit we ş.m. hakynda). *Munyň zat däl-ä, ýöne bir dadyrdym-gudurdym.*

DADYRMA [da:dyrma], *iş ady.* Dadyrmak ýagdaýy. *Dadyrma kemi goýlan dälär, bir jamy dolduryp eltip berdim.*

DADYRMAK [da:dyrmak], *işl.* 1. Dadar ýaly azajyk mukdarda bermek. – *Ýellilere dadyranyňdan ol goňşymyza dadyranyň gowy, olar unaş bişirseler hem dadyrýarlar ahyryn – diýdi* (A. Gowşudow). 2. *gepl.d.* Şarpyk çalmak, urmak. *Men oňa bir şarpyk dadyrdym.*

DADYRMAZ [da:dyrmaz], *syp.* Öz iýýän tagamýndan hödür etmeýän, hödür etmezek adam. *Heý-de, ýoldaşyna dadyrmaz adam bolarmy?!*

DADYRTMAK [da:dyrtmak], *işl.* Dadyrmak işini başga birine etdirmek, dadyrmaga mümkinçilik bermek. *Goňşokara dadyrtmak. Dograma dadyrtmak.*

DADYRYBERMEK [da:dyryvermek], *işl.* Dadyryp başlamak, dadyryp ugramak. *Al-da, goňşulara dadyryber, beýleki gazanlar hem basym taýýar bolýar.*

DADYŞ [da:dys], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DADYŞDYRMAK [da:dysdyrmak], *işl.* Tagamlaryny bilmek üçin birnäçe zatdan azajyk iýip çykmak, dadyp görmek. *Naharlary dadyşdyryp, elini süpürdi.*

DADYŞMAK [da:dysmak], *işl.* 1. Birnäçe bolup datmak. *Miweler daşdan getirilen sowgatdyr, sizem dadyşarsyňyz-da.* 2. Dadyp, duzuny bilişmek. *Keýgim, senem bir naharyň duzuny dadyş, bolmasa, duzy artyk düşermikä diýip gorkýaryn.* 3. Goňşokaraly gatnaşmak, birek-birege tagam dadyrmak. *Olar biziň dadyşýan ýerimiz.*

DADYŞYK [da:dysyk], *at.* Goňşokara gatnaşygy. *Ol öýkeli-kineli hem bolsa, dadyşygy kesmeýärdi.*

◊ **Dadyşykdan galmak** goňşokaraly gatnaşyk kesilmek. *Gudam pahyr bolaly bäre dadyşykdan galandyryn.*

DAG [da:ğ] **I**, *at.* 1. Demir gyzdýrylyp salnan ýa-da ýarag bilen edilen tagma, belgi, nyşan. *Soňabaka gurduň endamyna dag basmaga başladylar* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Gynanç, dert, yza, ýara. *Gezen jaýyň gülzar olsun, bag olsun, Seni gören duşman bagry dag olsun* (Andalyp). *Ýüregimde daglar goýar, Daglar, ärsarynyň gyzy* (Seýdi).

DAG [da:ğ] **II**, *at.* Daş-töwerekden saýlanyp duran daş jynsly beýiklikler. *Dag başy dumansyz bolmaz, är başy – hyýalsyz* (Nakyl). *Daglar ýeriň myhydyr, Depe özüň dag saýar* (Magtymguly).

◊ **Dag ýaly** örän uly, belent, beýik; syrdam. *Dag ýaly harman. Dag ýaly ýigit.*

DAGABERMEK [da:ğa:vermek], *işl.* Dagap başlamak, dagap ugramak. *Adamyň aladalary köpelse, pikirleri hem dagaberýär.*

DAGADYŞMAK [da:ğadyşmak], *işl.* 1. Dagatmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde dagatmak. *Olar üýşmek dersleri peliň içine dagadyşyp ýördüler.*

DAGAMA [da:ğama], *iş ady.* Dagamak ýagdaýy.

◊ **Dagama bilen bolmak** dagap başlamak. *Gara öýde ot ýanmasa, onuň eşikleri dagama bilen bolýar.*

DAGAMAK [da:ğamak], *işl.* 1. Pytramak, dagynyk hala geçmek, ýaýramak. 2. Hersi öz ugruna gitmek, dumly-duşa pytramak, dargamak. *Her kim öýli-öýüne dagady.* 3. Böleklere bölünip, dagynyk ýagdaýda ýaşamak, bitewiligini ýitirmek, bölek-bölek bolmak. 4. Köp ulanylmak bilen sandan galmak, ýyrtylmak, tüýdülip gitmek. *Onuň köýnegi dagapdyr.* 5. Weýran bolmak, çagşamak, çaşmak.

DAGAMAKLYK [da:ğamaklyk], *iş ady.* Dagamak ýagdaýy.

DAGAMAZLYK [da:ğamazlyk], *iş ady.* Dagap gitmezlik, pytramazlyk, dagynyk hala geçmezlik, bitewi ýagdaýda bolmaklyk, abat bolmaklyk.

DAGAŞMAK [da:ğaşmak], *işl.* 1. Pytraşyp gitmek, ýaýraşyp ýatmak. 2. Kem-kemden dagamak, ýuwaş-ýuwaşdan pytraşyp gitmek, dargaşmak. *Okuwçylar öýli-öýüne dagaşyp başladylar* (A. Gowşudow). 3. Bölünip her haýsy bir ýerde bolmak, böleklere bölünmek. 4. Ýuwaş-ýuwaşdan ýyrtylyp gitmek, ýyrtylyşmak. *Kitabyň sahypalary dagaşyp başlapdyr.* 5. Köp ulanylmak zerarly sandan galyp başlamak, bölek-bölek bolmak.

DAGATDYRMAK [da:ğatdyrmak], *işl.* Dagatmak işini başga birine etdirmek; dagatmaga mümkinçilik

bermek. *Kärendeçi kömekçilerine atydzaky dersleri dagatdyrdy.*

DAGATMA [da:ğatma], *işl. ady.* Dagatmak ýagdaýy. *Märekäni dagatmaň alajyny tapmak kyn däl, bir söz ýeterlik.*

DAGATMAK [da:ğatmak], *işl. 1.* Dagynyk hala getirmek, pytratmak, ýaýratmak. *Daýhanlar üýşmek dersi dagatdylar. 2.* Kowmak, dargatmak, pytratmak. *Üýşen mähelläni dagatdylar. 3.* Her haýsyny bir ýana ugratmak, ýollamak. *Mugallym okuwçylaryň hersini bir pele dagatdy. 4.* Sandan galdyrmak, ýyrtmak, tüýtmek. *Köwşümi seniň ugruňda dagatdym. 5.* Weýran etmek, çagşatmak, tozduzmak. *6.* Gutarmak, tüketmek, sowmak; soňuna çykmak. *Dost-ýarlaryma berişdirip, ähli kitaplarymy dagatdym.*

DAGÇAY [da:ğça:y], *at. ösüml. d.* Uzyn baldakly, daneli, çay hökmünde ulanylýan ot.

DAGDAN [dağdan], *at. 1.* Dag ýerlerinde bitýän örän gaty, berk agaç. *2. zergärç.s.* Gelin-gyzlaryň boýunlaryna dakynýan ýerligi kümüşden, ýüzüne hakyk gaşlary oturdylan, adam şekilinde ýasalýan bezeg şaýy (halk arasyndaky ynançlara görä üç sany mukaddes şaýyň biri hasaplanýar). *3.* Näbelli gara güýçlerden öýüňi, özüňi goramak üçin dagdan agajyndan ýonulyp ýasalýan dürli görnüşli şekiljikler (üçburç, buýnuz, pişme we ş.m.). *4. dokm.* Haly we haly önümleriniň gölleriniň arasyna, gyra nagşyna dagdan agajyna meňzedilip salynýan daşy aýlawly nagş.

DAGDANLY [dağdanly], *syp.* Göz degmezlik üçin dagdan agajyndan ýasalan şaýy, bezegi bolan. *Dagdanly taýmaz, taýsa-da gaýmaz (Nakyl).*

DAGDANLYK [dağdanlyk], *syp.* Dagdan agajynyň köp biten, ösüp oturan ýeri. *Şol daglarda dagdanlyk yerler köp.*

DAGDY [dağdy]: **dagdy bolmak** sähel zada tisginip, titräp durmak, dagdyrap durmak.

DAGDYRABERMEK [dağdyra:vermek], *işl.* Dagdyrap ugramak, dagdyrap başlamak. *Sowuk düşse endamym birhili dagdyraberýär.*

DAGDYRAMA [dağdyrama], *işl. ady.* Dagdyramak ýagdaýy. *Maňa indi dagdyrama hem bir kesel boldy.*

DAGDYRAMAK [dağdyramak], *işl.* Näsaglyk, gorky, üsemek zerarly sandyramak, titremek, galpyldamak, dagyrdamak. *Ol duran ýerinde dagdyrap başlady.*

DAGDYRAMAKLYK [dağdyramaklyk], *işl. ady.* Dagdyramak ýagdaýy.

DAGDYRAMAZLYK [dağdyramazlyk], *işl. ady.* Bir sebäpden dagdyrap durmazlyk.

DAGDYRAŞMAK [dağdyraşmak], *işl.* Dagdyramak hereketini birnäçe ýa-da köp bolup ýerine

ýetirmek. *Çagalar, sowukda dagdyraşyp durmaň-da, tizräk öýüňize gaýdyň!*

DAGDYRATMAK [dağdyratmak], *işl.* Dagdyramagyna sebäp bolmak, şert döretmek, dagdyramaga mejbur etmek. *Ata-ene wadasy Leyliniň süňňüni dagdyratdy (G. Kulyýew).*

DAGDYRAYÝŞ [dağdyrayýş], *işl. ady.* Dagdyrap duruş. *Onuň sowukdan dagdyrayýşyny gördügiň özümem üşäberýän.*

DAGLAÇ [da:ğlaç], *syp. 1.* Dag görmüşli, dagyňka meňzeş, dagyňky ýalyrak, dag ýeriniň häsiýetini alan, dag tebigatyna uýgunlaşan. *Ol ýer dagyň goltugynda bolany üçin, onuň meýdany-da, howasy-da, ot-çöpi-de, guş-gumrusy-da daglaç.*

DAGLAMA [da:ğlama], *işl. ady.* Daglamak ýagdaýy. *Onuň seniň ýüregiňi beýdip daglamasy gelşikli däl.*

DAGLAMAK [da:ğlamak], *işl. 1.* Gyzdyrylan demir bilen dag basmak, tagmalamak. *2.* Gyzgyn ýa-da ýiti aýy zat bilen ýakmak, bişirmek. *Gyzyl burç owurdyny daglap geçdi. 3.* Eti, sogany we ş.m. ýagda gyzartmak, gyzardyp bişirmek. – *Dogranja ellerimi derrew daglap geleýin – diýip, ene aşhana ugrady. 4.* Tamdyrda, otda gyzdyryp ýörite taýýarlamak (dutaryň gapagyny). *Dutaryň gapagyny daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady ("Nejep oglan"). 5.* Tebipçilikde bedeniň agyryň ýerine gyzdyrylan orak ujuny ýa-da demir basmak, çitnemek. *Onuň arkasyny çitnäp dagladylar. 6. göç.m.* Biriniň kemçiligini, nädogry eden işini ýüzüne diýmek, ýüzüne basmak.

7. şahyr. Ýaralamak. *Kesip jigerin daglaýan... Naçar gerekdir ýigide ("Görogly").*

DAGLAMAKLYK [da:ğlamaklyk], *işl. ady.* Daglamak ýagdaýy.

DAGLAMAZLYK [da:ğlamazlyk], *işl. ady.* Daglamak işini, hereketini etmezlik.

DAGLANMAK [da:ğlanmak], *işl. 1.* Dag basylmak, gyzdyrylan demir sim bilen tagma basylmak, tagmalanmak. *2.* Etiň, soganyň ýagda gowrulmagy; janly bedeniň gyzgyn zada, oda çirkizilmegi. *Onuň gyzgyn ýaga daglanan aýaklary güp ýaly çişipdir. 3.* Tebipçilikde käbir agyra ýa-da ýara gyzdyrylan demir simiň basylmagy. *4. göç.m.* Biriniň eden nädogry işi ýüzüne diýilmek, duzlanmak.

DAGLATDYRMAK [da:ğlatdyrmak], *işl.* Daglatmak işini başga birine etdirmek, şol işi etmäge mejbur etmek ýa-da tötänden ýakdyrmak. *Ol howlугyp sowamadyk çaya agzyny daglatdyrdy.*

DAGLATMAK [da:ğlatmak], *işl.* Daglamak işini başga birine etdirmek. *Saçda kakmaç daglatmak. Ol elini gyzgyn demre daglatdy.*

DAGLAYÝŞ [da:ğlaýyş], *iş ady*. Daglamak ýagdaýy.

DAGLY [da:ğly] **I**, *syp*. Daglyk ýurduň ýaşaýjysy, daglyk ýerde ýaşaýan (adam). *Dagly daýhan*.

DAGLY [da:ğly] **II**, *syp*. **1**. Dag basylan, daglanyp tagma salnan. *Gulagy dagly mal*. **2**. *şahyr*. Ýanyp-bişip, ýaraly bolan. *Ýüregi dagly*.

DAGLYK [da:ğlyk], *at*. Dagý köp bolan, köp dagly. *Daglyk oba*.

DAG-MAGDAN [da:ğ-mağda:n], *syp*. Açyk, ýerasty we suwasty ýerlerden gazylyp alynýan tebigy baýlyklara degişli bolan. *Ýurdumyzda dag-magdan işi uly depgin bilen baryar*.

♦ **Dag-magdan işleri** ýerden peýdaly magdanlary gözlemek ýa-da gazyp almak üçin magdan gazylyp alynýan ýerleri iş ýagdaýynda saklamak boýunça alnyp barylýan işler. **Dag-magdan senagaty** gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň kânlerini gözläp tapmak, olary gazyp almak we ilkinji işläp bejermek boýunça önümçilik pudaklarynyň toplумы. **Dag-magdan ylmy** peýdaly magdanlaryň kânleriniň ýerleşişleriniň tebigy şertleri, dag-magdan işleri geçirilende, magdan gatlaklarynda bolup geçýän jisim hadysalary, peýdaly gaty magdanlary gazyp we baýlaşdyrmak usullary hem-de magdan kânlerinde önümçiligi howpsuz we tygşytly guramak hakyndaky bilimleriniň toplумы.

DAGTOKGA [da:ğtokgo], *at*. Hoşasy dykzy, uludan togalak däneli, terbaşa garanda irräk bişýän üzüm.

DAGY [dağy], *own. böl*. **1**. Köplenç "eýse, eýsem, ýogsa, ýogsam, başga" diýen manyda ulanylýan kömekçi söz. *Dagy näme işlediň?* **2**. Özünden öň gelýän söze baglanyp, jemleýjilik hyzmatyny ýerine ýetirýän söz. *Bu gürrüňi eşidenime iki ýyl dagy bolup baryar* (T. Gurbanow).

♦ **Dagy däl** önünden gelýän adyň aňladýan zadynyň, predmetiniň hiliniň, häsiýetiniň oňatdygyny, ýokarydygyny görkezýär. *Ol ýigit dagy dälidir. Alan mataň mata dagy däl eken, senem gowy zady tanap bilýän*.

DAGY-DUWARA [dağy-duwa:ra], *hal*. Mundan beýläk, mundan buýana, gaýdyp, ikilenç. *Dagy-duwara ýalan sözläniňi görmäýin*.

DAGYDYBERMEK [da:ğdyvermek], *işl.* Dagydyp başlamak, dagydyp ugramak. *Seren ýüňümi ýel dagydyberensoň, ýene-de ýygnamaly boldum*.

DAGY-HIJRAN [da:ğy-hijira:n], *at*. Aýrallyk dagy, aýrallykda çekilýän hasrat. *Goýma balam, meni dagy-hijrana, Gitme, balam, gitjek ýollaryň daşdyr!* ("Saýatly – Hemra").

DAGYLMAK [da:ğylmak], *işl., ser*. **Dagamak**. *Muhannesin akly başdan dagylar* (Magrupy). *Jahana*

dagylyp sözüň, gel imdi döwran süräli ("Asly – Kerem").

DAGYNYK [da:ğynyk], *syp*. **1**. Dürli ýerlere ýaýran, ýaýraň, pytraňňy. *Türkmen çarwalary öňler dagynyk ýaşar ekenler*. **2**. Ünsi, pikiri, oýy bir ýere jemlenmedik, köp zadyny oýunda bolan. *Maýanyň habar bereni öňräkdi welin, pikirim dagynyk bolup, ýadymdan çykaýypdyr* (B. Pürliýew).

DAGYNYKLYK [da:ğynyklyk], *at*. **1**. Dürli ýerlere dargamaklyk, ýaýraňlyk, pytraňňylyk. – *Owallyk dagynyklyk indi gutardy – diýdi*. **2**. Ünsüň, pikiriniň, oýuň bir ýere jemlenmezlik, dagynyk pikirde bolmaklyk. *Pikiriň dagynyklygy sebäpli belli bir karara gelip bilmedi*.

DAGYRDAMAK [dağyrdamak], *işl., ser*. **Dagdyrmak**. *Atynyň ýazan aýagyňy ellejek bolanda, haýwan dagyrdap başlady* (H. Deryaýew).

DAGYRDAŞMAK [dağyrdaşmak], *işl., ser*. **Dagdyraşmak**.

DAGYRDATMAK [dağyrdatmak], *işl., ser*. **Dagdyratmak**.

DAGYRDY [dağyrdy], *at*. Näsaglyk, gorky we ş.m. zerarly emele gelýän sandyrama, titreme, galpyldama, dagdyrama. *Gorky dagyrdysy*.

DAGYSTANLY [da:ğyssa:nly], *syp., ser*. **Dagystanlylar**.

DAGYSTANLYLAR [da:ğyssa:nlylar], *at*. Dagystanyň esasy ilatyny düzýän halk. *Tamur, kemençe, çagana, gabal we ş.m. dagystanlylaryň milli saz gurallarydyr*.

DAGYTDYRMAK [da:ğytdyrmak], *işl., ser*. **Dagatdyrmak**.

DAGYTMAK [da:ğytmak], *işl., gepl. d., ser*. **Dagatmak**.

DAHAN [daha:n], *at*, Agyz. *Dostluk açsaň, bir biwepa ýar bilen, Gaýgy bilen dahanyňdan diş döker* (Magtymguly). *Gel, görüşseň keramatly goluňdan, aýlanaýyn dahanyňdan, tiliňden* (Mollanepes).

DAHYL, *at*. Baglanyşyk, degişlilik, gatnaşyk, mynasybet. *Patyşanyň işi bilen gedanyň ne dahyly bar* ("Saýatly – Hemra").

DAHYL [da:hyl]: **dahyl bolmak** girmek, gelmek, ýetişmek. *Bir gije dahyl bolsam, Täze gülistanyma* (Mollanepes).

DAHYLly, *syp*. Degişli, baglanyşykly, gatnaşykly. *Size dahylly gürrüň däl*.

DAHYLlylyk, *at*. Degişlilik, baglanyşyklylyk, gatnaşyklylyk.

DAHILSYZ, *syp*. Dahyly bolmadyk, dahyly ýok, dahylly däl, degişli bolmadyk, degişli däl. *Bu mesele oňa dahylsyzdy*.

DAHYSYZLYK, *at.* Bir zada dahylly bolmazlyk, dahyly ýokluk, dahysyz bolmaklyk. *Işe dahysyzlyk.*

DAKDYRMA, *iş ady.* Dakdyrmak ýagdaýy.

DAKDYRMAK, *işl.* 1. Dakmak işini başga birine etdirmek, dakmaga mejbur etmek, mümkinçilik bermek. 2. Tikdirip berkitdirmek (ilik, bagyjk we ş.m. hakynda). 3. Ýük, goş-golam urdurmak. 4. Baglatmak, iltetmek, asdyrmak.

DAKDYRMAKLYK, *iş ady.* Dakdyrmak ýagdaýy.

DAKLYŞMA, *iş ady.* Daklyşmak ýagdaýy.

DAKLYŞMAK, *işl.* Goşulmak, goşulyp gitmek, birikmek, tirkeşip gitmek. *Myrat ýaş taryhçylar toparyna gatnaşýardy, beýlekilere daklyşyp, bu ýere ozal hem iki ýola gelip gidipdi* (N. Esenmyradow).

DAKLYŞMAKLYK, *iş ady.* Daklyşmak ýagdaýy.

DAKMA, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKMAK, *işl.* 1. Baglamak, iltemek, asmak. *Ata münüp dakaryn, Kesgir gylyç bilime* (Ş. Kekilow). 2. Tikip berkitmek (ilik, bagyjk we ş.m. zat hakynda). *Şonda tahýa altyn gupbaňy dakyp, Oýnadyň sen Zöhre janyň roluny* (A. Kowusow). 3. Yük, goş-golam urmak, ýüklemek. *Men ýükümi olaryň düýesine dakdym*. 4. Adamsy aradan çykan ýaş aýaly äriň doganyna çatmak. *Emma Merede dakarlar diýen küý onuň hiç wagtda huşuna gelmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

DAKMAKLYK, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKNYŞMA, *iş ady.* Daknyşmak ýagdaýy.

DAKNYŞMAK, *işl.* Goş-golamyňy ýükläp, goşulyşyp gitmek, barýan ýolagça goşulyp gitmek, daklyşmak.

DAKNYŞMAKLYK, *iş ady.* Daknyşmak ýagdaýy.

DAKNYŞYK, *at.* Deňleşjek bolmaklyk, aslyşyk, basdaşlyk. *Saňa daknyşyk eden kim bolsa, şonuň işi gaýdandyr* (B. Kerbabaýew).

DAKYBERMEK [dakyvermek], *işl.* Dakyp başlamak, dakyp ugramak.

DAKYGA [daky:ga], *at, k.d.* Sagadyň altmyşdan bir ülsi, minut.

DAKYLMA I, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYLMA II, *at.* Adamsy aradan çykan ýaş aýaly äriň doganyna çatmak bilen bagly köne döp-dessur, adat.

DAKYLMAK, *işl.* 1. Baglanmak, iltetmek, asylmak. 2. Tikilip berkitmek. 3. Äre berilmek (dul galan aýalyň öz äriň doganyna berilmegi). 4. Hormatlap at bermek. *Oňa Türkmenistanyň halk artisti diýen at dakylady.*

DAKYLMAKLYK, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYLYŞ, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYM, *at.* Çitmäge taýýarlanylýan ýüp.

DAKYNAGAN [dakynağan], *syp.* Hemişe dakynyp ýören, dakynmagy halaýan, dakynyp gezyän.

DAKYNDY [dakynny], *at.* 1. Ýola gidilende, bir ýana ugralanda esasy ýolagçylara goşulyp gidýän adam. 2. *kön s.* Adamsy aradan çykanda, köne urpadata görä, äriň doganyna dakylan gelin.

DAKYNMAK, *işl.* Özüniň bir ýerine bir zady tikmek, ildirmek, asmak, berkitmek. *Gyz gülýakasyny dakyndy.*

DAKYNYBERMEK [dakynyvermek], *işl.* 1. Bir zady dakynmaga başlamak. 2. Dakynmagy dowam etdirmek, aýyrman dakynmak.

DAKYNYŞMAK, *işl.* Birtopar bolup dakynmak. *Gelinler çapraz çañalaryny dakynyşyp, toýa ugradylar.*

DAKYŞ, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKYŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe şaýy, monjugy dakyp çykamak, asyşdyrmak, ilteşdirmek.

DAKYŞDYRYBERMEK [dakyşdyryvermek], *işl.* Dakyp başlamak, dakyp ugramak.

DAKYŞMAK, *işl.* Dakmaga kömekleşmek, dakmaga kömek etmek. *Aýlar jorasynyň çapraz-çaňňasyny, apbasysyny dakýşdy.*

DAL I, *at.* Gerden, egin; arka, ýeňse. *Mis küýzäni göterip sen dalyňa, Mämeli gyz, biziň bile bir danyş!* ("Saýatly – Hemra").

DAL II, *at.* Syrdam çybyk, pudak, şaha. *Boýy selbä meňzär, kamaty dala, Dişi düre meňzär, lebleri bala* ("Saýatly – Hemra").

DAL [da:l], *at.* 1. Arap elipbiýiniň sekizinji harpynyň ady. *Elipge met goýmaly, dalga zir, nunga zeber* (Mätäji). 2. *göç.m.* Bükülen, egri, bükük. *Pelek anyň elip kaddyn dal eder* (Magtymguly). *Misli dal dek bükülişip, Dürli hyýal-pikir bile, Galyberdim höküir bile* (K. Gurbannepesow). 3. Ebjet hasabynda 4 san birlihi.

DALABERMEK [da:la:vermek], *işl.* Dalamak, dalamaga başlamak. *Ite daş atmasaň, öz-özi dalabermez.*

DALAK [da:lak], *at.* 1. *lukmanç.* Adamyň we oňurgaly haýwanlaryň garyn boşlugynda ýerleşýän we ýaşayşyň dürli görnüşlerini ýerine ýetirýän agzasy. *Tak-tak etdim, dalak iýdim, pök-pök etdim, böwrek iýdim* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *sagl. g., gepl.d.* Bu agza şikes ýetmek sebäpli döreyän kesel. *Lukman Hekim hem öz döwründe dalagyň emini tapmandyr*. 3. Otagyň tagtadan düşegi. *Dostum toýda öwülsin, Depiň, dalak döwülsin* (Küştdepdiden).

◇ **Dalak bolmak** dalak keseline sezewar bolmak, dalak keseli bilen kesellemek. **Dalak goýun** guýrugy sallanyp duran salpy guýruk goýun. **Dalak ýaly** dalagyň reňki ýaly. *Onuň gahardan ýaňa ýüzi dalak ýaly gögerdi.*

DALAKLAMAK [da:laklamak], *işl.* Dalak keseline uçramak, duçar bolmak. *Goýunlar dalaklapdyr.*

DALAMA [da:lama], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALAMAK [da:lamak], *işl.* 1. Agyz urup çeynemek, ýarmak, ýaryp, endam-janyny pers-ala etmek. *Biz it hem bolsak, goýun itidiris, öz sürimizi dalamaga dişimiz ötmez* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Ýüzüni almak, mazaly suwuna degmek, azgyrylmak. *Ol gaharyny gizläp bilmän, ony gözi bilen dalady.* 3. *gepl.d.* Sowuk urmak, ýüzüni çawlamak. *Alabaharyň duýdansyz aňzagy agaçlaryň pyntyklarynyň ýüzüni dalap geçdi.*

DALAMAKLYK [da:lamaklyk], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALAN, *at.* Tamyň ön tarapynda gurulýan, üsti ýapyk, gapdallary açyk eýwan. *Ah-ow, türkmen, sen çyk, dalanda ýat* ("Görogly").

DALANMAK [da:lanmak], *işl.* 1. Ýardyryp horlanmak, özüni ýardyrmak, agyz urlup çeynemek. 2. *göç.m.* Ýüzi alynmak, ýüzüne jabjynylmak, biriniň dalamagyna duçar bolmak. 3. *göç.m.* Solmak, süllermek. *Ýaşajyk ekinleriň ýüzi dalandy.*

DALARLAMA [da:larlama], *iş ady.* Dalarlamak ýagdaýy.

DALARLAMAK [da:larlamak], *işl.* Birneme dalamak, az-owlak dalamak.

DALARLANMA [da:larlanma], *iş ady.* Dalarlanmak ýagdaýy.

DALARLANMAK [da:larlanmak], *işl.* Biraz dalanmak, az-owlak dalanmak. *Ol orta alnyp dalarlanan bolmaga çemeli.*

DALARLY [da:larly], *syp.* Daş görnüşine görä dalajak ýaly, iýäýjek ýaly, käýinjek ýaly. *Ol gözlerini alardyp, oňa ýiti-ýiti garady, ony söz bilen dalarly görüldi.*

DALAŞ: dalaş etmek bir zady etmek (okamak, goramak, saýlanmak, birinijiligi almak we ş.m.) üçin çalyşmak, dyrjaşmak, erjellik görkezmek. *Ol önünde goýan maksadyna ýetmäge dalaş edýän adam* (B. Seytäkow).

DALAŞ [da:laş], *at.* 1. Gelin alnanda, gelne baş salnanda aýallaryň tutluşmak, göreşmek däbi, göreş. 2. Özara basalaşyk, özara edilýän oyunlar, çekeleşik, tutluşyk. *Ýara dalaş ýagşy, dost bilen oyun, Ölinçä dost bolmaz gurt bilen goýun* (Baýly şahyr).

3. *göç.m.* Söweş, uruş. *Söweş güni, dalaş güni meýdanda, Duşmanyňa sal gyljy gaýgyrman* (Ş. Kekilow).

DALAŞGÄR [dalaşgä:r], *at.* 1. Bir ýere saýlanmak, bellenmek ýa-da kabul edilmek üçin göz önünde tutulýan adam, kandidat. *Prezidentlige*

dalaşgär. 2. Türkmenistanda alymylyk derejesini almak üçin önümçilikden aýrylmazlyk şerti bilen ýörite okuwa kabul edilip, kandidatlyk minimumlaryny tabşyryan, dissertasiýa ýazýan adam. 3. Bäsleşige, ýaryşa gatnaşyp, baýrakly orunlary almaga çalyşýan adam.

DALAŞMA [da:laşma], *iş ady.* Dalaşmak ýagdaýy. *Her zatda bolşy ýaly, dalaşmanyň hem çen-çaky bar.*

DALAŞMAK [da:laşmak], *işl.* 1. Biri-birini dalamak (itler hakynda). *Dalaşyp duran iki sany it.* 2. Biri-biriň bilen basalaşmak, tutluşmak, çekeleşmek, oýun edişmek. *Dalaşma, dildarym, bir zaman goýgul* (Halk aýdymyndan). *Gezer sen oýnap, dalaşyp, Galar sen derde dolaşyp* (Magtymguly).

DALAŞMAKLYK [da:laşmaklyk], *iş ady.* Dalaşmak ýagdaýy.

DALATMAK [da:latmak], *işl.* 1. Dalamak hereketini başga birine etdirmek, birini dalamaga mejbur etmek ýa-da mümkinçilik bermek; ýardyryp horlatmak, ýarmagyna sezewar etmek, agyz urdurup çeynetmek. *Ol özüni ite dalatdy.* 2. *göç.m.* Birine ýüzüni aldyrmak, azgyrtmak.

DALAW [da:low], *at.* 1. Zeper, zyýan, ýokanç. *Daşa dalaw ýokmaz* (Nakyl). *Armaz at, dalmaz at, dalaw degip ölmez at* (Matal: garynja). 2. *göç.m.* Buz, doňak; sowuk. *Ine, men şeýle adamyny dalaw ýaly gara ýere tabşyryp gaýtmaly boldum* ("Edebiýat we sungat").

DALAWLATMA [dalowlotmo], *iş ady.* Dalawlatmak ýagdaýy, talawlatma.

DALAWLATMAK [dalowlotmok], *işl.* Howada bulaýlamak, ýokary galdyrmak, bulaýlamak (*ser.* Talawlatmak). *Ussa sözüne dyngy beren wagty, Bibisoltan eje sag elini dalawladyp gepledi* (H. Garabaýew).

DALAYYŞ [da:laýyş], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALBAR [dalvar], *at.* Üsti üzüm ýa-da çyrmaşyp ösýän beýleki ösümlikleriň gollary bilen örtülen bassyrma, telär. *Üzüm dalbarlarynyň aşagynda oturyber.*

DALBYNMA [dalvynma], *iş ady.* Dalbynmak ýagdaýy.

DALBYNMAK [dalvynmak], *işl.* Hyjuw bilen urunmak, dyzamak. *Başyn silkip girse, gider ýoluna, Laçyn deý dalbynar sagy-soluna* (Mollamurt).

DALBYNMAKLYK [dalvynmaklyk], *iş ady.* Dalbynmak ýagdaýy.

DALÇYN, *at.* *ösüml.d.* 1. Ýyly ýurtlarda bitýän mydama gök öwsüp oturan dermanlyk ösümlük. 2. Şol ösümlügiň dermanlyk çöpi. *Haltajygnyň bir gözünde yşgyn, beýleki gözünde dalçyn bardy* (S. Myradow). 3. Adam ady.

DALÇYNMYHAK [dalçynmy:hak], *at, ser.* **Dalçyn 2.**

DALDA [dalla], *at.* Pena, hemaýat, kömek, gorag, arka, söýget, daýanç. *Magşar güni bolmasaň sen maňa dalda, Ýa reb, niçik bolur halym şol günde* (Magtymguly). *Olar sizden isleýändir köp dalda* (Ş. Kekilow).

◊ **Dalda gözlemek** kömek islemek, haraý islemek.

DALDALABERMEK [dallala:vermek], *işl.* Daldalap başlamak.

DALDALAMA [dallalama], *iş ady.* Daldalamak ýagdaýy.

DALDALAMAK [dallalamak], *işl.* 1. Pena edinmek, eliňi öňüne tutup gorag edinmek. *Şol barmana-da ýüzüne ýalyn çabyrap baryan dek elini daldalap, arkan-arkan çekilýär* (R. Gelenow). 2. Goluňy galdyrmak, eliňi bulaýlamak.

DALDALATDYRMAK [dallalatdyrmak], *işl., ser.* Daldalatmak.

DALDALATMAK [dallalatmak], *işl.* 1. Pena etmek, eliňi öňüne tutup gorag etmek. *Taýagyň önünde eliňi daldalatmak*. 2. Eliňi bulaýlatmak, galgatmak. *Geplemän duran başlyk ellerini daldaladyp, iki-baka ýöräp başlady* (H. Garabaýew).

DALDAW [dallow], *at, ser.* **Dalda.**

DALDAWSYZ [dallowsuz], *syp.* Kömeksiz, hemaýatsyz, goldawsyz.

DALDAWSYZLYK [dallowsuzluk], *at.* Kömeksizlik, hemaýatsyzlyk, goldawsyzlyk.

DALGA [dalğa], *at, gepl.d.* Deňizde turýan gaý; tolkun. *Dogry tutup döşüni dalga bolsa, gar bolsa, Ýyldyrym kimin öňe sürüň, sürmeli çagdyr* (N. Annagylyjow).

DAL-GERDEN [dal-gerden], *at.* Egin, gerdene. *Altyn-kümüş, zümerret dal-gerdene dakar sen* (Kemine). *Sona kimin dal-gerdeniň galdyrma, Her ýeter-ýetmeze syryň bildirme* (Halk aýdymyndan).

DALJYGYBERMEK [da:ljygyvermek], *işl.* Daljygyp başlamak, daljygyp ugramak.

DALJYGYŞ [da:ljygyş], *iş ady.* Daljykmak ýagdaýy.

DALJYKDYRMAK [da:ljykdymak], *işl.* Daljykmak katdyna ýetirmek, daljykmaga mejbur etmek. *Uzak aralyk çapylan atlary daljykdyrды.*

DALJYKMA [da:ljykma], *iş ady.* Daljykmak ýagdaýy.

DALJYKMAK [da:ljykmak], *işl.* Ylgamak, çapmak ýa-da çalt işlemek we ş.m. zerarly kynlyk bilen sojap dem almak. *Soňky oba ýetmän daljykça atym, Oňa bagrym bilen süýşüp ýeterin* (G. Ezizow).

DALJYKMAKLYK [da:ljykmaklyk], *iş ady.* Daljykmak ýagdaýy.

DALMYNMA, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNMAK, *işl.* 1. Ýalmanyp, tamşanyp durmak. *Dodaklar dalmynды.* 2. Guwançly, arzuwly

ýagdaýda bolmak. *Ýüregim dalmynyp, çykды golumdan, Janyma owsunlap ýeter gulpagyň* (Kemine). *Özi bir näzenin dalmynyp duran, anda meniň şadilberim, görünmez?* (Halk aýdymyndan).

DALMYNMAKLYK, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNYBERMEK [dalmynyvermek], *işl.* Dalmynyp ugramak, dalmynyp başlamak.

DALMYNYŞ, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde dalmynmak. *Itler atarylan gazanlaryň aňyrsynda dalmynyşyp ýatyrdylar.*

DAM [da:m], *at.* 1. Duzak, gapan, tor. *Ahyry ajalyň damyna düşdüm, ala bilseň bu zyndandan al imdi* (Şeýdaýy). 2. Diwar.

DAMA-DAMA, *hal işl.* Köp mukdarda, yzly-yzyna damyp. *Dama-dama köl bolar, hiç dammasa, çöl bolar* (Nakyl).

DAMAK, *at.* 1. Bogaz, bokurdak. 2. *gepl.d.* Nahar, iýmit. *Arpa nany besdir, tapsaň damaga, Ömür bakysyna düşme tamaga!* (Magtymguly). *"Pylan ýerde bolanymyzda, pylan tüýsli damak berýärdiler, gowy naharlar berýärdiler"* diýip, bu burunlaryň agzyndaky hemişe nahar gürrüňidi (A. Gowşudow).

◊ **Damagyna gyzma** 1. Wagtynda nahar edinmegi gowy görýän, bokurdagyna gyzma. 2. Kābir haýwanyň berilýän zady iýende gabanyň, hyrlap, topulyp durmagy. **Damagyna münmek** *ser.* **Damagyny çalmak.** *Ol aksaply bilen semiz baggoýnuň damagyna mündi. Damagyndan çörek ötmezlik* bir zadyň hasratyny çekip, bir zat hakda ünji edip, işdäden kesilmeklik. **Damagyny çalmak** iýilýän janly-jandaryň bogazyny ýiti ýarag bilen kesip, gan çykaryp halallamak. **Damagyny pagta bilen çalmak** süýji dil, ýakymly söz bilen aldamak, ynandyrmak, boýun etmek. *Duşmanyň damagyny pagta bilen çalmaga çalyş* (B. Kerbabaýew). **Damak bolmak** dadyrarlar diýip tamakin bolmak, emenip galmak. **Damak dolmak** begençden ýa-da gynançdan ýaňa hamsykmak, agyň tutmak, bogazyň dolmak. **Damak ýyrtmak** bogazyňa sygdygyndan gygyrmak, haýkyrmak, haýbatly geplemek, bogaz ýyrtmak. *Gök dek gürläp, damak ýyrtar, Taýýar bolan aş üstünde* (Magtymguly).

DAMAKÇALAR, *at, gepl.d.* Bokurdak; damagynyň çalynýan ýeri.

DAMAKÇY, *at, gepl. d., ser.* **Damakçyl.**

DAMAKÇYL, *syp.* Iýermen, horan, damaksow, damakçy. *Tüweleme, seret onuň göwresine, damakçyldygyndan habar berýär.*

DAMAKÇYLLYK, *at.* Iýermenlik, damaksowlyk, damaklylyk.

DAMAKGAN [damakga:n], *at.* Malyň damagy çalnanda çykýan gan.

◊ **Damakgan çukury** malyň damagy çalynýan we damak gany akdyrylýan kiçiräk edilip gazylan çukur.

DAMAKLANMAK, *işl., gepl.d.* Naharlanmak.

DAMAKLY, *syp.* Naharly, nahar iýen, dok. *Siz saklanmaň-da iýiberiň, men damakly.*

DAMAKMONJUK [damakmo:njuk], *at, zergärç.* s. Gelin-gyzlaryň dürli reňkdäki hünjülerden belli bir nagyş görnüşinde birnäçe setir edip, sapaga düzüp, boýnuna dakynýan ýa-da hünjini birnäçe setir düzüp, boýunlaryna halka görnüşli aýlaýan bezegi.

DAMAKSA, *at, ser.* **Damakmonjuk.**

DAMAKSOW, *syp., ser.* **Damakçyl.**

DAMANA, *at.* Dagyň eteginden keseligine, ýagny daga ugurdaş geçýän ýol. *Elgaraz, Mejnuny bir dagyň damanasyndan tapdy* (Andalyp).

◊ **Damana ýoly** dag eteklerinde, aýratyn hem änewli, nohurly bagsylar, sazandalar tarapyndan ýerine ýetirilýän aýdym-sazlaryň äheňi, heňi, ýoly (bagsyçylygyň bu ýolunda jukguldý ulanylmaýar, kiçi diliň töwereginde bolup geçýän ses gaýnawy damana ýolunyň häsiýetli aýratynlygydyr). *Çerkez çendan inçejik uzynja sesi bilen damana ýoluna aýdyma gygyrýardy* (B. Kerbabaýew).

DAMAR, *at. 1.* Haýwanlarda we adamlarda ganyň akýan turbajyk sekilli ýolunyň umumy ady. *Damaryna görä gan al* (Atalar sözi). **2.** Beden etlerini birleşdirýän siňir görnüşli berk öýjükler toplumu. *Ökje damary. Ýeňse damary.* **3.** Ösümliklerde suwuklyk ýa-da nem geçirýän sapak ýa-da kök görnüşli çylgymlar, zolaklar. **4. gepl.d.** Kök. *Damaryna zeper ýetirmän göçürilen agaçlar oňat tutupdyrlar.* **5. gepl.d.** Özen. *Käşiriň damary ýognapdyr.*

◊ **Damar çekmek 1)** muskul damarlary dartylyp, gaty agyry peýda bolmak. **2)** aýry ýerde ýaşasa-da, süňk hossaryna ýakynlaşmak, ony görmek islegi güýçlenmek. *Edil bilen ýaly, garry atasyny diri görmek nesibesi bardyr-da, ol amanadyny tabşyrmanka daş ýurtdan agtygy geläýdi, habar edenem ýok welin, elbetde, damar çekýändir-dä.* **Damarda gan gaýnamak** ýürek joşmak, ylham gelmek, ýürek möwç urmak. *Ýürek joşup, damarda gan gaýnady, Ak kagyz üstünde galam oýnady* (A. Kekilow). **Damar gatan ýeri bar (ýok)** garyndaşlyk ilteşigi bar (ýok), kowum-garyndaş (däl). *Onuň pylany bilen damar gatan ýeri bar öýdýän.* **Damaryny ýumşatmak** ugruny tapmak, köşeşdirmek, rahatlandyrmak. **Inçe damaryny tapmak** biriniň ugruny tapmak, işiňi bitirtmek üçin halaýan, gowy görýän zadyny bilmek. *Inçe damaryny tapaymasaň, sözüňi-de diňlemez.* **Ýeňse damary gatamak** bir zada gaty gahary gelmek. *Onuň wejera*

bolup durşuny görüp, birden ýeňse damary gatady. **Ýeňse damaryndan tutulmak ser.** **Ýeňse damary gatamak.**

DAMARLAK, *syp.* Damary köp bolan, damar-damar bolup duran, damarlary görmüşip, çykyşyp duran. *Ussa özüniň damarlak ellerini ýaş ýigidiň egniniň üstüne goýdy* ("Edebiýat we sungat").

DAMDYK, *at.* Suwuk zadýň iň az mukdary; damja. *Bir damdyk suw.*

DAMDYRMA, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRMAK, *işl.* Damja-damja edip guýmak, damjaladyp dökmek; damja görnüşinde dökmek, guýmak. *Eliniň sypjyrylan ýerine ýeke damja ýod damdyrdy.*

DAMDYRMAKLYK, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRTMAK, *işl.* Damdyrmak işini birine etdirmek. *Gözüne derman damdyrtmak.*

DAMDYRYBERMEK [damdyryvermek], *işl.* Damdyryp ugramak, damdyryp başlamak. *Ilki men arkanlygyna gýşarayn, onsoň sen dermanyňy damdyrsaň damdyryber.*

DAMDYRYŞ, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRYŞDYRMAK, *işl.* Damja-damja edip guýuşdyrmak, ýeke-ýekeden damdyryp çykamak.

DAMDYRYŞMA, *iş ady.* Damdyryşmak ýagdaýy.

DAMDYRYŞMAK, *işl. 1.* Damdyrmaga kömek etmek. *Göze derman damdyryşmak. 2.* Bilelikde damdyrmak.

DAMJA, *at.* Syrygyp damýan kiçijik togalak görnüşli suwuklyk, damýan suwuklyk düwmejigi. *Suw damjasy. Bir damja ýod.*

DAMJA-DAMJA, *hal. 1.* Damja görnüşinde; damja usuly bilen. **2.** Damja-damja edip.

DAMJALABERMEK [damjala:vermek], *işl.* Damjalap ugramak, damjalap başlamak. *Bulutlar ýagarly däl hem bolsa, birden damjalaberdi.*

DAMJALAMA, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJALAMAK, *işl. 1.* Damja-damja bolup dammak. **2.** Iki-ýeke damyp, ýagyp başlamak. *Howanyň ýüzi açygam bolsa, käýarym ýagys damjalaýardy.*

DAMJALAMAKLYK, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJALAÝYN, *hal.* Damja görnüşinde, damdyrma ýoly, usuly bilen. *Suwarýşyň damjalaýyn usuly.*

DAMJALAÝYŞ, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJYK-DUMJUK: **damjyk-dumjuk etmek** iki-ýeke damyp başlamak, damjyklamak. *Ilki damjyk-dumjuk edip başlanam bolsa, soň ýelli çagba ýazypdy, ýagys diňerli däl* ("Edebiýat we sungat").

DAMJYKLABERMEK [damjykla:vermek], *işl.* Damjyklap ugramak, damjyklap başlamak. *Damjyklasa, damjyklabersin, gaty ýagmaşa bolýar.*

DAMJYKLAMA, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMJYKLAMAK, *işl.* Sähel damjalap başlamak. *Ýagyş damjyklap däl-de, ternawdan akýan suw ýaly, yzyny üzmän guýup başlady.*

DAMJYKLAMAKLYK, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMJYKLAÝYŞ, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMKA, *at.* 1. Şaşka oýnunda: garşydaşyň tagtasynyň soňky hataryna baryp ýetmegi gazanan hem-de öýjükleriň islendik ugruna öňe ýa-da yza göçmäge hukuk alan şaşka çöpi. *Ak çöpleriň biri damka çykdy.* 2. *gepl.d.* Küşt tagtasy ýaly 64 öýli tagtada 24 çöp bilen oýnalýan oýnuň ady, şaşka. *Damka oýnap Kemal bilen, Gymmat wagtyň ýitirýärsiň* (K. Gurbanpew). *Hawa, ýanyňyz bilen küşt, damka almagy hem ýadyňyzdan çykarýmaň* (B. Pürliýew).

DAMKAÇY, *at, gepl.d.* Damka oýnuny oýnaýan adam, şaşkaçy. *Ökde damkaçy. Damkaçylaryň ýaryşy*

DAMLA: damla guýy gyrda daşlyk, gaty ýerden gazylýan guýy. *Damla guýy gyrda bakylýan dowarlary suwa ýakmak üçin peýdalanylýar.*

DAMMA, *iş ady.* Dammak ýagdaýy.

DAMMAK, *işl.* 1. Damjalap gaçmak, damja-damja bolup ýere düşmek, damjalamak. *Iri-iri ýagyş damjalary damyp başlady* (B. Pürliýew). 2. Ýagyş geçmek. *Tamymyzyň üsti saman suwag bolansoň, ondan ýagyş geçýärdi.*

DAMMAKLYK, *iş ady.* Dammak ýagdaýy.

DAMYBERMEK [damyvermek], *işl.* Damyp başlamak, damyp ugramak.

DAMYLLA [da:mylla / da:mylla:], *at. kö.n.s.* 1. Dini mekdepde sapak beryän molla. 2. "Mollam, mugallymym" diýen manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz.

DAMYŞ, *iş ady.* Dammak ýagdaýy. *Ýagyş diňenden soň, gara öýde serpikden, üzükden damjalaryň damşyna diň salyp ýatardy.*

DAMYŞMAK, *işl.* 1. Damjalar ýere gaçyşmak, yzly-yzyna dammak. *Ýagan ýagşyň damjalary serpikden damşyp dur.*

DAN [da:n] **I**, *at.* Tikilen eşik we ş.m. giň ýa-da dar bolanda kesilip aýrylýan, ýa-da kesilip urulýan dilkaw mata bölegi. *Tahýanyň eteginden dan almaly.*

DAN [da:n] **II**, *at, sport.* Dzyudo we karate göreşinde iň ýokary taýýarlyk derejesi. *Hormatly Prezidentimiziň gysga döwürde Halkara karate federasiýasy tarapyndan gara guşagyň iň ýokary 6-njy danyňa, Aziýanyň Olimpiýa geňeşiniň ordenine, Halkara awtomobil federasiýasynyň we "Ýüpek ýoly 2009" rallisiniň guramaçylyk komitetiniň ýokary Kubogyna mynasyp bolmagy milli Liderimiziň halkara*

ýkrarnamasyna eýe bolýandygyny aňyryň bilen subut edýär ("Saglyk").

DANA [da:na], *syp.* Köp zatdan habarly, bilimli, akylyly, parasatly, akyldar. *Altyn başym dik bolsa, dana başym dok bolar. Dana bir söz bes, akmaga mün söz hebes.* Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek (Nakyl).

DANADAN-DANA [da:nadan-da:na], *syp.* Örän dana, danalaryň danasy.

DANALYK [da:nalyk], *at.* Köp zatdan habarlylyk, bilimlilik, akylylyk, akyldarlyk, parasatlylyk.

DANDAGYÇ [dannağyç], *syp.* Her bir zady dandaýan, seljeryän. *Hemme adam deň bolanok, käbiri dandagyç bolýar.*

DANDAMA [dannama], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy. *Meniň nahar dandamam bolmaz.*

DANDAMAK [dannamak], *işl.* Seljermek, tapawut goýmak, saýlamak. *Janly-jansyz herne gelse destine, Dandamaý dahana atyp durupdyr* (Magtymguly). *Halal, haram dandamadyň, herne görünse gözüňe* (Aşyky).

DANDAMAKLYK [dannamaklyk], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy.

DANDAMAZLYK [dannamazlyk], *iş ady.* Dandap durmazlyk, seljerip durmazlyk.

DANDAW [dannow], *at.* 1. Bökdenç, päsgel. *Maşyn ondan dandaw etmän, ýetjek ýerine tiz ýetdi.* 2. Seljermeklik, saýgarmaklyk, saýlamaklyk, tapawut goýmaklyk. *Onuň nahar dandawy ýokdy.*

DANDAWLY [dannowly], *syp.* 1. Bökdençli, päsgelli. 2. Her bir zada tapawut goýýan, her bir zady seljeryän.

DANDAWSYZ [dannowsuz], *syp.* 1. Bökdençsiz, päsgelsiz. 2. Hiç bir zada tapawut goýmaýan, dandaw etmeyän, hiç bir zady saýlap-seljermeyän.

DANDAÝYŞ [dannaýyş], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy.

DANIÝALY [da:nyýaly], *syp., ser.* Daniýalylar.

DANIÝALYLAR [da:nyýalylyr], *at.* Daniýanyň esasy halky, ýerli ilaty.

DANYŞMA, *iş ady.* Danyşmak ýagdaýy.

DANYŞMAK, *işl., k.d.* Gepleşmek, sözleşmek, gürleşmek. *Ger guşansaň zerli kemer, Danyşsaň dilden bal damar* (Halk aýdymyndan).

DANYŞMENT [da:nyşment], *syp., k.d.* Ylymly, bilimli, bilimdar, dilewar. *Bular okap, alym-dana boldular we ýene külli hüňärlerden habardar boldular, ajap danyşment boldular* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Bir ýigit danyşment olur, Eger sowady-haty bolsa* (Magrupy).

DAN, *at.* Gün dogmazyndan ön howanyň ýagtylyp başlaýan çagy, jahan, ýalançy ýagtylyp başlaýan pursat.

Goşgy daňyň ak süýdüne ýugrulyar, Ýatany ýerinden galdyrmak üçin (B. Hudaýnazarow).

♦ **Daň agarmak** gündogar tarap ýagtylyp başlamak. **Daň atmak** jahan ýagtylyp ugramak. *Hanha, iňrik ýere ýazylyp barýar, Bilýän, bir ýerlerde eýýäm daň atdy* (G. Ezizow). **Daň saz bermek** daňyň atýany bildirip başlamak, *Günüň dogýan ýeri ýagtylyp ugramak. Görse, eýýäm daň saz beren eken* ("Görögly"). *Bu güpür-tapyrlyk daň saz berýänçä dowam etdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer). **Daň tilki guýruk bolmak** ýaňy daň bildirip ugramak, daň saz berip başlamak. **Daňyňy atyrmak** daňa çenli oturmak, daňa çenli garaşmak.

DAŇDAN [daŋda:n], *hal.* Jahanyň ýagtylyp başlaýan wagty, daň bilen. *Daňdan turup, zülpüň darap, Timar bergin saçlaryňa* (Mätäji).

DAŇDANKY [daŋda:nky], *syp.* Daňdan wagtyndaky. *Onuň daňdanky öýden çykyşydy. Men daňdanky otlä ýetişmeli.*

DAŇDYRMAK, *işl.* Daňmak işini başga birine etdirmek, daňmaga mejbur etmek, mümkinçilik bermek. *Köwşüň bagyny daňdyrmak. Guşak daňdyrmak. Öküž aýaklaryny daňdyrmady. Ýarany daňdyrmak.*

DAŇDYRYBERMEK [daňdyryvermek], *işl.* Daňdyrmaga başlamak. *Haýwanlaram adam tanaýar, ýüptüni her kese daňdyryberenok.*

DAŇLYŞ, *iş ady.* Daňylmak ýagdaýy. *Munuň başga hili-de daňlyş usuly bar.*

DAŇMA, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy.

DAŇMAK, *işl.* 1. Ýüptüň we ş.m. uçlaryny birleşdirip, biri-birine ulap düwmek, baglamak. *Ol aýakgabyňyň bagyny gyssanmaç daňdy.* 2. Bir zada baglap, berkidip goýmak, iltemek, baglamak. *Atyny golaýda ýatan pürsleriň birine daňdy* (B. Seytäkow). 3. Daşyny sarap, orap baglamak. *Ol sypjyrylyp ganan barmaklaryny daňmaga oturdy.* 4. *göç.m.* Ugruna goýbermezlik, elinden erkini almak. *"Gaýyn enesi halys daňypdyr" – diýip, gyzynyň gününden zeyrendi.*

DAŇMAKLYK, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy.

DAŇNYBERMEK [daňnyvermek], *işl.* 1. Özüň daňnyň başlamak, daňnyň ugramak. *Halanyňy al-da daňnyber.* 2. Daňnyň gezibermek, daňnyň dowam etdirmek. *Täzesini alynýançaň, köne ýaglygyňy daňnybersene.*

DAŇY, *at.* 1. Ýara we ş.m. daňmak üçin sargy. *Nahardan soň lukman gelip, ýaralaryna derman etdi, daňylaryny täzeledi* (A. Gowşudow). 2. Bir zady daňmak, güýlmek üçin bölek ýüp, bag. 3. Daňlyp, baglanyp goýlan zat, goş, yük. *Haşlap uludan demini alyp, iki elini bykynyna urup, otlä*

seretdi, yzyndan Nurgeldiniň golunyň, aýagynyň daňylaryny kesişdirip boşatdy (A. Durdyýew).

DANYBERMEK [daňyvermek], *işl.* Daňmaga başlamak, daňyp ugramak, daňmak işini edibermek. *Ýöne oturandan, goş-golamlary ýygnap, yükleri daňybersek nädýär!*

DANYK, *syp., gepl.d., ser.* **Daňylgy.** *Onuň eliniň ýarasyny daňykdy. Daňyk atlar gazyklarynyň daşynda aýlanýardylar.*

DANYLGAZYK [daňylgazyk]: **daňylgazyk bolmak** bir ýerde biriniň ýanynda köp saklanmak, durmak, eglenmek, güýmenmek. *Näme, beýle daňylgazyk bolduň, geler ýerde gelerler ahyry-diýip, ene ogluna käýinjiredi.*

DANYLGY [daňylgy], *syp.* 1. Sargylan, sargy saralan, daňyk. *Onuň eliniň ýarasyny daňylgdy.* 2. Bir zada daňlan, daňylgy, baglanan, daňlyp goýlan. *Sygyrlara gözi düşen daňylgy göleler molaşýardylar* (B. Kerbabaýew).

DANYLMAK, *işl.* 1. Ýüptüň we ş.m. zatlaryň uçlary düwüp birleşdirilmek, baglanmak, çatylmak. 2. Bir zada baglanyp goýulmak, berkidilip goýulmak, iltmek, baglanmak. 3. Saralyp baglanmak, oralyp berkidilmek, baglanmak. 4. *göç.m.* Bir ýerde köp durmak, uzak eglenmek, köp saklanmak, hiç ýaňa gidip bilmän durmak. *Merede garaşyp uzakly gün daňyldym.*

DANYLY, *syp.* Daňysy bar bolan, sargyly. Daňyly ýara.

DANYNMAK, *işl.* Ýaglygy, gyňajy öz başyňa daňmak. *Gyňaç daňynmak. Ýaglyk daňynmak.*

DANYŞ, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy. *Bu hili daňşyň bolanok, getir, men daňyp bereýin.*

DANYŞDYRMAK, *işl.* Daňyp, baglap çykamak, baglaşdyryp goýmak. *Köwşüň bagjyklaryny daňşdyrmak.*

DANYŞMAK, *işl.* 1. Daňmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde daňmak. *Lukmanlar ýaralylaryň ýarasyny daňyşyp durdular.*

DANYLYDYZ [daňyllyz], *at.* Daňyň ön ýanynda dogýan ýyldyz.

DAR [da:r] **I**, *syp.* 1. Ini giň bolmadyk, insiz. *Dar köçeler giňeldi.* 2. Syrlaşyp duran, gysyp duran, örän gysby. *Ol dar balak geýeni halamaýarmyş* (N. Saryhanow). 3. Göwrüm taýdan kiçi, uly bolmadyk. *Dar otag.* 4. *dil.b.* Agyz boşlugynda howa ýolunyň has daradylmagy bilen aýdylýan çekimliler: y-i, u-ü sesleri. *Dar çekimlileriň ýazuw düzüni.* 5. *dil.b.* Goşulan sözünüň manysy bilen baglylykda şahs aňladýan söz ýasaýjy –dar goşulmasy. *Minnetdar. Hyrydar. Paýdar.* 6. *göç.m.* Çäkli, her taraply bolmadyk, bir taraply. *Düňägarayşy dar adam.* 7. *göç.m.* Ulanylyş gerimi çäkli. *Bu sözün ulanylyş gerimi dardyr.*

◇ **Dar gursak (ýürek) bolmak** gaharjaň, oýnaçyna ýaramazlyk, gyzma bolmak.

DAR [da:r] **II**, *at, taryh*. Ölüm jezasy berleni asyp öldürmek üçin dikilip ýasalýan enjam.

◇ **Dara çekmek** dar agajyndan asyp öldürmek, dardan asyp jezalandyrmak. *Meni Ybrahym dek ýaksalar nara, Mansur kimin meni çekseler dara* ("Görögly"). **Dar agajy** jezalandyrylmaly adamy asmak üçin gurlup goýlan enjam. *Nejep jan dar agajyň astynda boýnuny burup, şol ýerde bir baş keleme söz aýdar gerek* ("Nejep oglan"). **Dardan asmak ser. Dara çekmek**.

DARABERMEK [da:ra:vermek], *işl.* Darap başlamak, darap ugramak. *Eliňe başdarak al-da, basyňy darabersene!*

DARABERMEK [da:ra:vermek], *işl.* Abyr-zabyr edip, darap başlamak, darap ugramak. *Beýle gaty daraberme, ýuwaşlyk bilen düşündirseň hem bolar.*

DARA-DIRE [da:ra-di:re], *at.* Gyssagara, gyssagly, howul-hara. *Dara-diredede işlerini gutaryp bilmersiň.*

DARA-DIRELIK [da:ra-di:relik], *at.* Gyssagaralyk, gyssaglylyk, howul-haralyk. *Şol dara-direlikde onuň diline geleni şu boldy* (R. Gelenow).

DARADYLMAK, *işl.* Daratmaga berilmek, daradyp taýyn edilmek. *Keçelik ýüňler daradyldy.*

DARADYLMAK [da:radylmak], *işl.* Çapysykdan ön we soň synag üçin ýakyn aralyga çapdyryp geçmek (at hakynda). *Çapyljak atlar ilki gordurylýar, daradylýar.*

DARAGT [darağyt], *at.* Ösüp oturan agaç, bag.

◇ **Nesil daragty** milletiň, aýry-aýry adamlaryň şejeresi, gelip çykyşy. *Türkmenleriň nesil daragty.*

DARAK, *at.* **1.** Saç daramak üçin ulanylýan diş-diş gural, başdarak, şana. *Daragyny alyp bujja saldy* ("Görögly"). **2.** Dokma dokalanda çitilen çitimleri, geçirilen argaçlary berkleşdirmek üçin kakylýan demir dişli saply gural, dokma senedi. *Dokma daragy.* **3.** Ýüň daramak üçin üçburç enjamyň ýokarsyna iki setir uzyn dişler oturdylan gural, ýüň darak. *Ejesi ýene ýüň daragy önüne alyp daramaga başlady.* **4.** Tara dokalanda matanyň syk bolmagy üçin ulanylýan gural, saz. **5.** Başataryň, sapaňanyň birnäçe okuny saklaýan guta meňzeş bölegi.

◇ **Darak kakmak (urmak)** halynyň we ş.m. çitimini berkitmek üçin daraklamak. *Halynyň üstünde oturan gelin başyny galdyрман, daragy batly-batly kakýardy.*

DARAKDIŞ [darakdi:ş], *at.* Ýüň daralanda daragyň dişlerinde galýan galyndy.

DARAKLABERMEK [darakla:vermek], *işl.* Daraklap başlamak, daraklap ugramak.

DARAKLAMA, *iş ady.* Daraklamak ýagdaýy.

DARAKLAMAK, *işl.* **1.** Dokma dokalanda çitilen çitimleri, geçirilen argaçlary berkitmek, syk bolar ýaly edip darak urmak, darak kakmak. **2.** *gepl.d.* Saçy, sakgaly darak ýa-da barmaklar bilen daramak. – *Nämede bolsa, başymyza gelenini görübermeli bolandyr, başga gidere ugur ýokdur, batyr – diýip, Gandym aksakgal özüniň baş barmagy bilen ak sakgalyny daraklady* (A. Gowşudow).

DARAKLAYÝŞ, *iş ady.* Daraklamak ýagdaýy.

DARAKLYK I, *at.* Dabanyň üzeňnilikden barmaklara çenli bolan bölegi. *Ol daraklygyna basyp, köwşüni geýdi.*

DARAKLYK II, *at, haýwanat d.* Ýaşyl, mawy ýelekli, çünki uzyn we guýrugy darak ýaly ýazylyp duran guş.

DARALDYBERMEK [da:raldyvermek], *işl.* Birden daraldyp başlamak, daraldyp ugramak. *Giň bolar diýdiňmi? Giň bolsa daraldybereris.*

DARALDYLMAK [da:raldylmak], *işl.* Dar edilmek, öňküsinden kiçeldilmek, insiz edilmek, kemeldilmek, gysylmak. *Gowaçany daraldylan hatarlar boýunça ekmek.*

DARALMA [da:ralma] **I**, *iş ady.* Daralmak ýagdaýy. *Kejebämiň daralmasynyň sebäbine onçakly düşünemok.*

DARALMA [da:ralma] **II**, *iş ady.* Daralmak ýagdaýy.

DARALMAK, *işl.* Darakdan geçirilmek, darap arassa edilmek (ýüň hakda).

DARALMAK [da:ralmak] **I**, *işl.* **1.** Dar bolmak, öňküsinden kiçelmek, girmek. **2.** Insiz bolmak, kiçelmek. *Köynek ýuwlardan soň daralypdyr.* **3.** *göç.m., ser. Darykmak.* Her bir bolgusyz gürrüň üçin daralmaň, giň boluň!

DARALMAK [da:ralmak] **II**, *işl.* **1** Ýakyn aralyga çapylyp geçilmek (at hakynda). *Ikibaka daralan atlar sojaşyp durdular.* **2.** Hүjüm edilmek, çözülmek. **3.** *göç.m.* Käýelmek, ýazgarylmak, käýinç astyna alynmak.

DARALTMAK [da:raltmak], *işl.* **1.** Dar etmek, öňküsinden kiçi, insiz etmek (geým hakynda). *Ol köýneginiň bilini daraltdy.* **2.** Göwrümini in taýyndan gysmak, insiz etmek, göwrüm taýdan kiçeltmek. *Soňky salnan jaý howlyny daraltdy.*

DARALYŞ [da:ralyş], *iş ady.* Daralmak ýagdaýy.

DARAMA, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMA [da:rama], *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMAK, *işl.* **1.** Darak ýa-da barmak bilen saça, sakgala timar bermek. *Darak bilen sakgalyny darady* (T. Taganow). **2.** Ýüňi, çöpüri we ş.m. ýüň daragyndan geçirip arassalamak. *Olaryň biri çöpür darap, pişge edip ýetişdirýär* (A. Durdyýew).

DARAMAK [da:ramak], *işl.* 1. Ýakyn aralygy çapyp geçmek (at hakynda). *Söweş güni darasaň boş köpük seýer, Goç ýigidiň aty däli gerekdir* ("Görogly"). 2. Hujum etmek, çozmak, hyjuwly topulmak; ýapyşmak. *Duşmanlara gazap bilen daraýar, Gurt deýin topulýan edermen ýigit* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Gaharly käýemek, ýazgarmak, abyр-zabyр etmek. *Ýaş çagany beýle zabun daramak bolmaz.*

DARAMAKLYK, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMAKLYK [da:ramaklyk], *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARANMAK, *işl.* 1. Öz saçyňy daramak, saçyňy darap, tertibe salmak. *Kä daranyр, uz ýörişläp, Bizden ki уat еýleşir* (Magtymguly). *Ýakdyň pany jahany, göz astyndan garanyp, Ertir-aşşam çykar sen, tawus kimin daranyр* (Mollanepes). 2. Özüň üçin ýüň daramak. *Garry ene darakda özi üçin bir-iki pişge ýüň darandy.*

DARANYBERMEK [daranyvermek], *işl.* Daranyр başlamak, daranyр ugramak.

DARANYŞMAK, *işl.* Birnäçe gyзlaryň öz saçyny daramagy. *Gyzlar saçlaryny daranyşýardylar.*

DARAŞDYRMAK, *işl.* Darap, timarlap, arassalap çykamak. *Ol barmaklary bilen sakgalyny daraşdyрды.*

DARAŞMAK, *işl.* 1. Daramaga, darap arassalamaga kömekleşmek. *Ejem goňşymyza ýüň daraşdy.* 2. Bilelikde daramak. *Gyzlar başlaryny daraşyp otyrdylar.*

DARAŞMAK [da:rašmak] **I**, *işl.* Ýakyn ara at salyp, çapyşyp geçmek, çapyşmak.

DARAŞMAK [da:rašmak] **II**, *işl.* 1. Hujum etmek, okgunly hereket etmek. 2. Daramak, ýüzüni almak. *Ýowuz daraşmak.*

DARATMAK, *işl.* Daramak işini başga birine еtdirmek. *Ýüň daratmak. Çöpür daratmak. Gyzjagaz höçjetlik edip, ejesine saçyny daratdy.*

DARATMAK [da:ratmak], *işl.* Aty batly çapdyрyp geçmek. *Öňatlylar atlaryny okkesdirme daradyp geçdiler.*

DARAW-DARAW [darow-darow], *syp.* Ýyrtym-ýyrtym, jyrym-jyrym, bölek-bölek (mata, matadan tikilen zatlar barada).

DARAÝY [dara:ýy], *at.* Erşi gyзyl, argajy ýaşyl, gyзyl-ýaşyl öwsüp duran syk, tarada dokalýan ýuka ýüpek mata. *Seniň geýjegiň atlaz, daraýy, Jaýyň jennet bolsun köşki-saraýy* ("Saýatly – Hemra"). *Depeler-düzler, baýyрlar jülgeler daraýy don geýip, ýaşyl ýapyрnja bürenipdir* ("Türkmenistan").

DARAÝYŞ, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARBAZ [darva:z], *at.* Dartylan ýüpüň, simiň üstünde ойнаýan оýunçy. *Darbazlaryň çykyşы has hem gyзykly boldy.*

DARBAZLYK [darva:zlyk], *at.* Darbazyň käri, kesbi, ýagdaýy.

DARGA [darğa], *at.* 1. Deňiz, derýa ýakasynda gerişleri, eginleri bilen gämini çekýän adam. 2. Ýük çekilýän gaýygy, gämini sürýän adam; gämiçi. *Darga dur rulda, Bakyp eserdeň* (Ý. Pirgulyýew).

DARGADYLMAK [darğadylmak], *işl.* Pytradylmak, çalam-çaş edilmek, dumly-duşa çaşyрylmak.

DARGADYŞDYRMAK [darğadyşdyрmak], *işl.* Dagadyşdyрmak, dagadyşdyрyp çykamak, pytradysdyрmak. *Arabadyр maşын bilen dökülen dersleri daýhanlar ekin meýdanyna dargadyşdyрdylar.*

DARGALYK [darğalyk], *at.* Darganyň käri, kesbi, işi. *Ol köp ýyllar Amyderýada gämi bilen gatnap, dargalyk eden adamdy* (M. Hydyrow).

DARGAMA [darğama], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGAMAK [darğamak], *işl., ser.* Dagamak.

DARGAMAKLYK [darğamaklyk], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGAŞMAK [darğaşmak], *işl., ser.* Dagaşmak. *Adamlar birden dargaşdy.*

DARGATDYRMAK [darğatdyрmak], *işl., ser.* Dagatmak.

DARGATMAK [darğatmak], *işl., ser.* Dagatmak. *Gapyрlykda duşman aldy daşymyz, Dargatdy her ýana deňi-duşumyz* (Magtymguly).

DARGAÝYŞ [darğaýyş], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGURSAK [da:rğursok], *syp.* Sähel zat üçin daralýan, ynjalyksyz, gahary tiz gelýän, sabyr-takatsyz.

DARGURSAKLYK [da:rğursokluk], *at.* Dargursak häsiýetlilik.

DARGYL [darğyl], *syp. gepl.d.* Goňrumtyl-sary reňk. *Dargyl sygyр.*

DARKA: darka ýarylmak sesli ýarylmak, birden çat açmak, ikä bölünmek. *Badymyzdan daglar ýarylýar darka, Okap, gurup göwni şatlap barýarys* (M. Myşşyýew).

DARKAŞ, *at.* Iki adamyň arasynda aňrybaş derejedäki garpyşyk, dartgynly ýagdaý, okly-gökli bolmaklyk.

DARKA-DARKA: darka-darka ýarylmak bölek-bölek bolup ýarylmak, birnäçe yerinden çat açmak, bölünmek. *Onuň kätmeniniň aşagynda yerler darka-darka ýaryлып, öz-özi agdaryлып barýan ýalydy* (A. Durdyýew). *Onuň dabanyňyň aşagy darka-darka ýarylypdyr.*

DARLYK [da:rlyk], *at.* 1. Gysbylyk, syrлаşyp durmaklyk, kiçilik (aýakgap, geýim hakynda). *Kyrkynjy ölçegli köwüş оňa darlyk etdi.* 2. Göwrümi,

meýdany boýunça giň dällik, kiçilik, insizlik. *Täze jaýa göçdük, öňki darlyk edýärdi.*

DARSDABAN [daryssa:van], *syp.* Darsyldap, hasanaklap çalt hereket edýän, otlukly ýaly hemme ýere ýetişýän (aýal). *Bir darsdaban-a gelip gitdi.*

DARSDABANLYK [daryssa:vanlyk], *at.* Darsdabana mahsus gylyklylyk. *Darsdabanlygyndan, irimçikliginden başga ýüz keşbinde-de bir çalymdaş ýerleri bar ýalydy* (Ý. Mämmediýew).

DARS-DARS [darys-sarys], *s. ş. aňl. söz.* Darsyldap ýörelende çykyan ses.

DARSYLDABERMEK [darsylla:vermek], *işl.* Darsyldap ugramak, darsyldap başlamak.

DARSYLDAMA [darsyllama], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDAMAK [darsyllamak], *işl.* Batly, çalasyn hereket etmek, dars-dars edip gaty ýöremek. *Darsyldap bardy-da birden, Ak telpegi bir ýan pyzdy* (N. Baýramow).

DARSYLDAMAKLYK [darsyllamaklyk], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDAŞMAK [darsyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup dars-dars edip, otlukly ýaly ýöremek, bilelikde darsyldamak. *Gyzyl çog bolşup bezenen gelin-gyzlar darsyldaşyp ýörseler-de, olaryň ýüzlerindäki ynjyny saýgarmak bolýardy* (B. Gulow).

DARSYLDAÝYŞ [darsyllaýyş], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDY [darsylly], *at.* Batly, çalasyn hereket edilende, ýörelende çykyan sesini ady. *Onuň dabanyňyň darsyldysy ilerki hatardan gaýraky hatara baryp ýetdi* (B. Kerbabaýew).

DARTAŇ [da:rtaň], *syp., gepl.d.* Darrak, dar bolýan. *Dartaň geým.*

DARTDYRMAK [darytdyrmak], *işl.* 1. Dartmak hereketini, işini başga birine etdirmek, çekdirmek. *Öz güýji ýetmänsoň, urgany kakasyna dartdyrdy.* 2. Çekmek, dartmak. *Näme haýal edýärsiň, ony tiz tüýnük ýüpe dartdyryp daň* (A. Gowşudow).

DARTDYRYBERMEK [darytdyryvermek], *işl.* Dartdyryp ugramak, dartdyryp başlamak.

DARTGY [darytgy], *at.* Çekiniň halkasyndan geçirilip berkidilýän ýasy gaýyş. *Çekiniň bir ujunda halkasy bolsa, ikinji ujunda dartgy gaýyşy bolýar.*

DARTGYN [darytgyn], *at.* 1. Dartylyp, çekilip duran. *Damarlaryň dartgyny.* 2. göç.m. Has ýitileşen, barjak derejesine baran. *Sadabyň hem içki dartgyny gowşan ýaly boldy* (G. Kulyýew).

DARTGYNLY [darytgynly], *syp.* Dartgyn ýagdaýda bolan, has ýitileşen, barjak derejesine baran, gowşamaýan, güýjeýän. *Dartgynly ýagdaý.*

DARTGYNLYK [darytgynlyk], *at, ser.* **Dartgynlylyk.** *Dartgynlygy gowşatmak.*

DARTGYNLYLYK [darytgynlylyk], *at.* Dartgynly ýagdaýda bolmaklyk, bir wakanyň, hadysanyň ýitileşen ýagdaýy. *Onuň häzir agzybirlig bize hemme zatdan zerurdyr diýen sözi jaýyň içiniň dartgynlylygyny gowşatdy* (B. Seytäkow).

DARTMA [darytma] **I**, *iş ady.* Dartmak ýagdaýy.

DARTMA [darytma] **II**, *at.* Jykyra suw geçirýän ýapjagaz.

DARTMAK [darytmak], *işl.* Çekip özüne tarap süýşürmek, golaýlatmak, güýç bilen çekmek.

DARTMAKLYK [darytmaklyk], *iş ady.* Dartmak ýagdaýy.

DARTY, *at.* 1. Dokmanyň erşiniň arasyny açyp, argajyny alyşdyrmak üçin ulanylýan agaç gural. *Ondan soň baslyk ötürüp, dartyssyny berk çekdi-de, darak urmaga oturdy* (B. Kerbabaýew). 2. Çöwşi ýüpi towlanýan agaç ýa-da demir.

DARTYBERMEK [dartyvermek], *işl.* Darty başlamak, darty ugramak.

DARTYLMAK, *işl.* 1. Çekilmek, süýşürilmek, golaýladylmak, güýç bilen çekilmek. *Onuň tamdyrasynyň kirişleri dartyldy* (A. Gowşudow). 2. Çekilip durmak (geým hakynda). *Men geým geýsem kiçi bolýar, yeňleri, gonçlary dartylyp dur.*

DARTYLYBERMEK [dartylyvermek], *işl.* Dartylyp başlamak, dartylyp ugramak. *Sim hem dartylyberse, inçelip üzülýär.*

DARTYŞ, *iş ady.* Dartmak ýagdaýy. *Watanyň özüne dartyşy ýaly güýç hiç ýerde ýokdur.*

DARTYŞDYRMAK, *işl.* Pugta çekişdirmek, çekişdirip çykmak. *Arçyn ýasgynjak atynan donuny egnine dartyşdyrdy* (A. Gowşudow).

DARTYŞMAK, *işl.* 1. Dartmaga kömek etmek, çekmäge kömekleşmek. 2. göç.m. Dawalaşmak, oňuşmazlyk, çekeleşmek. *Iň soňunda ýeke çüý üstünde dartyşdylar* (B. Kerbabaýew).

DARTYŞYK, *at.* Bir zat ýa-da bir mesele üstünde bolýan çekeleşik, dawa.

DARY, *at. ösüml.d.* 1. Däneliler maşgalasyna degişli köp baldakly, insiz uzyn ýaprakly, başy sübseligiň başy ýaly seçelenip duran ekilýän bir ýyllyk ösümlük. *Serçeden gorkan dary ekmez* (Nakyl). 2. Şol ekiniň sary ownuk dänesi, hasyly. *Ajygan towuk düýşünde dary görer* (Nakyl).

DARYGYBERMEK [da:rygyvermek], *işl.* Darygyp başlamak, darygyp ugramak. *Giňräk bol, darygyberme.*

DARYKDYRMAK [da:rykdyrmak], *işl.* Ýüregini, içini gysdyrmak, bir zat üçin gussalandyrmak, gysyndyrmak. *Meniň esli wagt oýlanyp durmagym ýaşulyny birneme darykdyran bolmaga çemeli* (B. Pürliýew).

DARYKMA [da:rykma] *iş ady.* Darykmak ýagdaýy.

DARYKMAK [da:rykma], *işl.* Ýüregiň, içiň gysmak, bir zat üçin gyssanmak, gysynmak. *Gurban darykmady, öňki sowukganlylygy bilen gürledi.*

DARYKMAKLYK [da:rykma], *iş ady.* Darykmak ýagdaýy.

DARYKMAZLYK [da:rykma], *iş ady.* İçiň gysmazlyk, bir zat üçin gyssanmazlyk, gysynmazlyk, darygyp durmazlyk. *Nargül darykmady, şol öňki sowukganlylygy bilen gepledi* (S. Myradow).

DARYM [da:rym], *at.* Ýakyn aralyga darama, darap geçme (at hakynda). *Agsam şöwür çeken, garny heprik ýaly atlar ikiýanlaýyn serhet gurap oturan adamlaryň arasynda darym edýärdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Darym toýy** uly toýdan öň geçirilýän geňiş toýy.

DARYŞGAN [da:ryşgan], *syp.* Göwrümi, ululygy boýunça darlyk edýän, kiçilik edýän, giň däl, darrak.

DARYŞGANLYK [da:ryşgan], *at.* Göwrüm, ululyk taýdan darlyk, giň dällik. *Myhman gelende ýerimiz daryşganlyk edýär diýip, ondan-mundan agaç tapyp, tamyň gapdalyndan bir çatma dikipdi* (A. Gowşadow).

DARYTMAK [da:rytma], *işl.* Ýakyn aralyga çapdyryp geçmek. *Çapyksuwar Gyrsakary darydyp gelenden soň, ony birsalyň gezdirdi-de, ýatagyna eltip daňmakçy boldy* ("Edebiýat we sungat").

DAŞ I, *syp.* Uzak, alys, golaý däl. *Daş ýer.*

♦ **Daşdan aýlamak** gyzyklandyryan meseläniň üstünden barman, şonuň bilen gytaklaýyn, kem-käsleýin baglanyşykly bolan zat hakda söz açmak, gürlemek. *Bu ýyl daýhanlaryň girdejisi gowy boldy - diýip, Söýün aga gürrüni daşdan aýlap başlady* (T. Taganow). **Daşdan görmek** öňden görmek, öňünden bilmek, aňlamak. *Ba-aý, walla, senem örän daşdan görýärsiň-ow!* (B. Kerbabaýew). **Daşdan gözle** başga ýerden gözle, seniň gözleýän adamyň bu ýerde ýok. *Nä maksada geldiň, dogryňy sözle, Aldajak adamyň git daşdan gözle* (A. Köpekmergen). **Daş düşmek** kadakowahada laýyk gelmeýän iş etmek. *Pelek asyýasyn bikarar kylmyş, Namysdan daş düşüp, hakdan uýalmış* (Magtymguly). **Daş etsin** hudaýym ýaramaz zada ýanaşdyrmasyn, erbetçilikden gorap saklasyn. *Daş etsin, şeýle diýmäge neneň diliň barýar? Daş gulakdan eşitmek* başgalardan eşitmek, başga kişiden eşitmek. *Ol hakynda men daş gulakdan kän eşitdim* (N. Saryhanow).

DAŞ II, *at.* 1. Bir zadyň içki ýüzi däl-de, daşky ýüzi, tarapy. *Käsesindäki çayy çäýnegine guýjak bolanda, daşyna dökdü* (B. Kerbabaýew). 2. Jilt, sahap. *Kitabyň daşy zer bilen oňat bezelipdir*. 3. *ser.* **Daşary I.** Şirin geleniň kimdigini bilmek üçin daş çykdy (B.

Pürliýew). 4. Töwerek, ýan. *Onuň daşynyň adamsyz wagty ýok.*

♦ **Daş işik** öýüň, jaýyň öňi, öň ýüzündäki ýer. **Daşy jäjek, içi möjek** süýji sözli, güler yüzli, içine-daşyna geçip barýan, hakykatda bolsa pis, içigara (adam). **Daşyna geçmek** orta alyp gyssamak, gyssap ugramak. **Daşynda aýlanmak** *ser.* **Daşynda kebeleklemek.** *Pyrran aýlanyp daşynda, Sakladyň sen gözden, dilden* (Ç. Aşyr). **Daşynda kebelekleme 1)** yhlasly hyzmat etmek, ölüp-öçüp barmak. *Ol syrkawyň daşynda kebelekleýärdi.* 2) birine ýaranjak bolmak, biriniň göwnüni tapjak bolmak. *Kebelekläp daşynda, kän aýlandy ol onuň* (A. Kekilow). **Daşyndan guwanmak** kesesinden guwanmak, guwanjyňy guwanylyan adama bildirmän guwanmak. *Ine, bu gyz daşyňyzdan guwanyp, sizi söýüp ýör* (A. Nazarow). **Daşyny dolamak 1)** goldamak, kömek bermek, alada etmek. *Onsoň meşhur sazanda saz bilen daşyny dolap otursa, Batyr bagşynyň aryp-ýadamasy bolmazdy* ("Edebiýat we sungat"). 2) *gepl.d.* Gerek-ýarak zadyny üpjün etmek, geým-gejim etmek. *"Daşyny dolaň-da, gyzymyzy haýsy gün isleseňiz, sähedini bermäge taýyn"* – diýip, guda boljaklara anyk jogap berdi. **Daşyňa çykarmazlyk** içki duýgyňy aýan etmezlik, hiç kime hiç zat bildirmezlik, aýtmazlyk. *Baş inženeriň işi oňarýandygyna begense-de, daşyna çykarmady* (Ş. Borjakow). **Daşyňa göz aýlamak** daş-töweregiňe seretmek, nähili, neneňsiligine göz ýetirmek. *Daşymyza göz aýlaýyn, Entek ine-gana men* (B. Hudaýnazarow).

DAŞ [da:ş], *at.* 1. Tokga ýa-da tutuş gaty jisimden ybarat, suwda eremeýän, pytramaýan, süýnmeýän dag jynsy. 2. Şol dag jynsynyň bir tokgasy, bölegi. *Onuň içindäki düňderilişip ýatan daşlar-da sil suwunyň joşgunly gelýänini habar berýärdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Daş basan** dogumly, edenli, köpi gören. *Olar entek meniň daş basan garrydygymy bilmeýärler* (A. Durdyýew). **Daş bilen urany aş bilen ur** ýamanlyk edene ýagşylyk et. *Meniň günämi geç, hormatly söwdagär, men guýuda uklap galaýypdyryn – diýip, "daş bilen urany, aş bilen ur" diýenlerini etdi* (Halk ertekisinden). **Daş bol!** gymyldaman, doňan ýaly bolup dur (ýaşajyk çagalara aýdylyan söz). **Daş deşen** *ser.* **Daş basan.** *Oglum, sen bu ýigitler ýaly daş deşen däl ahyry* ("Edebiýat we sungat"). **Daş düşen ýerinde galsyn** erbet zat dörän yerinden başga ýere ýaýramasyn. *Bir ýerde bolmasy işiň bolanyňy eşiden garry ene "Daş düşen ýerinde galsyn!" diýip, sag elini ýakasyna ýetirdi.* **Daş guýy** örümi daşdan, kerpiçden edilen guýy. *Daş guýynyň opurylma howpy az bolýar.* **Daş kâdi** kâdiniň daşy gaty görnüşi. **Daş köçe(ýol)** daş düşelen köçe (ýol). *At toýnagynyň sesleri darajyk daş köçäniň depesinde günleň seslenýärdi.* **Daş kömür**

gazylyp alynýan gaty ýangyjyň bir görnüşi. **Daş ýürek** rehimsiz, şepagatsyz. *Daş ýüregi eretmäge, Baldan şirin söz gelipdir* (Magrupy).

DAŞABERMEK [da:ʃa:vermek], *işl.* Daşap başlamak, daşap ugramak.

DAŞALMAK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere çekilmek, äkidilmek, getirilmek, eltilmek. *Ýük daşalmak.*

DAŞAMA, *işl.* Daşamak ýagdaýy.

DAŞAMAK, *işl.* Ýüki we ş.m. bir ýerden ikinji bir ýere çekmek, äkitmek, getirmek, eltmek. *Ýük daşamak.*

DAŞAMAKLYK, *işl. ady.* Daşamak ýagdaýy.

DAŞANMAK, *işl.* Özi üçin daşamak, çekmek, daşap äkitmek.

DAŞARKY, *syp.* Öýdäki däl, daşarda ýerleşen, daşardaky, daşky; ýurduň daşyndaky.

DAŞARY I, *at.* 1. Jaýyň daş tarapy, daşy, howly, açyk ýer. *Daşary diýseň sowukdy.* 2. *syp.* Ýurduň içine degişli däl-de, daşyna degişli. *Daşary syýasat. Daşary işler ministrliگی.*

◊ **Daşary ýurt** başga ýurt. *Daşary ýurt dili. Daşary ýurt harydy. Daşary ýurtly* başga ýurduň raýaty. *Soňky döwürde Türkmenistana daşary ýurtlular köp gelyär.*

DAŞARY II, Bellenen mukdardan daşgary, daşgyn, artykmaç, artyk, agdyk, köp. *Şu aýda hojalyk borçnamadan daşary önüm bermek baradaky borçnamanyň üçden birine barabar önüm işläp çykardy.*

DAŞARYK [da:ʃa:ryk], 1. Daş tarapa, öýden daşary. *Hany, oglum daşaryk çykyp gör, ýagyş heniz hem ýagýarmy?* 2. Ýurduň daşyna, daşary ýurda. *Türkmenistanyň çäklerinden daşaryk satylýan tebigy gaz halkymyz üçin uly girdejidir.*

DAŞAŞMAK, *işl.* 1. Daşamaga kömek etmek, getirişmek, äkidişmek, çekişmek, eltişmek. *Men Orazlara odun daşaşdym.* 2. Birnäçe bolup daşamak. *Oglanlar arkalary haltaly garpyz daşaşyp ýördüler.*

DAŞATMAK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere eltdirmek, äkitdirmek, çekdirmek, daşamak işini başga birine etdirmek, daşamaga mümkinçilik bermek, daşamaga mejbur etmek.

DAŞAÝYŞ, *işl. ady.* Daşamak ýagdaýy.

DAŞBAG [da:ʃva:ğ], *at.* Toruň düýbüne berkidilýän agramlygy daňmak üçin ulanylýan ýüpjagazlar. *Daşbag bilen tora agramlyk berkidilýär.*

DAŞBASMA [da:ʃvasma], *at.* Daşyň yüzünden çap etmek usuly we şol usul bilen çap edilen surat, kitap.

DAŞDEŞEN [da:ʃdeʃen], *at, haýwanat d.* Daşdeşen şekilliler toparyna degişli guşlaryň maşgalasyndan bolan berk, göni çüňkli guş. *Daşdeşen güir tokaýda, Kiçiräk agaç öýde, Dükanyňy gurupdyr* (K. Taňrygulyýew).

DAŞ-DIŞ [da:ʃ-di:ʃ]: **daş-diş bolmak** diş-dyrnak bolup gazanmak, kynçylyk bilen güzeran görmek.

DAŞDYRMAK [da:ʃdyrmak], *işl.* 1. Daşmaga mümkinçilik bermek, daşyp akdyrmak, joşdurmak (suw hakynda). 2. *göç.m.* Güýçli duýgy döretmek, ylhamy artdyrmak. *Onda-da ony ýönekeý adamlaryň döredijilikli zähmeti daşdyrýardy.*

DAŞGARY [da:ʃgary], *syp.* 1. *ser. Daşary II.* Häzir köp daýhan birleşigi borçnamadan daşgary pagta tabşyryr. 2. Başga, özge. *Mundan daşgary-da, dürli ýükli kuwwatly gämiler türkmen kenarlaryna kadaly gelip gidýärler* ("Türkmenistan").

DAŞGYN [da:ʃgyn], *at.* 1. Suwuň joşup, kenardan agmagy; joşgun. *Daşgyn derýa dek gaýnasam, Mansur dek darda oýnasam, Kaknus kimin ot çeynesem, Taparynmy, balam seni?* ("Hüýrlukga – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

DAŞGYN [da:ʃgy:n] **I**, *syp., ser. Daşary II.* Mekdepden daşgyn geçirilýän işlere özüne degişli bolmadyk, bolgusyz bir iş hökmünde garayardy (A. Gowşudow).

DAŞGYN [da:ʃgy:n] **II**, *syp.* Golaý, ýakyn bolmadyk, garyndaşlyk taýdan daş, ýakyn däl. *Ýygmanyşdy obadaşlar, İçginler hem daşgynlar* (K. Gurbannepesow).

DAŞGYNLY [da:ʃgynly], *syp.* Kenardan agjak bolup durýan, joşup durýan; joşgunly.

DAŞGYNLYK [da:ʃgynlyk] **I**, *at.* Daşyp durmaklyk, joşup durmaklyk.

DAŞGYNLYK [da:ʃgy:nlyk] **II**, *at.* Golaý däl, garyndaşlyk taýdan ýakyn däl.

DAŞ-IÇ, *at.* Daşary-içeri, girim-çykym. *Garram bolsa, heniz-ä daş-içini oňarýar.*

DAŞKY, *syp.* 1. İçki däl-de onuň daş tarapyndaky ýa-da daşaryk çykylyan ýerde ýerleşýän. *Daşky gapy. Daşky otag.* 2. Bir zadyň daş görnüşi, daş tarapy, daş ýüzi. *Nebitçiniň iş wagtynda daşky görnüşi haparak, geým-gejimi gözleräk bolsa-da, ynsaby aýna ýaly durudyr* (B. Kerbabaýew). 3. *ser. Daşgyn II.* Beýlekisi hem Aşyryň daşkyrak ýeňneleriniň biridi (B. Gulow).

◊ **Daşky gulakdan eşitmek** *ser. Daş I: daş gulakdan eşitmek.* *Gudaçylyga gelenlerini daşky gulakdan eşidipdi* (B. Kerbabaýew).

DAŞLABERMEK [da:ʃla:vermek], *işl.* Daşlap başlamak, daşlap ugramak.

DAŞLABERMEK [da:ʃla:vermek], *işl.* Daşlap başlamak, daşlap ugramak.

DAŞLAMA, *işl. ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAMA [da:ʃlama], *işl. ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAMAK, *işl.* Bir zadyň daşyna daş etmek, daş çekmek, daş tikmek; gaplamak. *Yassygy daşlamak. Ýorgany gülli setinden daşlamak.*

DAŞLAMAK [da:şlamak], *işl.* 1. Bir zady urmak üçin daş böleklerini atmak, zyňmak. *Oglanlar derrew daşlap, taýaklap ýylany öldüripdirler* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Daş bilen örtmek, daş düşmek.

DAŞLAMAKLYK [daşlamaklyk], *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAMAKLYK [da:şlamaklyk], *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLANMAK, *işl.* Bir zadyň daşyna daş edilmek, örtük edilmek, jilt edilmek.

DAŞLANMAK [da:şlanmak], *işl.* Özüne tarap daş zyňylmak, kimdir biri tarapyndan özüne daş zyňylmak.

DAŞLAŞDYRMAK I, *işl.* 1. Bir ýerden ýa-da bir zatdan uzaklaşdyrmak. 2. *göç.m.* Esasy meseleden başga ýana sowmak, çetleşdirmek.

DAŞLAŞDYRMAK II, *işl.* Birnäçe zadyň daşyna daşlyk çekmek, daşlap çykmak. *Ýassyklary daşlaşdyryp çykmak.*

DAŞLAŞMAK I, *işl.* 1. Bir ýerden ýa-da bir zatdan uzaklaşmak. *Onuň sesi kem-kemden daşlaşdy.* 2. *göç.m.* Esasy meseleden uzaklaşmak, çetleşmek.

DAŞLAŞMAK II, *işl.* Ýorgan-ýassyklary daşlaşmak, daşlamaga, daşlamak hareketini yerine ýetirmäge birine kömekleşmek.

DAŞLAŞMAK [da:şlaşmak], 1. *işl.* Daş düşmäge kömek etmek. 2. Bilelikde daş düşmek. 3. Birnäçe bolup bir zady daşlamak, bir zada daş zyňmak. *Ataly ogul sürüsi bilen üzüňçilige gonan garasarlary daşlaşyp durlar.* 4. Biri-birine daş zyňmak, daş atmak. *Garry ene daşlaşyp duran agtyklaryny görüp, olara käýedi.*

DAŞLATMAK, *işl.* Daşlamak işini başga birine etdirmek. *Ýassyk daşlatmak*

DAŞLATMAK [da:şlatmak], *işl.* 1. Daşlamak hareketini başga birine etdirmek; daşlamaga mejbur etmek. *Ekabyrrak oglanlaryň birine ykmada itleri daşladyp kowduraýmasam boljak däl öýdýän.* 2. Daşlamaga mümkinçilik bermek. *Näme, özüňden kiçi çaga özüňi daşladyp dursuň?*

DAŞLAÝÝŞ, *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAÝÝŞ [da:şlaýýş], *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLY [daşly], *syp.* Daşy bar bolan, daşy bir zat bilen örtülen, daşlanan. *Ýaşyl daşly kitap. Mahmal daşly ýassyk.*

DAŞLY [da:şly], *syp.* İçinde daş bolan, daş garyndyly, daş goşandy bolan. *Daşly toprak.*

DAŞLYK I, *at.* Uzaklyk, alyslyk, ýakyn dällik. *Wah, maýynlar yoluň daşlygyny bilýärmä näme?* (B. Gulow).

DAŞLYK II, 1. *syp.* Daş etmek üçin, daş edilýän. *Daşlyk mata.* 2. *at.* Bir zadyň daşyny, üstüni örtmek

üçin ýörite tikilen ýa-da niýetlenen mata. *Ýassygyň daşlygy.* 3. Köplenç kagyz salynýan ýörite gap.

DAŞLYK [da:şlyk] **I**, *at.* Daşy köp ýer, daşly ýer. *Oglum, daglyga, daşlyga tutuber* ("Görogly").

DAŞLYK [da:şlyk] **II**, *at.* Guşuň, towugyň we ş.m. iýmit siňdirmek üçin hyzmat edýän agzasy. *Iým daşlykda ykjam maýdalanýar we siňýär.*

DAŞMA [da:şma], *iş ady.* Daşmak ýagdaýy. *Suwuň daşmasy ýaz işlerinde biraz bökençlik döretdi.*

DAŞMAK [da:şmak], *işl.* 1. Joşmak, joşup kenardan agmak. *Akgydyndan daşyp çykyp, iki kenardaky jeňňellere, arnalara, källere erkana ýaýnan Amyderýa mes erkek dek kükräp, okgunly akýardy* (N. Jumaýew). 2. Çogmak, çogup dökmek.

DAŞYNDAN [daşynnan], *hal.* Bir zatdan daşgary, daşary. *Men esasy işimiň daşyndan ekin ekmek bilen hem meşgul bolýaryn.*

DAŞYŇDAN, *hal.* İçinden däl-de sesli, başgalara eşidiler ýaly edip (*daşymdan, daşyňdan, daşyndan* ýaly ulanylýar). *Goşgyny daşyňdan okamak.*

DAŞ-TÖWEREK [daş-töwörök], *at.* Daşyň gurşap alýan giňişlik, çar tarap, çar töwerek. *Hemme kişi daş-töwerege seredip, yöne aňk bolşup durdy.*

DAT [da:t] **I**, 1. *at.* Nala, zeyreň, ahy-zar, ahy-nala. *Asmana ýetmedi dadym, Seni ýetirdi perýadym* ("Nejep oglan"). *Eý ýaranlar, kim ýetişer dadyma? Başym çykmaz ne gowgaýa sataşdym* (Magtymguly). *Gahba pelek ýetmez meniň dadyma, Atam-enem goýmaz köňül şadyma* (Andalyp). 2. "Wah, waý" ýaly many aňladýan ümlük. *Könlümi giderdi ýagşy-ýamana, Dat, seniň goluňdan geldim amana* (Zynhary).

♦ **Dat gününe** biriniň başyna agyr, kyn, çykgynsyz ýagdaý düşende aýdylýan söz. **Dat etmek** nala çekmek, ahy-zar etmek, aglamak. **Dadyna ýetmek** wagtynda ýetişip, birini kyn, çykgynsyz ýagdaýdan halas etmek.

DAT [da:t] **II**, *at.* 1. Naharyň, miwäniň we ş.m. tagamy. *Arryk etiň dady yok* (Nakyl). 2. *göç.m.* Lezzet, ýakymlylyk. *Ýüregimde bir geliniň ady bar, Şol adyň öz lezzeti bar, dady bar* (M. Seýidow).

DAT-BIDAT [da:t-bi:da:t], *üml. ser.* **Dat I, 2.**

DATLAMAK [da:tlamak], *işl.* "Dat, dat-bidat" diýip, gygyryp haraý islemek, kömek soramak.

DATLY [da:tly], *syp.* 1. Tagamly, süýji. *Datly tagam.* 2. *göç.m.* Lezzetli, ýakymly, gowy, oňat. *Ol owazlar halkyň ýüreginden çykýan datly mukamlar eken* (T. Gurbanow).

DATLYLYK [da:tlylyk], *at.* 1. Süýjülik, tagamlylyk, lezzetlilik. *Bu naharyň datlylygy artykmaç eken.* 2. Lezzetlilik, eşretlilik, gowulyk. *Türkmen dutarynyň owazy özüniň datlylygy bilen ýakymly täsir edýär.*

DATMA [da:tma], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DATMAK [da:tmak], *işl.* 1. Tagamyny, duzuny bilmek üçin azajyk iýip, içip görmek. *A gyz, gaýnatmanyň gaýnamy çykypmy, dadyp görsene!* 2. Nahardan, ir-iýmişden azajyk iýip görmek. 3. *göç.m.* Başdan geçirmek, ýagşysyny, ýamanyny görmek, jebir çekmek. *Ýaşlygynda men hem şeýle pursadyň, Dadyp gördüm aýy gahar-gazabyn* (A. Kowusow).

DATMAKLYK [da:tmaklyk], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DATMAZLYK [da:tmazlyk], *iş ady.* Dadyp görmezlik.

DAWA [da:wwa:], *at.* 1. Belli bir sebäbe görä adamlaryň arasynda döreýän ylalaşyksyzlyk, oňsuzsyzlyk, jedel. *Dawa etmek gerek däl.* 2. Galmagal, gykylyk, jenjel, gopgun. *Atamyň wesýetin ýat edip her dem, Gaça-gaça gezdim dawadan, şerden* (M. Seýidow). 3. *gepl.d.* Uruş, jeň, söweş. *Döwletler arasynda turýan dawlara goşulmazlyk.*

◇ **Dawa etmek** bir mesele, bir zat üçin dawa başlamak, dawalaşmak.

DAWAÇYL [da:wwa:çyl], *syp.* 1. Dawalaşyp ýören, dawa etmegi halaýan, dawakeş, dawagär. *Ol örän dawaçyl adam.* 2. Dawa edegen, jenjelçi, galmagalçy.

DAWAÇYLlyk [da:wwa:çyllyk], *at.* Dawa edijilik, dawakeşlik, dawagärlik. *Ol özüni hakykat ugrunda göreşýän hökmünde görkezip, dawaçyllygynyň üstüni basyrjak bolýardy.*

DAWAGÄR [da:wwa:ğä:r], *syp., ser.* **Dawaçyl.**

DAWAGÄRLIK [da:wwa:ğä:rlık], *at, ser.* **Dawaçyllyk.**

DAWA-JEDEL [da:wwa:-jedel], *at, ser.* **Dawa.**

DAWA-JENJEL [da:wwa:-jenjel], *at, ser.* **Dawa.**

DAWAKES [da:wwa:keş], *syp., ser.* **Dawaçyl.** *Onuň gaçgyny dawakeşdi.*

DAWAKESLIK [da:wwa:keşlik], *at, ser.* **Dawaçyllyk.** *Dawakeşlik onuň ganyna ornapdyr.*

DAWALAŞDYRMAK [da:wwa:laşdyrmak], *işl.* Iki ýa-da ikiden köp adamyň dawalaşmagyna ýol bermek, sebäp bolmak, dawalaşmaga mejbur etmek.

DAWALAŞMA [da:wwa:laşma], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALAŞMAK [da:wwa:laşmak], *işl.* Birden köp bolup, biri-biriň bilen dawa etmek, bir zat barada galmagallaşmak, galmagal edişmek, jedelleşmek. *Dogry, iş üstünde, önümçilik meselesinde biziň çendan jedelleşýän, dawalaşýan, hatda gygyryşýan wagtymyz hem bolýar* (B. Kerbabaýew).

DAWALAŞMAKLYK [da:wwa:laşmaklyk], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALAŞMAZLYK [da:wwa:laşmazlyk], *iş ady.* Biri-biriň bilen dawa etmezlik. *Men öz bähbidimi arap, il bilen dawalaşan adam däl.*

DAWALAŞYBERMEK [da:wwa:laşyvermek], *işl.* Dawalaşyp başlamak, dawalaşyp ugramak. *Ýöneje düşünişmegem bolar ahyryn, derrew dawalaşyberýäň.*

DAWALAŞYŞ [da:wwa:laşyş], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALY [da:wwa:ly], *syp.* 1. Ylalaşyga gelinmedik, jedelli, dawasy gutarmadyk. *Dawaly mesele.* 2. Galmagally, gykylykly, jenjelli. *Dawaly iş. Dawaly ýer.*

DAWASYZ [da:wwa:syz], *syp.* 1. Dawasy bolmadyk, jedelsiz. 2. Galmagalsyz, gykylyksyz. *Dawasyz çözülen mesele.*

DAWA-SER [da:wwa:-şer], *at, ser.* **Dawa-jenjel.**

DAÝAMA, *iş ady.* Daýamak ýagdaýy.

DAÝAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň gapdalyndan söýeg urmak, direg urmak. 2. Saklar ýaly söýget bermek, diremek. *Ol tirseğine galdy we elini kellesine daýady.* 3. Ýykylmazlyk üçin iki zady biri-birine ýaplamak, diremek. *Iki doly çuwalý biri-birine daýap goýdular.*

DAÝAMAKLYK, *iş ady.* Daýamak ýagdaýy.

DAÝANÇ, *at.* 1. Bir zady berkitmek üçin gerek bolan söýget, direg. *Haýata urlan daýanç agajy ýaý beripdir.* 2. *göç.m.* Esaslanýlan güýç, daýanylyan zat, arka. *Bu ýalan jahanda sen-sen daýanjym, Göwherim, hazynam, magdanym, genjim* (Zelili). 3. Oglana dakylýan at.

DAÝANDYRMA [daýannyрма], *iş ady.* Daýandyrmak ýagdaýy.

DAÝANDYRMAK [daýannyрмаk], *işl.* Aýak üstüne galdyrmak, gutuldyrmak, gurplandyrmak. *O mallary özi bakyp daýandyrdy.*

DAÝANDYRYBERMEK [daýannyryvermek], *işl.* Daýandyryp başlamak, daýandyryp ugramak. *Ynha, şu dermany al-da içiber, nädersiň sanlyja günde daýandyryberse.*

DAÝANMA I, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANMA II, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANMAK I, *işl.* Aýak üstüne galmak, sagalmak, gurplanmak, gutulmak. *Näsag daýanyyp ugrady.*

DAÝANMAK II, *işl.* 1. Bir zada direnmek, söýenmek, ýaplanmak. *Garry taýagyna daýanyyp, ýerinden turdy.* 2. Aýak çekmek, saklanmak, durmak, togtamak, säginmek. – *Azajyk daýan – diýip, ýoldasynyň adyny tutup gygyrdy.* 3. Birine, bir zada arkalanmak, bil baglamak. – *Ol edenini edip yör welin, kimi barka, kime daýanyňarka? Bilime daýanmak.*

DAÝANMAKLYK, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANYBERMEK [daýanyvermek], *işl.* Daýanyyp başlamak, daýanyyp ugramak.

DAÝANYKLY, *syp., ser.* **Daýaw.** *Daýanykly ýigit.*

DAÝANYKLYLYK, *at, ser.* **Daýawlyk.**

DAÝANYŞ, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANYŞMAK I, *işl.* Aýak üstüne galyşmak, sagalyşmak.

DAÝANYŞMAK II, *işl.* Biri-biriňe hemaýat etmek, goldaw bolmak. *Ikimiziň bir ýere düşenimize şükür, bir-birimize daýanyşarys.*

DAÝANYŞYK, *at.* Birek-birege bolan goldaw, goltgy, arkaşyk.

DAÝAW [daýow] **I**, *syp.* 1. Göwresi, gabarasy uly bolan, deşli. *Daýaw adam.* 2. Berk bedenli, sagdyn, gujurly. *Ol entekler daýawdy.*

DAÝAWLAÇ [daýowloç], *syp.* Onçakly daýaw bolmadyk, göwresi, gabarasy şeýle bir uly bolmadyk, daýawrak.

DAÝAWLYK [daýowluk], *at.* 1. Daýaw bolmaklyk, uly göwrelilik. *Ol boýunyň daýawlygy bilen ilden saýlanýardy.* 2. Berk bedenlilik, guratlyk, sagdynlyk.

DAÝHAN [daýha:n], *at.* 1. Esasy käri ýer bejerip, ekin ekip, hasyl alýan oba adamsy. *Kärendeçi daýhan.* 2. Oglana dakylýan at.

DAÝHANÇYLYK [daýha:nçylyk], *at.* Daýhanyň käri, ekerançylyk bilen meşgullanmaklyk, daýhanlyk. *Ol ömrüni daýhançylyk edip geçirdi.*

DAÝHAN-DEŞDIWAN [daýha:n-deşduwa:n], *at.* Daýhan we şonuň ýaly-da çöl, meýdan adamy.

DAÝRA, *at.* **Dep.** Ýaňagyna döküp şabram saçlaryny, *Lälegyz, Gyzlargül daýrasyn çalýar* (N. Pomma).

DAÝRAÇY, *at.* Depçi.

DAÝRAMAK, *işl., ser.* **Dabyramak.** *Gaýdyp, adamlar bilen gepleşmän, göklän kürre ýaly, burnumyzy göge tutup, iki ýana daýrar ýöredik - diýip güldi* (A. Durdyýew).

DAÝRAŞMAK, *işl., ser.* **Dabyraşmak.** *Daýraşyp baryan gylýal sürişi.*

DAÝY [da:ýy], *at.* 1. Öz ejeň erkek doganlaryna we beýleki ýakyn adamlaryna (babaňdan başga) degişlilikde garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Hem daýymlara baryan, hem taýyma baş öwredýän* (Atalar sözi). 2. Özüňden uly erkek adamlara hormat bilen ýüz tutulyp ýa-da adam adynyň zyndan getirilip aýdylýan söz. *Daýy, geçiň, oturyň!*

DAÝY-DAÝZA [da:ýy-daýza], *at.* Daýa we daýza degişlilikde aýdylýan söz. *Men daýy-daýzamlary göreýin diýip oba gtdim.*

DAÝYM [da:ýym], *hal.* Elmydama, mydam, hemişe, baky, ömür baky. *Sorap gezdin ony daýym, Maňa ýetir Gülaýymny ("Görogly"). Başyma meniň salma daýym bu kyýamatny, Hem derd-u jepasyndan gördüm ýüz alamatny* (Andalyp).

DAÝYMA [da:ýyma], *hal.* **Daýym.** *Diýdiler: – Üç kişi bolduk ussadyň, Daýyma destandyr älemde*

adyň (Magtymguly). *"Arman dünýäden perzentsiz geçdim" diýip, daýyma ah urur erdi* (Şabende).

DAÝYRDAMA, *iş ady.* Daýyrdamak ýagdaýy.

DAÝYRDAMAK, *işl.* At çapylanda, darak urlanda daýyrdyly ses çykmak. *Ol orta ýola ýetip-ýetmänkä galadan iki sany atly daýyrdap çykdy* (G. Kulyýew).

DAÝYRDAMAKLYK, *iş ady.* Daýyrdamak ýagdaýy.

DAÝYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup daýyrdamak. *Daýyrdaşyp baryan atlaryň aýak sesleri töweregi lertzana getirdi* (B. Seýtäkow).

DAÝYRDATMAK, *işl.* Aýagynyň astyndan daýyrdyly ses çykartmak üçin aty çapdyrmak.

DAÝYRDY, *at.* At çapylanda aýagynyň astyndan çykýan sesiň ady. *Atlaryň daýyrdysy.*

DAÝY-ÝEGEN [da:ýy-ýegen], *at.* Daýa we ýegene degişlilikde aýdylýan söz. *Daýy-ýegen ikimiz, Arkamyzda ýükümüz* (Halk döredijiliginden).

DAÝZA, *at.* 1. Öz ejeň aýal doganlaryna we onuň erkek doganlarynyň aýallaryna degişlilikde garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Men öten agşam seniň ýanyňa mazalyja gürleşmäge barypdym welin, arman, daýzaň bilen daýyň geläýen ekenler* (A. Gowşudow). 2. Özüňden uly bolan aýal maşgala hormat bilen ýüzlenilip aýdylýan söz. *Altyn käsäni alyp doldurdy-da, Gözel daýza uzatdy* (A. Durdyýew).

DAZI, *at.* Ösümlük bitmeýän ýalaňaç, şor ýer.

DAZ II, *syp., yerli g.* Kel. *Daz-da darakly boldy, O-da gerekli boldy* (Atalar sözi).

DAZ III: daz ýasamak örän çalt hereket edip gitmek, at salmak, ýelk ýasamak.

DAZANAKLABERMEK [dazanakla:vermek], *işl.* Dazanaklap başlamak, dazanaklap ugramak.

DAZANAKLADYBERMEK [dazanakladyvermek], *işl.* Dazanakladyp başlamak, dazanakladyp ugramak.

DAZANAKLAMA, *iş ady.* Dazanaklamak ýagdaýy.

DAZANAKLAMAK, *işl.* Iki ýana çalt, howlukmaç hereket etmek.

DAZANAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup dazanaklamak. *Çagalar dazanaklaşyp, eýläk-beýläk ylgaýardylar.*

DAZANAKLATMAK, *işl.* Dazanaklamaga mejbur etmek; çalt hereketlendirmek, idirdikletmek. *Ol ýene erkeji dazanakladyp süýrüp ugrady* ("Edebiýat we sungat").

DAZARYLMA, *iş ady.* Dazarylmak ýagdaýy.

DAZARYLMAK, *işl.* Gygyryp haýbat atmak, hemle urmak, ýüzüni almak, herrelemek.

DAZARYLMAZLYK, *iş ady.* Gygyryp haýbat atmazlyk, hemle urmazlyk, ýüziüni almazlyk, herrelmezlik.

DAZARYLYBERMEK [dazarlyvermek], *işl.* Dazarylyp başlamak, dazarylyp ugramak.

DAZARYLYŞMAK [dazarlyşmak], *işl.* Birnäçe bolup dazarylmak.

DAZLADYBERMEK [dazyladyvermek], *işl.* Dazladyp başlamak, dazladyp ugramak.

DAZLAMA [dazylama], *iş ady.* Dazlamak ýagdaýy.

DAZLAMAK [dazylamak], *işl.* 1. Tiz, çalt hereket etmek, gaty-gaty ýöräp gitmek. *Dazlap barýan maşyn.* 2. Batly zyňlyp seslenmek, wazlamak, wazyrdyly seslenmek. *Sapandan atylan gola onuň gapdalyndan dazlap geçdi.* 3. Howa akymy güýçli öwürmek, hazlap howa akymy gelmek. *Köne gapynyň yslyryndan aýaz dazlap içeri urýardy.*

DAZLAŞMAK [dazylaşmak], *işl.* Birden köp zat ýa-da birnäçe adam dazlap gitmek. *Bu sese öýlerden, hüjürelere adamlar dazlaşyp çykdylar* (B. Seýtäkow). *Maşynlar dazlaşyp gitti.*

DAZLATMAK [dazylatmak], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady tiz, çalt hereket etdirmek; gaty-gaty ýöretmek, gaty sürmek. *Maşyny dazladyp sürmek.* 2. Bat bilen dazyrdadyp zyňmak; dazyrdyly seslendirmek. *Olar dazladyp sapan atyp başladylar.* 3. Howa akymyny batly çykarmak, üfläp goýbermek. *Ullakan çilim elden-ele geçýär, her kim öz gezegine lokurdadyp sorýar-da, ak goýy tüssäni burnundan hem agzyndan dazladyp çykarýar* (A. Gowşudow).

DAZLAÝYŞ [dazylaýyş], *iş ady.* Dazlamak ýagdaýy.

DAZYRDAMAK, *işl., ser.* **Dazlamak 1, 2.** *Dazyrdap gelýän taýak.*

DAZYRDAŞMAK, *işl., ser.* **Dazlaşmak 1, 2.**

DAZYRDATMAK, *işl., ser.* **Dazlatmak 1, 2.** *Yzda duranlaryň biri ýumruk ýaly daşy maşynlaryň yzyndan dazyrdadyp zyňdy* (G. Kulyýew).

DAZYRDY, *at.* Maşynlaryň çalt hereketinden, batly zyňlan daşdan we ş.m. çykýan sesiň ady. *Maşynlaryň dazyrdysy ýatmady.*

DAZYRDYKLABERMEK [dazyrdykla:vermek], *işl.* Dazyrdyklap başlamak, dazyrdyklap ugramak.

DAZYRDYKLAMA, *iş ady.* Dazyrdyklamak ýagdaýy.

DAZYRDYKLAMAK, *işl.* Iki ýana hasanaklap gatnamak, çalt gidip-gelmek.

DAZYRT-DAZYRT, *s. ş. aňl. söz.* Gapdalyňdan batly geçip barýan maşynlardan we ş.m. çykýan ses. *Dazyrt-dazyrt üç atly, At salyşyp gelýärler* (A. Alamyşow).

DAZZARKEL, *at. haýwanat d.* Ýyrtýjy guşlar toparyndan, gyrgylar maşgalasyndan bolan, depesi tüýsüz, goňras reňkli uly guş.

DAZZARMAK, *işl.* Somalyp görnüp durmak, mese-mälim bolup görnüp durmak. *Onuň syrylan kellesi dazaryp göründi.*

DAZZARTMAK, *işl.* Somalyp görnüp durar ýaly etmek. *Ol saçyny syrдыryp, kellesini dazartdy.*

DE [de:] **I**, Türkmen milli elipbiýiniň "D" harpynyň ady.

-DE [de:] **II**, "Hem" manysynda gelýän ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Ata-da, Myradam biziň bilen bile bir mekdepde okaýar. Näzlene-näzlene güldi-de gitti* (G. Seýitliýew).

DEBISGI [devisgi], *at.* Basgylan, köp ýörelen. *Akmyrat dagynyň külterläp barýan ýodasy dürli jandaryň aýak yzyndan debisgidi* (N. Atdaýew).

DEBISGILEME [devisgileme], *iş ady.* Debisgilemek ýagdaýy.

DEBISGILEMEK [devisgilemek], *işl., ser.* **Debsemek.** *Esgerler ýabylarynyň böwürlerini debisgiläp, onuň yzyndan galmaýardylar.*

DEBISGILEMEKLIK [devisgilemeklik], *iş ady.* Debisgilemek ýagdaýy.

DEBISGILEÝİŞ [devisgileýiş], *iş ady.* Debisgilemek ýagdaýy.

DEBISGILÄBERMEK [debisgilä:vermek], *işl.* Debisgiläp başlamak, debisgiläp ugramak.

DEBSEME [devseme], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEBSEMEK [devsemek], *işl.* At, eşek we ş.m. ulag münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urmak, depmek. *Ol taýharyň böwrüne debsäp, gerşine dürtüp, şol eşeklileriň yzy bilen haýdap barýarka, birden akylına aýlandy* (B. Kerbabaýew).

DEBSEMEKLIK [devsemeklik], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEBSEŞIK [devseşik], *at.* Depeşik ýagdaý, başly-barat hereket, başly-baratlyk. *Gowur, gykylyk artdy, debseşik güýjedi* (G. Kulyýew).

DEBSEŞMEK [devseşmek], *işl.* Birnäçe adam atyň, eşiğiň böwrüne depişip barmak, gitmek. *Olar atlaryny debseşip gittiler.*

DEBSETMEK [devsetmek], *işl.* Debsemek hereketini başga birine etdirmek, at, eşek münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urdurmak, depdirmek.

DEBSEÝİŞ [devseýiş], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEBSÄBERMEK [devsä:vermek], *işl.* Debsäp başlamak, debsäp ugramak.

DEBSILEMEK [devsilemek], *işl.* 1. At, eşek we ş.m. ulag münlende, aýagyň ökjesi bilen böwrüne yzly-yzyna debsäp sürmek. *Galkarak oturyp, atyny debsiledi*

("Görogly"). 2. Basgylamak, depelemek. *Meñli ony aýagy bilen debsiledi* (A. Gowşudow). 3. göç.m. Äsgermezlik edip horlamak, basgylamak.

DEBSILEMEKLIK [devsilemeklik], *iş ady*. Debsilemek ýagdaýy.

DEBSILENMEK [devsilenmek], *işl.* 1. At, eşek we ş.m. ulag münlende böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsäp sürülme. 2. göç.m. Äsgermezlik edilmek, äsgermezlik edilip horlanmak, basgylanmak.

DEBSILEŞMEK [devsileşmek], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde debsilemek. *Bir ýeri debsileşip durmak. Eşekliler debsileşip eşegin, Çapdyryşyp, loňkuldady barýarlar* (N. Pomma).

DEBSILETMEK [devsiletmek], *işl.* 1. Debsilemek işini başga birine etdirmek, birine debsilemäge mümkinçilik bermek; at, eşek we ş.m. ulag münlende, böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsedip sürdürmek. *Hortap atlar gamçylatmaýardy, debsiletmeýärdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. göç.m. Äsgermezlik etdirmek, horlatmak, basgylatmak.

DEBSILEÝIŞ [devsileýiş], *iş ady*. Debsilemek ýagdaýy.

DEBSILÄBERMEK [devsilä:vermek], *işl.* Debsiläp başlamak, debsiläp ugramak.

DEGDI [değdi] **I**, *syp., gepl.d.* Bir ýerde, bir kârde orun tapman, ondan-oňa gaçyp ýören. *Ýöne men degdi bolandyr öýdüp pikir edäýmäh* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Degdi it** eýesiz, göreniň gapysynda ysyranyyp ýören, ykmanda it. **Degdi it ýaly** öz öýüne köwlenmeýän, ykmanda (adam hakynda).

DEGDI [değdi] **II**, *at, gepl.d.* Ädikkeçe. *Degdi ädigiň içinden geýilýär.*

DEGENE [degene]: **degene gözüüm menden däl etmek** soňuna seretmän, näme bolsa şol bolsun etmek.

DEGENEK [degenek], *at.* 1. Saldamly, çemeli, gaýym, ykjam taýak. *Onuň elinde degenek taýak bardy. Her kim waýsesini eşidenden, allaniçigsi bolup, ýerinden turdy, eline çem gelen degenek zady alyp, öýden dazyrdap çykdy* (G. Kulyýew). 2. göç.m. Edenli, gaýratly. *Ýagmyr sakgal-murtuny iki günden bir syrpy ýören degenek dayhan bolup ýetişdi* (N. Pomma).

DEGENEKLI [degenekli], *syp., ser.* **Degenek 2.** *Degenekli adam.*

DEGERARYK [değera:ryk], *at.* Gözbaşyny derýadan alyp, çalt akýan ýap.

DEGER-DEGMEZ [değer-değmez], *syp.* Öz hakyky nyrhýndan, bahasyndan kem.

DEGERLI [değerli], *syp.* 1. Ýerlikli, göwnejaý, jaýdar, maksada laýyk. *Şol zerarly ne bir degerli tanşym bardy, ne-de barara gapym* (T. Gurbanow). *Degerli tekliip.*

DEGERLILIK [değerlilik], *at.* Ýerliklilik, jaýdarlyk, göwnejaýlyk.

DEGGIR [değgir], *syp.* Degegen. Edil deggir gözli jadygöýden gaçan ýaly, dostum hem menden daşrakda bolanyňy kem görenokdy ("Dünýä edebiýaty").

DEGIBERMEK [degi:vermek], *işl.* Degip başlamak, degip ugramak.

DEGILMEK [değilmek], *işl.* 1. Azar berilmek, ynjalysyzlandyrylmak, ynjdylmak. 2. göç.m. Oýun edilip birine bir zat aýdylmak, bälçireşilmek. *Bolar-bolgusyz söz aýdyp, özüne degilse, senem halamarsyň.*

DEGIM [değim]: **degim degmek** bir derejâ ýetmek, gulluga, käre eýe bolmak.

DEGIMLI [değimli], *syp.* Değişli, ýakyn. *Degimli hossar.*

DEGIMSIZ [değimsiz], *syp.* Görüm-görelde görmedik, süwümsiz, kelpen, gopbamsy. *Degimsiz degim degse bir günde, Gözi döner, dosty-ýary tanamaz* (Zelili).

DEGIRME [değirme], *iş ady*. Degirmek ýagdaýy.

DEGIRMEK [değirmek], *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zada galtaşdyrmak. *Kasym onuň egnine ýuwaşlyk bilen elini degirdi* (B. Seýtäkow). 2. Atyp ýa-da zyňyp, nyşanany we ş.m. zady urmak. 3. Bir zat ýokuşdyryp ýa-da sürtüp hapalamak. *Sen köýnegiň ýeňine hapa degripsň.*

DEGIRMEKLIK [değirmeklik], *iş ady*. Degirmek ýagdaýy.

DEGIRMEN [değirmen], *at.* 1. Dänäni üwäp, ony un edýän daşyny el bilen aýlap işletmek üçin gural. *El degirmeni.* 2. Däne üweýän kârhana we däne üwelyän jaý. *Degirmeniň kilwany ýaly onuň kirpiklerine çenli gert-gubardy* (A. Gowşudow).

♦ **Degirmeniň suwy sowlan ýaly bolmak** gykylyk-gopgun ýatmak, ümsüm bolmak, birden asudalyk aralaşmak. **El degirmeni** el güýji bilen işledilip, däne üwelyän gural. *Mekdebimiziň taryh muzeyinde el degirmeni bar.*

DEGIRMENÇI [değirmençi], *at.* Degirmende işleýän adam, kilwan. *Eýýäm ýüzüň-ä çaňjaryp, degirmençinkä dönüpdür* (B. Soltannyázow).

DEGIRMENLIK [değirmenlik], *at.* Üwemek üçin arassalanyp goýlan belli bir mukdardaky däne. *Degirmenlik bir çuwal bugdaý.*

DEGIŞ [değiş] **I**, *iş ady*. Degmek ýagdaýy.

DEGIŞ [değiş] **II**, *at.* 1. Derýanyň kenaryny opuran ýeri. 2. Iki suw akabasyňyň birleşýän, çatlyşýan ýeri. 3. *hal.* Biri-birine degip duran. *Tekjäni skafa degiş goý.*

DEGIŞ-DEGIŞ [değiş-değiş] Biri-dirine degip duran, biri-birine örän ýakyn ýerleşen (köp zat hakynda). *Ol degiş-degiş gurlan jaýlaryň içine girip gitdi.*

DEĞİŞDIRIBERMEK [değişdirivermek], *işl.* Değişdirip başlamak, değişdirip ugramak.

DEĞİŞDIRİŞ [değişdiriş], *iş ady.* Değişdirmek ýagdaýy.

DEĞİŞDIRME [değişdirmek], *iş ady.* Değişdirmek ýagdaýy.

DEĞİŞDIRMEK [değişdirmek], *işl.* 1. Bir zady başga bir zada degrip, galtaşdyryp goýmak. 2. *gepl.d.* Çalşyrmak. *Egin-eşiklerini deşdirmek.*

DEĞİŞGEN [değişgen], *syp.* Değişmegi gowy görýän, açyk, alçak, bälçik, wäşi. *Değişgen ýigit.*

DEĞİŞGENLIK [değişgenlik], *at.* Değişmäni gowy görmeklik, açyklyk, alçaklyk, wäşilik.

DEĞİŞLİ [değişli], *syp.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň garamagynda bolan, garaşly. *Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasyna deşli edaralaryň içinde biziň institutymyz hem bar.* 2. Gatnaşygy bolan, bagly, dahylly, gatnaşykly. *Bilime deşli mesele. Men-ä iş üstündäki jedel maşgala meselesine deşli dälmiä öýdýän* (B. Kerbabaýew). 3. Laýyk, mynasyp. *Oňa deşli temmi berildi.*

DEĞİŞLİLİK [değişlilik], *at.* 1. Garamagynda bolmaklyk, garaşlylyk. 2. Dahyllylyk, baglylyk, mahsuslyk. *Değişliliği aňladýan yönkeme goşulmalary.*

DEĞİŞME [değişme], *iş ady.* 1. Değişmek ýagdaýy. 2. *at.* Özara oýun edişip, bälçireşip edilyän gürrüň ýa-da bir hereket. *Okuwçylar dünýäden bihabar öz aralarynda deşme gürrüňler edip, gülşüp, şatlykly şowhunlary bilen köçäni dolduryp baryardylar* (A. Gowşudow). *Olar biri-biriniň deşmesine beletdiler.*

DEĞİŞMEK [değişmek], *işl.* 1. Özara oýun edişip, bälçireşip gürrüň etmek ýa-da bir hereket etmek, wäşilik bilen biri-birine söz gatmak. *Bular näçe deşseler, näçe çekeleşseler-de, biri-birine ýürek bular ýaly aýy söz aýdanok* (B. Kerbabaýew). 2. Biri-birine degip, galtaşyp durmak. *Şeýlelikde, Uruk bilen Berdi ýakynlaşa-ýakynlaşa, iň soňky goýny sagmaga gezek gelende, gapdalma-gapdal, ýanma-ýan deşip oturdylar* (H. Derýaýew). 3. *gepl.d.* Başga bir görnüşe geçmek, üýtgemek, özgermek. *Diňe ýiti gözleriniň garaýşy bir az deşdi* (B. Kerbabaýew). 4. *gepl.d.* Çalyşmak, alyşmak.

DEĞİŞMEKLIK [değişmeklik], *iş ady.* Değişmek ýagdaýy.

DEĞME [değme] **I**, *iş ady.* Degmek ýagdaýy.

DEĞME [değme] **II**, *kön.s.* Her kişi, çem gelen. *Müşkili haýal eýlemek degmäniň işi degil* (Yunus Emre).

DEĞMEK [değmek], *işl.* 1. Bir zat ikinji bir zat bilen galtaşmak. *Demir esbaplar biri-birine degip seslenýärdi* (B. Seýtäkow). 2. Ok atylanda, daş zyňlanda we ş.m. nyşana ýa-da başga bir zada galtamak, baryp urulmak. *Söweşleriň birinde onuň çep*

ayagyna ok degip, gospitala düşüpdü. 3. Galtaşyp, ýanaşyp tegmil galdyrmak, yz goýmak, ýokmak, ýokuşmak. *Wepanyň eline bir hili ýelmeşik zat degdi* (A. Gowşudow). 4. Gymmaty, ähmiýeti we ş.m. çekilen zähmete, azaba barabar bolmak, laýyk bolmak. *Kyrk guzuly goýna degip duran mata-da bereýin ("Görogly").* 5. Azar bermek, ynýtmaq. *Biz degmedige degen adam däl ("Görogly").* 6. Oýun etmek, bälçireşmek. *Myrat aga ugran badyna Esen lagar goýny getirip, sürä goşdy-da, Berdä degmäge başlady* (H. Derýaýew). 7. Bir ýere baryp, görüp geçmek. *Ertir meniň öýüme degip geçiň.* 8. *göç.m.* Oňyn täsir etmek, keýpiňi kök etmek, maza bermek. *Yöne çay degen wagty käwagt açylyp, gürrüň edäýmesem bar* (H. Garabaýew). 9. *göç.m.* Eliňe bir zat düşmek. *Bir çopan goluna degse bir almaz, Çakmak daşy eder, gadryň näbilsin* (Magtymguly).

♦ **Degene gözüm menden däl etmek** etjegini edip, kime näme bolsa, şol bolsun, meniň işim ýok diýmek, kime nähili derejede zyýan ýetirjegini göz önüne getirmän, ýerliksiz hereket etmek.

DEĞMEKLIK [değmeklik], *iş ady.* Degmek ýagdaýy.

DEĞNA [değna]: **degnasyna degmek** janyna degmek, örän gaty ynýtmaq, soňky derejä ýetýänçä gaharyny getirmek.

DEĞRE [değre], *at, ser.* **Degre-daş.** *Perwana deý, ýar, degraňde uçar men* (Mollanepes). *Ýol ýatyr-a, ýol ýatyr, Degresinde il otyr* (Halk döredijiliginden).

DEGRE-DAŞ [değre-daş], *at.* Daş-töwerek, töwerek, dört tarap, çar tarap, degre. *Degre-daşyň duman alsa, Daglara bar, daglara bar* ("Görogly").

DEĞRIŞ [değriş], *iş ady.* Degirmek ýagdaýy.

DEGSIN [değsin] **I**: **degsin etmek** döp-dessura görä, merhumyň hatyrasyna, hormatyna bişirilen tagamy dadyp, "kabul bolsun!" diýmek, doga okamak.

DEGSIN [değsin] **II**, Nahar iýilýän mahaly birdenkä düwnen adamyň ýeňsesine kakylp aýdylýan söz. *"Degsin! Degsin!" diýip, sag eli bilen çalajadan ýeňsesine kakşdyrdy.*

DEGSINJEŇ [değsinjeň], *syp., gepl.d.* Ýerliksiz degişýän, kimdir birine degmegi endik edinen. *Degsinjeň adam.*

DEGSINMEK [değsinmek], *işl., gepl.d.* Ýersiz ýere yrsaramak, üstüne sürünmek.

DEĞŞIBERMEK [değşivermek], *işl.* Değşip başlamak, değşip ugramak. *Degşeyin diýip ýürejiňi böküp duran bolsa değşiber.*

DEĞŞIK [değşik], Biri-birine golaý, has ýakyn bolan, ýanaşyk, deş-değiş. *Ol değşik oturan öýleriň köpdüğini öz gözi bilen gördi.*

DEĞŞIRIBERMEK [değşirivermek], *işl.* Değşirip başlamak, değşirip ugramak.

DEĞŞIRILMEK [değşirilmek], *işl.* 1. Deñeşdirilip görülmek, garşy goýlup barlanyp görülmek. 2. Barlanmak, derňelmek. 3. Ýanaşdyrylmak, ýanaşyk goýulmak. *Biri-birine değşirilip goýlan iki sany oturgyç bar.*

DEĞŞIRIŞ [değşiriş], *iş ady.* Değşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRME [değşirme], *iş ady.* Değşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRMEK [değşirmek], *işl.* 1. Deñeşdirip görmek, garşy goýup barlap görmek. *İki haty-da değşirip gördüler* (A. Durdyýew). 2. Derňemek, barlamak. 3. Biri-birine degrip, galtaşdyryp goýmak. *Düşekleri biri-birine değşirip ýazyň!*

DEĞŞIRMEKLIK [değşirmeklik], *iş ady.* Değşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRTMEK [değşirtmek], *işl.* 1. Değşirmek işini başga birine etdirmek, birine değşirmäge mümkinçilik bermek; biri-biri bilen deñeşdirtmek, deñeşdirip gördürmek, garşy goýup barladyp gördürmek. 2. Barlatmak, derňetmek.

DEK I, *hal.* Ümsüm, ýuwaş, asuda, parahat. *Dek gezen – dok gezer* (Nakyl).

DEK II, Meňzetmegi aňladýan "ýaly, kimin, deý, deýin" manyly sözsoňy kömekçi. *Bagdatda nar bişse, Tebrizde injir, Hyrat dek hiç ýeriň pissesi bolmaz* (Magtymguly). *Alma dek alsam elime, salsam goýna, gizlesem* (Balgyzyl).

♦ **Dek düýn** düýnüň özünde, düýnki gün.

DEKABR [deka:vyr], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň ikinji aýy.

DEKAN [deka:n], *at.* Ýokary okuw mekdebinde fakultetiň ýolbaşçysy.

DEKANAT [dekana:t], *at.* Fakultetiň dekan tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän administratiw-okuw edarasy.

DEL, *syf.* 1. Ýat, bigäne, üýtgeşik, keseki. 2. Seýrek duş gelýän, tapmasy kyn bolan, üýtgeşik. *Şeýle del kār hakda meniň ilki eşidişimdi* ("Edebiýat we sungat").

DELALAT [dela:lat], *at.* 1. Kömek, haraý, ýardam. *Asla adamzada aýy söz urmaň, Pakyra-misgine delalat ýagşy* (Magtymguly). *Anna aga kimdir birine kömek edip bilse, oňa delalaty degse, özüni bagtly saýar eken, ondan lezzet alýan eken* (Jürdekow T. Ata arzuwyny amala aşyrýan Agtyk, 110 s.). 2. Çäre, alaç. *Biziň derdimize bir delalat edeweri* ("Göröglý").

DELBI [delvi], *at. ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli uzyn, inçe baldakly, sähralyk ýerlerde gögerýän selne meňzeş ot.

DEL-DÜL, *syf.* Seýrek duş gelýän, üýtgeşik. *Çaga del-dül zatlary iýdirmek gerek.*

DEL-DÜLJE [del-düljö], *syf., ser.* Delje.

DELE, *at, ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli bolan bogun-bogun baldakly meýdan oty.

DELEGASIÝA [deleğa:syýa], *at.* Maslahatda, gurultaýda, halkara gepleşiklerinde döwletiň, guramanyň, kollektiwiň bähbitlerine wekilçilik edýän delegatlar topary.

DELFIN [delfi:n], *at. haýwanat d.* Dişli kitler maşgalasyna degişli süýdemdiriji deňiz haýwany. *Delfin çagasy. Delfin ýagy.*

DELIL [deli:l] **I**, *at.* Düýäniň burunlygynyň ujuna dakylýan inçejik ýüp. *Öndäki, yzdaky delil hem üzüldi* (A. Allaberdiýew).

DELIL [deli:l] **II**, *at.* 1. Bir zady subut etmek üçin getirilýän esas. *Muňa onuň öz delili hem bardy* (H. Ysmaýylov). 2. Alaç, sebäp. *Sen özüň bihabar bolma, Zelili, Ölüme tapdymy Lukman delili?* (Zelili).

♦ **Delile getirmek** bir zady goldamak üçin islenilen ýagdaýdalygyny delillendirmek, esaslandyrmak.

DELILBAG [deli:lva:ğ], *at. 1. ser. Delil I. 2. gepl.d.* Arabaglanyşyk, baglanyşyk.

DELILLENDIRIBERMEK [deli:llennirivermek], *işl.* Delillendirip ugramak, delillendirip başlamak.

DELILLENDIRIJI [deli:llenniriji], *syf.* Delile getiriji, esaslandyryjy. *Ol bolan waka hakda delillendiriji gürrüň berdi.*

DELILLENDIRIŞ [deli:llenniriş], *iş ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLENDIRME [deli:llennirme], *iş ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLENDIRMEK [deli:llennirmek], *işl.* Delil getirip subut etmek, esaslandyrmak.

DELILLENDIRMEKLIK [deli:llennirmeklik], *iş ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLIK [deli:llik], *syf.* Delil üçin, delil bolar ýaly. *Delillik mysal.*

DELILNAMA [deli:lina:ma], Ýüze çykarylan bir hadysany ýa-da wakany tassyklaýan, subut edýän, bir ýa-da birnäçe adam tarapyndan düzülýän resminama.

DELILSIZLIK [deli:lsizlik], *at.* Delili ýokluk, esassyzlyk, sebäpsizlik.

DELJE, *syf.* Üýtgeşijek, del-dülje (gowy görüýän kiçijik zat hakda). *Delje zatlary.*

DELLAL [della:l], *at. 1.* Söwda-satyk işlerinde, iki taraplaýyn geçirilýän işleriň arasynda ylalaşdyryjy adam. 2. Şahyr. Araçy.

DELLALÇYLYK [della:lçylyk], *at, ser. Dellallyk.*

DELLALLYK [della:llyk], *at.* Dellalyň käri, ýagdaýy, dellalçylyk. *Ol bazarda dellallyk etmek bilen meşgul bolýar.*

DELLEK [dellek], *at.* Dellekhanada işleýän ussa, saç-sakgal alýan, syrýan ussa, sertaraş.

DELLEKHANA [dellekha:na], *at.* Saç bejerdilýän, baş syrдыrylýan ýer, sertaraşhana. *Açyldy ýekän-ýekän, Dellekhana hem dükan* (G. Ezizow).

DELLEKLIK, *at.* Dellegiň käri, işi, ýagdaýy.

DELMINIBERMEK [delminivermek], *işl.* Delminip başlamak, delminip ugramak.

DELMINME, *işl. ady.* Delminmek ýagdaýy.

DELMINMEK, *işl., ser.* **Delmirmek.** *Seniň husnuň meniň gözümden gitmez, Her näçe delminsem, saňa gol ýetmez* (Talyby). *Atajan başlyga bir zat aýtjak ýaly edip delmindi* (N. Baýramow).

DELMINMEKLIK, *işl. ady.* Delminmek ýagdaýy.

DELMIRINMEK, *işl.* Birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen ýüzlenmek, boýun burup haýyş etmek, iki baka urunmak.

DELMIRIŞ, *işl. ady.* Delmirmek ýagdaýy.

DELMIRIŞMEK, *işl.* Bilelikde delmirmek; birine zaryn, naýynjar garaýyşly seredişmek, boýun burup haýyş edişmek, iki ýana urnuşmak. *Çagalar delmirişiň ýalbardylar.*

DELMIRME, *işl. ady.* Delmirmek ýagdaýy.

DELMIRMEK, *işl.* Naýynjar, zaryn garaýyşly bolmak, boýun burup, zaryn garamak. *Daglarda delmirip galdym, Atym ýok, ýolum daş oldy* ("Görogly"). *Tä ölinçä, men seniň husnuňa delmirip men, Jurga-jurga gan akar, gözlerim dynmaz, gelin* (Kemine).

DELMIRTMEK, *işl.* Delmirmäge mejbur etmek; birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen seretdirmek, boýun burup haýyş etdirmek, jibrindirip göz dikdirmek. *Süleýman ýaýdanjyrap gyzyň ýüzüne gözlerini delmirdip durka, Aýjahan elindäki suwdan oglanyň üstüne serpip goýberdi* (B. Gulow).

DEM, *at.* Agyzdan ýa-da burundan öýken arkaly alynýan hem goýberilýän howa. *Arassa howadan dem almak*. 2. *göç.m.* Dem alarlyk wagt, pursat. *Edil şol demde gara öýüň baş ädim öňündäki daş tamyň gapysy şarkyldap açyldy-da, işigiň eňsisi serpilen gara öýüň bosagasynda Enebaý ejäniň äpet göwresi peýda boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer). *Garry ene her deminde uruşda galan doganlaryny, adamsyny ýatlaýardy. Oňa her deminde bir hyýal gelýär.*

◊ **Dem almak** dynç almak. *Dem almaga durdular, Ýoldan biraz dartylyp* (H. Şükürow). **Dem bermek** dynjyny bermek, dynjyny aldyrmak. *Şondan soň bir kenara çekilip, atlaryna dem berdiler* ("Ýusup – Ahmet"). **Deme gelmek** höwre gelmek (baýtal, eşek hakynda). *Bir mada eşek sen, gelip sen deme, Gasygy gam bilen doly dünýä heý* (Magtymguly). **Demi**

demine sygmazlyk (ýetmezlik) belli bir sebäbe görä tiz-tizden dem almak, sojamak. *Wah, Taýmaz jan, hawa... neme, Eşitdiňmi? Arçyn aýtdy... Syganokdy demi-deme!* (K. Gurbannepesow). *Ol, demi demine ýetmän, kynlyk bilen dem aldy.* **Demi düşmek** okalan doganyň nepi degmek. **Demi düşüşmek** gahar-gazabyň bady gaýdyşmak, birmeme ynjalmak, gahary ýatyşmak, köşeşmek. **Demi gysmak** dem almasy agyrlaşmak, kynlaşmak. **Demi içine dolmak** asuda dem alyp bilmän gyssanmak, dem almakda kynçylyk çekmek. *Dura-bara demi içine dolup, Arap çişip ugrady* ("Görogly"). **Demi içine sygmazlyk ser.** **Demi demine sygmazlyk.** *Çagajyk demi içine sygman, sojady.* **Demi ýer ýarmak** edeni-diýeni geçmek, hökümi ýöremek. **Demine düşmek** penjesine, girisine düşmek; gazabyna sezewar bolmak. **Demini sanap ýatmak** ölüm halında ýatmak. **Demiňi almazlyk** sesiňi çykarmazlyk, sem bolmaklyk, geplemän oturmaklyk. **Demiňi dürsemek** asuda dem almak, özüňe gelmek, özüňi rastlamak. *Tas daljygypdym, demimi bir dürsäýin" diýip, ol peliň üstünde oturdy.* **Demiň içinde bolmak** syr saklamak, bir zady aýtman, ýaşyryn saklamak. *Ýöne weli, Hally, biziň gitjekdigimizi bir adam-da bilmesin, demiň içinde bolsun* (A. Durdyýew). **Demi sogrulamak** ölmek. *Garry atasy: "Demim sogrulýança bederberwlige ýol bermen" diýdi.* **Dem salmak** belli bir maksat bilen doga okap duza, guma we ş.m. zatlara çüflemek.

DEMBERMEZ [demmermez], *at.* Ötgür ýarag; gylyç. *Ol dembermezini dakyndy.*

DEM-DÜÝT, *at.* Ses-üýn, ses-seda. ◊ **Dem-düýt ýok** diri däl, öli. *Ýanyndakyda hem dem-düýt ýokdy* ("Edebiýat we sungat").

DEM-DÜÝTSÜZ [dem-düýssüz], *syp.* Demsiz, jansyz. *Olar dem-düýtsüz ýatyardy.*

DEM-DYNÇ [dem-dy:nç], *at, ser.* **Dynç 1.** *Dem-dynç alyp işe başlamak.*

DEMGIR [demgi:r], *syp. 1.* Kesgir. *Niçe müň tygy demgir, jöwherdar, Niçe müň naýzaýu-derire hanjar* (Abdysetdar Kazy). 2. Haýbatly, buýruk beriji äheňli. *Bu oylan demgir eken* ("Görogly"). *Demgir gürelemeklik gowulugyň alamaty däl.*

DEMGIRLIK [demgi:rlik], *at.* Haýbatlylyk, dogumlylyk, batlylyk. *Galanyň içindeki demgirlik meýdanda tapdyrýarmy?* ("Görogly").

DEMGYSMA [demgysma], *at. lukmanç.* Ýüregiň ýa-da öýkeniň dem alyş ýollarynyň kesellemegi netijesinde emele gelýän bogulma, agyrylyk bilen dem alma keseli.

DEMGYSMALY [demgysmaly], *syp.* Demgysma keseline sezewar bolan, demgysma keselli. *Men ýaly demgysmaly üçin bu aňsat iş däl.*

DEMIGIBERMEK [demiği vermek], *işl.* Demigip başlamak, demigip ugramak.

DEMİGİŞ [demiğiş], *iş ady.* Demikmek ýagdaýy.

DEMIKDIRIBERMEK [demikdiri vermek], *işl.* Demikdirip başlamak, demikdirip ugramak. *Gyzgyn howada ýagyş ýagandan soň daş çyksaň demikdiriberýär.*

DEMIKDIRIJI, *syp.* Demiňi tutup barýan, demiňi daraldyp barýan. *Demikdiriji howa.*

DEMIKDİRMEK, *işl.* Demini aldyrmazlyk, demiňi tutmak. *Ýandyryp barýan ýalyn bilen demikdirip barýan tüssäniň içinde Tarlan iki-ýana urunýan eken* (B. Pürliýew).

DEMIKME, *iş ady.* Demikmek ýagdaýy.

DEMIKMEK, *işl.* Bir sebäbe görä demiňi alyp bilmezlik, demiň tutulmak, bogulmak. *Howa ýetmän demikmek. Ol gaty demigip başlanda, suwuň ýüzüne çykdy* (N. Jumaýew).

DEMIKMEKLIK, *iş ady.* Demikmek ýagdaýy.

DEMİR, *at.* 1. Kümüşow reňkli agyr metal, himiki element, çoýnuň we poladyň esasy düzümi bölegi. *Ol gurala kuwwat beren bilekler, Demirden, polatdan gaýym bolupdyr* (A. Agabaýew). 2. Demirden ýasalan (önüm hakda). *Demir gapyrjak. Demir gapy.*

♦ **Demir döwkeç bolup durmak** depäňden injek ýaly bolup, goh-galmagal edip azar berip durmak. **Demir ýol** otlular, tokly ýöreyän ulaglar gatnar ýaly demirden edilen ýol, otlý ýoly.

DEMİRÇI, *syp., at.* Demir gurallary, esbaplary ýasamak hem-de bejermek bilen meşgullanýan ussa, demir ussasy. *Bir demirçi ussanyň Arhasan diýen ogly bardy* ("Görogly"). *Ol indi obanyň demirçi ussasy bolup işleýär* (A. Durdyýew).

DEMİRÇILIK, *at.* Demirçiniň käri, demirden her hili gural, esbap ýasamaklyk seneti. *Demirçilikden başga ýene-de bir täze hünäri ele aldyk.*

DEMIRGAZYK [demirgazyk], *at.* 1. Dünýäniň dört tarapyňyň biri, Günortanyň garşysyndaky tarap, gaýra. *Obanyň demirgazygy üzümçilikdi.* 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler. *Ol demirgazykda gulluk edipdi.*

DEMIRGAZYK-GÜNBATAR [demirgazyk-günbatar], *at.* 1. Demirgazyk bilen Günbataryň aralygyndaky tarap. *Demirgazyk-günbatardan öwürsýän şemal birden güýjedi.* 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler.

DEMIRGAZYK-GÜNDOGAR [demirgazyk-günnoğor], *at.* 1. Demirgazyk bilen Gündogaryň aralygyndaky tarap. 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler.

DEMIRGAZYKLY [demirgazykly], *syp.* Demirgazykda, demirgazyk ýurtlarda, taraplarda doglan, ýaşayan adam. *Şu ýylyň gazaply sowugy hatda demirgazyklylyr üçin hem garaşylmadyk waka boldy.*

DEMIRGÖZENEK [demirgözönök], *at.* 1. Demirden edilen gözenek, kapasa. 2. göç.m. Tussaghana, zyndan.

DEMIRGYR [demirgy:r], *syp.* Çalymtyk gara reňkli (atyň reňki hakda). *Ýok, ata, demirgyr* ("Görogly"). *Şol öýüň işigindäki agylda demirgyr alaşa bilen ýorga sypatly al ýaby hem ullakan gök eşek bardy* (B. Kerbaýew).

DEMIRTIKEN, *at.* Ýumşak ýaprakly, ýere ýazylyp ýatan tikenli ösümlik we şol ösümliğin togalajyk pytanakly tiken. *Demirtiken mart aýynyň aýaklarynda gögerýär, maý aýynda gülläp başlaýar.*

DEMIRTIKENLIK, *at.* Demirtikeniň köp biten ýeri. *Demirtikenlikde togalanan ýaly endam-jany tikenek-tikenek bolup jyzlaşdy* (N. Pomma).

DEMIRÝOLÇY [demirýol:çy], *at.* Demir ýol ulagynyň işgäri. *Zähmetsöýer demirýolçular halk hojalyk yüklerini daşamaklygyň ýyllyk borçnamasyny möhletinden ep-esli ön ýerine ýetirdiler.*

DEMJIKDIRIJI, *at, ser.* Demikdiriji.

DEMJIKDİRMEK, *işl., ser.* Demikdirmek.

DEMKEŞ I, *at.* Peçde ýanyan oduň tüssesini, howruny çekýän deşik, turba.

DEMKEŞ II, *at, gepl.* İçine guýlan suwy, nahary we ş.m. belli bir temperaturada saklamak üçin ýörite gap, termos.

DEMLEME, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLEMEK, *işl.* Çäýnege atym çay atyp, üstünden gaýnag suw guýmak. *Men olaryň boşan çäýneklerini gaýtadan demläp berdim* (H. Garabaýew).

DEMLEMEKLIK, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLENMEK, *işl.* 1. Çäýnege atym çay atylyp, üstünden gaýnan suw guýlup goýulmak. *Magtymguly oňat demlenen gyzgyn çäýi lezzet bilen içip oturyşyna, gürrüňi dünýä giňişliginden galanyň töweregine getirdi* (G. Kulyýew). 2. Özün üçin demlemek, özün üçin demläp goýmak. *Ol çay demlenip, ýassyga tirsegini berip, içmäge başlady.*

DEMLEŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna birnäçe çäýnegi demlemek. *Ejesi hem çäýnekleri demleşdirip orta üýşürripdir-de, eline ullakan ak käsäni alyp, golçadan gowurdakly ýag çykarýar* (A. Durdyýew).

DEMLEŞMEK, *işl.* Çäýneklere çay atyşyp, gaýnan suw guýuşmak, demlemäge kömekleşmek. *Çay demleşmek.*

DEMLETMEK, *işl.* Demlemek işini başga birine etdirmek, demlemäge mümkinçilik bermek, demlemäge mejbur etmek; atym çay atdyryp, üstünden gaýnag suw guýdurmak. *Ýaşuly aýalyňa çay demledip, tirsegini ýassyga berdi.*

DEMLEÝİŞ, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLÄBERMEK [demlä: vermek], *işl.* Demläp başlamak, demläp ugramak.

DEMLI, *syp.* Demlengi, demlenip goýlan. *Ol demli duran çaýdan bir käse içip-içmänkä, Gülnar onuň öňüne bir okara agaran getirip goýdy* (B. Pürliýew).

DEMLIK, *at.* Dem almak we dem çykarmak üçin öýkene barýan ýoluň ýokarky bölegi. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al-asmana göterýär* (B. Kerbabaýew).

DEMME-DEM, *hal.* Her demde, her dem alnanda, yzly-yzyna; üznüksiz, hemişe. *Demme-dem ah urup, ýara ýar diýsem, Arzuwyn çeker men ýar, gara gözli* (Halk aýdymyndan).

DEMOKRAT [demokyrat], *at.* Demokratiýanyň tarapdary.

DEMOKRATIK [demokyratik], *syp.* Demokratiýa esaslanýan, demokratiýany amala aşyýan. *Demokratik ýurt. Demokratik gurluş. Demokratik garaýyşly.*

DEMOKRATIÝA [demokyratyýa], *at.* Jemgyýetiň syýasy guramasynyň halkyň döwlet işlerini çözmäge gatnaşmak hukugyna, raýatlara giň hukuklar we azatlyklar bermeklige esaslandyrylan gurluşynyň görnüşi. *Demokratiýa barada aýdylanda bolsa, bu näzik substansiýany taýýar daşary ýurt modellerini ulanyp ornaşdyryp bolmaýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Türkmenistanda kanun çykaryjy organlara yzygiderli geçirilýän saýlawlar demokratiýanyň berjaý edilýändigine şübhe döretmeýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DEMOKRATIÝALAŞDYRMAK [demokyratyýalaşdyrmak], *at.* Demokratik başlangyçlary ornaşdyrmak. *Türkmen jemgyýetini demokratiýalaşdyrmak, gadymdan bäri türkmen halkyna mahsus bolan we Garaşsyzlyk eýýamynda gaýtadan dikeldilen hakyky halk häkimiýetlilik düplerini pugtalandyrmak ýoly dowam etdiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DEMREW [demröw], *at. lukmanç.* Deriniň ýüzünde, aýratyn hem ýüzde, elde tegelek-tegelek tozgalap duran deri keseli.

DEMREWLI [demröwli], *syp.* Demrew keseli bar bolan.

DEMIGIBERMEK [demriğivermek], *işl.* Demrigip başlamak, demrigip ugramak.

DEMRIKDIRIBERMEK [demrikdirivermek], *işl.* Demrikdirip başlamak.

DEMRIKDIRILMEK, *işl.* Depelenip ýa-da basgylanyp baslykdyrylmak, synçgylanylyp daş ýaly gaty edilmek. *Demrikdirilen ýer.*

DEMRIKDIRIŞ, *iş ady.* Demrikdirmek ýagdaýy.

DEMRIKDIRME, *iş ady.* Demrikdirmek ýagdaýy.

DEMRIKDIRMEK, *işl.* Demrikmäge mümkinçilik bermek, sebäp döretmek; depeläp ýa-da basgylap baslykdyrmak, synçgylap demir ýaly gaty etmek. *Hawa, onsoň ýüzläp-ýüzläp baldyrlaryny çyzgap, çekilen ol gumlary, ana şol beýik alaňy depeläp demrikdiripdirler* ("Edebiýat we sungat").

DEMRIKME, *iş ady.* Demrikmek ýagdaýy.

DEMRIKMEK, *işl.* Synçgylanyp, basgylanyp ýa-da başga bir sebäpden baslykmak, gatamak.

DEMRIKMEKLIK, *iş ady.* Demrikmek ýagdaýy.

DEMSIZ-DÜÝTSÜZ [demsiz-düýssüz], *syp., ser.* **Dem-düýtsüz.** *Ol demsiz-düýtsüz ýaly bolup, azajyk ýatandan soň: – Wah! – diýip, çabalanmaga başlady* (A. Gowşudow).

DENDAN [dena:n], *at.* Diş. *Ýetmişinde dendan-dişiň döküler, Sonasy awlanan köle meňzärsiň* (Zelili). *Garrynyň nyşany – bili бүкüler, Dahanyndan dendanlary döküler* (Hatam şahyr).

DENOMINASIÝA [denomina:siýa], *at.* Pul dolanyşygyny düzgün-tertibe salmak we milli walýutany pugtalandyrmak maksady bilen ýurduň pul birliginiň hümmetini ýokarlandyrmaklyk. *Türkmenistanda 2009-njy ýylyn 1-nji ýanwaryndan milli manadyň denominasiýasy amala aşyryldy.*

DEŇ, *syp.* 1. Ululygy, hili, hukugy, ähmiýeti we ş.m. boýunça biri-birlerine meňzeş bolan. 2. Barabar, laýyk, bap. *Onuň sözi bilen işi deň gelyär.* 3. Ýaşytdaş, boýdaş, deň-duş. *Myrat-maksat köýen çaglar, Deň bilen duşlar, hoş galyň* (Hatam şahyr). 4. Deňiç, çenli. *Şu güne deň näme işlediň?*

◊ **Deň bolmazlyk** özi ýaly bolmazlyk, parhly bolmaklyk. – *Şu köpbilmişler bilen deň bolmaýyn – diýip, içini gepletdi-de, ýaşmak aşagyndan salykatly gürlledi* (R. Allanazarow). **Deň gara gözli** barysy-da meňzeş, deň, parhsyz, tapawutsyz. *Onuň üçin hemme adam deň gara gözli.* **Deň gözde görmek (garamak, seretmek)** hemmelere deň garaýyş bilen seretmek, hemmeleri deň tutmak.

DEŇAGRAMLY [deňagramly], *syp.* Agramy boýunça deň, agyrylyk ölçegi meňzeş bolan. *Tebigatyň hemişe sazlaşykly, deňagramly dowam etmegi üçin onuň baýlyklary oýlanyşykly, aýawly we akyllý-başly peýdalanymalydyr* ("Türkmenistan").

DEŇAGRAMLYLYK [deňagramlylyk], *at.* Her hili ýagdaýda bedeniňi, göwräni belli bir kadada saklamaklyk.

DEŇ-DERMAN [deň-derman], *hal, gepl.d..* Des-deň, deň. *Olar girdejini deň-derman paýlaşdylar.*

DEŇDEŞ, *syp., dil b.* Hyzmatlary taýdan biri-birine deň bolan. *Sözlemiň deňdeş agzalarynyň aralarynda otur goýulýar.*

DEŇDEŞLIK, *at.* Biri-birine deňlik, barabarlyk.

DEŇ-DUŞ [deň-du:ş], *at.* Ýaşlary biri-birine ýakyn adamlar, ýaşytdaş, bile önüp-ösenler. *Mähriniň özi bilen bir institutda bile okaýan deň-duş gyzlaryndan we beýleki ýokary mekdeplerde okaýan gyzlardan hem gaty gowy görşüp tirkeşen gyzlary kändi* (A. Gowşudow).

DEŇE, *at.* Bir zadyň deňi, gapdaly, gabady. *Hol, gaýanyň depesine oturan Bagyň deňesinden tabytlý geçdim* (G.Ezizow).

DEŇEÇ, *ser.* Deňeç.

DEŇEÇER, *hal.* Barabarrak, deňräk, biri-birine laýygrak. *Özüňiz bilen deňeçer etseňizem oňaryn* ("Görogly").

DEŇEÇERLEME, *iş ady.* Deňeçerlemek ýagdaýy.

DEŇEÇERLEMEK, *işl.* Deňräk etmek, barabarrak, biri-birine laýygrak etmek.

DEŇEÇERLIK, *at.* Deňräk, barabarrak gelmeklik, deňme-deň bolmaklyk, deňräklik.

DEŇE-DEŇ, *hal, ser.* Deňme-deň. *Oglanlar depderlerini deňe-deň alyşdylar. Oýun bu gezek hem edil öňküsi ýaly deňe-deň gutardy.*

DEŇE-DEŇLIK, *at, ser.* Deňme-deňlik. *Oýun deňe-deňlik bilen gutardy.*

DEŇELMEK, *işl.* 1. Bir zadyň ikinji bir zada laýyk gelýändigini ölçäp görülmek. *Tikilýän jalbarlar tikmegi buýran eýeleriniň boýuna deňeldi.* 2. Deňesdirilmek, meňzedilmek, deň bahaly hasaplanmak. *Serçemen agajy bile deňeler, Ajap, guş salmaly awlahlary bar* (Magtymguly).

DEŇEME, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇEMEK, *işl.* 1. Bir zadyň ikinji bir zada laýyk gelýändigini ölçäp görmek. *Jalbary boýuňa deňemek.* 2. Deňesdirmek, meňzetmek, deň bahaly hasaplamak. *Sen meni oňa deňeme, men oň ýaly dälidirin.*

DEŇEMEKLİK, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRIBERMEK [deňeşdirivermek], *işl.* Deňeşdirip başlamak, deňeşdirip ugramak.

DEŇEŞDIRILMEK, *işl.* Meňzeşligini ýa-da tapawudyny bilmek üçin, biri-birine garşy goýulmak, anyklamak, deňelip görülmek.

DEŇEŞDIRIŞ, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRME, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRMEK, *işl.* Meňzeşligini ýa-da tapawudyny bilmek üçin biri-birine garşy goýmak, anyklamak, deňäp görmek.

DEŇEŞDIRMEKLİK, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRMEZLIK, *iş ady.* Deňeşdirip görmezlik.

DEŇEŞME, *iş ady.* Deňesmek ýagdaýy.

DEŇEŞMEK, *işl.* Biri bilen boýuňy deňäp görmek, matany, eşiği boýuňa ölçäp görmek.

DEŇEŞMEKLİK, *iş ady.* Deňesmek ýagdaýy.

DEŇETDIRMEK, *işl., ser.* Deňetmek.

DEŇETMEK, *işl.* Deňemek işini başga birine ýerine ýetirtmek, deňemäge mümkinçilik bermek, deňemäge mejbur etmek.

DEŇEÝIŞ, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇÄBERMEK [deňä:vermek], *işl.* Deňäp başlamak, deňäp ugramak.

DEŇHUKUKLY [deňhuku:kly], *syp.* Kimdir biri bilen hukugy deň.

DEŇHUKUKLYLYK [deňhuku:kluluk], *at.* Deňhukukly ýagdaýda bolmaklyk, hukugy deňlik.

DEŇIÇ [deňi:ç] "Çenli, barýança" manysyndaky söz soňy kömekçisi.

DEŇI-TAÝY [deňi-ta:ýy]: **deňi-taýy bolmadyk** (ýok) örän artyk, ýokary derejede bolan, artykmaç, gowulygy, hili taýdan aňrybaş.

DEŇIZ, *at.* 1. Ajymtyk şor suwly, uly suw giňişligi.

DEŇIZÇI, *at.* Deňiz gatnaw serişdeleriniň işgäri, deňizde gulluk edýän, işleýän adam.

DEŇIZÇILIK, *at.* Deňiz gatnaw serişdelerine degişli işler bilen meşgul bolmaklyk käri.

DEŇLEME, *iş ady.* 1. Deňlemek ýagdaýy. 2. *at, mat.* Bir ýa-da birnäçe näbelli ululyklardan ybarat matematiki deňlik.

DEŇLEMEK, *işl.* 1. Bir zadyň ikinji bir zat bilen boýuny, uzynlygyny we ş.m. deň getirmek. *Agaçlaryň boýuny deňläp kesmek.* 2. San, mukdar taýdan deň etmek. *Derwezä urlan soňky pökgi hasaby deňledi.* 3. Gabatlamak, laýyk etmek, sazlaşmak. 4. Birini ikinji biri bilen bir hatarda tutmak, deň görmek, tapawut goýmazlyk.

DEŇLEMEKLİK, *iş ady.* Deňlemek ýagdaýy.

DEŇLENMEK, *işl.* Deň getirilmek; deň edilmek, barabar edilmek, laýyk gelmek, möçberi boýunça meňzeş bolmak; deň görülmek, tapawut goýulmazlyk.

DEŇLEŞDIRMEK, *işl.* Deň, barabar edişdirmek. *Oýnuň ikinji ýarymynda futbolçy myhmanlar öz hasaplaryny aşgabatlylar bilen deňleşdirýär.*

DEŇLEŞIBERMEK [deňleşivermek], *işl.* Deňleşip başlamak, deňleşip ugramak.

DEŇLEŞME, *iş ady.* Deňleşmek ýagdaýy.

DEŇLEŞMEK, *işl.* 1. Bir zat ikinji bir zat bilen deň bolmak, barabarlaşmak. *Ýöne ýaz mizany-na-gije bilen gündiziň deňleşmegine entek salym bardy* (B. Gurbanow). 2. Öňden barýanlaryň yzyndan ýetmek, öňdäkileriň hataryna goşulmak.

DEŇLETMEK, *işl.* Deň bolar ýaly etdirmek, deň bolmagyna sebäp bolmak, mümkinçilik döretmek.

DEŇLÄBERMEK [deňlä:vermek], *işl.* Deňläp ugramak, deňläp başlamak.

DEŇLI-DEREJELI, *syp.* 1. Bezeliþ, bejerilip oňat ýasalan, gowy, rejeli, hiç bir kemsiz. *Ýogsa Sähedini pyçagy, başga birnäçeleriňki ýaly, tylla gynly, almaz tygly, deňli-derejeli pyçak hem däl-di, ak süňk saply, jöwher-polat tygly ýönekeý pukara pyçagydy* (A. Gowşudow). 2. Dabaraly, gurnalyşy gowy. ...*Milli baýramçylygymyz hem deňli-derejeli geçdi* ("Türkmenistan").

DEŇLIK, *at.* 1. Bütinleý meňzeşlik, barabarlyk, laýyklyk, gabat gelmeklik, deň bolmaklyk. *Jayıň üstüne atylyan pürsleriň deňligine seretmeli.* 2. Jemgyýetiň önümçilik serişdelerine deň hukuklylyk, deň ygtyýarlylyk, deň gatnaşyklylyk. 3. *Sport.* Oýnuň netijesiniň iki tarapyň biri-birini utman, deňe-deň gutarmagy. *Oýun deňlik bilen gutardy.* 4. Iki bölekden durýan we özara deň bolan algebraik aňlatma. *Deňlik alamaty (=).*

DEŇME-DEŇ, *hal, syp.* 1. Bir zadyň ikinji bir zat bilen barabar, deň gelmegi; agramyna-agram, başa-baş, deňe-deň. *Deňme-deň söwdanyň üstesi bolmaz* (Magtymguly). 2. *Sport.* Oýnuň, ýaryşyň deň gutarmagy, deňlik.

DEŇME-DEŇLIK, *at.* Deňe-deňlik, deňlik. *Oýun deňme-deňlik bilen gutardy.*

DEŇŇENE, *at.* Oturylyşykda harjysy deň çekilip bişirilýän nahar. *Deňnenä deň şarik* (Atalar sözi). *Öýüň daşyndan eşidilýän gürrüňe görä, jahyllar üýşüp, deňňene edinmek maslahatyny geçirýärdiler* (B. Kerbabaýew).

DEŇÖLÇEGLI [deňölçöglü], *syp.* Meňzeş ölçegli, ölçegi taýdan meňzeş bolan.

◊ **Deňölçegli hereket** *fiz.* hemişelik tizlikdäki hereket. *Hemişelik tizlikli herekete deňölçegli hereket diýilýär.*

DEŇÖLÇEGLILIK [deňölçöglülük], *at.* Deňölçegli bolmaklyk.

DEŇSIZ, *syp.* Ahlaksyz, bolgusyz, ugursyz (adam). *Deňsiz bilen deň bolma* (Atalar sözi). *Deňsiz bile deň eýleseň özüňni, Dert boluban geçer sözi janyňdan* (Magtymguly).

DEŇSIZLIK, *at.* Deň hukukly dälilik.

DEŇSIZ-TAÝSYZ [deňsiz-ta:ýsyz], *syp.* Örän artyk derejede bolan, örän artykmaç, deňi-taýy bolmadyk, ajaýyp, tapylgysyz. *Deňsiz-taýsyz sungat eserlerini döretmek.*

DEŇSIZ-TAÝSYZLYK [deňsiz-ta:ýsyzlyk], *at.* Deňi-taýy ýokluk.

DEŇTARAPLY, *syp., mat.* Taraplary deň bolan. *Deňtaraply üçburçluk.*

DEŇTARAPLYLYK, *at.* Deňtaraply ýagdaýda bolmaklyk.

DEP I, at. 1. Gurşawy tegelek, kakylyp çalyňýan gadymy saz guraly. *Dep saz guralynyň bir tarapyna geçiniň hamy çekilip ýasalyar.* 2. *gepl. d., ser. Deprek.*

DEP II: dep bolmak ýok bolmak, aýrylmak, aýrylyp gitmek. *Misgin düşen, Magtymguly eňremez, Ýüreginden gam-gussalar dep bolsa* (Magtymguly). *Kemine, gepim gep bolar, Diýsem, dertlerim dep bolar* (Kemine). **Dep etmek** ýok etmek, daş etmek, öňüni almak. *Meniň şol belamy dep etseň, onsoň maňa aga bolup bilersiň* ("Görogly").

DEPBE, *at. 1.* Çyryş, garadendan ýaly otlaryň gaýnadylan köküne un, kepek garylyp eýlenip, küýzä meňzeş edilip ýasalyan, ýag, toşap guýulýan gap. 2. *gepl. d.* Nebit we ş.m. suwuklyk guýulýan demir gap. *Ol kündügi ýere goýdy-da, nebitli depbäni alyp ilerligine ýumluşady* (N. Pomma).

DEPBE-DEŇ, *hal, syp., gepl. d.* Biri-birine örän deň, des-deň.

DEPÇI, *at.* Dep çalyan, dep kakýan adam.

DEPDER, *at. 1.* Çatylan daşly ak kagyrlar. 2. *gepl. d.* Käbir maglumatlar ýazylyan kitapça.

DEPDERÇE, *at.* Kiçijik depder. *Ol oňa hiç bir jogap gaýtarmaga-da ýetişmän, gyssag arada ýazgy depderçesi bilen galam uzatdy-da, gapyny çalasyn ýapdy* (B. Kerbabaýew).

DEPDIRME, *iş ady.* Depdirmek ýagdaýy.

DEPDIRMEK, *işl. 1.* Depmek hereketini başga birine etdirmek, depmäge mümkinçilik bermek, depmäge mejbur etmek; toýnak saldyrmak, aýak bilen urdurmak. 2. Ýeri pil bilen agdartmak.

DEPE, *at. 1.* Tebigy ýa-da emeli ýol bilen dörän ullakan gum üýşmegi. *Daglar ýeriň myhydyr, Depe özüň dag saýar* (Magtymguly). 2. Bir zadyň çür başy, ýokary başy, ýokarky nokady. *Belent gerşiň depesine çykyp, uzak durmaly boldy* (B. Seýitmadow). 3. Bir zadyň ýokarky, üstki bölegi, ýokarsy, üsti. *Tahýanyň depesidir etegini birikdirýän egin keşdesine öwrän-öwrän dikanlap seretdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Kelle, baş. *Telpegin diwanyň üstüne taşlan başlygyny diňe depesindeki maýda keşdeli kiçijik börügi gutyň gapagy ýaly görüňýärdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Depe saçyň düýrükme (üýşmek)** duýdamsyz ýagdaýda gorkmakdan, ýiti täsirden üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak. *Täzeligiň hemme ýerde öňe sürülýändigini ýadyna düşende welin, depe saçı düýrügip gidýärdi* (G. Seýitmadow). *Muňa Annagulynyň depe saçı üýşüp, der basyp gitdi* (A. Durdyýew). **Depesi (asmana) göge ýetmek** bir zada şatlanyp, örän hoşal bolmak, göwni ýetmek. *Agayunusyň sözüne Kösäniň depesi göge ýetdi* ("Görogly"). *Otdan abat çykyp geldi sag-aman, Depäm göge ýetdi, meniň şo zaman* (A. Kekilow). **Depesinden basmak** agramyny atyp, ruhy

taýdan güýçden gaçyrmak, ynjalykdan aýyrmak. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al asmana göterýär* (B. Kerbabaýew). **Depesinden gum sowurmak** eline pilini alyp, arman-ýadaman zähmet çekmek. *Ol çagalaryny hor-zar etmejek bolup, ömür boýy depesinden gum sowrup, daýhançylyk edipdi.* **Depesinden sowuk (gyzgyn, gaýnag) suw guýlan ýaly bolmak** duýdansyz bolan zada allaniçiksi bolmak, örän geň galmak. **Depesinde taýak oýnatmak** berk saklamak, gazaply we zabun tutmak. **Depesine turşy çykan ýaly** aňk bolan ýaly, saňsar bolan ýaly. **Depäne (başyňa) täç etmek** örän oňat sylamak, hormat goýmak, sarpa goýmak. *Gadyrdan dostuňdan ýüzüň öwürme, Barsaň, depesine täç eder seni* (Magtymguly). **Depäne (başyňa) çykmak** erbetligi artmak, äsgermän, sylaman hereket etmek. *Özüne-de kän ýüz beriberme, derrew depäne çykyp başlar* (B. Seýtäkow).

Depäni gaýnatmak zähmet çekmek, arman-ýadaman işlemek. *Tomus depesi gaýnamadygyn, gys gazany gaýnamaz* (Nakyl).

DEPEBAG [depeva:ğ], *at.* Hatabyň ýokarky bölegi berkidilýän ýüp.

DEPEDIŞ [depedi:ş], *at.* Çagalarda diş çykmak bilen baglanyşykly içgeçme keseli.

DEPE-DÜZ, *at.* Beýikli-pesli ýerler, beýik we pes.

DEPEGEN [depegen], *syp., ser.* **Depek.** *Dependen daşrak* (Nakyl).

DEPEK, *syp.* Depmäge endik eden, depmek häsiýeti bar bolan, depegen. *Depek eşek. Depek düýe.*

DEPEL, *at.* Haýwanlaryň maňlaýynda, alynýnda bolýan ak tegmil, sakar. *Onuň maňlaýyndaky depeli ýalpyldady* (B. Kerbabaýew).

DEPELEME, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELEMEK, *işl.* 1. Aýagyň bilen basgylamak, depgilemek. *Yklym oda eglip seretdi, onuň üstüne gum sürdi-de, ony berk depeledi* (A. Durdyýew). 2. *göç.m.* Äsgermezlik etmek, ezýet bermek, zulum etmek.

DEPELEMEKLIK, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELENMEK, *işl.* 1. Aýak bilen basgylanyp, döwelenip baslykdyrylmak, basgylanyp berkidilmek. *Men nahaly aýak astynda depelenmesin diýip göçürdim.* 2. *göç.m.* Äsgermezlik edilip, ezýet berilmek, zulum edilmek, sütem edilmek.

DEPELEŞDIRMEK, *işl.* Aýak bilen birnäçe gezek, yzly-yzyna depelemek, basgylaşdyrmak, depgileşdirmek. *Howry gaçan ody aýagy bilen depeleşdirdi.*

DEPELEŞBERMEK [depeleşivermek], *işl.* Depeleşip başlamak, depeleşip ugramak.

DEPELEŞMEK, *işl.* 1. Depeläp baslykdyrmaga, garyşdyrmaga kömekleşmek. 2. *göç.m.* Depeleşip

oýnamak. *Bu depäniň üstüne obanyň oglanlary gelip, tä garaňky gatlyşýança wagtlaryny depeleşip geçirerdiler.*

DEPELETMEK, *işl.* 1. Depelemek işini başga birine etdirmek, depelemäge mümkinçilik bermek, depelemäge mejbur etmek. 2. *göç.m.* Äsgermezlik etdirip, ezýet berdirmek, zulum etdirmek, sütem etdirmek, horlatdyrmak. *Ol özüni depeledip ýörmez.*

DEPELEÝIŞ, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELÄBERMEK [depelä:vermek], *işl.* Depeläp başlamak, depeläp ugramak.

DEPELIK I, *at.* Depe-depe bolup duran ýer, depäniň köp ýeri. *Ýoluň gaýra taýy gök otlara bürenip oturan beýik depelik bolup başlady.*

DEPELIK II, *at.* Telpegiň, tahýanyň depesine tutmak üçin niýetlenen mata ýa-da başga bir serişde.

DEPEŞEK, *at.* 1. Döwkeç, goh-galmagal. *Ekin içi depeşekdir, Ylgar ýelä, ylgar yga* (Ç. Aşyr). 2. Köp adamly. *Gün günorta bolanda-da, gije ýaryma ýetende-de, olaryň üsti depeşekdi* (B. Seýtäkow).

DEPEŞEKLEME, *iş ady.* Depeşeklemek ýagdaýy.

DEPEŞEKLEMEK, *işl., ser.* **Depirjikleme.**

DEPEŞEKLÄBERMEK [depeşeklä:vermek], *işl.* Depeşekläp başlamak, depeşekläp ugramak.

DEPGI, *at.* 1. Aýak bilen depilip urulýan urgy.

–Häli hem bolsa, onuň oglan-uşaga depgi bererligi bardyr – diýip, iki sany ýasawulyny iberdi ("Nejep oglan"). 2. *göç.m.* Horluk, zulum, sütem. *Million ýyllap gezip depgi astynda, Ezilip aýakda galdy garyplar* (Durdy Gylyç). 3. Tüpeňiň, sapançanyň gulagy. *Haýal etmän gysdy Çoýan Sapançanyň depgisini* (R. Seýidow). 3. Käbir ýerlerde piliň gulagynyň deregine sapyň pilden çykyp duran ýeriniň ýokary ýanyndan sapy deşilip, içinden geçirilýän ağaç gulak.

DEPGILEME, *iş ady.* Depgilemek ýagdaýy.

DEPGILEMEK, *işl.* 1. *ser.* **Debsemek.** *Giň yürek daralýar, howlugýar; tiz baryp, aýgydyna ýetsem diýip, eşegini näçe depgiläp sürýär* (H. Derýaýew). 2. Aýak bilen basgylamak, depelemek. *Palçygy agşama çenli depgilediler.* 3. *göç.m.* Azar bermek, zulum, sütem etmek, horlamak, ezmek. *Olaryň käbirleri öz çagalarynyň iň güýçli duýgularyny depgileseler, eýlekileriniň duýgy diýen zatdan habary-da ýokdy* (N. Jumaýew).

DEPGILENMEK, *işl.* 1. Aýak bilen basgylanmak, depelenmek, depilmek. 2. *göç.m.* Azar berilmek, zulum, sütem edilmek, ezilmek.

DEPGILETDIRMEK, *işl., ser.* **Depgiletmek.**

DEPGILETMEK, *işl.* 1. Debsetmek. *Ary depgiledip sürdürmek.* 2. Aýak bilen basgylatmak, depeletmek. 3. *göç.m.* Azar berdirmek, zulum, sütem etdirmek, ezýet berdirmek.

DEPGILEÝIŞ, *iş ady.* Depgilemek ýagdaýy.

DEPGILÄBERMEK [depgilä:vermek], *işl.* Depgiläp başlamak, depgiläp ugramak.

DEPGIN, *at.* 1. Bir işi, tabşyrygy we ş.m. ýerine ýetirmegiň çaltlyk derejesi, bat, hyjuw. *Iş depgini. Lebap, Mary, Daşoguz welaýatlarynyň hojalyklarynda hem galla oragynyň depgini güýçlenýär* ("Türkmenistan"). 2. *sazç.* Saz eseriniň ýerine ýetirilişiniň çaltlyk derejesi. *Gaýraty kem bolar gahary azyň, Depgini pes bolar matamda sazyň* (Magtymguly).

♦ **Depgin daşlary** bir-birine urlup, saza öwürşgin berýän iki sany ýylmanak daş.

DEPGINLI, *syp.* Depgini, hyjuwy, bady, gaýraty bar bolan. *Depginli hereket etmek.*

DEPIBERMEK [depivermek], *işl.* Depip başlamak, depip ugramak.

DEPILMEK I, *işl.* Aýak bilen urulmak. *Depilen top derwezä girdi.*

DEPILMEK II, *işl.* Ýer agdarylmak, pil bilen agdarylyp ýumşadylmak, bejerilmek. Ýer depilmek. *Üzümlü peller depilip bolundy.*

DEPIN, *at, ser.* **Depin I.** Joýalary bir depim çuňaltmak.

DEPIN I, *at.* Pil bilen bir gezek depilendäki çuňluk, depim. *Bu ýerden bir depin alsaň, aşakdan suw çykar.*

DEPIN II, *at.* Jaýlama, gömme. *Elkyssa, bu sözden soň Senuber Ziweriň jynazasyny okap depin kyldy* ("Gül-Senuber").

DEPIRJEME, *iş ady.* Depirjemek ýagdaýy.

DEPIRJEMEK, *işl., ser.* **Depirjiklemek.** *Dört egniň üstünde ýerleşen togalak sygyr, olar sähelçejik çaykansalar, depirjap başlady* (B. Kerbabaýew).

DEPIRJETMEK, *işl., ser.* **Depirjikletmek.** *Aýajyklaryny depirjedip, çaganyň gorjanyp başlamagy enäni agyr oýlardan halas etdi.*

DEPIRJÄBERMEK [depirjä:vermek], *işl.* Depirjap başlamak, depirjap ugramak.

DEPIRJIK, *syp.* Aýak astyna salýan, yzgytsyz. *Dek başyňy depirjik äre berme* (Nakyl).

DEPIRJIKLEME, *iş ady.* Depirjiklemek ýagdaýy.

DEPIRJIKLEMEK, *işl.* 1. Aýaklaryň bilen yzly-yzyna depýän ýaly hereket etmek. *Bu çaga göýä tora düşen jeren balasy ýaly depirjikleyärdi* ("Görogly"). 2. *gepl.d.* Çalt-çalt hereket edip ýöremek. *Işe göýdük üsti ýükli eşegim, Depirjikläp batly-batly ýörýärdi* (A. Kekilow).

DEPIRJIKLETMEK, *işl.* Aýaklaryň yzly-yzyna depýän ýaly hereketlendirmek.

DEPIRJIKLÄBERMEK [depirjikä:vermek], *işl.* Depirjikläp başlamak, depirjikläp ugramak.

DEPIŞ I, *iş ady.* Depmek ýagdaýy.

DEPIŞ II, *iş ady.* Depmek ýagdaýy.

DEPIŞMEK I, *işl.* Iki ýa-da birnäçe bolup biri-biriňi depmek. *Iki at depişer, arasynda eşek öler* (Nakyl).

DEPIŞMEK II, *işl.* 1. Birine ýer depmäge kömekleşmek, ýer agdaryşmaga kömek etmek. *Ol Merede ýer depişdi.* 2. Bilelikde ýer depmek.

DEPIZ, *at.* Daş-töweregini gum gursap alan şor toprakly ýer. *Şondan aňyrdan bir depiz garalyp ýatanyny bilýärdim.*

DEPJEDIBERMEK [depjedi:vermek], *işl.* Depjedip başlamak, depjedip ugramak.

DEPJEME, *iş ady.* 1. Depjemek işi. 2. Matanyň iki gyraň tarapynyň biri ýokarrak, biri aşagrak tutulyp sanjylyp tikilensoň, ikinji gezek aýlanylyp, ýokarrak tutulan tarapy beýleki tarapyň üstüne ýatyrylyp basdyrylyp tikilýän tikiniň bir görmüşü. *Ol gyzyna tikiň tikmekligiň depjeme, gaýma, keşde, köjüme ýaly usullaryny öwredýär.*

DEPJEMEK, *işl.* Matanyň iki gyrasyny biri-birine ýabşyryp, gapjap, tikiniň depjeme görmüşü bilen tikmek. *Tahýanyň içligini ilki depjemeli.*

DEPJEMEKLİK, *iş ady.* Depjemek ýagdaýy.

DEPJEŞMEK, *işl.* 1. Depjemäge kömek etmek, kömekleşmek. *Owadan jorasyna köýnek depjeşdi.* 2. Birnäçe bolup bilelikde depjemek. *Gyzlar köýnegiň depjim etmeli ýerini depjeşip otyrlar.*

DEPJETMEK, *işl.* Depjemek işini birine etdirmek; geýimlik matanyň iki gyrasyny, geýimiň ýyrtylan ýerini, gapjadyp tiktirmek, biri-birine ýabşyrtmak. *Ol maňa çay haltajygyny depjetdi.*

DEPJEÝIŞ, *iş ady.* Depjemek ýagdaýy.

DEPJÄBERMEK [depjä:vermek], *işl.* Depjap başlamak, depjap ugramak.

DEPME I, *at.* Gyzlaryň ýerde çyzyp, bir zady depip oýnaýan oýny. *Gyzlar tä iňrik garalýança depme oýnadylar.*

DEPME II, *iş ady.* Depmek ýagdaýy.

DEPME III, *iş ady.* Depmek ýagdaýy (ýer agdarma).

DEPME-HALAL [depme:halal]: **depme-halal etmek** 1) öldürilýän malyň diridigi gümana bolan halatynda gymyldysy bar diýip özüni ynandyrmak üçin aýagyň bilen onuň bir ýerine depip, damagyny çalmak. 2) bir işi bolşuna görä çalak-çulak ýerine ýetirmek. *Şonluk bilen şu işi Abadan depme-halal etdi* (H. Derýaýew).

DEPMEK I, *işl.* 1. Toýnak salmak; aýagyň bilen urmak. *Eşek semrese, eýesini deper* (Nakyl). *Mährijemal içini gepledip, assa ýöräp, şol wagt top depip oýna gyzan Keljä ýakynlaşdy* (A. Gowşudow). 2. Ot açýan ýarag atylanda bady yzyna urmak. *Ýok, sen atyp bilmersiň, bu tüpeň gaty depýär. Seni dagyny depäýse, edil serrelde goýbär* (A. Durdyýew). 3.

gepl.d. Atyň, eşegiň böwrüne depgilägede çapdyryp gitmek. *Anha, atlar eýerlengi dur. Howatyrlý ýagdaý duş gelse, müner-de deperin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Depseň yranmaz (deprenmez)** egsilmez, mizemez, tükeniksiz (mülk, baýlyk, döwlet barada). *Her näme-de bolsa, ol depseň yranmaz döwletiň eýesidi* (A. Gowşadow).

DEPMEK II, *işl.* Ýeri pil bilen agdarmak, agdaryp ýumşatmak, bejermek. *Salmanyň ep-esli ýerini depip gyrçanda, onuň ýagyrynysyna der çykdy* (R. Gelenow).

DEPMEKLIK, *iş ady.* Depmek ýagdaýy.

DEPO [depo:], *at.* Demir ýol lokomotiwleriniň, wagonlaryň, tramwaýlaryň durmagy we gündelik bejeriş işleri üçin ýörite abzallaşdyrylan jaý.

DEPREK [depirek], *at.* Elek görnüşli gurşawyň, daşyna çig deri çekilip, taýajyk bilen kakylp, urlup çalyňan saz guraly. *Gopuzlaryň alyp kakdylar läle, Bir topary deprek kakyp oýnady* (Ç. Gurbangylyjow).

DEPREKÇI [depirekçi], *at.* Deprek çalyňan adam, deprek kakýan sazanda.

DEPRENIBERMEK [depirenivermek], *işl.* Deprenip başlamak, deprenip ugramak.

DEPRENIŞ [depireniş], *iş ady.* Deprenmek ýagdaýy.

DEPRENME [depirenme], *iş ady.* Deprenmek ýagdaýy.

DEPRENMEK [depirenmek], *işl.* Gozganmak, gymyldamak, galkmak; erjel hereket etmek, işe çynlakaý girişmek. *Wagtynda deprenseň, bitmejek iş bolmaz.*

DEPUTAT [depu:ta:t], *at.* Saýlanan wekil, döwlet edarasynyň saýlanan agzasy.

DEPUTATLYK [depu:ta:tlyk], *at.* Deputatyň käri, wezipesi.

DER, *at.* Deri asty mázlerinden çykýan dury suwuklyk, çyglyk. *Adamyň elidir gudratly kerem, Topragyň ganydyr manlaýnyň derem* (M. Seýidow).

♦ **Der basmak** utanmak, gyssanmak, gorkmak we ş.m. sebäpli gaty derlemek, der gelmek. *Muňa Annagulyňnyň depe saçy üýşüp, der basyp gitdi* (A. Durdyýew). **Der bermek** zähmetli işiň netijesinde derlemek; näsaglyk zerarly ilki derlemän, soň der gelmek. *Gyzdyryp ýatan çagajyk ikinji gün diýlende der berip, rahat uka gitdi. Der dökmek (saçmak)* janyňy aýaman işlemek, zähmet çekmek. *Ýeri çürüzzige, suwy ölçege gelen daýhan köpçüligi ýylboýy depesinden gum sowrup, der dökse-de, dulunda doly çuwala zardy* (B. Kerbabaýew).

DERAMAT [dera:mat], *at.* Güýç-kuwwat, ragbat, ysgyn, güýç. *Geplemäge deramaty ýok ýalydy* (B. Seýtäkow).

DERAZ [dera:z], *syp.* Uzyn. *Badam gabak jenanyň, boýlary deraz bolar* (Magtymguly). *Bili syk, boýy deraz, sagrysý meýdanly bedew* (Mätäji).

DERBAN [derva:n], *at.* Gapy sakçysy, derwezeban.

DERBENT [dervent], *at.* 1. Dag geçelgesi. *Dagyň derbendinde garawul taşlandy* ("Görogly"). 2. Petik. *Begler, jan şährime düşüpdür talaň, Derbent boldy degre-daşlarym meniň* (Hatam şahyr).

DERBI-DAGYN [dervi-da:ğyn], *hal.* Hersi bir ýerde ýerleşen, duw-dagyn, dyr-pytraň, ýýkan-ýumran. *Duşmanlary tizlikde derbi-dagyn etmek üçin, garrylary, çagajyklary ölümden halas etmek üçin, seniň-de kömegiň gerek* (B. Pürliýew).

DERBI-DAGYNLYK [dervi-da:ğynlyk], *at.* Hersi bir ýerde dargap ýatan halda bolmaklyk, duw-dagynlyk, dyr-pytraklyk.

DERÇIKMEK, *işl., ser.* **Derjikmek.** *Gojanyň derçigip duran ýüzüne gözüm düşdi.*

DERDESER, *at.* Alada, ünji, gaýgy, hysyrdy. *Ol özüniň öý hojalygynyň derdeseri bilen gümra bolup galypdyr* (N. Saryhanow). *Dostum, söýginiň-de derdeseri bar* (B. Hudaýnazarow).

DERDESERLI, *syp.* Aladaly, ünjüli, hysyrdyly.

DERDESERLIK, *at.* Aladalylyk, ünjülilik, hysyrdylylyk.

DERDI-HAL [derdi-ha:l], *at.* 1. Kimdir-biriniň islegi, bar aladasy, bolasy gelýän zady, edesi gelýän işi. *Onuň derdi-haly çopan bolup, guma gitmekdi.* 2. Derrew, dessine, derhal. *Ol derdi-hal ody ulaltmak bilen boldy* (N. Pomma). 3. Hal-ýagdaý. *Derdi-hal aýdyşaly* (G. Daşgynow).

DERDINEGEN [derdinegen], *syp., ser.* **Derdinjeň.** *Ol gaty derdinegen adam.*

DERDINEGENLIK [derdinegenlik], *at, ser.* **Derdinjeňlik.**

DERDINIBERMEK [derdinivermek], *işl.* Derdiňi aýdyp başlamak, derdinip ugramak.

DERDINIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup özara derdinmek; biri-biriňe derdiňi aýtmak, içiňi dökmek. *Boş wagtlarynda derdinişmegi, iç döküşmegi halaýardy* (A. Nazarow).

DERDINJEŇ, *syp.* Hemişe derdinip ýören, halys köp derdinýän, zeýrenjeň, derdinegen. *Derdinjeň adam.*

DERDINJEŇLIK, *at.* Hemişe derdinip ýörmeklik, halys köp derdinmeklik, zeýrenjeňlik, derdinegenlik. *Derdinjeňlikden haýyr gören ýeriň barmy?*

DERDINME, *iş ady.* Derdinmek ýagdaýy.

DERDINMEK, *işl.* Birine aladaňy, derdiňi aýtmak, içiňi dökmek, zeýrenmek. *Gulam Seýdiniň ýanynda janyndan syzdyryp derdinipdi* (N. Pomma).

DERDINMEKLIK, *iş ady.* Derdinmek ýagdaýy.

DERE, *at.* Iki ýany beýik baýryň, dagyň arasyndan uzap gidýän pes ýer, oý ýer. *Dag, dereler lerzan urar, Owsun atyp, sil biläni* (Magtymguly).

DEREJE I, *at.* 1. Gyzgynlygyň we ş.m. ölçeg birligi. *6-7 günden soň, Akmyradyň gyzgyny 39-40 derejä mündi* (A. Durdyýew). 2. Berilýän ylmy, harby we ş.m. at. 3. Hal, ýagdaý. 4. Çäk, het. *Wepanyň önki gaharly görnüşi iň soňky derejä çykdy* (A. Gowşudow). 5. Wezipe kär, ýolbaşçylyk. *Azajyk dereje ýetse, Käbiri salam alyşmaz* (Ç. Aşyr). 6. Mertebe, abraý. *Ýaşlykda özüni ile tanadan, Alkyş alyp derejesi zor bolar* (Magtymguly). *Biz muny özüme ägirt uly dereje diýip bilýäris* (B. Seýtäkow). 7. *dil b.* Hereketiň eýesi bilen habarynyň arasyndaky gatnaşyklary görkezmäge ukyby bolan işlik görmüşleri. *Düýp dereje. Gaýdym dereje.* 8. *dil b.* Sypatlaryň hil aýratynlygynyň nä haldadygyny bildirýän dereje. *Artyklyk dereje. Kemlik dereje. Söýgülik dereje.*

DEREJE II, *at.* ýerli g. Penjire, äpişge.

DEREJELEME, *iş ady.* Derejelemek ýagdaýy.

DEREJELEMEK, *işl.* 1. Hormatlamak, sylamak, hormat goýmak. *Myhmany derejeläp kabul etmek.* 2. Ýokary hilli, kaşaň, owadan görmüşli etmek. *Köçeleri baýramçylyga derejeläp taýýarladylar.*

DEREJELEÝIŞ, *iş ady.* Derejelemek ýagdaýy.

DEREJELI, *syp.* 1. Derejesi bar bolan. *Derejeli alym.* 2. Mertebeli, hormatlanýan. *Belki Nurjan bilen Olga-da "Aýgül nebite bulaşyp ýören bölüm başlygy däl-de, şäheriň belent derejeli, bilimli, nysakly gyzlaryndan birine çalyň edýär" diýip sözleşendirler* (B. Kerbabaýew).

DEREJELILIK, *at.* Derejesi barlyk, derejesiz dälilik, derejeli bolmaklyk.

DEREK I, *at. ösüml.d.* Söwütler maşgalasyndan bolan dik ösýän, ýyldyrap duran çalymtlyk ýaprakly agaç.

◊ **Derek ýaly** uzyn hem syrdam boýly. *Ata Pälwan dagy dört sany derek ýaly ýigitdi* ("Türkmen dili" gaz.).

DEREK II, *at.* 1. Habar, habar-hatyr, hat-habar, nyşan. *Gün ýaşyp baryar, ondan bolsa hiç derek ýok* (B. Kerbabaýew). 2. Asyl, ýerlik. *Dereginde bir zat bolsa bolýar.* 3. Ugur, meniklilik, tutanýerlilik. *Seniň özüňde derek ýok, bolmasa beýdip ýörmezdiň.* 4. "Ýerine, ornuna, öwezine" ýaly manyda ulanylýan kömekçi söz. *Ýygnaga maňa derek sen gitmeli bolarşyň.* 5. Alaça dokamak üçin ýüplük, keteni dokamak üçin ýüpek sapak we ş.m. ýerlik.

◊ **Deregi dargamak (dagamak)** aslyndan hiç zat, nam-nyşan galmazlyk. *Bu kitabyň-a deregi dagapdyr.* **Deregine ýetmek** anyklamak, nähili, neneňdigini bilmek, anygyna ýetmek. **Derek tapmazlyk 1)** biri ýada bir zat hakda hiç hili habar, ugur bilip bilmezlik. 2)

ýerliginde zat bolmazlyk. **Derek tutdurmak** bir zady ýerlikli peýdalanyň bilmek. *Näme etseň şony et, derek tutdursaň bolýar* (A. Durdyýew). **Ene dereginden zat galmazlyk** bir zadyň asylky durky, asylky keşbi, asylky bolşy ýitmek. *Köwüşüň ene dereginden hiç zat galmadyr.*

DEREKLI, *hal, syp.* 1. Tutanýerli, menikli, gujurly. *Özi derekli bolsa, okuwyny alyp çykmalý ahyry.* 2. Ähmiýetli, gerekli, manyly, oňly. *Ata obanyň ýagdaýyndan derekli zat aýtmady.*

DEREKLIK I, *at.* Deregiň köp gögerip oturan ýeri. *Bu ýakalarda dereklige kän duş gelmersiň.*

DEREKLIK II, *syp.* Tara, haly we ş.m. dokamak üçin derek bolar ýaly, derek eder ýaly (ýüp, ýüplük).

DEREKSIZ, *syp.* 1. Habar-hatyrсыз, atсыз-sorsuz, nam-nyşansыз. *Ýaş başyna ol aýalyň adamsy geçen uruşda dereksiz ýitipdi.* 2. Esassыз, netijesiz, boş, ugursыз, biderek. *Birnäçe burawlaryň şowsuz geçmegi, aýyrgan heläkçilige duşmagy, her teňnesi derden emele gelýän döwlet maýasynyň ilkbada dereksiz sarp bolmagy-da mümkin* (B. Kerbabaýew). 3. Terbiýesiz, tertipsiz, ugursыз, oňly bolmadyk, biderek. *Onuň gaçgyny dereksiz adamdy.*

DEREKSIZLIK, *at.* Deregi ýokluk, derekli dälilik, ugursызlyk, oňly dälilik, bidereklik. *Sen dereksizligiňe düşýän bolsaň, eýýäm adam bolaýmajakmy näme?!*

DERELIK, *at.* Deresi köp bolan daglyk ýer.

DEREM, *at, taryh.* Agramy 3,12 gr. deň bolan kümüş pul, teňňe. *Bir garyba ýagşy sözüň aýtsaň, Kisä derem girmez, köňli hoş bolar* (Talyby). *Mün tümenlik hatyramny bir deremge satmagyl* (Halk aýdymyndan) (*ser. Dirhem*).

DERESOGAN [deresoğon], *at.* Dag-derelerde bitýän ýabany sogan.

DERESYGYR [deresyğyr], *at, gepl.d.* Süýt emdirijiler maşgalasyndan bolan sygra meňzeş, şahly melementil haýwan; sugun.

DERGAZAP [derğazap]: **dergazap bolmak** gazaply, örän gaharly ýagdaýda bolmak. *Gyzynyň Arhasan bilen gidenini eşidip, Hasan şa dergazap boldy* ("Görögly").

DERGAZAPLYK [derğazaplyk], *at.* Gazaplylyk, örän gaharlylyk.

DERGÄH [dergä:h], *at.* Bosaga, işik, gapy; hudaýyň ýany, patyşanyň ýany, biriniň gaşy, öňi. *Dergähiňden kowma, kim gul men dogaçy bir geda, Haýry bolmas bir dogaçy kaýda saýyl bolmasa* (Gaýyby). *Halkyň dergähiniň söwer gullary, Gözi yaşly gadyrdanlar, hoş galyň* ("Kasym oylan").

DERHAL [derha:l], *hal.* Derrew, dessine; bada-bat, şol demde, şol mahal. *Senuber derhal baz adam suratyga geldi* ("Gül-Senuber").

◇ **Derhal otly** çalt gidýan otly; ýyndam otly.

DERI, *at.* 1. Adam we haýwan bedeniniň daşky örtügi, hamy. *Deri keselleri.* 2. Haýwanlaryň soýlup alnan hamy. *Deri eşlemek.*

◇ **Derisi giňemek** göwrümi giňemek, rahatlanmak, ynjalmak. **Derisine duz bermek** berk jeza bermek. **Derisine saman dykmak** öldürmek. *Ol taýda seniň deriňe saman dykarlar* (G. Kulyýew). **Derisine sygmazlyk** hondanbärsi bolan bolup gomparmak, çişmek. *Ol hondanbärsi bolup, derisine sygmady* (B. Seytákow). **Deri ýaglamak** deri eýlenende täze öldürilen goýnuň derisiniň ýagyny pyçak bilen gyryp, gazap aýyrmak, ýagyny syrpy aýyrmak.

DERIÇI, *at.* Deri önümçiliginiň işgäri, deri alýan işgär, gönçi.

DERIDAŞ [derida:ş], *at.* Deri arassalamak işinde ulanylýan daş.

DERJIGIBERMEK [derjiğivermek], *işl.* Derjigip başlamak, derjigip ugramak.

DERJIKDIRMEK, *işl.* Derjiger ýaly etmek, derjikmek derejesine ýetirmek. *Gyzgyn çay meni derjikkirdi.*

DERJIKME, *iş ady.* Derjikmek ýagdaýy.

DERJIKMEK, *işl.* Az-kem derlemek, çygjarmak, derçikmek.

DERJIKMEKLIK, *iş ady.* Derjikmek ýagdaýy.

DERJIREMEK, *işl., ser.* **Derjikmek.** *Ýaş zergäriň maňlaýy derjiredi.*

DERJIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup derjiremek. *Howanyň gyzgynlygyna bakman, sütiük guşak guşanan adamlar derjireşip otyrdylar* (B. Kerbabaýew).

DERJIRETMEK, *işl.* Derjiremäge mümkinçilik bermek, derjiremäge mejbur etmek; birneme derletmek, çygjartmak. *Gyzgyn gün daş-töweregi gyzdyryp başlady, güýzüň soňky aýy bolmagyna garaman, maňlaýlary derjiredipdi* (G. Kulyýew).

DERJIREÝIŞ, *iş ady.* Derjiremek ýagdaýy.

DERJIRÄBERMEK [derjirä:vermek], *işl.* Derjiräp ugramak, derjiräp başlamak. *Demini alan gök çay içseň derjiräberersiň.*

DERKAR [derka:r], *syp.* Gerek, zerur. *Ömrüm, eý, gara gözüm, Kimge derkardyr söziüm* (Magtymguly).

DERKARLYK [derka:rlyk], *at.* Gereklik, zerurlyk. *Dogry, biziň zamandaşlarymyza at ýüki altyn şay-sepiň derkarlygy ýok* ("Edebiýat we sungat").

DERLEDIJI, *syp.* Der getiriji, derlemäge kömek ediji. *Lukman kesellä derlediji dermanlary içmegi maslahat berdi.*

DERLEGIÇ [derleğič], *syp., ser.* **Derlek.**

DERLEK, *syp.* Hemişe derläp ýören, tiz derleýän. *Derlek adam.*

DERLEME, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLEMEK, *işl.* 1. Endamyňa der gelmek, çyg çykamak. *Uzak ýoly ýörän adamlar burçak-burçak derleýärdiler* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Bir zadyň üsti, ýüzi çyg, nem bilen örtülme. *Derläp duran aýnanyň önüne baryp, daşaryk seredýäriň.* 3. *göç.m.* Bir zadyň üstünde köp zähmet çekmek, der dökmek. *Mazalyja derlemeseň iş bitmez.*

DERLEMEKLIK, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLEMEZLIK, *iş ady.* Endamyňa der çykamazlyk, der gelmezlik.

DERLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup derläp oturmak, derläp durmak. *Otyrdylar gök çay içip derleşip* (A. Gylyjow).

DERLETMEK, *işl.* 1. Birini derlemäge mejbur etmek, der gelmegi üçin şert döretmek; der, çyg çykartmak. *Hakykatdan-da Akmaýanyň eden burçly unaşy Amany kemsiz derledipdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Juda ýadatmak, birini örän köp işletmek. 3. *göç.m.* Birini gyssamak, utandyrmak.

DERLEÝIŞ, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLÄBERMEK [derlä:vermek], *işl.* Derläp başlamak, derläp ugramak.

DERLIK, *at.* 1. İçirgi. 2. Telpegiň iç yüzüne iki gat matadan tikilen içlik. *Telpege derlik tikmek.*

DERMAN [derma:n], *at.* 1. Kesel bejermek üçin niýetlenen serişde; saglyk üçin peýdaly zat. 2. *göç.m.* Lezzet. *Ýüregimde galar boldy armanym, Isa, Mäti, Lukman aňmaz dermanym* (Magtymguly). 3. Adam ady.

◇ **Derman ýaly** azajyk, ujypsyzja, sähelçe.

DERMANHANA [derma:nha:na], *at.* Lukmanlaryň teklipleri bilen derman taýynlanýan, şonuň ýaly-da derman we beýleki lukmançylyk enjamlary satylýan edara.

DERMANHANAÇY [derma:nha:naçy], *at.* Derman taýynlaýan dermanhana işgäri.

DERMANLABERMEK [derma:nla:vermek], *işl.* Dermanlap başlamak, dermanlap ugramak.

DERMANLAMA [derma:nlama], *iş ady.* Dermanlamak ýagdaýy.

DERMANLAMAK [derma:nlamak], *işl.* Derman bermek, derman sepmek, derman pürkmek. *Baglary dermanlamak hakynda edilen maslahat näme üçin ertir üýtgemeli?* (A. Gowşudow).

DERMANLANMAK [derma:nlanmak], *işl.* Derman çalynmak, derman sepilmek, derman dökmek. *Dermanlanan şetdaly, erik, ülje agaçlarynyň ýapraklaryndan şiresi aýrylypdyr.*

DERMANLAŞMAK [derma:nlaşmak], *işl.* 1. Derman sepmäge kömekleşmek. *Men oňa üzümleri dermanlaşdym.* 2. Bilelikde dermanlamak. *Ata bilen Berdi ikisi garpyz pazyllaryny dermanlaşyp yördüler.*

DERMANLATMAK [derma:nlatmak], *işl.* Dermanlamak işini başga birine etdirmek. *Gowaçaly meýdanlary dermanlatmak.*

DERMANLAÝJY [derma:nlaýjy], *syp.* Derman sepiji, derman pürküji. *Dermanlaýjy maşyn.*

DERMANLAÝYŞ [derma:nlaýyş], *iş ady.* Dermanlamak ýagdaýy.

DERMANLY [derma:nly], *syp.* Derman berlen, derman sepilen, derman goşulan. *Dermanly suw.*

DERMANLYK [derma:nlyk], *syp.* Derman üçin gerekli bolan, derman üçin niýetlenen. *Dermanlyk diýip çabalanyl ýatsaň-da, onuň ýekeje igde mugt berjek gümany ýok* (N. Pomma).

DERMANNAMA [derma:nna:ma], *at.* Lukmanyň syrka dermanhanadan derman almak üçin ýazyp berýän resmi haty.

DERÑELMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunalaýykdygyny barlanyp görülmek, barlanmak. 2. Ylmy taýdan barlag, derňew geçirilmek.

DERÑEME, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑEMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunydygyny barlag arkaly anyklamak. *Hatda görkezilen maglumatlaryny ýerinde derňemek.* 2. Ylmy taýdan derňew geçirmek. *Ol Magtymgulynyň golýazmalaryny ýene-de bir gezek derňedi.* 3. Grammatik derňew geçirmek. *Sözlemi derňemek. Sesleri derňemek.*

DERÑEMEKLİK, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑEŞDIRMEK, *işl.* Barlaşdyryp görmek, derňäp çykmak.

DERÑEŞMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunalaýykdygyny barlaşmak, barlag edişmek. 2. Ylmy taýdan barlamaga kömekleşmek.

DERÑETDIRMEK, *işl., ser.* **Derňetmek.** *Men çomujy laboratoriyalarda derňetdirip, nähili güýjüniň, ukybynyň baryny bilmek isleýän* (B. Kerbabaýew).

DERÑETMEK, *işl.* 1. Derňemek işini başga birine etdirmek, derňemäge mümkinçilik bermek; derňemäge mejbur etmek, derňew geçirtmek. *Daýhan birlikleriniň maliýe işlerini derňetmek.*

DERÑEW [derñöw], *at.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunydygyny anyklamak üçin geçirilýän barlag. 2. Ylmy barlag. *Suw barada ylmy, takyk derňewleriň geçirilendigi hemmelere belli* (B. Kerbabaýew). 3. *dil b.* Ylmy taýdan seljerip baha bermeklik. *Fonetik derňew. Morfologik derňew. Sintaktik derňew.*

DERÑEWÇI [derñöwçü], *at.* Bir işiň dogrudygyny we kanunalaýykdygyny barlaýan wezipeli adam.

DERÑEWÇILIK [derñöwçülük], *at.* Derňewçiniň käri, ýagdaýy.

DERÑEÝIŞ, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑÄBERMEK [derñä:vermek], *işl.* Derňäp başlamak, derňäp ugramak.

DERREW [derröw], *hal.* Haýal etmän, dessine, basym, çalt, tiz. *Ol derrew yzyna öwrülip, golaýyndan gelyänleriň adyny-da tutman: – Sen, sen, ikiñizem ýörün! – diýip, iki atla yşarat etdi* (R. Gelenow).

DERS [deris] **I**, *at.* Belli bir ugur boýunça mekdeplerde okadylýan sapak. *Lukmançylygyňam, matematikanyňam, fizikanyňam, beýleki dersleriň hem ähli okuw kitaplary türkmen diline terjime edilip, talyplara we okuwçylara ene dilimizde öwredilmelidir* ("Türkmenistan").

DERS [deris] **II**, *at.* Mal tezekleriniň, çörleriniň çüýrüntgilerinden emele gelen dökün. *Şol sary ýapraklaryň arasyna gaçan negada bir pagta süýümi, ders arasyna düşen dür dänesi ýaly, gözgyny bulduraýardy* (B. Kerbabaýew).

DERSLEME [derisleme], *iş ady.* Derslemek ýagdaýy. *Erik agajynyň düýbüni derslemek bolmaýar.*

DERSLEMEK [derislemek], *işl.* Ekine, atyza ders dökmek, ders bilen dökünlemek. *Daýhanlar gök ekin ekiljek şüdügär meýdanlary derslediler.*

DERSLENMEK [derislenmek], *işl.* Ýeriň mesligini ýokarlandyrmak üçin ders dökünlemek, ders bilen dökünlemek. *Yerler derslendi.*

DERSLETDIRMEK [derisletdirmek], *işl., ser.* **Dersletmek.** *Ekin ekiljek ýerleri dersletdirmek.*

DERSLETMEK [derisletmek], *işl.* Ders dökdürmek, dökünletmek. *Ekin ýerlerini dersletmek.*

DERSLEÝIŞ [derisleýiş], *iş ady.* Derslemek ýagdaýy.

DERSLÄBERMEK [derislä:vermek], *işl.* Dersläp başlamak, dersläp ugramak.

DERSLI [derisli], *syp.* Dersi bolan, ders dökülän. *Dersli ýer. Dersli ýatak.*

DERSLILIK [derislilik], *at.* Düzümünde, içinde ders barlyk. *Ekiniň bitmegi üçin ýeriň dersliliginiň ähmiýeti uludyr.*

DERT, *at.* 1. Bedeniň asuda ýaşaýyş ukybynyň bozulmagy, kesel. *Tapsam, bolsun başym gurban mertlere, Lukman çäre tapsyn gelen dertlere* (Magtymguly). *Derdiňe tenekar dag çeşmesiniň mylaýym kükürt ysly suwundan adamlaryň ählisi müňde bir razydy* (T. Gurbanow). 2. *göç.m.* Alada, ünji, iş, derdeser. *Men ýüregimde goş basyp ýatan ähli derdimi şu gün dökdüm* (G. Ezizow). 3. *göç.m.* Hasrat, gussa. *Olar, göýä diýersiň, uzak ýyllar aýrallyk derdini çeken ýaly, birek-biregiň didaryna muşdak bolup durdular* (G. Kulyýew).

◊ **Derde ýaramazlyk** derege ýaramazlyk, hiç zada ýaramazlyk; peýdalanyp bolmazlyk, ähmiýeti ýokluk. *Seniň munyň derde ýaranok. Derdi başyndan agdyk işi, aladasy çendenäşe köp bolan. Gardaş häzir sen*

*maňa kömekleş diýmeseň gowy boljak, sebäbi ozalam derdim başymdan agdyk. **Derdini gozgamak** geçmişi, köňäni ýatlap gaýgylandyrmak, gussa çekdirmek. Meret aga aýalynyň derdini gozganyna puşman etdi. **Derdini paýlaşmak** çekýän hasratyny, aladasyň sorap göwünlik bermek, duýgudaşlyk bildirmek. Hemrahym ýok, baryp syrym açarga, Derdim paýlaşarga, odum öçirge (Magtymguly). **Derdi özüne ýetik** iş-aladasy köp. Annagylyjyň öz derdi özüne ýetikdi (Ş. Borjakow). **Dert bolmak** kynçylyk baryny döretmek. Özüni oňarman, halys maňa dert boladyň.*

DERTDEŞ [deritdeş], *at, syp.* Birmeňzeş aladaly, hasratly, ünjüli. *Olar iki dertdeş, köne dost adamlar bolmaga çemeli* (A. Gowşudow).

DERTDEŞLIK [deritdeşlik], *at.* Birmeňzeş aladalylyk, ünjülik, hasratlylyk.

DERTI, *at.* Mesge eredilip, saryýag edilende, durlamak üçin onuň içine atylan bugdaý ýarmasynyň ýa-da tüwiniň gazanyň düýbünde galýan galyndysy.

DERTLEME [deritleme], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLEMEK [deritlemek], *işl.* Düýpli derde ýolukmak, kesele uçramak, kesellemek. *Adam dertlän güni ondan ýüz öwräýmeli bolarmy?* ("Edebiýat we sungat").

DERTLEMEKLIK [deritlemeklik], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLEŞMEK [deritleşmek], *işl., ýerli g., ser.* **Derdinişmek.**

DERTLETMEK [deritletmek], *işl.* Dertlär ýaly etmek; dertli etmek, derde uçratmak, keselletmek.

DERTLEÝIŞ [deritleýiş], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLI [deritli], *syp.* 1. Dert tapynan, dert ýolugan, keselli. *Tebibiň diýenini etmek dertliniň borjudy!* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Aladaly, ünjüli, derdeserli. *Bu habar Aýnanyň dertli ýüregini gozgalaňa saldy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Hasratly, gussaly. *Ýüzün gamgyn, ýüregiň dertli görünýär.*

DERTLILIK [deritlilik], *at.* 1. Kesellilik. 2. *göç.m.* Aladalylyk, ünjülik, hasratlylyk, gussalylyk.

DERTSIZ [derissiz], *syp.* 1. Derdi bolmadyk, keselsiz. *Hany ol dertsiz dert berýän tebib!?* (A. Kekilow). 2. *göç.m.* Aladasyz, ünjüsiz. 3. Hasratsyz, gussasyz.

DERTSIZLIK [derissizlik], *at.* 1. Derdi, keseli ýokluk. 2. *göç.m.* Aladasyzlyk, ünjüsizlik, hasraty, gussasy ýokluk.

DERWAÝYS [derwa:ýys], *syp.* Gaýra goýulmasyz, wajyp, möhüm; zerur, hökman.

DERWAÝYSLYK [derwa:ýyslyk], *at.* Gaýra goýulmasyzlyk, wajyplyk; zerurlyk, hökmanlyk.

DERWEZE [derwözö], *at.* 1. Iki tarapa açylýan giň gapy (howla, gala goýulýar). *Atly, eşekli, arabaly, pyýada bazarçylar dört tarapdaky derwezelerden yzy üzülmän çykýardylar* (B. Seýtäkow). 2. Käbir şäherlere, obalara girilýän ýerde ýoluň üstünde gurulýan arka şekilli gapysyz desga. 3. *Sport.* Futbol, gandbol ş.m. oýunlarda top salmak, geçirmek üçin dikilen we tor berkidilen üsti germewli iki agaç ýa demir sütüniň aralygy. *Ýarym goraýjynyň uran topy derwezedən geçdi.* 3. Garagumda ilatly ýerini ady.

DERWEZEBAN [derwözöva:n], *at.* 1. Derweze sakçysy, derwezäni saklaýan adam. *Derwezeban ýatmaz tur sesin aňsa* (Zelili). *Derwezeban elindäki açaryny jynýrdadyp, howlusyna bakan ökje göteripdir* (B. Kerbabaýew). 2. *ser.* **Derwezeçi.**

DERWEZEBANLYK [derwözöva:nlyk], *at.* Derwezebanyň ýagdaýy, käri, wezipesi. *Siz derwezebanlyk hakyňyz üçin näçe alarsyňyz?* ("Görogly").

DERWEZEÇI [derwözöçü], *at.* Käbir sport oýunlarynda (futbol, hokkeý we ş.m.) derweze goraýan oýunçy. *Ol ady belli derwezeçi hökmünde özüni dünýä tanatdy.*

DERWÜŞ, *at.* Terkidünýälik, diwanalyk edip ýören, sopusylyk akymyna eýeriji. *Säher wagty derwüş nalyşa gelse, Bilinden ýüp alyp, boýnuna salsa; Taňry söýen bende bet dogra kylsa, Pelegi titreder, arşy ýandyrar* (Magtymguly). *Eýesin islän derwüşler, Säher gözýaşda bellidir* (Zelili).

DERWÜŞÇILIK [derwüşşülük], *at, ser.* **Derwüşlik.**

DERWÜŞLIK [derwüşlük], *at.* Derwüş bolup gezmeklik, galandarlyk, terkidünýälik, derwüşiniň ýagdaýy.

DERÝA [derýa:], *at.* 1. Başlanýan ýerinden guýýan ýerine çenli öz ugry bilen dyngysyz akyp duran köp mukdardaky tebigy suw akymy. *Garagum derýasy. Türkmen derýasy.* 2. Oglana dakylýan at.

DERÝALYK [derýa:lyk], *at.* 1. Derýasy köp bolan. *Derýalyk, çal pawlyk ülkelerden teşne Garaguma gelen ýaşlaryň ürgün çägeligiň depeleriniň arasynda gezim edýänleri-de bardy* (K. Berdiýew). 2. Amyderýanyň akan gadymy hanasy.

DERZAÝY [derza:ýy], *at.* 1. Tikin, tikin ýeri; sep. 2. *göç.m.* Göwre, beden. *Toba kyldym derzaýyňy biçene, Nusga bolup ile gelen perizat* (Aşyky).

DES-DEŇ [des-seň], *syp.* Bir meňzeş, deň, barabar. *Çagalaryň boýy edil biçilen ýaly des-deňdi.*

DESANT [desa:nt], *at.* Söweş hereketlerini alyp barmak üçin duşmanyň bolýan ýerine düşürilýän ýörite taýýarlykly goşunlar. *Howa desanty. Deňiz desanty.*

DESANTÇY [desa:ntçy], *at.* Desant goşunynyň esgeri.

DESGA [desğa:], *at.* 1. Dürli görmüşli we dürli maksat üçin niýetlenen gurluşyk. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 2. Dabara, toý üçin görülyän taýynlyk, tutum. *Desgasyny üpjün edip, onuň yzyndan ugratdylar* ("Görogly"). *Özüňe göwnüň ýetýän bolaybilse ýagşydyr, myhman, hanyň tutan desgasy gaty uludyr* (N. Saryhanow).

DESGALANDYRMA [desğa:lannyrma], *iş ady.* Desgalandyrmak ýagdaýy.

DESGALANDYRMAK [desğa:lannyrmak], *işl.* Gurmak, salmak, bina etmek.

DESGALANDYRYLMAK [desğa:lannyrlymak], *işl.* Gurulmak, salynmak, bina edilmek.

DESGALANDYRYŞ [desğa:lannyrış], *iş ady.* Desgalandyrmak ýagdaýy.

DESLAP [desla:p], *hal.* Ilki, ilki bilen, öňi bilen, öňünden, ozal, ozaly bilen. *It urşuny deslap öwrenip goýupdym* ("Görogly").

DESLAPKY [desla:py], *syp.* Iň ilkinji, iň owalky, iň ozalky. *Deslapky çaklamalar. Deslapky şert. Deslapky maglumatlar.*

DESMAL [desma:l], *at.* 1. Elýaglyk. *Her sözünde bir oýun, Her elde bir desmaly* (K. Gurbannepesow). 2. Başa atylýan ýaglyk. *Başynda ýüpek desmaly* (Mollanepes).

DESMALÇY [desma:lçy], *at, gepl.d.* Ýaranjaňlyk, ýapjalyk edip gün görýän adam.

DESMAYÁ [desma:ýa], *at.* Bar bolan mal-mülk, baýlyk, döwlet; toplanan maýa, emläk. *Akyl ýigide desmayá, akylsyznyň ömri zaýa* (Nakyl). *Seni diýip geldim Çandybilinden, Desmayasy halal gassap gözlärin* ("Görogly").

DESSALYM, *hal.* Derrew, tiz, dessine.

DESSAN [dessa:n], *at.* Halk döredijiliginde we klassyky edebiýatda şygyr bilen kyssa garyşykly söýgi, gahrymançylyk temasyňa bagyşlanyp ýazylan eser. *Mollanepesiniň "Zöhre – Tahyr" dessany.*

◊ **Dessan etmek (eýlemek)** çeper söz bilen wasp etmek. *Ençe dessan eýlerem ýaryň çeşmi mestine* (Kemine).

DESSANÇY [dessa:nçy], *at.* Dessanyň kyssasyny gürrüň edip, şygyr-goşgularyny aýdym edip aýdýan bagşy-sazanda. *Nazar Baga, Magtymguly Garly, Palta bagşy ady belli dessançy bagşy bolupdyr.*

DESSE, *at.* 1. Daşyndan boglan, daňlan bogy (ot, bugdaý, sogan we ş.m. hakda). *Ol atynyň syrtyňa bir desse ýorunja bökderdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bir bogy gül. *Depä çykasym gelyär, Desse bogasym gelyär* (Läle). 3. Bir daňy, bir top; bir topar, köp. *Ol*

goltugyndan bir desse elýazmany çykardy ("Edebiýat we sungat"). 4. Tutar, sap, tutawaç. *Egni gara ýapynjaly, aňyrsynda äpet daşyň, Eli hanjar dessesinde, seredip dur çytyp gaşyn* (M. Seýidow). 5. Gämini belli bir tarapa ugrukdyrmak üçin onuň guýruk tarapyndaky süýbendiň içinden geçýän sap, el tutary, gäminiň ruly. *Dessäni aýlap duran daýaw çal saçly kapitanyň ýygırt atan ýüzünde ýara yzy görünüär* ("Edebiýat we sungat"). *Şeýle diýýär maňa durmuş kyssasy: Ömür gäminiň öz eliňde dessesi* (M. Seýidow). 6. Gyza dakylýan at.

DESSELEME, *iş ady.* Desselemek ýagdaýy.

DESSELEMEK, *işl.* Desse edip bogmak, daňmak. *Dessele-de sen ysga, täze durmuş güliň bar* (N. Pomma).

DESSELEMEKLIK, *iş ady.* Desselemek ýagdaýy.

DESSELEMEZLIK, *iş ady.* Desse edip bogmazlyk, daňmazlyk.

DESSELENMEK, *işl.* Desse-desse edilip goýulmak, desse bogulmak, desse-desse edilmek. *Bedelik ýatyrylan otlar desselenipdir.*

DESSELEŞMEK, *işl.* 1. Desselemäge kömekleşmek. *Garry atamyň oran bugdaýyny desseleşdim.* 2. Bile desse bogmak. *Ata dagy Berdileriň oran bugdaýyny desseleşip ýördi.*

DESSELETMEK, *işl.* Desselemek işini başga birine etdirmek, desselär ýaly etdirmek; desse-desse etdirip goýdurmak, desse bogdurmak, desse-desse etdirmek. *Ol oran ýorunjasyny ýoldaşyna desseletdi.*

DESSELEÝIŞ, *iş ady.* Desselemek ýagdaýy.

DESSELÄBERMEK [desselä:vermek], *işl.* Desseläp başlamak, desseläp ugramak.

DESSEMMAÝA [dessemma:ýa], *at.* Ýakymlyja ysly, kiçijik, menek-menek, top ýaly togalajyk gawunyň bir görnüşi, mazy.

DESSIK, *at.* İçine tara daragy salnyp, argaç kakmak üçin ulanylýan gural.

DESSINE, *hal.* 1. *ser. Derrew.* *Kyrklar dessine atlaryny eýerlemäge başladylar* ("Görogly"). 2. Bir gymyldy-hereketden soň uzaklaşdyrman, bada-bat, ara wagt salman. *Duşuşyk tamamlanan dessine iki döwletiň baştutanlarynyň metbugat konferensiýasy boldy* ("Türkmenistan").

DESSUR [dessu:r], *at.* Nesilden-nesle geçýän düzgün-tertip, döp. *Aşyk-magşuklyk ozaldan gelyän dessurdyr* ("Görogly"). *Dessur bolar ýol öwrenmek ussatdan, Är myrady jedel bile gaýratdan* (Magtymguly).

DEST, *at.* El, gol. *Alydyr diýdiler tutdy destimden* (Magtymguly).

DESTERHAN [desserha:n], *at.* Saçak, supra. *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly).

DEŞDIRMEK, *işl.* Deşik etdirmek, deşik açdyrmak; deşik emele gelmegine sebäp bolmak. *Demir bölegini deşdirmek. Tagtanyň posly çüýüne aýagyňy deşdirmek.*

DEŞELIK, *at.* Burnuny deşip, işde peýdalanmak üçin niýetlenen ikiýaşar erkek (düýe hakynda).

DEŞGIÇ [deşgiç], *at.* Demir deşmek üçin ulanylýan gural, sümmen.

DEŞIK, *at. syp.* Bir zadýň deşilen, ýyrtylan ýeri.

DEŞIK-DEŞIK, *syp., hal.* Birnäçe ýeri deşik, eleme-deşik.

DEŞILMEK, *işl.* Deşik edilmek, deşik geçirilmek, deşik emele gelmek, deşik açylmak.

DEŞIM-DEŞIM, *syp., hal. ser. Deşik-deşik.* Ýürek daşdan däl-de, etden bolany üçin, zulum näýzasy onuň ýüregini irigöz elek ýaly deşim-deşim edýärdi (B. Kerbabaýew).

DEŞIŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna deşmek, deşip çykamak, birnäçe ýerinden deşmek, deşik-deşik etmek.

DEŞIŞMEK, *işl.* Deşik edişmek, deşik açýşmak. *Diwaryň äpişge oturdyljak ýerini deşişmek.*

DEŞLEK, *syp., ser. Deşli.* Biziň maşynymyza bir deşlek ýaşuly mündi ("Edebiýat we sungat").

DEŞLI, *syp.* Göwresi uly, daýaw (adam hakynda).

DEŞLIRÄK [deşlirä:k], *syp.* Göwresi ulurak, daýawrak. *Onuň kiçi ogly aýdyşyňdan-a deşliräkmikä diýýän.*

DEŞLILIK, *at.* Uly göwrelilik, daýawlyk.

DEŞMEK, *işl.* Deşik etmek, deşik açmak.

DEŞT, *at. 1.* Çöl, sähra. *Deşt içre arap ili, Adyl permana düşmez* (Magtymguly). *2.* Oba ady.

DEÝ, *ser. Dek II, 1.* Meniň deý yşkynda çohlar seň ýaryň, Gündiz giriftaryň, gijeler zaryň (Magtymguly). *Sen deý ýara baş goşup, rakyplardan bizar men* (Kemine).

DEÝIN, *ser. Dek II, 1.*

DEÝÝUS [deýýu:s], *syp.* Gylyk-häsiýeti juda pis, erbet, ýaramaz, nejis.

DEÝÝUSLYK [deýýu:sluk], *at.* Deýýus häsiýetlilik, pislik, erbetlik, ýaramazlyk, nejislik.

DÄŞŞENEKLEME [dä:şşenekleme], *iş ady.* Däşşeneklemek ýagdaýy.

DÄŞŞENEKLEMEK [dä:şşeneklemek], *işl.* Arkan düşüp ýatan ýerinde aýaklaryňy uzadyp, aşak-ýokaryk hereket etdirmek. *Çagajyk däşşenekläp ýatyr.*

DÄDE [dä:de], *at. yerli g. 1.* Kaka. *2.* Özünden uly agasynyň ýa-da ýakyn agalarynyň adynyň yzyndan getirilip aýdylýan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Aman dade. Nepes dade.*

DÄHEDEM-DESSEM: *dähedem-dessem etmek.*

1) bir aýagyň burnuny ikinji aýagyň ökjesine degrip ýöremek ýa-da dabanlap ölçemek; *2)* haýaljak ýöremek. *Ol göwünli-göwünsiz dähedem-dessem edip barýardy.*

DÄHEDEM-DESSEMLEMEK, *işl., ser. Dähedem-dessem.*

DÄHEDEMLEMEK, *işl., ser. Dähedem-dessem.*

Işige bakan dähedemläp başlady.

DÄL [dä:l] Sözleriň yzyndan gelip, olaryň aňladýan manysyny inkär edýän söz; ýoklugy aňladýan söz. *Ol, elbetde, çaga däl, yzyny tapar.*

◇ **Bir däl, iki däl...** san taýdan köp. *Toýa baranlar bir däl, iki däl, olaryň haýsy birini tanaýyn. Dägy däl önünden gelýän at sözünüň aňladýan zadynyň gowudygyny görkezýär. Ol adam dägy däl. Şu sagat sagat dägy däl eken.*

DÄLI [dä:li], *syp. 1.* Ruhy, aň taýdan keselli. *Taýak bir dälini ýola getirmiş* (Magtymguly). *Däliniň yüz gepi telek, bir gepi gerek* (Nakyl). *2. gepl.d.* Akylyny aldyran, tentek, samsyk. *Däli men, diwana men, ýar isteýir könlüm şony* (Balgyzyl). *Gaýtargysyn ýazmasam, däli bolup gezmeli* (A. Alamyşow). *3. gepl.d.* Gaharjaň, gyzma. *Sen neneňsi däli, gyz, Aýparçasy ýaly gyz* (Aýdymdan).

DÄLI-DIWANA [däli-di:wa:na], *syp., ser. Däli 1, 2. we Diwana.*

DÄLIGÖJELE [dä:li:göjölö], *at. ösüml.d.* Ýaşy we düýbi çigildemiňkä meňzeş, aý kökli, gülli ot.

DÄLIHANA [dä:liha:na], *at.* Däliler, psihiki keselliler bejerilýän hassahana. *Aýal geýimine girip, tasdan dälihana düşüpdim* (N. Pomma).

DÄLIJEMÄŞ [dä:lijemä:ş], *at. ösüml.d.* Bede edilýän, mal iýýän birýyllyk däneli ot. *Olar göýül, kelepçe, dälijemäş, sersepil ýaly meýdan otlaryny-da şu güne çenli bilmeyär ekenler* (N. Esenmyradow).

DÄLILIK [dä:lilik], *at. 1.* Ruhy, aň taýdan näsaglyk. *Onuň gözleriniň alakjaşyndan birhili dälilik ýaly bir zat hem syzylýardy* (B. Kerbabaýew). *2. gepl.d.* Tenteklik, samsyklyk. *3. gepl.d.* Gaharjaňlyk, gyzmalyk. *Onuň jogap ýerine ýüzüni aşak salmagy beýlekini dälilik hetdine ýetirdi* (G. Kulyýew).

DÄLI-PORHAN [dä:li-porha:n]: **däli-porhan bolmak** adaty ýagdaýdan üýtgemek, telbe ýaly bolmak, bolmajyňy bolmak, bir zat üçin mejnun bolmak. *Oglanlaryň ikinjisi aýdym aýdýar, gygyrýar, sygyrýar, däli-porhan bolup gelýär* ("Türkmen halk ertekileri"). *Onuň däli-porhan bolup yörşi ýaz möwsümünde başlananson, ot örgüniniň täsiri ýetendir diýibem tapdylar* (B. Gulow).

DÄLIREME [dä:lireme], *iş ady.* Dälirmek ýagdaýy.

DÄLIREMEK [dä:liremek], *işl.* 1. Däli bolmak, aň we ruhy taýdan kesellemek. 2. *gepl.d.* Meslik sebäpli akylyndan azaşan ýaly bolmak. *Onuňam gowja gününü göterinmän, şol дәliräp ýörşi, gözi ýer görenok.*

DÄLIREMEKLIK [dä:liremeklik], *iş ady.* Däliremek ýagdaýy.

DÄLIREMEZLIK [dä:liremezlik], *iş ady.* Dälilik katdyna ýetmezlik.

DÄLIREŞMEK [dä:liřmek], *işl., gepl.d.* Bilelikde meslikden ýaňa kellelerini humarladyp, bolmajysy bolşup oturmak. *Ak aragyň başynda дәlireşip oturmaňyz näme?*

DÄLIRETMEK [dä:liretmek], *işl.* 1. Psihiki we aň taýdan näsaglyga uçratmak, дәlirär ýaly etmek. *Bolmasa, olaryň meni дәliretjegi hak.* 2. Meslik akylyndan azaşdyrmak, akylyny ýitirtmek. *Haram pul ony дәliredýär öýdýän?*

DÄLIREÝIŞ [dä:lireyiş], *iş ady.* Däliremek ýagdaýy.

DÄLIRÄBERMEK [dä:liřä:vermek], *işl.* Dәliräp başlamak, дәliräp ugramak.

DÄLIŞGE [dä:liřge], *syp., gepl.d.* Dәlilige salyp, etjegini edip ýören; çala дәli. *Haý oglan, дәlişge, bәlçiklik gylygyňy goý ("Görögly").*

DÄLIŞGELIK [dä:liřgelik], *at.* Dәlişge bolan bolup ýörmeklik, samsyklyk.

DÄLIŞGERÄK [dä:liřgerä:k], *syp.* Biraz дәlişge, az-kem дәlişge häsiýetli. *Ol hili pikirler дәlişgeräk adam-a beýlede dursun, akyly ýerinde adamynam дәli etjekdi* (Ý. Durdyýew).

DÄLI-TELBE [dä:li-telbe], *syp., ser.* Dәli 1.

DÄLIZ [dä:li:z], *at.* 1. Girelge, daşky jaý, gapydan giräýeniňdäki otag, jaý. *Dәliz bilen gelyärkä, işikden çykmanka, Göröglyny gördi ("Görögly").* 2. Jaýyň otaglarynyň arasynda ýerleşýän insizje geçelge, ýörelge, koridor. *Ine, bir gezek hem uly arakesmä çykanymyzda, mekdebiň uzyn дәlizinde diwar gazetleriniň asylydygyny gördük ("Türkmen dili").*

DÄNDIRIŞ [dä:nniriş], *iş ady.* Dәndirmek ýagdaýy.

DÄNDIRME [dä:nnirme], *iş ady.* Dәndirmek ýagdaýy.

DÄNDIRMEK [dä:nnirmek], *işl.* Dәnmäge boýun etmek, dәnmäge mejbur etmek. *Öwez sözünden дәndirmekçi bolupdyr, Öwez dәnmәndir ("Görögly").*

DÄNE [dä:ne] **I**, *at.* 1. Galla ösümlikleri we olaryň hasyly. *Her bir dәнäň mün bolsun!* (Alkyş sözi). 2. Arpa-bugdaýyň hasyly. 3. Üzümiň, kişmişiň we ş.m. miweleriň içiniň tohumy, çigidi. 4. Bir jisimiň we ş.m. zatlaryň aýratyn ownuk bölejigi. *B. Kerbabaýewiň "Suw damjasy – altyn dәnesi" romany.*

DÄNE [dä:ne] **II**, Meňzeş, kybapdaş zatlaryň aýratynlykda biri. *Bir dәне bugdaý. Bir dәне otluçöp. Çilimiň bir dәnesi.*

DÄNEÇILIK [dä:neçilik], *at.* Oba hojalygynyň bugdaý, arpa, süle, çowdary we ş.m. galla önümlerini öndürmek bilen meşgul bolýan pudagy.

DÄNE-DÄNE [dä:ne-dä:ne], *syp.* Seçelenip duran, digir-digir, düwme-düwme, damja-damja. *Gyrat gözünden dәне-dәне ýaş dөkdi ("Görögly"). Dәне-dәне bolup, seçelenip ýatan palaw oglanlaryň işdәsini açdy ("Edebiýat we sungat").*

DÄNEGERÇEK [dä:neđerçek], *at.* Neşe beriji häsiýeti bolan zäherli haşal ot.

DÄNELEME [dä:neleme], *iş ady.* Dәnelemek ýagdaýy.

DÄNELEMEK [dä:nelemek], *işl.* Dәne görnüşini almak, başlap ugramak, baş, dәне getirmek. *Kәbir ýerde peýda bolan gözgyny ýandaklar hem boýuny ýetirip bilmän, gülläp, дәneläp bilmän naýynjar gollaryny egri-gysyk gerip, ýere ýazylyp ýatyr* (B. Kerbabaýew).

DÄNELEÝIŞ [dä:neleyiş], *iş ady.* Dәnelemek ýagdaýy.

DÄNELI [dä:neli], *syp.* 1. Dәne getirýän, dәнеleýän. *Dәneli ösümlikler.* 2. Dәnesi bar bolan. *Dәneli üzüm.*

DÄNELIK [dä:nelik], *syp.* Dәne üçin niýetlenen.

DÄNESIZ [dä:nesiz], *syp.* 1. Dәne getirmeyän, dәнеlemeýän. *Dәnesiz ösümlikler.* 2. Dәnesi bolmadyk, dәnesi ýok, dәneli дәl. *Dәnesiz üzüm.*

DÄNIBERMEK [dä:nivermek], *işl.* Dәnib başlamak.

DÄNIK [dä:nik], *at.* Duzly suwda gaýnadylyp bişirilenden soň ýag garylyp ýa-da garylman iýilýän bugdaý dәneleri. *Bugdaýlar bişip, dәnik boldy* (N. Pomma).

DÄNINIM [dä:ni:nim], *gepl.d.* Özbaşdak many aňlatman, kәbir sözlerden soň gelyän kömekçi söz. *Bu wagt dәninim oňa gep düşündirmek kyn, näme diýseň tersine tutýar, golaýdan baran özün bolma* (G. Kulyýew).

DÄNIŞ [dä:niş], *iş ady.* Dәnmek ýagdaýy.

DÄNJIREMEK [dä:njirmek], *işl.* Guduramak, aýnamak, meslige çydamazlyk. *Iniler, aşarak dәнjirәnizde, Bir dem aşak eglip, gar dadyp görüň* (K. Gurbanpesow).

DÄNJIREŞMEK [dä:njireşmek], *işl.* Birnäçe bolup dәнjiremek.

DÄNJIRETMEK [dä:njiretmek], *işl.* Guduratmak, aýnatmak, birine dәнjiremäge mümkinçilik bermek.

DÄNJIRÄBERMEK [dä:njirä:vermek], *işl.* Dәнjiräp başlamak, dәнjiräp ugramak.

DÄNME [dä:nme], *iş ady.* Dәnmek ýagdaýy.

DÄNMEK [dä:nmek] *ışl.* Öñki pikirinden, beren sözüñden, wadañdan, lebziñden we ş.m. ýüz öwürmek, boýun gaçyrmak. *Ol özüniñ lebzinden dändi.*

DÄNMEKLIK [dä:nmeklik], *ış ady.* Dänmek ýagdaýy.

DÄP [dä:p], *at.* Hemmeler tarapyndan kabul edilen tertip, jemgyýetde özüni alyp barmagyñ kada öwrülen düzgünleri, dessur. *Olar dillerinde aş gatyklasalar-da, bütün edim-gylymlary ilin däbine-de, edim-gylymynda-da garşy* (B. Kerbabaýew).

DÄP-DESSUR [dä:p-dessu:r], *at.* Adat bolup galan adat, dessur, ýörelge, döp.

DÄRI [dä:ri] **I**, *at, gepl.d.* Derman. *Günbe-günden artyp derdim, Däri istäp perwanadyr* (Magtymguly).

DÄRI [dä:ri] **II**, *at.* Ot açýan ýaragy göçürmek üçin ulanylýan partlaýjy jisim.

DÄRI-DERMAN [dä:ri-derma:n], *at.* Birini keselden halas etmek, keseliñ önüni almak üçin ulanylýan bejeriş serişdesi.

DÄSIR [dä:si:r], *at.* Bir batmanyñ dörtten biri, ýagny 5 kg deñ bolan agyrylyk ölçegi *Her däsirine bir şaýy aljakdy* (B. Kerbabaýew).

DIALEKT [diýale:kit], *at, dil b.* Umumy halk diliniñ bir görnüşi bolan ýerli gepleşik, şiw.

DIALEKTOLOGIÝA [diýalektolo:gyýa], *at.* Dil biliminiñ dialektleri öwrenýän bölümi.

DIDAR [di:da:r], *at.* **1.** Ýüz, keşp, görmüş. *Haýsy aşyk geçdi didardan doýup, Zülpi zerewşanym, ýene geldiñmi?* (Halk aýdymy). *Baýram jan, didaryñdan aýlanaýyn* (A. Durdyýew). **2.** Oglana dakylýan at.

DIDARLAŞMAK [di:da:rlaşmak], *ışl.* Görüşmek, duşuşmak.

DIDE [di:de], *at.* **1.** Göz. *Didämden ýaş döküp, ýüzüm häk edip, Telbeler dek özüm urdum her ýana* (Magtymguly). *Dört gyzym dört nury didäm, Gulak goýuñ sözlerime: Dört ogul deý, dört iner deý Kuwwat beriñ dyzларыма* (G. Ezizow). **2.** Erkek dogana aýal doganyñ gowy görüp "gara gözüm" manysynda aýdýan sözi. *Didäm orak oranda, Şaýa bolsam üstüne* (Läle). *Didäm, atyñ säkdirme, Säkdir, toýnak kakdyрма* (Halk döredijiliginden).

DIDEBAN [di:deva:n], *at.* **1.** Gorag hem-de barlag üçin goşunyñ ön hataryna iberilýän uly bolmadyk topar. **2. ser.** **Didiwan.**

DIDIWAN [di:duwa:n], *at.* Tüpeñiñ niliniñ ujundaky garawula dogrulanýan, ok sürülýän ýeriniñ ýokarsynda haçja ýa-da dilkaw görnüşli kertijek. *Awçy ak jereni aldy nyşana, Nazaryny didiwanda egleđi* (M. Seyidow).

◊ **Didiwana almak** nyşana dogrulamak, çenemek. **Didiwana mündürmek** nyşana almak.

DIGDENEKLEME [diğdenekleme], *ış ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLEMEK [diğdeneklemek], *ışl.* Sowukdan ýaňa üşemek ýa-da näsaglyk sebäpli üşüđip titremek, sandyramak, gagsamak. *Digdenekläp duran oglanjyk.*

DIGDENEKLEMEKLIK [diğdeneklemeklik], *ış ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLEŞMEK [diğdenekleşmek], *ışl.* Birnäçe bolup digdeneklemek; sowukda üşäp titreşmek, üşäp sandyraklaşmak.

DIGDENEKLETMEK [diğdenekletmek], *ışl.* Digdenekläp ýaly etmek, digdeneklemäge mejbur etmek.

DIGDENEKLEÝIŞ [diğdenekleýiş], *ış ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLÄBERMEK [diğdeneklä:vermek], *ışl.* Digdenekläp başlamak, digdenekläp ugramak.

DIGDIKLEMEK [diğdiklemek], *ışl., gepl. d., ser.* **Digdeneklemek.** *Garry köpek sowuga çydaman diğdikleýär.*

DIGDIKLEŞMEK [diğdikleşmek], *ışl., ser.* **Digdenekleşmek.**

DIGDIKLETMEK [diğdikletmek], *ışl., ser.* **Digdenekletmek.**

DIGDIREMEK [diğdiremek], *ışl., ser.* **Digdeneklemek.**

DIGDIREŞMEK [diğdireşmek], *ışl., ser.* **Digdenekleşmek.** *Çagalar diğdireşip oturmaz ýaly, çerkez bormy, çogan bormy, ganymadrak odun getireýin* ("Edebiýat we sungat").

DIGDIRETMEK [diğdiretmek], *ışl., ser.* **Digdenekletmek.**

DIGER [diğer] **I**, *at.* Hiç zat, nam-nyşan. *Bulutdan diger yok, howa-da diýseñ dury.*

DIGER [diğer] **II**, *at.* Jykyryñ küýzesi.

DIGIR [diğir], *syp.* Bir zadyñ bölejiginiñ kiçijik, gatyja görnüşlisi. *Heniz palaw demini alyp yetişmändir, içinde digiri bar.*

DIGIRDEME [diğirdeme], *ış ady.* Digirdemek ýagdaýy.

DIGIRDEMEK [diğirdemek], *ışl.* Gorky, ürki we ş.m. zat sebäpli endam-janyñda jümşüldi peýda bolmak, endamyñ dyglamak. *Ahmediñ endam-jany diğirdäp gitdi* (G. Kulyýew).

DIGIRDETMEK [diğirdetmek], *ışl.* Birini digirdemäge mejbur etmek.

DIGIRDEÝIŞ [diğirdeýiş], *ış ady.* Digirdemek ýagdaýy.

DIGIRDÄBERMEK [diğirdä:vermek], *ışl.* Digirdäp başlamak, digirdäp ugramak.

DIGIR-DIGIR [diğir-diğir] **I**, *syp.* Bir zadyñ bölejikleriniñ kiçijik, gatyja görnüşlileri. *Bişmedik şüläniñ tüwüsi digir-digir bolar.*

DIGLEME [diğleme], *ış ady.* Diglemek ýagdaýy.

DIGLEMEK [digləmek], *işl.* Garaşylmadyk wakanyň, hadysanyň täsiri netijesinde endamyň tikeneklemek, dyglamak. *Meniň endamym digläp, iki baka yranýaryn.*

DIGLEMEKLIK [digləmeklik], *iş ady.* Diglemek ýagdaýy.

DIGLETMEK [digletmek], *işl.* Diglemäge mejbur etmek, diglemäge sebäp bolmak. *Dostunyň agzyndan eşiden sözleri onuň inini digletdi.*

DIGLÄBERMEK [diglä:vermek], *işl.* Digläp başlamak, digläp ugramak.

DIK, *syp., hal.* 1. Keseligine däl, göni ýokarlygyna duran. *Dik agaç.* 2. Aýak üstünde, ör boýuna. *Ol oturjagyny-da, dik durjagyny-da, tama söýenjegini-de bilmän, oda basan ýaly bolup zowzuldaýardy* (B. Seýtäkow). 3. Göni, dogry, gabat. *Ine, dik gaşymda bir goja otyr* ("Edebiýat we sungat"). *Bu ýol dik ilerik gidýär.*

◇ **Dik dur (duran)** inňeden çykma, täze (täze geýlen eşik hakda). *Onuň geýen eşikleri dik dur, östüne seredýän adam bolmaly. Dik durmak* janyypeşlik bilen işlemek, janlaryny gaýgymazlyk. *Adamlar dik durup, toýumyzy sowuşdylar, agyr mähelläni abraý bilen gaýtardylar. Dik oturmak* uklaman oturmak, uklaman oturyp geçirmek. *Garry ene şol habary alaly bäri, gijelerine-de dik oturýardy.*

DIKAN [dika:n], *hal, syp.* Göni, dogry. *Ol maňa dikan bir zat diýenok. Şol çykalganyň hem bir ýeri münüp-düşmesi örän kyn, darajyk we dikan çykmalý ýodady* (A. Gowşudow). *Hatýň hatdan, sözüň sözden parhy kän, Güýçlüsi ýürege ýönelýär dikan* (A. Kekilow).

DIKANA [dika:na], *at.* Käriziň dik çukury. *Indi ýedinji dikanadan girmeli.*

DIKANLAMA [dika:nlama], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKANLAMAK [dika:nlamak], *işl.* Göni nazaryňy dikmek. *Gandym aksakgal jedeliň arasyňy açmak isledimi nämemi, Öwezmyrat batyra dikanlap sorag berdi* (A. Gowşudow).

DIKANLAMAKLYK [dika:nlamaklyk], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKANLAŞMAK [dika:nlaşmak], *işl.* Biri-biriňe dogry seretmek, biri-biriňe nazaryňy dikmek. *Dikanlaşyp bakdy goşa garaklar, Aýlaryň göreji diýip "Hoş ene!"* (B. Kerbabaýew).

DIKANLAÝÝŞ [dika:nlaýýş], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKARYN [dika:ry:n], *hal, ser. Dikan.*

DIKARYNLAMA [dika:ry:nlama], *iş ady.* Dikarynlamak ýagdaýy.

DIKARYNLAMAK [dika:ry:nlamak], *işl., ser. Dikanlamak.* *Ol nämedir bir zady ýadyna düşürjek bolýan ýaly, maňa dikarynlap seretdi* ("Edebiýat we sungat").

DIKBAŞ, *syp.* Başy aşak egilmeýän, gaňrylmaýan kyrkgünlik ak jöwen. *Mellege dikbaş jöwen ekildi.*

DIKDİRMEK, *işl.* 1. Yere oturtdyrmak, düýbüni, ujuny ýere gömdürmek, dikip goýdurmak. *Pürs dikdirmek.* 2. Saldyrmak, gurdurmak (jaý hakynda). *Bakjanyň ileri çetinde sakçy üçin çatma dikdirdiler.*

DIKDÜŞDI [dikdüşdü], *syp.* Öz diýenini etdirjek bolup dyrjaşýan, düşünmez, keçe, tünt. *Beýle dikdüşdi bolmaň.*

DIKDÜŞDÜLIK [dikdüşdülük], *at.* Öz diýenini etdirjek bolup dyrjaşmaklyk, düşünmezlik, keçelilik. *Hallygözel adamsynyň dikdüşdiliginden jany ýanyp, gaharly hüňürdedi* (B. Gulow).

DIKE, *at, yerli g.* Gulagyň aşak ujunyň ýumşajyk ýeri, ysyrşalyk.

DIKEÇ, *at.* 1. Ýasalan çörek gyzan tamdyra ýapylmazyndan ön onuň ýüzünü dürtmek üçin diş-diş gural, dürtgüç. 2. *at.* Zolak, sütün. *Men ýene-de, jübimden eplem-eplem bolan gazeti çykardym-da, özüme zor salyp, iki-üç dikeji okap çykdy* ("Edebiýat we sungat").

◇ **Dikeç gant** aşagy tegelek, ýokarsy çüri gant bölegi. **Dikeç ýaly (misli dikeç)** dim-dik (adam hakda). *Darak geçmez saçlak misli bir dikeç, Naýza gezäp durdy tüýnüge tarap* (K. Gurbannepesow).

DIKEÇLEMEK [dikeşleme], *işl.* Dürtgüçlemek, dikeç bilen dürtmek. *Araba ýoluň iki tarapyndaky garlaryň üstü dikeçlenen petiriň ýüzi ýalydy* (B. Seýtäkow). *Biri torguş bolup, dikeçlär, dürter* (K. Gurbannepesow).

DIKE-DIKE: dike-dike etmek bölek-bölek etmek, para-para etmek.

DIKELDIBERMEK [dikeldivermek], *işl.* Dikeldip başlamak, dikeldip ugramak.

DIKELDILME, *iş ady.* Dikeldilmek ýagdaýy.

DIKELDILMEK, *işl.* 1. Ýykylan, gyşaran zat dik goýulmak, galdyrylmak; ör turzulmak; dik oturdyrmak (adam hakda). *Ýykyljak-ýykyljak bolup gyşaran tok simli pürs dikeldildi.* 2. *göç.m.* Ýykylan desgalar, jaýlar täzeden salynmak, gurulmak; öňki kadaly katdyna getirilmek. *Ýykylan jaýlar dikeldildi. Oba hojalygy dikeldildi.*

DIKELDIŞ, *iş ady.* Dikeltmek ýagdaýy. *Şypahana bejeriş we dikeldiş hyzmatlarynyň giň toparyny amala aşyrýar.*

DIKELDIŞMEK, *işl.* Ýerinden galdyrmaga, ör turuzmaga, dim-dik edip goýmaga, galdyrmaga kömekleşmek.

DIKELIBERMEK [dikelivermek], *işl.* Dikelip başlamak, dikelip ugramak.

DIKELİŞ, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELME, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELMEK, *işl.* 1. Oturan ýerinden ör boýuňa, aýak üstüne galmak, turmak. *"Ol nähili türkmenler?" diýip, Jolmürzäýew sapaňçasyny ýalaňaçlap dikeldi* (B. Seýtäkow). 2. Ýatan ýerinden galyp dik oturmak. *Onuň sowalyny çynlakaý hasap edip dikeldi-de, aýbogdaşyny gurup oturdy* (B. Kerbabaýew). 3. Has dik görnüşe girmek. *Gapynyň agzynda dim-dik bolup duran satanlak, betnyşan Kakabaý has dikeldi* (B. Seýtäkow). 4. Boýuna ösmek, beýgelmek, gurulmak, salynmak, galdyrylmak. *Jaýyň gurluşygy gowy gidýäni üçin, güngünden boýy dikelýärdi*. 5. Öňki kadaly katdyna gelmek. *Saglygy dikelmek. Jaýyň boýy dikelmek*.

DIKELMEKLIK, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELTMEK, *işl.* 1. Dikelmäge mejbur etmek, oturan ýerinden ör boýuna, aýak üstüne galdyrmak, turuzmak. 2. Ýatan ýerinden galdyryp dik oturtmak. *Şol wagt onuň üstünden gelen Mawy ony tanady, başyny galdyryp dikeltmek isledi* (B. Kerbabaýew). 3. Has dik görnüşe getirmek. *Aman poşşy özüniň daýaw göwresini dikeldip, murtuny sypady* (A. Gowşudow). 4. Öňki kadaly katdyna getirmek. *Öz saglygyny dikelmek. Halk hojalygyny dikeltmek*.

DIKGERIBERMEK [dikgerivermek], *işl.* Dikgerip başlamak, dikgerip ugramak.

DIKGERİŞ, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKGERME, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKGERMEK, *işl.* Gereginden artyk dikelmek, göwräni dograldyp, başyňy ýokary tutmak. *Aýagynyň burnuna seretmän dikgerdi* (R. Gelenow).

DIKGERMEKLIK, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKGERTMEK, *işl.* Dikgerer ýaly etmek, dikgermäge mümkinçilik bermek, gerekinden artyk dikeltmek, hekgertmek. *Ol guwanç bilen başyny dikgerdip, göçgünli-göçgünli gepledi* ("Edebiýat we sungat").

DIKGI, *sy.* Dikgerip, hekgerip duran.

DIKGIRDEME, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDEMEK, *işl.* Dikgirdili ses çykaryp ýöremek, dikgir-dikgir edip ýöremek (eşek barada). *Taýhar ýeňillik bilen dikgirdäp, öz yzynda inçejik tozanjyk emele getirerdi* (B. Kerbabaýew).

DIKGIRDEMEKLIK, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDEŞMEK, *işl.* Çalt ýöreşip barmak (birden köpeşek barada). *Üsti ýükli eşekler köçe bilen dikgirdeşip baryardy*.

DIKGIRDETMEK, *işl.* Dikgirdili sürmek, ýöretmek. *Takyrjak ýerde dikgirdedip bolmaýan eşek-de oňňürdigini ýazman ylgady* (B. Kerbabaýew).

DIKGIRDEÝİŞ, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDÄBERMEK [dikgirdä:vermek], *işl.* Dikgirdäp başlamak, dikgirdäp ugramak.

DIKGIRDI, *at.* Eşek ýörände toýnagynadan çykýan sesi we onuň ýöreýşiniň bir görnüşi. *Häлки takyr ýerde ýol paramaýan eşekleriň indi gybyrdysy artyp, dikgirdileri galyp, zordan yrgyn atýardylar* (B. Annageldiýew).

DIKGIR-DIKGIR, *ser.* Dikgirdi.

DIKILGAZYK [dikilgazyk]: **dikilgazyk bolmak** hiç ýaña gymyldaman sömelip durmak; bendiwan bolup durmak. *Ejem bolsa men başymy ýassyga goýanyndan meniň gapdalymda dikilgazyk bolup oturdy* (G. Seýitmäadow). *Beýlekisi semawaryň başynda dikilgazyk boldy* (R. Allanazarow).

DIKIBERMEK [dikivermek], *işl.* Dikip başlamak, dikip ugramak.

DIKILMEK, *işl.* 1. Agaç, taýak ýaly dikip bolýan zatlaryň düýbi ýere gömlüp goýulmak. *Suwuň içine dikilen gazygyň ýüzünde yazgy bar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gurulmak, salynmak. *Obanyň çetinde ýeke dikilen öý*.

◊ **Dikilip durmak** biriniň ýanynda dik durmak, aýrylan durmak. – *Gaşymda beýdip dikilip durmasana!*

DIKIŞ, *iş ady.* Dikmek ýagdaýy.

DIKLEMEK, *işl.* Gün-güzeranyny dolamak, saklamak, eklemek. *Uly maşgalany onuň ýeke özi dikläp otyrdy*.

DIKLEŞIBERMEK [dikleşivermek], *işl.* Dikleşip başlamak.

DIKLEŞİŞ, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLEŞME, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLEŞMEK, *işl.* 1. Iki art aýaklarynyň üstüne galyp garpyşmak (it hakda); dik duran ýerlerinde tutluşmak. *Uruşýan itler dikleşip, biri-birine agyz saldylar*. 2. Ýüzbe-ýüz bolup diýişmek, dawalaşmak. *Men iň soňunda onuň bilen dikleşmäge mejbur boldum* (B. Kerbabaýew). *Äri bilen dikleşip, agzyňy deňäp duran gelin däl-de, ýalyn bilen ýaşaşyp bilmerin* (B. Gulow). 3. *gepl.d.* Biri-birini ýykjak bolup çynlakaý herekete girşmek (pälwanlar hakynda). *Pälwanlar dikleşdiler*.

DIKLEŞMEKLIK, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLIGINE [dikliġne], *hal.* Dik boýuna. *Pürsleri dikligine goýuň*.

DIKLIK, *at.* Beýikligi, boýy boýunça uzynlyk.

DIKME, *iş ady*. 1. Dikmek ýagdaýy. 2. *at, taryh*. Patyşanyň ýurduň çet welaýatlarynda höküm sürmek üçin bellän, goýan wekili.

DIKMEK, *işl*. 1. Bir zadyň düýbünü ýere gömmek, dik oturtmak. *Orazsoltan eje, çökelik torbaňy asar ýaly agaç dikmändirin diýip, Berdi ýadyndan çykaran in soňky işini bitirdi* (H. Derýaýew). 2. Gurmak, salmak, galdyrmak. *Bu gün çatma dikmek hem başga işleri bilen meşgul boldular* (A. Gowşudow). 3. Dikilgazyk etmek, sömeltmek. *"Bolşuň şu bolsa, seni başlygyň önünde dikerin, diýip", gazap atyna mündi*. 4. Gönüläp tutmak, çenemek, gezemek. *Tüpeňniň nilini göni janaweriň maňlaýyna dikdi*. 5. *gepl.d*. Çümdürmek, sokmak. *Ýaman gahary gelip, bilindäki pyçagyny sogrup, Suhan gatynyň kükreginden dikmek isledi* (H. Derýaýew).

DIKMEKLIK, *iş ady*. Dikmek ýagdaýy.

DIKRAR [dikra:r], *at*. Göz dikilýän, bil baglanýan, perzent, umydygär. *Iki öýüň ýeke dikrary sensiň, oglum* ("Edebiýat we sungat").

DIKÝAKA, *syp*. Ýakasy dik, beýik dikilen. *Dikýaka köýnek*.

DIKUÇAR [dikuçor], *at*. Dikligine ýokaryk galýan we aşak düşýän, üsti, öňi we guýrugy perli ýörite gurluşly uçar, perganat.

DIL, *at.1*. Oňurgaly haýwanlaryň we adamyň agyz boşlugynda ýerleşen we iýmiti çeynemäge, ýuwutmaga, mundan başga-da onuň tagamyny bilmäge kömek edýän agzasy. *Ol häli-şindi galamy diline degrip, iri harplar bilen ýürekdäki dykyn bolup duran sözleriň baryny ýazyşdyrdy* (A. Durdyýew). *Dodaklaryňy diliň bilen ýalamak. Diliňi ýakmak. Dermany diliň aşagynda goýmak*. 2. Käbir haýwanlaryň et görnüşinde peýdalanylýan synasy. *Gowrulan dil*. 3. Adamyň pikirini söz üsti bilen beýan etmäge hem-de sözleşşiň seslerini emele getirmäge gatnaşýan beden agzasy. *Dil-bela, diş-gala* (Nakyl). 4. Adamlaryň arasynda özara aragatnaşyk serişdesi bolup hyzmat edýän, belli bir ses we grammatik gurluşa eýe bolan söz arkaly pikiri aňlatmagyň ulgamy. *Gadymy diller. Türkmen dili. Diliň taryhy. Biriniň dilini tapmak*. 5. *göç. m. harby*. Gerekli maglumat almak maksady bilen tutulyp getirilen ýesir. *Gözegçilik çekýän ýa-da dil tutmaga giden ýigitler bolaýmasa, galan atlylar gür agaçlaryň saýasynda çem gelen ýerde çäşerilip ýatyrdylar* (G. Kulyýew). 6. Sözleşşiň haýsydyr bir häsiýetli alamatlara eýe bolan görnüşi; stil. *Edebi dil. Gepleşik dili. Şahyran dil. Gazetiň dili. Ylmy işleriň dili*. 7. Sözleşşiň kimdir birine, nämendir bir zada mahsus bolan häsiýetli usuly; hususy stil. *Magtymgulynyň dili. Romanyň gahrymanynyň dili*. 8. Sagatda, kompasda, kyblanamada we ş.m. gurallarda öz okunyň daşynda

áýlanyp, wagty, tarapy, tizligi görkezýän inçeden uzynja demir diljagaz. *Sagadyň dili on biri görkezýärdi. Maşynyň dili uly tizligi görkezýärdi*. 9. Gamyş tüýdügiň, gopuzyň we ş.m. ses çykarýan böleginiň ady. 10. *göç.m*. Owaz, labyz. *Şirin dilli dutarym*.

◊ **Dil açmak (çykarmak)** 1) gürlmek, geplemek, sözläp başlamak. *Köpden bäri dilsiz galan Artyk Aýnanyň şol keşbini görenden soň, dil açdy* (B. Kerbabaýew). 2) ýaňy gepläp, käbir sözi aýdyp başlamak, dil çykarmak (çaga hakynda). *Eziz çaga "Watan!" diýip dil açýar, Ömür ýazy kyrk çillede gül açýar* (D. Baýmyradow). 3) ozal geplemez, dymmarak bolup, soň geplemse, geplegen bolmak. *Men içimden: "Goja şu çäýnegi ýarpylaberenden soň dil açaysa gerek" diýip pikir etdim*. **Dil bermek** 1) razy bolmak, söz bermek. 2) ýüregiňi bermek, göwün bermek. *Men dilbere dil berdim*. **Dil bilen orak ormak** emgenmezlik, dilde hemme zady aňsat etmek, gülalagüllük etmek. **Dil bilimi** dil hakyndaky ylym. Diliň ähli kanunalaýyklyklaryny we taryhy ösüşini öwrenýän ylym. *Dil bilimine giriş. Dil bilmez* gepe-söze düşünmeýän, akyly kem. *Huş gider, akyly kem bolar, Dil bilmez haýwan uçraşsa* (Magtymguly). **Dil birikdirmek (düwürmek)** bir işi amala aşyrmak üçin, köplenç, önünden gizlin gepleşmek, wadalaşmak. *Bu gün irden Dursunyň joralaryndan bir topary edil dil birikdirip diýen ýaly üýşüp, Dursunlara geldi* (H. Ysmaýyłow). **Dil bitmek ser. Dil açmak**. *Üç ýaşyna gidende, Saýrap duran dil biter* (Hüwdi). *Ýaňy dil biten çaganyň dili gör, nähili enaýy bolýar!* **Dil bolmak, göz bolmak** dile düşmek, göz degmek. **Dilden, agyzdan galmak** agyr, ölüm halynda gepläp bilmän ýatmak. *Han-ha, indi dilden-agyzdan galyp ýatyr*. **Dilden dile geçmek** bir habar agyzdan agza geçip, biriniň üsti bilen ikinji birine ýetip, kem-kemden ýaýramak. *Gadymy halk döredijilik nusgalary dilden dile, agyzdan agza geçip, häzirki güne gelip ýetipdir*. **Dilden düşmezlik** meşhurlyk taýdan ady köp agzalmak, ýatlanylmaq. *Bu işgärler tanyş bize ozaldan, Düşmeýärdi mydam atlary dilden* (J. Ilmyradow). **Dile, agza düşmek** erbetlik taýdan haku-nähak ilin arasynda adyň ýaýramak, ile gürrüň bolmak. *Ol beýle dile-agza düşmeli däl*. **Dile düşmez** gep-gürrüňe düşünmeýän, nadan, dikdüşdi. **Dile geldi, bile geldi** niýetiňe düweniňi, diýjek zadyňy aýt, ýaşyрма. *Dile geldi, bile geldi, aýdyp goýber, Mergen aga!* (D. Esenow). **Dil haty** bir zady boýun alyp berilýän hat. **Dili agyr** düşünmesi kyn, çylşyrymly. *Eseriň dili agyr bolsa, ol okyjyny irizýär*. **Dili aýlanmak** gepläp bilmek, geplemäge, gürlmäge güýji ýetmek, gurby çatmak. *Parhy yok, şol bir bolşunda, onuň dili aýlansa, berýäni şol bir jogabydy* (A. Gowşudow). **Dili barmazlyk**

aýtmaga bogny ysmazlyk, aýdyp bilmezlik. *Adyňy tutmaga barmaýar dilim, Men seniň bilbilniň, sen meniň gülüm* (Baýly şahyr). **Dili batyr** dogumly, ýerlikli, dözümlü gepleýän. *Garlynyň pikiriçe, ogullarynyň iň dili batyry hem ýeke sözlüsi Myratdy* (A. Gowşudow). **Dili duzly** (awuly, şerebeli) aýy sözli, janyňa degjek sözleri aýdagan. *Dili duzly köse ony ýaňsa alman durup bilmedi* (B. Kerbabaýew). **Dili gysga** müýnli, aýyply, etmişli. *Enem-atama söz ýeter, ilniň içinde dili gysga bolar - diýibem oýlanan däl* (N. Saryhanow). **Dilimiň ujunda** ýa-da düşjek-düşjek bolup duran zat, söz. *Seniň diýýän kitabyň ady dilimiň ujundady welin, ýadyma düşenok*. **Diline dyngy bermezlik** yzyny üzmän, örän köp geplemek. **Dilini baglamak** geplemez ýaly etmek; geplemekden, gürlemekden mahrum etmek. *Men ol adamyň gözünü görenimde, onuň nazary meniň dilimi baglady*. **Dilini damagyna ibermek** ser. **Dilini ýeňsesinden çekmek**. *Uzyn ýokarky sözler bilen gürründeşiniň dilini damagyna iberendigine anyk gözünü ýetirdi* (B. Seytākow). **Dilini tapmak** ýüreginden turmak, ugruny tapmak, sözün alyşmak. **Dilini ýeňsesinden çekmek** gaýdyp gürlemez ýaly etmek, temmi bermek. **Diliň almak 1)** göwnüňe degen zady mahal-mahal agzamak. **2)** görüplik edip başga biriniň üstünligi hakynda bir zat aýtmak. *Başga biriniň durmuşyny diliňe almak gowulygyň alamaty däl*. **3)** birine eden ýagşylygyň häli-şindi ýatlap durmak, köp agzamak. **Diliň barmak** birine erbet söz aýdyp bilmek. *Oňa erbet zat diýmäge neneň diliň barýar?* **Diliňe çolamak** amatsyz, bolgusyz zady diliňe almak, aýtmak. *Seniň bu işiň hiç kimiňkiden artyk iş däl, bar bitireniň şu bolsa, onda ony diliňe-de çolap oturma!* ("Görogly"). **Diliňe degirmek** iýmän, çala datmak. *Ýas ýerine baranlar önlerinde goýlan nahardan diline degrip, molla aýat okatdylar*. **Diliňe gelmek** kellände birden dörän pikiri aýtmak mümkinçiligi bolmak. **Diliň gijemek** bir zady aýdasyň gelip durmak. **Diliňi aýnatmak** süwümsizlik edip, sözleri nädogry aýtmak. **Diliňi dişlemek** özüňe basalyk bolmak, diýjek sözüňi aýtman saklanmak, gürlemezlik. **Diliňi salajyn goýbermek** agzyňa gelenini urmak, paýys söz aýtmak. **Diliňi salajyn goýbermezlik** agzyňa gelenini urmak, paýys söz aýtmak. *Bally han, diliňi salajyn goýberme* (B. Kerbabaýew). **Diliň tutulmak** aljyramak, gorkmak we ş.m. zerarly gepläp bilmezlik. **Dili öwrülmezlik** sözleri, sesleri aýdyp bilmezlik, düşnükli gepläp bilmezlik. **Dili süýji** hoş sözli, mähirli. *Ol dili süýji, gowy adam*. **Dili uzyn bolmak** bir zat aýtmaga, talap etmäge hakly bolmak, biriniň önünde utançly bolmazlyk. *Özüňe tabşyrylýan işleri wagtynda berjaý etseň, diliň uzyn bolar*. **Dili ýeňil 1)** düşnükli, beýan ediş taýdan ýerbe-ýer, akgyňly. *Eseriň dili ýeňil*. **2)** aýdan sözüne jogapkärçilikli garamaýan, oýlanyşyksyz

sözleýän, diline buýrup bilmeýän. **Dil ujundan** göwünli-göwünsiz, zordan. *Ýagmyr Perman bilen dil ujundan saglyk-amanlyk soraşdy* (G. Kulyýew). **Dil ýarmazlyk** kelam agyz söz aýtmazlyk, hiç zat aýtmazlyk, jynknyň çykarmazlyk. *Ýöne Şükür bilen halaşanymyzy görüp durkaňyz hem eger-eger ýalandan-çyndan dilem ýaraňzok-la!* (T. Gurbanow). **Dil ýetirmek** birine, bir zada şek ýetirmek, at dakmak, mertebesini peseltmek niýeti bilen ýaman söz aýtmak. *Ömründe bir gezek aýlawla geläýdiň weli, Tarlana-da dil ýetirdiň-aý!* - diýip, *Oraz ýoldaşyna käýindi* (B. Pürliýew).

DILARDY [dila:rdy]: **dilardy çekimsizler** çekimsiz sesleriň işjeň gep agzalary esasynda bölünen topary. *Dilardy çekimsizler iki topara bölünýär: a) yzky kentlewük çekimsizleri: k [kak], ğ [da:ğ], ñ [gaňna], h [nyrh]; b) ortaky kentlewük çekimsizleri: k [kir], g [gel], ñ [geň]*.

DILBER [dilber], at, syp., kön.s. **1.** Söýgüli dildar, ýürekdeş, ýar. *Garşym alyp duran dilber, Näzlim, bir suw ber içeýli!* ("Görogly"). *Gadam ýerine ganat baglap uçar men, Diýse dilber: "Aşyk, ýör bizim sary"* (Magtymguly). **2.** Gyza dakylýan at.

DILÇI, at. Dil biliminden hünärmen. – *Berekella, Kyýas! Iş barada şeýle göwnejaý düşüňjäh bilen senden bijaý salyhatly dilçi çykar* (N. Jumaýew).

DILÇILIK, at. Dilçiniň käri, ýagdaýy.

DILDAR [dilda:r], at, kön.s., ser. **Dilber 1.** Ili gökleň, ady Meňli, Näzli dildardan aýryldym (Magtymguly).

DILDARLYK [dilda:rlyk], at. Dildaryň ýagdaýy, dildar bolmaklyk. Gyrmyz geýip dildarlyga ýeten gyz (Mollanepes).

DILDEN [dillen], hal. Ýazmaça görnüşinde däl-de, dil bilen aýtmaklyk. *Dilden aýtmak. Matematikadan dilden synag boljak*.

DILDIRMEK [dillirmek], işl. Pyçaga, päkä teniň bir ýerini dilkaw kesdirmek. *Pyçaga elini dildiräýdimi?*

DILDÜWŞÜK [dillüwşük], at. Birine ýa-da bir ýurda garşy bilelikde hereket etmek barada hyýanatçylykly gizlin ylalaşyk.

DILEG [dileğ], at. **1.** Birinden bir zat sorap ýüz tutmaklyk, birinden edilýän haýyş. *Altyn gapylynyň agaç gapyla-da dilegi düşer* (Nakyl). *Aç hem bolsaň, barma ile dilege!* (Magtymguly). **2.** Isleg, arzuwlaryň amala aşmagyny diläp, alladan edilýän haýyş. *Garryja mamasy ýagşy dileg bilen Permany ugradyp, sekiniň erňeginde saýyl bolup galdy* (A. Gowşudow). **3.** Dileg sözüniň yzyndan etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dileg etmek** alladan isleg-arzuwlaryň amala aşmagyny dilemek. *Ýöne olaryň sag-aman dolanyp gelmeklerini dileg et* (B. Seytākow).

DILEGÇİ [dileğçi], *at.* 1. Zat dilemäge, soramaga gelen adam. 2. Dilegçilik edip gün görýän adam, gedaý.

DILEGÇILIK [dileğçilik], *at.* Dilegçiniň ýagdaýy, mätäçlik zerarly dileg etmek bilen meşgul bolmaklyk.

DILEME, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILEMEK, *işl.* 1. Birinden bir zat bermegini haýyş edip, ýüz tutmak, dileg salmak. 2. Alladan isleg-arzuwlaryň amala aşmagyny soramak, haýyş etmek. *Jan tenimde myhmandyr, Eşreti dilär göwnüm ("Görogly"). Pirguly aga ýigitleriň sag-aman gelmeklerini diläp, derwezäniň daş ýüzünde garaňkyda duran ýerinde hudaýdan dileg etdi* (B. Seytākow). 3. Bir zat satyn aljak bolanyňda bahalaşmak, öz kesgitlän bahaňy aýdyp, şol nyrhdan satmagyny soramak. *Düýäni diýýän bahasyndan birneme bäräk diledim.*

DILEMEKLIK, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILENJEŇ, *syp.* Bir zat dilemäge endik eden, dilenip ýören. *Dilenjeň çaga.*

DILENJEŇLIK, *at.* Dilenjeň bolmaklyk, dilenip ýörmeklik. *Dilenjeňlik onuň iň bir ýigrendik zadýdy.*

DILENMEK, *işl.* Özün üçin bir zat bermeklerini soramak, özün üçin dilemek.

DILEŞMEK, *işl.* 1. Dilemäge kömek etmek. *Eger saňa ertir rugsat gerek bolsa, müdiriň ýanyna baryp, özüme dileşýin.* 2. Birnäçe adam bolup dilemek.

DILETMEK, *işl.* Bir zady sorap ýüz tutdurmak, dileg etdirmek.

DILEWAR [dilewa:r], *syp.* Çeper geplemegi başaryan, gepe çeper, gepe-gürrüňe ökde. *Dilewar adam. Sen haçandan bari beýle dilewar bolduň!* (B. Pürliýew).

DILEWARLYK [dilewa:rlyk], *at.* Çeper geplemegi başarmaklyk, gepe çeperlik, gepe-gürrüňe ökdelik. *Garrynyň dilewarlygy oturanlary haýran galdyrdy* (G. Kulyýew).

DILEÝIŞ, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILÄBERMEK [dilä:vermek], *işl.* Diläp başlamak.

DILGIR [dilgi:r], *syp.* Maksadyna ýetip bilmän göwni galan, nägile, närazy; gamgyn, tukat. *Sen hemişe dilgir bolup ýörsün.*

DILGIRLIK [dilgi:rlik], *at.* Göwni galanlyk, nägilelik, närazylyk; gamgynlyk, tukatlyk. *Dilgirlik edip dünýeden ötmekden ýaman zat yok.*

DILHATY, *at.* Bir zada boýun bolup ýazylyp berilýän hat. *Hosly molla goltugyny sermendi we çekilen goly tassyk edilip, möhür basylan dilhatyny görkezdi* (A. Gowşudow).

DILIBERMEK [dilivermek], *işl.* Dilip başlamak, dilip ugramak.

DILIGYSGA [diliğy:sğa], *syp.* Bir sebäbe görä edilen hormatyň hötdesinden gelip bilmedik, etmeli,

bitirmeli isini bitirip bilmedik. *Senem diligysga etmeris* (H. Meläýew).

DILIGYSGALYK [diliğy:sğalyk], *at.* Diligysga bolmaklyk.

DILIK, *syp.* 1. Kesilip ýa-da ýyrtlyp dilnen, kesik. *Onuň penjeginiň syýy dilikdi.* 2. Haýwanlaryň gulagy kesilip edilýän bellik, tagma.

DILIK-DILIK, *syp.* Ençeme ýeri dilnen, dilim-dilim bolan, ýirik-ýirik. *Onuň egnindäki dony dilik-dilik bolupdyr.*

DILIKELTELIK, *at, ser.* Diligysgalyk.

DILIM, *at.* Dilnip ýa-da kesilip alnan bölek (gawun, garpyz we ş.m. hakynda). *Oturyň, iň bolmanda bir dilim gawun iýip gidiň!* (B. Pürliýew).

DILIM-DILIM, *syp.* 1. Dilnen, kesim-kesim, ýaryk-ýaryk edilen. *Onuň endamy dilim-dilimdi.* 2. Birnäçe dilim edilen, dilimlenen.

DILIMLEME, *iş ady.* Dilimlemek ýagdaýy.

DILIMLEMEK, *işl.* Pyçak bilen dilip, bölekler bölme, dilim-dilim etmek. *Okuwçylar Baba aganyň dilimläp beren gawunlaryny iýmäge oturdylar* (N. Esenmyradow).

DILIMLEMEKLIK, *iş ady.* Dilimlemek ýagdaýy.

DILIMLENMEK, *işl.* 1. Pyçak bilen kesilip, dilimlere bölünmek, dilim-dilim edilmek. *Kak edilmek üçin dilimlenen gawunlar gamşyň üstünde güne serlip goýlupdyr.* 2. Özün üçin dilimlemek.

DILIMLEŞDIRMEK, *işl.* Gawuny, garpyzy bir ýan ujundan dilimläp çykmak. *Kak sermek üçin gawunlary dilimleşdirmek.*

DILIMLEŞMEK, *işl.* 1. Dilimlemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde dilim-dilim edip kesmek. *Eneli-gyz kaklyk gawunlary dilimleşip otyrdylar.*

DILIMLETMEK, *işl.* Dilim-dilim etdirip kesdirmek, dilip bölekletmek. *Gözel eje kak serdirjek gawunlaryny çagalaryna dilimletdi.*

DILIMLEÝIŞ, *iş ady.* Dilimlemek ýagdaýy.

DILIMLÄBERMEK [dilimlä:vermek], *işl.* Dilimläp başlamak.

DILINMEK, *işl.* 1. Dilim-dilim bolmak, dilik emele gelmek, ýirilmek. 2. Özün üçin dilmek. *Iýjek gawunyny dilindi.*

DILIŞ, *iş ady.* Dilmek ýagdaýy.

DILIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan dilim-dilim edişdirmek, dilip çykmak. *Badamjanyň daşyny artyp, ony uzynlygyna dilişdirmeli.*

DILIŞMEK, *işl.* Dilim-dilim edişmek, dilmäge kömekleşmek. *Kak sermek üçin gawun dilişmek.*

DILKAW [dilka:w], *at.* 1. Bir zadyň insizje uzyn bölegi. *Dargady pikiri, söz yok dilinde, Sandyraşar dilkawja kagyz elinde* (A. Kekilow). 2. Uzalyp giden insizje ýer zolagy. *Derýanyň çep kenarynda uzyn dilkaw baglyk, tokaýlyk bar.*

DILLENDİRMEK [dillennirmek], *işl.* Bir zat barada aýdyp bilmän ýören pikirini mälim etdirmek, söz açdyrmak, gepletmek. "*Ýagşy söz ýylany hinden çykarar*" diýen nakyla görä, olary mylaýym söz bilen ýüze çykarmak ýa-da görnetin nähak işi gözlerine görkezip, dillendirmek mümkin (B. Kerbabaýew).

DILLENİBERMEK [dilleniwermek], *işl.* Dilleniپ başlamak, dilleniپ ugramak.

DILLENİŞ, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DILLENME, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DILLENMEK, *işl.* Bir zat barada söze başlamak, gepläp başlamak. *Aýna göwünsiz ýylgyrды, iкirjiñlendi, kынlyк bilen dillendi* (B. Kerbabaýew).

DILLENMEKLIK, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DİLLEŞİK, *at.* 1. Biri bilen bir zat barada öňünden anyk pikire gelmeklik, pikirini bir ýere jemlemeklik, wadalaşyk. 2. Gizlin ylalaşyk, gizlin wada, dildüwşük.

DİLLEŞIKLI, *syp.* 1. Biri bilen bir zat barada öňünden anyk pikire gelnen, wadalaşylan, gepleşilen, gepleşikli. *Siziñ hemmäñiz dilleşikli.* 2. Gizlin ylalaşylan, wadalaşykly. *Elbetde, siz ozaldan dilleşiklisiñiz.*

DİLLEŞIKLILIK, *at.* Dilleşikli bolmaklyk.

DİLLEŞIKSIZ, *syp.* Dilleşikli bolmadyk, dilleşikli däl. *Dilleşiksiz hareket etmek.*

DİLLEŞIKSIZLIK, *at.* Dilleşikli bolmazlyk, dilleşikli dälilik.

DİLLEŞME, *iş ady.* Dilleşmek ýagdaýy.

DİLLEŞMEK, *işl.* 1. Biri bilen öňünden maslahatlaşyp, belli bir ylalaşyga gelmek, agyz birikdirmek, öňünden gepleşmek. *Ikimiz dilleşip, şu ýanlara gaýtdyk* (B. Seýtäkow). 2. Gizlin ylalaşmak, wadalaşmak. *Gaýynlarym dilleşip, köne däbe eýerdi* (B. Kerbabaýew). *Bu iş barasynda molla Hoşly ozal daýysy bilen pugta dilleşen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow).

DİLLEŞMEKLIK, *iş ady.* Dilleşmek ýagdaýy.

DILLI, *syp., göç.m.* Geplegen; bir zat diýdigiñ gaýtargy berjek bolup duran, dili duzly. *Ol gyz gaty dillidir, seniñ deñiñ dälidir.*

♦ **Dilli tüýdük** dil açylyp ýasalan gamyş tüýdük. *Küren obany dilli tüýdügiñ owazy gaplady.*

DILLI-DILEWAR [dilli-dilewa:r], *syp., gepl.d.* Aýtjak sözünü aýdyp bilýän, dile çeper (kınaýa äheñli). *Bolduñ meniñ başyma dilli-dilewar.*

DILLIJE, *syp., göç.m.* Geplemseк, bir zat diýseñ, gaýtargy berjek bolup duran (kiçijik çagany söýgi bilen sypatlandyryan söz). *Maýajyk dillije, dogumlyja çaga* (B. Annageldiýew).

DILLILIK, *at.* Geplegenlik; dili duzlulyk, bir zat diýilse, gaýtargy berjek bolup duran gylykly bolmaklyk. *Onuñ dillilikden gören peýdasy ýokdy.*

DILMAÇ [dilma:ç], *at.* Bir dilde geplenýän gepleşigi başga dile geçirýän adam, dilden terjime edýän adam, terjimeçi. *Ahyry ol öz gyzy Serwijany dilmaç edinip habarlaşdy* ("Görogly").

DILMAÇLYK [dilma:şlyk], *at.* Dilmajyñ käri, ýagdaýy. *Häzir bolsa ony dilmaçlykda ulanýarlar* (A. Gowşudow).

DILME 1. *iş ady.* Dilmek ýagdaýy. 2. *at.* Gyzyл balygyñ etinden uzyn zolak edilip dilniп, kakadylyp taýýarlanýan iýmit.

DILMEK, *işl.* 1. Dilim-dilim etmek, kesik-kesik etmek, kesmek. *Ol hyýarlary dilip duz berdi.* 2. Dilik açmak, ýirmek. 3. *göç.m.* Agyrtmak, gyýyldyrmak.

DILMEKLIK, *iş ady.* Dilmek ýagdaýy.

DILSIZ, *syp.* 1. Gepläp bilmeýän, lal. 2. *göç.m.* Az gepleýän, geplemseк däl, ýuwaş.

♦ **Dilsiz ýagy** tebigy betbagtçylyk.

DILSIZ-AGYZSYZ [dilsiz-ağyzsyz], *syp., ser.* **Dilsiz** 2. *Dilsiz-agyzsyz adam.*

DILSIZLIK, *at.* 1. Gepläp bilmezlik, lallyk. 2. Az geplilik, ýuwaşlyk.

DILŞAT [dilša:t], *at.* 1. *kön.s.* Köñül şatlygy. *Magşuklaryñ dilşady sen* (Talyby). 2. Gyza dakylýan at.

DIM-DIK, *syp.* Örän dik, gös-göni, dik duran; syh-syh.

DIN [di:n] **I**, *at.* Tebigatdan daşary güýçleriñ (hudaýyñ, ruhuñ) barlygy baradaky düşüñjeleriñ jemi. *Yslam dini.*

♦ **Din duşman** iñ erbet, howply duşman. *Ol meniñ din duşmanym* (B. Kerbabaýew). **Dinden çykmak** diniñi inkär etmek. *Dinden çyksañ çyk, ilden çykma* (Atalar sözi). **Dinden çykan** adamkärçiligini ýitiren, erbet. *–Dinden çykan bolmasañ, adamlary beýle ýigrenmezdiñ.* **Dini başga** haýsydyr bir ýakyn garyndaşlyk gatnaşygy bolmadyk adamlara içi yylaman, ynanman, olardan özüni aýry tutmak,

DIN [di:n] **II**, *at.* Işilen ýüpüñ, sapagyñ we ş.m. bir gaty. *Ýüpüñ iki dini üzülip, bir dini galypdyr.*

DIN-ADAT [di:n-a:dat], *at.* Dine, adata degişli bolan däp-dessurlar.

DINÇI [di:nçi], *at, ser.* **Dindar.**

DINDAR [di:nna:r], *syp.* Dine ynanýan, hudaýa ynanýan we dini urp-adatlary berjaý edýän, dinçi.

DINDARLYK [di:nna:rlyk], *at.* Dine ynanmaklyk we urp-adatlary berjaý etmeklik.

DINI [di:ni], *syp.* Dine mahsus bolan, dine degişli bolan. *Dini garaýyş. Dini ynanç. Dini mekdep.*

DIN-IMAN [di:n-i:ma:n], *at.* Dini ynanç.

DINSIZLIK [di:nsizlik], *at.* Dine ynanmazlyk, dini inkär etmeklik.

DIN-ŞERIGAT [di:n-şeri:ğat], *at.* Din we dini adatlar, şerigat.

DİN I, *at.* Gözegçilik etmek ýa-da bellik, nyşan üçin salnan, dikeldilen dürli beýiklikdäki minara. *Bir diňiň içine gabalan iki oýnam mergen asyl el berenokdy* (H. Ysmaýyłow).

DİN II: diň arkan serrelmek (gaýtmaq) arkanlygyna ýykylmak. *Pökgi wala diň arkan serrelip, agdarylan pyşdyla döndi* (B. Kerbabaýew). **Diň göge galmak** dogry ýokary görterilmek, dik asmana ýönelmek, örän ýokary görterilmek. **Diň (ör) gökden gelmek** örän geň galmak, bir hili bolmak, allaniçigsi bolmak. *Gördüňmi, Ýaltamyrat, oka diýilse, diň gökden gelerdiň* (H. Ysmaýyłow). **Diň salmak** diňlemek, gulak asmak. *Gapydan ayak sesi gelerine diň salyp oturyşlaryna, çäylaryny içip gutardylar* (N. Saryhanow).

DIŇÇI I, *at.* Diňiň üstüne çykyp, garawulçylyk çekýän adam, garawul.

DIŇÇI II, *at, ser.* Diňleýji 1.

DIŇÇI III, *at. 1. ser.* Diňleýji. *Bagşynyň diňçisi durdugyça köpelip, ägirt çnaryň saýasy bütin töweregi bilen dolupdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Iliň gepini, gürrüni diňläp ýören şugulçy, gara habarçy. *Patyşanyň diňçisi üç doganyň bu saparky bolşuny hem patyşa baryp aýdýar* ("Hutdy Humar").

DIŇDIRIBERMEK [diňdirivermek], *işl.* Diňdirip başlamak.

DIŇDIRIŞ, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRME, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRMEK, *işl.* Aglamagyny goýdurmak, aglamagyny bes etdirmek. *Ol çaganyň elinden tutup, "jigim-jigim" diýip, ony diňdirdi* (B. Annageldiýew).

DIŇDIRMEKLIK, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRMEZLIK, *iş ady.* Aglamagyny goýdurmazlyk, bes etdirmezlik. *Ejiz bolup aglasaň, Ataň seni diňdirmez* (A. Atabaýew).

DIŇE, Ýeke, ýeke-täk, ýeke bir. *Men teatra diňe seniň bilen gitjek.*

DIŇIBERMEK [diňivermek], *işl.* Diňip başlamak, diňip ugramak.

DIŇIRGEME [diňirgeme], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGEMEK [diňirgemek], *işl.* Bir zat hakda böwrüni diňlemek, içinden pikir etmek. *Artyk atynyň başyny çekdi, diňirgedi* (B. Kerbabaýew).

DIŇIRGEMEKLİK [diňirgemeklik], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGENIBERMEK [diňirgeniwermek], *işl.* Diňirgenip başlamak.

DIŇIRGENIŞ [diňirgeniş], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGENIŞMEK [diňirgenişmek], *işl.* Bir zat barada böwrüni diňleşip durmak, pikirlenişmek. *Ikisi hem diňirgenişip durdular.*

DIŇIRGENME [diňirgenme], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGENMEK [diňirgenmek], *işl.* Bir zat hakynda neneň, niçik bolýar diýip böwrüni diňlemek, pikirlenmek.

DIŇIRGENMEKLİK [diňirgenmeklik], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGEYIŞ [diňirgeýiş], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGÄBERMEK [diňirgä:vermek], *işl.* Diňirgäp başlamak.

DIŇIŞ, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DIŇIŞMEK, *işl. 1.* Ýagşyň, garyň we ş.m. ýagmasy kem-kemden kesilmek. *Ýarygijeler başlan çabga daňdana golaý diňişdi. 2.* Ses, galmagal we ş.m. zatlar ýatışmak. *Bazaryň irki gowry soňabaka diňişdi.*

DIŇLEME, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEMEK, *işl. 1.* Gulak salmak, üns bilen eşitmek. *Aýdym-saz diňlemek. 2.* Biriniň aýdan sözlerine gulak salmak, beren maslahatyny almak. *Nesihat diňleseň, äriň äri sen, Almasaň nesihat, köpüň biri sen* (Magtymguly).

DIŇLEMEKLİK, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEMEZLIK, *iş ady. 1.* Aýdylýan sözi eşitjek bolmazlyk. *Habarlary diňlemändigime gynanýan. 2.* Biriniň aýdan sözlerine gulak salmazlyk, beren maslahatyňy almazlyk. *Ol ene-atasyny diňlemän, nä günlere uçrady.*

DIŇLENMEK, *işl. 1.* Gulak asylmak, aýdylan zat eşidilip oturylmak. **2.** Gizlinlikde gulak asylmak, diň salynmak. **3. göç.m.** Berilýän maslahata gulak salmak, ol makul görülme.

DIŇLETMEK, *işl. 1.* Birini diňlemäge mejbur etmek, diňlemäge mümkinçilik bermek, birine diňlemek işini etdirmek; gulak asdyrmak, aýdylan zady eşitdirip oturmak. **2.** Gizlin gulak saldyrmak, diň saldyrmak.

DIŇLEÝIŞ, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEÝJI, *at. 1.* Edilýän gürrüni, radiony, konserti we ş.m. diňleýän adam. *Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek* (Nakyl). **2.** Käbir ýörite okuw mekdeplerinde: okuwçy, talyp. *Ýörite okuw mekdebiniň diňleýjileri. 3.* Hünäri boýunça gysga möhletleýin okuwa gatnaşyp, bilimini kämilleşdirýän hünärmen. *Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Döwlet gullykgy akademiýasynyň diňleýjisi.*

DIŇLÄBERMEK [diňlä:vermek], *işl.* Diňläp başlamak.

DIŇME, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DIŇMEK, *işl.* 1. Aglamagy bes etmek, kesmek, sesini goýmak. *Çaganyň özi aglap, özi diňipdir.* 2. Ýagyn ýagmasy kesilmek. *Emma ýagyş diňer ýerde diňmedi* (G. Kulyýew). 3. *gepl.d.* Ses, gykylyk we ş.m. ýatmak. *Saz-söhbetler diňdi* (N. Pomma).

DIŇMEKLIK, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DIŇMEZLIK, *iş ady.* 1. Aglamagyny bes etmezlik, sesini goýmazlyk. *Çagajyk diňmän aglady.* 2. Ýagyn ýagmasy kesilmezlik. *Ýagyş agşama çenli diňmedi.*

DIŇSIR [diňsi:r], *at, sazç.* Saz seslerini dogry kabul edijilik we täzeden berip bilijilik ukyby. *Onuň sesi gowy welin, diňsiri ýok, diňsiri bolmasa-da, bagşy bolýarmy näme?*

DIŇSIRGEME [diňsirgeme], *iş ady.* Diňsirgemek ýagdaýy.

DIŇSIRGEMEK [diňsirgemek], *işl.* 1. Bir ýerden çykýan sesi aňsyryjak bolup diňlemek, diň salmak. *At sakga durdy-da, gulaklaryny keykerdip diňsirgedi.* 2. Bir hili böwrüni diňleýän, geňirgenýän ýaly bolmak. *Ol ýüzüni aşak saldy-da diňsirgedi* (T. Gurbanow).

DIŇSIRGENIŞ [diňsirgeniş], *iş ady.* Diňsirgenmek ýagdaýy.

DIŇSIRGENIŞMEK [diňsirgenişmek], *işl.* Birnäçe bolup diňsirgenmek. *Oturanlar ayak sesini eşidip diňsirgenişdi.*

DIŇSIRGENME [diňsirgenme], *iş ady.* Diňsirgenmek ýagdaýy.

DIŇSIRGENMEK [diňsirgenmek], *işl., ser.* **Diňsirgemek.** *Ogulsirin eje diňsirgenip durdy-da: – Bor, Rejep! “Il oňlasa, atyňy soý” diýipdirler. Ýöne Amanmyrat janyň ýaňy alty ýaşy doldy. Öz çagaň ýaly göz-gulak bolarsyň-da!* (“Türkmen dili”).

DIŇSIRGEŞMEK [diňsirgeşmek], *işl., ser.* **Diňsirgenişmek.** *Oturanlar diňsirgeşdiler.*

DIŇSIRGETMEK [diňsirgetmek], *işl.* Diňsirgemäge mejbur etmek. *Gulagyna degen habar ony diňsirgetdi.*

DIŇSIRGÄBERMEK [diňsirgä:vermek], *işl.* Diňsirgäp başlamak, diňsirgäp ugramak.

DIPLOM [diplo:m], *at.* Ýokary ýa-da ýörite orta mekdebi gutaranlygy, şeýle-de ylmy adyň dakylandygy, alymlyk derejesiniň berlendigi hakynda resmi şahadatnama.

DIPLOMAT [diploma:t], *at.* 1. Daşary ýurt döwletleri bilen aragatnaşyk etmek üçin hökümet tarapyndan wekil bellenen wezipeli adam. 2. *göç.m.* Başga adamlar bilen bolan aragatnaşykda örän başaraňlyk, ugru tapylyk bilen hereket edýän adam.

DIPLOMATIK [diploma:tik], *syp.* Diplomatıya degişli; diplomatıya mahsus.

◊ **Diplomatik çapar** daşary işler pudagyna degişli edaranyň diplomatik poçtasyny gatnadýan wezipeli adam. **Diplomatik dereje (rang)** diplomatlara

dakylýan aýratyn at. **Diplomatik korpus** hökümetiň diplomatlarynyň jemi.

DIPLOMATIÝA [diploma:tiýa], *at.* Döwlet organlarynyň daşary syýasat ugrundan alyp barýan işi. 2. Daşary döwletler bilen geçirilýän gepleşiklerde we gatnaşyklarda ulanylýan usullaryň we metodlaryň jemi.

DIPLOMATLYK [diploma:tlyk], *at.* Diplomatıyň käri, wezipesi.

DIPLOMÇY [diplo:mçy], *at.* Diplom işini ýerine ýetirýän talyp (student).

DIPLOMLY [diplo:mly], *at.* Diplomly bar bolan. *Diplomly adam.*

DIREG [di:reg], *at.* 1. Diräp söýget etmek üçin peýdalanylýan agaç we ş.m. serişdelerden edilýän pürs. *Käwagtlar bolsa güýçli gomlar demir direglere urup durýar* (“Edebiýat we sungat”). 2. Ýelden gorap saklamak üçin gara öýüň tüýnügine direlýän uýy haçjaly uzyn agaç. *Ol diňe öýüň içinden tüýnügine direg urup, gurumlap giden tüýnük ýüpden asylýardy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Arkadaýanç, arka, arkadag, daýanç, goldaw. *Aýal diýilýän zat dünýäniň diregi, Aýal diýilýän zat ömrüň şayoly* (K. Gurbannepesow).

DIREGLIK [di:reglik], *syp.* Direg etmek, direg ýasamak üçin ýaramly agaç we ş.m. zat. *Direglik agaç.*

DIREKTOR [dire:ktyr], *at.* Edaranyň, kärhananyň ýa-da ylmy-barlag institutynyň ýolbaşçysy.

DIRELIŞ [di:reliş] **I, II**, *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELME [di:relme] **I, II**, *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELMEK [di:relmek] **I**, *işl.* 1. Jan gelmek, jan girmek, janlanmak (janly zat hakda). *Ölüler direlip, arza bardylar, Hakdan bir kalamny yöriüp sordular* (Magtymguly). 2. Öňki katdyna gelmek, öňki derejesine ýetmek, dikelmek. 3. *göç.m.* Bir işi ýerine ýetirmekte ayak üstüne galmak, ruhlanmak, janlanmak, dirniklenmek.

DIRELMEK [di:relmek] **II**, *işl.* 1. Direg bolmak, söýget bolmak; direg edilmek, söýget edilmek, daýalmak, söýelmek. *Teläriň ortasyndan agaç pürs direlipdir.* 2. Bir zadyň uýy ikinji bir zada degip durmak, baryp degmek, dürtülme. *Bir ýany gaýa direlip salnan kiçijik tamlary gördüm* (A. Gowşudow). 3. Nazary düşmek, göz önüne gelmek. *Artygyň gözüniň önüne birdenkä üýtgeşik bir ýagdaý gelip direldi* (B. Kerbabaýew).

DIRELMEKLIK [di:relmeklik], *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELTMEK [di:reltmek], *işl.* 1. Jana getirmek, jansyza jan bermek, janlandyrmak. *Ölini direldir şirin sözleriň* (Mollanepes). 2. Bir işi ýerine ýetirmekte ruhlandyrmak, janlandyrmak. 3. Öňki derejesine ýetirmek, öňki kaddyna getirmek, dikeltmek. *Ata-babalarymyzyň ruhuny täzeden direltdik.* 4. Agyr

keselden gutarmak, bejermek, sagaltmak, ayak üstüne galdyrmak.

DIREME [di:reme], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIREMEK [di:remek], *işl.* 1. Bir zady saklamak üçin direg, söýget goýmak, paýa urmak. *Nazar, hany hany, sen şuny dire!* (B. Kerbabaýew). 2. Söýenmek, direnmek üçin eliňi ýa-da başga bir ýeriňi ikinji bir zada ýaplamak. *Tamyň gapysynda ýatan Nabat eje ýassykdan başyny galdyrdy-da, gapdalynda ýatan Merede gözünü aýlap, iki tirsegini ýassyga diredi* (A. Durdyýew). 3. Meseläniň ahyrky çözgüdi birine ýa-da bir zada bagly bolmak. *Indi hemmesi maňa dirän bolsa, men tarapdan arkaýyn bol-da, ýumşuň bitdigi hasap ediber.* 4. *göç.m.* Örän ýakyn aralykdan çenemek, gezemek. *Duşman özüniň ganly hanjaryny watanyň bagryna dirän wagty, gorkunç howpuň watanyň üstüne abanan wagty Wepa ýaly gujurly ýigitler, heý, durup bilermi?* (A. Gowşudow).

DIREMEKLIK [di:remeklik], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIRENIBERMEK [di:renivermek], *işl.* Direnip başlamak.

DIRENIŞMEK [di:renişmek], *işl.* 1. Birnäçe bolup direnmek. 2. Ýumşa gaýym, taýýar bolup durmak. *Ata-nesi bolmasa-da, süýtdeş aýal dogany, direnişip duran doganoglanlary bar* ("Edebiýat we sungat").

DIRENME [di:renme], *iş ady.* Direnmek ýagdaýy.

DIRENMEK [di:renmek], *işl.* 1. Söýget üçin eliňi ýa-da başga bir ýeriňi bir zada urmak, söýget edinmek, ýaplanmak. 2. Bir zada ýakyn gelip durmak. *Ýowuz düşen göwre kime direner* (Magtymguly). 3. Dikelip durmak, somalyp durmak. *Näme, beýdip direnip dursuň?* 4. 5. *Direnme* işliginden soň durmak işligi gelip, taze many öwürşigini bolan düzümlü işlik ýasalyar: **Direnip durmak** dik durmak; kömek etjek bolup durmak, kömege taýýar bolup durmak. *Kömege ýetiş diýäýer ýaly, meniň direnip duran doganymam-a ýok.*

DIRETMEK [di:retmek], *işl.* Bir zady saklatmak üçin söýeg goýdurmak, direg etdirmek, söýget bolar ýaly agaç goýdurmak. *Öýe direg diretme.*

DIREYIŞ [di:reýiş], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIRÄBERMEK [di:rä:vermek], *işl.* Diräp başlamak.

DIRHEM, *at, gepl.d.* Takmynan, 3-4 grama deň bolan göwrüm ýa-da agyrlık ölçegi. *Ýakmaz bir zat iýlip, aşgazan zäherlenende, gawun biýarasynyň köktüni iki dirhem çakýra goşup içseň gaýtardýar* ("Saglyk").

DIRI [di:ri], *syp.* 1. Janly, öli bolmadyk, öli däl. *Eger-de düýekeşlerimiz obada bolsa, ýa öldürerler, ýa ölerler, emma gyzy diri berip goýbermezler* (H. Derýaýew). 2. Owradylmadyk, üwelmedik, bitin. *Garnyny ýaryp görseler, içinde bugdaý däneleri diriye*

duran eken ("Edebiýat we sungat"). 3. Tüýs, edil, misli, bütinleý. *Kakasynyň diri özi.* 4. Bişip ýetişmedik, çala ýumşan. *Şindi palawyň tüwüsi diri.*

◊ **Diri akmak (samsyk)** barypýatan akmak, samsyk. **Diri ýakmak** 1) dirilgine ýakmak. 2) birini örän gynandyrmak, görgä goýmak, birine hasrat çekdirmek. *Daşoguzdan gaçyp geldik, Meni diri ýakdy çatma* (Durdy Gylyç).

DIRIŽYOR [dirižo:r], *at.* Üşüň saz çalyanlaryň, aýdym aýdýanlaryň toparyny, opera we balet oýunlaryny ugrukdyryjy adam.

DIRILIK [di:rilik], *at.* 1. Janlylyk, öli dälilik. 2. *göç.m.* Ýaşayyş, durmuş, ömür.

DIRILTMEK [di:riltmek], *işl. ser.* **Direltmek.**

DIRINIKLENMEK [di:rniklenmek], *işl.* Go-wuşgynsyz bolman, janlanmak, janlyrak hereket etmek. *Seniňem diriniklenip, gün-güzeranyň dolanyň görsem.*

DIRINIKLI [di:rnikli], *syp.* Edenli, girinjeli, başarnykly, ýapyşan işini oňaryan. *Ol, tüweleme, gaty dirinikli oglan.*

DIRIŇ-DIRIŇ: diriň-diriň bökmek belli bir sebäbe görä (gynanç, agyry, şatlyk we ş.m. sebäpli), duran ýeriňde çalt-çalt ýokaryk bökmek. *Oklaryň jyssyldysyna çydaman, diriň-diriň bökyň Meleguş yzyna bakan serpdi* (B. Kerbabaýew).

DIRKILLEMEK, *işl.* Dogumly, çalt ýöremek. *Sen dirkilläp ýörkägem-ä gerek ekeniň welin, garrylygynda-da gerek ekeniň* (B. Hudaýnazarow).

DIŞ [di:ş], *at.* 1. Ýymiti dişläp almak, çeynäp iýmek üçin agyzda ýerleşýän ownukly-irili süňkler. *Dil – bela, diş – gala* (Nakyl). *Onuň hüňji dek düzülen dişleri ak sadap ýaly ýyldyrdy* (A. Gowşudow). 2. Gurallaryň, maşyndaky bölekleriň we ş.m. dişelen kertik-kertik ýeri. *Oragyň dişi. Byçgynyň dişi. Çarhyň dişi.*

◊ **Dişi döwürlemek** çala ýylamak (gyzdyrylýan suw hakynda). *Görse ne duz atylypdyr, ne beýleki, diňe çigit ýagyň ysy çykan dişi döwlen duruja suw* (Ö. Abdyllyaýew). **Dişinde et galmak** bolmasy iş edip, hiç hili garaw görmänsoň, barha gylawlanmak, edenine däl diýilmänsoň, ýaman öwrenmek. *Indi biz Nişapur patyşasynyň eden emelinden okderäk oýun görkezmesek, onuň dişinde et galar-da, birsyhly üstüne sürner durar* ("Görogly"). **Dişine kakmak** gaýtawul bermek, ýok etmek, merkini bermek. *Ýola gelmejek bolsa, dişine kakmaly* (T. Taganow). **Dişini damagyna ibermek** berk urmak, ýençmek. *Men çopan bolup, senem it bolsaň, tazygan goýna küşgüremde, baryp alkymyndan almasaň, seniň edil dişiňi damagyna ibererin* (B. Kerbabaýew). **Dişini dökmek** azap bermek, azar ýamanyny görkezmek. *Bu oý bizi halys garratdy, dişimizi dökdü* (A. Gowşudow). **Dişiňi**

çalmak 1) ukuda dişlerini gysyp gyjyrdatmak. "Mäm...mäm... ejem dogry aýdýar, ýamanam bolsa bolar, mäm...mäm" – diýip, yzyndan dişlerini çalyp, beýlesine agdarylyp ýatdy (A. Durdyýew). 2) bir zadyň arzuwynda bolmak. **Dişiňi çarhlamak** bir zada hyjuwly taýýarlyk görmek. **Dişiňi gyjamak** biri ýa-da bir zat barasynda ahmyr etmek; gazaplanmak. *Kimsi agzyna geldiginden gargynýardy, kimsi ýumrugyny düwüp, dişlerini gyjap, haýbat atýardy* (G. Kulyýew). **Dişiňi gysmak** diýesini gelse-de, hiç zat diýmän, içini hümedip ýörmek, çydam etmek. *Sen beri öz hetdini tanap, dişiňi berk gysyp otursaň bolmaýarmy?* (B. Kerbabaýew). **Dişiň kirini açmazlyk** ertirden bari zat iýmezlik. *Ertirden bari dişimiň kirini açmaga maý bolmady. Dişi ötmeklik* batyrynyp bilmezlik. –Hydyr arçyn, biz it hem bolsak, goýun itidiris: öz sürimizi dalamaga dişimiz ötmek! (B. Kerbabaýew). **Dişi ýylgymazlyk** gaýgy-hasratdan çykyp bilmezlik. *Öz deňi-duşuny görüp, şolaryň arasynda ömür dişi ýylgymasa, ana jeza şonda bolar* (H. Derýaýew). **Diş toýy** çaga ilkinji diş çykanda tutulýan toý. **Her dişinde bir gülki** çendenäşe gülegen adam häsiýetlendirilende aýdylýan aňlatma. – *Ol gelniň her dişinde bir gülki, nämä böwregi bökörkä?*

DIŞARA [di:şa:ra], *syp.*, *dil. b.* Ýokarky alyn dişleriň iç tarapy bilen dil ujunyň arasynda hasyl bolan ýasy ygalaňly çekimsiz. Meselem: *s, z* sesleri dişara çekimsizlerdir.

DIŞ-DIŞ [di:ş-di:ş], *syp.* Kertik-kertik edilen, hatara diş görnüşinde bolan. *Diş-diş nabat.*

DIŞ-DODAK [di:ş-do:dok]: **diş-dodak çekimsizleri** aşaky dodagyň ýokarky dişlere ýakynlaşmagy bilen hasyl bolýan çekimsizler. Meselem: *f* sesi diş-dodak çekimsizidir.

DIŞDÜÝBI [di:şdüýbü]: **diş düýbi sesler** dil ujunyň ýokarky alyn dişleriň iç tarapyna degmegi ýa-da ýakynlaşmagy bilen hasyl bolýan sesler. Meselem: *t, d, n, l, r, ž, j, ç, ş* sesleri dişdüýbi seslerdir.

DIŞ-DYRNAK [di:ş-dyrnak]: **diş-dyrnak bolmak** bir işiň ugrunda görgä galmak, uly azara galmak, zähmet çekmek. *Ol mamasynyň diş-dyrnak bolup, azap baryny siňdirip geýdiren bu egin-eşigini negada bir toýda-tomguda geýip çykarýardy* (A. Gowşudow). *Durmuşda hemme zady diş-dyrnak bolup, çekeleşip almalydyr* (B. Seýtäkow).

DIŞELGI [di:şelgi], *syp.* Ýüzi diş-diş edilen, diş çykarylan, dişleri ýiteldilen (orak, byçgy we ş.m. hakynda). *Oraklaryňyz dişelgi bolsun, bedewleriňiz eýerlengi* ("Türkmenistan").

DIŞELMEK [di:şelmek], *işl.* Ýüzi diş-diş edilmek, diş çykarylmak, dişleri ýiteldilmek (orak, byçgy we

ş.m. hakynda). *Ussa dişelen oraklary tamyň böwrüne oklaşdyrdy.*

DIŞEME [di:şeme], *iş ady.* Dişemek ýagdaýy.

DIŞEMEK [di:šemek], *işl.* 1. Oragyň we ş.m. ýüzüni ýörite gural (galam) bilen diş-diş etmek. *Orak dişemek.* 2. *göç.m.* Yz galdyrmak, yz goýmak.

◊ **Ýüzüni mama dişän** ýüzüne mama keseli degip, oýuk-oýuk yz galan.

DIŞEMEKLİK [di:šemeklik], *iş ady.* Dişemek ýagdaýy.

DIŞEŞDIRMEK [di:şeşdirmek], *işl.* Birnäçe oragy dişäp çykamak.

DIŞETMEK [di:šetmek], *işl.* Dişemek işini başga birine etdirmek. *Onuň ýanyna orak dişetjegem, pil ýasatjagam gelderdi* (R. Gelenow). *Ussa orak dişetmek.*

DIŞEÝIŞ [di:şeyiş], *iş ady.* Dişemek ýagdaýy.

DIŞÄBERMEK [di:şä:vermek], *işl.* Dişäp başlamak, dişäp ugramak.

DIŞLEGEN [di:şlegen], *at, ser.* **Dişlek.** *Bir atym bar dişlegen* (Matal: garynja).

DIŞLEK [di:şlek], *syp.* Agyz salyp dişleýän, dişlemäge endik eden, gapak, dişlegen. *Dişlek mal.*

DIŞLEKLİK [di:şleklik], *at.* Dişlegenlik, gapaganlyk.

DIŞLEM [di:şlem], *at.* Agza sygar ýaly, bir agza salym, bir bölejik, azajyk (çörek hakynda).

DIŞLEME [di:şleme], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy.

DIŞLEMEK [di:şlemek], *işl.* 1. Bir zady dişleriň arasyna salyp gysmak. *Meňli hanym golun dişläp, Bizden ki uýat eýleýir* (Magtymguly). 2. Agyz salyp, diş arkaly agyrtmak, ýaralamak. *Häлки garynja muny görüp, derrew ylgap baryp, mergeniň aýagyndan dişläpdir* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. *göç.m.* Iýmek. *Işlemedik – dişlemez* (Nakyl).

DIŞLEMEKLİK [di:şlemeklik], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy

DIŞLENMEK [di:şlenmek], *işl.* 1. Agyz salynmak, agyz salnyp, diş bilen ýaralanmak. 2. Diş bilen bölünip alynmak, iýilmek; diş bilen tutulmak. *Kökäniň gyra-syndan dişlenipdir*

DIŞLEŞDIRMEK [di:şleşdirmek], *işl.* Bir zadyň birnäçe yerinden ýa-da birnäçe zady dişläp çykamak.

DIŞLEŞMEK [di:şleşmek], *işl.* Biri-birini dişlemek. *Durdy çopan möjekler bilen dişleşen itleriň her haýsyna bir parça guýruk beripdir* (A. Gowşudow).

DIŞLETMEK [di:şletmek], *işl.* 1. Birini dişlemäge mejbur etmek, dişlemäge mümkinçilik bermek. 2. Agyz saldyrmak, agyz saldyryp, diş bilen ýaratlamak, ýardymak. 3. Diş bilen böldürüp aldyrmak, iýdirmek; diş bilen tutdurmak.

DIŞLEÝIŞ [di:şleýiş], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy.

DIŞLÄBERMEK [di:şlä:vermek], *işl.* Dişläp başlamak.

DIŞLIK [di:şlik], *at.* Ýüň daragyň dişine geýdirilip goýulýan ýasy agaç gapak.

DIŞSYNÇGAR [di:şsynçga:r], *at.* Dişiň arasynda galan iýmit galyndylaryny aýyrmak üçin ulanylýan uýy ýasyja gural, meswäk.

DIWAL [di:wa:l]: **diwal öý** palçykdan ýasalan jaý.

DIWAN [di:wa:n] **I**, *at.* Oturmak hem gysaryp ýatmak üçin arkasy söýgetli ýumşak mebeliň bir görnüşi. *Sag tarapda goýulypdyr bir diwan, Dürli gazet-žurnal seretseň her ýana* (A. Kekilow).

DIWAN [di:wa:n] **II**, *at.* Döwlet edarasy. *Prezidentiň diwany.*

DIWAN [di:wa:n] **III**, *at.* edeb. Gündogar edebiýatynda her bir şahyryň sygyrlarynyň belli bir tertip boýunça düzülen goşgular ýygyndysy. *Nowaýynyň diwany.*

DIWANA [di:wa:na], **1.** *at.* taryh. Gapy-gapy aýlanyp doga okap ýören. *Şol ýerde bar idi iki diwana, "Durma, oglan, onda bargyl" diýdiler* (Magtymguly). **2.** *syp.* Aşyk, akylyndan azaşan, däli, telbe. *Jemalyn görenler boldy diwana, Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin* ("Görogly"). *Däli men, diwana men, ýar, isteyir köňlüm şony* (Balgyzyl).

DIWANACÝLYK [di:wa:naçylyk], *at.* ser. **Diwanalyk.** *Diwanacýlyga-da saglyk gerek* (Atalar sözi). *Iň soňunda diwanacýlyga aýlanjak bolduňmy?* ("Görogly").

DIWANALYK [di:wa:nalyk], *at.* **1.** Diwananyň ýagdaýy. **2.** Aşyklyk, akyldan azaşanlyk, dälilik, telbelik.

DIWAR [di:wa:r], *at.* **1.** Jaýyň we ş.m. binalaryň dik galdyrylan taraplary, ganaty. *Ynha, birdenem biziň nazarymyz diwardaky görkezijide sähinýär* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Haýat. *Howlynyň diwary beýikdi.*

DIWIZIÝA [di:wi:ziýa], *at.* harby. Birnäçe harby topardan ybarat bolan uly goşun birleşmesi.

DIÝANAT [diýa:nat], *at.* Dine ynanmaklyk, dindarlyk. *Ülkesine sütem kylsa, Dini, diýanaty gider* (Misgingylyç).

DIÝAR [diýa:r], *at.* Ýurt, ülke. *Garaşsyz diýarda okamak, işlemek, ýaşamak bagt!* ("Türkmenistan").

DIÝDIMZOR [diýdimzo:r], *syp.* Zalym, sütemkeş, zorluk edýän.

DIÝDIMZORLUK [diýdimzo:rluk], *at.* Zulum, sütem, zorluk.

DIÝDIRMEK, *işl.* **1.** Diýmäge mejbur etmek, diýmäge mümkinçilik, esas döretmek, bir zat diýmek üçin sebäp bolmak; öýtmek; bir gürrüň, mesele we ş.m. barada bir zat aýtdyrmak, "pylany diýdi" diýip aýtdyrmak. *Açlyk näme iýdirmez, dokluk näme diýdirmez* (Nakyl). *Daşyndan seredeniňde-hä bir äpet*

adammyka diýdirýärsiň (B. Seytäkow). *Öz diýmeli zadyny näme oňa diýdirýäň?*

DIÝBERMEK [diýbermek], *işl.* Diýip başlamak, diýip ugramak.

DIÝILMEK, *işl.* Bir gürrüň, mesele we ş.m. barada bir zat aýdylmak. – *Heý, myňmanlar! Otur diýilýär, oturyň-da! – diýip, nökerlerine ýalandan haýbat atdy* (G. Kuşyew).

DIÝIŞ, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝIŞDIRIBERMEK [diýişdiribermek], *işl.* Diýişdirip başlamak.

DIÝIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zat diýmek, aýdysdyrmak, yzly-yzyna suňsurmak. *Ol ýoldaşy bilen elleşip hoşlaşandan soň hem sähinip, ýene-de nämedir bir zatlar diýişdirdi.*

DIÝIŞME, *iş ady.* Diýişmek ýagdaýy.

DIÝIŞMEK, *işl.* **1.** Biri-birine bir zatlar aýtmak. *"Soň getirip berer" diýişdiler welin, menem, ýeser ýaly, Orazdurdy "Aý, bolmasa beräýsene, soň getirip berer-da" diýip aýdaýypdyryn* (H. Derýaýew). **2.** Biri bilen sanaşmak, sögüşmek. *Iki elti köpden bäri ile syr bermän gelýän-de bolsa, ýürekde galan ululy-kiçili kinelerini saklap bilmän, ahyry diýişmeli boldular.*

DIÝME, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝMEK I, *işl.* **1.** Birine bir zat aýtmak, bir zat habar bermek. *Uruş gutaranyndan soň, köp adamyň "goş birikdireli" diýenlerini ol ýadyna saldy* ("Edebiýat we sungat"). **2.** *göç.m.* Hasap etmek, hasaplamak.

◊ **Diýesinem diýmek, diýmäsinem diýmek** aýtmajak sözüni aýtmak, hapa, paýyş sözler aýtmak. *Olar biri-birine diýesinem diýip, diýmäsinem diýip, yzly-yzly äbede-jüýje bolup otýrlar.*

DIÝMEK II, *işl.* "Eýsem bolsa, şeýlelikde, onda" diýen ýaly netije çykarmany, jemlemegi aňladýan giriş sözi. *Diýmek, onuň pikiri dogry bolup çykypdyr-da!*

DIÝMEKLIK, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝSEŇ, "Örän" diýen manyda gelip, bir zadyny ýokary derejededigini görkezýän söz. *Bize ýaşuly işgärlerimizden öwrenere diýseň zat köp.*

DO [do:], *sazç.* Saz ses hatarynyň birinji sesi we şol sesi aňladýan saz belgisi.

DODA [do:do], *at.* *gepl d.* Oýnalýan ulurak aşyk.

DODAGARA [do:doğa:ra]: **dodagara çekimsiz sesler** aşaky we ýokarky dodaklaryň biri-birine degmegi ýa-da ýakynlaşmagy netijesinde hasyl bolýan sesler. Meselem: *f, w* sesleri dodagara çekimsiz seslerdir.

DODAK [do:dok], *at.* Agzyň aşaky hem ýokarky gyrasyny emele getirýän, dişleriň üstüni ýapyp duran agza, leb. *Ak ýüze dodak degende, yzy hallanar-hallanar* (Baýram şahyr).

◇ **Dodak gitdi bazara** çagajyk kemiş-kemiş edip aglajak bolanda aýdylýan durnukly söz düzümi. **Dodak sesleri** dodaklaryň gatnaşmagy bilen emele gelyän sesler. *Meselem: o, ö, u, ü, p, b* we ş.m. dodak sesleridir. **Dodak sazlaşygy** dodak sesleriniň özlerinden soň gelyän çekimlileri özi bilen sazlaşdyrmagy.

DODAKLANDYRMAK [do:doklonnurmok], *işl., dil b.* Dodaklaryň gatnaşmagynda emele gelyän sesi aýtmak, ýazmak. *Asyl ýa-da düýp sözlerde üçünji bogundaky çekimlini dodaklandyryp ýazmaly däl.*

DODAKLANMA [do:doklonmo], *iş ady.* Dodaklanmak ýagdaýy.

DODAKLANMAK [do:doklonmok], *işl., dil b.* Dodaklaryň gatnaşmagynda dodak sesleri emele gelmek.

DODAKLANYŞ [do:doklonuş], *iş ady.* Dodaklanmak ýagdaýy.

DODAKMAN [do:dokmon], *syp.* Uly, küti, galyň dodakly. *Dodakman adamyň gepi-gürriňi sagdyndy.*

DOG [doğ]: **dog geçi** bir ýaşdan iki ýaşa çenli aralykdaky heniz guzlamadyk ýaş urkaçy geçi. *Dog geçiniň etidir, dogar aýda-da bişmez...* (Halk döredijiliginden).

DOGA [doğo], *hal., ser.* **Dogabitdi.** *Ol gelen atlynyň ýa doga bolşy şeýledi ýa-da aksakgallar oňa pugta tabşyrypdyrlar* (A. Gowşudow).

DOGA [doğa:], *at. 1.* Yslam dininde musulmanlaryň okaýan Gurhan süreleri. *Ol dynman doga sanaýardy* (A. Gowşudow). **2.** Işan-mollalaryň dem salyp ýa-da ýazyp berýän keramatly duzy, haty. **3.** İçine şol hat, duz-kömür salnyp tikilen, köplenç, üçburç görnüşli bukajyk. *Doga dakynmak.*

◇ **Doga etmek 1)** bir işiň şowly çykmagyny, oňat gutarmagyny arzuw etmek. **2)** jadylamak, jady etmek. *Doga edilipmi, nämemi, onuň gep-gürriň bilen işi yokdy. Doga gaplaýmaly* örän oňat, iňňän gözəl, ajap. *Doga gaplaýmaly sözler. Onuň doga gaplaýmaly sözlerini diňlän Çerkeziň önünde alynmajak gala bolmaz* (B. Seýtäkow). **Agzybirlik dogasy** ýaş çatynjalar biri-biri bilen oňşup ýaşasynlar diýip berilýän doga.

DOGABAG [doğa:va:ğ], *at.* Atyň boýnuna dakylýan ýüzi kümüşli gaýyş ýa-da alaja görnüşli örülen ýüp, bag. *Kerpiç-kerpiç dogabaglar.*

◇ **Dogabagyny deňlemek** çapyşykda atlaryň biri-biri bilen deňleşmegi, deňleşip çapmak. **Dogabagyny saýlamak** ýaryşda çapylanda biri beýlekisinden azajyk öňe geçmek, sähelçe ozmak, saýlanmak.

DOGABITDI [doğovitdi], *hal.* Dogaly bäri, eneden dogma, dogup-döräli bäri, doga. *Dogabitdi gylyk.*

DOGAÇYL [doğa:çyl], *syp.* Doga almagy, dakynmagy gowy görýän, doga ynanyan, yrym edýän (adam hakynda).

DOGAÇYR [doğa:çyr], *at. 1.* *zergärç.* Çaga tahýasynyň depesinden dakylýan üçburç doga şekilli kümüş şaý. **2.** Nagyş ady.

DOGAGÖÝ [doğa:ğö:ý], *syp.* Doga ýazyp berýän, ýazyp beren dogasy ýöreyän.

DOGALAMA [doğa:lama], *işl.* Doga etmeklik.

DOGALAMAK [doğa:lamak], *işl.* Ruhy taýdan täsir etmek üçin doga etmek.

DOGALAMAKLYK [doğa:lamaklyk], *iş ady.* Dogalamak ýagdaýy.

DOGALANMAK [doğa:lanmak], *işl. 1.* Doga edilmek, doga okap çüflenmek. **2.** Dogaly bolmak, doga ýazylan hat suwda ezilip, iýilýän, içilýän zatlara garylmak. *Dogalanan suw.*

DOGALAYYŞ [doğa:laýyş], *iş ady.* Dogalamak ýagdaýy.

DOGALY [doğa:ly], *syp. 1.* Dogasy bolan. **2.** Jadylanan (adam).

DOGAN [doğon], *at. 1.* Bir ata-eneden bolan çagalaryň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz. *Doganyň dogana bahasy yokdur, Agany inige mätäç eýleme!* (Magtymguly). **3.** Köplenç, öz deň-duşundaky adama ýüzlenilende aýdylýan söz. *Jan doganlar, men indi mundan aňry gidip biljek däl* ("Türkmen halk ertekileri").

◇ **Dogan okaşmak** biri bilen doganlaşmak, biri bilen dogan bolmaga kasam etmek. *Men onuň bilen kyyamat dogan okaşyp, kyrk ýigidi alyp, bäräk gaýtdym* ("Görogly"). *Biz onuň bilen Owganystanda dogan okaşypdyk* (B. Kerbabaýew).

DOGAN-GARYNDAŞ [doğon-ğarynnaş], *at.* Bir nesilden bolan adamlaryň hemmesiniň umumy garyndaşlyk gatnaşygyny bildirýän söz. *Kakasy-da, ejesi-de, dogan-garyndaşlary-da Annagüli örän oňat görýärdiler* (B. Seýtäkow).

DOGANLARÇA [doğonlorço], *hal.* Dogan ýaly bolup, dogan hökmünde.

DOGANLAŞMA [doğonloşmo], *iş ady.* Doganlaşmak ýagdaýy.

DOGANLAŞMAK [doğonloşmok], *işl.* Doganlarça aragatnaşyk etmek, doganlyk aragatnaşygynda bolmak, dogan okaşmak, dostlaşmak.

DOGANLYK [doğonluk], *at, syp. 1.* Doganlaryň özara maşgala aragatnaşyk ýagdaýy. *Diňe garyndaşlykda, doganlykda däl-de, ýoldaşlykda, adamkärçilikde deňi-taýy bolmadyk Sylaby ol indi görüp biljek däl* (B. Kerbabaýew). **2.** Doganlarça dostluk, ýakyn dostluk, dostlukly aragatnaşyk. *Doganlyk halk.*

◇ **Doganlyk mazar** söweşde gurban bolanlaryň umumy mazary.

DOGANOGLAN [doğonoğlan], *at.* Kakalary dogan bolan oglanlar we gyzlar, öz kakaň doganyňyň ogly ýa-da gyzy. *Ata-enesi bolmasa-da, süýtdeş aýal dogany, direnişip duran doganoglanlary bar* ("Edebiýat we sungat")

DOGAR-DOGAR [doğor-doğor], Dogup barýan uçurlary, wagty, pursaty (Gün, Aý, ýyldyzlar hakynda). *Daňyň atyşyny synlajak oglan gün dogar-dogaryň üstünde oýansa nätjek!* (B. Hudaýnazarow).

DOGA-TUMAR [doğa:-tumor], *at.* Dogalaryň umumy ady (*ser. Doga 2, 3*).

DOGDUK [doğduk], *syp. 1.* *Towşana dogduk depe* (Nakyl). *Dogduk ýerimiň topuryny yüziüme syldym* (R. Gelenow). *2. ser. Dogma I, 1.*

DOGMA [doğmo] **I**, *işl. ady. 1.* Dogmak ýagdaýy. *2.* Dünýä inen, eneden bolan (mekan hakda). *Men ýaňy-ýakynda dogma ýurdum Tejene bardym* ("Edebiýat we sungat").

DOGMA [doğmo] **II**, *gepl.d.* Ogul. *Berdi aganyň dogmasy gelyär, ony "garşy alyň!"* (A. Durdyýew).

DOGMAK [doğmok], *işl. 1.* Görünmek, peýda bolmak, çykmak (Gün, Aý we ş.m.). *Aý dogsa, älem görer* (Nakyl). *2.* Dünýä inmek, eneden bolmak, nesil döremek. *Enebaý eje bu goh-galmaga oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdü: – Balalam, ogul jigiňiz boldy – diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykýan tama tarap döndi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Alem içre at gezer, 10 s.). *Şahyram il ýaly ýalaňaç dogýar* (K. Gurbannepesow). *Ondan dogan at saňa iru-giç peýda berer* ("Görogly").

DOGMAKLYK [doğmokluk], *işl. ady.* Dogmak ýagdaýy.

DOGRABERMEK [doğra:vermek], *işl.* Dograp başlamak. *Indi bölek-bölek edilip pudarlanan etleri dograberň.*

DOGRALMAK [doğrolmok] **I**, *işl. 1.* Dogry bolmak, göni bolmak, gönelmek. *Polat sim dograldy. 2. göç.m.* Bir işde, hereketde, meselede dogry ýola geçmek, gönelmek, hakykata eýermek, düzgüne boýun bolmak.

DOGRALMAK [doğrolmok] **II**, *işl.* Kesilip ýa-da döwölüp böleklenmek, bölek-bölek edilmek. *Dogralan gökje hyýara duz berdik. Dogralan eti gazana atdyk. Çörek dogralyp bolundy.*

DOGRALTMAK [doğroltmok], *işl.* Dogralar, göneler ýaly etmek, dogry etmek, göni etmek, dogry görnüşe getirmek, göneltmek. *Men simleri dograltdym.*

DOGRALYBERMEK [doğroluvermek], *işl., ser.* Dogralmak **I**.

DOGRALYŞ [doğroluş], *işl. ady.* Dogralmak ýagdaýy.

DOGRAM [doğrom], *at.* Dogralan zadyň bir bölejigi.

DOGRAMA [doğromo], **1.** *işl. ady.* Dogramak ýagdaýy. **2.** *at.* Dogralan çörek, bişen et, sogan garylyp, üstüne çorba guýlup iýilýän nahar. *Dogrusyny aýtsam, dograma çorba iýmälimiz bári hem köp wagt bolupdyr* (A. Gowşudow).

DOGRAMAK [doğromok], *işl.* Kesip ýa-da döwölüp böleklemek, bölek-bölek etmek. *Çörek dogramak.*

◇ **Dograp taşlamak** pyçaklap öldürmek, sowuk ýarag bilen bölekläp öldürmek. *Saman astyndan suw goýberen haýynlar harby syýasy ýolbaşçyny hem dograp taşlapdyrlar* (B. Kerbabaýew).

DOGRAMÇA [doğromço], *at.* Dogralan, bişirilen, gowrulan etiň bir bölegi, bölejik et. *Ol iýmek üçin eline bir dogramça aldy.*

DOGRAM-DOGRAM [doğrom-doğrom]: **dogram-dogram etmek** bölek-bölek, kesim-kesim, parça-parça etmek. *Garrylaryň ogly çybyklary dogram-dogram edip geçdi* (N. Saryhanow).

DOGRANMAK [doğronmok], *işl.* Özüň üçin dogramak. *Çörek dogranmak.*

DOGRAŞDYRMAK [doğroşdurmok], *işl.* Bölek-bölek, dogram-dogram edişdirmek, dograp çykmak. *Öýüne girip gaty-guty çöreklerden çanaga dograşdyryp, eltip goýnunyň önünde goýdy* (A. Durdyýew).

DOGRAŞMAK [doğroşmok], *işl. 1.* Dogramaga kömek etmek. *Çörek dograşmak. 2.* Bilelikde dogramak. *Olar et dograşyp otyrdy.*

DOGRAŞYBERMEK [doğroşuvermek], *işl.* Dograşyp başlamak.

DOGRATMAK [doğrotmok], *işl.* Dogramak işini başga birine etdirmek, dogram-dogram etdirmek, kesdirip bölekletmek. *Toý eýesi adamlara çörek dogratdy.*

DOGRAÝYŞ [doğroýuş], *işl. ady.* Dogramak ýagdaýy.

DOGRUÇYL [doğruçul], *syp. 1.* Ýalan sözlemeýän, dogry zat aýdýan, hakykatçy. *Abdyrahman arassa, dogruçyl adamdy* (B. Kerbabaýew). *2. göç.m.* Bolşy ýaly, çyn, hakyky. *Taryhyň dogruçyl beýany.*

DOGRUÇYLLYK [doğruçulluk], *at. 1.* Ýalan sözlemezlilik, dogry zat aýtmaklyk, hakykatçylyk. *"Halallyk we dogruçyllyk ynsanyň gorag galasydyr" diýen ajap bir pähimem bar* ("Türkmenistan"). *Dogruçyllygy üçin ony hemmeler gowy görerdi. 2. göç.m.* Bolşy ýalylyk, hakykylyk.

DOGRUDA [doğrudo], *köm. s., ser.* Dogrusynda. *Ol dogruda birnäçe zatlar aýdyldy.*

DOGRUDAN [doğrudon], "Hakikatdan, çyndan, hakikat ýüzünde" ýaly many aňladýan kömekçi söz.

DOGRUDAN-DOGRY [doğrudon-noğry], Gös-göni, göni, gönüden-göni, dogry, dos-dogry.

DOGRULABERMEK [doğrula: vermek], *işl.* Dogrulap başlamak.

DOGRULAMA [doğrulomo], *iş ady.* Dogrulamak ýagdaýy.

DOGRULAMAK [doğrulomok], *işl.* 1. Dogry, göni etmek, gönülemek. *Egreden gazygy dogrulap kakdym.*

2. Nyşana almak, çenemek, gabatlamak. *Şol ýerde oturan äpet çynary dogrulap bir ok atdy ("Görögly").* 3. Laýyk getirmek, laýyk etmek, laýykklamak, gabat getirmek. *Kanuna dogrulamak.* 4. Gönülemek, gönülöp gitmek. *Emma welin gadymyýeti öwreniji onuň öňüni kesip, dogrulap ylgady* (N. Jumaýew). 5. Düzmek, sazlamak. *Dutaryň perdesini şirwana dogruladyk.*

DOGRULAMAKLYK [doğrulomokluk], *iş ady.* Dogrulamak ýagdaýy.

DOGRULANMAK [doğrulonmok], *işl.* 1. Dogry edilmek, gönülenmek. 2. Nyşana alynmak çenelmek.

DOGRULAÝYŞ [doğruloýuş], *iş ady.* Dogrulamak işi.

DOGRULATMAK [doğrulatmak], *işl.* 1. Dogry etdirmek, göneltmek. *Egri çüýleri dogrulatmak.* 2. Nyşana aldyrmak, çenetmek.

DOGRULYK [doğruluk], *at.* 1. Egri dälilik, gönülik. *Dogrulyk adamy adam edýän häsiýetdir.* 2. Ýalan-ýaşyryksyzlyk, ýalňyş dälilik, hakykata laýyklyk. 3. *ser. Dogruçylyk* 1. *Onuň dogrulykdan gören ýamanlygy ýokdy.*

DOGRUSY [doğrusy], "Hakykaty, hakykatyňy aýtsaň, hak aýtsaň" diýen ýaly many aňladýan giriş sözi. *Men saňa onuň edermenliginden ýene bir wakany gürrüň bereýin: asyl sebäbini, dogrusy, oňly bilemok* (B. Kerbabaýew).

DOGRUSYNDA [doğrusunno], Bir zat hakda aýdylýan, "barasynda, hakynda" ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi.

DOGRY [doğry], *syp.* 1. Göni, egri däl, gyşyk bolmadyk. *Ýay çekende dogry garap atmasaň, Ol okuň nyşanaň ýanyňa degmez* (Magtymguly). 2. Ýalňyş däl, hakykata laýyk gelyän, çyn. *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly). 3. Dogruçyl, hakykatchy. *Egri azar, dogry ozar* (Nakyl). 4. "Hakykata, aslynda" diýen ýaly manyda gelyän giriş sözi. *Dogry, bize-de şu wagat suw onçakly ýetenok* (B. Kerbabaýew).

◇ **Dogry gelmek** gabat gelmek, laýyk gelmek. *Ýöne welin bu günki edilýän işler ne taňrynyň emrine dogry gelyär, ne kanun-şerigata sygyär* (G. Kulyýew). **Dogry**

ýol durmuşyň çyn, hakyky, kanuny, adalatly ýoly. *Biz azaşsak, bizi dogry ýola gönükdiren-de tapylar* (B. Kerbabaýew). **Dogry tapmak** hakyky diýip bilmek, çyn, adalatly hasaplamak. *Onuň pikirini dogry tapdyk.* **Dogryňdan gelmek** hakykaty aýtmak, çynyňy aýtmak, dogry sözlemek, ýalan sözlemezlik. – *Dogryňdan gel, agsak* (B. Seýtäkow).

DOGULMA [doğulmo], *iş ady.* Dogulmak ýagdaýy.

DOGULMAK [doğulmok], *işl.* Dünýä inmek, eneden bolmak. *Eşret tapar seniň goýnuňda doglan* (M. Myşsyýew).

DOGULMAKLYK [doğulmokluk], *iş ady.* Dogulmak ýagdaýy.

DOGUM [doğum], *at, ser. Dogumlylyk.* *Sagynda, solunda maşyn sürüldi, Dogum bilen kenarynda derýanyň* (N. Annagylyjow).

DOGUMLANDYRMAK [doğumlonnurmok], *işl.* Dogumly etmek. *Iki ýylyň dowamynda goşun tertibi Gylyç Gajar ogluny dogumlandyrdy* (N. Pomma).

DOGUMLANMA [doğumlonmo], *iş ady.* Dogumlanmak ýagdaýy.

DOGUMLANMAK [doğumlonmok], *işl.* Dogumly, ýürekli, batyr bolmak, gujurlanmak, gaýratlanmak. – *Annaguly jan, senem adam bol, ynha seni synlamaga geljekler, bu sölperip ýörmegiňi taşla, dogumlan, senem bir hepbelije bol* (A. Durdyýew).

DOGUMLY [doğumly], *syp.* Edenli, gujur-gaýratly. *Dogumly adam. Dogumly gymyldamak.*

DOGUMLYLYK [doğumluluk], *at.* Dogumly bolmaklyk, edenlilik, gujur-gaýratlylyk.

DOGUMLYRAK [doğumlura:k], *syp.* Az-kem dogumly.

DOGUMLYSYRAMAK, [doğumlusuromok] *işl.* Dogumly bolan bolmak, özüni dogumly görkezen bolmak.

DOGUMLYSYRAŞMAK [doğumlusuroşmok], *işl.* Köplük bolup dogumlysyran bolmak.

DOGUMSYRAMAK [doğumsuromok], *işl., ser. Dogumlysyramak.* *Dogumsyrap, elin çyzgap, O çişigiň yzysüre, Ýene-de bir baý heleýi, Orta çykdy batyp dere* (K. Gurbannepesow).

DOGUMSYRAŞMAK [doğumsuroşmok], *işl.* Şol bir wagtda birnäçe bolup bilelikde dogumsyramak. *Atbaşy gelen ýaş ýetginjekler özerlerini oňat tarapdan tanatjak bolup hasam dogumsyraşýardylar.*

DOGURMA [doğurmo], *iş ady.* Dogurmak hal-ýagdaýy.

DOGURMAK [doğurmok], *işl.* Dünýä indermek, önelge, nesil öndürmek, nesil bermek, çagalamak. *Dogurmak aňsat, dogry ýola salmak kyn* (Nakyl).

Aýgüli dogran sen bolsaňam, ony terbiýelän sen dälşiň (B. Kerbabaýew).

DOGURMAKLYK [doğurmokluk], *iş ady.* Dogurmak ýagdaýy.

DOGRUŞ [doğruş], *iş ady.* Dogurmak ýagdaýy.

DOGURTMAK [doğurmok], *işl.* Dünýä indertmek, çagalatmak.

DOGUŞ [doğuş], *iş ady.* Dogmak ýagdaýy.

DOK, *syp. 1.* Naharly, naharlanan, doýan. *Dok başa döwlet ýagar* (Nakyl). *Garny doka bela ýok* (Nakyl). **2.** Dänesi ýa-da maňzy doly, açmaňyz däl. *Süýnmeğräk, dänesi iri, dok bugdaýyň idegi ýokary bolanda, 80 sentnere çenli hasyl alyp bolýar* ("Türkmenistan"). **3.** göç.m. Bizar bolan, iren, doýan, doýgun. *Ol öz garyndaşlaryndan halys dokdy.* **4.** göç.m. Näme-de bolsa bir zatdan özüne geregin alan, ýetiren. *Kitap okan gullar manydan dokdur* (Magtymguly). **5.** göç.m. Baý, barjamly. *"Dok" diýip, tilkä barandan, aç-da bolsa, gurda bar* (Nakyl).

DOKA [doko], *at, ser. Toka.*

DOKABERMEK [doka:vermek], *işl.* Dokap başlamak.

DOKADYLMAK [dokodulmok], *işl.* Dokamak üçin birine berilmek, başga birine dokadyp taýýarladylmak. *Palas ýerine haly dokadylmak.*

DOKALMAK [dokolmok], *işl.* Çitilip ýa-da kakylp erişden argaç geçirilip taýýar edilmek, öndürilmek (haly, mata we ş.m. hakynda). *Nepis halylar barha köp dokalýar.*

DOKAMA [dokomo], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKAMAK [dokomok], *işl.* Erşiň içinden argaç geçirip, darak bilen kakmak arkaly mata, haly we ş.m. öndürmek. *Bir okana bar, birem – dokana* (Nakyl). *Näzik onuň-munuň halysyny dokap, gaýmasyny gaýap, keşdesini çekip, el hünäri bilen hyzmat edýärdi* (A. Gowşudow).

DOKAMAKLYK [dokomokluk], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKANMAK [dokonmok], *işl.* Özüň üçin dokamak, özüň üçin dokap taýýarlamak. *Kilim dokanmak. Düýp haly dokanmak. Çuwal dokanmak.*

DOKAŞDYRMAK [dokoşdurmok], *işl.* Dokap çykamak, köp dokamak.

DOKAŞMAK [dokoşmok], *işl. 1.* Dokamaga, dokap taýýarlamağa kömekleşmek. *Jeren jorasyna tara dokaşdy.* **2.** Birnäçe bolup bile dokamak (hemişe yzyndan oturmak kömekçi işligi gelýär). *Haly dokaşyp oturan gelin-gyzlaryň aýdýan aýdymy, urulýan daraklaryň sesi bilen sazlaşyp gidýärdi.*

DOKATMAK [dokotmok], *işl.* Dokamak işini başga birine etdirmek. *Ol gelin jorasyna gyňaç dokatdy. Palas dokatmak.*

DOKAÝYŞ [dokoýuş], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKÇULYK [dokçuluk], *at, ser. Dokluk 2.*

DOKLAD [dakla:t], *at, 1.* Belli bir tema boýunça köpçülik önünde beýan edilýän habar. *Ýyllyk hasabadyň doklady. Doklad ýazmak. Doklad bilen çykyş etmek.*

2. Gulluk işi dogrusynda edara ýolbaşçysyna we ş.m. ýatdan ýa-da hat üsti bilen berilýän maglumat, habar. *Ýygnakda Hoşly hasabat dokladyny bermeli boldy* (A. Gowşudow).

DOKLADÇY [dakla:tçy], *at.* Doklad bilen çykyş edýän adam.

DOKLUK [dokluk], *at. 1.* Aç dälilik, naharlylyk. *Doýan ýerinde doklugyňy siňdirmе* (Nakyl). **2.** Madda ýagdaýyň gowulygy, boletinlik, bolluk, bol-telkilik. *Uruşdan soň ýurt dokluk boldy.*

DOKMA [dokmo], *at. 1.* Dokamak üçin eriş, ýüplük we ş.m. çekilip ýüwürtilip goýlan serişde, desga. *Saýrar şirin dilleri, Dokma dokar elleri* (Hüwdi). **2.** Dokalan taýýar önüm. *Uzuk gzyň hem dokmasyny kesip, jahana arkaýyn syn etjek günü geldi* (H. Deryaýew).

◇ **Dokma darak** halynyň çitimini syk etmek üçin uzyn demir dişli, desseli gural. *Gayra-gaýra bakar men, Dokma darak kakar men* (Läle). **Dokma kärhanasy** dokalýan önümleri taýýarlaýan kärhana.

DOKMAÇY [dokmoçy], *at.* Dokma dokamak işi bilen meşgul bolýan adam, dokmaçylyk önümçiliginde işleýän işçi. *Görsem, ynha dokmaçylaryň arasynda naw ýaly syratly bir gyz bar* (A. Durdyýew).

DOKMAÇYLYK [dokmoçuluk], *at.* Mata, haly ýaly önüm dokap taýýarlamak senedi.

DOKMÄDE [dokmä:de], **1.** *syp., ser. Dok 1, 3.* **2.** göç.m. Sabyrly, kanagatly, açgöz däl.

DOKMÄDELIK [dokmä:delik], *at, ser. Dokluk.* *Hayal etmän iýiberiň siz diýip, dokmädelik bilen nahardan her wagt bir agyz garbanmaga başlady* (A. Gowşudow).

DOKMÄDESIREMEK [dokmä:desiremek], *işl.* Dokmäde bolan bolmak, özüni dökmäde görkezen bolmak, doksuramak. *Näzik eje "Şonuň öýkesini ýazsaňam, uly sylag etdigiň" diýip, ol ýerde dokmädesiredi* (A. Gowşudow).

DOKRAK [dokura:k], *syp.* Azda-kände dok.

DOKTOR [do:ktor], *at. 1.* Ýokary attestasiýa komiteti tarapyndan doktorlyk dissertasiýasyny goran adama berilýän alymylyk derejesi. **2.** *gepl.d.* Lukman.

DOKTORANT [doktora:nt], *at.* Önümçilikden aýrylmak şerti bilen doktorlyk alymylyk derejesini almak üçin doktorlyk işi taýýarlaýan adam.

DOKTORLYK [do:ktorluk], *at. 1.* Ylymlaryň doktory alymylyk derejesi. **2.** *syp.* Doktorlyk alymylyk derejesini almak üçin taýýarlanýan, ýazylyan. *Doktorlyk dissertasiýasy.*

DOKUNMAK [dokunmok], *işl.* Kanagatlanmak, kanagat tapmak, doýmak, ganmak. *Ylaýta-da çyraň ýagtyysyna onuň keşbine garanda, göwni dokundy* (B. Kerbabaýew).

DOKUZ [dokuz] **I**, *san.* 9 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Dokuz aýlap seýislenip, dokuz aýlap ýatyp geldi* (K. Gurbannepesow).

DOKUZ [dokuz] **II**, *at, gepl.d.* Durmuşa çykýan gyzyň toý sepi, bukja.

◊ **Dokuzy düzüw (doly, tükel)** hemme zady ýerbeýer, kem zady bolmadyk. *Hudaýa şükür, dokuzymyz düzüw, gül ýaly durmuşymyz bar.*

DOKUZDONLY [dokuzzo:nly], *syp., lukmanç.* Çybana meňzeş, dömüp çykýan örän agyryly çykuw.

DOKUZLAMA [dokuzlomo], *iş ady.* Her bendi dokuz setirden ybarat sygyr düzüliş formasy.

DOKUZLYK [dokuzluk], **1.** *at, syp.* 9 belgisi bilen aňladýlan haýsydyr bir zadyň ady. *Duralgada duran gyz ýaňyja ugran awtobusa tarap elini uzadyp: "Dokuzlyk edil ýaňy ugrady" diýdi. Dokuzlyk awtobus.* **2.** Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Dokuzlyk galoş.*

DOKUZYNJY [dokuzunjy], *san.* 9 sanyndan ýasalan tertip san. *Dokuzynjy ýanwar.*

DOKY, *at.* Bekreler maşgalasyndan bolan tumşugy ýasyrak uly balyk.

DOLABARA [do:lovara:], *hal.* Dolara ýakyn, püre-püre golaý. *Kem-kemden galkyjaklaşan läbik mele suw nobury dolabara edip, çaýkanyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew).

DOLABERMEK [dola:vermek], *işl.* Dolap başlamak, dolap ugramak.

DOLAK [dolok], *at.* Ädik, çokaý, çaryk ýaly aýakgap geýlende, aýaga dolamak üçin goýun ýününden inçe egrilip, 30-40 sm inilikde gulaçda dokalýan mata önümi ýa-da gerekli mukdarda gyrkylýk alnan zolak mata.

DOLAKLYK [dolokluk], *syp.* Dolak etmek üçin niýetlenen, dolak etmäge ýaramly bolan. *Dolaklyk ýüň. Dolaklyk mata.*

DOLAMA [dolomo], **1.** *iş ady.* Dolamak ýagdaýy. **2.** *at.* Üwelen et bilen tüwi garylýp, kelem ýa-da üzüm ýapragyna dolanyp bişirilýän nahar. *Börek gerekmi, dolama gerekmi, islän naharyň bugaryp dur.*

DOLAMAK [dolomok], *işl.* **1.** Bir zadyň daşyna mata, kagyz we ş.m. zat çolamak. *Tüýdiğini el ýaglygyna dolady* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Yzyna öwürmek, gaýtarmak. **3.** Gundamak. *Ýaş çagany gundaga doladylar.* **4.** *gepl.d.* Sowmak, ugruny üýtgetmek, äheňini üýtgetmek. *Ondan soň gürrüňi ekerançylyk meýdanyna baka doladylar* (A. Gowşudow).

DOLAMAKLYK [dolomokluk], *iş ady.* Dolamak ýagdaýy.

DOLANAN [dolonon], *at.* Kakalary doganoglan bolan çagalaryň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

DOLANDYRMA [dolonnurmo], *iş ady.* Dolandyrmak ýagdaýy.

DOLANDYRMAK [dolonnurmok], *işl.* **1.** Yzyna gaýtarmak, yzyna öwürmek. *Dolagna bak, dolagna, Dolandyrar gyzlary* (Halk döredijiliginden). **2.** Bir kärhananyň, edaranyň işini emelli-başly alyp barmak, edara etmek. *Ol ýurdy dolandyrmagyň abyny-tabyny almanka özüne gowy, adalatly han diýdirjek bolup, ýesirlere öz iline gaýtмага ygtyýar edipdir* (N. Pomma).

DOLANDYRYBERMEK [dolonnuruvermek], *işl.* Dolandyrýp başlamak.

DOLANDYRYJY [dolonnurujy], *at, syp.* **1.** Edara ediji. **2.** İşleri alyp baryjy, ýörediji. *İşleri dolandyrýjy.*

DOLANDYRYLMAK [dolonnurulmok], *işl.* Edara edilmek, bir işe ýolbaşçylyk edilmek, hojalyk işi ýöredilmek. *Kärhana direktor tarapyndan dolandyrýlar.*

DOLANDYRYŞ [dolonnuruş], *iş ady.* Dolandyrmak işi. *Dolandyryş işleri türkmen dilinde alnyp barylýar.*

◊ **Dolandyryş edarasy** müdirlik, müdiriýet. *Gurluşyk-gurnahyş dolandyrýş edarasy.*

DOLANMA [dolonmo], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANMAK [dolonmok], *işl.* **1.** Daşyna aýlanmak, daşyna saralmak, oralmak. *Esgerler dolaklaryny çalykdyryp, dolandylar.* **2.** Daşyny örtmek üçin bir zada oralmak, daşy bir zada oralyp örtülme. *Saçaga dolanan çörek.* **3.** Gaýdyp gelmek, yzyňa gaýtmak, yzyna öwürmek. *Saglyk bolsa, agşama çenli dolanaryn* ("Edebiýat we sungat"). **4.** Bir tarapa sowulmak, ugruňy üýtgetmek. **5.** Ötmek, geçmek, aýlanmak. *Aýlanar aýlary, dolanar ýyllar, Aýlar, ýyllar geldi, bular gelmedi* (Magtymguly).

DOLANMAKLYK [dolonmokluk], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANUWSYZ [dolonuwsuz], *syp.* Öňki ýagdaýa gelmesiz, yza gaýtmasyz. *Öňki düzgüniň dargamagy dolanuwsyz ýagdaýdyr.*

DOLANUWSYZLYK [dolonuwsuzluk], *at.* Öňki ýagdaýa gelmezlik, yza gaýtmazlyk.

DOLANYBERMEK [dolonuvermek], *işl.* Dolanyýp başlamak.

DOLANYP [dolonup], *hal.* Mundan buýana, gaýdyp, öwürlip, hiç haçan, hiç wagt. *Men ony dolanyý görmedim* (N. Pomma).

DOLANYŞ [dolonuş], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANYŞYK [dolonşuk], *at.* 1. Güzeran, maddy taýdan oňşuk etmeklik. *Janymyz sag, dolanyşygymyz gowy.* 2. Söwda, bank işinde harytlaryň, pul serişdeleriniň aýlawy, aýlanmagy.

DOLAŞDYRMAK [doloşdurmok], *işl.* Belli bir wagtyň dowamynda birnäçe zady dolap çykamak, hemmesini dolamak. *Ol saçağy dolaşdyryp, dulda goýdy.*

DOLAŞDYRYBERMEK [doloşduruvermek], *işl.* Dolaşdyryp başlamak.

DOLAŞMAK [doloşmok], *işl.* 1. Dolamaga kömekleşmek. *Düşekleri kakysyp bolandan soň, olary dolaşmaga-da kömekleşdi.* 2. Biri-biriň boýnuna gol salysmak, gujaklaşmak. 3. Çolaşmak. *Onuň çarygynyň bagy aýagyna dolaşdy.*

DOLAYYŞ [doloýuş], *iş ady.* Dolamak ýagdaýy.

DOLDURGYÇ [do:llurğuç], *at, dil b.* Sözlemiň habaryna ýa-da işliklerden bolan başga bir agzasyna baglanyp, şolary aýyklar gelýän söz. *Orun doldurgyçy.*

DOLDURMA [do:llurmo], *iş ady.* Doldurmak ýagdaýy.

DOLDURMAK [do:llurmok], *işl.* 1. Bir zadyň içini doly etmek; püre-pür etmek. *Myhman Suhan gatynyň uzadan çäýnegini öňüne süýşürüp, kasesini doldurdy-da: – Suhan aga, henizem düýeleriň Hywa gatnaýandyr? – diýip söz gatdy* (H. Derýaýew). 2. Birnäçe bolup bir zadyň (jaýyň, köçäniň we ş.m.) içinde durmak, oturmak. *Ýalaňaç gylçyly atlylar köçäni dolduryp durdular* (B. Kerbabaýew). 3. Gerek bolan ähli maglumatlary ýazmak. *Alyň, kagyzy dolduryň! Tablisany doldurmak.* 4. Üstüni ýetirmek, goşmak. *Çykyp geplän ýoldaşlar hem onuň üstüni doldurdylar* (B. Kerbabaýew). 5. Ýerine ýetirmek, berjaý etmek. *Şu günler biz gije-gündiz ýatman, borçnamany doldurjak bolýarys* (B. Pürliýew). 6. Belli bir ýaşa ýetmek. – *Balam! Sen on ikini ýa dolduransyň, ýa dolduran dälşiň* (B. Kerbabaýew).

DOLDURTMAK [do:llurtmok], *işl.* Doldurmak işini başga birine etdirmek.

DOLDURYLMAK [do:llurulmak]. *Bedreler suwdan dolduryldy.* 2. Ýerine ýetirilmek, berjaý edilmek. *Döwlet borçnamasy artygy bilen dolduryldy* ("Edebiýat we sungat").

DOLDURYŞMAK [do:lluruşmok], *işl.* Doldurmaga kömekleşmek. *Ejeme bedrelerini suwdan dolduryşdym. Blanklary dolduryşmak.*

DOLLAR [do:llor], *at.* ABŞ-nyň, Kanadanyň, Awstraliýanyň pul birligi.

DOLLARLY [do:llorly], *syp.* 1. Dollary bar bolan adam. *Dollarly adam.* 2. Dollara dahylly, dollar bilen baglanyşykly. *Dollarly gürrüň näme bilen gutardy-ka?*

DOLLARLYK [do:llorluk], *syp.* Gymmaty dollara deň bolan, barabar bolan.

DOLMA [do:lmo], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLMAÇ [do:lmoç], *syp.* Bedeni dykyz, eti-gany ýetik, doluşan.

DOLMAK [do:lmok], *işl.* 1. Içi büs-bütün doly bolmak, püre-pür bolmak. *Ýagyş suwundan dolan oýtaklar.* 2. Köp bolup bir ýere ýygnanmak, üýşmek, toplanmak. *Sähel wagtyň içinde giň meýdan ýeňil eýerlenen ...atlardan doldy* (B. Seýtäkow). 3. Ýerine ýetmek, berjaý bolmak. *Ýurdumyzyň pagta borçnamasy doldy.* 4. Belli bir möhlete, ýaşa ýetmek. *Şu ýylyň başynda meniň elli ýaşym doldy.* 5. Ýaýramak, äşgär bolmak. *Ol, kakasy daş çykaýdygy, oba dolan myşmyşlaryň anygyna ýetmäge howlугýardy* (B. Gulow). 6. Bir zada gaty gaharlanylýp çişmek. *Ahyry Myrat agadan razyçylyk bolmajagyny bilip, birden çym-gyzyl bolup doldy* (H. Derýaýew). 7. Ini-boýy ýetmek, ýetjek derejesine ýetmek. *Dolan Aý giň äleme şöhle seçýärdi* (A. Gowşudow). 8. Gujaga girmek. *Ol alňasalarydy, gözi bilen görmedik, duýgy bilen seçmedik näzeniniň goltugyna dolasy gelýärdi* (G. Kulyýew). 9. *gepl.d.* Üstüni ýetirmek, artdyrmak. *Haltaňyzyň üstüni doluň. Puluň üstüni dolmak.*

♦ **Dolup oturmak** 1) aýy-güni ýetik göwrelilik halynda bolmak. *Şol wagt aýalym dolup otyrды* ("Edebiýat we sungat"). 2) gahar-gazaply ýagdaýda bolmak. *Ol soňky eşiden habaryna näme etjegini bilmän dolup otyrды.*

DOLMAKLYK [do:lmokluk], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLMUŞ [do:lmuş], *syp., ser.* **DOLMAÇ**

DOLUBERMEK [do:luvermek], *işl.* Dolup başlamak.

DOLUHAN [do:luha:n], *at.* Gülli joraplaryň durkuna salynýan "O" harpyna çalymdaş top-top nagys.

DOLULYK [do:luluk], *at.* 1. Doly, püre-pür ýagdaýda bolmaklyk. 2. Etli-ganlylyk, semizlik. *Dolulyk hem adama görk berýär.* 3. Üsti ýetirilenlik, artdyrylanlyk, ýerbe-ýerlik. *Ol goşgy biziň elimizde dolulygyna ýok.*

DOLUP-DAŞMAK [do:lup-da:şmak], *işl.* 1. Joşup, kenaryndan agmak, daşyna çykamak. *Biri-birine ulaşan, Bulaklary dolup-daşan, Kükräp, bugra dek dalaşan, Ýolbars, gaplaň, şiri bardyr* ("Görogly"). 2. Güýçli derejede ylhamy göterilmek, hyjuwlanmak. *Hyjuw bilen dolup-daşyp geldiler* (J. Ilmyradow).

DOLUŞ [do:luş], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLUŞMAK [do:luşmok], *işl.* 1. Dolup, püre-pür bolup başlamak. *Howdan suwdan doluşanda, suwy kesdiler.* 2. Ete-gana gelmek, semrärp ugramak. *Doluşan beden.* 3. Hasyly ýetişmek, hasyly boý almak. *Doluşan gozalar.* 4. Ini, boýy barabarlaşmak, barjak derejesine ýetenkirmek, tegellenmek. *Doluşan Aý.*

DOLY, *at.* Kiçeňräk göjek görnüşli buz bolup ýere ýagýan ýagyn. *Ekinleri doly zaýalapdyr.*

◊ **Doly ýaly ýagmak** yzy üzümän atylmak (ok we ş.m.). *Olaryň üstüne gülle doly ýaly ýagdy* (A. Nazarow).

DOLY [do:ly] **I**, *syp.* 1. Erňegine çenli salnan, doldurylan, püre-pür edilen. *Onuň gollary gaty güýçlüdi, doly çuwal onuň gollaryna samanly çuwaldan agyr däl* (A. Durdyýew). 2. Kabul edilen möçberine laýyk gelýän, ondan kem bolmadyk. 3. Hyryn-dykyn, urlup dykylan ýaly. *Mekdebiň howlusu al-ýaşyl geýnen gyzlardan doly* ("Edebiýat we sungat"). 4. Hiç zat bilen çäklendirilmeýän, çäklendirilmedik. *Size doly hukuk bermäge men çalşaryn* (B. Kerbabaýew). 5. Başdan-aýak, bütinleý, bütin. *Onuň gapagyny doly açajy, içindeki zatlar uçup gidäýjek ýalydy* (B. Pürliýew). *Ahunyň gelmegi oňa kinesini doly dökmäge maý bermedi...* (G. Kulyýew). 6. Gutarnykly, ýeterlik. *Bu kitapda türkmen edebiyaty barada doly maglumatlar bar*. 7. Semiz, dolmaç, etine-ganyna gelen. *Goňras gür saçlaryndan iki-ýeke ak giren, peşeneli, doly aýal olary, hakykatdan-da, hoşamaý garşylady* (B. Kerbabaýew). 8. Bir zada ýeterlik duýgusy bolan. *Muhabbet şöhlesinden doly onlarça gözler birek-biregi gutlaýardy, alkyşlaýardy* (G. Kulyýew). 9. Agzyna ok sürlen (tüpeň hakynda). *Goşanyň iki gözi hem doludy*. 10. Akyly ýerinde, akyly kem däl. *Ol özüne gerek bolsa, etjegini bilýär, ol däl däl, doly*.

DOLY [do:ly] **II**, *at.* Degirmen daşynyň üstündäki üweljek däne guýulýan guýguç şekilli gap. *Her gelende-de: "Bir zat bolajygy gygyryň" diýip, dola boýnuny uzadýar* (R. Gelenow).

◊ **Dolusyny egismek** baýlygyny kemeltmek, azaltmak, mülküni egismek.

DOLY [do:ly] **III**, *at.* Guýudan suw çekýän erkegiň, düýäniň gidip-gelýän aralygy. *Guýynyň başynda uzynly gün dola ýörän erkekler-de indi otlaşyp ýörler* (K. Berdiýew).

DOMALAN [domolon], *at.* 1. Ýagynly ýaz aýlary kä ýyllarda dag eteklerindäki baýyrylyk meýdanlarda bitýän, ýerden çala güberilip çykýan, ýer almasy pisint kömelek şekilli ýönekeý ösümlik. *Domalan ýabany bitýän ösümlikdir*. 2. Suwotuna meňzeş haşal ot.

DOMMAL [dommol], *at, deňizç.* 1. Köplenç, kenar ýakasynada balyk tutmak, uzak bolmadyk ara ýük daşamak, adam gatnatmak üçin ulanylýan ýelkenli gaýygyň bir görnüşi. 2. Kenara aşmak üçin nawyň yzyna tirkelýän ýelkensiz, diňe çap bilen küreklenip sürülýän kiçeňräk gaýyk. *Dynç alyş günleri dom-maldan, taýmyldan, ýel berlip çişirilen gaýyklardan ýaña giň aýlagyň ýüzi petir bezelene döňýär* ("Edebiýat we sungat").

DOMMARMAK [dommormok], *işl., ser.* **Dommarylmak.**

DOMMARYLMA [dommorulmo], *iş ady.* **Dommarylmak** ýagdaýy.

DOMMARYLMAK [dommorulmok], *işl.* Doňan ýaly bolup, ýüzüni salyp, dymyp oturmak. *Ýüzüni bazardan gaýdan öküziň ýüzi ýaly edip dommaryldy* (R. Gelenow).

DON [do:n], *at.* Inçeräk zolaklarynyň arasy ak, sary çyzmykly, özi-de tarada dokalan donluk matadan içlik bilen ýerliginiň arasyna salnan pagta çekilip tikilen daşky geýim. *Donuň täzesi ýagşy, dostuň könesi* (Nakyl). *Maslahaatly biçilen don gysga bolmaz* (Nakyl). *Toýa barsaň doýup bar, toý donuňy geýip bar* (Nakyl).

◊ **Donuňa sygmazlyk** gabarylmak, gopbamylyk etmek, çişmek, hondanbärsi bolmak. *Pökki wala şondan soň donuna sygman, ýel alyp, çişip, öwnüp gezdi* (B. Kerbabaýew). **Dony biçilmek** nä güne sezewar ediljekligi belli edilmek, çözülmek, işi görülmek. *Barybir, olaryň dony biçildi* ("Edebiýat we sungat").

DONLUK [do:nluk], *at.* Don etmek üçin ýaramly, don etmek üçin niýetlenen. *Donluk mata.*

DOŇ, *syp.* Sowugyň täsiri bilen buza dönen, gatan. *Aýyň ysýgyna ýerdäki doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýyldyraşýar* (A. Gowşudow).

◊ **Doň bagyr (ýürek)** rehim-şepagatsyz, rehimsiz, zabun. *Adamlar doň bagyr bolmaň. Doňy çözülmek* maýyl, gyzgyn howanyň täsiri netijesinde doňan zat eräp ugramak. *Howa maýlap, ýeriň doňy çözüldi. Holodilnikden çykarylan etiň doňy çözülsin.*

DOŇAK [doňok], *syp.* Sowuk sebäpli doňup galan, doň. *Doňak ýol.*

DOŇAKÇYLYK [doňokçuluk], *at, ser.* **Doňaklyk.**

DOŇAKLYK [doňokluk], *at.* 1. Ýeriň, topragyň, howanyň doňan halyndaky ýagdaýy. *Ak pamygy aýaza, doňaklyga galdyryp çüýretmäliň* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Sowuk, aýaz. *Şatlama doňaklyk.*

DOŇDURMA [doňdurmo], 1. *iş ady.* Doňdurmak ýagdaýy. 2. Gowrulan künjüdir bugdaý toşaba garylyp doňdurylandan soň emele gelýän halwa meňzeş önüm, iýmit. 3. Gaýmak, süýt doňdurylyp ýasalan süýji sowuk iýmit. *Kakasynyň, ejesiniň kino görersiň, doňdurma iýersiň diýip beren ownuk pulundan süýşüribem nyşanajyklar alardy* (G. Şamyýew).

DOŇDURMAK [doňdurmok], *işl.* 1. Doň hala öwürmek, buz halyna öwürmek. *Ýagy doňduryjyda doňdurmak.* 2. Gaty üšetmek, doňara getirmek. *Bu jaýda otursaň-a sowuk halys doňdurjak.* 3. Hereketden galdyrmak, hereketlenmäge mejaly bolmaz ýaly etmek. *Geçiniň çöpürinden işilen üç bukdürme tanap Aýnanyň näzik elleriniň içinden geçipdi, gollaryny doňdurypdy*

(B. Kerbabaýew). **4. gepl.d.** Ýumruk ýa-da başga bir zat bilen güýçli urmak. *Dulugyna doňdurmak. Ýagyrynysyna doňdurmak.* **5. göç.m.** Sessiz-üýnsüz gymyldaman durar ýaly etmek, huşuny almak. *Agyr oý Agalyýewi birsalym doňdurdy* (B. Kerbabaýew). **6. maliýe.** Hasapdaky pul serişdelerini we beýleki gymmatly kagyzlary şol öňki bolşunda hereketsiz galdyrmak. *Kärhananyň bankdaky hasabyny doňdurmak.*

DOŇDURYLMAK [doňdurulmök], *işl.* **1.** Sowukda doň halyna öwürülmek, buza öwürülmek. *Soýlan mallaryň eti äpet doňdurýjylarda doňdurýlýar.* **2.** Gaty üsedilmek. **3.** Ýumruk ýa-da başga bir zat bilen güttledip urulmak. *Sen diýleni edeninden, ýeňsäňe doňdurylanyňy gowy görýäň öýdýän!* **4. maliýe.** Hereketsiz galdyrylmak.

DOŇMA [doňmo], *iş ady.* Doňmak ýagdaýy.

DOŇMAK [doňmok], *işl.* **1.** Buza öwürülmek, buz halyna geçmek. *Ýabyň düýbündäki suwlaryň gyralary doňup ugrapyr* (B. Seýtäkow). **2.** Daşky sowuk howanyň täsirinde buza döňüp gatamak. *Ýer bolsa edil daş ýaly doňupdy* ("Edebiýat we gungat"). **3.** Hereketden galmak, gymyldap bilmän durmak. **4. gepl.d.** Gaty üsemek. *Howa sowuk eken, elim-aýagym doňaýdy.* **5. gepl.d.** Serhoş ediji içgileri öte köp içip, lül-gammar bolmak, serhoş bolmak.

DOŇMAKLYK [doňmokluk], *iş ady.* Doňmak hal-ýagdaýy.

DOŇNARADAŞ [doňnoroda:ş]: **doňnaradaş bolmak** doňan ýaly bolup, gymyldaman durmak. *Ahyry şol doňnaradaş bolup oturyşyna sarsman: – Sen meniň kellämi gemirjek bolýansyň weli, dişiň ötmez, şony bil! – diýip, bir gaňrylyp seretdi* (H. Deryaýew).

DOŇUBERMEK [doňuvmek], *işl.* Doňup başlamak, doňup ugramak.

DOŇUŞ, *iş ady.* Doňmak ýagdaýy.

DOŇUZ, *at.* **1.** Ýogyn bedenli, gysga aýakly, goşa toýnakly süýdemdiriji haýwan. *Il aglak bolsa, doňuz depä çykar* (Nakyl). *Doňuz ölse-de, hor-hory ýatmaz* (Nakyl). *Obanyň bir topar doňzy köne ýabyň içindäki batgalyga gelip togalanypdyr* (Ö. Abdyllyýew). **2. göç.m.** Ýagşyny-ýamany seljermeyän adam hakynda aýdylýan sögünç söz. – *Bar belanyň körügi sendedir, haramzada, enesi sen bolsaň, gyzyňam şeýle bolýandyr, doňuz – diýip, hemme gaharyny aýalyňa baka öwürdi* (A. Gowşudow).

◊ **Doňuz diňini salmak** gymyldaman, diň salyp durmak, diňsiргemek. *Ol böwrüne doňuz diňini salýar, bagşysyna gözlerini agdaryp seredýär* (N. Saryhanow). **Doňuz giren (dören) ýaly etmek** agdar-dünher etmek, ýykan-ýumran etmek. *Howlynyň içini doňuz dören ýaly etdiler, hiç zat diýmedim* (B. Seýtäkow). **Doňzuň agy näme, garasy näme** duşmanyň, ýaramaz zadyň biri-

birinden tapawudy ýok, hemmesi bir. **Doňzy batgada bas!** duşmanyňy aljyraňny wagty güpbassy et, daşyna geç.

DOŇUZBURUN [doňuzvurun] **I**, *at, dokm.* Halylara salynýan labyr şekilli nagyş.

DOŇUZBURUN [doňuzvurun] **II**, *at.* Gylýalyň toýnagynyň ýokary gapdalyna çykýan ýara.

DOŇUZDAR [doňuzza:r], *at.* Doňuzlary ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan adam, işçi, doňuz-darçylykdan hünärli adam.

DOŇUZDARÇYLYK [doňuzza:rcylyk], *at.* Oba hojalygynyň bir pudagy hökmünde doňuzlary ösdürüp ýetişdirmeklik.

DOŇUZDARLYK [doňuzza:rlyk], *at.* Doňuzdaryň käri, ýagdaýy.

DOŇUZGATAŇŇYR [doňuzgataňňyr], *at.* Irimçik däneli, köki ýumruk ýalyrak kösükli ot. *Ýabagan, doňuzgataňňyr, dänegerçek, adyýaman, süýtlenňiç ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýokdy* (A. Gowşudow).

DOŇUZGÖZ [doňuzgöz], *at.* Mallary tutmak ýa-da saklamak üçin aralary ýygy gazylan çukurlar.

DOŇUZLYK [doňuzluk], *at.* Erbetlik, nejislik.

DOŇUZTOPALAK [doňuztopolok], *at.* Inçe, uzyn ýaprakly, köki goňurrak kösükli haşal ot, topalak.

DOPBA-DOGRY [dopbo-dogry], *syp., ser.* **Dos-dogry.**

DOP-DOGRY [dop-dogry], *syp., ser.* **Dos-dogry.**

DOP-DOLY [dop-do:ly], *syp., ser.* **Dos-doly.**

DOR [do:r], *syp.* Gyzgylt-mele (atýň reňki hakynda). *Dor ata münen Mämik her gezek öwürüm edende, gamçyny bulaýlap, alagykylyk edýärdi* (R. Gelenow).

DORAK [dorok], *at.* Aýrandan edilen ýagsyz süzme.

DORDEPEL [do:rdepel], *syp.* Maňlaýy sakar dor *at. Edil bile biten ýaly, Dordepeliň sagrysyna, Ogulla gyz düşüberdi* (K. Gurbannepesow). *Ol ata Dordepel diýýärdiler* (A. Gowşudow).

DOS-DOGRY [dos-soğry], *syp.* Örän dogry, dop-dogry, göni. *Gara dos-dogry bäräk gelyär.*

DOS-DOLY [dos-so:ly], *syp.* **1.** Püre-pür bolup duran, erňegine çenli doly. *Suw çelegi agzyna çenli dos-doludy.* **2.** Hyryn-dykyn, örän köp üýşen. *Şäheriň medeniýet we seýil bagy gezelenç edýän adamlardan dos-doludy.*

DOSENT [dose:nt], *at.* Ýokary okuw mekdebinde professordan kiçi alymlyk ady.

DOST [do:s], *at, syp.* **1.** Biri bilen dostluk gatnaşygyny edýän adam. *Dost dostuň aýnasydyr* (Nakyl). *Dostuň bürgüt bolsa daglara elter* (K. Gurbannepesow). **2.** Tarapdar, raýdaşlyk bildiriji. **3.** Ýoldaşyňa ýa-da başga birine yüz tutulyp aýdylýan söz.

Dost, sen gowusy, öz ýazan eseriňi okay! (Ö. Abdyllyäýew).

DOSTANA [do:ssa:na], *syp.*, *ser.* **Dostlukly**.

DOSTLARÇA [do:slorço], *hal.* Dost hökmünde. *Meniň dostlarça maslahatyma gulak assaň, sen häziriň özünde atlan, bar näme diýýä – eşit* (B. Kerbabaýew).

DOSTLAŞDYRMAK [do:sloşdurmak], *işl.* Dost etmek, dostluk aragatnaşygyny açdyrmak. *Şol ikisini tanyşdyran, dostlaşdyran şol okuw jayydy* (B. Kerbabaýew).

DOSTLAŞMA [do:sloşmo], *iş ady.* Dostlaşmak ýagdaýy.

DOSTLAŞMAK [do:sloşmok], *işl.* Biri bilen dost bolmak, dostluk aragatnaşygyny açmak.

DOSTLAŞYBERMEK [do:sloşuvermek], *işl.* Dostlaşyp başlamak, dostlaşyp ugramak.

DOSTLUK [do:sluk], *at.* **1.** Dostlara mahsus bolan ýakyn gatnaşyk. *Şunun ýaly ýerde men ony goldamasam, hany meniň oňa dostlugym, hany doganlygym?!* (B. Kerbabaýew). **2.** Lebap welaýatynda bir etrap.

DOSTLUK-DOGANLYK [do:sluk-doğonluk], *at.* Dostlukly, has ýakyn gatnaşyk.

DOSTLUKLY [do:slukly], *syp.* Dostluk gatnaşygyna esaslanan, dostana. *Dostlukly döwlet. Dostlukly gatnaşyk.*

DOSTPARAZ [do:sparaz], *syp.* Dostuň bähbidini has ýokary tutýan, dostunyň bähbidini ileri tutýan.

DOSTPARAZÇYLYK [do:sparazçylyk], *at.*, *ser.* **Dostparazlyk.**

DOSTPARAZLYK [do:sparazlyk], *at.* Dostuň bähbidini has ýokary tutmaklyk, olary aýratyn goldamaklyk.

DOSTSURAMAK [do:ssuromok], *işl.* Dost bolan bolmak, özüni hakyky dost ýaly görkezjek bolmak.

DOST-ÝAR [do:s-ýa:r], *at.* Ýakyn dostluk gatnaşygynda bolan adamlar. *Artygyň dost-ýarlary, tanyş-bilişleri ýygnaýyp, Artygy uly dabara, aýratyn höwes bilen garşy aldylar* (B. Kerbabaýew).

DOST-ÝARLYK [do:s-ýa:rlyk], *at.* **1.** Ýakyn dostluk gatnaşygynda bolmaklyk. **2.** *göç.m.* Tarapgöýlük, dostparazlyk.

DOWA [dowa:], *at.* Däri-derman, em. *Her bir sözüň dowadyr meniň dertli janyma* (Talyby).

DOWAM [dowa:m], *at.* **1.** Bir zadyň gutarylman, tamamlanman galan bölegi, yzy. *Hekaýanyň dowamy bar.* **2.** Bir zadyň, gymyldy-hereketiň geçýän wagty, döwri, mütdeti. *Türkmen halky köp asyrlaryň dowamynda şygryýetiň çeper we gözəl nusgalaryny döredipdir.*

DOWAMAT [dowa:mat], *at.* Hemişe, elmydam, üznüksiz wagt. *Dowamat jigerim duzlar içinde*

(Kemine). *Dowamat istär men ol gaşy ýaýy* (Mollanepes).

DOWAMLY [dowa:mly], *syp.* Yzyny üzmän, yzy üzülmän, üznüksiz, birsydyrgyn. *Garaşsyz Türkmenistan bilen garaşsyz Russiýanyň özara gatnaşyklarynyň taryhy wagt boýunça onçakly dowamly hem bolmasa, mysal getirmek üçin ýeterlikdir* ("Türkmenistan").

◊ **Dowamly öten zaman işligi** (*dil b.*) bir işiň, gymyldy-hereketiň birnäçe wagt dowam edendigini aňladýan işlik formasy.

DOWAMLYLYK [dowa:mlylyk], *at.* **1.** Üznüksizlik, birsydyrgynlyk, yzy üzülmazlik. **2.** Uzynlyk. *Adam ömrüniň dowamlylygy.*

DOWAMSYZ [dowa:msyz], *syp.* Dowamy, yzy bolmadyk, üznüksiz dowam etmeýän, wagt taýdan dowamly däl.

DOWAMSYZLYK [dowa:msyzlyk], *at.* Uzak dowam etmezlik, köp wagta çekmezlik, az wagtlyk.

DOWAR [dowor], *at.* Goýunlaryň, geçileriň umumy ady, şahly ownuk mal, janly. *Dowar sürüleriniň arasynda bolsa owlak-guzularyň gulaga ýakymly sesleri eşidilýärdi* (B. Gulow).

DOWARÇYLYK [doworçuluk], *ser.* **Dowardarçylyk.** *Oba maldarçylygynda dowarçylyk esasy orunlaryň birini tutýar.*

DOWARDAR [doworda:r], *at.* Dowar, ownuk mal ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan adam. *Etrabymyzyň dowardarlary ajaýyp üstünlikler gazandylar.*

DOWARDARÇYLYK [doworda:rçylyk], *at.* Maldarçylygyň goýun, geçi ýaly dowarlary ösdürip ýetişdirmek bilen mesgullanýan pudagy.

DOWÇA [dowço], *at.*, *ösüml.d.* Bişmedik, suwy süýjemedik gök erik.

DOW-DOW, *at.*, *ser.* **Dowul.** *Il arasynda dow-dow ýaýrady.*

◊ **Dow-dowa düşmek** howsala düşmek, galagopluk aralaşmak. *Oba adamlary ol habary eşidip, dow-dowa düşdüler.*

DOW-DOWLY, *syp.* **1.** Howsalaly, galagoply, gopgunly, dowully. *Dow-dowly ýaramaz habar tiz ýaýragyç bolýar.* **2.** *göç.m.* Şowhunly, şagalaňly; çendenaşa mahabatlandyrylýan. *Dow-dowly toýuň dabarasy uzak dowam etdi.*

DOW-DOWSUZ, *syp.* Howsalasyz, galagopsuz, gopgunsyz. *Dow-dowsuz, juda gizlin iş alyp barmagy tabşyrypdy* (G. Şamyýew).

DOWUL I, *at.* Howsala, galagopluk. *Dowul turuzmak ýangyndan beterdir* ("Edebiýat we sungat").

DOWUL II, *at.*, *sazç.* Boýnuňdan asylyp, kakylp çalýn ýan saz guraly.

DOWULÇY, *at.* Dowul edegen, dowul ýaýradagan; howsalaçy. – *Bay, eje, senem dowulçy-ow (B. Kerbabaýew). Oba arasyndaky käbir dowulçy ýaramaz adamlar oňa şyltak ýapýardylar (N. Pomma).*

DOWULLY, *syp.* Howsalaly, galagoply.

DOWZAH [dowzoh], *at.* Dini düşüňjä görä, adam ölenden soň, eden günäsi üçin onuň janynyň „o dünýäde“ jezalandyrylýan ýeri, jähennem tamy. *Dowzah meni ýaka bilmez, Ýanyp men ataşlaryňa (Mollanepes).*

◊ **Dowzah ody** o dünýäde günälilere jeza bermek üçin ýanyan ot.

DOWZAHY [dowzohy], *syp.* Dowzaha barmaly, günäli. *Dowzahy diýer sen dutar çalany, Behişdi eýlär sen hüşür alany (Kemine).*

DOWZAHYLYK [dowzohuluk], *at.* Dowzaha degişlilik.

DOÝA [doýo], *hal.* 1. Doýýançaň, dok bolar ýaly, doýarlyk. *Ol hem gaýta doýa nandan doýurman, Urup-sögiş endamýndan burardy (N. Pomma).* 2. göç.m. Ýeterlik, geregiňçe, ine-gana, arkaýyn. *Ýazyjynyň doýa dynç alýan wagty ýok ("Edebiýat we sungat").*

DOÝA-GANA [doýo-ğa:na], *hal.* Arkaýyn, ine-gana, doýa, geregiňçe, mazaly. *Ak öýüň içine düýphalyň düşäp, Doýa-gana synlarmykam, Artyk jan! (B. Kerbabaýew).*

DOÝAGARNA [doýoğarna], *hal.* Doýýança. *Sygyrlar doýagarna ýokumly iýmle bilen iýmitlendirilýär.*

DOÝAR-DOÝMAZ [doýor-doýmoz], Ýarym aç, ýarym dok, doýa däl.

DOÝGUN [doýgun], *syp.* 1. *him.* Düzüminde haýsy hem bolsa öte reňk beriji jisim bar bolan (reňk hakda). *Doýgun reňk.* 2. göç.m. Birinden ýa-da bir zatdan irgin, bizar bolan. ... *Aýalynyň dünýäden doýgun halda oturyşy Sähet aganyň ýüregini gyýdy ("Edebiýat we sungat").*

DOÝGUNLAŞMAK [doýgunloşmak], *işl.* Doýgun bolmak, ýeterlikli ganyşmak.

DOÝGUNLYK [doýgunluk], *at.* 1. *him.* Doýgun, dok bolmaklyk. 2. göç.m. Birinden ýa-da bir zatdan irginlik, bizarlyk, dokluk. *Onuň sözlerinde köne agalaryndan doýgunlyk syzylýardy (G. Kulyýew).*

DOÝMA [doýmo], *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝMAK [doýmok], *işl.* 1. Ýeterlik naharlanmak, nahardan bolýançaň iýmek; ýeterlik iýmitlenip bilmek. 2. göç.m., *gepl.d.* Bikanun ýol bilen pul gazanyp, baý bolmak, köp zat edinmek, baýlaşmak. *Olam bir doýanlaň biridir, biz ýaly paşmagyny süýrüp ýörenler gözüne ilmez.* 3. göç.m. Mähriň ganmak, lezzet almak, kanagatlanmak. *Bakyban mähriňden doýsam, bagybossan istemen (Magtymguly).* 4. göç.m. Bizar bolmak,

irmek, halys ýadamak. *Lebap boýy buýandyr, Dilegimi duýandyr, Meniň ýarym gelmedi, Belki menden doýandyr? (N. Pomma).*

◊ **Doýup galmak** bikanun ýol bilen örän baý bolmak. *Ol bir pully edara başlyk bolup, doýup galypdyr diýýärler.*

DOÝMAKLYK [doýmokluk], *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝMAZAK [doýmozok], *syp.* 1. Nahardan, doýar ýerde doýmaýan, doýmaz-dolmaz, hajymelik. 2. Suw we ş.m. zat bilen gandyryp bolmaýan (ýer hakynada). *Bu ýeriň doýmazakdygyny, näçe suw berseňem sorup ýatyr.* 3. göç.m. Hiç zatdan gözi doýmaýan, tapan baýlygyny öz haýryna geçirýän, kanagatsyz, açgöz.

DOÝMAZAKLYK [doýmozokluk], *at.* Doýmazak halda bolmaklyk. *Çar tarapyna doýmazaklyk bilen garanjaklaýardy (A. Nazarow).*

DOÝMAZ-DOLMAZ [doýmoz-zo:lmaz], *syp., ser.* **Doýmazak.** *Gelin-gyzlaryň şaý-sepleri hem şolaryň doýmaz-dolmaz sandygyna gelip girýärdi (B. Kerbabaýew).*

DOÝMAZLYK [doýmozluk], *iş ady.* Doýmak katdyna ýetmezlik, doýýançaň iýmezlik. *Dok çaykanman, aç doýmaz (Nakyl). Hersene jan, hersene, Elim urdum kersene, Iýdim, içdim, doýmadym, Ýene bolsa bersene (Monjugatdy).*

DOÝNUŞMAK [doýnuşmok], *işl.* Kem-kemden doýmak, iýesi gelip durmazlyk. *Çagalarym indi bol bolansoň, çal-çapyrdan doýnuşypdyr.*

DOÝRULMAK [doýrulmok], *işl.* Doýýança iýdirilmek, geregiçe iýdirilmek.

DOÝUBERMEK [doýuvermek], *işl.* Doýup başlamak, doýup ugramak.

DOÝUM, *at.* Doýmaklyk derejesi, kanagat. *Bil, ynsan ogluna maldan doýum ýok, Ýagşy geýip, ýagşy iýmek biläni (Magtymguly).*

DOÝUMLYK [doýumluk], *syp.* Doýmaga ýeterlik (mukdar). *Doýumlyk çörek.*

DOÝUNMAK [doýunmok], *işl.* Ýüregiň kanagatlanmak, ganmak, görüp doýmak, dokunmak. *Gözel görküň gökde günden aýynmaz, Güli, dessembili ysgan doýunmaz (Magtymguly). Onuň şol zatlara gözi gidýärdi, hiç wagtda şol zatlardan doýnup-da bilmeýärdi (B. Kerbabaýew).*

DOÝURMA [doýurmo], *iş ady.* Doýurmak ýagdaýy.

DOÝURMAK [doýurmok], *işl.* Doýýança iýdirmek, naharlamak. *Saýa bolar mätäçlere nan berseň, Bir aýy doýurmak haçdyr ýaranlar! (Magtymguly).*

DOÝURMAKLYK [doýurmokluk], *iş ady.* Doýurmak ýagdaýy.

DOÝUŞ, *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝUŞMAK [doýuşmok], *işl.* Kem-kemden doýmak, dura-bara doýmak, doýaňkyrlamak.

DÖKDÜRMEK [dökdürmök], *işl.* Dökmäge mejbur etmek, bir zady bir ýere guýdurmak, eltip agdarmak. *Ders dökdürmek. Kül dökdürmek.*

DÖKE-DÖKE [dökö-dökö], *hal.* Yzyny üzmän, birsyhly dökiüp, saça-saça, akdyra-akdyra. *Bala sesin diňlä, asyp gulagyn, Döke-döke göz ýaşynyň bulagyn* (Magtymguly).

DÖKÄN-SAÇAN [dökä:n-saça:n], *hal.* Dökülişip, pytraşyp ýatan, akan-dökän.

◇ **Dökän-saçan etmek (bolmak)** dökiüp-saçmak, bisarpa tutmak, bisarpa tutulany sebäpli akan-dökän bolmak. *Şeker eje çayly käsesini dökän-saçan edip ýerde goýdy* (A. Nazarow).

DÖKÄN-SAÇANLYK [dökä:n-saça:nlyk], *at.* Akan-dökänlik, ýaýrap ýatanlyk; bisarpalyk. *Dökän-saçanlyk bolmasyn.*

DÖKME [dökmö], *iş ady.* Dökmek ýagdaýy.

DÖKMEK [dökmök], *işl.* 1. Bir zady bir ýere guýmak, agdarmak. *Ol bugdaýly çuwalý göterip, gapanda çekip, ammara dökti* (A. Durdyýew). 2. Sepmek, pytratmak, dargatmak, ýaýratmak. *Ekin meýdanlaryna gýş suwuny tutmak, dökiün dökmek, gumdan odun çekmek ýaly işler ýatdan çykdy* (B. Seýtäkow). 3. Gabýň içindäkini çykaryp aýyrmak, boşatmak. *Jigitler çuwallaryň ýarar goşlaryny dökmek bilen bile, Babahan arçyny agtardylar* (B. Kerbabaýew). 4. Deşilenligi ýa-da sepi açylanlygy we ş.m. sebäpli suwuklyk goýbermek, akdyrmak, syzdyrmak. *Çelek birneme dökyär. Maşyn ýag dökyär.* 5. Barlamak maksady bilen agtarmak. *Şatyr beg olara: - Dökiün öýi! - diýip buýruk berdi-de, alňasak yzyna dolandy* (G. Kulyýew). 6. Ýapragyny, güllüni gaçyrmak, düşürmek. *Howa sowap, agaçlar ýapragyny dökti.* 7. Mal-garany naharlamak üçin önüne ot we ş.m. oklamak, bermek. *Mallaryň önüne ot dökdüm.* 8. Üstüne sepmek. *Men penjegime, saçyma atyr dökdüm.* 9. göç.m. Saçmak, ýaýratmak. *Alabaharyň mylaýym güni Garaguma ölçegsiz nuruny dökiüp başlady* (B. Kerbabaýew).

◇ **Günäni dökmek** günäden arassalanmak, günäden saplanmak. *“Günämizi dökeli” diýip, ol gyz jorasy bilen hiňňillige münüp, uçup ugrady. İçini dökmek* ýüregindäki duýgyňy daşyňa çykaryp aýtmak, aýan etmek. *Ol dostuna içini dökiüp, özüni basmarlaýan aladalaryndan dynmaga çalyşdy.*

DÖKMEKLIK [dökmöklük], *iş ady.* Dökmek ýagdaýy.

DÖKÜBERMEK [döküvermek], *işl.* Döküp başlamak.

DÖKÜL-DÖKÜL [dökül-lökül]: **dökül-dökül bolmak** içi suwly ýa-da suwuk zat guýlan gap ernegine çenli dolansoň, döküljek bolup durmak.

DÖKÜLIBERMEK [dökülüvermek], *işl.* Dökülip başlamak, dökülip ugramak.

DÖKÜLIŞ [dökülüş], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜLME [dökülmö], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜLMEK [dökülmök], *işl.* 1. Bir ýere guýulmak, agdarylmak. *Nebitiň ýere dökülip başlanyny gördüm-de, saňa ýalançylyk bolmaly bolaydym-da* (B. Pürliýew). *Çäge dökülen ýeriň kese töwereginde kiçijik uzyn oturgyçlar bardy* (B. Annageldiýew). 2. Gaçmak, ýolnup aýrylmak, düşmek. *Ol ýapraklar bolsa şemalyň zarbyna pytraşyp dökülyärdi* (B. Gulow). 3. Akmak, çykamak. *Onuň gözlerinden boýur-boýur ýaş döküldi* (B. Seýtäkow). 4. Köp bolup çozmak; toplanysyp gelmek. *Aç daşhan şähre dökülyär* (B. Kerbabaýew). *Oba ýagy dökülmek.*

DÖKÜLMEKLIK [dökülmöklük], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜN I, *at.* Hasylylygy ýokarlandyrmak üçin ekin ýerlerine dökülyän jisim, ders, çüýrüntgi. *Gowaçalar yerli dökünler bilen iýmitlendirildi.*

DÖKÜN II, *at, gepl.d.* Gaty köp, gereginden artyk, bol. *Gardaş, geregiň gawun-garpyz bolsun, dökün bolup ýatyr.*

DÖKÜNJIREMEK [dökünjürömök], *işl.* Şkafyň, torbanyň we ş.m. içindäkileri daşyňa çykaryşdyryp, bir zat gözlemek. *Dökünjiräp, çuwaldan näme gözleýän?*

DÖKÜNLEME [dökünlömö], *iş ady.* Dökünlemek ýagdaýy, işi.

DÖKÜNLEMEK [dökünlömök], *işl.* Ekiň ýere, ekine dökün dökmek, dökün sepmek, dökün bermek.

DÖKÜNLEMEZLIK [dökünlömözlük], *iş ady.* Ekiň ýere, ekine dökün dökmezlik, dökün sepmezlik, dökün bermezlik.

DÖKÜNLENMEK [dökünlönmök], *işl.* Ekiň ýere, ekine dökün dökülmek, dökün berlip, ýeriň mesligi artyrylmak. *Dökünlenen meýdan.*

DÖKÜNLEŞDIRMEK [dökünlöşdürmök], *işl.* Ekiň ýeri, ekiniň içini dökünläp çykamak.

DÖKÜNLEŞMEK [dökünlöşmök], *işl.* 1. Dökün döküşmek, dökün dökmäge kömekleşmek. *Men goňşymyzyň ekin ekjek yerini dökünleşdim.* 2. Birnäçe adam bolup dökünlemek. *Daşhanlar gowaça ekiljek meýdany dökünleşip ýördüler.*

DÖKÜNLETMEK [dökünlötök], *işl.* Dökünlemek işini başga birine etdirmek, ekiň ýere, ekine dökün dökdürmek. *Men inime mellegi dökünletdim.*

DÖKÜNLEÝIŞ [dökünlöýüş], *iş ady.* Dökünlemek ýagdaýy.

DÖKÜNLÄBERMEK [dökünlä:vermek], *işl.* Dökünläp başlamak.

DÖKÜNMEK [dökünmök], *işl.* Öz üstüne sepmek, öz üstüne pürkmek, dökmek. *Üstüne atyr dökünmek.*

DÖKÜŞ, *iş ady.* Dökmek ýagdaýy.

DÖKÜŞDIRMEK [döküşdürmök], *işl.* 1. Barlamak, gözläp tapmak üçin agtaryşdyrmak, akan-dökän, agdar-dünder edişdirmek. *Ol kitap gözläp, tekjeleri döküşdirdi.* 2. Doly gaplary boşadyşdyrmak, döküp çykamak.

DÖKÜŞMEK [döküşmök], *işl.* 1. Dökmäge, guýmaga kömek etmek. *Ders döküşmek.* 2. Gözlemäge kömek etmek, barlamaga, agtarmaga kömekleşmek.

DÖL, *at.* 1. Erkeklik agzasyndan bölünip çykýan tohum, tohumlyk. 2. Gawun-garpyz, pomidor, hyýar ýaly gaýtalap düwýän ekinleriň bir tapgyr berýän hasyly. *Heniz döliüni sabamadyk pomidorlaryň gök biýaralary gysaryşyp ýatyrdy* (A. Gowşudow). 3. Goýun-geçi ýaly ownuk janlylaryň guzlamagy. *Şu wagt janly sanym ýigrimiden aşdy, emma indiki döle çenli şolaryň ýarysyny saklap bilsem hem zor boldugym* (G. Kulyýew). 4. göç.m. Çaga, ogul, dogma. *Sen eger meniň döliüm bolsaň, maňa gulak as: "oglaný ýaşdan, aýaly başdan" diýendirler* (B. Kerbabaýew).

♦ **Döl almak** goýun-geçiniň guzlaýan wagty owlak-guzy almak işini yerine ýetirmek. *Nepes agany goýunlardan döl almaga iberdik* (A. Gowşudow).

DÖLE [dölö], *at.* Mal saklamak we gyslatmak üçin, köplenç, ýerden gazylyp, üsti basyrylýan jaý, ýerdöle. *Dölelerden bugaryşyp çykan sygyr-göleler syňraklaryny silkişip, tirkeşip otlamaga meýdana gidýärdiler* (A. Durdyýew).

DÖLLEME [döllömö], *iş ady.* Döllemek ýagdaýy.

DÖLLEMEK [döllömök], *işl.* 1. Goýun-geçiniň guzlap başlamagy, döle durmak. *Bu ýaşuly çopanyň sürüsi "Gamakly oý" diýen ýerde dölleýärdi.* 2. Düwüp hasyla durmak (gawun-garpyz, hyýar we ş.m. hakynda). *Gawun ýaly güllesin, Türşek ýaly döllesin* (G. Kulyýew).

DÖMME [dömmö], *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖMMEK [dömmök], *işl.* 1. Deriden aşakda iriňli çiş döremek; içinden çiş döremek. *Onuň alkymynyň aşagyndan bir çiş dömüp çykypdyr.* 2. göç.m. Pikirini edip, aýdyp bilmän ýören zadyňy aýtmak, içini döküp dynmak. *Ol ýigit ahryry çydap bilmän dömdi.*

DÖMMEKLIK [dömmöklük], *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖMÜBERMEK [dömuivermek], *işl.* Dömüp başlamak, dömüp ugramak.

DÖMÜŞ, *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖNDERILMEK [dö:nnörülmök], *işl.* 1. Bir ýüzünden beýleki ýüzüne öwürülmek, agdarylmak. 2.

Yzyna gaýtarylmak, yzyna dolanmak. 3. Bir tarapa öwürülmek, sowulmak. 4. Bir zatdan başga bir zada öwürülmek.

DÖNDERME [dö:nnörmö], *iş ady.* Döndermek ýagdaýy.

DÖNDERMEK [dö:nnörmök], *işl.* 1. Bir zady bir ýüzünden beýleki ýüzüne öwürmek, agdarmak. *Sakçy ýatan gawunlary, çüýremez ýaly beýleki ýüzüne dönderdi.* 2. Yzyna gaýtarmak, yzyna dolamak. *Çoluk sürini yzyna dönderdi.* 3. Bir tarapa öwürmek, sowmak. *Ol atyň jylawyny perizada baka dönderdi* ("Görogly"). 4. Bir zady başga bir zada öwürmek, başga bir zat ýaly etmek. *Adamlaryň demi içeriini peçli tama dönderipdi* (A. Gowşudow).

DÖNEJIN [dönöjün], *at.* Dört ýaşynyň içindäki baýtal.

DÖNEN [dönön], *at.* Dört ýaşynyň içindäki at.

DÖNME [dö:nmö], *iş ady.* Dönmek ýagdaýy. *Geçen günler galýar duralgalarda, Indem oňa asyl-dönme ýok* (G. Ezizow).

DÖNMEK [dö:nmök], *işl.* 1. Bir tarapyňdan beýleki tarapyňa agdarylmak. *Ol derrew beýlesine döndi* (B. Kerbabaýew). 2. Yzyňa dolanmak, öwürülmek. *Şu ýoldan yzyňa döndügiň öldügiňdir* (B. Seýtäkow). 3. Başga bir tarapa öwürülmek. *Ýygnydy "goşun" ädim urmasyny bilmän, saga diýende – çepe, çepe diýende – saga döndi* (B. Kerbabaýew). 4. göç.m. Bir zatdan başga bir zada öwürülmek, başga bir zat ýaly bolmak. *Bir mahallar çaňap ýatan düzlük ýer indi bagbakjalyga, giden gowaçalyga dönüpdür* ("Edebiýat we sungat"). *Emma asman gysgançlyk edip, ýyl gurak gelende, gatan ýer hem çaryga döňýärdi, ýerden nowa gögermeýärdi* (B. Kerbabaýew). 5. *gepl.d.* Pikiriňden, öňki bolşuňdan dänmek. – *Öň bir zat diýýärdiň, indem başga zat diýýärsiň, senem az ýerde dönüberýäň?!.* 6. göç.m. Mähir, arzuw bildirmek üçin "gurban bolaýyn, aýlanaýyn" ýaly manyda ýüzlenilip aýdylýan söz. *Diliňe döneyin, özüňden habardar bol* (B. Seýtäkow).

DÖNMEKLIK [dö:nmöklik], *iş ady.* Dönmek ýagdaýy.

DÖNÜBERMEK [dö:nüvermek], *işl.* Dönüp başlamak.

DÖNÜK [dö:nük], *syp.* 1. Watanyňa, halkyna dönüklük eden adam, haýyn. 2. Beren sözünde, eden ähtinde tapylmaýan, biwepa.

DÖNÜKÇILIK [dö:nükçülük], *at, ser.* **Dönüklük.** "Ýurdy belet çapar" diýen ýaly, öz ýurduna dönüklilik edip daga çykanlar, ileri hanlarynyň buýrugy bilen yzyna özi ýaly elli atly, yüz atly garakçylary tirkäp gelýärdiler, buljum jarlarda, böwserlerde, ýyklyk harabalarda bukulyp, ýol saklaýardylar, iki-ýeke gije

ýolagçylaryny tutup, “olja” diýip alyp gidýärdiler (A. Gowşudow).

DÖNÜKLIK [dö:nüklik], *at.* 1. Öz watanyňa, halkyňa hyýanat etmeklik, haýynlyk. *Maňa her hili at daksalaram, men öz ýurduma hiç wagat döňüklik eden däldirin* (A. Gowşudow). 2. Beren sözünde, eden ähtiňde tapylmazlyk, biwepalyk.

DÖNÜM [dö:nüm]: **döňüm etmek** belli bir aralykda öwrüm etmek. *Atbaşçylar Halnazaryň hatarynyň üstünden döňüm etdiler* (B. Kerbabayew). **Ýyl döňümi** *ser.* **Ýyl.**

DÖNÜŞ [dö:nüş], *iş ady.* Dönmek ýagdaýy.

DÖRDEM [dö:rdöm], *at.* Bir garyndan bir wagtda dogan dört sany çaga, owlak, guzy.

DÖRDÜNJI [dö:rdünji], *san.* 4 sanyndan ýasalan tertip san. *Dördünji ýaj. Dördünji oktyabr.*

◇ **Dördünji gün** *gepl.d.* Penşenbe.

DÖRDÜRIBERMEK [dö:rdürüvermek], *işl.* Dördürüp başlamak, dördürüp ugramak.

DÖRDÜRMEK [dö:rdürmek], *işl.* Dörmek işini birine etdirmek, dörmäge mümkinçilik bermek, bir zady eýläk-beýläk agdaryp, gorjap, öwrüp barlatmak, agtarmak. *Dökülen hapa-hupalaryň arasyny dördürüp çykdy, emma hiç zat tapmady.*

DÖREDIBERMEK [dö:rödüvermek], *işl.* Döredip başlamak.

DÖREDIJI [dö:rödüji], *syp.* Döredijilik işi bilen meşgullanýan (adam hakda). *Mukam dörediji sazanda.*

DÖREDIJILIK [dö:rödüjülük], *at.* Bir zady döretmek, ýüze çykarmak, öndürmek ukyby, oýlap tapyjylyk. *Şu ýyl döredijilik babatda meniň üçin iňňän gyzgalaňly ýyl boldy* (“Edebiýat we sungat”).

DÖREDIJILIKLI [dö:rödüjülükli], *syp.* Döredijilik bilen baglanyşykly, oýlap tapyjylykly. *Döredijilikli zähmet. Döredijilikli işlemek.*

DÖREDILMEK [dö:rödülmök], *işl.* Emele getirilmek. *Jemgyýetçilik guramalary döredilmek. Eser döredilmek.*

DÖREDIŞ [dö:rödüş], *iş ady.* Döretmek ýagdaýy.

DÖREME [dö:römö], *iş ady.* Döremek ýagdaýy.

◇ **Täze döreme** *ser.* **Täzedöreme.**

DÖREMEK [dö:römök], *işl.* 1. Ýokdan bar bolmak, emele gelmek, ýüze çykamak, peýda bolmak. *Az wagtyň içinde birnäçe aýdym-saz toparlary döredi.* 2. Dünýä inmek, dogulmak, eneden bolmak. *Bu adamlar diňe Akjagülüň bagtyna döran adamlardy* (B. Seytäkow).

DÖREMEKLIK [dö:römöklük], *iş ady.* Döremek ýagdaýy.

DÖREMEZLIK [dö:römözlük], *iş ady.* 1. Ýokdan bar bolmazlyk, emele gelmezlik, ýüze çykamazlyk, peýda bolmazlyk. 2. Dünýä inmezlik, dogulmazlyk, eneden bolmazlyk.

◇ **Döremän geçen!** “dünýä inmedik bolsaň bolmaýarmy” diýen manyda ulanylýan käýinç sözi.

DÖRETDIRMEK [dö:rötdürmek], *işl.* Döretmek işini başga birine etdirmek, döretmäge mejbur etmek.

DÖRETME [dö:rötmö], *iş ady.* Döretmek ýagdaýy.

DÖRETMEK [dö:rötmök], *işl.* Ýokdan bar etmek, ýaratmak, emele getirmek, esaslandyrmak. *Sungat eserini döretmek. Garaşsyz Bitarap döwleti döretmek. İş üçin amatly şert döretmek. Jemgyýetçilik guramasyny döretmek.*

DÖRETMEKLIK [dö:rötmöklük], *iş ady.* Döretmek ýagdaýy.

DÖRETMEZLIK [dö:rötmözlük], *iş ady.* Ýokdan bar etmezlik, ýaratmazlyk, emele getirmezlik, esaslandyrmazlyk.

DÖREÝIŞ [dö:röýüş], *iş ady.* Döremek ýagdaýy. *Eseriň döreýşi gyzykly.*

DÖRÄBERMEK [dö:rä:vermek], *işl.* Döräp başlamak, döräp ugramak.

DÖRJELEME [dö:rjölömö], *iş ady.* Dörjelemek ýagdaýy.

DÖRJELEMEK [dö:rjölömek], *işl.* 1. Yzygiderli dörüp, gorjap durmak. *Ody dörjelemek.* 2. Ýeri we ş.m. dyrmalamak, gorjalamak. *Adna serdar ýajybaň sekiniň bir çetinde ýerleşip, gamçysy bilen ýer dörjeläp otyrdy* (G. Kulyýew). 3. Bir zady tapmak maksady bilen agtarmak, döküşdirmek. *Ol düwünçelerini dörjelemäge başlady.* 4. göç.m. Gözläp, agtaryp tapjak bolup azar bermek, gorjalamak. *Bu zatlary dörjeläp tapyp ýören Hoşgeldidir* (A. Gowşudow).

DÖRJELEŞDIRMEK [dö:rjölöşdürmek], *işl.* Yzly-yzyna dörjelemek, dörjeläp çykamak.

DÖRJELÄBERMEK [dö:rjölä:vermek], *işl.* Dörjeläp başlamak, dörjeläp ugramak.

DÖRJELMEK [dö:rjölmök], *işl.* 1. Dörülip garyşdyrylmak. 2. Bir zadyň içi dörülip başlanmak, agtarylmak. 3. göç.m. Azar berilmek, bir zat barlanyp, soralyp durulmak.

DÖRJEME [dö:rjömö], *iş ady.* Dörjemek ýagdaýy.

DÖRJEK [dö:rjömök], *işl.* 1. Dörüp garyşdyrmak, dörüp eýläk-beýläk agdarmak, gorjamak. *Ata ýanyň duran ody dörjedi.* 2. Ýer we ş.m. dyrmamak, gorjamak. *Ol elindäki taýak bilen gary dörjemäge durdy.* 3. Bir zadyň içini dörüp gözlemek, agtarmak. 4. göç.m., *ser.* **Dörjelemek** 4. *Agam, seniň özüňi dörjap, erkiňe goýmasalar durup bolarmy?* (N. Pomma).

DÖRJEKLIK [dö:rjömöklük], *iş ady.* Dörjemek ýagdaýy.

DÖRJEŞDIRMEK [dö:rjöşdürmek], *işl., ser.* **Dörjeleşdirmek.**

DÖRJEŞMEK [dö:rjöşmek], *işl.* 1. Dörjemäge kömekleşmek, dörjeläp eýläk-beýläk agdaryşmak. 2.

Bir zadyň içini dörlüp agtarmaga kömek etmek, döküp gözlemek. *Men oňa kagyzlaryň arasyny dörjeşdim.* 3. *göç.m.* Birnäçe bolup barlap, sorap azar bermek. *Olar kemçilik tapjak bolup, dörjeşip ýörler.*

DÖRJETMEK [dö:rjöt-mök], *işl.* 1. Dörjemek işini birine etdirmek. 2. Eýläk-beýläk agdardyp gözletmek, agtartmak. 3. *göç.m.* Gozgap azar berdirmek, barladyp durmak. *Ol ähli ýeri dörjedip çykdy, emma eline hiç bir zat ilmedi.*

DÖRJÄBERMEK [dö:rjä:vermek], *işl.* Dörjap başlamak, dörjap ugramak.

DÖRJÜK [dö:rjök]: **gyzyl (ala) dörjök** dörülip çykylan, dörjök-dörjök edilip, dörülip torç edilen. *Olar ýerli-ýerden goş goşup, mahmal ýaly cyg ýeri ala dörjök ederd* (B. Kerbabaýew). *Täze göçülip gelinjek ýurduň üsti gyzyl dörjükd* (A. Gowşudow).

DÖRME [dö:rmö], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRMEK [dö:rmök], *işl.* 1. Eliň ýa-da başga bir zat bilen üýşüp ýatan zatlary eýläk-beýläk agdarmak, garyşdyrmak. 2. Bir zadyň içinden başga bir zady gözlemek, agtarmak. *Dolmaz petekleriniň ýesiri bolan towuklar demir dymaklary bilen tezek dörýärler* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Sahypama-sahypa okamak. *Dördüm jugrafiýa kitaplaryny* (K. Gurbannepesow).

DÖRMEKLIK [dö:rmöklük], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRMEZLIK [dö:rmözlük], *iş ady.* Dörmek işini, hereketini etmezlik.

DÖRT [dö:rt], *san.* 4 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. – *Kärhanamyz dört etrabyň gallaçylaryndan däne kabul etmeli* ("Türkmenistan").

♦ **Dört aýakly** mal (goýun, geçi, sygyr, düýe we ş.m.). *Töweregine ser saldy, emma dört aýakly gözüne ilmedi* (G. Kulyýew). **Dört simli ganatly egme zergärç.** gelinleriň kümşüň ýüzüne gyzyl çaýylan, hakyk gaşlary oturdyan alyn şaýy.

DÖRTBURÇ [dö:rtburç], *syp.* Dört burçy bolan. *Pökgen dörtburç möhürin ýokarsynda basma harplar bilen nika diňlip ýazylan haty zordan okap bildi* (A. Gowşudow).

DÖRTBURÇLUK [dö:rtburşluk], *at.* Dört burçly geometrik şekil. *Dörtburçluk – geometrik şekildir.*

DÖRTGOŞMA [dö:rtgoşmo]: **dörtgoşma bilezik** dört hatar gaşly bilezik. *Ýylmanan dörtgoşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy* (B. Kerbabaýew).

DÖRTGYRAŇ [dö:rtgyraň], *syp.* 1. Dört gyraňy bolan. 2. *göç.m.* Boýy-ini deň bolan. *Dörtgyraň göwreli, daýaw Goçmyrat birden ýüzüni gündogara öwürdi* (A. Atajanow).

DÖRTGYRAŇLYK [dö:rtgyraňlyk], *at.* Dört gyraňy bolan geometrik şekil.

DÖRTLEME [dö:rtlömö], *at, edeb.* Her bendi dört setirden düzülen goşgy düzüliş formasy, murapbag.

DÖRTLÜK [dö:rtlük], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň 4 belgi bilen aňladylýan ady. *Dörtlük awtobus.* 2. Ýetişiğiň baş bally sistemasynda "ýagşy" diýen bahany aňladýan söz. *Hiý, meniň dörtlükden pes baha bilen öýe gelen wagtym boldumy, eje?!.* 3. Kābir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Dörtlük galoş.*

DÖRTÝAŞAR [dö:rtýaşar], *syp.* Dört ýaşyň içindäki mal. *Dörtýaşar atlaryň çapysygy başlady.*

DÖRÜBERMEK [dö:rüvermek], *işl.* Dörüp başlamak.

DÖRÜLMEK [dö:rülmök], *işl.* 1. Gorjalyyp agdarylmak, peşelap agdarylmak, gorjаланmak. 2. Bir zadyň içi agdar-dünđer edilip gözlenmek, agdarylmak. *Ýer uýy ýiteldilen taýak, agaç, kätmen bilen dörülýän eken.*

DÖRÜŞ [dö:rüş], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRÜŞDIRMEK [dö:rüşdürmek], *işl.* 1. Gorjaşdyryp çykamak, agdaryşdyryp çykamak. *Ol käýeri depip gördi, käýeri gamçysynyň uýy bilen dörüşdirip gördi* (B. Seýtäkow). 2. Gözleşdirip çykamak, agтарыşdyryp çykamak. *Birden aýak çekdi-de, hasyr-husur jübülerini dörüşdirmäge durdy* (G. Kulyýew).

DÖRÜŞMEK [dö:rüşmek], *işl.* 1. Gorjaşyp agdaryşmak, dörmäge kömekleşmek, gorjaşmak, agdaryşmak. 2. Bir zady gözläp agтарыşmak, gözleşmek.

DÖŞ [dö:ş], *at.* Bedeniň gapyrgalary birleşdirýän oň tarapyk süňkli bölegi.

♦ **Döşüňe kakmak** men-menlik etmek, öwünmek; ulumsylyk, gopbamsylyk etmek. **Döşüňi gaýşartmak** gujurly, gaýratly bolmak. *Ýel näçe gazaba münse-de, onuň önünde ýan bermän, döşümi gaýşardyp durjagymy, iň soňunda üstün çykjagymy hem duýdurýan* (B. Kerbabaýew). **Döşüňi germek** janyňy gaýgyрман, mertlerçe goramak. *Döşüňi gerip, Watany goramak.*

DÖŞDÜŞME [dö:şdüşmө], *at.* Düýäniň çöküp, soň hem turup bilmezlik keseli.

DÖŞLEK [dö:şlök], *syp.* Giň, ýasy döşli, giň kükrekli; göwüslek. *Diňe öňde barýan butlak, döşlek ak maýa äwmän barýardy* (N. Jumaýew).

DÖŞLEKLIK [dö:şlöklük], *at.* Ýasy döşlülük, giň kükreklik; göwüsleklik.

DÖW I, *at.* Gündogar rowaýatlaryndaky ägirt güýçli jandar, halk ertekilerindäki hyýaly keşp. *Bir galanyň içinde üç sany baý döw bar eken* ("Türkmen ertekileri").

♦ **Döw çalmak** näme boldy (näme bolduka, näme bolupdyr). *Dört bolup, bir arabany oňarman, size nä*

döw çaldy? Döw ýaly uly, daýaw, güýçli. *Döw ýaly* adam.

DÖW II, *at.* Bir gezek oýnalyp gutarylýan oýun, bir gezekki oýnalýan oýun. *Galan döwler utluşylman goýuldy. Küştçüleriň döwi örän gyzykly we ýiti häsiýetde dowam etdi.*

◊ **Döwi gelmek (sürmek)** işi şowly bolmak, şowuna düşmek, rowaçlanmak. *Seniň, gardaş, bu gün döwüň gelipdir* (T. Taganow). – *Aşyr, men saňa aýtdym ahry: adamyň döwi sürende, onuň aýdan zadynyň hemmesi mamladyr* (B. Kerbabaýew). **Döwi ökdilik** güýji, mümkinçiligi rüstemlik. **Döwi peslik** güýji asgynlyk, rowaçlygy azlyk.

DÖWÇI [döwçü], *at.* Çaga oýunlarynda eşekçiniň tersine, oýunda utan adam ýa-da topar.

DÖWDÜRMEK [döwdürmök], *işl.* Döwmek işini birine etdirmek, birine döwmäge mümkinçilik bermek ýa-da döwmäge mejbur etmek.

DÖWEK [döwök], *at.* Bugdaý, arpa we ş.m. orlup üşürilenden soň, ulag ýa-da maşyn bilen döwmek işi, şeýle hem olaryň döwülýän ýeri. *Aty döwek garradar, ýigidi – orak* (Atalar sözi). *Döwek döwmek.*

DÖWEKÇI [döwökçü], *at.* Döwek döwýän adam.

DÖWEŞEK: döweşek etmek (bolmak) basgylap torç etmek; basgylanyp torç bolmak, depeşek etmek.

DÖWET [döwöt], *at. ser.* **Döwet-galam.**

DÖWET-GALAM [döwöt-galam], *at.* Syýa çüşe we hat ýazylýan ýelek, ýüwüş. *Ýaryň waspyn ýazaly, döwet-galam ala gel* (Halk aýdymyndan).

DÖWJELEMEK [döwjölömök], *işl.* Abaýlamak, gygyrmak, çöwjemek.

DÖWJEME [döwjömö], *iş ady.* Döwjemek ýagdaýy.

DÖWJEMEK [döwjömök], *işl., gepl.d.* Üstüne dyzamak, sürünmek, çöwjemek.

DÖWJEŞBERMEK [döwjöşüvermek], *işl.* Döwjeşip başlamak.

DÖWJEŞMEK [döwjöşmök], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde döwjemek. *Bular nähili adamlar, üstümize döwjeşip durlar.*

DÖWJETMEK [döwjötmök], *işl.* Döwjemek hereketini başga biriniň üsti bilen ýerine ýetirtmek, döwjemäge mejbur etmek.

DÖWJÄBERMEK [döwjä:vermek], *işl.* Döwjäp başlamak, döwjäp ugramak.

DÖWKEÇ [döwköç], *at.* Urgy; gopgun, goh. *Ondan dagy döwkeç baryny görjekdim.*

DÖWLET [döwlöt] **I**, *at.* Hökümetiň ýolbaşçylygynda häkimiýete eýelik ediji we ýurdy dolandyryjy edaralar hem-de şol ýurduň özi. *Garaşsyz hemişelik Bitarap Türkmenistan döwleti.*

DÖWLET [döwlöt] **II**, *at.* 1. Uly baýlyk, mal-mülk. *Meniň malym, döwletim hem bar, emma munuň*

ýaly janly altyn aşygyň ýok (H. Ysmaýyłow). 2. *göç.m.* Bagt, oňat durmuş, abadançylyk. *Atam, rowşen boldy gözüň, Hatasy ýokdur bu sözüň, Açyldy talyg ýyldyzyň, Saňa döwlet geldi bolgaý* ("Görogly"). 3. Oglana dakylýan at.

◊ **Döwlet guşuňy uçurmak** bagtyň ýatmak, işi gaýtgylyga uçramak. *Pelek urup, döwlet guşun uçuran, Zary-girýan aglar han sesin aňsa* (Magtymguly). *Ýat eýleşem şul dünýäniň geçişin, Golumdan uçurdym ol döwlet guşun* (Mollanepes).

DÖWLETARA [döwlöta:ra], *syp.* Döwletler, ýurtlar arasyndaky gatnaşyga degişli bolan. *Döwletara söwda. Döwletara gatnaşyk.*

DÖWLETHA [döwlötha:], *syp., gepl. d., ser.* **Döwletli. Döwletha** adam.

DÖWLETLI [döwlötlü] **I**, *syp.* Döwleti bar bolan, özbaşdak döwlete eýe bolan (halk).

DÖWLETLI [döwlötlü] **II**, *syp.* 1. Barly, gurply, mally-mülkli. *Döwletliden döwlet ýokar, bidöwletden – mähnet* (Nakyl). *Namazhon derwüşler, döwletli baýlar, Pelegiň gerdişi keçdir, ýaranlar!* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Bagtly abadan durmuşy bolan; at-abraýly, hormat-sylagly. *Döwletli maşgala.*

◊ **Döwletli maslahat** peýdaly geňeş.

DÖWLETLILIK [döwlötlülük] **I**, *at.* Döwlet gurluşly ýurdy barlyk.

DÖWLETLILIK [döwlötlülük] **II**, *at.* 1. Barlylyk, gurplulyk, mally-mülklilik. 2. *göç.m.* Bagtlylyk, agzybirlik, abadanlyk.

DÖWLETSIZ [döwlössüz], *işl.* Döwleti ýok, döwletli däl (*döwlet* sözünüň hemme manylarynda).

DÖWLETSIZLIK [döwlössüzlük], *at.* Döwleti ýokluk, döwletli dällik, döwletsiz bolmaklyk (*döwlet* sözünüň hemme manylarynda).

DÖWME [döwmö], *iş ady.* 1. Döwmek ýagdaýy. 2. *syp., gepl.d.* Bilinden eplenip ok sürülýän (goşa nilli tüpeň hakynda). *Döwme goşany heýkelleyin başaşak ildiripdir* (B. Kerbabaýew).

DÖWMEK [döwmök], *işl.* 1. Abat zady böleklemek, döwük görnüşine getirmek. *Käse döwmek.* 2. Böleklere bölmek, maýdalamak, owratmak, uşatmak. *Gant döwmek.* 3. Daşynyň gabygyny owradyp, içiniň dänisini, maňzyny almak. *Bugdaýy indi diňe döwüp, atyp almak gerekdi* (A. Gowşudow). 4. Beden süňkleriniň bir ýerine güýçli şikes ýetirmek. 5. Sandan çykarmak, zaýalamak (gural, maşyn we ş.m. hakynda). 6. *gepl.d.* Örän berk tankytlamak. *Birini öwüp, beýlekisini döwmek.* 7. Kakmaçlyk eti taýýarlamak, ýençilemek. *Döwlen etden Bibi daýza bal ýaly kakmaç taýýarlady.*

◊ **Döwüp geç (geçsin)** adatça, düýp derejedäki geçmek işligi hal işlik goşulmasy goşulan döwmek

işliginiň yzyndan gelip, biriniň hereketini onlamadyk adam tarapyndan aýdylyar. "Döwseň döwüp geç, oýnawaç özüňe gerek" diýip, çaganyň ejesi käýindi.

DÖWNELMEK [döwnölmök], *işl.* Bir zat zol-zol edilmek, düýpli öwrenilmek; bir ýere köp aýlanylmak, torç, döwnük edilmek.

DÖWNEME [döwnömö], *işl. ady.* Döwnemek ýagdaýy.

DÖWNEMEK [döwnömök], *işl.* Bir zady zol-zol etmek, köp yhlas bermek, düýpli öwrenmek, biljek bolmak; bir ýeri köp aýlanmak, torç, döwnük etmek. *Aý, han aga, bu ýerler köp döwnän ýerimizdir* (H. Deryaýew).

DÖWNÄBERMEK [döwnä:vermek], *işl.* Döwnäp başlamak.

DÖWRAN [döwra:n], *at.* 1. Lezzetli zaman, bagtly döwür. *Dogdy asmanyň Zöhresi, Çyn aşyga döwran bu gün* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Döwran sürmek** keýpi-sapada ýaşamak, lezzetli durmuş geçirmek. *Sür döwrany, geçirme, görersin zyýan, dilber, Öwür Aý dek ýüzüňi, kylaýyn beýan, dilber* (Baýly şahyr).

DÖWRE [döwrö], *at.* Tegelek, aýlaw.

◇ **Döwre guramak** tegelenip, aýlaw gurap oturmak. *Olar döwre gurap otyrdylar.*

DÖWREBAP [döwröva:p], *hal.* Döwre, zamana laýyk gelýän. *Döwrebap eser döretmek. Döwrebap ýaşamak.*

DÖWTALAP, *hal, syn.* 1. Bir zada göwünjeň, göwünli, isleg bildirýän, meýilli. *Özüň döwtalap bolmasaň, kim seni zor bilen okadýar?* (B. Gulow). 2. Öz islegi bilen, meýletin. *Gurban watan goramaga, Köp döwtalap bolup gitdi* (Ç. Asyrow).

DÖWTALAPLYK, *at.* 1. Göwünjeňlik, göwünlilik. *Şol kakaňam edermenligi, döwtalaplygy seňkiden pes däl-le* (Ý. Mämmediyew). 2. Meýletinlik, mejbury dällik. *Urşuň jygba-jyga gelen wagty döwtalaplyk bilen söweşe gitdim* ("Edebiýat we sungat").

DÖWÜBERMEK [döwüvermek], *işl.* Döwüp başlamak.

DÖWÜK, *syn.* 1. Döwlen, sandan çykan, döwlüp zaýаланан. *Ussa kâte döwük äýneginiň üsti bilen seredýärdi* (A. Gowşudow). 2. Döwlen bir zadyň bir bölegi. *Enegül galadan düşüp dümtünip yörşüne, ýüzi owadan gök syrçaly kütýze döwüginini tapdy* (N. Esenmyradow). 3. *lukmanç.* Beden süňküniň jorta uçmagy netijesinde emele gelen şikes. *Hassany sagaldýar lukmanlarmyz hem, Döwüge seýik edýär, ýarala – melhem* (D. Baýmyradow).

DÖWÜKLIK [döwüklik], *at.* Döwük halda bolmaklyk.

DÖWÜK-ÝENJIK, *syn.* Döwlen, bölek-bölek bolan; ýemşeren. *Biziň howlymyzda döwük-ýenjik demirler üýşüp ýatyrdy* (A. Gowşudow). *Döwük-ýenjik kerpiçleri bir ýere üýşüren bolýardy* (B. Seýtäkow).

DÖWÜLMEK [döwülmök], *işl.* 1. Eglip, egrelip, eplenip böleklenmek, bölek-bölek bolmak, synmak. 2. Basgylanyp, urlup ýa-da maşyndan geçirilip gabygyndan arassalanmak (bugdaý, arpa, miwe däneleri we ş.m. hakynda). 3. Sandan çykmak, bozulmak, haraplanmak. *Bu ýaramaz ýolda ençeme sany. Maşynlar döwlüp bolupdyr zaya* (A. Kowusow).

DÖWÜM, *at.* Döwlüp alnan çörek bölegi. *Oňa öýlerinden günde bir döwüm çörek bilen bir demkeş çay gelderdi* (A. Ahundow – Gürgenli).

DÖWÜM-DIŞLEM [döwüm-di:şlem], *syn.* Az-owlak, bir azajyk (çörek hakynda). *Biz döwüm-dişlem nan işip ýola çykdyk. Çadyrda gowurma bardyr, häzirlilikçe çayçorba edinip, döwüm-dişlem iýiň!* (A. Gowşudow). *Aýaly çay goýupdyr, çay içipdirler, döwüm-dişlem nan iýipdirler* (H. Ysmaýylov).

DÖWÜM-DÖWÜM, *syn.* 1. Bölek-bölek, kül-uşak, kül-owram, döwük-döwük. *Onuň gözünde bir äýnek bardy weli, ol äýnegiň saplary döwüm-döwüm bolup, sim bilen hem aňry-bäri edilip, ýüp-süp bilen saralypdyr* (A. Gowşudow). 2. Döwlüp alnan birnäçe bölek çörek. – *Çöregi döwüm-döwüm edip oturma, iýjejigiňi döwüp alaylarlar.*

DÖWÜMLEME [döwümlömö], *işl. ady.* Döwümlemek ýagdaýy.

DÖWÜMLEMEK [döwümlömök], *işl.* Döwüm görnüşinde böleklemek, döwüm-döwüm etmek. *Iýjek çöregiňi döwümläp al.*

DÖWÜMLETMEK [döwümlötmök], *işl.* Döwümlemek işini başga birine etdirmek.

DÖWÜMLÄBERMEK [döwümlä:vermek], *işl.* Döwümläp başlamak.

DÖWÜNMEK [döwünmök], *işl.* Özüň üçin döwmek, özüň üçin owratmak, özüň üçin bölekler bölmek. *Hoz döwünmek. Bir döwüm çörek döwünmek.*

DÖWÜR, *at.* 1. Jemgyýetiň taryhynda bolup geçýän wakany, hadysany, taryhy aýratynlygy we ş.m. öz içine alýan uzak wagt aralygy. *Bagtyýarlyk döwri.* 2. Bir zadyň, işiň, hereketiň bolup geçýän (başlanýan, dowam edýän we tamamlanýan) wagty. *Çagalyk hem ýaşlyk döwri. Pagta ýygymy döwri. Ösümlikleriň ösüş döwri. Sagym döwri.* 3. *geol.* Belli bir geologik syrgyny düzýän dag jynslarynyň emele gelýän wagt aralygy. 4. Eýýam, zaman, zamana. *Döwriň talabynyň diýseň jogapkärlidigini unutmaň* ("Türkmenistan").

◇ **Döwür dönmek** zamana üýtgap, wagt geçip, kimdir biri üçin bagtly döwran gelmek.

DÖWÜRDEŞ [döwüördöş], *at.* Biri bilen bir wagtda, bir döwürde ýaşan, işlän ýa-da ýaşayan, işleýän adam. *Magtymguly bilen Durdy şahyr döwürdeş bolupdyr.*

DÖWÜRDEŞLIK [döwüördöşlük], *at.* Döwürdeş bolmaklyk.

DÖWÜRLEÝIN [döwürlöýün], *syf.* 1. Belli bir wagt aralygynda, döwürde bolýan, wagtal-wagtal gaýtalanýan. 2. Belli bir döwür aralygynda neşir edilýän. *Döwürleýin neşirler.*

DÖWÜRÝAN [döwürya:n], *at.* Ýorganyň dört gyrasyna aýlanyp tutulýan başga reňkdäki gülsüz mata. *Döwürýanly ýorgan.*

DÖWÜŞ, 1. *iş ady.* Döwmek ýagdaýy. 2. *at, şahyr.* Söweş, uruş, çaknyşyk. *Mert ýigitler geçer serden, Al meýdanda döwüş bile* (Magtymguly).

DÖWÜŞDIRMEK [döwüşdürmek], *işl.* Belli bir wagtyň dowamynda birnäçe zady owradyşdyryp, maýda-maýda edip, döwüp çykmak.

DÖWÜŞME [döwüşmө], *iş ady.* Döwüşmek ýagdaýy.

DÖWÜŞMEK [döwüşmөk], *işl.* 1. Bir zady bölekläp, döwmäge kömekleşmek, bölek-bölek edişmek, owradyşmak. *Odun döwüşmek.* 2. Söweşmek, uruşmak, çaknyşmak. *Müň kişi geldi kastyma, Döwüşip çykdym üstüne* ("Görogly").

DÖZ: **döz gelmek** dözmek, çydam etmek, çydamak. *Kynçylyga döz gelmek.*

DÖZERLIK [dözörlük], *syf.* Döz gelerlik, çydam ederlik.

DÖZME [dözmө], *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DÖZMEK [dözmөk], *işl.* 1. Çydam etmek, çydam bermek, döz gelmek, çydamak. *Magtymguly, tur goluňny köze goý, Eger döze bilseň, kылгыл bu işi!* (Magtymguly). 2. Birehim bolmak, rehimsizlik etmek, nebsiň agyrmazlyk. *Meni bularan aýyrmaga neneň dözjek* ("Görogly"). *At öz aýagyndan kireý islemeyäni için, dözüp sürseň, onuň yetmeyän yeri ýok* (B. Kerbabaýew).

DÖZMEZ [dözmөz], *at.* Biriniň düşen ýagdaýyna dözmän, rehimi gelip kömek edýän adam, rehimdar adam. *Urşun yzynda galan ýaş ene dözmezim ýok diýip zeýrenmedi, kynçylykly pursatlara döz gelip, çagajyklaryny ulaltdy.*

DÖZMEKLIK [dözmөklük], *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DÖZMEZÇILIK [dözmөzçülük], *at.* Dözmän edilýän duýgudaşlyk, rehimsizlik, şepagatlylyk. *Şol onda-munda ýatyp-turyp ýörkä, dostlarynyň biri oňa dözmezçilik edip, iki otagy, aşhanaly päkize öý tapyp berdi* (A. Gowşudow).

DÖZMEZLIK [dözmөzlik], *iş ady.* 1. Dözüp bilmezlik, dözümlilik, çydam bilmezlik. *Tomsun*

jöwzasyna, gysyň aňzagyna dözmeseň, gumda çopan bolup bilmikän?! 2. Biriniň düşen ýagdaýyna çydaman, rehimi gelmek. Meger, Ezraýyl perişde Ejiz halyna dözmedi (A. Atabaýew).

DÖZÜLMEK [dözülmөk], *işl.* Çydalmak, çydamlylyk edilmek, döz gelmek.

DÖZÜM, *at.* Agyra ýa-da başga bir zada çydap bilmek başarnygy. *Her bir zada dözümlilik gerek.*

DÖZÜMLENME [dözümlөнmө], *iş ady.* Dözümlenmek ýagdaýy.

DÖZÜMLENMEK [dözümlөнmөk], *işl.* Dözümlilik bolmak, çydamly bolmak, berkemek.

DÖZÜMLI [dözümlü], *syf.* 1. Döz gelýän, çydam edýän, çydamly. *Wagtynda kynçylyklara dözümlilik bolmak.* 2. *hal.* Dözümlilik bilen, ynamly, çekinmän. *Bagşy dutaryň kirşine dözümlilik kakdy.*

DÖZÜMLILIK [dözümlülük], *at.* 1. Her bir zada dözümlilik bolmaklyk, dözümlilik, çydam edililik, çydamlylyk. 2. Gaýratlylyk, berklilik, ynamlylyk. *Ol onuň jogabyny örän dözümlilik bilen berdi.* 3. *göç.m.* Rehimsizlik, ýürek awamazlyk, doňýürekliklik. *Onuň ýesirlere dözümlilik etmeyşine geň galdy.*

DÖZÜMSIZ [dözümsüz], *syf.* 1. Döz gelmeyän, çydam etmeyän, çydamsyz. *Oda dözümsiz. Elim gyzgyna dözümsiz.* 2. Ýüregi ýuka, rehimdar, durumsyz. *Ol hetdenaşa dözümsiz bolany için, towugyň hem damagyny çalyb bilmeýärdi.*

DÖZÜMSIZLIK [dözümsüzlük], *at.* 1. Her bir kynçylyga we ş.m. çydap bilmezlik, çydamsyzlyk. 2. Ýüregi ýukalyk, durumsyzlyk, rehimdarlyk. *Gurda dözümsizlik etdigiň, goýna sütem etdigiňdir* (Atalar sözi).

DÖZÜŞ, *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DRAMA [dya:ma], *at, edeb.* Gepleşik görnüşinde ýazylan we sahnada goýmak üçin niýetlenen edebi eseriň bir görnüşi; dartgynly sahna oýny.

DRAMATURGIÝA [dyramaturgi:ýa], *at, edeb.* 1. Drama eserini döretmek sungaty. 2. Haýsydyr bir awtoryň, halkyň, eýýamyň we ş.m. drama eserleriniň jemi.

DUB [du:p], *at. ösüml.d.* Igdäniň şanigi ýaly ululykda miwe getirýän, gyalary kertik-kertik ýasy ýaprakly gaty agaç.

DUÇAR [du:ça:r]: **duçar bolmak (gelmek)** duş gelmek, sezewar bolmak, sataşmak, uçramak. *Oglan ol ýerde köp ýatsa, agyr kesellere duçar bolar* (B. Seýtäkow). **Duçar etmek** duş etmek, sezewar etmek, sataşdyrmak, uçratmak. *Azdyrmasyň, azana duçar etmesin* (Atalar sözi).

DUL, *syf.* Aýaly ýa-da äri ölen, ärsiz, aýalsyz galan (erkek ýa-da aýal adam). *Dul gözi bilen aýal alma, pyýada gözi bilen – at* (Nakyl).

◊ **Dul heleyiň pişigi ýaly** örän gowy, aýawly saklanýan.

DUL [du:l], *at.* Öýüň, jaýyň içiniň çep ýa-da sag gapdaly. *Annaguly dula geçip, ädigini çykardy-da, ojagyň başynda aýbogdaşyny gurup oturdy* (A. Durdyýew).

DULABERMEK [du:la:vermek], *işl.* Dulap başlamak; dulamagy dowam etdirmek.

DULAMA [du:lomo], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULAMAK [du:lomok], *işl.* 1. Ölen adamy jaýlamak, ýerlemek. 2. *gepl.d.* Bir zadyň aňyrsynda ýaşyrmak, gizlemek, bukmak.

DULAMAKLYK [du:lomokluk], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULAMAZLYK [du:lomozluk], *iş ady.* Dulamak işine amal etmezlik.

DULANMAK [du:lonmok], *işl.* 1. Ölen adam jaýlanmak, ýerlenmek. 2. *gepl.d.* Bir zadyň aňyrsynda gizlenmek, bukulmak. *Aram-aram gün çykyp, çäge baýyrlaryny bugartmagyny esli wagtlap dowam edýärdi-de, ýene goýy buludyň aňyrsyna dulanýardy* (B. Ataýew).

DULAŞMAK [du:loşmok], *işl.* 1. Dulamaga kömek etmek. 2. Bilelikde dulamak.

DULATMAK [du:lotmok], *işl.* Dulamak işini başga birine etdirmek; dulamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

DULAYÝŞ [du:loýuş], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULDEĞŞİR [du:lleğşir], *syp.* Örän ýakyn, ýanaşyk, golaý (jaý, öý hakynda). *Bolmasa, gürrüň edeyin, şu güne çenli duldeğşir oturan goňşularymyzda-da aýdan düldiris* (N. Saryhanow).

DULLUK, *at.* Aýaly ýa-da äri ölüp aýalsyz, ärsiz galanlyk, başy boşluk. *Dullukdyr meniň-de bagrym dilenim* (Magtymguly).

DULUÇ, *at.* Üç ýaşar inen düýe.

DULUK, *at.* Yüzüň sakgalsapy bilen eňek aralygy, yüzüň çep hem sag gapdaly. *Orazsoltan iki elini dulugyna tutup, Myrat aganyň sözünü diňläp otyrды* (H. Derýaýew).

DUMAN [duma:n], *at.* 1. Köplenç, bugly, çişnili tutuk howa gatlagy. *Gara dagdan gymmat gaçar, Sili, dumany bolmasa* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Howp, ýaramaz ýagdaý. *Gazap donun geýip, çözanda duşman, Abananda üstümize ol duman...* (A. Kekilow).

DUMANLABERMEK [duma:nla:vermek], *işl.* Dumanlap ugramak.

DUMANLAMA [duma:nlama], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLAMAK [duma:nlamak], *işl.* 1. Duman gurşap almak, duman büremek, duman örtmek. *Başy dumanlap duran gojaman Köpetdag alyslardan seleňläp görüňärdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.*

Ümezlemek, garaňkyramak. *Onuň dumanlap duran gözleri diwardaky surata düşdi* (B. Seýtäkow). 3. *göç.m.* Bulaşmak, garjaşmak (pikir hakynda). *Kellesi dumanlap durşuna ol uzakly gününü işläp bilmän pallap geçirdi.*

DUMANLAMAKLYK [duma:nlamaklyk], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLAMAZLYK [duma:nlamazlyk], *iş ady.* Dumanlap durmazlyk.

DUMANLATMAK [duma:nlatmak], *işl.* Garjaşdyrmak, bulaşdyrmak (pikir, oý barada).

DUMANLAYÝŞ [duma:nlaýýş], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLY [duma:nly], *syp.* 1. Duman örtülen, dumany bolan. *Dumanly howa.* 2. *göç.m.* Bulaşyk, düşnüksiz, aýdyň bolmadyk. *Ony sägindirýän zadam kellesindäki dumanly, garşylykly pikirlerdi* (Ö. Abdyllyaýew).

DUMANLYK [duma:nlyk], *at.* Duman bilen örtülen ýagdaýda bolmaklyk, dumany barlyk.

DUMANLYRAK [duma:nlyra:k], *syp.* Azda-kände dumanly, ümürlü. *Dumanlyrak howa.*

DUMLY-DUŞ [dumlu-du:ş], *at.* Töweregi gurşap alýan ähli ýer, çar tarap, daş-töwerek. *Magtymgulyň köçä çykanlygyny görüp, dumly-duşdan jemende uýşdi* (G. Kulyýew).

DUP-DURY, *syp.* Örän dury, ap-arassa, gaty päkize, örän tämiz. *Guýynyň gök çüýşe ýaly dup-dury suwy diýseň ýakymlydy.*

DURA [duro], *at.* Deňiz-derýa kenarynda guş awlananda, buky üçin gazylýan çukur, ýatar ýaly ýer.

DURA-BARA [duro-vara], *hal.* Kem-kemden, ýuwaş-ýuwaşdan, assa-assa, gitdikçe, barha. *Aý näme, "Türkmen goşy dura-bara düzeler" diýenleridir, hemmesi-de kem-kemden düzeler gider* (A. Gowşudow).

DURAK-DURAK [durok-durok] Dik durmagy öwretmek üçin kiçijik çaga aýdylýan söz.

◊ **Durak-durak bolmak ser.** **Durdy-durdy bolmak.** *Berdijik jaňy durak-durak bolup ugran çagajykdy.*

DURALGA [durolgo], *at.* 1. Trolleýbus, awtobus, taksi ýaly gatnaw serişdeleriniň ýolagçylary düşürmek we mündürmek üçin ýörite durýan ýeri. *Awtobus duralgasyna baranymda, gün mazaly gyzypdy.* 2. *göç.m.* Bir zat etmek hakynda belli bir karara gelnen pikir, ygrar. *Asylan agaç terezi ýaly, seniň belli bir duralgaň yok* (B. Kerbabaýew).

DURALMAK [durolmok], *işl., gepl.d.* Durlanmak. *Bedredäki lüýk suw öýläne çenli duraldy.*

DURALYKLY [durolukly], *syp.* 1. Uzak ömürlü, uzak ýaşly. *Çagaňyz duralykly bolsun!* 2. Uzak möhletli. *Duralykly berseňiz, karz pul soramakçy.*

DURALYKLYLYK [durolukluluk], *at.* 1. Duralykly bolmaklyk, uzak ömürlilik. 2. Uzak möhletlilik, gyssagly dällik.

DURALYŞMAK [duroluşmok], *işl., gepl.d.* Kem-kemden dury bolmak, dura-bara durlanmak, durlanyşmak.

DURAR [dura:r], *at, gepl.d.* Durup dynç alar ýaly wagt, pursat. *"Maňa-da durar ýok, işime ylgabam ýetişip bilemok"* diýip, *ýaş gelin jorasynyň ýanynda zeyrenmek zeyrendi.*

DURDUGYÇA [durduğuça], *hal.* Dura-bara, gitdigiçe, bardygyça. *Ýagyş durdugyça güýçlenýärdi.*

DURDY-DURDY [durdu-durdy]: **durdy-durdy bolmak** ayak üstüne galyp, durmagy başarmak, durak-durak bolmak (çaga hakynda).

DURGUN [durğun], *syp., ser.* **Durgunly.**

DURGUNLY [durğunly], *syp.* Üýtgäp durmaýan, üýtgemeyän; öz durkuny ýitirmeýän. *Durgunly boýag. Durgunly howa.*

DURGUNLYK [durğunluk], *at.* Üýtgemezlik, hereketsizlik, ösüşiň ýoklugy. *Ykdysadyýetiň durgunlygy. Durgunlyk ýyllary.*

DURGUNLYLYK [durğunluluk], *at.* Üýtgemezlik, öz durkuňy ýitirmezlik.

DURGUŞAN [durğuşon], *syp.* Orta ýaşan, ýaşı bir çene baran, ýaşı könelişen (adam hakynda).

DURGUŞANRAK [durğuşonura:k], *syp.* Azda-kände durguşan. *Durguşanrak aýal işikden içerik ätledi.*

DURGUŞMA [durğuşmo], *iş ady.* Durguşmak ýagdaýy.

DURGUŞMAK [durğuşmok], *işl.* 1. Ýaşı bir çene ýetmek, gartaşmak. 2. Köp saklanyp saplanmak, arassalanmak, durlanmak.

DURGUŞMAKLYK [durğuşmokluk], *iş ady.* Durguşmak ýagdaýy.

DURGUŞMAZLYK [durğuşmozluk], *iş ady.* Durguşan halda bolmazlyk.

DURGUŞYBERMEK [durğuşuvermek], *işl.* Durguşyp ugramak.

DURGY [durgy]: **durgy bermek** urlan zarbany gaýtarmak, saklamak. *Şatyr begde agyr zarba durgy berer ýaly güýç barmy näme?* (G. Kulyýew).

DURK [duruk], *at.* 1. Görnüş, şekil. *Köçeleriň durky täzelenýär.* 2. Boýdan-başa tutuş göwre, jan-ten. *Üstünliklere durkuň bilen begenmek.* 3. Jorabyň gonjundan aşaky bölegi. *Joraby durkundan örüp başlamaly.* 4. Bir zadýň durumy, berkligi, pugtalygy, ömri. *Bu atlazýň durky ýok ekeni.*

DURKLULYK [durukluluk], *at, ser.* **Durumlylyk.** *Mawudyň durklulygy.*

DURKLY [durukly], *syp., ser.* **Durumly.** *Durkly mata.*

DURLABERMEK [durla:vermek], *işl.* Durlap başlamak; durlamagy dowam etmek. *"Indi bir gezek sabynlap ýuwan eşiklerini durlaber"* diýip, *ejesi gyzyna öwrettdi.*

DURLAMA [durlomo], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy.

DURLAMAK [durlomok], *işl.* 1. Suwuk jisimleri arassalamak, hapadan saplamak, dury görmüşe getirmek. *Ýapdan alnan bulanyk suwy bedrede durlap içmek.* 2. Kir, saç ýuwlanda iň soňunda arassa suwa birnäçe gezek salyp çykarmak, çyrpmak, çaykamak. *Kir ýuwlanda sabyn ýokundysy galmazlyk üçin ony birnäçe gezek durlamaly.*

DURLAMAKLYK [durlomokluk], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy

DURLAMAZLYK [durlomozluk], *iş ady.* Durlamak işini etmezlik.

DURLANMAK [durlonmok], *işl.* 1. Dury hala gelmek. *Şondan soň suw süzülýär, durlanýar* ("Edebiyat we sungat"). 2. Howanyň ýüzi tämizlenmek, arassalanmak, duman syrlymak. *Birden cygly şemal peýda bolup, ümür perdesini syrýar-da, howa durlanyp başlaýardy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Tebigy reňkine gelmek, sagdyn görmüşe eýe bolmak. *Oglan daýanyp, ýüzi durlanyp başlap, ol sanly günüň içinde sagalyp gidipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

◊ **Akly durlanmak** aňy bulaşyklykdan saplanmak, akly gowy işläp başlamak. *Birden Aşyrmädiň akly durlanyp giden ýaly boldy* (B. Seytäkow).

DURLANYŞMAK [durlonuşmok], *işl.* Birneme durlanmak, durlanyp ugramak, az-kem durlanmak. *Ýabyň bulanyk suwy durlanyşypdyr.*

DURLAŞDYRMAK [durloşdurmok], *işl.* Bir ýan ujundan durlap çykamak. *Ýaş gelin ýuwan kirli eşiklerini gyssagara durlaşdyryp, öýden çykdy.*

DURLAŞMAK [durloşmok], *işl.* 1. Durlamaga kömek etmek. 2. Birnäçe adam durlamak. *Gyzlar ýuwan kirlerini durlaşyp otyrdylar.*

DURLATDYRMAK [durlotdurmok], *işl., ser.* **Durlatmak.**

DURLATMAK [durlotmok], *işl.* 1. Durlamak işini başga birine etdirmek. *Ejesi ýuwan eşiklerini gyzyna durlatdy.* 2. Durlamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Gyzjagaz özelenip: "Eje, maňa durladaýsana" diýdi.*

DURLAÝYŞ [durloýuş], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy.

DURLUK, *at.* Gara öýüň täriminiň töweregine aýlanýan keçe örtügi, eşik. *Olaryň ikisiniň-de uklary gowşap, tärimleriniň köki gidipdi, durluklary diýseň akly-garaly ýama bilen bezelipdi* (G. Kulyýew).

DURLUKBAG [durlukba:ğ], *at.* Ýünden işilip ýa-da örülip, durlugyň aşak we ýokary gyrasyna berkidilýän bag, ýüp.

DURLUKLYK [durlukluk], *syp.* Durluk üçin, durluk etmek üçin niýetlenen. *Durluklyk ýüp.*

DURMA [durmo], *iş ady.* Durmak ýagdaýy. *Beýdip gapyda durmaň bolanok.*

DURMAK [durmok], *işl.* 1. Saklanmak, togtamak, aýak çekmek. *Taksi köçäniň çatrygyna ýetmän durdy.* 2. Bir ýerde ýerleşmek, bar bolmak. *Çar tarapda atlylar durandylar* (G. Kulyýew). 3. Aýak üstünde, dim-dik ýagdaýda bolmak. *Onuň ýigitleri meýdanyň bir çetinde durdular* (A. Gowşudow). 4. Öz düzümi haýsydyr bir zatlardan ybarat bolmak. *Iş üç bapdan durýar.* 5. Durmak işligi hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden düýp işlikden soň gelende, hereketiň dowamlylygyny görkezýän düzümlü işlik ýasalyar (şeýle düzümlü işlikler habar bolup gelende, *dur-* asyl işligindäki [u] sesi uzyn aýdylýar): **Akyp durmak** dowamly akmak, akmagyny bes etmezlik. *Batly akyp duran derýa.* **Gelip durmak** hemişe gatnaşykda bolmak, arany üzmezlik, gatnaşygy kesmezlik. – *Gelip duruň! – diýip, ol myhmanlaryny ugratdy.* **Gidip durmak** dowam etmek, entek gutarmazlyk, tamamlanmazlyk. *Ýygnak gidip dur.* **Gülüp durmak** yzyny üzmän gülmek. *Yzyny üzmän gülüp dur.*

◊ **Duran-duran ýerinde** duran ýerinden hiç ýana gozganman, artykmaç hereket etmän. *Bolan täsin waka duran-duran ýerinde doňup galdy.* **Duran ýeri** başarmaýan zady, gowşak tarapy. *Aty päsgelçilikden bökdürmek onuň duran ýeridi.* **Durup geç (geçsin)** adaty, düýp derejedäki geçmek işligi hal işlik goşulmasy goşulan *durmak* işliginiň yzyndan gelip, biriniň hereketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Dursa durup geçsin, ondan çekinýän ýok.* **Durup geçmek** çykyş edilende, sapak geçilende we ş.m. ýagdaýlarda nygtamak maksady bilen bir zat barada gürrüň etmek. *Kitabyň käbir baplary hakda durup geçdi.*

DURMAKLYK [durmokluk], *iş ady.* Durmak ýagdaýy.

DURMUŞ I, *at.* 1. Jemgyýetiň we adamlaryň dürli görnüşdäki ýaşaýşy. *Jemgyýetçilik durmuşy. Maşgala durmuşy. Durmuş ýagdaýy.* Gowy durmuşda ýaşamak. *Talyplaryň durmuşy. Agyr durmuş. Durmuşyňdan nalamak.* 2. Bize bagly bolmadyk barlyk, real hakykat. *Edilen teklipleri durmuşa geçirmek. Durmuşyň öz kada-kanunlary bar.*

◊ **Durmuşa çykmak** äre barmak, äre çykmak, maşgala gurmak. **Durmuşa geçirmek** bir işi amala aşyrmak, iş ýüzüne geçirmek, amal etmek. **Durmuş gören 1)** ozal durmuşa çykan, äre baran; **2)** durmuşy

gowy bilýän, köpi gören, tejribeli. **Durmuş gurmak** öýlenip ýa-da durmuşa çykyp, maşgalaly ýaşap ugramak; öýli-işikli bolmak.

DURMUŞ II: durmuşy bilen bir zat tutuşlygyna, bir zadyň hemme ýeri. *Usti-başyň durmuşy bilen palçyk bolupdyr.*

DURMUŞY, *syp.* Durmuşa, ýasaýşa degişli, durmuşdan alnan. *Durmuşy erteki.*

DURMUŞYNA [durmuşuno], *hal.* Hemme ýeri, tutuşlygyna, durmuşy bilen (durmuşyňa, durmuşyňa, durmuşyna). *Ýagşyň aşagynda galyp, durmuşyňa öl-suw bolup ezildim.*

DURNA [durno], *at.* Aýaklary, boýny we çünki uzyn guş. *Durna gökde, duzak ýerde* (Nakyl).

◊ **Durnaň gözi ýaly** dup-dury, arassa, tämiz, gök çüýşe ýaly (suw barada). *Kiçijik ýabyň durnaň gözi ýaly suwy seslenip akýardy.*

DURNADABAN [durnoda:van], *at.* ösüml.d. Çylşyrymly güller maşgalasyna degişli köpýyllyk, boýy bir metre çenli bolan ot.

DURNUKLY, *syp.* 1. Birsydyrgyn, üýtgemeýän. *Syýasatyň durnuklylygy.* 2. göç.m. Bir pikire berlen, tutanýerli, üýtgäp durmaýan. *Her bir işde özüni berk hem-de durnukly alyp barmaly.*

◊ **Durnukly sözler** komponentleri many taýdan bitewüleşen, grammatik baglanyşygy boýunça durnukly erkin däl söz düzümi.

DURNUKLYLAŞDYRMAK [durnukluşdurmok], *işl.* Bir zady durnukly derejä ýetirmek.

DURNUKLYLYK [durnukluluk], *at.* Durnukly hasiyetde bolmaklyk. *Iki sany uly yklymyň – Aziýanyň we Ýewropanyň çatrygında ýerleşen Türkmenistan asyrlaryň hem-de müňýyllyklaryň sepgidinde asudalygyň we durnuklylygyň gysarnyksyz utgaşmagy bilen tapawutlanýan döwlet düzgüniniň özboluşly nusgasyny dünýä görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DURNUKLYRAK [durnuklura:k], *syp.* Belli derejede durnukly.

DURNUKSYZ [durnuksuz], *syp.* Durnukly bolmadyk, durnukly däl. *Durnuksyz adam. Durnuksyz howa.*

DURNUKSYZLYK [durnuksuzluk], *at.* Durnukly bolmazlyk, durnukly dälilik, durnuksyz bolmaklyk. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Durnuksyzlyk gowy gylyk däl.*

DURNUKSYZRAK [durnuksuzura:k], *syp.* Azda-kände durnuksyz. *Onuñ durnuksyzrakdygyny-ha öñem bilýärdim-le, birden sözünde durmazlygy bar.*

DURŞUNA [durşuno], *hal.* Durşy bilen, bary, hemmesi, ählisi, tutuşlygyna, durmuşuna. *Bu çaganyñ endamy durşuna tüý bolup durdy ("Görogly"). Seniñ durşuna der Yüzüñ öpeýin* (G. Ezizow). *Hamala çagalyk geçmejek ýaly, Çagalygyñ kenarynda kän durdum. Bu dünýe durşuna sowaldy maña, Şo sowallañ jogabyna näm berdim* (G. Ezizow).

DURUBERMEK [duruvermek], *işl.* Birdenkä durmak, birden hereketini togtatmak, saklanmak.

DURULMAK [durulmok], *işl.* Durmak ýagdaýyna geçilmek. *Uruş ýyllarynda her gün gara daňdandan dükanyñ önünde nobata durlardy.*

DURULYK [duruluk], *at.* 1. Arassalyk, saplyk, päkizelik, tämizlik. *Howzuñ suwunyñ durulygy meni geñ galdyrdy.* 2. Açyklyk, tämizlik, dumansyzlyk (howa hakynda). 3. *göç.m.* Aýdyňlyk, bulaşyk dällik. *Bolsa-da, men-ä Akgzyñ zehininiñ durulygyna haýran galdym* (B. Gulow).

DURUM, *at.* 1. Bir zadyñ berklik derejesi, ömri, durk. *Şu atlazyñ durumy bolmaýar.* 2. *göç.m.* Çydam, dözümlü, gaýrat. *Kim onuñ önünde durum edip biljek?* (G. Kulyýew).

DURUMLY, *syp.* 1. Köp wagtlaýy zaýalanman, ýyrtylan durýan, ömri uzak, berk, pugta, durkly. *Durumly mata.* 2. *göç.m.* Çydamly, dözümlü.

DURUMLYLYK [durumluluk], *at.* Durumy bolmaklyk, sarlylyk, durklulyk, berklik, pugtalyk.

DURUMSYZ [durumsuz], *syp.* 1. Durumy ýok, durumy bolmadyk, sarsyz, berk däl. *Durumsyz ýüpek parça.* 2. Sabyrsyz, çydamsyz. *Baý, açlyga durumsyz ekeniñ-aý!* 3. *göç.m.* Doň bagyr däl, ýüregi ýuka, dözümsiz.

DURUMSYZLYK [durumsuzluk], *at.* 1. Durumy bolmazlyk, berk, pugta dällik, sarsyzlyk. 2. *göç.m.* Doňbagyr dällik, ýüregi ýukalyk. *Enesiniñ näzik hem-de gaýgýçyl häsiýetlerini, onuñ ýüreginiñ durumsyzlygyny Sapa ýagşy bilýärdi* (A. Gowşudow).

DURUMSYZRAK [durumsuzura:k], *syp.* Belli derejede durumsyz. *Ol durumsyzrak adamdy.*

DURUŞ, *iş ady.* 1. Durmak ýagdaýy. 2. *at.* Tutuş durk, tutuş göwre, durşuna. *Ol durşy bilen galpyldap başlady.*

♦ **Bolup duruş 1)** bir işiñ tamamlanyş ýagdaýy. *Işlerimi bolup durşum, entek çay-suw hem içemok.* 2) özüni alyp baryş (öňünden hal isligiñ ýokluk şekili getirilip ulanylýar). *Onuñ bir çetde ile goşulman bolup durşy nähili?*

DURUŞMAK [duruşmok], *işl.* 1. Durmaga ýoldaş bolmak. *Ýoldaşyña garawul duruşmak.* 2. Biri işini

bolýança garaşyp durmak. *Meniñ okuwym gutarmanka gaýdybermegiñ, duruşgyn, bolýarmy?*

DURUZMAK [duruzmok], *işl.* Durmaga mejbur etmek; durmagyna sebäp bolmak; hereketlenmez ýaly etmek. *Ol daşarda eşegini duruzdy.* 2. Dik ýagdaýda goýmak, saklamak. *Taýagy barmagyñ üstünde dik durzup bilmek.* 3. Nyzama düzmek, hataryñ ugrunda goýmak. *Okuwçylary hatara duruzmak.* 4. *gepl.d.* Garaşdyryp goýmak, garaşdyryp aýak üstünde saklamak.

DURY, *syp.* 1. Bulanyk bolmadyk, bulanyk däl, arassa, tämiz. *Dury suw.* 2. Açyk, bulutsyz, tottozansyz, dumansyz, tämiz (howa hakynda). *Jana ýakymly howa durudy* (B. Kerbabaýew). 3. Açyk, goýy bolmadyk (reňk hakynda). *Dury mawumtyl reňki ony başgalaryndan aç-açan saýlaýardy.* 4. *göç.m.* Sagdynlygyñ alamaty hökmünde ýüzi ýagty, lowurdap duran; doly, gaty bir, şeýle bir (saglyk hakynda). *Aýgüliñ düşünjeli gözleri sahna garasa-da, çala süýnmeğrak dury yüzüne nämäniñdir aladasy kölege salýardy* (B. Kerbabaýew). *Ol dury sag däl bolsa gerek, yüzüniñ gan-peti ýok.* 5. *göç.m.* Aýdyñ, bulaşyk bolmadyk (akyl, pikir we ş.m. hakynda). *Kelläñ dury işlemek.* *Dury akyl.* 6. Gyryljyk bolmadyk, arassa çykýan (ses hakynda). *Bagşynyñ dury sesi belent yaňlanýardy.*

♦ **Dury sag hiç hili keseli ýok, sagdyn.**

DURZULMAK [durzulmok], *işl.* Durar ýaly edilmek, durmak derejesine ýetirilmek.

DUŞ [du:ş] **I**, *at.* Deňe, ýan, gapdal, gabat. *Olaryñ belent sussy, ägirt keşbi ýeke düýekeşleriñ, ýeke argyşçylaryñ däl, olaryñ duşlaryndan geçenleriñ göwnünde-de oňat täsir galdyryýardy* (B. Kerbabaýew).

DUŞ [du:ş] **II: duş bolmak (gelmek) ser. Duçar: duçar bolmak (gelmek).** *Duş bolsañ ýaman hatyna, Ömrüñ öter şer biläni* (Magtymguly). **Duş etmek ser. Duçar etmek.** *Deñ etmän – duş etmez, Göz etmän – gaş etmez* (Nakyl).

DUŞABERMEK [duşa:vermek], *işl., ser.* Duşaklabermek.

DUŞAK [duşok], *at.* 1. Düýäniñ, atyñ, eşegini we ş.m. mallaryñ daş aralyga gitmezligi üçin iki ön aýagy biri-birine baglanýan, daňylýan ýüp. *Nazar düýäniñ duşagyny çözüp, egri boýnuna iltedi* (B. Kerbabaýew). 2. Oba ady.

DUŞAKLABERMEK [duşokla:vermek], *işl.* Duşaklap başlamak.

DUŞAKLAMA [duşoklomo], *iş ady.* Duşaklamak ýagdaýy.

DUŞAKLAMAK [duşoklomok], *işl.* Malyñ daş aralyga gitmezligi üçin duşak bilen aýaklaryny baglamak, duşak salmak.

DUŞAKLAMAKLYK [duşoklomokluk], *iş ady.* Duşaklamak ýagdaýy.

DUŞAKLAMAZLYK [duşoklomozluk], *iş ady.* Duşak duşamazlyk, duşak urmazlyk.

DUŞAKLANMAK [duşoklonmok], *işl.* Malyň daş aralyga gitmezligi üçin aýagy duşalmak. *Duşaklanan düýeler meýdanda otlasyp ýörler.*

DUŞAKLAŞDYRMAK [duşokloşdurmok], *işl.* Birnäçe maly duşaklap çykmak, duşak salyşdyrmak.

DUŞAKLAŞMAK [duşokloşmok], *işl.* 1. Duşaklamaga kömek etmek. 2. Köp malyň aýagyny bilelikde duşamak.

DUŞAKLATMAK [duşoklotmok], *işl.* Duşaklamak işini başga birine etdirmek; duşaklamaga ýol bermek. *Özüň başarmasaň, düýeleri maňa duşakladaýmaly ekeniň-dä?!*

DUŞAKLAÝYŞ [duşokloýuş], *iş ady.* Duşaklamak ýagdaýy.

DUŞAKLY [duşokly], *syp.* Duşaklanan. – *Kaka, düýe aýaklarynyň duşakly bolmagyna garaman, gidende örän çalasyn gidipdir* (B. Kerbabaýew).

DUŞAKLYK [duşokluk], *syp.* Duşak üçin niýetlenen. *Duşaklyk ýüp işmek.*

DUŞALMAK [duşolmok], *işl., ser.* **Duşaklanmak.** *Düýeleriň aýaklary darajyk duşalan ýaly, zordan ädimleýärdiler* (A. Gowşudow).

DUŞAMA [duşomo], *iş ady, ser.* **Duşaklama.**

DUŞAMAK [duşomok], *işl., ser.* **Duşaklamak.**

DUŞAMAKLYK [duşomokluk], *iş ady, ser.* **Duşaklamaklyk.**

DUŞAMAZLYK [duşomozluk], *iş ady., ser.* **Duşaklamazlyk.**

DUŞAŞDYRMAK [duşoşdurmok], *işl., ser.* **Duşaklaşdyrmak.** *Ol düýelerini duşaşdyrandan soň, ýandakly meýdanyň içine kowdy.*

DUŞAŞMAK [duşoşmok], *işl., ser.* **Duşaklaşmak.**

DUŞATMAK [duşotmok], *işl., ser.* **Duşaklatmak.**

DUŞAÝYŞ [duşoýuş], *iş ady, ser.* **Duşaklaýyş.**

DUŞDAŞ [du:şdoş], *syp.* Yaşyt, yaşytdaş, deň-duş. *Onuň atasy bilen duşdaş adamdy* ("Edebiýat we sungat").

DUŞDAŞLYK [du:şdoşluk], *at.* Duşdaş bolmaklyk, yaşytdaşlyk, deň-duşluk.

DUŞDAŞRAK [du:şdoşura:k], *syp.* Azda-kände duşdaş, deň-duş.

DUŞENBE [du:şemme], *at.* Hepdäniň birinji gününüň ady.

DUŞLURAK [du:şlura:k], *syp.* Azda-kände deň-duş. *Ol hem men duşlurak bolsa gerek, menden kân bir uly däl.*

DUŞLY [du:şly], *syp.* Ýaşdaky, yaşyt, yaşdaş, duşdaş. *Meniň oglum hem dutary edil seniň ýaly şirin*

labyzda çalyrdy, ol hem sen duşly oglandy ("Türkmen halk erkekileri"). *Ol men duşly adam.*

DUŞMA [du:şmo], *iş ady.* Duşmak ýagdaýy.

DUŞMAK [du:şmok], *işl.* 1. Bir ýerden gellýärkäň ýa-da dir ýere barýärkäň duş gelmek, sataşmak, gabat gelmek. *"Bir göreniňi öwme-de, syndyrma-da"* diýen ýaly, bir göreniň, iki duşanyň bilen adamyny tanamak örän kyn (B. Kerbabaýew). 2. Gylyk-häsiýeti, hereketi boýunça biri-birine laýyk, deň, meňzeş bolmak. *Siziň ikiňizem duşupsyňyz!* 3. Bir ýagdaýa sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak. *Birnäçe burawlaryň şowsuz geçmegi, aýylganç heläkçilige duşmagy, her teňňesi derden emele gelyän döwlet maýasynyň ilki-bada dereksiz sarp bolmagy-da mümkin* (B. Kerbabaýew). 4. Şowuna düşmek, ýerine düşmek, oňuna bolmak. *Onuň käri duşdy.*

DUŞMAKLYK [du:şmokluk], *iş ady.* Duşmak ýagdaýy.

DUŞMAN [duşma:n], *at.* 1. Duşmançylyk ýagdaýynda bolan, gany, ýagy. *Şu wagt duşmana rehim edilyän wagt däl* (B. Seýtäkow). 2. Zyýan berýän, şikes ýetirýän zat. *Jaýyn tapsa, garynja-da pis duşman* (Magtymguly).

◇ **Duşman gözi bilen garamak** duşmançylyk bilen garamak, ýigrenç bilen garamak. *Onuň aýdýan zatlaryna ynamsyz, özüne bolsa duşman gözi bilen garaýan adamlar köp ýerinde oňa sözlemek örän kyn geldi* (B. Kerbabaýew). **Duşman okunmak** özüne duşman saýmak, öz duşmanyň hasaplamak. *Sen meni özüňe duşman okunmagyn* (N. Pomma). **Duşmany güldürmek** il gözüne masgara bolmak, öz aýbyňy özüň açmak. *Biziň öz duşmanlarymyzy güldürmegimiz nämä gerek?* (B. Kerbabaýew).

DUŞMANÇYLYK [duşma:nylyk], *at, ser.* **Duşmanlyk.**

DUŞMANÇYLYKLY [duşma:nylykly], *syp.* Dostlukly däl, duşmançylyk ýagdaýynda bolan. *Duşmançylykly meýilli adama gabat gelmedik* ("Edebiýat we sungat").

DUŞMANLY [duşma:nly], *syp.* Duşmany bar bolan. *Duşmanly bolup ýaşamak aňsat däl.*

DUŞMANLYK [duşma:nlyk], *at.* Biri-biriňi ýigrenmeklik netijesinde döreýän gatnaşyk we edilyän hereket. *Güjük han, men seni duşmanlykdan aýyplamak* (B. Kerbabaýew).

DUŞMANLYRAK [duşma:nlyra:k], *syp.* Duşmany bar ýalyrak. *Men ol duşmanlyrakmyka diýýän.*

DUŞURMAK [du:şurmok], *işl.* 1. Sataşdyrmak, duş etmek. *Meni saňa duşuranyňa hudaýa ýüz müň şükür edýän.* 2. Bir işi şowuna düşürmek, ýerine düşürmek.

DUŞUŞ [du:şuş], *iş ady.* Duşmak ýagdaýy. *Oňa duşuşym tötänden boldy.*

DUŞUŞDYRMAK [du:şuşdurmok], *işl.* Iki adamy biri-biri bilen sataşdyrmak, duş getirmek, görüşdirmek.

DUŞUŞMAK [du:şuşmok], *işl.* 1. Birek-birek bilen görüşmek, kabul edişlikde, oturyşykda we ş.m. ýerde bile bolmak. *Men toýda köne dostum bilen duşuşdym.* 2. Ýaryşmak üçin iki tarap bolup oýnamak, göreşmek, ýüzmek we ş.m. *Şu gün iki mekdebiň basketbolçylary duşuşýar.*

DUŞUŞYK [du:şuşuk], *at.* 1. Biri-biriň bilen duşuşmaklyk. 2. Biri bilen tanyşmak hem-de gürründeş bolmak maksady bilen guralýan kabul edişlik. *Daşary ýurtly aýmylar bilen bolan duşuşyk gyzlykly geçdi.* 3. Güýç synanyşmak üçin geçirilýän ýaryş. *Woleýbolçylaryň duşuşygy.*

DUTAR [du:ta:r], *at.* Tut agajyndan köwlep, ýarym kadi görnüşli ýasalyan, uzyn saply, iki kirisli türkmen halk saz guraly, tamdyra. *Bagşy dutaryň kirsine kakdy-da, çalyň başlady ("Edebiýat we sungat").*

DUTARÇY [du:ta:rçy], *at.* 1. Dutar ýasaýan ussa. *Dutarçy ussa.* 2. Dutar çalyan sazanda. *Mylly aga ir döwürlerden başlap Türkmen radiosynyň dutarçysy bolup işläpdi.*

DUW-AK [duw-wa:k], *syp.* Ap-ak, dym-ak, çuwak, örän ak, diýseň ak. *Täze salnan mekdep uzakdan duw-ak bolup görünýärdi.*

DUW-DAGYN [duw-da:ğyn], *syp.* Pytraşyp ýatan, dagaşyp ýatan, dyr-pytrak, çalam-çaş. *Etekdäki bulutlar duw-dagyn boldy* (A. Gowşudow). *Tamlaryň, kepbeleriň turbalaryndan çykýan tüsseler duw-dagyn bolup pytraýardy* (A. Durdyýew).

DUÝARLYKLY [duýorlukly], *syp.* Duýup bolýan ýagdaýdaky.

DUÝDANSYZ [duýda:nsyz], *syp.* Garaşylmadyk ýagdaýda, birden. *Duýdansyz gelen derňewçi adamlary alada goýdy.*

◇ **Duýdansyz ýerden** duýdansyz ýagdaýda, duýdansyzlykda, birden. *Olar duýdansyz ýerden näme bolanyňa düşünmän, zöwwe ýerlerinden galdylar* (B. Kerbabaýew).

DUÝDANSYZZLYK [duýda:nsyzlyk], Duýdansyz ýagdaý, ahmal, habarsyz galynan ýagdaý, bilinmän, gapyl galynan ýagdaý. *Biri duýdansyzlykda boýnundan aslyşdy* (A. Nazarow).

DUÝDANSYZZRAK [duýda:nsyzzyra:k], *syp.* Belli derejede duýdansyz.

DUÝDURMA [duýdurmok], *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy.

DUÝDURMAK [duýdurmok], *işl.* Habardar etmek, habarly etmek. *Ogulaýa ýagdaýy duýduraýyn diýse-de, ony nireden gözläp tapjagyny bilmedi* (R. Gelenow).

DUÝDURMAKLYK [duýdurmokluk], *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy.

DUÝDURMAZLYK [duýdurmozluk], *iş ady.* Duýar ýaly etmezlik.

DUÝDURYBERMEK [duýduruvermek], *işl.* Duýduryp ugramak, başlamak.

DUÝDURYŞ [duýduruş], 1. *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy. *Onuň gijikdirip duýduryşy birhiliräk bolupdyr.* 2. *at.* Habarly etmek üçin önünden berilýän maglumat.

◇ **Duýduryş bermek** nädogry edilen iş üçin temmi hökmünde görüýän çäre. *Gijä galyp işe geleni üçin duýduryş berildi.*

DUÝGUDAŞ [duýgudoş], *syp.* Duýgudaşlyk edýän, duýgudaşlyk bildirýän. *Ýagşy, duýgudaş sözleşmek islemeseň, ýönekeý ýoldaşlarça beri habar alsan bolmaýarmy!* (B. Kerbabaýew). *Duýgudaş adam.*

DUÝGUDAŞLYK [duýgudoşluk], *at.* 1. Bir pikire eýermeklik, raýdaşlyk, pikirdeşlik. *Häzir bolsa ol täzeliklere duýgudaşlyk bildirýär* (H. Derýaýew). 2. Başga biriniň hasratyna, gynanjyna seslenmeklik, öz gynanjyňy bildirmeklik. *Şahyra biragyzdan duýgudaşlyk bildirdiler* (G. Kulyýew).

DUÝGUDAŞRAK [duýgudoşura:k], *syp.* Azda-kände duýgudaş.

DUÝGULY [duýguly], *syp.* Duýgusy bolan, syzýan, aňýan.

DUÝGULYLYK [duýgulusluk], *at.* Duýgusy barlyk, duýgy, syzyş, aňyş ukybyna eýe bolmaklyk.

DUÝGUR [duýgur], *syp.* Duýmak, aňmak ukyby güýçli ösen, tiz duýýan, syzgyr. *Ol örän duýgur ýigit* (B. Kerbabaýew).

DUÝGURLYK [duýgurlyk], *at.* Duýgur bolmaklyk, duýmaklyk ukyby güýçlülük, syzgyrlyk. *Atyň duýgurlygy.*

DUÝGURRAK [duýgurra:k], *syp.* Azda-kände duýgur.

DUÝGUSYZ [duýgusuz], *syp.* Duýmak ukybyny ýitiren, duýmaklyk häsiýeti bolmadyk, syzgyr däl.

DUÝGUSYZZLYK [duýgusuzluk], *at.* Duýgusy bolmazlyk, duýgusy ýokluk, syzyş, aňyş ukyby ýokluk.

DUÝGY [duýgy], *at.* Adam tarapyndan duýulýan, syzylýan ruhy hem-de bedeni syzylşlaryň, duýuşlaryň jemi. *Şatlyk duýgusy. Ýşk duýgusy.*

DUÝGY-DÜŞÜNJE [duýgu-düşünjө], *at.* Adamyň ýokary nerw sistemasynyň häsiýetli aýratynlygy hökmünde pähimlenmek, duýmak, düşünmek hem-de hakykata bolan öz gatnaşygyňy kesgitläp bilmek ukyby. *Oňa eýýämdeň goşunyň ady täsir edip, duýgy-düşünjesinde özgeriş döredip başlapdy* (A. Durdyýew).

DUÝMA [duýmo], *iş ady.* Duýmak ýagdaýy.

DUÝMAK [duýmok], *işl.* 1. Aňmak, bilmek. *"Garyp öldi" diýdiler, üç günden soň duýdular* (Atalar

sözi). *Biz şeýle bolanny soň duýup galdyk, Bir seretsek, saçymyzyň agy bar* (B. Hudaýnazarow). **2.** Agyryny ýa-da bedene edilýän täsiri syzmak. *Agyryny duýmak.*

DUÝMAKLYK [duýmokluk], *iş ady.* Duýmak ýagdaýy.

DUÝŞUKLY, *syp.* Bir zat barada iki tarap hem bilýän ýagdaýda bolan, bilgili. *Ýowaryň geçiriljek wagtyndan gijä galmaz ýaly hemmämiz duýşukly bolalyň.*

DUÝULMAK [duýulmok], *işl.* **1.** Aňylmak, bilinmek, bildirmek. *Onuň keşbinde bir agyrylyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Agyry, bedene edilýän täsir we ş.m. syzylmak. *Onuň bolşundan bir agyrylyk duýulýardy.*

DUÝUŞMAK [duýuşmok], *işl.* Kem-kemden duýmak, kem-kemden eşitmek (birden köp adam hakda).

DUZ [du:z], *at.* **1.** Gazylyp alynýan, nahara atylýan, çörek bişiriljek hamyra we ş.m. goşulýan ýiti tagamly ak jisim. *Togsan dürli tagam bolsa gaşynda, Ne lezzet içinde duz hem bolmasa* (Magtymguly). *Türkmenistanda tok, gaz, suw, duz ilat üçin mugtdur.* **2.** Çörek, nahar ýaly iýmit önümleriniň jemi. *Her niçe ýaşasaň ýeriň ýüzünde, Adam ogly baş gün duza myhmandyr* (Magtymguly).

◊ **Duz datmazlyk** hiç zat iýmezlik. *Men şu gün duz dadamak. Duz kessin!* "jezamy iýen duzum bersin, iýen duzumdan tapaýyn, çypbakaý çynym" diýen manyda ulanylýan aňlatma. *Duz kessin, ynan, Garly ussa!* (A. Gowşudow). **Duzuny gaçyrmak** bir zadyň ähmiýetini peseltmek, lezzetini gaçyrmak, tagamyny gaçyrmak. *Ol gyzykly waka hakda söz açsa-da, duzuny gaçyransoň, gürrüni diňleýjiniň göwnünden turmaýardy. Duzuny görmek (datmak) 1)* naharyň duzunyň nä derejededigini barlap görmek. *Jerçi gazanyň gapagyny göterip, onuň duzuny datdy* (B. Seytökow). **2)** nahardan we ş.m. sähelçe iýmek. *Bir nesihat bereý, pendimi alsaň, Kişi aşynyň duzun dadyjy bolma* (Magtymguly). **Duzuny iýmek** bir adamyň öýünde naharyny, duz-çöregini iýmek. *Seniň duzuň iýdim, nanyňy iýdim...* (G. Ezizow).

DUZAK [duzok], *at.* **1.** Çöl jandarlaryny, gaçak maly we ş.m. tutmak üçin halka görnüşli gurulýan tilsim, emel. *Ol awçy tor atyp balyk tutmak, duzak gurup guş tutmak we şular ýaly awlar bilen güzeran görýän eken* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** göç.m. Biri ýa-da bir zat üçin edilýän mekirlilik, aldaw, hile.

◊ **Duzagyna ilmezlik** biriniň aldawynyň gurbany bolmazlyk, aldawyna düşmezlik. *Artyk onuň duzagyna ilmedi* (B. Kerbabaýew). **Duzak gurmak** aldamak üçin hile gurmak.

DUZ-ÇÖREK [du:z-çörök], *at.* Iýlip-içilýän tagam, nahar. *Türkmen öýüne gelip, duz-çörek datman gitmek nähili bolar!* (B. Kerbabaýew).

◊ **Duz-çörek iýişmek** birek-biregiň duz-çöregini iýip, ýakyn aragatnaşykda, dostlukly ýagdaýda bolmak, köp wagt bile tirkeşmek. *Bular bilen köpden bäri duz-çörek iýişýänimiz üçin, meniň sözüme şübhelemejeklerine ynanyardym* (B. Kerbabaýew).

DUZÇUL [du:zçul], *syp.* Duzly tagamy halaýan. *Duzçul adam.*

DUZÇULLYK [du:zçulluk], *at.* Duzçul bolmaklyk, duzçulyň ýagdaýy. *Duzçullyk hem gowy zat däl.*

DUZÇULRAK [du:zçulura:k], *syp.* Belli derejede duzçul, azda-kände duzçul. *Duzçulraklygymy özümem halap baramok.*

DUZDAN [du:zza:n], *at.* Duz salynýan kiçijik çüýşe ýa-da jäjem gap, guty. *Ol saçağyň üstünde duran duzdandan azajyk aldy-da, iýmäge başlan çorbasyna sepd.*

DUZ-EMEK [du:z-emek]: **duz-emek bolmak ser. Duz-çörek iýişmek.**

DUZLABERMEK [du:zla:vermek], *işl.* Duzlap başlamak.

DUZLAG [du:zloğ], *at.* Duz çykýan ýer, duz käni, meýdanda duzly suwuň ýatýan ýeri. *Duzlaga düşen duz bolar* (Nakyl). *Ýol kenarynda şorluk meýdan duzlag ýaly agaryp ýatyrady* (B. Kerbabaýew).

DUZLAMA [du:zlomo], *iş ady.* Duzlamak ýagdaýy.

DUZLAMAK [du:zlomok], *işl.* **1.** Zaýalanmazlyk üçin ete, derä we ş.m. duz bermek, duz sepmek. *Deri duzlamak.* **2.** Duza ýatyrmak, duza basmak. *Hyýar duzlamak. Kelem duzlamak.* **3.** göç.m. Şerebeli söz bilen biriniň ýüzünü almak, birine şerebeli söz aýtmak.

DUZLAMAKLYK [du:zlomokluk], *iş ady.* Duzlamak ýagdaýy.

DUZLAMAZLYK [du:zlomozluk], *iş ady.* Duzlamak işini etmezlik.

DUZLANMAK [du:zlomok], *işl.* **1.** Ete, derä we ş.m. duz sepilmek, duz berilmek. *Palawa atyljak etler öňünden duzlanyp, gazana basyldy.* **2.** Özüň üçin duzlamak. *Ol hyýar duzlandy.* **3.** göç.m. Birine şerebeli söz aýdyamak.

DUZLAŞDYRMAK [du:zloşdurmok], *işl.* **1.** Zaýalanmazlyk üçin etlere, derilere we ş.m. duz sepişdirip çykmak. **2.** Duza ýatyryşdyryp çykmak, duza basyşdyrmak.

DUZLAŞMAK [du:zloşmok], *işl.* **1.** Duzlamaga kömek etmek. *Gyzy ejesine kelem duzlaşdy.* **2.** Bilelikde duzlamak. *Eneli-gyz balyk duzlaşyp otyrdylar.*

DUZLATMAK [du:zlotmok], *işl.* Duzlamak işini başga birine etdirmek; duzlamaga mümkinçilik bermek;

duzlamaga mejbur etmek. *Kelemdir pamador duzlatmak.*

DUZLUK [du:zluk], *at.* 1. Duzuň köp çykýan ýeri, duz käni, duzlag. 2. *gepl.d.* Çörek, nan. *Her kim duzlugyny iýen adamdan erbet zada garaşmaýar ahyry. Men her baran ýerimiň duzlugyny ilki bilen özüme dadýandyryn.* 3. Balyk duzlamak üçin ýörite taýýar edilen duzly suw. *Kakadyjak balyklary bir gije-gündizläp duzlukda ýatyrylýar.*

DUZLULYK [du:zluluk], *at.* 1. Duzy artyklyk, duzy köp düşen ýagdaýda bolmaklyk, şorluk. 2. *göç.m.* Erbet täsirlilik, şerebelilik, awulyk (söz, dil hakynda). *Onuň diliniň duzlulygy galjak däl.*

DUZLURAK [du:zlura:k], *syp.* Azda-kände duzly. *Çorba duzlurak bolupdyr.*

DUZLY [du:zly], *syp.* 1. Düzüminde duz bolan. *Duzly suw.* 2. Duzy köp düşen, duzy gereginden artyk. *Duzly çorba.* 3. Duza ýatyrylan. *Duzly hyýar. Duzly kelem.* 4. *göç.m.* Erbet täsir galdyrýan, şerebeli, awuly (aýdylýan söz hakynda). *Garýagdy hem häli-şindi duzly dilini ýetirer durardy* (H. Ysmaýylov).

DUZSUZ [du:ssuz], *syp.* 1. Duzy bolmadyk, duzy az, duzy ýetmedik. *Duzsuz bişen aş gördüm* (Halk döredijiliginden). 2. *göç.m.* Ýerliksiz, manysyz, biderek, ýuwnuksyz, suwjuk (söz hakynda). *Suwuk, duzsuz, ýuwnuksyz sözleri tirkeşdirip goşgy ýazýardy.*

DUZSUZLANDYRMAK [du:ssuzlonnurmok], *işl.* Duzuny aýyrmak, duzdan arassalamak. *Deňiz suwuny duzsuzlandyrmak.*

DUZSUZLANMAK [du:ssuzlonmok], *işl.* Duzy aýrylmak, duzdan arassalanmak.

DUZSUZLAŞMAK [du:ssuzloşmok], *işl.* Duzy az-kem aýrylyşmak.

DUZSUZLYK [du:ssuzluk], *at.* 1. Duzy bolmazlyk, duzy ýokluk. *Derýa suwunyň duzsuzlygy.* 2. Ýuwanlyk. *Naharyň duzsuzlygy.* 2. *göç.m.* Ýerliksiz, manysyz gürelemeklik, ýuwnuksyzlyk, suwjuklyk. *Sözüň duzsuzlygy.*

DUZSUZRAK [du:ssuzura:k], *syp.* Azda-kände duzsuz, belli derejede duzsuz, ýuwanrak. *Duzsuzrak nahar.*

DUZTORBA [du:zto:rvo], *at.* İçine duz salynýan kiçiräk dokama torba. *Ol doga diýip gelene edil ejemiň duztorbasyndaky ýaly duzy berip goýberýär* (N. Saryhanow).

DÜBLEME [düvlömö], *iş ady.* Dübläp durmak ýagdaýy.

DÜBLEMEK [düvlömök], *işl.* Meslikden ýaňa yrsarap, agzyňa gelen gödek sözleri aýtmak; ýersiz-ýere biriniň üstüne sürünmek.

DÜBLEMEKLIK [düvlömöklük], *iş ady.* Düblemek ýagdaýy.

DÜBLEMEZLIK [düvlömözlük], *iş ady.* Dübläp durmazlyk.

DÜBLEŞMEK [düvlöşmök], *işl.* Bilelikde düblemek.

DÜBLEÝIŞ [düvlöýüş], *iş ady.* Düblemek ýagdaýy

DÜBLÄBERMEK [düvlä:vermek], *işl.* Dübläp ugramak.

DÜKAN [düka:n], *at.* Her hili haryt satylýan söwda jaýy.

DÜKANÇY [düka:nçy], *at.* Dükanda söwda edýän adam; dükanyň eýesi.

DÜKBERDEN, *at. dokm.* Çarh iginini tüte saramak üçin peýdalanylýan uly görnüşi.

◊ **Dükberden ýaly** daş guruwy gödeksi, gödensiz (adam hakynda).

DÜK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada degende çykýan tutuk hem batly ses. *Içine agyr zat salnan horjun dük edip ýere gaçdy.*

DÜK-DÜK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada yzly-yzyna degende gaýta-gaýta çykýan tutuk hem batly sesler.

DÜKGE [dükgö], *at.1.* Aşygyň jikgesiniň tersi, arka ýüzi, güberçek tarapy, tükge.

◊ **Dükge (tükge) düşmek** aýaklaryňy ýygnap, ýüzüni aşak edip tünňerip ýatmak. *Ol dükge düşüp aglady.*

DÜKGI [dükgü], *at. dokm.* Küji agajynyň aşagynda goýmak üçin agaçdan, palçykdan ýasalan ýassyk.

DÜKGÜLDEMEK [dükgüllemek], *işl.* Dük-dük edip ses çykarmak, dükgüldili seslenmek.

DÜKGÜLDI [dükgüllü], *at.* Bir zat başga bir zada degende çykýan tutuk hem batly sesiň ady.

DÜKGÜRDI [dükgürdü], *at. ser. Dükürdi.* *Dalanyň çetinde peýda bolan köp sanly ädik dükgürdisi gapyjygy gyssanmaç ýapmaga ony mejbur etdi* (B. Kerbabaýew).

DÜKJE [dükjö], *at. dokm.* Daşyna ýüplük saralan tüte, ullakan tegek.

DÜKÜRDEME [dükürdömö], *iş ady.* Dükürdemek ýagdaýy.

DÜKÜRDEMEK [dükürdömök], *işl.* Dükürdili ses çykarmak, dükür-dükür etmek. *Atlaryň nally toýnaklary dükürdedi.*

DÜKÜRDEŞMEK [dükürdöşmök], *işl.* Köpçülikleýin dükürdemek.

DÜKÜRDETDIRMEK [dükürdötdürmek], *işl.* Başga birine dükürdetmäge ýol bermek, mümkinçilik bermek.

DÜKÜRDETMEK [dükürdötmök], *işl.* Dükürdili ses çykarmak, dükür-dükür etmek.

DÜKÜRDÄBERMEK [dükürdä:vermek], *işl.* Dükürdäp ugramak.

DÜKÜRDİ [dükürdü], *at.* Ýörelende, ylgananda, tans edilende we ş.m. aýakdan çykýan sesiň ady. *Ýakynda at aýagyňyň dükürdisi eşidildi* (G. Kulyýew).

DÜKÜRDİLİ [dükürdülü], *syp.* Dükürdi gatysykly ses çykarýan.

DÜKÜR-DÜKÜR, *s. ş. aňl. söz.* Ýörelende, ylgananda, tans edilende we ş.m. ýagdaýlarda aýakdan yzly-yzyna çykýan dükürdili ses.

DÜME [dümö], *at.* Ýagyş, gar suwunyň yzgaryna, sil suwunyň baran ýerine ekilýän ekin. *Onuň kakasy ýatymlaýyn gidip, dag içiniň amatly ýerlerinde ekilen düme arpalary orýardy* (B. Kerbabaýew).

DÜMEÇİ [dümöçü], *at.* Düme ekin ekýän adam.

DÜMEÇİLİK [dümöçülük], *at.* Düme ekin ekilen ýer. *...Kolhoz näme iş buýursa, dannawsyz edip ýör, arasynda dümeçiligimizdäki peýkalymyza barybam işläp gaýdýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet gusy).

DÜMEGÄR [dümögä:r], *at.* ýerli g., *ser.* Dümeçi. Düme ekin ekýän adam, dümeçi. *Ýa küýzegär ozdyr, ýa-da – dümegär* (Nakyl).

DÜMEW [dümöw], *at.* Sowuklamak, sowuk urdurmak sebäpli ýüze çykýan nähoşluk, ýoň. *Dümeinden gözüm açylmady* (K. Berdiýew).

DÜMEWLEGEN [dümöwleğön], *syp.* Ýygy-ýygydan dümewläp durýan (adam hakda).

DÜMEWLEME [dümöwlemö], *işl.* Dümewlemek ýagdaýy. *Işimi çalt gutaryp bilmänligime yzly-yzyna dümewlemäm sebäp boldy.*

DÜMEWLEMEK [dümöwlemök], *işl.* Dümew degmek, dümew degip nähoşlamak, ýoňlamak. *Ýeňiljek dümewläpdir diýmeseň, näsagyň gorkuly keseli ýok eken* ("Edebiýat we sungat").

DÜMEWLEMEKLİK [dümöwlemöklük], *işl. ady.* Dümewlemek ýagdaýy.

DÜMEWLEMEZLIK [dümöwlemözlük], *işl. ady.* Dümew degmezlik, dümew degip nähoşlamazlyk, ýoňlamazlyk.

DÜMEWLEŞMEK [dümöwleşmök], *işl., gepl.d.* Köpçülikleýin dümewlemek.

DÜMEWLETMEK [dümöwletmök], *işl.* Ugruny indemän, dümewlemegine sebäp bolmak.

DÜMEWLÄBERMEK [dümöwlä:vermek], *işl.* Dümewläp ugramak; dümew bilen kesellemek; dümewläp ýörmek. *Ýygy-ýygydan dümewläbermek bolarmy?*

DÜMTÜNDIRMEK [dümtünnürmök], *işl.* Dümtünmäge goýmak, ýol bermek.

DÜMTÜNIBERMEK [dümtünüvermek], *işl.* Dümtünip ugramak. *Ejemiň gözünüň gytagy bilen seredýänini aňyp, kitaba dümtüniberdim.*

DÜMTÜNIŞ [dümtünüş], *işl. ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNIŞMEK [dümtünüşmök], *işl. ady.* Bilelikde dümtünmek, birnäçe bolup dümtünmek. *Ikisi eýesiz howlynyň burçunda, önlerine kagyzlaryny üýşürüp, hata dümtünüşip otyrdylar* ("Edebiýat we sungat").

DÜMTÜNME [dümtünmö], *işl. ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNMEK [dümtünmök], *işl.* Bir iş bilen gümra bolup oturmak, güýmenip oturmak. – *Gyzym, Bahar, biz bu halylaryň üstünde gözümüzü gerip dümtünýäris* (A. Gowşudow). *Ýarym gije görseň-de, tamynda bir zada dümtünip oturandyr* (N. Jumaýew).

DÜMTÜNMEKLİK [dümtünmöklük], *işl. ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNMEZLIK [dümtünmözlük], *işl. ady.* Dümtünip oturmazlyk, dümtünip durmazlyk.

DÜNYE [dünýö], *at, ser.* **Dünýä.** *Hamala çagalyk geçmejek ýaly, Çagalygyň kenarynda kän durdum. Bu dünýe durşuna sowaldy maňa, Şo sowallaň jogabyna näm berdim* (G. Ezizow).

♦ **O dünýe, bu dünýe** ömürbaky, hemişe, ylahym. *Siziň hossarçylygyňyzy o dünýe, bu dünýe ýatdan çykarman* (B. Seýtäkow).

DÜNYEWI [dünýöwü], *syp.* Hakyky dünýä mahsus häsiýetli, dini däl. *Dünýewi döwlet.*

DÜNYEWILIK [dünýöwülük], *syp.* Hakyky dünýä kysmylyk.

DÜNYÄ [dünýä:], *at.* 1. Bütün ýer togalagy, jahan, älem. *Ýedi dag, ýedi derýa, Däli dünýäni görsem* (Magtymguly). *Seniň bilen dünýäniň o çetine-de gitmäge razy* (G. Kulyýew). 2. Durmuş, ýaşayş. *Şu mahal Berdiden: - Seniň dünýäde näme maksadyň bar?- diýip sorasaň, "Şu oýnaklap duran gara göze ýetmek maksadym bar" diýjegine şek-şübhe ýokdy* (H. Derýaýew). 3. Döwür, zaman, eýýäm. *Köne dünýä göýä ömrüniň soňuna ýetip, zamana ahyr bolana meňzeýärdi* (B. Seýtäkow). 4. Aýratyn gurluşy bolan adamzat jemgyýeti. *Dünýäler üýtgäp dur.* 5. Gyza dakylýan at.

♦ **Dünýäden bihabar** hiç zatdan habarsyz. *Okuwçylar bolsa dünýäden bihabar, öz aralarynda degişme gürrüňler edip gülşüp, şatlykly şowhunlary bilen köçäni dolduryp barýardylar* (A. Gowşudow). **Dünýäden habarly** hemme zady bilýän, hemme zatdan habarly. *Senem dünýäden habarly-ow!* **Dünýäden ötmek** aradan çykmak, amnadyny tabşyrmak, ölmek, ýogalmak, gaýtmak. *Ol pahyr öten ýyl däl, öňküsi ýyl dünýäden ötdi* (G. Kulyýew). **Dünýä dursun, sen dur!** ömrüň uzak bolsun, uzak ýaşa. **Dünýä inmek** eneden bolmak, dogulmak. **Dünýäň azabyndan dynmak** ölmek. **Dünýäň daralmak** örän darykmak, gaty gysylmak, uly alada galmak. **Dünýäň zady** mukdar

taýdan köp, ummasyz. *Jeren sowgat diýip dünýäň zadyny getiripdir. Dünýä ýygmak* uly baýlyk toplamak. *Dünýä ýygan gider emlägin goýup, Geýip gider alty gary bizleri* (Seýdi).

DÜNYÄGARAYYŞ [dünýä:ğaraýyş], *at.* Tebigata we jemgyýete bolan garaýyşlaryň, düşünjeleriniň sistemasy. *Ylmy dünýägarayyş.*

DÜNYÄSÖYER [dünýä:söýör], *syp.* Dünýäni söýýän, dünýä söýgi bilen garaýan. *Ol terkidünýälikden ozal dogan, şähdaçyk, dünýäsöýer ýigidi* (G. Kulyýew).

DÜNDEREŇKIRLEMEK [düñdörëñkürlömök], *işl.* Dündermäge ýakynlamak. *Gazany tasdan dünderëñkirläpdim.*

DÜNDERIBERMEK [düñdörüvermek], *işl.* Dünderip başlamak; dündermek işini dowam etmek.

DÜNDERILIŞMEK [düñdörlüşmök], *işl.* Köp mukdarda dünderilip, agdarylyp ýatmak, agdarylyşmak. *Onuň içindäki dünderilişip ýatan daşlar-da sil suwunyň joşgunly gelyänini habar berýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜNDERILMEK [düñdörülmök], *işl.* 1. Düýbi ýokaryk, agzy aşak edilip goýulmak (gap-gaç we ş.m. hakynda). *Ýuwan gazanlar, jamlar dünderilip goýuldy.* 2. Başaşak ýykylmak, başaşak gaýtmak. 3. *göç.m.* Ýeňsäni tüñnerdip, nägilelik, öýke-kine bildirmek. *Gardaş, ile goşulman, dünderilip oturmak saňa gelşikli däl!*

♦ **Dünderilip akmak (barmak)** batly, tovlanyp akmak (suw hakynda). *Artyk dünderilip barýan suwa göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew). **Dünderilip ýatmak** köp mukdarda görnüşiň ýatmak (gawun, garpyz we ş.m. hakynda). *Bakjalarda gawunlar dünderilip ýatyrdy* (B. Seytäkow).

DÜNDERIŞDIRMEK [düñdörüşdürmök], *işl.* Birnäçe zady dünderip çykmak, köp zady ýeke-ýekeden dündermek.

DÜNDERIŞMEK [düñdörüşmök], *işl.* 1. Dündermäge kömek etmek. *Gaty agyr bolansoň, jigim maňa çoyundan guýlan ýüzlük gazany dünderişdi.* 2. Bilelikde dündermek. *Ikisi ýuwan gazanlary dünderişip ýördüler.*

DÜNDERME [düñdörmö], *iş ady.* Dündermek ýagdaýy.

DÜNDERMEK [düñdörmök], *işl.* Düýbünü ýokaryk, agzyny aşak edip goýmak (gap-gaç we ş.m. hakynda). *Kempir çynaryň düýbüne gelip, gazany suwuň boýunda dünderipdir-de, ak geýimleri gazanyň garasyna süýkäberipdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Ogulbike çemçe we çanagyny ýuwup, gazanyň üstüne dünderdi* (A. Durdyýew).

DÜNDERMEKLIK [düñdörmöklük], *iş ady.* Dündermek ýagdaýy.

DÜNDERMEZLIK [düñdörmözlük], *iş ady.* Dünderip goýmazlyk.

DÜNDERTDIRMEK [düñdörtürmök], *işl.* Başga birine dündertmek.

DÜNDERTMEK [düñdörtmök], *işl.* Dündermek işini başga birine etdirmek. *Gazanlary ojagyň başyndaky oglanlara dünderdäýsene!*

DÜNELEGRÄK [düñölöğrä:k], *syp.* Azda-kände dünelek.

DÜÑELEK [düñölök], *syp.* Adatdaky şekilden ullaň, gabaraly, tagaýksyz. *Onuň yzyndaky kelte ayakly gär ýabynyň üstündäki mähnet dünelek adam ýabysyny ýüzin salyp barýar* (B. Kerbabaýew). *Ol özüniň ullaň ysajy bilen bir dünelek demri körügiň üstünde goýup, körüginini basýardy* (A. Gowşudow).

DÜŇK, 1.s. ş. aňl. söz. Düñküldini emele getirýän ses. *Ýokardan düñk edip bir zad-a gaçdy.* 2. Kerwende hataryň iň yzyndaky düýäniň boýnuna dakylýan uly jaň. *Emma ejeligimiň dili hatardaky düñküň dili ýaly birhili waňlap durýar* (B. Kerbabaýew).

♦ **Düñk etmek** ykjam oturmak (aşyk sülnende). *Aşyk düñk edip, alçy münüpdür* (H. Ysmaýylov). **Düñk ýasamak** gaty-gaty ylgap gitmek, batly ýöräp gitmek. *Ol ejesine tarap düñk ýasady.*

DÜŇK-DÜŇK, s. ş. aňl. söz. Yzly-yzyna çykyan düñküldili ses. *Ýekedabanyň düñk-düñki eşidilýärdi.*

DÜŇKÜLDEME [düñküllömö], *iş ady.* Düñküldemek ýagdaýy.

DÜŇKÜLDEMEK [düñküllömmök], *işl.* 1. Düñk-düñk edip ylgamak, gaty ýöremek. *Oglaňyk düñküldäp girdi.* 2. Düñküldili ses çykmak, düñk-düñk edip seslenmek.

DÜŇKÜLDEMEKLIK [düñküllömmöklük], *iş ady.* Düñküldeme gymyldy-hereketi.

DÜŇKÜLDEMEZLIK [düñküllömmözlük], *iş ady.* Düñküldili hereket etmezlik.

DÜŇKÜLDEŞMEK [düñküllöşmök], *işl.* Birden artyk bolup düñk-düñk edip ylgamak, gaty ýöremek.

DÜŇKÜLDETMEK [düñküllötmök], *işl.* 1. Düñküldili ses çykarmak. 2. Batly urmak, gaty urmak. *Ol gapdalýndan çykanyň ýeňsesine düñküldetdi.*

DÜŇKÜLDÄBERMEK [düñküllä:vermek], *işl.* Düñküldäp başlamak.

DÜŇKÜLDEÝIŞ [düñküllöýüş], *iş ady.* Düñküldemek ýagdaýy.

DÜŇKÜLDI [düñküllü], *at.* Ýörelende, batly urgy we ş.m. sebäpli çykyan güñleş ses. *Ol yüreginiň düñküldisine diň saldy.*

DÜŇLE [düñlö], *syp.* 1. Gepe-gürrüne gatyşmaýan, ile goşulmaýan. *Näme diýsene, men saňa hemişe-de aýdýan weli, sen özüň birhili düñle* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Janly-jandarsyz, adamsyz, jemendesiz. *Düñle göl.*

DÜŇLELIK [dünlölük], *at.* Dünle häsiýetlilik.
DÜŇLERÄK, [dünlörä:k], *syp.* Azda-kände dünle.
Ol bir düňleräk adamdy.
DÜŇŇÜRDEME [dünňürdömö], *iş ady.*
Dünňürdemek ýagdaýy.
DÜŇŇÜRDEMEK [dünňürdömök], *işl.* Dünňürdili ses çykmak.
DÜŇŇÜRDEMEKLIK [dünňürdömöklük], *iş ady.*
Dünňürdemek ýagdaýy.
DÜŇŇÜRDEMEZLIK [dünňürdömözlük], *iş ady.*
Dünňürdäp durmazlyk, dünňürdili ses çykarmazlyk.
DÜŇŇÜRDEŞMEK [dünňürdöşmök], *işl.* Dünňürdili sesleri çykarmak (köp zat hakynda). *Düýeleri düňňürdeşip saz eder* (B. Kerbabaýew).
DÜŇŇÜRDETMEK [dünňürdötmök], *işl.*
Dünňürdili ses çykarmak. *Ýaş gelin düwmelerini düňňürdedip gelyärdi.*
DÜŇŇÜRDÄBERMEK [dünňürdä:vermek], *işl.*
Dünňürdäp başlamak.
DÜŇŇÜRDİ [dünňürdü], *at.* Dünk, düwme, jaň ýaly zatlardan çykýan ses.
DÜŇŇÜR-DÜŇŇÜR, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan dünňürdili ses. *Düwmeleň düňňür-düňňür, çañhalaň şañňyr-şaňňyr* (A. Mämmedow).
DÜP-DÜZ, *syp.* 1. Tep-tekiz, endigan, tekiz, düz. *Obanyň ilersindäki çukurlyk indi düp-düzdi.* 2. göç.m. Ýerbe-ýer. *Gorkma, baran badyma sygryň dili ýaly kagyza hat ýazagadan gütülederin welin, öňküjämiz ýaly bary düp-düz bolaýar* (N. Pomma).
DÜR, *at.* Kābir balykgulaklaryň bedeninde emele gelýän ak, sarymtyl, gyrgyzl, gymmatbahaly dāne görnüşli gaty jisim, ol bezeg şaýy hökmünde ulanylýar. *Dür deryadan çykabilmez, Nazar kylsa dişleriňe* (Mollanepes).
◊ **Dür saçmak** manyly, çeper gürlmek. *Magtymguly, ýangyl, öçgöl, Ya lal otur, ýa dür saçgyl* (Magtymguly). *Käşki soran bolsa saçadym dürler* (Magtymguly).
DÜRBI [dürvü], *at.* Uzakdaky zatlara seretmek üçin iki sany ugurdaş gözli turbajyklardan ybarat elde göterilýän enjam. *Ol dürbüsini dakynyp, uzaklara seretdi.*
DÜRDÄNE [dürdä:ne], *at.* 1. Dürň dānesi, dürň togalajyk bölegi. 2. Iň gowy, ajaýyp, gymmatbaha. *Halkyň iň gymmatbaha dürdäne nakyllaryny toplamak gerek.* 3. göç.m. Dür ýaly, dür deý, düre meňzeş. ...Sözleri uz, dişleri dürdäne gözəl (Halk aýdymyndan). 4. Akyly, paýhasly, ajaýyp. *Hoş güftara giriftar, dürdäne Ogulbike* (Kemine). 6. Gyza dakylýan at.
DÜRDÄNELIK [dürdä:nelik], *at.* Akylylyk, paýhaslylyk. *Dürdānelik hemme adama mahsus dāl.*
DÜREK [dürök], *at. gepl.d.* Göhertden gaýan arwanadan bolan garyşyk tohumly düýe.

DÜRLİ [dürlü] **I**, *syp.* 1. Biri-birine meňzemeýän, üýtgeşik, her hili, her tüýsli. 2. Gyza dakylýan at.
◊ **Dürli galam** dürli reňkdäki galam(lar). *Seniň dürli galamyň barmy?*
DÜRLİ [dürlü] **II**, *at.* Reňki sary, ýetışende gülleýän gum oty.
DÜRLİ-DÜMEN [dürlü-dümön], *syp.* Her hili, dürli görnüşli, biri-birinden üýtgeşik, her dürli. *Dürli-dümen otuň biter, Her deräň bir ile ýeter* (Magtymguly).
DÜRLİ-DÜMENRÄK [dürlü-dümönürä:k], *syp.* Belli derejede dürli-dümen.
DÜRLİ-DÜRLİ [dürlü-dürlü], *syp.* Hil-hil, üýtgeşik-üýtgeşik, hili, mazmuny taýdan biri-birine meňzeş bolmadyk. *Ýöne adamlar dürli-dürli bolýarlar* (Ş. Borjakow).
DÜRLİ-DÜRLÜLIK [dürlü-dürlülük], *at.* Hil-hillik, dürli görnüşlilik, her hililik.
DÜRLİ-DÜRLÜRÄK [dürlü-dürlürä:k], *syp.* Belli derejede dürli-dürli.
DÜRLÜGOÇAK [dürlügoçok], *at.* El işleriniň hemmesine, hala dürli sapaklar ulanylyp salynýan nagys.
DÜRLÜLEME [dürlülömö], *iş ady.* Dürüllemek işi.
DÜRLÜLEMEK [dürlülömök], *işl.* Dürli sapak bilen nagysyň nagys salmaly ýerlerini bejermek.
DÜRLÜLEMEKLIK [dürlülömöklük], *iş ady.* Dürüllemek işi.
DÜRLÜLEMEZLIK [dürlülömözlük], *iş ady.* Dürüllemek işini ýerine ýetirmezlik.
DÜRLÜLEŞDIRMEK [dürlülöşdürmök], *işl.* Dürüläp çykamak, dürüläp bejerişdirmek.
DÜRLÜLEÝİŞ [dürlülöýüş], *iş ady.* Dürüllemek ýagdaýy. *Nädip dürlüleyişini bir maňa görkezseňe!*
DÜRLÜLIK [dürlülük], *at.* Dürli hililik, dürli görnüşlilik.
DÜRLÜRÄK [dürlürä:k], *syp.* Belli derejede dürli.
DÜRRE [dürrö], *syp., at.* 1. Çig hamdan togalak edilip örülen örme gamçy. 2. Rezin taýak.
DÜRRELEME [dürrölömö], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.
DÜRRELEMEK [dürrölömök], *işl.* Dürre gamçy bilen saýgylamak, urmak.
DÜRRELEMEKLIK [dürrölömöklük], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.
DÜRRELEMEZLIK [dürrölömözlük], *iş ady.* Dürre bilen urmazlyk, saýgylamazlyk.
DÜRRELENMEK [dürrölönmök], *işl.* Dürre bilen urulmak, saýgylanmak.
DÜRRELETMEK [dürrölötmök], *işl.* Dürrelemek işini başga birine etdirmek; dürrelemäge ýol bermek. *Her kim özüni dürreledip durmaz.*

DÜRRELEÝİŞ [dürrölöýüş], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.

DÜRRELÄBERMEK [dürrölä:vermek], *işl.* Dürreläp başlamak; dürrelemek işini dowam etmek.

DÜRS [dürüs], *syp.* 1. Dogry, mamla, hak, düzüw, rast. *Han küýli çörekden garnyny doýurdy-da, çokaýyny aýagyna gowallaň sokup:* - *Seniňki, heleý han, dürs diýip, kepbeden çykyp gitdi* (A. Durdyýew). 2. Kada laýyk. *Sözleri dürs ýazmak.*

◊ **Dürs ýazuw** (*dil b.*) ýazuw düzgünleri, orfografiýa. *Türkmen diliniň dürs ýazuwy.*

DÜRSEME [dürsömö], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSEMEK [dürsömök], *işl.* Ýagdaýyny oňatlaşdyrmak; özüni rastlamak. *Her näme hem bolsa, ol özüni birneme dürsedi* (A. Gowşudow). Ol özüni çalt dürsedi (B. Seýtäkow).

◊ **Demini dürsemek** *ser. Dem.* "Gaty ýadapdyryn, demimi bir dürsäýin" diýip, ol özüni aşak goýberdi.

DÜRSEMEKLIK [dürsömöklük], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSEMEZLIK [dürsömözlük], *iş ady.* Dürsöp ýetişmezlik, dürsöp bilmezlik. *Şol düşünje bilen daşaryk çykanda-da, özüni onçakly dürsämädi* (B. Kerbabaýew).

DÜRSETMEK [dürsötmök], *işl.* Dürsemäge mümkinçilik bermek, dürsemäge may bermek.

DÜRSEÝİŞ [dürsöýüş], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSÄBERMEK [dürsä:vermek], *işl.* Dürsöp ugramak. *Ol ýürek dermanyny içen dessine özüni dürsäberdi.*

DÜRSLÜK [dürüslük], *at.* Dogrulyk, mamlalyk, haklyk, düzüwlik, rastlyk.

DÜRSRÄK [dürsürä:k], *syp.* Öňküsine garanda dürs, azda-kände dürs. *Dürsräk hereket etjek bolmak gerek.*

DÜRTDÜRMEK [dürtdürmök], *işl.* 1. Dürtmäge ýa-da dürtülmegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Gury, gözüme çöp dürtdürenim galdy* (N. Pomma). 2. *göç.m.* Başga birine özüni oýnatmak (*göçme* manysynda). *Öňýetene özüni oýnadyp ýörseň, sagmyka beri diýerler.*

DÜRTEKLEME [dürtöklömö], *iş ady, ser.* Dürtgüleme.

DÜRTEKLEMEK [dürtöklömök], *işl., ser.* Dürtgülemek. *Olar biri-birini dürtkläp, şoňa baka okduryldylar* (B. Kerbabaýew).

DÜRTEKLEMEKLIK [dürtöklömöklük], *iş ady, ser.* Dürtgülemeklik.

DÜRTEKLEMEZLIK [dürtöklömözlük], *iş ady, ser.* Dürtgülemeklik.

DÜRTEKLENMEK [dürtöklönmök], *işl., ser.* Dürtgülenmek.

DÜRTEKLEŞMEK [dürtöklöşmök], *işl., ser.* Dürtgüleşmek. *Oglanlar dürtkleşip otyrdylar.*

DÜRTEKLEYİŞ [dürtöklöýüş], *iş ady, ser.* Dürtgüleýiş.

DÜRTERİŞ [dürtörüş], *iş ady.* Dürtermek ýagdaýy.

DÜRTERİŞMEK [dürtörüşmök], *işl.* Köp mukdarda dürtermek, köpçülikleýin dürtermek. *Bugdaýlar ýylak ýaly dürtterişip galyppy* (B. Kerbabaýew).

DÜRTERME [dürtörmö], *iş ady.* Dürtermek ýagdaýy.

DÜRTERMEK [dürtörmök], *işl.* 1. Ýaňy çykyp ugramak, gögerip başlamak. *Ýerden ýekeje-de gök zat dürtirip çykady* (B. Kerbabaýew). 2. Syh-syh bolmak, syh-syh bolup durmak. *Sakgalynyň gyllary dürtirip durdy.* 3. *göç.m.* Mese-mälim bolup durmak, mesaňa bolup durmak, görmüp durmak.

DÜRTERMEKLIK [dürtörmöklük], *iş ady.* Dürtermek ýagdaýy.

DÜRTERMEZLIK [dürtörmözlük], *iş ady.* Dürterip çykmazlyk.

DÜRTEGÜÇ, *at.* 1. Bişiriljek çöregiň yüzüni dürtüp çykmak üçin ulanylýan diş-diş gural, dikeç. 2. Üç-dört dişli, saply naharhana enjamy.

DÜRTGÜLEME [dürtgülömö], *iş ady.* Dürtgülemek ýagdaýy.

DÜRTGÜLEMEK [dürtgülömök], *işl.* 1. Yzly-yzyna dürtüp durmak. *Ol jigisiniň böwrüne dürtgüledi.* 2. *göç.m.* Birini bir işe ündemek, küşgürmek. 3. *göç.m.* Işi tiz ýerine ýetirtjek bolup howlukdyrmak, "bol" diýip ýatlady, gyssap durmak.

DÜRTGÜLEMEKLIK [dürtgülömöklük], *iş ady.* Dürtgülemek ýagdaýy.

DÜRTGÜLEMEZLIK [dürtgülömözlük], *iş ady.* Dürtgüläp durmazlyk.

DÜRTGÜLENMEK [dürtgülönmök], *işl.* Dürtgülemek hereketine sezewar bolmak. *Olar tä dürtgülenýänçäler gezip ýörmän, aýny wagtynda gymyldamagyň hötdesinden geldiler.*

DÜRTGÜLEŞMEK [dürtgülöşmök], *işl.* Biri-birini dürtgülemek.

DÜRTGÜLETMEK [dürtgülötmök], *işl.* Dürtgülenmegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

DÜRTGÜLEÝİŞ [dürtgülöýüş], *iş ady.* Dürtgülemek ýagdaýy.

DÜRTEME [dürtmө], *iş ady.* Dürtmek ýagdaýy.

◊ **Dürme gursak** bir işi, ýumşy köp aýtdyryp ýerine ýetirýän, düşbi däl (adam hakynnda). *Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin* (Nakyl).

DÜRTEMEK [dürtmök], *işl.* 1. Bir zadyň ýiti ujuny başga bir zada sançmak, sünçmek, sokmak. *Onuň tenine naýza dürtüp soranlarynda-da "bilemokdan"*

başga jogap bermedi (B. Kerbabaýew). **2.** Çöregiň ş.m. ýüzüni dürtgüç, dikeç we ş.m. zatlar bilen deşik-deşik, dürtük-dürtük etmek. *Bişiriljek petir çöregiň ýüzüni dürtmek.* **3.** *gepl.d.* Ýere sanjyp ekmek, oturtmak (köplenç, şitili oturdylyan ekinler hakynda). *Şu ýyl pomidordan, kelemden dürtün zadym ýok.* **4.** Barmak we ş.m. bilen biriniň böwrüne kakyp, duýdurýş ýaratyny etmek. *Henizem onuň ýoldaşlary eýlesinden, beýlesinden dürtüp: "Annaguly, aýagyňy düz, aňkarma!" diýşip, goldap baryrlar* (A. Durdyýew). **5.** *göç.m.* Duýdurmak, habardar etmek, ýatlatmak, işi aýdyp etdirmek. *Size her bir zady dürtüp etdirmeli däl ahyry.*

DÜRTMEKLIK [dürtmöklik], *iş ady.* Dürtmek ýagdaýy.

DÜRTMEZLIK [dürtmözlik], *iş ady.* Dürtmek işini, hereketini etmezlik.

DÜRTÜBERMEK [dürtüvermek], *işl.* Dürtüp başlamak, dürtüp ugramak.

DÜRTÜK, *at.* **1.** Dürtülen ýer, dürtgüjiň yzy. *Petir çöregiň dürtükleri diýseň enaýy görünýär.* **2.** Mama dişän ýüzde galan mama keseliniň yzy, gotur yzy.

DÜRTÜK-DÜRTÜK, *syp.* Köp sanly dürtük. *Petir deý dürtük-dürtük.* **2.** Yüzde galan mama keseliniň yzlary, gotur yzlary.

DÜRTÜLMEK [dürtülmök], *işl.* Dürtmek işi, hereketi edilmek, amala aşmak.. *Ol ýanyndaky samana dürtülen çarşagyň sapyndan ýapyşdy* (B. Kerbabaýew).

DÜRTÜŞ, *iş ady.* Dürtmek ýagdaýy.

DÜRTÜŞDIRMEK [dürtüşdürmek], *işl.* **1.** Dürtüp, sünjüp çykmak, oturdyşdyryp çykmak. *Pomidor şitillerini joýanyň gyrasyna dürtüşdirip çykdy.* **2.** Biri-biriň böwrüne dürtüp, kakyp çykmak. *Biri-biriniň böwürlerine dürtüşdirýärdiler we ýuwaşja güleşýärdiler* (A. Gowşudow).

♦ **O ýerinden, bu ýerinden dürtüşdirip görmek** barlap görmek, nähili-neneşidigini biljek bolmak, synamak. *Onuň o ýerinden, bu ýerinden dürtüşdirip görmeli* (B. Seýtäkow).

DÜRTÜŞMEK [dürtüşmök], *işl.* **1.** Dürtmäge kömek etmek. *Gyzy ejesine çörek dürtüşdi.* **2.** Bilelikde dürtmek. *Eneli-gyz çörek dürtüşip otyr.* **3.** Biri-birini dürtmek. *Siz sapakda dürtüşip oturmaň!*

DÜRÜŞDE [dürüşdö], *at.* **1.** Çapylan ýorunja, samana dogralan paçak we ş.m. garylyp, üstüne kepek, un sepilip taýýarlanýan mal iýmiti. *Ol ýerde ot-ıymler kerçelýär, dürüşde edilýär, buglanýar.* **2.** *göç.m.* Garym-gatym, bulam-bujar, garyşyk, gatşyk. *Dürüşde bolup maslyk bilen şaragy, Pälinden tapypdyr pälazan ýagy* (A. Kekilow).

DÜŞBI [düşvü], *syp.* Gepe-söze düşegen, pähimli, düşgür, duýgur, ýiti. *Şeýle yhlasly, düşbi çagalar bilen*

ömründe ilkinji gezek ugran awçy özündäki ýadawlygy, hemişeki gaharjaňlygy düýpgöter unudypdy (B. Gurbanow).

DÜŞBÜLIK [düşvülük], *at.* Gepe-söze düşegenlik, pähimlilik, düşgürlük, duýgurlyk, ýitilik.

DÜŞBÜRÄK [düşvürä:k], *syp.* Azda-kände düşbi. *Ol indi öňküsine garanda düşbüräk ýaly.*

DÜŞDÜŞ, *at.* Öz öryän kerebinde ýaşayan hem-de ondan sallanyp we ýokary galyp bilýän kiçjik möý. *Olaryň önünden bir horaz çykypdyr, soňra bir tomzajyk we bir düşdüş çykypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

DÜŞEGAŞY [düşögaşy], *at.* Ölen adam jaýlanyp gelnenden soň gölegçilere bermek üçin taýynlanýan nahar.

DÜŞEK [düşök], *at.* **1.** Ýatmak üçin gerekli zatlaryň jemi (ýorgan, düşekçe we ş.m.). **2.** Ýere ýazyp, üstünde oturmak üçin gerekli zatlaryň jemi (haly, keçe we ş.m. hakynda). *Berdi aga düşegiň üstüne geçip oturdy* (A. Durdyýew). **3.** Gülli matanyň, gülli ýaglygyň, gülli keçäniň we ş.m. gül basylmazyndan, çekilmезinden öňki esasy reňki. *Yaşlar üçin gýňajyň düşegi gyzyl ýa jaşyl bolsa gowy.*

♦ **Düşegi ýumşamak** baran ýerinde köp oturmak, köp eglenmek. **Düşekde ýatmak** ýaraman ýatmak. **Düşegini galdyrmak** keselden saplanmak, gutulmak, aýak üstüne galmak.

DÜŞEKÇE [düşökçö], *at.* Üstünde gysarmak, oturmak we ş.m. üçin matanyň içine pagta, yelek we ş.m. salnyp tikilýän kiçiräk insiz düşek.

DÜŞEKÇELIK [düşökçölük], *syp.* Düşekçe etmek üçin gerekli bolan zat. *Düşekçelik mata. Düşekçelik pagta.*

DÜŞEKLEME [düşöklöme], *iş ady, gepl.d.* Düşeklemek ýagdaýy, işi.

DÜŞEKLEMEK [düşöklömek], *işl., gepl.d.* Düşek alyp, içerini her hili düşeklerden doldurmak, her hili düşek ýazyp çykmak. *Ol hem täze jaýynyň içini düşekläpdir.*

DÜŞEKLEMEKLIK [düşöklömöklük], *iş ady.* Düşeklemek ýagdaýy.

DÜŞEKLEMEZLIK [düşöklömözlük], *iş ady.* Düşek ýazyp çykmazlyk.

DÜŞEKLENMEK [düşöklönmök], *işl., gepl.d.* İçeri her hili düşeklerden doldurylmak, içerik her hili düşekler ýazylyp çykylmak. *Onuň diňe iki otagy düşeklenipdi.*

DÜŞEKLETMEK [düşöklötmök], *işl., gepl.d.* Düşeklemek işini başga birine etdirmek; düşeklemäge mümkinçilik bermek. *Ejeleri uly jaýyny çagalaryna, aýratynam gyzlaryna düşekletdi.*

DÜŞEKLÄBERMEK [düşöklä:vermek], *işl., gepl.d.* Düşekläp başlamak.

DÜŞEKLİK [düşöklük], *syp.* Düşek ediner ýaly, düşek bolar ýaly (mata, haly, keçe we ş.m. zatlar hakynda) zat. *Düşeklik palas.*

DÜŞELGE [düşölge], *at.* 1.Ýolagçylaryň düşläp, dynç alýan ýeri. 2. Dynç almak üçin ekin meýdanlarynda gurlan ýörite jaý. *Bu düşelge suwçularyňky.* 3. Beýiklikden düşmek üçin basgançak. *Onuň bir münüp-düşelgesi bardy.*

DÜŞELMEK [düşölmök], *işl.* Düşek, haly-palas we ş. m. zatlary ýazmak. *Öýüň içine gury ot-çöp düşelipdi.*

DÜŞELME [düşölmö], *iş ady.* Düşemek, ýazmak ýagdaýy.

DÜŞEMEK [düşömök], *işl.* 1. Düşek ýazmak. *Kölegä haly düşäp çykdylar.* 2. Üstüni bir zat bilen örtmek. *Düzlenen ýere daş düşediler.*

DÜŞEMEKLİK [düşömöklük], *iş ady.* Düşemeklik, ýazmaklyk ýagdaýy.

DÜŞEMEZLIK [düşömözlük], *iş ady.* Düşemek işini amal etmezlik, düşäp çykmazlyk.

DÜŞENMEK [düşönmök], *işl.* Özi üçin düşemek. *Ol ýaglygyny ýere düşenip otыр.*

DÜŞEŞDIRMEK [düşöşdürmök], *işl.* Düşek ýazyşdyrmak, düşekleri salyşdyrmak, düşek düşäp çykmak. *Halylary düşeşdirmek.*

DÜŞEŞMEK [düşöşmök], *işl.* 1. Düşemäge kömek etmek. *Ol ejesine agyr halyny düşeşdi.* 2. Birnäçe bolup düşemek. *Olar myhmanlaryň oturmaly ýerine haly-palas düşeşip ýördüler.*

DÜŞETMEK [düşötmök], *işl.* Düşemek işini başga birine etdirmek; başga birine düşemäge mümkinçilik bermek. *Oglanlara keçäň üstünden halyça, ýa düşekçe düşetseň, janyň üçin ýakymly bolardy.*

DÜŞEÝIŞ [düşöýüş], *iş ady.* Düşemek ýagdaýy.

DÜŞEWÜNT [düşöwünt], *at.* Düşýän girdeji, peýda, haýyr, gazanç. *Dayhanlar ýerden uly düşewünt alýar.*

DÜŞEWÜNTLI [düşöwüntli], *syp.* Düşewündi bar bolan, girdejili, gazançly. *Maldarçylyk düşewüntli pudak.*

DÜŞEWÜNTLILIK [düşöwüntlülük], *at.* Düşewündi barlyk, girdejililik, gazançlylyk.

DÜŞEWÜNTLIRÄK [düşöwüntlürä:k], *syp.* Belli bir derejede düşewündi bolan.

DÜŞEWÜNTSIZ [düşöwünssüz], *syp.* Düşewündi bolmadyk, girdejisiz, gazançsyz.

DÜŞEWÜNTSIZLIK [düşöwünssüzlük], *at.* Düşewündi bolmadyk, girdejisizlik, gazançsyzlyk.

DÜŞEWÜNTSIZRÄK [düşöwünssüzürä:k], *syp.* Düşewündi azrak.

DÜŞGÜNÇ [düşgünç]: **ýürege düşgünç.** Halys irizýän, bizar edýän, bizar-peteňni çykarýan. *Şpahanada ýaranda näme, şeýle içýakgyç adam gülüp, ýürege*

düşgünç lakgylap, gulagyňy gazap otursa, nädip semrejek? (N. Pomma).

DÜŞGÜR [düşgür], *syp.* 1. Duýujylyk, aňylyk ukyby güýçli bolan, syzgyr. *Gyr atym ýaman düşgürdir ("Görogly"). Ol düşgür oglanjyk.* 2. göç.m. Çalanda gowy ýitelyän. *Düşgür päki.*

DÜŞGÜRLİK [düşgürlük], *at.* 1. Duýgurlyk, aňylyk, syzyjylyk. 2. göç.m. Çalanda gowy ýitelmeklik (pyçak hakynda).

DÜŞGÜRRÄK [düşgürrä:k], *syp.* Belli bir derejede düşgür, azda-kände düşgür. *Şu atyň-a düşgürräk öýdýän.*

DÜŞLEG [düşlög], *at.* Düşläp dynç alyş. *Düşleg edilmeli boldy.*

DÜŞLEM [düşlöm], *at.* 1. Iş arasynda dem-dynç alynýan arakesme, çay wagty. *Ol günleriň birinde, günorta düşleminde gelip çay içmäge oturdy* (B. Kerbabaýew). 2. ser. **Düşelge.**

DÜŞLEME [düşlömö], *iş ady.* Düşlemek ýagdaýy.

DÜŞLEMEK [düşlömök], *işl.* 1. Yoluň dowam etdirmän, dem-dynç almak üçin düşmek, gonmak. *Mustapa beg-de bu galada bir düşläp geçen ekeni ("Görogly").* 2. Iş arasynda bir ýerde oturyp arakesme etmek, dem-dynç almak, çay-nahar edinmek.

DÜŞLEMEKLİK [düşlömöklük], *iş ady.* Ýolda barýarkaň dem-dynjyňy almak üçin gonmaklyk, düşlemeklik.

DÜŞLEMEZLIK [düşlömözlük], *iş ady.* Düşlege çykmazlyk.

DÜŞLEÝIŞ [düşlöýüş], *iş ady.* Düşlemek ýagdaýy.

DÜŞLÄBERMEK [düşlä:vermek], *işl.* Düşlemäge girişmek, düşläp başlamak.

DÜŞME [düşmö] **I, II**, *iş ady.* Düşmek ýagdaýy.

DÜŞMEK [düşmök] **I**, *işl.* 1. Ýokardan aşaklygyna gaçmak, inmek. *Ýagşy bolsaň düş, ýaman bolsaň git* (düşdüş sallanyp düşüp gelyärkä aýdylýan söz). 2. Münen zadyň üstünden aşak inmek. *Aýgül maşyndan düşende, bulut çalasyn syrylyp, ýagşy tapba diňipdi-de, gün eýýäm ýalpyldap çykypdy* (B. Kerbabaýew). *Myrat aga taýagyňy ýere diräp, eşekden düşdi* (H. Derýaýew). 3. Ýaramak, ýaramly bolmak. *Goşun gullugy saňa düşüpdür* (A. Durdyýew). 4. Bir zadyň içine başga bir zat gaçmak. *Ýaga garynja düşüpdür.* 5. Ýagmak (ygal hakynda). *Oktýabryň ortalarynda dyz boýy gar düşdi* (B. Seýtäkow). 6. İçine girmek. *Ekine düşen sygyr zerarly sögünç eşiden ýeri, käte gulagyndan çekilen çagy-da gyt bolmandy* (B. Kerbabaýew). 7. Gaçmak, gopmak, aýrylmak (diş, saç we ş.m. hakynda). *Goja dişleri düşen agzyny pakgyladyp, lah-lah güldi* (B. Kerbabaýew). 8. Ýuwunmak, salkynlamak üçin suwa girmek. *Suwa düşmek.* 9. Eşidilmek, mälim bolmak, ýaýramak. *Ine, şol ogry aşaky obalardanmyş diýen habar düşdi* (B.

Seýtäkow). **10.** Peýda bolmak, gelmek, barmak, aralaşmak. *Bir gün ol Mänäň üstünden düşüpdür* (B. Kerbabaýew). *Şahyr ahwalatyny, nähililik bilen Hajygowşana gelip düşenini gürrüň berýärdi* (G. Kulyýew). **11.** Uçramak, sezewar bolmak, duçar bolmak. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). **12.** Peýdaly ýa-da hatarly bolmak (yrym bilen bagly). *Sogan ekmek olara düşmese-de, bize düşýär.* **13.** Peselmek, azalmak, aşaklamak. *Deryanyň suwy ýyl-ýyldan aşak düşýär.* **14.** Biriniň önünden ýa-da yzyndan ýöremek. *Yzyna düşmek. Öňüne düşmek.* **15.** Düşlemek üçin ýük ýazdyrmak. *Oglanlar gumuň içi bilen birneme ýöräp, bir ýerde düşdüler* (B. Annageldiýew). **16.** Ele salynmak, eýe bolmak, edinmek (maddy taýdan). *Ol toýdan düşen zady toýda sowardy* ("Edebiýat we sungat"). **17.** Gabat gelmek, laýyk gelmek. *Jay toýy bilen maşyn toýy ikisi bir güne düşdi.*

DÜŞMEK [düşmök] **II**, *işl.* Akyl ýetirmek, göz ýetirmek, bilmek, aňmak. *Üşügiň bolsa, üme düş!* (Atalar sözi).

DÜŞMEKLIK [düşmöklük] **I, II**, *iş ady.* Düşmek ýagdaýy.

DÜŞMEZLIK [düşmözlik] **I, II**, *iş ady.* Düşmek hereketini amal etmezlik, düşüp durmazlyk.

DÜŞNÜK: düşnügi ýok hiç zat ýok, ady-sory ýok. *Haşal ot diýeniň düşnügi-de ýok* (K. Gurbannepesow).

DÜŞNÜKLI [düşnükli], *syp.* 1. Aýdyň, aňsatlyk bilen düşünilýän. *Çalynýan heňleriň bary diňleýjilere düşnükli di, ýakyndy* (G. Kulyýew). 2. Gepe-söze, ýagşa-ýamana düşünýän, düşbi, düşgür. *Abdyryzak has düşnükli adamdy* (B. Kerbabaýew).

DÜŞNÜKLILIK [düşnükülük], *at.* 1. Düşünip bolarlyk, aýdyňlyk. 2. Düşbülük, düşgürlük.

DÜŞNÜKLIRÄK [düşnükürä:k], *syp.* Belli derejede düşnükli, azda-kände düşnükli.

DÜŞNÜKSIZ [düşnüksüz], *syp.* 1. Düşünip bolmaýan, düşünmesi çetin, kyn bolan, aýdyň bolmadyk. *Onuň haty ýaly düşnüksiz ýazylan yjyr-byjyr ýazgyny Arslan birbada okap bilmedi* (N. Jumaýew). 2. Gepe-söze, ýagşa-ýamana düşünmeýän, düşbi däl. *Sen ýaly düşnüksiz adama duş gelmändim.*

DÜŞNÜKSIZLIK [düşnüksüzlük], *at.* 1. Düşnükli dälilik. 2. Düşbi dälilik, düşgürligi ýokluk.

DÜŞNÜKSIZRÄK [düşnüksüzrä:k], *syp.* Azda-kände düşnüksiz.

DÜŞÜBERMEK [düşüvermek], *işl.* Düşüp başlamak.

DÜŞÜK I, *syp.* 1. Pes, gowşak, güýçsüz, basyk. *Hata göz gezdirende, kagyzly elleri sandyrady, okanda sesi düşük çykdy* (B. Kerbabaýew). 2. Hor-horyda, ehti agan. *Ol ruhsuzdy, ehti düşükdi* (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜK II, *at.* Ugrukman, enesiniň göwresinden wagtyndan ön aýrylan ýetik bolmadyk çaga.

DÜŞÜKLIK [düşüklük], *at.* 1. Peslik, basyklyk, gowşaklyk. 2. Hor-horydalyk, ehti agan halda bolmaklyk.

DÜŞÜM I, *at.* Gelşik, ýaraşyk (geýim-gejim we ş.m. hakynda). *Bu matanyň ýassyk daşylyga düşümi ýok.*

DÜŞÜM II, *at, dil b.* Atlaryň sözlem içinde belli bir grammatik mana eýe bolup, degişli goşulmalar bilen üýtgäp gelýän şekili. *Türkmen dilinde alty düşüm bar.*

DÜŞÜMLI [düşümlü], *syp.* Oňat gelişýän, ýaraşykly, gelşikli. – *Bä, nähili gowy mata-aýt! Reňki hem, tikilişi hem örän düşümlü* (B. Kerbabaýew).

◊ **Düşümlü bolsun! Düşümlisi bolsun!** täze geýim geýlende, gelin edinilende we ş.m. ýagdaýda "ýaraşykly bolsun!" diýen manyda aýdylyan alkyş sözi. *Gelin alyas diýseňiz-le, Düşümlisi bolawersin!* (K. Gurbannepesow).

DÜŞÜMLILIK [düşümlülük], *at.* Düşümlü bolmaklyk, ýaraşyklylyk, gelşiklilik. *Men şu matanyň düşümliligine geň galdym.*

DÜŞÜMLIRÄK [düşümlürä:k], *syp.* Azda-kände düşümlü. *Bu köýnek has düşümliräk eken.*

DÜŞÜNDIRIŞ [düşünnürüş], *1. iş ady.* Düşündirmek ýagdaýy. *2. at.* Tekste düşündiriş; kitabyň ylmy-salgy beriş häsiýetli bölümi (oňa ylmy iş hakyndaky bellikler, onuň görkezijileri we beýleki goşmaça maglumatlar girýär). 3. Köpçülikleýin habar beriş ulgamynda jemgyýetçilik-syýasy ähmiýetli wakanyň, resminamanyň (mysal üçin, Konstitusýanyň, kanunyň, kadalaşdyryjy namanyň) manysy düşündirilýän, seljerilýän, derňelýän ýazgy.

◊ **Düşündiriş haty** bir wakany, meseläni we ş.m. beýan edip, ýazylyp berilýän hat.

DÜŞÜNDIRMEK [düşünnürmök] **I**, *işl.* Bir zady anyklamak we aýdyňlaşdyrmak maksady bilen düşündirişli gürrüň etmek, düşündiriş bermek, düşüner ýaly etmek, aňyna ýetirmek, düşündiriş işini geçirmek. *Mugallym okuwçylara täze temany düşündirdi.*

DÜŞÜNDIRMEK [düşünnürmök] **II**, *işl.* Suwa salyp ýa-da suw akydyp ýuwundyrmak. *Çagany suwa düşündirdiler.*

DÜŞÜNIBERMEK [düşünüvermek] **I**, *işl.* Düşünip ugramak, aýdylan zady kabul etmek (aň hakynda). *Meniň sözlerime nähili düşünseň düşüniber.*

DÜŞÜNIBERMEK [düşünüvermek] **II**, *işl.* Suwa düşüp ugramak (suwa düşmek hakynda). *Suw gyzdy, indi düşüniberiň.*

DÜŞÜNIŞ [düşünüş], *iş ady.* Düşünmek ýagdaýy. *Aýdylan söze seniň ters düşünişiň bolanok.*

DÜŞÜNİŞMEK [düşünüşmök], *işl.* Birek-birege düşünmek. *Hemişe özara düşünişmek gerek.* 2. Dura-bara düşünmek. *Bu zatlara men indi düşünişdim.*

DÜŞÜNJE [düşünjö], *at.* 1. Bir predmet, jemgyýetçilik, syýasy we ş.m. ideýa hakynda dörän umumy pikir. *Ylym hakyndaky düşünje.* 2. Bir zat hakynda bilýän, göz önüne getirýän zatlaryň jemi. *Bir zat hakynda düşünjäň bolmak.* 3. Bir zat baradaky garaýyş, akyl ýetiriş, aň. *Şu döwrüň içinde biziň düşünjämiz ösdi* (B. Gulow). 4. Öz edýän zadyňa baha berip bilmek ukyby, paýhas, akylylyk, pähim. *Adamlaryň düşünje bilen hereket edişlerini görüp, akylým haýran boldy* (B. Seýtäkow).

DÜŞÜNJELI [düşünjölü], *syp.* Her bir zada akyl ýetirip bilýän, gözýetimi giň, paýhasly, pähimli, bilimli.

DÜŞÜNJELILIK [düşünjölülük], *at.* Düşünjeli bolmaklyk, her bir zada akyl ýetirijilik, paýhaslylyk, pähimlilik, gözýetimi giňlik, bilimlilik. *Oba ilatynyň düşünjeligini artdy.*

DÜŞÜNJELIRÄK [düşünjölürä:k], *syp.* Belli derejede düşünjeli, azda-kände düşünjeli.

DÜŞÜNJESIZ [düşünjösüz], *syp.* Hiç bir zada akyl ýetirip bilmeýän, düşünjesi ýok, düşünjeli däl.

DÜŞÜNJESIZLIK [düşünjösüzlük], *at.* Düşünjesiz bolmaklyk, , düşünjeli dälilik.

DÜŞÜNJESIZRÄK [düşünjösüzürä:k], *syp.* Belli derejede düşünjesiz.

DÜŞÜNME [düşünmө] **I, II, iş ady.** Düşünmek ýagdaýy.

DÜŞÜNMEK [düşünmök] **I, işl.** 1. Aňladýan manysyny bilmek, manysyna düşmek. *Rusça düşünmek.* 2. Özünçe göz ýetirmek. *Ol halkyň hajatyna oňat düşüneni üçin, ähli zähmet adamsynyň hal-ýagdaýlaryny derrew oňatlaşdyrmagy öz önünde wezipe edip goýýar* (B. Kerbabaýew). 3. Hasap etmek, hasaplamak. *Alym: "Maňa berlen sylag ähli alymlara berlen sylag diýip düşüňärim" diýip sözünü jemledi.* 4. Endik edinmek, adat edinmek, ürc edinmek. *Ol soňky döwürde kino gitmeklige düşünişdir.*

DÜŞÜNMEK [düşünmök] **II, işl.** Özün düşmek, suwa düşmek üçin özüň suwa girmek ýa-da üstünden suw akytmak.. *Biz suwa düşüniş heziller etdik.*

DÜŞÜNMEZLIK [düşünmөzlük] **I, iş ady.** Aňladýan manysyny bilmezlik, manysyna düşmezlik. *Ol türkmençeläp aýdanlaryma düşünmedi.* 2. Hasap etmezlik, hasaplamazlyk. 3. Endik edinmezlik, adat edinmezlik.

DÜŞÜNMEZLIK [düşünmөzlük] **II, işl.** Suwa düşmek üçin suwa girmezlik ýa-da üstünden suw akytmazlyk.

DÜŞÜRILMEK [düşürülmök] **I, işl.** Düşürmek işi ýerine ýetirilmek. *Maşyna ýüklenen garpyzlar derrew*

düşürildi. Atlar, pyýada goşunlar magundan düşürildi (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜRILMEK [düşürülmök] **II, işl.** Suwa ýuwundyrylmak. *Çaga suwa düşürildi.*

DÜŞÜRİŞ [düşürüş], *iş ady.* Düşürmek ýagdaýy. *Gelniň gündagdaky çagajygyny emay bilen mylaýym suwa düşürişine gözüm gitdi.*

DÜŞÜRİŞDIRMEK [düşürüşdürmök] **I, işl.** Bir zadyň üstünden alyşdyryp ýerde goýuşdyrmak; ýüküni ýazdyryşdyrmak. *Ol maşyna ýüklenen azygyny düşürişdirmäge durdy.*

DÜŞÜRİŞDIRMEK [düşürüşdürmök] **II, işl.** Ählisini suwa ýuwundyryp çykmak.

DÜŞÜRİŞMEK [düşürüşmök] **I, işl.** Düşürmäge kömekleşmek. *Maşyndan gawun-garpyz düşürişdim.*

DÜŞÜRİŞMEK [düşürüşmök] **II, işl.** Düşürmäge kömek etmek; bilelikde düşürmek. *Çagalary suwa düşürişmek.*

DÜŞÜRME [düşürmө] **I, II, iş ady.** Düşürmek ýagdaýy.

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **I, işl., ser. Düşündürmek** **I.** Bulara gep düşüren, pyýada gidip-gelen aňsat (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **II, işl.** 1. Bir zadyň üstünden alyp ýerde goýmak. *Soňra derrew düýeleri çökerip, ýükleri düşürdi* (H. Derýaýew). *Onsoň ýorganyny düşürdi-de, onuň üstüne özüni taşlady* (B. Gulow). 2. sagl.g. Ýetik däl kemli çagany enesiniň göwresinden aýyrmak, abort etmek. 3. Düşmäge kömek etmek. *Hojamuhammet arslan Aşyrmädi atdan göterip diýen ýaly düşürdi* (B. Seýtäkow).

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **III, işl.** Suwa ýuwundyrmak, suwa düşündürmek. *Çagany suwa düşürmek.*

DÜŞÜRMEKLIK [düşürmөklük], *iş ady.* Düşürmek ýagdaýy.

DÜŞÜRMEZLIK [düşürmөzlük], *iş ady.* Düşürmek işini ýerine ýetirmezlik, düşürip durmazlyk.

DÜŞÜŞ, 1. iş ady. Düşmek ýagdaýy. 2. *syp.* Biri-biriň ýagdaýyna, hüý-häsiýetine, edýän hereketine belet, biri-birine düşüňän. *Oglan welin düşüşdir* ("Edebiýat we sungat").

DÜŞÜŞMEK [düşüşmök] **I, işl.** 1. Kem-kemden ýokardan aşak inip başlamak. *Goýunlar dagdan düşüşip başlady.* 2. Derejesi peselişmek. 2. Gaharyň ýatysmak.

DÜŞÜŞMEK [düşüşmök] **II, işl.** Kem-kemden aňyp, düşüniş başlamak.

DÜWDEK [düwdök], *at.* Düýrülip, бүкүlip daňlan düwünçek, daňy.

◊ **Düwdek ýaly bolup ýatmak (oturmak)** düýrlenip, iki бүкүlip ýatmak (oturmak). *Ol indi hiç ýere çykman, düwdek ýaly bolup ýatyr* (B. Pürliýew).

DÜWDENEKLEME [düwdönöklömö], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

DÜWDENEKLEMEK [düwdönöklömök], *işl.* Çaltlyk bilen ylgamak, dünk ýasamak (köplenç, çagalaryň ylgaýsy hakynda). *Boldumlyja çagajyk maşyndan düşüp-düşmän, "Kaka, Kaka!" diýip, oňa bakan düwdenekleýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜWDENEKLEMEKLIK [düwdönöklömöklük], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

DÜWDENEKLEMEZLIK [düwdönöklömözlük], *iş ady.* Düwdeneklemek hereketini etmezlik.

DÜWDENEKLEŞMEK [düwdönöklöşmök], *işl.* Bilelikde düwdeneklemek. *Çagalar düwdenekleşip, biziň ýanymyza geldiler.*

DÜWDENEKLETMEK [düwdönöklötmök], *işl.* Düwdeneklemäge mejbur etmek.

DÜWDENEKLEÝIŞ [düwdönöklöýüş], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

DÜWDENEKLÄBERMEK [düwdönöklä:vermek], *işl.* Düwdenekläp başlamak.

DÜWDÜRMEK [düwdürmök], *işl.* Düwmek işini başga birine etdirmek. *Ýüpün ujuny düwdürmek.*

DÜW-DÜW: düw-düw topulmak (dyzamak) biriniň üstüne gaharly topulmak, gahar bilen dyzamak.

DÜWEGEN [düwöğön], *syp.* 1.Düwmegi endik edinen, endige öwren. *Garry mama puljagazlaryny düwünçegine düwegendi.* 2.Köp düwünçeklemek, köp getirmek.

DÜWGÜR [düwgür], *syp.* Köp düwýän, köp düwegen. *Düwgür garpyz.*

DÜWLEN [düwlön], *at.* Garsak aýakly süýdemdiriji deňiz haýwany.

DÜWME [düwmö] **I**, 1.*iş ady.* Düwmek ýagdaýy. 2.*at, zergärç.* Aşak ýüzi ýarçyk, dilik, şaňňyrdar ýaly içine daşjagaz salnan togalajyk kümüş şaý. *Agama geljek gyzyň, Düwmesi waňňyrdasýar* (Halk döredijiliginden). *Aýnabadyň asmalýgy, saç monjygy, saç ujundaky düwmeleri otursa-tursa şaňňyrdy bilen ses etdi* (B. Kerbabaýew). 3.*göç.m.* Damja. *Ullakan gözlerinden goşa düwme ýaş togalandy* (B. Kerbabaýew).

DÜWME [düwmö] **II**, *at, gepl.d.* Ilik.

DÜWME-DÜWME [düwmö-düwmö], *syp.* Damja-damja, damja şekilli (köp sanly düwme hakynda). *Onuň gözleriniň okarasyndaky düwme-düwme ýaş togalandy* (B. Seýtäkow).

DÜWMEK [düwmök] **I**, *işl.* 1.Ýüpün, ýüplügiň we ş.m. ujuny çigişdirip daňmak, ýüpün, ýüplügiň iki ujuny biri-birine düwün edip baglamak, daňmak. *Onuň üzülen sapagy düweni hem şoldy welin, ýene iki sapagy üzüldi* ("Edebiýat we sungat"). 2.Bir zady matanyň, ýaglygyň we ş.m. içine salyp, dolap daňmak, düwünçek edip baglamak. *Ol küýzesini ýerde goýdy-da,*

barmagyndaky ýüzükleri çykaryp, ýaglygyň ujuna düwdi (T. Taganow). 3.Berk gysmak, ýummak (ýumruk hakynda). *Ýagmyr ýumrugyny düwüp, Saranyň daşynda köwlendi* (B. Seýtäkow).

DÜWMEK [düwmök] **II**, *işl.* Gülden çykyp, düwünçek getirmek, düwünçek baglamak, miwelemek (miweli agaclar, bakja ekinler hakynda). *Gawun-garpyzlar düwüp ugrapdyr.*

DÜWMEKLIK [düwmöklük] **I**, **II**, *iş ady.* Düwmek ýagdaýy.

DÜWMELEME [düwmölömö], *iş ady.* Düwmelemek ýagdaýy.

DÜWMELEMEK [düwmölömök], *işl.* 1.Düwme dakmak, düwme dakysdyrmak. 2.Düwme-düwme, damja-damja bolmak. *Ejesiniň gözündäki düwmeläp akýan ýaşy gördi* (B. Kerbabaýew).

DÜWMELEMEKLIK [düwmölömöklük], *iş ady.* Düwmelemek ýagdaýy.

DÜWMELENMEK [düwmölönmök], *işl.* Düwme dakylmak; düwme-düwme bolmak.

DÜWMELEŞMEK [düwmölöşmök], *işl.* 1. Düwmelemäge kömek etmek. 2. Düwme-düwme bolmak.

DÜWMELETMEK [düwmölötmök], *işl.* Düwmelemek işini başga birine etdirmek; düwme-düwme etmek. *Çagajygyň kirliginiň aşak iki gyrasyny garry enesine düwmeletdiler.*

DÜWMELÄBERMEK [düwmölä:vermek], *işl.* Düwme dakyp başlamak.

DÜWMEZEK [düwmözök] **I**, *syp.* Düwmek endigi bolmadyk.

DÜWMEZEK [düwmözök] **II**, *syp.* Seýrek getirýän, miweleýän (miweli agaclar hem-de gawun-garpyz we ş.m. hakynda).

DÜWMEZLIK [düwmözlük] **I**, *iş ady.* Düwmek işini ýerine ýetirmezlik, düwüp durmazlyk.

DÜWMEZLIK [düwmözlük] **II**, *iş ady.* Düwünçek getirmezlik, miwelemezlik.

DÜWNÜBERMEK [düwnüvermek], *işl.* Düwnüp ugramak.

DÜWNÜK, *at, lukmanç.* Howply çiş görnüşinde emele gelyän kesel, düwünme. *Düwnük keseli.*

DÜWNÜKLI [düwnüklü], *syp.* Düwnük bolan, düwnük keseli bilen kesellän. *Düwnükli adam.*

DÜWNÜŞ, *iş ady.* Düwünmek ýagdaýy.

DÜWÜBERMEK [düwüvermek], *işl.* Düwüp ugramak.

DÜWÜLMEK [düwülmök], *işl.* 1.Matanyň, ýaglygyň we ş.m. içine zat salnyp baglanmak. 2. Çigiş daňylmak (ýüpün uýy we ş.m. hakynda). 3.Damar çekip, gaty düwün emele gelmek. *Onuň ýüzüniň düwülip duran etleri ýazylyp gitdi* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜN, at.1.Ýüpün we ş.m. zadyň düwlen ýeri. *Sygyrlaryň, beýleki mallaryň ýüpleri könelipdi, düwünleri kändi* (B. Seýtakow). 2.Damaryň çekmegi netijesinde döreýän gaty, ýumry, çiş. *Barmaklarynyň düwünleri ýumrallyşan bir adam elini uzadyp, onuň bilen täzedan görüşdi* (B. Kerbabaýew). 3.göç.m. Bir zadyň esasy jemlenýän ýeri, özeni, çeşmesi. *Ine, oýnuň esasy mazmunynyň düwni şol ýerden çözlenip başlaýar*. 4. göç.m. Ahmyr, kine. *Şondanam ýürekde düwün, göwünde hasrat galdy* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜNÇEK [düwünçök] **I**, at.1.İçine her hili zat salnyp düwlen ýaglyk ýa-da mata bölegi. *Çaý wagtynda her kim öz düwünçegini açdy* ("Edebiýat we sungat"). 2.İçine süýji, köke ýaly zatlar salnyp düwlen toýpaý ýaglyk. *Bu üç düwünçegini üçsem Mähri gelnejem bilen Azat jigimden* (A. Nazarow).

◊ **Düwünçegini düwmek** bir aýdylan zady, eşiden sözüni we ş.m. berk bellemek, ýatdan çykarman içinde saklamak. *Ejem sazy düwünçegine düwäýjek ýaly üşerilýär, pyşyrdýar* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜNÇEK [düwünçök] **II**, at. Gök-bakja ekinleriň, miweli agaçlaryň we ş.m. ýaňy düwüp başlan hasyly, miwesi. *Ine, şujagaz ujypsyzja düwünçek geljekki içi köz ýaly äpet garpyzyň naýçasy bolmalydy* (N. Esenmyradow).

◊ **Düwünçege durmak** gülden çykyp, düwüp başlamak. *Gawun-garpyzlar düwünçege durupdyr*.

DÜWÜNÇEKLEME [düwünçöklömö], iş ady. Düwünçeklemek ýagdaýy.

DÜWÜNÇEKLEMEK [düwünçöklömök], işl. Düwünçek getirip başlamak, düwüp başlamak (miweli agaçlar, gök-bakja ekinler hakynda). *Olaryň mellek yerlerinde ösen bir düýp garalynyň we şetdalynyň şahalarynda pomidoryň düwünçeklöp, gyzaryşyp oturmagy gaty geň* (A. Gowşudow).

DÜWÜNÇEKLEMEKLIK [düwünçöklömöklük], iş ady. Düwünçeklemek ýagdaýy.

DÜWÜNÇEKLEMEZLIK [düwünçöklömözlük], iş ady. Düwünçek düwmezlik.

DÜWÜNÇEKLÄBERMEK [düwünçöklä:vermek], işl. Düwünçekläp başlamak.

DÜWÜNDIRMEK [düwünnürmök], işl.1.Biriniň nädogry ýuwutmagyna, düwünmegine sebäp bolmak. *Çörek iýýän adamy alňasatsaň, düwündirmegini mümkin*. 2.göç.m. Ýumruk bilen batly urmak. *Şäherde oturyp, birine bu gün şarpyk ursañ, ertire ýetirmän, seniň ýeňsäne düwündirerler* (B. Kerbabaýew).

DÜWÜN-DÜWÜN [düwün-nüwün], syp. Köp sanly düwün, birnäçe düwni bolan. *Düwün-düwün sapak*.

DÜWÜNME [düwünmö], 1.iş ady. Düwünmek ýagdaýy. 2.ser.**Düwnük**. *Düwünme keseline uçramak*.

DÜWÜNMEK [düwünmök], işl. Bir zat iýeniňde-içeniňde ol nädogry ýuwudylyp, demligiňe düşmesi zerarly demin tutulyp üsgürmek.

DÜWÜNMEKLIK [düwünmöklük], iş ady. Düwünmek ýagdaýy.

DÜWÜNMEZLIK [düwünmözlük], iş ady. Düwnüp durmazlyk.

DÜWÜR, syp. Kiçijik tokga, bölek. *Bir düwür gant*.

DÜWÜR-DÜWÜR, syp., ser.**Digir-digir**.

DÜWÜRTIK [düwürtik], at. Adamyň tenine, el-ýüzüne çykýan kiçijik çişjagaz. *Onuň endamyna düwürtik örükdir*.

◊ **Düwürtik ýaly** kiçijik, kinniwanja. *Bir düwürtik ýaly ilik üçin goňşymyň göwnüne degip bilmen* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜRTIK-DÜWÜRTIK [düwürtik-düwürtik], syp. Köp sanly düwürtik, düwürtiği köp bolan. *Onuň ýüzi düwürtik-düwürtik eken*.

DÜWÜRTIKLEME [düwürtüklömö], iş ady. Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLEMEK [düwürtüklömök], işl. Köp sanly düwürtik çykmak, örmek. *Çagajygyň ýagyrynysy düwürtikläpdir*.

DÜWÜRTIKLEMEKLIK [düwürtüklömöklük], iş ady. Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLEMEZLIK [düwürtüklömözlük], iş ady. Düwürtik çykmazlyk, örmezlik.

DÜWÜRTIKLEÝIŞ [düwürtüklöýüş], iş ady. Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLÄBERMEK [düwürtüklä:vermek], işl. Düwürtikläp başlamak.

DÜWÜŞ I, iş ady. Düwmek ýagdaýy.

DÜWÜŞ II, iş ady. Miweleriň düwünçege durmak ýagdaýy.

DÜWÜŞDIRMEK [düwüşdürmök], işl., 1.Birnäçe ýüpün, sapagyň ujuny ýa-da olary biri-birine baglaşdyryp, düwüp çykmak. *Ýüpleriň uçlaryny düwüşdirmek*. 2.Ýaglygyň, matanyň we ş.m. arasynda bir zatlar salyp, düwüp çykmak. *Turan badyna ýuwnup, ýaglygyna nämendir bir zatlar düwüşdirmek bilen boldy* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜŞMEK [düwüşmök] **I**, işl.1. Düwmäge kömek etmek. *Ýüpün uçlaryny düwüşmek*. 2. Bilelikde düwmek. *Aýallar toý düwünçegini düwüşip otyrdylar. Ýüpün uçlaryny düwüşdi*.

DÜWÜŞMEK [düwüşmök] **II**, işl. Köpçülikleýin düwünçeklemek, düwünçege durmak. *Gawun-garpyzlar hem düwüşüp başlady*.

DÜYBEK [düývök], at. Ýorunja, çaýyr ýaly ösümlikleriň mala bermek üçin depilip alynýan düýbi.

DÜYBEMEK [düyvömök], *işl.* Düybüni ýolup, ýa-da kesip aýrmak. *Gökli somsa bişirjek bolup, selmäni düybäp otyrды.*

DÜYBEMEZLIK [düyvömözlük], *iş ady.* Düybüni aýyrmazlyk.

DÜYBEŞMEK [düyvöşmök], *işl.1.* Düybemäge kömek etmek. **2.** Bilelikde düybemek.

DÜYBETMEK [düyvötmök], *işl.* Düybemek işini başga birine etdirmek; düybemäge mümkinçilik bermek. *Ýorunjany maňa düybetsen bolmaýarmy, menem düybäp biljek ahyry.*

DÜYBÜNDEN [düyvünnön], *hal.* Bütinleý, asla, düýpden, üzül-kesil, düýpgöter.

DÜYDÜLDEME [düydüllöme], *iş ady, ser.* **Düýtdüldeme.**

DÜYDÜLDEMEK [düydüllömek], *işl., ser.* **Düýtdüldemek.**

DÜYDÜLDEMEKLIK [düydüllömeklik], *iş ady, ser.* **Düýtdüldemeklik.**

DÜYDÜLDEMEZLIK [düydüllömözlük], *iş ady, ser.* **Düýtdüldemezlik.**

DÜYDÜLDETMEK [düydüllötmök], *işl., ser.* **Düýtdüldetmek.**

DÜYDÜLDI [düydüllü], *at, ser.* **Düýtdüldi.**

DÜYDÜŞ, *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜYE [düyö], *at.* Süýdi, çaly içilýän, suwsuzlyga çydamly bir ýa-da iki örküçli iri öý haýwany. *Düye maly – dünýe maly* (Atalar sözi). *Sähret daň bilen turup, öz adamlary bilen ýola düşmek üçin azyk-suwluklaryny düýelere ýükledirmek işi bilen meşguldy* (A. Gowşadow).

♦ **Düye çökerip, çemmer işmek** edilmeli işi öz wagtynda etmän gyssagara, howul-hara, dara-dire ýerine ýetirmek. **Düye ýaly1)** äpet, ullaň (tagaşyksyz, gelşiksiz uly zatlar hakynda). **2)** äwmezek, parhsyz, perwaýsyz (adam hakynda). **3)** gödek, tagaşyksyz (adam hakynda). **Düýä münüp, hataba bukmak** aýdyň zady ýasyrjak bolmak, gizlemek. **Gartaşan düye** on baş-on sekiz ýaşan inen düye. **Garry düye** ýaşı on dokuz-ýigirmiden geçen inen düye.

DÜYEBASLYK [düyöbaşlyk], *at.* Dürli-dürli owadan reňkli mata böleklerinden küşt öýleriniň şekilinde tikilýän we gelnalyjy gidilende düýäniň üstüne atylýan, gyalary pürçüklenen seçekli gurama bezeg. *Düýeleriň howutlaryna bezeg halyklar gerilýärdi, düýebaşlyklar bilen bezelýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜYEBOÝUN [düyöwoýun], *at.1.* Köýnegiň ýakasyna salynýan nagş we onuň ady. **2.** Ýer ady.

DÜYEÇILIK [düyöçülük], *at, ser.* **Düýedarçylyk.** *Tapylan süňkler gylýalçylyk hem düýeçiligiň ösdürilenligine şaýatlyk edýär* ("Mugallymlar gazetini").

DÜYEDABAN [düyöda:van], *at.* Tegelekden ýasy ýaprakly haşal ot.

DÜYEDAR [düyöda:r], *at.* Düye idetmek, ösdürip ýetşdirmek bilen meşgul bolýan adam.

DÜYEDARÇYLYK [düyöda:rçylyk], *at.* Maldarçylygyň düye idedýän, ösdürip ýetşdirýän pudagy. *Soňky ýyllarda düýedarçylygy ösdürmeklige uly üns berilýär.*

DÜYEDARLYK [düyöda:rlyk], *at.* Düýedaryň käri, ýagdaýy.

DÜYEDIŞ [düyödi:ş], *at.* Daş-töweregi diş-diş edilip, göle meňzedilip hala salynýan nagş.

DÜYEDYZLYK [düyödy:zlyk], *at.* Gelnalyjy gidilende, düýäniň dyzlaryna bezeg üçin dakylýan bezeg.

DÜYEGUŞ [düyöguş], *at.* Açyk, tokaýsyz ýurtlarda ýaşayan, gaty ylgamaga ukyply, uçup bilmeýän in uly guş.

DÜYEHALYK [düyöha:lyk], *at.* Gelnalyja gidilende, düýäniň howudynyň iki ýan gapdalyndan asylýan, aşagy seçekli haly.

DÜYEKEŞ [düyökeş], *at.* Düýä seredýän we düye bilen yük daşayan adam. *Çaşgyna gidýän düyekeşler bilen dakylşyp, oba barypdy* ("Edebiýat we sungat").

DÜYN, *hal.* *Şu günün ön ýanyndaky gün, geçen gün.*

♦ **Düynüň özi** düynki günde, dek düyn. *Düynüň özem garaşýardym ýaşlyga, Bu gün bolsa geçip baryar şol ýaşlyk* (G. Ezizow).

DÜYNEME [düynöme], *iş ady.* Düýnemek ýagdaýy.

DÜYNEMEK [düynömök], *işl.1.* Dileg edip, keramatly öwliýä ýykylmak. *Bir mana ýetip siz öwliýäler düynäp, Meni heläk etme, öldürme gynap, Ýa görjek bolýarmyň yşkymy synap, Ene, men dertlini ýandyрма beýle!* ("Şasenem – Garryp"). **2.gepl.d.** Bolmak, yük ýazdyrmak, düşlemek.

DÜYNEMEKLİK [düynömöklük], *iş ady.* Düýnemek ýagdaýy.

DÜYNKI [düynkü], *syp.* Düyn bolup geçen, düyn bolan, öten günki.

DÜYN-ÖNŇIN [düyn-önňün], *hal.* Düyn ýa-da öňküsi gün; ýaňy ýakynda, bir-iki gün ozal, düyn-önňün. *Düyn-önňin öýümde bolduň* ("Görögly").

DÜYN-ÖNŇUN [düyn-önňu:n], *ser.* **Düyn-önňin.**

DÜYP, *at.1.* Derýanyň, deňziň, kölüň we ş.m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düybünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Bir zadyň, gabyň we ş.m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düybünde galan çay.* **3.** Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düybünde iki sany gartaşan*

sazanda başlaryny batly-batly silkäp, joşup saz çalyrdy (G. Kulyýew). **4.** Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarynyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). **5.** Kâbir düýpleýän ösümlikleriň kök gurluşy. *Käşiriň düýbi*. **6.** Agaçlaryň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin *sany* sözüniň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümi, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtäkow). **7.** Gurluşyk desgalarynyň daşdan we ş.m. edilen esasy, binýady. *Jayyň düýbünü tutmak*. **8.** Ösümligiň hasyly kökünde bolan görmüş. *Düýp sogan*. **9.** göç.m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many. *Häzir bolsa şol çakylygyň düýp sebäbi anyk boldy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Düýbi düz** soňy gowy, ahyry oňat, ahyry gowy. *Aý, ýigitler, gürrüň köp, ýöne sesiňizi çykarmaň-da işläberiň, hemmesiniň düýbi düz* (A. Gowşudow). **Düýbüne ýatmak** düýpgöter ýok etmek, soňuna çykmak. **Düýbüni deşmek** hemmesini alyp tüketmek, iýip gutarmak. – *Boldy-la, Aky, düýbüni deşjekmi? Bizi ät goýduň* (N. Esenmyradow). **Düýbüni tutmak** esaslandyrmak, esasyny goýmak. *Çagalaryň saglygynyň düýbüni tutmagyň esasy usuly ene süýdi bilen iýmitlendirmekdir* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. *Magtymguly türkmen edebi diliniň düýbüni tutan şahyrdyr*. **Düýp almak (almazlyk)** kök urmak, gögermek. *Mekdebiň töwereginde ýaşajyk agaçlar oturdyran bolsa-da, heniz oňly düýp almanlary üçin inçemik çybyklara çalyň edýärdi* (B. Kerbabaýew). **Düýp işlik** asyl we ýasama işlikleriň söz hökmünde many aňladýan bölegi. **Düýp söz** asyl we ýasama sözleriň soňuna söz üýtgediji goşulmalar goşulanda, onuň öz manysynyň üýtgemeyän bölegi. **Düýp tutmak 1)** kök urmak; **2)** mazaly ornaşmak, oňat ýerleşmek, orun tutmak.

DÜÝPDEN [düýpdön], *hal, ser.* **Düýbünden.**

DÜÝPGÖTER [düýpgötör], *hal.* Düýbünden, бүтинлеý.

DÜÝPHALY [düýpha:ly], *at.* Öýüň törüne ýazmak üçin dokalýan orta ululykdaky haly. *Aýal dogany Jeren bolsa tamyň töünde, düýphalynyň üstünde oturyp, saçyny daraýardy* (A. Durdyýew).

DÜÝPLEME [düýplömö], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

DÜÝPLEMEK [düýplömök], *işl.* **1.** Düýp oturtmak, düýp goýmak. *Bedräni düýplemek*. **2.** Düýp almak, ýeriň aşagynda hasyla durmak, düýbe durmak (käşir, sogan ş.m. ösümlikler hakynda). *Şugundyr düýpläpdir. Soganlar oňat düýpledi*.

DÜÝPLEMEKLIK [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

DÜÝPLEMEZLIK [düýplömözlük], *iş ady.*

1. Düýp goýmazlyk. **2.** Düýp emele getirmezlik, düýp almazlyk.

DÜÝPLEŞDIRMEK [düýplöşdürmök], *işl.* Bedre, tünçe ýaly gaplaryň birnäçesine düýpgoýmak, ýasamak.

DÜÝPLETMEK [düýplötmök], *işl.* Düýp goýmak, ýasamak işini birine etdirmek. *Tünçäniň düýbünü ýañadan düýpletmek*.

DÜÝPLEÝIN [düýplöýün], *hal.* **1.** Hemişelik, mydamalyk. *Olar bu ýerden düýpleýin göçüp giňdiler*. **2.** Düýpli, esasly, gowy, oňat. *Oňa düýpleýin düşünmesen, ony düzedip bilmersen* (B. Kerbabaýew).

DÜÝPLI [düýplü], *syp.* **1.** Aşagy, asty, düýbi bar bolan. **2.** göç.m. Esasly, doly, ymykly.

◊ **Düýpli gyňaç** бүтин töweregine öýdelip nagys salnan, tarada dokalýan uly gyňaç, başdaňy. **Düýpli kesel** uzak wagtlap bejermegi talap edýän agyr kesel. *Meni alada edip ýörme, mende düýpli kesel ýok ahyry*.

DÜÝPLÜRÄK [düýplürä:k], *syp.* Azda-kände düýpli, belli derejede düýpli.

DÜÝPSÜZ, *syp.* **1.** Aşagy, asty, düýbi bolmadyk. **2.** Çuň. *Düýpsüz guýa daş atsaň, Çümer gider, eje jan (Läle)*.

DÜÝP-TEÝKAR [düýp-teýka:r]: **düýp-teýkary bilen** köki-damary bilen, бүтинлеý, düýpgöter. *Käbir agaçlar düýp-teýkary bilen gopup, ýel agdaran öý ýaly, başaşak eňterilip gidýär* (B. Kerbabaýew).

DÜÝPTORBA [düýpto:rvo], *at.* Öýüň töünde asmak üçin her hili nagys salnyp dokalýan uzyn seçekli haly torba.

DÜÝRLEME [düýrlömö], *iş ady.* Düýrlemek ýagdaýy.

DÜÝRLEMEK [düýrlömök], *işl.* **1.** Turba görmüşinde dolamak, togalamak. *Şirin ýazlygy duran uly keçäni düýrlemäge, soňra bolsa onuň bir ujuny tutup süýremäge başlady* (B. Pürliýew). **2.** Topbalamak, düýrüm-düýrüm etmek, togalamak. **3.** Bagyrt-bugurt basmak, basyp aşagyna salmak.

DÜÝRLEMEKLIK [düýrlömöklük], *iş ady.* Düýrlemek ýagdaýy.

DÜÝRLEMEZLIK [düýrlömözlük], *iş ady.* Düýrülen görmüşe getirmezlik, düýrlemek işini ýerine ýetirmezlik.

DÜÝRLENMEK [düýrlönmök], *işl.* Togar görmüşe getirilmek; togarlanmak.

DÜÝRLEŞDIRMEK [düýrlöşdürmök], *işl.* Toplaşdyryp, düýrläp ýygnaşdyrmak, dolaşdyrmak. *Onsoň men derrew düşeklerimi düýrleşdirdim* (R. Gelenow).

DÜÝRLEŞMEK [düýrlöşmök], *işl.* Düýrlemäge kömek etmek; birden artyk bolup bile düýrlemek. *Keçe düýrleşmek*.

DÜÝRLETMEK [düýrlötmök], *işl.* Düýrlemegi başga birine etdirmek; düýrlemäge mümkinçilik bermek.

DÜÝRLÄBERMEK [düýrlä:vermek], *işl.* Düýrlemäge girişmek, düýrläp ugramak.

DÜÝRME [düýrmö], *iş ady.* Düýrmek ýagdaýy.

◊**Düýrme gylyç** irki döwürde türkmen ussalarynyň ýasan egri gylyjy. *Görogly düýrme gylyjyny atasynyň önünde goýdy ("Görogly").*

DÜÝRMEK [düýrmök] **I**, *işl., ser.* **Düýrlemek.**

DÜÝRMEK [düýrmök] **II**, *at.* Tutuşlygyna bütün göwre. *Güjük küşgürilen ugruna düýrmegi bilen okdurylarly görünýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜÝRMEKLIK [düýrmöklük], *iş ady, ser.* **Düýrlemeklik.**

DÜÝRÜBERMEK [düýrüvermek], *işl., ser.* **Düýrläbermek.**

DÜÝRÜGIBERMEK [düýrügüvermek], *işl.* Düýrügip başlamak.

DÜÝRÜGIŞ [düýrügüş], *iş ady.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKDIRMEK, *işl.* Ýygryldyrmak, ätiýaç etdirmek, üşendirmek.

DÜÝRÜKME [düýrükmö], *iş ady.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKMEK [düýrükmök], *işl.* Gysylmak, ýygrylmak; üşenmek, ätiýaç etmek. *Goýunlar bir zatdan tebil tapan ýaly düýrükdiler.*

DÜÝRÜKMEKLIK [düýrükmöklük], *işl.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKMEZLIK [düýrükmözlük], *iş ady.* Düýrügip durmazlyk.

DÜÝRÜLMEK [düýrülmök], *işl.* **1.** Turba görnüşinde togalanmak, togar görnüşe getirilmek. *Ýazylan düşekler toý sowlandan soň syrlyp-süpürilip, düýrülip ýygnaldy.* **2.** Gysylmak, ýygrylmak. *Gyz bir gysym bolup düýrüldi-de, onuň gujagyna dykyldy* (B. Seýtäkow).

DÜÝRÜM, *at, ser.* **Düýrmek II.**

DÜÝRÜM-DÜÝRÜM, *syp.* Köp mukdarda düýrülen, topbak-topbak, üşmek. *Onuň önündäki gyrtýçlar düýrüm-düýrüm bolup yzda galýar* (N. Pomma).

DÜÝRÜŞMEK [düýrüşmök], *işl.* Düýrmäge kömek etmek. *Keçe düýrüşmek.*

DÜÝŞ, *at.* Adamyň ukuda görýän ahwalaty. *Adam aýrylsa huşundan, Gorkar ýatanda düýşünden* (Magtymguly).

◊**Düýş görmek** ukudakaň wakalary huşdaky ýaly görmek. **Düýş ýaly bolmak** çala hakýdaňa gelmek, çala ýadyňa düşmek (bir wagtky bolan zatlar hakýnda).

DÜÝŞÜRGEME [düýşürgömö], *iş ady.* Düýşür-gemek ýagdaýy.

DÜÝŞÜRGEMEK [düýşürgömök], *işl.* Ukuda düýş görmek. *Ýatan ýerinden ogly, gelni, agtyjaklary barada pikirlenip, birdenem ymyzganyp uka gidip, gorkuly düýşürgäpdir* (N. Pomma).

DÜÝŞÜRGEMEKLİK [düýşürgömöklük], *iş ady.* Düýşürmek ýagdaýy.

DÜÝŞÜRGEMEZLIK [düýşürgömözlük], *iş ady.* Düýş görmezlik.

DÜÝŞÜRGEÝIŞ [düýşürgöýüş], *iş ady.* Düýşür-gemek ýagdaýy.

DÜÝT I, *at.* Tüssäniň galdyryan galyndysy, garasy, gurum. *Ýöne önki tüsselerini düýdi ýüz başly köneje öýüň uklaryny, üzüklerini hüýt gara edipdi* (B. Kerbabaýew).

DÜÝT II, *at, s. ş. aňl. söz.* Maşynyň, motoryň we ş. m. ulaglaryň duýduryjy sesi.

DÜÝT-DÜÝT, *at, s. ş. aňl. söz.* Maşyndan, motordan yzly-yzyna çykýan duýduryjy sesi.

DÜÝTLEME [düýtlömö], *iş ady.* Düýtlemek ýagdaýy.

DÜÝTLEMEK [düýtlömkök], *işl.* **1.** Enjamlaryň näsaz işlemegi, ýanmagy zerarly tüsselemek, burugsamak. *Çyra düýtläp ýanýardy.* **2.** Tüssäniň burugsyşy degip garalmak, gurum baglamak.

DÜÝTLEMEKLIK [düýtlömöklük], *iş ady.* Düýtlemek ýagdaýy.

DÜÝTLEMEZLIK [düýtlömözlük], *iş ady.* Düýtläp ýanmazlyk.

DÜÝTLETMEK [düýtlötmök], *işl.* Garaltmak, gurumlatmak.

DÜÝTME [düýtmö], *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜÝTMEK [düýtmök], *işl. gepl.d.* Haýsydyr bir zadyň çalt sandan çykmagy, ýyrtylmagy, döwürmegi. *Ýele ýol düýtmez* (Nakyl). *Saňa-da köwüş düýdenok.*

DÜÝTMEKLIK [düýtmöklük], *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜÝTMEZLIK [düýtmözlük], *iş ady.* Düýdüp durmazlyk, çydamazlyk, paramazlyk. *Hawa, "Ele ýol düýtmez" diýleni ýaly, bu ýüwrük atlaryň toýnagyna hem uzak ýol çydamandyr* (N. Pomma).

DÜZ I, **1.at.** Giden tekiz meýdan, düzlük ýer. *Baýra çykdy, düz gördüm* (Sanawaç). *Bular goşun däl-de, heniz baş öwredilmedik, düzdäki tez haýwanlar!* (B. Kerbabaýew). **2.syp.** Üsti бүдүр-бүдүр bolmadyk, tekiz; ýylmanak. *Ekin ekjek ýeriň düz bolmasa, suw tutmasy kyn bolar.*

DÜZ II, *syp.* **1.** Hak, rast, dogry. *Ýalan sözleseň, tutularsyň, düz sözleseň, gutularsyň* (Atalar sözi). **2.** Laýyk, dogry, bap. *Hökümet näme diýer? Kanuna düz gelermi?* (A. Alamyşow). **3.** Tertipli, edepli, düzüw, dogry. *Onuň özi düz gezsini!* (N. Saryhanow). **4.** Göni,

gyşyk däl, dogry. *Çagarygy gyşyk hem bolsa, tüssesi düz çykyandy* (Rowaýatdan).

DÜZDEÇİ [düzöçü], *syp.* Çölde ýaşaýan, ýabany (haýwanlar hakynda).

♦ **Öýdeçimi, düzdeçimi?** matalyň jogabyny tapmak üçin berilýän çäklendiriji sorag. *Ol ondan Ýitiren zadyň öýdeçimi, düzdeçimi?* – diýip sorady ("Edebiýat we sungat").

DÜZDÜRMEK [düzürmek], *işl.* Düzmek işini başga birine etdirmek. *Şeýle-de bolsa, şol çebişlerden biriniň iki buduny aldyr-da, çişe düzdür* (B. Kerbabaýew).

DÜZEDILMEK [düzödülmök], *işl.* Düzetmek işi amal edilmek. *Kemçilikler tiz düzedilmelidir* ("Mugallymlar gazeti").

DÜZEDIŞ [düzödüş], **1. iş ady.** Düzetmek ýagdaýy. **2.** Goýberilen kemçilikler, ýalňyşlar düzedilende edilýän bellik. *Ol etjek işini şol ýerdäki oturanlar bilen maslahatlaşdy, käbir ýerine düzediş girizdi* (B. Kerbabaýew). **3.** Bir zady düzetmek, üýtgetmek üçin girizilýän belgi. *Okuwçynyň ýazan düzmesinde ýekeje-de düzediş yok.*

DÜZEDIŞDIRMEK [düzödüşdürmek], *işl.* **1.** Tertibe salyşdyrmak, tertipleşdirmek. *Ol saçlaryny düzedişdirdi.* **2.** Düzediş girizmek, düzedip çykamak. *Mugallym onuň ýalňyşlaryny düzedişdirmäge başlady.* **3.** Ýola goýuşdyrmak, kadalaşdyrmak, ugrukdyryşdyrmak. *Maňa bolsa üç gün rugsat berip, "işin bolsa, düzedişdir-de gel" diýdiler* (A. Durdyýew).

DÜZEDIŞMEK [düzödüşmek], *işl.* **1.** Düzetmäge kömek etmek. *Ol jigisiniň goýberen ýalňyşlaryny düzedişdi.* **2.** Bilelikde düzetmek. *Ikisi ýalňyşlary düzedişip otyrdy.*

DÜZELMEK [düzölmök], *işl.* **1.** Abat bolmak, abatlanmak; oňatlaşmak, gowulaşmak, abadanlaşmak. *Ölmänkäk zamananyň düzelenini bir görsekdik* (B. Seýtäkow). **2. göç.m.** Dogry ýola düşmek, düzgüne, kada-kanuna eýermek. *Düzelmege söz berdi* (N. Esenmyradow). **3.** Gönelmek, dogralmak, gös-göni bolmak. *Ussa elindäki egri çüýi gös-göni etdi, düzelti.* **4.** Ýola goýulmak, kadalaşdyrylmak, ugrukdyrylmak. *Işler düzeldi.*

DÜZELTMEK [düzölmök], *işl., ser.* **Düzetmek.**

DÜZETMEK [düzötmök], *işl.* **1.** Abat etmek, abatlaşdyrmak, oňatlaşdyrmak, abadanlamak. *Ýollary düzetdik.* **2.** Ýola goýmak, kadalaşdyrmak, ugrukdyrmak. *Hojamuhammet Arslanyň jany sag bolsa, ol hemmesini düzeder* (B. Seýtäkow). **3.** Düzediş girizmek. – *Ýene baş ýyldan dilçi bolarsyň – diýip, Kyýas düzetti* (N. Jumaýew). **4.** Dogry etmek, göni etmek, dograltmak, göneltmek. **5.** Kemini-kössüni ýok etmek, bejermek. *Muny şark-şurk edip düzederis.* **6. göç.m.**

Dogry ýola salmak, durmuşdaky kemçiliklerinden halas etmek.

DÜZGÜN [düzgün], *at.* **1.** Tertip. *Häzirin özünde ussahanany düzgüne sal* (B. Gulow). **2.** Däp-dessur, adat. *Hemme obalarymyz indi şäher düzgünine endik bolup gidipdir* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Belli bir maksat üçin zerur bolan geçirilmeli çäreleriň, kadalaryň toplumy. *Şerişdeleri tygşytlamagyň düzgüni.* **4.** Jemgyýetçilik gurluş, döwleti dolandyrmagyň görnüşi, aýratynlygy. *Patyşalyk düzgün. Demokratik düzgün.* **6.** Durmuş ýagdaýy, ýaşayş derejesi. *Şolaryň hem düzgüni meňki bolsun diýer ýaly däl.* **7. dil b.** Kada. *Goşma sözleriň ýazuw düzgüni.*

♦ **Düzgün etmek** **1)** suw tutuljak ýerleriň ýaplaryny suw barar ýaly edip goýmak. *Suw goýberiljek joýalary düzgün edip goýdum.* **2)** bir zady endik etmek, kada öwürmek. *Arkaýynoturan ýeriňizden ýurduň çöregini iýip yatmagy düzgün edipsiňiz* (A. Gowşudow).

DÜZGÜNLEŞDIRMEK [düzgünleşdürmek], *işl.* Belli bir tertibe, düzgüne salmak; ýola goýmak.

DÜZGÜNLEŞBERMEK [düzgünleşbermek], *işl.* Düzgünleşip ugramak.

DÜZGÜNLEŞME [düzgünleşmök], *iş ady.* Düzgünleşmek ýagdaýy.

DÜZGÜNLEŞMEK [düzgünleşmek], *işl.* Belli bir tertibe, kada, düzgüne girip ugramak; ýola düşüp başlamak. *Henizem men gelelim bari hojalyk düzgünleşendir* ("Edebiýat we sungat").

DÜZGÜNLEŞMEKLIK [düzgünleşmöklik], *iş ady.* Düzgüne girmeklik.

DÜZGÜNLEŞMEZLIK [düzgünleşmezlik], *iş ady.* Belli bir tertibe, düzgüne girmezlik.

DÜZGÜNLI [düzgünlü], *syp.* **1.** Tertipli, hemme zady ýerbe-ýer, jaýly. *Howlynyň içi gör nähili düzgünli* (B. Kerbabaýew). **2.** Tertipli, edepli. *Düzgünli okuwçy.* **3.** Durmuş ýagdaýy oňat, ýaşayş gowy. *Olaryň düzgünli, derejeli ýaşayşlary bar.*

DÜZGÜNLILIK [düzgünlülük], *at.* Tertip-düzgünli bolmaklyk, tertip-düzgüni barlyk. *Tertip, düzgünlilik, sabyrlylykdan, Agaň hem in süýji arzuwna yetdi* (K. Gurbannepesow).

DÜZGÜNLIRÄK [düzgünlürä:k], *syp.* Belli derejede düzgünli, azda-kände düzgünli.

DÜZGÜNNAMA [düzgünna:ma], *at.* Belli bir mesele we ş.m. esasynda düzgünleriň, kada-kanunlaryň jemi, ýygyny. *Harby bölümiň düzgünnamasy.*

DÜZGÜN-NYZAM [düzgün-nyza:m], *at.* Tertip, tertip-düzgün, düzgün. *Sadap baýyň ilki gelen gelne öwüt-ündew, edep-tertip, düzgün-nyzam öwretmek häsiýeti bardy* (B. Kerbabaýew).

DÜZGÜN-NYZAMLY [düzgün-nyza:mly], *syp.* Tertipli, tertip-düzgünli, düzgünli.

DÜZGÜN-NYZAMLYLYK [düzgün-nyza:mlylyk], *at.* Düzgün-nyzamly bolmaklyk, tertiplilik, tertip-düzgünlilik, düzgünlilik.

DÜZGÜN-NYZAMLYRAK [düzgün-nyza:mlyra:k], *syp.* Belli derejede düzgün-nyzamly; başgalara garanynda düzgün-nyzamly.

DÜZGÜNSİZ [düzgünsüz], *syp.* 1. Tertipsiz, tertip-nyzamsyz, bidüzgün. 2. Başly-barat, bulam-bujar, ugurutgasyz. *Düzgünsiz salnan köçeler abatlanýar.* 3. Kada boýunça alnyp barylmaýan; yzygiderli bolmadyk.

DÜZGÜNSİZLIK [düzgünsüzlük], *at.* Düzgünsiz ýagdaýda bolmaklyk, düzgünli dälilik, düzgün-nyzamsyzlyk, bidüzgünlilik. *Soňky günlerde ýüze çykan düzgünsizligi tertibe salmak üçin kömek bermelidi* (B. Kerbabaýew).

DÜZGÜNSİZRÄK [düzgünsüzürä:k], *syp.* Belli derejede düzgünsiz; başgalaryna garanda düzgünsiz.

DÜZGÜN-TERTIP [düzgün-terti:p], *at.* Kada hökmünde düzgünleşen tertip, düzgün.

DÜZI [düzü], *at, ser.* **Düzüýüp.**

DÜZLEME [düzlömö], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLEMEK [düzlömök], *işl.* 1. Beýikli-pesli ýerleri tep-tekiz etmek, gömüp tekizlemek. *Sapa kiçijik atyzyň içindäki çukury düzledi* (N. Esenmyradow). 2. *gepl.d.* Ýola goýmak, sazlamak, dogrulamak. *Ol obadaky işlerini düzläp geldi.*

DÜZLEMEKLIK [düzlömöklük], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLEMEZLIK [düzlömözlük], *iş ady.* Düzlemek işini amal etmezlik.

DÜZLENMEK [düzlönmök], *işl.* Beýikli-pesli ýerler tep-tekiz edilmek. *Ekin ekiljek ýerler düzlendi.*

DÜZLEŞDIRMEK [düzlöşdürmök], *işl.* 1. Tekiz, düz edişdirip çykmak, tekizläp bejerişdirmek. *Biz peliň içini düzleşdirdik.* 2. Ýola goýuşdyrmak, sazlaşdyrmak, dogrulaşdyrmak (iş-güýç hakda).

DÜZLEŞMEK [düzlöshmök], *işl.* Düzlemäge kömekleşmek; bilelikde düzlemek. *Ýowar günü dayhanlara ýer düzleşdik. Dayhanlar ýer düzleşip ýör.*

DÜZLETMEK [düzlötömök], *işl.* Düzlemek işini başga birine etdirmek; düzlemäge mümkinçilik bermek. *Ekin ekiljek ýerleri düzletmek. Siz ýaplary haçan düzletmekçi?*

DÜZLÄBERMEK [düzlä:vermek], *işl.* Düzläp başlamak; düzlemek işini dowam etdirmek.

DÜZLEÝIŞ [düzlöýüş], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLÜK I, *at.* Giden giň düz meýdan. *Dagyň arkasy ýene-de giden düzlükdi* (G. Kulyýew).

DÜZLÜK II, *at.* Dogrulyk.

DÜZME [düzmö], 1. *iş ady.* Düzmek ýagdaýy. 2. Mekdeplerde berlen tema boýunça öz pikirini sowatly beýan etmek üçin geçirilýän ýazuw işi.

DÜZMEK [düzmök], *işl.* 1. Birnäçe zady ýüpe, çişe we ş.m. yzygiderli ötürip çykmak. *Hünji düzmek. monjuk düzmek. Bölek-bölek kesilen eti çişe düzmek.* 2. Bölek şaýlaryny ýygnap, haýsydyr bir enjamy ýa başga bir zady gurnamak. 3. Sazlamak (pianino, dutar we ş.m. hakynda). *Bagşy alhasaman-äwmän, tamdyrasyny düzdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Aýagyň deň basyp ýöremek. *Esgerler aýak düzüp ýöräp barýardylar.* 5. Bir zady emele getirmek, düzümini hasyl etmek. *Watançylyk temasy makalalaryň esasy mazmunyny düzýär.* 5. Döretmek, ýazmak, goşmak (goşgy we ş.m. hakynda). *Goşgy düzmek. Okuwçylaryň sanawyny düzmek.* 6. Guramak, döretmek (topar hakda).

DÜZMEKLIK [düzmöklük], *iş ady.* Düzmek ýagdaýy.

DÜZMELI [düzmöli]: **düzmeli goşma sözlem dil b.** birnäçe ýönekeý sözlemlerden durýan goşma sözlem.

DÜZMEZLIK [düzmözlük], *iş ady.* Düzmek işini yerine ýetirmezlik.

DÜZŇI [düzňü], *at, dokm.* Tara dessigini saz saklamak üçin inçeräk, işme ýa-da örme ýüp.

DÜZÜBERMEK [düzüvermek], *işl.* Düzüp başlamak; düzmek işini dowam etdirmek.

DÜZÜJI [düzüjü], *at.* Şygyr, sözlük we ş.m. düzýän, döredýän adam. *Sözlük düzüji.*

DÜZÜJILIK [düzüjülük], *at.* Düzüji bolmaklyk, düzüjilik.

DÜZÜLEME [düzülömö], *iş ady.* Düzülemek ýagdaýy.

DÜZÜLEMEK [düzülömök], *işl.* Uklary düzüýüp bilen daňyp berkitmek. *Uklary düzülemek.*

DÜZÜLEMEZLIK [düzülömözlük], *iş ady.* Uklary düzüýüp bilen berkitmezlik.

DÜZÜLMEK [düzülmök], *işl.* 1. Birnäçe zat ýüpe, çişe we ş.m. yzygiderli ötürilip çykylmak. *Çişlik ediljek et dogramçalary çişe düzüldi.* 2. Bir zadyň bölek şaýlary ýygnaýp gurnalmak. *Maşynyň motory birnäçe gezek sökülip düzüldi.* 3. Sazlanmak (pianino, dutar we ş.m. hakynda). *Perdäniň aňyrsyndan bir çeküwe düzülen dutaryň owazy eşidilýärdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Aýagyň deň basylyp ýörelmek. 5. Döredilmek, ýazylmak, goşgy goşulmak. *Goşgy düzülmek.*

DÜZÜM I, *at.* Bir zadyň düzülip goýlan hatary, düzülen halkasy. *On düzüm monjuk, hünjüden başga-da bir topar oýunjak alypdyr* (N. Pomma).

DÜZÜM II, *at.* Bir himiki birleşmä, ergine girýän maddalaryň jemi. *Dereden çykan mineral suwuň düzümi derňeldi.*

DÜZÜM-DÜZÜM, *syp.* 1. Birnäçe zatdan düzülen. 2. Çogdam-çogdam, hatar-hatar bolup sallanyşyp duran. *Agaçlaryň şahalarynda düzüm-düzüm bolşup, günün nuruna ýalpyldaýan miweler indi ýokdy* (B. Gulow).

DÜZÜŞ, *iş ady.* Düzmek ýagdaýy.

DÜZÜŞDIRMEK [düzüşdürmök], *işl.* San taýdan köp zady düzüp çykmak. *Etileri çişe düzüşdirip, oda goýduk. Ol gyz her hili monjuklary sapaga düzüşdirdi.*

DÜZÜŞMEK [düzüşmök], *işl.* Düzmäge kömek etmek. *Hünji düzüşmek.*

DÜZÜW, *syp.* 1. Dogry, ýalňys däl, dürs. *Hemmesiniň hasaby düzüw bolmaly* (B. Seýtäkow). 2. Oňat, gowy, ýagşy, düz. *Hernä soňy düzüw bolsun-da* ("Edebiýat we sungat"). 3. Ýerbe-ýer, jaýba-jaý; üpjün. *Olaryň ok-ýaraglary düzüwdi.* 4. Matanyň we ş.m. arka ýüzi däl-de, ýüz tarapy. *Matanyň düzüw ýüzi.*

DÜZÜWLI [düzüwli], *syp.* Oňly, gowy, oňat, dürs, ýeterlik, doly. *Ýogsam şindize çenli gönendirip, düzüwli ýagyşam ýaganok* (Ş. Borjakow).

DÜZÜWLILIK [düzüwlülük], *at.* Düzüwli bolmaklyk, oňlulyk, gowulyk, oňatlyk, dürlük.

DÜZÜWLIRÄK [düzüwlürä:k], *syp.* Azda-kände düzüwli, belli derejede düzüwli. *Mundan habar bolmaz, düzüwlikden habar ber!* ("Görogly").

DÜZÜWLIK [düzüwlik], *at.* Düzüw halda bolmaklyk, dogrulyk, gowulyk. *Bolşuny görýän welin, onuň elinden düzüwlikden başga zat gelse gerek.*

DÜZÜÝÜP, *at.* Gara öýüň uklaryny biri-birine çekip daňyp berkitmek üçin ýüňden dokalýan, örülýän, ini iki barmak çemesi zolly ýüp.

DÜZZIM *at. ser. Düzzüm.*

DÜZZIMÇI [düzzüýmçü], *at.* Düzzim oýnaýan adam. *Düzzimçileriň arasynda şowhunly gürrüň gitdi* (B. Kerbabaýew).

DÜZZÜM [düzzüým], *at.* Içli-daşly üç sany dörtburç çyzyk çekilip, dört gapdaly birleşdirilip, on alty çöp goýlup oýnalýan milli türkmen oýny we onuň ady. **DYG DYRAKLAMA** [dyğdyraklama], *işady.* Dygdyraklamak ýagdaýy.

DYG DYRAKLAMAK [dyğdyraklamak], *işl.* Daşarda sowukdan ýaňa üşäp titremek.

DYG DYRAKLAŞMAK [dyğdyraklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup dygdyraklamak. *Çagalar dygdyraklaşyp dur eken.*

DYG DYRAKLATMAK [dyğdyraklatmak], *işl.* Dygdyraklamagyna ýol bermek, dygdyraklamaga mejbur etmek.

DYG DYRAKLAÝYŞ [dyğdyraklaýyş], *iş ady.* Dygdyraklamak ýagdaýy.

DYGLABERMEK [dyğla:vermek], *işl.* Dyglap ugramak; dyglap durmak.

DYGLAMA [dyğlama], *iş ady.* Dyglamak ýagdaýy.

DYGLAMAK [dyğlamak], *işl.* Tolgunma, gorkma netijesinde endamyň çümşüldäp gitmek, tikenekläp gitmek. *Gök gürlädi, Endamymyz dyglady* (K. Gurbannepesow).

DYGLAMAZLYK [dyğlamazlyk], *iş ady.* Dyglap durmazlyk.

DYGLATMAK [dyğlatmak], *işl.* Bir zadyň täsiri netijesinde dyglamak katdyna gelmek. *Onuň eýmençligi endam-janyňy dygladyr.*

DYGLAÝYŞ [dyğlaýyş], *iş ady.* Dyglamak ýagdaýy.

DYGRYK [dyğryk], *syp.* 1. Buky ýer. 2. Köçäniň gutarýan ýeriniň petige direýän ýeri. *Rast köçemikä diýip gidýä. Ýa bir sypaýynyň howlusyna urýa, ýa dygryga urýa* ("Görogly").

DYGY [dy:ğy], *at.* Çen, çak; dynuw, dyngy. *Saňa-da dygy bolanok, her näçe aýtsamam diýleni edeňok.*

DYGYLY [dy:ğyly], *syp.* Hasaply, kadaly, sarpaly. *Oduny dygylý ýaksaň, köp wagta ýeter. Puly dygylý sowsaň, jübüň puly tükenmez.*

DYGYSYZ [dy:ğysyz], *syp.* Çensiz-çaksyz, çendenaşa, çakdanaşa, artykmaç, örän. *Ba, dygysyz owadan gyza meňzeýär* ("Edebiýat we sungat").

DYGYSYZLYK [dy:ğysyzlyk], *at.* Çensiz-çaksyzlyk, çendenaşalyk.

DYKAÇ, *at, ser. Dyky.*

DYKALABERMEK [dykala:vermek], *işl.* Dykalap başlamak; dykalamagy dowam etmek. *Ol urusyny bugdaýdan dolduryp gaýdany üçin, çalçasyny hem şol zatlardan dykalaýsa, dünýäde başga armany galjak däl* (B. Kerbabaýew).

DYKALAMA, *iş ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKALAMAK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna dykmak, dykyp doldurmak. *Haltany dykalap, otan doldurmak.*

DYKALAMAKLYK [dykalamaklyk], *iş ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKALAMAZLYK [dykalamazlyk], *iş ady.* Dykalamak işini ýerine ýetirmezlik, dykalap durmazlyk.

DYKALANMAK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna dykylmak. *Ýigit dykalanany haltasyny gapanyň üstünde goýdy.*

DYKALAŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna dykalap çykmak, dykyp dolduryşdyrmak. *Olar ganarlary dykalaşdyryp doldurdylar.*

DYKALAŞMAK, *işl.* Dykalamaga kömek etmek. *Men onuň içi ýüňli çuwallaryny dykalaşdym.*

DYKALATMAK, *işl.* Dykalamak işini başga birine etdirmek.

DYKALAÝYŞ, *iş ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKANÇ, *at, ser. Dyky.* Sopbajyny ýag küýzesiniň dykanjy ýaly edip sögünip başlady ("Görogly").

DYKDYRMAK, *işl.* Dykmak işini başga birine etdirmek; dykmaga ýol bermek, mümkinçilik bermek. *Halta harpyk dykdymak. Çüýşäniň agzyny dykdymak.*

DYKGAT, *at.* Adamyň bar pikiriniň, garaşsýnyň, nazarynyň, ünsüniň bir zada gönükdirilmegi, jemlenmegi, üns. *Dykgat bilen hekaýany diňledik* ("Edebiýat we sungat").

DYKGATLY, *syp.* Dykgat bilen, üns bilen, ünsli.

DYKGATLYLYK, *at.* Dykgatly bolmaklyk, ünsülik.

DYKGATSYZ [dykgassyz], *syp.* Dykgatly bolmadyk, ünsüz.

DYKGATSYZLYK [dykgassyzlyk], *at.* Dykgatly bolmazlyk, ünsüzlük.

DYKGATSYZRAK [dykgassyzra:k], *syp.* Belli derejede dykgatsyz, azda-kände dykgatsyz, deňşdirilýän adama garanda dykgatsyz.

DYKMA, **1.** *iş ady.* Dykmak ýagdaýy. **2.** *syp.* Dykylan, dykyp doldurylan.

DYKMAK, *işl.1.* Ýerleşikli basyp, dykalap gaba salmak. **2.** Dyky we ş.m. bilen bir zadyň agzyny, deşigini berk baglamak, ýapmak, dykylamak. **3.** Güýç bilen gabyň, jaýyň we ş.m. içine iterip salmak, girizmek. *Töreş bu adamyň ýüzüne-de bakman, ýeňsesinden elini ýazdyрман, derwezeden giren ýerindäki garawulhana eltip dykdy* (B. Seytäkow). **4.** *gepl.d.* Agzyndakyny çeynäp ýetişmänkä, ýuwdup-ýuwutmanka ýene iýmek, açgözlük bilen iýmek. *Ol ýumşak çöregi nebsewürlik bilen dykýardy.*

DYKMAKLYK, *iş ady.* Dykmak ýagdaýy.

DYKNYK, *syp., ser.* Dyknyşyk.

DYKNYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe gysylyşyp, itnişip durmak.

DYKNYŞYK, *at.* Adamlaryň gysylyşyp, itnişip duran görmüş, dyknyk ýagdaý. *Bayram dyknyşygyň içinden çakganlyk bilen ýol ýasap, burçda oturan Derýaguly aganyň ýanyna bardy* (N. Jumaýew).

DYKNYŞYKLYK, *at.* Dyknyşyk ýagdaý, itnişiklik, gyslyşyklyk.

DYKRYGYŞ [dykyryğyş], *iş ady.* Dykrykmak ýagdaýy.

DYKRYK [dykyryk], *syp.* Dykyz, gataňsy.

DYKRYKMA [dykyrykma], *iş ady.* Dykrykmak ýagdaýy.

DYKRYKMAK [dykyrykmak], *işl.* Dykzylanyp gatamak, berkemek.

DYKRYKMAZLYK [dykyrykmazlyk], *iş ady.* Dykryk bolmazlyk. *Dykrykmazlygy üçin ergini kemsiz garmaly* ("Edebiýat we sungat").

DYKY, *at.* Bokurdakly, agzy dar gaplaryň agzyna dykylýan agyzýapy. *Çüýşäň dykysy parkyldap, petige baryp degdi* (B. Kerbabaýew).

DYKYBERMEK [dykyvermek], *işl.* Dykyp başlamak; dykyp durmak, dykyp oturmak, dykyp ýörmek. *Aljak samanyňy şol üýşmekden dykyber.*

DYKYLABERMEK [dykyla:vermek], *işl.* Dykylap başlamak.

DYKYLAMA, *iş ady.* Dykylamak ýagdaýy.

DYKYLAMAK, *işl.* Bir zadyň agzyny dyky bilen bekleme, dyky dykmak. *Suw çeleklereň agzyny dykylamak.*

DYKYLAMAKLYK, *işl.* Dykylamak ýagdaýy.

DYKYLANMAK, *işl.* Dyky bilen dykylmak. *Agzyly dykylan çüýşeler hatara goýlupdy.*

DYKYLAŞMAK, *işl.* Dykylamaga kömek etmek.

DYKYLATMAK, *işl.* Dykylamak işini başga birine etdirmek.

DYKYLAÝYŞ, *iş ady.* Dykylamak ýagdaýy.

DYKYLMAK, *işl.1.* Dykalap gaba salynmak. **2.** Dyky we ş.m. bilen bir zadyň agzyny baglamak, ýapmak. **3.** Zor bilen girizilmek. *Duşman Hazar deňzine eltilip dykylýança ýolda tükeniksiz suwsuz çöller kändi* (B. Kerbabaýew). **4.** Alkymyna ýakyn barmak, sokulyp barmak. – *Alyň, bolmasa meniň telpegimi geýdiriň – diýip, Rahym dilmaç dykylp geldi* (H. Derýaýew). **5.** Turba ýaly zatlaryň içi bitmek, baglanmak, beklemek, olaryň içinde, ýolunda dykyn emele gelmek. *Onda buraw desgasyňyň turbasy dykylpdyr* (B. Pürliýew).

DYKYN, *at.* Bir zadyň ýolunda ot-çöpüň üýşmegi sebäpli emele gelen päsgelçilik.

◊ **Dykyn almak** bir zadyň ýolunda ot-çöp üýşüp, päsgelçilik emele gelmek. *Dykyn alan böwet.*

DYKYŞ, *iş ady.* Dykmak ýagdaýy.

DYKYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan dykyp çykamak (köp zat hakynda).

DYKYŞMAK, *işl.1.* Dykmaga kömekleşmek. **2.** Bilelikde dykmak. *Suwly çeleklereň agzyna dyky dykysmak.*

DYKYZ, *syp.* **1.** Örän syk, çal bolmadyk (mata hakynda). *Dokalyşy örän dykyzdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Içi urlup dykylan, basylyp doldurylan. *Içine gowurma salnan dykyz garyn.* **3.** göç.m. Etli-ganly, ýogyn, doly, semiz. *Kelte boýly dykyz adam gapynyň önünde peýda boldy* (N. Jumaýew).

DYKYZLANMA, *iş ady.* Dykzylanmak ýagdaýy.

DYKYZLANMAK, *işl.1.* Dykzy bolmak, kem-kemden dykzy bolmak. **2.** göç.m. Doluşmak, semremek, ýognamak.

DYKYZLANMAZLYK, *iş ady.* Dykzylanmak derejesine ýetmezlik.

DYKYZLANYŞ, *iş ady.* Dykzylanmak ýagdaýy.

DYKYZLYK, *at.* **1.** Dykzy ýagdaýda bolmaklyk. **2.** göç.m. Dolulyk, semizlik, ýogynlyk.

DYKYZRAK [dykyzyra:k], *syp.* Azda-kände dykzy. *Ol ýanyndakylara garanda dykzyrak görünüär.*

DYLÇARMA, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLÇARMAK, *işl., gepl.d.* Semizlikden ýaňa ýaňagyň, ýüzüň derisi ýalpyldap durmak. *Pökgi Walaň dylçaryp duran ýaňaklary tisgindi, ýapbaşyk burny münküldedi* (B. Kerbabaýew).

DYLÇARMAKLYK, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLÇARTMAK, *işl.* Dylçarmak katdyna ýetirmek, dylçaran ýüzüni mazamlamak, somlamak, görkezmek. *Onuň ýüzüni dylçardyp oturyşy birhili.*

DYLÇARYŞ, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLMYLDABERMEK [dylmylla:vermek], *işl.* Dylmyldap ugramak.

DYLMYLDAMA [dylmyllama], *iş ady.* Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLMYLDAMAK [dylmyllamak], *işl.* Dylmydylm etmek, gülümsiremek, ýyrşaryp ýaranjak bolmak. *Ol Hatyjanyň önünde dylmyldap, ýagşy görünjek boldy* (N. Pomma).

DYLMYLDAMAKLYK [dylmyllamaklyk], *iş ady.* Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLMYLDASMAK [dylmyllaşmak], *işl.* Bile dylmyldamak. *Dylmyldaşyp oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

DYLMYLDAYÝŞ [dylmyllaýýş], *iş ady.* Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLYM-DYLYM, *s. ş. aňl. söz.* Bir zatdan göwnühoş bolup, sessiz dylmydalanda ýüzde emele gelýän alamat, şekil. *Ol dylm-dylm edip durşuna: – Dogranyň haky ýokmy? – diýip degişdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Alem içre at gezer, 10 s.). *Aknabat eje dylm-dylm etdi, Berdi aganyň ýanyna geldi* (A. Durdyýew).

DYLYMSYRAMAK, *işl.* Çalajadan dylm-dylm etmek. *Ol aýalyň nämä dylmsyraýanyňy bilip bilmedi.*

DYM-AK [dym-ma:k], *syp., ser. Duw-ak.* Haýsydyr bir ugurdan güýçli ýalkym göterilip, älemi gurşaýan garaňky asmanyň ýüzüni dym-ak edip, bir tarapa baka göterilip gidýär (A. Gowşudow).

DYMDYRMAK, *işl.* Biriniň geplemegini bes etdirmek, geplemesini goýdurmak.

DYM-DYRS [dym-dyrys], *syp.* Sessiz-üýnsüz, ümsüm, imi-sala, parahat. *Toýçy märeke dym-dyrs boldy* (B. Kerbabaýew).

DYM-DYRSLYK [dym-dyryslyk], *at.* Sessiz-üýnsüzlik, ümsümlük, imi-salalyk, parahatlyk. *Giň otaga dym-dyrslyk aralaşdy* (B. Hudaýnazarow).

DYM-GYZYL [dymgyzyl], *syp.* Örän gyzyly, gaty gyzyly, çym-gyzyly. *Onuň derçigip duran ýüzi dym-gyzyly boldy* (B. Pürliýew).

DYMJYK, *syp., ser. Dymyljyk.* Ýyly tamyň içine dymjyk der ysy ýaýrap gitdi (B. Pürliýew).

DYMJYKDYRMAK, *işl.* Howa ýetmezligi sebäpli yslandyryp zaýalamak.

DYMJYKLYK, *at, ser. Dymyljyklyk.*

DYMJYKMAK, *at, ser. Dymyljamak.* *Pessay şemal dymjygan endamlary sowatdy* (B. Kerbabaýew).

DYMMA, *1. iş ady.* Dymmak ýagdaýy. *2. syp.* Köp geplemeýän, geplemseň däl, geplemezek. *Hiç wagt märekede geplemän ýören dymma ýigitlerden biri şu ýerde birinji gezek sözledi* (A. Gowşudow).

DYMMAK, *işl. 1.* Geplemän, sesiňi çykarman oturmak, durmak; sessiz-sedasyz bolmak. *2. göç.m.* Petiş bolmak, şemal ösmän, howa dymyk bolmak. *Howa dymýardy.* *3. göç.m.* Asuda ýagdaýda bolmak; sessiz-üýnsüz ýagdaý aralaşmak. *Kä wagt horazlaryň, eşekleriň uzak ýerlerden gelýän sesleri hasratda dyman garaňky gijä az-kem gozgalaň salýardy* (H. Derýaýew).

DYMMAKLYK, *iş ady.* Dymmak ýagdaýy.

DYMMALYK, *at.* Dymma häsiýetli bolmaklyk, geplemseň dällik, geplemezlik. *Belki, bu biçäräniň dymmalygý sonuň üçindir* ("Edebiýat we sungat").

DYMMARAK [dymmara:k], *syp.* Azda-kände dymma. *Gumlularyň dymmarak halkdygy köplere mälüm* (B. Hudaýnazarow).

DYMMAZLYK, *işl.* Dymyp oturmazlyk, dymyp durmazlyk, dymyp ýörmezlik.

DYMŞYK, *at, ser. Dymşyk.* *Bu dymşykda uly öýkäniň bardygyny-da şol bada aňladym* ("Edebiýat we sungat").

DYMŞYKLYK, *at.* Ümsümlük, dym-dyrslyk.

DYMYGRAK [dymygra:k], *syp.* Azda-kände dymyk. *Öýüň içi dymygrak ýaly.*

DYMYK, *syp.* Dem gysdyryjy, tutuk, petiş, kapas. *Daşarynyň dymyk howasyna garamazdan, jaýyň içinde endamyňa şemal çalyň dur* (S. Ataýew).

◊ **Dymyk sesler** ses perdeleriniň titremedik, heň döretmedik wagtynda emele gelen, degişli böwetlerde dörän, galmagaldan durýan çekimsizler (k, p, t, f, s, ş, ç). *Dymyk sesleriň açyga öwrülişi.*

DYMYKLAŞMA, *iş ady.* Dymyklaşmak ýagdaýy.

DYMYKLAŞMAK, *işl. 1.* Birneme dymyklyk aralaşmak, petişlenmek, kapaslanmak. *Howa gijara dymyklaşyp başlady.* *2. dil b.* Açyk çekimsiz sesleriň degişli dymyk seslere öwrülmeği.

DYMYKLAŞMAKLYK, *iş ady.* Dymyklaşmak ýagdaýy.

DYMYKLAŞMAZLYK, *iş ady.* Dymyk bolmazlyk; dymyk çekimsiz öwrülmezlik (çekimsiz ses hakynda).

DYMYKLYK, *at.* Dymyk bolmaklyk ýagdaýy, petişlik, kapaslyk. *Agras dymyklyk daş-töweregi büräpdi* (O. Gadamow).

DYMYLJABERMEK [dymylja:vermek], *işl.* Dymyljap ugramak.

DYMYLJAGAN [dymylja:gan], *syp.* Dymyljamaga ýakyn, dymyljap duragan.

DYMYLJAMA, *iş ady.* Dymyljamak ýagdaýy.

DYMYLJAMAK, *işl.* Yssy, dymyk howanyň täsiri netijesinde yslanmak, zaýalanmak. *Et dymyljapdyr.*

DYMYLJAMAKLYK, *iş ady.* Dymyljamak ýagdaýy.

DYMYLJAMAZLYK, *iş ady.* Dymyljamak katdyna ýetmezlik, dymyljap durmazlyk.

DYMYŞ, *iş ady.* Dymmak ýagdaýy.

DYMYŞLYK, *at.* Dymmaklyk netijesinde emele gelen sessiz-üýnsüzlik, ümsümlik. *Bu dymyşlykda Berdi Uzugy gutarmak hakynda oýlandy* (H. Derýaýew).

DYMYŞMAK, *at.* Bilelikde dymmak. *Soňra olar biraz salym dymşyp ýörediler* (N. Jumaýew).

DYNÇ [dy:nç], *syp.* 1.Argyn däl, ýadaw däl; işlemän oturan. *Dynç adam.* 2.Asudalyk ýagdaýynda bolan, hereketsiz. *Näme üçin biz bu atlary bakyp-bejerip, boş ýatyrýarys, bu zamanda iýip-içip dynç ýatmak halanmaýar, peýdalanyň! - diýip, Hoşgeldi aýtdy* (A. Gowşadow). 3.Rahat, gowgasyz. *Dynç başyňy depirjik äre berme* (Atalar sözi). 4. *Dynç* sözünden soň almak kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dynç almak** dynç oturyp, güýjüni dikeltmek; işden boş wagtyňy bir ýerlerde geçirmek. *Biziň daýhanlarymyz dynjy harman-hoşadan soň alýandyrlar* (B. Kerbabaýew).

DYNÇLYK [dy:nyşlyk], *at.* Dynç ýagdaýda bolmaklyk. *Onuň syratyny bir gezek görseň, ol saňa gündiz dynçlyk, gije uky bermeýär* (B. Seýtäkow).

DYNDARMAK [dy:nnarmak], *işl.* 1.Birini bir zatdan halas etmek, azat etmek, gutarmak. *Gurbanyň bolaýyn Gaytarmyş ata, özüň ýetişiweri-de, bigünä çagamy şu bela-beterden dyndaraweri* (B. Gulow). 2.Mahrum etmek, kesmek. *Sapyny döwüp, meni ýekeje pilindenem-ä dyndardyň.*

DYNGY [dy:nğy], *at.* 1. Gepiň arasyndaky gysgajyk arakesme, säginme. 2. *sazç.* Çalynýan saz arasyndaky arakesme, säginme. 3. *Dyngy* sözünüň soňundan *bermek* kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dyngy bermek** gepläp duran wagtyň sözünü arasyňy bölmek, az salymlyk geplemäni goýmak. *Şirin uludan demini alyp, sözüne dyngy berdi* (B. Pürliýew).

♦ **Dyngy belgiler** (*dil b.*) ýazuwda many we äheň aýratynlyklaryny görkezmek üçin goýulýan belgiler (nokat, otur, iki nokat, sorag, ýüzlenme we ş.m.).

DYNGYSYZ [dy:nğysyz], *syp.* Yzyny üzmän, dynman, üznüksiz, birsyhly, tükeniksiz, dynuwsyz.

DYNGYSYZLYK [dy:nğysyzlyk], *at.* Yzyny üzmezlik, üznüksizlik, tükeniksizlik, dynuwsyzlyk.

DYNJYRGAMAK [dy:njyrğamak], *işl.* Gereginden artyk dynç alandygy özüni alyp barşyndan görünmek. *Onuň dynjyrgandygy bolup durşundan*

bildirip dur. Dynjyrgan bolsaň, bir azajyk maňa kömek edäý.

DYNMA [dy:nma], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYNMAK [dy:nmak] **I**, *işl.* 1.Bir zatdan halas bolmak, gutulmak. 2.Mahrum bolmak, kesilmek. *Göreçden dynmak.* 3.Edýän işiňi, sapaklaryňy tamamlamak netijesinde boşamak. *Sapaklarymdan dyndym, indi birazajyk dynç alsam hem bolar.*

DYNMAK [dy:nmak] **II**, *işl., ser.* **Diňmek** **1, 2.** *Çagajyk dynar ýerde dynmady.*

DYNMAKLYK [dy:nmaklyk], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYNMAN [dy:nma:n], *hal.* 1. Durman, saklanman, üznüksiz, yzyny üzmän, yzyny kesmän. *Ol soňky wagtlarda dynman işleýär.* 2. Aglamasyny goýman, diňmän. *Çagajyk dynman aglaýardy.* 3. Ýagmasyny bes etmän, diňmän. *Ýagys uzakly gün dynman ýagdy.*

DYNMAZLYK [dy:nmazlyk], *iş ady.* Dynyp bilmezlik.

DYNNYM [dynny:m]: **dynnym ýaly** örän kiçi; ujypsyzja, sähelçe, azajyk. *Dynnym ýaly süýjini agzyna atdy.*

DYNUW [dy:nuw], *at, ser.* **Dyngy.** *Gapa dynuw ýokdy.*

DYNUWSYZ [dy:nuwsuz], *syp., ser.* **Dyngysyz.** *Olar dynuwsyz işleýär.*

DYNUWSYZLYK [dy:nuwsuzluk], *at, ser.* **Dyngysyzlyk.**

DYNYBERMEK [dy:nyvermek], *işl.* Dynmaga ýakynlamak.

DYNYLMAK [dy:nylmak], *işl.* 1.Bir zatdan halas bolmak, azat bolmak. *Gys möwsüminde ekin-dikin işlerinden dynylýar.* 2.Edilýän iş we ş.m. tamamlanmak netijesinde boş bolunmak. *Gutardyş synaglaryndan dynylsa, saňa ýoldaş bolup, oba gidäýmegim mümkin.*

DYNYŞ [dy:nyş], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYŇZABERMEK [dyňza:vermek], *işl.* Dyňzap başlamak.

DYŇZAMA, *iş ady.* Dyňzamak ýagdaýy.

DYŇZAMAK, *işl.* 1.Güýjemek, joşmak, has möwç urmak. *Amyderya hem ýylboýy dyňzap akdy* ("Edebiýat we sungat"). 2.Pugta dykylyp salynmak netijesinde gübermek, ýarylara gelmek; dolup durmak. *Sürüden gelyän sygyrlaryň ýelni dyňzap durdy.*

DYŇZAMAKLYK, *iş ady.* Dyňzamak ýagdaýy.

DYŇZAMAZLYK, *işl.* Dyňzamak katdyna ýetmezlik.

DYŇZAŞMAK, *işl.* Dyňzap durmak (köp zat hakynda).

DYRJAŞMA, *iş ady.* Dyrjaşmak ýagdaýy.

DYRJAŞMAK, *işl.* Jan etmek, yhlas bilen ýapyşmak, dyryşmak, çalyşmak. *Ol özüniň iň soňky*

sözüni aýtjak bolup dyrjaşdy (Ý. Mämmediýew). *Her kim özüni çetde saklamaga dyrjaşýar* (Ş. Borjakow).

DYRJAŞMAKLYK, *iş ady.* Dyrjaşmak ýagdaýy.

DYRJAŞMAZLYK, *iş ady.* Dyrjaşyp durmazlyk.

DYRJAŞYBERMEK [dyrjaşyvermek], *işl.* Dyrjaşyp başlamak, dyrjaşyp ugramak.

DYRJAŞYLMAK, *işl.* Jan edilmek, yhlasly ýapyşylmak, dyryşylmak, çalşylmak.

DYRMABERMEK [dyrma:vermek], *işl.* Dyrmalap başlamak, dyrmap oturmak.

DYRMALABERMEK [dyrmala:vermek], *işl.* Dyrmalap ugramak.

DYRMALAMA, *iş ady.* Dyrmalamak ýagdaýy.

DYRMALAMAK, *işl.* Yzygiderli dyrmamak, gaýta-gaýta dyrmamak. *Gülendam aýagynyň astynda ýatan çöpi aldy-da, ýeri dyrmalap oturyberdi* ("Görögly").

DYRMALAMAKLYK, *işl.* Dyrmalamak ýagdaýy.

DYRMALAMAZLYK, *iş ady.* Dyrmalap durmazlyk, yzygiderli dyrmamazlyk, gaýta-gaýta dyrmamazlyk.

DYRMALANMAK, *işl.* Barmak, dyrnak we ş.m. bilen bir zadyň ýüzi sydyrdylmak, gazalmak.

DYRMALAŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna, gaýta-gaýta dyrmalap çykmak. *Çişnäp duran ýagşyň derýa ýüzüni dyrmalaşdyryşyna seredýärdi* (N. Saryhanow).

DYRMALAŞMAK, *işl.* Bilelikde dyrmamak.

DYRMALATMAK, *işl.* Dyrmalamaga mejbur etmek, dyrmalar ýaly etmek.

DYRMAMAK, *işl.* 1. Barmak, dyrnak we ş.m. zat bilen bir zadyň ýüzüni sydyrtmak, gazamak. *Ol böwrüni diňirgäp, gulagynyň ýeňsesini dyrmady* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Gazyp, dörtjap bejermek (ekin hakynda). *Olar keşleriň arasyny ýeňiljek dyrmaýardylar, ýumşadýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl.d., ser.* **Dyrnaçaklamak**.

DYRMANMAK, *işl.* Gümra bolmak, meşgul bolmak, işe güýmenmek. *Ol daş işikde bir zatlara dyrmanýardy* (A. Gowşudow).

DYRMANYŞMAK, *işl.* Bilelikde dyrmanmak.

DYRMAŞMA, *iş ady.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMAŞMAK, *işl.* 1. Eliň-aýagyň bilen ýapyşyp, bir zadyň ýokary başyna, üstüne çykmak. *Maýmynyň agaja dyrmaşyşy ýaly, merdiwana ynam bilen dyrmaşdy* (B. Seýtäkow). 2. Baldaklary dikilen agaja, gerlen sime we ş.m. ýapyşyp, ýokarlygyna ýaýrap ösmek (käbir ösümlükler hakynda).

DYRMAŞMAKLYK, *iş ady.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMAŞYBERMEK [dyrmaşyvermek], *işl.* Dyrmaşyp başlamak.

DYRMAŞYŞ, *işl.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMATMAK, *işl.* Dyrmamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

DYRMAÝYŞ, *iş ady.* Dyrmamak ýagdaýy.

DYRMYK, *at.* Depilen ýeriň keseklerini owardyp düzlemek ýa-da sepilen tohumyň üstünü örtmek üçin ulanylýan uzyn saply diş-diş gural. *Iri kesekleri demir dyrmyk bilen owardýarlar.*

DYRMYKLABERMEK [dyrmykla:vermek], *işl.* Dyrmyklap başlamak; dyrmyklamak işini dowam etdirmek.

DYRMYKLAMA, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYKLAMAK, *işl.* Dyrmyk işletmek, dyrmyk ýöredip ýumşatmak, düzlemek (ýer hakynda); dyrmyk ýöredip syrmaq, süpürmek (saman-sepir hakynda). *Ekin ekilen ýeriňüsti gapaklanda ýüzleýje dyrmyklamaly.*

DYRMYKLAMAKLYK, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYKLANMAK, *işl.* Dyrmyk bilen işlenmek, dyrmyklap işlenmek, dyrmyk bilen owardylyp ýumşadylmak (ýer hakynda), dyrmyk bilen syrylyp-süpürilmek (saman-sepir hakynda). *Käşir tohumy sepilen badyna dyrmyklansa gowy bolýar.*

DYRMYKLAŞMAK, *işl.* Dyrmyklamaga kömek etmek; bilelikde dyrmyklamak. *Goňşymyň ýorunja tohumyny sepen kölçesini dyrmyklaşdym.*

DYRMYKLATMAK, *işl.* Dyrmyklamak işini birine etdirmek. *Garry ene maňa tohum sepdirip, soňundanam ekilen ýeri dyrmyklatdy.*

DYRMYKLAÝYŞ, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYLDAMAK [dyrmyllamak], *işl., ser.* **Dyrmanmak**. *Bu dyrmyldap oturyşyňa sen eliňdäki işiňi ertire-de gutarmasyň.*

DYRNAÇAK, *at.* 1. **ser. Dyrnak** 1, 2. Dyrnaçaklananda galýan sypjyryk, dyrnak yzy.

DYRNAÇAK-DYRNAÇAK, *at.* Köp sanly dyrnak yzy.

DYRNAÇAKLABERMEK [dyrnaçakla:vermek], *işl.* Dyrnaçaklap başlamak.

DYRNAÇAKLAMA, *iş ady.* Dyrnaçaklamak ýagdaýy.

DYRNAÇAKLAMAK, *işl.* Dyrnagynyň çümdürüp, dyrnak yzyny galdyrmak, dyrnak bilen sypjyrmak. *Bir elini boşadyp, emeldaryň gözünü, ýüzünü dyrnaçaklap, sakgallarynyň tüýlerini ýeke-ýekeden ütüp başlady* (B. Seýtäkow).

DYRNAÇAKLANMAK, *işl.* Dyrnagynyň çümdürilip, dyrnak yzy galdyrylmak.

DYRNAÇAKLAMAZLYK, *iş ady.* Dyrnak yzyny salmazlyk, dyrnak urmazlyk.

DYRNAÇAKLAŞDYRMAK, *işl.* Dyrnaçaklap çykmak, dyrnaçak-dyrnaçak etmek.

DYRNAÇAKLAŞMAK, *işl.* Biri-birini dyrnaçaklamak.

DYRNAÇAKLATMAK, *işl.* Dyрнаçaklamagyna ýol bermek.

DYRNAÇAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Dyрнаçaklamak ýagdaýy.

DYRNAK, *at.* 1.Eliň-aýagyň barmaklarynyň ujundaky maýany örtüp duran buýnuz örtük. 2.Guşuň, itiň, pişigiň we ş.m. haýwanlaryň barmaklaryndaky buýnuz örtük. 3.*dokm.* Ujy togalajyk we aşagy egrelip yzyna gaýdyp duran nagyş. 4. *gepl.d.* Jaýyň tutulýan düýbi.

◊ **Dyrnak ýaly** kiçijik. *Dyrnak ýaly bolup, senem ýönäň bilen däl-aý?!*

DYRNAKGÖL [dyrnakgö:l], *at.* Haly gölüniň bir görnüşi.

DYRNAMA, *işl.* Dyрnamak ýagdaýy.

DYRNAMAK, *işl.* Dyrnak ýa başga bir zat bile sypjymak, sydyrtmak, çyzmak. *Köne gyzgany goparyp zyňsaň-da, ahmal bolsaň dyрнаýar* (B. Kerbabaýew).

DYRNAMAKLYK, *iş ady.* Dyрnamak ýagdaýy.

DYRNAÝÝŞ, *iş ady.* Dyрnamak ýagdaýy.

DYR-PYTRAK [dy:r-pytrak], *syp., ser.* **Duw-dagyn.** Öýlerine barsaň, içersinde pişik oýnan ýaly, zatlar dyr-pytrak bolup ýatyr.

DYR-PYTRAKLYK [dy:r-pytraklyk], *at, ser.* **Duw-dagynlyk.**

DYRTYK, *syp., gepl.d.* Çala açylyp duran, ýarydan deşilen ýaly, gyýyk (göz hakynda). *Dyrtyk göz adam.*

DYRYŞMA, *iş ady.* Dyryşmak ýagdaýy.

DYRYŞMAK, *işl., ser.* **Dyrjaşmak.** Oglan ýürekde bolan gorky-syryny aňlatmazlyga dyryşýar (A. Gowşudow).

DYRYŞMAKLYK, *iş ady.* Dyryşmak ýagdaýy.

DYRYŞMAZLYK, *işl.* Dyrjaşmazlyk, dyrjaşmagaçalyşmazlyk.

DYZ [dy:z], *at.* But süňki bilen injik süňküni birleşdirýän bogun. *Altyn myssa ýylgyryp, dyzynyň üstünden işini aýryp gapdalýnda goýdy* (A. Durdyýew).

◊ **Dyza çökmek** boýun bolmak, boýun egmek. *Ölüm dyza çökýär, ömür uzalýar* (D. Baýmyradow). **Dyz boýy** dabandan dyza çenli uzynlyk. *Oktýabryň ortalarynda dyz boýy gar düşdi* (B. Seýtäkow). **Dyz epmek** az salymlyk oturmak. *Daň atandan tä il ýatýança dyzyny epmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

DYZABERMEK [dyza:vermek], *işl.* Dyzap ugramak, dyzap başlamak.

DYZAMA, *iş ady.* Dyzamak ýagdaýy.

DYZAMAK, *işl.* 1.Güýç bilen öňe ýa-da yza sypjak bolup hereket etmek. *Akymyň garşysyna dyzasa, suwuň ýüzüne çykyp bilmejegine akyl ýetiren Ärnepes özüni ele aldy, akymyň ugruna ýüzdi* (N. Jumaýew). 2.Gara

güýjüň bilen zomamak. *Ol dyzap sazagy goparaýjak bolýardy* (B. Seýtäkow). 3. *gepl.d.* Öňünde goýan maksadyňa ýa-da ş.m. zatlara ýetmek üçin bar güýjüň bilen çalyşmak, hyjuw etmek. *Okuwa girjek bolup dyzamak.*

DYZAMAKLYK, *iş ady.* Dyzamak ýagdaýy.

DYZAMAZLYK, *işl.* Dyzap durmazlyk.

DYZANAKLABERMEK [dy:zanakla:vermek], *işl.* Dyzanaklap başlamak, dyzanaklap ugramak.

DYZANAKLAMA [dy:zanaklama], *iş ady.* Dyzanaklamak ýagdaýy.

DYZANAKLAMAK [dy:zanaklamak], *işl.* Iki dyzyň üstünde hereket etmek. *Salpy dyzanaklap, atababasyndan galan demir sandygyň ýanyna bardy* (B. Pürliýew).

DYZANAKLAMAZLYK [dy:zanaklamazlyk], *iş ady.* Dyzanaklap hereket etmezlik.

DYZANAKLAŞMAK [dy:zanaklaşmak], *işl.* Bilelikde dyzanaklamak.

DYZANAKLATMAK [dy:zanaklatmak], *işl.* Dyzanaklamaga mejbur etmek.

DYZANAKLAÝÝŞ [dy:zanaklaýýş], *iş ady.* Dyzanaklamak ýagdaýy.

DYZARLABERMEK [dy:zarla:vermek], *işl.* Dyzarlap başlamak. *Düýeleri bir ýanyndan dyzarlamak.*

DYZARLAMA [dy:zarlama], *iş ady.* Dyzarlamak ýagdaýy.

DYZARLAMAK [dy:zarlamak], *işl.* Çökerilgi düýe turmaz ýaly iki öň aýagynyň dyzyny epilgiligine daňmak. *Düýeleri oduň ýelesinde çökerip dyzarladyk-da, özüimizem çay içmäge, nahar edinmäge oturdyk* (G. Seýitmäadow).

DYZARLAMAZLYK [dy:zarlamazlyk], *iş ady.* Dyzarlamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

DYZARLANMAK [dy:zarlanmak], *işl.* Çökerilgi düýe turmaz ýaly onuň iki öň aýagynyň dyzy epilgiligine daňylmak.

DYZARLAŞDYRMAK [dy:zarlaşdyrmak], *işl.* Birnäçe düýäni dyzarlap çykmak.

DYZARLAŞMAK [dy:zarlaşmak], *işl.* 1. Dyzarlamaga kömek etmek. *Men kakama yük urjak bolup duran düýämizi dyzarlaşdym.* 2. Bilelikde dyzarlamak (bu many dyzarlamak işliginden soň durmak kömekçi işligi getirilip ulanylýar). *Oglanjyk kakasyna düýäni dyzarlaşmaga durdy.*

DYZARLATMAK [dy:zarlatmak], *işl.* Dyzarlatmak işini başga birine etdirmek; dyzarlamaga mejbur etmek; dyzarlamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ýaşuly yük uruljak düýeleri ogullaryna dyzarlatdy.*

DYZAŞDYRMAK [dy:zaşdyrmak], *işl., ser.* **Dyzarlaşdyrmak.**

DYZAŞMAK, *işl.* Bilelikde dyzamak. *Biri-birlerinden öňe geçmek üçin dyzaşýarlar* (B. Seýtäkow).

DYZATMAK, *işl.* Zor berdirip öňe tarap omzlamak, dyzyndyrmak.

DYZATMAK [dy:zatmak], *işl., ser.* **Dyzarlamak.**

DYZBA-DYZ [dy:zva-dy:z], *syp., ser.* **Dyzdegşir.**

DYZBAG [dy:zva:ğ], *at.* Düyýe dyzarlanylýan ýüp, bag. *Dyzarlanan düýýe dyzbagyny üzdi.*

DYZBIZI [dy:zvi:zi], *at.* Aýallaryň içki geýiminiň dyzynyň üstüne tikilýän reňkli mata.

DYZÇANAK [dy:zça:nak], *at.* Injik süňki bilen but süňküni birleşdiriji dyzyň üstündäki tegelejik süňk. *Ol ýerden döwür-börtüğe ökde, usully adam tapyp, onuň dyzçanagyny ýerine saldyrdy* (H. Derýaýew).

DYZÇANAKLYK [dy:zça:naklyk], *at.* Injik, but süňküniň dyzçanak bilen birleşýän ýeri; dyzçanagyň durýan ýeri.

DYZDAN [dy:zza:n], *at, ýerli g.* Aýallaryň içki geýimi.

DYZDAN [dy:zzan], *hal.* Dyza çenli, dyzyň beýikliginde, dyz boýy. *Ýabyň suwy dyzdandy.*

DYZDEGŞIR [dy:zzeğşi:r], *syp.* Ýanaşyk, has ýakyn, örän golaý, dyzba-dyz. *Garrylar ojagyň başynda, keçäniň üstünde dyzdegşir ornaşykly oturdylar* (N. Saryhanow).

DYZGYN [dyzğyn], *syp.* Güýçli öwürýän, joşgunly çykýan; güýçli. *Dyzgyn ýel.*

DYZGYNLYK [dyzğynlyk], *at.* Güýçlülük, joşgunlylyk.

DYZLAMA [dy:zlama / dy:zylama], *iş ady.* Dyzlamak ýagdaýy.

DYZLAMAK [dy:zlamak / dy:zylamak], *işl., ser.* **Dyzarlamak.** *Ol baý düýýesini çökerip dyzlady* ("Myraly").

DYZLAMAKLYK [dy:zlamaklyk/ dy:zylamaklyk], *iş ady.* Dyzlamak ýagdaýy.

DYZLAMAZLYK [dy:zlamazlyk/ dy:zylamazlyk], *iş ady., ser.* **Dyzarlamazlyk.**

DYZLANMAK [dy:zlanmak], *işl., ser.* **Dyzarlanma.**

DYZLAŞMAK [dy:zlaşmak], *işl., ser.* **Dyzarlaşma.** *Düyýeleri dyzlaşmak.*

DYZLAŞMAK [dy:zlaşmak] **II**, *işl.* Dyzdegşir ýagdaýda biri-biriňe ýakyn oturmak. *Dyzlaşyp oturalyda, lezzet alyp içeli* (B. Seýtäkow).

DYZLATMAK [dy:zlatmak], *işl., ser.* **Dyzarlamak.**

DYZLAÝYŞ [dy:zlaýyş], *iş ady.* Dyzlamak ýagdaýy.

DYZLYK [dy:zlyk], *at, ser.* **Düyýedyzlyk.** *Dyzlygyň düwmeleri ýaly açylyp başlan düzümdüzümler gozalar bitginli gowaçalaryň şahalaryny ýaý ýaly egredip dur* ("Edebiyat we sungat").

DYZMAÇ, *syp.* Ganygyzgynlyk bilen dyzap duran, dyzaýan. *Artyk dyzmaç alaşasynyň tanapyny özüne bakan çekip, şübhelý bir ses bilen onuň soňky sözünü gaýtalady* (B. Kerbabaýew).

DYZMAÇLYK [dyzmaşlyk], *at.* Dyzap durujylyk, dyzmaç bolmaklyk. *Gödek dyzmaçlyk bilen ýiti paýhas neneň deň gelsin?* (G. Kulyýew).

DYZMAJRAK [dyzmajra:k], *syp.* Azda-kände dyzmaç. *Ol dyzmajrak görünüär.*

DYZYNDYRMAK [dyzynnyrmak], *işl., ser.* **Dyzatmak.** *Gül ýaly jenany horlady arman, Dyzyndyryp goýdy ädigin bermän* (B. Kerbabaýew).

DYZYTDYRMAK, *işl.* Biriniň üstüne dyzap durmak, topuljak-topuljak bolup durmak. – *Saňa näme boldy ýa ol saňa bir zat etdimi, üstüne beýdip dyzytdyryp dursuň?*

DYZZARMA, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARMAK, *işl.* Çendenaşa syrlaşyp durmak (egin-eşik hakynda). *Ogluna alyp beren balagy kiçi bolansoň, dyzzaryp durdy.*

DYZZARMAKLYK, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARTMAK, *işl.* Dyzzaryp durar ýaly etmek. *Matadan artyk-süýşük galdyryjak bolup, buýrulan köýnegi dyzzardyp tikipdir.*

DYZZARYŞ, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARYŞMAK, *işl.* Hemmesi dyzzaryp durmak; dyzzarýany halys bildirip durmak. *Olaryň geýen eşikleri dyzzaryşyp dur.*

E

E [e:], Türkmen elipbiýiniň başinji harpy.

EBEDI [evedi / evedi:], *syp.* Müdimi, baky, ömürbaky, mydamalyk. *Ýykyp gyzyň ýoluny saklap duran böwedi, Diýdi: "Mekdep açykdyr seniň üçin ebedi"* (M. Seýidow).

EBEDILEŞDIRILMEK [evedi:leşdirilmek], *işl.* Hormata mynasyplaryň ady hemişelik ýatlanylýar ýaly edilmek, şöhratlandyrmak. *Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda gahrymanlarça wepat bolan watan-daşlarymyzyň atlary ebedileşdirildi.*

EBEDILEŞDIRMEK [evedi:leşdirmek], *işl.* Ebedi ýatda galar ýaly etmek, geljekki nesiller hemişelik ýadynda saklar ýaly müdimileşdirmek. *Gahrymanyň mazaryny tapyp, onuň ýadygärligini ebedileşdirdik.*

EBEDILEŞMEK [evedi:leşmek], *işl.* **1.** Ebedi ýatda galar ýaly bolmak, geljekki nesiller hemişelik ýadynda saklar ýaly bolmak, müdimileşmek. *Gerçekleriň ady biziň aňymyzda baky ebedileşdi.* **2.** Hemişelik bolmak, mydamalyk bolmak.

EBEDILIK [evedi:lik], *at.* Müdimilik, bakylyk, hemişelik, mydamalyk. *Dostlugymyz ebedilik dowam etsin!*

EBEK [evek], *at.* Batgalyk ýerde ýaşayan uzyn çüňkli, arkasy menek-menek, petekesi ak guş.

EBETEÝ [evetey], *at.* **1.** Bir hereketi, işi we ş.m. ýerine ýetirmek üçin başarnyk, usullyk; ugur-ýoluny, tärini bilmeçlik. *Biz ebeteýini tapyp, ýaşuludan öz işi hakda has içginräk gürrüň bermegini haýyş etdik ("Edebiýat we sungat"). Sende ebeteýýok, oragy nädip tutmalydygyny-da bileňok.* **2.** Amatly ýagdaý, pursat, çem, peý. *Günleriň bir gününde peýini, ebeteýini agtaryp, öz sözünü aýdyp goýdy* (B. Kerbabaýew).

EBGAR [evga:r], *syp.* Hor, tapdan düşen. *Onuň haly gaty ebgar görüňärdi.*

EBGARLAMAK [evga:rlamak], *işl., gepl.d.* Horlanmak, tapdan düşmek, haly gaçmak. *Ol ýarawsyzlyk zerarly gaty ebgarlapdyr.*

EBIR [evir], *at,k. d.* Bulut. *Ebirler owaz urup, dag kylar duman peýda* (Magtymguly).

EBJET [evjet], *at.* Arap elipbiýiniň "elip", "bi", "jim", "dal" harplaryndan emele gelip, köne dini mekdeplerde sowat öwretmek boýunça elipbiýden soň geçilýän gönükmeleriň bir görnüşi.

◊ **Ebjet hasaby** nusgawy edebiýatda, halk döredijiliginde manysy degişli sana görä aýdyňlaşdyrylmaly bolan tapmaça görnüşi gönükmeler toplумы. *Ebjet hasabynda her harp belli bir sany aňladýar. (a (elip)-1, b (bi)-2, j (jim)-3, d (dal)-4, h (he-höwwwez)-5, w (waw)-6, z (zi)-7, h (he-hutty)-8, t (taý)-9, i,y-10, k (käp)-20, l (lam)-30, m (mim)-40, n (nun)-50, s (sin)-60, ‘ (aýn)-70, f-80, s (sad)-90, k (kap)-100, r(ry)-200, ş-300, t (ti)-400, s (si)-500, h (hy)-600, z (zal)-700, z (zad)-800, z (zaýn)-900, g (gaýn)-1000).*

EBLA [evla:], *at,k.d.* 1.Akmak, samsyk, kemakyl. *Eblaga köp öwüt bermek hebesdir, Birin tutmaz gulak goýmak biläni* (Zelili). 2.*gepl.d.* Egin-başy ýyrtlyk, eleşan.

EBRIŞ [evri:ş], *at,k.d., ser.Ebrişem.* *Ebrişdir zülpiň tary, Duşmandan alaryň ary* ("Görogly").

EBRIŞEM [evri:šem], *at,k. d.* Ýüpek. *Ebrişem nikabyn alyň ýüzünden* ("Saýatly – Hemra"). *Eýesine yhlas eden çyn merdan, Ebrişem höwesin etmez şal tapsa* (Magtymguly).

EBŞIT [evşi:t], *at.* Haýsy hem bolsa bir zadyň sepişýän ýeri, sepişik. *Molla usullyk bilen baryp, öýüň ebşidini galdyrdy* (Ç. Aşyr).

EBŞITLEMEK [evşi:tlemek], *işl.* Berk, mäkäm tutmak, towlap tutmak. *Ýakasyndan ebşitläp tutmak.*

EBT [evit], *at.* Biriniň daş görünüş; üst-başy.

♦ **Ebti agdyk** haly harap, ruhy taýdan ýüz-gözi öçük görmüşli. *Ol şol wagt ehti agdyk, aljyraňňy, göýä bir gorkunç möjekden gaçyp gelyäne meñzeýärdi* (A. Gowşudow). **Ebtiňi agdyrmak** üst-başyňy oňarmazlyk, hopul-sopul, eleşan geýinmek. *Heý, ilde seniň ýaly ebtini agdyryp, işe günortan gelyän barmy?* (A. Durdyýew).

EÇILMEK, *işl.* Sahylyk etmek, jomart bolmak, eli açyklyk edip bermek. – *Eçil şu gün, Taýmaz baba, Eçil şu gün – diýişip geldik* (K. Gurbannepesow).

EDA [eda:], *at.* Edeplilik, sypaýylyk. *Eda bilen salam berdi.*

♦ **Eda bolmak 1)** kömek, goltgy bolmak. *Eda bolmaz niçe diýsem ýalbaryp* ("Melike – Dilaram"). 2) taýýar bolmak, taýyn bolmak. *Bir suprada eda bolsun aşymyz* (Magtymguly).

EDALANMAK [eda:lanmak], *işl.* Azalmak, gutarmak. *Ömür edalandy, agardy rişim* (Magtymguly).

EDALY [eda:ly], *syp.* Edepli, tertipli, sypaýy, mylakatly. *Oturyp-turşy edaly, Gaşlary galam islärin* (Magtymguly).

EDALYLYK [eda:lylyk], *at.* Edaly bolmaklyk, edeplilik, sypaýylyk.

EDARA [eda:ra], *at.1.* Belli bir ugurdan işleri amala aşyrmak üçin guralan gurama. *Döwlet edarasy. Ylmy edara. Çagalar edarasy. 2.* Şol guramanyň jaýy.

♦ **Edara etmek** dolandyrmak, işi guramak. *Döwleti edara etmek.*

EDEBI [edevi:], *syp.* 1.Çeper edebiýata degişli bolan, edebiýata mahsus bolan. 2. Edebi diliň kadalaryna laýyk gelyän. *Edebi sözleş.*

♦ **Edebi dil** umumyň halk diliniň işlenen, timarlanan görünüş: onuň grammatikasyna, söz ulanylyşyna we sözleriň aýdylyşyna belli bir kadalara eýermeklik mahsusdyr. *Türkmen edebi dili.*

EDEBIÝAT [edeviýa:t], *at.1.* Ylmy, edebi we ş.m. eserleriň ählisiniň jemi. 2.Sözün, diliň kömegi bilen, çeper keşp arkaly tapawutlanýan sungatyň bir görnüş, şonuň ýaly-da şeýle görnüşli sungat eseri. 3.Bilimiň bir pudagy, ýörite bir mesele boýunça çap bolup çykýan eserleriň jemi. *Syýasy edebiýat.*

EDEBIÝATÇY [edeviýa:tçy], *at.* Edebiýaty öwreniş ylmy bilen meşgullanýan adam, edebiýat boýunça hünärmen.

EDEMSIZ, *syp., gepl.d.* Erksiz, ygtyýarsyz. *Gulak tutsaň, nesihatdan aýdana, Edemsiz adamlar titrär ýaýdana* (Talyby).

EDEN, *at, gepl.d.* Gapa golaý ýer. *Edende tapsaň, töre geçme* (Nakyl).

EDEN-ETDILIK, *at.* Tertipsizlik, edeniňi edip ýörmeklik, isläniňi etmeklik. *Onuň eden-etdilikden ...ýaňa içi ot bolup durdy* (G. Kulyýew).

EDENLI, *syp.* Eden işini oňarýan, dogumly, gaýratly. *Ýanyňyza daýaw hem edenli ýigitlerden bir-iki sanysyny alyp gidiň* (N. Pomma).

EDENLILIK, *at.* Dogumlylyk, iş oňaryjylyk, gaýratlylyk. *Seniň edenliligiň, ilkinji ädimleriň, edýän tagallalaryň duýgyma jaý düşdi* (R.Gelenow).

EDENLISIREMEK, *işl.* Özünü edenli görkezen bolmak.

EDEP, *at.* Edep-ekram, terbiýe, tertip-düzgün. *Ogul edebi bilen arzyly, gyz – gylygy bilen* (Nakyl).

♦ **Edep agajy** köne mekdebiň bir burçunda goýulýan agaç ýa-da çybyk (sapak wagty daş çykamak isleýän talyp molladan rugsat almak üçin şol agajy eline alýar). **Edep bermek** terbiýelemek. **Edep görmek** terbiýelenmek, terbiýe almak.

EDEPLI, *syp.* Özünde gowy gylyk-häsiýeti jemlän, edep alan, edebi bolan, terbiýeli. *Ol diýseň edepli, asylyly ýigit bolup ýetişdi.*

EDEP-EKRAM [edev-ekira:m], *at,ser.* Edep.

EDEP-EKRAMLY [edev-ekira:mly], *ser.* Edepli. *Edepli-ekramly, mylaýymzada, Tä ölinçäň bile ýöresin geler* (Magtymguly).

EDEPLILIK, *at.* Edebi barlyk, tertiplilik, salyhatlylyk, asylylyk. *Görogly edeplilik edip, el gaýtarman saklandy* ("Görogly").

EDEPSIZ, *syp.* Edebi bolmadyk, biedep.

EDEPSIZLIK, *at.* Edebi ýokluk, edepli dälilik, biedeplik. *Munuň edepsizlik bilen azgrylyp oturmagy Şirine ýaramady* (B. Pürliýew).

EDERMEN, *syp.* Iş başarjaň, batyr, dogumly, gaýratly. *Deňizdir okean hakda gürrüň açylsa, öňi bilen edermen balykçylar göz önüne gelyär* ("Edebiýat we sungat").

EDERMENÇILIK, *ser.* Edermenlik.

EDERMENLERÇE, *hal.* Batyrlarça, edermenler ýaly.

EDERMENLIK, *at.* Batyrylyk, dogumlylyk, gaýratlylyk, edermençilik. *Olaryň edermenligini wasp etmelidir...* ("Edebiýat we sungat").

EDÄHET, *at.* Gylyk-häsiýet, endik, gylyk, her bir adamyň boluş aýratynlygy. *Olar hemişeki edähetleri boýunça salamlaşdylar, wäşilik edip degişdiler, gülüşdiler* (T. Taganow).

EDIL, *hal.* Göýä, tüýs, hakykatdan-da, gös-göni. *Dury suw onuň suratyny edil aýnadaky ýaly görkezdi* (B. Kerbabaýew).

EDILMEK, *işl.* 1. Biri tarapyndan ýerine ýetirilmek, amala aşyrylmak. 2. Taýýarlanmak, ýasalmak, çykarylmak, öndürilmek. *Sünnälenip edilen gülli keçeler ýazylypdyr* (R. Allanazarow).

EDIM-GYLYM [edim-ğylym], *at.* Özüňi alyp baryş, boluş, gylyk-häsiýet. *Olar dillerinde aş gatyklasalar-da, bütin edim-gylymlary ilňiň däbine-de, edim-gylymynda-da garşy* (B. Kerbabaýew). Ähli edim-gylymy gelinler, köplenç, gaýyn enelerinden alýarlar.

EDINMEK, *işl.* 1. Bir gymyldy-hereketi özüň üçin amala aşyrmak. *Bir maşgala ýaly bolup nahar edinýärler* (A. Gowşadow). 2. Özüň üçin almak. *Ol aýak ulagy bolar ýaly ýeňil maşyn edinmegiň kül-külüne düşdi.*

EDIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe işi edip çykamak. *Ol işlerini edişdirip bolup, dem-dynjymy alaýyn diýip, dyzyny epdi.*

EDIŞMEK, *işl.* Bir işi etmäge kömek etmek. *Odunyňy-da, suwuňy-da getirip bererler, näme işiň bolsa-da edişerler* (B. Seýtäkow).

EFGAN [efğa:n], *at.* Eñreme, aglama, pygan. *Biwepa ýaryň golundan, Köýüp efgana gelmişem* ("Kasym oglan").

EGBARLAMAK [eğva:rlamak], *işl., ser.* Ebgarlamak.

EGDI [eğdi], *at.* Hojalyk işleri üçin ýörite demirden ýasalan egrije keser, pyçajyk.

EGDIRMEK [eğdirmek], *işl.* 1. Bir zady бүkdürmek, bir zadyň ujuny aşak gysartdyrmak, aşak egreltdirmek. *Şahany aşak egdirmek.* 2. Бүкүлмäge mejbur etmek. *Başyny egdirmek.*

EGELE [eğele], *at, gepl.d.* Mähelle, märeke, üýşmeleş. *Guyý bar weli, daşynyň egelesi ondan has köprük* (B. Kerbabaýew).

♦ **Egele bolmak** biriniň ýa-da bir zadyň daşyna üýşmek, daşyna tegelenip aýlanmak. *Obanyň gelin-gyzlary onuň daşyna egele bolup durdy* (R. Allanazarow).

EGELEMEK [eğelemek], *işl., gepl.d.* Dolmak, doldurmak, eýelemek. *Ol goşa baranda, ýatagy egelän süriňiň daşyndan aýlandy* (R. Gelenow).

EGELENIŞMEK [eğelenişmek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşyna üýşüşmek, tegelenişmek. *Onuň daşyna egelenişip başladylar* (B. Kerbabaýew).

EGELENMEK [eğelenmek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda egeläp durmak, halkalaýyn aýlanmak. *Sygyrlar guýularyň daşyna egelendiler* (B. Kerbabaýew).

EGEN [eğen], *at.* Çatma, küme etmek üçin başy eglip çatylyan uzyn agaçlar, çybyklar. *Egenleri alyp, ön gazyp goýan çukurlaryna gömüždirdi-de, başyny egişdirip, garşy-garşy bir-birine baglaşdyrdy* (H. Derýaýew).

EGER [eğer], *köm. s.* Hereketiň-gymyldynyň belli bir şertli amala aşyrylýandygyny görkezmäge gatnaşýar. *Eger men ony görsem, hökman tanaryn.*

EGER-EGER [eğer-eğer], *hal.* Asla, düýbünden, hiç. *Onuň garaşýan adamsy eger-eger gara bermeýärdi* (H. Garabaýew).

EGIK [eğik], *symp.* Egip duran, egilen, бүкүк.

EGILDIRMEK [eğillirmek], *işl.* Egip durmaga mejbur etmek, bilini epdirmek, бүкүлдirmek. *Ony oturtdy, turuzdy, egildirdi* (B. Kerbabaýew).

EGILMEK [eğilmek], *işl.* Egip durmak, bilini epmek, бүкүlmek, epilmek. *Agyr ýüke egilme, egildiňmi – çygylma* (Atalar sözi). *Gyz bir eli bilen tahýasyny tutup, Şüküre tarap egildi* (T. Gurbanow).

♦ **Egip galmak** *gepl.d.* namaz okamak. *Baş wagtyna egip galmak.*

EGIN [eğin], *at.* 1. Goluň göwrä baryp birleşýän yerinden boýna çenli bolan aralyk, gerden. 2. Бүтін göwre üsti, üst, arka. *Başım egnine donuny ýasgynjak atdy* (B. Japarow). 3. Uly bolmadyk beýiklik, alaň, depe. *Obanyň ilersinde uly egin bar.* 4. Ýelkeni gerekli ýagdaýda saklamak üçin yk tarapyndan çekdirilýän ýüp.

♦ **Egin deňeşdirmek** бәсләшмәк, deňeşmek. **Egni bitin** egin-eşigi ýerbe-ýer, geým-gejime mätäç дәл. **Egni egne berip** deň hatarda durup, zähmetini, kynçylyklary deň çekişip. *Adamlar egni egne berip zähmet çekýärler.* **Egni gysyk** pukara, keýpsiz. **Egninden basmak** öz ugruna goýbermezlik, yüküni agraltmak, galyndyrmazlyk. **Egnose kakmak 1)** çalajadan egnose urmak. *Ol meniň egnose kakdy* (B. Gulow). **2)** iki eliň bilen egniniň üstünde eliňi goýup salamlaşmak (aýallar hakynda). *Garry daýza gapydan içerik äläp, ýeke-ýekeden gelin-gyzlaryň egnose kakyp çykdy.* **Egniň bilen çekmek ser.** **Eliň bilen edenini egniň bilen çekmek.** **Egniňde tozsun** (ýyrtlysyn) täze geýimiňi özüň geýip, özüň ýyrt, ýyrtlyýança geýmek nesip etsin! **Egniňden gum sowurmak** şerraýlyk,

haýýarlyk etmek, boýun almazlyk. **Egniňi gysmak** 1) bir zada açyk düşünmezlik, haýran galmaklyk, geň galmaklyk ýagdaýyny görkezmek. *Men düşünmän, egnimi gysdym* (H. Ysmaýylov). 2) çekinjeňlik edip, müzzerilip ýörmek, ýygrylyp gezmek, kibitiňi gysmak. *Bilýän bolsaň, iki jahan owarrasy bolup, egniňi gysyp ýörmezdiň?* (B. Kerbabaýew).

EGINBAŞ [eğinmaş], *at.* Geýilýän geýimleriniň jemi, geýim-gejim, egin-eşik.

EGIN-EŞİK [eğ(i)neşik], *ser.* Eginbaş.

EGINDEŞ [eğinneş], *at.* 1. Deň-duş. *Egindeşleriň bilen mylakatly bol* (B. Seýtäkow). 3. *hal.* Biri-biriniň ýanynda, deňinde, gapdalynda, egnini egnine degrip duran, ýanaşyk. *Onuň bilen egindeş durany tanaýarmyň?* 4. Synagdan geçen deň derejeli işdeş ýoldaş. *Ýurt baştutany egindeşleri bilen toý dabarasyna gatnaşdy.*

EGINDEŞLIK [eğinneşlik], *at.* Egindeş bolmaklyk.

EGINLEK [eğinkle], *syp.* Eginleri ýasy, giň eginli. *Olar girenden soň, eginlek, garaýagyndan daýaw bir görmegeý ýaş ýigit çykdy* (Ç. Aşyr).

EGINLEŞMEK [eğinleşmek], *işl.* Egniňi deňläp ýöremek, ýanaşyk ýöremek; ýanaşyk oturmak. *Onuň gapdaly bilen hem Ogulaý eginleşip gelyärdi* (R. Gelenow).

EGINLIK [eğinlik], *at.* 1. Egin-egin, depe-depe bolup duran ýer, depelik. 2. *zergärç.* Aýal-gyzlaryň eginlerine dakynýan aşagy şelpeli kümüş şaýy. 3. Gelin-gyzlaryň köýnekleriniň egniniň içinden berkidilýän galyň mata bölegi ýa-da başga bir zat.

EGINME-EGIN [eğinme-eğín], *hal.* 1. Eginleriň hemmesine, birinem goýman diýen ýaly. *Çoluk bölünen goýunlary gözläp, eginme-egin aýlanyp çykdy.* 2. Ýanaşyk, deň, bir hatarda. *Nartäç bilen Hoşgeldi eginme-egin ädimleşip ugradylar* (A. Gowşudow).

EGINÝÜP [eğinyüp], *at.* Gara öýüň uklaryny biri-birine daňyp berkitmek üçin 10 sm inilikde dokalýan zolak ýüp.

EGIRME [eğirme], *iş ady.* Egirmek ýagdaýy.

EGIRME-DOKMA [eğirme-dokmo], *syp.* Hem egirýän, hem dokaýan. *Egirme-dokma kärhanasy.*

EGIRMEK [eğirmek], *işl.* 1. Süýümi çarh, ik we ş.m. gurallar arkaly süýüp, tow berip ýüplük, ýüp etmek. *Ýüplük egirmek.* 2. *göç.m.* Bir ýere, bir zadyň daşyna üýşürmek. *Ol bu wagıt päkize stoluň başyna myhmanlaryny egirdi* (B. Soltannyázow).

♦ **Egreni, dokany** başaryan zady, bileni-biteni, edýän işi (gep-gürrüň hakda). *Onuň egreni, dokany gep-gürrüň.*

EGIRTDIRMEK [eğirtirmek], *işl., ser.* **Egirtmek.** Birine süýümi ikde towlatdyrmak, tow berdirip sapak, eriş etdirmek.

EGIRTMEK [eğirtmek], *işl.* 1. Erişlik, argaçlyk, ýüplük, ýüp etdirmek. *Haly üçin ýüp egirtmek.* 2. *göç.m.* Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygнатmak, toplatmak, üýşürtmek, goýdurmak, oturtmak.

EGISDIRMEK [eğissirmek], *işl.* Bir zadyň möçberini, mukdaryny azaltdyrmak, peseltdirmek, kemeltdirmek. *Doly çuwaly egisdirmek.*

EGISME [eğisme], *iş ady.* Egismek ýagdaýy.

EGISMEK [eğismek], *işl.* 1. Doly zadyň möçberini, mukdaryny kemeltmek, azaltmak, gowuz etmek. *Bugdaýdan doly çuwaly mazaly egsipdir.* 2. *göç.m.* Gamgussany, derdi peseltmek, ýenletmek. *Gyzlar daga çykalyň, Güllüp, oýnap bökelin, Derdimiz egismek üçin, Geliň, läle kakalyň!* (Läle).

EGİŞMEK [eğişmek], *işl.* 1. Birine bir zady egmäge kömek etmek. *Erik ýyganymyzda men şahany aşak egişdim.* 2. Birnäçesi başyny egmek. *Hasylyny göterip bilmän, başlaryny aşak egişip duran agaçlara gözüm düşdi.*

EGLEMEK [eğlemek], *işl.* Bir işi ýa-da birini bir sebäp bilen birnäçe wagıt saklamak, gijikdirmek, güýmemek. *Ol myhmany başardygyndan uzagrak eglemek üçin gürrüňe başlady* (N. Jumaýew).

EGLENÇ [eğlenç], *at.* Saklanmaklyk, gijä galmaklyk, gerek bolan wagtyndan köp eglenmeklik.

EGLENÇSİZ [eğlenşsiz], *syp.* Saklanmazlyk, gijä galmazlyk, eglenmän. *Ol eglençsiz öýüne geldi.*

EGLENME [eğlenme], *iş ady.* Eglenmek ýagdaýy.

EGLENMEK [eğlenmek], *işl.* 1. Bir ýerde bir sebäp bilen mümkin ýa-da gerek bolan wagtdan köp saklanmak, bolmak. *Biz biraz ýolda eglendik.* 2. *göç.m.* Birnäçe wagıt saklanmak, az wagtlyk seredip durmak. *Dem salym göreçler biri-birinde eglendi.*

EGLIŞIK [eğlišik], *at.* Ýeňillik berme, biriniň peýdasyna bir zatdan el çekme, kemeltme; ylaşyk, barlyşyk. – *Näme üçin sen oňa eglşik etjek bolýarsyň? – diýip, sorag berenler-de boldy.* (N. Pomma).

EGLIŞMEK [eğlišmek], *işl.* Birnäçe bolup egilmek, bilelikde egilmek. *Ynha ýoluň ugrunda bir topar eglişip, orak orup ýören adamlar* (Ç. Asyrow).

EGME [eğme], *iş ady.* 1. Egmek ýagdaýy. 2. *zergärç.* Türkmen aýallarynyň börüginin (topbusynyň) maňlaýyna dakylýan ýasy, ýarym aýlaw görnüşli gyzyl çäýylan kümüş şaýy. *Gün düşende ýalkym salýar maňlaýynyň egmesi, Bir seni gördüm jahanda, sençe ýokdur önňesi* (Baýly şahyr).

EGMEK [eğmek], *işl.* Bir zadyň ujuny aşak gysartmak, aşak egreltmek. *Agaçlaryň başynda doňan gyrawly buzlar, şahalary barha aşak egyärdiler* (B. Soltannyázow).

EGNAŞYR [eğna:şyr], *hal.* Egniniň üstünden, egniniň üsti bilen. *Yzyna egnaşyr garap seslendi.*

EGRELİŞMEK [eğrelişmek], *işl.* Köpçülikleýin egrelmek, bilelikde gysarmak, бүкүлүшmek. *Gamyşlar ýeliň ugruna egrelişip dur.*

EGRELME [eğrelmek], *iş ady.* Egrelmek ýagdaýy.

EGRELMEK [eğrelmek], *işl. 1.* Bir gapdala gysarmak, бүкүлmek, egri bolmak. *Egrelip duran agaç. 2.göç.m.* Ters ugur bilen gitmek, hakykatdan, dogry ýoldan gysarmak. *Päli ýaman, betniýetler, egreldiler terse ýörüp* (A. Salyh).

EGRELDIRMEK [eğreltdirmek], *işl., ser.* Egreltmek.

EGRELTMEK [eğreltmek], *işl.* Bir tarapa gysartmak, egri etmek, бүkmek. *Galyň gar agaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaý ýaly egreldýärdi* (B. Kerbabaýew).

EGREM [eğrem], *at. 1.* Bir zadyň gysaryp, öwrüm berýän ýeri, aýlanýan egri ýeri, aýlaw, öwrüm. *Ol dor atyny köçäniň egreminden sürüp geldi* (A. Gowşudow). **2.** Tolkunlaýyn egrem-bugram edilip, aýal geýimine salynýan dürli reňkdäki keşde, nagys.

EGREM-BUGRAM [eğrem-muğrom], *syp.* Egrelip gidýän, göni däl, egri-bugry. *Egrem-bugram ýol.*

EGREM-EGREM [eğrem-eğrem], *ser.* **Egrem-bugram.** *Indi olar beýik dagyň egrem-egrem jülgesi bilen dogry günorta baka ýöreyärdiler* (A. Gowşudow).

EGREMÇE [eğremçe], *syp., göç.m., zergärç.* Dar halka, yüzük. *Derdim köpdür, derman goluma düşmez, Öter egremçeden bili gürjiniň* ("Saýatly – Hemra").

EGRI [eğri], *syp. 1.* Göni däl, ýaý berip duran, bir gapdala egrelip duran, gysyk. *Egri agaçaýarsgynyna gider* (Nakyl). **2.göç.m.** Özüni gowy alyp barmaýan, ters hereket edýän. *Egri kişileriň egridir ýoly, Ede bilmez beglik, dagadar ili* (Seýdi).

♦ **Egri oturyp, dogry gepleşmek** yüz görmän, hakykaty aýtmak, bolşuny bolşy ýaly aýtmak.

EGRIJE [eğrije] **I, at.** Gaýma bilen salynýan üçburçluk nagys.

EGRIJE [eğrije] **II, at.** Inçe baldakly, derman üçin ulanylýan ot. *Egrije iýen är ölmez* (Nakyl).

EGRIJI [eğriji], *at.* Ýüňi, ýüplügi egirýän adam. *Bayramçylyk lybasyny geýnen egrijileriň ählisiniň keýpi diýseň kökdi.*

EGRILIK [eğrilik], *at. 1.* Göni dällik, dogry dällik. **2.göç.m.** Ak ýürekli dällik, gara ýürekliлик.

♦ **Egrilik etmek** nädogry ýola düşmek, egrilige baş goşmak.

EGRILIŞMEK [eğrilişmek], *işl.* Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnaňymak, toplanýşmak, üýşüşmek (birnäçe adam hakynda). *Oglanlar onuň daşyna egrilişdiler* (A. Esenmyradow).

EGRILMEK [eğrilmek], *işl.* Tow berlip sapak edilmek. *Kärhanada ýüpek egrilýär we ýüpek matalar dokalýar. 2.* Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnaňmak, toplanmak, üýşmek, daşyny almak. *Otagçylar ol gyzyň daşyna egrildiler* (A. Durdyýew).

EGRIM [eğrim], *at. 1. kön.s.* Girdap. **2.** Egriliş derejesi. *Joraplyk ýüpiň egrimi ýetmändir, bolmalysyndan gaty ýumşak gelýär.*

EGRINMEK [eğrinmek], *işl.* Özüň üçin egirmek. *Bir halylyk ýüp egrindim.*

EGRIŞDIRMEK [eğrişdirmek], *işl.* Ählisini egirmek, bir ýanyndan egrip çykmak. *Pişgeleri egrişdirmek.*

EGRIŞMEK [eğrişmek], *işl. 1.* Egirmäge kömekleşmek, kömek bermek. *Gyzy ejesine ýüň egrişdi. 2.* Köpçülik bolup egirmek, bilelikde egirmek. *Aýallar ellerindäki pişgelerini ussatlyk bilen süýüp, ýüň egrişip otyrdylar.*

EGSER [eğser], *at, kön.s.* Aglaba, köplenç, hemişe. *Onuň yhlasyna köýermen egser* ("Zöhre – Tahyr").

EGSIK [eğsik], *syp. 1.* Bolmalysyndan az, bolmaly möçberinden kem, doly däl. **2.göç.m.** Özüňçe ýok, kem, pes. *Özüňden egşik bir gaýry namadyň, Hyzmatynda gulluk ediji bolma* (Magtymguly). *Eşek özüň egşik saýmaz bedewden, Gymmat etseň, at ýanynda bellidir* (Magtymguly).

♦ **Egsigine dogmak** aý otuzuna däl-de, ýigrimi dokuzy diýlende dogmak. **Itiden egşik bolmak** il ýanynda itçe bolmazlyk, itçe görülmezlik.

EGSIKLIK [eğsiklik], *at. 1.* Doly dällik, kemlik. *Çuwalyň egşikliginiň aýby ýok. 2.* Kem, pes halda bolmaklyk, artyk dällik.

EGSILME [eğsilme], *iş ady.* Egsilmek ýagdaýy.

EGSILMEK [eğsilmek], *işl. 1.* Möçberi azalmak, kemelmek, egşik bolmak, gowzamak. *Çuwaldaky bugdaý egsilipdi. 2.* Ýüki ýenlemek. *Ýüregindäkini dosty bilen deň paýlaşandan soň, aladasy egsilen ýaly boldy.*

EGSILMEKLIK [eğsilmeklik], *iş ady.* Egsilmek ýagdaýy.

EGSILMEZ [eğsilmez], *syp.* Tükeniksiz, örän köp. *Halk döredijiligi egsilmez hazynadyr.*

EGŞEME [eğşeme], *iş ady.* Egşemek ýagdaýy.

EGŞEMEK [eğşemek], *işl.* Gamaşmak, turşamak (asmanyň, adamyň ýüzi hakynda). *Asmanyň ýüzi egşäp durdy, ýagyn ýagarlydy. Onuň ýüzi egşäp durdy.*

EGŞEMEKLİK [eğşemeklik], *iş ady.* Egşemek ýagdaýy.

EGŞITMEK [eğşitmek], *işl.* Gaşyňy çytyp, ýüzüňi turşadyp, gaharly görünmek, gaharly görmüşe girmek. *Onýança Abdyl işan çylgymly gözlerini töweregindäkilere aýlap, ýüzünü egşitdi* (Ý. Mämmediýew).

EH, üml. Bir zat hakynda ökünmeği, bir zada haýran galmaklyk duýgusyny aňladýan söz. *Eh, içigar, unudaýypdyryn!*

EHE, üml. Gürrüni edilende ýa-da geň göründe içki duýgynyň ýüze çykmagyny aňladýan söz. *Ehe, sen eýýäm geldiňmi?*

EJAP [eja:p], at. Utanmaklyk duýgusy, utanç, uýat, haýa. *Gyzlyk ejaby arkawyn gabak galdyrmaga, siňe seretmäge maý bermändi.* (G. Kulyýew).

♦ **Ejap etmek** birinden ýa-da bir zatdan utanmak, çekinjeňlik etmek. *Ejap etdi, ýylgyrdy, Jogap bermän sözüme* (B. Kerbabayew).

EJAPLY [eja:ply], syp. Ejaby bolan, utançly, haýaly, çekinjeň.

EJAZA [eja:za], at,k.d.1. Bir iş etmeklige berlen ygtyýar, rugsat. 2. Görkezilen ýerlere barmaga hukuk berýän resminama.

EJAZAT [eja:zat], k.d., ser.**Ejaza**. *Ejizat berseňiz şahym, Tomaşa eýleşem sähra* (Andalyp).

EJDAD [ejda:d], at, k.d. ser. **Eždat**.

EJE, at.1. Çagany dogran aýal, çaganyň enesi; ene. *Çaga-da eje diýip aglar, uly-da* (Nakyl). 2. Ýaşy bir çene baran aýala hormat bilen onuň adynyň soňundan getirilip aýdylýan söz. *Ýañy Bossan eje diýilýän tebip geldi*.3. *gepl.d.* Kakaň aýal doganyň (jigisiniň) adynyň yzyndan getirilýän söz. *Abadan eje*.

♦ **Ejem ogly** özüni oňarmaýan, elinden iş gelmeýän, nalajedeýin, lellim oglan.

EJEKE, at,gepl.d. Özünden uly aýal dogan.

EJELEME, iş ady. Ejelemek ýagdaýy.

EJELEMEK, işl.1. Köp ýalbarmak, birsyhly ýalbaryp haýys etmek. *Ejeläp duransoň, kartdan birini çekdim* (R.Gelenow). *Sebäbi Mälik ejelese, Senemiň oturmajagyna beletdi* (R. Gelenow).

EJELETMEK, işl. Köp ýalbartmak, birsyhly haýys bilen ýalbartmak.

EJELIK, at. Çaganyň öweý ejesi.

EJIK, at. Kökünden derman taýýarlanýan ýasy ýaprakly dik ösýän dag ösümligi.

♦ **Ejik ýaly** semiz, eti-gany ýerinde (ýüz hakda). *Onuň ejik ýaly ýüzi bar, aladasy bara meňzänok*.

EJIR, at. Ahlak, ruhy we ş.m. taýdan çekilýän, görülýän horluk, jebir, azap, jepa, sütem.

♦ **Ejir çekmek** horlukda ýaşamak, hor bolmak, horluk, kynçylyk çekmek.

EJIRLI, syp. Ejiri, jebri köp bolan, jepaly, azaply, kynçylykly, sütemli. *Hawa, biziň ýaşlygymyz ejirli günlere gabat geldi* ("Edebiýat we sungat").

EJIRSIZ, syp. Hiç bir jebir-jepasy bolmadyk, azapsyz, sütemsiz.

EJIZ [eji:z], syp.1. Güýç-kuwwatdan aýrylan, güýçden düşen, güýçsüz, ysgynsyz. *Ejiz garry*.

2.göç.m. Asgyn, gowşak, pes. *Hemme zada göz ýetirerden onuň akyly-paýhasy ejiz gelyärdi*. 3. göç.m. Hor-homsy, garyp, pukara. 4.göç.m. Naçar aýal. *Bir ejiz men, kim eşider bu dadym?* ("Zöhre – Tahyr").

♦ **Ejize gany**m daş ýürek, rehimsiz.

EJIZLEME [eji:zleme], iş ady. Ejizlemek ýagdaýy.

EJIZLEMEK [eji:zlemek], işl. 1. Güýçden-kuwwatdan düşmek, güýçsiz, ysgynsyz bolmak. *Ol gün-günden ejizläp barýardy*. 2. Asgynlamak, gowşamak, pese düşmek. *Kynçylygyň önünde ejizleme*.

EJIZLETMEK [eji:zletmek], işl. 1. Güýçden, gurpdan düşürmek, güýç-kuwwatyny azaltmak, ysgynsyz etmek, güýçsüz etmek. *Gamçy yzlary Myrady ejizletdi* (B. Seýtäkow). 2. göç.m. Pese düşürmek, asgynlatmak, gowşatmak. *Aýdylýan sözler ony ýuwaş-yuwaşdan ejizledip başlady*.

EJIZLIK [eji:zlik], at. 1. Güýçsüzlük, kuwatsyzlyk. *Ýigide ejizlik gelişmez*. 2. göç.m. Asgynlyk, gowşaklyk. *Kynçylyk ýok, ejizlik bar dünýäde* (G. Ezizow).

EŽDAT [ežda:t], at. Ata-babalar.

EKABYR [eka:vyr], syp. Ýaş taýdan ulurak, özüni oňaryp ugran, daýawrak (oglan hakda). *Inim, biz atadan baş dogandyk, iň ekabyram özümdim* ("Edebiýat we sungat").

EKABYRLANMAK [eka:vyr:lanmak], işl. Oglanlykdan saýlanyp, ulalyp ugramak, dogumlanmak.

EKABYRLYK [eka:vyrlyk], at. Ekabyr bolmaklyk.

EKABYRRAK [eka:vyr:ra:k], at. Birneme, azda-kände ekabyr. *Başga bir gezek okuwçylaryň ekabyrragy*:

– *Anna kaka, bize diňe goşmagy öwredýärsiň-laý!*
Aýyrmagy öwretjek dälmi? (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 16 s.).

EKABYRSYRAMAK [eka:vyr:syramak], işl. Ekabyr bolan bolmak, özüni dogumly görkezjek bolmak. *Ol oglanlaryň içinde ekabyrsyrap, öňe düşdi*.

EKDI, syp. Eldeki edilen, ele öwrenişdirilen, adamlaryň elinde bolmaga endik etdirilen. *Ekdi keýik*.

EKDILEŞDIRMEK, işl. Ekdi edip ugramak, ekdi edip öwrenişdirmek. *Guslary ekdileşdirmek*.

EKDILEŞMEK, işl. Ekdi bolup başlamak, ele, öýe öwrenişip başlamak.

EKDILIK, at. Ekdi halynda bolmaklyk, ekdi ýagdaýda bolmaklyk.

EKDİRMEK, işl. Ekmek işini başga birine etdirmek. *Mekdebiň töweregine agaç ekdirdik*.

EKE, at.,gepl.d. 1. Özünden uly aýal doganyňa we kakaň aýal doganyňa bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. 2. Adam ady.

EKEJİ, *at.1.* Gelniň adamsynyň uly aýal doganyňa bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

◊ **Gaýyn ekeji** gelniň adamsynyň uly aýal dogany.

EKEJILI, *syp.* Ekejisi bar bolan, ekejisi bolan. *Ekejili bir gelin şeýle düzgüni arzuw etdi* (B. Kerbabaýew).

EKEN, *kem işl.* Beýan edilýän pikiriň, wakanyň sözleýjä diňe sözlenýän pursatda belli bolýandygyny aňladýar. *Iki sany dogany bar eken* (Erteki).

EKENI, *kem işl., ser. Eken.* Bazary öňki görelim bári, ýagdaý üýgän ekeni (H. Derýaýew).

EKERANÇY [ekera:ńcy], *at.* Oba hojalyk ekinlerini ekmek bilen meşgullanýan adam, ekerançylykda işleýän adam.

EKERANÇYLYK [ekera:ńcylyk], *at. 1.* Oba hojalyk ekinleri, şonuň ýaly-da şol ekinler ekilen ýer. *2.* Oba hojalyk ekinlerini ösdürip ýetdirmek üçin ýeri bejerip, ýer işleri bilen meşgul bolmaklyk. *Ekerançylygy ösdürmek. 3.* Oba hojalygynyň ekinleri ösdürip ýetdirmek bilen meşgullanýan pudagy.

EKERNE [ekerne], *hal.* Hasylyň belli bir möçberini ýer eýesine bermek şerti bilen ekin ekmegiň bir görnüşi, kärende. *Daýhan bulary ekerne alyar* (G. Kulyýew).

EKEDI-NOKADY [ekedi-nokody]: **ekedi-nokady** **bilen** jikme-jik, jikme-jikligine. *Ol maňa bolan wakany ekedi-nokady bilen gürrüň berdi.*

EKEZLENDIRMEK [erkezlenirmek], *işl.* Ekezlener ýaly etmek, ekezlennmek derejesine ýetirmek, ekezlennäge mejbur etmek. *Ol igençler meni ekezlendirdi* ("Edebiýat we sungat").

EKEZLENME, *iş ady.* Ekezlennmek ýagdaýy.

EKEZLENMEK, *işl.1.* Birneme dogumlanmak, özüni tijemek, tijenmek. *Birneme ekezlendim. 2. göç.m.* Güýçlenmek, möwç almak, batlanmak.

EKIBERMEK [ekivermek], *işl.* Ekip başlamak, ekip ugramak.

EKILMEK, *işl.* Ýere tohum sepilmek, agaç oturdylmak. *Ekilende ekmedik orlanda aglar* (Nakyl).

◊ **Ekilen ýaly** bir ýerden aýrylmazlyk, bir ýerde köp görünmeklik. *Şol ikisiniň haçan görseň atlary gara tagtaň ýüzünde ekilen ýaly* (A. Durdyýew). **Ekilmedik ýerde gögermek 1)** barmasyz ýere barmak, oturjak-turjak ýeriň seljermezlik. *Hemişe ekilmedik ýerde gögerip ýör. 2)* ara goşulmak, ýuwnuksyzlyk etmek. *Seniň ýaly oglan ekilmedik ýerde gögermez, gürrüňe diň salar* (B. Kerbabaýew).

EKIN, *at.* Ekilip hasyly ýygnaýan medeni ösümlükler. *Ekin ekmek.*

EKIN-DIKIN [ekin-nikin], *at, gepl.d.* Ekilip hasyly ýygnaýan ekinler.

EKINÇI, *at.1.* Ekin ekmek bilen meşgullanýan, ekin ekýän adam, daýhan. *2. göç.m.* Ekinde düşýän (mal). *Ekinçi mal.*

EKINÇILIK, *at.1.* Oba hojalygynyň ekin ekmek bilen meşgullanýan pudagy. *2.* Ekin ekilen ýer. *Ekinçiligiň içi bilen gutdik.*

EKINLIK, *at.* Köp ekin ekilen ýer, giden ekin bolup ýatan meýdan.

EKINMEK, *işl.* Özüň üçin ekmek. *Mellegimize bir azrak pomidor ekindik.*

EKINZARLYK [ekinza:rlyk], *at.1.* Ekinçilik. *2.* Ekin ekilen meýdan.

EKIŞ, *iş ady.* *1.* Ekmek ýagdaýy. *2. at.* Ekin ekmek işleri. *Galla ekişi.*

EKIŞDIRMEK, *işl.* Ekip çykmak, hemmesini ekmek. *Kärendeçiler ekmeli ekinleri ekişdirip boldular.*

EKIŞMEK, *işl.1.* Ekin ekmäge kömekleşmek. *2.* Bilelikde ekmek. *Gawun-garpyz ekişip ýörler eken.*

EKIZ, *syp.* Bir wagtyň özünde bir eneden dogan iki çaga.

EKIZEK, *at.* Ekiz taýy, ekizleriň biri.

EKJEŞMEK, *işl., gepl.d.* Tersleşmek, sene-mene edişmek. *Seň bilen ekjeşmek hajat däl maňa!* (N. Pomma).

EKLEME, *iş ady.* Eklemek ýagdaýy.

EKLEMEK, *işl.* Öz gazanjyň bilen birini iýdirip-geýdirmek, ösdürip ýetdirmek. *Ekläniň gadryny, saklaňda bilersiň* (Nakyl). *Idedeniňiz we ekläniňiz üçin men janym bilen minnetdar* (H. Ysmaýylov).

EKLENÇ, *at.* Eklenmek üçin gerek bolan serişde, ýaşamak üçin zerur zat. *Neressäniň eklenç düşdi başyna* (A. Kekilow).

◊ **Eklenjiň gözünü görmek** ýaşayşyň ýeňil, amatly tärini tapmak, aňsat düşewüntli ýere düşmak. *Sen eklenjiň gözünü görüpsiň.*

EKLENMEK, *işl.* Öz güzeranyňy özüň görmek, öz günün özüňden geçmek, öz zähmetiňe düşýän hak bilen oňmak. *Ergeneksiz eklenen, terbiýesiz saklanan* (Nakyl).

EKLEŞMEK, *işl. 1.* Birine eklemäge kömek etmek, ekläp-saklaşmak. *2.* Bilelikde eklemek.

EKLETDIRMEK, *işl., ser. Ekletmek.*

EKLETMEK, *işl.* Birini biriniň hasabyna ýaşatmak, ekläp-saklatdyrmak.

EKLEÝJI, *at.* Ekläp-saklaýan, eklenç edýän adam.

EKME, *1. iş ady.* Ekmek ýagdaýy. *2. syp.* Ekilip ösdürilýän, ekilip hasyl alynýan. *Ekme kömelek.*

EKMEK, *işl. 1.* Gögerdip hasyl almak üçin ýere tohum sepmek, şitil, agaç oturtmak. *2. gepl.d., göç.m.* Döwmek, küň-uşak etmek. *Seresap bol, birden eliňdäki çäýnegi ekäýme! 3.* Çöregiň bir görnüşi, çelpek. *Ekmek ýapdym, derledim* (Halk döredijiliginden).

◊ **Ekeniňi ormak** eden işine görä netijesini görmek; öz guran hiläňe özüň çolaşmak, gazan çukuryňa özüň düşmek. *Indi her näçe şerräýlyk etseňem, ekeniňi ormaly bolarsyň!* (B. Öwezow).

EKOLOGIÝA [ekalo:giýa], at. Biologiýanyň haýwanlaryň, ösümlikleriň, mikroorganizmleriň öz aralaryndaky hem-de daşky gurşaw bilen gatnaşygyny öwrenýän bölümi. *Hazaryň ekologiýa taýdan arassa kenarynda "Awaza" milli syýahatçylyk zolagyny özleşdirmek güýçli depginler bilen alnyp barylýar* ("Türkmenistan").

EKRAM [ekira:m], at, köň.s. Hezzet, hormat, sylag. *Edebinde, ekramynda bellidir* (Magtymguly).

EKRAMLY [ekira:mly], syp. Edepli, terbiýeli.

EKSKAWATOR [ekiskawa:tyr], at. Ullakan susagy bilen ýer gazyp gum, daş we ş.m. alýan we alan zadyny başga bir ulaga ýükleýän maşyn.

EKSKAWATORÇY [ekiskawa:tyrçy], at. Ekskawatory işledýän işgär.

EKSPEDISIÝA [ekspedi:siýa], at. Bir topar adamyň ýörite tabşyryk bilen gidýän iş sapary. *Geologiýa ekspedisiýasy. Arheologiýa ekspedisiýasy.*

EKSPERT [e:kspert], at. Çözüdi ýörite bilimleri talap edýän meseleleri çözmek üçin ylym, tehnika, sungat we beýleki ugurlardan hünärmen, bilermen.

EKSPORT [e:kspört], at. 1. Ýurduň daşyna harytlary, maýalary we tehnologiýalary çykarmaklyk. *Eksporta gidýän haryt.* 2. *Eksport sözüniň soňuna etmek kömekçi işligi goşulyp, "eksporty amala aşyrmak" manyly eksport etmek düzümlü işligi ýasalar. Agaç eksport etmek. Pagtany eksport etmek.*

EKWATOR [ekwa:tor], at, geogr. Ýeriň aýlanyş okuna perpendikulýar bolan uly tegelegiň çyzygy (ol Ýeriň polýuslaryndan deň aralykda ýerleşýär).

EL I, at. 1. Adamyň goşaryndan barmaklarynyň ujuna çenli aralyk. *El eli ýuwar, iki el birigip – jüzi* (Nakyl). 2. Adamyň iki egninden aşak sallanyp duran beden agzasy, gol. 3. *hal.* Biriniň garamagynda, tabynlygynda. *Ol Aman aganyň elinde işleýärmü?*

◊ **El alyşdyrmak** ýarashdyrmak, barlyşdyrmak.

El bermek 1) kömek, goldaw bermek, arkalaşmak. *Agyr günde diňe hakyky dost el bermegi başaryar.* 2) bir zada razy bolmaklyk hereketini etmek, elleşmek. **El bermezlik** baş bermezlik, guýruk tutdurmazlyk, eýgertmezlik. *Owal adamdan gaçma, gaçsaň asla el berme* (Mollanepes). **El bulamak 1)** eliňi hereketlendirip, bir zat etmekligi duýdurmak, çagyrmak. *Ýuka ýupek köýnekli gyzyň el bulayany görüňdi* (B. Kerbabaýew). 2) bir işe gatşmak, goşulmak. *Men bu işe el bulamak islemeýärim.* **El çarpmak** razyçylygyň, makullamagyň alamaty hökmünde eliň aýasyny biri-birine urup ses çykartmak.

Ol her gezek perde düşende, öz aýaly bilen birlikde guwançly el çarpdy (N. Saryhanow). **Elde däl** her kimiň özüne bagly däl. *Birine kömek etmeli bolsa, saňa kömek etmeli, ýöne seniň işiňi bitirmek elimde däl.* **El degirmek ser.** **El urmak 2.** *Hany şoňa eliňi degreniňi bir göreýin!* **El degirmeni ýaly** elmydama taýyn, ýeňil gopýan, ýetişikli. *Ol el degirmeni diýilýän maşgalady.*

El degmek ser. **El garmak 1.** *"Holha gyzyna el degen Bekmyrat baý" diýip, ýeňsamden görkezler* (H. Derýaýew). **El degmezlik** boş wagt bolmazlyk, işiň köp bolmaklyk. *Meniň keýpimem ýok, elimem degjek däl* (B. Seytākow). **Elden alyp, etege salmak** gowuluk taýdan dile düşmek; gowy görmek, söýmek. *Uly il meni elden alyp, etege saldy* (H. Derýaýew). **Elden bermezlik** sypaýçylygy saklamak. *Ol sypaýçylygy elden bermedi* (B. Seytākow). **Elden çykmak 1)** arany açmak, daşlaşmak, ýok bolmak. 2) bir zady etmek, çykarmak, ýasamak, bejermek. *Biziň elimizden çykan zadyň ýaramazy bolmaz.* **Elden geçirmek** ýeke-ýekeden barlap görmek, saýlamak. *Baganany bir baş elden geçirip, onuň ýokary hilden kabul edilmegini gazandylar.* **Elden gelmek** bir zady başarmak, oňaryp bilmek. *Gamgyny göreňde, güler yüz bergil, Elden gelse, oňa tagam-duz bergil* (Magtymguly). **Elden gidermek** goldan çykarmak, mümkinçiligi elden bermek, bir zady wagtynda peýdalanyp bilmezlik.

Elden gutulmak boşamak, sypmak, çykmak, dynmak, halas bolmak. **Elden ele geçmek 1)** biriniň eýeçiliginden ikinji biriniň eýeçiligine, ygtyýaryna, garamagyna geçip, çalşyp durmak. *Atamyz pahyr:*

"Gazaply söweş bolýardy, şäher elden-ele geçýärdi" diýip gürrüň berdi. 2) bir adamdan ikinji bir adama geçmek, ýaýramak, elden düşmezlik. *Ol elden-ele geçip, daş ýüzüniň nagyslary ýitip giden kitaby eline aldy* (A. Gowşudow). **Elde saklamak** birini ýa-da bir zady öz ygtyýarynda saklamak, öz erkiňe boýun egdirmek. *Ony elde saklamak gerek.* **Elde zat ýok** adama bagly däl, eliňde däl. *Nähili ýagdaýa uçrasaň-da, hudaýa şükür etmeli, elde zat ýokdur.* **Ele almak 1)** bir hünäri, käri, tilsim

2) *ömit etmek, bilmek, özüňi bilmek* (B. Kerbabaýew). *Her kim bir hünäri ele almaly.* 2) öz erkiňe boýun egdirmek, öz diýeniňi etdirmek. **Ele alyp, etege salar ýaly etmezlik** birini çökder ýamanlamak. **Ele bakmak (seretmek)** bir işi bitirtmek haýyş edilende, şol ýumşy bitirmek üçin pul tamasyny etmek, pul, zat bermegini islemek. *Birnäçesine işiň düşse, näme etjek, olar ýalylar hemişe eliňe bakýar-da!?* **Ele düşmek 1)** ýesir alynmak. 2) tutulmak, üstü açylmak, syry bilinmek. *Sen, keýgim, indi bary bir ele düşdün* (B. Kerbabaýew). **El-ele bermek** biri-biriňe kömek bermek, arkalaşmak, agzybirlik bilen hereket etmek. **Ele geçirmek ser.** **Ele salmak 1).** **Ele ilmek ser.** **Ele düşmek.** *Ol ele ilmän,*

tussaga düşmân ýeserlik bilen syppy. **El egrisi özüne** öz peýdaňy bilmek, özüme bolsun diýmek; diňe öz bähbidiňi aramak. **Ele öwretmek** özüne öwrenişdirmek, ekdi etmek. *Olar guzyny ele öwredipdirler.* **Ele seretmek** hantama bolmak, tamakin bolmak. *Uly ilin hany bolup, öz eline seredip oturan pukara ilini weýran etdirip ýörmegiň näme?* **El salmak** 1) öz ygtyýaryňa geçirmek, tapyp almak. *Emma Gyraty nähili edip ele salmaly?! ("Görogly").* 2) öz erkiňe boýun egdirmek. 3) tapmak, tutmak. *Biz ony haçan-da bolsa ele salarys!* (N.Pomma). **El galdyrmak** 1) doga, töwwir edilýärkä, ellerini birleşdirip, ýüzüne sylmak; aýat-töwwir okamak, degsin etmek. 2) *ser.* **El götermek** 1, 2, 3, 4, 5. **El garmak** 1) aýal maşgalany maşgaralamak, namysyna degmek, zorlamak. 2) el urmak, ogurluk etmek, eli egrilik etmek. *Agasynyň malyna el garyp, baş-alty goşny iýdi ("Görogly").* **El gatmak** 1) *ser.* **El garmak** 1. *Bir wagt onuň maşgalasyndan birine biri el gatan bolara çemeli* (B. Kerbabaýew). 2) tanyşlyk açmak, garyndaşlyk açmak. **El gaýtarmak** gaýtawul bermek. **El görkezmek** para-peşgeş bermek, berim bermek. **El (ýüz) gören** ozal bir gezek durmuşa çykan (*garşylykly manyly durnukly söz: Telpegi agan*). **El götermek** 1) bir zatdan dänmek, araňy açmak, saklanmak, daşlaşmak; bir zada gaýdyp ýanaşmazlyk, umyt üzmek, el çekmek, ara açmak, terk etmek. *Köp çekdim jepany, jebriňi, dilber, El göterdim indi islemen seni* (Zelili). *Ol bu pikirinden el göterdi.* 2) urmak, ýençmek, jeza bermek. *Özüňden ula el götermek aýyp zatdyr.* 3) birini ýa-da bir zady saklamak, duruzmak, birine bir zady aýtmak üçin goluňy ýokaryk galdyrmak. 4) biriniň buýrugy boýunça elini ýokaryk galdyrmak. *Elini göter.* 5) öz razyçylygyny bildirip ses bermek. **El haky** biriniň eden işi üçin berilýän muzd. **Eli açyk** jomart, sahy, gysganmazak. *Sen ýedi yklymy aýlanyp çyksaňam, Şabibi ýaly sahy, eli açyk gelin tapmarsyň* (T. Taganow). **Eli agyr** 1) bir işi oňaysyz, ebeteýsiz ýerine ýetirýän. 2) ýumruk urgusy güýçli bolan, uran wagty gaty agyrdýan. **Eli agzyna ýetmek** özüni dürsemek, gurplanyp başlamak, eli galňamak, oňnudy gowulanmak. *Eli agzyna ýetse, baýtalçasyny satyp, bir alaşa almagyň arzuwynda* (B. Kerbabaýew). *Elimiz agzymyza ýetse, bir kiçiräk üýşmeleň edäýsek diýýäs.* **Eli arassa** ogurlyk etmeýän, öz hakyna razy. **Eli bar** biriniň, kesekiniň gatnaşygy, täsiri bar bolmak. *Meniň göwnüme, bu ýerde başga biriniň, has tejribeliräk adamyň eli bar* ("Edebiýat we sungat"). **Eli barmazlyk** bir işi etmäge höwessiz bolmak, edip bilmezlik, başarmazlyk. *Dogrymy aýtsam, bu işe meniň-ä elim barjak däl!* **Eli boş gelmek (gitmek)** 1) bir ýere sowgatsyz gelmek (gitmek). *Men olaryň çakylygyna eli boş gidip biljek däl.* 2) iş başarman boş gelmek

(gitmek). **Eli boş(luk)** öz ygtyýarly, öz erkinde bolmak, näme edeyin diýseň, edip bilmeklik, etjegini edip bilmeklik. – *Elin boş, näme gerek bolsa, erk özüňde – diýdi* ("Görogly"). 2) işlemän, hiç zat bilen meşgullanman boş, işsiz oturmaklyk. *Siz bilen samahyllaşyp durmaga-da eli boşluk gerek.* **Eli egrelmek** ogurlyk bilen meşgullanyp ugramak. **Eli egri** ogurlyk edýän, ogry. **Eli egrilik** kişi zadyna göz gyzdymaklyk, gözüni dikmeklik, ogurlyk. **Eli galam tutmak** hat ýazyp, okap bilmek, sowatly bolmak. *Näme, seniň elin galam tutanokmy? Hat ýazaýsaň bolmadymy!* **Eli galmazlyk** 1) biriniň bedenine şikes ýetirmezlik, dözmezlik. *Oňa elim galmady.* 2) ters, bolmaz iş etmezlik. *Ilin zadyna elim galmayär.* 3) bir işi etmekden saklanmaklyk. *Şondan soň elim işe galmady.* **Eli gelsip durmak** iş etmäge ukyply bolmak. *Ol haýsy işin gyrasyndan barsa, eli gelsip durandyr.* **Eli gysga (ýuka)** ýykma-ýykylma ýaşaýan, zordan gün-güzeranyny dolaýan, garyp. *Ýetimiň ýeňi gysgamyka diýsem, eli gysga ekeni* (Nakyl). **Eli haýyrly** söwdalaşýan adamyň halalhor, arassa adamdygyna seredilýär, adatça, şeýle adamlar bilen söwda etseň, özüňe-de haýyrly bolar diýlip düşünilýär. *Eli haýyrly adam.* **Elim ýagşylyga!** biriniň bedeniniň bir ýerindäki ýaramaz zat, kesel, ýetmez öz bedeniň şol ýerine elin uzadylp görkezilende aýdylýar. **Elinden azar getiren** eli bilen ýaramaz bir zat eden adama aýallar tarapyndan aýdylýan gargyş sözi. **Elinden çekmek** kimdir birini halas etmek, beladan gutarmak; kömek etmek, ýaran bolmak. **Elinden dür dökülýär** ýapyşan, çemeleşen işini başaryan, çeper hünärli, başarnykly. **Elinden çekilen ýaly bolmak** çalt sagalyp gitmek. **Eline-aýagyna bakmazlyk (seretmezlik)** öz raýyna goýbermezlik, gününe goýmazlyk. **Eline düşmek** bir zady edinmek, ele salmak. *Ýaňky kitabyň eline düşenine şu ýyl kyrk ýyl bolýar* (N. Saryhanow). **Eline galmak** biriniň elinde ýaşamaly bolmak, erk-ygtyýaryň şonuň eline geçmek. *Onuň eline galsaň, siltän ýeri köp bolar.* **Eline kakmak** birine ters, ýaramaz iş etdirmezlik, duýduryş bermek. *Ol gaty gidýär, eline kakmak gerek.* **Elini-aýagyny baglamak** päsgel bermek, öz ygtyýaryna goýbermezlik, diýeniňden çykarmazlyk. **Elini halallatmak** sünnetletmek. *Oglumyzyň elini halallatdyk.* **Elini ölläp daňan ýaly** gowşak daňy. **Elini urmazlyk** elini degirmezlik. *Ol hamyra elini uran aýal däl.* **Elin aýasy ýaly** tekiz, düz. *Gara ýollar edil elin aýasy ýalydy.* **Elin aýasynda saklamak** gowy görmek, raýyny ýykamazlyk, göwnüne degmezlik. *Şunuň ýaly ärim bolsa, men elimiň aýasynda saklaryn* (A.Durdyýew). **Elin barmazlyk** bir işi edip bilmezlik, başarmazlyk, dözmezlik, dözmezçilik etmeklik. *Dogrymy aýtsam, bu işe meniň-ä elim barjak däl!* **Elin**

bilen edeniňi egniň bilen çekmek öz eden ýaramaz işiňe özüň jogap bermek. **Eliň boşamak** edýän işiňi gutarmak. *Elim boşan dessine, size baryp gaýdaryn.* **Eliň çykmak 1)** eliň bogny ýazmak. *Ýykylanda, onuň eli çykypdyr.* **2)** bir işi etmek endigiňi unutmak, ukybyň kemelmek. *Nepis nagyşlardan elim çykypdyr.* **Eliňde bolmak** bir işi etmek özüňe bagly bolmak. *Elimde bolsa, seni öýli-işikli etjek.* **Eliň gelmek (getirmek)** humar, kart we ş.m. oýunlarda döwüň ýöremek, utmak. **Eliň gijemek 1)** bir iş edesiň gelmek, döwthalaplyk etmek. *Şu wagat elim gijäp durka, näme ýumşuň bolsa aýdyber* (B. Seýtäkow). **2)** biri bilen ýumruklaşyň, urşasyň gelmek. *Näme yrsaraýarsyň, eliň gijeýärimi?* **Eliň giňemek** ýeter-ýetmez ýaşaýyşdan çykmak, bol-telki ýaşap başlamak. **Eliň-gözüň dert görmesin!** “Hiç bir agzaňa şikes ýetmesin, janyň sag bolsun” diýlen manyda alkyş aýtmak. *Eliňiz-gözüňiz dert görmesin, adamlar!* **Eliňde baryny etmek ser.** **Eliňden gelenini etmek.** **Eliňden çekilen ýaly bolmak** keselden gutulmak, sagalmak. **Eliňden gelenini etmek** bir zady başardygyňdan edip bilmek, amala aşyrmagy başarmak, oňarmak. **Eliňden iş gelmezlik** işe ökde bolmazlyk, her bir işi başarmazlyk, her bir işden baş çykarmazlyk. *Eliňden iş gelmeýän bolsa, kim günäkär?* **Eliňi burnuňa sokmak** iş başarmazlyk, iş başarman öwürlmek, boş gelmek. **Eliňi sowuk suwa urmazlyk** janyňy emgemezlik, agyr iş etmezlik; hiç bir iş bilen meşgul bolmazlyk. *Siz şol elini sowuk suwa urmaýan ýaltalardan-ow!* (B. Kerbabaýew). **Eliň işden sowamak** bir sebäp bilen işlemek höwesiniň gaçmak. **Eliňi ýalap galmak** at galmak, boş çykmak. *Garaşsaň, eliňi ýalap galarsyň-da.* **Eliňi ýatan çöpe urmazlyk ser.** **Eliňi sowuk suwa urmazlyk.** *Ol birnäçe ýyllap elini ýatan çöpe urmasa-da, hiç zada mätäç bolmajagyny ol adamlar duýmadylar, asyl, ol olaryň ýadyna-da düşmedi* (B. Kerbabaýew). **Eliň uzadan ýeriňe ýetmek** maddy taýdan doly üpjünlikde, bolçulykda ýaşamak, mätäçlik çekmezlik. **Elleriňe güller bitsin!** Bagsy-sazanda, halyçy, ussa ýaly hünäri bolan adamlaryň eden işlerinde kemini goýman edendiklerini, buýsanmaga haklydygyny bildirýän minnetdarlyk. **Eli sowamak** edýän işine bolan höwesi gaçmak, islegsiz bolmak, sowuk-sala garamak, bir işi göwünli-göwünsiz etmek, işi höwessiz etmek. *Birhili, işden elim sowap baryar.* **Eli süýjülik** tagamly nahar bişirmeklige ukyplylyk, ökdelik. **Eli uzynlyk** her bir mümkinçiligiň bolmaklygy, gurply, barly bolup, edeýin diýeniňi edip bilmeklik. *Eli uzynyň dili uzyn* (Nakyl). **Eli ýarag tutan** urşa ýaran, söweşe gitmäge ýaşy ýeten, ok atmagy, gylyç tutmagy başaýan. *Eli ýarag tutan Watan üçin aýaga galdy.* **Eli ýeňil 1)** edeni em bolýan, ukyply, ökde, başarjaň. **2)** edýän işini aňsatlyk bilen başaýan, gynamaýan. *Göýün soýmaga goňşyny*

çagyryň, tüweleme, eli ýeňildir. **Elsiz-aýaksyz galmak** kömekçisiz galmak. **Iki elläp ýapysmak** bir işe yhlas bilen girişmek, bir zady höwes bilen etmek. **El süýdüni bermek** ene deregini tutmak, ekläp saklamak. *Enemiň ornunda el süýdün berdiň* (“Şasenem – Garyp”). **El tutuşmak** sagdan barýan çep eli bilen çepindäki ýoldaşynyň, çepden barýan bolsa sag eli bilen sagyndakynyň elini gysymlamak, tutmak. *Gyz bilen ýigit ýol bilen el tutuşyp baryardy.* **El ujundan etmek** eden işinde çiglik goýmak, telli-pelli etmek, yüzleý ýerine ýetirmek. **El urmak 1)** özüňe degişli bolmadyk zady almak, özüň eýe bolmak, eýelik etmek. **2)** birini urmak, ýençmek, kakmak, barmagyňy batyrmak. *Hiý-de adama onda-da aýala el urarlarmy?! 3)* aýal maşgalany zorlajak bolmak, zorlajak bolup synanyşmak. **El üzmek** terk etmek, ara açmak, owarram, goýbolsun etmek. *Ençe mundan el üzüp, gider özge diýara* (Mollanepes). **El ýaly** uly däl, azajyk, kiçijik. *El ýaly çörek.* **El ýuwmak** bar zatdan çykmak, mal-mülkden dynmak, lüt galmak. **El yüzünde goýmak** aňsat tapar ýaly ýerde goýmak, taýyn edip goýmak. **Kişi eli bilen ot gorsamak** janyňy gynaman, özüňe agram salman başga birlerini uruşdyrmak, dawalaşdyrmak. **Sag eli** iň ýakyn kömekçisi. *Ol meniň sag elimdi.* **Ýeňsäni el ýaly etmek** tiz, eglenmän gitmek, ýok bolup, güm bolup gitmek.

EL II, Türkmen elipbiýiniň “L” harpynyň ady.

EL-AMAN [el-ama:n] Özüňe rehim edilmegini sorap aýdylýan ümlük.

EL-AÝAK: **el-aýagyňy ýitirmek** ederiňi bilmezlik, özüňe erk edip bilmezlik, sussuň basylmak, aljyramak. *Olar el-aýaklaryny ýitirip, biri-biriniň yüzüne zaryn garaşdylar* (B. Seýtäkow). *Töweregne seredip, El-aýagyňy ýitirýär* (A. Alamyşow). **Elden-aýakdan çykmak** gahar-gazap bilen depirjemek (köplenç, çaga hakda). **El-aýak ýaly** ýumuş edegen, ýetişikli, kömekçi. *Suray janam, köplenç, meniň ýanymda bolup, onyma-munyma el-aýak ýaly kömek bererdi* (“Edebiýat we sungat”).

ELBETDE [elvetde], *giriş s.* “Gürrüňsiz, ikuşsyz, şübhesiz” diýen ýaly manylarda gelip, tassyklamagy, makullamagy aňladýar.

ELBUKJA [elbukjo], *at.* Gelin-gyzlaryň el işleri salynýan owadan mata böleklerinden tikilen dörtburç bukja. *Elbukjam-a, elbukjam, Derýadan geçen bukjam* (Läle).

ELDEGIRMESIZ [eldeğirmesiz], *syp.* Kanun esasynda goralýan (emläk). *Eldegirmesiz edilmek.*

ELDEKI [elleki], *syp.* Öýe öwredilip, ekdi edilen (mal, guş we ş.m.).

ELDEKİLEŞDİRMEK [ellekileşdirmek], *işl.* Eldeki edip başlamak, ekdileşdirmek. *Wagtyň geçmegi bilen kem-kemden şol zamanyň adamlary tutan haýwanlarynyň käbirini eldekileşdirmegi öwrenipdirler* (B. Annageldiýew).

ELDEKİLEŞMEK [ellekileşmek], *işl.* Dura-bara eldeki, ekdi bolup başlamak.

ELEGIÝA [ele:giýa], *at, edeb., sazç.* Gamgyn äheňli goşgy ýa-da şu häsiýetli saz eseri. *Magtymgulynyň "Yzlamaýan bolarmy?" goşgusy elegiýadyr.*

ELEK, *at.* Un, däne we ş.m. zatlar elemek üçin düýbi inçe sim bilen gözelen, töweregine ýuka demir ýa-da ýuka agaç gurşaw berkidilen esbap. *Bar, geregim, olardan elek getir.*

♦ **Elekden geçirmek** her taraplaýyn barlap görmek, saldarlamak. *Şikeste ýazylan setirleri ýene bir gezek dykgat eleginden geçirýärdi* (G. Kulyýew). **Elek, soky etmek** aýlanyp, dörip, barlap çykamak, gözlemek. *Seni gözläp, köçeleri elek, soky etdim.*

ELEK-ÇELEK: gözüni elek-çelek etmek töweregiňe howsalaly seretmek, geň galyp daş-töweregiňe ýalt-ýult edip seretmek.

ELEKTRİK [elektiri:k], *at.* Tehnikada peýdalanylýan energiýanyň görnüşi, şol energiýadan alynýan ýşyk.

♦ **Elektrik togy** maddanyň bölekleriniň (elektronlaryň, pozitronlaryň we protonlaryň) hereketleri esasynda alynýan ýşyk.

ELEME, *iş ady.* Elemek ýagdaýy.

ELEM-EBTAT [elem-ewta:t], *syp.* Ýyrtyk-ýirik, eleşan, hor.

ELEME-DEŞİK, *syp.* Deşik-deşik bolan, köp deşikli.

ELEMEK, *işl.1.* Uny we ş. m. külke zatlary elekden geçirmek, elekden geçirip arassalamak. *Ogulmeňli un eleýär. 2.* Sepelemek. *Asman gar eleýär. 3.* göç.m. Bir zady ýa-da birini gözläp, agdar-dünđer etmek, agtarmak, barlap çykamak. *Gep otaryp, sümsünip, obany eläp yör. 4.* göç.m. Bir zadyň anygyna, açygyna ýetmek.

ELEMENT, *at. him. 1.* Her bir zadyň düzümi bölegi. *2.* Adaty himiki usullar bilen sada bölekleri bölünmeýän jisim. *Okuwçylary Mendeleyewiň tablisasynyň elementleri bilen tanyşdyrdylar.*

ELEM-TAS [elem-ta:s]: **elem-tas bolmak** aljyraňny halda, aljyraňny görmüşde bolmak, aljyramak. *Ol elem-tas bolup ylgap geldi.*

ELENDİRMEK [elennirmek], *işl.1.* Sandyratmak, sarsdyrmak, titretmek. *Şelpeleri, kirişleri elendirip, labyzly owaz ýaňlanyp ugrady. 2.* Kynçylyga sezewar etmek, horlamak, kaňkatmak. *Gapy-gapy elendiren, Seniň gözleriň, gözleriň* (Halk aýdamlaryndan).

ELENME, *iş ady.* Elenmek ýagdaýy.

ELENMEK, *işl.1.* Elekden geçirilmek. *Elenip goýlan çäge. 2.* göç.m. Daşky täsir netijesinde gaty titremek, çaykanmak, yranmak. *Atylýan toplaryň zarbyna ýer-gök elendi. 3.* göç.m. Bir zatda kynçylyk çekmek, horlanmak. *4.* Eýläk-beýläk ylgamak, alaklamak, kaňkamak. *Özüň tutup bilmän biraz elendi...* (B. Kerbabaýew).

ELESLEMEK, *işl.1.* Uzakdan aýyl-saýyl bolup görünmek, mese-mälim bolup görnüp durmak. *Çat maňlaýmyzda elesläp oturan bir jaý durdy. 2.* Galgap barmak, çalt ýöräp gitmek. *Ol ýol bilen elesläp barýardy.*

ELESLETMEK, *işl.1.* Galgap bardyrmak, çalt hereket etdirmek, ylgatmak, galgatmak. *Olar ýabylaryny elesledip, bir salym kowdular, emma ýigit barha arany açýardy* (A. Gowşudow). *2.* göç.m. Aldyrybermek, gyssamak, aldym-berdime salmak. *Birden jaňky iki pyýada Batyry elesledip başlady* (Ý. Mämmediýew).

ELEŞAN [eleşa:n], *syp.* Ýyrtyk-ýyrtyk, könelen, sallam-sajak, gelişiksiz, betnyşan görmüşli. *Eleşan eşik.*

ELEŞDİRMEK, *işl.* Eläp çykamak, hemmesini elekden geçirmek.

ELEŞMEK, *işl.1.* Elemäge kömekleşmek. *2.* Bilelikde elemek.

ELETDİRMEK, *işl., ser.* Eletmek.

ELETMEK, *işl.1.* Birine bir zady elekden geçirtmek. *Ýarma eletmek.*

ELEWREME [elewrömö], *iş ady.* Elewremek ýagdaýy.

ELEWREMEK [elewrömk], *işl.* Howsala düşüp, näme etjegiňi bilmän ýörmek, aljyraňny ýagdaýda bolmak, oda-köze düşmek. *Ol çykalga gözläp elewredi, emma hiç ýerden haraý tapman hopukdy* (Ý. Mämmediýew).

ELEWREMEKLIK [elewrömklik], *iş ady.* Elewremek ýagdaýy.

ELEWREŞMEK [elewröşmök], *işl.* Birnäçe bolup aljyraňny ýagdaýa düşmek, bilelikde oda-köze düşmek.

ELEWRETMEK [elewrötmök], *işl.* Elewremäge mejbur etmek, elewremek katdyna ýetirmek. *Sen ony elewredip goýaýdyň-la.*

ELGARAMA [elğarama], *syp.* Gün-güzerany, oňsugy birine garaşly bolan, bagly bolan, birine bakna.

ELGARAMALYK [elğaramalyk], *at.* Gün-güzerany, oňsugy birine garaşly, bagly halda bolmaklyk, birine bakna halda bolmak.

ELHALRAK [elha:lyra:k], *syp.* Başgalaryna seredeninde ýagşyrak, ganymadrak.

ELGUŞ [elğuş], *at.* Ekdi edilip, awa salynýan ýyrtyjy guş, aw guşy.

ELHAL [elha:l], *hal.* Başgalaryna seredeninde ýagssy, ganymadrak. *Beýlekilere garanynda bu toparyň işi biraz elhal* ("Edebiýat we sungat").

ELHAMDÜLILLA [elhamdülilla:], *giriş s., k. d.* Hudaýa şükür,razy. *Şükür, elhamdülilla, janana gözüm düşdi* (Magtymguly).

ELHEDER: **elheder almak** howatyr etmek. *Elheder alyp duran ýerlerinden ýangyna seredýärler* (N. Saryhanow). **Elheder etmek** toba gelmek, ýakaňy tutmak, gorkmak, çekinmek, üýşenmek. *Duşmanlar gahrymdan elheder etdi, Alnynda ak ýollar açan ýaşlygym* (R. Seýidow).

ELHENÇ, *syp.* 1. Ýürek ýargyç, gorkunç, gorkuly, aýylganç. *Näme üçin meniň düşüme gowy zatlar girmän, iň elhenç zatlar girýär?* (N. Pomma). 2. Örän erbet, ýaman. *Garaşylmadyk elhenç habar.*

ELHENÇLIK [elhenişlik], *at.* Elhenç halda bolmaklyk; elhenç zatlar.

ELHEPUS [elhepu:s], *giriş s.* Gaty geň galmagy, haýran galmagy aňladýan söz; älhopus. *Elhepus, dilewar bolupsyňyz-ow!* (B. Gurbanow).

ELIKDIRMEK, *işl.* Elikmek derejesine ýetirmek, el öwretmek, öwrenişdirmek.

ELIKMEK, *işl.* 1. Ele öwrenmek. 2. Birmeme ellenip, ulanylyp peti gitmek, könelmek (kürte, çabyt we ş.m. hakynda).

ELIN [eli:n], *syp.* Öz elin bilen, öz gatnaşmagynda ýa-da ýörite tabşyrylyp amala aşyrylan. *Elin don.*

ELINJE [eli:nje], *syp.* Has elin. *Saglyk bolsa, ölmän ertire çyksak, özüm elinje eltip bereýin* (T. Gurbanow).

ELIP [eli:p], *at.* 1. Arap elipbiýiniň birinji harpy we onuň ady. *Biden, elipden bihabar* (Magtymguly). 2. Uly mallaryň buduna basylýan elip görnüşli tagma.

◇ **Elipden şermende** hat-sowatdan başy çykmaýan, sowatsyz, nadan. **Elip ýaly** dik, göni, syrdam; gelşikli.

ELIPBIÝ [eli:pbiý], *at.* Bir diliň ýazuwynyň kabul edilen tertip boýunça ýerleşdirilen harplarynyň jemi. *Täze türkmen elipbiýi.*

ELJASLAMAK [elja:slamak], *işl., gepl.d.* Haly agyrlaşmak, haýallamak. *Ol halys eljaslapdyr.*

ELJIREMEK, *işl.* Ynjyklyk edip başlamak, läliksiremek, aýnamak; näzirmek, ylkyramak.

ELJIREŞMEK, *işl.* Bile eljirmek, aýnaşmak.

ELJIRETMEK, *işl.* Eljirmek katdyna ýetirmek, läliksiretmek, aýnatmak. *Çagany eljiretmek.*

ELJUK [elju:k]:**içiň eljuk diýmek** gaty aýymak, aýgyp surnukmak. *Rejebiň bolsa açlygyndan garny eljuk diýýärdi* (B. Gulow).

ELKIN, *hal.* Obadan, öý-işikden üzňe, aýry. *Bu derýanyň boýunda Hüňkaryň ýylkysy elkin ýatan* ("Görogly").

ELKINÇILIK, *ser. Elkinlik.*— *Elkinçilik bilenem öwrenişipdiris— diýip, özi çay gaýnadyp, myhmanlaryň önünde goýdy.*

ELKINLIK, *at.* Öý-işikden, oba-garadan üzňelik, aýrylyk, elkin haldalyk, elkinçilik. *Elkinligiň möhleti azalýar.*

ELKYSSA, *giriş s., ser. Elgaraz.* *Elkyssa, halaýýklar patyşadan rugsat alyp gaýtdylar* (Şabende). *Elkyssa munça jemagatyň dilegi kabul bolup, Hemranyň jany bagşylandy* ("Hüýrlukga – Hemra").

ELLEME, *iş ady.* Ellemek ýagdaýy.

ELLEMEK, *işl.* 1. Eliňi birine ýa-da bir zada degirmek, eliň bilen tutup görmek, barlap görmek. 2. *göç.m.* Bir zady ele salmak, edinmek. *Bir gowja zadyha elläpsiň* ("Edebiýat we sungat").

ELLENMEK, *işl.* 1. El bilen tutulyp görülmek, el degirmek, el degirilip görülmek. 2. Ele salynmak.

ELLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçe zady ýa-da bir zadyň birnäçe ýerini elläp görmek. *Näzik ýanyndaky çelegi elleşdirip gördi* (A. Durdyýew). *Içersindäki zatlaryny elleşdirip görerdi* (R. Allanazarow). 2. Biri-biri bilen el alyşdyrmak; ýarashdyrmak, barlyşdyrmak, ylalaşdyrmak; tanyşdyrmak. *Onuň hyýaly ýeňňesirän bolup, Göroglyny Agaýunus bilen, Handan batyry Gülşirin bilen elleşdirmekçidi, ol-da bolmady* ("Görogly").

ELLEŞMEK, *işl.* 1. Hoşallyk bildirmek nyşany hökmünde biri-biriniň elini gysmak, biri-biriň bilen görüşmek, salamlaşmak. *Myhman biziň bilen ýekän-ýekän elleşdi.* 2. Biri-biriň elini gysyp ylalaşyga gelmek.

ELLETMEK, *işl.* 1. Bir zada el degirtmek, el degirdip gördürmek. 2. *göç.m.* Ele saldyrmak.

ELLI I, *san.* 50 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Elli kitap.*

ELLI II, *syp.* Eli bar. *Gödensiz elli adam.*

◇ **Ýeke elli** öýünde özünden başga kömek berýäni ýok. *Men ýeke elli bolamsoň, wagtynda işlerime ýetişiş bilemok.*

ELLI-AÝAKLY [ell(i)-aýakly], *syp., gepl.d.* Ýumuş buýrulan dessine derrew ýerine ýetirýän, basym bitirip berýän. *Elli-aýakly oglandygy görnüp dur, etmeli işlerini aýtdyrman edýär.*

ELLIBIZAR [ellivi:za:r], *hal.* Birinden ýa-da bir zatdan bizar bolmaklyk, irmeklik.

ELLIK, *at.* Ele geýmek üçin yünden örülen ýa-da matadan, gaýysdan tikilen önüm. *Ol elligini geýdi.*

ELLILIK, *at.* 1. 50 manat möçberindäki pul birligi. 2. Göwrümi, mukdary, agramy we ş.m. boýunça 50 sana barabar bolan ölçeg birligi. *Ellilik çyra.*

ELLINJI, *san.* 50 sanyndan ýasalan tertip san.

ELMYDAMA [elmyda:ma], *hal., ser. Elmydam.*

ELPE-ŞELPE, *ser.* **Elpe-şelpelik**.

ELPE-ŞELPELIK, *at.* Bol-elinlik, bolçulyk, hezillik. *Göwni örän göçgündi, Bu gün elpe-şelpelik* (B. Kerbabaýew).

ELSIZ, *syp.* Eli ýok, elinden mahrum bolan, eli bolmadyk, golak.

ELSIZLIK, *at.* Eli ýokluk, elden mahrumlyk, golaklyk.

ELTDIRMEK, *işl.* Birine bir zady başga bir ýere getirtmek. *Kitaby kitaphana eltdirmek*.

ELTEREZI, *at.* El bilen tutulyp, agram ölçelýän gural, esbap.

ELTI, *at.* 1. Erkek doganlaryň aýallarynyň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Onuň Şaapbasyň gyzy Şasenemiňki ýaly ýanynda kyrk kenizi bolmasa-da, üç eltisi hem gelni bilen birtopar baldyzy bardy* (N. Pomma). 2. *kön.s.* Ruhanylaryň aýallaryna hormat goýlup aýdylýan söz. *Molla höküme çydap bilmän, atyny eýerläp, eltini hem syrtyna alyp, ýola rowana boldy* ("Zöhre – Tahyr").

ELTILMEK, *işl.* 1. Bir zat başga bir ýere alnyp barylmal, äkidilmek, gowşurylmak, ýetirilmek. 2. Bir zada sezewar edilmek, duşurylmak, uçradylmak, duçar edilmek. 3. Goýberilmek, aşyrylmak, ýakynyna bardyrylmak, ýanyna barmaga mümkinçilik berilmek.

ELTIŞDIRMEK, *işl.* Ählisini eltmek, hemmesini eltip çykmak, hemmesini eltip bermek.

ELTIŞMEK, *işl.* Bir zady eltmäge kömekleşmek, äkidişmek.

ELTMEK, *işl.* 1. Bir zady birine, bir ýere alyp barmak, özüň bilen äkitmek, alyp gidip gowşurmak. 2. *göç.m.* Bir zada duçar etmek, sezewar etmek, uçratmak. *Onuň bolup ýörşi bir bolgusyzlygyň üstünden eltäýmese ýagsy*.

ELWAN [elwa:n], *at.* 1. Açyk gyzyň reňkli nah mata. *Gyz elwan köýneklidi*. 2. Açyk gyzyň reňk. *Elwan güller*.

ELÝAGLYK [elýa:ğlyk], *at.* El-ýüzüni süpürmek üçin ulanylýan dörtburç mata bölegi. *Jübüsinden elýaglygyny alyp, maňlaý derini süpürdi*.

ELÝAZMA, *at.* Ýazyjynyň, şahyryň eli bilen ýazylan asyl nusga. *Çykyp geplemeleriň elýazma beýany, hatlar şu hakda gürrüň berýär* ("Türkmenistan").

ELÝETER, *syp.* 1. Eliňi uzadanyňda ýeter ýaly ýakyn ýer. *Kitaby elýeterinde goýdy*. 2. Arzan, gymmat däl.

ELÝETERLI, *syp.* 1. Arzan, gymmat däl. 2. *göç.m.* Düşnükli, düşnükli edip. *Elýeterli etmek*.

ELÝETERLILIK, *at.* Elýeterli bolmaklyk, arzanlyk, gymmat dällik.

EM I, *at.* 1. Kesel bejerýän serişde, derman. *Alyň, içiň şu dermany! Edil emidir* (T. Gurbanow). 2. *göç.m.*

Kynçylykdan, agyr ýagdaýdan çykmaklygyň çäresi, täri. *Ol bu ýagdaýdan çykmagyň emini tapdy*.

◊ **Em etmek1**) kesellä дәри-derman etmek, kesele garşy çäre görmek. *Şumy, gyz, waý, muňa näme em etmeli bolarka?* (A. Durdyýew). 2) alajyny, çäresini tapmak. **Eminden gelmek** bir zadyň hötdesinden gelmek. **Emini bermek** temmi bermek, çäresini görmek, jeza bermek. **Emiň-ýomuň şu bolsun!** "Şu dermandan soň sagal, ayak üstüne gal, derdiň dep bolsun" diýen manyny aňladýar. *Al, emiň-ýomuň şol bolsun!*

EM, Türkmen milli elipbiýiniň "M" harpynyň ady.

EMAÝ [ema:ý]: **emaý bilen** usullyk, seresaplylyk bilen. *Gyzyl erkek emaý bilen çökdü* (B. Kerbabaýew).

EMAYLYK [ema:ýlyk], *ser.* **Emay**. *Ýelli bukjany emaýlyk bilen açdy* (A. Gowşudow).

EMÇI, *at.* *kön.s.* Tebip.

EMDIRME, *işl.* Emdirmek ýagdaýy.

EMDIRMEK, *işl.* Göwüsdan iýmitlendirmek; göwsi sordurmak, suwuk zady (süýdi) sorduryp iýmitlendirmek.

EMEDEKLEME, *işl.* Emedeklemek ýagdaýy.

EMEDEKLEMEK, *işl.* Eliňi we aýagyňy (dyzyňy) ýere diräp hereket etmek. *Kä emedekläp, käte bolsa bagyrlary bilen süýşenekleýärdi* (A. Nazarow).

EMEDEKLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin emedeklemek. *Çukurlardan emedekleşip, böküşip çykýan esgerlere goşulyp, ýola tarap ylgady* (N. Jumaýew).

EMEDEKLETMEK, *işl.* Elini we aýagyňy ýere diredip, öňe hereket etdirmek.

EMEJIN, *syp.* Emip ýatmaga endik eden, köp emmegi halaýan, emegen. *Çaga emejin tokly ýaly sokjap, ejesini emdi* (N. Pomma).

EMEK, *at.* *kön.s.* Çörek. *Seniň ýoluňa iýdigim emek* (Burhanetdin Siwasly).

EMEL I, *at.* 1. *ser.* **Amal**. 2. Wezipe, kär, hünär. *Emel ýetse nadana, özüň urar her ýana* (Nakyl).

◊ 1) **emele gelmek** döremek, ýüze çykmak, peýda bolmak. 2) **emele getirmek** döretmek, ýüze çykarmak. *Gökje tayhar howatyrсыз ýola düşende dikgirdäp, öz zynda inçemik tozan emele getirýärdi* (B. Kerbabaýew).

EMEL II, *at.* 1. Garşydaşyňa salnan al, hile, hilegärlilik, aldaw. *Geliň, bizem bir emel edeliň* ("Görogly"). 2. Bir zady ýerine ýetirmegiň, kyn ýagdaýdan çykmagyň täri, usuly. *Dostum, senem şeýle batyr bolmaly. Söweş emelini bilip salmaly* (N. Pomma). 3. Türkmen göreşinde garşydaşyňy ýykmaq üçin ulanylýan tilsim. *Emel gowusy güýç* (Nakyl). *Diňe özüne göwni ýetýän biçak güýçli pälwanlar bu emeli ulanmaga ýürek edýärdiler* (N. Jumaýew).

◇ **Emeline çolaşmak** öz eden pyssy-pujurlygy üçin özi zyýan çekmek. *Tilki bolsa öz emeline çolaşyp, galasyz galypdyr* (Halk ertekilerinden).

EMELDAR [emella:r], *at, kö.n.s.* Ýokary wezipeli şahs, jogapkärli wezipäniň başynda duran adam.

EMELDARLYK [emella:rlyk], *at.* Emeldaryň ýagdaýy, ýokary wezipelilik.

EMELI [emeli], *syp.* Hakyky däl, tebigy bolmadyk, emel bilen edilen, ýasama. *Emeli köl.*

EMELKEŞ, *at.* Emel, hile edip, aldawa salýan, hilegär, mekir.

EMELLEMEK, *işl., ýerli g.* Oňuşdyrmak.

EMELLI, *syp.* 1. Emeli bolan, belli bir kärli, hünärli, başarnykly. 2. *ser.* **Emelkeş.**

EMELLI-BASLY [emelli-vaşly], *ser.* **Emelli.**

EMELSIZ, *syp.* Bir işi amala aşyrmagyň ugur-yoluny bilmeýän, işi ýerine ýetirmäge ukyby bolmadyk, başarnyksyz.

EMELSIZLIK, *at.* Emelsiziň ýagdaýy, başarnyksyzlyk. *Ol bu bolup durşuny özüne emelsizlik bildi* (B. Seýtäkow).

EMENDIRMEK [emennirmek], *işl.* Iýilýän, içilýän bir zatdan hantama bolup durar ýaly etmek.

EMENEGEN [emenežen], *syp.* Iýilýän, içilýän bir zatdan dadasy gelip duragan, emenmäge ýakyn gylgy bolan.

EMENEGENLIK [emeneženlik], *at.* Iýilýän, içilýän bir zatdan dadasy gelip duraganlyk, emenmäge ýakyn gylklyklyk.

EMENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup emenip durmak, iýilýän, içilýän bir zatdan hantama boluşmak.

EMENJEK:emenjek çukur bokurdagyň gutaryp, gyzyldödegiň başlanýan ýeriniň daş ýüzündäki oý ýer. *Ol ýönekeý bir köýnek bolup, ezyakasyndan emenjek çukury saýgaryp durdy* (B. Kerbabaýew).

EMENJEN, *syp.* Emenežen.

EMENJEŇLIK, *at.* Emeneženlik.

EMENMEK, *işl.* Iýilýän, içilýän bir zatdan hantama bolup göz dikmek. *Al şeraba el uzatdym, emendim, Durusyn içmişler, laýa sataşdym* (Magtymguly).

EMER-DAMAR, *at.* Tohum-tiç, kowum-garyndaş, ilen-çalan. *Bir ýerde emer-damary bar bolsa, hemmesini akgoýun toýuna çagyrdy.*

EMGEK [emğek], *at.* 1. Beden ýa-da ruhy taýdan bolan horluk, azap, jebir, çekilýän agyr zähmet. – *Görogly bolsaň, boluber, meniň eden tamam, çeken emgegim, gören azabym biderek boldy – diýdi-de, galandar zörlediberdi* ("Görogly"). 2. Kesel, dert.

◇ **Emgek bolup geçsin-dä!** syrkaýa ýüzlenip: "Keseliň biraz azar berse-de, aýrylsyn!" diýen manyny bildirýän aňlatma. **Emgek göz bilen gaşyň arasynda**

duýman durkaň bir zada ulaşmaklyk, az ýerde bir bela, betbagtlyga sezewar bolmak.

EMGEKLI [emğekli], *syp.* 1. Sütemli, jepaly, jebirli, betbagtçylykly. *Emgekli günler.* 2. Jebirli bir zada uçragan. *Meniň özüm bir emgekli dogupdyryn.*

EMGEME [emğeme], *işl.* Emgemek ýagdaýy.

EMGEMEK [emğemek], *işl.* Özüne dözüp işlemek, özüne agram salyp işlemek. *Janyňy emgemeseň, özünden bitmez iş* (A. Kekilow).

EMGENDIRMEK [emğennirmek], *işl.* İşledip, zähmet çekdirip, onuň görgüsini gördürmek.

EMGENME [emğenme], *iş ady.* Emgenmek ýagdaýy.

EMGENMEK [emğenmek], *işl.* İşläp, zähmet çekip, onuň görgüsini görmek.

EMGETMEK [emğetmek], *işl.* Başga birini ýa-da öz janyňy emgenmek katdyna ýetirmek.

EMIGRANT [emiğyra:nt], *at.* Syýasy, ykdysady ýa-da başga sebäplere görä öz ýurdundan başga bir ýurda mejbury ýa-da meýletin göçüp baran adam.

EMIGRASIÝA [emiğyra:siýa], *at.* Syýasy, ykdysady ýa-da başga sebäplere görä öz ýurdundan başga bir ýurda mejbury ýa-da meýletin göçüp barmaklyk.

EMILDIRIK [emillirik], *at.* Düýäniň howudy we halygy yza gitmezligi üçin boýnunyň aşagyndan alnyp, howuda birikdirilýän ýüp. *Ýagmyr erkeginiň çemmerini, emildirigini, guşagyny çekişdirip berkidýärdi* (N. Pomma).

EMIN [emi:n], 1. *syp., kö.n.s.* Dogruçyl, ynamly. 2. *at.* Oýnuň düzgünine seredýän adam. 3. Oglana dakylýan *at.*

EMINLIK [emi:nlik], *at.* Eminiň wezipesi, käri.

EMINAGAÇ [emi:nağaç], *at.* Boýunturugyň ortasyna berkidilýän agaç.

EMINBAÝRAK [emi:nmaýrak], *at, ýerlig.* Eminlere berilýän, goýulýan baýrak.

EMIR, *at.* Buýruk, höküm.

EMIR [emi:r], *at.* 1. *taryh.* Gündogaryň käbir musulman ýurtlarynda bir ýurduň ýa-da welaýatyň häkimi, hökümdary, hökümdarlyk derejesi, şeýle hem şol derejäni alan şahs. *Buhara emiri.* 2. Adam *ady.*

EMIRLIK [emi:rlik], *at.* 1. Käbir musulman ýurtlary, emiriň baştutanlyk edýän döwleti. *Birleşen Arap emirlikleri.* *Buhara emirliگی.* 2. Emiriň wezipesi, käri.

EMIŞDIRMEK, *işl.* Göläni, guzyny we ş.m. eneleri bilen tapyşdyryp, enesini emdirmek. *Sona legeni sygryň önünde goýdy-da, göläni emişdirdi* (Ç. Aşyr).

EMIŞMEK, *işl.* 1. Sagylmazyndan ön gölesini, köşegini emdirmek (sagdyrýan sygyr, düýe hakynda). 2. Iki enäniň çagasy bir eneden emip ulalmak.

EMJEK, *at.* Aýal maşgalanyň, süýdemdiriji haýwanyň süýt mäsleri. *Aglamadýk oglana emjek ýok* (Nakyl). *Gelin bir gapdalda göläni tutup oturdy, Nabat bolsa sygryň emjegini çekeläp, süýt sagýardy* (A. Gowşudow).

EMLEME, *iş ady.* Emlemek ýagdaýy.

EMLEMEK, *işl.1.gepl.d.* Birine azu-köp bir zat bermek. *Azdan-köpden emläprazy etdiler* (B. Kerbabaýew). **2.göç.m.** Para-peşgeş bermek.

EMLENMEK, *işl.1.* Birine azu-köp bir zat berilmek. *Ejiziň, garybyň göwnünde garyn bolmaz, sähelçe emlenen zatdan doýup, ömür minnetdar bolar* (H. Derýaýew). **2.göç.m.** Para berilmek.

EMLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesine azajykdan emläp çykmak.

EMLETMEK, *işl. 1.* Berdirmek. **2. göç.m.** Para berdirmek.

EMLÄK [emlä:k], *at.* Biriniň eýeçiligindäki, birine degişli zat, mal. *Emläk eýesi*.

◊ **Gozgalmaýan emläk** duran ýerinden üýtgedip bolmaýan emläk (jaý, hususy eýeçilikdäki ýer). **Gozgalýan emläk** eýeçiligindäki duran ýerini üýtgedip bolýan hemme zatlar.

EMMA [emma:], Garşylygy aňladýan baglaýjy. *Howa garalyp dur, emma ýagyş ýaganok*.

◊ **Emmasy bar bolmak** başga bir sebäbi bolmak. *Ikisiniň arasy bozuldy welin, bir emmasy bar bolamasyyn?*

EMME I, *iş ady.* Emmek ýagdaýy.

EMME II, *at.* Çaga dilinde: emjek.

EMMEK, *işl.* Dodaklar we diliň kömegi bilen emjegi agzyňa çekip sormak. *Guzy süýt emýär. Çaga ejesini emýär*.

EMR [emir], *at.* Buýruk, höküm.

EMRIDIP-SEMRITMEK, *işl., gepl.d.* Hiç hili esas bolmazdan, ýumşuň hökman bitiriljekdigi hakynda howaýy gürrüň etmek. *Ol: "Bize işe gel, gürrüňi bolmaz, gowuja wezipede bererin" diýip, ilki başda baý emredip-semritdi, iş diýip barsam, öňküligi ýok, gepleşsem gelenok*.

EMRI-MAHAL, *at, kön.s.* Mümkün bolmadyk zat, boş hyýal. *Ýol başladyň bozuklygynyň şanyňa, Goşulmadyň emri-mahala düşdi* ("Şasenem – Garyp").

EMZIK, *at.1.* Aýal maşgalaryň, süýdemdiriji haýwanlaryň süýt mäsiniň, göwsüniň, ýelniniň uýy. **2.** Çagany emeli ýol bilen emdirmek üçin ulanylýan maýyşgak enjam. *Agzyna emzik sokup, Gundaglapjyk goýýarys* (K. Gurbannepesow).

EMZIKLI, *syp.* Emzigi bar.

◊ **Agzy emzikli** emýän (çaga). *Onuň agzy emzikli çagasy bar*.

EN, Türkmen milli elipbiýiniň "N" harpynyň ady.

ENAR [ena:r], *at.* Naryň agymtyl däneli süýji görnüşi.

ENAYÝ [ena:ýy], *syp.* Üýtgeşikden gowy, täsin. *Ussanyň tekjesiniň üstünde çaklaňja, örän enayý bir gülýaka ýatyrdy* (Ý. Mämmediýew).

ENAYÝJA [ena:ýyja], *syp.* Üýtgeşikden gowuja, täsinje, ýakymlyja. *Onuň enayýja sesi dagyň gaýalarynda ýaňlanyp, dereden-derä düşüp gidýärdi* (B. Kerbabaýew).

ENAYÝLYK [ena:ýylyk], *at.* Enayý görnüşli, enayý häsiýetli bolmaklyk.

ENÇE, *ser.* Ençeme.

ENÇE-ENÇE, *çal.* Birnäçe, bir topar.

ENÇEME, *çal.* Mukdary boýunça köp, köp sanly, ençe, birnäçe. *Bu toprak ençeme ürleri gören toprakdyr*.

ENDAM [enna:m], *at.* Adam bedeniniň göze görünýän daş ýüzi, ten. *Ýoldan soň ýadansyňyz, goý, birneme endamyňyz ýazylsyn* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Endamyna et bitmek (örmek)** guratlanmak, semremek. **Endamynda garga çokasy et galmazlyk** horlanmak, süňk bolup galmak. **Endamyňa suw ýöremek** guratlanyp, reňki durlanmak, sagdynlaşmak. *Endamyna suw ýöräp owadanlaşdy* (N. Pomma). **Endamyň sylzlamak** bir zatdan heder etmek, gorkmak.

ENDAM-JAN [enna:m-ja:n], *at.* Tutuş beden, bütün endam. *Ertir barsam, endam-jany pers-ala* ("Edebiýat we sungat").

ENDIGAN [enniğa:n], *syp.* Gyrađen, birsydyrgyn; tekiz, бүдүр-сүдүр дәл. *Gowaçalar endigan gögerdi* (N. Baýramow).

ENDIGANLAMA [enniğa:nlama], *iş ady.* Endiganlamak ýagdaýy.

ENDIGANLAMAK [enniğa:nlamak], *işl.* Endigan edilmek, düz edilmek, düzlenmek, tekiz edilmek, tekizlenmek, dogrulanmak, deňlenmek. *Ýerler ekişden öň endiganlandy*.

ENDIGANLAŞDYRMAK [enniğa:nlaşdyrmak], *işl.* Endigan edip çykmak. *Mellek ýerleri endiganlaşdyrmaly*.

ENDIGANLAŞMAK [enniğa:nlaşmak], *işl.* Tekizleşmek, düzleşmek.

ENDIGANLATDYRMAK [enniğa:nlatdyrmak], *işl.* Birine endigan etdirmek, düzletdirmek, tekizletdirmek.

ENDIGANLATMAK [enniğa:nlatmak], *işl.* Endigan etdirmek, düz etdirmek, düzletmek, tekiz etdirmek, tekizletmek, dogrulatmak, deňletmek.

ENDIGANLYK [enniğa:nlyk], *at.* Endigan halda bolmaklyk, gyrađenlik, birsydyrgynlyk.

ENDIK [ennik], *at.* Durmuşda kimdir biri üçin adaty zada öwrülen gylyk. *Ir turmak endigi. Çilim*

çekmek endigi. Ýaramaz endik. Endige öwrülme. Endik bolup galmak.

ENDIKLI [ennikli], *syp.* Endigi bolan, endik edinen.

◊ **Endik etmek** özüni alyp batmakda bir zat etmegi öwrenmek, ram etmek. *Ýata garna hiç zat iýmezlige endik edipdirin. Irden turup, daşarda eýläk-beýläk ylgamagy endik edipdirin.*

ENDIREMEK [enniremek], *işl.1.* Titräp-titräp çykamak (adamyň agzyndan çykýan ses hakda). *Onuň sesi endiräp çykdy. 2.* Haýsydyr bir täsir ýa-da gowşaklyk sebäpli sandyrap, çalt urmak (ýürek hakda). *Ýüregim endiräp dur.*

ENDIRETME [enniretme], *iş ady.* Endiretmek ýagdaýy.

ENDIRETMEK [enniretmek], *işl.* Endiremek katdyna ýetirmek. *Aýdymçy sesini endiredip, aýdym aýdyp başlady. Yssy onuň ýüregini endiretdi.*

ENDIREŞMEK [ennireşmek], *işl.1.* Titreşip-titreşip çykamak (köp ses hakda). *2.* Haýsydyr bir täsir ýa-da gowşaklyk sebäpli sandyraşyp, çalt urmak (birnäçe adamyň ýüregi hakda).

ENDIREWÜK [enniröwük], *syp.* Endiräp çykýan, sandyrap, titräp çykýan (ses hakda). *Men bu sözleri gahar gatyşykly, endirewük sesim bilen daşyma çykaranymy bilmän galypdyryn ("Edebiýat we sungat").*

ENDİŞE [ennişe], *at.* Gaýgy-alada, ünji, alada. *Endişe gazan gaýnatmaz (Nakyl). Endişeli iş bitirmez, meýdanda däl bolmasa (Magtymguly).*

ENE, 1. Kakaň ejesi. *Men eneme kömekleşmeli (G. Gurbansähedow). 2.* Çaganyň ejesi, çagany dogran aýal, eje. *Enemi gören mähriban, atamy gören gadyrdan (Nakyl). Dünýäniň bar görki enedir, ene (G. Gurbansähedow). 3.* Owlak-guzy, göle we ş.m. guzlan ene mal, köşek botlan inen düýe. *Ol enesi bilen çykyp gaçan guzulary salymyny bermän, yzly-yzyna tutup getirýärdi (H. Derýaýew). 4.* Garry aýallara ýüzlenilip ýa-da olaryň adynyň yzyndan getirilip aýdylýan söz. **5.** Bir zadyň esasy başlangyjy. *Ene ýap. 6.* Gyza dakylýan at.

◊ **Ene dereginden hiç zat galmazlyk** asyl keşbinden, görnüşinden hiç zat galmazlyk. **Ene dili** öz ýurdunda çagalykdan geplenýän dil (haýsy-da bolsa bir millete degişli bolan dil); her bir adamyň degişli bolan milletiniň dili. **Enesi ýalamadyk** terbiýe görmedik, ergeneksiz eklenen. **Ene süýdünden halal** öz zähmeti siňen, kişi zähmetiniň goşandy bolmadyk, ogurlyk däl. *Ene süýdünden halaldyr, şuny saňa berýärim. Ene toprak* adamyň doglan ýeri, ýurdy, Watany. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar (Gurbanguly*

Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ENEDENDOĞMA [enedennoğma], *hal.* Baryp ýatan, bütinleý, bütin ömründe şeýle, hemişe, mydama.

ENEKE, at. Maşgalada, çagalar edaralarynda we ş.m. çagalara ideg, gözegçilik etmek bilen meşgullanýan aýal, gelin-gyz. *Ol çagalary, çagalaram enekelerini gowy görýärdi (Ç. Aşyr).*

ENELI, syp. Enesi bolan, enesi bar. *Eneli ösen çaga.*

ENELI-GYZ [eneli-ğyz], *at.* Ejesi bilen gyzy ikisi. *Eneli-gyz uzakly gün haly dokaýardy.*

ENELIK, at.1. Ene bolmaklyk, enä degişli bolan. *Men bir enelik borjymy ýerine ýetirip, öz etjegimi edeýin, sen onsoň nähili isleseň, şonuň ýaly ýaşa! (B. Kerbabaýew). 2.* Kakaň ejen ýerine alan aýaly, öweý ene, ejelik.

ENELI-OGUL [enel(i)-oğul], *at.* Ejesi bilen ogly ikisi. *Eneli-ogul boljak toýuň gürrüni edýärdiler.*

ENERGETIKA [energe:tika], *at.1.* Fizikanyň energiýanyň häsiýetlerini öwrenýän bölümi. **2.** Hojalygyň energiýanyň dürli görnüşlerini işläp çykarmagy, öndürmegi içine alýan bir pudagy.

ENERGIÝA [ene:rğiya], *at.* Materiýanyň hereketlenişiniň ölçegi we iş öndürüp biliş ukyby. *Gün energiýasy. Ýylylyk energiýasy. Elektrik energiýasy. Mehaniki energiýa. Atom energiýasy.*

ENESIZ, syp. Enesi ýok, enesi bolmadyk.

ENESIZLIK, at. Enesi bolmazlyk, enesi ýokluk.

ENGAM [enğa:m], *at.* Gowy görüp berilýän sowgat, halat-serpaý, sylaglar, peşgeş. *Saňa, oglum, engam diýip, iki iner, bir gyz belläp goýupdym ("Görogly").*

ENGAMLYK [enğa:mlyk], *at.* Engam üçin niýetlenen (zatlar).

ENJAM [enja:m], *at.1.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin gerek bolan abzallar, iş gurallary. *Hojalyklar dürli enjamlar bilen üpjün edildi. 2.* Bir işi amala aşyrmak üçin taýýarlyk, alada, çäre, alaç. *Çandybil halky şatlanyp, uly toý enjamyny tutdy ("Görogly").*

ENJAMLAŞDYRMAK [enja:mlaşdyrmak], *işl.* Hemme gerek bolan abzallar, iş gurallary bilen üpjün etmek, gurnamak, abzallaşdyrmak. *Ýaryş geçjek meýdançany enjamlaşdyrmak.*

ENJAMLAŞDYRYLMAK [enja:mlaşdyrylmak], *işl.* Hemme gerek bolan abzallar, iş gurallary bilen üpjün edilmek, gurnamak, abzallaşdyrylmak. *Men lukmançylygyň iň täze enjamlary bilen enjamlaşdyrylan nobatdaky sagaldyş toplumlarynyň ýa-da hassahanalaryň işe girizilen wagty özümi iň bagtly we buýsançly adam saýýardym (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr).*

ENŞALLA [enşalla:], "Saglyk bolsa, hudaý ýol berse" diýen manyda ulanylýan giriş sözi.

ENTEJIK, *hal.* Azajyk wagtlap, sähelçe wagtyň dowamynda, birsalym. *Entejik howlukmaň!*

ENTEK, *hal.1.* Heniz, häzirlikçe. **2.** Biraz, az salym.

ENTEK-ENTEKLER, *hal.* Köp wagtyň dowamynda, köp wagtlap, birnäçe wagta çenli. *Entek-entekler hem ýan bermejegine ynamy bardy.*

ENTEMEK, *işl.1.* Ýörän wagtynda deňagramlylygy saklap bilmän, iki-baka çaykanmak, yraň atmak. *Käwagtlar daşa büdräp entäp gidýärdi* (Ç. Aşyr). **2.göç.m.** Biderek söw-söw syrpy ýörmek, işsiz aýlanyp ýörmek. *Gijäniň içinde nireden entäp geldiň* (A. Atajanow). **3.göç.m.** Şowsuzlyga sezewar bolmak, garyp düşmek, batmak. *Bular seniň entäniňi bilseler, ýeňsäne deperler* (B. Kerbabaýew). **4. göç.m.** Biriniň ýa-da bir zadyň yzynda ser-sepil bolmak, sergezdan bolmak. *Habybyň aýagyna ýykylp, onuň ýüregini eýelejek bolup entänler hem az bolmady* (G. Kulyýew).

ENTER-PELEK:enter-pelegini **öwürmek** başyny-gözünü aýlamak, aljyranňy ýagdaýa salmak, aljyratmak. *—Ýene-de nireden bolduň, näme etdiň — diýip, enter-pelegini öwürýärsiň?* (B. Seýtäkow).

ENTEŞMEK, *işl.* Bilelikde entemek. *Gijäň bir mahaly siz näme beýdip enteşip yörsüňiz? Sür atyňy dogry şoňa, Beýdip enteşip yörmäli* (Ç. Aşyr).

ENTETMEK, *işl.* Birini entemek katdyna ýetirmek, entär ýaly etmek. *Keselçilik ony ahyry entetdi.*

ENTIREKLEMEK, *işl.* Bir zadyň zarbyna ýa-da başyň aýlanmagy sebäpli deňagramlylygy ýitirmek. *Kerimiň gözleri, gulaklary gapylan ýaly boldy, ol entirekledi* (Ý. Mämmediyew).

ENTIREKLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin entireklemek.

ENTIREKLETMEK, *işl.* Birini entireklemegini gazanmak. *Mämmedjan hem näme bolsa-da, bu döwi darynyň üstüne entirekledip eltdi* ("Türkmen halk ertekisi").

ENZYRUT [enzyru:t], *syp., gepl.d., göç.m.* Barypýatan gysganç, syrnyh. *Sen-ä bir barypýatan enzyrut ekeniň.*

◊ **Enzyrut ýaly** gysganç, syrnyh (adama aýdylýar).

EŇAŞAK [eňaşa:k], *hal.* Eňňitden aşak, ýokardan aşaklygyna, ýapaşak. *Maşyn eňaşak barýar.*

EŇAŞAKLYGYNA [eňaşa:klygna], *hal.* Ýokardan aşaklygyna, beýikden aşaklygyna, ýapaşaklygyna. *Eňaşaklygyna gaýtmak.*

EŇDIRMEK, *işl.* Aşaklygyna goýbertmek, indirtmek.

EŇEK, *at.1.* Ýüzüň aşaky çürelýän ýeri, äň süňkleriniň birleşýän ýeri. **2.** Keçäniň gyrasyna

salynýan nagys we onuň ady. **3.göç.m.** Hiç kime ýeň bermän, öz diýenini tutup duran keç adam, jedelçi. *Duran bir eňekdir, bakmaz sözüne* (A. Kekilow).

◊ **Eňek atmak 1)** öldüm-öldümiň öň ýanynda bolmak, agyr hassa bolmak, halys ysgyndan düşmek. *Eňek atyp ýatan hassany ýeke taşlap, adam çagyrmaga gidip bilmän, gijäni ýarym etdiler* (H. Derýaýew). **2)** gözyetimde gizlenmäge ýakynlaşmak, ýaşanýrlamak (gün hakynda). *Gün eňek atdy. Eňek bermezlik* öz pikirinden, düşünişinden el çekmezlik, başga adamyň pikiri bilen düýbünden razylaşmazlyk, baş bermezlik. *Gurban "şu çyn boljak" diýip, tüýs eňek bermedi. Eňek dyndarmazlyk* tabşyrylan işi oňat ýerine ýetirmezlik, nämedir bir zady doly etmezlik, kanagatlandyrmazlyk. *Oňa ýumuş buýursagam-a buýurdyk weli, eňek dyndarmasa gerek! Eňegiňi basmak* içmek üçin içine çal, suw ýaly suwuk zat guýlan tabaga eňegini ýetirmek. *Ol çal guýlan jama eňegini basdy. Eňegine ata sakgaly çykan* beden we ruhy taýdan ýetişen, ýigit çykan. *Onuň eňegine ata sakgaly çykan ogly bar. Eňegiň dynmazlyk* kimdir birinden ýa-da bir zatdan gönenmezlik, birinden ýa-da bir zatdan azar çekmeklik. *Eňegine jaň dakylan ýaly* hiç kime gezek bermän köp gepleýän, ýaňra, lakgy. *Eňegiňe tutmak* aýdanyňy gögertjek bolmak, özüňkini mamlra hasaplamak, öz diýeniňden dönmeklik. *Eňegi ýere berilmek ser.Ýüzi ýere berilmek. Ol daşa büdräp, eňegi ýere berildi. Eňek etmek* bir zat hakynda dawa etmek, jedelleşmek, jedel etmek, dawalaşmak. *Päheý, saňa ýöne eňek et diýseň!* (B. Kerbabaýew).

EŇEKLEŞMEK, *işl.* Bir mesele barada jedelleşmek, jedel edişmek, dawalaşmak, harçaňlaşmak. *Eňekleşip oturmaň-da, gowusy toýa taýýarlanyň* (B. Öwezow).

EŇILMEK, *işl.1.* Aşaklygyna gaýdylmak, inilmek. *Ol pişegi göterende, arkan gaýşyp uranda, ileri eňilip, bütin göwresi bilen hereket edip ýaýýar* (H. Derýaýew). **2.** Bir tarapa gidilmek, ýüzlenmek. *Ol derrew yzyna dolanyp, süriniň gündogaryna bakan eňilýär* (B. Gurbanow). **3.** Hujum edilmek, çözülmek. *Ol duşman haýsy tarapa eňilse, şol ýerdäki pulemyoty atýardy* (B. Sol-tannyyazow).

EŇIŞMEK, *işl.1.* Köp bolup aşaklygyna eňmek, inmek. **2.** Bilelikde bir tarapa gitmek. **3.** Çozuşyp gelmek.

EŇK, *at.* Ysgyn, güýç, eňkam. *Sapar märem, gurban tylla nalyňa, Eňkim yok ýapyşsam ýüpek ýalyňa* ("Görogly").

◊ **Eňki gaçmak (gitmek)** haýy gitmek, ysgyndan düşmek, halys bolmak, eňkamy gaçmak, ýadamak. *Gaçyp Güljemalyň eňki, Gidigiçe galýar yza* (Ç. Aşyrow).

EŇKAM [eŋka:m], *ser. EŇk.*

♦ **EŇkamý gaçmak (gitmek)** *ser. EŇki gaçmak.*
EŇkamý gidip, ýanyny ýere berdi (H. Derýaýew).

EŇLIŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden eŇmek, bilelikde eŇmek.

EŇME, *iş ady.* EŇmek ýagdaýy.

EŇMEK, *işl.* 1. Beýikden, ýokardan gaýtmaq, aşaklygyna gaýtmaq. 2. Bir tarapa, bir ýere ýüzlenmek, gitmek. *Bütün oba şolara tarap eňdi.* 3. Hujüm etmek, çozmak. 4. *göç.m.* Biri bir zady bolşundan has ulaldyp aýdanda, diňleýjiler onuň ýalan sözleýändigini bilip, "aşak düşsene" diýen ýaly many aňladýar. *Entek eňweri, zalywat.*

♦ **EŇen ugruňa gitmek** dogry, nädogry diýmän, öz diýeniňe tutup oturmak, yňdarma bolmak. *Ol eňen ugruna gulak salman gider.* **EŇen ugruňa çapyp oturmak** *ser. EŇen ugruňa gitmek.*

EŇŇERE, *at.* Hasyly ýygnaýyp gutarandan soň onuň galak-gaçagy çöplenýän, hoşa edilýän ekinçilik. *Eňňere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy geňirgediler* (B. Kerbabaýew).

EŇŇERELIK, *at.* Eňňere edilen ekin meýdany.

EŇŇIT, *at.* Beýiklikden aşaklygyna peselip gaýdýan ýapgyt ýer, ýapaşak ýer, eňaşak ýer. *Atlylar belent gerşiň eňňidine indiler* (B. Seytākow).

♦ **Eňňit etmek:** 1) aşaklamak. *Gün deňze tarap eňňit edýärdi.* 2) bir tarapa ýüzlenmek, gitmek.

EŇŇITLIK, *at.* Eňňit ýer.

EŇRE, *at, gepl.d.* Aglak. *Eňre çaga.*

EŇREME, *iş ady.* Eňremek ýagdaýy.

EŇREMEK, *işl.* Zarynlap gözýaş etmek, zar-zar aglamak; möňňürüp aglamak, eňsemek. *Aglanyň önünden eňrän çykar* (Nakyl).

EŇREMEZ, *at, yerli g.* Alty ýaşan goýun.

EŇREŞIK, *at, ser. Eňşeşik.*

EŇREŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin eňremek.

EŇRETME, *iş ady.* Eňretmek ýagdaýy.

EŇRETMEK, *işl.* Gözýaş etdirmek, aglamaga mejbur etmek, aglatmak. *Agladyp, eňredip ýeňňemi aldy, Arapdan aryňy al, Jygaly ogly* ("Görogly"). *Aglatma, eňretme aşyk Tahyry, Zöhräniň ugrunda köýýän-diýenmiş* (K. Gurbannepesow).

EŇSI, *at.* Sowuk girmezlik üçin öýüň gapysyna tutulýan halynyň bir görnüşi. *Edil şol demde gara öýüň baş ädim önündäki daş tamyň gapysy şarkyldap açyldy-da, işigiň eňsisi serpilen gara öýüň bosagasynda Enebaý ejäniň äpet göwresi peýda boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Alem içre at gezer, 9 s.). *Ol öýleriň işigindäki agyr eňsiler aşak goýberilen gabak ýaly börtüşip durdy* (Ý. Mämmediýew).

EŇSIGAMYŞ [eňsigamýş], *at.* Öýüň gapysyna tutulýan örülen gamyş.

EŇSILIK, *at.* Eňsi dokamak üçin niýetlenen (ýüň we ş.m. zatlar).

EŇŞEMEK, *işl., ser. Eňremek.* Öýne gelse aýallar, *Ikisem eňsäp otyr* (A. Alamyşow).

EŇŞEŞIK, *at.* Köp adamyň agyly sesi, zenzele, yzanda-çuwanlyk, ahy-nala. *Howlynyň içinde ulý eňşeşik başlandy* (A. Gowşudow).

EŇŞEŞMEK, *ser. Eňreşmek.* Sürüldiler il barysy eňşeşip, *Pyganyna daglar, daşlar gymşaşyp, Asman joşa geldi, zemin gowşaşyp, Bulutlar durdular nala, Seyidi* (Zelili).

EŇŞETMEK, *ser. Eňretmek.*

EŇTERILMEK, *işl.* 1. Gabyň agzy aşak edilip dökülme, guýulmak. *Depesinden eňterilen sowuk suw.* 2. Itekleňip ýykylmak. 3. *göç.m.* Erbet taraplary, etmiş görkezilip geplenmek, ýamanlamak, üstünden düşülme, tankyt edilmek. 4. Bir zat bilen urulmak, biri tarapyndan urlan bolmak. 5. *göç.m.* Birbada içilmek, başa çekilmek. *Okara doly çal bir başa eňterildi.* 6. Bir tarapa ýüzlenilmek, çalt hereket edilmek, çozulmak. *Gelişleri ne haýbatly, Eňterilen dek gelyärdi sap* (Ç. Aşyr).

EŇTERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Köp gapdaky zady eňtermek; yzly-yzyna dökme, guýmak. *Doly bedreleri eňterişdirmek.* 2. Birnäçe ýere zat dökme, birnäçe ýeriň üstüni ýapmak, gömüştirmek. 3. Birnäçe zady agdarmak, agdaryşdyrmak, itekläp ýykyşdyrmak. 4. *göç.m.* Käbir adamlaryň erbet taraplaryny, etmişlerini aýdyşdyrmak, aýdyşdyryp ýamanlamak. 5. Köp adamy urup başlamak, gaýta-gaýta eňterip urmak. 6. *göç.m.* Köp gapdaky zady içmek, yzly-yzyna içmek, başyňa çekmek.

EŇTERIŞMEK, *işl.* 1. Eňtermäge kömek etmek, bilelikde eňtermek. 2. Köpçülik bolup bir tarapa ýüzlenmek, çalt hereket edip gitmek, at goýmak, çozmak, dökülme.

EŇTERMEK, *işl.* 1. Içi zatdan doly gaby egip, baryny birden guýmak, hemmesini dökme. *Omaçaly çorbany gazanyň iki gulagyndan ýeňi bilen tutup, içi dogralan nanly çanaga eňterdi* (N. Pomma). 2. Bir gapdala agdarmak, itekläp çykmak. *Käbir şonuň ýaly haramzadany belent dagyň başyndan eňtermek gerek* (B. Kerbabaýew). 3. Bir zat bilen depesinden indermek, urmak. *Gazabyma çydap bilmän, has zarplyrak eňteräýipdirin* (B. Kerbabaýew). 4. *göç.m.* Biriniň ýaramaz taraplaryny, etmişlerini görkezip tankyt etmek, üstünden düşmek. 5. *göç.m.* Gapdaky suwuklygy birbada içmek, başyňa çekmek. 6. Çalt hereket edip, bir tarapa ýüzlenmek, at goýmak, dökülme, çozmak.

EŇTERTMEK, *işl.* Biriniň eňtermegini gazanmak, agdartmak, içirtirmek, çozdurtmak.

EP-, *Esli* sözüniň önünden gelip, sözüň manysyny güýçlendirýän bölek. *Ep-esli.*

EPDEK, *at.* Gurhanyň ýediden bir bölegi.

EPENDI [epenni], *kön.s.* 1. Köplenç, asly türk bolan erkek adamlara sypaýylyk, hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Müdür endi, siz maňa ýürekde çirik saklamagy öwreden dälşiniz* (B. Kerbabaýew). 2. Adam ady.

EPENEK, *at.* 1. Bir zadyň içinden geçirilýän, okuň ujuna berliklik üçin geýdirilýän, içi deşik tegelek demir bölejik, gaýyş. 2. Pil saplananda, sapyň içinden geçirilen çüýün üstünden goýulýan içi deşik ýasyja demir bölejigi. 2. Düýäniň burnundan sypmazlygy üçin bütüniň uçly tarapyňyň iç ýüzünden geýdirilýän teletin, gaýyş bölejigi.

EP-ESLI, *sy.* Möçberi, mukdary boýunça köp, uly, ýoňsuz, esli. *Ep-esli pul. Ep-esli bugdaý.*

EP-ESLIJE, *sy.* Eslije, ýoňsuzja. *Buýran işiňi etmek üçin maňa ep-eslije wagt gerek.*

EP-ESLIRÄK [ep-eslirä:k], *sy.* Möçberi, mukdary boýunça ep-esliden azrak.

EPEÝ, *sy.* 1. Daş görmüş, müçesi, gabarasy uly, daýaw, uly. *Epeý adam.* 2. *göç.m.* Özünü agram tutýan; gopbamsy. *Ýigit epeý basyp, gopbam görünýär* (K. Gurbannepesow).

EPEÝ-EPEÝ, *sy., gepl.d.* Uly-uly. *Toýa epeý-epeý ýaşulular gelipdir. Epeý-epeý ädimläp barýar.*

EPEÝLENMEK, *işl.* Epeý görmüşe girmek, özüni epeý görkezmek, gopbamsyramak. *Epeýlenip jogap berdi* (G. Kulyýew).

EPEÝLIK, *at.* 1. Epeý bolmaklyk, epeý görmüşlik. 2. Ulumsylyk, gopbamsylyk. *Ol epeýlik bilen içeri girdi.*

EPGEK, *at.* Tomus günleri öwürýän gyzgyn ýel, howurly ýel. *Tolkun-tolkun bolup akyp duran epgegiň aşagyndaky gowaçalaryň ýapraklary garamtyl gökdi* (N. Baýramow).

EPGEKLI, *sy.* Epgek öwürýän, gyzgyn ýelli. *Epgekli çöllügiň jümmüş ýerinde, Atam pahyr gün ýamanyn görüpdür* (M. Myşsyýew).

EPGEKSIZ, *sy.* Gyzgyn ýelsiz, epgek öwürmeýän. *Epgeksiz howa.*

EPIK [epik], *sy.* Žanr hökmünde eposa häsiýetli, eposa, şadessana mahsus.

EPILMEK, *işl.* 1. Epin emele gelmek, epin tutmak, gasyn atmak. *Onuň köýnegi epilipdir.* 2. Egilmek, bükülmek, eplenmek.

EPIN, *at.* Bir zadyň eplen, ýygirt atan ýeri. *Dar dartylyp ýyrtylar, giň epinden gyrkylar* (Nakyl). *Epini açylmadyk garma don.*

EPINLI, *sy.* 1. Epini bar bolan, ýygirt atan, epin tutan. 2. Epin goýlup tikilen.

EPIŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini epip çykmak, bir ujundan epmek.

EPIŞMEK, *işl.* Bir zady epmäge, gat-gat etmäge kömek bermek.

EPLEM, *at.* Eplen, gatlanan zat.

EPLME, 1. *iş ady.* Eplemek ýagdaýy. 2. *at.* Eplenýän, açylyp-ýygnaýan. *Eplme oturgyç.*

EPLEMEK, *işl.* Bir zady gat-gat etmek, epmek. *Ol bitin çapadyny bölmän, epläp agzyna dykdy* (H. Ysmaýyłow).

EPLEM-EPLEM, *sy.* Gat-gat bolup duran.

EPLENIŞMEK, *işl.* Bükülmek, gat-gat, eplen-eplen boluşmak; köpçülikleýin bükülmek; gat-gat bolmak.

EPLENME, *iş ady.* Eplenmek ýagdaýy.

EPLENMEK, *işl.* Bükülmek, bükülen ýagdaýda bolmak, gat-gat bolmak.

♦ **Eplenip ýatmak** iş etmän bikär, işsiz-pişsiz gün geçirmek. *Aç-suwsuz eplenip ýatyrdylar* (A. Gowşudow).

EPLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini epläp çykmak, eplen-eplen edişdirmek, birnäçe gezek eplemek. *Ol elindäki kagyzy epleşdirip, jübüsine saldy* (N. Geldiýew).

EPLEŞMEK, *işl.* Bir zady eplemäge, gat-gat etmäge kömekleşmek. *Geýimleri epleşmek.*

EPLETMEK, *işl.* Bir zady gat-gat etdirmek. *Ýaglygy epledip ýygatmak.*

EPME, 1. *iş ady.* Epmek ýagdaýy. 2. *at.* Üsti, düzümi miweli, ýagly *we.ş.m.* tagamly azyk önümi. *Bally epme.*

EPMEK I, *işl.* Göni ýa-da ýazgyn zady eplemek, geým-geýimleriň etegini gysgaltmak üçin epmek. *Paşmaklaryny epdi-de, emäý bilen ayak üstüne galdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Dyzyňy epmek** sähel wagt oturmak.

EPMEK II, *at.* yerli g. Çelpek. *Ahalyň ak unundan Epmek gelsin şu gyza, Maňgyslagyň maň goýnundan Söwüş gelsin şu gyza* (Hüwdi).

EPOS [e:pos], *at.* Bir tema bagyşlanan milli häsiýetli gahrymançylykly halk aýdymalarynyň, poemalarynyň, rowaýatlarynyň we dessanalarynyň tutuş jemi, şadessan. *"Görogly" eposy.*

EPRIK [epirik], *at.* Süýt bilen gatygyň garylmanyndan taýýarlanylýan süýt önümi. *Käte üýşüp eprik, goýultmak edinjäris* ("Edebiýat we sungat").

EPRUT [epiru:t], *sy.* Şylhasy çykan, halys tozan. *Täzeje geýen geýimler tiz wagtyň içinde deriň şoruna eprut bolup, eginlerinden düşip galýardy* (H. Derýaýew).

♦ **Eprut garry** garrap halys lagşan adam.

ER, Türkmen milli elipbiýiniň "R" harpynyň ady.

ERA [e:ra], *at.* Ýyl hasaby ýöredilip ugran başlangyç pursat we şeýle ýyl hasabynyň ulgamy.

ERA [era:], *kön.s.* İçinde. *Meýdan era jeňi-maglup gaýrylsa* (Mätäji).

EPSOMIT [epsomi:t], *at.* Angliýanyň Epsom şäheriniň golaýyndan tapylyan aýy duzuň ady.

ERADA [era:da], *at.* Erk; maksat, niýet. *Seniň hem beýle bolmagyň Allanyň eradasy bilendir* (H. Der-ýaýew).

ERBAHASY [ervahasy], *at.ösüml.d.* Boýy 15-30 sm ýetýän köpýyllyk ot, ýabany dermanlyk ösümlik.

ERBET [ervet], *syp.* 1.Gowy däl, ýaramaz; ýaman. *Adama erbet söz aýtmaň!* 2. Aýylganç, elhenç, gorkunç. *Ol birden ah çekip, erbet ses etdi* (N. Pomma). 3.Pes, öwerlik däl (hal-ýagdaý hakynda). *Syrkawyň ýagdaýy häzir erbet däl.*

ERBETÇILIK [ervetçilik], *at.* Hil, ýagdaý, hereket, iş we ş.m. taýdan ýaramazçylyk, göwnējaý dälilik, maksada laýyk gelmezlik, erbetlik.

ERBETLEMEK [ervetlemek], *işl.* Pese düşmek, ýaramazlaşmak, beterlemek. *Onuň saglygy erbetleýär.*

ERBETLENMEK [ervetlenmek], *işl.* Öz-özünden erbet bolmak. *Hil taýdan erbetlenmek.*

ERBETLEŞDIRMEK [ervetleşdirmek], *işl.* Erbetlenmegine getirmek. *Onuň özi saglygyny erbetleşdirdi.*

ERBETLEŞMEK [ervetleşmek], *işl.* Kem-kemden erbet bolmak.

ERBETLIK [ervetlik], *at.* 1. Erbet halda bolmaklyk, erbetçilik, ýaramazçylyk. 2. Erbet iş. *Erbetlik etmek.*

ERDEM *at, kön.s.* Edep, terbiýe. *Erdem başy dil* (Nakyl).

ERDEMLI, *syp.* Başamykly, edenli, salyhatly, hünärli. ...*Derse han oglana beglik bergin, tagt bergin-erdemlidir* ("Gorkut ata").

EREDIJI, *at.* 1.Bir maddany ergin hala öwürýän (suwuklyk). 2.Metaly eretmek bilen meşgul bolýan adam. *Polat erediji.*

EREDILMEK, *işl.* Ergin eredilmek, ergin, suwuk hala getirilmek.

EREK *at.* 1.Goýnuň bir jynsy. *Guşda barak eti, goýunda erek eti* (Nakyl). 2. Goşa, iki örküçli düýe, maýa. *Erek maýa münjekmi?* (Sanawaçdan).

EREM, *at,şahyr.* Behişt.

◇ **Eremiň bagy** behişt bagy. – *Siziň jaýyňyz nirededir – diýdi. Periler: – Erem bagynda – diýip, jogap berdiler* ("Hüýrlukga–Hemra").

EREMEK, *işl.* 1.Ergin hala öwürmek, daşky täsir netijesinde suwuk hala öwürmek. *Eredi ak garlar ala daglarda* (A. Kekilow). 2.göç.m. Gün-günden horlanmak, iglemek. *Ol gün-günden eräp barýar.* 3.Ýüregi ýuka ýagdaýda bolmak, durumsyz bolmak, gowşamak. *Oňa açyk ýüz bilen sen diýseň eräbiýr.* 4.

Gaty gowusyrap geplemek, suwjarmak katdyna ýetenkirlemek.

◇ **Eräp akmak** gaty horlanmak, guramak. *Gayra-gayra bakar men, Gyzlar, läle kakar men, Sol joramy görmesem, Eräp-eräp akar men* (Lale). *Günbe-günden eräp akýar, Ýok derdine derman-däri* (B. Kerbabaýew).

EREN, *at,ser.* Erenler.

ERENLER, *at.* Ärler, ärlük, welilik, pirlük derejesine ýetenler, pirlər, keramatly adamlar. *Daňa ýakyn üç ýüz altmyş erenler şu ýerde jemlenişdiler* ("Görogly").

EREŞMEK, *işl.* Kem-kemden eremek. *Ýerde ýatan galyň gar kem-kemden ereşýär.*

ERET, *at.* Uly gämiler kenara gelende, ony berkitmek üçin ulanylyan we gorumyň dört tarapyndaky çykyp duran, başyna kenardan zyňlan tanaplar oralýan agaçlar; ýelkenli nawuň gapyrgalarynyň uçlary; gämini köprü ýa-da başga gämä daňmak üçin ýüpüň baglanyan ýeri.

ERETMEK, *işl.* 1. Eremek derejesine ýetirmek. *Demir eretmek.* 2. göç.m. Bedenine ýeňillik bermek, lezzet bermek. *Sesi güýçli doň ýüregi eretdi* (N. Pomma).

EREWDE-BEREWLİK [eröwdö-veröwlik], *at.* Gayda-gaýmalaşyk, köpçülikleýin tertipsiz hereket, erem-ejemlik.

EREZ, *at,gepl.d.* 1.Bir tarapa uzap gidýän giň bolmadyk belentlik, ulaşyp gidýän beýikli-pesli ýer. *Dag erezi.* 2.Kürtä, hala salynyň nagys we onuň ady.

ERGENEK [erğenek], *at.* 1. Bir zadyň önüne ýa-da daşyna edilen germew. 2.Gapy; gözenek. *Garly ussa dükanýň ergenegini ýapdy-da, öýüne gaýtdy* (A. Gowşudow).

ERGENEKSIZ [erğeneksiz], *syp.* 1.Germew edilmedik, germewsiz. 2.Gapysyz; gözeneksiz. 3. göç.m. Terbiýe görmedik, terbiýesiz, edepsiz. *Ergeneksiz eklenen, terbiýesiz saklanan* (Nakyl).

ERGIN [erğın], *syp.* 1.Erän, doň däl. *Ergin ýag.* 2.at. Bir ýa-da birnäçe gaty jisimleriniň garyndysy.

ERIK, *at.* 1.Bägüller maşgalasyndan bolan, miwe getirýän agaç, bag. 2.Şol agajyň şanikli, sarymtyl-gyzyl öwüsýän süýji miwesi.

ERIKGÜL [erikgöl], *at.* 1.Erigiň gülüne meňzedilip hala, çuwala, kürtä we ş.m. salynyň nagys. 2.Gyza dakylýan at.

ERIN, *at.* Agsyň iki gapdal tarapynda dodaklaryň cowlanyp birleşýän ýeri; dodak.

◇ **Erni bir ýere gelmezlik** bir zada diýseň begenip, dylým-dylým etmek. *Täze köýnek geýen çagajygýň erni bir ýere gelenokdy. Erni gulagyna ýetmek* gaty gülmek. **Erniň erniňe degmezlik1) ser. Erniňi ýygnap bilmezlik2)** köp gürlmeklik, ýañramaklyk,

ýaňra bolmaklyk. **Erniňi ýygnap bilmezlik** gülkin tutmak, köp gülmek. *Ol ernini ýygnap bilmän, ep-esli salym ýylgyryp durdy* (A. Durdyýew). **Erniň suwuny oňarmazlyk** elinden iş gelmezlik, nalajedeýin, emelsiz bolmaklyk. **Erni suwly** özüni oňarmaýan, lellim, sölp, bihepbe, emelsiz. **Ernini oňarmaz** sölp. **Erni ýygnanmaz** gülek. **Erni ýirik** gepçi, gybatkeş.

ERINLEK, *syp.* Erni uly, agzy uly. *At erinlek gerek, är – burunlak* (Nakyl).

ERINMEK, *kön.s.* Ýaltanmak, kyn görmek, irinmek.

ERISGIN [erisgin], *syp.* Joşup duran. *Eý, kyblagähim, baş ýoldaşym, Görogly, ösüp baryan ýaş oglanyň göwni erisgin bor* ("Görogly").

ERIŞ, *at.* Mata, haly dokamak üçin ýüwürdilýän ýüp ýa-da ýüplük. *Dokmaçy aýallaryň hemmesi erişden başlaryny galdyryp, aňka-taňka bolşup seredişdiler* (A. Durdyýew).

ERIŞ-ARGAÇ [erişargaç], *at.1. ser.* Eriş we Argaç. 2. Eriş bilen argaç ýaly biri-birine gaty ýakyn.

♦ **Eriş-argaç bolmak** eriş bilen argaç ýaly biri-biriniň içinden geçip durmak, üsti-üstüne bolup durmak. **Eriş-argaç bolup geçmek** aýry-aýry zatlar, wakalar başdan-aýak öňe saýlanmak, bolup geçmek. *Dostluk temasy şahyryň döredijiliginiň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Eriş gaýnatmak* dokma ýüwürdilmezinden öň erşiň has berk bolmagy üçin ony gazanda gaýnatmak. **Erşi sagmak** dokma ýüwürdilende erşi çekip-süýndürüp ýüwürtmek.

ERIŞMEK, *işl.* Topulyp ýapysmak.

ERJELLENMEK, *işl.* Erjel bolmak, özüni erjel alyp barmak. *Ol ýigit öňküsinden düýbünden üýtgäpdir, indi gaty erjelenipdir.*

ERJEL, *syp.* Bir işi ýerine ýetirmäge tutanýerli ýapysýan, gaýduwsyz, hyjuwly, işjeň.

ERJELLIK, *at.* Erjel hasiýetli bolmaklyk, tutanýerlilik, maksada okgunlylyk.

ERJEŞME, *işl.* Erjeşmek ýagdaýy.

ERJEŞMEK, *işl.* Bir işe erjellik bilen baş goşmak; biriniň garşysyna çykmak, sürünmek, jedelleşmek, dawalaşmak. *Bermejek bolup erjeşme, özünem daňyp alyp gaýdyber* ("Görogly").

ERK, *at.1.* Öz islegiňi, öňünde goýan maksadyňy amala aşyryp bilmek ukyby. 2. Isleg, talap, ygtyýar.

♦ **Erk bermek** ygtyýar bermek, erkinlik bermek. **Erk etmek** özüni ele almak, özüne buýurmak ýa-da başga birine diýeniňi etdirmek. **Erki ele almak** – erkli bolmak, özüne erk etmek. **Erkine goýmazlyk** azar bermek, diýeniňi etdirmek, biynjalyk etmek. **Erkini almak** birini özüne boýun egdirmek, tabyn etmek. *Bu bir erkana ösen gyzdyr* (T. Gurbanow).

ERKANA [erka:na], *syp.* Hiç kime dahylly, garaşly bolmadyk, azat, özbaşdak, arkaýyn, erkin.

ERKANALYK [erka:nalyk], *at.* Erkana halda bolmaklyk, garaşsyzlyk, azatlyk; özbaşdaklyk, erkinlik. *Deňlik, erkanalyk, nurly gün üçin, Duşmanlara garşy göreş etdiler* (A. Kowusow).

ERKEÇ, *at.* Geçiniň bir ýaşyna ýeten erkek jynslysy. *Erkeç eti em bolar, geçi eti – ýel* (Nakyl).

ERKEK, *at. 1.* Aýala garşylykly jynsdan bolan adam. *...Gowaça düýplerini bejerip ýören aýallar, erkekler gaty kändi* (B. Seýtäkow). 2. Inen düýä garşylykly jynsdan bolan mal. *Abdy erkekleri suwly çeleklere ýantap çökerişdirdi* (B. Gurbanow). 3. *syp.* Urkaçy bolmadyk; erkeklik jynsyna degişli ösümlik, haýwan, guş we ş.m. 4. *syp., göç.m.* Mert, edermen, gaýratly. *Erkek adam bolup ýaşajak bolgun* (B. Hudaýnazarow).

♦ **Erkek göbekli** uly-kiçi erkek adamlar. **Erkek käşir** ýaly ýaramsyz.

ERKEKLERÇE, *hal.* Erkek ýaly, mert, durnukly (alyp barmak).

ERKEKLIK, *at.1.* Erkek häsiýetine mahsuslyk, erkege degişlilik. *Bu ýagdaý erkeklik namysynyň iň inçe tarlaryna çenli burup çykdy* (T. Gurbanow). 2. Erkek jynslylyk. 3. *göç.m.* Batyrylyk, edermenlik, gaýratlylyk, mertlik. *Seniň babaňam, kakaňam erkekligi elden beren däl* (B. Seýtäkow).

ERKEN, *k.d.* "Eken" manysynda gelýän kömekçi işlik.

ERKIN, *syp.1.* Erkana, hiç kime garaşly, tabyn bolmadyk, azat, özbaşdak. 2. Kynçylyksyz, ýeňillik bilen, mejbury däl. 3. *göç.m.4.* Adam ady.

ERKINLIK, *at.* Erkin halda bolmaklyk; özygtyýarlylyk, özbaşdaklyk. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki halklaryň medeniýetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasyňy düzýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Erkinlikden süňni ýenläp, Serdar dagy gidip barýar* (Ç. Aşyr).

ERKINSIREMEK, *işl.* Özüni erkin alyp baran bolmak, özüni erkin duýan bolmak, arkaýynsyramak. *Patyşanyň janynda erkinsirän Elbent bagşy oglany äsgermezlik edip, ädikli aýagynyň burny bilen Nejep janyň arkasyna depip goýberdi* ("Nejep oglan").

ERK-ISLEG [erk-isleg], *ser.* Erk we Isleg. *Halkyň erk-islegi*

ERKLI [erikli], *syp.* Bir işi etmäge erk berlen, hukugy, erki bar bolan, ygtyýarly.

ERKLILIK [eriklilik], *at.* Erki barlyk, erksiz dällik.

ERKSIZ [eriksiz], *syp.* Hiç zada erki bolmadyk, bir işi etmäge hukugy, ygtyýary bolmadyk.

ERKSIZLIK [eriksizlik], *at.* Hiç zada erki ýokluk, bir işi etmäge hukugy, ygtyýary ýokluk. *Erksizlik erbet zat.*

ERMEK, *işl., k.d.* "Bolmak" manysynda gelýän kömekçi işlik. *Erer ol erkin mydam, budur türkmen binasy* (Magtymguly).

ERMENI, *ser.* **Ermeniler.** *Ermeni dili. Ermeni halky. Ermeni medeniýeti.*

ERMENILER, *at.* Ermenistanyň ilaty.

ERNEK, *at.* Bir zadyň gyrasy, ýakasy, kenary. *Iki ýa üç arka aýlanýan palasyň ernekleri gemrilen bolsa, göwresi çapgy ýassygy ýaly kertim-kertimdi* (B. Kerbabaýew).

ERNEKLEMEK, *işl.1.* Bir zadyň gyrasyny ýakalap, tutup durmak, bir ýeriň gyrasynda ýerleşmek. *Bu ýol derýanyň ileri kenaryny erneklöp oturan oba barýar.* **2.** Aýaklamak, ahýrlap barmak, gutaraňkyrlamak. *Ýyl erneklöp gelýärdi.*

ERRE, *at, kö.n.s.* Byçgy; ary. *Depesinden erre düşen Zekerya* ("Seýpellemelek – Medhaljemal").

♦ **Erre-de teşe** biri-biri bilen gyr-tutuş, ala uruş, gyk-bak. *Boljagyňyzy bolupsyňyz, hemişe biri-biriňiz bilen erre-de teşe.*

ERSDIRMEK [erissirmek], *işl.* Üýtgetmek, hum ýaly çişirmek. *Ogulaýyň dogumly gürlemeği Enegüli ersdirdi* (R. Gelenow).

ERSGIN [erisgin]: **ersgin bolmak** köpelmek; guýçlenmek. *Erisgin bolup gitdi gyzybaşymyz* (Magtymguly).

ERSMEK [erismek], *işl. 1.* Baş galdyryp, köpçülikleýin suratda görünip ugramak, köpçülikleýin aýak üstünde bolmak. *Bahar gelse, göçer başlar, Gurt erser, şagal ýaýlar* (Talyby). **2.** Kesel beterlemek, ýetjek yokary derejesine ýetmek (ýara, örgün hakynda). *Ýaraň ersipdir, ony derrew lukmana görkez.*

♦ **Ersip galmak** birden ösmek, boý almak. *Ýagyşdan soň otlar birden ersip galypdyr.*

ERS-MERS [eris-meris]: **ers-mers bolmak** ösmek, ulalmak, ösýäni, özgerýäni mese-mälim bildirmek. *Ol ers-mers bolup, derrew ulaldy.*

ERTE, *at, ser.* **Ertir 1.** *Ertesi gün Berdi aga eşegini münüp, şaýyny tutup geldi* (A. Durdyýew).

ERTE-BIRIGÜN [erte-vi:riğün], *hal.* Ertir ýa-da ondan soňky gün; ertir we onuň yz ýanyndaky gün. *Ynha erte-birigün mülk harmanymyzy alarys, iýerlik däne şondan galar* (B. Kerbabaýew). – *Erte-birigün getirseňem bolardy – diýdi* (A. Gowşudow).

ERTEKI *I.gepl. d., ser.* **Ertirki 1.** *Erteki guýrukdan bu günki öýken ýagşy* (Nakyl).

ERTEKI II, *at. 1.* Köplenç, jadyly, hyýaly, şeýle hem durmuşy wakalar beýan edilýän halk döredijilik eseri. *Garry ene gyzykly erteki aýtmaga başlady.*

2.gepl.d. Hakyky däl, toslama, ýalan zat. *Bu aýdýanyň çyn gürrüň däl, ýöne bir erteki!Wä! Ine gerek bolsa erteki!* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ertiki otarmak** ýalan-ýaşryk sözlemek, bolar-bolgusyz gürrüňleri samahyllamak, ýok zatlary toslamak.

ERTEKIÇI, *at.* Köp erteki bilýän we olary gyzykly edip aýtmagy başaryan adam. *Biziň obamyzda bir garry ertekiçi bardy.*

ERTIR [erti:r], *hal., at, syp.1.* Dowam edýän günün yz ýanyndaky gün, bu gün däl, geljekki gün, indiki gün, erte. *Men-ä ertir irden turmaly* (T. Gurbanow). **2.** Günün, gündiziň başlanýan wagty, ir ertir. *Gerdişi keç gahba pelek elinden, Ertiri şat bolan öylän gülmedi* (Magtymguly). *Saňa ertirden agşama çenli garaşdyk.* **3.at.** Ir ertiriň ady. *Agşamnyň haýryndan – ertiriň şeri* (Atalar sozi). **4. syp.** Ir bilen içilýän çay, ertirlik. *Remezhan ertir çayyny içip boldy-da, ojaýyň başynda tirseğine ýaplanyp gysardy* (B. Seýtäkow). **4. göç.m.** Geljek gün, erte. *Sen ertiriňi gaýgy edýän adam däl ahyry?! 5.* Yslam dininde parz hasaplanýan baş wagat namazyň ilkinjisiniň okalýan wagtynyň we şol namazyň ady. *Ýaşulular ertir namazyna durdular. Ol ertirini okady.*

♦ **Ertiriňiz haýyrly bolsun!** "şu gün size peýda getirsin, bagt bersin, ýamanlyga ýüzüň düşmesin, işiňiz şowly bolsun" diýen manylary aňladýan alkyş sözi. *Ertiriňiz haýyrly bolsun, goňşy!*

ERTIRINE [erti:rine], *hal.* Ertir ir bilen, irden.

ERTIRKI [erti:rki], *syp.1.* Ertir boljak, şu günden soň gelýän gündäki. *Ertirki toýa taýýarlanýarys.* **2.** Irki, gün dogan wagtyndaky. *Şol janaweriň ertirki suwa ýakylyşydyr* (G. Kulyýew). **3.göç.m.** Geljekki günlerdäki. *Her kim özüniň ertirki durmuşynyň has gowy bolmagynyň umydy bilen ýaşayar.*

ERTIRLIK [erti:rlik], *at.1.* Ir bilen, ertir bilen iýilýän nahar, ertir nahary. *Olaryň öýünde agşamlyk bolsa, ertirlik tapylmaýardy* (B. Kerbabaýew). *Gün dogmanka ukudan oýandy, hasyr-husus ertirlik edindi* (B. Öwezow). **2.** Ertir üçin gerekli, ertirki gün gerek bolan (zat). *Çörek bişirer ýaly ertirlik unumyz barmyka beri ýa gijrägem bolsa, dükana un almaga gitmeli bolarmyka?!*

ES I, *at, kö.n.s.* Aň, huş.

♦ **Essi aýylmak** huşuny ýitirmek, ysgyny gaçmak, özüňden gitmek, çasmak. **Essinden gitmek** *ser.* **Essi aýylmak.** *Aýsoltan bu habary eşidip, bir nagra çekip, essinden gitdi* ("Görogly").

ES II, Türkmen elipbiýiniň "S" harpynyň ady.

ESAS [esa:s], *at.1.* Bir zadyň özeni, çeşmesi, düýbi. **2.** Bir zat üçin getirilýän delil, sebäp, tutaryk. *Ynanjyna*

esas agtarýan ýaly, töweregine göz aýlady (G. Kulyýew).

ESASAN [esa:sa:n / esa:sa:n], *giriş s.* Umuman alanynda, bütinleý diýen ýaly; köplenç. *Kepir balygy, esasan, Hazar deňzinde duş gelýär* ("Türkmenistan").

ESASLANDYRMA [esa:slannyrma], *iş ady.* Esaslandyrmak ýagdaýy.

ESASLANDYRMAK [esa:slannyrmak], *işl.1.* Bir zady subutnamalar bilen berkitmek, deliller getirip berkitmek, delillendirmek. *Öňe sürülýän pikiri ylmy taýdan esaslandyrmak.2.* Bir pikirni, zadyň we ş.m. esasyňy goýmak, düýbünü tutmak, döretmek. *Kärhanany esaslandyrmak.*

ESASLANDYRYJY [esa:slannyryjy], *at.* Bir zadyň esasyňy goýan, düýbünü tutan, bir zady döreden, ýokdan bar eden adam. *Nazaryýeti esaslandyryjy. Kärhanany esaslandyryjy.*

ESASLANDYRYLMAK [esa:slannyrylmak], *işl.* Bir zat subutnamalar bilen berkidilmek, delillendirilmek.

ESASLANMA [esa:slanma] **I**, *at.* Tutaryk edilýän, delil bolup bilýän pikir.

ESASLANMA [esa:slanma] **II**, *iş ady.* Esaslanmak ýagdaýy.

ESASLANMAK [esa:slanmak], *işl.* Bir pikirini we ş.m. zady esas edinmek, bir pikire daýanmak, tutaryk edinmek.

ESASLY [esa:sly], *syp.* Degerli deliller bilen tassyklaýan, ynandyryjy subutnamalar bilen esaslandyrylan. *Şonuň üçin-de onuň önünde nähili alyp barmak barada onuň aladalary esasydy* (B. Seýtäkow).

ESASLYK [esa:slyk]: **esaslyk maýa** ýuridik şahs döredilende onuň işini üpjün etmek üçin esaslandyryjy resminamalarda kesgitlenen möçberlerde umumy emlägiň pul bahasy, kesgitlenen emläk we başga hukuklar.

ESASLYLYK [esa:slylyk], *at.* Esasy barlyk, esassyz dälilik.

ESASNAAMA [esa:sna:ma], *at.* Bir zadyň işleniş, ýerine ýetiriliş tertibini ýola goýýan düzgün-kadalar ýazgysy, tertipnama.

ESASSYZ [esa:ssyz], *syp.* Esasy bolmadyk, delilsiz. *Esassyz töwekgelçilik.*

ESASSYZLYK [esa:ssyzlyk], *at.* Bir pikirini we ş.m. zady tassyklamaga esas ýokluk, esassyz bolmaklyk, delilsizlik.

ESASY [esa:sy], *syp.* Has möhüm; baş. *Esasy ýörelge. Esasy maksat. Esasy kanun (konstitusiýa). Esasy ylmy işgär.*

ESBAP [esva:p], *at.1.* Bir işi, hereketi amala aşyrmak üçin gerek bolan serişde; bir zadyň möhüm bölümi bolan zat, gural. *Ussa esbaplaryň eline alyp,*

Çykdy üç gat jaýyň belent başyna (A. Kowusow). **2.** Eşik, geým-geým, lybas. *Borç eýle, esbapyň düzet, Gezme ýyrtk jinde bile* (Talyby). **3.** Öýüň goş-golamy, enjamy. *Indi ol öz öýi üçin gerek bolan esbaplarynyň eýesi boldy* (B. Seýtäkow).

♦ **Görkezme esbap** sapakda geçilýän temany maksada laýyk düşündirmek üçin gerek bolan enjam, serişde. *Olar bir salym görkezme esbaplary süpürşdirdiler* (N. Esenmyradow).

ESE-BOÝA [ese-voýa]: **ese-boýagalmak** ösmek, ösüp ýetişmek, ulalmak.

ESEDILMEK, *işl., gepl.d.1.* Sereðilmek, änedilmek, garalmak. **2.** Esewan bolunmak, gözegçilik edilmek.

ESEDIŞDIRMEK, *işl., gepl.d.* Bir ýanyndan sereðip çykmak, hemmesine seretmek.

ESEDIŞMEK, *işl., gepl.d.* Bilelikde esetmek.

ESELME, *iş ady.* Eselmek ýagdaýy.

ESELMEK, *işl.1. köň.s.* Ösmek, boý almak, ulalmak. **2.göç.m.** Özüni hondanbärsi tutmak, gomparmak, göterilmek. *Ol üstünligi göterip bilýän adam däl, azajyk zat üçin eseliberýär.*

ESELMEZLIK, *işl.* Özüni hondanbärsi tutmazlyk, gomparmazlyk, göterilmezlik.

ESEN, *at.1.* Sag-gurgun, sag-salamat; aman. *Ýigit başy esen bolsa, Mally bolar, malsyz bolar* ("Görogly"). **2.** Oglana dakylýan at.

ESENLIK, *at.* Amanlyk, saglyk, sag-salamatlyk. –*Amanlykmy, oglum, esenlikmi?*

ESENTANYŞ, *at.* Öňden hiç hili tanyşlygy bolmadyk, tanamaýan adamy bilen edil tanyş ýaly hereket edýän adam. *Ol edil esentanyş ýaly meniň ýanyma geldi.*

ESER I, *at.* Döredijilik zähmetiniň önümi; şahyryň, ýazyjynyň, heýkeltaraşyň, suratçynyň we beýleki döredijilik adamynyň döreden işi. *Magtymgulynyň eserleri.*

ESER [eser / heser] **II**, *at, k.d.* Täsir, güýç. *Yşkyň eseri.*

♦ **Eser etmek** täsiri ýetmek. *Yşk eser etmese, ýanmaz çyraglar* (Magtymguly).

ESERDEŇ, *syp.* Seresap, pähimli hereket edýän, ägä, hüşgär. *Eserdeň bolmak. Eserdeň adam.*

ESERDEŇLIK, *at.* Eserdeň bolmaklyk, seresaplylyk, hüşgärlik, ägälik.

ESETDIRMEK, *işl., gepl.d.* Seretdirmek, bakdyrmak, garatmak.

ESETME, *iş ady.* Esetmek ýagdaýy.

ESETMEK, *işl., gepl.d.1.* Birini ýa-da bir zady görmek maksady bilen şoňa seretmek, äňetmek, garamak. *Maral oňa ýylgyrjaklap esetdi.2.* Birine ýa-da bir zada esewan bolmak., gözegçilik etmek.

ESEWAN [esewa:n], *at.* Biri ýa-da bir zat barada edilýän alada, gözegçilik. *Çaga esewan etmek. Daş-töwerekden esewan bolmak.*

ESEWANÇYLYK [esewa:nçylyk], *at.* Esewan bolmak işi. Biziň *esewançylyk edýän ýerimiz gül ýalydyr.*

ESEWANLYK [esewa:nlyk], *at.* Bir ýa-da bir zat barada alada etmeklik, göz-gulak bolmaklyk, esewan bolmaklyk, esewançylyk.

ESGER [esger], *at.* 1. Goşunyň kiçi harby gullukçysy. 2. Umuman, harby gullukçy. *Baş eýledim esgere, han Hojamberdi seni!* (Şabende).

ESGERI [esgeri], *at.* Üzümiň bir görnüşi.

ESGERLIK [esgerlik], *at.* Harby gullukçynyň ýagdaýy, harby gulluk. *Esgerlige gidýän ol gün, Hatar-hatar hem sap-sapdy* (Ç. Aşyr).

ESGI [esgi], *at.* 1. Köne mata bölegi, ownuk-uşak mata bölegi. 2. *kön.s.* Köne.

◊ **Esgi ýaly** tagamy-tagsyry yok, iýer ýaly däl. *Gawun güne ýatan bolsa gerek, edil esgi ýaly-da.*

ESKIMOS [eskimo:s], *ser.* **Eskimoslar.**

ESKIMOSLAR [eskimo:slor], *at.* Çukotka ýarym adasynyň kenarlarynda, Demirgazyk Amerikanyň Arktika kenarynda we Grenlandiýada ýaşaýan halk.

ESLI, *syp.* Mukdary, möçberi boýunça köp, ep-esli. *Esli salym sesini çykarman oturdy.*

ESREK [esrek], *syp.* 1. İçki taýdan joşgunly ýagdaýda bolan, lummur-lummur edip ses çykarýan, köp esreýän, kükregen. *Esrek erkek.* 2. Mes; mesirgän, aýbygadym.

ESREMEK [esiremek], *işl.* 1. Lummur-lummur edip ses çykarmak, kükremek (erkek, iner hakynda). *Çille mesi bolan gara erkek içini çekip, agzyny ak köpük edip esreýärdi* (N. Pomma). 2. *göç.m.* Çendenaşa mes bolmak, mesirgemek, duýgy taýdan joşgunly ýagdaýda bolmak (adam hakynda).

ESREŞMEK [esireşmek], *işl.* Köpçülikleýin esremek, bilelikde esremek.

ESRETMEK [esiretmek], *işl.* Kükretmek.

ESRIK [esrik], *syp., ser.* **Esrek.** *Esrik ner dek ak köpükler saçypdyr* (Magtymguly).

ESSALAWMALEYKIM [essalowma:leykim], Birine salamlaşmak üçin ýüzlenilende aýdylýan edep sözi (erkek adamlar tarapyndan berilýän salam.).

ESSAGPYRALLA [essağpyralla: / essa:pyralla:], *at, ser.* **Estagpyralla.**

ESSE, *hal.* Öňki mukdaryndan, göwrüminden şonça gezek köp (100 % köp); üstesine, ýene öňküsi ýaly artyk. *Iki esse. Üç esse.*

◊ **Essesi bilen** üstesine ýene şonça möçberde, şonça mukdarda. *Maňa bir gysym tohumlyk garpyz çigidini berseň, soň essesi bilen gaýtararyn. Esse ýarym*

üstesine şonça möçberde we ýene şonuň ýarysy. **Ýarym esse** bir zadyň öňki möçberiniň, mukdarynyň ýary.

ESSELİK, *syp.* Essä deň.

EST, *at, kön.s., ser.* **Es.** *Keýwan geler estime, baksam ki gara gözler* (Magtymguly).

ESTAGPYRALLA [estağpyralla:/essa:pyralla:], *at.* "Ýalkamagy, günämi geçmegi Alladan haýyş edýärin!" diýen manydaky toba sözi.

ESTON [esto:n], *at, ser.* **Estonlar.** *Eston dili.*

ESTONLAR [esto:nlor], *at.* Estoniýanyň esasy ilaty.

EŞ, *at, kön.s.* Dost, ýoldaş; ýanyoldaş.

EŞEGARKA [eşegarka], *at.* Jaýyň üstüniň iki tarapy ýapgyt edilip ýapylyan görnüşi, eşekgeriş. *Jaýyň üstüni eşegarka edip ýapdyk.*

EŞEGARY [eşegary], *at.* Uly sargylt-gyzyl ary.

EŞEK I, *at.* 1. Münmek ýa-da yük ýüklemek üçin gylýallar maşgalasyndan bolan pes boýly, uly kelleli, uzyn gulakly haýwan. *Ölme eşegim, ýaz geler, Ýorunja dyzdan bolar* (Nakyl). 2. Kirişli saz gurallarynyň kirşiniň aşagynda goýulýan kiçijik ağaç bölegi, ýassýjak. *Dutara eşek ýasamak.* 3. Üstünde bedenterbiýe maşklary ýerine ýetirilýän esbap. 4. Boý ýeterden belentdäki ýerlerde gurluşyk, abatlaýyş işlerini ýerine ýetirmek üçin üstüne çykylyp işlenýän, köplenç, ağaçdan edilýän hojalyk enjamy. 5. Betgylýk, bethäsiýet adamlara käýinip aýdylýan söz. *Eşek hiç zat edip bilmändir-ow!* (B. Seytäkow).

◊ **Eşek arka** hiç kim bilen arkalaşyk etmeýän, arkalaşmaýan, ylalaşmaýan (oňsuksyz adam hakda). *Eşek arka adam. Eşegiň gulagyna ýasyn çykan (okan) ýaly* aýtdyň-aýtmadyň bir, peýdasy yok, azaryna däl. *Edil eşegiň gulagyna ýasyn okap duran ýaly* (G. Gurbansähedow). **Eşegiň guýrugy ýere ýetende** amala aşmajak, hiç mahal yzy gelmejek, durmuşa geçmejek zat hakda. **Eşekden palan alançada görmezlik** bir işi aňsatlyk bilen ýerine ýetirmek, kyn görmezlik. **Eşekden ýykylan ýaly etmek** duýdan-syzlykda kynçylyga uçratmak, ör-gökden getirmek. *Bu habar ony eşekden ýykylan ýaly etdi. Eşek eşekden galsa, gulagynam kes, guýrugynam* bir ýa birnäçe adam başda birinden (başgalardan) kem galmajak bolup, onuň (olaryň) edýän işini etse ýa-da edesi gelýän bolsa, şunuň ýaly ýagdaýy görüp duran adam tarapyndan aýdylýar. **Eşek tozanyny etmek** çilim çekmek, tüsselemek. *Şunuň ýaly işiň agyrrak günlerinde eşek tozanyny ýygy-ýygdydan edäýmämiz bar* (K. Berdiýew). **Eşege ters mündürmek** ile masgara etmek, ilden çykarmak, göz-gülban etmek. *Eşege ters mündürüp, yzyna it salaymasa ýagşydyr* (N. Saryhanow). **Eşegi dikgirdemek** işi şowuna bolmak, edeni ugruna bolmak. *Onuň şu günler eşegi*

dikgirdäpdir. Eşegini ýola gatmak dürs ýola düşmek, ile gatyşmak, pälinden gaýtmak, düzelmek. *Ol hem eşegini mazaly ýola gatdy. Bardym eşek – geldim eşek* hiç bir iş etmezlik, işläp gönendirmezlik, işlemän hak almak.

EŞEK II, *at.* Jykyryň oklaryny göterýän ağaç. *Oklar eşegiň üstünde durýar.*

EŞEKÇI, *at.* Köpçülikleýin çaga oýunlarynda bijesi galyp, jerime çekýän oýunçy ýa-da tarap.

EŞEKGERİŞ, *ser. Eşegarka.* Eşekgeriş çertegi, gazygynyň töwereginde aýlanjyrap duran aty synlady (G. Kulyýew).

EŞEKLI, *syp., at.* 1. Eşegi bar. *Eşekli eşegine münüp gitdi.* 2. Eşege münen; eşekli barýan adam. *Ol taýharyň böwrüne debsäp, gerşine dürtüp, şol eşeklileriň zýy bilen haýdap barýarka, birden akylyna aýlandy* (B. Kerbabaýew).

EŞEKLIJE, *syp.* Eşejigine münüp barýan. *Tak-tak etdim, dalak ýıdım, Pök-pök etdim, böwrek ýıdım, Gagylap oturan gargany ýıdım, Eşeklije babany ýıdım* ("Böwenjik" ertekisi).

EŞEKÝASSYK, *at.* Köp ayakly, ýasyja, kül reňkindaki mör--möjek.

EŞEKÝORUNJA [eşekýorunjo], *at.* Boýy 1m ýetýän ikiýyllyk ýabany ot, ýabany ýorunjanyň bir görnüşi.

EŞEN, *at.* Mal guzlanda düşýän ýuka barda.

EŞIDILMEK, *işl.* 1. Gulagyň bilen eşitmek, gulagailmek. *Aýdym-sazyň sesi eşidildi.* 2. Mälim bolmak, aýan bolmak, bilinmek. *Onuň ertir irden şähre geljekdigi eşidildi.*

EŞIDIŞMEK, *işl.* Biri-biriňden eşitmek, biri-biriňe habar bermek. *Ol habary eýýäm eşidişipdirler.*

EŞİK, *at.* 1. Adamyň egnine geýýän geýimi, eginbaş, geým, lybas. *Ol tomus günleri, köplenç, şol eşikde gezerdi* (A. Durdyýew). *Onuň egnindäki eşigi sal-saldy* (B. Seýtäkow). 2. Gara öýüň ýa-da atyň üstüne ýapylýan keçe esbap, üst örtügi.

EŞIKLEMEK, *işl.* 1. Eşik bilen örtmek, üstüne eşik ýapmak, eşikli etmek. *Seýislenýän aty eşiklemek.* 2. Her hili egin-eşik tikip bermek ýa-da alyp bermek, eşik bilen üpjün etmek. *Ýaş gelin çagajyklaryny eşiklänine begenýärdi.*

EŞIKLIK, *at.* 1. Eşik tikmek üçin niýetlenen (mata). 2. *ser.* Öňlük.

EŞIKLENMEK, *işl.* Üstüne eşik örtülme. *Gara öý eşiklendi.*

EŞIKLEŞMEK, *işl.* Üstüne eşik örtüşmek.

EŞIKLETMEK, *işl.* 1. Üstüne eşik ýapdyrmak. 2. Eşikli etdirmek.

EŞITDIRMEK, *işl.* 1. Bir zady eşider ýaly etmek, eşitmegini gazanmak. *Ol yzdaýlara eşitdirip gepledi.* 2. Bir zady habar bermek, mälim etmek. *Ol muny her*

kime eşitdiripdir. 3. Bir zady diňletmek, diňläp ýaly, gulak salar ýaly etmek. *Saz eşitdirmek.*

EŞITGIR, *syp.* Gulagy gowy eşidýän, gulagy ýiti.

EŞITME, *iş ady.* Eşitmek ýagdaýy.

EŞITMEK, *işl.* 1. Sesi gulagyň bilen kabul etmek. *Eşiden deň bolmaz, gören göz bilen* (Nakyl). 2. Diňlemek, gulak salmak. *Ýazyjynyň gürrüňini radiodan eşitdik.* 3. Bir habary, maglumaty bilmek. *Men bu habary öňräk eşitdim.*

EŞITMEZLIK, *işl.* 1. Eşitmek ukyby bolmazlyk (*ser.* **Eşitmek** 1). 2. Habarsyz galmaklyk, eşitmän galmak.

♦ **Eşitmezlige salmak** ýalandan eşitmedik bolmak, eşitmediksirmek. *Näme üçin özüňe ýaramajak sözi eşitmezlige salýaň?*

EŞREPI [eşirepi], *at.* 1. Geçmişde ulanylan gyzyly, tylla pul birligi. *Olaryň üstünde ýüki eşrepi ýa zer bolmasa* (Mätäji). 2. Eýjejik, gowuja. *Bir eşrepi çagaň dilleri bilen Hoşlaşdym. Hoşlaşdym şum Uruş bilen - Ähli uruşlaryň eýmenji bilen...* (K. Gurbanpesow).

♦ **Eşrepi ýaly** örän gowy, gymmatly, eý görülýän, arzyly. *Ýygymçy öz atyzyndaky pagtany eşrepi ýaly tutar. Eşrepi ýaly çagajyk.*

EŞRET [eşiret], *at.* 1. Sapaly durmuş; durmuşyň höziri; halk köpçüliginiň isleglerini kanagatlandyrmaga ýardam edýän haýyrly serişde, maddy bolluk, baýlyk, hözir. *Döwletimiziň obadyr-şäherlerinde adamlaryň eşreti üçin täze-täze ymaratlar bina edilýär.*

EŞRETLI [eşiretli], *syp.* Eşreti bar bolan, rahatlygy bar bolan, sapaly, hözirli. *Eşretli durmuş.*

EŞRETLILIK [eşiretlilik], *at.* Eşreti barlyk. *Durmuşyň eşretliligi.*

EŞRETSIZ [eşiretsiz], *syp.* Eşreti ýok bolan. *Eşretsiz ýaşaýyş.*

EŞRETSIZLIK [eşiretsizlik], *at.* Eşreti ýokluk.

ET, *at.* 1. Adamyň ýa-da haýwanyň bedeniniň öýjüklerden ybarat bolan, ýygrylmaga ukyply teni, muskul, myşsa. 2. Iýmit, nahar üçin iýilýän haýwan läşi ýa-da läşiň bölekleri. *Jüýje etinden taýýarlanan kebab.* 3. Gawun, garpyz ýaly bakja ekinleriniň iýilýän bölegi. *Galanyň düýbünde bir gawun iýdim, Etini iýdim-de paçagny goýdum* (Halk aýdymyndan).

♦ **Et ýagly bolsun!** mal öldürip duran adama edilýän dileg. **Et gelmek** semremek, guratlanmak. *Ýaly ýognap, sagrysyna et gelse, Bäs baýtal deregin ödür Bozduman* (Talyby). **Eti bitin** gurat, sagdyn, dolmuş. **Etinden ötüp, süňküne ýetmek** degnasyna degmek, bez bolmak, halysirmek. *Bu gyklyk çopanyň etinden ötüp, süňküne yetipdi* (B. Kerbabaýew). **Etine çykmak** *ser.* **Etine-ganyna gelmek.** **Etine-ganyna gelmek** semremek. *Ertir gidip agşam gelyän Tulparyň şähdi açylypdyr, etine-ganyna gelipdir* (B. Kerbabaýew).

Etini iymek birine gahar-gazap bilen käyemek, biriniň üstüne gazap bilen gygyrmak. **Agaç et** syrdam görnüşli, semiz bolmadyk.

ETAGAT [eta:ğat], *kön.s.* Birine boýun egme, boýun bolma.

◊ **Etagat etmek** boýun bolmak. *Ol uly göwresini kiçeldip, etagat ediji bir ýagdaýda yzyna öwürlip durdy* (B. Kerbabaýew).

ETÇI, *at.* 1. Et satýan adam. 2. Et iymegi gowy görýän adam.

ETÇIL, *syp.* Eti iymegi gowy görýän (adam).

ETDIRMEK, *işl.* Bir işi amala aşyrtmak, ýerine ýetirtmek, ýüze çykartmak. *Öz oňarmadygyny ile ýalbaryp etdirer weli, siziň göwnüňizi galdyrmaz* (B. Seýtäkow).

ETDIRTMEK, *işl.* Birine bir işi etdirmegi başarmak.

ETEK, *at.1.* Köýnegiň iň aşaky bölegi, aşak gyrasy. *Jiltgäniň astyndan uzyn köýneginiň etekleri çykyşyp durdy* (G. Kulyýew). 2. Tahýa, telpek we ş.m. baş geýimleriniň aşaky bölegi. *Tahýanyň etegi*. 3. Bir ýeriň çeti, gyrasy, utgaşyp gidýän ýeri; düzlügiň daga, guma baryp direýän ýeri. *Köpetdagyň etegi. Gumuň etegi. Obanyň etegi*.

◊ **Etegi gelmek (gitmek)** aýal maşgalanyň bili açylyp, gany güýçli akmak. **Etegiňdäki daşy dökmek** kine saklamagy bes etmek, içini dököp köşeşmek. *Dök etekden daşyňy, aby haýýatym gitmegil, Bizi bu gamda goşup, nurbat-amanym gitmegil* (Talyby). **Etek alty, ýeň ýedi** ýetişiksiz günde, gara başyna gaý, alňasak, başagaý, aljyraňny. *Çopanlar etek alty, ýeň ýedi bolşup, Genjim begiň ýanyna bardylar* ("Görogly").

ETEKLEMEK, *işl.* 1. Bir ýeriň etegi, aýak uýy bilen gitmek, ýakalap gitmek. *Şory etekläp, iki kilometr dagy gidýänçäk hiçimizem geplemedik* (H. Garabaýew). 2. Etege salyp almak, etege syganyny guýmak. *Oglanjyk ýygan almalaryny eteklap daşady*.

ETENE, *syp.* Heniz per, ýelek çykarmadyk (guş çagasy hakynda). *Höwürtedäki ýumurtgajyklary iymegi, etene çagajyklary awlamagy örän gowy görýän jandarlaryň biri-de ýylandyr* (B. Gurbanow).

ETIKME, *iş ady.* Etikmek ýagdaýy.

ETIKMEK, *işl.* Özüni tutup başlamak, daýanmak. *Gayyn enesi gelnine: "Suw ýaly çagaňy öýden çykaryjy bolmagyn, etigip, gözi gara düşýänçä kän bir gezdirmäweri" diýdi*.

ETIR-TÜTÜR [etir-tütür]: **etir-tütürini düzetmek** bir zadyň ownuk-uşak zatlaryny alyşdyrmak, esasy däl işlerini etmek, bitirmek.

ETLEK, *syp.* 1. Semiz, ýogyn, etli-ganly. *Etlek pyýada*. 2. Galyň, küti. *Etlek dodak*.

ETLI, *syp.* Etden taýýarlanan, eti köp bolan, eti bar bolan. *Etli nahar*.

ETLI-GANLY [etli-ğa:nly], *syp.* Göze doly görünýän, sagdyn, dolmaç, ýogyn. *Gülsüm eje öz süňňüne gurp edip bilýän etli-ganly aýaldy* (Ç. Matalow).

ETLIK, *at.* Uly balyk tutmak üçin uýy gaňtarylan iki dişli demir gural.

ETMEK, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak. *Hasyr-husur edýän işimi goýdum* (B. Japarow). 2. Taýýarlamak, bişirmek (nahar hakynda). *Ejeňe aýt, towukly palaw etsin* (B. Seýtäkow). 3. Bir zady öndürmek, işläp çykarmak, ýasamak. *Jayyň agramly bölegini özümüz etdik*. 4. Isimlerden soň **etmek** kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Açyş etmek** täze zat oýlap tapmak, bir üýtgeşik zat döretmek. **Adam etmek** terbiýelemek, ösdürip ýetişdirmek. **Agalyk etmek** 1) hökümdarlyk etmek, dolandyrmak, höküm ýöretmek. 2) aga mahsus işleri etmek, aga bolup ýolbaşçy bolmak. **Akyl etmek** düşünmek, göz ýetirmek. **Alaç etmek** çäre görmek, meseläni çözmek. **Alada etmek** biynjalyk bolmak, aladalanmak. **Amal etmek** ýerine ýetirmek. **Aň etmek** düşünmek; üns bermek. **Arz etmek** arzyňy aýtmak, kinäni aýtmak. **Arzuw etmek** islemek, küýsemek. **Aýan etmek** ýüze çykarmak, anyklamak, bildirmek, görkezmek. **Aýdym-saz etmek** aýdym aýtmak, saz çalmak, şagalaň gurnamak. **Aýyl-saýyl etmek** anyklamak, ýüze çykarmak. **Azat etmek** erkinlige çykarmak. **Bagyş etmek** bir zady birine niýetlemek, bermek. 4. Hal işliginiň -ip goşulmasyny kabul eden **etmek** işliginden soň **bolmak** işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Edip bolmak** bir işi ýerine ýetirmek, gutarmak. *Soňlaşyp durmaly-da, işiň galan bölegini hem edip bolaýaly*.

◊ **Edenine däl diýmezlik** birine eden işiň bolanok diýmezlik. *Edenine däl diýilmän ulaldylan çaganyň häsiýeti agyr bolýar*. **Edip görkezmek** iş etmek, işi ýa-da başga bir hereketi edip bilýändigini subut etmek, her bir zada hötde gelmek. *Her bir zady edip görkezseň, diliň gysga bolmaz*. **Etdim adyny etmek** eden işiňi çalak-çulak ýerine ýetirmek, "eden bolsa bolýa-da" diýdirmek üçin etmek, möwsüm sowan etmek. *Otag otaýşyňam bolýa-da ýöne, etdim adyny etmekden başga zat däl*. **Gara ýer etmek** kiçeltmek, peseltmek, sylamazlyk, abraýdan düşürmek. **Göwün etmek** tama eden zadyň amala aşmansoň kine saklamak. **Göwün-garyn etmek** garaşan zadyň çykmansoň gaty görmek. *Menden göwün-garyn etjek bolma*. **Öýli-işikli etmek** öýermek, öýlendirmek. **Ses etmek** ýas ýerinde aglamak. **Ýer bilen ýegsan etmek** derbi-dagyn etmek, yok etmek. **Ýüňsakgal etmek** sözünde durmazlyk,

başga biriniň önünde dilini gysga etmek, masgara bolmak, ýalançy bolmak, aldamak.

ETMIŞ, *at.* Biri tarapyndan nädogry edilen hereket, ýazgarylmalý iş, günä. *Birdenem Aýlynyň eden etmişine daşyndan namys edip, bokurdagy doldy* (T. Gurbanow).

ETMIŞLI, *symp.* Etmiş bar bolan, günäli, aýyppy, günäkär. *Şeýle etmişli adam bilen öz durmuşyňy baglap oturma* (Ç. Aşyr).

ETNIKI [e:tniki], *symp.* Haýsydyr bir halka degişli.

ETRAP [etyra:p], *at.1.* Welaýatyň ýa-da şäheriň kiçi administratiw-dolandyryş bölegi. **2.** Sebit, töwerek, gapdal, dumly-duş, her tarap. *Ol ýurduň etrabyna garawul goýup erdiler* ("Saýatly – Hemra").

ETSEM [essem], *at, ser.* **Etsem-pessem.** *Indi bu ýaşlygam ötüşip barýar, Etsemim bar bolsa, boldy bir çeni* (G. Ezizow).

ETSEM-GOÝSAM [essem-ğoýsom], *at, ser.* **Etsem-petsem.**

ETSEM-PETSEM [essem-pessem], *at.* Amala aşyrmak üçin niýet edilýän iş, zat, etsem-goýsam. *Tolgunmadan ýaña ol birbada şeýle pursatlarda uzyn gije taýýarlanyp oturan etsem-petsemelerini-de ýadyndan çykardy* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 9 s.).

EÝ [e:ý], *Uzagrak* ýerde duran birine habar gatylanda ýa-da birine ýüz tutulyp gygyrylanda ulanylýan ümlük. *Eý, inim, şu piliňi maňa beräýseň, ini hakyny hakladygyň bolar* (K. Jumaýew).

EÝ [eý], *üml.* **1** Ýokary içki duýgyny ýüze çykarmak üçin ulanylýan ümlük (birine ýüzlenilende gabat gelýär). *Eý, ynsanperwerlik, ýaşa sen, ýaşa!* (B. Hudaýnazarow).

EÝ II, *hal.* Gowy, eziz.

◊ **Eý görmek** eziz görmek, söýmek, gowy görmek. *Adamyň eý gören, ynanan zady / Bir gara daş bolup çökyär ýüregne* (G. Ezizow).

EÝ III, *at.* Derini, hamy işläp bejermek üçin ulanylýan ýörite taýýarlanan garyndy we eýlemek işi. *Derä eý bermek.*

◊ **Eýini ýetirmek** temmi bermek, suwuna degmek; urmak, ýençmek. **Eýi ýetmek** ýeterlik eý berilmek, gowy eýlemek. *Eýi ýeten ýuka teletin.*

EÝDIP-BEÝDIP, *hal.* Dürli ýol bilen, kynçylyk bilen. *Eýdip-beýdip ahyry okuwy gutardym.*

EÝE, *at.1.* Bir zada hojaýynlyk ediji, eýelik ediji hojaýyn. *Mal eýesine çekmese – şumluk* (Nakyl). **2.** Sözlemiň kim?, näme?, nire? diýen soraga jogap bolup gelýän baş agzasy. **3.** Arwah, jyn.

◊ **Eýe bolmak** *ser.* **Eýelik etmek 2.** *Çempion* adyna eýe bolmak. *Üstünliklere eýe bolmak. Eýe ýaly* alyp-ýolup barýan, öz peýdasyna haku-nähak hereket

edýän, gereginden öte dogumly, jyn ýaly. *Pylanynyň ogly edil eýe ýaly, daşa daňsaňam başyny çarajak.*

EÝEÇILIK, *at.1.* Haýsydyr bir zadyň kimdir birine ygtyýar etmek hukugy, degişlilik. *Hususy eýeçilik. Şahsy eýeçilik. Döwlet eýeçiligi.* **2.** Göz-gulak bolmaklyk, ugruna seretmeklik, ideg. *Mala eýeçilik gerek.*

◊ **Eýeçilik gözi bilen garmak** her bir zada öz zadyň hökmünde seretmek.

EÝELEMMEK, *işl.* **1.** Bir zada eýe bolmak, öz ygtyýaryňa geçirmek, bir zady özüňki etmek. *Jayy bütinleý özüim eýeledim.* **2.** Güýç bilen basyp almak. *Nemes basybalyjylary basym obanyň daşyny gabap, ony eýelediler* (G. Kulyýew). **3.** Bir ýerde jaýlaşmak, ýerleşmek, ornaşmak. *Gelin-gyzlar suwuň akaba tarapyny eýeläp, özbaşlaryna hümrdeşip durdular* (G. Kulyýew). **4.** Gaplap almak, tutuş örtmek, büremek. *Şatlyk ornuny gahar bilen gynanç eýeledi* (A. Gurbanow).

EÝELENMEK, *işl.1.* Öz ygtyýaryňa, öz tarapyňa geçirilmek. *Ol jaý bireýýäm eýelenipdir.* **2.** Güýç bilen basyp almak. **3.** Eýeli edilmek, bellemek. *Diwara golaý goýlan sanlyja oturgyçlar eýýäm eýelenipdi* ("Edebiýat we sungat").

EÝELETDIRMEK, *işl.* **1.** Bir zada eýe boldurtmak, ele geçirtmek, eýe bolunmagyny gazanmak. **2.** Basyp aldyrtmak. **3.** Belletdirtmek.

EÝELETMEK, *işl.* **1.** Bir zada eýe boldurmak, bir zady ele aldyrmak. **2.** Basyp aldyrmak. **3.** Eýeli etdirmek, belletmek (belli bir ýer, orun hakynda).

EÝELI, *symp.* **1.** Eýesi bar bolan, eýelik edilýän, eýelenen. *Eýeli orun. Eýeli otag.* **2.** Arwahy, jyny bolan (köne gala, haraba we ş.m. ýer hakynda). *...Ol eýeli harabanyň üstünden geçmeli boldy* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Eýeli sözlem** eýesi bar bolan sözlem.

EÝELIK, *at.* Bir zada eýe bolmaklyk, eýe boluş ýagdaýy.

◊ **Eýelik düşüm kimiň?, nämäniň?, nireniň?** diýen soraglara jogap bolýan düşüm. **Eýelik etmek 1)** haýsy hem bolsa bir zada eýe çykmak, eýesi hökmünde göz-gulak bolup durmak. *Guýulara eýelik ederis* ("Edebiýat we sungat"). **2)** bir derejä ýetmek.

EÝEMSILIK, *at.* Bir zadyň eýesi bolan bolmaklyk, özüňi hondanbärsi tutup hojaýynsyramaklyk. *Tamyň önüne çykyp, eýemsilik bilen töwerek-daşyna göz gezdirdi* (B. Seýtäkow).

EÝEMSIREME, *iş ady.* Eýemsirmek ýagdaýy.

EÝEMSIREMEK, *işl.* Özüni bir zadyň eýesi hökmünde görkezjek bolmak, hojaýynsyramak, eýemsilik etmek.

EÝEMSİREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup eýemsirmek.

EÝEMSİRETMEK, *işl.* Birine eýemsilik etdirmek.

EÝER, *at.* Üstünde oturmak üçin atyň üstüne salynýan esbap. *Meniň jigim bal başdan, Atlary uçar guşdan, Eýeri zer, kümüşden, Gupbasy göwher daşdan* (Hüwdi).

EÝERÇI, *at.* Eýer ýasaýan ussa, eýer ussasy. *Duran adamlaryň hemmesi "eýerçi dogry aýtdy-da, eýerçi dogry aýtdy" boluşdylar* ("Görogly"). *Gadym zamanda bir Saraý atly eýerçi bolan* ("Türkmen halk ertekileri").

EÝERÇILIK, *at.* Eýerçiniň käri, wezipesi.

EÝER-ESBAP [eýer-esva:p], *at.* Ata degişli esbaplaryň jemi. *Atlylar eýer-esbaplaryny tygşytladylar* (B. Kerbabaýew).

EÝERJIL, *at.* Bir taglymata, ugra, ýörelgä eýerýän, esaslanýan, daýanýan. *Oňat başlangyja eýerijiler.*

EÝERILMEK, *işl.* Bir zatdan, taglymatdan, ýörelgeden ugur alynmak.

EÝERJEŇ, *syp.* Bir zada eýerýän.

◇ **Eýerjeň sözlem** baş sözleme baglanyp, ony aýyklar gelýän sözlem.

EÝERJEŇLI: **eýerjeňli** /goşma/ **sözlem** düzüminde eýerjeň sözlem bolan goşma sözlem.

EÝERJEŇLIK, *at.* Eýerjeň häsiýetde bolmaklyk, garaşlylyk.

EÝERLEME, *iş ady.* Eýerlemek ýagdaýy.

EÝERLEMEK, *işl.* Atyň üstüne eýer salmak. *Ýigütlar atlary çyplak-çyplak eýerläp atlandylar* ("Görogly").

◇ **Eýerläp münmek** birine iş etdirmeli bolanda, ýumuş buýranda we ş.m. ýagdaýda sypdymazlyk, ganalga bermezlik, halys etmek.

EÝERLENGI [eýerlenği], *syp.* Eýerlenen, eýerlenip taýyn edilen. *Eýerlengi at.*

EÝERLENMEK, *işl.* Eýer salynmak, eýer berkidilmek. *Oba daşyndaky depe, Eýerlenen ata meňzär* (Magtymguly).

EÝERLEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe aty eýerläp çykamak, eýerläp bolmak. *Men münüp giderlermekä öýdüp, atlary eýerleşdirip goýdum* (H. Derýaýew).

EÝERLEŞMEK, *işl.1.* Eýer salmaga kömekleşmek, eýer salyşmak. **2.** Birnäçe bolup eýerlemek. *Ýaş oglanlar atlary eýerleşip durdular.*

EÝERLETDIRMEK, *işl.* Eýerlemek işini başga birine etdirtmek.

EÝERLETMEK, *işl.* Eýerlemek işini başga birine etdirmek. *Atlary eýerletmek.*

EÝERLIK, **1.syp.** Eýer etmäge ýaramly, eýer üçin gerek bolan zat. *Eýerlik açaç.2.at.* Eýeriň üstüne atylýan, eýeriň üstüne örtülýän esbap.

EÝERME, *iş ady.* Eýermek ýagdaýy.

EÝERMEK, *işl.1.* Biriniň yzyndan galman gidip bilmek, yzyndan galmazlyk. *Gybyr-gybyr edip, zordan onuň aýagyna eýerýärdiler* (B. Seýtäkow). **2.** Biriniň taglymytyna, ýörelgesine görä bolmak, göreldesini alyp götermek.

EÝERTMEK, *işl.1.* Birini ýa-da bir zady yzyna düşürmek, yzy bilen bardymak, ýany bilen gtdirtmek. *Garry baba Göroglyny yzyna eýerdip getirip, patyşanyň önünde gol gowşuryp durdy* ("Görogly"). **2.** Birine bir zady esas edindirmek, bir zada (pikire) esaslandyrmak, daýandyrmak, bir zatdan ugur aldyrmak. *Arman, öz erkli Agajan serdar ony-da öz täsirine eýertdi* (B. Kerbabaýew).

EÝESİREMEK, *işl.* Eýesi bolan bolmak, eýemsirmek.

EÝESİZ I, *syp.1.* Eýesi bolmadyk, hojaýynsyz. *Ýap-ýañam bu ýerler eýesiz ýatyrdy* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Ugruna seredilmeyän, idegsiz.

◇ **Eýesiz sözlem** eýesi bolmadyk sözlem.

EÝESİZ II, Bir zat oňlanylmadyk wagty aýdylýan söz. *Eýesiz, tas alypdy-ow! Köp sag boluň, eliňiz-gözüňiz dert görmesin* (T. Gurbanow).

EÝESİZLIK, *at.1.* Eýesi ýokluk, hojaýynsyzlyk. **2.** Idegsizlik, ugruna seredilmezlik.

EÝGERME [eýğerme], *iş ady.* Eýgermek ýagdaýy.

EÝGERMEK [eýğermek], *işl.1.* Bir işi ýerine ýetirip bilmek, bir işiň hötdesinden gelmek, başarmaga güýjüň ýetmek. *Bu işi diňe iki sany adam eýgerer.2.* Yzyndan galmazlyk, galman gitmek, yzyna eýermek. *Uz ýöräp ýören gzyň yzyna-da men bu mahal zordan eýgerýärdim* (T. Gurbanow).

EÝGERTMEK [eýğertmek], *işl.* Bir zady etmegi başartmak. – *Bu giden meýdana suw tutmak saňa eýgerdermekä?*

EÝGERTMEZLIK [eýğertmezlik], *işl.* Bir zady etmegi başartmazlyk. *Dor at eýgertmän, pellehana ýetdi.*

EÝGILIK [eýğilik], *at.* Ýagşylyk, oňatlyk, gowulyk, asudalyk, parahatlyk. *How, ýylkyban çopan, eýgilikmi?* ("Görogly").

◇ **Eýgilik bolsun (bolawersin)** garaşmaýan wagtyňda biri sen diýip ýanyňa gelende, bir zat bolandyr öýdüp "gowulyk bolsun"diýen manyda aýdylýan aňlatma. *Näme diýip gelýäkäler? Eýgilik bolsun!* (N. Saryhanow). *Eýgilik bolawersin, hernä!* (B. Soltannýazow). **Eýgilik ýüzüni görmäsiň**

"ýagşylyk görmäsiň" diýen manyda ulanylýan gargyş sözi.

EÝIKDIRME, *iş ady*. Eýikdirmek ýagdaýy.

EÝIKDIRMEK, *işl.* Özüni tutdurmak, ösdürmek, güýçlendirmek, aýaga galdyrmak, daýandyrmak, rowaçlandyrmak. *Olar ekilen gowaçalary eýikdirmekde, ders bermekde we suwarmakda jan aýaman zähmet çekdiler.*

EÝIKME, *iş ady*. Eýikmek ýagdaýy.

EÝIKMEK, *işl.* 1. Ösüp başlamak, ösmek, boý almak. *Eken şol nahallarymyz eýigip, ok ursañ geçmez bag bolupdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Özüni tutmak, aýaga galmak, daýanmak.

EÝJEJIK, *syp.* Oňatja, gowja, naşyja. *Daň bile şu eýjejik zatlaryň elinden bir pyýala suw içmekden artyk hem bagt bormy?!*

EÝLE, *hal.* 1. Ol tarap, ol ýan, ol ugur. *Eýlesi gözýetmez ekinzarlyk.* 2. Bir zadyň beýleki ýüzi, tarapy, beýle. *Çapadyny eýlesine öwür!* 3. Şeýle, şu hili, şu zeýilli. – A gyz, *eýle bolsa, ýeke gitme, menem gideýin!* – diýdi (B. Soltannýazow).

◊ **Eýlesine geçirmek** özümki diýip hasap etmek; öz eýeçiligine geçirmek. *Sözaýdyjy barany düýn weli, eýýämden gyzy eýlesine geçirendirin öýdýär.*

EÝLE-BEÝLE [eýle-veýle], *syp.* 1. Bolar-bolmaz, bolgusyz (gep barada). *Eýle-beýle söze ynanmaz.* 2. *göç.m.* Ýönekeý, ýöne-möne. *On baş-ýigrimi gara maly бага bakmak eýle-beýle adama başartmaz* ("Türkmenistan"). 3. Isimlerden soň *etmek* kömekçi işligi gelip düzümlü işlik ýasalyar: **Eýle-beýle etmek** telli-pelli etmek, başdansowma etmek. *Ussa sagady eýle-beýle etdi-de, eýesine gowşurdy.*

EÝLEDEN-BEÝLEDEN [eýleden-meýleden], *hal.* Dumly-duşdan, her tarapdan. *Eýleden-beýleden gelin-gyzlar elleri bedreli guýa tarap barýardylar* (B. Hudaýnazarow).

EÝLEKI, *çal.* Beýleki, başgasy.

EÝLELIGINE [eýleliġne], *hal.* Başga bir tarapa, başga bir ugra. *Olar eýleligine barýardylar.*

EÝLEM, *at.* Eýleniş derejesi. *Sähedurdy eline pil alyp, laý çukuryna girdi-de, ussa goýan pagsasyny gyryşdyryp ýylmaýança, çukurdan bir eýlem palçygy atyza zyňyp, ony agdaryşdyryp, depeleşdirip taýýar etdi* ("Türkmen halk döredijiligi").

◊ **Eýlemini ýetirmek** jaý salmak ýa-da kerpiç guýmak üçin niýetlenen palçygy mazaly basgylap, agdaryp taýýar etmek.

EÝLEME, *iş ady*. Eýlemek ýagdaýy.

EÝLEMEK I, *işl.* 1. Eý bermek, eý berip bejermek, eýini ýetirmek. *Baganalary bagana kärhanasyna ibermezden öňürti şu ýerde duz bilen eýleýärler.* 2. Mazaly garyşdyrmak, garyşdyryp tokgalamak.

Ahmet derrew derýanyň ýakasyndaky tezekleri ýygnap, eýläp, arasyny göwherden dolduryp guratdy ("Türkmen halk ertekileri").

EÝLEMEK II, *işl., şahyr, ser.* **Etmek** 1. *Göçe-göç eýledi göwün kerweni, Ýör, Öwezim, dolanally daglara* ("Görogly").

EÝLENMEK, *işl.* 1. Eý berilmek, eýe ýatyrylmak, eý berlip bejerilmek. *Getirilen deriler eýlendi.* 2. *Garyşdyrylyp eýi ýetirilmek. Şu ymaratlaryň kerpiçleri baýtal süýdi bilen eýlenendir* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Çeper eserlerde ynsan keşpleriniň häsiýeti mazaly sünnälenip teswir edilmek. *Gahrymanyň çeper keşbi şahyrana duýgulara eýlenipdir* ("Edebiýat we sungat").

EÝLESI-BEÝLESI, *hal.* Bir zadyň daş-töweregi, töwerek-daşy, ol ýa-da beýleki tarapy. *Eýlesine-beýlesine hem örän ýuwaşlyk bilen garanýar* (N. Pomma).

EÝLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Bir ýan uýyndan eýlemek. *Derileri eýleşdirip başlamak.* 2. Mazaly garyşdyryp, gatyşdyryp, eýläp çykamak. *Ahmet derrew derýanyň ýakasındaky tezekleri ýygnap, eýläp, arasyny göwherden dolduryp guratdy* ("Türkmen halk ertekileri").

EÝLEŞMEK, *işl.* 1. Eýlemäge kömekleşmek. *Ol kakasyna deri eýleşdi.* 2. Bilelikde eýlemek. *Oglanlar palçyk eýleşip durdular.*

EÝLETMEK, *işl.* Eýlemek işini başga birine etdirmek. *Oňa deri eýletdiňmi?*

EÝLÄK [eýlä:k], *hal, ser.* **Eýle** 1. *Goyunlaryň biri guzlap ýatyr, biri eýläk gidýär, biri beýläk.*

EÝLÄK-BEÝLÄK [eýlä:k-beýlä:k], *hal.* Hem ol ýana, hem bu ýana; iki tarapa, iki ýana. *Ýel ösüp bu agajyň şahasyna degende, ol jaň eýläk-beýläk yranyp, birhili owaz edýär eken* ("Türkmen halk ertekileri").

EÝMENÇ, *syp.* Gorky duýgusyny döredýän, gorkunç, gorkuly, elhenç. *Öz-ä örän eýmenç haýwan-ow, göreniňde, depe saçyň syh-syh bolýar* (Ç. Aşyr).

EÝMENDIRMEK, [eýmennirmek] *işl.* Gorkuzmak, çekindirmek, ätiýaç etdirmek, heder etdirmek, üýşendirmek. *Bir wagtlar golaýyna barmasy kyn Garagumuň adam baryny eýmendirýän döwründen bireýýäm oba göçdi* ("Edebiýat we sungat").

EÝMENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup eýmenmek.

EÝMENMEK, *işl.* Birinden ýa-da bir zatdan heder etmek, gorkmak, çekinmek, ätiýaç etmek, üýşenmek.

EÝSE, *giriş s., ser.* **Eýsem** 1. *Eýse, sözüň ýalanmy?* (H. Garabaýew).

EÝSEM, *giriş s.* 1. "Onda", "şeýle bolsa", "eýse", "diýmek" ýaly sözleriň manysynda gelýär. *Satlyk ussa, eýsem, nirä barýar?* (H. Garabaýew). *Eýsem, gyzykly okar ýaly näme barada ýazmaly?* (Ş. Borjakow). 2.

"Ondan başga-da", "hatda" ýaly sözleriň manysynda gelýär. *Türkmen halylary diňe bir ýurdumyzyň içinde däl, eýsem daşary ýurtlarda-da meşhurdyr.*

EÝWAN [eýwa:n], *at.* Jaýyň ön diwaryna berkidilip gurlan töweregi açyk, üsti ýapyk jaý. *Dursun pilini eýwana taşlap, gapyny açdy* (Ç. Aşyr).

EÝWAÝ [eýwa:ý] **I**, *üml.* Bedeniň bir ýerine bir zat degip gaty agyrdanyňda, dişiňi sogurdanyňda we ş.m. ýagdaýlarda aýdylýar. *Eýwaý, ýarama degdiň!*

EÝWAÝ II, *üml.* Biriniň edýän hereketi, bolşy geňlenip aýdylýar (köplenç, aýal maşgalalar ulanýar). *Eýwaý, bu zadyň nasýjadygyny!*

EÝWAÝ-EÝ [eýwa:ýe:ý] **I**, *üml.* Işläp gaty ýadanyňdan soň aýdylýar. *Eýwaý-eý, işläp-işläp gaty ýadapdyryn.*

EÝWAÝ-EÝ [eýwa:ýe:ý] **II**, *üml. ser.* **EÝWAÝ-EÝ I**

EÝ-WAÝ [eý-wa:ý], Gorkmagy, awunmagy we ş. m. aňladýan ümlük.

EÝ-WÄK [eý-wä:k], Duýdansyz awunmagy aňladýan ümlük.

EÝÝAM [eýýa:m], *at.* Belli bir wagt aralygyny öz içine alyan döwür, wagt aralygy, zaman. *Gadym eýýam.*

EÝÝAR [eýýa:r], *syp., k.d.* Haýýar, mekir, hilegär. *Habary kimden al. Edil şanyň Göwdürgül diýen eýýaryndan al* ("Görogly"). *O-da bir garry baba, ýüz mün çarşenbäni başyndan geçiren eýýar* ("Görogly").

EÝÝÄM [eýýä:m], *hal.* Bir zadyň wagt taýdan bolup geçendigini aňladýan söz. *Eýýäm güneş batypdyr, Aý-da agyl atypdyr* (G. Ezizow).

EZ, *at.* Ýeken ösümliginiň bir görnüşi.

EZBER [ezver], *syp.1.* Öz işine ökde, iş başarjaň, erjel. *Işine ezber.*

EZBERLEMEK [ezverlemek], *işl.1.* Ezber bolmak, ökdelemek, erjel bolmak, ýat tutmak. *2.* Has berk ýapyşmak, gaýym tutmak. *Guzym, köp ezberlediň, näge bir bela bolmasyn* (Andalyp).

EZBERLEŞMEK [ezverleşmek], *işl.* Ezber bolup başlamak, başarjaňlygy artmak, ökdelemek,

EZBERLIK [ezverlik], *at.* Ezber bolmaklyk, ökdelik, erjellik. *Lukman ezberlik bilen agyryly dişi sogurdy.*

EZ-BEZ [ez-vez], *hal.* Bizar, iren, halys. *Sen, han ogul, gulak as, şu önünde oturan ýumruk ýaly iki garry perzent aýraçylygynyň nalasyny çekip, halys ez-bez bolandyr* ("Edebiýat we sungat").

EZDIRMEK [ezzirmek], *işl.1.* Bir zady birine öletmek, öl etdirmek. *2.göç.m.* Rehimsiz horlatmak, zulum-sütem çekdirmek.

EZELENDIRMEK [ezelennirmek], *işl.* Ezelenip durar ýaly etmek. *Hany ezelenirip goýma-da, çaltrak aýtsana, oglan!* (B. Kerbabaýew).

EZELENIŞMEK, *işl.* Bilelikde ezelenmek, ýalbaryp durmak; özelenişmek. *Ýörite gelip, ezelenişip duransoňlar, Bibi ejem gereğini artdyryp durmady* ("Edebiýat we sungat").

EZELENMEK, *işl., ser.* **Özelenmek.** *Hawa, bu bende oglum diýip halys ezelenip dur* (H. Ysmaýyłow).

EZENEK, *at.* Geýim-gejimiň ýakasy. *Bada hoşamaýlyk eden aýal indi onuň ezeneginden şatyrdadyp tutdy* (R. Gelenow).

◊ **Ezenegi agmak** hor ýagdaýda bolmak, pukara, garyp düşmek, özüni oňarman gezmek.

EZIJL, *at.1.* Bir zady ezmek işi bilen meşgullanýan, bir zady ölleýän adam. *2. göç.m.* Ezýän adam ýa-da tarap.*ser.* **Ezmek 6.**

EZILMEK, *işl.1.* Suw degip ýa-da ýagyşda galyp öl bolmak, öl-myžžyk bolmak. *Hany, onda gaýdalyň, halys ezildik* (A. Durdyýew). *2.* Biri-biriniň üstünde ýatyp mynjyramak, baslygyp suwy çykamak (gök önüm we ş.m. hakynda). *Gapdaky pomidorlar ezilipdir. 3. göç.m.* Hak-hukuksyz horlanmak.

◊ **Ezilen towuga dönmek** süllümmeý bolmak.

EZINMEK, *işl.* Özüň üçin bir zady ezmek, suwa ýatyrmak. *Çaý bilen içer ýaly erik kişdesini ezinmek.*

EZIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan ezip çykamak. *Kişdeleri ezişdirmek.*

EZIŞMEK, *işl.1.* Birine bir zady ezmäge kömekleşmek; öleşmek (**Ezmek** sözüniň **1, 2, 4** manylary). *2.* Bilelikde ezmek, ölemek.

EZIZ [ezi:z], *syp. 1.* Jandan eý görülyän, mähriban, gowy görülyän. *2.* Gadyrly, hormatly, arzyly. *Ýörüň, biziň eziz myhmanymyz boluň! 3. at.* Oglana dakylýan at.

EZMEK, *işl.1.* Bir zady suwda ölemek, suwa batyryp goýmak. *Tohumy ekişden ön iki gije-gündiziň dowamynda akar suwda ezip goýduk. 2.* Öl etmek. *Indi gözyaş ýañaklaryňy ezmeseň. Ýagyş meni mazaly ezipdi. 3.* Bir zady suwda eretmek, ergin hala getirmek. *Gandy, asal, şeker, nabat ezerler, Siziň ilde leb goýarlar ýañaga* ("Saýatly– Hemra"). *4.* Sykyp suwuny almak, sykamak, mynjyratmak. *Üzüň hem zeýtun ezmek üçin aýratyn sykgyç gurallar ulanypdyrlar. 5. göç.m.* Urup, galmaz ýaly etmek, gowy edip ýençmek. *6. göç.m.* Doly suratda boýun egdirip, hak-hukuksyz gul ýaly etmek, hemmetaraplaýyn gysmak.

EZRÄÝYL [ezyra:ýyl], *at.1.* Janalgıç perişde, ölüm perişdesi. *Ezräýyl maýyldyr näzenin jana, Bende, gul sen bet hyýaldan el göter* (Kemine). *2. göç.m.* Rehimsiz, zalym.

EZYÝAKA: *ezyýaka köýnek* ýakasy iki egniň üstünden açylyan bagjykly köýnek.

EZYÝET, *at.* Ahlak, ruhy we ş.m. taýdan edilyän sütem, zulum, çekdirilyän horluk; azar.

Ä

Ä [ä:] **I,** Türkmen elipbiýiniň altynjy harpy.

Ä [ä:] **II,** *own. b.1.* Beren soragyňa jogap aljagyňa ynam bolan halatynda sorag äheňli jümläni hasyl etmäge gatnaşýar. *Kakaň öýdedir-ä? Ol gelendir-ä.2.* Değişli äheň bilen aýdylýp, geň galmaklygy, haýran galmaklygy aňladýar. ...*Ä, sen hem ýüpsüzje baglangyja diýsene!* (B. Kerbabaýew). **3.** Açyk, düşnükli aýdylman, sakynyp geplenende aýdylýar. *Ä ... hüň, ynha, görüp dursuň!4.* Gymyldyny-hereketi dogrudan-dogry bir zada ýa-da birine gönükdirmeklik öwüşginini berýär. *Bazara barsaň-da, üzüň-ä getirmänsiň!*

ÄBEDE-JÜÝJE [ä:vede-jüýjö]: **äbede-jüýje bolmak 1)** ysnyşykly aragatnaşykda bolmak, biri-biriň dilini tapmak, agzybirlik saklamak. **2)** *göç.m.* Dostluk, agzybirlik ýagdaýynda bolmak. *Nädersiň, gelneje, biziň bilen äbede-jüýje bolaysa* (B. Kerbabaýew).

ÄBERIBERMEK [äverivermek], *işl.1.* Äbermäge başlamak. *Birden kakam maňa gujak-gujak kitap äberiberdi. 2.* Äbermegi dowam etmek. *Bagbanyň gelyänini görse-de, garagol oglanjyk üzümleri ýolup, ýoldaşyna äberiberdi.*

ÄBERILMEK [äverilmek], *işl.* Bir zat birine alnyp berilmek.

ÄBERIŞ [äveriş], *iş ady.* Äbermek derejesi.

ÄBERIŞDIRMEK [äverişdirmek], *işl. 1.* Hemmesini äbermek, baryny alyp bermek. *Hany, zatlary äberişdir!* (R. Gelenow). **2.** Bolşuna görä, ýagdaý ýetdiginden äbermek.

ÄBERIŞMEK [äverişmek], *işl.* Äbermäge kömekleşmek; bilelikde äbermek.

ÄBERMEK [ävermek], *işl. 1.* Birine bir zady alyp bermek. *Hany, äber maňa tüpeňi, agaňlaň urşuna-da bir syn et!* (A. Durdyýew). **2.** Bir zady biri üçin satyn ýa-da mugtuna alyp bermek. *Öňräk oňa ullakan pişik äberdik* (A. Gurbanow). *Köwüş äbermek. 3.* Öňünde goýmak; önüne alyp bermek. *Çaý äbermek. Nahar äbermek.*

ÄBERMEKLIK [ävermeklik], *iş ady.* Äbermek işi, hereketi.

ÄBERTMEK [ävertmek], *işl. 1.* Äbermek işini başga birine etdirmek. *Çagalar bagy üçin oýnawaç äbertmek.2.* Äberer ýaly etmek. *Size maşyn äberden özümdirin.3.* Äbermäge mümkinçilik bermek. *Şu çykyp duran tagtany aýraýmasaň, kerpiç äberdenok.*

ÄDIBERMEK [ä:divermek], *işl. 1.* Ätmäge başlamak. *Esger ynam bilen öňe ädiberdi.2.* Ätmegi dowam etmek.

ÄDIJEK [ä:dijek], *at.* Kiçijik, owadanja ädik.

ÄDIK [ä:dik], *at.* Gaýyşdan we ş.m. tikilyän uzyn gonçly aýakgap. *Är başyna iş düşse, ädigi bilen suw geçer* (Nakyl).

♦ **Ädik çykartmak** toý döp-dessury boýunça, gelin alnan günü öýlenýän oglanyň ädigini gelne çykartmak.

ÄDIKÇI [ä:dikçi], *at.* Ädik tikmek bilen meşgullan-ýan adam, ädik tikýän ussa. *Ädikçiniň ädigi bitmez* (Nakyl). *Meşhur ädikçimiz guwanyp ile, Goşular-da gider kuwwatly sile* (G. Ezizow).

ÄDIKÇILIK [ä:dikçilik], *at.* Aýakgap, ädik tikýäniň kesp-käri, hünäri. *Meniň gürründeşim atababa ädikçilikden çörek iýip gelyän ökde ussa ekeni.*

ÄDIKLIK [ä:diklik], *syp.* Ädik tikmek üçin ýaramly, ädik tikmäge gerek bolan (gaýyş, gön we ş.m.).

ÄDIKTIKER [ä:diktiker], *at.* Uzyn burunlyja, gaty örtükli, uçmaýan, çal reňkli möjejik.

ÄDILMEK [ä:dilmek], *işl. 1.* Bir gadam atylmak, ýöremek. *Ýadawlygykdan ýaňa aýaklarym çala ädilýärdi. 2.* Bir ýere barylmal. *Onuň aýagy indi şu kenara tarap ädilmeýärdi.3.* Bir iş edilip başlanmak.

ÄDIM [ä:dim], *at. 1.* Öňe, yza ýa-da gapdala ädilýän bir gezekki hereket. *Baş-altý ädim ýöränsoň, çepdäki gapyny açyp, içeri girdi* (B. Seýtäkow). *Ädimiňi ýygjamlatmak.2.* Bir ädim aralygyna barabar ölçeg birligi. **3.** *göç.m.* Ediljek hereket.

♦ **Ädimiňi dogry (seljerip) basmak** eden işiňi, hereketiňi yerlikli, oýlanyşykly ätmek, gitjek ýoluňy, etjek işiňi anyklamak. **Ädim ogurlamak** yza galyp başlamak, bildirmän köpçülikden kem-kemden yza galmak, ökje ogurlamak. *Kempir ädim ogurlap, kerwenden üzülip galdy* ("Görogly").

ÄDIMLEME [ä:dimleme], *iş ady.* Ädimlemek ýagdaýy.

ÄDIMLEMEK [ä:dimlemek], *işl. 1.* Ädim ätmek, ýöräp başlamak, ýöräp gitmek. **2.** Ädim bilen belli bir aralygy ölçemek.

ÄDIMLEMEKLIK [ä:dimlemeklik], *iş ady.* Ädimlemek hereketi.

ÄDIMLEMEZLIK [ä:dimlemezlik], *iş ady.* Ädimläp hereket etmezlik.

ÄDIMLENMEK [ä:dimlenmek], *işl.* Ädimläp ölçelmek. *Harmana çenli aralyk ädimlendi.*

ÄDIMLEŞMEK [ä:dimleşmek], *işl.* 1. Ädimiň ululygyny barlamak üçin, iki bolup ädimläp görmek. *İki dost ädimleşdi, uzyn boýly hor oglanyň ädimi uzyn geldi.* 2. Köp bolup, ädim urşup gelmek. *Esgerler ýoldan ädimleşip gelyärler.*

ÄDIMLETDİRMEK [ä:dimletdirmek], *işl.* Ädimlemek işini başga birine etdirmek. *Ýeri ädimletdirdim welin, aýdylany bilen deň çykdy.*

ÄDIMLETMEK [ä:dimletmek], *işl.* Ädimlemek işini birine etdirmek. *Mellek ýerini ädimletmek.*

ÄDIMLEÝIŞ [ä:dimleýiş], *iş ady.* Ädimlemek ýagdaýy, derejesi.

ÄDIMLÄBERMEK [ä:dimlä:vermek], *işl.* Duýdansyz ýagdaýda ädimlemegi dowam etmek, ädim ädip başlamak, ädimläp başlamak. *Olar ýene-de ädimläberdiler.*

ÄDIMLIK [ä:dimlik], *syp.* Ädim möçberinde bolan, ädimden ybarat bolan (aralyk). *Olardan ýedi-sekiz ädimlikde iki sany ýigit dyzyna çenli çermenip, atlaryny ýuwýardy* (G. Kulyýew).

ÄDIMME-ÄDIM [ä:dimme-ä:dim], *hal.* Birsyhly, kem-kemden, ýuwaş-ýuwaşdan. *Olar ädimme-ädim süýşüp gelyärdiler* (B. Seytākow).

ÄDIMSAYYN [ä:dimsa:ýyn], *hal.* Her ädimde, birsyhly. *Alaka, ýalman, syçan kürimleri-hä ädimsaýyn duşýar* (Ç. Matalow).

ÄDIŞ [ä:diş], *iş ady.* Ätmek täri, usuly.

ÄDIŞMEK [ä:dişmek], *işl.* Birnäçe bolup ätmek, gadam urmak. *Ýuwaşja ädişip gidip baryýardylar* (N. Pomma).

ÄGÄ [ä:gä:], *syp.* Hüşgär, eserdeň, sak, jür.

◊ **Ägä bolmak** bir zat bolaýmasyn diýip, ätiýaçly bolmak. *Güýçlüler aglasa, ägä bolmaly, Güýçli ýöne ýere aglaýan däl* (G. Ezizow). *Öz işiňe ägä bolmak.*

ÄGÄLIK [ä:gä:lik], *at.* Hüşgärlik, eserdeňlik, saklyk, jürlük. *Olaryň ägälik bilen sakçylyk çekýändikleri bellidi* (G. Kulyýew).

ÄGIRT [ä:girt], *syp.* Örän uly, has uly, gaty uly, äpet. *Ägirt çynar. Ägirt derweze.*

ÄH, *üml.* 1. Çaga ýalandan uruljak ýaly edilip, elini galdyryp aýdylýan söz. 2. Gynanmagy, ökünmegi aňladýar. *Äh, içi çüýrän suw kadi* (O. Akmämmedow).

◊ **Äh etmek** çagany gorkuzmak üçin ony ýalandan uran bolmak.

ÄHDIÝALAN, *syp.* Sözünden dänen, ähdini bozan. *Beren sözüne amal etmese, ahyry ol adama ähdiýalan diýýärler.*

ÄHDIÝALANLYK, *at.* Ähdini bozmaklyk.

ÄHEM-ÄHEM: ähem-ähem etmek 1) bogazyňy arçamak, ardynjyramak. **2)** ardynjyrap, geleniňi bildir-mek. *Ýaş ýigit gapa gelip, ähem-ähem etdi.*

ÄHEN, *at.* 1. Heň, labyz. *Golaýda çasly äheň ýaňlanyp gitdi.* 2. Sazlaşma, owaz sazlaşygy, mylaýym

goşulyşma. *Şol meňzeşlik diňe äheňde däl, halk senedinde, haly-palasynda-da kändi* ("Edebiýat we sungat"). 3. Gepleýiş öwüşgini, mazmuny.

◊ **Äheňini aňmak (aňlamak)** agyz üňüni aňmak, nämäni göz önünde tutýanyňy bilmek. **Äheňini üýtgetmek** gürrüňiň mazmunyny bir tarapa sowmak, üýtgetmek.

ÄHENDEŞ, *syp.* 1. Meňzeş äheňde, bir heňde bolan. 2. *göç.m.* Pikiri, işi bir hörpden gopýan, pikirdeş.

ÄHENDEŞLIK, *at.* Meňzeş äheňde bolmaklyk, bir heňdelik.

ÄHÄ [ähä:], Tötänden bir zadyň, gözlenýäniň üstünden barlanda aýdylýan ümlük. *Ähä, ahyry tapdym-ow! Ähä, ahyry ele düşdüň gerek!*

ÄHLI, *çal.* Hemme, bütün, bar. *Ähli ýerde. Okuwçylaryň ählisi. Ähli tarapdan.*

ÄHLIHAL [ähliha:l], *syp.* Keramatly, gudratly. *Ony ählihal gördüm.*

ÄHLIHALK, *syp.* Bütün halka degişli bolan, hemme halk üçin umumy bolan. *Ähliahalk baýramy.*

ÄHLUMUMY [ählu:my], *syp.* Hemmelere deň derejede degişli, hemmeler üçin umumy. *Ýurduň gülläp ösmegine goşant goşmak ählumumy işdir.*

ÄHMIÝET, *at.* Many, möhümlik, wajyplyk. *Metbugat işgärleri Prezidentimiziň ähli syýasatlaryndan gyzgyny bilen habarly bolup, onuň many-mazmunyny, il-gün üçin ähmiýetini halka düşündirýär.*

◊ **Ähmiýet bermek** üns bermek, ünsüni bir zada gönükdirmek. *Ol adamlaryň gepleýişine, geýnişine aýratyn ähmiýet berýärdi.*

ÄHMIÝETLI, *syp.* Belli bir ähmiýete eýe bolan, ähmiýeti bar, möhüm, wajyp. *Ähmiýetli iş.*

ÄHMIÝETSIZ [ähmiýessiz], *syp.* Ähmiýeti ýok, hiç zada ýaramaýan. *Ähmiýetsiz işe wagt ýitirmedik.*

ÄHT, *at.* Kasam, söz bermeklik, şert etmeklik, peýman. *Ähtiňden dänmek.*

◊ **Äht etmek** Bir zady ýerine ýetirmek, berjaý etmek maksady bilen söz bermek, wada bermek, şert etmek, lebiz etmek. *Ilden kemçiligi gözlemezligi äht eden öz kemçiliklerini gözläp tapyp, olary düzedýär* ("Watan").

ÄHTIBAR [ähtiva:r], *at.* Ygtybar, ynam, ynanç, abraý. *Däli köňlüm, bu düşüşüne guwanma, Wepasyz perzende ähtibar olmaz* ("Hüýrlukga – Hemra") (ser. **Ygtybar**).

ÄHTIBARLY [ähtiva:rly], *syp.* Ygtybarly, ynamly, ynamdar, esasly. *Ähtibarly usul* (ser. **Ygtybarly**).

ÄHTIBARLYLYK [ähtiva:rlylyk], *at.* Ygtybarlylyk, ynamlylyk, ynamdarlyk. *Ähtibarlylyk gowy zat.*

ÄHTIBARSYZ [ähtiva:rsyz], *syp.* Ygtybarsyz, ynamsyz. *Sen amanat zady bir ähtibarsyz adama goýup gidip, soň ökünäýme.*

ÄHTIMAL [ähtima:l], *ugrukd.* Ahmal, mümkin.

ÄHTIPEÝMAN [ähtipeýma:n], *at, ser.* Äht. *Biz onuň bilen ähtipeýman edişdik.*

ÄHTLEŞME [ähtleşme], *iş ady.* Ähtleşmek ýagdaýy.

ÄHTLEŞMEK [ähtleşmek], *işl.* Biri bilen bir zat barada äht etmek, şert etmek, wadalaşmak.

ÄHTLEŞMEKLIK [ähtleşmeklik], *iş ady.* Ähtleşmek ýagdaýy.

ÄHTNAMA [ähtna:ma], *at.* Bir zady wada edişip, iki taraplaýyn ýazylan hat, şertnama, borçnama. *Ozal aklymy ýele berip, bu işleri pikir etmän, beýle ähtnama ýazypdyrmen diýip, köp öküdi ("Zöhre – Tahyr").*

ÄJIT-MÄJIT [ä:ji:t-mä:ji:t], *at, göç.m.* Alyp-ýolup barýan, göze-başa düşýän aldajy. *Älhepus, özler-äjit-mäjit ýaly-ayt!* (B. Kerbabaýew).

ÄK [ä:k] **I**, *at.* Dar bolmazlygy üçin, geým-gejime urulýan dilkaw mata.

ÄK [ä:k] **II**, *at.* Araba tigriniň tegelek agaç bölegini emele getirýän, sähelçe egrelip duran bölek-bölek agaçlary.

ÄKELIŞMEK, *işl., gepl.d.* Äkelmäge kömek bermek. *Odun äkelişmek. Çay-suw äkelişmek.*

ÄKELME, *iş ady.* Äklemek ýagdaýy, işi.

ÄKELMEK, *işl., gepl.d.* Getirmek, alyp gelmek. *Men bu taýyk bir hoş habar bilen uly sylag äkeldim* (A. Nazarow).

ÄKELMEKLIK, *iş ady.* Äklemek ýagdaýy.

ÄKIDIBERMEK [äkidivermek], *işl.* 1. Äkidip ugramak. *Şu ýatan tagtalary kümä äkidiberiň!* 2. Äkitmegi dowam etmek.

ÄKIDILMEK, *işl.* Bir zady ýa-da birini ýanyň bilen alyp gitmek. *Irki sagym gutaran badyna, sygyrlar otluk meýdanlara äkidilýär.*

ÄKIDINMEK, *işl.* Özün üçin äkitmek.

ÄKIDIŞDIRMEK, *işl.* 1. Bir zadyň hemmesini bir ýerden başga ýere alyp gitmek. 2. Bolşuna görä, ýagdaý ýetdiginden äkitmek.

ÄKIDIŞMEK, *işl.* Äkitmäge kömek bermek. *Bally ertirden soň çagalaryny çagalar bagyna äkidişip, ogly bilenem, gyzy bilenem hoşlaşdy* (Ç. Aşyrow).

ÄKITDIRMEK, *işl.* Äkitmek işini başga birine etdirmek. *Dükandan alan zatlaryny öýe äkitdirdi.*

ÄKITME, *iş ady.* Äkitmek ýagdaýy.

ÄKITMEK, *işl.* 1. Bir zady ýa birini ýany bilen alyp gitmek, ýany bilen alyp barmak. 2. Ugrukdyrmak, alyp gitmek.

ÄKITMEKLIK, *iş ady.* Äkitmek işi, hereketi.

ÄKITMEZLIK, *iş ady.* Äkitmän goýmak.

ÄKLEMEK [ä:klemek], *işl.* Dar bolmaz ýaly geým-gejime äk, dan urmak, äk salyp tikmek.

ÄKLEMEKLIK [ä:klemeklik], *iş ady.* Äklemek işi. *Şuny äklemeklik uly bir işem däl.*

ÄKLEMEZLIK [ä:klemezlik], *iş ady.* Äklemek işini amal etmezlik.

ÄKLENMEK [ä:klenmek], *işl.* Äk salynmak, äk salnyp tikilmek.

ÄKLETDIRMEK [ä:kletdirmek], *işl.* Äklemek işini biriniň üsti bilen başga birine etdirmek.

ÄKLETMEK [ä:kletmek], *işl.* Äk saldyrmak, äk goýduryp tikmek.

ÄKLÄBERMEK [ä:klä:vermek], *işl.* 1. Äklemäge başlamak. 2. Äklemegi dowam etmek. *Sen eliňdäkileri äkläber, beýlekilere özüm serederin.*

ÄL, *üml.* Garaşylmadyk zada, waka geň galmaklyk bilen baha berlende ulanylýar. *Äl, edil aýdyşlary ýaly ekeniň-ow, inim!* (B. Seýtäkow).

ÄLEM [ä:lem] **I**, *at.* 1. Ýer we kosmos giňişliginde materiýanyň ähli görnüşleriniň jemi. 2. Ýer ýüzi, ähli ýer. *Aý dogsa, älem görer* (Nakyl). *Özüňde ýok – älemde ýok* (Nakyl).

◇ **Äleme (dünyä) ot ýakdyrmazlyk** ot gorsamak; garagollyk etmek. **Älemi (dünyäsi) giňemek** agyr ýagdaydan, aladadan dynmak, kynçylykdan halas bolmak. *Gyzyň älemi giňän ýaly boldy* (G. Gurbansähadow).

ÄLEM [ä:lem] **II**, *at.* Halynyň gyrasyna salynýan nagys, palasda nagysdan ön gelyän gyra ýer.

ÄLEM [ä:lem] **III**, *at, kö.n.s.* Baýdak.

ÄLEM [ä:lem] **IV**, *at.* Gäminiň gitmeli ugruny görkezmek üçin goýulýan bellik.

ÄLEMÇI [ä:lemçi], *at.* Gäminiň gidýän ugruny görkezmek üçin, suwuň ýüzünde çümmän durar ýaly edilip goýlan bellige gözegçilik edýän adam.

ÄLEMGOŞAR [ä:lemgoşor], *at.* 1. Ýagys ýagandan soň, asmanda peýda bolup, ýaý berip duran dürli reňkli zolak. *Al-asmanda beslenip, älemgoşar görüldi* (A. Kowusow). 2. Nagys ady.

ÄLEMGOŞARLY [ä:lemgoşorly], *syp.* Älemgoşary bar bolan. *Durna, jümjümeli, älemgoşarly, Ülkäme toý bolup gelen ýazlarym* (G. Ezizow).

ÄLEM-JAHAN [ä:lem-jahan], *at.* Bütün dünýä, ýer ýüzi. *Keş edip älem-jahany, görmedim sen deý gözel* (Halk aýdymyndan). *Türkmen bedewleri älem-jahanda örän uly meşhurlyk gazanandyr* ("Türkmenistan").

ÄMERT [ä:mert], *syp.* 1. Iri göwreli, tagaşyksyz, gödek, çemesiz. *Ämert göhert. Ämert hereket.* 2. Ullakan, äpet, daýaw, irimçik. *Ämert daýaw adam.*

ÄMERTLIK [ä:mertlik], *at.* Gödeklik, usulsyzlyk, çemesizlik.

ÄM-SÄM [ä:m-sä:m]: **äm-säm bolmak** aňalyp, aňkaryp galmak, özüni ýitirmek, aljyramak, çaşmak.

ÄMIN [ä:mi:n] Äyat-töwiriň, okalan namazyň kabul bolmagyny, ýagşy dilegiň amala aşmagyny islöp aýdylýar. *Ämin diýenler didar görsün* ("Kitaby dedem Gorkut"). *Umyt-arzuwlaryňa perişdeler ämin diýsin, işiňi Alla oňarsyn!* ("Watan").

ÄNEW [ä:nöw]: **1) änew damar** iç damarlarynyň biri. *Änew damar ür ýykar* (Atalar sözi). **2)** Aşgabadýň golaýyndaky gadymy oba. *Änewiň ak bugdaýy*.

ÄNEWÜÇ [ä:nöwüç], *at.* Haly telkermez ýaly gyrasyna sanjylýp çekdirilýän, uýy gaýyrçakly, bir tarapy burlup halka edilen enjam, gural. *Men bu gyza änewüjiň ýanynda çommalyp oturan ýerimden ýagşyja syn etdim* (A. Durdyýew). *Änewüji sazlamak. Dokmanyň änewüji gowşapdyr.*

ÄNIGI-ŞÄNIGI [ä:niği-şä:niği], *at.* Bir zadyň mazmunynyň, keşbiniň we ş.m. hertaraplaýynlygy, dolulygy, anyklygy. *Olar medresä okuwa gelýänleri änigi-şänigi bilen tananlaryny gowy görýärler* ("Watan").

◇ **Änigine-şänigine ýetmek** doly tanamak, anyklamak, aslyna göz ýetirmek. *Ol her zadyň änigine-şänigine ýetmese kanagatlanmaýar.*

ÄŇ [ä:ň], *at.* Eňek süňki. Äňiň ýazmak. *Onuň äňi ýazypdyr.*

◇ **Äňi açylan (ýazan) ýaly** ýüregedüşgünç gürrüň edýän, ýerliksiz köp gürlýän, üznüksiz samrap oturýan.

ÄŇEDILMEK [ä:ňedilmek], *işl.* Seredilmek, görülmek.

ÄŇEDIŞ [ä:ňediş], *iş ady.* Äňetmek derejesi, ýagdaýy.

ÄŇEDIŞDIRMEK [ä:ňedişdirmek], *işl.* **1.** Hemmesine seretmek, barysyna göz-gulak bolmak. **2.** Ýagdaýa görä bir ýandan äňetmek.

ÄŇEDIŞMEK [ä:ňedişmek], *işl.* **1.** Äňetmäge kömekleşmek. *Men gitsem, mallara äňedişeweri!* **2.** Ýerli-ýerden, birnäçe bolup seredip durmak. *Çagalar gapyny çala açyp äňedişýärdiler.*

ÄŇE-SÄŇE [ä:ňe-sä:ňe], *ser. Äm-säm.*

ÄŇETDIRMEK [ä:ňetdirmek], *işl.* **1.** Birine seretdirmek, bakdyrmak. **2.** Äňetmäge mümkinçilik, ýagdaý bermek.

ÄŇETME [ä:ňetme], *iş ady.* Äňetmek ýagdaýy.

ÄŇETMEK [ä:ňetmek], *işl.* **1.** Bir tarapa seretmek, bir zada bakmak, garamak, esetmek. *Ýaşuly ogluny ömründe birinji sapar görýän ýaly, oňa jüýjerilip äňetdi* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Bir zada gözegçilik etmek, bir zadyň ugruna seretmek. *Çagalaryň össün oňat, Uçuryňçaň gowja äňet* (M. Garryýew).

ÄŇETMEKLIK [ä:ňetmeklik], *iş ady.* Äňetmek hereketi.

ÄŇETMEZLIK [ä:ňetmezlik], *iş ady.* Äňetmän durmaklyk, äňetmän ýörmeklik.

ÄŇI-UJY [ä:ň(i)-u:jy]: **äňi-ujy ýok** aňyrsy-bärsi görünmeýän, gaty köp.

ÄŇSIZ [ä:ňsiz], *syp., gepl.d.* Köp, ep-esli; ýoňsuz. *Onuň äňsiz zady bar eken.*

ÄPBERILMEK, *işl.* Zyňylmak, taşlanmak.

ÄPBERME, *iş ady.* Zyňmak, äpbermek ýagdaýy.

ÄPBERMEK, *işl.* **1.** Bir zady zyňmak, taşlamak. **2.** Goýup gitmek, taşlap gitmek. *Biz-ä ýaşulymyzy äpberip, aýagymyzam ätmeris* (Ý. Mämmediyew).

ÄPBERTMEK, *işl.* Äpbermek işini başga birine etdirmek; äpbermäge mümkinçilik bermek.

ÄPET [ä:pet], *syp.* Örän uly, has uly, mähnet.

ÄPET-ÄPET [ä:pet-ä:pet], *syp.* Uly-uly, mähnet-mähnet (köp zat hakynda). *Äpet-äpet agaçlar güýçli ýeliň ugruna yraň atýardylar.*

ÄPIŞGE [äpişge], *at.* Ýagtylyk we howa üçin, jaýyň diwarynda oturdylyan aýnaly çarçuwa, penjire. *Ähli gapylar, ähli äpişgeler açykdy* (A. Kowusow).

ÄPIŞÝE, *s. ş. aňl. söz.* Adam asgyranda, agyz boşlugyndan çykýan ses we şol sesiň ady. *Asgyran adama: "Sabyr et!" diýilýär. Ölüm bilen baglanyşykly gürrüň edip oturylan wagty bir adam "Äpişýä" edip asgyraýsa, yrym edip, oňa: "Tki gulagyňdan çek!" diýilýär.*

ÄR [ä:r], *at.* **1.** Maşgalada aýal bilen nikada durýan erkek adam, aýalyň ýoldaşy, adamsy. *Är aldy – älem aldy* (Nakyl). *Aýal göz astyndan seredýär äre, Är jogap hökmünde ardyndy assa* (B. Hudaýnazarow). **2.** göç.m. Edermen, batyr, gaýratly. *Är ýigidiň wadalary bir bolar* ("Görogly").

◇ **Är-aýal (heleý) bolmak** nikalaşyp bile ýaşamak, goş birikdirmek, öýli-işikli, maşgalaly bolmak. **Är başy gowgaly gerek** elmydama hereketde, iş başynda bolmak gerek. – *Är başy gowgaly gerek – diýip, biderek ýere aýdylan däl* (N. Saryhanow). **Är çykmak** kämillik ýaşyna ýetmek, jahyl çykmak, ýigit ýetişmek. *Biziň är çykan oglumyz bolsa mellek ýerimiziň hemmesini har-haşal ota basdyrypdyr* (A. Gowşudow). **Är dilemek** (*taryh*), köplenç, iki goşun garşylaşanda, her tarapdan biriniň ýekme-ýek urşa çykmagy bilen bagly bolup, ilki çykan urşujy är dilän – söweşiji talap eden hasap edilýär. *Ol galadan daşary çykdy, meýdana girdi, är diledi* ("Kitaby dedem Gorkut"). **Äre çykmak** äre barmak, durmuşa çykmak. **Är garrar, heňnam garramaz** adam öz wagty gelende garrar, emma döwür, durmuş, ýaşayyş öňkiligine galar. **Är-heleýiň urşy – ýaz gününüň ýagşy** är-aýalyň arasynda bolýan tersleşik uzaga çekmez, tiz ýaraşarlar, oňşarlar. **Är ömri 1)** 40-50 ýyllyk döwür. **2)** adamyň diýen wagty, ýigitlik döwri. *Är ömründe eden şu işimi bagyşlap,*

maňa günämi ýuwмага ýagdaý döretseňiz, bütin ömrüme minnetdar bolaryn ("Watan").

ÄR-AÝAL [ä:r-aýa:l], *at.* Maşgala jübüti, aýal we erkek. *Är-aýal bazara gitti.*

ÄRLERÇE [ä:rlərçə], *hal.* Är ýaly, kişi kimin, gaýratlylyk bilen, mertlerçe. *Gürriň özüne gezek gelende, Toýjan ärlerçe jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew).

ÄRLI [ä:rlɪ], *syp.* Äri bar bolan (aýal hakynda). *Ärli aýal.*

ÄRLIK [ä:rlɪk], **1.** Äriň etmeli işlerini ýerine ýetirmeklik. **2.** *göç.m.* Edermenlik, mertlik, batyrlık. *Ärden öndüm, ärlik bilen öler men* (Seýdi).

ÄRLILIK [ä:rlɪlɪk], *at.* Äri barlyk (aýal hakynda).

ÄRSIZ [ä:rsɪz], *syp.* Äri bolmadyk, başyboş (aýal hakynda).

ÄRSIZLIK [ä:rsɪzlɪk], *at.* Başyboş, ärsiz bolmaklyk (aýal hakynda).

ÄSGERILMEK [ä:sğərɪlmək], *işl.* Sana goşulmak, adam hatarynda görülmek, sylanmak.

ÄSGERME [ä:sğərme], *işl. ady.* Äsgermek ýagdaýy.

ÄSGERMEK [ä:sğərmək], *işl. 1.* Bir zat hasabynda görmek, sana goşmak, sylamak, hormatlamak. *Her bir adam öz halkynyň däbini äsgermelidir. 2.* Birinden çekinmek, üýşenmek. *Ol meni äsgermese, her zat eder.*

ÄSGERMEKLIK [ä:sğərmeklɪk], *işl. ady.* Äsgermek işi, hereketi.

ÄSGERMEZLIK [ä:sğərməzlɪk], *işl. ady.* Hiç zat hasabynda görmezlik, derege almazlyk, sylag-hormat goýmazlyk, äsgermezçilik. *Ýeri-ow, bu nähili äsgermezlik?* (B. Kerbabaýew). *Äsgermezlik etmek.*

ÄSGERMEZÇILIK [ä:sğərməzçɪlɪk], *at, ser.* Äsgermezlik. *Adamlary äsgermezçilik etmek iň agyr günäleriň biridir* ("Watan").

ÄSGERTMEK [ä:sğertmek], *işl.* Äsgerer ýaly etmek, güýç görkezip, özüni sylatmak.

ÄSLEMEK [ä:slemək], *işl., gepl. d., ser.* Äsgermek **1.** *Sen adamlary äslemediň, eliňden gelen ýamanlygy etdiň.*

ÄSLENMEK [ä:slenmek], *işl., ser.* Äsgerilmek *Aman poşşy hem özüni äslenmedik hasaplap gahary gelipdir* (A. Gowşudow).

ÄŞGÄR [ä:şgä:r], *hal.* Aýan, aýdyň, belli, mälim. *Dayhan adamlaryň öz arassa zähmeti bilen baýap gitmegi üçin ähli zerur şertleriň döredilýänligi bu günki gün hemmelere äşgärdir* ("Türkmenistan").

◊ **Äşgär etmek** mese-mälim ýüze çykarmak, aýan etmek, belli etmek.

ÄŞGÄRLIK [ä:şgä:rlɪk], *at.* Aýanlyk, mälimlik, aýdyňlyk. *Wakanyň äşgärligi.*

ÄT [ä:t]: **ät galmak** tamakin bolup aldanmak, bir zada ymtylyp boş galmak; datman galmak. **Ät goýmak**

boş goýmak, hiç zatsyz goýmak, aldamak. **Ädi ýanmak** agzy bişmek, çürkenmek, aldanmak.

ÄTDIRMEK [ä:tdirmek], *işl. 1.* Birine gadam atdyrmak, ätletmek. *Öňe ätdirmek. 2.* Ätmegine sebäp bolmak. *Meni ätdiren şol gül boldy. 3.* Ätmäge mümkinçilik bermek. *Şony şu ýere ätdirmäň!*

ÄTEÑENÄLET [äteñenä:let], *syp.* "Ataňa nälet" manysynda ulanylýan sögünç sözi.

ÄTEÑET, *syp.* Ýakymсыз, erbet, çirkin. *Uzyn ýeňli ellerini kelemenlendirip äteñet gvyrdy* (H. Garabaýew). *Gulaga ýakymсыз bir äteñet ses edip gidýärdi* (A. Esenmyradow).

ÄTIŞGIR [ätişgi:r], *at.* Közi, kömri tutmak, ody ölçermek, dörmek üçin ulanylýan iki saply, ujy egri gural, mäşe. *Ogulhan ätişgir bilen ýanyp duran ojar oduny ikibaka süýşürşirdi-de, taňkalary közüň üstünde goýdy* (Ý. Mämmediýew).

ÄTIÝAÇ [ä:tiýa:ç], *at. 1.* Gorky. *Onuň ätiýaç edýän zady ýok. 2.* Bir zatdan howatrylanyp edilýän seresaplyk, ägälik, habardarlyk, hüşgärlük.

◊ **Ätiýajy elden bermezlik** habardar bolmaklyk, seresaplyk bilen hereket etmeklik, gapyl galmazlyk.

ÄTIÝAÇLANDYRMA [ä:tiýa:şlannyrma], *at.* Saglyga, emläge ýetip biläýjek ýitgileriň, zyýanlaryň öwezini dolmak üçin maliýe edarasy bilen baglaşylýan şertnama.

ÄTIÝAÇLANDYRMAK [ä:tiýa:şlannyrmak], *işl. 1.* Ätiýaçly bolmagy ündemek, ätiýaçlanmagyny gazanmak. **2.** Ýörite edara döwürleýin ýagdaýda gatanç geçirmek arkaly, mümkin bolan zyýandan goraglylygy üpjün etmek. *Ömrüni ätiýaçlandyrmak. Durmuşy ätiýaçlandyrmak.*

ÄTIÝAÇLANDYRYŞ [ä:tiýa:şlannyrış] **I**, *işl. ady.* Ätiýaçlandyrmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANDYRYŞ [ä:tiýa:şlannyrış] **II**, *at.* Ätiýaçlandyrmak işini amala aşyryş.

ÄTIÝAÇLANMA [ä:tiýa:şlanma], *işl. ady.* Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANMAK [ä:tiýa:şlanmak], *işl. 1.* Bir zatdan heder etmek, çekinmek. *Onuň ätiýaçlanýan zady ýok. 2.* Mümkin bolan zyýandan goragly bolmak üçin, ýörite edara bilen şertnama baglaşmak.

ÄTIÝAÇLANMAKLYK [ä:tiýa:şlanmaklyk], *işl. ady.* Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANMAZLYK [ä:tiýa:şlanmazlyk], *işl. ady.* Bir zatdan heder etmezlik, ätiýaç bolmazlyk.

ÄTIÝAÇLANYŞ [ä:tiýa:şlanyş], *işl. ady.* Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLY [ä:tiýa:şly], *syp.* Seresaplyk bilen hereket edýän, hüşgär.

ÄTIÝAÇLYK [ä:tiýa:şlyk], *at. 1.* Seresaplylyk, ägälik. **2.** Soň gerek bolar diýip ýygnaýyp goýlan (zat hakynda). *Ätiýaçlyk awtomobil şaýlary.*

ÄTIÝAÇSYZ [ä:tiýa:şsyz], *syp.* Hiç zatdan gorkmaýan, çekinmeýän, üýşenmeýän. *Hiç zatdan ätiýaçsyz gürlеме.*

ÄTLEME [ä:tleme], *iş ady.* Ätlemek ýagdaýy.

ÄTLEMEK [ä:tlemek], *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ädip geçmek, ädimläp geçmek. *Garly ussa howlynyň derwezesinden içine ätlän badyna, jaýlaryň biriniň işigi açyldy* (A. Gowşudow). 2. *ser.* **Ätmek** 1. *Gapa tarap bir ädim ätläp, ýene-de saklandy* ("Edebiýat we sungat").

ÄTLEÝIŞ [ä:tleyiş], *iş ady.* Ätlemek hereketi, ýagdaýy.

ÄTMEK [ä:tme], *işl.* 1. Bir gadam atmak, ýöremek, gadam basmak. 2. Bir ugra ýönelmek. *Men indi şol ýere tarap ätmerin.*

ÄTMEKLIK [ä:tme:lik], *iş ady.* Ätmek hereketi.

ÄTMER-SÄTMER [ä:tmer-sä:tmer]: **ätmer-sätmer etmek** uly-uly, tagaşyksyz ätläp gitmek, her ýerden bir basyp ýöremek. *Her ýerden bir ätmer-sätmer edip, maşyna tarap ýöredi* (N. Pomma).

ÄTMEZ [ä:tmez]: **ätmez bolmak** bir ýere barmagy bes etmek, kesmek. *Ol bu ýere ätmez bolandyr.*

ÄTMEZLIK [ä:tmezlik], *iş ady.* 1. Ätmän durmak. 2. Bir ýere barmazlyk, görünmezlik.

ÄWDÜRMEK [ä:wdürmek], *işl.* Äwer ýaly etmek; äwmegine sebäp bolmak; äwmäge mümkinçilik bermek. *Ony äwdirmeseň, gijä galýarys.*

ÄWME [ä:wme], *iş ady.* Äwmek ýagdaýy.

ÄWMEK [ä:wme], *işl.* Howlukmak, gyssanmak. *Äwmek şeýtandandyr, sabyr – rahmandan, Yhlas eden myrat tapar kärinden* (B. Kerbabaýew).

ÄWMEKLIK [ä:wme:lik], *iş ady.* Äwmek hereketi.

ÄWMEZEK [ä:wmezek], *syp.* 1. Howlukmazak, gyssanmazak, alňasamazak. *Pil janawer äwmezek bolýar.* 2. Haýal hereket edýän, agyr, agras, ýalta. *Äwmezek adam.*

ÄWMEZEKLIK [ä:wmezeklik], *at.* 1. Howlukmazaklyk, gyssanmazaklyk, alňasamazaklyk. *Onuň äwmezekligi galjak däl.* 2. Haýal hereket edijilik, agraslyk, ýaltalyk. *Hümmet etlek ýüzüniň derini süpürenen soň, äwmezeklik bilen söz urdy* (B. Kerbabaýew).

ÄWMEZLIK [ä:wmezlik], *iş ady.* 1. Bir işi ýerine ýetireniňde, alyp-ýolup barmazlyk, howlukmazlyk, gyssanmazlyk. *Ol eden işiniň kemini goýmajak bolup, äwmän, howlukman işlärdi.* 2. Haýal hereket etmeklik, agras halda bolmaklyk. *Ol äwmezlik bilen maşyndan düşdi-de, işläp duran adamlara tarap yöneldi* (B. Pürliýew). *Öňden baryan adam äwmezlik bilen ädimleýärdi* (B. Seýtäkow).

ÄWÜP-SÄWÜP [ä:wüp-sä:wüp], *hal.* Setanda-seýranda, ýoly düşüp, käwagt. *Äwüp-säwüp Tejene düşäýseňiz, waharman iýmän gaytmaň.*

ÄWÜŞ [ä:wüş], *iş ady.* Äwmek derejesi, ýagdaýy.

ÄÝ, Bir zada perwaýsyzlyk, parhsyzlyk bilen seredilende ulanylýan söz, aý. *Äý, ýok-la, garyndaş, bu bolşuň däl-le* (B. Hudaýnazarow).

ÄÝNEK [ä:ýnek] **I**, *at.* Görejiň görşüni gowulandyrmak ýa-da gözi gaty ýagtydan goramak üçin göze dakylýan enjam. *Ol aňyrdan gelşine biziň bilen salamlaşdy-da, äýnegini dakynyp, heýkele syn etmäge durdy* (T. Taganow).

ÄÝNEK [ä:ýnek] **II**, *at.* 1. Nowanyň iki başynda goýlan gysga ýasy tagta. *Guýynyň başyndaky nowanyň äýnegini täzelediler.* 2. Gaýygyň içinden keseligine geçýän, iki gorumy birikdirýän agaçlar.

F

F, Türkmen elipbiýiniň ýedinji harpy.

FABRIK [fa:vri:k], *at.* Çig maly enjamlaryň kömegi bilen işläp bejerýän senagat kärhanasy.

FAKS [fa:ks], *at.* Telefaks arkaly ýazmaça ugradylyan we kabul edilýän maglumat, habar (*ser. Telefaks*).

FAKT [fa:kt], *at.* Hakyky zat, bolan waka, hadysa; hakykatda bolan, bolýan, bar zat. *Faktlary barlamak.*

FAKTOR [fa:ktor], *at.* Haýsydyr bir hadysada kesgitleýji pursat, ýagdaý.

FAKULTET [fakulte:t], *at.* Ýokary mekdebiň bölümi.

FAMILIÝA [fami:lýa], *at.* Maşgalabaşynyň nesliniň resmileşdirilen ady.

FAMILIÝADAŞ [fami:lýadaş], *at.* Birmeňzeş familiýaly; garyndaş bolmadyk, emma meňzeş familiýany göterýän (adamlar). *Familiýadaş adam. Ol meniň familiýadaşym.*

FAŞIZM [fa:ʃi:zm], *at.* Hujum ediji milletçilik we hamala diýersiň “arassa ganly we beýlekilerden beýik millet” hakyndaky ideologiýa esaslanýan syýasy akym hem-de şunuň ýaly syýasatyň esasynda döredilen diktatorçylyk düzgün. *Faşizme garşy göreşmek.*

FAÝL [fa:ýl], *at.* Kompýuteriň bitewi bir zat hökmünde tanaýan özara baglanyşykly maglumatlarynyň jemi.

FE [fe:], Türkmen milli elipbiýiniň "F" harpynyň ady.

FENELOGIÝA [fenelo:giýa], *at.* Biologiýanyň pasyllaryň çalyşmagy bilen janly tebigatyň ösüşinde bolup geçýän döwürleýin hadysalary öwrenýän bölümi.

FESTIWAL [festiva:l], *at.* Sungatyň iň gowy gazananlarynyň gözden geçirilişi, köpçülikleýin baýramçylygy.

FEYERWERK [feýerve:rk], *at.* Dabaralarda, baýramçylyklarda we ş.m. däriden ýa-da pirotehniki önümlerden ýasalyp, ýakylp atylýan dürli reňkli owadan bezeg otlary.

FEWRAL [fevra:l], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň ikinji aýy.

FILM [fi:lim], *at.* **1.** Ýüzüne şekilleriň suraty düşürilen we ses ýazylan kino lentasy. *Sessiz film. Sesli film.* **2.** Ssenariniň esasynda döredilen çeper kino lentasy. *Çeper film.*

FILOLOG [filolo:k], *at.* Filologiýadan hünärmen, alym.

FILOLOGIK [filolo:ğik], *syp.* Filologiýa degişli. *Filologik bilim.*

FILOLOGIÝA [filolo:giýa], *at.* Her bir halkyň dilini we edebiyatyny teswir etmäge mümkinçilik berýän ýazuw ýadygärliklerini, tekstleri we ş.m. öwrenýän ylmlaryň jemi. *Filologiýa ylmlary.*

FILOSOF [filo:sof], *at.* Filosofiýadan alym hünärmen.

FILOSOFIK [filoso:fik], *syp.* Filosofiýa ylmyna degişli, filosofiýa mahsus bolan, pelsepewi.

FILOSOFIÝA [filoso:fiýa], *at.* Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlenmäniň ösüşiniň in bir esasy kanunlary hakndaky ýörite ylym, pelsepe.

FINAL [fina:l], *at.* Sport ýaryşlarynyň netijelerinde ýenijileri ýüze çykarýan jemleýji bölek. *Finala çykmak.*

FIRMA [fi:rma], *at.* Fiziki şahs tarapyndan öz karary esasynda we onuň eýeçiligindäki emlägi peýdalanmak arkaly döredilen hojalyk, söwda, senagat we ş.m. kärhanasy görnüşindäki ýuridik şahs.

FIZIK [fi:zik], *at.* Fizikadan hünärmen.

FIZIKA [fi:zika], *at.* 1. Tebigat hadysalarynyň, ýönekeý hem-de umumy kanunalaýyklyklaryny, materiýanyň hereketlerini, gurluşyny we hereket kanunlaryny öwrenýän ylym. 2. Okuw dersi.

FIZIKI [fi:ziki], *syp.* Adamyň beden taýdan ösüşine degişli. *Aşgabadyň etegindäki Gökdere jülgesindäki çagalar sagaldyş merkezlerinde we Hazaryň kenarynda döredilýän “Awaza” milli syýahatçylyk zolagynda dynç almaklary we olaryň fiziki taýdan sagdyn ösmegi üçin ähli şertler göz önünde tutuldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz).

♦ **Fiziki şahs** hukuk subýekti, onuň üsti bilen hukuk tertibi her adamyň hukuk durmuşyna gatnaşmaga bolan hukugyny ykrar edýär, şeýle-de ol şahs hukuklaryň we borçlaryň göterijisi bolýar (*ser. Şahs*).

FIZIOLOGIÝA [fiziýolo:giýa], *at.* 1. Organizmiň, onuň öýjükleriniň, organlarynyň, funksional sistemalarynyň işleýşi hakndaky ylym. 2. Organizmde we onuň böleklerinde bolup geçýän ýaşaýyş prosesleriniň jemi.

FLOT [fyo:t], *at.* 1. Howada uçýan uçarlaryň we suwda ýüzýän gämileriň jeminiň tutuş ady. *Söwda floty. Hazar deňiz floty.* 2. Harby gämileriň iri birikmesi. 3. Ýurduň harby-deňiz güýçleriniň ady. *Flotyň serkerdesi.*

FLOTILIÝA [fylo:liýa], *at.* Harby gämileriň haýsydyr bir ummanda, deňizde ýerleşýän birikmesi. *Hazar deňiz flotiliýasy. Gara deňiz flotiliýasy.*

FOLKLOR [folklo:r], *at.* Halk döredijiliginiň dilden aýdylyan eserleri.

FOND [fo:nt], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň gory, serişdeleri. *Ýer fondy. Kartoteka fondy. Kitap fondy.* 2. *ser. Gazna.*

FONEMA [fone:ma], *at.* Diliň ses gurluşynyň sözüň manysyny tapawutlandyrmak üçin hyzmat edýän in kiçi birligi. Mysal üçin: ýogynlyk – inçelik taýdan [a] – [e] sesleri (bar – ber, al – el), uzynlyk – gysgalyk taýdan tapawutlanýan [a] – [a]: [o] – [o:] [ö] – [ö]: sesleri (bar – ba:r, ot – o:t, öt – ö:t) aýry-aýry fonemalardyr.

FONETIKA [fone:tika], *at.* Diliň ses gurluşyny öwrenýän ylym.

FONOLOGIÝA [fonolo:giýa], *at.* Dil biliminiň fonemalar sistemasyny öwrenýän bölümi.

FORMA [fo:rma/fo:rmo], *at.* 1. Her bir zadyň, predmetiň daşky şekili, daşky görnüşi. 2. Çeper eseriň şekillendiriş serişdeleriniň we ony döretmekde peýdalanylýan tärleriň jemi. *Goşgynyň formasy.* 3. Dil biliminde grammatik manyny aňlatmak üçin ulanylýan dil serişdeleri (goşulmalar). *Işligiň häzirki zaman formasy. Hal işlik formasy.*

FORMULA [fo:rmula], *at.* Matematiki belgileriň haýsydyr bir tassyklamany aňladýan utgaşmasy.

FORTEPIANO [fortepýa:no], *at, sazç.* Barmak bilen basylyp çalyňýan saz guraly.

FORUM [fo:rum], *at.* Köp sanly wekilleriniň gatnaşmagynda geçirilýän ýygnak. *Forum geçirmek. Forumda gatnaşmak. Forumda çykyş etmek.*

FOSFOR [fo:sfor], *at.* Mendeleyewiň tablisasynyň 15-nji elementi; aňsatlyk bilen ýanyan, garaňkylykda ýagtylyk berýän, käbir minerallarda, haýwan süňklerinde we ösümlik dokumalarynyň düzüminde bolan himiki jisim.

FOTOSURAT, *at.* Düşürilen surat.

FRANSUZ [fransu:z], *ser. Fransuzlar.*

FRANSUZLAR [fransu:zlor], *at.* Fransiýanyň ýerli halky, esasy ilaty.

FRAZA [fya:za], *at, dil b.* Sözleýşiň gutarylan pikiri aňladýan bölegi. Iki taraply gepleşikde (dialogda) aýdylýan many taýdan gutarylan sözleýiş birligi.

FRAZELOGIÝA [frazelo:giýa], *at.* 1. Haýsydyr bir diliň durnukly aňlatmalarynyň jemi. 2. Dil biliminiň durnukly aňlatmalary öwrenýän bölümi.

FUNKSIÝA [fu:nksiýa], *at.* Dil birliginiň dil sistemasynda, sözleýişde eýeleýän orny, ýerine ýetirýän hyzmaty.

FURKAN [furka:n], *at, k. d.* 1. Mukaddes kitap. 2. Gurhan. *Furkan inen hak resuly-Mustapa* (Kätibi). 3. Töwrat.

FUTBOL [futbo:l], *at.* Iki toparyň oýunçylarynyň topy garşydaşlarynyň derwezesinden geçirmek üçin depip oýnaýan sport oýny.

FUTBOLÇY [futbo:lçy], *at.* Futbol bilen meşgullanýan türgen, futbol oýunçysy.

G

G, Türkmen elipbiýiniň sekizinji harpy.

GABA [ga:va], *syp.* 1. Gabarasy, daş görnüşi boýunça ullakan, gabaraly. *Başy gaba telpekli adam.* 2. Çişik, ýogyn, pökgi.

GABABERMEK [ga:va:vermek], *işl.* Gabap başlamak; gabamagy dowam etdirmek.

GABADYNA [gavadyňa], *sözs. k.* Öň tarapyna, önüne, garşysyna, golaýyna, deňine. *Şahyr mazasyz pikirleriň ýesirligini çekip, öýüniň gabadyňa neneňsi ýetenini duýman galdy* (G. Kulyýew).

♦ **Gabadyňa getirmek** amatyna salmak, ýerini bilip iş etmek. *Ol ahry gabadyňa getirip, öz pikirini dostlaryna ýetirdi.*

GABADYNDA [gavadyňna], *sözs. k.* Öň tarapynda, önünde, garşysynda. *Mekdebiň gabadynda atyz bar.*

GABAHAT [gavahat], *syp.* Ile sygmaýan, hiç heňe gelmeýän, ilden çykgynç, örän erbet, ýaramaz, aýyp. *Ine, şu gabahat gürrüň gulaga ýakanok* (T. Taganow). *Gabahat iş.*

GABAHATÇYLYK [gavahatçylyk], *at, ser.* **Gabahatlyk.** *Toba, adam diýeniň dünýäde ýaşap ýörse, her tüýsli gabahatçylygy eşidip görjeg-ow* ("Edebiýat we sungat").

GABAHATLYK [gavahatlyk], *at.* Ilden çykgynlyk, örän erbetlik, ýaramazlyk, hiç heňe gelmezlik. *Heý, beýle-de gabahatçylyk bolarmy?* (T. Gurbanow).

GABAK [ga:vak] **I**, *at.* Adamlaryň we oňurgaly haýwanlaryň gözleriniň üstüni örtýän gyrasy kirpikli ham örtükleri.

♦ **Gabak astyndan** gizlin, ýaşyryn, duýdurman. *Ol ony telim gezek suw ýolunda gabak astyndan höwes bilen nazarlapdy* (G. Kulyýew). **Gabak galdyrmazlyk (galdyrmak)** hiç zada, hiç kime üns bermezlik; gyzyklanmazlyk, höweslenmezlik. *Sen meniň şu çaka çenli kişi maşgalasyna gabak galdyranymy gördüňmi?* (Ö. Abdyllyýew).

GABAK [ga:vak] **II**, *at, kön.s.* Kädi.

GABAKMAN [ga:vakman], *syp.* Pökgi gabakly, gabagy uly, gabagy güberip duran. *Ol gabakman, pökgüräk goýun gözli adam.*

GABAKMANRAK [ga:vakmanyra:k], *syp.* Birneme gabakman. *Ol gabakmanrak ullakan gözlerini eserdeňlik bilen ikibaka aýlaýardy* (Ý. Mämmediyew).

GABAL [ga:val]: **gabal basmak** nämedir bir zady gabanyp howpurgamak. *Ol Hoşgeldi öz gepini mamla eder öýdüp gabal basýardy* (A. Gowşudow).

GABALAMAK [gavalamak], *işl.,gepl.* *d.,ser.* **Gabatlamak.** *Dynç gününi gabalap, öýlerine bardyk.*

GABAL-GABAL [ga:val-ga:val], *syp.* Esassyz ýere gabanyp durýan, gabanjaň häsiýetli, gabanagan. *Gabal-gabal adam. Gabal-gabal bolmak.*

GABALMAK [ga:valmak], *işl.* 1. Töwerek-daşyna halkalaýyn aýlanylmak, gabaw edilmek, daşy gurşalmak. *Duşmanyň daşy gabalypdy.* 2. Gabaw ýere salynmak, bir ýere gysylmak, gabawa düşürilmek. *Kerwensaraýa getirilip gabalýança, özüni tanap tutandyrlar öýdüp gorkdy* (B. Seýtäkow).

GABALYK [ga:valyk], *at.* 1. Göwrümi ululyk, gabaralylyk. *Ýüküň gabalygy howatyrlydy.* 2. Çişiklik, pökgülik.

GABAMA [ga:vama], *iş ady.* Gabamak ýagdaýy.

GABAMAK [ga:vamak], *işl.* 1. Töwerek-daşyna halkalaýyn aýlanmak; gabawa düşürmek, daşyny gurşamak. *Balkan daglarynyň önüni kâte-kâte gara bulutlar gabap alýarlar* (B. Pürliýew). 2. Uruşda duşmanyň daşyny almak, çykjak ýerini bekleme, töwereginden gysmak. *Galanyň daşyny sekiz ýüz atly gabapdy* (G. Kulyýew). 3. Gabaw ýerine salmak, bir ýere gysmak. *Haýwanlaryň baryny bir saraýa gabaň-da, agzyny daşyndan gulplaň* (B. Kerbabaýew). *Oglanlar öz tutan awlaryny ýene gapyrjaga gabadylar* (N. Esenmyradow). 4. göç.m. Söz bilen alarlatmak, daşyna geçmek, degmek, darykdymak, gyssamak. *Her haýssysy bir zat diýip, Gabaýarlar Ogullany* (K. Gurbannepesow).

GABAMAKLYK [ga:vamaklyk], *iş ady.* Gabamak ýagdaýy.

GABAMAZLYK [ga:vamazlyk], *iş ady.* Gabap durmazlyk, gabawa almazlyk.

GABANDYRMAK [ga:vannyrmak], *işl.* Başga biri gabanar ýaly etmek, birini howsala düşürmek. *Mamanyň öwgüsi Sadap baýyň göwnünden tursa-da, ony biraz gabandyjrak ýaly etdi* (B. Kerbabaýew).

GABANJAŇ [ga:vanjaň], *syp.* Gabanmak häsiýeti, gylygy bar bolan, birini ýa-da bir zady özgelerden gysganyp goraýan. *Gabanjaň adam.*

GABANJAŇLYK [ga:vanjaňlyk], *at.* Gabanjaň häsiýetli, gylykly bolmaklyk. *Onuň ýüreginde gabanjaňlyk duýgusy peýda boldy* (B. Gulow).

GABANJANRAK [ga:vanjaňyra:k], *syp.* Azda-kände gabanjaň. *Onuň gabanjaňrak oglanlygy gyza ýaramaýardy.*

GABANJYRAMAK [ga:vanjyramak], *işl.* Az-kem gabanmak, birneme gabanmak.

GABANMA [ga:vanma], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANMAK [ga:vanmak] **I**, *işl.* Birini, bir zady we ş.m. beýlekileriň ýakynlaşmagyndan, eýelik etmeginden, golaýlaşmagyndan gysganmak. *Myhman myhmany gabanar, öý eýesi ikisinem* (Nakyl).

GABANMAK [ga:vanmak] **II**, *işl., k.d.* Buky ýere girmek, bir ýeri pena edinmek, gizlenmek. *Bagşyny alyp gaçan atlylar gala gaçyp gabandylar* ("Nejep oglan").

GABANMAKLYK [ga:vanmaklyk], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANMAZLYK [ga:vanmazlyk], *iş ady.* Gabanyp durmazlyk, gabanjaňlyk etmezlik.

GABANYŞ [ga:vanyş], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANYŞMAK [ga:vanyşmak], *işl.* Biri-biriňden gabanmak, birnäçe adam gabanmak. *Olar biri-birini gabanyşyp ýörler. Ikisi iki ýerden gabanyşdylar.*

GABARA [gavara], *at. 1.* Göwrümli zadyň daş görnüşi; göwrüm. *Olar öz gabaralarynyň ölçegine laýyk kölege salýardylar* (A. Gowşudow). *Gabarasy uly sandyk. 2.* Möçber, gerim, göwrüm. *Ýöne türkmen edebiýatynyň tutuş gabarasyny göz önüne getirip görseň, bu entek ýeterlik däl* ("Edebiýat we sungat").

GABARAK [ga:vara:k], *syp.* Azda-kände gaba, ulurak. *Atçaparyň telpegi gabarak bolardy.*

GABARÇYK [ga:varçyk], *at.* Eliň ýa-da aýagyň bir yeriniň derisiniň sürtülmegi sebäpli suw ýygnanyp gabaran, pökgeren bölejigi. *Bu gabarçyklar ýöne ýerden emele gelenok* ("Edebiýat we sungat").

GABARMA [ga:varma], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy, derejesi.

GABARMAK [ga:varmak], *işl. 1.* Gabarasy ulalmak, pökgermek, gübermek, çişmek. *Haltalar gitdigiçe gabarýar. 2.* Gabarçyk emele gelmek, pakgarmak. *Onuň elleriniň içi gabarypdyr. 3. gepl.d.* Çaga bolar wagty ýakynlamak, aý-güni dolaňkyrlamak (göwreli aýal hakynda). *4. göç.m.* Özüni ýokary tutmak, hondonbärsi bolmak, ulumsy tutmak, çişmek, gabarylmak. *Näme, beýle gabaran bolýaň?*

GABARMAKLYK [ga:varmaklyk], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy.

GABARMAZLYK [ga:varmazlyk], *iş ady.* Gabarmak derejesine ýetmezlik, gabaryp durmazlyk.

GABARTMAK [ga:vartmak], *işl. 1.* İçine zat salyp pökertmek, gübertmek, çişirmek. *Onuň ýygan pagtasy haltasyny gabardypdyr. 2.* Gabarçyk emele getirmek, gabarçyk döretmek. *Käte agsap, kä gabardyp aýagyn, Içi gysyp töwerege bakardy* (Ç. Gurbangylyjow). *3. gepl.d.* Bolşundan uly görkezjek bolmak, ulaltmak. *Ol oňa öz eden işini gabardyp görkezmäge ýol bermedi.*

GABARYLMA [ga:varylma], *iş ady.* Gabarylmak ýagdaýy, derejesi.

GABARYLMAK [ga:varylma], *işl.* Özüni hondonbärsi tutmak, ulumsy tutmak, gopbamsyramak, göwnühoşlukdan göterilmek. *Köse zaňnar gabarylyp, donuna syganok* ("Görogly"). *Namart öýünde gabarlar, Bir zerre ýakmaz iş bolsa* (Zelili).

GABARYLMAKLYK [ga:varylmaklyk], *iş ady.* Gabarylmak ýagdaýy.

GABARYLMAZLYK [ga:varylmazlyk], *iş ady.* Özüni hondonbärsi tutmazlyk, gopbamsyramazlyk.

GABARYLYBERMEK [ga:varlyvermek], *işl.* Gabarylyp ugramak, göterilip başlamak. *Görüm-görelde görmedik kişi kiçijik dereje ýetdigi bes, derrew gabarylyberýär.*

GABARYLYŞMAK [ga:varlyşmak], *işl.* Iki ýa-da ondan köp bolup, hondonbärsi bolmak, gopbamsyraşmak, gabaryşmak. *Pälwanlar gabarylyşyp, öýüň daş-töwereginde aýlanýşyp ýörler* (A. Gowşudow).

GABARYŞ [ga:varyş], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy.

GABARYŞMAK [ga:varyşmak], *işl., ser.* Gabarylyşmak. *Olar öz ýanlaryndan gabaryşyp, ýary-laýjak bolýardylar.*

GABAŞMAK [ga:vaşmak], *işl. 1.* Gabamaga kömek etmek. *Sygyrlary kümä gabaşdy. 2.* Bilelikde gabamak. *Çopanlar sygyrlary ýataklaryna gabaşyp durdular.*

GABAŞMAZLYK [ga:vaşmazlyk], *iş ady.* Gabamaga kömek etmezlik.

GABAT [gavat], *at. 1.* Biri-biri bilen ýüzbe-ýüz, bir zadyň gös-göni alyny, göni garşysy. *Ol meniň gabat garşymda oturdy. 2.* Ýöneliş, wagt-orun, çykyş düşümlerde gelip, sözsoňy kömekçi hyzmatyny yerine getirýär.

◊ **Gabat bolmak** bir zada dulanmak, önüni gabsamak, önüni örtmek. *Olaryň käbiri Günüň önüne gabat bolup, onuň ýaldyrawuk ýüzüni örtýärdiler* (B. Gulow). **Gabat gelen** önýeten, ilki duşan, çem gelen. *Men häzir gabat gelen ulaga münüp, şol ýere gideýin. Gabat gelmek1)* birine ýa-da bir zada duş gelmek, pete-pet bolmak, duşmak. *Ýusup goýun bakyp ýörkä, Nury kel oňa tötänden gabat geldi* (B. Soltannyázow). *Dostuma teatrda gabat geldim. 2)* laýyk gelmek. *Ikimiziňem doglan günümüz gabat gelýär.*

GABATLAMA [gavatlama], *iş ady.* Gabatlamak ýagdaýy.

GABATLAMAK [gavatlamak], *işl. 1.* Garşyma-garşy etmek, ýüzbe-ýüz etmek, gabatma-gabat etmek. *2.* Dogrulamak, gönülemek. *Çopan sürini ýataga gabatlap sürüp gelşine ep-esli ýol geçdi* ("Edebiýat we

sungat"). 3. Bir waka, senä, wagta laýyk getirmek, biri-birine gabat getirmek. *Şöhratly senä gabatlap, teatr iki oýny goýmakçy* ("Edebiýat we sungat").

GABATLAMAKLYK [gavatlamaklyk], *iş ady*. Gabatlamak ýagdaýy.

GABATLANMAK [gavatlanmak], *işl.* Bir waka, senä, wagta laýyk getirilmek, biri-birine gabat geler ýaly edilmek. *Ýazyjynyň eserler ýygındysy onuň doglan gününe gabatlanyp çykaryldy.*

GABATLAÝYŞ [gavatlaýyş], *iş ady*. Gabatlamak ýagdaýy.

GABATMA-GABAT [gavatma-ğavat], *hal.* Biri-birine bakyp duran, garşyma-garşy, ýüzbe-ýüz. *Jaýlar biri-birine gabatma-gabat salnypdyr.*

GABATMAK [ga:vatmak], *işl.* 1. Daş-töweregini gurşap aldyrmak, daşyna halkalaýyn aýlandyrmak, gabawa aldyrmak. 2. *göç.m.* Söz bilen alarlatdyrmak.

GABAW [ga:vow], *at.* 1. Bir zadyň töweregini gabap duran germew, gurşaw, agyl. *Gabawda duran mal.* 2. Uruşda duşmanyň daşyna gurlan goşun halkasy, goşun aýlawy. *Duşmanlaryň ýeňsesinde bolan bir söweşde bular ýedi adam bolup duşmanyň gabawyna düşdüler* (A. Gowşudow). 3. Daşky dünýä bilen aragatnaşygyny kesmek üçin duşmançylykly döwletin, şäherin töwerek-daşyny baglap goýmak ýagdaýy. *Leningrad gabawy.*

GABAÝYŞ [ga:vaýyş], *iş ady*. Gabamak ýagdaýy.

GABRYSTAN [gavryssa:n], *at.* Ölen adamlaryň jaýlanýan ýeri, gonamçylyk, mazarçylyk. *Imansyz ýüzige ýüzüm düşinçä, Mesgenimi gabrystanda eýlegil!* ("Melike – Dilaram").

GABRYSTANLYK [gavryssa:nlyk], *at, ser.* **Gabrystan.** Bular gijäni şol gabrystanlykda geçirmekçi boldular ("Zöhre – Tahyr").

GABSA [gavsa], *at.* 1. Gapynyň, äpişgäniň iki gapdalyny gabsap duran we petle bilen gapyny, penjiräniň içki böleklerini saklap duran agaç bölegi. 2. Gün düşmezlik üçin äpişgäniň daş ýüzündäki açylyp-ýapylyp agaç gapysy.

◊ **Gabsa ýaly** (adam hakynda) boýy uzyn, daýaw. *Gabsa ýaly adam. Pylanynyň ogly gabsa ýaly bolup ýetişipdir.*

GABSAGÖL [gavsagö:l], *at.* Hala salynýan töweregi diş-diş, labyr şekilli gölün bir görnüşi.

GABSAL [ga:vsal], *syp.* Töweregi gurşalan, daryşgan, gysby, dymyk, petiş, howa ýetmeýän, kapas. *Bu ýer mal üçin gabsal. Ösümlik gabsal ýerde oňat ösmeyär.*

GABSALAMA [gavsalama], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak işi.

GABSALAMAK [gavsalamak], *işl., gepl.d.* Gapy oturtmak, gabsa oturtmak. *Ähli jaýlary gabsaladylar.*

GABSALAMAKLYK [gavsalamaklyk], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak ýagdaýy.

GABSALANMAK [gavsalanmak], *işl., gepl.d.* Gapy oturdylmak.

GABSALATMAK [gavsalatmak], *işl., gepl.d.* Gapy oturtdyrmak.

GABSALAÝYŞ [gavsalaýyş], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak ýagdaýy.

GABSALLYK [ga:vsallyk /gavsallyk], *at.* Töweregi agaçlar, jaýlar we ş.m. bilen gurşalan ýagdaýda bolmaklyk, alaň-açyk dällik, daryşganlyk, gysbylyk, dymyklyk, petişlik, howa ýetmezlik, kapaslyk. *Howlynyň gabsallygy gök ekinleri ösdürmeýärdi.*

GABSALMAK [ga:vsalmak], *işl.* 1. Daş-töweregi tutulmak, ýapylmak. 2. Öňi tutulmak, öňi saklanmak.

GABSAMA [ga:vsama], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABSAMAK [ga:vsamak], *işl.* 1. Daş-töweregini tutmak, ýapmak. *Gür bag jaýyň töweregini gabsap dur.* 2. Tutmak, saklamak, gabamak. *Aşyr gyzyň öňüni gabsap, ony goýbermedi* (B. Gulow).

GABSAMAKLYK [ga:vsamaklyk], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABSAMAZLYK [ga:vsamazlyk], *iş ady.* Gabsap durmazlyk.

GABSATMAK [ga:vsatmak], *işl.* Bir zada öňüni ýapdyrmak, bir zat öňüni tutar ýaly etmek. *Ejem bäsinden tüssäni gabsadyp goýberdi* (N. Pomma).

GABSAÝYŞ [ga:vsayış], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABŞAL [gavşal], *syp.* Daş-töweregi ýapyk, bagly. *Gabşal ýer.*

GABŞYRMA [gavşyrma], 1. *iş ady.* Gabşyrys ýagdaýy. 2. *tikinç.* Iki matanyň gyrasy biri-birine deň getirilip tikilýän tikiniň bir görnüşi. *Matanyň gabşyrmasy sökülipdir.*

GABŞYRMAK [gavşyrmak], *işl., tikiñç.* Iki matanyň gyrasyny biri-birine gabat getirip tikmek, ýabşyrmak. *Tahýanyň etegini çöwre ýüzünden gabşyrmaly.*

GABŞYRMAKLYK [gavşyrmaklyk], *iş ady.* Gabşyrmak ýagdaýy.

GABŞYRMAZLYK [gavşyrmazlyk], *iş ady.* Gabşyryp tikmezlik.

GABŞYRTMAK [gavşyrtmak], *işl., tikiñç.* Iki matanyň gyrasyny biri-birine deň getirip tikdirtmek.

GABŞYRYBERMEK [gavşyryvermek], *işl.* Gabşyryp başlamak; gabşyrmak işini dowam etdirmek. *Köýnegiň etegini şunuň ýaly et-de gabşyryber.*

GABŞYRYŞ [gavşyrys], *iş ady.* Gabşyrmak usuly.

GABŞYRYŞMAK [gavşyryşmak], *işl.* Gabşyrmaga kömekleşmek; bilelikde gabşyrmak.

GABYK [ga:vyk], *at.* 1. Ösümlüklerin we olaryň köküniň, baldagynyň, şeýle hem onuň hasylynyň daşyndaky tebigy dolagy, örtügi. *Soganyň gabygy. Agajyň gabygy.* 2. Käbir zadyň daş ýüzündäki gaty gatlak, daş ýüzündäki örtük. *Ýumurtga gabygy.*

GABYL [gavy:l], *syp.* Ykjam, gaýym, çemeli. *Bu çemedan agyr-da bolsa, götermäge gabyl.*

GABYR [gavyr], *at.* Merhumyň jaýlanýan ýeri, meýit, jeset gömlen ýer, mazar, gör. *Gölegçiler baranlarynda, onuň gabry gazylp gutarylypdy* (B. Kerbabaýew).

◇ **Gabrynda (görüňde) dik oturasyň** (gargyş) “Ýagşylyga ýüzüň düşmesin, ol dünýäde-de ejirden dynma” diýen manydaky gargyş. **Gabryň gazyldymy?** barmasyz ýere baranynda aýdylýar. *Olarda gabryň gazyldymy? Näme üçin bardyň? Gabryň gyrasyndan gaýtmak* zordan ölmän galmak. *Öňki çagamyz bolanda-da, aýalym gabryň gyrasyndan gaýtdy* (N. Pomma). **Gabyr azabyndan bolsun!** “Şu dünýäde çeken azabyň o dünýäde hasap edilsin” diýen manyda aýdylýan söz. **Gabyr bol** (gargyş). **Gabyr et** gödek s. ýok et, güm et, ýitirim et. **Gabyr gysan ýaly** dar.

GABYRDATMAK [gavyrdatmak], *işl.* Gabyr-gubur edip basmak, salymyny bermän basmak, düýrläp basmak. *Derwezä ýetmänkä, muny gabyrdadyp basdylar* (“Görogly”).

GABYR-GUBUR [gavyr-ğuvur]: **gabyr-gubur basmak** birden, birbada salymyny bermän, derrew basmak, düýrläp basmak. **Gabyr-gubur etmek** üýrüp topulmak, agyz urmak (it hakynda). *Itiň gabyr-gubur edip topulmasy bardy.*

GABYRTLAMAK [gavyrtlamak], *işl.,gepl. d.,ser.* **Gabyrdatmak.** *Indi ylla mes iner ýaly bolup, Hangulyňy gabyrtlap basdy* (N. Saryhanow).

GABYZ [gavyz]: **gabyz bolmak 1)** dykyn almak, dolmak. *Söz bilen için açyp, Gabz olup dolan, köňlüm, Jan pany, jahan pany, Köpene çolan, köňlüm* (Magtymguly). **2)** örän buşugasyň gelmek.

GABZA [gavza], *at, kön.s.* Sap, desse.

GABZAMA [gavzama], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy.

GABZAMAK [gavzamak], *işl.,gepl.d.* Hereketiň amala aşmagyna bökdenç bolmak, päsgel bermek, önüni almak, böwet bolmak. *Jepbaryň süňni başga bir zat syzany üçin, indi boljak soraglaryň önüni gabzap, gürrüňi başga ýana sowmak küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew).

GABZAMAKLYK [gavzamaklyk], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy, derejesi.

GABZAYYŞ [gavzaýyş], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy.

GAÇA: **gaça durmak** çetde durmak, gaýra durmak, çetleşmek, goşulmazlyk, golaýlaşmazlyk. *Içaly edilip iberilendir öýdüp, olardan gaça durýardylar* (N. Saryhanow). **Gaça uruş** duşmana emel etmek maksady bilen, kä urşup, kä yza çekilip, alnyp barylýan söweş täri.

GAÇA-GAÇ [gaça-ğaç], *at.* Bosgy, gaçyşlyk, gaça-gaç, dumly-duşa gaçyş, bosuş. *Gaça-gaç, kowha-kow onuň heniz gören zady dälidi* (“Görogly”).

GAÇA-GAÇLYK [gaça-ğaçlyk], *at.* Bosa-bosluk, gaça-gaçlyk, dumly-duşa gaçmaklyk, bosmaklyk.

GAÇAGAN [gaçağan], *syp.,ser.* **Gaçak.** *Gaçagan mal. Gaçagan göle.*

GAÇAGANLYK [gaçağanlyk], *at, ser.* **Gaçaklyk.**

GAÇAK, *syp.* 1. Gaçmaga endik eden, gaçjak bolup duran, gaçagan (mal hakynda). *Gaçak düýe.* 2. *göç.m., gepl.d.* Kän görünmeýän, gelip-gitmeýän, kän bir gatnaşmaýan, gaça durýan. *Soňky wagtlarda sen ýaman gaçak bolupsyň.* 3. *gepl.d.* Satmasy, almasy, getirilmesi, äkidilmesi gadagan edilen haryt. *Allaýar tulum bilen Gurt gaçak maldan ýüklerini tutup gaýtdylar* (A. Gowşudow). *Gaçak haryt.*

GAÇAKÇY, *at.* 1. Gaçakçylyk edip ýören adam. *Hanym, biz galtamandyr ýa gaçakçydyr diýen oý seniň göwnüňe gelmesin* (B. Kerbabaýew). 2. Gaçak harytlary serhetden gizlin geçirmek bilen meşgullanýan adam.

GAÇAKÇYLYK, *at.* 1. Döwlet serhedinden geçirmesi gadagan edilen gizlin harytlary geçirmekligialyp barylýan gaçakçynyň işi. *Ýusup öz içinden: “Bu adam arada gaçakçylyk edýän söwdagär bolsa gerek” diýen netijä geldi* (B. Soltannyyazow). 2. Bir sebäbe görä ýurduňy terk etmeklik, çet ýurda gaçyp gitmeklik.

GAÇAKLYK, *at.* Gaçağa has bolan gylyk-häsiýet, gaçaganlyk.

GAÇALAK, *at, ser.* **Gaçyrym.**

◇ **Gaçalak etmek** boýun gaçyrmak, gaçalaklamak, bir işi etmejek bolmak, sapalak atmak, sypjyklamak, gaça durmak. *Ol işiň kyn ýerinde gaçalak etmeýärdi.* **Gaçalak üçin** (*gepl. d.*) ätiýaçdan, gorkudan, bilip bolmaz, soň gerek bolaýmasyň diýip, önünden gaçmak üçin. *Gaçalak üçin ýygnap goýan puljagazy bardy.*

GAÇALAKLAMA, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAKLAMAK, *işl.* Boýun gaçyrmak, boýun towlamak, sapalak atmak.

GAÇALAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAKLAMAZLYK, *işl.* Gaçalaklamak hereketini etmezlik, gaçalaklap durmazlyk.

GAÇALAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup boýun gaçyrmak, boýun towlamak, etmejek bolmak, sapalak atmak. *Jemgyýetçilik işinde gaçalaklaşmak gelsiksiz bolar.*

GAÇALAKLATMAK, *işl.* Boýun gaçyrtmak, boýun towlatmak. *Ol hemmelere etmeli işini aýdyşdyryp çykdy, hiçisini-de gaçalaklatmady.*

GAÇALAKLAYYŞ, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAK-SAPALAK: **gaçalak-sapalak etmek** gaça durmak, boýun gaçyrmak, gaça durup, sap atmak. *Sen kän gaçalak-sapalak eden bolma.*

GAÇALGA [gaçalga], *at.* Bir ýagdaýdan sypar ýaly sebäp, bahana, sypalga. *Ol özüne başga gaçalga gözlemeli boldy.*

GAÇARAK [gaçara:k], *syp.* Birneme gaça durýan, çekeräk, içgin däl. *Ol birneme gaçarak durýar.*

GAÇARA-KOWARA [gaçara-koworo], *hal.* Bir işi ýerine ýetirer, amala aşyrar, eder, ýetişer ýaly wagt; entek, heniz (wagt hakynda). *Häzir gaçara-kowara maý bar.*

GAÇGAK [gaçgak], *at.* Belli bir sebäbe görä öz ýurdundan, ýaşayan ýerinden gaçyp ýören, gizlin gezip ýören, gaçyp gün görýän adam.

GAÇGAKLAMA [gaçgaklama], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy.

GAÇGAKLAMAK [gaçgaklamak], *işl.* Gaçgak bolmak, gaçgak bolup gezip ýörmek, gaçyp-tezip ýörmek.

GAÇGAKLAMAKLYK [gaçgaklamaklyk], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy.

GAÇGAKLAMAZLYK [gaçgaklamazlyk], *iş ady.* Gaçgak bolup ýörmezlik, gaçyp-tezip ýörmezlik.

GAÇGAKLAŞMAK [gaçgaklaşmak], *işl.* Birnäçe adamyň gaçgaklap, gaçyp-tezip ýörmegi, gaçgak bolmagy. – *Utanaňzokmy, beýdip gaçgaklaşyp ýörmek bolarmy?*

GAÇGAKLATMAK [gaçgaklatmak], *işl.* Gaçyp ýördürmek, gaçgak boldurmak.

GAÇGAKLAÝYŞ [gaçgaklaýyş], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy, hereketi.

GAÇGAKLYK [gaçgaklyk], *at.* Gaçgak bolup gezmeklik, gaçgagyň ýagdaýy.

GAÇGALAKLAMAK [gaçgalaklamak], *işl., gepl. d., ser.* **Gaçgaklamak.** *Ol çakylyga barman, Tejen aýaklarynda gaçgalaklap gezýärdi* (B. Kerbabaýew).

GAÇGYN [gaçgyn], *syp., at. 1. ser.* **Gaçgak.** *Gaçgynlar hiçýerden tapylmady* (B. Kerbabaýew). **2.** Gaça durulýan, ýigrenilýän zat. *Onuň gaçgyny galmagaldy.* **3. göç.m.** Bir zadyň derejesi adatdakydan pes (suw, reňk we ş.m. hakynda). *Öten ýyl derýanyň suwy birneme gaçgyn boldy.*

GAÇGYNLYK [gaçgynlyk], *at, ser.* **Gaçgaklyk.** *Myrat bilen Orazyň gaçgynlygy iki maşgalanyň-da ýüzüni ýere salypdy* (B. Seýtäkow).

GAÇHA-GAÇ [gaçha:-gaç], *at, ser.* **Gaça-gaç.** Ol gaça-gaç, kowha-kowda özüni ýitirmedi (B. Kerbabaýew).

GAÇHA-GAÇLYK [gaçha:-gaşlyk], *at, ser.* **Gaça-gaçlyk.** *Soňra bolsa, gaça-gaçlykda olar başlaryny gutaryp bilse, kaýyl gelen bolara çemeli* ("Edebiýat we sungat").

GAÇMA, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy.

GAÇMADYKSYRAMAK, *işl.* Gaçasý gelýän-de bolsa, gaçmadyk bolmak. *It ýarar öýdeňokmy, beýdip gaçmadyksyran bolup dursuň, gaçanyň üçin saňa gorkak diýen bolmaz.*

GAÇMAK, *işl. 1.* Ýere tarap aşak düşmek, gaýtmak. *Jaýyň ýele ýüzüniň suwaglary gaçyp, kerpiçleri görnüp durdy.* **2.** Bir zatdan, adamdan gutulmak, başyňy gutarmak üçin ylgaý gitmek. *Gaçan gutular, duran tutular* (Nakyl). **3.** Bir sebäbe görä, ýurdundan, ýerinden, işden ygtyýarsyz çykyp gitmek, zym-zyýat bolmak. **4.** Böwedi ýykyp akmak. *Suw ýene böwedi ýykyp gaçypdyr.* **5. sazç.** Iki ýa-da ikiden köp sazanda bilelikde saz çalanda, sag tarapda oturýan ussat sazanda tarapyndan saz özbaşdak alnyp gidilmek. *Ussat sazanda "Bolmuşamy" gaçýardy.*

◊ **Gaçyp gutulmak** halas bolmak, başyňy gutarmak. **Aşak gaçmak** pese düşmek, gymmaty aşak düşmek, arzanlamak. *Nyrhlar aşak gaçypdyr.*

GAÇMAKLYK, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy.

GAÇMAZLYK, *iş ady.* Gaçman durmaklyk, gaçyp gitmezlik.

GAÇY, *at.* Suw agmaz ýaly derýanyň, kanalyň kenaryna, suw howdanynyň ýakasyna, uly ýaplaryň iki ýan boýuna gum üýşürilip edilýän emeli gorag, berkitme. *Häzir biz gatlalary oňarmak, kä ýerlerde gaçylaryň ejizlän ýerlerine gum dökmek işi bilen meşgullanýarys* (K. Berdiýew).

GAÇYBATALGA [gaçyvatalga], *at.* Bir howpdan, tebigy belalardan we ş.m. gaçyp atar ýaly ýer, goranmak üçin pena, gaçalga.

GAÇYBATALGALYK [gaçyvatalgalyk], *syp.* Gaçybatalga bolar ýaly ýer, penalar ýaly düşleg, mesgen.

GAÇYRMA, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy.

GAÇYRMAK, *işl. 1.* Bir ýaňa gidermek, birinden ýa-da bir zatdan sypdyrmak. *Sawçylar gelmäňkä, ejesi gyzyny goňşularyna gaçyrdy.* **2.** Tötänlikde, birden bir zady eliňden sypdyrmak, onuň ýere düşmegine sebap bolmak. *Eliňdäki käsäni gaçyrmak.* **3.** Böwedi ýykdyrmak, agdyrmak (suw hakynda). *Ol mellegine*

suw tutup ýörkä suwy gaçyrypdyr. 4.Ýerine ýetirmek, çalmak, aýdym aýtmak. Ol üç-dört heň gaçyrdy.

♦ **GAÇYRYP kowmak** (*gepl. d.*) ugruna goýberip gürletmek, gürledip many ogurlajak bolmak, pikirini biljek bolmak. *Ol gürründeşini gaçyryp kowdy.*

GAÇYRMAKLYK, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy, işi.

GAÇYRTMAK, *işl. 1.* Bir sebäbe görä birini başga bir adamyň üsti bilen gaçyrmak, bir zatdan sypdymak. *Işden gaçyrtmak. 2.* Eliňden ýa-da ýokardan ýere gaçmagyna ýol bermek. *Çäýnekleri jigiňe gaçyrdaýma!*

GAÇYRYM, *at.* Bir zatdan edilýän gaçalak-sapalak; hilegärlik, mekirlilik. *Ol gaçyrym etmegi, gysganmagy bilmezdi ("Edebiýat we sungat").*

GAÇYRYMSYZ, *syp.* Gaçalak-sapalaksyz, hilesiz, gaçyrymy ýok. *Gaçyrymsyz goja gürrüňini gönülänini kem görmedi (Ş. Taganow).*

GAÇYRYŞ, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy.

GAÇYŞ, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy. *Gaçyşym bar, kowuşyma bermerin ("Görogly").*

GAÇYŞLYK, *at.* Bosgy, gaça-gaç, başly-barat gaçmaklyk, köp bolup gaçmaklyk. *Guma gaçyşlyk wagtynda tas heläk bolupdylar.*

GAÇYŞMAK, *işl. 1.* Bilelikde gaçmak, köp bolup gaçyp başlamak. *Nirä gaçyşyp barýarsyňyz? 2.* Gopup, dökülip başlamak. *Diwaryň suwagy gaçyşypdyr.*

GADAGAN [gadağan], *syp. hal.* Ygtyýar edilmeýän, ýol berilmeýän, rugsat edilmeýän. *Gadagan zatlar. Gadagan etmek.*

GADAGANLYK [gadağanlyk], *at.* Ygtyýar edilmezlik, ýol berilmezlik.

GADAK, *at.* 409,5 grama deň agyrylyk ölçegi, kirbeňke. *Bir gadak çay.*

GADAKLAMA, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLAMAK, *işl.* Gadak bilen ölçemek, gadak-gadak edip çekmek. *Gadaklap çay almak. Gadaklap düne ölçemek.*

GADAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLANMAK, *işl.* Gadak bilen ölçemek.

GADAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLYK, *syp.* Bir gadaga barabar bolan, kirbeňelik. *Akmyrat at torbanyň içine bir gadaklyk daşy salyp, gitmäge taýynlandy (N. Pomma).*

GADALGA [gadalğa], *at. 1.* Balyk tutmak üçin ulanylýan çarşak görmüşli esbap, sançgy. *2.* Şol esbaba meňzedip el işlerine salynýan nagys.

GADAM, *at. 1.* Ätlenendäki bir ädim aralyk, ädim. *Näz bilen gadam goýuşyň, Ýandyrdyň zalym, ýandyrdyň (Talyby). 2.* Oglana dakylýan at.

♦ **Gadam basmak (urmak)** öňe hereket etmek, ileri gitmek. *XXI asyra – türkmeniň Altyn asyryna ruhu-*

belent gadam basalyň ("Edebiýat we sungat"). Durmuş bilen deň gadam urmak.

GADAMLAMAK, *işl.,gepl.d.* Ädimläp ölçemek, ädimlemek. *Jaýyň içini gadamlap çykdy.*

GADAMLAMAKLYK, *at.* Gadamlamak ýagdaýy.

GADAMLAMAZLYK, *iş ady.* Ädimläp ölçemezlik, ädimlemezlik.

GADAR, *çal., kön.s.* Näçe, näçe gezek, munça. *Ne gadar ýalغانlar sözlediň ("Saýatly – Hemra"). Şirin niçik jepa kyldy Perhada, Ol gadar jebir etme, sen uýal indi (Talyby).*

GADYM [gady:m], *at.* Has öňki wagt, köne döwür, geçmiş. *"Egri azar, dogry ozar" diýýändir, Türkmeniň gadymdan gelyän nakly (A. Kekilow). Bu jaý gadymdan galan ýadygärlikdi.*

♦ **Gadym dünýä taryhy** adamzat jemgyýetiniň orta asyrlardan öňki ýagdaýyny beýan edýän taryh.

GADYMKY [gady:mky], *syp.* Has öňki, köneki, ozalky; gadym wagtdaky. *Nyýazguly gadymky ýylgyryşyny edip, ýüzüme seretdi ("Edebiýat we sungat").*

GADYMY [gady:my], *syp.,ser.* **Gadymky.** *Gadymy gala.*

GADYMYLYK [gady:mylyk], *at.* Has öňki, köne döwre degişlilik, könelik. *Türkmen halk döredijiliginiň aýdym görnüşi hem gadymylygy bilen tapawutlanýar.*

GADYMYÝET [gady:myýet], *at.* Gadym zaman, geçmiş zaman, gadym döwür.

GADYMYÝETÇI [gady:myýetçi], *at.* Gadymyýet bilen iş çalyşýan, gadymyýeti öwrenýän.

GADYR, *at. 1.* Birek-birege goýulýan sylag, hormat, hatyra, sarpa. *2.* Bir zadýň ähmiýetiniň derejesi, gymmaty, bahasy. *3.* Oglana dakylýan at.

♦ **Gadyr agajy** adam jaýlananda onuň gonamynyň baş ujuna dikilýän agaç. **Gadyr agajyny dikmek** sylag-hormat etmek. **Gadyr bilmez** edilen hormat-sylagy bilmeýän. *Ol bir gadyr bilmez adam eken. Gadyr gijesi* oraza aýynyň 27-sine geçilýän gije. **Gadyryň öýi** gadyr, hormat edegen, gadyrly, gadyrdan. *Ol gadyryň öýüdir, barsaň, öýüniň niresinde oturtjagyny bilmez. Gadyryňy artdyrmak* geregiňi artdyrmak, hondonbärsi bolmak, arzyňy artdyrmak, näziňi çekdirmek. *Ýeri, gadyryňy artdyryp oturma. Gadyryňy gaçyrmak* öz hereketiň bilen sylagyňy gaçyrmak, hormatdan düşmek, arzyňy gaçyrmak. *Bir ýere kân baryp, gadyryňy gaçyрма.*

GADYRDAN [gadyrda:n] **I**, *syp. 1. ser.* **Gadyrly 1.** *2. Gadyrdan dostuňdan ýüzüň öwürme, Barsaň depesine täç eder seni (Magtymguly). 2.* Ýakyn adam, dost, ýoldaş. *3.* Oglana dakylýan at.

GADYRDAN [gadyrda:n] **II**, *at, ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli, boýy 20-50 sm ýetýän,

inçe baldaklary bogun-bogun, uzynja insiz ýaprakly, gotazymak kökli birýylyk ot, bürmek.

GADYRDANLYK [gadyrda:nlyk], *at*, 1. *ser.* **Gadyrlylyk** 1. *Onuň gadyrdanlygyny öýüne barsaň bilersiň.* 2. Ýakynlyk, dostluk, ýoldaşlyk. *Olaryň biri-birine gadyrdanlygy daşyndan görnüp dur.*

GADYR-GYMMAT [gadyr-ğymmat], *at*, *ser.* **Gadyr** 1. *Onuň ýanynda gadyr-gymmatymyz bolmady.*

GADYRLANMA, *iş ady*. Gadyrlanmak ýagdaýy.

GADYRLANMAK, *işl.* Öňki bolşundan has gadyrly bolmak, başgalara hormat bilen garamak. *Ol soňky döwürde birneme gadyrlanypdyr.*

GADYRLANMAKLYK, *iş ady*. Gadyrlanmak derejesi.

GADYRLANYŞ, *iş ady*. Gadyrlanmak ýagdaýy.

GADYRLY, *syf.* 1. Gadyr bildirýän, sarpa goýýan, hormatlagan, sylagan, biriniň gadyryny bilýän. *Gaty gadyrly adam, nirede oturtjagyny bilenok.* 2. Köpçülik tarapyndan gadyry bilinýän, sarpasy tutulýan, gymmatly, hatyraly. *Gadyrly dostlar, işiňiz şowly bolsun!* ("Edebiýat we sungat"). 3. Hormat bilen, sylag bilen, hatyraly. *Ýitirip tapan ýaly, Gadyrly tutdy meni* (A. Kekilow). *Olar gadyrly salamlaşdy.*

GADYRLYLYK, *at*. 1. Gadyry barlyk, sarpa goýujlyk, hormatlaganlyk, sylaganlyk. *Myhmana gadyrlylygy onuň oňat häsiýetleriniň biridi.* 2. Gadyry bilinmeklik, sarpasy tutulmaklyk, hormatlylyk, hatyralylyk. *Köpçülikde gadyrlylygy onuň oňat adamdygyny görkezýär.*

GADYRSYZ, *syf.* Gadyry ýok, gadyrly däl, hormatlamaýan, sylamaýan. *Gadyrsyz adam.*

GADYRSYZLANMAK, *işl.* Gadyrsyz bolmak, gadyryň gaçmak. *Ol gadyrsyzlanypdyr.*

GADYRSYZLYK, *at*. Gadyrly dälilik, gadyry ýokluk. *Onuň gadyrsyzlygy ýüzünden görnüp dur.*

GAFLAT, *at*, *kön.s.1*. Gapylyk, habarsyzlyk. *Gark olup gaflatda ýatma, näzli dildarym, oýan!* (Mollanepes). 2. Garaňkylyk. *Älemin ýüzünden gaflat perdesi syrylmandy* (G. Kulyýew).

GAGAL [gağal], *syf.* Sähel zada käýinip gyzmalyk edýän, gaharjaň, gyzma. *Dogrusy, Çarwa aga, çagalara gezek gelende, bir hili gagal hem garasöýmez ýalydy* (B. Gurbanow).

GAGALLYK [gağallyk], *at*. Gagal gylykly bolmaklyk, sähel zada käýinjeňlik, gaharjaňlyk, gyzmalyk. *Onuň gagallygy zerarly her kim ýanyna barmaga çekinýärdi.*

GAGALRAK [gağalyra:k], *syf.* Azda-kände gagal.

GAGANAK [gağanak], *at*. Owuz süýdünden gaýnadylyp taýýarlanan peýnire meňzeş önüm, owuz. *Ol gaganagy çörek bilen iýdi.*

GAGAUZ [gağawuz], *at*, *ser.* **Gagauzlar**. *Gagauz halky. Gagauz dili.*

GAGAUZLAR [gağawuzlor], *at*. Ukrainada we Moldowada, şeýle hem Bolgariýada we Rumyniýada ýaşayan türk dilli halk.

GAGŞAMA [gağşama], *iş ady*. Gagsamak ýagdaýy.

GAGŞAMAK [gağşamak], *işl.* Gyzdyrmak, üsemek; gorkmak, gaharlanmak we ş.m. zerarly süňňüni tutup bilmän gagsamak, sandyramak, titremek, saňnyldamak, galpyldamak, galdyramak. *Ol gyzdyrma tutýan ýaly gagsady* (A. Nazarow).

GAGŞAMAKLYK [gağşamaklyk], *iş ady*. Gagsamak ýagdaýy, derejesi.

GAGŞAMAZLYK [gağşamazlyk], *iş ady*. Süňňüni tutup bilmän, gagsap durmazlyk, galpyldamazlyk, üşütmezlik.

GAGŞAŞMAK [gağşaşmak], *işl.* Birnäçe bolup üsemek, gorkmak we ş.m. zerarly gagsamak. *Adamlar sowukdan ýaña gagsaşyp başladylar.*

GAGŞATMAK [gağşatmak], *işl.* Üsemek, gorkmak, gaharlanmak we ş.m. zerarly sandyratmak, titretmek, saňnyldatmak, galpyldatmak. *Jumanyň habary onuň bada-bat süňňüni gagsatdy* (G. Kulyýew).

GAGŞAÝYŞ [gağşaýyş], *iş ady*. Gagsamak ýagdaýy.

GAGYLDABERMEK [ga:ğylla:vermek], *işl.* Gagyldap başlamak, yzygiderli gagyldamak.

GAGYLDAMA [ga:ğyllama], *iş ady*. Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDAMAK [ga:ğyllamak], *işl.* 1. Gagyldyly ses çykarmak, gagyldyly seslenmek, gak-gak etmek (garga, gaz we ş.m. hakynda). *Garga gagyldap gaz bolmaz, kempir bezenip – gyz* (Nakyl). *Ol, çarbaga baryp, çarbagyň içini gezip çykansoň, ahyrda ullakan bir çynaryň başynda gagyldap oturan ala gargany tapýar* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *göç.m.* Bir zady köp aýtmak, ýatlamak, köp diýmek, käkelemek. *Ertirden bäri gagyldap bizar etdiň.*

GAGYLDAMAKLYK [ga:ğyllamaklyk], *iş ady*. Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDAMAZLYK [ga:ğyllamazlyk], *iş ady*. Gagyldaman durmak, gak-gak etmezlik.

GAGYLDAŞMAK [ga:ğyllaşmak], *işl.* 1. Köp bolup gagyldamak, bilelikde gak-gak etmek. *Gyş düşende, keýpi gelyän gargalaň, Görseňizläň, gagyldaşyp gaýyşyn* (M. Seyidow). 2. *göç.m.* Ýerli-ýerden bileleşip köp aýdyp durmak, köp diýip durmak. *Enesi hem atasy ikisi iki yerden gagyldaşyp otыр.*

GAGYLDATMAK [ga:ğyllatmak], *işl.* 1. Gagyldyly ses çykartmak, gak-gak etdirmek. *Garganyň aýagyndan tutup gagyldadyp durmasana.* 2.

göç.m. Köp aýtdyrmak, köp diýdirmek. *Oglum, eneňi gagyldadyp oturma-da, diýenini edäýsene!*

GAGYLDAYÝŞ [ga:gyllaýyş], *iş ady.* Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDY [ga:gyly], *at. 1.* Garga ýaly guşlaryň gak, gak-gak edip çykarýan sesiniň ady. *Garganyň gagyldysy has daşa ýaýraýar. 2. göç.m.* Bir zady köp aýtma, köp diýme, käkeleme. *Enäniň gagyldysy biderek döldi.*

GAGYRMA [ga:gyrma], *iş ady.* Gagyrmak ýagdaýy.

GAGYRMAK [ga:gyrmak], *işl., 1. ser.* **Gagyldamak.** *Garga gagyraný bilen bilbil bolmaz (Nakyl). 2.* Bogazyňy sesli arçamak. *Gagyryp tüýkürmek.*

GAGYRMAKLYK [ga:gyrmaklyk], *iş ady.* Gagyrmak ýagdaýy.

GAGYRMAZLYK [ga:gyrmazlyk], *iş ady.* Gagyrmak hereketi edilmezlik, gagyryp durmazlyk.

GAGYRYNMAK [ga:gyrynma], *işl. Öz* bokurdagyňy arçamak. *Ol gagyryndy.*

GAGYRYŞMAK [ga:gyryşma], *işl. Birnäçe* bolup gagyrmak.

GAHAR, *at.* Gaty närazylyk, göwne degilmeklik we ş.m.netijesinde döreýän gazaply duýgy. *Ýersiz gaharyň gowulygyň üstünden eltmeýänini saňa men öwretmelimi näme?* (B. Kerbabaýew).

GAHAR-GAZAP [gahar-ğazap], *at. Örän güýçli* gahar, joşup gelen gazaply duýgy.

GAHARJAŇ, *syp.* Sähelçe zada gahary gelýän, gahary gelegen.

GAHARJAŇLYK, *at.* Gaharjaň häsiýetli bolmaklyk. *Onuň gaharjaňlygyndan nam-nyşan galmaýy.*

GAHARJAŇRAK [gaharjaňyra:k], *syp.* Azda-kände gaharjaň.

GAHARLANDYRMAK [gaharlannymak], *işl.* Biriniň gaharyny getirmek, gaharynyň gelmegine sebäp bolmak. – *Näme boldy, kim seni gaharlandyrýar?*

GAHARLANMA, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy.

GAHARLANMAK, *işl.* Gahary gelmek, gaharly bolmak, gaharlylyk hetdine ýetmek. – *Näme, adamyny oýnajak bolýarmyň? – diýip gaharlandy (H. Derýaýew).*

GAHARLANMAKLYK, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy, derejesi.

GAHARLANMAZLYK, *iş ady.* Gaharlanyp durmazlyk, gaharyň gelmezlik.

GAHARLANYŞ, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy.

GAHARLANYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe gaharly söz aýdyşmak, biri-biriňe gahar etmek. *Baş minutdan soň, gaharlanyşan adamsyndan ötüňç soramaga ol taýýardy.*

GAHARLY, *syp.* Gahar bilen; gahary gelen.

GAHARLYLYK, *at.* Gaharly halda bolmaklyk, gahary barlyk.

GAHAT, *at, ser.* **Gyt.**

GAHATÇYLYK, *at, ser.* **Gahatlyk.**

GAHATLYK, *at.* Bir zat gyt bolmaklyk, seýrek duş gelmek, gytçylyk, gytlyk, çöllük, gahatçylyk.

GAHBA [gahva], *at, kön.s.* Loly, biwepa.

♦ **Gahba pelek** biwepa dünýä. *Gahba pelek awy salar, Kimden alar, kime berer* (Magtymguly).

GAHRYMAN [gahryma:n], *at. 1.* Mertlik görkezen, özüniň başjarňlygy, edermenligi, dogumlylygy bilen beýlekilerden saýlanan adam. **2. edeb.** Edebi-halk döredijilik eserlerinde esasy hereket ediji, esasy gatnaşyjy adam. **3.** Belli bir döwre häsiýetli aýratynlyklary özünde jemleýän şahs. **4.** Oglana dakylýan at.

GAHRYMANÇYLYK [gahryma:nçylyk], *at, ser.* **Gahrymanlyk.**

GAHRYMANÇYLYKLY [gahryma:nçylykly], *syp.* Gahrymançylyga has bolan, gahrymanlyga, batyrlýga, edermenlige mahsus.

GAHRYMANLARÇA [gahryma:nlarça], *hal.* Gahrymana mahsus bolan edermenlik bilen, gahrymanlar ýaly. *Gahrymanlarça heläk bolan ogullarymyz asyl ýadymyzdan çykmaz* (B. Pürliýew).

GAHRYMANLYK [gahryma:nlyk], *at. 1.* Gahrymançylykly iş, hereket, gahrymançylyk, edermenlik, batyrlýk. **2.** Gahryman adyna eýe bolmaklyk, gahryman bolmaklyk.

GAJAR, *at. 1.* Ýyrtýjy guşlar toparyndan, gyrgylar maşgalasyndan bolan we maslyk bilen iýmitlenýän uly guş. *Uçarda gajara, pile, gulana, Ýedi yüz ýaşaman ölmek ýarasmaz* (Magtymguly). **2.** Gadymy türkmen taýpalarynyň biriniň ady. **3.** Oglana dakylýan at.

GAJY, *at.* Ýeditop oýnalanda, döwçüleriň pellehana ылgap gidip-gelendäki top urmaklyga bolan hukugy, gezegi.

GAJYMAL, *syp.* Bulagaýlyk tapagan, garagol, bimaza, köpbilmiş. *Gajymal adam.*

GAJYMALLYK, *at.* Garagollyk, bulagaýlyk, bimazalyk, köpbilmişlik.

GAK [ga:k], *s. ş. aňl. söz.* Garga bir gezek gagyldanda çykýan ses. *Günde gara gargaýar Gargalar: "Gak!" "Gak!" / A gar bolsa elmydam Ak! Ak! Ak!* (G. Ezizow).

GAK-GAK [ga:k-ga:k], *s. ş. aňl. söz.* Garga yzly-yzyna gagyldanda çykýan sesler. – *Gak-gak! – Gargajyk! Hany mana çörejik?* (Sanawaç).

GAKYLYK [ga:kylyk], *at.* Öýkenden we dem alyş ýolundan bölünip aýrylýan süýgeşik, goýy hapa tüýkülik. *Gaklyk gopmak.*

GALA, *syp.* Hörpi ýokary, çeniň däl, artyk, ýokary. *Arkaly gala geplär, arkasyz çala geplär* (Nakyl).

GALA [gala:], *at.* 1. Öňki wagtlarda duşmandan goranmak üçin palçykdan, daşdan salynýan beýik diwarly howly, ýörite edilen beýik haýatly berkitme. *Köne galaň bir ganaty somalyp durdy.* 2. *kön.s.* Şäher, oba. *Gala-gala, şäher-şäher sökem Ýusup diýe-diýe* (Magtymguly).

◊ **Gala alan ýaly** uly, ähmiýetli bir iş bitiren ýaly, göwnühoş, hondonbärsi. *Her bir garşylykdan üstün çykannda, gala alan ýaly begenýärsiň.*

GALABA [galava], *hal.1.* Köplenç, galapyn, aglaba. *Galaba passyllary çölde geçiren Rahman aganyň aýdany dogry çykdy* (B. Seýtäkow). 2.*at.* Köpüsi. *Şu häsiýet oba adamlarynyň galabasynda bar.*

GALAGOP [galağop], *syp.* Bir zatdan biynjalyk, birahat, howsalaly, aladaçyl. *Gylyk-häsiýetine görä, ol galagop ýigüdi.*

GALAGOPLANDYRMAK [galağoplonnurmok], *işl.* Bir zatdan biynjalyk etmek, rahadyny gaçyrmak, aladalandyrmak, howsalalandyrmak. *Howanyň bulutlaşmagy deňizçileri galagoplandyrdy.*

GALAGOPLANMAK [galağoplonmok], *işl.* Bir zatdan biynjalyk bolmak, rahadyň gaçmak, howsalalanmak, aljyraňny ýagdaýda bolmak. *Men galagoplanyp, ýoldaşyňa seretdim.*

GALAGOPLY [galağoply], *syp.,ser.* Galagop. *Märekäniň içinde galagoply hereket başlandy* (T. Taganow).

GALAGOPLYK [galağopluk], *at.* Bir zatdan biynjalyklyk, aljyraňnylyk, howsalalylyk. *Galagoplyk bilen otlynyň nähili gozgananyňam, neneňsi bat alanyňam duýmandyrys* (A. Nazarow).

GALAGOPRAK [galağopura:k], *syp.* Azda-kände galagoply, ynalyksyzrak, aladalyrak. *Men şu gün bir hili galagoprak.*

GALAK [ga:lak] **I**, *syp.1.* Ýaryşda we ş.m. yzda galýan, ýetişmeýän, süýrenjeň, asgynjak. 2. Ösüşiň pes derejesinde duran, durmuşdan yza galýan. *Siz öz geologyňyzyň tarapyny çalyň, meni galak bir adam hasap etmän* (B. Kerbabaýew).

GALAK [ga:lak] **II**, *at,gepl.d.* Öň ýaşap geçen atly şahsyýetiň neslini dowam etdirýän ogul-gyz, zürýat. *Pylan ýşanyň galagy.*

GALAK, *at, balykç.* Küregiň ýasy ýeri.

GALAK-GAÇAK [ga:lak-ğaçak], *at.* Bir zatdan galýan galyndy, az-owlak süýşürinti, galan-gaçan. *Garga hem: "Men ekilende-de, orlanynda-da we döwleninde-de ýanyndan aýrylmadym, onuň üçin-de, galak-gaçagy meniňki bolmaly" diýýär ("Türkmen halk ertekileri").*

GALAKLYK [ga:laklyk], *at.* Yza galak bolmak ýagdaýy. *Biz hojalygy yza galaklykdan iň öňdäki hojalyklaryň hataryna goşan ukyply ýolbaşçy bilen duşuşmaga howlугýardy* (B. Pürliýew).

GALAM I, *at.* Hat ýazmak, surat çekmek, çyzgy çyzmak üçin içi grafitden ýa-da gaty reňkden doldurylan taýajyk. *Maňlaýy sakar al at, galam bilen çekilen surat ýaly, şeýle owadandy* (B. Kerbabaýew).

GALAM II, *at.* Orak dişemek, demir zatlara haşam çekmek üçin polatdan ýasalan enjam.

GALAM III, *at.* Bir zat ýasalanda onuň böleginiň galyňlygyny, diametrini barlamak üçin ujy haçjaly agaç gural.

GALAM IV, *at.* Suwly ýerde topbak bolup bitýän, soňra tozgalap duran baş emele getirýän ösümlik.

GALAMASY [ga:lamasy], *at, gepl.d.* Soňy, galany, beýlekisi. *Galamasyny özüm oňaryn* (G. Gurbansähedow).

GALAMDAN [galamda:n], *at.* Galam, ruçka salynýan gutujyk. *Kätip galamdana elini uzatdy* (A. Nazarow).

GALAMDAŞ, *at.* Ýazuw-pozuw, žurnalistlik, ýazyjylyk we ş.m. bilen meşgul bolýan iki we ikiden artyk adamlaryň birek-birege bolan kärdeşlik gatnaşygyny aňladýan söz. *Ol biziň galamdaşymyz.*

GALAMGAŞ [galamğa:ş], *at.* Inçe, gyýma owadan gaş. *Oglumyň aljak gyzy, Gara göz, galamgaşdyr* (Läle). *Bir peri sallanyp şeýle çykypdyr, Gamza bilen galamgaşyn kakypdyr* (Magtymguly).

GALAMLYK, *at.* Çünküniň ujy ýasy suw guşy, ördegiň bir görnüşi.

GALAN [ga:lan], *çal.* Başga, beýleki, öňne (şahs goşulmasyny kabul edip ulanylyar). *Mugallym okuwçylara: "Berdiden galanyňyz gidiberiň" diýdi.*

GALANDAR [galanna:r], *at, kön.s.1.* Gezip ýören gezende, derwüş. 2. Oglana dakylýan at.

GALAN-GAÇAN [ga:lan-ğaçan], *syp.,ser.* Galak-gaçak. *Galan-gaçan bolsa önüne biýrler, Yssyg-ýyly bolmaz, "şuny iý" diýrler* (Magtymguly).

GALAPYN [galapy:n], "Köplenç halatda, köplenç, galaba" diýen manydaky kömekçi söz.

GALARAK [galara:k], *syp.* Azda-kände gala, artygrak. *Olar biziň çakymyzdan galarak.*

GALAT, *syp.* Dogry däl, hakykat däl, ýalan, nädogry, ýalňyş. *Aý, Görogly, gaty galat etdim* ("Görogly").

GALATLYK, *at.* Dogry dälilik, hakyky dälilik, ýalanlyk, nädogrulyk, ýalňyşlyk.

GALAWUT [galowut], *at, gepl.d.* Gaýgy, gaýgy-alada, alada. *Bularyň bir galawutlary-ha bar* (B. Seýtäkow). *Galawut etmezlik.*

GALAWUTLY [galowutly], *syp.,gepl.d.* Gaýgyly. – *Hemmäň sagmysyňyz – diýip, birhili galawutly ses bilen gygyrdy* (B. Seýtäkow).

GALAYY [gala:ýy], *at.* 1. Kümüş reňk ýumşak metal, himiki element. 2. Galaýydan ýasalan, galaýydan edilen. *Täze önümçiligiň ýola goýulmagy "Balkanbalykda" galaýy gutularda önüm öndürilişini kadaly ýola goýmaga ýardam edýär* ("Türkmenistan").

GALAYYÇY [gala:ýyçy], *at.* Sepi açylan ýa-da deşilen bedredir çäýnek, semawardyr tüňçe ýaly metal gap-gaçlary tutdurýan, bejerýän, şonuň ýaly-da tünekeden her hili ownuk önümler ýasaýan ussa.

GALAYYLAMA [gala:ýylama], *iş ady.* Galaýylamak täri, usuly.

GALAYYLA MAK [gala:ýylamak], *işl.* Metal önümini ýa-da onuň böleklerini galaýy arkaly tutdurmak, galaýy arkaly berkitmek, bejermek (galaýylamak üçin kislota ýa-da zäk ulanylýar). *Tüňçäni galaýylamak.*

GALAYYLA MAKLYK [gala:ýylamaklyk], *iş ady.* Galaýylamak täri.

GALAYYLA MAZLYK [gala:ýylamazlyk], *iş ady.* Galaýylamak işi edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GALAYYLAN MAK [gala:ýylanmak], *işl.* Metaldan ýasalan zatlary we onuň böleklerini galaýy bilen tutdurmak, berkitmek, döwlen ýerlerini bitirmek, bejermek.

GALAYYLA ŞMAK [gala:ýylaşmak], *işl.* 1. Galaýylamaga kömek etmek. 2. Bilelikde galaýylamak. *Ussa bilen onuň şägirdi mis kündükleri galaýylaşyp otyrdy.*

GALAYYLA TMAK [gala:ýylatmak], *işl.* Galaýy çaýdyrmak, galaýy bilen tutdurtmak. *Kitiriň sepindäki deşigi galaýylatmak.*

GALAYYLAÝJY [gala:ýyłaýjy], *at, ser.* Galaýyçy. *Galaýyłaýjy kitiriň gupuny berkitdi.*

GALAYYLAÝYŞ [gala:ýyłaýyş], *iş ady.* Galaýylamak usuly, täri.

GALBAŇ [galvaň], *syp.* Tümmერი, güberип duran, galyp duran, mese-mälim bolup duran. *Onuň galbaň çep ýaňagy peşehorda tagmaly, ýokarky dodagy gädiklije garaýagyň ýüzüni, okara ýaly gara gözlerini indi men has ýakýndan gördüm* (A. Atajanow).

GALBAŇLYK [galvaňlyk], *at.* Tümmერი, güberип duran, galyp duran halda bolmaklyk.

GALBAŇRAK [galvaňyra:k], *syp.* Azda-kände galbaň, çala galyp duran.

GALBIR [galvi:r], *at.* Däne elenýän uly iri göz elek. *Akmaga iç berip, syryň paş etme, Galbirde suw durmaz, gözemek bilen* (Magtymguly). *Suw niçiksi karar eder galbirde, Baş goşawer, gerçek dogan, mert bile* (Aşyky).

GALBIRI [galvi:ri], *at.* Aýal köýnekligi üçin tarada dokalýan gyralary sary zolakly mata (sap ýüpekden, kejidene ýa-da ýüplükden dokalýar). *Onuň egnine galbiri köýnek hem etdi* (B. Kerbabaýew).

GALÇAK, *at.* Kir, kir-kimir; ýelmeşip giden hapa.

◊ **Galçagyny gazamak** biriniň hyzmatynda bolmak, sübsegäri bolmak (göni manysy: kirini gazamak, gazap aýyrmak). *Baba-da, Jumaguly baýam meni, çagalarymy taşlap, başga biriniň galçagyny gazamaga mejbur edip bilmez* (N. Hojageldiýew). *"Ýetim bolansoňlar, bütin ömrüme olaryň galçagyny gazadym.Ulalyp adam çykdylar-da, meni ýatdan çykardylar. Geregimiz ýok"* diýip, garryja aýal zeyrendi.

GALÇAKLY, *syp.* Kirli.

GALDAW [gallow], *syp.* Örän çalt gopagan, ýeňil galagan (adam we at hakynda). *Ol ýeňil, diýseň galdaw adam.*

GALDAWLYK [gallowluk], *at.* Her bir iş üçin çalt gopaganlyk, galdaw häsiýetlilik, ýeňil galaganlyk, galjaňlyk. *Munuň özi şeýle goýazy ýaly weli, çendan galdawlygy-da ýok däl* (B. Kerbabaýew).

GALDAWRAK [gallowra:k], *syp.* Azda-kände galdaw. *Ol galdawrakdyr.*

GALDYRAKLAMAK [gallyraklamak], *işl.,ser.* Galdyramak.

GALDYRAMA [gallyrama], *iş ady.* Galdyramak ýagdaýy.

GALDYRAMAK [gallyramak], *işl.* Gyzdyryp, gorkup, üşäp we ş.m. ýagdaýlar sebäpli sandyramak, gagsamak, galpyldamak.

GALDYRAMAKLYK [gallyramaklyk], *iş ady.* Galdyramak ýagdaýy, derejesi.

GALDYRAMAZLYK [gallyramazlyk], *iş ady.* Galdyrap durmazlyk.

GALDYRAŞMAK [gallyraşmak], *işl.* Köpçülikleýin galdyramak. *Üşäp galdyraşyp durus.*

GALDYRATMAK [gallyratmak], *işl.* Galpyldy döretmek, sandyratmak, gagsatmak.

GALDYRAÝYŞ [gallyraýyş], *iş ady.* Galdyramak ýagdaýy.

GALDYR-BASDYR [gallyr-vassyr], *syp.* Gizlin, bassyr-bussur, ýalan-ýaşyryk, galp, nädogry. *Mende galdyr-basdyr diýen zat bolmaz* (B. Kerbabaýew).

GALDYR-BASDYRLYK [gallyr-vassyrlyk], *at.* Gizlinlik, bassyr-bussurlyk, ýalan-ýaşyryklyk, galplyk, nädogrulyk.

GALDYRMA [ga:llyrma], *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMA [gallyrma], 1. *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy. 2. *ser.* Galdyrym I. 3. *ser.* Galdyrym II. *Eşekguly bolsa possunyň ýüň saýyljak galdyrma ýaly edip, бүкүлүп ýatyrды* (N. Pomma).

GALDYRMAK [gallyrmak], *işl.* 1. Ýerinden ýokaryk götermek, ýerinden örküni üzmek. *Kerpiçleri galdyrmak.* 2. Dik duruzmak, dikeltmek. *Bu söz ony ýerinden galdyrdy. Goltgy berip galdyrmak.* 3. Bir zadyň üstüne çykarmak, öňki ýerinden göterip, ýerbe-ýer edip goýmak, ýygnamak. *Ýorgan-düşekleri galdyrmak. Tutyny galdyrmak.* 4. Örüp, gor goýup beýgeltmek, boýuny ýetirmek, salmak, dikeltmek. *Jaýyň bir ganatyny galdyrmak.* 5. Ukudan turuzmak, oýarmak. *Onuň galmagaly ýatan adamlary galdyrdy.* 6. Öňki derejesinden ösdürmek, ýokary götermek, artdyrmak. *Türkmen saz sungatynyň abraýyny galdyrmak.* 7. göç.m. Baş götermek, galkyndyrmak. *Halky göreşe galdyrmak.* 8. göç.m. Keselden gutarmak, sagaltmak. *Kesellini şu derman galdyrdy.*

GALDYRMAK [ga:llyrmak], *işl.* 1. Taşlap, goýup gitmek, görüp, bilip alman gitmek. 2. Ýaryşda we ş.m. ozup, yzda goýmak, yzda goýup, öňe saýlanmak. *Tiz wagtdan olar yzynda çal tozan galdyryp barýan topbak nokada öwürildiler ("Türkmenistan").* 3. Ýatdan çykaryp goýup gaýtmak, goýup gitmek. *Äýnegi öýde galdyrmak.* 4. Goýbolsun etmek, soňa goýmak, başga wagta geçirmek. *Çynlakaý meseläni sowatmazlyk üçin, ol beýleki meseläni entek galdyryp söze başlady* (B. Kerbabayew). 5. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, ysnyşyp gelýän atlar bilen baglanyşykly many aňladýar.

GALDYRMAKLYK [gallyrmaklyk], *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMAKLYK [ga:llyrmaklyk], *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMAZLYK [gallyrmazlyk], *iş ady.* Galdyrmak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GALDYRMAZLYK [ga:llyrmazlyk], *işl.* Ýanyň bilen alyp gitmeklik, alyp gaýtmaklyk.

GALDYRTMAK [gallyrtmak], *işl.* 1. Galdyrmak işini başga birine etdirmek. *Ýykylan çagany galdyrtmak. Ýorgan-düşegi galdyrtmak. Tamyň diwarlaryny galdyrtmak. Haýat galdyrtmak.* 2. Öňki derejesinden ösdürtmek, ýokary götertmek, artdyrtmak. *Zähmet hakyny galdyrtmak.* 3. göç.m. Galkyndyrtmak, öňki hetdine ýeter ýaly etdirtmek. *Çöken hojalygy galdyrtmak.* 4. göç.m. Gutular ýaly etdirtmek, keselden gutartmak.

GALDYRTMAK [ga:llyrtmak], *işl.* 1. Taşlatmak, goýdurmak. *Çagany öýde galdyrtmak.* 2. Başga wagta geçirtmek, soňa goýdurmak, goýbolsun etdirtmek. *Meseläni häzirligçe gün tertibinden galdyrtmak.*

GALDYRYLMAK [gallyrylmak], *işl.* 1. Ýokary göterdilmek, ýerden örki üzdürilmek. *Agyr pürsler galdyryldy.* 2. Bir zadyň üstüne çykarylmak, ýatan ýerinden göterilip tygşyly edip goýulmak, ýygnalmak. *Nepis nagyşly sandygyň üstüne münder-münder edip*

ýorganlar, per ýassyklar galdyrylypdy (A. Gowşudow). 3. Örüp, gor goýup boýy ýetirilmek, salynmak. *Jaýyň ortaky diwary galdyryldy.* 4. Öňki derejesinden ösdürilmek, ýokary göterilmek, artdyrylmak. *Işgärleriň iş haky galdyryldy.*

GALDYRYLMAK [ga:llyrylmak], *işl.* 1. Taşlap gidilmek ýa-da taşlap gaýdylmak, goýulmak. *Häzir galada ýörite galdyrylan adamlardan başga jemende ýokdy* (G. Kulyýew). 2. Goýbolsun edilmek, başga wagta geçirilmek, soňa goýulmak. *Bu gürrüň şu ýerde galdyryldy. Ýygnak ertire galdyryldy.*

GALDYRYM [gallyrym] **I**, *at.* Düýe çalynyň, aýranyň, turşy gatygyň üstüne ýaňy saglan çig süýt guýlanda köpürjkläp ýüzüne galýan önüm, agaran (düýe süýdüne degişli). *Galdyrymyny almak. Çalyň ilkinji galdyrymy.*

GALDYRYM [gallyrym] **II**, *at.* Ýüň saýmak üçin ýere çäge, ders, saman düşelip, üstüne deri ýa-da başga zat ýazylan düşek. *Galdyrym edilen düşegiň üstünde ýüň saýmak.*

GALDYRYŞ [gallyryş], *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRYŞ [ga:llyryş], *iş ady.* Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRYŞDYRMAK [gallyryşdyrmak], *işl.* Köp zady galdyryp çykarmak, dikeldişdirip, ýygnaşdyryp çykarmak. *Ýatan gawunlary galdyryşdyryp gördi. Ýeliň ýykan şitilleriniň düýbünü tommaklap galdyryşdyrdy.*

GALDYRYŞMAK [gallyryşmak], *işl.* 1. Galdyrmaga kömekleşmek. *Ýük galdyryşmak. Tamyň diwaryny galdyryşmak.* 2. Bir zat götermekde ýaryşmak. *Ştanga galdyryşmak.*

GALEREÝA [galere:ýa], *at.* Synlamak üçin sungat eserleri ýerleşdirilen ýörite jaý; köp sanly çeperçilik muzeýleriniň ady. *Milli galereýa.*

GALGADYŞ [ga:lğadyş], *iş ady.* Galgatmak ýagdaýy.

GALGADYŞMAK [ga:lğadyşmak], *işl.* Birnäçe bolup eliňi ýa-da eliňdäki zady ýokaryk galdyryp, yzygiderli hereketlendirmek. *Maşyna münen oglanlar ellerini galgadyşypugradylar.*

GALGAMA [ga:lğama], *iş ady.* Galgamak ýagdaýy.

GALGAMA [ga:lğamak], *işl.* Ýeliň we ş.m. täsiri bilen tertipsiz hereketlenmek, pasyrdamak, ýelpeselenmek. *Kejebäniň töwereginde akly-gyzlyly atgulaklar galgaýardy* (B. Gulow). 2. göç.m. Ýelkildäp ygyp ýörmek, gaýmalamak, selpemek, kaňkamak. *Nirä galgap baryarsyň? Nahar bişirýän çagalara: "Gazanyň golaýynda galgap ýörmän" diýdi.*

GALGAMAKLYK [ga:lğamaklyk], *iş ady.* Galgamak ýagdaýy.

GALGAMAZLYK [ga:lğamazlyk], *iş ady.* Galgap ýörmezlik, galgap durmazlyk.

GALGAN [galğan], *at.* Çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli, boýy 30-60 *sm* ýetýän baldagy kerepli ösüntgijikler bilen örtülen, ýapragy ýumşak, süýnmegräk, gyralary tikenli, gültäji gyzyl ýa-da gyzgylt reňkli birýyllyk ot.

GALGAŞMAK [ga:lğaşmak], *işl.* 1. Birnäçe zat galgamak, pasyrdamak. *Üçekleriň üstünde baýdaklar galgaşýardylar.* 2. Birnäçe adam galgamak, gaýmalaşmak (*ser. Galgamak 2*). 3. Yzygiderli galgap gaçyp durmak. *Saralan ýapraklarga galgaşyp gaçyp dur.*

GALGATDYRMAK [ga:lğatdyrmak], *işl.* Galgatmaga mümkinçilik döretmek.

GALGATMAK [ga:lğatmak], *işl.* Galgap durar ýaly etmek. *Ol ýaglygyny galgadyp, biziň bilen hoşlaşdy.*

GALGAÝYŞ [ga:lğayýş], *iş ady.* Galgamak hereketi.

GALGYT [ga:lğyt], *at, gepl. d., ser. Galyndy 2.* Köne Marynyň galgytlary bolan Soltan Sanjar gümmeziniň gapdalyndan dogan gün özüniň agyr göwresini ýerden ýaňyja saýlapdyr (B. Kerbabaýew).

GALJAŇ, *syp., ser. Galdaw.* Kakaň pahyr galjaň adamdy.

GALJAŇLYK, *at, ser. Galdawlyk.* Ol galjaňlyk bilen ýerinden turdy (B. Seýtäkow).

GALJAŇRAK [galjaňyra:k], *syp.* Azda-kände galjaň.

GALKAN, *at.* Sowuk ýaragyň urgusyndan goranmak üçin köne döwürde urşujylaryň elde göterýän gapak görnüşli demirden edilen enjamy. *Çadyryň önünde naýza, egri gylç hem galkan bilen ýaraglanan iki sany sakçy durdy* (T. Taganow).

◊ **Galkan şekilli mäs** adamyň we oňurgaly haýwanlaryň bedeninde maddalaryň çalyşmagyna gatnaşýan içki mäs. **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek, işlemek. *Bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, gün-güzerany dolapdy.*

GALKDYRMAK [galykdyrmak], *işl.* 1. Göwün açdyrmak, höweslendirmek, ruhy taýdan götermek. *Hoş habar onuň göwnüni galkdyrdy.* 2. *göç.m.* Aýaga galdyrmak, baş götertmek.

GALKMA [galykma] **I**, *iş ady.* Galkmak ýagdaýy.

GALKMA [galykma] **II**, *at.* Gawun-garpyzyň çigidi gaýnadylyp alynýan ýag.

GALKMAK [galykmak], *işl.* 1. Ýokary göterilmek, galmak, ýokarlamak. *Onuň göwnüne gara bulutly asman älemine nurly gün galkyp çykan ýaly boldy* (B. Seýtäkow). 2. Göwün göterilmek, höwes artmak, ruhlanmak. *Bu şatlykly habara çökgün göwnüm*

galkyp begendim. 3. *göç.m.* Aýaga galmak, baş götermek.

GALKMAKLYK [galykmaklyk], *iş ady.* Galkmak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMA, *iş ady.* Galkyjaklamak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMAK, *işl.* 1. Çala aşak-ýokary galmak, leňkildemek, hereketlenmek. *Ol galkyjaklap ýörände, ençeme gözler oňa bakan aýlandy* (B. Kerbabaýew). 2. Çala tolkun atmak. *Galkyjaklaýan läbik mele suw çaykanyp ýatyrady* (B. Kerbabaýew). 3. Şatlykly ýagdaýa düşmek, begençli halda galkynmak. *Göwün guşy alla nirädir galkyjaklaýan Begenje söz bererismi?* (B. Kerbabaýew).

GALKYJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Galkyjaklamak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMAZLYK, *iş ady.* Galkyjaklap durmazlyk.

GALKYJAKLATDYRMAK, *işl.* 1. Aşak-ýokary birsydyrgyn çala hereket etdirmek, çala leňkildetdirmek. *Suwdaky gaýygy galkyjaklatdyrmak.* 2. Çala tolkun atdyrtmak. *Şemal suwuň gyrasynda duran gaýygy galkyjaklatdyrýady.* 3. Şatlanar ýaly etmek, joşdurmak, ruhlandyrmak. *Hoş habar göwünleri galkyjaklatdyrdy.*

GALKYJAKLATMAK, *işl.* 1. Çala aşak-ýokary birsydyrgyn hereket etdirmek, çala towusdyrmak, leňkildetmek. *Suw gaýygy galkyjakladýady.* 2. Çala tolkundymak, tolkun atdyrmak. *Şemal suw tolkunlaryny galkyjakladyp, kenara urýady.* 3. Ruhlandyrmak, joşdurmak, şatlandyrmak. *Sazyň äheňi bolsa, biri-birini mäkäm gysýan elleriň goltuklardan gop berip galkyjakladýan, göwünleri göwünlere jebisleyän sinňin ýylysy ýaly syzylýady* (B. Kerbabaýew).

Galkyldamak

GALKYNDYRMAK [galkynnyrmak], *işl.* 1. Sähel galdyrmak, gobsundyrmak. *Birden çykan ses çöküp oturan düýäni galkyndyrda-da turuzmady.* 2. Madda taýdan goldaw bolmak, gurplandyrmak; ysgyna getirmek. *Hasyldan gelen girdeji maşgalany galkyndyrdy.* 3. Ruhy taýdan gylawlandyrmak, höweslendirmek, ruhlandyrmak.

GALKYNMA, *iş ady.* Galkynmak ýagdaýy.

GALKYNMAK, *işl.* 1. Galjak bolmak, sähel galmak, gobsunmak. 2. Höwesiň artmak, keýpiň göterilmek, ruhlanmak. 3. Birneme gurplanmak, durmuşyň gowulanmak. *Daýhanlar birneme galkyndy.*

GALKYNMAKLYK, *iş ady.* Galkynmak ýagdaýy.

GALKYNYŞ, **I**, *iş ady.* Galkynmak ýagdaýy. 2. *at.* Ýokary göteriliş, ösmek arkaly güýçli derejede ýokary galyş.

GALKYŞ, 1. *iş ady.* Galkmak ýagdaýy. 2. Ýokary göteriliş, galyş.

GALLA, *at.* 1. Arpa, bugdaý ekini, ak ekin. 2. Bugdaý, arpa we ş.m. ekinlerden alynýan hasyl, däne. *Galla hasyly.*

GALLAÇ [galla:ç], *at.* Gazanjy gününü dolandymaga ýetmeýän, eli ýuka, ýoksul, garyp, mätäç. *Özi gallaç, nirde garyp adamlar, Köňli bilen gezer ýeriň pessinde* (Zelili).

GALLAÇLYK [galla:şlyk], *at.* Gazanjy gününü dolandymaga ýetmezlik, eli ýukalyk, yoksullyk, garyplyk, mätäçlik. *Ýigide gallaçlyk külli aýypdyr, Her ýan gezer, bilmez eder işini* (Magtymguly).

GALLAÇY, *at.* Galla ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgul bolýan daýhan. *Bu görelda köp gallaçylar üçin nusga bolup hyzmat etdi* ("Türkmenistan").

GALLAÇYLYK, *at.* 1. Galla ösdürüp ýetişdirmeklik işi. *Oba adamlary gallaçylyk bilen meşguldylar.* 2. Oba hojalygyň galla öndürüp ýetişdirýän pudagy. *Ýurdumyzyň gallaçylyk etraplary.*

GALLADAR [gallada:r], *at, kön.s.* Gallasy köp bolan, gallaly. *Galladar baýlar – galla berýär* ("Görogly").

GALLAGMAK [gallağmak], *işl., gepl.d.* Ýokary galyşmak, ýokary galyp durmak, gallygmak. *Ýagyş degmesin diýip gapyrjaklaryň üstüni basyran selinlerim gallagyp dur, ony ýel äkidäýmese-de biri.*

GALLAMA [ga:llama], *iş ady.* Gallamak ýagdaýy.

GALLAMAK [ga:llamak], *işl., gepl.d.* Daşyny almak, töweregine aýlaw bolmak, gurşamak, gabamak. *Gyzlar onuň daşyny gallap, başyna ýaglyk atýarlar, gülüşýärler* ("Edebiýat we sungat").

GALLAMAKLYK [ga:llamaklyk], *iş ady.* Gallamak ýagdaýy.

GALLAMAZLYK [ga:llamazlyk], *iş ady.* Gallamak işini amal etmezlik, gallap durmazlyk.

GALLANMAK [ga:llanmak], *işl.* Daşy alynmak, gurşalmak, gabalmak. *Onlap garawul tarapyndan gallanyp gelyän kiçijik orda derwezä ýakynlaşdy.*

GALLAŞMAK [ga:llaşmak], *işl.* Birnäçe bolup daşyny almak, daşyna aýlanyşmak. *Gallaşyp aldylar gelnaljyň daşyn, Çekdiler, açdylar käbirniň başyn* (B. Kerbabaýew).

GALLYGYŞMAK [gallyğyşmak], *işl.* Galşyp durmak, ýokary göterilişip durmak. *Damarlarynyň gallygyşýanyna gözüm düşdi.*

GALLYKDYRMAK, *işl.* Öňki yerinden sähel galdyrmak, çala ýokary götermek. *Şemal onuň saçyny gallykdyryp bulaşdyrypdyr.*

GALLYKMA, *iş ady.* Gallykmak ýagdaýy.

GALLYKMAK, *işl.* Öňki yerinden sähel galmak, çala ýokary göterilmek. *Ýaranyň kesmegi gallygyppdyr.*

GALLYKMAKLYK, *iş ady.* Gallykmak ýagdaýy.

GALMA, *iş ady.* Galmak ýagdaýy, hereketi.

GALMA [ga:lma], *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALMAGAL [galmağal], *at.* 1. Köpçüligiň wagyrdysy, gykylyk, zenzele, gykuw, goh. *Olaryň jagyl-jugul, galmagal, gülki we aýdym sesleri gelip durdy* (A. Durdyýew). 2. Bir zadyň üstünde turan jenjel, gopgun, dawa. *Ýigit bar hiç iş bitirmez, Il irer galmagalyndan* (Mollamurt).

GALMAGALÇY [galmağalçy], *syp.* Gopgun edegen, gykylykçy, jenjelçi, dawaçyl.

GALMAGALLAMAK [galmağallamak], *işl.* 1. Galmagal etmek, wagyrdy, gykylyk etmek, zenzele, gykuw turuzmak, gykylyklamak. *Galmagallap bizar etmek. Galmagallap durmak.* 2. Bir zat üçin jenjel turuzmak, gopgun, dawa etmek. *Az zat üçin galma-gallap durmasaňyzlaň!*

GALMAGALLAŞMAK [galmağallaşmak], *işl.* Biri-biriň bilen galmagal etmek, gykuw edişmek, gykylyklaşmak. *Galmagallaşyp hiç zat eşitdirmediňiz.*

GALMAGALLY [galmağally], *syp.* 1. Wagyrdysy, gykylygy köp, zenzeleli, gykuwly. *Aljyraňňylyk, galmagally Bazar adamy garyşdy* (R. Seyidow). 2. Gopgunly, jenjelli, dawaly. *Galmagally mesele.*

GALMAGALSYZ [galmağalsyz], *syp.* 1. Wagyrdysy, gykylygy ýok, sessiz-üýnsüz, zenzelesiz, gykuwsyz. 2. Gopgunsyz, jenjelsiz, dawasyz, imi-sala. *Seniň hem giden ýeriňden galmagalsyz gaýdyp geleniňi görermikäm?* (B. Pürliýew).

GALMAK, *işl.* 1. Ýokary göterilmek. *Şamlan aý ýaňyja dogup, galyp başlady* (A. Gowşudow). 2. Ýerden göge göterilmek, uçmak. *Agajyň üstünde gonup oturan guşlar birden asmana galdy. Uçarlar asmana galyp gitdi.* 3. Ör turmak, dikelmek, turmak. *Ol ýeňillik bilen yerinden galdy.* 4. Derejesi artmak. *Abraýy galmak.* 5. Keselden, ýarawsyzlykdan gutulmak. *Ol keselden açylyp, galyp gitdi.*

GALMAK [ga:lmak], *işl.* 1. Bir ýerden ikinji ýere gitmän ýa-da äkidilmän, öňki yerde bolmak. *Arwananyň ýüki galmaz, Ýola girseň ner biläni* (Magtymguly). 2. Ýaryşda soň gelmek, işde we ş.m. ýetişmän yzda bolmak, yzagalak bolmak. *Atlaryň hemmesi birinji aýlawda gyr atdan galdy.* 3. Bir ýere gitmekden saklanmak. *Işden galmak. Okuwdan galmak.* 4. Ýetişip bilmezlik. *Awtobusdan galmak.* 5. Ýatdan çykamak, alynman gaýdylmak. *Myhmanlaryň biriniň-ä elýaglygy galypdyr.* 6. Harçlanyndan, sowlanyndan belli bir möçberde artyk bolmak, galyndy bolmak. *100 müň manatdan 50 müň manat galdy.* 7. Wagt, möhlet gerek bolmak. *Baýrama çenli 5 gün galdy.* 8. Bökdenmek, ýöremän ýatmak. – *Meniň dükanda söwdam galar – diýip, Myrat aganyň ýüzüne seretdi* (H. Derýaýew). 9. Bir iş etmek ukybyny

ýitirmek (öňünden gelýän söz çykyş düşümde gelýär). *Indi biz hatdan galdyk. Maşyn sürmekden galanyma ep-esli wagt boldy.* **10.** Aýrylmak. *Kellämiň agyrysý galdy.* **11.** Soňa goýulmak, başga wagta geçmek. *Ýygnak ertire galdy.* **12.** Galmak kömekçi işligi sypatdan soň gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Aman galmak** ölmän galmak, aman çykmak. **13.** Galmak kömekçi işligi hal işliginden soň gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Bilip galmak** bir zada göz ýetirmek, düşünmek. *Men onuň nähili adamdygyny soň bilip galdym.* **Boşap galmak** ýaşajyjlary dargamak, gitmek. *Oba boşap galypdyr.* **Doňup galmak** ýolda-yzda, meýdanda we ş.m. ýerde gaty üşäp ölmek.

◊ **Galan at** öleniň hatyrasy üçin onuň özüniň ýa-da çagalarynyň, başga bir ýakyn garyndaşynyň çagasyna dakylýan at.

GALMAKLYK, *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALMAKLYK [ga:lmaklyk], *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALMAZLYK, *iş ady.* **1.** Galmak hereketi bolup geçmezlik. **2.** Keselden açylmazlyk, gutulmazlyk. *Ol agyr keselläp, wagty bilen galmady.*

◊ **Galmaz güne salmak** çykgynsyz güne düşürmek, agyr ýagdaýa salmak, aýňalmaz ýaly ýagdaýa eltmek. *Ters ýola duşen perzent ene-atasyny galmaz güne salar eken.* **Galmaz etmek** agyr galyň salyp, onuň aşagyndan çykmaz ýaly etmek, üzüp bilmez ýaly etmek. *Oglum üçin gudaçylyga baran ýerim galmaz edip, mal kesdiler.*

GALMAZLYK [ga:lmazlyk], *işl.* Galar ýaly bolmazlyk, galmak katdyna ýetmezlik, galyp durmazlyk.

GALMYK, *at, ser.* **Galmyklar.**

GALMYKLAR, *at.* Galmygystanyň esasy ilatyny düzüýän halk.

GALŇAMA, *iş ady.* Galňamak ýagdaýy.

GALŇAMAK, *işl.* Öňküsinden galyň bolmak, öňküsinden küti bolmak, kütüligi artmak. *Meniň ýazuw depderçäm barha galňaýardy.*

GALŇAMAKLYK, *iş ady.* Galňamak ýagdaýy.

GALŇAŞMAK, *işl.* Kem-kemden galňamak, galňap başlamak, barha galyň bolmak (birnäçe ýa-da köp zat hakynda). *Howa sowap, bulutlar galňaşýardy.*

GALŇATDYRMAK, *işl.* Öňküsinden galyň etdirmek, has küti etdirmek.

GALŇATMAK, *işl.* **1.** Öňküsinden galyň, küti etmek. *Topragy galňatmaly.* **2.** Inini ýasylandyrmak, inini ulaltmak (esasan, pel, böwet hakynda). *Sähet: – Hany indi aýryl – diýdi we böwedini ýeňsesini galňatmaga başlady* (A. Gowşudow).

GALŇAS, *syp.* Galyňrak.

GALOŞ [galo:ş], *at.* Ygallykda keçe ýa-da gaýyş aýakgabyň daşyndan ýa-da diňe özi geýilýän bagyjsyz, düzdaban rezin aýakgap. *Galoşyny gapynyň daş ýüzünde çykaryp, içerik girdi* (B. Pürliýew).

GALP, *syp., at.* **1.** Hakyky däl, ýalan. *Galp maglumat. Galp pul.* **2.** Galp iş edýän; ýalançy, wepasyz. *Galpyň gazany gaýnamaz, gaýnasa-da baýnamaz* (Nakyl). *Adamzatdan çykar adamlyk ysy, Galp adamyň basym biliner misi* (Magtymguly).

GALPAK, *at.* **1.** Çaganyň päki degmedik ilkinji saçy. *Suratda gara galpajygy eginjigine düşüp duran, ak ýüzlüje, tokarja gyzjagaz bir enaýyja gülüpjik otyrды* ("Edebiýat we sungat"). **2.** *kön.s.* Kellä geýilýän tahýa. *Hup ýaraşar başda galpak, egniňe gülgün kaba* (Mollanepes). *Galpak geýerler al bilen, Yüzün bezärler hal bilen, Gezerler yüz hyýal bilen, Seýl edip her ýana gyzlar* ("Kasym oglan"). **3.** Çyranýň ýagtysy bir ýere düşer ýaly, çüýşesine geýdirilýän örtük. **4.** Oglana ýa-da gyza dakylýan at.

◊ **Galpak toýy** çaganyň galpagy syrylanda edilýän toý. *Bu gün kiçi agtygymyň galpak toýy.*

GALPÇYLYK [galpçylyk], *at.* Galp iş etmeklik häsiýeti, galplyk, aldawçylyk, ýalançylyk. *Galpçylyk edip işden çykarylandygyny aýtmady.*

GALP-GALP [galp-galp], *s. ş. aňl. söz.* Üşemekden ýaňa galpyldap duran adamyň boluşy, ýagdaýy. *Galp-galp edip durmak.*

GALPLAŞDYRMA [galylaşdyрма], *iş ady.* Galylaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLAŞDYRMAK [galylaşdyrmak], *işl.* Hakykaty ýoýup görkezmek.

GALPLAŞDYRMAKLYK [galylaşdyrmaklyk], *iş ady.* Galylaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLAŞDYRYLMAK [galylaşdyrylmak], *işl.* Galp edilmek, ýoýulmak. *Bu waka galplaşdyrylyp aýdylypdyr.*

GALPLAŞDYRYŞ [galylaşdyryş], *iş ady.* Galylaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLYK [galplyk], *at, ser.* **Galpçylyk.**

GALPYLDAMAK [galpyllamak], *işl.* Üşäp, üşüdiş, gorkup ýa-da howsala düşüp titremek, sandyramak, gagsamak, galdyramak. *Nazar süňňüniň galpyldap duranyňy bildirmezlik üçin olaryň ýanyndaky gapydan daşaryk çykmak isledi* (B. Pürliýew).

GALPYLDAMAKLYK [galpyllamaklyk], *iş ady.* Galpyldamak ýagdaýy.

GALPYLDAMAZLYK [galpyllamazlyk], *iş ady.* Galpyldap durmazlyk.

GALPYLDAŞMAK [galpyllaşmak], *işl.* Birnäçe adam bolup üşäp, üşüdiş, gorkup ýa-da howsala düşüp titremek, sandyramak, gagsamak, galdyramak. *Ýolagçy laň*

galpyldaşýan inine, Ýylylyk ýaýransoň biri-birine, Ýüzlenişip janly gürrüň başlandy (A. Kowusow).

GALPYLDATMAK [galpyllatmak], *işl.* Üşedip, gorkuzyp titrär ýaly etmek, sandyratdyrmak, gagşatdyrmak. *Sowuk suw ony galpyldadýardy. Bu duşuşyk onuň bütün süňňüni galpyldatdy.*

GALPYLDAÝÝŞ [galpyllaýýş], *iş ady.* Galpyldamak ýagdaýy.

GALPYLDY [galpylly], *at.* Üşemekden ýaña galpyldap duran adamyň düşen ýagdaýy.

GALTAK, *at.* Ýük daşamak üçin el bilen itilip sürülýän ýeke tigirli kiçijik araba.

GALTAMA, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAMAK, *işl.* 1. Bir zada çala degmek. 2. Ýeňil kakyp geçmek, kakmak. *Maşyn dikilen pürsi çalaja galtap geçdi.*

GALTAMAKLYK, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAMAN I, *at, taryh.* Ýaragly talaňçylyk edýän, ýol urýan garakçy. *Eşekguly ýoldaşlary aýdar öýdüp, bu ýerde günäni... galtamanlaryň üstüne atyp bilmedi* (N. Pomma).

GALTAMAN II, *at, köň. s.* Garyp, pukara.

GALTAMANÇYLYK, *at.* Galtamanyň eden talaňçylykly işi, galtamanlyk, garakçylyk, talaňçylyk.

GALTAMANLYK I, *at, ser.* Galtamançylyk.

GALTAMANLYK II, *at, gepl.d.* Garyplyk, pukaralyk.

GALTAŞDYRMAK, *işl.* Biri-birine degrip goýmak, ýanaşyk goýmak, çala degrip goýmak. *Galtaşdyryp goýmak.*

GALTAŞDYRYLMAK, *işl.* Biri-birine degridip goýulmak.

GALTAŞMA, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAŞMAK, *işl.* 1. Biri-birine degip durmak, çala degmek. 2. *göç.m.* Biri bilen ýakyn aragatnaşyk etmek, ýakynlaşmak, ýanaşmak. *Oňa galtaşarlygy ýokdur.* 3. Dahylly bolmak, ilteşigi bolmak. *Olar bilen asyl galtaşýan ýeri hem ýok.*

GALTAŞMAKLYK, *iş ady.* Galtaşmak ýagdaýy.

GALTAŞMAZLYK, *iş ady.* Galtaşmak hereketi ýerine ýetirilmezlik.

GALTAŞYK, *syp.* 1. Biri-birine degşip duran ýagdaýda bolmaklyk. *Galtaşyk goýlan demir bölekleri, edil, bir bitewi ýalydy.* 2. Özara gatnaşyk, baglanyşyk, ýakynlyk, ilteşik, dahyllylyk. *Bu meseleleriň biri-biri bilen hiç hili galtaşygy ýok.*

GALTAYÝŞ, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTGA [galytga], *at.* Suwa batmaz ýalybalyk tutulýan torlara, çeňňegiň bagyna berkidilýän gara deregiň kökünden taýýarlanan agaç, kök bölegi.

GALYBERMEK [galyvermek], *işl.* 1. Barha ýokarlanmak, asmana göterilmek, belende galmak. 2. Ýerinden turup gidibermek, ugrabermek.

GALYBERMEK [ga:lyvermek], *işl.* Has yza galmak, yza galyp başlamak. *Kä ýerde büdräp, kä ýerde sürşüp, çakan at galyberdi* ("Görogly").

GALYBERSE-DE [ga:lyverse-de], "Ondan soň hem, mundan başga-da, üstesine-de, soňra hem" ýaly manyda ulanylýan söz.

GALYNDY [ga:lynny], *at.* 1. Tutuş zadyň ujundan artyp galan bölek, artyk-süýşük. 2. Geçmişde bolan, dowam eden zatdan galan yz, täsir. *Geçmiş galyndysy.* 3. Zyňyndy, taşlandy, zir-zibil.

GALYNDYRMAK [galynnyrmak], *işl.* 1. Keselden, ýarawsyzlykdan sabatmak, gurplandyrmak. 2. Ykdysady we durmuş taýdan oňatlaşdyrmak, gurplandyrmak. *Girdejiniň artmagy bu maşgalany galyndyrdy.*

GALYNMAK, *işl.* 1. Keselden, ýarawsyzlykdan sabamak, sagalmak. *Keselhanadan çykandan soň hem ol birbada galnyp gidibermedi.* 2. Maddy taýdan oňatlaşmak, gün-güzeran ýagdaýy gowulaşmak, gurplanmak.

GALYŇ I, *syp.* Ýuka däl, küti. *Galyň gar agaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaý ýaly egredýärdi* (B. Kerbabaýew). *Galyň kitap. Galyň mata.*

GALYŇ II, *at.* Gelin edinilende ýigit tarapdan gyz üçin geçirilýän mal. *Gyz alynar galyň bilen, Adam solar zulum bilen, Nesibedir, ölüm bilen Dynar teşwüşden, dogrusy* (Magtymguly).

♦ **Galyň salmak** durmuşa çykjak gyz üçin öýlenjek ýigit tarapyndan geçirilmeli galyňy kesgitlemek. *Olar agyr galyň salyp durmazlarmyka diýýän* (A. Durdyýew).

GALYŇ III, *çal.* Sözlemde yzyndan gelýän söze gepleýjiniň aýratyn duýgusyny, garaýşyny ýüze çykarýan söz. *Galyň adam. Galyň bende.*

GALYŇLYK I, *at.* Ýuka dällik, kütülik. *Olaryň töwerekleriniň buzy dört barmak galyňlyga çenli ýetdi* (B. Seýtäkow).

GALYŇLYK II, *syp.* Galyň üçin niýetlenen pul, mal we ş.m. zatlar. *Galyňlyk pul ýygnamak. Galyňlyk halat.*

GALYP [ga:ly:p], *at.* 1. Zadyň görnüşini, şekilini berýän ýörite enjam. *Kerpiç guýmak üçin galyp ýasatdym.* 2. Aýakgap tikilende aýakgabyň şekilini bermek üçin ulanylýan taýly gural, sonuň ýaly-da aýakgabyň içine urulýan aýaga meňzeş agaç enjam. 3. *göç.m.* Ölçeg; çäk. 4. *göç.m., köň.s.* Göwre. *Eziz jan çykmasyn galyplaryndan* (Sopy Allaýar).

♦ **Galyp bolmak** 1) laýyk gelmek, jebis oturmak, şaplaşmak. *Birden ýorganyň üstüne zyňdy, eýeriň üstüne galyp boldy* ("Nejep oglan"). 2) biriniň gepine, gürrüňine ýugrulmak, eý bolmak.

GALYPÇY [ga:ly:pçy], *at.* Galyp arkaly şekil guýujy, ýasaýjy işçi.

GALYPLAMA [ga:ly:plama], *iş ady.* Galyplamak ýagdaýy.

GALYPLAMAK [ga:ly:plamak], *işl.* Galyba salyp goýmak, galyba geýdirmek. *Köwşi galyplamak.*

GALYPLAMAKLYK [ga:ly:plamaklyk], *iş ady.* Galyplamak ýagdaýy.

GALYPLAMAZLYK [ga:ly:plamazlyk], *iş ady.* Galyplamak işi amal edilmezlik, galyba salmazlyk.

GALYPLANMAK [ga:ly:planmak], *işl.* Galyba salyp goýulmak, galyba geýdirilmek. *Köwüşler galyplanyp goýuldy.*

GALYPLAŞDYRMAK [ga:ly:plaşdyrmak], Galyplap çykmak, galyba salyşdyrmak, galyba geýdirişdirmek.

GALYPLAŞMAK [ga:ly:plaşmak], *işl.* Galyplamaga kömek etmek; bilelikde galyplamak. *Köwüş galyplaşmak.*

GALYPLATDYRMAK [ga:ly:platdyrmak], *işl.* Galyba saldyrtmak, galyba geýdirtmek.

GALYPLATMAK [ga:ly:platmak], *işl.* Galyplamak işini başga birine etdirmek. *Köwşi galypladyp, azajyk giňeltmek.*

GALYPLAYYŞ [ga:ly:playyş], *iş ady.* Galyplamak ýagdaýy, işi.

GALYŞ, *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALYŞ [ga:lyş], *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALYŞMAK, *işl.* 1. Kem-kemden ýokaryk göterilmek (birden köp zat hakynda). *Uçarlar ýeke-ýekeden ýokary galşyp başladylar.* 2. Oturan ýerlerinden turup ugramak, turup başlamak. *Oturanlar gykylyga birden galşydylar.* 3. Ukudan oýanyşmak, turuşmak. *Ilki aňşam ýatanlar irden ýerlerinden galşyp başladylar.* 4. Ýuwaş-ýuwaşdan keselden, ýarawsyzlykdan gutulmak, sagalmak (birnäçe adam hakynda). *Ýarawsyz ýatanlarymyz hem galşýar.*

GALYŞMAK [ga:lyşmak], *işl.* 1. Kem-kemden galmak, galyp başlamak. *Zyýanly endikler kem-kemden galşyp baryar.* 2. Kem-kemden iş ukybyňy ýitirmek, güýçden galmak. *Hat okamakdan-da galşyp ýörüs. Işden galşmak.*

GALYTGA, *at.* Toruň ýokarky gyrasyna, çeňňeğiň bagyna berkidilip, ony suwa çümdürmän saklap, suwuň ýüzünde durýan ýeňil agaç we ş.m. zat.

GALYTGALAMA, *iş ady.* Galytgalamak ýagdaýy.

GALYTGALAMAK, *işl.* Toruň ýokarky gyrasyna, çeňňeğiň bagyna galytga dakmak, galytga daňmak.

GALYTGALAMAKLYK, *iş ady.* Galytgalamak ýagdaýy.

GALYTGALAŞMAK, *işl.* Galytga dakýşmak. *Tory galytgalaşmak.*

GALYTGALATMAK, *işl.* Galytga dakdyrmak.

GALYTGALAYYŞ, *iş ady.* Galytgalamak ýagdaýy.

GALÝAN [galýa:n], *at.* Suw çilimi. *Nägehan gözi Sarygül bilen Asly hana düşdi, galýan elinden gaçyp syndy ("Asly – Kerem").*

GAM, *at.* 1. Ruhy taýdan çekilýän ezýetli pikir, gussa, hasrat, öte gaýgy. *Gaýgy garrydar, gam öldir (Nakyl). Bilbiller mest bolsun, älem aýylsyn, Gaýgylyar dep bolsun, gamlar sowulsyn (Magtymguly).* 2. Alada, ünji, ynjalyksyzlyk, azar. *Orazgüliň derdi, gamy özüne ýetikdi (A. Gowşudow).*

◊ **Gama batmak** göwnüçökgün bolmak, ruhy taýdan gaty ejizlemek. **Gam çekmek (basmak)** gussa çekmek, gussa basmak, öte gaýgylynmak. *Päheý, munuň gam çekip oturan zadyna seret-le! Gamyny ýmek (etmek)* bir zadyň önünden ugruna çykmak, azar edinmek, aladalanmak. *Giün-güzeranyň gamyny ýmek.*

GAMA, *at.* Iki ýüzli uzyn pyçak, hanjar.

GAMAK, *at.* 1. Saýawan güllüler maşgalasyna degişli boýy 1-1,5 sm. ýetýän bogun-bogun ýogyn baldakly, dilik-dilik uly ýapraklary ýeriň ýüzüne ýazylyp ýatan, baldagy orta bilinden owunjak şahalanýan, ýogyn kökli köp ýyllyk otjumak ösümlük. 2. Çomujyň, gamyşyň guran baldagy, palajy.

◊ **Gamaga dönmek** süňk bolup galmak, horlanmak, sykylmak zerarly ýenlemek. *Sen-ä gamaga dönäýipsiň. Gamak ýaly (kimin) ýeňil, guş ýaly. Işe gezek gelende, ol edil gamak ýaly ýeňil gopýardy ("Edebiýat we sungat").*

GAMAŞDYRMAK [ga:maşdyrmak], *işl.* 1. Nägilelik bilen yüz-gözüňi бүрjеşdirmek, kokuşdyrmak, hyrsyzlandyrmak. *Ýagjak bulut ýaly ýüzüni gamaşdyrdy (K. Jumaýew).* 2. Gözüň görüş ukybyny peseltmek, ümezletmek, bulaşdyrmak. *Bahar bolsa göz gamaşdyr, Açylan güli näzliniň ("Saýatly – Hemra").* 3. Bişmedik gök iýmişiň, turşy tagamyň dişiň çeýnemek ukybyny peseltmegi, dişiň gylawyny almagy. *Gök üzüm dişiňi gamaşdyrýar.*

GAMAŞMA [ga:maşma], *iş ady.* Gamaşmak ýagdaýy.

GAMAŞMAK [ga:maşmak], *işl.* 1. Howanyň ýüzi bulaşmak, bulut bilen örtülme, çytawunly bolmak. *Howa gamaşyp, asmanyň ýüzüni aksowult bulut perdeläpdir (A. Gowşudow).* 2. Nägile, gaharly görmüşe geçmek, çytlamak, бүрjеşmek. *Onuň gaşlary bir ýere gelip, ýüzi gamaşdy (H. Garabaýew).* 3. Ýiti şöhläniň we ş.m. täsiri sebäpli gözüň öňi ümezlemek, bulaşmak. *Ýüzüňe gözlesem, gözüm gamaşýar, Hurşytmu sen, enwermu sen, näme sen? (Mollanepes).* 4. Bişmedik gök iýmiş iýilmegi netijesinde dişiň

çeýnemek ukybynyň peselmegi, dişiňi almagy. *Gök üzüm iýip, dişiň gamaşmak.*

GAMAŞMAKLYK [ga:maşmaklyk], *iş ady.* Gamaşmak ýagdaýy.

GAMAŞMAZLYK [ga:maşmazlyk], *iş ady.* Gamaşmak gamaşmak katdyna ýetmezlik.

GAMAŞYK [ga:maşyk], *syp.* 1. Dury, asuda bolmadyk, açyk däl, bulaşyk (howa hakynda). *Gamaşyk howada ak gar tozgalary gaýmalaşýardy, sowuk şemal öwürýärdi* (A. Gowşudow). 2. Açyk däl, bulaşyk, çytyk(adamyň boluş ýagdaýy hakynda). *Hoş söz gamaşyk ýüzüne biraz ýagtylyk çäýdy.* 3. Aýdyň däl, ümezli, bulaşyk (göz hakynda). *Gamaşyk gözleri hiç zady saýgarmadydy.*

GAMAŞYKLYK [ga:maşyklyk], *at.* 1. Açyk dällik, bulaşyklyk (howa hakynda). *Howanyň gamaşyklygy ony ýolundan goýdy.* 2. Açyk dällik, gaharlylyk,ýüzi çytyklyk. *Ýüzüniň gamaşyklygy habar gatmaklyga çekindirýärdi.* 3. Aýdyň dällik, ümezlilik, bulaşyklyk (göz hakda). *Gözüniň gamaşyklygy seredýän zadyny goşa görkezýärdi.*

GAMAŞYŞ [ga:maşyş], *iş ady.* Gamaşmak ýagdaýy.

GAMÇAW [gamçow], *at.* Gijilewükli, örgünli göz keseli.

GAMÇY, *at.* At çapdyrmak üçin agaç sapa berkidilen örme ýa-da tasma görnüşli gaýyş.

◊ **Gamça basmak** gamçylap, gaty çapdyryp gitmek. *Şol wagt şäher tarapdan bir adamynyň atyny gamça basyp gelýänini gördüm* (A. Durdyýew). **Gamça dönmek** eti-gany dökülip, çöpe dönmek, gaty horlanmak, inçelmek. *Ol soňky wagtda horlanyp, gamça dönäýipdir.* **Gamçy bulamak 1)** haýbat atmak, abaý etmek, sürünmek. 2) öňe saýlanmak, üstün çykmak, ozmak. *Sen şol synagdanam üstünlik bilen geçseň, gamçyny bulaýaň.* **Gamçy iýmek** gamçy bilen urulmak, ýenjilmek, saýgylanmak, gamçylanmak. *Patyşadan kyrk gamçy iýdik* ("Görogly"). **Gamçysyndan gan dammak** köp nähak gan dökme, rehimsiz, zalym bolmak. *Zalymlar mazluma syrtyň gabardyp, Gamçysyndan ganlar dama başlady* (Magtymguly). **Gamçy ýaly bolmak ser.** **Gamça dönmek.**

GAMÇYLAMA, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLAMAK, *işl.* Gamçy bilen urmak; gamçylap sürmek, çapdyrmak.

GAMÇYLAMAKLYK, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLAMAZLYK, *iş ady.* Gamçy bilen urmazlyk.

GAMÇYLANMAK, *işl.* Gamçy bilen urulmak, gamçy bilen saýgylanmak, gamçy çalynmak.

GAMÇYLAŞMAK, *işl.* 1. Bilelikde gamçylamak, gamçy bilen saýgylanmak. *Bir topar esgerler atlaryny gamçylaşyp geçdiler.* 2. Biri-biriňi gamçylamak. *Nökerleriň sözleri azaşyp gamçylaşyp başladylar.*

GAMÇYLATMAK, *işl.* Gamçylamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Hortap atlar gamçylatmadydy, debsiletmeyärdi* ("Edebiýat we sungat").

GAMÇYLAÝYŞ, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLYK, *syp.* Gamçy üçin niýetlenen (gaýyş).

GAM-GUSSA [gam-ğusso], *at.* Agyr ruhy sarsgyn sebäpli ejiri çekilýän uly alada. *Misgin düşen Magtymguly eňremez, Ýüreginden gam-gussalar dep bolsa* (Magtymguly).

GAMGYN [gamgy:n], *syp.* Örän gaýgyly, gussaly. *Ol esli salym ýüzünü aşak salyp, gamgyn bolup oturdy* (G. Kulyýew).

GAMGYNLANDYRMAK [gamgy:nlannymak], *işl.* Gamgynlanmak katdyna ýetirmek, gamlandyrmak. *Toýdan galmagy ony gamgynlandyrdy.*

GAMGYNLANMA [gamgy:nlanma], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLANMAK [gamgy:nlanmak], *işl.* Gamgyn bolmak, hasrat çekmek, gaýga batmak, gamlanmak. *Gamgynlanyp başlamak. Gamgynlanyp oturmak.*

GAMGYNLANMAKLYK [gamgy:nlanmaklyk], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLANMAZLYK [gamgy:nlanmazlyk], *iş ady.* Gamgynlanmak katdyna ýetmezlik.

GAMGYNLANYŞ [gamgy:nlanyş], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLYK [gamgy:nlyk], *at.* Gamgyn halda bolmaklyk, gaýgylylyk, gussalylyk, tukatlyk. *Bu ýagdaýa gamgynlyk bilen garap, ýüzünü aşak saldy.*

GAMHANA [gamha:na], *at, köň.s.* Köp gam çekýän, gamyň öýi, köp gussaly. *Şat bolan günlerim boldy gamhana, Bar, Hemrahym, sag bar, aman gelgeý sen* ("Saýatly – Hemra"). *Akja gelin, gamsyz başym, Gamhana boldy, neýläýin?* ("Şasenem – Garyp").

GAM-HASRAT [gam-hasyrat], *at, ser.* **Gam.** Bu ýylgyryşyň şatlygynyň alamatyny ýa-da gam-hasratynyň alamatyny, haýsy boldugyna düşünmän, ol aljyrady (A. Gowşudow).

GAMHOR [gamho:r], *syp., köň.s.* Gamyny iýýän, aladasyny edýän; hossar gözi bilen garaýan, derdini bölüşýän. *Hossarym, gamhorym, hemrahym meniň, Ýokdur ondan gaýry penahym meniň* (Hatam şahyr).

GAMHORLYK [gamho:rluk], *at.* Gamyny iýijilik, aladasyny edijilik, hossarlyk. *Aýsoltana gamhorlyk etjegine söz berýär* ("Görogly").

GAMKEŞ, *at, k.d.* Gam çekýän adam. *Nesibäm eşgi laýa bulaşdy, Gaça durmak her gamkeşe ýaraşmaz* (Talyby).

GAMLANDYRMAK [gamlannyrmak], *işl.* Gam çekdirmek, gaýgylandyrmak, bir zadyň gaýgysyny etdirmek. *Men seni gamlandyrmak islämok* (B. Seýtäkow).

GAMLANMAK, *işl.* Ruhý taýdan gam çekmek, gussa çekmek, gaýgyylanmak, gamgynlanmak.

GAMLY, *syp.* Öte gaýgyly.

GAMLYLYK, *at.* Gaýgylylyk, gussalylyk. *Emma beýle gamlylyk onuň owadanlygyna şikes ýetirmeyärdi* (B. Seýtäkow).

GAMMAR, *syp.,gepl. d. 1.* Lül, serhoş. **2.** Oglana dakylýan at.

GAMMAZ [gamma:z], *at, köň.s.* Gep gezdirýän gepçi, gybatkeş. *Gammazlary sansyz, misli çör-çöpdür, Begim, awy gatar, aşyňa seniň* (Şabende).

GAMNÄK [gamnä:k], *syp.,k. d.* Gamly, gaýgyly, tukat. *Dilber-ä, ýyglatma köp hijriňde men gamnäki* (Gaýyby).

GAMSYZ, *syp.* Gamy ýok, gaýgysyz, gussasyz, alada-ünjüsiz. *Akja gelin, gamsyz başym, Gamhana boldy, neýläýin* ("Şasenem – Garyp").

GAMSYZLYK, *at.* Gamy ýokluk. *Gamsyzlyk bilen berýän jogabyna gysylýardy.*

GAMYŞ, *at. 1.* Suwluk ýerlerde bitýän, bogun-bogun uzyn baldagynyň içi gargynyňka garanda inçe deşikli köpýyllyk ösümlik. *Gamşy gowşak tutsaň, eliňi gyýar* (Nakyl). *Myrat jan, saňa tüýdüklik gamyş saýlap goýdum* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Şol ösümlikden öýüň täriminiň daşyndan aýlamak üçin örülen serişde. *Öýüň gamşy syryldy.*

◊ **Gamyş ganat bolmak 1)** etenelikden geçip, ýelek çykaryp, ganat baglap ugramak. *Ýaňyja gamyş ganat bolan gögerçin, Uça bilmez güýçli ýeller ösende* (G. Seýitliýew). **2)** göç.m. Uçurym bolmak, kemala gelmek, ýetişmek. **Gamyş gulak** uýy çowly, dik gulak, gaýçy gulak. *Bu meýdanda bolsa şu obanyň gara gulak düýeleri, bozbaş goýunlary, dik boýun, gamyş gulak gylýallary ýaýrap gezer ekeni* (N. Pomma). **Gamyş köpri** ýöntem, çalamydar, berk bolmadyk.

GAMYŞBAG [gamyşva:ğ], *at.* Öý gamşy örülende ýa-da öý gamşy öýüň daşyna aýlananda, berkitmek üçin ulanylýan inçejik ýüp. *Kim gamyşbaglaryny, kim söýebaglaryny saraşdyrýardy* ("Edebiýat we sungat").

GAMYŞDAŞ [gamyşda:ş], *at.* Gamyş örülende, daşyna gamyşbagy saralan, agramlyk üçin asylýan daş.

GAMYŞLYK, *at.* Gamşyň köp biten ýeri, giden gamşyly meýdan.

GAMZA, *at, köň.s.* Näzli bakyş, näz, kereşme. *Gamza bilen janym alyp, Geler sallana-sallana* (Kätibi).

GAN [ga:n], *at.* Esasy damarlar arkaly bedeniň ähli ýerine aýlanyp, ähli öýjüklerini iýmitlendirýän gyzyly reňkli suwuklyk.

◊ **Gan agramak (ýyglamak, eňremek)** ýanyp-bişmek, jibrinmek, gözýaş etmek, zeýrenmek. *Gardaşlar, syrdaşlar, ýakynlar, ýatlar, Gara geýip, gan ýyglaşdy diýdiler* (Magtymguly). **Gan algyly** gany ýerine saljak bolýan, hun algyly, öldürilen hossarynyň ýerine gan algysy bar bolan. **Gan almak 1)** bedeniň belli bir damaryndan çirtip gan çykarmak. *Goluňdan gan aldyrmak.* **2)** köne döp-dessur boýunça, öldürilen adama derek ganhoryň ýakyn garyndaşlarynyň birini öldürmek, ar almak. **Gan çäkmak** gyrgynçylyk etmek, gan dökmek. **Gan dökmek** uruş, söweş etmek, jan alyp, jan bermek. **Gan gagsatmak** ýerliksiz azgyrylyp, gaharlanyp özüne garaşly adamlary horlamak. **Gan gusmak ser.** **Gan ýuwutmak.** **Gan öýmek** teniň urlan, gapjalan ýerine gan ýygnanyp gögermek. *Ol gaharly gygyranda, aksowult ýüzüne gan öýen ýaly boldy* (B. Hudaýnazarow). **Gany depesine (beýnisine, kellesine (inmek) urmak** güýçli gaharlanmak, gazaba münmek. *Gahar-gazapdan gyzan gany depesine urdy.* **Gany gaçmak** gorkmaklyk, ysgynsyzlyk we ş.m. zerarly reňki agarmak, ak tam bolmak, gan-pet galmazlyk. *Onuň ýüzüniň gany gaçdy* (N. Jumaýew). **Gany gaçyk** gan-peti ýok, ysgynsyz, keselbent, ýüzi ak tam. **Gany gatamak** gaty suwsamak, tebsirmek. *Çerkez näçe gyssansa-da, taýharynyň ganynyň gatanyny aňlany üçin, oňa suw içmäge maý berdi* (B. Kerbabaýew). **Ganyna galmak** birini öldürmek, ganhor bolmak. **Ganyna siňmek** aňyňa berk omaşmak, berk girmek, düşünjände ýer almak. **Ganyny gaçyrmak** gahardan ýaňa ýüzüni ak tam etmek, gaty gaharyň gelmek, gazaplanmak. *Ertesi ir bilen Nepes ganyny gaçyryp, bize geldi* ("Edebiýat we sungat"). **Ganyny geçmek (ötme)** gandaryň günäsini geçmek, gan algyňy bagyşlamak; öldürmegi goýbolsun etmek. *Men indi agamyň ganyny ötdüm* ("Görogly"). **Ganyny içmek (sormak)1)** janyňy almak, öldürmek. *Jellat gelse, ganyň içer, Geýen donuň kepen biçer* (Talyby). **2)** göç.m. biriniň daban azabyňy gemirmek; ezmek. **Ganyň gyzmak (gaýnamak)** gaharyň gelmek, janyň ýanmak, gazaplanmak. **Gan ysy gelmek** soňy ölüm howply, hatarly, gorkuly ýagdaý döremek. *Ýeri, oglan, bu nä äsgermezlik? Bu boluşdan gan ysy gelýär-le* ("Edebiýat we sungat"). **Gany ýerde galmazlyk** gan ýerine gan almaklyk, gany köýmezlik. *Ýerde galmaz doganlarmyzyň gany* (A. Atajanow). **Gan ýaly 1)** ýyly, sowuk däl. *Şerbet sowukmy? Ýok, içer ýaly däl, gan*

ýaly.2) gaty gyzył, gyp-gyzył. **Gan ýuwutdyrmak** hupbat baryny çekdirmek, ezýet görkezmek, ejir çekdirmek, horlamak. *Mesele şeýle anyk goýulsa-da, ony durmuşa geçirmek oňa gan ýuwutdyrды* (B. Öwezow). **Gan ýuwutmak** hupbat baryny çekmek, ezýet görmek, ejir çekmek. *Gaýry Watan tutar boldum, Gara ganlar ýutar boldum* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Gan ýylysy bolmak** çala ýylysy bolmak (çaý, suw we ş.m. hakynda).

GANAGAN [ga:nağan], *syp.* Gan akagan, gany köp gidegen, gany durmazak, ganagyç. *Burny ganagan çagajyk. Ganagan ýara.*

GANAGYÇ [ga:nağyç], *syp., ser.* **Ganagan.**

GANAKAR [ga:nakar], *at.* Hanjaryň, gamanyň tygynyň ýüzündäki çyzmyk oý.

GANALGA [ganałga]: **ganalga bermezlik** päsgel bermek, bökdenç bolmak, maý bermezlik. *Bagyşlaň, ganalga bermedimmi men? "Ýok, ganalga däl-de, ganat berdiňiz"* (B. Hudaýnazarow).

GANAMA [ga:nama], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy

GANAMAK [ga:namak], *işl.* Gan çykamak, gan akmak, gan gitmek. *Ýetimiň agzy aşa ýetende, burny ganar* (Nakyl).

GANAMAKLYK [ga:namaklyk], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy.

GANAR, *at.* Irimçik dokalan matadan edilýän uly halta.

GANAT [ga:nat], *at.* 1. Käbir jandarlaryň iki gapdalyndaky uçmak üçin hyzmat edýän agzasy. *Ganaty bar, gany ýok* (Matal: büre). 2. Haly gölüniň içindeki guş nagşynyň ganata meňzeş bölegi. *Hala guşuň ganatyny çitmek.* 3. Uçaryň iki gapdala uzalyp gidýän bölegi. *Uçaryň ganaty.* 4. Öýüň täriminiň bir bölegi; jaýyň bir tarapyndaky diwar. 5. *göç.m.* Daýanç, galkynmagyna itergi beriji güýç.

◊ **Ganat astyna almak** hemaýat etmek, hossarlyk, howandarlyk etmek, goldamak. **Ganat aşagynda (astynda) saklamak (gizlemek)** *ser.* **Ganat aşagyna (astynda) almak.** *Biz ulalyp kemala gelýänçäk, sen bizi ganatnyň aşagynda sakladyň!* **Ganat baglamak (beklemek)** göwnüň göterilmek, ruhlanmak, şatlanmak. **Ganat bermek** göwnüni götermek, ruhlandyrmak, şatlandyrmak. *Uzak wagtyň baslygyp ýatan hyjuw-höwesi aşyklaryň gollaryna kuwwat, ruhларына ganat berýärdi* (G. Kulyýew). *Bu güňki dörän duýgy Aýsoltany ganatlandyrdy* (B. Kerbabayew). **Ganat germek 1)** eziz görüp, bar güýjüni şolara gowy seretmäge bagyş etmek, kökenek bolmak. *Ol ýaşajyk çagalarynyň üstünde ganatgerýärdi.* 2) erkana ýaýnamak, göwün ýüwürtmek. *Ol hyýalynda gökde ganat gerýärdi.* **Ganatyny gyrmak** birini bir zada bolan meýlinden, höwesinden mahrum etmek.

GANATLANDYRMAK [ga:natlannymak], *işl.* Begendirmek, şatlandyrmak, ruhlandyrmak. *Toý, dabara adamlary ganatlandyrýar.*

GANATLANMA [ga:natlanma], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLANMAK [ga:natlanmak], *işl.* 1. Ganat baglamak, ganat çykarmak (mör-möjekler, guşlar hakynda). 2. *göç.m.* Ganat baglamak, şatlanmak, ruhlanmak, *Ol hoş söze ganatlandy.*

GANATLANMAKLYK [ga:natlanmaklyk], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLANMAZLYK, *iş ady.* Ganatlanmak işi amal edilmezlik, ganat baglamazlyk.

GANATLANYŞ [ga:natlanyş], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLY [ga:natly], *syp.* Ganaty bar bolan. *Ganatly garynja.*

◊ **Ganatly sözler (aňlatmalar)** dilden dile geçip, giňden ulanylýan, ýörgünli, durnukly, parasatly, ötgür, çeper sözler, aňlatmalar.

GANATMAK, *işl.* Gan çykarmak, ýaradan gan akdyrmak, teniň bir ýerini dyrmap, gan çykar ýaly etmek. *Ýarany dyrmap ganatmak.*

GANAW [ganow], *at.* Sil suwuny ýa-da güýçli suwy bir ýana sowmak üçin gazylan uly ýap; jar.

GANAWUZ [ganowuz], *at.* Erşi gyzył, argajy gök, elde dokalýan ýuka ýüpek mata. *Sen ojağaz ganawuzyňy çykar-da, kendir köýnegiň, kendir jalbaryň bilen kendir ädigiňi geý* (B. Kerbabayew).

GANAYÝŞ [ga:naýyş], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy.

GANÇÖP [ga:nçöp], *at. ösüml.d.* Demrew oty.

GANDAL [gannal], *at.* Tussagyň aýagyna ýa-da eline salynýan gulply zynjyr.

GANDALA [gannala], *at.* Malyň ganyny sorýan möjejik.

GANDALLAMA [gannallama], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDALLAMAK [gannallamak], *işl.* Gandal salmak, gandal bilen el-aýagyny baglamak.

GANDALLAMAKLYK [gannallamaklyk], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDALLAMAZLYK [gannallamazlyk], *iş ady.* Gandal salmazlyk, gandal urmazlyk.

GANDALLANMAK [gannallanmak], *işl.* El-aýagyna gandal salynmak.

GANDALLATDYRMAK [gannallatdyrmak], *işl.* El-aýagyna gandal saldyrtmak.

GANDALLATMAK [gannallatmak], *işl.* El-aýagyna gandal saldyrmak, gandal salyp baglatmak.

GANDALLAYÝŞ [gannallaýyş], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDA-PYÇAK [ga:nna-pyçak]: **ganda-pyçak bolmak** ýakalaşmak, uruşmak, agzala bolmak, dawalaşmak, jenjelleşmek.

GANDAR [ga:nna:r], *syp.* Adam öldüren, adam ganyna galan.

GANDARLYK [ga:nna:rlyk], *at.* Gandar bolmaklyk, adam ganyna galmaklyk, gandar bolmak ýagdaýy. *Indi düşenok küýüne, Ne gandarlyk, ne-de ölüm* (Ç. Aşyr).

GANDEPER [ga:nneper], *at.* Köki miweliler maşgalasyndan bolan, köki gaýnadylp, gyzamyga derman edilýän ownuk çal ýaprakly ösümlik.

GANDÖKÜŞIKLI [ga:nnöküşüklü], *syp.* Köp ölüm-ýitimli, gyrgynçylykly.

GANDÜŞER [ga:nnüşör], *at.* Ýedi arka aýlanmadyk, ýakyn garyndaş, ganybir garyndaş, hossar. *Ikimiz gandüşer garyndaşdyrys ahyry, şeýle dälmi?* (A. Gowşudow).

GANDYM [gannym], *at.* 1. Gumda bitýän maýda pürli, gür şahaly gyrymsy agaç. 2. Oglana dakylýan at.

GANDYMLYK [gannymlyk], *at.* Gandymyň köp biten ýeri, gandymyň köp ýeri. *Biziň düşen ýerimiz gandymlykdy.*

GANDYRMAK [ga:nnyrmak], *işl.* 1. Suwsuzlygyny, teşneligini kanagatlandyrmak, suwdan doýurmak. 2. *göç.m.* Bir zada bolan islegini kanagatlandyrmak, lezzet bermek, dokundymak. *Eýse onda gazal-pazal bilenem ýürek gandyrsa boljağ-ow!* (G. Kulyýew). 3. *göç.m.* Kimdir birini doly ynandyrmak, yrylmak katdyna ýetýänçä oňa bir zat hakyndaky pikirini aýtmak, birine gep bermek, ýalan-ýaşyryk gürründen doýurmak, içirmek (kinaýa äheňli söz). *Onuň yñdarmadygyny näçe bilse-de, onuň göwnüne zat getirmezlik üçin gandyrmaga çalyşdy* (B. Kerbabaýew).

GANDYRYLMAK [ga:nnyrylmak], *işl.* 1. Suwsuzlygy, teşneligi kanagatlandyrylmak, suwdan mazaly doýrulmak, ganýança içirilmek. *Mallar suwdan gandyrylyp, ýene meýdana sürüldi.* 2. Gep bilen aňnaruşuna täsir edilip uýdurylmak.

GANDYZ [gannyz], *at.* At, it we ş.m. haýwanlaryň art aýagynyň iç ýüzi, ýamyz. *Ýabysy samana dyzanda, onuň gandyzyna bir gamçy çalyň, başyny gatyrap silkdi* (B. Kerbabaýew).

GANDYZLAMA [gannyzlama], *iş ady.* Gandyzlamak ýagdaýy.

GANDYZLAMAK [gannyzlamak], *işl.* Gandyzyna urmak, gandyzyna urup sürmek. *Seredýän nokadam ýadyna düşmän, Atyn gandyzlady, öňi beýikdi* (A. Atajanow).

GANDYZLAMAKLYK [gannyzlamaklyk], *iş ady.* Gandyzlamak usuly.

GANDYZLANMAK [gannyzlanmak], *işl.* Gandyzyna urulmak, gandyzyna urlup sürülmek. *Gandyzlanan atlar tozan turuzdy* (B. Kerbabaýew).

GANDYZLAÝYŞ [gannyzlaýyş], *iş ady.* Gandyzlamak ýagdaýy.

GAN-GABARÇYK [ga:n-ğa:varçyk]: **gan-gabarçyk bolmak** gabarçyk-gabarçyk bolmak, gan öýüp sypjyrylmak, pakgaryp ýara bolmak. **Gan-gabarçyk etmek** gabarçyk-gabarçyk etmek, gan öýdürüp sypjyrtmak, pakgardyp ýara etmek. *Piliň sapy elimi gan-gabarçyk etdi.*

GANGYN [ga:nğyn], *syp.* 1. Suwdan ganýança içen, ganan. 2. *göç.m.* Bizar bolan, iren, irgin, doýgun. *Men-ä şu gürründen gangyn.*

GANHOR [ga:nho:r], *syp.* Adam ganyna galan, gan içen, nähak gan döken.

GANHORLYK [ga:nho:rluk], *at.* Ganhor bolmaklyk, köp nähak gan dökmeklik. *Onuň ganhorlygy ile öňräk mälüm bolupdy.*

GANJARMA [ga:njarma], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARMAK [ga:njarmak], *işl.* Sähelçe gan çykamak, gan görünmek.

GANJARMAKLYK [ga:njarmaklyk], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARMAZLYK [ga:njarmazlyk], *iş ady.* Ganjaryp durmazlyk, gan görünmezlik.

GANJARTMAK [ga:njartmak], *işl.* Çala ganatmak, gan çykarmak. *Ýarany dyrnaçaklap ganjartmak.*

GANJARYŞ [ga:njaryş], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARYŞMAK, [ga:njaryşmak], *işl.* 1. Köp ýerden gan çykyşyp durmak, ganaşyp durmak. *Elleriň ýaralary ganjaryşyp durdy.* 2. *göç.m.* Sowuk ýaragly uruşmak. *Olar tas ganjaryşypdylar* (G. Gurbansähadow).

GANJYGA [ganjyğa], *at.* Eýeriň yzynda bökdergini daňmak üçin eýere halka bilen berkidilen bag, ýüp.

GANJYK, *at.* Urkaçy it. *Bir çopanyň ýarak, goýunçy, ýürekli bir ganjygy bardy* (B. Annageldiýew).

GAN-KOK [ga:n-kok], *at.* Bir zadýň ýüzüne degen gan ýoky, hapa bilen bulaşan ganly çyrşak, ganly tegmil. – *Derrew düzederis, bularyň gany-koky bildirmez ýaly ederis* (A. Gowşudow).

GANLY [ga:nly], *syp.* 1. Gany bar, gansyz däl. *Çölde gezen işsegiň etinden bişirilen ganly çorbany iýiberseň, derrew daýanarsyň.* 2. Gan ýokan, gana bulaşan. *Ganly ýaglyk.* 2. Gan gatyşykly. *Ganly içgeçme. Ganly iriň. Ganly gakylyk gelme.* 3. *k.d.* Gan bergili, gandar. *Ganly bolsa, geç ganyndan, Bir garyp*

myhman ýigide (Magtymguly). 4. göç.m. Ölüm-ýitimli, gandöküşikli. *Ganly ýekşenbe*.

GANLYLYK [ga:nlylyk], *at.* 1. Gany barlyk, gansyz dällik, ganly bolmaklyk. 2. Gan bergililik, gandarlyk. *Ganlylyk ýagdaýynda bolmak*.

GANMA [ga:nma], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy. *Her halda ýaşamak gyzykly örän, Näçe ýaşa, Ýaşamadan ganma ýok* (G.Ezizow).

GANMAK [ga:nmak], *işl.* 1. Suwsuzlygy, teşneligi kanagatlandyrmak. *Suwdan ganmak. Çaydan ganmak*. 2. göç.m. Bir zada bolan islegiňi kanagatlandyrmak, doýmak, dokunmak. *Ukudan ganmak. Çaganyň mährinden ganmak*.

GANMAKLYK [ga:nmaklyk], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy, derejesi.

GANMAZLYK [ga:nmazlyk], *işl.* Ganmak derejesine ýetmezlik, ganyp bilmezlik, suw, çay teşneligiňi kanagatlandyrmazlyk. *Ganar ýerde ganman, çay içmek*.

GANOJAK [ga:no:jak], *at.* 1. Ganhor. 2. Uruşdan, jenjelden gaýtmaýan, ejize gany, gözi gyzaran adam. *Ol bir tüýs ganojakdy, özüniň gepini gögertmän goşmaýardy* (A. Durdyýew).

GAN-PET [ga:n-pet], *at.* Adamyň ýüzüniň ganyňyň gaçan, soluk ýagdaýyny aňladýan tirkeş söz. *Aýnagözel ejäniň ýüzünde gan-petden nam-nyşan ýokdy* (N. Baýramow).

GANSYZ [ga:nsyz], *syp.* 1. Gany ýok, ganly däl, gan degmedik, gan ýokmadyk. *Gansyz hasa*. 2. Gany az, gany gaçyk, reňki öçük. *Ol gansyz dodaklaryny münküldetdi*. 3. Ölüm-ýitimsiz, ölümsiz.

GANSYZ-HUNSUZ [ga:nsyz-hu:nsuz], *syp., ser.* **Gansyz.** *Näme siz uruş ölümsiz-ýitimsiz, gansyz-hunsuz bolar öýdýärmisiňiz?* (A. Gowşudow).

GANSYZLYK [ga:nsyzlyk], *at.* 1. Gany ýokluk, ganly dällik. 2. Az ganlylyk, reňki öçüklük, gany gaçyklyk.

GANT, *at.* Şeker çinriginden, şugundyryň we gamşyň aýratyn görnüşinden öndürilýän ak, ýokumly, süýji tagamly önüm.

GANTDAN [gantda:n], *at.* Süýji, gant, şeker salynýan gap, süýji gaby. *Gantdany süýjüden doldurmak*.

GANY [gany:], *syp.,k. d.* Baý, gurply, mal-mülkli. *Gany sen, saňa ýok hiç närse hajat* (Abdysetdar Kazy).

GANYBIR [ga:nyvi:r], *syp.* Ýakyn, bir nesilden bolan. *Gidere ýeri bolmaz, ady başga-da bolsa, ganybir garyndaşdyr* ("Edebiýat we sungat").

GANYGYZGYN [ga:nygyzgy:n], *syp.* Gyzma, gaharjaň, gahary gelegen. *Ol ganygyzgyn ýigit*.

GANYGYZGYNLYK [ga:nygyzgy:nlyk], *at.* Ganygyzgyn halda bolmaklyk. – *Sen birden*

ganygyzgynlyk bilen bir iş edäýmegin – diýdi (G. Kulyýew).

GANYM [gany:m], *at.* 1. Duşman, ýagy. *Ýowuz ýerden ganym ýüzbe-ýüz gelse, Yzyn dönmez, namart gaçar, mert galar* (Zelili). 2. *syp.* Zalym. *Ejize gany adam. Gany duşman*.

GANYMAT [gany:mat], *syp.* 1. Ýaman däl, hiç neneň däl, oňat,ýagşy. *Onuň adamçylygy ganymat eken*. 2. Saglygy ýagşylaşan. *Biraz ganymat bolansoň, Meredi, "Tiz kömegiň" ýumşak maşynynda ynýtman, şähre alyp gaýtdylar* (B. Pürliýew).

GANYMATLAŞMA [gany:matlaşma], *iş ady.* Ganymat boluş ýagdaýy.

GANYMATLAŞMAK [gany:matlaşmak], *işl.* 1. Öňki ýagdaýdan gowulaşmak, birneme oňatlaşmak, ýagşy bolup başlamak. *Şondan soň burawyň ýagdaýy birneme ganymatlaşdy* (Ş. Borjakow). 2. Bäre bakmak, gutulyp başlamak, açylyşmak, saglygy kadaly ýagdaýa gelip ugramak (näsağ, syrkaw hakynda). *Lukmana görkezileli bäre onuň ganymatlaşany bildirýärdi*.

GANYMATLAŞMAKLYK [gany:matlaşmaklyk], *iş ady.* Ganymatlaşmak ýagdaýy.

GANYMATLAŞYŞ [gany:matlaşyş], *iş ady.* Ganymatlaşmak ýagdaýy.

GANYŞ [ga:nyş], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy.

GANYŞMAK [ga:nyşmak], *işl.* 1. Suw, çay içmek islegiň galyşmak. *Çaydan-suwdan ganyşdyňmy?* ("Görogly"). 2. göç.m. Bir zada bolan islegiň ýatýşmak. *Teşne ýürekler ganyşdy*.

GANYAŞ [ga:nýa:ş], *at.* Baldagynyň suwy, şiresi, gyzyly reňkli, arpagana meňzeş birýyllık ot.

GAŇŇA, *at.* Münmek we ýük urmak üçin eşegiň arkasyna salynýan eýer kysmy agaç esbap.

♦ **Gaňňaňy garnyňa almak** kesirlik etmek, keçlige tutmak, gysarylmak, jedelleşmek. *Matlabyňy aýt, ýogsa-da, gaňňaňy garnyňa alma* (B. Öwezow). **Gaňňaňy gysartmak** *ser.* **Gaňňaňy garnyňa almak**.

GAŇŇALAMA, *iş ady.* Gaňňalamak ýagdaýy.

GAŇŇALAMAK, *işl.* Eşegiň üstüne gaňňa salmak. *Ol eşegini gaňňalap ýola düşdi*.

GAŇŇALAMAKLYK, *iş ady.* Gaňňalamak täri.

GAŇŇALAMAZLYK, *iş ady.* Eşegiň üstüne gaňňa salmazlyk.

GAŇŇALANMAK, *işl.* Eşegiň üstüne gaňňa salynmak, gaňňa baglanmak.

GAŇŇALAŞMAK, *işl.* 1. Gaňňalamaga kömek etmek, gaňňa salýşmak. *Aksakgal ýaşula eşegini gaňňalaşdym*. 2. Birnäçe eşegi gaňňalamak işini bilelikde bir wagtyň içinde ýerine ýetirmek (gaňňalaşmak işliginden soň durmak işligi getirilip ulanylýar). *Oglanlar eşeklerini gaňňalaşyp durdular*.

GAŇŇALATDYRMAK, *işl.,ser.* **Gaňňalatmak**.

GAÑNALATMAK, *işl.* 1. Eşegi gañňalamak işini başga birine etdirmek. *Atasy eşegini agtygyna gañňalatdy.* 2. Gañňalamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. – *Ata, eşegi maňa gañňalatsana!*

GAÑNALAÝYŞ, *iş ady.* Gañňalamak ýagdaýy.

GAÑRAK, *at.* 1. Dowaryň aýagyndan ýa-da boýnundan tutmak üçin uýy gaňtarylan ýa-da uýy toýnukly uzyn taýak; gergenek. *Ýaş oganlaragyldananeleri bilen çykan guzulary gaňraklary bilen tutup, alyp gelyärdiler.* 2. Goçak nagşyna meňzeş, gaňtarylan, uçlary çowlurak nagyş.

GAÑRAKBAŞ [gaňrakbaş], *at, ser.* Gatybaş.

GAÑRYLMAK, *işl.* 1. Bir gapdala egilmek, egrilmek, tersine tovlanmak. 2. Boýnuňy yza öwürmek, kelläni yza aýlap seretmek. *Gaýdyp ol yzyna-da gaňrylmady, ädiminem ýuwaşatmady* ("Edebiýat we sungat").

GAÑRYŞ, *iş ady.* Gaňyrmak ýagdaýy.

GAÑRYŞMAK, *işl.* Gaňyrmaga kömek etmek.

GAÑRYŞYNA [gaňryşyna/gaňryşyna]: **gaňryşyna gaýtmak** garşy bolmak, keýine gaýtmak, tersine gitmek. *Göwnaçylyk bilen gürrüň berip oturan adamlaryň gaňryşyna gaýtmak islemedi* (A. Gowşudow).

GAÑŞYRAWUK [gaňşyrowuk], *at.* Seňrigiň iç ýüzündäki kekirdewük, ýumşak kekirdewük. *Okara-okara agaran içeňde gaňşyrawugyňy tütedýän gorly çal Amanyň agzyna has-da ýakymlyrak degýärdi* (B. Kerbabaýew).

GAÑTARMA, *iş ady.* Gaňtarmak ýagdaýy.

GAÑTARMAK, *at.* 1. Bir zadyň ujuny gaňyrçak etmek, tersine egmek; yzyna gaýtarmak, tersine ýatyrmak. *Simiň uçlaryny gaňtarmak.* 2. Atyň uýanyňy kellesini aşak egmez ýaly edip, eýere baglamak. *Atyň aňyrsyna geçip, uýanyňy gaňtaryp, atyň ýallaryny düzedişdiren boldy* (A. Durdyýew).

GAÑTARMAKLYK, *iş ady.* Gaňtarmak ýagdaýy.

GAÑTARMAZLYK, *iş ady.* Gaňtarmak işini ýerine ýetirmezlik, amal etmezlik.

GAÑTARYLMAK, *işl.* 1. Bir zadyň uýy gaňyrçak edilmek, tersine egilmek, yzyna gaýtarylmak, tersine ýatyrylmak. *Ol çüýlerden gaňtarylyp edilen asawaçdan eşigini asdy.* 2. At kellesini aşak egmez ýaly onuň uýany eýere baglanmak. *Howlynyň daşy, bagyň içi adamlardan, gaňtarylyp goýlan atlardan doludy* (B. Seýtäkow).

GAÑYL, *at.* Haýwanlaryň bedeninin süňkden durýan esasy.

◊ **Gaňyl ýaly bolmak** eti dökülip horlanmak.

GAÑYRÇAK, *at.* 1. Bir zadyň ujunyň gaňtarylan ýeri, asawajyň ýarym aýlaw, gaňtarylan uçlary. *Geyim-gejim asar ýaly çüýden gaňyrçak hem edipdirler* (N.

Pomma). 2. "S" harpyna meňzedilip salynýan nagyş we onuň ady.

GAÑYRMA, *iş ady.* 1. Gaňyrmak ýagdaýy. 2. Göreşiň bir tilsimi.

◊ **Gaňyrmany salmak** birinden güýç bilen, güýç görkezip, öz zadyňy almak, gaňryp almak.

GAÑYRMAK, *işl.* Bir ýana ýatyrjak ýa-da döwjek bolup tersine egmek, tersine gaňtarmak, tovlamak, burmak.

◊ **Gaňryp almak** zor bilen almak, güýç bilen almak.

GAÑYRMAKLYK, *iş ady.* Gaňyrmak ýagdaýy.

GAÑYRMAZLYK, *iş ady.* Gaňyrmak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GAÑYRTMAK, *işl.* Bir ýan tarapyna egdirmek, tersine tovlamak. *Elini arkasyna gaňyrtmak. Boýunyny gaňyrtmak. Jöwen başlaryny gaňyrtmak.*

GAP [ga:p], *at.* 1. İçine suwuklyk guýmak, zat salmak üçin dürli görnüşdäki zat (halta, jam, çuwal, banka, we ş.m. zatlar). 2. Bir zat üçin ýörite edilen daşlyk, guty. *Dutaryň gaby. Dürbiniň gaby. Äýnegiň gaby.* 3. Deň mukdarda gaplanan bir meňzeş zatlar. *Iki gap çay.*

GAP I: gap (biline) bilinden bir zadyň boýunyň ortasy, orta bili. *Hoşgeldi depäniň gap biline batly urýan suwuň joşmagynyň soňky hetdine baranyny bir ýowşan düýbünden ölçeg tutup kesgitledi* (A. Gowşudow). *Pürs gap bilinden jaýrylypdyr. Güýçli ýele gögerip oturan agaç gap bilinden döwliüpdür. Suw gap biliňden bolmak.*

GAP II: käbir sözleriň önünden gelen güýçlendiriji ownuk bölek. *Gap-gara saç. Gap-garaňky gije.*

GAPAGAN [gapağan], *syp., ser.* **Gapak II.**

GAPAK I, *at.* 1. Gap-gaçlaryň ýa-da käbir zatlaryň agzyna ýapylýan agyzýapy. 2. Hamyr ýaýmak üçin üsti düz ýasy tagta. *Çelpek ýaýýanlaryň her biriniň önünde bir gapak bardy.* 3. Gyjak ýa-da dutar kädisiniň agzyna ýelmenen yukajyk ham ýa-da tagta. *Dutaryň gapagyny daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady* ("Nejep ogan").

◊ **Gapak baglamak** ekilen ekiniň ýagyş ýagansonň üstünde gatan toprak gatlagy emele gelmek, gapaklamak.

GAPAK II, *syp.* Agyz salagan, dişlek. *Gapak düýfe.*

GAPAKLAMA, *iş ady.* Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAKLAMA, *işl.* 1. Gazanyň we ş.m. agzy açyk gaplaryň agzyny gapak bilen ýapmak, gaparmak. 2. Dutaryň, gyjagyň kädisiniň agzyna gapak ýelmemek, gapak etmek. *Dutaryň kädisini gapaklamak.* 3. Ýagyş ýagandan soň, ekilen ýeriň ýüzünde gaty gatlak emele gelmek, ýüzi gatamak. *Gämigiň düýbi gapaklanda, ony ýumşatmaly.*

GAPAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAKLAMAZLYK, *iş ady.* 1. Gapak bilen ýapmazlyk, gaparmazlyk. *Entek gazanlary gapaklamak.* 2. Gapagyny ýerine berkitmezlik. 3. Gaty gatlak emele gelmezlik. *Ýer çägesow bolansoň, gowaçalaryň arasy gapaklamandyr.*

GAPAKLANMAK, *işl.* 1. Agzy gapak bilen ýapylmak, gapak bilen berkidilmek. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak ýelmenmek, gapak edilmek. *Dutar gapaklandy.*

GAPAKLATDYRMAK, *işl.* 1. Gapak ýapdyrtmak. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak ýelmetdirmek, gapak etdirmek. *Dutary gapaklatdyrmak.*

GAPAKLATMAK, *işl.* 1. Gapak bilen agzyny ýapdyrmak, gapak gapartmak. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak goýdurmak. *Dutarymy gapaklatdym.* 3. Ekilen ýeriň ýa-da gämigiň düýbünde gapak emele gelmegine sebäp bolmak. *Ilkinji suwda joýalaryň arasyny suw alyp, topragy gapakladany üçin, olaryň düýbiini ýumşadyşdyrdy* (N. Esenmyradow).

GAPAKLAYYŞ, *iş ady.* Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAN I, *at.* Çöl haýwanlaryny, jandarlaryny tutmak üçin ýörite ýasalan tilsimli enjam.

♦ **Gapana düşmek** 1) towşan, tilki ýaly çöl haýwanlary gurlan gapan tarapyndan tutulmak. 2) aldawa düşmek, aldanmak, tutulmak. *Belki bir köpbilmişiň pirimine aldanyp gapana düşendir* (G. Gurbansähedow). **Gapana mündürmek** eýlesini beýlesini ölçemek, amatly tarapyňy gözlemek; agramyny saldarlap, barlap görmek. **Gapan gurmak** 1) çöl haýwanlary tutulýan gapany buljum ýerde gurup goýmak. 2) aldawa salmak, hile etmek, aldamak. **Gapan keçesi** *ser.* **Gapankeçe.** **Ýüzüni gapan keçesi ýaly etmek** aýdylan sözi ýüzüne almazlyk, aýdylan söz täsir etmezlik. *Oňa näme diýeniň parhy ýok, ýüzüni gapan keçesi ýaly edip dur.*

GAPAN II, *at.* Agyr hem uly zatlary çekmek üçin ölçeg guraly, uly ýasy terezi. *Giň howlynyň derwezesinden giren ýerinde iki sany çekim gapany durýardy* (A. Gowşudow).

GAPAN III, *at.* *gepl.d.* Ýabany doňuz, ýekegapan.

GAPANÇY, *at.* Gapanyň çekimçisi.

GAPANKEÇE, *at.* Aw gapanyňyň aşaky tegelek demriniň içine tutulýan keçe bölegi.

GAPARMAK, *işl.,gepl.d.* Bir gaby başga bir gabyň üstüne dündermek, ýapmak, gap bilen agzyny jebislemek. *Gazana jam gaparmak.*

GAP-BIL [gapbi:l], *at.* *Bir zadyň uzynlygynyň ortarasy, orta bil.* *Ýabyň suwy gap-bilinden boldy.*

GAPBÖWÜR [ga:pböwür], *at.* Öýüň, otagyň gap-gaç goýulýan tarapy, aýal maşgalanyň oturýan tarapy.

Öýüň gapböwründäki gorly kütze täze gaýdyp gelen gelin ýaly, bürenip otyrды (B. Kerbabaýew).

GAP-ÇANAK [ga:p-ça:nak], *at, ser.* **Gap-gaç.**

GAPDAL, *at.* 1. Duran zadyň çep ýa-da sag tarapyňyň golaý ýany. *Onuň şol duran ýeriniň gapdaly ýapgyt bolup, şol ýerde bir köneje gaýyk dündirilgi ýatyrды* (B. Kerbabaýew). 2. Adam bedeniniň ýany, ýan tarapy. *Hernäýüzüm-gözüm degmän, gapdalym degdi* (A. Gowşudow). 3. Tarap, ugur, ýan. *Şu gapdaldan bir atly gelyär.*

GAPDALLAMAK, *işl.* 1. Gapdallaýyn, keseleýin hereket etmek, geçmek. *Zordan gapdallap geçmek.* 2. *gepl.d.* Gapdaly bilen ýöremek, gitmek, gapdalyna ýetmek. *Ol guzularyny başyna kowup, gyz-gelinlere görünmän, olary gapdallap gelyärdi* (H. Derýaýew).

GAPDALLAŞMAK, *işl.* Gapdalyna deňleşmek, birnäçe bolup biri-biriň gapdalýndan ýöremek. *Olar az salym gapdallaşyp ýörediler.*

GAPDALLAÝYN, *hal.* Bir gapdalyna, bir ýanyna, ýanyň, bir ýanlaýyn, keseleýin, keseligine.

GAPDALYNDAN [gapdalynnan], *sözs. k.* Bir zadyň çep ýa-da sag tarapyndan, ýanyndan.

GAPDYRMAK, *işl.* 1. Oklap howada tutdurmak, oklap ýere düşürtmän aldyrmak. *Agyzla gapdyrma, Toýnakla depdirme* (Halk döredijiliginden). *Gözlerime tüssse gapdyrdym.* 2. *göç.m.* Agyz saldyrmak, dişletmek.

GAP-GAÇ [ga:p-ga:ç], *at.* Hojalykda ulanylýan her hili gaplar, gap-çanak, gap-gajak.

GAP-GADYRLY, *syp.* Has gadyrly, juda gadyrlylyk bilen.

GAP-GAJAK [ga:p-ga:jak], *at, ser.* **Gap-gaç.** *Onuň jaýy, ýorgan-düşegi, gap-gajagy, ýeterlik iýmiti hem bar* (B. Kerbabaýew).

GAP-GARA, *syp.* Kömür ýaly gara, örän gara, gaty gara, şar gara, gas-gara. *Gap-gara mata.*

GAP-GARAŇKY, *at.* Gaty garaňky. *Ýanan otluçöp sönende, Gap-garaňky boldy tam* (R. Seýidow).

GAPGARMA [ga:pgarma], *iş ady.* Gapgarmak ýagdaýy.

GAPGARMAK [ga:pgarmak], *işl.* 1. Gaba ýerleşdirmek, gabyň içine salmak. *Ganara gapgarmak.* 2. *gepl.d.* Iýmek, hemmesini iýmek. *Bir uly kersen garmany garnyna gapgardy* ("Görogly"). 3. Çukur, oý ýere ýykmaq, süsdürmek. *Ýene agşamky ýaly ýaba gapgarmyň-nädermiň?* (H. Garabaýew).

GAPGARMAKLYK [ga:pgarmaklyk], *iş ady.* Gapgarmak işi, ýagdaýy.

GAPGARMAZLYK [ga:pgarmazlyk], *iş ady.* Gapgarmak işini ýerine ýetirmezlik.

GAPGARTDYRMAK [ga:pgartdyrmak], *işl.* Başga birine gaba ýerleşdirtmek, gabyň içine saldyrtmak. *Samany ganara gapgartdyrmak.*

GAPGARTMAK [ga:pgartmak], *işl.* Gapgarmak işini başga birine etdirmek. *Döwlen samany halta gapgartmak. Bedrä gapgartmak.*

GAPGARYLMAK [ga:pgarylmak], *işl.* 1. Gaba ýerleşdirilmek, gaba salynmak. *Saman ganara gapgaryldy. Üýşmek bugdaý çuwallara gapgaryldy.* 2. Bir zadyň içine gaçmak, ýykylmak, agdarylmak. *Aýagy taýyp, taňkyrap ýatan ýaba güpürdäp gapgaryldy* (N. Pomma).

GAPGARYŞ [ga:pgaryş], *iş ady.* Gapgarmak ýagdaýy.

GAPGARYŞDYRMAK [ga:pgaryşdyrmak], *işl.* Gapgaryp çykamak, gabyň içine salyşdyrmak. *Öýgoşlaryny çuwallara gapgaryşdyrmak.*

GAPGARYŞMAK [ga:pgaryşmak], *işl.* 1. Gapgarmaga kömek etmek. 2. Bilelikde gapgarmak. *Olar çuwallara bugdaý gapgaryşyp durdular.*

GAP-GATY, *at.* Has gaty. *Çörek gap-gaty bolupdyr.*

GAPJALMAK, *işl.* 1. Gapjap tutulmak, gysylyp tutulmak. *Serlen geýimleri ýel gaçyrmaz ýaly olar gysgyç bilen gapjalýar.* 2. *gepl.d.* Tutulmak, ele salynmak, saklanmak. *Görünse, gapjaljagyny bilýärdi.*

GAPJALMAZLYK, *iş ady.* Gapjalmak işi ýerine ýetirilmezlik, gapjalyp durulmazlyk.

GAPJAMA, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJAMAK, *işl.* 1. Iki zadyň arasynda gysmak, gysyp tutmak, gapjawaç bilen gysmak. 2. *gepl.d.* Tussag etmek, ele salmak, tutmak.

GAPJAMAKLYK, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJATDYRMAK, *işl.* Gapjap tutdurtmak.

GAPJATMAK, *işl.* 1. Gapjap tutdurmak, arasynda galdyryp, ýaratlamak, agyrtmak. *Eliňi gapa gapjatmak.* 2. *gepl. d.* Tussag etdirmek, ele saldyrmak, tutdurmak.

GAPJAWAÇ [gapjowa:ç], *at, ser. Gysgyç.*

GAPJAÝYŞ, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJYK, *at.* İçine pul we ş.m. salyp, ýanyň bilen göterilýän kiçijik gap.

GAPLAMA [ga:plama], 1. *iş ady.* Gaplamak ýagdaýy. 2. *at.* Balykdan buglanyp taýýarlanan nahar. 3. *gepl. d.* Et, sogan, tüwi we ş.m. gök önümler garyşdyrylyp, saçda bişirilýän etli çöregiň bir görnüşi.

GAPLAMAK [ga:plamak], *işl.* 1. Taýýar önümiň daşyna gap etmek. *Süýjüleri gaplap ibermek.* 2. Tikilen ýorgany, düşekçäni çöwürip, olaryň üstüne pagta, düýe ýün ýazyp, dört burçuny düýrläp içine salmak. *Ýorgan gaplamak.*

♦ **Gaplap almak** dolmak, gurşamak, ýaýramak. *Daş-töweregi tot-tozan gaplap alypdyr.*

GAPLAMAKLYK [ga:plamaklyk], *iş ady.* Gaplamak ýagdaýy.

GAPLAMAZLYK [ga:plamazlyk], *iş ady.* Gaplamak işi amal edilmezlik.

GAPLANMAK [ga:planmak], *işl.* 1. Gaba salynmak, gaba ýerleşdirilmek. *Köwüşleriň hemmesi gaplandy.*

2. Tikilen ýorgany, düşekçäni çöwürip, olaryň üstüne pagta, düýe ýün ýazyp, dört burçuny düýrläp içine salmak. *Ýorgan gaplanmak.*

GAPLAŇ, *at.* Pişikler maşgalasyna girýän ala, narynç-sary reňkli, ýyrtýjy, wagşy haýwan.

GAPLAŞDYRMAK [ga:plaşdyrmak], *işl.* 1. Taýýar önümleri gaplara ýerleşdirmek, salyşdyrmak. *Duz baryny gaplaşdyryp çykdy.* 2. Gaplap çykamak. *Biz ýorgan, düşekçe gaplaşdyrdyk.*

GAPLAŞMAK [ga:plaşmak], *işl.* 1. Gaplamaga kömekleşmek. *Ol goňsusyna ýorgan gaplaşdy.* 2. Bile gaplamak. *Gelinler süýjüleri gaplaşyp durdular.*

GAPLATDYRMAK [ga:platdyrmak], *işl., ser. Gaplatmak.*

GAPLATMAK [ga:platmak], *işl.* Gaplamak işini başga birine etdirmek. *Ýorgan gaplatmak. Duz gaplatmak.*

GAPLAÝYŞ [ga:plaýyş], *iş ady.* Gaplamak ýagdaýy.

GAPMA, *iş ady.* Gapmak ýagdaýy.

GAPMA-GARŞY [gapma-ğarşy], *syp.* Biri-birine bäs-bütün garşy, ters.

GAPMA-GARŞYLYK [gapma-ğarşylyk], *at.* Biri-birine gös-göni garşy bolan ýagdaý.

GAPMAK I, *işl.* 1. *kön.s.* Ýapmak. 2. Gözüň önüni baglamak, gozüň önüni tutup, görmez ýaly etmek, kör etmek. *Gözüňi gapyp baryň söhle.* 3. Gulagyň önüni baglap, eşitmez ýaly etmek, ker etmek. *Gaty açylan telewizoryň sesi gulagyňy gapyp baryňar.* 4. Dolmak, tutmak. *Gözüne tüsse gapyp, birbada hiç zat görmedi. Bir ýiti zadyň-a ysy bar, içerini gapyp baryňar.*

♦ **Sesiňi gapmak** sesiňi kesmek, bes etmek, lal bolmak. *Ol gahary içine sygman: "Gap sesiňi!" diýip gygyrdy.*

GAPMAK II, *işl.* 1. Howadaka tutmak, ýere düşürmän eliňe almak, oklanan zady ýere düşmänkä tutmak. *Batly urlan topy gapmak.* 2. Agyz salmak, dişlemek (at, düýe we ş.m. hakynda). *Düýe köşegini gowy görse, hem deper, hem gapar* (Nakyl). 3. *goç.m.* Iýmek. *Baş menzilden bedew atlar çapar men, Her menzilde sermes guzy gapar men* ("Görogly").

GAPMAKLYK, *iş ady.* Gapmak ýagdaýy.

GAPY, *at.* 1. Jaýa, howla we ş.m. girip çykamak üçin ötelge, girelge, agyz. 2. Jaýyň, howlynyň agzyna oturdylýan işik. *Gapynyň bir taýy şarkyldap açyldy.* 3. Jaýyň önündäki ýer, işigiň önündäki giňişlik. *Yerinden galyp gapa çyksa, bir atly abanyp dur* ("Nejep oglan").

♦ **Gapy açmak** biriniň öýüne sözaýdyjy barmak, gudaçylyga barmak. *Nätmeli? Nireden gapy açmaly?*

Kimiň gapysyndan barmaly? **Gapy gezmek** gedaýçylyk etmek, gedaý gezmek. *Ol iş tapmadyk mahaly gapy gezerdi.* **Gapy haky** gelin alnanda ýa-da gelin alyp gelende, gapy tutýana berilýän hak. **Gapy tutmak** gelin alnyp gelende öýüň işigini açman durmak däbi. *Gapyny tutana halat berdiler.* **Gapy ýaly** daýaw (erkek adam hakynda). *Gapy ýaly ýigit.* **Açyk gapylar syýasaty** ykdysadyýetde daşary ýurtlaryň kärhanalaryna ýurduň içinde goýum goýmaga erkinlik berýän syýasat. **Bir gapydan girip-çykmak** bir öýde bile ýaşamak. **Her gapyda biri** her ýerde biri; örän selçeň. *Kitap-depderleriňem-ä her gapyda biri ýatyr, olar ertir gerek bolmazmyka? Ýere atan çigitleriňem-ä her gapyda biri gögeripdir.*

GAPYÇY, *at, gepl.d.* Gapy-gapy aýlanyp ýören, ykmanda, gezegen. *Gapyçynyň garny dok* (Nakyl).

GAPY-GAPY [gapy-ğapy], *hal.* Bir gapydan soň beýleki gapa.

◊ **Gapy-gapy aýlanmak** köp gapa aýlanmak, barmak. **Gapy-gapy syrmak** ygyp ýörmek.

GAPYK, *syp.* Bagly, ýapyk, petik. *Eşitmän näme gulagnyň gapykmy?*

GAPYL [ga:pyl], *syp.* Duýdansyz, hiç zatdan habarsyz, ahmallykda, bihabar. *Ganymat bil, gapyl adam pursaty, Murda dek uzanyp ýatyjy bolma* (Magtymguly).

GAPYLLYK [ga:pyllyk], *at.* Duýdansyz ýagdaý, habarsyzlyk, ahmallyk, bihabarlyk. *Gije bardy, gündiz barmady aýyk, Gapyllykda harap boldy halaýyk* (Zelili).

GAPYLMAK I, *işl., gepl. d.* 1. Ker bolmak, kör bolmak, bir pursat görmez, eşitmez bolmak (göz, gulak hakynda). *Tozandan ýaña gözüm gapyldy. Günüleç sesden ýaña gulagym gapylara geldi.* 2. Sesini goýmak, sesini kesmek, sem bolmak. *Men size gapylyň diýýärim!* (A. Nazarow).

GAPYLMAK II, *işl.* Ýere düşmänkä elin bilen tutulmak, alynmak. *Yzly-yzyna oklanýan garpyzlar gapylýar.*

GAPYRGA [gapyrğa] **I**, *at.* Oňurga süňki bilen döşi birleşdirýän insiz uzyn ýaý görnüşli süňkler.

◊ **Gapyrgasyny sanabermeli** süňkleri görnüp duran, gaty hor, arryk. *Goňşymyzyň gapysyndaky sygrynyň gapyrgasyny sanabermeli.*

GAPYRGA [gapyrğa] **II**, *at.* Hala, joraba salynýan kese çyzyklaryň ortasyndan kesip geçýän göni çyzykly, gapyrga meňzeş nagys.

GAPYRGA [gapyrğa] **III**, *at.* Agaçdan gurulýan jaýyň dik sütünlerine keseligine kakylýan arasy açyk tagtalar.

GAPYRJAK, *at.* Tagtadan, demirden, galyň kagyzdan we ş.m. zatdan ýasalan dörtburç gap.

GAPYŞ, *iş ady.* Gapmak ýagdaýy.

GAPYŞDYRMAK I, *işl.* Ýekän-ýekän gapmak, howadaka gapyp çykmak, ýere düşürmän tutuşdyrmak. *Oklanýan toplary ýekän-ýekän gapyşdyrmak.*

GAPYŞDYRMAK II, *işl.* 1. Iki zady biri-birine ýelmeşen ýaly etmek, ýemşerdip birleşdirmek. *Gaty gysyp gapyrgamy gapyşdyrayma.* 2. Muşakgat baryny ýagdyrmak, çykalga ýok ýaly edip görkezmek.

GAPYŞMAK I, *işl.* 1. Asmanyň ýüzünü gara bulut, tozanly ýel we ş.m. tutup, howa bulaşmak, gamaşmak, garaňkyramak. *Emma ýagşy diňer ýerde diňmedi, töwerek barha gapyşdy* (G. Kulyýew). 2. Biri-birine bir bitewi ýaly ýelmeşmek. *Garga salsaň tugun bilen depişer, Haybatyndan daglar-daşlar gapyşar* (Magtymguly). 3. Gahatlyk düşmek, tapylmazlyk, gytalmak. *Meniň gerekän zadym gapyşýar.*

GAPYŞMAK II, *işl.* 1. Oklanýan kerpiçleri birnäçe bolup ýerli-ýerden gapyp almak. *Kerpiç öryän ussalar aşakdan özlerine oklanýan kerpiçleri gapyşyp durdular.* 2. Biri-birine agyz salmak, biri-birini dişlemek. *Kyrk gysrak bir guýynyň başynda depişýär hem gapyşýar* (Matal: uk we tüýnük).

GAR [ga:r], *at.* Akja tozgajyklar görmüşinde ýere düşýän ygal. *Gar ýagdy. Ýere ýukajyk gar düşüpdür. Galyň gar. Ýuka gar.*

◊ **Gar awusy** gar ýagmazyndan ön ýüz-gözüňi ýalap, dalap barýan ýiti sowuk. *Şu gün-ä gar awusy bar, garyň ýagaýmagy mümkin.* **Gar ýaly** sowuk, ýylysy ýok. *Gaty üşediňmi ýa ýaraňokmy, elin gar ýaly-la?* **Ak gar ýaly arassa** hiç hili günäsi ýok. *Onuň ak gar ýaly arassadygyna ynanyň, oňa günäni sürtseňem ýokmaz.* **Galan işe gar ýagmak** edilmän soňa goýlan işiň ýerine ýetiriljeği gümanadyr. *Galan işe gar ýagar* (Nakyl). **Ýüzünden gar ýagmak ser. Ýüz.**

GARA, *syp., at.* 1. Kömrün reňkindäki, gurum reňkli. *Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar* (Nakyl). 2. Adamyň ýa-da bir zadyň uzakdan, garaňkylykda aýdyň görünmeýän, saýgaryp bolmaýan sudury, salgymy, şekili. *Ýagşy derde düşer, aglar ýamana, Namart gara görse, geler amana* (Magtymguly). *Tamlaryň garasy görnüp başlady.* 3. Bir zadyň daş görnüşi, gabara. 4. Köwşe çalynýan gara reňkli krem (*ser. Gara 1.*). Köwşe gara çalmak. 5. Bir zat degip galdyran hapa yzy. *Çagajyk eliniň garasyny ýuwup aýyrdy.* 6. göç.m. Erbetlik, günä, aýyp, etmiş. *Gara yönkemek. Gara sürtmek.* 7. Oýnalýan kartyň bir güli, garahal. 8. Oglana dakylýan at.

◊ **Gara altyn** nebit. **Gara bagryňy gan etmek 1)** gan ýuwutmak, hupbat baryny görmek, ezyet çekmek. 2) gaty gynanmak, gamlanmak. **Gara bagyr 1)** çagany ösdürüp ýetişdiren ene. *Itekläp olary aňyrdan-bärden, Näçe ejir çekdiň sen, gara bagyr* (M. Seýidow). 2) gaty

içgin, jany bilen, yhlasly. *Ol gara bagyr düşündirjek bolýar. Gara basmak* bijaý ýatylmagy sebäpli, gan aýlanyşynyň bökdelmegi netijesinde düýşürgäp, özüne erkiň ýetmez ýaly bolmak, basyrganyp hopukmak. **Gara başyňy gala tutmak** başyňy belent tutmak, ruhuňy belent tutmak. **Gara bermezlik (salmazlyk)** biriniň öýüne barmazlyk ýa-da gelmezlik, görünmezlik. *Ejesi: "Oglum bir aý bäre gara berenok" diýip, alada edip ugrady. Gara bokurdak* ýaşayş üçin gerek bolan iýmitler, eklenç, gün-güzeran. *Uzugy aman-sag abraý bilen ýerleşdirsek, başga-ha bir gara bokurdak bolaýmasa, üstümüzden gara bulut sowlan ýaly boljak – diýerdi* (H. Derýaýew). **Gara çayyr** ekine zyýanly, köplenç suwly ýerde bogun-bogun bolup ýaýrap ösýän, her bognundan kök çykarýan çayryň bir görnüşi. **Gara çorba** gowurmadan ýa-da ak ýagdan jazlanyp, içine atylan sogan gowrulandan soň, üstüne suw guýlup, soňundan hem islegiňe görä ýeralma we ş.m. salnyp taýýarlanylýan çorbanyň bir görnüşi. **Gara çowlam** gyzgyn epgege, aňzak sowuga gara-ört bolan, ýüzi çowlanan. *Ýüzleri garaçowlam bolan daňhanlar. Gara çyny bilen* tüýs ýürekden, elinde baryny edip, janyň-teniň bilen, çynyňy edip. *Şeýle diýdi-de, ol gara çyny bilen gazetiň ýüzüne bir zatlar çyrşadyrdy* ("Edebiýat we sungat"). **Gara daňdan** ir ertir, daň atyp-atmanka. **Gara der bolmak** köp işlemek ýa-da näsaglyk zerarly gaty derlemek. *Dynç alman işläp, gara der boldy. Garadan gaýtmaz* 1) edermen, batyr; 2) soňuny saýmaz, özüne geljek gepden çekinmeýän. **Gara donly** günäli, ýazykly. *Iki arada men gara donly bolup galdym. Gara gadyr* örän gadyrly. **Gara galdyrmak** 1) dagda-düzde daşdan gelýän adama özüniň nirededigiňi bildirmek üçin, telpegi taýagyň ujuna geýdirip, ýokary galdyrmak. *Gara galdyrmadyk bolsaň, tapmazdym.* 2) deňizde gäminiň heläkçilige uçran mahaly başgalary kömege çagyrmak. **Gara gan** 1) tutuş gan. *Pyçaga kesdireň eli gara gan boldy.* 2) kyn, gara görgi. *Bu bir gum ýeri, bir ýere gitjegem bolsaň, ulag tapmak gara gan. Gara gatyk* (gepl. d.) gatygy az goşulan, gatygy ýok diýen ýaly (unaş, belke hakynda). *Gara gatyk belke. Gara gaýgy* bar gaýgysy, bar aladasy. *Meniň gara gaýgym şu gün şähre gitmekdi. Gara gijä galmak* bir ýerde gaty köp eglenmek. **Gara golak etmek (goýmak)** biriniň bir işi etmek üçin gerekli bolan zadýndan, guralýndan dyndarmak. *Ata Merediň pilini alyp, gara golak goýdy. Gara görgi* gaty kyn, gorgüsi köp. *Pyýada gaýtjak bolsaň, gara görgüdir, haçan oba bararyň? Gara görnüm* garasyny görüp bolýan aralyk, bir şekili göz bilen görüp bolýan aralyk, gözýetim. *Kän ýöräp, bir çölüstanlyga ýetenlerinde, hol garagörnüm ýerden gözüne bir kejebe göründi* ("Görogly"). **Gara görnüm ýer ser. Gara**

görnüm. *Gara görnüm ýerde adam-gara görmedim. Gara gün* 1) gündelik durmuş, güzeran, eklenç. *Ak puly saklarlar gara gün üçin* (Magtymguly). 2) ýaşayşyň tebigy ýa-da başga sebäplere görä kynçylykly geçýän döwri, agyr gün, agyr durmuş. *Ýusup gören gara günler, Öz başyna geler boldy* (Talyby). **Gara güýç** 1) adamyň bar güýji, kuwwaty, gujury. 2) adam üçin howply bolan tebigy ýa-da başga betbagtçylyk, bela, howp. **Gara gys** gysyň aňzakly sowuk wagty. *Men ony goradym ýaman gözlerden, Jalaý ýigitleriň her garaýşyndan, Sowuk gybatlardan, sowuk sözlerden, Tükenmez ýyllaryň gara gysyndan* (G.Ezizow). **Gara gyýçak** garadan gelen süýri ýüzli. *Öýde garagyýçak, sary diş aýal galdy* (N. Pomma). **Gara habar** biri hakda erbet habar eltýän adam. **Gara iş** gol zähmeti bilen edilýän iş, akyl zähmetini talap etmeýän iş, güýç talap edýän iş. **Gara işçi** gol zähmeti bilen meşgul adam. *Ol demir ýolda gara işçi bolup işleýär. Gara janyň galmazlyk* çendenaşa gaty gorkmak. *Sen wagtynda öýe gelmänsoň, gaty gorkdum, gara janyň galmady. Gara kelle* (gepl. d.) aýal maşgala. *Seniň janyňa bir gara kelläni getiräýmeli ekeni. Gara keýik* ýabany doňuz, ýekegapan. *Garakeýik keýik bolmaz, Meger girse çöle, kazym* (Kemine). **Gara köke ser. Sök. Gara köpük (pul)** şaýy; mis pul. *Öz ýerinde eger şa sen, eger gul, Kese ýerde gymmatyň bir gara pul* (Seýdi). **Gara köýük ser. Garaýanyk. Gara köýük bolmak** 1) ser. **Gara-ört: gara-ört bolmak.** 2) ýanyp garalmak. *Aşagy otly saja atylan dogramçalar ugry indelmän, gara köýük bolaýan eken. Gara mal* iri şahly mal. **Gara nebis** erbet nebis, haram nebis. **Gara öý** eşikleri tüssä garalan öý (ser. **Öý**). *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy elli çemesi, sünkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 9 s.). **Gara saçly molla** aýal, hatyn. **Gara suw bolmak** işläp gaty derlemek, derden ýaña endam-janyň ölmyžzyk bolmak. *Işläp-işläp gara suw boldum. Gara suwag* birinji gezek diwary tekizlemek üçin geçirilýän galyň suwag. *Ussalar diwaryň garasu wagyny edip boldular. Gara ýanyk ser. Garaçowlam.* *Yssyda ýüzlerimiz garaýanyk boldy.* 2. *Otda bişip, çenden artyk garalmak, köýmek* (iýmit hakynda). **Gara ýanyk bolmak ser. Gara-ört: gara-ört bolmak. Gara ýere gitmek** (siňmek) ölmek. *Berdi Kerbabalar, / Ata Gowşutlar, Gara Seyitliler, / Rehmet Seyitler... Sogrulyp-sogrulyp gujagymyzdan, Gara ýeriň gujagyna girdiler* (K. Gurbannepesow, Oýlanma baýry). **Gara ýer ýaly** ýuwaş, gep-gürrüň bilen işi ýok. *Hawa, bu ýigit gara ýer ýaly, öz işjagazy bilen bolup ýördi* (T. Gurbanow). **Gara ýol** asfalt düşelen ýol.

Aşgabat – Daşoguz aralygyna garaýol gurulýar ("Türkmenistan").

Gara zähmet gara güýç bilen edilýän zähmet, gara iş üçin çekilýän zähmet.

GARABA-GARA [garava-ğara], *at, ser. Garama-gara*. – *Ýör how, bizi göçürýärler, galan-gaçan zadyň bolsa, al-da ugra – diýip, ogrynyň yzyndan garaba-gara gidiberýärler* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

GARABALYK [garava:lyk], *at*. Derýalarda we akar suwlarynda ýaşayan balygyň bir görnüşi.

GARABAŞ [garavaş] **I**, *at, ösüml.d.* **1.** Bugdaýyň, arpanyň we ş.m. ekinleriň başynda emele gelen gara reňkli kömelek keseli. **2.** Çarlagyň bir görnüşi. **3.** Görgüli, ejir baryny gören, hupbat çeken (aýallar hakynda). – *Haý, garabaş, ol enäniň görmedigi görde galandyr*. **4. gepl. d.** Kellesi telpeksiz erkek adamlar, başy açyk (başatgyçsyz) aýal maşgalalar. *Ol aýata garabaş gelipdi*.

GARABAŞ [garavaş] **II**, *at, kön.s.* Gyrnak, çory. *Garabaşa don geýdirseň, hatyn olmaz* ("Kitaby dedem Gorkut").

GARABIJE [garavi:je], *at, taryh.* 1916-njy ýylda goşunçylyga adam ibermek üçin atylan bije, pälä ugratmak üçin atylan bije. *Onuň garabijeden gaýdyp gelip durşudy* (B. Kerbabaýew).

GARABIJELIK [garavi:jelik]: **garabijelik ýyly** 1916-njy ýylda goşunçylyga, pälä gitmek üçin bije atyşlyk ýyly. *Ol biçäräniň şol garabijelik ýyly öýümizden çykyp gidişi* ("Edebiýat we sungat").

GARABUGRA [garavugro], *at*. Ýesiriň boýnuna geýdirilip berkidilýän, ujy zynjyrly esbap. *Heý, boýnunda garabugra, Ganyma künde ýaraşar* (Baýly şahyr).

GARABURÇ [garavurç], *at*. **1.** Gara reňkli togalajyk burç. **2.** Şol burçuň üwelen görnüşi. *Dograma gara burç sepiş iýmek*.

GARAÇARLAK, *at*. Deňizde balyk iýip ýaşayan ganatlary çowly, çünki egri şar gara guş.

GARAÇAWUŞ [garaçawuş], Ygal bolmadyk ýyllary Burkut babanyň (ýagyşyň, suwuň piri) ýoluna berilýän (umuman), tebigat şertleriniň oba hojalygy üçin amatly gelmegini niýet edinip berilýän hudaýýoly. *Ekişi başlamazdan bir hepde ön indi her ýyl edilişi ýaly obada garaçawuş berdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

GARAÇAYLY [garaça:ýly], *ser. Garaçaýlylar*.

GARAÇAYLYLAR [garaça:ýlylar], Russiýa Federasiýasynyň Garaçaý-Çerkez Respublikasynyň ýerli halklarynyň biri.

GARAÇOMAK [garaçomok], *at.1.* Iki adamyň arasyna düşýän, biriniň bir iş etmegine päsgel berýän,

içgaralyk edýän adam. *Iki adamyň arasynda garaçomak bolmak gerekmi?* **2.** "Zöhre – Tahyr" dessanynda aşyk-magşugyň arasyna düşýän gahrymanyň ady.

GARAÇY I, *syp.* Birden kürtdürüp durýan, bir zat görse, ürktüp-tezip duran, ürkek (mal hakynda).

◊ **Garaçy malýaly** keçjal.

GARAÇY II, *at, gepl.d.* Öwlat neslinden bolmadyk, öwlat däl; garamaýak.

GARA-ÇYRA, *at*. Bir zadyň ýa-da biriniň uzakdan görünýän garasy, sudury, keşbi; janly-jemende. *Daş töwerekde gara-çyra görnenokdy*.

GARADAMAK, *at.1. gepl.d.* Yşgyn. **2.** Oba ady.

GARADENDAN [garadenna:n], *at*. Boýy 25-90 sm ýetýän çalymtyl reňkli, süýjümtik tagamly, ýogyn dik baldakly, gasyn-gasyn şepbikli kökli köpýylyk otjumatk ösümlük.

GARADIL, *at*. Göläniň diliniň üstüne öryňan düwürtikli kesel.

GARADIŞ [garadi:ş], *syp.* Dişleri dökülip, ýeri garalyp duran (goýun).

GARADOLAN [garadolon], *at*. Dagda bitýän tegelek ýaprakly, çybygynyň daşy gara reňkli berk agaç.

GARAGAÇ [garağaç], *at, ösüml.d.* Garağaçlar maşgalasyna degişli ýogyn sütünlü, şahalak agaç (bu ösümlügiň ýapragy ownuk, gyralary kertik-kertikdir).

GARAGAÇAK [garağaçak], *at*. Gara reňkli ýylan.

GARAGALPAK [garağalpak], *at, ser. Garagalpklar*. *Magtymgulynyň eserleri garagalpak halkynyň arasynda-da giňden ýaýrapdyr* ("Edebiýat we sungat").

GARAGALPAKLAR [garağalpaklar], *at*. Garagalpagystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GARAGAN [garağan], *at, ösüml.d.* **1.** Selmeler maşgalasyna degişli, boýy 50-70 sm. ýetýän agaçlaşan, gysga, ýogyn şahasy burum-burum gür tüýjagazlar bilen örtülen, çalymtyl öwüsýän, ýapraklary 3-15 sm. uzynlykda bolup, düýbi inçelýän, güljagazlary 2-den 6-a çenli çogdam bolup, ýapragyň düybünde ýerleşýän, togalak-togalak düwünlije gaty çybyklar çykarýan gyrymsy ösümlük. *Garagan şorlaşan topraklarda ösýär*. **2.** Oba ady.

GARA-GARA [gara-ğara], *syp.* Biri beýlekisinden gara, hemmesi gara (birmäçe zadyň reňkiniň garadygy hakynda). *Gara-gara bulutlar, Para-para bolupdyr* (G.Ezizow).

GARAGAŞ [garağa:ş], *at*. Örän ýuka ýüpek gýňajyň bir görnüşi, pişigöýme (ýaglyk). *Başlary garagaş ýaglykly gelinler*.

GARAGAT: **garagata ýetmek** pil bilen ýer agdarylanda pili topragyň 40-45 sm. aşagyndaky gaty

(iýmitsiz) gatlagyna ýetirmek, ösjek ösümligiň kök ýaýratmagyna päsgel berýän gaty gatlak pil bilen agdarylyp, ýeriň ýüzüne zyňylsa, ýeriň gowy hilli agdaryldygy bolýar. *Berkeli aga halypalyk etdi. Süriümi nädip geçirmelidigini öwretdi. ...Guran ýer, garagata ýetmek, gaýyr ýer, garatap sürmek, gaty gatlak (garagaty) näme, güýzki şüdügär, gök (giçki) şüdügär, ýer göçürmek näme, garasaý, kân-kân zat hakda “däninim” hem “neme” sözlerini birsyhly gaýtalap aýtdy, garaňky düşdi gitdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

GARAGÄZ [garağä:z], *syp., at.* Gaty kirli, kir basyp giden, gara kir. *Onuň egnindäki köne güpbüsi garagäzdi. Garagäziňi akdyryp, ile çykjakmy?*

GARAGOL [garağo:l], *syp.* Bezzat, ýakymysz. *Adam diýeniň beýle garagol bolmaz (“Görogly”).*

GARAGOLÇYLYK [garağo:lçuluk], *at, ser.* Garagollyk.

GARAGOLLYK [garağo:lluk], *at.* Bezzatlyk, ýakymyszlyk. *Oglanlar, garagollyk etmäň!*

GARAGOÝUNLY [garağoýunly], *syp., taryh.* Orta asyr türkmenleriniň bir bölegi.

GARAGULAK [garağulok], *at.* 1. Pişikler maşgalasyndan bolan gulagy gara, gyzgylt-goňur reňkli hüzzük tüýli, ýyrtyjy haýwan. 2. Nähili gep-gürrün barka diýip, gulak kakyp ýören adam.

GARA-GURA [gara-ğuro], *at.* Her hili köne-küşül, gurum we ş.m. zatlar, garagurum. *Bu zatlary gara-gura ýygnaýanlara tabşyrmaly.*

GARAGURT [garağurt], *at.* Aýranyň içine buýanyň köki atylyp gaýnadylyp taýýarlanýan garamtyl iýmit. *Garagurdy ertirden agşama çenli gaýnatdylar* (H. Derýaýew).

GARAGURT [garağurt], *at.* Zäherli gara möý.

GARAGURUM [garağurum], *at.* 1. Gara öýüň tüsse siňip giden köne, ýyrtyk durluk-üzükleri. *Süriüji Ogulgeregiň galdyran garagurum ýyrtygyny eline aldy* (N. Saryhanow). 2. Ýanyň zadyň tüssesinden emele gelýän gara, gurum, düýt. 3. Derde ýaramaýan köne-küşül zatlar, esgi, letde, gara-gura.

GARAGURUMÇY [garağurumçy], *at.* Köne-küşül zatlary, esgileri, letdeleri ýygnaýan adam.

GARAGUŞ [garağuş] **I**, *at.* Daglyk we çöllük ýerlerde ýaşayan egri çüňkli, güýçli, iri ýyrtyjy guş.

GARAGUŞ [garağuş] **II**, *at, lukmanç.* Wagtal-wagtal tutgaý tutup, el-aýagyňy sandyrady, agzyňy köpürjikledip, huşuňdan giderýän tutgaýly kesel.

GARAGUŞLY [garağuşly], *syp., lukmanç.* Garaguş keselli, garaguş keseli bilen kesellän, tutgaýly.

GARAGYZYL [garağyzyl], *syp.* 1. Gara reňk goşulany üçin gara öwürşän gyzy. 2. *at.* Toprakdan soň halynyň bütin töweregine gyzy ýa-da goňur ýüp bilen çitilip çykylýan zolak nagyş.

GARAHAL [garaha:l], *at.* Oýnalýan kartýň gara peýkamly görnüşi.

GARAHASSAÇYLYK, *at, ser.* Garahassalyk.

GARAHASSALYK, *at.* Birnäçe howply ýokanç keselleriň umumy ady.

GARAJA, *syp.* 1. Enaýydan gara, kiçijik hem gara zatlar sypatlandyrylyp aýdylýan söz. *Galanyň ileri günbatar gapdalynda bir garaja oraça otyrdy* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

GARAJÜRJEN [garajürjön], *syp.* Inçemik gara yüz, güne ýanyp garalan yüzli. *Harmanyň eýle tarapyndan eli küýzeli on-on iki ýaşly garajürjen oglanjyk görüldi* (N. Esenmyradow).

GARAK I, *at, gepl. d., ser.* Göz 1.

◊ **Garagy gapylmak (çykamak)** kör bolmak, gözden mahrum bolmak. **Garagyny gapmak (çykarmak)** kör etmek, gözden mahrum etmek. **Garak gapan** owadanlygy ýa-da başga bir üýtgeşik häsiýeti bilen haýran eden, özüne maýyl eden, özüne çeken. *Durmuşa çykmanka ol aýal garak gapan gyzdy.*

GARAK II, *at, ösüml.d.* Selmeler maşgalasyna degişli boýy 30-7- sm. ýetýän, tüýsüz baldaklary bogun-bogun köp ýyllyk ösümlük. Gül topbagy 2-den 5-e çenli togalak. Bu ösümlük ýumşak şorluklarda, takyralarda, şorly düzlüklerde ösýär. *Düýeleri bir ýerde çökerip, önlerine garak baryny üýşürdik* (G. Seýitmäadow).

GARAKÇY, *at, taryh.* II-günüň zadyny, malyny talamak, zorlap almak bilen meşgullanýan, ýol urýan adam, talaňçy. *Bir ýerden gelýürkäm kyrk garakçy peýda boldy* (“Görogly”).

GARAKÇYLYK, *at, taryh.* Garakçynyň käri, talaňçylyk.

GARAKLYK, *at.* Garagyň köp biten ýeri. *Jahan ganymat ýagtylandan soň, bir oý ýerde – garaklyk, çetilik ýerde ýükleri ýazdyrdyk* (G. Seýitmäadow).

GARAKÖLÇÜLİK [garakö:lçülük], *at.* Oba hojalygynyň garaköli goýunlary ösdürüp ýetdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Garakölçülük goýundarçylygynyň esasy pudagydyr.*

GARAKÖLI [garakö:lü], *at.* 1. Orta Aziýada ösdürilýän buýra-buýra ýüňli, guzusynyň baganasy gymmat bahaly goýnuň tohumy. 2. Garaköli goýnuň guzusynyň baganasy we şol deriden tikilen önüm. *Ýigidiň başynda garaköli baganadan telpek bardy.*

GARALAMA, *iş ady.* 1. Garalamak ýagdaýy. 2. Golýazmanyň birinji nusgasy we şol nusga käbir üýtgemeler girizilmegi bilen kem-käs üýtgedilip taýýarlanan şekil, doly gutarylmaýyk nusga.

GARALAMAK, *işl.* 1. Gara reňke öwürmek, reňkini gara etmek. 2. *tikinç.* Nagşa öwürşgin bermek üçin onuň daşyna gara zolak çekmek. *Tahýany gaýamazdan ön gara yüpek bilen garalamaly.* 3. Hapa

etmek, hapalamak, kirlətmək, gara yökədmək. *Gazan göterip, elimi garaladym.* 4. Daşyna gara çalmak, yağlamak, gara rənk bermək. *Ədigiñi garalamak.* 5. *göç.m.* Töwəregindən seredip, gözden yitirmən yöremək, yzyna düşmək. *Wüşi kel töwəregimizdən garalap yörəpdir* (A. Gowşudow). 6. *hukuk.* Birini günəli hasaplamak, aýyplamaq, günələmək.

◊ **Garaladym etmək** edýän işiñ esasy bölegini gutarmak.

GARALAMAKLYK, *iş ady.* Garalamak ýagdaýy.

GARALAMAZLYK, *iş ady.* Garalamak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GARALANMAK, *işl.* 1. Gara rənk, krem çalynmaq, yağlanmaq. *Köwşi ýañy garalanan ədikli oğlan.* 2. *tikinç.* Nagşa öwüşgin bermək üçün onuñ daşyna gara zolak çekilmək. *Tahýanyñ gaýmasy oñat garalanmandyr.* 3. Günə yökəlmək, aýyplanmaq, günəlmək.

GARALAŞDYRMAK, *işl.* Garalap çykmak, garalap bolmaq, köpüsini, əhlisini garalamak.

GARALAŞMAK, *işl.* 1. Garalamaga kömekleşmək. 2. Birnäçe bolup garalamak. *Olar köwüşlerini garalaşyp otyrdylar.*

GARALATMAK, *işl.* Garalamak işini başga birine etdirmək. *Ədikçi köwüşüni garalatmak. Tahýanyñ etegini garalatmak.*

GARALAWÇY [garalowçy], *at.* Kazýýetde jenaýat işine serediləndə, jenaýata çekilən adamı aýyplaýan aýyplajýy. – *Tanaýarmysyñyz? – diýip, garalawçy sorag berýär* ("Edebiýat we sungat").

GARALLA: garalla bilmek kyn görmək; alada-iñkis edinmək. *Jigiñi gezelenje əkitmegi garalla bilme.* **Garalla etmək** idi etmək, gözəgçilik etmək, ugruna seretmək, alada etmək. *Gyrkym maşyny özüne garalla edilip durulmagyny söýýär.*

GARALMA, *iş ady.* Garalmak ýagdaýy.

GARALMAK I, *işl.* 1. Gara bolmaq, gara rənkə öwrülmək. *Oda goşlup, jüründigi garalan çäýnek telim gezek demlenip getirildi.* 2. Howa bozulyp başlamak, üýtgəp ugramak, garañkyramak. *Asmanyñ ýüzi garalyp ugrady.* 3. Garañky düşüp başlamak, howa garañkyrap, ağşam düşmək. *Eýýäm iñrik garalypdy.* 4. Uzakdan çala görünmək, sudury bildirmək. *Ep-esli menzilden garalyp görünýän gat-gat daglaryñ süýr depesine çenli saýgarmak bolýardy* (G. Kulyýew). 5. *göç.m.* Bişip rəñki gara bolmaq. *Garaly garalyp ugrapdyr.*

◊ **Murty garalan** ýigit çykan (*ser. Murt*).

GARALMAK II, *işl.* Ara alyp maslahatlaşylmaq, ýygnaqda, maslahatda mesələ seredilmək.

GARALMAKLYK, *iş ady.* Garalmak ýagdaýy, derejesi.

GARALTMAK, *işl.* Gara rənkə öwürmək, rənkini gara etdirmək. *Diwaryñ yüzüni tüssə garaldypdyr.*

GARALY [gara:ly], *at.* 1. Erik ýaly ýaýrañ şahaly uly ağaç. *Ýabyñ kenarynda erikdir alma, garalydyr ülje-de ösüp otyrды. Bir ýabyñ kenarynda bitip oturan erikdir alma, garalydyr ülje-de ony pikirlendirýärdi* (N. Baýramow). 2. Şol agajyñ içi şanikli, togalakdan süýri miwesi. *Garaly bişipdir.*

GARALYK I, *at.* Gara rəñkililik.

GARALYK II, *at.* Adamyñ hereketinde, işinde yüze çykmagy mümkin bolan ýaramaz zat, erbetlik. *Oña sürtseñem garalyk ýokmaz.*

GARALYŞ, *iş ady.* Garalmak ýagdaýy.

GARAMA, *iş ady.* Garamak ýagdaýy.

GARAMA-GARA [garama-gara], *hal.* Biri-biriniñ yzyndan yörəp, öñden barýany gözden yitirmən, gözden salman, garaba-gara. *Ýagmyr onuñ yzyna garama-gara düşüp barýardy* (B. Seýtäkow).

GARAMAK, *işl.* 1. Seretmək, änetmək. 2. Ara alyp maslahatlaşmaq, ýygnağa, maslahata goýmak. *Maslahat wajyp meselä garaýardy.*

GARAMAGYNDA [garamağynna], *hal.* Bir edara ýa-da birine tabyn, garaşly ýagdaýda. *Edaramyz ministrliğıñ garamagynda işleýär.*

GARAMAKLYK, *iş ady.* Garamak ýagdaýy.

GARAMANDALAK [garamanna:lak], *at.* Ýasy ýaprakly, ortasyndan porruk çykaryp ösýän, köki kösüklü ösümlük.

GARAMAT [gara:mat], *at.* Biri ýa-da bir zat üçin edilýän alada, hysyrdyly iş. *Öýüñ-öwzaryñ garamaty mährem enäniñ üstüne düşdi* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Garamatnyñ (garamatyny) biriniñ üstüne atmak** 1) özüñ hakyndaky aladany başga birine etdirmək. 2) aladasyny adamsy edip durar ýaly, gyz maşgalany durmuşa çykarmak. *Gyz maşgalanyñ garamatyny wagtynda biriniñ üstüne atan ýagşydyr.*

GARAMAYAK, *syp., at.* Jemgyýetiñ ýokary gatlagyna degişli däl, gara zähmeti bilen gün-güzerany dolaýan, garyp-gasar, pukara.

GARAMAZLYK, *iş ady.* Garamak hereketini etmezlik, seretmezlik.

GARAMÇA, *at, gepl.d.* Birine göz-gulak bolup duran hossar, erkek kişi, erkek adam. *Şunça garamçañ, şunça gözüñ arasyndan şonuñ ýalyjak oğlan üstüni basyp gitmelimidir!* (Ý. Mämmediýew).

GARAMTYL, *syp.* Gara öwüşginli, rəñki gara öwüşýän, gara ýakyn rəñkli, gararak. *Garamtyl mata.*

GARAMÜRRI [garamürri], *at, ösüml.d.* Garpyzyñ daşy dilim-dilim, paçagy ýuka, giç bişýän, kiçiräk görnüşi.

GARAMYK I, *at. 1. gepl.d., ser. Gyzgan.* Jeññelde hyşa, garamyk ýaly ösümlükler biri-birine

çolaşyp otyrdy (N. Jumaýew). 2. Gyzganyň owunjak garaja miwesi.

◇ **Garamyk ýaly** gara, oýnap, ýyldyrap duran (göz hakynda). *Maşyndan çykan orta boýly çalasyn ýigidiň garamyk ýaly gara gözleri narahatlyk hem ýeserlik bilen oýnaklaýardy* ("Watan").

GARAMYK II, *at, lukmanç.* Çaganyň tenine öýrän, owunjak gara düwürtikli örgün kesel. *Garamyk çykarmak.*

GARANDYRMAK [garannyrmak], *işl.* Garanmaga mejbur etmek, biriniň garanyp durmagyna sebäp bolmak. *Wagtynda zyňa dolanaysaň bolmadymy, meni garandyrp goýaýdyň.* 2. *göç.m.* Ýaýdanmaga mejbur etmek. *Eliň ýukalygynyň garandyrýan ýeri köp bolýar.*

GARANEBIT [garanevit], *at.* Nebitden benzin, kerosin alnandan soň galýan ýagjymak galyndy.

GARANIL [garani:l], *at, gepl.d.* Ýekenil aw tüpeňi.

GARANJAKLAMA, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJAKLAMAK, *işl.* Birsyhly töweregiňe seretmek, eýläňe-beýläňe garanmak, ýaltaklamak.

GARANJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJAKLAMAZLYK, *iş ady.* Daş-töweregiňe seretmezlik, garamazlyk.

GARANJAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup daş-töweregiňe seredişmek, änedişmek.

GARANJAKLATMAK, *işl.* Daş-töwerege seretdirip goýmak, ýaltaklatmak.

GARANJAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJYRAMAK, *işl.* Bir zada ýa-da birine ýuwaşlyk bilen bakmak, garamak, , gizlin garamak.

GARANMAK, *işl.* 1. Töweregiňe, eýläňe-beýläňe seretmek, äňetmek, ýaltaklamak. *Ol birine garaşýan ýaly, dükanýň agzynda garanyp durdy.* 2. Bir işiň başyny tutmakçy bolanyňda ýetmezçilik sebäpli ýaýdanmak. *Jübiň galyň bolmasa, garanyň ýeriň köp bolýar.*

GARANMAZLYK, *işl.* Garanyp durmazlyk.

GARANTGA, *at.* 1. Mal-gara, guş gelmezlik üçin ekinini içinde adama meňzedilip goýulýan şekil. *Öz ekinine garantga dikipdi* (N. Esenmyradow). 2. Duşmanyň ünsüni sowmak, aldamak üçin adama meňzedilip goýulýan zat.

◇ **Garantga ýaly bolup durmak** biriniň golaýyndan aýrylman gazarylyp durmak. – *Näme, garantga ýaly bolup dursuň, eliňe piliňi al-da işläber.*

GARAŇKY, *syp.* 1. Ýagty däl, ýagty düşmeýän ýer. *Kümäniň içi garaňkydy.* 2. *at.* Ýagty däl, ýagty

düşmeýän ýer; gije-gündiziň ýagty däl wagty; gijelik. *Sen garaňkynyň içinde näme işläp yörsüň? Gün ýaşyp, garaňky düşdi.* 3. *göç.m.* Düşnüksiz, gümrütk, aýdyň däl (heniz görülmedik, nätanys ýer, iş hakynda). *Aý, birhili, garaňky ýaly bolup dur-da* ("Edebiýat we sungat"). *Baş goşan işimiz maňa gaty garaňky görünýär.*

◇ **Garaňky gatlyşmak** garaňky düşüp başlamak, iňrik garalmak, garaňkyrap başlamak. **Ýüzüňi garaňka tutmak** garaňkynyň ön ýanynda bir ýere ugramak. *Kerwen ýüzüni garaňka tutup, ýola düşdi.*

GARAŇKYLYK, *at.* Garaňky ýagdaýda bolmaklyk, ýagty dällik. *Otly garaňkylygyň içi bilen şol saglap baryardy* (T. Gurbanow).

GARAŇKYRAK [garaňkyra:k], *syp.* Onçakly ýagty bolmadyk, ala garaňky.

GARAŇKYRAMA, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARAŇKYRAMAK, *işl.* 1. Garaňky düşüp başlamak, gün ýaşandan soň asmanyň ýüzi garalyp ugramak. *Tamyň içi birdenkä garaňkyrap gitdi.* 2. *göç.m.* Gözüň öňi bulaşmak, ümezlemek.

GARAŇKYRAMAKLYK, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARAŇKYRAMAZLYK, *iş ady.* 1. Garaňky düşmezlik, garaňky gatlyşmazlyk.

GARAŇKYRATMAK, *işl.* 1. Çala garaňky etmek, ýagtynyň önüni örtüp, garaňky etmek. *Günüň önüne baran bulut howany garaňkyratdy. Tuty tutup, jaýyň içini garaňkyratmak.* 2. *göç.m.* Gözüniň önüni garalmak katdyna ýetirmek, ümezletmek. *Ýagmyryň bu sözi Şadymangülüň gözlerini garaňkyratdy* ("Edebiýat we sungat").

GARAŇKYRAÝÝŞ, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARA-ÖRT: **gara-ört bolmak** güne ýanyp ýa-da nähoşlap, ýüzüň garalmak, gap-gara bolmak. *Onuň dolmaç ýüzi gara-ört bolupdyr* (K. Berdiýew).

GARARAK [garara:k], *syp.* Reňki gara ýakyn; beýlekä görä has gara. *Bu mata ondan gararak.*

GARASAÝ, *ugr. s., ser.* **Garaz.** *Garasaý, nähilem bolsa, köp güzerlerden geçip, ahyr halypanyň huzuryna barmak atama miýesser bolupdyr* ("Edebiýat we sungat").

GARASÖÝMEZ [garasöýmöz], *syp.* Ýeke özüni bilýän, hiç kime gatyşmaýan, ýekemen.

GARASÖÝMEZLIK [garasöýmözlük], *at.* Garasöýmeziň gylyk-häsiýeti, ýekemenlik, ýeke özüni bilmeklik, hiç kime gatyşmazlyk.

GARASUW I, *at.* 1. Sary gaýnama zearly agyzdan gelýän suwuklyk. 2. *lukmanç.* Göz agyry-körlük

keseliniň ady. *Göze garasuw inip, oňa gül düşende, ony derman bilen bejerip bolmaýar* (S. Karanow).

GARASUW II, *at.* Dag eteklerindäki çeşmelerden akýan dury suw.

GARASYRYM [garasy:rym], *at.* Halyda gara ýüp bilen çitilýän zolak çyzyk.

GARAŞDYRMAK, *işl.* Biriniň gelerine ýa-da bir zadyň bolaryna garaşmaga mejbur etmek, eglendirmek.

GARAŞLY, *syp.* Birine bakna, bagly, tabyn, öz erkli däl, elgarama. **2.** Bir ýere, edara, gurama tabyn, degişli.

GARAŞLYLYK, *at.* **1.** Birine baknalyk, baglylyk, tabynlyk, erkli dällik, elgaramalyk. **2.** Bir ýere, edara, gurama tabynlyk, degişlilik.

GARAŞMA, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARAŞMAK, *işl.* **1.** Biriniň ýa-da bir zadyň geler wagty bolýança durmak, saklanmak, eglenmek. – *Garaş, ýaryň geler – diýdi* (Aýdymdan). **2.** Birnäçe bolup seretmek, bir ýana seretmek. *Olar el-aýaklaryny ýitirip, biri-biriniň ýüzüne zaryn garaşdylar* (B. Seýtäkow). **3.** Birinden bir zady tama etmek, bir iş, waka öz göwnüne görä bolar öýtmek, çak etmek. *Men ondan hoş söze garaşýardym*. **4.** Birinden ýa-da bir zatdan edýän tamaň ýerine düşer öýtmek. *Men dostumdan diňe ýagşylyga garaşýan. Şu ýyl özümiň eken gowaçamdan gowuja hasyla garaşýan*.

GARAŞMAKLYK, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARAŞMAZLYK, *iş ady.* Garaşyp durmazlyk.

GARAŞSYZ, *syp.* Birine ýa-da bir zada garaşly däl, özygtyýarly, özbaşdak. *Garaşsyz bitarap Türkmenistan*.

GARAŞSYZLYK, *at.* Birine ýa-da bir zada garaşly dällik, özygtyýarlylyk, özbaşdaklyk.

GARAŞYK, *at.* Maddy, ruhy taýdan birine edilýän alada, goldaw, hemaýat, kömek, ýardam.

GARAŞYKLY, *syp.* Biri-birini goldaýan, biri-birine kömek edýän, arkalaşykly. *Ol ýagşy niýetli, mylaýym häsiýetli, garaşykly aýaldy* (G. Kulyýew).

GARAŞYLMAK, *işl.* **1.** Biriniň gelmegine ýa-da bir zadyň bolaryna garaşyp durulmak, göz dikilmek. **2.** *göç.m.* Birinden bir zat tama edilmek, bir iş üçin bil baglanmak. *Özünden kän zada garaşylýandygyna ol göz ýetirdi* (B. Seýtäkow). **3.** Birinden ýa-da bir zatdan edilýän tama ýerine düşer öýdülme. *Şu ýyl bugdaýdan ýokary hasyla garaşylýar*.

GARAŞYŞ, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARATAGT [garatağyt], *at.* Gyş suwy berlip, ýaz ekişine taýýarlanylýp goýlan ýer.

GARATAL, *at.* *ösüml.d.*, *gepl.d.* Söwüdiň garasy, söwüdiň bir görnüşi.

GARATENŇEZ, *at.* Bägül güllüler maşgalasyna degişli, dagda bitýän, gür inçe çybykly, tikenli, miwesiz agaç.

GARATAP [garata:p]: **garata:p sürmek** üstüne yzly-yzyna iki gezek ýagyn ýagan ýeri sürmek. *Iki ýagyn ýagan ýere garatap bolan ýer diýilýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow).

GARATIKEN, *at.* Köplenç, suwluk ýerlerde, ýap boýunda bitýän syh-syh uzyn ýaprakly, gyzgana meňzeş ösümlik.

GARATMAK, *işl.* **1.** Bakdyrmak, gönükdirmek. *Içinden adam sümäýmeli toplary bize garadyp gurupdyrlar* (A. Gowşudow). **2.** Ýygnakda, maslahatda we ş.m. ara alyp maslahatlaşdyrmak. *Ol bu meseläni ýygnakda garatmaga çalyşýardy*.

GARAW [garow], *at.* Birine berilýän gaýtawul, görkezilýän garşylyk. *Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda* (Magtymguly).

GARAWUL [garawul], *at.* **1.** Bir zady gorap saklamak üçin ýa-da gadagan edilen ýeri goramak üçin goýlan sakçy. *Garawula durmak*. **2.** Tüpeňiň niliniň ujundaky çykyp duran demir, nyşana alnanda didiwandan görülyän we oňa laýyk getirilýän demirjik. *Garaz, munuň garawulyndan bir alyp bilseň, gönderen okuň hata gitjek gümany ýok* (B. Kerbabaýew). **3.** Deňizde gurlup goýlan, aw torlaryny tapmak üçin ýörite bejerilen belgi. **4.** Omaç ýa-da araba boýunturyga tirkelende, tirkegi deň saklamak üçin onuň ortasyndan kakylýan kiçijik agaç. ...*Garawul goşçynyň goşy dogry çekmegi üçin nyşana bolýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

◊ **Garawula almak** nyşana almak, çenemek.

GARAWULBEGI [garawulvegi], *at.* *kön.s.* Kapitana barabar harby dereje.

GARAWULÇÖP [garawulçöp], *at.* Boýunturugyň ortasyndaky deňlik çöpi.

GARAWULÇYLYK [garawulçuluk], *at.* Garawulyň käri, onuň ýerine ýetirýän işi, garawullyk. *Ol giçe edara mallaryna garawulçylyk çekýärdi*.

GARAWULHANA [garawulha:na], *at.* Garawulçylyk edýän adamlaryň bolýan jaýy, garawul jaýy.

GARAWULLAMA [garawullomo], *iş ady.* Garawullamak ýagdaýy.

GARAWULLAMAK [garawullomok], *işl.* Bir zatdan ahmal bolmazlyk üçin esewan bolmak, amatyny aňtamak. *Towuk ketegiň agzyny garawullap tüýlek ala köpek ýatyrdy*.

GARAWULLAMAKLYK [garawullomoklyk], *iş ady.* Garawullamak ýagdaýy.

GARAWULLAMAZLYK [garawullomozlyk], *iş ady.* Garawullamak işi amal edilmezlik, garawullap durmazlyk.

GARAWULLYK [garawulluk], *at.* *ser.* **Garawulçylyk**.

GARAÝAG [garaýa:ǵ], *at.* 1. Malyň gotur keseline çalmak üçin dowaryň çöri ýakylyp alynýan ýag. *Bir wagtlar-a düýe goturlanda, ýyl aşan garaýag çalyyp günde daňardy* (N. Pomma). 2. *gepl.d.* Tehnikada we ş.m. ulanylýan ýaglar. *Garaýag siňen eşikli ýaş ýetginjekleriň arasyndaky adamy biz bada-bat tanadyk* (K. Berdiýew).

GARAÝAGYZ [garaýaǵyz], *syp.* Gara ýakyn reňki bolan, bugdaý reňkden hem gararak (ýüz hakynda). *Ol ýigrimi ýedi ýaşlaryndaky dayaw, garaýagyz gyzdy* (T. Gurbanow).

GARAÝAPBAN [garaýapba:n], *at, ösüml.d.* Uly ýaprak bolup ýere ýazylyp ösýän ösümlik. Yşgyn. *Goýun sürüsi garaýapban otlaýardy.*

GARAÝATAK, *at.* Mal sürüsiniň gys, güýz ýatýan ýyly ýatagy, köne ýatak. *Dowarlar üçin garaýataklar.*

GARAÝELIN, *syp.* Ýelinlemän guzlan (mal hakynda). *Sygrymyz garaýelin guzlady.*

GARAÝYŞ, 1. *iş ady.* Garamak ýagdaýy. 2. Bir zada, waka, hadysa, bolan nukdaýnazar.

GARAZ, 1. Nähili hem bolsa, her niçik-de bolsa, ahyr soňy, mahlasý we ş.m. many aňladýan söz. *Garaz, işi wagtynda ýerine ýetirdik.* 2. Öç, kitüw, ar, hylt. *Aý, gardaş, seni möçükdirer ýaly, meniň senden garazym ýok ahryryn!* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl.d.* Gezek, mertebe, sapar. *Hä-ä, senden öň gelenler-ä näçe garaz gönendi* (B. Kerbabaýew).

GARBAK [garvak], *at, gepl. d., ser. Çeňňek 2.*

GARBAK-GURBAK [garvak-gurvok]: **garbak-gurbak etmek** az-owlak iýmek, garbanmak, ýürekse edinmek. *Biraz dem-dynç alyp, garbak-gurbak edindik.*

GARBAMA [garvama], *iş ady.* Garbamak ýagdaýy.

GARBAMAK [garvamak], *işl.* Bir zady nebsewürlük bilen hasyr-husur eliň bilen almak, çalasyn, ur-tut penjeläp almak.

GARBAMAKLYK [garvamaklyk], *iş ady.* Garbamak ýagdaýy.

GARBAMAZLYK [garvamazlyk], *iş ady.* Garbamak hereketini etmezlik.

GARBANALGA [garvanalga], *at.* 1. Garbanmak üçin iýmit, ýeňiljek nahar. 2. Kiçijik naharhana, ýürekse edinilýän jaý. *Biz garbanalga girip naharlandyk.*

GARBANARLYK [garvanarlyk], *syp.* Ýeňiljek nahar ediner ýaly, garbak-gurbak eder ýaly (iýmit hakynda).

GARBANDYRMAK [garvannyrmak], *işl.* 1. Döwum-dişlem çörek iýdirmek, doýar-doýmaz nahar bermek, ýeňiljek naharlandyrmak. 2. *göç.m.* Hiç zatsyz galdyrmak, aljak bolan zadyny önürti alyp, boş goýmak.

GARBANMA [garvanma], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANMAK [garvanmak], *işl.* 1. Doýar-doýmaz nahar edinmek, azda-kände bir zat iýmek, ýeňiljek nahar iýmek. *Bular garbanyp bolanda, telefon jýňňyrdady* ("Edebiyat we sungat"). 2. *göç.m.* Hiç zatsyz galmak, sermenip galmak. *Garbanyp galmak.*

GARBANMAKLYK [garvanmaklyk], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANMAZLYK [garvanmazlyk], *iş ady.* Ýürekselik nahar iýmezlik.

GARBANYLMAK [garvanylmak], *işl.* Nahar-şam çalak-çulak iýilmek. *Az-owlak garbanylansoň, başlyk hoşamaýlyk bilen söze başlaýar* ("Edebiyat we sungat").

GARBANYŞ [garvanyş], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANYŞHANA [garvanyşha:na], *at, ser.* **Garbanalga.**

GARBATMAK [garvatmak], *işl.* Bir zady çaltlyk bilen aldyrmak, çalasyn garbap aldyrmak, garbap-düýrüp aldyrmak.

GARÇYGAÝ [garçygaý], *at.* Gyrgylar maşgalasyndan bolan çüňkli, uzyn ýiti dyrnakly, eldeki edilip, awa salynýan guş. *Garçygaý, laçyn guşun alsaň, Ütelgini awy alsaň* (Baýram şahyr). *Bir toýda şol aty aç garçygaý bilen hem ýaryşdyrdylar* (A. Gowşudow).

GARÇYLDAMA [garçyllama], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDAMAK [garçyllamak], *işl.* Garçyldyly ses çykmak.

GARÇYLDAMAKLYK [garçyllamaklyk], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDAMAZLYK [garçyllamazlyk], *iş ady.* Garçyldyly seslendirmezlik, garçyldyly ses çykarmazlyk.

GARÇYLDAYÝŞ [garçyllaýýş], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDY [garçylly], *at.* Bir zadyň bir ýere batly degmesi, galtaşmagy, çapmagy we ş.m. sebäpli çykýan sesiň ady.

GARÇYN, *at.* Geým-gejim salmak üçin öýüň täriminden asylyp goýlan ýüzi nagyşly çuwalyň bir görnüşi. *Suw akar çyryp bile, Gyz gaýdar garçyn bile, Degmäň gyzyň göwnüne, Oýnasyn laçyn bile* (Läle). *Ogulgerek garçyn çuwalyň içini döküşdirýärdi* (N. Saryhanow).

GARDAN [ga:rda:n], *at.* Gary saklamak, soňundan onuň suwuny ýaşayş-durmuş hajatlary üçin peýdalanmak maksady bilen gazylyan desga.

GARDAŞ, *at.* 1. Dogan. *Yrak bolma gadyryň bilen gardaşdan, Her iş tutsaň, ol guwanar ýanyndan*

GARJAŞYK [ga:rjaşyk], *syp* . Bulaşyk. *Wepanyň oňa beren tabşyrygy hem garjaşyk söweş wagtyndan peýdalanyp, bölümi çaltlyk bilen şol beýiklige göçürüp taýýarlanmakdy* (A. Gowşadow). 2. Garym-gatym, bulaşyk; çolaşyk, aýdyň däl. *Permany garjaşyk pikir basýardy.*

GARJATMAK [ga:rjatmak], *işl.* Bir zady başga bir zat bilen gardyrmak.

GARJAYYŞ [ga:rjaýyş], *iş ady.* Garjamak ýagdaýy.

GARJYMAK [ga:rjymak], *syp., ser.* **Garyljk.** *Kimdir biriniň garjymak sesi eşidildi.*

GARK I: gark bolmak 1) suwa çümüp, çykyp bilmän ölmek. 2) göç.m. bir zadyň jümmüşinde bolmak, bir zat gurşap, gaplap almak. *Hyrçyny dişledi-de, pikir derýasyna gark boldy. Gark etmek* 1) suwuň düýbüne çümdürmek, suwa gidermek; suwa batyryp öldürmek. 2) halys doýurmak, basdyryp suwrmak, agzy-burny bilen dolduryp suw tutmak. *Gije suw tutup, mellegini suwa gark edipdir.*

GARK II: gark urmak güýçli üsgürmek, gaty köp üsgürmek. *Gark urup, gaflatda ýatma, näzli dildarym, oýan* (Mollanepes).

GARK-GARK, *s. ş. aňl. söz.* Gaz, ördek we ş.m. guşlar yzly-yzyna garkyldanda çykýan sesler.

GARKYLDAMA [garkyllama], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDAMAK [garkyllamak], *işl.* Gark-gark edip seslenmek. *Kölünde garkyldar guba gazlary* ("Saýatly – Hemra"). *Çeşmimiň kölünde garkyldap ýüzer, Ýaşylbaş sonaly gazlaryň seniň* (Halk aýdymyndan).

GARKYLDAMAKLYK [garkyllamaklyk], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDAMAZLYK [garkyllamazlyk], *iş ady.* Garkyldyly ses çykarmazlyk.

GARKYLDAŞMAK [garkyllaşmak], *işl.* Köp bolup garkyldamak, garkyldyly seslenişmek. *Garkyldaşyp gezen hoş owaz bilen, Ýaşylbaş sonalar köle myhmandyr* (Magtymguly).

GARKYLDAŞYŞ [garkyllaşyş], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDY [garkylly], *at.* Gaz, ördek we ş.m. guşlar gygyranda çykýan sesiň ady.

GARLA, *at.* Çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli bolup, boýy 10-30 sm ýetýän, tüýjümek baldakly, insiz uzyn ýaprakly köpýyllyk ot.

GARLAWAÇ [garlowa:ç], *at.* Serçeler toparyndan bolup, inçeden uzyn gaýçyguýruk, çalt uçýan, petekesi akja garaja guş.

GARLY [ga:rly], *syp.* 1. Üstüne gar ýagan, gary bar. *Indi mundan Çandybile gider men, Söweş eýläp*

garly dagdan öter men ("Görogly"). 2. Oglana dakylýan at.

GARLYK [ga:rlyk], *at.* 1. Garyň köp ýagan, düşen ýeri. *Görsek daş-töwerek çym-ak, ýagty we garlykdy.* 2. Oba ady.

GARMA [ga:rma] **I: garmak** ýagdaýy. 2. Ýagda gowrulan etiň üstünden gerekli möçberde suw guýlup, tüwi atylandan soň et bilen tüwi garylyp buglanýan palaw. *Garly gün garma, ýagyşly gün ýarma* (Atalar sözi). *Bir uly kersen garmany garnyna gapgardy* ("Görogly").

GARMA [ga:rma] **II: garma** donerşi gyzył ýüpden, argajy gara ýüplükden edilip, elde dokalan mata we şol matadan tikilen don. *Onuň egninde garma don, başynda bolsa gara silkme telpegi bar.*

GARMA-GÜRMELIK [ga:rma-gürmölük], *at.* Adamlaryň bir zada gümra bolup duran wagty, bir iş bilen meşgullanyp duran wagty, gara başyna gaý bolup duran pursaty. *Olar garma-gürmelikde itenekte-çomanak bolşup dargaşyp gtdiler* (S. Myradow).

GARMAK [ga:rmak], *işl.* Bir zady ikinji bir zat bilen garyşdyrmak, birleşdirmek; bir zadyň üstüne ikinji bir zady goşup, çemçe, susak, kepgir we ş.m. bilen bulamak ýa-da suwuk zatlary çaykamak.

◊ **Guma garmak** güýç synanyşýan adamlaryň biri beýlekisini ýere ýykyp, üst-başyny guma bulamak. **Guma garylmak** ölüp-ýitip gitmek. *"Adam pahyr iň soňunda guma garylmaly"* diýip, atasy pahyr gürrüň bererdi.

GARMAKLYK [ga:rmaklyk], *iş ady.* Garmak ýagdaýy.

GARMAZLYK [ga:rmazlyk], *iş ady.* Garmak işi ýerine ýetirilmezlik.

GARMON [garmo:n], *at, sazç.* Klawişli we ýygyrt-ýygyrt sanaçly saz guraly.

GARNALMAK, *işl.* Öldürilen malyň garny dilnip, iç goşy çykarylmak. *Goýun garnaldy.*

GARNAMA, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNAMAK, *işl.* Öldürilen malyň garnyny dilip, iç goşuny çykarmak.

GARNAMAKLYK, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNAŞDYRMAK, *işl.* Öldürilen mallaryň garynlaryny dilişdirip, iç goşlaryny çykaryşdyrmak, garnap çykamak.

GARNAŞMAK, *işl.* Bilelikde garnamak; garnamaga kömekleşmek.

GARNAŞYŞ, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNATMAK, *işl.* Öldürilen malyň garnyny dildirip, iç goşuny çykartmak.

GARNAYYÇ, *at.* Togalajyk kökünden süýde meňzeş suwuklyk çykarýan dag ösümligi.

GARNUW [ga:rnuw], *at.* Garyndy, goşant.

GARNUWLY [ga:nuwly], *syp.* Garyndysy bar bolan, goşant goşulan, garyndyly. *Garnuwly ýüpek mata.*

GARNUWSYZ [ga:nuwsuz], *syp.* Garyndysy bolmadyk, goşant goşulmadyk, sap, arassa. *Garnuwsyz ahal-teke tohum atlary.*

GARPYŞDYRMAK, *işl.* Iki adamy biri-biri bilen dawalaşdyrmak, uruşdyrmak, jedelleşdirmek. *Adamlary biri-biri bilen garpyşdyrmak bolmaz.*

GARPYŞMA, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

GARPYŞMAK, *işl.* 1. Uruşmak, dikleşmek, geýdirilişmek. *Garpyşyp ýatanlaryň biriniň boglup zordan dem alýandygy eşidildi* (B. Annageldiýew). 2. Biri-biriniň boýnundan gol salyşmak, gujaklaşmak. *Birden iki göwre bir-birine garpyşdy, teşne dodaklar gyzgyn ýañaklara ýapyşdy* ("Garagum").

GARPYŞMAKLYK, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

GARPYŞYK, *at.* Salşyk, dikleşik, tutluşyk, çaknyşyk. *Her bir garpyşyk olardan haýsy-da bolsa birini dünýä azabyndan dyndaryp biljekdi* ("Edebiyat we sungat").

GARPYŞYKLY, *syp.* Çaknyşykly, salşykly, tutluşykly. *Garpyşykly uruş tutaşypdyr.*

GARPYŞYŞ, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

GARPYZ, *at.* 1. Pazyly ýere ýazylyp ösýän bakja ekini. 2. Şol ekiniň içi çigitli, iri, togalak, süýri süýji hasyly. *Bir elde iki garpyz tutdurmaz* (Nakyl). *Şeýle-de bolsa, garpyzyň bir yerinden sümmül almasaň, ýa iki ýarmasaň, onuň içiniň gyzylgyyny, sarydygyny daşyndan saýgarmak mümkin däl* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ýarylmadyk garpyz** gylyk-häsiýetiniň nähilidigi belli däl. *Adam diýeniň bir ýarylmadyk garpyzdyr, iş salşyp görmeseň, onuň nähilidigini bilmek kyn.*

GARRA: **garra bolmak** men-menlik etmek, buýsanmak, tekepbirlik etmek. *Galmamyş bu köne dünýä Rüstem ile Zalyňa, Garra bolma iki günlük iýgu-içgi malyňa* (Magtymguly).

GARRALMAK, *işl.* Garrap başlamak, garry ýagdaýyna ýetilmek, gartaşmak.

GARRAMA, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRAMAK, *işl.* 1. Garry hala ýetmek, garry bolmak, ýaşyň könelişmek. 2. *göç.m.* Ýygirt-ýygirt bolmak, gasyn atmak (uzak wagt suwda bolan eliň, aýagyň hamy hakda).

GARRAMAKLYK, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRAMAZLYK, *iş ady.* 1. Garry hala ýetmezlik, ýaşyň könelişmezlik. *Ýaşlyk senden açdygyça arany, Garramadyň, gaýta barha ýigeldiň* (M. Seýidow). 2. *göç.m.* Ýygirt-ýygirt bolmazlyk (uzak wagt suwda bolan eliň, aýagyň hamy hakda). *Gelniň eli suwdan çykmasa-da, hiç eli garramazdy.*

GARRAŞMAK, *işl.* Garrylyk ýagdaýyna ýetişmek, garry bolup başlamak, ýaş könelişmek. *Öňküligi ýok, birneme garraşypdyr* ("Edebiyat we sungat").

GARRATMAK, *işl.* 1. Garry hala getirmek, garry etmek. *Ony garly gýşlar asla garratmaz* (A. Kowusow). *Ogluňy garratmak hyýalyň bolmasa, gelinlik gözlemegiň ugruna çykaly* (B. Pürliýew). 2. *göç.m.* Ýygirt-ýygirt etmek, gasynlatmak. *Gyzgyn suwa uzynly gün kir ýuwup, elimi garradypdyryn.*

GARRAWSY [garrowsy], *syp.* Daş sypaty garryrak, ýaş däl. *Meniň çak edişime görä, dünki geleniň ýüz keşbi birneme garrawsy bolmaly.*

GARRAÝYŞ, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRY, *syp.* 1. Garrylyk ýaşyna ýeten, ýaşy könelişen, garran. *Iň bolmanda, hepdede bir günlük bir garry eneň ýanynda bol, balam!* (G. Gurbansähedow). 2. Adam ady.

◊ **Garry gyz** wagtynda durmuşa çykmadyk, ýaşy ötüşen gyz. *Garry gyz adyny aldyň-la balam! Bir wagt kemala geldiň-le, balam!* (Halk döredijiliginden).

GARRY-GARTAŇ [garry-ğartaň], *syp., ser.* **Garry-gurry.** *Garry-gartaňlar onuň bilen meýildeş bolsa, ýaş-ýeleňler ony geňirgeýärdiler* (B. Kerbabaýew).

GARRY-GURRY [garry-ğurry], *at.* Garry we garry hala ýeten adamlar, garry-gartaň. *Bu habary eşidip, bu yerik başlän-üçlän garry-gurry adam ýygnanypdy* (B. Annageldiýew).

GARRY-GURTY [garry-ğurty], *at, ser.* **Garry-gurry.** *Toýa çaga-çuga, ýaş-ýeleň, garry-gurty diýmän, hemmesi çagyrylypdy.*

GARRYGYZ [garryğy:z], *at.* Giç bişýän, galyň paçak, daşy gasynly gyşa durýan gawun.

GARRYLYK, *at.* Garry halyny bolmaklyk, ýaşy könelişenlik, gojalyk. *Ýigitlik bossandyr, garrylyk – hazan, Bossany hazanga satyý bolma* (Magtymguly).

◊ **Garrylyga ýüz urmak** gartaşyp başlamak, garrap başlamak, garrap ugramak.

GARRYÝASAW [garryýasow], *syp.* Öz ýaşyndan birneme garry görüňän, daş sypaty garra çalyň edýän. *Ol ýaşyndan garryýasaw görüňär* (G. Şamyýew).

GARS I: garsakdymak aldamak, aňňalak gapdymak.

GARS II, *s. ş. aňl. söz.* Birbada atylan tüpeňiň sesi.

GARSA: garsa gujaklamak birine duşan badyňa ony gujaklamak, şol bada gujaklamak, gujagyňa gysmak.

GARSAK I, *at.* Gysga aýakly, gymmatbaha derili, tilki çagasyna çalymdaş kiçijik çöl haywany. *On baş ýyl oturdym, gýşladym mülki, Gyrynda garsagy, dagynda tilki* (Hatam şahyr).

◊ **Garsak ýaly** gysgajyk (adam hakda)

GARSAK II, *at.* Gyzlaryň baş sany togalajyk daşy oklap hem gapyp oýnaýan oýny, başdaş oýny. *Gyzlar garsak oýnaýardylar.*

GARS-GARS [gars-ğars] **I**, *s. ş. aňl. söz.* Kiçi ýarag yzly-yzyna atylanda çykýan ses. *Yzly-yzyna atylýan tüpeňleriň gars-gars sesi eşidildi.*

GARS-GARS [gars-ğars] **II**: **gars-gars gaşanmak** öz teniňi yzly-yzyna penjäň bilen gaşamak.

GARSYLDAMA [garsyllama], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDAMAK [garsyllamak], *işl.* Garsyldyly ses bilen atylmak. *Tüpeňiň mäsşesinden çekdim weli, garsyldap gitti.*

GARSYLDAMAKLYK [garsyllamaklyk], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDATMAK [garsyllatmak], *işl.* Atylýan ýaragdan garsyldyly ses çykarmak. *Ol nyşana çenedi we garsyldadyp goýberdi.*

GARSYLDAYÝŞ [garsyllaýýş], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDY [garsylly], *at.* Kiçi ýarag atylanda çykýan sesiň ady. *Ol garsyldynyň haýsy tarapdan çykandygyny biljek boldy.*

GARSYNMAK, *işl., ser.* **Garzynmak 1.** *Olaryň biri endamy ot alyp barýan ýaly garsynýardy.*

GARŞA [garşa:], *at.* Gelinlik gyz alyp, ýerine gyz bermek däbi. *Gyzy ýetişse, garşa edip, oghuny öýermekçidi.*

GARŞY, *at, hal.* **1.** Biriniň ýa bir zadyň ön tarapy, maňlaý tarapy, alyny. *Obanyň gabat garşysyndan derýa akyp ýatyr.* **2.** Bir zadyň tersine, ugruna däl. *Akymyň garyşyna ýüzmek. Ynsabyň garşysyna hereket etmek.* **3.** Birini ýa-da bir zady ýok etmek, ýenmek üçin. *Dümewe garşy derman.* **4. hal.** Gaýta-gaýta, birsyhly, zol. *Sen garşy sorap durma-da, özüň okap biljek bol.* **5.** Bir ýere tarap, baka. *Görogly öz hüjresine garşy gidiberdi ("Görogly").* **6.** Ylalaşmaýaryn. *Men seniň teklibiňe garşy.*

◊ **Garşy almak** birini kabul etmek; önünden çykyp garşylamak. **Garşy bolmak (durmak, çykamak)** biriniň pikiri, hereketi bilen razylaşman, onuň pikirine ters hereket etmek, garşylyk görkezmek.

GARŞYDAŞ, *syp.* **1.** Biri-biriniň garşysynda bolan, ýüzbe-ýüz bolan, garşyma-garşy duran. *Olaryň garşydaş oturan goňşulary jay toýy edýär.* **2.** Göreşde, ýaryşda we ş.m. garşyňa çykyş edýän bäsdeş, ýaryşdaş.

GARŞY-GARŞY [garşy-ğarşy], *hal.* Öwran-öwran, zol-zol, gaýta-gaýta, telim gezek, telim ýola, her sapar. *Bulançak suwdan dolan oýtumlarda sürüji garşy-garşy maşyny ýuwaşadyp, aýlanyp geçýärdi.*

GARŞYLAMA, *iş ady.* Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLAMAK, *işl.* **1.** Biriniň önünden çykyp, hormat bilen kabul etmek, garşy almak. *Gözel-de ony*

görenden ýylgyryp garşylady (A. Durdyýew). **2.** Bir sene mynasybetli toý tutmak, baýram etmek ýa-da şol senäni dabaralandyrmak, bellemek. *Täze ýyly garşylamak. Biz Nowruz baýramyny özli-özümüz bolup, öýde garşyladyk.*

GARŞYLAMAKLYK, *iş ady.* Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLAZLYK, *iş ady.* Garşy almazlyk.

GARŞYLANMAK, *işl.* Garşy alynmak, önünden çykylmak. *Myhmanlar şatlyk bilen garşylandy ("Edebiýat we sungat").*

GARŞYLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňe garşy gelmek, gabat,duş gelmek, duşuşmak. *Ilki hanlar garşylaşyp duranda, Orta ýerde okun döker gaça-gaç ("Görogly").*

GARŞYLATMAK, *işl.* Başga birine garşy aldyrmak. *Myhmany oňat garşylatmaly.*

GARŞYLAÝÝŞ, *iş ady.* Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLYK, *at.* **1.** Garşy ýagdaýda bolmaklyk. **2.** Öz garşyňa edilýän herekete, hüjüme berilýän gaýtawul, gaýtargy. *Jigitlerden garşylyk bolmady* (H. Derýaýew). **3.** Bir zady amala aşyrmakda ýüze çykýan päsgelçilik, böwet, şowsuzlyk. *Eýsem-de bolsa, öz önünde birnäçe garşylygyň boljagy ony biraz suslandyrdy* (B. Kerbabaýew). **4.** Garşylyk sözünüň soňundan bildirmek, görkezmek ýaly işlikler gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Garşylyk bildirmek** bir zada garşydygyny aňlatmak, aýan etmek. *Ol çürt-kesik garşylyk bildirdi.* **Garşylyk görkezmek** biriniň niýetine garşydygyny öz hereketiň bilen tassyklamak, subut etmek. *Leýla oňa názli garap, sypaýçylyk bilen garşylyk görkezdi* (G. Kulyýew).

GARŞYLYKLAÝYN, *hal.* Iki tarapdan biri-biriniň garşysyna. *Garşylyklaýyn hüjüm.*

GARŞYLYKLY, *syp.* **1.** Bir zada gaýtargy, gaýtawul görmüşli. *Ol hem öz gezeginde oňa garşylykly sorag berdi. Onuň içki dünýäsinde garşylykly söweş gidýärdi* (B. Seytäkow). **2.** Iki taraplaýyn, iki taraply ýüze çykýan. *Garşylykly hüjüme geçmek.* **3.** Biri-biriniň garşysyndaky deşik ýerleriň, açık duran penjiredir gapylaryň biri-biriniň içinden geçýän (howa akymy hakynada). *Garşylykly şemalda oturyp, birneme üşäpdirin.*

GARŞYLYKSYZ, *syp.* Garşylyk görkezmän, hiç hili päsgelsiz, gaýtawulsyz. *Garşylyksyz boýun egmek.*

GARŞYMA-GARŞY [garşyma-ğarşy], *hal.* Biri-birine bakyp, ýüzbe-ýüz. *Biz garşyma-garşy oturyp, köp gürrüňiň başyny agyrtýdyk.*

GART, *syp., kön.s.* Garry.

GARTAN, *syp.* Garrap başlan, ýaş däl, orta ýaşdan geçip, garrylyga ýüz uran. *Gartaň aýal.*

GARTANLYK I, *at.* Gartaň halda bolmaklyk.

GARTAŞMAK, *işl.* Garrap başlamak. *Namys üçin gartaşan är, Ýigdelipdir, gör, daýandy* (Magtymguly).

GART-GART: **gart-gart** **gazanmak** azap çekip, kynlyk bilen gazanmak. *Gart-gart gazandy, galtamanlar gönendi* (Nakyl).

GARTMAÇ, *syp.* Hakyky ýaşyndan garry görünýän, garryrak, garryýasaw. *Ýabşynyp üýrýän itiň sesini goýduryp, bir gartmaç adam gapyny açdy* (Ý. Mämmediýew).

GARTMAJRAK [gartmajra:k], *syp.* Gaty garry däl, garryrak. *Ol gartmaçrak görünýär.*

GARTMAN, *syp., kö.n.s.* Garryrak, gartaňrak.

GARY, *at. 1.* Geçi, goýun, it ýaly haýwanyň iki ön golunyň injik süňki we dyzdan syňraga, penjä çenli bolan aralyk. *Göwnüme bolmasa, Garakelle möjeklere goýun aldyranyny gaty namys edýän ýalydy, garysyny ýassanyp, sus ýatyrdy* (B. Annageldiýew). *2.* Ýarym gulaja barabar ölçeg birligi. *Dünýä ýygan gider emlägin goýup, Geýip gider alty gary bizleri* (Seýdi). *Balyklar möwç urar derýa teýinde, Bäs gary tirmesi bardyr bilinde* (Zelili).

◊ **Garyňa daýanmak** öz güýjüne, gaýratyna daýanmak, gaýrata galmak, özüne gerek işi özüň etmek, her bir zada hötde gelmek. *Indi biz öz garymyza daýanmaly. Garyňa galmak* ýatan ýerinden tirsegiňe galmak, göwräni ýerden çala galdyrmak.

GARYLJYK [garyljyk], *syp.* Boguk, açyk bolmadyk, garyşyk, gyryk (ses hakynda). *Akmaýanyň garyllyk sesi oňa öz otagyna baranda-da eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew).

GARYLMAK [ga:rylmak], *işl. 1.* Biri-birine gatyşdyrmak, garyşdyrmak. *2. göç.m.* Ýakmaz zat iýip ýa-da gaty ýadap kesellemek (guş, at hakynda).

◊ **Guma garylmak1)** bir zat ýere gaçyp, gum bilen garyşyp gitmek. *2)* ölmek, ölüp-ýitip gitmek. *Niçe ýitirim boldy, guma garyldy, Sen gaflat öýünde ýatdyň, Zelili* (Seýdi).

GARYM, *at. 1.* Päsgeçilik hem-de uruş hereketleri wagtynda gizlenmek üçin giň we uzyn edilip gazylyan çukur. *2.* Gök otdan taýýarlanan iým we ş.m. üçin gazylyan çukur. *Silos etmek üçin ýörite taýýarlanyp goýlan garymlar göz önüne gelýärdi* (B. Pürliýew). *3.* Sowuga çydamsyz agaçlaryň nahallary ekilen çukur.

◊ **Garymyny gazmak** bir zadyň önünden aladasyňy etmek, alajyny görmek, gamyny iýmek. *Men görüljek çäräniň önünden garymyny gazyp goýandyryn* (A. Gowşudow).

GARYM-GATYM [ga:rym-ğatym], *syp.* Biri-birine garyşyp giden, bulam-bujar bolan, gatyşan.

GARYM-GATYMLYK [ga:rym-ğatymlyk], *at.* Biri-birine garyşyp giden ýagdaýda bolmaklyk, bulam-bujarlyk. *Gumuň eteklerinde kiçjik tamlar, küňreli howlular garym-gatymlykda seleňläp durardylar* (B. Seýtäkow).

GARYN I, *at. 1.* İçinde aşgazan, içege ýaly iým it siňdiriji organlar ýerleşýän beden agzasy. *2.* Goýun-geçiniň şol agzasyňyň arassalanyp, içine gowurma, çig et salnan görnüşi.

◊ **Garny çekilmek** horlanmak, inçelmek. *Atlaryň garynlary-da tazynyňky ýaly çekilipdi. Garnyň gowzamak* için boşamak, açlygyňy duýmak, aýjymak. **Garnyň otarmak** iýip-içmek, naharlanmak. *Myhmançylyga gidip, garnyň otarmak. Garnyň ýazmak* pugta doýmak, gerk-gäbe bolmak. *Gyltyzakowalaşýan goýun garnyny yazyp bilmän, gaýta kem-kemden horlanyp başlady. Garny ýasy* garny uly, garynlak. **Garyn bolmak** ýabyň suw çekişi, akdyryş derejesiniň bozulmak ýagdaýy, suw akman, çişip durmak ýagdaýy.

GARYN II, *at. kö.n.s.* Üç müçe ýa-da 36 ýyla barabar wagt aralygy.

GARYNDAŞ [garynnaş], *at.* Asly bir ata-babadan önüp-ösen adamlar, gandüşer, ýakyn hossar.

◊ **Garyndaş diller** gelip çykyşlarynyň umumylygy bilen häsiýetlenýän diller.

GARYNDAŞLYK [garynnaşlyk], *at. 1.* Adamlaryň biri-birine bolan gandüşer ýakynlygy, ýakyn hossarlyk. *2.* Esasy häsiýetleri, alamatlary boýunça meňzeşlik; gelip çykyşynyň umumylygy bilen şertlenen ýakynlyk. *Türkmen diliniň türk, azerbaýjan, özbek, gazak, gyrgyz, tatar, garagalpak dilleri bilen garyndaşlygy.*

GARYNDAŞSYRAMAK [garynnaşsyramak], *işl.* Ýakyn hossar, garyndaş bolan bolmak, özüni ýakyn garyndaş edip görkezjek bolmak. *Ol çäkmeniniň syýy bilen derlerini süpürişdirip, gadyrly garyndaşsyrady* (N. Pomma).

GARYNDY [ga:rynný], *at.* Dürli görnüşli jisimleriň garylan birikmesi. *Gowaçalary azyndan bäs gezek suwarýars, üç gezek bolsa ýerli dökünleriň garyndysy bilen dökünleşäris.*

GARYNDYLY [ga:rynnýly], *syp.* Sap bolmadyk, arassa däl, garyndy goşulan. *Hek garyndyly toýun.*

GARYNDYSYZ [ga:rynnysyz], *syp.* Garyndysy bolmadyk, sap, arassa. *Garyndysyz altyn.*

GARYNJA, *at.* Ýuka ganatly ýa-da ganatsyz, topar bolup ýaşayan owunjak möjejik. *Garynja gara günde, gurbaga saz bilen söhbetde* (Nakyl).

◊ **Garynjanyň hinine dönmek (meňzemek)** örän köp adam girip çykmak. **Garynja ukusy** yüpek gurçugynyň ilkinji ukusy.

GARYNJA [ga:rynja], *at.* Garnuw.

GARYNJALYK, *at.* Garynjanyň köp ýeri, garynjanyň köp bolan ýyly. *Garynjalyk ýyly.*

GARYNLAK, *syp.* Uly garynly, garny ýasy.

GARYNSA, *at.* Köplenç, düýäniň garnynyň aşagyna tutulýan mata.

GARYNSALAMA, *iş ady.* Garynsalamak işi.

GARYNSALAMAK, *işl.* Düyäniň garnynyň aşagyna garynsa tutmak. Çybyndan goramak üçin düýäniň garnyny garynsalamaly bolýardy.

GARYNSALAMAKLYK, *iş ady.* Garynsalamak ýagdaýy.

GARYNSALANMAK, *işl.* Garynsa tutulmak. Düyä garynsalandy.

GARYNSALATMAK, *işl.* 1. Garynsalamak işini başga birine etdirmek, garynsa tutdurmak. *Ol düýäni örä kowmazdan ön garynsalatdy.* 2. Garynsalamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Düýämiz-ä gaty betdir, garynsaladaýsa ne ýagşy.*

GARYNSALAYYŞ, *iş ady.* Garynsalamak işi.

GARYNÝARYK [garynýa:ryk], *at.* Alabaharda gögerýän ak güllüje ot.

GARYP [gary:p], *syp.* 1. Ykdysady taýdan mätäçlik çekýän, ýeterlik üpjünçiligi bolmadyk adam. 2. Näme-de bolsa bir zada mätäç. 3. Çet ýurda düşen, mysapyr. *Men bir garyp, ýat ülkede neýlerem, Akyp, gözde ýaşym döndi sillere ("Saýatly – Hemra"). Hiç kişi men deýin garyp bolmasyn, Garyplykda reňgi-roýy solmasyn ("Melike – Dilaram").*

◊ **Garyp düşmek** malsyz-mülksüz galyp garyplaşmak, garyp güne sataşmak.

GARYPGALDYRAN [gary:pgallyran], *at.* Ir ýetişýän ownuk gawun.

GARYP-GASAR [gary:p-gasar], *at.* Garyp, ýeter-ýetmez güzeran görýänler.

GARYP-GASARLYK [gary:p-gasarlyk], *at.* Garyplyk, garyp-pukaralyk ýagdaýy, hor-homsulyk ýagdaýy.

GARYPKÖŞE [gary:pkö:şö], *at.* Çuwalyň aşak burçundaky ýeke köşe.

GARYPLAŞMA [gary:plaşma], *iş ady.* Garyplaşmak ýagdaýy.

GARYPLAŞMAK [gary:plaşmak], *işl.* Kem-kemden ykdysady taýdan mätäçlige uçramak, garyplyk derejesine ýetmek, garyp bolmak, garyp düşmek.

GARYPLAŞMAKLYK [gary:plaşmaklyk], *iş ady.* Garyplaşmak ýagdaýy.

GARYPLYK [gary:plyk], *at.* 1. Garybyň hal-ýagdaýy, maddy taýdan mätäçlik, ýeter-ýetmez güngüzeran. 2. *göç.m.* Aň-düşünje taýdan ýetmezlik, pes düşünelilik. *Gözýetimiň garyplygy.*

GARYŞ, *at.* Başam barmak bilen külbikäniň arasy gerlendäki aralyk we şol aralykdaky uzynlyk ölçegi. *Gulaç ýetmese – ýüpden, garyş ýetmese – ýigitden (Nakyl).*

◊ **Garyş boýly** pes boýly, girdenek. *Garyş boýly, sere satan, Mätäjidir äriň, gelin (Mätäji).*

GARYŞDYRMAK [ga:ryşdyrmak], *işl.* 1. Biri-birine garmak, bir zady beýleki zat bilen gatyşdyrmak,

bulaşdyrmak. *Käbir işgärleriň sowuk-salalyk edip, kabul edilýän pileleriň hillerini garyşdyraýmklary mümkin ("Edebiýat we sungat").* 2. *ser.* **Gatyşdyrmak.** *Ýok, sen bu ýerde düýpden ugurdaş bolmadyk iki sany meseläni garyşdyrýarsyň ("Edebiýat we sungat").*

GARYŞDYRMAZLYK [ga:ryşdyrmazlyk], *iş ady.* Garyşmagyna we garyşdyrmagyna ýol bermezlik.

GARYŞLAMA, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞLAMAK, *işl.* Garyş bilen ölçemek, garyş arkaly uzynlygyny, inini anyklamak. *Ol iň aşaky pagsany garyşlap gördi.*

GARYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞLANMAK, *işl.* Garyş bilen ölçemek. *Halyň boýy, ini garyşlandy.*

GARYŞLATMAK, *işl.* Garyş bilen ölçetmek. *Ýüpün uzynlygyny garyşlatmak.*

GARYŞLAYYŞ, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞMA [ga:ryşma], *iş ady.* Garyşmak ýagdaýy.

GARYŞMAK [ga:ryşmak], *işl.* 1. Bir zat ikinji bir zada garylmak, gatyşmak. *Suwuň üstüne ýag guýsan, olar hiç garyşmaýar.* 2. Bir işe, waka gatyşmak, goşulmak. *Oýna garyşanyňy özüňem duýman galýarsyň.* 3. Biri beýlekisine gatyşyp, bulam-bujar bolmak. *Güýzlük ýün bilen ýazlyk ýün garyşypdyr.* 4. Öwrenişmek, uýgunlaşmak, gatyşyp-garyşmak. *Täze gelen gelin derrew gaýyn ýeri bilen gatyşyp gidiberdi.* 5. *sazç.* Sazlaşmak, sazlaşyk bolmak. *Gyjak bilen tamdyra ilki başda biri-biri bilen sögüşjek ýaly etse-de, basym olaryň owazy alaçaly ýag ýaly garyşdy (B. Kerbabaýew).*

GARYŞYKLYK [ga:ryşyklyk], *at.* Garyşyk ýagdaý, garym-gatymlyk.

GARZYNMAK, *işl.* Gars-gars edip gaty gaşanmak.

◊ **Gars-gars garzynmak** öleriňi-galaryňy bilmän, hars urup işlemek.

GASDYRMAK [gassrymak], *işl.* Gasyn-gasyn edip tikdirmek, epip tikdirmek. *Telpegiň gyrasyny gasdyrmak. Köýnegiň bilini gasdyrmak.*

GASMA, *iş ady.* Gasmak ýagdaýy.

GASMAK, *işl.* 1. Gasyn-gasyn edip tikmek, ýygryp tikmek. *Çarygy gasyp tikmek.* 2. *gepl. d.* Köýnek, balak we ş. m. zatlaryň etegini, gyrasyny epläp depjemek, kök atmak, tikmek. *Köýnegiň etegini gasmak.* 3. Tahýany, telpegi we ş.m. ulurak bolýan geýimi içinden tikip daraltmak.

GASMAZLYK, *iş ady.* Gasmak işini ýerine ýetirmezlik.

GASŇAK I, *at.* Arabanyň tigriniň gurşawyny berkidýän demir.

GASŇAK II, *at.* Gat-gat kir, gasyn-gasyn kesmek.

GASŇAK III, *at.* Daşyna jykyr golçalary daňylýan iň uly çarh.

GASŇAKLAMAK I, *işl.* Arabanyň tigriniň gurşawyny gasňak bilen berkitmek.

GASŇAKLAMAK II, *işl.* Gat-gat kir tutmak, gasňak baglamak, bir zadyň ýüzi kesmek baglamak.

GASSAP [gassa:p], *at.* Mal öldürýän ýa-da et satmak bilen meşgul bolýan adam. *Öhhe-öhhe bogazym, Gassap gyzy doganym, Aşyk ýaly ýag berse, Açylyp gider bogazym* (Läle). *Gassap tanşyna süňk berer* (Nakyl).

GASSAPÇYLYK [gasssa:pçylyk], *at.* Gassaplyk hünäri, gassabyň käri.

GASSAPHANA [gassaphana], *at.* Mal soýulýan ýörite jaý.

GASSAPLYK [gassa:plyk], *at, ser.* **Gassapçylyk.**

GASYK [ga:syk], *at.* Garnyň aşak tarapynda iki ýanbaşyň aralygyndaky ýer.

GASYN, *at.* 1. Bedeniň, ýüzüň derisinde emele gelýän ýygirt. *Onuň maňlaýynyň saçy düşüpdür, gasynlar peýda bolupdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. Mata, geýim we ş.m. zatlaryň ýüzünde emele gelýän uzyn, inçe epin, eplem.

GASYN-GASYN [gasyn-ğasyn], *syp.* 1. Ýygirt-ýygirt. *Men onuň gasyn-gasyn ýüzüne dikanlap seretdim* (B. Gulow). 2. Epin-eplin, eplem-eplem. *Bu sapar gonjy gasyn-gasyn ädigini çykaryp, ýaldyrawuk köwüş geýipdi* (B. Kerbabaýew).

GASYNLAK, *syp.* Gasyny köp, ýygirt-ýygirt. *Gasynlak ýüz.*

GASYNLAMAK, *işl.* Gasyn emele gelmek, ýygirt atmak, ýygirt-ýygirt bolmak. *Gasynlan ýüz.*

GASYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gasyn-gasyn edip tikişdirmek. *Ýeňňagzyny gasyşdyryp tilmek.* 2. *gepl.d.* Bolar-bolmaz edip tikişdirmek, kök atyşdyrmak.

GAŞ [ga:ş] **I**, *at.* 1. Göz aýtymynyň üstündäki ýaý kimin gyýlyp duran gür tüý we şonuň duran ýeri. 2. Ýöneliş, wagt-orun, çykyş düşümlerde sözsoňy kömekçi hyzmatyny ýerine ýetirip, "edil öňüne, edil öňünde, edil öňünden" manylarynda, köplenç, adam bilen bagly ýagdaýda ulanylýar. *Biriniň gaşyna geçip oturmak gelşiklikän?*

♦ **Gaş bejerjek bolup, göz çykarmak** gowusyny etjek bolup bulaşdyrmak, az zady düzetjek bolup, zyýan ýetirmek. **Gaş çytmak** bir zada nägiledigini, gaharyňy bildirmek, halamaýandygyny, islemeýändigini ýüze çykarmak. *Sen ýylgyrsaň, bütin jahan maýlaýar, Gaşyň çytsaň, gys gamçysyn aýlaýar* (M. Seýidow). **Gaş kakmak** göz-gaşyňy oýnatmak, gaşyňy hereket etdirip, göz güldürmek, göz-gaş oýnadyp yşarat etmek. *Misli jerendir böküşin, Göz*

ümläp, gaşyň kakýşyň, Dolanyp, gyýa bakýşyň, Ýandyrdy, zalym, ýandyrdy (Talyby).

GAŞ [ga:ş] **II**, *at.* 1. *zergärç.* Bezeg şaýlaryň (ýüzügiň, gülýakanyň, bilezigiň we ş.m.) ýüzüne oturdylýan gymmatbaha daş. *Ýüwriük ýetmez uzagyna, Düşdüm pelek duzagyna, Meňli gyzyň ýüzügiňe, Gaşlar goýsam kümüş bile* (Magtymguly). 2. Eýeriň ön tarapynda somalyp duran tommak tutar. *Indi biziň at çapanymyzdan-da geçen eýeriň gysyna berk ýapyşyp, başymyzy gutaryp bilsek, dünýäde başga armanymyz galmady* (N. Esenmyradow). 3. Papagyň ön ýüzünde ýerleşip, maňlaýyň üstünden öňe uzap duran ýasy, gaty bölegi. *Papagyň gaşy.*

GAŞAMA, *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞAMAK, *işl.* Gijeýän ýerini dymagyň bilen gazamak, dymalamak. *Utulan ýeňsesini gaşar* (Atalar sözi).

GAŞAMAKLYK, *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞANMAK, *işl.* 1. Gijeýän ýerini gaşamak. *Bir agaja baryp, gapdalyny oýkap gaşanypdyr we şonda gök sapaklar ilişip galypdyr* (Erteki). 2. *gepl.d.* Bir zady almak üçin pul goşmak. – *Pulumyz ýetmejek bolýar, sen näme, gaşanjak dälmi?*

GAŞAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe gezek gaşamak, yzly-yzyna gaşamak.

GAŞAŞMAK, *işl.* 1. Gaşamaga kömek etmek. *Kimdir biriniň arkasyny gaşasamak.* 2. Bilelikde gaşamak. *Oglanlar elleri gaşawly atlarynyň arkasyny gaşasyp durdular.*

GAŞATMAK, *işl.* Birine teniň bir ýerini gaşamaga mejbur etmek, gaşmagyny gazanmak. *Aýu, Jemal, görensin-le, Garyş boýly şo kelhany! Kellesini gaşatmaga Alýarmyşyn Ogullany* (K. Gurbanpesow).

GAŞAW [gaşow], *at.* Atyň endamyny gaşap arassalamak üçin çotga ýaly enjam, at daragy.

GAŞAWLAMAK [gaşowlomok], *işl.* Gaşaw bilen arassalamak.

GAŞAWLANMAK [gaşowlonmok], *işl.* Gaşaw bilen arassalanmak.

GAŞAWLATMAK [gaşowlotmok], *işl.* Gaşaw bilen arassalatmak.

GAŞAÝYŞ [gaşaýyş], *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞBA-GAŞ [ga:şva-ğa:ş], *hal.* Yüzbe-ýüz, garşy-garşy, biri-birine bakyp, seredip duran, oturan. *Ikisi hem oturdylar gaşba-gaş, Ösüpdirlir bir obada ýaşba-ýaş* (N. Pomma).

GAŞ-GABAK [ga:ş-ğa:vak], *at.* 1. Gaş we gabak. *Hem seriňe gurbanam, Hem gaşy-gabagyňdan* (Aýdym) 2. *göç.m.* Iň eziz, iň mähriban. *Meniň gözüm, gaş-gabagym, Aýlar jan!* (B. Kerbabaýew).

GAŞLAK [ga:şlak], *syp.* Gaşlarynyň arasy bitişip duran hüžžük gür gaşly.

GAŞLAKLYK [ga:şlaklyk], *at.* Gür gaşlylyk.

GAŞLAMA [ga:şlama], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy.
GAŞLAMAK [ga:şlamak], *işl.* Bezeg şaýlaryna (ýüzüğe, gülyaka, bilezige we ş.m.) gaş oturtmak, gaş goýmak. *Gülyakany gaşlamak.*

GAŞLAMAKLYK [ga:şlamaklyk], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy.

GAŞLAMAZLYK [ga:şlamazlyk], *iş ady.* Gaş oturtmazlyk. *Entek ussa gülyakany gaşlamandy.*

GAŞLAŞDYRMAK [ga:şlaşdyrmak], *işl.* Gaşlap çykamak, ählisini gaşlamak, ählisine gaş oturtmak.

GAŞLAŞMAK [ga:şlaşmak], *işl.* 1. Gaş goýmaga, oturtmaga kömek etmek. 2. Bilelikde gaşlamak. *Ussanyň şägirtleri gülyakalary gaşlaşyp otyrdylar.*

GAŞLATMAK [ga:şlatmak], *işl.* Gaş goýdurmak. *Ýüzügi ussa gaşlatmak.*

GAŞLAYYŞ [ga:şlaýyş], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy, usuly.

GAŞYNMAK, *işl., ser.* **Gaşanmak.**

GAT, *at.* 1. Eplem. *Çykardy-da düwünçekden, Keteniniň gatyn açdy* (Ç. Aşyr). *Başlyk elindäki hatyny gatyny açyp görkezdi* (G. Gurbansähadow). 2. Öýüň şol bir derejede ýerleşýän otaglarynyň hatary, mertebe. *"Kawkaz" köçesinden saga bakan aýlanýan bir ýerde ýeke gat tamly, bagly bir howly bardy* (B. Kerbabaýew). 3. *ser.* **Gatlak.** *Ýedi gat ýer.*

♦ **Gatyny açmak** okap görmek. *Ol kitabyň gatyny açan adam däldi.*

GATALMAK, *işl.* 1. Depgini batlanmak, güýçlenmek, güýjäp başlamak. *Ine, onsoň welin gyzyp başlaýar, Sözlendiçe sesi gatalýar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gidişi tizleşmek, çaltlaşmak. *Maşynyň gidişi barha gatalýardy.*

GATALTMAK, *işl.* 1. Berkleşdirmek, gaýymlaşdyrmak. *Indiki ýyl okuwa gidýänçäm, açyk howada işläp, bedenimi gataltjak — diýip, Kyýas öz göwnündäkini aýtdy* (N. Jumaýew). 3. Öňki derejesinden batlandyrmak, güýçlendirmek. *Ene sözünü mylaýymlyk bilen başlap, soňuny gataltdy* (N. Sa-ryhanow). 4. Tizlendirmek, çaltlandyrmak. *"Ýör, gatyrap, basymrak geçip gideli" diýip, barha ädimi gataltdy* (T. Taganow).

GATAMA, *iş ady.* Gatamak ýagdaýy.

GATAMAK, *işl.* 1. Gaty hala öwrülme, gurap berkemek, gaty bolmak. *Görýärimiň, üzümleriň diýbi gatap baryar* (B. Gulow). 2. *göç.m.* Doňmak, doňup daşa dönmek. *Özleri bolsa buz ýaly bolup gatan aýaklaryny ýylatmak üçin, diwanhananyň önündäki açyk meýdançada gezmeläp başladylar* (B. Seýtäkow). 3. Sowukda üşäp ölmek. *Haýwanlaryň sowyga çydaman, gatap galanlary hem bar.*

GATAMAKLYK, *iş ady.* Gatamak ýagdaýy.

GATAMAZLYK, *iş ady.* Gaty hala öwrülmezlik.

GATANÇ, *at.* 1. Toýa we ş.m. ýakyn adamlaryň berýän maddy goşandy. *Gurplurak adamlar tapdygyndan gatanç diýip, kimsi dowar, kimsi öküzçe eltdiler* ("Görogly"). 2. Garyndy, garnuw. *Bu unuňda arpa gatanjy bar bolsa gerek.* 3. Alamat, ýokundy. *Onuň hüňürdisiniň hakykatdan-da dogrulyk gatanjy bardy* (B. Kerbabaýew).

GATAŇŇYR, *at.* Zirkler maşgalasyna degişli, boýy 30-50 sm ýetýän, kösügi бүдүр-сүдүр görnüşli togalagrak, baldagy ýapraksyz, düýpdäki ýapraklary per şekilli, dilik-dilik, gülleri sary-gülgüne reňkli, ýukajyk gabykly, pökgüje gozasy bolan köpýyllyk otjumak ösümlük.

GATAŇSY, *syp.* Birneme gatap başlan, onçakly ýumşak bolmadyk. *Gataňsy ýer.*

GATAŇSYRAK [gataňsyrak], *syp.* Az-kem gataňsy. *Begenç gataňsyrak bir ýere pilini dürttdi* (B. Kerbabaýew).

GATATMAK, *işl.* Bir zady gaty halyna öwürmek, gatylyk derejesine ýetirmek. *Ýeri aýagyň bilen basalap gatatmak.*

GATAÝYŞ, *iş ady.* Gatamak ýagdaýy.

GATBAR, *syp.* Biri-biriniň üstüne gat-gat edilip goýlan, gat-gat edilip galdyrylan. *Eýwandaky haly düşek ýazylgylygyna, onuň üstündäki gatbar ýassyk mündürilgiligine galdy* (B. Kerbabaýew).

GATBAR-GATBAR [gatbar-gatbar], *hal.* Birnäçe gatbardan durýan, üsti-üstüne gatbarlanan, gat-gat edilen. *Gatbar-gatbar täze jaýlar bina edilýär.*

GATBARLAMAK, *işl.* Gat-gat goýmak, gatbar-gatbar etmek, birnäçe gezek epläp, üsti-üstüne goýmak. *Dört keçäni daş eýwanda, Gatbarladym üst-üstüne* (K. Gurbannepesow).

GATBARLANMAK, *işl.* Gat-gat goýulmak, gatbar-gatbar edilmek, gat-gat bolmak. *Ýorganlar gatbarlanyp goýlupdyr.*

GATBARLAŞMAK, *işl.* Birnäçe gat bolmak, üsti-üstüne gat tutmak. *Gatbarlaşyp ýatan matalara gözi düşdi.*

GAT-GAT, *hal.* Birnäçe gatly, birnäçe gatdan ybarat, munder-munder. *Galkan kimin gat-gat edip tolkunyp, Derýa menden baýlygyny gizledi* (G. Ezizow). *Gat-gat mata. Gat-gat jaý.*

GATLA, *at.* 1. Suwuň derejesini galdyrmak, ony düzgünleşdirmek üçin akymyň önüni bentleýän gurluş, desga. 2. Gatlanyň ýerleşýän ýeri. *Ol henizem kempiri bilen gatlada ýaşaýar* ("Edebiýat we sungat").

GATLAÇY, *at.* Gatlada işleýän işçi. *Ýa ol ilerki gatlaçynyň gyzymy?* (G. Gurbansähadow).

GATLAK, *at.* Jisimiň we ş.m. üstüni örtýän gat. *Buz gatlaklary. Gar gatlaklary.* 2. Çökündilerden emele gelýän dag jynslarynyň dykyzlanan kese gaty. *Kömiür gatlagy.* 3. *göç.m.* Durmuş, medeni we ş.m. alamatlary

boýunça birmeňzeş adamlar topary. *Daýhanlar gatlagy. Gullukçylar gatlagy.*

GATLAKLY, *at.* Çelpek ýaly ýuka ýaýylan hamyra ýag çalyp, gat-gat togarlap, täzeden ýaýylyan we çapadydan ulurak edilip ýagda ýa-da ýagsyz bişirilýän çörek önümi.

GATLAMA, *1. iş ady.* Gatlamak ýagdaýy. *2. ser. Gatlakly.* *Gatlak-gatlak gatlama, Gatlamadan ätleme (Monjugatdy).* *Men size bir zat tabşyraýyn: men eglensem, yzmdan bir jübüt gatlama, biraz mäs, biraz dary göterip baryň (Erteki).*

GATLAMAK, *işl. 1.* Gat-gat edip eplemek, üsti-üstüne gatbar-gatbar goýmak. *Ýorganlary gatlap goýmak. 2.* Sapagy, ýüplügi we ş.m. birnäçe gat edip birleşdirmek, birnäçe dini birikdirmek. *Ýüpek sapagy gatlamak.*

GATLAMAKLYK, *iş ady.* Gatlamak ýagdaýy.

GATLANMAK, *işl. 1.* Gat-gat edilip eplenmek, gatbar-gatbar edilip goýulmak. *Gatlanyp goýlan ýorganlar. 2.* Birnäçe gat edilip birleşdirilmek.

GATLAŞDYRMAK, *işl. 1.* Gat-gat edip epleşdirmek, gat-gat edişdirmek. *Ýaglyk baryny gatlaşdyryp daňdy. 2.* Sapagy gat-gat edip birleşdirip tovlaşdyrmak, sapagy birnäçe gat edip işişdirmek.

GATLAŞMAK, *işl. 1.* Gatlamaga kömek etmek. *Men eneme ýüplik gatlaşýardym. 2.* Bilelikde gatlamak. *Olar ýüplük gatlaşyp otyrdylar.*

GATLATMAK, *işl.* Gatlamak işini başga birine etdirmek. *Sapagy gatlatmak.*

GATLAYÝŞ, *iş ady.* Gatlamak işi.

GATLYKMAK, *işl.* Gat-gat bolup birleşmek. *Gatlygan gar.*

GATLYŞMAK, *işl.* Garylmak, goşulyşmak, birleşmek, sepleşmek, siňmek. *Der bilen gatlyşyp giden iki düwmäni süpürmäge zordan ýetişdi (R. Gelenow).*

GATMA, *iş ady.* Gtmak ýagdaýy.

GATMAK, *işl.* Bir zady ikiniji zada garmak, birikdirmek, goşmak. *Mäşiň içiňe biraz tüwi hem gataý.*

GATMAKLYK, *iş ady.* Gtmak ýagdaýy.

GATMAZLYK, *iş ady.* Bir zady ikinji zada garmazlyk, goşmazlyk.

GATNADYLMAK, *işl.* Belli bir aralyga gatnar ýaly edilmek, gelip-gider ýaly edilmek. *Pagtaçylar işe maşynly gatnadylyar ("Edebiyat we sungat").*

GATNAMA, *iş ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATNAMAK, *işl. 1.* Iki ýana, iki aralyga ýöremek, belli ýer arasynda hereket etmek, gatnaw etmek, gidip gelmek. *2.* Yzygiderli baryp-gelip durmak, şol bir ýere birsyhly, hemişe gidip-gelip durmak. *Ol mekdebe gatnaýar.*

GATNAMAKLYK, *iş ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATNAMAZLYK, *iş ady.* Iki ýana ýöremezlik, hereket etmezlik, gatnaw etmezlik.

GATNAŞDYRMAK, *işl. 1.* Bir iş bilen meşgullandyrmak, bir işe çekmek, gatnatmak. *Körpeleri bäsleşige gatnaşdyrmak. 2.* Aragatnaşyk saklatmak, baryş-gelşi ýola goýmak. *Iki goňşyny biri-biri bilen gatnaşdyrmak.*

GATNAŞMA, *iş ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNAŞMAK, *işl. 1.* Aragatnaşykda bolmak, baryş-geliş etmek, gatnawly bolmak, biri-biriňe baryp-gelip durmak. *O artykmaç adam, goňşularynyň hemmesi bilen gatnaşýar. 2.* Bilelikde ýerine ýetirilýän işe, geçirilýän her hili çärä goşulmak. *Bu gürrüňçilige bolsa, golaý-goltum oba goňşulary-da gatnaşýardylyr (A. Gowşudow). Küşt-şaşka ýaryşyna gatnaşmak.*

GATNAŞMAKLYK, *iş ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNAŞMAZLYK, *iş ady.* 1. Aragatnaşykda bolmazlyk, baryş-geliş etmezlik. 2. Bilelikde ýerine ýetirilýän işe, geçirilýän her hili çärä goşulmazlyk.

GATNAŞYJY, *at. 1.* Bir işi amala aşyrmaga gatnaşýan adam. *Ýaryşa gatnaşyjylar.*

GATNAŞYK, *at. 1.* Aragatnaşyk, baryş-geliş, gatnaw, gelim-gidim. *Döwletara gatnaşyklar. Gatnaşyk etmek. 2.* Birine, bir zada bolan dahyl, garaýyş, duýgudaşlyk, baglanyşyk. *Seniň muňa näme gatnaşygyň bar?*

GATNAŞYKLY, *syp., ser. Gatnawly 2.*

GATNAŞYŞ, *iş ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNATMAK, *işl.* Iki tarapa, iki aralyga ýöretmek, belli bir ýer arasynda hereket etdirmek, gatnaw etdirmek. *–Meni ýöne iki-baka gatnadyp dursuň, buýran işimi hem bitireňok. 2.* Ulag bilen adam daşamak. *Ýolagçy gatnatmak. 3.* Yzygiderli äkidip getirmek, şol bir ýere birsyhly äkidip-getirip durmak. *Çagany bakja gatnatmak.*

GATNATMAZLYK, *iş ady. 1.* Iki aralyga ýöretmezlik. *–Janyňa döneyin, meni kän gatnatma, ýarawlygymyň ugry ýok. 2.* Ulag bilen adam daşamazlyk. *Men indi awtobusly ýolagçy gatnadamok. 3.* Bir ýere gatnamasyny bes etdirmek, işe, okuwa we ş.m. ýere goýbermezlik. *Sowuk düşeli ol gyzyny mekdebe gatnadanok.*

GATNAW [gatnow], *at.* Aragatnaşyk serişdesi arkaly edilýän hereket. *Ýol agyr bolsa-da, onuň gatnawy köpdi (Ş. Borjakow). 2.* Gatnaşyk, baryş-geliş, aragatnaşyk.

GATNAWLY [gatnowly], *syp. 1.* Köp gatnaw edilýän, köp gatnalýan, köp geçilýän (ýol hakynda). *Gatnawly köçe. 2.* Gelim-gidimli, baryş-gelişli, aragatnaşykly, gatnawy bar. *Goňşymyz gatnawly adamlar.*

GATNAÝYŞ, *iş ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATY, *syp.* 1. Ýumşak däl, daş ýaly. *Gaty ýer.* 2. Berk, gaýym, ykjam, pugta. *Guşagy gaty çekmek. Bagjygy gaty daňmak.* 3. Çasly, güýçli, batly (ses hakynda). *Ol gaty geplemän, diňe hamsygyp hümrüdedi* (B. Kerbabaýew). 4. Örän, juda, has, uçursyz, bijaý, çendenäşe. *Gaty täsin waka.* 5. Batly, çalt, tiz, basym, aýagaldygyna (hereket hakynda). *Öňki atly galdy, emma indi başga bir atly gaty kowýar* ("Görogly").

♦ **Gaty gitmek** hetden aşmak, çenden çykmak, çen-çakyňy bilmän, hetdiňi tanaman, öte geçmek. *Paý-paý, aga, gatyarak giditň-ow! Öwez, jan, gatyarak giden bolsam, kyrklaryň kyrk ýapynjasy bilen meni pugta basyr* ("Görogly"). **Gaty görmek** birinden bir zady göwnüňe almak, göwnüň galyp öýkelemek, ýokuş görmek. *Onyň oba gelip, bize salama gelmeýşini gaty gördüm.* **Gaty söz aýtmak** birine göwne deger ýaly ýaramaz söz aýtmak, gaty-gaýrym söz diýmek. **Gaty umyt bolmak** tamaňy üzmek, umydyňdan el çekmek, umydyň tala daňlan ýaly bolmak. **Gaty umyt etmek** tamasyny üzdürmek, umydyňdan el çekdirmek.

GATYBAŞ [gatyvaş] **I**, *at.* Uzyn palaçly, dykyz togalak däneli gaňrakbaş jöwen.

GATYBAŞ [gatyvaş] **II**, *syp.* Çydamly, dözümlü. *Ol ýaşlygyndan gatybaşdy.*

GATY-GATY [gaty-ğaty], *hal.* Çalt-çalt, tiz-tiz, howlугyp, alňasak, basym, güýçli, batly (ýöremek, gürlemek we ş.m. hakynda). *Ol öýden çykyp, gaty-gaty ýörüp gitdi.*

GATY-GAÝRYM [gaty-ğayrym], *syp.* Göwne deger ýaly ýokuş, aýy, agyr, bijaý (söz hakynda). *Gyzyna gaty-gaýrym söz aýtmaýan Tyllagözel ýalbaryjy bir ses bilen nakyl getirdi* (B. Kerbabaýew).

GATY-GUTY [gaty-ğuty], *syp.* Galan-gaçan, iýilmän galan, gatan (çörek hakynda). *Gaty-guty zagaraný çykaryp önünde goýdy* ("Görogly").

GATYJA, *at.* Süýrüje, dikgi, selçen baldakly, goýy gyzył-benewşe gülli, düýbi togalajyk kösükli, takyrlarda, dag eteklerinde ösýän ot, tekesakgal.

GATYK, *at.* Bişen süýde gönezlik atylp, basyrylyp uýadylýan süýt önümi. *Gatyk basyrmak. Bagyr ýaly gatyk. Gatyk uýapdyr. Gatygy halta guşup süzmek.*

GATYKELLE, *at.* Uzynlygy ýarym metre ýetýän, agramy üç kilogram çemesi, arkasy iki ýüzgüçli balyk.

GATYKLAMA, *iş ady.* Gatyklamak işi.

GATYKLAMAK, *işl.* Gatyk garmak, gatyk goşmak. *Akýüwrügi gatyklamak. Unaşy gatyklamak.*

GATYKLAMAKLYK, *iş ady.* Gatyklamak işi, ýagdaýy.

GATYKLANMAK, *işl.* Gatyk goşulmak. *Gatyklanýan unaş.*

GATYKLATMAK, *işl.* Gatyk goşdurmak, gatyk gardyrmak. *Unaşy gatykladyp içmek.*

GATYKLAYYŞ, *iş ady.* Gatyklamak ýagdaýy.

GATYKLY, *syp.* Gatyk garylan, gatyk goşulan. *Gatykly unaş.*

GATYKLYK, *at.* Gatyk etmek üçin niýetlenen (süýt hakynda). *Gatyklyk süýt almak.*

GATYLAÇ, *syp.* Gatyarak, gatap berkişen, ýumşak däl, alagaty. *Keýikleriň biri syňraklary bilen gatylaç ýerden gum tozadyrdy* (B. Kerbabaýew).

GATYLMAK, *işl.* Goşulmak, garylmaq. *Süýde bal gatylymak.*

GATYLYK, *at.* Gaty bolmaklyk, daş ýalylyk. *Ýeriň gatylygy.*

GATYLYP-GARYLMAK [gatylyp-ga:rylmak], *işl., gepl.d., ser.* Gatyssyp-garyşmak. *Ýaş gelne baran ýerindäkilere gatylyp-garylmak ýeňil düşmedi.*

GATYM-GARYM [gaty-m-ğa:rym], *syp.* Biri-birine gatylyan, garyşan, bulam-bujar, gaty-m-garym. *Öýüň goşlary gaty-m-garym bolup ýatyrdy.*

GATYR, *at.* Erkek eşek bilen baýtalyň çaknyşmagyndan emele gelen haýwan.

GATYRGANDYRMAK [gatyrgannymak], *işl.* Biriniň gaharyny getirmek, birini gaharly gürlemäge mejbur etmek, käýindirmek.

GATYRGANMA [gatyrganma], *iş ady.* Gatyrganmak ýagdaýy.

GATYRGANMAK [gatyrganmak], *işl.* Gaharlanmak, gaharly, öýkeli gürlemek, gaharly käýinmek. *Wiý, kakasy, ownuk-uşak zat üçin gatyrganmaweri* (B. Kerbabaýew).

GATYRGANMAKLYK [gatyrganmaklyk], *iş ady.* Gatyrganmak ýagdaýy.

GATYRGANMAZLYK [gatyrganmazlyk], *iş ady.* Gaharlanmazlyk, gaharyň gelmezlik.

GATYRGANYŞMAK [gatyrganyşmak], *işl.* Biri-biriňe gaharly söz aýdyşmak, gaharly söz diýişmek. *Hiç birimizden ýüzem sowmadyk, gatyrganyşmadygam* (R. Gelenow).

GATYRHANA [gatyrho:na], *at.* Gatyry ýatagy, gatyry saklanylýan jaý. *Gatyrhana salyň! – diýip hökümedipdir* ("Myrally").

GATYŞ, *iş ady.* Garmak işi.

GATYŞDYRMAK, *işl.* 1. *ser.* Garyşdyrmak 1. 2. Bulaşdyrmak, nädogry kesgitlemek. *Bir meseläni başga bir mesele bilen gatyşdyrmak.*

GATYŞDYRMAZLYK, *iş ady.* Bir zadyň başga bir zat bilen garylmagyna, goşulmagyna ýol bermezlik.

GATYŞMAK, *işl.* 1. *ser.* Garyşmak 2. *Jahyllykda çar tarapa atyşan, Bilmezlikde ham işlere gatyşan* (Magtymguly). *Şol döwürlerde il arasynda aşyk oýny şeýle rowaçdy, çagalara gatyşyp, Gurt ýaly obanyň jahyllary-da, sakgallylary-da oýnardylar* (A.

Gowşudow). 2. Ile goşulmak, köpe garyşyp gitmek. *Bir haýukdan soň görse, gelni pagtaçylara gatyşyp işläp ýör* ("Edebiýat we sungat").

GATYŞMAZLYK, *işl.* Gatyşman, goşulman durmaklyk. *Biriniň şahsy işine gatyşmazlyk.*

GATYŞYK, *symp., ser.* Garyşyk.

GATYŞYKLY, *symp.* Bir zat bilen ikinji zat gatyşan, dürli zatlardan düzülen, garyndyly. *Tamyň kömür gatyşykly kapas howasy gapydan gireniňden burnuňa kükäp urýardy* (G. Kulyýew). *Gar gatyşykly ýagyş ýagýar.*

GATYŞYP-GARYŞMAK [gatyşyp-ga:ryşmak], *işl., ser.* Garyşmak 4. *Gelen gelin gaýyn öýünde gatyşyp-garyşyp bilen bolsa, onuň gowy gylykly boldugydyr.*

GAWUN [ga:wun], *at.* 1. Pazyly ýere ýazylyp ösýän, uly ýaprakly birýyllyk bakja ekini. 2. Şu ösümligiň süýji maňyzly, iri, togalak ýa-da süýri miwesi. *Onuň yzyndan gawun ýaryp käseleýärler, bedre dolý akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup, ýmäge başladylar* (A. Gowşudow).

♦ **Gawun-gawundan reňk alar** birine başga biriniň häsiýeti, hereketi, täsiri geçmek. *"Gawun-gawundan reňk alar" diýlişi ýaly, bu-da kün geplemeýärdi.*

GAWUNÇYLYK [ga:wunçuluk], *at, ser.* Gawunlyk.

GAWUN-GARPYZ [ga:wun-ğarpyz], *at.* Gawundyr garpyzy aňladýan jemleýji tirkeş söz. *Aýsoltan, gawun-garpyz meýdanlarynyň üstünden geldi* (B. Kerbabaýew).

GAWUNGÜL [ga:wungül], *at.* Bakja ekinleriniň arasynda ösüp, olara şikes ýetirýän sary baldakly, gögümtil gülli haşalot.

GAWUNLYK [ga:wunluk], *at.* Gawunyň köp ekilen ýeri, gawunyň bol ýeri, gawunçylyk.

GAÝ, *at.* 1. Ygally, ýagynly güýçli sowuk ýel, harasat, apy-tupan. *Iki paslyň sepgidinde, ylaýta-da, güýzüň başynda her hili gaýlaryň bolmagy taň dälär* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Ýüze çykýan gowga, uruş, söweş, jeň. 3. *göç.m.* Goh-galmagal, dawa-jenjel, galmagal. *Gay turuzmak.*

♦ **Ýeser ýerde gay turmak** *ser.* Ýeser.

GAÝA, *at.* Dagyň göni, dik galýan kert ýeri.

♦ **Gaýadan gaýdan ýaly bolmak** duýdansyz bir zada ulaşmak, duýdansyzlykdan aljyramak. *Balam, sen neneňsi bolduň, "içim" diýip gaýadan gaýdan ýaly boladyň-la!* (A. Durdyýew). **Gaýa ýaly (kimin)** berk, mäkäm, ärlerçe, mertlerçe.

GAÝA-GOPUZ [gaýa-ğopuz]: **gaýa-gopuz ýok** howsala düşer ýaly, gyssanar ýaly hiç hili ýagdaý ýok, imisalalyk. *Gaýa-gopuz ýok ýerinden gulagyna deňiş*

gyzaryp, abyr-zabyr ediberdi ("Edebiýat we sungat"). *Oglanlar, häzir gaýa-gopuz ýok* (Ý. Mämmediýew).

GAÝALMAK, *işl.* Gaýma bilen nagyş edilmek, gaýmalanmak. *Saçy täze syrylan kellesinde yz goýup giden, keşdesi iri gaýalan tahýasyny gozgady* (N. Baýramow).

GAÝALYK I, *at.* Gaýanyň köp ýeri.

GAÝALYK II, *at.* Ilki garnyna gaýan duluç, inen düýe.

GAÝAMA, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝAMAK, *işl.* Tikiniň gaýma görnüşi bilen nagyş etmek, gaýmalamak. *Hakykatdan-da, garry ýaş başyna bu gyza keşde etmek, gaýma gaýamak, haly çitmek ýaly el işlerini öwretmek bilen, oňa edepli bolmak terbiýesini-de berip başlady* (A. Gowşudow).

GAÝAMAKLYK, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝAMAZLYK, *iş ady.* Gaýamak işini ýerine ýetirmezlik.

GAÝAŞMAK, *işl.* 1. Gaýma gaýamaga kömek etmek. *Gyz gelnejesine gaýma gaýaşdy.* 2. Bilelikde gaýamak (gaýamak işliginden soň oturmak işliginiň häzirki zamanda gelen şekili ulanylyar). *Gyzlar gaýma gaýaşyp, keşde çekişip otyrlar.*

GAÝATMAK, *işl.* Gaýamak işini başga birine etdirmek, gaýmalatmak. *Tahýaň etegini gaýatmak.*

GAÝAÝYŞ, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝÇY, *at.* Mata we ş.m. gyrkmak, kesmek üçin atanaklaýyn hereket edýän iki saply gural. *Bag gaýçysy.*

♦ **Gaýçy çalmak** dowam edýän döp-dessura görä, nika gyýlanda, "ara şeýtan düşmesin" diýen yrym bilen, gaýçyny gyrkýan ýaly şarkyldatmak. **Gaýçy gulak** çowly gulak (atyň gulagy hakynda). *Gaýçy gulak atlarymyzbar.* **Gaýçy guýruk** arasy açylyp duran, açylan gaýça meňzeş guýruk. *Gaýçy guýruk garlawaçlar.*

GAÝÇYLAMA, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝÇYLAMAK, *işl.* Gaýçy bilen kesmek, gyrkmak, çyrpmak, timarlamak. *Ol murtyny gaýçylap, bir kadada saklady* (A. Gowşudow).

GAÝÇYLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝÇYLANMAK, *işl.* Gaýçy bilen kesilmek, gaýçy bilen kesilip timarlanmak. *Baglar gaýçylanyp timarlandy. Mata gaýçylanyp, kesim-kesim edilipdir.*

GAÝÇYLAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan gaýçy bilen kesip çykamak, gaýçy bilen gyrkyp timarlaşdyrmak.

GAÝÇYLAŞMAK, *işl.* Gaýçy bilen kesmäge kömekleşmek, gaýçy bilen keşişmek. *Üzüm agaçlaryny gaýçyлаşmak.*

GAÝÇYLATMAK, *işl.* Gaýçylamak işini başga birine etdirmek, gaýçy bilen kesdirmek, gyrkdymak. *Üzümi gaýçyladyp zaýaladaýma. Baglary gaýçylatmak.*

GAÝÇYLAYYŞ, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝDA-GAÝMALAŞYK [ga:ýda-ğa:ýmalaşyk], *at.* Köpçülikleýin eýläk-beýläk edilýän çalasyn hereket, eýläk-beýläk çalasyn hereket edýän mähelläniň hereketi. *Obanyň içi gaýda-gaýmalaşykdy, ikindiniň alada-derdeseri uly-kiçini herekete getiripdi (G. Kulyýew).*

GAÝDARLY, *syp.* Gaýtmaga meýilli. *Ol heniz-ä gaýdarly däl.*

GAÝDARLYK, *at.* Gaýtmaga mümkinçilik, ýarawlyk. *Ýagdaýym biraz gowlanaýmasa, obamyza gaýdarlygym ýok.*

GAÝDUWSYZ [gaýduwsuz], *syp.* Her hili kynçylyklardan gaýtmaýan, batyrlyk bilen hereket edýän, tutanýerli, edermen, gorkmazak, okgunly. *Siziň garamagyňyzda dagy böwserlik, ýeriň astyny üstüne çöwrerlik gaýduwsyz güýç bar (B. Kerbabaýew). Gaýduwsyz adam. Gaýduwsyz hereket etmek.*

GAÝDUWSYZLYK [gaýduwsuzluk], *at.* Her hili kynçylyklara hötde gelmeklik, maksada okgunlylyk, tutanýerlilik, edermenlik, gorkmazaklyk. *Eseriň çalasynlygy, gaýduwsyzlygyny hiç zat bilen deňär ýaly däl (A. Nazarow). Gaýduwsyzlyk bilen söweşmek. Gaýduwsyzlyk görkezmek.*

GAÝDÝLMAK, *işl.* Gelen yzyňa öwrülme, yzyňa gidilmek, öwrülme.

GAÝDYM, *at.* Bir hereketiň öňki depgininden peseliş ýagdaýy, öňki ýagdaýyndan gowşamak häsiýeti.

◊ **Gaýdym çalyşmasy** (dil b.) "öz" diýen sözden ybarat bolup, at deregine ulanylýan sözleriň ýerini çalyşýan söz.

GAÝDYP, *hal.* Indiden beýläk, dagy-duwara, dolanyp, soň, gaýtalap. *Magtymguly, ol menzile, diýara, Giren gaýdyp çyka bilmez kenara (Magtymguly).*

GAÝDYRMAK [ga:ýdyrmak], *işl.* 1. Howada uçurmak. *Ýakymсыз sörtük şemal ýapraklary gaýdyryp äkidýärdi (B. Gulow). Ol daşy gaýdyryp zyňdy.* 2. göç.m. Urup ýykmaq, agdarmak. *At üstüne münen nätanyş adamy gaýdyryp goýberdi.* 3. Bir sebäbe görä uly wezipesinden aýryp taşlamak. *Sen aýagyňy dogry basmasaň, bir gün işiňden gaýdyryp goýbererler.*

GAÝDYRYLMAK [ga:ýdyrylmak], *işl.* Gaýar ýaly edilmek, howada gaýyp gider ýaly edilmek. *Ýabylaryň bu çapyp barşyna furgon sähel bir zada galtaşaýsa ýa-da ýabylar bir gyrarakda geçäýdigi ählimiz gaýdyrylyp gitjek (B. Gulow).*

GAÝDYŞ, 1. *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy. 2. *hal, gepl. d., ser.* **Gaýdyşyn.** Ony men size gaýdyşda görkezerin (B. Kerbabaýew).

◊ **Gaýdyş bolmak** *gepl. d.* ýogalmak, aýrylmak, ölmek, dünýeden gaýtmak. *Abulhaýryň haçan, näçe ýaşynda dünýäden ötenligi anyk bolmasa-da, onuň heniz Abusagydyň ýetginjek döwründe gaýdyş bolandygyny çaklamak mümkin ("Türkmen dili")*

GAÝDYŞMAK, *işl.* 1. Ikiden-ýekeden gaýdyp başlamak, dagaşyp başlamak. *Kärendeçiler pagta ýerinden öýlerine gaýdyşyp gelyärdiler (A. Durdyýew).* 2. Öňki derejesinden peselişmek, kemelişmek, çekilişmek; köşeşmek. *Deryanyň joşguny gaýdyşdy. Ýaranyň çişy gaýdyşdy.*

GAÝDYŞYK, *at, gepl. d.* Öýli-öýüne gidişlik, iki-ýekeden gaýdyp başlamaklyk. *Adamlar, gaýdyşyk wagty boldy. Gaýdyşyk bolandan soň hem oturdyk.*

GAÝDYŞYN [gaýdyşy:n], *hal.* Yza gaýdyp, dolanyp gelinýärkä, gelşin. *Gaýdyşyn biz Etrek derýasynyň boýy bilen gaýtdyk ("Edebiýat we sungat").*

GAÝGANA [gaýgana], *at.* Düýe botlanda, ýañy bolan köşegiň daşyndaky suwly barda.

GAÝ-GAÝMALAŞYK [ga:ý-ğa:ýmalaşyk], *at, ser.* **Gaýda-gaýmalaşyk.** *Garagumuň üsti gaý-gaýmalaşyk bilen doldy (B. Kerbabaýew).*

GAÝGY [gaýgy], *at.* 1. Bir zadyň aladasyny etmek duýgusy. *Magtymguly, elli ýaşyň, Gamdyr, gaýgydyr, syrdaşyň (Magtymguly).* 2. Ynjalyksyzlyk, ünji, alada. *Göroglynyň hiç zyndan gaýgysy ýok ("Görogly").*

◊ **Gaýga batmak** bir zadyň pikirini, gaýgysyny etmek.

GAÝGY-ALADA [gaýg(y)-alada], *at, ser.* **Gaýgy we Alada.** *Ondan galyň hantama däl, üstesine gaýgy-alada galdy (B. Kerbabaýew).*

GAÝGYÇYL [gaýgyçyl], *syp.* Gaýgy edegen. *Şeýle-de bolsa, gaýgyçyl garrynyň önünde sözlemek, oňa hakykaty beýan etmek birbada agyr degdi (B. Pürliýew).*

GAÝGYÇYLLYK [gaýgyçyllyk], *at.* Gaýgyçyl hasiýetlilik, gaýgy edegenlik. *Ol gaýgyçyllygy sebäpli özüni horlaýardy.*

GAÝGY-GAM [gaýgy-ğam], *at, ser.* **Gaýgy-gussa.** *Gaýgy-gam adamyň saglygy üçin uly zyýandy (O. Gadamow).*

GAÝGY-GUSSA [gaýgy-ğusso], *at.* Adamlarda döreýän we çykalgasyz görünýän gynançly, hasratly pikir, gaýgy-gam. *Gaýgy-gussa getirmegin başyňa, Jandan batyr, esrik nerim näm boldy? ("Görogly").*

GAÝGY-HASRAT [gaýgy-hasyrat], *at, ser.* **Gaýgy-gussa.** *Çeker boldum gaýgy-hasrat, Başymdan gitmedi pyrkat (Magtymguly).*

GAÝGYLANDYRMAK [gaýgylandyrmak], *işl.* Gaýgylandyrmak ýaly etmek, gaýgy etdirmek, gaýga batyrmak. *Wagtynda oglundan hat-habar gelmezligi enäni gaýgylandyrdy.*

GAÝGYLANMA [gaýğylanma], *iş ady.* Gaýgylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLANMAK [gaýğylanmak], *işl. 1.* Gaýgyly pikir gurşap almak, gaýgy etmek, gaýga batmak. *Onuň ýüzüne sereden lukman onuň bir zatdan gaýgylanýanlygyny we soraglarynyň barlygyny gözünden aňlady* (A. Gowşudow). *Ol bir zada gaýgylanyp otyrdy. 2.* Ünji etmek, ynjalyksyzlanmak, aladalanmak. *Ol, sowuk howada oglunyň ýeňil geýnendigi ýadyna düşüp, gaýgylandy.*

GAÝGYLANMAKLYK [gaýğylanmaklyk], *iş ady.* Gaýgylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLANMAZLYK [gaýğylanmazlyk], *iş ady.* Gaýgy etmezlik, gaýga batmazlyk.

GAÝGYLANYŞ [gaýğylanyş], *iş ady.* Gaýgylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLY [gaýgyly], *syp. 1.* Gaýgysy bar, gaýgysyz däl. *Ol daşýndan gaýgyly görünýär. 2.* Ünjüli, iňkisi, ynjalyksyz. *Ol ikisiniň hem çynlakaý sypatlaryna, gaýgyly keşplerine geňirgend*(B. Kerbabaýew).

GAÝGYLYLYK [gaýgylylyk], *at. 1.* Gaýgysy barlyk, gaýgysyz dälilik. *Wakanyň gaýgylylygy oňa güýçli täsir etdi. 2.* Ünjülilik, aladalylyk, birahatlyk, ynjalyksyzlyk, iňkisililik.

GAÝGYRMA [gaýğyrma], *iş ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYRMAK [gaýğyrmak], *işl. 1.* Aýap saklamak, aýamak. *Ol janyny gaýgyran dälidir. 2.* Dözmeklik edip aýamak. *Ýöne men syrkaw adamyny gaýra üzäýmäýin diýip gaýgyrdym* (A. Gowşudow).

GAÝGYRMAKLYK [gaýğyrmaklyk], *iş ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYRMAZLYK [gaýğyrmazlyk], *işl.* Aýamazlyk, aýap saklamazlyk. *Men Siziň her biriňiziň ata Watanymyzy gülläp ösdürmek ugrunda gujur-gaýratyňyzy gaýgyrmajakdygynyza ynanyaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

GAÝGYRYLMAK [gaýğyrylmak], *işl.* Aýawly saklanylmak, gorap, aýap saklanylmak, aýalmak. *Tohumyň gaýgyrylmagynyň sebäbi onuň gymmatly, tapylgysyz ak bugdaýdandygdy.*

GAÝGYRYŞ [gaýğyryş], *iş ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYSYZ [gaýğysyz], *syp. 1.* Gaýgysy ýok, hiç zady pikir etmeýän, aladasyz, ünjsüz, iňkisi bolmadyk. *Gaýgysyz çaga gapyda bökjekläp, oýnap ýör. Gaýgysyz gara suwda semrär* (Nakyl). *2. gepl.d.* Hiç kynçylyk çekmän, şübhesiz, ýeňil. *Ol bu işi gaýgysyz başarar. 4.* Oglana dakylýan at.

GAÝGYSYZLYK [gaýğysyzlyk], *at.* Gaýgysy ýokluk, gaýgyly dälilik. *Gaýgysyzlyk saglyk üçin peýdalýdyr.*

GAÝGY-ÜNJI [gaýgy-ünjü], *at, ser.* **Gaýgy-alada.** *Gaýgy-ünjini taşlap, yhlaslyrak ýapyşyberseň, eliň endik edip gidenini özüň hem duýman galarsyň* (G. Gurbansähedow).

GAÝKY, *syp.* Arkan gaýsaryp duran, döşi öňe çykyp duran, gaýşak. *Kim gaýkyny söýer, kim küýkini* (Nakyl).

GAÝKYJAKLAMA, *iş ady.* Gaýkyjaklamak ýagdaýy.

GAÝKYJAKLAMAK, *işl. 1.* Arkan gaýsarylyp ýöremek, gaýşak hereket etmek. *Ol gaýkyjaklap haýdap baryrdy. 2. göç.m.* Öz diýeniňi tutmak, göwnemezlik, makul bilmezlik, ylalaşmazlyk, barlyşmazlyk, kesirlik etmek. *Ol gaýkyjaklan boldy.*

GAÝKYJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýkyjaklamak ýagdaýy.

GAÝKYJAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gaýkyjaklap ýöremek, arkan gaýsaryşyp ýörän bolmak, arkan gaýyşmak. *Ikisi hem gaýkyjaklaşyp baryrdy.*

GAÝKYJAKLATMAK, *işl.* Gaýkyjaklap ýörär ýaly mejbur etmek, gaýkyjaklap ýöretmek, arkan gaýsartmak. *Güýçli ýel ýolagçyny gaýkyjakladyp ýykaýjak-ýykaýjak bolýardy.*

GAÝKYJAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gaýkyjaklamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAMA [gaýkyllama], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAMAK [gaýkyllamak], *işl.* Öňin-yzyn yranyp durmak, ýaýkyldamak. *Ol düýäniň üstünde gaýkyldap otyrdy. Gaýkyldap ýöremek.*

GAÝKYLDAMAKLYK [gaýkyllamaklyk], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAŞMAK [gaýkyllaşmak], *işl.* Oýmul-oýmul edişip ýöremek, çaykanyşyp ýöremek. *Gazlar gaýkyldaşyp suwa girdiler.*

GAÝKYLDATMAK [gaýkyllatmak], *işl.* Gaýkyldyly ýöretmek, iki ýana çaykanyşyp hereket etdirmek.

GAÝKYLDAÝYŞ [gaýkyllaýyş], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝLAMA, *iş ady.* Gaýlamak ýagdaýy.

GAÝLAMAK, *işl., gepl.d. 1.* Gaýa sezewar bolmak, gaý üstüni basmak, gaýda galmak. *2. göç.m.* Başagaý bolmak, lejiň çykmak, ýadamak, irmek. *Görogly aýtdy: – Şu zaňnar gaýlap gelyär-ow* ("Görogly").

GAÝLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýlamak ýagdaýy.

GAÝMA I, *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMA II, *at.* 1. Nagyş salmak üçin owunjak sanjylyp tikilýän tikiniň bir görnüşi. 2. Gaýma bilen salnan keşde, nagyş. *Bu gaýmany kim gaýady?*

GAÝMAK I, *at.* 1. Süýtden alynýan ýokumly we ýagly iýmit önümi. *Gyr atyň sagrysynyň üstünde bir käse gaýmak goýsaň bozuljak däl*di ("Görogly"). 2. *göç.m.* Suwuklygyň, tekizligiň we ş.m. ýüzünde emele gelen ýukajyk gatlak, gyrypak. *Säher çagy giň kenarda aýlanyp, Bozyar ýeriň ykyrdaýan gaýmagyn* (M. Seýidow).

GAÝMAK II, *işl.* Erkege çekilen düýäniň höwürden çykmagy, bogaz bolmagy. *Inen düýeleriň birnäçesi gaýypdyr.*

GAÝMAK [ga:ýmak], *işl.* 1. Suwuklygyň içinde çümmän hereket etmek, ýüzünde göterilip ýörmek, ýüzmek. *Bir tarapdan, köle düşen zat suwuň ýüzünde käd*i ýaly gaýyp ýör, çümmeýär (A. Atajanow). 2. Ganat ýaýyp, howada uçmak, howada gaýmalamak. *Uçaryň mysaly nusgasy asmanda gaýýardy. Saralan ýapraklar gaýyp ýere düşýärler.* 3. Bir ýerden aşaklygyna gaýtmak, ýykylmak, zyňlyp gitmek. *Men bilmedim näme üçin atlanyp, At üstünden gaýdyňmy sen, Artyk jan* (B. Kerbabaýew).

◊ **Gaýyp düşmek** köp wagtlap barmadyk ýeriňe ahýry bir gün geleninde aýdylýan aňlatma. – *Sen bu ýerlere gaýyp düşdüňmi, gözümüzden uçduň ahýry?!*

GAÝMAKLAMA, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLAMAK, *işl.* 1. Süýt bişirilende ýüzünde ýukajyk ýagly gatlak emele gelmek, gaýmak bitmek. *Süýt gaýmaklady.* 2. Suwuklygyň, tekizligiň we ş.m. ýüzünde ýukajyk gatlak emele gelmek, gyrypaklamak. *Suwuň gyryk-bujaklarynda buz gaýmaklap görünýän ýerleri-de bardy.*

GAÝMAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLATMAK, *işl.* Gaýmak emele geler ýaly şert döretmek, mümkinçilik bermek, gaýmak bitýänçä goýmak.

GAÝMAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLYK, *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMAKLYK [ga:ýmaklyk], *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMALAMA, *iş ady.* Gaýmalamak işi.

GAÝMALAMA [ga:ýmalama], *iş ady.* Gaýmalamak hereketi, ýagdaýy.

GAÝMALAMAK, *işl.* 1. Gaýma gaýamak, gaýma çekmek. *Gaýmalap keşde etmek.* 2. Bir zadyň daşyna zolak aýlamak.

GAÝMALAMAK [ga:ýmalamak], *işl.* Eýläk-beýläk hereket etmek, galgamak, bir zadyň töwereginde aýlanmak. *Ak köýneklige oglan bolsa dürli gülleriň*

arasynda, kebelek kimin gaýmalap, juwtar ak gülleri çöpleýärdi (N. Pomma).

GAÝMALAMAKLYK, *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝMALAMAKLYK [ga:ýmalamaklyk], *iş ady.* Gaýmalamak hereketi.

GAÝMALANMAK, *işl.* Gaýma edilmek, gaýma gaýalmak.

GAÝMALAŞMAK, *işl.* Gaýma gaýaşmak. *Tahýa gaýmalaşmak.*

GAÝMALAŞMAK [ga:ýmalaşmak], *işl.* 1. Birnäçe bolup bir zadyň töwereginde aýlanmak, galgamak. *Gelnalyja gitmäge höwesjeňler eýýäm maşynyň töwereginde gaýmalaşýardylar* (B. Gulow). 2. Birnäçe ýa köp bolup bilelikde ganat ýaýyp uçmak. *Günüň ýaşyp barýanyňy mälüm edip, ondan-ona gaýmalaşýan, özlerine ýatak ýer arayan serçeler aladaly jürküleşýärdiler* (B. Kerbabaýew). *Geçiguşlar al-asmanda gaýmalaşýar.*

GAÝMALAŞYK [ga:ýmalaşyk], *at.* Köpçülikleýin edilýän tertipsiz hereket, gaýda-gaýmalaşyk.

GAÝMALATMAK, *işl.* Gaýmalamak işini başga birine etdirmek, gaýma gaýatmak. *Tahýa gaýmalatmak.*

GAÝMALATMAK [ga:ýmalatmak], *işl.* Bir zady duran ýerinde üstünde bulaýlamak.

GAÝMALAÝYŞ, *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝMALAÝYŞ [ga:ýmalaýyş], *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝNADYLMAK, *işl.* 1. Gaýnamak derejesine ýetirilmek. 2. Gaýnadylyp bişirilmek. *Gaýnadylan et.*

GAÝNADYNMAK, *işl.* Özün üçin gaýnatmak. *Çaý gaýnadynmak.*

GAÝNADYŞMAK, *işl.* 1. Gaýnatmaga kömek etmek. *Çaýça çaý gaýnadyşmak.* 2. Bilelikde gaýnatmak. *Gelinler toýa gelenler üçin çaý gaýnadyşyp ýördüler.*

GAÝNAG [gaýnağ] **I**, *syp.* Çig däl, gaýnan (suw hakynda).

GAÝNAG [gaýnağ] **II**, *at.* Agzyň içinde, dodakda, burunda ýara döremek bilen çykyan kesel, düwürtikli kesel.

GAÝNAG [gaýnağ] **III**, *at.* Öýken keseli.

GAÝNAGLY [gaýnağly], *syp.* Gaýnag keseline duçar bolan, gaýnag keselli.

GAÝNAK, *at.* Elde örülýän gülli joraba we käbir el işlerine salynýan nagyş, şeýle hem şol salynýan nagşyň ady.

GAÝNAM, *at.* Gaýnamak derejesi. *Gaýnamy kemsiz ýeten et.*

◊ **Gaýnamy çykmak** gowy gaýnamak, gowy gaýnap ugramak. *Gaýnatmanyň gaýnamy çykypdyr öýdýän.* **Gaýnamy synmak** gaýnamasy galmak.

Taňkanyň gaýnamy synanson, çopan ala torbasyny sermäp, çay haltasyny tapdy ("Edebiýat we sungat").

GAÝNAMAK, *işl.* 1. Güýçli gyrgyzlygyň täsiri netijesinde bugaryp lakyrdamak, gaýnag hala ýetmek. *Oduň üstünde goýlan tüňçäň suwy gaýnap başlady.* 2. Aşakdan çogup, urup çykmak (suw hakynda). *Jülgäniň ýokary başynda buz ýaly çeşme gaýnap çykýardy.* 3. *göç.m.* Möwç almak, joşa gelmek, möwjemek, joşmak. *Yşk derýasy doldy, daşdy, gaýnady, Täze hyruç eýläp, gymaly boldum* (Magtymguly).

GAÝNATDYRMAK, *işl.* Gaýnatmak işini başga birine etdirmek. *Çay gaýnatdyrmak.*

GAÝNAR [gaýna:r], *at.* Suwy çogup, zogdurylyp, gaýnap çykýan çeşme.

GAÝNATMA, 1. *iş ady.* Gaýnatmak ýagdaýy. 2. Etlä süňk suwda siňňin gaýnadylyp bişirilýän milli nahar.

GAÝNATMAK, *işl.* 1. Gaýnag hala ýetirmek. *Olar çay gaýnatmaga başladylar.* 2. *gepl.d.* Bişirmek. *Semeni gaýnadýan gelin-gyzlaryň kalby örän päk bolmaly* ("Nesil").

♦ **Ganyny gaýnatmak** gaharyňy getirmek, janyňy ýakmak, gazaplandyrmak. *Bu ýagdaý onuň ganyny gaýnadýardy* (B. Pürliýew).

GAÝRA I, *at.* 1. Demirgazyk-Gündogar aralykdaky tarap, ileriniň garşysyndaky tarap. *Gaýradan bir adam gelýär. Soň bular gaýrak giden zyz yzarlap gitdiler* (A. Gowşudow). 2. Yz, arka, ýeňse. *Gaýra çekilmek.* 3. Geljek wagta, indiki wagta, soňa. *Etmeli işiňi gaýra goýma.*

♦ **Gaýra durmak** çetde durmak, çeke durmak, goşulman durmak. **Gaýra üzülmek** keselliniň keseli ýagşylanan ýaly bolup, gaýtadan beterlemek, ýaramazlaşmak, gaýralamak. **Gaýra ýaşamak** ýetmezçilik we ş.m. sebäpli özüňi kemsidilen ýaly duýmak, etjegiňi edip bilmezlik. *Magtymguly gaýra ýaşar, Mert ärdän hany bolmasa* (Magtymguly). *Malsyz mertler köp hor eder başyny, Myhman gelse, gaýra ýaşar ýaşyny, Edebilmez köňli halan işini, Gurguly harjysy, puly bolmasa* (Zelili).

GAÝRA II, *hal, gepl.d., ser.* **Gaýta** 1. *Içine-de çöwür, baş-alty gaýra depdi* ("Görogly").

GAÝRAÇ, *at.* Nergiz güllüler maşgalasyna degişli togalak düýpli köpýyllyk ösümlik.

GAÝRA-GAÝRA [gaýra-ğayra] I, *at, ser.* **Gaýra** I, 2. *Ojaryň howry ony gaýra-gaýra süýşmäge mejbur etdi.*

GAÝRA-GAÝRA [gaýra-ğayra] II, *hal, ser.* **Gaýta-gaýta.**

GAÝRAKY, *syp.* Gaýra tarapdaky. *Gaýraky raýyş.*

GAÝRALAMA, *iş ady.* Gaýralamak ýagdaýy.

GAÝRALAMAK, *işl.* 1. Gaýra çekilmek, yza süýşmek. *Çaknyşykdan soň goşun biraz gaýralapdyr.* 2. Keselliniň ýagdaýy agyrlaşmak, gaýra üzülmek, beterleşmek, ýaramazlaşmak. *Ol gün-günden gaýralaýardy* ("Görogly").

GAÝRALATMAK, *işl.* Keselliniň ýagdaýyny agyrlaşdymak, gaýra üzdürmek, keselini beterletmek. *Kesellini köp güredip gaýralatmak.*

GAÝRALAÝYŞ, *iş ady.* Gaýralamak ýagdaýy.

GAÝRALY [gaýraly], *syp., gepl.d.* Türkmenistanyň demirgazyk etraplarynyň ýaşaýjysy.

GAÝRALYGYNA [gaýralyğna], *hal.* Gaýra tarapa. *Giň köçe gaýralygyňa uzalyp ýatyrdy* (B. Seytäkow). *Giň köçe gaýralygyňa uzalyp gidýärdi. Şondan gaýralygyňa ýöräberseň, Ýerewan köçesi öňüňizden çykar* ("Edebiýat we sungat").

GAÝRAT [gaýra:t], *at.* Kynçylyga, garşylyga bolan çydam, dözümlük, edenlilik, gujur, başarnyk. *Adamlar, gaýrat edip işläň.*

♦ **Gaýrata galmak** bir işi etmek üçin bar güýjüňi bir ýere jemlemek. – *Adamlar, gaýrata galyp, şu gün jaýyň boýuny ýetirelin. Gaýrat et!* 1) birinden bir zat haýyş edilende, dilenende ulanylyan aňlatma. 2) biriniň başyna agyr iş düşende göwünlik berlip aýdylýan aňlatma.

GAÝRATLANDYRMAK [gaýra:tlannymak], *işl.* Gaýrata galdyrmak, kuwwatlandyrmak. *Yeňşe bolan ynam ony has-da gaýratlandyryrdy.*

GAÝRATLANMAK [gaýra:tlanmak], *işl.* Gaýratly bolmak, gaýrata galmak.

GAÝRATLY [gaýra:tly], *syp.* Gaýraty bar, edenli, tutanýerli, gujurly, başarnykly. *Gaýratly adam.*

GAÝRATLYLYK [gaýra:tlylyk], *at.* Gaýraty barlyk, edenlilik, tutanýerlilik, gujurlylyk.

GAÝRATSYZ [gaýra:ssyz], *syp.* Gaýraty ýok, kynçylyga, garşylyga çydamsyz, edensiz, bigaýrat. *Ozalda bolsa gaýratsyz, Ony hiç düzeltmek bolmaz* (Talyby).

GAÝRATSYZLYK [gaýra:ssyzlyk], *at.* Gaýraty ýokluk, kynçylyga, garşylyga çydamsyzlyk, edensizlik, bigaýrat.

GAÝRY, *syp.* 1. Beýleki, başga, özge. *Özüňden egsik bir gaýry namardyň, Hyzmatynda gulluk ediji bolma* (Magtymguly). 2. Ýakyn däl, keseki, ýat, bigäne. *Wehm etme, Şasenem gaýry bolar diýp, Bir namardyň terhosyny alar diýp* ("Şasenem – Garyp").

GAÝRYLMAK, *işl.* Ýerine ýetirilme, amala aşyrylmak, edilmek (*ser. gaýyrmak*).

GAÝRYLMAZLYK, *iş ady., k. d.* Ýerine ýetirilmezlik, amala aşyrylmazlyk, edilmezlik. *Mertden dileg eden namut öwrülmez, Namarda düşen iş hergiz gaýrylmaz* (Magtymguly).

GAÝSAR: *gaýsar bolmak* derlän endama şemal çalyp gatamak, çigreklemek.

GAÝŞAK, *syp., ser. Gaýky.* *Bu iki barýan aýalyň bir-ä uzyn gaýşak, semiz, çişik, garayagyz burunlak, saçy çalaran bir aýaldy* (A. Durdyýew).

GAÝŞANAKLAMAK, *işl., ser. Gaýkyjaklamak.* *Gaýşanaklap dünýä göwni ýetmän barýar.*

GAÝŞANAKLAŞMAK, *işl., ser. Gaýkyjaklaşmak.* *Olar gaýşanaklaşyp gelyärdiler.*

GAÝŞARMA, *iş ady.* Gaýşarmak ýagdaýy.

GAÝŞARMAK, *işl., ser. Gaýýşmak.*

♦ **Gaýşaryp gezmek** hiç bir alada-ünjüsiz, erkana, arkaýyn ýaşamak.

GAÝŞARMAKLYK, *iş ady.* Gaýşarmak ýagdaýy.

GAÝŞARMAZLYK, *iş ady.* Gaýşaryp ýörmezlik.

GAÝŞARTMAK, *işl. 1.* Döşüni ileri berip, kelläni arkanrak atmak. *Seydi aýagy gandally, iki eli zynjyrlý, çök düşüp oturan yerinden döşüni gaýşardyp öňe omzapdyr* (N. Pomma). *2.* Bir zadyň ujuny yzyna egmek ýa-da bir zady birneme egmek. *Simiň, çüýüň ujuny gaýşartmak.*

GAÝŞARYLMAK, *işl. 1.* Gaýşyp oturmak, gaýşyp durmak, gaýşyp ýörmek. *Ol kürsüde gaýşarylyp otyrdy. 2. göç.m.* Özüne ynamly, göwniýetijilik bilen çişmek, hondonbärsi bolmak, ýüzüni ýokary tutmak. *Nedir aga özüne göwni ýetýän adamyň görnüşinde gaýşarylýar* (N. Jumaýew).

GAÝŞARYŞ, *iş ady.* Gaýşarmak ýagdaýy.

GAÝŞARYŞMAK, *işl.* Biri bilen bile gaýşaryp durmak, hondonbärsi boluşmak. *Olar hiç zat piňine däl ýaly, gaýşaryşyp durdular.*

GAÝŞYŞMAK, *işl.* Biri bilen bilelikde gaýşyp durmak, "etjek däl" diýen manyda biriniň gaňryşyna gaýtmak. *Gaýşyşyp durmaň-da, diýleni bilen boluberiň!*

GAÝTA, *hal. 1.* Gezek, sapar, ýola. *Baş gaýta aýtmak. 2.* "Gaýtam, tersine, eýsem-de bolsa" ýaly manyda ulanylyan giriş sözi. *Urmak bilen çaga terbiýe berip bolanok, gaýta, zaýalanýar* (A. Gowşudow).

GAÝTADAN, *hal.* Gaýtalap, ikilenç, ýañadandan, ýamaşgandan, täzedan. *Nebiti gaýtadan işleýän zawod.*

GAÝTA-GAÝTA [gaýta-gaýta], *hal.* Yzly-yzyna, birnäçe gezek, öwrän-öwrän, garşy-garşy, zol-zol, gaýtalap-gaýtalap. *Oglan haty gaýta-gaýta okady.*

GAÝTALAMA, *1. iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy. *2.* Aýdymyň gaýtalanýan bendi.

GAÝTALAMAK, *işl. 1.* Bir zady, hereketi we ş.m. ikilenç amala aşyrmak. *2.* Gaýtadan aýtmak, tekrarlamak. *Gaýtalap aýtmak. 3.* Ikilenç gozgamak, gaýtadan başlamak (kesel hakynda). *Dümew ýene gaýtalady. 4. at.* Geçilen sapagy, aýdymyň sözlerini we ş.m. ýadyňdan çykarmazlyk üçin gaýtadan okamak, okap içinden geçmek.

GAÝTALAMAKLYK, *iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy.

GAÝTALAMAZLYK, *iş ady. 1.* Bir hereket, hadysa gaýtadan edilmezlik. *2.* Gaýtalap aýtmazlyk. *3.* Ikilenç gozgamazlyk, gaýtadan başlamazlyk (kesel hakynda).

GAÝTALANMAK, *işl. 1.* Bir hereket, hadysa gaýtadan ýüze çykmak, döremek. *Ýaramaz hereketiňiz gaýtalandygy siz bilen başgaça gürlleşmeli bolar. 2.* Gaýtadan aýdylmak, gaýtadan tekrarlanmak. *Bu bent hem öwrän-öwrän gaýtalandy* ("Edebiýat we sungat").

GAÝTALAP-GAÝTALAP [gaýtala:p-ğaytala:p], *hal. 1. ser. Gaýta-gaýta.* *Şol aýdym öz ýüreklerinden turan daşhanlar ony gaýtalap-gaýtalap aýtdyrypdyrlar* (B. Kerbabaýew). *2.* Nygtap-nygtap, aýratyn üns berip, pugta tabşyryp. *Etmeli işlerini gaýtalap-gaýtalap düşündirdi.*

GAÝTALATMAK, *işl.* Gaýtalamak işini birine etdirmek, täzedan aýtdyrmak. *Mugallym ýazuw kadasyny okuwçylara birnäçe gezek gaýtalatdy. Bagşa aýdan aýdymyny ýene gaýtlatdylar.*

GAÝTALAYÝŞ, *iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy.

GAÝTAM [gaýta:m], *gepl. d., ser. Gaýta 2.* *Gaýtam, bu habar ony begendirdi* (B. Seytākow).

GAÝTARGY [gaýtarğy], *at. 1.* Biriniň hatyna, soragyna we ş.m. ýazylýan hat ýa-da berilýän jogap. *Sadap näme gaýtargy berjegini bilmän ikerjiňlejek ýaly etdi-de, şol sekundyň özünde sowalga tapdy* (B. Kerbabaýew). *2. ser. Gaýtawul.* Birine ýumruk salsaň, ondan gaýtarga garaşybermeli ("Edebiýat we sungat"). *3.* Hasaplaşykdan gaýtarylyp berilýän artyk pul, satyn alnan harytdan gaýtarylyp berilýän pul.

♦ **Gaýtargyň almak** (*gepl. d.*) öz hereketiňe, aýdan sözüňe görä jogap eşitmek, almytyň almak. *Goşulmasyz zada goşuldyň, ahyrynda hem gaýtargyňy aldyň.*

GAÝTARMA I, *at.* Ir gülleýänler maşgalasyndan bolan, yzgarly ýerde bitýän, sary gülli, beýikligi 1,25 sm ýetýän ot.

GAÝTARMA II, *1. iş ady.* Gaýtarmak ýagdaýy. *2. at.* Durmuşa çykandan soň atasy öýüne gaýdyp gelen gelin, çuwalgyz. *Orta boýly, gara gözli, Bir gaýtarma gyzy bardy* (K. Gurbannepesow).

GAÝTARMAK, *işl. 1.* Yzyna ibermek, dolamak, yzyna ugratmak. *Töwella gelenleri gaýtarmak. 2.* Yzyna serpikdirmek, öwürmek. *Çoluk mallary gaýtardy. 3.* Bir zady yzyna, öňki eýesine bermek, gowşurmak. *Depderleri eýesine gaýtaryp berdi. 4.* Bir üýşmek edilende, adamlary hezzetläp ugratmak, köpçüligi sowmak, atarmak. *Satyn alan öküzini giden mähelläni gaýtararmyka diýýän. 5.* Yzyna guýup garmak, agdarmak (çaý hakynda). *Demlenen çayy*

gaýtarmak. 6. Edilen ýagşylygy ýerine salmak. *Size ýamanlyk etselerem, ýagşylyk bilen jogap gaýtaryň* ("Nesil"). 7. Bir zady yzyna eplemek, yzyna gaňyrmak. *Synlaryň gaýtaryp, taýagyn alyp, Elleşdi, hoşlaşdy ata mysaly* (N. Pomma). 8. Bir zady yzyna serpikdirmek, yza tisdirmek. *Hüjümi gaýtarmak. Aýnanyň gaýtaryan şöhesi onuň ýüzüne düşýärdi*. 9. Iýeniň batman, agzyňdan çykmak, gusmak. *Onuň ýüregi bulanyp, birnäçe gezek gaýtardy*. 10. Kabul etmän, ýol bermän ret etmek. *Teklili gaýtarmak. Karary gaýtarmak*. 11. Goýbolsun etmek, yzyna öwürmek, bozmak (söwda hakynda). – *Ýok, şol aýdanyň, ýekeje köpügi kem bolsa-da, berjek däl – diýip, iki şaýynyň üstünde bir donuň söwdasyny gaýtarjak boldy* (H. Derýaýew). 12. Däp boýunça gelni belli bir wagtlyk atasy öýüne äkidip, soňra gaýtarjylap gaýyn öýüne eltmek.

GAÝTARMAKLYK, *iş ady*. Gaýtarmak ýagdaýy.

GAÝTARTMAK, *işl.* 1. Gaýtarmak işini birine etdirmek. *Goýunlary gaýtarmak. Çäýy gaýtarmak*. 2. Iýenini agzyndan getirtmek, gusdurmak. 3. Däbe görä az wagtlyk atasy öýüne äkidilen gelni soňra gaýyn öýüne gaýtarjylap eltdirmek.

GAÝTARYJY [gaýtarjy], *at.* Gelin gaýtarmaga gatnaşýan adam, gelin eltişen adam. *Gaýtaryjylara nahar äberildi*.

GAÝTARYJYLAP [gaýtarjyla:p], *hal.* Däbe görä täze edinilen gelni ýa-da durmuşa çykan gyzy gaýyn öýüne ýa-da atasy öýüne gaýtarmaga gidýän adamlaryň gatnaşmagynda. *Gaýtaryjylap gaýtarmak*.

GAÝTARYLMAK, *işl.* 1. Yzyna dolandyrylmak, yzyna ugradylmak, yza gider ýaly edilmek. *Süri gaýtaryldy*. 2. Bir zat eýesine berilmek, gowşurylmak. *Amanat kitap eýesine gaýtaryldy*. 3. Yzyna guýup garylmak, agdarylmak (çäý hakynda). *Çäý öwrän-öwrän gaýtaryldy*. 4. Edilen ýagşylyk ýerine salynmak. *Onuň ähli eden ýagşylygy gaýtaryldy*.

GAÝTARYŞ, *iş ady*. Gaýtarmak ýagdaýy.

GAÝTARYŞMAK, *işl.* 1. Gaýtarmaga kömek etmek, yza dolaşmak. *Sürini gaýtaryşmak*. 2. Bilelikde gaýtarmak. *Oglanlar ekinçilige golaý baran düýelerini gaýtaryşyp durdular*. 3. Gaýtarmaga ýoldaş bolmak, gidişmek, äkidişmek. *Gelin gaýtaryşmak*.

GAÝTAWUL [gaýtawul], *at.* Kesgitli ýa-da ýaramaz berilýän jogap, garşylyk.

GAÝTGYN [gaýytgyn], *at.* 1. Daşgynyň, güýçli akymyň peseliş ýagdaýy, ýuwaşama, önki hetdine geliş. *Bir gije-gündiziň içinde deňizlerde iki gezek daşgyn, iki gezek hem gaýtgyn bolýar*. 2. Suwuň öňi böwetlenip yza tarap tolkunmagy, suwdan mazaly dolma. *Öňi beklengi suwuň gaýtgyny ep-esli ýere uzalyp gidýärdi*. 3. Kesellide örgüniň, gyzgynyň peseliş, aýrylyş ýagdaýy. *Onuň gyzgyny indi birneme gaýtgyn berip*

başlapdy (B. Seýtäkow). *Gyzamygyň gaýtgyny agyr geçýär*.

GAÝTMA [gaýytma], *iş ady*. Gaýtmak ýagdaýy.

GAÝTMAK, *işl.* 1. Yzyňa gitmek, öwürlmek, dolanmak; haýsydyr bir ýerden öýüne gitmek. *Orazsoltan eje göwünsiz berlen jogaby eşidip çykyp gaýtdy* (H. Derýaýew). – *Men-ä gaýtjak. Kakam garaşyp durandyr*. 2. Inmek, ýykylmak. *Araba ýoluň beýik ýerinden aşaklygyna gaýtdy*. 3. Gaça durmak, çeke durmak, gaçmak. *Oňa agzy arassa oglandyr öýderdim wel, gaýdýan zady ýok bolara çemeli*. 4. Aşaklamak, peselmek, azalmak (gyzgyn, çiş, der we ş.m. hakynda). *Gyzgyny gaýtmak. Çişi gaýtmak*. 5. Bir ýerden başga bir ýere uzalyp gitmek. *Ol ýap baýyrlaryň arasyndan ýylan ýaly tovlanyp, egrem-bugram bolup geçip gaýdýar*. 7. Bir zadyň hakyky möçberinden, mukdaryndan, agramyndan belli bir bölegini kem hasap etmek, aýyrmak. *On kilodan bir kilosyny gaýtmak. Bahasyndan baş manat gaýtmak*.

◊ **Gaýdyp almak ser.** **Gaýtmyşym etmek.** *Adamlar, onuň ýaly bolsa, men aýdan sözlerimigaýdyp alýaryn* (A. Gowşudow).

GAÝTMAKLYK, *iş ady*. Gaýtmak ýagdaýy, hereketi.

GAÝTMAZLYK, *iş ady*. Gaýtmak hereketini amal etmezlik, gaýtman ýörmek, gaýtman oturmak, gaýtman durmak.

GAÝTMYŞYM: gaýtmyşym etmek ön diýen zadyňy yzyna almak, diýmedigim diýip hasap etmek.

GAÝYBANA [ga:ýyva:na], *syp.* 1. Bir işe, herekete, waka gatnaşygy bolan şahsyň özüni görmän, daşyndan, ýoklugynda bolup geçýän. *Ony gaýybana tanaýardy* (O. Gadamow). 2. Okuwa yzygiderli gatnaşman, köplenç, özbaşdak taýýarlanylýan okuwyň bir görnüşi. *Gaýybana okuw*.

GAÝYBANACÝ [ga:ýyva:naçy], *at.* Gaýybana okaýan talyp.

GAÝYK, *at.* Suwda, köplenç, kürek ýa-da motor bilen herekete getirilýän uly bolmadyk ulag serişdesi. *Ol sportuň gaýykda hem-de ýelkenli gämide ýüzmek ýaly görnüşleri bilen hem gyzyklanylýar* ("Nesil").

GAÝYKÇY, *at.* Gaýyk sürýän adam. *Ata, siz sogan-burç satýň, men bolsam gaýykçylar bilen yük çekeýin* (B. Seýtäkow).

GAÝYKÇYLYK, *at.* Gaýyk sürmeklik käri, hünäri. *Ol ömrüne gaýykçylyk bilen meşgul boldy*.

GAÝYM [ga:ýym], *syp., gepl. d.1.* Pugta, mäkäm, berk. *Ol yş galan ýerini gaýym basyrdy* ("Görogly"). 2. Işine jür, ýetişikli. *Ol Mäti pälwanyň işine gaýym, gepine berk, wagtyna jür adamdygyny bilýärdi* (G. Kulyýew). 3. Ykjam, tagaşykly, oňaly. *Bu kätmen*

ýeňiljek hem otaga gaýymja, başga kätmende işlemek maňa kyn bolýar (A. Durdyýew).

GAÝYMLAMA [ga:ýymlama], *iş ady.*
Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLAMAK [ga:ýymlamak], *işl., gepl.d.*
Gaýym etmek, berk etmek, pugtalamak. *Ýüp bilen gaýymlamak. Direg dikişdirip gaýymlamak.*

GAÝYMLAMAKLYK [ga:ýymlamaklyk], *iş ady.*
Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLANMAK [ga:ýymlanmak], *işl.* Gaýym edilmek, gaýymlap pugtalanmak. *Agaç çekekler demir gurşaw bilen gaýymlandy.*

GAÝYMLAŞMAK [ga:ýymlaşmak], *işl. 1. gepl.d.*
Gaýymlamaga kömek etmek, kömek edip gaýym bolar ýaly etmek. *Agaç çelegi gaýymlaşdym. 2.* Gaýym bolup başlamak, berkleşmek, pugtalaşmak. *Biziň dostlugymyz gaýymlaşýar. 3.* Jür, menikli, gabyl bolmak. *4.* Ykjamlaşmak, tagaýykly, çemeli bolmak.

GAÝYMLATDYRMAK [ga:ýymlatdyrmak]
işl., gepl. d., ser. **Gaýymlatmak.**

GAÝYMLATMAK [ga:ýymlatmak], *işl., gepl.d.*
Gaýymlamagy birine etdirmek, gaýym etdirmek, pugtalamak.

GAÝYMLAÝYS [ga:ýymlaýys], *iş ady.*
Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLYK [ga:ýymlyk], *at, gepl.d.* Berklik, pugtalyk, mäkämlik. *Dub agajynyň gaýymlygy.*

GAÝYN [ga:ýyn], *at.* Gelniň we ýigidiň ene-atalarynyň we özlerinden uly ýakyn garyndaşlarynyň gelne we ýigide bolan garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz. *Senem ogluny alyp, gaýynlaryna gelmäge girdi.*

◊ **Gaýyn aga** gelniň adamsynyň uly erkek dogany, agasy. **Gaýyn ata 1)** aýalyň (gelniň) äriň (adamsynyň) kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, adamsynyň kakasy. **2)** erkek adamyň öz aýalynyň kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, öz aýalynyň, gelniniň kakasy. **Gaýyn ekeji** gelniň adamsynyň uly aýal dogany. **Gaýyn ene 1)** aýalyň (gelniň) äriň (adamsynyň) ejesine bolan garyndaşlygyny aňladýan söz, adamsynyň ejesi. **2)** erkek adamyň öz aýalynyň ejesine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, aýalynyň ejesi. **Gaýyn eneň söýüpdür (söymändir)** nahar iýlip gutarmanka, üstüne gelen (ýa-da saçak ýygnanansoň gelen) adama aýdylýan söz. *Gel, ýagşy ýigit! Naharyň üstüne geldiň, seni gaýyn eneň söýüpdür. Gaýyn öýi* gelniň adamsynyň öýleri, gelniň gaýynlarynyň öýi.

GAÝYŇ I, *at, ösüml.d.* Ak gabykly dik ösýän uzyn agaç, berýoza.

GAÝYŇ II, *at, haýwanat d.* Köpek bilen ganjyk tazynyň çaknyşmagyndan dogan itniň bir tohumy.

GAÝYP [ga:ýyp]: **gaýyp bolmak** gözden ýitmek, gürüm-jürüm bolmak, zym-zyýat bolmak. *Guş gözden gaýyp boldy.*

GAÝYR, *at.* Derýanyň suwy çekilen ýeri.

◊ **Gaýyr ýer** derýanyň ada taşlan ýerindäki ekerançylyk ýer. *Gaýyr ýeriň topragy küpürsöp duran ýumşak bolýar. Derýanyň ýakýndan akýanlygy üçin toprakdan yzgar çykyp durýar. Şonuň üçin oňa düme gawun-garpyz ekilýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy).

GAÝYRMAK, *işl., gepl.d.* Bir gymyldy-hereketi amala aşyrmak, ýerine ýetirmek, etmek. *Bulary aýry saklap, Görüň näme iş gaýyrdy* (A. Alamyşow).

GAÝYŞ [ga:ýyş], *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝYŞ I, *at. 1.* Käbir haýwanlaryň hamyndan taýýarlanylýan teletin, işlenen gön. **2. gepl.d.** Bil çeki, guşak, kemer. *Ol jalbarynyň gaýşyny gowşatdy.*

GAÝYŞ II, *at.* Ýylanyň gijesine tutulýan ady.

GAÝYŞMAK, *işl. 1.* Az-kem arkan gaýşarmak. *Ol üzeňnili aýaklaryny uzadyp, arkan gaýşady* (B. Ker-babaýew). **2. göç.m.** Razy bolman, makul bilmän durmak. *Bolýa-da onda, Orazsoltan, sizem onda gaýşyp oturmaň* (H. Derýaýew).

GAÝYŞMAK [ga:ýyşmak], *işl.* Howada, suwuň ýüzünde gaýyp ýörmek, gaýmalaşmak. *Suw guşlar gaýşyp edýärler perwaz* (A. Kowusow).

GAÝYŞMAZLYK, *işl. 1.* Arkan gaýşarmazlyk. **2.** Biriniň tersine gitmän, razy bolmak, gaňyrşyna gaýtman, makul bilmek. *Satyjy sygryny has ýokary bahalap duransoň, men ony has bäräräk diledim, ýöne olam gaýşman, zat etmän, meniň dilän nyrhym bilen derrew ylalaşdy.*

GAÝZYKDYRMAK, *işl.* Ýüzüni üýtgetmek, ýüzüni gatatmak. *Gapydan girýän sowuk şemal hamyry gaýzykdyrypdyr.*

GAÝZYKMA, *iş ady.* Gaýzykmak ýagdaýy.

GAÝZYKMAK, *işl.* Ýüzi galňaşyp, daşy gataşyp, çala jaýryklar emele gelmek (sowuk şemal ýa-da epgegiň täsiri netijesinde). *Çopanyň ýüzi-gözi gaýzygypdyr.*

GAÝZYKMAKLYK, *iş ady.* Gaýzykmak ýagdaýy.

GAÝZYGYS [gaýzygys], *iş ady.* Gaýzykmak ýagdaýy.

GAZ [ga:z] **I**, *at.* Ördekler maşgalasyndan suwda ýüzýän uzyn boýunly ýabany ýa-da eldeki uly guş. *Ýaşylbaş sonalar, gazlar garkyldar, Haly harap düşer köli bolmasa* (Magtymguly).

GAZ [ga:z] **II**, *at. 1.* Giňişlige endigan ýaýramaga ukyply fiziki jisim. **2.** Ýyladyş, ýşyklandyryş we ş.m. üçin niýetlenen gaz pisint ýangyçlaryň umumy ady.

GAZA [gaza:], *at, köň.s.* Uruş, jeň. *Görüň bu zemini tomaşa kylar, Rahat gaza başlar, huw sesin aňsa* (Magtymguly).

GAZAK, *at. 1. ser. Gazaklar.* *Gazak halky. Gazak dili. 2. Oglana dakylýan at.*

GAZAKLAR, *at.* Gazagystanyň esasy ilatyny düzýän ýerli halk.

GAZAKY: *gazaky goýun* tegelek guýrukly goýnuň bir görnüşi.

GAZAL, *at, edeb. 1.* Goşgy düzülişiniň gadymy görnüşi bolup, birinji beýdi özara, soňky beýtlerniň ikinji setiri birinji beýt bilen kapyýalaşýan şygryň iki setirli görnüşi. *Bayram han Türkmen özüniň ajaýyp diwanlary we gazallary bilen Gündogaryň sungatyna we medeni mirasyna ägirt uly goşandyny goşdy* ("Türkmenistan"). **2. gepl.d.** Goşgy, şygry; şahyrana setirler. *Ol özüne göwünlik berip, bir gazal aýdýar* ("Görogly"). **3.** Küştdepdiniň ýerine ýetirilýän bendi. *Ýaşlar küşt depip, gazal aýdýarlar.*

GAZALAMA, *iş ady.* Gazalamak ýagdaýy.

GAZALAMAK, *işl.* Gazap-gazap arassalamak, yzly-yzyna gazamak. *Gazanyň kesmegini gazalamak.*

GAZALAMAKLYK, *iş ady.* Gazalamak ýagdaýy.

GAZALAŞDYRMAK, *işl.* Bir topar zady gazalamak, köp zady gazap çykamak, gazap arassalaşdyrmak. *Gap-gaçlaryň garasyny, kesmegini gazalaşdyrmak.*

GAZALAYÝŞ, *iş ady.* Gazalamak işi.

GAZALMAK, *işl.* Gazalyp arassalanmak, kesmegi aýrylmak. *Kesmek gazaldy. Ýarma bişen gazanlar gazalyp ýuwuldy.*

GAZAMA, *iş ady.* Gazamak ýagdaýy.

GAZAMAK, *işl. 1.* Bir zadyň kesmegini, ýüzüniň hapasyny gyryp aýyrmak, arassalamak. *Dymdy. Ýerde ýatan çöpi aldy-da, Piliniň gulagny gazap başlady* (A. Atajanow). **2.** Ýer peşemek, ýer dörmek. *At toýnag bilen ýer gazatýardy. 3.* Gaşamak, dyrmamak. *Soňra gazap bulaşdyran sakgalyny barmaklary bilen daraşdyrdy* (H. Derýaýew). **4.** Düýbünden syryp aýyrmak, syrmak (saç, sakgal hakda). *Her gün irden turup, sakgal-murtuny düýbi bilen gazap taýpardyp goýýardy* ("Edebiýat we sungat").

GAZAMAKLYK, *iş ady.* Gazamak ýagdaýy.

GAZAMAZLYK, *iş ady.* Gazamak hereketini etmezlik.

GAZAMAT [gazama:t], *at, taryh.* Tussag saklanýan jaý, tussaghana, türme.

GAZAN [ga:zan], *at.* Nahar bişirmek, suw gyzdýrmak we ş.m. üçin ýörite polatdan, çoyundan ýasalan gap.

◊ **Gazan gulagy gyzmazlyk** gazan atarylyp, nahar bişirilmezlik, nahar taýýarlanmazlyk. **Gazan ýaglamak**

özünü çirkizmek, özüni zordan gowurmak (ýagy az, ýagly däl et hakynda). *Bu et zordan gazan ýaglaýjak.*

GAZANÇ, *at.* Alynýan girdeji, hak, düşewünt.

GAZANÇA [ga:zança], *at.* Kiçiräjik gazan.

GAZANÇLY [gazanyşly], *syp.* Puly köp gazanýan, girdejili, düşewüntli. *Gazançly adam. Gazançly kär.*

GAZANÇLYLYK [gazanyşlylyk], *at.* Gazanjy köplük, girdejilik, düşewüntlilik. *Ol bu käriň gazançlylygyny aýtdy.*

GAZANÇSYZ [gazanyşsyz], *syp.* Gazanjy ýok ýada gazanjy az, düşewüntsiz, girdejisiz. *Gazançsyz iş.*

GAZANÇSYZLYK [gazanyşsyzlyk], *at.* Gazançly dällik, düşewüntsizlik, girdejisizlik.

GAZANÇY [ga:zançy], *at. 1. gepl.d.* Nahar taýýarlaýan adam. **2.** Gazan ýasaýjy, gazan guýujy.

GAZANDYRMAK [gazannyrmak], *işl. 1.* Gazanç etdirmek. *Pul gazandyrmak. 2.* Eýe boldurmak, maksada ýetdirmek, hasyl etdirmek, amala aşyrtmak. *Bu iş olara şöhrat gazandyrsa gerek.*

GAZANMA, *iş ady.* Gazanmak ýagdaýy.

GAZANMAK, *işl. 1.* Girdeji etmek, gazanç etmek, düşewünt etmek. *Bizem, ynha, kakam bar, gyz jigim bar, işläris, gazanarys, hor bolmarys* (A. Durdýew). **2.** Güýç sarp edip, bir zada eýe bolmak, ýetmek. *Beýik Ýeňiş türkmeniň ogullarynyň gazanan uly gahrymançylykly üstünlikleriniň biridir* ("Türkmenistan").

GAZANMAKLYK, *iş ady.* Gazanmak ýagdaýy.

GAZANYLMAK, *işl. 1.* Gazanç edilmek, peýda, düşewünt tapylmak. **2.** Belli bir derejä eýe bolmak.

GAZANYŞ, *iş ady.* Gazanmak ýagdaýy.

GAZAP, *at. 1.* Güýçli gahar duýgusy, çakdan aş gahar. *Onuň gazaby garamtyl ýüzünde gyzgylt öwşün atýardy, dyzatýardy* (B. Kerbabayew). **2.** Hatar, howp, bela. *Tebigatyň bu gazaby obadaky işleriň hiç birine päsgel berip bilmeyärdi* (B. Pürliýew).

GAZAPLANDYRMAK [gazaplannyrmak], *işl.* Güýçli derejede gaharyny getirmek, ganyyny gyzdýrmak, gazap atyna atlandyrmak. *Ony ýoldaşynyň sözi gazaplandyrdy.*

GAZAPLANMA, *iş ady.* Gazaplanmak ýagdaýy.

GAZAPLANMAK, *işl. 1.* Ganyň gyzmak, örän gaty gaharlanmak. *Peleň gazaplanyp ursa haybatyn, Dura bilmez, bars nedir, gurt nedir* (Magtymguly). **2.** Güýçlenmek, barha bady artmýp, ýetjek derejesine ýetmek. *Demirgazyk-günbatardan öwürsün şemal birden güýjedi we gazaplandy.*

GAZAPLANMAKLYK, *iş ady.* Gazaplanmak derejesi.

GAZAPLANYŞ, *iş ady.* Gazaplanmak ýagdaýy.

GAZAPLY, *syp. 1.* Gahar-gazaby ýüzüne çykyp duran, gylyk-häsiýetinde, edýän hereketinde rehim-sepagat görünmeýän. *Gazaply adam. 2.* Hatarly,

gorkuly, howply; aldym-berdimli. *Ara barha ýakynlaşýardy, gazaply ýakalaşyk ynha-ynha başlamalydy* (G. Kulyýew). *Gazaply uruş gidýärdi*.

GAZAPLYLYK, *at.* Gazaby barlyk, gazapsyz dälilik, gazaply bolmaklyk. *Ýeliň gazaplylygy*.

GAZARYLMAK: **gazarylyp durmak** biriniň golaýyna baryp sömelip durmak, dikilgazyk bolup durmak.

GAZAŞDYRMAK, *işl.* 1. Birnäçe zadyň ýüzünü gazap çykamak, arassalaşdyrmak, gyryşdyrmak. *Gazanlaryň içini gazaşdyrmak*. 2. *göç.m.* Gaşaşdyrmak, dymalaşdyrmak. *Eliniň ýeňsesi bilen eňeklerini gazaşdyrdy* (H. Derýaýew).

GAZAŞMAK, *işl.* 1. Gazamaga kömek etmek. *Gyzy ejesine gazanlaryň kesmegini gazaşdy*. 2. Bilelikde gazamak. *Ussalar jaýyň köne suwagyny gazaşyp durdular*.

GAZATMAK, *işl.* Gazap arassalatmak, gazap hapasyny aýyrtmak. *Gazanyň kesmegini gatzamak*. *Gabsanyň köne reňkini gatzamak*.

GAZAW [gazow], *at, ser.* **Gazawy**.

GAZAWAT [gazawa:t/gazowa:t], *at.* Musulmanlaryň ysalam dinine uýmaýanlara garşy alyp baran mukaddes urşy.

GAZAWY [gazowy], *at.* Gazanyň kesmegini gazamak, atyň endamyny gaşamak üçin gural, gysga saply kepjejik. *Gyratyň endamyny gazawy bilen gazady* ("Görogly").

GAZAWYLAMAK [gazowulomok], *işl.* Gazawy bilen gazap arassalamak, gazawy bilen syrmak. *Gazany gazawylap gül ýaly edip goýmak*.

GAZAWYLATMAK [gazowulotmok], *işl.* Gazawy bilen gazadyp arassalatmak, gazawy bilen syrдыrmak. *Gazanygazawylatmak*.

GAZAYAK [ga:zaýak], *at.* 1. Saýawanlylar maşgalasyna deňişli suwly ýerlerde bitýän, ýumşak baldakly, ýapragy gazyň aýagyna meňzeş ot. 2. Şol ota meňzeş bejergi nagşy, tikiň keşdesi, çitilen nagşy.

GAZAYYŞ, *iş ady.* Gazamak ýagdaýy.

GAZDYRMAK [gazzymak], *işl.* Gazmak işini birine etdirmek; oýduryp ýazdyrmak. *Her kim öz adyna möhür gazdyrar, ýazylan takdyry kimse bozdurur?* (Magtymguly).

GAZET [gaze:t/gazýet], *at.* Gündelik jemgyýetçilik-syýasy durmuş wakalaryna bagyşlanan we ullaňan listler görnüşindäki döwürleýin neşir.

GAZETÇI [gaze:tçi/gazýetçi], *at.* 1. *gepl.d.* Gazet işgäri. 2. Gazet satyjy.

GAZGANAK [gazganak], *at.* Düz ýolda at toýnagynyň we ş.m. yzy sebäpli emele gelen çukurjyk, çukanak. *Şirin başardygyça gazganaklardan sowlup geçmäge çalyşdy* (B. Pürliýew).

GAZGEÇIRIJI [ga:žgeçiriji], *at.* Bir aralyga gaz geçirmek üçin çekilen turba. *Körpeje – Gurtguýy gaz geçirijisi*.

GAZGY [gazgy], *at.* Ýagyş suwuny saklamak üçin gazylyan çukur.

GAZGYÇ [gazgyç], *at.* Gazmak, oýmak üçin kepje görnüşli gural.

GAZLANDYRMAK [ga:zlannymak], *işl.* Suwuklyga gaz garmak, gaz goşmak. *Suwy gazlandyrmak*.

GAZLANMAK [ga:zlanmak], *işl.* Gaz garylmaq, gaz goşulmak.

GAZLAŞDYRMAK [ga:zlaşdyrmak], *işl.* Öýlere we ş.m. ýerlere gaz ýangyjyny geçirmek, gaz çekişdirmek.

GAZLY [ga:zly], *syp.* Gazy bar bolan, gazlanan. *Munuň ýaly gazly suwy nireden tapjak*.

GAZLYLYK [ga:zlylyk], *at.* Gazy barlyk. *Suwuň gazlylygy onuň ähmiýetini, hilini gowulandyryar*.

GAZMA, *iş ady.* Gazmak ýagdaýy.

◊ **Gazma dutar** tutuş tut aňaç böleginiň içi köwüp, gazylyp ýasalan dutar. **Gazma möhür** gazylyp, oýulyp, hat ýazylyp, şekil salnyp ýasalan möhür. **Gazma nagş** agajyň, daşyň ýüzi oýulyp salnan nagş. **Gazma taýak** sözeniň gazylyp alnan kökünden edilen taýak.

GAZMAK, *işl.* 1. Köwüp çukur etmek, oýmak, köwmek, gazuw işini geçirmek. *Oglum, bir ýerden küme gaz diýdi* ("Görogly"). 2. Ýiti gural bilen oýup, kesip nagş salmak, möhür ýasamak.

GAZMAKLYK, *iş ady.* Gazmak ýagdaýy.

GAZMAZLYK, *iş ady.* Gazmak işini amal etmezlik.

GAZNA, *at.* Döwlet emlägi we onuň saklanýan jaýy; hazyna.

GAZNAÇY, *at.* Gaznany saklaýan adam, hazynaçy.

GAZSYZLANMAK [ga:ssyzlanmak], *işl.* Gazsyz bolmak, gazy aýrylmak.

GAZUW, *at, ser.* **Gazy**.

GAZY, *at.* Suwaryş akabalaryny, ýaplary gazmak, gazuw işlerini geçirmek işi, haşar, gazuw. *Gazy işi iň güzäpý işleriň biridi*.

GAZYÇY, *at.* Gazuw, gazy işlerini alyp barýan adam.

GAZY-HAŞAR, *at.* Ýaplary gazmak, arassalamak işi. *Ýerleri dökünlemek, tekizlemek, gazy-haşar işleri guramaçylykly alnyp barylýar*.

GAZYK, *at.* Bir zady baglamak, asmak üçin ýere ýa diwara kakylan çiş, oturdylyan aňaç ýa-da demir. *Gazykda bir dutar çañ basyp duran eken* ("Görogly").

Gazygyn daşyna aýlanyp duran atyna assyrynlyk bilen seretdi (N. Saryhanow).

◊ **Gazygynda garrasyn!** täze edinilen gelin şol ojakda abraý, saglyk, agzybirlik bilen uzak ýaşasyn, ýassykdaşyndan aýrylmasyn, nika bozulmasyn, adamsyna wepaly bolsun diýlip aýdylýan alkyş. **Gazyk bolmak** bellenen ýerde tapylmak, dikilmek, bir ýerde gymldaman durmak. *Nirä gitseň git, ýöne agşamara öýde gäzyk bol.* **Gazyk etmek 1)** taýýar etmek, getirmek, dikmek. **2)** (*gepl. d.*) bir işi kemsiz başarmak, kemini goýman hötdä gelmek, ýerine ýetirmek. – *Sen bu işi başarmyň?* – *Gazyk ederin.*

GAZYKBAGY [gazykba:ğ / gazykba:ğy], *at.* Ýüpi gazyga, malyň boýnuna baglamagyň bir görnüşi, ýüpüň ujy çekildigiçe bekeýän daňy. *Gazykbagy daňmak.*

GAZYLMAK, *işl.* Gazylyp oýulmak, oýulyp çukur edilmek. *Ot ýakmak üçin ojak gazyldy.*

GAZYNMAK, *işl.* 1. Özüň üçin gazmak, özüňe niýetläp gazmak. *Guýy gazyňmak. Ýerküme gazyňmak. Ojak gazyňmak.* 2. *gepl. d.* Igenip gün bermezlik, azar bermek. *Az zat üçin adama gazyňyp durmak gowy däl.*

GAZYŞ, *iş ady.* Gazmak ýagdaýy.

GAZYŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe ýeri gazyş çykamak.

GAZYŞMAK, *işl.* 1. Gazmaga kömek etmek. *Ol ejesine ojak gazyşdy.* 2. Bilelikde gazmak. *Daýhanlar suw geçirmek üçin ýap gazyşyp ýördüler.*

GE, Türkmen milli elipbiýiniň "G" harpynyň ady.

GEÇ, *üml.* Geçä kowlanda aýdylýar.

GEÇEGÇI [geçeğçi], *at.* 1. Ýoldan, ýodadan we ş.m. geçip barýan, gidip barýan, ýolagçy, ötegçi. *Bu atly göräýmäge bir geçegçä meňzeýärdi* (A. Gowşudow). 2. *syp., göç. m.* Az wagtyk berlen ömrüň eýesi, ötegçi (adam hakynda). *Ol garrylar näçe günün adamsydyr öýdýän, olar bir geçegçidir* (A. Gowşudow).

GEÇELGE [geçelge], *at.* Adam, mal-gara, ulag we ş.m. geçä ýaly ýer, güzer, geçit.

GEÇEMER, *at, gepl. d.* Zemzen.

GEÇEMJEK, *at.* Kāşiriň ýapragyna meňzeş ýaprakly, köki miweli ot.

GEÇGEL [geçgel], *syp., ser.* **Geçginli.** *Bu oglanyň güli şeýle geçgel boldy, hatda bular başga iş etmän, ýeke gül satyp, iýip-içip ýatýrlar* (Erteki).

GEÇGELLIK [geçgellik], *at, ser.* **Geçginlilik.** *Söwdada geçgellik gerek.*

GEÇGIN [geçgin], *syp., ser.* **Geçginli.**

GEÇGINLI [geçginli], *syp.* Gowy alynýan, hyrydary köp bolan, tiz geçýän, geçgir, geçgel. *Geçginli haryt.*

GEÇGINLILIK [geçginlilik], *at.* Gowy alynmaklyk, tiz geçmeklik, geçgellik, geçginli bolmaklyk.

GEÇI, *at.* Goşa toýnaklylar maşgalasyna deňişli bolup, gäwüş berýän, çöpüri göni hem uzyn öý haýwany. *Geçä jan gazygy, gassaba – ýag* (Nakyl). *Ekiz owlakly geçi.*

◊ **Geçiniň ön aýagy ýaly** her bir zada goşulyp, sokulyp, garyşyp duran (adam hakda). **Geçisi (daga) ýaýramak** keýpi kökeltmek, şatlanmak, begenmek, **ýüzi-gözi açylmak.**

GEÇIBERMEK [geçivermek], *işl.* Duşundan aňryk gidibermek, bir zadyň üstünden ötübermek, aşybermek.

GEÇIGAPLAŇ [geçiğaplaň], *at.* Pişikler maşgalasyndan bolan sarymtyl-goňur reňkli süýdemdiriji wagşy haýwan.

GEÇIGULAK [geçiğulok], *at.* 1. *gepl. d., ser.* **Turşuja.** 2. *gepl. d., ser.* **Belke.**

GEÇIGUŞ [geçiğuş], *at.* Guýrugy inçejik, ala ýelekleje guş.

GEÇILMEK, *işl.* 1. Belli bir aralyk ýörelip ötülmek. *Ep-esli ýol geçildi.* 2. Günäsi bagyşlanmak.

GEÇIRIJI, *at.* 1. *fiz.* Elektrik toguny, sesi, ýylylygy we ş.m. geçirýän jisim. 2. Suw, gaz, nebit akdyrmak üçin turbalar biri-birine seplenip gurlan desga. *Gaz geçirijisi.*

◊ **Ýarym geçiriji** elektron geçirijiligi bolan jisim.

GEÇIRIJILIK, *at.* Öz üstünden elektrik toguny, sesi, ýylylygy we ş.m. geçirmäge ukyplylyk. *Misiň tok geçirijiligi gowy.*

GEÇIRILMEK, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ýa-da içinden ötürilmek, geçirip goýberilmek. *Goýunlar derýadan geçirildi.* 2. Amala aşyrylmak, ýerine ýetirilmek. 3. Alnyp barylmal. *Ýaşlaryň arasynda öwür-ündew işleri zygiderli geçirilýär.* 4. Kabul edilmek, alynmak. *Işgärleriň käbiri sözlük düzmek işine geçirildi.* 5. Başga ýere, işe we ş.m. bellenmek, ony, derejesi üýtgedilmek. *Synpdan synpa geçirilmek.* 6. Terjime edilmek. *Bu goşgy türkmen dilinden gazakça geçirilipdir.*

GEÇIRIM, *at.* Biriniň ýalňyşlygyny, ýetmezçiligini, günäsini ötmek, geçmek başarnygy.

GEÇIRIMLI, *syp.* Biriniň ýalňyşlygyny, ýetmezçiligini, günäsini ötüp-geçmegi başaryan. *Geçirimli adam.*

GEÇIRIMLILIK, *at.* Geçirimli bolmaklyk. *Geçirimlilik etmek.*

GEÇIRIMSIZ, *syp.* Geçirimli däl, geçirimi ýok.

GEÇIRIMSIZLIK, *at.* Geçirimi ýokluk, geçirimli dälik. *Geçirimsizlik etmek.*

GEÇIRIŞDIRMEK, *işl.* Geçirip çykamak, ählisini, köpüsini geçirmek. *Men çagalary suwly ýapdan geçirışdirdim.*

GEÇİRİŞMEK, *işl.* 1. Geçirmäge kömek etmek. *Çagalary ýapdan geçirişmek.* 2. Bilelikde geçirmek. 3. Sowuşmak. *Toý dabarasyny sag-aman geçirşdik.*

GEÇİRME, *iş ady.* Geçirmek ýagdaýy.

GEÇİRMEK, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ýa-da içinden, gapdalyndan we ş.m. ötürmek. *Bolýar, dost, men seni arkama alar-da, ýabyň aňyrsyna geçiräýerin – diýipdir* (Erteki). 2. İçinden ötürmek, süncmek, sançmak. 3. Başga ýere işe bellemek, ornuny üýtgetmek. *Ol: "Meni sürüjilige geçir" diýdi.* 4. Bir kär, iş bilen meşgul bolup wagt ötürmek. *Ol ömrüni daňhançylykda geçirdi.* 5. Günäsini ötmek, bagyşlamak. 6. Alyp barmak, ýolbaşçylyk etmek (ýygnaç, maslahat, gürrüň we ş.m. hakda). *Maslahat geçirmek.* 7. Ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amala aşyrmak, hötde gelmek. *Ýer işini geçirmek.* 8. Terjime etmek, bir dilden başga bir dile öwürmek. *Goşgyny rus dilinden türkmen diline geçirmek.* 9. Bokurdakdan ötürmek, ýuwutmak. *Ol agzyna ýetiren bir tokga etini çalt-çalt çeynäp, aňy geçirdi* (B. Seýtäkow).

GEÇİRMEKLIK, *iş ady.* Geçirmek ýagdaýy.

GEÇİRMEZLIK, *iş ady.* Geçirmek işini, hereketini etmezlik.

GEÇİRTMEK, *işl.* 1. Geçirmek işini başga birine ýerine ýetirtmek, berjaý etdirmek, amala aşyrtmak. *Traktorlary köprüden geçirtmek. Ýerleri düzlemek üçin köp işleri geçirttik.* 2. Başga birine terjime etdirmek, bir dilden başga bir dile öwürmek. *Goşgyny rus diline geçirtmek.*

GEÇISAKGAL, *at.* Diňe eňekde bolan kiçijik uzyn sakgal, duluklara çykman, diňe eňege çykan sakgal.

GEÇİŞ, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy. *Geçiş döwri.*

GEÇIT, *at, gepl.d.* Geçelge. *Beýik dag geçidi çar töweregi gurşap durdy.*

GEÇME, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy.

GEÇMEK, *işl.* 1. Bir zadyň bir tarapyndan beýleki tarapyna barmak, aşmak. *Ýapdan geçmek. Ýoldan geçmek. Serhetden geçmek.* 2. Bir ýerden başga bir ýere barmak, ornuňy, bolýan, işleýän ýeriňi üýtgetmek. *Goňşy otaga geçmek. Töre geçmek. Başga işe geçmek.* 3. Gowy satylmak, alynmak, hyrydary köp bolmak. *Onuň bazara getiren kişimişi gowy geçdi.* 4. Günäsini bagyşlamak, ötmek. *Günä geçmek.* 5. Ara wagt düşmek, möwsüm, pursat, döwür ötmek. *Soňky duşuşykdan bäri ýaňy bir ýyl geçipdi.* 6. Diýeni bolmak, gepi ýörgünli bolmak. *Arrygyňy gynama, meniň sözüüm geçer* ("Edebiýat we sungat"). 7. Bokurdakdan ötmek, iýilmek. *Haram zat halal adamyň bokurdagından geçermikä?* 8. *göç.m.* Birinden, bir zatdan ýüz öwürmek, el çekmek, owarram etmek. *Ýa menden geç, ýa ataňdan* (B. Pürliýew). *Dostuňdan geçmek.* 9. Hal işligiň şekilini kabul eden geçmek

işliginden soň barmak, bermek, bilmek, çykamak, galmak ýaly işliklergelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Geçip bilmek** geçmegiň hötdesinden gelmek. *Suwly ýapdan geçip bilermiň? Geçip gitmek* ýaşap ötmek, ötüp geçmek, ölüp gitmek. *Niçe adam bu dünýeden geçip gitdi?! 10.* Hal işligiň şekilini kabul eden islendik işlikden soň geçmek kömekçi işligigelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Ýeňip geçmek** bir uly kynçylygy ýeňmek. *Kynçylygy ýeňip geçmek.*

◇ **Geçse geçip geçsin** biriniň ýa-da bir zadyň hereketini oňlamaýan adam tarapyndan aýdylýar (islendik düýp derejedäki işlik ilki şert işligiň, yz ýanyndan hem hal işligiň -yp/-ip goşulmasyny kabul edip, soňundan hem geçmek işliginiň *geç/geçsin* şekili getirilip ulanylýar). *Oba gidýän awtobusam geçse geçip geçsin, indiki maşyna garaşýaryn. Olam meniň ýokdugymy bilse bilip geçsin.*

GEÇMEKLIK, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy.

GEÇMEZLIK, *iş ady.* Geçmek hereketini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *O diýen adamyň-a şu ýoldan geçmändir.*

GEÇMIŞ, *at.* 1. Öten, geçen wagt, köne zaman, köne wagt. *Dünýäniň alymlary geçmişiň ýadygärliklerini gorap saklamak maksady bilen tagallalaryny birleşdirýärler* ("Türkmenistan"). 2. Geçilen durmuş ýoly, terjimehal, öňki geçilen ömür. *Onuň geçmişi hakyndaky hekaýalaryny diňledim.* 3. Gadymy, köne. *Geçmiş edebiyatymyzy öwrenmek hem peýdaly, hem gyzykly.*

GEDA [geda:], *at.* 1. *kön.s.* Gedaý. *Müsürde şa bolandan, Kenganda geda bol* (Nakyl). 2. Bir zadyň yşkynda gezýän, yşky hesere ýolugyp, ser-sepil bolup ýören (adam). *Mätäji diýr boldum geda, ýar ýolunda janym pida* (Mätäji).

GEDAÝ [geda:ý], *at.* 1. Dilegçilik edip eklenýän adam, gapy-gapy aýlanyp güzeran dolaýan adam, dilegçi. *It gedaýdan gorkar, gedaý hem itden* (Nakyl). *Malyny küýseme berimsiz baýyň, Il gezdikçe gözi doýmaz gedaýyň* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Garyp, hiç zady bolmadyk, ýoksul, mätäç. 3. *göç.m.* Ykmanda, sergezdan. *Ol öýünde tapdyrmaz, mydam gedaýdyr.*

◇ **Gedaý düşmek (galmak)** eklenç üçin serişdesiz galyp, garyp düşmek, güzeran dolandyryp bilmän ýörmek. **Gedaý gezmek** zat diläp el sermek, güzeran görmek üçin gapy-gapy aýlanyp, dilegçilik etmek, gedaýçylyk etmek. **Gedaý goýmak** eklençsiz, serişdesiz galdyrmak, garyp düşürmek, tozdurmak.

GEDAÝÇYLYK [geda:ýçylyk], *at.* Gedaýyň ýagdaýy, dilegçilik. *Gedaýçylykdan iş bolmaz.*

GEDAÝLAŞDYRMAK [geda:ýlaşdyrmak], *işl.* Gedaý galmaga sezewar etmek, gedaý, garyp düşürmek.

GEDAÝLAŞMAK [geda:ýlaşmak], *işl.* Gedaýlyk ýagdaýyna düşmek, ykdysady taýdan pese düşmek, garyplaşmak.

GEDAÝLYK [geda:ýlyk], *at, ser.* **Gedaýçylyk.** Agzalalyk weýranlyga, gedaýlyga sebäp bolýar (B. Kerbabaýew).

GEDEM, *syp.* Özünü hondonbärsi tutýan, ulumsy, gopbamsy. *Ne tama bar çakyr ißen gedemden, Buzahor ýagşyny, ýasy näbilsin?* (Magtymguly).

GEDEMLIK, *at.* Gedemiň gylyk-häsiýeti, ulumsylyk, gopbamlyk.

GEDEMSI, *syp.* Gadem häsiýetli, gadem, gopbamsy. *...Gedemsi adam öz gününem bulaýar, töweregindäkileriňem* (A. Nazarow).

GEDEMSILIK, *at.* Gedemsi häsiýetlilik, gopbamsylyk.

GEDEMSIREME, *iş ady.* Gedemsiremek ýagdaýy.

GEDEMSIREMEK, *işl.* Özünü gadem alyp barmak, gedemsilik etmek, gopbamsyramak.

GEDEMSIREMEKLIK, *iş ady.* Gedemsiremek ýagdaýy.

GEDEMSIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gedemsiremek, gopbamsyramak.

GEDEMSIRETMEK, *işl.* Gedemsiremäge ýol bermek, gedemsilik etmäge ündemek, gopbamsyramak.

GEDEMSIREÝIŞ, *iş ady.* Gedemsiremek ýagdaýy.

GEŽ, *at.* Ýeriň duza meňzeş digir-digir berk gatlagy. *Diwarlary gež bilen suwalypdyr.*

GEKTAR [gektar / gekda:r], *at.* 1. Ölçegleriň metrik sistemasynda meýdanyň 10 000 m² deň bolan ölçegi, *ga* bilen aňladylýar. 2. *gepl.d.* Kärendesine alnan ýer. *Ol gektar aldy. Ýaňy gektardan geldi.*

GEKTARLYK [gektar:lyk / gekda:rlyk], *syp.* Bir gektar möçberindäki, gektara barabar bolan (meýdan).

GELBÄRI [gelvä:ri], *ser.* **Gellebäri.** *Günleriň birinde ol bir-iki sany janlyny soýagadan, "aýdan-diýenim bardy" diýdi-de, giçden soň oba adamlaryny gelbäri etdi* (Ý. Mämmediýew).

GELDI-GEÇER [gelli-geçer], *syp.* "Bar zat wagtlaýyn, gelşi ýaly geçip gidýär" diýen pikire eýerip, her bir zada jogapkarçiliksiz garaýan, ugursyzlyga, durnuksyzlyga ýol berýän (adam hakynda). *Ýek-tük geldi-geçerler käýarym tanalmazlykdan işgärleriň hataryna düşäýýär* (K. Berdiýew). *Geldi-geçer adam. Özüne tabşyrylan işe geldi-geçer garamak bolmaz.*

GELDI-GEÇERLIK [gelli-geçerlik], *at.* 1. Geldi-geçer gylyk-häsiýetlilik, başdansowmalyk, işiňe jogapkarçilikli garamazlyk. *Geldi-geçerlige ýol bermezlik.* 2. İşgärler düzüminiň üýtgäp durujylygy, işgärleriň işleýän ýerinde saklanman, işden çykyp

durmagy. *Maslahat işgärleriň geldi-geçerligine ünsi çekdi.*

GELE-GELMÄNE [gele-ğelmä:ne], *hal.* Bada-bat, ýüzüniň ugruna, dessine, tiz. *Olar gele-gelmäne işe başladylar.*

GELEGURT [geleğu:rt], *at.* Topar bolup gezyňan has ýyrtýy möjekler topary. *Bu golaýlarda men gelegurt bar sesini eşidemok* (A. Gowşudow).

GELEJEK, *hal, ser.* **Geljek.**

GELEŇ, *at.* Üns, alada. *Ol çagalary näme işlese-de geleň etmezdi.*

GELEŇSIZ, *syp.* Alada etmeýän, sowuk-sala, biagyry, biperwaý. *Aýna beýle tünt, beýle geleňsiz maşgala däl ahyry* (B. Kerbabaýew).

GELEŇSIZLIK, *at.* Geleň etmezlik, aladasyzlyk, biagyrylyk, sowuk-salalylyk, biperwaýlyk. *Geleňsizlik edip, seniň ýumşuňy ýadymdan çykarypdyryn, meni bagyşlaweri, gardaş.*

GELEŞIK, *at.* Bir zady ýerine ýetirmek hakynda ikitaraplaýyn ylalaşyk, şertnama. *Söwda geleşigi. Geleşik baglaşmak*

♦ **Geleşige gelmek** birnäçe bolup belli bir maslahata gelmek, bir çukura tükürmek, ylalaşyga gelmek. *Beýle çekeleşip durmaly-da, geleşige geläýeli-le!*

GEL-GEL [gel-ğel], *hal.* "Ahyr soňy, iň soňunda"; "eýsem, eýsem-de bolsa", diýen manylarda ulanylýan nägileligi aňladýan söz. *Gel-gel, biziňki şeýle bolalmalymy.*

GEL-GIT [gel-ğit], *at.* 1. Baryş-geliş, gatnaşyk, gatnaw. *Olar bilen gel-gidimiz zordy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Biriniň öýüne barýan, gelýän adam. *Pylanylaryň gel-gidi kän.*

GELIBERMEK [gelivermek], *işl.* Gelip başlamak, gelip ugramak, gelmegini dowam etdirmek.

GELIM-GIDIM [gelim-ğidim], *at.* 1. Bir iş, zerurlyk üçin bir ýere barma-gelme, gelme-gitme, gatnaşma, yzygiderli hereket. *Juwan günlerinde gara gijeler, Gözleri ot bolup ýanan bu merdan Iripdi, iripdi gelim-gidimden, Onuň dynç alasy gerdi birmeydan* (G. Ezizow). 2. Biri-biriň bilen edilýän özara gatnaşyk, oturylyşyk, goňşy-golamçylyk gatnawy. *Onuň gelim-gidimi, aýdym-sazy-da köpelişdi* (H. Derýaýew).

GELIM-GIDIMLI [gelim-ğidimli], *syp.* Köp gatnawly, myhman-mediwanly, baryş-gelişli. *Ol gelim-gidimli öýüň bikesi, ýagşyny-ýamany, köpi gören heleýdi* ("Edebiýat we sungat").

GELIN, *at.* 1. Täze durmuşa çykan ýaş aýal maşgala. *Gelin saljak jaýyňy göreli.* 2. Durmuşa çykan ýaş aýala ýüzlenilip aýdylýan söz. *Haý-u, gelin!*

♦ **Gelin çagyrmak** gelin edinen ýeriň ýakyn hossarlary tarapyndan sylag-serpaý, hezzet-hormat üçin

gelni myhmançylyga çagyrmak. **Gelin gaýtarmak** döp boýunça alnan gelni atasy öýlerine wagtlaýyn eltmek.

GELINBARMAK [gelinmarmak], *at.* 1. Üzümi agajy. 2. Şol agajyň süýri, süýji, gabygy ýuka miwesi. 3. Hala, çuwala, joraba, palasa, gyňaja salynýan barmaga meňzeş nagyş we onuň ady.

GELINÇEK, *at.* Uly ak gülli, ýaşyl-gyzgylt reňkli, dilkawja ýaprakly, zäherli bir ýyllyk otjumak ösümlik.

GELIN-GYZ [gelin-ğy:z], *at.* Gelinler we gyzlar, ýaş aýal maşgalalar. *Gelin-gyzlar ýaş-ýeleňler hiňňildik uçýardy* (B. Kerbabaýew). *Haly önümlerini dokayan gelin-gyzlarymyza hormat goýýarys* ("Türkmenistan").

GELINLIK, *at.* 1. Gelin ediniljek gyz, gelin edinmek üçin göz astyna alynýan, niýetlenýän, belleniş goýulýan gyz. *Oba aýallary gelinlik hakynda gürrüň edenlerinde ilki bilen Altynyň adyny tutardylar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gelin bolmak ýagdaýy, durmuşa çykan gyzyň gelin döwri. *Abadan jan, gelinlik saňa gaty düşüpdür* (H. Derýaýew).

GELIP-GITMELI, *syp.* Akyly şeýle bir dury däl, akyly üýtgäp duran.

GELIP-GITMELIRÄK [gelip-gitmelirä:k], *syp.* Akyly kemräk. *Ol şeýle bir adam däl, gelip-gitmeliräkdir.*

GELIŞ, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy. *At şol gelşine-de, mähelläniň duşundan geçip gidi* ("Türkmenistan").

GELIŞDIRMEK, *işl.* 1. Laýyk etmek, ýaraşykly etmek, jaýba-jaý etmek. *Söýesini, bosagasyyny gelişdirip, gabsany jaýdar oturtdy.* 2. *gepl. d.* Ylalaşdyrmak, barlyşdyrmak, razylaşdyrmak. *Iki söwdagäri gelişdirmek dellala ýeňil düşmedi.*

GELIŞMEKI, *işl.* Iki-ýekeden gelmek, kem-kemden gelmek, yzly-yzyna gelip ugramak. *Adamlar hem az-azdan gelişýär.*

GELIŞMEK II, *işl.* 1. Gelşikli bolmak, ýaraşmak, laýyk bolmak, gelşigine gelmek. *Onuň şol görnüşü daýaw göwresine kemsiz gelişýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Ylalaşmak, razylaşmak, barlyşmak. *Olar maşynyň bahasyny kesgitlemekde gelişmediler.*

GELIŞMEZLIK, *işl.* 1. Gelşigine getirmezlik. *Saňa gök penjeg-ä gaty bir gelşenok.* 2. Ylalaşyp bilmezlik.

GELJEK, *at.* 1. Indiki ýakyn wagtda, mundan buýana boljak, ýüze çykjak zat (iş, ýaşaýyş we ş.m. hakynda). *Geçene ökünme, geljekden çekinme* (Atalar sözi). *Ol indi geljek hakynda, bagt guşuny elden gidermezlik barada küýlenýärdi* (G. Kulyýew).

♦ **Geljek zaman dil b.** işiň, hereketiň, gymyldynyň gelejekde boljagyny aňladýan işlik şekili.

GELLEBÄRI [gellevä:ri]; **gellebäri etmek** (*gepl. d.*) öýünde kiçiräk üşmelenmek. *Ol giçden soň goňşy-golamlary çagyryp, gellebäri etdi.*

GELME, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy.

GELMEK, *işl.* 1. Bir ýerden ikinji bir ýere ýa-da biriniňkä barmak, ýetmek. *Bize myhman geldi. Olaryň gapysyna bir maşyn gelip durdy.* 2. Ýüze çykmak, peýda bolmak, döremek. *Gije dümtünip otyrkam, kelläme bir oňat pikir geldi.* 3. *gepl. d., ser.* **Gün: günü gelmek.** *"Indi biziňki gelen bolsa gerek" diýip, bir-iki günläp ýere, göge sygman gezdi.* 4. *Gel-* asyl işligi hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul edenden soň ýatmak işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalar: **Gelip ýatmak** köp sanly adam yzy kesilmän gelmek, gelip durmak. *Myhman bolsa gelip ýatyr, Giň howluda ýer tapanok...* (K. Gurbannepesow). 5. Hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden işlikden soň *gelmek* işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalar: **Alyp gelmek** başga bir ýerden ikinji bir ýere getirmek, eltmek; äkeltmek, getirmek. **Görüp gelmek** başga bir ýere gidip, görjek zadyny görüp, soňundan hem oňki ýeriňe gaýdyp barmak. *Oba gidip, ýörite kakamy görüp geldim.*

♦ **Geldim – eşek, gitdim – eşek** işlemäge baran ýerinde iş etmeýän adam hakynda aýdylýar. **Gelene - ýeňňe, gidene - baldyzýersiz** ýere sokjarylýan, oň ýetene ýakynsyrayan adam hakynda aýdylýar. **Gelen yzyňy ýel bozmanka (çalmanka)** bada-bat, derrew, gelen dessiňe, eglenmän. **Gelen ýagşy!** agsamara aýak ýygananandan soň, gapydan "Giç ýagşy!" diýip gelen adama aýdylýan jogap sözi. **Geler ýerde gelmezlik** bir ýerde eglenip, irikgä etmek, köp garaşdyrmak. *Olardan geler ýerde gelmediň-le!?*

GELMEKLIK, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy.

GELMEZLIK, *işl.* Gelmek hereketi amal edilmezlik, gelip bilmezlik.

GELMIŞEK, *syp., gepl. d.* 1. Bir ýere ýat ýerden talap gözläp ýa zerurlyk bilen göçüp gelen, başga ýerli. 2. Bir ýurtdan ikinji ýurda ýaman niýet bilen aralaşan, içaly.

GELNALYJY, *at.* Dabaraly ýagdaýda gelin getirmäge, almaga gidýän adamlar. *Gelnalyjy ugrady.*

GELNALYJYLAMAK, *işl.* Dabaraly ýagdaýda gelni gelnalyjy, atbaşçy ugradyp getirmek, gelni uly dabara bilen getirmek. *Yöne, oglum, atbaşçylyp, gelnalyjylyp alaýsak gowy boljak* (A. Durdyýew).

GELNEJE, *at.* 1. Özüňden uly agaň, doganoglanlaryň gelnine degişlilikde ulanylýan garyndaşlyk aňladýan söz. 2. Özüňden uly aýala ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Gel, gelneje!*

GELŞIK, *at.* Owadanlyk, görk, görmek; ýaraşyk. *Her işiň haýry ýagşy, toýuň gelşigi bagşy* (Nakyl).

♦ **Gelşigine gelmek** owadanlaşmak, görküne gelmek, görke girmek.

GELŞIKLENMEK, *işl.* Gelşigine gelmek, gelşikli bolmak, owadanlanmak, görklenmek. *Don jäheklenen soň, gelşiklenen ýaly boldy.*

GELŞIKLI, *syp.* Gelşip duran, gelişyän, hemme zady ýerbe-ýer, ýaraşykly; tagaşykly; owadan, görmegeý. *Öýüň içi Permanyň ozalky görşi ýaly arassa hem gelşiklidi* (T. Taganow). *Gelşikli ýigit.*

GELŞIKLILIK, *at.* Gelşikli bolmaklyk, owadanlyk, görmegeýlik, ýaraşyklylyk. *Gelşiklilik adamyň ýaraşygydyr.*

GELŞIKSIZ, *syp.* 1. Gelşigi ýok, gelşikli däl, betgelşik, görksüz, görmeksiz. 2. Öz mertebesine, derejesine, adyna laýyk däl, aýyp, ýerliksiz. *Uly adam ses edip, aglap otursa, birhili gelşiksiz görülyär* ("Edebiýat we sungat"). *Gelşiksiz hereket.*

GELŞIKSIZLIK, *at.* Gelşikli dälilik, gelşigi ýokluk.

GELŞIN [gelşi:n], *hal.* Bir ýerden gelýän wagtynda, gelýärkäň, yüz ugra, gidişin sözüne garşylykly manyly söz. *Gelşin ýol ugrundaky dükandan, bar bolsa, diýen zadyňy özüm alayaryn.*

GELŞIRILMEK, *işl.* 1. Gelşigine getirilmek, ýaraşykly edilmek. 2. Bir zat ýerinde goýulmak, jebis, laýyk getirilmek, oňarylmak. *Gapy, äpişgeler yerlerine gelşirildi.* 3. *göç.m.* Jaýdar aýdylmak, ýerine düşürilmek. *Ýok, bu bir gelşirilip aýdylan söz diýip, oňa garşy çykdy.*

GELŞIRIŞDIRMEK, *işl.* Gelşirip çykamak, ýerbe-ýer edişdirmek.

GELŞIRIŞMEK, *işl.* Gelşirmäge kömek etmek; bilelikde gelşirmek.

GELŞIRMEK, *işl.* 1. Bir zady ýerinde goýmak, laýyk getirmek, ýerine getirmek, jebis getirmek, gelşigine getirmek. *Ussa gapyny gelşirip, ýerinde oturdy. Gapyny gelşirip ýap.* 2. *göç.m.* Ýelmemek, urmak, sugurmak. *Şu iki arada onuň hossary oglanyň çekgesine gelşirdi.* 3. *göç.m.* Jaýdar aýtmak, ýerine düşürmek.

GELÜW-GIDÜW [gelüw-ğiduw], *at, ser. Gelim-gidim.*

GEMİRÇEK, *at.* Malyň beden süňküniň gaty, berk süňke öwürülmeýän ýeri, kitirdewük. *Döşüň gemirçegi. Bokurdagyň galkan şekilli gemirçegi.*

GEMİRME, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMIRMEK, *işl.* 1. Diş bilen kertip iýmek. *Biz joýanyň gyrasynda oturyp, paçagy gatamadyk ternäni hatyrdadyp gemirdik* ("Edebiýat we sungat"). 2. Zaýalamak, haraplamak. *Süňke urup, pyçagyň yüzüni gemripsüň. Paltanyň yüzüni daşa urup gemirmek.* 3. *göç.m.* Biriniň gazanjyny öz peýdaň üçin harçlamak, sowmak, iýmek. *Sen agaň arkasyndan iki-üç ýyl hojalygy gemirdiň* (A. Gowşudow).

GEMIRMEKLIK, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMIRMEZLIK, *iş ady.* Gemirmek hereketini etmezlik, gemrip durmazlyk, gemrip oturmazlyk, gemrip ýörmezlik.

GEMIRTGE, *at.* Kiçjik bişmedik terne. *Tagamlyja gemirtge agzyňa hoş ýaraýar.*

GEMIRTMEK, *işl.* 1. Gemirmäge mejbur etmek, gemirmäge mümkinçilik döretmek. *Terne gemirtmek. Süňk gemirtmek.* 2. Zaýalatmak, haraplamak. *Süňke urup, pyçagyň yüzüni gemirdipsüň. Piliň yüzüni gemirtmek.*

GEMMIK, *syp.* Alyn dişleri gopan, ýokarky dodagy agzynyň içine ýykylyp duran.

GEMMIKLIK, *at.* Gemmik görnüşlilik.

GEMRE, *at.* 1. Mal ýatagynda birnäçe ýyl bäri gat-gat bolup baslygan ders. *Ýatakdaky gemräni goparyşdyryp aýyrdyk.* 2. *gepl.d., ser. Gasňak II.*

GEMRIJI, *at.* 1. Alyn dişleri güýçli ösen syçan, alaka we ş.m. süýdemdiriji haýwan. *Diňe bir gemriji siziň biriňiziň ýarym salkyn azap edip ýygnaň gallaňyz ýaly gallany ogurlapdyr* (N. Esenmyradow). *Gemrijilere garşy göreşmek.* 2. *göç.m.* Jemgyýetiň emlägini iýiji, ogry.

GEMRIK, *syp.* Ýüzi, agzy, gyrasy gemrilen, gädilen.

GEMRIK-GEMRIK, *syp.* Köp sanly gemrik emele gelen. *Piliň ýüzi posdan ýaña gemrik-gemrikdi* (B. Seýtäkow).

GEMRILIŞMEK, *işl.* Gyrasynyň, yüzüniň birnäçe ýeri gemrilmek. *Gäminiň gyralary gemrilişip, sepleri açylyşyp çagşan bir halda görüňýärdi* (B. Ker-babaýew).

GEMRILMEK, *işl.* 1. Diş bilen gemrilip iýilmek. *Ite gemrilen süňk taşladylar.* 2. Ýüzi gaýtmaq, ýüzi, gyrasy gädilip zaýalanmak.

GEMRIŞ, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMRIŞDIRMEK, *işl.* Gemrip çykamak, gemrip gutarmak, gemrip iýmek. *It önüne oklanan süňkleri gemrişdirip çykydyr.*

GEMRIŞMEK, *işl.* 1. Birnäçe bolup gemirmek. 2. Biri-biri bilen agyz urup uruşmak. *Daşarda iki sany it gemrişip durdy.* 3. Basalaşmak, dalaşmak. – *Çagalar, beýdip gemrişip durmaň.*

GEN, *at.* Nesilden nesle geçijiligiň in ýönekeý birlihi.

GENETIK, *at.* Genetikadan hünärmen.

GENETIKA, *at.* Biologiýada organizmleriň döreyiş şertlerini, olaryň üýtgeýişlerini we nesilden nesle geçiş kanunalaýyklykaryny öwrenýän ylym.

GENÇ, *at.* Hazyna, baýlyk, mülk, mal. *Biz erkana zähmetde tapdyk tükenmez genji, Her kim söýse zähmeti, ünji etmez eklenji* (N. Annagylyjow).

GENDE [genne], *syp., at.* 1. Porsy, erbet ysly; pis, hapysa. *Ýaby aýdar: "Men gende, Üstüme münen*

bende, Azabym köpdür günde, Günüim arman içinde" (Magtymguly). 2. Ýagşyny, ýamany bilmeýän, durnuksyz, ugursyz (adam). *Diliňi sakla gybatdan, gybat gendä ýaraşar* (Baýly şahyr).

GENDELE [gennele], *at. balykç.* Ownuk balyk tutmak üçin simden gapyrjak görnüşinde ýasalan tor.

GENDEREW [gennerew], *at.* Malyň garnyny çişirýän zäherli ýabany ot.

GENERAL [genera:l], *at.* Goşunda, awiasiyada we flotda ýokary komanda düzüminiň serkerdelerine dakylýan harby at ýa-da dereje.

GENERALISSIMUS [general:ssimus], *at.* Iň ýokary harby at.

GENERAL-LEÝTENANT [genera:l-leýtena:nt], *at.* General-maýordan soňky harby dereje.

GENERAL-MAÝOR [genera:l-maýo:r], *at.* Ilkinji generallyk derejesi.

GENERAL-POLKOWNIK [genera:l-polko:wnik], *at.* General-leýtenantdan soňky harby dereje.

GENERATOR [genera:tor], *at.* Mehaniki energiýany elektrik energiýa öwürýän maşyn. *Ol generatorlara serenjam etmegi-de ussatlyk bilen başaryardy* (K. Berdiýew).

GENIAL, *syp.* 1. Hetden aşa zehinli, artykmaç döredijilik ukyby bolan. *Genial adam. Genial alym.* 2. Geniý bolan adama häsiýetli; döredijilik taýdan juda kämil. *Genial akyly. Genial eser.*

GENIÝ, *at.* 1. Zehinliligiň, talantlylygynyň ýokary, aňrybaş derejesi. 2. Şol hili ýokary zehine, talantlylyga eýe bolan döredijilik adamy.

GENJI-HAZYNA [genji-hazy:na], *at.* Kän baýlyk, mal-mülk, hazyna.

GENOFOND [genofo:nd], *at.* 1. Uzak wagtyň dowamynda biologik görnüşini saklanyp galmagyna mümkinçilik berýän genleriniň jemi. 2. Jemgyýetiň, jemgyýetçilik toparyň, haýsydyr bir häsiýetli aýratynlyklarynyň jemi. *Milletiň genofondy.*

GEŇ, *syp.* Garaşylmadyk täsin, üýtgeşik, düşnüksiz, geň-taň zatdan galýan täsir. *Geň habar. Geň zatlar.*

♦ **Geň galmak**geňlemek, haýran galmak. *Abadan kalbynda dörän bu özgerişe geň galyp, köp oýlandy* (T. Gurbanow). **Geň görmek** görüp duran zadyňa geňirmek. *Men onuň bolup durşuny geň gördüm.*

GEŇ-ENAYÝ [geň-ena:ýý], *syp.* Üýtgeşik, geňsi, täsin, ajaýyp. *Her ýurt myhmana öňi bilen geň-enaýý zatlaryny görkezýär* ("Edebiýat we sungat")

GEŇ-ENAYÝLYK [geň-ena:ýýlyk], *at.* Üýtgeşiklik, geňsilik, täsinlik, ajaýyplyk.

GEŇEŞ, *at.* 1. Bir mesele boýunça biri-biriň arasynda geçýän maslahat. *Ertirden soň atadyr*

ogullaryň arasynda kiçijik geňeş boldy (A. Gowşudow). 2. Bir mesele hakynda pikir alyşmak maksady bilen geçirilýän ýygmanyşyk, ýygnaç, maslahat.

♦ **Geňeş toýy** toý edilmezinden öň toýuň çykdaýylary, tutumy, çagyryljak adamlar we ş.m. hakynda pikir alyşmak üçin toý eýesiniň özüne ýakyn adamlar bilen geçirýän maslahaty.

GEŇEŞÇI [geňeşçi], *at.* 1. Geňeş berýän adam, geňeşdar. 2. Käbir wezipeli adamlaryň maslahatçysy. *Döwlet geňeşçisi. Ilçihananyň geňeşçisi.*

GEŇEŞDAR [geňeşda:r], *at.* Maslahat,öwüt-nesihat berýän geňeşçi. *Ozaly atamyň-babamyň geňeşdary Kösedir* ("Görögly").

GEŇEŞILMEK, *işl.* Islendik mesele hakynda biri bilen maslahatlaşylmak, birinden maslahat soralmak, geňeş edilmek.

GEŇEŞIŞ, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞLI, *syp.* Maslahatly, ylalaşykly. *Geňeşli biçilen don gysga bolmaz* (Nakyl).

GEŇEŞLILIK, *at.* Özara maslahatlylyk, ylalaşyklylyk. *Her bir meselede geňeşlilik gowy zat.*

GEŇEŞME, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞMEK, *işl.* Islendik mesele hakynda biri bilen maslahatlaşmak, birinden maslahat soramak, geňeş etmek. *Toýuň geňeşini edeýin diýip kakamlara gittim.*

GEŇEŞMEKLIK, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞMEZLIK, *iş ady.* Geňeş etmezlik, geňeşip durmazlyk.

GEŇEŞSIZ, *syp.* Maslahat, geňeş edilmän.

GEŇEŞSIZLIK, *at.* Maslahatly dälilik, geňeşli dälilik.

GEŇIRGEME [geňirgeme], *iş ady.* Geňirmek ýagdaýy, derejesi.

GEŇIRGEMEK [geňirgemek], *işl., ser.* Geňirmek.

GEŇIRGEMEKLİK [geňirgemeklik], *iş ady.* Geňirmek ýagdaýy.

GEŇIRGEMEZLIK [geňirgemezlik], *iş ady.* Geň görmezlik.

GEŇIRGENDIRMEK [geňirgennirmek], *işl.* Geň galdyrmak, haýran galdyrmak. *Ýygnagyň häzirki duýdansyz çagyrylyşy ony her niçigem bolsa biraz geňirgendiripdi* (B. Kerbabaýew).

GEŇIRGENIŞ [geňirgeniş], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy.

GEŇIRGENIŞMEK [geňirgenişmek], *işl.* Birnäçe adam geňirgenmek. *Yaşulynyň gürrüňini çagalar geňirgenişip diňleýärdiler.*

GEŇIRGENME [geňirgenme], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy.

GEŇIRGENMEK [geňirgenmek], *işl.* Geň görmek, geň galmak, geňirmek. *Her aýlawyň uzynlygynyň bir kilometredenem az-kem artygrakdygyny aýdanlarynda, geňirgensegem syr bildirmändig ("Türkmenistan").*

GEŇIRGENMEKLIK [geňirgenmeklik], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy, derejesi.

GEŇIRGETMEK [geňirgetmek], *işl.* Geň galdyrmak.

GEŇIRGEÝIŞ [geňirgeýiş], *iş ady.* Geňirmek ýagdaýy

GEŇLEME, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy.

GEŇLEMEK, *işl.* 1. Geň-taň görmek, geň görmek, geňirmek. *Köçede öz peýwagtyna hiňlenip barýan geýnüwli adama gabat gelen ýolagçylar ony geňleýärdiler* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Aýyp görmek, aýyp hasaplamak. *Beýle oda-köze düşüberseň, illeriň geňläýmegi mümkin ahyr.*

GEŇLEMEKLIK, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy, derejesi.

GEŇLEMEZLIK, *iş ady.* Geň görmezlik, geňläp durmazlyk.

GEŇLENMEK, *işl.* Geň görülmek, aýyp görülmek. *Geňlenýän hereket.*

GEŇLEÝIŞ, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy.

GEŇLIK, *at.* 1. Geň halda bolmaklyk, üýtgeşiklik, täsinlik. *Ýagdaýyň geňligi köp adamlary haýran etdi.* 2. Gyza dakylýan at.

GEŇSI, *syp.* Üýtgeşikden gowy, täsin. *Gül açypdyr otlar geňsi, Akmy, sary, ýaşyl-gyzyl* (Ç. Aşyr).

♦ **Bir geňsi 1)** hemme babatda artykmaç, göze gelüwli. *Goňşymyzyň durmuşa çykan gyzyna bir toýda gabat geldim, bir geňsi gelin bolup otýr.* 2) üýtgeşik, täsin, geň-enaýy. *Onuň bir geňsi gepleýşine goja içinden güldi* (B. Seytäkow).

GEŇSIDURLUK, *at.* Gara öýüň durluklarynyň arasyndan edilýän kiçijik durluk.

GEŇSILIK, *at.* Oňatlyk, gowulyk, ajaýyplyk, hezillik. *Indi obamyzda hemme zat bar, bir geňsilik bolady.*

GEŇ-TAŇ [geň-ta:ň], *syp.* 1. *ser.* **Geň.** 2. Geň, aýyp, gelşiksiz. *Bu adamyň atasyndan hem, oglundan hem hiç bir zady geň-taň görmeli däldigini Gurt gaty gowy bilýärdi* (A. Gowşudow).

♦ **Geň-taň görmäýin!** ýaramaz zady göreniňde aýdylýan aňlatma (köplenç, aýal maşgalalar tarapyndan ulanylýar). *Goňşusynyň serhos halda bolgusyz aýdyma gygyryp barşyny gören bir oral aýal: "Geň-taň görmäýin" diýip, iki eli bilen ýakasyny tudy.*

GEŇ-TAŇLYK [geň-ta:ňlyk], *syp.* 1. *ser.* **Geňlik.** 2. Geňlik, aýyplyk, gelşiksizlik.

GEŇZEW [geňzöw], *at.* Burnuna salyp gürläýän adam, saňruk.

GEŇZEWI [geňzöwü], *at, sazç.* Dutaryň dördünji perdesi we şol perdeden başlanýan heňler.

GEOGRAF [geýo:gyraf], *at.* Geografiýadan hünärmen.

GEOGRAFIK [geýogyra:fik], *syp.* Georafiyä degişli. Deňiz mili 1852 metre, geografik mil 7440 metre deňdir.

GEOGRAFIÝA [geýogyra:fiýa], *at.* 1. Ýeri, onuň üstüni, tebigy şertleri bilen bilelikde, ilatýň ýerleşişini, janly tebigatyny we ykdysady serişdelerini öwrenýän ylymlar toplumy. *Fiziki geografiýa. Ykdysady geografiýa.* 2. Okuw dersiniň ady.

GEOLOG [giýo:loğ], *at.* Geologiýadan hünärmen. *Geologlar halk hojalygyny ösdürmäge uly goşant goşýarlar.*

GEOLOGIK [giýolo:ğik], *at.* Geologiýa bilen baglanyşykly, geologiýa mahsus, geologiýa häsiýetli. *Ýeriň geologik gurluşy.*

GEOLOGIÝA [giýalo:giýa], *at.* Ýer gabygynyň gurluşyny, düzümini, taryhyny, Ýerdäki organiki ýaşayşyň gelip çykyşyny, gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary we olaryň ojaklaryny öwrenýän ylym. *Geologiýa degişli ençeme möhüm açyşlar edildi.*

GEOMETRIÝA [geýome:triýa], *at.* 1. Matematikanyň jisimiň giňişlik şekillerini we gatnaşyklaryny öwrenýän bölümi. 2. Okuw dersi.

GEP, *at.* 1. Pikir alyşmak üçin aýdylýan söz, gürrüň. *Bir gep az, iki gep kän* (Atalar sözi). 2. Biri hakynda edilýän gürrüň, gybat. *Gyz bar nep getir, gyz bar gep getir* (Nakyl). 3. Birine berilýän wada, äht. *Birden gepinden dünäýse nädip bor?* 4. Maslahat, geňeş. *Biz bularyň gepi bilen bu ýere gelen dälidir* ("Görogly"). 5. *göç.m.* Esasy iş, mesele. *Gep, elbetde, cynlakaý işlemekde.*

♦ **Gep atşmak** biri-biriň bilen sanaşyp oturmak. **Gep başy bolmak** gep-gürrüniň sebäpkäri bolmak. *Men gepbaşy bolanyňa gynanyaryn.* **Gep bermek** bir zat hakynda biriniň ýüregini çişirmek, birini başga biriniň garşysyna küşgürmek. *Birisine gep berip, ol birine al berme!* (Mollanepes). *Kim-de bolsa biri muňa gep berip, ýüregini çişiripdir öýdýän* (A. Gowşudow). **Gep çagalatmak** *ser.* **Gepi köpeltmek.** *Bize gep çagaladyp oturmak nämä gerek?!* **Gep çekmezlik** biriniň aýdan ýerliksiz sözüne söz bilen gaýtawul bermek, gaýtargy bermek. **Gep çintgemek** gepiň maksadyna, manysyna düşünmek üçin yzly-yzyna soramak. *Hoşgeldi bu hakda mundan artyk gep çintgemegi islemedi* (A. Gowşudow). **Gepde tutulmak** gepiň ýalan çykmak, iki hili gürläp, özüni paş etmek. **Gepe düşmez** aýdylan gürrüňe düşünmeýän, dikdüşdi, keçje. *Sen-ä bir gepe düşmez adam ekeniň-aý! Gepe*

galmak bir bolgusyz hereketiň üçin gürrüniň edilmek. **Gepe gitmek** biriniň aýdan sözlerine ynany, nädogry hereket etmek. **Gep getirmek** 1) ýaramaz hereketiň bilen hossaryňy biabray etmek; 2) şugulçylyk, gybat üçin maglumat ýygnamak, gybat toplamak. **Gep gezdirmek** biriniň gürrüniňi ikinji birine aýtmak, gürrüň ýaýratmak, gybat etmek. **Gepi başga ýana sowmak** edilýän gürrüňden ünsi sowmak, esasy gürrüňden gyşarmak. *Magtymguly gepi başga ýana sowup jogap berdi* (G. Kulyýew). **Gepi iki çykmak** ýalan sözlemek. **Gepi köp** özüniň nähili pikir edýänini, nireden gopýanyňy bilmesi kyn, köp gepli. *Ol gepi köp adamdy.* **Gepi köpeltmek** her hili gürrüň, bahana tapmak. *Gepiňi köpeltme, ýöräber!* (B. Seýtäkow). **Gepiň astynda galmak** gyjalyatly gep-gürrüňiň eýesi bolmak, öz adyňa ýakymysyz gürrüň aýdylmak. *Iliň gepiňi astynda galmajak bolsak, ynamy ödemeli bolarys.* **Gepiň başyny agyrtmak** bir zat hakynda köp gürrüň etmek, her hili gürrüňe ýetmek. **Gepiň eýesi bolmak** özüň hakynda ýaramaz gep-gürrüň edilmek, gyбатыň edilmek. **Gepiň gerdişine görä** gepiň ýeri gelende, gabady gelende. *Gepiň gerdişine görä, beýleki oturanlar hem Babanyň tarapyny tutdular* (R. Gelenow). **Gepiň gysgasy** gürrüňiň gutaran ýeri, gepiň tümmek ýeri, umuman aýdanda. *Gepiň gysgasy, hojalygyň ýagdaýy bütinleý üýtgedi* ("Edebiýat we sungat"). **Gepiňi gögertmek** öz aýdanyňy etdirmek, öz teklibiňi geçirtmek, eňeğiňe tutup, diýeniňi etdirmek. **Gepiň körügi, ýeriň ýarygy** "gowulykdan başga bar zat senden turýan eken" diýen manyda ulanylýan aňlatma. **Gepiň tümmek ýeriser.** **Gepiň gysgasy.** **Gep nokatlamak** şol bir gürrüňi köp gezek gaýtalamak, takal okamak, gürrüňi uzaltmak. *Men bu ýere siziň bilen gep nokatlaşyp-oýnaşyp oturmaga gelemek* (A. Gowşudow). **Gep owadanlamak** hiç zat etmän, dilde hemme zady ýerbe-ýer etmek. *Ol gep owadanlady.* **Gep urşundan (urşy)** birine bir zat diýşinden, gürrüň berşinden, gep atyşyndan, gepleýşinden, gürrüň edişinden. *Adamyň kimdigini onuň gep urşundan aňmak bolýar. Myhman, gaty görme, siziň gep urşuňyz gülmez ýaly däl* (N. Saryhanow). **Gep ýençgilemek ser.** **Gep nokatlamak.** *Gep ýençgiläp oturmalyň-da, netijä geleliň.* **Gep ýokmaz** hiç hili söz täsir etmeýän, diýleni etmeýän, nesihat almaýan. – *Sähet, ol gep ýokmaza töwella etme, goýber! – diýdi* (A. Gowşudow).

GEPBAŞY, at. Gepiň, gürrüňiň edilip başlanmagyna sebäp bolýan zat, ýagdaý, adam.

◊ **Gepbaşy bolmak** gep-gürrüňiň sebäpkäri bolmak. *Men gepbaşy bolanyma gynanjaryn.*

GEPBAZ [gepbaz], sy. Gepe ussat, gep tapmaga ökde. *Gepbaz adamlary ýamanlamaga ýalan ýerden hem söz taparlar* (A. Gowşudow).

GEPBAZLYK [gepbazlyk], at. Gepbaza mahsus bolan gylyk.

GEPÇI, sy. Gep gezdiriýän, şugulçy, gybatçy.

GEP-GENSI, sy. Ajaýyp, örän gowy, oňat, allanäme, üýtgeşik, kemsiz, kössüz. *Ol gep-geňsi bolup otyr..*

GEP-GEŇSILIK, at. Gülala-güllük, allanämelik, oňatlyk, gowulyk. *Munda hiç neneňsilik ýok, asyl gep-geňsilik.*

GEP-GÜRRÜŇ, at. Dürli habar, maglumat,täzelik, dürli gürrüň, gep. *Ol adam bu kinaýaly gep-gürrüňlere näme jogap berjegini bilmedi* (T. Gurbanow).

◊ **Ile gep-gürrüň bolmak** il içinde özüň hakynda ýaramaz gürrüň ýaýramak, gyбатыň edilmek, ile gürrüň bolmak.

GEP-GÜRRÜŇSIZ, hal. Hiç bir bahana tapman, ikeriňilenmän, ýaýdanman. *Magtymguly bu sapar ussanyň mürähetini gep-gürrüňsiz kabul etdi* (G. Kulyýew).

GEP-GYBAT [gep-gy:vat], at. Biri hakynda edilýän ýaramaz gep-gürrüň, myjabat.

GEPEME, iş ady. Geplemek ýagdaýy.

GEPEMEK, işl. 1. Gürläp başlamak, söz açmak, bir dilde sözläp bilmek. *Şahyr gürrüňdeşlerine göwünlik berip gepledi* (G. Kulyýew). 2. Ýygnakda we ş.m. ýerde söz sözlemek, çykyp gürlmek. *Ýygnagyň başlygy oturanlara ýüzlenip: "Ýene kim geplejek?" diýip sorady.*

◊ **Geplemek geplemek** *gepl.d.* köp wagtlap geplemek, janygyp geplemek. – *Senem märekede ile gezek bermän, geplemek geplediň-aý.* **Çykyp geplemek** ýygnakda öňe çykyp söz sözlemek. *Çykyp geplänler öz işleri hakynda gürrüň berdiler.*

GEPEMEKLIK, iş ady. Geplemek ýagdaýy.

GEPEMEZEK, sy. Köp geplemegi halamaýan, az gepleýän.

GEPEMEZEKLIK, at. Dymmalık, geplemän oturmaklyk. *Onuň nahar başynda geplemezeklik häsiýeti bardy.*

GEPEMEZLIK, iş ady. Hiç zat aýtmazlyk, diýmezlik, gepläp durmazlyk. – *Senem bir zat diý-dä, ýöne geplemän otyrsyň!?*

GEPEMSEK, sy. Köp gürläýän, geplegen, geplemäni halaýan, ýaňra.

GEPEMSEKLIK, at. Köp geplegenlik; ýaňrallyk. *Onuň geplemsekligi ýoldaşlaryny irizdi.*

GEPLENMEK, işl. 1. Köpçülik önünde, ýygnakda söz sözlenmek, gürrüň edilmek. 2. Käýelmek.

GEPLEŞDIRMEK, işl. Gürlüşmäge, sözleşmäge mümkinçilik bermek, iki adamy gepleşmek üçin duşuşdyrmak. *Telefonda gepleşdirmek.*

GEPLEŞİK, *at.* 1. Bir ýagdaýy, wakany we ş.m. anyklamak, düşünişmek üçin pikir alyşmaklyk, geçirilýän gürrüň, edilýän maslahat. *Gepleşikler örän aç-açan we ähmiýetli boldy* ("Türkmenistan"). 2. Radio, telewizor arkaly berilýän gürrüň, habar. 3. Bir zat hakynda wadalaşyp, bir karara geliş. *Şeýle gepleşikden soň, ol işiň ugruna çykdy*. 4. *dil b.* Şiweleriň ýerli sözleýiş aýratynlygy.

GEPLEŞMEK, *işl.* Pikir alyşmak maksady bilen sözleşmek, gürrüňleşmek. *Bu adam bilen arkaýyn gepleşmek mümkin.*

GEPLETMEK, *işl.* 1. Geplemäge mümkinçilik bermek, gürrüň berdirmek. *Haýsyňyzy gepletseň, hondanbärsi bolan bolup otýrsyňyz* (B. Pürliýew). 2. Ýygnakda we ş.m. ýerlerde söz sözletmek, çykyş etdirmek. *Ýygnagyň başlygy çykyş etjekleri geplettdi*. 3. *göç.m.* Biriniň diýmedik sözünü diýdirmek. *Meni gepletseň, seninem dost bolmadygyňdyr.*

GEPLEÝİŞ, *iş ady.* Geplemek ýagdaýy.

◊ **Gepleýiş (sözleýiş) medeniýeti** *dil b.* edebi gepleýişde ulanylmagy zerur bolan dürs geplemek özboluslylygy, dogry geplemegiň kadalary.

GEPLI, *syp.* Zýy dawaly, gürrüňli. *Şu işiň soňy gepli bolaýmasa-da biridir!*

GER, *bagl.,k. d.* Eger. *Magtymguly, ger doýursaň bir aýy, Mälimdir tapar sen bu ýerde haýy* (Magtymguly). *Ger başyň asmana ýetse, Peşeden uly bolmagyn* (Baýly şahyr).

GERB, *at.* Bir döwletiň, respublikanyň, şäheriň baýdakda, pulda, möhürde we ş.m. tapawutlandyryş nyşany, tugra. *Türkmeni halk, millet hökmünde gadyndan bäri dünýä tanadyp gelen buýsanjymyzyň – ahal-teke atynyň şekili Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanyň döwlet gerbinde orun aldy* ("Türkmenistan").

GERBI [gervi], *at.* 1. Çyrpy, kürte, başatgyç ýaly başa atylýan eşikleriň ýeňlerini birikdirýän, birleşdirýän ala ýüp. 2. Howudyň çomusynyň aşagyndaky içi sypalsyz bölegi. *Ussanyň tiken howudynyň gerbisi örän gowy eken.*

GERÇE, *gir. s.,k. d.* Meger, meger-de, ähtimal, belki. *Gerçe sözüň ýalany bar, Gözi ýolda galany bar* ("Görogly").

GERÇEK, *at.* 1. *kön.s.* Hakyky, dogry, çyn. *Müňkür olma, gerçek işdir, eýlärler* (Magtymguly). 2. Edermen, batyr, çyn är. *Gerçeklere duş bolsam* (Magtymguly). 3. Işan-pirleriň, sopularyň ýolbaşçysy.

GERDEK, *at.* 1. Ýaş çatynjalaryň (gelin bilen ýigidiň) oturyp-turmagy üçin öýüň bir burçunda ýa bir tarapynda mata-marlak bilen edilen germew, tuty. *Gelin bolmasagam, gerdekden garapdyk* (Nakyl). 2. *kön.s.* Çadyr. *Oguz zamanynda bir ýigit öýlense, ok*

atardy. Oky nirä düşse, onda gerdek dikerdi ("Kitaby dedem Gorkut").

GERDEN, *at.* Boýundan goluň başlanýan ýerine çenli bolan aralyk, egin.

◊ **Gerdeninde çekmek** bar agramy, hysyrdysy üstüne düşmek, bar agramyny götermek.

GERDENLEK, *syp.* Gerdeni ýasy, eginlek, çiginlek. *Gerdenlek ýaşuly.*

GERDIRMEK, *işl.* Germek işini birine etdirmek. *Ol ýuwulgy geýimleri sermek üçin ýüp gerdirdi.*

GERDIŞ, *at, kön.s.* 1. Döwür, wagt, zaman, eýýam. *Aýlandy gerdişler, ýetdi döwranlar* (Magtymguly). 2. Aýlanyş, hereket, dolanma. *Pany dünýäniň gerdişi, Bir düýpsüz ýalana meňzär* (Zelili).

◊ **Gepiň gerdişine görä** aýdylýan sözüň ugruna, ýagdaýyna görä. *Meniň aýdanlarymdan many ogurlajak bolup oturma, men-ä ol sözi gepiň gerdişine görä diýip goýberdim.* **Gerdiş-i çarh (gerdişi-çarh)** aý-günüň gelip-geçip durmagy. *Ýaranlar, gerdiş-i çarhyň elinden, Bu meniň ýüregim para-paradyr* (Magtymguly).

GERDIŞ-GERDAN [gerdiş-ğerdan], *at, ser.* **Gerdiş 2.**

GEREGE [gerege], *at.* Göçülende tärim, uk, çagaryk ýaly öý goşlary ýüklenýän ýük. *Öküline, sygryna bar goşuny gerege edip, çagasyny mündürüp baryanlar-da bardy* (B. Kerbabaýew).

GEREĞİÇE [gereğiçe], *hal.* Islendikçe, näçe gerek bolsa, gereginçe. *Gereğiçe ýylylyk bolsa, örän oňat gögerýär.*

GEREGIM [gereğim], *at.* 1. *gepl.d.* Ýaşy könelişen aýallaryň ýaşlara ýüzlenip aýdýan mylakatly sözi. 2. Çagaňa ýa-da söýýän gyzyňa mähir bilen ýüzlenip aýdylýan söz.

GEREGINÇE [gereği:nce], *syp.,ser.* **Gereğiçe.** *Hojalyklarda zähmet düzgün-nyzamynyň guralysyna gereginçe ähmiýet berilmelidir.*

GEREK, *ugrukd.* 1. Möhüm, zerur, derkar. *Uzyn boýly, giň gujakly, Gözel gerekdir ýigide* ("Görogly"). 2. Şert işliginden soň gelip, aýdylýan zadyň bolmagynyň mümkindigini aňladýar. *Şol gelyň atam bolsa gerek. Ertir şähre gitsem gerek.* 3. Öten zamanyň -dy, -di goşulmasyny kabul edip, belli bir ýöňkemedä üýtgän işlikden soň gelip, bir gymyldy-hereketiň bolup geçendigini anyklamak ýa-da nygtamak üçin ulanylýar. *Sen oňa bergiňi berdiň gerek? Dostsuran bolup, onuň seniň garşyňa işleýändigine indi göz ýetirdiň gerek!* 4. Gyza dakylýan at.

◊ **Geregi çykamak** soň gerek bolmak, gereklenmek. *Ätiýaçlyk şaýlarynyň derde ýararlysyny ýa satysdyrdy, ýa geregi çykaýmasyn diýip, özi ýygnap goýdy.*

Geregiňi artdyrmak özüňi has gerekli hasaplatmak, özüňi arzylatmak, näziňi çekdirmek.

GEREKLEME, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy.

GEREKLEMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri gerek bolup, ony tapmagyň ugruna çykmak, idemek. *Seni gerekliň wagtyň hiç ýerden tapyp bolmaýar.*

GEREKLEMEKLIK, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy.

GEREKLENMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri gerek bolup, ony tapmagyň ugruna çykylymak, gerekli zat ýa-da adam idelmek, isleg bildirilmek. *Garaköli baganalar dünýäniň ähli ýurtlarynda-da gereklenýär.*

GEREKLETMEK, *işl.* Özüňi gerekli hasap etdirmek, geregiňi artdyrmak. *Ol özüni gerekletdi.*

GEREKLEÝIŞ, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy, derejesi.

GEREKLI, *syp.* 1. Degerli, ýerlikli, berk. *Türkmenabatdaky tejribe abatlaýyş-mehaniki zawodynyň peçlerinde eredilen polatdan ýörite galyplara guýmak arkaly gerekli we gymmatly şaýlaryň täze tapgyry ýasaldy ("Türkmenistan").* 2. Gerek bolan, zerur, derkar. *Ol gerekli buraw enjamlaryny alyp, çaltrak brigadasyna barjakdy (B. Kerbabayew).*

GEREKMEZ, *syp.* Gerek bolmajak, gerekli däl. *Gerekmez zatlar.*

GEREKSIZ, *syp.* Gerek däl. *Gerekli zady gereksizkä al (Nakyl).*

GEREKSIZLIK, *at.* Gerek dälilik. *Ony gereksizligi üçin öýde goýup gaýtdym.*

GEREK-ÝARAK, *syp.* Adam üçin gündelik durmuşda gerekli, ulanylýan (zatlar hakynda). *Gerek-ýarak zatlar.*

GEREŇ, *at.* kön.s. Ker. *Aýby gulagy gereň ("Görogly").*

GERGENEK [gergenek], *at.* Goýun-geçi, owlak-guzy tutmak üçin ulanylýan uýy toýnukly çopan taýagy; gaňrak. *Eli gergenekli çopan.*

GERGIT [gergit], *at.* Guşlaryň ganatynyň eplenýän ýeri.

GERILGI [gerilgi], *syp.* Gerlip goýlan, ýazgyn asylyp goýlan, dartylan. *Gerilgi tuty. Gerilgi ýüp.*

GERILMEK, *işl.* Gerlip goýulmak. *Diwara gerlen haly arassa jaýa görk berýär.*

GERIM, *at.* Işiň ýaýbaňlanyşynyň, baryş, gidiş depgininiň möçberi. *Wagyz etmek işi giň gerim aldy.*

GERINDIRMEK [gerinnirmek], *işl.* Gerner ýaly etmek, gerinmegi arkaly el-aýagyňy ýazdyrmak.

GERINJIREME, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINJIREMEK, *işl.* Çala gernip, el-aýagyňy ýazmak. *Çagajyk pallap gerinjiredi.*

GERINJIREMEKLIK, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINJIREÝIŞ, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINME, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERINMEK, *işl.* Elleriňi güýjüň yetdiginden öňe, yza, aşak-ýokaryk uzadyp, beden damarlaryňy ýazmak.

GERINMEKLIK, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERINMEZLIK, *iş ady.* Gerinmek hereketi edilmezlik, gernip durmazlyk.

GERIŞ I, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERIŞ II, *at.* 1. Boýnuň çykýan ýeriniň ýeňse tarapy, ýagymy. 2. Haýwanyň boýnunyň başlanýan ýeriniň üstündäki tümmüje ýer. *Garly aga eşegini debsiläp, gerşine dürttdi (G. Gurbansähedow).*

GERIŞ III, *at.* Gumuň, dagyň, baýryň eşegarka bolup gidýän ýeri.

GERIŞDIRMEK, *işl.* Gerip çykmak, baryny germek.

GERIŞ-GERIŞ [geriş-geriş], *at.* Gumuň, dagyň, baýryň köp geriş bolup duran ýeri. *Geriş-geriş daglar.*

GERIŞMEK, *işl.* 1. Germäge kömek etmek. *Men oňa ýuwlaryň eşikleri serilýän ýüpi gerişdim.* 2. Bilelikde germek. *Adamlar toý dabarasyny geçjek ýeriň daşyna el haly lary gerşip durdular.*

GERJEŞDIRMEK, *işl.* 1. Gerişdirmek, dartdyryp germek, çekip germek. *Çekmekçi eýlän derisini gerjeşdirip ýazdy.* 2. Gözleriňi, gabaklaryňy germek, gerişdirmek. *Ol ýellenen gabaklaryny gerjeşdirdi.*

GERJEŞIK, *syp.* 1. Gerlip goýlan, dartylýp duran.

GERJEŞMEK, *işl.* Gerlip, çekilip, dartylýp durmak ýa-da gözüni gerjeşdirip oturmak (*ser. Gerjeşdirmek 2.*). *Ol haçan görseň kompýuteriň önünde gerjeşip işläp oturandyr.*

GERK-GÄBE [gerk-gä:ve]: **gerk-gäbe bolmak (doýmak)** köp iýip, gaty doýmak.

GERME, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERMEÇ, *at.* Türkmen gara öýüniň gapysynyň aşak etegine gerilýän agaç ýa-da germelýän ýüpüň üstüne atylýan keçe, kilim bölegi. *Ol germejiň üstaşyry içerik ätledi.*

♦ **Germeç bolmak** bir işe, täzelige garşy çykmak, päsgel bermek, böwet bolmak. *Ol onuň aýagyna germeç bolýardy. Germejine çekmek (bermek) biriniň arkasyna, ýagymysyna urmak.*

GERMEÇLEMEK [germeşlemek], *işl.* 1. Gara öýüň işiginiň agzyna germeç goýmak. 2. Çalt-çalt, batly ädimläp ýöremek.

GERMEK, *işl.* 1. Çekip, dartdyryp asmak, ýazmak, dartyp ýazyşdyrmak. *Penjirä tuty germek. Diwara haly germek.* 2. Iki tarapa uzatmak, ýaýmak, açmak, ýazmak (ganat, gol we ş.m. hakda).

GERMEKLIK, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERMELMEK, *işl.* Päsgelçilik üçin keseligine goýulmak, germäp goýulmak. *Mal-gara geçmez ýaly geçelgä agaç germeldi.*

GERMEME, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERMEMEK, *işl.* Bir ýeriň daşyna ýa-da gapynyň, penjiräniň önüne we ş.m. ýere germew goýup ýapmak, baglamak.

GERMEMEKLİK, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERMEMEZLİK, *iş ady.* Germemek işiniýerine ýetirilmezlik, germäp durmazlyk.

GERMESATAN: **germesatan bolmak** 1) iki baka köp ylgamak, iki arada galmak. *Çagam iki öýüň arasynda gemesatan bolub-a galdy* (A. Gurbanow). 2) gerlip durmak, gerjeşmek (adam hakynda). **Germesatan etmek** elinden-aýagyndan tutup götermek.

GERMEŞDIRMEK, *işl.* Germäp çykmak, ählisini, hemmesini germemek. *Agaçlaryň aralaryna geýim sermek üçin ýüp germeşdirdik.*

GERMEŞİK, *syp.* Keseligine, dikligine germelip, dartylyp goýlan.

GERMEŞMEK, *işl.* 1. Germemäge kömek etmek. *Ýüp germeşmek. Sim germeşmek.* 2. Bilelikde germemek (hal işligiň goşulmasyny kabul eden *germe*-düýp işliginden soň *durmak, ýörmek* işligi getirilip ulanylyýar). *Adamlar ýatagyň daşyna agaç germeşip durdular.*

GERMETMEK, *işl.* Germek işini başga birine etdirmek. *Agaçlaryň arasynda sim germenmek.*

GERMEW [germow], *at.* Ýoly, gädigi, geçelgäni bekleme, baglamak üçin ýa-da bir zadyň daşyna aýmança etmek üçin germelýän, keseligine goýulýan agaç, sim bölegi we ş.m. *Ýapyşar ýaly germew tagtasy hem ýokdy.*

GERMEÝİŞ, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERNIŞ, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERNIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gerinmek, ýerli-ýerden gerinmek. *Ýatan çagalar gernişip, ýerlerinden turdular.*

GERŇEME, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERŇEMEK, *işl.* Bir zady iki bolup, gapdalyndan, ujundan tutup götermek, göterip äkitmek, germelemek. *Olar agajy gerňäp alyp gitdiler.*

GERŇEMEKLİK, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERŇETMEK, *işl.* Gerňemegi başga birine etdirmek.

GERŇEÝİŞ, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERT, *at.* Gumdan, elenýän undan we ş.m. bölünip aýrylýan has ownuk, ýeňil kirşen, çaň, toz. *Telpegimiň gerdî – ýokam, Bir tegelek nana ýetjek* (K. Gurbannepesow).

GERTDIRMEK, *işl.* Gaty dartmak, çekmek. *Göle gertdirip, nogtasyny dardty* (A. Gowşudow).

GERTHANA [gertha:na], *at.* Degirmende unuň gerdiniň üýşürilýän ýeri.

GETIRILMEK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere alnyp gelinmek, getirilip berilmek. *Şahyr getirilen çaydan bir käse içdi* (G. Kulyýew).

GETIRINMEK, *işl.* Özün üçin getirmek. *Suw getirinmek.*

GETIRIŞ, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy, getirip biliş.

GETIRIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýerden başga bir ýere kem-kemden hemmesini getirmek.

GETIRIŞMEK, *işl.* 1. Getirmäge kömek etmek. *Men oňa odun getirişdim.* 2. Bilelikde getirmek.

GETIRME, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy.

GETIRMEK, *işl.* 1. Bir ýerden başga bir ýere alyp gelmek, äkelmek. *Giden getirer, oturan nyrh sorar* (Nakyl). 2. Hasyly köp bitmek, kän düwmek, hasylly bolmak. *Bu ýyl üzümimiz ýagşy getirdi* (A. Gowşudow).

GETIRMEKLİK, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy, derejesi.

GETIRMEZLİK, *iş ady.* Getirmek hereketi ýerine ýetirilmezlik.

GETIRTMEK, *işl.* Getirmek işini başga birine etdirmek. *Bir çäýnek çay getirt.*

GEÝDIRILIŞMEK [geýdirilişmek], *işl., gepl.d.* 1. Biri bilen uruşmak, basalaşmak, garpyşyp gitmek, ýakalaşmak. *Horaz ýaly, biri-biriňiz bilen geýdirilişmäge-de utanjak däl-ow siz!* (B. Pürliýew). 2. *göç.m.* Biri-biriňe jogap gaýtaryp, dawalaşyp durmak.

GEÝDIRILMEK I, *işl.* 1. Eşiği egnine sokulmak, geýindirilmek. 2. Eşik bilen üpjün edilmek, eşik äberilmek, eşikli edilmek. 3. Bir zat ikinji zatdan asylmak, ildirilmek, ildirilip goýulmak.

GEÝDIRILMEK II, *işl., gepl.d.* Biriniň üstünden düşmek, birine jabjynyp, käýinip ugramak. *Biriniň üstüne yerliksiz geýdirilmek.*

GEÝDIRIŞMEK, *işl.* Geýdirmäge kömek etmek. *Ejesi gyzyna eşiklerini geýdirişdi.*

GEÝDIRMEK, *işl.* 1. Eşigini egnine sokmak, geýindirmek. *Tiken tahýasyny başyna geýdirdi, sypaşdyrdy* (B. Kerbabaýew). 2. Eşik bilen üpjün etmek, eşik äbermek, eşikli etmek. 3. Bir zady ikinji zatdan asmak, ildirmek, ildirip goýmak. *Garantga dikip, oňa öz donuny, telpegini geýdirýär.* 4. *gepl.d.* Birini duýdansyz urmak, ýelmemek, çalmak. *Ol gele-gelmäne oglanlaryň biriniň gulagynyň düýbüne geýdirdi.*

GEÝEGEN [geýeğen], *syp.* Haýsydyr bir eşigi, köwşi, telpegi we ş.m. geýmege endik eden. *Ol, köplenç, silkme telpek geýegendi.*

GEÝERLIK, *syp.* Geýmek üçin gerekli, geýer ýaly. *Geýerlik eşik edinmek.*

GEÝILMEK, *işl.* Geýilip ulanylan bolmak. *Bu ädik ozal köp geýlipdir.*

GEÝIM, *at.* Geýilýän içki, daşky eşik.

◊ **Geýimini biçmek** işini gaýtarmak, ýok etmek, ýitirim etmek kararyna gelmek. **Aýak geýimi** aýal-gyzlaryň tammany.

GEÝIMÇI, *at.* Geým tikýän ussa. *Geýmçi ussalar tiken geýimlerini ütükleyärler.*

GEÝIM-GEJIM [geým-gejim], *at.* Geýimiň ähli görnüşi, egin-eşik. *Ol bazardan geým-gejim aldy.*

GEÝIMLIK, *syp.* 1. Geým tikmek üçin niýetlenen, gerekli bolan. *Geýmlik mata.* 2. *gepl.d.* Köpünlik mata.

GEÝINDIRMEK [geýinnirmek], *işl.* 1. Eşigini geýdirmek. *Çaganyň ejesi ony derrew geýindirdi.* 2. Egin-eşikli etmek, eşik bilen üpjün etmek, eşikli etmek, eşiklemek. *Bir topar çül çagany geýindirmek gerekdi.*

GEÝINJEŇ, *syp., ser.* **Geýnegen.** *Ol adatdan daşary päkize, sypaýy geýinjeňdi.*

GEÝINMEK, *işl.* 1. Öz eşiklerini geýmek. *Elleri küýzeli, ýaşyl-gyrmyzy geýnen gelin-gyzlar derýanyň kenaryna üýşýärdi* (G. Kulyýew).

GEÝINMEZLIK, *iş ady.* Öz geým-geýimlerini geýmezlik.

GEÝIŞ, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝIŞDIRMEK, *işl.* Geýmeli geýimlerini geýip çykamak.

GEÝME, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝMEK, *işl.* Egin-eşik, geým bilen teniňi ýapmak, örtmek; aýagyňa aýakgap sokmak; kelläňe tahýa, telpek, papak atmak. *Köýnek geýmek. Köwür geýmek. Telpek geýmek.*

GEÝMEKLIK, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝMEZLIK, *iş ady.* Egin-eşik, geým bilen teniňi ýapmazlyk, örtmezlik; aýagyňa aýakgap sokmazlyk; kelläňe tahýa, telpek, papak atmazlyk.

GEÝNEGEN [geýnegen], *syp.* Gowy geýimleri geýmegi halaýan (adam hakynda).

GEÝNÜWLI [geýnüwli], *syp.* Gowy geýnen, bezemen, oňat lybaslar geýen. *Aýallar diýseň geýnüwli diler, ellerinde, gulaklarynda jöwherdir dürden ýasalan bezegler ýaldyraýardy* (G. Kulyýew).

GEÝNÜWLILIK [geýnüwlülük], *at.* Geýnüwli ýagdaýda bolmaklyk, bezemenlik.

GEÝREKI, *at.* Pilçe süňküniň ujundaky ýumşak kekirdewük. *Ogluň geýregi inipdir.*

GEÝREK II, *at, gepl.d.* Bir zadyň sekizden bir bölegine deň bolan agyrylyk ölçegi.

GEZ I, *at.* Tirsekden barmaklaryň ujuna çenli aralyk hem-de şol aralygyň uzynlygyna deň bolan ölçeg birligi.

◊ **Gezinden galdyrmak** götergiläp öjükdirmek. *Onuň gezinden galdyryp oturma, şonsuzam ol pesläri ýaly däl.*

GEZ II, *at.* Suw degirmende uny iri ýa-da ownuk üwemek üçin ýokarky daşy aşak ýa-da ýokarky galdyrmak hyzmatyny ýerine ýetirýän enjam.

◊ **Gezini galdyrmak** degirmeniň ýokarky daşyny galdyryp, dänäni iri üwär ýaly etmek. **Gezini peseltmek** degirmeniň ýokarky daşyny peseldip, dänäni ownuk üwär ýaly etmek.

GEZ III, *hal, kön.s.* Gezek. *Şu gez ibermeseň, köňlüm hoş olmaz* (Magtymguly).

GEZDIRILMEK [gezzirilmek], *işl.* Eýläk-beýläk ýöredilmek, gezim etdirilmek. *Çapylyan atlaryň irden gezzirilmegi hökmandyr.*

GEZDIRMEK [gezzirmek], *işl.* 1. Gezelenc etdirmek. *Çagalary açyk howada gezzirmek.* 2. Seýisläp çapuwa taýýarlamak üçin, köplenç, irden gezmeletmek, gezim etdirmek. *Ol Gyrsakary wagtly-wagtlynda gezzirýärdi* ("Edebiýat we sungat"). 3. Bir zadyň ýüzi, üsti bilen aşak-ýokarky hereket etdirmek, hereketlendirmek. *Sazanda barmaklaryny perdelerde ussatlyk bilen gezzirýärdi.* 4. Bulaýlamak, aýlamak, galgatmak. *Çapyksuwar gamçysyny howada gezzirip, atyny ýüzin salyp gelýär.* 5. Bir ýerde ýaşatmak, birneme boldurmak. *Gelni atasy öýünde kän gezzirdiler.*

GEZDIRTMEK [gezzirtmek], *işl.* Gezzirmek işini başga birine etdirmek. *Çagalary açyk howada gezzirtmek. Seýis atlary gezzirdi.*

GEZEĞEN [gezeğen], *syp.* 1. Köp gezyň, köp gezmegi halaýan, biderek ygyp ýören, ykmanda. *Gezegeň aýak gep getir* (Nakyl). 2. *gepl.d.* Ahlak taýdan bozulan.

◊ **Gezegeň dil** köp gepleýän, gepçi, gybatçy.

GEZEĞENLIK [gezeğenlik], *at.* 1. Ygyp ýörmeklik, ondan-oňa aýlanyp ýörmeklik, ykmandalyk. *Ejesi oglunyň gezegeňliginden ýadady.* 2. *gepl.d.* Ahlak taýdan bozulanlyk.

GEZE-GEZE [geze-geze], *hal.* Aýlana-aýlana, gezip-gezip, köp ýöräp. *Şäheri geze-geze lütüm çykdy.*

GEZEGINE [gezeğine], *hal.* Gezek-gezegine, gezekli-gezek, gezekleşip, yzly-yzyna, nobatyna. *Doganyň bilen ikimiz jigimi gezegine götermeli bolýardy.*

GEZEK, *at.* 1. Öňünden tertip san gelende hereketiň şonça gaýtalanyşyny görkezýän söz, gaýta, sapar, ýola, keren. 2. Nobat. *Men hem öz gezegimde sizi gutlaýaryn.*

◊ **Gezek gelmek** "seniňem işiň düşer" diýen manyda ulanylyan aňlatma. *Öl tezek, gury tezek, Saňa-da geler gezek* (Sanawaç).

GEZEK-GEZEGINE [gezek-gezeğine], *hal, ser.* Gezekli-gezegine.

GEZEKLEŞDIRMEK, *işl.* Bir işi ýa-da ony ýerine ýetirýän adamy, guraly gezek-gezegini, nobatma-nobat çalşyryp durmak. *Şol bir atyzlara gezekleşdirip ekmegiň peýdasy köp.*

GEZEKLEŞIŞ, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLEŞME, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLEŞMEK, *işl.* Gezekli-gezegini, gezekme-gezek iş salyşmak, bir işi biri-biriň bilen nobat boýunça ýerine ýetirmek.

GEZEKLEŞMEKLIK, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLI: **gezekli çemçe** her bir işde, durmuşda birek-birege "gezek geler, işiň düşer" manysynda ulanylýan aňlatma.

GEZEKLI-GEZEGINE [gezekli-gezeğne], *hal.* Birinden soň beýlekisi; nobatma-nobat. *Olar toparlara bölünip, gezekli-gezegini ol halyny dokadylar ("Mugallymlar gazeti").*

GEZEKLIKÇE: **bir gezeklikçe** "şu gezek, şu sapar, ilki gezek bolany üçin" diýen ýaly manyda ulanylýan söz düzümi. *Bir gezeklikçe bagyşlamagyň soraýaryn.*

GEZEKME-GEZEK [gezekme-gezek], *hal, ser.* **Gezekli-gezegini.** Saryýagyz aýal ýigit bilen gelniň goluny biri-birine gowşurdy-da, olaryň arkasyna gezekme-gezek kakyp, ata-babadan gelýän tanyş sözleri joşup sarnady (G. Kulyýew).

GEZELENÇ, *at. 1.* Dynç almak üçin açyk howada ýa-da başga boş wagtlaryň edilýän gezim, aýlaň-çaýlaň. *2.* Bir ýana, myhmançylyga, görme-görşe gidiş; syýahat.

GEZELGI [gezelgi], *syp.* Birine ýa-da bir tarapa çenelen, göneldilen, uzaldylan, gezeliş goýlan. *Gezelgi sapançany görüp, olar ellerini göterdiler (N. Jumaýew).*

GEZELMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada çeneliş durmak.

GEZEME, *iş ady.* Gezemek ýagdaýy.

GEZEMEK, *işl.* Bir zady birine ýa-da bir zada çenemek, dogrulamak, gönülemek. *Jeren zyndan ýetip gelýän kowga garap, gaýtarjak bolýan dek yzyna öwrülip şahyny gezedi ("Edebiýat we sungat").*

GEZEN, *at.* Aýakgap ussalarynyň ulanylýan keseje tygly pyçagy.

GEZENDE [gezenne], *syp.* Jahankeşdelik edip ýören, kân ýerleri aýlanyp, gezip ýören, ýurtdan-ýurda köp gezelenç edýän. *Gezende adam.*

GEZENDELİK [gezennelik], *at.* Gezendäniň ýagdaýy, ykmandalyk, ýurt sökegenlik.

GEZENMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada çenenmek, nyşana almak. *Ne parahat ýatyr sen el-aýagyň uzadyp,*

Ajal ýatyr keýniňde, okun-ýaýyn gezenip (Magtymguly).

GEZER I, *at.* At ýörişiniň ýorga ýakyn bir görnüşi. *Atyny gezerine sürüp barýanyň keşbinde häzir aýratyn bir agraslyk duýulýardy (B. Kerbabaýew).*

GEZER II, *at, halyç.* Esasy nagşyň aralygyny dogry bölýän çyzyk, zolak.

GEZERE, *at.* Her ýyl kesilýän tut çyrpylanda onuň kesilmän goýberilen çybyklary. *Bagban tuduň gezerelerini ýatyrdy.*

GEZERLI, *at.* Münüş üçin ýakymly, uzak ýola gitmäge ýörişli, gezermen (at hakynda). *Ol gezerli alaşanyň başyny öz ugruna goýberip, hemmäh önünden barýardy (B. Seýtäkow).*

GEZERMEN, *syp., ser.* **Gezerli.** *Onuň garagörnüm yzynda hem bir gezermen gara atly peýda boldy.*

GEZEŞMEK, *işl.* Birden artyk bolup bilelikde gezemek. *Çopanlar hem taýagyny gezeşip çykdy önünden ("Görogly").*

GEZEÝIŞ, *iş ady.* Gezemek ýagdaýy.

GEZIBERMEK [gezi vermek], *işl.* Gezip ýörmek, yzygiderli gezmek.

GEZILMEK, *işl.* Gezim edilmek, aýlaň-çaýlaň edilmek. *Yssy tomusda günüň aşagynda köp gezilse, gün urmagy-da mümkindir.*

GEZIM, *at. 1.* Iki-baka ýöräp edilýän hereket, gezelenç, aýlaň-çaýlaň. *Ol, köplenç, şu bagda gezim ederdi. 2.* Haýwanyň belli bir aralykda gezýän meýdany. *Gapany hemişe yk tarapyňyzda hem itiňiziň geziminden daşrakda gurmagy ýadyňyzdan çykarmaň (A. Gowşudow).*

GEZIŞ, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gezim etmek (gezişmek işliginden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Tor çekilen aýmançada gezişip ýören, ap-ak towuklary synlanyňda, olaryň ideginiň kemsiz ýetirilýänligine göz ýetirýärsiň ("Türkmenistan").*

GEZLI, *syp.* Iner bilen arwanadan emele gelen (düýe hakynda).

GEZLIK, *at.* Gyna salnyp göterilýän bir gez uzynlykdaky türkmen pyçagy.

GEZME, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZMEK, *işl. 1.* Aýak üstünde bolmak, aýlanyp ýörmek, hereket etmek, gezelenç etmek. *2.* Gün geçirmek, ýaşamak. *Men siziň ogluňyz ýaly bolup gezerin (H. Derýaýew). 3.* Biri bilen tirkeşmek, biri bilen ýoldaş, dost bolup ýörmek. *Çagalykdan bile gezen dostum. 4. göç.m.* Ykmak, ygyp ýörmek. *Onuň nirelerde gezip ýöreni belli däl.*

GEZMEKLIK, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZMELEMEK, *işl.* Aýlaň-çaýlaň etmek, gezelenç etmek, iki-baka gezim etmek, eýläk-beýläk ýörmek. *Şirin gaharly gezmeledi (B. Pürliýew).*

GEZMELEMEZLIK, *iş ady.* Gezmelemek hareketini ýerine ýetirmezlik, gezmeläp ýörmezlik.

GEZMELEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup aýlaň-çaýlaň etmek, eýläk-beýläk ýöremek, ikibaka gezim etmek. *Öýleriniň arasynda adamlar gezmeleşýärler.*

GEZMELETDİRMEK, *işl.* Gezime çykartdyrmak, iki ýana ýöretdirmek. *Çapuwdan gelen aty gezmeletdirmek.*

GEZMELETMEK, *işl.* Gezelenje äkitmek, gezime çykarmak, ikibaka ýöretmek. *Aty gezmeletmek.*

GEZMELÄBERMEK [gezmelä: vermek], *işl.* Eýläk-beýläk gezmeläp başlamak, gezmelemegini dowam etdirmek. *Siz göze-başa düşmäh-de, şu töwereklerde gezmeläberiniň* (B. Seýtäkow).

GEZMEZLIK, *iş ady.* Gezim etmezlik, gezmäge çykmazlyk, gezelenç etmezlik.

GÄBAZAN [gä:va:zan], *syp., gepl.d.* Huşy giden, akyly üýtgan, aňkasy aşan, akyly çaşan (adam hakynda) (*ser. Gäp*). *Sen-a bir gäbazan ekeniň, şonam ýadyňdan çykardyňmy?*

GÄBAZANLYK [gä:va:zanlyk], *at.* Gäbazan halda bolmaklyk.

GÄBE [gä:ve], *syp.* Güberilip duran, çişik, pökgi. *Gäbe garyn.*

GÄBERILMEK [gä:verilmek], *işl.* Pökgerip durmak, pökgerilmek, çişip durmak (garyn hakynda).

GÄBERIŞ [gä:veriş], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERME [gä:verme], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERMEK [gä:vermek], *işl.* 1. Güberip durmak, pökgermek. 2. *göç.m.* Ile göwnüň ýetmän, hondanbärsi bolmak, gomalmak, gopbamsyramak.

GÄBERMEKLIK [gä:vermeklik], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERMEZLIK [gä:vermezlik], *iş ady.* Gäberip durmazlyk.

GÄBERTMEK [gä:vertmek], *işl.* Çişirmek, pökertmek (garyn hakynda). *Ol aňsamýň gahar-gazabyndan soň, ortaky öýde ýeke özi garnyny gäberdip horruldap ýatyrdy* (G. Kulyýew).

GÄDIK [gä:dik], *at.* 1. Haýat we ş.m. ýerlerden adam geçer ýaly gädilen ýer, geçelge, geçit. *Asly han gädikden ýolum salypdyr, Saralyban gül dek reňni solupdyr* ("Asly – Kerem"). 2. *syp.* Bir zadyň erňegi, gyrasy döwür, ýemrik, erňeginiň bir ýeri uçan, ýüzi gaýtarylan, oýulan. *Ojakda ot ýanyp, onuň gyrasynda agzy gädik taňka lasyrdap otyrды* (B. Kerbabaýew). *Agzy gädik tüňçe.*

GÄDILMEK [gä:dilmek], *işl.* 1. Haýatyň we ş.m. bir ýeri ýykylmak. 2. Gyrasy, erňegi döwürlemek, uçmak. *Çäýnegiň jürnügi gädilipdir.*

GÄDIŞ [gä:diş], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄDIŞDIRMEK [gä:dişdirmek], *işl.* 1. Gädik-gädik edip çykamak, her ýerinden ýykyşdyrmak. *Haýatyň diwaryny gädişdirmek.* 2. Bir zadyň erňegini, gyrasyny, ýüzünü, agzyny gädik-gädik edip çykamak, gemrik-gemrik etmek. *Käseleriň erňegini gädişdiripdir. Süňke urup, pyçagyň ýüzünü gädişdiripdirler.*

GÄGIRINMEK [gä:ğirinmek], *işl.* Özüň gägirmek, gägirip ses çykarmak.

GÄGIRIŞ [gä:ğiriş], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRIŞMEK [gä:ğirişmek], *işl.* Bilelikde gägirmek, ýerli-ýerden gägirmek. *Gägirişip, garynlaryny sypalaşyp ýatandan, goý, işlesinler* (B. Seýtäkow).

GÄGIRME [gä:ğirme], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRMEK [gä:ğirmek], *işl.* Aşgazanda ýyganan ýeli agzyňdan sesli çykarmak.

GÄGIRMEKLIK [gä:ğirmeklik], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRMEZLIK [gä:ğirmezlik], *iş ady.* Aşgazanda ýyganan ýeli agzyňdan sesli çykarmazlyk.

GÄGIRTMEK [gä:ğirtmek], *işl.* Gägirilmegine sebäp bolmak. *Turşy çal gaňşyrawugyňy kükedip, gaty gägirdýär.*

GÄH [gä:h], *hal, k.d.* Käte, kämahal. *Ýaman til gäh sargartdyrar ýüzüni* (Sopy Allaýar).

GÄHI [gä:hi], *hal, ser.* Gäh.

GÄHI-GÄHI [gä:hi-ğä:hi], *hal.* Käwagt, kämahal, wagtal-wagtal, käte-käte. *Selbinyýaz gähi-gähi aşyklyk mähri ýadyga düşüp, Hemrany ýatlap gezer erdi* ("Saýatly – Hemra"). *Gähi-gähi bärsin bakdy-da gitdi* (Kemine).

GÄKILIK [gä:kilik], *at.* Gägirilende çykýan ýel.

◊ **Gäkiliğiň azmak** garym-gatym, ýakar-ýakmaz iýen zadyňy aşgazan oňat siňdirmän, agzyňdan porsy, ýakymсыз ys gelmek, iýeniň aşgazynda turşamak.

GÄLE [gä:le], *at, kön.s.* Süri, topar.

GÄLE-GÄLE [gä:le-ğä:le], *at, kön.s.* Köp sanly süri, birnäçe süri, süri-süri. *Gezersiňiz gäle-gäle, Goşulmaz siz halka-ile* (Andalyp).

GÄLEBAN [gä:leva:n], *at, kön.s.* Süri çopany. *Gäleban arbagda dönüp, bolmuş arbaglar emir* (Magtymguly).

GÄMI [gä:mi], *at.* 1. Ýolagçy, ýük we ş.m. zatlary daşamak üçin ulanylýan suw ulagy. 2. Ahal welaýatynda bir oba.

GÄMIÇI [gä:miçi], *at.* Gämi sürýän, gämini ýöredýän adam. *Gämiçi gämiçini alysdan görer* (Nakyl).

GÄMIDEŞER [gä:mideşer], *at.* Balygyň burny uçly görnüşi.

GÄMIK [gä:mik], *at.* Gawun, garpyz, hyýar, kädi ýaly ekinler ekilende çigitten çykyp ugran iki ýaprakly ösüş baldagy. *Gämikler ýaňy iki gulak bolup galypdy.*

GÄMIKLEME [gä:mikleme], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy.

GÄMIKLEMEK [gä:miklemek], *işl.* 1. Gämik bolup çykmaq, gögerip çykmaq. *Eýýäm gowaça gämikläpdir.* 2. Bir ýa-da birnäçe tohum taşlap, aýry-aýry edip ekmek, gämik etmek. *Sapanyň oýlanman oturdan we gämikläp eken ekini örän gürdi* (N. Esenmyradow).

GÄMIKLEMEKLIK [gä:miklemeklik], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy, derejesi.

GÄMIKLEÝIŞ [gä:mikleýiş], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy.

GÄN [gä:n], *at.* Malyň etiniň, ýagynyň içinde bolýan owunjak mäs.

GÄNE [gä:ne], *at.* Sakyrta.

GÄP [gä:p], *at.* İçine saman, selin we ş.m. zat dykylan haýwan hamy.

◊ **Gäbi azmak** gäbi azan halda bolmak, näme etjegini bilmezlik, aňkasy asmak. *Gäbim azyppdyr, edenimi-goýanymy bilemok.*

GÄR [gä:r], *syp.* Maňlaýy, ýaňagy gyzgylt-goňur ýa-da aksowult öwürýän. *Meniň bakýan sürimde bir gär teke bar welin, bir gezek tas şahyny garnymdan geçiripdi* ("Edebiýat we sungat").

GÄTDIRMEK [gä:tirmek], *işl.* Bir ýerinden gädik açdyrmak, oýdurmak, ýüzüne gädik etdirmek. *Haýaty gätirmek. Pýçagyň ýüzünü gätirmek.*

GÄTME [gä:tme], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄTMEK [gä:tmek], *işl.* 1. Bir ýerinden gädik açmak, gyrasyny ýykyp oýmak. *Böwedi gätmek.* 2. Pýçagyň, paltanyň ýüzünü diş-diş edip zaýalamak, gädik etmek. *Süňk pýçagyň ýüzünü gädipdir.* 3. Bir zadyň gyrasyndan döwür almak, gyrasyndan bölüp aýyrmak. *Ol gyzgyn çöregiň gyrasyndan bir döwür gädip aldy.* 4. *göç.m.* Başyny bozmak, ujundan harçlamak, bütewiliginden egismek, bir ýanyndan azaldyp ugramak. *Ol ýygnan pulundan gädip ugrady. Iň kiçileri ýaňy ýigrimi dördüň ujundan gädip ugrady.*

GÄTMEKLIK [gä:tmeklik], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄW [gä:w], *at.* Sygyr. *Argaly gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

GÄWBAN [gä:wva:n], *at.* Sygyr çopany. *Gäwban ogly doňuz bile it oýnar* (Magtymguly).

GÄWMIŞ [gä:wmüş], *at.* Uly kelleli, ýogyn arkan gaýsyp duran şahly, sygra çalymdaş haýwan.

GÄWÜŞ [gä:wüş], *at.* Dişleriň bilen iýmit çeynelende edilýän hereket. *Ol gara çöregi ulurak dişläp, gäwüş arasy bilen gürrüň eidi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Gäwüş gaýtarmak** howul-hara çeynelip ýuwdulan iýmiti agzyna gaýtaryp, gaýtadan çeynemek (mal hakynda).

GÄWÜŞEME [gä:wüşöme], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄWÜŞEMEK [gä:wüşömek], *işl.* 1. Gäwüş gaýtaryp çeynemek (düýe, goýun ýaly mal hakynda). *Baggoýunlar gäwüşäp ýatyrdy.* 2. *gepl.d.* Iýmek. *Saran haýallyk bilen gäwüşäp, wagty bilen doýmady* (B. Seýtäkow).

GÄWÜŞEMEKLİK [gä:wüşömeklik], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄWÜŞEMEZLIK [gä:wüşömezlik], *işl.* Gäwüşemek hereketini etmezlik.

GÄWÜŞEŞMEK [gä:wüşöşmek], *işl.* Birnäçe bolup gäwüşemek. *Agyldaky goýunlar gäwüşeşip ýatyrdy.*

GÄWÜŞEÝIŞ [gä:wüşöýüş], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄZ [gä:z], *at.* Örän gaty kirlän, garagöz.

◊ **Gara gäz** gaty kirli. *Onuň ak köýneginiň ýakasy gara gäzdi.*

GÄZLEME [gä:zleme], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLEMEK [gä:zlemek], *işl.* Gaty kirmek, kir bilen örtülme.

GÄZLEMEKLİK [gä:zlemeklik], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLEMEZLIK [gä:zlemelik], *iş ady.* Gaty kirmemezlik.

GÄZLEŞMEK [gä:zleşmek], *işl.* Kem-kemden gäzläp ugramak, kirläp ugramak. *Köýnegiň ýakasy gäzleşip ugrady.*

GÄZLETDIRMEK [gä:zletdirmek], *işl.* Çendenäşä kirletdirmek.

GÄZLETMEK [gä:zletmek], *işl.* Çendenäşä kirletmek. *Ýakaňy gäzletmek.*

GÄZLEÝIŞ [gä:zleýiş], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLI [gä:zli], *syp.* Kirli, gäzlän. *Nebitçiniň iş wagtynda daşky görnüşi hapa, geým-gejimi gäzli bolsa-da, ünsaby aýna ýaly durudyr* (B. Kerbabaýew).

GIÇ [gi:ç], *hal.* Bir zadyň ýerine ýetirilmeli wagtyndan soň, wagtyň köpüsi geçen soň. *Kerri goýun giç ürker* (Nakyl).

◊ **Giç ýagşy!** agşamara, giçlik biriniň öýüne barlanda: "Agşamnyňz haýyrlý bolsun!" diýen manyda aýdylýan ýüzlenme sözi.

GIÇ-GIRIM [gi:ç-gi:rim / gi:ç-girim], *at.* Gün ýaşandan soň, bimahal wagt. *Giçde-girimde köçede gezip ýörme!*

GIÇKI [gi:çki], *syp.* Giç ýetişýän, wagtyndan giç bolýan. *Giçki hyýar. Giçki kelem.*

GIÇLEME [gi:şleme], *iş ady.* Giçlemek ýagdaýy.

GIÇLEMEK [gi:şlemek], *işl.* 1. Gije-girim bir ýere gitmek, gijagşam barmak, biwagt gelmek. – *Ýaman giçläpsiň-le, nireden geldiň?* – *diýip, jaýyň bir böwründe ýazylan keçäniň üstünde oturdy* (H. Derýaýew). 2. *gepl.d.* Gijä galmak, gijikmek. *Abadan öýlerine giçläp bardy* (H. Derýaýew).

GIÇLEMEKLIK [gi:şlemeklik], *iş ady.* Giçlemek ýagdaýy.

GIÇLIK [gi:şlik], *at.* Ikinci bilen aňşamýň aralygyndaky wagt, aňşamara. *Olar giçlige çenli işlediler* (B. Seýtäkow).

GIDEN, *syp.* 1. Mukdar, san taýyndan örän köp. *Giden zady zaýalap bolmaz. Toýda giden märekäni gaýtarmak aňsat iş däl.* 2. Uly ginişligi tutýan. *Giden meýdana gawun-garpyz ekipdirler.*

GIDERILMEK, *işl.* Elden berilmek, goldan çykarylmal, syropyrmak.

GIDERIŞ, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERLI, *syp.* Gitmäge meýilli. *Ol heniz-ä giderli däl.*

GIDERLIK, *at.* Gitmäge mümkinçilik, gitmäge ýarawlyk. *Meniň bu howada oba giderligim yok.*

GIDERME, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERMEK, *işl.* 1. Elden bermek, goldan çykarmak, syropyrmak. 2. Özünde bar zady aldyrmak, ogurlatmak. 3. Ýitirmek. *Näme bolanyňy-da bilenok, olaryň nirä gidenini-de bilenok, bakyp ýören düýeleriniň ikisini gideripdir.*

GIDERMEKLIK, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERMEZLIK, *iş ady.* Elden, goldan çykarmazlyk, aldyrmazlyk.

GIDERMEN, *syp.* Gitmäge meýilli, hyýally, bir ýere gitjek bolup duran. *Gidermen bolup duranlara-da garaşmadym.*

♦ **Hajy gidermen** haçan görseň, bir ýere ugrajak bolup duran adama aýdylýar.

GIDERMENLIK, *at.* Gitmäge meýillilik, gitmäge döwtalaplyk. *Şol kakaňam gidermenligi, döwtalaplygy seňkiden pes däl-le* (Ý. Mämmediýew).

GIDIBERMEK [gidivermek], *işl.* Gidip başlamak, gitmegini dowam etdirmek. *Ol öz ugruna mübtele bolup gidiberdi* ("Görogly").

GIDILMEK, *işl.* Bir ýere ugralmak, ýönenilmek, barylmal. *Öňürti gelnalyja gidildi, soňra göreş tutduryldy* (G. Kulyýew).

GIDIŞ, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy. *Onuň düýnki oba gidişi.*

GIDIŞIN [gidişi:n], *hal.* Bir ýere gidip barýan wagtynda, gidip barýarkaň ýüz ugra, gelşiň sözüne garşylykly manyly söz. *Gidişin ýol ugrundaky dükanadan, bar bolsa, diýen zadyňy özüň alayaryn. Sen gidişin ýabyň ugruny syryp git!*

GIDIŞLEYIN, *hal, ser.* Gidişin.

GIDIŞLIK, *at.* Bir ýere köpçülikleýin ugramaklyk, köp bolup gitmeklik. *Şu gidişlik bolanda, Galaýmawergin senem!* (A. Alamyşow).

GIDIŞMEK, *işl.* 1. Iki-ýekeden gidip başlamak, ýuwaş-ýuwaşdan ugramak, dargaşmak. *Toýa gelen adamlar gidişip başladylar.* 2. Kimdir biri bir ýere gidende, oňa ýoldaş bolmak, onuň bilen bile gitmek. *Ejem bazardan köp zat almaly bolansoň, oňa bazara gidişmeli boldum.* 3. Bir işde, meselede, gürründe, aýdym-sazda garşydaşyňdan galmajak bolup çalyşmak, ýaryşmak. *Orazberdi gyjakçy tüýdükçiler bilen hem gidişerdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Bir iş bilen meşgullanmak, bir iş bilen üznüksiz, irginsiz meşgul bolmak. *Indi on altı ýylyň içidir, ol agaç ussachylygy bilen gidişýär* ("Edebiýat we sungat").

GIJAGŞAM [giýjağşam], *at.* Garaňky gatlyşandan garaňky düşýänçä çenli wagt aralygy. *Ol öýüne gijagşam dolanyp geldi.*

GIJARA [giýja:ra], *hal.* Garaňky gatlyşmanka, ilkağşam, ikindi bilen ýassynyň aralygyndaky wagt. *Ýagyş ertesi bilen ýagyp, gijara diňdi* (B. Gurbanow).

GIJE [gi:je], *at.* Aňşamdan başlap, daň atýança dowam edýän wagt aralygy. *Gijäniň haýryndan, gündiziň şeri ýagşy* (Nakyl).

♦ **Gijä galmak** 1) bir ýerde gijäniň bir wagty bolýança eglenmek, saklanmak, gara gijä galmak, üstüňi gijä basdyrmak. 2) barmaly ýeriňe barmaly wagtyňdan giç barmak. *Okuwa gijä galyp barmak. Işden gijä galmak.* Gijäň bir wagty gaty giç mahal. *Ol öýüne gijäň wagty geldi. Gijäni gündiz edip (işlemek, zähmet çekmek) irmän-arman, ýadaman-ýaltanman (işlemek, zähmet çekmek). Daýhanlar pagta ýygymynda gijesini gündiz edip işleýärler.*

GIJE-GIRIM [gi:je-ğirim], *at, ser.* Gije. *Gije-girim bu ikisiniň ogrynça duşuşýanlaryny eşitdik* (B. Gulow). *Gije-girimde ygyp ýörmäň.*

GIJEGÜNDIZ [gi:jeğünnüýz], *at.* Erşi gök ýa-da yaşyl, argajy gyzyly ýüpekden dokalan mata.

GIJE-GÜNDIZ [gi:je-günnüýz], *at.* 24 sagada barabar bolan wagt aralygy, gije bilen gündiziň dowamyndaky wagt.

GIJE-GÜNDIZKI [gi:je-günnüýzkü], *syp.* Gije-gündiziň dowamyndaky, gije-gündizde bolup geçýän.

GIJE-GÜNDIZLIK [gi:je-günnüýzlük], *hal.* 24 sagada barabar bolan wagtyň aralygynda, gije bilen gündiziň dowamynda. *Ol işlänje bir gije-gündizlik zähmet hakyny aldy.*

GIJEKI [gi:jeki], *syp.* Gije bolup geçen, gije bolan (ýagdaý, waka we ş.m.) *Gijeki ýagyşda mazalyja ezildik.*

GIJELIK [gi:jelik], *at.* Gije wagty, gijäniň içinde, garaňkylyk. *Ses-sedasyz gijelikde kimden habar tutjagymy bilmedim* ("Edebiýat we sungat").

GIJEME [gi:jeme], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJEMEK [gi:jemek], *işl.* Endamyňda, bedeniňde giji peýda bolmak. *Her kim öz gijän ýerini gaşar* (Nakyl). *Birden bokurdagym gijäp, Üsgürdim men yz- yzyna* (K. Gurbannesow).

GIJEMEKLİK [gi:jemeklik], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJEMEZLIK [gi:jemezlik], *iş ady.* Gijäp durmazlyk.

GIJEN: **gijen göz** içinden geçip baryan jadyly ýiti göz (halkyň arasynda ýaýran gürrüňe görä, bu aňlatma Gijen diýen jadyly, tersokan adamyň ady bilen baglanyşykly döräpdir diýen garaýyş bar).

GIJESINE [gi:jesine], *at.* Diňe gije wagtlyry, gijede. *Olar gijesine-de işleýärler.*

GIJEÝIŞ [gi:jeýiş], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJÄ [gi:ä:], **gijä galmak** *ser.* **Gije: gijä galmak** 2.

GIJI [gi:ji], *at.* Endamyňda, bedeniňde döreyän gijilewük. *Ol ýaplanyp oturan kepbesine oýkanyp, ýagyrmysynyň gijisini köşetdi* (H. Derýaýew).

GIJIGIŞ [gi:jiğiş], *iş ady.* Gijirmek ýagdaýy.

GIJKDIRILMEK [gi:jikdirilmek], *işl.* Wagtyndan gijä galdyrylmak, yza süýşürilmek, gijä goýulmak. *Ekiş biraz gijikdirildi.*

GIJKDIRMEK [gi:jikdirmek], *işl.* Wagtyndan gijä galdyrmak, gijä goýmak. *Men seni gaty gijikdirdim öýdýän.*

GIJKME [gi:jikme], *iş ady.* Gijirmek ýagdaýy.

GIJKMEK [gi:jilmek], *işl.* 1. Aşam ýakynlaşmak, gün ýaşmaga az galmak. *Gün gijigen hem bolsa, howa entäk yssydy* (G. Gurbansähedow). 2. Wagtyndan gijä galmak, eglenmek.

GIJKMEKLİK [gi:jikmeklik], *iş ady.* Gijirmek ýagdaýy.

GIJLEWÜK [gi:jilöwük], *at.* Endamyňda, bedeniňde güýçli giji emele getirýän ýokançly deri keseli.

GIJÖYLÄN [gi:jöylä:n], *hal.* Öýleden soňky wagty, ir ikindiniň ön ýanyndaky wagty. *Gijöylän yzmyza dolandyk.*

GIŽZELEME, *iş ady.* Gižzelemek ýagdaýy.

GIŽZELEMEK, *işl.* Birine meçew bermek, götergiläp öjükdirmek. *Çagalar bir-birlerini gižzeleýärdiler.*

GIŽZELEMEKLİK, *iş ady.* Gižzelemek ýagdaýy.

GIŽZELEYIŞ, *iş ady.* Gižzelemek ýagdaýy.

GIL [gi:l], *at.* Palçyk, laý.

GILE [gi:le], *at.* Göwnüň galma, öýke, kine. *Leýli ata-enesinden gile etdi* ("Leýli – Mejnun"). *Bu gün*

özün görkez ile, Il senden etmesin gile (N. Annagylyjow).

GILEBENT [gilevent], *at.* Käriz gazylanda kärizgeniň gowa salyp beren laýyny çekýän adam.

GILMALA [gilma:la], *at.* Tam suwalanda laýy endigan ýazmak üçin ýuka polatdan, agaçdan edilen ýokarsy tutawaçly süýnmek ýasy gural. *Käbiri bedrä guýýardy laýy, Käsä gilmalaly suwaýar jaýy* (M. Seýidow).

GIMN [gi:mn], *at, ser.* **Sena.**

GIMNASTIKA [gimna:stika], *at, sport.* Bedeniň berkemeği hem-de ösmegi üçin maşklaryň jemi.

GIÑ [gi:ñ], *syp.* 1. Dar däl, göwrümi uly, ýaýraň. *Giñ otag.* 2. *göç.m.* Uly, ýaýbaň, köp taraply. 3. *göç.m.* Gahary gelmeýän, sowuk ganly, darykmaýan, paýhasly, pähimli. *Onuň ýaly giñ adam az-azdyr.*

GIÑÇILIK [gi:ñçilik], *at.* Giñ ýer, giñ meýdan. *Çagalar, topuňzy şu giñçilikde oynaberň.*

GIÑDEN [gi:ñden], *syp.* Hemmetaraplaýyn, änişine-şanigine çenli, doly; giňişleýin. *Ol şahyr ýurdumyzda giñden tanalýar. Giñden beýan etmek.*

GIÑELDILMEK [gi:ñeldilmek], *işl.* Giňligi artdyrylmak, göwrümi ulaldylmak. *Seýilgähiň tutýan meýdany tas iki esse diýen ýaly giñeldilipdir.*

GIÑELMEK [gi:ñelmek], *işl.* Giňligi artmak, göwrümi ulalmak, giň bolmak. *Baş maksatnamada bellenilişine görä, paýtagt günorta Köpetdagyň etegine tarap giñelýär* ("Edebiýat we sungat").

GIÑELTMEK [gi:ñeltmek], *işl.* 1. Göwrümini artdyrmak, giň etmek, ulaltmak. *Otagy giñeltmek.* 2. Ýaýbaňlandyrmak, artdyrmak, ýaýratmak, köpeltmek.

GIÑEME [gi:ñeme], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy, derejesi.

GIÑEMEK [gi:ñemek], *işl.* 1. Giňligi artmak, göwrümi ulalmak, giñelmek. *Şäher barha ösýär, giñeyär.*

2. *göç.m.* Giň göwrümlü bolmak, sowuk ganly bolmak, darykmazlyk. *Göwni biraz giñedi.*

GIÑEMEKLİK [gi:ñemeklik], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy.

GIÑEMEZLIK [gi:ñemezlik], *iş ady.* Giñemek işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GIÑEÝIŞ [gi:ñeýiş], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy.

GIÑIŞ [gi:ñiş], *syp.* Dar däl, giň, boşlaň. *Mal-garaňy daňara giňiş meýdan gerek.*

GIÑIŞGENLIK [gi:ñişgenlik], *at, ser.* **Giňişlik.** Siziň ýaşayan ýeriňiz giňişgenlik eken. *Bu ýeri giňişgenlik.*

GIÑIŞLIK [gi:ñişlik], *at.* 1. Göwrümi ýaýbaňlyk, açyklyk, boşlaňlyk, giňlik, meýdany uly. 2. Asudalyk, rahatlyk, dynçlyk. *Soltansöýün giňişlik bir wagty bolsa, belki, ony harmana taşlardy* ("Myraly").

GIÑLIK [gi:ñlik], *at. 1. ser. Giñşlik. Howlynyň içi giñlikdi. 2. Sowukganlylyk, arkaýynçylyk. Giñlik etmek.*

◊ **Giñlige salmak** dargursak bolman, giñ bolmak, bir zada gaharyňy getirmezlik. *Ýene men ýüregimi giñlige saldym* (T. Gurbanow).

GIPS [gi:pis], *at, min.* Ýakylan we owradylan görnüşde gurluşyk serişdesi bolup, ýelmäp ýasamak, seýiklik we ş.m. üçin ulanylýan ak ýa-da sarymtyl reňkli mineral.

GIPSLEME [gi:pisleme], *iş ady.* Gipslemek ýagdaýy, derejesi.

GIPSLEMEK [gi:pislemek], *işl.* Gips goýmak, gips bilen seýiklemek. *Döwlen aýagy gipslemek.*

GIPSLEMEKLIK [gi:pislemeklik], *iş ady.* Gipslemek ýagdaýy, täri.

GIPSLENMEK [gi:pislenmek], *işl.* Döwlen ýere gips goýlup daňylmak, gips bilen seýiklenmek.

GIPSLETMEK [gi:pisletmek], *işl.* Döwlen ýere gips goýup daňdyrmak, gips bilen seýikletmek. *Ol döwlen elini gipsletdi.*

GIPSLEÝIŞ [gi:pisleýiş], *iş ady.* Gipslemek ýagdaýy.

GIPSLI [gi:pisli], *syp.* Gips goýlan, gips bilen seýiklenen. *Ilki bilen gipsli daňy etdik* ("Edebiýat we sungat").

GIRDAP [girda:p], *at.* Derýada, deňizde, suwuň köwlenip, aýlanyp akýan ýeri. *Sandyk bir girdaba ýetdi* ("Zöhre – Tahyr").

◊ **Girdaba düşmek** biriniň aldawyna düşmek, aldanmak. *Nähili bolup onuň girdabyna düşenini özi-de duýman galdy* (T. Taganow). *Agyr durmuşyň girdabyna düşmek.*

GIRDEJI [gi:rdeji], *at.* Çekilen zähmet üçin her hili çeşmelerden girýän düşewünt, peýda.

GIRDEJILI [gi:rdejili], *syp.* Girdejini, peýdany köp berýän, düşewüntli, gazançly.

GIRDEJILILIK [gi:rdejililik], *at.* Girdejisi köplük, peýdalylyk, düşewüntlilik, gazançlylyk. *Kärhanalaryň girdejililigi artýar.*

GIRDEJISIZ [gi:rdejisiz], *syp.* Girdejisi ýok, düşewüntsiz, peýdasyz, gazançsyz. *Girdejisiz kärhana.*

GIRDEJISIZLIK [gi:rdejisizlik], *at.* Girdejisi ýokluk, düşewüntsizlik, peýdasyzlyk, gazançsyzlyk. *Kärhananyň girdejisizligi äşgär görnüp ugrady.*

GIRDENEK, *syp.* Boýy gysgajyk, keltejik (adam hakynda).

GIRDİRMEK [gi:rdirmek], *işl., Girizmek.*

GIRELGE [gi:relge], *at.* Bir zadyň içine girilýän ýer, gapy. *Jaýyň girelgesi.*

GIREW [giröw], *at. 1.* Wagtlaýyn karz alnan zadyň deregine, öwezine goýulýan haryt, pul we ş.m. zat. *Ol*

ýüzügini girew goýup, karz pul aldy. 2. Şaýatlyk, zamunlyk, kepillik, güwälik ediji şertleriň biri.

GIR-GIR [gir-ğir]: **gir-gir etmek** bir zada birden gaharlanmak, derrew gaharyň gelmek.

GIRI: girä düşmek biriniň gazabyna, täsirine duçar bolmak, ele düşmek. **Girä salmak** öz gazabyňa, täsiriňe duçar etmek, ele salmak. **Girisinden sypmak** biriniň gazabyndan, täsirinden aman gutulmak.

GIRIFTAR [girifta:r], *syp., k. d.* Bendiwan, bagly. *Zalymlar golunda giriftar oldum* ("Şaýatly – Hemra").

GIRIM-ÇYKYM [gi:rim-çykym], *at.* Öz aýagy bilen oýüne girip hem-de çykyp bilmek ýagdaýy, gereğini özi oňarmaklyk, gymyldy. *Olam-a gaty garrandyr, girim-çykymy beri barmydyr? Tüweleme, girim-çykymyny özi oňarýar.*

GIRIP-ÇYKMAK [gi:rip-çykmak], *işl.* Biriniň oýüne baryp, derrew yzyňa gaýtmak. *Men goňşulara girip- çykaýyn, derrew gelerin, garaşyber.*

◊ **Bir gapydan girip-çykmak** bir öýde bile ýaşamak.

GIRIŞ [gi:riş], *iş ady. 1.* Girmek ýagdaýy. **2.** Uly , dabaraly ýygnaýyň we ş.m. başlangyç bölegi bilen baglanyşykly. *Giriş sözi bilen çykyş etmek. 3.* Bir ýere girmek bilen bagly. *Giriş synaglary. Girişbiletleri. 4.* Bir eseriň başlangyç, ugrukdyryjy bölümi. *Girişden soň hakyky oýun başlandy.*

◊ **Giriş sözi** (*dil b.*) sözleýän adamyň sözlenýän zada gatnaşygyny aňlatmak üçin sözleme goşulan söz (sözlem).

GIRIŞGEN [gi:rişgen], *syp.* Her kim bilen dessine sözi alşyp gidiberýän, alçak, ugrutapyjy (adam). *Ol örän girişgen oglandyr.*

GIRIŞGENLIK [gi:rişgenlik], *at.* Alçaklyk, ugrutapyjylyk. *Girişgenlik erbet häsiýet dälir.*

GIRIŞMEK [gi:rişmek], *işl. 1.* Jaýa we ş.m. zatlaryň içine kem-kemden girmek. *Gelen myhmanlar içerik girişen bolsa, nahar übermek bilen boluň. 2.* Birnäçe adam bilelikde girmek. *Bezemen geýnen gyz-gelinler elleri gap-çanakly içeri girişip, daşary çykyşyp, gara başlaryna gaýdyldy* (G. Kulyýew). **2.** Bir işe başlamak, bir işi ýola goýup ugramak. *Ol täze aýdym-sazlary döretmäge girişdi.*

GIRIZILMEK [gi:rizilmek], *işl.* Herekete getirilmek, işledip başladylmak.

GIRIZMEK [gi:rizmek], *işl. 1.* Girmäge mümkinçilik bermek, girmäge ýol bermek, salmak. *Jaýyň içine girizseler, bizem girmän durmarys. 2.* Okuwa, işe ş.m. ýerleşdirmek. *Okuwa girizmek. 3.* *Girizmek işliginiň öňünden kabir atlar gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalyar: Işe girizmek* herekete getirmek, işledip başlamak. *Pagta ýygýan maşynlary işe girizmek gerek. Teklip girizmek* bir meseläni teklip

edip, ýygnagyň gün tertibine üýtgetme girizmek, bir meseläni gün tertibine goşdurmak. *Oturanlardan biri ýygnagyň gün tertibine tekliş girizdi.*

GIRIZMEZLIK [gi:rimezlik], *iş ady.* Girmäge mümkinçilik bermezlik.

GIRME [gi:rme], *iş ady.* Girmek ýagdaýy.

GIRMEK [gi:rmek], *işl.* 1. Jaýa we ş.m. içine, aýak basmak, geçmek, aralaşmak. *Magtymguly gapdaldaky ussahana girdi* (G. Kulyýew). 2. Bir ýere kabul edilmek, bir ýere, işe, okuwa ýerleşmek. *Men işe girmeli boldum.* 3. Bir zadyň hataryna, düzümine, sanyna goşulmak, agzasy bolmak. *Partiýa girmek. İş toparyna girmek.* 4. Ýuwulmak netijesinde gysgalmak, daralmak, kiçelmek. *Köýnek giripdir. Bu mata ýuwsaň girýän eken.* 5. Kömekçi işlik hyzmatyny ýerine ýetirýän girmek işliginiň önünden käbir isimler (atlar, sanlar) gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Ynama girmek** bir ýa-da birnäçe adamyň ynamyndan peýdalanmak. *Adamlaryň ynamyna girmek.* **Kyrkyňa girmek** kyrk ýaşdan alyp ugramak, kyrk ýaşyň içinde bolmak. *Ol kyrkyna giren adamdy.* **Ak girmek** agaryp ugran gyllar, saçlar görnüp ugramak. *Sakgalyňdan ak girse-de, göterip ýören kelläne aň girmändir.*

GIRMEKLIK [gi:rmeklik], *iş ady.* Girmek derejesi.

GIRMEZLIK [gi:rimezlik], *iş ady.* Girmek hereketini amal etmezlik, girip durmazlyk.

GIRRE: girre gahary gelmek birden gaharlanmak, derrew gyzmak. *Onuň girre gahary geldi.*

GIRRELIŞMEK, *işl.* Biri bilen gaharlanyşmak, herreleşmek. *Oýnap oturan oglanlar girreleşdiler.*

GIRRELMEK, *işl.* Bir zada birden gaharlanmak, derrew gyzmak.

GIRRELMEKLIK, *işl.* Girrelmek hereketi.

GIRRELMEZLIK, *iş ady.* Girre gahary gelmezlik, girreliş durulmazlyk.

GIRRIK, *syp.* Sähelçe zada gaharlanyş, gyzýan, gaty gaharjaň, dar gursak. – *Bay, girrik bolupsyň-a, han ogul!*

GIRRIKLIK, *at.* Girrik häsiýetlilik, gaharjaňlyk, gyzmalyk, dar gursaklyk. *Girriklik etmek.*

GIRTDIRMEK, *işl.* Kiriş ýaly berk dartmak, gaty çekmek.

GIRTMEK, *işl., ser.* Girtirmek.

GIRÝAN [girýa:n], *syp., kön.s.* Aglaýan, eňreýän, gözi ýaşly. *Aman diýse, ynsap ediň, Bir gözi girýan ýoluksa* (Talyby).

GITARA [gita:ra], *at.* Çartilip çalynýan birnäçe kırışli saz guraly.

GITARACÝ [gita:raçy], *at.* Gitara çalyşan sazanda.

GITDIGIÇE [gitdigiče], *hal.* Ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden, barha, dura-bara.

GIT-GIDE, *hal, gepl.d., ser.* **Gitdigiče.** *Git-gide ýel güýjeýärdi.*

GITGIR, *syp.* Çalt ýöreyän, çalt çapýan, ylgaýan, çapgyr. *Onuň aty gitgirdir.*

GITGIRLIK, *at.* Gitgiriň hereketi, ýörgürlük, çapgyrlyk.

GITHÄ-GITLIK [githä:-gitlek], *at.* Köpçülikleýin gidişlik, köp bolup gidiliş. *Githä-gitlik bolan dessine bizem galmalyň.*

GITME, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy.

GITMEK, *işl.* 1. Duran ýerinden başga bir tarapa ýöremek, ugramak. *Sakar ili bilen ärsary bolup, Biz gitdik, sen galdyň, Lebap, hoş indi* (Seýdi). 2. Işi, käri taşlamak, işleýän, gulluk edýän ýerinden çykmak, aýrylmak. *Işden gitmek. Gullukdan gitmek.* 3. Ýerine ýetirilmek, goýlan oýun görkezilmek. *Aýgül sahnada gidýän oýna gyzysa-da, Allaýarow baradaky pikirini öz içine sygdyryp bilmedi* (B. Kerbabaýew). 4. Agyr haldaky adamyň jan bermegi, jany çykmagy, ölmegi. *Ene: “Balajygym gitdi-le” diýip aglady.* 5. Göterilmek, geçmek, aýrylmak. *Bidöwletden döwlet gider* (Magtymguly). 6. *Gitmek* işliginiň hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden şekiliniň yzyndan *barmak, durmak, oturmak, bilmek* ýaly işlik gelende, täze many öwürşinli düzümlü işlik ýasalýar: **Gidip barmak** gitmegini dowam etmek. **Gidip oturmak** gitmek hereketi dowam edip durmak; köp ýöremek. *Olar oba häli ýeteris, şindi ýeteris diýip, şol gidip otyrlar, gidip otyrlar.*

◊ **Gözüni açyp gitmek** durmuşyndan närazy, armanly bolup jan bermek.

GITMEKLIK, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy.

GITMEZLIK, *iş ady.* Gitmek hereketini etmezlik.

GIÝEW [giýöw], *at.* Öz gzyň ýa-da aýal doganyň adamsy, köreken. *Men ölsem-de, patyşa saňa gyzyny berer, özüne giýew hem wezir ediner* (“Şasenem – Garyp”).

GIÝEWÇILEMEK [giýöwçölömök], *işl., gepl. d., ser.* **Giýewlemek.** *Ol giýewçilemäge gidişi hakynda köp gürrüň etdi.*

GIÝEWLEME [giýöwlömö], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy.

GIÝEWLEMEK [giýöwlömök], *işl.* Atasy öýüne gaýtarylan gelniň yzyndan adamsynyň gizlin ýagdaýda görme-görşe barmagy, giýewçilemek.

GIÝEWLEMEKLIK [giýöwlömöklük], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy, täri.

GIÝEWLEÝIŞ [giýöwlöýüş], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy.

GIÝÄ [giýä:], *at, k. d.* Ösümlik, ot. *Jülgesinde gögär dürli giýäler* (Mollanepes).

GIZLEME, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy, işi.

GIZLEMEK, *işl.* Bir zady ýa-da birini başga birinden ýaşyrmak, ýygşyrmak, bukmak, bukup saklamak. *Mert çykar myhmana güler ýüz bilen, Namart özüň gizläň, myhman ýoluksa* (Magtymguly).

GIZLEMEKLIK, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy.

GIZLEMEZLIK, *iş ady.* Bir zady ýa-da birini başga birinden ýaşyrmazlyk, ýygşyrmazlyk, bukmazlyk, bukup saklamazlyk, gizläp durmazlyk.

GIZLENÇEK, *syp.,gepl. d., ser. Gizlin.* *Siziň beýle gizlençek ýerde oturanyňyzy bilseler, olaryň göwnüne nähili oňlar gelerkä?* (B. Kerbabaýew).

GIZLENILMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri başga birinden ýaşyrylmak, ýygşyrylmak, bukulmak.

GIZLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gizlenmek, bukulmak.

GIZLENMEK, *işl.* 1. Bir zat ýa-da biri başga birinden ýaşyrylmak, ýygşyrylmak, bukulmak. 2. *göç.m.* Ýaşmak (aý, gün hakda). *Gün daglaryň aňyrsynda gizlendi.*

GIZLENPEÇEK, *at.* Iki topara bölünip oýnalýan çaga oýny: oýna gatnaşýanlaryň bir topary – döwçüler bukulýar, gizlenýär, ikinji topar – eşekçiler gizlenenleri tapýar.

GIZLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini bukup, gizläp çykmak, ýygşyryp goýmak.

GIZLEŞMEK, *işl.* 1. Bir zady gizlemäge kömek etmek.

GIZLETMEK, *işl.* Başga biri görmez ýaly etmek, bukdurmak, ýygşyrtmak. *Dermany gizletmek.*

GIZLEYIŞ, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy.

GIZLIGIN [gizli:gi:n], *syp.,ser. Gizlin.* *Gizligin iş.*

GIZLIGINLIK [gizli:gi:nlik], *at, ser. Gizlinlik.* *Gizliginlik bilen gaçyp gitmek.*

GIZLIN [gizli:n], *syp.* Hiç kime duýdurman, äşgär etmän, ogryn, ýaşyryn, gizligin.

GIZLINLIK [gizli:nlik], *at.* Hiç kime duýdurmazlyk, äşgär etmezlik, ogrynlyk, ýaşyrynlyk, belli dällik. *Ol özüniň aglaýandygyny hiç kime görkezmejek bolup, gizlinlik bilen gözünü süpürdi* (A. Gurbanow).

GLOBAL [globa:l], *syp.* Tutuş ýer ýüzüne degişli, tutuş Ýer togalagyny gurşap alýan; bütindünýä. *Türkmen ýangyç serişdeleriniň halkara bazaryna çykarylmagy – bu biziň ýurdumyzyň global energetika howpsuzlygyna goşandydyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

GLOBALLAŞMAK [globa:llaşmak], *işl.* Haýsydyr bir zada tutuş Ýer ýüzünü gurşap alýan häsiýet, ägirt uly möçber bermek.

GOBSUNDIRMAK [govsunnurmok], *işl.* 1. Oturan ýerinden aýak üstüne galdyryjak bolup gozgamak, hereket etdirmek, ýokary galdyrmak. 2.

göç.m. Höweslendirmek, galkyndyrmak, tolgundyrmak. *Söbükleşip, çalasyn gopýan gyzlaryň aýlaw gurap, sazlaşykly hereket edişleri ýüregiňi gobsundyrýar* ("Edebiýat we sungat").

GOBSUNJYRAMAK [govsunjuromok], *işl.* Sähelçe gozganmak, galkjak ýaly etmek, ýuwaş gobsunmak.

GOBSUNMA [govsunmo], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNMAK [govsunmok], *işl.* Ýerinden çala galmak, gozganmak. *Ilmyrat aga gobsundy* (A. Nazarow).

GOBSUNMAKLYK [govsunmokluk], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNYŞ [govsunuş], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNYŞMAK [govsunuşmok], *işl.* Birnäçe bolup oturan ýerlerinden turjak bolup gymyldamak. *Oturanlar biri-birlerine garap gobsunyşdylar.*

GOBSY [govsy]: **gobsy bermek** galdyrmak, dikeltmek we ş.m. üçin kömek etmek, tekge bermek.

GOBZY [govzy], *at.* Kerwenli argyşa gidilende, käse, çänek we ş.m. zatlary salyp, öz ýanyň bilen äkitmek üçin keçeden, gaýyşdan tikilen gap.

GOÇ, *at.* 1. Erkeklik mäzi bolan goýun, dowar. *Iki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamaz* (Nakyl). 2. Erkek jynsly, uly şahly keýik. *Dag goçy birden aşak egildi-de, özüni çuň derä oklady.* 3. *göç.m.* Gerçek, batyr. *Goçlarym, häzir boluňlar, Daglar gümmür-gümmürlendi* ("Görogly"). 4. Oglana dakylýan at. 5. Oba ady.

◊ **Goç ýigit** edermen, dogumly, edenli, gaýratly ýigit. *Goç ýigit, kaýdan geler sen?* ("Görogly"). *Ýüňi ýeten goç ýigidiň ýanynda, Altmyş nedir, ýetmiş nedir, ýüz nedir* (Magtymguly).

GOÇAK[goçok] **I**, *at.* Hala, keçä, aýal-gyzlaryň geýimlerine goçuň şahyna meňzedilip salynýan nagys. *Olar goçak salnan keçäniň gülini synladylar.*

GOÇAK[goçok] **II**, *syp, gepl.d.* Uly, iri, ullakan.

GOÇAK[goçok] **III**, *syp.* Edermen, batyr, gaýratly, dogumly, edenli. *Ol goçaklaryň ýüreginde ýagşylykdan başga zat ýokdur* (B. Seýtäkow). *Goçak ýigitler.*

GOÇAKLYK [goçokluk], *at, gepl.d.* Ululyk, irilik.

GOÇBUÝNUZ [goçvuýnuz], *at.* Goçuň şahyna meňzedilip, esasan, keçä salynýan aýlawly nagys.

GOÇGAR [goçgor], *at.* 1. Kiçi goç (ýaş taýdan). 2. Oglana dakylýan at.

GOÇULYK [goçuluk], *at, gepl.d.* Özüne göwni ýetijilik, özünden başga adam bardyr öýtmezlik, men-men diýip döşüne urmaklyk. *Onuň goçulygy özünden güýçlä duşançadyr.*

◊ **Goçulyk satmak** men-men diýip, iliň önünde öwürmek. *Sen näme goçulyk satýarsyň!*

GOÇY, *syp.* 1. Özüne göwni ýetýän, özünden başga adam bardyr öýtmeýän, men-men diýip döşüne urýan. *Ol ýigit şäherlerde goçy bolubam gezipdi* (B. Gulow). 2. Oglana dakylýan at.

GODALAK [godolok], *syp.,gepl.d.* Tokgadan dykyz, kelteden ýognas (adam hakynda).

GODUK, *at.* Gulanyň kürresi. *Gulan başyna gaý düşse, godugyna garamaz* (Nakyl).

GODUKDYRMAK [go:dukduromok], *işl.,ser.* **Goduklatmak.**

GODUKLAMA [go:duklomo], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODUKLAMAK [go:duklomok], *işl.* Güýçli sarsyp, titröp gitmek, güýçli sarsmak (ýer hakynda). *Ýer goduklamak.*

GODUKLAMAKLYK [go:duklomokluk], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODUKLAMAZLYK [go:duklomozluk], *iş ady.* Güýçli sarsmazlyk, titremezlik (ýer hakynda).

GODUKLATMAK [go:duklotmok], *işl.* Sarsdyrmak, titretmek. *Ýerleri godukladýan topralar atylyp başlady* (A. Gowşudow).

GODUKLAÝYŞ [go:dukloýuş], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODURDAMAK [godurdomok], *işl.* Gody-gody edip gürlmek, hondonbärsi bolup gürlöp oturmak. *Godurdap oturmak.*

GODURDAMAZLYK [godurdomozluk], *iş ady.* Godurdap gep nokatlap oturmazlyk.

GODURDAŞMAK [godurdoşmok], *işl.* Birnäçe bolup, gody-gody edişip oturmak. *Siz näme beýle godurdaşyp otyrsyňyz, işiňiz yokmy?*

GODURDY, *at.* Biderek, boş gürrüň.

GODY-GODY [godu-gody], *at, ser.* **Godurdy.**

GOGUR [go:ğur], *at.* Çünki, boýny, aýagy uzyn, batgalyk ýerde ýaşayan ullakan guş. *Birden goguryň sesi eşidildi.*

GOH [go:h], *at.* Şowhunly çykýan wagyrdy, galmagal, gykylyk, gopgun, zenzele. *Olaryň edip oturan gohlary ýatdy* ("Görogly").

◊ **Goh turuzmak** galmagal etmek, gopgun, wagyr, zenzele turuzmak, gykylyklamak.

GOJA [gojo], *at.* 1. Garrylyk ýaşyna ýeten adam, garran adam. 2. Üstünden birnäçe asyr, köp ýyl geçen, gadymy. *Goja daglar ýerindemi?* (Halk aýdymyndan). 3. Oglana dakylýan at.

GOJALMA [gojolmo], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALMAK [gojolmok], *işl.* Gojalyk ýaşyna ýetmek, garramak. *Gojaldykça gider süňniň kuwwaty, Ýigitligiň zory dyza myhmandyr* (Magtymguly).

GOJALMAKLYK [gojolmokluk], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALMAZLYK [gojolmozluk], *iş ady.* Garramazlyk.

GOJALTMAK [gojoltmok], *işl.* Garratmak, garry ýaşyna ýetirmek. *Durmuş ony gojaltmady.*

GOJALYK [gojoluk], *at.* Gojanyň ýagdaýy, garrylyk. *Bu garagol jahyllykdan giderin, Ol hasaly gojalykdan giderin* (G. Ezizow).

GOJALYŞ [gojoluş], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALYŞMAK [gojoluşmok], *işl.* Gojalyp başlamak, garrap başlamak. *Uruşdan sag-aman dolanyp gelen adamlar hem indi gojalyşdy* ("Mugallymlar gazeti").

GOJAMAN [gojoma:n], *at, ser.* **Goja 1, 2.** *Gojaman taryhyň galňap giden gatlary türkmenleriň mertebesini, medeniýetini saklap bilen halkdygyndan habar berýär* (B. Hudaýnazarow). *Gojaman dag näçe belent bolsa-da, Wagty geler, depesinden ýol geçer* (M. Seýidow). *Aýy gök çay içip, gojaman Jeyhunýň kenaryna gezelenç etmäge gtdik* (N. Baýramow).

GOLI, *at.* 1. Bedeniň eginden eliň tä barmaklaryna çenli bolan aralygy, bölegi. 2. Mal soýlanda kesilip alynýan iki ön aýagy. *Goýnuň iki goly*. 3. *gepl.d.* El. *Men bu gün dostumy ýatlap, goluma galam aldym* ("Edebiýat we sungat"). 4. Bir ýazgynyň, hatyň, suratyň we ş.m. aşagyna öz eliň bilen ýazylyan şahsy bellik. 5. Käbir ösümlikleriň, açaçlaryň baldagy, şahasy. *Erte seniň garpyzlaryň, kädileriň goly bütün goly tutar* (N. Esenmyradow). *Üzümiň goly*.

◊ **Gola düşmek** tutulmak, ele düşmek. *Gapyl bolup gola düşdüm, Zaňnar, sen men-menlik etme!* ("Görogly"). **Gola salmak 1)** öz ygtyýaryňa, garamagyna geçirmek, öz erkiňe boýun egdirmek; edinmek. *Ussa şol gyzy görmek we ony nähili gola salmagyň pikirinde boldy* (A. Durdyýew). **2)** tutmak, ele salmak. **Gol astynda** biriniň garamagynda, tabynlygynda, erksiz, elgarama ýagdaýda. **Gol bermek 1)** ynanyan zadyňa uýmak. *Sopuçylyga gol bermek*. **2)** birine bir hünär boýunça şagirt bolmak, birini halypa tutunmak. *Yhlas bilen bir kämile gol bereniň mydama maksady myrat tapar* ("Nesil"). **Gol bulamak** elini hereketlendirip, yşarat edip, bir zat hakynda duýdurmak; çagyrmak. **Goldan bermezlik** mümkin bolan pursatdan doly peýdalanmak, pursady sypdyrmazlyk, elden çykarmazlyk. **Goldan gitmek** elden çykarmak, pursaty, mümkinçiligi gidermek; eýeçiliginden mahrum bolmak. **Gol gowşurmak 1)** iki eliňi gowşuryp, hyzmata taýyndygyňy bildirmek, "lepbeý" diýip durmak. **2)** işlemän bikär durmak, işsiz durmak, iş etmezlik. **Gol götermek 1)** ýygnaqda, saýlawda ses bermek, razylyk bildirmek, eliňi

galdyrmak. *Iki adam sese goýlanda birinjisine gol göteren köpeldi.* **2)** işiň rowaç, şowly bolmagy we şowuna düşmegi üçin pata bermek, doga okamak, dileg etmek. *Ýeňiş bilen gaýdyp gel diýip, ene ogluna gol göterip pata berdi.* **Gol sermek** bir zat bermeklerini haýyş etmek, eliňi serip, bir zat dilemek, soramak. **Golundan götermek** goldamak, kömek bermek, goltgy bermek, ezeneginden galdyrmak. *Sen bolsaň, işe günortan gelyärsiň, şumy seniň ýetişip, ataň golundan göterişiň?* (A. Durdyýew). **Gol uzatmak** birine ýardam etmek, kömek etmek. **Goly bagly** bir işi, hereketi amala aşyrmaga ygtyýary, erki ýok, garaşly. *Goly bagly syrdaşlaryňyz unutmaň!* (Ş. Kekilow). **Goly ýukalyk** elinde harjysynyň az bolmagy. *Adamlar indi goly ýukalykdan kösenmezler.* **Gol ýapmak** biriniň arkasyny tutmak, birine arka durmak.

GOL II, *at. geogr.* Derýanyň, ýabyň we ş.m. bölünip gidýän şahasy.

GOL [go:l], *at.* Gum ýerinde iki gerşiň aralygyndaky giň oý ýer, töweregi beýik peslik. *Goluňda gotur bolmasyn* (Nakyl). *Çopanlaryň çyn mähriban hossary, Çarwalar goş basýar gollar içinde* (G. Seyitliýew). *Giň golda otlaşyp ýören bir topar keyik onuň dürbüsine düşdi* (N. Pomma). *Jülgesi umgaly, gollary guşly, Kapdagyň bölegi, Balkan amanmy?* (Baýram şahyr).

♦ **Gol doly maşgala** san taýdan uly, agyr maşgala.

GOLA [go:lo] **I**, *at.* 1. Gurşundan guýlan kenek. **2.** *gepl.d.* Gurşundan, galaýydan guýlan möhür.

GOLA [go:lo] **II**, *at. harby.* Söweşde garşydaşyňa tarap zyňmak üçin gyralary diş-diş metal. *Gola Ýagmyryň gaýyş donunyň iç ýüzündäki demir sowudyny böwüsse-de, onuň tenine batyp bilmedi* ("Garagum").

GOLA [go:lo] **III**, *at. zergärç.* Iki tarapy inçe, ortasy togalak, içi daşlyja kümüş şaý.

GOLAK [golok], *syp.* 1. Eliniň bir bölegi kesilen; goly bolmadyk, eli ýok, golsuz. *Ol agsakdy hem onuň bir eli golakdy. Indi bu-da golak bolup galsa nädip bolar.* **2.** *gepl.d.* Haýsy hem bolsa bir goly, eli maýyp bolan.

GOLAKLYK [golokluk], *at.* Golak bolmaklyk, goldan mahrumlyk, golsuzlyk, eli ýokluk.

GOLAMANÇY [goloma:nçy], *at.* Bir işde köpçüligiň önüne düşýän; eýe durýan. *Ýowaryň golamançysy Sary ony hormatly ýerde-düşek üstünde oturdy* (B. Kerbabaýew).

GOLAMANÇYLYK [goloma:nçylyk], *at.* Golamançy bolmaklyk. *Men oňa golamançylyk etdim* (R. Gelenow).

GOLAN [goloň], *at.* Öýüň gamşynyň daşyndan aýlanýan ýüzi nagysly ýasy ýüp.

GOLASTY [golassy], *syp.* 1. Wezipeli adamyň garamagynda bolan (işgär). *Men siziň golasty işgäriňiz*

bolup däl-de, garry eneňiz bolup soraýaryn (B. Pürliýew). **2.** Birine bakna, garaşly bolan. *Golasty hanlaryny Göroglynyň üstüne iberyär* ("Görogly").

GOLAWRAMA [golowromo], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAWRAMAK [golowromok], *işl.* Uzak ýoly pyýada geçmek we ş.m. sebäpli gaty ýadamak, ysgyndan düşmek, halys bolmak.

GOLAWRAMAKLYK [golowromokluk], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAWRATMAK [golowrotmok], *işl.* Gaty ýadatmak. – *Ine, ol aty golawradypsnyňyz – diýdi* (A. Gowşudow).

GOLAWRAÝYŞ [golowroýuş], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAY [goloý], *syp.* 1. Ýakyn, daş däl, uzak däl. *Nazar öýlerine golaý geldigiçe şahdi açylýardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Garyndaşlyk taýdan ýakyn, ýakyn hossar. *Onuň göwnüne bolmasa, alty doganyň hemmesinden häzirki goja özüne has golaý ýalydy* (B. Kerbabaýew). **3. hal.** Ýakyn wagtda, ýakynlykda. *Golaýda dostum görme-görşe geldi.* **4.** Ýakyn ýer, şu töwerek, golaý-goltum. *Golaýda mal bakara boş ýer yok.* **5.** Belli bir möçbere ýakyn, belli bir mukdara ýeter-ýetmez. *Jaýyň gurluşygyna milliona golaý pul harçlandy.*

GOLAY-GOLTUM [goloý-ğoltum], *at.* Ýakyn aralyk, ýakyndaky ýer. *Şu golaý-goltumda oba barmy?*

GOLAYLAMA [goloýlomo], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLAMAK [goloýlomok], *işl.* 1. Golaýyna, ýanyna barmak. *Düýämiz şeýle bir sarç, ýat biri sagaýaýyn diýip golaýlajak bolsa, göni ayak salar.* **2.** Bir ýeriň golaýyna barmak, ýakynyna gelmek, ýetip gelmek. *Otly şähre golaýlaýardy.* **3.** Ýakynlamak, golaý gelmek, ýetip gelmek (wagt hakynda). *Gyş golaýlaýardy.*

GOLAYLAMAKLYK [goloýlomokluk], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLAMAZLYK [goloýlomozluk], *iş ady.* Golaý gelmezlik; golaýyna barmazlyk, golaý durmazlyk, ýakynlamazlyk, golaýlaşmazlyk.

GOLAYLAŞDYRMAK [goloýloşdurmok], *işl.* Bir ýeriň, bir zadyň golaýyna eltmek, ýakynlaşdyrmak, ýakyn getirmek. *Elleri bilen Çerkeziň kellesinden tutup, onuň gökdalak bolan ýüzünü öz ýüzüne golaýlaşdyrdy* (B. Seytākow).

GOLAYLAŞMAK [goloýloşmok], *işl.* 1. Bir ýere, bir zada golaýlamak, golaý gelmek, ýakyn barmak, ýakynlaşmak. *Goja barha oda golaýlaşýardy* (B. Seytākow). *Otly duralga barha golaýlaşýardy.* **2.** Ýetip gelmek, ýakynlaşmak, ýakyna gelmek (wagt, pursat hakynda). *Saýlawlar golaýlaşýar.*

GOLAYLATMAK [goloýlotmok], *işl.* 1. Bir ýeriň golaýyna eltmek, ýakynlatmak, golaýlaşdyrmak. –*Ýagşy ýigit, meni oba golaýladyp bilmezmiň?* 2. Ýakyn getirmek, ýakynlatmak (wagt, pursat, san hakynda). *Soňky ýyl hem bu sany bir ýüz otuz tonna golaýlatdy.*

GOLAYLAÝYŞ [goloýloýuş], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLYK [goloýluk], *at.* 1. Uzak dällik, daş dällik, golaý aralyk, ýakynlyk. *Ýatagyň golaýlygy bir gowy zat.* 2. Garyndaşlyk taýdan bolan ýakynlyk, ýakyn hossarlyk.

GOLBAG [golva:ğ], *at.* Hamyt bilen arabanyň arşyny birikdirip baglamak üçin ulanylýan gaýyş, golgaýyş. *Hamydyň golbagyny ýazdyryp, garry ýabymy zordan galdyrdym* (H. Derýaýew).

GOLÇ, *s.ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda, ýykylanda çykyan ses, güňç.

GOLÇA [golço], *at.* 1. İçine ýag, bal we ş.m. zatlar salar ýaly agzy giň, syrçaly kiçijik küýze. 2. *gepl.d.* Pes boýly, tokga adam.

GOLÇULDAMAK [golçullomok], *işl.* Golç edip batly ýere gaçmak, ýykylmak.

GOLÇULDATMAK [golçullotmok], *işl.* Batly ýere gaçyrmak, ýykamak.

GOLÇULDY [golçully], *at.* Birden batly ýere gaçmak, ýykylmak netijesinde döreýän sesiň ady.

GOLÇUNAR [golçuna:r], *at.* 52 kart bilen 11 ýa-da 21 sana çenli utuk gazanylyp oýnalyan oýun.

GOLÇUR, *at.* 1. Ösümligiň gapdalyndan ösüp çykyan ösüntgi, kelte şahajyk. 2. *tikinç.* "Goçak" nagşy salnanda iki gapdalyndan şahajyk ýaly goşulýan goşundy. 3. Haýsy-da bolsa bir önümçilik düzüminden bölünip aýrylan. *Golçur kärhana.*

GOLDAMA [gollomo], *iş ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLDAMAK [gollomok], *işl.* Bir meselede birine arka çykmak, kömek bermek, garaşyk, ýardam, hemaýat etmek.

GOLDAMAKLYK [gollomokluk], *iş ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLDAMAZLYK [gollomozluk], *iş ady.* Goldamak işi amal edilmezlik, goldap durulmazlyk.

GOLDANMA [gollonmo], *iş ady.* Goldanmak ýagdaýy.

GOLDANMAK [gollonmok], *işl.* Bir zady öz işinde peýdalanmak, ýol görkeziji hökmünde esas edinmek.

GOLDANMAKLYK [gollonmokluk], *iş ady.* Goldanmak ýagdaýy

GOLDANMAZLYK [gollonmozluk], *iş ady.* Ýol görkeziji, ugrukdyryjy hökmünde peýdalanmazlyk.

GOLDANYŞ [gollonuş], *iş ady.* Goldanmak ýagdaýy.

GOLDAŞ [golloş], *syp., kön.s.* Kömek berýän, goldaýan, ýardam edýän, kömekçi. *Saklamak täji döwletdir, At ýigidiň goldaşydyr* ("Görogly").

GOLDAŞMAK [golloşmok], *işl.* 1. Goldamaga kömek bermek, arka çykmak, kömek etmek. *Olar kiçilikden bir-birin goldaşyp geldi.* 2. Bir zady bile götermek, bilelikde biri-biriň goşaryndan tutup götermek. *Iki kişi bolup, doly haltalary goldaşyp daşadylar.*

GOLDAŞMAZLYK [golloşmozluk], *iş ady.* Goldaşmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GOLDATMAK [gollotmok], *işl.* Arka çykdyrmak, kömek berdirmek, hemaýat, ýardam etdirmek.

GOLDAW [gollow], *at.* Birine maddy ýa-da ruhy taýdan edilýän kömek, garaşyk, hemaýat, ýardam, goltgy.

GOLDAÝYŞ [golloyuş], *iş ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLGARAMA [golğarama], *at.* Birine garaşly, tabyn, bagly bolan ýagdaý, bakna, elgarama. *Doganlar biri-birine golgarama bolmak islemeýärdiler.*

GOLGAÝYŞ [golgaýyş], *at, ser.* Golbag.

GOLLAND [golla:nd], *at, ser.* Gollandlar.

GOLLANDLAR [golla:ndlar], *at.* Gollandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk (Niderlandlar).

GOLLANMA [gollonmo], *at.* 1. Bir zady öwrenmek, bilmek üçin peýdalanylýan okuw kitaby, serişde, karta we ş.m. esbaplar. 2. Kanunlar, kararlar, görkezmeler ýygyny.

GOLLUK, *at.* Urşujynyň goluny gylyç çapmaz ýaly tirsek bilen goşar aralygynyň daş ýüzünden geýdirilip, iç ýüzünden daňlyp berkidilýän, gowkurak ýasylan demir.

GOLLUK [go:lluk], *at.* Goluň köp ýeri, gol köp bolan ýer. *Bu ýerler tutuş alaňlyk, golluk, çägelik.*

GOLSUZ, 1. *syp., ser.* Golak. *Garry enäniň uly ogly uruşdan golsuz gaýdyp geldi.* 2. Gol çekilmedik, gol goýulmadyk. *Golsuz güwänama resmi kagyz däl.* 3. *gepl. d.* Etegi guşaklyga ýetip duran, ýeň oturdylmadyk daşky eşik, ýeňsiz, golsuzja.

GOLSUZLYK [golsuzluk], *at, ser.* Golaklyk.

GOLTAŞMAK [goltoşmok], *işl.* Degşip durmak, ýakyn durmak, biri-biriňe goluň, egniň kaklyşyp durmak. *Onuň bilen goltaşyp oturasy, içgin-içgin sözleşesi gelýärdi* (G. Kulyýew).

GOLTAŞMAZLYK [goltoşmokluk], *iş ady.* Goltaşyp durmazlyk.

GOLTGY [golutgy], *at, ser.* Goldaw.

♦ **Goltgy bermek** kömek, ýardam etmek, hemaýat etmek.

GOLTUK, *at.* 1. Goluň egin bilen birleşýän yeriniň aşagy. 2. Ýan bilen goluň arasyndaky zat göterilýän boşluk. *Onuň goltugynda ala top bardy.* 3. Geýimiň

ýan bilen goluň aşagyndaky ýeri. *Köýnegiň goltugy ýyrtylypdyr.*

◊ **Goltugyna girip ýöretmek** goltugynyň aşagyna goluňy salyp, daýanç bolmak. *Agyr hassany iki goltugyna girip ýöretmeli boldy. Goltugyndan götermek* ýardam etmek, kömek edip aýak üstüne galdyrmak, gurplandyrmak. *Goltugymdan göterip, göwnüm açdyň, Watanyň!* (N. Pomma). **Goltuk jübi** çäkmeniň, penjegiň we ş.m. iç ýüzünden tikilýän haltajyk, kise.

GOLTUKLAMA [goltuklomo], *iş ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOLTUKLAMAK [goltuklomok], *işl.* Goltugyňa alyp götermek, goltugyňa almak, goltugyňa gysmak. *Kyýas bir eli bilen Gülendamy goltuklap ýüzmeli boldy* (N. Jumaýew). *Bir gün aňsam ol ullakan sary papkasyny goltuklap geldi* (B. Gulow).

GOLTUKLAMAKLYK [goltuklomokluk], *iş ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOLTUKLAMAZLYK [goltuklomozluk], *iş ady.* Goltugyna almazlyk.

GOLTUKLAŞMAK [goltukloşmok], *işl.* Gollarynybiri-biriň goltugyndan geçirip ýöremek. *Olar goltuklaşyp baryardylar.*

GOLTUKLAÝÝŞ [goltukloýuş], *iş ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOLÝAZMA, *at.* El bilen ýazylan ýazgy, tekst, elýazma.

GOM [go:m] **I**, *at.* Güýçli ýel, harasat zerarly deňizde emele gelýän güýçli tolkun. *Gomlaryň güwwüldisi adamlaryň sesini basýar.*

GOM [go:m] **II**, *at.* Örküjiň gapdaly, küpe. *Onuň gomuna tommaýly taýak bilen goýlan ýaly boldy* (A. Nazarow).

GOMALMA [gomolmo], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy.

GOMALMAK [gomolmok], *işl.* Özüňi hondonbärsi tutup, gomparyp hereket etmek, gomyldamak.

GOMALMAKLYK [gomolmokluk], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy.

GOMALMAZLYK [gomolmozluk], *iş ady.* Gomalyp durmazlyk, gomalyp oturmazlyk, gomalyp ýörmezlik.

GOMALYŞ [gomoluş], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy, derejesi.

GOMALYŞMAK [gomoluşmok], *işl.* Birnäçe bolup bile gomalmak, ýerli ýerden gomalmak. *Näme beýdip gomalyşyp otyrsyňyz.*

GOMLAMA [go:mlomo], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy.

GOMLAMAK [go:mlomok], *işl.* Düýäniň örküjiniň gapdallaryna ýag ýygnanmak, örküji ulalmak, semremek. *Düýeleriň örküji gomlap başlapdyr.*

GOMLAMAKLYK [go:mlomokluk], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy, täri.

GOMLAYÝŞ [go:mloýuş], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy.

GOMPARMA [gompormo], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy.

GOMPARMAK [gompormok], *işl.* Özüňi ulumsy tutmak, öwünjeňlik etmek, gopbamsy bolmak, çişmek, gomalmak, gopbarmak. *Ol uly iş bitiren kişi ýaly gomparyp, tünegine gaýtdy* (A. Nazarow).

GOMPARMAKLYK [gompormokluk], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy.

GOMPARMAZLYK [gompormozluk], *iş ady.* Gomparyp ýörmezlik, gomparyp oturmazlyk.

GOMPARYLMAK [gomporulmok], *işl.* Özüňi ulumsy tutmak, gopbarylmalak. *Öz ýanyndan özi gomparýldy.*

GOMPARYŞ [gomporuş], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy, derejesi.

GOMPARYŞMAK [gomporuşmok], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde gomparmak.

GOMP-GOMP, *s. ş. aňl. söz.* Özüňe göwnüň ýetip, gopbamsyrap ýörelende emele gelýän şekil (köplenç, çaga, ýaş oňlan hakynda). *Gomp-gomp edip ýöremek.*

GOMPY, *syp.* Özüne göwni ýetýän, özüni hondonbärsi saýýan, gomalýan, gomparýan. *Gompy, çişik adam döşüni gaýşardyp, ýerinden turdy* (B. Soltannyýazow).

GOMPUJA [gompujo], *syp.* Özüni gompy alyp barylýan (köplenç, çaga hakynda ýa-da kinaýa ýokundysy bilen ulanylýar). *Gompuja oglanjyk.*

GONAK [gonok] **I**, *at, köň.s.* Myhman. *Çekip gonaklary, halat ýapmadym, Bisan boldum deňi-duşuň içinde* (Zelili).

GONAK [gonok] **II**, *at.* Inçe uzyn ýaprakly, dik ösýän, baý tüýlek gylçykly, dary ýaly ululykda däneleýän, reňki gyzyl ösümlik.

GONAKBAÝ [gonokba:ý], *at, gepl.d.* Myhman gelen öýüň eýesi. *Gelýänçä gonak uýalar, gelensoň gonakbaý uýalar* (Nakyl).

GONALGA [gonolgo], *at.* Gonar ýaly ýer, gonmak, dynç almak üçin ýer, düşelge. *Hasapsyz uçan guş gonalgasyny ýalňyşýandyr* (B. Kerbabaýew). *Uçar aýlanýar-da, gonalga tarap ugrayar* ("Edebiýat we sungat").

GONAM [go:nom], *at.* Gabyr, gör, mazar. *Gonamyň başujunda merhumyň ady ýazylan daş ýatyr.*

GONAMBAŞY [go:nommaşy], *at.* Mazarçylykda, gonamçylykda ilkinji jaýlanan adam, ilkinji gabyr, gonam.

GONAMÇYLYK [go:nomçuluk], *at.* Ölen, ýogalan adamlar jaýlanýan ýer, mazarçylyk, mazarystan, gabrystan.

GONÇ, *at.* 1. Aýakgaplaryň apgyrtan ýokarky injigi ýapyp duran bölegi. *Ol maşyndan çykanda, ädigi tä gonjuna çenli guma batdy* (Ş. Borjakow). 2. Balagyň bir ýan bölegi.

◊ **Gonjuna gor guýmak** çykgynsyz, aladaly ýagdaýa salmak, gaharyny getirmek, aljyraňny ýagdaýa düşürmek. *Ağşamky gelen adam Çarynyň gonjuna gor guýup gidipdi.*

GONDALAW [gonnolow], *at.* Gapdalyndan, töwereginden ýetýän päsgel, zyýan, zeled, ynalyksyzlyk. *Biz sygyr çopanyň gondalawyndan gaçyp, öňki ýerimizi üýtgetdik ahyry* (B. Kerbabaýew).

GONDALMA [go:nnolmok], *işl., ser. Gozgalmak.*

GONDAMAK [go:nnomok], *işl., ser. Gozgamak.* *Ol ýanyny ýere bereli bári ne gollaryny, ne-de aýaklaryny gondap bilýärdi* ("Edebiýat we sungat").

GONDUBAG [go:nnuva:ğ], *at.* Mal-gara daňlana çigişmez ýaly aýlawly daňylýan bag. *Söýgi it däl, zynjyr bilen baglap goýar ýaly ýa-da mal däl, şahyndan gondubag salyp örläp goýar ýaly* (H. Derýaýew).

GONDURMAK [gonnurmok], *işl.* 1. Gonmaga mümkinçilik bermek, uçup ýören zady ýere düşürmek, uçmagyny bes etdirmek. *Uçary gondurmak.* 2. göç.m. Ýumruk ýa-da taýak bilen berk urmak, doňdurmak, ýelmemek. *Elindäki pil bilen biriniň ýeňsesine gondurasy geldi* (B. Kerbabaýew).

GONDY [go:nny], *at, ser. Gondubag.*

◊ **Gondy salmak** baglamagyň gondubag usulyny ulanyp daňmak. *Ol goýnuň boýnundan gondy salyp, ýüpiň beýleki halkaly ujuny agaja ildirdi.*

GONMA [gonmo], *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONMAK [gonmok], *işl.* 1. Uçup ýören zat ýere düşmek, ýere oturmak. *Uçar birden öwürüm etdi-de, gonmak üçin aşaklap başlady.* 2. Dynç almak maksady bilen ýük ýazdyryp düşlemek. *Odundan gelýän adamlar dagdan düşüp gondular.* 3. Göçe-göçlük wagtynda, bir ýurtdan ikinji bir ýere baryp ornaşmak, täze ýurt tutmak. 4. *gepl.d.* Münmek. *Myraly balygyň arkasyna gonanyny duýman galypdyr* ("Myraly").

GONMAKLYK [gonmokluk], *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONMAZLYK [gonmozluk], *iş ady.* Uçýan zadyň: uçaryň, guşuň, emeli hemranyň ýere, bir zadyň üstüne düşmezligi.

GONULMAK [gonulmok], *işl.* Howadan ýere düşülme.

GONUŞ, *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONUŞMAK [gonuşmok], *işl.* Howadan ýere kem-kemden düşmek, yzly-yzyna gonup başlamak. *Uçup ýören kepderiler gonuşyp başladylar.*

GOŇAK [goňok], *at.* Saçyň düýbünde emele gelýän, kepege meňzeş kesmekli ownuk tozga. *Saça goňak düşmek.*

GOŇAKLAMA [goňoklomo], *iş ady.* Goňaklamak ýagdaýy.

GOŇAKLAMAK [goňoklomok], *işl.* Saçyň düýbünde goňak emele gelmek. *Saçyň goňaklapdyr.*

GOŇAKLAMAKLYK [goňoklomokluk], *iş ady.* Goňaklamak ýagdaýy.

GOŇAKLATMAK [goňoklotmok], *işl.* Saça goňak düşürmek. *Ol saçyny ýuwmak goňaklatdy.*

GOŇK-GOŇK, *s. ş. aňl. söz.* Kiçi ädimler bilen ýörelende emele gelýän şekil. *Goňk-goňk edip ýöremek.*

GOŇRALMAK [goňrolmok], *işl.* Goňur reňke öwürmek, goňur reňke geçmek, güne, epege ýanmak netijesinde goňur bolmak. *Günüň ýiti çogundan ýaña onuň ýüzi goňralyp gidipdi* ("Edebiýat we sungat").

GOŇRAS [goňros], *syp.* Goňra ýakyn, goňur öwüşýän, çala goňur, goňrumtyl. *Goňras telpek.*

GOŇRAW [goňrow], *at, zergärç.* Içi ownuk daşly, ýumurtga şekilli, gymyldatsaň seslenýän kümüş şaý.

GOŇRUMTYL [goňrumtul], *syp., ser. Goňras.* *Atam goňrumtyl donuny geýerdi.*

GOŇŞOKARA [goňşokoro], *at.* Goňsuçylyk arasynda biş-düşden dadyrylýan nahar; şonuň üstü bilen birek-birege bildirilýän hormat, gadyr.

GOŇŞUÇYLYK [goňşuçuluk], *at, ser. Goňşulyk.*

GOŇŞULYK [goňşuluk], Goňşy bolup ýaşamaklyk, ýanaşyk ýaşamaklyk, ýaşaýan ýeri boýunça ýakynlyk. *Goňşulykda ýaşamak.*

GOŇŞY, *at.* 1. Biri bilen ýanaşyk, duldeğşir ýaşaýan adam, hemsaya. 2. Ýanaşyk, gapdaldaky. *Myhmana goňşy otaga geçmegi haýyş etdik.*

◊ **Goňşyň gutly bolsun!** ogluny öýerip toý tutýan adamyny gutlamak üçin ulanylýan alkys sözi.

GOŇŞY-GOLAM [goňsu-golom], *at.* Goňşulykda we töwerekde ýaşaýan hojalyklar, maşgalalar, goňşular.

GOŇUR, *at.* 1. Garamtyl-gyzyl reňkindäki. *Goňur reňk. Goňur mata.* 2. Oba ady. 4. Oglana dakylýan at.

GOŇURBAŞ [goňurvaş], *at.* 1. Boýy ýetip, tohumy bişen gyrtçy. 2. Mukam ady. *Goňurbaş mukamy.*

◊ **Goňurbaş bolmak** hasyly bişip ýetişmek, oraga gelmek. *Galla ekinleri goňurbaş bolup otyr.*

GOŇURLYK [goňurluk], *at.* Gyzgylt mele öwüşginlilik, garamtyl gyzyl reňklilik.

GOŇURRAK [goňurra:k], *syp.* Reňki goňra ýakyn; beýlekä göre has goňur reňkli.

GOŇURSAMA [goŇursomo], *iş ady.* GoŇursamak ýagdaýy.

GOŇURSAMAK [goŇursomok], *işl.* GoŇursy ys gelmek, ýanyk, köýük ysy burnuňa urmak. *Ol ot ysy goŇursap duran taňkadaň aýy çay içdi* ("Garagum").

GOŇURSAMAKLYK [goŇursomokluk], *iş ady.* GoŇursamak ýagdaýy.

GOŇURSATMAK [goŇursotmok], *işl.* GoŇursy ys ýaýratmak, goŇursy ys döretmek. *Sen aşhanada goŇursadyp näme edýärsiň?*

GOŇURSAÝYŞ [goŇursoýuş], *iş ady.* GoŇursamak ýagdaýy.

GOŇURSY I, *at.* Ýanyk ysy. *Ýanan ýagyň goŇursyşy içerini tutdy.*

GOŇURSY II, *syp., ser.* **Goňras.** *GoŇursy reňk.*

GOP: gop bermek 1) birini ýerinden galdyrmaga kömek bermek, goltgy bermek, ýardam etmek. *Eşegi gop berip zordan ýerinden turuzdylar.* **2)** birini götergilemek, meçew bermek, sen-sen etmek.

GOP-GOWY, *syp., hal.* Örän gowy, örän ýagşy, gaty oňat.

GOPARMA [gopormo], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy.

GOPARMAK [gopormok], *işl.* **1.** Gögerip, ösüp oturan ýa-da bir ýere berkidilgi zady dartyp, gazyp sogurmak, sogrup aýyrmak, çekip çykarmak. *Ol dyzap, gazygy goparaýjak bolýardy* (B. Seýtäkow). **2.** Ýüzüniň gatyny, gabygyny aýyrmak, gatyny, suwagyny gaçyrmak. *Jaýyň köne suwagyny goparmak kyn däl.* **3.** *göç.m.,gepl.d.* Birini bir ýerden, işden aýyrmak, pyzmak.

GOPARMAKLYK [gopormokluk], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy, täri.

GOPARMAZLYK [gopormozluk], *iş ady.* Goparmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik, goparyp durmazlyk.

GOPARTMAK [goportmok], *işl.* **1.** Gazyp ýa-da çekip sogurtmak, goparmak işini birine etdirmek. *Tikenli agajy gopartmak.* **2.** Ýüzüniň gatyny, gabygyny aýyrtmak, suwagyny gaçyrtmak. *Ol tamynyň köne suwagyny gopartdy.*

GOPARYLMAK [goporulmok], *işl.* **1.** Gazylyp ýa-da çekilip sogrulmak, çekip çykarylmak. *Oýdaky sazaklar goparylyp üýşürildi.* **2.** Ýüzüniň gaty gabygy aýrylmak, suwagy gaçyrylmak. *Jaýyň suwagy goparyldy hem-de täzedan suwaldy.*

GOPARYŞ [goporuş], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy.

GOPARYŞDYRMAK [goporuşdurmok], *işl.* Gögerip, ösüp oturan ýa-da bir ýere berkidilgi zatlary sogruşdyryp çykamak, çekişdirip çykarmak.

GOPARYŞMAK [goporuşmok], *işl.* Gazyp ýa-da çekip sogurmaga kömek etmek, bilelikde çykarmak. *Töňne goparyşmak.*

GOPBAM [gopba:m], *syp.,ser.* **Gopbamsy.**

GOPBAMLYK [gopba:mlyk], *at, ser.* **Gopbamsylyk.**

GOPBAMSY [gopba:msy], *syp.* Ile göwni ýetmeýän, özüni hemmeden uly saýýan, ulumsy, gedem, gopbam.

GOPBAMSYLYK [gopba:msylyk], *at.* Ulumsylyk, gedemsilik, hondanbärsilik, gopbamlyk.

GOPBAMSYRAMAK [gopba:msyramak], *işl.* Özüni hondanbärsi tutan bolmak, özüni hemmeden uly tutmak, gopbarmak.

GOPBAMSYRAŞMAK [gopba:msyraşmak], *işl.* Hondanbärsi bolan boluşmak, gomparyşmak. *Siz näme beýle gopbamsyraşyp otyrsyňyz?*

GOPBARMAK [gopbormok], *işl., ser.* **Gomparmak.** *Oraz gopbaryp, Törde oturdy* (K. Taňrygulyýew).

GOPBARYLMAK [gopborulmok], *işl., ser.* **Gomparylmak.** *Şol wagt gopbarylyp bir ýerden Aşyr çykdy* (B. Gulow).

GOPBARYŞMAK [gopboruşmok], *işl., ser.* **Gomparyşmak.**

GOPDURMAK [gopdurmok], *işl.* Ýerinden turuzmak, galdyrmak. – *Gel, şahyr, gel! – diýip, Garrynyýaz aga özüniň mähnet göwresini ýeňil gopduryp, Keminäni gadyr bilen garşylady* (G. Gurbansähadow).

GOP-GOÝY, *syp.,ser.* **Gos-goýy.**

GOPGUN, *at.* Güýçli galmagal, gykylyk, zenzele, wagyrdy.

GOPGUNLY, *syp.* Güýçli galmagally, gykylykly, zenzeleli, wagyrdyly.

GOPJY, *at, gepl.d.* Arka alynýan goş.

◊**Gopjyňy galgatmak** iki-baka ýelkildemek, ylgaşlamak.

GOPMA [gopmo], *iş ady.* Gopmak ýagdaýy.

GOPMAK [gopmok], *işl.* **1.** Berkidilen zat duran ýerinden bölünip aýrylmak, döwölüp gaçmak. *Köne jaýlaryň suwagy gopup başlady.* **2.** Bir waka, ýagdaý we ş.m. ýüze çykyp başlamak, goh turmak. *Ýerli-ýerinden gykylyk gopdy* (G. Kulyýew). **3.** *göç.m.* Ýerinden galmak, turmak, başga ýere geçmek. *Gulak salma weli bimany söze, Eşitseň gop ol ýerden başga ýere* (Sopy Allaýar). *Işe gezek gelende ol edil gamak ýaly ýeňil gopardy.* **4.** *kön.s.* Dogmak, döremek. *Gorkut Ata diýrler bir är gopdy* ("Kitaby dedem Gorkut").

GOPMAKLYK [gopmokluk], *iş ady.* Gopmak ýagdaýy.

GOPUK, *syp.* Gopup, döwölüp aýrylan, gopan. *Onuň köne çemodanynyň tutawajy gopukdy.*

GOPUŞ, *iş ady.* Gopmak ýagdaýy, derejesi.

GOPUŞMAK [gopuşmok], *işl.* Kem-kemden gopup başlamak, gopup ugramak. *Öýüň köne suwaglary gopuşyp başlapdyr.*

GOPUZ, *at.* Diş bilen çalarak gysylyp, barmaklaryň uýy bilen kakylýp çalýn ýukajyk polat dilli saz guraly.

GOPUZÇY, *at.* 1. Gopuz çalyň, gopuzda sazy ýerine ýetirýän sazanda. 2. Gopuz ýasaýan ussa.

GOR I, *at.* 1. Çal tutmak üçin düýe çalynyň küýzäniň düýbündäki galan turşy galyndysy, düýe süýdüne goşulýan gönezlik. 2. Ätiýaçdan tygşytlanyp goýlan pul, serişde. *Öňden toplan goýan goruň bolmasa, gelin edinmek, onuň toýuny sowmak aňsat işdäl.* 3. Gazylyp alynýan magdanlaryň, nebitiň we ş.m. peýdalanylman ýatan bölegi.

♦ **Gor küýze** düýe çaly tutulýan aram ululykdaky içi syrçaly küýze. *Dulda goşa gor küýzesi* (K. Gurban-nepesow).

GOR II, *at.* Laýdan, palçykdan salynýan jaýyň, haýatyň bir pagsasy, gaty. *Dört gor galdyrsaň, jaýyň boýy ýeter.*

GOR [go:r], *at.* Otdan galan ownuk köz gatyşykly gyzgyn kül. *Tamdyryň goruny kesewi bilen biraz garyşdyran ejem birden dikeldi* (H. Garabaýew).

♦ **Gor çeken** ýaman niýet bilen ýaramaz hereket edýän adam. **Gor saçmak** (**sowurmak**) 1) garagollyk etmek, ýakymсыzlyk etmek. 2) ýaman niýet bilen ýaramaz hereketler etmek. **Gor ýaly** gyzgyn, ýyly. *Içeri gor ýaly.*

GORA [go:ro] **I**, *symp.* Bişmedik, turşy (üzüm hakynda).

GORA [go:ro] **II**, *at.* El degirmeniniň bogazy.

GORABA [gorobo], *symp.* Duzy köp düşen, köp duz atylan, öte duzly. *Çorbany goraba edäýipsiň-le.*

GORAG [go:roğ], *at.* 1. Gorap saklamak üçin geçirilýän çäre, saklaw, goraw. *Parahat durmuşyň goragynda.* 2. Bir zadyň önüne edilýän päsgelçilik, germew. *Hatar-hatar täze ekilen gorag agaçlary ese-boýa galypdy.*

GORAGÇY [go:roğçy], *at.* 1. Kimdir birini, haýsydyr bir zady goraýan adam. *Watan goragçylary hiç bir zatda kynçylyk çekmeli däl, onuň azygy bol, egin-eşiği ýyly, tehnikasy – ýaragy gurat bolmalydyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 2. Futbol, hokkeý oýnunda derwezäni goraýan oýunçy.

GORAGHANA [go:roğha:na], *at.* Del ösümlikleri we haýwanlary gorap saklamak hem-de köpeltmek üçin goralyp saklanýan meýdan, ýer.

GORAGLAMA [go:roğlomo], *iş ady.* Goraglamak ýagdaýy.

GORAGLAMAK [go:roğlomok], *işl.* Ýelden-günden aýamak, gorap saklamak, esewan bolmak.

GORAGLAMAKLYK [go:roğlomokluk], *iş ady.* Goraglamak ýagdaýy.

GORAGLY [go:roğly], *symp.* Goralyp saklanylýan, saklawly, esewan bolunýan, gözegçilik edilýän. *Goragly bakja ekini.*

GORAGSYZ [go:roğsuz], *symp.* 1. Goralyp saklanylmaýan, saklawсыz, esewan bolunmaýan, gözegçilik edilmeyän. 2. *göç.m.* Ejiz, güýçsüz.

GORALMAK [go:rolmok], *işl.* Gorap saklanylmak, gözegçilik edilmek, göz-gulak bolunmak.

GORAM [gorom]: **goram** **çen** çen edilýän, çak edilýän möçber, mukdar. *Garpyzyň agramy goram çen bilen on kile dagy bardyr.* **Goram etmek** bir zadyň, wagtyň we ş.m. mukdary barada çen, çak etmek, takmynan kesgitlemek. – *Içigar, bulutly gije boldy, asmanyň ýyldyzlaryndanam bize haýyr bolmady, ýogsa ýyldyzlardan çen tutmak, goram etmek bolardy – diýip, ýurwaşja hümrüdedi* (A. Gowşudow).

GORAMA [go:romo], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORAMAK [go:romok], *işl.* 1. Aýap saklamak. *Emlägi goramak. Saglygy goramak.* 2. Ekine, mala we ş.m. gözegçilik etmek, garawulçylyk çekmek, esewan bolmak, göz-gulak bolmak. 3. Watany düşmandan gorapsaklamak, gapyl galmazlyk üçin sakçy durmak. 4. Köpçüligiň önünde bir mesele, iş boýunça öz pikirini dogrudygyny delillendirmek.

GORAMAKLYK [go:romokluk], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORAMAZLYK [go:romozluk], *iş ady.* Goramak işini amal etmezlik.

GORAM-GOWSAK [gorom-gowşok], *symp.* Gaty gowşak (köplenç, saglygy taýyndan gowşak bolan, dogumly däl). *Goram-gowşak çaga.*

GORANMA [go:ronmo], 1. *iş ady.* Goranmak ýagdaýy. 2. Hujumdan goranmak üçin gurlan berkitme, goşun we tehnika.

GORANMAK [go:ronmok], *işl.* 1. Bir zatdan özüni goramak. *Ol eline itden goranar ýaly taýak alyp gitdi* (B. Seýtäkow). 2. Watanyňy, özüni howply ýagdaýdan, düşmandan goramak. *Ýurdumyzyň goranmak kuwwaty güýçlendi.*

GORANMAKLYK [go:ronmokluk], *iş ady.* Goranmak ýagdaýy.

GORANMAZLYK [go:ronmozluk], *iş ady.* Özüni gorajak bolmazlyk, özüni goramak üçin hereket etmezlik.

GORANYŞ [go:ronuş], 1. *iş ady.* Goranmak ýagdaýy. 2. Harby ýagdaýda goşunyň hüjüme geçmän, belli bir ýeri saklap, goranyp duran ýagdaýy. *Harby türgenleşik okuwlary türkmen goşunynyň dolý derejede goranyşa taýýardygyňy ýene bir gezek görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 3. *sport.*

Oýunda bäsdeşini edýän hüjümine gormanak bilen jogap beriş täri, hüjüme garşy duruş. *Ýerli oýunçylar goranyşdan hüjüme geçip başladylar.*

GORAŞMAK [go:roşmok], *işl.* 1. Bir zady goramaga kömek etmek. *Üzümi guşlardan goraşmak.* 2. Bile goramak. *Oglanlar ekinçilik ýerlerini mal-garadan goraşyp ýörler.*

GORATMAK [go:rotmok], *işl.* Goramak işini başga birine etdirmek, gorap saklatmak. *Çagalara jöweni serçelerden goratmak.*

GORAYJY [go:roýjy], *at, ser.* **Goragçy.**

GORAYYŞ [go:roýuş], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORÇY, *at.* 1. Garaköli goýun bilen gazaky goýnuň çakyşdyrylmagyndan alnan goýnuň bir görnüşi. 2. Goýnuň goňra ýakyn we ak bilen goňruň aralygyndaky reňki.

◇ **Gorçy çörek** jöwen we bugdaý unlaryndan garylyp bişirilýän çörek.

GORDURMAK [gordurmok], *işl.* 1. Aty gorgunyňa sürmek. *İki sany atly atlaryny gorduryp sürüp gelýär.* 2. göç.m. Biriniň pikirini, maksadyny bilmek üçin gürl etmek, çenini aňjak bolmak.

GORDURYBERMEK [gorduruvermek], *işl.* Aty gorgunyňa sürüp başlamak, gorduryp ugramak.

GORGAN [gorğon], *at.* 1. Beýiklik, beýgeldilen ýer, depe. *Gorganly daglar görner* (Magtymguly). 2. Oba, mekan. *Ýakyn geldik Görogly aga, Gorgan görüni-görüni* ("Görogly").

GORGULAMAK [gorğulomok], *işl.* Gorgunyňa gitmek, gorgunyňa barmak. *Atlar irmän-arman gorgulap barýardy.*

GORGUN [gorğun], *at.* Atyň gezeriniň, çapys hereketiniň bir görnüşi. *Atyň başyny gala tarap öwürüp, alaşany gorgunyňa sürdi* (B. Seýtäkow).

GORHANA [go:rha:na], *at.* Ok-däri, ýarag we harby enjamlar, partlaýjy maddalar saklanýan jaý.

GORJABERMEK [go:rja:vermek], *işl.* Gorjap başlamak, gorjamagy yzygiderli dowam etdirmek.

GORJALAMAK [go:rjolomok], *işl., ser.* **Gorjamak.** *Toýçulyk tarapyndan ýaňlanyp eşidilýän bagşynyň sesi onuň derdini gorjalaýardy* (G. Kulyýew).

GORJALAMAZLYK [go:rjolomozluk], *iş ady.* Gorjalamak işini etmezlik, gorjalap durmazlyk.

GORJALMAK [go:rjolmok], *işl.* 1. Dörjelmek, gozgalmak, degilmek. 2. Bir zadyň içi arassalanmak, dyrmalmak, arçalmak. *Jüründiği içi gorjalmak.* *Turba gorjalmak.* 3. göç.m. Biri bilen bagly bolan zat bir kemçilik tapmak üçin täzeden gozgalmak.

GORJAMAK [go:rjomok], *işl.* 1. Dörjelemek, gozgamak, degmek. *Arynyň öýjügi gorjasaň, öjüger.* 2. Bir zadyň içini arassalamak, dyrmamak, arçamak. *Nädogry eşidýän bolaymaýyn diýip barmagy bilen*

gulagyny gorjady (N. Jumaýew). 3. göç.m. Biri bilen bagly bolan zady bir kemçilik tapmak üçin täzeden gozgamak. *Eger indi oňa lak atsaň, köňäni gorjadygyň boljakdy* (B. Seýtäkow).

GORJAMAKLYK [go:rjomokluk], *iş ady.* Gorjamak ýagdaýy.

GORJAMAZLYK [go:rjomozluk], *iş ady.* Gorjap durmazlyk.

GORJAŞDYRMAK [go:rjoşdurmok], *işl.* 1. Birnäçe wagtyň dowamynda gorjamak. *Ody gorjaşdyrmak.* *Arynyň öýjügi gorjaşdyrmak.* 2. Bir zadyň içini arassalaşdyrmak maksady bilen dyrmaşdyrmak. *Turbany gorjaşdyrmak.* 3. göç.m. Öň bolup geçen zady ýüze çykarmak, gorjap çykamak.

GORJATMAK [go:rjotmok], *işl.* 1. Gorjamak işini başga birine etdirmek. *Arynyň öýjügi gorjatmak.* 2. Gorjamaga mejbur etmek. *Dişini gorjatmak.* *Derdini gorjatmak.*

GORJAW [go:rjow]: **gorjaw bermek** birini bir zady etmeklige küşgürmek, öjükdirmek, meçew bermek.

GORJAYYŞ [go:rjoýuş], *iş ady.* Gorjamak ýagdaýy.

GORKA [gorko], *syp.* Batyrgaý däl, ätiýaçly, çekinibräk, ätiýaç bilen. *Ol gorka seslendi.*

GORKA-GORKA [gorko-gorko], *hal.* Gorky bilen, çekine-çekine, ýáýdana-ýáýdana, sagyna-sagyna. *Gorka-gorka gadam basyp, penjirä golaý bardy, diwara ýaplanyp oturdy* (G. Kulyýew).

GORKAK [gorkok], *syp.* Sähel zat üçin gorkup duran, batyr däl, züwwetdin. *Gorkak ýürek bagyr dalar* (Nakyl).

◇ **Gorkan öňürder etmek** bir zat hakynda öz gowşak ýeriňi, günäni bildirmezlik üçin şol zat hakynda ilki özüň gep açmak ýa-da haýsydyr bir hereketleri etmek. *Ol gorkan öňürder edip, Annagylyjyň üstüne gyzaryldy* (Ş. Borjakow).

GORKAKLYK [gorkokluk], *at.* Gorkaga degişli gylyk-häsiýet, batyr dälilik, züwwetdinlik.

GORKAKSYRAMAK [gorkoksuromok], *işl.* Gorkak bolan bolmak.

GORKMA [gorukmo], *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKMAK [gorukmok], *işl.* 1. Bir zatdan, wakadan, hereketden we ş.m. heder etmek, adamda gorky duýgusy döremek. 2. Bir zadyň ýüze çykaryndan çekinmek, ätiýaç etmek, üşenmek, dözümlü deprenmän, ýáýdanjaňlyk etmek. *Men gaty sowuk bolar öýdip gorkýaryn.*

GORKMAKLYK [gorukmokluk], *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKMAZLYK [gorukmozluk], *iş ady.* Gorkup durmazlyk.

GORKUBERMEK [gorkuvermek], *işl.* Gorkup başlamak, gorkup ugramak.

GORKULY, *syp.* 1. Gorky alamaty ýüze çykyp duran, gorkup duran. *Aýjahan gorkuly gözlerini kakasynyň gartmaç ýüzüne dikdi* (B. Gulow). 2. Howply, hatarly, wehimli, gorky howpy bolan. *Ýol gorkulydyr, maşyny seresabrak sürüň.*

GORKULYK [gorkuluk], *at.* Gorkuly ýagdaý, howplulyk, hatarlylyk, wehimlilik. *Ýol gorkulyk däl, arkaýyn gidiber!*

GORKUNÇ, *syp.* Gorky duýgusyny oýarýan. *Harabalykdan geçýän ýol oňa örän gorkunç göründi.*

GORKUNÇLYK [gorkunşluk], *at.* Aýylganç, elhenç ýagdaý.

GORKUSYZ [gorkusuz], *syp.* 1. Gorkuly däl, howpsuz. *Gorkusyz ýer.* 2. Hiç zatdan gorkmaýan, batyrlık bilen, ätiýaşsyz. *Gorkusyz gitmek.*

GORKUSYZLYK [gorkusuzluk], *at.* Gorkusy ýokluk, howpsuzlyk.

GORKUŞ, *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKUŞMAK [gorkuşmak], *işl.* Birnäçe bolup gorkup oturmak, gorkup durmak.

GORKUZMA [gorkuzmo], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKUZMAK [gorkuzmok], *işl.* Garaşylmadyk hereket, söz we ş.m. bilen gorkmak katdyna ýetirmek, gorkmaga mejbur etmek. *Bu gün gorkuzanym üçin gorksaň, seniň berkär, öwrenişersiň* (B. Kerbabayew). *Seniň bolşuň meni gaty gorkuzýar.*

GORKUZMAKLYK [gorkuzmokluk], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKUZYLMAK [gorkuzulmok], *işl.* Gorkmak katdyna ýetirilmek, gorkmaga mejbur edilmek.

GORKUZYŞ [gorkuzuş], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKÜÝZE [gorküýzö], *at, ser.* **Gor I: Gor küýze.** *Düýe çal tutmak, gorküýze saklamak güýmenje däl-de sungat* (B. Hudaýnazarow).

GORKY, *at.* 1. Howatyr, wehim salýan duýgy. 2. Bir zadyň ýüze çykmagy sebäpli döreýän howsala. *Ýel turar gorkusy bilen düşlediler.*

◊ **Gorky astynda bolmak** howatyrly, gorkuly ýagdaýda bolmak. **Gorky damaryny tutmak** gorkan adamyň çatalbasynyň iç ýüzündäki ýogyn damary başam barmagyň bilen tutup, tarsyldysyny ýatyrmaq.

GORKY-HOWATYR [gorky-howaty:r], *at.* Adamda döreýän howsalaly ýagdaý.

GORKY-ÜRKI [gork(y)-ürkü], *at.* Adamda döreýän gorkmak duýgusy. *Onuň hiç zatdan gorky-ürküsi ýok.*

GORLUK, *at.* Täzeden düýe çalyny tutmak üçin niýetlenen gönezlik. *Gorluk çal.*

GORLUŞ, *iş ady.* Gorulmak ýagdaýy.

GORLY, *syp.* 1. Maddy taýdan gory bolan, maýasy bar, barly. *Olar könedan gorly adamlardyr.* 2. Adam adynyň, *pylan* diýen sözüň yzyndan gelip, şol adamyň adynyň göwnüýetmezçilik bilen tutulýandygyny görkezýär. – *Ynanjagymy hem bilemok, ynanmajagymam, biler bolsaňyz, pylan gorlam adam sanyna goşulaýypdyr.*

GORP [gorup], *at.* Akan uly suwuň gyalary opurylan ýoly. *Wüşä keliň giden ýoly bir gorpy geçip, köne galanyň ileri çeti bilen köçä düşmelidi* (A. Gowşudow).

◊ **Gorp atmak** jaýyň we ş.m. düýbünde oý, çukur, gorp emele gelmek, köwülme. *Gorp atan bir köne tamda, Biçäre gyz huşsuz ýatyr* (R. Seýidow). *Gorp atan köne tamyň üstünden geldi.* **Gorpuň gyrasyndan gaýtmak** betbagtçylyga uçramak derejesine ýetjek-ýetjekde halas bolmak.

GORRA [gorro], *syp.* Ingisi inen (erkek adam hakynda).

GORS, *at, kön.s.* Diwar, gala diwary. *Isgender gorsudyr, döwülmez, synmaz* (Magtymguly).

GORSABERMEK [go:rsa:vermek], *işl.* Gorsap başlamak, gorsap ugramak. *Mekgejöweniňi gorsaber.*

GORSALMAK [go:rsolmok], *işl.* Gorjalmak, ölçerilmek, dörjelemek. *Tamdyryň ýanynda ot gorsalýan kesewi ýatyrdy.*

GORSAMA [go:rsomo], *iş ady.* Gorsamak ýagdaýy.

GORSAMAK [go:rsomok], *işl.* 1. Gorjamak, ölçermek, dörjemek (ot hakynda). *Ody gorsamak.* 2. Mekgejöweni we ş.m. goruň içine gömüp, otda, közde bişirmek. *Ol elindäki mekgejöwenleri ojakda gorsady.*

GORSAMAKLYK [go:rsomokluk], *iş ady.* Gorsamak ýagdaýy.

GORSAMAZLYK [go:rsomozluk], *iş ady.* Gorsamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GORSANAN [go:rsonon], *syp., gepl.d.* Dek oturmaýan, kakynjyrap ýören, iş-alada bilen başagaý (adam).

GORSANMAK [go:rsonmok], *işl.* 1. Özüň üçin otda, gorda mekgejöwen we ş.m. gorsamak. *Mekgejöwen gorsanmak.* 2. Dek oturman oda-köze düşmek. *Gaty gorsanyp, wagtyň nähili geçeninem bilmedim* ("Edebiýat we sungat").

GORSAŞDYRMAK [go:rsoşdurmak], *işl.* Gorsap çykamak, gorsap bolmak. *Ol ojagyň oduny gorsaşdyrdy.*

GORSAŞMAK [go:rsoşmak], *işl.* 1. Gorsamaga kömek etmek. 2. Bilelikde gorsamak. *Olar gorda mekgejöwen gorsaşyp otyrdylar.*

GORSATMAK [go:rsotmak], *işl.* Gorsamak işini başga birine etdirmek; gorsamaga mümkinçilik

döretmek. *Tamdyryň oduny gorsatmak. Gorsatsaň, menem bir-iki sany mekge gorsanaýaýyn.*

GORSAW [go:rsow], *at.* 1. Içi gorly, gor gatyşykly; gora öwrülen. 2. *göç.m.* Gaty gyzan, gyzgyn. *Uzakly gün gyzan gorsaw çägeler-de aşamara sowap başlady.* 3. *göç.m.* Ýakymсыз, garagol. *Gorsaw çaga.*

GORSAYÝŞ [go:rsoýuş], *iş ady.* Gorsamak derejesi.

GORS-GORS [gors-ğors], *s. ş.aňl.söz.* Giň aýakgap geýip ýörelende yzly-yzyna çykýan ses. *Gors-gors edip ýöremek.*

GORSULDAMA [gorsullomo], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDAMAK [gorsullomok], *işl.* 1. Giň aýakgaply gors-gors edip ýöremek. *Gorsuldap ýöremek.* 2. *göç.m.* Özüne göwnüň ýetip, hondanbärsi bolup, eýläk-beýläk ýöremek. *Ol gorsuldap, iki ýana geçýärdi.*

GORSULDAKLYK [gorsullomokluk], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDATMAK [gorsullotmok], *işl.* Gorsuldyly ses çykarmak. *Ol ädigini gorsuldadylyp gelyärdi.*

GORSULDAÝÝŞ [gorsulloýuş], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDY [gorsully], *at.* Giň aýakgap geýip ýörelende çykýan sesiň ady.

GORUK [go:ruk] **I**, *syp.* 1. Bir bolmasy iş bolmagyndan heder edip, hemişe goranyp ýören, çendenäsa seresap. *Goruk adam.* 2. Agyrak, näzik (adamyň bedeniniň agyrak ýerleri hakynda). *Çagalar, oýnuňyz-a gaty gödek görüňär, ýöne biri-biriňiziň goruk ýerine atanlykda-da depäýmäň!*

GORUK [go:ruk] **II**, *at.* Tigriň tekerleriniň üstündäki gorag üçin goýulýan, içi oýuk aýlawly demir.

GORULMA [gorulmo], *iş ady.* Gorulmak ýagdaýy.

GORULMAK [gorulmok], *işl.* Ýumşak toprakly ýerlerde: süýşüp gaýtmak, aşak çökmek. *Hanasynyň gyalary gorlup, derýa ugruny üýtgedipdir. Diwaryň düýbi gorlupdyr.*

GORULMAKLYK [gorulmokluk], *iş ady.* Gorulmak derejesi.

GORUM, *at, deňizç.* Gäminiň düýbi. *Gorumdaky suwlar, sag taýa eňip, nawyň bir gapdalyna agram salýardy* (Ş. Borjakow).

GORUŞ, *iş ady.* Gormak ýagdaýy.

GOS-GOYY [gos-ğoyý], *syp.* Gop-goýý, has goýý, örän goýý. *Gos-goýý aş.*

GOŞ I, *at.* 1. Öý hojalygynda ulanylýan ýorgan-düşek we ş.m. zatlar. *Sanap çenin bilerden, Örän kân öýüň goşy* (A. Kekilow). 2. Bir ýere gidilende ýanyň bilen göterilýän ýük, aňry-bäri zatlar, paty-puty. 3. Çopan-çoluklaryň wagtlaýyn öý tutýan, oturýan ýeri,

düşelge. *Çolugy bilen baş çopan goşdadylyr* (A. Gowşadow).

◊ **Goş basyp ýatmak** bir ýerden uzak wagtlap gitmezlik; biriniň öýünde köp wagtyň dowamynda bolmak. **Goş birikdirmek** birleşip durmuş gurmak, ýaşasyp başlamak. **Goş diýmän, goşa gysdyrylmak** hiç zat diýilmänkä, gürrüňiň arasynda düşmek, ara sokulmak. **Goşuny arkasyna daňmak** aňry-bäri zatlaryny berip kowmak, kowup goýbermek. **Goşuňy saýlamak** aýalyň bilen aýrylyşmak. **Goş ýazdyrmak** dynç almak maksady bilen düşlemek, goşlary düşürmek.

GOŞ II, *at.* Ýer sürmek üçin azala goşulýan mallar; köne ýer sürmek usuly. *Goş, esasan, iki öküz, käte at, boýuntyrk we omaçdan ybarat bolýar. Orta Aziýada goş 1930-njy ýyllara çenli, hatda uruş ýyllarynda hem, ýagny entek traktor bolmadyk ýa-da az bolan wagtlarynda esasy ýer sürüm serişdesi bolupdyr.* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy, 91 s.).

GOŞA [gošo], *at.* 1. Iki, jübüt, taýly. 2. Iki nilli tüpeň. *Ol goşany alyp awa gitdi.* 3. Oglana dakylýan at.

◊ **Goşa alaja** akly-garaly sapaklardan işilip ýa-da örülip taýýarlanýan ýüp. **Goşa dyrnak** (*dil b.*) ýazgyda başganyň sözünü, şeýle hem ýaňsa alynýan sözleri we ş.m. tapawutlandyryan dyngy belgi ("..."). **Goşaja jüýjejüýje** nagşynyň iki gezek gaýtalanyp salynýan görnüşi. **Goşa kapyýa** setir soňundaky kapyýalaşýan sözleriň ön ýanyndaky sözleriň hem kapyýalaşmasy.

GOŞABAŞ [goşovaş], *at.* Döwek döwlede döwürlän galan bugdaýyň başy.

GOŞAGAÇ [goşağaç], *at.* Iki diwary birleşdirmek üçin eýwanyň ýokarsyna goýulýan ağaç.

GOŞAGAŞ [gošoğa:ş], *at.* Şaý-sep bezeglerine goşalandyrylyp goýlan gaş.

GOŞAGOÇAK [gošoğochok], *at.* Haly önümlerinde, tarada dokalýan gýňaçlara, keçä biri-birine garşylykly edilip salynýan iki sany golçursyz goçak.

GOŞA-GOŞA [gošo-ğošo], *at.* Iki-ikiden, jübüt-jübüt. *Goşa-goşa ogluň bolsun!*

GOŞA-GOŞADAN [gošo-ğošodon], *hal., ser.* **Goşa-goşa.**

GOŞAGUŞ [gošoğuş], *at.* Gölüň içindäki guşuň aýagyna meňzeş goşalandyrylyp salynýan nagys.

GOŞALAMA [goşolomo], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞALAMAK [goşolomok], *işl.* Goşa, iki, jübüt etmek.

GOŞALAMAKLYK [goşolomokluk], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞALANDYRMAK [goşolonurmok], *işl.* Goşa-goşa, jübüt-jübüt etmek. *Goşalandyryp jay salmak.*

GOŞALANMAK [goşolonmok], *işl.* Goşa bolmak, iki bolmak, iki bolup görünmek. *Ýigidiň şol bada aladasy goşalanypdy, göwni çuňňur inkişe batypdy* (G. Kulyýew).

GOŞALAYYN [goşoloýun]: **goşalaýyn typmak** buzuň üstünde iki bolup (oglan bilen gyz) typyp, her hili bedenterbiýe we çeper tanslary ýerine ýetirmek. *Buzuň üstünde goşalaýyn typmak.*

GOŞALAYYŞ [goşoloýuş], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞANÇ [go:şonç]: **goşanç bermek (bolmak)** adam bedeniniň bir ýerine birahat ediji täsir etmek. *Haltamy seniň gapdalyňdan aýraýaýyn, goşanç berip durmasyn.*

GOŞANIL [goşoni:l], *at, gepl.d., ser.* **Goşa 2.** *Timar berip çyksaň goşaniliňe, Marally, towşanly awlaklary bar* (K. Gurbannepesow).

GOŞANT [goşont], *at.* Bir zadyň üstüni ýetirmek üçin goşulýan, goýulýan paý, bölek, ýetne, urna, gataňç. *Olar geçen ýyl hojalygyn pagta meýilnamasynyň dolmagyna öz goşantlaryny goşdular* ("Mugallymlar gazetini").

GOŞANTLY [goşontly], *syp.* Goşandy bar bolan, garyndyly.

GOŞAR [goşor], *at.* Bilegiň aşak bölegi, sagat dakylýan ýer. *Reýhan arap Gülendamyň goşaryndan tutdy-da, ýokaryk dartdy* ("Görogly"). *Geçi çöpürinden işilen inçejik ýüp goşarlarymy kertip barýar* (B. Öwezow).

◊ **Goşar sagat** goşara dakylýan sagat.

GOŞARLAMA [goşorlomo], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞARLAMAK [goşorlomok], *işl.* Türkmen göreşinde garşydaşyň bilini gujaklap, öz goşaryňdan tutmak.

GOŞARLAMAKLYK [goşorlomokluk], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞARLATMAK [goşorlotmok], *işl.* Göreşilende garşydaşyňa biliňden goşarlap tutdurmak.

GOŞARLAÝYŞ [goşorloýuş], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞATOÝNAKLYLAR [goşotoýnoklulor], *at.* Aýaklarynyň uýy iki toýnaga bölünýän süýdemdirijiler toparynyň ady (goýun, sygyr, doňuz we ş.m.).

GOŞAWUÇ [goşowuç], *at.* **1.** Iki ýanawujy birleşdirip tutanyňda el aýasynda emele gelyän boşluk. *Goşawujyny tutmak.* **2.** Iki ýanawujyňy birleşdirip tutanyňda şoňa sygyýan zat. *Bir goşawuç gowurga.*

GOŞAWUÇLAMA [goşowuşlomo], *iş ady.* Goşawuçlamak ýagdaýy.

GOŞAWUÇLAMAK [goşowuşlomok], *işl.* Goşawujyňy dolduryp almak. *Gussa bilen bakyp söwiüt, çynara, Saýasynda goşawuçlap suw içdim* (G. Ezizow).

GOŞAWUÇLAMAKLYK [goşowuşlomokluk], *iş ady.* Goşawuçlamak ýagdaýy.

GOŞAWUÇLAMAZLYK [goşowuşlomozluk], *iş ady.* Goşawujyňy dolduryp almazlyk.

GOŞÇY [goşşy] **I, syp. 1.** Goş saklaýan, goşa seredýän. *Goşçy it.* **2.** Goşa goşulan (öküz, ýaby, eşek hakynda). **3.** Oglana dakylýan at.

◊ **Goşçy eşek ýaly bolmak** biriniň ýanyndan aýrylmazlyk, gitmezlik. *Sen näme, goşçy eşek ýaly bolup, onuň ýanyndan aýrylaňok?*

GOŞÇY [goşşy] **II, at, taryh.** Türkmenistanda 1920-nji ýyllarda döran daýhanlar birleşigi.

GOŞDAŞ [goşdos], *syp.* Meýdan ýerinde bir goşda ýa-da bir-birine ýakyn goş tutup ýaşaýan.

GOŞDURMAK [goşdurmok], *işl.* Goşmak işini birine etdirmek. *Goş goşduryp ýer sürmek.*

GOŞEGREM [goşegrem], *at.* Çitme, öýdüme, basma, gaýma we keşde bilen çekilýän, gözenegiň içine salnyýan küteträk üçburçluk görnüşindäki goşa nagyş.

GOŞÄLEM [goşä:lem], *at.* Uly halyalaryň älemine salnyýan nagyş.

GOŞ-GOLAM [goş-ğolom], *at.* Durmuşda, ýaşaýyşda zerur bolan zatlaryň jemi, öý goşy. *Ol bir burçdaky goş-golamynyň ýanyna baryp ýaplandy* ("Edebiýat we sungat").

GOŞGUÇY [goşguçy], **1. at, gepl.d.** Goşgy düzüji, goşgy goşýan, şahyr. *Sen-ä daýhan däldeň, gardaş, ol ýyllar, Seniň dostuň bolsa goşguçy dälde* (B. Hudaýnazarow). **2. syp., gepl.d.** Goşgy okamagy, diňlemegi halaýan (adam).

GOŞGY [goşgy], *at.* **1.** Şygyr bilen ýazylan şahyrana eser. **2. gepl.d.** Şygyrlaryň umumy ady. *Ol goşgy okady.*

GOŞHALTA, *at.* Goş-golam salmak üçin ulanylýan halta. *Paty-putymy goşhaltama saldym-da, ýola düşdüm* ("Edebiýat we sungat").

GOŞ-KÖTEL [goş-kötöl], *at, ser.* **Goş-golam.** *Jygaly beg pahyryň näme goş-köteli bar* ("Görogly").

GOŞLAMA [goşlomo], *iş ady.* Goşlamak ýagdaýy.

GOŞLAMAK [goşlomok], *işl.* Münülýän mallaryň birine münüp, beýlekisini öz ýanyň bilen idip gaýtmak, idip gitmek. *Ol üstüne çörekli horjun ýüklenen ýene bir ýabyny goşlap, gün eňegini ýere berende, orakçylaryň ýanyna geldi.*

GOŞLAMAKLYK [goşlomokluk], *iş ady.* Goşlamak ýagdaýy, derejesi.

GOŞLAMAZLYK [goşlomozluk], *iş ady.* Goşlamak işi ýerine ýetirilmezlik.

GOŞLAŞMAK [goşloşmok], *işl.* Goşa, jübüt bolmak, goşulmak.

GOŞLAYÝŞ [goşloyuş], *iş ady.* Goşlamak ýagdaýy.

GOŞMA [goşmo] **I**, *at.* **1.** *iş ady.* Goşmak ýagdaýy. **2.** Goşulyp emele gelen, goşulyp ýasalan.

◊ **Goşma at** (*dil b.*) iki we ondan köp sözden emele gelen at. *Düýedaban, toklutaý we ş.m. goşma atlardyr.* **Goşma sözlem** (*dil b.*) birnäçe ýönekeý sözlemlerden düzülen sözlem.

GOŞMA [goşmo] **II**, *at.* Gara öýüň üzügi, durlugy üçin gamşa salnyp, ýüňüň dürli hilinden garyşdyrylyp edilen keçe, uly gülli keçe.

GOŞMAÇA [goşmoço], *syp., hal.* Öňki mukdaryň, möçberini daşyndan, onuň üstesine. *Goşmaça zähmet rugsady. Goşmaça zähmet haky. Kitaba goşmaça bölüm girizmek. Goşmaça habar bermek.*

GOŞMAK [goşmok] **I**, *işl.* **1.** Bir zadyň üstüni ýetirmek, üstüni doldurmak. **2.** İçine garmak, garyşdyrmak. *Çala suw goşmak.* **3.** Köpüň, köpçüligiň arasyna garmak, salmak. *Çagalary ulaldyp, il hataryna goşmak. Goýny sürä goşmak.* **4.** Arabany, azaly we ş.m. mala dakmak; döwek döwmek, ýer sürmek üçin ýabylary ýa-da öküzleri, eşekleri biri-biriniň gapdalyna çatmak. *Ol goşa öküzini goşup, ýer sürüp ýördi.* **5.** Goşgy, şygyr düzmek, ýazmak. *Goşgy goşmak.* **6.** Ýaryşdyrmak, çapyşdyrmak, güýç synanyşdyrmak. *Sen meniň bilen atyňy uzaga goşup bilmersiň.* **7.** Bir zat bilen ikinji zady birikdirmek, ulamak, tapyşdyrmak. **8.** Birini başga biriniň ýany bilen ibermek, ýanyna ýoldaş edip bermek. *Myhmanyň ýanyna oglumy goşdum.* **9.** *hasap.* Bir sana başga bir sany birleşdirip, goşulýan sanyň möçberinde mukdaryny artdyrmak. *Başga bir gezek okuwçylaryň ekabyrragy: – Anna kaka, bize diňe goşmagy öwredýärsiň-laý!* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 16 s.).

◊ **Goşmak belgisi** matematikada: iki sany biri-birine goşmalydygyny aňladýan belgi.

GOŞMAK [goşmok] **II**, *at.* Düýäniň bir tohumy, görnüşi.

GOŞMAK [goşmok] **III**, *at.* Dowaryň biri-birine ýelmeşip, tokgalanyp guran çöri.

GOŞMAKEÇE [goşmokeçe], *at, ser.* **Goşma II.**

GOŞMAKLYK [goşmokluk], *iş ady.* Goşmak ýagdaýy.

GOŞMAZLYK [goşmozluk], *işl.* Goşmak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GOŞUBERMEK [goşuvermek], *işl.* Goşup başlamak, goşup ugramak.

GOŞUK, *at, kön.s.* Goşgy.

GOŞULMA [goşulmo], **1.** *iş ady.* Goşulmak ýagdaýy. **2.** *dil b.* Özbaşdak ulanylman, sözlere goşulyp söz ýasamak, söz üýtgetmek we şekil ýasamak hyzmatyny ýerine ýetirýän affiks, bölek. *San goşulmasy. Düşüm goşulmasy. Zaman goşulmasy.*

GOŞULMAK [goşulmok], *işl.* **1.** Garylmak, gatylymak. *Toşaba ýag goşuldy.* **2.** Arasyňa eltilmek, içine girizilmek. *Ümüş-tamyşda sürimize bir topar goýun goşuldy.* **3.** Bilelikde hereket etmek. **4.** Tertipli, sazlaşykly bolmak. *Çagalaryň sesi sazyň sesi bilen goşulýardy.* **5.** Araba we ş.m. tirkelmek, dakylmak. *Onuň araba goşulýan iki sany ýabysy bardy ("Garagum").* **6.** Ýaryşmak, çapyşmak. *Ýaryşa goşulmak.*

GOŞULYJY [goşuluýy], *at, mat.* Goşulýan san.

GOŞULYŞ [goşuluş], *iş ady.* Goşulmak ýagdaýy.

GOŞULYŞMAK [goşuluşmok], *işl.* **1.** Birnäçe bolup birleşmek, garyşmak. **2.** Sazlaşykly çykmak, sazlaşmak. *Dutardyr gyjagyň sesi goşulyşyp çykýardy.* **3.** Bir işe beýlekiler bilen deň hatarda gatnaşmak. *Gelin-gyzlar hem özara ýaryşa goşulyşyp işleýärler.*

GOŞUN, *at.* Döwletiň ýaragly güýçleriniň ýa-da olaryň bölümleriniň jemi.

GOŞUNÇYLYK [goşunçuluk], *at.* Goşun gullugy. *Goňşymyzyň ogly goşunçylykdan geldi.*

GOŞUNDY, *at.* **1. ser.** Garyndy, garnuw. *Bu matanyň bir hili ýüpek goşundysy bar ýaly.* **2.** Käbir resminamalaryň, monografiýalaryň, dissertasiýalaryň yzyna tirkelip getirilýän tekst.

GOŞUŞDYRMAK [goşuşdurmok], *işl.* Birnäçe zady bir-birine goşup çykmak.

GOŞUŞMAK [goşuşmok], *işl.* Bir zady başga bir zada goşmaga kömek etmek. *Palçyga saman goşuşmak.*

GOŞÝUMRUK, *at.* Birleşdirilen goşa ýumruk. *Dag etegindäki biten narlaryň her biri goşýumruk ýaly sallanyp, gyzaryp durdy.*

GOTAN [goton], *at.* Alkymy holtumly, uzyn çüňkli, suwly ýerlerde ýaşaýan, aýaklary gysga uly guş.

◊ **Gotana dönmek** suwdan, çaýdan we ş.m. zatlardan ganman köp içmek.

GOTAZ [gotoz], *at.* Bezeg üçin daňylýan ujy pürçüklü, seçekli düwme. *Ol gamçysynyň gotazlaryny oýnaşdyrdy* (B. Seýtäkow).

GOTAZLYK [gotozluk], *syp.* Gotaz etmek üçin gerekli.

GOTDY-GOTDY [gotdu-ğotdy]: **gotdy-gotdy etmek** hondonbärsi bolup, ýerliksiz gürläp oturmak.

GOTUR, *at, syp.* **1.** Malyň hamyna, adamyň endamyna düşýän giji keseli. *Gotur düýäň aýagyna ýyl aşan gara ýag çaldym.* **2.** Ýüzüni mama dişän, ýüzünde mama keseliniň yzy galan. *Ýüzi gotur.*

◇ **Gotur açmak** gotur keseli bilen kesellemek, gotur keseli degmek. **Bitini gotura derman etmek** dilegiň düşse, in bir ýönekeýje zadyny hem bermäge dozmezlik.

GOTURAKY [goturoky], *syp.* Ýüzünde mama keseliniň yzy galan. *Goturaky adam.*

GOTURAMAK [goturomok], *işl., ser.* **Goturlamak.**

GOTURLAMA [goturlomo], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLAMAK [goturlomok], *işl.* 1. Gotur keseli bilen kesellemek, gotur açmak. 2. Gawunyň, ternäniň daş ýüzi keselläp, adaty keşbini ýitirmek.

GOTURLAMAKLYK [goturlomokluk], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLAÝYŞ [goturloýuş], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLYK [goturluk], *at.* Gotur keseli bilen kesellemeklik, goturyň ýagdaýy.

GOW I, *at.* Ýylan ýaly käbir jandaryň hamynyň daşyndan syrylyp aýrylýan ýukajyk ýargak.

GOW II, *at.* Çakmak daşyndan uçgun çykanda ot düşmek üçin ýörite işilen hem-de uýy ýakylyp gurumlanan pamyk.

◇ **Gowuna ot düşmek (ýapyşmak)** bir zada gahary gelmek, ot alan ýaly bolmak.

GOWA [gowo], *at.* Guýudan suw çekmek üçin gönden, hamdan edilen gap. *Gowany guýa sallap, suw çekdi.*

GOWAÇA [gowoço], *at.* 1. Süýüminden ýüplük öndürilýän pagta berýän ösümlik. *Ýurt boýunça gowaça ekişi tamamlandy ("Türkmenistan").* 2. *tiğinç.* Gölün ortasyndaky pişme görnüşli nagys. 3. *gepl.d.* Pagta.

GOWAÇALYK [gowoçoluk], *at.* Gowaçanyň köp ekilen, kän gögerip oturan ýeri. *Olar gowaçalygyň gyrasy bilen düşelgä tarap gtdiler.*

GOWADAKLAMA [gowodoklomo], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWADAKLAMAK [gowodoklomok], *işl.* 1. Owşanaklap ýöremek. *Ol gowadaklap geldi.* 2. *göç.m.* Ýaranjaňlyk bilen hereket etmek.

GOWADAKLAMAKLYK [gowodoklomokluk], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWADAKLAŞMAK [gowodokloşmok], *işl.* Birnäçe bolup gowadaklap ýöremek.

GOWADAKLAÝYŞ [gowodokloýuş], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWAK [gowok], *at.* Dagyň, depäniň, baýryň we ş.m. düýbünde, ýüzünde emele gelen ullakan çukur, uly köwek ýer. *Çerkeze her bir gowak, her bir daş tanyşdy* (B. Kerbabaýew).

GOWALÇ [gowolç], *at.* 1. Içi boş, içi köwlen, köwür. 2. *ser.* **Gowuz.**

GOWALDAŇ [gowolloň], *at.* Dolak dolanman, jorapsyz. *Tarhan ädigini gowaldaň geýip, donuny başyna büräp, daşaryk çykdy* (G. Kulyýew).

GOWGA [gowğa:], *at.* 1. Bir ýagdaý zerarly döreýän dawa, gykylyk, galmagal, zenzele. 2. *gepl.d.* Uruşly, goh-galmagally, pajygaly we ş.m. hadysalar. *Berdi aga ýaşy birçene ýeten, köp gowgalary başdan geçiren adamdy* (B. Pürliýew).

GOWGAÇY [gowğa:çy], *syp., ser.* **Gowgaçyl.**

GOWGAÇYL [gowğa:çyl], *syp.* Elmydama gowga, dawa edýän, gykylykçy, galmagalçy, jenjelçi, gowgaçy.

GOWGALY [gowğa:ly], *syp.* Gowgasy köp, gowgasy bar bolan, gowgasyz däl. *Mert bol, Görogly, Är başy gowgaly bolar* (G. Ezizow). *Ol ýaşynyň ýaňy otuzdan agmagyna garaman, gowgaly günleri köp görüpdü* (G. Kulyýew).

GOWGASYZ [gowğa:syz], *syp.* Gowgasy ýok, gowgaly däl. *"Başy gowgasyz är görde ýagşy" diýipdirler* (G. Kulyýew).

GOWKA [gowko], *at.* Ýüňi ýolnup, oda çirkizilip, goýun derisinden taýýarlan ýanym.

GOWKALYK [gowkoluk], *syp.* Gowka etmek üçin niýetlenen (ýüňi ýolnan goýun derisi).

GOWKARMA [gowkormo], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy.

GOWKARMAK [gowkormok], *işl.* Gowky bolmak. *Onuň aýagy gowkaryp dur.*

GOWKARMAKLYK [gowkormozluk], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy, derejesi.

GOWKARTMAK [gowkortmok], *işl.* Gowky etmek. *Myrat aýaklaryny gowkardyp, içki jaýa girdi.*

GOWKARYŞ [gowkorus], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy.

GOWKURT, *at.* Dagda bitýän ýasy ýaprakly, ýumşak baldakly ot. *Ýaby gowkurdy halap iýýärdi.*

GOWKY, *syp.* Birneme egri, ýaý berip duran. *Olaryň biri jüýk burun, ömrüni at üstünde geçireniňki ýaly gowky aýakly gojady* (N. Jumaýew).

GOWLUK, *at.* Ýuwlukdan bolan çaga. *Gowlugy görmek hem bagtlylyk.*

GOWRUK, *at.* Telpegiň eteginiň gowrulan, büzülen ýeri. *Telpegiň eteginiň gowrugy sökülip, ony telpek basana meňzeýärdi* (A. Gowşudow).

GOWRULMAK [gowrulmok] **I**, *işl.* Ýaga daglanyp bişirilmek. *Gowrulan et.*

GOWRULMAK [gowrulmok] **II**, *işl.* Agzy ýüp bilen büzülmek. *Çarygyň agzy gowruldý.*

GOWRUNMAK [gowrunmok], *işl.* Özüň üçin gowurmak. *Balyk gowrunmak.*

GOWRUŞDYRMAK [gowruşdurmok], *işl.* Hemmesini gowrup çykmak. *Etleri gowruşdyryp goýmak.*

GOWRUŞMAK [gowruşmok], *işl.* 1. Gowurmaga kömek etmek. *Gelni gaýyn enesine et gowruşdy.* 2. Bile gowurmak. *Gyzlar gowurga gowruşyp otyrды.*

GOWŞADYLMAK [gowşodulmok], *işl.* 1. Berkligi, pugtalygy peseldilmek, gowşak edilmek. *Ýaranyň daňysy gowşadyldy.* 2. Depgini, bady peseldilmek.

GOWŞAK [gowşok], *syp.* 1. Berk däl, pugta bolmadyk, yranyp duran. *Dikilen agaclar gowşakdy.* 2. *göç.m.* Dogumly däl, emelsiz, sölite, lellim, özüni oňarmaýan. *Gowşak çaga.* 3. Ökde däl, güýçli däl, pes. *Bu gezek biziň toparymyz örän gowşak oýnady.* 4. Çala, ysgynsyz, ýuwaş, pes. *Onuň sesi hem keselliňki ýaly gowşakdy.* 5. Gaty tow berilmedik. *Ýüpegi gowşak işseň, gaýma gowy düşýär.* 6. Pes depginli, haýal. *Aýdysyňyza görä, siz birneme gowşak deprenýärsiňiz öýdýän?* (B. Pürliýew). 7. Çeperçilik taýdan pes, ugursyz. *Gowşak setirler.*

♦ **Gowşak damaryny tapmak** bir işi bitirmek ýa birini yrmak üçin gorkýan, çekinýän ýa-da göwneýän zadyny bilmek. *Küle häzir onuň gowşak damaryny tapyp, öz peýdasyna ýňdarmany başardy* (N. Baýramow).

GOWŞAKLAÇ [gowşokloç], *syp.,gepl.d.* Birneme gowşak, emelsiz, lellimräk. *Ol bir hili gowşaklaç, äwmezek lopbuş oglandy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAKLYK [gowşokluk], *at.* 1. Berk dällik, pugta dällik, durnuksyzlyk. 2. Dogumly dällik, emelsizlik, sölpülik, lellimlik, özüni oňarmazlyk. 3. Sagat dällik, ýarawsyzlyk, mejalsyzlyk. *Özünde bir hili gowşaklyk syzdy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAMA [gowşomo], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy.

GOWŞAMAK [gowşomok], *işl.* 1. Öňki derejesinden berkligi peselmek, pugtalygy aýrylmak. *Oturgyjyň çüýleri gowşapdyr.* 2. Bady ýatyşmak, peselmek, köşeşmek. *Güýçli ösen ýel birneme gowşady.* 3. Depgini, bady peselmek, haýallamak. 4. Güýçsüzlenmek, ysgynsyzlyk aralaşmak, ysgyny gaçmak. *Meniň hem süňňüm gowşap gitdi* (R. Gelenow).

GOWŞAMAKLYK [gowşomokluk], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy.

GOWŞAŞMAK [gowşoşmok], *işl.* 1. Ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden gowşap başlamak. 2. Az-owlak maýlaşmak, aýazy aýrylyşmak, köşeşmek. *Gün çykandan soň, howanyň aýazy gowşaşdy.* 3. Gahary ýatyşmak, köşeşmek, peselişmek. *Birneme gowşaşan Annaty gapdalynda duran gyzy Ajaba çay-suw aladasy bilen bolmagy tabşyrdy* ("Edebiyat we sungat").

4. Güýjüň, gurbuň gaçyşmak. *Kesel zerarly saglygy gowşaşypdyr.*

GOWŞATMAK [gowşotmok], *işl.* 1. Berkligini öňkä garanda peseltmek, pugtalygyny kemeltmek. *Pälwanlar biri-biriniň bilindäki guşaklary gowşatdylar* (A. Nazarow). 2. Depginini, tizligini, badyny peseltmek. *Biziň münüp baryan maşynymyz gök baglyga bürenip oturan şäherçäniň çetinden girdi-de, badyny birneme gowşatdy* ("Edebiyat we sungat"). 3. Kuwwatdan, güýçden gaçyrmak, ysgynsyzlandyrmak. *El ýalyjak kagyz meniň бүтін süňňümi gowşatdy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAÝYŞ [gowşoýuş], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy, derejesi.

GOWŞURMA [gowşurmo], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy.

GOWŞURMAK [gowşurmok], *işl.* 1. Bir zady birine äkidip bermek; eltip bermek; tabşyrmak. 2. *tikinç.* Ýerine eltip tikmek, sugşurmak. *Ol köýneginiň ýanyny aşyrysy bilen gowşurdy.*

GOWŞURMAKLYK [gowşurmokluk], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy, täri.

GOWŞURMAZLYK [gowşurmozluk], *iş ady.* Gowşurmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GOWŞURYLMAK [gowşurulmok], *işl.* Bir zat birine berilmek, eltilip berilmek. *Oňa baýrak gowşuryldy.*

GOWŞURYŞ [gowşurus], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy, derejesi.

GOWŞURYŞDYRMAK [gowşuruşdurmok], *işl.* Eltirmeli zatlary äkidip berişdirip çykmak, eltip berişdirmek, tabşyryşdyrmak. *Sen alan kitaplaryňy gowşuryşdyr.*

GOWŞUT, *at.* 1. Tärimleriň birigýän, seplesýän ýeri, sepi. 2. Oglana dakylýan at. 3. Oba ady.

GOWUJA [gowujo], *syp.* Gelşikli, oňatja. *Bu otag gowuja ekeni.*

GOWULAMA [gowulomo], *iş ady.* Gowulamak ýagdaýy.

GOWULAMAK [gowulomok], *işl.* Gowy etmek, gowulandyrmak, oňatlandyrmak. *Kem-kemden gawunyň görnüşlerini gowuladyk* ("Türkmenistan").

GOWULAMAKLYK [gowulomokluk], *iş ady.* Gowulamak ýagdaýy, derejesi.

GOWULANDYRMAK [gowulonnmok], *işl.* Öňki ýagdaýyndan oňatlandyrmak, öňküsinden gowy etmek.

GOWULANDYRYLMAK [gowulonnmurulmok], *işl.* Öňki ýagdaýyndan gowy edilmek. *Iş haky artdyryldy we zähmet şertleri gowulandyryldy.*

GOWULANMAK [gowulonnmok], *işl.* 1. Öňki ýagdaýyndan gowy bolmak, ýagşylanmak, oňatlaşmak.

2. Syrkawlykdan açylyşmak, sagalyşmak, bäri bakmak. *Näsagyn ýagdaýy gün-günden gowulandy.*

GOWULAŞMAK [gowuloşmok], *işl.* 1. Öňki ýagdaýyndan gowy bolup başlamak, kadalaşmak. 2. Syrkawlykdan açylyşmak, bäri bakyp ugramak, oňatlaşmak. *Näsagyn ýagdaýy gowulaşýar.*

GOWULAYÝŞ [gowuloýuş], *iş ady.* Gowulamak ýagdaýy, derejesi.

GOWUL-ÇOWUL, *at.* 1. Gykylyk, galmagal, ses. *Bagda çagalaryň gowul-çowuly eşidilýärdi.* 2. Bir hili aladaly hereket. *Olaryň gapysynda ir bilen gowul-çowul bardy.*

GOWULYK [gowuluk], *syp.* 1. Gowy halda bolmaklyk, oňatlyk, ýagşylyk. 2. Elbukja, içi el işli gotazlyja halta.

GOWUR, *at.* Galmagal, zenzele, gykylyk, gopgun, goh. *Mähelläniň gowry giň sähra siňip gidipdi* ("Türkmenistan").

GOWURAK [gowura:k], *syp.* 1. Mukdar taýdan birneme köpräk, sähelçe köp. *Garaşsyzlyk ýyllary içinde türkmenistanlylaryň bir müňden gowuragy mukaddes Käbä zyýarat edip, Hajy bolup geldiler* ("Türkmenistan"). 2. Öňkä garanyňda has oňadrak. *Bu garpyzyň tagamy gowurak ekeni.* 3. Köpräk, artygrak (wagt hakynda).

GOWURDAK [gowurdok], *at.* 1. *ser. Gowurma* 2. *Ol dessine gowurdak çykaryp, çay çorba edindi.* 2. Şäherçe ady.

GOWURDAŞMAK [gowurdoşmok], *işl.* Ýerli-ýerden gürleşip gowurdy turuzmak, gowur edişmek. *Duranlar ýerli-ýerden gowurdaşyp, geplemäge başladylar* (H. Derýaýew).

GOWURDY, *at, ser. Gowur.* *Myhmanlaryň arasynda gowurdy peýda boldy.*

GOWURGA [gowurgo], *at.* Gowrulan bugdaý dānesi, gowrulan bugdaý we künji gatyşdyrylyp taýynlanylýan tagam. *Ejesi gowurga etmäge oturýar* (Erteki).

◊ **Gowurga bolmak1)** bir zat,waka sebäpli gynanmak, ýanyp-bişmek, bir zat zerarly örtmek. 2) gaty gowrulmak, gaty bolmak, gatalmak. *Et gowrulyp gowurga bolupdyr. Gowurgam gatdy etmek* biri bilen belli bir derejede bir zat goşup, bir paý bolmak. *Olaryň seň bilen gowurgam gatdy edibilseler armanlary barmy-diýip, Atanyýaz söziüni dowam etdirdi* (Ý. Mämmediýew).

GOWURMA [gowurmo], 1. *iş ady.* Gowurmak ýagdaýy. 2. Ownuk dogralan eti ýagda gowrup taýýarlanylýan taýýar iýmit. *Olar gowurmadan doýup gýşardylar* (B. Seýtäkow).

GOWURMAK [gowurmok] **I**, *işl.* 1. Eti, kartoşkany we ş.m. zady ýaga daglap bişirmek. 2.

Gyzgyny, howry bilen ýandyrmak, köydürmek, ýakmak. *Günüň gyzgyny ähli otlary gowurdy.*

GOWURMAK [gowurmok] **II**, *işl.* Agzyny ýüp ýa-da ýüplük bilen büzmek, daraltmak (çaryk, telpek we ş.m. hakynda). *Telpegiň etegini gowurmak.*

GOWURMAKLYK [gowurmokluk] **I**, *iş ady.* Gowurmak ýagdaýy, işi.

GOWURMAKLYK [gowurmokluk] **II**, *iş ady.* Gowurmak ýagdaýy, büzmek usuly.

GOWURMAZLYK [gowurmozluk], *iş ady.* Gowurmak işi amal edilmezlik.

GOWURMYŞLAMAK [gowurmuşlomok], *işl.* Birneme gowurmak, bişer derejede tendirmek, çala gowurmak. *Ony hökman ýagda gowurmyşlamak gerek.*

GOWURTMAK [gowurtmok] **I**, *işl.* Gowurmagy birine etdirmek. *Gowurga gowurtmak. Et gowurtmak.*

GOWURTMAK [gowurtmok] **II**, *işl.* Agzyny büzdürmek, daraltdyrmak. *Telpegiň giň bolýar, onuň etegini gowurtmak gerek.*

GOWUŞGYN [gowuşgun], *at.* Bir işi, hereketi ýerine ýetirmek üçin ykjamlyk, çemeliklik, oňaýly ýagdaý. *Egňim güpbüli bolansoň, bir hili gowuşgynym yok.*

GOWUŞGYNLY [gowuşgunly], *syp.* Gowuşgyny bar bolan, ykjam, çemeli, oňaýly.

GOWUŞGYNLYLYK [gowuşgunluluk], *at.* Ykjamlylyk, çemeliklik, oňaýlylyk.

GOWUŞGYSYZ [gowuşğunsuz], *syp.* Gowuşgyny bolmadyk, ykjam, gabyl däl. *Uly wezipäniň başynda duran adamyň özi gowuşgysyz bolsa, ilin weji bolmajany hak* ("Edebiýat we sungat").

GOWUŞGYSYZLYK [gowuşğunsuzluk], *at.* Gowuşgysyz halda, ýagdaýda bolmaklyk, oňasysyzlyk, gabylsyzlyk. *Ol basgançakdan gowuşgysyzlyk bilen düşdi.*

GOWUŞMA [gowuşmo], *iş ady.* Gowuşmak ýagdaýy.

GOWUŞMAK [gowuşmok], *işl.* 1. Iberilen, ýollanan zat öz eýesiniň eline düşmek, iberilen ýerine ýetmek, gelip ýetmek. 2. Duşmak. 3. Tanyşmak, duşuşmak. *Iki söýgi gowuşyp, Seniň gapyňa geldik* (A. Alamyşow).

GOWUZ, *syp.* Doly däl, egsik, azaldylan, üstünden aýrylan.

GOWUZLYK [gowuzluk], *at.* Doly dällik, egsiklik. *Haltalaryň arasynda agzy-burny bilen gözelenleri-de, gowuzlygy zerarly boglanlary-da bardy.*

GOWY, *syp.* Oňat,ýagşy, mazaly, ajap, erbet däl.

◊ **Gowy görmek** eý görmek, söýmek, halamak. *Türkmenler myhmany gowy görýär.*

GOWZADYLMAK [gowzodulmok], *işl.* Gowuz edilmek, üstünden ayrılyp azaldylmak, egsidilmek. *Çuwallar gowzadyldy.*

GOWZADYŞDYRMAK [gowzoduşdurmok], *işl.* Biri-biriniň yzyndan gowzatmak, ujundan, üstünden aýryşdyrmak, egsişdirmek.

GOWZADYŞMAK [gowzoduşmok], *işl.* Gowzatmaga kömek etmek, bilelikde gowzatmak. *Ol bugdaýly haltalary gowzadyşdy.*

GOWZAMA [gowzomo], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy.

GOWZAMAK [gowzomok], *işl.* 1. Gabyň içindäki zat azalmak, egsilmek. *Unly çuwal birneme gowzapdy.* 2. *göç.m.* Ýüregiň birneme köşeşmek, arkaýynlaşmak, rahatlanmak. *Onsoň ýüregi gowzap, birneme rahatlandy.* 3. *göç.m.* Märeke, mähelle birneme azalmak. *Toýuň märekese gowzap başlady.*

GOWZAMAKLYK [gowzomokluk], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy, derejesi.

GOWZATDYRMAK [gowzotdurmok], *işl.* Gowzatmak işini birine etdirmek.

GOWZATMAK [gowzotmok], *işl.* Doly ýagdaýyndan azaltmak, ujundan, üstünden birneme aýyrmak, egismek. *Ol onuň ýagly käýzesini gowzatdy* (B. Kerbabaýew).

GOWZAÝYŞ [gowzoýuş], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy.

GOÝ, 1. Işlik bilen gelende, bir zat bilen ylalaşmagy, buýruk bermegi aňladýan bölek söz. *Goý, gelse gelsin. Goý, ol işe gitsin.* 2. "Tapawudy ýok, barybir" ýaly manyda ulanylýan bölek söz. *Närazylýk, goý, kimden çyksa çyksyn, bizden çykmasyn* (B. Kerbabaýew).

GOÝAG [goýoğ], *at.* Elguşuň iýen tüýli hamyny gaýtaryp agzyndan çykaran görnüşi, gusugy.

GOÝAK [goýok], *at.* Deňiz guşlarynyň dökün üçin ulanylýan çöri.

GOÝALDYLMAK [goýoldulmok], *işl.* Goýy edilmek, suwuk haldan goýy hala geçirilmek.

GOÝALMAK [goýolmok], *işl.* 1. Suwy çekilip, azalyp, goýy bolup başlamak. *Toşap gaýnadýgyça goýalýardy.* 2. Öňki derejesinden galňamak, dykylanmak, galyň bolmak (bulut, ümür we ş.m. hakynda). *Duman barha goýalýardy.*

GOÝALTMAK [goýoltmok], *işl.* Suwuny çekdirip, goýy hala, ýagdaýa öwürmek, goýy etmek. *Toşaby goýaltmak. Mürepbäni gaýnadyp goýaltmak.*

GOÝALYŞMAK [goýoluşmok], *işl.* Suwy çekilişip, azalyşyp, öňküsinden birneme goýalmak, goýy bolup başlamak. *Semeni goýalyşyp başlapdyr.*

GOÝAZY [goýozy], *syp.* Salykatly, asylly, goýry. *Daýy ugruna çekse, goýazy bolmalydyr* (B. Kerbabaýew).

GOÝAZYLANMAK [goýozulonmok], *işl.* Salykatly bolmak, asylanmak, akyllanmak. *Ol has goýazylanypdyr.*

GOÝAZYLYK [goýozuluk], *at.* Salykatlylyk, asyllylyk.

GOÝAZYRAK [goýazura:k], *syp.* Öňküsinden azkem goýazy. *Öňkülerine garanda özi bir hili goýazyrak ýalydy* (B. Kerbabaýew).

GOÝBERIBERMEK [goýyverirmek], *işl.* Yzly-yzyna goýbermek, tutup duran zadyňy birden sypdyrmak.

GOÝBERILMEK [goýyverilmek], *işl.* 1. Paýlanmak, berilmek, ýaýradylmak. *Pagta we däne ýetişdirmäge goýberilýän serişdeler.* 2. Çykarylmalık, sürülmek. *Mallar meýdana goýberildi.* 3. Girmäge rugsat edilmek. *Birinji jaňdan soň tomaşaçylar zala goýberildi.* 4. Akdyrylmak, böwedi ýazdyrylmak. *Üzümlü haýata suw goýberildi.* 5. Neşir edilmek, çap edilmek. *Hekaýa dolulygyna gazetde goýberildi.* 6. Ýaryşa salynmak, goşulmak. *Ula goýberilen bedewler turuwbaşdan ýoly külterläp ugradylar* ("Türkmenistan").

GOÝBERIŞ [goýyveriş], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy, derejesi.

GOÝBERME [goýyverme], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy.

GOÝBERMEK [goýyvermek], *işl.* 1. Kimdir birine bir ýere gitmäge, ugramaga rugsat bermek, ýol bermek. *Eneň-ataň seni şu gün teatra goýberermi?* 2. Girmäge rugsat etmek, girizmek, salmak. *Derwezäni giňden açyp, atylary içeri goýberdiler.* 3. Ammar we ş.m. ýerden alyjylara her hili zat, haryt bermek. *Haryt goýbermek.* 4. Meýdana çykarmak, sürmek. *Çal, tüýdügiň şatlasyn, Goýber goýnuň, otlasyn* (Halk döredijiliginden). 5. Böwedi açyp akdyrmak, gulagy, böwedi ýazdyrmak, suw bermek. *Ol eken kelemine suw goýberdi.* 6. Neşir etmek, çap etmek, çykarmak. *Onuň goşgusyny žurnalda goýberdiler.* 7. Bir maksat bilen bir ýere ibermek, ýollamak, ugratmak, göndermek. *Hat ýazyp goýberdim.* 8. Has aşakda ýerleşdirmek, labyryňy taşlamak, oturmak. *Ol özüni lampa oturgyja goýberdi-de, soňam dem aldy* (B. Kerbabaýew). 9. Kemçilik, ýalňyşlyk gidermek. *Olar işde birneme ýalňyşlyk goýberipdirler.* 10. Bejermek, sagaltmak maksady bilen gan we ş.m. guýmak. *Agyr ýaralylara gan goýberýärler.* 11. Hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden işlikden soň goýbermek işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Alyp goýbermek** bir zady birden almak. **Çyzyp goýbermek** çyzygy, çyzgyny birden çyzmak. **Guýup goýbermek** suwy, ýagy we ş.m. suwuk zady birden guýmak. **Zyňyp goýbermek** daşy, kesegi we ş.m. birden zyňmak.

GOÝBERMEKLIK [goývermeklik], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy.

GOÝBERMEZLIK [goývermezlik], *iş ady.* Goýbermek işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik, goýbermän saklamaklyk.

GOÝBERTMEK [goývertmek], *işl.* Goýbermek hereketini başga birine etdirmek.

GOÝBOLSUN [goývolsun]: **goýbolsun etmek** etjek bolýan işiňi näbelli bir wagta çenli goýmak, galdyrmak.

GOÝDURMAK [goýdurmok], *işl.* Goýmak işini başga birine etdirmek.

GOÝMA [goýmo], *iş ady.* Goýmak ýagdaýy.

GOÝMAK [goýmok], *işl.* 1. Bir zady degişli ýerinde ýerleşdirmek. *Toýhanada seteram goýlan on sany baýdak aýlawyň sanyny görkezýän nyşandy* ("Türkmenistan"). 2. Öňden edýän hereketiňi dowam etdirmän taşlamak, bes etmek, kesmek. *Olam nesýe goýun bermesini goýdy* ("Görogly"). 3. Birini bir ýere bellemek, wezipä ýerleşdirmek. 4. Käbir atlaryň yzyndan **goýmak** kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **At goýmak** at bermek, at dakmak. **Hormat goýmak** hormatlamak. **Gol goýmak** gol çekip tassyklamak.

◊ **Goýar ýerde goýmazlyk** bir zady köp gaýtalamak, yzyny üzmän aýdyp durmak. — *Samahyllamaňy goýar ýerde goýmaýmadyň-la, indi beri bes edäý!* **Telpek goýmak ser. Telpek.** *Onuň gönümilligine, ak ýürekliligine telpek goýardylar* ("Edebiýat we sungat"). **Ýola goýmak** amala aşyrmak, durmuşa geçirmek. *Gatnaşyklary ýola goýmak. İşleri ýola goýmak. Tertibi ýola goýmak.*

GOÝMAKLYK [goýmokluk], *iş ady.* Goýmak ýagdaýy.

GOÝMAZLYK [goýmozluk], *iş ady.* Goýmak hereketini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GOÝRY, *syp.* 1. Gün düşmeýän goýy kölege, saýa. *Goýry kölegede birsalym seleňläýin diýip otyryn.* 2. *ser. Goýy2. Tamdyrdan çykan goýry tüsse bulut ýaly garalyp asmana galdy.*

GOÝT-GOÝT, *s. ş. aňl. söz.* Goýtuldap ýörelende emele gelýän şekil.

◊ **Goýt-goýt etmek ser. Goýtuldamak.**

GOÝTUK, *syp.* Goýtuldap ýöreýän (gysga boýly semizje adam hakynda). *Goýtuk adam.*

GOÝTULDAMA [goýtullomo], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDAMAK [goýtullomok], *işl.* Iki eliňi guşaklygyň aşak ýanynda saklap, iki-baka ýaýkanybrak gysgajyk ädimler bilen çalasyn ýöremek. *Goýtuldap bardy-da, derwezäniň bir tarapyny açdy* (B. Seýtäkow).

GOÝTULDAMAKLYK [goýtullomozluk], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDAÝYŞ [goýtulloýuş], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDY [goýtully], *at.* Goýt-goýt edip ýörelende emele gelýän şekiliň ady.

GOÝULMAK [goýulmok], *işl.* Bir ýerde ýerleşdirilmek.

GOÝULTMAK [goýultmok], *at.* Sygyr, goýun guzlandan soň, birinji günki süýdünden bişirilýän önüm. *Men sygrymy sagyp, goýultmak bişirdim* (A. Durdyýew).

GOÝULYK [goýuluk], *syp.* Goýy halda bolmak derejesi. *Süýdüň goýulygy.*

GOÝUM, *at.* Süýşürtingiler ýa-da döwlet bankynda saklamak üçin goýlan pul.

GOÝUMÇY, *at.* Goýum goýýan adam. *Bankyň goýumçylary köpelpidir.*

GOÝUN I, *at.* 1. Goşa toýnaklylar maşgalasynyň süýdemdirijiler toparyndan bolup, süýt, ýüň, et üçin saklanýan oý haýwany. *Mesligi goýun göterer* (Nakyl). 2. Müçe ýyl atlarynyň sekizinji ýylynyň ady, koý.

◊ **Goýun göz** garamtyl goňur göz. **Goýun iti 1)** kellesi ullakan, gulagy, guýrugy kesilen daýaw türkmen iti; 2) goýun sürüsini ýyrtyjy haýwanlardan goraýan türkmen iti. **Goýun ýaly** ýuwaş, bet däl. *Goýun ýaly adam.*

GOÝUN II, *at. köň.s.* Gujak. *Düşümde bir adamzat gelip, meniň goýnuma girdi* ("Görogly"). *Mätäjini sal goýnuňa, Teňňe dakyn döşleriňe* (Mätäji).

GOÝUNÇY, *at.* Goýun sürüsiniň yzyna düşýän, goýun sürüsi bilen öwrenişen (it, eşek we ş.m. hakynda). *Dogrusy, Garakelle bijay goýunçy, gaty daýaw itdi* (B. Annageldiýew).

GOÝUNÇYLYK [goýunçuluk], *at. gepl. d., ser. Goýundarçylyk.*

GOÝUNDAR [goýunna:r], *at.* Goýundarçylyk boýunça hünärli adam, goýundarçylyk bilen meşgullanýan adam. *Goýundarlaryň güýzki aladalary özlerine ýetikdi.*

GOÝUNDARÇYLYK [goýunna:rçylyk], *at.* Oba hojalygynyň goýunlary ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Türkmenistan garaköli goýundarçylygyň esasy mekanydyr.*

GOÝUNGUŞ [goýunguş], *at.* Kiçijik alaja guş.

GOÝUN-GUZY [goýun-guzy], *at.* Goýun we guzularyň umumy ady. *Suwa çozýan goýun-guzulara höwes bilen seretdi* (B. Pürliýew).

GOÝUŞ, *iş ady.* Goýmak ýagdaýy, goýup bilish derejesi.

GOÝUŞDYRMAK [goýuşdurmok], *işl.* Goýup çykamak, birnäçe zady ýerli-ýerinde goýmak. *Iýer-içer ýaly zatlary myhmanyň önünde goýuşdyrmak.*

GOÝUŞMAK [goýuşmok], *işl.* 1. Goýmaga kömek etmek. 2. Bilelikde goýmak (*goýuşmak* işliginden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Olar gap-gaçlary ýerbe-ýer goýşup ýördüler.*

GOÝY, *syp.* 1. Suwuk däl, soguşyp duran. *Pişegin zarbasyndan ýanlyk ýarylara gelip, goýy gatyklar suwaşyp, aýrana aýlanyp, ýagy ýeljikläp, ýüzüne galmaga başlady* (H. Derýaýew). 2. Galyň, aňyrsy görünmeýän (tüsse, bulut, tozan hakynda). *Ýaşyl ýalynly goýy gara tüsse asmana göterildi* (N. Pomma). 3. Gün düşmeýän, goýry. *Goýy kölege.*

GOZA [go:zo], *at.* 1. Gowaçanyň heniz açylmadyk hoz şekilli düwünçegi. 2. *zergärç.* Aýallaryň saça dakýan kümüş şaýy.

GOZAK [gozok], *at.* 1. İçinde taranyň gülesini aýak bilen herekete getirmek üçin üzeňni ýerleşýän ini iki garyş, uzynlygy dört garyş töweregi çukur. *Melikäniň okuwyndand gelerine mähetdel, onuň önünde ýa keşde, ýa gozak elmydama taýyndy* (T. Gurbanow). 2. *gepl.d.* Üç tigril motosikliň gapdalynda oturylýan goşmaça ýer.

GOZALAMA [go:zolomo], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZALAMAK [go:zolomok], *işl.* Gowaça goza emele getirmek *Gowaçalar gozalaýar.*

GOZALAMAKLYK [go:zolomokluk], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZALAYYŞ [go:zoloýuş], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZGALAŇ [go:zgoloň], *at.* 1. Öz bähbitlerini goramak üçin köpçülikleýin ýaragly çykyş. 2. Howsala, ynjalyksyz hereket, galagoplyk. *Óýdäki oturanlar olary görüp, gozgalaň tapdy* (N. Pomma).

◇ **Gozgalaňa düşmek** aladaly, howsalaly, ynjalyksyz ýagdaýda bolmak. **Gozgalaňa salmak** ynjalyksyzlandyrmak, tolgundyrmak.

GOZGALAŇÇY [go:zgoloňçy], *at.* Gozgalaňa gatnaşyjy.

GOZGALAŇLY [go:zgoloňly], *syp.* Howsalaly, aladaly, galagoply, ynjalyksyz.

GOZGALMAK [go:zgomok], *işl.* 1. Ýerinden üýtgedilmek, ellenmek. *Ol öýe gelende, zatlarynyň gozgalandygyny bildi.* 2. Bir zat, mesele hakynda gürrüň edilmek, agzalmak. *Awtor täze eserlerinde öňki kitabyndaky gozgalan gürrüni dowam etdirýär* (N. Jumaýew). *Ýygnakda tertip-düzgün meselesi ýene gozgaldy.*

GOZGAMA [go:zgom], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy.

GOZGAMAK [go:zgomok], *işl.* 1. Itip, süşürüp ýerini üýtgetmek, süşürmek, jaýyndan, ornundan gymyldatmak; göçürmek. 2. Bir zat ýa-da mesele hakynda gürrüň açmak, agzamak. *Ybraýym ýatan*

gürrüni ýene gozgady ("Edebiyat we sungat"). 3. Täsir etmek, galkyndyrmak. *Deň-duşlaryň şagalaňly sesleri, Gozgap meni, pugta çekdi özüne* (J. Ilmyradow). 4. *göç.m.* Gaýtalamak, gaýtadan tutmak (kesel, tutgaý hakynda).

GOZGAMAKLYK [go:zgomokluk], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy.

GOZGAMAZLYK [go:zgomozluk], *iş ady.* Gozgamak hereketini etmezlik, ýerine ýetirmezlik, gozgap durmazlyk.

GOZGANJYRAMAK [go:zgonjuromok], *işl.* Oturan ýerinden turjak bolup gymyldamak, galmakçy bolmak, çalarak gozganmak. – *Onda rugsat berseňiz, men gideýin, wagt az galypdyr – diýip, ýerinden gozganjyrady* (G. Kulyýew).

GOZGANMAK [go:zgonmok], *işl.* Ýerinden süýşmek, turjak ýa-da ýorejek bolmak, gymyldamak, ornuňy üýtgetmek. *Ol ýerinden gozgandy.*

GOZGANMAZLYK [go:zgonmozluk], *iş ady.* Gozganmak hereketini etmezlik.

GOZGANÝŞMAK [go:zgonuşmok], *işl.* Bilelikde gozganyp başlamak, gymyldaşmak. *Olar iki göwünlilik bilen gozganýşdylar* (Y. Mämmediýew).

GOZGAŞDYRMAK [go:zgoşdurmok], *işl.* Birnäçe zady, meseläni gozgap çykamak.

GOZGAŞMAK [go:zgoşmok], *işl.* Gozgamaga, süýşürmäge kömek etmek.

GOZGATMAK [go:zgotmok], *işl.* 1. Bir zady duran ýerinden üýtgetmek, süýşürmek. 2. Oturan adamy ýerinden galdyrmak, turuzmak. *Kellesi gürrüňe gyzansoň, ony ýerinden gozgatmak aňsat däl bolsa gerek.*

GOZGAÝYŞ [go:zgoýuş], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy, gozgap bilish derejesi.

GÖBE [gö:vö], *at, senetç.* Köwüş ussalarynyň tikini endiganlamak, ýylmamak we ş.m. üçin ulanyan bir uýy ýasy, beýleki uýy tutawaçly guraly.

GÖBEGENE [gö:vögene], *at.* Yaňy bolan çaganyň göbegini kesen aýal.

GÖBEGENELIK [gö:vögenelik], *at.* Göbegen bolmaklyk, göbegenelik ýagdaýy. *Göbegenelik etmek.*

GÖBEK [gö:vök], *at.* 1. Adamyň ýa-da haýwanyň çaga düwünçegi bilen enäniň bedenini birleşdirýän hem-de şol düwünçegiň iýmitleniş ýoly bolup hyzmat edýän içege turbajygy. 2. Garnyň ortasyndaky içege turbajygy kesilenden soň galan düwün, içege düwnüniň yzy. 3. Pökginiň, maşyn tigrirleriniň içgisiniň ýel berilýän ýeri, turbajygy. *Pökginiň göbegi.* 4. Kömelegiň telpegininiň astyndaky süýri düýbi, uzynja bölegi. *Kömelegiň göbegi.* 5. Gülýakanyň arka ýüzündäki köýnegiň ýakasyndaky halka ildirilýän bölegi. *Gülýakanyň göbegi.* 6. *göç.m.* Bir ýeriň edil merkezi, ortasy. *Garagumuň edil göbeginde diýen ýaly guralan*

bu stoluň başynda her hili milletiň wekilleri otyrdy (K. Berdiýew).

♦ **Göbegi çözülmek** halk tebiçiliginde çaganyň iç geçmesini saklamak üçin göbegini burup em etmek. **Göbeginiň gömülen ýeri** *ser. Göbek ganynyň daman ýeri. Her ýerde bolsamam göbegimiň gömlen ýeri, deň-duşlarym gözümiň önünden gidenok* (R. Gelenow). **Göbegiň gömlen ýalybolmak** bir ýerden hiç ýana gitmän oturmak. *Näme, öýde göbegiň gömlen ýaly bolup otyrsyň, daş çyk! Göbek ganynyň daman ýeri* dogan ýeriň, eneden bolan ýeriň, dogduk mekanyň.

GÖBEKLI [gö:vöklü]: **erkek göbekli** erkek adam, erkek jynsyna degişli adam.

GÖBEKLIK [gö:vöklük], *at. 1. Göbegiň töweregi, göbegiň gapdallary. 2. zergärç. Ýokarsy üçburç, aşagy hem gönjök ýaly, üsti gaşly, aýallaryň gursagyna bezeg üçin dakynýan kümüş şaýy.*

GÖÇ, *at. 1. Öý-öwzarlaryny, goş-golamlaryny ulaglara ýükläp, maşgalasy bilen bir ýerden başga bir ýere göçüp barýan ýolagçylar. Bir eşek garyp elinde, Göç bolanda nere meňzär* (Zelili). **2. Küşt, düzzüm ýaly oyunlarda oýunçynyň bir gezek edýän göçümi, göçeri. Bäsdeşler jemi 61 göç etdiler.**

♦ **Göç etmek** aradan çykmak, ölmek, ýogalmak, aýrylmak, dünýeden gaýtmak, ýurduny täzelemek. **Göçüň geçmek** gaty howlukmak, gysanmak. *Näme, göçüň geçip baryarmy, beýle gaty howlugýaň? Iki göçde bir talaň*“göçüp-gonup ýörmek agyr zat, talanmaň bari ýany zat” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

GÖÇEGÇI [göçögçü], *at. Bir ýerden ikinji ýere göçýän, göçe gatnaşýan adam. Bolup barşy edil basgyda galan göçegçä meňzeýär* ("Görogly").

GÖÇEGÇILIK [göçögçülük], *at. Göçegçiniň ýagdaýy; göçüp-gonup ýörüjilik.*

GÖÇE-GÖÇ [göçö-göç], *at. Ondan-oňa köpçülikleýin göçüş, göç-hä-göç. Göçe-göç eýledi göwün kerweni, Göç, Öwezim, dolanaly daglara* ("Görogly").

GÖÇE-GÖÇLÜK [göçö-göşlük], *at. Göçüp-gonup ýörmeklik, göçüşlik, göçhä-göçlük.*

GÖÇER [göçör], *at. ser.Göç. 2. Onuň pikiri bulaşany üçin, göçeriň kimdendigine-de garaman, pilini göçdi.*

GÖÇGÜN [göçgün], *at. Bady belent, joşgunly, galkynan. Göwni göçgün Begenç aýdyma nähili başlanyny hem duýmady* (B. Kerbabaýew).

♦ **Göçgün adam** tiz gahary gelyän, tiz gyzýan adam.

GÖÇGÜNLI [göçgünlü], *syp. 1. Keýpi tiz göterilýän, kellesi tiz gyzýan. 2. Batly, haýbatly,*

şowhunly, dabaraly. Bagşynyň göçgünli sesi howany ýaňlandyrdy.

GÖÇGÜNLİK [göçgünlük], *at. Göçgün halda bolmaklyk, göçgüne has bolan häsiýet.*

GÖÇHÄ-GÖÇ [göçhä:-göç], *at, ser.Göçe-göç.*

GÖÇHÄ-GÖÇLÜK [göçhä:-göşlük], *at, ser.Göçe-göçlük.*

GÖÇME [göçmö], **1. iş ady.** Göçmek ýagdaýy. **2.** Göçüp-gonup ýören, oturmly däl. *Olar göçme çarwaçylykdan maldarçylyga geçipdirler. 3.* Wagtlaryň bir ýerde gurlan ýa-da bir ýere eltilen, zygiderli işlämän, aram-aram işleýän. *Meýdan düşelgeleriniň hemmesinde göçme kitaphana işleýär* ("Edebiýat we sungat").

GÖÇMEK [göçmök], *işl. 1. Ýaşayan ýeriňi üýtgetmek, bir ýerden başga bir ýere ýaşamak üçin gitmek. 2. Oturýan ýeriňi üýtgetmek, başga ýere geçmek. Sen näme, ondan oňa göçüp ýörsün? 3. Küşt, aşyratdy, düzzim ýaly oyunlarda çöpi bir öýden başga bir öýe süýşürmek, göçüm etmek. 4. Ýarylmak, partlamak, atylmak. Tüpeň birden göçüp gitdi. 5.göç.m. Göterilmek, gyzmak. Götergilendigiň göçüp ugrayaň-la!?*

GÖÇMEKLIK [göçmöklik], *iş ady.* Göçmek ýagdaýy.

GÖÇMEZLIK [göçmözlük], *işl. 1. Ýaşayan ýeriňi üýtgetmek üçin gitmezlik. 2. Ýaragyň ýa-da okuň nähilidir bir nogsany, kemi sebäpli, mäsäni gysanyňda atylmazlyk.*

GÖÇÜLMEK [göçülmök], *işl. Ýaşamak üçin başga ýere gidilmek. Şäherde täze jaýlara köpçülikleýin göçülip toý tutulýar.*

GÖÇÜM, *at, ser. Göç. 2. Garşydaşlar her bir göçüm üçin köp wagtlaryny sarp etdiler.*

GÖÇÜP-GONMAK [göçüp-gonmak], *işl. Bir ýerden ikinji bir ýere göçmek, bir ýerde mekan tutman, birsyhly ondan-oňa göçüp ýörmek.*

GÖÇÜRILMEK [göçürülmök], *işl. 1. Ýaşayan ýeri üýtgedilmek, başga ýerde ýaşar ýaly edilmek. 2. Gögerip oturan ýeri üýtgedilmek. Kelem şitilleri ýaña göçürildi. 3. Ozal ýazylgy hat başga kagyza ýazdyrylmak, geçirilmek. Nyýazguly oňa meşhur türkmen şahyrynyň goşgulary göçürilen depderi uzatdy* ("Edebiýat we sungat").

GÖÇÜRİŞ [göçürüş], *iş ady.* Göçürmek ýagdaýy.

GÖÇÜRİŞDIRMEK [göçürüşdürmök], *işl. 1. Kem-kemden ählisini göçürmek, yzly-yzyna göçürüp çykmak. 2. Gögerip oturan yerinden başga ýere eltip oturdyşdyrmak. Men pomidor şitillerini göçürişdirdim. 3. Ozalky ýazylgy haty bolşy ýaly edip başga kagyza geçirişdirme, ýazyşdyrmak. Men oňa goşgulary göçürişdirip berdim.*

GÖÇÜRİŞMEK [göçürüşmök], *işl.* Göçürmäge kömek etmek. *Şu oğlanlar sizi göçürişmäge gelipdirler. Şitilleri göçürişmek. Gülleri göçürişmek. Hat göçürişmek.*

GÖÇÜRME [göçürmö], **1.** *iş ady.* Göçürmek ýagdaýy. **2.** *at.* Resminamanyň asyl nusgadan göçürilen görnüşi.

GÖÇÜRMEK [göçürmök], *işl.* **1.** Öňki ýaşayan ýerinden başga ýerde ýaşatmak, başga ýerde mekan tutdurmak, ýaşayan ýerini üýtgetmek, göçmäge mejbur etmek. **2.** Gögerip oturan ýerini üýtgetmek, başga ýerde oturtmak. *Sapa şitili öýüň ýanyndaky kiçijik atyza göçürmegi ýüregine düwdi* (N. Esenmyradow). **3.** Ozal ýazylgy haty bolşy ýaly edip başga kagyza ýazyp geçirmek. *Onuň hatyny gyssagarada birnäçe ýerden göçürdiler.* **4.** *gepl.d.* Durmuşa çykarmak, äre bermek. *Ogly bolan öýerermiş, gzy bolan göçürermiş* ("Kitaby dedem Gorkut"). *Gyz göçürmek.*

GÖÇÜRMEKLIK [göçürmöklik], *iş ady.* Göçürmek ýagdaýy, işi.

GÖÇÜRMEZLIK [göçürmözlük], *iş ady.* Göçürmek işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GÖÇÜRTMEK [göçürtmök], *işl.* Göçürmek işini başga birine etdirmek, göçürmäge mejbur etmek; göçürmäge mümkinçilik bermek. *Bagbanlara gülleri göçürtmek.* – *Sen maňa algebradan öý işini göçürdermiň?*

GÖÇÜŞ, *iş ady.* Göçmek ýagdaýy.

GÖDEGRÄK [gödögrä:k], *syp., ser.* **Gödeksi.**

GÖDEK [gödök], *syp.* **1.** Görnüşi betgelşik, tagaşyksyz, gelişsiz. *Gödek göwre.* **2.** Sypaýyçylyksyz, edepsiz, batnyksyz, ýakymsyz, medeniýetsiz. *Özüň gödek bolamsoň, oýnum-da gödek bolayýar* (N. Pomma). *Gödek sorag.* **3.** Hiç bir zada eli gelişmeyän, usulsyz, başarnyksyz, çemesiz. **4.** Oglana dakylýan at.

GÖDEKLEÇ [gödöklöç], *syp., ser.* **Gödeksi.** *Gödekleç ses.*

GÖDEKLIK [gödöklük], *at.* **1.** Betgelşiklik, tagaşyksyzlyk, gelişsizlik. **2.** Sypaýyçylyksyzlyk, edepsizlik, medeniýetsizlik. *Özüň bilýän, gardaş, meniň gödekligim bar-da.* **3.** Usully dällik, başarnyksyzlyk, çemesizlik, gödeksilik. *Sen öz gödekligini bilen ol neressäniň aýagyny agyrtýň.*

GÖDEKSI [gödöksü], *syp.* Gödegräk, sypaýyçylyksyz, edepsiz, medeniýetsiz. *Ýaşuly ýaş ýigide gödeksi garanyndan soň, ol geplemedi.*

GÖDENSIZ [gödönsüz], *syp.* Betgelşik, tagaşyksyz, gelişikli däl. *Gödensiz gaýyş köwüş.*

GÖGEBAKAR [gö:gövakar], *at.* Uzyn boýunly, göge seredip oturýan guş.

GÖGEL [gö:göl], *at.* Guw guşynyň makiýany.

GÖGELE [gö:gölö], *syp.* **1.** Heniz gowy bişmedik, çala bişen, ala gök (iýmiş hakynda). *Gögele erik.*

2. *göç.m.* Agzyndan süýt ysy gitmedik, kemala gelmedik, agzy sary (oglan hakynda). *Gögele oğlan.*

GÖGERÇIN [gö:görçün], *at.* Gögümtil çal reňkli meydan keperisi.

GÖGERİŞ [gö:görüş], *iş ady.* **1.** Gögermek ýagdaýy. *Sepilen tohumlaryň gögerişi nähiliräkkä?* **2.** *at.* Gögermek derejesi. *Gowaçadan gowy gögeriş gazanmak.*

GÖGERİŞMEK [gö:görüşmök], *işl.* Kem-kemden köpçülikleýin gögerip başlamak, yzly-yzyna gögermek. *Daň ýyldyz ýokary galdygyça, gögerişip oturan çöpçalamlar görnüşiň başlady.*

GÖGERME [gö:görmö], *iş ady.* Gögermek ýagdaýy.

GÖGERMEK [gö:görmök] **I**, *işl.* **1.** Ýere taşlanan tohumdan şine ýaryp, ösüp, ýeriň ýüzüne çykamak, baldak çykarmak, ösüp başlamak. *Kärendeçileriň irki ekiş geçiren atyzlarynda şugundyr gögerip başlady* ("Türkmenistan"). **2.** *göç.m.* Bir ýerde dikilen ýaly peýda bolmak, häzir bolmak, taýýar bolup durmak. *Özüňden uly adam "hany pylany" diýende, derrew şol ýerde gögermelidigini bilgin.*

GÖGERMEK [gö:görmök] **II**, *işl.* **1.** Gök reňke öwürmek, gök öwürmek, gök bolmak. *Onuň ýüzi dalak ýaly gögerdi.* **2.** Teniň zarba düşüp, gan öýmek, gök nil bolmak. *Eliniň damarlary gögerdi.* **3.** Zaýalanmak, harap bolmak. *Et birneme gögeripdir.*

GÖGERMEZLIK [gö:görmözlük] **I**, *iş ady.* Gögerip çykamazlyk.

GÖGERMEZLIK [gö:görmözlük] **II**, *iş ady.* Gök reňke geçmezlik; gök öwürmezlik; gök-nil bolmazlyk.

GÖGERTMEK [gö:görtmök] **I**, *işl.* **1.** Tohum aldyrmak, düýp tutdurmak, ösdürmek. *Okuwçylar bu almalary suw guýup gögertdiler.* **2.** *gepl.d.* Harydy degerli bahasyndan gymmat, ýokary satmak. *Sen halyny gowy satdyň, gögertip bildiň.* **3.** *göç.m.* Birini barmaly ýerine bada-bat eltmek, dikmek. **6.** Öz islegiňe görä hereket etdirmek, aýdanyňy etdirmek. *Aýaly adamsyna diýenini gögertdi.*

GÖGERTMEK [gö:görtmök] **II**, *işl.* **1.** Gök reňke öwürmek, göge boýamak. **2.** Teniň bir ýerini gan öýdürmek, gök salmak. *Ol ýykylyp, dyzyny gögertdi.*

GÖGEÝIN [gö:göýün], *at.* Özüniň awuly iňnesi bilen haýwanlary çakýan we olaryň ganyny sorýan uly gök siňege meňzeş ganatly möjejik.

GÖGRÄK [gö:güräk], *syp.* Reňki göge ýakyn; beýlekä göre has gök reňkli.

GÖGÜMTIL [gö:gümtül], *syp.* Çala gök öwürýän, gögräk, göge ýakyn. *Gögümtil ýüpek köynek.* *g*

GÖH [gö:h]: **göhi gelmek** keypi gelmek, keyplenmek, begenmek, şatlanmak, hezil etmek, keypiň tutmak. *Gepläre täze gep tapsa, gepçileriň göhi gelyär.*

GÖHERT [göhört], *at.* 1. Inerden gaýan, arwanadan bolan ýa-da bugradan gaýan, maýadan bolan düýäniň erkegi. 2. *göç.m.* Gödek, ämärt. *Göryän welin, siz-ä göhert ekeniňiz!*

GÖJEK [göjök], *at.* Toýnukly rezin ýaýa salyp atmak üçin palçykdan ýasalyp guradylan togalajyk şarjagaz, güjeň.

GÖJELE [göjölö], *at.* Togalajyk kösükli, süýri ýaprakly, gumda bitýän otjumak ösümlük.

GÖK [gö:k] **I**, *syf.* 1. Asman, deňiz reňkindäki. *Gök mata.* 2. Yaşyl renkli, yaşyl öwüsýän; gögerip oturan, entek guramadyk (ösümlükler hakynda). *Gök ot. Gök ýorunja. Gök agaç.* 3. Doly bişmedik, çig, hora, suwy süýjemedik (üzüm, erik we ş.m. hakynda). *Gök erik*

◊ **Gök çay** hemişe gök öwsüp oturan medeni ösümlügiň ajysy aýrylyp guradylan ýapragy we şol ýapragyň üstüne gaýnag suw guýlup içilýän içgi. *Gök çayyň başynda adamlar gürrüňe gyzdylar. Gök çüýşe ýaly* dup-dury, dury. *Guýynyň gök çüýşe ýaly suwy içmäge diýseň ýakymlydy. Gök dalak bolmak* üşemek, tutgaý we ş.m. zerarly bedeniň, teniň reňki üýtgemek, göm-gök bolmak. *Men ol çaganyň ertirden bári gök dalak bolup ýatyşyna gynandym. Gök daş bolmakser. Gök dalak bolmak. Gök daş bolan Myrat bir ýana ýykyldy. Gök ekin* iýmek üçin ekilýän gök otlaryň, hyýar-pomidor, kelem ýaly ekinleriň umumy ady. **Gök önüm** gök ekinlerden alynýan hasylyň, miweli agaçlaryň miwesiniň umumy ady. **Gök salmak** gögerip görünmek, gök öwürmek. *Gumda gandym, çerkez, ýylgyn gök salýardy.*

GÖK [gö:k] **II**, *at.* Asman gözýetimindäki howa giňişligi, asman.

◊ **Gökden düşen ýaly bolmak** 1) hiç zatdan habarsyz bolmak, näbelet ýere düşüp, aňk-taňk bolmak. 2) garaşylmadyk ýerde peýda bolmak, bir ýerden zompa çykmak. **Gökäki dilegiň ýerde gowuşmak** edýän arzuwyňa aňsatlyk bilen ýetmek, tiz wagtda ýetmek, arzuwyň birdenkä berjaý bolmak.

GÖK [gö:k] **III**, *at.* 1. *ser.* **Gök I: Gök ekin** hem-de **Gök önüm**. 2. Şibit, ajytere ýaly ekilýän hem-de terligine iýilýän, şeýle-de, köplenç, ýörite ekilmeyän, ýazyň başynda ýetişýän ysmanak, balgaz, akselme ýaly bişirilip iýilýän otlar. *Gök bişirmek.* 3. Oglana dakylýan at.

GÖK [gö:k] **IV**, *at.* Bogaz düýelerde köşegiň ösüşinde maddalaryň çalşygyny we iýmitlenmegini kadalaşdyrmak üçin hyzmat edýän agza (düýe botlandan soň düşýän bölek barda).

GÖK-AK [gö:ğ-a:k], *at.* Gök önümler we süýt-gatyk önümleri. *Oba gitsek, gök-ak ýetmezçiligini duýamzok.*

GÖK-ALA [gö:ğ-a:la], *at.* Tene zarba düşüp, gan öýmek zerarly emele gelen menekler.

GÖKBOGMA [gö:kboğma], *at.* Güýçli üsgülewük tutma bilen baglanyşykly ýokanç çaga keseli.

GÖKBOGMALY [gö:kboğmoly], *syf.* Gökbogma keseli degen, gökbogma keseli bilen kesellän. *Gökbogmaly çaga.*

GÖKBÖRI [gö:kbö:rü], *at.* *kön.s.* Birtopar atly bolup, owlasy alyp gaçyp, beýleki atlylardan saýlanyp bilmek oýny, owlakgapdy. *Bularyň önlerinden gökböri çapyp ýören bir bölek atly peýda boldy* (Magrupy).

GÖKÇÜLIK [gö:kçülük], *at.* 1. Oba hojalygyň bir pudagy, gök ekinleri ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan gök ekerançylyk. 2. Gök ekilen meýdan. *Gökçüligiň depesinden inen maşyny görkezdi.*

GÖKDAMAK [gö:kdamak] **I**, *at.* Alkymy gök, yssy wagtarda çöplere çykyan hažzygyň bir görnüşi.

GÖKDAMAK [gö:kdamak] **II**, *at.* *ösüml.d.* Haşal otuň bir görnüşi.

GÖKGABARÇYK [gö:kga:varçyk], *at.* Aýaga, ele çykyan içi iriň gatyşykly gabarçyk.

GÖKGARGA [gö:kgargä], *at.* Gök ýelekli garga.

GÖKHOKAR [gö:khokor], *at.* Injigi, çüňki, boýny uzyn gögümtil guş.

GÖKLI [gö:klü], *syf.* Ýaýylan hamyryň içine bişirilýän gök – ysmanak, selme, semzek we ş.m. salnyp taýýarlanýantagam. *Gökli gutap. Gökli börek.*

GÖKLORS [gö:klors], *at.* Iň güýçli zäherli gögümtil ýylan. *Ol göklors tutdy.*

GÖKLÜK [gö:klük], *at.* 1. Ýetişen, bişen dälilik, çiglik, horalyk. *Arpasyny göklügiňe ýygyp, goýnuna berdi.* 2. Gök öwüsýän giden otluk ýer. *Siziň düýäňiz göklük ýerde otlap ýör.*

GÖKMÜRRI [gö:kmürri], *at.* Paçagy gök öwsüp duran gawunyň bir görnüşi.

GÖKSUWLY [gö:ksuwly], *at.* Bişende-de gök görnüşüň üzümiň bir görnüşi.

GÖKTORLY [gö:ktorly], Paçagy gök, durşuna torly, iri gawunyň bir görnüşi.

GÖL, *üml.* Göläni kowmak üçin aýdylýar.

GÖL [gö:l], *at.* Haly, palas ýaly önümleriň ýüzüne salnýan esasy nagyş. *Döwletimiziň mukaddes gerbinde nepis halylarymyzyň gölleriniň ýerleşdirilmegi türkmen halysynyň abraýyny arşa göterdi* ("Türkmenistan").

GÖLÇE [gö:lçö], *at.* Halynyň kese gyrasyna salýan kiçijik göl, göljagaz.

GÖLE [gölö], *at.* Sygryň, sugunyň heniz ýaşyna ýetmedik çagasy, tana, höjek.

GÖLEG [gö:lög], *at.* Gölönyň jeset, jaýlanýan meýit, öli göwre.

GÖLEGÇI [gö:lögçü], *at.* Ölini jaýlamaga gatnaşýan, ýogalany jaýlap gelýän adam.

GÖLE-GÖLE [gölö-ğölö], *üml.* Gölani çağyrmak üçin aýdylýar.

GÖLEK-GÖLEK [gölök-ğölök], *üml., ser.* Göle-göle.

GÖLEME [gö:lömö], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy.

GÖLEMEK [gö:lömök], *işl.* Ölini, ýogalaný jaýlamak, ýere dulamak, ýerlemek.

GÖLEMEKLIK [gö:lömöklük], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy, işi.

GÖLENMEK [gö:lönmök], *işl.* Jaýlanmak, dulanmak, ýerlenmek.

GÖLERİŞ [gö:lörüş], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLERİŞMEK [gö:lörüşmök], *işl.* Birnäçesi gölermek, çäşerilişip ýatmak. *Ýatakdaky ýabylar gölerişip ýatyrdy.*

GÖLERME [gö:lörmö], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLERMEK [gö:lörmök], *işl.* Aýaklaryny uzadyp, çäşerilip ölmek (haýwan hakynda). *Goýun gölerip ölüpdir.*

GÖLERMEKLIK [gö:lörmöklük], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLEYİŞ [gö:löyüş], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy.

GÖLÜĞ [gölüg], *at, kön.s.* Eşek, ulag. *Gölügi ýok ýüklenmäge, göçmäge* (Hatam şahyr).

GÖMDÜRMEK [gömdürmök], *işl.* Gömmek işini başga birine etdirmek. *Hapany gömdürmek.*

GÖMELTEÝ [gömlötöý], *syp.* 1. Hile gatyşyksyz, gönümel, zoňtar. *Gömelteý adam.* 2. Irimçik, gödeksi, näzik däl, tagaşyksyz. *Gömelteý barmaklar.* 3. Göni aýdylan, hiç hili kinesi, hilesi, gaçalak-sapalagy bolmadyk (söz, iş we ş.m. hakynda). *Ol öz niýetini gömelteý mälim etdi* (B. Kerbabaýew).

GÖMELTEÝLIK [gömlötöýlük], *at.* 1. Mekir dällik, gönümellik. 2. Gödeksilik, tagaşyksyzlyk, näzik dällik. *Ol öz göwresiniň göräymäge gömelteýligine garaman, örän çeper bolup, nepis haly dokaýardy* (B. Kerbabaýew).

GÖMEÝ [gömöý], *at, gepl.d.* Düýp-teýkar, düýp, kök. *Diliňi saklamasaň, gömeýinden sogurdarsyň.*

GÖM-GÖK [göm-ğök], *syp.* Örän gök, juda gök. *Töwregiň göm-gök görnüşi göwnüňi açýardy.*

GÖMI [gömi], *at.* Ujuna daş, demir we ş.m. berkidilip, ýere gömülýän we gazyk deregine ulanylýan zynjyr.

◊ **Gömi ýaly** öýünden çykman oturan (adam hakynda)

GÖMME [gömmö], 1. *iş ady.* Gömmek ýagdaýy. 2. *at.* Gora gömlüp bişirilýän çörek. *Gömmе çörek.*

GÖMMEK [gömmök], *işl.* 1. Bir zadyň üstüni gum we ş.m. zatlar bilen örtmek, ýeriň astyna salmak, üstüni gum bilen basyrmak. 2. Oý, çukur ýerleriň içini gumdan dolduryp, üstüni düzlemek, üstüne gum

sürmek. *Ýaby gömmek. Guýyny gömmek. Çukury gömmek.* 3. *gepl.d.* Jaýlamak, dulamak.

GÖMMEKLIK [gömmöklük], *iş ady.* Gömmek işi.

GÖMÜK, *syp.* 1. Üsti gum bilen örtülen, gömlüp goýlan, gum bilen basyrylan, gömlen. 2. *göç.m.* Hiç zatdan başy çykmaýan, hiç zat bilmeýän, kör, nadan. 3. *göç.m.* Bagly, ýapyk, petik. *Töwerek-daşyňyz gömük eken.*

GÖMÜLGEN [gömlülgön], *at.* Guma, çägä gömlüp ýatýan gyzylymtyk reňkli zähersiz ýylan.

GÖMÜLGI [gömlüğü], *syp.* Gömlüp goýlan, gömlen.

GÖMÜL-GÖMÜL [gömlü-gömlü], *at.* Çägä, guma gömülýän suwulgana meňzeş kiçijik süýreniji jandar.

GÖMÜLMEK [gömlülmök], *işl.* 1. Üsti bir zat bilen örtülmek, gum sürülmek; ýapylmak. 2. Päsgeçilik döredilmek, baglanmak, ýapylmak. *Meniň ugram ugram gömülýär.*

GÖMÜSGE [gö müsge], *at.* 1. Önden toplanlyp goýlan mülk, baýlyk. 2. Edilen jenaýatçylykly iş, pyssy-pujurlyk. 3. Üýşüp ýatan zir-zibil.

GÖMÜŞ, *iş ady.* Gömmek ýagdaýy, derejesi.

GÖMÜŞDIRMEK [gö müşdürmök], *işl.* Gömüp çykamak, bir ýan ujundan başlap gömmek.

GÖMÜŞMEK [gö müşmök], *işl.* 1. Gömmäge kömek etmek. *Oňa çukur gömüsmek.* 2. Bilelikde gömmek. *Dayhanlar gyşyna sowuk almaz ýaly üzümleriň düýbünü gömşüp ýördüler.*

GÖN [gö:n]. *at.* Aýakgap we ş.m. zatlar tikmek üçin işlenen gaýyş.

◊ **Gönüň ýanmak** gaty suwsamak, öler ýaly suwsamak.

GÖNÇI [gö:nçi], *at.* Gön önümçiliginiň işgäri, gön işläp bejeryän işgär.

GÖNDERILMEK [gönnörülmök], *işl.* Bir ýere iberilmek, ugradylmak, ýollanmak. *Çapar gönderilmek.*

GÖNDERİŞ [gönnörüş], *iş ady.* Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERME [gönnörmö], *iş ady.* Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERMEK [gönnörmök], *işl.* 1. Bir ýumuş, tabşyryk bilen bir ýere ugratmak, ibermek; bir zady ýollamak, ugratmak. *Gözel patyşa bize nama gönderdi, Şa ordasyna bar, Jygaly ogly ("Görogly").* 2. *göç.m.* Başa çekmek, hemmesini bir bada içmek, jyňkytmak. *Ol giň eýwanda, haly düşegiň üstünde aýbogdaşyny gurup, häli-şindi gök çayy dynuwsyz gönderýärdi* (B. Kerbabaýew).

GÖNDERMEKLIK [gönnörmöklük], *iş ady.* Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERTMEK [gönnörtmök], *işl.* Göndermek işini başga birine etdirmek. *Telegramma göndertmek. Gutlag haty göndertmek.*

GÖNELİŞ [gönölüş], *iş ady.* Gönelmek ýagdaýy, derejesi.

GÖNELİŞMEK [gönölüşmök], *işl.* Kem-kemden gönelip başlamak, dogralyp ugramak, dura-bara göni bolmak. *Gapdalyndan söýget berlen erik agajy birneme gönelişdi.*

GÖNELME [gönölmö], *iş ady.* Gönelmek ýagdaýy, derejesi.

GÖNELMEK [gönölmök], *işl.* 1. Dograltmak, göni bolmak, dogry bolmak. *Obadan çykaňsoň, ýol ýene-de gönelýär.* 2. *göç.m.* Ýaramaz gylyk-häsiýetinden el çekmek, bolgusyzlygy aýrylmak, düzelmek. *Atasynyň gazaply garaýşyna buýtar-suýtar edip edip oturan ogly derrew göneldi.*

GÖNELMEKLIK [gönölmöklük], *iş ady.* Gönelmek ýagdaýy.

GÖNELTMEK [gönölmök], *işl.* 1. Egri ýerlerini düzetmek, dograltmak, göni etmek. 2. *göç.m.* Ýaramaz gylyk-häsiýetinden el çekdirmek, düzetmek. *Ýaşuly: "Garagol ogluňy maňa görkez, ony men derrew gönelderin" diýdi.*

GÖNENÇ [gönönç], *at.* Bir zatdan alynýan lezzet, eşret, kanagatlanma. *Muny ekläp-saklanymyz bilen gönenç berermikä?*

GÖNENÇLIK [gönönşlük], *at.* Hezillik, eşretlilik, lezzetlilik, şatlyk. *Aslynda gowaça bilen akbaşy tanamaýan adamdanam hojalyga gönençlik bolarmy diýsene! ("Edebiýat we sungat").*

GÖNENDİRMEK [gönönnürmök], *işl.* 1. Hezil bermek, hezil etdirmek, begendirmek. *Şindize çenli gönendirip, düziüwli ýagış hem ýaganok* (Ş. Borjakow). 2. Bir zat bilen üpjün edip hezil etdirmek, begendirmek. *Sag bol, ýegen, çagalary gawun-garpyzdan gönendirdiň!* (R. Gelenow).

GÖNENİŞ [gönönüş], *iş ady.* Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENME [gönönmö], *iş ady.* Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENMEK [gönönmök], *işl.* 1. Bir zatdan janyň lezzet tapmak, hezil etmek, begenmek. *Gül baryny ysgap-ysgap gönendik* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bir zat bilen üpjün edilensoň, bir zat getirilip berlensoň we ş.m. üçin hezil etmek. *Üzüm iýip gönenmek.*

GÖNENMEKLIK [gönönmöklük], *iş ady.* Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENMEZLIK [gönönmözlük], *iş.* Bir zatdan janyň lezzet tapmazlyk, hezil etmezlik.

GÖNER [gönör], *at,gepl.d.* Bir zadyň esasy bölegi; özeni. *Siz her näçe yranyşyp ýer süren*

bolsaňyz-da, işiň gönerini men edendirin (B. Kerbabaýew).

◊ **Gönerinden tutmak** esasy, agyryly ýerini gozgamak, aýtmak.

GÖNEZLIK [gönözlük], *at.* 1. Bişen süýdi gatyk etmek üçin goşulýan örän az mukdardaky gatyk. 2. *göç.m.* Bir zadyň esasy, hamyrmaýasy, gözbaşy, çeşmesi.

GÖNI [gönü], *syf.* 1. Egri däl, oklaw ýaly, dogry, dos-dogry. *Göni ýol.* 2. Edil, hut, dogry. *Häzir sagat göni alty.* 3. Başga ýere sowulmaýan, dogry. *Ol adam göni Bibi ejäniň ýanyna gelip salam berdi* (T. Gurbanow). 4. Açyk, ýaşyrylmadyk, gizlenmedik, dogry. *Bize aga – ak, gara – gara diýip, göni aýdaýmasaň bolýan dälidir* (B. Seýtäkow). 5. *göç.m.* Ýüz görmeýän, ak ýürekli, dogruçyl, gönümel. *Ol göni adam.*

◊ **Göni içegeanat.** ýmit galyndylarynyň ýygnaýan içegesi, içegäniň gysga, göni turba görmüşli soňky bölegi. **Göniňden gelmek** çynyňy aýtmak, hakykaty bolşy ýaly aýtmak, dogryndan gelmek.

GÖNJÜK [gö:njök], *at, zergärç.* 1. *zergärç.* Ortasy dörtburç, iki gapdaly üçburç şekilli, ýerligi kümüşden bolan şaý(aýallaryň boýnundan dakylýan dörtburç, iki gyrasy şelpeli bezeg şaýy). 2. Keçä, hala salynýan nagşyň bir görmüşü.

GÖNÜBURÇLUK [gönüvuruşluk], *at,mat.* Göni burçly dörtburçluk.

GÖNÜBURÇLY [gönüvuruşly], *syf.* Burçlary göni bolan. *Gönüburçly üçburçluk.*

GÖNÜGIŞ [gönügüş], *iş ady.* Gönükmek ýagdaýy.

GÖNÜKDİRILMEK [gönükdürülmök], *işl.* Belli bir ugra ugrukdyrylmak, bir tarapa jemlenilmek.

GÖNÜKDİRMEK [gönükdürmök], *işl.* 1. Göni ýola düşürmek, dogry ýol bilen ugratmak, ugrukdyrmak. 2. Birine bir işi etmek üçin dogry görkezme bermek, öwredip başlamak. 3. Bir ugra bakdyryp goýmak.

GÖNÜKME [gönükmö], 1. *iş ady.* Gönükmek ýagdaýy. 2. *dil b.* Okuw kitaplarynda öz bilimiňi berkitmek, kämilleşdirmek üçin okuwçy tarapyndan işlenmeli, ýerine ýetirilmeli ýumuş, iş, tabşyryk.

GÖNÜKMEK [gönükmök], *işl.* 1. Barmaly ýerine ugramak, ýüzüni barmaly ýerine tarap tutup ýöremek. *Çatma baka gönükdü.* 2. Belli bir ugra öwürülmek, belli bir zada laýyk getirmek. *Tyllagözel iň soňunda durmuş akymyna gönügiş başlapdy* (B. Kerbabaýew).

GÖNÜKMEKLIK [gönükmöklük], *iş ady.* Gönükmek ýagdaýy.

GÖNÜLEME [gönülömö], *iş ady.* Gönülemek ýagdaýy.

GÖNÜLEMEK [gönülömök], *işl.* 1. Göni däl simi we ş.m. dogry görmüşe getirmek, göni etmek. *Simi gönülemek.* 2. Göni ýol bilen gitmek, dogrulamak,

göni gitmek. *Suwlannamaga gaydan mahallary şir bu ýodajykdan gönüläp, aşaklygyna gatnardy* ("Edebiýat we sungat"). 3. göç.m. Göniňden gelmek, göni aýtmak. *A gyz, sen näme diýjek bolýarsyň, gönüläýsene!* (N. Pomma). *Şeýdip gönüläýseň bolmadymy?*

GÖNÜLEMEKLIK [gönülömöklük], *iş ady*. Gönülemek ýagdaýy.

GÖNÜLEYİŞ [gönülöýüş], *iş ady*. Gönülemek ýagdaýy; gönülöp gidiş.

GÖNÜLIK [gönülük], *at*. 1. Egri dälilik, dogrulyk (zat hakynda). 2. Çyn sözlülük, dogruçylyk. *Jogabyň gönüligi direktory haýran galdyrdy.*

GÖNÜMEL [gönümöl], *syp*. 1. Aýtjagyny göni aýdýan, ýüz görmeyän. *Ol gönümel adamdy.* 2. Aç-açan, açyk, buýtar-suýtar etmän. *Gönümel jogap bermek.*

GÖNÜMELLIK [gönümöllük], *at*. 1. Gönümele mahsus bolan gylyk-häsiýet. *Onuň gönümilligine, ak ýürekliğine telpek goýardylar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Aç-açanlyk, açyklyk, gümrüksizlik. *Gönümilligiň üçin sagja bol!*

GÖNÜMELSIREMEK [gönümölsürömök], *işl*. Gönümel däl halyňa özüni gönümel görkezmäge çalyşmak, gönümel bolan bolmak.

GÖNEL [göñöl], *syp*. Isleýän zadynyň ýoklugyndan kösenýän, haýsydyr bir zada zar. *Ol bir döwümjik çörek diýip tamşanyan çagalary, gök zada gözi göñel bolan adamlary indi görmeli däl di* (Ý. Mämmediyew).

GÖR [gö:r], *at, ser*. **Gabyr**. *Hasratly ömür sürenden, ýatmak ýegdir gör biläni* (Magtymguly).

GÖRAMAN [gö:rama:n], *at, taryh*. Jeset jaýlanýan uly gowak.

GÖR-BAK [gör-vak], "Seret, änet, gör, bak" ýaly manyda ulanylýan söz. *Häzirki zaman ylmynyň gazananlary bilen ýaraglanan lukmanlar şeýle arzuwlaryň, gör-bak näçesini hasyl etdiler* ("Edebiýat we sungat").

GÖRDÜM-BILDIM [gördüm-millim]: **gördüm-bildim ýok** hiç hili habar ýok, gereklenýän zady, gözlenýän maly, adamy gören, eşiden, bilýän ýok. *Soň hem ondan gördüm-bildim bolmady* (B. Soltannyazow).

GÖRDÜRMEK [gördürmök], *işl*. 1. Görer ýaly etmek. *Ol iş barada kakasyňa direktory gördürdi.* 2. *ser*. **Görkezmek**. *Kesellini şähere getirip, lukmana gördürdim.*

GÖRE-BILE [göro-vile], *hal, gepl.d*. Ýaşan döwrüniň içinde hiç haçan, hiç wagt. *Göre-bile şeýle zada duş gelmändik.*

GÖREÇ [göroç], *at*. 1. Gözüň garasynyň ortasyndaky daş-töweregi görýän garaja nokat. 2. *ser*. **Göz**. *Iki göreç biri-birine sataşdy.*

GÖRE-GÖRE [göro-göro]: **göre-göre gelmek** bir zady köp görüp, öňden belet bolmak.

GÖRELDE [görellö], *at*. Biriniň tejribe, sapak alar ýaly meşhur, aýdyň nusgasy, tälim almaga mynasyp hereket, gylyk-häsiýet.

GÖRELDELI [görellölü], *syp*. 1. Başgalara görelda, nusga bolup hyzmat edýän. *Göreldele mekdep.* 2. Edepli, tertipli, salyhlykly. *Göreldele okuwçy.*

GÖRELI-BAKALY [görolü-vaka:ly], "Hany, soňy nähili bolarka, görüberýäs-dä" diýen manyda ulanylýan tirkeş söz.

GÖREN-BILEN [göron-milen], *at, ser*. **Gören-eşiden**.

GÖREN-EŞIDEN [göron-eşiden], *syp*. Bir zatdan habarly, habary bar bolan, gözi bilen gören we eşiden. *Gören-eşiden zatlary hakynda gürrüň berdi.*

GÖRERLIK [görorlük], *at*. Görmäge ýaramlylyk. *Düýnki sereden kinomyzyň-a görerligi ýok eken.*

GÖREŞ [göroş], *at*. 1. Biri-biriň bilen güýç synanyşyp, ýymak maksady bilen geçirilýän oýnuň bir görnüşi. *Sportuň milli görnüşleri bolan göreş, at çapmak, ýaglyga towusmak adamlaryň saglygyny mäkamlendirýär* ("Edebiýat we sungat"). 2. Biri-biriňi ýok etmek ýa boýun syndyrmak üçin alnyp barylýan söweş, jeň, köpçülikleýin uruş. 3. Kynçylyklary, päsgelçilikleri ýeňip geçmek, bir maksada ýetmek üçin geçirilýän çäre, hereket.

GÖREŞDIRMEK [göroşdürmök], *işl*. Güýç synanyşdyrmak üçin göreş tutdurmak, göreşe salmak. *Toýa gelen pälwanlary göreşdirdiler.*

GÖREŞGEN [göroşgön], *syp*. Gowy göreşip bilýän, göreşmäge ökde, göreşmegi oňarýan. *Şaherden gelen pälwan göreşgen eken.*

GÖREŞIJI [göroşüji], *at*. Bir iş, maksat ugrunda jan aýaman göreşýän, göreş alyp baryjy, göreşde ukyplylyk görkeziji.

GÖREŞILMEK [göroşülmök], *işl*. Biri ýa birnäçe adam tarapyndan bir zat üçin, bir zadyň ugrunda ýa-da bir zada garşy göreş alnyp barylmal. *Ekinlere zyýan beriji mör-möjekleriň garşysyna pugta göreşilýär.*

GÖREŞIŞ [göroşüş], *iş ady*. Göreşmek ýagdaýy.

GÖREŞJEN [göroşşön], *syp*. Bir maksat ugrunda göreşmäge, söweşmäge ukyby bolan.

GÖREŞJENLIK [göroşşönlük], *at*. Bir maksat ugrunda göreşe ukyplylyk, söweşjenlik.

GÖREŞME [göroşmö], *iş ady*. Göreşmek ýagdaýy.

GÖREŞMEK [göroşmök], *işl*. 1. Biri-biriňi ýykjak bolup güýç synanyşmak, göreş tutmak. 2. Göreşi alyp

barmak, söweşmek, uruşmak. **3.** Bir zat ugrunda çalyşmak, alada etmek, hereket etmek, iş alyp barmak.

GÖREŞMEKLIK [göröşmöklük], *iş ady.* Göreşmek ýagdaýy.

GÖRÄ [görä:], "Garanda, seredende; boýunça, laýyklykda" we ş.m. manyda ulanylýan kömekçi söz.

GÖRGEÇ [görgöç], *hal, kön.s.* Görende, görüp. *Ýüzüň görgeç, göwnüm şady kän boldy* ("Saýatly – Hemra").

GÖRGI [görgü], *at.* Çekilýän, görülýän horluk; sütem, jebir, jepa.

◇ **Görgi görmek** azar ýamanyny görmek, azap, horluk çekmek.

GÖRGÜLİ [görgülü], *syp.* **1.** Jebir-sütem çeken, görgi gören, horluk derdini çeken, görgi baryny gören. **2.** Biçäre, pahyr, betbagt, garabagt, garamaňlaý. *Görgüliniň ýaşı kyrkdan-da mazaly agypdy* (T. Gurbanow).

GÖRGÜLILIK [görgülülük], *at.* Görgüli halda bolmaklyk.

GÖRGÜR [görgür], *syp.* **1.** Uzakdaky we ownuk zatlary gowy görýän, saýgarýan, ýiti gözli. **2.** *göç.m.* Duýgur, hüşgär, eserdeň. *Görgür it.*

GÖRGÜRLIK [görgürlük], *at.* **1.** Ýiti gözllük, göreji ýitilik. **2.** *göç.m.* Duýgurlyk, hüşgärlik, eserdenlik. *Itleriň görgürligi güýçlüdir.*

GÖRİN [görüň], *syp., gepl.d.* Şowsuzlyga, kynçylyga we ş.m. uçragan, kynçylyga ýakyn. *Olam hemişe görgü gorin adam-da.*

GÖRİP [görüýp], *syp.* Biriniň üstünligini görübilmeýän, bahyl, içigara.

GÖRİPÇILIK [gö:rüýpçülük], *at.* Görübe degişli bolan gylyk-häsiýet, bahylçylyk, içigaraçylyk, görüplik.

GÖRIPLIK [gö:rüýplük], *at,ser.* **Görüplik.** *Muhadyň ýüreginde görüplik ody güýçlendi* (H. Ysmaýylov).

GÖRK [görü], *at.* Görmüş, keşp, owadanlyk, görmek.

GÖRKANA [görka:na], *syp.* Görmegeý, owadan, gözel görkli, görmekli, nurana. *Ol onuň maral gözlerine, görkana ýüzüne arzuwly garaýardy* (G. Kulyýew).

GÖRKANALYK [görka:nalyk], *at.* Görkana keşplilik, owadanlyk, görmegeýlik, gözellik, görklülük, görmeklilik.

GÖRKEZGIÇ [görközgiç], *at.* **1.** Bir zady görkezýän ýazgy, strelka ýa-da enjam. *Ýol görkezgiç. Tizligi görkezgiç.* **2.** Salgy beriş kitaby ýa-da kitapdaky salgy beriş sanawy.

GÖRKEZJİ [görközüjü], *at.* **1.** Matematikada: berlen mukdaryň näçe derejede getirilýändigini aňladýan belgi, mysal üçin: 3^3 , α^3 . **2.** Bir zadyň ösüş

ýa-da galyş mukdaryny görkezýän dereje. *Ýokary görkezji. Pes görkezjiler.*

GÖRKEZILMEK [görközülmök], *işl.* **1.** Görer ýaly edilmek, seretmek üçin köpçülige hödürülenmek. *Bu ýerde her gün agşam kino görkezilýär.* **2.** Oturmaga ýer görkezmek. *Bagşy görkezilen ýere geçip, çök düşüp oturdy* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Mälim edilmek, aýdylmak, bellenilmek. *Agzalan hatda görkezilen möhlet bireýýäm geçip gitdi.* **4.** Teklip edilmek, görkezmek. *Ol deputatlyga görkezildi.*

GÖRKEZIŞ [görközüş], **1.** *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy. **2. ser.** **Görkezme.**

GÖRKEZIŞDIRMEK [görközüşdürmek], *işl.* Ýeke-ýekeden görkezmek, görkezip çykamak. *Bar, oglum, ýer sürülýän senetleri görkezidir* (B. Seýtäkow).

GÖRKEZIŞMEK [görközüşmök], *işl.* Görkezmäge kömek etmek, bilelikde görkezmek.

GÖRKEZME [görközmö], **1.** *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy. **2.** Bir zady ýerine ýetirmek üçin berilýän tabşyryk, salgy berilýän ugur, görkeziş. *Biz hormatly Prezidentimiziň görkezmelerinden ugur alýarys.* **3.** *hukuk.* Sülçiniň soragyna berilýän jogap, maglumat, bir zady subut etmek üçin delil. *Şaýatlaryň görkezmesi ýazylyp alyndy.*

GÖRKEZMEK [görközmök], *işl.* **1.** Bir zady gowy görer ýaly etmek, görmäge mümkinçilik bermek, salgy bermek. **2.** Birine görmäge bermek, synlatmak. *Barybam lukmana görkezeris.* **3.** Teklip etmek, birini bir ýere, wezipä hödürlemek. *Deputatlyga görkezmek.* **4.** Bir häsiýetini ýüze çykarmak. *Söweşlerde batyrylyk görkezdik.* **5.** Bir zady subut etmek, delillendirmek üçin birini mysal almak, köp zadyň içinden belli birini tutmak. *Muňa mysal edip, un kärhanasyny görkezmek bolar.*

GÖRKEZMEKLIK [görközmöklük], *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy.

GÖRK-GÖRMEK [görü-görmök], *at.* Adamyň daşky sypaty we owadanlygy, keşbiň we syratyň sazlaşygy. *Onda görk-görmek ýok eken. Görk-görmegi bir zada degýär.*

GÖRKLENMEK [görüklönmök], *işl.* Owadanlanmak, görmegeý bolup ugramak. *Göğüň ýüzi görklenipdir.*

GÖRKLI [görüklü], *syp., ser.* **Görmegeý.** *Ýoldan barýan gyz diýseň, görklüdi, görmegeýdi* ("Edebiýat we sungat").

GÖRKLÜLIK [görüklülük], *at,ser.* **Görmegeýlik.**

GÖRKSÜZ [görüksüz], *syp.* Görk-görmegi ýok, owadan däl, betgelşik, görmeksiz. *Indi görksüz salnan jaý görmersiň.*

GÖRKSÜZLİK [görüksüzlük], *at.* Görk-görmegi ýokluk, owadan dällik, görmeksizlik.

GÖR-LÄHET [gö:r-lähet], *at, gepl.d.* Düýbünden gerekmejek bolgusyz zatlar. *Jaýyň içini gör-lähetden doldurayypsyň-la.*

GÖRLÜP-EŞIDILMEDİK [görlöv-eşdilmedik], *syp.* Şu çaka çenli bolmadyk, bilinmedik, görülmedik, eşidilmedik, mälim bolmadyk. *Görlüp-eşdilmedik ösüş.*

GÖRME [görmö], *iş ady.* Görmek ýagdaýy, derejesi.

GÖRMEDIKSIREMEK [görmödüksürömök], *işl.* Görse-de, görmezlige salmak, görmedik bolmak. *Üýşüp otyrkak, ol bizi görmediksiräp geçip gitdi.*

GÖRMEGEÝ [görmöğöý], *syp.* Owadan, syratly, görkli, görnükli. *Ýigitleriň ikisi-de uzyn boýly, deşlidi, garaýagyndan görmegeýdi* (G. Kulyýew).

GÖRMEGEÝLIK [görmöğöýlük], *syp.* Owadanlyk, syratlylyk, görklülük. *Görmegeýlikde bu gyza taý tapylmaz.*

GÖRME-GÖRÜŞ [görmö-görüş], *at.* Biri-biriň bilen saglyk-salamatlyk üçin baryş-geliş, gatnaşyk, duşuşyk. *Men öz dogan-garyndaşlarymyňka görme-görşe gtdim* ("Edebiýat we sungat").

GÖRMEK [görmök] **I**, *işl.* 1. Görüş ukybyna eýe bolmak. *Bent bolupdyr gören gözler, Syýa bolmuş gözler yüzler* (Magtymguly). 2. Seretmek, äňetmek, bakmak, synlamak. *Ol daşyndan göräýmäge türkana ...adam ýalydy* (N. Jumaýew). 3. Güman etmek, çak etmek. *Köp adamlar Merediň bu ýagdaýa düşmegini Nazardan gördüler* (B. Pürliýew). 4. göç.m. Biri bilen duşuşmak, birine gabat gelmek. *Seniň ýadyňa düşýändir, men seni Maryda görüpdim*. 5. göç.m. Bir ýagdaýy, wakany başdan geçirmek, şaýady bolmak. *Ýaşuly, sen öz döwründe köp zady görensiň, bize ýaşlygyň barada gürrüň bersene!* 6. Hal işligiň şekilini ýa-da başga bir şekiliň goşulmasyny kabul eden görmek işliginden soň bolmak, durmak ýaly işliklergelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Görüp bolmak 1)** seredip çykmak işini tamamlamak. *Kompýuteri ýapaý, görjek zatlarymy görüp boldum*. 2) görmek mümkinçiligi emele gelmek. *Şu eserde türkmen gyzlarynyň durmuşyny görüp bolýar*. **Görüp durmak** gözi bilen görmegi döwam etdirmek. *Onuň bolup durşuny adamlar görüp dur*. **Görüp gaýtmak** baryp görüp, yzyňa dolanmak, görüp yzyňa öwrülme. *Obamyza gidip, enem-atamy görüp gaýtsam diýýän*. **Göresiň gelmek** ýüregiň küýsemek, görmek islegi güýçlenmek. *Bile okan ýoldaşlarymy göresim gelýär*. 7. Görmek kömekçi işliginden ön käbir isimler gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Kyn görmek** haýsydyr bir işi, haýyşy we ş.m. ýerine ýetiresi, bitiresi gelmezlik. **Erbet görmek 1)** gözünüň görşi pes bolmak. *Onuň çep gözi erbet görýär*. 2) biriniň hereketi ýaramazlyk, biriniň bolşuny

halamazlyk. *Oňa bir söz aýtdym weli, gaty erbet gördi*. **Gowy görmek 1)** gözünüň görşi örän oňat bolmak. *Gözüm gowy görýär*. 2) biriniň bolşy, haýsydyr bir hereketi ýaramak, bir zady oňat görmek; birini halamak, söýmek. *Men onuň erjelligini gowy gördüm*. *Çagany gowy görmek onuň endigidi*. *Ýigit gyzy kesesinden gowy görýärdi*. 8. Görmek kömekçi işliginden ön käbir işlikler gelip, täze many öwürşginli düzümlü işlik ýasalýar: **Ýazyp görmek** iň bolmanda bir gezek ýazmak. *Sen heý goşgy ýazyp gördüňmi?* **Okap görmek** iň bolmanda bir gezek okamak. *Şahyryň goşgular ýygındysyny okap gördüm*.

◊ **Gördüm, bildim ýok** hiç hili habar-hatyr ýok (atsyz-sorsuz, nam-nyşansyz, dereksiz ýiten adam hakynda aýdylýar). *Ol hakda gördüm, bildim ýok, şol gidişi gidişi boldy*. **Gördüm etmezlik** derrew iýip gutarmak. *Uzak ýoldan surnugyp gelen myhmanlar önlerinde goýlan naharly tabagy gördümem etmediler*. **Görene göz bolmak** ilniň gözünüň alnynda masgara bolmak, betnam bolmak. **Görer ýaly etmezlik** bulambujar etmek, eden zadyny, işini ýaramaz ýerine ýetirmek. *Içerini, daşaryny hapalap, görer ýaly etmänsiň*. **Görüp goýan ýaly** belet, tanyş. *Ol oglanjyk name iş buýursam, edil görüp goýan ýaly, gül ýaly edip ýerine ýetirýär*. **Görüp otursam** pikirlenip görsem. *Görüp otursam, ol biziň daşgynrak garyndaşymyz eken*.

GÖRMEK [görmök] **II**, *at, ser.* **Görk.**

GÖRMEKLI [görmöklü], *syp., ser.* **Görmegeý.**

GÖRMEKLIK [görmöklük], *iş ady.* Görmek ýagdaýy.

GÖRMEKLILIK [görmöklülük], *at, ser.* **Görmegeýlik.** *Bu atyň görmekliligine söz diýer ýaly däl.*

GÖRMEKSIZ [görmöksüz], *syp.* Owadan bolmadyk, görmegeý däl, betgelşik, görksüz.

GÖRMEKSIZLIK [görmöksüzlük], *at.* Görmegeý däl, betgelşiklik, görksüzlik.

GÖRMEZLIK [görmözlük], *iş ady.* Gözi bilen görüp bilmezlik; gözi bilen görüp, bir zadyň şaýady bolmazlyk.

◊ **Görmez arkasy güýçli** ýüregiňe laýyk däl zatlary görmäniň, görüp şaýady bolmanyň gowy.

GÖRNETIN [görnötüýn], *hal.* Göz-görtele, aç-açan, mese-mälim, görmüp duran, mesaňa. *Türkmen bedewiniň ynsanyň ganatydygyny, türkmeni özge halklardan görnetin tapawutlandyryp duran aýratyn baýlygydygyny subut etmeýärmii?! ("Türkmenistan")*.

GÖRNÜK, *at. 1. ser.* **Görk.** 2. Göze ilerlik, çeken zähmetiň, eden işiň bilinmeklik. *Ownuk işe uzynly gün gydyrdanýarsyň weli, hiç bir görnügi ýok*.

GÖRNÜKLI [görnüklü], *syp. 1. ser.* **Görmegeý.** *Görnükli maşgala, açylsyn bagtyň, Ünji-azap bilen*

geçmesin wagtyň (B. Kerbabaýew). *Görnükli adam*. 2. Oňat görünýän, göze gowy gelýän. *Diwar gazetini görnükli ýerden asaýyn*. 3. Ady belli, tanymal, abraýly. *Türkmen halkynyň görnükli wekilleriniň gündogar döwletleriniň birnäçesiniň taryhyna müdimilik girendikleri hemmämize mälum* ("Türkmenistan"). *Görnükli jemgyýetçilik işgäri. Görnükli ýazyjy*. 4. göç.m. Oňat, gowy. *Olaryň tanyşjak güni ýazyň görnükli günlerinden biridi* (B. Kerbabaýew).

GÖRNUKLILIK [görmüklülük], *at, ser.*
Görmegeýlik.

GÖRNUKSIZ [görmüksüz], *syp.* 1. *ser.*
Görmeksiz. 2. Gelsiksiz, ýaramaz.

GÖRNUKSIZLIK [görmüksüzlük], *at, ser.*
Görmeksizlik.

GÖRNÜM: *gara görnüm* görmek mümkin bolan, garasy görünýän, uzak bolmadyk, garasy saýgarylýan aralyk. *Duşaklanan düýe gara görnüm dedi.*

GÖRNÜŞ I, *at.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň daş sypaty, keşbi, şekili. 2. Bir zadyň durky.

GÖRNÜŞ II, *at.* Özünü görkezme, görünme. *Agaýunus gyzlar bilen görnüşe geldi* ("Görogly").

GÖRNÜŞ III, *at, teatr.* Sahnada goýulýan oyun perdesiniň bir bölümi. *Dramanyň soňky görnüşi.*

GÖRNÜŞ IV, *at.* Haýwanlaryň we ösümlikleriň bir meňzeş aýratynlyklaryny öz içine alýan umumy jyns birligi. *Süýdemdirijileriň görnüşi.*

GÖRÜBERMEK [görüvermek], *işl.* Bir ýanyndan görüp başlamak, görüp ugramak. *Siz gidiň-de görüberiň, bizem bararys.*

GÖRÜBILMEZÇILIK [görüvilmezçilik], *at.* Bahylçylyk, içigaraçylyk, görüpçilik. *Kişiniň üstünligine görübilmezçilik etmeli däl.*

GÖRÜBILMEZLIK [görüvilmezlik], *ser.*
Görübilmezçilik. *Görübilmezçilik etmek.*

GÖRÜJILIK [görüjülük], *at, ser.* **Görgürlük.**

GÖRÜLMEK [görülmök], *işl.* 1. Seredilmek, änedilmek. 2. Bilinmek, aňylmak. *Wagtynda görüldi, bolmasa ýangyn tutaşjakdy.*

GÖRÜM, *at.* Nusga, tälim alar ýaly edep-ekram, terbiýe, görelde. *Baýlarynda sahawat ýok, berim ýok, Ýigidine görelde ýok, görüm ýok* (Magtymguly).

♦ **Görüm-den galmak**, ýaşyň ötüşmegi sebäpli aýbaşysy gelmek döwri geçip gitmek. **Görüm görmek** 1) görelde, tälim almak. 2) aýbaşysy gelmek, bili açylmak (aýallar hakynda).

GÖRÜM-GÖRELDE [görüm-göröllö], *at.* Görelde bolarlyk, terbiýe, nusga bolup bilerlik edep-tertip.

GÖRÜMSIZ [görümsüz], *syp.* Görüm-görelde görmedik, edep-ekram bilmeýän, tertipsiz, biedep. *El*

degirseň, uly il bilen ses eder, Şeýleki görümsiz, bir haýýar bolar (Baýly şahyr).

GÖRÜMSIZLIK [görümsüzlük], *at.* Görümsize degişli gylyk-häsiýet, görüm-görelde görmezlik, biedepdik.

GÖRÜNMEK [görünmök], *işl.* 1. Göz önünde peýda bolmak. *Uzakdan görünýän minara.* 2. Belli bolmak, äşgär bolmak. *Işiň gowulygy öňe sürülýän pikirleriň esaslydygyndan hem görünýär.* 3. Bir ýere barmak, baryp-gelip durmak. *Ol: "Menem toýa görnüp gaýdaýyn" diýdi.*

GÖRÜPGAÇDY [görükgaşdy], *at.* Eşekçi bukulan döwçüleri ýeke-ýeke tapyp, adyny dogry tutup, tutdurman gaçyp pellehana gelmeli edilip oýnalýan oýun.

GÖRÜSTAN [gö:rüssa:n], *at, ser.* **Gabrystan.** *Hezreti Isgender, kany Süleýman, Ahyrynda boldy jaýy görüstan* (Magtymguly).

GÖRÜSTANLYK [gö:rüssa:nlyk], *at, ser.*
Gabrystanlyk.

GÖRÜŞ, *iş ady.* Görmek ýagdaýy, görüp bilish ukyby.

GÖRÜŞDIRIBERMEK [görüşdürüvermek], *işl.* Hemmesini görüp başlamak, ählisini görüp ugramak.

GÖRÜŞDIRMEK [görüşdürmök], *işl.* 1. Ählisini, hemmesini görmek, görüp çykmak. *Ol derrew Atanyň getiren zatlaryny görüşdirmäge başlady.* 2. Duşuşdyrmak; elleşdirmek, salamlaşdyrmak. *Men siziň ikinizi görüşdirmek isledim.*

GÖRÜŞMEK [görüşmök], *işl.* 1. Görmäge kömek etmek. – *Özüň-ä başarmadym, maşynymyň dinamigini görşäýseň diýýän.* 2. Biri-biriňi görmek, biri-biriň bilen duşuşmak, biri-biriň bilen ýüzbe-ýüz bolmak. *Bolýar onda, saglykda görşeli.* 3. Elleşip salamlaşmak. *Olar gujaklaşyp görüşdiler.*

GÖS-GÖNI [gös-göni], *syp.* Dos-dogry, örän göni, dogry (ýol, zat hakynda). *Ol yz gös-göni derýajyga alyp bardy* ("Edebiýat we sungat").

GÖTERGI [götörgü], *at.* Adama, haýwana we ş.m. zatlara kömek üçin berilýän tekge, goldaw, goltgy, hemaýat, ýardam. *Syrkawy götergi berip galdyrmak.*

GÖTERGILEME [götörgülöme], *iş ady.* Götergilemek ýagdaýy, derejesi.

GÖTERGILEMEK [götörgülömek], *işl.* 1. Bir zady ýa-da birini köp bolup ýokary galdyrmak; götermek, ýerden saýlamak. *Götergiläp bir zady, Ugradylar geçelgä* (A. Alamyşow). 2. göç.m. Birini çendanaşa öwmek, öwgüsini ýetirmek. *Jygalý begi munça götergiläp, uly abraýyň eýesi etdiň* ("Görogly").

GÖTERGILEMEKLIK [götörgülömeklik], *işl.* Götergilemek ýagdaýy.

GÖTERGILENMEK [götörgülönmök], *işl.* Biri çendanaşa öwürmek, öwgüsü ýetirilmek.

GÖTERGİLEÝİŞ [götörgülöýüş], *iş ady.* Götergilemek ýagdaýy.

GÖTER-GÖTER [götör-götör]: **göter-göter etmek** birini hemmäň iki eliň bilen ýokary götermek, galdyrmak.

GÖTERHÄ-GÖTER [götörhä:-götör], *hal, ser.* **Göter-göter.**

GÖTERİJİ [götörüjü], *at.* 1. Bir zady ýokary galdyryň; göterýän. *Men baýdak göteriji. Göteriji kran.* 2. *hukuk.* Haýsydyr bir zada hukugy, haky bar adam. *Hukuk subýekti bolan fiziki şahs hukuklaryň we borçlaryň göterijisi bolýar.*

GÖTERIJİLİK [götörüjülük], *at.* Bir zady ýokary göterip, galdyryp bilijilik. *Kranlaryň ýük göterijiligi artdy.*

GÖTERİLMEK [götörülmek], *işl.* 1. Ýerden ýokary galmak, ýerden saýlanmak, uçmak. *Uçar asmana göterildi.* 2. Duran zat ýokaryk, belende galdyrylmak. *Kerpiçler kran bilen ýokaryk göterildi.* 3. Sen-sen edilse, men diýip, özüni öte ýokary tutmak. *Çala öwgini göterinip bilmän, goterilip durmak uly adama ýaraşmaz.* 4. *göç.m.* Buýruk şekilinde gelende: "tur git, tur ugra" diýen manyda ulanylýan söz. *Häziriň özünde göteril şu ýerden!*

GÖTERİM [götörüm], *at.* 1. Bitin hökmünde kabul edilýän sanyň ýüzden bir ülsi (% belgi bilen anladylýar). 2. Bir zadyň ýüzden bir bölegi tertibinde ölçelýän hem-de birlik hökmünde kabul edilen mukdar. *Harytlar on göterim arzanlady.* 3. *göç.m.* Belli bir möçberde bölünen bölek (agram aňladýan söz). *Tamyň önünde bir göterim töweregi çöpür ýatyrdy.* 4. *göç.m.* Sähel zada göterilýän, ýeňilkele, ýeňles, kelpen. *Göterim adam.*

GÖTERİMINE [götörümünö], *hal.* 1. Karz alnan pul üzülende üstüne belli mukdarda pul goşmak şerti bilen, goşmak ýoly bilen. *Bankdan 18 göterimine pul aldym.* 2. Lomaý söwda edýänden alýan harydyň bahasyny ol harydy diňe özüň satanyňdan soň tölemek şerti bilen. *Göterimine haryt almak.*

GÖTERIMLEMEK [götörümlömek], *işl., gepl.d.* Arryklygy we horlugy sebäpli guzlajak-guzlajagyň ön ýanynda sürä eýermän galmak (goýun, geçi hakynda). *Bu goýun göterimläpdir.*

GÖTERINMEK [götörünmek], *işl.* 1. Özüň üçin götermek, ýanyň bilen götermek. *Gezelenje gidenler öz ýany bilen suw, çörek göterindiler.* 2. *göç.m.* Durmuşynda bolan şatlygy, begenji, baýlygy saklap bilmek, özüne erk edip bilmek, adamsakçılıgyny saklamak. *Ol baýlygyny göterinip bilmedi.*

GÖTERİŞDIRMEK [götörüşdürmek], *işl.* Ýekän-ýekän götermek, göterip çykmak. *Ol bugdaýdan doly haltalary göterişdirip gördi.*

GÖTERİŞ [götörüş], *iş ady.* Götermek ýagdaýy.

GÖTERİŞMEK [götörüşmek], *işl.* 1. Götermäge kömek etmek. *Men olaryň ýüklerini göterişdim.* 2. Bilelikde götermek. *Pagtaçylar içi pagtaly ganarlaryny harmana tarap göterişip barýardylar.*

GÖTERME [götörmö] **I**, *iş ady.* Götermek ýagdaýy.

GÖTERME [götörmö] **II**: **göterme ýap** raýyşy ýokary galdyrylyp çekilýän ýap.

GÖTERMEK [götörmök], *işl.* 1. Ýokary galdyrmak. *Suwly bedräni ýerden götermek.* 2. Bir zady öz ýanyň bilen alyp gitmek, ýanyňa almak. *Uzak ýola çykannda ýanyňa suw götergin.* 3. Biriniň adyny dakynmak, adyny almak. *Indi oba mekdebi şahyryň adyny göterýär.* 4. *göç.m.* Birini bir guramanyň we ş.m. düzümine goşmak, kabul etmek, agzalyga almak. *Şu günler ýaşlar guramasyna götermäge gyzlaryň sekizisini taýýarlaýarys.* 5. *göç.m.* Öňki ýagdaýyndan ýokary galdyrmak, ýokarlandyrmak, gowulandyrmak. 6. Gaharlanýandygyny bildirmezlik, çekmek, çydamak. *Değişmäni götermek. Onuň bolşuny götermek aňsat däl.*

GÖTERMEKLIK [götörmöklük], *iş ady.* Götermek ýagdaýy, derejesi.

GÖTERTMEK [götörtmek], *işl.* Götermek işini birine etdirmek.

GÖTİN [götüýn], *hal.* Arkan, yza, yzyna. *Maşyn götini ýöredi.*

◊ **Götin gaýtmak** gaýra basmak, depgini, bady gowşamak.

GÖTINJEKLEME [götüýnjöklöme], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy.

GÖTINJEKLEMEK [götüýnjöklömek], *işl.* 1. Yzyna ýöremek, götini çekilmek, yza tesmek, yza çekilmek, götinlemek. *Ol allançigsi bolup götinjekläp ugrady.* 2. *göç.m.* Ikiýinläp durmak, ýaýdanmak. *Olaryň ikisi hem boýun alan wadasynda durman, götinjekläp başlady.*

GÖTINJEKLEMEKLIK [götüýnjöklömeçlik], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy, derejesi.

GÖTINJEKLEÝİŞ [götüýnjöklöýüş], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy, işi.

GÖTINLEME [götüýnlöme], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINLEMEK [götüýnlömek], *işl., ser.* **Götinjeklemek.**

GÖTINLEMEKLIK [götüýnlömeçlik], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINLETMEK [götüýnlötmek], *işl.* Yza ýöretmek, götini ýöretmek, yza tesdirmek.

GÖTINLEÝİŞ [götüýnlöýüş], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINOGRY [götüýnoğry]: **götinogry etmek** özüň günäkär, ýazykly halyňa bigünäni aýyplamak,

günäsiz adamyny ýazykly etmek, garalamak, töhmet atmak. *Sen öz ogluňa käýemän, gaýta meniňkini götinogry edýärsiň-le!*

GÖTINSÜMER [götüýnsümör], Arpaganyň başyna meňzeş baş çykarýan haşal ot.

GÖTLÜK, *at.* Eşegin gaňňasy öňe gitmez ýaly, guýrugynyň aşak ýanyndan aýlanyp, gaňňanyň yzky gürlüğine daňylýan ýüp; iki ujuna ýüp daňlan kese agaçjyk, keseje.

GÖW, *at.ösüml.d.* Ýapragy, inçemik uzyn, baldagy ýumşak, ak gülli, ýaýrap ösýän, süýjümtik iýilýän ot. *Enem göwden gutap bişirdi.*

GÖWDE [göwdö], *at. kön.s.* 1. Göwre. *Göwnüm onda, göwdäm munda* (Nakyl). 2. Ölen adamnyň jesedi.

GÖWDERI [göwdörü], *at.* Erşi gyzył, argajy gök, elde dokalýan ýüpek mata we şol matadan tikilen aýal köýnegi. *Göwderi köýnek.*

GÖWDÜGIŞ [göwdüğüş], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWDÜKME [göwdükme], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWDÜKMEK [göwdükmek], *işl.* Gaty hor düşmek. *Haýwan, ynsan bir göwdügen ýyl boldy, Gaty gorkup, gala bilmez ýerinden* (Kemine).

GÖWDÜKMEKLIK [göwdükmeçlik], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWEÇ [göwöç], *at.* İçinde gyzył-kümüş eretmek üçin berk zatdan edilen oda çydamly gap. *Belent daglar, beýikligiňe buýsanma, Göweçde suw bolan zer dek bolar sen* (Magtymguly).

GÖWEK [göwök], *at.* Goýun ýa-da geçi bilen çakyşmazlyk üçin goçuň ýa tekäniň garnynyň aşagyna tutulýan halta.

GÖWEKLEME [göwöklöme], *iş ady.* Göweklemek ýagdaýy.

GÖWEKLEMEK [göwöklömek], *işl.* Göwek tutmak. *Ullakan agyla agyr sürini salyp, beýleki bir kiçi agylda duran ýigrimi töweregi goçuň ýedi-sekizisini göwekläp, ýaňky uly agyla goýberdiler* ("Edebiýat we sungat").

GÖWEKLEMEKLIK [göwöklömeçlik], *iş ady.* Göweklemek işi.

GÖWEKLENMEK [göwöklänmek], *işl.* Göwek tutulmak, göwek dakylmak.

GÖWEKLEŞMEK [göwökläşmek], *işl.* Göwek dakmaga kömekleşmek.

GÖWEKLETMEK [göwöklätmek], *işl.* Göweklemek işini birine etdirmek. *Goçlary göwekletmek.*

GÖWEN [göwön], *at.* Daglyk ýerlerde bitýän we sakyz önümi alynýan tikenli ösümlük.

GÖWENEK [göwönök], *at.* Gyrga meňzeş, pelpelläp uçýan ýyrtyjy guş.

GÖWERSEN [göwörsön], *at.* Suw degirmeniniň perli okunyň baryp durýan ýerindäki demriň ortasyndaky oýuk ýer.

GÖWHER [göwhör], *at.* 1. Bezeg üçin ulanylýan gymmat baha daş, dür. *Göwher daşy ýüzük etseň, mis bilen, Gymmaty egsilmez hormat ýagşydyr* (Magtymguly). 2. Adam ady.

GÖWHERŞYNAS [göwhörşyna:s], *at.* Göwher bilen iş salyşýan, göwher tanaýan, göwherden başy çykýan adam. *Göwherşynas bolsaň göwheri tany, Alar bolsaň gul jaýyna al, Senem* ("Şasenem – Garyp").

GÖWNAÇYK, *syp.* Hoş niýetli, sada, göwrümini giň tutýan.

GÖWNAÇYKLYK, *at.* Göwnaçyk häsiýetlilik.

GÖWNEDILMEK [göwnödülmek], *işl.* Razy edilmek, razyçylygy alynmak.

GÖWNEJAY [göwnöja:y], *at.* Göwne makul, maksada laýyk, makul bolarlyk.

GÖWNEME [göwnöme], *iş ady.* Göwnemek ýagdaýy.

GÖWNEMEK [göwnömek], *işl.* Bir işi, bir zady ýerine ýetirmäge razy bolmak, razylyk bermek, göwünli bolmak. *Çagalary bolsa ejesiniň ýanynda bolmaga göwnediler* (A. Durdyýew).

GÖWNEMEKLİK [göwnömeçlik], *iş ady.* Göwnemek ýagdaýy, derejesi.

GÖWNETMEK [göwnötmek], *işl.* Razy, etmek, razyçylygyny almak, göwünli bolmagyny gazanmak.

GÖWNEÝIŞ [göwnöýüş], *iş ady.* Göwnemek ýagdaýy.

GÖWNÜÇÖKGÜN, *syp.* Umytsyz, sussy pes, keýpsiz.

GÖWNÜÇÖKGÜNLİK [göwnüçökgünlük], *at.* Göwnüçökgün halda bolmaklyk.

GÖWNÜHOŞ, *syp.* Durmuşdan we ş.m. zatlardan razy, hoşal. *Halyçy öz okuwçy gyzlarynyň dokan halysyndan göwnühoş boldy.*

GÖWNÜHOŞLUK, *at.* Göwnühoş halda bolmaklyk, hoşallyk. *Gyz göwnühoşluk bilen ýylgyrdy.*

GÖWNÜYARYM [göwnüya:rym], *syp.* Özüne bagly bolmadyk sebäplere görä, durmuşdan nalan, kemsinen. *Keselli göwnüýarym bolýan eken* (B. Seýtäkow).

GÖWNÜÝETIJİLİK, *at.* Bir zada göwnüň ýetmeklik, pisindiniň oturmaklyk. *Öz eden işine ýene-de bir gezek göwnüýetijilik bilen seretdi.*

GÖWNÜÝETMEZÇILIK, *at,ser.* **Göwnüýetmezlik.** *Hünkar Göroglu göwnüýetmezçilik bilen garaýar* ("Görogly").

GÖWNÜÝETMEZLIK, *at.* Bir zada göwni ýetmezlik, pisindi oturmazlyk. *Ol göwnüýetmezlik bilen ýylgyrdy.*

GÖWRANA [göwra:na], *at.* Ýer sürlende öküzleri ýöretmekde ulanylýan uýy çiş ýa-da ujuna çüý kakylan uzyn taýak.

GÖWRE [göwrö], *at.* 1. Bedeniň guşaklykdan boýna çenli bolan aralygy, göwde. 2. Tutuş beden. *Onuň jalkyldap gaýdan daýaw göwresi gapyny sarsdyrý* (N. Pomma). 3. Çaganyň emele gelýän ýeri. *"Gora göwrämdäki balaňy" diýip, Söwer ýara pata berdi gelinler* (B. Hudaýnazarow).

GÖWRELI [göwrölü], *syp.* 1. Göwresinde çağa galan, hamyla, ikigat, aýagy agyr. 2. *göç.m.* Kimdir birinden iren, halys bolan, bez bolan. *Agsak mürzeden göwreli adamlar toparyň önünde içlerini dökdüler* (B. Kerbabaýew).

GÖWRELILIK [göwrölülük], *at.* Göwreliniň ýagdaýy, hamylalyk, aýagy agyrylyk.

GÖWREME [göwrömö], *iş ady.* Göwremek ýagdaýy.

GÖWREMEK [göwrömök], *işl.* Oda gyzyp ýanara gelmek.

GÖWREMEKLIK [göwrömöklük], *iş ady.* Göwremek ýagdaýy.

GÖWRETMEK [göwrötmök], *işl.* Oda golaý durup ýa-da bir zady oda tutup ýakara, ot alara getirmek. *Oda giräýjek bolup, ýalaňgat jalbaryny göwredere getirdi* (N. Atdaýew).

GÖWREÝIŞ [göwröýüş], *iş ady.* Göwremek ýagdaýy.

GÖWRÜM, *at.* Bir zadyň daş görnüşiniň möçberi, gabarasy. *Bu eser, göwrüminiň kiçiligine garamazdan, mazmuna örän baýdyr* (H. Ysmaýylov).

♦ **Göwrümiňi giň tutmak** her bir zada gaharyňy getirip durmazlyk, darygyp durmazlyk. *Ol göwrümini giň tutdy. Göwrümi giňemek* arkaýynlanmak, göwni karar tapmak, ynjalmak. *Myhman ýigidiň göwrümi giňäp gitdi* ("Edebiýat we sungat").

GÖWRÜMLI [göwrümlü], *syp.* Göwrümi, tutýan meýdany uly, gabaraly. *Hassahanada alnyp barylýan oňat işler, geçirilýän ylmy derňewler jikme-jik öwrenilip, uly göwrümlü eser ýazylmaga mynasypdyr* ("Türkmenistan").

GÖWŞÜL, *syp.* Reňki-peti gidişen, könelişen, sary giden (geýim-gejim hakynda). *Göwşül çabyt.*

GÖWŞÜLDEME [göwşüllömö], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy.

GÖWŞÜLDEMEK [göwşüllömök], *işl.* Täze zatlarla mahsus alamatlary gidip ugramak, könelip ugramak, könelmek, peti-sary gitmek, süzülip başlamak. *Başy göwşüldän perenjeli, egni sowsany köýnekle çal saç bir aýaldy* (B. Kerbabaýew).

GÖWŞÜLDEMEKLIK [göwşüllömöklük], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy.

GÖWŞÜLDEÝIŞ [göwşüllöýüş], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy, derejesi.

GÖWŞÜLRÄK [göwşülürä:k], *syp.* Könelip başlan, sary gidip ugran. *Göwşülräk gyrmaköwşi, Ýagyş suwna ezilipdir* (K. Gurbannepesow).

GÖWÜN, *at.* Adamyň içki ruhy dünýäsi, içki duýgy, ýürek (göçme manysynda), köňül.

♦ **Göwne almak** aýdylan söz ýa-da edilýän hereket zerarly öýke etmek, gaty görmek, ýokuş görmek. **Göwne degmek** närazy etmek, öýkeletmek, gynandymak. **Göwne getirmezlik** *ser.* **Göwne almak.** *Meniň sözümi göwnüňe getiräýdini?* (B. Seýtäkow). **Göwne jaý bolmak** kanagatlanarlyk halda, ýagdaýda bolmak, dogry tapylmak, makul bilinmek. **Göwne makul bolmak** *ser.* **Göwne jaý bolmak.** **Göwni bitgin** öz eden işinden ýa-da bolşundan göwnühoş, razy bolmak, öz hereketinden hoşal bolmak. **Göwni bitmek** birinden razy bolmak, hoşal bolmak, islegi kanagatlandyrylmak. *Sizden göwnüm bitdi* (N. Saryhanow). **Göwni bozuk** gaýgyly, gamgyn. **Göwni galmak** birinden bir iş üçin kine etmek, gaty görmek, närazy bolmak, öýke etmek. **Göwni ýetmek** oňat hasaplamak, gowy diýip tapmak, pisindini oturmak, hoşal bolmak, kanagatlanmak. *Hanyň hem bagsysyna göwni ýetýär* (N. Saryhanow). **Göwnüňe garalyk gitmek** bir zada münkü, betgüman bolmak, şübhelenmek, ynamyň gaçmak. **Göwnüňe garamak** ugruna kowmak, diýenini etmek, garşy gitmän, razy etmek. *Eje, ata-eneleriň maşgalanyň öz göwnüňe-de garamaklary gerek ahyryn* (A. Gowşudow). **Göwnüňe gelenini etmek** öz islegiňçe hereket etmek, bir işi, meseläni geňeşmän, maslahatlaşman özüňçe çözmek. *Sen öz göwnüňe gelenini edip ýörme-de, kakaňa gulak as!* **Göwnüňe gelmek** gorky, kine, öýke we ş.m. zatlar ýada düşmek, betgüman bolmak, iňkisli bolmak. **Göwnüňe güman gitmek** *ser.* **Göwnüňe garalyk gitmek.** **Göwnüni awlamak** biriniň göwnüni almak, göwnünden turmak, göwnüni hoş etmek. **Göwnüni görmek** *ser.* **Göwnüni awlamak.** **Göwnüni götermek** birini begendirmek, şatlandyrmak, ruhlandyrmak, ruhy taýdan galkyndyrmak. **Göwnüni ýykmaq** halanmajak söz aýdyp ýa-da bolgusyz hereketiň bilen birini gaty gynandymak. **Göwnüň bozulmak** bir sebäbe görä gamgyn bolmak, ejizlemek, hamsykamak. *Ol geçmişini ýatlarda göwni bozulardy.* **Göwnüňe geňeşmek** bir işe başlamazdan ön pikir etmek, oýlanyp görmek, pikirlenmek, öz ýaňyndan öz-özüňe sala salmak. *Toý etmek hakynda öz göwnüňe geňeşip gördüňmi?* **Göwnüň geçmek** biri ýa-da bir zat hakynda edýän tamaň çykamazlyk, tamaň puç bolmak. – *Şu haty Gözele ber diýdim welin, etmedi, şondan bäri Ogulbikeden göwnüm geçdi – diýdi* (A. Durdyýew). **Göwnüň gitmek** bir zada, birine gözüň gitmek, gowy

görmek, meýil etmek. **Göwnüň göterilmek** şahdiň açylmak, keýpiň kökelmek, ruhlanmak. *Sergi zalyna gireniňde göwnüň göterilýär.* **Göwnüňi aldamak** özüňi hoşal etmek, ynandyrmak, bir işiň boljagyna umyt etmek. *Öz göwnüňi aldap ýörme, ýazan hatyň giçdir indi* (B. Hudaýnazarow). **Göwün açmak** gaýgy-gussany taşlamak, şatlanmak. *Ol hem ikiçäk gürlüşmegiň, göwün açmagyň arzuwyndady* (G. Kulyýew). **Göwün bermek** halamak, sulhuň almak. **Göwün bölekçiligi bolmazlyk** bir perdeden gopmaklyk, bir pikirde durmaklyk. *Olaryň biri-birinden göwün bölekçiligi bolmandy.* **Göwün bölmek** öňki eden pikirinden, maksadyndan boýun gaçyrmak, wadasyndan dänmek. *Onuň aýdyp ugran habary onuň göwnüni bölde* (B. Seýtäkow). **Göwün döwürlemek** ozal gowy aragatnaşykda bolan adamyňdan bir sebäbe görä gaty öýkelemek, juda gaty görmek, göwnüň galmak, göwnüň geçmek. **Göwün etmek** tama eden zadyň amala aşmansoň kine saklamak. **Göwün posuňy dökmek** ýüregindäki, göwnündäki hyýalyny, isleg-arzuwyny gowy görýän adamyň ýanynda aýtmak, içini dökmek. *Bütün gijäni onuň bilen söhbet gurap, göwnüniň posuny dökerdi* (G. Kulyýew). **Göwün solpudan çykmak** keýpden çykmak, öz göwnüňe laýyk etmek, armandan çykmak, hezil edinmek. *Olar bilen degşip-gülşüp, göwün solpusyndan çykypdyrlar* (N. Pomma). **Göwün sowatmak 1)** gep berip iki adamyň arasyny bozmak. **2)** işden we ş.m. zatlardan ýüz öwürmek. **3)** keýpden çykyp ynjalmak, içini sowatmak. **Göwün ýüwürtmek** köp zatlary hyýal etmek, arzuw etmek. *Ol göwün ýüwürtdip gelşine wagtyhoşluk bilen ýuwaşja hiňlenýärdi* (G. Kulyýew). **Özi küň üstünde, göwni kap dagynda** özüniň ýagdaýynyň pesligini bilmän, amala aşyryp bilmejek zatlary barada hyýal edýän adam hakynda aýdylyar.

GÖWÜNDEŞ [göwünnöş], *syp.* Biri-biriniň göwnünden turýan, göwni bir, pikirdeş. *Ol Şiriniň hem özi bilen göwündeş gopjagyna şübheleňmeýärdi* (B. Pürliýew).

GÖWÜN-ISLEG [göw(ü)n-isleğ], *at.* Göwnüň isleýän zatlary, arzuw-hyýal. *Hekaýada adamlaryň göwün-islegleri çeper suratlandyrylýar.*

GÖWÜNJEŇ [göwünjöh], *at.* Bir zady ýerine ýetirmäge, bir ýere gitmäge ýa-da haýsydyr bir gymyldy-hereketi amala aşyrmaga ilgezik, örän islegli, meýilli, höwesek, döwtalap. *Onuň özi okamaga göwünjeňmikä?*

GÖWÜNJEŇLIK [göwünjöhlik], *at.* Bir zady ýerine ýetirmäge, bir ýere gitmäge ýa-da haýsydyr bir gymyldy-hereketi amala aşyrmaga ilgeziklik, örän isleglilik, meýillilik, höweseklik, döwtalaplyk. *Olar Aşyrmädiň pikirini göwünjeňlik bilen makullady* (B. Seýtäkow).

GÖWÜN-KINE [göwün-ki:ne], *at.* Bir zat sebäpli adamlar arasynda ýüze çykyan öýke-kine, närazylyk, göwün galma. *Bolmady olaryň mekir-hilesi, Ýokdy bir-birinden göwün-kinesi* (A. Kekilow).

♦ **Göwün-kine etmekser.** **Göwün:** göwün etmek. *Ol menden göwün-kine etmesin.*

GÖWÜNLİ [göwünlü], *syp.* Bir işi amal etmäge göwünjeň, bir zada meýilli, höwesli.

GÖWÜNLİ-GÖWÜNSİZ [göwünlü-göwünsüz], *syp.* Çala göwünli, meýilsiz, höwessiz, iki göwünli, höwesek däl. *Ol göwünli-göwünsiz ädimläp ugrady.*

GÖWÜNLİK [göwünlük]: **göwünlik bermek** birini köşeşdirmek üçin hoşamaý söz aýtmak, teselli bermek, ruhy taýdan goldamak. – *Sende ýazyk ýok, oglum – diýip, Döwletmämmet molla ogluna göwünlik berdi* (T. Taganow).

GÖWÜNSİZ [göwünsüz], *syp.* Bir zady etmeklige göwünjeň, höwesli däl, meýilsiz, höwessiz. *Goja göwünsiz güldi-de, elindäki hasasyny ýere dürttdi* (B. Kerbabaýew).

GÖWÜNSİZLIK [göwünsüzlük], *at.* Göwünli dälilik.

GÖWÜS, *at.1.* Göwranıň boýun bilen garyn aralygyndaky bölegi, kükrek, döş, gursak. **2.** Aýal maşgalalaryň süýt inýan agzasy, emjek. **3. göç.m.** Bir ýeriň jümmüşi, merkezi, içi. *Giň meýdanyň göwsünde uly söweş başlandy* ("Görogly").

GÖWÜSBENT [göwüsvent], *at.* zergärç. *s.* Atlaryň göwsüne bezeg üçin dakylýan, ýüzüne kümüş çayylan ýasy gaýyş. *Yaybaň göwsi kümüş göwüsbent bilen bezelen owadan bedewine bökiup mündi* (G. Kulyýew).

GÖWÜSLEK [göwüslök], *syp.* Göwsi, döşi uly (at hem aýal maşgala hakynda). *Dik boýun, göwüslek at birinji bolup geldi.*

GÖYDÜK, *syp. 1.* Bedeni kadaly, sagdyn ösmedik, gowşak, keselli (adam, haywan hakynda). **2.** Suwdan, dökünden we ş.m. zatlardan horluk çekip, boýuny alyp ösmedik (ösümlük hakynda). *Kelemler göydük bolup otyr.*

GÖYDÜKDİRMEK [göydükdürmek], *işl.* Göydük bolmaga sezewar etmek, göydük etmek. *Çaganyň ugruna seretmän göydükdiräýmän!*

GÖYDÜKLIK [göydüklük], *at.* Göydük ýagdaýda bolmaklyk.

GÖYDÜKMEK [göydükmök], *işl. 1.* Näsağlygy zerarly ösmän göydük bolmak, gowşak, keselli bolup ösmän galmak. **2.** Boýuny-inini alyp bilmän galmak, göydük bolmak (ösümlük hakynda). *Sil gelendigi sebäpli, gowaça göydügip otyrdy.*

GÖYELMEK [göyölmök], *işl.* Mes erkegiň owsar ýüpi çekdirilip, duşalgy aýagyna daňylmak.

GÖYEMEK [göyömök], *işl.* Mes erkeğin düyelere azar bermezligi için owsar ýüpüni pugta çekip duşalgy aýagyna daňmak. *Süriüdeki höwür erkegi göyediler.*

GÖYESMEK [göyösmök], *işl.* 1. Göyemäge kömek etmek. 2. Bilelikde göyemek. *Olar erkekleri göyemişip durdy.*

GÖYETMEK [göyötmök], *işl.* Göyemek işini başga birine etdirmek.

GÖYÄ [gö:yä:], *hal.* Hamala diýersin, edil, hamala, misli. *Ene göyüogluny beladan goramak isleýän ýaly ony özüne çekdi.*

GÖYÄKI [gö:yä:ki], *hal, ser.* **Göyä.** *Perizatlar gezer her ýan, Göyäki hüýr bilen gulman ("Görogly").*

GÖYI [göyü], *at.* Uguň egninden aýlanyp daňylýan ýüp, uk ýüpi.

GÖYMEK [göymök], *işl.* Boý alyp bilmezlik, ösmezlik.

GÖYÜL, *at.* Tegelek ýaprakly, çybygy tikenli, ýere ýazylyp ösýän köp ýyllyk ösümlik.

GÖYÜNMEK [göyünmök], *işl.* Bir zady görüp janyň ýanmak, köýüp-bişmek, çendenäşe gynanmak. *Görme-de, göyünme-de* (Atalar sözi).

GÖZ, *at.* 1. Görüş agzasy we görejiň özi, garak. 2. Agajyň ösmän galan ýa-da kesilen şahasynda galan ösüntgi yzy. *Timarlayan pürsümiň gözi kän eken.* 3. Iňňä we ş.m. sapak ötürilýän deşik. *Bu eriş temeniň gözünden geçmez.* 4. Tüpeňiň ok salynýan ýeri. 5. Daglyk ýerlerde suwuň çykyýan ýeri, çeşmäniň gözbaşy. *Çeşmäniň gözi gömlüpdür.* 6. Penjiräniň, äýnegiň aýna salynýan bölegi. *Äpişgäniň gözi. Äýnegiň gözi.* 7. Horjunyň zat salynýan ýeri, stoluň çekeri, tahyly we ş.m. *Ol dulda duran çuwaldan iki çanak un alyp, horjunynyň çep gözüne gapgardy* (G. Kulyýew).

♦ **Göz açmak** deşik açylmak. *Çyban göz açanson, ýaranyň azary gowşady.* **Göz açyp-ýumasy salym** tiz wagtyň içinde, derrew, sähelçe wagtyň dowamynda. **Göz agyrysy ýaly bolup** islenmedik ýere barmak, gerek däl ýere sokjarylyp gelmek, halanmaýan ýerinde görünmek. *Göz agyrysy ýaly bolup, eýýäm gelipdir.* **Göz alartmak** gaharly seretmek, gözün bilen gorkuzjak bolmak. **Göz astyna almak** nähili adamdygyny bilmek üçin kesesinden syn etmek, synlamak. **Göz astyndan** hiç kime bildirmän, assyrynlyk bilenseretmek. **Göz astyndan seretmek** bir zada assyrynlyk bilen ogrynça bakmak, garamak, äňetmek, esetmek. *Äýmyrat oňa göz astyndan seredip ýylgyrdy.* **Göz aýlamak** 1) daş-töweregiňe seretmek, göz gezdirmek, garamak, äňetmek, esetmek. 2) biriniň ýa-da bir zadyň aladasyny etmek, birine hossarlyk etmek, hemaýat, goldaw bermek. **Göz baglanmak** garaňky düşmek, garaňky gatlyşmak. *Daýhanlar göz baglanýança işlediler.* **Göz bilen gaşyň arasynda** kyncylykly ýagdaýyň ýüze çykmasy aňsat, bolary

ýakyn. *Emgek göz bilen gaş arasynda* (Atalar sözi). **Göz boýamak** aldamak üçin emel, hile etmek, galplyk etmek. **Göz çaky** göz çeni, göz ölçegi, çen, çak. **Göz degmek** öňden gelyän ırym-ynançlara görä, gowy zada mähir bilen seredilende, geň görüp seredilende, öňküsinden ýaramazlaşmak, öňki ýagdaýyndan peselmek, erbet bolmak. *Bu sapar biziň atymyza göz degdi, ýogsa heý düz ýerde-de at büdräp agsarmy?—diýdi* (A. Gowşudow). **Göz delmirtmek** näýynjar halda seretmek. **Gözden, dilden saklasyn!** şowly, oňat bir zada, ýagdaýa, görnüşe we ş.m. kesekiniň gözünüň degmeginden, diliniň ýetmeginden "hudaý gorasyn" diýen manyda ulanylýan aňlatma. **Gözden düşmek** halys özüni ýigrendirmek, abraýdan gaçmak, ryswa bolmak. **Gözden gaýyp bolmak** gözden ýitmek, görünmez ýaly bolmak. **Gözden geçiriliş** sungat, çeperçilik ussatlygy we ş.m. boýunça çykyş edip, synagdan geçiş, sungatda hasabat beriş. **Gözden geçirmek** birin-birin seredişdirip çykmak, dogry ýa nädogrudygyny barlamak; synlamak. *Sekiniň üstünde oturanlar başdan-aýak seredip, sazandany gözden geçirdiler* (N. Saryhanow). **Gözden ot çykmak** güýçli degen urgy we ş.m. zerarly gözün öňi ýaldyrap gitmek. **Gözden salmazlyk** biriniň ýa bir zadyň aladasyny etmek, oňa garaşyk etmek, ýardam bermek, ondan habar tutup durmak, ony goldamak, unutmazlyk. **Gözden sypmak** gözden ýitmek, ýitirim bolmak, ünsden düşmek. **Gözden uçmak** köp wagtlap görülmedik adam, barlyp görülmedik oba-şäher, bir wagtlar iýlen, içilen zatlaryň ýatdan çykyp gitmegi. *Gaňsyrawuhyň kükedýän düýe çaly meniň-ä gözümden uçupdyr.* **Gözden ýitmek** göz görerden uzaga gitmek, göz ýeterden uzaklaşmak, ýitirim bolmak. *Olar kem-kemden yzda galdylar-da, salgyma çümüp, gözden ýütdiler* (R. Gelenow). **Göz dikmek** 1) bir zada çinirilip, gözünü aýyrman seretmek, siňe seretmek, nazaryňy dikmek. 2) biriniň gelerine sabysyzlyk bilen garaşmak, geler diýip ymtylmak, intizar bolmak. 3) bir zady almagyň kül-külüne düşmek, bir zady eýelemäge ymtylmak. **Göze çöp atmak** aldawa salmak, aldamak. **Göze dürtme** 1) mese-mälim, göz-görtele, bassyr-bussursyz. *Onuň niýeti bize mälim, hereketi göni göze dürtme* (B. Kerbabaýew). 2) gaty garaňky, bir ädim öň ýanyň görünmeýän garaňkylyk. *Göze dürtme garaňkyda ýoluňy görmek kyndy.* **Göze dürtülip durmak** görnüp durmak, mese-mälim bolup durmak. **Göze garasuw inmek** gözün garasuw keseli bilen kesellemegi. **Göze gelüwli** gelşikli, görmegeý. *Göze gelüwli gelin.* **Göze görnen** kämillik ýaşyna golaýlap, ýetişip ugran (diňe gyz hakynda; öten zaman ortak işliginiň goşulmasy goşulyp ulanylýar). *Göze görnen gyzy bolsa, hantamadyr her ýeten* (Kemine). **Göze gubar inmek** halys garrap, gözün ysyygy öçmek,

görmekden galmak. **Göze güýdüşmek** duýdurman, bildirmän, görkezmän bir iş, hereket etmek, göze çöp atmak. **Göze ilginç 1)** göze dürtülüp, mesaña bolup duran, göze görnüp, saýlanyp duran (zat hakynda). **2)** hereketi, daş görnüşi boýunça beýlekilerden tapawutlanýan (adam hakynda). **Göze ilmek** göze görünmek, göze kaklyşmak. **Göze kaklyşmak ser. Göze ilmek. Göze sürme etmek** gadyryny, gymmatyny bilmek, gowy görmek, iň arzyly zat hasaplamak. **Göz etmek 1)** göz-gulak bolmak, seretmek. *Özüň içerik-daşaryk göz edersiň-dä?!* **2)** bir zady birine güjenlemek, mazamlamak. *Ol ile göz etmek üçin her gün iň gowy eşiklerini geýip, ýola çykardy.* **Göze yssy görünmek** göze ýakymly, mähirli, gowy görünmek. *Ýaşlykda bile tirkeşen ýoldaşlary gözüne aýratyn yssy görnerdi.* **Göze ýakymly** bir zat göwnüňe ýaraýan. *Asylgy duran köýnekleriň haýsy biri göze ýakymly?* **Göz gamaşdyryjy** owadanlygyndan ýalbyrap öwşün atýan. **Göz gamaşmak** ýiti ýagta we ş.m. zatlara gözüň bulaşyp, zat saýgarmazlyk, hiç zat görüp bilmezlik. **Göz gatyrmak** bir hereketi kynlyk bilen ýerine ýetirip bilmek. *"Toýa-da göz gatyryp geläýdim"* diýip, togsana golaýlan garry ene hasasyna daýanyp, jaýlaşykly oturara ýer gözledi. **Göz gezdirmek 1)** ser. **Göz aýlamak.** **2)** bir ýazga, hata we ş.m. ýüzleý seredip çykmak. **Göz görkezmek 1)** üýtgeşik, täsin iş edip, özüni tanatmak, özüni görkezmek, haýran galdyrmak, aňk etmek, güýjüni görkezmek. **Göz güldürmek (göz oýnatmak)** şatlygyny, begenjiňi göz arkaly aňlatmak, birine mylatatly garamak. *Ol owadan gözlerini güldürüp ýylgyrdy.* **Göz gypmak (gyrpmak)** bir gözüni çalt ýumup açmak bilen ýşarat etmek, duýduruş bermek. **Göz gyzdyrmak** hak-u-nähak bir zady almaga, edinmäge meýil etmek. *Kişi zadyna göz gyzdyrmak ýaramaz gylykdyr.* **Gözi açylmak1)** görüp başlamak. *Kaka, kiçijik güjügimiziň gözi açylayypdyr!* **2)** bir zada bolan höwesini artmak, göhi gelmek, keýpi tutmak. *Ýagly gapyrganyň adyny eşitse, onuň gözi açylýar ("Görogly").* **3)** öň düşünmeýän zadyna göz ýetirmek, düşünmek; sowatly bolmak, düşünjesi artmak. **Gözi açylmazlyk** gutulmazlyk, saplanmazlyk, dynmazlyk. *Dümeýden gözüm açylmady* (K. Berdiýew). **Gözi gara düşmek1)** daş-töweregindäki zatlary görüp, saýgaryp başlamak (ýaş çaga hakynda). *Gaýyn enesi gelnine: "Suw ýaly çagaňy öýden çykaryjy bolmagyn, etigip, gözi gara düşýänçä kän bir gezdirmäweri"* diýdi. **2)** durmuşa, ýaşayş düzgünlerine düşünişip başlamak, kämilleşmek (ýaş ýetginjek hakynda). **Gözi bagly** medeniýetden yza galan, sowatsyz, nadan. *Gözüm bagly ekeni, indi hemme zada düşüňýän.* **Gözi bilen iýäýjek bolmak 1)** gaharly siňe seretmek, ýigrenç bilen seretmek. *Meni gördügi, gözi*

bilen iýäýjek bolýar. **2)** birine ýa-da bir zada siňe seretmek, üns bilen seredip durmak, gözi içinden geçmek. **Gözi dokunmak** bol-elin zady, bolçulygy ýa başga göze doly zady görüp kanagatlanmak. *Pagtadan alnan bol hasyly göreniňde, adamyň gözi dokunýar.* **Gözi düşmek** görmek, göze ilmek. *Märekäniň içinde birden dostuma gözüm düşdi.* **Gözi, gaşy çekip durmazlyk** birini göresiň gelmezlik, görmek islemezlik. *Ol ýere gidip näme işim bar, gözi, gaşy çekip duran barmy?* **Gözi gatyny görmek** horlugy, kynçylygy görmek, jepa çekmek. **Gözi gitmek 1)** kesel sebäpli gözi görmekden galmak. **2)** gowy zady, adamy ýa-da biriniň görelde bolarlyk hereketini, bolşuny we ş.m. görüp, öz ýanyndan kemsinmek. *Dostunyň iňlisçe gepleýşine onuň gözi gidýärdi.* **Gözi gorkan ýeri bar bolmak** birinden ýa-da bir zatdan gaty gorkmak. *Elbetde, gözi gorkan ýeri bardyr-da, öňünden it çyksa, ugry gaçardy.* **Gözi gülüp durmak** özüni örän şadyýan alyp barmak, şadyýanlygy hemişe ýüzüne çykyp durmak. *Ol gaty ýeser görüňär, haçan görseň gözi gülüp durandyr.* **Gözi gyýmazlyk** birine dözmezlik, ýüregi awamaklyk, rehimi inmeklik. *Gözüm gyýmaz oýarmaga, näzli ýarym, oýan indi* (Halk aýdym-laryndan). **Gözi gyzarmak** maddy üpjünçiligi we ş.m. göterinmän, azgynçylyk etmek, azmak, mesirgemek. **Gözi içinden geçip barmak** ýiti-ýiti seretmek, gözi bilen iýäýjek bolmak. *Onuň gözi içinden geçip barýar.* **Gözi içine gitmek** gaty horlanmak. *Ol çöp ýaly bolup, gözleri içine gidipdi* (B. Seytäkow). **Gözi ýanyp durmak** gözünde dogumlylyk, gujurlylyk alamaty görünmek. *Ol gözi ýanyp duran dogumly ýigitdi.* **Gözi ýer görmezlik** özüni hondanbärsi saýyp, adam tanamazlyk, özüni ulumsy tutmak, gedemlik etmek. *Gözi ýer görmän, özüne, atyna göwni ýetip we atyny ykjam sürüp gelyän ýigit gyzy gören badyna, gara dere batyp barýar* ("Görogly"). **Gözi ýetmek ser. Göz ýetirmek.** *Bu öýe özüniň yzyndan hiç kimiň gelmejegine gözi ýetýärdi* (B. Seytäkow). **Gözi ýolda galmak** biriniň gelerine köp wagtlaý garaşmak, iki gözi ýolda galmak. *Ejesine garaşyp, onuň gözi ýolda galdy.* **Göz monjugy ser. Monjuk. Göz monjugy ýaly ser. Monjuk. Göz oýnaklatmak** gözünü hereketlendirip, näz-kereşme etmek. **Göz öňünden geçmek** öň bir gören zadyny, wakaň we ş.m. zatlar birin-birin ýadyňa düşüp, göz öňüne gelmek. **Göz öňünde tutmak** bir işi amala aşyrmagy maksat edinmek, nazarda tutmak, durmuşa geçirmegi niýet edinmek. **Göz öňüne gelmek ser. Göz öňünden geçmek. Soltanjygyň aýdanlaryndan Şiriniň başyna düşen günleriň bary mugallymyň göz öňüne geldi (N. Saryhanow). **Gözsüz batyr** soňuny saýmaýan, özüni oda-suwa urmaga, janyňy gurban etmäge taýyn (adam). **Göz ümlemek** gözünü bilen ýşarat etmek, üm bilen duýdurmak, gözünü hereketi**

bilen birini ýa bir zady görkezmek. **Gözüm üstüne** baş üstüne, lepbeý. *Gözüm üstüne, näme işiň bolsa buýruber!* **Gözünde juwaz aýlamak** agladyp, gözýaş dökdürmek, heläk etmek. *Şu ýaramaz gylygyňy goýmasaň, gözünde juwaz aýlaryn.* **Gözünde ot ýakmak** sütem, zulum edip horlamak, azap berip gynamak, ejir çekdirmek. **Gözüne basmak** biriniň islegine garşy gidip, erk-ygtyýaryna garaman hereket etmek, bir işi amala aşyrmak. *Oglum, baýraklaryny gözlerine basyp aldyň!* ("Görogly"). **Gözüne görkezmek 1)** öz başarjaňlygyň bilenhereketibütinleý üýtgetmek, gutarnykly subut etmek, göwnünde çiglik galmaz ýaly etmek. **2)** birine bir hata, ýalňyşlyk, nädogry edilen iş üçin temmi bermek, çäre görmek, ikinji gezek gaýtalamaz ýaly etmek. *Ogurlygyň nämedigini häzir men seniň gözüňe görkezerin.* **Gözüne gül salmak** bir zadyň hötdesinden gelmek, doly başarmak, hek etmek. **Gözüne güýdüşmek ser.** **Göze güýdüşmek.** **Gözünü açyp gitmek** durmuşyndan närazy bolup jan bermek, ölmek. **Gözünü açyp göreni** eneden dogaly bäri, özüni bilip ugraly bäri, bar bilýän zady. *Onuň gözünü açyp göreni zähmet çekmek boldy.* **Gözünü almak** gözüne degip, kör etmek. *Peýkam aldy çep gözünü, Kör arçyndy soňky ady* (Ç. Aşyr). **Gözünü aýyrmazlyk** birsyhly seredip oturmak, nazaryndan sypdyrmazlyk. **Gözünü baglamak 1)** aldap nadanlykda saklamak, nadanlyga sezewar etmek. **2)** dürli usullar bilen birini erbet ýagdaýa salmak, pyrryldak etmek, aldamak. **Gözünü-başyny aýlamak** aldap bir zada razy etmek. *Gyzyň gözünü-başyny aýlap, ony halamaýan ýigidine durmuşa çykmaga razy etjek boldular.* **Gözünü çykarmak** öte gitmek, çenden aşmak, hetdiňi bilmezlik. **Gözünü gögertmek** görgi baryny görkezmek, gaty horlamak. **Gözünüň oduny almak** urup, sögüp ýa-da başga bir zat edip, hemişe gorkup durar ýaly etmek, heder eder ýaly temmi bermek. **Gözünüň ýaşyny kepdirmezlik** hemişe aglamaga mejbur etmek, agladyp ýörmek. **Gözünü oýmak** gözünü çykarmak, iň erbet jeza sezewar etmek. – *Haw tagsyr, meniň gözümi oýduň, oglumy öldürdiň, meniň senden soňky dilegim – şu gysragy senden dileýän – diýdi* ("Görogly"). **Gözünü ýeňsesinden çekmek** berk jeza bermek. **Gözünü açyp gitmek** önünde goýan maksadyňa, arzuwyňa, niýetiňe ýetmän, armanly ölmek, ahmyrly dünýäden ötmek. **Gözüň agarmak** zulum, horluk görmek, ýaramaz durmuş zerarly gaty horlanmak. **Gözüň agyny köpeltmek ser.** **Gözüňi alartmak.** **Gözüň aksyn!** "kör bol, janyň çyksyn" diýen manyda aýdylýan sögünç, gargyş. *Ylgama diýsem etmän ýykyldyň, gözüň aksyn!* **Gözüň ak ýagyny iýdirmek** birini hiç bir kemini goýman ekläp-saklamak, birkemsiz ösdürip ýetişdirmek. *Saňa çagalykdan*

enesiz-atasyz diýdirmedim, gözümiň ak ýagyny iýdirdim. Indiki bolup ýörşüň şonuň sag bolsunymy? **Gözüniň alnynda** biriniň göni ýanynda, görüp durka. *Gözümiň alnynda ýalan sözlemäň näme?* **Gözüň awusyny almak** az salym ýatyp turmak, azajyk irkilmek. **Gözüň aýdyň!** begençli waka gutlanyp aýdylýan alkyş sözi. **Gözüň bürlüp barmak** ukyň tutup başlamak, ýatasyň gelmek. – *Men-ä ýatjak, gözüm bürlüp baryar.* **Gözüň çekmek** gözüň gabagynyň bir nerw damarjygy tirpildemek. *Asyl şu gün, bütin gün, gözüm çekdi durdy* (H. Ysmaýyłow). **Gözünde bolsun** gözlenýän zadyň gözleginde bol, bir zadyň bardygyndan, ýokdugyndan habarly bol, gözlegideg et. **Gözünden uçmak** köp wagt bäri görülmänsoň, ýatdan çykyp gitmek (köplenç, iýilýän, içilýän zatlar hakynda). *Garpyz toşaby dagy gözümizden uçupdyr, dadyp gören wagtym ýadymyzdan çykypdyr.* **Gözünde okuň bolsa urmak (atmak)** eliňden gelse, zyýan ýetirmek, ýeri gelende zeled etmek, birini ýigrenmek. **Gözüň dokunmak** seredip duran zadyň gowulygyna, gabarasyna, görk-görmegine synyň oturmak, haýran galmak. **Gözüň doýmazlyk** gara nebsiňe "haý" diýip bilmezlik. *Onuň garny doýsa-da, gözi doýanok.* **Gözüň dumanlamak ser.** **Gözüň ümezlemek.** **Gözüň degmek** tüýs jaý ýerinde kömege ýetişmek, gerekli ýerinde goldaw, goltgy bolmak. *Gitmeli ýerime ulag tapylaýsa, häzir gözüme degjek-dä!* **Gözüňe döneyin!1)** biri gowy göründe, "ezizim, mähribanym, gadyrdanym" ýaly manylarda ulanylýan söz düzümi. **2)** birinden bir zat mylakatlylyk bilen haýyş edilip aýdylýan söz düzümi. *Gözüňe döneyin, Myrat, beýle zatlary hudaý size görkezmesin.* **Gözüňe gelmezlik** biriniň bolşy, gylyk-häsiýeti ýaramazlyk, özüni alyp barşy ýigrenilmek. *Hähili adamdygyny bilemsoň, ol hiç wagt gözüme gelenok.* **Gözüňe görünmek** psihiki näsazlyk netijesinde ýok zatlar bar ýaly bolup görünmek. **Gözüň gaçyp barmak** kelläň gaty agyryp, gözüňe güýçli täsir etmek. *Gözüm gaçyp baryar, men-ä işe ýaramok.* **Gözüň ganmak** bir zady köp gezek görmek, doýa-gana synlamak, göre-göre doýmak. *Şol zeyilli suratlardan ozalam köp gezek gözüm gandy.* **Gözüň garaňkyramak** ysgynsyzlyk we ş.m. zerarly essini aýylyp, başyň aýlanyp, gözüň zat görmän başlamak. **Gözüň-gaşyň çekip durmazlyk** birini göresiň gelmezlik. *Ony gözüm-gaşym çekip duranok, şonsuzam aladam yetik.* **Gözüň gitmek** bir gowy zada gözüň düşüp, özümde-de şol zat bolaýsady diýen duýgy döremek. **Gözüň gyymazlyk** dömezçilik etmek, dözmezlik. **Gözüňi agdaryp ýatmak** huşdan gitmek, çasmak, essini aýylmak. *Ol erikden ýykylyp, ep-esli wagt gözünü agdaryp ýatdy.* **Gözüňi akjartmak** gözüň agyny köpeldip, gözüňi alartmak, hyýrsyz garmak. *Däli gözünü akjardyp seretdi.* **Gözüňi germek** gözüňi

giňden açyp, oňa agram bermek, zor bermek. – *Gyzym, Bahar, biz bu halylaryň üstünde gözümizi gerip dümtünýäris* (A. Gowşudow). **Gözüni gögertmek** mejalsyz, kişi kömegine mätäç bolmak, ile günün galmak. *Gözüni gögerdip, gapa seretdi* (N. Saryhanow). **Gözüni jüýjertmek** uklaman, gözüni açyp ýatmak, oturmak. *Gözüni jüýjerdip ýatyrmyň?* **Gözüni sykyp oturmak (durmak)** ejizläp göz yaş etmek, aglamak. *Çaga ýaly bolup, gözüni sykyp oturma-da, derrew işiň bilen bol* (B. Seytākow). **Gözüni tutmak** özüne edilen ýagşylyklary ýatdan çykarsaň, haklamasaň, soňy erbetlik bilen gutarmak. *Gitseň, git, meniň emdiren ak süýdüm seniň gözüni tutar.* **Gözüni ýandak bilen süpürmek** rehimň gelmezlik, rehim-şepagat, dözümsizlik etmezlik. **Gözüň kökünü gyrmak** bir zada yzygiderli meşgullanyp, gözüni ýadatmak, inçe iş edip, gözüňe agram salmak. **Gözüň suw içmezlik** edilýän işden we ş.m. zatlardan razy, hoşal bolmazlyk, edilýän hereket göwnüňe ýakmazlyk, bolýan zada pisindin oturmazlyk. **Gözüň yerine gelmek** dync alyp, naharlanmak netijesinde öňki katdyna gelmek, kuwwatlanmak, ysyna gelmek. *Teyli nahardan soň gözi yerine geldi.* **Gözüň yetik bolmak** bir zada pugta belet bolmak, gowy bilmek. **Göz ýetirmek** bir zadyň anygyna ýetmek, änişine-şanişine ýetmek; anyklamak, oňat düşünmek. **Göz ýummak** görmezlige salmak, görmedik bolmak. **Göz ýumup geçmek** ser. **Göz ýummak.** *Nädogry iş edilse, göz ýumup geçmek bolmaz.* **Hak gözünden eşitmek** bir habary hakyky bilýänden, ynamdar adamdan, gözi bilen görenden eşidip bilmek. – *Men muny hak gözünden eşitdim – diýip, Pirguly beg ýan bermedi* (A. Gowşudow).

GÖZARA [göza:ra], at.1. Agyldaky mallar kellesini çykaryp ot, iým we ş.m. iýer ýaly onuň diwarynda goýulýan deşik. *Iki sany goýun gözaradan boýnuny uzadyp, tirt iýýärdi.* 2. Galalaryň burçundaky diňlerde ok atmak üçin goýulýan deşik. *Gözaradakylar her atlyny aýratynlykda saýgaryp başladylar* (B. Seytākow).

GÖZBAGÇY [gözva:ğçy], at. Çalasyn hereketler, dürli hileler bilen adamy aldawa salýan, gözünü baglaýan adam.

GÖZBAGÇYLYK [gözva:ğçylyk], at. Gözbagçynyň käri.

GÖZBAŞ [gözvaş], at.1. Suwuň, çeşmäniň başlanýan ýeri, akar suwuň çykýan ýeri. *Deryanyň gözbaşy.* 2. göç.m. Bir zadyň başlanýan ýeri, başlangyjy.

GÖZBOÝAGÇY [gözwoýoğçy], at, gepl. d. Aldawçy, ýalançy, mekir, kezzap.

GÖZBOÝAGÇYLYK [gözwoýoğçuluk], at. Aldaw bilen meşgullanmaklyk, ýalançylyk, kezzapçylyk, galplyk bilen edilýän hereketler.

GÖZÇI [gözçü], at, kön.s. Gözegçi. *Gözçi gözledi, gördi* ("Kitaby dedem Gorkut").

GÖZÇYKGYNÇ, sy. Ile sygmaýan, ilden çykgyň, hiç bir heňe, kada-kanuna dogry gelmeýän (iş, hereket we ş.m. hakynda).

GÖZDAŇDY [gözdaňdy], at. Eşekçiniň gözünü ýaglyk bilen daňyp oýnalýan çaga oýny. *Gözdaňdy oýnaýan çagalar eşekçiniň bir sagyna, bir soluna aýlanýardylar.*

GÖZ-DIL [göz-zil]: **göz-dil bolmak** öňden gelýän yryma görä: göz degmek (ser. **Göz: göz degmek**). **Göz-dil monjygy** göz degmezligi üçin boýna dakylýan, diwardan asylýan ýaşylymytyl-gök reňkli monjuk, göz monjygy.

GÖZE-BAŞA: göze-başa düşmek suwumsyzlyk, açgözlük edip, özüni ýigrendirmek, betnebislik etmek.

GÖZEDÜRTME [gözedürtme], at. Çakdanaşa garaňky, tüm, hiç zat seljerip bolmaýan garaňkylyk (ser. **Göz: göze dürtme**). *Gije sowukdy, gözedürtme garaňkydy* ("Edebiýat we sungat").

GÖZEG [gözög] I, at. Çuwal, horjun we ş.m. gabyň agzyny ýüp bilen gözemek üçin edilýän halkajyklary. *Çuwalýň gözegleri ýolnup ugradyr.*

GÖZEG [gözög] II, at, gepl. d., ser. **Gözegl.**

GÖZEGÇI [gözögçü] I, at. Gözegçilik edýän, esewan bolýan, seredýän adam. *Her oýunçynyň özüniň gözegçisi bolýar.*

GÖZEGÇI [gözögçü] II, at. Gözemek işini yerine ýetirýän adam.

GÖZEGÇILIK [gözögçülük], at. Göz-gulak bolmaklyk, esewan bolmaklyk, seretmeklik.

GÖZEGSIZ [gözögşüz] I, sy. Gözegi bolmadyk, gözeg edilmedik, gözemedik. *Içi däneden doly gözegsiz çuwal jaýyň burçunda durdy.*

GÖZEGSIZ [gözögşüz] II, sy. Gözegçilik edilmeýän, hiç hili gözegçiligi bolmadyk, göz-gulak bolunmadyk, esewan edilmedik. *Ol günleriň birinde peji gözegsiz taşlap gidipdir.*

GÖZEL [gözöl], sy. 1. Owadan, görmegeý, gelşikli. *Gözel gyz.* 2. Ajaýyp, ajap, örän oňat. *Şäher öňküsindenem gözel görnüşe girdi* ("Edebiýat we sungat"). 3. göç.m. Aýal, gyz maşgala, zenan. *Gözel alsan aryflara gulak goý, Syratyn sözleýir ýagşy syn bilen* (Magtymguly). 4. Gyza dakylýan at.

◊ **Gözel göwnüň!** öz isläniňi et, erk-ygtyýar özüňde. *Maňa ýoldaş bolup bilmejek bolsaň, onda näme, gözel göwnüň, men-ä gitdim.*

GÖZELEK [gözölök]: **gara gözelek** owadan gara gözli, enaýyja gözli. *Ynha, gözleri oýnaklap duran bir gara gözelek gyz.*

GÖZELGI [gözölgi], *syp.* Çuwaldyr horjunyň we ş.m. agzy ýüp bilen gözelen.

GÖZELLENDİRMEK [gözöllönnürmök], *işl.* Öňküden gözeli etmek, has gözeli görnüşe getirmek. *Jaýy gözellendirýän zat onuň soňky bezegleridir.*

GÖZELLENMEK [gözöllönmök], *işl., ser.* **Gözelleşmek.** *Güneşli paýtagtymyz günsaýyn gözellenýär ("Edebiýat we sungat").*

GÖZELLEŞDIRMEK [gözöllöşdürmök], *işl.* Gözel görnüşe getirmek, gözeli, owadan bolmagyny üpjün etmek, görk bermek.

GÖZELLEŞMEK [gözöllöşmök], *işl.* Kem-kemden gözeli bolmak, dura-bara gözeli görke girmek, gözellenmek, owadanlaşmak.

GÖZELLİK [gözöllük], *at.* Gözele has bolan görmegeýlik, owadanlyk.

GÖZELMEK [gözölmök], *işl.* Doly gabyň agzyndaky gözeglerinden atanaklaýyn ýüp geçirilip daňylmak.

GÖZEME [gözömö], *iş ady.* Gözemek ýagdaýy, derejesi.

GÖZEMEK [gözömök], *işl.* Çuwałyň, horjunyň, ganaryň we ş.m. gaplaryň içine salnan zatlar dökülmez ýaly gözeglerinden atanaklaýyn ýüp geçirip daňmak.

GÖZEMEKLİK [gözömöklük], *iş ady.* Gözemek usuly.

GÖZEÝİŞ [gözöýüş], *iş ady.* Gözemek ýagdaýy.

GÖZENEK [gözönök], *at.1.* Atanaklaýyn görnüşde edilen germew, penjiräniň daş ýa iç ýüzünden goýulýan, ýogyn simden edilen gorag. *Ol gözenekden seretdi* (B. Seytäkow). *Men penjiräme gözenek ýasatdym.* **2.** Ak öýleriň täriminiň aradeşikleri. *Ol öýüň gözeneginden içerik seretdi.* **3.** El işlerine atanaklaýyn salynýan öýjük-öýjük görnüşli nagyş. **4.** *göç.m., gepl.d.* Türme, tussaghana.

♦ **Gözenekden garatmak** türmä basdyrmak, tussag etdirmek.

GÖZEŞDIRMEK [gözöşdürmök], *işl.* Ählisini gözemek, gözäp çykamak.

GÖZEŞMEK [gözöşmök], *işl.* **1.** Gözemäge kömek etmek. *Ol maňa doly ganarlary gözeşdi.* **2.** Bilelikde gözemek. *Adamlar içi bugdaýly çuwallary gözeşip durdular.*

GÖZETÇI [gözötçü], *at,gepl. d., ser.* **Gözegçi.** *Seytek gyrmany bagy-Serçemene gözetçi goýdy ("Görögly"). Her bir işde özüň gözetçi bolmasaň bolmaýar* (A. Gowşudow).

GÖZET [gözöt], *at,gepl.d.* Görnüp duran ýer, öňi, öň ýany, garşysy. *Aty jaýyň gözedinde daňaý.*

GÖZETÇİLİK [gözötçülük], *at,gepl. d., ser.* **Gözegçilik.** *Üzüň agaçlaryna we başga baglara suw tutulýşyna her gün Hoşgeldiniň özi gözetçilik edýär* (A. Gowşudow).

GÖZETDIRMEK [gözötdürmök], *işl., ser.* **Gözetmek.**

GÖZETLEMEK [gözötlömök], *işl., gepl.d.* **1.** Gözegçilik etmek, esewan bolmak. **2.** Garaşmak, biriniň ýoluna göz dikmek.

GÖZETMEK [gözötmök], *işl.* Gözemek işini başga birine etdirmek. *Kakam bugdaýly çuwallary maňa gözetdim.*

GÖZ-GAŞ [gözga:ş], *at.* Çaga, garra, ýaraman ýatan adama edilýän garaşyk, ideg. *Çaga hemişe göz-gaş edip durmasaň bolýarmy näme?!*

GÖZGI [gözgi], *at, kön.s.* Ýüz görüýän aýna. *Köňül gözgüsine ýaryň adyny, Suratkeşlik edip çyzmaly boldum* (Magtymguly).

GÖZ-GÖRTELE [göz-görtölö], *hal.* Aç-açan, görnüp durka, mese-mälim, görmetin. *Ol göz-görtele ýalan sözleýär.*

GÖZ-GULAK [göz-gulok]: **göz-gulak bolmak1)** bir zatdan habardar bolmak, esewan bolmak, seretmek. **2)** biriniň halyndan habar alyp durmak, gözden salman, ugruna seretmek, idemek. *Lukmanlar maňa göz-gulak bolup ugradylar.*

GÖZ-GÜLBAN [göz-gülva:n], *syp.1.* Eleşan, betnyşan, sallam-sajak. **2.** Wejera; masgara. *Beýdip göz-gülban bolup durmak gelşiklimi beri?*

GÖZ-GÜLBANLYK [göz-gülva:nlyk], *at.* **1.** Eleşanlyk, betnyşanlyk. **2.** Wejeralyk, masgaralyk.

GÖZGYNY [gözgy:ny], *syp.* Agyr, kynçylykly, horlukly, güzaply; naýynjar.

GÖZGYNYÇYLYK [gözgy:nyçylyk], *at,ser.* **Gözgynylyk.**

GÖZGYNYLYK [gözgy:nylyk], *at.* Gözgyny ýagdaýda bolmaklyk, güzapçylyk, naýynjarlyk. *Onuň gözgynylyk bilen gepleýşine nebsi agyrdy* (B. Pürliýew).

GÖZLEG [gözleg], *at.1.* Birini, bir zady tapmak üçin edilýän agtaryş. **2.** Barlag, agtarma, gazuw-agtaryş işleri. *Arheologik gözleg işleriniň netijesinde ýadygärlikleriň barlygy ýüze çykarylady ("Mugallymlar gazetini").* **3.** *göç.m.* Biriniň gözleýän, göwnüniň küýseýän zady. *Näçe ýalpyldatsaň, mis ýene misdir, Ýüregi garanyň gözlegi pisdur* (M. Seyidow).

GÖZLEGÇI [gözlegçi], *at.1.* Agtaryjy, yzlaýjy, birini ýa-da bir zady ideýji. **2.** Barlag, gözleg-agtaryş işleri bilen meşgullanýan adam. *Gözlegçiler aşmasy çetin çäge gerişleriniň ençemesinden aşdylar* ("Edebiýat we sungat").

GÖZLEME [gözlömö], *iş ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLEMEK [gözlömök], *işl.1.* Bir zady tapmak maksady bilen agtarmak, barlamak, aňtamak, yzarlamak. *Sen bu ýerlerde näme gözleýärsiň, bir zatlar ýitirdiňmi?* **2. gepl.d.** Bir ýaña seretmek, bakmak, äňetmek, göz aýlamak. *It gözlemez, pişik bakmaz, Saçak ýazylmagan ýerde* (Magtymguly).

◊ **Gözläp durmak** seredip durmak, äňetmek.

GÖZLEMEKLIK [gözlömöklük], *iş ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLENILMEK [gözlönülmök], *işl., ser.* **Gözlenmek.** – Gözlenilýän gymmatbaha daş şu bolsa gerek – diýdi.

GÖZLENMEK [gözlönmök], *işl.1.* Bir ýa-da bir zat agtarylmak, idelmek. **2.** Özün üçin gözlemek. *Kitap gözlendim.*

GÖZLEŞDIRMEK [gözlöşdürmök], *işl.* Gözläp çykmak, hemmesini gözlemek. *Ol özüne gerek kitaplary gözleşdirip tapdy.*

GÖZLEŞMEK [gözlöshmök], *işl.1.* Gözlemäge kömek etmek. *Aýallar ugurly-ugursyz gözleşen hem bolýarlar welin, ýüzükden hiç hili derek tapmaýarlar* (T. Gurbanow). **2.** Bilelikde gözlemek. *Oglanlar ýagyşdan soň obanyň gayrasynda kömelek gözleşip ýördüler.* **2. gepl.d.** Biri-biriňe seretmek, garamak.

GÖZLETMEK [gözlötmök], *işl.* Gözlemek işini başga birine etdirmek, gözlemäge mejbur etmek. *Sen özüňi ýaman köp gözletdiň.*

GÖZLEÝIŞ [gözlöýüş], *iş ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLI [gözlü], *syp.1. göç.m.* Daş-töwereginden esewan bolýan, pähimli, hüşgär. *Ilde gözli adam kän.* **2.** Esasy baldagynda gözi, çytanagy köp bolan, ýylmanak däl (agaç hakynda). *Bu pürs gözli ekeni.*

◊ **Gözli çeşme** girdeji, gananj berýän mal, mülk we ş.m. zat. *Sygýrlaryň agzyna seredip bilseň, ol bir gözli çeşme.* **Gözli kör** gözýetimi dar; daş-töwerekde ýüze çykýan wakalary seljermeyän, dar düşünjeli. **Gözli şaýat** bir wakany, ýagdaýy hut öz gözi bilen gören, bir zadyň güwäçisi. *Ol ýyl gýşyň sowuk gelşine özüm gözli şaýat.* **Gözli ýaşyt** bir wagtda eneden bolan, doglan aýy-güni meňzeş. *Ikimiziňem oglumyz gözli ýaşytdyr.*

GÖZLI-BAŞLY [gözlü-vaşly], *syp.* Öýli-işikli, maşgalaly. *Ol ogluny gözli-başly etmegiň aladasy bilendi.*

◊ **Gözli-başly etmek** öýermek, özbaşyna öý-işik etmek. *Il deňinde gözli-başly edip goýbersek, hem oglumyz, hem giýewimiz bordy. Eýýäm iki oglumy gözli-başly etdim.*

GÖZLÜK, *at. 1.* Çybyn-çirkeýden, siňekden goramak üçin atyň, eşegiň gözünüň yokary ýanyndan dakylýan seçekli gaýys. **2.** Juwaza, haraza we ş.m.

zatlara goşulýan iş mallarynyň gözüne tutulýan, daňylýan mata.

GÖZMONJUK [gözmo:njuk], *at.* Köneden gelyän yryma görä, aýallaryň "göz degmesin" diýip özüniň, çagasynyň ýa-da malynyň boýnuna dakýan ala monjudy.

◊ **Göz monjudy ýaly** owadan, eýjejik, gowy. *Göz monjudy ýaly dört çagasy bar.*

GÖZSÜZ [gössüz], *syp. 1.* Kör, gözi görmeýän. *Gözsüz garry.* **2.** Gözi bolmadyk, gözi yok. *Gözsüz tagta.*

GÖZSÜZLIK [gössüzlük], *at. 1.* Körlük, gözi görmezlik. *Iň ýaman dert – gözsüzlük.* **2.** Gözi bolmazlyk, gözi yokluk.

GÖZÜGARA [gözüğara], *syp.* Biriniň kömegine zar, mätäç.

GÖZÜGARALYK [gözüğaralyk], *at.* Biriniň kömegine mätäçlik, zarlyk.

GÖZÜGIŞ [gözüğüş], *iş ady.* Gözükmek ýagdaýy.

GÖZÜKDİRJI [gözükdürüjü], *at.* Bir işi ýerine ýetirmäge degişli bolan görkezmeleriň, düzgünleriň jemi. *Sözlügiň gözükdirijisi.*

GÖZÜKDİRMEK [gözükdürmök], *işl.1.* Adama, haýwana iş-yol öwretmek, tälim bermek. *Ene gyzyny ýuwaş-yuwaşdan tikin işine-de gözükdirdi.* **2.** Göz degirmek.

GÖZÜKME [gözükmö], *iş ady.* Gözükmek ýagdaýy.

GÖZÜKMEK [gözükmök], *işl. 1.* Işe birneme öwrenişmek, ugrukmak, hünäri ele alyp başlamak; tälim almak. **2.** Köneden gelyän yryma görä, çaga, mal-gara göz degmek. *Sygrymyz gözükdimikä diýýän, soňky döwürde süýdi azalypdyr, özem sagdyrmajak bolup dur.*

GÖZÜKMEKLIK [gözükmöklük], *iş ady.* Gözükmek ýagdaýy.

GÖZÝAŞ [gözýa:ş], *at.* Agy ýa-da begenç zerarly gözden akýan, çykýan suwuklyk, ýaş.

◊ **Gözýaş dökmek** *ser.* Gözýaş etmek. Gözýaş etmek aglamak.

GÖZÝETIM, *at.1.* Gözüň görýän, saýgarýan, ýetýän ýeri, aralygy. *Daň saz berip, gündogar tarapda ýer bilen gögüň tapýşan ýeri – gözýetim gan ýaly gyzardy* (A. Gowşudow). **2.** Adamyň bilim derejesi, düşünjesi. *Gözýetimi giň adam.*

GÖZÝETMEZ, *syp.* Göz görerden giň, aňyrsy görünmeýän, çäksiz. *Gözýetmez sähra.*

GÖZ-YÜZ: göz-ýüz bolup durmak biri bilen yüzbe-yüz bolup durmak, birini birsyhly görüp durmak. *Hemişe göz-ýüz bolup duran adamyň çakylygyna görünmeseň birhili bolarmyka diýýän.*

GRADUS [gyra:du:s], *at.* 1. Burçlaryň we dugalaryň, töweregiň 360-dan 1 bölegine deň bolan ölçeg birligi. 2. Bir zadyň gyzgynlygyny ýa-da sowuklygyny, güýjüni ölçemek üçin ölçeg birligi.

GRAFA [gyrafa:], *at.* Kagyzyň ýüzüne daşyna dik çyzyk çekilen zolak ýa-da sütün; tablisadaky daşy iki çyzykly sütün.

GRAFIN [gyrafi:n], *at.* İçine suw ýa-da suwuk zatlar guýulýan uzyn bokurdakly çüýşe gap.

GRAM [gyra:m], *at.* Bir kub santimetr suwuň agramyna deň bolan metrlik ölçeg ulgamynda agyrylyk ölçeg birligi, kilogramyň müňden bir bölegi. *Bir gram. On gram. Ýüz gram.*

GRAMMATIK [gyramma:tik], *syp.* Grammatika degişli. *Diliň grammatik gurluşy.*

GRAMMATIKA [gyramma:tika], *at.* 1. Dil biliminiň dildäki sözleriň we sözlemleriň gurluşyny, şoňa laýyklykda iki bölümden durýan morfologiýany we sintaksisi öwrenýän bölümi. 2. Bir diliň esasy grammatik düzgünlerini özünde jemleýän okuw dersi.

GRANAT [gyrana:t], *at, harby.* El bilen zyňylýan uly bolmadyk partlaýjy ýarag. *Granat günleç gürrüldedi* (A. Nazarow).

GREK [gire:k], *at, ser.* **Grekler.** *Grek dili. Grek halky.*

GREKLER [gire:kler], *at.* Gresiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GROSSMEÝSTER [gyros(s)me:ýster], *at.* Küşt oýnunyň ussatlaryna berilýän in ýokary at we şol ady alan adam.

GRUZIN [gruzi:n], *at, ser.* **Gruzinler.** *Gruzin dili. Gruzin halky.*

GRUZINLER [gruzi:nler], *at.* Gruziýa respublikasynyň esasy ilatyny düzýän halk.

GUBA [guvo], *syp.* 1. Gyzgylt-goňur reňk (düyäniň, gazyň reňki hakynda). *Guba düýe. Guba gaz.* 2. Adam ady.

GUBAR [guva:r], *at.* 1. Bulaşyk, tutuk, bulutly howa. *Jülgeleri duman basar, Dag başynda gubar bolsa* (Talyby). 2. Gözüň önüni ümezledýän ýukajyk ak perde. *Onuň gözleriniň önüni gubar basdy* (B. Seýtäkow).

♦ **Göze gubar inmek** gözüň önüni ýukajyk ak perde tutup, onuň görüş ukybyny peseltmek.

GUBARLAMA [guva:rlama] *iş ady.* Gubarlamak ýagdaýy

GUBARLAMAK [guva:rlamak] *işl.* 1. Üstüni bulutly, totly howa tutmak. *Daglaryň başy gubarlap görinýär.* 2. Gözüň önünde gubar emele gelmek. *Gözüň gubarlap başlamak.*

GUBARLAMAKLYK [guva:rlamaklyk], *iş ady.* Gubarlamak ýagdaýy.

GUBARLANMAK [guva:rlanmak], *işl.* 1. Üsti gubarly bolmak, duman, ümür basmak. *Gubarlanyp alys ýerden görüner, Çandybilden biziň begler ýetişdi* ("Görogly"). 2. Gözüň önü ümezlenmek. *Owadan gözleriniň önü gubarlandy* (B. Seýtäkow).

GUBARLAŞMAK [guva:rlaşmak], *işl.* 1. Kem-kemden gubar tutmak, gubar bilen örtülme. *Daglaryň dereleri gubarlaşyp başlady.* 2. Gözüň önü ümezleşmek, gözüň önüni gubar örtüp başlamak. *Guwanyp atasy ogluň sözüne, Ýaş aýlaýar gubarlaşan gözüne* (A. Atajanow).

GUBARLAÝYŞ [guva:rlaýyş], *iş ady.* Gubarlamak derejesi.

GUBARLY [guva:rlý], *syp.* 1. Gubar tutan, dumanly, ümürlü, howa bulaşyp, gamaşyp duran. *Dereleri däli silli, Ümürlü, gubarly daglar* ("Zöhre – Tahyr"). 2. Gözüniň önüni gubar tutan, ümezli; kütelen. *Gubarly gözler.*

GUBUR [guvu:r], *at.* Öli jaýlanýan mazar.

GUÇMAK [guçmok], *işl., şahyr.* Bagryňa basmak, gujagyňa gysmak, gujaklamak. *Hylwat ýerde bezm edip, Guçsam inçe biliňden* (Mollanepes).

GUDA [gudo], *at.* Öýlenen oglanyň we durmuşa çykan gyzyň hossarlarynyň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

♦ **Guda bolmak** ogul öýermek ýa-da gyz çykarmak üçin ene-atalar bolup gürleşip, belli netijä gelmek.

GUDAÇYLYK [gudoçuluk], *at.* Guda ýagdaýynda bolmaklyk, gaýyn-guda garyndaşlygyny açmaklyk. *Bike eje ogly üçin kimiň gyzyna gudaçylyga barmakçy bolýandygyny aýdyp berdi* (G. Gurbansähedow).

♦ **Gudaçylyk gürrüniňiz barmy?** gizlin we tükeniksiz gürrüň edilende aýdylýan aňlatma.

GUDALYK [gudoluk], *at.* Toýda öldürilýän ownuk janlynyň, dowaryň adat boýunça guda berilýän döşi. *Garyndaşlyk ýüz ýyllyk, gudalyk müň ýyllyk* (Nakyl).

GUDRAT [gudurot], *at.* 1. Tebigatda adatdan daşary güýjüň täsiri netijesinde ýüze çykýan hadysa, alamat, keramat. 2. *göç.m.* Geň galdyryjy güýç. *Seň suwuňda şirin jana, Lezzet berýän gudrat bardyr* (M. Seýidow). 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Gudraty güýçli** Allatagala.

GUDRATLY [gudurotly], *syp.* 1. Adatdan daşary hadysaly, gudrat görkezmege ukyply. 2. *göç.m.* Durmuşda güýç-kuwwaty, başaryan zady bilen geň galdyryan, haýran edýän. *Gudratly eller.*

GUDRATLYLYK [gudurotluluk], *at.* Gudratly bolmaklyk, gudraty barlyk.

GUDUK, *at.* 1. Oý ýer, ýalpak çukur. *Basan ýeriň guduk bolup çykýar.* 2. Çilik ýaly çaga oýunlary oýnalanda gazylýan çukurjyk. *Oýny alyp baryjy taýajygy we topy eline alyp, gudugyň ýamynda galýar.*

3. *kön.s. Guýy. Niçe gün gudukda menzil eýledim, Günbe-gün halymny tebdil eýledim* (Andalyp).

GDUMAN [gu:dumon], *syp., gepl. d., ser. 3. Guduz. Guduman açýan oglan.*

GDURAMA [gu:duromo], *iş ady. Guduramak ýagdaýy.*

GDURAMAK [gu:duromok], *işl. Bir zada begenjiňe üýtgeşik hereketler etmek; aýnamak. Özüm ýalyly bilen iki ýana at saljagym, agyr mähelläni aralap gudurajagym ýadyma düşdi* (R. Gelenow).

GDURAMAKLYK [gu:duromokluk], *iş ady. Guduramak derejesi.*

GDURAŞMAK [gu:duroşmok], *işl. Birnäçe bolup guduramak. Guduraşmaň oglanlar, guduraşmaň meslikden* (Ý. Durdyýew).

GDURATMAK [gu:durotmok], *işl. Guduramaga erk bermek, mümkinçilik döretmek, ýol bermek.*

GDURAYÝŞ [gu:duroyüş], *iş ady. Guduramak ýagdaýy.*

GDUZ, *syp., at. 1. Nerw sistemasyny zaýalaýan ýokanç kesel, şeýle hem şol kesel bilen kesellän jandar. Guduz it. 2. göç.m. Gaharly, gazaply, gahar-gazaba münen. 3. göç.m. Ýakymсыз, garagol, bet, bimaza; alyp-yolup baryan. Guduz oglan.*

♦ **Guduz açmak 1)** wagşylaşmak, örän rehimsiz, zalym bolmak, guduzlamak. **2)** ýakymсызлык, bimazalyk etmek, garagol bolmak. *Beýle guduz açman, akylyja bolaýsana!*

GDUZLAMA [guduzlomo], *iş ady. Guduzlamak ýagdaýy.*

GDUZLAMAK [guduzlomok], *işl. 1. Kellede döreýän ýokanç nerw keseli bolan guduz keseli bilen kesellemek. Guduzlan it. 2. göç.m. Çendenaşa zabun bolmak, gazaba münmek, zulum etmek.*

GDUZLAMAKLYK [guduzlomokluk], *iş ady. Guduzlamak ýagdaýy.*

GDUZLAŞMAK [guduzloşmok], *işl. Wagşylaşmak, zalymlaşmak.*

GDUZLATMAK [guduzlotmok], *işl. 1. Ýokanç nerw keseli bolan guduz keseli bilen keselletmek, guduz keselini ýokuşdyrmak. Bir guduzlan it başga birnäçe haýwany-da guduzladyp biler. 2. göç.m. Gazaplandyrmak, gaharlandyrmak, zabunlyk etdirmek.*

GDUZLYK [guduzluk], *at. 1. Guduz kesellilik, guduzyň ýagdaýy. Itiň guduzlygy barlagda kesgittendi. 2. göç.m. Ýakymсызлык, garagollyk, bimazalyk, betçilik.*

GUGARMA [gu:ğormo], *iş ady. Gugarmak ýagdaýy.*

GUGARMAK [gu:ğormok], *işl. Hiç zatsyz boşap galmak, janly-jemendesiz galmak. İnär siňek ýok bu ýerde, Gugaryp ýatyrdy meýdan* (M. Seýidow).

GUGARMAKLYK [gu:ğormokluk], *iş ady. Gugarmak ýagdaýy.*

GUGARTMAK [gu:ğortmok], *işl. Hiç zatsyz boşadyp goýmak.*

GUGARYŞ [gu:ğoruş], *iş ady. Gugarmak ýagdaýy.*

GUGULDAMA [gu:ğullomo], *iş ady. Guguldamak hereketi.*

GUGULDAMAK [gu:ğullomok], *işl. Guk-guk edip ses çykarmak. Asudalygyň içinden parran geçen otlynyň guguldan sesi, göýä başga dünýäden eşidilen ýaly boldy* ("Edebiyat we sungat").

GUGULDAMAKLYK [gu:ğullomokluk], *iş ady. Guguldamak ýagdaýy.*

GUGULDAŞMAK [gu:ğulloşmok], *işl. Birnäçe otly, gämi we ş.m.yzly-yzyna guguldamak, ýerli-ýerden guk-guk etmek.*

GUGULDATMAK [gu:ğullotmok], *işl. Guk-guk edip ses çykarmak.*

GUGULDAYÝŞ [gu:ğulloýuş], *iş ady. Guguldamak ýagdaýy.*

GUGULDY [gu:ğullu], *at. Otly, gämi we ş.m. gygyranda çykýan sesiň ady. Daşda heniz hereket ýatmadyk bolsa-da, çendan otly guguldysyndan başga ses-iýň eşidilmeýärdi* (B. Kerbabaýew). *Ol otlynyň guguldysyna oýandy* (N. Jumaýew).

GUJAK [gujok], *at. 1. Iki elini aýlap alanyňda kükrek bilen elin aralygynda emele gelýän giňişlik. – Kes sesiňi, it ogly – diýip, enesiniň gujagyndaky çağa gamçy çaldy* (B. Seýtäkow). **2.** Iki elini aýlap alanyňda aralykda ýerleşýän zat, takmyn mukdary görkezýän ölçeg. *Bir gujak ot. 3. göç.m. Bir zadyň içi, göwsi. Lowurdap çykan güneş indi bütin şäheri öz gujagyna alypdy, gözýetim indi has giňäpdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Gujak açmak** mähirli garşy almak, güler ýüz bilen kabul etmek, gujak gerip garşylamak. *Ýakymly güneş jümle-jahana gujak açýardy* (B. Kerbabaýew).

GUJAK-GUJAK [gujok-gujok], *syp. Birnäçe gujak, köp. Ojaga gujak-gujak sazак getirip saldy* (B. Seýtäkow).

♦ **"Gujak-gujak" etmek** çagany gujagyňa almak üçin çagyryp, gujagyňy açyp "gujak-gujak" diýmek.

GUJAKLAMA [gujoklomo], *iş ady. Gujaklamak ýagdaýy.*

GUJAKLAMAK [gujoklomok], *işl. Iki elin bilen daşyndan aýlap tutmak, gujagyňa gysmak, gujagyňa almak.*

GUJAKLAMAKLYK [gujoklomokluk], *iş ady. Gujaklamak ýagdaýy.*

GUJAKLANMAK [gujoklonmok], *işl. Gujaga alynmak, gujaga gysylmak.*

GUJAKLAŞDYRMAK [gujukloşdurmok], *işl.* Ýakyn adamlaryňy, dost-ýarlaryňy yzly-yzyna gujaklap çykmak.

GUJAKLAŞMAK [gujukloşmok], *işl.* Biri-biriňi gujaklamak. *Olar gujaklaşyp görüşdiler.*

GUJAKLATMAK [gujuklotmok], *işl.* Gujaklamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Ol özüni gujakladasy gelmedi.*

GUJUR, *at.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin güýç-kuwwat, başarnyk. *Ähli juwan gujury bilen sahna hyjuwly çykýar* ("Edebiýat we sungat").

GUJUR-GAÝRAT [gujur-ğäýra:t], *at, ser.* **Gujur.** *Men Siziň her biriňiziň ata Watanymyzy gülläp ösdürmek ugrunda gujur-gaýratyňyzy gaýgymajakdygyňyza ynanyaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

GUJUR-KUWWAT [gujur-kuwwa:t], *at, ser.* **Gujur.**

GUJURLANMAK [gujurlonmok], *işl.* Güýçlenmek, kuwwatlanmak, gaýrata galmak, dogumlanmak. *Olaryň atlary öňdäki ullaňy ýakynlaşdyklary saýy, suwuň ysny alyp gujurlanyp, hereketlerini çaltlandyryp ugradylar* (B. Seýtäkow).

GUJURLY, *syp.* Gujur-kuwwaty bar bolan, güýçli, zor, gujury bolan. *Gujurly adam.*

GUJURLYLYK [gujurluluk], *at.* Gujury barlyk, gujursyz dälilik, kuwwatlylyk, güýçlülük; dogumlylyk, gaýratlylyk, başarjaňlyk. *Çalasyn hereketi gujurlylygyny mälüm edýärdi* (B. Kerbabaýew).

GUJURSYZ [gujursuz], *syp.* Gujury ýok, gujurly däl.

GUJURSYZLYK [gujursuzluk], *at.* Gujury ýokluk, gujurly dälilik, güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk, gowşaklyk, ysgynsyzlyk.

GUK [gu:k], *s. ş. aňl. söz.* **1.** Otly signal berende, gygyranda çykýan ses. **2.** Bukullym oýnuna gatnaşýan çagalaryň bukulansoň, eşekçä "bukuldyk" diýen manyda ulanýan sesi.

◊ **Guk bermek (diýmek)** bir iş, waka barada habar bermek, habarly etmek. *Gyssanan wagtyň guk diýäýgin.*

GUKBAG [gu:kba:ğ], *at.* Hamydyň iki daş ýüzündäki halkaly ýüp.

GUK-GUK [gu:k-gu:k], *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan guk sesi.

◊ **Guk-guga dönmek** gaty horlanmak, etiň-ganyň dökülip, süňk bolup galmak. *Ol näsaglandan soň, guk-guga dönükdir.*

GUKMY-PAŇK [gu:kmu-paňk], *at.* Palçykdan okara ýasap, düýbüni ýukaldyp, agyz tarapyny ýere urup, paňkyldyly ses çykarylýp oýnalýan çaga oýny.

GUL, *at. 1. taryh.* Hiç zada hukugy, ygtyýary bolmadyk, ykbaly eýesiniň elinde bolan adam; özge ýurtlardan getirilip, biriniň eýeçiligine berlen (adam). **2. göç.m.** Umuman adam, ynsan. *Hudaý berse guluna, getirip goýar ýoluna* (Nakyl). *Bendige etme hyýanat, Barça gul taňryga raýat* (Magtymguly). **3. göç.m.** Biriniň garamagynda bolmaga, erk-ygtyýaryna gürrüňsiz boýun bolmaga razy, kaýyl adam. *Aýdyň ol ýarymga meniň, zyndan içre bolganyň, Saçlaryny saldaýyp, kysyn azat men guluny* (Magtymguly). **4.** Garynjaly, garnuwly, igiň antonimi. **5.** Oglana dakylýan at.

◊ **Gul tapmak** ogluň bolmak, erkek oglanjyk dünýä inmek. *Gul tutupsyňyz, ýaşy usyn bolsun, berildiği bolsun.*

GULAÇ [guloç] **I**, *at.* Iki goluň giň gereniňdäki uzynlyk ölçegi. *Bir aýlap telpekte gizlenen saçlar, Her haýsy bir gulaç, bir ýarym gulaç* (K. Gurbannepesow).

GULAÇ [guloç] **II**, *at.* Gylyç bilen (*ser. Gylyç 2*) kakylýp dokalýan irimçik kakma mata. *Uzyn gije gulaç dokap, Başagaýdy Asman "pälwan"* (K. Gurbannepesow).

GULAÇLAMA [guloşlomo], *iş ady.* Gulaçlamak hereketi.

GULAÇLAMAK [guloşlomok], *işl. 1.* Gulaç bilen ölçemek, bir zadyň uzynlygyny gulaç bilen kesgitlemek. **2.** Yzly-yzyna gollaryny galgaldyp ýüzmek. *Gulaçlap ýüzmek.*

GULAÇLAMAKLYK [guloşlomokluk], *iş ady.* Gulaçlamak ýagdaýy.

GULAÇLANMAK [guloşlonmok], *işl.* Gulaç bilen ölçemek, gulaç bilen kesgitlemek. *Odun ýüpler gulaçlanyp külterlendi.*

GULAÇLATMAK [guloşlotmok], *işl.* Gulaçlamak işini başga birine etdirmek. *Ýüpi gulaçlatmak.*

GULAÇLAÝYŞ [guloşloýyş], *iş ady.* Gulaçlamak işi.

GULAJYK [gulojuk], *at.* Halynyň soňky äleminiň her ýerinde üçburç görnüşinde salynýan nagys.

GULAJYN [gulojun], *at.* Iki ýaşyndaky urkaçy göle, tüwe. *Biziň tohum öküzimiz bilen gulajynymyzy mal doktora görkezmek üçin oba getirendigimizi eýýäm olar nireden bildilerkä?* (A. Gowşudow).

GULAK [gulok], *at. 1.* Adamlaryň, oňurgaly haýwanlaryň eşidiş agzasy. *Gulagyň garny bolmaz* (Nakyl). **2.** Kirişli saz gurallarynyň sapynyň ujundaky kiriş baglanýan we dutary, gyjagy düzmek üçin towlanýan enjam. *Dutaryň gapagyny daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady* ("Nejep oglan"). **3.** Ýer depilende aýak basmak üçin piliň ýokary gapdalyna berkidilýän süýri halka görnüşli demir. *Yer ýumşak bolany üçin, pil gulagyna çenli ýere gidýärdi.* **4.** Gazanyň daş gyrasyndaky el tutary, gulpy.

Gazanyň dört gulagy bolýar. 5. Tüpeňiň niliniň başlan-ýan ýerinde atylmanka arkan gaýtarylýan, aşaky uýy mäşe bilen baglanyşykly hereket edýän bölegi. 6. Suw akýan ýabyň gapdala sowulýan sakasy, peliň suw barýan ýeri. Ähli gulaklaryň suwy saz akyp dur. 7. "Gabsagöl" we "Pendigöl" ýaly gölleriniň içine salynýan iki ýa dört sany kiçijik nagys. 8. Halynyň gyrasyndaky "ýyldyz" nagysynyň, ýagny goçagyň sallanyp duran bölegi. 9. Gulakçynyň depesinde daňylýan ýa-da iki dulugyň üstünden goýberilýän bölegi. Gulakçynyň gulagy. 10. Nowany aýak bilen basyp, suw goýbermek üçin onuň ujuna kakylan agaç. 11. gepl.d. Töweregiňdäkileriň etjek bolýan zadyna: pirimine, mekirligine we ş.m. göz ýetirip bilmeýän, aňkaw, pekgi. – Sen-ä bir barypýatan gulak ekeniň, dostsurap ýören ýoldaşyň näme edip ýörendiginem bilmänsiň?!

♦ **Gulaga degmek ser. Gulaga ilmek. Gulaga ilmek** biri ýa-da bir zat barasynda daş gulakdan bir habar eşidilmek. *Ünsüni şübela tijese-de, hümrüdiden başga zat gulagyna ilmeýärdi* (G. Kulyýew). **Gulaga ýakmak** aýdylan söz, edilen gürrüň göwnüne ýaramak. **Gulaga ýetmek** daş gulakdan bir zat hakynda gep, habar eşitmek. **Gulagy agyr** gowy eşitmeýän, ker. *Onuň gulagy agyrdy. Gulagy göründen ýaña* ölen adam hakynda gürrüň edilende "agzaw edenim üçin bagyşla" diýen manyda aýdylýan aňlatma. **Gulagy mis ýaly** gulagy ýiti, eşitgir. *Zaňňaryň gulagy edil mis ýaly ekeni* (T. Jürdekow). **Gulagyna guýmak** öwrän-öwrän aýtmak, düşündirip aýtmak, berk tabşyrmak. *Edepli bolmagy çaganyň gulagyna guýup durmak gerek. Gulagyny gazamak* birine bir zady ýerine ýetirtmek üçin köp aýtmak, ýatladyp durmak, irginsiz gaýtalamak. *"Siz Mährä bir hat ýazyň"* diýip, ol *Wepanyň gulagyny gazaýardy* (A. Gowşudow). **Gulagyny tutmazlyk** diňlemezlilik, gulak salmazlyk. *Ilim-günüm, ýakyn özel gardaşym, Nije zar eýleşem, gulagyn tutmaz* (Magtymguly). **Gulagyny ýazdyrmak** gulagyny goýbermek, gysmak; atmak. **Gulagyň ganmak** bir zat hakynda köp eşidip, pugta ýadynda galmak. *Kakajandan gulagy ganan enaýýja gözlerini tegeläp, Artyga barmaklaryny uzatdy* (B. Kerbabaýew). **Gulagyň gapylmak** güýçli ses we ş.m. zerarly gulagyň ker bolmak, eşitmekden galmak. *Onuň gahary gelende, gulagy gapylp, aňy işlemeýär. Gulagyň kamata gelmek* bir zady köp eşidipirmek. *Käbir kişileriň bolgusyz sozünden ýaña gulagym kamata geldi. Gulagyň posuny açmak* uzak wagt arakesmeden soň aýdym-saz diňläp ynjalmak. **Gulagyň şaňlamak** gulagynda şaňnyldyly ses eşidilmek. *Meniň haýsy gulagym şaňlady? Gulagyňy gapmak* güýçli ses, gykylyk we ş.m. gulagyňa täsir edip eşitmez ýaly etmek. **Gulak asmak (salmak) 1)** diňlemek. *Ynha,*

gulak as, gör, Magtymguly aga näme diýýär? (G. Kulyýew). *Ol näme diýýär, gulak asyň!* (B. Kerbabaýew). **2)** biriniň diýenini etmek, maslahatyny almak, biriniň diýen-áýdanyna kaýyl bolmak. **Gulakda galmak** aýdylan zat berk ýatda galmak, ýatdan çykamazlyk. *Öwüt gulakda galmasa, Miwesiz nahala meňzär* (Zelili). **Gulak etini guratmak** bir zady ýerine ýetirmek üçin köp aýdyp, halys ýadatmak, aýda-aýda bizar-peteňini çykarmak. **Gulak gabartmazlyk** gulak asmazlyk, diňlemezlilik. *Adamlaryň sözüne däl-de, işine üns ber! Öňýeteniň gepine gulak gabartma* ("Watan"). **Gulak gaýtarmak** tüpeňiň gulagyny arkan gaýtarmak, atmaga häzirläp goýmak. **Gulak germek** üns bilen diňlemek, gulak asmak. **Gulak goýmak ser. Gulak (asmak) salmak.** *Adam bolsaň gulak goýgul öwürde, Alymlar ýanynda söhbet ýagşydyr* (Magtymguly). **Gulak gyrpmak** gulagy ýapýrmak (at, düýe, eşek we ş.m. hakda). *Gyrat agzyny açyp, gulagyny gyrpyp topuldy* ("Görogly"). **Gulak kakmak** her hili gep eşitjek bolup ýörmek, timisgenip gep gözlemek. *Gulak kakyp ýörmek ýaramaz gylykdyr. Gazan gulagy gymnazlyk ser. Gazan.*

GULAKÇEKGE [gulokçekge], *at.* Çekge süňk bilen gulagyň aralygy, ýaňagyň ýokary tarapy. *"Öldüreläň-de öldüreläň!" bolşup, Elbent bagşynyň gulakçekgesine urdular* ("Nejep oglan").

GULAKÇOW [gulokçow], *at, dokm.* Dokalan matany nöwerdiň daşyna saramak we erişleriň gerekli derejede dartylyp durmagy üçin ulanylýan enjam.

GULAKÇÖP [gulokçöp], *at. 1.* Hataplary birikdirip saklaýan iki barmak inililikdäki ýasyja agaç. **2.** Arabanyň arşyna öwürilýän taýajyk.

GULAKÇYN [gulokçun], *at.* Baganadan, sütüikli deriden tikilýän uzyn gulakly ýyly telpek, gulakjyn.

GULAKHALKA [gulokhalka], *at, zergärç. s.* Kümüşden, gyzyldan, zergärçilikde ulanylýan başga metallardan ýasalyp, aýal-gyzlaryň gulagyna dakynýan bezeg şaýy.

GULAKJYN [gulokjun], *at, ser. Gulakçyn.*

GULAKTOZ [gulokto:z], *at.* Gulagyň ýeňse bölegi, gulagyň arka ýumrusy.

♦ **Gulaktozuna goýmak (bermek)** gulagynyň düýbüne bermek, gelşirmek, urmak. **Gulaktozuny gyzdýrmak ser. Gulaktozuna goýmak (bermek).** *Hemmesiniň gulaktozuny mazaly gyzdýrды.*

GULAKYÜP [gulokýüp], *at.* Hataby howut bilen birikdirýän ýüp.

GULAN [gulon], *at.* Gylýallar maşgalasyndan bolan ýabany haýwan. *Gulanlar Badhyz goraghanasynda gabat gelýär.*

GULANGUÝRUK [gulonğuýruk], *at.* Gumda bitýän ýumşajyk, akja haşal ot.

GULATY [guloty], *at.1.* Gyrgylar maşgalasyndan bolan syçan we ş.m. owunjak haýwanlary awlaýan ýyrtyjy guş. *2. göç.m.* Nalajedeýin, başarnyksyz, zat oňarmaýan, emelsiz. *Gulatynyň saýasyndan bolandan, Bürgüt penjesinde galan ýagşydyr* (Magtymguly).

GULÇULYK [gulçuluk], *at,taryh.* 1. Gula eýe bolmaklyga esaslanan jemgyýetçilik-ykdysady gurluş. *2.* Guluň ýagdaýynda bolmaklyk.

GULGAMAK [gulgamak], *at.* Suwulgana görä ýasyrak hem ýognasrak süýreniji haýwan.

GUL-GULA [gul-ğulo], *at, kön.s.* Galmagal, başagaýlyk, her hili howsala salýan gürrüň. *Şol wagt onuň goşunyna gul-gula düşüp, her haýsy bir tarapa dagap gitdiler* (Andalyp).

GULGUNA [gulğuno], *at.* Suw çilimiň boýny.

GULK, *s. ş. aňl. söz.* Suwuklyk içilende bogazda ýa-da dar bokurdakly gapdan suw guýlanda, dökülende bir gezek çykýan ses.

GULK-GULK, *s. ş. aňl. söz.* Suwuklyk howlukman birden içilende ýa-da dar bokurdakly gapdan dökülende yzly-yzyna çykýan ses.

GULKULDAMA [gulkullomo], *iş ady.* Gulkuldamak ýagdaýy.

GULKULDAK [gulkullomok], *işl.* Gulk-gulk etmek, gulkuldyly ses çykmak.

GULKULDATMAK [gulkullotmok], *işl.* Suwuklygy gulk-gulk edip içmek; jýňkydyp içmek, başyňa çekmek. *Ol sowuk şerbedi gulkuldady içdi.*

GULKULDY [gulkully], *at.* Suwuklyk birden yzly-yzyna içilende ýa-da dar bokurdakly gapdan dökülende çykýan sesiň ady.

GULKUNMAK [gulkunmok], *işl.* Gulk-gulk edip ýuwdunmak, agzyň suwaryp boş ýuwdunmak.

GULKUNJYRAMAK [gulkunjuromok], *işl.* Çalarak gulkunmak. – *Beýle zatlary ýada salmasana, zaluwat – diýip, Kemal gulkunjyrazy* (N. Jumaýew).

GULKUTMAK [gulkutmok], *işl.* Gulkuldady baryny içmek. *Ol ahyrky owurt çäýini gulkutdy.*

GULLUK, *at. 1.* Gul ýagdaýynda bolmaklyk, erksizlik, biriniň gol astynda bolmaklyk. *2.* Gullukçynyň ýerine ýetirýän käri, wezipesi, işi, iş ýeri. *Gulluk wezipesi.* *3.* Harby gullukçynyň harby borjy, ýerine ýetirýän wezipesi. *Meni goşun gullugyna kabul etdiler. Ol harby gullukdan ýaňyrak gaýdyp geldi.* *4.* Biri ýa-da köpçülik-jemgyýetçilik üçin edilýän hyzmat. *5.* "Hyzmata taýýardyryn, näme ýumuş bar, baş üstüne" diýmegi aňladýan ýüz tutma söz. – *Gulluk – diýip tagzym etdi.*

♦ **Gulluk etmek 1)** hyzmat etmek. *Men goşunda deňizçi bolup gulluk etdim.* *2)* bir zada uýmak, bir pikiri, işi we ş.m. dogry tapmak we ony goldamak, tarapdar bolmak. *Sen şol pikiriň haýsysyna gulluk edýärsiň?*

GULLUKÇY, *at. 1.* Akyl zähmetiniň dürli ugurlarynda işleýän adam. *Ol gullukçy maşgalasynda dünýä indi.* *2.* Hyzmatkär, hyzmatçy.

GULLUKÇYLYK [gullukçuluk], *at.* Gullukçynyň wezipesi, gulluk edýäniň käri, hal-ýagdaýy. *Ol gullukçylyk işine şeýle başlapdy.*

GULLUKDAŞ [gullukdoş], *at.* Goşunda bile gulluk eden ýa-da gulluk edýän adam. *Duşuşykda gahrymanlar özleriniň hem-de gullukdaş ýoldaşlarynyň Watan önündäki bitirýän hyzmatlary hakda aýtdylar* ("Edebiýat we sungat").

GULMAN [gulma:n], *at, kön.s.* 1. Behişt ýigidi. *Saçpydyrlar ol jennetiň zerini, Garypdyrlar gulman bilen hüýriini* ("Görogly"). *2.* Oglana dakylýan at.

GULP [gulup] **I**, *at.* Bir zadyň agzyny, gapysyny gulplamak üçin açar bilen ýapylýan we açylýan demir enjam.

♦ **Gulp urmak** gulp bilen berkitmek, baglamak, gulplamak.

GULP [gulup] **II**, *1.* Käbir gaplaryň gapdalyndaky el tutary, götermek, tutmak üçin ýörite edilen tutawaç. *Çäýnegiň gulpy.* *2.* Apbasy, şelpe ýaly käbir türkmen şaýlaryny düzmek, egin-eşiğe berkitmek üçin şol şaýlardaky halkajyk. *Gyzyl çäýylan apbasynyň gulpy hem haşamly ýasalydyr.*

GULPAK [gulpok], *at. 1.* Ýaşajyk çagalaryň depesiniň iki gapdalyndan goýulýan çogdam saç. *Şildirdäp akýan durý suwly ýapjagazyň boýunda gulgagyny tasadyp oýnaýanyňy çala ýadyna getirýärdi* (B. Kerbabaýew). *2. gepl.d.* Umuman özüme giren ýa-da örülen saç. *Gulpajygyny ýaňy bogan, Gaýsarylyp maýa sagan* (Halk aýdymyndan). *3. halyç.* Şah şekillije nagys. *Dokadan düýpli gyňajymyň gulgagy gowy düşüpdür.* *4.* Mekgejöweniň we käbir ösümlikleriň başyndaky seçelenip duran seçegi. *Günuzyn düýbünde saýalan hyşasynyň bir gulgagynyň ujundan dişläp köp durdy* (H. Derýaýew).

GULPAKLAMAK [gulpoklomok], *işl.* Mekgejöwen ýaly ösümligiň hasylynyň yokarsynda saç ýaly ösüntgi emele gelmek. *Mekgejöwen gulpaklapdyr.*

GULPAKLY [gulpokly], *syp. 1.* Gulpajygy bar bolan, gulpajygy goýberilen. *2.* Gulpak çykaran, gulgagy seçelenip duran (mekgejöwen hakynda).

GULPLAMA [guluplomo], *iş ady.* Gulplamak ýagdaýy.

GULPLAMAK [guluplomok], *işl. 1.* Gulp bilen baglamak, gulp urup ýapmak. *2.* Türkmen şaý-sepleriniň bir gapdalyndan gulp etmek, halka ýasamak, halkalamak.

GULPLAMAKLYK [guluplomokluk], *iş ady.* Gulplamak ýagdaýy.

GULPLANMAK [guluplonmok], *işl.* Gulp bilen baglanmak, gulp urlup ýapylmak. *Gapy gulplandy.*

GULPLAŞMAK [guluploşmok], *işl.* 1. Gulplamaga kömek etmek. *Men derwezäni gulplaşdym.* 2. Bilelikde gulplamak. *Kümüş ussalary apbasylary gulplaşyp otyrdylar.*

GULPLATMAK [guluplotmok], *işl.* Gulplamak işini başga birine etdirmek. *Gapyny daşyndan gulplatmak. Gyran gulplatmak.*

GULPLAÝÝŞ [guluploýyş], *iş ady.* Gulplamak işi.

GULPLY [guluply], *syp.* 1. Gulp bilen gulplanan, gulp bilen ýapylgy, bagly. *Öýe gelsem, gapy gulply ekeni.* 2. Gulp berkidilen, gulp oturdylan (şaý-sep hakynda). 3. *göç.m.* Doňup galan, hereket etmeýän. *Kä halatda akyly-başly töwegellik etseňiz gulply duran işler herekete girer ("Nesil").*

GULT-GULT, *s. ş. aňl. söz., ser. Gulk-gulk.* *Gult-gult edip süýt içdi.*

GULTUM, *at, gepl.d.* Bir ýuwdum, bir owurt (suw, süýt we ş.m. hakynda).

GULTUNA-GULTUNA [gultuno-gultuno], *hal.* Ýuwduna-ýuwduna, sagine-sagine, zordan. *Ol gultuna-gultuna sözünü dowam etdi.*

GULTUNDYRMAK [gultunnurmok], *işl.* Ät galdyrmak; garaşdyryp goýmak.

GULTUNMA [gultunmo], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNMAK [gultunmok], *işl.* Bir zatdan hantama bolmak, nahardan tamakin bolup ýuwdunmak, ät galmak. *Ol gözüni gazana dikip gultundy* (B. Seytäkow).

GULTUNMAKLYK [gultunmokluk], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNYŞ [gultunuş], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNYŞMAK [gultunuşmok], *işl.* Birnäçe bolup nahardan we ş.m. tamakin bolup ýuwdunyp garaşyp oturmak. *Gultunyşyp oturmaň!*

GULUN, *at.* Süýt emýän taý.

◇ **Gulun atmak** taýy öli dogmak, taý taşlamak (baýtal hakynda). *Baýtal gulun atypdyr.*

GULUNLAMA [gulunlomo], *iş ady.* Gulunlamak ýagdaýy.

GULUNLAMAK [gulunlomok], *işl.* Taýçanak guzlamak, taýçanagy bolmak (baýtal hakynda). *Ýatandan soň gulunlap, bir gyr taýy boldy* (Erteki).

GUM, *at.1.* Ýeriň gabygynyň daşky gatlagyny emele getirýän garamtyl-goňur jisim, toprak, topur. 2. Giden çägelik çöl ýerler. *Gumdan goýun süriip gaýtmak Berdä aňsat düşmez* (H. Derýaýew). 3. Tozan, çañ, kirşen. *Agyz-burnuna giren gum demligini daraldyp barýardy* (B. Kerbabaýew).

◇ **Guma garylmak** ölmek, ölüp-ýitip gitmek. *Niçe ýitirim boldy, guma garylady, Sen gaflat öýünde ýatdyň, Zelili* (Seýdi). **Gum pişigi** gumda, çölde ýaşap ýören ýyrtyjy ýabany pişik. **Gum sowurmak** haýýarlyk edip aýny pürkmek, hapa sürtmek, esassyz günäkärlemek.

GUMAK [gumok], *syp.* Ýer gaty däl-de, gumly, gum gatyşykly, gumsalt. *Gumak ýer. Gumak ýol.*

GUMAKLYK [gumokluk], *at.* Gum gatyşykly ýumşak ýer.

GUMALAK [gumolok], *at.* Düýäniň togalak tezegi.

◇ **Gumalak atmak** belli bir mukdardaky gumalagy sanamak, bölmek bilen pal atmak.

GUMALAKÇY [gumolokçy], *at.* Gumalak bilen pal atýan (adam).

GUMALAKLAMA [gumoloklomo], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMALAKLAMAK [gumoloklomok], *işl.* Gumalak gaçyrmak.

GUMALAKLAMAKLYK [gumoloklomokluk], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMALAKLAÝÝŞ [gumolokloýuş], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMANIST [gumani:st], *at.* Gumanizmiň tarapdary we jemgyýetçilik işinde gumanizme eýerýän adam.

GUMANITAR [gumanita:r], *syp.* 1. Adamy we onuň medeniýetini öwrenýän jemgyýetçilik ylmlaryna degişli. *Gumanitar ylmlar.* 2. Ynsanperwer. *Dünyä türkmenleriniň gumanitar birleşigi.*

GUMANIZM [gumani:zim], *at.* 1. Jemgyýetçilik işinde ynsanperwerlik, adamsöýüjilik. 2. Ýewropada orta asyrlarda feodalizme garşy duran öňdebaryjy progressiw hereket.

GUMARPAGAN [gumarpağan], *at.* Arpa meňzeş, başy gylçykly ýabany ot.

GUMBAYRAK [gummaýrak], *at.* Toýun ýaly özli bolman, pytrap ýatan çägesow toprak. *Böwediň gumbaýrak bolsa saklatmaz.*

GUMDAN [gumda:n], *at.* Piliň gumda durýan ýasy ýeri, gumhanadan aşaky bölegi.

GUMGAN [gumğa:n], *at.* Suw guýlup, el-ýüz ýuwmak üçin ulanylýan uzyn jürindikli mis kündük.

GUM-GUKLUK [gum-ğu:kluk], *syp.* Sessiz-üýnsüzlik, yns-jyns ýokluk, dym-dyrlyk; çolalyk. *Häzir onuň töweregi gum-gukluk bolup, şemalsyz güneş örän çogluja duýulýardy* (B. Kerbabaýew).

GUM-GUMURSY, *at, ser. Gum 3.*

GUMHANA [gumha:na], *at.* Pil sapyny geýdirmek üçin ýarym aý şekilinde eplenip, piliň iç ýüzünde mis arkaly tutdurylan ýa-da dört sany çüý bilen berçinlenen ýazgynja demir bölegi.

GUMJUK, *at,gepl.d.* Gum garyndyly, gum ýaly ýumşak.

GUMJUMAK [gumjumok], *at.* Gum pisint, gum görmüşli.

GUMLAMA [gumlomo], *iş ady.* Gumlamak ýagdaýy.

GUMLAMAK [gumlomok], *işl. 1.* Ösümligiň we ş.m. düýbüne gum dökmek, düýbüne gum üýşürmek. *Joyanyň içiniň öl topragy bilen olaryň düýplerini gumlap çykdy* (N. Esenmyradow). **2.** Mal ýatagyndaky ölüň, çygyň üstüni gum bilen örtmek, gum, çäge sepme. *Sygyr döläniň içini gumlamak.*

GUMLAMAKLYK [gumlomokluk], *iş ady.* Gumlamak işi.

GUMLAMAZLYK [gumlomozluk], *iş ady.* Gumlap çykmazlyk.

GUMLANMAK [gumlonmok], *işl. 1.* Ösümlikleriň düýbüne gum üýşürilmek, gum dökmek. *Jöwenleriň düýpleri gumlandy.* **2.** Ölüň, çygyň üstüni gum bilen örtmek.

GUMLAŞDYRMAK [gumloşdurmok], *işl. 1.* Ösümligiň we ş.m. düýbünü gumlap çykamak, düýbüne gum üýşürdirmek. *Ýazlyk kelemeleriň düýbünü gumlaşdyrdym.* **2.** Mal ýatagyna, mallaryň aşagyna gum ýa-da çäge dökünşdürmek.

GUMLAŞMAK [gumloşmok], *işl. 1.* Birine gumlamaga kömek etmek. *Kelemleriň düýbünü gumlaşdym.* **2.** Bilelikde gumlamak (gumlamak işligi hal işligiň -yp goşulmasyny kabul edenden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Adamlar gämikleriň düýbünü gumlaşyp ýördüler.*

GUMLATMAK [gumlotmok], *işl.* Gumlamak işini başga birine etdirmek. *Ýazlyk kelemiň düýbünü gumlatmak.* *Sygyr ýatagyny gumlatmak.*

GUMLAYYŞ [gumloýuş], *iş ady.* Gumlamak ýagdaýy.

GUMLUK, *at. 1.* Tutuş gum bolup ýatan ýer. *Şondan aňyrdan bolsa melemtil gumluk başlanýardy* (B. Annageldiyew). **2.** Ürpük gumly, tozanlyk (köçe, ýol hakynda). *Gumluk ýoldan daş ýola düşdük.*

GUMLURAK [gumlura:k], *syp.* Gum garyndyly, çala gumly.

GUMLY I, *syp.* Gum garyndysy bar bolan, gum garylan, hapa, arassa däl. *Gumly küňji. Gumly duz.*

GUMLY II, *syp.* Gumuň ýaşajjysy ýa-da asly, ýerligi şol ýerden bolan (adam). *Bir seretseň, güliip bakan, Bir seretseň, gamly gelin, Gumly gelin, gumly gelin* (K. Gurbannepesow).

GUMRA [gumro], *at, ser. Gumhana.*

GUMRALAÝYN: gumralaýyn guýmak gazanyp, köp mukdarda pul getirmek, gazanjyny getirmek (öýüne, hojalygyna we .m.). *Ol özüni oňaryp işlän*

mahallary masgalasyny hor etmändi, baý, gumralaýyn guýandy-a.

GUMRY, *at.* Kepderiler maşgalasyna degişli bolup, "gurrup-gurrup" edip saýraýan musyjadan ulurak guş. *Gumrular owaz bilen, Tawus işi näz bilen, Kaknus guş müň saz bilen, Şol Hindistan içinde* (Magtymguly).

GUMSALT [gumsolt], *syp., ser. Gumak.*

GUMSAW [gumsow], *syp., ser. Gumsalt. Gumsaw* ýer.

GUMUK, *at,ser. Gumuklar. Gumuk dili. Gumuk* edebiýaty.

GUMUKLAR [gumuklor], *at.* Dagystanyň ilatynyň bir bölegini düzýän türki dilli halk.

GUMURSGA [gumursgo], *at.* Adamlaryň ýa-da haýwanlaryň köpçülikleýin üýşmegi. *Ol ýer adamlardan gumursgady.*

GUNAN [gunon], *at.* Iki ýaşan erkek taý. *Ilki bilen ýaş gunanlar dürli aralyga goýberildi.*

GUNANÇA [gunonço], *at.* Kiçijik gunan. *Jeren baýtal yok we bir gunanča yok* ("Görogly").

GUNÇA [gunço], *at. 1.* Doly açylmadyk gül naýçasý, güliň gozasy. *Gunçanyň söwdügi, pudagy güldür* ("Saýatly – Hemra"). **2.** Gyza dakylýan at.

GUNÇALAMA [gunçolomo], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALAMAK [gunçolomok], *işl.* Gunça getirmek, gunça düwmek. *Güller gunçalapdyr.*

GUNÇALAMAKLYK [gunçolomokluk], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALAYYŞ [gunçoloýuş], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALYK [gunçoluk], *at. 1.* Gunça ýagdaýynda bolmaklyk, heniz açylmadyk (bägül hakynda). **2.** göç.m. Ýaşlyk, heniz kemala gelmedik, gögelelik (adam hakynda). *Birden gunçalıkda saralyp soldy* ("Edebiýat we sungat").

GUNDA [gunno], *at.* Saýmak üçin üýşürilen bir üýşmek pagta, bir saýymlyk pagta. *Saýylan pamygyň gundasy.*

GUNDABERMEK [gunna:vermek], *işl.* Gundamak işine başlamak, gundap ugramak. *Sen agtygyňy gundaber, men eşiklerimi geýeyin.*

GUNDAG [gunnoğ] **I**, *at.* Çaganyň el-aýagynyň dogry ösmegi we üşmezligi üçin, arlygyň üstünden dolanýan mata; daşky örtük. *Gundagdaky çagany ekläp kemala getirmek aňsatmy näme?* ("Edebiýat we sungat").

GUNDAG [gunnoğ] **II**, *at. 1.* Tüpeňiň demir böleklerini birleşdirýän berk agaçdan ýörite ýasalan bölegi. *Olar tüpeňleriniň gundagyny gysymlap, edil çüýlenen ýaly bolup ýatyrдылар* (B. Kerbabaýew). **2.** *gepl.d.* Tamdyranyň gapak oturdylan bölegi, kädisi.

GUNDAGBAG [gunnoğva:ğ], *at.* Gundag çözlenmez, açylmaz ýaly onuň daşyndan daňylýan ýörite ýüp.

GUNDAGLAMA [gunnoğlomo], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDAGLAMAK [gunnoğlomok], *işl.* 1. Tüpeňe gundag oturtmak, gundag etmek. *Ol tüpeňi gundaglap boldy.* 2. *gepl. d., ser.* **Gundamak.**

GUNDAGLAMAKLYK [gunnoğlomokluk], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDAGLANMAK [gunnoğlonmok], *işl.* Gundag edilmek, gundag edilip berkidilmek.

GUNDAGLAŞMAK [gunnoğloşmok], *işl.* 1. Gundaglamaga kömek etmek. 2. Bile gundaglamak.

GUNDAGLATMAK [gunnoğlotmok], *işl.* Gundaglamak işini başga birine etdirmek, gundag etdirmek.

GUNDAGLAYYŞ [gunnoğloýuş], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDALMAK [gunnolmok], *işl.* Daşyna gundag dolanmak, gundag bilen örtülme. *Dokuz aýy ötürüp, inip jahana geldiň, Emip ene süýdünü, gundalyp dona geldiň* (Magtymguly).

GUNDAMA [gunnomo], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDAMAK [gunnomok], *işl.* Çagany gundaga dolamak, gundaga salmak. *Bäbegi gundamak.*

GUNDAMAKLYK [gunnomokluk], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDAŞDYRMAK [gunnoşdurmok], *işl.* Bábekleri ýeke-ýekeden gundaga dolap çykmak, gundap çykmak.

GUNDAŞMAK [gunnoşmok], *işl.* 1. Gundamaga kömek etmek. *Gaýyn enesi gelnine onuň çagasyny gundaşdy.* 2. Bile gundamak. *Enekeler çagajyklary gundaşyp durdular.*

GUNDATMAK [gunnotmok], *işl.* Gundamak işini başga birine etdirmek. *Çagany gundadyp ýatyrđym.*

GUNDAÝYŞ [gunnoýuş], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDUZ [gunnuz], *at.* Suwda ýaşaýan ak, garantyl-goňur reňkli, gymmatbaha derili süýdemdiriji haýwan; şeýle hem şol haýwanyň derisinden tikilen telpek. *Ýokarda ýyldyz, Telpegi gunduz, Jana-jan aşygy, Gelsene gündiz!* (Halk döredijiliginden).

♦ **Gunduz ýaly (kimin, dek)** ap-ak, çendenaşa ak, çuw ak. *Onuň gunduz ýaly ap-ak, düzüm-düzüm sagdyn dişleri bardy.*

GUNT, *at. kön.s.* Künde, gandal.

♦ **Gunt düşen ýaly (dek)** 1) çakdanaşa agyr, gaty agyr. 2) ýerlikli, göwnejaý, pähimli. *Onuň sözleri gunt düşen ýalydy.*

GUPBA [gupbo], *at. zergärç.* Gyzlaryň tahýasynyň depesine dakýan, aşagy güberçek, ýokarsy turbajykly, şelpeli, gyzyň çayýan kümüş bezeg şaýy.

♦ **Gupba ýaly** gelşikli, owadan, ýerbe-ýer (jaý, öý hakynda).

GUPBALLY [gupboly], *syp.* 1. Depesi güberçekli, gupba şekilli tegelek gurluşly (jaý hakynda). 2. Gupba dakylan. *Gupbaly tahýa.*

GUP-GURY, [gup-gu:ry], *syp., ser.* **Gus-gury.** *Gup-gury odun.*

GURAGYRY [gu:ra:ğyry], *at.* Ýiti syzlap agyrýan, damarda we bogunda döreýän kesel, goýaň. *Ol guragyrydan ejir çekýärdi.*

GURAGYRYLY [gu:ra:ğyryly], *syp.* Guragyry bilen kesellän. *Guragyryly bolsaň, çyg ýaramaz.*

GURAK [gurok], *syp.* 1. Ygalsyz, ýagynsyz (ýyl, howa we ş.m.). *Bu aýda gurak hem çygly, maýyl we sowuk günler bolup biler.* 2. Yzgarsyz, çygysyz, nemsiz gury (toprak we ş.m. hakynda). 3. Suwly däl, suwy az ýa-da suwsuz (köplenç, nahar, iýmit hakynda). *Ol gurak iýmitleri iýmäni gowy görerdi.* 4. *göç.m.* Täsirsiz, şüwlümsiz, gowşak, gyzykly bolmadyk (söz we ş.m. hakynda). *Kellesin galdyrman gepledi gurak* (K. Gurbannepesow). *Makala gurak çykypdyr.*

GURAKÇYLYK [gurokçuluk], *at, ser.* **Guraklyk.**

GURAKLAŞMA [gurokloşmo], *iş ady.* Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLAŞMAK [gurokloşmok], *işl.* Gar, ýagşy ýagman, ygal düşmän, gurak bolup başlamak. *Sähralarda howa barha guraklaşýar.*

GURAKLAŞMAKLYK [gurokloşmokluk], *iş ady.* Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLAŞYŞ [gurokloşuş], *iş ady.* Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLYK [gurokluk], *at.* 1. Uzak wagtlap ygal düşmezligi, gar, ýagşyň ýagmazlygy sebäpli howanyň gurak bolmagy. 2. Yzgarsyzlyk, çygysyzlyk, nemsizlik. 3. *göç.m.* Täsirsizlik, gyzykly dälilik.

GURAKSY [guroksy], *syp.* 1. Öli-çygy az bolan, yzgary, nemi giden. *Guraksy ýer.* 2. *göç.m.* Göwünli-göwünsiz; täsirsiz, gyzyksyz. *Guraksy adam.*

GURAKSYRAK [guroksura:k], *syp.* Guraksa golaý, guraksyrak.

GURAKSYRAMA [guroksuromo], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAKSYRAMAK [guroksuromok], *işl.* Suw-samak, suw islemek, öli-çygy, yzgary, nemi gitmek (toprak, ýer we ş.m. hakynda). *Guraksyran ýerler ganysdy.*

GURAKSYRAMAKLYK [guroksuromokluk], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAKSYRAYYŞ [guroksuroýuş], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAL [gura:l], *at.* Zat ýasamak, bejermek üçin ulanylýan, dürli hyzmaty ýerine ýetirýän enjam, şaý, serişde, esbap. *Är öwner, gural işläär* (Nakyl).

GURALMAK [gurolmok], *işl.* Bir maksat üçin ýola goýulmak, döredilmek, esasy tutulmak.

GURAMA [guromo] **I**, *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAMA [guromo] **II**, *at.* 1. Her hili böleklerden taýýarlanan, ýasalan, tikilen zat. *Bazar adamlarynyň egin-eşikleri örän dürli bolup, gurama kürtäçalym edýärdi* (B. Kerbabayew). 2. Jemgyýetçilik birleşigi ýa-da döwlet edarasy. 3. *dokm.* Haly, palas we ş.m. dokamak üçin çarçuwa görnüşündäki sökülüp düzülýän ýörite agaç ýa-da demir gural, enjam.

GURAMA [gu:romo], *iş ady.* Guramak ýagdaýy, guraýyş derejesi.

GURAMAÇY [guromoçy], *at.* 1. Bir zady guraýan, bir zadyň başyny başlaýan adam, edara, kärhana. *Bu işiň guramaçysy biziň edaramyz.* 2. Guramaçylyk işine ukyply, işi guramagy, köpçülik bilen işlemegi başaýan adam. *Ol örän sada hem örän guramaçy adamdy* ("Edebiýat we sungat").

GURAMAÇYLYK [guromoçuluk], *syp.* 1. Bir işi guramaga, düzgünli alyp barmaga, köpçüligе ýolbaşçylyk etmäge degişli. *Guramaçylyk işleri.* 2. *at.* Guramaçy bolmaklyk, guramaçy bolmaga ukyp. *Käbirimize guramaçylyk ýetenok.*

GURAMAÇYLYKLY [guromoçulukly], *syp.* Guramaçylyga degişli bolan, bir zady oňat guramaga gönükdirilen düzgün-tertiple. *Ilat ýazuwy guramaçylykly geçirildi.*

GURAMAÇYLYKLYLYK [guromoçulukluluk], *at.* Guramaçylykly ýagdaýda bolmaklyk. *Adamlaryň iş başarjaňlygy olaryň guramaçylyklylygynda ýüze çykýar.*

GURAMAÇYLYKSYZ [guromoçuluksuz], *syp.* Guramaçylykly bolmadyk, düzgünsiz, başly-barat. *Guramaçylyksyz gurlan ýaryş ýaramaz netije berer.*

GURAMAK [guromok], *işl.* 1. Jemgyýetçilik häsiýetli bir zady, edarany döretmek, esasy düzmek, ugrukdyrmak. 2. Ýola goýmak, tertibe salmak, berjaý etmek. *Işleri maksadalaýyk guramak.* 3. Bölek-bölek zatlardan düzülmek, gurnamak.

GURAMAK [gu:romok], *işl.* 1. Öli, çygy, nemi aýrylmak, sarykmak, çalykmak. *Oglanyň egnindäki köýnegi kem-kemden guraýardy* (N. Jumaýew). 2. *gepl.d.* Juda arryklamak, gaty horlanmak, iglemek. *Halys gurapdyr-la, oňa näme bolýarka?* 3. *göç.m.* Ýok bolmak, aýrylyp gitmek. *Uruşgurasyn.* 4. Ösüşden galmak, solup gitmek. *Ýandak gurapdyr.*

GURAMAKLYK [guromokluk], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAMAZLYK [gu:romozluk], *iş ady.* Öli, çygy, nemi aýrylmazlyk, sarykmazlyk, çalykmazlyk. *Serilen eşikler entek guramandyr.*

GURANMAK [gu:ronmok], *işl.* Öli, çyg ýeriňi guratmak.

GURAŞDYRMAK [guroşdurmok], *işl.* Işleri ýola goýuşdyrmak, tertibe salyşdyrmak.

GURAŞMAK [gu:roşmok], *işl.* Gurap başlamak, yzgary çekilişmek, sarygysmak, birneme çalykmak. *Ýer guraşypdyr. Serlen eşikler şemala guraşypdyr.*

GURAT [gurot], *syp.* 1. Jany sag, sagat, sagdyn, guraw. *Ol gaty gurat adam.* 2. Etli-ganly, doly, semiz. *Goyun sürüleri gurat, ýüňi ýetik.* 3. *ser.* **Gurgun.** 4. Saz işleýän, abat, bir kemsiz (gural, mehanizm hakynda). *Maşynlarymyzyň hemmesi hem gurat.*

GURATDYRMAK [gu:rotdurmok], *işl.* Öli, çyg zatlary serip, şemala we ş.m. çalykdyrtmak, çygyny kepdirtmek, gurar ýaly etdirtmek.

GURATLANMA [gurotлонmo], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLANMAK [gurotлонmok], *işl.* 1. Sagalyp başlamak, etine-ganyna çykyp ugramak. *Häzir onuň süňni ýehildi, argyn damarlary gaýtadan guratlanyp, ýüz keşbi ýagtylypdy* (G. Kulyýew). 2. Maddy taýdan özüňi tutmak, üpjün bolmak. *Pylanynyňam-a bolşy guratlanana meňzeýär.*

GURATLANMAKLYK [gurotлонmokluk], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLANYŞ [gurotлонuş], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLYK [gurotluk], *at.* 1. Jany saglyk, sagatlyk, özüňi gowy duýmaklyk. 2. Etli-ganlylyk, dolulyk, semizlik. *Dowarlaryň guratlygyna söz yok.* 3. Saz işlemeklik, abatlyk, bir kemsizlik (gural, mehanizm hakynda). *Tehnikanyň guratlygyny gazanmak gerek.*

GURATMAK [gu:rotmok], *işl.* 1. Öli, çyg bolan zatlary oda ýa-da güne, şemala tutup, serip çalykdyrmak, ölüni, çygyny kepdirmek. *Olar ýyglan pagtalary serip guradýarlar.* 2. Batgalygyň suwuny çekdirmek, ekin meýdany üçin peýdalanar ýaly edip bejermek. 3. Gögerip oturan agaçdyr ekinlere suw bermän, olary guramak katdyna ýetirmek. *Bu üzümli guraýypsýň-la?!*

GURAW [gurow], *syp., gepl.d.* Gurgun.–Dost, gurawmysýň?

GURAWLYK [gurowluk], *at,gepl.d.* Gurgunlyk, saglyk.

GURAYAK [gu:raýak], *syp.* Yrsgalsyz, döwletsiz, baran ýa gelen ýerini guradyp barýan, garyp düşürýän.

GURAYYŞ [guroýuş], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAYYŞ [gu:roýuş], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURBAGA [gurva:ga], *at.* Art aýaklary uzyn, suwda we gury ýerde ýaşaýan guýruksyz, böküp

hereket edýän jandar. *Garynja gara günde, gurbaga saz bilen söhbetde* (Nakyl).

GURBAGAGÖL [gurva:ğäğö:l], *at.* Halynyň uly gölüniň gapdalyndan salynýan nagys.

GURBAN [gurva:n] **I**, *at.1.* Musulmanlaryň hijri-kamary aý hasabynda on ikinji aýyň ady. **2.** Adam ady.

GURBAN [gurva:n] **II** *at.1.* Öz janyňy goýup edilýän pida. **2.** Gowy görüp aýdylýan söz. *Men seniň adyňa gurban!*

◊ **Gurban bolmak** bir zadyň ugrunda, bir zat üçin janyňdan geçmek, wepat bolmak. **Gurban etmek** bir iş, zat üçin jandan geçmek, janyňy pida etmek, bir iş ugrunda janyňy bermek; bir zada pida etmek, bagyş etmek. *Ol biziň üçin janyňy gurban etdi.*

GURBANLYK [gurva:nlyk], *at.1.* Her ýylyň gurban aýynda üç günläp edilýän baýram. **2.** Gurban aýynda baýram etmek üçin niýetlenen, gurban berilýän mal. *Gurbanlyk üçin alnan işsek.*

GURBANŞOR [gurva:nşo:r], *at.* Gurbanlyk mynasybetli gün dogmazyndan oň suw akydynmaklyk, ýuwunmaklyk, suwa düşmeklik.

GURBAT [gurvot], *at.* Adamyň güýç-kuwwaty ragbaty, ysgyn-deramaty.

GURBATLANMA [gurvotlonmo], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLANMAK [gurvotlonmok], *işl.* Kem-kemden güýç ýygnamak, güýçli bolmak.

GURBATLANMAKLYK [gurvotlonmokluk], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLANYŞ [gurvotlonuş], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLY [gurvotly], *syp.* Gurbaty bar, gurbatsyz däl.

GURBATLYLYK [gurvotluluk], *at.* Gurbaty barlyk, gurbatsyz dällik, gurbatly bolmaklyk.

GURBATSYZ [gurvossuz], *syp.* Gurbaty ýok, gurbatly däl.

GURBATSYZLYK [gurvossuzluk], *at.* Gurbaty ýokluk, gurbatly dällik, gurbatsyz bolmaklyk.

GURÇUK, *at.* Uzyn bedenini ýygryp hereket edýän, oňurgasyz bogun-bogun jandar. *Ýüpek gurçugy.*

GURÇUKLAMA [gurçuklomo], *iş ady.* Gurçuklamak ýagdaýy.

GURÇUKLAMAK [gurçuklomok], *işl.* Gurçuk düşmek, gurçuk döremek. *Alma gurçuklapdyr.*

GURÇUKLAMAKLYK [gurçuklomokluk], *iş ady.* Gurçuklamak ýagdaýy.

GURÇUKLATDYRMAK [gurçuklotdurmok], *işl.* Gurçuk düşürmek, gurçuk düşürdip zaýalatdyrmak, gurçugyň düşmegine ýol bermek.

GURÇUKLATMAK [gurçuklotmok], *işl.* Gurçuk düşürmek, gurçuk düşürdip zaýalatmak.

GURDALMAK [gu:rdolmok], *işl.* Jübtäk bilen gurdy aýrylmak, gurtan saplanmak. *Düýäniň gurdy gurdaldy.*

GURDAMA [gu:rdomo], *iş ady.* Gurdamak ýagdaýy.

GURDAMAK [gu:rdomok], *işl.* Malyň ýarasyna düşen gurdy jübtäk ýa-da başga bir zat bilen aýyrmak. *Goýnuň, geçiniň ýarasyna düşen gurdy gurdamak.*

GURDATMAK [gu:rdotmok], *işl.* Gurdamak işini başga birine etdirmek.

GURDUKMAK [gu:rdukmok] **I**, *işl., ser.* **Gurtlamak.**

GURDUKMAK [gu:rdukmok] **II**, *işl.* Sürä gurt, möjek çozup, darap sürini, mallary zaýalamak.

GURDURMAK [gurdurmok], *işl.* Gurmak işini başga birine etdirmek.

GURGUN [gurğun], *syp.1.* Sag, jan saglygy oňat, sagdyn, sagat. – *Gurgunmy? Haçan geldiň?* **2.** göç.m. Maddy taýdan üpjün, gurply, barly. *Biz gaty gurgun ýaşayarys.*

GURGUNÇYLYK [gurğunçuluk], *at,ser.* **Gurgunlyk1.** *Salam iberenem, getirenem sag bolsun, gurgunçylykmy özi?* ("Edebiýat we sungat").

GURGUNLAŞMA [gurğunloşmo], *iş ady.* Gurgunlaşmak ýagdaýy.

GURGUNLAŞMAK [gurğunloşmok], *işl.1.* Keselden açylyşmak, gowulaşmak, etine-ganyna çykyp sagdynlaşmak. *Keselden soň birneme gurgunlaşdym.* **2.** göç.m. Oňat ýaşap başlamak, gurplanmak. *Olaryň oganlary ýetişip, işläp başlaly bári gurgunlaşypdyrlar.*

GURGUNLYK [gurğunluk], *at.1.* Jany saglyk, guratlyk. **2.** Gurplulyk, barlylyk, maddy taýdan üpjünlik.

GUR-GUR [gur-ğur], *s. ş. aňl. söz.* Gurbaganyň ýaşyl reňklisi däl-de, kül reňkindäki gurlawuk diýen görnüşi yzly-yzyna seslenende çykarýan sesi.

GURHAN [gurha:n], *at.* Yslam dininiň düzgünlerini we şerigatyň beýanyňy öz içine alýan mukaddes kitap.

GURJAK [gurjok], *at.* Adamyň, çaganyň keşbine meňzedilip ýasalýan çaga oýnawajy.

◊ **Gurjak teatry** adamyň ýa-da haýwanyň şekiline meňzedilip oýun görkezilýän teatr. **Gurjak ýaly** gelşikli, owadan. *Iş otagymy gurjak ýaly bezedim* (T. Jürdekow).

GURJANKEL [gurjonkel], *at.* Döşi ak, gerşi gara, uzyn egri boýunly suw guşy.

GURLAMA [gurlomo], *iş ady.* Gurlamak hereketi.

GURLAMAK [gurlomok], *işl.* Gur-gur edip seslenmek. *Gurlawuk gurlaýar.*

GURLUŞ I, *at* Döwlet, jemgyýetçilik gurluşynyň ulgamy. *Jemgyýetçilik gurluşynyň üýtgeýän halatynda*

ähli işi birden amala aşyryp bolmaýar ("Türkmenistan").

GURLUŞ II, at.1. Bir zadyň düzüliş, ýasalyş düzüni. *Okuwçylar gezelenç edýärkäler, derýanyň geçýän ugruna we onuň gurluşyna gyzyklanmak bilen syn etdiler* ("Mugallymlar gazeti"). 2. Sözlemde sözleriň baglanyş tertibi. *Söz we onuň gurluş hilleri*.

GURLUŞYK [gurluşuk], at.1. Jaý, kärhana, desga we ş.m. gurmak bilen bagly iş. 2. Bir zady döretmek, gurmak, ýola goýmak bilen baglanyşykly geçirilýän çäre, iş. *Oba gurluşygy. Ýol gurluşygy*.

GURLUŞYKÇY [gurluşukçy], at. Gurluşyk işinde işleýän, gurluşyk işine gatnaşýan, gurluşygy alyp barýan adam. *Gurluşykçy bolup işlemek*.

GURMA [gurmo], 1. iş ady. Gurmak işi. 2. at. Balyk tutmak üçin gurulýan tor esbaplary.

GURMAK [gurmok], işl.1. Bir zady bina etmek, salmak, dikmek. *Jaý gurmak. Bent gurmak. Köpri gurmak*. 2. Emele getirmek, düzmek, döretmek. *Garaşsyz döwlet gurmak. Adalatly jemgyýet gurmak*. 3. Gapan, duzak ýaly aw gurallaryny aw tutmaga taýýar edip goýmak. *Gapan gurmak. Çirtmek gurup goýmak*. 4. Tow berip, belli bir wagta sazlap goýmak (sagat hakynda). *Sagady üçe gurduk*. 5. Gan ýeterlik derejede barman, adamyň eli, aýagy we ş.m.ýeri doňmak, guruşmak. *Eliň gurmak*.

GURMAKLYK [gurmokluk], iş ady. Gurmak ýagdaýy.

GURNALMAK [gurnolmok], işl.1. Bölek-bücek zatdan ýasalmak, tikilmek. 2. Dürli şaýlardan bir bitewi enjam, mehanizm düzülmek. 3. *gepl.d.* Guralmak.

GURNAMA [gurnomo], 1. iş ady. Gurnamak işi. 2. *syp.* Dürli reňkdäki mata böleklerindengurnalan zat. *Çaganyň gurnama kürtekçesi*.

GURNAMAK [gurnomok], işl., 1. Dürli reňkdäki mata böleklerinden zat tikmek. 2. Dürli şaýlardan bir bitewi enjamy, mehanizmi düzmek. 3. *gepl.d.* Guramak.

GURNAŞDYRMAK [gurnoşdurmok], işl. Birin-birin gurnap çykmak.

GURNAŞMAK [gurnoşmok], işl.1. Gurnamaga kömekleşmek. 2. Bileleşip gurnamak. *Ussalar elektrik geçirijilerini gurnaşyp ýördüler*.

GURNATMAK [gurnotmok], işl. Gurnamak işini birine etdirmek. *Toýy gurnatmak*.

GURNAÝJY [gurnoýjy], at. Enjamy, mehanizmi düzýän, sazlaýan işgär.

GURP [gurup], at.1. Fiziki güýç, kuwwat, gurbat; ragbat, ysgyn. 2. Maddy taýdan üpjünçilik, mal, mülk, baýlyk.

♦ **Gurba getirmek ser. Gurp bermek. Gurby ýetmek (çatmak)** 1) bir iş etmäge güýji-kuwwaty

bolmak, gurbaty bolmak. 2) maddy taýdan mümkinçiligi bolmak, gazanjy ýetmek. *Ýekeje gyzymyzyň göwnüne degmáli diýişip, öz gyzlaryny ýaňky ýigide berip, gurplarynyň yetdiginden toý edipdirler* (Erteki). **Gurp bermek** güýç bermek. **Gurpdan düşmek** 1) güýç-kuwwatyň gitmek, ysgynyň gaçmak. 2) maddy taýdan horlanmak, garyplaşmak. **Gurp gelmek** güýç gelmek, özüni dürsemek.

GURPLANDYRMAK [guruplonnurmok], işl. 1. Bimeme semretmek, daýandyrmak, gurply etmek. *Hor düşen goýunlary gurplandyrmak*. 2. Durmuş ýagdaýyny gowulandyrmak, maddy taýdan üpjün etmek, ykdysady taýdan aýaga galdyrmak. 3. Dökün döküp, bejergi geçirip, ýeri küpürsöp ýatan topraga öwürmek.

GURPLANMA [guruplonmo], iş ady. Gurplanmak ýagdaýy.

GURPLANMAK [guruplonmok], işl.1. Güýç toplap, özüne gelmek, daýanmak. *Siz özüňiz hem güneşli Türkmenistanyň şerbetli miwesinden gurplanyp, täze güýç bilen gellersiňiz!* (B. Kerbabaýew). 2. Maddy taýdan özüni tutmak, ykdysady taýdan galkynmak, durmuş ýagdaýy ýokarlanmak. *Erjel adamlaryň gurplanmagy üçin mümkinçilik köp*.

GURPLANYBERMEK [guruplonuvermek], işl. 1. Daýanyp başlamak. 2. Kem-kemden gurply bolmak, gurplanyp ugramak.

GURPLANYŞ [guruplonuş], iş ady. Gurplanmak ýagdaýy.

GURPLY [guruply], *syp.* Gurby bar, gurpsyz däl. *Gurply adam. Gurply ýaşamak. Gurply toprak*.

GURPLULYK [gurupluluk], at. Gurby barlyk, gurpsyz dällik, gurply ýagdaýda bolmaklyk. *Topragyň gurplulygy*.

GURPSUZ [gurupsyz], *syp.* Gurby ýok, gurply däl. *Gurpsuz göwre. Gurpsuz toprak*.

GURPSUZLYK [gurupsuzluk], at. Gurby ýokluk, gurply dällik, gurpsyz ýagdaýda bolmaklyk. *Ol özünde ýene gurpsuzlyk syzyp, öýe gidip gyşarmaga, dynç almaga meýil etdi* (B. Kerbabaýew). *Ýeriň gurpsuzlygy*.

GURRA [gurro], at. Pal.

♦ **Gurra taşlamak** pal atmak. *Mama gurra taşlady* ("Şasenem – Garyp"). *Ýaşymyň soňunda taşladym gurra, Nesip bolsa, garry gurda ýaş berre* (Kemine). **Gurrasy duşmazlyk** bir iş wagty bilen başa barmazlyk, wagty bilen edip bolmazlyk, bolar ýerde bolmazlyk, köp garaşdyrmaklyk, öňi-ardy gelmezlik, eglemeklik. *Aý, näbileýin. Ikimiziň gurramyz duşýança, boljak iş bolaymasa* (G. Kulyýew).

GURRAÇY [gurroçy], at, ser. **Gurrandaz. Miñeç-jimler kitap açdylar, gurraçylar gurra taşladylar** ("Hüýrlukga – Hemra").

GURRAÇYLYK [gurroçuluk], *at, ser.*
Gurrandazlyk.

GURRANDAZ [gurronna:z], *at.* Gurra taşlaýan, pal atýan, palçy. *Gurrandazlar gurra saldy, müneçjimler kitap açdy, palmanlar pal garady* ("Görogly").

GURRANDAZLYK [gurronna:zlyk], *at.*
Gurrandazyň käri, ýagdaýy.

GURRUK, *at.1.* Ulanylman taşlanan, gömlüp galan suwsuz guýy. *Olar birnäçe wagtdan soň bir gurruk guýynyň agzyna barypdylar* ("Myraly"). *2.göç.m.* Süýdi juda az berýän, süýtsüz (sygyr hakynda).

GURRUK-GURRUK, *at.* Gurbaga ýaly jandarlaryň, durna ýaly guşlaryň çykarýan sesi.

GURRULDAMA [gurrullomo], *iş ady.*
Gurruldamak ýagdaýy.

GURRULDAMAK [gurrullomok], *işl.* Gurruk-gurruk edip ses çykarmak.

GURRULDAŞMAK [gurrulloşmok], *işl.* Köp bolup gurruldamak, birnäçe bolup gurruldamak.

GURRULDAÝÝŞ [gurrulloýuş], *iş ady.*
Gurruldamak ýagdaýy.

GURRULDY, *at.* Gurbaga, gurlawuk ýaly jandarlaryň, durna ýaly guşuň çykarýan sesinin ady.

GURRUMSAK [gurrumsok], *at, göd. s.* Adamkärçiliksiz, binamys, ar-namysy bilmeýän, gaýratsyz. *Özüni öwen akmak, aýalyny öwen gurrumsak* (Nakyl).

GURRUMSAKLYK [gurrumsokluk], *at.* Adamkärçiliksizlik, binamyslyk, ar-namysy bilmezlik, gaýratsyzlyk.

GURRUÝT, *üml.* Dowarlar suwa ýakylanda aýdylýar.

GURSAK [gursok], *at.1.* Göwräniň ön tarapynyň ýokary bölegi, kükrek, döş, peteke. *Gursagym agyrýar. 2.göç.m.* Kalp, ýürek.

GURSAKÇA [gursokço], *at. 1.* Guşaklygyňdan ýokarysyny ýapýan, içine ýüň ýa-da pagta salnyp tikilen ýeňsiz ýyly eşik. *Täzeje gursakça. 2. zergärç.s.* Aýallaryň döşüniň üstünden dakynýan, kümüşden ýasalyp, ýüzüne gyzyň çäýylan, ýüzi köp gaşly bezeg şaýy. *Onuň boýnunda goşa towuk, ondan asylyp duran gursakça, gollarynda başgoşma bilezik, barmaklarynda hatara ýüzükdü* (B. Kerbabaýew).

GURŞALMAK [gurşolmok], *işl.* Daş-töweregine aýlanylmak, daşy alynmak, gabalmak. *Oba dag bilen gurşalypdyr.*

GURŞAMA [gurşomo], *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURŞAMAK [gurşomok], *işl.1.* Hemme tarapyny baglamak, daşyny almak, daş-töweregini, ýüzünü tutmak. *Haýsydyr bir ugurdan güýçli ýalkym göterilip, älemi gurşayar, garaňky asmanyň ýüzünü dym-ak edip,*

bir tarapa baka syrylyp gidýär (A. Gowşudow). *2.* Biriniň daşyny, töweregini gallamak, daşyna üýşmek.

GURŞATMAK [gurşotmok], *işl.* Gurşap durar ýaly etmek.

GURŞAÝÝŞ [gurşoýuş], *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURŞAW [gurşow], *at.1.* Çelegiň we ş.m. daşyna berklik üçin geýdirilýän demir halka. *Elegiň daşynyň gurşawy demirden edilipdir. 2.* Bir zadynyň töweregini gurşap alýan zatlar. *Söz gurşawy.*

◊ **Gurşawy çykamak** gaty ýadamak, lüt bolmak, lütüň çykamak. **Daşky gurşaw** adamy gurşap alýan daş-töwerek, tebigat.

GURŞUK, *at.* Damarlara ganyň kadaly gelmezligi zerarly elin ýa aýagyň doňan ýaly bolup, çümşüldäp duran ýagdaýy. *Aýagyň gurşugyny ýazmak.*

GURŞUN, *at.* Göğümtil-çal reňkli, ýumşak, tiz ereýän agyr metal, himiki element. *Gurşundan ok guýmak.*

◊ **Gurşun guýlan ýaly bolmak** agralmak, agyr bolmak. **Gurşun ýaly** agyr, agramy bar.

GURŞUNLAMA [gurşunlomo], *iş ady.*
Gurşunlamak ýagdaýy.

GURŞUNLAMAK [gurşunlomok], *işl.* Gurşun bilen tutdurmak, gurşun guýmak. *Kenegi gurşunlamak.*

GURŞUNLANMAK [gurşunlonmok], *işl.* Gurşun bilen tutdurylmak, gurşun guýulmak.

GURŞUNLAŞMAK [gurşunloşmok], *işl.* Gurşunlamak işini başga biri bilen bile etmek. *Kenekleri gurşunlaşmak.*

GURŞUNLATMAK [gurşunlotmok], *işl.* Gurşunlamak işini başga birine etdirmek.

GURŞUNLAÝÝŞ [gurşunloýuş], *iş ady.*
Gurşunlamak ýagdaýy.

GURŞUNLY, *syp.* Öz düzüminde gurşun bar bolan (magdan hakda).

◊ **Gurşunly kenek** jikge tarapy deşilip, içine gurşun guýlan kenek. **Gurşunly kenek ýaly** salyhatly; güýçli, ykjam, gabyl. *Tüweleme, Mawym gurşunly kenek ýaly agrasdyr* (B. Kerbabaýew).

GURŞUŞ, *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURT, *at.* Togalajyk-togalajyk edilip, serlip guradylan süzme. *Teläriň aşagynda gurt sermek.*

◊ **Gurt bolmak1)** gymyldaman, gozganman ýygrylyp ýatmak. *2)* doňup, gatap galmak. **Gurt bolup oturmak** gymyldaman ýygrylyp oturmak (köplenç, garrylar hakda). **Gurt etmek** özüne ýa-da başga birine degişli emlägi, puly sowurmak, harçlap gutarmak. *Ol kakasynyň beren puluny gurt etdi.*

GURT [gu:rt] **I, at.1.** Ite meňzeş çal reňkli ýyrtyjy haýwan, möjek, böri. *Gurt çagasyndan ekdi bolmaz* (Nakyl). *2.* Oglana dakylýan at.

◊ **Gurt** arkasyndan guş doýmuş güýçliniň arkasyndan gün görmek. **Gurtmasyň ýa tilki?** möhüm iş üçin giden adam gelende, iş bitirenligini ýa-da bitirmänligini bilmek üçin berilýän sorag. – *Kürşük aga, gurtmuň ýa tilki? Kän eglendiň, guda bolansyň belki* (Ç. Gurbangylyjow). **Gurt oýnuny gurmak (görkezmek, turuzmak)** gyran-jyran etmek, paýhyn etmek. *Duşmanlaryň başynda, Gurt oýnuny guranňy, Diňledim men barysyn* (R. Seýidow). **Gurt ýaly** gaty edermen, batyr.

GURT [gu:rt] **II**, *at.* Ýaşyl siňeğiň tohumyndan emele gelýän aýaksyz, göwresi bilen süýşýän süňksüz möjejik. *Goýnuň ýarasyna düşen gurdy gurdap aýyrmak.*

GURLAMA [gu:rtlomo], *iş ady.* Gurtlamak ýagdaýy, derejesi.

GURLAMAK [gu:rtlomok], *işl.* Gurt düşmek, gurt döremek. *Biziň guzuly goýnumyz gurtlapdyr.*

◊ **Gurtlan gaýyň ýaly** bir ýerde durup bilmeýän, iki ýana hars urýan (adam, mal hakynda).

GURLATMAK [gu:rtlotmok], *işl.* Gurt düşürmek, gurt döretmek. *Mallaryň ýaralaryny we gulaklaryny gurtladýan siňekler maldarçylygyň ganymanlarydyr.*

GURLAÝÝŞ [gu:rtloýuş], *iş ady.* Gurtlamak derejesi.

GURTLY [gu:rtly], *syp.* Gurdy bar bolan. *Gurtly çebiş bir ýerde durup bilenokdy* ("Edebiýat we sungat").

GURUGANÇYLYK [gu:ruğonçuluk], *at, ser.* Gurakçylyk.

GURUGANLYK [gu:ruğonluk], *at, ser.* Gurakçylyk.

GURUJY, *at.* Nämedir bir zady gurýan, bina edýän adam. *Köpri gurusylar.*

GURULGY [gurulgy], *at.1.* Gulplangy, gulp urlup ýapylan. *Barlagçylar gelende gapy gurulgydy.2.* Bellenilen ýerde gurlup goýlan (gapan, duzak we ş.m. hakynda). *Sen gurulgy gapan ýaly ýazasyň gelip dur-ow.*

GURULMAK [gurulmok], *işl. 1.* Bina edilmek, salynmak. **2.** Gurup goýulmak (gapan we ş.m. hakda). **3.** Tow berlip, belli bir wagta sazlanyp goýulmak (sagat hakynda). *Sagat 5-e guruldy.*

GURULTAÝ, *at.* Bir uly guramanyň, belli bir topara degişli ilatyň we ş.m. wekilleriniň jemgyýetçilik-syýasy ýa-da ylmy häsiýetli ýygnaýy.

GURULYK [gu:ruluk], *at. 1.* Öl, çyg däl-de, gury halda bolmaklyk, çygysyzlyk, nemsizlik. **2. ser.** Guruganlyk.

GURUM, *at.1.* Oduň, tüssäniň emele getirýän garasy, gara ört gatlagy, düýdüň siňen garasy. **2.**

Ýakylmak arkaly alynýan we senagatda önüm üçin peýdalanylýan çig mal.

GURUMLAMA [gurumlomo], *iş ady.* Gurum bilen örtüliş.

GURUMLAMAK [gurumlomok], *işl.* Gurum baglamak, tüsse siňip garalmak, gara ört bolmak. *Gurumlap giden tüýnü.*

GURUMLAMAKLYK [gurumlomokluk], *iş ady.* Gurumlamak ýagdaýy.

GURUMLATMAK [gurumlotmok], *işl.* Gurum baglatmak, tüsse siňip garaltmak.

GURUMLAÝÝŞ [gurumloýuş], *iş ady.* Gurumlamak ýagdaýy.

GURUNMAK [gurunmok], *işl.* Özüň üçin gurmak. *Jay gurunmak.*

GURUŞDYRMAK [guruşdurmok] **I**, *işl.* Birnäçesini gurup çykmak, yzly-yzyna gurmak, gurup gutarmak. *Gapanlaryny guruşdyryp, olaryň çitliklerine kadi, gawun-garpyz çigidini meň edip goýdy* (N. Esenmyradow).

GURUŞDYRMAK [guruşdurmok] **II**, *işl.* Bedeniň bir ýeriniň guruşmagyna ýol bermek (*ser. Guruşmak II*). *Gymldaman köp oturup, aýagymy guruşdyraýypdyryn.*

GURUŞMA [guruşmo], *iş ady.* Guruşmak ýagdaýy.

GURUŞMAK [guruşmok] **I**, *işl.1.* Gurmaga kömek etmek. *Ýowar güni ýaşlar gurluşykçylara jay guruşmaga geldiler. 2.* Bilelikde gurmak.

GURUŞMAK [guruşmok] **II**, *işl.* Ganyň damarlara kadaly gelmezligi sebäpli eliňde, aýagyňda çümşüldi peýda bolmak, el-aýagyň doňan ýaly bolmak. *Ol gurşan bedenini ýazmak üçin gerindi.*

GURUW, *at.* Adamyň beden gurluşy, beden ýasawy. *Daş guruwy gelşikli adam.*

GURY [gu:ry] **I**, *syp.1.* Öl däl, çygysyz, yzgarsyz, nemi giden. *Gury bede. 2.* Ösmegi kesilen, gurap giden. *Ekseň bar getirmez, ol gury söwüt, Akylsyz nadanlar almaz hiç öwüt* (Magtymguly).

◊ **Gury aýaz** gýş aýlary guruganlyk howada bolýan gaty sowuk aýaz, ýüzüni ýalap barýan çakyr aýaz.

GURY [gu:ry] **II**, *syp.* Biderek, netijesiz, boş. *Magtymguly, sözüň bilene sözdür, Bilmedik adama gury owazdyr* (Magtymguly).

◊ **Gury hyýal** başa barmagy mümkin ýa-da mümkin bolmadyk, esassyz, boş arzuw. **Gury san (bolmak)** bihepbe, hiç zadyň alnyndan däl, adam hatarynda görülmeýän, sana geçmeýän. **Gury söz** biderek, boş söz, hiç bir esasy bolmadyk, netije bermeýän söz, boş wada.

GUSDURMAK [gussurmok], *işl.* Iýenini agzyndan getirtmek, gaýtartmak; ýüregini bulamak.

GUSDURYJY [gussurujy], *syp.* Gusmaga, gaýtarmaga kömek edýän, gusduryp bilýän. *Gusdurjy serişde.*

GUS-GURY [gus-ǵu:ry], *syp.* Gaty gury, çakdanaşa guran, yzardan nam-nyşan galmadyk.

GUSMA [gusmo], *işl. ady.* Gusmak ýagdaýy.

GUSMAK [gusmok], *işl.* Ýeniň agzyňdan gelmek, iýeniňi gaýtarmak. *Onuň ýüregi bulanyp, iýenini gusdy.*

GUSMAKLYK [gusmokluk], *işl. ady.* Gusmak ýagdaýy.

GUSSA [gusso], *at.* Güýçli gaýgy-alada, gam. *Ataň pahyryň ýaşlygy gam bilen gussa içinde geçdi, köne güpbi bilen ham çarykdan başga zada gözi düşmedi* (G. Gurbansähedow).

GUSSALY [gussoly], *syp.* Gaýgyly, gamly, aladaly.

GUSSALYLYK [gussoluluk], *at.* Agyr gaýgy-gamlylyk, gaty gynanyp ýörmeklik, gussa çekmeklik.

GUSUK, *at.* Ýeniň ýüregiňe batman, ögemek arkaly gaýtarylýan zat.

GUSUL, *at.* Ýuwunma, suwa düşme.

◊ **Gusul etmek (eýlemek)** suwa düşmek, ýuwunmak.

GUŞ I, *at.* Oňurgalylyr, ganatlylar maşgalasyndan bolan, iki aýakly, çüňkli, sütük we ýelek bilen örtülen, uçýan jandar.

◊ **Guş bolup uçmak ser. Guşy uçmak.** *Ol guş bolup uçdy.* **Guş goýbermek** (*tikinç.*) mäsirik бүkdүрилende ýüpüň tow almagy üçin iki igi pyrlap, gezek-gezegine aýlap goýbermek. **Guş salmak** aw guşuny aw awlamak üçin uçuryp goýbermek. *Guş salsalar awuň alar, Awlakly çölleri bardyr* ("Görogly"). **Guş tutmak** (*tikinç.*) mäsirik бүkdүрилende ýüpüň tow almagy üçin pyrlanyp goýberilen igi tutmak. **Guşy uçmak** bir zada gaty begenmek, şatlanmak. *Diýeniniň ýerine düşjegine gözi ýeten gyzyň guşy uçdy.* **Guş ýaly** ýeňil. **Guş ýürek** sähel zatdan gorkup, tisginip duran, gorkak.

GUŞ II, *at.* Çagalaryň "kepbäm guruldy" oýnunda eşekçileri döwçüleriň atlanmagyndan, münmeginden goraýan we olary eşekçilikden çykarýan sakçy. *Guş aýlanýar weli, onda-da oganlar kepbe bolup duran oganlaryň üstüne münýärdiler we guşa depdirmejek bolýardylar.*

GUŞABERMEK [guşa:vermek], *işl.* Guşap ugramak. *Senem öýli-işikli bolduň, indiden beýläk bilini bekje guşabermeli bolarsyň.*

GUŞAK [guşok], *at.1.* Gaýyşdan, ýüpden ýa-da dokalan matadan bile baglamak, daňmak üçin ýörite edilen bag. *Täze görnüşlerde tikýän köýneklerini owadan guşaklar, kä nagyşly, käte nagyşsyz taýýarlaýarlar* ("Türkmenistan"). **2. ser. Gurşaw1.**

◊ **Guşak çözdürmek** döp-dessura görä, öýlenen ýigidiň biline guşagy berk baglap, ony gelne çözdürmek.

GUŞAKÇY [guşokçy], *at.* Toýlarda göreş tutulanda, pälwanlara guşak berýän, billerine guşak daňýan, göreşiň gidişine gözegçilik edýän adam. *Guşakçy olaryň birine guşagy uzatsa-da, onuň garşydaşyna guşak bermekden saklandy.*

GUŞAKGAPDY [guşokgapdy], *at.* Iki tarap bolup, towlanan guşak oklanyp, gapylp oýnalýan oýun.

GUŞAKLYK [guşokluk] **I**, *at.1.* Biliň inçelen ýeri, biliň guşak daňylýan ýeri. *Gyzyň şar gara saçlary guşaklygyna düşüp durdy.* **2.** Guşak eder ýaly gaýyş, ýüp, mata. *Guşaklyk ýaglyk.*

GUŞAKLYK [guşokluk] **II**, *at.geogr.1.* Ýer togalagynyň iki meridian aralygyndaky bölegi. **2.** Ýer togalagynyň howa şertlerine görä bölünen geografik zolagy. *Yssy guşaklyk. Orta guşaklyk.*

GUŞALMAK [guşolmok], *işl.1.* Bile daňylmak, baglanmak, oralmak. *Ykjam guşalypdyr bir gysym bili* (K. Gurbannepesow). **2. ser. Gurşalmak.**

GUŞAMA [guşomo], *işl. ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞAMAK [guşomok], *işl.* Biline guşak daňmak, oramak, baglamak.

GUŞAMAKLYK [guşomokluk], *işl. ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞANMAK [guşonmok], *işl.* Öz biliňe guşamak. *Okly hataryny biline guşandy* (A. Gowşudow).

GUŞATMAK [guşotmok], *işl.* Guşamak işini başga birine etdirmek. *Biliňe guşak guşatmak.*

GUŞAÝYŞ [guşoýuş], *işl. ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞBURUN [guşvurun], *at, senetç.* Agzy guşuň çüňküňe meňzeş uzyn saply gysaç.

GUŞÇULYK [guşşuluk], *at.* Maldarçylygyň öý guşlaryny ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Ilatynyň esasy bölegi oba ýerlerinde ýaşayan Türkmenistan üçin şahsy hojalyklarda, esasan, guşçulyk bilen meşgullanmak bähbitlidir* ("Türkmenistan").

GUŞÇY [guşşy], *at.* Guşçulykda işleýän işgär, guşçulykdan hünärli adam.

GUŞDAMAK, *syp., gepl.d.* Nahary az iýýän, çümhörek. *Guşdamak adam.*

GUŞDILI, *at.* Ekinçilikde, ekin arasynda gögerýän inçe ýaprakly ot.

GUŞDYRNAK, *at.* El işlerine guşuň dyrnagyna meňzedilip salýnýan nagyş we onuň ady. *Guşdyrnak nagyşy.*

◊ **Guşdyrnak çay** iri, ýokary hilli gök çay, her digri guşuň dyrnagyna meňzeş çay.

GUŞGANAT [guşğa:nat], *at.* Gyzlaryň tahýasyna we aýallaryň iç geýimine salynýan guşuň ganatyna meňzeş nagys.

GUŞGONMAZ [guşğonmoz], *at.* Tutuşlygyna tiken bolup, peşserip oturan ösümlik.

GUŞGÖZI [guşgözü], *at.1.* Pessejik boýly, şor ýerlerde topbak ösýän, guşuň gözüne meňzeş güllüje, çal reňkli birýyllyk ot. *Ol: – Goýun janawerler, gyrtyç bolsun, guşgözi bolsun, gaýtmyşy bolmaz – diýdi* ("Edebiýat we sungat"). *2. tikiňç.* Gyz tahýasynda "sekizkeşdäniň" ortasyndaky ak tegelek nokatjyk, şonuň ýaly-da halynyň esasy gyra nagyslarynyň arasyna salynýan kiçijik dörtburç nagys.

GUŞ-GUMRY [guş-ğumry], *at.* Guşlaryň we gumrularyň umumy ady. *Olaryň sansyz şahalarynda guş-gumrular adaty şadyýanlyk bilen bökjekleşýärdiler* (G. Kulyýew).

GUŞGUN [guşgun], *at.* Howut öňe süýşmez ýaly düýäniň guýrugynyň aşagyndan alnyp howuda berkidilýän ýüp.

◊ **Guşgunyň syrdamak** bir işi ýerine ýetirmek üçin çynyň etmek, elinde baryny etmek, bilini berk guşamak.

GUŞGURSAK [guşğursak]: **guşgursak bugdaý (däne)** güýz aýlarynda ekilip tomus paslynda ýetişýän irki ak bugdaý. *Şertnamalaýyn borçnamalara laýyklykda kärendeçiler we daýhanlar şol ýerlerden guşgursak däneňiň azyndan 130 müň tonnasyny almakçy bolýarlar* ("Türkmenistan").

GUŞHANA [guşha:na], *at.* Guş saklanýan jaý.

GUŞIGDE [guşiğde], *at.1. ser. Jigirdek. 2.* Şol igde agajynyň owunjak miwesi.

GUŞKELLE, *syp.* Ýeňil kelle, kemakyl.

GUŞLUK I, *at.1.* Günün ýokarrak saýlanyp başlan wagtlary. *Gün guşluk galypdyr, hany gelsene, Jaňdan ön baraly, basym bolsana!* (A. Kekilow). *Guşluk çäýi. Guşluk nahary. 2.* Gündogar bilen günorta aralyk tarap.

GUŞLUK II, *at.* Guşuň köp bolýan ýeri, köp guş ýygnaýan ýer.

GUŞZY [guşy:zy], *at.* Haly gölüniň içine guşuň aýak yzyna meňzedilip salynýan nagys.

GUT I, *at. köň.s.* Bagt. *It geldi – gut geldi* (Nakyl).

GUT II, *at.* Gulagyň içinde emele gelýän kir.

GUTAMAT [guta:mat]: **gutamatyň guramak** gaty horlanmak, çöpe dönmek, arryklamak.

GUTAP [guta:p], *at.* Ýuka ýaýylyan hamyryň içine et, bişirilip jazlanan ot salnyp saçda bişirilýän ýarym tegelek şekilli horek, somsa.

GUTARAŇKYRLAMAK [gutoroňkurlomok], *işl.* Bir işi gutarmaga ýakynlamak, gutaryp barmak, gutarara gelmek. *Oýun gutaraňkyrlapdy.*

GUTARDYŞ [gutorduş], *syp.* Okuwçylaryň, talyplaryň okuw jaýlaryny tamamlamagy, okuw gutarmagy. *Gutardyş ekzamenleri.*

GUTARMA [gutormo], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARMAK [gutormok], *işl.1.* Zat galmazlyk, tükenmek. *Myhman çäýini içip gutardy. 2.* Bes etmek, tamamlamak, tükellemek. *Uzuk düýn dokmasynyň iň soňky gölüni gutaryp ýatypdy* (H. Derýaýew). *3.* Aladadan, işden we ş.m. halas etmek, dyndarmak. *Muny gapy-gapy elenip ýörmekden gutaralyň!* ("Görogly"). *4. gepl.d.* Jan bermek, aradan çykmak, ýogalmak, ölmek, aýrylmak, gaýtmak. *5.gepl.d.* Gaty horlanmak, gutumyň guramak. – *Saňa näme boldy, gutarypsyň-la?* *6.* Gutarmak işliginden soň *barmak, gelmek* ýaly kömekçi işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Gutaryp barmak** gutarmaga ýakynlamak, bir işiň tamamlanmagyna, bir zadyň gutarmagyna, tükenmegine az galmak. **Gutaryp gelmek** tamamlamaga, gutarmaga, tüketmäge ýakynlamak, az galmak, gutaryp barmak, bolup barmak. *Edip oturan işimi gutaryp gelyän. Gutarara gelmek* gutarjak-gutarjak bolup durmak, iýip gutaraňkyrlamak. – *Öňümde käseläp goýan gawunyňy gutarara geläýipdirin. 6.* Kömekçi işlik hyzmatynda ýanaşyp gelyän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutarandygyny görkezýär. **Ýazyp gutarmak** ýazmak işini tamamlamak. **Iýip gutarmak** soňuna çenli iýmek, hemmesini iýmek.

◊ **Gutarar ýerde gutarmazlyk** gutarmaly ýerinde, gutarmaly wagty bes etmezlik(edilýän gürrüň hakynda). *Ol suw küýzä ýel düşen ýaly bolup, başlan gürrüňini gutarar ýerde gutarmady. İşini gutaran!* dereksiz iş bilen meşgullanýan, bolgusyz hereket edýän, bolgusyzlyk edýän adama aýdylýar. – *Haý, işini gutaran. Şu boýuňa aşyk oýnamaly bolduňmy!?*

GUTARMAKLYK [gutormokluk], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARMAZLYK [gutormozluk], *iş ady. 1.* Bir zat tükenmezlik; tamamlanmazlyk. *Çapyp goýan odunyň gutarmazlyk. Okuw gutarmazlyk. 2.* Bir işi tamamlamazlyk, soňuna çenli edip bolmazlyk.

GUTARNYKLY [gutornukly], *syp.* Belli we soňky netijä gellen, kesgitlenen, bütinleý belli bolan. *Gutarnykly karara gelindi.*

GUTARTMAK [gutortmok], *işl.* Gutarmak işini başga birine etdirmek. *Matany satdyryp gutartmak. Pagtany ýygdyryp gutartmak.*

GUTARYBERMEK [gutoruvermek], *işl.* Gutarmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. *Suw tutmak işimi gutaryberdim öýdýän.*

GUTARYLMAK [gutorulmok], *işl.* 1. Boldy edilmek, tamamlanmak. *Jaý salnyp gutaryldy.* 2. Tükedilmek. *Harytlar satylyp gutaryldy.*

GUTARYŞ [gutoruş], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARYŞDYRMAK [gutoruşdurmak], *işl.* İşleri tamamlamak, hemmesini gutarmak.

GUTARYŞMAK [gutoruşmak], *işl.* 1. Gutarmaga kömekleşmek. *Men onuň jaýyny gutaryşdym.* 2. Bir ýa-da birnäçe zat gutarara gelmek, gutarmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. *Çopanlaryň azyk-suwlugy gutaryşyp ugrapdy.*

GUTLABERMEK [gutla:vermek], *işl.* Bir ýanyndan gutlap ugramak.

GUTLAG [gutloğ], *at.* Işdäki, durmuşdaky üstünligi, şatlykly habary we ş.m. gutlap, mübärekläp aýdylýan sözler.

GUTLAGNAMA [gutloğna:ma], *at.* Gutlag haty, gutlag ýazylan ýazgy. *Ol gutlagnamalar dürli ýerlerden, dürli hünärdäki, dürli wezipedäki adamlardan gelipdir.*

GUTLAMA [gutlomo], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLAMAK [gutlomok], *işl.* Şatlykly, ýakymly bir zat bilen mübärekleme, “gutly bolsun” diýmek.

GUTLAMAKLYK [gutlomokluk], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLAŞMAK [gutloşmak], *işl.* Iki ýa birnäçe bolup kimdir birini ýa-da biri-birini gutlamak (hal işligiň -yp goşulmasyny kabul eden *gutlamak* işliginden soň *durmak*, *oturmak* kömekçi işlikleri getirilip ulanylýar). *Adamlar öý eýesini toýy bilen gutlaşyp durdular.*

GUTLATMAK [gutlotmok], *işl.* Kimdir biriniň gutlamagyny gazanmak; başga birine “gutly bolsun” diýdirmek; gutlar ýaly mümkinçilik döretmek.

GUTLAÝYŞ [gutloýuş], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLUK, *at.* Täze geýim, aýakgap geýen çaga sylag hökmünde berilýän paý, zat.

GUTLY, *syp., kön.s.* 1. Bagtly, döwletli. 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Gutly bolsun!** täze bir zady ýa dabarany gutlap, mübärekläp aýdylýan söz. *Toýuňyz gutly bolsun, adamlar!*

GUTULGYSYZ [gutulğusuz], *syp.* 1. Gutulmak mümkinçiligi bolmadyk, çykalgasyz, alaçsyz, bialaç. *Onuň ýagdaýy indi gutulgysyzdy* (B. Kerbabaýew). 2. Hökman, gümansyz, ikuçsyz. *Bütün dünýäde parahatçylygyň üstün çykmagy gutulgysyzdyr.*

GUTULGYSYZLYK [gutulğusuzluk], *at.* 1. Gutulmak mümkinçiligi ýokluk, çykalgasyzlyk, alaçsyzlyk, bialaçlyk. 2. Hökmanlyk, gümansyzlyk, ikuçsuzlyk.

GUTULMAK [gutulmok], *işl.* 1. Kowalaýan adamdan, ýyrtyjy haýwandan we ş.m. gaçyp, eline

düşmezlik, sypmak. *Gaçyp gutulmak.* 2. Howpdan halas bolmak, howpdan sypmak, dynmak, azat bolmak. *Zalym duşmanyň jebir-süteminden gutulmak.* 3. Keselden açylmak, sagalmak, nähoşlukdan saplanmak. *On-on baş gün geçensoň, Sona ýagşy gutuldy* (A. Alamyşow).

GUTUM: **gutumy guramak** duluklaryň çöküp, hor düşmek, gaty horlanmak.

GUTUN: **gutunyň guramak** gaty suwsamak, bogazyň guramak, suwsap tebsiremek.

GUTY, *at.* 1. Agaçdan, gaýyşdan, demirden we ş.m. ýasalan kiçijik gap, gapyrjajyk. *Täze önümçiligiň ýola goýulmagy “Balkanbalykda” galaýy gutularda önüm öndürilişini kadaly ýola goýmaga ýardam eder* (“Türkmenistan”). 2. Keçä salynýan “byçgy” nagşynyň aralaryndaky gyzy ýa-da ýaşyl reňkdäki gül.

GUW, *at.* Uzyn egri boýunly, ullakan suw guşy. *Halkyň yhlas bilen guran kölünde, Garkyldap erkana ak guwlar ýüzýär* (A. Kowusow).

GUWANÇ [guwonç], *at.* 1. Bir zada bolan begenç, şatlyk. 2. Oglana dakylýan at.

GUWANÇLY [guwonuşly], *syp.* Şatlykly, begençli, guwanç bilen. *Ol adamlaryň ýüzüne guwançly bakdy.*

GUWANDYRMAK [guwonnurmak], *işl.* Gowy, peýdaly iş bilen adamlary begendirmek, şatlandyrmak, guwanjyň bolmagyny gazanmak.

GUWANMA [guwonmo], *iş ady.* Guwanmak ýagdaýy.

GUWANMAK [guwonmok], *işl.* Höwesini artmak, begenmek, şatlanmak, ruhlanmak.

GUWANMAKLYK [guwonmokluk], *iş ady.* Guwanmak derejesi.

GUWANYBERMEK [guwonuvermek], *işl.* Guwanyp ugramak; guwanmagyny dowam etdirmek.

GUWANYŞ [guwonuş], *iş ady.* Guwanmak ýagdaýy.

GUWANYŞMAK [guwonuşmak], *işl.* Iki ýa birnäçe bolup guwanmak (hal işligiň -yp goşulmasyny kabul eden *guwanmak* işliginden soň *oturmak* kömekçi işligi getirilip ulanylýar). *Bizem şu günümize, agtyk-çowluklarymyza guwanyşyp otyrys.*

GUWWAS [guwwa:s], *at.k. d.1.* Suwuň düybüne çümüji, suwa giriji. – *Guwwaslara aýdyň, sandygy çykarsynlar – diýdi* (“Zöhre – Tahyr”).

GUÝDURMAK [guýdurmak], *işl.* Guýmak işini birine etdirmek.

GUÝGUÇ [guýguç], *at.* Agzy darajyk gaba suwuklyk guýmak üçin düýbi çüri, agzy giň enjam.

GUÝLAMAK [guýlomok], *at.* Gowşak kelleli kelemeleri goparyp, daşky uly ýapraklaryny aýry bir ýere jebis oturtmak.

GUÝMA [guýmo] **I, 1.** *iş ady.* Guýmak işi, ýagdaýy. **2.** Guýlup ýasalyan önüm. *Guýma kündük.*

GUÝMA [guýmo] **II, at.** Meýdan ýerinde ýagyn suwunyň köp ýygnaýan ýeri, çöketlik ýer, kakýň uly görnüşi. *Guýmada çüýşe ýaly suw bardy.*

GUÝMAGURSAK [guýmoğursak], *syp.* Tebigy akyly, dogra akyly, düşbi.

GUÝMAK [guýmok] **I, işl.1.** Suwuklygy, dänäni we ş.m. bir gaba ýa-da bir gapdan başga bir gaba dökmek, gapgarmak, agdarmak. **2.** Metal ergininden ýa-da laýdan zat ýasamak, galypa salyp belli bir şekil bermek, şaý-sep ýasamak. **3.** Bir zada ikinji bir zady garmak, goşmak. **4. göç.m.** Güýçli ýagmak, dynman ýagyp durmak (ygal hakynda). *Ýagys şol bir guýup durdy, guýup durdy. 5. göç.m.* Ornaşdyrmak.

GUÝMAK [guýmok] **II, at.** Gowrulan una azajyk ýag, suw garylyp bişirilýän nahar. *Ýagly guýmak.*

GUÝMAKLYK [guýmokluk], *iş ady.* Guýmak ýagdaýy.

GUÝRUK, *at.1.* Haýwanyň oňurga ujasynyň uzalyp gidýän syrtyk inçe bölegi. *Düzje ýola düşen mes taýhar guýrugyny bulaylap dikgirdedi. 2.* Goýnuň türe tarapyndaky ýumşak ýag bölegi. *Guýrugy elek ýaly tokly. 3.* Guş, balyk ýaly jandarlaryň yzky, syrtyk bölegi, yz tarapy. **4. göç.m.** Bir toparyň ýa-da bir adamyň tarapdary, onuň yzyna eýeriji (ýaňsy äheňinde).

◊ **Guýrugyny ýamzyna gysmak** müňnürmek, çekmek, gorkmak. **Guýruk bulamak** birine ýalynjaňlyk etmek, ýaramsaklyk etmek; iki baka sypjyklamak. **Guýruk gapdyrmak** möjek bilen urşan ite goýnuň guýrugyny iýdirmek. *Möjekler bilen gemrişip, munça iş bitiren itlere bir guýruk gapdyraýyn* (A. Gowşudow). **Guýruk tutdurmazlyk** müň bahana tapyp, sözünde durmazlyk, sypjyklyk etmeklik.

GUÝRUKLY, *syp.* Guýrugy bar, guýruksyz däl. *Uzyn guýrukly haýwanlar.*

◊ **Guýrukly ýyldyz** guýruk ýaly tozga görnüşli yşyk zolagy bolan ýyldyz. *Käte asmanda guýrukly ýyldyz görünýär.*

GUÝRUKMAN [guýrukmon], *syp.* Ullakan guýrukly, guýrugy tegelenip duran. *Guýrukman goýun.*

GUÝRUKSYZ [guýruksuz], *syp.1.* Guýrugy kesilip aýrylan, guýrugy ýok, guýrukly däl. *Söz manysy aňmaz adam, Bir guýruksyz ite meňzär* (Magtymguly). **2. göç.m.** Wadasynda durmaýan, sapalak atyp, lebizsizlik edýän.

GUÝRUKSYZLYK [guýruksuzluk], *at. 1.* Guýrugy ýokluk, guýrukly dälilik. **2. göç.m.** Wadada wepasyzlyk, lebizsizlik, guýruk tutdurmazlyk. *Guýruksyzlygyňam çeni-çaky bar.*

GUÝRUKTUTDY, *at.* Çaga oýnunyň ady (bir topar çaga – döwçüler "çopanyň" yzynda eşikleriniň bir yerinden tutup düzülýärler, eşekçi – "möjek" bolsa olardan birini tutjak bolýar). *Çagalar guýruktutdy oýnaşarlar.*

◊ **Guýruktutdy oýnap ýörmek** biri-biriň yzyna düşüp, tutaklaşyp ýörmek, biri-biriňi sypdyrman gezmek.

GUÝUBERMEK [guýuvermek], *işl.* Guýmaga başlamak, guýmaga girişmek; guýmagy dowam etdirmek. *Çorbany jamlara susak bilen guýuber.*

GUÝUJY, *at.* Ergin metaly galyplara guýýan, metal guýmak boýunça hünärmen. *Ol guýujy bolup işleýär.*

GUÝULMAK [guýulmok], *işl.1.* Bir gapdan başga bir gaba dökmek, başga bir gaba salynmak. **2.** Metal ergininden zat ýasamak. *Bürünçden heşkel guýulmak.*

GUÝUM, *at.* Käbir zatlaryň belli bir mukdardaky ölçegi. *Bir guýum дәri. Iki guýum seçme.*

GUÝUNMAK [guýunmok], *işl.* Özüň üçin guýmak, özüňe guýmak. *Bir bulgur süýt guýundym. Ol käsesine çay guýundy.*

GUÝUŞDYRMAK [guýuşdurmok], *işl.* Yzly-yzyna gaplara ýa-da galyplara we ş.m. zatlara guýmak, guýup çykamak, guýup taýýar edip goýmak.

GUÝUŞMAK [guýuşmok], *işl.1.* Guýmaga kömekleşmek. **2.** Guýmak işini biri bilen bile etmek, bilelikde etmek (hal işligiň -up goşulmasyny kabul eden *guýuşmak* işliginden soň *ýörmek* kömekçi işligi ulanylýar). *Oglanlar gazanlara suw guýuşup ýördüler.*

GUÝY, *at.1.* Suw almak maksady bilen tegelek edilip gazylan çuň çukur. **2.** Dürli tehniki bähbitler üçin burawlanyp gazylan çuň çukur. *Şu guýy gije-gündizde näçe nebit berýär?* (B. Kerbabaýew).

◊ **Guýa gaçan ýaly bolmak** ýitirim bolmak, dereksiz gürüm-jürüm bolmak.

GUZAÝ [guzoý], *at.* Dagnyň, depäniň we ş.m. gün düşmeýän demirgazyk tarapy, kölege tarapy. *Adamlar bolsa galanyň güneýinde ýa-da guzaýynda üýşüşip, gürrüňe meşguldylar* (A. Gowşudow).

GUZLAGYR [guzloğur], *syp.* Köp guzlaýan, gysyr galman guzlaýan. *Guzlagyr goýun. Guzlagyr towuk.*

GUZLAGYRLYK [guzloğurluk], *at.* Guzlagyr ýagdaýynda bolmaklyk. *Soňky guzy alnysda dowarlaryň guzlagyrlygynyň artandygy mälim boldy.*

GUZLAMA [guzlomo], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZLAMAK [guzlomok], *işl.1.* Guzusy, owlgy, gölesi bolmak (käbir haýwanlar hakynda). *Eje, sygryň guzladymy? Höwri köp bolsun! 2.* Ýumurtgalamak. *Towuklaryň guzlan ýumurtgalaryny ýygnamak.*

GUZLAMAKLYK [guzlomokluk], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZLAŞMAK [guzloşmok], *işl.* Köpçülikleýin guzlap ugramak. *Alabahardan goýunlar, geçiler guzlaşyp başlady.*

GUZLATMAK [guzlotmok], *işl.* Guzlamağa ýagdaý, şert, mümkinçilik döretmek.

GUZLAYÝŞ [guzloýuş], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZY, *at.1.* Goýnuň alty aýa çenli döwürdäki kiçijik çagasy. *Guzular bu mahal doýuşup ýatypdylar.* **2. göç.m.** Ene-atalaryň "balam, oglum" diýen ýaly manylarda, çagalara ýüzlenip aýdýan sözi (köplenç, birinji şahsyň birliginiň, kä halatda köplüginin san goşulmasy goşulyp ulanylýar).

◊ **Guzy diş** gaty garry adamyň kentlewüginin etiniň sürülmeği netijesinde ýüze çykýan agymtyl ösüntgi. *Dişleriniň käbiri indi öz-özünden owanyp aýrylyp, onuň ornunda guzy dişi peýda bolupdyr* (A. Gowşudow).

GÜBERÇEK [güvörçök], *syp.* Üsti güberilip duran, tümmerip duran, pökgi.

GÜBERÇEKLEME [güvörçöklömö], *iş ady.* Güberçeklemek ýagdaýy.

GÜBERÇEKLEMEK [güvörçöklömek], *işl.1.* Güberçek görnüşinde bolmak, pökgermek, gabarmak, pakgarmak. **2. göç.m.** Mese-mälim bolmak.

GÜBERÇEKLEMEKLIK [güvörçöklömöklük], *iş ady.* Güberçeklemek ýagdaýy.

GÜBERÇEKLEYİŞ [güvörçöklöýüş], *iş ady.* Güberçeklemek işi.

GÜBERÇEKLIK [güvörçöklük], *at.* Güberçek ýagdaýda bolmaklyk, güberçek halda bolmaklyk.

GÜBERILMEK [güvörülmök], *işl., ser.* **Gübermek.** *Amyderýanyň boýunda edil gaýa ýaly güberilip duran ullağan bir gala bar* (N. Jumaýew). *Ýaz ýagşy ýagyp, gün çykansoň, kömelekler güberilip çykdylar.*

GÜBERİŞ [güvörüş], *iş ady.* Gübermek ýagdaýy.

GÜBERİŞMEK [güvörüşmek], *işl.1.* Onda-munda güberip, görnüşip durmak. *Kömelekler güberişip çykypdyr.* **2. göç.m.** Hondanbärsi bolşup, gabarylyşyp, gopbamsyraşyp ýöremek.

GÜBERME [güvörmö], *iş ady.* Gübermek derejesi.

GÜBERMEK [güvörmök], *işl.1.* İçine ýel düşen ýaly çişmek, ýokary galyp durmak, gabarmak, pökgermek. **2. göç.m.** Hondanbärsi bolmak, epeýsiremek, gopbamsyramak.

GÜBERMEKLIK [güvörmöklük], *iş ady.* Gübermek ýagdaýy.

GÜBERTMEK [güvörtmek], *işl.* İçine ýel düşen ýaly gabartmak, pökertmek, çişirmek. *Dursunyň köýnegini güberdip duran göwsi Muhadyň ýüregini eretdi* (H. Ysmaýlow).

GÜBÜRDEME [güvürdömö], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDEMEK [güvürdömök], *işl.* Ýyldyrym çakanda, ot tutaşyp ýananda we ş.m. gübürdili ses çykamak, gübür-gübür etmek. *Daňdana golaý gök gübürdäp, ýyldyrym çakdy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer). *Ojar ody gübürdäp ýanýardy.*

GÜBÜRDEMEKLIK [güvürdömöklük], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDEŞMEK [güvürdeşmek], *işl.* Gübür-gübür edişmek.

GÜBÜRDETMEK [güvürdötmök], *işl.* Gübür-gübür etdirmek, gübürdili ses çykartmak. *Gyzlar-gelinler onuň göwnüni göterjek bolşup, gübürdedip gopuz çalşyp, atbaşça öýkünipdirler* (N. Pomma).

GÜBÜRDEWÜK [güvürdöwük], *işl.* Birsyhly gübürdäp eşidilýän, gübürdäp seslenýän, gübürdäp duran.

GÜBÜRDEÝİŞ [güvürdöýüş], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDİ [güvürdü], *at.* Gök gürlände, peçde ot ýananda we ş.m. çykýan sesiň ady.

GÜBÜRDİŇ-GÜBÜRDİŇ [güvürdüň-ňüvürdüň], *at.* Haly dokalyp, darak urlanda çykýan ses. *Urulýan daraklaryň gübürdiň-gübürdiň sesi eşidilýärdi.*

GÜBÜR-GÜBÜR [güvür-güvür], *at.* Gök gürlände, ot tutaşyp ýananda we ş.m. çykýan ses.

GÜJEŇ [güjön], *at, ser.* **Göjek.**

GÜJEŇ-GÜJEŇ [güjön-ňüjön]: **güjeň-güjeň etmek** *ser.* **Güjeňlemek 2.**

GÜJEŇLEME [güjönlömö], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy, täri.

GÜJEŇLEMEK [güjönlömök], *işl.1.* Ýaý bilen göjek atmak. **2.** Bir zady buýsanjaňlyk bilen birine görkezip, bermän gyzykdymak, mazamlamak. *Agaçlar täze geýnen gök lybaslaryny güjeňleýärdiler* (A. Gowşudow). *Altyn dişli kişi gün-günden azýar, Ili hem azdyrýar. Güjeňläp dişin, Bir aýap maşgalaň başyn aýlaýar. Sen ýene diýýärsiň: "Meniň nä işim!"* (K. Gurbannepesow).

◊ **Gözi bilen güjeňlemek** gözi bilen urup ýykmaq, göz degrip, galmaz etmek. *"Pylanynyň gözi degegendir, edil gözi bilen güjeňläýýändir"* diýerdiler.

GÜJEŇLEMEKLIK [güjönlömöklük], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy.

GÜJEŇLENMEK [güjönlönmek], *işl.1.* Ýaý bilen göjek atylmak. **2.** Bir zat buýsanjaňlyk bilen birine görkezilip, berilmän gyzykdyrylmak, mazamlanmak.

GÜJEŇLEŞMEK [güjönleşmek], *işl.1.* Biri-biriňi güjeňlemek, biri-biriňe ýaý bilen göjek atmak. **2.** Gözüň gitsin diýýän ýaly, özlerini mazamlamak.

"Meni al-da meni al" diýýän ýaly özüni güjeňleşip duran almalar uzakdan görünýärler.

GÜJEŇLETMEK [güjөнlөtmөk], *işl.* Güjeňlemäge mejbur etmek, güjeňlemäge ýol bermek (**güjeňlemek** sözüniň 1, 2 manyларыndan ýasalýar).

GÜJEŇLEÝIŞ [güjөнlөýüş], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy.

GÜJÜK, *at.1.* Itiň we ş.m. haýwanyň ýaşajyk çagasy. *Bir tazynyň ganjyk güjügini getirip, onuň öňüne taşlady* ("Görogly"). **2.** Ite deňelip aýdylýan gödek söz. **3.** Oglana dakylýan at.

GÜJÜKLEME [güjүklөmө], *iş ady.* Güjükleme ýagdaýy.

GÜJÜKLEMEK [güjүklөmөk], *işl.1.* Itiň we ş.m. haýwanyň çagasy bolmak. *Güjüklän ganjyk güjüklərini gabanýardy.* **2.** Ýaranyň töwereginde kiçijik ýara örgünleri emele gelmek; azyp ugramak. *Çyban güjükläpdir.* **3. gepl., d.** Namartlamak, bigaýratlamak.

GÜJÜKLEMEKLIK [güjүklөmөklük], *iş ady.* Güjükleme ýagdaýy.

GÜJÜKLEÝIŞ [güjүklөýüş], *iş ady.* Güjükleme ýagdaýy, işi.

GÜJÜKLIK [güjүklük], *at.* Güjük ýagdaýynda bolmaklyk, güjük ýaşynda bolmaklyk. *Ol güjükligidin şu öýde ulady.*

♦ **Güjükligine dalanmak** ýaşlygyndan gözünüň ody alynmak, tejribesizkä agzy uçkladylmak.

GÜJÜM, *at.1.* Ownuk şahaly, gür ýaprakly, miwesiz, köpýyllyk ullakan agaç. **2.** Oglana dakylýan at.

GÜJÜRDEME [güjүrdөmө], *iş ady.* Güjürdemek ýagdaýy.

GÜJÜRDEMEK [güjүrdөmөk], *işl.1.* Güjürdili seslenmek, güjür-güjür etmek. **2.** Güjür-güjür edip geplemek, wüjürdemek (çagajygyň gepleýşi hakynda).

GÜJÜRDEMEKLIK [güjүrdөmөklük], *iş ady.* Güjürdemek ýagdaýy.

GÜJÜRDEŞMEK [güjүrdөşmөk], *işl.1.* Güjür-güjür edip gürleşmek; güjürdeşmek (çaga hakynda). *Güjürdeşip, çagalaryň hemmesi birden gepläp başlady.*

GÜJÜRDEÝIŞ [güjүrdөýüş], *iş ady.* Güjürdemek hereketi.

GÜJÜRDI [güjүrdü], *at.* Çagajygyň gepleýşi.

GÜJÜR-GÜJÜR [güjүr-güjүr]: **güjür-güjür etmek** ser. Güjürdemek.

GÜŽ-GÜŽ: güž-güž etmek ser. Güžöldemek.

GÜŽŽÜLDEME [güžžүllөmө], *iş ady.* Güžžöldemek derejesi, güžžöldäp biliş ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDEMEK [güžžүllөmөk], *işl.* Güžžöldili seslenmek, güž-güž edip ses çykmak.

GÜŽŽÜLDEMEKLIK [güžžүllөmөklük], *iş ady.* Güžžöldemek ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDETMEK [güžžүllөtmөk], *işl.* Güžžöldili ses çykmak. *Aýna ýanlygy ýygy-ýygydan güžžöldedýär* (B. Kerbabaýew).

GÜŽŽÜLDEÝIŞ [güžžүllөýüş], *iş ady.* Güžžöldemek ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDI [güžžүllü], *at.* Süýt saglanda, ýanlyk ýaýylanda, mör-möjekler köp bolup uçanda çykýan sesiň ady. *Diňe sygyr ýatak tarapdan saglyýan süýdüň ukyňy getiriji bir meňzeş güžžöldisi eşidilýärdi* (G. Gurbansähadow).

GÜŽŽÜL-GÜŽŽÜL, *at.* Süýt saglanda, ýanlyk ýaýylanda yzygiderli güžžöldäp çykýan ses.

GÜŽLEMEK [güžlөmөk], *işl., ser.* Güžžöldemek.

GÜLI, *at.1.* Ösümligiň gültäji we gül ýaprajyklary görnüşine eýe bolan bölegi. *Dünyäň her gülünde men seni görýän. Şonuň üçin bu dünýeden gitme ýok* (G. Ezizow). *Ýandagyň güli. Gawunyň güli.* **2.** Şolar ýaly bölege eýe bolan ösümligiň köpeliş agzasy. **3.** Bezeg üçin ekilýän gyrymsy agaç we şol ösümligiň dürli reňkdäki ysly hasyly. **4.** Dürli ösümlikleriň gültüne meňzedilip mata, ýaglyga, keçäniň ýüzüne salynýan nagyş. **5.** Gyz dakylýan at.

♦ **Gül açmak** arzuwyň hasyl bolmak, maksatmyradyňa ýetmek. **Güliden çykmak** güllemek möhleti dolup, gülni dökmek, gülläp bolup, hasyla durup ugramak. *Bakja ekinleriniň gülden çykanyna ep-esli wagt boldy. Gül meňzi saralmak (solmak)* gaýgy, gamdan horlanmak, saralmak. *Niçesiniň gül meňzini soldurdy, Bir aýralyk, bir ýoksulluk, bir ölüm* (Garajaoglan). **Gül ömrüni kül etmek** biri üçin köp jepa çekmek, köp ýyllap bir zadyň aladasynda bolmak, horlanmak. **Gül pürkülen ýaly** örän arassa we bezelen, rejeli hem-de owadan. **Gül suwy** bugdaýa, jöwene berilýän in soňky suwuň ön ýanyndaky suw, ekin güle duranda berilýän suw. **Gülni çirtmek** bir zadyň in gowusyndan peýdalanmak, in gowusyň saýlamak. **Gül ýaly** örän gowy, gaty gowy, ajaýyp. **Gül ýüzli** owadan, gelşikli, görmegeý ýüzli. *Gül ýüzli zenan. Gel, golaýma, öpeýin gül ýüzünden* (I. Nuryýew).

GÜL II, *at.1.* Adamyň gözüne düşýän akja nokat. *Birje aýby çep gözünüň, Künji ýaljak güli bardy* (K. Gurbannepesow). **2.** Bagananyň buýrasy. **3.** Tamdyra çörek ýapylanda hamyryň gowy almanlygy, çişmänligi sebäpli çöregiň ýüzünde emele gelyän tegelejik-tegelejik ýanyk.

GÜLABY [güla:vy], *at.* Daşy torly we sary reňkli etlek gawunyň bir görnüşi.

GÜLALA-GÜLLÜK [güla:la-güllük], *syp.* Gowulyk, onatlyk, parahatlyk, asudalyk, ýerbe-ýerlik (durmuşyň ähli taraplary, adamyň ýagdaýy we ş.m. hakynda).

GÜLAP [güla:p], *at, kön.s.* Gül suwy, gülni suwundan edilýän atyr. *Bir zamandan soň kenizler*

Mahymyň ýüzüne gülap sepip, ony huşuna getirdiler ("Zöhre – Tahyr"). *Güller ýaly görenim, gülap suwun berenim, Eziz balam Gülälek, Sensiň meniň jerenim* (Hüwdi).

GÜLBENT [gülvent], *at.* Gylyjyň, pyçagyň sap tarapynyň önüne berkidilýän ýasy demir ýa-da bürünç, tylla ýaglaw.

GÜLBER [gülver], *at.* Paty-puty, aňry-bäri, goş-golam. *Sen gülberini al-da, öýe garşy ugra.*

◊ **Gülberini arkasyna daňmak** paty-putusyny berip, çykaryp kowmak.

GÜLÇ, *s. ş. aňl. söz.* Adam ýere gaty ýykylanda ýa-da küýze, golça we ş.m. zatlar ýere batly gaçanynda çykýan ses.

◊ **Gülç etmek** gülçüldemek. *Ol barýan adam ýañja şu ýerde gülç edip ýykylypdy.*

GÜL-ÇEÇEK, *at.* Her dürli güllerini jemi.

GÜLÇI [gülçü], *at.1.* Gül ösdürip ýetişdirýän adam, gülçilikden hünärmen. *2.* Gül satýan adam.

GÜLÇÜLDEME [gülçüllömö], *iş ady.* Gülçüldemek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDEMEK [gülçüllömek], *işl.* Ýere gaty ýykylymak, gütläp ýere geçmek, gülç edip seslenmek. *Ol gülçüldäp ýere düşdi.*

GÜLÇÜLDEMEKLIK [gülçüllömöklük], *iş ady.* Gülçüldemek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDETMEK [gülçüllötmök], *işl.* Ýere batly bulap urmak, ýykmaq, gütledeip urmak, gülçüldili seslendirmek. *Ol küýzejigi gülçüldedip, Tarhanyň önünde goýdy* (G. Kulyýew).

GÜLÇÜLDEÝİŞ [gülçüllöýüş], *iş ady.* Gülçüldemek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDI [gülçüllü], *at.* Adam ýere gaty ýykylanda ýa-da küýze, golça we ş.m. zatlar ýere batly gaçanynda çykýan sesiň ady. *Gütläp gaçan zadyny gülçüldisi eşidildi.*

GÜLÇÜLİK [gülçülük], *at.* Bagçylygyň bir pudagy hökmünde bezeg ösümlikleri ösdürip ýetişdirmeklik. *Men indi birnäçe ýyl bäri gülçülük bilen meşgullanýaryn* ("Mugallymlar gazetini").

GÜLDAN [güllä:n], *at.* Gül ekilen küýze, gül goýulýan gap.

GÜLDÜRMEK [güllürmek], *işl.1.* Gülmäge mejbur etmek, güler ýaly etmek. *2. göç.m.* Begendirmek. *Beýtsek, biz öz duşmanymyzy güldüreris* (B. Seýtäkow).

GÜLE [gülö], *at.1. dokm.* Argaç geçirmek üçin erişleriň arasyny açmak hyzmatyny ýerine ýetirýän gural. *2.* Käriziň iki guýusynyň arasyndaky suw akýan ýap gömülmezlik üçin onuň iki gyrasyna, ýokarsyna örülýän agaç, betondan guýlan egri daş.

GÜLEBAGY [gülöva:gy], *at, dokm.* Ujy gülä baglanylyan, aýagyň bilen basmak üçin gozagyň içine sallanyň duran üzeňni görmüşli halka ýüp.

GÜLEBENT [gülövent], *at.* Daşy dolanyp daňlan goş, daşy daňylgy yük, goş-golam. *Keçelerdir halylary gülebent edip daňyşdyrdylar.*

◊ **Gülebent ýaly** örän daýaw, äpet göwreli (aýallara degişli). *Gülebent ýaly aýal.*

GÜLEGEN [gülöğön], *syp.* Köp gülyň, gülek, gülmegi halaýan. *Gülegen adam.*

GÜLEGENLIK [gülöğönlik], *at.* Sähel zada gülip durmaklyk, gülegen häsiýetlilik, güleklik.

GÜLEK [gülök], *syp., ser.* **Gülegen.** *Gülek çaga.*

GÜLEK-GÜLEK [gülök-gülök], *syp.* Gundagdaky çagany güldürmek üçin oňa ýüzlenilip aýdylýan söz.

GÜLEKLIK [gülöklük], *at, ser.* **Gülegenlik.**

GÜLES-ÝALAS: **güles-ýalas etmek** *ser.* **Gülüm-ýalym etmek.** *Ol güles-ýalas edip, maňa ýüzlendi.*

GÜLÄLEK [gülä:lek], *at.1.* Ýazyna meýdanda gögerýän gyalary kertik-kertik ýyrtyk ýaprakly, tüýjümek baldakly, owadan gyzyll gülli otjumak ösümlik. *2.* Gyza dakylýan at.

GÜL-GUNÇA [gül-gunço], *at.* Gül we doly açylmadyk gül naýçasy. *Bilbil perini gyrgan, gül-gunça dahan sen-sen* (Halk aýdymyndan).

GÜLGÜN [gülgün], *syp.* Öwşün atýan gyzyll reňk, narynç reňk, gülgüne. *Gülgündür dodagy, hünji dişleri, Şuňkar ala gözler al bile oýnar* (Garajaoglan).

GÜLGÜNE [gülgünö], *syp., ser.* **Gülgün.** *Gülgüne geýgin ýarym, gara ýarasmaz* ("Saýatly – Hemra").

GÜLGÜZAR [gülgüzar], *at, ser.* **Gülzar.** *Ter açylan täze bagym gülşeni, Gülgüzarym, lälezarym amanmy?* (Zelili).

GÜLHANA [gülha:na], *at.* Gül ekilýän we ösdürilip ýetişdirilýän jaý, gül hojalygynyň jaýy.

GÜLKEJRE [gülkejire], *at.* Süýri ýaprakly, çopantelpäge meňzeş sary gülli, ak çigitli köpýyllyk otjumak ösümlik.

GÜLKI [gülkü], *at. 1.* Bogazda döräp, göwün hoşlugyny, keýpiköklügi, şatlygy hem-de birini ýañsa almagy, içiniň garalygyndan biriniň betbagtlygyna, şowsuzlyga uçramagyna begenip gülmegi we başga duýgulary aňladýan gysgadan özboluşly sesler. *2. ser.* **Gülkünç 2.**

◊ **Gülki astyna almak** kimdir birine gülip, ony masgaralamak. **Gülki bolmak** *ser.* **Ile gülki bolmak.** **Gülkiň gelmek** *ser.* **Gülkiň tutmak.** **Gülkiň tutmak** gülesiň gelmek. **Ile gülki bolmak** üstünden gülnüp, il masgarasy bolmak. **Üstünden gülmek** masgaralajak bolup, kimdir birine gülmek.

GÜLKÜLİ [güklülü], *syp.1.* Gülki döredýän, gülkiňi tutdurýan. *Bir topar gülküli sözler aýdyp hezil*

berdi (N. Pomma). 2. Gulki gursap alan, sagalaňly, begençli. *Gülküli, şatlykly günler geçip dur* (R. Gelenow).

GÜLKÜLİK [gülkülük], *at, ser.* **Gülkünçlik.**

GÜLKÜNÇ, *syf.1.* Gülki döredýän, güldürýän, gülküli. *Gülkünç oyun.* 2. Masgaraçylyk, gülki. *Gülkünç ýagdaýda galmak. Ýapa degmeýän zada ynanmagyň özi bir gülkünç.*

GÜLKÜNÇLIK [gülkünüşlük], *at.* Göz-gülbanlyk, ile gülkülik, masgaraçylyk.

GÜLLE [güllö], *at.* Peşendäki seçmäniň üstünden goýulýan togalak ýa süýrüräk gursun bölegi.

GÜLLEME [güllömö], *iş ady.* Güllemek ýagdaýy.

GÜLLEMEK [güllömök], *işl.1.* Gül açmak, gül çykarmak, gül getirmek. 2. Keçe edilende dürli gülleri basmak, nagyş salmak. *Keçe güllemek.* 3. *göç.m.* Ýokary ösüş derejesinde bolmak, pajarlap ösmek. 4. *göç.m.* İçip oturan çayyň keýpini görmek, hezil edip çay içmek. *Gök çayy gülläp otyrdylar.* 5. Bişirilýän çöregiň ýüzi gara-gara ýanyk bolup gallygmak. *Şu günki bişiren çöregimiz gülläpdir.* 6. Hal işligiň –p goşulmasyny kabul eden *güllemek* işliginden soň *gelmek* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Gülläp gelmek** gülläp ugramak. *Şol gapdaldan asuda öwürýän salkyn şemal ýaňy gülläp gelýän gowaçalary ýadawsyz sypalaýardy* (Ö. Abdyllaýew). **Gülläp ösmek** hemmetaraplaýyn gowulaşmak, ajaýyp keşbe gelmek; güýçli ösmek. *Biziň gülläp ösýän ajaýyp ýurdumyz bar.*

GÜLLEMEKLIK [güllömöklük], *iş ady.* Güllemek ýagdaýy.

GÜLLEŞMEK [güllöşmök], *işl.1.* Güllemäge kömekleşmek. *Goňşymyza keçe gülleşdim.* 2. Köpçülikleýin güllemek. *Gowaçalar gülleşip ugrapdyr.*

GÜLLETDİRMEK [güllötdürmök], *işl.* Gülletmek işini birine etdirmek.

GÜLLETMEK [güllötmök], *işl.1.* Gül getirtmek, gül açdyrmak. *Ir ösen ýyly şemal baglary gülletdi.* 2. Keçä gül basdyrmak, nagyş etdirmek. *Keçe gülletmek.* 3. *göç.m.* Bag-bakjalyga, gülzarlyga öwürmek, pajarlap ösdürmek. 4. *göç.m.* Çörek bişirilende belli bir sebäbe görä çöregiň ýüzünde goňrumtyl tegmil, tegelejik ýanyk emele gelmegine ýol bermek.

GÜLLÄBERMEK [güllävermek], *isl.* Gülläp başlamak; güllemäge girişmek. *Senem indi şeyt-de keçäni gülläber.*

GÜLLEÝİŞ [güllöýüş], *iş ady.* Güllemek ýagdaýy.

GÜLLI [güllü], *syf.1.* Güli bar, gül bilen örtülen, güli köp. *Güllü meýdan.* 2. Gül basylan, gül nagşy salnan. *Aýagynda gülli jorap, Bir görmesem, halym harap* (Halk aýdymyndan). 3. Gül açýan. *Güllü ösümlükler.*

GÜLLÜK, *syf.* Köp gül gögerip, gül açyp, gülläp oturan ýer, gülzarlyk. *Olar güllük ýerde düşlediler.*

GÜLME [gülmö], *iş ady.* Gülmek ýagdaýy.

GÜLMEK [gülmök], *işl.1.* Gülküli ses çykarmak. *Çagajyk hezil edip güldi.* 2. Birini ýañsa almak, masgaralamak üçin gülki astyna almak. *Gülme goňşyňa, geler başyňa* (Nakyl).

♦ **Güler ýüzli** hoşgylaw, polady ýumşak, ýüzi gülp duran, mylakatly. **Gülp bakmak** 1) mähirli seretmek; 2) mähirli garşy almak, ýüz bermek. **Gülp kese ýykylmak** bir zada hezil edip zygiderli, dowamly gülmek, gülp-gülp halys bolmak. *Onuň edýän oyunlaryny görüp, tomaşaçylar gülp kese ýykyldylar.*

GÜLMEKLIK [gülmöklük], *iş ady.* Gülmek ýagdaýy.

GÜLMÄN-YŞMAN [gülmä:n-yşma:n], *hal.* Hiç gülmän, ýylgyrman, oyun edýänini, degişýänini bildirmän. *Ol gülmän-yşman, gülsüklü sahna görkezdi.*

GÜLMYH [gülmý:h], *at.1.* Eýeriň gaşyna, gapynyň ýüzüne gaýyş çekilende kakylýan owadan kelleli bezeg, haşam çüýi. 2. Teble, uý halkalyja demir gazyk. *Gyraty gülmýhda bent etdi* ("Görogly"). 3. Arabanyň agaç tigriniň daşyna demir gursaw hökmünde kakylýan uly kelleli myhyň bir görnüşi. *Gülmýhly araba tigri.*

GÜL-PÜRÇÜK, *syf.1.* Güllere bürenip oturan. *Dürli guşlar gül-pürçük pudaklarda saýraýar.* 2. *göç.m.* Gelsikli, owadan, gözün gidýän ýagdaý, görmüş. *Otagyň içi gül-pürçük bezelipdir.*

GÜLŞEN [güşön], *syf.1. ser.* **Gülzar.** 2. Gyza dakylýan at.

GÜLŞÜK, *at, gepl. d., ser.* **Gülki.**

GÜLŞÜKLI [güşüklü], *syf., gepl. d., ser.* **Gülküli.** *Ol birden gülsüklü gürrüň tapýar.*

GÜLTARAŞ, *at.* Pagsadan edilýän jaýyň ýüzüne çekilýän bezeg, çyzmykly nagyş.

GÜLTÄÇ [gültäç], *at.* Güljagazyň ortasynda ýerleşýän we düzüminde tozanjyklar bolan organ. *Galgan çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli, boýy 30-60 santimetre ýetýän baldagy kerepli ösüntgijikler bilen örtülen, ýapragy ýumşak, süýnmegräk, gyalary tikenli, gültäji gyzyly ýa-da gyzylyt reňkli birýyllyk otur.*

GÜLÜMJIREME [gülmüjürömö], *iş ady.* Gülmüjiremek ýagdaýy.

GÜLÜMJIREMEK [gülmüjürömök], *işl.* Çala ýylgyrmak, gülümsiremek, ýuwaşja gülmek. *Gelin birhili gülmüjiredi* (T. Taganow).

GÜLÜMJIREMEKLIK [gülmüjürömöklük], *iş ady.* Gülmüjiremek işi.

GÜLÜMJIREŞMEK [gülmüjüröşmök], *işl.* Iki ýa-da birnäçe bolup gülmüjiremek.

GÜLÜMJIREÝİŞ [gülümjüröýüş], *iş ady.*
Gülümjiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSEMEK [gülümsömök], *işl., gepl.d., ser.*
Gülümshiremek. *Bagt bilen balkyldaýan garamtyl gözleri, gülümseyän näzik dodaklary nähili gözlel ("Edebiýat we sungat").*

GÜLÜMSIREME [gülümsürömö], *iş ady.*
Gülümshiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSIREMEK [gülümsürömök], *işl., ser.*
Gülümjiremek. *Onuň ...gülümshireýän gözlerine nazaryny dikdi (G. Kulyýew).*

GÜLÜMSIREMEKLIK [gülümsürömöklük], *iş ady.*
Gülümshiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSIREŞMEK [gülümsüröşmök], *işl., ser.*
Gülümjireşmek.

GÜLÜMSIREÝİŞ [gülümsüröýüş], *iş ady.*
Gülümshiremek ýagdaýy.

GÜLÜM-YALYM: gülüm-ýalym etmek ýalandan gülümsirän bolmak, ýaranjaňlyk etmek, güles-ýalas etmek, ýaýaplamak.

GÜLÜNMEK [gülünmök], *işl.1.* Gülküli ses çykarylmak. *Ýol bilen geçip barýanyň yzyndan gaty gülünse, edepsizlik hasaplanýar. 2.* Birini ýaňsa almak, masgaralamak üçin gülki astyna almak.

GÜLÜSTAN [gülüssa:n], *syp.1.* Bagy-bossan, güller mesgeni, giden güllük ýer, gülzar. **2.** Gyza dakylýan at.

GÜLÜSTANLYK [gülüssa:nlyk], *syp.* Bagy-bossanlyk, gülzarlyk. *Adamlar patyşanyň bu ýeri gülüstanlyga öwrenini görüp, ýene şol ýigidi patyşa edinipdirler (Erteki).*

GÜLÜŞ, iş ady. Gülmek ýagdaýy.

GÜLÜŞDIRMEK [gülüşdürmök], *işl.* Köpçüligi güldürmek, adamlaryň gülmegini gazanmak. *Ol çay başynda şorta sözi orta atyp, töweregindäkileri güleşdirýärdi.*

GÜLÜŞMEK [gülüşmök], *işl.* Bilelikde gülmek, köpçülik bolup gülmek.

GÜLÝAKA, at. 1. *zergärç. s.* Türkmen gelin-gyzlarynyň ýakalaryna dakynýan ýüzi gaşly tegelek bezeg şaýy. *Gülýakaňy gül dek boýna, dakan çagyň ýatla meni (G. Seýitliýew). 2.* Tahýa, kürtä salynýan gülýaka meňzeş nagyş.

GÜLÝAÝDY, at. Palasa, kürtä we ş.m. salynýan nagyş. *Gülýaýdy gelmez elinden, Iller ýatmaz dilinden (Nakyl).*

GÜLZAR [gülza:r], *syp.1.* Bag-bakjaly gülli ýer, otluk läleazar. *Ýaz bolsa açylar müň dürli gülzar, Baryp görgül eger bolsaň hyrydar (Misgingylyç). 2.* Gyza dakylýan at.

GÜLZARLYK [gülza:rlyk], *syp.* Bag-bakjalyk, çemenlik, lälezarlyk. *Gyz: – Mähribanym, daş-*

töweregiň gülzarlyk, näme kemiň bolup ah çekdiň – diýipdir (Erteki).

GÜM: güm bolmak ýitirim bolmak, ýok bolmak, owarra bolmak. *Gurlamaz gurbaga sazyny goýar, Dem tartmaz güm bolar mar sesin aňsa (Zelili). Güm etmek* ýitirim etmek, ýok etmek, owarra etmek. *Dost bahasyn kem etdigiň - Öz bahaňy güm etdigiň (G. Daşgynow). Gümüni çekmek* ýok etmek, güm etmek, ýoguna ýanmak.

GÜMAN [güma:n], *at.1.* Bir zat hakynda edilyän çak, çaklama. *Müňküre bilin baglanyň, Könlünden güman gitmezmiş (Magtymguly). 2. ser. Gümana.* *Bu dem ganymatdyr, neçün bilmezmen, Çyksa dem girmesi güman görüner (Magtymguly).*

◊ **Güman etmek** biridir ýa bir zatdyr öýtmek, bir göreniňe meňzetmek, çak etmek, çen etmek. *At bolsa eýesi oturandyr güman edip gymyldaman durdy (A. Gowşudow).*

GÜMANA [güma:na], *syp.* Boljagy-bolmajagy belli däl, näbelli, ikuçly, anyk, takyk däl. *Ertir hem geljeği gümana.*

GÜMANSYRADYS [güma:nsyradyş], *iş ady.*
Gümansyratmak derejesi.

GÜMANSYRATMA [güma:nsyratma], *iş ady.*
Gümansyratmak ýagdaýy.

GÜMANSYRATMAK [güma:nsyratmak], *işl.*
Ikuçly etmek, näbelli etmek. *Gümansyradyp jogap bermek.*

GÜMANSYZ [güma:nsyz], *syp.* Açyk, açykdan-açyk, ikuçly däl, hökman, takyk.

GÜMGIDEN [gümğiden]: **gümgidene gitmek** gitse gelmeze gitmek. *Kymyş duzçy şol arkasyny öýüniň tärimine berip oturan ýerinde ogullarynyň, gelinleriniň, mähriban agtyklarynyň yüregini sogrup, gümgidene gidip barýandyklary, olary beýtdirmezlige özüniň ýagdaýynyň yokdugyny, biçäreligini ýatlap, gyylyp gynanýardy (A. Allanazarow).*

GÜMLAM [gümla:m]: **gümlam etmek** ady-sory çykmarz ýaly ýere iberip ýok etmek.

GÜMLEME [gümlömö], *iş ady.* Gümlemek ýagdaýy.

GÜMLEMEK [gümlömök], *işl.* Bildirmän ýok etmek, ýitirim etmek, öldürmek, güm etmek.

GÜMLEMEKLIK [gümlömöklük], *iş ady.*
Gümlemek işi.

GÜMLEÝİŞ [gümlöýüş], *iş ady.* Gümlemek ýagdaýy.

GÜMMERÇEK [gümmörçök], *syp., gepl.d.* Ýokaryk galyp, güberilip duran ýer, gümmez şekilli beýiklik.

GÜMMEZ [gümmöz], *at.* Käbir ymaratlaryň, metjitleriň we ş.m. üstündäki gupba şekilli ullağan güberçek we şol jaýyň özi. *Köne Marydan ýadygär*

Soltan Sanjar gümmezi uzakdan seleňläp görünyärdi (B. Kerbabaýew).

GÜMMEZEK [gümmözök], *at.* Gupbanyň gümmez şekilli güberçek depesi. *Asmanam altyn çayylan gupbanyň gümmezeği kimin depände lowurdap dur* ("Edebiyat we sungat").

GÜMMEZEKLEME [gümmözöklömö], *iş ady.* Gümmezeklemek ýagdaýy.

GÜMMEZEKLEMEK [gümmözöklömök], *işl.* Ýokaryk galyp, güberilip durmak, gümmez ýaly bolup durmak, tekizligiň üstünde saýlanyp durmak. *Sagrysy gümmezekläp duran owadan at.*

GÜMMEZEKLEŞMEK [gümmözöklöşmök], *işl.* Ýokaryk galşyp, güberilişip durmak, gümmez ýaly bolup durmak. *Daglaryň depeleri uzakdan gümmezekleşip görünyärdi.*

GÜMMEZEKLEÝİŞ [gümmözöklöýüş], *iş ady.* Gümmezeklemek ýagdaýy.

GÜMMEZLEME [gümmözlömö], *iş ady.* Gümmezlemek işi.

GÜMMEZLEMEK [gümmözlömök], *işl., ser.* Gümmezeklemek.

GÜMMEZLEÝİŞ [gümmözlöýüş], *iş ady.* Gümmezlemek işi.

GÜMMİ-SÜMMİ [gümmü-sümmü], *syp.* Näbelli, ikuçly, gümürtik, düşnüksiz. *Ol gümmi-sümmi jogap berdi.*

♦ **Gümmi-sümmä urmak** belli, anyk bir zat aýtman, aýdyňlaşdyrman goýmak. *Açyk bir zat diýip bilmedi-de, gümmi-sümmä urdy* (A. Gurbanow). **Gümmi-sümmi etmek** belli bir jogapsyz, gümürtik, näbelli edip goýmak, aýdyňlaşdyrman, düşnüksiz jogap bermek. *Sen gümmi-sümmi etme-de, düşnükliäk aýtsana!*

GÜMMÜK-SÜMMÜK, *at, ser.* **Gümmi-sümmi.**

GÜMMÜRDEME [gümmürdömö], *iş ady.* Gümmürdemek ýagdaýy.

GÜMMÜRDEMEK [gümmürdömök], *işl.* Gümmürdili ses çykmak, gümmürdili ses etmek, yzly-yzyna atylmak. *Toplar gümmürdäp başlady.*

GÜMMÜRDEŞMEK [gümmürdöşmök], *işl.* Gümmürdili sesler çykyp başlamak, yzly-yzyna gümmürdemek.

GÜMMÜRDETMEK [gümmürdötmök], *işl.* Gümmürdili ses çykarmak, gümmürdili seslendirmek. *Topçular toplary gümmürdedip başlaýar.*

GÜMMÜRDEÝİŞ [gümmürdöýüş], *iş ady.* Gümmürdemek ýagdaýy.

GÜMMÜRDI [gümmürdü], *at.* Top atylanda, gök gürlände, äpet bir jaý, ymarat ýykylanda we ş.m. döreyän güýçli güňleş sesiň ady. *Toplaryň gümmürdisi böwşeňleşdi* (A. Nazarow).

GÜMMÜR-GÜMMÜR, *s. ş. aňl. söz.* Dowamly çykýan gümmürdili ses. *Uzakda toplar gümmür-gümmür edip atylýardy.*

GÜMP, *s. ş. aňl. söz.* Agyr bir zat ýere gaçanda, zarply atylanda ýa-da ýere urlup degende emele gelyän gysga, güňleş ses.

GÜMP-GÜMP, *s. ş. aňl. söz.* Top, tüpeň we ş.m. yzly-yzyna atylanda çykýan sesler. *Atylýan topuň gümp-gümpi uzyn gije ýatmandyr.*

GÜMP-SAMP: **gümp-samp etmek** ynamsyz geplemek, aýtjak zadyňy pert-pert aýdyp bilmän, gümmi-sümmi etmek, sapajaklamak. *Ol bize netijeli bir zat aýtman, ýöne gümp-samp edip otyr.*

GÜMPÜLDEME [gümpüllömö], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDEMEK [gümpüllömök], *işl. 1.* Gümpüldili ses çykmak, gümpüldili ses emele gelmek. *Birden gümpüldäp, tüpeň sesi çykdy. 2.* Gümp edip, atylyp gitmek.

GÜMPÜLDEMEKLIK [gümpüllömöklük], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDETMEK [gümpüllötmök], *işl.* Gümpüldili ses çykarmak, gümpüldili seslendirmek. *Ol tüpeňi birden gümpüldedip atyp goýberdi.*

GÜMPÜLDEÝİŞ [gümpüllöýüş], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDI [gümpüllü], *at.* Top, tüpeň we ş.m. atylanda, bir zat batly urlanda ýa-da ýere gaçanda döreyän sesiň ady.

GÜMRA [gümra:], *syp. 1.* Bir işe, pikire berlip, diňe şoňa meşgullanýan, bir zada meşgul. *Her kim öz işi bilen gümrady* (B. Annageldiýew). **2.** Bir zada meşgullanyp, başga zatdan gapyl, daş-töwerekden bihabar. *Magtymguly, boýun goýgun bu emre, Mala meşgul bolup, ýatmagyn gümra* (Magtymguly).

♦ **Gümra bolmak** bir zada meşgullanmak, bir işe ünsüni bermek. *Ýaşlardan saýlanyp çykyp bir gyra, Garrylar gürrüňe boldular gümra* (A. Kekilow).

GÜMRÜK, *at.* Serhetden geçirilip başga ýurda äkidilýän harytlardan, mallardan döwlet tarapyndan kesgitlenen möçberde alynýan pul, salgyt, paç.

GÜMRÜKÇI [gümrükçi], *at.* Gümrükhananyň işgäri, gümrük ýygnaýan ýa-da alýan adam.

GÜMRÜKHANA [gümrükha:na], Serhetden geçirilýän harytlary barlamak hem-de paç almak işlerini alyp barýan edara.

GÜMRÜRDEŞME [gümrürdöşmө], *iş ady.* Gümrürdeşmek ýagdaýy.

GÜMRÜRDEŞMEK [gümrürdöşmök], *işl.* Özara gümrürň edişmek. *Gümrürdeşip oturmak.*

GÜMRÜDI [gümrürdü], *at.* Gümrürň, gep, gümrür-ýamyr, hümrürdi. *Meniň-ä gümrürdim özüme ýetik.*

GÜMÜRTİK [gümürtük], *syp.* 1. Gaty düşnükli däl, anyk däl, nätakyk. *Men oňa gümürtik jogap berdim.* 2. Ynamsyz, şübheli.

GÜMÜRTIKSIZ [gümürtüksüz], *syp.* Gutarnykly, gep-gürrüňsiz. *Gümürtiksiz boýun egmek.*

GÜMÜR-ÝAMYR, *at.* Öz peýwagtyňa biri bilen edilýän gürrüň, özara mesaýy söhbet. *Olar esli wagt gümür-ýamyr edip oturdylar.*

GÜN, *at.* 1. Gyzyt ot bolup duran we daşynda Ýer we beýleki planetalar aýlanan togalak şekilli ägirt uly asman jisimi. *Gün dogup, äleme nuruny saçdy, dünýäni ýagtyldy* (A. Gowşudow). 2. Ir ertirden agşama çenli bolan wagt aralygy. *Uzyn gün. Uzakly gün. Her gün. On gün. Gün içinde bir gezek. Günüň dowamynda. Taňryň berha günü.* 3. Ýaşayş, durmuş; güzeran. *Günüm üçin günim oglun allalaryn* (Nakyl). *Günüň namarda galmasyn.*

◊ **Gün bermezlik** azar bermek, ezyet bermek, ruhy taýdan ejir çekdirmek. **Güne gargap oturmak** uzak wagtlap günüň aşagynda oturmak. **Gün geçirmek** wagt geçirmek. **Güni gelmek** bir zat sebäpli özi üçin köp mümkinçilikler döremek, döwrän aýlanmak. *Kösäniň günü geldi* ("Görogly"). *Möjek bolsa şunuň ýaly şum gijäniň gelmegine garaşýar, şeýle başagaýlykda onuň günü gelýär* (B. Gurbanow). **Gün görmek** durmuş üçin zähmet çekmek, güzeran görmek, ekleň etmek. **Gün orta bolmak** günüň gözyetimde iň ýokarda durýan wagty bolmak, günortan çagy bolmak. **Gününe goýmazlyk** öz erkine goýmazlyk, biriniň raýyna garaman azar bermek. *Indem ol naçaryň öňki adamsy gününe goýmaýarmyş* (G. Ezizow). *Garry geolog bolsa oganlary getirip diýip, bizi günümize goýman bäräk iberdi* (N. Baýramow). **Gününe it aglamak** jebir-jepada ýaşamak, kyn durmuş geçirmek. *Ýyl agyr gelende, çopanyň gününe it aglardy. Gününi bulamak (çaýkamak)* rahat durmuşy bozmak, maşgala durmuşyna agzalalyk salmak. **Gününi geçirmek** bir işi ýerine ýetirmek üçin köp eglenmek. – *Dükana diýip gideliň näçe wagt boldy, o ýerde gününi geçiräýdiň-le!? Gününi sanap barmak* çalt ösmek, ulalmak, günsaýyn ösmek. **Gün tertibi** 1) ýygnakda garaljak meseleleriň jemi, yzygiderliligi. 2) gündelik edilmeli işler hakynda düzgün, tertip. **Gününe ýanaýyn!** tabşyrylan işi ýerine ýetiriji düýbünden oňarmadyk ýa-da örän ýaramaz ýerine ýetirende şonuň özi babatynda aýdylýan söz. **Gün ýamanyny görmek** agyr günde bolmak, kynçylyk çekmek, gaty horlanmak, jebir-sütem çekmek. *Türkmenistan özbaşdak bolýança halk gün ýamanyny gördi.* **Iş günü** 1) edarada, kärhanada işlenýän gün. 2) taryh. kolhozçylaryň zähmetini hasaba alyş birligi. **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek, işlemek. *Ol bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, gün-*

güzeranyňny aýlapdy, şeýdip atasyz galan çagajyklaryny ulaldyp, adam edip ýetişdiripdi.

GÜNAŞA [güna:şa], *hal.* Bir gün geçirip, ikinji gün, bir gün ara salyp, başaşa gün.

GÜNAŞALYK [güna:şalyk], *syp.* Bir günden artyk wagt aralygy üçin çaklanan, bir günden artygrak bolar ýaly. *Günaşalyk azyk.*

GÜNBATAR [günmatar], *at.* 1. Gündogaryň garşysy we şol ugur, günüň ýaşýan tarapy. *Myrat aga eşegini münüp, obadan saýlandy-da, ýokarrakdan derýanyň köprüsinden günbatar tarapyna geçdi* (H. Derýaýew). 2. *geogr.* Günbatar Ýewropa ýurtlary.

GÜNBE-GÜNDE [günnö-günnön], *hal., ser.* **Gün-günden.**

GÜNDE [günnö], *hal.* Her gün.

GÜNDE-GÜNAŞA [günnö-güna:şa], *hal.* Her gün ýa-da gün aşyryp. *Men saňa günde-günaşa diýen ýaly hat ýazyp duraryn.*

GÜNDE-GÜNDE [günnö-günnö], *hal.* Gün yrman, her gün, her gün. *Gözel bardyr günde-günde görmeli, Şol gözeliň syýa zülpün örmeli* (Magtymguly). *Mekdep müdüriniň günde-günde gelip-gitmesi adaty zat* ("Türkmenistan").

GÜNDEKI [günnökü], *syp.* Bir günüň içinde, bir günlük. *Gündeki işjeňi günde gazanmak.*

GÜNDELİK [günnölük], *at.* 1. Her gün çykýan. *Gündelik gazet.* 2. Öýe berlen ýumuşlar we okuwçynyň ýetişişi boýunça alan bahasy goýulýan depderçe. *Okuwçynyň gündeligi.* 3. Öz pikiriň, hyýalyň we ş.m. zatlar ýazmak üçin tutulan depder.

GÜNDEŞ [günnüş], *at, ser.* **Güni.**

GÜNDİZ [günnüýz], *hal.* Gün dogandan başlap, onuň tä ýaşýan wagtyna çenli aralyk, ir ertirden agşama çenli aralyk, howanyň ýagty wagty.

GÜNDIZINE [günnüýzünö], *hal.* Gündiz wagty, günüň dowamynda, Gün barka. *Gündizine bu meýdanlar tamdyr ýaly gyzýardy.*

GÜNDIZKI [günnüýzkü], *syp.* Gündiz bolýan, gündize degişli, gündiz dowam edýän. *Gündizki otly.*

GÜNDIZKÖR [günnüýzkö:r], *at.* Kepderiden kiçiräk garamtyl, çal-goňur ýelekli, guýrugy sarymtyl çyzmykly, möwsümleýin göçýän, ýerde höwürtegeleýän, uly bolmadyk çňkli, mör-möjekleri iýýän, gije uçýan guş.

GÜNDIZLIK [günnüýzlük], *at.* Gündiz wagty. *Bu işiňi gündizlikde edäýseň kem bolmazdy. Göze dürtme aýsyz garaňky gije, Ýagtylanyp, gündizlige öwrüldi* (A. Kekilow).

◊ **Gündizlik ýaly** örän ýagty. *Çyralar ýanyp, garaňky köçe gündizlik ýaly boldy.*

GÜNDOGAR [günnoğor], *at.* 1. Günbataryň garşysy we şol ugur, Günüň dogýan tarapy. 2. *geogr.* Günbatar ýurtlaryň garşysynda ýerleşýän ýurtlar.

GÜNDÜŞMEZ [günnüşmöz], *at.* Atyň toýnagynyň syrt gapdalyndaky çukanak ýer.

GÜNEBAKAR [günövakar], *a, ösüml.d.* Däneliler maşgalasyna degişli, boýy 1,5-2 m. ýetýän güýçli kökli, şahaly, uly ýaprakly, ösüp boýuny alansoň, tegelek, ortasy güberçek görmüşli baş getirip tohumlanýan bir ýyllyk ösümlük. Baş turba şekilli sary güller bilen örtülýär. Tohumy-çigidi bişip ugransoň, gülleri dökülýär. Başy dik ýa-da eglip duran görmüşde bolýar. Çigidinden ýag alynýar. Günebakaryň başy Günüň hereketi bilen bagly bolansoň, oňa günebakar diýen at berlipdir.

GÜNEGARGAN [günöğargā:n], *at.* Hažžygyň bir görmüş, kelpeze, gökdamak, günesöger, güneargar.

GÜNEGARGAR [günöğargā:r], *at, ser* Günegargan.

GÜNEMA [günöma:], *at, ser.* Güzeran.

GÜNEŞ [günöş], *at.1.* Gün düşýän ýer, gün düşýän tarap, Günüň şöhesi düşýän ýer. *Yaşulylar güneşde çay içip otyrdylar.2.* Günüň nury, şöhesi. *Gün gushuga galanda, bulutlar syrlyyp, güneş ýalpyldap çykdy.*

GÜNEŞLEME [günöşlömö], *iş ady.* Güneşlemek ýagdaýy.

GÜNEŞLEMEK [günöşlömök], *işl.* Güneşde oturmak, Gün düşýän ýerde oturyp, güne çouunmak, Günüň gyzgynyna ýylynmak, güneşe çykamak. *Haçan görseň öýüň gapdalynda güneşläp otýrsyň-la?* (Ý. Mämmediýew).

GÜNEŞLEMEZLIK [günöşlömözlük], *iş ady.* Güneşläp oturmazlyk.

GÜNEŞLEYİŞ [günöşlöýüş], *iş ady.* Güneşlemek ýagdaýy.

GÜNEŞLI [günöşlü], *syp.* Günüň şöhesi düşýän, günüň ýagtsy, ýylysy köp bolan. *Birden güneşli ülkesi hakydasyna geldi* (A. Nazarow).

GÜNEŞLIK [günöşlük], *at.* Güneş ýer, gün şöhesiniň köp düşýän ýeri.

GÜNEY [günöý], *at.* Dagyň, depäniň we ş.m. gün düşýän tarapy. *Ýandakdan basylyp edilen agyllaryň ygynda, ýylgyndyr gandymlyryň düýbünde, gum depeleriniň gýneýinde iňňäň ujy ýaly bolup dürterip çykan gyrtyçlar basym geljek joşgunly baharyň buşlukçylary ýaly bolup jyklaşýardylar* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Älem içre at gezer, 8 s.). *Adamlar bolsa galanyň gýneýinde ýa-da guzaýynda üýşüşip, gürrüňe meşguldylar* (A. Gowşudow). *Güneyleri bardyr yaşyl ýylakly* (K. Gurbannepesow).

GÜNEYİK [günöýük], *at. ösümlük d.* Çägesow depelerde bitýän, inçejik ýaprakly, ak gülli ot.

GÜNÄ, *at. 1.* Şerigatyň düzgünlerini bozmaklyk, dini taglymata ters gelýän hereket. *Çöregi zyňmak güna'dir.2.* Yüregiňe düwmek ýa-da seresapsyzlyk bilen

edilen jenaýatçylykly hereket, etmiş. **3.** Pähimsizlik bilen edilen hata, ýalňyşlyk.

◊ **Günä etmek** ýalňyş, nädogry iş etmek. **Günä yüklemek** boýnuna günä atmak, günä ýöňkemek, ýazykly hasaplamak. **Günäni dökmek** günäden saplanmak. *Gadym zamanlarda adamlar günäsini dökmek üçin şaman odunyň üstünden böküpdirlir.*

GÜNÄKÄR [günä:kä:r], *syp.1.* Jenaýatçylykly iş eden, etmişli. **2.** Özünü günäli duýýan. *Myrat günäkär görnüşde gözlerini mölerdipjik ýere seredip durdy* (Ö. Abdyllyäýew). **3. göç.m., ser. Sebäpkär.**

GÜNÄKÄRLEME [günä:kä:rleme], *iş ady.* Günäkärlemek ýagdaýy.

GÜNÄKÄRLEMEK [günä:kä:rlemek], *işl.* Günä yüklemek, aýyplamak.

GÜNÄKÄRLEMEZLIK [günä:kä:rlemezlik], *iş ady.* Günä ýöňkemezlik, günä yüklemezlik.

GÜNÄKÄRLENMEK [günä:kä:rlemek], *işl., ser.* Günälenmek.

GÜNÄKÄRLEYİŞ [günä:kä:rleýiş], *iş ady.* Günäkärlemek ýagdaýy.

GÜNÄKÄRLİK [günä:kä:rlik], *at.* Günäkär bolmaklyk, günäli ýagdaýda bolmaklyk, günäsi barlyk, günäsiz dällik.

GÜNÄLEME [günä:leme], *iş ady.* Günälemek ýagdaýy.

GÜNÄLEMEK [günä:lemek], *işl.* Günä bildirmek, günä ýöňkemek.

GÜNÄLEMEZLIK [günä:lemezlik], *iş ady.* Günä bildirmezlik, günä ýöňkemezlik.

GÜNÄLENMEK [günä:lemek], *işl., ser.* Günä bildirilmek, günä ýöňkelmek. *Kazy günälenýäne in soňky sözünü berdi.*

GÜNÄLÄBERMEK [günä:lävermek], *işl.* Günäläp ugramak. *Adamy beýdip yersiz ýere günäläbermek bolarmy?*

GÜNÄLI [günä:li], *syp.* Jenaýatçylykly iş eden, etmişli, gunali hasaplanan. *Günäliň oduna bigünä ýanar* (Nakyl).

GÜNÄLILIK [günä:lilik], *at.* Günäli bolmaklyk, günäsi barlyk, günäsiz dällik.

GÜNÄSIZ [günä:siz], *syp.* Günäsi yok, günäli däl.

GÜNÄSIZLIK [günä:sizlik], *at.* Günäsiz bolmaklyk, günäsi yokluk, günäli dällik.

GÜN-GÜNENDEN [gün-günnön], *hal.* Günsaýyn, gün geldikçe, günbe-günden.

GÜNI [günü], *at.* Köp aýally adamyň aýallarynyň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

GÜNIN [günüyn], *hal.* Bir günün içinde, şol günün dowamynda, gün aşman. *Günin gaşdyp geljek bolaryn.*

GÜNLÜK, *at.1.* Gün hasaby bilen ölçelýän, hasaplanýan, bir güne barabar, deň bolan mukdar (ýol,

azyk we ş.m.). *Bir günlük ýola çyksaň, üç günlük azyk al* (Nakyl). **2.** *kön.s.* Saýawan. *Beset altynly günlüginini dikip oturar eken* ("Kitaby dedem Gorkut").

GÜNLÜKÇİ [günlükçi], *at.* Geçmişde her günkü eden işine görä hak alyp işläň adam.

GÜNLÜKÇİLİK [günlükçülük], *at.* Günlükçi bolup işlemeklik, günlükçiniň ýagdaýy. *Günlükçilik etmek.*

GÜNORTA [günorto], *at.1.* Demirgazygyň gabat garşysy we şol ugur, ileri. **2.** Demirgazygyň garşysynda ýerleşýän ýerler. **3.** Günüň ýerden in ýokary derejesine galyp, orta bolýan wagtyň ady. *Günortadan soň gelerin.*

GÜNORTA-GÜNBATAR [günorto-günmatar], *at.* Günorta bilen Günbataryň aralygy.

GÜNORTA-GÜNDOGAR [günorto-günnoğor], *at.* Günorta bilen Gündogaryň aralygy.

GÜNORTAN [günorta:n], *hal.* Günüň orta bolýan wagty. *Şol gün günortan bolsa kolhoz harmantoý berdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy). *Çopanlar günortan mallary ýatyrýarlar.*

GÜNSAÝYN [günsa:ýyn], *hal,ser.* **Günbe-günden.** *Güneşli paýtagtymyz günsaýyn gözellenýär* ("Edebiýat we sungat").

GÜNÜZYN [günuzuýn], *hal.* Bütün bir günüň dowamynda, ertirden tä aşama çenli, uzynly gün. *Howa sowuk bolanda, ol sygyrlaryna günuzyn ýyly suw berýärdi.*

GÜNÜBİRIN [günüvi:ri:n], *hal.* Edil şol günüň özünde, bir günde, arasynda gün salman, çalt, derrew, salymyny bermän. *Kemçilikleriň günübirin önüni almaly.*

GÜŇ, *syp.1.* Ker hem lal, gulagy eşitmeýän we geplemeýän. **2.** *göç.m.* Bir sebäbe görä huşy giden, aňkaw, aňkasy aşan. *Men güýçli partlamalaryň zarbyndan güň bolupdyryn.*

GÜŇLEÇ [güňlöç], *syp.* Tutuk, güňläp çykýan (ses). *Güňleç ses.*

GÜŇLEME [güňlömö], *iş ady.* Güňlemek ýagdaýy.

GÜŇLEMEK [güňlömök], *işl.* Güň-güň edip tutuk ses çykmak.

GÜŇLEÝİŞ [güňlöýüş], *iş ady.* Güňlemek ýagdaýy.

GÜNLÜK, *at.* Lallyk, geplemekden, eşitmekden mahrumlyk.

GÜPI, *syp.* Bolar-bolmaz öwünýän, bir zady ulaldyp, dilde aňsat edip paňlaýan (adam hakynda). *Seni beýle güpsüň öýtmeyärdim.*

♦ **Güp urmak** öwünmek, çeniňi-çakyňy bilmän paňlamak. **Güp ýaly çişmek** uly çiş emele gelmek. *Kesek degen ýeri güp ýaly çişipdir.*

GÜP II, *at.* Aşagynda ot ýakylyp, çay suwuny gaýnatmak üçin ulanylýan uly gap, kip. *Toýlarda güp oturdylyp çay gaýnadylýar.*

GÜP III, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda çykýan ses. *Ýüküň üstündäki ýassyk güp edip ýere gaçdy.*

GÜPBAG [güpba:ğ], *at,gepl. d., kön.s.* Harby gullukçylaryň wagtlaýyn tussaglykda saklanylýan jaýy.

GÜPBASSY *ser.* **Gürpbasdy.**

GÜPBE [güpbö], *hal.* Bada-bat, derrew, birden. *Halyçylyk ussahanasyna baranyňda-da, şol söz güpbe yadyňa düşýär* ("Edebiýat we sungat").

GÜPBERILMEK [güpbörülmök], *işl.* Çişip, galňap tümmermek, gabarylmak, güberilmek. *Galyň eşik geýip güpberilmek.*

GÜPBERIŞ [güpbörüş], *iş ady.* Güpbermek ýagdaýy.

GÜPBERIŞMEK [güpbörüşmök], *işl.* Çişip, galňap tümmerişmek, güberişmek.

GÜPBERME [güpbörmö], *iş ady.* Güpbermek ýagdaýy.

GÜPBERMEK [güpbörmök], *işl.* Çişip, galňap tümmermek, gabarmak, gübermek. *Galyň egin-eşik geýip güpbermek.*

GÜPBERTMEK [güpbörtmök], *işl.* Çişirip, galňadyp tümmertmek, gabartmak.

GÜPBI [güpbü], *at.* İçine pagta salnyp tikilen gysga we galyň daşky eşik.

GÜPBÜLDEME [güpbüllömö], *iş ady.* Güpbüldemek ýagdaýy.

GÜPBÜLDEMEK [güpbüllömök], *işl.* Urgudan günleç güpbüldili ses çykmak, ýumşak zat urlanda güp-güp edip seslenmek.

GÜPBÜLDETMEK [güpbüllötmök], *işl.* Ýumşak zady urup güp-güp etdirmek, güpbüldili ses çykarmak.

GÜPBÜLDEÝİŞ [güpbüllöýüş], *iş ady.* Güpbüldemek ýagdaýy.

GÜPBÜLDI [güpbüllü], *syp.* Bir zat başga bir ýumşak zada urlup, degip çykýan sesiň ady. *Daşardan güpbüldi sesi eşidildi.*

GÜP-GÜP: güp-güp etmek **1)** yzly-yzyna güpbüldemek, lap-lap edip ýanmak. **2)** uly-uly gürlmek, hondanbärsi bolup gopbamsy gürlmek. *Güp-güp eder, men-men diýer, şondan habardar boluň!* (G. Seýitliýew).

GÜPI [güpü], *at.* Gatygy ýaýyp, ýagyny almak üçin ýanlyk deregine ulanylýan içi köwlen süýri daş ýada agaç gap.

GÜPJEK [güpjök], *at.* Iki tarapy büzülen togalak, süýri ýassyk.

GÜPLEME [güpülömö], *iş ady.* Güplemek ýagdaýy.

GÜPLEMEK [güpülömök], *işl.* **1.** Ýere batly urulmak, güpbüldili seslenmek. *Düýbüne orak salnan*

jöwen palajy ýaly güpläp gaýtdy (N. Jumaýew). **2.** Gaz ýa-da ýangyr jisimler toplanyp, birden partlap ýanmak. *Birden pejiň ody güpläp, daşyna urdy.* **3.** Çakdanaşa özüňi öwmek, öwnüp gürmek, öwünmek, paňlamak. *Güpläp oturmagyň özi bir gowy gylyk däl.*

GÜPLEŞMEK [güpölöşmök], *işl.* Iki ýa-ondan köp bolup gülemek (*ser. Güplemek 2*), paňlaşmak.

GÜPLETMEK [güpölötmök], *işl.* Gaty urmak, batly urmak, güpbüldili ses çykarmak.

GÜPLEYİŞ [güpölöýüş], *iş ady.* Gülemek ýagdaýy.

GÜPLÜK, *at.* Öwünjeňlik, men-menlik, paňpaňlyk.

GÜPÜRDEME [güpürdömö], *iş ady.* Güpürdemek ýagdaýy.

GÜPÜRDEMEK [güpürdömök], *işl.1.* Güpürdili seslenmek, güpür-güpür ses çykamak. *Dokma daragyň sesi güpürdäp çykýardy.* **2.** Jugurdamak (iç hakynda).

GÜPÜRDEŞMEK [güpürdöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden güpürdäp, köp bolup güpürdäp başlamak. *Agyr süri möjek gören ýaly, güpürdeşip ördi* (B. Seýtäkow).

GÜPÜRDETMEK [güpürdötmök], *işl.* Güpürdili seslendirmek, güpür-güpür ses çykarmak. *Ýaş ýigit atyny güpürdedip geldi.*

GÜPÜRDEYİŞ [güpürdöýüş], *iş ady.* Güpürdemek ýagdaýy.

GÜPÜRDİ [güpürdü], *at.1.* Käbir haýwanyň, adamyň we ş.m. çalt hem sazlaşykly hereket edýän wagty aýaklaryndan çykýan sesiň ady. *At toýnagynyň güpürdisi.* **2.** Bir zat ýere gaçanda, ýykylanda çykýan sesiň ady. *Ol sözüni soňlap-soňlamanka-da bir güpürdi boldy* ("Edebiýat we sungat").

GÜPÜR-GÜPÜR [güpür-güpür], *s. ş. aňl. söz. 1.* Käbir haýwanyň, adamyň we ş.m. çalt hem sazlaşykly hereket edýän wagty aýaklaryndan çykýan tapyrdyly, güpürdili sesler. *Dokma kakylanda daraklar güpür-güpür edip seslenýär. – Baryň, aýlanyň, ýatagyň golaýynda güpür-güpür sesler bar ýaly-la?! 2.* Içegelere ýel düşüp, zzygiderli seslenmeginden çykýan ses. *Için güpür-güpür etmek.*

GÜPÜR-TAPYR, *at. 1.* Başly-baratly çykýan güpürdili hem-de tapyrdyly sesler. *Bu güpür-tapyra Baharyň ejesi oýanypdyr* (A. Gowşudow). **2. hal.** Birden, bada-bat, hasyr-husur, ur-tut, çalt, derrew. *Güpür-tapyr basmak.*

GÜPÜR-TAPYRLYK, *at.* Güpürdi hem tapyrdy garyşykly döreýän ýagdaý, başagaýlyk. *Bu güpür-tapyrlyk daň saz berýänçä dowam etdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer). *Güpür-tapyrlygyň arasynda bir adam dazyrdap çadyrdan çykdy* (Ý. Mämmediýew).

GÜPÜRT-GÜPÜRT, *s. ş. aňl. söz, ser. Güpür-güpür.*

GÜPÜRT-TAPYRT, *s. ş. aňl. söz, ser. Güpür-tapyr.*

GÜPÜRT-TAPYRTLYK, *at, ser. Güpür-tapyrlyk.*

GÜR I, *syp.* Biri-birine gaty ýakyn, arasy ýygy, biri-birine degip duran, seýrek däl. *Gür tokaýlyk.*

GÜR II: gür bermek bir zat hakynda gürrüň bermek, ondan-mundan gürrüň etmek. *Otuz ýaşy ýaňy arka atan gelin joşgunly gür berýär* ("Edebiýat we sungat").

GÜRBE [gürvö], *at, kön.s.* Pişik. *Gaplaň güýçden galar, döner gurt gürbä* (Magtymguly).

GÜRÇÜLDEME [gürçüllöme], *iş ady.* Gürçüldemek ýagdaýy.

GÜRÇÜLDEMEK [gürçüllömek], *işl.* Gürçüldili ses çykamak, gürc-gürc edip seslenmek. *Atyň agzynda arpa gürcüldeýärdi.*

GÜRÇÜLDETMEK [gürçüllötmök], *işl.* Gürc-gürc edip ses çykarmak, gürcüldili çeynemek. *Eşek bugdaý jaryny gürcüldeýärdi.*

GÜRÇÜLDEYİŞ [gürçüllöýüş], *iş ady.* Gürçüldemek ýagdaýy.

GÜRÇÜLDI [gürçüllü], *at.* Mallar arpa we ş.m. däne iýen wagty çykýan sesiň ady.

GÜRELİŞ [gürölüş], *iş ady.* Gürelmek ýagdaýy.

GÜRELİŞMEK [gürölüşmök], *işl.1.* Gür bolup başlamak, ýygylaşmak. *Meniň saçym ýyl-ýyldan gürelişýär. 2.* Bir ýere köp gelişmek, toplanýşmak. *Märeke dura-bara gürelişip ugrady.*

GÜRELME [gürölmö], *iş ady.* Gürelmek ýagdaýy.

GÜRELMEK [gürölmök], *işl.1.* Arasy biri-birine ýakyn bolmak, ýygalmak, gür bolmak. *Tokaýyň agajy barha gürelýär. 2.* Ýygy-ýygdydan, çalt-çaltdan, tiz-tizden ýüze çykamak. *Şeýle gatnaşyklaryň hasam gürelmegini arzuw edeliň!* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Bir ýere ýeke-ýekeden, köp-köpden gelip toplanmak, üşmek. *Bazardaky adamlar güdigiçe gürelýärdi.*

GÜRELTMEK [gürölmök], *işl.1.* Arasyny biri-biri bilen ýygy etmek, ýakyn etmek, ýygaltmak. *Agaçlaryň arasyny güreltmek üçin, ýaş nahallar oturtlyk. 2.* Ýygy-ýygdydan, çalt-çaltdan gelmek, gitmek, barmak. *Goňşyňz soňky döwürde size gelip-gitmesini gürelden ýaly.*

GÜREME [güröme], *iş ady.* Güremek ýagdaýy.

GÜREMEK [gürömök], *işl., gepl. d., ser. Gürelmek.* *Ýaňyrak uçganaklap başlan gar kem-kemden güredi.*

GÜREYİŞ [güröýüş], *iş ady.* Güremek ýagdaýy.

GÜR-GÜR [gür-gür], *s. ş. aňl. söz.* Gök gürlände, motor işlände, maşyn ýörände, çarh aýlananda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan sesler.

◇ **Gür-gür silkinmek** yzly-yzyna gaty-gaty silkinmek, öwran-öwran silkinmek. *Dor alaşa gür-gür silkindi.*

GÜRI [gürü], *syp., ser.* **Gür.** *Ol güri gara sakgalynyň ujuny çyrypyp, gyrçuw edipdir* (A. Gowşudow).

GÜRJI [gürjü] **I**, *at,kön.s., ser.* **Gruzin.** *Geçer egremçeden bili gürjiniň ("Saýatly – Hemra"). Heniz uly bir kynçylygy görmedik bu gürji ýigidi üçin Garagum howasy ýarasa-da, meýdan işi bada-bat ýeňil düşmedi* (K. Berdiýew).

GÜRJI [gürjü] **II**, *at,gepl.d.* Itleriň müçesi kiçijik tohumy hem-de şol tohumdan bolan it. *Seresap bol, onuň gapysynda gürjüsü bardyr.*

GÜRLEME [gürlömö], *iş ady.* Gürlemek ýagdaýy.

GÜRLEMEK [gürlömek], *işl.1.* Gürrüň etmek, söz söylemek, geplemek. *Gürläp oturmak. 2.* Gürrüldili seslenmek, ses çykarmak, arlamak. *Gaplaň gürlär çay içinde, Gurçuk ýörär laý içinde* (Magtymguly). *Gök gürlledi.*

GÜRLEMEKLIK [gürlömeklik], *iş ady.* Gürlemek ýagdaýy.

GÜRLEMEZLIK [gürlömezlik], *iş ady. 1.* Geplemezlik. *2.* Gürrüldili seslenmezlik, gürrüldili ses çykarmazlyk, arlamazlyk.

GÜRLEMSEK [gürlömsök], *syp.* Gürlemegi gowy görýän, köp gürläýän, ýaňra. *Ýaş-ýeleň gürlemsek bolsa halamaz* ("Edebiyat we sungat").

GÜRLEMSEKLIK [gürlömsöklük], *at.* Gürlemsek gylkly bolmaklyk.

GÜRLENMEK [gürlönmök], *işl.* Gürrüň edilmek, geplenmek, sözlenmek. *Biziň dilimizde beýle gürlenmeýär.*

GÜRLEŇGÜJÜK [gürlöňňjök], *at.* Ýumşak ýerde guýguç şekillije çukanak edinip ýaşaýan kiçijik möjejik.

GÜRLEŞDIRMEK [gürlöşdürmök], *işl.* Pikir alyşmak maksady bilen iki adamy ýa-da iki tarapy gepleşdirmek. *Olary gürleşdirip görmeli.*

GÜRLEŞILMEK [gürlöşölmök], *işl., ser.* **Gürleşmek.** *Olar bilen öz ýerinde kesgitli gürleşildi.*

GÜRLEŞMEK [gürlöşmök], *işl.1.* Biri bilen gürrüň etmek, söhbet edişmek. *2.* Wadalaşmak, dilleşmek, belli bir netijä gelmek. *Gep şu bolsun, gürleşdik!*

GÜRLETDIRMEK [gürlötdürmök], *işl., ser.* **Gürletmek.**

GÜRLETMEK [gürlötmök], *işl.1.* Gürlär ýaly etmek, gür berdirmek. *Radioda gürletmek. 2.* Diýmedik zadyňa diýdi diýmek, diýmedigini diýdirmek. *Ýok ýerinde birini gürletmek.*

GÜRLEWÜK [gürlöwük] **I**, *syp.* Gür-gür edýän, gürrüldili ses çykarýan.

GÜRLEWÜK [gürlöwük] **II**, *at.* Sapan salyp atylanda seslenip, öz sesi bilen guşlary ürküzýän, ýörite eýlenip ýasalan, içi birnäçe deşikli guran togalak palçyk.

GÜRLÄBERMEK [gürlävermek], *işl.* Gürläp ugramak. *Geplemän oturanlaram birden gürläberdi.*

GÜRLÜK I, *at.* Arasy ýakynlyk, ýyglyk, selçen dälilik. *Bu ýerde gowaçalaryň gürlük ýagdaýy hem, bejerilişi hem gowy.*

GÜRLÜK II, *at.* Gaňňanyň ýan agaçlaryny birleşdirýän egri agaç. *Ol eşegiň gürlüğinden asylyg torbany aldy.*

GÜRMEK [gürmök], *syp., at.* Bir ýerde üşşüp duran, bir ýere toplanan, topbak, üşmek. *Gürmege siňmek. Gürmek goýun.*

GÜRMEKBAG [gürmökba:ğ], *at.* Daňylýan bagyň bir gömüşi. *Sygryň boýnuna gürmekbag salmak.*

GÜRMEKLIK [gürmöklik], *at.* Köp adam üşşen ýer, üşmelen, köpçülik, märeke. *Gurban gürmeklige tarap ylgap gitdi.*

GÜRMEKTOP [gürmötop], *at.* Toýuň soňunda ýakyn aralyga köp at goýberilip geçirilýän ýaryş, jemleýji çapyşyk; sürmetop.

GÜRPI I, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda ýa-da bir zada urlanda çykýan ses.

GÜRPI II: orta gürp 1) orta hal, orta dereje, orta ýagdaý, ne baý, ne garyp. *Ol orta gürp adamdy. 2)* takmynan ortasy, ortaky bölek, merkez. *Obanyň orta gürpi.*

GÜRPIBASYDY, *at.* Duzak hökmünde, üsti bilinmez ýaly edilip, ýuka, ýeňil basyrylýan çukur ýa-da garym. – *Seresap bolan ýagşy, basan ýerimiz gürpbassy bolup çykyrmasyň – diýdi* (G. Kulyýew).

GÜRPEDE-GÜRPE [gürpödü-gürpö], *s. ş. aňl. söz.* Ýumruk, taýak we ş.m. bilen urlanda çykýan ses, gezekli-gezegine çykýan gürp-gürp ses.

GÜRPI-GÜRPI, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan gürrüldili ses.

GÜRPIÜLDEME [gürpüllöme], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRPIÜLDEMEK [gürpüllömek], *işl.1.* Gürrüldili ses çykamak, gürrüldili seslenmek. *Şol bada sapança günleç ses bilen gürrüldedi* (B. Seýtäkow). *2.* Bat bilen ýykylmak. *Gürrüldäp ýykylmak.*

GÜRPIÜLDEŞMEK [gürpüllöşmök], *işl.* Yzly-yzyna gürrüldili ses çykamak, köp ýerden gürrüldili ses etmek.

GÜRPIÜLDETMEK [gürpüllötmök], *işl. 1.* Gürrüldili ses çykarmak. *Ädigiňi gürrüldedip ýöremek. 2.* Bat bilen ýykamak. *Birdenem elhenç*

şakyrdyly güwwüldi kiçijik tamymyzy gürpüldetdi ("Edebiyat we sungat").

GÜRPÜLDEYİŞ [gürpüllöýüş], *iş ady.* Gürpüldemek ýagdaýy.

GÜRPÜLDI [gürpüllü], *at.* Ýumşak, gowşak zada urlanda ýa-da bir zat ýykylanda çykýan sesiň ady. *Aýylganç gürpüldi.*

GÜRRE [gürrö]: **gürre örmek** birden turmak, birden galmak, topary bilen turmak. *Gäwüşini çalyň, rahat ýatan süri gürrä öýär. Gürre silkinmek ser. Gür-gür silkinmek. Taý bir agynap turdy-da, gürrä silkindi* ("Görogly").

GÜRRÜLDEME [gürrüllömö], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRRÜLDEMEK [gürrüllömek], *işl.* Gürrüldili ses çykmak, gürr-gürr edip seslenmek.

GÜRRÜLDEŞMEK [gürrüllöşmek], *işl.* Köp zat ýerli-ýerden gürrüldili ses çykarmak, gürrüldili seslenmek. *Traktorlar gürrüleşip başladylar.*

GÜRRÜLDETMEK [gürrüllötmök], *işl.* Gürrüldili ses çykartmak, gürrüldili ses etdirmek.

GÜRRÜLDEYİŞ [gürrüllöýüş], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRRÜLDI [gürrüllü], *at.* Gök gürlände, motor işlände, maşyn ýörände, çarh aýlananda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan sesiň ady.

GÜRRÜLDILI [gürrüllülü], *syp.* Gürrüldisi bar, gürrüldäýän (ses hakda). *Güýçli gürrüldili, haýbatly sesli, Al howada gezýär, polatdyr asly* (A. Salyh). *Gürrüldili el çarpyşmalar.*

GÜRRÜŇ, *at.* 1. Pikir alyşmak üçin iki ýa-da köp adamyň arasynda bolýan gepleşik, söhbet. 2. Il içinde bolýan dürli çaklama habar, myş-myş. *Garaz, bu gürrüň onunjy, on başinji adamdan geçip, saý-sebäp bilen onuň gulagyna ýetipdir* (B. Seytākow). 3. Biri ýa-da bir zat hakynda edilýän söhbet.

◊ **Gürrüň açmak** bir mesele hakynda gürrüň edip başlamak, söz açmak. **Gürrüň bermek** bir zat hakynda birini habarly etmek, aýtmak. **Gürrüň bolmak** eden bir etmişň, ýazygyň üçin il agzyna düşmek, gybat üçin esas bolmak, masgara bolmak. *Ol bolgusyz hereketi bilen ile gürrüň boldy. Gürrüň çykmak* bir zat barasynda gürrüň ýaýramak, myş-myş döremek. **Gürrüňe gyzmak** edilýän gürrüňe pugta girişmek, gürrüňe keýpiň göterilmek. **Gürrüňi başga tarapa sowmak** edilýän gürrüňi başga ugra ugrukdyrmak, sowmak. **Gürrüňi bolmaz (ýok)** birinden bir zat haýyş edilende "hökman bitirerin" diýen manyda berilýän jogap, gaýtargy. **Gürrüňi çöpe-çalama urmak** kesgitli zat aýtmazlyk, bulaşdyrmak, ikuçly edip goýmak, gümrüklik, bolgusyz gürelemek. **Gürrüňi näme?!ser. Gürrüňi bolmaz (ýok). Gürrüňi**

alyşmak biri bilen ümmüleşip gitmek, biri-biriňe oňat düşünişmek, geň alyşmak.

GÜRRÜŇÇI [gürrüňçü], *at.* Gürrüň etmäge ökde, gürrüň bermegi gowy görýän, gürrüňçil. *Ol örän gürrüňçi hem wäşi adamdy* ("Edebiyat we sungat").

GÜRRÜŇÇIL [gürrüňçül], *syp., ser. Gürrüňçi. Gürrüňçil ýigit.*

GÜRRÜŇÇILIK [gürrüňçülük], *at.* Köpçülik bolup üýşüp gürrüň etmeklik, köp bolup gürrüň edilýän ýer, gürrüň edip oturan köpçülik. *Kemine agşamara egnine içmegini ýasgynjak atyp, goňşularyna gürrüňçilige ugrayar* (Keminäniň adyna aýdylyan şorta sözlerden).

GÜRRÜŇDEŞ [gürrüňdöş], *at.* Biri bilen bile gürrüň edilýän, gürrüňleşilýän adam.

GÜRRÜŇDEŞLIK [gürrüňdöşlük], *at.* Bir mesele, iş hakynda pikir alyşmaklyk, biri bilen gürrüň edişmeklik.

GÜRRÜŇLEŞİŞ [gürrüňleşüş], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇLEŞME [gürrüňleşmө], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇLEŞMEK [gürrüňleşmek], *işl.* Pikir alyşmak üçin gürrüň edişmek, özara gepleşmek, gürrüňdeş bolmak, sözleşmek.

GÜRRÜŇLEŞMEKLIK [gürrüňleşmeklik], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇSIZ [gürrüňsiz], *syp.* 1. Gürrüňi ýok, gürrüňi edilmeyän. 2. "Hakykatdan-da, hakykat ýüzünde, aýdylýşy ýaly, gepsiz-gürrüňsiz" diýen manydaky giriş sözi. *Munuň özi, gürrüňsiz, eseriň gowy tarapydyr.*

GÜRS-GÜRS [gürs-gürs], *s. ş. aňl. söz.* Ýürek gürsüldäp uranda çykýan sesler.

GÜRSÜLDEME [gürsüllömө], *iş ady.* Gürsüldemek ýagdaýy.

GÜRSÜLDEMEK [gürsüllömek], *işl.* Gürs-gürs edip işlemek, gürsüldili seslenmek.

GÜRSÜLDEMEZLIK [gürsüllömөzlük], *iş ady.* Gürsüldäp urmazlyk.

GÜRSÜLDETMEK [gürsüllötmök], *işl.* Ýüregiňi gürs-gürs etdirip urdurmak.

GÜRSÜLDEYİŞ [gürsüllöýüş], *iş ady.* Gürsüldemek ýagdaýy.

GÜRSÜLDÄBERMEK [gürsülläbermek], *işl.* Gürsüldäp ugramak. *Bir zada gynandygym ýüregim gürsüldäberýär.*

GÜRSÜLDI [gürsüllü], *at.* Ýürek güýçli uranda, batly ýörelende emele gelýän ýürek urgusynyň sesiňiň ady. *Ýürekleriniň gürsüldisinden başga zat eşidenokdy* (A. Nazarow).

GÜRÜM-JÜRÜM: *gürüm-jürüm bolmak* birden gözden ýitmek, ýitirim bolmak, zym-zyýat bolmak, nirä gideni belli bolman galmak. *Gürüm-jürüm boldy olar, Edil ýiten ýaly diri* (Ç. Aşyr). *Ejem meniň gürüm-jürüm bolanymy eşidip, howsala düşen eken* (A. Allanazarow).

GÜRZELEK [gürzölök]: *gürzelek sakgal* gür, gabarasy uly, gaba sakgal. *İkinji hatarda oturan gürzelek sakgally garaýagyz adam hem söze goşuldy* (B. Pürliýew).

GÜRZI [gürzü], *at.* Gysga saply, togalak ujy diş-diş edilen söweş ýaragy. *Bu ýaýy we gürzini maňa beriş – diýdi. Alty perli gürzi bile depesine gaty urdy* ("Kitaby dedem Gorkut").

GÜSBENT [güsvent], *at,k. d.* Goýun. *Boz güsbent, gyr ýylky, gara gäwmişli, Argaly, gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

GÜSSÜLDI [güssüllü], *at.* Ýygnanan howanyň, buguň darajyk ýerden gysylp çykmagyndan döreyän sesiň ady. *Otly ýöräp ugranda, onuň güssüldisi has hem artdy.*

GÜSÜR, *s. ş. aňl. söz.* Köp sanly guş birden uçan wagtynda çykýan ses.

GÜSÜRDEME [güsürdömö], *iş ady.* Güsürdemek ýagdaýy.

GÜSÜRDEMEK [güsürdömek], *işl.* Güsürdili ses çykmak, güsürdili seslenmek, güsür-güsür etmek. *Agaçada oturan guşlar güsürdäp uçdular.*

GÜSÜRDEŞMEK [güsürdöşmek], *işl.* Köp bolup güsürdäp uçmak, güsür-güsür edişip uçmak. *Jöwenlikleriň ýokarsynda serçe sürüleri güsürdeşip uçýardy.*

GÜSÜRDETMEK [güsürdötmök], *işl.* Güsür-güsür edip ses çykarmak, güsürdili seslendirmek.

GÜSÜRDEÝIŞ [güsürdöýüş], *iş ady.* Güsürdemek ýagdaýy.

GÜSÜRDİ [güsürdü], *at.* Guşlar ganat kakyp birden uçan ýagdaýynda çykýan sesiň ady.

GÜSÜR-GÜSÜR [güsür-güsür], *s. ş. aňl. söz.* Köp sanly guş yzly-yzyna gürre ören wagtynda çykýan sesler.

GÜT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada batly urlanda, ýere gaçanda çykýan ses. *Elindüki düwünçeginiň içinde agyr zat bar bolara çemeli, ol ýere güt edip düşdi.*

GÜTDÜLDEME [gütüllömö], *iş ady.* Gütüldemek ýagdaýy.

GÜTDÜLDEMEK [gütüllömek], *işl., ser.* Gütlemek. *Gütüldäp çykýan ses.*

GÜTDÜLDETMEK [gütüllötmök], *işl., ser.* Gütletmek.

GÜTDÜLDEÝIŞ [gütüllöýüş], *iş ady.* Gütüldemek ýagdaýy.

GÜTDÜLDI [gütüllü], *at.* Bir zat bir ýere batly, zarply urlanda, gaçanda çykýan sesiň ady. *Ýekedabanyň gütüldisi.*

GÜTLEME [gütülömö], *iş ady.* Gütlemek ýagdaýy.

GÜTLEMEK [gütülömek], *işl.* Güt edip bir ýere zarply degmek, bat bilen bir zada urulmak, gütüldili seslenmek. *Çekiç agaja degip gütleýärdi, käte demre degip taňkyldayardy* (B. Kerbabaýew).

GÜTLETMEK [gütülötmök], *işl. 1.* Güt edip bir ýere zarply degirmek, bat bilen bir zada urmak, gütüldili seslendirmek. *Daş ýaly gaty ýere dyzyny gütledip urdy. 2. göç.m.* Bir meseläni, soragy birden orta atmak. *Ol umumy ýygnakda bu meseläni gütledip goýdy.*

3. göç.m. Güt edip batly basmak, urmak. *Tegelek möhüri gütledip urdy.*

GÜTLEÝIŞ [gütülöýüş], *iş ady.* Gütlemek ýagdaýy.

GÜTÜRDEME [gütürdömö], *iş ady.* Gütürdemek hal-ýagdaýy.

GÜTÜRDEMEK [gütürdömek], *işl.* Gütürdili seslenmek, gütür-gütür edip ses çykmak. *Gar ädigimiziň aşagynda gütürdeýärdi.*

GÜTÜRDETMEK [gütürdötmök], *işl.* Gütürdili ses çykarmak; gütür-gütür edip çenemek, iýmek, gemirmek. *Çagajyklar güýz ternesini gütürdedip gemirýärdi.*

GÜTÜRDEÝIŞ [gütürdöýüş], *iş ady.* Gütürdemek ýagdaýy.

GÜTÜRDİ [gütürdü], *at.* Gaty zat gemrilende, iýlende, garyň üstünden ýörelende we ş.m. çykýan sesiň ady. *Garyň üstünden ýöräp gelyäniň ayak sesiniň gütürdisi eşidildi.*

GÜTÜR-GÜTÜR [gütür-gütür], *s. ş. aňl. söz.* Gaty zat gemrilende, iýlende, garyň üstünden ýörelende we ş.m. çykýan sesler.

GÜYLÜNMEK [güýlünmek], **1. işl.** El-aýaklaryny, kellesini döşüne tarap ýygryp, бүкүдip ýatmak, ýygrylmak, düýrilmek. *Oba itleri ýaly yssy wagty güýlünip, buz ýaly kölegede, sowuk wagty bolsa ýyly ketekde ýatjak gümany yok* (B. Annageldiýew). **2.** Tegelenip, köke ýaly bolup ýatmak (ýylan hakda). *Kölegede ýylan güýlünip ýatyr.*

GÜWÄ [güwä:], *at.* Bir wakany gözi bilen gören, şonuň şaýady bolan adam, şaýat, tassyklaýjy. – *Ynha-da şaýadym! – diýip, Atalyny güwä tutundy* (N. Pomma).

♦ **Güwä geçmek** şaýat bolmak, şaýatlyk etmek, bir zady tassyklamak.

GÜW, *s. ş. aňl. söz.* Harasat gopanda, güýçli gara ýel turanda ýa-da äpet bir zat uçup geçende we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses, güwwüldi.

GÜWÄÇİ [güwä:çi], *at.* Güwä geçyän adam.

GÜWÄLIK [güwä:lik], *at.* Bir wakanyň şaýady bolmaklyk, güwä geçmeklik, şaýatlyk. *Wezirleri güwälik beriberdiler ("Görogly").*

GÜWÄNAMA [güwä:na:ma], *at.* Biri ýa-da bir zat hakynda tassyklaýjy maglumat berýän, beýan edilýän zada güwä geçyän resminama.

GÜW-GÜW [güw-ğüw], *s. ş. aňl. söz.* Harasat gopanda, güýçli gara ýel turanda ýa-da äpet bir zat uçup geçende we ş.m. ýagdaýlarda yzly-yzyna çykýan sesler.

◊ **Güw-güw etmek** yzly-yzyna güwwüldäp ses çykamak, yzly-yzyna güwwüldemek. *Güw-güw edip, tolkunlaryň sesi eşidildi.*

GÜWLEME [güwlömö], *iş ady.* Güwlemek ýagdaýy.

GÜWLEMEK [güwlömök], *işl.* Güwläp ses etmek, güwwüldili seslenmek, güwwüldemek.

GÜWLEMPAÇ [güwlömpa:ç], *at.* 1. Güwwüldi, şaggyldy. *Ýadawlykdan kelläm güwlempaç deý güwläp dur.* 2. göç.m. Uly gürläýän, öwünýän, badyhowa (adam hakynda). *Güwlempaç adam.*

GÜWLEŞMEK [güwlöşmök], *işl.* Birnäçe zatdan güwwüldili sesler çykamak. *Uzakda atylýan toplaryň güwleşýän sesleri eşidilýärdi.*

GÜWLETMEK [güwlötmök], *işl.* Güwwüldili ses etdirmek, güwwüldili ses çykartmak. *Tüpeňi güwledip atmak.*

GÜWLEÝIŞ [güwlöýüş], *iş ady.* Güwlemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDEME [güwwüllömö], *iş ady.* Güwwüldemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDEMEK [güwwüllömök], *işl.* Güwläp ses etmek, güwwüldili seslenmek, güwlemek.

GÜWWÜLDEŞMEK [güwwüllöşmök], *işl.* Köp zat güwwüldili seslenmek, güw-güw edmek.

GÜWWÜLDETMEK [güwwüllötmök], *işl.* Güwwüldili seslendirmek, güwwüldäp ses çykar ýaly etmek.

GÜWWÜLDEÝIŞ [güwwüllöýüş], *iş ady.* Güwwüldemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDI [güwwüllü], *at.* Örän uly maşyn we ş.m. hereket edende, tupan turanda, harasat gopanda eşidilýän, çykýan sesiň ady.

GÜÝÇ, *at.* 1. Janly jandarlaryň özleriniň bedenleriniň kömegi bilen hereket etmäge bolan ukyby; işjeň hereket etmek üçin fiziki we ruhy mümkinçilik. *Güýç bilen iteklemek. Güýç toplamak. Güýjuň gitmek. Täze güýç bilen işe girmek.* 2. fiz. Maddy jisimlere täsir edýän kuwwat hem-de onuň intensiwlik, dartgynlyk derejesi. *Güýç birligi. Toguň güýji. Agyrlyk güýji. Ýeliň güýji. Yer titremesiniň güýji.* 3. Bir zat öndürmeklige ýardam berip biljek ähli

enjamlar hem-de hünärli adamlar. *Kärhananyň güýjüniň ýeterlik bolmagy ugrunda çalyşmak.* 4. Başarnyk, gujur-gaýrat; kuwwat. *Öz güýjüne dayanmak. Öz güýjüne okuwa girmek. Iliň güýji – siliň güýji (Nakyl).* 5. Täsir edijilik derejesi. *Dermanyň güýji bilen ýaşamak.* 6. Harby birikmeler, ýaragly goşun. *Harby-howa güýçleri. Ýaragly güýçler.* 7. Oglana dakylýan at.

◊ **Güýç bermek** güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. **Güýçden gaçmak** halys bolmak, hereket etmäge ýagdaýy bolmazlyk. **Güýç deňlemek** iki tarapyň hem güýji deň bolmak, deň gelmek. **Güýç goşmak** güýji artdyrmak, gurplandyrmak, güýç birikdirmek. **Güýç sarp etmek** güýç goýmak. **Güýç synamak** bir işde öz ukybyňy, gaýratyňy, başarjaňlygyňy barlap görmek. **Güýç ýygnamak** 1) dynç almak, oňat ýymitlenip kuwwatlanmak. 2) urşa taýýarlyk görmek, goşun toplamak. **Güýje girmek** 1) gurlup, salnyp gutaransoň, işläp başlamak. 2) kanun, höküm ýaly zatlar doly kanuny bolmak. **Gara güýçler** adalatlylyga, parahatçylyga we adamlaryň rahat durmuşyna howp salýan täsirli güýçler. **Gara güýjüň bilen** elinde, aýagynda bar bolan beden güýjüni ulanmak arkaly. *Ol dikilgi pürsi gara güýji bilen itip ýykjak boldy.*

GÜÝÇ-GAÝRAT [güýç-ğäyra:t], *at.* Bar bolan ähli mümkinçilik, başarjaňlyk, kuwwat, gujur. *Men bu hormatly ady ödemek üçin bar güýç-gaýratymy döredijilik işine berdim.*

GÜÝÇ-KUWWAT [güýç-kuwwa:t], *at, ser.* **Güýç-gaýrat.**

GÜÝÇLENDIRIJI [güýşlönürüjü], *at, teh.* Elektrik toguny güýçlendirmek üçin gural. *Güýçlendiriji transformator.*

GÜÝÇLENDIRMEK [güýşlönürmök], *işl.* 1. Güýjüne güýç goşmak, güýjüni köpeltmek, kuwwatlandyrmak. 2. Öňki derejesinden artdyrmak, batlandyrmak. *Obalarda pagta ýygymynyň depginini gün-günden güýçlendirýärler.* 3. Ýeriň hasyl berijiligini artdyrmak, mes etmek. *Arryk topragy dökün bilen güýçlendirmek gerek.*

GÜÝÇLENİŞ [güýşlönüş], *iş ady.* Güýçlenmek ýagdaýy.

GÜÝÇLENME [güýşlönmök], *iş ady.* Güýçlenmek derejesi. *Sesiň güýçlenmesi.*

GÜÝÇLENMEK [güýşlönmök], *işl.* 1. Güýji, kuwwaty artmak, güýçli bolmak, güýji köpeltmek, kuwwatlanmak. 2. Barha güýji artmak, güýjöp başlamak, batlanmak, möwç almak. *Ýel barha güýçlenip barýardy.* 3. Ýeriň hasyl berijiligi artmak.

GÜÝÇLENMEKLIK [güýşlönmöklük], *iş ady.* Güýçlenmek ýagdaýy.

GÜYÇLİ [güýşlü], *syp.* 1. Tebigy güýji bilen tapawutlanýan. *Güýçli at.* 2. Gowy ýaraglanan, goranyş we hüjüm ediş mümkinçiligi bilen tapawutlanýan. 3. *teh.* Artykmaç kuwwata, güýje eýe bolan. *Güýçli traktor.* 4. Uly täsirli, abraýly. *Güýçli adam.* 5. Öz kesp-kärine, edýän isine örän ökde. *Güýçli alym.* 6. Alkogoly köp bolup, täsir ediş derejesi ýokary. *Güýçli çakyr.* 7. Ýokumly maddasy köp. *Güýçli naharlar näsagy aýak üstüne çalt galdyrdy.* 8. Döküni köp düşen, mes (ýer hakda). *Güýçli toprak.*

GÜYÇLÜLİK [güýşlülük], *at.* Güýji barlyk, güýçsüz dällik, güýji köplük, güýçli bolmaklyk. *Täze traktorlaryň güýçlüligi ýokary. Derýanyň akymynyň güýçlüligi. Topragyň güýçlüligi hasyldan görnüp dur.*

GÜYÇSÜZ [güýşsüz], *syp.* 1. Güýji bolmadyk, güýji ýok, kuwwatsyz, örän gowşak, mejalsyz. 2. Berk däl, güýçli täsir etmeýän. *Onuň sözleriniň täsiri güýçsüzdi.* 4. Ýokumsyz, ýokumy bolmadyk. *Güýçsüz nahar.* 5. Arryk, hasyl bermeýän, hasylsyz, önümsiz (ýer hakda).

GÜYÇSÜZLENDİRMEK [güýşsüzlönürmek], *işl.* Güýçden gaçyrmak, güýçden mahrum etmek, gowşatmak, tapdan düşürmek.

GÜYÇSÜZLENME [güýşsüzlönme], *iş ady.* Güýçsüzlenmek derejesi.

GÜYÇSÜZLENMEK [güýşsüzlönmek], *işl.* Gowşamak, güýji gaçmak, tapdan düşmek.

GÜYÇSÜZLİK [güýşsüzlük], *at.* Güýji ýokluk, güýçli dällik, güýji azlyk, güýçsüz bolmaklyk. *Ykdysady taýdan güýçsüzlük. Ýeliň güýçsüzligi. Hasyla ýeriň güýçsüzligi täsir etdi.*

GÜYDÜŞİK [güýdüşük], *at.* Aňtap ahmalyna salyş, sapalak, göze çöp atyş.

GÜYDÜŞMEK [güýdüşmek]: **göze güýdüşmek** biriniň gözüne çöp atmak, duýdurman, bildirmän zady almak, ogurlamak. *Göze güýdüşmek islän gurduň zyny yzarlaýjak bolup durmady* (O. Ödäýew).

GÜYE [güýö], *at.* Ýerligi ýüňden bolan zatlara zyýan beriji kiçijik kebelejik we onuň gurçugy.

GÜYJEME [güýjömö], *iş ady.* Güýjemek ýagdaýy.

GÜYJEMEK [güýjömök], *işl.* 1. Güýji artmak, barha güýji köpelmek, gitdikçe güýçlenmek, möwç almak, batlanmak. *Bir salymdan barha güýjeýän ýel öwsüp başlady* (B. Seýtäkow). 2. Beterlemek, erbetleşmek (kesel hakda). *Otuz ýaşly Bethowen barha güýjeýän kerlik keseline uçraýar* ("Edebiýat we sungat").

GÜYJEŞMEK [güýjöşmek], *işl.* Güýji artyşmak, güýji köpelişmek, dura-bara bady artyşmak.

GÜYJETMEK [güýjötme], *işl., gepl. d., ser.* Güýçlendirmek.

GÜYJEÝIŞ [güýjöýüş], *iş ady.* Güýjemek ýagdaýy.

GÜYLDÜRMEK [güýllürmek], *işl.* Malyň dört aýagyny bir ýere getirip daňdyrmak, güýlmek işini birine etdirmek.

GÜYLME [güýlmö], *iş ady.* Güýlmek hereketi.

GÜYLMEK [güýlmök], *işl.* 1. Gyrkmak ýa öldürmek maksady bilen maly ýatryp, dört aýagyny bir ýere getirip daňmak. *Gyrkymçylar goýunlary güýlöp gyrkyma başladylar.* 2. El-aýagyny baglamak, daňmak.

GÜYLMEKLİK [güýlmöklük], *iş ady.* Güýlmek ýagdaýy.

GÜYLÜGÇI [güýlüğçü], *at.* Köpçülikleýin goýun gyrkylanda gyrkymça goýun güýlöp berýän adam.

GÜYLÜK [güýlük], *at.* Goýun güýlmek üçin ulanylýan gysga ýüp. *Güylük ýüp.*

GÜYLÜNGI [güýlüngü], *syp.* Güýlünip goýlan. *Güylüngi goýun.*

GÜYLÜNMEK [güýlünmek], *işl.* Gyrkmak ýa-da öldürmek maksady bilen malyň dört aýagy bir ýere getirilip daňylmak. *Goýunlar we geçiler güýlündi.*

GÜYLÜŞ, *iş ady.* Güýlmek ýagdaýy.

GÜYLÜŞMEK [güýlüşmek], *işl.* Güýlmäge kömek etmek.

GÜYMEME [güýmömö], *iş ady.* Güýmemek ýagdaýy.

GÜYMEMEK [güýmömök], *işl.* Dürli sebäp, bahana we ş.m. zatlar bilen eglemek, ünsüni özüne çekmek. *Meni mährem gülälekler güýmeýär, Tä gelyänçä ýüregimiň öz güli* (M. Seýidow).

GÜYMENIŞMEK [güýmönüşmek], *işl.* Birnäçe bolup bir işe güýmenmek. *Döwekçiler öz işleri bilen güýmenişişip, dünýäden bihabardylar* (A. Gowşudow).

GÜYMENJE [güýmönjö], *at.* Güýmenmäge sebäp bolýan zat, wagt geçirmek üçin meşgullanylýan iş. *Indi hyrawa ekinler bütin maşgala güýmenje boldy* (N. Esenmyradow).

GÜYMENJELİK [güýmönjölük], *syp.* Güýmenje bolar ýaly. *Maňa güýmenjelik bir gyzyklyrak kitap gerek. Ýola güýmenjelik bir zat almaly.*

GÜYMENJIREMEK [güýmönjürömek], *işl.* Bir zada güýmenen bolmak, bir zat bilen meşgullanan bolmak.

GÜYMENJIREŞMEK [güýmönjüröşmek], *işl.* Birnäçe bolup güýmenjiremek, bir zada dümtünmek. *Ine, şol otaglaryň birinde üç sany ýigit biderek zatlara ulaşyp, güýmenjireşişip otyrdy* (G. Kulyýew).

GÜYMENMEK [güýmönmök], *işl.* 1. Bir iş bilen meşgul bolmak, bir zada dümtünmek. 2. Wagt geçirmek, eglenmek. *Meňli köp güýmenip durman, küýzesini göterdi-de, ýola düşdi* (T. Taganow).

GÜYMEŇ-SAMAŇ [güýmöň-sa:maň]: **güýmeň-samaň etmek** bir zat üçin eglenmek, az wagt saklanyp galmak, az wagt güýmenmek. *Şu ýerlerde biraz salym güýmeň-samaň ediberiň!* ("Edebiýat we sungat").

GÜYMEYİŞ [güymöyüş], *iş ady.* Güymemek ýagdaýy.

GÜYÜRDETMEK [güyürdötmök], *işl.* Güyürdili ses çykarmak, güyürt-güyürt edip çeynemek, iymek. *Ýadaw atlar düriüşde oty güyürdedip çeyneýärdiler.*

GÜYÜRDİ [güyürdü], *at.* Mallar gaty iým iýende güyürdäp çykýan sesiň ady.

GÜYÜRT-GÜYÜRT, *s. ş. aňl. söz.* Käbir mallar gaty iým iýende çykýan sesler. *Güyürt-güyürt edip çeynemek.*

GÜYZ, *at.* Ýylyň üçünji paslynyň ady, tomus bilen gyşyň aralygyndaky pasyl. *Ýapraklaryň gayyp gaçyşyndan güýzüň golaýlandygy aňlyýardy.*

◊ **Güyz gyrkymy** gyrkymyň güyzki möwsümi. *Dowarlaryň güyz gyrkymy ýerlerde guramaçylykly geçirilýär.*

GÜYZEK [güyzök], *syp., at, ser.* Üzümiň ikinji gezek getiren hasyly. *Güýzek üzüm. Güýzek çöplemek.*

GÜYZEKI [güyzökü], *syp., ser.* **Güýzemik.** *Güýzeki terne. Güýzeki üzüm.*

GÜYZEME [güyzömö], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy.

GÜYZEMEK [güyzömök], *işl.* Güyz aýlary täzeden düwüp ugramak, güyzki hasyla durmak. *Üzümler irräk çyryplansoň güýzäpdir.*

GÜYZEMEKLİK [güyzömöklük], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy.

GÜYZEMİK [güyzömük], *at.* Ekinin güyz ýetişýän hasyly, güýzeki, güýzek. *Güýzemik gawun.*

GÜYZEYİŞ [güyzöýüş], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy, derejesi. *Üzümiň güýzeýşi.*

GÜYZKI [güyzkü], *syp.* Güyz wagtyndaky, güyz paslyndaky, güyzdäki. *Oba güyzki gidişim.*

GÜYZLÜK, *syp.* Güyz ekilýän (däne).

◊ **Güýzlük däne (bugdaý)** gyşyň ön ýanynda ekilýän bugdaý.

GÜZ, *s. ş. aňl. söz.* Maşyn ýörände ondan çykýan ses.

GÜZAP [güza:p], *at.* Beden we ruhy taýdan çekilýän kynçylyk; jebir-jepa, sütem-zulum, azap.

GÜZAPLY [güza:ply], *syp.* Kynçylykly, köp azap berýän, ejirli.

GÜZAPLYK [güza:plyk], *at.* Güzap ýagdaý, kynçylyk. *Ýörejek ýoluňy bilmän, ýola çykmagyň özi bir güzaplyk.*

GÜZER [güzör], *at.* Suw akýan derýanyň, çayyň, ýabyň we ş.m. mal-gara iner ýaly ýalpagrak ýeri, inelge, olum.

GÜZERAN [güzöra:n], *at.* Ykdysady ýaşayyş, oňşuk, gün geçirme, eklenç, durmuş.

◊ **Güzeran görmek** zähmet çekip, ýaşayyş durmuşyny aýlamak, gün görmek. *Ol awçylyk bilen güzeran görýär* (B. Gurbanow).

GÜZERANÇYLYK [güzera:nçylyk], *at.* Gün görmek, günüňi aýlamak, eklenç etmek, güzeranyň dolamak. *Eklenç güzerançylygynda welin, biri-birine söýenişmek ýokdy* (A. Gowşudow).

GÜZERLEMEK [güzörlömök], *işl., gepl.d.* Bir işi bir ýüzli etmek, işi gutarmak. *Işimi güzerläp, oba gaýtdym.*

GÜZ-GÜZ [güz-güz], *s. ş. aňl. söz.* Maşyndan yzly-yzyna çykýan güzzüldili sesler. *Duran masyn güz-güz edip, ýerinden gozgandy.*

GÜZLEME [güzlömö / güzlömö], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLEMEK [güzlömök / güzlömök], *işl.* Güzzüldili seslenip, gaty ýöremek. *Bir masyn güzläp geçip gitti.*

GÜZLEMEKLİK [güzlömöklük / güzlömöklük], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLEŞMEK [güzlöşmök / güzlöşmök], *işl.* Birnäçe masyn güzzüldili seslenip gaty gitmek. *Maşynlar güzleşip geçip gitti.*

GÜZLETMEK [güzlötmök / güzlötmök], *işl.* Güzzüldili seslendirip, gaty sürmek (maşyn hakynnda)

GÜZLEYİŞ [güzlöýüş / güzlöýüş], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLÄBERMEK [güzlä:vermek / güzlä:vermek], *işl.* Güzläp başlamak.

GÜZÜRDEME [güzürdömö], *iş ady.* Güzürdemek derejesi.

GÜZÜRDEMEK [güzürdömök], *işl., ser.* **Güzlemek.** *Maşyn deňimizden güzürdäp geçdi.*

GÜZÜRDEMEKLİK [güzürdömöklük], *iş ady.* Güzürdemek hereketi.

GÜZÜRDEŞMEK [güzürdöşmök], *işl.* Birden köp maşyn we ş.m. güzürdemek. *Güzürdeşip barmak.*

GÜZÜRDETMEK [güzürdötmök], *işl., ser.* **Güzletmek.**

GÜZÜRDEYİŞ [güzürdöýüş], *iş ady.* Güzürdemek ýagdaýy.

GÜZÜRDİ [güzürdü], *at, ser.* **Güzzüldi.** *Bir güzürdi bar welin, maşyn gelýär öýdýän.*

GÜZÜRT-GÜZÜRT, *s. ş. aňl. söz.* Gapdalyňdan batly geçip barýan maşynlardan eşidilýän sesler.

GÜZZÜLDEME [güzzüllömö], *iş ady.* Güzzüldemek hereketi.

GÜZZÜLDEMEK [güzzüllömök], *işl.* Güzzüldili seslenip işlemek.

GÜZZÜLDEŞMEK [güzzüllöşmök], *işl.* Köpçülikleýin güzzüldili ses çykarmak.

GÜZZÜLDETMEK [güzzüllötmök], *işl.* Güzzüldili seslendirip işletmek.

GÜZZÜLDEÝİŞ [güzzüllöýüş], *iş ady.*
Güzzüldemek ýagdaýy.

GÜZZÜLDI [güzzüllü], *at.* Uly agregatlar, maşynlar işlände çykýan sesini ady.

GÜZZÜL-GÜZZÜL [güzzül-güzzül], *s. ş. aňl. söz.* Maşyna yzly-yzyna gaz berlende, uly agregatlar işlände döreýän ses.

GYBAT [gy:vat], *at.1.* Biri ýa-da bir zat hakynda anyk bolmadyk, düýbünden nädogry ýa-da toslanyp tapylan maglumatlara esaslanlyp ýaýradylýan gep. **2.** *Gybat* sözüniň yzyndan *etmek* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalyar: **Gybat etmek** gybat bilen meşgullanmak. *Gybat etmek ýek ýigrenilýän zatdyr.*

GYBATÇY [gy:vatçy], *at, ser. Gybatkeş.*

GYBATÇYLYK [gy:vatçylyk], *at.1. ser. Gybatkeşlik. 2.* Gybat edilýän üşmeleş, gybat edilýän ýer. *Onuň gybatçylykda görünmesi ýokdur.*

GYBATKEŞ, [gy:vatkeş], *syp.* Gybat edip ýören, gybatçy. *Kim zalym, gybatkeş, binamys bolsa, Onda niçe azap görer, har bolup (Seýdi).*

GYBATKEŞLIK [gy:vatkeşlik], *at.* Gybatkeş bolmaklyk, gybatkeşe has bolan gylyk-häsiýet.

GYBYRDAMA [gyvyrdama], *iş ady.* Gybyrdamak hereketi.

GYBYRDAMAK [gyvyrdamak], *işl.1.* Kiçi ädimläp ýöremek, gybyrt-gybyrt edip ýöremek. **2.** Gymyldamak (mor-mojek hakynda). *Ýagyrynymda bir zat gybyrdaýar.*

GYBYRDAŞMAK [gyvyrdaşmak], *işl.1.* Köp bolup gybyrt-gybyrt edip ýöremek. **2.** Gybyr-gybyr edişmek.

GYBYRDAÝYŞ [gyvyrdaýyş], *iş ady.*
Gybyrdamak ýagdaýy.

GYBYRDI [gyvyrdy], *at.* Janly-jandarlaryň ýöreyiş aýratynlygy, gybyr-gybyr hereketi.

GYBYRDIK-GYBYRDIK [gyvyrdyk-gyvyrdyk], *at, ser. Gybyr-gybyr.*

GYBYRDIKLAMA [gyvyrdyklama], *iş ady.*
Gybyrdyklamak ýagdaýy.

GYBYRDIKLAMAK [gyvyrdyklamak], *işl.*
Gybyrdyk-gybyrdyk edip ýöremek, kiçi ädim bilen çalt, gybyrt-gybyrt edip ýöremek. *Öýden gybyrdyklabrak ýöreyän orta ýaşlaryndaky adam çykdy ("Edebiýat we sungat").*

GYBYRDIKLAŞMAK [gyvyrdykläşmak], *işl.*
Birnäçe bolup bilelikde kiçi ädimläp, çalt ýöremek.

GYBYRDIKLAÝYŞ [gyvyrdykläýyş], *iş ady.*
Gybyrdyklamak ýagdaýy.

GYBYR-GYBYR [gyvyr-gyvyr], *s. ş. aňl. söz. 1.*
Gysgajyk ädim bilen edilýän hereket. *Gybyr-gybyr edip, zordan onuň aýagyna eýerýärdiler (B.*

Seýtäkow). **2.** Mör-mojekleriň gymyldysy, hereketi. *Ýagyrynymda garynja gybyr-gybyr edýär öýdýän.*

GYBYRT-GYBYRT [gyvyrt-gyvyrt], *s. ş. aňl. söz., ser. Gybyr-gybyr.*

GYÇYRDI, *at, ser. Gyjyrdy.*

GYÇYRT, *s. ş. aňl. söz, ser. Gyjyrt.*

GYÇYRT-GYÇYRT, *s. ş. aňl. söz, Gyjyrt-gyjyrt.*

GYDY-GYDY [gydy-gydy]: **gydy-gydy etmek** biderek, ýüregedüşgünç gürlmek, biderek gürläp irizmek.

GYDYRAMAK, *işl., ser. Gydyrdamak. Gydyrap gezeýin, bütüräp öleýin (Atalar sözi).*

GYDYRDAMA, *iş ady.* Gydyrdamak hereketi.

GYDYRDAMAK, *işl.* Azda-kände bir iş bilen meşgullanmak, başardygyňdan zähmet çekmek, ukybyňa, öz maýdalyňa, ýagdaýyňa görä işlemek.

GYDYRDANMAK, *işl.* Özünü gydyrdamak. *Garaz, gydyrdanyp ýörseň, toprak diýeniň bir bereketli zatdyr ("Edebiýat we sungat").*

GYDYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gydyrdamak, gydyrdap işleşip ýörmek.

GYDYRDAÝYŞ, *iş ady.* Gydyrdamak ýagdaýy.

GYGYLDAMA [gy:gyllama], *iş ady.* Gygyldamak ýagdaýy.

GYGYLDAMAK [gy:gyllamak], *işl.* Gygyldyly ses çykarmak, gyk-gyk etmek (käbir guşlar hakynda).

GYGYLDAMAZLYK [gy:gyllamazlyk], *iş ady.*
Gyk-gyk etmezlik.

GYGYLDAŞMAK [gy:gyllaşmak], *işl.* Gygyldyly seslenişmek, gyk-gyk edişmek.

GYGYLDATMAK [gy:gyllatmak], *işl.* Gygyldyly ses çykartmak.

GYGYLDAÝYŞ [gy:gyllaýyş], *iş ady.*
Gygyldamak ýagdaýy.

GYGYLDY [gy:gyly], *at.* Käbir guşlaryň gyk-gyk edip çykaryan sesiniň ady.

GYGYRAK [gy:gyrak], *syp.* Gygyrmaga endik eden, köp gygyrýan. *Gygyrak mal.*

GYGYRDAMA [gygyrdama], *iş ady.* Gygyrdamak ýagdaýy.

GYGYRDAMAK [gygyrdamak], *işl.* Demi gelmän gygyr-gygyr etmek, boglup zordan dem almak. *Ol gygyrdap, zordan iki agyz söz aýtdy.*

GYGYRDATMAK [gygyrdatmak], *işl.*
Bogazyndan bogmak, bogup demini zordan alar ýaly etmek.

GYGYRDAÝYŞ [gygyrdaýyş], *iş ady.*
Gygyrdamak ýagdaýy.

GYGYRMA [gy:gyrma], *iş ady.* Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRMAK [gy:gyrmak], *işl.1.* Kömege çagyrmak ýa-da bir zady jar etmek we ş.m. sebapli gaty

ses bilen batly geplemek. *Jarçy gygyrýardy. 2.* Gaty ses bilen birine käýemek, .

GYGYRMAKLYK [gy:ğyrmaklyk], *iş ady.* Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRTMAK [gy:ğyrtmak], *işl.1.* Gygyrmaga mejbur etmek, gygyrmagyna sebäp bolmak. *Ol çagany bijay tutup gygyrttdy* (B. Kerbabaýew). *Adamyň gaharyny getirip, ýersiz ýere gygyrtmak nämä gerek?* **4.** Signal bermek, düýtdüldetmek. *Gelnalyjy gidenler maşynlaryny gygyrdyp geldiler.*

GYGYRYŞ [gy:ğyryş], *iş ady.* Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRYŞMAK [gy:ğyryşmak], *işl.1.* Birnäçe bolup gygyrmak, köp bolup birden seslenmek, ýerli-ýerden gykylyk edişmek. *Horazlar gygyryşýar. 2.* Gaharyň gelip, biri-biriňe gygyrmak, gykylyklaşmak.

GYGYRYŞMAZLYK [gy:ğyryşmazlyk], *iş ady.* Gaharyň gelip, biri-biriňe gygyrmazlyk. *Gel, bir zat gepleşeli: gygyryşmalam, sögüşmälem* (H. Meläýew).

GYJAK, *at.* Kädisiniň ýüzüne ýary çekilen , üç kirişli, syhalyp çalýnýan perdesiz saz guraly. *Sary bagşynyň tutuş nesline mahsus bolşy ýaly, Pürli aga hem dutara-da, gyjaga-da erk ederdí* ("Türkmenistan"). *Gyjak çalmak.*

GYJAKÇY, *at.* Gyjak çalýan sazanda. *Gyjakçy hem bagşynyň golaýynda durup, nämä etmelidigini bilmeýän ýaly töwerek-daşyna äňedýärdi* (B. Seýtäkow).

♦ **Ýüzüňi gyjakçyň ýüzi ýaly etmek** gürründeşiňe göwnüň ýetmän ýa-da onuň gürrüňine pisint etmän, äsgermezçilik bilen ýüzüňi kese-kese sowmak. *Näme, ýüzüňi gyjakçyň ýüzi ýaly edip otyrsyň?*

GYJAKÇYLYK, *at.* Gyjak çalýan sazandanyň käri, ýagdaýy. *Ol Sahy bagşynyň ýanynda gyjakçylyk edipdi.*

GYJALAT [gyja:lat], *at.* Eden hereketiň ýa-da başarmadyk zadyň ýüzüňe basylyp aýdylýan söz, gyjyt. *Öwez gyjalata çydap bilmedi* ("Görogly").

♦ **Gyjalat bermek** biriniň bir zady oňarmaýanlygy hakynda janyňa deger ýaly söz aýtmak.

GYJALATLY [gyja:latly], *syp.* Gyjytly, teýeneli (söz hakynda). *Ejesiniň nämäni kakdyryp aýdýanynda düşünen Aýgöl, oňa birhili gyjhalatly garady* (B. Kerbabaýew).

GYJAMAK: diş gyjamak biri ýa-da bir zat barasynda ahmyr çekmek, gazaplanmak, gaty gaharlanmak. *Ol dişini gyjap gepledi* (H. Meläýew).

GYJY-GYJY [gyjy-ğjy], *at.* Ýaz aýlarynda gögerýän ot.

GYJYK, *at.* Garny, böwri, aýagyň aşagyny başga biri gyjyklanda ýüze çykýan ten, beden duýgusy, gülkiňi tutduryjy täsir. *Gyjygyň tutmak. Gyjygyň gelmek.*

GYJYKÇY, *at.* Tenine degip-degmänkän gyjygy tutup duran, gyjygy tutagan.

GYJYK-GYJYK, *at.* Gyjyklaman çaganyň gyjygyny tutdurmak, gyjygyny getirmek üçin aýdylýan söz.

GYJYKLAMA, *iş ady.* Gyjyklamak hereketi.

GYJYKLAMAK, *işl.* Başga biriniň, köplenç, garnynyň ýüzüni, dabanyňyň aşagyny barmaklaryň bilen çala dyrmalamak.

GYJYKLANMAK, *işl.* Gyjygyny getirmek üçin gülki duýgusyna täsir edilmek, güler ýaly edilmek. *Tomaşaçylar içleri gyjyklanana dönüp gülüşdiler.*

GYJYKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi gyjyklamak.

GYJYKLATMAK, *işl.* Gyjyklamaga mejbur etmek; gyjyklamagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Özüňden kiçä-de aýagyň aşagyny gyjyklydyp oturmak bolarmy?!*

GYJYKLAÝYŞ, *iş ady.* Gyjyklamak hereketi.

GYJYNDYRMAK [gyjynnyrmak], *işl.1.* Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge güýçli meýil döretmek. **2.** Gaharlandyrmak, gaharyny getirmek.

GYJYNMA, *iş ady.* Gyjynmak ýagdaýy.

GYJYNMAK, *işl.1.* Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge güýçli meýil döremek, hyjuw etmek. *Ýykylan pälwan gyjynyp galdy. 2.* Gahar-gazaba münmek, ahmyrly hyjuwlanmak, gaharlanmak, öjükmek. *Ol jedelleşende gyjynyp başlady.*

GYJYNMAKLYK, *iş ady.* Gyjynmak ýagdaýy.

GYJYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gyjynmak. *Olar namysa galan ýaly gyjynyşyp otyrdylar.*

GYJYRDAMA, *iş ady.* Gyjyrdamak hereketi.

GYJYRDAMAK, *işl.1.* Gyjyrdyly ses çykamak, gyjyr-gyjyr etmek. *Onuň dişleri gyjyrdady. 2. göç.m.* Sähel zada gaharlanmak, gaharyň gelmek, dişiňi gyjap çalt-çalt gürelemek.

GYJYRDATMAK, *işl.* Gyjyrdyly ses çykarmak, gyjyrt-gyjyrt etmek. *Men dişimi gyjyrdatdym-da, süýşeneklemäge başladym* ("Edebiýat we sungat").

GYJYRDAÝYŞ, *iş ady.* Gyjyrdamak ýagdaýy.

GYJYRDY, *at.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimden çykýan sesiň ady. .

GYJYRT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimden çykýan ses.

GYJYRT-GYJYRT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimlerden çykýan sesler.

GYJYT [gy:jyt], *at,ser.* **Gyjalat.** *Sen kime gyjyt berýärsiň?*

GYJYTLY [gy:jytly], *syp.* Gyjhalatly, igençli (söz hakynda).

GYK [gy:k], *at.1.* Gäwüş gaýtarýan haýwanlaryň öň iýen zadýndan gäwüşemek üçin ýañadan agyz

boşlugyna gaýtaryan bölegi. 2. Esreýän erkegiň agzyndan çykýan köpürjik.

◇ **Gygy ajamak** gaharjaň bolmak, gödek aýy sözli bolup ugramak. **Gygyňy pürkmek** ýakymсыз söz aýtmak, aýy söz aýtmak.

GYK-BAK [gy:k-ba:k], *at.* Alagalmagal, zenzele, gopgun, yzan-da-çuwanlyk. *Aýal, oglan-uşagyň gyk-bagynadan, yzan-da-çuwanlygyndan ýaña gulagyň kamata gelyärdi* (Ý. Mämmediýew).

GYKDA-BAK [gy:k-da-wa:k], *at,ser.* **Gyk-bak.**

GYKDA-BAKLYK [gy:k-da-wa:klyk], *at,ser.* **Gyk-bak.** *Sygyrlar örüden gelensoň, obanyň içi gykda-baklyk bolýardy.*

GYK-GYK [gy:k-gy:k], *s. ş. aňl. söz.* Käbir guşlar gygyranda çykýan ses.

GYKUW [gy:kuw], *at. 1. ser.* **Gykylyk.** *Şagallaryň gykuwlary, olara bakan uzyn-uzyn üýrýän itleriň sesleri eşidildi* (B. Kerbabaýew). 2. Geçýän durnalaryň owazlaşýan sesleri.

GYKUWLAMA [gy:kuwlomo], *iş ady.* Gykuwlamak ýagdaýy.

GYKUWLAMAK [gy:kuwlomok], *işl.* Gykuw etmek, gykylyklamak, alagykylyk etmek. *Gykuwlap möjegini aldylar daşyn, Aňk bolup oturdy, syrtardy dişiň* (N. Pomma).

GYKUWLAŞMAK [gy:kuwloşmok], *işl.* Birnäçe bolup gykuwlamak. *Gykuwlaşyp, asmandan Durna gelyär ýurduma* (M. Seýidow).

GYKUWLATMAK [gy:kuwlotmok], *işl.* Gykuw etdirmek, gykuwlap gygyrtmak, gykylyklatmak.

GYKUWLAÝYŞ [gy:kuwloýuş], *iş ady.* Gykuwlamak ýagdaýy.

GYKYLYK [gy:kylyk], *at.1.* Gaty çykýan gyk-bak ses, galmagal, zenzele, gopgun, gykuw. 2. Gykylyk sözünüň yzyndan etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalyar: **Gykylyk etmek** edilýän, bolýan zatlar bilen ylalaşman, sesiňi batlandyryp gürmek, galmagal etmek. *Paýlaşyp bilmeýän zadyň bar ýaly, gykylyk edip durmaň näme?*

◇ **Gykylyk gopmak** galmagal, gopgun turmak.

GYKYLYKÇY [gy:kylykçy], *syp.* Köp gykylyk edýän, galmagalçy, jenjelçi, gopgunçy.

GYKYLYKLABERMEK [gy:kylyklavermek], *işl.* Gykylyklap başlamak. *Ol birden gykylyklaberdi.*

GYKYLYKLAMA [gy:kylyklama], *iş ady.* Gykylyklamak ýagdaýy.

GYKYLYKLAMAK [gy:kylyklamak], *işl.* Gykylyk, galmagal etmek, zenzele, gopgun turuzmak. *Ol boguk sesi bilen gykylyklamaga durdy.*

GYKYLYKLAMAZLYK [gy:kylyklamazlyk], *iş ady.* Gykylyk etmezlik. *Gykylyklaman oturyň.*

GYKYLYKLAŞMAK [gy:kylyklaşmak], *işl.1.* Birnäçe bolup gykylyklamak. 2. Biri-biriňe gaty

gygyryp, hemleli bir zatlar aýtmak, diýmek. *Utanaňzokmy, ýöne gykylyklaşyp dursuňyz.*

GYKYLYKLAYYŞ [gy:kylyklaýyş], *iş ady.* Gykylyklamak ýagdaýy.

GYL, *at.* Adamyň, haýwanyň derisiniň ýüzüne çykýan we sapaga çalyň edýän sapak şekilli gatyja ösüntgi.

◇ **Gyly gyrylmadyk** heniz geýilmedik, heniz ulanylmadyk, örän täze. **Aradan gyl geçmezlik ser. Ara.**

GYLAW [gylow] **I**, *at.1.* Bişen gawunyň etiniň ýüzündäki ýukajyk sary gatlak. *Gawunyň gylawyny aýyr.* 2. Daşa çalňyp ýiteldilen pyçagyň, päkiniň ýiti ýüzündäki tozgalap duran owunjak demir bölejikleri; päkiniň, pyçagyň ýiti ýüzi. 3. Ýitije çigrek, iniňi tikenekledýän sowuk. *Howanyň gylawy bar.*

GYLAW [gylow] **II**, *at.* Bir işi, zady ýerine ýetirmek üçin isleg, höwes, meýil, hyjuw.

◇ **Gylaw almak** birinden ýa-da bir zatdan meçew beriji täsir ýetmek, meçewlendiriji täsir ýetmek. *Dogumlyja Maýsajyk öňki sözünüň ýer alanyna has gylaw alyp, ýene gürlämäge başlady* (B. Annageldiýew). *Seniň kimden gylaw alýanyňy-ha bilemok weli, soňky wagtlarda bolup ýörşüň-a bir hiliräk görüňär.* **Gylaw bermek** götergilemek, meçew bermek, küşgürmek.

GYLAWLAMA [gylowlomo], *iş ady.* Gylawlamak ýagdaýy.

GYLAWLAMAK [gylowlomok], *işl.1.* Ýüzi gylaw almak, ýüzünde gylaw emele gelmek. *Çalnan päkiniň ýüzi gylawlady.* 2. Bişip başlamak, suwy süýjemek. *Gawun ýaňy gylawlap başlapdyr.*

GYLAWLANDYRMAK [gylowlonnurmok], *işl.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge höweslendirmek, isleg, meýil döretmek; gylaw bermek, hyjuwlandyrmak. *Şatlykly habar ony täze ýeňişlere gylawlandyrdy.*

GYLAWLANMAK [gylowlonmok], *işl.* Bir işi etmäge ýa-da haýsydyr bir zada höweslenmek, gylawly bolmak. *Täzeden bäre sen okuwa gaty gylawlanyp başlapsyň.*

GYLAWLY [gylowly] **I**, *syp.1.* Gylawy bar bolan, gylaw emele gelen. *Seniň päkiň ýüzi gylawly.* 2. Yüzünde gylawy bolan, bişip başlan (gawun hakynda).

GYLAWLY [gylowly] **II**, *syp.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge islegi, meýli güýçli, höwesjeň, göwünjeň, hyjuwly. *Gylawly söweş küýsänler, Sagdagyn egri asanlar* ("Görogly").

GYLAWLYLYK [gylowluluk], *at.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge islegi, meýli barlyk, höwesjeňlik, göwünjeňlik.

GYLÇY, *syp., gepl.d.* Ýaranjaňlyk edýän, ýaranjaň.

GYLÇYK, *at.1.* Arpanyň, bugdaýyň, arpaganyň we ş.m. däneleriniň, gabygynyň ujundaky dürterişi duran gyljymak püri. *Daşhanlar döwek goşup, dänäni gylçykdyr samandan saýlaýardylar.* **2.** Balygyň etindäki inçejik uzyn süňkjagazlar.

GYLÇYKLY, *syp.* Gylçygy bar. *Orakçylaryň penjesine agram berýän gylçykly towza bolsa bagt ýyldyzynyň şöhle syçratgysyna döndi* (B. Kerbabaýew). *Gylçykly balyk.*

GYLÇYLLAŞMAK, *işl., gepl.d.* Biri bilen gözdençykgynç derejede ýakyn aragatnaşyk saklamak, gaty ýakynsyrap gatnaşmak. *Ol pylany bilen gaty gylçyllaşýar welin, beýle gatnaşygyň soňy boláýsa näbileşin?*

GYLÇYLYK, *at,gepl.d.* Ýaranjaňlyk, ýalymsaklyk.

GYLDYRGAN [gyllyrğan], *at.1.* Käbir haşal otlaryň baldagynda, ýapragynda ösýän gyl ýaly tikenjikler. *Elime gyldyrgan çümdi.* **2.** Gumda bitýän iýilýän ot.

GYLGUÝRUK [gylguýruk], *at.* Möwsümleýin uçup gelýän, guýrugy inçe, müçesi kiçiräk aw guşy. *Gyrylyjk sesli, uçarman gylguýruklyryň ilkinji tapgyrlary agyp-döňýärdiler* (B. Gurbanow).

GYL-GYMYR [gyl-ğymyr], *at.* Gylyň owunjak bölekleri, gylyň gyryndylary.

GYLJAGAZ [gyljağaz], *at.* Kiçijik gyl.

GYLLA: *gylla ýary* bir zadyň deň ýary, ikiden bir bölegi.

GYLLAK, *syp.* Endamynda gyly kän , tüýlek, gylly. *Gyllak adam.*

GYLLAKLYK, *at.* Endamy tüýleklik, gyllylyk.

GYLLAMA, *iş ady.* Gyllamak ýagdaýy.

GYLLAMAK, *işl.* Geçiniň sütügindeň çöpürini saýlamak, düýe ýününiň irimçigini saýlap aýyrmak. *Egriljek ýüni gyllamak.*

GYLLAYYŞ, *iş ady.* Gyllamak işi.

GYLLY, *syp. 1. ser.* **Gyllak.** *Begenjiň gözüne onuň gylly barmaklary rula gelişmeýän ýalydy* (B. Kerbabaýew). **2.** Gyly bar bolan, gyly gowy aýrylmadyk. *Diwana geldi işikden, Gözläp durdy deşikden, Diwana bir suw beriň, Gara gylly meşikden* (Küştdepdi).

◊ **Gylly kelle** (*gepl. d.*)gelin. *Genjim beg diýen ogly, ýanyna bir gylly kelle getirilip öylendirilenden soň, öz ugruna dünýä bilen mübtela bolup gidiberdi* ("Görogly").

GYLLYK, *at.* Agyz boşlugyndan süýgüp çykýan sülekey, suwuklyk, hyllyk. *Agzyndan gyllygy akyp, kellesiniň aşagyna goýan telpeginiň biraz ýerini öl-myççyk etdi* (O. Ödäýew).

◊ **Gyllygyňy akdyryp ýörmek** özüni oňarman ýörmek, başarnyksyz bolmak.

GYLLYLYK, *at,ser.* Gyly baryk.

GYLTAMA, *iş ady.* Gyltamak ýagdaýy.

GYLTAMAK, *işl.* Çala degip geçmek, gyltyz degmek, sydyrdyp geçmek.

GYLTAYYŞ, *iş ady.* Gyltamak derejesi.

GYLTYM, *at.* Ýerden ýaňy saýlanan gyrtçy, sähelçe ösen ot. *Bu günler goýunlar gyltyma kowalaşýardylar.*

◊ **Gyltyma kowalaşmak** ýaňy dürterip ugran ota çapmak, ýykgyň etmek, öwrenmek.

GYLTYZ, *syp.1.* Kemter, çalaja. *Taýak oňa gyltyz degdi.* **2.** Kelte, gysga. *Odun ýüpiüm gyltyz geldi.*

◊ **Gyltyz kakmak1)** çala ýetmezlik. **2)** çala degmek, kemter gaýtmak.

GYLTYZRAK [gyltyzra:k], *syp.1.* Bolmalysyndan has kemteräk, gysgarak. *Mataň gyltyzrak geldi.* **2.** Ýeter-ýetmez, çala.

Görogly munuň hem ýagyrynysyndan naýzany gyltyzrak ýetirip kowup barýar ("Görogly").

GYLYÇ, *at.1.* Polatdan ýasalyan uzyn egri, bir ýüzli sowuk ýarag. **2.** *dokm.* Kilim, dolak ýaly zatlar dokalanda argajy kakmak üçin agaçdan ýasalan senet, gural. **3.** Oglana dakylýan at.

◊ **Gylyçdan geçirmek** gylyç bilen çapyp öldürmek, bir ýanyndan gylyç bilen girmek.

GYLYÇLAMA [gylışlama], *iş ady.* Gylyçlamak ýagdaýy.

GYLYÇLAMAK [gylışlamak], *işl.* Gylyç bilen urmak, gylyç bilen çapmak, gylyç salmak. *Ol ýodajygyň iki gyrasyna dikilen çybyklary gylyçlap barýardy.*

GYLYÇLANMAK [gylışlanmak], *işl.* Gylyç bilen çapylmak, gylyç salynmak.

GYLYÇLAŞMAK [gylışlaşmak], *işl.* Biri-biriňe gylyç salmak.

GYLYÇLATMAK [gylışlatmak], *işl.* Gylyçlamaga mejbur etmek, gylyçlamagy başga birine buýrup etdirmek.

GYLYÇLAÝYŞ [gylışlaýyş], *iş ady.* Gylyçlamak ýagdaýy.

GYLYK, *at.* Adamyň özüni alyp barşynda ýüze çykýan has durnukly ruhy häsiýeti, häsiýet. *Biri baý bolupdyr diýseler ynan, beg bolupdyr diýseler ynan, gyllygy üýtgapdir diýseler ynanma* (Atralar sözi).

GYLYKDAŞ, *syp.* Bir meňzeş gyllykly, häsiýetleri meňzeş.

GYLYK-HÄSIÝET [gyllyk-häsiýet], *at.* Adamyň özüni alyp barşynda ýüze çykýan ruhy özboluşlyklaryň jemi. *Ahal-teke bedewleri bolsa, hakykatdan hem, tebigatyň adama eçilen aýratyn sowgadydyr, ol*

sazlaşyklylygyň, gözelligiň hem-de wepalylygyň ähli gylk-häsiýetlerini özünde jemleýär ("Türkmenistan").

GYLYKLY, *syp.* Belli bir gylga, häsiýete eýe bolan. *Ol hoş gylkly, alçak ýigit.*

GYLYKSYZ, *syp.* Gylgy gowy däl. *Gylksyz adam.*

GYLYM, *at.* Edilýän hereket, boluş, edim-gylm, özüni alyp baryş. *Olar erbet gylmlary bilen hemmelere bellendiler.*

GYLYNMAK, *isl., gepl.d.* Bir zada ýetmäge ymtylmak, gowurak iş ornuny we ş.m. eýelemegiň arzuwynda bolmak. *Wezipä gylmak. Baýraga gylmak.*

GYLÝAL [gylýa:l], *at.* Atlaryň ähli jynsny öz içine alýan umumy ady. *Tohum gylýallarymyz üçin athana saldyrdyk* (A. Gowşadow).

GYLÝALÇY [gylýa:lçy], *at.* Gylýalçylyk bilen meşgullanýan adam. *Gylýalçylar oňat aladalar netijesinde dünýäde iň oňat tohum gylýallary dörettiler.*

GYLÝALÇYLYK [gylýa:lçylyk], *at.* Maldarçylygyň pudagy hökmünde gylýal ösdürip ýetdirmeklik. *Tapylan süňkler gylýalçylygyň hem düýedarçylygyň ösdürilendigine şaýatlyk edýär* ("Mugallymlar gazetini").

GYMMAT, *at.1.* Öndürilen harydyň düşýän bahasy. *2.syp.* Hakyky nyryndan ýokary, arzan däl. *Gymmat haryt. 3.* Bir zadyň gowulygy, artykmaçlygy. *Göwher daşyň ýüzük etseň mis bile, Gymmaty egsilmez, hormat ýaggydyr* (Magtymguly). *4. ser. Gadýr-gymmat. 5.* Gyza dakylýan at.

GYMMATBAHA, *syp.* Bahasy gymmat, köp pula durýan, örän bahaly. *Bu goýunlaryň iň gymmatbaha, gowy ak ýüni bolýar. Gymmatbaha metal.*

GYMMATÇYL, *syp.* Zady öz bahasyndan gymmat satýan, ýokary baha bilen satýan. *Gymmatçyl adam.*

GYMMATÇYLYK, *at.* Zatlaryň bahasynyň gymmat boluş ýagdaýy, nyrhy, bahasy ýokarylyk. *Gymmatçylyga garşy göreşmek üçin önüm öndürilişini ýokarlandyrmaly.*

GYMMATLAMA, *iş ady.* Gymmatlamak derejesi.

GYMMATLAMAK, *isl.* Öňki bahasyndan nyrhy ýokarlanmak, bahasy artmak, nyrhy galmak.

GYMMATLAMAKLYK, *iş ady.* Gymmatlamak ýagdaýy.

GYMMATLAMAZLYK, *iş ady.* Bahasy ýokary galmazlyk.

GYMMATLAŞMAK, *isl.* Bahasy, nyrhy öňküsinden birneme ýokarlanmak, bahasy kem-kemden ýokary galmak, gymmatlap ugramak.

GYMMATLATMAK, *isl.* Bahasyny, nyrhyny öňküsinden galdyrmak, bahasyny köpeltmek, nyrhyny artdyrmak.

GYMMATLAÝYŞ, *iş ady.* Gymmatlamak derejesi. *Harytlaryň gymmatlaýyşy.*

GYMMATLY, *syp.1.* Ähmiýetli, peýdaly, wajyp. *Gymmatly maslahat. Gymmatly teklipl. Gymmatly söz. 2. göç.m.* Gadýrly, söýgüli, arzyly. *Sen meniň üçin ähli dostdan gymmatly.*

◊ **Gymmatly wagt** iň ähmiýetli, peýdaly, gerekli pursat.

GYMMATLYK, *at.1. ser. Gymmatçylyk. 2. syp.* Gymmatly zat, hadysa. *Medeni gymmatlyklar. Maddy we ruhy gymmatlyklar.*

GYMPAÝ, *syp.* Bir gözünüň ýokarky gabygy gözünüň üstüne bürelip, gözünü çala açyp seredýän, bir gözi gypygrak. *Gympaý adam.*

GYMPAÝLYK, *at.* Gympaýyň ýagdaýy, bolşy.

GYMŞAMAK, *isl., kön.s., ser. Gymyldamak 1.*

GYMŞAŞMAK, *isl., ser. Gymyldaşmak1.* *Sürüldiler il barysy eňseşip, Pyganyndan daglar, daşlar gymşaşyp, Asman joşa geldi, zemin gowşaşyp, Bulutlar durdular nala, Seýidi!* (Zelili).

GYMŞATMAK, *isl., ser. Gymyldatmak.* Çagajyk ukynyň arasynda ýylgyrýar we dodaklaryny gymşadýar-da, ýene uka gidýär.

GYMYLDAMA [gy:myllama], *iş ady.* Gymyldamak hereketi.

GYMYLDAMAK [gy:myllamak], *isl.1.* Eýläk-beýläk gozganmak, hereketlenmek. *Goja sallançakda gymyldan Nazarjyga seretdi* (H. Meläýew). *2. gepl.d.* Azda-kände işlemek, zähmet çekmek. *Şoldur-şol, bir kârde gymyldap ýörün. 3.* Çala ýöräp ugramak, ýerinden gozganmak, hereketlenmek, gymyldamak. *Araba ýuwaşlyk bilen gymyldap ugrady.*

GYMYLDAMAKLYK [gy:myllamaklyk], *iş ady.* Gymyldamak ýagdaýy.

GYMYLDAŞMAK [gy:myllaşmak], *isl.1.* Birnäçe zat gymyldamak, köp bolup gymyldamak, hereketlenmek. *2. gepl.d.* Özünden başga birnäçe adam bilen bile bir zada meşgullanmak, bir işe güýmenmek. *Bizem güýjümüziziň ýetdiginden gymyldaşan bolup ýörüs.*

GYMYLDATMAK [gy:myllatmak], *isl.* Bir zady çala hereketlendirmek (yrgyldatmak, ýerinden gozgamak).

GYMYLDAÝYŞ [gy:myllaýyş], *iş ady.* Gymyldamak hereketi.

GYMYLDY [gy:mylly], *at.1.* Bir zat gymyldanda (çala hereketlenende, gozgananda, togalananda) emele gelýän hereketiň ady. *2.* Başyň çaramaklyk, işläp gününü görmeklik, özüni oňarmaklyk; – *Girim-çykym nähili? Taplar ýagşymy? – Aý, bir gymyldy bar.*

GYMYL-GYMYL [gy:myl- gý:myl], *s. ş. aňl. söz.* Çala gymyldanylanda emele gelýän hereket. *Gymyl-gymyl etmek.*

GYMYRSAMA, *iş ady.* Gymyrsamak ýagdaýy.

GYMYRSAMAK, *işl.* Köpçülik bolup hereket etmek, ýöremek, topar bolup bir ugra barmak (köplenç, ownuk mör-möjekler hakynda). *Hiniň töwereginde garynjalar gymyrsaýardylar.*

GYMYRSAÝYŞ, *iş ady.* Gymyrsamak ýagdaýy.

GYMYRSY, *at.* Köpçülikleýin edilýän hereket, gymyldy, başly-baratlyk. *Birinji tüpeň sesi çykan badyna, ibirt-de zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşadow).

GYMYZ, *at.* Baýtal süýdünden taýýarlanýan çal. *Gazak dostum maňa gymyz berdi.*

GYN [gy:n], *at.* Pýçagyň, gylýjyň tygyna laýyk edilip, gaýyşdan we ş.m. zatdan edilýän gap, gylap.

◊ **Gyn ýaly** dar, syrlaşyp duran. *Onuň jalbarynyň gonjy edil gyn ýalydy.*

GYNALMAK [gy:nalmak], *işl.* Sütem edilmek, süteme, jebre sezewar edilmek.

GYNAMA [gy:nama], *iş ady.* Gynamak hereketi.

GYNAMAK [gy:namak], *işl.* 1. Sütem, zorluk etmek, jebir, azap çekdirmek, süteme sezewar etmek. 2. Azar bermek, janyny ýakmak, ezýet bermek, ynjytmak.

GYNAMAKLYK [gy:namaklyk], *iş ady.* Gynamak ýagdaýy.

GYNANÇ [gy:nanç], *at.* Agyr ýitgi, şowsuzlyk we ş.m. zerarly döreýän gaýgyly duýgy, gam, gussa. *Sen asyl öz gynanjyňy menden näme üçin gizledin?*

◊ **Gynanç bildirmek** biriniň gynanjyna duýgudaşlyk bildirmek.

GYNANÇLY [gy:nanyşly], *syp.* Gynanç döredýän. *Gynançly habar.*

GYNANDYRMAK [gy:nannyrmak], *işl.* Birinde gynanç döretmek, ýüregini awutmak. *Bolan waka ýaman gynandyrdy.*

GYNANDYRYJY [gy:nannyryjy], *Gynanç dörediji, ýürek awudyjy.*

GYNANJAŇ [gy:nanjaň], *syp.* Sähel zada gynanýan, ýüregi awaýan, nebsi agyrýan. *Gynanjaň adam.*

GYNANJAŇLYK [gy:nanjaňlyk], *at.* Gynanjaň adamyň häsiýeti, gynanmak gylygy.

GYNANMA [gy:nanma], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy.

GYNANMAK [gy:nanmak], *işl.* 1. Bir zat sebäpli ýüregiň awamak, nebsiň agyrmak, gynanç döremek. 2. Bir zada ökünmek, ahmyr etmek. *Otludan galanyma gynanybam durmadym.*

GYNANMAKLYK [gy:nanmaklyk], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy.

GYNANYŞ [gy:nanyş], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy, derejesi. *Gynanyşy gaty ýaly-la?!*

GYNANYŞMAK [gy:nanyşmak], *işl.* Bile gynanmak, birnäçe bolup gynanmak. *Gynanyşyp, köp arman çekip galdylar* ("Görogly").

GYNATMAK [gy:natmak], *işl.* Gynamak katdyna ýetirtmek.

GYN-GYSSAG [gy:n-ğyssağ] : **gyn-gyssag görmezlik** kynçylyk görmezlik. *Ol gyn-gyssag görüp ýaşan adam dälidir.*

GYŇAÇ [gy:ñaç], *at.* 1. Durmuşa çykan türkmen aýal maşgalalarynyň başyna ýa-da börügine oraýan uzyn üçburç ýaglygy. *Haty gyňajynyň ujuna düwdi.* 2. Başa atylýan, oralýan owadan gülli ullağan ýün ýaglyk, şabrama ýa-da pişigöýme.

GYŇAÇLYK [gy:ñaşlyk], *syp.* Gyňaç üçin niýetlenen, gyňaç eder ýaly, gyňaç bolar ýaly (mata). *Gyňaçlyk mata.*

GYŇAJUJY [gy:ňaju:jy], *at.* Gyňajyň ýasynylýan çowunyň ujuna berkidilip, börüge ildirilýän, ujy ildirigçli ýasyja kümüş şaý, ýaşmagujy.

GYŇAK, *at.* Çöregiň gyrasynyn gatyrap bişen kitirdewük ýeri. *Çöregiň gyňagy.*

GYŇRA, *syp., ser.* Gyňyr. *Gyňra adam.*

GYŇRALMA, *iş ady.* Gyňralmak ýagdaýy.

GYŇRALMAK, *işl.* 1. Azm urmak, dazarylmak, herrelmek. *Ahyrsoňy gyňralmaly boldy.* 2. Gyňyr bolmak, hyrsyzlanmak, gaharly seretmek. *Ol gyňralyp seretdi.*

GYŇRALYŞ, *iş ady.* Gyňralmak derejesi.

GYŇYR, *syp.* Yüzi agyr, hyrsyz, yzgytsyz, gyňra.

GYŇYRLYK, *at.* Gyňyr gylyk-häsiýetlilik, hyrsyzlyk, yzgytsyzlyk, gyňrallyk. *Ol gyňyryk bilen gelnine seretdi-de çykyp gitdi* (B. Gulow).

GYP: gyp basmak birden gamça basmak, ýüzin salmak, aýak aldygyna çapdyryp gitmek. *Pülwan aga başyny gutaryp bilserazy, atyny münüp gyp basdy* (S. Annasähadow).

GYP-GYRMYZY, *syp.* Öte gyrmyzy, has gyrmyzy. *Gyp-gyrmyzy gyňaç.*

GYP-GYZYL, *syp.* Dym-gyzyl, öte gyzyl, gaty gyzyl. *Gyp-gyzyl alma.*

GYPJYK, *syp.* Sähel bir hereket üçin gypjynyp duran, tisginmekden, gypjynmakdan öwrendekli bolan, gypjynagan. *Gypjyk at.*

GYPJYKLYK, *at.* Gypjyga mahsus bolan gylyk-häsiýet. *Onuň gypjyklygy aýrylandyr.*

GYPJYNDYRMAK [gypjynnyrmak], *işl.* 1. Bedeniňe agram salyp agyrtmak, bijaý hereket edip, bir ýerini agyrtmak. *Biliňi gypjyndyrmak.* 2. Urjak ýaly edip, biriniň gözünü gyp-gyp etdirip tisingindirmek, tisingindirip gorkuzmak.

GYPJYNMA, *iş ady.* Gypjynmak ýagdaýy.

GYPJYNMAK, *işl.* 1. Bedeniň bir ýerine agram düşüp agyrmak. *Onuň bili gypjynpydyr.* 2. Salganýan

zat bir ýerine deger öýdüp, gözünü gyrt-gyrt edip tisginmek, gorkup tisginmek. “*Öňünden alaja-mulaja pişik çyksa gorkjakmy?*” diýende, jigisi: “*Ýok*” diýip, pert jogap beren dessine dogany iki elini onuň ýüzüne golaýladyp, çapak çaldy weli, ol tisginip, gözlerini gypmany duýman galdy (Halk döredijiligi).

GYPJYNYŞ, *iş ady*. Gypjynmak ýagdaýy.

GYPJYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gypjynmak, bilelikde gypjynmak.

GYPMA, *iş ady*. Gypmak ýagdaýy.

GYPMAK, *işl.* 1. Köplenç, bir gözünü çalt ýumup açmak arkaly birine yşarat etmek; gabaklary çalt hereketlendirmek. *Ol göz gypyp, ýyljyraklap gepledi.* 2. *ser. Gyrtmak* 2. *Eşek gulagyny gypyp, kürresine topuldy.*

GYPMAKLYK, *iş ady*. Gypmak hereketi.

GYPYK, *syp.* 1. *ser. Gympaý.* 2. Gulaklary ýapyrylyp duran (mal hakda). *Gulagy gypyk eşek.*

GYPYNÇ, *at.* Birinden edilýän ätiýaç, howatyr, gorky-ürki.

◊ **Gypynç etmezlik** birinden ýa bir zatdan çekinmezlik, gorkmazlyk, howatyr etmezlik. *Seýdi handan hiç hili gypynç etmän, batyrgaý jogap beripdir* (N. Pomma).

GYPYRTMAK, *işl., gepl., d.* Bir ýan ujundan kesip, ýatyrp ugramak, pürrelemek. *Sen näme mekgejöweni gypyrtdyp, baryarsyň?* (A. Gowşadow).

GYPYRYŞ, *iş ady*. Gypyrmak ýagdaýy.

GYPYŞ, *iş ady*. Gypmak ýagdaýy.

GYPYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe göz gypmak. – *Sen ony al, men muny – diýip, göz hem gypýşdy.* 2. Gulaklary ýapyrmak, ýapyryşmak (at, eşek hakynda). *Atlar gulaklaryny gypýşyp, suwly bedrä topuldylar.*

GYR I, *at.* Takyr, çöl, alaň bolup uzalyp gidýän daşlyk, çägelik ýer. *Günortan yssy çagynda, Düşdüler ýalazy gyrda* (M. Seýidow).

◊ **Gyryň daşy ýaly** örän köp, bol, çendanaşa kän (köplenç, bakja ekinleri hakda). *Ekinler başyna gören ýaly bitipdir, garpyzmyz dagy gyryň daşy ýaly* (N. Esenmyradow).

GYR II: gyr duşman biri-birine öçli, baryp ýatan duşman, tüýs duşman. **Gyr kakyny (jyny)** *ser. Gyrtjyn, Gyr-kakyn.* *Olaryň gyr jyny ýolbarslaryň çagalarymys* (O. Ödäýew).

GYR [gy:r], *syp.* Çalymtyl reňkli. *Watan üçin çykdy gyr at üstüne, Tä janym çykynça dönmenem, begler!* (Seýdi).

GYRA, *at.* 1. Bir zadyň üst tekizligini çäklendirýän çeti, erňegi, töweregi. *Gyrasyň gör-de, bizini al, Enesini gör-de, gyzyny al* (Atalar sözi). 2. Giňişlik bilen baglanyşykly zatlaryň ýakasy, kenary. *Deňziň gyrasy. Şäheriň gyrasy. Tokaýyň gyrasy.* 3. Yz, yz tarap; çet.

GYRADEN, *syp.* Hemmesiniň boýy, derejesi deň, bir meňzeş, birsydyrgyn.

GYRADENLIK, *at.* Hemmesiniň boýy, derejesi deňlik, bir meňzeşlik, kybapdaşlyk, birsydyrgynlyk. *Zähmete hak tölenende gyrađenlik bolup bilmez, her kimiň gazanjy işleýşine görädir.*

GYRADOLAW [gyradolow], *at.* Haly we haly önümleriniň iki gyrasyndaky baş-altı erşiň daşyna uzynlygy boýunça saralýan gök, ýaşyl ýa-da gara ýüp.

GYRAGARA [gyrağara], *at.* 1. Keçäniň gyra-syndaky on-on baş santimetr çemesindäki gara zolak. 2. Tarada dokalýan matalaryň gyrasyna goýberilýän bir-iki santimetr çemesindäki gara, ýaşyl çyzmyk.

GYRA-GYRMA [gyra-ğyrma], *syp.* Erňegine çenli dolan, püre-pür, dos-doly, gyrma-gyrat.

GYRAK-BUJAK [gyrak-bu:jok], *at.* Bir zadyň çeti, gyrasy, gapdaly, eýlesi-beýlesi. *Olaryň hyýaly gytrak-bujagrakdan habar tutup gaýtmakdy* (Ý. Mammediýew).

GYRAKLATDYRMAK, *işl.* Gytraklatmak işini birine etdirmek.

GYRAKLATMAK, *işl.* Işden, wezipeden we ş.m. çetleşdirmek.

GYRAKY, *syp.* Haýsydyr bir ýeriň gyrasyndaky, çetindäki. *Gyraky tam.*

GYRAN, *syp., gepl. d., ser. Gyrgyn.* *Kyrk ýyl gyran gelse, içinde ajally öler* (Atalar sözi).

◊ **Gyrana bermek 1)** bir ýanyndan köpçülikleýin gyrmak, öldürmek. 2) *göç.m.* gülşüklü sözler aýdyp, köp adamy gaty güldürmek, gyzylygyran bolup güler ýaly etmek. *Ol gyzykly hem gülküli gürrüňleri bilen diňläp oturanlary gyraňa berip otyrды.* **Gyran alan (almys)** “gyrlyp tükenesiňiz” diýen manyda ulanylýan gargyş sözi. **Gyran degen (degmiş)** *ser. Gyran alan (almys).*

GYRAN [gyra:n], *at.* Tümeniň ondan birine barabar kümüş pul birligi. *Sanadylar jynhyrdadyp gyrany, Küde gyran haýran etdi göreni* (B. Kerbabaýew).

GYRAN-JYRAN [gyra:n-jyra:n]: **gyran-jyrana salmak** *ser. Gyran-jyran etmek.. Gyran-jyran etmek* dyr-pytrak etmek, başly-barat dargatmak, hersini bir ýana kowmak. *Öňünden çykan towşanlary kowalap, gyran-jyran edipdir* (A. Soltanmyradow).

GYRASARY [gyrasa:ry], *at.* Aýal-gyzlaryň tarada dokaýan keteni, sowsany we ş.m. matalarynyň gyrasyndaky sary, ýaşyl zolak. *Onda keteniniň gyrasarysy, Ýada salýar çopantelppek gülleri* (M. Seýidow).

GYRAT [gyra:t], *syp.* Bir zada has ýakyn, has golaý. *Ýorunjany ýere gytrat edip ormaly.*

GYRATLAMA [gyra:tlama], *iş ady.* Gyratlamak ýagdaýy.

GYRATLAMAK [gyra:tlamak], *ışl.1.* Haýsydyr bir ýere golaýlamak, ýakynlamak. *Gün Köpetdagyny beýik gerşine gyratlapdy* (A. Gowşudow). **2.** Belli bir wagta laýyklamak. *Gijä galaryn öýtmediňmi, edil otlyň ugrajak wagtyna gyratlap gelýäň!?*

GYRATLAÝYŞ [gyra:tlayýş], *ış ady.* Gyratlamak işi.

GYRAW [gyrow], *at.* Ir ertiriň ümürliräk sowuk howasynda sowan ýeriň, otuň, çöp-çalamlaryň üstüne düşüp, ýukajyk ak örtük emele getirýän gar tozgjajyklary görmüşindäki ygal. *Ýere gyraw düşüpdür.*

◊ **Gyraw düşen ýaly bolmak** agarmak, çalamak. *Saç-sakgalyň-a gyraw düşen ýaly bolupdyr.*

GYRAWLAMA [gyrowlomo], *ış ady.* Gyrawlamak ýagdaýy.

GYRAWLAMAK [gyrowlomok], *ışl.1.* Ýüzünde, üstünde gyraw emele gelmek. *Agaçlaryň ýapraklary gyrawlapdyr.* **2. göç.m.** Saç-sakgaly agaryp başlamak, çalamak. *Sakgaly gyrawlamak.*

GYRAWLAMAZLYK [gyrowlomezluk], *ış ady.* Gyraw örtügi emele gelmezlik.

GYRAWLATMAK [gyrowlotmok], *ışl.* Gyraw emele getirmek.

GYRAWLAÝYŞ [gyrowloýuş], *ış ady.* Gyrawlamak ýagdaýy.

GYRÇABERMEK [gyrça:vermek], *ışl.* Gyrçap ugramak; gyrçamagy dowam etdirmek. *Bol, piliňi al-da gyrçaber. Yabyň içini şeýt-de ýadaýançaň gyrçaber.*

GYRÇALMAK, *ışl.1.* Suw geçýän ýabyň içi gyrlyp arassalanmak, hapasy gyrlyp aýrylmak. *Suw akýan ýap gyrçaldy. Ýeriň çayry gyrçalyp aýryldy.* **2.** Ýiti zat bilen ownuk böleklere bölünmek, kerçelmek. *Gyrçalan ýorunja.*

GYRÇAMA, *ış ady.* Gyrçamak işi.

GYRÇAMAK, *ışl.* Ýabyň ýa-da bir ýeriň ot-çöpüni, üstki gatlagyny pil we ş.m. zatlar bilen girmek, gyrp aýyrmak. *Haşal otlary gyrçap aýradyk.*

GYRÇAMAKLYK, *ış ady.* Gyrçamak ýagdaýy.

GYRÇAMAZLYK, *ış ady.* Gyrçamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Heniz ýaby gyrçamandyk.*

GYRÇAŞDYRMAK, *ışl.* Gyrçap gutarmak, yzly-yzyna gyrçamak, gyrçap çykamak. *Yaplary gyrçaşdyrmak.*

GYRÇAŞMAK, *ışl.1.* Gyrçamak işini bile etmek, bilelikde gyrçamak. *Adamlar ýaplary gyrçaşyp ýördüler.* **2.** Gyrçamaga kömek etmek. *Ýaşula mellegindäki çayýrlary gyrçaşdym.*

GYRÇATMAK, *ışl.* Gyrçamak işini birine etdirmek; gyrçamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Yaby gyrçadyp arassalatmak. Ýorunjany gyrçatsaň, şony menem oňarjak ahyry.*

GYRÇAÝYŞ, *ış ady.* Gyrçamak täri.

GYRÇUW, *syp.* Gysga gyrkylan. *Ol güri gara sakgalynyň ujuny çyryyp, gyrçuw edipdir* (A. Gowşudow).

◊ **Gyrçuw sakgal** gaýçy bilen gyrkylp gysgaldylan, gyrađen edilip, gyrkylan gysgajyk sakgal. *Gyrçuw sakgally adam.*

GYRÇYLDAMA [gyrçyllama], *ış ady.* Gyrçylamak ýagdaýy.

GYRÇYLDAMAK [gyrçyllamak], *ışl.* At ýaly haýwanlar gatyрак ot, bedede iýende gyrçyldyly ses çykamak.

GYRÇYLDATMAK [gyrçyllatmak], *ışl.* Gyrçyldyly ses çykarmak. *At oty gyrçyldadyp iýýärdi.*

GYRÇYLDAYYŞ [gyrçyllayýş], *ış ady.* Gyrçyldamak derejesi.

GYRÇYLDY [gyrçyly], *at.* At ýaly haýwanlar gatyрак ot, bedede iýende çykýan sesiň ady.

GYRÇYM: gyrçym bolmak azrak ösmek, ele ilip ugramak, gyrçamaga, ormaga ýaramak (ot, ýorunja we ş.m. hakynda). *Ýorunja gyrçym bolupdyr.*

GYRÇYMA, *at.* Güýz aýlarynda ýorunjanyň iň soňky gowy ösüp bilmedik ýüzi; ýaňy boý alyp ugran ot. *Gök gyrçyma ülpüldäp otyrды.*

GYRDAMA, *ış ady.* Gyrdamak ýagdaýy.

GYRDAMAK, *ışl.* Būdūr-sūdūr ýerini gyrp düzlemek, ýonup ýylmamak, gyrp tekizlemek. *Ussa ýasaýan çanakdyr okaralarynyň gyralaryny gyrdap goýupdyr.*

GYRDAMAZLYK, *ış ady.* Gyryp düzlemelik, ýonup ýylmamazlyk.

GYRDAŞDYRMAK, *ışl.* Būdūr-sūdūr ýerlerini gyrdap düzleşdirmek, ýonup ýylmaşdyrmak. *Tümün agzynyň kăbir göwnüne ýaramadyk ýerlerini gyrdaşdyryp ýylmamaga, taras bermäge durdy* (A. Gowşudow). *Pil sapyny aýna dōwügi bilen gyrdaşdyrmak.*

GYRDAŞMAK, *ışl.* Gyrdamak işini bile ýerine ýetirmek, bilelikde gyrdamak, gyrdamaga kömek etmek.

GYRDATMAK, *ışl.* Gyrdamak işini başga birine etdirmek. *Eýeriň gaşyny gyrdatmak.*

GYRDAYYŞ, *ış ady.* Gyrdamak işi.

GYRDY, *at.* Alçy we eşek taraplary sürlüp ýylmanan aşyk.

GYRDYRMAK I, *ışl.* Gyrmaga mejbur etmek, köpçülikleýin öldürtmek; gyrylmagyna sebäp bolmak, ýol bermek. *Az sanly gymmat baha goşuny biderek gyrdyrmagyň năme manyasy bar* (B. Kerbabaýew).

GYRDYRMAK II, *ışl.1.* İçiniň etini gırgyç bilen aldyrmak (gawun, garpyz we ş.m. hakynda). *Gawun gyrdyrmak.2.* Ýüzüniň būdūr-sūdūr ýerlerini düzletmek, ýüzüni ýondurmak. *Dutaryň gapagyny gyrdyrmak.3.* Sesiňi gyrylmak katdyna ýetirmek.

Gygyryp sesiňi gyrdyrmak. 4. Oty owunjak edip çapdyrmak, kesdirmek. *Ýorunja gyrdyrmak.* 5. Edil üstünden gaýdyrmak, gyratlap geçirmek. *Uçarlar tokaýy gyrdyryp uçýardylar* (B. Kerbabaýew).

GYRGY [gyrğy], *at.* Meleräk reňkli, çünki egri, laçynlar maşgalasyndan bolan uly bolmadyk ýyrtýy guş. *Gyrgy jüýjäni alyp, ýokary göterildi.*

◊ **Gyrgy gören serçä dönmek** gorkup dyr-pytrak bolup gaçmak. *Gyrgy gören serçä döndi duşmanlar, Goşun batly üstlerine inende* (A. Kekilow).

GYRGYÇ [gyrğyç], *at.* 1. Gawunyň, garpyzyň, kädiniň we ş.m. içini gymmak üçin ulanylýan, gyralary ownuk dişli, çemçä meňzeş, poslamaýan demirden ýasalan gural. 2. Bir, üç ýa-da dört gapdaly ownuk we iri dişli gök önüm gymmak üçin aşhanada ulanylýan demir enjam.

GYRGYN [gyrğyn] **I**, *at.* lukmanç. Köpçülikleýin häsiýetli ýokanç kesel, gyran.

◊ **Gyrgyna bermek** 1) ölüme sezewar etmek. *Şasepit agyr ýygnyny gyrgyna berip, özi zordan gaçyp gutuldy* ("Görogly"). 2) göç.m. adamlary gaty gülüşdirmek, güldürip kese ýymak. *Ol her hili toslama gürrüňleri bilen oturanlary gülüşdirip gyrgyna berdi. Gyrgyna salmak* gyran-jyran etmek, horlamak, heläkçilige sezewar etmek.

GYRGYN [gyrğyn] **II**: **gyrgyn suw** ýata şor suwuň ýüzüne ýygnanýan süýji suw.

GYRGYNÇYLYK [gyrğynçylyk], *at.* Köpçülikleýin ölüm-ýitim, köpçülikleýin gyrylmaga sebäp bolýan ýagdaý.

GYRGYZ [gyrğyz], *at.* ser. **Gyrgyzlar.**

GYRGYZLAR [gyrğyzlar], *at.* Gyrgyzystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GYR-JYN, *at.* "Ýigreneni, ýigrendigi" ýaly many anladyp, birinji, ikinji we üçünji ýöňkemelerde ulanylýar. *Onuň gyr-jyny ýylandy, görse ugry gaçardy.*

GYR-KAKYN, *at.* Ýek ýigrenýän zady, myrryh görýäni.

GYRKDYRMAK [gyrykdyrmak], *işl.* Gyrkmak işini başga birine etdirmek. *Sürüdüki goýunlaryňy gyrykdyrmak.*

GYRK-GYRK, *s.ş.aňl.söz.* Gark bolup barýan adamyň çykarýan sesi.

◊ **Gyrk-gyrky sanamak** gark bolup başlamak, gark bolmak.

GYRKMA [gyrykma], *iş ady.* Gyrkmak ýagdaýy.

GYRKMAK [gyrykmak], *işl.* 1. Ýüňi, saçy we ş.m. zatlary gaýçy, gyrkylyk bilen kesip aýyrmak. *Ol sakgalyny gyrykyp azaltdy* (A. Durdyýew). 2. Üznüksiz süýkeşmek, degip hereket edip durmak netijesinde ýolmak, gymmak. *Arabanyň arşy golgaýsyny gyrykypdyr.*

GYRKMAKLYK [gyrykmaklyk], *iş ady.* Gyrkmak ýagdaýy.

GYRKMAZLYK [gyrykmazlyk], *iş ady.* Gaýçy, gyrkylyk bilen kesmezlik.

GYRKYBERMEK [gyrkyvermek], *işl.* Gyrkyp ugramak; gyrykmagy dowam etdirmek. *Kagyzy şu ýerinden gyrkyber. Matany öňki edişini ýaly şeýt-de gyrkyber.*

GYRKYLMAK, *işl.* Ýüň, saç we ş.m. zatlar gaýçy, gyrkylyk bilen kesilip aýrylmak. *Goýunlar öz wagtynda gyrkylp, meýdana sürüldi.*

GYRKYLYK, *at.* Goýun, geçi we ş.m. mallaryň ýüňüni gyrykmak üçin ulanylýan uzyn sally demir gaýçy. *Gyrkylyk bilen goýun gyrykmak.*

GYRKYM, *at.* Goýun-guzy gyrkylýan wagt, möwsüm.

GYRKYMÇY, *at.* Gyrkym döwründe dowar gyrkýan adam; gyrykym işinde işleýän adam.

GYRKYNDY [gyrkynny], *işl., ser. Gyýkyndy.* Ol bende haýsy bir demriň gyryknydysyny eline alsa-da, ol gopuz bolup saýrap durandyr (N. Pomma).

GYRKYNMAK, *işl.* Gyrkmak işini özüň ýerine ýetirmek, özüň üçin gyrykmak.

GYRKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gyrkyp çykmak, gyrykyp gutarmak. 2. Çyryp, kesip çykmak, çyryşdyrmak. *Hoşgeldi ýaş üzümni biderek çybyklaryny gaýçysy bilen gyrykşdyryp goýberýärdi* (A. Gowşudow).

GYRKYŞMAK, *işl.* 1. Gyrykmaga kömek etmek. *Çopanlara goýun gyrykşmak.* 2. Gyrkmak işini bile etmek. *Çopan bilen çoluk goýun gyrykşyp durdular.*

GYRKYTMAK, *işl.* Käbir ýiti: talh, turşy, ýympyk tagamly zatlary iýeniňde bokurdagynda biynjalyk ediji täsir duýmak. *Beýini bir dişläp ýuwutdym weli, bokurdagymy gyryktydy.*

GYRLYK, *syp.* Giden gyr bolup ýatan ýer.

GYRLYM, *at.* Bir zat berilýän, satylýan ýerde emele gelýän basa-baslyk, dyknyşyk, itnişik, gyrlyşyk.

◊ **Gyrylm bermek (bolmak)** bir zat üçin başga düşmek. *Mallaryň guýularyň başynda gyrylm berýäni onuň gözünüň önünden gitmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

GYRLYŞDYRMAK, *işl.* Iki tarapy biri-birine öjükdirip uruşdyrmak. – *Adamlara gep berip, näme, gyryşdyrjak bolýarmyň?*

GYRLYŞMAK, *işl.* 1. Iki tarap bolup uruşmak, biri-biriňi öldürmek, ölüşmek. 2. göç.m. Bir zat üçin başga düşmek, gyrylm bermek.

GYRLYŞYK, *at.* 1. Bir zat üstünde biri-biriň bilen uruş gyryşmaklyk, ölüşük. 2. göç.m., ser. **Gyrylm.** *Harydyň gaty gowy bolsa, üsti gyryşyk bolýýar.*

GYRMAKI, *işl.* Hemmesini öldürmek, tutuşlygyna ýok etmek, öldürüp çykmak.

GYRMAK II, *işl.* 1. Bir zadyň bütür-südüri ýerini ýonmak, ýylmamak, gazap aýyrmak. *Polady berk paltany gyrp gutarmak aňsat iş däl* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zady kesmek, gyrkmak, gyrkyp aýyrmak. *Her syrymdan soň darak kakyp, her iki syrymdan hem çitim gyrýardylar* ("Edebiýat we sungat"). 3. Üzmek, ýolmak, ýok etmek. *Möýüň kerebini gyrmak*. 4. Ýüzündäki hapasyny, kesmegini we ş.m. zatlaryny aýyrmak. *Çorbanyň ýüzüne çykan köpükleri gyrp aýyrmak*. 5. Bölek-bölek edip kesmek, çapmak, kerçemek. *Ýorunjany gyrp, goýna berseň gowy iýýär*. 6. Belli bir sebäbe görä sesiňi boguk çykarmak. *Sowuk suw sesini gyrpdyr*.

GYRMAKÖWÜŞ, *at.* Galyň gaýyşdan tikilen aşagy galyň, ökje tarapy beýik, burny ýasy köwüş.

GYRMALAMA, *iş ady.* Gyrmalamak ýagdaýy.

GYRMALAMAK, *işl.* Gabyň erňegine çenli doldurmak, püre-pür etmek, gyra-gyrma etmek. *Sygryň diňe ertirki sagymy bedräni gyrmalady*.

GYRMALANMAK, *işl.* Gyra-gyrma edilmek, erňegine çenli doldurylmak. *Çelek suwdan gyrmalandy*.

GYRMALATMAK, *işl.* Gyrmalamak işini başga birine etdirmek. *Bedräni süýtde gyrmalatmak*

GYRMALAYÝŞ, *iş ady.* Gyrmalamak ýagdaýy.

GYRMANÇA, *at.* Akar suwuň ýa-da sil suwunyň özi bilen getiren çäge görnüşli çökündisi.

GYRMANÇALY, *syp.* Gyrmançasý bar bolan, gyrmança basan. *Köljagazyň gyrmançalý kenary guşlardan doludy*.

GYRMYLDABERMEK [gyrmylla:vermek], *işl.* Gyrmyldap ugramak.

GYRMYLDAMA [gyrmyllama], *iş ady.* Gyrmyldamak ýagdaýy.

GYRMYLDAMAK [gyrmyllamak], *işl.* Örän haýal ýöremek, ýuwaş hereket etmek. *Gyrmyldan gyr aşar(Nakyl)*. *Jaňly paýtunlar köçelerde garynja ýaly gyrmyldaýardy* (B. Kerbabaýew).

GYRMYLDAŞMAK [gyrmyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup gyrmyldap ýöremek.

GYRMYLDAÝÝŞ [gyrmyllaýýş], *iş ady.* Gyrmyldamak hereketi.

GYRMYLDY [gyrmylly], *at.* Ýuwaş hereket, örän çala ýöreýiş. *Öňümüzde bir gyrmyldy peýda boldy*.

GYRMYL-GYRMYL [gyrmyl-ğyrmyl], *s. ş. aňl.* söz. Ýuwaş ýörelende emele gelýän haýal hereket. *Gyrmyl-gyrmyl edip ýöremek*.

GYRMYZY, *syp.* 1. Goýy gyzyly reňkli. *Gyrmyzy keteni köýnek*. 2. Gyza dakylýan at.

◇ **Gyrmyzy don** erkek adamlaryň erşiniň köpüsi gyzyly, argajy sap gyzyly hem-de gyzylyt sary, gara, ak sapaklardan zol-zol çyzmykly edilip, tarada dokalan ýüpek matadan içliklenip tikilýän daşky dony.

GYRNAK, *at, taryh.* 1. Alamançylyk netijesinde ýesir alnan aýal-gyz. 2. Barjamly adamlaryň gapysynda öý hyzmatkäri hökmünde saklanan aýal, öýdençer. *Gurban baýyň gapysynyň, Gyrnagdy Garagöz gyz* (R. Seýidow). 3. *göç.m.* Aýal-gyzlar kemsidilip aýdylýan söz. *Sem bol, gyrnak!*

GYRNAKBAG [gyrnakba:ğ], *at.* Ýüp, bag bir çalňyp, ikinji gezek çalňanda daňynyň diňe bir tarapy halkaly baglanýan görnüşi.

GYRNAKLYK, *at.* Gyrnagynyň ýagdaýy, gyrnak bolup ýaşamaklyk.

GYRNAKSAÇ, *at.* Ýaz aýlarynda gögerýän baldagy inçejik haşal ot.

GYRPA, *syp.* 1. Sähel zada tisginýän, ziňkildeýän, gypjyk. 2. Gözüni gyrp-gyrp edýän, gözi gyrpyldap duran.

GYRPAJAKLATMAK, *işl.* Gözüni gyrp-gyrp edip durmak, yzly-yzyna gypyp durmak. *Ol kiçiräk gözlerini gyrpajakladyp, Wepa baka dikdi* (A. Gowşudow).

GYRPAK, *at.* Suwuň ýüzündäki doňan ýukajyk buzly gatlak. *Suwuň ýüzündäki gyrpagyny aýyrmak*.

GYRPAKLAMA, *iş ady.* Gyrpklamak ýagdaýy.

GYRPAKLAMAK, *işl.* Ýüzi çala doňmak, gyrpak emele gelmek, ýukajyk buz bilen örtülme. *Gyrpaklan suw*.

GYRPAKLAŞMAK, *işl.* Kem-kemden gyrpak baglamak, gyrpaklap ugramak, gyrpak baglamak.

GYRPAKLATMAK, *işl.* Gyrpak emele getirmek. *Gijeki aýaz suwy gyrpakladypdyr*.

GYRPAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Gyrpklamak ýagdaýy, täri.

GYRPALYK, *at.* Gyrpa ýagdaýda bolmaklyk, gypjyklyk.

GYRP-ÇYRP: **gyrp-çyrp etmek** 1) kem-käsleýin kesmek, az-owlak gyrkyp aýyrmak. *Men hem şu töwerekde agaçlaryň artykmaç şahalaryny gyrp-çyrp edeyin*. 2) *göç.m.* köp zadyň ujundan ile görkezmän, az-azdan almak, az-owlak ýonmak.

GYRP-GYRP, *s. ş. aňl. söz.* Gözüni çalt-çalt açyp-ýumup duranyňda emele gelýän şekil.

GYRPMA [gyrypma], *iş ady.* Gyrpmak ýagdaýy.

GYRPMAK [gyrypmak], *işl.* 1. Gabaklaryny hereketlendirip, gözüni açyp-ýummak. 2. Gulaklaryny yzyna ýatyrnak, ýapyrnak (at, eşek hakynda). *Gyr at agzyny açyp, gulagyny gyrpyp topuldy* ("Görogly").

GYRPMAKLYK [gyrypmaklyk], *iş ady.* Gyrpmak hereketi.

GYRPYK, *at.* Ýaş guzynyň gytyk tüýli derisi, ýaramazja bagana.

GYRPLYDAMA [gyrpyllama], *iş ady.* Gyrpyldamak ýagdaýy.

GYRPYLDAMAK [gyrpyllamak], *işl.1.* Gyrp-gyrp etmek, gözün çalt açylyp-ýumlup durmak. *Gözleri bir gezek süzülýärdi, bir gezek giñden açylyp, ýygy-ýygydan gyrpyldady* (B. Seýtäkow). **2. ser. Lyrpyldamak.** Çyralar gyrpyldap ýanyardy.

GYRPYLDAŞMAK [gyrpyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup gözlerini gyrp-gyrp etmek.

GYRPYLDATMAK [gyrpyllatmak], *işl.* Gözüni birsyhly açyp-ýumup durmak, üznüksiz gyrp-gyrp etmek. *Ol kiçijik gözlerini çalt-çalt gyrpyldatdy.*

GYRPYLDAÝÝŞ [gyrpyllaýýş], *işl. ady.* Gyrpyldamak hereketi.

GYRPYLDY [gyrpylly], *at.* Gabak gyrpyldanda, açylyp-ýumlunda emele gelýän hereketiň ady.

GYRPYNMAK, *işl.* Gabagyňy gyrp-gyrp etmek, gyrpmak.

GYRPYŞ, *işl. ady.* Gyrpmak ýagdaýy.

GYRPYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe göz gypyp yşarat etmek, göz gypýşmak, garşylykly göz gypmak. *Gyzlar göz gyrpyşyp gülüşdiler.*

GYRRA: *gyrra ýalandüýbünden ýalan, bütünleý ýalan. Gyrra ýalandan uly ili bilen aglap oturybersin* ("Görogly").

GYRRARTMAK, *işl.* Ylgaşlap kowmak, baran ýerinden derrew çykarmak. *Sakýy ekine giren geçileri eline taýak alyp, derrew gyrrardyp kowdy.*

GYRT-GYRT, *s. ş. aňl. söz.* Towşan, owlak-guzy we ş.m. ot, iým iýende çykýan ses. *Towşanjyk gyrt-gyrt edip käşir iýýärdi.*

GYR-TUTUŞ, *syp.*, Örän jet, ters, oňsuz, erre-de-teşe. *Olar biri-biri bilen hemişe gyr-tutuş.*

GYR-TUTUŞLYK [gyr-tutuşluk], *at.* Jetlik, terslik, oňsuzlyk, erre-de-teşelik.

GYRTYÇ, *at.* Ýaz aýlarynyň başynda gögerýän gytlyk boýly, inçejik baldakly haşal ot.

GYRTYÇLYK [gyrtyşlyk], *at.* Gyrtyjyň köp gögeren, biten ýeri.

GYRUW, *at.* sazç. Dutarda sag elde amala aşyrylýan tilsim.

GYRYJY, *syp.* Gyrýan, köpçülikleýin öldürýän, ýok edýän (zäherli derman, gaz we ş.m. zatlar). *Gemrijileri gyryjy derman.*

GYRYK, *syp.1.* Ujundan gyrdalan, kesilen, gyrlan. *Ol gysga gyryk sakgalyny sypap, kimedir tabşyryk berjek ýaly görüñdi* (B. Kerbabaýew). **2.** Boguk, dury däl, garjaşyk (ses hakynda). *Bagşy diýlip getirilen gyryk sesi bilen heň edip ugrady* (B. Gulow). **3.** Üzülen, gyrlan, üzük. *Gyryk sapak.*

GYRYLJYK, *syp.* Çala boguk, garjaşyk çykýan, dury bolmadyk (ses hakynda). *Birdenkä onuň ýeňsesinden ýogyn, gyrylyk ses ýaňlandy* (N. Jumaýew).

GYRYLMAK I, *işl.* Köpçülikleýin ölmek, ölüp gutarmak.

GYRYLMAK II, *işl. 1.* Gyrgyç, rende bilen ýüzi ýukajyk aýrylyp ýylmanmak. **2.** Sapak, eriş bulaşyp ýolunmak, üzümek. *Ýüwürdip oturan tarasynyň erişleriniň gyrlamy bar eken.* **3.** Gyryk çykamak, garjaşmak (ses hakynda). *Aga çopan şol gygyryp gelşine sesi-de gyrylypdy* ("Görogly").

GYRYM, *at.* Haly dokalanda iki öýdümünden ýa-da iki setir çitimden soň, çitilen ýüpleri syndy bilen endigan gymmaklyk. *Ol halýçylaryň elini, ýüpleriň reňkini, çitimi, gyrymy nazardan sydyranok* ("Edebiýat we sungat").

GYRYM-GYRYM [gyrym-ğyrym], *syp.* Ýolum-ýolum, üzük-üzük. *Ýüp getir diýsek, gyrym-gyrym ýüp alyp geldi.*

◊ **Gyrym-gyrym etmek** ýüpi, bagy ýoluşdyrmak, ýolum-ýolum, üzüm-üzüm etmek.

GYRYMSY, *at.* Düýbünden şahalap, topbak ösýän, pes boýly agaç. *Gyrymsy agaç.*

GYRYNDY [gyrynny], *at.* Haly dokalanda onuň çitiminiň ýüzünden gyrylyp aýrylýan gysgajyk gyryntgy, üpür-çüpürler we sonuň ýaly-da, her bir zadyň ýonulyp aýrylan ownuk bölegi. *Halynyň gyryndysy. Gyzylyň gyryndysy.*

◊ **Gyzylyň gyryndysy ýaly** gymmatly, tapylgysyz (aýamaga, sylamaga, gowy görmäge mynasyp). *Ol gyzylyň gyryndysy ýaly adamdy.*

GYRYNMAK, *işl.* Özün üçin gymmak. *Gawun gyrynmak.*

GYRYŞ I, *işl. ady.* Gymmak ýagdaýy.

GYRYŞ II, *işl. ady.* Gymmak ýagdaýy.

GYRYŞDYRMAK I, *işl.* Bir ýan ujundan gyryp çykamak, öldürişdirmek.

GYRYŞDYRMAK II, *işl.1.* Bir zady gazaşdyrmak, бүdür-сүдүр ýerini ýonuşdyrmak, ýylmaşdyrmak. *Sähetdurdy eline pili alyp, laý çukuryňa girdi-de, ussa goýan pagsasyny gyryşdyryp ýylmaşança, çukurdan bir eýlem ýaly palçygy atyza zyňyp, ony agdaryşdyryp, depgileşdirip taýýar etdi* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** Üzüşdirmek, ýoluşdyrmak. *Kempir soňra:- Gel, gymym, meniň saçymy ýoluşdyr, gyryşdyr, bulam-bujar et – diýen* ("Türkmen halk ertekileri"). **3.** Bölek-bölek edip kesişdirmek, kerçeşdirmek. *Ýygılan oty gyryşdyryp mallara bermek.*

GYRYŞMAK I, *işl.1.* Gymmaga, köpçülikleýin öldürmäge kömek etmek. *Çekirtge gyryşmak.* **2.** Gymmak işini bile etmek, köpçülikleýin öldürişmek.

GYRYŞMAK II, *işl.1.* Gymmaga kömek etmek. *Ol sygyrlara beriljek otlary gyryşdy.* **2.** Gymmak işini bilelikde etmek. *Eneli gyz dokma gyryşyp otyrdylar.*

GYR-ÝAP: *gyr-ýap etmek* 1) oturan adamlary her hili degişme bilen gyzył-gyran etmek, köp güldürmek. 2) gyran-jyran salmak, dyr-pytrak etmek, öldürmek.

GYRYOWŞAN [gyrýowşon], *at.* Gyrda bitýän ýowşan.

GYSAÇ, *at, ser.* **Gysgyç** we **Ysaç**.

◊ **Gysaja gysmak** daşyny gabamak, çykalgasyz ýagdaýda goýmak.

GYSBAŇ [gysvaň], *symp., ser.* **Gysby**.

GYSBY [gysvy], *symp.* Giň däl, dar, gysbaň; insiz. *Bu ýoluň iki gapdalyny beýik-beýik depeler tutup, ol dagyň gysby jülgelerine gaty meňzeşdi* (A. Gowşudow).

GYSDYRMAK [gyssyrmak], *işl.* 1. Bir zady iki zadyň arasyna ýa-da bir zadyň aşagyna salyp goýmak, arasyna, aşagyna sokmak. 2. *gepl.d.* Para, berim bermek.

GYSDYRYLMAK [gyssyrylmak], *işl.* 1. Iki sany zadyň aralygyna salnyp goýulmak, arasyna sokulyp goýulmak. 2. *göç.m.* Goşulmasyz zada goşulmak, ara sokulmak, barmasyz ýere barmak.

GYSGA [gy:sğa], *symp.* 1. Uzyn däl, kelte. 2. *göç.m.* Az, sähelçe, dowamly däl (wagt hakynda). Gysga wagtyň içinde.

◊ **Gysga çekimlidil b.** aýdylanda gysga eşidilýän çekimli ses.

GYSGAÇA [gy:sğaça], *symp.* Örän gysga, doly däl, ýüzleý.

GYSGALDYLMAK [gy:sğaldylmak], *işl.* 1. Uza boýundan kesilip, gyrkylyp gysga edilmek, ujundan aýrylmak. *Simiň uzynlygy gysgaldyldy.* 2. Wagty, möhleti azaldylmak.

GYSGALMA [gy:sğalma], *iş ady.* Gysgalmak ýagdaýy.

GYSGALMAK [gy:sğalmak], *işl.* 1. Gysga bolmak, keltelmek, girmek. *Ýuwlun köýnek gysgalypdyr.* 2. Azalmak, kemelmek (wagt we ş.m. hakynda). *Gijeler uzalyp, gysgaldy gündiz* (A. Kowusow).

GYSGALMAZLYK [gy:sğalmazlyk], *iş ady.* Gysga bolmazlyk, girmezlik; azalmazlyk, kemelmezlik (wagt we ş.m. hakynda).

GYSGALTMAK [gy:sğaltmak], *işl.* 1. Kesip, gyrkyp kelteltmek, gysga etmek. *Ol saçyny gysgalttdy.* 2. Wagtyny, möhletini azaltmak, kemeltmek. *Gürrüňi gysgaltmak.* 3. *mat.* Drob sanyň ikisini hem bir sana bölüp, kiçi sanlarda aňlatmak. *Droby gysgaltmak.*

GYSGALYK [gy:sğalyk], *at.* Uzyn dällik, keltelik. *Bu köýnek saňa gysgalyk eder.*

GYSGALYŞ [gy:sğalyş], *iş ady.* Gysgalmak derejesi.

GYSGANÇ [gysğanç], *symp.* Öz zadyny hiç kime bermeýän, gysyk, husyt, syrnyh.

GYSGANÇLYK [gysğanşlyk], *at.* Gysyklyk, husytlyk. *Gysgançlyk etmek. Seniň gysgançlygyňdan ýaña halys boldum.*

GYSGANMA [gysğanma], *iş ady.* Gysganmak ýagdaýy.

GYSGANMAK [gysğanmak], *işl.* Gysgançlyk etmek, husytlyk etmek, birinden zadyňy gabanmak. *Çöreklerini gysgansalar hem suwsuz goýmazlar. Sygryň göwnüni tapmasaň, ol senden süýdüni gysganýar.*

GYSGANMAKLYK [gysğanmaklyk], *iş ady.* Gysganmak derejesi.

GYSGANYŞ [gysğanış], *iş ady.* Gysganmak hereketi.

GYSGANYŞMAK [gysğanışmak], *işl.* Birnäçe bolup gysganyp oturmak.

GYSGYÇ [gysğyç], *at.* 1. Serlen geýimleri ýüpde gapjap saklamaga hyzmat edýän enjam. 2. Bir zady gysyp tutar ýaly demir gural, gysaç, ysaç. *Ussa demri gysgyja gysdyryp, çekiçläp ugrady.*

GYDMA, *iş ady.* Gysmak hereketi.

GYDMAK, *işl.* 1. Bir zady barmagyň bilen çekmek, basmak. *Birden ol mäsäni gysdy.* 2. Iki sany zadyň aralygyna salyp, berk basmak ýa-da el bilen berk tutmak. *Ol bukjany goltugyna gysdy.* 3. Dar bolmak, gysby bolmak. *Ädik aýagymy gysýar.* 4. *göç.m.* Bir iş hakynda gyssamak, alada goýmak, tijendirmek. *Başlyk ony gysyp ugrady.* 5. *göç.m.* Bir işden, ýagdaýdan çetleşdirmek; aýyrmak. *Önümlilikden gol zähmetini gysyp çykarmaly.* 6. *göç.m.* Sütem, zulum etmek, ezmek, horlamak.

◊ **Gysyp çykarmak** aradan aýyrmak, ulanyşdan aýyrmak. *Ozaly bilen, sulfaty ýygnamakda gol zähmetini gysyp çykarmaly* (Ş. Borjakow). **Gysyp gowurmak** 1) gaty gysmak, gysyp owardyp barmak. 2) aldym-berdime salmak, gyssamak.

GYDMAKLYK, *iş ady.* Gysmak ýagdaýy.

GYSMYLYRAMA, *iş ady.* Gysmyljyramak ýagdaýy.

GYSMYLYRAMAK, *işl.* Biriniň ýanynda gysylybrak oturmak, golaý durmak, gysyljyramak. *Hydyr kakasyna gysmyljyrady* (O. Ödäýew).

GYSMYLYRAMAKLYK, *iş ady.* Gysmyljyramak derejesi.

GYSMYLYRAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup biri-biriňe gysmyljyramak. *Biri-biriňe gysmyljyraşyp oturmak.*

GYSSAG [gyssağ], *at.* Örän tiz, çalt, howlukmaç, alňasak. *Gyssagymyz özüňiz bilen. Gyssaga düşmek.*

GYSSAGARA [gyssağa:ra], *hal.* Gyssagly, howlukmaç. *Ol ýoldaşlary bilen gyssagara hoşlaşdy* (B. Seýtäkow).

GYSSAGLY [gyssağly], *syp.1.* Howlukmaç, gyssag, alñasak. **2.** Gaýra goýulmasyz, tiz ýerine ýetirilmeli, şol bada edilmeli (iş we ş.m. hakynda). *Iň gyssagly günlerde işden gijä galmak gelşiksiz.*

GYSSAGLYK [gyssağlyk], *at, ser.* **Gyssaglylyk.**

GYSSAGLYLYK [gyssağlylyk], *at.* Howlukmaçlyk, gyssagaralyk, alñasaklyk. *Häzirki operasiýanyň gyssaglylygy bolsa oňa mümkinçilik berenokdy* (Ý. Mämmediýew).

GYSSAMA, *iş ady.* Gyssamak hereketi.

GYSSAMAK, *işl.1.* Bir zady wagtyndan öň tiz gutartmak, ýerine ýetirtmek üçin howlukdyrmak, alñasatmak. *Ýaş-ýeleňler pälwanlary gyssap başladylar* (H. Meläýew). **2.** Belli bir maksat üçin birini erkine goýman, jogap soramak. *Ol ony barha gyssaýardy.* **3.** Maly adaty ýöreyşinden gaty sürmek, gaty ýöretmek. *Goýunlar sürlende gyssamaly däl.* **4.** Aldym-berdime salmak, aljyramak (kesel hakynda). *Kesel onuň demligini daraldyp gyssaýardy.*

GYSSAMAKLYK, *iş ady.* Gyssamak ýagdaýy.

GYSSANJYNA, *hal.1.* Howlugýandygy üçin, howlugýandygy sebäpli. *Ol gyssanjyna egni ýeke gat donly gapa dazyrdap çykdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Janhowluna. *Janawer ak erkek aýaklaryny uzadyp, gyssanjyna zordan bagyrdy* (N. Pomma).

GYSSANMAÇ, *hal.* Howlukmaç halda, howlukmaç ýagdaýda, alñasak. *Ol gyssanmaç içerik girdi.*

GYSSANMAÇLYK [gyssanmaşlyk], *at.* Howlukmaçlyk, alñasaklyk, howul-haralyk.

GYSSANMAK, *işl.1.* Haýsydyr bir işi, hereketi, zady çaltrak etmäge, ýerine ýetirmäge çalyşmak, alñasamak, howlukmak. *Men gyssanýaryn, kän egleme.* **2.** Kesel zerarly janhowluna azar çekmek. *Ol gyssandy, ýatan yerinden gygyrdy* (B. Seytäkow).

GYSSAŞDYRMAK, *işl.1.* Çalt hereket etmeklerini talap etmek, howlukdyrmak. **2.** Birnäçe adamy erkine goýman, olaryň her haýsysyndan habar, jogap talap edip çykamak.

GYSSAÝYŞ, *iş ady.* Gyssamak ýagdaýy.

GYSY, *at.* Iki dagyň biri-birine golaýlap daralýan ýeri, deräniň iň gysby ýeri.

GYSYK, *syp., gepl. d., ser.* **Gysganç.**

GYSYKLYK, *at.1. gepl. d., ser.* **Gysgançlyk.** **2.** *göç.m.* Dargursaklyk, dar göwürümlilik. *Munuň ýaly işde gyskylyk etmek bolmaz* ("Edebiýat we sungat").

GYSYLJYRAMAK, *işl., ser.* **Gysmyljyramak.**

GYSYLMAK, *işl.1.* Bir ýere ýa-da biriniň, bir zadyň ýanyna jebis dykylp durmak. *Jeyhunýň ýay ýaly egrelen kenaryna gysylyp oturan obadaky toý gün dogup-dogmanka başlandy* (H. Meläýew). **2.** Howsala düşmek, darykmak, gyssanmak, gyssaga düşmek, ynjalyksyzlanmak. *Bibijemal ilki birneme gysyljak*

boldy ("Edebiýat we sungat"). **3.** Daralmak, inçelmek, gysby bolmak. *Gumdan geçen ýerimizde ýol gysyldy.* **4.** *göç.m.* Öňki durkundan horlanmak, eti-gany çekilmek. *Onuň hem arryk ýüzüniň tumşuklary gysyldy* (A. Gowşudow).

GYSYLYŞMAK [gyslyşmak], *işl.* Biri-biriňe gysylmak. *Olar biri-birine gysylyşyp otyrdylar.*

GYSYLYŞYK [gyslyşyk], *at.* Gyslyşmaklyk ýagdaýy, dyknyşyk, daryşganlyk.

GYSYM, *at.* Eliň ýumlan barmaklarynyň arasyndaky boşluk, şeýle hem şol boşluga sygýan zat. *Bir gysym gum. Iki gysym gowurga.*

◊ **Gysymyňa gysmak** birine öz diýeniňi etdirmek, biriniň erkini almak. **Gysymynda saklamak** biriniň erkini öz ygtyýaryňa almak, öz ugruna goýbermezlik, berk tutmak. **Bir gysym bolmak** gatyhorlanyp, göwresi kiçelmek. **Bir gysym bolup oturmak** göwnüçökgün halda kubitini gysyp oturmak. *Ol gap böwürde bir gysym bolup otyrdy.*

GYSYMLAMA, *iş ady.* Gysymlamak hereketi.

GYSYMLAMAK, *işl.* Gysym bilen tutmak, gysymyňa gysmak, gysymyňa almak. *Gyz nogta ýaly gara saçyny gysymlady.*

GYSYMLAŞDYRMAK, *işl.* Gysymlap çykamak, yzly-yzyna gysymlamak.

GYSYMLATMAK, *işl.* Gysymlamak işini birine etdirmek.

GYSYMLAÝYŞ, *iş ady.* Gysymlamak hereketi.

GYSYM-PENJE, *at, gepl. d.* "Az-kem, az-owlak" manysyndaky takmyny ölçeg birligi. *Gysym-penje ot alyp gelmek.*

GYSYNDYRMAK [gyssynnyrmak], *işl.* Howsala salmak, alada goýmak, bikarar etmek. *Howanyň gün-saýyn sowap gidip oturmagy daýhanlary biçak gysyndyrýardy.*

GYSYNMAK, *işl., ser.* **Gysylmak** **2.** *Birbada biz gysynjak ýaly etdik.*

GYSYP-GOWURMAK [gysyp-gowurmok], *işl.* Ruhy taýdan çykgynsyz ýagdaýa salmak, güýçli derejede darykdymak, ýüregini gysdyrmak. *Iň soňky mertligin gözýaşa öwürüp, Gaplaň derisinden çykan gaplaňy Giň kapasa barya gysyp-gowuryp* (G. Ezizow).

GYSYR, *syp.* Bogaz däl, buga, goça, tekä gelmedik, gaýmadyk (mal hakynda). *Gysyr sygyr. Gysyr goýun. Gysyr galmak.*

◊ **Gysyr emgek** başa düşen bela, görgi, gury azap. *Hüňkär patyşa Jygalybegiň gapdalyndan gysyr emgek bolup sataşdy* ("Görogly").

GYSYRAK, *at, gepl. d.* Ýaş baýtal, höwre goýulmadyk baýtal.

GYSYRBOSSAN [gysyrvossa:n], *at.* Palasa salynýan nagsyň bir görnüşi.

GYSYRLYK, *at.* Bogaz dällik, gysyr galmaklyk.

GYSYŞ, *iş ady.* Gysmak ýagdaýy.

GYSYŞDYRMAK, *işl.* Gysyp çykmak, birnäçe gezek gysyp, basyp görmek. *Ol garpyzlaryň birnäçesini eli bilen gysyşdyryp gördi.*

GYSYŞMAK, *işl.* Bir-biriň elini gysmak, bilelikde gysmak.

GYŞ, *at.* Güýzüň yz ýany bilen başlanýan we ýazyň gelmegi bilen tamamlanýan iň soňky pasyl. *Gyşy gyş syramadygyň, ýazy ýazsyramaz* (Nakyl). *Bu ýerleriniň gyşy sowuk, tomsunyň nähilidigini häzir özüňiz görüp dursuňyz* ("Türkmenistan"). *Gyş gazaply geldi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer).

◊ **Gara gyş** sowuk garly gyş. *Men ony goradym ýaman gözlerden, Jalaý ýigitleriň her garaýşyndan. Sowuk gybatlardan, sowuk sözlerden, Tükenmez ýyllaryň gara gyşyndan* (G.Ezizow).

GYŞARMA [gy:şarma], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARMAK [gy:şarmak], *işl.* 1. Dik duran bir zat ýykylybrak, eglibräk durmak. 2. Ýatmak. *Bir salym gyşarmasam boljak däl, gaty ýadapdyryn.* 3. Ýanyň ýatyp, tirsegiňe daýanmak. *Öz öýünde gyşaryp, çay içip ýatyrdy* (Y. Mämmediýew). 4. Göni ýoldan çykmak. *Şu ýoldan gyşarsaň azaşarsyň!* 5. göç.m. Öz diýeniňi etdirjek bolmak, ýanyňdaky adamyň garaýşynyn tersine hereket etmek. *Är-aýal arasynda agzybirlik bolman, her kim bir ýana gyşarsa, olar üçin dünýä parahatlygynyň peýdasy ýokdur* (B. Kerbabaýew). 6. *ser. Gysarylmak* 2. *Iki sözüň birinde maňa gyşaryp durma, şonsuzam derdim özüme ýetik.*

GYŞARMAKLYK [gy:şarmaklyk], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARNYKSYZ [gy:şarnyksyz], *sy.* Esasy ýörelge, ugur boýunça, hakyky düzgün boýunça, gönüden-göni.

GYŞARTMAK [gy:şartmak], *işl.* 1. Bir ýana egmek, ýaplamak. *Ol boýnuny bir tarapa gyşartdy.* 2. Göni zady bükmek, egreltmek. *Çüýi gyşartmak.*

GYŞARYLMAK [gy:şarylmak], *işl.* 1. *ser. Gyşarmak.* *Gyşarylyp iki dayhan, Bir peliň gyrasynda, Şu hili gürrüň gidýär, Olaryň arasynda* (Ş. Kekilow). 2. *gepl.d.* Ýanyndaky adamyň içini ýakjak bolup her hili teýeneli, gysyk sözler aýtmak. *Beýdip adama gyşarylyp durmak bolarmy, ony sylamasaňam, özüni bir syla.*

GYŞARYŞ [gy:şaryş], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARYŞMAK [gy:şaryşmak], *işl.* 1. Bir gapdala eglişip, gyşaryp durmak. 2. Birnäçe bolup gyşaryp ýatmak.

GYŞLADYLMAK, *işl.* Idedilip gyşdan çykarylmak, gyş wagtynda idedilmek, gyş wagty

bakylmak. *Mallaryň gysladylyjak ýerlerinde ýeterlik mukdarda ot-ıym taýýarlandy.*

GYŞLAG [gyşlağ], *at.* Gyş wagty ýaşamak üçin mally-garaly göçülip barylýan ýer, gyşlamak üçin ýer, gyşlanýan amatly ýer. *Maldarlar gyşlaga göçüp bardylar.*

GYŞLAKY, *sy.* Öz dogulmaly wagtyndan ir, gyş aýlarynda dogan (owlak, guzy). *Gyşlaky guzy.*

GYŞLAMA, *iş ady.* Gyşlamak ýagdaýy.

GYŞLAMAK, *işl.* Gyşyna bir ýerde ýaşamak, gyşyňy bir ýerde geçirmek. *Diňe seniň gyşyň bilen gyşladym, Diňe seniň ýazyň bilen ýazladym* (G. Ezizow).

GYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Gyşy gyşlap deçirmek ýagdaýy.

GYŞLATMAK, *işl.* Gyşyna idetmek, gyşyna bakmak, bakyp gyşdan çykarmak. *Maldarlar howanyň amatsyz şertlerine garamazdan, dowarlary gowy gyşlatdylar.*

GYŞLAÝYŞ, *iş ady.* Gyşlamak ýagdaýy.

GYŞLYK, *sy.* Gyşa niýetlenen, gyş üçin taýýarlanan. *Gyşlyk geým. Gyşlyk mal otuny taýýarlamak.*

GYŞSYRAMAZLYK, *iş ady.* Gyşy gyşa menzemezlik. *Gyşy gyşsyramadygyň ýazy ýazsyramaz* (Nakyl).

GYŞYK [gy:şyk], *sy.* 1. Göni däl, egri. *El döwler, gyşyk bitmek üçin* (Nakyl). 2. *gepl.d.* Gyşarylyp bir zat diýmäge endik eden (adam hakynda).

◊ **Aýagyny gyşyk basmak** dowam edýän ahlak kadalaryndan çykyp, ters ýola baş goşmak, ters ýola düşmek.

GYŞYK-ÇAÝŞYK [gy:şyk-çaýşyk], *sy.* Göni däl, egrem-bugram. *Ol maňa gyşyk-çaýşyk hat ýazypdyr.*

GYŞYKLYK [gy:şyklyk], *at.* 1. Gyşyk ýagdaýda, halda bolmaklyk, egrilik. 2. *gepl.d.* Gyşarylyp bir söz aýdaganlyk. *Gyşyklyk ýaramaz gylykdyr.*

GYŞYN-ÝAZYN [gyşy:n-ýa:zy:n], *hal.* Gyşyna we ýazyna, gyş we ýaz pasyllarynda. *Ol telpegini kellesinden gyşyn-ýazyn çykarmazdy.*

GYT, *sy.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan az, bol däl, seýrek gabat gelýän, çöl. *Gara ýeriň astynda-da daş gyt däl...* (K. Gurbanepesow). *Gyt haryt.*

GYTAK [gy:tak], *sy.* Göni däl-de, bir gapdala ýykygrak, gyýarak, egriräk. *Mata gytak kesilipdir.*

◊ **Gözüň gytagy bilen seretmek** ýüzüni öwürmän, gözünü hereketlendirip, sag ýa-da çep tarapyňa seretmek.

GYTAKLAMA [gy:taklama], *iş ady.* Gytaklamak ýagdaýy.

GYTAKLAMAK [gy:taklamak], *işl.* Gytak ýöremek, gyýalamak. *Ozaldan düzgün eden düýe, her*

wagt agzyny ota urup, keýiklere tarap gytaklap ugrady (N. Pomma).

GYTAKLAÝYN [gy:taklaýyn], *hal.* Gyýarak, göni däl-de gyýalap.

GYTAKLAÝYŞ [gy:taklaýyş], *iş ady.* Gytaklamak ýagdaýy.

GYTALMA, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTALMAK, *işl.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan azalmak, seýrek gabat gelmek, çölemek

GYTALMAKLYK, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTALTMAK, *işl.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan azalmak derejesine ýetirmek, seýrek gabat geler ýaly etmek.

GYTALYŞ, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTÇYLYK, *at, ser.* Gytyk.

GYTLYK, *at.* Gyt ýagdaýda bolmaklyk, bol dällik, gytçylyk.

GYTYGRAK [gytygra:k], *syp.* Has gytyk, çala ösen.

GYTYK, *syp.* Ösgün däl, gysga (saç, sakgal, tüý hakynda). *Yagmyr gytyk tüýli telpegini kellesine geýdi* (B. Seýtäkow).

GYTYKSY, *syp.* Birneme gytyk, gytygrak, ösgün bolmadyk.

GYTYRDAMA, *iş ady.* Gytyrdamak ýagdaýy.

GYTYRDAMAK, *işl.* Gytyrдыly ses çykmak. *Gar aýak astynda gytyrdaýar.*

GYTYRDATMAK, *işl.* Gytyrдыly ses çykarmak, gytyrдыly seslendirmek.

GYTYRDAÝYŞ, *iş ady.* Gytyrdamak ýagdaýy.

GYTYRDY, *at.* Gaty zat gemrilip iýlende, garda ýörelende we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady. *Syçanyň gytyrdysy.*

GYW [gy:w], *üml.* Aýal-gyzlar birine ýüzlenende, gygyranda ulanýan sözi. – *Gyw, bäräk gel!* (H. Derýaýew). – *Gyw*, oylan, ýüzüni sallajak bolýamyň? Hany, bäreňe dogruja gara! (Ý. Mämmediýew).

GYWLAMA [gy:wlomo], *iş ady.* Gywlamak ýagdaýy.

GYWLAMAK [gy:wlomok], *işl., gepl.d.* Birini çagyrmak üçin "gyw" diýip seslenmek.

GYWLAÝYŞ [gy:wloýuş], *iş ady.* Gywlamak ýagdaýy.

GYÝA, *syp.* Kese, ýanyn, gyşyk. *Ýigidiň kiçeňräk gyýa gözleri bardy.*

◊ **Gyýa göz bilen garamak (seretmek)** ýigrenç bilen garamak.

GYÝAK I, *at, ösüml.d.* Ýerden dürterişip çykýan çylgym-çylgym inçe baldakly köpýyllyk ot. *Olar suwoty bilen gyýagyň tapawudyny gaty gowy bilýärler* (N. Esenmyradow).

GYÝAK II, *at.* Käbir süýdemdirijileriň ýokarky äňiniň iki ýanyndan ösüp, agzyndan çykyp duran dişi.

Piliň gyýagy. 3. Adamyň ýokarky äňiniň alyn dişleri bilen azy dişleriniň arasyndaky uýy ýiti diş. 4. Geýime salnýan nagşyň bir görnüşi.

GYÝALAMA, *iş ady.* Gyýalamak ýagdaýy.

GYÝALAMAK, *işl.* Uzak aralygy gysgaltmak maksady bilen gönülemän, barmaly ýerine ugruňy azajyk gysardyp ýöremek, uçmak. *Uçar obanyň üstünden bir gezek öwrüm edägede, derrew gonmak üçin gyýalap, aşaklygyna gaýdyp başlady.*

GYÝALAÝYŞ, *iş ady.* Gyýalamak ýagdaýy.

GYÝAŇ, *syp., gepl.d.* Gyrađeň däl, gyşyk, egri, gyýa. *Matany gyýaň kesmek.*

GYÝÇAK, *syp.* Daşy düz, tekiz bolmadyk, gyýyk-gyýyk, uýy, ýüzi ýiti bolan. *Gyýçak daş.*

GYÝDYRMAK, *işl.* Gyýmak işini birine etdirmek. *Matany gyýdyrmak.*

GYÝKMAÇ, *at, ser.* Gyýkmak.

GYÝKMAK, *at.* Ýukarak kesilip, gyýlyp alnan gawun ýa-da garpyz dilimi, kiçijik inçe dilim, gyýkmaç, gyýkym. *Gawundan bir gyýkmak kes-de jigiňe ber!*

GYÝKYM, *at, ser.* Gyýkmak.

GYÝKYNDY [gyýkynny], *at.* Geýim biçilende, mata, demir kesilende galýan bölekler. *Mata gyýkyndylary.*

GYÝKYNDYK [gyýkynnyk], *at, ser.* Gyýkyndy.

GYÝMA I: **gyýma gaş** gyýlyp duran inçeden owadan gaş. *Onuň gyýma gara gaşlarynyň aşagyndan şar gara gözleri ýalpyldaýardy* (A. Gowşudow). **Gyýma balak** erkek kişileriň milli biçüwdäki jalbary, balagy.

GYÝMA II, *iş ady.* Gyýmak ýagdaýy.

GYÝMAK, *işl.1.* Kesip ýaralamak, dilmek ýa-da ýyrtmak. *Pyçak elimi gyýdy.* 2. Tutuş matanyň ujundan zolaklaýyn gyýa kesmek. *Matanyň ujundan sähelçe gyýyp aýrypdyr.*

GYÝMAKLYK, *iş ady.* Gyýmak hereketi.

GYÝMAZLYK, *iş ady.* Dözmezlik.

◊ **Gözüň gyýmazlyk** dözmezçilik etmek, dözmezlik.

GYÝY, *at.1.* İçmek, ädik, çokaý, köwüş we ş.m. tikilende berklik üçin iki deriniň, gaýsyň seplesýän ýerine goýulýan zolak gaýyş, deri. *İçmegiň gyýysy oňat düşüpdür.* 2. Durlugyň, üzügiň jähegi, gyra ýüpi.

GYÝYK, *syp.* Göni däl, kese, gyşyk. *Matany gyýyk kesipdirler.*

◊ **Gyýyk garamak ser.** **Gyýa göz bilen garamak.** *Soltansöýün Güllüň özüne gyýyk garaýanyňy aňypdyr* ("Myraly").

GYÝYKÝAKA, *at.* Erkek kişileriň köýneginde gapdalrakdan açylýan ýakanyň bir görnüşi. *Gyýykýaka köýnek.*

GYÝYLMAK, *işl.1.* Ýiti zat bilen kesilmek, dilinmek. *Matanyň gyrasy gyýlypdyr.* **2.** Bir zada gynanmak, nebsiň agyrmak, rehimni inmek.

GYÝYLYK, *syp.* Gyýy bolar ýaly (bölek gaýys, deri). *Gyýylyk deri.*

GYÝYM-GYÝYM [gyýym-gýým], *at.* Dilim-dilim, kesim-kesim, gyýkym-gýýkym.

◊ **Ýüregiň gyýym-gýým bolmak** ýüregiň awamak, örän gaty gynanmak.

GYÝYNMAK, *işl.* Özüň üçin gyýmak, gyýyp almak. *Özüm gyýnyp, bir dilim gawun aldim.*

GYÝYŞ, *iş ady.* Gyýmak ýagdaýy.

GYÝYŞDYRMAK, *işl.* Gyýym-gýým edişdirmek, gyýkym-gýýkym edip kesişdirmek. *Ol elindäki matany ölçeg boýunça gyýyşdyrды.*

GYÝYŞMAK, *işl.* Gyýmaga kömek etmek. *Matany gyýyşmak.*

GYZ [gy:z], *at.1.* Aýal jynsly perzent. *Onuň iki gyzy bar.* **2.** Durmuşa çykmadyk aýal maşgala. *Gyz maşgala. Sypaýyçylykly gyz. Durmuşa çykarylýan gyz.*

◊ **Gyz çykarmak** gyzy durmuşa çykarmak, äre bermek. **Gyz gaýtarmak** durmuşa çykan gyzy, çuwalgyzy atasy öýünden gaýyn öýlerine eltmek. *Biz şu gün gyzymyzy gaýtarýarys. Gyz toýy* durmuşa çykjak gyzyň ön ýanynda öýlerinde geçirilýän toý. **Gyz ýaly** ýuwaş, çekinjeň, utanjaň, ýygra (ýaş ýigit, oglan haknyda).

GYZAMYK, *at.* Ýokary gyzgynly, örgünli, gözün nemli bardasynyň, agyz boşlugynyň, dem alyş ýolunyň çişmegi bilen bolup geçýän ýokanç çağa keseli.

GYZARMAK, *işl.* Gyzyl reňke öwürlmek, gyzyl öwürmek.

GYZAMYKLY, *syp.* Gyzamyk bilen kesellän. *Gyzamykly çağa.*

GYZAR-GYZAR [gyzar-gýzar], *at.* Gahary getirilende, öňki reňkini üýtgedip, gyzgylt öwürýän hažžyk.

GYZARMA, *iş ady.* Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARMAK, *işl.1.* Gyzyl öwürmek. *Gully dil ýarman, güne ...gyzaran ýüziüni sallap, agta ýabysyna yöneldi* (H. Meläýew). **2.** Ýokary gyzgynlyk zerarly köz ýaly gyzyl bolmak, dym-gyzyl bolmak. *Şahyr eline çekiş alyp, köz kimin gyzaran açary ýençgilemäge durdy* (G. Kulyýew). **3.** Bişmek, bişip ýetişmek. *Pomidorlar gyzarypdyr.* **4. göç.m.** Gaharyň gelmek, gaharlanmak, gahardan ýaña reňkiň üýtgäp, dym-gyzyl bolmak.

◊ **Ýüzi gyzarmak** *ser. Ýüz.*

GYZARMAKLYK, *iş ady.* Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARMAZLYK, *iş ady.* Gyzyl öwürmezlik.

GYZARTMAK, *işl.1.* Gyzyl reňke öwürmek, gyzyl reňke boýamak, gyzyl reňk çalmak. **2.** Gyzaryp

görünmek, dym-gyzyl etmek. *Ol semiz ýüziüni gyzardyp, ile göwni ýetmeýän ýaly bolup otyrды.* **3.** Ýokary gyzgynlyk zerarly köz ýaly etmek, dym-gyzyl etmek. *Süýüljek demri köriükde gyzartды.*

◊ **Ýüziüni gyzartmak** utandyrmak. *Iliň önüne çykaryp, ýüziüni gyzartmak.*

GYZARYLMAK, *işl.* Bir zada gaharyňy getirmek, gaharlanmak; biriniň üstüne gaharly dazarylmak.

GYZARYLYŞMAK [gyzarlyşmak], *işl.* Biri-biriň bilen gaharlanyşmak, biri-biriň üstüne dazarylyşmak.

GYZARYŞ, *işl.* Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARYŞMAK, *işl.1.* Gyzaryp görünmek, gyzyl öwürmek. **2.** Bişip başlamak. *Pomidorlar gyzaryşyp başлады.*

GYZBALYK [gy:zva:lyk], *at.* Balygyň bir görnüşi.

GYZDYRMAK [gyzzyrmak], *işl.1.* Gyzgynlyk derejesini örän ýokarlandyrmak. *Soňabaka ýörite ýasalan demirleri gyzdyryp, munuň endamyna dag basmaga başladylar* (A. Gowşudow). **2.** Sowan nahary ýylatmak, gyzgyn etmek. *Bu nahary gyzdyryp bolmaýarmy?* **3.** Oda çoýup ýylatmak. *Üşän aýaklaryňy gyzdyrmak.* **4.** Bedeniň gyzgynlyk derejesi bolmalysyndan ýokary galmak. *Gyzamyk degen çağa gyzdyryp ýatyrды.*

GYZDYRYLMAK [gyzzyrylmak], *işl.1.* Gyzgyny artdyrylmak, gyzgynlyk derejesi ýokarlandyrylmak. *Demir gyzdyryлды.* **2.** Ýyladylmak, gyzgyn edilmek. *Nahar gyzdyryлды.* *Gyzdyrylan suw.*

GYZGALAŇ [gyzğalaň], *at.* Uly höwes, joşgun, uly depgin, göçgün. *Her kim gyzgalaň bilen awara ("Görogly").*

GYZGALAŇLY [gyzğalaňly], *syp.1.* Gyzgyn höwesli, joşgunly, şowhunly. **2.** Aýgytly, gaýra goýulmasyz, dartgynly, depginli, haý-haýly. *Häzir pagta ýygymynyň gyzgalaňly döwri.*

GYZGAN [gyzğan], *at.* Çal baldakly, gyzgylt tikenli, maýdaja gök ýaprakly, topbak ösýän gyrymsy ýabany ösümlik.

GYZGANLYK [gyzğanlyk], *syp.* Gyzganyň köp gögerip oturan, köp biten ýeri. *Gyzganlyk ýer.*

GYZ-GELIN [gy:z-ğelin], *at.* Gyzlar we gelinler, ýaş aýal maşgalalar. *Mydama gyz-gelniň toýa geýnişi ýaly bezemen geýinmegi halaýardy* (H. Meläýew).

GYZGYLT [gyzğylt], *syp.* Gyzyl öwürýän, çala gyzyl, gyzlylymytly. *Gyzgylt öwürmek.*

GYZGYN [gyzğyn], *syp. 1.* Ýokary gyzgynlykdaky, gaty gyzan ýa-da gyzdyrylan. *Gyzgyn çörek. Gyzgyn suw. Gyzgyn howa.* **2. at.** Ýokary gyzgynlyk. *Çagajygyň gyzgyny ýok. Hassanyň gyzgyny galypдыr.* **3. ser. Gyzgalaňly.** *Dükanda gyzgyn söwda gidýärdi* (B. Kerbabayew). **3. göç.m.** Mähirli, gadyrly. *Festiwala gelen myhmanlar gyzgyn garşylandy.*

◊ **Gyzgyn ganly** sähel zat üçin gahary gelyän, gaharjaň, gyzma, dyzmaç (adam hakynda). **Gyzgyny bilen** ara maý salman, mümkinçilik dörän dessine (edilmeli iş hakynda). *Gyzgyny bilen tabşyrygy ýerine ýetirmegiň ugruna çykdy.*

GYZGYNLY [gyzğynly], *syp.* Gyzgyny bar (*ser. Gyzgyn 2.*). *Hassalaryň gyzgynlysyny aýry saklamaly.*

GYZGYNLYK [gyzğynlyk], *at.fiz.1.* Haýsydyr bir zadýň gyzyş derejesi. *Ýokary gyzgynlyk. Pes gyzgynlyk. Howanyň gyzgynlygy. 2.* Adam bedeniniň ýylylyk derejesi. *Kadaly gyzgynlyk. Ýokary gyzgynlyk. Gyzgynlygy ölçemek.*

GYZGYNLYLYK [gyzğynlylyk], *at.* Gyzgyny barlyk, gyzgynly bolmaklyk.

GYZJAGAZ [gy:zjağaz], *at.* Kiçijik gyz.

GYZ-JUWAN [gy:z-juwa:n], *at.* Gyz we ýigit, ýaşlar, gyzlar-oglanlar. *Gyz-juwanlar söhbet tutar, Zowky-sapalary bardyr ("Görogly").*

GYZLAK [gy:zlak], *syp.* Gyzy köp bolan, köp gyzly. *Gyzlak maşgala.*

GYZLY [gy:zly], *syp.* Gyzy bar.

GYZLYK [gy:zlyk], *at.1.* Aýal maşgalanyň durmuşa çykamazndan ozalky ýagdaýy, durmuşa çykmaýyk gyz maşgala. *Gyzlyk ejaby. 2.* Gyz ýaşynda ahlak taýdan päklik, arassalyk. **3.** Gyz edinmek üçin alnan çaga, öweý ene-atanyň gyzy, öweý gyz. *Gyzlyk almak.*

GYZMA, 1. *iş ady.* Gyzmak ýagdaýy. **2.** Gaharjaň, sähel zada gahary gelyän, gany gyzgyn, girrik, dargursak, göçgünli.

GYZMAÇ, syn., ser. Gyzma2. *Bizde kä ýaşlar gyzmaç, alňasak bolýar, kän ýañrap, az işleýär (A. Atajanow).*

GYZMAÇLYK [gyzmaşlyk], *at.ser. Gyzmalyk.* *Özüniň gyzmaçlygyna käýinip, eden işine öküdi (N. Jumaýew).*

GYZMAK, 1. *iş.1.* Gyzgynlyk derejesi ýokary galmak. *Suw gyzdy. 2. göç.m.* Gyzmalyk etmek, gaharyň gelmek, girriklik etmek. *Sen nähak gyzýarsyň, rahatlan (B. Kerbabaýew). 3. göç.m.* Gyzgalaňly bolmak, şowhunly bolmak, gyzyşmak. *Oýun dura-bara gyzýardy. 4. göç.m.* Bir zada gaty höweslenmek, höwesiň artmak, gyzyşmak. *Bagşy barha gyzýardy.*

◊ **Gyzan bazara dönmek** köp mähelle üýşmek, adam bary ýygnanmak.

GYZMAKLYK, iş ady. Gyzmak ýagdaýy.

GYZMAZLYK, iş ady. Gyzgynlyk derejesi galmazlyk.

GYZMALYK, at. Gaharjaňlyk, girriklik, ganygyzgynlyk. *Ýeri, gyzmalyk ediberme.*

GYZ-OGLAN [gy:z-oğlon], *at.1.* Gyzlar we oglanlar, çagalar, yetginjekler, ýaşlar. *Gyz-oglan*

diýmän hemmeler okaýarlar.2. Gyz maşgala, gyz çaga. *Gyz-oglan näzikdir – dutaryň tary, Elinde ýaglygy ýelpeselendi (Halk aýdymyndan).*

GYZYBERMEK [gyzyvermek], *işl.* Gaharlanyp başlamak. *Pir bu habary eşidip gyzyberdi ("Görogly").*

GYZYBUT [gyzyvu:t], *at.* Ygally ýyllarda ýaz aýlary meýdanda bitýän kömelegiň bir görnüşi.

GYZYGYSMAK [gyzyğysmak], *işl.* Bir zada gyzygyp ugramak, gyzygyp başlamak, höwes, yhlas bilen ýapyşmak, üns bermek. *Çagalar oýna gyzygyşyp girdiler.*

GYZYK, syn. Keýp, hezil, lezzet. *Odun ýygmagyňam öz gyzygy bar.*

GYZYKDYRMAK, işl. Gyzykmak katdyna ýetirmek, gyzykly bolar ýaly etmek, gyzyklandyrmak, höwesek bolmagyny gazanmaga çalyşmak. *Mugallym hem: "Howlukma, wagty gelende hemme soragýňa jogap alarsyň" – diýip, öz sapagyna barha gyzykdyrýardy (N. Esenmyradow).*

GYZYKLANDYRMAK [gyzyklannymak], *işl.* Bir işi etmäge birinde höwes döretmek, höweslendirmek, özüne çekmek, ünsüni çekmek.

GYZYKLANMA, iş ady. Gyzyklanmak ýagdaýy.

GYZYKLANMAK, işl. Bir işi bilmäge, etmäge güýçli höwes döremek, höweslenmek, bilesigelijilik meýli oýanmak, gyzyklanma bildirmek.

GYZYKLANMAZLYK, iş ady. Bir zada gyzyklanma bildirmezlik.

GYZYKLANYŞ, iş ady. Gyzyklanmak ýagdaýy.

GYZYKLY, syn.1. Şatlykly, hezil. **2.** Geň, täsin. *Ol gyzykly adam.*

GYZYKLYLYK, at. Lezzet berijilik, şatlandyryjylyk, ünsüni çekijilik. *Agşamky oýnuň gyzyklylygy göwnüme ýarady.*

GYZYKMA, iş ady. Gyzykmak ýagdaýy.

GYZYKMAK, işl.1. Gyzyklanmak, bilesigelijilik etmek. *Iki atyň haýsynyň ökde çykjagyna hemmeler gyzygyýardylar (B. Kerbabaýew). 2.* Möwç almak, gyzyşmak, gyzmak, hyjuwlanmak. *Ol oglan gyzygyyp oýnaýardy. Özara gürrüň gyzygyýardy.*

GYZYKSYZ, syn. Gyzygy ýok, gyzykly däl. – *Seniň pikiriňçe, onda hasapçylyk gyzyksyz, biderek iş-dä? – diýip, ýaňky gyz sorady (N. Jumaýew).*

GYZYL I, syn.1. Gan reňkine çalymdaş reňkli, gyrmazy. **2.** Oglana dakylýan at.

◊ **Gyzyl aç** gaty aýygan (adam hakda). *Uzak ýoldan gelen myhmanlaryň önünde çay-nahar goýdum welin, gördümem etmediler, gyzyl aç ekenler. Gyzyl kitap* bütün dünýäniň haýwanlarynyň, ösümlükleriniň seýrek görnüşleriniň ýaýran ýerleri, olary goramagyň çäreleri hakynda maglumat berýän kitap. **Gyzyl ýumruğa girmek** ýumruk salşyp uruşmak, ýumruklaşmak.

GYZYL II, *at.* 1. Sary reňkli gymmatbaha metal, altyn, tylla, himiki element. *Sap gyzyl.* 2. Şeýle metaldan ýasalan önüm, altyn zatlar, bezegler. *Gyzyl sagat. Gyzyl ýüziük. Gyzyl diş.* 3. *göç.m.* Mertebesini, hümmeti, hili, häsiýeti bilen tapawutlanýan, örän gowy, gymmatly.

♦ **Gyzyla doňmak** örän köp şaý-sep dakynmak. **Gyzyla dönmek** örän gerekli bolmak. *Sendenem zat dilän özüň bolma, soran zadýňy aljak gümanyň ýok, edil gyzyla dönäýýär.* **Gyzyla gaplaýmaly** gymmatly, bahasyna ýetip bolmaýan. *Atalaryň gyzyla gaplaýmaly sözleriniň belli bir bahasy ýok.* **Gyzyl bolmak** gowy adam hatarynda diýip hasap edip, gaty gowy görmek. *Düýnki gün halaman ýören adamyň bu gün gyzyl bolaýdymy?* **Gyzyl pul** walýuta. **Gyzyl tapan ýaly bolmak** keýpiň kök bolmak, şatlanmak, begenmek. **Gyzylýň gyryndysy ýaly 1)** örän owadan, görmegeý. *Ol gyz iş geýiminiň içinde gyzylýň gyryndysy ýaly bolup görünýärdi.* 2) gymmatly, arzylý. **Gyzyl ýaly** adamsöýümlilikli, medeniýetli, mähirli, tapylgysyz.

GYZYL III, *at.* Harman atylýp, arassalanan bugdaýyň üşmegi, sap galla. *Harmanlar atylansoň, onuň gyzly bir ýere üşürildi.*

GYZYL-ALA [gyzyl-a:la], *syp.* 1. Gyzyl reňkiň ak, gara reňkler bilen gatyşan görnüşi. *Muhat aga söziüne dyngy berip, önündäki gyzyl-ala çäýnekden käsesine çay guýup içmäge durdy* (N. Pomma). 2. Her hili gyzyl, gyzylmytyl reňkdäki egin-eşik, lybas. *Goýun janawer: "Gyzlaryň gyzyl-alasy, o-da meniň ýüňümden bolýar" diýermişin* ("Edebiýat we sungat").

GYZYLAYAK, *at.* 1. Gyzylgaz. 2. Nagşyň bir görnüşi. 3. Oba ady

GYZYLÇOG [gyzylço:ğ], *syp.* Gyzyl reňkdäki egin-eşik, lybas. *Ol elmydama gyzylçog bolup gezerdi* (A. Gowşadow).

GYZYL-ÇYZYL, *at, gepl.d.* Ýaş aýal maşgala. *Tamara doktor Amanmyradyň gözünü çöwürüp görüp: – Ogulşirin eje, trahoma ýok. Gözler sag. Indi näme, gyzyl-çyzyl görünmegem geň däl! – diýip bälçiredi* ("Türkmen dili").

GYZYLEÑEK, *syp.* Sakgal-murty çykmaryk, ýaş, ýetginjek. *Biz uruş döwründe gyzyleñek oglandyk.*

GYZYLETENE, *syp.1.* Heniz ýelek çykarmadyk, uçurym bolmadyk çaga guş. *Ýetim galan gyzyletene garlawaçyklara ýat garlawaçlar hossarlyk edýär* (O. Ödäýew). 2. *göç.m.* Egin-eşiksiz, ýalaňaç diýen ýaly.

♦ **Gyzyletene bolmak** derisi sypyrylyp gyzarmak, ýara bolmak. *Bütün elleri gyzyletene boldy.*

GYZYLETJIK: **gyzyletjik etmek** garşy-garşy degip, sydyryp gyzyl gana boýamak, hamy sypyrylyp, gyzaryp durmak. *Yabynyň toýnagý ökjämi basa-basa gyzyletjik etdi* (N. Saryhanow).

GYZYLGAZ [gyzylga:z], *at.* Gyzgylt reňkli uzyn boýunly, uzyn aýakly suw guşy.

GYZYLGUÝRUK [gyzylguýruk], *at.* Guýrugy gyzyl öwsüp duran, owazly saýraýan serçe ýaly guş.

GYZYLGYRAN [gyzylgyra:n]: **gyzylgyran bolmak** gülşüp kese ýykylmak, gülüp keýpden çykamak.

GYZYL-GYZYL [gyzyl-ğyzyl], Gyzaryşyp duran, gyzaryşyp görünýän (köp zadýň reňki hakynda). *Gyzyl-gyzyl horazlar, Harmandadyr, ýar-ýar!* (Toý aýdymy).

GYZYLINJIK [gyzylinjik], *at.* Uzyn gyzyl injikli, suwluk ýerde ýaşayan ak guş.

GYZYLJA, 1. *syp.* Kiçijik, göze ýakymly gyzyl zat. 2. *at.* Gyzyl reňkli syrdam ösýän pürli ösümlik, borjak. 3. Tene gyzylmytyl örgün örüp döreýän ýokanç kesel (köplenç, çagalara degýär).

GYZYLJAGURT [gyzyljağurt], *at.* Şagala görä kiçiräk, iki ön aýagy bilen ýer peşeyän çöl möjegi, ýyrtyjy haýwan.

GYZYLAMA 1, 2, 3, *iş ady.* Gyzylamak ýagdaýy. Gyzylamak işi.

GYZYLAMAK 1, *işl. zergärç. s.* Gyzyl çäymak, gyzyl çalmak, gyzyl suwuny bermek. *Heýkelin ýüzünü gyzylamak.* 2. Gyzyl reňk çalmak, gyzyl reňk bilen reňklemek, örtmek. 3. Bugdaý-arpa başa duran wagty ýagyn ýagyp, dymylýk howa sebäpli kesel döremek, ýagyn bugdaý-arpanyň başy, baldagy gyzyl tozga bilen örtülme. *Şol ýyl, hakykatdan hem, bugdaý bitginli bolup, tümmüle duranda, gyzylapdy* (B. Kerbabaýew).

GYZYLLANMAK *işl.* 1. Gyzyl çäýilmak. 2. Gyzyl reňk bilen boýalmak, gyzyl reňk çalynmak. *Gyzyllanan gülýaka.*

GYZYLMAK, *işl.* 1. Gyzylamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde gyzylamak. *Ussalar ýüzük gyzylmaşyp otyrdylar.*

GYZYLATMAK *işl.* 1. Gyzyl çäymak işini. 2. Gyzyl reňk çalmagy birine etdirmek. *Gülýakanyň ýüzünü gyzylatmak.* 3. Galla ekinleriniň gyzylamak keseli bilen kesellemegine ýol bermek, sebäp bolmak. *Ýagşy ak ekinleri gyzylatdy.*

GYZYLKYK, *at.* Gyzyl reňkde bolmaklyk, gyzyl öwsün atmaklyk. *Matanyň gyzylkygy. Ýüzün gyzylkygy.*

GYZYLMEÑIZ, *syp.* Eti-gany ýerinde, gyzyl ýüzli (adam hakda).

GYZYLÓDEK [gyzylö:dök], *at.* Adamyň, haýwanynyň agyz boşlugy bilen aşgazany birleşdirýän, gyzyl turbapisint bölegi, ödek.

GYZYLRAK [gyzylrak], *syp.* Reňki gyzyla ýakyn; beýlekä görä has gyzyl reňkli. *Maňa gyzylrak mata gerek. Gyzlaryň biriniň köýnegi beýlekisiniňkä görä gyzylrak.*

GYZYLAPAK, *at.* Salkymynyň sapagy gyzyl, terbaşa meňzeş ak üzümniň süýji we suwly bir görnüşi.

GYZLYMTYL, *syp.* Çala gyzyl, gyzyl öwüsýän. *Obamyzyň gaýrasynda giň gyzlymtyl takyr bardy.*

GYZYL-ÝAÝYRT: gyzyl-ýaýyrt bolup ýatmak dyr-pytrak bolup dagap, çaşyp ýatmak.

GYZYM, *syp., gepl.d.* Gowy gorýän zady üçin ölüp-öçüp barýan (adam hakynda). *Nahara gyzym adam. Çagasyna gyzym adam.*

◊ **Bokurdagyna gyzym** iýmeli bolsa, ölüp-öçüp barýan. *Ol bokurdagyna gyzymdy, tabak garasyny görse, duran ýeridi.*

GYZYŞ, *iş ady.* Gyzmak ýagdaýy.

GYZYŞDYRMAK, *işl.* Işe, oýna we ş.m. zatlara köpçüligi gyzykdymak, höwes döretmek. *Ýaryşy gyzyşdyrmak.*

GYZYŞMAK, *işl.1.* Birneme gyzyp başlamak. *Öýüň içi birneme gyzyşdy öýdýän. 2.* Bedeniňi gyzydymak. *Oglanlar gyzyşmak üçin duran ýerlerinde bökördiler. 2. göç.m.* Haýsydyr bir bolup duran waka, ýagny toý dabarasy, oýnuň şowhuny, işiň, gürrüňçiligiň barşy ýetjek derejesine ýetmek, has güýçlenmek. *Onuň bilen gürrüňimiz gyzyşyp gitdi. Toý gyzyşdy. Iş gyzyşdy.*

GYZZA-GYZZA [gyzza-ğyzza], *hal.* Gyssagara, gyssagly, az wagtyň içinde, howlukmaç.

◊ **Gyzza-gyzza gelmek** bir işiň aýgytly döwri gelmek in gyzgalaňly pursaty bolmak.

GYZZA-GYZZALYK [gyzza-ğyzzalyk], *at.* Dartgynlylyk ýagdaýy, örän alňasaklyk, bir işi örän howlukmaçlyk bilen, gyssagara ýerine ýetirmeklik.

GYZZYRMA I, *at.* Inini tikenekledip, üşedip, gyzgynyň ýokarlanmak bilen ýüze çykyan kesel, ysyntma.

GYZZYRMA II, *at.* Aldyrylmadyk hamyrdan saçda, pejiň üstünde we ş.m. ýerde bişirilýän ýukajyk tegelek çörek.

GYZZYRMAÇ, *at, gepl. d., ser.* Gyzyrma II. *Gyzyrmaç bişirmek.*

H

H, Türkmen elipbiýiniň dokuzynjy harpy.

HA [ha:] **I**, *dil b.* Basymy özüne geçirmeýän we çyzyjak arkaly ýazylýan güýçlendiriji ownuk bölek. *Yagşy ýagaýsa-ha gowy bolardy!*

HA [ha:] **II**, *dil b.* Gezekleşigi aňladýan, "ýa, ýa-da" manysynda gelyän baglaýjy. *Aşyk bolan kişi sabr edip gezer, Umytly bagynyň gülünden ýolar, Ha*

ýagşy, ha ýaman, jebrine dözer, Ýanmagyl bir ýola, merdana bolgul ("Leýli – Mejnun").

HAB [ha:p], *at, k. d.* Uky. *Gelmedi hasta göze hab* (Burhaneddin Siwasly).

HABABAÝLAMA [havavaýlama], *iş ady.* Hababaýlamak ýagdaýy.

HABABAÝLAMAK [havavaýlamak], *işl.* Gaty üşemek, gyzdurma tutmak we ş.m. zerarly üşedip gaşamak, sesli titremek.

HABABAÝLAMAZLYK [havavaýlamazlyk], *iş ady.* Gaty üşemek zerarly gaşamazlyk, sesli titremezlik.

HABABAÝLAŞMAK [havavaýlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup hababaýlamak. *Sowukdan ýaña hababaýlaşyp başladylar.*

HABABAÝLATMAK [havavaýlatmak], *işl.* Hababaýlamaga mejbur etmek. *Ysyntma ony hababaýladyp başlady.*

HABABAÝLAÝYŞ [havavaýlaýyş], *iş ady.* Hababaýlamak ýagdaýy.

HABAR [havar], *at.1.* Biri ýa-da bir zat barada mälim edilýän maglumat, aýdylýan gürrüň. *Bu habar derrew oba ýaýrady. 2.* Döwürleýin neşirlerde çap edilýän kiçiräk makala. *3. dil b.* Sözlemiň eýesi dogrusynda maglumat berýän, bir zadyň hereketini ýa-da ýagdaýyny aňladýan baş agzanyň biri. *Sözlemiň eýesiniň we habarynyň aşagyny çyzyň.*

◊ **Habar almak** biriniň hal-ýagdaýyny bilmek üçin ýanyna barmak, habar tutmak. *Habar alyň, han Saýada ne boldy?* ("Saýatly – Hemra"). **Habar bermek (etmek)** bir zat hakynda habarly etmek, bir habary, maglumaty bir ýere, birine mälim etmek, eşitdirmek. *Ol telefon arkaly habar etdi. Habar beriş serişdeleri* habardyr maglumatlary ýaýradyp, köpçüligе ýetirmek üçin radio-telewideniýe, gazetler we ş.m. serişdeler. **Habar gatmak** biri bilen tanyşmak, gepleşmek üçin söz açmak. **Habar tutmak ser. Habar almak.** Gyzy: *"Ejemden habar tutayýn" diýip, oba gitdi. Habary bar* agzy hapa, neşekeş. *Onuň her hili neşelerden hem habary bar öýdýän. Habaryny almak 1)* aňyrdan gelen adamyň habaryny, haýyşyny we ş.m. diňlemek; *2)* sawçylaryň habaryny, teklibini deslapky kabul etmek. *Gyzyň ene-atasy sözaýdyjylaryň habaryny alypdyr.*

HABARÇY [havarçy], *at.1.* Biri ýa-da bir waka barada habar berýän adam. *Bu gün biziň obamyza-da bir atly habarçy geldi* (B. Kerbabaýew). **2.** Gazet ýa-da žurnal, radio we beýleki habar beriş aragatnaşyk serişdeleri edaralarynda habar taýýarlaýan ýa-da ýerlerden habar iberýän işgär. *Ýörite habarçy. Men radioda habarçy bolup işleýärim. 3. gepl.d.* Aýdara gep tapsa, ýaýradyp ýören adam.

◇ **Gara habarçy** ilin gepini, gürrüni diňläp ýören şugulçy.

HABARÇYLYK [havarçylyk], *at.* Habarçynyň käri, ýagdaýy. *Habarçylyk işi.*

HABARDAR [havarðar], *syp.1.ser.* **Habarly.** *Habardar adam.* 2.Ylym, tehnika, kär, hünär, ýagdaý we ş.m. barada düşünjesi bar bolan, başy çykýan, maglumatly, düşünjeli. *Tehnikadan habardar adam.* 3.*Habardar* sypatynyň soňundan *bolmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Habardar bolmak** bolup biläýjek howply, hatarly zatlardan seresap bolmak, ägä bolmak. *Ol Permana habardar bolmagy sargap, öz ugruna gitdi* (A. Gowşudow).

HABARDARLYK [havarðarlyk], *at.1.* Bir iş, mesele we ş.m. barada habary barlyk, öňden bilýän bolmaklyk, habarlylyk. *Ýagdaýdan habardarlygymy mälim etdim.* 2.Ylym, kär, hünär, ýagdaý we ş.m. barada düşünjelilik, maglumatyň bolmaklyk.

HABAR-HATYR [havar-ha:ty:r], *at, ser.* Biri ýada bir zat hakynda eşidilen habar, gördüm-bildim. *Biz uzak wagtlap ol ýerden habar-hatyr alyp bilmezdik.*

HABARLAŞMA [havarlaşma], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLAŞMAK [havarlaşmak], *işl.* Biri bilen habar alyşmak, biri-biriňi habarly etmek (*ser. Habar 1.*).

HABARLAŞMAKLYK [havarlaşmaklyk], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLAŞMAZLYK [havarlaşmazlyk], *iş ady.* Biri bilen habar alyşmazlyk, habarlaşyp durmazlyk.

HABARLAŞYK [havarlaşyk], *at.* Biri-biriň bilen habarly bolup durmaklyk.

HABARLAŞYKLY [havarlaşykly], *syp.* Biri-biriňden habarly. *Gitjek wagtymyz habarlaşykly bolaly.*

HABARLAŞYŞ [havarlaşyş], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLY [havarly], *syp. 1.* Habary bar. *Şol işden habarlydygy ony haýran galdyrdy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir habar, ýumuş, haýyş bilen gelen, işli. *Eşider bolsaň, Sen gulak salsaň, Habarly geldim, Pendimi alsan!* (A. Atajanow). 3. *gepl.d.* Neşe edýän. *Oňa tirýekden habarly diýýärler.*

HABARLYK [havarlyk]: **habarlyk derejesi** (*dil b.*) sözlemde habaryň hyzmatyny, wezipesini ýerine ýetirmäge ukyby bolan sözler we olara goşulýan goşulmalar. *Habarlyk derejesine sözlemde habar bolup gelmek ukyby bolan söz hem şekillere goşulýan goşulmalar girýär.*

HABARLYLYK [havarlylyk], *at.* Habarly bolmaklyk, habary barlyk. *Seniň öňden habarlylygyň gowy zat.*

HABARNAMA [havarname], *at.* Nämedir bir zat dogrusynda garamagynda durýan edara, gurama ýazuw

üsti bilen berilýän maglumat, habar; habardar ediş resminamasy.

HABARSYZ [havarsyz], *syp. 1.* Bir iş, mesele, waka we ş.m. hakynda habary bolmadyk, bihabar. *Ol hiç zatdan habarsyz çagalara syr bildirmedi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ylym, tehnika, kär, hünär we ş.m. barada düşünjesi bolmadyk, maglumatsyz, başy çykmaýan.

HABARSYZLYK [havarsyzlyk], *at.1.* Bir iş, mesele, waka we ş.m. hakda habary ýokluk, habary bolmazlyk, bihabarlyk. *Onuň bu işden düýbünden habarsyzlygyna we onuň öz ýigitleriniň tarapyňy tutýanlygyna düşündiler* (N. Saryhanow). 2. Ylym, tehnika, kär, hünär we ş.m. barada düşünjesi, maglumaty ýokluk, başy çykamazlyk.

HABYP [havy:p], *at.1.k. d.* İçini dökyän, derdiňi paýlaşýan, syr alşyp-berişýän ýakyn ýoldaş, syrdaş. *Aşyk Kasym, sen-sen meniň habybym, Ýowuz günler düşdi, ýokdur tebibim* ("Hüýrlukga – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

HAÇ [haj], *at. 1.* Mekke şäherinde ýerleşýän Käbä zyýarat. *Ýykylanyň bagry ýerden galmazmy? Haç baran gelmezmi, aglan gülmezmi?!* (Magtymguly). *Magtymguly, ger doýursaň bir aýy, Mälimdir, tapar sen bu ýerde hajy* (Magtymguly).

HAÇ, *at.* Hristianlarda atanak görnüşli dini simwol.

HAÇAN, *çal.1.* "Näwagt, nämahal" diýen manyly wagt aňladýan sorag çalyşmasy. *Biziň zehinimiz Watanyň, halkyň derdine şu günler ýaramajak bolsa, haçan ýaramalymys?* (B. Hudaýnazarow). *Ol haçan girdi?* 2. Bir wagt, bireýýäm, öň geçip giden wagt. *Onuň baryp göçeni haçan, sen bolsa ony şol ýatlap otyrsyň.*

◇ **Hiç haçan** hiç wagt. *Hiç haçan kişiniň baýlygyna göz gyzdyrmaly däldir.*

HAÇJA [hatja], *at.* Agajyň esasy baldakdan toýnuk görnüşli şahanyň aýrylýan ýeri hem-de toýnuk görnüşli bölegi. *Ol guşjagaz käte uçup, beýleki haçjanyň üstüne gonýardy* (B. Kerbabaýew).

HAÇPARAZ, *at, taryh.* Hristianlaryň haç simwolyna sežde edýän adam.

HADA [ha:da], *at.1.* Ýogyndan uzyn syrdam agaç, uzyn taýak. *Baýa gezek gelende, hadam gysgalyp, garyba ýetende uzamajagyna aklým ýetýär* (B. Kerbabaýew). 2. Ýeriň meýdanyny ölçemek üçin iki başy çatylyp, ortasy kese agaç bilen berkidilen iki metr uzynlygyndaky ölçeg agajy, atanak.

◇ **Hada paýlaşygy** (*taryh*) hada, atanak agaç bilen ölçelýän ýer bölünişi.

HADASALYK [ha:dasalyk], *at.* Gazy gazanlara belli bir möhlet üçin ölçelip berilýän ýer, paý, çäk.

HADYM [ha:dym], *at.* Toýuň ýolbaşçysy, beýemçi bolýan adam. *Maslahatyň başy, toýuň hadymy, Asylzadalarydan asly gadymy* (Baýly şahyr).

HADYMLYK [ha:dymlyk], *at.* *kön.s.* Hadymyň ýagdaýy.

◊ **Hadymlyk satmak** özüni bilimli hasaplamak, ähli zatdan başyň çykýan bolmak, köpbilmişlik etmek, bilimseklik etmek.

HADYS [hady:s], *at.* Muhammet pygamberiň aýdan sözlerini we eden işlerini beýan edýän ýygyny. *Çyn hadysdyr, tutma bu söze güman* (Azady).

HADYSA [ha:dy:sa], *at.* Kābir adatdan daşary bolup geçýän üýtgeşik waka. *Bu hadysa onuň ýüreginde ýer tutdy, gijeler düýşüne girdi* (B. Seýtākow).

HA-HA-HA [ha-ha-ha:], *üml.* Gaty gülnende çykýan ses.

HAHAHAÝ, *at.* Hahahaýlap gülnende çykýan sesiň ady. *Onuň hahahaýy ýatmady.*

HAHAHAÝLAMA, *iş ady.* Hahahaýlamak ýagdaýy.

HAHAHAÝLAMAK, *işl.* Ha-ha-ha edip, gaty sesli gülmek. *Öwez han bolsa, munuň gürrüňine hahahaýlap güldi* ("Görogly").

HAHAHAÝLAŞMAK, *işl.* Köp bolup hahahaýlamak, gülüşmek. *Olaryň bary hahahaýlaşyp gelýärdi.*

HAHAHAÝLAÝYŞ, *iş ady.* Hahahaýlamak ýagdaýy.

HAJAT [ha:jat], *at.* 1. Durmuşyň, ýaşayşyň talabyna laýyklykda gerek bolan zat, zerurlyk. 2. Gyza dakylýan at.

HAJATDAN [ha:jatda:n], *at.* Lagymly hajathanalardaky hapalary, nejasatlary akdyrmak üçin niýetlenen hajat enjamy.

HAJATHANA [ha:jatha:na], *at.* Aýak ýoluna gitmek üçin ýörite jaý.

HAJY, *at.* 1. Mekgä zyýarata gidip gelen adamlara goşmaça berilýän at. 2. Oglana dakylýan at.

◊ **Haja gitmek** Kābä zyýarata gitmek. **Hajy gidermen** hemişe bir ýere ugrajak bolup duran. *Senem haçan görseň hajy gidermen, öýünde arkaýyn oturýan günüň ýok.*

HAJYK-HUJUK, *at.* Sypaýyçylykly, göwün alyjylykly aýdylýan mylaýym söz, hoşamaýlyk. *Sen onuň hajyk-hujugyna agzyňy öwelden bolup ýörsüň* (R. Gelenow).

◊ **Hajyk-hujuk etmek** ýaranjaňlyk etmek, göwnüni tapjak bolmak.

HAJYMELIK, *at.* Köp iýýän, örän horan, iýejen, doýmaz-dolmaz adam.

◊ **Hajymelik açmak** nebsi otukmak, doýmaz-dolmaz bolmak. **Hajymelik ýaly** nebsewür, açgözlük edýän, doýanyny-dolanyny bilmeýän. *Mundan ozal-da näme bersem, hajymelik ýaly symyslar oturdýň* (N. Pomma).

HAJYMELIKLIK, *at.* Örän horan, iýejen, doýmaz-dolmaz bolmaklyk.

HAJYRAW [hajurow], *syp.* Guduz açan ýaly alyp-ýolup barýan.

HAJYRAWLYK [hajurowluk], *at.* Hajyraw deý bolmaklyk, hajyrawyň ýagdaýy.

HAJYRUN [hajuru:n], *syp., ser.* **Hajyraw.**

HAJYRUNLYK [hajuru:nlyk], *syp., ser.* **Hajyrawlyk.**

HAŽZYK, *at.* *haywanat d.* Süýrenijiler toparyndan bolan uzyn inçe guýrukly, dört aýakly, zemzen pisint kiçijik süýreniji, kelpaze. *Sazagyň başyna dyrmaşyp çykan hažzyklar dünýäniň bolşuna geň galyjylyk bilen syn edýän ýalydylar* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hažzyk ýaly çişmek (gyzarmak)** gaty gaharyň gelip gyzarmak, gaharlanmak.

HAŽZYLDAMA [hažzyllama], *iş ady.* Hažzyldamak ýagdaýy.

HAŽZYLDAMAK [hažzyllamak], *işl.* Hažzyldyly ses çykarmak, haž-haž edip seslenmek.

HAŽZYLDAŞMAK [hažzyllaşmak], *işl.* Köp bolup hažzyldamak. *Zemzenler hažzyldaşýarlar.*

HAŽZYLDAÝYŞ [hažzyllaýyş], *iş ady.* Hažzyldamak ýagdaýy.

HAŽZYLDY [hažzyly], *at.* Kābir jandarlar dem alanda, gaharlananda, haýbat atanda, şonuň ýaly-da olaryň üstüne howp abananda, kābir azyk önümleri ajanda ýa-da adamyň öýken çişme, demgysma ýaly kesellere ýoluganda we ş.m. halatlarda döreýän ses, şonuň ýaly-da şol sesiň ady.

HAŽZYLDYLY [hažzylyly], *syp.* Hažzyldy sesini edýän, çykarýan.

HAŽLAMA [hažylama], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy.

HAŽLAMAK [hažylamak], *işl.* Haž bermek; hažzyldap seslenmek.

HAŽLAMAKLYK [hažylamaklyk], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy, işi.

HAŽLAYYŞ [hažylaýyş], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy.

HAK I, *at.* 1. Hudaý. 2. *at.* Bir zada bolan erk-ygtyýar, hukuk. *Her kimin erkin ýaşamaga haky bar.* 3. *syp.* Hakykata laýyk gelýän, adalatly, ýerlikli, dogry. *Hak söz hinden çykar, biliň, ýylany* (A. Kekilow). *Sen hak aýdýarsyň.*

◊ **Haka ten bermek** hudaýa sygynmak, hudaý diýmek. **Hakdan ičen** hemme zady, durmuşy örän

gowy bilýän, hudaý tarapyn berlen, zehinli. **Hak gözünden eşitmek** bir habary hakyky bilýänden, ynamdar adamdan, gözi bilen görenden eşidip bilmek. – *Men muny hak gözünden eşitdim – diýip, Pirguly beg ýan bermedi* (A. Gowşudow). **Hak öýüne barmak** aradan çykmak, dünýäden ötmek, aýatdan mahrum bolmak; ýogalmak, ölmek.

HAK II, *at.1.*Çekilýän zähmete, işe, ýerine ýetirilen hyzmata we ş.m. tölenýän pul, aýlyk, muzd, töleg. *Iş haky. 2.*Bölünüşikde ýetýän pay, ülüş, zat. *Mirasdan ýumruk ýetse-de, hakyňy al* (Nakyl). **3.**Alynmaly zat, algy. *Ala gargada hakym bolsa, gys gelmese, ýaz geler* (Nakyl).

◊ **Haky köýen ýaly** ýamanalgyly ýaly, sypaýyçylyksyz, yrsaraýan. *Pökgen bolsa göýä şu oturanlarda haky köýen ýaly, bir çetde, ýüzüni bir batman sallap otyrdy* (A. Gowşudow). **Hakyna tutma** nähilidir bir işi muzduna ýerine ýetirýän, möhletleýin hak tölenip işledilýän. **Hakyna tutmak** birini hak tölemek şerti bilen işe almak, işletmek. *Hakyna işgär tutmak. Hakyndan çykmak (gelmek)* hötdesinden gelmek, ýerlikli, degerli iş, hereket bilen jogap gaýtarmagy başarmak, gözüne görkezmek, jezasyny ýetirmek. *Muny öýersek, hakyndan çykdygymyz bolar* (N. Saryhanow).

HAKAS [haka:s], *at, ser. Hakaslar.*

HAKASLAR [haka:slar], *at.* Hakasiýanyň esasy ilatyny düzýän türki halk.

HAKDA, *köm. s., ser. Hakynda. Kitap hakda söhbet.*

HAKGULLA [hagulla:], *at.* Harman döwlende ujundan gedaý, guş we ş.m. haky diýen ýaly yrym üçin aýrylyp, bir ýere dökülip goýulýan galla. *Harman wagtly harman gezip, hakgulla ýygnardy* (N. Pomma).

◊ **Hakgulla diýip oturmak** öz düşen ýagdaýyna kaýyl bolup oturmak.

HAK-HESIP [hak-hesi:p], *at.* Geçirilýän hasap-hesip, hasaplaşyk. *Kakaň bilen hak-hesip edişmäge gitdi* (A. Gowşudow).

HAK-HEŞDEK, *at, ser. Hak II, 1.*Elbetde, ýeke at üçin däl, hak-heşdegi, talaby hem bolar-da (B. Sol-tannyýazow).

HAK-HEŞDEKLI, *syp.* Zähmetiň, işiň hakyny tölemek şerti bilen.

HAK-HEŞDEKSIZ, *syp.* Hak heşdegi bolmadyk.

HAK-HUKUK [hak-huku:k], *at.* Bir zada bolan hak, hukuk, ygtyýar.

HAK-HUKUKLY [hak-huku:kly], *syp.* Haky, hukugy bar bolan. *Hak-hukukly adam.*

HAK-HUKUKLYLYK [hak-huku:klylyk], *at.* Hak-hukugy barlyk.

HAK-HUKUKSYZ [hak-huku:ksyz], *syp.* Hak-hukugy bolmadyk, haksyz, hukuksyz.

HAK-HUKUKSYZLYK [hak-huku:ksyzlyk], *at.* Hak-hukugy bolmazlyk, haksyzlyk, hukuksyzlyk.

HAKLAMA, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLAMAK, *işl.* Öz borjuňy berjaý etmek, ýerine ýetirmek, ödemek. *Sen ata wesýetini haklap bildiň.*

HAKLAMAKLYK, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLAŞDYRMAK, *işl.* Haklaşmaga hemaýat etmek, haklaşyk geçirmek.

HAKLAŞMA, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAŞMAK, *işl.1.*Algy-bergi, borç we ş.m. hasabyny geçirmek, hasaplaşmak. *2.göç.m.* Aryňy almak, öç, dawa, jedel ýaly zatlaryň bellisini etmek; deňme-deň bolmak. *Men haklaşaýyn diýsem, arzasyz hem haklaşyp bilerin* (N. Saryhanow).

HAKLAŞMAKLYK, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAŞYK, *at.1.*Hak-hesip, algy-bergi, borç we ş.m. hasabyny geçiriş, hasap-hesip ediş. *Haklaşyk wagty. 2. gepl.d.* Ar alyş, öç, dawa, jedel we ş.m. barada belli netije çykaryş.

HAKLAŞYŞ, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAÝYŞ, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLY I, *syp.* Haky bolan, hak-hukuga eýe bolan.

HAKLY II, *syp.* Aýlyk-günlük tölenýän, hak tölenýän, muzdly, hakyna.

HAKLYK, *at.* Hak zat.

HAKLYLYK, *at.* Hakly bolmaklyk, haky barlyk.

HAKSYZ I, *syp.* Haky bolmadyk, hak-hukuksyz.

HAKSYZ II, *syp.* Aýlyk-günlük tölenmeýän, hak berilmeyän, muzdsuz, tölegsiz.

HAKSYZ-HUKUKSYZ [haksyz-huku:ksuz], *syp., ser. Hak-hukuksyz.*

HAKSYZ-HUKUKSYZLYK [haksyz-huku:ksuzluk], *syp., ser. Hak-hukuksyzlyk.*

HAKSYZLYK, *at.* Hakyň ýoklugy, bolmazlygy.

HAKUJY [haku: jy], *at.1.*Edilýän işiň, çekilýän zähmetiň hasabyna önünden berilýän pul, hak. *2.*Soňundan hasabat bermek şerti bilen önünden berilýän pul.

HAKU-NÄHAK [haku:-nä:hak], *hal.* Dogry-da bolsa, nädogry-da bolsa, hak-da bolsa, nähak-da bolsa. *Haku-nähak şol işe derrew baş goşmak zerurdy* (B. Kerbabaýew).

HAKYDA [haky:da], *at.* Adamyň sagdyn aňy, aň-düşünjesindäki, ýadyndaky zatlary huşuna getirip bilijiligi. *Asyl hakydama gelmändir meniň, Möhüm maslahaty bolmaly onuň* (A. Kekilow).

HAKYK [haky:k], *at., zergärç.* Bezeg şaýlarynyň ýüzüne goýulýan gyzylymtyl, mämişi reňkli, gymmatly daş.

◇ **Hakyk monjugy ýaly** ýyldyrawuk, dury, dürli görnüşde öwüşgin atýan. *Suwdan çykan üzüm hoşasyna aýyň şöhesi düşende, üzümler hakyk monjugyň çogdamy ýaly ýylpyldaşýardy* (A. Gowşadow).

HAKYKAT [haky:kat], *at.1.* Tebigy, hakyky bar bolan zatlar, durmuşdaky hakyky şertler, ýagdaý, waka we adam aňynyň akyl ýetirişiniň gönüden-göni mazmuny. *Biri bardyr tutuş ýalan sözleýär, Biri bardyr hakykaty gözleýär* (K. Gurbannepesow). *Hakykaty ýaşyrmak mümkin däl. 2.* Çyna laýyk, dogry gelýän zat, ahwalat we ş.m. *Hakykata düşünmek.*

HAKYKATÇY [haky:katçy], *syp.* Hakykatyň tarapyny tutujy, dogruçyl. *Ol barypýatan hakykatçy ýigidi.*

HAKYKATÇYL [haky:katçyl], *syp.* Dogruçyllyga, hakykata eýerýän, ony unaýan, oňa ýan berýän, ýykgyň edýän.

HAKYKATÇYLYK [haky:katçylyk], *at.* Hakykatyň tarapyny tutujylyk, çynçylyk, dogruçyllyk. *Ony hakykatçylygy üçin söýerdiler.*

HAKYKATÇYSYRAMAK [haky:katçysyramak], *işl.* Hakykatçyl bolan bolmak, özüni hakykatyň tarapdary edip görkezen bolmak.

HAKYKATDAN [haky:katdan], *hal.* Dogrudan, çyndan, dogrudan-da. *Hakykatdan hem şeýle boldy.*

HAKYKY [haky:ky], *syp.* Hakykata laýyk gelýän, çyn, dogry, hak.

HAKYKYLYK [haky:kylyk], *at.* Hakykata laýyklyk, dogrulyk, çynlyk.

HAKYNDA [hakynna], *köm. s.* Gürrüňiň, meseläniň kim ýa-da näme barada gidýändigini aňladýan sözsoňy kömekçi.

HAKYNDALYK [hakynnalık]: **hakyndalyk ahwalaty** hakynda, barasynda, dogrusynda we ş.m. sözsoňy kömekçileri bilen gelen sözlerden bolup, gürrüňiň, pikirini kim ýa-da näme hakyndadygyny görkezýän aňlatma.

HAKYT [haky:t], *ugrukd.* Hakykatdan-da, tüýs, edil. – *Örän gowy, hakyt diýeniň gelipdir – diýdi* (A. Durdyýew).

HAL [ha:l] **I**, *at.1.ser.* **Ýagdaý. 2.dil b.** Hereketiň, hiliň ýa-da närsäniň alamatyny aňladýan üýtgemeyän söz topary. **3.** Baýlyk, döwlet. *Maly baryň haly bar* (Nakyl).

◇ **Hal bolmak** bir işiň, ýagdaýyň we ş.m. düzelmegi kyn bolmak, çetleşmek. **Haldan düşmek** güýçden düşmek, ysgyndan gaçmak, halys bolmak. *Ahyry haldan düşüp, ol özüni bir oýuň içine ady. Hal üstünde* agyr ýagdaýda, çykgynsyz günde. **Halyna (gününe)it aglamak** agyr güne düşmek, kynçylykly, çykgynsyz ýagdaýa uçramak.

HAL [ha:l] **II**, *at.* Adamyň ýüzünde, bedeninde bolýan gara meň ýa-da gyzgylt tegmil. *Näzli gelin bir bärini gözlegin, Guwanaýyn menek-menek hallara* (Mätäji). *Hiç üýtgan ýeri yok, önküsi ýaly, Al ýañak üstünde görinýär haly* (A. Kekilow).

HALA [ha:la], "Isle"□ manysynda ulanylýan baglaýjy.

HAL-AHWAL [ha:l-ahwa:l], *at, ser.* **Hal-ýagdaý.**

HALAL [hala:l], *syp.1.* Yslam dininiň kada-kanuny boýunça ygtyýar edilen, şerigatyň kada-kanunyna laýyk gelýän, haram däl. **2.** Durmuşyň kada-kanunlaryna laýyk gelýän, kada-kanun boýunça ygtyýar edilen, arassa, päk, päkize, hakyky, kanuny. **3.** Bap, mynasyp gelýän, ynamy ödeýän. *Ata kesbi ogla halal* (Nakyl).

◇ **Halal mal** eti iýilýän mal. **Halalyň bolsun (halal saňa)!** "nesip etsin, berekella" diýen manyly söz düzümi. **Halal zähmet** öz güýjüň, hünäriň, käriň bilen çekilýän zähmet.

HALAL-HARAM [hala:l-hara:m], *syp.* Halal we haram gatyşan. *Sangy etmän, ýygyp halal-haramy, Ahyr bir gün baryp, çaşyr gider sen* (Zelili).

◇ **Halaly-haramy seljermek** halal näme, haram näme bilmek, ýagşyny-ýamany aýyl-saýyl etmek.

HALAL-HARAMLYK [hala:l-hara:mlyk], *at.* Hem halal, hem-de haram gatyşanlygy, halal bilen haramyň garyşanlygy.

HALALHON [hala:lho:n], *syp.* Galp iş etmeýän, öz arassa zähmeti bilen, daban azaby bilen ýaşayan, haram işe baş goşmaýan.

HALALHONLYK [hala:lho:nluk], *at.* Halallyga eýermeklik, halallygy söýmeklik, halal bolmaklyk.

HALALLAMA [hala:llama], *iş ady.* Halallamak ýagdaýy.

HALALLAMAK [hala:llamak], *işl.1.* Öz elini bilen damagyny çalyp öldürmek, iýer ýaly etmek, haram etmezlik. *Aşa düşüp pyçaga gelen goýny halalladylar.2.göç.m.* Tabşyrylan işi arassa zähmetiň bilen ýerine ýetirmek; bir zada halallyk bilen eýe bolmak, halal etmek. *Ol hakyny halallap aldy.*

HALALLAMAKLYK [hala:llamaklyk], *iş ady.* Halallamak ýagdaýy.

HALALLANMAK [hala:llanmak], *işl.* Halal edilmek, damagy çalyp, iýer ýaly edilmek.

HALALLAŞMAK [hala:llaşmak], *işl.* Halallamaga kömek etmek.

HALALLATMAK [hala:llatmak], *işl.* Halal bolar ýaly etdirmek, halallamak işini başga birine etdirmek.

HALALLAÝYŞ [hala:llaýyş], *iş ady.* Halallamak ýagdaýy, usuly.

HALALLYK [hala:llyk], *at.* Halal zat, ýagdaý, iş we ş.m.

HALAMA, *symp.* Arassaçylygy onçakly başaryp durmaýan, arymsy däl.

HALAMA [ha:lama], *iş ady.* Halamak ýagdaýy.

HALAMAK [ha:lamak], *işl. 1.* Birini ýa-da bir zady gowy görmek, biri ýa-da bir zat göwnüne ýaramak. **2.** Ýürekden söýmek, sulhuň almak, aşyk bolmak. *Annaguly Altyny halady* (A. Durdyýew).

HALAMAKLYK [ha:lamaklyk], *iş ady.* Halamak ýagdaýy, işi.

HALAMARAK [halamara:k], *symp.* Azda-kände halama.

HALAMAZLYK [ha:lamazlyk], *iş ady.* Gowy görmezlik, ýaramazlyk. *Ol çakylyksyz öýüne barany halamaýan eken.*

HALANMAK [ha:lanmak], *işl.* Gowy görülme, göwnüne jaý edilmek. *Biziň bu eden işimiz halansa-ha gowy zat.*

HALAS [hala:s], *symp.* Azat, boş, erkin.

◊ **Halas bolmak** bir zatdan başyňy aman gutarmak, bir beladan dynmak, sypmak, howpdan gutulmak. **Halas etmek** erbet zatdan birini ýa-da bir zady dyndarmak, sydyrmak, azat etmek.

HALASGÄR [hala:sgä:r], *at.* Howpdan, çykgynsyz ýagdaýdan halas ediji, beladan gutaryjy. *Ol öz halasgärini tapanyňa çäksiz begendi.*

HALASGÄRLIK [hala:sgä:rlík], *at.* Halasgär bolmaklyk, halasgäriň ýagdaýy.

HALAŞMAK [ha:laşmak], *işl.* Biri-biriňi halamak, biri-biriňi gowy görmek, söýüşmek. *Ol gyz bir ýaş ýigit bilen halaşýar.*

HALAT, *at. 1.* Umumy daş geýim, don. **2.** Keselhanada, laboratoriýalarda we ş.m. ýerlerde arassalyk üçin iş geýim hökmünde eşiğiň üstünden geýilýän ýektaý. *Şäherdäki lukman gyzlar, Ak haladyn egne geýip, Ak kepderler oba tarap, Uçuberdi ganat ýaýyp* (M. Seyidow). **3.** Birine sowgat, sylag hökmünde berilýän serpaý. *Wah, şunuň ýaly aýal tapsam, iki halat bermäge-de taýyn.* **4.** Çykjak gyza salnýňan galyňyň bir bölegi.

◊ **Halatlar gutly bolsun!** gaýtarma bolup, atasy öýüne gelen gyza ýüzlenilip aýdylýan gutlag.

HALAT [ha:lat] **I**, *at. 1.* Wagt, zaman, mahal, pursat. **2.** Ahwalat, ýagdaý. *Bu nä boluş? Bu nä halat?* (G. Kulyýew).

HALAT [ha:lat], **II**, *at.* Gudrat, güýç. *Be, jan agam, sen welimi, halatmy?* ("Watan").

HALATDYRMAK [ha:latdyrmak], *işl.* Bir zady biri halar ýaly etmek, halamagy üçin ýagdaý döretmek, gowy gördürmek. *Özüni ile halatmak aňsat däl.*

HALATLAMA, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLAMAK, *işl.* Halat-serpaý ýapmak, halat sowgat bermek.

HALATLAMAKLYK, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLAÝYŞ, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLY, *symp.* Egninde halady bolan.

HALATLY [ha:latly], *symp.* Gudratly, täsin güýçli.

HALATLYK, *at.* Halat ýa-da sowgat, sylag üçin niýetlenen (geýim, mata).

HALATLYLYK, *at.* Halady barlyk, halatly bolmaklyk.

HALATLYLYK [ha:latlylyk], *at.* Täsin güýçlülük, gudratlylyk.

HALATMAK [ha:latmak], *işl.* Birine bir zady, birini halar ýaly etmek.

HALAT-SERPAÝ [halasserpa:ý], *at.* Sylag üçin berilýän egin-eşik, mata, serpaý, halat.

HALAT-SERPAÝLAMA [halasserpa:ýlama], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy.

HALAT-SERPAÝLAMAK [halasserpa:ýlamak], *işl.* Halat-serpaý ýapmak, halat-serpaý etmek.

HALAT-SERPAÝLAMAKLYK [halasserpa:ýlamaklyk], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy, işi.

HALAT-SERPAÝLAYYŞ [halasserpa:ýlaýyş], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy.

HALAT-SERPAÝLYK [halasserpa:ýlyk], *symp.* Halat-serpaý etmek üçin. *Halat-serpaýlyk don.*

HALATSYZ [halassyz], *symp. 1.* Egninde halady ýok, halatly däl. **2.** Halat berilmedik, halat ýapylmadyk, edilmedik.

HALAWAT [hala:wat], *at, k. d.* Süýjülik, ýakymlylyk. *Kaýsyň halawaty aýan* ("Leýli – Mejnun").

HALAÝYK [hala:ýyk], *at.* Üýşen, toplanan adamlar, märeke, halk. *Eý ýaranlar, halaýyklar, At wepadary ýigidiň* (Mätäji).

HALAÝYŞ [ha:laýyş], *iş ady.* Halamak ýagdaýy.

HALHA, *çal., ser.* **Holha** we **hanha**.

HALK, *at. 1.* Bir ýurtda ýa-da bir döwletde ýaşaýan ilat. **2.** Belli bir millete, halkyýete degişli adamlar. **3.** Jemagat, adamlar, jemende. – *Haý, halk haw! – diýen ses uzakdan eşidilýär* (A. Gowşudow). **4.** Käbir kesp-kär aňladýan sozleriň yzyndan gelende, "pylan kärde we ş.m. bolup işleýän adam" manysyny aňladyp, söze gepleşik öwürşegini berýär. *Çopan halky çöle belet bolýar. Mugallym halky hemişe talap ediji bolar eken.*

◊ **Halk maslahaty taryh.** Garaşsyzlyk ýyllarynyň belli bir döwründe halk häkimiýetiniň ýokary wekilçilikli organy. *Türkmenistanyň Halk maslahatynyň nobatdaky mejlisi.* **Halk hojalygy** ýurduň ykdysadyýetiniň maddy önümçilik pudaklarynyň we maddy däl ugurlarynyň jemi. *Garagum çöli ýurdumyzyň halk hojalygynyň ösmegine özüniň täsirini ýetirýär* ("Galkynyş").

HALKA, *at.1.*Ýüpiň, ýüplügiň we ş.m. bir ujuny aýlap ikinji ujuna daňmagyň bir görnüşi. *Tanapyň ujuny halka et-de, gazykdan ildir.* **2.**Iki ujy aýlanyp biri-birine berkidilen tegelek, gurşaw. *Başlyk sazlyga girmänkä, köpegi tutduryp, onuň boýun halkasyna bag dakdyrdy* (B. Kerbabaýew). **3.**Bir topar adamyň aýlanyp, egelenip duran görnüşi, döwre. *Mejlis halkasyny gurmaň beýle az, Adam köpdür, ulug gurgul – diýdiler* (Magtymguly). *Ýaş ýigitler ýene gelşip, oturylyşyk halkasyna goşuldylar* (A. Gowşudow). **4.sport.** Gimnastika maşklary ýerine ýetirilýän iki sany aýratyn asylygý jübüt ýüpiň ujuna berkidilen türgenleşik enjamy. **5.sport.** Basketbol oýnunda içinden top geçirilýän aşagy torly enjam. *Oýunçylar gezekme-gezegine pökini basketbol halkasyna oklaýarlar.* **6.maldarç.** Düýäniň kekirdewüginde gatap emele gelýän kesel. **7.** Gulakhalka.

◊ **Halka gurmak** biriniň ýa-da bir zadyň daşyna aýlanmak, töwregini gurşap almak.

HALKALAMA, *iş ady.* Halkalamak ýagdaýy.

HALKALAMAK, *işl.1.* Ýüpi, simi we ş.m. halka edip daňmak. **2.**Käbir jandaryň aýagyna, boýnuna, burnuna synag üçin kiçijik halka dakyp bellemek. **3.** Çar tarapyňy gurşap almak. *Dag degre-daşyňy halkalap durdy.*

HALKALAMAKLYK, *iş ady.* Halkalamak ýagdaýy, işi.

HALKALANMAK, *işl.1.*Halka edilip, halka bolup daňylmak. *Guşlaryň aýaklary halkalandy.* **2.**Ýellenip, halparyp, halka görnüşine gelmek, çala çişip pökgermek (göz aýtymy hakynda). **3.**Bir zadyň ýa-da biriniň daşyna halka bolup aýlanmak, halka gurmak, egelenmek.

HALKALAŞMAK, *işl.* Halkalamaga kömek etmek. *Arabanyň tigrini halkalaşmak.*

HALKALATMAK, *işl.* Birine halka etdirmek.

HALKALAÝYN, *hal.* Halka şekilinde, halka görnüşinde, tegelekleyin. *Saçagyňdaşyna halkalaýyn aýlanyp oturdyk.*

HALKALAÝYŞ, *iş ady.* Halkalamak usuly, täri.

HALKARA [halka:ra], *syp.1.*Daşky syýasata, halklar, ýurtlar arasyndaky gatnaşyga degişli bolan. **2.**Halklar arasynda bolan, köp halka ýaýran.

HALKY [halky:], *syp., ser.* **Halkylyk.**

HALKYLAŞDYRMAK [halky:laşdyrmak], *işl.* Halka, halkyň ruhuna, medeniýetine ýakyn etmek, halkyň durmuşy bilen baglaşdyrmak.

HALKYLAŞMA [halky:laşma], *iş ady.* Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLAŞMAK [halky:laşmak], *işl.* Halka, halkyň ruhuna, medeniýetine ýakyn durmak, ýakynlaşmak.

HALKYLAŞMAKLYK [halky:laşmaklyk], *iş ady.* Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLAŞYŞ [halky:laşyş], *iş ady.* Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLYK [halky:lyk], *at.* Halkyň ruhuny, onuň medeniýetini, dünýägaraýşyny aňladýan, milli özboluşlylyk.

HALKYÝET, *at.* Adamlaryň dil, ýerleşiş, ykdysadyýet we medeniýet taýdan umumylygy.

HALLAN [halla:n]:**hallan atmak 1)** *ser.* **Hallanlamak.** *Kepbämiz ýykyljak-ýykyljak bolup, hallan atyp durdy.* **2)** *göç.m.* Bir zadyň ugrunda alakjamak, selpemek, sergezdan bolmak. *Ejem bendäň gözýaş dökiüp, Gara günün keşigin çekip, Hallan atyp öten ýeri* (K. Gurbannepesow).

HALLANLAMA [halla:nlama], *iş ady.* Hallanlamak ýagdaýy.

HALLANLAMAK [halla:nlamak], *işl.* Eýläk-beýläk yranmak, galgamak, çaykanmak. *Indi bu ýogyn direg hem öý bilen birlikde hallanlap çaykanýardy* (A. Gowşudow).

HALLANLAMAZLYK [halla:nlamazlyk], *iş ady.* Eýläk beýläk yranmazlyk, galgamazlyk, çaykanmazlyk.

HALLANLAŞMAK [halla:nlaşmak], *işl.* Birnäçe zat hallanlamak. *Çadyrlaryň gapy örtükleri aldygyna şarpyldap, darty ýüpleri batly hallanlaşýardy* (B. Gurbanow).

HALLANLATMAK [halla:nlatmak], *işl.* Hallanlar ýaly etmek. *Sallançagy hallanladyp üwredi.*

HALLANLAÝYŞ [halla:nlaýyş], *iş ady.* Hallanlamak ýagdaýy.

HALLASLAMA [halla:slama], *iş ady.* Hallaslamak ýagdaýy.

HALLASLAMAK [halla:slamak], *işl., ýerli g.* Bir zadyň ugrunda yglamak, ýortmak, alakjamak, selpemek.

HALLASLAMAZLYK [halla:slamazlyk], *iş ady.* Bir zadyň ugrunda ylgamazlyk, ýortmazlyk, alakjamazlyk, selpemezlik.

HALLASLAŞMAK [halla:slaşmak], *işl.* Bir topar bolup hallaslamak. *Olaryň şol alada bilen hallaslaşyp ýörüşleri.*

HALLASLATMAK [halla:slatmak], *işl.* Hallaslamaga mejbur etmek. *Nawy derrew hallasladyp başlady, Ol bir gomdan, ol bir goma taşlady* (A. Kowusow).

HALLASLAÝYŞ [halla:slaýyş], *iş ady.* Hallaslamak ýagdaýy.

HALLYŇ-SALLYŇ: **hallyň-sallyň etmek** bir zady göwünli-göwünsiz, biperwaý ýerine ýetirmek, bir zada göwünli-göwünsiz ýapysmak.

HALLYŇ-SALLYŇLYK, *at.* Bir zada nalajedeyinlik bilen ýapyşylmaklyk, çemeleşilmeklik.

HALPA, *at.* Satyjynyň çeküw daşlaryny barlamak üçin han-begler tarapyndan goýlan adam.

HALPARMA, *iş ady.* Halparmak ýagdaýy.

HALPARMAK, *işl.1.* Gowşap, aşak sallanmak, halpyk bolmak, gowşaşmak, sallanyp durmak. *Penjek halparyp dur. Telpeginiň eteginiň tüýi giden bir çal halparan alkymyny ýapdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Giň bolmak, laýyk bolmazlyk. *Onuň eleşan geyimi halparyp durdy.*

HALPARMAZLYK, *iş ady.* Halparyp durmazlyk.

HALPARTMAK, *işl.* Halparar ýaly etmek, halpyk etmek.

HALPARYŞ, *iş ady.* Halparmak ýagdaýy.

HALPY, *syp., ser.* **Halpyk.**

HALPYK, *syp.* Halparyp duran, giň. *Onuň köýnegi egninde halpyk görüňýärdi.*

HALPYKLYK, *at.* Halpyk bolup durmaklyk, halparyp durmaklyk.

HALPYLDAMA [halpyllama], *iş ady.* Halpyldamak ýagdaýy.

HALPYLDAMAK [halpyllamak], *işl.* Gowşap ýa-da giň, boş bolup sallanyp durmak, halpyk bolmak. *Onuň köwşi aýagynda halpyldap durdy.*

HALPYLDAÝYŞ [halpyllaýyş], *iş ady.* Halpyldamak ýagdaýy.

HALPYLDY [halpylly], *at.* Halpyldamak hereketi.

HALPYRAK [halpyra:k], *syp.* Biraz, birneme halpy.

HALSYZ [ha:lsyz], *syp.* Ysgyn-mejaly galmadyk, ysgynsyz, ragbatsyz, güýji gaçan.

HALSYZLYK [ha:lsyzlyk], *at.* Haly ýokluk, ysgyn-mejal ýokluk.

HALTA, *at.* İçine her hili zat salynýan, guýulýan mata ýa-da kagyz gap, kise.

HALTA-HALTA, *hal.* Birnäçe halta; köp sanly halta.

HALTALAMA, *iş ady.* Haltalamak ýagdaýy.

HALTALAMAK, *işl.* Bir zady halta salyp goýmak, halta salyp almak. *Harmandan alnan bugdaýy haltalap goýdular.*

HALTALAP [haltala:p], *hal.* Halta-halta edip, halta görnüşinde.

HALTALAŞMAK, *işl.* Halta salyşmak, halta salmaga kömek etmek.

HALTALATMAK, *işl.* Halta saldyrmak, halta salmaga mejbur etmek.

HALTALAÝYŞ, *iş ady.* Haltalamak ýagdaýy.

HALT-HALT, *s. ş. aňl. s.* Iki-baka ylgap, haýsydyr bir işi bitirmek üçin edilýän hereket.

♦ **Halt-halta urmak** bir zadyň ugrunda selpemek, alakjamak, haltyldamak.

HALTYLDAMA [haltyllama], *iş ady.* Haltyldamak ýagdaýy.

HALTYLDAMAK [haltyllamak], *işl.* Bir zadyň ýa-da biriniň ugrunda alakjamak, selpemek, halt-halt edip ýörmek.

HALTYLDAŞMAK [haltyllaşmak], *işl.* Köp bolup haltyldap ýörmek. *Olar ertirden bári işlerini düzetjek bolup haltyldaşyp ýörendirler.*

HALTYLDATMAK [haltyllatmak], *işl.* Haltyldar ýaly etmek. *Onsoň, erbet käýinjiräp, tulum ýaly salpy garnyny haltyldadyp, başgançakdan çykyp gitdi* (T. Gurbanow).

HALTYLDAÝYŞ [haltyllaýyş], *iş ady.* Haltyldamak ýagdaýy.

HALTYLDY [haltylly], *at.* Haltyldap edilýän hereketiň ady.

HALWA [halwo], *at.* Künji, gant we ş.m. garylyp taýýarlanýan süýji iýmit. *Halwany hekim iýer, şallagy – ýetim* (Nakyl).

HALWAÇY [halwoçy], *at.* Halwa önümini taýýarlaýan we satýan adamynyň käre, hünäri. *Halwaçydan halwa almak.*

HALWALYK [halwoluk], *syp.* Halwa etmek üçin gerek bolan (önümler).

HALY [ha:ly], *at.* Dürli reňklerdeki ýüplerden çitilip dokalýan gymmat bahaly öý goşy, düşek, amaly-haşam sungatynyň bir görnüşi.

♦ **Haly ýüwürdip, kilim kesmek** iş başarmazlyk, işi harsal etmek, soňuna çenli alyp barmazlyk. *Her bir höwesjeňden bolarmy zergär? Haly ýüwürdip, kilim kesmek ne derkar?* (A. Kekilow).

HALYÇA [ha:lyça], *at.* Kiçiräk haly.

HALYÇALYK [ha:lyçalyk], *at.* Halyça dokamak üçin gerekli (erişlik, argaçlyk ýüpler).

HALYÇUWAL [ha:lyçuwol], *at.* Haly görnüşinde dokalyp, dula gerilýän çuwal.

HALYÇY [ha:lyçy], *at.* Haly dokaýan dokmaçy, haly dokamak, haly öndürmek bilen meşgullanýan hünärmen, ussat. *Türkmen halyçylary.*

HALYÇYLYK [ha:lyçylyk], *at.1.* Haly dokamaklyk sungaty, haly önümçiligi. **2.** Halyçynyň ýagdaýy, käre. *Halyçylyk bilen meşgullanmak.*

HALYK [ha:lyk] **I**, *at. 1.* Düyä özbaşdak ýa-da howudynyň aşagyndan örküç ýeri deşilip salynýan galyň keçe. *Bu derýa balyklydyr, Düyämiz halyklydyr* (Halk döredijiliginden). **2.** Gelnalyjy gidende düýäni bezemek üçin howudynyň üstünden atylýan begres ýa-da ýörite çitilip dokalýan haly esbap. *Ak keжебän halygy, Akar suwuň balygy* (Halk döredijiliginden). *Düyeleriň howutlaryna halyklar gerilýärdi* (B. Kerbabaýew).

HALYK [ha:lyk] **II**, *at.1.* "Ýaradyjy, dörediji" diýen manyda ulanylýan söz. *Ýagşylyk et, derýa at, balyk biler, balyk bilme, halyk biler* (Nakyl). *Başyň sag*

eýlesin ýaradan Halyk, Gutular hak özi berse şypalyk (Şabende). **2.**Oglana dakylýan at.

HALYKLAMA [ha:lyklama], *iş ady.* Halyklamak ýagdaýy.

HALYKLAMAK [ha:lyklamak], *işl.* Düyäni howutlamazdan ön arkasyna halyk salmak ýa-da üşemez ýaly diňe halyk salyp, üstünden daňyp goýmak. *Sagylýan düýeleri halykladyk.*

HALYKLANMAK [ha:lyklanmak], *işl.* Halyk salynmak.

HALYKLAŞDYRMAK [ha:lyklaşdyrmak], *işl.* Birnäçe düýäni halyklap çykamak.

HALYKLAŞMAK [ha:lyklaşmak], *işl.* Halyklamaga kömek etmek.

HALYKLATDYRMAK [ha:lyklatdyrmak], *işl.* Birine halyk saldyrtmak.

HALYKLATMAK [ha:lyklatmak], *işl.* Halyk salar ýaly etdirmek.

HALYKLAÝYŞ [ha:lyklaýyş], *iş ady.* Halyklamak ýagdaýy.

HALYKLY [ha:lykly], *syp.* Halyk salnan.

HALYKLYK [ha:lyklyk], *syp.* Halyk etmek üçin, halyk eder ýaly (keçe we ş.m. zatlar). *Halyklyk keçe.*

HALYKSYZ [ha:lyksyz], *syp.* Halyk salynmadyk, halyklanmadyk.

HALYLY [haly:ly], *at.* Ir bişýän süýnmek görmüşli üzüüm. *Halyly, jan halyly, Eşretiň kân halyly, Gapymyzda dalbaryň, Misli eýwan halyly* (M. Garryýew).

HALYLYK [ha:lylyk], *syp.* Haly dokamak üçin ýygňalan (ýüp, eriş we ş.m. gerekli zatlar). *Nabat bolsa ilin halylyk ýüpüni egrerdi ýa-da ýüpegini towlardy* (A. Gowşudow).

HALYMSYRAMA [ha:lymsyrama], *iş ady.* Halymsyramak ýagdaýy.

HALYMSYRAMAK [ha:lymsyramak], *işl.* Köp-bilmişlik edip, öz ýagdaýyny ýaramaz edip görkezjek bolmak. *Tilki şobada halymsyran bolup: – Eý, horaz dost, näme beýle ýokaryk çykypsyň-la! Ýere düş ahyry – diýip başlaýar* (Halk ertekilerinden).

HALYMSYRAŞMAK [ha:lymsyraşmak], *işl.* Birden köp bolup halymsyramak.

HALYMSYRAYYŞ [ha:lymsyraýyş], *iş ady.* Halymsyramak ýagdaýy.

HALYNA [ha:lyna], *hal.* Eýeleýan ornuna, derejesine, umuman ýagdaýyna garamazdan. *Çaga halyna hemme zady biljek bolýar.*

HALYPA [haly:pa], *at.1.* Öz hünärini, kärini şägirdine, kömekçisine öwredýän ussat. **2.gepl.d.** "Ýoldaş, gardaş, dost, şepe" diýen ýaly manyda ulanylýan ýüz tutma söz. *Halypa, bir aýak çekin!*

HALYPAÇYLYK [haly:paçylyk], *at,ser.* Halypalyk.

HALYPALYK [haly:palyk], *at.* Halypa bolup hünär öwredijilik, halypanyň ýagdaýy, käri. *Wepa, Aman şu garrynyň halypalygy bilen özüniň tejribe işine başlady* (A. Gowşudow). *Halypalyk etmek.*

HALYS [ha:ly:s], *hal.* **1.** Bütünleý, gutarnykly, düýpden. *Myraly halys ysgyndan düşüpdür* ("Myraly"). **2. gepl.d.** Tüýs, çyn, sap. *Siz maňa halys ýürekden ynanyň.*

◊ **Halys bolmak 1)** gaty ýadamak, ysgyndan gaçmak, lütün çykamak. *Güljahan ýöräp-ýöräp halys boldy, eňkamy gitdi* (Halk ertekilerinden). *Uzyn gije ýöredik, Ýadadyk, halys bolduk* (A. Alamyşow). **2)** irmek, bizar bolmak. **Halys etmek 1)** gaty ýadatmak, haldan düşürmek. **2)** irizmek, bizar etmek.

HAL-ÝAGDAÝ [ha:l-ýagdaý], *at.* Ýaşayyş, durmuş, saglyk; hal-ahwal, gün-güzeran.

HAM [ha:m], *at.1.* Sygyr, düýe we ş.m. mallaryň soýlup alnan derisi. **2.** Adamyň beden derisi. *Alkymynyň aşagynyň, eňekleriniň hamlary çalaja ýygırt atyp başlapdy* (B. Seýtäkow). **3.** Esassyz; çig. *Jahyllykda çar tarapa atýsan, Bilmezlikde ham işlere gatýsan* (Magtymguly).

◊ **Ham bolmak** ýadap halys bolmak. **Ham etmek** bir zady çig, çala, el ujundan etmek. *Köse: – Gel, işimi ham etmäýin diýip, ... gapyň gädiginden gözledi* ("Görogly"). **Ham paýlaşýan ýaly** ala zenzele, goh, gopgun, gykylyk, wagyrdy. *Kyrk ýigit hem göýü ham paýlaşýan ýaly meýhananyň içinde gopgun göterdiler* ("Görogly"). **Hamy galňamak** diýlen, aýdylan gepi, käýinji yüzüne almazlyk, gep ýokmazlyk, haýasy, ynsaby bolmazlyk. *Bay, seniňem hamyň galňapdyr-ow, saňa aýdylan söz kär edenok.* **Hamyna** (derisine)saman **dykmak** öldürmek, ýok etmek. **Hamyny soýmak** ezýet berip horlamak, zulum etmek; talaňa salmak.

HAMALA [hama:la], *bagl.* "Göýä diýersin" manysynda deňeşdirmegi aňlatmak üçin ulanylýan söz. *Hamala çagalyk geçmejek ýaly, Çagalygyň kenarynda köp durdum* (G. Ezizow).

HAMANA [hama:na], *bagl.,ser.* **Hamala.**

HAM-ÇAM [ham-çam]: **ham-çam bolmak** gepiň-gürrüniň alyşmak, göwnünden turmak, ümmüldeşmek.

HAM-ÇAMLYK [ham-çamlyk], *at.* Ham-çam bolmaklyk.

HAM-HYÝAL [ha:m-hyýa:l], *at.* Boş arzuw, gury hyýal, netijesiz göwün ýüwürme. *Olar jahyllygyň ham-hyýalydy, Şu güňkä garanda ýaz şemalydy* (A. Kekilow).

HAMMA, *syp.* Öte gowşak, sansyz (çaga häsiýeti hakynda). – *Beýle hamma bolmazlar, dogumlyrak bol.*

HAMMAL [hamma:l], *at.* Kişiniň yüküni kireýne daşayan, göterýän, hammalçylyk edýän adam.

HAMMALÇA [hamma:lça] **I**, *at.* Dokalan aw torbasy.

HAMMALÇA [hamma:lça] **II**, *at.* Arka ýük batmazlyk üçin agaç, tagta, odun we ş.m. ýük çekýän ýükçiniň arkasyna ýapýan, keçeden edilen palany.

HAMMALÇYLYK [hamma:lçylyk], *at.* *ser.* **Hammallyk.**

HAMMALLYK [hamma:llyk], *at.* Hammalyň ýagdaýy, käri, hammalçylyk.

HAMMAM [hamma:m], *at.* Ýörite enjamlaşdyrylan suwa düşülýän jaý.

HAMMAMÇA [hamma:mça], *at.* Suwa düşülýän, ýuwnulýan otag hammamy.

HAMMAMÇY [hamma:mçy], *at.* Hammama suwa düşmäge gelýän adamlara hyzmat edýän hammam işgäri.

HAMRAGRAK [hamrağra:k], *syp.* Biraz, az-owlak hamrak. *Haýwanam öz eýesine hamragrak bolýar.*

HAMRAK, *syp.* Çagany, işi we ş.m. gowy görýän, olara mähirli garaýan. *Adam bigam bolýar ýaş boldugyça, Işe hamrak bolýar ýaş galdygýça* (K. Gurbannepesow).

HAMRAKLYK, *at.* Hamrak bolmaklyk.

HAMSA, *at,k.d.1.* Baş. **2.** Bir şahyr tarapyndan ýazylan baş dessandan, poemadan ybarat, hersi özbaşdak many-mazmunly edebi eser, kitap. *Nyzamynyň hamsasy.*

HAMSYGYBERMEK [hamsygyvermek], *işl.* Aglamjyra bermek, hamsygyp başlamak.

HAMSYGYŞ [hamsygyş], *iş ady.* Hamsykmak ýagdaýy.

HAMSYGYŞMAK [hamsygyşmak], *işl.* Bilelikde hamsykmak.

HAMSYKDYRMAK, *işl.* Hamsygara getirmek, hamsykmaga mejbur etmek.

HAMSYKMA, *iş ady.* Hamsykmak ýagdaýy.

HAMSYKMAK, *işl.* Nebsiň agyryp ýa-da kemsinip, bogazyň dolup aglamjyramak, kemşermek. *Ullakan adamlaryň hamsygyp duruşlaryna oglanjyk geň galyp syn edýärdi* (G. Ezizow).

HAMTOZ [ha:mto:z], *at.* Köplenç, haly we haly önümleriniň gyra nagşyna salynýan, deň kesilen gözenegiň içine dürli reňkde üçburçluk şekilleri çitilýän nagş.

HAMYLA [ha:my:la], *syp.* Aýagy agyr, göwreli, ikigat. *Adybeg soltanyň aýaly hamyla bolup, göwresinde çaga galdy* ("Görogly"). *Hasan wezir hem öz aýalynyň hamyla ekenin ýatlap, ol towşany atmaklyga eli barmady* ("Şasennem – Garyp").

HAMYLADAR [ha:my:lada:r], *syp.* Hamyla, göwreli, aýagy agyr.

HAMYLADARLYK [ha:my:lada:rlyk], *at.* Hamylanyň ýagdaýy, göwrelilik.

HAMYLALYK [ha:my:lalyk], *at.* Aýagy agyrylyk, göwrelilik, ikigatlyk.

HAMYR [hamy:r], *at.1.* Esasan, suw, duz garylyp, undan ýugrulan goýy önüm. *Hamyrym ajap barýandyr, tamdyra odun elteýin* (A. Durdyýew). **2.** Yşlary, agaç önüminiň jaýryk ýerlerini bitirmek, ýylmamak üçin owradylan ýanan hekden ýelim goşulyp ýasalýan süýgeşik madda.

◊ **Hamyrdan gyl sogrulan ýaly etmek** bir işi, hereketi örän mylaýymlyk bilen seresaply amala aşyrmak. *Seni hamyrdan gyl sogrulan ýaly edip alyp gaýdandyryn* ("Görogly"). **Hamyry gaby** iýenini ödemeyän, iş başarmaýan; bigaýrat.

HAMYRÇA [hamy:rça], *at,özüml.d.* Otuň bir görnüşi.

HAMYRLAMA [hamy:rlama], *iş ady.* Hamyrlamak ýagdaýy.

HAMYRLAMAK [hamy:rlamak], *işl.* Hamyr çalyp berkitmek, ýelmemek. *Äpişgäniň aýnasyny hamyrlap, ýel geçmez ýaly edipdir.*

HAMYRLANMAK [hamy:rlanmak], *işl.* Kimdir biri tarapyndan hamyr çalynmak. *Äpişgäniň aýnalary hamyrlanypdyr.*

HAMYRLAŞDYRMAK [hamy:rlaşdyrmak], *işl.* Köp zady, ýeri we ş.m. hamyrlap çykmak.

HAMYRLAŞMAK [hamy:rlaşmak], *işl.1.* Hamyrlamaga kömekleşmek. *Oňa äpişgäniň aýnalaryny hamyrlaşdym.* **2.** Bilelikde hamyrlamak. *Ussalar gapylary hamyrlaşyp durdular.*

HAMYRLATMAK [hamy:rlatmak], *işl.* Başga birine hamyr çaldyrmak; hamyrlamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek. – *Kaka, äpişgeleri maňa hamyrlatsana!*

HAMYRLAÝYŞ [hamy:rlaýyş], *iş ady.* Hamyrlamak ýagdaýy.

HAMYRLY [hamy:rly], *syp.* Hamyr çalnan, hamyr bilen ýelmenen.

◊ **Hamyrlý çörek** hamyrmaýa garylyp, aldyrylyp bişirilýän çörek. *Ýylyjak hamyrlý çörek bilen täze gowurmanyň başynda oturmaýy Güjük hemmesinden gowy oňarar* (A. Gowşudow).

HAMYRMAÝA [hamy:rma:ýa], *at.1.* Hamyr ýugrulanda içine hamyr aldyrmak üçin garylýan bir bölek ajan hamyr, hamyrturşy. **2.göç.m.** Bir zadyň asly, asyl maýasy, özeni, esasy çeşmesi.

HAMYRMAÝALY [hamy:rma:ýaly], *syp.* Hamyrmaýa edilen, hamyrmaýa goşulan, hamyrmaýa ýugrulan. *Hamyрмаýaly çörek.*

HAMYRMAÝALYK [hamy:rma:ýalyk], *at.* Hamyr ýugrulanda indiki gezek hamyra garmak üçin

aýrylyp goýulýan bir bölek hamyr, hamyrturşulyk.
Hamyryň bir bölegini hamyrmaýalyk goýdy.

HAMYRMAÝASYZ [hamy:rma:ýasyz], *syp.* Hamyrmaýa goşulmadyk.

HAMYRTURŞY [hamy:rturşy],
at,ser.Hamyрмаýa.

HAMYRTURŞULYK [hamy:rturşuluk],
at,ser.Hamyрмаýalyk.

HAMYT [ha:myt], *at.* Araba goşulýan malyň boýnuna geýdirilýän esbap. *Atyň boýnuna hamyt geýdirmek.*

HAMYTLABERMEK [ha:mytla:vermek], *işl.* Hamyt geýdiribermek, salybermek.

HAMYTLAMA [ha:mytlama], *iş ady.* Hamytlamak ýagdaýy.

HAMYTLAMAK [ha:mytlamak], *işl.* Hamyt geýdirmek, salmak.

HAMYTLANMAK [ha:mytlanmak], *işl.* Hamyt geýdirilmek, salynmak.

HAMYTLAŞMAK [ha:mytlaşmak], *işl.* Hamyt geýdirmäge, salmaga kömekleşmek.

HAMYTLATMAK [ha:mytlatmak], *işl.* Hamytlamak işini başga birine etdirmek; hamytlamaga mümkinçilik bermek.

HAMYTLAÝYŞ [ha:mytlaýyş], *iş ady.* Hamytlamak ýagdaýy, hereketi.

HAN [ha:n], *at.1. taryh.* Türki we beýleki halklaryň birnäçesinde hökümdar. **2.** Gowy görüp ýa-da göwnüýetmezçilik bilen ýüzlenilip aýdylýan söz. *Öwez han, biz olar bilen egri oturyp, dogry gürleşeris* (G. Kulyýew). **3.** Oglana dakylýan at.

HANA [ha:na], *at.1.* Gözüň ýerleşýän ýeri, okarasy, owasy. *Onuň hanalary ýaşdan dolup duran gara gözleri Nazary jadylyň ýaly etdi* (B. Pürliýew). **2.** Pagta gozasynyň içindeki pagtaly öýjükler. *Annaguly käwagtlar bir hana sogrup, hut üç düýp gowaçanyň daşyndan bir sagatlap aýrylmady* (A. Durdyýew). **3.** kön.s. Jaý, öý, aýratyn ýer. *Ahyr boljagyň şudur, Teniň ýer bilen ýatsa, Işik, tüýnügi ýokdur, Garaňky hana geldiň* (Magtymguly).

HANA, *çal.,ser.Hanha.*

HANABIZAR [ha:navi:za:r], *syp.* Bir zatdan halys bizar bolan, düýbünden iren, berçigen.

HANABIZARLYK [ha:navi:za:rlyk], *at.* Bir zatdan halys bizar bolanyň düşen ýagdaýy.

HANAHARAP [ha:nahara:p], *syp.* Bütinleý harap, wes-weýran, ýaramaz. *Işan, molla, baýa tarap bolmasyn, Bir tirýeki, hanaharap bolmasyn. Bize Soltanyazyň begligi besdir, Gaharguly, hanaharap, hoş imdi* (Seýdi).

HANAHARAPLYK [ha:nahara:plyk], *at.* Bütinleý harap, wes-weýran bolan ýagdaý.

HANAKA, *at.* Derwüşleriň oturmly ýaşan ýeri, jaýy, derwüşhana.

HANAKERDE [hanakerde], *syp.* Öýünde hojaýynçylyk edip bilýän, ederini bilýän. *Meniň gören wagtymdaky ýaş gelin indi hanakerde bir aýal bolupdyr* (A. Gowşudow).

HAN-BEG [ha:n-meğ], *at.* Hanlar hem-de begler.

HAN-BEGLIK [ha:n-meğlik], *at.* Hanlaryň hem-de begleriň ýagdaýy, derejesi, han-beg bolmaklyk.

HANGAMÇY [ha:nğamçy], *at.* Köplenç, haly çuwallaryň gyra nagşyna gamça meňzedilip salynýan göni, inçejik nagş.

HANGOÇAK [ha:nğoçok], *at.* El işlerine salynýan ullakan, ýaýraň we dik nagş.

HANHA [hanha:], *çal.* Uzakdaky bir zady görkezmek üçin ulanylýan söz.

HANHAJYK [hanha:jyk], *çal.,ser.Hanhajykga.*

HANHAJYKGA [hanha:jykga:], *çal.* Golaýrakda bir zady, ýeri we ş.m. görkezmek üçin ulanylýan söz.

HANJAK, *çal.,gepl.d.* Haýsy ugru, nirä, niräk. *Iliň ugry hanjak bolsa, şoňa* (Nakyl). *Oklarynyň hanjak gidenini hem bilmän galdylar* (A. Gowşudow).

HANJAR, *at.1.* Gysga saply, uýy inçe, iki tygynyň ýüzi ýiti sowuk ýarag, gama. *Eý Saýat han, bu hanjary meniň bagrymdan urgul – diýdi* ("Saýatly – Hemra"). **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Hanjar urmak** erbet, ajy söz, habar aýdyp, örän gynandyrmak.

HANJARLAMA, *iş ady.* Hanjarlamak ýagdaýy.

HANJARLAMAK, *işl.* Hanjar bilen ýaralamak, hanjar sokmak, süncmek. *Duşmany hanjarlamak.*

HANJARLANMAK, *işl.* Hanjar urlup ýaralanmak, hanjar bilen suhlanmak, hanjar sokulmak.

HANJARLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi hanjarlamak.

HANJARLATMAK, *işl.* Hanjarlamaga ýol bermek, mümkinçilik bermek, hanjar urdurmak.

HANJARLAÝYŞ, *iş ady.* Hanjarlamak ýagdaýy.

HANLYK [ha:nlyk], *at.1.* Hanyň tituly, ýagdaýy. **2.** Başynda han duran, han dolandyryan ýurt.

HANNAS [hanna:s], *syp.* Husyt, gysganç, gysyk. *Bir sydyrgyn günüň öitse, Hannasyň eli bolmagyn* (Baýly şahyr).

HANNASLYK [hanna:slyk], *at.* Husytlyk, gysgançlyk, gysyklyk.

HANÖÝJÜK [ha:nöýjük], *at.* Arasy üzümän gidýän birnäçe hüjre görünüşinde ak sapak bilen edilýän nagşyň ady.

HANTAMA [ha:ntama:], *syp.* Biriniň kömegine ýa-da bir zada göz dikýän, ymtylýan, tamakin, kömege we ş.m. garaşýan. *Ilden hantama bolma, Öz garyňa daýan sen* (K. Gurbannepesow).

HANTAMAÇYLYK [ha:ntama:çylyk], *at, ser.Hantamalyk.* Asyl men sylag hantamaçylygy

bilenem gelmedim (A. Gowşudow). *"Duzun dadyp geçiň!" / Uzaldy çörek, / Iki döwüm aldym ony üfläpler. Ýitewer-sin açlyk, hantamaçylyk, / Herne ýitip gitmäwersin şu düpler* (G.Ezizow).

HANTAMALYK [ha:ntama:lyk], *at.* Biriniň kömegine ýa-da bir zada göz dikmeklik, tamakinlik, hantamaçylyk. *Meniň hantamalygym hem onuň üstüne urna bolup düşýär* (B. Kerbabaýew).

HANY, 1. "Nirede, haýsy ýerde?" diýen ýaly many aňladýan sorag çalyşmasy. – *Hany Esen? – diýip, özüniň ýoldaşyny sorady* (H. Derýaýew). 2. "Ýeri, ýeri bakaly" we ş.m. many aňladýan giriş sözi. – *Hany, Annaguly han, meniň yzyma bir düş* (A. Durdyýew).

HANYM [ha:nym], *at.* 1. Özüňden kiçi ýaş ýetginjek oglanlara sypaýylyk bilen ýüzlenilip aýdylýan söz.

2. Aýal maşgala hormat goýlup ýa-da ýüzlenilip aýdylýan söz.

HANYMAN [ha:nyma:n], *at.* Baýlyk, döwlet. *Ýyeniň-içeniň siňmez janyňa, Perwaýsyz gararsyň hanymanyňa* (A. Kekilow).

HANYUMRUK [ha:nýumruk], *at.* Haly we haly önümleriniň gyra nagşyna salynýan topbak nagşyň ady.

HAŇKARMA, *işl.* ady. Haňkarmak ýagdaýy.

HAŇKARMAK, *işl.* Agzy açylyp durmak, içi zatsyz köwelip durmak.

HAŇKARTMAK, *işl.* Agzy açylyp, köwelip durar ýaly etmek.

HAŇKARYŞ, *işl.* ady. Haňkarmak ýagdaýy.

HAŇKARYŞMAK, *işl.* Köp zat haňkaryp durmak. *Ululy-kiçili garaňky tamlar biri-birine bakyşyp, haňkaryşyp durdy* (G. Kulyýew).

HAŇK-HUŇK: **haňk-huňk etmek** göni jogapdan boýun gaçyrmak, gepläre gep tapmazlyk, sypjyk gürlemek. *Geldi okuw hakda gürrüň edilen ýerde uzak durman, haňk-huňk edip gidibererdi* (A. Durdyýew).

HAŇLAMA, *işl.* ady. Haňlamak ýagdaýy.

HAŇLAMAK, *işl.* Içi boşap galmak. *Bu gowak obasy göçen beýik galanyň möçbersiz giň derwezeleri ýaly haňlap ýatyrdy* (A. Gowşudow). *Otaglar haňlap dur.*

HAŇLAŞMAK, *işl.* Bimäçe öýüň içi haňlap durmak, boş durmak. *Ol kepbelerimiz boş haňlaşyp ýatyr* (A. Gowşudow).

HAŇLATMAK, *işl.* İçini boş, haňlar ýaly edip goýmak. *Giň jaýy haňladyp goýupdyrlar.*

HAŇLAYYŞ, *işl.* ady. Haňlamak ýagdaýy.

HAŇZAMA, *işl.* ady. Haňzamak ýagdaýy.

HAŇZAMAK, *işl., ser.* **Haňlamak**. *Galardy yzynda dykyz, dok körek, Hem-de haňzap boşan gury çañňalak* (J. Ilmyradow).

HAŇZAMAKLYK, *işl.* ady. Haňzamak ýagdaýy.

HAŇZASMAK, *işl.* Köpüsi, bary haňzap durmak.

HAŇZATMAK, *işl.* İçini boşadyp goýmak, haňzar ýaly etmek.

HAŇZAYYŞ, *işl.* ady. Haňzamak ýagdaýy.

HAP, Köplenç, gara ary, bili inçe ullakan gyzyly ary kowlanda aýdylýan ümlük.

HAP [ha:p], *ser.* **Hab**. *Magtymguly, hoş hap içre ýatyrtdym, Emrine uçradym, iman getirdim* (Magtymguly).

HAPA, 1. *at.* Süpürilip bir ýere üşürilip goýlan ýa-da ýaýrap ýatan, zyňlan zatlar, taşlandy, süplük. 2. *syp.* Tozan, her hili galyndy, süplük zatlar basyp ýatan, arassa bolmadyk. *Arabanyň hapa tigrine ýaplanyp, ýerde ýagşy ornaşyp oturdy* (H. Derýaýew). *Jaýyň içi hapady*. 3. *syp.* Kirli.

◊ **Hapa bolmak** keýpiň bozulmak, gaýgylanmak, gynanmak, gamlanmak. **Hapa bulaşmak** erbet, ýaramaz işe baş goşmak. **Hapa söz** gödek, sögünç söz.

HAPAÇYL, *syp.* Hapaçylyk bilen oňuşýan. *Hapaçyl adam.*

HAPAÇYLLYK, *at.* Hapaçyl bolmaklyk.

HAPAÇYLYK, *at, ser.* **Hapalyk**.

HAPA-HUPA [hapa-hupo], *at, ser.* **Hapa-sup**.

HAPA-HUPALYK [hapa-hupoluk], *at, ser.* **Hapa-supalyk**.

HAPALAMA, *işl.* ady. Hapalamak ýagdaýy.

HAPALAMAK, *işl.* 1. Hapa etmek, hapa bulamak, hapa degirmek, kirletmek. *Eliňi hapalamak. Eşigiňi hapalamak*. 2. Bir zat garyp ýa-da basgylap, iýer-içer ýaly etmezlik. *Suwy hapalamak*. 3. *göç. m.* Biriniň at-abraýyna dil ýetirmek, biabraý etmek.

HAPALAMAKLYK, *işl.* ady. Hapalamak ýagdaýy.

HAPALANMAK, *işl.* Hapa bolmak. *Peçiň başyna gujagyny dolduryp getirýär-de, ýalaňy odun dököýär, içeri hapalanýar* (N. Saryhanow).

HAPALAŞDYRMAK, *işl.* Köp zady, köp ýeri hapalamak.

HAPALATDYRMAK, *işl.* Hapa etdirmek, çirk ýokdurtmak.

HAPALATMAK, *işl.* Hapa etdirmek. *Guýynyň suwuny hapalatmaň!*

HAPALAYYŞ, *işl.* ady. Hapalamak ýagdaýy.

HAPALYK, *at.* Hapa halda bolmaklyk, arassa dällik, päkize dällik.

HAPA-SUPA [hapa-supo], *at.* Zir-zibil hapa zatlar, taşlandylar.

HAPA-SUPALYK [hapa-supoluk], *at.* Zir-zibilleriň üşen ýeri.

HAPBA, *hal.* Şol bada, dessine, birden (ys bilen baglylykda ulanylýar). *Ýanan däriniň porsy ysy hapba burnuma urdy* (A. Gowşudow). *Ol adam eglip gol gowşurandan, aragyň ýakymсыз ysy hapba burnuma urdy* (T. Gurbanow).

HAPGYRTMA, *at, lukmanç*. Ýokanç çaga keseli (gulak ýanyndaky mázleriň çişmesi, gulak mázleriniň sowuklamasy).

HAPLAMA [haplama], *iş ady*. Haplamak ýagdaýy.

HAPLAMAK [haplamak], *işl.* Gyzgyn howur, ys ýa-da sowuk şemal birden burnuňa, ýüzüne urmak. *Oduň howry onuň ýüzüne haplap urdy.*

HAPLAMAKLYK [haplamaklyk], *iş ady*. Haplamak ýagdaýy.

HAPLAYYŞ [hapylaýyş], *iş ady*. Haplamak ýagdaýy.

HAPLYK-SÜPLÜK [haplyk-süplük] *hal, ser. Hapa-supu.*

HAPYR-HUPUR : **hapyr-hupur etmek** çeýnär-çeýnemän, çalt ýuwutmak, çala çeýnär iýmek, nebsewürlük bilen iýip gutarmak.

HAPYR-SUPUR, *at*. Her hili galan-gaçan taşlandy, köne-küşül, süplük. *Bularyň ýatan ýeri sygryň ýatagy ýaly, aňry-bäri taşlanan jaý bolmaga çemeli, hapyr-supurlar bulaşyp ýatyrdy* (A. Gowşudow).

HAPYR-SUPURLYK [hapyr-supurluk], *at*. Hapanyň köp üýşen ýeri, köp ýeri.

HAPYSA [hapy:sa], *sy.* 1. Arassaçylygy saklamaýan, arymy bolmadyk; hapa. *Köňlüň söýen hapysany berseler, Ol gözüňe tomagaly gyz bolar* (Seýdi). 2. *ser. Hapa2. Hapysa ýer.*

HAPYSALYK [hapy:salyk], *at. 1.* Arassaçyl dällik, hapa zatlary seljermezlik, kirlilik, çorlulyk. *Onuň hapysalygyny aýdar-dişer ýaly däl. 2. Hapa bolup ýatmaklyk, hapyr-supurlyk. Köçeleriň hapysalygyna ýol bermek bolmaz.*

HAPYSAÇYLYK [hapy:saçylyk], *at, ser. Hapysalyk.*

HAPYZ [ha:pyz], *at, k. d. 1.* Goşgy-şygrylary, aýry-aýry eserleri ýat tutup aýdýan adam. *Hapyzym Gurhan okýsa, Hoş owaz istär köňül* (Gaýyby). 2. Oglana dakylýan at.

HAR, *at*. Eşek.

♦ **Har gulak** ullakan gulak, harry gulak.

HAR [ha:r] **I**, *sy.* Ruhy we maddy taýdan pese düşen, ugry gaçan, hor-homasy. *Goç ýigitler har görüner, Eginden-başdan aýrylsa* (Talyby).

♦ **Har bolmak** gadyr-gymmatyň gaçmak, bigadyr, arzysyz bolmak. *Zalymlar har bolar, galar aýakda* (Magtymguly). **Har düşmek** hor-homasy bolmak, horluk görmek, horlanmak. *Dirilik galmandyr mende, Bu gün har düşüpsiň sen-de* ("Görogly"). **Har etmek** bigadyr etmek, sarpasyny peseltmek, gadyryny gaçyrmak. *Ýaramaz gylgyň har edýän adamy azmy näme? Har saklamak* ugruna seretmezlik, idegsiz galdyrmak. *Bagynyň içini bejerip, hiç wagt ony har saklamandyr* (A. Gowşudow).

HAR [ha:r] **II**, *at, kön.s.* Tiken, ýandak. *Gyzyl gülün degresinde har biter* ("Saýatly – Hemra"). *Yşkyň söwdasyna salyp serimi, Gül diýip istänim, hara uçaşdym* (Talyby).

HARA [ha:ra], *sy.* Erbet, ýaman, ýaramaz. *Gözeliň bolmaz harasy* (Kemine).

HARABA [hara:va], *at*. Ýykylyp, ýumrulyp galan jaýlaryň ýeri. *Köne Marynyň harabasy eýleligine-beýleligine onlarça kilometre uzaýardy* (B. Kerbabaýew).

HARABAÇYLYK [hara:vaçylyk], *at, ser.* **Harabalyk 1, 2.**

HARABALY [hara:valy], *sy.* Haraba bolup galan ýerli.

HARABALYK [hara:valyk], *at. 1.* Haraba bolup, ýykylyp-ýumrulyp ýatan jaýlaryň, ýurduň ýeri, harabaçylyk. *Şol goýunlaryň eýesiniň ýaşayan obalarynyň gündogar tarapynda bir harabalyk bardyr* (Halk ertekilerinden). 2. *göç.m.* Derbi-dagynlyk.

HARAJAT [haraja:t], *at, ser.* **Harç.**

HARAJATLYK [haraja:tlyk], *at, ser.* **Harçlyk.**

HARAM [hara:m], *sy.* 1. Yslam dininiň kadakanunyňa laýyklykda gadagan edilen, ygtyýar edilmedik, şerigata laýyk gelmeýän, halal däl (iýmek-içmek, eýeçilik etmek we ş.m. ýaly zatlar hakynda). 2. *göç.m.* Nejis, ýigrenji, ýaman niýetli, haramzada (adam hakynda). – *Haý, ýeňsäň gursun, bedasyl, haram eşek!* (H. Derýaýew). – *Çek goluňy, haram gul!* – diýip, elini siltäp aldy (G. Kulyýew).

♦ **Harama çykmak** ýaramly, ýararly, iýlip-içilýän zat biderek zaýa bolmak, isrip bolmak, zaýalanmak. **Haram bolmak** eden işiň, gazanan zadýň özüne nesip etmezlik. **Haram iýmek** kişi hakyny iýmek, öz gazanjyňa kaýyl bolmazlyk. *Parhyny aňlamaý haram iýer sen* (Magtymguly). **Haram ölmek 1)** damagy çalyňman ölmek (mal hakynda). **2)** idegsiz ölüp gitmek (adam hakynda).

HARAMÇYBYK [hara:mçy:vyk], *at. 1.* Boýy 60-150 sm ýetýän, ýarym gyrymsy we köp ýyllyk ýabany derman ösümlük. 2. Üzümiň hasyl getirmeýän çybygy.

HARAMÇYL [hara:mçyl], *sy.* Haramçylyga ýüz uragan, haramlyk edegen.

HARAM-HALAL [hara:m-hala:l], *sy., ser.* **Halal-haram.**

HARAMHOR [hara:mho:r], *sy.* Haram, bikanun hereket etmekden çekinmeýän, ogurlyk-jümrilikden gaýtmaýan. *Tagamda tabakdaş bolma, Üflis, haramhor biläni* (Magtymguly).

HARAMHORLYK [hara:mho:rluk], *at*. Haramhoryň ýagdaýy, käri. *Haramhorluga orun bolmaly däl.*

HARAMLAMA [hara:mlama], *iş ady*. Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLAMAK [hara:mlamak], *işl.* Haram etmek, halal zady harama çykarmak, iýer-içer ýaly etmezlik.

HARAMLAMAKLYK [hara:mlamaklyk], *iş ady.* Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLAYÝŞ [hara:mlayýş], *iş ady.* Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLYGYNA [hara:mlyğna], *hal.* Düýe, sygyr we ş.m. mallaryň ilki adaty wagtyndan ir gaýmagyna, botlamagyna, guzlamagyna degişlilikde aýdylýan söz. *Haramlygyna botlamak.*

HARAMLYK [hara:mlyk], *at.* Halal dälilik, kadanuna laýyk gelmezlik, arassa dälilik.

HARAMY [hara:my], *syp.* Ahlak taýdan bozulan, azgyn, haramzada. *Süňňi haramylar gaýtmaz raýýndan, Ýaşy gaýdyp, sakgal agarmak bilen* (Zelili).

HARAMYLYK [hara:mylyk], *at.* Ahlak taýdan bozulanlyk, azgynlyk, haramzadalyk.

HARAMÝAGY [hara:mýa:gy], *syp.* Haramlyk edýän, haramçylyga özüni aldyran.

HARAMZADA [hara:mza:da], *syp. 1.ser. Haram 2."*Haramydan dogan, bozgak, ugursyz, ýaramaz, asylsyz" manysynda käýelip, sögülip aýdylýan söz.

HARAMZADAÇYLYK [hara:mza:daçylyk], *at,ser.Haramzadalyk. Haramzadaçylyk etmek.*

HARAMZADALYK [hara:mza:dalyk], *at.* Örän ýaramaz, gabahatçylykly iş, bozgaklyk, ýaramaz hereket, haramzadaçylyk.

HARAP [hara:p], *syp. 1.*Bozulyp zaýa bolan, bozuk, sandan çykan. *2.*Ugry gaçan, ýaramaz.

♦ **Harap bolmak 1)** ulanyşdan galmak. *Ýa ýolda maşyn harap boldumyka?* (A. Gowşudow). **2)** zaýalanmak, haraplanmak, erbetleşmek. *Dogrudan hem, munuň ýaly kän okasaň, gözüň harap bolaýmasyn* (B. Pürliýew). **3)** ýoldan çykmaq, bozulmak, azmak. **Harap etmek** bibatlamak, zaýalamak, haraplamak. *Şol batly gaýdyşyna tara gazygy böwrümi harap etse-de ederdí* (A. Gowşudow).

HARAPÇYLYK [hara:pçylyk], *at.* Zaýaçylyk, bibatçylyk.

HARAPÇYLYKLY [hara:pçylykly], *syp.* Harap etmäge gönükdirilen, harapçylyga ýugrulan.

HARAPLABERMEK [hara:pla:vermek], *işl.* Haraplap başlamak, zaýalabermek.

HARAPLAMA [hara:plama], *iş ady.* Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLAMAK [hara:plamak], *işl. 1.*Derege ýaramaz ýaly etmek, sandan çykarmak, weýran etmek. *Maşyny haraplamak. 2.*Bulam-bujar edip zaýalamak, görer ýaly etmezlik. *Mallar agyldan çykyp, howlyny haraplapdyr.* (A. Gowşudow). *3.*Zaýa etmek, bisarpa tutup, harama çykarmak, isrip etmek, zaýalamak.

*Ýyglan pomidorlary wagtynda tabşyrman haraplapdyrlar. 4.*Bir zada belli bir derejede zyýan ýetirmek. *Gelegurt ordasy süriniň köpüsini haraplapdyr.*

HARAPLAMAKLYK [hara:plamaklyk], *iş ady.* Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLANMAK [hara:planmak], *işl.* Harap bolmak, sandan çykmaq. *Çakyşan maşynlaryň ikisi hem haraplanypdyr.*

HARAPLANYLMAK [hara:planylmak], *işl.* Harap edilmek.

HARAPLATDYRMAK [hara:platdyrmak], *işl.* Harap etdirtmek, sandan çykartmak.

HARAPLATMAK [hara:platmak], *işl.* Başga biriniň harap etmegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Maşyny haraplatmak. Nahary haraplatmak. Sürini möjege haraplatmak.*

HARAPLAYÝŞ [hara:plaýýş], *iş ady.* Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLYK [hara:plyk], *at,ser.Harapçylyk.*

HARASAT [harasa:t], *at. 1.*Tozan gatşykly turýan güýçli ýel, apy-tupan, gaý. *Güýçli harasat. 2.göç.m.* Uly gowga, jenjel, gopgun, söweş. *Duşmanyň başynda gopdyrys harasat* (N. Pomma). *3.göç.m.* Adamda ýüze çykýan içki güýçli howsala. *Magtymgulynyň ýaraly kalbynda harasat gopdy* (G. Kulyýew).

HARASATLY [harasa:tly], *syp.* Harasat turan, harasat gopan. *Harasatly giin.*

HARAY, *at.* Biri tarapyndan berilýän kömek, goldaw, ýardam. *Birisinden gördüm azajyk haray* (K. Gurbannepeşow). *Birinden haraýislemek.*

HARAZ, *at.* Galla üwelýän kârhana, şonuň ýaly-da galla üwemek üçin enjamlaşdyrylan jaý, degirmen. *Şol obanyň ýokarsynda sowgut edilen bir mesene bolup, onuň gutaran ýerinde un harazy bardy* (B. Kerbabaýew).

HARAZÇY, *at.* Haraz eýesi; harazda işleýän işgär, degirmençi, kilwan.

HARAZMAN [harazma:n], *at,ser.Harazçy.* *Harazman eline düşse algyr baz, Ganatdan aýrylar, gadryn näbilsin* (Magtymguly).

HARBAN [harva:n], *at, kön.s.* Eşek sürüsini bakýan, oňa gözegçilik edýän adam. **HARBANLYK** [harva:nlyk], *at, kön.s.* Harbanyň kâri; harban bolmaklyk.

HARBY [harvy:], *syp.* Goşuna, goşunçylyga, goşunçylyk gullugyna, urşa, urşuň zerurlyklaryna niýetlenen we ş.m. degişli. *Annaguly aňyrdan baýy papakly, egni harby geýimli ýylgyryp geldi-de salam berdi* (A. Durdyýew). *Harby lybas.*

♦ **Harby gullukçy** hakyky harby gullukda ýören adam. **Harby güýçler** ýaragly güýçler. **Harby-deňiz güýçleri** deňiz goşunlaryna degişli bolan, deňiz

goşunlary bilen baglanyşykly güýçler. **Harby-howa güýçleri** duşmanyň uçarçylyk, guryýer we deňiz toparlanyşyklaryna, onuň edara ediş-syýasy, senagat, ykdysady merkezlerine we ş.m. zarba urmak üçin niýetlenen howa güýçleriniň görnüşi.

HARBYLARÇA [harvy:larça], *hal.* Harby ýagdaýda, harby görnüşde. *Harbylarça salam bermek.*

HARBYLAŞDYRMA [harvy:laşdyrma], *iş ady.* Harbylaşdyrmak ýagdaýy.

HARBYLAŞDYRMAK [harvy:laşdyrmak], *işl.* Harby ýagdaýa getirmek, harby düzgüne salmak. *Senagaty harbylaşdyrmak.*

HARBYLAŞDYRYLMAK [harvy:laşdyrylmak], *işl.* Harby ýagdaýa geçirilmek, harby düzgüne salynmak.

HARBYLAŞDYRYŞ [harvy:laşdyrys], *iş ady.* Harbylaşdyrmak ýagdaýy.

HARBYLAŞMAK [harvy:laşmak], *işl.* Harby ýagdaýa geçmek.

HARÇ, *at.* Ekleňç, ýaşayyş, güzeran we ş.m. üçin zerur bolan serişde, harajat, pul.

◊ **Harç etmek** sarp etmek, sowmak, ýoklamak, harçlamak. *Pul bolar-da, harç edere ýer tapylmazmy?* (B. Gurbanow).

HARÇAŇ: agzyňy harçaň urmak birine diýmesiz sözleri diýmek, igenmek. *Agzyň harçaň urma bu gyzy görüp, Aýdaryn baryny, birin gizlemen* (A. Kekilow).

HARÇAŇLAŞMA, *iş ady.* Harçaňlaşmak ýagdaýy. *Aýal bilen harçaňlaşmany özüne laýyk bilmäni üçin sesini çykarman, diňe ajymtyk ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew).

HARÇAŇLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňe söz gaýtarmak, agyz deňeşip durmak, käýişmek. *Olar bilen harçaňlaşyp durmaga men-ä çekinýän.*

HARÇAŇLAŞMAKLYK, *iş ady.* Harçaňlaşmak ýagdaýy.

HARÇAŇLAŞYK, *at.* Biri-biriňe söz gaýtaryşyp, agyz deňeşip durmaklyk.

HARÇAŇLAŞYŞ, *iş ady.* Harçaňlaşmak ýagdaýy.

HARÇEŇ, *at, kön.s.* Leňneç. *Kölde harçeň abayý urar, Ýok ýerinde mara ezber* (Çary Afzal).

HARÇ-HARAJAT [harç-haraja:t], *at, ser.* **Harç.**

HARÇLABERMEK [haryşla:vermek], *işl.* Harç edibermek, sowubermek.

HARÇLAMA [haryşlama], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLAMAK [haryşlamak], *işl.* 1.Ýaşayyş, güzeran üçin pul, harjy, galla we ş.m. zady harç etmek, sowmak. 2.Bisarpa tutup ýok etmek, tüketmek, sarp etmek.

HARÇLAMAKLYK [haryşlamaklyk], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLANMAK [haryşlanmak], *işl.* Harç edilmek, harajat çykarylmalık, sarp edilmek.

HARÇLANYLMAK [haryşlanylmak], *işl., ser.* **Harçlanmak.**

HARÇLATDYRMAK [haryşlatdyrmak], *işl.* Harçlar ýaly etdirmek.

HARÇLATMAK [haryşlatmak], *işl.* Harçlara mümkinçilik bermek, harçlamaga sarp etdirmek. *Pul harçlatmak.*

HARÇLAÝYŞ [haryşlaýyş], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLYK [haryşlyk], *at, ser.* **Harjlyk.** *Ýola harçlyk bermek.*

HAR-HAMYR [ha:r-hamy:r], *at, ser.* **Harty-hurty.** *Içindäki har-hamyrlyryň gyzan bazarda gara şaýa geçmejegini bilýärin.*

HARJY, *at.* Ýaşayyş, gün-güzeran üçin zerur bolan sowalga. *Harjyň gutarmak.*

HARJYLANMA, *iş ady.* Harjylanmak ýagdaýy.

HARJYLANMAK, *işl.* Işläp, odur-budur satyp, ýaşayyş, güzeran üçin sowalga edinmek.

HARJYLANYŞ, *iş ady.* Harjylanmak usuly, täri.

HARJYLYK, *at.* Harç, harajat üçin zerur bolan sowalga, sowgut, harçlyk, harajatlyk. *Japbaklar birnäçe gün gamyş satyp, özlerine birneme harjylyk toplamak küýüne düşdüler* (B. Kerbabaýew).

HARLABERMEK [harla:vermek], *işl.* Harryldyly ses edibermek, haryldyly seslenibermek.

HARLABERMEK [ha:rla:vermek], *işl.* Bir zady har tutubermek, hor-homsy saklabermek.

HARLAMA, *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAMA [ha:rlama], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAMAK, *işl.* Harryldyly ses çykarmak, haryldyly seslenmek. *Reýhan zaňňar bir beýik sypalyň üstünde harlap ýatyr* (Görogly.). *Goňşy öýdäki aýalyň üweýän degirmeni harlaýardy* (B. Kerbabaýew).

HARLAMAK [ha:rlamak], *işl.* Birini ýa-da bir zady har tutmak, har, hor-homsy saklamak, aýawly saklamazlyk.

HARLAMAKLYK [ha:rlamaklyk], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLANMAK [ha:rlanmak], *işl.* Har saklanmak, har edilmek.

HARLAŞMAK, *işl.* Köp bolup harlamak, haryldyly seslenmek. *Olaryň şol harlaşyp ýatyşlary.*

HARLATMAK, *işl.* Harryldyly seslendirmek. *Gazap bilen turmak üçin omzady, Hyrçyn dişläp, bokurdagyn harladyp* (N. Pomma).

HARLATMAK [ha:rlatmak], *işl.* Har etdirmek, hor-homsy saklatmak.

HARLAÝYŞ, *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAÝYŞ [ha:rlaýyş], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLYK [ha:rlyk], *at.* Har ýagdaýda bolmaklyk, bigadyrlyk, hor-homsulyk. *Horluk-da, harlyk-da barysy şondan, Hiç syrym, eje jan, gizlemen senden* (A. Kekilow).

HARMAN, *at.* 1. Döwek döwmek üçin orlup üýşürilen däneli ösümlikler, olardan alnan galla hasyly hem-de şol hasyl üýşürilen ýer. *Gije-gündiz dynman orup, harmany tegeläp ýokary galdyryjardylar* (A. Durdyýew). 2. Umuman ýygnalan, bir ýere üýşürilen hasyl (esasan, pagta hakynda). *Ak harmanlar Köpetdag dek beýgelsin, Ondan Watan kuwwat alar, gurp alar* (M. Seýidow). *Pagta harmany.*

♦ **Harman atmak** döwleup üýşürilen hasyly şemala sowrup arassalamak. **Harmanyňa bereket!** "hasylyň egsilmesin, bereketli bolsun" diýen manyda ulanylýan söz düzümi. **Harman ýaly** örän köp üýşürilen bir zadyň uly üýşmegi.

HARMANÇY, *at.* Harmanda işleýän işgär.

HARMAN-HOŞA [harman-ho:šo], *at.* Harman, hasyl we ş.m. ýygnama işi.

HARMANJAY [harmanja:y], *at, ser.* **Harmanjer.**

HARMANLYK, *at.* Köp, birnäçe harman üýşürilen ýer. *Biz irden harmanlyga ugradyk.*

HARMANYER, *at.* Döwek döwmek üçin harman üýşürilip taýýarlanylýan ýer.

HARP [haryp], *at.* Bir diliň elipbiýiniň, esasan, belli bir sese laýyk bolan ýazuw belgisi. *Baş harp. Setir harpy.*

HARPLYK [haryplyk], *at.* Başlangyç sowat öwredýän kitap.

♦ **Harplyk baýramy** 1-nji synp okuwçylarynyň harplary doly öwrenenlerinden, özleşdirenlerinden soň geçirýän dabaraly ýygmanyşygy.

HARPM-HARP [harypma-haryp], *hal.* Her harp boýunça, ýekän-ýekän, setirme-setir, sözme-söz, jikme-jik.

HARPY-HURPY, *at.* Taşlanan, üýşürilen aňry-bäri, köne-küşül zatlar. *Aljyraňňylyk arasynda özüni saman dölä atyp, harpy-hurpularyň astynda gizlenmek küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew).

HARPYK, *at.* Galla önümleriniň daşky gabygy.

HARPYKLY, *syp.* Harpygy bolan, düzüminde harpyk saklaýan.

HARPYKSYZ, *syp.* Düzüminde harpygy bolmadyk.

HARRAT [harra:t], *at.* 1. *kön.s.* Agaç ussasy. 2. Ik, oklaw ýaly gurallary ýasamak üçin el we aýak bilen işledilýän gural.

HARRY, *syp.* Öňe garşy gabaryp duran, uly, gaba, har gulak (gulak hakynda). *Harry gulak adam.*

HARRYLDABERMEK [harrylla:vermek], *işl., ser.* **Harlabermek.**

HARRYLDAMA [harryllama], *iş ady.* Harryldamak ýagdaýy.

HARRYLDAMAK [harryllamak], *işl., ser.* **Harlamak.** *Motoryň harryldap çykýan sesi eşidildi.*

HARRYLDAŞMAK [harryllaşmak], *işl.* Birnäçe zat harryldamak. *Motorlar harryldaşyp gtdiler.*

HARRYLDATDYRMAK [harryllatdyrmak], *işl.* Birine bir zady harryldatmaga mejbur etmek.

HARRYLDATMAK [harryllatmak], *işl.* Harryldyly seslendirmek.

HARRYLDAÝYŞ [harryllaýyş], *iş ady.* Harryldamak ýagdaýy.

HARRYLDY [harrylly], *at.* Motor işledilende, hor çekilende we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady. *Uzyn gije köçeden geçýän maşynlaryň harryldysy ýatmady.*

HARRYLDYLY [harryllyly], *syp.* Harryldy sesli, harryldy sesini ýaňlandyryýan.

HARS: hars urmak bir zadyň ugrunda alakjamak, jan çekmek; howlukmaç hereket etmek.

HARSAL [ha:rsal], *syp.* Hil taýdan pes, ugursyz, çalak-çulak, göwünli-göwünsiz, ýüzleý, el ujundan ýerine ýetirilen (iş barada). *Harsal gyssansa – ýiter, haýal gyssansa – biter* (Nakyl).

HARSALLYK [ha:rsallyk], *at.* Harsal ýerine ýetirilen işiň ýagdaýy, çalak-çulak, el ujundan, ýüzleý ýerine ýetirilen ýagdaýda bolmaklyk. *Harsallyk etmek. Harsallyga ýol bermek.*

HARSAŇ, *at.* Gaty jisimlerden bölünip aýrylan ullaň daş ýa-da kesek bölekleri. *Han küýli agyr harsaň kesekleri piliniň üstüne mündürüp, raýyşdan aňryk gütde-gütde aşyryp başlady* (A. Durdyýew).

HARSYDÜNYÄ [harsydünýä:], *syp.* Gara nebsiniň ugrunda hars urup ýören, nebsiniň ýesiri.

HARSYDÜNYÄLIK [harsydünýä:lik], *at.* Harsydünýä has bolan gylyk-häsiýet. *Genjim harsydünýälige baş urdy* ("Görogly").

HARTEÇJAL [harteçja:l / hartetja:l], *at.* 1. Dini düşüňjä görä, zamana ahyr bolanda döremeli hyýaly mahluk. 2. *göç.m.* Aýylganç, aldajy, ýuwdarha. *Beýle ýerleri hem, heý, harteçjallara rowa görüp bolarmy?* (B. Soltannyazow).

HARTY-HURTY, *at.* Aňry-bäri, odur-budur, biderek zat. *Ýeňil kelläň birine, Harty-hurty zat berip, Bulaşdyrys obany* (A. Kekilow).

HARWAR [harwor], *at.* Bir eşek ýüki möçberindäki. *Harwaryny göteren serwerini hem göterer* (Nakyl).

HARWAR-HARWAR [harwor-harwor], *at.* Birnäçe eşek ýüki möçberindäki. *Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jowher gylyjyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişnäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda*

daýhançylyk esbapynyň münüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, bir gürrüňçilikde birden sen gatyraý güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: "Sen näme gürläýäň, bar çäýryňy çap" diýer (A. Gowşudow).

HARYT [hary:t], *at.* Satuw üçin, satlyk zähmet önümi.

♦ **Haryt alyş-çalşygy** zat görnüşli harytlary çalyşma (şeýle ýagdaýda bir zat beýleki bir zada puly tölenmezden çalşylýar). *Harytlaryň göni çalşylmasyna esaslanýan geleşikler haryt alyş-çalşygy (barter) diýlip atlandyrylýar.*

HARYTŞYNAS [hary:tşyna:s], *at.* Haryt hünärmeni. *Harytşynas bolup işlemek.*

HARYTŞYNASLYK [hary:tşyna:slyk], *at.* Söwdada ulanmak maksady bilen, harytlaryň hilini, häsiýetlerini, alnyş we satylyş kadalaryny öwrenýän ylym.

HARY-ZAR [ha:ry-za:r], *syp., ser.* **Har-zar.** *Adam ogly gelip pany jahana, Pelegiň golundan hary-zar bolduň (Magtymguly).*

HAR-ZAR [ha:r-za:r], *syp.* Horluk çekýän, ejirli, jebir görýän, har hem zar. *Olaryň gül ýaly günü bar, har-zar zady ýok.*

HAS, *s. aňl. s.* Daljygyp demin içine sygmaýan ýagdaýynda emele gelýän ses.

HAS [ha:s] **I**, *syp.* "Örän, juda, aýratyn, aýratyn-da" ýaly many aňladýan söz.

♦ **Has at** aýratyn bir adamyň, ýer-ýurduň, denizderýalaryň we ş.m. ady, meselem: *Türkmenistan, Aşgabat, Ahal, Gökdepe, Jeren, Murgap* we ş.m.

HAS [ha:s] **II**, *syp., ser.* **Mahsus.**

HASA [hasa:], *at.* Agsak ýa-da garry adamlaryň söýget üçin ulanylan taýagy. *Kör hasasyn bir aldyrar (Nakyl).*

♦ **Kör hasasyny bir aldyrar** adam bir gezek özüni aldatdyrar, emma ikinji gezek aldatdyrmaz.

HASA [ha:sa], *at.* Inçejik ýalaňgat nah ýüplükden çal dokalan ýukajyk ak mata, çalma, marly. *Ol aýal hasadan boýalyp edilen ala öýmesiniň içindäki ýumurtgalary emäý bilen öňe süýşürdi (B. Pürliýew).*

HASABAT [hasa:vat], *at.* Öz işiň, tabşyrygy ýerine ýetirişiň barada jogapkär adama, gurama we ş.m. ýazmaça ýa-da dilden berilýän resmi maglumat.

HASANAKLABERMEK [hasanakla:vermek], *işl.* Hasanaklap ugramak.

HASANAKLAMA, *iş ady.* Hasanaklamak ýagdaýy.

HASANAKLAMAK, *işl.* Alňasaklyk bilen hereket etmek, howlukmaç ýerinden turup başlamak. *Ol ýoldaşlaryna gözi ilenden, hasanaklap galdy (A. Nazarow).*

HASANAKLAŞMAK, *işl.* Bile hasanaklamak. *Olar hasanaklaşyp çykyp gitdiler.*

HASANAKLATMAK, *işl.* Hasanaklamaga mejbur etmek.

HASANAKLAÝYŞ, *iş ady.* Hasanaklamak ýagdaýy.

HASAP [hasa:p], *at.* **1.** Bir zadyň san bilen jemlenýän jemi. **2.** Arifmetika we onuň dört amaly boýunça işlenip çözülmeli mesele, ýumuş. *Aňkaryň çykaran hasabynyň aşagyna ullaňkan harp bilen başlyk belgi goýdy (B. Kerbabaýew).* **3.** San, mukdar gatnaşyklary, ululygy, sonuň ýaly-da giňişlik görnüşlerini, şekilleri öwrenýän ylmlaryň jemi we okuw sapagy, dersi, matematika. **4.** Ýokary okuw mekdeplerinde dürli dersler boýunça barlag synaglarynyň bir görnüşü we şol synaglaryň geçirilendigini tassyklaýjy belgi. **5.** "Deregine, öwezine, ýerine" ýaly sözleriň manysynda ulanylýan, bir zady bir maksat bilen ulanmagy aňladýan kömekçi söz.

♦ **Hasabyň dogry çykmak** pikir edişiň, çaklaýyşyň, oýlaýyşyň ýaly bolmak. **Hasap depderçesi** okuwa ýetişişini hasaba almak üçin niýetlenip, talybyň eline gowşurylýan depderçe. **Hasap etmek** **1)** bir zadyň hasabyny çykarmak, hasaplap jemlemek. *Hasap edip görsem, köp ýyl geçipdir.* **2)** birini ýa-da bir zady başga biriniň ýa-da bir zadyň ornunda hasaplamak. **Bir hasapdan** bir zat, ahwalat deňeşdirilende ulanylýan "bir tarapdan" diýen manyly aňlatma. *Bir hasapdan onuň eden bellikleri dogry.*

HASAPÇY [hasa:pçy], *at.* Edaranyň, kärhananyň hasap-hesip işini alyp barýan hünärmen, buhgalter.

HASAPÇYLYK [hasa:pçylyk], *at.* **1.** Hasapçynyň käri, wezipesi, ýagdaýy. *Ýalbaryp-ýakaryp zordan hasapçylyga aldyk (T. Gurbanow).* **2.** Maliýe hasap-hesip işi, buhgalterçilik. *Hasapçylyk okuwy. Hasapçylyk bölümi.*

HASAPDAR [hasa:pda:r], *at, gepl.d., ser.* **Hasapçy.** *Bolduň meniň başyňa bir hasapdar.*

HASAPHANA [hasa:pha:na], *at.* Edaranyň, kärhananyň hasapçylyk bölümi.

HASAP-HESIP [hasa:p-hesi:p], *at, ser.* **Hasap** **1.**

HASAPLAGYÇ [hasa:plağyç], *at.* Bir zady hasaplaýan, bir zadyň hasabyny ýöredýän enjam, abzal, gural. *Gaz hasaplagygy. Elektrik hasaplagygy.*

HASAPLABERMEK [hasapla:vermek], *işl.* Sanap, bir zadyň hasabyny çykarybermek.

HASAPLAMA [hasa:plama], **1.** *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy. **2.** *ser.* **Hasap** **1.**

HASAPLAMAK [hasa:plamak], *işl.* **1.** Bir zadyň hasabyny etmek, jemini jemlemek, sanap, bir zadyň hasabyny çykarmak. **2.** Birini ýa-da bir zady başga biri

ýa-da bir zat bilen deňmek, biri ýa-da bir zat hasabynda, hökmünde garamak.

HASAPLAMAKLYK [hasa:plamaklyk], *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy.

HASAPLANMAK [hasa:planmak], *işl.* 1. Bir zadyň hasaby edilmek, hasaby çykarylmak. 2. Bir zat hökmünde garalmak, saýylmak.

HASAPLANYLMAK [hasa:planylmak], *işl.* Hasap edilmek, saýylmak, hasaplanmak.

HASAPLAŞMAK [hasa:plaşmak], *işl.* 1. Hasap-hesip edip, birine bergini bermek, bermeli puluňy tölemek, üzülişmek. 2. *göç.m.* Aryňy almak, ar-namysyňy ýerine salmak, haklaşmak.

HASAPLAŞYK [hasa:plaşyk], *at.* Algy-bergini üzülişmeklik, üzülişik. *Hasaplaşyk kassasy. Hasaplaşyk depderçesi.*

HASAPLAŞYLGY [hasa:plaşylgy], *syp.* Hasaby edilen, hasaby çykarylan.

HASAPLATDYRMAK [hasa:platdyrmak], *işl.* Birini hasap-hesip etmäge mejbur etmek.

HASAPLATMAK [hasa:platmak], *işl.* Birine hasap etdirmek.

HASAPLAÝYŞ [hasa:plaýyş], *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy.

HASAPLAÝJY [hasa:plaýjy], *at.* Hasabyny çykarýan. *Hasaplaýjy elektron maşyn.*

HASAPLY [hasa:ply], *syp.* 1. Hasap-hesip edilip goýlan, hasaby çykarylan, sanalgy, ölçegli. 2. Hasap-hesip geçirilýän, algy-bergi hasaplanýlýan. *Hasaply dost uzaga gider* (Nakyl).

HASAPLY-HESIPLI [hasa:ply-hesi:pli], *syp., ser.* **Hasaply.**

HASAPSYZ [hasa:psyz], *syp.* 1. Hasap-hesip edilmedik, hasaby çykarylmaýyk, hasaby alynmaýyk. 2. San ýetmez, örän köp, ummasyz, hasaby-hesibi ýok.

HASAS [hasa:s], *syp.* Ýörite göz-gulak bolýan, iş edinip seredýän, hökman. *Bu tamlara hasas bir gelin gerek* (A. Durdyýew).

HAS-DA-HAS [has-sa-has], *hal.* Hemmesi has-has edip, haslaşyp.

HAS-HAS, *s.ş.aňl.s.* Daljygyp demň içiňe sygmaýan ýagdaýynda emele gelýän sesler. *Myrat has-has edip, adamlaryň ýüzüne seredip durdy* (A. Durdyýew). *Näme, zyňdan ýagy gelýän ýaly, has-has edip gelýän?*

HASLABERMEK [hasla:vermek], *işl.* Haslap başlamak.

HASLAMA [haslama], *iş ady.* Haslamak ýagdaýy.

HASLAMAK [haslamak], *işl., ser.* **Hassyldamak.**

HASLAMAKLYK [haslamaklyk], *iş ady.* Haslamak ýagdaýy.

HASLAMAZLYK [haslamazlyk], *iş ady., ser.* **Hassylamazlyk.** *Taýçanaklar tosun bolmanlary üçin onçakly haslamadylar* (B. Kerbabaýew).

HASLAŞMAK [haslaşmak], *işl.* Köp bolup, bilelikde haslamak. *Anna, Sona haslaşyp, Bir gerişden aşdylar* (A. Alamyşow).

HASRAT [hasyrat], *at.* Adamyň ruhy dünýäsinde döreýän gam-gussa, gaýgy, tukatlyk.

HASRATLY [hasyratly], *syp.* Gamly, gussaly, gaty gaýgyly. *Hasratly ömür sürenden, Ýatsaň ýegdir gör biläni* (Halk döredijiliginden).

HASRATLYLYK [hasyratlylyk], *at.* Hasratly halda bolmaklyk, gam-gussalylyk, gaýgylylyk.

HASRATSYZ [hasyrassyz], *syp.* Gam-gussasyz, gaýgysyz.

HASRATSYZLYK [hasyrassyzlyk], *at.* Hasratly dällik, hasraty ýokluk, gam-gussasyzlyk.

HASSA, 1. *syp.* Näsaglap ýatan, syrkaw. 2. *at.* Nähos, syrkaw adam. *Hassanyň ýanyna tizräk ýetmek, oňa kömek bermek gerekdi* (B. Pürliýew). *Hassa kömek etmek.*

HASSA-BIMAR [hassa-vi:ma:r], *syp., ser.* **Hassa1.**

HASSAÇYLYK, *at., ser.* **Hassalyk.**

HASSAHANA [hassaha:na], *at.* Hassa, syrkaw adamlar bejerilýän lukmançylyk edarasy, jaýy; keselhana.

HASSALAMA, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALAMAK, *işl.* Näsaglamak, syrkawlamak. *Iki hepde hassalap ýatdym.*

HASSALAMAKLYK, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALATMAK, *işl.* Birini näsag, hassalyk ýagdaýyna getirmek.

HASSALAÝYŞ, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALYK, *at.* Hassa halda bolmaklyk, näsaglyk, syrkawlyk.

HASSEKI, *at.* Pazyly gurap, güne ýanan gawun, garpyz.

HASSYLDABERMEK [hassylla:vermek], *işl.* Hassyldyly seslenibermek.

HASSYLDAMA [hassyllama], *iş ady.* Hassyldamak ýagdaýy.

HASSYLDAMAK [hassyllamak], *işl.* Hassyldyly ses çykarmak, haslamak, haşlamak. *Oglanjyk hassyldap ylgaý geldi.*

HASSYLDAMAZLYK [hassyllamazlyk], *iş ady.* Hassyldyly ses çykarmazlyk, haslamazlyk, haşlamazlyk.

HASSYLDAŞMAK [hassyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde hassyldamak.

HASSYLDAÝYŞ [hassyllaýyş], *iş ady.* Hassyldamak ýagdaýy.

HASSYLDY [hassylly], *at.* Ýadamak, ylgamak we ş.m. sebäpli, kynlyk bilen agyr dem alnanda çykyan sesiň ady.

HASY, *syp.* Işe ukypsyz, emelsiz; ýalta; hapysa. *Hasy gelin mädä merk* (Nakyl). *Näme diýsene, Akmaýa, seniň bu sözüň öňde bir hasy aýalyň: – Ýer sürmek – baryp gelmek, orak ormak – oýnamak, döwek döwmek – aýlanmak, haý-haý çaykanyp un elemek! – diýen sözüne meňzeýär* (B. Kerbabaýew).

HASYL [ha:syl], *at.* Galla, gowaça we ş.m. ekinlerden, miweli agaçlardan ýetişdirilip alynýan önüm.

♦ **Hasyla durmak** boýy ýetip, düwünçek düwüp başlamak. *Garpyz pazyllary hasyla durup başlady.* **Hasy bolmak** amala aşmak, ýerine ýetmek. **Hasy toýy** ýylyň ahyrynda hemme ekinleriň hasylynyň jemi jemlenip geçirilýän toý.

HASYLÇY [ha:sylçy], *at.* Ekinden ýokary hasyl almak ugrunda göreşýän daýhan.

HASYLLAMA [ha:syllama], *iş ady.* Hasyllamak ýagdaýy.

HASYLLAMAK [ha:syllamak], *işl.* Ekindir bag-bakjalar hasyla durmak. *Idegi ýetýän gowaçalar kadaly boý alyp, oňat hasyllaýarlar.*

HASYLLANDYRMAK [ha:syllannymak], *işl.* Ekinini hasylylygyny artdyrmak, ýokarlandyrmak. *Gowaçalary hasyllandyrmak ugrunda tejribe toplamak.*

HASYLLY [ha:sylly], *syp.* Hasyly köp berýän; bol, ýokary hasyl berijiligi bilen tapawutlanýan. *Bol hasylyly gowaça.*

HASYLLYLYK [ha:syllylyk], *at.* Hasyly köplük, hasyly barlyk; hasyl berijilik; hasyl bermäge ukyplylyk.

HASYLSYZ [ha:sylsyz], *syp.* Ýeterlik hasyl bermeýän; hasyl bermäge ukypsyz.

HASYLSYZLYK [ha:sylsyzlyk], *at.* Ýeterlik hasyly ýokluk; hasyl bermäge ukypsyzlyk.

HASYRDABERMEK [hasyrda:vermek], *işl.* Hasyrdap başlamak.

HASYRDAMA, *iş ady.* Hasyrdamak ýagdaýy.

HASYRDAMAK, *işl.* Çalasyn hereket etmek, howlukmaç hereketlenmek, hasyrdyklamak. *Ol, Tagan aganyň hasyrdap bir ýerden geljegini bildi* (B. Soltannyázow).

HASYRDAŞMAK, *işl.* Bilelikde hasyrdamak. *Möjegi agyzlaryndan sydyran iki it hem hasyrdaşyp geçip gitdiler* (A. Gowşudow).

HASYRDATMAK, *işl.* Hasyrdyly ses çykarmak, hasyrdyly seslendirmek.

HASYRDAÝYŞ, *iş ady.* Hasyrdamak ýagdaýy.

HASYRDY, *at.* 1. Iş, alada ugrunda edilýän howlukmaç hereket, alňasaklyk. 2. Çalt hereket netijesinde çykyan sesiň ady. *Gyz asmana seredip*

görse, depesinde bir hasyrdy barmyş (Halk ertekisinden).

HASYRDYKLABERMEK [hasyrdykla:vermek], *işl.,ser.* Hasyrdabermek.

HASYRDYKLAMA, *iş ady.* Hasyrdyklamak ýagdaýy.

HASYRDYKLAMAK, *işl.,ser.* Hasyrdamak. *Görogly hasyrdyklar turdy* ("Görogly").

HASYRDYKLAŞMAK, *işl.* Köp bolup bilelikde hasyrdyklamak.

HASYRDYKLATMAK, *işl.* Hasyrdyklamaga mejbur etmek.

HASYRDYKLAÝYŞ, *iş ady.* Hasyrdyklamak ýagdaýy.

HASYR-HUSUR, *hal.* Örän çalt, çaltlyk bilen, haýdan-haý, howlukmaç. *Kakam çaşyp ýatan kagyzlary hasyr-husur ýygnaşdyrdy.*

HASYRRA, *hal, gepl.d.* Hyrra, birden, bir bada, hasyr-husur, haýdan-haý, çalt, dessine. *Öň hem jojukly wakadan gözi gorkansoň, ol baryp, hasyrra işigini kildini ildirdi* (B. Öwezow).

HAŞ, *s. ş. aňl. s.* Demiň daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän ses.

HAŞAL: *haşal ot* ýabany gögerýän dürli görnüşdäki ot. *Ülpüleşýär haşal otlar, Dolupdyr çiller, salmalar* (Ç. Aşyrow).

HAŞAM, *at.* Jaýa ýa-da beýleki ýasalýan önümlere owadanlyk üçin edilýän bezeg, nagyş. *Suwsap barsaň küýze egip, çal guýar, Ellerinde haşam çanaklary bar* (K. Gurbannepesow).

HAŞAMÇY, *at.* Ýasalýan önümleriň ýüzüne haşam, nagyş çekýän ussa.

HAŞAMLAMA, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLAMAK, *işl.* Jaýa ýa-da ýasalýan başga önümlere owadanlyk üçin nagyş salmak, haşam etmek. *Işigini gabsasyny oňat haşamladylar.*

HAŞAMLAMAKLYK, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLANMAK, *işl.* Owadanlyk üçin haşam edilmek.

HAŞAMLAŞMAK, *işl.* 1. Haşamlamaga kömek etmek. *Men oňa gapyny haşamlaşdym.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde haşamlamak. *Ussalar jaýyň iç ýüzünü hasamlaşyp durdular.*

HAŞAMLATDYRMAK, *işl.* Bir zadyň ýüzüne haşam etdirtmek, haşam çekdirtmek.

HAŞAMLATMAK, *işl.* Bir zadyň ýüzüne haşam etdirmek. *Jaýyň ön tarapyny haşamlatmak.*

HAŞAMLAYYŞ, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLY, *syp.* Haşam çekilen, haşam salnan, haşamlanan.

HAŞAR, *at.* Suw akdyrylýan ýaplary, aryklary we ş.m. gyrmançadan, ot-çöplerden köpçülikleýin arassalaýyş işi, ýowar.

HAŞARÇY, *at.* Haşar işine, gaza gatnaşýan adam.

HAŞDYŇ, *syp.* Gödeksi, gödensiz, tagaşyksyz ýasalan. *Durdy çopan özüniň ullakan haşdyň pyçagyny biline gysdyryp, uýy egri taýagyny eline aldy* (A. Gowşudow).

HAŞHAŞ, *at.* Tirýek şiresi alynýan ösümlik we onuň gozasy, göknar. *Ömrüň ahyr bolup, dolsa peýmana, Haşhaşyň samany başy syndyrar* (Magtymguly).

HAŞ-HAŞ, *s. ş. aňl. s.* Demin daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän sesler. *Oguldursun haş-haş edip otyrды* (A. Durdyýew).

HAŞLABERMEK [haşyla:vermek], *işl.* Haşşyldyly ses çykarybermek.

HAŞLAMA [haşylama], *işl. ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞLAMAK [haşylamak], *işl.* Haşşyldyly ses çykarmak, haş-haş etmek. *Mama ýagjymak ýüzüni gýňajynyň uýy bilen süpürenden soň haşlap dem aldy* (B. Kerbabaýew). *Eginlekden garynlak, semizliginiň derdinden gözleri çala çyzylyp duran bir adam, aldyrany bar ýaly bolup girdi-de, haşlap ayak çekdi* (G. Gurbansähedow).

HAŞLAMAKLYK [haşylamaklyk], *işl. ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞLAMAZLYK [haşylamazlyk], *işl. ady.* Haşşyldyly ses çykarmazlyk, haş-haş etmezlik.

HAŞLAŞMAK [haşyлаşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde haşlamak. *Haşlaşyp, howlynyň gapysyndan girdiler* (N. Pomma).

HAŞLATMAK [haşylatmak], *işl.* Haşlamaga mejbur etmek, haşşyldyly seslendirmek.

HAŞLAÝYŞ [haşyлаýyş], *işl. ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDABERMEK [haşşylla:vermek], *işl., ser.* Haşlabermek.

HAŞŞYLDAMA [haşşyllama], *işl. ady.* Haşşyldamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDAMAK [haşşyllamak], *işl., ser.* Haşlamak.

HAŞŞYLDAMAKLYK [haşşyllamaklyk], *işl. ady.* Haşşyldamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDAŞMAK [haşşyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde haşşyldamak.

HAŞŞYLDATMAK [haşşyllatmak], *işl.* Haşşyldyly seslendirmek, haşşyldyly ses etmek.

HAŞŞYLDY [haşşyly], *at.* Demin daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän ýa-da käbir haýwan haýbat atanda, otly we ş.m. käbir maşyn

işlände döreýän sesiň ady. *Garaňkyny böwsüp gelyän otlynyň haşşyldysy tokaýa ýaň berýärdi* (A. Gelenow).

HAŞYRDABERMEK [haşyrda:vermek], *işl.* Haşyrdyly seslenibermek.

HAŞYRDAMA, *işl. ady.* Haşyrdamak ýagdaýy.

HAŞYRDAMAK, *işl.* Haşyrdyly ses etmek, haşyrdyly seslenmek. *Zemzen haşyrdap geçip gitdi. Turşy çalyň üstüne guýlan düýe süýdi derrew haşyrdap galyp, agarana öwrüldi.*

HAŞYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde haşyrdamak.

HAŞYRDATMAK, *işl.* Haşyrdyly ses etmek, haşyrdyly seslendirmek.

HAŞYRDAWUK [haşşyrdowuk], *syp., ser.* Paşyrdawuk.

HAŞYRDAÝYŞ, *işl. ady.* Haşyrdamak ýagdaýy.

HAŞYRDY, *at.* Haşyrdap ses çykan ýagdaýynda döreýän sesiň ady. *Onuň gapdalynda birden bir elhenç haşyrdy peýda boldy* (T. Taganow).

HAT, *at.1.* Birine bir zat barada habar bermek üçin iberilýän ýazylyan tekst. **2.** Ýazgy, ýazuw üçin ulanylýan çyzyly belgiler ulgamy. *Arap haty. Latyn haty.* **3.** Ýazuw-pozuw, hat-sowat, sowat. *Indihat bilmeyän ýok.* **4.** Resminama. *Aşgabada iberilýäniň barada men seniň eliňe möhürli hat bereýin* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hatyny bermek** talagyny bermek, nikany bozmak, aýrylyşmak. *Indi men seniň taýagyňy iýmen, ertiriň özünde meniň hatymy ber* (A. Durdyýew).

HATA [hata:], *at.1.* Goýberilýän, ýüze çykýan ýalňyşlyk. *Gözlejek bolamok, bar bolsa hatam, Hatamy gizlesem, men öz aslym däl* (A. Mämmedow). **2.hal.** Sowa, degmän, boş, biderek. *Ol gara hiç gymyldanok, okumyz hata geçendir öýdüp, soň dört ýerden daş ýagdyrmaga başladyk* (A. Gowşudow).

HATAP, *at.* Howudyň ön tarapynyň üstüne goýulýan haçja görmüşli dört sally agaç esbap. *Düýä münüp, hataba bukulma!* (Nakyl).

◊ **Hatap gala** näbelli ýer, näbelli ýurt. *Keýmir kör aýtmyşlaýyn, türkmeniň ýurdy hatap galady* (B. Kerbabaýew).

HATAR I, *at.1.* Bir meňzeş zatlardan ýa-da adamlardan bir ugurda, bir çyzykda düzülen setir, nyzam. *Hatarda ner bolsa, ýük ýerde galmaz* (Nakyl). **2.** Bir ugra uzalyp gidýän jaýlar, syrgyn. *Olaryň öýleri biziň gaýramyzdaky hatarda.* **3.** Bir gurama, topara degişli adamlaryň jemi. *Men urşuň başlarynda goşun hataryna çagyryldym.* **4.** Ok, peşen salnyp bile daňlyp, eginden asylyp göterilýän awçylyk enjamy.

◊ **Hatardan çykarmak** zaýalamak, ulanyşdan galdyrmak. *Güýçli aýazlar ençeme miweli agaçlary hatardan çykardy.* **Hatardan çykamak** zaýalamak,

ulanyşdan galmak. **Öň hatarda** bir zadyň başynda ilkinjisi bolup, ileri tutulyp.

HATAR II, *syp., ser.Hatarly*. Emma ol geçelge ýönekeý, aňsatja geçäýmeli ýer bolman, gaty hatar ýer ekeni, ondan diňe batyrlar geçip biljek ekeni (A. Gowşudow).

HATARARA [hatarɑ:ra], *at*. Ekilen ekiniň iki hatarynyň arasyndaky ýer. *Gowaçalaryň hatarara bejergisi*.

HATARDAŞ, *syp.* Bir hatarda duran, setirdeş, syrgyndaş.

HATARLAMA, *iş ady*. Hatarlamak ýagdaýy.

HATARLAMAK, *işl.* Hatara düzüp goýmak, setir-setir edip goýmak, hatar-hatar etmek. *Neneň şahyr söýmesin, neneň şahyr öwmesin, Ýakasyna hatarlap, dakar tylla düwmesin* (M. Seýidow). *Aşyklary mazaly hatarlap dikenmişin* (K. Taňrygulyýew).

HATARLAMAKLYK, *iş ady*. Bir zady hatara goýmaklyk.

HATARLANMAK, *işl.* Hatar-hatar bolmak, hatara düzülmek. *Her haýsy ünsüni çekip özüne, Geler hatarlanyp, yzly-yzyna* (A. Kekilow).

HATARLANYŞMAK, *işl.* Köp bolup hatarlanyp durmak.

HATARLAÝYŞ, *iş ady*. Hatarlamak ýagdaýy.

HATARLY, *syp.* Durmuş, ýaşayyş we ş.m. üçin gorkuly, howply, wehimli bolan, hatar. *Eý, Hemra jan, meýdan möjeginiň yzyna düşüp gitmek köp hatarlydyr* ("Saýatly – Hemra").

HATARMA-HATAR, *hal*. Her bir hatar boýunça, yzly-yzyna. *Köçä çykyp, ýedi pili hatarma-hatar gabat duruzdylar* ("Görogly").

HATASYZ [hata:sz], *syp.* 1.Gürrüňsiz, şübhesiz, hökman. *Atam howply ýyrtyjyny hatasyz urmalydygyny bilýärdi*. 2.Gurat, abat. *Ölçeýji gurallar hatasyz işledilýär*.

HATDA, Özüniň degişli sözünü ýa-da söz düzümini güýçlendirmek üçin ulanylýan söz. *Hoşgeldiniň şeýle bir keypi kökeldi, hatda begenjinden şol gije onuň ukusy hem tutmady* (A. Gowşudow).

HATDAT [hatda:t], *at*. Haty owadan ýazýan (adam).

HATDATLYK [hatda:tlyk], *at*. Haty arassa, düşnükli we owadan ýazyp bilijilik, owadan hatlylyk, owadan ýazmak sungaty. *Ony bilmek üçin şeýle bir hatdatlyk-da gerek däl* (N. Pomma).

HAT-HABAR [hat-havar], *at*. Hat üsti bilen ýa-da dilden ýetirilýän, iberilýän habar, maglumat, habar-hatyr, gördüm-bildim. *Hojawdan bir ýyl bäri hat-habar ýokdy* (B. Gurbanow).

HATLAŞMA, *iş ady*. Hatlaşmak ýagdaýy.

HATLAŞMAK, *işl.,gepl.d.* Bir zady hat ýazyşyp, gol çekişip ynanyşmak. *Ikimiziň aramyzda hatlaşar ýörer ýaly, biri-birimize ynamymyz gaçmandyr ahyr!*

HATLY, *syp.* 1.Hat ýazylan, ýüzünde ýazgysy bolan. *Hatly kagyz*. 2.Bir zada ygtyýar berýän, ynam döredýän haty, resminamasy bar bolan. *Hatly gelen bolsaň, ygtyýar ederdik*.

HATLY-PETEKLI, *syp., ser.Hatly2*.Biz häzir hatly-petekli adamlar.

HATLY-SOWATLY [hatly-sowotly], *syp.* Ýazyp-pozup bilýän, okuwly, bilimli.

HATLY-SOWATLYLYK [hatly-sowotluluk], *at*. Ýazyp-pozup bilijilik, okuwlylyk, bilimlilik.

HATM: hatm etmek (kylmak, çykmak) 1) ýazyp gutarmak, tamamlamak. 2) boýdan-başa okap çykmak.

HAT-PAT, *at,ser.Hat1*.Heý, sen onuň gyzyna hatpat dagy ýazan dälşiň-dä diýip sorady (A. Gowşudow).

HAT-PETEK, *at, gepl.* Ýazuw-pozuw, hat. *Emma ol şol mahal hat-petek işi bolup, gelen daýhanlaryň işini düzedip, ýola salmak üçin daşky tama çykmaly boldy* (A. Gowşudow).

HAT-PETEKSIZ, *syp.* Hat-petegi, resminamalary bolmadyk.

HAT-PETEKSIZLIK, *at*. Hat-petegin, resminama-laryň bolmazlygy.

HAT-SOWAT [hassowot], *at*. Sowat, okuw, bilim.

HAT-SOWATLY [hassowotly], *syp., ser.Hatly-sowatly*. Meni okadyp, hat-sowatly etdi (A. Durdyýew).

HAT-SOWATSYZ [hassowossuz], *syp.* Ýazyp-pozup bilmeýän, okuwsyz, bilimsiz.

HAT-SOWATSYZLYK [hassowossuzluk], *at*. Ýazyp-pozup bilmezlik, okuwsyzlyk, bilimsizlik. *Hat-sowatsyzlygyny zyýan berýän ýeri köp bolýar*.

HATSYZ-HABARSYZ [hassyz-havarsyz], *syp.* Hiç hili habarsyz, maglumsyz.

HATSYZ-HABARSYZLYK [hassyz-havarsyzlyk], *at*. Hiç hili habar, maglumat ýokluk.

HATYN [ha:tyn], *at*. Aýal maşgala, zenan. *Är gylygyn bilen sypaýy hatyn, Sözlemez, sem bolar, är sesin aňsa* (Zelili).

HATYRA [ha:ty:ra], *at*. Birine goýulýan hormat, gadyr-gymmat, edilýän sylag, hezzet-hormat.

◊ **Hatyra günü** pajygaly ýagdaýlarda dünýäden ötenleriň, şehit bolanlaryň ýörite ýatlanýan, hatyrasynyň tutulýan günü.

HATYRALAMA [ha:ty:ralama], *iş ady*. Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALAMAK [ha:ty:ralamak], *işl.* Biriniň hatyrasyny tutmak, gadyr-gymmatyny saklamak, sylag-hormat goýmak, hormatlamak, sylamak. *Kakasy bir ýerden gelende, Nazary uly adam ýaly hatyralap "saglykmy" diýerdi* (A. Durdyýew).

HATYRALAMAKLYK [ha:ty:ralamaklyk], *iş* *ady.* Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALANMAK [ha:ty:ralanmak], *işl.* Biriniň hatyrasy tutulmak, gadyr-gymmaty saklanmak.

HATYRALAÝYŞ [ha:ty:ralaýyş], *iş* *ady.* Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALY [ha:ty:rally], *syp.* Gadyr-gymmata, sylag-hormata mynasyp bolan, hormatly, sylagly. *Akjağül we onuň ýekeje ogly Myrat hatyraly, eziz görülýärdi* (A. Gowşudow).

HATYRALYLYK [ha:ty:rallylyk], *at.* Hatyrasy barlyk, hormatlylyk, sylaglylyk.

HATYRASYZ [ha:ty:rasyz], *syp.* Hatyrasy, gadyr-gymmaty ýok. *Hatyrasyz adam.*

HATYRDADYBERMEK [hatyrdadybermek], *işl.* Hatyrdyly seslendiribermek.

HATYRDAMA, *iş* *ady.* Hatyrdamak ýagdaýy.

HATYRDAMAK, *işl.* Hatyrdyly ses çykmak, hatyrdy sesi çykmak. *Içerden hatyrdap çykýan ses eşidildi.*

HATYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat hatyrdamak, hatyrdyly sesler çykmak.

HATYRDATMAK, *işl.* Hatyrdyly seslendirip iýmek. *Oglanlar ternäni hatyrdadyp gemirdiler.*

HATYRDAÝYŞ, *iş* *ady.* Hatyrdamak ýagdaýy.

HATYRDY, *at.* Gaty zat gemrilende, iýlende, bir zat gazalanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň *ady.*

HATYRJEM [ha:ty:rjem], *hal.* Arkaýyn, aladasyz, ynjalykly. *Eý baba, siz Hemra jandan hatyrjem boluň!* ("Saýatly – Hemra").

HATYRJEMLIK [ha:ty:rjemlik], *at.* Arkaýynlyk, aladasyzlyk, ynjalyklylyk. – *Ä, hümm, meniň hüýr-perim, töwerek hatyrjemlikmi? – diýdi* ("Türkmen pýesalary").

HAW [hav], *üml.* 1. It üzlem-saplam üýrende çykýan ses. 2. Biri gorkuzyljak bolnanda it üýren ýaly edilip çykarylýan ses. *Bir gezek "haw" edemde "wä-ä" diýip gygyranyň ýadyňda barmy?* (B. Kerbabaýew).

HAW [ha:w], *üml.* Köp adama ýüzlenilende aýdylýar. – *Haw, adamlar, ony bir görseňizläň!* (B. Soltannyýazow).

HAWA [howa], 1. Gepleşikde aýdylany tassyklaýandygyny ýa-da onuň bilen ylalaşýandygyny bildirmek üçin ulanylýan jogap sözi. – *Seniň kitabyň täzemi? – Hawa, täze.* 2. Aýdylany jemlemek üçin "hakykatdan-da, dogry, elbetde" diýen manyny aňladýan giriş sözi. *Hawa, adamlaryň ykbalý dürli-dürli bolýar* ("Edebiýat we sungat"). 3. Gürrüň wagtynda ýatdan çykyp galan bir zat ýadyňa düşende ýa-da gürrüň dowam etdirilende aýdylýan söz. *Hawa, onsoň ırgözinden oba geldik.*

HAW-HAW [hav-hav], *üml.* Itiň yzly-yzyna üýrüşini aňladýan sesler. *Bakman itiň haw-hawuna, Bir gapyny açdy eli* (Ç. Aşyrow).

HAWLAMA [hawlama], *iş* *ady.* Hawlamak ýagdaýy.

HAWLAMAK [hawlamak], *işl.* Haw-haw edip üýrmek. *İtleriň hawlap üýrýän sesleri eşidilýärdi.*

HAWLAMAKLYK [hawlamaklyk], *iş* *ady.* Hawlamak ýagdaýy.

HAWLAŞMAK [havlaşmak], *işl.* Köp, birnäçe bolup, birden hawlap başlamak.

HAWLAÝYŞ [havlaýyş], *iş* *ady.* Hawlamak ýagdaýy.

HAWWYLDY [havvylly], *at.* It üýrende yzly-yzyna çykýan sesiň *ady.* *Obanyň itleriniň hawwyldysy uzyn gije ýatmady.*

HAÝ I, *at.* Güýç, kuwwat, ysgyn-deramat, ragbat.

◊ **Haýy gaçmak (gitmek) 1)** gowşamak, ýuwaşamak, bady ýatmak. 2) durky könelmek, sandan çykmak, dargap başlamak, sary gitmek. **Haýy gidip, waýy galmak** ysgyndan, tapdan düşmek, güýç-kuwwatdan aýrylmak, garramak. *Indi baş günüň içidir, agzyna et degenok, haýym gidip, waýym galdy* (Halk ertekisinden). **Haýyny almak (gaçyrmak)** önünden sussuny basmak, badyny ýatyrnak, güýç-kuwwatdan düşürmek.

HAÝ II, Göwni ýetmezligi, ökünji, gyanjy we ş.m. aňladýan ümlük. *Haý, meniň diýenim bolmady-ow!*

◊ **Haý diýmek** dur diýip tabşyrmak; käýemek, ýazgarmak. **Haý diýmän** derrew, tiz, haýdan-haý. *Men haý diýmän gelerin.*

HAÝA [haýa:], *at.* Utanç, şerim, uýat. *Gykylygyny näme? Sende haýa bolmazmy?* (B. Pürliýew).

HAÝAL, *hal.* Çalt däl, tiz däl, çaman hereket edýän, ýuwaş. *Onuň ýerinden galşy çalasyn bolsa-da, hereketi örän haýaldy* (B. Kerbabaýew).

HAÝALJAKDAN, *hal.* Biraz haýalrak.

HAÝALJYRAMA, *iş* *ady.* Haýaljyramak ýagdaýy.

HAÝALJYRAMAK, *işl.* Haýyň gaçmak, badyň gowşamak, aljyramak. – *Way, nädip gelip çykdyňyz ýa-da men düşüş görýänmi? – diýip, bir hili begençli, haýaljyramak bilen gygyrdy* (A. Gowşudow).

HAÝALJYRAMAKLYK, *iş* *ady.* Haýaljyramak ýagdaýy.

HAÝALJYRAŞMAK, *işl.* Bary, hemmesi haýaljyramak.

HAÝALJYRATMAK, *işl.* Haýaljyramak derejesine eltme. *Japbaky haýaljyratmak islediler* (B. Kerbabaýew).

HAÝALJYRAÝYŞ, *iş* *ady.* Haýaljyramak ýagdaýy derejesi.

HAÝALLAMA, *iş* *ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLAMAK, *işl.1.* Bady gaçmak, hereketi peselmek, gowşamak, ýuwaşamak. *Ol gyz ýagşyň haýallanyny görüp, köne geýimini endamyna çolapdyrda, Soltansöýne jogap beripdir* ("Myraly"). *2.göç.m.* Saglyk ýagdaýy erbetleşmek, haly agyrlaşmak, ugry gaçyp başlamak.

HAÝALLAMAKLYK, *iş ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLATMAK, *işl.1.* Hereketini, badyny peseltmek, gowşatmak. *Derýanyň boýy bilen gelýän tank badyny sähel haýalladyp, güzere pagşyldap urdy* (N. Jumaýew). *2.göç.m.* Saglygyny, ýagdaýyny ýaramazlaşdyrmak, halyny agyrlaşdyrmak.

HAÝALLAÝYŞ, *iş ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLYK, *at.* Çalt dällik, tiz dällik, çalasyn hereket etmezlik, äwmezlik, agraslyk, ýuwaşlyk. *Ol haýallyk bilen ýokary galdy.*

HAÝALRAK [haýalyra:k], *syp.* Biraz haýal, haýaljakdan.

HAÝALY [haýa:ly], *syp.* Utanç-haýasy bar, uýaljaň, utanjaň, çekinjeň; edepli.

HAÝALYLYK [haýa:lylyk], *at.* Haýasy barlyk, utanç-haýasy barlyk, utanjaňlyk, uýaljaňlyk, çekinjeňlik, edeplilik. *Haýalylyk edepliligiň bir görnüşidir.*

HAÝAL-ÝAGAL [haýal-ýağal], *hal.* Öz peýwagtyna, arkaýyn, äwmän, haýallyk bilen. *Ýekeräk bir öýüň gapysynda bir ýaşuly iki elini syrtynda tutup, haýal-ýagal gezim edýärdi* (B. Kerbabaýew). *Ýöne ol soraglaryny haýal-ýagal berýärdi. Arasyna gürrüň salýardy* (A. Gowşudow).

HAÝAL-ÝAGALLYK [haýal-ýağallyk], *at.* Öz peýwagtynalyk, arkaýynlyk, äwmezlik.

HAÝASYZ [haýa:syz], *syp.* Utanç-haýasy bolmadyk, utançsyz, şermende, bihaýa, masgara. *Goy, muny berk bilsin her bir haýasyz, Hyýanat hiç wagt galmaz jezasyz!* (A. Kekilow).

HAÝASYZLYK [haýa:syzlyk], *at.* Utanç-haýasy ýokluk, utançsyzlyk, şermendelik, bihaýalyk, masgaralyk. *Haýasyzlyk, şerimsizlik – geline, Oral garry aýal töre ýarasmaz* (Zelili).

HAÝA-ŞERIM [haýa:-şerim], *at,ser.* **Haýa.** *Ony haýa-şerim goýbermeýärdi* (H. Derýaýew).

HAÝAT [ha:ýat], *at.1.* Bir zadyň daşyna aýlanan beýik bolmadyk diwar, şonuň ýaly-da daşyna diwar çekilen ýer bölegi, howly. *2. gepl.d.* Mülk, ýer.

HAÝBAT [haývat], *at.1.* Goranmak, gorkuzmak maksady bilen birine ýa-da bir zada edilýän abaý-syýasat. *Duşmana haýbat ýagşy* (Nakyl). *2.* Haýwanyň goranmak ýa-da hüjüm etmek ýagdaýyndaky görnüş. *Ýylanyň kellesini dikeldip, haýbat edişine seret?!*

◊ **Haýbat atmak (urmak)** dazarylyp gorkuzjak bolmak, abaý etmek. **Haýbaty ýatmak** ýuwaşamak,

paýhasyna aýlanmak, köşeşmek. *Şir men diýýän ýigidiň haýbaty ýatdy* (G. Seýitliýew).

HAÝBATLANMA [haývatlanma], *iş ady.* Haýbatlanmak ýagdaýy.

HAÝBATLANMAK [haývatlanmak], *işl.1.* Haýbatly görnüşe girmek, hyjuwlylyk görkezmek, dogumlanmak. *2.* Dazarylyp birini gorkuzjak bolmak, herrelip birine haýbat atmak.

HAÝBATLANMAKLYK [haývatlanmaklyk], *iş ady.* Haýbatlanmak ýagdaýy.

HAÝBATLANYBERMEK [haývatlanyvermek], *işl.* Haýbatlanyp başlamak.

HAÝBATLANYŞ [haývatlanyş], *iş ady.* Haýbatlanmak derejesi.

HAÝBATLY [haývatly], *syp.* *1.* Daş görnüş. *boýunça gözi dokundyrýan, çuň täsir galdyrýan. Onuň daş görnüş. hem haýbatlydy* (B. Kerbabaýew). *2.* Dogumly, hyjuwly. *3.* Güýçli, gazaply. *Haýbatly ses.*

HAÝDABERMEK [haýda:vermek], *işl.* Haýdap başlamak, bir işiň, hereketiň depginini güýçlendiribermek.

HAÝDADYLMAK, *işl.1.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin depgini güýçlendirmek, işi çaltlaşdyrmak. *Pagta ýygymy haýdadylmadyk bolsa, munuň ýaly üstünlik gazanmak kyn bolardy.* *2.* Gyssagly, çalt öňe tarap hereket edilmek. *Haýdadylyp sürlen atlar gara dere batdy.* *3.gepl.d.* Kowlup goýberilmek, kowulmak. *Haýda, şu ýerden haýda!*

HAÝDAMA, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝDAMAK, *işl.1.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin depginli işlemek; çalasyn hereketlenmek. *Gökje setin köýneginiň, Çermelipdir gollary, Çalasynja haýdaýar Çeýepiksije elleri* (A. Atajanow). *2.* Bir tarapa howlulukmaç ýöremek. *Olar ilerligine haýdap gitdiler.*

HAÝDAMAKLYK, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝDAN-HAÝ, *hal.* Ur-tut, örän tiz, çalt, ara wagt salman, çalasynlyk bilen, haý diýmän. *Hasan gzyň haýbatyndan gorkup, näderini bilmän, haýdan-haý münüp oturan piliniň astyna girdi* ("Görogly").

HAÝDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup haýdamak. *Beýleki ýygymçylar bolsa munuň at gaýtarym önünde haýdaşyp, pagta ýygýarlar* (A. Durdyýew).

HAÝDATDYRMAK, *işl.* Haýdamaga mejbur etdirmek, haýdar ýaly etdirmek.

HAÝDATMAK, *işl.1.* Haýdamaga mejbur etmek., haýdar ýaly etmek. *Ýol uzakdyr, atlary gaty haýdadyň!*

HAÝDAÝYŞ, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝ-DEK: haý-dek diýmekser. **Haý diýmek.** *Bir haý-dek diýen adam bolmazmy muňa?!* (A. Gowşudow).

HAÝHAT [haýha:t], *at.1.* Arman, haýp, wah. *Birisi talanyp, biri ýeňipdir, Haýhat gara ýere köp gan siňipdir* (Ç. Aşyrow). *2.* Gykylyk, zenzele, gopgun;

horluk, görgi, jebir, sütem. *Öten gijäniñ hayhadyny sen gören bolsadyñ!*

HAÝHATLY [haýha:tly], *syp.* Azaply, jebirli, sütemli. *Tomus geçdi, güýz geçdi, hayhatly gysam geldi.*

HAÝ-HAÝ, "Dur, sabyr et, gaty gitme" diýen many aňladýan ümlük. *Hay-hay seniñ ýörişiñ, arslana, şire ogşar* (Kemine). – *Hay-hay, heleý, öwünseñem ýagdaýy bilen öwün – diýip, ynanmazlyk etjek boldy* (N. Pomma).

HAÝ-HAÝLY, *syp.* 1.Örän gyzgalaňly, aldymberdimli, şowhunly. *Başlanýar obanyñ hay-haýly güni, Gijesi-gündizi ýatyrmaz ony* (A. Kekilow). 2.Dabaraly, gürrüňli. *Hay-haýly geň bir waka adamlarda uly täsir galdyrdy.*

HAÝ-HAÝOW [haý-haýo:w], "Baý-baý, älhepus, bä" ýaly many aňladýan ümlük. *Hay-haýow, munuñ ulag bolayşyny!*

HAÝ-HOWAÝY [ha:ý-howa:ýy], *syp.* Manysy, mazmuny howaýy bolan, biderek, bolgusyz, ugursyz. *Hay-howaýy söz.*

HAÝ-KÜŞ: hay-küş etmek gowy bolmaga, erbetlik etmezlige ündemek, etmişi üçin ýazgarmak, hay diýmek.

HAÝKYLYK, *at.* Gykylyk, galmagal, jenjel. *Arabaçy keselliniñ haykylygynyñ arasyna "hä-çüw" diýip, sesini goşdy* (B. Gurbanow).

HAÝKYLYKLABERMEK [haýkylykla:vermek], *işl.* Haykylyklap başlamak.

HAÝKYLYKLAMA, *iş ady.* Haykylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYLYKLAMAK, *işl.* Gykylyk, galmagal etmek, haykylyk etmek.

HAÝKYLYKLAMAKLYK, *iş ady.* Haykylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYLYKLAÝYS, *iş ady.* Haykylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYRMA, *iş ady.* Haykyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRMAK, *işl.* 1.Birine haybatly we gaharly gygyrmak, käýinmek. 2. Batly kişňemek. *Aty kişňäp haýkyrýar, Oba ýakyn ýetipdi* (A. Alamyşow).

HAÝKYRMAKLYK, *iş ady.* Haykyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRTMAK, *işl.* Batly kişňetmek. *Ol atyny haýkyrdyp geçip gitti.*

HAÝKYRYBERMEK [haýkyryvermek], *işl.* Birine haybatly we gaharly gygyrybermek.

HAÝKYRYŞ, *iş ady.* Haykyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup haykyrmak. *Atlar biri-birine haybat atyşdylar, haýkyryşdylar* (B. Kerbabaýew).

HAÝP, *at.1.* Birine ýa-da bir zada nebsiñ agyrap, rehimñ gelip, ah çekmegi aňladýan söz. *Hayp, abat iller ber-bibat boldy, Dostlar gamgyn bolup, duşman şat boldy* (Zelili). 2.hal. Biderek, beýhuda, netijesiz. *Oglanlaryñ kakasy bu dünýäden hayp gitti-dü.*

◊ **Haýpyñ gelmek** nebsiñ agyryp, gaty gynanmak. *Haypy geldi, gapdalynda perzendi, Hem nury didesi, hem jigerbendi* (A. Kekilow).

HAÝPYGYBERMEK [haýpygyvermek], *işl., ser.* Haýpygyp başlamak.

HAÝPYGYS [haýpygys], *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy, derejesi.

HAÝPYKMA, *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy.

HAÝPYKMAK, *işl., ser.* **Haýpykmak.**

HAÝPYKMAKLYK, *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy.

HAÝRAN [haýra:n], *hal, at. 1.* Geň, täsin galmagy aňladýan söz. 2.Birine ýa-da bir zada ýigrenç döräp, gaharlanylýan aýdylýan söz, käýinç. *Bu haýrany näme üçin saklaýarsyñ!*

HAÝRAT [haýra:t], *at, kön.s., ser.* **Haýyr 2.** Köp kişige haýrat etdim. *Müşgilim asan eýledi* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Şiraly beg iline gaýdyp baryp, kän haýratlar edipdir* ("Kasym oylan").

HAÝSY, Köp zadyñ birini anyklamak üçin ulanylýan sorag çalyşmasy. *Sen haýsy mekdepe okaýarsyñ?*

◊ **Haýsy aşyñ gatygy?** äsgermezçilik, göwnüýetmezçilik manysynda ulanylýan durnukly aňlatma. *Sen haýsy aşyñ gatygy bolup biljek? Haýsy biri?* birnäçe adamyñ ýa-da başga bir topar zadyñ anyk haýssy. *Oglanlaryñ haýsy biri seniñ göwnüñe degdi. Oña oraklaryñ haýsy birini berdiñ? Haýsy deşige girjegiñi bilmezlik* dürli sebäbe görä biriniñ gözüne görünmekden utanylýan, gaty aljyramak. *Men haýsy deşige girjegimi bilemok* (R. Allanazarow).

HAÝSYNJY, *çal., gepl.d.* Bir zadyñ, biriniñ sanyny, tertibini we ş.m. anyklamak üçin ulanylýan sorag sözi.

HAÝT, *at.1.* Kābir haýwana duýduryş, medet bermek, ugrukdyrmak maksady bilen aýdylýan söz. *Düýä haýt diýmek – medet* (Nakyl). *Ol ýaba gözüni alardyp, "haýt" diýip, irişmesini silkdi* (A. Durdyýew). 2.Birine ätiýaçlygy, seresaplygy we ş.m. duýdurmak üçin ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Haýt, ýykylaýma, berk ýapys!*

HAÝT-HAÝT, *üml., ser.* **Haýt1.** Olar gözlerini depesine dikip, buýtar-suýtar edýän düýelere: – "haýt-haýt" – diýip, ýollaryny dowam etdiler ("Edebiyat we sungat").

HAÝUK [haýu:k]: **bir haýukdan** birnäçe wagt geçenden soň, esli wagtdan soň. *Bir haýukdan özüne geldi* (A. Durdyýew).

HAÝWAN [haýwa:n], *at.1.* Ýabany ýa-da eldeki jandar, mal-gara, janawar. *Magtymguly, haýwan bilse balasyn, Ynsan bagryn duzlamaýan bolarmy?* (Magtymguly). *2. gepl.d.* Bolgusyz, ýaramaz, adamsöýümsiz adama aýdylýan gödek söz.

◊ **Haýwan kädi** dilim-dilim görnüşli, paçagy galyň togalak kädi.

HAÝWANAT [haýwa:nat], *at.* Tebigatyň jandarlara degişli bir görnüş; haýwanlaryň jemi, haýwanlar.

◊ **Haýwanat bagy** ýabany we käbir öý haýwanlary saklanýan, köpçülige görkezilýän we öwrenilýän ylmy, aň-bilim edarasy. *Men haýwanat bagyna bardym.* **Haýwanat dünýäsi** haýwanlar, haýwanlaryň jemi. *Haýwanat dünýäsi hem örün köp dürlüdür.*

HAÝWANÇYLYK [haýwa:nçylyk], *at, ser.* **Haýwanlyk.**

HAÝWANLYK [haýwa:nlyk], *at.* Haýwan häsiýetine mahsus gylyklyk.

HAÝ-WAÝ [ha:ý-wa:ý], *üml.* Kynçylykly ýagdaýa düşülende kömek islenip aýdylýan söz.

◊ **Haýyna-waýyna garamazlyk** öz ygtyýaryna, islegine goýmazlyk, güýç, zorluk görkezmeklik.

HAÝYGÝBERMEK [haýygybermek], *işl.* Heder edibermek, sussuň basylybermek.

HAÝYGYS [haýygyş], *iş ady.* Haýymak ýagdaýy.

HAÝYKDYRMAK, *işl.* Geň, haýran galdyrmak, sussuny basmak, heder etdirmek. *Bukjadan çykan hat bizi haýykdyrdy.*

HAÝYKMA, *iş ady.* Haýymak ýagdaýy.

HAÝYKMAK, *işl.* Geň galyp, sussuň basylmak, heder etmek. *Gapynyň urluşyndan, Çerkeziň çasly sesinden haýygan Sazak işigi içki geýiminde gelip açdy* (B. Kerbabaýew). *Serdar haýyganlygyny bildirmezlik üçin şahyryň sowalyna bada-bat jogap berdi* (S. Myradow).

HAÝYKMAKLYK, *iş ady.* Haýymak ýagdaýy.

HAÝYN [ha:ýyn], *at, syp.* Halkyna, il-gününe, Watanyndan döňüklik edýän, döňük, ähtiýalan.

HAÝYNÇYLYK [ha:ýynçylyk], *at, ser.* **Haýynlyk.**

HAÝYNÇYLYKLY [ha:ýynçylykly], *syp.* Ähtiýalanlyk, haýynçylyk bilen.

HAÝYNLYK [ha:ýynlyk], *at.* Döňüklik, ähtiýalanlyk, haýynçylyk.

HAÝYR, *at.1.* Söwda-satykdan görüýän peýda, girdeji, düşewünt. *Halal işle – haýyr tap* (Nakyl). *2.* Işde, durmuşda we ş.m. alynýan, görüýän, berilýän goldaw, ýardam, bähbit. *Haýyr işi goýsaň, şere döner, şer işi goýsaň – haýra* (Nakyl).

◊ **Haýra çapmak** peýda görmäge çalyşmak, nep gözlemek, öz haýryň, bähbidiň üçin dyrjaşmak.

Haýryndan geçmek owarram etmek, näme bolsaň, şo bol etmek. **Haýryny gör!** Söwda-satykdan, täze zat alnanda "goý derdiňe, geregiňe ýarasyn" diýen manyda ulanylýan durnukly söz düzümi. **Haýyr işi şer etmek** bähbitli ýagdaýdan, oňaly işden yüz öwürmek, oňaly işi harama çykarmak. *Sabyr edenler gara dagy ýer eder, bisabyrlar haýyr işi şer eder* (Nakyl).

HAÝYRLANMA, *iş ady.* Haýyrlanmak ýagdaýy.

HAÝYRLANMAK, *işl.* Bir zadyň ýa-da biriniň peýdasyny, haýryny, kömegini görmek, peýdalanmak, ulanmak. *Ýerden köp haýyrlanmak maksady bilen gawundyr garpyzy köp ekdik.*

HAÝYRLANMAKLYK, *iş ady.* Haýyrlanmak ýagdaýy.

HAÝYRLANYBERMEK [haýyrlanybermek], *işl.* Bir zady peýdalanybermek, ulanybermek.

HAÝYRLANYŞ, *iş ady.* Haýyrlanmak ýagdaýy.

HAÝYRLY, *syp. 1.* Peýdaly, düşewüntli, gazançly, girdejili. *2.* Işde, durmuşda we ş.m. peýdasy, goldawy degýän, bähbidi bolan.

HAÝYRLYLYK, *at.1.* Peýdalylyk, düşewüntlilik, girdejililik, gazançlylyk. *2.* Işde, durmuşda we ş.m. peýdalylyk, goldawlylyk, bähbitlilik.

HAÝYR-SAHAWAT [haýyr-saha:wat], *at.* Haýyr hem ýagşylyk, kömek, ýardam, haýyr-yhsan. *Munuň öz kowum-garyndaşyna, öz obasyna edýän haýyr-sahawatynyň hetdi-hasaby ýok* (B. Kerbabaýew).

HAÝYR-SAHAWATLY [haýyr-saha:watly], *syp.* Haýyr-sahawat edýän.

HAÝYR-SOGAP [haýyr-soğa:p], *at.* Ýagşylyk edip, alynýan alkys.

HAÝYRSYZ, *syp. 1.* Peýdasy, düşewüňdi ýok, girdejisiz. *2.* Peýdasyz, nepsiz, bähbitsiz.

HAÝYR-ŞER, *at.1.* Tekiz ýere yzly-yzyna "haýyr" diýip bir çyzık, "şer" diýip, ýene bir çyzık çyzyp atylýan palyň bir görnüş. *2.* Hem haýyr-yhsany, hem şeri öz içine alýan ýagdaý.

HAÝYR-YHSAN [haýyr-yhsa:n], *at, ser.* **Haýyr-sahawat.**

HAÝYŞ [ha:ýyş], *at.* Birinden bir zady yüz tutup sorama, towakga etme.

HAÝYŞNAMA [ha:ýyşna:ma], *at.* Ýüz tutulyp, towakga edilip ýazylýan hat.

HAÝYT, *at.1.* Dini baýram, aýyt. *Uly haýyt (orazadan soňky ilkinji baýram). Kiçi haýyt (gurban baýramy).* *2.* Oglana dakylýan at.

HAÝÝAR [haýýa:r], *syp.* Haýasyzlyk bilen galmagal, gykylyk turuzýan, nadara, jenjelçi, şermende. *Bu adam hiç bir derde ýaramajak haýýar eken-ow!* (A. Gowşudow).

HAÝÝARÇYLYK [haýýa:rçylyk], *at, ser. Haýýarlyk. Gelniniň haýýarçylygyndan garry eýmenmün hem durmady* (Ş. Borjakow).

HAÝÝARLYK [haýýa:rlyk], *at. Haýýar gylyk-häsiýetlilik, haýasyzlyk, nadaralyk. Hatda ol gürlän wagty haýýarlyk bilen gözünden ýaş hem çykardy* (A. Gowşudow).

HAÝÝAT [haýýa:t], *at, k. d. Geým biçip tikýän tikiňi. Magny bazarynda haýýata döndüm, Şirin gazal donun biçdim, ýaranlar* (Magtymguly).

◇ **Haýýaty göçmek** gaty gorkup, el-aýagyny ýitirmek, zähresi ýarylmak. *Oslagsyz wakadan haýýaty göçen ýigit bogazyna sygdygyndan gygyrdy.*

HAZAN, *at. Hijri-kamary ýyl hasaby boýunça akrabyň ön ýanyndaky hasap-hesip, güýz paslynyň ýapraklar dökülüp, ekinleri sowuk urýan döwri. Hazan wagtyna ýetende, Ter açylan güller galmaz* (Seýdi).

◇ **Hazan ýeli** akrabyň ön ýanynda ösýän ýiti sowuk ýel. **2)** betbagtlyk, horluk, zulum. **Hazan oky** ölüm-ýitim, ajal, betbagtlyk, bela. *Hazan okun taýýar eden bu jahan, Gözüň ýumup, her ýan atyp baradyr* (Magtymguly). **Hazan uran (urmuş)** *gepl. d. yitiren, tapmaýan zadyň barada gaharyňa aýdylýan aňlatma (köplenç, aýal maşgalalar tarapyndan ulanylýan söz).* - **Hazan uran, inňäni nirä atanymy bilemok. Hazan urmak** akrabyň ön ýanynda sowuk urmak. ... **Hazan ursa, solar açylan güller** (Magtymguly).

HAZAR, *at, k. d., ser. Heder. Meniň gazabymdan hazar etmediň ("Saýatly – Hemra"). Şa rugsat bermez diýip, hazar eýleme, Giden bolsaň, uzak ýollar seniňdir ("Zöhre – Tahyr").*

HAZLAMA [hazylama], *iş ady. Hazlamak ýagdaýy.*

HAZLAMAK [hazylamak], *işl. Hazzyladyly seslenip gelmek (ýel, şemal hakynda). Daşarynyň sowugy jebis ýapylmaýan gapydan hazlap duransoň, içip oturan çäýimzyň mazasyny alýardy.*

HAZLAMAKLYK [hazylamaklyk], *iş ady. Hazlamak ýagdaýy.*

HAZLAŞMAK [hazylaşmak], *işl. Töwerek-daşdan hazlamak; birsyhly hazlap durmak. Oraçanyň açyk ýerlerinden hazlaşyp urýan şemal ýakymyzdy.*

HAZLAWUK [hazylowuk], *syp. Hazzyladyly seslenýän, hazlap ses edip duran (şemal hakda). Hazlawuk sowuk şemal.*

HAZLAÝÝŞ [hazylaýýş], *iş ady. Hazlamak ýagdaýy.*

HAZYNA [hazy:na], *at. 1. Döwlet we hususy emlägi hem-de onuň saklanýan jaýy, ýeri. 2. Bir zadyň ätiýajy bolup, hyzmat edýän baýlyk, mal-mülk, pul, emläk we ş.m. 3. Ýere gömülip, ýa-da bukulyp goýlan*

gymmatbaha zatlar, baýlyk, genç (gyzyl, kümüş we ş.m.). **4.** Ýerasty we ýerüsti baýlyklar.

HAZYNAÇY [hazy:naçy], *at. Hazyna saklaýan adam, hazynadar.*

HAZYNADAR [hazy:nada:r], *at. 1. ser. Hazynaçy. 2. Hazynanyň çeşmesi, baýlygyň köp ýeri.*

HAZZAR [hazza:r], *hal, gepl. d. 1. Munça köp zat. Bu hazzar zady näme etjek. 2. Kynlyk bilen, zordan. Önden baryan ata hazzar deňleşdi* (O. Ödäýew).

HAZZYK, *syp, gepl. d. Ynanjaňlykdan ýaña öz zadyny saklap, eýelik edip bilmeýän, zadyny ýersiz ýere harçlaýan (adam).*

HAZZYKLYK, *at, gepl. d. Hazzyk häsiýetlilik.*

HAZZYLDABERMEK [hazzylla:vermek], *işl. Hazzyladyly seslenibermek, hazzylady sesini edibermek.*

HAZZYLDAMA [hazzyllama], *iş ady. Hazzyldamak ýagdaýy.*

HAZZYLDAMAK [hazzyllamak], *işl. Hazzyladyly seslenmek.*

HAZZYLDAYÝŞ [hazzyllaýýş], *iş ady. Hazzyldamak derejesi.*

HAZZYLDY [hazzylly], *at. Ýel güýjände ýa-da motor işlände we ş.m. zatlar herekete gelende döreýän sesin ady.*

HAZZYLDYLY [hazzyllyly], *syp. Hazzyldap seslenýän, hazzyladyly ses edýän.*

HAZZYWÖTEN [hazzywötön], *syp., gepl. d. Öz peýdasyny bilmeýän, ertäniň aladasyny etmeýän (adam hakynda).*

HE [he:], Türkmen milli elipbiýiniň "H" harpynyň ady.

HEBENT [hevent]: **hebent bolmak** biri-biriň bilen goşulyşyp, bilelikde işi ýerine ýetirmek, bir işi etmek üçin iki-üç bolup birleşmek. *Hebent bolup dokma dokamak.*

HEBES [heves], *syp. Biderek, ýerliksiz, peýdasyz, bihuda. Akylla bir söz bes, akmaga mün söz hebes* (Nakyl).

HEBEŞI [heveşi], *at, kön. s. Ýerligi Hebeşistandan bolan garaýagy adam. Hebeşi sypatynda özüni gul edip, bende bazarynda ... mün tylla berip, Garyby satyn aldy ("Şasenem – Garyp").*

HEÇJERIBERMEK [heçjervermek / hetjervermek], *işl. Biriniň üstüne çikjeribermek, haýbatlanybermek*

HEÇJERILMEK [heçjermek / hetjermek], *işl., ser. Heçjermek. Dursunjemal Annagülüň üstüne has heçjerdidi* (N. Saryhanow).

HEÇJERIŞ [heçjeriş / hetjeriş], *iş ady. Heçjermek ýagdaýy.*

HEÇJERIŞMEK [heçjerişmek / hetjerişmek], *işl. Köpçülik bolup, birnäçe bolup heçjermek.*

HEÇJERME [heçjerme / hetjerme], *iş ady.* Heçjermek ýagdaýy.

HEÇJERMEK [heçjermek / hetjermek], *işl.* Biriniň üstüne hondonbärsi bolup çikjermek, haýbat atmak.

HEÇJERTMEK [heçjertmek / hetjertmek], *işl.* Birine heçjermäge ýol bermek, mümkinçilik bermek. *Men ony üstüme heçjerdip bilmerin.*

HEÇJIKLEME [heçjikleme / hetjikleme], *iş ady.* Heçjiklemek ýagdaýy.

HEÇJIKLEMEK [heçjiklemek / hetjiklemek], *işl.* 1. Sowat öwrenilip başlananda, sözleri bogun-bogun, harpma-harp okamak. *Soň bolsa "Bibijemal" diýen sözbaşyny heçjikleýip okadym* (R. Gelenow). 2. göç.m. Şol bir zady zol gaýtalap, öwran-öwran aýdyp, tekrarlap durmak, ýanjamak. *Turan badyna ýene heçjikleýip, öňki heňine tutdy* (A. Nazarow).

HEÇJIKLEMEZLIK [heçjiklemeslik / hetjiklemeslik], *iş ady.* Heçjikleýip okamazlyk, gürlemeslik, durmazlyk, oturmazlyk.

HEÇJIKLEŞMEK [heçjikleşmek / hetjikleşmek], *işl.* Köpçülik bolup, birnäçe bolup heçjiklemek. *Birinji synp okuwçylary haty heçjikleşip okaşyp otyrdylar.*

HEÇJIKLETDIRMEK [heçjikletdirmek / hetjikletdirmek], *işl.* Heçjikleýäni ýaly etdirtmek.

HEÇJIKLETMEK [heçjikletmek / hetjikletmek], *işl.* Heçjiklemäge mejbur etmek. *Haty heçjikledip okatmak.*

HEÇJIKLEÝIŞ [heçjikleýiş / hetjikleýiş], *iş ady.* Heçjiklemek ýagdaýy.

HEDER: heder etmek çekinmek, gorkmak, haýymak, ätiýaç etmek. *Ol atynyň bir zatdan heder edýändigini aňdy* (A. Gowşudow). *Heder etse gylyç bilen naýzadan, köp tapylar ýumrugyny oýnadan* (G. Ezizow).

HEDÝE [hedýe], *at, k. d.* Birine sowgat hökmünde berilýän peşgeş. *Bu janym nagt getirdim saňa hedýe bermäge* (Talyby).

HEK, *at.* Senagatyň himiýa, rezin we beýleki pudaklarynda ulanylýan ýumşak ak daş, şonuň ýaly-da şol daşyň ýazuw, çyzuw, agardyş, arassalaýyş we ş.m. işler üçin ulanylýan bölegi, külkesi, ergini. *Ol elindäki jontuk sübse ýaly çotga bilen hek çalyp, agaçlaryň düýbünü agardyp ýör* (N. Pomma). *Körpe jigim ak hek alyp eline, Klas tagtasyna adyny ýazdy* (M. Seýidow).

♦ **Hek etmekgepl.d.** Bir işi ökdelik bilen berjaý etmek, ýerine ýetirmek. *Okaman näme? Hek ederin.*

HEKAÝA [heka:ýa], *at.1.* Bir wakany beýan edýän, kyssa görnüşli ýazylan çaklaňrak çeper eser. 2. Gürrüň, hekaýat. *Myrat aga Han küýlä gözünü alardyp: – Men saňa gyzlykly hekaýa aýdyp bereýin! – diýdi* (A. Durdyýew).

HEKAÝAÇY [heka:ýaçy], *at.1.* Hekaýa aýdyp bermäge ökte adam. 2. Hekaýa ýazýan ýazyjy.

HEKAÝALYK [heka:ýalyk], *syp.* Hekaýa bolar ýaly, ýazar ýaly.

HEKAÝAT [heka:ýat], *at.* Bolup geçen ýa-da bolup duran waka, hadysa, ýagdaý. *Bu nämäniň hekaýatyka?! ("Görogly").*

HEKEM, *at.1.* Üstünde oturar ýaly agaçdan galdyrylan desga. *Indi bu ýeri garrylar hekem edipdirler* (A. Gowşudow). *Sopy pessejik hekemine çykyp töweregine göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew). 2. Elguş, towuk we ş.m. oturar ýaly palçykdan ýa-da agaçdan ýasalan beýiklik. 3. göç.m. Mesgen, mekan. *Niçe ýyllar baýguşlara Hekem boldy ol haraba* (Ç. Aşyrow). 4. göç.m. Eýe. *Ol niredede gazan gulagy gyzdyrylýan bolsa, şol ýerin hekemidir.*

HEKEMSIREME, *iş ady.* Hekemsirmek ýagdaýy.

HEKEMSIREMEK, *işl.* Eýemsirmek, özüni eýesi saýmak (toý ýerinde, her hili üşmeleňlerde).

HEKEMSIREÝIŞ, *iş ady.* Hekemsirmek ýagdaýy.

HEKERJEKLEMEK, *işl.* Ýalt-ýult edip, töweregiňe seretmek, keýerjeklemek. *Görsem saýawanly owadan bir gyz, Güllip hekerjekläp esedýär tiz-tiz* (Ç. Gurbangylyjow).

HEKERJEKLETMEK, *işl.* Hekerjekläri ýaly etmek, keýerjekletmek. *Agajyň üstünde oturan guş kellesini hekerjekledip, töweregine garaýardy.*

HEKERJEKLEÝIŞ, *iş ady.* Hekerjeklemek ýagdaýy.

HEKGAL [hekgal], *at.* Iki ujy ýonulan, barmak ýogynlygyndaky agaçjygy bir sere boýly uzyn taýak bilen kakyp oýnalýan oýun we şol kiçijik agaçjygy. *Çagalar hekgal oýnaýarlar.*

HEKGERIBERMEK [heggerivermek], *işl.* Hekgerip başlamak.

HEKGERILME, *iş ady.* Hekgerilmek ýagdaýy.

HEKGERILMEK, *işl., ser. Hekgermek.* Oglanjyk hekgerilip, örän batyrgaý gepledi.

HEKGERIŞ, *iş ady.* Hekgermek derejesi.

HEKGERIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup hekgermek. *Öýüň gözeneginde gybat edip oturan aýallar hem ony görüp, hekgerişip seretdiler* (N. Saryhanow).

HEKGERME, *iş ady.* Hekgermek ýagdaýy.

HEKGERMEK, *işl.1.* Edermen we dogumly bolan bolup dikgermek, gopbarmak, hekgerilmek. 2. Dikgi görmüşe geçmek dikgermek, dikelmek. *Ine, şu baryşda, birden onuň ýabysy boýununy hekgerdip, ýoluny kesip geçen baýtaly gördi-de kişnedi* (A. Durdyýew).

HEKGERMEKLIK, *iş ady.* Hekgermek ýagdaýy.

HEKGERTMEK, *işl.* Hekgerer ýaly etmek, boýnuny dik galdyrmak. *Birden onuň ýabysy boýnuny hekgerdip kişñedi.*

HEKGILDEME [hekgilleme], *iş ady.* Hekgildemek ýagdaýy.

HEKGILDEMEK [hekgillemek], *işl.* Boýnuňy, bedeniňi dik tutup, dikelibräk, dirkildäp ýöremek. *Ol, artele ýakynlanyndan, tahýasyny maňlaýyna geýip, hekgildän bolup ýöredi* (A. Durdyýew).

HEKGILDÄBERMEK [hekgillä:vermek], *işl.* Hekgildäp ugramak.

HEKIM [heki:m], *at.1.* Syrka, hassa em edýän lukman. *Ol hekimleri ýygnady* ("Zöhre – Tahyr"). *2.* Oglana dakylýan at.

HEKIMÇILIK [heki:mçilik], *at.* Keselleri bejermek we olaryň önüni almak hakyndaky ylym, lukmançylyk.

HEKLEÇ, *syp.* Hek garyndyly, hek gatysykly. *Hekleç ýer.*

HEKLEME, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy.

HEKLEMEK, *işl.* Hek çalyň agartmak, hek çalmak. *Okuwçylar baglary hekläp we dermanlap gutardylar.*

HEKLEMEKLIK, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy.

HEKLENMEK, *işl.* Hek çalynmak, hek çalňyp agardylmak. *Agaçlaryň düýbi heklenipdir.*

HEKLEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan hekläp çykmak.

HEKLEŞMEK, *işl.1.* Heklemäge kömekleşmek. *Men bagbana birnäçe agajyň düýbünü hekleşdim.* *2.* Bilelikde heklemek. *Okuwçykar agaçlaryň düýbünü hekleşip ýördüler.*

HEKLETDIRMEK, *işl.* Birine hek çaldyrtmak.

HEKLETMEK, *işl.* Heklemek işini başga birine etdirmek.

HEKLEÝIŞ, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy.

HELAL [hela:l], *at,k. d. 1.* Täze dogan Aý; owadan, gözəl. *Göründiňiz maňa helal dek bolup* (Baýly şahyr). *2. göç.m.* Söýgüli.

◊ **Gaşy helal** täze dogan aý ýaly gaş. *Bu ýerde ýokdur dermanym, Gaşy helalym aldyrdym* ("Şasenem – Garyp"). Agzy çün pissedir, lebleri baldyr, Gözleri pyýala, gaşy helaldyr (Zelili).

HELE-HÜLE [hele-hülö], *syp.* Helemüçük. *Öz-ä hele-hüle zat däl-ow, başardarmyka?* (B. Pürliýew).

HELEMIK, *at.* Bulamak bolup ýatan suwuklyk.

HELEMÜÇÜK, *syp.* Eýle-beýle, ýöne-möne, hele-hüle, sähelçe, ýönekeý, kiçijik. *Ahaw, şu iş helemhüçük iş däl. Şuny ýedi ölçäp, bir keseliň!* (B. Öwezow).

HELEÝ, *at,gepl. d., ser.Aýal.* Heleý, hudaý diýen ýerimiz bar eken! (B. Seytäkow).

HELEÝLIK: heleýlik etmek *gepl.d.* bir işde, meselede ejizlik etmek, sözüňde tapylmazlyk. *Ynha heleýlik edýänler!*

HELÄK [helä:k]:**heläk bolmak1)** gurban bolmak, ölmek. *Ondaky gahrymanlarça heläk bolan ogullarymyz asyl ýadymyzdan çykmaz* (B. Pürliýew). *2)* bir zadyň ugrunda köp azap çekmek, görgi görmek, alada galmak, halys bolmak, ýadamak, horlanmak. *Tizräk sürüň! Garaňky düşse, heläk bolarys!* (G. Kulyýew). **Heläk etmek1)** bir zadyň ugrunda gurban etmek, öldürmek. *2)* bir zadyň ugrunda köp azap çekdirmek, görgä, alada goýmak, halys etmek, ýadatmak, horlatmak.

HELÄKÇILIK [helä:kçilik], *at.* Jebir-süteme, azaba duçar bolmaklyk, görgi görmeklik, horluk çekmeklik, heläklik.

HELÄKÇILIKLI [helä:kçilikli], *syp.* Jebir-sütemli, heläk ediji.

HELÄKLEME [helä:kleme], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELÄKLEMEK [helä:klemek], *işl.1.* Ölüme sezewar etmek, öldürmek. *Bilip bolmaz, şowna düşmez birdenkä, Örän hatarly iş heläklär, belkä!* (A. Kekilow). *2.* Azap baryny bermek, görgi görkezmek, gaty horlamak, halys etmek. *Olar Göroglyny birneme heläklejekdiler* ("Görogly").

HELÄKLEMEKLIK [helä:klemeklik], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELÄKLETDIRMEK [helä:kletdirmek], *işl.* Heläk etdirmek.

HELÄKLETMEK [helä:kletmek], *işl.* Heläk etmäge ýol bermek. *Çopanlar sürini heläkletdiler.*

HELÄKLEÝIŞ [helä:kleýiş], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELIKSALAM [heli:ksala:m], *at.* Aýal maşgalalaryň berlen salama jogap salamy. *Heliksalam! Ynha, Aýgüliň özi geldi* (B. Kerbabaýew).

HELLEWLEME [hellöwlömö], *iş ady.* Hellewlemek ýagdaýy.

HELLEWLEMEK [hellöwlömök], *işl.1.* Salgym atyp galgamak, iki-baka yraň atmak. *Häzirbegjan ýurdunyň baglary alysdan hellewläp göründi* ("Saýatly – Hemra"). *2.* Sölpüldäp ýörmek, biderek ygyp ýörmek. *Onsoň göreniň agzyna aňkarlyp, hellewläp ýörmegiň sebäpli hem sen bihepbe bolýarsyň* (A. Gowşudow).

HELLEWLEŞMEK [hellöwlöşmök], *işl.* Köp bolup hellewlemek. *Ol agaçlar hellewleşip duran baglyk bolar.*

HELLEWLETMEK [hellöwlötmök], *işl.* Salgym atyp galgatmak, iki-baka yraň atdyrmak. *Bürgüt äpet ganatlaryny hellewledip, ýokary galdy.*

HELLEWLEÝIŞ [hellöwlöýüş], *iş ady.*
Hellewlemek ýagdaýy.

HEM, *köm. s.1.*Sözlemiň deňdeş agzalaryny, düzmeli goşma sözlemleri özara baglanyşdyrýan baglaýjy kömekçi. **2.**Güýçlendiriji ownuk bölek.

◇ **Hem daýyňlara gitmek, hem taýyňa baş öwretmek** birbada birnäçe işi ýerine ýetirmek, köp işi amala aşyrmak. **Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi** gowudan-gowusyny islemek, zat dandamak, kanagat etmezlik.

HEMAÝAT [hema:ýat], *at.* Birine edilýän kömek, ýardam, goldaw.

HEMAÝATÇY [hema:ýatçy], *at.* Hemaýat ediji, kömek beriji, hemaýatkär.

HEMAÝATÇYLYK [hema:ýatçylyk], *at.* Hemaýat edililik, hemaýat, ýardam berijilik, goldaw edililik, hemaýatkärlik.

HEMAÝATKÄR [hema:ýatkä:r],
*at,ser.*Hemaýatçy.

HEMAÝATKÄRLIK [hema:ýatkä:rlik],
*at,ser.*Hemaýatçylyk. *Oňa özüň hemaýatkärlik ederin* (G. Kulyýew).

HEMAÝATLY [hema:ýatly], *syp. 1.*Goldaw berýän, göwün göteriji. *Hemaýatly söz. 2.*Hemaýaty bolan, arka daýançly, arkaly.

HEMAÝATSYZ [hema:ýassyz], *syp.*
1.Goldawsyz, kömeksiz, ýardamsyz. *Hiç kimden hemaýatsyz özi turmakçy boldy* (B. Seýtäkow).
2.Hemaýaty bolmadyk, arkasyz.

HEMAÝYN [hema:ýyn], *syp.* Mesawy, özara, asuda, ýönekeý (esasan gürrüň hakynda). *Emma ol öz rahatyny bozman, hemaýyn sözlemäge başlady* (B. Kerbabaýew). *Aramyzda hemaýyn gürrüň gidýärdi* ("Edebiýat we sungat").

HEMDEM, *at.* Ýakyn pikirdeş, ýoldaş, çyn dost, syrdaş. *Akyl olsaň, ýagşylara hemdem bol, Akmak özüň nadan bile ýar eýläň* (Magtymguly). *Iki jahan byradarym, hemdemim, Gel, Seýdim, ýara seýle gideli* (Zelili).

HEMDEMLIK, *at.* Ýakyn pikirdeşlik, ýoldaşlyk, çyn dostluk, syrdaşlyk. *Hemdemlik etmek.*

HEMDEST [hemdes], *syp.* Ýakyn, içgin aragatnaşyk edýän, dost. *Anyň dosty bile hemdest bolsa* (Abdysetdar Kazy).

HEMDIL, *syp., k.d.* Tüýs ýürekden dost, syrdaş, ýürekdeş. *Iki hemdil işse bir lukma nandan* (Sopy Allaýar).

HEMHANA [hemha:na], *at.* Bir öýde, jaýda bile ýaşaýan, öýdeş. *Ata-ene diýgen iki hemhana, Bolsa gerek perzendige perwana* ("Melike – Dilaram"). *Men hem barsam Zöhre jana, Isterem bolsam hemhana* ("Zöhre – Tahyr").

HEMIŞE [hemi:şe], *hal.1.*Hemme wagt, elmydam, mydama, baky. **2.**Ozallar, ozal, önler, ön. *Hemişeler odunsyz kösenilerdi.*

HEMIŞEKI [hemi:şeki], *syp.* Ozalky, owalky, önki. *Çarwa mergen hemişeki endigini gaýtalap, telpegini çykardy* (B. Gurbanow).

HEMIŞEKILIK [hemi:şekilik], *at.* Haýsydyr bir zadyň önki bolşy, önki ýagdaýy. *Onuň hemişekiligi-hä däl! – diýip, Başimiň ýüzüne sowally seretdi* (J. Akyýew).

HEMIŞELIK [hemi:şelik], *hal.* Uzak wagtlyk, mydamalyk, bakylyk.

HEMLE, *at.* Gaharly edilýän abaý-syýasat, gazap, gahar.

◇ **Hemle urmak** gahar-gazaply geplemek, azm urmak, dazarylmak. *Pökgeniň aýaly onuň yzyndan hemle urdy hem gapyny ýapdy* (A. Gowşudow).

HEMME, *çal.* Zatlaryň, adamlaryň we ş.m. bary, ählisi, jemi. *Adamlaryň hemmesi. Kitaplaryň hemmesi şularymy?*

◇ **Hemmäni bir gözde görmek** bar adama deň garamak, ähli adama deň garaşyk etmek, hemmeler üçin bir häsiýetde bolmak, hiç kimden ýüz görmezlik.

HEMMEJE, *çal., gepl.d.* Mukdary azajyk zatlar, san taýdan az çaga üçin ulanylyýar. *Pulumyň hemmejesini sowdum. Çagalaryň hemmejesi oýnap ýör.*

HEMMETARAPLAÝYN, *hal.* Bir zadyň ähli taraplaryny göz önünde tutýan, ähli taraplaryny öz içine alýan, ähli taraplaryna üns berilýän.

HEMRA [hemra:], *at.1.*Biri bilen ugurdaş ýolagçy, ýoldaş, gürründeş bolan adam. *Men Nejep bilen ýedi gije-gündiz hemra boldum* ("Nejep oglan"). **2.**Biri bilen mydama bile bolýan, durmuş ýoluny bile geçýän, aladasyny, gaýgysyny, şatlygyny bölüşýän adam. *Meniň söweşjeň hemralarym. 3.*Saýýaralaryň (planetalaryň), ýyldyzlaryň daşynda aýlanýan asman jisimi. **4.**Oglana dakylýan at.

HEMRALYK [hemra:lyk], *at.1.*Biri bilen ugurdaşlyk, ýoldaşlyk. *Tebigat hem bulara hemrallyk edýär* (G. Kulyýew). **2.**Ýakyn gatnaşykdaýy ýagdaý, ýakynlyk. *Ol zähmetiň içinde dogup, önüp-ösdü we uzyn ömrüni zähmet bilen iň ýakyn hemrallykda geçirdi* (A. Gowşudow).

HEMSAPAK, *hal, k. d.* Sapakdaş. *Köňül ýarany bile hemsapak bol* (Sopy Allaýar).

HEMSAÝA [hems:a:ýa], *at,k.d.* Goňşy. *Hemsaýa ýurtlardan adamlary çagyrmak gerek* ("Görogly"). *Golaý hemsaýaň-da gümangär bolar, Soramaňlar ýarsyzlygyň derdini* (Gaýyby).

HEMSAÝALYK [hems:a:ýalyk], *at.* Hemsaýa ýagdaýynda bolmaklyk, goňşy bolup ýaşamaklyk.

HEMSÖHBET: **hemsöhbət bolmak** söhbətdeş, güründeş bolmak. *Asyl, onuň özi bilen çay içim salym hemsöhbət bolmanyň özi hem bir döwletdir* (B. Kerbabaýew).

HEMSYRDAŞ, *syp., k.d.* Syrdaş, ýoldaş, pikirdeş. *Gülkamar jan, habar bergil bizlere, Hemsyrdaşyň Zöhre jany gördüňmi?* ("Zöhre – Tahyr"). *Hemdem bolup gezen hemsyrdaşlarym, Deňim-duşum, ýary-ýaran gal imdi!* (Seýdi).

HEMSYRDAŞLYK, *at.* Syrdaş ýagdaýda bolmaklyk, hemsyrdaş bolup ýörmeklik.

HEMŞERI, *at.* Baryş-geliş edilýän, gatnaşyk edilýän ýoldaş, dost.

HENDEK [hennek], *at, ser.* **Händek.**

HENEK, *at.* Birine degmek üçin aýdylýan degişme, ýomak. *Bu ýerde seniň henek oýnuň gelişmeýär* ("Görogly"). *Ol sözüniň yzyny henege ýazdyryp: – Siziň şahyr göresiniň geldimi? – diýdi* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Henek atmak (etmek)** oýunlyga salyp bir zat diýmek, oýun etmek, degişmek. *Sen henek atyp, meni oýnajak bolýarmyň!*

HENEKLEME, *iş ady.* Heneklemek ýagdaýy.

HENEKLEMEK, *işl.* Gözüň gubar baglan ýaly bolmak, gözüň öňi gamaşmak. – *Men sizi bir gören adamyma meňzedýäriň weli, nirede görenimi ýadyma salyp bilemok ýa-da meniň gözüm henekläýendir – diýdi* (A. Gowşudow).

HENEKLEÝIŞ, *iş ady.* Heneklemek ýagdaýy.

HENEKLÄBERMEK [heneklä:vermek], *işl.* Gözüň öňi gutarlabermek, gamaşybermek.

HENIZ [heni:z], *hal.* Şu wagta çenli, häzire çenli; entek, şindi. *Heniz görmedik jaýlary oňa örän geň bolup görünýärdi* (A. Durdyýew).

HENIZ-HENIZLER [heni:z-heni:zler], *hal, ser.* **Heniz.**

HEÑ I, *at, sazç.1.* Belli bir saz owazyny emele getirýän, sazlaşykly çykyň bir ýa-da köp sesli owaz. *Umuman, onuň aýdýan aýdymalary öňki gulaga tanyş heňler däl* (G. Ezizow). **2.** Edähet, öwrenilen gylyk. *Öňki heñine başlamak.*

◊ **Heñe gelmek** esasyly, delilli, sebäpli bolmak, ugrunda bir zat bar bolmak, tasa gelmek. **Heñe gelmezlik** esassyz, sebäpsiz, delilsiz bolmaklyk.

HEÑ II, *at.* Zaýalanmak, çüýremek, könelmek zerarly emele gelyň, kerep.

HEÑDEŞ, *syp.* Heñleri meňzeş.

HEÑDEŞLIK, *at.* Heñleri meňzeşlik.

HEÑKIRIŞ, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEÑKIRIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup heňkirmek, heňkirişip başlamak.

HEÑKIRME, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEÑKIRMEK, *işl.* Biriniň üstüne gaharly gygyrmak, birine haýbat bilen käýemek.

HEÑKIRMEKLIK, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEÑKIRTMEK, *işl.* Birine heňkirmäge ýol bermek, mümkinçilik bermek, biriniň üstüne gaharly gygyrtmak. *Ony öz üstüme heňkirdip durmaryn.*

HEÑLEME, *iş ady.* Heñlemek ýagdaýy.

HEÑLEMEK, *işl.* Bir zatda heñ emele gelmek. *Pitidäki gowurma heñläpdir. Çörek saçakda köp dursa heñleýär.*

HEÑLEMEKLIK, *iş ady.* Heñlemek ýagdaýy.

HEÑLEMEZEK, *syp.* Heñ emele gelmezlik. *Düýeýüň saçaga dolanan çörek heñlemezek bolýar.*

HEÑLEMEZLIK, *iş ady.* Bir zatda heñ emele gelmezlik. *Çörek heñlemändir.*

HEÑLETDIRMEK, *işl.* Heñlemek katdyna ýetirtmek.

HEÑLETMEK, *işl.* Heñlär ýaly etmek, heñlemegine ýol bermek. *Ammarlardaky gallany howa çaldyрман, heñledäýmeli däl.*

HEÑLEÝIŞ, *iş ady.* Heñlemek ýagdaýy.

HEÑLÄBERMEK [heñlä:vermek], *işl.* Heñ baglap başlamak, heñläp ugramak.

HEÑŇAM [heñña:m], *at.1.* Ýaşayyş, durmuş. **2.göç.m.** Heñ (*ser.* **Heñ II, 2**), gylyk. *Bu ýaşuly ýene öňki heñňamyna başlady* (A. Gowşudow).

HEÑŇIZ [heññi:z], *at.* Meýil, hyjuw, joşgun, äheň. *Telim günden bári ýagmagy heñňiz edip, gamaşyp duran çytawunly howa hem günorta galman açyldy* (B. Gurbanow).

HEP, *at, gepl.d.* Neşe.

◊ **Hepi ýetmezlik** neşesi ýetmezlik. **Hepi ýetmedik ýaly** keypsiz, sus.

HEPBE, *at.* Takmynan, 500 gram möçberindäki agyryk ölçegi.

HEPBELI, *syp. 1.* Oňly, idili, kemally, akylylybaşly. *Sölperip ýörmegini taşla, dogumlan, hepbeli bol!* **2.** Ugurly, derekli. *Ýanymyza hepbeli zat almandyrys.*

HEPBESIZ, *syp.* Iş başarmaýan, kemalsyz, bihepbe, bolgusyz.

HEPBIK, *at.* Guş tutmak üçin malyň gapyrgasyndan, agaçdan ýasalýan emeli duzak. *Olar hepbik ýasamak üçin ýerlerinden galanlarynda, Japbak olaryň önünde bir şert goýdy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hepbige dönmek** horlanmak, garny çekilmek, igläp galmak. **Hepbik ýaly bolmak** *ser. Hepbige dönmek* *Ol yzyna gaçmaklygy özüne horluk bilen bolara çemeli: eýýäm garny çekilip, hepbik ýaly bolupdyr* (N. Saryhanow).

HEPDE, *at.* Duşenbe bilen ýekşenbe aralygyndaky ýedi güne deň bolan wagt birligi.

HEPDELEYİN, *hal.* Bütün hepde dowamynda bolýan, hepdeläp. *Ol obalaryna gidende hepdeleyin gidýärdi.*

HEPDELIK, *at.1.* Bir hepde, ýedi gün aralagynda dowam edýän wagt. *Mundan ozal hepdelik, on günlük ileri ýanyndan sowlup geçýärdim ("Görogly").* **2.** Bir waka bagyşlanyp, jemgyýetçilik çäreler geçirilýän ýedi günlük wagt aralygy. *Daşary ýurt kinofilmleriniň hepdeligi.* **3.** Her hepdede bir gezek çykýan, her hepdede neşir edilýän. *Hepdelik gazet.*

HEPDELÄP [hepdelä:p], *hal.* Hepdäniň dowamynda. *Batyr bir hepdeläp ýassykdan galman ýatdy* (B. Kerbabaýew).

HEPDEME-HEPDE, *hal.* Her hepdede.

HER, *çal.* Islendik biri, islendik bir zat, islendik wagt. *Her gün. Her agşam. Her adam.*

◇ **Her bir** (adam, zat we ş.m.) adamlaryň, zatlaryň we ş.m. haýsy hem bolsa biri, islendik biri. *Her bir adam özüniň durmuşda eýelemeli ornuny tapmalydyr. Her dişinde bir gülki* çendenaşa gülegen adam häsiýetlendirilende aýdylýan aňlatma. – *Ol gelniň her dişinde bir gülki, nämä böwregi bökyärkä?* **Her edip, hesip edip** dürli tär bilen, ähli tagalla bilen baglanyşykly. **Her gapyda biri** her ýerde biri; örän selçen. *Ýere atan çigitleriňem-ä her gapyda biri gögeripdir. Her hili (tüýsli, jüre)* dürli-dürli, üýtgeşik-üýtgeşik. **Her kim bir kelle bolmak** baş-başdaklyk etmek, agzybir bolmazlyk. **Her ýeten gazyga büdremezlik** özüňe mynasyby, öz deňiňi gözlemek, çem gelen bilen iş salyşmazlyk. *Onuň gündizler karary ýetmedi, gijeler ukusy tutmady, her ýeten gazyga büdremegi özüne uslyp bilmedi* (B. Kerbabaýew).

HERAN-HAÇAN [hera:n-ħaça:n], *hal.* Irde-giçde, haçan-da bolsa, haýsy hem bolsa bir wagt.

HERBAP [herva:p], *syp.* Her hili gerekli, peýdaly işleri edip bilýän, başaryan. – *Men herbapdyryn, hemme işi başaryandyryn – diýip, Gutlymyrat hem ýan bermedi* (A. Gowşudow).

HERDAÝYM [herda:ýym], *hal.* Käte-käte, çendan, kämahal, käwagt. *Gözden salmaň bizi-de, Herdaýym gelip duruň!* (A. Atajanow).

HERDEMHYÝAL [herdemhyýa:l], *syp.* Köp hyýal edýän, belli bir pikire eýermeýän, her hili pikirlere, hyýallara baş urýan; hyýaly üýtgap duran. *Eý Banu, bu oglan iki ýüzli, herdemhyýal eken ("Saýatly – Hemra"). Herdemhyýal däl di biziň gahryman* (A. Kekilow).

HEREK *at. 1.* Tärimiň iki ýokarky ujunyň birleşip, toýnuk emele getirýän ýeri. *Balany çala ildirip, uklary sallap goýma-da, tärimiň heregine oňatja mündür ahyry* ("Edebiýat we sungat"). **2. gepl. d.** Tigirli sapak.

HEREKET, *at.1.filos.* Maddy dünýäniň ýaşayşynyň formasy, maddy dünýäniň ösüşiniň üznüksiz prosesi. **2.** Daşky güýjüň täsiri bilen ýüze çykýan gymyldy. *Işi herekete getirýän güýç, elniň ujunda däl-de, ýüregiň özeninde* (B. Kerbabaýew). **3.** Belli bir ugur, tarap boýunça ýöneliş, öňe süýşme. *Goşunyň öňe ýa yza hereketi.* **4.** Mukdar we hil taýdan üýtgeýiş, ösüş; ösüşniň bir ýagdaýdan başga bir ýagdaýa geçiş häsiýeti. *Herekete – bereket* (Nakyl). **5.** Köp sanly adamlaryň umumy sosial-durmuş häsiýetli maksadyna ýetmek üçin işjen amala aşyrylan işi. *Jemgyýetçilik hereketi.*

◇ **Hereket etmek** hereketlenmek.

HEREKETLENDIRIJI [hereketlenniriji], *syp., at. 1.syp.* Herekete getirýän, herekete getiriji. *Jemgyýetiň hereketlendiriji güýçleri.* **2. at.** Haýsydyr bir güýji mehaniki herekete öwürýän mehanizm.

HEREKETLENDIRMEK [hereketlennirmek], *işl.* Bir zady herekete getirmek, gymyldatmak. *Ol ellerini hereketlendirdi.*

HEREKETLENIBERMEK [hereketlenivermek], *işl.* Hereket edip başlamak.

HEREKETLENIŞ, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENME, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENMEK, *işl. 1.* Herekete gelmek, hereket etmek, gymyldamak. **2.** Bir zadyň ugrunda aýaga galmak, janlanmak, bir zadyň aladasynda bolmak. *Toý barasynda häzirden hereketlenmeseň, soňra kyn düşer.*

HEREKETLENMEKLIK, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENMEZLIK, *iş ady.* Hereket etmezlik.

HEREKETLI, *syp. 1.* Hereket edip duran, aýlanyp duran. **2.** Çakgan, dogumly, hyjuwly.

HEREKETLILIK, *at.* Hereketde bolmaklyk, hereketi barlyk, hereketsiz dällik.

HEREKETSIZ [herekessiz], *syp.* Gymyldaman, hereket etmän duran, asuda ýagdaýda bolan.

HEREKETSIZLIK [herekessizlik], *at.* Gymyldysyz ýagdaýda bolmaklyk, asuda ýagdaýda bolmaklyk, hereketi ýokluk. *Hereketsizlik ýagdaýynda bolmak.*

HERGÄH [hergä:h], *hal, k.d.* Her wagt, her haçan. *Hergäh Garybyň şahy sen ("Leýli – Mejnun").*

HERGIZ [hergi:z], *hal.* Hemişe, islendik ýagdaýda, islendik wagtda, her haçan. *Hergiz ýalan sözlemän. Meniň sargydyň hergiz ýadyňda bolsun.*

HERGIZ-HERGIZ [hergi:z-hergi:z], *hal.* Hiç haçan, hiç wagt. *Pylan oba hergiz-hergiz baraýmagyn diýip, Permana aýratyn tabşyrdy* (A. Gowşudow).

HERHAL [herha:l], Her niçik-de bolsa. *Herhal, beren sözünde tapylady.*

HERKI, *çal.* Özünden soňky gelen sözi "her, her bir" sözleriniň manysynda aýyklar gelýän söz. *Onuň ol taýda geregi ýok, herki zadyň öz ýeri bar* (N. Saryhanow).

HERNE, *çal.* Özünden soňky gelýän sözi "nähili, her hili, her tüýsli" sözün manysynda aýyklar gelýän söz. *Magtymguly, syn gerekdir gözele, Herne kysmat bolsa, tartar ezele* (Magtymguly).

HERNÄ [hernä:], "Her näme bolsa-da" diýen manyda ulanylýan söz. *Hernä, güýçli syrgyn başlamanka öýe geldim. Hernä, otludan gijä galmadym. Gije howa gaty sowap, ekinleri sowuk urarmykan öýtdüm welin, hernä, beýle sowuk bolmady.*

HERRELİBERMEK [herrelivermek], *işl.* Herrelip ugramak.

HERRELİŞ, *iş ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELİŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup herrelmek. *Herrelişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

HERRELME, *iş ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELMEK, *işl.* Biriniň üstüne gaharly gygyrmak, azm urmak, haýbat atmak.

HERRELMEKLIK, *iş ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELTMEK, *işl.* Herrelmäge mümkinçilik bermek, biriniň üstüne haýbat atdyrmak. *Men ony öz üstüme herreldip durup bilmerin.*

HERREMSEK, *syp.* Bolgusyz zada gahary gelip, gygyrmagy, herrelmegi gowy görýän, haýbat atýan. *Dodagy ýalama oglanyň herremsekligine ol ýaňy-yaňy düşünýärdi* (B. Kerbabaýew).

HERREMSEKLIK, *at.* Tiz gahary gelijilik, gaharjaňlyk. *Herremseklilik etseň gönenmersiň!*

HERSI, *çal.* Her biri, her haýsy.

HESEL, *at.1.* Bal, asal. *Heselmi sen, ýa gantmy sen, balmy sen? Şirinmi sen, şekermi sen, näme sen?* (Mollanepes). **2.** Gyza dakylýan at.

HESER, *at.* Ýesir ediji duýgy. *Emma söýgi heseri başyna düşen Hangeldiniň häzir ne yssy ýadyna düşýärdi, ne sowuk* (G. Gurbansähedow).

HESERDEŞ, *syp.* Duýgudaşlyk edýän, pikirdeş, duýgudaş, dertdeş. *Gadryň seniň kemdir, halyň bilinmez, Heserdeşiň, deňiň-duşuň bolmasa* (Aşyky).

HESERLENIŞ, *iş ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESERLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup hesperlenmek.

HESERLENME, *iş ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESERLENMEK, *işl.* Dogumlanmak, hyjuwlanmak. *Ogulgerek şunuň ýaly pikirler e gidip oturan ýerinde, birdenkä tisginip, özüne geldi we hesperlendi* (N. Saryhanow).

HESERLENMEKLIK, *iş ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESIP [hesi:p], *at,ser.* **Hasap.** *Magtymguly, bardyr demin hesibi, Ir, giç ýeter her bendäniň nesibi* (Magtymguly). *Bilmedim, nämäniň hesibi boldy, Eneň bir sawçynyň ýesiri boldy* (K. Gurbannepesow).

HESRET [hesiret], *at,ser.* **Hasrat.**

HESRETLI [hesiretli], *syp., ser.* **Hasratly.**

HEŞDEK I, *at.1.* Iki örküçli düýe, bugra. **2.** Oglana dakylýan at.

HEŞDEK II, *at.* Gowrulan bekre eti salnyp goýulýan uly gap.

HEŞELLE: heşelle kakmak çendenaşa şatlanyp, begenip, elini çarpyp bökjeklemek.

HEŞERİLİBERMEK [heşerlivermek], *işl.* Heşerilip başlamak.

HEŞERİLİŞ [heşerliş], *iş ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERİLME, *iş ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERİLMEK, *işl.* Täsin galyjylyk bilen çinermek, dikgerilip seretmek, üşermek. *Heşerilip durmak.*

HEŞERİLMEKLIK, *iş ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERLENIŞ, *iş ady.* Heşerlenmek ýagdaýy.

HEŞERLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup heşerlenmek. *Töwerekde heşerlenişip duran gamyşdan, ýokarda çañjarýan çalymtyk asmandan başga zat ýokdy* (B. Kerbabaýew).

HEŞERLENME, *iş ady.* Heşerlenmek ýagdaýy.

HEŞERLENMEK, *işl.1.* Somalyp, mese-mälim bolup çykyşyp, görmüp durmak, sömelişip görünmek. *Günbatara bakan ýaýrap giden gür diňler sugun sürüsiniň şahy ýaly heşerlenýärdi* (B. Kerbabaýew). **2.göç.m.** Täsin, geň galyjylyk bilen çinermek durmak.

HEŞERLENMEKLIK, *iş ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HET(D) [het], *at.* Çen, çak; ýagdaý, hal, dereje. *Şu mähriban sözleriň meni çagalyk hetdine eltdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hetden aşmak** çenden aşmak, adaty bolmaly ýagdaýdan öte geçmek, çakyňy, çeniňi, hetdiňi bilmezlik. **Hetdiňi tanamak (bilmek)** öz çeniňe-çakyňa, ýagdaýyňa akyl ýetirip bilmek, etjek işinde öz çägiňi kesgitläp bilmek. **Het etmek** başarmasy kyn işe baş goşmak, synanmak, milt etmek. *Güljahan het edip bilermikä?* (B. Pürliýew).

HETDENAŞA [hetdena:şa], *hal.* Çendenaşa, öte, juda. *Şonuň üçin hem biz ol ýigidiň sag-aman gutulanyňa hetdenaşa begenýärdik* (A. Gowşudow).

HETDI-HASABY [hetdi-hasa:vy]: **hetdi-hasaby ýok** san taýdan örän köp, çensiz köp.

HETSIZ [hessiz], *syp.* Çensiz-çaksyz, çäksiz, örän, juda köp. *Men hetsiz bagtly adam.*

HETSIZ-HASAPSYZ [hessiz-hasa:psyz], *syp.* Çeni-çaky ýok, örän köp, ummasyz, san ýetmez.

HEÝ, Birinin edýän hereketine, bolşuna geň galmagy, haýran bolmagy aňladýan söz. *Şu ýagdaýda ile kömegiň ýetjegine gözüň ýetip durka, heý adam öýde oturarmy!* (B. Seytākow).

HEÝ [he:y], Köplenç, birine ýüzlenilende ulanylýan gödek öwüşginli ümlük. – *Heý, sen gyrnak! – diýip, gözjagazyny alardady* (B. Kerbabaýew).

HEYGENEK [heýgenek], *at.* Ýumurtgany una garyp, gyzan ýaga guýup, taýýarlanylýan nahar, iýmit. *Heýgenek bişirmek.*

HEÝHAT [heýha:t], *üml.* Dady-perýat.

♦ **Heýhat günü** pajygaly, gowgaly gün.

HEÝJAN [heýja:n]:**heýjana getirmek (salmak)** howsala düşürmek, galagoply ýagdaýa sezewar etmek. **Heýjana gelmek** howsala düşmek, galagoply ýagdaýa uçramak.

HEÝJANELEK [heýja:nelek], *üml.* Uly begenji, şatlygy aňladýan ümlük. *Heýjanelek, heýjanelek! Daýym kyrkgünlik getiripdir!* (G. Gurbansähedow).

HEÝJANELEK-JANELEK [heýja:nelek-ja:nelek], *ser.* **Heýjanelek.** Ýagyş ýagara geldi, Saman suwara geldi, *Heýjanelek-janelek, Gyzlar oýnara geldi* (Halk döredijiliginden).

HEÝKEL I, *at.* Şekillendiriş sungatynyň guýma, ýelmeme, ýasama ýoly bilen göwrümlü şekiller döredilýän görnüşi, şonuň ýaly-da şeýle görnüşli sungat eseri. *Magtymgulynyň heýkeli.*

HEÝKEL II, *at.* zergärç. Gartaşan aýallaryň eginlerinden aşyryp, ýanyn dakynýan, içi dogra ýazylan kitapçaly gaýşdan ýa-da gaýşyň ýüzüne berkidilen kümüş gapjyk. *Ol keywanlaryň ikisiniň hem çep gapdalynda gaýş heýkelleri bardy* (A. Gowşudow).

HEÝKELÇI, *at.* *ser.* **Heýkeltaraş.**

HEÝKELLEÝIN: **heýkelleýin asmak (dakmak, ildirmek)** tüpeň, dutar, torba we ş.m. bagly enjamy egniňden aşyryp, ýanyn dakynmak, asmak. *Elbent bagşy şanyň hatyny goltugyna gysyp, dutaryny heýkelleýin asyp, ýolga rowana boldy* ("Nejep oglan"). *Teletinden ýörite tikilen suw gabyny - mytarasyny egninden heýkelleýin asypdyr* (A. Gowşudow).

HEÝKELTARAŞ, *at.* Heýkel eserlerini döredýän, heýkel ýasaýan çeper ussa.

HEÝWERE [heýwere] **I**, *gepl. d.* Juda, örän, gaty, çakdanaşa. *Ýa-da bu günki tozan muny heýwere ýadatdymyka?* (B. Kerbabaýew).

HEÝWERE [heýwere] **II**, *at.* lukmanç. Baş, ýara dömüp emele gelyän erbet ýokanç kesel.

HEÝWIÝ, *üml.* Geň galmagy aňladýan ümlük: ol gelin-gyzlar tarapyndan aýdylýar. *Heýwi, bu Saparmy?!* (A. Gowşudow).

HEZAR [heza:r], *san, k. d.* Mün. *Hezar mukamly bilbil* (Magtymguly).

HEZIL, *hal.* Keýpi-sapa, lezzet, maza.

♦ **Hezil bermezlik** gönendirmek, kanagatlandyrmak. *Onuň okap hezil bermejegini oňem çalarak aňýardym.* **Hezil etmek1)** göwün açmak, lezzet almak. **2)** oýun etmek, oýunlyga salmak, degişmek. – *Aý Sapa, hezil etmesene, men öňki öten jebir-jepaly günlerimi şu wagat ýadyma salasym gelenok* (A. Gowşudow). **Hezilini almak1)** biriniň mazasyny, keýpini gaçyrmak. – *Dagyduwara biziň gapymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryň! – diýip, onuň yzyndan hemle urdy* (A. Gowşudow). **2)** bir işi gutaryp baramak, tamamlap barmak, azaltmak. **Hezilini gaçyrmak** *ser.* **Hezilini almak** *Merediň bu jogaby Bäşimiň hezilini gaçyrdy* (J. Akyýew). **Heziliň bolmazlyk** keýpiň gaçmak, mazaň bolmazlyk; sussuň peselmek.

HEZILLIK, *at.* Ruhuny göteriji ýagdaý, keýpi-sapalyk. *Tagsyr, onuň ýaly hezillik bolsa, bu posly dünýäde näme işiň bar* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

HEZRET [heziret], *at.1.* Jenap, aga. *Görüň geldiňizmi ol han hezreti?* (Seydi). **2.** Oglana dakylýan at.

HEZZET, *at.* Biriniň hatyrasyna edilýän sylag-hormat, söwüş. – *Olar saňa hezzet ederler, soňam ýola salyp goýbererler – diýdi* (A. Gowşudow).

HEZZET-HORMAT [hezzet-hormot], *at, ser.* **Hezzet.** Soltanlara laýyk hezzet-hormat ederlik gurbumyz ýokdur ("Myrally").

HEZZETLEME, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLEMEK, *işl.* Hezzet etmek, hezzet-hormat edip hyzmat etmek.

HEZZETLEMEKLIK, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLENMEK, *işl.* Hezzet edilmek, hormat goýulmak, hezzet-hormat bilen myhman alynmak. *Öý eýesi tarapyndan hezzetlenen myhmanlar hoşal boldular.*

HEZZETLEÝIŞ, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLI, *syp.* Hezzet-hormata mynasyp bolan, hormatly, sylagly. *Men muny hezzetli myhmanlar üçin sakladym.*

HEZZETSIZ [hezzessiz], *syp.* Hezzet-hormata mynasyp bolmadyk, hormatsyz, sylagsyz. *Hezzetsiz gaýtarylan myhman.*

HÄ [hä:], **1.** Aýdylan söze düşünilmedik ýagdaýynda anyklamak üçin "näme?" diýen manyda ulanylýan ümlük. – *Ata, ertir işe gidýäňmi? – Hä?* **2.** Güýçlendiriji ownuk bölek. *Sözlemäge-hä meniň duran ýerimdir.*

◇ **Häsini ýetirmek** gürründeşiň gürrüni diňläp, ýygy-ýygdydan "hä" diýip goldamak, makullamak.

HÄ-Ä [hä:-ä:], "Hawa" manysynda ulanylyp, razylygy, tassyklamagy aňladýan ümlük.

HÄH, üml. Hiç zatdan bihabar ýagdaýda adyň tutulanda we ş.m. halatda allaniçigsi bolup, "näme?" diýen manyda ulanylýar.

◇ **Häh diýsen mäh bolaýýar** çalt, tiz, derrew, şobada, leppeý aga, "häh" diýmänkä, gygyrmaga ýetişmänkä, etjegiňi etmek, bir işi göz açyp-ýumasy salymda ýerine ýetirmek. *Oňa ýumuş buýursaň, häh diýsen mäh bolaýýar.*

HÄKI [hä:ki], *syp., gepl. d., ser.* **Häki.**

HÄKIM [hä:kim], *at.1.* Şäheriň, welaýatyň, etrabyň ýerine ýetiriji baştutany, häkimligiň ýolbaşçysy. *2.taryh.* Geçmişde ýurt, welaýat eýesi, ýurdy, döwleti dolandyran adam, hökümdar.

HÄKIMIÝET [hä:kimiýet], *at.* Syýasy agalyk, döwletiň dolandyrylyşy we dolandyryjy edaralar.

HÄKIMIÝETÇILIK [hä:kimiýetçilik], *at.* Häkimiýete ýakyn durmaklyk, häkimiýete gol ýapmaklyk.

HÄKIMIÝETLI [hä:kimiýetli], *syp.* Häkimiýeti bolan.

HÄKIMIÝETLILIK [hä:kimiýetlilik], *at.* Häkimiýeti bolmaklyk, häkimiýeti barlyk.

HÄKIMIÝETSIZ [hä:kimiýessiz], *syp.* Häkimiýeti ýok, häkimiýetli däl.

HÄKIMIÝETSIZLIK [hä:kimiýessizlik], *syp.* Häkimiýeti ýokluk, häkimiýetli dälilik.

HÄKIMLIK [hä:kimlik], *at.* Welaýatyň, şäheriň, etrabyň dolandyryjy edarasý.

HÄLI [hä:li], *hal.1.* Mundan ep-esli wagt öň, öňräk. *Daşarda ýanwar aýynyň aýazly agşamy bolsa häli düşüpdi* (N.Saryhanow). *Biz häli geldik.2. gepl.d.* Heniz, şindi, entek. *Häli sen ýaş bolýarsyň.*

◇ **Hälä galma!** uzaklaşdyрма, uzaga çekme. *Beşdip haýbat atyp durma, eliňden näme gelýän bolsa et-de dyn, hälä galma.*

HÄLI-HÄZIR [hä:li-hä:zir], *hal.* Şu wagt, häzir. *Häli-häzire çenli ondan habar ýok.*

HÄLIMI-ŞINDISI [hä:limi-şinnisi]: **hälimi-şindisi** **ýok** yzyny üzmän, birsyhly, yzly-yzyna, gaýta-gaýta. *Onuň hälimi-şindisi ýokdur, bir zady bahanalap geler durar.*

HÄLI-ŞINDI [hä:li-şinni], *hal.* Yzyny üzmän, birsyhly, yzly-yzyna, gaýta-gaýta, tiz-tizden, çalt-çaltan.

HÄLKI [hä:lki], *syp.* Şundan birnäçe wagt öňräkki. *Häliki aýdym aýdan kim? Seniň häliki salamlaşyp duranyň kimdi?*

HÄNDEK [hännek], *at.* Laýdan haýat galdyrylanda oýulyp galýan çuň çukur, laý alnan ýer, hendek. *Böke-böke händekden, ýadadym-la ýandakdan* (K. Taňrygulyýew). *Maýdalaryny hapyr-supurlar bilen garyp händege dökyärdiler* (N. Pomma). *Şu gelüwine galanyň teýinde händekde kerepläp ýatan gök suw bar eken* ("Görogly"). *Galanyň önünde laý alnan çuň händek bar* (A. Gowşudow).

HÄSIÝET [hä:sýet], *at.1.* Adamyň özüni alyp barşynda, hereketinde äşgär bolýan esasy, has durmukly alamatlarynyň jemi. *2.* Gyza dakylýan at.

HÄSIÝETDEŞ [hä:sýetdeş], *syp.* Hüý-häsiýeti meňzeş. *Seniň bilen häsiýetdeş, pikirdeş bolmasa, ol dogan bolanda ne peýda?!* (A. Gowşudow).

HÄSIÝETLENDIRILMEK [hä:sýetlennirilmek], *işl.* Gylyk-häsiýeti, bolşy, görnüşi beýan edilmek, suratlandyrylmak.

HÄSIÝETLENDIRME [hä:sýetlennirme], *iş ady.* Häsiýetlendirmek ýagdaýy.

HÄSIÝETLENDIRMEK [hä:sýetlennirmek], *işl.* Gylyk-häsiýetini, bolşuny, görnüşi beýan etmek, suratlandyrmak.

HÄSIÝETLI [hä:sýetli], *syp.* Oňat gylyk-häsiýeti bolan, edep-tertipli. *Ine, ol şeýle häsiýetli bir ýigitdi* (A. Durdyýew).

HÄSIÝETNAMA [hä:sýetna:ma], *at.* Biriniň zähmet we jemgyýetçilik işi hakynda beýan edilen resminama.

HÄSIÝETSIZ [hä:sýessiz], *syp.* Gylyk-häsiýeti gowy bolmadyk, ýaramaz häsiýetli. *Häsiýetsiz mal.*

HÄZIR [hä:zir], *hal.1.* Şu wagt, şu wagtyň özünde. *2.* Mundan biraz öň, ýaňy. *Häzir ýygnaýda hemmesini aýtmadylarmy näme?!* (B. Gurbanow).

◇ **Häzir bolmak1)** ätiýaçly, seresap bolmak, hüşgär bolmak. *2)* taýýar bolmak, ýetişmek, bişmek. *Nahar häzir boldy, orta bir tabak palaw geldi* (A. Gowşudow). *3)* ýüze çykmak, garaşylmadyk ýerden peýda bolmak, gelmek. *Birden gökden düşen ýaly bolup, bularyň goşunda üç atly, bir pyýada, dört sany ýaragly adam häzir boldy* (A. Gowşudow).

HÄZIRKI [hä:zirki], *syp.1.* Şu wagtky, şu wagtyň özündäki, häzir ýüze çykyp, bolup duran. *2.* Häliki, ýaňky. *Häzirki aýdylan zatlar bilen boluň.*

◇ **Häzirki zaman işlik formasy** gymyldynyň, hereketiň häzirki wagta degişliligini aňladýan işlik şekili.

HÄZIRLEME [hä:zirleme], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy.

HÄZIRLEMEK [hä:zirlemek], *işl.* Häzir etmek, taýyn etmek, taýýarlamak, taýýarlap goýmak. *Näzik gap-gajy häzirleýär, hamyr ýugurýar* (A. Gowşudow).

HÄZIRLEMEKLIK [hä:zirlemeklik], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy.

HÄZIRLENMEK [hä:zirlenmek], *işl.* Häzir bolmak, taýyn bolmak; häzir edilmek. *Elguş ýokaryk galyp, hüjüme täzeden häzirlendi.*

HÄZIRLEŞMEK [hä:zirleşmek], *işl.* Häzirlemäge kömek etmek. *Mallaryna agşam oty häzirleşýär* (A. Gowşudow).

HÄZIRLETDIRMEK [hä:zirletdirmek], *işl.* Birine bir zady häzir etdirtmek, taýýarlatdyrmak.

HÄZIRLETMEK [hä:zirletmek], *işl.* Birine häzir etdirmek, taýýarlatmak. *Nahar häzirletmek. Ýol şaýyňy häzirletmek.*

HÄZIRLEÝJI [hä:zirleýji], *at.* Bir zady häzirleýän, taýýarlaýan, ýerine ýetirýän adam.

HÄZIRLEÝIŞ [hä:zirleýiş], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy.

HÄZIRLIK [hä:zirlik], *at.1.* Bir zat üçin önünden görüýän taýýarlyk, taýynlyk. *Häzirlik görmek. 2.* Hüşgärlik, seresaplyk.

HÄZIRLIKÇE [hä:zirlikçe], *hal.1.* Belli bir möhletleýin, wagtlaýynça, şu wagtlyk. *2.* Hoşlaşylanda ulanylýan hoşlaşyk ýüzlenmesi. *Häzirlikçe, hoş, sag bol!*

HIÝ, *ser. Heý.* *Hiý, seniň ýaly oglan barmyka?!*

HIÇ [hi:ç], *çal. 1.* Yzyndan gelýän söz bilen birlikde "düýbünden, asla, asyl" diýen ýaly many aňladýar. *Ol günler hiç wagt ýatdan çykmajak günlerdi* (A. Gowşudow). *2.* Hiç bir adam. *Ondan hiç kimiň habary ýok. 3.* Haýsydyr bir zat etmezlik. *Hiçden giç ýagşy* (Nakyl).

♦ **Hiç haçan** hiç wagt, hiç bir ýagdaýda. *Hiç haçan sapajak-supajak etmez, Görejiň içine dogry sereder şahyryň gözi* (K. Gurbanpesow).

HI-I [hi-i] "Ýok" diýen manyda agzyň ýumuk ýagdaýynda aýdylýan ümlük. – *Aşyr, doganyň okuwdan geldimi? – Hi-i.*

HIJR [hijir], *at, k. d., ser. Hijran.* *Meni hijr oduna ýakma bişumar, Yşkyň bilen boldum perwana, gözöl* (Kemine).

HIJRAN [hijira:n], *at, k. d.* Aýrallyk, jydalyk, aýra düşmek ýagdaýy. *Hijran çeken göwnüm, bu gün şat oldy* ("Saýatly – Hemra"). *Serwi daragt boýly peri, Seni hijran örtedi* (Magtymguly).

HIJIRI, *at.* Muhammet pygamberiň Mekgeden Medinä giden gijesinden, ýagny milady hasaby boýunça 622-nji ýyldan başlanýan ýyl senesiniň ady.

♦ **Hijiri-kamary** hijiri senesiniň aýyň aýlanyşyna görä ýöredilýän ýyl hasaby. **Hijiri-şemsi** hijiri senesiniň günün aýlanyşyna görä ýöredilýän ýyl hasaby.

HIKIRDEME, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDEMEK, *işl.* Hikir-hikir edip gülmek, aram ses bilen hikirdili gülmek.

HIKIRDEMEKLIK, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup hikirdemek. *Olar bir zady on esse ulaldyp hikirdeşip gülişdiler* (G. Gurbansähedow).

HIKIRDEÝIŞ, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDI, *at.* Aram ses bilen gülnende döreýän, eşidilýän ses we şol sesiň ady. *Öten agşam uzak wagtlaý hikirdiňiz ýatmady.*

HIKIRDILI, *syp.* Hikir-hikir edip gülnýän, gülküli.

HIKIRDÄBERMEK [hikirdä:vermek], *işl.* Hikir-hikir edip gülüp başlamak.

HIKIR-HIKIR, *at.* Çalarak gülnýärkä çykýan sesler, kikir-kikir.

HIKMET, *at, k. d.1.* Parasatly söz, akylylyk; filosofıya. *Kätibi könlünde bir hikmet çaglar* (Kätibi). *2.* Çuň manyly, akyly-parasada ýugrulan aýry-aýry şygır bentleri. *Hoja Ahmet Ýasawynyň hikmetleri. 3. gör. m. Many. Munuň hikmetleri nämedir?*

HIL [hi:l], *at.* Bir zadyň taýýarlanylş, öndüriliş, ýasalş, aýratynlyk derejesi. *Önümiň hili ýokary.*

♦ **Hil bir** aňrybaş, barypýatan (ulanyşda ol söz düzüminiň yzyndan, köplenç, *adam, zat, iş* ýaly sözler gelýär we aňlatma kinaýa bilen aýdylýar). *Hil bir iş bitiren ýaly bolup, petekesini gaýşartdy* (R. Gelenow). *Ol özüni hil bir adamdyryn öýdýär.*

HILE [hi:le] **I**, *at.* Durmuş, iş bilen baglanyşykly gurulýan mekirlilik, emel, ýeserlik. *Göni Göroglynyň gözüne seredip, hile hem dabara gatşykly äheňde gepleýär* (G. Ezizow).

♦ **Hile gurmak (salmak)** mekirlilik bilen emel etmek, duzaga düşürjek bolmak, aldamak.

HILE [hi:le] **II**, *at.* Gatnaşyk, goşant, paý, dahyllylyk. *Meniň bu suwda hiläm ýok* (B. Kerbabaýew).

HILEBAZ [hi:leba:z], *syp., ser. Hilegär.*

HILEBAZLYK [hi:leba:zlyk], *at, ser. Hilegärlik.* *Hilebazlyk bilen ýer astyndan iş görmeli diýsene?! (A. Gowşudow). Hilebazlyga ýüz urmak.*

HILEÇIL [hi:leçil], *syp.* Hile, mekirlilik edýän, hile gurýan.

HILEÇILIK [hi:leçilik], *at, ser. Hilegärlik.*

HILEÇILLIK [hi:leçillik], *at.* Hile, mekirlilik edijilik, hile gurujylyk.

HILEGÄR [hi:leğä:r], *syp., at.* Mekirlilik edýän, hile gurýan, hilebaz. *Hilegärler girse goýun dersine, Gurt bolup topulgyn olaň sürsüne* (B. Kerbabaýew). *Hilegär adam.*

HILEGÄRÇILIK [hi:leğä:rçilik], *at, ser. Hilegärlik.*

HILEGÄRLİK [hi:leğä:rlik], *at.* Hilegäre has bolan gylyk-häsiýet, mekirlilik.

HILELI [hi:leli] **I**, *syp.* 1.Hile bilen edilýän, mekirlilik bilen ýerine ýetirilýän. 2.göç.m. Jadyly, syrly, mekir. *Jon hileli gözlerini hyzmatça dikip: – Şähre ýetmezimiziň öň ýanynda hem gapjygym jübimdedi – diýdi* (G. Kulyýew).

HILELI [hi:leli] **II**, *syp., gepl.d.* Bir kesele ýolugan, keselli, dertli. *Ol hileli adamdy.*

HILELI [hi:leli] **III**, *syp.* Birine dahylly. *Geldi aga şu ýaşyna çenli kişi hileli zada el urman gelen bir adamdyr* (A. Durdyýew).

HILELILIK [hi:lelilik] **I**, *at.* Hilesi barlyk, mekirlilik.

HILELILIK [hi:lelilik] **II**, *at.gepl.d.* Hileli bolmaklyk, kesellilik, ýarawsyzlyk, bir derde duçar bolan halda bolmaklyk.

HILESIZ [hi:lesiz] **I**, *syp.* Hile bilen edilmedik, hilesi ýok, mekir däl. *Ol hilesiz açyk ýürekli adamdy.*

HILESIZ [hi:lesiz] **II**, *syp.* Hiç hili kesel ýolukmadyk, keselsiz, sagdyn. *Hilesiz adamyň bedeni sagdyn hem berk bolýar.*

HILESIZ [hi:lesiz] **III**, *syp.* Birine dahylsyz.

HILESIZLIK [hi:lesizlik] **I**, *at.* Hiç hili hile gurulmadyk.

HILESIZLIK [hi:lesizlik] **II**, *at.* Syrkaw dälilik, sagatlyk.

HIL-HIL [hi:l-hi:l], *syp.* Dürli-dürli, her tüýsli, her hili, dürli görnüşli. *Hil-hil matalar.*

HILI [hi:li], *köm. s.* Zeyilli, ýaly. *Şu hili işi bitiren adamlara berekella diýmeli.*

HILLI [hi:lli], *syp.* Oňat ýa-da ýokary, ýa-da pes hili bolan, hil taýdan ýokary ýa-da pes derejede bolan. *Indi ençeme wagtdan bäri bu kärhana oňat hilli önüm çykarýar.*

HILLILIK [hi:llilik], *at.* Bir zadyň hilini görkeziji dereje.

HIMIÝA [hi:miýa], *at.* 1.Maddalaryň düzüminiň we gurluşynyň üýtgemegi bilen birlikde, olaryň başga bir madda öwürlmek häsiýetlerini öwrenýän ylym. *Organiki himiýa. Organiki däl himiýa.* 2. Okuw dersi.

HIMIÝAÇY [hi:miýaçy], *at.* 1.Himiýa hünärmeni, himiýa bilen meşgullanýan adam. 2.Himiýa senagatynyň işgäri.

HIMIÝALAŞDYRMAK [hi:miýalaşdyrmak], *işl.* Halk hojalygynyň ähli pudaklarynda himiýa tehnologiýasyny we himiýa önümlerini giňden ulanmak. *Oba hojalygyny himiýalaşdyrmak.*

HIN [hi:n], *at.* Gury ýerdäki ýabany haýwanlaryň, süýreniji jandarlaryň we ş.m. ýeri gazyp ýaşayan, ýatýan sümelgesi, öýi. *Ýagşy söz ýylany hinden çykarar* (Nakyl).

◇ **Hinine bakyp üýrmek** duz iýen ýerini depmek, hemaýatçysynyň garşysyna gitmek. **Hinine suw gitmek** ynjalygy geçmek, saly gowşamak, ugry bolmazlyk, gonjuna gor guýulmak. *"Ogurlyk edenini kimdigini gören bar" diýdim weli, onuň hinine suw gitdi.*

HINDI [hinni], *at,ser.* **Hindiler.**

HINDILER [hinniler], *at.* Milletine, dinine garamazdan, Hindistanyň ýerli ilatynyň umumy ady.

HIŇLENİŞ, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇLENME, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇLENMEK, *işl.* Aýdymyň sözlerini ýuwaşja heň bilen aýtmak.

HIŇLENMEKLIK, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇNILDI [hiňñilli], *at.* Ýuwaşjadan hiňlenilip aýdylýan aýdym, heň.

HIŇNILDIK [hiňñi:llik], *at.* Ýörite dikilen iki uzyn pürsün üstüne kese goýlan agaçdan ýa-da bagyň uly şahasyndan ýüp asylyp uçulýan bat, sallançak. *Gelinyzlar, ýaş-ýeleňler hiňnildik uçýardylar* (B. Kerbabaýew).

HIRURG [hiru:rg], *at.* Hirurgiýadan hünärmen.

HIRURGIÝA [hirurgi:ýa], Lukmançylygyň keseli kesip bejeriş usuly, täre bilen meşgul bolýan hem-de ony öwrenýän bölümi.

HO, *çal., gepl.d., ser.* **Hol.** – *Ylga, Myrat, ho çuwaly gumdan doldur!* (A. Gowşudow).

HOJALYK [hojoluk], *at.* 1.Önümçilik üçin hyzmat edýän, önümçiligi düzýän ähli zatlar; ykdysadyýet. 2.Bir önümçilik görnüşiniň pudagy, sonuň ýaly-da bir önümçilik birligi. *Oba hojalygy. Şäher hojalygy.* 3.Öý-öwzar, maşgala. *Orazgüliň hojalygynda kem zady yokdy* (A. Gowşudow).

HOJALYKÇY [hojolukçy], *at.* 1.Senagatyň, oba hojalygynyň bir pudagynyň hojalyk işlerine ýolbaşçylyk edýän adam. *Ol tejribeli hojalykçydy.* 2.Kärhananyň, edaranyň hojalyk işlerini dolandyryýan adam. 3.Öý-öwzar, maşgala dolanyşygyny ýöredýän adam. *Öý hojalykçy aýallar onuň sarpasyny tutardylar* (A. Durdyýew).

HOJAYYN [hojoýun], *at.* 1.Bir zadyň eýesi, bir zada eýelik edýän adam, eýe. *Kärhananyň hojayyny.* 2.Hojalygy we hojalyk işlerini dolandyryýan, eýelik edýän adam. *Bu öýüň hojayyny kim.* 3.Doly hökümdarlyk edýän adam, hökümdar, ýurt eýesi. *Öz ýurdunyň hojayyny.* 4.Birine ýüz tutulyp aýdylýan söz. 5.gepl.d. Är, aýalyň äri, adamsy.

HOJAYYNLYK [hojoýunluk], *at.* 1.Bir zada bolan eýeçilik, ygtyýarlylyk. *Öz zadyňa hojayynlyk etmek. Giden üzümli haýata kim hojayynlyk edýär.* 2.Hökümdarlyk, agalyk. *Faşistler obada hojayynlyk*

süren wagtlary, agaçlaryň köpüsini çapypdylar (B. Gurbanow).

HOJAÝYNSUMAK [hojoýunsumok], *at.* Hojaýynsyraýan adam.

HOJAÝYNSYRAMA [hojoýunsuromo], *iş ady.* Hojaýynsyramak ýagdaýy.

HOJAÝYNSYRAMAK [hojoýunsuromok], *işl.* Hojaýyn edip görkezjek bolmak, eýemsiremek.

HOJAÝYNSYRAMAKLYK [hojoýunsuromokluk], *iş ady.* Hojaýynsyramak ýagdaýy.

HOJAÝYNSYRAÝYŞ [hojoýunsuroýuş], *iş ady.* Hojaýynsyramak ýagdaýy.

HOKARRYK [hokorruk], *at.* Siliň getiren çöp-çalamlary. *Jaryň içi hokarrykdan dolý.*

HOKGA [hokgo] **I**, *at.1.* Elde tikilýän bagjyksyz köwüşüň bir görnüşi. *Ol yz hokgaň yzydy* (B. Soltannyázow). **2.** Oýulyp duran ýer, deşik.

♦ **Hokga çykarmak** ilde ýok, bolgusyz bir ters iş etmek, ýok zady toslap tapmak, gödek hereket etmek.

HOKGA [hokgo] **II**, *at.* Üç gadaga barabar agyrylyk ölçegi.

HOKGABAZ [hokgova:z], *syp. 1.* Bolgusyz zat toslap tapýan, biderek ters iş, gödek hereket edýän. **2.** Gözbagçy.

HOKGABAZLYK [hokgava:zlyk], *at.1.* Bolgusyz zat toslap tapyjylyk, gödek hereket edijilik. **2.** Gözbagçylyk.

HOKGAR [hokgor], *at.* Durnalar maşgalasyndan bolan uzyn aýakly, uzyn boýunly uly guş.

HOKKEÝ [hokge:ý/ hakge:ý], *at.* Buzuň ýa-da otuň üstünde uýy egri taýak bilen şaýba ýa-da pökgi urlup oýnalýan oýun.

HOKKEÝÇI [hokge:ýçi/ hakge:ýçi], *at.* Hokkeý oýny bilen meşgullanýan oýunçy.

HOKRANMA [hokuronmo], *iş ady.* Hokranmak ýagdaýy.

HOKRANMAK [hokuronmok], *işl.1.* Hokurdyly seslenmek (esasan, *at.* goýun barada). *Taý enesiniň ýanyna gelenden, hokranyp kişňäp gelyärdi* ("Görogly"). **2.gepl.d.** Öz-özüňden birine ýa-da bar zada käýinmek, sögünmek.

HOKRANMAKLYK [hokuronmokluk], *iş ady.* Hokranmak ýagdaýy.

HOKRANYBERMEK [hokuronuvermek], *işl.* Hokranyp başlamak.

HOKRANYŞMAK [hokuronuşmok], *işl.* Birnäçe bolup hokranmak; ýerli-ýerden hokranyp başlamak. *Gazykda daňylgy duran atlar hokranyşyp başladylar.*

HOKRARYLMA [hokororulmo], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKRARYLMAK [hokororulmok], *işl.* Hoňkaryp durmak, hoňkarylyp durmak. *Gözleriniň owasy*

hokrarilyp durdy, maňlaýy eňňit atyp ýatyrdy ("Edebiýat we sungat").

HOKRARYLMAKLYK [hokororulmokluk], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKRARYLYŞ [hokororuluş], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKURDABERMEK [hokurda:vermek], *işl.* Hokurdyly ses edip başlamak.

HOKURDAMA [hokurdomo], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDAMAK [hokurdomok], *işl.* Hokurdyly ses çykarmak, hokurdyly seslenmek. *Hokurdaýar omuzlar, Şatyrdaýar bilekler* (K. Gurbannepesow). *Meniň çignim bir hili hokurdan ýaly boldy.*

HOKURDAMAKLYK [hokurdomokluk], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDAN [hokurdon], *at,ser.* **Hokurtga.** *Ýerimizi zaýalaýarlar, jaryň boýundaky ýerlerimizde alakalaryň hinlerine suw gidip hokurdan açan ýerleride gyt däl* (N. Esenmyradow).

HOKURDAŞMAK [hokurdoşmok], *işl.* Hokurdyly seslenişmek. *Eginleri hokurdaşyp dur.*

HOKURDATMAK [hokurdotmok], *işl.* Hokurdyly seslendirmek, hokurdyly ses çykarmak.

HOKURDAÝYŞ [hokurdoýuş], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDY, *at.* Gylýal hokrananda, deşige suw gidende ýa-da adamyň beden agzalarynyň käbir hereketi netijesinde çykýan sesiň ady.

HOKURTGA [hokurtgo], *at.* Suwy ýuwudyp ýatan deşik. *Diňe suwuň hokurtga guýulýan günleç sesi eşidilýärdi.*

♦ **Hokurtga ýaly** gözi zatdan doýmaýan, köp iýýän adam.

HOL, "Ol, holha, honha, ho, şol" ýaly many aňladýan çalyşma. *Ana, hol çaklaň oba ýaly mähnet çeleklere görýärmiň?* (B. Kerbabaýew).

HOLHA [holha:], *gepl.d.* "Ynha, ine, honha" we ş.m. sözleriň manysynda ulanylýan çalyşma. *Holha, tamlaryň gyrasy görnüp başlady* (B. Seýtäkow).

HOLPULDAMA [holpullomo], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDAMAK [holpullomok], *işl.1.* Giňliginden ýaňa holp-holp etmek. *Ýokary çekilen keşdeli balagynyň agzyndan kiçijik gara injikleri darty ýaly görnüp, ýalaňaç aýaklary giň galoşyň içinde holpuldaýardy* (B. Kerbabaýew). **2.göç.m.** Bir zadyň ugrunda selpemek, hasanaklap ýörmek. *Gulman hemme kişiniň gözünüň önünde öz howlusyna baka sowlan paýtunyň gapdalyndan holpuldap ylgaýardy* (A. Gowşudow).

HOLPULDAMAKLYK [holpullomokluk], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDAŞMAK [holpulloşmok], *işl.* Köp, birnäçe bolup holpuldamak; birsyhly holpuldap ýörmek.

HOLPULDATMAK [holpullotmok], *işl.* Holpudlyly ses etdirmek, holpudlyly seslendirmek. *Köwşüni holpuldadyp, nirä barýarsyň?!*

HOLPULDAÝÝŞ [holpulloyuş], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDY [holpully], *at.* Giň, uly geýim, aýakgap geýip ýörelende döreýän sesini ady.

HOLPY-SOLPULYK [holpu-solpuluk], *at.* Giň, uzyn sallam-sajak bolup duran ýagdaýda bolmaklyk.

HOLPY-SOLPY [holpu-solpy], *syp.* Sallam-sajak bolup duran, giň bolan (geýim-gejim barada).

HOLTUM, *at.1.* Piliň turbapisint ösüntgi sekilindäki burny. *2.* Gotanyň alkymynyň aşagynda halparyp duran haltasy.

◊ **Holtumyna salmak (urmak)** öz peýdaň üçin almak.

HOLTUMLY, *syp.* Holtumy bar bolan.

HOMPULDAMA [hompullomo], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HOMPULDAMAK [hompullomok], *işl.* Homp-homp edip ýöremek.

HOMPULDAMAKLYK [hompullomoluk], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HOMPULDAŞMAK [hompulloşmok], *işl.* Köp bolup hompuldap ýörmek.

HOMPULDAÝÝŞ [hompulloyuş], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HONDAN [honnon]: **hondan bärsi bolmak** özüni ulumsy tutmak, gopbamsy bolmak. *Ol hondanbärsi bolup, gözüni-gaşyny çytdyrdy.*

HONHA [honha:], *çal., ser.* **Holha.** *Honha, dag ýaly belent ýapynyň üstünden bulut kerweni indi* (H. Der-ýaýew).

HOŇKA [hoňko], *syp.* Içi boş, hoňkaryp, köwelip duran, içi köwelip görünýän.

HOŇKARMA [hoňkormo], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARMAK [hoňkormok], *işl.* Içi boş, deşik ýaly bolup görünmek, köwelip, oýulyp durmak. *Çyralarynyň aýnasy alnansoň, gözleri hoňkaryp dur* (H. Garabaýew). *Hoňkaryp duran deşik.*

HOŇKARMAKLYK [hoňkormokluk], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARTMAK [hoňkortmok], *işl.* Hoňka etmek, hoňkarar ýaly edip goýmak. *Diwaryň böwrüni hoňkardyp goýmak.*

HOŇKARYŞ [hoňkorus], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARYŞMAK [hoňkorusmok], *işl.* Köp ýerler, zatlar hoňka-hoňka bolup ýatmak.

HOŇKUDYK-HOŇKUDYK [hoňkuduk-hoňkuduk]: **hoňkudyk-hoňkudyk etmek** *ser.* **Hoňkudyklamak.**

HOŇKUDYKLABERMEK [hoňkudukla:vermek], *işl.* Hoňkudyklap başlamak.

HOŇKUDYKLAMA [hoňkuduklomo], *iş ady.* Hoňkudyklamak ýagdaýy.

HOŇKUDYKLAMAK [hoňkuduklomok], *işl.* Loňk-loňk edip ylgaşlap hereket etmek, höküdiklemek. *Ol hoňkudyklap gidi.*

HOŇKUDYKLAMAKLYK [hoňkuduklomokluk], *iş ady.* Hoňkudyklamak ýagdaýy.

HOŇKUDYKLAŞMAK [hoňkudukloşmok], *işl.* Birnäçe bolup hoňkudyklamak. *Olar hoňkudyklaşyp gtdiler.*

HOŇKUDYKLATMAK [hoňkuduklotmok], *işl.* Hoňkudyklar ýaly etmek, loňkuldatmak, hoňkudyk-hoňkudyk edip sürmek.

HOŇŇULDABERMEK [hoňňulla:vermek], *işl.* Hoňňul-hoňňul edip başlamak.

HOŇŇULDAMA [hoňňullomo], *iş ady.* Hoňňuldamak ýagdaýy.

HOŇŇULDAMAK [hoňňullomok], *işl.* Zeýrenip, nägilelik bilen hüňürdemek, igenmek. *Hoňňuldama-da, aýdylan bilen boluber!*

HOŇŇULDAMAKLYK [hoňňullomokluk], *iş ady.* Hoňňuldamak ýagdaýy.

HOŇŇULDAŞMAK [hoňňulloşmok], *işl.* Hoňňul-hoňňul edişmek, köp bolup, bilelikde hoňňuldamak.

HOŇŇULDAÝÝŞ [hoňňulloyuş], *iş ady.* Hoňňuldamak ýagdaýy.

HOŇŇULDY [hoňňully], *at.* Zeýrenip, sögünip, nägilelik bilen edilýän igenç.

HOŇŇUL-HOŇŇUL: **hoňňul-hoňňul etmek** nägilelik bilen hoňňuldamak, hoňňuldyly igenmek.

HOP1. "Bolýar, ýagşy onda" diýen ýaly many aňladýan jogap sözi. *Hop, hop, Emin aga!* (A. Gowşudow). **2.** "Ahmyr etmek, gahar bildirmek, ökünmek" ýaly many aňladýan giriş sözi. *Hop, bolýar-da! Sen ahyrynda meniň elime düşersiň!* (B. Ker-babaýew). **3.** Agyr ýük göterjek bolnanda we ş.m. ýagdaýda güýç jemlenip aýdylýan söz. *Hop! diýip, üç gapyrjagy göterip, ýerinden galdy* (A. Gowşudow).

HOPBA [hopbo], *at.1.* Uly gapyrjaklaryň iki gapdalyndan tutup götermek üçin kakylan ýarym metr çemesi tagta tutawaç. *Ýaşsigiň hopbasy döwlüpdür.* **2.** Bimäçe tagta birikdirilende, berklik üçin arka yüzünden kakylýan tagta bölekleri.

◊ **Hopba bolmak** biriniň arkasyna münmek. *Il-günüň boýnuna hopba bolmasyn, Il-gününi etsin*

boýnuna hopba (K. Gurbanpesow). **Hopba etmek** birini egniňden ýapyşdyryp, arkaňa mündürmek, arkaňa götermek. *Jigiňi hopba etmek.*

HOPBA [hopba:], Çagany götereniňde onuň özüne ýüzlenilip aýdylýan söz. *Kakasy oguljygyny iki eli bilen ýokaryk göterdi-de: "Hopba" diýdi.*

HOPBALAMA [hopbolomo], *iş ady.* Hopbalamak ýagdaýy.

HOPBALAMAK [hopbolomok], *işl.* 1. Hopba kakmak, hopba berkitmek. *Gapyrjaklary hopbalamak.* 2. Arkaňa hopba edip almak, mündürmek. *Garry ene agtygyny hopbalap arkasyna aldy.*

HOPBALANMAK [hopbolonmok], *işl.* Hopba kakylmak, hopba berkidilmek.

HOPBALATMAK [hopbolotmok], *işl.* Birine hopba etdirmek.

HOPBALAÝYŞ [hopboloýuş], *iş ady.* Hopbalamak ýagdaýy

HOPMA [hopmo], *iş ady.* Hopmak ýagdaýy.

HOPMAK [hopmok], *işl.* Ýer, dag we ş.m. zatlar aşak çökmek, ýer çekmek, ýer ýuwudan ýaly bolmak.

HOPUGYŞ [hopuğuş], *iş ady.* Hopukmak ýagdaýy.

HOPUGYŞMAK [hopuğuşmok], *işl.* Köp bolup hopukmak.

HOPUKDYRMAK [hopukdurmok], *işl.* Hopugar ýaly etmek. *Sowuk suw ony hopukdyrdy.*

HOPUKDYRYJY [hopukduruju], *syp.* Hopukdyrýan ýagdaý, dem almagy kynlaşdyrýan, demikdiriji.

HOPUKMAK [hopukmok], *işl.* 1. Dem almagyň kynlaşmak, agyrlaşmak, demikmek. *Bir haýukdan soň ýorganyň içinde gara dere batyp, hopugyp ýerinden galdy* (A. Durdyýew). 2. *göç.m.* Gorky aralaşmak, howsala düşmek. *Ol öz eden işiniň oyun-oýunjak dälidigini bilip hopukdy.*

HOPUKMAKLYK [hopukmokluk], *iş ady.* Hopukmak ýagdaýy

HOPUL-SOPUL, *syp.* Giň, tagaşyksyz geýim geýnen. *Ol geýen eşigini, balagynyň uçguryňy, çarygynyň bagyny oňarman, süýräp, hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew).

HOPURDADYŞ [hopurdoduş], *iş ady.* Hopurdatmak ýagdaýy.

HOPURDATMA [hopurdotmo], *iş ady.* Hopurdatmak ýagdaýy.

HOPURDATMAK [hopurdotmok], *işl.* Suwuk nahary, çayy we ş.m. çalasyňlyk bilen köp mukdarda owurtlap, hopurdyly seslendirip içmek, horpuld almak. *Hopurdadyp bar çorbany içdi ol, Çörekdir çemçäni elden goýmady* (M. Myşsyýew).

HOPURDATMAKLYK [hopurdotmokluk], *işl.* Hopurdatmak ýagdaýy.

HOPURDY, *at.* Howlугyp çay içilende ýa-da suwuk zat agzyň doldurylyp içilende çykýan sesiň ady.

HOPURDYLY [hopurduly], *syp.* Hopurdy sesi bilen seslenýän.

HOR [ho:r] **I**, *syp.* 1. Semiz däl, arryk, gapyrgalaryny sanabermeli. *Ol kelte boýly, inçe, hor adamdy* (B. Seytäkow). 2. Durmuşda, ýaşayyşda maddy taýdan ýetmezçilik, mätäçlik çekýän, garyp ýaşayan. *Ýeri har etmeseň, ýer seni hor etmez* (Nakyl).

♦ **Hor düşmek** maddy taýdan mätäçlik çekmek, garyp, ýeter-ýetmez ýaşamak.

HOR [ho:r] **II**, *at.* Aýdymy bileleşip, köpçülik bolup ýerine ýetirýän aýdymçylar topary. *Operada horuň paýyna örän uly, jogapkärli orun berlipdir* ("Edebiyat we sungat").

HOR, *at, ser.* **Horruldy**.

♦ **Hor çekmek** *ser.* **Horlamak**. *Tamyň bir burçunda, hor çekýär täsin* (K. Gurbanpesow).

HORA [ho:ro], *syp.* Suwy süýjemedik, bişmedik, gök (esaslan, üzüm hakynda). *Eý möjek dost, sen günorta bolan wagty üzümli haýata bar-da, üzümni horaragyndan iý!* (Halk ertekisinden).

HORAN [horon], *syp.* Köp iýýän, iýermen, işdämen, nahar dandamaýan.

HORANLYK [horonluk], *at.* Iýermenlik, işdämenlik. *Ol aýgyp gelensoň, nahary horanlyk bilen iýýärdi.*

HORAŞA [horoşo], *syp.* Ýönekeýden sada. *Horaşa eşigindenem onuň pukara adamdygy görnüp durdy.*

HORAŞAJA [horoşojo], *syp.* Ýönekeýden sadaja. *Horaşaja ýabylar oňa ýol berdiler* (B. Kerbabaýew).

HORAZ [horoz], *at.* Towugyň erkek jynslısy, towuklar maşgalasyndan bolan beýleki kâbir guşlaryň erkegi.

HORAZKEKEÇ [horozkekeç], *at.* Ýabany otuň bir görnüşi.

HORDA [hordo] **I**, *syp.* Gowy däl, ýaramaz, erbet. *Halk hemişe-de gowy bilen hordany seljeripdir.*

HORDA [hordo] **II**, *at.* Atyň oň aýaklarynyň injiginiň iç ýüzünde emele gelyän gury ýara, gabaçyk.

HORDA [ho:rdo], *at, mat.* Egri çyzygyň iki nokadyny birleşdirýän göni çyzyk.

HORDALYK [hordoluk], *at.* Gowy däl, ýaramazlyk, erbetlik. *Garrylar matanyň gowulygy, hordalygy hakynda eňekleşdiler* (A. Saryhanow).

HORGURMA [horğurmo], *iş ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURMAK [horğurmok], *işl.* Hokranýan ýaly burnuny parladyp seslenmek (at hakda). *Düldül özümiziňkilere geldik diýýän ýaly, başyny silkip horgurdy* (S. Myradow).

HORGURMAKLYK [horğurmokluk], *iş ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURYBERMEK [horğuruvermek], *işl.* Horguryp başlamak.

HORGURYŞ [horğuruş], *iş ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURYŞMAK [horğuruşmok], *işl.* Birnäçe bolup horgurmak. *Atlar suwuň ysyny alyp horguryşdylar* (B. Seýtäkow).

HOR-HOMSY [ho:r-homsy], *syp.* Ýeter-ýetmez ýagdaýda ýaşaýan, horluk çekýän.

HOR-HOR: hor-hor etmek gaharly käýinmek, hüňürdemek. **Hor-horunyýatyrma**käýinmesini, hüňürdäp ýörmesini, men-menligini goýdurmak.

HORJUN, *at.* At, eşek we ş.m. ulag mallarynyň üstüne atylýan haly ýaly çitilip ýa-da kakylp dokalýan iki gözli gap. *Ýanynda bar ýüki ýeke horjuny, Düşende egnine atypdy ony* (A. Kekilow).

HORK-HORK: hork-hork etmek horkuldap aglamak.

HORKULDAMA [horkullomo], *iş ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDAMAK [horkullomok], *işl.* Horkuldap aglamak, hork-hork etmek. *Ol horkuldap aglamaga başlady* (A. Nazarow).

HORKULDAMAKLYK [horkullomokluk], *iş ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDAŞMAK [horkulloşmok], *işl.* Birnäçe bolup horkuldamak.

HORKULDAYÝŞ [horkulloýuş], *iş ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDY [horkully], *at.* Adamyň demi içine sygman aglanda, doňuz hork-hork edip seslenende we ş.m. döreyän ses we şol sesiň ady.

HORKULDYLY [horkulluly], *syp.* Horkuldy gatışykly.

HORLAMA [horlomo], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMA [ho:rlomo], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMAK [horlomok], *işl.* Horrudlyly seslenmek, hor çekmek. *Durdyguly oýanar ýaly däl di, barha güýçli horlaýardy* (Ö. Abdyllyýew).

HORLAMAK [ho:rlomok], *işl.* 1. Hor, arryk hala getirmek, igletmek, arryklatmak. *Mallary otsuz horlamak.* 2. Ruhy ýa-da fiziki taýdan jebire, süteme sezewar etmek, ezmek, ezyet bermek, zulum etmek. *Meni kiçijik görüp urarlar, horlarlar öýdýämiň?* (B. Kerbabaýew).

HORLAMAKLYK [horlomokluk], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMAKLYK [ho:rlomokluk], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLANMAK [ho:rlonmok], *işl.* 1. Etiň dökülip, hor düşmek. 2. Horluk çekmek. 3. Kösenmek. *Hemme zada ýetjek bolup, gaty horlanyp ýörme.*

HORLAŞMAK [horloşmok], *işl.* Köp bolup horlamak, hor çekişmek. *Olar häzir hem horlaşyp ýatyrdylar.*

HORLATMAK [horlotmok], *işl.* Hor çeker ýaly etmek, horlamaga mümkinçilik bermek.

HORLATMAK [ho:rlotmok], *işl.* Horlamaga ýol bermek, horlar ýaly etdirmek. *Özüni horlatmak.*

HORLAÝÝŞ [horloýuş], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAÝÝŞ [ho:rlöýuş], *iş ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLUK [ho:rluk], *at.* 1. Semiz dälilik, iglilik, arryklyk. 2. Ruhy ýa-da fiziki taýdan çekilýän jebir, sütem, görgi.

HORLUKLY [ho:rlukly], *syp.* Jebir-sütemli, horluk bilen geçýän.

HORMAT [hormot], *at.* Biriniň hatyrasy üçin goýulýan sarpa, sylag, edilýän hezzet. *Hormata mynasyp adam.*

◊ **Hormat garawuly** dabaraly ýa-da hasratly ýygmanyşyk mahalynda biriniň ýa-da bir wakanyň hormatyna bellenen adamlaryň guramaçylykly resmi topary. **Hormat haty** zähmetde, okuwda tapawutlanan adamlara berilýän resminama. **Hormat tagtasy** işde üstünlik gazanan adamlaryň ady ýa-da suraty görkezilýän tagta.

HORMAT-HEZZET [hormot-hezzet], *at.* Birine edilýän hormat, sylag, hezzet, söwüş.

HORMATLAMA [hormotlomo], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLAMAK [hormotlomok], *işl.* Birine hormat goýmak, sylag, hormat etmek, hatyrasyny tutmak.

HORMATLAMAKLYK [hormotlomokluk], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLANMAK [hormotlonmok], *işl.* Hormat edilmek, hormata mynasyp bolmak, sarpa goýulmak. *Hormatlanyp garşylanmak.*

HORMATLAÝÝŞ [hormotloýuş], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLY [hormotly], *syp.* Hormata mynasyp bolan, sylag, hormat goýulýan.

◊ **Hormatly at** öz zähmet çekýän ugrunda gazanýan üstünligi, durmuşdaky oňat göreltesi üçin hökümet tarapyndan ýörite perman esasynda sylag-hormat hökmünde dakylýan at, gowşurylýan sylag.

HORMATLYLYK [hormotluluk], *at.* Hormata mynasyplyk.

HORMAT-SYLAG [hormossy:lağ], *at, ser.* **Hormat-hezzet.**

HORMATSYZ [hormossuz], *syp.* Hormata mynasyp däl, sarpasy tutulmaýan, hormat goýulmaýan.

HORMATSYZLYK [hormossuzluk], *at.* Hormata mynasyp dälilik, hormat goýulmaýanlyk, sarpasy tutulmaýanlyk.

HORP, *s. ş. aňl. söz.* Düýe suwy bir gezek owurtlanda çykýan ses.

◊ **Horp etmek** bir gezek horpuldadyp içmek, ýuwutmak.

HORP-HORP, *s. ş. aňl. söz.* Düýe suw içende yzly-yzyna çykýan sesler.

HORPULDADYBERMEK [horpulloduvermek], *işl.* Horpuldadyp içibermek.

HORPULDADYŞ [horpulloduş], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDATMA [horpullotmo], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDATMAK [horpullotmok], *işl., ser. Horpuldadyp.* Ol çep aýagyny uzadyp, elindäki çayyny horpuldadyp içdi (B. Kerbabaýew).

HORPULDATMAKLYK [horpullotmokluk], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDY [horpully], *at.* Suwuklyk horpuldadyp içilende çykýan sesiň ady.

HORRAM [horrom]: **horram bolmak** doýmak, zerrin bolmak. *Olar işip-içip, horram boldular.*

HORRULDABERMEK [horrulla:vermek], *işl.* Horruldap başlamak.

HORRULDAMA [horrullomo], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDAMAK [horrullomok], *işl., ser. Horlamak.* Ol henizem ýogyn-ýogyn horruldap, garnyny gäberdip ýatyrdy (G. Kulyýew).

HORRULDAMAKLYK [horrullomokluk], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDAŞMAK [horrulloşmok], *işl.* Köp bolup, bilelikde horruldamak. *Olar henizem horruldaşyp ýatýrlar.*

HORRULDAÝYŞ [horrulloýuş], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDY [horrully], *at.* Adam uklap ýatanda bogazynda emele gelýän sesiň ady. *Süýji uka giden myhmanyň horruldysy eşidilýärdi* (B. Gurbanow).

HORTAŇ [ho:rtoň], *syp., ser. Hortap.*

HORTAP [ho:rta:p], *syp.* Horrak, hortaň.

HORUGYŞ [ho:ruğuş], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORUKDYRMAK [ho:rukduymok], *işl.* Horugar ýaly etmek, hor düşürmek.

HORUKMA [ho:rukmo], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORUKMAK [ho:rukmok], *işl.* Bir zadyň ýetmezçilik etmegi, ýeter-ýetmez bolmagy sebäpli hor düşmek, arryklamak, horlanmak. *Öte horugan mahalyň*

ýokumly tagamlar bilen ýuwaş-ýuwaşdan agramyňy kadaly ýagdaýa ýetirmäge çalyşmaly ("Saglyk").

HORUKMAKLYK [ho:rukmokluk], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORYDA [ho:ruýdo], *syp.* Hordan çepiksiz; hor-homsy.

HOR-ZAR [ho:r-za:r], *syp.* Horlukda, ýetmezçilikde, mätäçlikde ýaşayan.

HOSSA [ho:sso], *at.* Kynçylyk, dert, azar. *Demir işi köp jepaly işdir, Onuň eşretem bardyr, hossasam* (H. Garabaýew).

HOSSAR [ho:ssa:r], *at.* Ýakyn ýa-da daşgyn garyndaş; birine arka durýan adam.

HOSSARÇYLYK [ho:ssa:çylyk], *at, ser. Hossarlyk.* Siziň hossarçylygyňyzy o dünýä, bu dünýä ýatdan çykarman (B. Seýtäkow).

HOSSARLYK [ho:ssa:rlyk], *at.* Hossar bolmaklyk, hossarçylyk. *Ýaman günde ýagşy dostdan, Hossarlyk ýetdigi bardyr* (Ç. Aşyrow). *Ömrüm ötýänçä saňa hossarlyk ederin.*

HOŞ, **1.** "Bolýar, ýagşy" diýen many aňladýan söz. *Hoşuň atasy ölmändir* (Nakyl). **2.** Gowy, ýakymly. *Öňüň gara, yzyň gözle, Hoş sözüň diý, gahryň gizle* (Magtymguly). *Hoş owazly saýrak guş.* **3.** Hoşlaşylanda "sag bol" diýen manyda ulanylýan söz. *Hoş, bizi soranlara köp salam aýdyň.*

◊ **Hoş geldiňiz!** "geleniňize şat, siz üçin işigimiz açyk" diýen manyda ulanylýan durnukly söz düzümi. **Hoş gördük!** duşuşykda, birine gabat geleniňde, görşeniňde we ş.m. göreňiň üçin şatdygyň, hoşaldygyň bildirilip aýdylýan aňlatma. **Hoş söz bermek** möhümini bitirjekdigiňi, haýyşyny berjaý etjekdigiňi wada etmek. **Hoşuňa gelmek** göwnüňe ýaramak, halamak. **Hoş ýakmak** ýakymly, oňaly, mylaýym täsir etmek. **Hoşy bolmak** ile ýaramly, arzyly bolmak, il adamsy bolmak. *Ýigit kimin, bir är kimin, Iliň-günüň hoşy boluň* (G. Ezizow).

HOŞA [ho:šo] **I**, *at.* Arpa, bugdaý ýaly ekiniň hasyly ýygналанда dökülip galýan we soňra ýygналýan däneli başy. *Hoşa çöpläp iki çaga, Örän uzaga gitdiler* (Ç. Aşyrow). *Olar ýene haltalaryny eginlerine atyp, hoşa çöplemäge gitdiler* (N. Esenmyradow).

HOŞA [ho:šo] **II**, *at.* Üzümiň tutuş bir salkymy. *Ýolda gelyärkäm, bir hoşa üzüm iýdim* (A. Gowşudow).

HOŞAÇY [ho:šoçy], *at.* Hoşa çöpleýän, ýygnaýan adam. *Gyzyly kän, samany az hoşanyň, Çyn şahyry men hoşaça ogşadyan* (M. Seýidow).

HOŞAL [ho:ša:l], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan göwni hoş bolan, razy, şat bolan.

HOŞALLANMA [ho:ša:llanma], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLANMAK [hoşa:llanmak], *işl.* Göwnüň hoş bolmak, göwnüň bitmek, minnetdar bolmak.

HOŞALLANMAKLYK [hoşa:llanmaklyk], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLANYŞ [hoşa:llanyş], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLYK [hoşa:llyk], *at.* Göwnüň hoşluk, razylyk, minnetdarlyk.

HOŞAMATLYK [hoşa:matlyk], *syp., ser.* **Hoşamaýlyk.**

HOŞAMAY [hoşoma:ý], *syp.* Mähirli, mylaýym, mylakatly, ýakymly. *Aňyrsy birnäçe minutdan dolanyň gelen goja oňa hoşamaý söz atdy* (B. Kerbabaýew).

HOŞAMAYÇYLYK [hoşoma:ýçylyk], *at, ser.* **Hoşamaýlyk.**

HOŞAMAYLAMAK [hoşoma:ýlamak], *işl.* Hoşamaýlyk etmek, mähirlilik bildirmek, mylaýymlyk etmek, göwnüni tapjak bolmak. *Ejesi hoşamaýlap, çagasyny köşeşdirdi.*

HOŞAMAYLYK [hoşoma:ýlyk], *at.* Mylaýymlyk, mylakatlylyk, mähirlilik, ýakymlylyk, hoşamaýçylyk. *Goja agtygyny gujagyny alyp, oňa aýagynyň, arkasynyň agyryandygyny, çykylsa gowy bolýandygyny hoşamaýlyk bilen düşündirdi* (O. Ödäýew).

HOŞBAGT [hoşvağyt], *syp.* Bagty açyk, bagtly.

HOŞBAGTLYK [hoşvağytlyk], *at.* Bagty açyklyk, bagtlylyk. *Olar beýle hoşbagtlygy haçan görüpdirler* (G. Kulyýew).

HOŞBOÝ [hoşvo:ý], *syp.* Jana ýaramly, örän ýakymly, mylaýym (ys barada). *Giň howlynyň içinde täze bugdaýyň hoşboý ysy burk urýardy* (A. Gowşadow).

HOŞGÖWÜN [hoşgöwün], *syp., ser.* **Hoşgyllyk.**

HOŞGYLAW [hoşğylaw], *syp.* Her bir zady ýerine ýetirmäge hyjuwy, arzuwy, niýeti bar bolan, gowy niýetli. *Bu görnüş ony diýseň hoşgylaw görkezýärdi* ("Edebiýat we sungat").

HOŞGYLAWLYK [hoşğylawlyk], *at.* Her bir zady ýerine ýetirmekde hyjuwlylyk, gowy niýetlilik, arzuwlylyk.

HOŞGYLAWLYLYK [hoşğylawlylyk], *at, ser.* **Hoşgylawlyk.** *Orazgül bolsa hoşgylawlylyk bilen sorady* (A. Gowşadow).

HOŞGYLYK [hoşğylyk], *syp.* Gylygy, gylyk-häsiýeti gowy, hoşgöwün.

HOŞHAL [hoşha:l], *syp.* Haly hoş, şadyýan. *Bir hoşhal bolup gülmedim* (Talyby).

HOŞHALLYK [hoşha:llyk], *at.* Haly hoş bolmaklyk.

HOŞLAMA [hoşlomo], *iş ady.* Hoşlamak ýagdaýy.

HOŞLAMAK [hoşlomok], *işl.* Köklemek. *Iýdi, içdi, keýpini hoşlady.*

◊ **Göwün hoşlamak** göwnüni açmak, wagtyňy hoş etmek, şatlanmak. *Kim islese şol bizde, iýip göwnüň hoşlaýar* (N. Pomma).

HOŞLAMAKLYK [hoşlomokluk], *iş ady.* Hoşlamak ýagdaýy.

HOŞLAŞMA [hoşloşmo], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLAŞMAK [hoşloşmok], *işl.* 1. Biri ugradylanda ýa-da biri bilen aýrylyşylanda "hoş, sag bol" diýişmek, hoşluk arzuw edişmek. 2. *gepl.d.* Birinden ýa-da bir zatdan el üzmek, jyda düşmek, aýrylmak.

HOŞLAŞMAKLYK [hoşloşmokluk], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLAŞYK [hoşloşuk], *at.* "Sag bol" diýmeklik, hoşlaşmaklyk. *Hoşlaşyk wagty golaýlaşýardy.*

HOŞLAŞYŞ [hoşloşuş], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLUK, *at.* Keýpi köklük, hoşwagtlylyk, razylyk, hoşnutlyk. *Aýdym-saz hoşlugyň alamatydyr.*

HOŞMEÝIL, *syp., ser.* **Hoşmeýilli.**

HOŞMEÝILLI, *syp.* Niýeti, meýli, arzuwy oňat bolan.

HOŞMEÝILLILIK, *at, ser.* **Hoşniýetlilik.**

HOŞNIÝET, *syp.* Niýeti, arzuwy oňat, gowulygy işleýän, hoşniýetli. *Hoşniýet myhman.*

HOŞNIÝETLI, *syp., ser.* **Hoşniýet.** *Hoşniýetli gatnaşyklar.*

HOŞNIÝETLILIK, *at.* Niýeti, arzuwy gowulyk, gowy islegde bolmaklyk.

HOŞNUT [hoşnu:t], *hal, k. d., ser.* **Hoşwagt.** *Ýa hoşnut eýlegil şirin sözüňden, Ýa ki mundan betar bikarar eýle* (Mollanepes).

HOŞNUTLYK [hoşnu:tluk], *at, ser.* **Hoşwagtlyk.** *Aýdym-saz hoşnutlygyň alamatydyr* (B. Kerbabaýew). *Ol ýüzüni güldürüp, hoşnutlyk bilen murtuny sypalaşdyrdy* (S. Myradow).

HOŞOWAZ [hoşowa:z], *syp.* Ýakymly, mylaýym owazly. *Sesiň ýaňlandyryň, dag bilen düzi, Hoşowaz ýoldaşym, Durdy Gylyç aga* (A. Salyh).

HOŞROÝ [hoşuro:ý], *syp., k. d.* Ýüz keşbi owadan we görmegeý, güler ýüzli, gelşikli. *On sekiz ýaşyny dolduran hoşroý, näzenin gyzdy* ("Görogly").

HOŞROÝLYK [hoşuro:ýluk], *at.* Owadanlyk, görmegeýlik, gelşiklilik. *Hoşroýlyk bize ýagydyr, Görogly goluna düşdüm* ("Görogly").

HOŞROÝLYLYK [hoşuro:ýluluk], *at.* Hoşroýly bolmaklyk.

HOŞSURAT [hoşsu:rot], *syp.* Owadan ýüzli, görmegeý. *Uzyn boýly, giň gujakly, hoşsurat* (Kemine).

HOŞTAP [hošta:p], *syp.* Jana ýaramly, mylaýym, ýakymly. *Säher howasy örän hoştapy.*

HOŞTAPLYK [hošta:plyk], *at.* Hoştap, jana ýaramly bolmaklyk.

HOŞWAGT [hoşwağyt], *hal.* Wagty hoş, keýpi kök, hoşal, şat, hoşnut. *Jany jennet içre, gökde şat gezer, Ýerde hoşwagt ýatar, posty atamýň* (Magtymguly).

HOŞWAGTLYK [hoşwağytlyk], *at.* Wagty hoşluk, keýpi köklük, hoşallyk, hoşnutlyk.

HOŞÝAKMAZ, *syp.* Diýen-aýdanyň göwnüne ýaramaýan, göwnünden turmaýan.

HOŞÝAKMAZLYK, *at.* Diýen-aýdanyň janyna ýaramaýanlyk.

HOŞZYBAN [hoşzyva:n], *syp.* Süýji dilli, dili ýakymly bolan, lezzet berýän.

HOTURDABERMEK [hoturda:vermek], *işl.* Hoturdyly seslenibermek.

HOTURDAMA [hoturdomo], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDAMAK [hoturdomok], *işl.* Hoturdyly ses etmek, hoturdyly seslenmek, gütürdemek. *Aýagyň astynda hoturdap duran irimçik çagyl dökiülen ýola gadam basdym* (G. Gurbansähedow).

HOTURDAMAKLYK [hoturdomokluk], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDAŞMAK [hoturdoşmok], *işl.* Hoturdap başlamak, hoturdyly seslenişmek.

HOTURDATMAK [hoturdotmok], *işl.* Hoturdyly ses etdirmek, hoturdyly seslendirmek.

HOTURDAÝYŞ [hoturdoýuş], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDY, *at.* Ýüzi gaýmaklap duran şor ýerden, doňan garyň üstünden we ş.m. ýerlerden ýörelende çykýan sesiň ady. *Gijäniň ümsümliginde bir hoturdy eşidildi.*

HOW [ho:w] **I**, Aýdylýan pikiri has nygtamak, takykamak üçin "ahyry, ahryryn, ahbetin" manysynda ulanylýan güýçlendiriji bölek. *Batyr tapylgysyz ýigit how!*

HOW [ho:w] **II**, Birine ýüzlenmegi aňladýan ümlük. *How, galandarlar, siziň geregiňiz galla bolsa, ýüküňizi tutarys* ("Görogly"). *How, adamlar, ony bir görseňizläň!* (B. Soltannyýazow).

HOW: **howuny almak** gylawyny, badyny gaçyrmak, sussuny basmak. *Şol aýy oýlar arçynyň howuny aldy* (B. Kerbabaýew). **Howuny basmak** (ýatyrmaq) hyjuwyny, badyny gowşatmak; ruhy joşgunyny peseltmek. *Şol garaýyş bu sapar onuň howuny basdy* (B. Kerbabaýew). *Ýakymсыз habar jemendäniň howuny basdy* (G. Kulyýew).

HOWA [howa:], *at.* 1.Ýeriň daşky giňişlik gurşawyny düzýän, esasan, adamyň, haýwanyň, ösümligiň ýaşayşy üçin gerekli azot we kisloroddan ybarat gazlaryň garyndysy. *Yssy hem-de hapa*

howa. 2.Ýeriň ýüzüne ýazylyp gidýän giň boşluk, älem, jahan. *Howa ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew).

◊ **Howa gämisi uçar. Howa menzili ser. Aeroport we aerowokzal. Howasy belent** özünden göwni hoş, ruhy belent, keýpi kök. **Bir howa** biraz, birneme, bir salym dowam edýän. *Garaz, oba adamlaryna bir howa gürrüň edere, kelle döwere zat tapyldy* (A. Gowşudow).

HOWALA [howa:la], *at.* Hyýal, meýil, bat, ruhy joşgun.

◊ **Howalasyny basmak (ýatyrmaq) ser. Howuny basmak.**

HOWALAMA [howa:lama], *iş ady.* Howalamak ýagdaýy.

HOWALAMAK [howa:lamak], *işl., ser.* **Howalanmak.** *Dilkaw-dilkaw daşly Köpetdag ilerde howalap dur.*

HOWALANMA [howa:lanma], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALANMAK [howa:lanmak], *işl.* 1.Uzakdan beýgelip görünmek, seleňlemek. *Ýoluň sag tarapynda bir beýik çynar howalanyp otyrды* (G. Kulyýew). 2.göç.m. Ruhun göterilmek, hyjuwanmak, hyýallanmak. *Talandy ömrüm, talandy, Şum rakyplar howalandy. Bat ösdi, bulut aýlandy, Belent daglar duman boldy* ("Şasenem – Garyp").

HOWALANMAKLYK [howa:lanmaklyk], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALANYŞ [howa:lanys], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALAYYŞ [howa:laýys], *iş ady.* Howalamak ýagdaýy.

HOWALY [howa:ly], *syp.* 1.Gowy howasy bolan. *Bilbil hüjüm eýläň howaly baglar, Bilbil senden geçer, pygan eglenmez* (Magtymguly). 2. göç.m. Ruhy belent, hyjuwly, batly, haýbatly. *Öwez jan howaly Gyratyny münüp gitdi* ("Görogly").

HOWALYLYK [howa:lylyk], *at.* 1.Gowy howasy barlyk. 2. Ruhybelentlik, hyjuwlylyk, batlylyk, haýbatlylyk; badyhowalylyk.

HOWANDAR [howonna:r], *at.* Ýakyn garyndaş, hossar, ýoldaş, arkadaýanç. *Ýigidiň ady tutular, Gardaş, howandar biläni* (Mollanepes).

HOWANDARLYK [howonna:rlyk], *at.* Ýakyn garyndaşlyk, ýoldaşlyk, hossarlyk, howandaryň ýagdaýy.

HOWATYR [howa:ty:r], *at.* Bir zatdan edilýän gorky, howsala, ätiýaç. *Şondan howatyr eden Hojamberdi häzirlikçe dyndy* (R. Gelenow).

HOWATYRLANDYRMAK [howa:ty:rlannymak], *işl.* Howatyr etdirmek, bir zatdan çekindirmek, ätiýaç etdirmek. *Bu nebitçileri biraz howatyrlandyрман durup bilmedi* (Ş.

Borjakow). *Gurluşykçylary bu ýagdaý howatyrlandyrdy* (N. Baýramow).

HOWATYRLANMA [howa:ty:rlanma], *iş ady*. Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLANMAK [howa:ty:rlanmak], *işl.* Birinden ýa-da bir zatdan howatyr etmek, howatyrly bolmak. *Bir zady basyp, ala-şakyrdy etmekden howatyrланyp, ýuwaşlyk bilen ýerine geçdi* (O. Ödäýew).

HOWATYRLANMAKLYK [howa:ty:rlanmaklyk], *iş ady*. Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLANYBERMEK [howa:ty:rlany-vermek], *işl.* Birinden ýa-da bir zatdan howatyr edip ugramak.

HOWATYRLANYŞ [howa:ty:rlanyş], *iş ady*. Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLY [howa:ty:rly], *syp.* Howatyr, gorky edilýän, gorkuly, wehimli. *Ol eýýäm özi urlup barýan ýaly howatyrly gürledi* (G. Ezizow).

HOWATYRSYZ [howa:ty:rsyz], *syp.* Howatyr, gorky edilmeýän, howsalasyz, gorkusyz, wehimsiz. *Kesejeli gaňna Çerkezi howatyrсыз, howpsuz, ynýtman saklaýardy* (B. Kerbabaýew).

HOWAÝY [howa:ýy], *syp.* Boş, biderek, manysyz, ýalan (gep, gürrüň we ş.m. hakynda).

HOWDAN [howda:n], *at.* Suw ýygnalýan we düzgünleşdirilýän köl ýaly uly we giň emeli howuz.

HOWLABERMEK [howla:vermek], *işl.* Howsala düşübmek, darygybermek.

HOWLAMA [howlomo], *iş ady*. Howlamak ýagdaýy.

HOWLAMAK [howlomok] **I**, *işl.1.* Howsala düşmek, darykmak. *Onuň näme üçindir ýüregi howlap, daş çykyp gidiberesi geldi* (A. Gowşudow). **2.gepl.d.** Howlukmak, gyssanmak. *Sen nämä howlaýaň?*

HOWLAMAK [howlomok] **II**, *işl.* How-how edip üýrmek (it hakynda).

HOWLAMAKLYK [howlomokluk], **I, II**, *iş ady*. Howlamak ýagdaýy.

HOWLAŞMAK [howloşmok] **II**, *işl.1.* Birnäçe adam howlamak. *Hiç bir zat ýok ýerden howlaşyp barmaň!*

HOWLAŞMAK [howloşmok] **I**, *işl.* Birnäçe it how-how edip üýrmek. *Köpekler howlaşyp, maşyny çopanyň ýanyna alyp geldiler* (B. Kerbabaýew).

HOWLAÝYŞ [howloýuş], **I, II**, *iş ady*. Howlamak ýagdaýy.

HOWLUDAŞ [howludoş], *syp.* Ýaşayan howlulary bir.

HOWLUDAŞLYK [howludoşluk], *at.* Howludaş bolup ýaşamaklyk.

HOWLUGYBERMEK [howluğuvermek], *işl.* Bir zady ýerine ýetirjek bolup gyssanybermek, howlугyp başlamak.

HOWLUGYLMAK [howluğulmak], *işl.* Bir zat ediljek bolnup gyssanylmak. *Bu ýerde-de howlугylýardy* (A. Nazarow).

HOWLUGYŞ [howluğuş], *iş ady*. Howlukmak ýagdaýy.

HOWLUGYŞMAK [howluğuşmak], *işl.* Birden köp bolup howlukmak. *Olar nirädir bir ýere howlугышып барыардылар.*

HOWLUKDYRMAK [howlukdurmok], *işl.* Howlukmaga mejbur etmek, gyssamak. *Aýnur eje Aýdurdyny howlukdyrdy* (N. Pomma).

HOWLUKMA [howlukmo], *iş ady*. Howlukmak ýagdaýy.

HOWLUKMAÇ [howlukmoç], *hal.* Gyssagly ýagdaýda, gyssanmaç. *Ol howlukmaç çykyp gitdi.*

HOWLUKMAÇLYK [howlukmoşluk], *at.* Gyssagly ýagdaýda bolmaklyk, gyssaglylyk, gyssanmaçlyk.

HOWLUKMAK [howlukmok], *işl.* Bir işi ýerine ýetirjek bolup gyssanmak, alňasamak.

HOWLUKMAKLYK [howlukmokluk], *iş ady*. Howlukmak ýagdaýy.

HOWLY, *at.1.* Töweregine haýat, diwar aýlanan ýörite ýer, jaý. **2.** Aýratyn hojalyk ýa-da hojalyga degişli zatlar üçin niýetlenip, daşyna haýat aýlanan ýer.

HOWP, *at.* Üstüne abanyp duran ýa-da ýetip gelýän gorkuly ýagdaý, gorky, wehim, hatar.

♦ **Howp etmek ser. Howp salmak. Howp salmak** üstüne bela abanmak, gorkuly ýagdaý döremek.

HOWP-HATAR, *at,ser.Howp.*

HOWPLANMA [howplonmo], *iş ady*. Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLANMAK [howplonmok], *işl., gepl.d.* Howpa, howsala düşmek, howp etmek, howpurgamak. *Işim gaýtdy – diýip howplanýar* ("Görögly").

HOWPLANMAKLYK [howplonmokluk], *iş ady*. Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLANÝŞ [howplonuş], *iş ady*. Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLULYK [howpluluk], *at.* Howply ýagdaýda bolmaklyk, howp abanmaklyk, gorkulylyk, wehimlilik. *Men eger ýalňyşýan bolmasam, munuň hezili hem şol çylşyrymlylygynda, howplulygynda, kynlygynda* (B. Kerbabaýew).

HOWPLY, *syp.* Howp salyp biljek, gorkuly, wehimli, hatarly. *Howply iş.*

HOWPSUZ, *syp.* Hiç hili howp salmaýan, gorkusyz, wehimsiz, hatarsyz.

HOWPSUZLANDYRMAK [howpsuzlonnurmok], *işl.* Abanyan howpy sowmak, howp salmaz ýaly etmek.

HOWPSUZLANMAK [howpsuzlonmok], *işl.* Howply ýagdaý sowulmak, howpsuz edilmek, wehimsiz bolmak.

HOWPSUZLYK [howpsuzluk], *işl.* Howply ýagdaý bolmazlyk, hatarsyzlyk, wehimsizlik.

HOWPURGABERMEK [howpurğa:vermek], *işl.* Kalbyňa howp, gorky duýgusy aralaşybermek.

HOWPURGAMA [howpurğomo], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWPURGAMAK [howpurğomok], *işl.* Kalbyňa gorky, howp duýgusy aralaşmak, gorkup allançiksi bolmak. *Gülruh eje eden pikirine howpurgady, ojakda şatyrdaý ýanyan oda seretdi* (O. Ödäýew).

HOWPURGAMAKLYK [howpurğomokluk], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWPURGAŞMAK [howpurgoşmok], *işl.* Birnäçe bolup howpurgamak; howpurgap başlamak.

HOWPURGAÝYŞ [howpurgoýuş], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWRY, *at,deňizç.* Taýmyl sürülýän kürek. *Howryňy berk tutgun, taýmylçy dostum, Goý ýene görülsin seniň kuwwatyň* (Ş. Borjakow).

HOWSALA [howsolo], *at.* Aladaly, ynjalyksyz ýagdaý, aljyraňny ýagdaý. *Ol öz ýüregini howsala aldyrmady, göwrümini giň tutdy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Howsala düşmek** howp, gorky aladasy aralaşmak, dowla düşmek. *Ondan bäri hepde geçdi, aý geçdi, Gyzyň ýüregine howsala düşdi* (A. Kekilow). **Howsala salmak** howp, gorky döretmek, dowul döretmek, wehim salmak. *Barha güýçlenip barýan ýel olary howsala salypdy* (A. Gowşudow).

HOWSALAÇY [howsoloçy], *syp.* Howsala düşegen, howsala, dowul döredýän. *Ol howsalaçy adamdy.*

HOWSALAÇYL [howsoloçul], *syp., ser.* Howsalaçy.

HOWSALAÇYLLYK [howsoloçulluk], *at.* Howsala düşegenlik.

HOWSALAÇYLYK [howsoloçuluk], *at.* Howsala, dowul döredijilik, howsalaçy bolujylyk. *Ýöne sen öz howsalaçylygyň bilen meniň hem ganymy tas gyzdyrypdyň* (N. Saryhanow).

HOWSALALANDYRMAK [howsololonnurmok], *işl.* Howsala salmak, howsala düşürmek. *Bu ýagdaý ony öňküden hem beter howsalalandyrdy.*

HOWSALALANMA [howsololonmo], *iş ady.* Howsalalanmak ýagdaýy.

HOWSALALANMAK [howsololonmok], *işl.* Howsala düşmek, gorky, dowul aralaşan ýagdaýynda

bolmak, howatyrlanmak. *Ol howsalalanyp başlady* (B. Gurbanow).

HOWSALALANYŞ [howsololonuş], *iş ady.* Howsalalanmak ýagdaýy.

HOWSALALY [howsololy], *syp.* Howsala düşen, gorky astynda bolan, howatyrly. – *Onda näme iş etmeli bolarys ahyry? – diýip, Gutlymyrat howsalaly ses bilen sorag berdi* (A. Gowşudow).

HOWSALALYLYK [howsololuluk], *at.* Howsala, dowla düşen halda bolmaklyk, howatyrly ýagdaý. *Gurbandursun öz boýdaşlaryna howsalalylyk bilen habar berdi* (B. Gurbanow).

HOWSALASYZ [howsolosuz], *syp.* Howsala düşmedik, arkaýyn.

HOWUL, *at.* Adamyň kalbyna düşýän howsala, ynjalykdan aýyryan duýgy. *Meniň bu ýerde oturyp kararym ýetenok, içim howul alyberýär* (B. Seytākow).

◊ **Howul bela, howul bela, başmyzdan sowul bela!** tupan, tüweleý we ş.m. zyýansyz geçsin diýlip edilýän dileg (köplenç, aýallar tarapyndan aýdylýar).

HOWUL-HALAT [howul-ha:lat], *hal,ser.* **Howul-hara.** *Esger haty howul-halat okady-da, kisesine saldy* (A. Nazarow).

HOWUL-HALATLYK [howul-ha:latlyk], *at,ser.* **Howul-haralyk.** *Ol onuň pyçakdygyny duýdy we haçan duşmanyň bir pulemyotyny alyp, ony olaryň özlerine garşy atмага başlanda, howul-halatlykda çermegine gysdyrany ýadyna düşdi* (A. Gowşudow).

HOWUL-HARA [howul-ha:ra], *hal.* Howul-halat, hasyr-husur, gyssanmaç, howlukmaç. *Ol bir topar düşnüksiz zatlary hüňürdäp, howul-hara eşiklerini geýmäge başlady* (T. Gurbanow).

HOWUL-HARALYK [howul-ha:ralyk], *at.* Howul-hara pursat, gyssagly ýagdaý.

HOWUR, *at.* Yanyan oduň, gyzgynlyk berýän jisimiň töwerege güýçli täsir edýän ýylylyk derejesi. *Geyip egin-başyn ýerinden galdy, Gün howry gaçypdy ýola düşende* (A. Kekilow).

HOWURLY, *syp.* Howur çykarýan, ýaýradýan, howry bar bolan.

HOWUT, *at.* Düyä yük urmak üçin salynýan ýörite ýasalan hataply enjam. *Ol düýäni çökerip, howudyny saldy.*

HOWUTÇY, *at.* Howut ýasaýan adam, howut ussasy.

HOWUTÇYLYK [howutçuluk], *at.* Howut ýasamak käri.

HOWUTLABERMEK [howutla:vermek], *işl.* Düyelere howut salybermek.

HOWUTLAMA [howutlomo], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLAMAK [howutlomok], *işl.* Düyäniň arkasyna halyk atyp, howut salyp çemmerini çekmek,

howut salmak. *Baş-altı ineri howutlap, Genjim kakasynyň ýanyna gidiberdi* ("Görogly").

HOWUTLAMAKLYK [howutlomokluk], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLAŞDYRMAK [howutloşdurmok], *işl.* Bir ýanyndan howutlap başlamak.

HOWUTLAŞMAK [howutloşmok], *işl.* Howut salyşmak, howut salmaga kömek etmek. *Men oňa düýeleri howutlaşdym.*

HOWUTLATDYRMAK [howutlotdurmok], *işl.* Birine howut salmaga kömek etdirmek, birine howut saldyrtmak. *Düýäni howutlatdyrmak.*

HOWUTLATMAK [howutlotmok], *işl.* Birine howut saldyrmak. *Ineri howutlatmak.*

HOWUTLAÝÝŞ [howutloýuş], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLYK [howutluk], *syp.* Howut tikmek, howut etmek üçin niýetlenen. *Howutlyk gulaç.*

HOWUZ, *at.* Suw saklamak üçin ýörite gazylyp içi suwlan suw desgasy. *Çeşmeden syzyp çykýan suw özüne kiçiräk bir meýdança tapyp, kiçijik bir howuz emele getiripdir* (A. Gowşudow).

HOWUŽA [howuzço], *at.* Kiçiräk howuz.

HOZ [ho:z], *at.1.* Daşy gaty gabykly, şahalak uly ağaç. *Ol ullakan hoz agajynyň aşagyna baryp ayak çekdi* (G. Kulyýew). **2.** Şol agajyň gaty gabykly, içi öýjük-öýjük maňyzly miwesi. *Hozuň daş gabygyn, gülälek suwun, Garyp saça çalsaň, gara reň bolar* (Magtymguly).

HOZA [ho:zo], *at.* zergärç. İçinden sapak geçirer ýaly iki ýan tarapy turbalyja hoz görnüşli kümüş şaý.

HOZANAK [hazonok], *at.* Garamtyl-ýaşyl ganatly, hozzuldap sesli uçýan tomtak görnüşli möjejik.

◊ **Hozanak bolmak** biriniň göwnüni aldamak üçin yhlas bildirmek, birine hyzmat etmek, daşynda pyrlanmak, hozanaklamak. *Çagajyklar kakalarynyň daşynda hozanak bolýarlar* ("Edebiýat we sungat").

HOZANAKLABERMEK [hazonokla:vermek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda hozanak bolubermek, aýlanybermek.

HOZANAKLAMA [hazonoklomo], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZANAKLAMAK [hazonoklomok], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda hozanak bolmak, pyrlanmak, yhlas bilen hormat etmek. *Aknabat eje begenjinden "bolar, oglum" diýip hozanaklap gitdi* (A. Durdyýew).

HOZANAKLAMAKLYK [hazonoklomokluk], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZANAKLAŞMAK [hazonokloşmok], *işl.* Köp bolup hozanaklamak. *Birnäçe adam onuň daşynda hozanaklaşyp ýördi.*

HOZANAKLATMAK [hazonoklotmok], *işl.* Birini hozanaklar ýaly etmek. *Men ony daşynda hozanakladaýsam nädersiň!*

HOZANAKLAÝÝŞ [hazonokloýuş], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZLUK [ho:zluk], *at.* Hoz agajynyň köp gögerip oturan ýeri. *Hozluk dere.*

HOZZULDABERMEK [hozzulla:vermek], *işl.* Hozzuldap başlamak.

HOZZULDAMA [hozzullomo], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDAMAK [hozzullomok], *işl.* Hozzuldaly seslenmek, hozzuldaly ses etmek. *Hozanak çyranyň daşyndan hozzuldap aýlanýardy.*

HOZZULDAMAKLYK [hozzullomokluk], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDAŞMAK [hozzulloşmok], *işl.* Köp bolup hozzuldamak.

HOZZULDATMAK [hozzullotmok], *işl.* Hozzuldaly ses etdirmek. *Ol motoryny hozzuldady geçip gitdi.*

HOZZULDAÝÝŞ [hozzulloýuş], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDY [hozzully], *at.* Hozanak we ş.m. uçanda çykýan sesiň ady.

HÖÇJET [höçjöt], *syp.* Keçjal, dikdüşdi, kesir. *Gör, bu nähili höçjet! Höçjet çaga.*

HÖÇJETLIK [höçjötlik], *at.* Keçjallyk, dikdüşdülük, kesirlik, höçjediň ýagdaýy. *Nätjek, enemüň höçjetligi, bir diýen ýerini depip durmagy maňa sypynç bermedi* (R. Gelenow). *Höçjetlik etmek.*

HÖDÜR, *at.* Esasan iýilýän-içilýän zady ýanynda oturana "al, iý, iç" diýlip edilýän mürähet, hödürkerem. *Uzakdan gel, ýakyndan gel, parhy ýok, türkmeniň ilki hödürü gök çäýdir* ("Edebiýat we sungat").

HÖDÜR-KEREM, *at, ser. Hödür.* Hödürkereme garaşýan ýok ("Görogly"). *Baharyň hödürkereminden özüçe many çykaryp, Wüşi kel özüne göwnüýetijilik bilen oturgyçda oturdy* (A. Gowşudow).

HÖDÜRLEME [hödürlömö], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖDÜRLEMEK [hödürlömök], *işl.1.* Ýanyndaky adama "al iý, iç" diýip, nahar iýmegini, çay içmegini teklipl etmek, soramak, hödür etmek. *Myhmana çäý hödürlemek.* **2.** Birine bir zady almagy, kabul etmegi maslahat bermek, ündemek.

HÖDÜRLEMEKLIK [hödürlömöklik], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖDÜRLENMEK [hödürlönmök], *işl.* Hödür edilmek. *Ol özüne hödürlenen çäýnegi öňüne çekdi.*

HÖDÜRLEÝİŞ [hödürlöýüş], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖDÜRNA [hödürlömök], *at. Kimdir birni işe hödürlemek üçin ýazylyan hat (ser. Hödürlemek 2.).*

HÖJEK [höjök], *at, gelp. d. Göle. Toý günü gurarlar kejebe, Yüzüň meňzär çal höjege* (Talyby).

HÖKGERILMEK [hökgörülme], *işl., ser. Hökgermek.*

HÖKGERIŞ [hökgörüş], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKGERME [hökgörmö], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKGERMEK [hökgörmök], *işl., gepl. d. Tümmrip durmak, tüňňermek, güberilmek. Ýagyrynysy bir azajyk hökgerip görüňän Ýagşymyrat sahna çykanda hemmeler oňa seredişdiler* (B. Seýtäkow).

HÖKGERMEKLIK [hökgörmöklük], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKGERTMEK [hökgörtmek], *işl. Tümmertmek, tüňňermek, gübertmek.*

HÖKMAN [hökma:n], *hal. Gepsiz-gürrünsiz ýerine ýetirmeli, edilmeli, amala asyrmaly, gitmeli, okamaly, bilmeli, bolmaly we ş.m. Men hökman ony görerin. Ol hökman bize gelsin. Saňa hökman gyzyl mata gerekmi?*

HÖKMANY [hökma:ny], *syp. Ýerine ýetirilmegi, amala aşyrylmagy hökman bolan.*

HÖKMÜNDE [hökmünnö], *köm. s. Biriniň ýa-da bir zadyň dereginde, ornunda, hasabynda. Gollanma hökmünde peýdalanmak.*

HÖKMÜROWAN [hökmürowa:n], *syp. Hökümi, aýdan-diýeni ýerine ýetirilýän, diýeni bolýan.*

HÖKMÜROWANLYK [hökmürowa:nlyk], *at. Hökümi, aýdan-diýeni ýerine ýetirilýänlik ýagdaýda bolmaklyk.*

HÖKÜDİK-HÖKÜDİK [höküdik-höküdik]: **höküdik-höküdik etmek** höküdikläp ýöremek, höküdikläp barmak.

HÖKÜDIKLEME [höküdüklömö], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜDIKLEMEK [höküdüklömök], *işl. Her ädim ädeňde göwräni öňe tarap hereketlendirip, tagaşyksyz ýöremek, hoňkudyklamak. Raýyşyň düýbünden höküdikläp ylgaý baryan büdrän ýaly sessiz-üýnsüz ýykyldy-da, gymyldysyz süýnüp galdy* (N. Jumaýew).

HÖKÜDIKLEMEKLIK [höküdüklömöklük], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜDIKLEŞMEK [höküdüklöşmek], *işl. Birnäçe bolup höküdiklemek. Olar gyssanmaç höküdikleşip baryardylar.*

HÖKÜDIKLEÝİŞ [höküdüklöýüş], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜM, *at. 1. Bir işiň hökman ýerine ýetirilmegi hakda berilýän buýruk. – Dumly-duşy barlaň, eger ol ýere giren hem bolsa tapyň! – diýip höküm etdi* (A. Gowşudow). **2. Hākimiýet** edarasynyň resmi buýrugy, perman. **3. Jenaýat işleri boýunça kazyýetiň çykarýan karary. Kazyýetiň hökümi.**

◊ **Höküm sürmek** **1)** bir ýurduň ýa-da bir halkyň üstünden agalyk etmek. **2)** hojaýynlyk etmek. **3)** parahatlyk, asudalyk we ş.m. ýagdaýlar agdyklyk etmek. *Jemgyýetde goňşusyna kömek etmek duýgusy höküm sürýän bolsa, onda bu milletiň ahlak taýdan sagdynlygyna şaýatlyk edýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

HÖKÜMDAR [hökümda:r], *at. Çäksiz ýa-da ýokary häkim, höküm berýän adam.*

HÖKÜMDARLYK [hökümda:rlyk], *at. Höküm sürmeklik, agalyk etmeklik, hökümdaryň ýagdaýy.*

HÖKÜMET [hökümot], *at. Döwlet häkimiýetiniň gönüden-göni döwleti dolandyrmaklygy amala aşyryan buýruk çykaryjy we ýerine ýetiriji ýokary edarasy.*

HÖKÜMETARA [hökümöta:ra], *syp. Hökümetler arasynda alnyp barylýan, amala aşyrylýan. Hökümetara ylalaşyk.*

HÖKÜMETLEŞIŞ [hökümötlöşüş], *iş ady.* Hökümetleşmek ýagdaýy.

HÖKÜMETLEŞME [hökümötlöşmö], *iş ady.* Hökümetleşmek ýagdaýy.

HÖKÜMETLEŞMEK [hökümötlöşmök], *işl., gepl. d. Biri bilen ýüze çykan dawaly işi, meseläni çözmek üçin hökümet edaralaryna ýüzlenmek.*

HÖKÜR, *syp. Boýny iki egniniň içine gidip duran. Şol gelensoň, dat günüňe, Dat günüňe, hökür mama* (K. Gurbanepesow)..

HÖKÜRRÄK [hökürrä:k], *syp. Biraz hökür. Onuň boýny gysgady, bu bolsa ony bir hili hökürräk görkezýärdi.*

HÖLT-HÖLT, *s. ş. aňl. söz. Tagaşyksyz uly ädimläp, ylgaşlap ýörelende emele gelýän şekil.*

◊ **Hölt-hölt etmek. ser. Höltüldemek.**

HÖLTÜLDEME [höltüllömö], *iş ady.* Höltüldemek ýagdaýy.

HÖLTÜLDEMEK [höltüllömök], *işl. Hölt-hölt edip tagaşyksyz uly ädimläp, ylgaşlap ýöremek, halt-talt etmek. Öýden çykanyndan höltüldäp gaçyp ugrady* (T. Gurbanow).

HÖLTÜLDEMEKLIK [höltüllömöklük], *iş ady.* Höltüldemek ýagdaýy.

HÖLTÜLDEŞMEK [höltüllöşmök], *işl. Köp bolup höltüldäp ýörmek.*

HÖLTÜLDEÝİŞ [höltüllöýüş], *iş ady.*
Höltüldemek ýagdaýy.

HÖŇK-HÖŇK, *s. ş. aňl. söz.* Göwresini dik tutup bilmeýän ýaly, tagaşyksyz loňk-loňk edip, ylgabrak gidilende emele gelýän şekil.

♦ **Höňk-höňk etmek** *ser. Höňküldemek.*

HÖŇKÜLDEME [höňküllömö], *iş ady.*
Höňküldemek ýagdaýy.

HÖŇKÜLDEMEK [höňküllömök], *işl.* Göwresini dik tutup bilmeýän ýaly, tagaşyksyz loňk-loňk edip, ylgabrak gitmek.

HÖŇKÜLDEMEKLIK [höňküllömöklük], *iş ady.*
Höňküldemek ýagdaýy.

HÖŇKÜLDEŞMEK [höňküllöşmök], *işl.* Birnäçe bolup höňküldemek.

HÖRDEM-HÖP [hördöm-höp], *hal, gepl.d., ser.*
Hörden-höp.

HÖRDEN-HÖP [hördön-höp], *hal, gepl.d.* El ujundan çalak-çulak edilen (iş hakynda). *Hörden-höp edilen iş.*

HÖRE-HÖRE [höre-höre], *üml.,* Köşek ýanyňa çagyrylanda aýdylýar.

HÖREK [hörek], *at.* Iýilýän her hili iýmit, nahar, owkat.

HÖRE-KÖŞE [hö:rö-kö:şö], *at.* Köşçidiriji, rahatlandyryjy mylaýym, ýakymly, hoşamaý sözler. *Hallygara seniň höre-köşäne mätäç adam däl* (S. Myradow).

♦ **Höre-köşe** [hö:rö-kö:şö]: **höre-köşe etmek** köşçidiriji sözler aýdyp rahatlandyrmak.

HÖRE-KÖŞELEME [hö:rö-kö:şölömö], *iş ady.*
Höre-köşelemek ýagdaýy.

HÖRE-KÖŞELEMEK [hö:rö-kö:şölömök], *işl.* Höre-köşe edip köşçidirmek, mylaýym, ýakymly, hoşamaý sözler aýtmak, höre-köşe etmek. *Seni mydama höre-köşeläp işletmelimi?*

HÖRELE [hörölö], *üml.* Sarç düýe saglanda ýa-da köşegi aldyryljak bolnanda hoşamaýlyk üçin aýdylýan söz. *Hörele düýäm, hörele!*

HÖRELE-HÖRELE [hörölö-hörölo], *üml., ser. Hörele.*

HÖRELEME [hörölömo], *iş ady.* Hörelemek ýagdaýy.

HÖRELEMEK [hörölömök], *işl.* Hörele-hörele diýip, köşegini almaýan düýä mylaýym, hoşamaý söz aýtmak.

HÖRELEMEKLIK [hörölömöklük], *iş ady.*
Hörelemek ýagdaýy.

HÖRELEÝİŞ [hörölöýüş], *iş ady.* Hörelemek ýagdaýy.

HÖRP, *at.* Adamyň öz göwün islegine görä boluş, özüni tutuş ýagdaýy. *Ba, hörpi ýaman ýokardan tutduň-*

la! (B. Kerbabaýew). *Men ilki onuň hörpünü aňmasam bolmaz.*

HÖŞK, *syp.* Gurap galan, gury, gatan. *Nişeler, hesretde tapyp höşk nany, Bir lezzetli tagam dişine degmez* (Magtymguly).

HÖTDE [hötdö]: **hötde gelmek** bir işiň, ýagdaýyň we ş.m. alajyny tapyp, ony başarmak, ýerine ýetirip, amala aşyryp bilmek.

HÖTJET [hötjöt], *syp., ser. Höcjet.* *Men onuň hötjetdigini owaldan bilýärdim* (N. Pomma).

HÖTJETLIK [hötjötlik], *at, ser. Höcjetlik.*
Hötjetlik etmek.

HÖW, *üml.* Sygyr kowlanda aýdylýan söz.

HÖWES [höwös], *at.* Bir zada bolan isleg, arzuw, göwün göteriliş. *Höwes bilen okamak.*

♦ **Höwes bildirmek** bir zady almaga ýa-da bir işi etmäge we ş.m. höwesini, islegini äşgär etmek. **Höwes etmek** bir zadyň arzuwynda bolmak.

HÖWESEK [höwösök], *syp., ser. Höwesli.* *Işe höwesek ýapyşmaly.*

HÖWESEKLIK [höwösöklük], *at, ser. Höweslilik.*

HÖWESGÄR [höwösğär], *syp., ser. Höwesli.*

HÖWESGÄRLIK [höwösğärlik], *at, ser. Höweslilik.*

HÖWESJEŇ [höwösjeň], *syp., ser. Höwesli.* *Şoňa meni iberiň diýsem, belki, garşy bolmazdylar - şol ýana höwesjeň onçakly köp däl di* (B. Kerbabaýew). *Birdenem ol ýere gitmäge höwesjeň çopanyň ýoklugy ýüze çykdy* ("Edebiýat we sungat").

HÖWESJEŇLIK [höwösjeňlik], *at, ser. Höweslilik.*

♦ **Çeper höwesjeňlik** öz güýjüne daýanyp, sazandalar ýa-da aýdymçylar toparyny döretmeklik, saza, aýdyma höwesjeň adamlaryň başlangyjy.

HÖWESJEŇRÄK [höwösjeňüräk], *syp.* Az-kem höwesli.

HÖWESLENDIRIJI [höwöslönnürüji], *syp.*
Höwes dörediji. *Höweslendiriji baýrak.*

HÖWESLENDIRILMEK [höwöslönnürülmök], *işl.* Makullamak, sylaglamak, ýardam etmek, duýgudaşlyk bildirmek arkaly öňküsinden gowy etmäge bolan isleg oýarylmak, höwes döredilmek. *Önüm öndürýänler we telekeçiler yzygiderli höweslendiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

HÖWESLENDIRIŞ [höwöslönnürüş], *iş ady.*
Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENDIRME [höwöslönnürmök], *iş ady.*
Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENDIRMEK [höwöslönnürmek], *işl.*
Makullamak, sylaglamak, ýardam etmek, duýgudaşlyk

bildirmek arkaly öňküsinden gowy etmäge bolan islegi oýarmak, höwes döretmek.

HÖWESLENDIRMEKLIK

[höwöslönnürmöklük], *iş ady.* Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENIŞ [höwöslönüş], *iş ady.* Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLENME [höwöslönmö], *iş ady.* Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLENMEK [höwöslönmök], *işl.* Bir zada höwesli bolmak; höwes, isleg döremek. *Okuwa höweslenmek.*

HÖWESLENMEKLIK [höwöslönmöklük], *iş ady.* Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLI [höwöslü], *syp.* Bir zada höwes bildirýän, höwesi, isleg-arzuwy bar bolan, höwesjeň, höwesgär. *Okamaga höwesli.*

HÖWESLILIK [höwöslülük], *at.* Höwesi barlyk, höwesli bolmaklyk.

HÖWESSIZ [höwössüz], *syp.* Hiç zada höwesi ýok, höwesli däl. *Höwessiz işlemek bolmaz.*

HÖWESSIZLIK [höwössüzlük], *at.* Hiç zada höwesi ýokluk, höwesi bolmazlyk.

HÖWLÜM-HÖWLÜM, *üml.* Sygyr sagyljak ýa-da gölesi aldyryljak bolnanda, söýlüp aýdylýan söz. *Ejesi bolsa "höwlüm-höwlüm" diýip, göläni tutup, sygra ýaladýar (A. Durdyýew).*

HÖWRÜGIŞ [höwrügüş], *iş ady.* Höwürmek ýagdaýy.

HÖWRÜGIŞMEK [höwrügüşmök], *işl.* Birneme höwürmek.

HÖWRÜKDİRMEK [höwürküdmök], *işl.* Öwrenişdirmek, höwürger ýaly etmek.

HÖWRÜKMEK [höwürkmök], *işl.* Bir adam ýa-da bir mal bilen öwrenişmek, höwür bolmak, ysnyşmak. *Onuň öňki höwürgen bagşylary bilen gatnaw açyşam üýtgeşikdi ("Edebiýat we sungat").*

HÖWRÜKMEKLIK [höwürkmöklük], *iş ady.* Höwürmek ýagdaýy.

HÖWÜR I, *at.* Gümür-ýamyr eder ýaly hemra, ýoldaş, ýanynda bolýan mal-gara. *Obanyň ähli çagalary Gajar agany söýýärdiler we ony hormatlaýardylar, gyşyn-ýazyn Gajar aganyň höwri hem şol çagalar bolýardy (A. Gowşudow).*

♦ **Höwri köp bolsun!** düýe botlanda, sygyr, goýun, geçi guzlanda, "baş sany artsyn" diýlip aýdylýan alkyş.

HÖWÜR II, *syp.* Erkek mal. *Höwür at. Höwür erkek.*

♦ **Höwre gelmek** urkaçy, inen malyň öndüriji erkek mal bilen çaknyşmak wagty ýetmek. *Meniň şu tohum gylýalym höwre gelipdir ("Görogly"). Keçikleriň höwre gelen bir wagtydy (A. Gowşudow).* **Höwre**

goýmak inen, urkaçy maly erkek malyň ýanyna goýberip çakyşdyrmak. *Şu günler biz öz sürimizi höwre goýmaklyga taýýarlaýarys.* **Höwre gysylmak** erkege gelmek (inen düýe hakynda). **Höwürden çykmak** urkaçy, inen mallaryň höwre gelme döwri geçmek. **Höwür möwsümi** esasan, goýundyr geçini köpçülikleýin goçdan, tekedan çykarmak döwri. *Höwür möwsümi döwründe mallara has hem gowy seretmeli bolýar (K. Berdiýew).* **Höwür seçmek** emişdirilen guzudyr owlady enelerinden saýlamak.

HÖWÜRGENIŞ [höwürgönüş], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRGENME [höwürgönmö], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRGENMEK [höwürgönmök], *işl.* Urkaçy, inen mallaryň erkek mal bilen höwre gelmek möwriti ýetmek.

HÖWÜRGENMEKLIK [höwürgönmöklük], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRTGE [höwürtgö], *at.1.* Guşlaryň çöp-çalam ýygnap ýumurtgalaýan we çaga çykarýan ýeri. *Agaçlaryň üstünde uly guşlaryň höwürtgeleri bar erdi ("Zöhre – Tahyr"). 2.gepl.d.* Adamlaryň ýaşaýan ýeri, tünegi.

HÖWÜRTGELEME [höwürtgölö], *iş ady.* Höwürtleme ýagdaýy.

HÖWÜRTGELEMEK [höwürtgölö], *işl.* Çöp-çalam ýygnap, höwürtle edinmek, höwürtle ýasanmak. *Gumrular höwürteläp başladylar.*

HÖWÜRTGELEMEKLIK [höwürtgölömlük], *iş ady.* Höwürtleme ýagdaýy.

HÖWÜRTGELEYIŞ [höwürtgölöýüş], *iş ady.* Höwürtleme ýagdaýy.

HÖZIR [hözüýr], *at.* Bir zatdan ýa-da birinden görüýän lezzet, eşret. *Zähmetiň hözirini görmek.*

HÖZIRLI [hözüýrlü], *syp.* Höziri, eşreti, lezzeti bar. *Hözirli iş.*

HÖZIRSIZ [hözüýrsüz], *syp.* Höziri, eşreti, lezzeti bolmadyk.

HRESTOMATIÝA [hirestoma:tyýa], *at.* Ýazyjylaryň, alymlaryň saýlanyp alnan eserleri ýa-da şolardan alnan bölekler ýerleşdirilip, kitap görnüşinde neşir edilen ýygyny.

HRISTIAN [hristiýa:n], *at.* Hristiançylyga uýýan, haçparaz.

HRISTIANÇYLYK [hristiýa:nylyk], *at.* ser.**Hristiýanlyk.**

HRISTIANLYK [hristiýa:nlyk], *at.* Isa Pygambere bolan ynam esasynda b. e. I asyrynda döräp, dünýäde has giň ýaýran diniň biri, haçparazlyk.

HRONIKI [hyro:niki], *syp., lukmanç.* Köp wagtlap dowam edýän, uzaga çekýän (kesel hakda). *Hronoki kesel. Hroniki bronhit.*

HUB [hu:p], *syp., ser.* **Hup.** *Ak bilezik hub ýaraşar goluňa* (Baýly şahyr).

HUDA[huda:], *at, k.d., ser.* Hudaý. *El uzatma köp pisada, ýör hudadan howp edip* (Magtymguly).

HUDAÝ [huda:ý], *at.* Dini düşüňjä görä, dünýäni ýaradan we ony dolandyýan in ýokary güýç.

◊ **Hudaý diýen ýeri (ýerim, ýeriň)bar eken** garaşylmadyk beladan sypylanda aýdylýan aňlatma.

HUDAÝATY [huda:ýaty], *at.* Uzyn inçe göwreli we uzyn aýakly, kiçijik kelleli, çekirtge görmüşli mör-möjek.

HUDAÝÇY [huda:ýcy], *syp., ser.* **Hudaýhon.**

HUDAÝHON [huda:ýho:n], *syp.* Hudaýyň ýoluny tutýan, hudaýcy. *Hemme kişi ony hudaýhon adam diýip tanaýardy.*

HUDAÝHONLYK [huda:ýho:nluk], *at.* Hudaýa ynanyjylyk.

HUDAÝLYK: hudaýlygyny aýtmak (diýmek) hudaýyň ýoluny tutup, çynyňy aýtmak. *Hudaýlygymy aýtsam, hiç haçan adama ýamanlyk etmek niýetimde-de bolmandy.*

HUDAÝÝOLY [huda:ýýo:ly], *at.* Maşgala abadançylygy we ş.m. sebäpli hudaýyň adyna berilýän sadaka.

HUK [hu:k] **II**, *at.* 1.kön.s. Doňuz, garakeýik. *Gybatkeş suraty doňuz-u hukdur, Garny ýere deger, gözleri gökdür* (Magtymguly). 2. Aklyly doly däl, samsyga ýakyn, çendenaşa sada. *Ol gaty huk eken.*

HUKGA [hukgo], *at, kön.s.* 1.Gymmatbaha daş. 2.Derman salynýan gutujyk. 3.Bulgur. 4.Suw çiliminiň temmäki guýulýan ýeri.

HUKUK [huku:k], *at.* 1.Hemmeler üçin hökmany bolan jemgyýetçilik kadalarynyň döwlet tarapyndan bellenen ulgamy. 2. Raýatyň döwlet tarapyndan berkidilýän, kepillendirilýän we goralýan hukuk gatnaşyklary we esasy hak-hukuklary.

◊ **Hukuk ýagdaýy** hukuga degişli düzgünnama, status. *Ylmy işgärleriň hukuk ýagdaýy.*

HUKUKLY [huku:kly], *syp.* Syýasy we raýatlyk hukugy bar bolan.

HUKUKLYLYK [huku:kluluk], *at.* Syýasy we raýatlyk hukugy barlyk.

HUKUKNAMA [huku:kna:ma], *at.* Bir zady almak ýa-da bermek üçin berilýän resminama. *Ýaşayyş jay hukuknamasy.*

HUKUKSYZ [huku:ksuz], *syp.* Syýasy we raýatlyk hukugy bolmadyk, hukukdan mahrum.

HUKUKSYZLYK [huku:ksuzluk], *at.* Syýasy we raýatlyk hukugy ýokluk; hukugy bolmazlyk.

HULASA [hula:sa], *k. d., giriş. s.* Gepiň gysgasy. *Hulasa, patyşa wezir nesihatny kabul kylyp,*

"hazynanyň" ygtyýaryn wezirge berdi ("Asly – Kerem").

HULK, *at, k. d.* Adamyň gylygy, gylyk-häsiýeti, bolşy, ahlagy. *Akylly är mesgen tutmaz, Hulky söýül-megen ýerde* (Magtymguly). *Dal gerden, inçe bil, kaddy derazdyr, Hulky ýakymlydyr hem hoş owazdyr* (Zelili).

HULKA [hulko], *at.* Boýy 50-70 santimetre ýetýän birýyllyk ýabany ot.

HULPA [hulpo], *at.* Baldagy gyrgyzt ýa-da goňrumtyl, ýapragy tegelekden süýri, öseri tohumly ot.

HUM, *at.* Toýundan bişirilip ýasalan, daşy syrçaly ýa-da syrçasyz ullakan küýze. *Humlar jam boldular, jamlar hum boldy* (Magtymguly). *Men şu üzümleminiň biriniň düýbünde bir hum dolytylla gömendirin* (A. Gowşudow).

◊ **Hum çäýnek** çay demlenýän uly çäýnek. **Hum ýaly çişmek** çakdanaşa gaharlanmak.

HUMAR [huma:r] **I**, *at.* Esasan, pul goýlup oýnalýan oýun, pully oýun. *Onuň ogurlyk etmeýänini, humar oýnamaýanyňy bilýärdi* (B. Kerbabaýew). *Garry ölerden soň, ogly bagyň ugruna-da seretmän, humar oýnamak bilen wagtyňy geçirer eken* (A. Gowşudow).

◊ **Humary ala oturmak** täleýi ters gelmek, keç ykbal bolmak, kyn güne uçramak.

HUMAR [huma:r] **II**, *at.* Bir zatdan alynýan keýp, lezzet. *Zaňňar ukyň humary bilen pallap gelýär-ow* ("Görogly").

◊ **Humardan çykmak** bir zadyň hezil edip keýpini görmek.

HUMARBAZ [huma:rva:z], *syp.* Hemişe humar oýnaýan, humary söýýän. *Beň çeken sermest humarbaz, Galar borja, "pul" diýip aglar* (Zelili).

HUMARBAZLYK [huma:rva:zlyk], *at.* Humara gyzykmaklyk, humar oýnamaklyk, humarbazyň ýagdaýy.

HUMARÇYK [huma:rçy:k], *at.* Dänesi döwölüp, ýarma goşulyp iýilýän ýagjymak däneli ösümlik.

HUMARLAMAK [huma:rlamak], *işl., ser.* **Humarlanmak.**

HUMARLANDYRMAK [huma:rlandyrmak], *işl., ser.* **Humarlatmak.**

HUMARLANMA [huma:rlanma], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARLANMAK [huma:rlanmak], *işl.* Bir zadyň keýpini görmek, keýpiň tutmak, keýplenmek.

HUMARLANMAKLYK [huma:rlanmaklyk], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARLANYBERMEK [huma:rlanyvermek], *işl.* Humarlanyp başlamak.

HUMARLANYŞ [huma:rlanyş], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARLATMAK [huma:rlatmak], *işl.* Humarlanar ýaly derejä ýetirmek. *Şol hezillik her kimiň başyny humarladyrdy* ("Edebiýat we sungat").

HUMARLY [huma:rly], *syp.* Keýpli, lezzetli, hezil. *Saňa çykyp, kylsa seýran, Neşeli, humarly daglar* (Magtymguly).

HUMARLYLYK [huma:rlylyk], *at.* Keýpli, humarly bolmaklyk, humarlanylýan duran ýagdaýda bolmaklyk.

HUMAY [huma:y], *at.1.* Gadymy düşüňjä görä, kimiň üstüne kölege salsa, şol adam patyşa bolýarmyş diýilýän hyýaly guş. *Gayyby, ýaryň hyýaly geldi köňlüm mülküne, Gondy bir döwlet humay şähri weýran üstüne* (Gayyby). *2.göç.m.* Örän owadan, görmegeý, gelsikli. *3.* Gyza dakylýan at.

HUMAYUN [huma:ýu:n], *at.1. k. d.* "Bagtly" diýen manyda patyşalara berilýän at. *Hak humayun eýlemiş bezm içre sahyp-döwleti* (Şah Ysmaýyl). *2.* Oglaňa dakylýan at.

HUMDAN [humda:n], *at.gepl.d.* Küre. *Ol humdanlary görüşdirip çykdy.*

HUMHANA [humha:na], *at, köň.s.* Humlaryň saklanýan ýeri, jaýy.

HUMRARYLMAK, *işl.,gepl.d.* Ýüzüni çytyp, gaharly seretmek, tüňnerilip, gözünü alardyp, gaharly bakmak. *Eňegi daňylgy adam humrarylyp, Wepa baka seretdi* (A. Gowşudow).

HUN [hu:n], *at.1. köň.s.* Gan. *2. taryh.* Öldürilen adamnyň ganynyň deregine salynýan jerime.

HUNABA [huna:va], *at. 1.* Ganly ýaş, gan gatşykly ýaş. *Hunabalar ýutdum ýaz bile gýşda, Wagt ýetince ýöre-ýöre gideris* (Zynhary). *2.göç.m.* Gaýgy-gam, jebir, görgi, azap, zulum. *Uruş hunabasyny şol bir egne çekip ýördi* (A. Nazarow).

HUNDAR [hu:nna:r], *syp., ser.* **Hunly.** *Pelek asman galyp, perwan eýleýir, Hundar güliň bakar, jan sesin aňsa* (Magtymguly).

HUNHOR [hu:nho:r], *at.* Jan alyjy, ganhor, zalym. *Eý gül ýüzli nigärim, berme hunhora meni* (Talyby).

HUNLY [hu:nly], *syp.* Hun algyly, gan algysy bar bolan, hundar.

HUNSA [hunso], *at.* Erkeklik we urkaçylyk jyns agzasy bar bolan adam ýa-da haýwan. – *Bä, bu hunsa bolaýmasyn!* – *Ahaw, häzir boluň, adammyka beri!* (B. Kerbabaýew).

HUP [hu:p], *syp., şahyr.* Ýagşy, oňat, görmegeý. *Suratnyň hupdur weli, magnyda aklyň azdyr* (Gayyby).

HUPBAT [hupbat], *at.* Görülýän görgi, çekilýän jebir, zulum, azap, horluk.

HUPBATLY [hupbatly], *syp.* Jebirli, azaply, horlukly. *Hupbatly günler.*

HUPLUK [hu:pluk], *at.* Owadanlyk, görmegeýlik. *Bu hupluk möwsümi içre kylawer eşreti döwran* (Gayyby).

HURMA [hurmo] **I**, *at.1.* Käbir günorta ýurtlarda bitýän agaç. *2.* Şol agajyň igdepisint miwesi.

HURMA [hurmo] **II**, *at.1.* Üzüň agajynyň ýaňy güllejek bolup duran kiçijik salkymy. *2.* Gyza dakylýan at.

HURMALABERMEK [hurmula:vermek], *işl.* Hurma getiribermek, hurma düwürmek.

HURMALAMA [hurmolomo], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALAMAK [hurmolomok], *işl.1.* Hurma getirmek, hurma düwmek. *2.* Güllemezinden öninçä hurma görkezmek (üzüň agajy hakynda). *Ol özüni gaýgyrman, ekinlerini we ýaňy hurmalan üzüm baglaryny gaýgy edýärdi* (A. Gowşudow).

HURMALAMAKLYK [hurmolomokluk], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALAÝYŞ [hurmoloyuş], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALYK [hurmoluk], *at.* Hurma agajynyň köp ösen ýeri.

HURMAÝY [hurma:ýy], *syp.* Hurmanyň reňkine meňzeş, hurma reňkli, goýy gyzyly, hurma ýaly. *Onuň ýaňaklary hurmaýy gyzyldy.*

HURSANT [hursont], *syp., k. d.* Şat, hoşal, şadyýan. *Senden özge bolmaz göwün hursandym, Hapa wagtyň göwnüm açar gününindir* ("Görogly").

HURSANTLYK [hursontluk], *at.* Hoşallyk, şadyýanlyk. *Men olar bilen tanşanymy hursantlyk bilen beýan etdim* ("Edebiýat we sungat").

HURŞYT [hurşuýt], *at,k. d.1.* Gün; güneş. *Gije-ýu gündizge berip nemaýyş, Hurşyt ile mahy-taban ýaratdy* (Magtymguly). *2.* Adam ady.

HURUŞ, *at.1.* Çörek bilen iýmek üçin gerekli iýmit (nahar, çorba, gowurma, et, ýag we ş.m.). *Indi biziň hurşumyz gutardy.Indi olar çörege huruş bolar ýaly süýt-gatyk berip duran sygyrlyk edinmek küýüne düşdüler* (B. Kerbabaýew). *2.* Peşeniň içine guýulýan däri.

HURUŞ [huru:ş], *at, k.d.* Gykylyk, galmagal; gowga.

◊ **Huruş eýlemek** joşmak; gygyrmak. *Yşk derýasy doldy, daşdy, gaýnady, Täze huruş eýläp, gyzmaly boldum* (Magtymguly). **Huruşa gelmek** joşa gelmek. *Jan huruşa geldi, gaýnap-joşmadym, Ýüregim möwç urdy, dolup-daşmadym* (Magtymguly).

HURUŞLYK [huruşluk], *syp., at.1.* Huruş üçin gerekli (önüm), huruş hökündäki (önüm, azyk). *2.* Peşeniň içine guýulýan däri.

HUSN, *at.k. d.* Görk, jemal, ýüz, keşp. *Ýusup Züleyhanyň husnuna aşyk bolýar* ("Ýusup – Züleyha").

HUSUSAN [husu:sa:n], *hal.* Umuman, galaba, galapyn. *Bu ýeriň eýesi hususan özümiň.*

HUSUSY [husu:sy], *syp.* Döwlete, jemgyýete degişli bolmadyk, şahsy, ýekebara, diňe özüňe degişli. *Hususy eýeçilik.*

◊ **Hususy kärhana** fiziki şahs tarapyndan onuň karary esasynda we özüniň eýeçilindäki emlägi peýdalanmak bilen döredilen ýuridik şahs (hususy kärhana fiziki şahsyň başga hususyýetçilere degişli kärhanany satyn almagy netijesinde hem döredilip bilner). ◊ **Hususy telekeçidöwlet** salgyt gullugy tarapyndan ýaşayan ýeri boýunça kanunda bellenen tertipde bellige alnan, ýuridik şahsy döretmezden telekeçilik işini amala aşyrýan fiziki şahs.

HUSUSYLAŞDYRMA [husu:suloşdurmo], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

HUSUSYLAŞDYRMAK [husu:suloşdurmok], *işl.* Hususy eýeçilige almak, hususy eýeçilige geçirmek. *Kärhanalary hususylaşdyrmak.*

HUSUSYLAŞDYRMAKLYK [husu:suloşdurmok-luk], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

HUSUSYLAŞDYRYŞ [husu:suloşduruş], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

HUSUSYLAŞDYRYLMAK [husu:suloşdurulmok], *işl.* Hususy eýeçilige berilmek, hususyýetçilige geçirilmek.

HUSUSYLYK [husu:suluk], *at.* Bir şahsa, ýekebara we ş.m. degişlilik.

HUSUSYÝETÇI [husu:syýetçi], *at.* Emläk eýesi.

HUSUSYÝETÇILIK [husu:syýetçilik], *at.* Emläge bolan hususy eýeçilik.

HUSYT [husuýt], *syp.* Eli açyk bolmadyk, gysganç, gysyk, syrnyh. *Iň gowusy, şol husydyň malyna degme-seňiz ýagşy bolardy* ("Görogly").

HUSYTLYK [husuýtlyk], *at.* Husyda degişli bolan gylyk-häsiýet, gysgançlyk.

HUŞ [hu:ş], *at.1.* Bolup geçen wakalary ýatda saklamaga we ony gürrüň edip bilmäge ukyplylyk; aň, ýat. *Ýüregim joş berse, aklým jem bolar, Pikir basar, gaýgy huş ýandyrar* (Magtymguly). *Wah, huşum gurasyn, halým perişan* (G. Ezizow). *2.göç.m.* Oýalyk. *Düýşümdiginem bilemok, huşumdygynam.*

◊ **Huşa getiriji** arak-şerap içip, huşuny gideren adamlary huşuna getirýän saglygy goraýyş edarasy. **Huşuny almak** aňkasyny aşyrmak, aňyny almak. **Huşuňa gelmek1)** bir waka ýadyňa düşmek, aňyňa gelmek, ýatlap bilmek. *Aý ýok-la, beýle zad-a huşumada gelenok* (B. Kerbabaýew). **2)** bihuşlykdan açylmak, özüňe gelmek. **Huşuňy ýitirmek 1)** huşsuzlyk

ýagdaýyna düşmek, huşundan aýrylmak, aňsyz bolmak. **2)** özüňi bilmän ýatmak, özüňden gitmek.

HUŞLULYK [hu:şluluk], *at.* Huşy, aňy, ýatkeşligi oňatlyk, huşy ýerindelik. *Maral akylllykda, huşlulykda garrylara meňzeýärdi* (B. Seýtäkow).

HUŞLY [hu:şly], *syp.* Huşy ýerinde bolan, huşy bar bolan.

HUŞSUZ [hu:şsuz], *syp. 1.* Bolup geçen wakalary ýadynda saklamaga we ony gürrüň edip bilmäge ukypsyz, ýatkeşligi pes, aňynda zat saklap bilmeýän. *Huşsuz bolsaňam gowy däl, goýanyňy, götereniňi bileňok. 2.* Özüni bilmän, bihuş ýagdaýda bolan. *Gorp atan bir köne tamda, Biçäre gyz huşsuz ýatyr* (R. Seýidow). *Huşsyz ýatan oglany maşyna salyp, hassahana ugratdylar.*

HUŞSUZLYK [hu:şsuzluk], *at.1.* Ýatkeş dälilik, ýatda saklap bilmezlik, ýatkeşligi peslik. *Ol özüniň huşsuzlygyndan zýrendi. 2.* Özüni bilmezlik, bihuş ýagdaýda bolmaklyk.

HUT, *köm. s.* "Edil, diňe" diýen ýaly many aňladýan güýçlendiriji kömekçi söz. – *Ýok, ýegen, ýer köpem bolsa, hut seniň ýanyňda oturjak* ("Edebiýat we sungat").

HUTMA-HUT [hutmo-hut], *syp.* "Deňme-deň, barabar" diýen manyda ulanylýan söz. *Oýun hutma-hut gutardy.*

HUTMA-HUTLUK [hutmo-hutluk], *at.* Hutma-hut ýagdaý.

HUW: huw hak 1) ol hakdyr, ol Alladyr. **2)** ýa Hudaý, eý Hudaý, ýa Alla. *"Huw hak" diýip çykdy alty pyýada, "Adam imdi geler", durgun diýdiler* (Magtymguly).

HUWWA-HUW [huwwa:-huw], *üml.* Çaga hüwdülenen mahaly aýdylýan söz. *Ejeň gurban adyňdan, Huwwa guzym, huwwa-huw* (Hüwdi).

HUZUR [huzu:r], *at.* Biriniň ýany, gaşy, garşysy, öňi. *Siziň huzuryňyza geldim.*

HÜJRE [hüjürö], *at.* Medresede okaýan talyplaryň ýaşayan we sowat öwrenýän, depesi gupba görnüşli, palçykdan salnan kiçijik jaýy.

HÜJRELI [hüjürölü], *syp.* Hújresi bar bolan, hújre edilen.

HÜJRELİK [hüjürölük], *at.* Hújraniň köp ýeri.

HÜJRESIZ [hüjürösüz], *syp.* Hújresi bolmadyk, hújre edilmedik.

HÜJÜM, *at.1.* Ýok etmek, ýeňmek maksady bilen goşunyň okgunly çozuşy, çozuşyň aýgytly pursaty. **2.** Belli bir maksat üçin edilýän hyjuwly hereket. *Ary hüjüm eýlär bal sesin aňsa* (Mollanepes).

HÜJÜMÇI [hüjümçü], *at.* Hújüm edýän adam.

HÜŽŽERIBERMEK [hüžžörüvermek], *işl.* Hüzžerip ugramak.

HÜŽŽERILMEK [hüžžörülmök], *ser.* **Hüžžermek.**
HÜŽŽERİŞ [hüžžörüş], *iş ady.* Hüžžermek ýagdaýy.

HÜŽŽERİŞMEK [hüžžörüşmök], *işl.* Köp ýeri hüžžermek, bary hüžžermek.

HÜŽŽERMEK [hüžžörmök], *işl.* 1. Tagaşyksyz bulaşyp, bulam-bujar bolup durmak, hüwjerme. *Ol hüžžerip duran saçlaryny ýatyrdy* (B. Seytäkow). 2. *göç.m.* Bir hili gabarylyp haýbat atmak. *Pişijek hüžžerdi.*

HÜŽŽERMEKLIK [hüžžörmöklük], *iş ady.* Hüžžermek ýagdaýy.

HÜŽŽERTMEK [hüžžörtmök], *işl.* Hüžžük görnüşe getirmek, hüžžerer ýaly etmek. *Goňurja tarap tüşlerini hüžžerdip, dişlerini syrtardyp, batly tassylgap goýbererdi* (B. Annageldiýew). *Dursun saçlaryny hüžžerdip, hasanaklap yerinden galdy.*

HÜŽŽÜK, *symp.* Hüžžerip duran, hüwjük. *Ol ak sepen hüžžük saçlaryny kelteräk barmaklary bilen tutdy* (N. Pomma).

HÜŽŽÜKLIK [hüžžüklük], *at.* Hüžžük halında bolmaklyk, hüžžük bolup durmak.

HÜLLE [hüllö], *at.* Gymmatbaha parçadan tikilen geyim, hülle don.

HÜLLI-HÜLLI [hüllü-hüllü]: **hüllü-hüllü etmek** örän lälilik saklamak, läliksiretmek, aýnatmak. *Ony öz ugruna goýberip, hülli-hüllü edip sakladylar* (A. Durdyýew).

HÜM, *üml.* 1. Bir zada bolan nägileligi aňladyp gelýär. – *Hüm, onda hiç zat eşitmänsiň-dä?* (H. Der-ýaýew). 2. Gepleşimde hä, hawa, şeýledir, dogry, diýen ýaly many aňladýar.

HÜMER [hümör], *hal.* Köp adamly, mähellesi köp, üşmeleş. *Tiz wagtdan soň, olaryň daşy märekeden hümer boldy* (T. Gurbanow).

HÜMERLENİŞ [hümörlönüş], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMERLENİŞMEK [hümörlönüşmek], *işl.* Toplanyşyp, hümer bolşup ýygmanyşmak, üşmek.

HÜMERLENME [hümörlönmö], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMERLENMEK [hümörlönmök], *işl.* Köp bolup üşmek, toplanyşmak, hümerlenişmek, hümer bolmak.

HÜMERLENMEKLIK [hümörlönmöklük], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMI-SÜMI [hümü-sümü], *at, ser.* **Hümür-sümür.** *Olar öz aralarynda hümi-sümi edişdiler.*

HÜMLETMEK [hümlötmök]: **içini hümetmek** bir zatdan ýa-da birinden närazy bolup, öz-özünden küýlenmek, gaharly, hyjuwly ýagdaýda pikiriňi jemlemek, oýlanmak. *Içini hümedip otyrmak.*

HÜMMET [hümmöt], *at.* 1. Güýç, kuwwat, gujur, gaýrat. 2. Bereket, bolluk; haýyr. *Bu topragyň hümmeti suwa bagly.* 3. Gymmatly kagyzlaryň ýöreýän satyn alyş we satyş nyrhy. 4. Oglana dakylýan at.

HÜMMETLI [hümmötlü], *symp.* 1. Güýç-kuwwaty, gujur-gaýraty bar bolan, gaýratly, edermen. *Tebil-teble urup, duşman gymmaga, Görogly, hümmetli begler ýetişdi* ("Görogly"). 2. Bereketli bar, bereketli, haýyrly. *Ak bugdaýyň çöregi hümmetli bolýar.*

HÜMMETLILIK [hümmötlülük], *at.* Hümmetiniň yokarlygy, hümmetiniň barlygy.

HÜMMETSIZ [hümmössüz], *symp.* 1. Güýç-kuwwatsyz, gujur-gaýraty yok bolan; gaýratsyz, edermen däl. 2. Bereketi bolmadyk, bereketsiz, güýçsüz.

HÜMMETSIZLENİŞ [hümmössüzlönüş], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy. *Puluň hümmetsizlenişi.*

HÜMMETSIZLENME [hümmössüzlönmö], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy.

HÜMMETSIZLENMEK [hümmössüzlönmök], *işl.* Hümmeti gachmak, hümmeti pese düşmek.

HÜMMETSIZLENMEKLIK [hümmössüzlönmök-lük], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy.

HÜMMETSIZLIK [hümmössüzlük], *at.* Hümmeti yokluk, hümmeti peslik.

HÜMMI-SÜMMI [hümmü-sümmü], *at, ser.* **Hümi-sümi.** *Olar öz aralarynda hümi-sümi edip güreleşýärdiler* (A. Gowşudow).

HÜMMÜLDI [hümmüllü], *at, ser.* **Hümürdi.** *Ümsüligiň hümmüldisin diňlärdim* (G. Daşgynow).

HÜMÜRDEME [hümürdöme], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDEMEK [hümürdömök], *işl.* Öz ýanyndan eşidiler-eşidilmez ýaly gürelemek. *Ol meniň sowalyma ähmiýet bermän, pessaý ses bilen hümürdedi* ("Edebiýat we sungat").

HÜMÜRDEMEKLIK [hümürdömöklük], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDEŞMEK [hümürdöşmök], *işl.* Bilelikde özara hümürdemek.

HÜMÜRDEÝİŞ [hümürdöýüş], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDI [hümürdü], *at.* Ýuwaş ses bilen özara edilýän gürrüň, doly eşidilmeyän gürrüň. *Sonalaryň öýünde, Hiç ýatmady hümürdi* (A. Alamyşow).

HÜMÜR-SÜMÜR, *at.* Näme diýiljek bolunýandygy eşitdirilmän edilýän gürrüň, hümi-sümi, hymy-symy. *Daşardan hümür-sümür eşidildi* ("Edebiýat we sungat").

HÜNÄR [hünär], *at.* Kimdir biriniň işleýän ýa-da okaýan ýörite ugry hökmünde önümçiligiň, ylmyň, tehnikaýyň, sungatyň we ş.m. pudagy, kär.

HÜNÄRLİ [hünä:rlı], *syp.* Bir işi, kəri, senedi ele alan, başaryp bilýän. *Halk hojalygy hünärli adamlaryň ýeterlik bolmagyny talap edýär.*

HÜNÄRLİLİK [hünä:rlilik], *at.* Hünäri barlyk, hünärsiz däl.

HÜNÄRMEN [hünä:rmen], *at.* Önümçiligiň, ylmyň, tehnikaýyň, sungatyň we ş.m. haýsydyr bir pudagynda bilimleri we endikleri öwrenip, hünär alan adam; haýsydyr bir zatdan gowy baş çykarýan adam, öz işiniň, kárininiň ussady.

HÜNÄRMENLIK [hünä:rmenlik], *at.* Hünärmen bolmak ýagdaýy.

HÜNÄRMENT [hünä:rment], *at.* Bir senet bilen meşgul bolýan adam.

HÜNÄRMENTÇİLİK [hünä:rmentçilik], *at.* Hünärmendiň kəri, ýagdaýy.

HÜNÄRSIZ [hünä:rsiz], *syp.* Hiç bir hünäri, kəri ýok, hünärli däl.

HÜNÄRSIZLIK [hünä:rsizlik], *at.* Hünäri, kəri ýokluk, kärsizlik.

HÜNJI [hünjü], *at.* İçinden sapak geçirmek üçin deşilen kiçijik monjuk. *Bir düzüm hünji.*

♦ **Hünji düzülen ýaly** endigandan gelşikli, ýerbe-ýer ýazylan. *Käbiri edil hünji düzülen ýaly ýazylypdyr* (G. Ezizow). **Hünji ýaly** hemmesi ýerbe-ýer, hatara bolup ýyldyraşyp duran. *Hünji ýaly dişi bar.*

HÜNNÜGARA [hünnügara], *syp.* Gap-gara, şar gara, hüýt gara (adam reňki hakynda).

HÜNTÝUT [hüntýu:t], *syp., gepl.d.* Doýmaz-dolmaz, örän iýermen.

HÜNÜBIRÝAN [hü:nüvirýa:n], *hal.* Bagryňy gan edip, janyňy paralap. – *Aty şony habar bermek üçin bärrik gaýdandyr – diýip, Mamagül hünübirýan aglaýardy.* (A. Gowşudow).

HÜÑEK [hüñök], *at. gepl.d.* Jaýyň diwarlarynda şemal geler ýaly goýulýan deşik. *Ussaň dükanynyň äpişge hüñeklerinden tozanly ýel köwsar urup, jaýyň içinde aýlanýardy* (A. Gowşudow).

HÜNKÄR [hüñkä:r], *at.* 1. Hökümi ýöreyän hökümdar. *Hüñkäriň önünde bir tutaryk boldy* ("Görogly"). *Köñüller köşgünde hyýalyň hany, Öwladý hüñkäre meñzär hökümlü* (Magtymguly). 2. *kön.s.* Erkek adamyň ady.

HÜÑME [hüñmö], *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜÑMEK [hüñmök], *işl.* 1. Bir zadyň içini çuň oýmak, köwmek. *Ol tümi ýerdöle şekilde, agzyndan bir adam girip biler ýaly edip aşak gazypdyr-da, ony hem bir gapdala hüñüpdür* (A. Gowşudow). 2. *gepl.d.* Çuwaldaky bugdaýy we ş.m. oýup, almalysyndan köp almak. *Bir görsem, ol çuwaldaky bugdaýy hüñüp, gutarara gelipdir.*

HÜÑMEKLIK [hüñmöklik], *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜÑÜLMEK [hüñülmök], *işl.* İçi oýulmak, köwülmek.

HÜÑÜRDEME [hüñürdömö], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDEMEK [hüñürdömök], *işl.* Biri ýa-da bir zat barada özbaşyňa zeýrenip gürlemek, gaharly käýinmek.

HÜÑÜRDEMEKLIK [hüñürdömöklük], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDEŞMEK [hüñürdeşmök], *işl.* Bile hüñürdemek. – *Biz seni boşadaly – diýip hüñürdeşdiler* (B. Kerbabaýew).

HÜÑÜRDE-HÜÑÜR [hüñürdö-hüñür]: **hüñürde-hüñür bolmak** ählisi hüñürdemek.

HÜÑÜRDEÝİŞ [hüñürdöýüş], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDÄBERMEK [hüñürdä:vermek], *işl.* Hüñürdäp başlamak

HÜÑÜRDI [hüñürdü], *at.* Nägilelik bilen eşidiler-eşidilmez edilyän gürrüň, hüñür-hüñür. *Ogulgerek özüniň hüñürdisi bilen oňa ýatmaga ynjalık bermedi* (N. Saryhanow).

HÜÑÜR-HÜÑÜR, *at, ser.* **Hüñürdi.** *Hüñür-hüñürüni azrak et-de, näme buýursalar şony ediber!* (A. Durdyýew). *Hüñür-hüñür etmek.*

HÜÑÜŞ, *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜRSEK [hürsök], *at.* Orak pisint, daş ýüzi ýiti, iç ýüzi dişli ekin otalýan gural.

HÜRSEKLEME [hürsöklömö] **I**, *iş ady.* Hürselemek işi.

HÜRSEKLEME [hürsöklömö] **II**, *iş ady.* Hürselemek ýagdaýy.

HÜRSEKLEMEK [hürsöklömök] **I**, *işl.* Hürsegiň kömegi bilen otamak, hürsek bilen ekinleriň otuny aýyrmak.

HÜRSEKLEMEK [hürsöklömök] **II**, *işl.* Tirsek ýa-da ýumruk bilen biriniň böwrüne, gapdalyna dürtmek, symsyklamak, hürsemek. *Geldi yrsarap, ony hürsekleýärdi* (N. Esenmyradow).

HÜRSEKLEMEKLIK [hürsöklömöklük] **I**, *iş ady.* Hürselemek işi.

HÜRSEKLEMEKLIK [hürsöklömöklük] **II**, *iş ady.* Hürselemek ýadgaýy.

HÜRSEKLENMEK [hürsöklönmök] **I**, *işl.* Hürsek bilen otalmak.

HÜRSEKLENMEK [hürsöklönmök] **II**, *işl.* Tirsek bilen biriniň böwrüne dürtülmek.

HÜRSEKLEŞMEK [hürsöklöşmök] **I**, *işl.* 1. Hürsek bilen birine otag otaşmak. 2. Bilelikde hürsek bilen otamak.

HÜRSEKLEŞMEK [hürsöklöşmök] **II**, *işl.* 1. Biri-birini hürselemek. 2. Birnäçe bolup hürselemek. *Aýallar ýetmiş ýerinden hürsekleşip: – Nika*

wekilçiligini Gully baýa berdim diý! Diýsene gyz! – diýip gyssadylar (H. Derýaýew).

HÜRSEKLÄBERMEK [hürsöklä:vermek], *işl.* Hürsekläp başlamak.

HÜRSEKLEÝIŞ [hürsöklöýüş] **I**, *iş ady.* Hürselemek ýagdaýy.

HÜRSEKLEÝIŞ [hürsöklöýüş] **II**, *iş ady.* Hürselemek ýagdaýy.

HÜRTÜLDEME [hürtüllömö], *iş ady.* Hürtüldemek ýagdaýy.

HÜRTÜLDEMEK [hürtüllömök], *işl.* Hürtüldili ses etmek, hürtüldili seslenmek.

HÜRTÜLDETMEK [hürtüllötmök], *işl.* Hürtüldili seslendirmek.

HÜRTÜLDEÝIŞ [hürtüllöýüş], *iş ady.* Hürtüldemek ýagdaýy.

HÜRTÜLDI [hürtüllü], *at.* Bir zat sünjülende, çümende döreyän sesiň ady.

HÜŞERILBERMEK [hüşörlüvermek], *işl., ser.* Üşerilbermek.

HÜŞERILIŞMEK [hüşörlüşmök], *işl., ser.* Üşerilişmek. *Hemmeler hüşerilişdiler.*

HÜŞERILMEK [hüşörülmök], *işl., ser.* Üşerilmek.

HÜŞERIŞMEK [hüşörüşmök], *işl., ser.* Üşerişmek.

HÜŞERME [hüşörmö], *iş ady, ser.* Üşermek.

HÜŞERMEK [hüşörmök], *işl., ser.* Üşermek.

HÜŞERMEKLIK [hüşörmöklük], *iş ady, ser.* Üşermeklik.

HÜŞERMEZLIK [hüşörmözlük], *iş ady, ser.* Üşermezlik.

HÜŞERTMEK [hüşörtmök], *işl., ser.* Üşertmek.

HÜŞGÄR [hüşgä:r], *hal.* Elmydama, seresap, ägä, eserdeň, duýgur. *Marallar, gulanlar boluşyp hüşgär, Gelip seň şypaly suwuňdan içýär* (G. Ezizow). *Ol örän hüşgär adam.*

HÜŞGÄRLIK [hüşgä:rlik], *at.* Hüşgär ýagdaýda bolmaklyk, seresaplylyk, ägälik, duýgurlyk, eserdeňlik. *Hüşgärligini ýitirmek.*

HÜŞ, *üml.* Sessiz-üýnsüz, ýuwaş bolmaklyk ündelip aýdylýar.

HÜŞŞÜLDEME [hüşşüllömö], *iş ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞŞÜLDEMEK [hüşşüllömök], *işl.* "Hüş" diýip seslenmek, "hüş" etmek.

HÜŞŞÜLDEMEKLIK [hüşşüllömöklük], *iş ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞŞÜLDEÝIŞ [hüşşüllöýüş], *iş ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞÜR, *at.* Yslam dininiň kada-kanunlaryna görä ýylda ýerden alynýan hasylyň ondan birine deň möçberde garyp-gasarlara, ýetim-ýesirlere berilýän salgyt.

HÜTDÜK, *syp.* Kiçijik hem dar, garaňky (ýaramazja jaý, öý hakynda). *Her ýerde ýalaňaç şahalaryny töwerege gezeşip oturan tutlar hütdük gara öýlerden saýlanyp görünüär* (O. Ödäýew). *Gaýt iliňe, bar-da, gara hütdügiňe eýelik et!* (B. Soltannyázow).

HÜTHÜT, *at.* Hüýpüýpik. *Hüthüt aýdar: "Ilçiyem!", Süleýmana sawçyýam!* (Magtymguly). *Hüthüt kimin Pereňden Çyn-Maçyna bardygym, Efsun okyp, hüthütni inderdigim bilmezmiň* (Magtymguly).

HÜTLEDIBERMEK [hütülödüvermek], *işl.* Hütledip ugramak.

HÜTLEDILMEK [hütülödülmök], *işl.* Hütledip urulmak, hütläp degmek.

HÜTLEME [hütülömö], *iş ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTLEMEK [hütülömök], *işl.* Birine ýa-da bir zada batly baryp degmek, urulmak. *Ol somalyp duran agaja hütläp degdi* (B. Gulow).

HÜTLEMEKLIK [hütülömöklük], *iş ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTLETMEK [hütülötmök], *işl.* Batly urmak.

HÜTLEÝIŞ [hütülöýüş], *iş ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEME [hütürdömö], *iş ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEMEK [hütürdömök], *işl.* Hütürdili ses çykamak, hütürdili seslenmek, hytyrdamak. *Ol hütürdeýän garyň üstünde gezmeleýärdi.*

HÜTÜRDEMEKLIK [hütürdömöklük], *iş ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEŞMEK [hütürdöşmök], *işl.* Zyzygiderli hütürdäp seslenmek.

HÜTÜRDETMEK [hütürdötmök], *işl.* Hütürdili seslendirmek. *Ol gary hütürdedip, maşynyna tarap yöneldi.*

HÜTÜRDEÝIŞ [hütürdöýüş], *iş ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDÄBERMEK [hütürdä:vermek], *işl.* Hütürdäp başlamak.

HÜTÜRDI [hütürdü], *at.* Käbir gatyrak zadyň üstünden basylanda, gaty zat iýlende we ş.m. döreyän sesiň ady. *Daşardan aýak sesiniň hütürdisi eşidildi.*

HÜW: *hüw diýip çykyp gitmek* baş alyp gitmek, bar zady owarram edip gitmek.

HÜWDI [hüwdü], *at.1.* Ýaş çagany uklatmak üçin pessaý ses bilen aýdylýan aýdym. **2.** Halk döredijiliginiň bir görnüşi.

HÜWDÜLEME [hüwdülömö], *iş ady.* Hüwdülemek ýagdaýy.

HÜWDÜLEMEK [hüwdülömök], *işl.* Ýaş çagany hüwdi aýdyp uklatmak, hüwdi aýdyp allalamak. *Meniňem ölmenkäm, agtyk hüwdülemek arzuwym bar ahyry* (G. Gurbansähedow).

HÜWDÜLEMEKLIK [hüwdülömöklük], *iş ady.* Hüwdülemek ýagdaýy.

HÜWDÜLENMEK [hüwdülönmök], *işl.* Hüwdi bilen allalanmak, hüwdüläp ýatyrylmak. *Hüwdülenen çaga uka gitdi.*

HÜWDÜLETMEK [hüwdülötmök], *işl.* Birini hüwdülemäge mejbur etmek.

HÜWDÜLEYJI [hüwdülöýjü], *syp.* Hüwdüläp meýmirediji, ýatyryjy.

HÜWDÜLEYIŞ [hüwdülöýüş], *iş ady.* Hüwdülemek ýagdaýy.

HÜWDÜLÄBERMEK [hüwdülä:vermek], *işl.* Hüwdi aýdyp allalabermek.

HÜWJERIBERMEK [hüwjörüvermek], *işl.* Syh-syh bolubermek, hüžžeribermek.

HÜWJERIŞ [hüwjörüş], *iş ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERIŞMEK [hüwjörüşmök], *işl.* Bary, tutuş hüwjermek. *Saçlaryň näme hüwjerişip dur!*

HÜWJERME [hüwjörmö], *iş ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERMEK [hüwjörmök], *işl., ser. Hüžžermek.* *Sen bu hüwjerip duran gara burma saçlaryň bilen meniň sözüme kän bir ynanmarsyň* (G. Gurban-sähadow).

HÜWJERMEKLIK [hüwjörmöklük], *iş ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERTMEK [hüwjörtmök], *işl.* Hüwjerer ýaly etmek, hüwjerere getirmek.

HÜWJÜK, *ser. Hüžžük.* *Ol hüwjük saçlaryny maňlaýdaňsyna dykşydyrды* ("Edebiýat we sungat").

HÜWJÜKLIK [hüwjüklük], *at, ser. Hüžžüklük.*

HÜWI [hüwü], *at.* Ullakan tegelek gözli, çünki egri ýyrtjy guş.

HÜÝ, *at.* Gylyk, häsiýet. *Her kim tapar öz pälinden, hüýünden* (Aşyky).

◊ **Hüýi alyşmak** gylyk-häsiýeti biri-biriniňkä gabat gelmek –Şeýdip, olaryň hüýi alşyp gitdi. *Olar her hili gürrüňler etdiler, şorta sözler aýdyşdylar* (A. Gowşudow).

HÜYDEŞ [hüýdöş], *syp.* Gylykdaş, häsiýetdeş, pikirdeş. *"Pis pisi tapar, suw pesi" diýen ýaly her kimiň özüniň hüýdeşi bar* (B. Kerbabaýew).

HÜÝ-HÄSIÝET [hüý-hä:sýet], *at, ser. Häsiýet 1.* *Bike eje Sähetdurdy aganyň hüý-häsiýetini taryplap başlady* (N. Pomma).

HÜÝ-HÄSIÝETLI [hüý-hä:sýetli], *syp.* Belli bir häsiýetdäki, haýsydyr bir häsiýet mahsus, häsiýetli. *Kim öz perzendiniň gowy hüý-häsiýetli adam bolup ýetişmegini arzuw edenok?!*

HÜÝLI [hüýlü], *syp.* Özboluşly, özüne has bolan aýratyn hüýi bolan. *Bugdaý reňk bolsun akdan-*

garadan, Ýagşy gylyk, ýagşy hüýli gerekdir (Halk aýdymyndan).

HÜYPÜÝPIK [hüýpüýpük], *at.* Gara-ala, menek-menek ýelekli, uzyn hüpükli owadanja guş.

HÜÝR, *1. syp.* Owadan, görmegeý, şekilli. *Ýüzüňi meňzetdim Hüýr perä. 2. at.* Näzenin, behişt gyzy, peri. *Ýa peri-peýkerdir ol, ýa sekiz uçma hüýrüdir, Ýa asaldyr, ýa nabat, ýa-ha alarnyň biridir* (Şabende).

HÜÝT: hüýt gara gaty gara, örän gara, gap-gara. *Zyndanam hüýt gara tüsse zowladyp goýberdi* (A. Nazarow).

HYBYL [hyvyl], *at.* Bir zadýň sary, durky. *Öň ýüünem gün hyblyny almaz ýaly ur-tut kölegä geçirip goýar* ("Watan").

HYDYR: hydyr gören ýaly ekilen ekinler, miweli agaçlar örän bol hasyl getirende aýdylýar, başyna gören ýaly.

HYGYLDAMA [hy:gyllama], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDAMAK [hy:gyllamak], *işl.* Hygyldyly ses etmek, gygyldyly seslenmek. *Garly onuň bogazyny sypyranda, bokurdagy hygyldap ses etdi* (A. Nazarow).

HYGYLDAMAKLYK [hy:gyllamaklyk], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDAŞMAK [hy:gyllaşmak], *işl.* Birnäçe adamyň bokurdagy hygyldyly seslenmek.

HYGYLDAÝYŞ [hy:gyllaýyş], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDY [hy:gyly], *at.* Bokurdakdan boglanda we ş.m. ýagdaýda bogazdan hygyldap çykýan sesiň ady.

HYH, *üml.* Eşek sürlende aýdylýan söz. *Ol guýrujagyny bulaýlap barýan tayharyçn gidişini haýal gördi-de, ony birsyhly debsedi, "hyh, hyh" diýip, birsyhly gaýtalap, onuň gerşine dürttdi* (B. Kerbabaýew).

HYH-TÜF, *s.ş. aňl. söz.* Tüýkürilende çykýan ses. *Agzyndaky palçygyny ýeňi bilen süpürdi, "hyh-tüf" diýip tüýküirdi* (B. Kerbabaýew).

HYJALAT [hyja:lat], *at, k. d.* Haýa; utanç, uýat; gyjalat. *Gül hyjالاتdan gyzarylyp, Şermisar oldy ýene* (Şah Ysmaýyl). *Hyjالاتda goýmagyn ýagşy-ýaman içinde* (Magtymguly).

HYJUW, *at.* Işe, okuwa we ş.m. herekete bolan güýçli joşgun, isleg.

HYJUWLANDYRMAK [hyjuwlonnurmok], *işl.* Hyjuwlanmaga itergi bermek, hyjuwlanar ýaly etmek. *Gayta öz ýüregine düwen zadyny ahyryna çenli yetirmek erjelligi ony has-da hyjuwlandyrdy* (Ş. Borjakow).

HYJUWLANDYRYJY [hyjuwlonnurujy], *syp.* Hyjuw dorediji, hyjuw oýaryjy.

HYJUWLANMA [hyjuwlono], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLANMAK [hyjuwlono], *işl.* Bir işi, hereketi we ş.m. ýerine ýetirmäge hyjuw, joşgun döremek, hyjuw almak.

HYJUWLANMAKLYK [hyjuwlono], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLANYBERMEK [hyjuwlono], *işl.* Hyjuw, joşgun döräbermek, hyjuwlany başlamak.

HYJUWLANYŞ [hyjuwlono], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLY, *syp.* Hyjuw, joşgun bilen hereket edýän. *Ýaşlar galapyn hyjuwly bolýar* ("Edebiýat we sungat").

HYJUWLYLYK [hyjuwluluk], *at.* Hyjuwy, joşguny barlyk, joşgunlylyk. *Tolgunmak bolsa hyjuwlyga peýda edýär diýýärler* (B. Seýtäkow).

HYJYL, *at, k. d.* Utanç, utanç-haýa. *Hyjyl çeker şekerler, dahan içre tilinden* (Mollanepes).

HYŽŽYLDABERMEK [hyžžyyla:vermek], *işl.* Hyžžyldyly seslenibermek.

HYŽŽYLDAMA [hyžžyyla], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDAMAK [hyžžyylamak], *işl.* Hyžžyldyly ses çykarmak, hyžžyldyly seslenmek. *Onuň bogazy hyžžyldap durdy.*

HYŽŽYLDAMAKLYK [hyžžyylamaklyk], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDAMAŞMAK [hyžžyylaşmak], *işl.* Köp bolup hyžžyldamak, ýerli-ýerden hyžžyldap ses çykamak. *Hyžžyldaşyp duran küýzelerden çal guýup berdiler.*

HYŽŽYLDATMAK [hyžžyylatmak], *işl.* Hyžžyldar ýaly etmek, hyžžyldyly seslendirmek. *Ol bogazyny hyžžyldadyp gürlledi.*

HYŽŽYLDAYÝŞ [hyžžyylaýyş], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDY [hyžžyly], *at.* Näsaglyk zerarly bogazdan, öýkenden ýa-da ajan, turşan suwuklykdan we ş.m. çykýan sesiň ady. *Onuň öýkeniniň hyžžyldysy hem eşidilýärdi.*

HYK [hy'], *s. ş. aňl. söz.* Adam agyr yük göterende, güýçli agyra çydamadyk ýagdaýynda az wagtylyk demi saklanyp, bokurdagyndan çykýan ses.

HYKARAT [hyka:rat], *at, k. d.* Kemsitme; teýene. *Mähnet artyp, rahatym daş boldy, Hykarat görgüsi çasly bolupdyr* (Çary Afzal).

HYK-ÇOK, *at, ser.* Hykgy-çokgy 1.

♦ **Hyk-çok etmek** bolgusyz bahana etmek.

HYKGA, *hal.* Birden, hasyr-husur.

HYKGY-ÇOKGUSYZ [hykgy-çokgusuz], *syp., ser.* Hykgy-pykgyysz.

HYKGY-ÇOKGY, *at.* Näsaglyk, ýarawsyzlyk zerarly ýüze çykýan zeýrenç, zeýirdi. *Onuň hykgy-çokgusy has artyp başlady.*

HYKGYLDABERMEK [hykgylla:vermek], *işl.* Hykgyldap başlamak.

HYKGYLDAMA [hykgyllama], *iş ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDAMAK [hykgyllamak], *işl.* 1. Hykgyldyly ses çykarmak, hykgyldyly seslenmek. *Bu aýalyň hâleden bâri hykgyldap oturan çagasy birden aglap başlady* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Zähmeti söýmezlik, ýaltalyk zerarly hykgy-çokgy etmek, bahana aramak, işýakmaz bolmak. *Hykgyldap oturma-da, işiňe ugra!*

HYKGYLDAMAKLYK [hykgyllamaklyk], *iş ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDAŞMAK [hykgyllaşmak], *işl.* Köp bolup hykgyldamak.

HYKGYLDAÝÝŞ [hykgyllaýyş], *iş ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDY [hykgyly], *at.* 1. Agyry, näsaglyk zerarly hykylap, agyrylyk bilen dem alynmak netijesinde çykýan sesiň ady. 2. *göç.m.* Iş ýakmazlyk, ýaltalyk netijesinde edilýän hykgy-çokgy, bahana. *Hykgyldyny az edip, gowy işlemek gerek* (N. Pomma).

HYKGY-PYKGY, *at.* Bolgusyz bahana, biderek delil.

HYKGY-PYKGYSYZ, *syp.* Gep-gürrünsiz, hiç bir bahanasyz. *Hykgy-pykgyysz şu ýerden göteriliň.*

HYKLABERMEK [hykyla:vermek], *işl.* Hyklap başlamak.

HYKLAMA [hykylama], *iş ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKLAMAK [hykylamak], *işl.* Agyr dem almak, zordan dem almak. *Hassa hyklap ýatyrdy. Ol agyr pürsi hyklap zordan ýerinden gozgady.*

HYKLAMAKLYK [hykylamaklyk], *iş ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKLAŞMAK [hykylaşmak], *işl.* Köp bolup hyklamak. *Birnäçe göle hyklaşyp ýatyrdy* (A. Durdyýew).

HYKLAÝÝŞ [hykylaýyş], *iş ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKYRDAMA, *iş ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDAMAK, *işl.* Hykyrdyly seslenmek.

HYKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup hykyrdamak.

HYKYRDAÝÝŞ, *iş ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDI, *at.* Hykyr-hykyr edilip gülnende çykýan sesiň ady.

HYKYR-HYKYR, *s. ş. aňl. söz.* Hykyrды sesi, hykyrdap çykýan gülkiniň sesi.

HYLA, *at.* Eşegini gerşine dürtmek üçin ýörite ýasalan uýy çiş taýajyk, syh.

HYLÇYLDAMA [hylçyllama], *iş ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDAMAK [hylçyllamak], *işl.* Bir ýere batly urulmak, ýere batly ýykylmak, hylçyldyly ses etmek. *Hylçyldap ýere ýazylmak.*

HYLÇYLDAMAKLYK [hylçyllamaklyk], *iş ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDATMAK [hylçyllatmak], *işl.* Hylçyldyly ses etdirip, ýere urmak. *Ýokary galdyrdy-da, ýene oturgyja hylçyldadyp goýdy* (A. Gowşudow).

HYLÇYLDAYÝŞ [hylçyllaýýş], *iş ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDY [hylçylly], *at.* Bir zat hylçyldadylyp goýlanda çykýan sesiň ady.

HYLLALLA [hyllalla:], *at, synp.* Aňsat däl, görgi, çetin, müşgil, uly kynçylyk. *Oňa gep düşündirmek uly hyllallady.*

HYLLALLALY [hyllalla:ly], *synp.* Kynçylykly amala aşyrylýan, görgüsi köp bolan. *Hyllallaly mesele.*

HYLLYK, *at, ser. Gyllyk.*

♦ **Hyllygynyň akdyryp ýörmek** özüni oňarmazlyk, sana geçmezlik.

HYLT, *at, gepl.d.* Ýürekde galýan kitüw, öýke-kine, öýke, nägilelik. *Onuň ýüregindäki hylty heniz aýrylmadyr.*

HYLTLY, *synp., gepl.d.* Öýkeli, kineli. *Hyltly bolup, kine etmek bir-bire, Elli müňden aşmak senä ýarasmaz* (Baýly şahyr).

HYLWAT [hylwot], *at, k. d.* Gizlin, ogryn, çola ýer. *Hyjyl çeker şekerler, dahan içre tilinden, Hylwat ýerde bezm edip, guçsam inçe bilinden* (Mollanepes).

HYMMYL, *at.* Türkmen aýal-gyzlarynyň eginlerini silkip, aýratyn hereket bilen ýerine ýetirýän halk döredijilik aýdymalarynyň bir görnüşi.

HYMY-SYMY, *at, ser. Hümi-sümi.*

HYMYR-SYMYR, *at, ser. Hümür-sümür.* Hallygaranyň keýpsizligini görüp, öz aralarynda hymyr-symyr edişip başladylar (S. Myradow).

HYNA [hy:na], *at.* Saça, sakgala we ş.m. çalynýan boýag, urulýan gyzgylyt-sary reňk.

HYNALAMA [hy:nalama], *iş ady.* Hynalamak ýagdaýy.

HYNALAMAK [hy:nalamak], *işl.* Hyna çalmak, hyna bilen boýamak. *Saçyňy hynalamak.*

HYNALAŞMAK [hy:nalaşmak], *işl.* 1. Hynalamaga kömek etmek. 2. Bilelikde hynalamak. *Gelinler saçlaryny hynalaşyp otyrdylar.*

HYNALATMAK [hy:nalatmak], *işl.* Hyna bilen boýatmak, hyna çaldyrmak.

HYNALAYÝŞ [hy:nalaýýş], *iş ady.* Hynalamak ýagdaýy.

HYNALY [hy:naly], *synp.* Hyna çalnan, hyna boýalan. *Bagyňa bagban bolup, tirsem gunça gülünden, Gülgün şerap içeli, ter hynaly goluňdan* (Baýram şahyr).

HYNÇGYLAWUK [hynçgylowuk], *at, ser.* Kükrek myşsalarynyň birden gysylmagy netijesinde demligiň ýoly baglanyp, kesilip-kesilip çykýan hyrkyldyly ses, synçgylawuk.

♦ **Hynçgylawugyň tutmak** kükrek myşsalarynyň birden gysylmagy netijesinde demligiň ýoly baglanyp, kesilip-kesilip hyrkyldyly ses çykmak.

HYNÇGYRMA [hynçgyрма], *iş ady.* Hynçgyrmak ýagdaýy.

HYNÇGYRMAK [hynçgyрмаk], *işl.* Aňňyryjak ýaly edip, çala ses çykarmak, sojap seslenmek (eşek hakynda). *Onuň taýhary gulaklaryny üşerdip, birdenkä hynçgyrmaga durdy* (B. Kerbabaýew).

HYNÇGYRMAKLYK [hynçgyрмаklyk], *iş ady.* Hynçgyrmak ýagdaýy.

HYNÇGYRYBERMEK [hynçgyryvermek], *işl.* Aňňyryjak ýaly edip, sojap seslenibermek (eşek hakynda).

HYNÇGYRYŞ [hynçgyryş], *iş ady.* Hynçgyryp ugramak.

HYNÇGYRYŞMAK [hynçgyryşmak], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde hynçgyrmak. *Eşekler aňňyryşyp, hynçgyryşyp, bary birden uly goh turuzdylar* ("Edebiýat we sungat").

HYNNY-MYNNY, *at.* Bolgusyz bahana, ugursyz bahana, göwünli-göwünsiz delil. – *Aý, maşgalamyz ýaş – diýip, hynny-mynny eden bolup otyr* (H. Derýaýew).

HYŇ: hyň bermek köp märeke ýygnanmak, kemsiz dolmak, toplanmak. *Türkmen bagşysyny diňlemek üçin ýygnanan märeke hyň berýärdi* (A. Durdyýew). **Hyň urmak** gaty gaharyň gelmek, ganyň gyzmak, haýbat atmak. *Sähet hyň urup, sözüni kesdi* (A. Gowşudow).

HYŇK: hyňk etmek biri ýa-da bir zat barada dil ýarmak, gürrüň etmek, sesiňi çykarmak, myňk etmek. *Hyňk edäýseň, gowulyga garaşma.* **Hyňk etmezlik** biri ýa-da bir zat barada jyňkyňy, sesiňi çykaryp bilmezlik, hiç zat barada gürrüň edip, aýdyp bilmezlik.

HYŇK-MYŇK: hyňk-myňk etmek *ser.* **Hyňk-pyňk etmek.**

HYŇK-PYŇK: hyňk-pyňk etmek gümmi-sümme etmek, gümmi-sümmä urmak, haňk-huňk etmek.

HYŇNYLDAMA [hyňnyllama], *iş ady.* Hyňnyldamak ýagdaýy.

HYŇŇYLDAMAK [hyňňyllamak], *işl.* Bir hili igençli, inirdili, nägile ýagdaýda bir zatlar diýmek, nägilelik bildirmek.

HYŇŇYLDAMAKLYK [hyňňyllamaklyk], *iş ady.* Hyňňyldamak ýagdaýy.

HYŇŇYLDASMAK [hyňňyllaşmak], *işl.* Bilelikde hyňňyldamak.

HYŇŇYLDAYÝŞ [hyňňyllaýyş], *iş ady.* Hyňňyldamak ýagdaýy.

HYŇŇRANMA, *iş ady.* Hyňňranmak ýagdaýy.

HYŇŇRANMAK, *işl.* 1. Üýrjek ýaly edip hyrlamak (it, ýyrtýjy haýwan hakynda). *Küle köpek art penjeleri bilen ýer döriüp, ýüzüni nobura bakan tutup hyňňranýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Birine gahar-gazap bildirmek, azgrylmak.

HYŇŇRANYŞ, *iş ady.* Hyňňranmak ýagdaýy.

HYŇŇRANYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde hyňňranmak. *Birden daşarda hyňňranyşýan itleriň sesi olaryň pikirini bozdy* (R. Gelenow).

HYŇZAMA, *iş ady.* Hyňžamak ýagdaýy.

HYŇZAMAK, *işl.* Möwç urmak, joşup-daşmak, dolup zor salmak, dyňžamak. *Ol öz bedeninde tükeniksiz güýjüň hyňžap joşýandygyny duýdy* (B. Seýtäkow).

HYŇZAMAKLYK, *iş ady.* Hyňžamak ýagdaýy.

HYŇZAÝÝŞ, *iş ady.* Hyňžamak ýagdaýy.

HYR, *at.* Tüpeňiň niliniň, turbanyň, naýça pisint şaýlaryň we ş.m. iç hem-de daş ýüzündäki kesilip edilýän aýlaw-aýlaw ýoljagazlar.

HYRAÇ [hyra:ç], *at, taryh.* Orta asyrlarda Gündogar ýurtlarda salynýan salgyt. *Hyräýjyňy, salgydyňy kän berip, Gezdik, köp işiňe ýarap, hoş imdi* (Seýdi).

HYRAMAN [hyrama:n], *at, ser.* Hyrram.

HYRAWA [hy:rowa], *at.* Yörite ekilmän, öň ekilen ýere tohum gaçyp, dökülüp gögeren ekin; bugdaý, arpa, pomidor, sogan, gawun, garpyz ýaly ekinler. *Indi hyrawa ekinler bütin maşgala güýmenje boldy* (N. Esenmyradow).

HYRÇ, *at.* Aşaky dodagyň daş ýüzi.

♦ **Hyrç etmek** *ser.* Hyrçyňy dişlemek. *Girdim бага бүтін дүнjä harç edip, Bakdym güle, arman bilen hyrç edip* (Magtymguly). **Hyrçyňy dişlemek** aşaky dodagyňy dişläp, gahar-gazap, ökünç bildirmek, ahmyr etmek. *Ol hyrçyny dişläp, kellesini ýaýkaýardy* (B. Pürliýew).

HYRÇYLDAMA [hyrçyllama], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDAMAK [hyrçyllamak], *işl.* Hyrçyldyly ses çykmak, hyrçyldyly seslenmek. *Onuň ýalaňaç aýagyna hyrçyldap bir zat çümdi.*

HYRÇYLDAMAKLYK [hyrçyllamaklyk], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDATMAK [hyrçyllatmak], *işl.* Hyrçyldyly seslendirmek.

HYRÇYLDAYÝŞ [hyrçyllaýyş], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDY [hyrçylly], *at.* Bir zat çümende ýa-da bat bilen ýiti zat sünjülende döreýän sesiň ady.

HYRDA, *syp., at, gepl.d.* 1. Ownuk şaýy pul. *Hyrdaň yokmy?* 2. Iri däl, ownuk, maýda, uşak. *Öýüň içi hyrda zatlardan doldy.* 3. *göç.m.* Ownukçyl, jinnekçi. *Men ownuk-uşak zadýň syrtyňa bukular ýaly, hyrda gyrnakmydyryn?! (B. Kerbabaýew).*

HYRDAMAKSAT, *syp.* Uly, üýtgeşik bir ähmiýetli maksady bolmadyk. *Hakykatdanam, hyrdamaksat janderdiler däl-de, gözüni dokundyrýan, kölegesinde saýalaýmaly, töwekgelden tutanýerliler gerek ("Nesil").*

HYRKEŞ, *at.* Hyr kesilýän gural, enjam.

HYRK-HYRK, *s. ş. aňl. söz.* Jan howluna hyrkylap, bogazdan çykyan sesler. *Hyrk-hyrk edip ýatmak.*

HYRKYLDABERMEK [hyrkylla:vermek], *işl.* Hyrkyladyly seslenibermek, hyrk-hyrk edibermek.

HYRKYLDAMA [hyrkyllama], *iş ady.* Hyrkyldamak ýagdaýy.

HYRKYLDAMAK [hyrkyllamak], *işl.* Hyrkyladyly ses çykarmak, hyrkyladyly seslenmek.

HYRKYLDAMAKLYK [hyrkyllamaklyk], *iş ady.* Hyrkyldamak ýagdaýy.

HYRKYLDAYÝŞ [hyrkyllaýyş], *iş ady.* Hyrkyldamak ýagdaýy.

HYRKYLDY [hyrkyllly], *at.* Jan howluna hyrkylap, bogazdan çykyan sesiň ady. *Gökdaş bolan Myrat bir ýan ýykyldy, Çalaja eşdildi ondan hyrkylady* (M. Seýidow).

HYRLABERMEK [hyrla:vermek], *işl.* Hyrlap ugramak.

HYRLAMA, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLAMAK, *işl.* Üýrjek, ýarjak ýaly edip gaharly seslenmek (it, ýyrtýjy haýwanlar hakynda).

♦ **Hyrlap durmak** (*göç.m.*) bir zat diýseň, derrew gahary gelmek. – *Saňa näme bolýar? Bir zat aýdylsa, ýöne hyrlap dursuň!?*

HYRLAMAKLYK, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLAŞMAK, *işl.* Bilelikde hyrlamak.

HYRLAÝÝŞ, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLY, *at.* Agzyndan doldurylyp, ýeke gülle atýan, niliniň içine hyr kesilen gadymy tüpeň. *Gylyç Mergen özüniň tamda asyp goýan hyrlysyny alyp çykdy* (A. Gowşudow).

HYRRA, *hal.* Birden, bir bada, derrew, dessine. *Onuň gözleri garaňkyrap, hyrra başy aýlandy. Oglanjyk hyrra yzyna öwrüldi.*

HYRRAM: **hyrram telpek** gytyk baganadan tikilip, üstüne mata tutulan tegelek telpek, hyraman.

HYRRYLDAMAK [hyrrylamak], *işl.* Hyrryldyly ses etmek, hyrryldyly seslenmek. *Agaç kesilende byçgy hyrryldaýar.*

HYRRYLDAMAKLYK [hyrrylamaklyk], *iş ady.* Hyrryldamak ýagdaýy.

HYRRYLDAYYŞ [hyrryllaýyş], *iş ady.* Hyrryldamak ýagdaýy.

HYRRYLDY [hyrrylly], *at.* Byçgy bilen agaç kesilende, bir zat üwelende, it hyrlanda we ş.m. ýagdaýlarda döreyän sesiň ady.

HYRS, *at.k.d.* Aýy. *Sugun, hyrs jeňňeli söýer, Keýik, gulan çöli söýer* (Zelili).

HYRSYZ, *syp.* Hyr edilmedik, hyry bolmadyk. *Hyrsyz çüý.*

HYRSYZ [hy:rsyz], *syp.* Gahary ýüzüne çykyp duran, gaharjaň, rehim-şepagatsyz; rehimsiz. *Ýüzi onuň örän hyrsyz, Köp kınçylygy gören ýaly* (Ç. Aşyrow).

HYRSYZLANDYRMAK [hy:rsyzlannymak], *işl.* Hyrsyzlyk ýagdaýyna getirmek, hyrsyz etmek.

HYRSYZLANMA [hy:rsyzlanma], *iş ady.* Hyrsyzlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLANMAK [hy:rsyzlanmak], *işl.* Gaharjaňlyk sypatyna girmek, hyrsyz bolup başlamak, ýüz-gözüni gaharly çytmak. *Ýüzi öňküsiinden-de hyrsyzlanypdy* (B. Seýtäkow).

HYRSYZLANMAKLYK [hy:rsyzlanmaklyk], *iş ady.* Hyrsyzlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLANYBERMEK [hy:rsyzlanyvermek], *işl.* Hyrsyz bolup başlamak.

HYRSYZLANYŞ [hy:rsyzlanyş], *iş ady.* Hyrsyzlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLYK [hy:rsyzlyk], *at.* Hyrsyz görnüşde bolmaklyk, gaharjaňlyk, hyrsyzyň ýagdaýy.

HYRŞ:hyrşyň gitmek, gurbuň, güýç kuwwatyň gaçmak. **Hyrs ýanamak** ýersiz ýere bahana aramak, yrsaramak.

HYRT-HYRT, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Hyrtyldy.** *Annaguly sölpä kellesini hyrt-hyrt gaşamaga durdy* (A. Durdyýew).

HYRTYLDAMA [hyrtyllama], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDAMAK [hyrtyllamak], *işl.* Hyrtyldyly ses çykmak, hyrtyldyly seslenmek.

HYRTYLDAMAKLYK [hyrtyllamaklyk], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDATMAK [hyrtyllatmak], *işl.* Hyrtyldyly ses çykarmak, hyrtyldyly seslendirmek. *Ol ony bäsine bakdyrjak bolup sermeläp görse, maňlaýynda bir gol ýaly zat bar eken. Ol şony hyrtyldadyp kertip oturan eken* (Halk ertekisinden).

HYRTYLDAYYŞ [hyrtyllaýyş], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDY [hyrtylly], *at.* Ter, gaty zat iýlende, kesilende we ş.m. ýagdaýlarda hyrt-hyrt edip çykýan sesiň ady. *Şyçanjygyň nämendir bir zat iýýän hyrtyldysy eşidildi.*

HYRUÇ [hyru:ç], *at.* Ýürekde döreyän hyjuw, joşgun. *Yşk derýasy doldy, daşdy, gaýnady, Täze hyruç eýläp, gymaly boldum* (Magtymguly).

HYRUÇLANMA [hyru:şlonmo], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLANMAK [hyru:şlonmok], *işl.* Kalbyňda hyruç, joşgun döremek, kalbyňa hyruç aralaşmak.

HYRUÇLANMAKLYK [hyru:şlonmokluk], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLANYŞ [hyru:şlonuş], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLYLYK [hyru:şluluk], *at.* Joşgunlylyk.

HYRYDAR [hyry:da:r], *syp.* Biriniň ýa-da bir zadyň höwesgäri, bir zady almak, edinmek islegi bolan.

HYRYDARLYK [hyry:da:rlyk], *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň höwesgäri bolmaklyk, bir zada islegiň bolmaklyk, birine ýa-da bir zada höwes etmeklik. *Sypaýyçylyk bilen kitaba özümiň hyrydarlygymy bildirmäge başladym* (N. Saryhanow).

HYRYN-DYKYN [hyry:n-nyky:n], *hal.* Dos-doly, dykylp doldurylan ýaly. *Az salymda giň howly adamdan hyryn-dykyn doldy* (N. Pomma).

HYRYN-DYKYNLYK [hyry:n-nyky:nlyk], *at.* Dykylp doldurylan ýagdaýda bolmaklyk, dos-dolulyk.

HYS, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Pys.**

HYSLABERMEK [hysyla:vermek], *işl.* Hyssyldyly seslenibermek.

HYSLAMA [hysylama], *iş ady.* Hyslamak ýagdaýy.

HYSLAMAK [hysylamak], *işl., ser.* **Hyssyldamak.** *Ol yzly-yzyna burnundan dem alyp hyslady.*

HYSLAMAKLYK [hysylamaklyk], *iş ady.* Hyslamak ýagdaýy.

HYSLAYYŞ [hysylaýyş], *iş ady.* Hyslamak ýagdaýy.

HYSSYLDAMA [hyssyllama], *iş ady.* Hyssyldamak ýagdaýy.

HYSSYLDAMAK [hyssyllamak], *işl.* Hyssyldyly seslenmek, hyssyldyly ses etmek. *Maşynyň tigri hyssyldap, ýelini goýberip başlady.*

HYSSYLDAMAKLYK [hyssyllamaklyk], *iş ady.* Hyssyldamak ýagdaýy.

HYSSYLDASHMAK [hyssyllaşmak], *işl.* Birnäçesi birden hyssyldamak.

HYSSYLDATMAK [hyssyllatmak], *işl.* Hyssyldyly seslendirmek.

HYSSYLDAYÝŞ [hyssyllaýyş], *iş ady.* Hyssyldamak ýagdaýy.

HYSSYLDY [hyssylly], *at.* Dem alnanda; pökgä, tigre we ş.m. zatlara ýel berlende ýa-da ýeli çykanda döreýän sesiň ady, pyssyldy. *Ýarylan topuň hyssyldysy.*

HYSYRDAMA, *iş ady.* Hysyrdamak ýagdaýy.

HYSYRDAMAK, *işl.* Iş, alada bilen başagaý bolup işläp ýörmek, güýmenip ýörmek. *Keýwany nahar aladasy bilen hysyrdap ýördi.*

HYSYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hysyrdamak ýagdaýy.

HYSYRDANMAK, *işl.* Özbaşyňa, peýwagtyňa hysyrdap ýörmek. *Onuň ýekedabançysy körügiň ýanynda hysyrdanýardy* ("Edebiýat we sungat").

HYSYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup hysyrdamak, bary hysyrdap ýörmek. ... *Adamlaryň hemmesi öz işleri bilen, durmuşlarynyň möhüm wezipesi ýaly edip hysyrdaşyp ýörler* ("Edebiýat we sungat").

HYSYRDAYÝŞ, *iş ady.* Hysyrdamak ýagdaýy.

HYSYRDY, *at.* Ownuk-uşak iş, alada. *Gündelik işiň-de hysyrdysy az däl* (B. Kerbabaýew).

HYSYRDYÇYL, *syp.* Hysyrdyny köp edýän, hysyrdap ýörmegi halaýan.

HYSYRDYLY, *syp.* Ownuk-uşak işi, derdi, azary köp bolan. *İňňän hysyrdyly iş.*

HYSYRDYSYZ, *syp.* Hysyrdysy ýok, hysyrdyly däl, hiç hili ownuk-uşak iş aladasy, derdi bolmadyk. *Onuň hysyrdysyz oturan wagty ýok.*

HYŞ [hy:ş], *at.* Kowum, garyndaş, daşgyn hossar.

HYŞA, *at.* Uzyn inçe ýaprakly, baldagynyň içi ak ýumşak jisimli, gamşa meňzeş ösümlük. *Buýan, hyşa topladym, Baryp zordan bekledim* (K. Taňrygulyýew).

HYŞALYK, *at.* Hyşanyň köp gögerip oturan ýeri, hyşa jeňňelligi. *Hyşalyk jeňňel.*

HYŞY-PYŞY, *at, ser.* **Hyşy-wuşy.** *Şol wagt gelin-gyzlar özaralarynda hyşy-pyşy gürrüň edişip, turup gittiler* (A. Gowşudow).

HYŞY-WUŞY, *at.* Özara ýuwaşlyk bilen edilýän gürrüň, gizlin gürrüň, hyşy-pyşy.

HYTAÝ, *at, ser.* **Hytaýlylar.** *Hytaý medeniýeti. Hytaý dili.*

HYTAÝLYLAR, *at.* Hytaýyň esasy ilaty.

HYTAÝY, *at.* Süýrüräk, daşy alaja, gök çyzmykly gawunyň bir görnüşi.

HYTDYK-PYTDYK, *at, ser.* **Hytdy-pytdy.**

HYTDY-PYTDY, *at.* Bolgusyz, ugursyz bahana. *Indi hytdy-pytdy edäýmäh.*

HYTLADYŞ [hytyladýş], *iş ady.* Hytlatmak ýagdaýy.

HYTLATMA [hytylatma], *iş ady.* Hytlatmak ýagdaýy.

HYTLATMAK [hytylatmak], *işl.* Bir bada batly, gaty urmak. *Wüşi kel özüniň ýekenil tüpeňiniň teýi bilen öli ýatan möjegin kellesine hytlatdy* (A. Gowşudow).

HYTYRDABERMEK [hytyrda:vermek], *işl.* Hytyrdap seslenibermek, hytyrды sesini edibermek.

HYTYRDAMAK, *işl.* Hytyrдыly ses çykmak, hytyrдыly seslenmek. *Ýüküň aşagynda bir zad-a hytyrdaşar.*

HYTYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hytyrdamak ýagdaýy.

HYTYRDAYÝŞ, *iş ady.* Hytyrdamak ýagdaýy.

HYTYRDY, *at.* Gaty zat gazalanda, iýlende, gemrilende we ş.m. ýagdaýda döreýän sesiň ady.

HYÝAL [hyýa:l], *at.* Bir iş, mesele barada döreýän meýil, pikir, isleg, arzuw. *—Ýeri, mirap, bu gün näme hyýal geldi saňa? —diýip sorady* (H. Ysmaýylow).

HYÝALBENT [hyýa:lvent], *syp.* Boş arzuw ediji, göwün ýüwürdiji, hyýal ediji.

HYÝALBENTLIK [hyýa:lventlik], *at.* Boş arzuw edijilik, göwün ýüwürdijilik, hyýal edijilik.

HYÝALLANMA [hyýa:llanma], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALLANMAK [hyýa:llanmak], *işl.* Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak üçin hyýal etmek, meýil etmek. — *Ussa jan, eliň-gözüň dert görmesin —diýip, aýagyna galoşyny geýmäge hyýallandy* (A. Durdyýew). *Biz kino gitmäge hyýallandyk.*

HYÝALLANMAKLYK [hyýa:llanmaklyk], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALLANYŞ [hyýa:llanyş], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALY [hyýa:ly], *syp.* Boş arzuw, iş ýüzüne geçmedik, amala aşman galan, hyýal bolup galan.

HYÝANAT [hyýa:nat], *at.* Edilýän ýamanlyk, ýetirilýän zyýan, erbetlik. *Goy, muny bilsin her bir haýasyz! Hyýanat hiç wagt galmaz jezasyz* (A. Kekilow). *Hyýanat etmek.*

HYÝANATÇY [hyýa:natçy], *at.* Hyýanat, ýamanlyk edýän adam, hyýanatkär. *Men bular hyýanatçydyrlar diýip, hiç aýdyp bilmen* (A. Gowşudow).

HYÝANATÇYLYK [hyýa:natçylyk], *at.* Hyýanat edijilik, zyýan getirijilik, edilýän ýamanlyk, erbetlik.

HYÝANATÇYLYKLY [hyýa:natçylykly], *syp.* Hyýanat edijilikli, kast edijilikli, hyýanat alamaty bolan.

HYÝANATKÄR [hyýa:natkä:r], *at, ser.* **Hyýanatçy.** *Eýsem, şol hyýanatkär kimdi?*

HYÝANATKÄRLIK [hyýa:natkä:rlık], *at, ser.* **Hyýanatçylyk.**

HYÝANATLY [hyýa:natly], *syp., ser.* **Hyýanatçylykly.**

HYÝAR [hyýa:r], *at.1.* Bakja ekini. *2.* Şol ekiniň süýrüntik gök hasyly.

HYÝARLYK [hyýa:rlyk], *at.* Hyýar ekilen ýer, hyýaryň köp biten ýeri.

HYZLABERMEK [hyzyla:vermek], *işl.* Hyzzylap seslenibermek, hyzlap ses edibermek.

HYZLAMA [hyzylama], *işl. ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZLAMAK [hyzylamak], *işl.* Hyzzyladyly ses çykmak, hyzzyladyly seslenmek. *İlrik garalyp, çirkeý hyzlaýar, Topbak gögeýin irmän wyzlaýar* (A. Atajanow).

HYZLAMAKLYK [hyzylamaklyk], *işl. ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZLAŞMAK [hyzylaşmak], *işl.* Bilelikde hyzlamak.

HYZLATMAK [hyzylatmak], *işl.* Hyzzyladyly seslendirmek.

HYZLAWAÇ [hyzlowa:ç], *at, ser.* **Hyzlawuk.**

HYZLAWUK [hyzlowuk], *at.* Ortasyndaky iki deşikden ýüp, eriş geçirilip, soňra tow berlip, pyrlandyrylyp oýnalýan oýnawaç.

HYZLAÝYŞ [hyzylaýyş], *işl. ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZMAT, *at.1.* Biriniň talabyny, ýumşuny, zerurlyklaryny kanagatlandyrmak üçin ýerine ýetirilýän iş, çekilýän zähmet. *2.* Birine haýyr getirýän, goldaw, ýardam edýän hereket.

HYZMATÇY, *at, ser.* **Hyzmatkär.**

HYZMATDAŞ, *syp.* Birek-birek bilen hyzmatdaşlyk edýän.

HYZMATDAŞLYK, *at.* Birek-birek bilen özara peýdaly, arkalaşykly çekilýän zähmet, bileleşip edilýän iş.

HYZMATKÄR [hyzmatkä:r], *at. 1.* Biriniň garamagynda, hususy hojalygynda hyzmat edýän, zähmet çekýän adam, hyzmatçy. *2.* Biriniň bähbidini goraýan, birine hyzmat edýän adam. *Deputat bolanyndan soň, halkynyň hyzmatkäridigini bildi* (A. Durdyýew).

HYZMATKÄRLIK [hyzmatkä:rlık], *at.* Hyzmatkäriň ýagdaýy, käri, hyzmat edijilik.

HYZZYLDAMAK [hyzzyllamak], *işl.* Hyzzyladyly seslenmek.

HYZZYLDAMAKLYK [hyzzyllamaklyk], *işl. ady.* Hyzzyldamak ýagdaýy.

HYZZYLDAŞMAK [hyzzyllaşmak], *işl.* Bilelikde hyzzyldamak.

HYZZYLDATMAK [hyzzyllatmak], *işl.* Hyzzyladyly seslendirmek.

HYZZYLDAÝYŞ [hyzzyllaýyş], *işl. ady.* Hyzzyldamak ýagdaýy.

HYZZYLDY [hyzzylly], *at.* Hyzlawuk ýaly oýnawajyň ýa-da käbir zadýň hereketinden, aýlanmagyndan döreýän sesiň ady.

HYZZYLDYLY [hyzzyllyly], *syp.* Hyzzyladyly ses edýän, hyzzylap seslenýän.

HYZZYN [hyzzy:n]: **hyzzyn atmak (urmak)** *ser.* **Hyzzynlamak.** *Hezzet etseň eşege, hyzzyn urar duşaga* (Nakyl).

HYZZYNLAMA [hyzzy:nlama], *işl. ady.* Hyzzynlamak ýagdaýy.

HYZZYNLAMAK [hyzzy:nlamak], *işl.* Art aýaklary bilen depirjiklemek (esasan, eşek hakynda). *Hyzzynlap başlady eşek biçäre, Kem-kemden obadan açdy ol ara* (A. Kekilow).

HYZZYNLAMAKLYK [hyzzy:nlamaklyk], *işl. ady.* Hyzzynlamak ýagdaýy.

HYZZYNLAŞMAK [hyzzy:nlaşmak], *işl. ady.* Birnäçe bolup hyzzynlamak.

HYZZYNLAÝYŞ [hyzzy:nlaýyş], *işl. ady.* Hyzzynlamak ýagdaýy.

I

I [i:], Türkmen elipbiýiniň on birinji harpy.

IBA [i:va:], *at.1.* Bir zatdan çekinjeňlik, gaça durmaklyk; uýat, haýa-şerim. *2. göç.m.* Derek, ýerliklilik, ygrar. *Her kime syryn ýaýanyň, Sözünde iba bolarmy?* ("Şasenem – Garyp").

◊ **Iba eýlemek** çekinmek, çekinjeňlik etmek, çekinip haýsydyr bir hereketi etmekden ýüz döndermek. *Aşyklyk şeraby şeyhni mest kylyp, Şeýh taňrydan gorkup, iba eýledi* (Magtymguly). **Iba kylmak** *ser.* **Iba eýlemek.** *Uýalyp, ýerge bakyp, bizden ki iba kyla sen* (Mollanepes). *Çyrag iba kylar, ýel sesin aňsa* (Mollanepes).

IBALY [i:va:ly], *syp. 1.* Gowy, oňat, ýerlikli. *Ol, önüne at geçirenden ölenini ibaly görýärdi* (B. Kerbabaýew). *2.* Derekli, oňly. *Emma göze ilip duran ibaly zat galmandy* (R. Gelenow).

IBERIBERMEK [i:verivermek], *işl.* Iberip başlamak; ibermegi dowam etmek.

IBERILMEK [i:verilmek], *işl.* Biri ýa-da bir zat başga ýere ýollanmak, gönderilmek.

IBERİŞ [i:veriş], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERİŞDIRMEK [i:verişdirmek], *işl.* Birnäçe zady, adamy iberip çykamak, ugradyşdyrmak, ýollaşdyrmak; yzly-yzyna, gezekli-gezegine ugratmak. *Çagalary okuwa iberişdirmek.*

IBERİŞMEK [i:verişmek], *işl.* 1. Ibermäge kömek etmek. *Sen hatlary iberişäýdiň, bolmasa men ýetişiksiz günde galýardym.* 2. Bile, birnäçe bolup ibermek.

IBERME [i:verme], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERMEK [i:vermek], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady bir ýerden başga bir ýere ýollamak, ugratmak, göndermek. 2. Hal işligiň -ip goşulmasyny kabul eden ibermek işliginden soň durmak, ýörmek ýaly kömekçi işlikler gelip, täze many öwüşginli düzümlü işlik ýasalar: **Iberip durmak** birsyhly ibermek. *Men seni hor etmerin, hemişe pul iberip duraryn.*

IBERMEKLIK [i:vermeklik], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERTMEK [i:vertmek], *işl.* Ibermek işini başga birine etdirmek; ibermäge ýol bermek. *Hat ibertmek.*

IBIRTDE-ZIBIRT [ivirtde-zivirt], Ikibaka gatnaw, başagaý, howlukmaç janly hereket, eýläk-beýläk eriş-argaç gatnaw. *Halk arabaly, düýeli, eşekli, pyýada ibirtde-zibirt, her kimiň ýüzi bazara tarapdy* (H. Der-ýaýew).

IBIRTDE-ZIBIRTLIK [i:virtde-zivirtlik], *at.* Başagaýlyk, alhasaňlyk bilen edilýän hereket, alabasgyllyk, eýläk-beýläk köpçülikleýin ýetişiksiz gatnaw. *Obada ibirtde-zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşudow).

IBIRT-ZIBIRT [i:virt-zivirt], *gepl. d.,ser.* Ibirtde-zibirt.

IBIRT-ZIBIRTLIK [i:virt-zivirtlik], *at, ser.* Ibirtde-zibirtlik.

IBLIS [ivli:s], *at.* 1. *kön.s.* Adamlary ýoldan azaşdyryjy, ýaman ýola salyjy hyýaly mahluk, şeýtan. *Çyn ärler iblisiň ýoluna gitmez* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Melgun, mekir, hilegär (adam hakynda).

IBLISLIK [ivli:slik], *at, kön.s.1.* Mahluga, şeýtana mahsuslyk. 2. *göç.m.* Mekirlik, hilegärlik. *Iblislik etmek.*

IBN, *at, k. d.* Ogul, perzent (adam adynyň önünden gelip, onuň ogludygyny aňladyp gelyän söz). *Olar Berdinyýaz ibn Oraz han, Utamyş batyrğa baş boluban...* (Abdysetdar Kazy).

IÇ, *at.1.* Göwrede aşgazanyň, içegäniň, böwregiň we ş.m. ýerleşen ýeri; içki boşluk. *Içiniz häzir gowy bolar welin, iýýän zadýňyza pikir bereweriň!* (B. Pürliýew). 2. Enäniň göwresi. *Çaga terbiýesi perzent*

dünýä inenden soň däl-de, ol heniz enesiniň içindekä başlanýandyr ("Nesil"). 3. Bir zadyň içki göwrümi, sygymy, zat ýerleşýän ýeri. *Maşynyň içine-de dört adam ýerleşer.* 4. Bir ýeriň ýa-da bir zadyň arasy, ortasy, jümmüşi. *Haýatnyň içine ýygnalan zatlar näme? Tokaýlygynyň içi.* 5. *göç.m.* Adamyň pikiri, päl, niýet. *Ol hiç kime içini aýtmaýardy.*

◊ **Içi düşmek** gawun, garpyz ýaly önümleriň içi öte bişip zaýalanmak. **Içi gaýnamaz** gaty perwaýsyz; äwmezek. **Içi güjükli gürrüň** kinaýa, kine gatyşykly aýdylan iğençli gürrüň. **Içim tap** içki syrny aýtmaýan, içi pikirli (adam hakynda). *Içim tap adam.* **Içinden gaty (ýaman) getiren** sözün doly manysynda örän mekir, niýeti ýaman, içi pis. *Ol içinden gaty getireniň biridi, oňa janyňny ynanarlyk ýokdy.* **Içinden ýalyn geçen** durmuşda, işde bişişen, köpi gören. *Ol içinden ýalyn geçen adamdyr, sähel zat üçin özüni ýitirip durmaz* ("Nesil"). **Içinden ýol eden ser.** **Içinden gaty (ýaman) getiren.** **Içini köwmek** biriniň ugruny tapmak, ugruny ýekelemek, yrmak, öwüp öz diýeniňi etdirmek, ýel bermek, götergilemek. *Kuly ussanyň içini has köwmek üçin, ussa baka garady* (A. Durdyýew). **Içini üzmek** bir zadyň köpüsini almak, bilner derejede egismek, azaltmak, köpüsini sowmak. *"Tygşytlanja pullarymyň içini üzüpsiň-le" diýip, gelin adamsynyň ýüzüne seretdi.* **Içini ýakmak** biriniň gaharyny getirmek, birine garşy gidip, janyňny ýakmak. – *Tur, meniň içimi ýakma, tur, şu taýdan ugra!* – diýip, ejesi oglunyň ýüz-gözünü ýolmalap barýardy (A. Durdyýew). **Içinden geçip barmak** ýiti sowuk zerarly üsemek. *Gyşyň çapgyn şemaly içinden geçip barýar.* **Içinde saklamak** hiç kime aýtman, syr saklamak. **Için eljuk diýmek** gaty aýjymak, iýesiň gelmek. **Için gatamak** täretiň ýöremezlik. *Bizde iç gatamak ýaly keseller-ä derman ösümlikleriň hasabyna ýeňiljek bejerilýär* ("Saglyk"). **Için gorulmak** gaty aýjymak. *Biziňem-ä içimiz gorlupdyr, heý, garbanmaga zat ýokmy?* ("Türkmen pýesalary"). **Için gülmek** bir zada keýp etmek, bir iş üçin göhüň gelmek; bolmaýan bir zada içinden guwanmak. **Için gysmak** edere iş tapmazlykdan ýa-da ýekelikden ýaňa karar tapyp bilmezlik. *Iş edýän adamyň içi gysmaly dälär* (B. Seýtäkow). **Içini bermek 1)** birine ýaşyryn, gizlin syrnyň aýtmak, oý-pikiriň birine ynanmak. *Ol hemme adama syrny aýdyp, içini berip ýörmeyärdi.* 2) *ser.* **Içini gidermek. Içini boşatmak ser. Içini dökmek. Içini çekmek** duýdansyz bir zada haýran galmak, örgökden gelmek. *Şol wagtda gelip giren Mama içini çekdi: – Wah, nalajedeyin!* (B. Kerbabaýew). **Içini dökmek** birine ýaşyryn syrlynyň aýtmak; derdinmek, zeýrenmek. **Içini gepletmek** daşyňa çykarman pikirlenmek, öz göwnüne geňeşmek, öz ýanyndan

oýlanmak. **Içini gidermek** türkmen milli göreşinde: garşydaşyňa içini aldyrmak, bilini pugta gysdyrmak. *Pälwanlaryň biri goşaryny gysanda, beýlekisi içini giderdi. İçini hümetmek* närazylyk bildirmek, nägile bolmak, içinden gaharyň gelmek. **Içini it ýyrtmak** bir zat üçin gyssanmak, howlukmak, ynjalygyň açmak. *Şekeriň bolsa içini it ýyrtyp barýar* (B. Gulow). **Içini sowatmak** bir iş edip, keýpden çykamak, ahmyrdan çykamak, köşeşmek. *Ýangynly garrydyr, söger, içini sowadar, gider* (N. Saryhanow). **Içini tutmak** alaşsyzlykdan ahmyr astynda galmak, bir zada namys etmek, ahmyrly bolmak. *Eger daşhan bolsa, toprakdan alyp, Oňa bermeýänme tutýandyr için* (G. Ezizow). *Öz gazan çukuryňa özüň ýykylyp, içini tutarsyň. İçini ýakaýyn diýen ýaly* bilgeleşýin diýen ýaly, gaharyňy getirmekçi bolýan ýaly. **Için tütemek** bir zat sebäpli janyň ýanmak, aryň köýen ýaly bolmak. *Sazandanyň soňky beren jogabyna onuň içi tütedi* (N. Saryhanow). **Için ýanmak** bir zada janyň ýanmak, gaharyň gelmek. **Içi pikirli** mekir. *Ol gaty içi pikirlidir. Içi pis* adama ýagşylyk etsem diýen niýeti ýok. *Ol şeýle bir içi pis adam eken. Içi ýataklý* gören, eşiden zady hakynda gürlimeýän, bilýän zadyny içinde saklaýan (adam hakynda). *Ol gaty içi ýataklý adamdy, agzyndan gep eşitjek gümanyň ýokdur. Içi ýylamazlyk* birine bolan ýaramaz garaýşy aýrylmazlyk. *Meniň ondan tarap içim ýylanok. Iç keselleri lukmany sagl.g.* iç keselleri boýunça hünärmen, terapewt. *Halkyň saglygyny goramakda iç keselleri lukmanlarynyň wezipesi uludyr* ("Nesil").

IÇALY [iça:ly], *at.* Içalylyk bilen meşgullanýan adam, daşary ýurt döwletiniň gizlin agent, jansyz.

IÇALYÇYLYK [iça:lyçylyk], *at, ser.* **Içalylyk.** *Içaly içalynyň yzyndan içalyçylyk edýärdi* (B. Seýtäkow).

IÇALYLYK [iça:lylyk], *at.* Başga döwlete bermek niýeti bilen döwlet syry bolup durýan gizlin maglumatlary ýygnamakdan ýa-da materiallary ogurlamakdan ybarat bolan jenaýatçylykly iş.

IÇAŞ, *at.* Garyndaky iýmit galyndylary. *Ýagmyr uran keýikleriniň içaşyny aýrýp, erkegine ýükledi-de, hiňlenip goşuna geldi* (N. Pomma).

IÇDALAK [işda:lak], *at.* Gaýygyň bökeleriniň üstünden goýulýan dalak tagtalary. *Ussa gaýygyň içdalagyny ýerinde goýdy.*

IÇ-DAŞ [iş-daş], *at. 1.* Bir zadyň iç we daş tarapy, iç ýüzi we töwerek-daşy. *Içde-daşda eýesiniň görünmezligi onuň rahatlygyny gaçyrdy* (O. Ödäýew). *2.* Ýakyn we daşgyn hossarlar, garyndaşlar, goňsy-golamlar. *Ony ähli içi-daşy sylaýar.*

♦ **Içine-daşyna geçmek** birine ýalbar-ýakar etmek, ugruny tapjak bolmak, ýrmak üçin tagalla etmek.

IÇDYKMA [işdykma], *at.* Towugyň, ördegiň we ş.m. içgoşy aýrylyp, ýerine erik, sogan, burç, duz we ş.m. huruş dykylyp, garny tikilip, ýagda gowrulýan ýa-da buga bişirilýän naharyň ady. *Içdykma edilen ördek.*

IÇEGE [içege], *at.* Adamyň we haýwanyň iýmit siňdiriji ýumşajyk turba görnüşli içki agzasy. *Bu suwy içseň, aşgazanyňy, içegeleriňi, suwuklyk damarlaryňy arassalaýar* ("Edebiýat we sungat").

IÇEGEN [içegeň], *syp.* Serhoş ediji içgileri köp içmegi halaýan, içgini gowy görýän.

IÇEGENLIK [içegeňlik], *at.* İçmegi halamaklyk, köp içmegi söýmeklik. *Içegenlik adamyny sandan çykarýar* ("Watan").

IÇERI, *at. 1.* Ýaşalyan jaýyň oturylýan, goş-golam salynýan ýeri, ýaşalyan otagyň içi. *Içerimi gül ýaly saklady, naharymyza-suwumyza seretdi* ("Edebiýat we sungat"). *2. göç.m.* Bir öýde, maşgalada ýaşaýanlar, maşgalanyň uly-kiçi hemmesi. *Ýeri, oglum, Anna jan, içeriňiz saglykmy?* (A. Alamyşow).

♦ **Içerini çaykamak** maşgala durmuşyny bozjak bolmak, maşgala agzalalyk salmak. *Içeriniň çaykanmagynyň ýene bir sebäbi serhoş ediji içgiler bolupdyr.*

IÇERIK [içeri:k], *at.* Jaýyň, öýüň içine. *Biz içerik girdik.*

IÇERKI, *syp.* Bir ýeriň, ýurduň, guramanyň we ş.m. içki ýagdaýyna, şol ýeriň hut özüne degişli bolan.

♦ **Içerki bazar** harydyň ýurduň içindäki dolanyşyk gerimi.

IÇERLIK, *syp. 1.* İçmek üçin alnan, alyp goýlan, içmäge gerekli. *Içerlik suw alyp goýduňuzmy? 2.* İçmäge ýaramlylyk. – *Çaýyň içerligi barmy ýa gaty sowapmy? – Içerligi ýok. 3.* Bir gezek içmäge ýeterlik, bir gezek içir ýaly. *Her haýsynyň meşiginiň düýbünde-de ýeke içerlik suwlary galypdy* (B. Kerbabaýew).

IÇERMEN, *syp.* İçmäge meýilli.

IÇGEÇME [içgeçme], *at.* İçegeleriň işleýşiniň bozulmagy sebäpli, täretiň suwgalyp, içiň tiz-tizden ýöreme keseli. *Ýazyň başynda çagalarda içgeçme keseli ýüze çykýar. İçgeçme ýokuşanda, körpäniň özüni alyp barşy üýtgeýär* ("Saglyk").

IÇGI [içgi], *at. 1.* İçmek üçin suwuklyk. *Alkogolsyz içgiler. Şerbet içgisi. Koka-kola içgisi. 2.* Düzüminde alkohol bolan arak, çakyr, konýak we ş.m. *Günde içilýän içgi bu keseli has-da beterleşdiripdir* ("Saglyk").

IÇGILI [içgili], *syp.* Serhoş ediji alkogolly içgi içen. *Sürüji içgili ýagdaýda ýol hereketini bozýar. İçgili adam.*

IÇGIN [içgi:n], *hal. 1.* Janypkeshlik bilen, çyn ýürekden, düýpli. *Täze guruljak ymaratlaryň taslamalary bilen içgin tanyşdy* ("Türkmenistan").

2. Mähirli, gadyrly, tüýs ýürekden. *Olar içgin salamlaşdylar.* 3. Setir, hatar zatda iç tarapyna çekilip duran, hataryň iç tarapynda salnan. *Ho-ol içgin salnan tamyň agzyndaky ak öýde bir goja ýaşayar.*

İÇGIN-İÇGIN [içgi:n-içgi:n], *hal.* 1. Has janypkeshlik bilen, çyn ýürekden. *Ýurduň baýlyklary hakynda içgin-içgin gürrüň berýär ("Watan").* 2. Gadyrly, mähirli. *Özümlen bilen deň-duşlar hem garrylar meniň bilen ýitirip tapan ýaly salamlaşyp, içgin-içgin görüşdiler* (N. Pomma).

İÇGINLIK [içgi:nlik], *at.* Mähirlik, gadyrlylyk, ýakynlyk. — *Çaga-çuga hemme saglykmydyr, Aman poşsy! — diýip, Goçmyrat içginlik bilen sorady* (A. Gowşudow).

İÇGINSIREME [içgi:nsireme], *iş ady.* İçginsirmek ýagdaýy.

İÇGINSIREMEK [içgi:nsirmek], *işl.* Has gadyrly, mähirli bolan bolmak, içgin duran bolmak. *Rahym ýylma aýalynyň beýle içginsiremegine geňergenip, elini ýuwdy* (O. Ödäýew).

İÇGOŞ [içgoş], *at.* Ynsandyr haýwanyň içasy (garny, içegesi, bagröýkeni we ş.m. agzalary). *Içgoşy çogdurylan, bokurdagy çýnelen güjük gana bulaşyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew).

İÇGYSDYRYJY [içgysdyryjy], *syp.* Aram-takatdan aýyrýan, ýürek gysdyrýan, tukatlandyryýan. *Içgysdyryjy dymşlyk.*

İÇGYSGYÇ [içgysgyç], *ser.* İçgysgynç. *Çöl oňa başda içgysgyç ýaly görünse-de, soňabaka öwrenişip gitdi.*

İÇGYSGYNÇ [içgysgynç], *syp.* Çolalykdan, gyzyksyzlykdan ýaňa ýüregini gysdyrýan, tukat. *Dynç alyş günleri çagasyz mekdebiň bosagasyndan gireniňden bir hili içgysgynç howa kalbyňy eýeleýär ("Mugallymlar gazeti").*

İÇIGAR [içigar], *gepl.d.* Bir zatdan käýinilende, gaharyň gelende aýdylýan söz. *Wah, ýöne şu içigar saça alajym ýok, agaryp gidip barýar ("Edebiýat we sungat").*

◊ **İçigar galan (galmyş)** käýinilende, gaharyň gelende aýdylýan söz düzümi. *İçigar galany şakyrdadyp oturma-da, ýok et-dä!* (B. Kerbabaýew).

İÇIGARA [içigara], *syp.* Birine görüplik, görübilmezçilik edýän, bahyl; erbet niýetli.

İÇIGARAÇYLYK [içigaraçylyk], *ser.* İçigaralyk. *Olara päsgel berýänem, içigaraçylyk, görüplik edýänem ýok.*

İÇIGARALYK [içigaraçylyk], *at.* Birine edilýän görüplik, görüplik, bahyllyk.

İÇIGIŞ [içigış], *iş ady.* Awunys, azar çekiş.

İÇIGLI [içigli], *syp.* Birinden ahmyrly, arly, öçli, gaharly. *Gelin oňa bakan gözünüň gytagyňy aýlady,*

ýaşmagyny çýnöp, bürenjegini içigli ýaly çekdi (B. Kerbabaýew).

İÇIKDIRIŞ, *iş ady.* Birini awundyrys, azar beriş.

İÇIKDIRME, *iş ady.* Birini awundyrma, azar berme.

İÇIKDIRMEK, *işl.* 1. Biriniň tenini awundyrmak, bir ýerini agyrtmak, urmak. *Onuň ogly garagoldy, ýanyna baran çagany içikdirip goýberýärdi.* 2. *göç.m.* Biriniň işini, arzuw-hyýalyny puja çykarmak.

İÇIKMEK, *işl.* 1. Urulmak sebäpli teniň awamak, awunmak. *Içigen Kyýas bykynyň yzasynda zordan çydasa-da, syr bermän ýylgyryp goýberdi* (N. Jumaýew). 2. *göç.m.* Işni duýdansyz ýagdaýda tersine çözülmegi. *Onuň bar arzuwy puç bolup, içigip galdy.*

İÇILMEK, *işl.* Suwuk zatlar owurtlanyp ýuwdulmak. *Çay içilip başlanansoň, göwünler hem göterilen ýaly boldy* (B. Seytäkow).

İÇİM, *at.* İçmek üçin ýaramlylyk, tagam taýdan ýakymlylyk derejesi. *Gök çayň içimi oňat bolýar.*

İÇIMLIK, *syp.* İçmek üçin niýetlenen, içer ýaly. *İçimlik suw.*

İÇİNDE [içinne], Bir ýeriň ýa-da bir zadyň ortasynda, jümmüşinde; belli bir wagt aralygynda, dowamynda. *Az wagtyň içinde gurlan lowurdap duran ymaratlar.*

İÇINDEN [içinnen], Bir ýeriň ýa-da bir zadyň ortasyndan, jümmüşinden, arasyndan. *Sil suwy obanyň içinden akyp geçýärdi.*

İÇİNDEN [içinden], *hal.* Daşyndan däl-de sessiz, başgalara eşidilmez ýaly edip (*içimden, içinden, içinden* ýaly ulanylýar). *Ýanyňdakylara päsgel bermejek bolsaň, ýat tutmaly goşgyňy içinden oka.*

İÇIRGI [içirgi], *at.* Eýeriň, gaňňanyň ýonasyňyň aşagyndanmalyň arkasyna atylýan bölek ýumşak keçe. *Ol onuň endamyny içirgi bilen süpürdi, jul salman, çyplaň eýerledi* (B. Kerbabaýew).

İÇIRGILEMEK [içirgilemek], *işl.* Ata, ýaba, eşege içirgi salmak, içirgi keçesini malyň arkasyna atmak. *Ol atyny içirgiledi.*

İÇIRGILENMEK [içirgilenmek], *işl.* İçirgi salynmak.

İÇIRGILETMEK [içirgiletmek], *işl.* İçirgi saldyrmak.

İÇIRGILIK [içirgilik], *syp.* İçirgi üçin niýetlenen, içirgi etmäge ýaramly. *Ol içirgilik keçe gözledi.*

İÇIRILME, *iş ady.* Suw, derman ýaly zatlary içirme, owurtlama ýagdaýy.

İÇIRILMEK, *işl.* Suw, derman ýaly narseleri içirmek, owurtlatmak. *Nähoşa dürli dermanlar içirildi.*

İÇIRILMEKLIK, *iş ady.* Suwuklygy içirmeklik, owurtlatmaklyk.

İÇIRMEK, *işl.* 1. Suw, derman we ş.m. zat bermek, owurtlatmak. *Çaga suw içirmek.* 2. *göç.m.*

Birine gep bermek, ýalan-ýaşyryk gürründen doýurmak. *Görýän welin, seni kemsiz içiripdirler* (B. Kerbabaýew).

İÇİŞDIRMEK, *işl.* Suw we ş.m. suwuk zatlary yzly-yzyna içmek.

İÇİŞLIK, *syp.* Çay, şerap we ş.m. içmek bilen bagly oturylyşyk, içmek üçin gurulýan meýlis. *Olar dostlar bolup çay içişlige ýygnandylar.*

İÇİŞME, *iş ady.* Çay, şerap ýaly zatlary köpçülik bolup içme.

İÇİŞMEK, *işl. 1.* Bile içmek. *Wah, sakgaldaş, bu jaýda oturyp, bir çäýnek çay hem içişmän, armanlyja gitdiň-dä* (B. Seýtakow). **2.** Biri-birinden kem galmajak bolup içmek. *Biri bilen arak içişmek.*

İÇİŞMEKLIK, *iş ady.* İçişmek ýagdaýy.

İÇİYANGYNLY [içiýangynly], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan gaharly, içi ýanyp duran, ahmyrly, öçli.

İÇİYANGYNLYLYK [içiýangynlylyk], *at.* Içiýangynly halda bolmaklyk, birinden ýa-da bir zatdan gaharlylyk, içi ýanyp durmaklyk, ahmyrlylyk, öçlülük. *Ol içiýangynlylyk bilen golaýynda duranlara dazaryldy.*

İÇKI, *syp. 1.* Bir zadyň iç ýüzünde, iç tarapynda ýerleşýän, içindäki. *Içki tamyň gapysynda ol ädigin çykaryp, öýe joraply girdi* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Daşky eşikleriň içinden geýilýän geýim. *Hawa, ýeke egnindäki içkisi galdy, onam şu gün agşam ýuwarýn-da* (A. Durdyýew). **3.** Döwletiň, hökümetiň we ş.m. öz içki ýagdaýyna degişli, içkeri. *Içki hem daşky işleri ýerbe-ýer etmek aňsat däl.*

İÇLEKLI [işlekli], *at.* İçine üwelen ýa-da ownuk dogralan et salnyp bişirilýän çörek görnüşli tagam. *Hemişe içlekli çörek miýesser bolup duranok* (A. Gowşudow).

İÇLEME [işleme], *at.* Hamyr ýaýyp, içine dogralan et dykylyp bişirilýän tagamly nahar, içlekli.

İÇLENMEK [işlenmek]: **guýrugy içlenmek** **1)** guýrugyna ýag ýygnap başlamak, semrärp ugramak. **2)** özüni tutmak (adam hakynda). *Onuň sähel guýrugy içlense, saňa-da, maňa-da rehim etmez* (B. Kerbabaýew).

İÇLIK [işlik] **I**, *at.* Geýim-gejimiň, ýorganyň we ş.m. iç ýüzünden tutulýan mata. *Ol begresiniň içligini ýüpekden edipdir.*

İÇLIK [işlik] **II**, *at.* Käbir resminamalaryň içine bahalar ýa-da gaýry maglumatlar ýazylyp salynýan ýörite goşmaça kagyz.

İÇLIKLEME [işlikleme], *iş ady.* İçliklemek ýagdaýy.

İÇLIKLEMEK [işliklemek], *işl.* İçlik etmek, iç ýüzüne içlik tutmak. *Ol dony içlikledi.*

İÇLIKLENMEK [işliklenmek], *işl.* Donuň, çäkmeniň, çabydyň içine içlik tutulmak. *Mawut çabyt içliklendi.*

İÇLIKLETMEK [işlikletmek], *işl.* Eşiğe içlik etdirmek. *Ol kürtesini içlikletdi.*

İÇLIKLIK [işliklik], *syp.* İçlik üçin niýetlenen, içlik üçin ýaramly. *Ol donuna içliklik mata aldy.*

İÇME, *iş ady.* Suwuklygy içmek ýagdaýy.

İÇMEK I, *işl. 1.* Suwuklygyň belli bir mukdaryny owurtlap ýuwutmak. *Çaý içmek. Çal içmek. Suw içmek. Üzümiň suwuny içmek. 2.* Alkogolly içginiň belli bir mukdaryny owurtlap ýuwutmak. *Arak içmek. Çakyr içmek. 3.* İçmek işliginin öňünden käbir at sözleri gelip, täze many öwürşginli düzümlü işlik ýasalyar: **Derman içmek** derman suwuklyk görnüşinde bolsa, şol durşuna, gaty, poroşok görnüşli bolsa, suw bilen owurtlap ýuwutmak.

♦ **İçen suwy bokurdagyndan (alkymyndan) görnüp duran** *gepl.d.* näzik beden, gaty owadan, görmegeý (aýal maşgala barada). *Ol içen suwy alkymyndan görnüp duran maşgalady.*

İÇMEK II, *at.* Goýun derisinden ýüni iç ýüzüne edilip tikilýän milli eşik, possun. *Sen meniň häzir giň içmege sygman, gabarylyp oturanyma garama* (N. Saryhanow).

İÇMEKÇE, *at.* Guşaklyga ýetýän gysga içmek, kelte içmek.

İÇMEKÇI, *at.* İçmek tikmek bilen ýörite meşgul bolýan tikiçi ussa. *İçmekçi diýsinler, possunçy diýsinler, ýöne ol öz bahasyny bilýän buýsançly adamdy* (B. Hudaýnazarow).

İÇMEKLIK, *syp.* İçmek etmek üçin niýetlenen, içmek tikmäge ýaramly. *Ol bazardan içmeklik deri aldy.*

İÇPARAWUZ, *at.* Gaýyk dommalynyň gorumynyň yokarky erňeginiň iç ýüzünden berklik üçin kakylýan tagta zolak.

İÇRE [içire], *k.d.* İçinde. *Il-günüme bagş etdim Zyban içre asalym* (Magtymguly). *Bahar içre niçe zatlar, Owwal gögär, soň gül çykar* (Zelili).

İÇÝAG [içýa:ğ], *at.* Malyň garnynyň daşyndaky ýag. *Içýaga gowrulan bagyr.*

İÇÝAKGYÇ, *syp.* Janyňa degýän, gaharyňy getirýän, göwnüňe ýakmaýan. *Tüýlek egri burnunyň hanalaryna ýel berip, Seydiniň üstünden içýakgyç gülüp, öwnüp, şahyra şeýle gyjالات beripdir* (N. Pomma).

İÇÝAKGYÇLYK [içýakgyşlyk], *at.* Janyňa degijilik, gaharyňy getirijilik, göwnüňe ýakmazlyk.

İÇÝAKGYNÇ, *syp., ser.* **İçýakgyç.** *Onuň ýaly içýakgynçlaram bolýar* (Ö. Abdyllyýew).

İÇÝAKGYNÇLYK [içýakgynşlyk], *at, ser.* **İçýakgyçlyk.**

İÇÝAN [içýa:n], *at.* Bognaýakly, bogun-bogun guýrugy arkan jaýtarylyp duran, zäherli mör-möjek.

◇ **Gara içýan** içýanyň gara reňkli has zäherli görnüşi. **Sary içýan** içýanyň gögümtil-sary reňklisi.

İÇÝANAGZY [içýa:nağzy], *at.* 1. Bir tarapy açyk dörtburçlugyň burçlaryny birikdirýän atanak çyzylyp, iki adam bolup çöp göçülýän oýun. 2. Haly önümlerine, egin-eşiğe arasy üzülyän gözenek şekilli, gyzyly kürtä goçak görnüşinde salynýan nagys. 3. Gyrda bitýän otuň ady.

İÇÝUWMA [içýuwmə], *at.* lukmanç. Suwuklyk goýbermek arkaly ýogyn içegäni arassalamak. *Käbir iç kesellerini derman ulanmazdan, içýuwma arkaly bejermek bolýar.*

İDEDİJİ [i:dediji], *at.* Mal-gara esewan bolujy, mal bakýan, mal-gara saklaýan adam. *Hajy aga daşaryk çykylýan gapa ýetýänçä, birnäçe kemçilikleri towuk idedijilere görkezdi ("Türkmenistan").*

İDEDİLMEK [i:dedilmek], *işl.* Ideg edilmek. *Gowaçalaryň ähli görkezmelere laýyklykda idedilendigi görnüp dur ("Watan").*

İDEDİŞMEK [i:dedişmek], *işl.* 1. Idetmäge kömekleşmek. *Okuwçylar mallary idedişmäge söz berdiler.* 2. Bilelikde idetmek.

İDEĞ [i:değ], *at.* 1. Birine ýa-da bir zada edilýän idi, alada, gözegçilik, garaşyk. 2. Birini ýa-da bir zady tapmak, ele salmak üçin gözleg, agtaryş, aňtaw. *Onsoňam gijöýlänler gerk-gäbe naharlandym-da, aňşam şamynyň ideğine-de çykmadym (T. Gurbanow).* 3. *göç.m.* Süýreg, tirkeg, ideklenýän.

İDEĞÇİ [i:değçi], *at.* Gözegçilik ediji, esewan bolujy, ideýji, ideýän adam. *Seniň üçin ýörite ideğçi belledim ("Edebiyat we sungat").*

İDEGLEME [i:degleme], *iş ady.* Ideglemek ýagdaýy.

İDEGLEMEK [i:deglemek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň soragyna çykmak, aňtamak, gözlemek, idemek. *Goşundan gaýdyp gelemsoň, sizi idegläp, birnäçe gezek hat ýazypdym (N. Jumaýew).*

İDEGLENMEK [i:değlenmek], *işl.* Gözlenmek, soralmak, ideğine çykylymak. *Adam diýeniň ideglenip durulsa ýagşy.*

İDEGLETMEK [i:değletmek], *işl.* Ideglemegi, gözlemegi birine tabşyrmak, buýurmak. *Bay, özüni idegledýän-ow!*

İDEGLİ [i:değli], *syp.* 1. Biri tarapyndan gözegçilik, idi, alada edilýän. *Idegli bagyň miwesi hem köp bolýar.* 2. Gözlenýän, agtarylýan, gereklenýän. *Idegli adam.*

İDEGLİLİK [i:değlilik], *at.* Idegli bolmaklyk, idegi barlyk, idegsiz dälilik.

İDEGSİZ [i:değsiz], *syp.* 1. Idegi ýok, idegli däl, biri tarapyndan garaşyk edilmeyän, ugruna seredilmeyän, intipis edilmeyän, göz-gulak bolunmaýan. *Ker hem lezzet tapmaz asta söhbetden, Idegsiz gezmeklik köre ýarasmaz (Zelili).* 2. Agtarylmaýan, indelmeyän, gözlenmeyän, gereklenmeyän. *Tapylgysyz bagşydy, idegsiz günü bolmazdy ("Edebiyat we sungat").*

İDEGSİZLIK [i:değsizlik], *at.* 1. Idegsiz bolmaklyk, idegi ýokluk, idegli dälilik, ugruna seredilmezlik. 2. Agtarylmaýlyk, gözlenmezlik.

İDEĞ-SORAG [i:değ-so:roğ], *at.* Bir zady, birini aňtaýyş, gözleg, ondan-mundan soratýyş. *Weli aga, pully nirelere baran bolsaň, şo taýdan ideğ-sorag edip gör, nirelere bardyň? (A. Durdyýew).*

İDEKLEMEK [i:deklemek], *işl.* Birini yzyňa düşürüp ýörmek, malýň bagyndan ýa-da biriniň syýyndan tutaklap ýörmek.

İDEKLEŞMEK [i:dekleşmek], *işl.* Birini yzyňa düşürüp ýörmek, ýöremek. *Näme idekleşip yörsüňiz?*

İDEKLETMEK [i:dekletmek], *işl.* Ideklemegi başga birine etdirmek, ideklemäge ýol bermek. *Sen haçana çenli özüňi idekledip yörjek?*

İDELMEK [i:delmek], *işl.* Soralmak, gözlenmek. *İdelýän zat arzyladyr.*

İDEME [i:deme], *iş ady.* Ideglemek ýagdaýy.

İDEMEK [i:demek], *işl.* 1. Ideg etmek, ugruna seretmek, garaşyk etmek, alada etmek, göz-gulak bolmak. 2. Birini, bir zady gözlemek, agtarmak, gereklemek. *Adamlar seni idäp dursa, sen olary idäp dursaň – bu nähili gowy! ("Edebiyat we sungat").*

İDENEKLEMEK, *işl.* Baş aýlanmak, deňagramlylygyňy ýitirmek zerarly entäp gitmek, entireklemek, büdräp, öňe tarap ümzük atmak. *Daşa büdredim-de, idenekläp gtdim.*

İDENEKLEŞMEK, *işl.* Iki ýa-da köp bolup ideneklemek, entirekleşmek. *Nämä idenekleşip yörsüňiz!*

İDENEKLETDİRMEK, *işl.* Ideneklemek işini başga birine tabşyrmak.

İDENEKLETMEK, *işl.* Itip ýa-da özüne tarap çekeläp entirekletmek, südenekletmek, zor bilen itekläp ýöretmek.

İDEOGRAFIÝA [ideogra:fiýa], *at, dil b.* Ideogrammanyň kömegi bilen ýazylýan hat.

İDEOGRAMMA [ideogra:mma], *at, dil b.* Bir diliň aýry-ayry seslerini däl-de, onuň sözlerini görkezýän şertli ýazuw belgisi.

İDEOLOGIÝA [idiýolo:giýa], *at.* Sosial toparlaryň bähbitlerini aňladýan syýasy, hukuk, filosofik, ahlak, dini, estetik ideýalaryň we garaýyşlaryň sistemasy. *Şu gün biz ideologiýa işini alyp barmagyň iň möhüm meselelerini maslahatlaşmak üçin köpçülikleýin habar*

beriş serişdeleriniň orny hakynda we olaryň jemgyýeti kemala getirmekdäki, şeýle hem häkimiýetiň we ýurdumyzyň abraýy we olar baradaky garaýşy berkitmekdäki wezipeler barada geňeşmegi makul bildik (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet adam üçindir, 3 s.).

IDEŞMEK [i:deşmek], *işl.* 1. Iki ýa köp bolup ideg-sorag etmek. 2. Idemäge kömek etmek. *Menem ideşdim weli, derek tapyp bilmedik.*

IDETDIRMEK [i:detdirmek], *işl.* Idetmek işini başga birine etdirmek. *Ýaş göleleri idetdirmäge bermek.*

IDETME [i:detme], *iş ady.* Idemek-soramagy birine tabşyryp, buýrup etdirmek.

IDETMEK [i:detmek], *işl.* 1. Idemek, gözlemek işini başga birine etdirmek. *Men seni köp ýerden idetdim.* 2. Birine ýa bir zada esewan bolmak, göz-gulak bolmak, ekläp-saklamak, ugruna seretmek, gözegçilik etmek. *Ýüpek gurçugyny idetmek möwsümine hemmetaraplaýyn taýýarlyk görüldi ("Watan").*

IDEÝA [ide:ýa], *at.* 1. Nazaryýet ulgamynyň, şol sanda dünýägaraýşyň esasynda ýatýan kesgitleýji düşünje. *Täze galkynyşyň ideýalarynyň dabaralanmagy.* 2. Öňe sürülýän pikir. *Çeper eseriň ideýasy.*

IDİ [i:di], *at.* 1. *ser. Ideg* 1. *Olar zähmetsöýer işçileriň mähirli idisi bilen birkemsiz boý alypdyrlar, birkemsizem hasyla durjakdyr* (N. Baýramow). 2. Terbiýe, görüm-görelde. *Ol idi görmedik oglan-a däl ýaly.*

IDIBERMEK [i:divermek], *işl.* Idip başlamak, itmegi dowam etdirmek.

IDILI [i:dili], *syp.* 1. *ser. Idegli* 1. *Idili agaç güünden ösýärdi.* 2. Derekli, ugurly, oňly, göwnejaý. *Ondan idili zada garaşamok.*

IDILIK [i:dilik], *at.* Gowulyk, oňlulyk.

IDILIRÄK [idilirä:k], *syp.* Derekliräk, oňlurak. *Aýtjak bolsaň-a, idiliräk edip aýt, bolmasa-da işime turjak* (H. Garabaýew).

IDILMEK [i:dilmek], *işl.* Idilip äkidilmek. *Idilip gelen gök erkek töwereginde gaýmalaşýanlara gözlerini tegeläp ýalt-ýult garady.*

IDIN [idi:n], *at.* Ygtyýar, rugsat, jogap. *Gitmäge idin almak.*

IDINLI [idi:nli], *syp.* Rugsatly, ygtyýarly, jogaply. *Nirä gitseň, eneň-ataňdan idinli gitgin!*

IDINLILIK [idi:nlilik], *at.* Bir işi etmäge ygtyýarlylyk, rugsatlylyk.

IDINSIZ [idi:nsiz], *syp.* Ygtyýarsyz, bidin, rugsatsyz. *Bardy-geldi, üýtgeşik zat bolaysa, ol ony*

"Allanyň emri bilen bolýandyр, şondan idinsiz çöp başy gymyldamaz" diýip düşündirýärdi (N. Esenmyradow).

IDINSIZLIK [idi:nsizlik], *at.* Bir işi etmäge rugsatsyzlyk, ygtyýarsyzlyk, jogapsyzlyk.

IDIRDETMEK, *işl.* Öz erkine goýman iteneklemek, birini güýç bilen itekläp südeneklemek, bir ýerinden tutup idirdikletmek.

IDIRDIKLETMEK, *işl., ser. Idirdetmek.* *Ony idirdikledip äkitdiler* (A. Nazarow).

IDISIZ [i:disiz], *syp.* 1. *ser. Idegsiz.* 2. Terbiýesiz, görüm-göreldesiz, ugursyz, dereksiz.

IDISIZLIK [i:disizlik], *at.* 1. *ser. Idegsizlik.* 2. Tertipsizlik, görüm-göreldesizlik, ugursyzlyk, dereksizlik.

IDIŞ [i:diş], *iş ady.* Itmek ýagdaýy.

IDIŞMEK [i:dişmek], *işl.* 1. Itmäge kömekleşmek. *Düýesi adamçy bolansoň, men oňa ony idişmeli boldum.* 2. Bilelikde itmek. *Oglanlar düýelerini idişip barýardylar.*

IDI-YSSYWAT [i:d(i)-yssuwa:t], *at.* Ideg, gözegçilik, garaşyk (iým bermek, suwa ýakmak we ş.m.). *Ak sakgally ýaşuly ertir at çapyşygy bar diýlen gijesi önlerem rahat ýatyp bilmezdi, atyna idi-yssywat edip, ertirki boljak zatlary serinde aýlap geçirerdi* (O. Ödäýew).

IFLIS [ifli:s], *at, ser. Üflis.*

IG [i:ğ], *syp., taryh.* Sap ganly, garnuwy bolmadyk, garnuwsyz, garynjasyz (türkmenler hakynda). *Molla boldy her ön ýeten nadanlar, Igi, guly hoja çata başlady* (Magtymguly).

IGDE [igde], *at.* 1. Inçe çal ýaprakly miweli uly agaç. *Suwly ýabyň gyralaryny bolsa igdedir tut agaçlary tutup otyrды* (A. Durdyýew). 2. Şol agajyň daşy gyzyly gabykly, içi şanikli miwesi. *Haltasyndaky kişdedir igdeleriň ýekejesini-de goýman, çagalara hem ululara paýlap berdi* (N. Pomma).

◊ **Igdäň aşagyndan geçen ýaly** ugursyz-utgasyz gürläýän, kellesi sāmān ýaly samsyklaç gürläýän. **Igdäniň aşagynda ýatan ýaly bolmak** akyly üýtgän ýaly bolmak. **Igdeden gaçan ýaly** egin-eşiği pes, üst-başy ýaramaz geýnen, gerekli derejede geýinmedik.

IGDELEMEK [igdelemek], *işl.* Igde getirmek, igde düwmek. *Bu igde oňat igdeläpdir.*

IGDELIK [igdelik], *syp.* Igde agajynyň köp gögerip oturan ýeri. *Olar igdelikden daşrakda düşlediler.*

IGDEÝAPRAK [igdeýapyrak], *at.* Gawunyň bir görnüşiniň ady.

IGDIŞ [i:ğdi:ş], *syp.* Sap tohum gylýaldan bolan. *Igdiş atlaryň işi hayyr, olar üme-dile düşýär* (S. Myradow).

IGE [i:ge] *at, teh.* Metal gurallary ýiteltmek, ýylmamak, byçgy, ary ýaly senetlere diş kesmek üçin ulanylýan, ýüzi iri ýa-da ownuk dişli polat gural. *Üçburç ige. Togalak ige. Ýasy ige. Döptburç ige.*

◇ **Igäni süýkemek (sürtmek)** birine bir zat üçin igenip irizmek, gyjالات berip, ýürege düşmek.

IGELEME [i:geleme], *iş ady.* Igelemek ýagdaýy.

IGELEMEK [i:gelemek], *işl.* Ige çalyň ýiteltmek, ýonmak, ýylmamak. *Ýüzi gaýdyşan pili ilki igeläp, yzyndanam çalgydaş ýöretdi.*

IGELENMEK [i:gelemek], *işl.* Igeläp ýiteldilmek. *Igelenip ýiteldilen pyçak.*

IGELEŞDIRMEK [i:geleşdirmek], *işl.* Gurallaryň birnäçesinin ýüzünü (tygyny) igeläp çykamak, ýiteldiřdirmek. *Pyçakdyr keserleri igeleşdirdiler.*

IGELEŞMEK [i:geleşmek], *işl.* 1. Igelemäge kömekleşmek. 2. Bile igelemek.

IGELETMEK [i:geletmek], *işl.* Igeleme işini birine buýrup, tabşyryp etdirmek. *Pyçagy ussa igeletdirmek.*

IGENÇ [i:genç], *at.* Bir iş ýa-da bir zat üçin bildirilýän nägilelik, närazylyk üçin aýdylyan iňirdi, käýinç. *Onuň igeňç baryna ezilip, ejizlän ýüregi uly iňkise gitti ("Watan").*

IGENÇLI [i:genişli], *syp.* Iňirdili, käýinçli. *Ol hem ýassygy dyzynyň aşagyna salyp, dikelip oturdy, ýoldaşyna igeňçli göz bilen garady (B. Kerbabaýew).*

IGENÇSIZ [i:genişsiz], *syp.* Iňirdisiz, käýinmän. *Toýy igeňsiz, öýke-kinesiz sowaymak hem aňsat däl.*

IGENDIRMEK [i:ğennirmek], *işl.* Birini igenmäge iteklemek. *Ony igendirmek niýeti bilen maňa göz gypdy.*

IGENJEŇ [i:genjeň], *syp.* Bir zatdan nägile, närazy bolup iňirdegen, başga birine käýinýän, iňre. *Ol gaty igenjeň adam.*

IGENJEŇLIK [i:genjeňlik], *at.* Nägilelik, närazylyk bildirip iňirdegenlik, käýinjeňlik, iňrelik. *Igenjeňlik aňa bolanda, şägirdiň halypadan öýkeläýmegi-de mümkin ("Edebiýat we sungat").*

IGENIŞIK [i:genşik], *at.* Biri-biriňe iňirdeýiş, özara nägilelik bildiriş. *Yerliksiz igeňşik kâte döwletli işleriň hem ilerlemegine päsgel berýär ("Watan").*

IGENIŞMEK [i:genişmek], *işl.* Bilelikde igenmek. *Işlemän birek-birege igeňşmegiň ýa-da öýke etmegiň geregi ýok ("Nesil").*

IGENMEK [i:genmek], *işl.* Bir iş üçin nägilelik bildirmek, närazylyk bilen iňirdemek, zeýrençli käýinmek. *Mülkiniň nirä gidenini aýtmandygy üçin, gaýyn enäniň kiçi gelnine igenesi geldi (O. Ödäýew).*

IGEŞIK [i:geşik], *at, ser.* Igeňşik.

IGIMAJY [i:ğima:jy], *syp.* Öwrendekli, zol gaýtalanýan kesel.

IGIN [i:gin], *at.* Goýun, geçi ýaly mallar guzusyny, owlagyny almadyk mahalynda, guzlan malyň ak etini duz bilen mynçgamak arkaly geçirilýän çäre.

IGINDIRMEK [i:ğinnirmek], *işl.* Birini iginmäge mejbur etmek.

IGINME [i:ginme], *iş ady.* Çygylma, bedeniňe zor salma.

IGINMEK [i:ginmek], *işl.* Agyr ýük götermek ýa-da güýç talap edýän zähmet, çydamсыз agyry zerarly çygylmak, içegeleriňe, damarlaryňa zor salmak. *Oba lukmany iginmegiň nähili zyýanlydygyny sadaja mysallar arkaly düşündirdi ("Saglyk").*

IGLEME [i:gleme], *iş ady.* Arryklama, horlanma ýagdaýy.

IGLEMEK [i:glemek], *işl.* 1. Kesel, çyrçyk zerarly horlanmak, süňk bolup galmak. *Çyrçyklamda ýüplük ýaly igläpdim, Maňa öz ganyňdan siňdiripdiň sen (B. Hudaýnazarow).* 2. Iýmit, şöhle, suw, bejergi ýetmezligi sebäpli, boý alman galmak, eýikmān ösüşden galmak. *Ýakynrak baryp seretseň, şol haşal otlaryň aşagynda igleşip oturan gowaçalara gözüň düşýär ("Türkmenistan").* 3. Köp ulanylmagy sebäpli öňki durkuny ýitirmek, iýlip inçelmek (metal gurallar hakynda). *Pyçak igläpdir.*

IGLETMEK [i:ğletmek], *işl.* 1. Arrykatmak. *Inçekesel ony halys igledipdir. Haşal otlar sogany igledipdir.* 2. göç.m. Iňirdäp ýadatmak, igenip ýürege düşmek. *Dayhanyň höwesini igledýän üznüksiz zähmet däl-de, hasylyň yrya edilmegidir ("Watan").*

IGLI [i:gli], *syp.* 1. Näsaglyk we iýmit ýetmezligi sebäpli horlanan, arryklan, iglān. 2. Iýmit, şöhle, suw ýetmezligi sebäpli ösmān, eýikmān galan. *Iglije gowaçalary aýyrmaly.* 3. Köp ulanylyp agzy iýlen, inçelen. *Ol dil ýaly süýnmejik garaja daşa igli päkisini çalyň oturan ekeni (N. Pomma).*

IGLIK [i:ğlik], *at.* Garnuwsyzlyk, garyndysyzlyk.

IGLILIK [i:ğlilik], *at.* 1. Ýarawsyzlyk sebäpli örān hor ýagdaýa düşmeklik (köplenç, çaga hakynda). *Onuň iglilikden gözi açylmady.* 2. Gowy ösüp bilmān, göýdük bolup oturanlyk. *Gowaçalaryň igliligi görnüp dur.*

IHTIOLOGIÝA [ihtiólo:giýa], *at.* Zoologiýanyň balyklary öwrenýän bölümi.

IJAN [i:ja:n], *at.* Künji soka salnyp, az-kem döwlerden soň bölklenen kak bilen bilelikde döwlyp ýasalan logala şekilli iýmit.

IJI [i:ji], *at, lukmanç.* Adamyň beden öýjüklərini çüýredýän kesel, düşen ýerini iýýān suwly baş.

IK [i:k], *at.* Yünden, pamykdan ýüplük egirmek üçin ýokarsy dilik gözli ýönekeýje gural. *Ik egirmek.*

◇ **Ik ýaly bolmak** horlanmak, eti-gany dökülmek.

IKARA [ika:ra], *at.* Iki ýeriň, iki zadýň arasy, aralygy.

IKARADA [ika:rada], Bir zat tamamlanyp, ikinji bir zat başlanmanka ýüze çykýan wagt. *Şol ikarada traktorçy ýigit ulag gerekdigini aýtdy.*

◇ **Ikarada derde (azara)galmak** iki adam arasyndaky iş, waka we ş.m. zerarly üçünji şahsyň galýan ýaramaz ýagdaýy.

IKARALYK [ika:ralyk], *at.1.* Bir iş, waka bilen ikinji bir iş, waka aralygy, şol aralykdaky wagt, pursat, daşlyk, giňişlik. *2.* Wagt taýdan belli iki zadýň arasy, aralygy.

IKATÝOK [ikatýo:k], *at.* Kepderi ýaly ululykda, goňrumtyl reňkli, ýumurtgasyny beýleki guşlaryň höwürtgesinde guzlaýan guş. *Ol gumrynyň höwürtgesindeki ýumurtgalaryň içinden ikatýok ýumurtgasyny dessine saýgardy ("Güneş").*

◇ **Ikatyoga dönmek** gürründeşini irizip, diýýän sözünü goýar ýerde goýman aýdyp oturmak. *"Maňa pylan zat gerek, pismidan" diýip, ikatyoga döndüň-le!?*

IKBAŞ [i:kbaş], *at.* Igiň aşaky ujuna geýdirilýän üsti ýasy, aşagy çowly, ortasy deşik enjam. *Tilki dost, goý aglama, ikbaş bilen igiňi beräýeris – diýip, oňa bir ikbaşly ik berip, ýola salypdyrlar ("Türkmen halk ertekileri").*

IKELLÄP [ikellä:p], *hal.* Durky bilen, tutuşlygyna. *Halk köpçüligi bu toýlaryň tertip-düzgüni geçirilmegini ikelläp goldady ("Watan").*

IKI, *san. 1.* 2 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Olar netijeli hyzmatdaşlyga geçmek üçin iki halkyň erk-islegi gerek diýen bir pikiri aýtdylar ("Watan"). 2.* Mekdepde ýetişige berilýän baha. *Edebiýatdan iki alan okuwçy bizde ýok.*

◇ **Iki aşdan (toýdan) galmak** bir oňa, bir muňa hyýal edip, ikisinden hem galmak, köpe kowalaşyp, azdan galmak. **Iki at depişer, arasynda eşek öler** güýçlüler çaknyssa, ejiz heläk bolar. **Iki aýagyny bir gonja salmak** howlukdyrmak, gyssamak. **Iki aýakly** *gepl.d.* adam. *Onuň bilenini iki aýakly hem bilmez. Iki aýakly iki günde* eýläni-beýläni bakmankaň ýetişmek, kemala gelmek (çaga hakda). **Iki barmagyňy burnuňa sokmak** boş gelmek, hiç zatsyz gaýdyp gelmek. **Iki barmak ýaly1)** örän kiçi, ujypsyz, az. *Ol saçakdan iki barmak ýaly çöregi döwürp aldy.2)* gysgajyk, birnäçe sözden ybarat (hat barada). **Ikibaşdan** oňi-soňy, barybir, ahyrsoňy. *Gaçmasam-da, men munda, Hemişelik galmaly. Näme bolsa, şol bolsun, Iki başdan ölmeli* (A. Kekilow). **Iki bolup bilmezlik** çenden gaty begenmek, çakdanaşa şatlanmak. **Iki bolup bire degmez** iki sany iş başarmaýan, nalajedeýinler, emelsizler. *Eý-ý, gardaşlar! Iki bolup bire degmezler! Iki bolup, bir çagany oňaraňzokmy?! (B. Kerbabayew).* **Iki бүкүлмек** biriniň önünde öz mertebäni kiçeltmek, ýalynjaňlyk etmek, ýaýaplamak. **Iki egninden dem**

almak halys tapdan düşmek, dem almasy kynlaşmak, ölümiň önüsyrysynda ýatmak. **Iki egninden gum sowurmak** bir zady haýýarlyk bilen boýun almazlyk, kes-kelläm garşylyk görkezmek. **Iki egnini gysmak** bilmezlik, düşünmezlik. **Iki el-de, bir aýak** başagaý. **Iki elini boş goýmak** doly ygtyýarly etmek, öz erkine goýmak. *Myhmanyň önünde aş goý, iki elini boş goý* (Nakyl). **Iki elläp** doly, бүтінлөý, garşylyksyz, ýaýdanman. *Bike eje onuň ähli aýdanlaryna iki elläp razy bolupdyr* (N. Pomma). **Iki erni bir ýere gelmezlik** şatlanmak, gülmek. **Iki gat** göwreli. **Iki gepiniň birinde** häli-şindi, tiz-tiz gaýtalama. **Iki göwünli** ýaýdanyp, belli bir karara gelip bilmeýän, göwni bölek, ikerjiňlenýän. *Iki göwünli adam. Iki göwünli bolmak. Iki gözi ýolda galmak* biriniň gelerine köp wagtlap garaşmak, gözi ýolda galmak. *Ogluna garaşyp, enäniň iki gözi ýolda galdy. Iki gözün dört bolmak* öýlenmek, gelin almak. *Görogly agamyz gelýär, onda-da iki gözi dört bolup gelýär ("Görogly"). Iki hasap bir otuz barybir. Iki jähennemiň owarrasy* ne eýläk, ne beýläk, belli bolman galmaklyk, ikaralyk, içýakanlyk. *Biziň bu bolşumyz iki jähennemiň owarrasy bolýar* (B. Seýtäkow). **Ikini islemes ýaly etmek** bir iş eden adama gaýtawul berip, kilenç şeýle zada baş goşmaz ýaly etmek. **Iki oduň (daşyň) arasynda galmak** iki meseläniň haýsy birine ýykgyň etjegini bilmän, arada janserek bolup galmak, näme etjegini bilmän kösenmek. **Iki oýnamsekiz sany. Iki oýnam köke. Iki sözüň başyny çatyp bilmezlik** gowy gepläp bilmezlik, diýesi gelýän zatlaryny ýerbe-ýer aýdyp bilmezlik. *Iki sözüň başyny çatyp bilmese-de, ile gep owretjek bolýar. Iki tarapyny deňlemek* näme bolsa, şol bolsun etmek. **Iki üzüp, bir ýalmamak** ýom-ýok etmek, lak-luk atmak. *Şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp bir ýalmardym ("Türkmen halk ertekileri"). Iki ýanyňy deňlemek ser. Iki tarapyny deňlemek.*

IKIBAKA [ikivaka:], *at.* Eýläk-beýläk, ol ýana, bu ýana, ol tarapa, bu tarapa.

IKIBIR [ikivi:r], *at.* Iki bolup, iki-ikiden. *Ikibir gol tutuşyp gezmek.*

IKIBIR-IKIBIR [ikivi:r-ikivi:r], *at.* Iki-ikiden, iki-iki bolup, iki-ikiden goşulyp. *Ol ýerde ikibir-ikibir atlar goşular, çapýan atlaryň tozany asmana galar* (A. Gowşudow).

IKIÇÄK [ikiçä:k], *at.* Diňe iki bolup, iki adam bolup, biri bilen bile. *Olar öýde ikiçäk galdylar.*

IKIÇÄKLIK [ikiçä:klik], *at.* Diňe iki bolup, biri bilen ýekelikde.

IKIDILLI, *symp. 1.* Gepi iki çykýan, bir sözünde durmaýan. *Ikidilli biwepadan dön, göwnüm* (Halk aýdymyndan). *2. sazç.* Süýkelip çalýnan iki kirişli saz guraly (bu saz guralynyň daşky görnüşi dutara meňzeş bolup, onuň perdeleri bolmaýar).

IKIGOŞMA [ikiğošma], *at.* Iki hatar gaşly bilezik. *Ikigoşma bilezik aldym.*

IKI-IKIDEN, *hal.* 1. *ser.* **Ikibir-ikibir.** *Agşam ýaşulular iki-ikiden ýygnanyp başladylar.* 2. Jübüt-jübüt-den, goşa-goşadan. *Iki-ikiden sanamak.*

IKILEMEK, *işl.* 1. Bir işi bileleşip etmek, biri bilen arkaşykyly hereket etmek, iki bolup işlemek. *Mellegi ikiläp, uzyn günde zordan depip boldular.* 2. Biriniň daşyna iki bolup geçmek, iki adam bolup birini ara almak. *Olar Orazy küşde ikiläp utdular.*

IKILENÇ, *hal.* 1. Ikinji gezek, gaýtadan, ýañadan, ýamaşgan. *Ikilenç bu işi gaýtalama.* 2. Mundan beýläk, gaýdyp, dagy-duwara. *Şuny urup bilmesem, men ikilenç elime tüpeň almarn.*

IKILENJI, *san, gepl. d., ser.* **Ikinji.** *Gar ikilenji gün ýagýardy.*

IKILÄN-ÜÇLÄN [ikilä:n-üşlä:n], *san.* Iki-üçden, iki ýa-da üç bolup. *Gowaçanyň içinde daýhan köp bolmasa-da, her ýerde ikilän-üçlän işläp ýörenlere göz ilýärdi* (B. Kerbabaýew).

IKILÄN-ÝEKELÄN [ikilä:n-ýekelä:n], *san.* Azda-kände, ýek-tük; käbir. *Ol ýaşulynyň sözüne gulak gabardanlaram ikilän-ýekelän ýok däl* ("Edebiýat we sungat").

IKILIK, *at.* 1. 2 san bilen aňladyýan haýsydyr bir zadyň ady. *Ikilik awtobus.* 2. Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Ikilik galoş.* 3. göç.m. Wepasyzlyk, ikiýüzlülük; göwni böleklik. *Ölse Mätäjiden ikilik çykmaz, Tapylmaz sözümde zerre ýalan, ýar* (Mätäji). 4. Ýetşiğiň baş bally ulgamynda "kanagatlanarsyz" baha. *Bäşimiň şu gün iki sany ikilik alyp geleni ýadyna düşdi* (Ö. Abdullaýew). 5. Oýnalyan iki gülli kart. *Haç ikilik.*

IKILIKÇI, *at.* Kanagatlanarsyz, ýaman, erbet okaýan okuwçy, sapagyna ýetişmeýän okuwçy. *İçimizde ikilikçi ýok.*

IKINDI [ikinni], *at.* 1. Gün ýaşmazynyň ön ýanyndaky wagtyň ady. *Gün ikindi boldy.* 2. Yslam dininde parz hasaplanýan baş wagt namazyň üçünjisiniň okalyan wagtyňyň we şol namazyň ady. *Ikindi namazy. Ikindisini okady.*

IKINDIN [ikinni:n], *hal.* Ikindi bolan wagty. *Bir gezek men ikindinler seýilgähe bardym.*

IKINDINARA [ikinni:na:ra], *hal.* Ikindi töwerekleri, ikindi aralaşanda, ikindinler.

IKINJI, *san.* 1. 2 sanyndan ýasalan tertip san. *Ikinji duralga.* 2. Ähmiýeti boýunça esasy bolmadyk. *Ikinji derejeli wezipe.* 3. Hili boýunça birinji bolmadyk. *Ikinji sort çay.* 4. Birinjiň, hakykynyň ornuny tutýan. *Ikinji watan.* 5. Birinji nahardan soň berilýän nahar. *Ikinji nahar üçin palaw bişirmek.* 6. göç.m. Beýleki, özge,

başga. *Ikinji biri: "Ölen-ýiten bolmadyk bolsa ýagşy" diýip, sorag hökmünde güreledi* (A. Gowşudow).

♦ **Ikinji gün gepl.d.** Sişenbe.

IKINJIDEN, *san.* Sözde sanalyp geçilýän närseleriň, wakalaryň, hadysalaryň ikinji nobatynyň nygtalmagyny aňlatmak üçin ulanylýan giriş sözi.

IKINJILIK, *at.* Hili boýunça birinji däl, ikinji orna mynasyplyk. *Uly çapyşykda onuň aty ikinjiligi aldy.*

IKIRJINLEME, *iş ady.* Bir zada ikigöwünli bolma, ýaýdanma.

IKIRJINLEMEK, *işl.* Ikigöwünli bolmak, belli bir karara gelip bilmän ýaýdanmak, aýgyt edip bilmezlik, töwegellik etmän böwrüni diňlemek.

IKIRJINLENMEK, *işl.* Ikigöwünli bolmak, ýaýdanmak.

IKIRJINLEŞMEK, *işl.* Bilelikde inkişe gitmek. *Ýeri, ikirjinleşip oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

IKIRJINLETMEK, *işl.* Ikirjinlemäge, ýaýdanmaga, inkişe gitmäge mejbur etmek. *Gitjek ýolumyň garaňkylygy ony biraz ikirjinletdi* (B. Kerbabaýew).

IKISI, *çal.* Göz önünde tutulýan iki adam. *Onuň ogullarynyň ikisi-de şäherde ýaşaýar.*

♦ **Ikisi iki ýerden** ikisi-de birden, ikisi bilelikde. *Olaryň ikisi iki ýerden meniň üstüme gygyryp başlady.*

IKITARAPLAÝYN, *syp.* Ikiýanlaýyn, ikaralaýyn.

IKIÝAN [ikiýa:n], *at.* Iki tarap, iki ýüz, iki gapdal, bir zadyň eýlesi-beýlesi. *Saçlarynyň ikiýan çekgesinden ýaňy ak görnen peşeneli aýal bu gün Aýsoltanyň gözüne örän mähirli göründi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ikiýan gitmek** begenjine bir eýläk, bir-de beýläk ylgamak. *Oglanjyk begenjinden ikiýan gidýärdi.*

IKIÝANLAÝYN [ikiýa:nlaýyn], *hal.* Iki taraplaýyn. *Ol şol hereketini ikiýanlaýyn dowam etdirdi* (B. Kerbabaýew).

IKIÝAŞAR, *at.* Iki ýaşyny dolduran, üç ýaşyna giden (düýe we beýleki mallar barada). *Onuň ikiýaşar maýasy bardy.*

IKI-ÝEKE, *san.* 1. Käbir, birnäçe, ýek-tük. *Iki-ýeke gijä galanlar gyssanmaç ýöreyärdiler* (B. Kerbabaýew). 2. Seýrek, selçen, ýek-ýarym. *Gara saçyndan iki-ýeke ak görünmegine garaman, ýakasynyň bejerigi ýaş gelniňkiden-de haýbatlyrakdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Iki-ýeke basmak** göwünli-göwünsiz, käte bir basyp ýöremek, assa basyp, ýuwaş ýöremek. *Ol iki-ýeke basyp, howla girdi.*

IKIÝÜZLI [ikiýüzlü], *syp.* Iki sany gapma-garşy alamaty özüde jemleýän häsiýetli, her kime bir söz berýän, ikidilli. *Iki ýüzli adam.*

IKIÝÜZLÜLIK [ikiýüzlülük], *at.* Ikiýüzli häsiýetlilik, ikiýüzli bolmaklyk. *Ol hiç kimden ýüz görenok, ol ýaranjaňlyk we ikiýüzlülük hem edip bilenok* (R. Alyýew).

IKIÝYLÇY, *at.* Iki ýyl synpynda galan okuwçy. *Ikiýylçylaryň bolmazlygy üçin çalyşmaly* ("Mugallymlar gazetini").

IKIÝYLLYK, *syn.* Iki ýyl möhletli, iki ýyl dowam edýän. *Ikiýyllyk gulluk.*

IKSELİK [i:kselik], *at.* Ik, ikbaş we ş.m. salynýan uzynja torbajyk.

IKUÇLULYK [iku:şluluk], *at.* Näbellilik, gümürtiklik, gümänaýlyk, anyk dälilik.

IKUÇLY [iku:şly], *syn.* Näbelli, gümürtik, gümäna, anyk däl.

♦ **Ikuçly däl** anyk. *Ondan iki esse artyk borçnama ýazylanam bolsa, ýerine ýetiriljekdigi ikuçly däl* (Ş. Borjakow).

IKUÇSUZ [iku:şsuz], *syn.* Gutarnykly, hökmany, gürrüňsiz, gümürtiksiz. *Türkmen halkynyň gelejeginiň eşretli günlerdigi ikuçsuzdyr* ("Watan").

IL [i:l], *at.* 1. Halk, ilat, adamlar, köpçülik. *Iliň güýji – siliň güýji* (Nakyl). *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly). *Bu günki halal zähmetiň hözirini görýän mülkdarlarymyz hem maldarlarymyz özeriniň il bähbitli, ýurt bähbitli haýyrly işleri bilen tanalýar* ("Watan"). 2. *göç.m.* Watan, ýurt, mekan, mesgen. *Ilim üçin şirin jandan geçer men* (Seýdi). 3. *göç.m.* Keseki, özge, başga kişi (köplenç, özüne degişli bolmadyk zat babatynda ulanylýar). *Hem-de ile at dakman, Öz kemiň görgün hökman* (P. Körpäýew). *Iliň zadyny aljak bolma.*

♦ **Il biri bolmak** il ýaly bolup gezibermek. *Ol aýtdy: "Gutlymyrat, saňa ýene bir at alyp bererdim. Emma şu wagt başyma gaý wagтым boldy. Entek sen şu sozany al-da, il biri bol" diýdi* (A. Gowşudow). **Il bolmak** dostlukda ýaşamak, agzybir bolmak. *Ýagşy söze uçar guşlar il bolar, Ýaman söze peşe güýji pil bolar* (Magtymguly). **Ilden çykmak** erbet iş edip, iliň gözünden düşmek, köpçüligiň ýigrenjine duçar bolmak, ile sygmaýan erbetlik etmek. **Il deňinde** il ýaly, iliň edişi ýaly, il-günden saýlanman, öz wagtynda. – *Oglum, kino gitseň git welin, il deňinde gelgin. Ol ogluny il deňinde öýli-işikli etmek isleýärdi.* **Ile göz bolmak** wejera bolmak, masgara bolmak, bellentgi bolup durmak, görene göz bolmak, bolşundan artyk görünjek bolmak. *Köpçülikde arak içip, ile göz bolup durmaň näme!?* **Ile gürrüň bolmak** il içinde özüň hakda ýaramaz gürrüň ýaýramak, gyбатыň edilmek. *Kimiň ýersiz-ýere ile gürrüň bolasy geler?* **Ile meñzeş etmek** özbaşyna öýli-işikli etmek, öýermek. *Görogly seni öýerip, ile meñzeş etdi* ("Görogly"). **Il**

hatary (etmek) il hatarynda, il deňinde. *Ýaňyja uly gyzymyzy il hatary durmuşa çykardyk* (H. Meläýew). **Il ogly** ile hyzmat edýän, il-günüň adamsy. **Il ugruna eşek ürküzmek** bir işi ýa-da bir zady zerurlygy bolsa-bolmasa köpçüligiň ugruna eden bolmak, illere meñzän bolup bir iş etmek. **Il ýatyp, it uklanda** janly jemendäniň aýagy ýygnananda, örän giç, ýarygije çemeleri, gijäň ýarymy.

ILAT [i:la:t], *at.* Bir ýerde, ýurtda, obada, etrapda we ş.m. ýaşayan il, halk, adamlar. *Türkmenistanyň hökümeti ilatymyzyň durmuş şertlerini mundan-da gowulandyrmagyň üstünde işleýär* ("Türkmenistan").

ILATLY [i:la:tly], *syn.* Halk, ilat, adam ýaşayan, oturymly. *Az ilatly ýerlere-de gaz geçirijileri çekildi.*

ILATLYLYK [i:la:tlylyk], *at.* Ilaty köplük, ilaty, halky gürr bolan.

ILATSYZ [i:la:ssyz], *syn.* Oturymly halky bolmadyk, ýaşajylyk ýok. *Indi ilatsyz ýere gabat gelmek kyn.*

ILATSYZLYK [i:la:ssyzlyk], *at.* Ilaty ýokluk ýa-da azlyk, halky seýreklik. *Syrap ýatan çölün ilatsyzlygyna geň galar ýaly däl.*

IL-BENDE [i:l-vende], *at,gepl.d.* Öz güzeranyny zähmeti bilen dolaýan, öz işi bilen gümrä adamlar. *Il-bende ýyllar boýy barara gapy, batara köl tapman gezýärdi* (G. Kulyýew).

ILBISINJE [ilvisinje], *syn.* Ýasalyşy taýdan çalamydar, ýönekeýje, tilsim bolup duran, gowşajyk. *Gulakhalka diýip alany ilbisinje zat eken.*

ILÇI [i:lçi], *at,dipl.* 1. Daşary ýurtlar bilen resmi aragatnaşyk alyp barmak üçin öz hökümeti tarapyndan başga ýurda bellenilýän ygtyýarly wekil. *Eýran Yslam Respublikasynyň ilçisiniň aýtmagyna görä, Eýranyň Prezidenti ýakyn wagtda resmi sapar bilen Türkmenistana gelmekçidir* ("Türkmenistan"). 2. Bir ýumuş, tabşyryk bilen bir ýere iberilen adam, biri tarapyndan ýollanan wekil. *Magşukdan aşyga gelen ilçiyem, Gönderdi Gül bizni Bilbilge garşy* (Şabende).

ILÇIHANA [i:lçiha:na], *at.* Bir döwletiň ilçisi tarapyndan baştutanlyk edilýän başga bir döwletdäki diplomatik wekilçilik we onuň ýerleşýän jaýy.

ILÇILIK [i:lçilik] **I**, *at.* İlçiniň wezipesi, ýagdaýy, ilçil wezipesinde işlemeklik. *Ol ilçilik wezipesine bellendi.*

ILÇILIK [i:lçilik] **II**, *at.* Il arasynda ýüze çykýan, il arasynda bolýan käbir ýagdaý. *Bu ilçilik, munuň içinde her haýsy bar* (A. Gowşudow).

ILDEŞ [i:lleş], *at.* Bir ilden, bir ýurtdan bolan, obadaş, ýurtdaş, watandaş.

ILDEŞLIK [i:lleşlik], *at.* Obadaşlyk, bir obadan bolmaklyk, ýurtdaşlyk, watandaşlyk. *Ol ildeşligini unudan däl.*

ILDIRGIÇ [i:llirgic], *at. 1. ser. İlgençek. 2.* Geým, telpek we ş.m. asmak üçin uýj gaňyrçakly asgyç, asawaç. **3.**Gabsanyň, äpişgäniň iç ýa-da daş ýüzünden ildirmek üçin edilyän ilgençek.

ILDIRILMEK [i:llirilmek], *işl.* Ildirmek hereketi ýerine ýetirilmek. *Garly ussa tärime ildirilip goýlan kültem ýüpi aldy* (A. Gowşudow).

ILDIRINMEK [i:llirinmek], *işl.* Özün üçin ildirmek.

ILDIRIŞDIRMEK [i:llirişdirmek], *işl. 1.* Birnäçe zady ildirip çykamak. *Duruň, men gury gabyklary ýygnaşdyryp, geçiniň şahyna ildirişdireýin. Onsoň goýun bilen süsüşiň* ("Türkmen halk erkekileri"). **2.** Yzly-yzyna ýapşdyrmak. *Ildirgiçleri ildirişdirmek.*

ILDIRIŞMEK [i:llirişmek], *işl.* Ildirmäge kömekleşmek.

ILDIRMEK [i:llirmek], *işl. 1.* Bir zady ikinji bir zatdan, ildirgiçden asmak, asawaçdan asyp goýmak. **2.** Bir zady ikinji bir zada geýdirmek, ötürmek, salmak. *Balany çala ildirip, uklary sallap goýma-da, tärimiň heregine oňatja mündür ahryr!* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Bir zady içinden ýa-da daşyndan ýapmak, gulplamak. *Işigi bir çekse, daşyndan ildirip giden ekenler* ("Görogly"). *Owlajyklar işigi içinden ildirdiler* ("Türkmen halk erkekileri").

ILDIRTMEK [i:llirtmek], *işl.* Ildirmek işini başga birine etdirmek.

ILE, *köm. s., kön.s.* Bile, bilen. *Bolsun tanap boýnumga saçbag ile şamaryň, Jilwe berip görüner, göwsünde jüre halyň* (Talyby).

ILEN-ÇALAN [i:len-çalan], *at.* Daşkyrak dogan-garyndaş, garyndaşlyk babatynda çala ilteşiği bolan, kowumdaş.

ILERI, *at. 1.* Günorta tarapy aňladýan söz. **2.** Öň tarap, öňe. **1. zergärç.** Gyňajujuna dakylp, börüge ildirilýän uýj gaňyrçakly kümüş şaý. *Ol töre geçmänkä, oturgyjyň üstünde oturyp, bir aýagyny ileri uzatdy* (B. Kerbabaýew). *Ileri süýşmek. Ileri omzamak.*

♦ **Ileri tutmak** has gowy görmek, has zerur hasap etmek, hemme zatdan möhüm saýmak. *Ileri tutulýan ugurlar.*

ILERI-GAÝRA [ileri-ğayra], *at.* Ilerik hem gaýrak, öňe-yza, aňryk-bärik, eýläk-beýläk. *Düýe tagaşyksyz dyzларыny ileri-gaýra süýşürüp, döşüni ýere berip oturdy* (B. Kerbabaýew).

ILERI-ILERI, *at.* Gaýta-gaýta öňe tarap, gitdigiçe öňe. *Olar ileri-ileri omzaşdylar* (N. Saryhanow).

ILERIK [ileri:k], *at. 1.* Günorta tarapa, günorta. *Bu ýol ilerik, sulfat ýygnaýan altynjy köle tarap uzap gidýärdi* (A. Atajanow). **2.**Öňe, öň tarapa. – *Işiň ilerik! – Ýaşıň uzak!* (Alkyş sözi).

ILERIK-GAÝRAK [ileri:k-ğayrak:k], *at, ser. Ileri-gaýra.* Güýçli traktorlar ilerik-gaýrak omzap, ürgün çägelari yerinden üýtgedýärdi.

ILERKI, *syp.* Ileri tarapdaky, ileri taýdaky. *Ilerki dagyň etegi, Goýun-guzyň ýatagy* (Halk döredijiliginden).

ILERLEME, **1.** *iş ady.* Ilerlemek ýagdaýy. **2. at.** Öňe gidishlik. *Iki ýarym ýyl uly möhlet däl, ýöne şol wagtyň içinde ep-esli ilerlemeler gazanyldy* ("Watan").

ILERLEMEK, *işl. 1.*Öňe süýşüp golaýlamak, ýakynlaşmak. **2. göç.m.** Öňe süýşmek, öňe gitmek, depgini güýjemek, ösmek. *Işiň ilerlemegi.*

ILERLEŞMEK, *işl.* Depgini güýjap başlamak, ösüp başlamak. *Işler gitdigiçe gowulaşýar, barha ilerleşýär.*

ILERLETMEK, *işl.* Öňe gidermek, depgini güýçlendirmek, ösdürmek.

ILERLIGINE [ilerliğine], *hal.* Günorta tarapa, ileri tarapa, ilerik. *Ol ýabysyny derýanyň märekessiz yerinde suwa ýakdy-da, säginmän atlanyp, ilerligine, daga bakan sürdi* (G. Kulyýew).

ILGENÇEK [i:lğençek], *at. 1. zergärç.* Gyňajujuna dakylp, börüge ildirilýän uýj gaňyrçakly kümüş şaý. **2.** Geýimiň yakasyna berkidilýän gaňyrçak şaý (ilik deregine dakylýan esbap). **3. ser. Ildirgiç.** *Az salymdan soň, bat bilen ýapylan gapynyň ilgençegi gopdy* (N. Geldiýew).

ILGEZIK [ilğezik], *at.* Göwünjeň, meýilli, höwesli. *Ilgezik oglan.*

ILGEZIKLENMEK [ilğeziklenmek], *işl.* Bir işi etmäge ilgezik bolmak, göwünjeň bolmak, meýillilik bildirmek, döwtalap bolmak.

ILGEZIKLIK [ilğeziklik], *at.* Bir işi etmäge göwünjeňlik, meýillilik, höweslilik.

ILGINÇ [i:lğinç]: **göze ilginç** göze dürtülip duran, göze görmüp duran, mesaňa bolup duran. *Soň bir döwürde aşagyna gün düşmez bag-bakja peýda bolupdyr we ol göze ilginç haýbatly galany gizläpdir* (A. Gowşudow). *Göze ilginç hereket.*

ILGÖZLÜGIN [i:lğözlüğün], *hal, gepl.d.* Il gözüne, köpçülige görünmek maksady bilen, ilin gözünüň alynda, aç-açan. *Ilgözlügin ýüz ýyl tagat kylandan, Ýagşydyr bir säher gözden ýaş gelse* (Magtymguly).

IL-GÜN [i:l-ğün], *at.* Halk, ilat, köpçülik, jemagat. *Mübärek baýramyňyz gutly bolsun, tutan orazalaryňyz kabul bolsun, il-günüm!* ("Nesil").

ILHALAR [i:lha:lar], *syp.* Ile özüni aldyran, köpün söýgüsini gazanan.

IL-HALK [i:l-halk], *at, ser. Il-gün.*

ILHATARY [i:lhatary], *hal., ser. Il: il hatary (etmek).* *Ýañja uly gyzyмыzy ilhatary durmuşa çykardy* (H. Meläýew).

ILIK I, *at.* 1. Penjegin, köýnegiň we ş.m. ýakasyna, ýeňine dakylýan düwme, sadap. 2. *zergärç*. Çabydyň ýakasyna çaňna bilen birlikde dakylýan kümüş şaý.

ILIK II, *at.* Howply çiş görnüşinde bokurdakda, gyzylödegiň başlanýan ýerinde döreýän kesel.

ILIK-DÜWME [ilik-düwmö], *hal,gepl.d.* Ymykly, başdan-aýak, kemsiz. *Materiallary ilik-düwme öwrenmek.*

ILIŞDIRMEK [i:lişdirmek], *işl.* 1. Ilip durar ýaly etmek, çala ildirmek. 2. Eyesi bilmezden eşiginiň bir ýeri ýa-da başga bir zady çöp-çalama, tikenekli sime we ş.m. ilmek. *Penjegimiň syýyny tikenekli sime ilişdirip ýyrtýarýpdyryn.*

ILIŞMEK [i:lişmek], *işl.* Bir ýere, bir zada ýapyşmak, ilmek, çolaşmak, ilip galmak. *Düýe bir agaja baryp, gapdalyny oýkap gaşanypdyr we şonda gök sapaklar ilişip galypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

ILKAGŞAM [ilkağşam], *at.* Ýany agşam düşen wagty, garaňky gatlyşan wagty.

ILKI, *san.1.* Başda, öňürti, deslapky, öňi bilen. *Ilki döwürlerde daýhanlar goldawa mätäçdiler, indi olar öz günlerini görýärler* ("Nesil"). 2. Başky, ilkinji, birinji. *Müdire onuň ilki jogaby ýarasa-da, soňky artdyraný ony biraz kürtdürdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ilki bilen** ilkinji nobatda, ilki başda.

ILKIBADA [ilkiva:da], *hal.* Ilki bilen, ilkibaşda, öňürti, başda. *Ol ilkibada bir zatdan çekinýän ýaly bolup göründi* ("Edebiýat we sungat").

ILKIBAŞDA [ilkivaşda], *san,ser.* **Ilkibada.** Öz hususy işini ýola goýmak ilkibaşda aňsat däl ("Nesil").

ILKIDURMUŞ, *syp.* Adamzat taryhynyň iň gadymy döwrüne deňişli bolan. *Ilkidurmuş adamlary. Ilkidurmuş jemgyýeti.*

ILKI-ILKILER, *hal.* Başda, ilki bada, ilki wagtlar. *Ol ilki-ilkiler öwrenişmejek boldy.*

ILKINJI, *san.* Birinji, iň ilki, ilki başdaky, başky. *Altyn asyryň ilkinji ýylynyň pile taýýarlamak möwsümini gyzgalaňly dowam etdirýärler* ("Watan").

ILKINJILIK, *at.* Birinji, ilkinji bolmaklyk, iň ilkilik.

ILLÄP-GÜNLÄP [i:llä:p-günlä:p], *hal.* Köpçülik bolup, il-gün bolup tagalla edip, agzybirlik bilen. *Şeýdip, janlarym, illäp-günläp kel gyzy äre beren ýaly, muny-da bir sana geçireliň - diýip, Aknabat eje tabşyrdy* (A. Durdyýew).

ILLI [i:lli], *syp.1.* Ili, kowumy bolan, watany-mesgeni bolan. 2. Oglana dakylýan at.

ILLI-GÜNLİ [i:lli-günlü], *syp.* Ili-güni bolan, kowum-garyndaşly, belli ýurdy, mesgeni bolan. *Illigünlü adam.*

ILLIK [i:llik], *at.* Bir gandan emele gelen maşgalanyň altynjy nesli, gowulykdan soňky nesil. *Meselem: ogul-gyz, agtyk, çowluk, ýuwluk, gowulyk, illik, ýatlyk.*

ILLILIK [i:llilik], *at.* Il-halklylyk, watany-mesgeni barlyk.

ILMEK [i:lmek] **I**, *işl.1.* Bir zadyň ikinji bir zada degip, galtaşyp, ýapyşyp, ilişip galmagy. *Atyňýalyna ilen çöp-çalamlary aýryşdyrdym.* 2. Biriniň başyna düşmek. *Biriniň başyndan ilmek.*

ILMEK [i:lmek] **II**, *at.* Dowar tutmaga amatly bolar ýaly, uýy egri çopan taýagy, gergenek, gaňrak. *Çopan ilmegi bilen şol goýny tutdy.*

ILSIZ [i:lsiz], *syp.* 1. Köpçüliksiz, halksyz, ilgünsüz. 2. Ýurtsuz, mesgensiz, mekansyz.

ILSIZ-GÜNSÜZ [i:lsiz-günsüz], *syp.1.* Ili-güni bolmadyk, kowum-gardaşsyz. 2. Ýurtsuz, mesgensiz, mekansyz.

ILSIZLIK [i:lsizlik], *at.* 1. Ili ýokluk; ilatsyzlyk, halksyzlyk. 2. Ýurtsuzlyk, mekansyzlyk, mesgensizlik.

ILTEG [i:lteğ], *at.* 1. Berk daňylmadyk daňy, çalaja daňlan bag. *Göledir-dä, ilteg etseň durar.* 2. *ser. Ilteşik.*

ITELMEK [i:ltelmek], *işl.* 1. Gowşak daňyp goýmak. *Atyň uýany şaha iltenipdi.* 2. Bir işi ýa-da ýumşy biriniň üstüne atmak. *Garawullyk oňa esasy işiniň daşyndan ilteldi.*

ITEMEK [i:ltemek], *işl.* 1. Çala, gowşak daňyp goýmak, bir zady ikinji bir zada çala baglamak. 2. Bir işi, ýumşy birine tabşyrmak, bir işi belli bir adamyň üstüne ýüklemek. – *Hany, bu ýyl miraplygy kimiň ýakasyndan iltäris?* – *diýen sowala dürli ýerden dürli atlar tutuldy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Adamsy aradan çykan gelni, aýaly äriň iň ýakyn hossarlaryndan birine dakmak.

ILTEŞDIRMEK [i:lteşdirmek], *işl.* Yzly-yzyna iltäp çykmak, howul-hara daňmak, daňsydyrmak. *Düýeleri ýygnaşdyryp, çuwallaryň köşelerini ilteşdirdik* (A. Gowşudow).

ILTEŞIK [i:lteşik], *işl.* 1. Garyndaşlyk, hossarlyk taýdan ýakyn bolmadyk gatnaşyk, çala baglanyşyk, ýakynlyk. *Onuň biz bilen ilteşigi ýok.* 2. Söwda, alyş-çalyş, iş-güýç we ş.m. taýdan bolan gatnaşyk. 3. Bölünip aýrylara ýakynlaşan, çalaja, sähel ilişen baglanyşyk. *Onuň tüpeňiň çekerini gysýan eliniň çala ilteşigi galdy* (B. Kerbabaýew).

ILTEŞIKLI [i:lteşikli], *syp.* Gatnaşykly, arabaglanyşykly.

ILTEŞMEK [i:lteşmek], *işl.* 1. Garyndaşlyk taýdan belli bir derejede ýakyn bolmak. *Onuň biziň tohumymyza ilteşýän ýeri ýok.* 2. Bir zada ilmek, ilişmek, ýapyşmak.

ILTETMEK [i:ltetmek], *işl.* Çala daňyp goýmagy başga birine buýrup etdirmek.

ILTİMAS [iltima:s], *at, köň.s.* Birinden bir zat, bir mesele boýunça edilýän haýyş.

İL-ULUS [i:l-ulus], *at, köň.s., ser. İl-gün.* *Uruşda edermen gaýduwsyzlyk il-ulusyňyzyň abraýydyr* (A. Gowşadow). *Hudaýa şükür, il-ulus abadançylyk.*

İL-YMMAT [i:l-ymmat], *at, ser. İl-gün.* – *Biz-ä ilde-ymmatda sen ýalyny gören dälidiris.*

İMAN [i:ma:n], *at.* Alla bolan ynam, ynanç. *Imanyň ýoldaş bolsa, Barsam, Kābāni görsem* (Magtymguly).

♦ **İman baýlygyny bersin! İmanly bolsun! İmany äkidenden bolsun! İmany hemra bolsun!** dünýäden gaýdan adamynyň ýakyn hossarlaryna gynanç bildirilip aýdylýan söz. *Talyby diýr, hemra bolsun imany, Ýasyn çekdi dosty-ýary Myradyň* (Talyby). **İmanyň göçmek** bir zatdan elheder etmek.

İMANLY [i:ma:nly], *syp. 1.* Hudaýa, dine ynançly. *Meniň imanly gidenim seniň nä gaýgyňa* ("Görogly"). *2. göç.m.* Wyždany, ynsaby bolan, wyždanly, ynsaply. *Ol imanly ýigitdigini öňem birnäçe gezek subut edipdi.*

♦ **İmanly bolsun.** *ser. İmany hemra bolsun.*

İMANLYLYK [i:ma:nlylyk], *at. 1.* İmany barlyk, hudaýa, dine ynançlylyk. *2. göç.m.* Wyždany, ynsaby barlyk, wyždanlylyk, ynsaplylyk.

İMANSYZ [i:ma:nsyz], *syp. 1.* İmandan daş düşen, hudaýa, dine ynanmaýan. *2. göç.m.* Naýynsap, wyždansyz, ynsabyňy iýen. *İmansyz atasyndan-a muňa rehnet bolmady, çagajykka taşlap gitdi* (T. Gurbanow).

İMANSYZLYK [i:ma:nsyzlyk], *at. 1.* İmany ýokluk, hudaýa, dine ynanmazlyk. *2. göç.m.* Naýynsaplyk, wyždansyzlyk, ynsapsyzlyk.

İMDİ, *hal, k.d., ser. İndi.* *Magtymguly, imdi özüňni gözle, Ýagşyny taryplap, ýamany düzle* (Magtymguly).

İMES, *k.d.* Däl. *Magtymguly, baş gün eşret sürmäge, Jaý imesdir eglenmäge, durmaga* (Magtymguly).

İMEŞDIRMEK [i:meşdirmek], *işl.* Çolaşdyrmak, bulaşdyrmak, biri-birine çyrmaşdyrmak. *Ağşamky ýel üzüm çybyklaryny imeşdiripdir.*

İMEŞEGEN [i:meşeğen], *syp.* Çolaşagan, bulaşagan, çyrmaşagan. *İmeşegen ýüpek.*

İMEŞEĞENLIK [i:meşeğenlik], *at.* Çolaşaganlyk, bulaşaganlyk, çyrmaşaganlyk.

İMEŞİK [i:meşik], *syp.* Çolaşyk, bulaşyk, çyrmaşyp duran. *İmeşik sakgal. Sary imeşik ýüzlüje oglan.*

İMEŞMEK [i:meşmek], *işl.* Çolaşmak, bulaşmak; çyrmaşyp durmak. *Ogly bolsa eňegindäki imeşip duran tüýleri dyrmalap, özüçe belleşdirýärdi* (A. Gowşadow).

İMİ-SALA [i:mi-sala:], *hal.* Asuda, ümsüm, parahat, dynç. *İmi-sala garaňky gijedi.*

İMİ-SALALYK [i:mi-sala:lyk], *at.* Asudalyk, ümsümlük, parahatlyk, dynçlyk. *Mellege suw tutýan adamlaryň pilleriniň kä eýle tarapdan, kä beýle tarapdan gelýän tarpyldysy bu imi-salalykda has golaýda ýaly bolup eşidilýärdi* ("Watan").

İMİŞ: **imiş geçi** owlgy ölen geçi.

İMMIGRANT [immigra:nt], *at.* Bir ýurda hemişelik ýaşamak üçin gelen daşary ýurtly adam.

İMMIGRASIÝA [immigra:siýa], *at.* Daşary ýurtly adamlaryň hemişelik ýaşamak üçin bir ýurda gelmegi (*ser. Emmigrasiýa*).

İMPERATOR [impera:tor], *at.* Gadymy Rim respublikasynda goşun serkerdesiniň hormatly ady, Auwgustyň zamanýndan başlap döwlet baştutanynyň ady; soň-soňlar bolsa uly döwletiň atly şalarynyň ady.

İMPERİÝA [impe:riýa], *at. 1.* Başynda imperator durýan şalyk döwlet. *2.* Iri, has uly döwlet.

İMPORT [i:mport], *at. 1.* Daşary ýurtdan haýsydyr bir ýurduň içine harytlary getirmeklik. *2.* Import sözünüň soňuna *etmek* kömekçi işligi goşulyp, "importy amala aşyrmak" manyly *import etmek* düzümlü işligi ýasalýar. *Harytlary import etmek. 3.* Daşary ýurtlardan getirilýän harytlar, önümler. *4.* Ýurduň içine getirilen harytlaryň umumy mukdary. *Importyň-eksportyň möçberi.*

♦ **Importyň hasabyna ýaşamak** köp haryt getirmek.

İMRIGIBERME [imriğiiverme], *iş ady.* Imrigip, öwrenişip başlama.

İMRIGIBERMEK [imriğiivermek], *işl.* Imrigip, öwrenişip başlamak.

İMRIĞIŞ [imriğiş], *iş ady.* Imrikmek ýagdaýy.

İMRIKDIRMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada öwrenişdirmek. *Bike eje onuň öňüne ot döküp, özüne imrikdirjek bolup, çaga hüwdüleyän ýaly, nazymly hiňlenipdi* (N. Pomma).

İMRIKMEK, *işl.* Birine, bir zada öwrenişmek. *Ol kem-kem bize imrikdi.*

İMRINDIRMEK [imrinnirmek], *işl.* Höwes, isleg döretmek.

İMRINMEK, *işl.* Höwes, isleg döremek, mähir inmek. *Kemine gol götermez uzyn boýly gelinden, Gözel köpdür jahanda, köňlüm imrinmez, gelin* (Kemine).

İMTİHAN [imtiha:n], *at, köň.s.* Synag, barlag. *Maslahat ber diýseň imtihan edip, Goýar seniň derdeseriň kân edip* (Allaguly Allahy).

İN [i:n] **I**, *at.* Bir zadyň keseligine bolan uzynlygy, boý sözünüň garşylyklaýyn manysy. *Häzir halyçylar*

boýy iki metr, ini hem bir metr bolan halyny dokaýarlar ("Türkmenistan").

♦ **In mata** biçilmän, tutuş duran mata.

IN [i:n] **II**, *gepl.d.* Beden, ten, endam. *Iýen-içeniň iniňe siňmek.*

♦ **Inine siňdirmezlik** bir zady (pul, ýmit we ş.m.) haýyrlý peýdalandyrmazlyk, doly haýyrlandyrmazlyk. **Iniň dyglamak (tikeneklemek, jümşüldemek)** gorky-ürki sebäpli howatylanmak, geň galmak sebäpli bedeniňde ynjalysyzlyk syzmak. **Ini hapa** inine suw almadyk, şerigat işinden soň suwa düşmedik. **Iniň söýmezlik** halamazlyk, birini ýigrenmeklik, göwnünden turmazlyk.

INAGAÇ [i:nağaç], *at.* Iki ujuna bedre asylyp suw daşalyan egri ağaç. *Inagaç bilen suw daşalan döwri-de görüpdik, balam – diýip, Sona daýza gürrüň berýär ("Nesil").*

İNÇE [i:nçe], *syp.* 1. Ýogyn däl, ýogyn bolmadyk. *Inçe süýümlü pagta.* 2. Syrdam. *Inçe boýly ýigit.* 3. Belent, ýiti (ses barada). *Ol inçejik owazly sesi bilen hemmelerden tapawutlanýardy ("Watan").* 4. Dar, giň däl. *Inçe ýoda.* 5. *gepl. d., ser.* **İNÇEKESSEL**. *Süňk inçesi.*

♦ **Inçe damaryny tapmak** biriniň ugruny tapmak, işini bitirtmek üçin halaýan, gowy görýän zadyny bilmek. *Inçe damaryny tapanmasaň, sözüňi-de diňlemez.* **Inçeden yzarlamak** her bir zadyň aňyrsyna ýetmek üçin, göze görünmeýän, ýadyňa düşmeýän taraplaryna üns bermek. **Inçe egrip, syk dokamazlyk** inçe iş etmezlik. *Senem inçe egrip, syk dokaňok-la, öý işlerine-de yetişmedik bolýaň, keýgim.* **Inçe iş** haly dokamak, tahýa tikmek, küre bejermek, surat çekmek ýaly ýerine ýetirmesi kyn işler.

İNÇEJIK [i:nçejik], *syp.* Has inçe, örän inçe. *Ine, şu jayyň ýeňsesindäki gowaçalaryň içinden günbatar tarapa uzayan inçejik ýol bilen göni gidiberiň (Ö. Abdyllyýew).*

İNÇEKESSEL [i:nçekesel], *at.* Koh taýajyklary diýilýän mikroblar arkaly döreýän we öýkene, süňke, bogunlara, içegä zyýan ýetirýän ýokanç kesel. *Türkmen lukmanlary inçেকেसेle garşy göreşi güýçlendirdiler.*

İNÇEKESELLI [i:nçekeselli], *syp.* Inçekesel bilen kesellän.

İNÇEKESELLILIK [i:nçekesellilik], *at.* Inçekeseli barlyk, inçekesel bilen kesellän halda bolmaklyk.

İNÇELEME [i:nçeleme], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELEMEK [i:nçelemek], *işl., ser.* **İNÇELTMEK.**

İNÇELEMEKLIK [i:nçelemeklik], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELIK [i:nçelik], *at.* 1. Ýogyn dälilik. 2. Syrdamlyk. 3. Belentlik, ýitilik. *Ol sesiniň inçeligi*

bilen beýleki aýdymçylardan tapawutlanýar. 4. Darlyk, gysbylyk, giň dälilik. 5. *göç.m.* Näziklik, nepislik.

İNÇELİŞ [i:nçeliş], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELME [i:nçelme], *iş ady, ser.* **İNÇELİŞ.**

İNÇELMEK [i:nçelmek], *işl.* 1. Öňküsinden inçe bolmak, inçe ýagdaýa gelmek. *Onuň bilek ýaly saçlary inçelipdir.* 2. Horlanmak, sykylmak, arryklamak. 3. *göç.m.* Daralmak, gysby bolmak, giň däl ýagdaýda bolmak. *Öň köçeler gidigiçe inçelýärdi, şonuň üçin geçelgelerde ep-esli wagt eglenmeli bolýardy ("Edebiýat we sungat").* 4. *göç.m.* Suwy egsilmek, azalmak, kemelmek. *Derya inçelipdir.*

İNÇELTMEK [i:nçeltmek], *işl.* 1. Ýonup, igeläp, inçe etmek. *Ol pil sapyny ýonup-ýonup inçeltdi.* 2. Horlamak, ezýet, yza berip arrykatmak. 3. *göç.m.* Suwuny azaltmak, egismek, kemeltmek. *Gurakçylyk ýyl deryany inçeldipdi.*

İNÇEMİK [i:nçemik], *syp.* 1. Onçakly inçe hem ýogyn bolmadyk, inçä ýakyn, inçeräk. *Galyň gar ağaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaş ýaly egreldeýärdi (B. Kerbabayew).* *Inçemik yüzli adam.* 2. Ýogyn däl, inçä golaý (ses hakynda). *Ol birden eli çemedanly duran ýigidi gördi-de, inçemik ses bilen habar gatdy ("Türkmenistan").*

İNÇESAGT [i:nçesağt], *syp.* Inçeden uzynak, inçeden sagdyn, inçeden berk bedenli. *Inçesagt ýigit.*

İNDEĞ [inneğ], *at, ser.* **İDEĞ.**

İNDEGLI [inneğli], *syp., ser.* **İDEGLI.** *Sen indegli adam bolasyň gelyň bolsa, hemişe il hyzmatynda bol ("Nesil").*

İNDEGSIZ [inneğsiz], *syp., ser.* **İDEGSIZ.**

İNDELMEK [innelmek], *işl.* Indeg edilmek, ugruna çykylmak. *Gel diýip indelmedik ýere, Galkynyp baryjy bolmaň ("Görogly").*

İNDEMEK [innemek], *işl.* Bir zady gözlemek, agtarmak, idemek. *Sähel sypsam görejinden, "Balam" diýip indün enem (M. Seýidow).*

İNDEMİR [i:nnemir], *at.* Tarada mata dokalanda ini gyrađeň çykar ýaly, iki gyrasyna oturdylyp, inçe agajyň ujuna geýdirilýän demirjik. *Ol dokap oturan gýňajynyň indemirini süýşürdi.*

İNDERILMEK [i:nnerilmek], *işl.* Ýokardan aşak goýberilmek. *Ýekedaban inderilmek.*

İNDERİŞDIRMEK [i:nnerişdirmek], *işl.* Bir topar zady birden aşaklygyna goýberişdirmek.

İNDERİŞMEK [i:nnerişmek], *işl.* Bile indermek; indermäge kömekleşmek.

İNDERMEK [i:nnermek], *işl.* 1. Bir zady ýokardan aşaklygyna goýbermek. 2. Bir zat bilen birini ýa-da bir zady batly urmak. *Depesinden indermek.*

İNDEŞMEK [inneşmek], *işl.* Bilelikde indemek.

INETMEK [innetmek], *işl.* Indemäge mejbur etmek, indär ýaly etmek, indemäge şert, ýagdaý döretmek. *Hergiz özüni indedesiniň gelyän bolsa, başda özüňem ili indäp durmalysyň.*

INDEW [innöw], *at.* Künji ýaly dik ösýän, sary gülli, ýapragy garpyzyňka meňzeş, dānesinden dermanlyk aýy ýag alynýan birýyllyk ösümlik.

◊ **Indew suwaran ýaly** bir işi telli-pelli etmek, hakykatda iş ýüzüne geçirmezlik.

INDI [inni], *hal.* 1. Häzir, şu wagt. *Indi ýer biziňki, biz öz yrgalymyzy öz topragymyzdan almaly ("Watan"). Indi türkmen, hakykatdanam, dünýäniň in bagtyýar halky ("Türkmen dili").* 2. Mundan buýana, mundan beýläk, mundan soň. *Indi onuň derdini dep edip biljek diňe türkmen lukmanydy ("Saglyk"). Indi hemmämiz bilimizi berk guşap, işe girişmeli bolarys.*

INDIBERI [inniveri], *hal,gepl.d.* Aýratyn-da indiden beýläk, mundan beýläk, mundan soň bir. *Indiberi beýle iş etmäweri!*

INDIKI [inniki], *hal.* 1. Häzirkiden soňky; geljekki, soňky, nobatdaky. *Indiki nesil. Indiki wezipa bolluk bilen ýetişen hasyly yryşsyz ýygnamakdan ybarat ("Watan").* 2. Häzirki, şu wagtky. *Indiki döwürň çagalary sowatly, aň-düşünjeli bolupdyr.*

INDIKILE [innikile], Indiden beýläk, mundan beýläk, geljekde, dagy-duwara. *Indikile beýle iş etme.*

INDIRILMEK [i:nnirilmek], *işl.* Belli bir zadyň üstünden eltirmek, ugrukdyrylmak. *Suw ýapaşak indirildi. Süri suwa indirildi.*

INDIRIŞMEK [i:nnirişmek], *işl.* 1. Indirmäge kömekleşmek. *Mallary güzere indirişmek.* 2. Bilelikde indirmek.

INDIRMEK [i:nnirmek], *işl.* Bir zady, maly we ş.m. bir tarapa gönükdirmek, sürmek, ugratmak, bir ýeriň gyrasyndan, çetinden girizmek. *Sygyrlarymy derrew tolap, ýüzüni oba tarap göneldim we obanyň ýokary çetinden çañjardyp indirdim (A. Durdyýew).*

INDIRTMEK [i:nnirtmek], *işl.* Indirmek işini başga birine etdirtmek.

INDONEZIÝALY [indone:ziýaly], *syp., ser.* **Indoneziýalylar.**

INDONEZIÝALYLAR [indone:ziýalylar], *at.* Indoneziýanyň esasy ilatyny düzüýän halk.

INE, *çal.* 1. Ynha, şu (golaýynda, gaşynda duran zat, adam hakynda). *Ine, bu meniň hakyky dostum.* 2. *köm.s.* Yz ýanyndan gelyän söze ynamlylyk ýokundysyny berýär. – *Ine, bu ýyl hasyldan umydymyz uly – diýip, Aman gürrüň berýär ("Nesil").*

INEDÖRDÜL [i:nedö:rdül], *syp.* 1. Ini-boýy deň, ini boýuna deň, dörtburç görnüşli. *Inedördül otag.* 2. *göç.m.* Ini-boýy des-deň, gysga boýly, togalak, kiçeňräkden semiz. *Inedördül pyýada.*

INEDÖRDÜL-GÄMIKLEYİN [i:nedö:rdül-gä:mikleýin], *hal.* Ekiýän ekinleriň ýa-da oturdylyan nahallaryň arasynyň inine-boýuna deň edilip ekiýän ýagdaýy. *Ekiş inedördül-gämikleýin usulda geçiriler ("Watan").*

INE-GANA [i:ne-ğa:na], *hal.* Arkaýyn, alňasaman, howlukman.

INE-GANALYK [i:ne-ğa:nalyk], *at.* Arkaýynlyk, alňasamazlyk, howlukmazlyk. *Ol gyzlaryň öý bezeyişlerine ine-ganalık bilen syn edýärdi (N. Saryhanow).*

INEK, *at, köm.s.* Süýt berýän gara mal, sygyr.

INELGE [i:nelge], *at.* Dagdan, beýiklikden aşak iner ýaly ýer, eňňit ýer, ýapgyt ýer, iniş. *Dagyň inelgesi. Jaryň inelgesi.*

INEN, *at.* Enelik jynsyndan bolan, gaýmaga, botlamaga ukyply (düýe barada). *Inen düýe.*

◊ **İki ýaşar inen** iki ýaşdan üç ýaşa çenli ýaş düýe.

INER, *at.* 1. Inen arwana bilen bugradan bolan boýny tüýlek erkegiň bir görnüşi. *Birden aşak seretse, baýyň inerleri otaryp yörenine gözi düşýär ("Türkmen halk ertekileri").* 2. *göç.m.* Özünden kiçi oglana söýgi, mylatatlyk bildirilip aýdylýan yüz tutma sözi. – *Inerim, näme kâr edýärsiňiz? – diýip, meniň garşymda oturan garaýagyz, doluşgan ýaşuly sorady ("Edebiýat we sungat").* 3. Oglana dakylýan at.

◊ **Iner ýaly (kimin)** güýçli, gujurly, çydamly. *Onuň dört sany iner ýaly ogly bar.*

INERÇE, *at.* 1. Kiçi iner. 2. *göç.m.* Ýaş ýigit. *Ak öýüň inerçesi, Hüwdüläýin ballymy (Hüwdi).*

INERDIŞ [inerdi:ş], *syp.* Halynyň älemine, käbir halalaryň ortasyna salynýan diş-diş nagys, byçgydiş.

INERLIK, *at,gepl.d.* Hiç wagt botlamaýan düýe.

INFRAGURLUŞ [i:nfyragurluş], *at. ser.* **Infrastruktura.**

INFRASTRUKTURA [i:nfystruktu:ro], *at.* Önümçilige hyzmat edýän hojalyk pudaklarynyň toplumy.

INGI [i:nği], *at,lukmanç.* 1. Garyn boşlugynda ýerleşýän agzalaryň deri aralygyna inmeginden emele gelyän kesel. *Göbek ingisi. Gasyk ingisi.* 2. Şol kesel sebäpli gasykda emele gelyän çiş, ýumry.

INI, *at.* 1. Özünden kiçi erkek dogana, doganoglana bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. 2. Özünden kiçi tanyş-nätanyşa sypaýylyk bilen ýüzlenilip aýdylan yüz tutma sözi.

INI-BOÝY [i:ni-voýy], *at.* Bir zadyň ini hem boýy, uzynlygy hem ini.

◊ **İni-boýuny des-deň etmek** pugta urmak, ýençmek. **İni-boýy ýetmek** ini, boýy ýetjek derejesine ýetmek, berdaşly ýigit bolup ýetişmek. *Ini-boýy ýeten*

ýigitler bu gün serhetçiniň geyimine girip, has-da gujurly görünýärler ("Esger").

INIŞ [i:niʃ], *at, ser.* **Inelge.** *Obamyz ak inişiň alkymynda ýerleşýär.*

INIŞMEK [i:niʃmek], *işl.* Köpçülikleýin inmek. *Inişip ugramak.*

INJI [i:nji], *at.* Çagajyga mamasy, babasy ýa-da ejesiniň beýleki hossarlary tarapyndan berilýän mal. *Saňa inji mal bererin, balam!*

INJIK [i:njik], *at.* Aýagyň topukdan baldyra çenli bolan aralygy. *Injik süňki.*

◊ **Injigi götermezlik** oňat, sapaly durmuşy göterinip bilmezlik, gowy ýaşayyş sebäpli azmak. **Injigi darty ýaly** hor injikli.

INJIL, *at.* Injiliň Isanyň (Iusus Hristos) ömri we taglymaty hakynda gürrüň berilýän bölegi. *"Zeburny" Dawuda, "Injilni" Isa, "Töwratny" Musaga aýan getirdi (Magrupy).*

INJILIK [i:njilik], *at.* Inji bermek üçin niýetlenen, inji üçin goýlan (mal). *Enesi oňa injilik guzuýyk taýýarlapdy.*

INJIR, *at.* 1. Ýyly ýurtlarda ösýän süýji miweli agaç. *Injir agajy.* 2. Şol agajyň içi owunjak däneli gara, sary miwesi.

INJIRGÜL [injirgöl], *at.* Boýy 40-80 sm ýetýän ýabany we ekilýän dermanlyk ösümlik.

INŽENER [inžene:r], *at.* Ýokary tehniki bilim alan hünärmen. *Harby inžener. Dag işleriniň inženeri.*

INŽENERÇILIK [inžene:rçilik], *at, ser.* **Inženerlik.**

INŽENERLIK [inžene:rlik], *at.* Inženeriň alan hünäri, käre, wezipesi. *Ol uly zawodda inženerlik edýär.*

INKÄR: inkär etmek bir zady ykrar etmän, ýalan hasaplamak, ret etmek, bir zadyň hakykatdygyny, dogrudygyny ýa nädogrudygyny ýalana çykarmak. *Dayhanyň zähmeti hakdaky hakykaty inkär edip bilmeris ("Nesil").*

INLI [i:nli], *syp.* Ýeterlik ini bolan. *Inli mata. Inli köçe.*

INLILIK [i:nlilik], *at.* Ýeterlik ini bolmaklyk, insiz dälilik. *Köçäniň inligi maşynlaryň hereketine köp ýardam edýär ("Watan").*

INMEK [i:nmek], *işl.* 1. Ýokardan aşak düşmek, eňmek, aşak eňip gaýtmak. *Ýyllyz dagdan inen çeşme, Durlan-ha, gyzlar geleýdi ("Görogly").* 2. Ýokardan, belentlikden aşaklygyna pessaýlamak. *Uçar pessaýlap inip ugrady.* 3. *göç.m.* Bir ýere syrykmak, syrygyp gaýtmak. *Onuň maňlaýyndan akýan der görejiine indi (B. Kerbabaýew).* 4. *göç.m.* Gelmek, ýagmak. *Asly halat türkmen topragyna bu gün bereket indi*

("Türkmenistan"). 5. *gepl.d.* Dogmak, dogulmak, dünýä inmek, eneden bolmak.

INMEZLIK [i:nmezlik], *iş ady.* 1. Ýokardan aşak düşmezlik, eňmezlik, aşak eňip gaýtmazlyk. 2. Ýokardan, belentlikden aşaklygyna pessaýlap uçmazlyk. 3. *göç.m.* Bir ýere syrygyp gaýtmazlyk. 4. *göç.m.* Gelmezlik, ýagmazlyk. 5. *gepl.d.* Dogmazlyk, dogulmazlyk, eneden bolmazlyk. – *Bolşuň şu boljak bolsa, inmänler geçseň bolmaýarmy?!*

INSIZ [i:nsiz], *syp.* Ýeterlik ini bolmadyk; darajyk. *Insiz ýoda. Insiz mata.*

INSIZLIK [i:nsizlik], *at.* Insiz bolmaklyk, inli dälilik. *Biçimçi matanyň insizligini hasaba alyp, öz işine başlady.*

INSTITUT [institu:t], *at.* Käbir ýokary mekdepleriň we ylmy-barlag edaralarynyň ady. *Medeniýet instituty. Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat instituty.*

INTERNET [interne:t], *at.* 1. Elektron aragatnaşygynyň sebitleýin, milli, lokal we beýleki ulgamlaryny birleşdirýän halkara kompýuter ulgamy. 2. Internete birleşdirilen kompýuterleri baglanyşdyrýan hem-de olaryň eýelerine bitewi habarlar giňişliginden peýdalanmaga we ähli maglumatlary almaga hem ugratmaga (hatlary, suratlary we dürli häsiýetli maglumatlary) mümkinçilik berýän bütindünýä kompýuter ulgamy.

INTILDIRMEK, *işl.,gepl.d.* Birini intilmäge mejbur etmek. *Heý, beýle-de bir intildirmek bolarmy?*

INTILIŞMEK, *işl., gepl.d.* Bilelikde intilmek.

INTILMEK, *işl.,gepl.d.* Garaşmak, garaşyp bizar bolmak, yntylmak.

INTIPIS [intipi:s], *at.* Birine edilýän indeg, geleň, alada, üns, garaşyk. *Adam-gara kân bir intipis edip durmaýan takyryörgalar ikibaka ylgaşyp ýörendirler.*

INTIZAR [intiza:r], *syp.* Bir zada zar, birine garaşýan, tama edip göz dikýän. *Ilde bir näzenin tapylmaz sençe, Barça älem saňa intizar olar (Seýdi).*

◊ **Intizaryny çekmek** zarynlap, ýoluna göz dikmek. *Sary donuň geýipsiň, Teläre söyenipsiň, Intizaryň men çekýän, Sen näme saralypsyň? (Küştdepdi).*

INTIZARLYK [intiza:rlyk], *at.* Göz dikip garaşmaklyk, tama bilen göz dikiş. *Gutar meni intizarlykdan (Andalyp).*

INTONASIÝA [intona:siýa], *at, dil b.* Sözleýişniň metodikasyny, ritmini, intensiwligini, depginini, tembrini, basymalaryny we ş.m. öz içine alýan prosodik elementleriň (komponentleriň) jemini aňladýan düşünje (onuň dürli görnüşleri bar: habar intonasiýasy, sorag intonasiýasy, buýruk intonasiýasy, ýüzlenme intonasiýasy, gutarylan ýa gutarylmaýyk intonasiýa).

IN. Özünden soň gelýän sözleriň manysyny güýçlendirmek üçin ulanylýan ownuk bölek.

İNRDEGEN [inirdegen], *syp.* İnirdemegi, bolgusyz zat üçin igenmegi gowy görýän, inirdi häsiýetli. *Onuň ýek ýigrendigi inirdegen adamdy.*

İNRDEGENLIK [inirdegenlik], *at.* Igenip ýürege düşmeklik, igenjenlik.

İNRDEMEK, *işl.* Bir zady iriziji äheň bilen gaýtalap ýürege düşmek, ownuk-döwnük zat üçin igenip, gulagyňy kamata getirmek, nägilelik bildirmek.

İNRDEMEZLIK, *işl. ady.* İnirdili söz aýtmazlyk, inirdäp durmazlyk. – *Inirdemesene! – diýip, sabyr käsesi dolan Nedirguly azgyryldy* (N. Jumaýew).

İNRDEŞMEK, *işl.* Bilelikde inirdemek. *Olar inirdeşip başladylar.*

İNRDETMEK, *işl.* Birini inirdä goýmak, inirdili ýagdaýa salmak. *Sen ejeňi köp inirdedýärsiň!*

İNRDEWÜK [inirdöwük], *syp.* Şol bir zady gaýtalap ýürege düşýän, ownuk-uşak zat üçin igenýän, igenjeň. *Inirdewük adam.*

İNRDI, *at.* 1.Ýürege düşgünç igenç, bolgusyz zat üçin birine bildirilýän nägilelik. *Ýekeje gün hem inirdisini çekmen, ynha, owsaryň, ine-de delilbagyň diýer-de gidibererin* (A. Durdyýew). 2. İnirdegen adam. *Sen-ä bir inirdi ekeniň.*

İNRDILI, *syp.* Igençli, ýürege düşgünç nägileçilikli.

İNR-İNR: inir-inir etmek inirdemek, inirdäp oturmak, inirdäp durmak. *Ol inir-inir edip, ýürege düşdi.*

İNKIS [in̄ki:s], *at.* Bir zat hakynda şübhe dörände ýüze çykýan ynjalyksyzlyk, ünji, alada. *In̄kise gitmek.*

İNKISLENMEK [in̄ki:slenmek], *işl.* In̄kise gitmek, ünji edinmek, alada galmak, pikire batmak. *Ol in̄kislenip otyrdy.*

İNKISLI [in̄ki:sli], *syp.* Ünjüli, aladaly. *Ol näme üçin bir hili in̄kisli görünüňärkä?* (A. Geldiýew).

İNKISLIK [in̄ki:slik], *at, ser.* In̄kis. *Ýöne weli, gyzlarym, onuň maňa seretmeginden ýüregime in̄kislik girdi* (A. Durdyýew).

İNKISLILIK [in̄ki:slilik], *at.* In̄kisi barlyk, in̄kisli bolmaklyk, in̄kissiz dällik. *Ol in̄kislilikden iripdi.*

İNKISSIZ[in̄ki:ssiz], *syp.* In̄kisi ýok, in̄kisli däl. *In̄kissiz bolup bolsa, oňa ýetesi näme bar?!*

İNKISSIZLIK[in̄ki:ssizlik], *syp.* In̄kisi ýokluk, in̄kissiz bolmaklyk, in̄kisli dällik.

İNLEME, *işl. ady.* Agyrysyna çydap bilmän hykylap seslenmek, in̄nildemek. *Atlaryň kişnemeği, ýaraly adamlaryň in̄lemesi daglara ýaň saldy* (S. Myradow).

İNLEMEK, *işl.* "In̄-n" edip seslenmek. *Yns-jynssyz in̄läp ýatan çöl.* 2. Gam-gussa, agyry zerarly in̄nildili ses çykarmak. *Kim gaçýardy, kim kowýardy, kim ýykylyardy, kim in̄leyärdi* (B. Kerbabaýew). *Öýden in̄läp ýatan hassanyň sesi eşidilýärdi.*

◊ **In̄läp ýatan çöl (meýdan)** giden uly giňişlik, boş ýer. **In̄lär siňek ýok** çolalyk, boşluk, hereketsizlik, janly jemende ýok; asudalyk, ümsümlik.

İNLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin in̄lemek.

İNLETMEK, *işl.* In̄lemäge mejbur etmek, in̄läp durar ýaly etmek. *Radiony in̄ledip gitmesene! Sesini ýatyrşana!*

İN LIS [in̄li:s], *at, ser.* In̄lisler.

İN LISLER [in̄li:sler], *at.* Beýik Britaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

İNÑE, *at.* 1. Ýiti uçly, sapak ötürmek üçin gözli, inçeden gysgajyk sim şekilli metal enjam, tikin işinde ulanylýar. 2. Ary, içýan ýaly mör-möjekleriň çakýan neşderi. *Saryja ary in̄nesini sançmaga ýetişmedi.*

◊ **In̄ne bilen guýy gazan ýaly** ýerine ýetirmesi kyn, hysyrdyly iş barada aýdylýan meňzetme. **In̄neden çykma** täze, gyly gyrylmadyk, egne geýilmedik, ýaňy tikilen. *In̄neden çykma tahýa.* **In̄ne ýaly zat** kiçijik zat, ujypsyzja zat, sähelçe zat. *In̄ne ýaly zady hem görkezýän düýe ýaly, Bir ujypsyz çöpe hem diýýärsiň söýe ýaly* (Ç. Gurbangylyjow). **In̄ne ýiten ýaly bolmak** zym-zyýat bolmak, birden gözden ýitmek. *Wiý, asyl senmidiň! In̄ne ýiten ýaly bolduň* (P. Körpäýew). **In̄ňäň üstünde oturan ýaly** örän ynjalyksyz, howatyrly, galagoply ýagdaýda galmak. **In̄ňä sapaýmaly bolmak** horlanmak, gaty inçelmek, sapaga dönmek, çöp ýaly bolmak.

İNÑEBAGJYK [in̄neva:ğjyk], *at.* Bir ujuna beýleki ujuny ildirmek üçin kellejik ýasalan we berkitmek üçin ulanylýan temençe. *Ol ýakasyna in̄nebagjyk dakdy.*

İNÑEJIK, *at.* Kiçijik in̄ne. *Gep başy in̄nejik* (Nakyl).

İNÑELIK I, *gepl.d.* In̄ne dürtüp goýmak üçin ýassyjak.

İNÑELIK II, *at, ser.* Teneçir 2.

◊ **In̄nelik iýen ýaly** gaty horlanan, in̄ňä sapaýmaly bolan.

İNÑÄBÄBEK [in̄nä:bä:bek], *at, gepl.d.* Gundagdaky çaga. – *Daşyň gyzyl bolmajakdygyny men-ä men welin, in̄näbäbek hem bilýändir* – diýdi (N. Pomma).

İNÑÄ-İNÑÄ [in̄nä:-in̄nä:], *s. ş. aňl. söz.* Bäbegiň aglaýşyny aňladýan söz.

İNÑÄN [in̄nä:n], *köm. s.* Örän, juda, gaty. *Bu ýyl Türkmenistanyň güýzi in̄näň ygally boldy.*

İNÑILDEMEK [in̄nillemek], *işl.* 1. Agyra, yza çydaman in̄lemek, zaryn, naýynjar seslenmek. *Syrkawyň in̄nildisi köşeşdi.* 2. Bir zatlar diýip, ynjalyk bermän oturmak, şol bir heňine tutup ýürege düşmek. *Çaga in̄nildäp, ýürege düşdi.*

İÑİLDEŞMEK [iñnilleşmek], *işl.* Bilelikde iñnildemek. *Biri o diýip, biri bu diýip, hersi bir ýanyndan iñnildeşip başladylar.*

İÑILDETMEK [iñnilletmek], *işl.* İñnildemäge mejbur etmek. *Çagany biderek zat üçin iñnildetmesene!*

İÑILDEWÜK [iñnillöwük], *syp.* İñnildäp ynjalyk bermeýän, iñnil-iñnil edip ýürege düşýän. *Beýle-de bir iñnildewük çaga bolar eken-ow!*

İÑILDI [iñnilli], *at.* 1. Agyr haldaky adamyň zaryn sesiniň ady. *Zaryn iñnildi.* 2. Zeyrenç, igenç. *Ýanyoldaşynyň iñnildisi.* 3. *gepl.d.* Maşynyň, motoryň we ş.m. uzakdan eşidilýän sesi. *Maşynyň iñnildisi.*

◊ **İñildi başy bolup çykmak** öz diýenini etdirjek bolup, üznüksiz iñirdisi bilen halys etmek, ýadatmak. *Senem meniň maňlaýymdan iñnildi başy bolup çykdyň.*

İÑIRE, *at.* Birine bolgusyz zat üçin iñirdeýän, igenjeň, käýinip, zeyrenip ýören.

İÑIRELIK, *at.* Käýinjenlik, iñirdegenlik, igenjenlik.

İÑRIK, *at.* Günüň ýaşýan ýeri; gün batandan soňky howanyň ýüzi. *İñrik garalyp ugramak.*

IR [i:r], *hal.* 1. Daň bilen, säher, gün dogmazdan öň. *Ir bilen oýanmak.* 2. Wagtyndan owal, öň. *Bu ýyl gys ir düşdi.*

◊ **Ir gününü giç etmek** bir işe başlajak bolanynda wagt ýitirmek, işiňi gijä goýmak.

İRDE-GIÇDE [i:rde-gi:şde], *hal.* Haçan-da bolsa bir wagtda, öñde-soñda, wagty gelende. *Oglan irde-giçde gowy bagşy bolup ýetişer.*

İRDEN [i:rden], *hal.* 1. Ir bilen, ir ertir, säher çagy. *Her gün irden ylgaýaryn.* 2. *göç.m.* Başdan, ozaldan, ilki başdan. *Çagany terbiýelemäge irden başlamak gerek.*

İRDIK, *syp.* Malyň emjeginiň süýt çykýan deşigi, gözi.

İRELMEK [i:relmek], *işl.,gepl.d.* Iri bolup başlamak, uly bolmak, ulalmak. *Erik-alma, şetdaly miweleri irelipdir.*

IRELTMEK [i:reltmek], *işl.,gepl.d.* Iri etmek, ulaltmak. *Hojalygy ireltmek.*

İREN-ARAN [i:ren-a:ran], *at, göç.m.* Mynasyp däl adam, bor-bolgusyz adam. *Ol gazananyňy işip bilmän, husytykda ýakasyny tanadyp ötüp gitdi, zynda galan emlagine-de bir iren-aran eýe boldy.*

İR-ERTIR [i:r-erti:r], *hal.* Ir bilen, irden. *Ir-ertir işe diýip ýola çykýaryn. Ir-ertir, giç-agşam goňsy-golamlar diýip çykaýmam bardy weli, indi garrylyk bilen şonam başarmajak bolup durun.*

İR-GIÇ [i:r-gi:ç], *hal.* Wagty gelende, öñde-soñda, ahyryn, iru-giç, irde-giçde. *Ir-giç beren sözümde taplaryn.*

İRGİN [i:rğin], *hal.* Bir zatdan iren, bizar bolan, ýadan.

İRGİNLIK [i:rğinlik], *at.* Bir zatdan argynlyk, ýadawlyk, leji çykan halda bolmaklyk.

İRGİNSİZ [i:rğinsiz], *syp.* Ýadawsyz, irmän-arman, birsyhly, ara salym salman, yzyňy üzmän. *Irginsiz zähmet.*

İRGİNSİZLIK [i:rğinsizlik], *at.* Ýadawsyzlyk, argynsyzlyk, irmezeklik. *Irginsizlik bilen okalan ýyllar.*

İRGÖZİN [i:rğözün], *hal.* Ir bilen, gijä galman, gijikmän, garaňky gatlyşmanka. *Irgözin ýola çykmaly.*

İRGÖZİNLİK [i:rğözünlük], *at.* Gijä galmazlyk, öz wagtynda. *Irgözinlikde ýola düşdük.*

İRİ [i:ri], *syp.* 1. Uly, ownuk däl, saýyrdyň. *Iri mal. Iri gawun.*

◊ **Iri pul** gymmaty ýokary tutuş kagyz pul. *Maňa ellilik, yüzlük ýaly iri pul bersene.*

İRİGÖZ [i:riğöz]: **irigöz elek** atylan harmanyň gyzylyny jaryndan we beýleki garyndylardan saýlamak üçin içegeden, simden örülen gözleri giň elek; bugdaý elenýän elek. *Ýagys çala şitirdese, goýy damjalar irigöz elekden geçen bugdaý ýaly ýagýardy* (B. Kerbabaýew).

İRİ-İRİ [i:ri-i:ri], *syp.* Has iri, uly, saýlama. *Iri-iri almalar, narlar gözünü dokundyrýar* ("Nesil").

İRİKGE [irikge] **irikge bolmak** *ser.* **Irikgä.** *Ol maňa irikge bolup garaşýandyr* (T. Gurbanow).

İRİKGÄ [irikgä:] **irikgä bolmak** birine ýa-da bir zada garaşmak, garaşyp halys bolmak, garaşyp irmek.

İRILEMEK [i:rilemek], *işl.* Iri-iri etmek, ownuk, kiçi zatlary ulaltmak. *Bölek, ownuk pullary irilemek.*

İRILENMEK [i:rilenmek], *işl.* Öňkä görä iri bolup başlamak. *Gar irilenip başlady.*

İRILİK [i:rilik], *at.* Iri ýagdaýynda bolmaklyk, saýyrdyňlyk, ululyk. *Onuň öz ýanyndan bu adamlaryň iriligine gözi gidýardi.*

İRİLİ-OWNUKLY [i:rili-ownukly], *syp.* Iri we ownuk gatysyk, ululy-kiçili. *Irili-ownukly mallar oba tarap eñip barýardylar.*

İRİMÇİK [i:rimçik], *syp.* 1. Kiçi bolmadyk, ula ýakyn, ownuk däl. *Gara gazanyň içindäki patrak ýaly, irimçik endigan dişleri akjaryp görünyär* (B. Kerbabaýew). 2. Göwresi uly, döşlek, daýaw, girdenek däl. *Ol uzyn boýly irimçik adamdy* ("Garagum"). 3. İnçe bolmadyk, ýogyna ýakyn. *Irimçik sapak.*

İRİMTİK [i:rimitik], *syp.,ser.* **Irimçik.** *Irimtik ýygırtly lopbuş yüzlerinde gahar alamatlary peýda boldy* (N. Pomma).

İRİNJEŇ, *syp.* Bir işi etmäge ýaýdanjaň, göwünjeň bolmadyk. *Ol irinjeň adamdyr, barmaly ýere-de barmaz.*

İRİNJEŇLIK, *at.* Ýaltalyk, ýaýdanjaňlyk, göwünjeň dälilik. *Irinjeňlik köp işden goýýar.*

IRINMEK, *işl.* Bir işi etmäge ýaýdanmak, ýaýdanyp durmak. *Çagyrylan ýere bar, irinme, çagyrylmadyk ýerde görünme* (Atalar sözi).

IRIŇ, *at.* Bedende dörän ýarada, çişde emele gelýän sarymyt-gögräk reňkli hapa suwuklyk, goýy jerhet.

♦ **Iriň kültemek** ýara iriň toplanmak, ýygnanmak.

IRIŇLEMEK, *işl.* Bedende dörän ýarada, çişde iriň toplanmak, jerhet ýygnanmak.

IRIŇLETMEK, *işl.* Iriň ýygnanmaga ýol bermek. *Sowuk suwa eliňi urup, ýaraňy iriňledipsiň.*

IRIŇLI, *syp.* Iriň baglan, azy, simläp jerhetlän. *Iriňli ýara.*

IRIŞDE: **irişdäni üzme** edýän tamaň çykamazlyk, islegiň amala aşmazlyk (*ser.* **Rişde**).

IRIŞME, *at.* Esasan, atyň kellekisiniň alkym halkasyna baglanyan zynjyr ýa-da ýüp. *Daşarda bedewi ýene bir ýola siňňin gözden geçirdi-de, onuň uýany, dogabagyny düzediştirip, irişmäni ogluna uzatdy* (O. Ödäýew).

IRIŞMELEMEK, *işl.* Atyň kellekisine irişme baglamak. *Agylyň gapdalynda ýatan keçäni alyp, onuň üstüne atdy, biline çeki çekdi, irişmeledi* (G. Kulyýew).

IR-IÝMIŞ [i:r-iýmiş], *at.* Dürli miweleriň umumy ady, miweleriň her dürlüsi.

IRIZDIRMEK [i:rizzirmek], *işl., ser.* **Irizmek**.

IRIZEGEN [i:rizegen], *syp., ser.* **Iriziji**.

IRIZEGENLIK [i:rizegenlik], *at.* Bir zady gaýtalap ýadadaganlyk, bizar, bez edegenlik. *Seniň henizem şol irizegenligiň-ow.*

IRIZIJI [i:riziji], *syp.* Ýadadyjy, ardyryjy, şol bir äheňde gaýtalanyp duran, ýürege düşüji, bezikdiriji. *Iriziji güwwüldi.*

IRIZMEK [i:rizmek], *işl.* Bir zat üznüksiz gaýtalanyp ýadatmak, halys etmek, bizar-peteňni çykarmak, ýürege düşmek *Ondan-oňa entäp ýörmek meni halys irizdi* (T. Gurbanow).

IRKI [i:rki], *syp.* **1.** Säherdäki, irden başlanýan. *Onuň irki işi çagalaryny naharlap, mekdebe ugratmakdan başlanýar.* **2.** Başky, ilki döwürdäki, ilki başky. *Ýyllyzly asmanyň hoştap howasy irki alabaharyň ysyny getirjärdi* (B. Kerbabaýew). *Irki döwürleriň ýaşlary kynçylykdan gaçdy diýmeýärin* ("Nesil"). **3.** Ir ýetişýän, tiz hasyla durýan (ekin barada). *Irki kelem. Irki hyýar.*

IRKILDIRIJI [irkiliriji], *syp.* Ukyňy tutduryjy, ymyzgandyryjy.

IRKILDIRMEK [irkillirmek], *işl.* Birine irkilmäge mümkinçilik bermek.

IRKILIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup irkilip başlamak. *Çagalar ilkaşamdan irkilişip başladylar.*

IRKILJIREMEK, *işl.* Alasarmyk uklamak, çala irkilmek, oýaly-ukuly gözüňi süzmek, ymyzganmak. *Ol*

*boş wagtyndan peýdalany, irkiljiräp otyr*dy ("Garagum").

IRKILJIREŞMEK, *işl.* Iki ýa köp bolup irkilmek. *Olar irkiljireşip otyrdylar.*

IRKILJIRETMEK, *işl.* Irkilmäge mejbur etmek. *Gaýgylý mukam ony irkiljiretdi.*

IRKILME, *iş ady.* Irkilmek ýagdaýy.

IRKILMEK, *işl.* Uka gitmek, oýaly-ukuly ýatmak, çalarak uklamak, ymyzganmak.

IRLAND[irla:nt], *at, ser.* **Irlandlar.**

IRLANDIÝALY [irla:ndiýaly], *at, ser.* Irlandiýanyň ýaşajysy.

IRLANDLAR [irla:ntlar], *at.* Irlandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

IRLEMEK [i:rlmek], *işl.* Ertir ir bilen barmak, gelmek; wagtyndan ir ugramak, gitmek, gelmek. *Bu ne beýle irläpsiň, hernä eýgilikdir-dä?* (T. Gurbanow). *Irläpsiň-le! Entek iş wagty gutaranok ahryr?!*

IRMEK [i:rmek], *işl.* Bir zatdan, işden, kimdir birinden ýadamak, armak, halys bolmak, bizar bolmak.

IRMEZ-ARMAZ [i:rmez-a:rmaz], *syp.* Irmäni-ýadamany bilmeýän, irginlik, argynlyk duýmaýan. *Ol tüýs irmez-armaz adamdyr.*

IRMEZEK [i:rmezek], *syp.* Bir işden ýadamaýan, armany bilmeýän; tutanýerli. *Bermezek taňrydan irmezek awçy alar* (Nakyl).

IRMÄN-ARMAN [i:rmä:n-a:rma:n], *hal.* Ýadamagy-ýaltanmagy bilmän, bizar bolman; tutanýerli. *Ýokary hasyl aljak bolsaň, irmän-arman işlemeli* ("Nesil").

IRNIK, *syp.* **1.** Kyn, agyr, çylşyrymly. *Aman-esen geçen ýaly, Wakalaryň irniginden* (K. Gurbannepesow). **2.** Her bir zada aňsat göwni ýetmeýän, örän ynjk. *Ol örän irnik adam, köp zada göwni ýetmeýär.*

♦ **Irniği ýok** zelesi ýok, zyýany ýok. *Diýen zadymy getirmegi ýadyňdan çykaran bolsaň, irniği ýok-la, soň bir gezek ýoluň düşende getirjek bolarsyň-da.*

IRNIKLİK, *at.* **1.** Kynlyk, agyrlyk, çylşyrymlylyk. *Men ol işiň irnikliginden çekinemok.* **2.** Her bir zada aňsat göwni ýetmezlik, örän ynjklyk, irniğiň ýagdaýy, bolşy.

IRNIŞMEK, *işl.* Bilelikde irinmek. *Sähelçe işden çekinip, irnişip oturmaň.*

IRU-GIÇ [i:ru:-gi:ç], *hal, ser.* **Ir-giç.** *Ol bu işde iru-giç öz sözünü aýtmaly boljakdy* (B. Seýtäkow). *Ol iru-giç gaýdyp geler.*

ISGENE [isgene], *at.* Agaç deşmek, köwmek üçin ulanylan agaç saply, uýy ýiti ussaçylyk enjamy, gural. *Ol söýäni isgene bilen köwüp başlady.*

ISGENELEMEK [isgenelemek], *işl.* Isgene bilen köwmek, deşmek. *Ol ýonulan agajy isgeneläp deşdi.*

ISGENJE [isgenje], *at.* Stoluň gyrasyna berkidilip, agzyna bejerilýän önüm gapjadylyp işlenýän ussaçylyk guraly. *Ol bir bölek demri isgenjä gapjady-da, törpülemäge durdy.*

ISIM, 1. *at.* *kön.s.* At (adam ady). *Ismim düşdi ilden-ile, Nagyş ederler dilden-dile* (Magtymguly). *Ismim idi Nurmuhammet Garyp, Sözde tahallusym idi Andalyp* (Andalyp). 2. *gepl.d.* At, sypat, san, çalyşma ýaly at hyzmatynda gelyän söz toparlarynyň ady.

ISLAND [isla:nt], *at, ser.* **Islandlar.**

ISLANDLAR [isla:ntlar], *at.* German dil toparyna degişli bolup, Islandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ISLANDIÝALY [isla:ndiýaly], *at.* Islandiýanyň ýaşajjysy.

ISLE, *köm.s.* "Ýa, ýa-da, goý" ýaly sözlere derek ulanylýan kömekçi söz. *Ol, isle aýdym bolsun, isle-de saz – hemmesinden baş çykarýar.*

ISLEDIK, *syp., gepl.d.* Islän, islendik, halan, göwnüňe ýaran. *Biziň zamanamyzda ýaşlar isledik halypalaryna gol berip bilýärler* ("Edebiýat we sungat").

ISLEG [isleg], *at.* 1. Bir zat barada edilýän arzuw, küýseg, höwes. *Biziň gözəl Watanymyzda aýdym-saza bolan isleg has-da artdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç.m.* Talap, meýil. *Önümçilik ösdügiçe, adamlaryň islegleri artýar.*

ISLEG-ARZUW [isleg-arzuw], *at.* 1. Adamda döreýän höwes hem arzuw. *Gelin-gyzlar dokan halylaryna diňe bir ırginsiz zähmet sındirmän, eýsem oňa yhlaslaryny, isleg-arzuwlaryny hem siňdiripdirler* ("Nesil"). 2. Haýys, tabşyryk, pikir. *Belki, onuň isleg-arzuwy bardyr.*

ISLEGLI [islegli], *at.* Islenýän, höwes, arzuw edilýän, bolsady diýip küýselýän, söýgüli. *Gel, balam, islärler seni, Islegliň bagdadyr bagda* ("Saýatly – Hemra").

ISLEMEK, *ısl.* Bir zady küýsemek, bir zada höwes bildirmek, arzuw etmek.

ISLENDIK [islennik], *syp.* Her bir isläniň, göwnüňe ýaraýan. *Islendik türkmen maşgalasy hakynda söz açylanda, ozaly bilen onuň döwletliligi, ýagny akyly-başly öý bikelidigi, menikli, edepli ogully-gyzlydygy barada gürrüň edilýär* ("Mugallymlar gazeti").

ISLENMEK, *ısl.* Bir zat küýselmek, arzuw edilmek, bir zada höwes bildirilmek, islegli bolmak.

ISLESEN-ISLEMESEN, *giriş s.* Bir iş etmäge göwnesen-göwnemesen, bir zada höwesin, meýliň bardygyna-ýokdugyna garamazdan. *Islesen-islemesen, indi mejbury işledilýän döwür geçdi.*

ISPAN [ispa:n], *at, ser.* **Ispanlar.** *Ispan halky. Ispan dili.*

ISPANLAR [ispa:nlar], *at.* Ispaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ISRIP [isiri:p], *hal.* Zaýa, harap. *Hasyly isrip etmän ýygnamak.*

ISRIPÇILIK [isiri:pçilik], *at.* Zaýaçylyk, harapçylyk, bisarpalyk. *Däne ýygnamakda isripçilige ýol bermeli däl.*

ISRIPSIZ [isiri:psiz], *hal.* Isrip etmän, zaýasyz, ýitgisiz, harap etmän. *Her bir pagtaçynyň pikir-aladasy pagtany öz wagtynda hem-de isripsiz ýygnamakda* (N. Baýramow).

ISTEMEK, *ısl.,k.d.* Islemek. *Istese deň-duşlar başa altyn täç, Pakyrlık mülkünde maňa bergin paç* (Magtymguly).

ISTIHAN [istiha:n], *at, ser.* **Ystyhan 2.** *Zelili diýr, kiştim suwda synandyr, Istihanyň yşk oduna ýanandyr* (Zelili).

IŞ [i:ş], *at.* 1. Maddy we ruhy kanagatlanma almak üçin çekilýän akyly hem-de beden zähmeti. *Yurduň her bir raýaty öz ýerine ýetirýän işlerinden başga-da, özüni ata Watanda bolup geçýän ähli döwletli işleriň jümmüşinde saýýar* ("Mugallymlar gazeti"). 2. Bir edarada, guramada we ş.m. ýerine ýetirilýän wezipe, edilýän gulluk, kär. 3. Ýüze çykan zat, waka, hadysa. *Bolan işe ökünme* (Atalar sözi). *Gijeler gördügin düýşdür, Aýralyk bir ýaman işdir* ("Görögly"). 4. Tabşyryk, ýumuş, möhüm. *Işin düşende bir merde, Ýaman günde gala bolar* (Magtymguly). 5. Çekilen zähmetiň netijesi, önüm, eser. *Baş ýylda bir kitap eden işimiz* (Magtymguly). 6. Aýal-gyzlaryň elde edýän inçe keşdesi, tikiň-çatyn, öryň we ş.m. zatlary. 7. *hukuk.* Jenaýatçynyň, günäkäriň etmişiniň ýazgysy. *Onuňişini tejribeli sülçi alyp barýar*. 8. *göç.m.* Etmiş, ýazyk. *Iki dostuň arasynda, ýaman-ýowuz iş olmasyn* (Magtymguly).

◊ **Iş bolmak (bermek)** derdeser, alada, ünji, hysyrdy bolmak. *Ony köşetmek iş boldy* (B. Kerbabaýew). **Işden çykyşmak** köp wagt işlemezlik sebäpli, soň işe gowy girişip bilmezlik, iş ukybyň kemelmek. **Işden elin sowamak** belli bir sebäbe görä, edýän işiňe sowuk-sala garamak, ýaramaz işläp başlamak. **Iş dolandyryjy** işin ýerine ýetirilmegine ýolbaşçylyk edýän, işin ýolbaşçysy, guramaçysy. **Işe bişmek (bişişmek)** her bir işe gaýym bolmak, işe werdiş bolmak, her işin abyny-tabyny bilmek. **Iş edinmek** azap etmek, köp zähmet çekmek. *Ak köýnege degen gara tegmili aýyrmak üçin iş edinmeli boldy*. **Işe elini urmazlyk** hiç hili iş etmezlik, iş bilen meşgul bolmazlyk. *Öýde belli işe elini urman, Aýlandy iki ýan bir ýerde durman* (A. Kekilow). **Işe girizilmek** işledilip ugralmak. *Men lukmançylygynıň iň täze enjamlary bilen enjamlaşdyrylan nobatdaky sagaldyş toplumlarynyň*

ýa-da hassahanalaryň işe girizilen wagty özümi iň bagtly we buýsançly adam saýýardym (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr). **Iş görmek1)** işlemäge endik etmek, iş başarmak. **2)** bir zady ýaşyrynlyk bilen amala aşyrmak, bir zada gizlin taýýarlanmak. **Iş günü1)** edarada, kärhanada işlenýän wagtyň dowamlylygy. *Iş günü sagat dokuzda başlanýar. 2)* dynç alynýan gün däl-de, edarada, kärhanada işlenýän gün, zähmet çekilýän gün. *Ertir iş guni, men oba gidip bilmerin. Iş haky* bir işi, wezipäni ýerine ýetirmek üçin tölenýän pul ýa-da zat. **Işi başyndan agdyk** işi çendenaşa köp, artyk, uçursyz kän. **Işini görmek** birini ýa bir zady sandan çykarmak, harap etmek, heläk etmek. **Işini gutaran!** dereksiz iş bilen meşgullanýan, bolgusyz hereket edýän, bolgusyzlyk edýän adama aýdylýar. – *Haý, işini gutaran. Şu boýuňa aşyk oýnamaly bolduňmy!? Işiň bolmasyn!* azar berme, işine gatyşma. **Işiň düşmek** kimdir birine "ýumşumy bitireweri" diýip ýüz tutmak. **Işiň gaýtmak** bagtyň ýatmak, heläkçilikli ýagdaýa düşmek. **Işiň ilerik!** tutan işiň oň bolsun (alkyş sözi). *Dokma ýüwürdip oturan gelin "Işiň ilerik!" diýen sese başyny galdyrdy-da, "Ýaşyň uzak!" diýip jogap berdi. Işiňi kör etmek* bir zat sebäpli işiňi taşlamak, edýän işiňi gijikdirmek, işi owarram etmek. **Işiň pyrrykbolmak** iş we durmuş ýagdaýyň howp astynda bolmak. **Iş-işden geçmek** nämendir bir zadyň boljagy bolmak, düzederden geçmek. **Iş kesmek** birine günäsine görä jeza bermek, ýyl kesmek. **Iş maly** sürüme, ýüke we ş.m. ýaraýan düýe, ýaby we beýleki mallar. **Iş otagy** işlenýän ýörite otag; işlemek üçin ýörite abzallaşdyrylan otag. **Iş salyşmak (salyşmazlyk)** bir edara ýa-da adam bilen bir iş ýa-da mesele boýunça aragatnaşykda bolmak. *Başim onuň bilen iş salşyp görmändi* (A. Gurbanow). **Iş sapary** bir ýere gidilip ýerine ýetirilýän gulluk tabşyrygy. *Ol on günlük iş saparyna gitti. Iş taşlamak* zähmet şertlerinden, iş hakynyň tölenişinden närazy bolup, işe çykman ýa-da iş etmän garşylyk görkezmek. **Iş tertibi** bir işiň meýilnamasy, işiň maksadynyň, mazmunynyň beýany. **Iş topary** bir guramanyň garamagyndaky ýörite hukuga eýe bolan adamlar topary. *Dil boýunça iş toparynyň agzalary. Iş ukybyňy ýitirmek* belli bir sebäbe görä, iş başarjaňlygyňdan, işläp bilmek mümkinçiliginden mahrum bolmak, galmak. **Iş ýüzünde görmek** bir zady tejribede görmek, öz gözün bilen görüp ynanmak.

IŞ-ALADA [i:ş-alada], at. Çekilýän zähmet we şonuň bilen baglanyşykly aladalar; iş-güýç hem ünji.

IŞAN [i:şa:n], at. 1. Dini dereje. 2. Oglana dakylýan at.

İSBİL [işvil], at. 1. Urkaçy balygyň tohumy, ýumurtgajygy. 2. Balyk tohumyndan taýýarlanýan iým it önümi.

İŞÇI [i:şçi], at. Öndürjilikli zähmet bilen meşgullanýan hünärli şahs.

◊ **Işçi güýji1)** işlemäge ukyby bolan adam, işçi. *Täze başlanan gurluşyklar üçin ummasyz işçi güýji gerek. 2)* bir zady öndürmäge gönükdirilen zähmet, güýç.

İŞÇI-DAÝHAN [i:şçi-daýha:n], at. İşçi we daýhan adamlar, senagatda we oba hojalykda işleýän zähmetkeş adamlar. *Garaşsyzlyk zamanasy işçi-daýhanyň köp wagtlap arzuwlap garaşan zamanasydyr.*

İŞDEŞ [i:şdeş], at. 1. Bir ýerde bile işleýän kärdeş. *Ol öz işdeşi bilen tanyşdyrdy. İşdeş ýoldaş. 2.* Bilelikde bir iş bilen meşgullanýan, bir iş alyp barýan adam.

İŞDÄ [işdä:], at. 1. Adamda iýmäge-içmäge bolan isleg, höwes, meýil. *İşdä bilen nahar iýmek. 2. göç.m.* Köp zada eýe boljak bolmak islegi, nebis. *Bu ýerde onuň işdäsi ösüp, ýetjek derejesine ýetipdir ("Türkmenistan").*

◊ **İşdä açylmak** nahar iýmäge isleg, meýil döremek. **İşdäni ýakmak** nahar wagty gaharlanyp ýa-da başga bir sebäp bilen işdän kesilmek. **İşdäňiz açyk bolsun!** iýýän tagamlaryňyz janyňyza noş bolsun! *Ol nahary önüne alan adamlara "İşdäňiz açyk bolsun!" diýip ýüzlendi. İşdän tutulmak ser. İşdäsi kesilmek. İşdäsi kesilmek* belli bir sebäbe görä, iýmäge höwesi gaçmak. **İşdäsine sogan dogramak** biriniň bir zada bolan höwesini gaçyrmak, nebsini köýdürmek, lapyny keç etmek.

İŞDÄLI [işdä:li], syp. 1. Nahar iýmäge meýili bolan, işdäsi açyk, nahary höwes bilen iýýän, işdämen. – *Sen haýal etme-de iýiber, men ýañyja iýdim – diýemsoň, Annaguly işdäli iýmäge oturdy* (A. Durdyýew). 2. göç.m. Bir işe ýa-da bir zada höwes bilen ýapyşmak. *Daýhanlar indi öz ýerine yhlasly, işine işdäli ýapyşarlar.*

İŞDÄLILIK [işdä:lilik], at. 1. İşdäsi barlyk, iýmek-içmäge meýillilik, işdäsi açyklyk, işdämenlik. *Janyň näsag bolanda-da işdälilik gerek. 2. göç.m.* Bir işe ýa-da bir zada höweslilik.

İŞDÄMEN [işdä:men], syp. 1. İşdäsi gowy, işdäli. *Olar nahary işdämen ...iýmäge başladylar* (N. Pomma). 2. göç.m. Bir işe ýa-da bir zada höwes bilen ýapyşýan, hyjuwly.

İŞDÄMENLIK [işdä:menlik], at. 1. İşdälilik, horanlyk, iýmäge meýillilik. *Bezemen eýerlenen başga bir at kellesini ahyra sokup, gury bedäni işdämenlik bilen gütiürdedýärdi* (G. Kulyýew). 2. göç.m. Bir işe ýa-da bir zada bolan höweslilik, hyjuwlylyk. *Ol bu işe gaty işdämendi.*

İŞDÄSİZ [i:şdä:siz], *syp.* İşdäsi ýok, kemişdä, çümhörek. *Ol nahary işdäsiz, göwünli-göwünsiz iýen bolup otyrdy.*

İŞDÄSİZLİK [i:şdä:sizlik], *at.* İşdäsiz bolmaklyk, işdäsi ýokluk, kemişdälik, çümhöreklik. *Işň köplüğindenmi ýa-da işdäsizligindenmi, ol şol daňdanky içen çayy bilen uzyn gün gezdi ("Watan").*

İŞDIRMEK [i:şdirmek], *işl.* İşmek işini başga birine etdirmek. *Häzir gölämize nogta işdirjek diýip, ejesi yün daragyny önünden aýyrdy (A. Durdyýew).*

İŞEÑNİR [i:şeñnir], *syp.* İş etmekde tapawutlanýan, iş başaryan, işjeň. *Işeñnir gyz.*

İŞEÑNIRLIK [i:şeñnirlik], *at.* İş bitirmekte tapawutlanýjylyk, iş başaryjylyk, işjeňlik.

İŞEWÜR [i:şöwür], **1.** *syp.* İşine ezber, ökde, işjeň. **2.** *at.* Telekeçilik edýän adam. *Daşary ýurtly işewürler hem bu gurluşyga gatnaşýarlar ("Nesil").* **3.** *syp.* Telekeçilik edýän adamlara deňişli. *İşewür toparlar.*

İŞEWÜRLİK [i:şöwürlik], *at.* **1.** İşewür bolmaklyk; işewüre mahsus bolan häsiýetleri özünde jemlemeklik. *Ol işewürligi, ula-kiçä ýakymlylygy bilen obadaşlarynyň arasynda at-abraý, ynam gazandy ("Türkmenistan").* **2.** Telekeçilik.

İŞGÄR [i:şgär], *at.* Önümçilikde, kärhanada, edarada işleýän, belli bir wezipäni, işi ýerine ýetirýän adam.

İŞGİL [i:şgil], *at.* *kön.s.* Atyň, eşeğiň aýagyna urulýan ýörite ýasalan gulply zynjyr.

İŞIGAÝDAN [i:şiğaydan], *syp.* Çykgynsyz ýagdaýa düşen, heläkçilige uçran (agyr ýagdaýa sezewar bolan adam hakynda aýdylýar).

İŞIGAÝTGYNÇYLYK [i:şiğaytgynçylyk], *at.* *ser.* İşigaýtgynlyk.

İŞIGAÝTGYNÇYLYKLY [i:şiğaytgynçylykly], *syp.* Betbagtçylykly, heläkçilikli.

İŞIGAÝTGYNLYK [i:şiğaytgynlyk], *at.* Betbagtlyk, heläkçilik, şowsuzlyk.

İŞİK [i:şik], *at.* **1.** Gapynyň iki söýesiniň arasyndaky bölegi, bosaga; ätlenip girilýän ýer. **2.** Gapy. **3.** *göç.m.* Gapynyň daş we iç tarapy, gapa ýakyn ýer. *Daş işik. İç işik.* **4.** Öýüň ön tarapy, jaýyň gapy tarapyndaky giňişlik.

♦ **Aşaky işik ýaly** (adam hakynda) kiçigöwünli, ýer ýaly. *Ol aşaky işik ýaly adamdyr.*

İŞIKSÖÝE [i:şikşöýe], *at.* Gabsanyň iki ýanyndaky gapynyň petleleri berkidilýän dik agaçlar, söýe.

İŞILMEK [i:şilmek], *işl.* Bir din, ýagny ýalaňgat bolsa – tow berilmek, iki gat bolsa – бүkdürilmek. *Ýüpekden işilen kiriş.*

İŞINMEK [i:şinmek], *işl.* Özüň üçin işlemek. *Ol ýüpekden alaja işinip otyrdy.*

İŞIŞMEK [i:şişmek], *işl.* **1.** İşmäge kömekleşmek. *Çoluk ýaşuly çopana ýüp işişiýärdi.* **2.** Bilelikde işlemek.

İŞJANLY [i:şşa:nly], *syp.* İşe jany-teni bilen berlen. *İşjanly çopan.*

İŞJANLYLYK [i:şşa:nlylyk], *at.* İşe jany-teni bilen berlenlik.

İŞJEŇ [i:şşeň], *syp.* **1.** İş başaryan, işň abyny-tabyny bilýän, işe ökde, işeñnir. *Işjeň adam.* **2.** *göç.m.* Gyzgalaňly, netijeli. *Hususy eýeçiligi barha işjeň ösdürmeli.*

İŞJEŇLIK [i:şşeňlik], *at.* İşjeň ýagdaýda bolmaklyk. *Ýagtylyk bilen gözün işjeňligini ýokarlandyrmak.*

İŞLEDILMEK [i:şledilmek], *işl.* **1.** Bir iş ýerine ýetirdilmek, amal etdirilmek. *Pagta meýdanynda diňe ulular işledilýär.* **2.** Tow berlip, otlanyň we ş.m. ýol bilen herekete getirilmek. *Motor işledilmek. Sagat işledilmek. Sowadyjy işledilmek.*

İŞLEMEK [i:şlemek], *işl.* **1.** Gol ýa-da akyll zähmeti bilen meşgullanmak, zähmet çekmek. **2.** Hyzmaty ýerine ýetirmek üçin hereket etmek (her hili enjamlar, mehanizmler hakynda). *Degirmen işleýär. Sagat işleýär.* **3.** Bir zady bejermek (ýer, bagana we ş.m. hakynda). *Ýer işlemek.* **4.** Abat, sag ýagdaýda bolmak, öz işini ýerine ýetirmek. *Barmaklarym işleýär. Ýüregi işleýär.*

♦ **Kellaň işlemek ser. Kelle.**

İŞLENILMEK [i:şlenilmek], *işl., ser.* İşlenmek.

İŞLENMEK [i:şlenmek], *işl.* **1.** İş edilmek, zähmet çekilmek. **2.** Düzedilmek, sünnälenmek. *Hekaya onuň awtory tarapyndan gowy işlenipdir.*

İŞLEŞMEK [i:şleşmek], *işl.* **1.** İşlemäge kömekleşmek. *Men onuň mellek ýerinde uzyn günläp işleşdim.* **2.** Köpçülik bolup bile işlemek. *Beýlekiler işleşip yören wagty, elimi gowşuryp oturmak göwnüme jaý dälidi (A. Durdyýew).* **3.** Biri bilen bile işlemek, ýoldaş, kârdeş bolup bir ýerde işlemek, aragatnaşykda bolup işlemek. *Uly adamlar bilen deň işleşmelidi ("Edebiýat we sungat").*

İŞLETMEK [i:şletmek], *işl.* Birine iş etdirmek, işi ýerine ýetirtmek. **2.** Bir zady herekete getirmek, işe girizmek.

İŞLI [i:şli], *syp.* **1.** Eli boş däl, iş bilen meşgullanýan, işi köp, eli degmeýän. *İşsiz gelip, işlini işden goýar (Atalar sözi).* **2.** İş bilen baglanyşykly, ýumuşly-taşyrykly, haýyş bilen. *Men işli geldim.* **3.** *gepl.d.* Eli hünärli, inçe işi oňat başaryan, çeper. *Eli işli gelin.*

İŞLIK [i:şlik], *at, dil b.* Gymyldy-hereketi, ýagdaýy aňladyp, zamanda, yöňkemedede we sanda üýtgeýän söz topary.

İŞLILIK [i:şlilik], *at.* **1.** Eli boş däl, işe meşgullyk, eli degmeýän ýagdaýda bolmaklyk. *Ol*

işlilik sebäpli çagyrylan ýere baryp bilmedi.2. gepl.d. Eli hünärlilik, inçe işe ökdelik, eli çeperlik.

İŞME [i:şme] **I**, *iş ady.* İşmek ýagdaýy.

İŞME [i:şme] **II**, *at, kön.s., zergärç.* Saçbagyň ujuna dakylýan kümüş ýa altyn şaý. *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi* (Magtymguly).

İŞME [i:şme] **III**, *at.* Deňziň gyralarynda ýer gazyp, süýji suw alynýan çukur, oý, guýy.

İŞMEK [i:şmek], *işl.* Süýlen çöpüri, ýüňi, sapaklary, ýüp tarlaryny birleşdirip tow bermek. *Çoluk eline bir penje ýüň alyp, çepegine bag işdi.*

İŞ-PIŞE [i:ş-pi:şe], *at.* Bir zada meşgullyk, ekleňç ýa-da güzeran, güýmenje üçin çekilýän zähmet; kär, hünär, kesp. *Onuň işi-pişesi okamak, ýazmak.*

İŞ-PIŞESİZ [i:ş-pi:şesiz], *syp., ser.* **İşsiz-pişesiz.** *İş-pişesiz mydam bürenip ýatmak, Bir bidert sagat jana ýaraşmaz* (Baýly şahyr).

İŞSİZ [i:şsiz], *syp.* **1.** Belli bir iş, kär bilen meşgullanmaýan, eli boş; bikär. **2.** İş tapylmaýandygy sebäpli, ýaşaaýş serişdesinden mahrum bolan, ekleňç üçin zähmet çekmäge iş tapmaýan.

İŞSİZLIK [i:şsizlik], *at.* **1.** İş bilen meşgullanmazlyk, eli boşluk; bikärlilik. **2.** İş tapmaýandygy sebäpli, ekleňç çeşmesiz, ýaşaaýş serişdesiz galmaklyk.

İŞSİZ-PIŞESİZ [i:şsiz-pi:şesiz], *syp.* Hiç zat bilen meşgul bolmaýan, zähmete güýmenmeýän, bikär.

İŞSÖÝMEZ [i:şsöýmöz], *syp., ser.* **İşýakmaz.**

İŞSEK, *at.* Iki ýaşyň içindeki goýun.

İŞSEKÇER, *syp.* Jahyl çykyp barýan ýetginjek oğlan. *İşsekçer jahyl.*

İŞÝAKMAZ [i:şýakmaz], *syp.* Belli bir işiň başyny tutmaýan, işýakmaz, işsöýmez, ýalta.

IT, *at.* **1.** Möjekler maşgalasyndan bolan süýdemdiriji öý haýwany. *It üýrer, kerwen geçer* (Nakyl). **2. göç.m.** Gaharjaň, gňyr, hyýrsyz, sähel zada jabjynýan;nejis (adam hakynda). Ol-a bir barypýatan it ekeni. **3.** Müçe hasaby boýunça on birinji ýylyň ady. *It ýyly.*

◇ **It alan sanaja döndermek** biriniň bar aýbyny, kemçiligini aýtmak, paş etmek. **It aýagyny iýen ýaly** bir ýerde uzak durmaýan, gezegen, ykmanda, bir ýerde uzak eglenmän ygyp ýören. **It bilen pişik ýaly** biri-biri bilen oňuşmaýan, biri-birini görende jyny atlanýan. **It degmek** biriniň, bir zadyň arzysy gaçmak, gymmaty kemelmek, gadysyzlanmak. **Itiden aç-da ýok, dynç-da** aňrujy gün-güzerany aýlansa, işlemegi, zähmet çekmegi halamaýan adam hakynda aýdylýar. **Itiden alyp, ite bermek** al petinden almak, ýüzüni almak, dalamak; ýazylanlyk bermän, çykgynsyz güne salmak. **Itiden beter aç** gaty aç, örän aç. **Itiden beter ýigrenmek** öte ýigrenmek, gaty erbet görmek. **Itiden çykarmak** ugradan kişi bolup, atyp öldürmek, ýarag

ujundan öldürmek. **Itde san bar, onda san ýok** il deňinde görülmeýän, adam hatarynda ugry idelmeýän, sansyz, maslahat-sala salynmaýan, äsgerilmeýän. **It dişi 1)** atanaklaýyn tikilýän tikiniň bir görnüşi, gýnaç tikilende bölekleriniň arasyňy biri-biri bilen sapak arkaly birleşdirýän tikiň. **2)** ýokarky hatarda dişleriň arasynda nädogry ýerden çykan diş, hatar dişiň üstünden çykan aňňy diş. **Ite bir sümek bergisi bar** bergisi gaty köp (*asly: ite bir süňk bergisi bar*). **It eýesini, pişik bikesini tananok** agdar-dünđer, başly-barat, bitertip. **It göresi däl** edilişi, ýasalyşy, bolşy şeýle bir ýaramaz, görer ýaly däl. **It görse, gözi agarjak** hatda it hem çydajak däl, adam çekip çydar ýaly däl, ejirli, jebirli. **It haýyr görmez** hiç kime peýdasy degmeýän adama aýdylýar. *Ol-a bir barypýatan it haýyr görmez adam eken.* **Iti aldap uran ýaly etmek** namartlyk edip jeza bermek, aldawa salyp, niýetiňi amala aşyrmak, bigaýratlamak. **Iti kowup, ýerinde ýatyp ýören** sansyz, kär ýaramaýan, işden gaça durýan, bikär. **It indegi ýok** düýbünden indelenok, gereklenenok, gowy hyzmat edilenok. *Çagyrylanymyz üçin toýa barماسyna-ha bardyk welin, it indegimiz bolmady.* **Itiň art aýagyndan suw içmek** kyn, agyr günde ýaşamak, ejirli durmuşda gün görmek. **Itiň çykmak** gaty ýadamak, lütüň çykmak, halys bolmak. *Gezip-gezip, itim çykdy.* **Itiň günü** örän kyn. *Ulagyň bolmasa, sähere gitmegem itiň günü.* **Itiň günibilen** zordan, kynçylyk bilen, zoraýakdan. **Itiň haly dokaýşy ýaly** yzy-soňy gelmeýän, wagty bilen bitmeýän (iş barada). **It iýer ýaly däl** tagamsyz (nahaň hakynda). **It janly** çydamly, kynçylykdan, zähmetden gaýtmaýan, jany berk. **It masgarasy bolmak** wejera iş edip, ile masgara bolmak, masgara bolup gözden düşmek, öz günäň bilen biabraý bolmak. *Gaýtam, her gezek ýeňlip, it masgarasy bolup gidýärler* ("Görogly"). **It masgarasy etmek** birini ilüň önünde biabraý etmek, birini masgaralamak. **It otları ýaly 1)** ugursyz-utgasyz, näme diýýänine düşüner ýaly däl. **2)** çalak-çulak edilen, bitertip (iş barada). **It ýaly** bir zat diýip ýüz tutsaň, ýüzüňi alyp duran, yzgytsyz. *Ol-a bir it ýaly adamdyr.* **It ýalyny yssy bermek** içini ýakmak. **It ýandakdan böken ýaly** ýaramaz ýerine ýetirilen, göwnejaý edilmedik zat hakynda aýdylýar. **It ýassanan ýaly** birahat, gorkuly, ünüli bolmak. **It ýylgyrysyny etmeksyrtarylyp** ýylgyrmak, ýalym-ýulum edip, ýaramsaklyk bilen ýylgyran bolmak.

ITALIÝALY [ita:liýaly], *at.* Italiýanyň ýaşaaýjysy.

ITALÝAN [italýa:n], *at, ser.* **Italýanlar.**

ITALÝANLAR [italýa:nlar], *at.* Roman dil toparyna degişli bolup, Italiýanyň esasy ilatyny düzüýän halk.

ITAÝY, *at.* Aýynyň bir görnüşi, doňza meňzeş aýy.

ITBAKAR, *at, gepl.d.* It bakýan adam.

ITBALYK [itba:lyk], *at.* Suwda ýüzüşip ýören guýruklyja, owunjak gurbaga çagalary.

ITBURUN, *at.ösüml.d.* Yabany bögül we onuň derman üçin ulanylýan gyzyl güldüýbüsi.

ITDIRMEK, *işl.* Itmegi tabşyrmak, itertmek. *Demir sandygy jaýyň burçuna itdirdi.*

ITDIRMEK [i:tdirmek], *işl.* Itmegi (i:tmegi), başyny çekdirmegi birine tabşyrmak, buýurmak. *Düýäni itdirmek.*

ITEK-ÇOMAK [itek-çomok], *at, ser.* **Itenek-çomanak.**

ITEKLEMEK, *işl.* 1. Bir zady öňe-yza ýa-da gapdala itmek, itip süýşürmek. *Arabanyň yzyndan iteklemek.* 2. Südürlemek, südeneklemek. *Itekläp çykarmak.* 3. *göç.m.* Bir ýere ündemek, ugrukdyrmak, gönükdirmek, imrindirmek. *Onuň bilen parahatçylykda dynç ýaşamak arzuwy ony öňe itekleýärdi* (B. Seýtäkow).

ITEKLENMEK, *işl.* Iterilmek. *Ol çep gapdaldan iteklenenini duýman galdy.*

ITEKLEŞDIRMEK, *işl.* Eýläk-beýläk itişdirmek, yzly-yzyna iteklemek, iteleşdirmek.

ITEKLEŞMEK, *işl.* 1. Itekmäge kömek bermek. 2. Bilelikde itmek. *Adamlar ýatan maşyny itekleşip durdular.* 3. Biri-biriňi iteklemek. *Olar biri-birlerini itekleşip, bir zady görmekçidiler* ("Garagum").

ITEKLETMEK, *işl.* Başga birine itdirmek. *Ol sandygy diwara tarap itekletdi.*

ITELEMEK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna itmek. *Gapyny iteledi-de: – Eje, aý eje! – diýip gygyrdy.*

ITELENMEK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna itilmek. *Dikilgi agaç itelenendir, bolmasa beýdip düýbi gowşamazdy.*

ITELEŞDIRMEK, *işl., ser.* **Itekleşdirmek.** *Ol öňünden çykanlary iteleşdirip, maşyna tarap ýol açdy* (G. Kulyýew).

ITELEŞIK, *at.* Dyknyşykda biri-biriňi ikibaka iteleme ýagdaýy.

ITELEŞMEK, *işl.* 1. Itekmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde itelemek. *Oglanlar agyr çelegi iteleşip durdular.* 3. Biri-biriňi itelemek, yzly-yzyna itmek. *Adamlar biri-birini iteleşip, gapydan çykdylar* ("Garagum").

ITELETMEK, *işl.* Itelemek işini, hereketini başga birine etdirmek.

ITELGI [itelgi], *at.* Elguş, awa salynýan guşuň bir görnüşi. *Birnäçe ýigidiň elguşy, garçgaý, laçyn, itelgisi bolsa, birnäçesiniň atynyň yzynda uzyn aýakly, inçe billi, salpy gulak bedew tazylar, ýüz-gözlerini tüý basyp duran kiçijik ysgawlar bardy* ("Görogly").

ITEMJEK, *at, lukmanç.* Bedende dömüp çykýan iriňli çiş.

ITENEKBAZAR [itenekba:zar], *at, gepl.d.* Jygylyk bazar. *Itenekbazar derýanyň ilersindedi* (N. Atdaýew).

ITENEK-ÇOMANAK [itenek-çomonok], *hal.* Zordan, kynlyk bilen, ýykma-ýykylma. *Men itenek-çomanak edip, zordan onuň öýüne bardym.*

ITENEKDE-ÇOMANAK [itenekde-çomonok], *hal, ser.* **Itenek-çomanak.** *Iki bolup, itenekde-çomanak ugralla gidip otyrys* ("Edebiýat we sungat").

ITERGI [itergi], *at.* Bir zadyň öňe gitmegine sebäp bolan çäre ýa-da biriniň bir işe meýlini oýarmak üçin goldaw. *Täze stadion sportuň öňe gitmegine itergi boldy.*

ITERILMEK, *işl.* Itelenmek.

ITERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçe zady yzly-yzyna itermek, süýşürdirmek, itekleşdirmek. *Köçäniň gyrasyndaky çagyllary oý ýere iterişdirdik.* 2. Bir ýa-da birnäçe zatdan dynmak maksady bilen sowuşdyrmak, iberişdirmek, ýollaşdyrmak.

ITERIŞMEK, *işl.* Itermäge kömekleşmek.

ITERMEK, *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady itip süýşürmek, yerinden gozgamak, itmek. 2. Südürlemek, südürdirmek, südeneklemek. 3. *göç.m.* Birinden ýa bir zatdan dynmak maksady bilen başyndan sowmak, ibermek, ýollamak. *Daşrak ýere itermek.*

ITEŞEN, *at, lukmanç.* Ýakynsyz zat iýmek netijesinde we nädogry iýmit çalşygy sebäpli adamyň endamyna öryňan pakgarçakly ýa-da gyzgylt reňkli gijilewükli örgün.

IT-GUŞ, *at.* Itler-guşlar, janly jandarlar. *It-guş ah eýledi kylan zaryma, Ýatanlar oýandy, sen oýanmadyň* (Mollanepes).

ITGYZGAN [itgyzgan], *at, ösüml.d.* Ýapraklarynyň uýy ýiti tikenli, mal iýmeýän gaty baldakly ot, erkek gyzgan. *Ýöne welin itgyzganam, bögülem, Toprak atly bir enäniň balasy* (M. Seýidow).

ITIGI [iti:gi], *at, lukmanç.* Köplenç, çagada bolýan, bil oňurgany ýazdyrýan kesel, süňk inçekeseli.

ITIGILI [iti:gili], *syp.* Itigi keseline duçar bolan, süňk inçekeseli bilen kesellän.

ITILMEK, *işl.* Iterilmek. *Gapy bat bilen itildi* (T. Gurbanow).

ITINMEK, *işl., gepl.d.* Bir işi etjek bolup çalyşmak. *Ol háliden bári tigrini bejerjek bolup itinip otyr.*

ITIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zady eýläk-beýläk sürüşdirmek, süýşürdirmek, ikibaka itekleşdirmek, yzly-yzyna itmek. *Olaryň her haýsyny bir tarapa itişdirip, howludan çykdy* (A. Gowşudow).

ITIŞMEK, *işl.* 1. Itmäge kömekleşmek. *Birine çelegi itişmek.* 2. Bilelikde itmek. *Sürüji bilen ýene bir adam duran maşyny itişip durdular.* 3. Biri-biriňi

baryny görmek, horluk görmek. **Iýeniň haram bolsuniýeniň** janyňa batmasyn, burnuňdan gelsin. **Iýip barmak1)** diňkäni dikmek, gözüni aýyrman içgin seretmek. **2)** gaharlanmak, azm urmak.

IÝMEK-IÇMEK [iýmeğ-içmek] **I**, *işl.,ser.* **Iýmek1.** *Iýseň-içseň wagtyň çagdyr, Sähra bolar ýurtlary* (Baýram şahyr).

IÝMEK-IÇMEK [iýmeğ-içmek] **II**, *at.,ser.* **Iýmit.** *Olary iýmek-içmekden hor etmedi* ("Watan").

IÝMELEMEK, *işl.* Iým bermek, däne, bede bilen naharlamak. *Çopan mallaryny iýmledi.*

IÝMLENMEK, *işl.* Iým berilmek.

IÝMLETMEK, *işl.* Iýmlemegi birine tabşyrmak.

IÝMLI, *syp.* **1.** İçine iým guýlan, içinde iými bar bolan. *Iýmli torbany gören ýaby hokrandy.* **2.** Iým berlen, naharlanan.

IÝMLIK, *at.* Iýme ýararly, iým bolarlyk bugdaý, arpa.

IÝMIŞ, *at.* Miweli agajyň iýilýän şireli hasyly, miwesi.

IÝMIT, *at.* Iýmek üçin zerur bolan önüm, azyk; nahar. *Spirtli içgileri içmek, agyr iýmitleri iýmek saglygyňyza zyýan eder* ("Nesil").

IÝMITLENDIRILMEK [iýmitlennirilmek], *işl.,ser.* **Iýmitlendirmek 2.** *Her gektar ýer ýerli dökün bilen iýmitlendirildi* ("Watan").

IÝMITLENDIRMEK [iýmitlennirmek], *işl.* **1.** Iýmit bermek, beden üçin zerur zatlary bermek. *Çagalaryň saglygynyň düýbünü tutmagyň esasy usuly ene süýdi bilen iýmitlendirmekdir* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). **2.** Topragy gurplandyrmak üçin ders dökme, dökün bermek. *Munuň üçin kelem düýplerini mazaly bejermeli, aldygyndan iýmitlendirmeli* ("Türkmenistan"). *Topraga yzgar bermek, ony dökünler bilen iýmitlendirmek bir wagtda geçirildi* ("Nesil").

IÝMITLENMEK, *işl.* Iýmit kabul etmek, bedene zerur zatlary, maddalary almak.

IÝMITLIK, *syp.* Iýmit bolarlyk, iýmitiň ornuny tutup biljek (önüm).

IÝMSIZ, *syp.* Iým berilmedik. *Iýmsiz mal mälär durar.*

IÝUL [iýu:l], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň ýedinji aýy.

IÝUN [iýu:n], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň sekizinji aýy.

IZIN [izi:n], *at, ser.* **Idin.** *Şony akyla getirmek üçin, men sizden izin soraýaryn* (B. Kerbabaýew).

IZINLI [izi:nli], *syp.,ser.* **Idinli.** *Izinli gaýdan bolsaňyz, ýagşy bolardy* (B. Kerbabaýew).

IZINSIZ [izi:nsiz], *syp.,ser.* **Idinsiz.** *Izinsiz gaýdanyňyz üçin, çäre görmeli bolar.*

IZLEMEK [izilemek], *ser.* **Izzildemek.**

IZLETMEK [izilemek], *işl.* Izzildemäge itermek, mejbur etmek.

IZZILDEMEK [izzillemek], *işl.* Izläp aglamak, yzyny kesmän izläp durmak (çaga hakynda). *Ol izzildäp halys etdi.*

IZZILDETMEK [izzilletmek], *işl.* Izzildemäge mejbur etmek.

IZZILDI [izzilli], *at.* Köplenç, çaga izläp aglanda çykýan ses. *Daşarda näýynjar izzildi eşidildi.*

J

J, Türkmen elipbiýiniň on birinji harpy.

JABJYNAGAN [javjynağan], *syp.* **1.** Gaharly, hyrsyz üýrmegi endik edinen (it hakynda). **2.** *göç.m.* Jabjynmaga, gaharly gygyrmaga, heňkirmäge endik eden.

JABJYNDYRMAK [javjynnyrmak], *işl.* **1.** Gaharly üýrdürmek, haw-hawlatmak (it hakynda). **2.** *göç.m.* Biriniň ýüzünü aldyrmak, üstüne heňkirtmek.

JABJYNMA [javjynma], *iş ady.* Jabjynmak ýagdaýy.

JABJYNMAK [javjynmak], *işl.* **1.** Gaty üýrmek, gaharly haw-hawlamak (it hakynda). *Birden it jabjynyp, üýrüp başlady.* **2.** *göç.m.* Birine aýyň pürkmek, azgyrylmak, biriniň ýüzünü dalamak. *Görýämiň, atasyna-da jabjynýar* (B. Kerbabaýew).

JABJYNMAKLYK [javjynmaklyk], *iş ady.* Jabjynmak ýagdaýy.

JABJYNMAZLYK [javjynmazlyk], *iş ady.* **1.** Gaharly üýrmezlik (it hakynda). **2.** *göç.m.* Azgyrylmazlyk, aýyň pürkmezlik.

JABJYNYBERMEK [javjynyvermek], *işl.* Gaharly üýrüp başlamak (it hakynda). **2.** *göç.m.* Azgyrylyp başlamak.

JABJYNYŞMAK [javjynyşmak], *işl.,göç.m.* Biri-biriňe jabjynmak, gaharly gygyryşmak. *Olar nähak zat üçin jabjynyşdylar.*

JADY [ja:dy], *at.* **1.** Köneden gelýän yrymlara görä adamlara, tebigata täsir edip bilýän syrly tilsimler,gözbagçylyk. **2.** *gepl. d., ser.* **Jadygöý.**

◊ **Jadysy bar ýaly** özüne çekmäge ukyply, özüne çekiji.

JADYGÖÝ [ja:dygöý], *at.* **1.** Jadylamak bilen meşgullanýan, göz baglaýan adam, gözbagçy. **2.** *göç.m.*

Güýçli täsir galdyryan, özüne çekýän, ýesir ediji, erkiňi alýan, jadylaýan.

JADYGÖÝLIK [ja:dygöýlük], *at.* Jadygöýiň kesp-käri, gözbagçylyk, jadylama bilen meşgullanma. *Onuň jadygöýlikden hem habary barmyş diýýärler* (B. Seýtäkow).

JADYGÖÝÇILIK [ja:dygöýçülük], *at, ser.* Jadygöýlik.

JADYLABERMEK [ja:dyla:vermek], *işl.* 1. Jadylap başlamak. 2. Jadylamagy dowam etdirmek.

JADYLAMA [ja:dylama], *iş ady.* Jadylamak ýagdaýy.

JADYLAMAK [ja:dylamak], *işl.* 1. Jady etmek, göz baglamak. 2. *göç.m.* Özüne bent etmek, erkini almak, owsunlamak.

JADYLAMAKLYK [ja:dylamaklyk], *iş ady.* Jadylamak ýagdaýy.

JADYLAMAZLYK [ja:dylamazlyk], *işl.* Owsunlamazlyk, özüne bent etmezlik, jadylaman durmaklyk.

JADYLANMAK [ja:dylanmak], *işl.* Jady edilmek. *Maňlaýy sakar ata syn edýänler, edil jadylanan ýaly bolup, ondan aýrylyp bilmeýärdiler* (B. Kerbabaýew).

JADYLATMAK [ja:dylatmak], *işl.* Jady etdirmek, birini özüne bent etdirmek.

JADYLAÝJY [ja:dylaýjy], *syp.* 1. Jady ediji, göz baglaýjy, gözbagçy. 2. *göç.m.* Ýesir ediji, özüne çekiji. *Mehinliniň jadylaýjy gözleri üçinmi, ol birhili myssaryp başlady* (B. Kerbabaýew).

JADYLAÝYŞ [ja:dylaýyş], *iş ady.* Jadylamak ýagdaýy.

JADYLY [ja:dyly], *syp.* 1. Jady bilen hereket edýän. *Jadyly erteki. Jadyly guş.* 2. Täsin galdyryjy, ýesir ediji, özüne çekiji, erkiňi alýan. *Emma söýgi diýen jadyly zada, Höküim etmez eken hiç hili kada* (K. Gurbanpesow). *Jadyly söz.*

JADYLYLYK [ja:dylylyk], *at.* 1. Jadyly barlyk. 2. *göç.m.* Ýesir edijilik, özüne çekijilik.

JAGGYLDABERMEK [jağğylla:vermek], *işl.* 1. Jygyldyly ses çykyp başlamak. *Biz-ä näme bolamyny bilmedik, birden jaggyldaberdi.* 2. Jygyldamagy dowam etdirmek.

JAGGYLDAMA [jağğyllama], *iş ady.* Jygyldamak ýagdaýy.

JAGGYLDAMAK [jağğyllamak], *işl.* Jygyldyly ses çykamak. *Bagdan guşlaryň jaggyldaýan sesi gelyär.*

JAGGYLDAMAKLYK [jağğyllamaklyk], *iş ady.* Jygyldamak ýagdaýy.

JAGGYLDAMAZLYK [jağğyllamazlyk], *iş ady.* Jygyldyly ses çykmazlyk.

JAGGYLDAŞMAK [jağğyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jygyldyly ses çykarmak. *Guşlaryň jaggyldaşýan sesleri eşidilip dur.*

JAGGYLDY [jağğylly], *at.* Jagyl-jugul owazly, galmagally, garyşyk sesiň ady.

JAGGYLDYLY [jağğyllyly], *syp.* Jagyl-jugul owazly, galmagally, garyşyk sesli. *Guşlaryň jaggyldyly sesi eşidilip durýardy.*

JAGYLDA-JUGUL [jağylla-juğul], *at, ser.* **Jagyl-jugul.**

JAGYL-JUGUL [jağyl-juğul], *at.* Garjaşyk çykýan ses, çagalaryň garyşyk çykýan şowhunly sesi. *Oba bu gün daň atandan jagyl-jugul bilen ördi* (B. Kerbabaýew).

JAGYRDABERMEK [jağyrda:vermek], *işl.* Jygyrdaşyp başlamak, ýerli-ýerden jygyrdap başlamak.

JAGYRDADYBERMEK [jağyrdadyvermek], *işl.* Jygyrlyly ses çykaryp başlamak.

JAGYRDAMA [jağyrdama], *iş ady.* Jygyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDAMAK [jağyrdamak], *işl.* Jygyrlyly seslenmek, jagyrd-jugur ses etmek. *Onuň jagyrdadyan sesi eşidilip dur.*

JAGYRDAMAKLYK [jağyrdamaklyk], *iş ady.* Jygyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDAMAZLYK [jağyrdamazlyk], *iş ady.* Jygyrlyly ses çykmazlyk.

JAGYRDAŞMAK [jağyrdaşmak], *işl.* Üýşüp, köp bolup, jygyrlyly ses çykarmak.

JAGYRDAŞYBERMEK [jağyrdaşyvermek], *işl.* Ýerli-ýerden jygyrlyly ses çykaryp başlamak.

JAGYRDATMAK [jağyrdatma], *işl.* Jygyrlyly ses çykartmak.

JAGYRDAÝYŞ [jağyrdaýyş], *iş ady.* Jygyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDY [jağyrdy], *at.* Jygyrlyly, jagyrd-jugur bolup çykýan sesiň ady.

JAGYR-JUGUR [jağyr-juğur], *s.ş.aňl.söz.* Çagalar üýşüp, sesli gepleşenlerinde ýa-da guşlar saýraşanda çykýan ses. *Olar jagyrd-jugur edip otyrlar.*

JAHALAT [jaha:lat], *at, k. d.* Nadanlyk, bilimsizlik.

JAHAN, *at.* 1. Dünýä. *Seýl edeliň bu jahana, Jahanda näler görüner (Magtymguly).* 2. Gyza dakylýan at.

◊ **Jahan urşy** birnäçe uly döwletleriň gatnaşmagynda bolýan dünýä urşy. *Ikinji jahan urşy.* **Jahan ýagtylmak** daň atmak, howa ýagtylyp başlamak.

JAHANGIR [jahanği:r], *syp., k. d.* Ýurtbasar, basybalyjy, uruşparaz.

JAHANGIRLIK [jahanği:rlik], *at.* Ýurtbasarlyk, basybalyjylyk, uruşparazlyk.

JAHANKEŞDE, *syp.* 1. Syýahat edýän, gezende, syýahatçy. *Magtymguly jahankeşde şahyr bolupdyr.*

JAHANKEŞDELİK, *at.* Syýahat edijilik, gezendelik, syýahatçylyk.

JAHYL [ja:hy:l], *syp.* 1. Nadan, sowatsyz, bilimsiz. *Jen eýleme jahyl bilen* (Mätäji). 2. Tejribesiz. *Bu ýaşyň içinde jahyl ýördüňmi* (Zynhary). 3. Ýigitlik ýaşyndaky, juwan.

◊ **Jahyl çykmak** ulalyp ýigit çykmak. *Pylanynyň ogly jahyl çykypdyr, indi ene-atasy bilini berk guşap, gyz gözlegine çykybermeli bolupdyr.*

JAHYLÇYLYK [ja:hy:lçylyk], *at, ser.* Jahyllyk.

JAHYLLYK [ja:hy:llyk], *at.* Ýigitlik, juwanlyk, ýigitlik çagy. *Jahyllygyň joşy çykdy başymdan, Men ol joşdan haly bolup galyp men* (Magtymguly).

JAHYLRAK [ja:hy:lra:k], *syp.* Jahyl çykyp barýan, jahyllyga golaýlan.

JAHYLSYRAMA [ja:hy:lsyrama], *iş ady.* Jahylsyramak ýagdaýy.

JAHYLSYRAMAK [ja:hy:lsyramak], *işl.* Özüňi jahyl görkezjek bolmak, jahyl boljak bolmak. – *Meniň kakam aslynda bir jalaý, beg kişi bolupdyr welin, soňky wagtlarda-ha hasam beter jahylsyraýar* (A. Gowşudow).

JAHYLSYRAMAZLYK [ja:hy:lsyramazlyk], *iş ady.* Özüňi jahyl görkezjek bolmazlyk.

JAKGYLDABERMEK [jakgylla:vermek], *işl.* Jakgyldap başlamak, jak-jak edip gülüp başlamak.

JAKGYLDADYBERMEK [jakgylladyvermek], *işl.* Jak-jak etdirip güldürüp başlamak.

JAKGYLDAMA [jakgyllamak], *iş ady.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDAMAK [jakgyllamak], *işl.* 1. Ýiti sesli saýramak, jak-jak edip saýramak. *Bir guşuň jakgyldap saýraýany eşidilýärdi.* 2. *göç.m.* Jak-jak edip gülmek, gaty sesli hezil edip gülmek. *Onuň aýdan hekaýasynyň manysyny bilenden soň, ol jakgyldap gülüp başlady.*

JAKGYLDAMAKLYK [jakgyllamaklyk], *iş ady.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDAMAZLYK [jakgyllamazlyk], *iş ady.* Jak-jak edip, gaty ses bilen gülmezlik; jakgyldap saýramazlyk.

JAKGYLDAŞMAK [jakgyllaşmak], *işl.* Köp bolup jak-jak edip gülmek; jak-jak edip saýraşmak. *Giden çemenzarlygyň içinde guşlar jakgyldaşýardy.*

JAKGYLDATMAK [jakgyllatmak], *işl.* Jakgyldadyp gülmek.

JAKGYLDAMAKLYK [jakgyllamaklyk], *işl.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDY [jakgyly], *at.* Käbir guşlar saýranda çykýan gaty, güýçli sesiň ady. *Bilbilň jakgyldysy-da eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Jak-jak edip çykýan gülki, jakgyldap gülnende çykýan sesiň ady. *Uzuk muňa jakgyldap güldi-de, aşak eglip, goşawujyny dolduryp, suw aldy* (H. Derýaýew).

JAK-JAK: jak-jak etmek (urmak)*ser.* **Jakgyldamak.** *Jak-jak edip saýraşýar, Bagtyň şeyda bilbili. Gezip, ýaryn agtarýar, Ol söýdügi ter güli* (Ş. Kekilow). *Açyldy al-ýaşyl reňbe-reň güller, Şahasynda jak-jak urýar bilbiller* (A. Kekilow).

JAK-JAKLABERMEK [jak-jakla:vermek], *işl.* Jak-jak edip gülüp başlamak, zygiderli jak-jaklap gülüp ugramak.

JAK-JAKLAMA, *iş ady.* Jak-jaklamak ýagdaýy.

JAK-JAKLAMAK, *işl., ser.* **Jakgyldamak.** *Şerebeli sözler bilen gygyryp, jak-jaklap güldi* (N. Pomma).

JAK-JAKLAMAKLYK, *iş ady.* Jak-jaklap gülmek, saýramak ýagdaýy.

JAK-JAKLAMAZLYK, *iş ady.* Jak-jaklap gülmezlik; jak-jaklap saýramazlyk.

JAKYRDABERMEK [jakyrda:vermek], *işl.* Jakyrdap başlamak.

JAKYRDAMA, *iş ady.* Jakyrdamak ýagdaýy.

JAKYRDAMAK, *işl.* 1. Jakyrdyly ýiti ses çykmak (käbir guşlaryň sesi hakynda). *Gapymyzdaky ak çadyr bolup oturan erikde alahekik jakyrdady* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gaty sesli jakyr-jakyrd edip gülmek. – *Şeý diýsene! – diýip, çyny bilen jakyrdap güldi* (N. Jumaýew).

JAKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jakyrdamak ýagdaýy.

JAKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jakyrdyly ses çykmazlyk.

JAKYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup jakyrdyly ses çykaryp gülmek. *Biz işikden girenimizde, öýdäkiler jakyrdaşyp gülişýärdiler.*

JAKYRDATMAK, *işl.* Jakyrdyly ses çykartmak.

JALA, *at.* Güýçli çabga.

◊ **Jala degen ýaly etmek** bir zarbada tamamlamak, gutarmak.

JALAWA [jalowo] **I**, *at.* Käriz suwunyň ýeriň yüzüne çykýan ýeri.

JALAWA [jalowo] **II**, *at.* Suw degirmeninde perli topuň töweregindäki ýer.

JALATAÝ, *at, ser.* **Jalaý.** *Ýörseňiz-de gulak, dilsiz gün bolup, Şah-u gedaý, ýa jalataý şum bolup* (Magtymguly). *Saňa wagtyny nähili geçirjegini bilmän ýören jalataý diýerler* (A. Gowşudow).

JALATAÝLYK, *at, ser.* **Jalaýlyk.** *Ol ömrüni jalataýlyk edip geçiripdir.*

JALATAÝRAK [jalataýra:k], *syp., ser.* **Jalaýrak.** *Onuň kiçi ogly jalataýrakdyr.*

JALAY, *at.* Ýeňil durmuş alyp barýan, keýpihonlyk edýän, geldi-geçerlik edýän jalataý, gezegen.

JALAYBAG [jalaýva:ğ], *at.* Hataby howuda berkidýän bag, ýüp.

JALAYLYK, *at.* Jalaý bolmaklyk, jalaýyň gylyk-häsiýeti, jalataýlyk, gezenlik. *Ol entegem jalaýlyk edip ýörmi?* (B. Seýtäkow).

JALAYRAK [jalaýra:k], *syp.* Keýpihonlyk edegenräk, ýeňil durmuş alyp baraganrak, jalatayrak. *Jalayırak gezmegi, ýaşamagy gowy görýän ýigitler bar.*

JALBAR [jalvar], *at.* Erkek adamyň guşaklygyndan topugyna çenli aralygy örtýän balagy. *Eje, meniň gowy köýnegim bilen jalbarymy ütükläweri* (A. Nazarow).

JALBARLYK [jalvarlyk], *syp.* Jalbar tikmek üçin (mata). *Jalbarlyk mata.*

JALKYLDADYBERMEK [jalkylladyvermek], *işl.* Batly ýykyp başlamak.

JALKYLDAMA [jalkyllama], *iş ady.* Jalkyldamak ýagdaýy.

JALKYLDAMAK [jalkyllamak], *işl.* Bütün göwräň bilen gaty ýykylmak. *Ol dik duran ýerinde özünden gidip, jalkyldap ýykyldy.*

JALKYLDAMAKLYK [jalkyllamaklyk], *iş ady.* Jalkyldamak ýagdaýy.

JALKYLDAMAZLYK [jalkyllamazlyk], *iş ady.* Jalkyldap ýykylmazlyk.

JALKYLDATMAK [jalkyllatmak], *işl.* Bütün göwresi bilen batly, gaty ýykmak. *Güýçli pälwan garşydaşyny jalkydadyp ýere urdy.*

JAM [ja:m], *at.* 1. Metaldan ýasalan syrçaly ýa-da syrçasyz gap, tabak. 2. *kön.s.* Şerap içilýän mis ýa-da bürünçden ýasalan käse. 3. *gepl.d.* Därä ot düşürmek üçin peşeniň düýbüne oturdylýan jam şekilli enjam, mis. *Mergen peşenlerini doldurmak üçin, olaryň jamyny çykaryşdyryp, täzesini oturtdy.*

JAMBÖRÜK [ja:mmö:rük], *at.* Etegi giňräk, depesi tegelek edilip, dürli nagyşlar bilen keşdelenip tikilýän tahýa. *Şempa ak telpegini gapdalynda goýup, jambörügi maňlaýyna geýdi* (B. Kerbabaýew).

JAMBÖRÜKLIK [ja:mmö:rüklik], *syp.* Jambörük tikmek üçin gerekli (keteni, ýüpek sapak we ş.m.).

JAMJAGAZ [ja:mjağaz], *at.* Kiçijik jam.

JAN [ja:n], *at.* 1. Adama, janly-jandarlara we ösümlükler dünýäsine dirilik berýän ruh. 2. Adamyň içki ruhy dünýäsi, onuň aň-paýhasy, duýgy-düşünjesi. 3. Söýgi, gadyr-gymmat bildirilip, adam ady bilen bile aýdylýan söz. *Özümiň öz öýümde ejem janyň ornuny tutýandygyma buýsanýaryn* ("Türkmenistan"). 4. Maşgala agzalarynyň sany görkezilmeli bolanda "adam", "baş" sözleriniň deregine ulanylan söz. *Seniň maşgalaňda heniz zähmete ýaramadyk çagalar bilen birlikde dokuz jan bar* (A. Gowşudow). 5. Ýürekden syzdyrylyp aýdylýan, şatlyk bildirýän söz. *Jan! Sesiňe döňeyin, bagşy!*

◇ **Jana batmazlyk** göwne ýaramazlyk, göwnejaý bolmazlyk. *Asyl siziň at idediňiz jana batanok, şonuň bir çetinde özüň bolmasam boljak däl* (A. Gowşudow). **Jana dert bolmak** birine azar bolmak, yük bolmak. **Jana gelmek** 1) täzedan janlanmak, janly durmuşa eýe bolmak. 2) janlanmak, herekete gelmek. *Töwerek jana gelen ýaly boldy.* **Jan agyrtmak** yhlasly, janykpeşlik bilen ýapyşmak, janyňy aýamazlyk. **Jan ajygly** jany ýanyp duran, ahmyrly, ölüm howply, gazaply. *Ýaralanan jan ajygly gaplaň dek topuldy.* **Jan alyp, jan bermek** gazaply söweş alyp barmak, ölüm-ýitimli uruş etmek. **Jan aýamazlyk** yhlas bilen işlemek, aranyňy-ýadanyňy bilmän işlemek, jan gaýgyrman zähmet çekmek. *Bu gün ýaşlar jan aýaman işlediler.* **Jan başyna** adam başyna, her bir adama, her bir kişi. **Jan berene jaý ber** gyssama, öz ugruna, öz maýdalyna goýber. **Jan bermek** 1) janlandyrmak, dikeltmek, täzedan güýje getirmek, sana goşmak. 2) janyňy gurban etmek. **Jan çekmek** biri ýa-da bir zat hakda köp alada etmek, bir ýumşy ýerine ýetirjek bolup dyrjaşmak, zähmet çekmek, bir maksady amala aşyrmaga çalyşmak. **Jandan doýmak** janyňdan bizar bolmak, öz-özünden irmek, durmuşdan ýadamak, doýmak. *Ýesir bolup, munda gelip, Jandan doýan ýaly boldum* (Zelili). **Jan engemezlik** janyňy gynamazlyk, yhlas bilen ýapyşmazlyk, äwmän işlemeklik. **Jan etmek ser.** **Jan çekmek.** *Ol jan edýärdi.* **Jan gerekmi, pyçak** ikiden birini et, haýsyny saýlasaň, öz işiň; gyssagarada şert goýmak. **Jan giren ýaly bolmak** täzedan güýç almak, janlanmak, ruhlanmak. *Daş-töwerege täzedan jan giren ýaly boldy.* **Jan girmek** jansyz zatlar janlanmak, direlmek; pyntyk ýaryp ösüp başlamak (janly-jandar, ösümlükler we ş.m. hakynda). *Adamlara-da täzedan jan giren ýaly boldy* (B. Seýtäkow). **Jan howluna** ölüm howply ýagdaýda, jany çykamazynyň önüsyrynda, ön ýanynda. *Ok degen gaplaň jan howluna tüpeň sesi çykan tarapa bökdä.* **Jan paralamak** örän yhlasly aýtmak, janygyp aýtmak. **Jan sany** maşgalanyň adam sany. **Jan suwy** pomidoryň we beýleki ekinleriň şitili oturdylanda olaryň janlanmagy, düýp tutmagy üçin berilýän suw. **Jany bar** dogry, hakykata laýyk, ugry bar. **Jany jana gatmak** biri-biriňe ýürekden wepaly bolmak. *Bir dost bilen jany-jana gataýyn* (Seýdi). **Jany jöwen ekmäge gitdi** öldi, ýogaldy, amnadyny tabşyrdy. **Jany karkara gelmek** ýaşayşyň soňky pellesine ýetmek, janyň bokurdaga gelmek. **Janyna kast etmek** birini öldürmek ýa-da öldürjek bolup şikest ýetirmek. **Janyna ot salmak** howsala düşürmek, galagoply ýagdaýa salmak. **Janyna ýetişmek** ölümden halas etmek, öz wagtynda kömege ýetişmek, howpdan gutarmak. *Ol gyz atasynyň janyna ýetişdi, ýogsam ol ölüp giderdi* (Halk ertekisinden). **Janyňy jähenneme ibermek (ugratmak)** öldürmek.

Janyňa degmek güýçli täsir etmek, örän gaty degmek (özüne ýaramaýan hereket ýa söz hakynda). **Janyň agyrmak** ser. **Janyň ýanmak**. *Ana, şoňa meniň janyň agyrýar* (B. Kerbabayew). **Janyňa kast etmek 1)** özüni öldürmek. **2)** öler ýaly işlemek, ýadawlygy bilmän, köp işlemek, agyr iş edip, özüni horlamak. **Janyňa noş bolsun!** iýeniň, içeniň janyňa ýarasyn. **Janyň ara girmek** ser. **Janyň aram tapmak**. **Janyň aram tapmak** ynjalık tapmak, rahatlık aralaşmak, ynjalmak. **Janyňdan geçmek** ser. **Janyňy gurban etmek**. *Gayrat edip, şirin jandan geçeli, Gylyçdan gyrmazy ganlar seçeli, Duşman bilen aramyzy açaly, Hemme şol ykrara gurulsyn imdi* (Seýdi). **Janyňdan syzdyrmak** ýürekden aýtmak, janygyp, ak ýürekden aýtmak. **Janyňy barlamak** özüni barlap görmek. **Janyňy gurban etmek** Watanyň ýa-da bir gowy görýän adamyň ugrunda özüni heläk etmek, bir zadýň ugrunda jan bermek, gurban bolmak, ölmek. **Janyň şypa tapmak** hezil etmek, sagalmak, daýawlanmak, gurplanmak. **Janyň uýy** hezil, rahat,gaty oňat. *Şular ýaly adamlar bilen işlemek janyň uýy*. **Janyňy ynanmak** birine ynam etmek, bütinleý ynanmak. **Janyň ýanmak (kõýmek)** agyr degmek, erbet täsir etmek. **Jany (saly) suw üstünde** haly harap, gorkuly ýagdaýda. *Ol kömek etmekden-ä geçen, özüniň jany suw üstündedi*. **Jan ýakmak** gaty käýinmek, zeýrenmek.

JANAGYRÝLY [ja:na:gyrly], syp., ser. **Janyýangyn**. *Gaplaň janagyryly dyzamağa başlaýar* (Halk ertekisinden").

JANA-JAN [ja:na:ja:n], syp.1. Wepaly, ýürekdeş, jankõýer, eziz, gadyrly, gadyrdan. *Jana-jan dost*. **2.** Iň möhüm, iň zerur, wajyp. *Watany goramak biziň jana-jan borjumyzdyr*.

JANA [ja:na], at. Gaty gowy görüp, söýgi bildirilip aýdylýan söz.

JANALGYÇ [ja:nalgyç], at.1. *gepl.d.* Dini düşüňjä görä adamlaryň janyňy alýan Ezraýyl. **2.** *gõç.m.* Jebir, sütem beriji.

JANAJYGLY [ja:na:gygly], syp., ser. **Janyýangyn**. *Janajygly sesi bilen gygyrdy*.

JANAN [ja:na:n], at. Dilber, dildar, söýgüli, mähriban, magşuk.

JANAWAR [ja:nawör], at. Haýwanlaryň, mal-garalaryň rehimlilik bilen tutulýan ady. *Çök, janawar!*

JANAÝAMAZAK [ja:naýamazak], syp. Özüni gaýgyрмаýan, aýawly saklamaýan. *Ol bir janaýamazak adamdyr*.

JANDAR [ja:nna:r], at. Janly, jany bar bolan, janly zat (haýwanlaryň, mör-mõjekleriň umumy ady). *Bir ýerde bir jandaryň çyňsaýan sesi çykdy* (A. Gowşudow).

JANDERDI [ja:nnerdi]: **janderdi bolmak** janyňa azar bolmak. *Men ony ýanym bilen alyp gitdim welin, ol maňa janderdi boldy*.

JAN-DİL [ja:n-nil]: **jan-dil bilen** tüýs ýürekden, janygyp, mähirli. *Jeren jan-dil bilen ýapyşdy işe, Tizleşdirmek üçin ýeňiş möhletin* (A. Kekilow).

JANEÝ-JAN [ja:ney-ja:n], ser. **Janelek**.

JANELEK [ja:nelek], üml. Has şatlanyp, begenip aýdylýan söz.

JANHOWUL [ja:nhowul], at. Ölümiň oň ýanyndaky ýagdaý, pursat. *Janawar janhowluna urunýardy*.

♦ **Janhowul ýaly** örän gyssanmaç, howlukmaç. *Baryň, eglenmäň! – diýip, janhowul ýaly bolup gygyrdy* ("Görögly").

JAN-JIGER [ja:n-jiger], at. Çyn ýürekden, ýürek bilen, jan-dil bilen. *Ol dyzyna çökdi-de: "Şeýt, agam jan, şeýt!" – diýip, jan-jigerinden syzdyryp ýalbardy* (G. Kulyýew).

♦ **Jan-jigeriň eremek** örän gynanmak, nebsiň agyrmak. *Eredi janym-jigerim, görgül, tende ýara ýok* (Magtymguly).

JANKÕYER [ja:nkõýör], syp.1. Bir iş, waka, adam üçin alada ediji, janyňy ýakyjy, gamhor. *Senden ýakyn jankõýer gardaşy ýok eken* ("Görögly"). *Şol döwürlerde Yzgant obasynda edebiyat bilen gyzyklanýanlar, onuň jankõýerleri az bolmandyr* (Jürdekow T. Ata arzuwyny amala aşyran Agtyk, 29-30 s.). **2.** Tarapyny çalyan komandasynyň üstünligi üçin begenýän, ýenlişi üçin gynanýan adam.

JANLANDYRMAK [ja:nlannymak], işl. Jana getirmek, direltmek. *Soňky ýagan ýagşy otlary birneme janlandyrdy*. **2.** *gõç.m.* Herekete getirmek, täzedan güýje girizmek, başarjaňlygyny artdyrmak, ruhlandyrmak, güýçlendirmek.

JANLANDYRYBERMEK [ja:nlannryvermek], işl.1. Jana getirip, direldip başlamak. **2.** *gõç.m.* Herekete, güýje girizip başlabermek.

JANLANMA [ja:nlanma], iş ady. Janlanmak ýagdaýy.

JANLANMAK [ja:nlanmak], işl.1. Jan girip, ýaşap başlamak, ösüp başlamak. *Otlar salkyn düşmegi bilen gaýtadan janlanyp başlady*. **2.** *gõç.m.* Herekete gelmek, güýje girmek, başarjaňlygy artmak, ruhlanmak, güýçlenmek.

JANLANMAKLYK [ja:nlanmaklyk], iş ady. Janlanmak ýagdaýy.

JANLANMAZLYK [ja:nlanmazlyk], iş ady. Direlmezlik, täzedan jana gelmezlik.

JANLANYBERMEK [ja:nlanyvermek], işl. Janlanyp başlamak.

JANLY [ja:nly], *syp.1.* Jany bar, diri, ýaşayş ukyby bar bolan. **2.** Göni alyp görkeziş. **3.** *gepl.d.* Ownuk mal, dowar. **4.** *göç.m.* Gyzgalaňly, hyjuwly, möwç alýan.

♦ **Janly burç** mekdeplerde, çagalar bagynda towşandyr kirpi, guş saklanýan jaý. **Janly muzeý** *gepl.d.* köpçülige görkezmek üçin eldeki we ýabany haýwanlar, guşlar saklanýan ýer. **Ýan janly** ser. **Ýan.** *Ýan janly etmek.*

JANLY-JANDAR [ja:nly-ja:nnar], *at.* Janly zatlaryň umumy atlandyrylyşy. *Óýde orta ýaşa ýakynlaşan bir aýaldan başga janly-jandar ýokdy* (A. Gowşudow). *Töwerekde janly-jandar görmenok.*

JANLY-JEMENDE [ja:nly-jemenne], *at.* Adam, ynsan. *Obada bir garry kempir bilen gojadan başga hiç janly-jemende galmandyr* (Halk ertekisinden).

JANLYLYK [ja:nlylyk], *syp.1.* Jany barlyk, dirilik, ýaşayş ukyplylyk. **2.** *göç.m.* Gyzgalaňlylyk, hyjuwlylyk, dogumlylyk. *Onuň gözleri geçen ýyldaky ýaly umytsyz garaman, janlylyk, tiz pähimlilik bilen ýalpyldaýardy* (B. Kerbabaýew).

JANLYRAK [ja:nlyra:k], **Janlyrak bolmak** dogumlyrak bolmak. **Janlyrak gymyldamak** dogumlyrak, hyjuwlyrak hereket etmek.

JANPENA [ja:npena:], *at.1.* Goragçy, gorap saklaýan, gorajýy. **2.** Gaçybatalga. – *Ýigitler, bu gün her kim öz öýünde ýa-da janpenalarda bolsun* (A. Gowşudow).

JANSEREK [ja:nserek], *hal.1.* Näme etjegini bilmän aljyrap, belli bir netijä gelip bilmän ýören, aljyraňny. *Ol iki arada janserek bolup garaşdy.* **2.** *göç.m.* Aladaçyl. *Ýaýnaň saýasynda ene Watanyň, Ýydir, geýdir, siz diýip janserekdir* (B. Hudaýnazarow).

JANSEREKLIK [ja:nsereklik], *at.* Janserek halda bolmaklyk.

JANSYZ [ja:nsyz] **I**, *syp. 1.* Jany bolmadyk, diri däl, öli. **2.** Öçügsi, şöhesiz, nury gaçan. *Jansyz gözleri kule taşlanan mäs ýaly sāmāp göründi* (B. Kerbabaýew). **3.** *göç.m.* Çalasyn däl, hyjuwsyz, dogumlylygy gowşak. **4.** *gepl.d.* Iýilýän inçeräk ýaprakly, ak gülli ot.

JANSYZ [ja:nsyz] **II**, *syp.* Içaly. *Watançylyk urşy günlerinde kakasynyň bir gezek serhet sakçylaryna "jansyz" tutup berşini ýadyna saldy* (B. Kerbabaýew).

JANSYZLANMA [ja:nsyzlanma], *iş ady.* Jansyzlanmak ýagdaýy.

JANSYZLANMAK [ja:nsyzlanmak], *işl.* Dirilik alamatyny ýitirmek, hereketsiz gatap galmak.

JANSYZLYK [ja:nsyzlyk] **I**, *at. 1.* Jany ýokluk, diri dälilik, ölülik. **2.** *göç.m.* Gyzgalaňly dälilik, hyjuwsyzlyk, gowşaklyk, dogumly dälilik.

JANSYZLYK [ja:nsyzlyk] **II**, *at.* Jansyznyň ýagdaýy, içalylyk.

JANT: **jantyny ýakmak** başarman näme, hek etmek, daş etmek. *Näme işiň bolsa, sen aýdyber, jantyny ýakaryn.*

JANTAY, *at, gepl.d.* Jübi; gapjyk.

♦ **Jantaýyna urmak** özi almak, jübüsine urmak. *Ol pullaryň hemmesini jantaýyna urdy.*

JAN-TEN [ja:n-ten], *at.* Jany-teni bilen, ähli yhlasy, güýji, wyždany bilen. *Işe jany-teni bilen berlen adam.*

JANYGYBERMEK [ja:nygyvermek], *işl.* Çyndan, tüýs ýürekden jan edip başlamak, janygyp başlamak.

JANYKMA [ja:nykma], *iş ady.* Janykmak ýagdaýy.

JANYKMAK [ja:nykmak], *işl.* Ýürekden jan çekmek; başlamak janyňdan syzdyrmak.

JANYKMAKLYK [ja:nykmaklyk], *iş ady.* Janykmak ýagdaýy.

JANYKMAZLYK [ja:nykmazlyk], *iş ady.* Ýürekden jan etmezlik.

JANYPKEŞ [ja:ny:pkeş], *syp. 1.* Iş-güýje jany-teni bilen ýapyşýan, yhlasly, zähmetsöýer. *Täze sürüji janypkeş görüňär.* **2.** Wepadar, ýürekdeş, berlen. *Janypkeş dost.*

JANYPKEŞLIK [ja:ny:pkeşlik], *at. 1.* Iş-güýje janyň-teniň bilen ýapyşmaklyk, yhlaslylyk. *Janypkeşlik bilen ýapyşylan işiň bitmän galjak gümany ýok.* **2.** Wepadarlyk, ýürekdeşlik, berlenlik. *Özüniň janypkeşligini oňa subut etjek bolup çalyşýardy* (G. Kulyýew).

JANYÝANGYN [ja:nyýangyn], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan göwni galyp, närazylyk bildirýän, närazy, ýangynly, janajygly. *Janyýangyn adam özüňe belli, ol örän gaharly gepleýärdi.*

JANYÝANGYNLYK [ja:nyýangynlyk], *at.* Janyýangyn halda bolmaklyk, birinden ýa-da bir zatdan göwni galyp, içi ýanyp durmaklyk. *Yerliksiz soraga janyýangynlyk bilen ýylgyrdy.*

JANYÝANGYNLYLYK [ja:nyýangynlylyk], *at, ser.* **Janyýangynlyk.** *Ol göýä biri bilen dawalaşýan ýaly, bu sözleri gaty seslenip, janyýangynlylyk bilen aýtdy* (B. Seýtäkow).

JAŇ, *at. 1.* Misdan ýa-da mis garyndyly metal erginden ýasalyp, jyňnyrdar ýaly içinden dil asylyp goýlan çowlurak enjam. *Elmydama onuň boýnunda ýiti seslije jaň bardy* (B. Gurbanow). *Sapaga girmek üçin jaň kakylady.* **2.** Metaldan ýasalan jaňjagaz ýa-da ses signaly üçin enjam. **3.** Jaňjagazdan ýa-da enjamdan çykýan ses, jaňnyrdy, jyňnyrdy. *Sapaga jaň boldy.* **4.** *Jaň sözünüň soňundan etmek kömekçi işligi gelip, gymyldy-hereket aňladýan düzümlü işlik ýasalar: Jaň etmek (urmak) birine telefon etmek. Sen maňa jaň*

uran ekeniň, Annatuwak, näme menlik iş barmydy? (B. Kerbabaýew).

JANÇY, at. Jaň kakýan adam. *Sapaga girmeli wagt bolanda, nobatçy jaňy aldygyna jaňnyrdady.*

JANJAGAZ [jaňjağaz], at. Kiçijik jaň. *Owlagyň boýnuna jaňjagaz dakypdyrlar.*

JANLY, syp. Eline jaň alan, boýnuna jaň dakylan. *Bugralary goşa örküçli, Maýalary jaňly gelin* (K. Gurbannepesow). *Eli jaňly adam.*

JANŇYRDABERMEK [jaňnyrda:vermek], işl. Jaňnyrdap başlamak.

JANŇYRDAMA, iş ady. Jaňnyrdamak ýagdaýy.

JANŇYRDAMAK, işl. Jaň jaňnyrdyly seslenmek, jaňnyr-jaňnyr etmek. *Jaňnyň tanyş owazy jaňnyrdap, bizi sapaga girmäge çagyrdy.*

JANŇYRDAMAKLYK, iş ady. Jaňnyrdamak ýagdaýy.

JANŇYRDAMAZLYK, iş ady Jaňnyrdyly ses çykmazlyk.

JANŇYRDATMAK, işl. Jaň kakmak, jaňnyrdyly ses çykarmak, jaňnyr-jaňnyr etdirmek. *Ol ýene-de birnäçe wagt bu pikirlerini dowam etdirip oturandan soň, jaňjagazyny jaňnyrdady* (B. Seytäkow).

JANŇYRDAŞMAK, işl. Köp jaňdan jaňnyrdyly ses çykamak. *Ýük üstünde jaň goýsaň, Jaňnyrdaşar, ýar-ýar* (Halk döredijiliginden).

JANŇYRDY, at. Jaň, düwme we ş.m. zatlaryň sesiniň ady.

JANŇYR-JANŇYR, s. ş. aňl. söz. Jaň herekete getirilende yzly-yzyna çykýan sesler.

JAR I, at. Sil suwunyň akýan ugry. *Ine, olar meýdanda güýzlük ak ekine suw tutup ýörenleriň bir gapdalyndaky çuň jar bilen geçip gidipdir* (A. Gowşudow).

JAR II, at. Bir waka barada jarçy tarapyndan yglan edilýän sesli habar.

♦ **Jar bolmak** hemmelere mälim bolmak, ähli ýere ýaýramak. **Jar çekmek** bir habary halka sesli mälim etmek, sesli yglan etmek. *Öň baranyň bir semiz toklusy bilen bir tümen puly bar diýip, jar çekdirdi* (B. Kerbabaýew). **Jar etmek** bir habary, gürrüňi uly ile ýaýratmak, äşgär etmek.

JAR [ja:r], at. Döwülmän galan baş gatyşykly däne. *Ekin ekdim, harman aldym, Jary baryn bilmedim* (Halk döredijiliginden). *Hany arpa, hany bugdaý, Ýetermikä saňa jary* (Ç. Aşyrow).

JARAN, at. Şaha-şaha bolup aýrylýan jarlar. *Oraçadyr olaň öýi, Bir jaranyň boýundady* (K. Gurbannepesow).

JARANLYK, at. Şaha-şaha bolup aýrylýan kiçiräk jarlaryň köp ýeri.

JARÇY, at. Bir ähmiýetli habary halk köpçüligine gaty sesli gygyryp habar berýän adam. *Obalykda jarçynyň sesi ýaňlandy* (A. Gowşudow).

JARÇYLYK, at. Jarçynyň käri, wezipesi. *Bu sesiň bilen, seniň jarçylyk etmegiň gerek* (B. Pürliýew).

JARKA, hal. Bir bada, bat bilen, batly, birden (gapy hakynda). *Jarka açyldy gapy, Italmaz öýe girdi* (A. Alamyşow).

JARKYLDABERMEK [jarkylla:vermek], işl. Jarkyldyly ses çykyp ugramak.

JARKYLDAMA [jarkyllama], iş ady. Jarkyldamak işi.

JARKYLDAMAK [jarkyllamak], işl. Jarkyldyly ses çykamak, jark-jark edip seslenmek. *Gapy jarkyldap ýapyldy.*

JARKYLDAMAKLYK [jarkyllamaklyk], iş ady. Jarkyldamak ýagdaýy.

JARKYLDAMAZLYK [jarkyllamazlyk], iş ady. Jarkyldyly ses çykmazlyk.

JARKYLDATMAK [jarkyllatmak], işl. Jarkyldyly ses çykarmak, jark-jark edip seslendirmek. *Gapyny jarkyldadyp ýapdy-da çykyp gitdi* ("Edebiýat we sungat").

JARKYLDY [jarkylly], s. ş. aňl. söz. Gapynyň we ş.m. zatlaryň batly açylyp-ýapylmagyndan emele gelýän sesin ady. *Gapynyň jarkyldysy has gaty çykdy we jaýy sarsdyryp gitdi.*

JARLYK, syp. Jaryň köp ýeri.

JARNAMA [jarna:ma], at. Çagyryş bilen kimdir birine ýüzlenme. *Birleşen Milletler guramasynyň jarnamasy.*

JAS, s. ş. aňl. söz. İçýan, ary ýaly mör-möjek çakanda çykýan eşidiler-eşidilmez ses. *Jas etmek.*

JASLADYBERMEK [jasyladyvermek], işl. Jaslady başlamak.

JASLATMA [jasylatma], iş ady. Jaslatmak hereketi.

JASLATMAK [jasylatmak], işl. 1. Awuly iňnesini sokmak, çakmak (içýan, ary hakynda). *Arynyň jasladyň çakanyny duýman galdym.* 2. Sesli atmak, atyp goýbermek. *Elindäki jysmygy jasladyň göçürenini özi hem duýmady.*

JASLATMAKLYK [jasylatmaklyk], iş ady. Jaslatmak ýagdaýy.

JASSYLDY [jassylly], at. Jysmyk atylanda ýa-da içýan, ary ýaly mör-möjek çakanda çykýan sesiň ady.

JASSYLDYSYZ [jassyllysyz], syp. Jassyldy sesi bolmadyk.

JATYRDABERMEK [jatyrdad:vermek], işl. Jatyrdap başlamak.

JATYRDAMA, iş ady. Jatyrdamak ýagdaýy.

JATYRDAMAK, *işl.* Agram düşmegi, zor salynmagy sebäpli jatyrdyly ses çykmak, şatyrdamak. *Teläriň üstüne atylan agaclar jatyrdap döwürdi.*

JATYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jatyrdyly ses çykmazlyk.

JATYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe ağaç, pürs jatyrdamak, şatyrdaşmak. *Kepbäniň üstüne çykylanda, agaclar jatyrdasyp başlady.*

JATYRDATMAK, *işl.* Jatyrdyly seslendirmek, jatyr-jatyr ses çykarmak, şatyrdatmak. *Agaçlary jatyrdadyp döwmek.*

JATYRDY, *at.* Ağaç ýa-da ağaç enjamlaryna zor salnanda çykýan sesiň ady, şatyrdy. *Agaç köpriniň üstünden agyr maşynlar geçende, olaryň jatyrdysy eşidilýärdi.*

JAÝ [ja:ý], *at.* 1. Adamlaryň ýaşamagy, işlemegi we ş.m. üçin gurulýan bina, ymarat, tam. 2. Otag. *Merdan aga uly oglunyň bolýan jaýynyň gapysyny ýuwaşja açyp görkezdi.* 3. Oduk-buduk goýmak ýa-da mal saklamak üçin gurulýan desga. *Mallar üçin täze gurlan gowy jaýlarymyz bar.* 4. Orun, ýer.

◊ **Jaý etmek** *kön.s.* ýerine ýetirmek. *Namaz bile baş işiňni jaý etgin, Toprak bile öz köňlünüňni taý etgin* (Magtymguly).

JAÝDAR [ja:ýda:r], *syp., hal.* Ylaýyk ýerinden, edil üstünden, göni özüne; öz ýerinde. *Jaýdar degen ok. Jaýdar aýdylan söz.*

JAÝJAGAZ [ja:ýjağaz], *at.* Kiçijik jaý.

JAÝLABERMEK [ja:ýla:vermek], *işl.* Aradan çykany haýdan-haý depin etmäge başlamak, jaýlap başlamak.

JAÝLAMA [ja:ýlama], *iş ady.* Jaýlamak ýagdaýy.

JAÝLAMAK [ja:ýlamak], *işl.* Aradan çykan adamyny ýere tabşyrmak, depin etmek.

◊ **Jaýlap goýmak** her bir zady ýerbe-ýer, tygşytly, rejeli, mazaly ýerleşdirip goýmak.

JAÝLAMAKLYK [ja:ýlamaklyk], *iş ady.* Jaýlamak ýagdaýy.

JAÝLANMAK [ja:ýlanmak], *işl.* Depin edilmek. *Magtymgulynyň jaýlanan ýerini gidip gördük.*

JAÝLAŞDYRMAK [ja:ýlaşdyrmak], *işl.* Ýerbe-ýer, tertipli, rejeli goýuşdyrmak, ýerli-ýerine salyşdyrmak; ýerleşdirmek. *Atlaryny jaýlaşdyryp ornaşanlaryndan soň, şol bilgiňi niredeligini sorap tapdylar* (Halk ertekisinden).

JAÝLAŞMAK [ja:ýlaşmak], *işl.* 1. Depin etmäge, jaýlamaga kömekleşmek. *Ýaşulular aradan çykany jaýlaşmaga gtdiler.* 2. Ýer, orun almak, jaýly oturmak, jaýlaşykly oturmak, ýerleşmek. *Ýazlamaga ýer arayan ýazlaçyklar süýji suwly guýynyň başynda jaýlaşdylar.*

JAÝLAŞYKLY [ja:ýlaşykly], *hal.* Ynjalykly, ykjam, jaýly, ornaşykly. *Jaýlaşykly oturyp, uzak*

ýyllaryň ýatlamalarynyň kelebini çöşläp başlaýar ("Edebiýat we sungat").

JAÝLATMAK [ja:ýlatmak], *işl.* Jaýlamak işini başga birine etdirmek, depin etdirmek.

JAÝLAYYŞ [ja:ýlaýyş], *iş ady.* Jaýlamak ýagdaýy.

JAÝLY [ja:ýly], *syp.* 1. Ýaşara jaýy bar, jaý bilen üpjün. *Gowy-gowy jaýly hojalyklar gün-günden köpeliýär.* 2. Ýerlikli, maksada laýyk, dogry. *Ýellini derňemek jaýly bolardy* (A. Gowşudow). 3. Ornaşykly. *Onuň oturyşy has arkaýyn we jaýlydy.*

JAÝLYRAK [ja:ýlyra:k], *syp.* Arkaýynrak, ornaşyklyrak. *Sen jaýlyrak otur.*

JAÝRYBERMEK [ja:ýryvermek], *işl.* Jaýryp başlamak, bir ýanyndan jaýryp ugramak.

JAÝRYGRAK [jaýryğra:k], *syp.* Birneme çat açan, birazrak jaýrylan.

JAÝRYK, *syp.* Çat açmak sebäpli emele gelen ýaryk. *Jaýryk ağaç.*

JAÝRYK-JAÝRYK, *syp.* Birnäçe ýerinden çat açan, tutuş ýaryk-ýaryk bolan. *Jaýryk-jaýryk takyrlar.*

JAÝRYKLYK, *at.* Ýaryklyk, jaýryk, çat açan ýagdaýynda bolmaklyk. *Tagtalaryň jaýryklygynyň zyýany ýok, bir zada peýdalansa bolar.*

JAÝRYLAŇKYRLAMAK, *işl.* Çat açmaga, jaýrylmaga golaýlamak.

JAÝRYLMA, *iş ady.* Jaýrylmak ýagdaýy.

JAÝRYLMAK, *işl.* Çat açmak, jaýryk atmak.

JAÝRYLMAKLYK, *iş ady.* Jaýrylmak ýagdaýy.

JAÝRYLMAZLYK, *iş ady.* Çat açmazlyk, ýaryk bolmazlyk.

JAÝRYLYBERMEK [jaýrylyvermek], *işl.* Jaýrylyp başlamak.

JAÝRYŞDYRMAK, *işl.* Jaýryp çykmak, birnäçe jaýryk emele getirmek; jaýryk-jaýryk etmek; ýaryşdyrmak.

JAÝRYŞMAK, *işl.* 1. Jaýyrmaga kömek etmek. *Seniň maňa şu agajy jaýryşmaga wagtyň bolarmy?* 2. Bilelikde jaýyrmak. *Adamlar äpet pürsleri jaýryşyp durdular.*

JAÝSYZ [ja:ýsyz], *syp.* 1. Ýaşamaga jaýy ýok, jaýy bolmadyk. *Jaýsyz adam ýok.* 2. Ýerliksiz, gelşiksiz. 3. *göç.m.* Bijay.

JAÝTARMA, *iş ady.* Jaýtarmak ýagdaýy.

JAÝTARMAK, *işl.* 1. Towlanyp galyp durmak, gaňtarylyp durmak, dikgerip durmak. *Murty jaýtaryp duran garaýagyz ýigit peýda boldy.* 2. Haýbatly gaýşarmak, dikgermek, dogumlysyramak. *Seniň jaýtaryp yörüşiňe men näme il önünde utanyan dälidirin öýdýärmiň?* (B. Pürliýew).

JAÝTARMAKLYK, *iş ady.* Jaýtarmak ýagdaýy.

JAÝTARMAZLYK, *iş ady.* Jaýtaryp durmazlyk.

JAÝTARTMAK, *işl.* Towlap gaýtaryp goýmak, gaňtaryp goýmak; dikgertmek, dim-dik etmek.

*Guýrugyny jaýtardyp, ýüzin salyp ötägitdi ("Görogly").
Içýan guýrugyny jaýtardyp durdy.*

JAÝTARYLMAK, *işl.* Dikgerilmek, gaýşarylmak.
Bay, onuň jaýtarylyp gaçaýşyny! (B. Kerbabaýew).

JAÝTARYŞMAK, *işl.* Towlanyşyp galşyp durmak, gaňtarylyşyp durmak, dikgerişip durmak.

JAÝTY, *symp.* Jaýtarylyp duran, towlanylýan galyp duran, jaýtarýan, dim-dik bolup duran. *Onuň inçejik jaýty murty bardy.*

JAÝTYJA, *symp.* Dim-dik bolup jaýtaryp duran.

JAÝTYRAK [jaýtyra:k], *symp.* Jaýtarybrak duran.

JAÝTYLDAMA [jaýtyllama], *iş ady.* Jaýtyldamak hereketi.

JAÝTYLDAMAK [jaýtyllamak], *işl., ser.*

Jaýtarmak

2. – *Aý, heleý, ürim ýanymda diýip, jaýtyldan bolma (N. Pomma).*

JAÝTYLDAŞMAK [jaýtyllaşmak], *işl.* Dikgerişmek, dogumsyraşmak. *Gyzjagazlar jaýtyldaşyp okuwa barýardylar.*

JAÝTYLYK, *at.* Jaýtaryp duran ýagdaýda bolmaklyk. *Murtunyň jaýtylygyna seretme, elinden zat gelmez.*

JAÝYRDABERMEK [jaýyrda:vermek], *işl.* Jaýyrdap başlamak.

JAÝYRDAMA, *iş ady.* Jaýyrdamak ýagdaýy.

JAÝYRDAMAK, *işl.* Jaýyrdyly ses çykmak, jaýyrt-jaýyrt etmek (köwüşden çykýan ses hakynda). *Onuň aýagyndaky köwüş jaýyrdady.*

JAÝYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jaýyrdamak ýagdaýy.

JAÝYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jaýyrdyly ses çykarmazlyk.

JAÝYRDATMAK, *işl.* Jaýyrdyly ses çykartmak, jaýyrt-jaýyrt etdirmek. *Ol köwüşüni jaýyrdadyp, iki ýana gezim edýärdi.*

JAÝYRDADAWUK [jaýyrdawuk], *symp.* Jaýyrt-jaýyrt edip ses çykarýan. *Ol köwüşüniň jaýyrdawuk sesine guwanýardy ("Edebiýat we sungat").*

JAÝYRDY, *at.* Jaýyrdap, jaýyrt-jaýyrt edip çykýan sesiniň ady. *Eýläk geçdi, beýläk geçdi, köwüşüniň jaýyrdysy ýürege düşdi.*

JAÝYRMA, *iş ady.* Jaýyrmak ýagdaýy.

JAÝYRMAK, *işl.* Jaýryk, ýaryk emele getirmek; ýarmak, iki bölmek. *Zarp bilen urlan palta agajy iki jaýyrdy.*

JAÝYRMAKLYK, *iş ady.* Jaýyrmak ýagdaýy.

JAÝYRMAZLYK, *iş ady.* Jaýyrmak işini ýerine ýetirmezlik.

JAÝYRT-JAÝYRT: jaýyrt-jaýyrt etmek ser. Jaýyrdamak.

JAZ, **1. s. ş. aňl. söz.** Çig et gaty gyzgyn ýaga düşende çykýan ses. **2. at.** Ýanan ýaga sogan, pomidor

we ş.m. gowrulyp taýýarlanýan nahar goşandy. *Unaş üçin jaz taýynla.*

◊ **Jazyna ot basylan ýaly bolmak** gaty aljyraňňy ýagdaýa düşmek; gaty gahary gelmek. **Jazy ýetmek** eýi ýetmek; işini görmek. *Şol içen zährimari hem jazyny ýetiren bolara çemeli. Jazy ýanmak* howsalaly, aljyraňňy ýagdaýa düşmek. *Ol habary eşideli bári onuň jazy ýanana döndi.*

JAZ [ja:z], *at, sazç.* **1.** Professional saz sungatynyň bir görnüşi. *Jaz sazy XIX—XXasyrlaryň sepgidinde Ýewropa we Afrika saz medeniýetiniň esasynda Amerikada negrleriň arasynda döräpdir.* **2.** Kakylýp we üflenip çalyňýan dürli saz gurallaryny çalyýan sazçylar toparyndan düzülen orkestr.

JAZLAMA, *iş ady.* Jazlamak ýagdaýy.

JAZLAMAK [jazlamak], *işl.* **1.** Jazlydyly ses çykmak. *Ýanan ýaga atylan etden jazlap ses çykdy.* **2.** Nahara jaz goşmak, nahary jazly bişirmek. *Selmäni jazlar ýaly azajyk ýag alyp geliň.*

JAZLAMAZLYK [jazlamazlyk], *iş ady.* **1.** Jazlap ses çykamazlyk. **2.** Nahary jazlaman bişirmek.

JAZLANMAK, *işl.* Gowrulmak, ýaga bişirilmek. *Gazandaky ýaga jazlanýan etleri demine dartajy gelyärdi (B. Kerbabaýew).*

JAZLAŞMAK [jazylaşmak], *işl.* **1.** Köp ýerden jazlap ses çykmak. *Gazandaky etler jazlaşyp dur.* **2.** Jazlamaga, jazlap bişirmäge kömek etmek.

JAZLATMAK, *işl.* Jazlap taýýarlatmak, jazly nahar bişirtmek. *Men şu gün jazladyp, belke bişirtjek.*

JAZLY, *symp.* Jaz goşulan, jazlanyp bişirilen. *Jazly belke. Ojakda-da jazly unaş bişip dur.*

JAZLYJA, *symp.* Jaz goşulanja, jazlanyp bişirilenje. *Şu gün bir jazlyja unaş içäýsek, kem bolmazdy.*

JAZLYK, *symp.* Jaz etmek üçin gerekli, jaz eder ýaly (ýag we ş.m. hakynda). *Jazlyk ýag.*

JAZSYZ [jassyz], *symp.* Jazlanmadyk, jaz goşulyp bişirilmedik. *Uruş ýyllary jazsyz gaýnadylyp bişirilen oty köp işipdik.*

JAZYRDAMAK, *işl., ser.* **Jazlydamak.** Ýyldyrym ýaly ýylpyldap, näzik tene jazyrdap degdi (B. Kerbabaýew).

JAZYRDY, *at, ser.* **Jazlydy.** Çişe düzülen etleriň jazyrdysy, ýakymly ysy jana hoş ýakýar.

JAZZYLDAMA [jazzyllama], *iş ady.* Jazlydamak ýagdaýy.

JAZZYLDAMAK [jazzyllamak], *işl.* Jazlydyly ses çykmak, jazlydyly seslenmek, jazyrdamak. *Gazandaky jazlydyp duran et.*

JAZZYLDAMAKLYK [jazzyllamaklyk], *iş ady.* Jazlydamak ýagdaýy.

JAZZYLDAMAZLYK [jazzyllamazlyk], *iş ady.* Jazlydyly ses çykamazlyk.

JAZZYLDAŞMAK [jazzyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jazzyldamak, bilelikde jazzyldamak.

JAZZYLDATMAK [jazzyllatmak], *işl.* 1. Jazzyldyly ses döretmek, jazzyldyly seslendirmek, jazyrdatmak. *Jazzyldadyp et gowurmak.* 2. göç.m. Awuly çakmak, jazlatmak (ary, içýan hakynda).

JAZZYLDY [jazzyly], *at.* Et gowrulyp başlananda, ary, içýan we ş.m. zatlar çakanda döreýän sesini ady, jazyrdy.

JE, Türkmen elipbiýiniň "J" harpynyň ady.

JEBEGE [jevege], *at:* **jebegän** (**kejebän**) **daralmak** (**gysmak**, **garysmak**) gaharyň gelmek, darykmak, howsalaly ýagdaýda bolmak.

JEBIR [jevir], *at.* Çekilýän azap, jepa, görülyän sütem, zulum, horluk.

♦ **Jebir etmek** azap bermek, horlamak. *Munda jebir etgen kişi, ol gün bolmaz rusyýa* (Magtymguly). **Janyňa jebir etmek** özüne zor salmak. *Jebir etdi Jemşit janyňa* (Magtymguly).

JEBIR-JEPA [jevir-jepa:], *at, ser.* **Jebir.**

JEBIRLI [jevirli], *syp.* Jebir-jepasy köp, azaply; sütemli, zulumly.

JEBIRLILIK [jevirlilik], *at.* Jebir-jepasy köplük, azaplylyk; sütemlilik, zulumlylyk.

JEBIRLIRÄK [jevirilirä:k], *syp.* Birneme jebirli.

JEBIR-SÜTEM [jevir-sütöm], *at, ser.* **Jebir-jepa.** *Şol döwürde köp adam jebir-süteme sezewar edilipdir.*

JEBIRSIZ [jevirsiz], *syp.* Azap, horluk çekdirmeýän, sütemsiz, zulumy bolmadyk.

JEBIS [jevis], *syp.* 1. Berk, pugta, ykjam. *Turup köwşüni geýip, daşaryk çykdy, dolanyp gapyny jebis ýapdy* (A. Durdyýew). 2. Laýyk, bap, barabar, dogry. 3. Gabatma-gabat, pete-pet, rast. *Garşysynda jebis gelen at bilen alaşanyň kişnemeği ony özüne getirdi* (B. Kerbabayew).

JEBISLEME [jevisleme], *iş ady.* Jebislemek ýagdaýy.

JEBISLEMEK [jevislemek], *işl.* 1. Biri-birine jebis, laýyk, dogry getirip berkitmek. *Işigi jebisläp ýapmak.* 2. göç.m. Agzybirlik, ysnyşyklyk gazanmak, agzybirliگی berkitmek.

JEBISLEMEKLIK [jevislemeklik], *iş ady.* Jebislemek ýagdaýy.

JEBISLEMEZLIK [jevislemezlik], *iş ady.* Jebis getirmezlik.

JEBISLENMEK [jevislenmek], *işl.* Kem-kemden jebis hala gelmek.

JEBISLEŞDIRIJI [jevisleşdiriji], *at.* Agzybirlik, jebislik dörediji.

JEBISLEŞDIRMEK [jevisleşdirmek], *işl.* Jebis getirişdirmek, jebisläp berkidişdirmek. *Tamyň üstüne goýulýan tagtalaryň arasynda yş goýman, pugta jebisleşdirdi.* 2. göç.m. Jebisligi güýçlendirmek.

JEBISLEŞIK [jevisleşik], *at, ser.* **Jebislik 2.**

JEBISLEŞMEK [jevisleşmek], *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan agzybir ýagdaýa gelmek, agzybir bolmak.

JEBISLEÝIŞ [jevisleýiş], *iş ady.* Jebislemek täri.

JEBISLÄBERMEK [jevislä:vermek], *işl.* Jebisläp başlamak.

JEBISLIK [jevislik], *at.* 1. Biri-birine jebis gelijilik, jebis bolmaklyk, laýyklyk. 2. göç.m. Agzybir; guramaçylykly, ysnyşykly bolmaklyk. *Täze müňýyllykda-da agzybirlik, jebislik, päk zähmet miýesser etsin!* ("Türkmenistan").

JEDEL, *at.* Bir mesele, pikir barada garşylykly çekişme, özara döreýän dawa, jenjel, galmagal. *Gandym aksakal jedeliň arasyňy açmak isledimi nämemi, Öwezmyrat batyra dikanlap sorag berdi* (A. Gowşudow).

♦ **Jedel etmek** biri bilen jedelleşmek.

JEDELÇI, *syp., ser.* **Jedelkeş.**

JEDELKEŞ, *syp.* Jedel etmegi, çekişme guramagy halaýan adam, jedelçi. *Ol bir jedelkeş adam ekeni.*

JEDELKEŞLIK, *at.* Jedel edijilik, jedel, çekişme guramagy gowy görüjilik. *Dost, sen nähili hem bolsa, jedelkeşligiňi goý!*

JEDELKEŞRÄK [jedelkeşirä:k], *syp.* Birneme jedel, dawa edegenräk, dawaçylrak. *Ol jedelkeşräk adamdyr.*

JEDELLEŞDIRMEK, *işl.* Jedel etdirmek, bir mesele barada iki taraplaýyn çekişme döretmek.

JEDELLEŞIBERMEK [jedelleşivermek], *işl.* Jedelleşip başlamak.

JEDELLEŞME, *iş ady.* Jedelleşmek ýagdaýy.

JEDELLEŞMEK, *işl.* Başga biri bilen ýa-da birnäçe bolup jedel etmek.

JEDELLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jedelleşmek ýagdaýy.

JEDELLEŞMEZLIK, *iş ady.* Jedel edişmezlik.

JEDELLI, *syp.* 1. Jedel döredýän, çekişmeli. *Jedelli ylmy iş.* 2. *gepl.d.* Dawaly, galmagally.

JDELLIRÄK [jedellirä:k], *syp.* Birneme jedelli.

JDELSIZ, *syp.* 1. Jedel döretmeýän, çekişmeli däl, çekişmesiz. *Ýygnaç jedelsiz geçdi.* 2. göç.m. Gürrüňsiz, şeksiz. *Ol tabşyrygy jedelsiz ýerine ýetirer.*

JDELSIZLIK, *at.* Jedel ýokluk, çekişmeli dälilik, çekişmesizlik.

JDELSIZRÄK [jedelsizirä:k], *syp.* Çekişmesizräk, azrak çekişmeli, azrak jedelli. *Şu mesele jedelsizräk ýaly welin, munda-da garşylykly pikirler ýüze çykyp dur.*

JEDIRDEME, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDEMEK, *işl.* Jedir-jedir edip gürlemek, örän çalt geplemek (çagajyklar, aýratyn-da gyzjagazlar hakynda).

JEDIRDEMEKLIK, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDEMEZLIK, *iş ady.* Jedirdäp gürlemezlik.

JEDİRDEŞMEK, *işl.* Biri-biriň bilen jedir-jedir edip, çalt-çalt gürlüşmek. *Gyzjagazlar jedirdeşip, özara nämedir bir zat barada gürrüň edýärdiler.*

JEDIRDETMEK, *işl.* Kimdir birini jedir-jedir etdirip, çalt gürl etmek.

JEDİRDEÝİŞ, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDÄBERMEK [jedirdä:vermek], *işl.* Jedirdäp, çalasyn gürläp başlamak.

JEDIRDI, *at.* Jedirdäp sözleýiş. *Ýeri, bu jedirdiňiz näme?!*

JEDIT [jedi:t], *syp., ser.* **Jezit** (täzeçilligiň tarapdary).

JELEGAÝ [jeleğa:y], *at.* Golaý-goltum ýerler, töwerek, daş-töwerek. *Onsoňam, özüň bilýän, bu jelegäýda hiç kimde tabyt ýok* (G. Ezizow).

JELLAT [jella:t], *at.1.* Öňki döwürde ölüm jezasyna höküm edilenleriň başyny alýan, ölüm jezasý baradaky hökümi ýerine ýetirýän kellekeser. *Kelläni kesmäge gelendir jellat* (Zynhary). *2. göç.m.* Zalym, jebir ediji. *Goç ýigidiň pis aýaly Janyna jellat görüner* (Magtymguly). *Gözleriň jellatdyr, tilleriň aýýar* (Magtymguly).

JELLATÇYLYK [jella:tçylyk], *at, ser.* **Jellatlyk.**

JELLATLYK [jella:tlyk], *at.* Jelladyň käri.

JELLAP [jella:p], *at.* Alyp satýan söwdagär, peýdakeş. *Bir gün Ependi eşegini satmak üçin bazara eltip, jellaba tabşyrypdyr* ("Ependi").

JELLAPÇYLYK [jella:pçylyk], *at, ser.* **Jellaplyk.**

JELLAPLYK [jella:plyk], *at.* Jellabyň käri, ýagdaýy, söwdagärlik.

JEM, *at. 1.* Hasaplanandan soň çykýan umumy san, mukdar. *Bu gün ýygymçylaryň ýygan pagtasynyň jemi on baş tonnady.* *2. mat.* San jemlenende çykýan netije. *3. Tükel. Jem wagtymyz gürläşeliň.*

◊ **Jem bolmak** ýygnanmak, üýşmek, toplanmak. *Sanly salym geçip-geçmänkä, märeke bir ýere jem boldy* (G. Kulyýew). **Jem etmek** ýygnamak, üýşürmek, toplamak, jemlemek.

JEMAGAT [jema:ğat], *at. 1.* Toplanan adamlar, jemende, mähelle, märeke, köpçülik. *Dabara bütün jemagat ýygandy.* *2. "Adamlar" diýen manyda köpçülige ýüz tutulyp aýdylyan söz. Hawa, jemagat, näme maslahatyňyz bolsa aýdyp duruň!* (G. Kulyýew).

JEMAL [jema:l], *at.1.* Görk, görmek, gözelliik. *2. Ýüz, keşp. Ol Leýliniň jemalyny görüp, aglamasyny goýar ekeni* ("Leýli – Mejnun"). *Görsem, ýaryň jemalyn, gözlerim gamaşanda* (Kemine). *Jemalyndan gözüm doýmaz, Görer gözüm, mähribanym* (Talyby). *3. Gyza dakylýan at.*

◊ **Sahyp jemal** görk-görmegiň eýesi. *Meniň sahyp jemalymny gördüňmi?* (Magtymguly).

JEMENDE [jemenne], *at. 1.* Adamlar, halaýyk. *Gün guşluk galandan soň, bütün jemende aýak üstüne galdy* (B. Kerbabaýew). *2. Adam, adam-gara. Gözýetimde görüňün jemende ýokdy.*

JEMGYÝET [jemgyýet], *at. 1.* Ýaşayyş, durmuş şertleriniň esasynda birleşen adamlaryň hemmesi, jemi. *Gulçulyk jemgyýeti. Feodal jemgyýet. Jemgyýetiň gurluşy. Raýatlyk jemgyýeti. Demokratik jemgyýet. 2. Gurama. Kitapsöýüjiler jemgyýeti. Awçylar jemgyýeti. 3. Önümçilik kärhanasy. Paýdarlar jemgyýeti. Hojalyk jemgyýeti.*

JEMGYÝETÇILIK [jemgyýetçilik], *at. 1.* Jemgyýete degişli (*jemgyýet* sözüniň 1-nji manysynda), jemgyýetde bolup geçýän, adamlaryň jemgyýetdäki işi bilen bagly. *Şeýle pikirleriň ýüze çykmagyna şol döwrüň jemgyýetçilik gurluşynyň hem belli bir derejede täsiri bolupdyr* ("Türkmenistan"). *Jemgyýetçilik ylymlary. Jemgyýetçilik pikiri. 2. Kollektiwiň syýasy, medeni we professional hajatlaryna meýletin hyzmat etmek bilen bagly işe degişli. Jemgyýetçilik guramalar. Jemgyýetçilik pikiri. Jemgyýetçilik başlangyçlar. Jemgyýetçilik işi. 3. Jemgyýete, köpçülige degişli. Jemgyýetçilik emlägi.*

JEMHURYÝET [jemhu:ryýet], *at, kön.s.* Respublika.

JEMI, *çal.* Hemmesi, ählisi, bary. *Bu ýigitler jemi on alty adamdy* (A. Gowşudow).

JEMLEME, *iş ady.* Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEMEK, *işl. 1.* Bir ýere toplamak, üýşürmek, jem etmek, ýygnamak. *Maksatnama ähli halkyň örän baý tejribesini, onuň iň täze taryhyny özünde jemlemelidir* ("Türkmenistan"). *Toý üçin pul jemlemek. 2. Belli bir netijä gelmek, netije çykarmak. Jemläp aýtmak. 3. mat. Goşup, jemini çykarmak.*

JEMLEMEKLIK, *iş ady.* Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEMEZLIK, *iş ady.* Jemlemek işini etmezlik.

JEMLENIBERMEK [jemleni:vermek], *işl.* Toplanyp, jem bolup başlamak.

JEMLENIŞIK, *at.* Birnäçe bolup, bir ýere üýşmeklik, ýygmanyşyk; üýşmeleş. *Gaýyp molla, şahyrlaryň jemlenişiginde emire ýüzlenip, bir şygyr okarsyňyz gerek?* ("Edebiyat we sungat").

JEMLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe ya-da köp bolup, bir ýere jemlenmek.

JEMLENMEK, *işl. 1.* Bir ýere toplanmak, ýygnanmak, üýşmek. *2. Belli bir netijä gelinmek. Pikirimiz bir ýere jemlendi.*

JEMLEŞDIRMEK, *işl.* Ähli gerekli zatlary toplaşdyrmak, üýşürşdirmek, jem edişdirmek, ýygnaşdyrmak. *Gerekli ýazgylaryň hemmesini jemleşdirip, başlyga gowşurdy.*

JEMLEŞMEK, *işl.* Toplamaga, jemlemäge kömekleşmek.

JEMLETMEK, *işl.* 1. Bir ýere toplatmak, üşürtmek. *Ähli güýji bir ýere jemletmek.* 2. Belli bir netije çykartmak. *Ýaryşyň jemini jemletmek.*

JEMLEYİŞ, *iş ady.* Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEÝJI, *syp.* Belli bir meseläni, çäräni, işi jem edýän. *Durmuşyň özi hem ylmy pikirleri jemleýji we aň-bilim ýaýradyýy edaranyň döredilmegini talap edýärdi* ("Türkmenistan"). *Aýdym-saz bäsleşigiňiziň jemleýji tapgyrynyň açylmagy bilen tüýs ýürekden gutlaýaryn* ("Nesil").

JEMPIR, *at.* Köýnek şekilli örme eşik, torköýnek. *Düýe ýüňünden örülen jempir.*

JENAN [jena:n], *at.* 1. Aşygyň söýgülişi, maşgusy, söýgüli ýar. 2. Owadan aýal maşgala. *Iň ilkinji sahypalaň birinde, Görýär gözüm bir jenanyň suratyn* (M. Seýidow).

JENAP [jena:p], *at.* Sylag, hormat bilen ýüzlenilende aýdylýan söz.

JENAÝAT [jena:ýat], *at, hukuk.* 1. Döwlet kanunlary bilen berkidilen we şu kanunlar esasynda jogapkärçilige çekmegi talap edýän, jemgyýet üçin howply hereket, günä. 2. *göç.m.* Ters ýollara alyp barýan nädogry, zyýanly hereket.

♦**Jenaýat hukugy** hukuk pudagynyň jemini hasyl edýän hukuk kadalary arkaly jenaýat düşünjesini we onuň alamatlaryny, edilen jenaýatyň esaslaryny, onuň edilendigi üçin jenaýat jogapkärçiliginiň çäklerini, jenaýat jogapkärçiliginden boşamagyň we jeza bermegiň şertlerini kesgitleýän ylym.

JENAÝATÇY [jena:ýatçy], *at.* Jenaýat eden adam. *Körpe kesek zyňlan ýere ylgady, emma jenaýatçy eýýäm haýatdan aňryk syrylyp düşüp, gizlenen bolmaga çemeli* (N. Esenmyradow).

JENAÝATÇYLYK [jena:ýatçylyk], *at.* Kabul edilen kanuny bozujylyk.

JENAÝATÇYLYKLY [jena:ýatçylykly], *syp., ser.* Jenaýatly.

JENAÝATKÄR [jena:ýatkä:r], *at, ser.* **Jenaýatçy.** *Günäsi subut edilen jenaýatkär ýaly ýüzüni aşak saldy.*

JENAÝATKÄRÇILIK [jena:ýatkä:rçilik], *at.* Jenaýat edijilik, jenaýatkärlik.

JENAÝATKÄRÇILIKLI [jena:ýatkä:rçilikli], *syp., ser.* Jenaýatçylykly.

JENAÝATKÄRLIK [jena:ýatkä:rlik], *at, ser.* Jenaýatkärçilik.

JENAÝATLY [jena:ýatly], *syp.* Jenaýaty bar bolan, günäli, etmişli.

JENAÝATSYZ [jena:ýatsyz], *syp.* Jenaýaty bolmadyk, jenaýatly hereket etmedik, jenaýatkärçiliksiz.

JENEWÜT, *at.* Söwüdiň inçejik baldaklary aşak sallanyp ösýän bir görnüşi, leýlisaç. *Bahar gidip barşyna: – Men garry jenewüdiň saýasynda garaşaryn – diýip gygyrdy* (T. Taganow).

JENJEL, *at.* Galmagal, gykylyk, dawa.

JENJELÇI, *at.* Jenjel edýän adam, dawa, gykylyk etmegi gowy görýän, dawaçyl.

JENJELLEŞBERMEK [jenjelleşivermek], *işl.* Jenjelleşip başlamak.

JENJELLEŞDIRMEK, *işl.* Jenjel etdirmek, dawa etdirmek. *Olary jenjelleşdirmek saňa näme gerek boldy?!*

JENJELLEŞME, *iş ady.* Jenjelleşmek ýagdaýy.

JENJELLEŞMEK, *işl.* Biri bilen jenjel, dawa etmek. *Jenjelleşmek, çekeleşmek beýlede dursun, ol indi hiç kime, hatda ejesine-de bir agyz agramly söz aýdanok* (B. Kerbabayew).

JENJELLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jenjelleşmek ýagdaýy.

JENJELLEŞMEZLIK, *iş ady.* Biri bilen jenjel, dawa etmezlik.

JENJELLI, *syp.* Dawaly, gykylykly, galmagally, gopgunly.

JENJELLIRÄK [jenjellirä:k], *syp.* Birneme jenjelli, dawalyrak.

JENJELSIZ, *syp.* 1. Dawasyz, gykylyk-gopgunsyz. *Bu meseläni jenjelsiz çözüp bolaysa, gaty gowy bolardy.*

JENNET, *at.* 1. Dini düşünjä görä, şerigatyň kada-kanunlaryny berjaý eden adamlaryň o dünýäde ruhy ýaşayan jaýy, uçmah, behişt. *Jany jennet içre, gökde şat gezer, Ýerde hoşwagt ýatar posty atamyň* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Sapaly, eşretli bag-bakjalyk ýer. *Bu ýerler jennet ýerler.* 3. Gyza dakylýan at.

JENNET I, *syp.* Jennete düşýän, günäsiz (adam).

JEŇ, *at.* 1. Uruş, söweş. *Göreşde ýykylyp, jeňde ýeňilen, Içi doly namys bilen ar bolar* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Dawa, jenjel, galmagal, gykylyk. *Obada jeň tapsa, sansyz bidöwlet, Mert oglunyň depesinde muş döker* (Magtymguly). *Ýagşylaryň söhbetinde jeň bolmaz, Aýrylyşsa, bir-birinden hoş gider* (Seýdi).

JENBAZ [jeňma:z], *at.* 1. Jeň, uruş isleýän adam, uruş oduny tutaşdyryjy, jeňparaz. 2. *gepl.d.* Dawaçyl, jenjelçi, gykylykçy, galmagalçy.

JENBAZÇYLYK [jeňma:zçylyk], *at, ser.* Jeňbazlyk.

JENBAZLYK [jeňma:zlyk], *at.* 1. Uruş oduny tutaşdyryjylyk, uruş, jeň isleýjilik, jeňparazlyk. 2. *gepl.d.* Dawaçylyk, jenjelçilik, gykylykçylyk, galmagalçylyk.

JENLI, *syp., gepl.d.* Dawaly, galmagally, gopgunly. *Biz jeňli gürründen bizar bolduk.*

JENLIRÄK [jeñlirä:k], *syp.,gepl.d.* Dawalyrak, gopgunlyrak. *Seniñ bu aýdýanyñ jeñliräk boláymasa ýaggydyr.*

JENSIZ, *syp.,gepl.d.* Dawasyz, gopgunsyz. *Jeñsiz sag-amanja aýrylyşsak bolýar.*

JENNEL, *at.* Gyrymsy agaçlaryñ köp ösen ýeri, tokaý.

JENÑELLI, *syp.* Jeñneli bar bolan (ýer, meýdan). *Jeññelli jülgeler.*

JENÑELLIK, *at.* Gyrymsy agaçlar ösen giñ meýdan. *Bir gapdalda jeññellik, bu gapdalda derýamyş, Güýzüñ salkyn şemalyn içip gidip baryarmyş* (K. Gurbanpesow).

JENPARAZ, *at, ser.* Jeñbaz.

JENPARAZLYK, *ser.* Jeñbazlyk.

JEPA [jepa:], *at.* 1. Horluk, azap, jebir, ejir. 2. Agyr zähmet, ejirli iş. *Ekseñ gyzyt biter, kemdir jepasy, Köñül arzuw eýlä, watanyñ, seni* (Zelili).

♦ **Jepa çekmek** uly iş bitirmek, zähmet çekmek; horluk görmek, agyr durmuşy, kynçylygy başdan geçirmek. *Mert gerek jepa çekmäge, At gerek dere sökmäge* (Magtymguly).

JEPBAR [jepba:r], *at.* 1. Allanyñ bir ady ("Güýçli, kuwwatly" diýen manyda). *Bizni goýduñ syna dagly, Sizni Jepbara tabşyrdym* ("Saýatly – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

JEPAHOR [jepa:ho:r], *syp.,k.d., ser.* **Jepakeş.** *Jepahor bendeleriñ janydyr ol* (Abdysetdar Kazy).

JEPA-JEBIR [jepa:-jevir], *at, ser.* **Jebir-jepa.** *Magtymguly çekseñ jepa-jebir, bil, Hudaga hoş geler şükür-sabyr, bil* (Magtymguly).

JEPAKEŞ [jepa:keş], *syp.* Zähmetden gaçmaýan, zähmetsöýer, her bir kynçylyga hötdä gelýän. *Jepakeş adam.*

JEPAKEŞLIK [jepa:keşlik], *at.* Jepa çekijilik, zähmet söýüjilik, jepadan gaçmazlyk.

JEPALY [jepa:ly], *syp.* Agyr zähmetli, azaply, horlukly. *Jepaly günler yzda galdy, indi sapaly döwür geldi.*

JEPALYLYK [jepa:lylyk], *at.* Jepasy, zähmeti barlyk, azaplylyk.

JEPASYZ [jepa:syz], *syp.* Jepasy ýok, ýeñil zähmetli, azapsyz, horluksyz.

JEPASYZLYK [jepa:syzlyk], *at.* Jepasy ýokluk, ýeñil zähmetlilik, azapsyzlyk, horluksyzlyk.

JEPASYZRÄK [jepa:syzyra:k], *syp.* Jepasy azrak, azapsyzrak. *Ýaltalar, köplenç, jepasyzrak iş gözleýärler.*

JERAHAT [jera:hat], *at, k. d.* Ýaraly. *Meni görseñ, ýüreklirim jerahat, Anyñ üçin ahy-efgan edermen* ("Melike – Dilaram").

JERAHATDAR [jera:hatda:r], *syp., k. d.* Ýaraly, ýaradar. *Görogly jerahatdar bolup, gana bulaşyp ýatyr* ("Görogly").

JERÇI, *at.* Ownuk-uşak haryt satýan söwdagär, satygçy. *Jerçiler matalaryny şapyrdadyp, hyrydarlaryñ ünsüni özüne çekýärdi.*

JERÇILIK, *at.* Ownuk harytlary alyp-satma söwdasyny etmeklik, jerçiniñ käri, satygçylyk. *Ol bazarlarda jerçilik ederdi.*

JEREN, *at.1.* Gum we dag keýiginiñ geçisi, keýik. *Bir jeren aldyrsa, elden owlagyn, Mäley-mäley gözlemeýen bolarmy?* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

♦ **Jeren ýaly (kibi, dek, kimin)1** keýerjekläp duran, keýik ýaly. 2) gözleri jereniñ gözi ýaly (jeren ýaly).

JERHET, *at.* Ýarada, başda we ş.m. emele gelýän hapa, ganly iriň. *Onuñ böwreginde jerhet bar ekeni* (B. Kerbabaýew).

JERIME [jeri:me], *at.* Temmi hökmünde salynýan pul tölegi.

JESET, *at.* 1. Göwre, beden. *Talwas urup jesetde jan, Çyksam diýer ýara lazým* (Magtymguly). 2. Meýit, läş.

JET, *syp., hal.* Biri bilen ters ýagdaýdaky, biri bilen ylalaşyksyz gatnaşykda bolan. *Heý ak ýürekli bilen gara ýürekli hem jet bolmazmy?* (A. Gowşudow). *Onuñ bilen jet adama gabat gelmeseñ gerek.*

JETLEŞDIRMEK, *işl.* Kimdir birini başga biri bilen jet etmek, tersleşdirmek.

JETLEŞIK, *at, ser.* **Jetlik.** *Jetleşik oñlulygyn üstünden eltmez.*

JETLEŞIBERMEK [jetleşivermek], *işl.* Jetleşip, tersleşip ugramak. *Az zadyn üstünde jetleşibermek bolarmy?*

JETLEŞME, *iş ady.* Jetleşmek ýagdaýy.

JETLEŞMEK, *işl.1.* Biri bilen jet bolmak, biri bilen tersleşmek. 2. Dawalaşmak, galmagal edişmeklik. *Iş üstünde jetleşmek.*

JETLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jetleşmek ýagdaýy.

JETLEŞMEZLIK, *işl.* Jet bolmazlyk.

JETLIK, *at.* Biri-biriñ bilen jet, ters ýagdaýda bolmaklyk, terslik, jetleşik.

JEÝHUN [jeýhu:n], *syp.1.* Möwç urýan, mes, gazaply, joşgunly. 2. Amyderýanyñ gadymdan gelýän ady. 3. Oglana dakylýan at.

JEZA [jeza:], *at.* Edilen günä ýa-da jenaýat üçin görüýän çäre, berilýän temmi.

JEZALANDYRMA [jeza:lannyrma], *iş ady.* Jezalandyrmak ýagdaýy.

JEZALANDYRMAK [jeza:lannyrmak], *işl.* Jeza bermek, berk temmi bermek, çäre görmek.

JEZALANDYRMAKLYK [jeza:lannymaklyk], *iş ady.* Jezalandyrmak ýagdaýy.

JEZALANDYRMAZLYK [jeza:lannymazlyk], *iş ady.* Jeza, temmi bermezlik.

JEZALANDYRYS [jeza:lannyrş], *iş ady.* Jezalandyrmak ýagdaýy.

JEZASYZ [jeza:syz], *syp.* Jeza çäresi bellemmedik, jeza berilmedik.

JEZIRE [jezi:re], *at, k. d.* Dört töweregini suw gabap alan ýer, ada. *Şol ýaryň yzynda sepillik etseň, Çölde, jezirede sen mesgen tutsaň, Gülgüzaryň istäp, her ýana gitseň, Seniň birlen hemra Sala, Bilbilim!* (Şabende).

JEZIT [jezi:t], *syp.1.* "Täze" diýen manyda ulanylýan söz, jedit. *2. taryh.* Jezitçiligiň tarapdary, jezitçilik hereketine gatnaşyjy.

JEZITÇE [jezi:tçe], *syp.* "Arap hatynyň ýenilleşdirilen täzeçe görnüşi" manysynda ulanylýan söz. *Jezitçe ýazylan hat.*

JEZWEL [jezwöl], *at, k.d. 1.* Tegelek çyzyk çyzýan gural, jizwer. *2.* Çyzyk, çyzmyk, nagys. *Ak kagyza çekilendir göýä jezwel mysaly* (Mollanepes).

JEZWELLI [jezwöllü], *syp.* Ýüzi çyzmyklanan, ýüzüne çyzmyk çekilen, nagysly, nagyslanan. *Zer warakly, ýüzi gyzyl jezwelli, Okydygym kitap – Gurhan gal indi* (Seýdi).

JÄÇ [jä:ç], *at.* Ýokary hilli toýundan (kaolinden) içine- her hili garyndylar goşup, emeli ýol bilen ýasalan palçyk we şol palçykdan iki gezek bişirilip taýýarlanan çäýnek, käse ýaly önüm, jäjem. *Jäç döwürse, gowulyk bormuş ahyryn, kakasy* (O. Ödäýew).

JÄGILDEME [jä:ğillem], *iş ady.* Jägildemek ýagdaýy.

JÄGILDEMEK [jä:ğillemek], *işl.* Jägildili ses çykarmak, jäk-jäk edip aglamak. *Goňşymyzyň öýünde dünýä indi jägildäp, Onlap gapy daň bilen açylypdy jygyldap* (M. Seýidow).

JÄGILDEMEKLIK [jä:ğillemeklik], *iş ady.* Jägildemek ýagdaýy.

JÄGILDEMEZLIK [jä:ğillemmezlik], *iş ady.* Jäk-jäk edip ses çykarmazlyk.

JÄGILDEŞMEK [jä:ğilleşmek], *işl.* Ýerli-ýerden jägildili ses çykarmak. *Bäbejikler jägildeşip ýatýrlar.*

JÄGILDETMEK [jä:ğilletmek], *işl.* Ugruna seretmän, jägildili ses çykartmak, jäk-jäk etdirip aglatmak.

JÄGILDÄBERMEK [jä:ğillä:vermek], *işl.* Jäk-jäk edip aglap başlamak.

JÄGILDI [jä:ğilli], *at.* Bäbegiň "jäk-jäk" edip aglanda çykýan sesiň ady. Bäbegiň jägildisi ýatmady.

JÄHEK, *at.* Donuň, çäkmeniň, begresiň, çabydyň etegine, ýakasyna pugtalyk we gelşik üçin tutulýan

barmakdan insizräk ýasy kakma ýüp. *Bu donuň jähegi ýüpekdendir.*

◊ **Jähäk çalmak** iki eliň dört barmagyna ildirilen sapaklary biri-biriniň içinden geçirip, tutmaly ýerine ýörmek (bu işi iki adam ýerine ýetirýär).

JÄHEKLEME, *iş ady.* Jäheklemek ýagdaýy.

JÄHEKLEMEK, *işl. 1.* Türkmen milli aýal köýneginiň ýakasyna, oňan we gyz tahýalarynyň etegine, çabydyň, begresiň, donuň, çäkmeniň ýakasyna, ýeňine, beýleki gyralaryna we ş.m. jähäk tutmak, jähäk etmek. *Ýene biri durluklaryň gyrasyny alaja ýüp bilen jähekleýärdi* ("Edebiýat we sungat"). *2. ser. Jähäk çalmak.*

JÄHEKLEMEKLIK, *iş ady.* Jäheklemek ýagdaýy.

JÄHEKLEMEZLIK, *iş ady.* Jähek tutmazlyk.

JÄHEKLENMEK, *işl.* Jähek tutulmak. *Ýakasy we etegi jäheklenen don.*

JÄHEKLEŞMEK, *işl. 1.* Jähek tutmaga, jäheklemäge kömekleşmek, kömek etmek. *Düýn Jeren ýarym günläp Güliň begresini jähekleşdi. 2.* Bile jäheklemek. *Bir topar gelin-gyz çykjak gyzýň çabydyny, begresini jähekleşip otyrdy.*

JÄHEKLETMEK, *işl.* Jähek tutdurmak. *Maýsa jorama çäkmeniň jübüsiniň agyzlaryny jähekletdim.*

JÄHEKLÄBERMEK [jäheklä:vermek], *işl.* Jähekläp başlamak.

JÄHEKLI, *syp.* Jähek tutulan, jäheklenen, jähegi bar.

JÄHEKLIK, *syp.* Jähek etmek üçin gerek bolan (ýüplük, yüpek sapak).

JÄHEKSIZ, *syp.* Jähegi ýok, jäheklenmedik.

JÄHENNEM I, *at.* Günä edenleriň ruhunyň o dünýäde baky azapda ýaşayan jaýy, dowzah, tamy. *Jähenneme gitjek özüne ýoldaş gözläp* (Nakyl).

◊ **Jähennem bazary** o dünýä. **Jähennem bol!** ýok bol, gözüme görünme! **Jähenneme git** nirä gitseň, şoňa git, owarra bol, güm bol. **Jähennem et!** Güm et, ýitir, ýok et.

JÄHENNEM II, "Näme bolsa, şol bolsun", "owarram" diýen manyny aňladýan söz. *Jähennem, gelmese ýigitlik çagy* (Kemine).

JÄHET, *at.* Tarap, nukdaýnazar. *Durmuşyň ähli jähetlerinde çalt we täsin galdyryjy öňe gidişligiň gazanylandygyny görmek begençlidir* ("Türkmenitsan").

JÄHT: jäht tutmak çynlakaý tutmak, zerur hasaplamak, ileri tutmak. *Haýyr işi jäht tut* (Atalar sözi). *Häzir päleden jäht tutmaly zat ýok* (B. Kerbabaýew).

JÄJEK [jä:jek], *at.* Çaga oýnawajy.

◊ **Jäjek çykarmak** *gepl.d.* gyzamyk çykarmak.

JÄJEM [jä:jem], *at.* Čäýnek-käse ýasalýan farfor, jäch. *Ol: "Käsäniň jäjemi gowy eken" diýdi.*

JÄK-JÄK [jä:k-jä:k], *at.* Ýaşajyk çaga aglanda çykýan sesinin atlandyrylyşy. *Bäbejiň jäk-jägi eşidilen bada çagajyklar buşlamaga eňdiler.*

JIBIRDEMEK [jivirdeme], *işl., ser.* **Jibrinmek.**

JIBIRDEŞMEK [jivirdemek], *işl., ser.* **Jibrinişmek.**

JIBIRDI [jivirdi], *at.* Janyýangynlyk bilen edilýän gürrüň, zeýrenç, nägilelik. *Näme beýle olaryň jibirdisi ýatmady-la!*

JIBIR-JIBIR [jivir-jivir]: **jibir-jibir etmek** *ser.* **Jibrinmek.** *Göwresinden uly sesli kapitan janykdy-da, jibir-jibir edip zeýrendi* (A. Atajanow).

JIBRINDIRMEK [jivrinirmek], *işl.* Birini zeýrendirmek, käýindirmek. *Çagany köp jibrindirip durma.*

JIBRINIBERMEK [jivrinivermek], *işl.* Nägilelik bilen zeýrenip, käýinip başlamak.

JIBRINME [jivrinme], *iş ady.* Jibrinmek ýagdaýy.

JIBRINMEK [jivrinmek], *işl.* Nägilelik bilen zeýrenmek, käýinmek; janygyp gürrüň etmek. – *Wah, jan gelnim, men oňa ýene üç günden habar tut diýdim ahyryn – diýip, Teneçir eje jibrindi* (N. Pomma).

JIBRINMEKLIK [jivrinmeklik], *iş ady.* Jibrinmek ýagdaýy.

JIBRINMEZLIK [jivrinmezlik], *iş ady.* Nägilelik bilen zeýrenmezlik, käýinmezlik.

JIGER [jiğer] **I**, *at.* Bagyr. *Jiger-bagrym bölek-bölek diliner* ("Saýatly – Hemra"). *Magtymguly zar aglaýyp, Jigerim nara daglaýyp, Ol Meňli ýarym çaglaýyp, Her gün çekdi efgan pyrak* (Magtymguly).

JIGER[jiğer] **II**, *at.* Ýaşajyk kerkaw.

JIGERBENT [jiğervent], *at.* Perzent, çaga, bala. *Men bir şanyň jigerbendi, Menden gaýry ýok perzendi* (Şabende).

JIGI [jiği], *at.* **1.** Özüňden kiçi erkek ýa-da gyz dogan. *Enebaý eje bu goh-galmagala oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdä: – Balalam, ogul jigiňiz boldy – diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykýan tama tarap döndi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Alem içre at gezer). *Daşary çykyp görse, öz jigisiniň sesi eken* (B. Annageldiýew). **2.** *gepl.d.* Özüňden ýaşy kiçi ýaşly oğlan-gyza ýüzlenmek üçin aýdylýan söz.

JIGIRDEK [jiğirdek] **I**, *at.* Ownuk igde, guşigde. *Jenňel jigirdek agaçlaryndan ybaratdy.*

JIGIRDEK [jiğirdek] **II**, *at.* Goýnuň guýruk ýagy ýa-da mal ýagy gowrulanda eremän galýan ýag gowurdagy, jyzzyk. *İçine jigirdek salnyp bişirilen çörek tagamly bolýar.*

JIGIT [jiğit], *at, taryh.* Öňki döwürde atly goşunda gulluk eden esger, atly goşun nökeri. *Öz töweregine jigit toplaý başlady* (B. Kerbabaýew).

JIGITBAŞY [jiğitbaşy], *at, taryh.* Jigitleriň ýolbaşçysy.

JIGITLIK [jiğitlik], *at.* Jigidiň käri, ýagdaýy.

JIGLEME [jiğleme], *iş ady.* Jiglemek ýagdaýy. *Ol özüniň ýürek jiglemesini gizlejek bolmady.*

JIGLEMEK [jiğlemek], *işl.* Adamyň endamy bir hili jümşüldili üýtgeşik täsiri syzmak, kalba täsir etmek. *Ýurdaşymy görenimden ýüregim jigläp gidi.*

JIGLEMEKLIK [jiğlemeklik], *iş ady.* Jiglemek ýagdaýy.

JIGLÄBERMEK [jiğlä:vermek], *işl.* Ýürek jigläp başlamak.

JILI, *at, gepl. d., ser.* **Jigi.** *Jijim, eger seniň hasapçy boljagyň çynyň bolsa, men saňa bir öwüt bereýin* (N. Jumaýew).

JIKGE, *at.* Aşygyň çukur tarapy we şol tarapynyň ýokaryk bolup ýatan görnüşi. *Atylan dört sany aşygyň ikisi dükke, ikisi hem jikge ýatdy.*

JIKGERILMEK, *işl.* Jikgerip seretmek. *Näme beýle meniň ýüzüme jikgerilýärsiň.*

JIKGERIŞ, *iş ady.* Jikgermek ýagdaýy.

JIKGERIŞMEK, *işl.* Biri-biriňe üns bilen nazaryňy dikmek, jikgerip, ünsli seredişmek.

JIKGERME, *iş ady.* Jikgermek ýagdaýy.

JIKGERMEK, *işl.1.* Birine üns bilen nazaryňy dikmek. *Ol garşydaşyna jikgerip garady. 2. göç.m.* Birine haýbat atan bolmak, biriniň üstüne herrelmek, dazarylmak, hemle urmak.

JIKGERMEKLIK, *iş ady.* Jikgermek hereketi.

JIKGERMEZLIK, *iş ady.* Birine ünsli nazaryňy dikmezlik.

JIKGERTMEK, *işl.* Birine üns bilen nazaryny dikdirmek, jikgerip seretdirmek. *Olaryň arasyndan sogrulan gyzyl köýnekli gyz Orazlynyň gözlerini jikgertdi* (R. Gelenow).

JIKGILDEME [jikgilleme], *iş ady.* Jikgildemek ýagdaýy.

JIKGILDEMEK [jikgillemek], *işl. 1. ser.* Jik-jik etmek, jirkildemek, jürküldemek (kiçijik guşlar hakynda). **2. göç.m.** Enem-atam näme getirerkä diýip, gözjagazlaryny tegeleşip oturmak. *Adamsyny urşa ugradyp, meýdanda der saçyp işläp ýören enäniň ejesine garaşyp, jikgildäp oturan kiçijik çagasy birsyhly göz önünde janlanýardy.*

JIKGILDEMEZLIK [jikgillemezlik], *iş ady.* Jikgildäp durmazlyk, jikgildäp oturmazlyk.

JIKGILDÄBERMEK [jikgillä:vermek], *işl.* Jikgildäp başlamak.

JKGILDEŞMEK [jikgilleşmek], *işl.* 1. Birnäçe bolup jikgildemek. 2. *göç.m.* Jik-jik edip, ses çykaryşmak.

JKGILDEÝIŞ [jikgilleýiş], *iş ady.* Jikgildemek ýagdaýy.

JKGILDI [jikgilli], *at, ser.* Jirkildi.

JKJERIBERMEK [jikjerivermek], *işl.* Birden dogumsyrap başlamak.

JKJERILMEK, *işl.* Jikjerip dogumsyramak. *Sen meniň başyma jikjerilen bolma.*

JKJERIŞ, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JKJERIŞMEK, *işl.* Dogumsyraşmak. *Oglanlar jikjerişip uruşjak boldular.*

JKJERME, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JKJERMEK, *işl.* Ýoknasyz dogumsyramak, dogumlysyran bolmak; eýemsirmek. *Ol murt-jagazlaryny towlap, ýene jikjerip gepledi* (B. Ker-babaýew). *Hanha bir gapdalda ýene bir kelpen Gyzyldan dişini güjeňläň bolup, Jikjeren bolup dur. Gelin uýalýar. Gaşlar aşak inýär misli bir bulut* (K. Gurbannepesow).

JKJERMEKLIK, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JKJERMEZLIK, *iş ady.* Jikjerip durmazlyk.

JKJERTMEK, *işl.* Jikjerip durar ýaly etmek.

JK-JIK, *at.* Jikgildili ses.

♦ **Jik-jik öwretmek** akyl öwretmek, öwüt bermek. *Şu günki serçe diýnki serçä jik-jik öwreder* (Atalar sözi).

JKJIKI, *at.* Serçeler toparyndan bolan ondan-oňa uçup-gonup ýören kiçijik çalja guşjagaz. *Jikjikiler seslenip, Mal-garalar gerindi* (A. Kowusow).

JKME-JIK [ji:kme-ji:k], *at.* Birin-birin, ýekän-ýekän, anyk, doly, çingtäp.

JKME-JIKLIK [ji:kme-ji:klık], *at.* Doly suratda anyklyk, äşgärlik, ýerbe-ýerlik.

JILT, *at.* 1. Kitabyň daşy, sahap. *Bu kitaplaryň jiltleri ýönekeý ýere zerlenilmändir* ("Edebiýat we sungat"). 2. Eseriň, neşiriň aýratynlykdaky bir kitaby.

JILTÇI [jilitçi], *at.* Kitap, žurnal jiltleýän, sahaplaýan işgär.

JILTGE [jilitge / jilisge], *at.* Ýuka içlikli ýa-da içliksiz tikilýän penjek görnüşli geýim. *Jiltgäniň astyndan uzyn köýneginiň etekleri çykyşyp durdy* (G. Kulyýew).

JILTGELIK [jilitgelik / jilisgelik], *at, syn.* Jiltge tikmek üçin mata. *Ol özüne jiltgelik hem aldy.*

JILTLEME [jilitleme], *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JILTLEMEK [jilitlemek], *işl.* Kitabyň daşyna jilt, sahap etmek, kitaby daşlamak.

JILTLEMEKLIK [jilitlemeklik], *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JILTLEMEZLIK [jilitlemezlik], *iş ady.* Jilt etmezlik.

JILTLENMEK [jilitlenmek], *işl.* Daşyna jilt edilmek. *Dürs ýazuw kitaby oňat jiltlenipdir.*

JILTLEŞMEK [jilitleşmek], *işl.* Jilt etmäge, jiltlemäge kömekleşmek. *Çaphana işgärlerine kitap jiltleşmek.*

JILTLETMEK [jilitletmek], *işl.* Sahap, jilt etdirmek, sahaplatmak. *Magtymgulynyň tapylan golýazmasyny çaphanada täzeden jiltledik.*

JILTLEYIŞ [jilitleýiş], *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JITLÄBERMEK [jilitlä:vermek], *işl.* Jiltläp başlamak.

JILWE [jilwö], *at, k.d.* 1. Şöhle, ýalkym, ýagtylyk. *Gözümizge jilwe berur baglary, Şükür imdi, ýar mekany göründi* (Şeýdaýy). 2. Görk-görmek, owadanlyk, gözellik. 3. Näz, näz-kereşme. *Ýüz müň jilwe bilen janym alar sen, Gahar donun geýip, allar içinde* (Kätibi).

JIM [ji:m], *at.* Arap elipbiýiniň altynjy harpynyň ady. *Kemine, ýaryň ismi "käp" bilen "lama" geldi, "Jim" bilen "mim" okadym, aýny ki "lama" geldi* (Kemine).

JIMLI [ji:mli], *syn., gepl.d.* Garnuwly.

JINDE [jinne], *at.* Köne-küşül geýim, ýyrtyk-ýyrtyk eşik, şylha. *Andan soň diwana jindesini geýip, ýolga düşmekçi boldular* (Şabende). *Talyby diýr, müň bedew at, Kesgir gylyç, jöwher polat, Borç eýle, esbabyň düzet, Gezme ýyrtyk jinde bile* (Talyby).

JINDEÇI [jinneçi], *at.* Köne-küşül zatlary ýygnaýan adam, garagurumçy.

JINNEK, *at.* Ujypsyz, ownuk zat, sähelçe zat. *Söz sözläre ragbatym galmady, Tylla erdim, jinnek baham galmady* (Baýly şahyr).

♦ **Jinnek ýaly** azajyk, ujypsyz. *Seniň adamlara jinnek ýaly peýdaň degen ýeri barmyka beri?*

JINNEKÇI, *syn.* Biderek we sähelçe zada üns berýän, ownukçyl. *Jinnekçi adam.*

JINNEKÇILIK, *at.* Ownukçyllyk.

JINNEKLIK, *syn.* Ujypsyz, sähelçe zada deň. *Bir jinnekligem hakyň gitmez.*

JIŇ-JIŇ, *s. ş. aňl. söz, ser.* Jyň-jyň. *Kiçgineje çybynjyk, Jiň-jin eder, haý-haý* (Halk döredijiliginden).

JINKERIBERMEK [jinkerivermek], *işl.* Birine ýa-da bir zada dikanlap seredip başlamak.

JINKERILMEK, *işl., ser.* Jinkermek. *Ol näme üçindir, onuň ýüzüne jinkerilýärdi* (A. Geldiýew).

JINKERIŞMEK, *işl.* Biri-birine ýa-da birnäçe bolup başga birine, başga bir zada dikanlap seretmek, tiňkäni dikmek. *Ikisi mydama uruşjak ýaly, biri-biriniň ýüzüne jinkerişip, seredişip oturanmyşlar* (H. Ysmaýyłow).

JİŇKERME, *iş ady.* Jiňkermek ýagdaýy.

JİŇKERMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada dikanlap äňetmek, syrly seretmek, jiňkerilmek, tiňkäni dikmek. *Gayta ýüzüne jiňkerip seredýär ("Görogly").*

JİŇKERMEKLIK, *iş ady.* Jiňkermek ýagdaýy.

JİŇKERMEZLIK, *iş ady.* Jiňkerilip, dikanlap seretmezlik.

JİŇKERTMEK: **gözüňi jiňkertmek** gözüňi ýumuljadyp dikanlap seretmek, siňe seretmek. *Näme gözleriňi jiňkerdýärsiň?*

JİŇKILDEME [jiňkilleme], *iş ady.* Jiňkildemek ýagdaýy.

JİŇKILDEMEK [jiňkillemek], *işl.* Hondanbärsi bolan bolmak, dogumlysyran bolmak, gopbamsyramak. *Näme beýle, geçiň ön aýagy ýaly bolup, jiňkildäp barýarsyň?*

JİŇKILDEMEKLIK [jiňkillemeklik], *iş ady.* Jiňkillemek ýagdaýy.

JİŇKILDEMEZLIK [jiňkillemelik], *iş ady.* Gopbamsyramazlyk, dogumlysyran bolmazlyk.

JİŇKILDEŞMEK [jiňkilleşmek], *işl.* Birnäçe bolup jiňkillemek.

JİŇKILDÄBERMEK [jiňkillä:vermek], *işl.* Jiňkildäp başlamak.

JİŇNİLDEMEK [jiňňillemek], *işl., ser.* **Jyňňyldamak.** Ertirden bəri jiňňildäp ýüregime düşdüň, saňa näme gerek, hany aýt.

JIR, *at.* Ýuka nah matalaryň, çitleriň umumy ady. *Toý üçin jir matanyň her hili görnüşinden alyndy.*

JIRK-JIRK, *s. ş. aňl. söz.* Käbir guşlaryň we möjejikleriň çykarýan sesi.

JIRKILDEME [jirkilleme], *iş ady.* Jirkildemek ýagdaýy.

JIRKILDEMEK [jirkillemek], *işl.* 1. Jirkildili ses çykarmak, jirk-jirk etmek, jürküldemek. *Bagda guşlar jirkildeýärdi.* 2. *göç.m.* Ýersiz ýere geplemek.

JIRKILDEMEKLIK [jirkillemeklik], *iş ady.* Jirkildili ses çykarmak ýagdaýy.

JIRKILDEMEZLIK [jirkillemelik], *iş ady.* Jirkildili ses çykarmazlyk.

JIRKILDEŞMEK [jirkilleşmek], *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup jirkildemek. *Gamyşlyk kölde serçeler jirkildeşýärdiler.*

JIRKILDÄBERMEK [jirkillä:vermek], *işl.* Jirkildili ses çykaryp başlamak.

JIRKILDI [jirkilli], *at.* Käbir guşlaryň yzly-yzyna jirk-jirk edip çykarýan sesiniň ady. *Bagdan guşlaryň jirkildisi gelip durdy.*

JIRK-JIRK, *s. ş. aňl. söz.* Käbir müçesi kiçi guşlaryň saýranda çykarýan sesleri.

JISIM, *at.* 1. *fiz.* Giňişlikdäki aýratyn alnan bir zat, madda. *Gaty jisim. Suwuk jisim.* 2. *göç.m.* Göwre, jeset, ten, beden. *Her akmaga saçma derdiň, sözüňni,*

Hasrat ody jismiň ýakança bolmaz (Magtymguly). Seniň ahy-zaryň bilen, Jismimde bu jan galmady (Talyby).

JODUR, *at.* Alma çigidine meňzedilip, hala we beýleki zatlara salynýan nagşyň ady.

JODUR-JONNUK: **jodur-jonnuk etmek** gaty gysgaltmak.

JOGAP [joğa:p], *at.* 1. Soraga berilýän gaýtargy. 2. Alnan hata ýa-da eşidilen habara iberilýän hat ýa-da habar. 3. *gepl.d.* Gitmek, gelmek we ş.m. üçin berilýän ygtyýar, rugsat, razyllyk. *Atasyndan jogap alyp, pata alyp gidiberdi ("Görogly").* 4. *mat.* Mesele çözüleninde çykýan ahyrky netije. *Meseläniň jogaby kitapdaky bilen dogry geldi.*

♦ **Jogap bermek** 1) gaýtargy bermek, gaýtawul bermek, agyzlaşmak. *Bir zat diýseň, gaýtam özüňe jogap berýär.* 2) borjuňa, hereketiňe jogapkär bolmak, jogapkärçilik çekmek. **Jogap sözi** *dil b.* soralan soraga, ýüzlenilen haýyşa we ş.m. bir agyzdan berilýän gaýtargy.

JOGAPKÄR [joğa:pkä:r], *at.* Biri ýa-da bir zat üçin jogap bermäge boýun bolan, jogap berýän, jogapkärlik ýüklenen.

JOGAPKÄRÇILIK [joğa:pkä:rçilik], *ser.* **Jogap-kärlik.** *Belki, ol jogapkärçiligi öz üstüne almak isleýän däl* (Ş. Borjakow).

♦ **Jogapkärçilige çekmek** temmi bermek, çäre görmek.

JOGAPKÄRÇILIKLI [joğa:pkä:rçilikli], *ser.* **Jogapkärli1.**

JOGAPKÄRÇILIKSIZ [joğa:pkä:rçiliksiz], *ser.* **Jogapkärsiz.**

JOGAPKÄRLI [joğa:pkä:rli], *syp.* 1. Möhüm, wajyp, ähmiýetli. 2. Garamaty uly, köp bolan. *Onuň ýerine ýetirýän wezipesi ýeňil-ýelpaç däl, örän jogapkärli ("Türkmenistan"). Indi öňde has uly hem jogapkärli wezipe dur ("Nesil").*

JOGAPKÄRLIK [joğa:pkä:rlik], *at.* Öz hereketiň, gulluk ýagdaýyň, borjuň we ş.m. sebäpli hasabat bermegi talap edýän ýagdaý, borçlulyk. *Şeýle jogapkärligiň boýnuňdadygyna düşünmegiň özi şeýle agyr işi ýerine ýetirip biljegini görkezýär* (A. Gowşudow).

JOGAPKÄRLIKLI [joğa:pkä:rlikli], *ser.* **Jogapkärli.**

JOGAPKÄRLIKSIZ [joğa:pkä:rliksiz], *ser.* **Jogapkärsiz.**

JOGAPKÄRSIZ [joğa:pkä:rsiz], *syp.* Jogapkärçiligi bolmadyk, jogapkärçiliksiz.

JOGAPKÄRSIZLIK [joğa:pkä:rsizlik], *at.* Jogapkärçiligi bolmazlyk, jogapkärçiligi ýokluk.

Çagalary terbiýelemek işine jogapkärsizlik gözi bilen garamak bolmaz.

JOGAPLY [joğa:ply], *syp.* 1. *mat.* Jogaby bar bolan, jogaby öňden çykarylyp goýlan. *Jogaply mesele.* 2. *gepl.d.* Rugsat berlen, rugsatly, ygtyýarly. *Ol okuwdan jogaply galypdyr.*

JOGAPSYZ [joğa:psyz], *syp.* 1. Jogap, gaýtargy berilmedik. *Soragy jogapsyz goýmady.* 2. Jogaby çykarylmany, jogaby görkezilmedik. *Jogapsyz meseläniň dogry ýa-da nädogry çözülenini bilmek kyn bolýar.* 3. Ygtyýar, rugsat berilmedik, rugsatsyz. *Jogapsyz okuwdan galmak bolmaz.*

JOJUK [jo:juk], *at.* Doňuzň çagasy, çaga doňuz. *Bir güýçli duşmana duşsa mekejin, Jojugyny gizlemeýen bolarmy?* (Magtymguly).

JOJUKLABERMEK [jo:jukla:vermek], *işl.* Jojuklap başlamak.

JOJUKLAMA [jo:juklomo], *iş ady.* Jojuklamak ýagdaýy.

JOJUKLAMAK [jo:juklomok], *işl.* Guzlamak (doňuz hakynda).

JOJUKLAMAKLYK [jo:juklomokluk], *iş ady.* Jojuklamak ýagdaýy.

JOJUKLAMAZLYK [jo:juklomozluk], *iş ady.* Jojuk guzlamazlyk.

JOJUKLATMAK [jo:juklotmok], *işl.* Guzlatmak (doňuz hakynda).

JOKJOKY, *at.* Çalymtyk-gara reňkli, torgaýyň ululygyndaky guş.

JOKRAMA [jokuromo], *syp.* Ýangynly yssy, ýakyp barýan yssy, güýçli yssy. *Jokrama güneşli tomus gelende, Bu ýerde ilkinji hasyl ýetişdi* (B. Hudaýnazarow).

JOKRAMAK [jokuromok], *işl.* Depäni deşip barýan yssy bolmak, ýakyp barmak, howa gaty gyzmak. *Jokrap duran yssy gün.*

◊ **Jokrap oturmak** gargynyp, käýinip oturmak.

JOKRAMAKLYK [jokuromokluk], *iş ady.* Gaty yssy bolmak ýagdaýy.

JOKRAMAZLYK [jokuromozluk], *iş ady.* Gaty yssy, gyzgyn bolmazlyk.

JOKRATMAK [jokurotmok], *işl.* Depäni deşip barmak, gaty gyzdyrmak, ýakyp barmak. *Tomsuň depäni jokradýan günleriniň biridi* (A. Nazarow).

JOMARDRAK [jo:ma:rdyra:k], *syp.* Sahyrak, elaçygrak.

JOMART [jo:ma:rt], *syp.* 1. Elaçyk, gysganç däl, sahy. *Saklap bolmaz şahyrlaryň tilini, Tutsaň durmaz jomartlaryň elini* (Zelili). *Bahyl bermez, iýmez, nanyn berk tutar, Jomart ogly aş üstüne aş goşar* (Kemine). 2. Oglana dakylýan at.

JOMARTLANMAK [jo:ma:rtlanmak], *işl.* Jomart bolup başlamak, sahy bolmak, elaçyk bolmak.

JOMARTLAŞMAK [jo:ma:rtlaşmak], *işl.* Kem-kemden jomart bolup başlamak, birneme sahylaşmak.

JOMARTLYK [jo:ma:rtlyk], *at.* Elaçyklyk, gysganç dällik, sahylyk. *Jomartlygynyň ýokdur taýy* (A. Kowusow).

◊ **Jomartlyk satmak** özüni gaty jomart, sahy, elaçyk görkezen bolmak.

JOMARTSYRAMAK [jo:ma:rssyramak], *işl.* Jomart, sahy, elaçyk bolan bolmak, sahyssyramak. *Şol sebäpden hem jomartsyrap, bolar-bolmaz zatlary wada beryärdi.*

JOMARTSYRAŞMAK [jo:ma:rssyraşmak], *işl.* Birnäçe adam jomartsyramak.

JOMP-JOMP, *s. ş. aňl. söz.* Ýañy ýöräp ugran çagajygynyň aýak basyşy.

JOMPULDAMA [jompullomo], *iş ady.* Jompuldamak hereketi.

JOMPULDAMAK [jompullomok], *işl.* Jomp-jomp edip ýöremek (çaga ýöreyşi hakynda).

JOMPULDAMAKLYK [jompullomokluk], *iş ady.* Jompuldamak hereketi.

JOMPULDAMAZLYK [jompullomozluk], *iş ady.* Jomp-jomp edip ýöremezlik.

JOMPULDAŞMAK [jompulloşmak], *işl.* Birnäçe bolup jomp-jomp edip ýöremek. *Çagajyklar jompuldaşyp barýardy.*

JOMRUBERMEK [jomruvermek], *işl.* Jomrup başlamak. *Gögerip oturan agaçlary jomruberme bolmaz.*

JOMRUK, *syp.* Bir ýerinden döwlen, jomrulan, döwük.

JOMRULMAK [jomrulmok], *işl.* Döwölüp aýrylmak, döwülme. *Şol ýerde jomrulan, ýogyn agaç düýbi galypdyr, sonuň düýbünde düýrlenip ýatan simleri gördi* (A. Gowşadow).

JOMRUŞDYRMAK [jomruşdurmok], *işl.* Jomruk-jomruk etmek, döwüp döwüm-döwüm, bölek-bölek edişdirmek. *Yaş miwe agajyny ynsapsyzlyk bilen jomruşdyrypdyrlar.*

JOMURMA [jomurmo], *iş ady.* Jomurmak ýagdaýy.

JOMURMAK [jomurmok], *işl.* Bir ýerinden döwmek, jorta uçurmak. *Paltanyň sapyny jomrup taşlady.*

JOMURMAKLYK [jomurmokluk], *iş ady.* Jomrup döwmek ýagdaýy.

JOMURMAZLYK [jomurmozluk], *iş ady.* Jomrup döwmezlik.

JOMURTMAK [jomurtmok], *işl.* Jomruk-jomruk etdirmek, döwdürmek. *Onuň elinden paltany almasaň, sapyny jomurdarsyň.*

JONNUGRAK [jonnuğra:k], *syp., ser.* Jontugrak.

JONNUK, *syp., ser.* Jontuk.

JONTARMA [jontormo], *iş ady.* Jontarmak ýagdaýy.

JONTARMAK [jontormok], *işl.* Jontuk bolmak, kelte, gysga bolmak. *Ol tilkiler bujagaz tilkiniň guýrugynyň jontaryp durşuna gülşüpdirler* (Halk ertekisinden).

JONTARMAKLYK [jontormokluk], *iş ady.* Jontarmak ýagdaýy.

JONTARMAZLYK [jontormozluk], *iş ady.* Jontuk bolmazlyk.

JONTARTMAK [jontortmok], *işl.* Jontuk, kelte, gysga etmek. *Itiň guýrugyny ýaman gysga kesip, jontardyp goýaýypsyn.*

JONTARYBERMEK [jontoruvermek], *işl.* Jontaryp başlamak.

JONTDURMAK [jontdurmok], *işl.* Jontuk etdirmek, gysgaltdyrmak. *Bir ýola palta salanyň bilen ol agaç saňa, oňa jontdurmaz.*

JONTMA [jontmo], *iş ady.* Jontmak ýagdaýy.

JONTMAK [jontmok], *işl.,gepl.d.* Bir zadyň ujuny kesip ýa-da döwüp aýyrmak, jontuk etmek.

JONTMAKLYK [jontmokluk], *iş ady.* Jontmak ýagdaýy.

JONTMAZLYK [jontmozluk], *iş ady.* Ujuny döwüp, jontup aýyrmazlyk, jontuk etmezlik.

JONTUBERMEK [jontuvermek], *işl.* Bir zadyň ujuny jontup başlamak.

JONTUGRAK [jontuğra:k], *syp.* Ujy azrak döwüp aýrylan, azrak jontuk.

JONTUK, *syp.,gepl.d.* Ujy kesilen ýa-da döwüp aýrylan; küle. *Sen öz jontuk guýrukly eşegiňi münüp, onda-munda ykdyň* (A. Gowşudow).

JONTULMAK [jontulmok], *işl.* Jontuk edilmek. *Piliň sapy jontulypdyr.*

JONTUŞDYRMAK [jontuşdurmok], *işl.* Jontuk-jontuk edişdirmek, uçlaryny kesişdirmek. *Bagban agaçlaryň şahalaryny jontuşdyrды.*

JOŇKARMA [joňkormo], *iş ady.* Joňkarmak ýagdaýy.

JOŇKARMAK [joňkormok], *işl.* 1. Dyzlaryňy epip, iki aýagyň üstünde çugutdyryp oturmak, çommalmak. *Meniň jigim keykeren, Keyikleri kökeren, Suw başynda joňkaran, Aş başynda keykeren* (Hüwdi). 2. *gepl.d.* Dikgerip görünmek, dikelip durmak, dikgermek. *Holha, ilerki Hanýabyň boýunda taraz sakçynyň çöp kümesi joňkaryp otyr* ("Edebiýat we sungat").

JOŇKARMAKLYK [joňkormokluk], *iş ady.* Joňkarmak ýagdaýy.

JOŇKARMAZLYK [joňkormozluk], *iş ady.* Joňkaryp oturmazlyk.

JOŇKARTMAK [joňkortmok], *işl.,gepl.d.* Birini ýa-da bir zady getirip, dikgerdip oturtmak, gözüne

görkezip goýmak. *Nädersiň, ony garşynda joňkarday'sam!*

JOŇKARYLMAK [joňkorulmok], *işl.* Joňkaryp oturmak.

JOŇKARYŞMAK [joňkoruşmok], *işl.* Birnäçe bolup bile joňkaryp oturmak. *Guşlar şahada joňkaryşyp otyrdylar.*

JOŇK-JOŇK, *at. 1., s. ş. aňl. söz.* Çagalaryň gopbamsyja ýöreýşiniň bir görnüşi. *Atajyk depder-kitaplaryny alyp, joňk-joňk edip, oglanlaryň öňüne geçdi* (A. Durdyýew). 2. Çagalaryň üstüne eşiklerini ýapynyp, tanatmajak bolup oýnaýan oýnunyň ady, basyryndy. *Oglanjyk döwründe joňk-joňk oýnanlarynda, Aýnanyň donuny serpip gaçanyny gözünüň öňünden geçirdi* (B. Kerbabaýew).

JOŇKULDABERMEK [joňkulla:vermek], *işl.* Joňk-joňk edip ýöräp başlamak.

JOŇKULDAMA [joňkullomo], *iş ady.* Joňkuldamak hereketi.

JOŇKULDAMAK [joňkullomok], *işl.* Joňk-joňk edip ýöremek. *Çaga joňkuldap, atasynyň ýanyna bardy.*

JOŇKULDAMAKLYK [joňkullomokluk], *iş ady.* Joňkuldamak ýagdaýy.

JOŇKULDAMAZLYK [joňkullomozluk], *iş ady.* Joňkuldap ýöremezlik.

JOŇKULDAŞMAK [joňkulloşmok], *işl.* Birnäçe bolup, joňk-joňk edip ýöremek. *Jikjikiler joňkuldaşyp şahadan-şaha bökýärdiler.*

JORA [jo:ro], *at. 1.* Biri-biri bilen dostluk gatnaşygyny saklaýan gyz ýa-da aýal, boýdaş. 2. *Oglana dakylýan at.*

JORALANMA [jorolonmo], *iş ady.* Joralanmak ýagdaýy.

JORALANMAK [jorolonmok], *işl.* Yzy üzülmän syrygyp, jorlap akmak. *Olaryň oýluklaryndan we telpeklerinden suw joralanyp akýar.*

JORALANMAKLYK [jorolonmokluk], *iş ady.* Joralanmak ýagdaýy.

JORALANMAZLYK [jorolonmozluk], *iş ady.* Joralanyp akmazlyk.

JORALANYBERMEK [jorolonuvermek], *işl.* Joralanyp başlamak.

JORALARÇA [jo:rolorço], *at.* Jora ýaly bolup, boýdaşlarça. *Sen joralarça dogryňy aýt.*

JORALYK [jo:roluk], *at.* Joralaryň, boýdaşlaryň dostluk gatnaşygy, boýdaşlyk. *Olaryň joralygý has ýakynlaşdy.*

JORAN [joron], *at.* Towşanyň gatnaw edýän ýodasy, towşanyň ýöreyän ýodasy.

JORAP [jora:p], *at.* Aýakgabyň içinden aýaga geýilýän injige çenli uzynlykdaky örme önüm.

JORAPÇIŞ [jora:pçi:ş], *at.* Jorap, ellik örme üçin ulanylýan çiş (*ser. Çiş*). *Mende ýedi sany jorapçiş bar.*

JORK [joruk], *at.* Lüýk, palçyk bolup ýatan ýer.
JORKLUK [jorukluk], *at.* Palçyk, lüýk, batga bolup ýatan ýer.
JORKULDAMA [jorkullomo], *iş ady.* Jorkuldamak ýagdaýy.
JORKULDAMAK [jorkullomok], *işl.* Jork, lüýk, jorkluk bolup ýatmak.
JORKULDAMAKLYK [jorkullomokluk], *iş ady.* Jorkuldamak ýagdaýy.
JORKULDAMAZLYK [jorkullomozluk], *iş ady.* Jorkuldap durmazlyk.
JORKULDY [jorkully], *at.* Jork-jork edip çykýan ses.
JORLABERMEK [jorla:vermek], *işl.* Jorlap akyp başlamak.
JORLADYBERMEK [jorladyvermek], *işl.* Jorladyp akdyryp başlamak.
JORLAMA [jorlomo], *iş ady.* Jorlamak ýagdaýy.
JORLAMAK [jorlomok], *işl., ser.* Jorlanmak.
JORLAMAKLYK [jorlomokluk], *iş ady.* Jorlamak ýagdaýy.
JORLAMAZLYK [jorlomozluk], *iş ady.* Jorlap akmazlyk.
JORLAŞMAK [jorloşmok], *işl.* Birnäçe ýerden jorlap akmak. *Ýagyş suwlary ternawlardan jorlaşyp akýardylar.*
JORLATMAK [jorlotmok], *işl.* Jorladyp akdyrmak. *Turbadan suwy jorladyp akdyrdy.*
JORRULDAMAK [jorrullomok], *işl., ser.* Jorlamak.
JORRULDY [jorrully], *at.* Suw, suwuk zatlar güýçli, batly akanda, dökülende çykýan sesiň ady.
JORT: jort atmak birine göwnüýetmezçilik ýşaratyny, hereketini etmek.
JORTA [jorto]: **jorta döwürmek (uçmak)** birden döwüp, uçup, iki bölek bolmak. *Galamyň uýy jorta döwürdi. Pyçagyň uýy jorta uçdy.*
JORTDURMAK [jortdurmok], *işl.* Jortup, döwüp aýyrtmak.
JORTMA [jortmo], *iş ady.* Jortmak ýagdaýy.
JORTMAK [jortmok] **I**, *işl., gepl.d.* Kesip, çapyp, döwüp aýyrmak, gysgaltmak. *Çybygyň ujundan bir garyş ýalysyny jortup goýberdi.*
JORTMAK [jortmok] **II**, *at, gepl.d.* Ýogyndan gelen boýy kelte. *Ol bir jortmak adamdy.*
JORTMAKLYK [jortmokluk], *iş ady.* Jortmak işi.
JORTMAZLYK [jortmozluk], *iş ady.* Jortup aýyrmazlyk.
JORTUBERMEK [jortuvermek], *işl.* Jortup başlamak.
JORTULMAK [jortulmok], *işl.* Jort edip döwürmek. *Onuň ýazyp oturan galamynyň uýy jortuldy.*

JORTUŞMAK [jortuşmok], *işl.* Jortup aýyrmaga kömekleşmek.

JOŞ [jo:ş] **I**, *at.* Semawaryň, güpüň, çay gaýnadylýan kitiriň içinde emele gelyän kesmek. *Semawaryň içini joş baglapdyr.*

JOŞ [jo:ş] **II**, *at.* Yüpek gurçuk tohumynyň jana giren döwründäki ady, jana giren yüpek gurçuk tohumy. *Käbir pileçi gelin-gyzlar baş grama çenli joş aldylar.*

JOŞ [jo:ş] **III: joş almak ser.** **Joş urmak 1.** *Ol işde barha joş alýar. Joş bermek ser. Joş urmak 1. Yüregim joş berse, aklým jem bolsa, Pikir basar, gaýgy huşy ýandyrar* (Magtymguly). **2) ser. Joş urmak 3. Ýaňky iýen naharymyz indi joş berýär. Joş urmak 1)** has gujurlanmak, ylhamyň artmak, göwnüň görterilmek, joşmak, möwç almak. *Täze ýylda ylhamymyz täzedan joş ursun. 2)* has güýjemek, ýokary görterilmek, möwç urmak, daşmak, joşmak (suw hakynda). *Jeyhun joşa gelip, kükräp akyp dur* (R. Seýidow). **3)** güýçli nahardan soň suwsamak. **Joşa gelmek ser. Joş urmak 1.** *Bu gün joşa geldi goja Mätäji* (A. Atabaýew).

JOŞDURMAK [jo:şdurmok], *işl.* Möwç urdurmak, suwuny daşdyrmak. *Deryany ygal suwlary joşdurýar. Nazaryň ýylgyryp duran suraty ony öňküden-de betar joşdurdy* (B. Pürliýew).

JOŞDURYBERMEK [jo:şduruvermek], *işl.* Joşduryp başlamak.

JOŞGUN [jo:şgun], *at. 1.* Deryada suwuň köpelip daşmagy, möwç urmagy, daşgyn. *Ygallyk ýyllarda şonuň ägirt derya ýaly dolup akýany, tä siliň joşguny ýatýança iki aranyň gatnawyny kesýäni göz önüne gelyärdi* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Güýçli duýgy, hyjuw, möwç. *Uly joşgun bilen söz sözlemek.*

JOŞGUNLY [jo:şgunly], *syp. 1.* Möwç urýan, daşgynly, güýçli, batly (suw hakynda). *Joşgunly suwuň bütin töweregi deňze aýlandyran heniz hem meniň gözümüň önünden gidenok* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Joş urýan, ylhamly, hyjuwly. *Täze ýylda-da halallyk bilen joşgunly zähmet miýesser etsin* ("Türkmenistan").

JOŞGUNLYLYK [jo:şgunluluk], *at. 1.* Möwç urujylyk, daşgynlylyk, güýçlülük (suw hakynda). **2. göç.m.** Möwç urýanlyk, ylhamlylyk, hyjuwlylyk. *Yüregiň joşgunlylygynda galam asgynlyk edermi?* (G. Kulyýew).

JOŞMA [jo:şmo], *iş ady.* Joşmak ýagdaýy.

JOŞMAK [jo:şmok], *işl. 1.* Möwç urmak, suw kenardan agmak, suwy köpelip daşmak. *Derya joşdy. 2. göç.m.* Suw islemek, suwsamak, joş bermek (güýçli nahardan soň). **3. göç.m.** Jomartlyk, sahylyk etmek, eçilmek. *Joşan mahalyna sataşsaň, saňa bir teňne-iki teňne berer* ("Görogly"). **4. göç.m.** Ruhubelent ýagdaýda joşgun bilen söz sözlemek, geplemek, yazmak.

JOŞMAKLYK [jo:şmokluk], *iş ady.* 1. Joşmak ýagdaýy. 2. *göç.m.* Jomartlyk, sahylyk etmek ýagdaýy.

JOŞMAZLYK [jo:şmozluk], *iş ady.* 1. Möwç urmazlyk, daşmazlyk. 2. *göç.m.* Sahylyk, jomartlyk etmezlik.

JOŞUBERMEK [jo:şuvernemek], *işl.* 1. Joşup, möwç urup başlamak. 2. *göç.m.* Jomartlyk, sahylyk edip başlamak.

JOŞURMAK [jo:şurmok], *işl., ser.* Joşdurmak.

JOTDA [jotdo], *syp., gepl.d.* 1. Kelte, gysga. *Ol jotda sakgalyny gysmylap, öýlerine tarap okduryldy* (B. Gulow).

JOWAHYR [jowa:hyr], *at, kön.s., ser.* Jöwher. *Özüň Tahyr, meniň atamdyr Bahyr, Agyr bezirgenem, köpdür jowahyr ("Zöhre – Tahyr"). Jowahyr gymmatly, göwher parasy, Ýar aýlansyn seniň nerkes gözünden (Kätibi).*

JOWRANDYRMAK [jowronnurmok], *işl.* 1. Ýiti agyra sezewar edip awundyrmak. *Aýagyna demir bilen urup jowrandyrdy.* 2. *göç.m.* Agyr ýitgä, horluga we ş.m. duçar edip gynandyrmak. *Ölüm-ýitimli maşyn heläkçiligi ony jowrandyrdy.* 3. Zeýrendirmek. 4. *göç.m.* Çürkemek, kösemek. *Ol wagtynda gelmän, meni köp jowrandyrdy.*

JOWRANMA [jowronmo], *iş ady.* Jowranmak ýagdaýy.

JOWRANMAK [jowronmok], *işl.* 1. Ýiti agyry zerarly awunmak. 2. *göç.m.* Agyr ýitgi, horluk we ş.m. zerarly gynanmak, ýanyp-bişmek. *Aşakdaky sözleri, Ýazýar Anna jowranyp* (A. Alamyşow). 3. Zeýrenmek. 4. *göç.m.* Ýanyp-bişip käýinmek, zeýrenmek.

JOWRANMAKLYK [jowronmokluk], *iş ady.* Jowranmak ýagdaýy.

JOWRANMAZLYK [jowronmozluk], *iş ady.* Awunmazlyk, kösenmezlik, ýanyp-bişmezlik, zeýrenmezlik.

JOWRANYBERMEK [jowronuvernemek], *işl.* Jowranyp başlamak.

JOWRANYŞMAK [jowronuşmok], *işl.* Agyry, ýitgi, horluk we ş.m. sebäpli kösenişmek, jibriňişmek, zeýrenişmek.

JOWTAR [jowta:r], *syp., ser.* Jowur. *Ol zordan ýylgyrýan ýaly jowtar ak dişlerini görkezdi-de, ýene öz elindäki kitapjagazy bilen gümra boldy* (A. Geldiýew).

JOWUR, *syp.* Ap-ak, ýalpyldap duran ak (diş we ş.m. hakynda). *Onuň jowur ak dişleri bar.*

JOÝA [jo:ýo], *at.* 1. Gök ekinleri hatarlap ekmek üçin gummy iki tarapyna çykarylyp gazylyan ýalpak ýapjagaz. *Iki joýanyň arasyny tapyşdyryp baryan biýaranyň içinde her hili gawunlar serlişip ýatyr* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Maňlaýda, ýüzde we ş.m. ýerlerde emele gelýän ýygrydyň, gasynyň oý ýeri.

JOÝAÇYLYK [jo:ýoçuluk], *at, ser.* Joýalyk. *Joýačylygyň ýeňse gyrasynda dört sany çatma ýere ýapyrylyp otyrdy* (B. Kerbabaýew).

JOÝA-JOÝA [jo:ýo-jo:ýo], *syp.* Köp sanly joýadan ybarat. *Joýa-joýa gawun biýaralaryna gözüň gidýär.*

JOÝAJYK [jo:ýojuk], *at.* Kiçijik joýa. *Kakasynyň gazýan joýalaryny görüp, ogly-da joýajyk gazyp başlady.*

JOÝALABERMEK [jo:ýola:vernemek], *işl.* Joýa edip başlamak.

JOÝALAMA [jo:ýolomo], *iş ady.* Joýalamak ýagdaýy.

JOÝALAMAK [jo:ýolomok], *işl.* Joýa çekmek, joýa gazmak.

JOÝALAMAKLYK [jo:ýolomokluk], *iş ady.* Joýalamak işi.

JOÝALAMAZLYK [jo:ýolomozluk], *iş ady.* Joýa etmezlik.

JOÝALANMAK [jo:ýolonmok], *işl.* Joýa edilmek, joýa gazylymak. *Joýalanan ýerlere suw tutdular.*

JOÝALAŞMAK [jo:ýoloşmok], *işl.* Joýa gazmaga, joýalamaga kömek etmek. *Oglanlar burç ekiljek ýerleri joýalaşdylar.*

JOÝALATDYRMAK [jo:ýolotdurmok], *işl., ser.* Joýalatmak.

JOÝALATMAK [jo:ýolotmok], *işl.* Joýa gazdyrmak. *Käşir, kelem ekiljek ýerleri joýalatdylar.*

JOÝALAYYŞ [jo:ýoloýuş], *iş ady.* Joýalamak ýagdaýy.

JOÝALYK [jo:ýoluk], *at.* Joýanyň köp ýeri; joýa gazylyp ekin ekilen ýerler. *Ýabyň gaýrasy giden joýalykdy.*

JOZZUK, *syp.* Ýüzüniň gany damaýyn diýip gyzaryp duran, semiz, gyzyly ýüzli. *Olaryň arasynda ýüzi jozzuk adam aýratyn bolup göze ilýärdi* (N. Saryhanow).

JÖGI [jö:gi], *syp.* Jany sag halyna özüni ýarawsyz görkezip, işden gaça durýan adam. *Gören diýýär maňa hilegär jögi, Beý diýmäh, ýetikdir işim, wah-wah-şey* (Ç. Gurbangylyjow).

JÖGÜÇILIK [jö:güçilik], *ser.* Jögülik.

JÖGÜLIK [jö:gülik], *at.* Jögi bolmaklyk, jöginiň gilygy.

♦ **Jögülik etmek** jögüsiremek. **Jögülige salmak** *ser.* Jögülik etmek. *Ol-a jögülige salyp, özünden giden kişi bolup başlady* (B. Seýtäkow).

JÖGÜSIREME [jö:güsürömö], *iş ady.* Jögüsiremek ýagdaýy.

JÖGÜSIREMEK [jö:güsürömek], *işl.* Jögi bolan bolmak, hilegärlilik etmek, mekirsiremek.

JÖGÜSIREMEKLIK [jö:güsürömöklük], *iş ady.* Jögüsiremek ýagdaýy.

JÖGÜSIREMEZLIK [jö:güsürömozluk], *iş ady.* Jögüsiräp durmazlyk.

JÖGÜSIREŞMEK [jö:güsüröşmek], *işl.* Birnäçe bolup jögüsiremek.

JÖGÜSIRÄBERMEK [jö:güsürä:vermek], *işl.* Jögüsiräp başlamak.

JÖHIT [jöhüýt], *at.1. gepl.d.* Ýewreý, musaýy. *2. göç.m.* Husyt, gysganç, gysyk.

JÖHITLIK [jöhüýtlük], *at.* Husytlyk, gysgançlyk, gysyklyk.

JÖW, *at, k. d.* Arpa. Agyr baha älemni alty jöwge almazmen, Dost kaýsy, duşman kaýsy, parhyn ede bilmezmen (Magtymguly).

JÖWEN [jöwön], *at, ösüml.d.* **1.** Uzyn boýly, çňrik görnüşli, insiz uzyn ýaprakly ösümlük. **2.** Şu ösümligiň galla hökmünde peýdalanylýan dänesi.

♦ **Jöwen hamyry ýaly** gowşak, çala başygowşan, emelsiz (adam barada).

JÖWENEK [jöwönök], *at.* Togalajyk buz görnüşinde ýagýan ygalyň bir görnüşi. *Öýlänlär jöwenek gatyşykly ýagyn başlady.*

JÖWENLIK [jöwönlük], *at.* Jöweniň köp ekilen ýeri. *Jöwenlikleriň ýokarsynda entek serçe sürüleri güsürdeşip uçýardy* ("Edebiýat we sungat").

JÖWHER [jöwhör], *at.1.* Gymmat baha daş, göwher. *2. gepl.d.* Solmazak boýag, reňk. **3. göç.m.** Kesgir, ýiti; parasatly. *Jöwher aklyňyza haýran galýaryn.* **4.** Oglana dakylýan at.

JÖWLAN [jöwla:n]; **jöwlan** *urmak* eýläk-beýläk urunmak. *Jan hem jöwlan urar çykмага tenden* (Magtymguly). *Ýaka ýyrtyp, dat edip, Jöwlan urdum ggyryp* (B. Kerbabaýew).

♦ **Gözüňe jöwlan oky** at çapdyryp barýan atlynyň atan oky gözüňe degsin (gözi degegen adamyň gözi deger öýdülende aýdylýar).

JÖWŞEN [jöwşön], *at, kön.s.* Polat simden örülen gadymy uruş geýimi, sowut, demir don. *Jüpbe, jöwşen, zere-sowut, Keserli gylç, arap at* (Magtymguly).

JÖWZA [jöwza:], *at.* Tomsuň ýangynly, epeekli yssysy. *Tomsuň jöwzasy.*

JUDA [juda:], *köm. s.1.* Düýbünden, halys. *Juda sowalgaň bolmasa, geläý, kömek ederin. Juda adam tapmasam, sen maňa ýoldaş bolmaly bolarsyň.* **2.** Çendenaşa, has, örän, gaty. *Juda gowy zat.*

♦ **Juda bolmasa** hiç hili alaç, çäre tapylmadyk ýagdaýynda, iň bolmanda.

JUGARY [juğory], *at, kön.s.* Jöwen. *Jugary aýtdy: "Owwal men barur men, Boýum uzyn, sakgalym ak erur men"* (Gaýyby).

JUGRA [juğro], *syp., kön.s.* Goşa, jübüt. *Eýa dilber, jemalynda jugra hallar mesgeni, Zybanymda şeker ezgen, dahanda ballar mesgeni* (Magtymguly).

JUGRAFIÝA [jugra:fyýa], *ser., kön.s.* **Geografiýa.** *Dördüm jugrafiýa kitaplaryny* (K. Gurbannepesow).

JUGUR [juğur], *at. 1. zergärç.* Saça dakylýan gupba şekilli, gyalary şelpeli ýa-da düwmeli kümüş şaýy. **2.** Jar döwleniden soň, elekden geçmän galan däne gatyşykly baş, bogun.

JUGURDABERMEK [juğurda:vermek], *işl.* Jugurdyly ses çykyp başlamak.

JUGURDAMA [juğurdomo], *iş ady.* Jugurdamak ýagdaýy.

JUGURDAMAK [juğurdomok], *işl.* Jugur-jugur edip ses çykarmak. *Turbada suw jugurdaýardy.*

JUGURDAMAKLYK [juğurdomokluk], *iş ady.* Jugurdamak ýagdaýy.

JUGURDAMAZLYK [juğurdomozluk], *iş ady.* Jugurdyly ses çykarmazlyk. *Içi jugurdamak.*

JUGURDAŞMAK [juğurdoşmok], *işl.* Şol bir wagtyň içinde bir näçe ýerden jugurdyly ses çykamak.

JUGURDATMAK [juğurdotmok], *işl.* Jugurdyly, jugur-jugur edýän ses çykartmak. *Ol oglan utan aşyklaryny eteginde jugurdadyp otyrdy.*

JUGURDY [juğurdy], *at.* Içegelerde, turbalarda suwuklygyň süýşmegi, akmagy ýa-da ownuk jäjek, süňk, daş ýaly zatlaryň biri-birine degmegi netijesinde emele gelýän sesiň ady. *Içegeleriň jugurdysy artdy.*

JUGURDYLY [juğurdyly], *syp.* Jugurdaýan, jugur-jugur edýän.

JUGUR-JUGUR [juğur-juğur], *s. ş. aňl. söz.* Içegelerde, turbalarda suwuk zadyň süýşmegi, akmagy ýa-da ownuk zatlaryň biri-birine degmegi netijesinde emele gelýän ses.

JUK, *s. ş. aňl. söz.* "Ýok" diýen manyny aňladýar.

JUKGULDABERMEK [jukgulla:vermek], *işl.* Jukguldylly ses çykaryp başlamak.

JUKGULDAMA [jukgullomo], *iş ady.* Jukguldamak ýagdaýy.

JUKGULDAMAK [jukgullomok], *işl.* Jukguldylly ses çykarmak. *Bagşynyň aýdymalarynda jukguldamagyň ýokary ussatlygyny eşitmek mümkin.*

JUKGULDAMAZLYK [jukgullomozluk], *iş ady.* Jukguldylly ses çykarmazlyk, juk-juk etmezlik.

JUKGULDAŞMAK [jukgulloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden jukguldamak. *Bu habary eşidip, oturanlaryň köpüsi jukguldaşdylar.*

JUKGULDATMAK [jukgullotmok], *işl.* Jukguldylly ses çykartmak.

JUKGULDY [jukgully], *at.* Türkmen aýdymy aýdylanda, bagşylaryň bokurdaklarynda gaýnadyp, owaz döretmek arkaly emele getirýän juk-juky, jukguldylly sesiň ady. *Bagşynyň jukguldysy hem gelip durdy* (B. Kerbabaýew).

JUKGULDYLY [jukgulluly], *syp.* Jukguldysy bar bolan. *Bagşylaryň köpüsi aýdymly jukguldylý aýdýarlar.*

JUKGULDYSYZ [jukgullusuz], *syp.* Jukguldysy bolmadyk.

JUK-JUKI, *üml.* Gynanjy, nägileligi, haýran galmagy we ş.m. aňladýar.

JUK-JUK II, *s. ş. aňl. söz.* Halk aýdymyny aýdanda, bagşynyň ýerine ýetiriş äheňindäki özboluşly jukguldylý sesler. *Maňa bagşynyň juk-juky aýratyn ýarady.*

JUK-JUKLAMAK [juk-juklomok], *ser.* Juk-juketmek.

♦ **Juk-juk etmek 1)** ökünmek, gynanmak. *Onuň soňky eden juk-juky peýda etmedi.* **2)** *ser.* Jukguldamak.

JUL, *at. 1.* Atyň, tazynyň üstüne ýapylýan ýapynja, basyryk. *Ol onuň endamyny içirgi bilen süpürdi, jul salman, çyplak eýerledi* (B. Kerbabaýew). **2.** *gepl.d.* Egin-eşik, geýim. *Juluň köne bolsa, adyň tutulmaz, Her ýigidi serhoş eden mal bolar* (Dosmämmet).

♦ **Juldan çykmak** lüt galmak, juda garyp düşmek. **Juldan çykýançaň gidişmek** bir ýüzli bolýançaň gidişmek. **Juluny ters salmak** biriniň işini görmek, heläkçilige salmak, bagtyny ýatyrnak.

JULK: julk bolmak içen çäýň, suwuň artyk düşmek, gerk-gäbe bolmak. **Julkuny çykarmak** suwa salma ýenjip, urup, ygşyn-ragbaty galmaz ýaly etmek. **Julkuň çykmak ser. Julk bolmak.**

JULKULDABERMEK [julkulla:vermek], *işl.* Julkuldap başlamak.

JULKULDAMA [julkullomo], *iş ady.* Julkuldamak ýagdaýy.

JULKULDAMAK [julkullomok], *işl.* Julkuldylý ses çykarmak.

JULKULDAMAZLYK [julkullomozluk], *iş ady.* Julk-julk etmezlik.

JULKULDATMAK [julkullotmok], *işl.* Julkuldylý ses çykartmak.

JULKULDY [julkully], *at.* Garynda ýa-da gapda suwuklyk çäýkananda çykýan sesiň ady.

JUMA [juma:], *at. 1.* Musulman ýurtlarynda hepdäniň başinji gününüň ady; anna. **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Juma (junga) namazy** musulmanlaryň her anna gününde metjide ýygynyp, jem bolup okaýan namazy.

JUMADYLAHYR [juma:dyla:hyr], *at.* Hijri-kamary ýyl hasaby boýunça altynjy aýyň ady.

JUMADYLOWWAL [juma:dylowwol], *at.* Hijri-kamary ýyl hasaby boýunça başinji aýyň ady.

JUMAG [juma:ğ]: **jumag etmek** ýanaşma, jyns gatnaşygyny etmek. *Lukman Hekimiň pikiriçe, adama*

dört närise zyýan ýetirýär; köp sözlemek, köp ýatmak, köp iýmek hem-de kän jumag etmek ("Saglyk").

JUPAR [jupor], *at.* Boýy bir garyşdan uzynrak köpýlyk ýabany ösümlik.

JURGA [jurgo], *at, kön.s.* Ýuwдум, damja. *Bir jurgadan kyrk aşyk gandyrdygym bilmezmiň?* (Magtymguly).

JURGA-JURGA [jurgo-jurgo], *at, kön.s.* Köp damja, damja-damja. *Jurga-jurga gan akar, gözlerim dynmaz, gelin* (Kemine).

JUT [ju:t], *at.* Baldaklaryndan irimçik süýüm alynýan kenebe meňzeş uzyn baldakly ösümlik.

JUTAR [ju:ta:r]: **ak jutar** örän ak, ap-ak (*ser. Jowtar* we *Jowur.*). *Ak köýneklige oglan bolsa dürlü gülleriň arasynda, kebelek kimin gaýmalap, ak jutwar gülleri çöpleýärdi* (N. Pomma).

♦ **Jutar ýaly** arassa, ap-arassa. *Ýuwan köýnegim-ä jutar ýaly boldy.*

JUW [ju:w], *s.ş.aňl.söz.* Ok atylanda çykýan ses.

JUWAN [juwa:n], *syp.* Ýaş, jahyl, ýetişen. *Gözel gyzlar, juwan gyzlar, Gül ýüzli, hoş zyban gyzlar* (M. Seýidow). *Beýlekisi derek boýly, Juwan ýaşly, gözəl ýigit* (G. Ezizow).

JUWANBAZ [juwa:nma:z], *at, gepl.d.* Juwany gowy görýän. *Saňa nirde bir Harmandäli ýaly juwan barka diýip gözläp ýören juwanbaz diýerler* ("Görogly").

JUWANLYK [juwa:nlyk], *at.* Ýaşlyk, jahyllyk, ýigitlik. *Juwanlyk ýyllarym.*

JUWAZ [juwa:z], *at.* Künjüden we beýleki käbir ösümlik çigidinden ýag edýän ýönekeý abzal. *Babajan-a bir kişi, Elinde demir çiş, Juwaz aýlap, ýag alsa, Bolar jahyllar başy* (Hüwdi).

♦ **Juwaz sokusy ýaly** gysga boýly, semiz, togalak (adam hakynda). **Gözünde juwaz aýlamak ser. Göz.** *Şu ýaramaz gylgyňy goýmasaň, indiden beýläk gözüňde juwaz aýlaryn.*

JUWAZÇY [juwa:zçy], *at.* Juwaz eýesi, juwazda ýag çykarýan adam, juwazy işledýän adam. *Şol juwazçy ýetim oglan, Öz ýaryna ýetdi, kempir* (K. Gurbannesow).

♦ **Juwazçyň erkegi ýaly** bir ýerde oýkanyp duran, gözi daňlan ýaly hiç ýere gidip bilmeýän (adam hakynda).

JUWAZÇYLYK [juwa:zçylyk], *at.* Juwazçynyň käri, hünäri.

JUWAZÝAG [juwa:zya:ğ], *at.* Juwazda çykarylýan ýag. *Palawa juwazýag gowy bolýar.*

JUWLABERMEK [juwla:vermek], *işl.* Juwlap ses çykyp başlamak.

JUWLAMA [juwlomo], *iş ady.* Juwlamak ýagdaýy.

JUWLAMAK [juwlomok], *işl.* Juw-juw edip seslenmek (atylan okun sesi hakynda). *Bäşataryň oklary juwlap geçdiler* (A. Gowşudow).

JUWLAMAKLYK [juwlomokluk], *iş ady.* Juwlamak ýagdaýy.

JUWLAŞMAK [juwloşmok], *işl.* Atylýan oklardan juwwuldyly sesler çykmak. *Üstümizden oklar juwlaşyp geçýärdi.*

JUWWAR [juwwa:r], *syp.,gepl. d., ser.* **Jowur.** *Golaýrajyk bar ýanyna, Juwwar akdyr sakgal-murty* (Ç. Aşyrow).

JUWWULDAMAK [juwwullomok], *işl., ser.* Juwlamak.

JUWWULDAŞMAK [juwwulloşmok], *işl., ser.* Juwlaşmak.

JUWWULDATMAK [juwwullotmok], *işl., ser.* Juwlatmak.

JUWWULDY [juwwully], *at.* Gülle, ok we ş.m. atylanda çykýan sesin ady.

JÜBBE [jüpbö], *at, kö.n.s., ser.* **Jüpbe.** *Çigin guşly jübbe ton bergil oglana, Geýer bolsun hünärlidir* ("Gorkut ata").

JÜBI [jüvü], *at.* Ownuk-uşak zat salmak üçin geýime tikilýän kise, haltajyk.

♦ **Jübä girmek** biriniň jübüsine eliňi sokup, içindäki puluny, gymmatbaha zatlaryny ogurlamak. **Jübä urmak** kişiniň hakyny iýmek, kişi emlägini ogurlamak. **Jübi kesmek** ogurlyk etmek. **Jübiňde it uwlamak** harjysyz galmak, gara şaýyň bolmazlyk. **Jübiňe bat bermek** baýlygyňa, puluňa daýanmak. **Jübiňi agraltmak** puluňy köpeltmek, pully bolmak.

JÜBÜJIK [jüvüjuk], *at.* Kiçijik jübi.

JÜBÜKESER [jüvükeser], *at, gepl.d.* Ogry, jübä girýän.

JÜBTEK [jüvtök], *at.* 1. Malyň ýarasyna düşen gurtlary gurdamak üçin ulanylýan demir esbap. *Onuň guşagynda goýun gurdalýan jübtegi asylygydy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *zergärç s.* Kümüş ussaçylygynda şaý-sepler ýasalanda, bejerilende ownuk böleklerini: gaşöýlerini, gulaklaryny, göbeklerini, ters halkalaryny gapjap tutmak üçin ulanylýan kiçijik iki sally demir enjamy.

♦ **Agzy jübtek ýaly** kiçijik agyzly, agzy kiçijik.

JÜBTEKLEME [jüvtöklömö], *iş ady.* Jübteklemek ýagdaýy.

JÜBTEKLEMEK [jüvtöklömök], *işl.* Jübtek bilen ýolmak, jübtek bilen ýolup aýyrmak; jübtek bilen gurdamak, gurduny aýyrmak.

JÜBTEKLEMEZLIK [jüvtöklömözlük], *iş ady.* Jübtek bilen ýolup aýyrmazlyk.

JÜBTEKLETMEK [jüvtöklötmök], *işl.* Jübtek bilen ýolduryp aýyrtmak.

JÜBTEKLÄBERMEK [jüvtöklä:vermek], *işl.* Jübtek bilen ýolup başlamak.

JÜBÜLIK [jüvülük], *syp.* Jübi etmek üçin bölek mata.

JÜBÜT [jüvüt], *syp.1.* Bitaý däl, taýly. *Jübüt gulakhalka.* 2. Iki, goşa, jüp. *"Assa gaçan namart, guşguna bereket" – diýip, ýorga bir jübüt gamçy urdy* ("Nejep oylan"). 3. *gepl.d.* Biri-birine mynasyp, taý.

♦ **Jübütmi** – **täk** şanik we şuňa meňzeş zatlary gysymynda saklap: "Elimdäki goşamy ýa-da täkmi, bil!" diýlip oýnalýan oýun.

JÜBÜTLEME [jüvütlömö], *iş ady.* Jübütlemek ýagdaýy.

JÜBÜTLEMEK [jüvütlömök], *işl.* Jübüt-jübüt etmek, goşa-goşadan goýmak, iki-ikiden etmek ýa-da sanamak. *Ol aşygyny jübütläp sanady.*

JÜBÜTLEMEKLIK [jüvütlömöklük], *iş ady.* Jübütlemek ýagdaýy.

JÜBÜTLEMEZLIK [jüvütlömözlük], *iş ady.* Jübüt-jübüt goýmazlyk.

JÜBÜTLENMEK [jüvütlönmök], *işl.1.* Jübüt-jübüt goýulmak. 2. *gepl.d.* Birigip durmuş gurmak. *Aýlar-günler aýdym bilen aýlansyn, Juwanlarmyz jübütlensin – öýlensin* (B. Hudaýnazarow).

JÜBÜTLEŞMEK [jüvütlöşmök], *işl.1.* Jübüt-jübüt goýmaga kömekleşmek. 2. *gepl.d.* Gyz, oglan birleşip, durmuş gurmak. 3. Jübüt bolup birigişmek (guşlaryň birleşýän wagty hakynda).

JÜLGE [jülgö], *at.* 1. Iki dagyň uzalyp gidýän giň aralygy. *Ak lybasdan çykar gojaman daglar, Şaglap, jülgesinde akar bulaklar* (A. Kekilow). 2. Derýanyň peselip we uzalyp gidýän iki ýan kenary hem-de töweregi. *Gökdere jülgesi.*

JÜLGELI [jülgölü], *syp.* Jülgesi bar bolan. *Jülgeli gara daglar, Bulut büräp başyny, Gadym zamandan galan, Bilip bolmaz ýaşyny* (A. Alamyşow).

JÜLGELIK [jülgölük], *at.* Jülgäniň ýerleşýän ýeri.

JÜLGESIZ [jülgösüz], *syp.* Jülgesi bolmadyk, jülgesi ýok.

JÜLJÜL, *at.* 1. Toýundan edilip gyzgyn peçde bişirilip ýasalýan gadymy saz guraly. 2. Ýuka galaýydan, agaçdan we ş.m. ýasalan çagalaryň üfläp çalýan oýnawajy, jürlewük.

JÜLLIKGÖTEN [jüllüýkgötön]: **jüllikgöten goýmak (galdyrmak)** hiç zatsyz goýmak, zatsyz galdyrmak.

JÜLP-JÜLP, *s. ş. aňl. söz.* Kiçijik zatlar suwa böküp girende ýa-da gaçanda çykýan sesler.

♦ **Jülp-jülp etmek** jülpüldemek. *Gurbagalar jülp-jülp edişip, suwa bökdüler.*

JÜLPÜLDEME [jülpüllömö], *iş ady.* Jülpüldemek ýagdaýy, hereketi.

JÜLPÜLDEMEK [jülpüllömök], *işl.* Suwa çümüp ýa-da suwa düşüp jülpüldili ses çykarmak, jülp-jülp etmek. *Ol suwuň içi bilen jülpüldäp barýardy.*

JÜLPÜLDEMEKLIK [jülpüllömöklük], *iş ady.* Jülpüldemek ýagdaýy.

JÜLPÜLDEMEZLIK [jülpüllömözlük], *iş ady.* Jülp-jülp etmezlik.

JÜLPÜLDEŞMEK [jülpüllöşmök], *işl.* Bilelikde jülpüldemek. *Adamlar jülpüleşip, suwuň içi bilen ädimleýärdiler* (A. Gowşudow).

JÜLPÜLDETMEK [jülpüllötmök], *işl.* Jülpüldili ses çykartmak. *Çagalar jülpüldedip, suwa daş oklaýardylar.*

JÜLPÜLDI [jülpüllü], *at.* Suwuň içine daş we ş.m. zyňlanda, suwdan çykýan sesiň ady. *Suwuň jülpüldisi diýseň enaýydy.*

JÜME [jümö], *at.* Awçylaryň çeşme, suw başynda çöp-çalamdan guryan bukusy. *Awçy käkilik inýän çeşmäniň başynda jüme gurundy.*

JÜMELEK [jümölök], *at.* Şaýly saçbag. *Arkasynda jümelek şaňňyrdayar.*

JÜMJÜME [jümjümö], *at.* Düýbi kösüklige, uzyn baldakly, owadan melewşe gülli otjumak ösümlik. *Töweregimde gülälekmidir jümjümele açylyşyp otyr* (N. Baýramow).

JÜMLE [jümlö], *at.* 1. Sözlem. *Onuň her jümlesinde çuňňur many bardy.* 2. *k. d.* Hemme, ähli, bütin, külli. *Aşyk bolup, jümle saňa, Älem geda, men hem geda* (Gaýyby).

JÜMLE-JAHAN [jümlö-jahan], *at.* Bütün ýer ýüzi, hemme ýurt, ähli ýer, älem-jahan, älem. *Ýandyryp, köýdürüp jümle-jahany, Geler Zöhre janym, gamgyn olmagyl* ("Zöhre – Tahyr").

JÜMMÜŞ, *at.* Bir ýeriň, döwrüň ortasy; märekäniň arasy, içi ýa-da bir zadyň merkezi, bol ýeri.

JÜMRI [jümrü], *at.* 1. *kön.s.* Asylsyz, pes adam. *Göwsüň üstündäki nedir ýumrular? Yap üstün, görmesin jahyl, jümrüler* (Şabende). 2. *Ogry. Ogram däl-di, jümrem däl-di, Dommal bilen ýüzüp gelen* (Ş. Borjakow).

JÜMRÜLIK [jümrülük], *at.* Ogry bolmaklyk, ogrulyk. *Sen bidöwlet oglany ogurlykda görsem öldürmesem, jümrülikde görsem öldürmesem, Soltanesen adym ite dakylsyn!* ("Nejep oglan").

JÜMŞÜLDEME [jümşüllömö], *iş ady.* Jümşüldemek ýagdaýy.

JÜMŞÜLDEMEK [jümşüllömök], *işl.* Endamyňa tiken çala çümdürilýän ýaly duýulmak, endamyň tikeneklemek, jümşüldi peýda bolmak. *Bu duýdansyz gelen habara onuň endam-jany jümşüldedi, ýüregi sarsyp gitdi.*

JÜMŞÜLDEMEZLIK [jümşüllömözlük], *iş ady.* Jümşüldi peýda bolmazlyk.

JÜMŞÜLDEŞMEK [jümşüllöşmök], *işl.* Endam-janyňa tiken çala çümdürilen ýaly bolup durmak, endam-janyň tikeneklemek.

JÜMŞÜLDETMEK [jümşüllötmök], *işl.* Endamynda jümşüldi döretmek, endama tikenek çala çümdürilýän ýaly etmek, endamyny tikenekletmek. *Alaşa golaý gelip kişňände, Aşyryň endamyny jümşüldetdi* (B. Kerbabaýew).

JÜMŞÜLDEÝIŞ [jümşüllöýüş], *iş ady.* Jümşüldemek ýagdaýy.

JÜMŞÜLDÄBERMEK [jümşüllä:vermek], *işl.* Jümşüldäp başlamak.

JÜMŞÜLDI [jümşüllü], *at.* Ýaramaz täsir netijesinde tutuş göwräň tikenekläp gitmegi bilen ýüze çykýan duýgy. – *Myrat! – diýip çykan ses onuň endamynda jümşüldi döretdi* (B. Pürliýew).

JÜNBÜŞ [jünmüş / jünvüş], *at, k.d.* Hereket, gymyldy.

♦ **Jünbüş eýlemek** hereket etmek, gymyldamak. *Zemin jünbüş eýläp, oldy lerzana, Çöller-düzler çeke bilmez bu derdi* (Magtymguly). *Asman jünbüş eýläp, lerzana galar* (Mollanepes). *Asman joşa gelip, ýagmyr ýagyp, zemin jünbüş eýläň dek bolýar* ("Nesil").

JÜNEKEÝ [jünököý], *at.* Ördekler maşgalasyndan bolan kiçiräk suw guşy.

JÜŇK: ýüregiňe jüňk bolmak berlen jogapdan kanagatlanmak, makul bilmek, ýüregiňden turmak, maňzyňa oturmak.

JÜP, *syp.,gepl. d., ser. Jübüt.* Iki jüp ädik.

♦ **Jüp basmak** 1) iki aýagyň ökjesini biri-birine degrip, daraklygyň arasyny açybrak basyp durmak. *Ýigit gaýtadan aýagyňy jüp basyp, jogap berdi* (G. Kulyýew). 2) dar ädimläp ýöremek. *Jüp basan aýajyklaryňdan!* (Kemine). **Jüpüne düşmek** şowuna düşmek, kynçylyksyz gutarmak, oňuna bolmak. *Dogry aýdýarsyň, ýaşuly, türkmeniň ol naklyly tüýs bir jüpüne düşen zat eken* (N. Pomma).

JÜPBE [jüpbe], *at.* Giň we uzyn tikilen don. *Ussa Jepbar işi, senjap jüpbesi, Ysphyhanda gurlan ýaýy gözəl sen* (Magtymguly).

JÜPDEK [jüpdök], *at, ser. Jüptek.*

JÜPLEME [jüplömö], *iş ady.* Jüplemek ýagdaýy.

JÜPLEMEK [jüplömök], *işl.,gepl.d.* Jübüt, goşa etmek, jübütlemek. *Jüplenen barmaklaryny maňlaýyna goýup, ep-esli wagt böwrüni diňledi.*

JÜPLEMEKLIK [jüplömöklük], *iş ady.* Jübütlemeklik, goşa-goşadan etmeklik.

JÜPLÄBERMEK [jüplä:vermek], *işl.* Jübüt-jübüt goýup başlamak.

JÜR I, *syp.* Öz işine gaýym, pugta, hüşgär, sak, hakyna gaýym. *Işiňe jür bolmak.*

◇ **Jürüni dikmek** işini görmek, işini gaytarmak. *Meniň jürümi diken seniň eden nädogry hereketleriň dälmi?*

JÜR II, s.ş.añl.söz. Jürlewük jürledilende çykýan ses. *Jür etmek.*

JÜRBE-JÜR [jürvö-jür], *syp.,gepl.d.* Her dürli, dürli-dürli, her hili. *Bezenipdiň ýaşyl ýaprap, Jürbe-jür reňk güller bilen* (R. Seýidow).

JÜRBE-JÜRLÜK [jürvö-jürlük], *at.* Her dürlülük, dürli-dürlülük.

JÜRDEK [jürdök], *at.* Suw daşamak, sowatmak üçin toýundan ýasalyp bişirilýän gulply, syrçasyz, inçejik bokurdakly küýze görnüşli gap, golça. *Ol suwly jürdegi başyna göterdi* (B. Seýtäkow).

JÜRE [jürö] **I**, *syp., gepl.d.* Hili, tüýsli. *Agaýunus aýna alyp seretse, maňlaýynda bir jüre hal görüňdi ("Görogly"). Haýsy ýerde nä jüre ýarag ulanylmalydygyny pugta bilň* (A. Gowşudow).

JÜRE [jürö] **II**, *at.* Dalak çişip, içegä ýel düşüp, tarpa-taýyn öldürýän gylýal keseli.

◇ **Jüre getirmek** jüre keseline duçar bolmak. **Jüre degen** ata, gylýala käýinip aýdylýan sögünç. *Häý, baýtalyň gursun, baýtalyňa jüre degsin, ketew degsin, şundan başga geçere ýer tapmadyňmy? – diýip sögdi* (A. Durdyýew).

JÜRE-JÜRE, *ser.* **Jürbe-jür.** *Ýöredýär üç sany çyra, Myhman gelyär jüre-jüre* (Ç. Aşyrow).

JÜRJEN [jürjön], *at.* Kiçijik garaja möjejik.

◇ **Gara jürjen** kiçiden gelen garaja (çaga, oğlan hakynda). *Gara jürjen oğlanjyk.*

JÜRJENEJE [jürjönöjö], *ser.* **Jurjen: gara jürjen.**

◇ **Gara jürjeneje** garaja hem kiçijik. *Gara jürjeneje oğlan buşlugyna berlen başligi kakyp aldy-da, ýyrşaryp çykyp gitdi* (T. Gurbanow).

JÜRK-JÜRK, s.ş.añl.söz. Käbir müçesi kiçiräk guşlar yzly-yzyna saýranda çykýan sesler.

JÜRKÜLDEME [jürküllömö], *iş ady.* Jürküldemek ýagdaýy.

JÜRKÜLDEMEK [jürküllömök], *işl.* Jürküldili seslenmek, jürk-jürk edip saýramak.

JÜRKÜLDEMEKLIK [jürküllömöklük], *iş ady.* Jürküldemek ýagdaýy.

JÜRKÜLDEMEZLIK [jürküllömözlük], *iş ady.* Jürk-jürk etmezlik.

JÜRKÜLDEŞMEK [jürküllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jürk-jürk etmek. *Guşlar jürküleşip, höwürtgelerine iým daşayardylar.*

JÜRKÜLDETMEK [jürküllötmök], *işl.* Jürk-jürk etdirmek, jürküldili seslendirmek, saýratmak. *Hany, bedenelerini bir jürküldetsene!*

JÜRKÜLDÄBERMEK [jürküllä:vermek], *işl.* Jürküldäp başlamak.

JÜRKÜLDI [jürküllü], *at.* Käbir guşlar jürk-jürk edip saýranda çykýan sesiň ady. *Çar töwerekden guşlaryň jürküldisi eşidilýärdi.*

JÜRLEME [jürlömö], *iş ady.* Jürlemek ýagdaýy.

JÜRLEMEK [jürlömök], *işl., ser.* **Jürüldemek.** *Eminiň jürlewügi ýene-de jürledi* ("Edebiyat we sungat").

JÜRLEMEKLIK [jürlömöklük], *iş ady.* Jürlemek ýagdaýy.

JÜRLEMEZLIK [jürlömözlük], *iş ady.* Jürüldili ses çykarmazlyk.

JÜRLEŞMEK [jürlöşmök], *işl., ser.* **Jürüldüşmek.**

JÜRLETMEK [jürlötmök], *işl., ser.* **Jürüldetmek.** *Ol jürlewüginini jürledip başlady.*

JÜRLEWÜK [jürlöwük], *at.* Üflenende jürüldili ses çykaryan, içi togalajyk daşlyja agaç ýa-da demir enjam, jüljül. *Çagalar, size täze çykan jürlewük getirip bereýin* (N. Pomma).

JÜRLÄBERMEK [jürlä:vermek], *işl.* Jürläp başlamak.

JÜRLÜK, *at.* Öz iş-güýjüne gaýymlyk, saklyk, hüşgärlilik, hakyňa gaýymlyk. *Onsoň hem Annagylyç öz işine jürlüğinden daşary payhasly hünärment* (Ş. Borjakow).

JÜRNÜK, *at, ser.* **Jüründik.**

JÜRRÜLDEME [jürrüllömö], *iş ady.* Jürüldemek ýagdaýy.

JÜRRÜLDEMEK [jürrüllömök], *işl.* 1. Käbir serçe ýaly müçesi kiçiräk guşlar saýranda jürüldili ses çykarmak, jürüldili seslenmek, jürlemek. *Guşlaryň jürüldäýän sesleri eşidilýärdi.* 2. Ýersiz-ýere inçeden çasly ses bilen bir zatlar diýmek.

JÜRRÜLDEMEKLIK [jürrüllömöklük], *iş ady.* Jürüldemek hereketi.

JÜRRÜLDEMEZLIK [jürrüllömözlük], *iş ady.* Jürüldili ses çykarmazlyk.

JÜRRÜLDEŞMEK [jürrüllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jürüldili ses çykarmak. *Şol atlylaryň üstaşyry gaýmalaşýan, jürüldäýän serçeler garaňky düşýänini habar berýärdiler* (B. Kerbabaýew).

JÜRRÜLDETMEK [jürrüllötmök], *işl.* Jürüldili ses çykartmak, jürüldili seslendirmek, jürletmek. *Oğlanjyk jürlewüginini jürüldetdi.*

JÜRRÜLDÄBERMEK [jürrüllä:vermek], *işl.* Jürüldäp başlamak.

JÜRRÜLDI [jürrüllü], *at.* Käbir serçe ýaly müçesi kiçiräk guşlar saýranda ýa-da jüljül, jürlewük çalnanda çykýan sesiň ady. *Enaýyja guşlaryň jürüldisi gulagyna ilýärdi.*

JÜRÜM, *at, kön.s.* Günä. *Jürümim çoh bolsa, keremiň kändir, Bagyşlasaň neýlär ýarym, ýa jepbar!* (Magtymguly).

JÜRÜNDİK [jürünnük], *at.* Çäýnek, semawar, kündük ýaly içine çäý, suw guýulýan gaplaryň suw akary, jürnük.

♦ **Jüründik ýaly bolmak** ýüzi inçelip horlanmak.

JÜWLÜK, *syg., gepl.d.* 1. Kezzap. 2. "Garagol" diýen manyda ulanylýan söz (köplenç, gartaşan aýallaryň dilinde).

JÜYBÜLDEME [jüyvüllömö], *iş ady.* Jüybüldemek ýagdaýy.

JÜYBÜLDEMEK [jüyvüllömök], *işl.* Jüyp-jüyp edip seslenmek, jüybüldili seslenmek, saýramak. *Torgaýlar asmanda jüybüldeýärdi.*

JÜYBÜLDEMEKLIK [jüyvüllömöklük], *iş ady.* Jüybüldemek ýagdaýy.

JÜYBÜLDEMEZLIK [jüyvüllömözlük], *iş ady.* Jüybüldili ses çykarmazlyk.

JÜYBÜLDEŞMEK [jüyvüllöşmök], *işl.* Köp guş ýerli-ýerden jüybüldemek. *Torgaýlar bir enaýyja jüybüldeşip, al asmandan syzalygyň içine inýärdiler* (N. Baýramow).

JÜYBÜLDÄBERMEK [jüyvüllä:vermek], *işl.* Jüybüldäp başlamak.

JÜYBÜLDI [jüyvüllü], *at.* Käbir guşlaryň jüyp-jüyp edip çykarýan sesiniň ady. *Üznüksiz saýraýan guşlaryň jüybüldileri eşidilýärdi* (A. Gowşudow).

JÜYGÜLDEME [jüygüllömö], *iş ady.* Jüygüldemek ýagdaýy.

JÜYGÜLDEMEK [jüygüllömök], *işl.* Jüyk-jüyk etmek, jüygüldili seslenmek, jüybüldemek. *Çöpün düýbünde bir guşjagaz jüygüldedi.*

JÜYGÜLDEMEKLIK [jüygüllömöklük], *iş ady.* Jüygüldemek ýagdaýy.

JÜYGÜLDEMEZLIK [jüygüllömözlük], *iş ady.* Jüygüldili ses çykarmazlyk.

JÜYGÜLDEŞMEK [jüygüllöşmök], *işl.* Köp guş ýerli-ýerden jüygüldemek, jüybüldişmek.

JÜYGÜLDETMEK [jüygüllötmök], *işl.* Jüyk-jüyk etdirmek, jüygüldili seslendirmek. *Jüygüldetmän, gowuja saklaýsana!*

JÜYGÜLDÄBERMEK [jüygüllä:vermek], *işl.* Jüygüldäp başlamak.

JÜYGÜLDI [jüygüllü], *at.* Jüyjäniň we käbir ownuk guşlaryň jüyk-jüyk edip çykarýan sesiniň ady. *Gök meýdanda guşlaryň jüygüldisi köpeliýärdi* ("Edebiýat we sungat").

JÜYJE [jüyjö], *at.* 1. Towuk, kākilik, sülgün we ş.m. guşlaryň çagasy. 2. Egin-eşiğe gaýma bilen ilki iki sanjylyp, soňra şol sanjymalaryň aralygyndan ýene bir gezek sanjylyp salynýan nagys.

♦ **Jüyjäni güyz sanaşmak** işiň soňuna seretmek, işiň netijesini belli bir möhletde barlap görmek, ýeri gelende hasaplaşmak.

JÜYJELEME [jüyjölömö], *iş ady.* Jüyjelemek ýagdaýy.

JÜYJELEMEK [jüyjölömök], *işl.* Ýumurtga basyp, jüyje çykarmak, jüyjelemek. *Towuklarymyz jüyjeledi.*

JÜYJELEMEKLIK [jüyjölömöklük], *iş ady.* Jüyjelemek ýagdaýy.

JÜYJELEMEZLIK [jüyjölömözlük], *iş ady.* Jüyje çykarmazlyk.

JÜYJELÄBERMEK [jüyjölä:vermek], *işl.* Jüyjeläp başlamak.

JÜYJELI [jüyjölü], *syg.* Jüjjesi bar bolan. *Jüyjeli towuk.*

JÜYJERILMEK [jüyjörülmök], *işl., ser.* Jüyjermek.

JÜYJERIŞMEK [jüyjörüşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jüyjerip başlamak.

JÜYJERME [jüyjörömö], *iş ady.* Jüyjermek ýagdaýy.

JÜYJERMEK [jüyjörömök], *işl.* Bir hili çinçilip seretmek, birine ýa-da bir zada tiňkäni dikip seretmek, çüjermek. *Çary zöwwe ýerinden galdy-da, yüzüme jüyjerip bakdy* (H. Garabaýew).

JÜYJERTMEK [jüyjörtmök], *işl.* Gözüni aýyrman seretmek. *Gözüni jüyjerdip oturmak.*

JÜYK: jüyk bolmak bir gezek ýenlenden soň urşup bilmän gaçmak, sussy basylmak (haýwanlar, guşlar hakynda). **Jüyk burun** uýy inçe, uzyn burun.

JÜYK-JÜYK, *s.ş.aňl.söz.* Guşjagaz saýranda çykýan ses.

JÜYK-JÜYK, *s. ş. aňl. söz.1.* Käbir guşlar saýranda çykýan ses. *Şol gözəl joşgun bilen saýraýan torgaýlaryň jüyk-jüybi eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew). **2.** Jüyjeler çagyrylanda birnäçe gezek gaýtalanyp aýdylýan söz.

♦ **Jüyp-jüyp ýaly bolmak** horlanyp kiçelmek. – A gyz, *pylany jüyp-jüyp ýaly bolayypdyr-la, oňa näme bolýarka?*

JYBAR [jyva:r], *at.* Çalaja sepelep ýagýan ownuk ýagyş. *Salym geçmänkä jybar ýagşa öwrüldi.*

JYBARLAMA [jyva:rlama], *iş ady.* Jybarlamak ýagdaýy.

JYBARLAMAK [jyva:rlamak], *işl.* Çalaja sepelep, pürküp, ygal düşmek, ownujak çişnäp durmak. *Jybarlap ýagýan ýagyş ýeriň tozanyny ýatyrdy-da diňdi* (B. Kerbabaýew).

JYDA [jyda:], *hal.* Aýralyk, biri-birinden aýry, aýra düşmek.

♦ **Jyda düşmek (bolmak) 1)** aýralyga uçramak, aýralykda ýaşamak. *Niçik tap getirdiň jyda bolmaga* ("Şasenem – Garyp"). **2)** birinden ýa-da bir zatdan mahrum bolmak, aýrylmak. *Şirin jandan jyda düşmek.*

Jyda etmek 1) aýralyga sezewar etmek, aýralykda ýaşatmak. 2) birinden ýa-da bir zatdan mahrum etmek, aýyrmak.

JYDA, at, köň.s. Naýza. *Altyn jydasyň eline aldy* ("Gorkut ata"). *Men durdum önünde jyda parladyp Senden gaýdan enesinden dogmasyn* ("Görogly").

JYDALYK [jyda:lyk], at. Aýra düşmeklik, aýralyk, aýraçylyk. *Pelek aýra salsa, jydalyk düşse, Ähtibarly şir ýoldaşy gerekdir* ("Görogly"). *Jydalykdan ýanyp-köýüp, Ýar-ýar diýip ýola düşdüm* (Kätibi).

JYGA [jyga], at. 1. Gylguýrugyň owadan guýruk ýelegi. 2. Şalaryň kellesine geýýän baş gabynyň maňlaýyna gysdyrýan owadan ýelege meňzeş bezegi, täç.

JYGBA-JYG [jyğva-jyğ]: **jygba-jyga gelmek** gyzza-gyzza gelmek, işiň gyssagly wagty bolmak, işiň gyzgalaňly döwri başlamak.

JYGGYLDABERMEK [jyğğylla:vermek], işl. Jyggylap başlamak.

JYGGYLDAMA [jyğğyllama], işl. Jyggylamak ýagdaýy.

JYGGYLDAMAK [jyğğyllamak], işl. Jyg-jyg edip ses çykmak, jyggyladyly seslenmek.

JYGGYLDAMAZLYK [jyğğyllamazlyk], işl. Jyg-jyg edip ses çykarmazlyk.

JYGGYLDY [jyğğylly], at. Bir hereket netijesinde ýa-da maşyn, motor işlände çykýan sesiň ady. *Telefonyň bir hili jyggylady bar.*

JYGLAMA [jyğlama], işl. Jyglamak ýagdaýy.

JYGLAMAK [jyğlamak], ser. **Jyggylamak.**

JYGLAMAKLYK [jyğlamaklyk], işl. Jyglamak ýagdaýy.

JYGLYM [jyğlym], at. Çäge gatyşykly ownuk çagyl.

JYGRAMA [jyğrama], at. Ownukly-irili gury çöp-çalam. *Aýallar gapylaryny syryşdyryp-süpürşdirip, iri jygrama çöpleri tamdyryň başyna çekýärdiler* (N. Pomma).

JYGY-JYGY [jygy-jygy], at. Ownuk ýaprakly, ak gülli, inçe hem ýumşak baldakly gür ösýän süýjümtik ot. *Agaçlaryň arasynda jygy-jygy oty köp bitýär.*

JYGYLDABERMEK [jy:ğylla:vermek], işl. Jygyldyly ses çykyp başlamak.

JYGYLDAMA [jy:ğyllama], işl. Jygyldamak işi.

JYGYLDAMAK [jy:ğyllamak], işl. Jygyldyly ses çykmak, jygyldyly seslenmek, jyk-jyk etmek. *Ýykyljak araba kyrk gün önünden jygyldar* (Nakyl). *Araba zaryň jygyldap, ynançsyz hereket bilen öňe baryardy* (B. Seýtäkow).

JYGYLDAMAKLYK [jy:ğyllamaklyk], işl. Jygyldamak ýagdaýy.

JYGYLDAMAZLYK [jy:ğyllamazlyk], işl. Jygyldyly ses çykarmazlyk.

JYGYLDAŞMAK [jy:ğyllaşmak], işl. Ýerli-ýerden jygyldyly ses çykmak.

JYGYLDATDYRMAK [jy:ğyllatdyrmak], işl. Jygyldyly ses çykartmak.

JYGYLDATMAK [jy:ğyllatmak], işl. Jygyldyly ses çykartmak, jygyldyly seslendirmek, jyk-jyk etdirmek. *Sekiz ýyllap jygyldadyp, ýörederdim juwazyny* (K. Gurbannepesow).

JYGYLDY [jy:ğylly], at. 1. Bir zat ikinji bir zada degende, sürtülende näsazlygyň ýüze çykmagy sebäpli çykýan sesiň ady. *Juwazyň jygyldysy. Arabanyň tigriniň jygyldysy.* 2. Käbir mör-möjekleriň jyk-jyk edip çykarýan sesi.

JYGYLDYK [jy:ğyllyk], at. Her hepdeňiň dynç günü, şeýle hem käbir beýleki günleri uly märekäniň üýşüp, zat alyp, zat satýan bazary.

JYGYLDYM [jy:ğyllym], at. Adamlaryň köp üýşen ýeri, uly märeke, üşmeleş. *Jygyldyma düşen ýaş, garry aýallaryň-da aňy gaçypdy* (B. Kerbabayew).

JYGYR [jygyr], at, gepl.d. Sürlüp, mala basylyp, ekişe taýýarlanylýp goýlan ýer, şüdügär.

JYGYRT-MYGYRT [jygyrt-mygyrt]: **jygyrt-mygyrt etmek** ýüzüniň ugruna basmak, gabyr-gubur basmak, bagryň aşagyna almak. *Alabay Akbaýy jygyrt-mygyrt edýädi.*

JYK [jyk], s. ş. aňl. söz. Sagat bir gezek ýörände çykýan ses.

JYK [jy:k] I, s. ş. aňl. söz. Gapy açylyp-ýapylanda çykýan ses. *Ertirden agşama çenli işigiň jyk edip, açylyp-ýapylmasy kesilmedi.*

JYK [jy:k] II, üml. Çaga oýnunda we ş.m. ýagdaýda görünmän seredilip aýdylýar. *Öýüň aňyrsynda bukulan oglanjyk: "Jyk" diýip gygyrdy.*

JYK [jy:k] III, at. 1. Pagtanyň süýümini çigidiniň daşyndan süýüp alýan ýönekeý agaç gural.

◊ **Jykdan çykan ýaly etmek** endam-jany külowram bolýança ýençmek. **Jyk ýagy** pagta çigidinden alynýan ýag.

JYKGYLDABERMEK [jykgylla:vermek], işl. Jykgyldap başlamak.

JYKGYLDAMA [jykgyllama], işl. Jykgyldamak ýagdaýy.

JYKGYLDAMAK [jykgyllamak], işl. Jykgyldyly seslenmek, jykgyldyly ses çykmak, jyk-jyk etmek (sagat hakynda). *Asma sagat jykgyldap işleýärdi.*

JYKGYLDAMAKLYK [jykgyllamaklyk], işl. Jykgyldamak ýagdaýy.

JYKGYLDAMAZLYK [jykgyllamazlyk], işl. Jykgyldyly ses çykamazlyk.

JYKGYLDAŞMAK [jykgyllaşmak], *işl.* Bir bada birnäçe sagatdan jykgyldyly ses çykmak. *Ussahanada asma sagatlar jykgyldaşýardylar.*

JYKGYLDATMAK [jykgyllatmak], *işl.* Jykgyldyly ses çykarmak, jyk-jyk etdirip seslendirmek.

JYKGYLDY [jykgylly], *at.* Sagat ýa-da şuna meňzeş dilli enjam işlän wagtynda çykýan sesiň ady. *Asma sagadyň jykgyldysy eşidilip dur* ("Edebiýat we sungat").

JYKJYK [jy:kjy:k], *at.* Tomzaklar maşgalasyndan bolan uzyn aýak, süýnmek, uçup bilmeýän gara möjejik, tomzagyň bir görnüşi.

JYK-JYK, *s. ş. aňl. söz.* Sagat ýöräp durka yzygiderli çykýan sesler. *Sagat jyk-jyk edip, birsydyrgyn işleýärdi.*

JYK-JYK [jy:k-jy:k], *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna açylyp-ýapylýan gapydan, käbir ýagdaýda ýeliň ugruna yranyp duran agaçdan çykýan sesler. *Agajynyň jyk-jygyna, sesim goşup aýlandym men* (K. Gurbannepesow).

JYKLABERMEK [jy:kla:vermek] **I**, *işl.* Ogrynça seredip başlamak.

JYKLABERMEK [jy:kla:vermek] **II**, *işl.* Pagtany jykdan geçirip, süýümini alyp başlamak.

JYKLAMA [jy:klama] **I**, *iş ady.* Ogrynça garamak ýagdaýy.

JYKLAMA [jy:klama] **II**, *iş ady.* Pagtany jykdan geçirip, süýümi almak işi.

JYKLAMAK [jy:klamak] **I**, *işl.* Ogrynça garamak, görünmän seretmek, ysýklamak. *Gyz durlugyň deşiginden jyklap oturyşyna Annagylyjy gördi* (B. Gulow).

JYKLAMAK [jy:klamak] **II**, *işl.* Pagtany jykdan geçirip, süýüm almak.

JYKLAMAKLYK [jy:klamaklyk] **I**, *iş ady.* Ogrynça garamak ýagdaýy.

JYKLAMAKLYK [jy:klamaklyk] **II**, *iş ady.* Jyklap süýümini almak ýagdaýy.

JYKLATMAK [jy:klatmak] **I**, *işl.* Jyklamaga, buky ýerden seretmäge mümkinçilik döretmek, ýol bermek. – *Eje, maňa öýüň içinden jyklaýsana, daşaryk kowmasana!*

JYKLATMAK [jy:klatmak] **II**, *işl.* Başga birine pagtany jykdan geçirdip, süýümini aldyrmak.

JYKMAŞYN [jy:kmaşy:n], *at.* Hojalykda et üwemek üçin ulanylýan gural. *Jykmaşyn bilen et üweýärler.*

JYKYR, *at. köň.s.1.* Derýadan, çuň ýapdan suw çykarmak üçin küýzeler keserdelip berkidilen çarhly sada gurluşly desga. *Jykyr işletmek.* 2. Inçeräk tagtanyň iki başyna kiçijik tigirçek oturdylyp hem-de ön tarapyna tagta böleginden eltutar berkidilip, sürüp oýnamak üçin ýasalan çaga oýnawajy. *Jykyr sürmek.*

JYKYRDABERMEK [jykyrda:vermek], *işl.* Jykyr-jykyr edip başlamak, jykyrdyly ses çykaryp, gülüp başlamak.

JYKYRDAMA, *iş ady.* Jykyrdamak ýagdaýy.

JYKYRDAMAK, *işl.* 1. Jykyrdyly ses çykarmak, jykyr dy döretmek, jykyr-jykyr etmek. 2. *gepl.d.* Jykyrdyly gülmek.

JYKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jykyrdamak ýagdaýy.

JYKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jykyrdyly ses çykarmazlyk, jykyr-jykyr edip gülmezlik.

JYKYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde jykyr-jykyr edip gülmek. *Oturan gyzlar birden jykyrdaşyp güldüler.*

JYKYRDATMAK, *işl.* 1. Jykyrdyly ses çykartmak, jykyr dy döretmek, jykyr-jykyr etdirmek. 2. *gepl.d.* Jykyrdyly güldürmek. *Töweregindäki çagalary içini gyjyklaýan ýaly jykyrdadýardy* (B. Kerbabaýew).

JYKYRDY, *at.* Käbir agaç gurallar hereket edende, çagalar gülende we ş.m. çykýan sesiň ady. *Uzak wagtlap çagalaryň jykyrdysy ýatmady.*

JYKYRGOLÇA [jykyrgölçö], *at.* Kärizden suw almak üçin ulanylýan iki tarapy inçeräk, ortasy ýognas küýze.

JYKYRYK, *at.* 1. Malyň boýnuna, elguşun aýagyna baglanýan gaýyş bag, ýüp towlanyp çolaşmazlyk üçin dakylýan agaç enjam (ol 5-10 sm uzynlykdaky, 3-5 sm inililidäki gaty agaçdan üç ýerinden deşik deşilip, ýylmanyp ýasalýar). 2. Degirmeniň ýokarky daşynyň ortasyndaky deşigine kese kakylýan ortasy deşikli agaç.

◊ **Jykyrjygy tutmak** haýsydyr bir sebäbe görä birden üýtgäp, gahary gelmek. *Ol bir görseň-ä allanäme adamdyr, birdenem näme sebäpdendigini bilip bilmersiň, jykyrjygy tutup, özüni bir kada alyp baryp bilmän, dargursak adama öwrüler duruberer.*

JYKYRJYKLY, *syp.* Bolşy, gylk-häsiýeti birden erbetlige, edepsizlige tarap üýtgäp duran, sypaýyçylyk diýen zady bilmän, ýüzüni alyp duran, gylksyz. *Onuň ýanyna baryp, işiňi bitirdäýmek ýeňil iş däl bolsa gerek, özi bir jykyrjykly adam-da, birden üýtgäberýär.*

JYKYR-JYKYR, *s. ş. aňl. söz.* Köplenç, çaga gülende çykýan sesler. *Mährijik hem begenip, hem gyjygy tutup, jykyr-jykyr güldi* (T. Gurbanow).

JYKYRKÄRİZ [jykyrkä:riz], *at.* Jykyr bilen suw alynýan käriz.

JYKYRYK, *at.* 1. Bir sere uzynlykdaky tow almazlyk üçin ulanylýan iki ujy we ortasy deşik ýasyja agaç (onuň ortaky deşiginden geçirilýän ýüp gazyga, iki ujundaky deşikden geçirilýän ýüp goýnuň boýnuna daňylýar). 2. El degirmeniň ýokarky daşynyň ortasyndaky deşigine kese goýulýan, ortasy deşik agaç.

◊ **Jykyrygy tutmak** *ser.* **Jykyryjk:** **jykyryjgy tutmak.**

JYKYRYKLAMAK, *işl.* Baggoýnuň boýun ýüpüne, elguşuň aýak bagyna jykyryk berkitmek.

JYKYRYKLAMAKLYK, *iş ady.* Jykyryklamak ýagdaýy.

JYKYRYKLAMAZLYK, *iş ady.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitmezlik.

JYKYRYKLAŞMAK, *işl.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitmäge kömekleşmek. *Men oňa baggoýunlaryny jykyryklaşdym.*

JYKYRYKLATMAK, *işl.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitdirmek.

JYKÝAG [jy:kýa:ğ], *at, gepl. d., ser.* **Jyk III.**

JYLAW [jylow], *at.* 1. Uýanyň iki gapdalyna, agyzdyrygyň halkasyna berkidiýän uzyn gaýyş bag. *Atynyň jylawyny Göroglynyň eline berdi ("Görogly").* 2. Ýer ady.

◊ **Jylawy deňlemek** ýaryşa goşulan atlary deň çapmak. **Jylawy deň tutmak** ulagy göni, dogry sürüp gitmek, hiç ýana sowulmazlyk. **Jylawyndand çekmek** öňüni almak, öz ugruna goýbermezlik, birneme terbiýe bermek, tertip öwretmek. **Jylawyny başyna oramak** ygtyýaryny öz eline bermek. **Jylawyny ele almak** erk-ygtyýaryny ele almak, boýun egdirmek. **Jylawyny gowşatmak (goýbermek)** birine gowşak daramak, "haý" diýmezlik, öz meýline, ygtyýaryna goýbermek. **Jylawyňy bermek** erk-ygtyýaryňy başga biriniň eline bermek.

JYLAWAZ [jylowa:z]: **jylawaz ýeli** *gepl. d.* demirgazyk-günbatar tarapdan öwüsýän ýel. *Jylawaz ýeli öwsüip durdy.*

JYLAWDAR [jylowda:r], *at, kön.s.* At jylawyny tutuýy, attutar. *Gassap ogly Öwez janym, Saňa jylawdar eýlär men ("Görogly").*

JYLAWHANA [jylowha:na], *at.* At esbaby saklanýan, goýulýan jaý.

JYLAWLABERMEK [jylowla:vermek], *işl.* 1. Ata jylaw salyp başlamak. 2. *göç.m.* Boýun egdirip başlamak.

JYLAWLAMA [jylowlomo], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLAMAK [jylowlomok], *işl.* 1. Jylaw daňmak, jylaw baglamak. 2. Hormat edip atyň jylawyndand tutmak. *Öwezmyrat batyr Permany ata mündürdi-de, özi jylawlap, howludan alyp çykdy (A. Gowşudow).* 3. *göç.m.* Boýun egdirmek, tabyn etmek.

JYLAWLAMAKLYK [jylowlomokluk], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLAMAZLYK [jylowlomozluk], *iş ady.* 1. Ata jylaw salmazlyk. 2. Hormat üçin atyň jylawyndand

tutmazlyk. 3. *göç.m.* Boýun egdirmezlik, tabyn etmezlik.

JYLAWLANMAK [jylowlonmok], *işl.* 1. Jylaw salynmak. 2. *göç.m.* Boýun egdirilmek, tabyn edilmek.

JYLAWLAŞMAK [jylowloşmok], *işl.* 1. Jylawlamaga kömekleşmek. 2. Biri bilen bilelikde jylawlamak.

JYLAWLATMAK [jylowlotmok], *işl.* 1. Jylawlamak işini başga birine etdirmek. 2. *göç.m.* Jylawlamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Batyr adamlar hiç wagt öziňi jylawladan dälidir.*

JYLAWLAYÝŞ [jylowloýuş], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLY [jylowly], *syp.* Jylaw daňlan, jylaw dakylan. *Jylawly at.*

JYLAWSYZ [jylowsuz], *syp.* Jylaw daňylmadyk, jylaw baglanmadyk. 2. *göç.m.* Başyna giden, edenini edip ýören, edep-ekramsyz.

JYLGA [jylğa], *at.* Daglaryň, baýyrlaryň ýüzündäki uzalyp gidýän suw yzlary, tebigy ýagys suwunyň ýasan çylgamlary.

◊ **Jylgasyndand suw akdyrmak** der saçyp zähmet çekmek. *Bu işiň hötdesinden gelmek üçin birentekler jylgasyndand suw akdyrmaly bolar.*

JYLGALYK [jylğalyk], *at.* Jylga-jylga bolup ýatan daglyk, baýyryk ýer.

JYLK, *syp., gepl. d.* Örän, has, juda. (diňe *sary* diýen sypatyň manysyny güýçlendirýär). *Jylk sary mata.*

JYLYLDAŞMAK [jylkyllaşmak], *işl., gepl. d.* Biri bilen ýerliksiz degşen bolmak, gülşen bolmak.

JYN, *at.* Köneden gelýän düşüňjä görä adama her hili görnüşde görüňän we täsir edýän mahluk, al-arwah. *Jynmu sen, ýa almu sen, janyňa ajalmu sen (Zelili).*

◊ **Jyn dargan ýaly dargamak** dumly-duşa pytramak, duw-dagyn bolmak. **Jyn kakmak** bir hili aklyň üýtgän ýaly bolmak. **Jyn kakan ýaly zymzyýat bolmak** birden ýok bolmak, ýitmek. **Jyn urmak** bir zada sezewar bolmak, şowsuzlyga uçramak. *Garly ussa, oňa näme jyn urduka? (A. Gowşudow).* **Jyn ýaly** örän ýeser, dogumly. *Görogly jyn ýaly çalasyn zaňnar ("Görogly").* **Jynyň almak** sulhuň alyp, birini gowy görmek. **Jynyň almazlyk** gowy görmezlik, halamazlyk. *Şuny bir hili jynym alanok.* **Jynyň atlanmak** nämedir bir zada gaharyň gelmek. **Jynyň düşmek** bir zada ýa-da birine birsyhly üns bermek, bir zat ýa-da biri barada hemişe alada etmek. **Jynyň jynkryşmazlyk** biri-biriňi gowy görmezlik, gep-gürrüňiň alyşmazlyk, biri-biriň bilen düşünişmezlik, oňuşmazlyk. *Meniň onuň bilen jynym jynkryşmaýar (A. Durdyýew).*

JYN-ARWAH, *ser. Jyn*.

JYNAZA [jyna:za], *at*. Öli jaýlanmazdan öň, Yslam dininiň döň-deşsury boýunça okalýan aýat,namaz. *Uly il bolup Göroglynyň jynazasyny okap, depin etdiler* ("Görogly").

JYNLABERMEK [jynla:vermek], *işl.* Birden dälî ýaly bolubermek, däliräbermek.

JYNLAMA, *iş ady.* Dälilik hetdine ýetmek ýagdaýy.

JYNLAMAK, *işl.,gepl.d.* Dälilik hetdine ýetmek, däliremek.

♦ **Jynlan ýaly bolmak** garaşylmadyk ýagdaýda gykylyklap başlamak, töweregindäki adamlara diýmesiz sözleri diýmek we adamçylyga sygyşmaýan hereketleri etmek. *Ol jynlan ýaly bolup, ýakasyny ýyrttdy, aýylganç gykylyk etdi* (B. Kerbabaýew).

JYNLAMAKLYK, *iş ady.* Dälilik hetdine ýetmek ýagdaýy.

JYNLAMAZLYK, *iş ady.* Dälilik hetdine ýetmezlik, däliremezlik.

JYNLY, *syp.,gepl.d.* 1. Däli, telbe, kakynly, tutgaýly (adam hakynda). *Bir jynly galandar ekeni* ("Görogly"). 2. *göç.m.* Gazaply, gaharjaň.

JYNLYLYK, *at, gepl.d.* 1. Jynlynyň ýagdaýy, telbelik, dälilik, kakynlylyk, tutgaýlylyk. 2. *göç.m.* Gazaplylyk, gaharlylyk.

JYNS [jynys], *at, biol.* 1. Janly-jandaryň, şol sanda ynsanyň biologik taýdan urkaçylyk ýa-da erkeklik aýratynlygy. 2. Urug meňzeşligini görkezýän alamat. *Biz-ä hemişe iki jynsdan emele gelene gatyrdyýardyk* (B. Kerbabaýew). 3. Ynsanyň teniniň reňki boýunça aýratynlygyny görkezýän bir görnüşi. *Garaýagyzy jynsyň wekili.* 4. *geol.* Ýer togalagynyň (şarynyň) gaty gatlagyny düzýän hem-de ýer gatlaklarynda emele gelýän mineral. *Dag jynslary.* 5. Ynsan neslinden bolmadyk mahluk. *Men ol zadyň ynsdygyny, jynsdygyny bile bilmedim* ("Görogly").

♦ **Jyns at (mal)** arassa tohumdan bolan at (mal). *Ýeňsesini tüňnerdip, agyzdyrygyny çeyneyän jyns al at toýnaklary bilen ýer peşedi* (B. Kerbabaýew). **Jyns atlardil b.** bir jynsdan bolan umumy zady, düşüňjani aňladýan atlar. **Jynsy üýtgemek** yüz-gözi, tüýsi üýtgemek.

JYNSDAŞ [jynyssaş], *at.* Bir biologik jynsa mahsus bolan, bir jynsdan bolan, meňzeş jynsdan dörän.

JYNSPARAZ [jynysparaz], *at.* Jynsparazlygyň tarapyny tutujy, jynsparazlygyň tarapdary.

JYNSPARAZLYK [jynysparazlyk], *at.* Adamzadyň gelip çykyşy bilen baglanyşykly jyns aýratynlygyny (*ser. Jyns 3*) öňe sürýän taglymat.

JYNSSYZ [jynyssyz], *syp., gepl.d.* Ýüzünde adam tüýsi bolmadyk, tüýsi üýtgän. *Ol jynssyz bolupdyr, ýüzüne sereder ýaly däl.*

♦ **Jynssyz gygyrmak** aýylganç ses etmek, çirkin ses bilen gygyrmak.

JYN-JYŇ, *s. ş. aňl. söz.* Käbir uçýan kiçijik möjejiklerden yzly-yzyna çykyan inçejik sesler. *Jyň-jyň etmek.*

JYŇK: **jyňk etmezlik** sesiňi, jyňkyňy çykarmazlyk, geplemezlik. **Jyňkyňy çykarmazlyk ser. Jyňk etmezlik.** *Jyňkyny çykarman häzir hiç biri, Öýde asudalyk, ümsümlik boldy* (A. Kekilow).

JYŇKYDYBERMEK [jyňkydyvermek], *işl.* Haýdan-haý içip başlamak. *Hany bu ümmülmez çölde baryp, eňegini basagadan, jyňkydybermäge Jeýhunyny mele suwy barmy näme?* (N. Pomma).

JYŇKYTDYRMAK, *işl.* Birbada içirip gutartmak.

JYŇKYTMA, *iş ady.* Jyňkytmak ýagdaýy.

JYŇKYTMAK, *işl.,gepl.d.* Nebsewürlik bilen içmek, başa çekmek, içip gutarmak. *Mert kişi boljak boldy-da, onam jyňkydyp goýberdi* (N. Baýramow).

JYŇKYTMAKLYK, *iş ady.* Birbada içip gutarmak ýagdaýy.

JYŇKYTMAZLYK, *iş ady.* Birbada içip gutarmazlyk.

JYŇNYLDABERMEK [jyňnylla:vermek], *işl.* Jyňnyldap başlamak.

JYŇNYLDAMA [jyňnyllama], *iş ady.* Jyňnyldamak ýagdaýy.

JYŇNYLDAMAK [jyňnyllamak], *işl.* 1. Jyňnyldyly ses çykmak, jyňnyldyly seslenmek. 2. Öz başyňa gürläp, närazyçylygyny bildirmek. *Çybyk degen jyňnyldar, tokmak degen togtar* (Atalar sözi).

JYŇNYLDAMAKLYK [jyňnyllamaklyk], *iş ady.* Jyňnyldamak ýagdaýy.

JYŇNYLDAMAZLYK [jyňnyllamazlyk], *iş ady.* Jyňnyldyly seslenmezlik.

JYŇNYLDAŞMAK [jyňnyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jyňnyldyly seslenmek. *Näme beýle jyňnyldaşýarsyňyz, ýuregiňizden turmadymy?!*

JYŇNYLDATMAK [jyňnyllatmak], *işl.* Jyňnyldyly ses çykarmak.

JYŇNYLDY [jyňnylly], *at.* 1. Jyň-jyň edip çykyan sesiň ady. 2. *göç.m.* Teýeneli, inirdili ýürege düşgünç sesiň ady. *Ol bu gaýtalanýan jyňnyldydan halys ýadapdy.*

JYŇNYRDABERMEK [jyňnyrda:vermek], *işl.* Jyňnyrdap başlamak.

JYŇNYRDAMA, *iş ady.* Jyňnyrdamak hereketi.

JYŇNYRDAMAK, *işl.* Jyňnyrdyly ses çykmak, jyňnyrdyly seslenmek, jyňnyr-jyňnyr etmek. *Telefon jyňnyrdady.*

JYŇŇYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jyňňyrdamak ýagdaýy.

JYŇŇYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jyňňyrdyly ses çykmazlyk.

JYŇŇYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe ýerden jyňňyrdyly ses çykmak. *Telefonlar jyňňyrdaşyp başlady.*

JYŇŇYRDATMAK, *işl.* Jyňňyrdyly seslendirmek, jyňňyr-jyňňyr etdirmek. *Elindäki oýnawajy jyňňyrdatdy.*

JYŇŇYRDAWUK [jyňňyrdowuk], *syp.* 1. Jyňňyrdyly seslenýän, ses döredýän, jyňňyr-jyňňyr edýän. *Jyňňyrdawuk ses çykarýan şaýlaryň sany köpdi.* 2. Jyňňyrdy döredýän çaga oýnawajy.

JYŇŇYRDY, *at.* Demir, çüýşe we ş.m. zatlaryň üzüksiz galtaşmagyndan ýa-da jaňyň urulmagyndan çykýan sesiň ady. *Telefon jyňňyrdysy.*

JYŇŇYR-JYŇŇYR, *s. ş. aňl. söz.* Şaý-sepiň kümüş düwmeleri, şelpeleri yzly-yzyna biri-birine degende, jaňjagaz gymyldanda we ş.m. ýagdaýda çykýan sesler.

JYŇŇYRT, *s. ş. aňl. söz.* Şaý-sepiň kümüş düwmeleri, şelpeleri birden biri-birine degende, jaňjagaz, telefon bir gezek jyňňyrdanda çykýan ses. *Telefon birden jyňňyrt etdi.*

JYPYDYKLABERMEK [jypydykla:vermek], *işl.* Çalt ýöräp, howlukmaç ýorgalap başlamak.

JYPYDYKLAMA, *iş ady.* Jypydyklamak hereketi.

JYPYDYKLAMAK, *işl., gepl.d.* Çalt ylgaý gitmek.

JYPYDYKLAMAKLYK, *iş ady.* Jypydyklamak ýagdaýy.

JYPYDYKLAMAZLYK, *iş ady.* Jypydyklap ýöremezlik.

JYPYDYKLAŞMAK, *işl.,gepl.d.* Köp bolup jypydyklap ýöremek. *Çagalar jypydyklaşyp ylgaşyp gtdiler.*

JYPYTMAK, *işl., ser.* **Jypydyklamak.** *Oglan jypydyp gtdi.*

JYRK, *ser. Jylk.* *Jyrk sary.*

JYRK-JYRK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat yzly-yzyna jyrkyldanda çykýan ses.

JYRKYLDABERMEK [jyrkylla:vermek], *işl.* Jyrkyldap başlamak.

JYRKYLDAMA [jyrkyllama], *iş ady.* Jyrkyldamak ýagdaýy.

JYRKYLDAMAK [jyrkyllamak], *işl.* Jyrkyldyly ses etmek, jyrk-jyrk edip seslenmek, şyrkyldamak. *Gapynyň içki gulpy jyrkyldap ýapyldy.*

JYRKYLDAMAKLYK [jyrkyllamaklyk], *iş ady.* Jyrkyldamak ýagdaýy.

JYRKYLDAMAZLYK [jyrkyllamazlyk], *iş ady.* Jyrkyldyly ses çykarmazlyk.

JYRKYLDAŞMAK [jyrkyllaşmak], *işl.* Birnäçesi jyrkyldyly ses çykarmak. *Asma sagatlar jyrkyldaşýardy.*

JYRKYLDATMAK [jyrkyllatmak], *işl.* Jyrkyldy döretmek, jyrkyldyly seslendirmek, şyrkyldatmak. *Ol jyrkyldadyp surat aldy.*

JYRKYLDY [jyrkyly], *at.* Sagat we ş.m. işlän wagtynda olardan çykýan yzygiderli sesiň ady. *Ony sagadyň jyrkyldysy ýatırmady.*

JYRLAMAK, *işl., gepl. d., ser.* **Jyrryldamak.** *Telefonyň jyrlyp sesi gelyärdi.*

JYRLATMAK, *işl., gepl.d.* 1. **Jyrryldatmak.** 2. Ýyrtyp goýbermek. *Köne ýaglygy jyrlydyp ýyrttdy.*

JYRYBERMEK [jyryvermek], *işl.* Gaçyp başlamak, ökje göterip gaçyp başlamak.

JYRMA, *iş ady.* Jyrmak ýagdaýy.

JYRMAK, *işl., gepl.d.* Gaçmak, gaçyp gitmek, ökje götermek. *Nirä jyrjak bolýarsyň?*

JYRMAKLYK, *iş ady.* Jyrmak ýagdaýy.

JYRMAZLYK, *iş ady.* Gaçmazlyk, ökje götermezlik.

JYRRALMA, *iş ady.* Jyrralmak hereketi.

JYRRALMAK, *işl., gepl.d.* Aýagaldygyna gaçmak, ýazzyny bermek. *Çagalar jyrralyyp gaçyp gtdiler.*

JYRRALMAKLYK, *iş ady.* Jyrralmak ýagdaýy.

JYRRALYBERMEK [jyrralyvermek], *işl.* Aýagaldygyna gaçyp başlamak.

JYRRARYLMAK, *işl., gepl. d., ser.* **Jyrralmak.** *Ýeke keýigiň jyrrarylyp gaçany göründi.*

JYRRYK, *at.* Baganasyny almak üçin öldürilen guzynyň läşi, eti.

JYRRYLDABERMEK [jyrrylla:vermek], *işl.* Jyrryldap başlamak.

JYRRYLDAMA [jyrryllama], *iş ady.* Jyrryldamak hereketi.

JYRRYLDAMAK [jyrryllamak], *işl.* Jyrryldyly ses etmek, jyrryldyly seslenmek, jyrlamak. *Ir turmak üçin 6-a gurlan sagat jyrryldady.*

JYRRYLDAMAKLYK [jyrryllamaklyk], *iş ady.* Jyrryldamak ýagdaýy.

JYRRYLDAMAZLYK [jyrryllamazlyk], *iş ady.* Jyrryldyly ses çykarmazlyk.

JYRRYLDATMAK [jyrryllatmak], *işl.* Jyrryldyly ses çykartmak, jyrryldyly seslendirmek, jyrlatmak.

JYRRYLDY [jyrrylly], *at.* Käbir mehanizm işlände, käbir möjek seslenende, ýuka mata ýyrtylanda çykýan sesiň ady. *Sagadyň jyrryldysy.*

JYRS-ÇIG [jyrs-çi:ğ], *syp.* Gaty çig. *Garpyz jyrs-çig eken.*

JYRTLABERMEK [jyrtla:vermek], *işl.* Jyrtlap başlamak.

JYRTLAPAN [jyrtlaŋan], *at.* Jyrtlamaga endik eden, köp jyrtlaýan. *Obada belli-belli jyrtlagan eşekler bardy.*

JYRTLAMAK, *işl., ser. Jyzzynlamak.*

JYRTLAMAKLYK, *iş ady.* Jyrtlamak ýagdaýy.

JYRTLAMAZLYK, *iş ady.* Jyrt, hyzzyn atmazlyk.

JYRTLASHMAK, *işl., ser. Jyzzynlaşmak.* *Agaçlaryň arasynda eýesiz eşekler jyrtlaşyp ýörler.*

JYRYM-JYRYM, *hal.* Ýyrtym-ýyrtym, sal-sal, daraw-daraw bolan. *Ýakalaşykda onuň göwşüldän köýnegi jyrym-jyrym bolupdyr.*

JYSMYK, *at.* Bir ok atýan kiçi ýekenil tüpeň.

JYSSYLDABERMEK [jyssylla:vermek], *işl.* Jyssyldap başlamak.

JYSSYLDAMA [jyssyllama], *iş ady.* Jyssyldamak ýagdaýy.

JYSSYLDAMAK [jyssyllamak], *işl.* Jyssyldyly ses çykamak, jyssyldyly seslenmek. *Oklaryň jyssyldysy.*

JYSSYLDAMAKLYK [jyssyllamaklyk], *iş ady.* Jyssyldamak ýagdaýy.

JYSSYLDAMAZLYK [jyssyllamazlyk], *iş ady.* Jyssyldyly ses çykamazlyk.

JYSSYLDAŞMAK [jyssyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jyslaşmak, jyssyldyly ses çykyp başlamak. *Tüpeňler yzly-yzyna jyssyldaşýardy.*

JYSSYLDATMAK [jyssyllatmak], *işl.* Jyssyldyly ses çykartmak, jyssyldyly seslendirmek, jyslatmak. *Jysmygyny jyssyldadyp atýardy.*

JYSSYLDY [jyssyllly], *at.* Jysmyk atylanda çykýan sesiň ady.

JYTDYLDAMAK [jytdyllamak], *işl., gepl.d.* Jytdyldyly ses çykamak.

JYTDYLDATMAK [jytdyllatmak], *işl., gepl.d.* Jytdyldyly ses çykartmak. *Çigüt jytdyldadyp oturmakdan başga işiň ýokmudy?*

JYTDYLDY [jytdyllly], *at.* Jyt-jyt edip çykýan sesiň ady.

JYTLAMAK [jytylamak], *işl., gepl. d., ser.* Jytdyldamak.

JYTLATMAK [jytylatmak], *işl.* 1. Jyt-jyt edip seslendirmek: jytdyldatmak. 2. *gepl.d.* Dişleriň arasyndan jyt edip, sesli tüýkürmek.

JYZA I, *at.* Güýz, gyş aýlarynda ygaldan soň agaçlaryň, çöpleriň üstünde doňaklyk sebäpli emele gelýän gyraw, buz. *Çakyr aýazyň täsiri bilen şahalar jyzza baglapdy.*

JYZA II, *at, kön.s., ser. Jyda 1. Bilde "Dembermezim", golda jyzam bar, Söwdügim, göz ýaşyň näge döker sen?(Şabende).*

JYZA III, *at.* Adamyň tenine öryän saryja kiçijik düwürtik.

JYZA IV, *at, gepl.d.* Saça düşýän sirke.

JYZAR: päline jyzar bolmak pälinden tapmak, eden ýaramaz işine görä jezasyny çekmek.

JYZARBAGY [jyzarva:gy], *at.* Hataby howuda berkidýän bag, ýüp.

JYZLABERMEK [jyzyla:vermek], *işl.* Awuşap, agyryp başlamak.

JYZLAMA [jyzylama] 1. *iş ady.* Jyzlamak ýagdaýy. 2. *at, syp.* Tüp yssy, gaty yssy wagty, jokrama yssy. *Ol tomsuň jyzlamasy diýmän, gyşyň aňzagy diýmän, bütün ömrüne süriniň yzynda gezdi, çopançylyk etdi.*

JYZLAMAK [jyzylamak], *işl.* 1. Awuşap, gaty agyrmak. *Çetiniň tikeniniň çyzan ýeri jyzlap durdy.* 2. Günün astynda gaty gyzmak (howa hakda).

JYZLAMAKLYK [jyzylamaklyk], *iş ady.* Jyzlamak ýagdaýy.

JYZLAMAZLYK [jyzylamazlyk], *iş ady.* Jyzlap agyrmazlyk; güne ýanmazlyk.

JYZLAN [jyzla:n], *at.* Tomus wagtly agaçlaryň üstünde ýaşayan ömri gysga möjejik. *Kemsiz bişen bugdaýlykdan jyzlanyň sesi gelýärdi.*

◊ **Jyzlanyň ömri ýaly** az wagtlyk, gysga wagtdowam edýän.

JYZLAŞMAK [jyzylaşmak], *işl.* 1. Ýerli-ýerden awuşamak, awuşap agyrmak. *Ýandagyň tikenini çümen ýerleri jyzlaşýardy.* 2. Jyz edýän ses çykaryp başlamak. *Tomus aýlarynda jyzlanlar jyzlaşyp, ses edýärler.*

JYZMAK, *işl.* Utulyp barýan wagtyň utulmajak bolup, oýnuň düzgünini bozmak.

JYZYRDABERMEK [jyzyrda:vermek], *işl.* Jyzyrdap başlamak; güne ýanyp başlamak.

JYZYRDAMA, *iş ady.* Jyzyrdamak ýagdaýy.

JYZYRDAMAK, *işl.* 1. Jyzyrdyly ses çykamak, jyzyrdyly seslenmek, jyzyr-jyzyr etmek. *Saja atylan böwrekdir bagyr jyzyrdap başlady.* 2. *göç.m.* Güne ýanmak, günün aşagynda gyzmak. *Ýakyp barýan güne jyzyrdap uzyn gün işlemek aňsat däl.*

JYZYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jyzyrdamak ýagdaýy.

JYZYRDAMAZLYK, *iş ady.* Jyzyrdyly ses çykarmazlyk; güne ýanmazlyk.

JYZYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden jyzyrdyly ses çykamak. *Üstüne suw sepilen közler jyzyrdaşýardylar.*

JYZYRDATMAK, *işl.* 1. Jyzyrdyly ses çykartmak, jyzyrdyly seslendirmek, jyzyr-jyzyr etdirmek. *Çişligiň ýanyňan bolaýmasyn, gaty jyzyrdadýarsyň-la!* 2. *göç.m.* Örän gaty gyzdyrmak, ýakyp barmak (Gün hakynda). *Gün jyzyrdadyp ýakyp barýardy.*

JYZYRDY, *at.* 1. Saçda, gazanda et gowrulanda ýa-da et daglananda çykýan sesiň ady. *Çişlikden damýan ýaglaryň jyzyrdysy esli aralykdan eşidilýärdi.* 2. Gyzgyn, ötgür zat bilen tene ýiti täsir edilende emele gelýän ýiti agyry.

JYZYR-JYZYR, *at, ser. Jyzyrdy 1.*

JYZZYK, **1.** *at, ser. Jigirdek. Ol süzgüç bilen gowrulan jyzzygy çykarmaga başlady. 2. gepl.d. Pökgüden gelen semiz, jozzuk gyzył (adamyň ýüzi hakynda).*

JYZZYLDABERMEK [jyzzylla:vermek], *işl. Jyz-jyz edip ses çykyp başlamak.*

JYZZYLDAMA [jyzzyllama], *iş ady. Jyzzyldamak ýagdaýy.*

JYZZYLDAMAK [jyzzyllamak], *işl. Jyzzyldyly seslenmek, jyz-jyz etmek, jyzlap ses çykmak.*

JYZZYLDAMAKLYK [jyzzyllamaklyk], *iş ady. Jyzzyldamak ýagdaýy.*

JYZZYLDAMAZLYK [jyzzyllamazlyk], *iş ady. Jyzzyldyly ses çykmazlyk.*

JYZZYLDASMAK [jyzzyllaşmak], *işl. Ýerli-ýerden jyzzyldyly ses çykmak.*

JYZZYLDY [jyzzyly], *at. 1. Jyzlan we ş.m. möjejikleriniň çykarýan sesiniň ady. 2. Awuşaýan ýiti agyry.*

JYZZYN [jyzzy:n]: **jyzzyn atmak** jyzzynlamak. *Ýaz otundan kemsiz doýan gylýallar iki ýana jyzzyn atýarlar.*

JYZZYNAKLAMAK, *işl., ser. Jyzzynlamak.*

JYZZYNLABERMEK [jyzzy:nla:vermek], *işl. Jyrtlap başlamak, jyzzynlap başlamak.*

JYZZYNLAMA [jyzzy:nlama], *iş ady. Jyzzynlamak hereketi.*

JYZZYNLAMAK [jyzzy:nlamak], *işl. Gulagyny ýapyp, jyrtlap, gaty çapmak, jyzzyn atmak (eşek hakynda).*

JYZZYNLAŞMAK [jyzzy:nlaşmak], *işl. Ýerli-ýerden jyrtlaşmak, jyzzyn atyşmak. Jyzzynlaşyp kowalaşýan kürreler ala tozan turuzýarlar.*

ŽIRAF [žira:f], *at. Uzyn boýunly we uzyn aýakly, daş şypaty alabeder, gäwüşeýän haýwan.*

ŽURNAL [žurna:l], *at. 1. Kitapça görnüşli döwürleýin neşir. Ähli žurnallaryň öz wagtynda aýma-aý çap edilmegi ýola goýuldy. 2. Bir waka, karar, geçirilýän iş hakynda ýazgy kitaby ýa-da depder.*

ŽURNALIST [žurnali:st / žurnali:s], *at. Žurnalistlik bilen meşgullanýan edebi işgär.*

ŽURNALISTIKA [žurnali:stika], *at. 1. Žurnallarda, gazetlerde, telewideniýede we radioda edebi-publisistik, edebi-žurnalistik iş alyp baryş we şol baradaky ylym. 2. Köpçülikleýin habar-beriş serişdelerinde döwürleýin gepleşikleriniň we neşir edilýän žurnal, gazetleriň jemi.*

ŽURNALISTLIK [žurnali:slik], *at. Žurnalistiň kesp-käri, hünäri, galamgärlik.*

Ž

Ž, Türkmen elipbiýiniň on ikinji harpy.

ŽANR [ža:nyr], Çeper eseriň uzak taryhy döwruň içinde dörän görnüşi. *Roman žanry. Goşgy žanry.*

ŽE [že:], Türkmen elipbiýiniň "Ž" harpynyň ady.

ŽENŞEN [ženşe:n], Uzak Gündogarda gögerýän we köki lukmançylykda peýdalanylýan ösümlik.

MAZMUNY

Dilde halkyň ruhy ýaşayar.....	7
Sözbaşy.....	10
Sözlügiň gurluşy hakynda.....	13
Şertli gysgaltmalar.....	22
Türkmen elipbiýi.....	23
A.....	24
B.....	107
Ç.....	183
D.....	240
E.....	337
Ä.....	366
F.....	373
G.....	374
H.....	534
I.....	595
J.....	621
Ž.....	653

Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi. Iki tomluk. I tom. A-Ž. - Aşgabat: Ylym, 2016, 658 sah.

A – Ž

DÜZÜJLER:

**G. Kyýasowa, A. Geldimyradow,
H. Durdyýew**